

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE
ECCLESIASTICORUM

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD USQUE INNOCENTII III TEMPORA
FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA OMNIUM QUÆ
EXISTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM
PRIORA ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM
DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALIQUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS. CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA: ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO
SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES ET IN
QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ
TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR: CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRÉCTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANTIA
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTINQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM
AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGVAS
FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES PRIMA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINÆ
A TERTULLIANO AD GREGORIUM MAGNUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE, *Cursuum Completorum* IN SINGULOS SCIENTIÆ
ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ TOMUS LII.

SS. PETRI CHRYSOLOGI, VALERIANI ET NICETÆ TOMUS UNUS

PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER,
OU PETIT-MONTROUGE.

1845.

7892

PATROL OFFICE

RESISTANCE UNIVERSITY, WASHINGTON, D.C. 20540, U.S. DEPARTMENT OF JUSTICE

ON JULY 22, 1971, DOCTOR SCOTT THOMAS

WAS ABANDONED TO THE FURNACE IN THE

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

RESEARCH LABORATORY, GEORGE WASHINGTON UNIVERSITY

SANCTI PETRI
CHRYSOLOGI

ARCHIEPISCOPI RAVENNATIS
OPERA OMNIA

AD CASTIGATISSIMAM RECENSIONEM SEBASTIANI PAULI,

PREFATUS EST, NOTASQUE ADJECIT IN QUIBUS MANUSCRIPTORUM CODICUM COLLATIONES,
SELECTIONA QUEDAM EX OBSERVATIONIBUS DOMINICI MITÆ, VARIE LECTIOES LAVINI LANTII,
NECNON CASTIGATIONES MEURSII COMPREHENDUNTUR.

EDITIO ANTE OMNES COMPLETA,

SERMONIBUS TUM EX SANCTO AUGUSTINO, TUM EX LECA DACHERIO DESUMPTIS, NECNON TRIPlici VITA SANCTI CHRYSOLOGII
ET DISSERTATIONE JOE. ANADESI DE METROPOLI ECCLESIASTICA RAVENNATENSIS, LOCUPLETATA.

SEQUUNTUR

SANCTORUM VALERIANI ET NICETÆ,

CEMELIENSIS ET AQUILENSIS EPISCOPORUM

SCRIPTA UNIVERSA

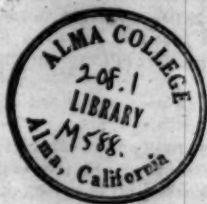
JURTA

JACOBI SIRMONDI, BRAIDÆ ATQUE EMINENTISSIMI CARDINALIS MAHI ELUCUBRATIONES

ACCURATISSIMÆ EXPRESSÆ ET EMENDATÆ.

TOMUS UNICUS.

1 VOL., PRIX : 7 FRANCS.

PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER,
OU PETIT-MONTROUGE.

—
1846.

7892

ELENCHUS OPERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. PETRUS CHRYSOLOGUS.

Sermones 185, cum amplissimis prolegomenis.

Col. 183

S. VALERIANUS.

Homiliæ viginti.

691

Epistola ad Monachos.

755

Apologia pro S. Valeriano.

757

S. NICETAS.

De Ratione fidel.

847

De Spiritus sancti potentia.

855

De diversis appellationibus D. N. Jesu Christo convenientibus.

863

Explanatio symboli.

865

Fragmenta sex.

873

Dissertatio Braide in S. Nicetam.

875

SEB. PAULI
PRÆFATIO

IN NOVAM HANC EDITIONEM D. PETRI CHRYSOLOGI.

Sancti Petri Ravennatis archiepiscopi, cui ob auream dicendi facundiam Chrysologi nomen adhæsit, *Sermones*, quos vocant, duobus superioribus sæculis, ecclesiasticis tractatoribus, verbiq; Dei præconibus delictarum loco fuisse, neminem arbitror esse quem lateat. Fautentur hoc frequentes editiones, quæ nec vel unius anni intercapedine prodierunt Moguntia, Colonia, Parisiis, Venetiis, et alibi: ita ut typographis illorum temporum præcipua cura fuisse videretur, in edendis Chrysologi Sermonibus, sibi invicem manus eripere, et lucri occasionem antevertere. Nostra vero ætate, in qua bona despiciuntur, et quæ meliora sunt, ægre tamen probantur, minoris censeri cœperunt: causantibus nonnullis enervem in eo esse eloquentiam: fluxam dicendi vim: orationem frigidiusculis sententiis plus æquo conspersam, et licet brevem, diffusam tamen: et in qua, si non vividum, solidum tamen ingenium desideres: stylum compressiorem, unde ei quandoque obscuritas emergit: et in quo facilitas naturalis, nec fucata puritas non semel frustra requiritur.

Fateor omnia hæc non falso, nec ingratius asseri. Æquioris vero animi in Chrysologum argumentum esset, mitius seculum egisse: et horum criminum nonnulla in Ravennatum, Græcorumque, apud eos degentium, mores refundere: qui tum corporis, tum ingenii viribus enervatis, firmiterem eloquentiam aspernati, huiusmodi tantum verborum lenociniis affliciebantur. Sapientis autem sacrique oratoris præcipuum munus est, sese vulgi auribus accommodare, ut populus veritatem audiat, nil pensi faciens, si ea aureis, vel stilibus, luteisque vasculis propinetur. Quam profecto curam, solertiamque merito laudat in divo Basilio Gregorius Nyssenus sub initium suæ in Hexameron explicationis ad Petrum Fratrem: eaque præ omnibus aliis sanctis Patribus abunde elucet in divo Chrysostomo, qui suæ orationis mensuram auditorum aures esse arbitratus, ut de eo Ferrarius de Concione lib. xi, pag. 244, se ad illorum captum et utilitatem accommodabat. Enim vero, si eorum plerique ab priori ac elegantiori recedentes sermone, demissiori quandoque oratione uti sunt, non tamen sine consilio totius litteraturæ elegantiaque expertes censendi. Quadam enim affectatione, vulgarem sermonem sæpius præferebant cultiori, ut ad eorum captum, quos Christianæ religionis præceptis imbuere volebant, orationes suas componerent. Propterea non continuo abijciendi, si qui eorum aliqua negligentia labe apparent inspersi: maxime si quid in se contineant ad nostri instituti nostræque religionis momenta firmanda, sive ad mores instituendos: cum præsertim illorum studium fuerit, ut iis tantummodo placerent, quos juvare susceperant.

Ea autem omnia, ut unde paulum recesserat, redeat oratio, quæ in divo Chrysologo redarguuntur, non esse huiusmodi, fidenter dicam, quæ alias tantum habitum opus nostro teneriori palato sordescere faciant. Ponderosiora sunt quæ in eo commendari queunt. In iis merito recensendus est frequens ille sacrarum Scripturarum usus: quo Divini oris verba ad omnia quæ vult, non violentis interpretationibus extorquet, sed veluti sponte fluentibus accommodat. Continua item sermonis elegantia, audientium animos dulces cadentium verborum sono, venustisque dictionis flosculis permulcens et alliciens: jucunda item oratio, quibusdam commatibus, et validis affectibus, tragicis quandoque verbis expressis: ea demum quæ styli candore, et dicendi affluentia tunc temporis auctori nostro *Chrysologi* nomen obtinuit. Scilicet hac ætate, hæc potissimum erant in moribus: iisque adhæserat audientium genius: ut optime norunt ii quorum manibus scriptores huic nostro conviteruntur.

Sermones quos edimus, ut plurimum, circa sacram Scripturam versantur: cujus sensus nescires an majori gratia et lepore quam puritate explanaverit. Litteralem primum exhibet, inde allegoricum: quem sæpius moralis quædam consideratio, vel sacræ ethices præceptum subsequitur: nec fastidiosa sunt prolixitate graves, sed pro temporum usu infra, vel haud integræ horæ spatio coerciti, quos etiam, ne tedium auditoribus gignerent, dividebat in plures: ut evenit in sermonibus de Symbolo: et id vel in fine unius, vel in principio alterius præmonebat, ut in fine serm. 22, *Differamus hodie*: quod et alibi legas. Dubium si eos eodem, vel in diversis diebus pronuntiaverit. Sed licet videatur sufficere populum semel in die convocasse ad concionem, in serm. 22 et 23 innuere videtur id egisse eadem die: nam horum postremum incipit: *Audistis hodie*, etc.; quod non semel occurrit. Frequens etiam in eis jejuniis, orationis, elemosynæ, fideique symboli mentio est: quandoque etiam sanctorum festa, aliæque Ecclesiæ solemnitates celebrari susceptæ. Hæreses iterum, iterumque brevi quidem, sed valida robustaque manu vellicatæ: hæreticorum primipilares accessiti: vel qui Christum *δοκον*, sive specie tantum, vel phantastice venisse effutiebant: vel resurrectionem nostræ carnis; vel B. Virginem, contra Ephesini concilii statuta, *Θεοτόκον*, vel Deiparam dici posse negabant: seu ab Ecclesia Dei remittendi iterato peccata auctoritatem eliminabant;

seu denique alta hujusmodi falsitatis, mendaciorumque commata propugnabant. Circumcelliones item aggressus est, vel Agonisticos, vel cum Romanis Montenses dicas, eo quod in montibus habitarent, hominum genus ferox et audax : et præ aliis potissimum Eutychetis hæresim : ut nullam eam internecino bello aggrediendi occasionem prætermitteret : utpote quæ tunc primum in Ecclesiam irrepserat, virusque suum recens emovere cœperat. Contra eum disertissimis verbis naturas in Christo impermixtas prædicat, dum eundem verum Deum et hominem fatetur, divina et humana operantem : et una cum Nestorio eum compellat, cum serm. 84, *Veniant nunc, dicit, hæretici*; unde elui potest nota Sabellianismi, quam nonnulli falso inurunt Chrysologo; quasi loquens de filio prodigo serm. 1, Patris et Filii personam confundisset. At doctissimus præsul illis verbis, sub nomine Patris Christum quidem intelligit : Patris tamen nomine, non Patrem æternum, verum eundem Christum, seu Deum incarnatum. Loquitur enim de homine qui habuit duos filios : si habet filios, ergo pater. Jam filios, quos habet Deus incarnatus, seu Christus, dicit esse humanitatem et divinitatem, distinctas naturas, sicut duo filii distincti sunt, tamen in eodem supposito permixti, id est uniti, quod Eutychianismo adversatur.

Mores etiam suorum temporum corrupti et in malum delapsi declamantem Chrysologum sentire : vel illorum perditorum hominum fuerint qui genesim observant : vel eorum qui ligaminibus, veneficiis, poculisque medicatis operam locabant suam : vel in kalendis januarii sese fœditatibus, et circulatoriis obscenitatibus ad ravim usque commaculabant. Nec inemendatos reliquit optimatum fastum, vestium cultum, mensarum apparatus, parasitorum agmina, ingentem familiarium comitatum, aliaque id genus : quæ omnia valida eloquentia et apostolico zelo perstringit.

Dolebant igitur cordatiores viri, Sermones hos, veluti sub infelici sidere natos, ab typographorum prælis numquam non nisi corruptos, innumerisque erroribus mire fœdos prædisse : licet de eorum emendatione multa in multis editionibus splendide prædicentur : nec hucusque fuisse ullum qui in eis emaculandis, pristinaque puritati restituendis insudasset. Si duos tantum excipias Martinum Castillo, et Dominicum Mita : quorum postremus ope mss. Cæsenaensis, et Urbinatensis non parvam nec levem ad id stipem addidit. At nescio quo fato factum, ut hæc quoque editiones innumeris scaterent mendis, et non uno in loco medicis manibus indigerent. Nam nec Castillo datum fuit omnes Chrysologi sermones recensere, longissimisque, quibus illos obruere incœperat, commentariis illustrare. Cum enim ad vigesimum quartum pervenisset, nec mediocris molis votum compegisset, eum manum de tabula tollere, subita molestaque oculorum lippitudo coegit.

Hanc modo spartam ego ultimumque adornandam suscepì, et licet invitum ad sacra hæc expostulari permisi, nonnullis motus causis, quas hic relexere, nec lectorem interest, et non nisi levioris operæ pretium esset. Potissimum mihi studium fuit in redintegrando textu, ex cujus depravatione non levis obscuritas quandoque legentibus creabatur. Id pro viribus præstiturus, mss. quædam hujus S. Patris divi : primumque Cæsenaense, in Bibliotheca Patrum S. Francisci, quod illius Bibliothecæ instructor, princeps Novellus Malatesta, circa annum 1450 transcribendum curavit. Dubium autem, cujus nom. fuerit exemplar illud, a quo copia hæc desumpta fuit : certe nec melioris, nec emendatioris. Antiquiorem ætatem præse fert Romæ Vallicellanum, ab Baronio laudatum ; sed et ipsum oscitanter scriptum, et plurimis in locis hiuleum. Præmittitur in eo Vita S. Petri Chrysologi ab Agnello scripta : et ex ejusdem Pontificali, ope codicis Estensis, publicata ab cl. viro D. Benedicto Bacchinio ordinis S. Benedicti. Non autem Vallicellanum in capita dispertitur, addita cujusque capitis synopsis, et apud Bacchinium : sed appositis ad oram paginarum Romanis numeris, quibus fortasse innotuit, novem olim ex hac vita constatas fuisse Lectiones matutinales. Ægre enim cum doctissimo viro conveniam, qui in sua de *Patena Forocorneliensi* dissertatione, ex illis verbis, *charissimi*, arbitratus est scriptionem hanc nonnisi sermonem esse ab Agnello, quodam presbytero Ravennati, in honorem Chrysologi pronuntiatum : licet hoc idem suadere videatur sollemnis illa absolvendarum Concionum formula : *qui cum Patre, et Filio, et Spiritu sancto, vivis et regnas*, etc. Aliud ms., quod occurrit in bibliotheca Vaticana sub numero 4952, quadringentorum circiter annorum ætatis, primum exstitit Ravennæ in Monasterio S. Mariæ de Portu, inde in bibliothecam cardinalis Sirleti, et ex ea in Vaticanam commigravit : illudque plurimis in locis, in quibus de editorum fide dubitavi, per cl. virum D. Teoli, non semel, iterumque consului. Et res pro illius comitate feliciter utique, et supra votum cecidisset, nisi codex et ipse depravatus, conceptam quandoque spem fecisset irritam. Nec mihi illaudatum præterire licet admodum Rev. P. D. Aloysium Mignanelli, qui ab Rev. D. Francisco Maria Mancurti Imolensis Ecclesiæ canonico, et de litteris et amicis optime merito, meis precibus expostulatus, nescires an majori comitate vel diligentia sex Chrysologi Sermones recensuit, qui mss. in collegio Hispanico Bononiæ asservantur. Inter eos unius alteriusve sermonis interrupta dictio, et interpolata occurrit. Nam in serm. 71, post illa verba : *et altera Maria videre sepulcrum*, transit amanuensis ad lineam 19 (juxta editionem Mitæ) serm. 75, ubi habentur illa eadem verba. In serm. autem 75, lin. 29, post illa : *ad vitam redderèt sempiternam*, revertitur idem amanuensis ad serm. 74 ; et post verba lin. 6 : *lapsus exstiterat et ruinæ*, subdit : *venit Maria Magdalene videre sepulcrum : et quam deceperat arboris interdicti visus, eandem repararet visio sepulcri*.

Secundum hæc nihil non egi, ut si quæ in aliis Bibliothecis delitescerent, quorum ope partium lectum opus dare possem, ac largiori imbre areolam meam irrigare, amicorum be-

nignitate rescirem. Sed frustra cecidisse conatus, meque hianti adhuc ore destitutum dolemus adhuc. Tantum editiones nonnullas emendatiores, si quæ sunt, ab me collatas fuerunt: et cum typographorum sphalmatis conficiens, quæ res incredibilibus est molestia plena, improbo labore id egi, ut non parum in hac restituenda et emaculanda profecerim: nisi mihi plus æquo vanus adulator obblandiar. Si aliquid e proprio penu protuli, et si quid aliud meo arbitratu immutatum est, quod perquam rarissime contigit, non tamen nisi prævia diligentia et morosa consideratione factum, lectoremque monitum volui, ne mea pro alienis obtruderem. Loca S. Scripturæ quæ ab auctore laudantur, quæque in editionibus corrupte annotabantur, suis quibusque locis restitui. In iis autem exscribendis usus fuisse videtur Chrysologus versione illa quæ ex Græco LXX Interpretum in Latinum versâ, quamque Italiam vocat Augustinus, aliis fere innumeris præferebatur: eodem monente Augustino in cap. XIV et XLIX Isaie: *In ipsis autem versionibus Italica præferatur: nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententia.* Hujus autem et auctor ignoratur, et tempus. Constat tantum, postquam vulgata Hieronymiana apparere cœperit, eam vocari inceptam *Antiquam*: quo nomine audit penes D. Gregorium præfat. in lib. Jobi, Cassianum, Eucherium, aliosque. Vide quæ observata sunt in notis ad serm. 20. Loca item quædam S. Scripturæ meliorum interpretum fide ausus sum explanare: sed in iis tantum rerum articulis, quando lux eis addita, in ea etiam quæ Chrysologus scripsit, refundebatur. Notas insuper addere placuit: non diffusas quidem, et quæ fastidium molestiamque lectoribus facerent; sed breviores, et quæ res observatu dignas potius innuerent, quam longis verborum involucribus, et multorum locorum exscriptionibus involverent, et libellum in ampliorem formam adaugerent. Cum autem hæ notulæ variis temporibus, et prout se offerebat occasio, scriptæ fuerint; inde factum quod nonnulla in superioribus sermonibus annotanda, in posterioribus, et contra, rejecta sint. Longior potius in laudandis auctoribus fui: ut lectoribus essem veluti pro indiculo, quo duce ipsi prænotatos scriptores adirent et consulerent. Ratus item de concionatoribus aliquid promereri posse, si alia sanctorum Patrum loca indicarem, ubi vel eadem quæ Chrysologus, illustrarunt sacræ Scripturæ verba, vel in non absimiles corruptos, depravatosque hominum mores insurrexerunt. In omnibus editionibus varias reperies Sermonum inscriptiones, seu mavis dicere, ut forensi utar vocabulo, intitutiones: ac si in variis et sanctorum et B. Virginis festivitatis pronuntiati fuissent. Has utpote spurias, et adulterinas, et quæ per latus in impressionibus irrepserunt Dominicus Mita rejectit; et eorum loco alia quædam submisit. Ego, mss. fidem secutus, utrasque censui eradendas (a).

Cæterum sancti hujus antistitis Sermones hos, primus omnium et privatæ bibliothecæ pluteis eruit Felix, et ipse episcopus Ravennas XL; qui sedem obtinuit sub initium sæculi octavi, circa annum 707, usque ad annum 717 (Vitam dedit Agnellus in Pontificali Bacchini). Indeque anno 1534 typographicæ artis ope in vulgus prodire Bononiæ, curante P. D. Agapito Vincentino Lateranensis ordinis canonico. Unde apparet, quam perperam ab nonnullis editio Parisiensis anni 1544 venditur ut prima. Non autem juramentum præstare vellem, omnes hos genuinos Chrysologi fetus esse: nam nonnullos reperies obscuros, intricatos eloquio, et nostro haud dignos auctore. Et cum præter hoc observassem, stylum non undique parem sibi quæ constantem esse; argumenta non una, sed pluries in iisdem festivitatis repetita, in eam suspicionem facillime prolapsus sum, opus hoc fuisse compactum variis lucubrationibus sanctorum præsulum, qui fortasse post Chrysologum in Ecclesia Ravennati docuerunt, et ab studioso quopiam viro in hujusmodi fascem collectum, ut exemplo successoribus esset. Non autem ea, quæ sublestæ esse fidei suspicabar, expungere ausus sum. Indicavi tantum, religionis inde ducens privato judicio sacros vetustosque codices imminuere, et temerarias in eos manus injicere.

Ne vero ingratis quibusque videar accensendus, antequam primam hujus præfationis partem expediâ, illaudatum iri non patiar cl. et doctissimum P. D. Jacobum Mariam Paitonum Congregationis de Somasca, virum juvandis natum amicis, mihi quæ præ cæteris recolendum, quique nullam non adhibuit diligentiam solertiamque, ut editio hæc nitidior et castigatior prodiret.

(a) Elsi V. C. Sebastianus Pauli inscriptiones a Dominico Mita singulis Sermonibus præmissas, mss. codicum auctoritatem secutus, rejecerit; Bibliopola tamen, habita legentium et concionatorum commodi ratione, eas denuo novissimæ huic editioni apponendas esse censuerunt.

VITA S. PETRI CHRYSOLOGI

RAVENNATIS ARCHIEPISCOPI

Ex Libro Pontificali AGNELLI, qui et ANDREAS, edito ab Cl. BACCHINIO tom. I, pag. 321.

Additis nunc Variis Lectionibus ms. VALLICELLANI.

CAPUT PRIMUM.

A bus] sapientia similis illi, et post eum non surrexit.

Petrus XXI, pulcher aspectu, delectabilis forma; ante eum nullus pontifex [Cod. Vallic. ex pontifex-

Multorum librorum et voluminum conditor, et velut irriguus fons ita in eum divina sapientia quotidie

emanabat; unde pro suis eum eloquiis Chrysologum A vocavit [Vallic. vocare], id est aureus sermocinator [Vallic. aureum sermocinatorem]. Natus est, Corneliense territorio; nutritus et doctus [Vallic. edoctus] a Cornelio illius sedis antistite; et pro sui nutritoris amore Petrus iste beatus, qui dudum Imolas prædictum vocabat territorium [Vallic. quod dudum Imolas prædictum vocabatur territorium], ab illo jam tempore Corneliense nominavit. Sed aiunt alii ideo Corneliense, quod Cornelii forum fuisset. Iste primi Leonis sanctissimi papæ Ravennatis Ecclesiæ cathedram regebat. In ipsis diebus seivissimus Eutyches presbyter maligno spiritu instigatur et circa sanctam et individuum fidem catholicam suis pessimis cogitationibus malignam cœpit hæresim excitare. Quem sanctissimus Leo per suam epistolam in conspectum sanctorum multorum Dei episcoporum admonivit [Vallic. admonuit]. Numquam potuit [Vallic. Et numquam potuit] ejus superstitiosam credulitatem ad bonum revocare propositum. Sanctus igitur Leo ad beatum Petrum hujus Ravennatis urbis pontificem [Vallic. non habet hujus, etc.], res notas celeriter fecit; qui scribens epistolam ad ipsum hæreticum direxit, per quam in Chalcedonensi synodo non consensit [Vallic. non consentiens]; demersus est. Sed ipse sanctissimus Leo multas vices per sua epigrammata in Constantinopolitanam urbem misit non solum ad Gallani Placidiam, verum etiam ad Valentinianum et Honorium [Vallic. add. imperatores] et ad ceteros alios fidei robustos, simulque ad divum Gratianum [Vallic.: Reponendum Martianum] et Eudoxiam sequestratim [Vallic. sequestratim autem] contra prædictum Eutychen presbyterum diversas, ut diximus, epistolas, et tanto tempore prolata fuit [Vallic. protelatum fuit], usque ad tempora Martiani imperatoris. Igitur, ut diximus, cum multa altercatio de sancta intemerata fide catholica facta fuisset multis diebus, contigit ut cum episcoporum consilio fuisset allatus prædictus hæreticus coram omnibus sacerdotibus, Theodorus episcopus cum eo certare cœpit, ostendens singula volumina de sanctis Scripturis, et diversa testimonia, quod sancta et indivisa sit Trinitas et Pater, et Filius, et Spiritus sanctus unus esset Deus coæqualis ex duabus manens naturis [Vallic.: Hæc de Christo Domino apte intelligenda], Dei et hominis. Non consensit. Tunc auctoritate apostolica demonstrata non resipuit. Ostensaque est B. Petri Chrysologi epistola in qua ex parte continebatur ita: *Humanæ leges intra xxx annos inter nos* [Vallic. non habet inter nos] omnes litigiosas interimunt quæstiones, et tu circa quingentos annos cur tanto præsumis in Christo conviciare sermone? vere oportet te humiliari ad sanctum Romanum pontificem, et diligenter ejus præcepta custodire, et non aliter extimes nisi quod B. Petrus apostolus virus sit, et apostolatus cathedræ Romanæ sedis in carne teneat principatum. Post hæc autem ipse Eutyches seivissimus in ipso cecidit concilio [Vallic. consilio]. Sacerdotum vero cœtus post solum concilium una cum plebe om-

nium Christianorum Deo immensas gratias agentes, et maximas laudes imperatoris catholicam et certam fidem observantis [Vallic. et maximas laudes inferentes catholicam et rectam fidem observantibus, etc.], valedicentes abierunt.

CAPUT II.

Petri Chrysologi ordinatio cœlitus imperata.

Igitur, charissimi, quod residuum est de Chrysologi vita in medium proferamus, et inquiramus quomodo aut qualiter in tali orthodoxa sede non ex propriis ovibus, sed ab subjecta Corneliense Ecclesiæ Ravennenses cives [Vallic. Ravennates] pontificem ordina-verunt. Tempore namque illo postquam defunctus est beatissimus ante nominatus [Vallic. non habet ante nom.] præsul Joannes, convenerunt universus cœtus populi una cum sacerdotibus, sicut mos est in Ecclesiæ ritu, et elegerunt sibi pastorem, cumque eo properantes Romam venerunt [Vallic. cumque omnes cum eo... venissent] ad sanctum papam apostolicæ sedis, ut eorum ordinaret electum, ne talis Ecclesiæ viduata esset pontifice tantis diebus. Die vero crastina erant omnes parati ut eum [Vallic. eum virum] quem elegerant sanctis [Deest in Vall. sanctis] apostolicis præsentarent aspectibus. Igitur nocte eadem apparuit ad sanctum Sixtum urbis Romæ episcopum [Vallic. S. Sixto... episcopo] per visionem B. apostolus Christi claviger Petrus, una cum Apollinare discipulo suo, et inter ambo stans B. Petrus Chrysologus; et parum B. Petrus apostolus pedem figens dixit ad S. papam Sixtum: Vide hunc virum, quem elegimus nos, qui stat in medium nostrorum [Desunt in Vall. qui stat, etc.], ipsum consecra, non alium. Idcirco expergefactus papa, jussit valde introduci diluculo plebem universam, et virum qui ordinandus erat. Intuitus est eum diutissime S. papa et ait: Ite, tollite eum de medio, hunc non agnosco. Nisi adduxeritis mihi qui ostensus est, alium non ordinaro. At illi cœperunt inquirere inter se mutuo quæ esset hujusmodi res, ejectisque omnibus foras contristati sunt. Alia vero die jussit [Vallic. add. papa] ut populus cum omnibus electis [Vallic. clericis] maximis, et mediocribus; et pusillis ante se introducti fuissent, et cum non vidisset formam viri quæ illi ostensa fuerat, ait: Requirit ex vobis, forsitan non omnes venistis, et complures [Vallic. utrum plures] estis. At illi dixerunt: Non ex nobis [Vallic. novis] quempiam invenies, domine papa [Vallic. add. At ille dixit]. Ite et egredimini foras, nondum electum video. Tertia die [Vallic. nocte] denique iterum apparuit ad eundem papam, nec vigilans pleniter, nec pleniter dormiens [Vall. eidem papæ... vigilantem... dormientem], apostolorum princeps cum discipulo suo sicut et prius et sanctissimus Petrus Chrysologus [Vallic. S. Petrum Chrysologum] inter se tenentes, dicentes illi: Diximus jam tibi ne super alium manus imponas nisi super hunc virum, quia in illis temporibus Ravennæ Ecclesiæ, ut pinguedo olei lucernæ illuminans, si ab igne [Vallic. cum igni] fuerit

applicata, ita illius pinguescet et illuminabitur doctri-
na. Altera die introducuntur omnes, et non inven-
itur. Tunc sanctus papa sedis Romanæ [Deunt in
ms. sedis Romanæ] dixit ad Corneliensem episcopum,
qui illo tempore cum Ravennensibus civibus Romam
ierat : Introduc omnes sacerdotes et clericos tuos,
forte ibi inveniam virum qui mihi ostensus est. Cui
ille cum supplicatione respondit dicens : Non habeo
talem virum, nisi unum diaconum, qui præest omni-
bus rebus meis, super cujus manus ego servus tuus
incumbo. Si jubes ut in medium veniat, deferatur.
Cui beatissimus papa : Veniat, non solum ille, sed et
cæteri omnes : si videro quem cupio, gratanter susci-
pio. At ubi ingressi sunt omnes, statim ut vidit S.
papa virum quem sibi per visionem ostensum [Vallic.
qui... ostensus] fuerat, conspexit eum ut gemmam
fulgentem, et hinc atque illinc per spiritum cognoscens
vultum B. apostoli Petri, et Apollinaris pontificis,
Chrysologi Petri [Deest in ms. Petri] dextram sini-
stramque tenentes; et ut hæc omnia sanctus papa
conspexit, statim de sede surgens, et obviam illi quasi
medium atrium ivit; et libenti animo alterutrum se
salutaverunt, usque ad genua. At ubi subtrahere se
Petrus Chrysologus papæ voluit, beatissimus papa
non sinivit [Vallic. sivit]. Statim cepit fremitum dare
populus inter se et maximum clamorem ad cælum.
Alii dicebant quia neophytum non recipimus, non ex
nostro fuit ovile, sed subito invadit cathedram episco-
palem, quasi latro. Tollite, tollite eum de medio, non
recipimus, quia de subjecta Ecclesia non licet in majore
transfere. Alii contra aiebant [Vallic. dicebant
coram] : Justus est hic homo, non recte dicitis : sus-
cipiamus eum, ut bene sit nostræ civitati; quia pru-
dentissimus est, et castissimus, et doctor bonus, om-
nique gloria dignus; ex nostra cognatione est, nihil in
eum mali sentimus, timore Domini plenus; sine causa
eum perdere vultis. Sanctus vero Xistus III [Deest in
ms. III] in tali altercatione populum huc illucque di-
visum conspiciens, palam omnibus retulit visum, ut
supra diximus, quomodo [Vallic. quoniam] per admo-
nitionem apostolicam eum consecrare debuisset. Et
si istum non vultis patrem, a me recedite, et a sancta
Ecclesia catholica alienati [Vallic. Romana alienate]
vos omnes. Tunc illi, quasi una voce, cæperunt cla-
mare : Ordinetur, ordinetur. Conscripserunt celeriter
decretum : et per impositionem manus recepit Spiritu
sanctum, ordinatusque est in pontificem cum
gloria, et Ravennam [Vallic. Ravennatem] sedem
reversus est. Ex illo jam die cæperunt omnes [Vallic.
add. eum] venerari tamquam angelum Dei.

CAPUT III.

*Aedes Petro curante constructæ. Ejusdem cum Pro-
jecto Corneliensæ Synchronologia. S. Barbatiani
funus.*

Ædificavit hic Beatissimus fontem in civitate juxta
ecclesiam quæ vocatur Petriana, quam Petrus an-
tistes fundavit. Qui fons miræ magnitudinis duplici-
bus muris, et altis mœnibus structus arithmetice,
[Vallic. architectonice] artis. Iterumque domum

A infra episcopium [Vallic. domus in archiepiscopatu]
Ravennæ [Vallic. Ravennatis] sedis, quæ dicitur Tri-
colis, eo quod tria cola contineat : quæ ædificia
[Sic ms. Bachin. legend. putat ædes] nimis ingeniosa
inferius structa est. Fecitque non longe ab eadem
domo monasterium S. Andræ apostoli, suaque ef-
figies supra valvas ejusdem monasterii est inferius
tessellis depicta [Vallic. suamque effigiem.... depic-
tam] : totas vero parietes proconmissis [Vallic. per-
conmissis] marmoribus decoravit et in ingressu
januæ extrinsecus super liminare versus metricos
continentes ita [Vallic. fecit contineri ita] :

Aut lux hic nata est, aut capta hic libera regnat.
Lux est aut venit cæli decus unde moderrum.
Aut privata diem pepererunt tecta nitentem,
Inclusumque jubar secluso fulget Olympo.
Marmora cum radiis vernantia cerne serenis,
Cunctaque sereno [Vallic. sidereo] percussa in murice

(saxa)

Auctoris pretio splendent munera Petri.

Huic honor huic meriti tribuit sic comere [Vallic.
(condere)] parva;

Ut valeant spatium amplum superare coactis.
Nil modum Christo est. Arctas bene possidet ædes,
Cujus in humano consistunt pectore templa [Vallic.
(consistit... templum)].

Fundamen Petrus, Petrus fundator et Aula [Vallic.
(fundavit et aulaus)].

Quod Domus hoc Dominus quod factum Factor, et idem
Moribus atque opere. Christus possessor habetur
Qui duo consocians mediator reddit [Vallic. reddidit] et
(unum).

Huc veniens fundat paritos gaudia stetus
Contritum solidans percusso in pectore mentem.
Ne jacet, se sternat humi, morbosque latentes
Ante pedes Medici cura propeante recludat;
Sæpe metus mortis, vitæ sit causa beate.

C Multa condidit volumina, et valde sapientissimus
fuit. Iste una cum Projecto a B. Cornelio Imolensis
ecclesiæ una hora in diaconos ambo consecrati sunt.
Post vero divina providentia, ambo solum episco-
pale tenuerunt. Petrus Ravennæ ecclesiæ, Projectus
servatus est Imolensi [Vallic. Ravennatem eccle-
siam, Projectus sortitus est Imolensem]. Postquam
hic pontifex ordinatus est, postmodum ab ipso iste
alter episcopus ecclesiæ Corneliensæ consecratus est,
temporibus Gallæ Placidie Augustæ, sicut scriptum
reperimus [Vallic. scriptum est]. Corpus B. Barba-
tiani idem Petrus Chrysologus cum prædicta Au-
gusta aromatibus condiderunt, et cum magno honore
sepelierunt, non longe ad Posterulam [Vallic. Poste-
rula] Ovilonis, consecravitque ecclesiæ S. Joannis
Baptistæ, quam Baudarius [Vallic. Baduarius] ædi-
ficavit.

CAPUT IV.

*Petrus mortem suam prævidet, prædicitque. Forum
Cornelii pergit, ibique decessit. Locus Sepulcri.*

Cognovit autem post hæc beatissimus Petrus per
Spiritum finem vite suæ. Ivit ad Corneliensem ec-
clesiam, et ingressus infra basilicam B. Cassiani
obtulit munera : id est craterem aureum unum, et
pateram argenteam alteram, et diademata aurea
magna pretiosissimis gemmis ornata. Hæc omnia ad
S. Cassiani corpus imbut, positique [Vallic. po-
suitque] super aram illius ecclesiæ, et stans super
crepidinem juxta altare expansis manibus, benedixit
cunctam plebem, sacerdotes, ac populum, et oravit

dicens : Tu dedisti, Deus, animam in corpore isto : tu iterum misericors suscipe eam, quia tua sum creatura. Non occurrat mihi [Vallie. occurret ei] iniquissimus diabolus, sed angelus tuus [Deest in Vall. tuus] sanctus suscipiat [Vall. suscipiet] eam, et collocare jubeas in sinibus patriarcharum, ubi lux permanet, et gaudium immensum est. Et nunc, Domine, te confiteor labiis corde [Vall. et corde]. Tu qui cuncta patraſti ex nihilo, qui solus nosti prisca, et presentia, et futura, da populo huic cor docibile, ut timeant te, et agnoscant, quia es Deus in caelo sursum, et in terra deorsum, qui per sanctum Filium tuum totius generis humani salutem recuperasti, in quem credimus Deum et Dominum angelorum, qui es benedictus in saecula saeculorum. Mitte illis, Domine, verum pastorem, qui tuas congreget oves non disperdendo, sed ad caulas ecclesiae revocando. Non sopiat [Vallie. surripiat] ut mercenarius, non sit alienae [Vallie. alienus] ovis custos, sed verus pastor, qui oves cum agnis commissas [Vallie. commissis] immaculatas tuo aspectui representet; ne ille ferox immanissimus lupus, qui praedam rapere quaerit a te, pastoris [Vallie. pastore] corda excita, rapida voluptas depellatur, vellera fidelium ovium non diripiat, ne sancta Ecclesia vocis balatibus gemat. Tu bonum pastorem tribue [Vallie. Tu bonus pastor pastorem tribue] huic populo, mitte [Vallie. mitem] pastorem, non percussorem, sed nutritorem : non ut allidat, sed defendat : non spernentem, sed revocantem : non raptorem, sed largitorem. Non ut.... [Vallie. laceret], sed compescat; non cupidum, sed tributorem : non elatum, sed humilem : non saevum, sed blandum. Custodi eos : populus tuus est, et opus manuum tuarum qui es benedictus in saecula. Ad iugentem populum ait : Filii charissimi, audite me. Ego vado, et ingredior viam universae carnis, ubi constituta est domus omnis viventis. Nunc, filii, confortamini, et estote viri prudentes. Dabit vobis Dominus Deus pastorem et rectorem sicut scriptum

A est : *Non repellet Dominus plebem suam in finem, et hereditatem suam non derelinquet.* Ille docebit vos. Ille vos per amena pascua ducet, ille sui verbi pabulo vos reficiet : ipsum audite, non conturbemini. Et vos viscera mea, non contra eum in tumorem cordis elevetis, non cum tumultu, et jurgio pastorem eligatis. Non patrem hujus patriae pro [Vallie. cui] pecunia hanc obtineat sedem, sed hoc [Vallie. hunc] diligite quem Dominus elegerit. Estote perfecti filii : ab omni haeresi servate vos. Cavete ab Ariano dogmate. Sanctam, incontaminatam catholicam [Deest in ms. catholicam] fidem tenete. Corpora vestra servate sine pollutione, quia templa Dei animata sunt. Haec custodite, et agite : ut mereatis vos cum vestro pastore in universorum placitorum [Vallie. in ovium B sanctorum placitarum] caelesti Domino viam parare. Praecepta ejus satis custodite : obedite ei, ut ille pro vobis oret : quia omnipotens Deus non vult hilarem, sed cor contritum suscipi, et humiliatum spiritum. Sit benedictio Domini Dei omnipotentis super vos, et super filios vestros in generatione, et progenie, nunc et semper in saecula saeculorum. Cumque omnes respondissent Amen, conversus ad aram B. Cassiani ait : Deprecor te, beate Cassiane, intercede pro me. Tux domui quasi vernaculus fui a Cornelio istius sedis in ecclesiae gremio [Vallie. Cornelio in hujus Ecclesiae gremio] nutritus : iterum ad te reversus animam nunc Deo omnipotenti trado, corpus autem meum tibi commendo. Haec et his similia cum diceret, quasi qui eructans, ovans, et exsultans, C flentibus cunctis qui aderant, reddidit Spiritum in non. Decembris. Caementarii vero post sedem ipsius ecclesiae paraverunt celeriter sepulcrum. in loco ubi ipse praecipit : et ibidem sanctum corpus receptum est, et permanet usque in hunc diem. Sedit autem annos..... menses..... dies..... [Pro Sedit, etc., ms., Regnante vero Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre, Filio et Spiritu sancto vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.]

OBSERVATIONES

D. BENEDICTI BACCHINI abbatis, etc., ad Vitam S. PETRI CHRYSOLOGI ex AGNELLI Pontificali tom. I, pag. 335.

Petri aetas expensa. Narratio de ejusdem electione divino impulsu facta contra Dupinium asseritur. Agnellus Ravennatem Ecclesiam Romanam subditam agnoscit. Petri epistola ad Eutychetam? An aliam scripserit. An scripserit postremas illius periodos. Aedes Tricoli an ab Chrysologo excitata. Petriana ecclesia. Sacellum S. Andreae an ab Chrysologo constructum sit. Munera Corneliensi ecclesiae tributa.

1. Divi Petri Chrysologi aetatem in postrema dissertatione indicavimus, quantum quidem sufficere poterat ad tollendam temporum confusionem; nunc expresse, quantum licuerit, de ea discernendum est. Et pro episcopatus ejusdem initio, in ea sententia persevero, ut vel anno 440, qui Sixti III summi pontificis postremus fuit, vel praecedenti 439, ordinatum credam. Annus ejusdem emortualis, nec ante annum 448 collocari, nec post 451 deferri potest. Posterioris asserti veritas ex eo patet, quod Emiliae civitatibus clades, et direptio, Attila late furente, anno 452 est illata; eoque Ravennam properante, Joannes sedebat episcopus : nec fortassis is ejus se-

D dis annus prior erat, sed praecedenti anno 451 coeperat. Prior autem assertio ex Actis S. Germani, Antisiodorensis a Constantio fideliter et accurate descriptis evincitur, cum ex iisdem certa demonstratione eliceretur eminentiss. card. Norisius Germanum Ravennae obiisse, anno eodem 448, die 31 Julii, Hist. Pelag. lib. II cap. 12. Constat autem Petrum Chrysologum ejusdem sancti funus curasse. Idem eminentiss. et eruditiss. cardinalis de Petri Chrysologi emortuali anno haec habet : *Ex anno (450) vel superiori forte decessisse 2 Decembris, qua die ejus memoria recolitur, patet ex epistola Leonis 35, ad Leonem Ravennatem, data die 24 Octobris,*

Marciano eos., hoc est anno 451 : nam anno 448, A cum eo Romam properasse ad Sixtum sanctum apostolicæ sedis papam ut eorum ordinaret electum; quique in subsequentibus adjici, dissidente et tumultum agente Ravennatum plebe, Sixtum visione narrata dixisse: Et si istum non vultis patrem, a me recedite, et a sancta catholica Ecclesia alienati vos omnes; quare cuncti una voce clamaverunt: Ordinetur; et conscripto celeriter decreto per impositionem manus recepit Petrus Spiritum sanctum, ordinatusque est in pontificem; manifesto ostendit Valentinianum privilegium dedisse, si quod unquam dedit; potuit enim nobis ignotum dedisse, quod nullo modo S. sedis jura violaret; nec inde factum ut Ravennatum episcopi autonomi quodammodo essent. Hæc et similia, quæ suis locis pro opportunitate observabimus ab Agnello narrata, efficiunt ut satis mirari nequeam quid rei fuerit ut ipse qui alicubi Pontificale suum scribens erga Romanæ sedis primatum se rite recteque affectum ostendit, alibi, et hic putido commento prefixo, schismaticarum partium sectatorem se prodât. At ea mendacis et male causæ conditio est, ut suo se gladio perimat.

4. Regrediendum modo ad ea quæ Agnellus de sacro Petro priori loco narrat, licet postremis ejusdem annis evenierint, quæque pertinent ad Eutychetis abbatis Constantinopolitani hæresim. Ea vero tanta sermonis strililiginie rerumque confusione infecit Noster, ut divinandum sit quid mente teneret. Actorum in causa Eutychetis hic ratio habenda est, ut suis apte temporibus restituantur vera, si quæ ex Agnelli historia elici poterunt; id etiam ei quod numero primo diximus ad postremos Chrysologi annos spectanti, lucem affundet. Damната itaque Nestorii hæresi in Ephesina generali synodo, partium studia effecere ut qui quam maxime ab ea recedere volve- re, in oppositam atque impliam dilaberentur. Eutyches omnium absurdus peccavit, qui in Christo naturarum distinctionem pertinax negavit; et oppositum sentientes Nestorianismi accusavit, datis Leoni summo pontifici litteris, quibus Leo ipse respondit prima Julii, anno 448. Anno eodem in concilio Constantinopolitano, Novembri mense habito ad Flaviano ejusdem urbis episcopo, accusante Eusebio Dori- leense, Eutyches sepe citatus, ac tandem compars, asserensque proterve hæresim, damnatur. Hinc o vestigio Leoni denno scribit, seque per nefas damnatum lamentatur, agitur apud Imperatorem ut concilium generale cogatur, qui interim, conventu Constantinopoli triginta episcoporum habito prima Aprilis die anni 449, rem majoribus tricis implicuit, Leo die 18 Febr. Flaviano scripserat, ac Theodosio inquirens causas ob quas Eutyches damnatus fuerat, quibus ab Flaviano intellectis, ejusdem zelum pietatemque commendavit epistola dat die 21 Maii anni ejusdem. Ante hanc diem non potuit ab Chrysologo Eutycheti epistola scribi, in qua disertis verbis hæresim suggillat; alias quod summus pontifex nesciverat, ipse agnovisset. Ephesi inde coacta nova synodo, Leo ipse S. sedis legatos misit, eosdemque litteris datis munivit: Inter quas omnium laudibus communicque Ecclesiæ consensu ea laudatur, quæ in editione Quesnelliana est num. 24 data die 13 Junii, in qua Incarnationis mysterium ea elegantia, puritate ac claritate explicatur, ut vix in tota antiquitate monumentum illustrius ad rectum dogma firmandum invenire sit. Synodus Ephesi cepta est die 8 Augusti ejusdem anni 449, quæ ob in ea per nefas gesta prædatoria postmodum dicta est, catholicamque fidem in summum discrimen conjecit, Eutychete absoluto, et Flaviano damnato: qui paulo post ærumnis injuriisque affectus, dum in exilium duceretur, e vivis excessit. Ob hæc Leo pontifex pluribus epistolis egit apud Theodosium, ut concilio generali res catholica restitueretur. Exstant epistolæ ad Augustum binæ, sub die 13 et 15 Octobris, et aliæ ad alios. Egit etiam ea de re cum Valentiniano, Placidia, Eudoxiaque, et legatos Constantinopolim

Marciano eos., hoc est anno 451 : nam anno 448, A cum eo Romam properasse ad Sixtum sanctum apostolicæ sedis papam ut eorum ordinaret electum; quique in subsequentibus adjici, dissidente et tumultum agente Ravennatum plebe, Sixtum visione narrata dixisse: Et si istum non vultis patrem, a me recedite, et a sancta catholica Ecclesia alienati vos omnes; quare cuncti una voce clamaverunt: Ordinetur; et conscripto celeriter decreto per impositionem manus recepit Petrus Spiritum sanctum, ordinatusque est in pontificem; manifesto ostendit Valentinianum privilegium dedisse, si quod unquam dedit; potuit enim nobis ignotum dedisse, quod nullo modo S. sedis jura violaret; nec inde factum ut Ravennatum episcopi autonomi quodammodo essent. Hæc et similia, quæ suis locis pro opportunitate observabimus ab Agnello narrata, efficiunt ut satis mirari nequeam quid rei fuerit ut ipse qui alicubi Pontificale suum scribens erga Romanæ sedis primatum se rite recteque affectum ostendit, alibi, et hic putido commento prefixo, schismaticarum partium sectatorem se prodât. At ea mendacis et male causæ conditio est, ut suo se gladio perimat.

4. Regrediendum modo ad ea quæ Agnellus de sacro Petro priori loco narrat, licet postremis ejusdem annis evenierint, quæque pertinent ad Eutychetis abbatis Constantinopolitani hæresim. Ea vero tanta sermonis strililiginie rerumque confusione infecit Noster, ut divinandum sit quid mente teneret. Actorum in causa Eutychetis hic ratio habenda est, ut suis apte temporibus restituantur vera, si quæ ex Agnelli historia elici poterunt; id etiam ei quod numero primo diximus ad postremos Chrysologi annos spectanti, lucem affundet. Damната itaque Nestorii hæresi in Ephesina generali synodo, partium studia effecere ut qui quam maxime ab ea recedere volve- re, in oppositam atque impliam dilaberentur. Eutyches omnium absurdus peccavit, qui in Christo naturarum distinctionem pertinax negavit; et oppositum sentientes Nestorianismi accusavit, datis Leoni summo pontifici litteris, quibus Leo ipse respondit prima Julii, anno 448. Anno eodem in concilio Constantinopolitano, Novembri mense habito ad Flaviano ejusdem urbis episcopo, accusante Eusebio Dori- leense, Eutyches sepe citatus, ac tandem compars, asserensque proterve hæresim, damnatur. Hinc o vestigio Leoni denno scribit, seque per nefas damnatum lamentatur, agitur apud Imperatorem ut concilium generale cogatur, qui interim, conventu Constantinopoli triginta episcoporum habito prima Aprilis die anni 449, rem majoribus tricis implicuit, Leo die 18 Febr. Flaviano scripserat, ac Theodosio inquirens causas ob quas Eutyches damnatus fuerat, quibus ab Flaviano intellectis, ejusdem zelum pietatemque commendavit epistola dat die 21 Maii anni ejusdem. Ante hanc diem non potuit ab Chrysologo Eutycheti epistola scribi, in qua disertis verbis hæresim suggillat; alias quod summus pontifex nesciverat, ipse agnovisset. Ephesi inde coacta nova synodo, Leo ipse S. sedis legatos misit, eosdemque litteris datis munivit: Inter quas omnium laudibus communicque Ecclesiæ consensu ea laudatur, quæ in editione Quesnelliana est num. 24 data die 13 Junii, in qua Incarnationis mysterium ea elegantia, puritate ac claritate explicatur, ut vix in tota antiquitate monumentum illustrius ad rectum dogma firmandum invenire sit. Synodus Ephesi cepta est die 8 Augusti ejusdem anni 449, quæ ob in ea per nefas gesta prædatoria postmodum dicta est, catholicamque fidem in summum discrimen conjecit, Eutychete absoluto, et Flaviano damnato: qui paulo post ærumnis injuriisque affectus, dum in exilium duceretur, e vivis excessit. Ob hæc Leo pontifex pluribus epistolis egit apud Theodosium, ut concilio generali res catholica restitueretur. Exstant epistolæ ad Augustum binæ, sub die 13 et 15 Octobris, et aliæ ad alios. Egit etiam ea de re cum Valentiniano, Placidia, Eudoxiaque, et legatos Constantinopolim

2. Ut autem ordo temporis servetur ab Agnello neglectus, observanda est Petri electio ad episcopatum, Numinis nutu, et sanctorum Petri et Apollinaris apparitione peracta. Rem omnium primus ex Nostro in lucem produxit Ferretus: inde diserte, ut solet in sua Historia, narravit Rubens, ex eo Baronius, cæterique. Verum quod fluminis aquis accidit, quæ pro soli unde fluant natura vario imbuntur sapore, ita quod demum non sint quales a fonte manarunt; id narrationi huic accidisse facile deprehendit, qui Agnelli fontes gustaverit, quamvis rei substantia servata sit. Verum mirari subit hominum plures ita comparatos, ut facile nimis omnia credant, alios autem e contra ut omnia in dubium vertant. Dupinius in Bibliotheca Scriptorum Ecclesiasticorum de hac historia, hæc ex Gallico in Latinum versa habet: At nequit historiæ hujusmodi narrationi credi; etenim illam nullus fide dignus auctor exhibet. Agnellus tandem in lucem prodians, an Dupinio auctor fide dignus futurus sit ignoro. Illud aio, hinc agnosci hujus historie traditionem prout ab Agnello narratur antiquitate eximie commendari.

3. Notari merentur privilegia ab Valentiniano Ravennati Ecclesiæ tributa, si qua fuere, quæ quidem Joannes Petri immediatus prædecessor nactus sit, Agnello ipso teste, licet alias primatus Romani impatiēte, nullo modo episcopos ipsos a Romani pontificis jure exemisse: etenim si quando id exemptionis efficere valuisent, tum idipsum fieri debebat, cum ipso Valentiniano imperante, qui privilegium paulo ante tribuerat, novum episcopum ordinandum esse, mors illius cui privilegium tributum fuerat efficiebat. Qui itaque narrat populum et sacerdotes (quorum nomine intelligendos etiam puto episcopos provinciales), facto de certi viri electione decreto,

misit. Nil tamen in ea re gravissima ab Theodosio obtinuit. At eo defuncto, substitutoque Martino, Pulcheria ejus uxore agente, concilium primo Constantinopoli ab Anatolio habitum est, cui interfuere apostolicae sedis legati, in quo lecta Leonis epistola ad Flavianum, et episcoporum subscriptionibus firmata, Nestorius æque ac Eutyches damnati sunt; deinde in concilio, cæpto celebrari die octava ejusdem anni, epistola eadem Magni Leonis regula fuit, qua firmatum est dogma de duabus in Christo naturis, contra Eutychetis hæresim, illique actionibus secunda et quarta lectæ concilium subscriptis.

5. His ex Eutychianæ hæresis historia delibatis, ad Agnelli tricas revertamur. Primo itaque ait, Eutychetem a sanctissimo Leone per epistolam monitum minime resipuisse; ait epistolam in conventu multorum episcoporum lectam. Leonis epistola nulla ad Eutychetem data in concilio ullo lecta est; quinimo in nullo ex præcedentibus Constantinopolitanum sub Anatolio lecta est epistola celeberrima ad Flavianum, de qua in superioribus. De hac igitur ut loquatur reliquum est: at illi concilio Eutyches non affuit, nec res amplius integra erat. Subjicit paragrahum omnium implicatissimum. *Sanctus igitur, inquit, Leo ad beatum Petrum hujus Ravennatis urbis pontificem res notas celeriter fecit; qui scribens epistolam ad ipsum hæreticum direxit, per quam in Chalcedonense synodo non consensit, demersus est.* Ex his, ut puto, argumentum nonnulli habere crediderunt, quo dicerent B. Chrysologi epistolam in Chalcedonensi synodo lectam fuisse, quod tamen repugnat actibus ejusdem concilii, in quibus nil de ea re; nec potuit fieri, ut episcopi Ravennatis pro regula fidei epistola legeretur apud eos qui primum sentiebant solummodo insistendum symbolis conciliorum Nicæni, Constantinopolitani et Ephesini: admissis secunda Cyrilli ad Nestorium epistola, et altera ejusdem ad Joannem Antiocheum, et eo nomine laudatam S. Leonis epistolam ad Flavianum recepere, quod ab dictorum sensu minime abluderet, explicaretque dilucide, quid de Eutychetis hæresi sentiendum. Dominicus Mita rem in hunc modum dirimi posse censet, in Responsionibus ad opposita Vite Chrysologi ab se conscriptæ num. 5, 6, 7 et 8, ut S. Leo intellecta a Flaviano Eutychetis hæresi, et causa, Romanum vocaverit Petrum, qui, pontifice jubente, epistolam illam omnium celeberrimam conscripserit, pontificis ipsius nomine ad Flavianum, quæ primum in Constantinopolitana sub Anatolio, deinde in generali Chalcedonense synodo credendorum regula, contra Nestorium, æque ac Eutychetem lecta fuit. Ut autem effugiat, quod contra regeri ex styli diversitate ab aliis Petri monumentis potest, conjecturam ita circumscribit, ut sentiat Leonem, conscriptam a Petro epistolam proprio transcripsisse stylo, et aliqua suo Marte ascripsisse. Id omne ex sermone 75 Chrysologi confirmare nititur, ubi se ex itinere Ravennam quadragesimali tempore reversum, ac propterea fessum admodum dicit. Conjectura se veritatem assecutum fortassis credidisset Mita, si Nostrum legisset, cum ex allato loco astrui videatur, Petrum ab Leone vocatum epistolam scripsisse, quæ in Chalcedonensi concilio Eutychetis hæresim jugulaverit. At ex subsequenti agnoscitur, Agnellum de epistola omnibus consentientibus scripta locutum; ait enim ostensam B. Petri Chrysologi epistolam, cujus etiam partem exhibet, de qua statim. Mita itaque conjectura hinc nullo modo fulciri potest, quæ aliunde dehiscit ruitque. Etenim post Quadragesimam anni 449 scripta est epistola Leonis, de qua fit questio, die videlicet 43 Junii, cum præcedens ad eundem Flavianum data fuerit etiam post Quadragesimam, die videlicet 21 Maii. At quis de ea re dubitari possit, cum stylus ac verba ipsa Leonem sonent?

6. Sequuntur apud Angelum quæ spectant ad

(a) Agnelli paraphrasis: *Humanæ leges intra xxx annos in nos omnes litigiosas interimunt quæstiones; et*

A alias Leonis epistolas ob impetrandum Augustorum auxilium, quo res catholica in pseudo-synodo Nicæna male habita novo generali concilio restitueretur. Fæde labitur, nisi exscriptorum vitio Augustorum et Augustarum nomina sint mutata, Honorium memorans, ac Gratianum, qui e vivis dudum ante Eutychianæ hæresis tempora abierant. Honorii loco cogitavem an Honoria substitui posset: at cum nulla exstet Leonis epistola ad eandem, pessima etiam ob stuprum fama laborantem, emendatio em hujusmodi sustineri non posse cognosco. Martiani etiam loco facili lapsu Gratianum intrusum suspicabar: at illud obstat, quod eadem periodo rem usque ad Martianum prolatum dicit. Theodorum insuper, quem in sacro concilio ait cum Eutychete certasse, et ostensis sacræ Scripturæ voluminibus, sanctorumque Patrum testimoniis catholicam fidem de duabus naturis stabilivisse, tota veterum actorum concilii a Flaviano coacti (in quo tantum Eutyches auditis est, Eusebio Dorileense, et Flaviano ipso B hæreticum urgente) series ignorat. Omnia itaque hic apud Nostrum ab veritate abeunt.

7. Illud e re esse indicabitur nemo, quod ad epistole de qua in superioribus sermo fuit integritatem pertinet, quam ex Agnelli loco uberrime probatam habemus contra nonnullos, qui contendunt postrema verba ad summi pontificis in fidei dogmatibus supremam auctoritatem spectantia Chrysologi non esse, sed recentius addita a Romane sedis studioso, eique addicto. Gerardi Vossii hi auctoritate nituntur, qui epistolam Chrysologi Græco-Latinam edidit cum aliis nonnullis, subjunctis Gregorii Thaumaturgi operibus impressis Moguntie anno 1604, monuitque in duplici Vaticano codice postrema illa verba deesse. Inde Dupinius prælaudatus in Bibliotheca hæc quæ Latine exhibeo habet: *porro littera finiri videtur ante ea verba; et quod sequitur additum est ad sanctæ sedis auctoritatem commendandum.* At Agnello, ut annotavimus, et suis locis constat, erga S. sedem non bene affecto, et nihilominus verba ex epistola seu sensum eorumdem referenti, nullus sane crisis studiosus refragabitur. Constat profectu usque ad Agnelli tempora in Ravennatis Ecclesie, licet longo schismate afflictæ, codicibus integram Chrysologi exstasse epistolam, quam postmodum decurtaverint qui S. sedis auctoritatem in rebus fidei diffiniendis impugnare: idque potissimum inputandum iis qui Græca fide in Græcam linguam Latinam epistolam translulerunt. Hic opere pretium esse cogitavi Latinam ipsam vulgatam apud Baronium aliosque, et e regione textum ejusdem, qualem in codice Estensi reperi, describere, adjectis suo loco periodis Agnellis relatius, ut lector quid in hac re sentiendum sit dijudicet.

LATINA EPISTOLA D. PETRI CHRYSOLOGI

VULGATA

Dilectissimo, et merito honorabili filio EUTYCHETI presbytero PETRUS episcopus Ravennæ.

Tristis legi tristes litteras tuas, et scripta mæsta mærore debito percurri: quia sicut nos pax Ecclesiarum, sacerdotum concordia, tranquillitas plebis gaudere facit gaudio celesti, ita nos affligit et deiecit fraterna dissensio, præterea cum talibus oriatur ex causis. (a) Tringita an-

EX CODICE ESTENSI

Dilectissimo, et merito honorabili filio EUTYCHETI presbytero PETRUS episcopus.

Tristis legi tristes litteras, scripta mæsto mærore, et luctu percurri, quia sicut nos pax sacerdotum, tranquillitas plebis gaudere facit gaudio celesti, ita nos affligit et deiecit fraterna dissensio, præsertim cum talibus oriatur ex causis. Tringita annis humanæ leges humanas ad-

in circa quingentos annos cur tanto præsumis in Christum contumaciare sermone?

nis humanæ leges humanas adimunt quæstiones, et Christi generatio quæ divina lege scribitur inenarrabilis post tot sæcula disputatione temeraria ventilatur? Quid Origenes principiorum scrutator incurrit, quomodo Nestorius lapsus sit disputans de naturis, non lalet prudentiam tuam. Magi Jesum in cunabulis Deum mysticis muneribus confitentur, et sacerdotes, quis sit qui virginali partu de Spiritu sancto natus est, dolenda interrogatione discunt? Cum vagitus daret Jesus in cunis, gloriam in excelsis Deo clamat celestis exercitus, et modo quando in nomine Jesu omne genuflectitur celestium, terrestrium et infernorum, originis ejus quæstio commoveatur? Nos, frater charissime, una cum Apostolo dicimus: Et si novimus Jesum secundum carnem, sed nunc jam non novimus, nec possumus curiose replicare, qui jubemur honorem dare, et timorem reddere, et expectare, non discutere quem judicem confitemur. Hæc breviter respondi litteris tuis, plura rescripturus, si ad me frater et coepiscopus noster Flavianus aliqua de hac causa scripta misisset; si enim tibi displicet, quod quidem scribis, tibi ipsi electum judicium, nos quomodo de his judicare poterimus, quos neque vidimus propter absentiam, et quod intellexerunt eorum taciturnitate nescimus? Justus mediator non est qui sic unam partem audit, ut nihil alteri parti reservet (a). In omnibus autem hortamur te, frater honorabilis, ut his quæ a beatissimo papa Romanæ civitatis scripta sunt, obedienter attendas: quoniam B. Petrus, qui in propria sede vivit, et præsidet, præstat quærentibus fidei veritatem. Nos enim pro studio pacis et fidei extra consensum Romanæ civitatis episcopi causas audire non possumus. Incolumentum tuam dilectionem Dominus tempore longissimo conservare dignetur, charissime, et honoratissime fili.

8. Cum diversissimis verbis iidem sensus explicentur in vulgatis et apud Agnellum in his quæ ipsi referre placuit, argumento, id est illum ex Chrysologo epistola sensum sumpsisse, non verba, quæ etiam Agnelliana strililigne vitiata nemo non videt. Quod spectat ad priora, ubi ex præscriptione annorum triginta ab humana lege inducta argumentum desumitur contra Eutychem, accepta ea sunt, vel ab eodem Chrysologo utrobique dicta, a sermone 145: *Humanæ leges intra triginta annos litigiosas omnes interimunt quæstiones, et Christus circa quingentos annos nativitatis suæ causas præstat, ortus sui lites patitur, status sui sustinet quæstiones? Hæretice, desine judicare judicem tuum, et adora in celis Deum, quem Deum. . . . adoravit in terris.* Licet autem post legem a Valentiniano latam, Arcturo et Protogene coss., xv kal. Julii, de triginta annorum præscriptione, sermo ille ab Chrysologo sit recitatus,

munt quæstiones; et Christi generatio quæ divina lege scribitur inenarrabilis post tot sæcula disputatione temeraria ventilatur? quid Origenes principiorum scrutator incurrit, quomodo Nestorius lapsus sit disputans de naturis, non lalet prudentiam tuam. Magi Jesum in cunabulis Deum mysticis muneribus confitentur, et sacerdotes, quid sit qui virginali partu de Spiritu sancto natus est, dolenda interrogatione discunt? Cum vagitus daret Jesus in cunis, gloria in excelsis Deo clamat celestis exercitus, et modo quando in nomine Jesu omne genuflectitur celestium, terrestrium et infernorum originis ejus quæstio commoveatur? Nos, fratres, cum Paulo dicimus: Et si novimus Jesum secundum carnem, sed nunc jam non novimus, nec possumus curiose replicare, qui jubemur honorem dare, et timorem reddere, et expectare, non discutere quem judicem confitemur. His omnibus respondi, frater, litteris tuis. Cætera desunt.

A et circa Adventus Domini festa anni 449, attente tamen legenti apparet Nestorii hæresim ibi præcipue impugnari, illosque qui Græco turbine Latini nubilare nisi sunt puritatem: ἀδρροποτόζον. Χριστοκόζον, ut Θεοτόζον tollerent blasphemantes. Ex quo argumentum minime leve desumitur productæ post annum prædictum vitæ, et epistolæ ab Chrysologo scriptæ serius quam putatur.

9. Inter opera magnifico sumptu Chrysologo curante excitata secundo loco recensetur domus intra episcopium Ravennatis ecclesiæ, quam dixere Tricoli, eo quod, inquit Noster, tria cola contineret, quia videlicet in tria insignia membra distinguatur: quæ Græci τὰ κολα dixere. Audiri ergo non merentur qui ideo ædem illam Tricoli dictam volunt, quod ad speciem trium collum representandum accederet. At Angellum Chrysologo Petro tribuisse quod Petro ejus nominis tertio tribuendum erat, evidenter agnoscitur ex versibus quos Agnellus ipse testatur lectos in æde Tricoli, a Maximiano episcopo consummata, in quibus pontificum Ravennatum series exponitur qui Tricoli construendo operam impenderunt; et Petrus cognomento Junior, i distinguatur ab Seniori, et ab Chrysologo, fundator dicitur ejus ædis, quos juvat ex parte a suo in præsentem locum transferre.

Hic Petrus Junior Christi concepta secutus
Ut docuit, sacris moribus exposuit,
Hanc quoque fundavit mirandis molibus arcem,
Nominis ipse sui hæc monumenta dedit.
Hujus post obitum Aurelianus gessit honores,
Post huic Antistes exstitit Ecclesius.

Petrus itaque qui Tricoli fundamenta jecit, is fuit qui Aurelianum præcessit; non Chrysologus, cui Joannes alter successit: ac Agnellus ita Agnellum emendat, qui fortassis hinc errandi ansam habuit, et Petrum cognomento Chrysologum ponendi immediate ante Aurelianum, quamvis dimidio quasi sæculo ille hunc præcesserit.

10. Primo tamen loco bene Chrysologo inter cæteras ædes tribuitur fons baptismalis, miræ magnitudinis, duplicibus et altis muris conclusus. Cum autem Agnellus diserte tradat fontem hunc juxta ecclesiæ quæ vocatur Petriana, quam Petrus Antistes fundavit, constructum, nec hujus operis notitiam Rubens aliunde haurire potuerit quam ex hoc Agnelli loco, mirum est Chrysologo quidem tribuisse fontis structuram pag. 103, at deleta ex Ravennatibus diptychis priori Petro, Petrianam basilicam Petro illi tribuisse qui Symmachi pontificis tempore floruit, et Aurelianum in Ravennati sede præcessit. Ex hoc itaque loco aperte constat ante Petrum Chrysologum, alium Petrum sedisse, quandoquidem fontem qui eidem Chrysologo tribuitur, cogimur basilicæ Petrianæ additum agnoscere, cui primitus fons erat adjunctus cum exiguo sacello S. Jacobi Agnelli ætate superstitie, in quo Petri episcopi corpus repertum, quod senioris esse idem Agnellus censuit. Altera ædes, Chrysologo tributa, est monasterium, sive sacellum S. Andræ apostoli, non longe a domo Tricoli, in qua S. Petri effigiem et versus conscriptos fuisse Agnellus asserit. Hæc autem subdubito Chrysologum ne an Petro juniore sit ascribenda, cum videatur domus ipsius Tricoli commodò adificata, et versus ipsi nec Chrysologi styllum ac ejusdem ætatem sapere videantur, sed recentius quid sonent. Vox postrema secundi versus τὸ modernum Cassiodori ætatem sapit, et phrasim ipsa ab Cassiodori phrasi minime abludivit. Rubens loco supracitato sacellum hoc elegans quidem dicit, sed ligneis columinis suffultum. Versus ascripti nil tale astruunt, sed breve quidem sacellum describunt ex fenestris angustis diei lumine minime pervium, sed

(a) Agnelli paraphrasis: Vere oportet te humiliari ad sanctum Romanum pontificem, et diligenter ejus præcepta custodire, et non aliter æstimes, ac si quod

ipse B. Petrus apostolus virus sit, ac apostolatus cathedræ Romanæ sedis in carne teneat principatum.

pretiosis marmoribus murice comptis splendidum, excluso externo lumine, suoque lucens, ut sonant priores versus: *qui lux nata est, qui capta hic libera regnat*, cum ceteris quæ sequuntur. Postremi versus expiationem peccatorum per secretam exomologesim factam ostendunt, quod merito annotavit Rubens. Cum vero scripti sint hi versus post Nectarii patriarchæ Constantinopolitani tempora, evidens est nil a celebri controversoque in Historiis ejus patriarchæ facto habere heterodoxos, quo sublatam auriculari confessionem existimant, quin immo praxim et post Nectarium perseverasse manifestum hinc efficitur. Effligiem etiam, quam super valvas tessellis expressam Agnellus Chrysologi fuisse credidit, existimo juniore Petro potius, sicut et sacellum, attribuendam esse.

11. Quæ sequuntur de sancto Projecto Corneliense perspicua sunt, sicuti et illa de ecclesia S. Joannis, quam S. Barbatianus Placidia charus tenuit, et Barbatianus adificaverat, ex S. Barbatiani actis lumen mutantur. Clara etiam sunt, quæ de obitu S. Petri

Chrysologi tradit Noster, nec quidquam habent quod legentem remorentur. Illud addendum videtur, ex muneribus quæ Chrysologus ad ecclesiam accedens obtulit, patenam argenteam summa veneratione servari, cujus exemplum ære sculptum tradidit Dominicus Mita ante suam Sermonum D. Petri editionem, ad cujus oram versus recentioris modi sunt sculpti, quos ascribendos puto, et sunt qui sequuntur:

Quam plebs tunc chara crucis agnus fixit in ara
Hostia sit gentis primi pro labe parentis.

Idem Mita veram, ut sibi suadet, Petri Chrysologi effligiem libro præfixit, et quam opere musivo elaboratam exstare ait Ravennæ in testudine chori metropolitane ecclesiæ. Illa tamen, nonnisi post undecimum a Christo nato sæculum fieri potuit; ut et post illud tempus templi pars illa restituta est, sed et pallii forma recentior est. De patena prædicta expectari ab erudito viro D. abbate Pastrizio doctam lucubrationem audio. Eam fortassis legere dabitur, antequam hæc mea in lucem edantur. At hæc ad Chrysologi vitam sufficiant.

VITA S. PETRI CHRYSOLOGI

ARCHIEPISCOPI RAVENNATIS

EX CASTILLO.

§ 1. Patria, ortus, et Chrysologi nomen proponuntur.

1 Est in Italia, notissima regione Europæ, quædam sexdecim provinciis ejus, non minus celebris portio, satis jucundissima, amoenissima, et fausta, Æmilia nuncupata quondam, nunc vero Flaminia, sive Romandiola dicta, fertilis adeo, et feracissima, uipote quæ a Vatreneo circumalluitur amne. Effugatis ab illo Troadis flammeo gladio Græcorum Trojanis, avolantes hi in Italiam, oppidum in perpulchra Æmiliæ regione, illum etiam nomine, condidere. Non semel repetito sæculo, cum Lucius Cornelius Sylla Romanus, nobilis ex Corneliorum progenie quæstor, posteaque dictator, relegato Mario majori Romano (jam in consule), totam subegisset ditioni suæ Asiam, Romanis suis Cornelianis Æmiliam tradidit pro colonia, illum designans forum, ubi jus diceretur, liberæque agerentur novendinæ. Hinc habitatores illi

C totiusque Æmiliæ (quæ jam exinde incepit * Imola nuncupari) in sui Lucii Cornelii obsequium, oppidum illud Forum Syllæ, communis autem Forum Cornelli, vocitarunt. Plinius autem lib. III Histor. cap. 16, post medium, Imolæ situm Forocorneliensem agrum appellat. Hæc igitur Flaminia provincia, hæc Romandiola regio, hæc Æmiliæ, sive Imolæ, terræ Italice portio, patria communis nostri fuit præsulis Chrysologi: peculiare autem solum Forum Cornelli fuit, tanto felicissimum, quanto sanctissimi viri natali condecoratum, faustissimum. * Apollinaris S. Petri apostoli discipulus, et primus Ravennatum antistes Forum Cornelli, sanctissimo exemplo et prædicatione in Christi Domini roboravit fide. Verum gentium spurcissimis civitas maculata moribus, in idololatriam lapsa, denuo indiguit ^d Cassiani Sabionæ in Germania episcopi auxilio, qui sua doctrina et

* Quisquilium loco habenda sunt quæ de ejus origine ab Trojanis fabulantur. Neque urbs aliquin antiqua, et celebris, satisque elegantia ædificiorum, seris salubritate, ubertate agri, populorum frequentia commendata, et celebriorum virorum mater, his commentitiis subtilibusque inventis indiget, ut præ multis laudetur. Scipio Claromontanus in Historia Cæsarie lib. V pag. 95, Imolam dictam scribit postquam Cleophris Albolini successor Forum Corneliæ ab Narsete dirutum restauravit. Quod ei nomen alii effluxisse dicunt, vel ab corrupto Æmiliæ vocabulo, vel ab arce ab Antiocho Narseti duce in ea ædificata.

† Ercius vel Ercius monachus, qui labente sæculo IX scribebat in Galliis, in Vita S. Germani episcopi Antisiodorensis, Chrysologum antiquo et nobilissimo sanguine ortum testatur.

Principis Ecclesiæ meritoque ac nomine pollens Petrus, apostolica dicta servabat in urbe
Fortè gregem, vir præcelso splendoris aviti
Stemmata conspicuus, multa et probitate coruscans

* Ejusdem vitam ex antiquo ms. eruta retulit Surius; et ex eo Petrus in Catalogo lib. VI cap. 128; S. Gregorius in Reg. lib. V cap. 53; Beda, Usuardus, Martyrologium Rom. et alii. Sub Vespasiano, annoque mortem ejus præcedenti, scilicet anno æræ vulgaris 78, illustriori martyrio, illustrem vitam absoluit. Vide quæ de eo disserimus in notis ad serm. Chrysologi 128.

^d Cujus Vitæ laciniæ profert Ughellus in episcopis Imolensibus, pag. 620 recent. edit., ex chronica antiqua; ejus passionis acta sincera, ex libro *Itipi Ercianorum* Prudentii, habes apud Ruinarium, pag. 552. Cætera quæ circumferuntur subleste sunt fidei; nec melioris notæ, quæ Baronius ad Martyrologium. Romæ se invenisse professus est, et in quibus Cassianum Brixiensem tenuisse sedem scribitur. Sed fortasse errore scriptoris pro *Brixina Brixia* in Baronio legebatur, ut advertitur in Annotationibus Ferrarii, pag. 508, et in quam, eversa Sabiona, sedes episcopalis translata fuit. Florentinus noster in Martyrologio, ad diem 11 Augusti, pag. 747, eum

sanctitate Forum Cornelii spiritualiter instauravit, A firmavit et stabilivit in fide; quin etiam anno Domini trecentesimo sexagesimo secundo, idibus Augusti, sub Juliano Apostata dominatu, martyrio, suoque sacro consecravit cruore.

2. Bellis concussa civitas, modo ab hæreticis, modo a gentilibus occupata, fidem per tempora amisit. At Deus eam ut plantarium tot rosarum virginum, liliorum confessorum, inter quæ candidum præcelloit Chrysologi lilium, violarumque martyrum tot custodiens atque reservans, non semel reduxit ad græm. Post quadraginta et tres annos a D. Cassiani martyrio Forocorneliensis Ecclesiæ instaurata sedem obtinuit Cornelius, natione Romanus, vita conspicuus, moribus ornatissimus, utpote qui post obitum meruit concionatorie laudari a Chrysologo, sermone centesimo sexagesimo quinto. Vix Ecclesiæ Forocorneliensis cathedram episcopalem occuparat Cornelius anno Domini quadringentesimo quinto, velsexto, cum jam e nobili prosapia Forocorneliensi virorum, nova lux Chrysologi oriri visa est, cum Ecclesiæ illi novæ petreæ in petra fulcrum nascitur solidissimum. Nostro enim viro in sacro baptismatis fonte, in novo regenerationis lavacro, nomen imponitur Petrus, ut tanti antistitis futurarum virtutum cumulum præsa-giret. Hinc de nostro Chrysologo S. Adelphus Me-

tensis episcopus, sermone in numero 107, sic per-orat: *Petrus enim vocari in aliis appellatio nominis est, in hoc (scilicet Petro Chrysologo) prærogativa virtutum.* Sed et ipse Noster sermone 154 ita fatetur: *Nomina ipsa sæpe sanctorum merita indicant. Sicut Petrus a petra nomen adeptus est, quia primus meruit Ecclesiam fidei firmitate fundare.* Etenim cum a pueritia Petrus præstantia ingenii puerulos cæteros antecelleret, et adultus jam Latina Græcæque eloquentia majores natu, et alios superaret doctores, a Græcis qui e Byzantio gratia Cæsaris Ravennam petebant cognominatus est Chrysologos, seu Chrysologus: a *Chryso*, aureus, et *logos*, sermo; quasi aureus sermo, seu aureus sermocinans. Sic etiam ipsimet Græci Byzantini, non ante annos plurimos temporis natalis Chrysologi, suum præsulem Joannem Atticis facundissimum elementis, *Chrysostomum* appellare, nempe aureum os. Apud omnes igitur tum sui temporis, tum nostri talem Chrysologi perpetuo meruit retinere nomenclaturam Petrus, ut etiam ejus homilie, sive sermones *aurei* a doctis communiter vocentur.

§ II. Chrysologi educatio, ad episcopatum Ravennæ electio, et ejusdem consecratio referuntur.

3. Ab incunabilis se totum Chrysologus orationi primum, et bonarum sacrarumque litterarum con-

Forocorneliensem fuisse episcopum perperam tradit. Ferrarius et Mita in Vita Chrysologi Sabionensem a Fortunato Aquileiensi ordinatum; quem tamen scimus vixisse temporibus Constantii Augusti, et Ariana labe infectum fuisse. Sed Martyrologium Romanum parvum, Richenoviense ad diem 11 Augusti, Augustanum ad diem 13 ejusdem mensis, et hac ipsa die regnæ Suecorum, Otobonianum, Antisiodorense apud Martene tom. VI Collect. Anecd., Stabulense Adonis Florentinii ad diem 11 Augusti, Prudentius hymno ix, libellus Bedæ, ejusdem tamquam martyris tantum, nunquam veluti episcopi meminere. Consule Bollandianos ad diem 13 Augusti. Anonymus Imolensis, in Chronica apud Ughellium tom. II pag. 619, eum Brizæ, seu Brivæ, quæ olim Sales dicta est, in Gernania, in provincia Tirolensi, cujus episcopatus Salisburgensi metropolitæ subest, christianam probitate conspicuum vixisse scribit, indeque ab hostibus ejectum Iniolam venisse. Sed de ejus episcopatu nec vota quidem. Quo anno passus fuerit incertum. Pastritius, de patena S. Petri Chrysologi, passionem ejus ad annum 362 consignat. Nam Julianus, sub quo Cassianum passum dicunt, adeptus est imperium anno 361, in non. Octobris, sequenti anno tenuit, et anno 363, 26 Junii ex Fastis Idacii fulmine ictus interiit. Joannes Malela notat Julianum obiisse hora quinta noctis die 27 Junii, id est noctis diem hunc præcedentis; et cum nox illa intermedia ad utrumque diem referatur, hinc factum quod alii scriptores diem ejus emortualem die 26 statuunt. De mortis genere variæ admodum sententiæ, ut ostendit Gothofredus in dissert. in lib. vii Philistorgii, cap. 15. Sed hæc extra semitam. Addam tantum Pastritium non ex illius fonte hausisse eum fulmine ictum occubuisse. Constat enim haste mucrone transfluxum divina Numinis ultione, impios dies impiissima morte clausisse.

* Nec utrum quidem reperies ex Chrysologi vite scriptoribus, qui vel minima hesitatione hujusmodi Cornelium Imolensem fuisse episcopum ambigat. Omnes constantissime asserunt; eumque apud Ughellium primò loco positum, et ab Cælestino papa

anno 400 consecratum habes. Mirum autem quod Chrysologus in consecratione episcopi Projecti, serm. 165, in ejus laudes non nihil excurrans, loquendi de hujusmodi dignitate occasionem sibi sponte obviam non arripuerit. Sed tantum dicit, amari ab eo urbem quæ Cornelii, a quo ipse sacris fuerat initiatus, nomen obtinuerat. Unde Tillemontius, tom. V, pag. 865 Venet. edit., Cornelium, de quo Chrysologus, cujusvis alterius civitatis episcopatum tenuisse, opinabatur.

^b Vide notam 2. b col. 27.

^c Antistitem illum a quo sermo 107 inter Chrysologianos fuit concinnatus, Metensem fuisse episcopum, ex Mita in observat. ad hunc sermonem, eruit Castillo. Mita autem faciem præbuit Baronius, qui in notis ad Martyrolog. die 29 Augusti, hæc habet: *Adelphus episcopus ponitur hic decimus in ordine in serie episcoporum Metensium apud Democh. de Sacrif. Missæ. Agit de translatione ejusdem hæc die Notanus in Addition. ad Usuardum. Est sermo S. Petri Chrysologi 156 in Natali S. Adelphi: an eum sit ille de quo agitur, non audeo affirmare.* Baronius autem, opinatur Mita, aquam hærere fecisse Paulum Diaconum, in Historia de episcopis Metensis Ecclesiæ, in Bibliotheca Patrum, tom. VIII quartæ edit., scribentem, Adelphum sedisse decimum in ordine, at quonam anno non indicasse. Eo magis, quod in tabella nominum episcoporum ad calcem Historiæ, ex annorum supputatione colligitur, ætate Chrysologi Adelphum illum vivere desiisse. Sed ad Baronii sententiam firmandam, ejusque dubietatem eliminandam, tabella hujusmodi fidem inanibus argumentis conatur labefactare. Chrysologus laudato serm. 156 vocat eum loco *primum*. At antequam Ravenna metropolitico jure donaretur, nullum alium sui superiorem agnovit, nisi Romanum pontificem, et Mediolanensem, vel fortasse Aquileiensem antistitem. Nullus ea tempestate in his sedibus Adelphus. Adhærendum igitur Tillemontio tom. V, pag. 189. Adelphum scilicet hunc, incertæ sedis episcopum, ætate tantum Chrysologum anteesse, quod et alibi repetendum. Vide serm. 156, not. 3.

cravit studio, ædes cursabat sacras, et metropolim A invisebat, ubi ad martyris Cassiani suæ patriæ patrōni aras provolutus diem integrum cum noctis parte non minima transigebat. Hæc mira Petri nostri pietas, hæc devotio S. Cornelii, tunc præfati Forocorneliensis oppidi præsulis, sic rapuit animum, sic attraxit affectum, ut advocando ad se Petrum, eum sub pastoralis clientela reciperet et educaret, quem satis in Dei servitute præfatus pontifex erudit. Do testem eundem Chrysologum, sermone centesimo sexagesimo quinto, ubi ait: *Cornelius namque memorie beatissimæ vita clarus, cunctis virtutum titulis ubique fulgens, operum magnitudine notus universis, pater mihi fuit: ipse me per Evangelium genuit; ipse me pius piissime nutrit; ipse sanctus sancta instituit servitute*. Adultum jam Petrum Cornelius sanctus sibi creavit diaconum, quem cum agnovisset ille in pauperum ardentissima dilectione flagrare, sibi dispensatorem, sacrumque elegit oconomum; ei (ut alter Sixtus papa Laurentio) Ecclesiæ facultates, et opes tribuens, ut e penario sacro fidelissima sua distributione suppetias ferret egenis, succurreretur et miseris. Nec minus exordabant Cornelium arguta Chrysologi eloquentia, philosophia, theologia, et sacrarum litterarum peritia, in quibus omnibus, tanquam lucerna ardens in templo Dei, mirifice refulgebat.

4. Elapsis aliquibus annis * Ravennæ, quæ est urbs Sabinorum in octava Italiæ regione, in ora

* Celebris urbis dignitas commendatione non indiget. Augustus in Occidentem sedem eligentibus, Ravennæ primum regnatum est, et exinde, tanquam a metropoli, per Africam, Hispaniam, et Germaniam jura derivata, legesque præscriptæ. Gothorum regum majestas ex ea refulsit; hisque per Constantinopolitanos Casares exactis, receptaque Italia, exarchorum sedes fuit; et tantis licet sequiorum seculorum calamitatibus vexata, nominis celebritatem auxit potius quam minuit.

Id ex continua, vel frequenti angelorum consuetudine, scribit Ferrarius pag. 721, 722, ejusque festum ad diem 21 Novembris consignat. Eum primum Ravennatem archiepiscopum credunt nonnulli, veteri cuidam documento innixi, cui Baronius ann. 432 falsitatis notam perquam merito inurit. An autem fuerit Chrysologi immediate antecessor, vide Tillemontium pag. 481; et not. 5, pag. 866; et Ughellium tom. XI, pag. 351.

* Ravenna vel ab anno 408 erat ad minus metropolis provincie Flaminie, cui ascribitur. Sed hæc dignitas in ea civilia tantum jura spectabat. Verum ejus episcopus, una cum aliis Flaminie, metropolitano Mediolanensi suberat. Flaminia enim Gallie Cisalpinæ, quam vicariatum Italiæ nuncupant, finibus definebatur. Ignotam hucusque cur labentibus annis metropolitico jure meruerit insigniri. Fallor autem, nisi hoc ascribendum sit imperiali dignitatis presentie, qua ab anno 402 decorabatur, cum Honorius imperator, Mediolano digressus, Ravennæque per aliquot menses moratus, ibidem eodem anno sedem fixit, et Valentinianus III ab anno 426; unde in eam quædam effluxit prærogativa, ut metropolis declarari mereretur, decreto pontificis et imperatoris: cui decreto alii nisi sunt contraire, et fortasse Mediolanensis, cuius jura imminuebantur. Hoc fere modo causa vicariorum Italiæ, qui Mediolani debebant, eminare coepit ejus urbis antistes, cui ordinandorum

Adriatici littoris fundata, et sita inter duos non admodum divites fluvios, nuncupatos *Sabio* et *Roneo*, muros ejus isto lambente, respicitque Imolam, Faventiam, Cæsenam, et Forum Livii, adeo perantiqua, ut post confusionem linguarum sua viderit fundamenta. Ex ea orti sunt Cassiodorus senator, beatus Apollinaris prius ejus episcopus, S. Vitalis, Gervasius, et Protasius, atque Petrus Ravennas Foricornelii episcopus, de quo infra. Non est illa Ravenna villa Faustinae in agro Tarracinensi xx ab Urbe lapide. De nostra enim vide Plinium lib. III, n. 4-13, et Martialem lib. III, epigramm. 56. Obdormivit in Domino ejus antistes Joannes hujus nominis primus, vigesimus tamen Ravennatum præsul, qui Græce a Græcis ob sanctitatem, puritatem, et innocentiam suam dicebatur ^b Angeloptos. Causa novi præsulis eligendi, ex usitato more, venerunt Ravennam, suffraganei, et episcopi Ariminii, Cæsena, Fori Livii, Faventia, Brintii, Bononia, Mutina, Rhegii, Parmæ, Placentia, et Fori Cornelii, qui tunc erat dictus S. Cornelius. Hic venit una simul cum suo diacono Chrysologo, ^c ut metropolitani sui Ravennatum archiepiscopi assisteret electioni: ad quam tunc etiam cives concurrebant per puncta, sive suffragia. Dissentientibus igitur episcopis in comitiis, post varias questiones inter eligendum habitas; unus ex Ravennatum civibus seligitur in episcopatum. Legatos suos cives mittit Romam Ravenna, ut a summo Christi Vicario Sixto III. sui antistitis electi ^d obtineat be-

C episcoporum cogendæque cynodi per Italiam, contractiori acceptione sic dictam, ous incumberet. Dubitari autem posse arbitrantur nonnulli, Ecclesiam Ravennatem honore metropolitico auctam fuisse postremis Joannis Angelopti temporibus, opera Valentiniani junioris, et Gallicæ Placidia piissimæ Augustæ; at Petrum Chrysologum tantum ab turbas et tricas excitatas hujusmodi munus exercuisse, Vico-haventinum episcopum ordinando. Quamvis Henschenius, tom. XI Mail, pag. 154, eo propendere videatur, ut credat Chrysologum ipsum sub S. Leone Magno et Valentiniano circa annum Domini 450 hujusmodi dignitate fuisse condecoratum, qui antea ab Leonis decessore Sixto III simplicem episcopi titulum et potestatem acceperat. Consule quæ edidi ex Pastritio in sermonum notis. Dum autem hæc scribo, audio Ravennæ doctissimos esse viros quibus, expilatis archivorum forulis, id bonis avibus evenit, ut in vetustiora quædam monumenta inciderent, nulli usque dum cognita, quorum ope ita Ravennæ metropolitica dignitas veluti antiquissima asseri potest, ut in hac re omne dubium exhauriatur, et lites dirimantur. Doleo ab me quamvis per litteras et officia clar. doctis. viri P. Paciaudi Cler. Reg. compellatus nil rescipisse. Unde mihi extero homini nil aliud datum, nisi ea proferre quæ ab accuratioribus scriptoribus tradita sunt. Serior fortasse dies meliora pariet.

^d Quæ de ordinatione Chrysologi, ex Agnelli Pontificali, tradunt Mita, Castillo et alii subacti ingenii viri, ad fabulas amandanda esse contendunt. At mirari subit, inquit Bacchinus, Observat. in Agnellum supra pag. 11, n. 2, homines plures ita comparatos, ut facile nimis omnia credant; alios autem e contra, ut omnia in dubium vertant. At falsitatis notam in his narratiunculis incubantem sensit etiam Tillemontius: ex eo præcipue quod Ravennatum præsulum ordinatio Mediolanensis metropolitæ, non

nedictionem. Eo tempore, tertur Cornelium episcopum cum Chrysologo diacono suo adventasse Romanam, aut causa prædictæ electionis episcopi Ravennatis confirmandæ, aut pro suæ Forocorneliensis Ecclesiæ peragendis negotiis. Pontifex igitur summus Sixtus III tunc temporis e cælis visionem intuetur delapsam per somnium : nempe Petrum apostolorum principem, et sanctum Apollinarem, ejusdem D. Petri discipulum, atque primum Ravennæ præsulem. Hi speciem diaconi Chrysologi repræsentant Sixto, innuentes eum (alio quem obtulerant Ravennates reprobatum) debere eligi in episcopum, eumque creari Ravennatum antistitem gratius esse Deo Optimo Maximo. Adeunt Ravennates pontificium tribunal, et quem ipsi civem elegerant in episcopum, offerunt Sixto, flexo poplite deprecantes, suo vivæ vocis oraculo obfirmare electionem. At Ecclesiæ Caput jam satis illuminatum et superis, celeste facessit negotium, oblatum repudiatis, et cæteros Ravennates præsto esse jubens. Adest Cornelius episcopus Forocorneliensis, cui Sixtus præcipit suos comites, et sodales ad consistorium trahere. Obtemperans tanto jussu Cornelius una cum pueris suis, atque ministris, diaconum adducit Chrysologum.

5. Hunc cum vidisset Sixtus, illico didicit, ipsum esse sibi cœlitus demonstratum, et a supremo numine episcopum jam designatum Ravennæ. Unde innumeris tum e Forocornelio, tum e Ravenna astantibus et auscultantibus, vivæ vocis oraculo proclamavit : non alium quam virum hunc, archiepiscopum Ecclesiæ Ravennati prædicimus. Quibus perspectis cuncti Ravennates mœrore occupati, eventum veluti sibi ominosum deplorarunt, eo quod contra avitum morem non civis, episcopus crearetur, electus, sed extraneus Forocorneliensis eligeretur ad munus. Hæc bene callens dynasta summus, ut conturbatos civium Ravennæ animos pacaret, coram Chrysologo renuente archiepiscopalem infulam acceptare; ne illi cum isto divini resisterent voluntati, revelationem sibi cœlitus factam tali eloquentia, spiritu, et verborum aperuit energia, ut non modo Ravennates evinceret, sed et cogeret Chrysologum abdicatam ut admitteret dignitatem. Post pedum osculum, post invisa limina apostolorum, novus Ravennæ episcopus Chrysologus, cum tutelari suo Cornelio, eumque non minimo civium Ravennæ comitatu, revertitur in patriam Forocornelium; non solum ut pia urbanitate comitaretur Cornelium Forocorneliensem episcopum; sed ut D. Cassiani martyris salutaret aras. Ibi sancti martyris sarcophago adhærens, magna lacrymarum copia ad

Romani pontificis jura spectabat. Et hujusmodi consuetudo præsulum, Romanum pontificem accersendi, ut ab eo consecrationem acciperent, jam inde ab Leonis pontificis temporibus antiqua dicebatur. *Hujus temporibus*, inquit Anastasius in Leone VI, *restituta est Ecclesia Ravennatensis sub ordinatione sedis apostolicæ, ut defuncto archiepiscopo, qui electus fuerat, juxta antiquam consuetudinem, in civitatem Romanam veniret ordinandus*. Et id in penam fortasse tentatæ olim autocephaliæ. Quod autem sequioribus temporibus in usum venerat, hoc et Chryso-

A gubernium suarum ovium anxie patrociniū exoptat, egenis totius domus suæ temporales distribuit opes : et delicta Foricornelii salutata patria, cum comitatu familiari pergit, et revertitur in Ravennam.

6. Creditur, simul cum Chrysologo adventasse Ravennam Cornelium, quos sanctissimos viros festiva pompa, et hilari applausu, ad portæ introitum exceperunt Valentinianus Cæsar, hujus nominis III, et *Galla Placidia ejus mater : qui tunc clavum tenebant imperii et sedem Ravennæ, uti in ea urbe, quæ post Romam tunc primum in Italia locum sibi vindicabat. Populi Ravennatis concursum et occursum superest enarrare. Anno Domini quadringentesimo trigesimo tertio, quadam ante consecrationem solemnī die, e S. Cornelii manu sacerdotium recipit Chrysologus, vim lacrymarum vix comprimere valens. Ad sacram igitur consecrationis functionem dies Dominicus designatur, et publice evulgatur, ne humilis in conspectu Dei et hominum, exaltationem ab ipso Deo promissam, amitteret apud suos. Conveniunt cæteri provinciales præsules, et in magna Ravennæ basilica, astantibus principibus Christianis Cæsare et ejus matre cum nobilibus populi, vetusto illo more, a sancto Cornelio in episcopum Chrysologus consecratur. Unde ipse Chrysologus sermone 165 ita habet loquens de Cornelio : *Ipse pontifex sacris me obtulit, et consecravī altaribus : et ideo mihi charum colendum, mirabile Cornelii nomen*. Creatus episcopus Chrysologus celeberrimam brevemque habuit ad populum concionem in qua boni præsulis debita et munera sublimi delineavit spiritu, gratias obtenti muneris, et festivalis pompæ egit, deditque vicinis, Cæsaris et matris ejus Gallæ Placidie assistentiam et christianam pietatem collaudans. Totum liquet ex sermone Chrysologi ^b centesimo trigesimo. Videsis ibi. Novo præsule, novoque patre et magistro, provincia tota exsultavit Æmilie, sive Imolæ, in qua erat Ravenna amplissima civitas et Occidentalis imperii augusta sedes. Jam antea circa annum Domini trecentessimum nonagesimum, Mediolano concesserat Deus Ambrosium. Sic etiam paulo ante tempora nostra, ad annum quadringentesimum trigesimum Hipponensi Ecclesiæ dederat Augustinum : jam vero Æmilie non oblitus Dominus, ad annum quadringentesimum trigesimum tertium ei præbuit Chrysologum, ut sanctitate sua Ravennatum obfirmaret fidem, et facundia sua mirabilique doctrina cunctas Æmilie hæreses exstirparet.

§ III. *Varia Chrysologi archiepiscopi Ravennatis gesta, virtutesque recensentur.*

7. Non fuit noster Petrus Chrysologus ille * Pe-

logi ætati convenire, parvo negotio crediderunt recentiores scriptores.

* Theodosii imp. filia, soror Arcadii et Honorii Augg. anno 411, nupsit invitata Gothorum regi Ataulpho. Postea in libertatem vindicata; Gothorum enim captiva fuit, occisoque ab eis Ataulpho, Honorii fratris auctoritate, ad secunda vota transiit, cum Constantio Cæsari : ex quo Ravennæ peperit Valentinianum III.

^b Vide quæ annotata sunt in notis ad serm. 150.

* Celebris hic temporibus Theodorici regis, quique non leves partes perfunctus est in conciliis habitus in

trus Ravennas Ravennæ natus, et Ravennæ antistes, A in numero vigesimus quartus, qui etiam fuit præsul Forocorneliensis, et interfuit concilio Romano sub Symmacho, vixitque multum post nostrum Chrysologum, circa annum Domini quingentesimum secundum. Sive enim Petrus iste Ravennas, a patria, et a præsubitu sic dictus, cognominatus fuerit Altinas, qui a Theodorico Gothorum rege Romam missus fuit, ob suam, qua pollebat, theologiam (de qua multa scripsit), sive non, parum refert. Noster enim etiamsi a multis, et ab ordinaria Glossa Petrus Ravennas nuncupetur, hoc non est quia Ravennæ natus; cum non nisi Forum Cornelli patriam agnoverit, sed quia Ravennæ celeberrimus fuit antistes et doctor.

8. Vix Chrysologus noster archipresulatum obtinuerat Ravennæ; cum illico se totum consecravit suorum proventui, grana a paleis separando et gentilitios supersticiososque ritus radicitus evellendo. Observatores kalendarum Januarii, in gratiam novi annualis gyri nimis supersticiosos aut relegavit, aut ad bonos et orthodoxos mores convertit, uti liquet elicere ex sermone 153 auctoris. Sic etiam Ravennatum vitiosa, et nimis adulterata compescuit jejunia; nam Quadragesimales hebdomadas, modo valde rigidas amplectebantur cives, modo nimis indulgentes, et laxas diligebant. Videtur de hoc totum sermonem 166. Sed et catechumenos sacrum in longum tempus differentes lavacrum, et reduxit, et ex toto emendavit, ut constat ex sermonibus 10 et 59. Qui etiam ethnicos innumeros, causa negotiorum ad Valentinianum Cæsarem et variis venientes plagis, sacro lavit fonte baptismatis liquore; sacre doctrinæ pabulo imbutos, immo et materiali annonæ satiatos dimittebat, ut ex sermone 62 catechumenos, non per coadjutores, seu ministros, sed per se ipsum in orationis Dominicæ et apostolorum Symboli instruebat fide; quod ex sermonibus 40 et 56 usque ad 62 inclusive, et 67 usque ad 72 inclusive, deprimere fas erit. Sed ut e morte vanitatum pueros suscitarét (ut Eliseus alter in moribus), se attemperabat juvenibus, ut eorum subtilissima refrenaret ingenia: eorum enim noxias argutias compescebat, quorum sublimis vanæ philosophiæ cogitationes ad veram semitam orthodoxæ veritatis redûxit. Hoc in Chrysologo resplendit, quod S. Adelphus Metensis episcopus, qui causa invisendi Cæsarem et Galliis perrexerat Ravennam, in quadam concione (quæ in ordine sermonum Auctoris est 107) tangens sacros Chrysologi mores, ita publice perorabat: *Est etiam ipse beatissimus, et apostolicus auceps, qui animas juvenum volantes calamo divini sermonis attingit.* Juvenes enim vane philosophantes, si non

causa Symmachi PP. anno 500 et 504. Sexaginta circiter annis Ravennæ sedisse scribunt. Sed ex epistola S. Leonis ad Neonem Ravennatem antistitem, data anno vel 451, vel 458, et ex altera Simplicii PP. Joanni itidem illius sedis antistiti, recte eruitur, Petrum illum, qui anno circiter 448 vel 449 vivebat, jam diem obiisse suum. Vide S. Leonem epistol. 153 pag. 716, et Conciliorum tom. IV pag. 1068 et 1069. Successit Joanni II, juxta Ughellium, anno 494, vel, ut correctius habet Bacchinianus, 496. Unde autem hause-

ore, more dicebant, atque timebant Plauti in Milite verbis:

Circumspicito, dum nequis nostro auceps sermoni fiat.

At cœlitus datus est eis apostolicus auceps Chrysologus, qui eos ut malas per aera volitantes occuparet aves, et in caveam inderet Ecclesiæ.

9. Nec casu ab Adelpho appellatur Chrysologus *vir beatissimus et apostolicus*: sic enim apostolicam adamabat vitam, ut alter appareret apostolus. Hinc clero suo communem, apostolicamque vivendi induxit formam, quem assidue regularibus ministeriis inservire docebat, ut innuit citatus Adelphus eodem sermone, ubi ait: *Quemadmodum igitur sanctitatis regulam disciplinis monasterialibus imbutus exercet*, etc. Quod et ipsemet satis indigitat Chrysologus sermone 39, per totum, ubi de canonicis horis quæ recitantur diluculo memoriam facit. Verum ut hoc totum commodius sacer nancisceretur antistes, juxta Ursinam, Ravennæ ædem, ingens marmorum erexit opus, quod deinceps *Tricolem* appellavere concives, eo quod a specimen collium trium affabre foret constructum. Hujus sacra structura ædis, vulgata voce *Canonica Chrysologi* dicta est; nam qui in metropolitana degebant, et serviebant clerici, in canonica discipline regulari invigilabant, et veluti in communitate conventualiter viventes, et deo famulabantur, et morabantur sponte. Sic ante Chrysologum fecerat meus D. Martinus, circa annum 370, de quo Breviarium Romanum die Novembris 11 refert: *Factus episcopus Turonensis, monasterium edificavit, ubi cum octoginta monachis sanctissime aliquandiu vixit.* Similiter et Hipponæ fecit Aurelius Augustinus ante annum Domini 340, uti referunt ejus historiographi. Dicavit etiam Chrysologus sacrum templum divo Andree apostolo, quod a fundamentis juxta prædictam ædem Ursinam erexit: in cujus fronte fornicis delineata Chrysologi videbatur imago, testante Ravennæ annalista Rubeo lib. II Historiæ, pro anno 449. Morte præoccupatus Noster, ultimam manum non dedit basilicæ D. Petri apostolorum principis, quam affectuose inchoarat, eique ex animo et voto jam dicarat. Et assistentia, et expensis non parum contulit erectioni ecclesiæ Sanctæ Crucis, sicut et sacello sanctorum Nazarii et Celsi, ubi memorata Cæsaris parens et imperatrix Augusta mausoleum sibi erexerat et sarcophagum.

10. Etenim qui baptismalem cisternam tot aperuit gentilibus, qui sacri fontis aquam ita studiose, et anxie infidelibus propinabat, ipse etiam curavit, quo bonus pastor, non solum doctrinæ lymphis suum ad-

rit Castillo, Petrum hunc Forocorneliensem sedem occupasse, mihi ignotum adhuc.

* Nuge. Tricoli, inquit Agnellus, quod tria cola contineret, quia videlicet in tria insignia membra distinguebatur: quæ Græci τὰ ῥολὰ dixere. At hic Petro Chrysologo tribui, quod Petro hujus nominis III tribuendum est, observare licet ex Bacchinio supra, quem consulas velim circa alia ædificia quæ Chrysologo nostro ascribuntur.

aquare gregem, sed et ovibus suis materialem aperire fontem. In oppidulo enim vicino Ravennæ dulcissimæ aquæ scaturiginem indagatus Chrysologus, fontanam erexit, et duplici muro sive turri munivit, ut non modo Ravennæ populo inserviret, sed etiam pateret et gregibus in ipsa ebullitione securior. Id de Ozia tamquam laude dignum divinum commendat oraculum II Paralip. cap. xxvi, vers. 10, de quo adhuc Dominum requirente habetur: *Exstruxit turres in sollicitudine, et effodit cisternas plurimas, eo quod haberet multa pecora.* Sic etiam inter celebratissima quæ sanctissimus pontifex Innocentius X elapsis annis opera fecit, quibus illustravit Urbem, fons, sive fontana est quæ dicitur Innocentii: quam etiam turri duplici et statuis variis decoravit onychinis. Omittimus permultas variasque elemosynas, quibus aperta manu pauperum et egenorum sublevabat angustias, redimebat miseriam: quod non subobscurè potest colligi ex sermone centesimo tertio Auctoris. In jejuniis, orationibus et ciliciis ita fuit pœnitens et austerus, ut adhuc vivens ex ore concionantis Adelphi episcopi meruerit audire epitheta illa: *sanctus ac beatissimus*, ut ex sermone 107 liquet. Aliæ Chrysologi laudes desumi possunt ex Natali, Trithemio, Baronio tom. V Annal. ann. 435, et ex S. Felice archiepiscopo Ravennate in præfatione ad Homilias Chrysologi, ex Mita et aliis. Quoad pontificalia, duos episcopos^a consecravit Chrysologus, nempe Projectum Forocorneliensem episcopum, sancti Cornelii Romani successorem, ut constat ex sermone 165, et Marcellinum Vicohaventinum episcopum, quem in die natali Domini anno 449 vel ad initium 450 Chrysologus consecravit Ravennæ: nam Vicohaventia (ex qua erat oriundus Marcellinus) urbs erat Æmiliæ subjacens Ravennæ ditioni et archiepiscopatu, modo enim pagus ditionis Ferrariensis existit.

§ IV. De pretiosa Chrysologi morte, ejusque sepulcro glorioso.

11. Octodecim annos suo in munere pontificio feliciter jam egerat Chrysologus, dum circa ann. Domini quadringentesimum quinquagesimum Forocorneliem, propriam petit patriam suæ mortis præsagus, ibi cupiens dissolvi, et esse cum Christo, ubi primam viderat mundi lucem et ubi primum se diaconatus

A munere, sacris noverat addictum aris. Introeuntem Ravennatem episcopum Chrysologum excipiunt magno cum gaudio, et hilari plausu conterranei Forocornelienses una cum suo episcopo Projecto; gratulantur omnes Chrysologo sua auctoritate et presentia patriam decorasse. Benigne exceptis a patre filiis altera die ad D. Cassiani martyris pergit templum, ut publice inibi eucharisticum immolet sacrificium. Suum devotum Cassianum salutat, anxieque exorat apud Deum hora mortis patronum, utpote qui jam sibi vitæ finem noverat adfuturum. Juxta sacri martyris Cassiani aras episcopo et clericis, amore Dei sepulcrum expostulat, offerendo martyri sacro provolutus in terram mitratam cidarim auro variegatam et gemmis, cum poculo aureo, et argentea patella, quibus ipse sæpe fuerat usus in sacris. Sed inter alia quæ alta voce direxerat in patronum Cassianum, subdit: *Deprecor te, beate Cassiane martyr, intercede pro me, tuæ domus quasi vernaculus fui, a Cornelio hujus sedis antistite, in hoc templo nutritus: iterum ad te reversus, animam nunc omnipotenti Deo reddo; corpus autem meum tibi commendo.* His et aliis similibus peroratis, episcopalem in signo crucis benedictionem dat populo, et quietè, nimisque tranquille inibi juxta altare prope meridiem obdormivit in Domino die secunda Decembris anno Domini^b quadringentesimo quadagesimo, sub Leone I pontifice maximo, sub consulatu Marciani Augusti, imperante in Occidente Valentiniano III et Theodosio Juniorè in Oriente, ætatis suæ anno quadagesimo quarto, ut colligitur ex epistola 57 Leonis pape I sub consulatu prædicti Marciani Augusti, directâ ad Neonem episcopum Ravennatem successorem Chrysologi. Inter vestes Chrysologi inventa sunt cuculla et cilicium^c sancti Germani Antisiodorensis episcopi, qui cum Ravennæ mortem, a se etiam prævisam, cum cœlesti committasset vita, cadaver ejus a Chrysologo conditum, transmissum in Galliam fuit; et sanctissimi viri sanctus hæres factus cucullam atque cilicium induerat, quod post mortem Chrysologi totum revelatum fuit.

12. Tertio nonas Decembris omni populo conveniente pomeridiana hora, funus Chrysologi celebratur ab episcopo Forocorneliensi Projecto, et sancto Donato ejusdem civitatis et Ecclesiæ diacono, cum

^a Adi quæ disseruimus in notis ad serm. 165 et 175.

^b Annum emortualem Chrysologi, nec ante annum 448 collocari posse, nec post annum 451 differri, diserte firmat Bacchini. Pastritius de Patena, etc., opinatur Chrysologum se Romam contulisse anno 449, reversumque Ravennam anno 450 in Paschate. Ex Epistola item S. Leonis pape Neoni Ravennati data an. 451, infert Chrysologum jam ab anno 450 ad superos commigrasse.

^c Cum Anno .laci ann. 448 jam secundo ab Valentiniano defecissent, ut se in libertatem vindicarent, Aetius, qui tunc temporis Occidentis imperium vice imperatoris moderabatur, Eocarium, seu quovis vocetur nomine, principem virum religione et moribus barbarum, validissimis instructum copiis, contra eos immisit. Quam faciem dilectissimis populis imminentem ut averteret, per eorum legatos exora-

D tus S. Germanus Antisiodorensis præsul, xix se dedit, Ravennamque ad imperatorem pervenit, veniam expostulaturus. Urbem ingressus apud Chrysologum hospitatus fuit: ibique ab imperatrice Placidia muneribus auctus, magnæque honore habitus, nonnulla edidit miracula: donec morbo correptus occubuit, septimo post decubitus die, mensis autem Julii trigésimo primo ann. 448, sub qua die et plurimis provinciarum Gallie kalendariis, effluxit in Parisiense. De eo agunt Martyrologium Adonis ab cl. Georgio editum pag. 366, Hieronymianum, Gellonense, Rabanus, et Notkerus Rabanus exscribens. Initio Missæ Gallicani veteris apud Thomasium, habetur Missa S. Germani, sed nihil de die in qua ejus festum celebrabatur. Ex nonnullis Martyrologiis apparet kalend. Octobris ejusdem translationem solemniter habitam. Certe in Galliis sæculo ix kalend. Octobris Remigio et Germano erant sacra.

universo clero, et prætoris civitatis assistentia. Cor-
p^{us} sancti viri in urna conditum juxta D. Cassiani
(ubi ipse selegerat) aram tumulatur. Non post mul-
tos dies (negotio bene perspecto) universus populus
cum Projecto episcopo conveniens in templum, ac-
clamatione et communi omnium suffragio, auctori-
tate episcopi Projecti, inter divos annumeravit Chry-
sologum. Olim enim canonizare servos Dei, canoni-
zatione particulari, pro una scilicet provincia, na-
tione, vel regno, consentiente populo, ac episcopos
spectabat, uti satis clare elicitur ex verbis D. Cypria-
ni martyris et episcopi Carthaginensis, qui lib. iii ep.
6, post medium, ita habet, loquendo de martyribus :
*Denique, et dies eorum quibus excedunt annotate, ut
commemorationes eorum inter memorias martyrum
celebrare possimus.* At summi Ecclesie pastores, ut
nonnullis occurrerent impedimentis quæ ex præci-
tato et usitato oriebantur more, decreverunt, hoc
canonizationis negotium solummodo ad supremum
Ecclesie spectare caput. Ita etiam habetur ex Ale-
xandro III in cap. *Audivimus*, et Innocentio III cap.
Cum ex eo, de reliq. et vener. sanct. Ita Felix Conte-
lorius de Canoniz. Sanct. n. 17, Troilus Malvetius
dub. 2 a num 1, Augustinus Triumphus de Potest.
Ecclesie questione 14 num. 2, et alii, communiter.
Vexabat tunc Attilas sevissime Italiam, cum Chry-
sologus migravit in cælum : idcirco sumptuosa ejus
corporis elevatio, seu collocatio dilata fuit ad annum
Domini quadringentesimum quinquagesimum quin-
tum, in quo sepulcrum gloriosum Chrysologi, glo-
riose, sumptuoseque, expensis Forocorneliensis ec-
clesie, condecoratum fuit, et ejus corporis jaspidea
urna in sublime erecta, magna cum veneratione ex-
ornata fuit. Successit Chrysologo in episcopatu Ra-
venne vir modestissimus et ^b eruditissimus Neon
sub eodem Leone papa I, ad quem ipse pontifex
quamdam scripsit epistolam, quæ inter Leonis epi-
stolas trigesimum septimum sibi vindicat locum.

15. Brachium S. Petri Chrysologi, auro ornatum
et gemmis, integrum et illesum usque hodie videtur,
et veneratur in Ursina sede Ravennæ. Similiter ha-
betur inibi ejus argentea ^c patina, quæ sic cunctis tam
ægris quam valetudinariis proficua est, ut aqua per
eam demissa et a fidelibus potata, et a pestilentiis
præservet, et canis rabidi morsum sanet, aliosque
varios medicetur morbos. Hinc venit, ut omnes qui
prædictis tenentur febribus, ad tumulum accurrant
Chrysologi, qui sanitatem illico consequuntur. Corpus
S. Chrysologi post 1042 annos, incorruptum et ille-
sum inventum legitur ab episcopo et clero Forocor-
neliensi ecclesie. Postea enim, anno videlicet Do-
mini 1497, die 29 Augusti, sub Alexandro papa VI,
per episcopum Ravennæ Simonem et cathedralis ec-

clesie Imolensis præpositum Mattæum a Phaello
corpus D. Chrysologi denuo legimus collocatum.
Diximus post annos 1042, quia cum dicit Phaellus in
sua epistola : *Fide profiteor, a quatricesimo quin-
quagesimo quinto anno concitis nostri Chrysologi cor-
pus honorifice sepultum, propriis manibus attractasse,*
etc., non vult dicere, tot tantummodo intercessisse
annos 455 a sepultura Chrysologi usque ad suum
tempus; cum ab anno 450, quo Chrysologus vita fuit
functus, usque ad Phaelli tempus decurrerint mille
quadraginta duo anni : vult enim memorari annum
455, in quo post Attilæ flagellum corpus D. Chryso-
logi fuit sepultum, et ad sublime elevatum, uti dixi-
mus supra § 4, num. 12.

§ V. De Scriptis divi Petri Chrysologi.

14. Sermones D. Petri Chrysologi, qui modo ejus
nomine volitant, et assidue citantur in pergulis, in
numero sunt CLXXVI. Incipiunt a sermone *de Filio
prodigo*, his verbis : *Hodie nobis Dominus*, etc., et fi-
niunt sermone *de Cæco*, hisce verbis : *Surgit in gloria*.
Sed ex his 176 homiliis, sive sermonibus, sex non
sunt D. Chrysologi, juxta probabiliorem peritorum
opinionem : nam sermo 53 a S. Barbatiano, Placidie
imperatrici a consiliis, conscriptus creditur. Sermo
autem 107 S. Adelphi episcopi Metensis opus est, et
ab altero illius temporis sacerdote sermo 129 et scri-
ptus et concionatus fuit. S. Germanus episcopus An-
tisiodorensis sermonem 158 confecit : sicut etiam di-
ctavit sermonem 149 D. Severianus episcopus Gaba-
lensis. E contra vero eidem Severiano tribuitur sermo
152, cum vere Chrysologi sit, ut stylus et ipsa do-
ctrina satis comprobant. Sermones 50 et 127 nonnulli
attribuunt D. Joanni Chrysostomo, cum sint vere a
Chrysologo concionati. Videtur circa dicta tomum
quintum Bibliothecæ veterum Patrum, quartæ editio-
nis, in principio : ubi reperies nonnullos sermones
falso tribui Chrysologo, qui non sunt ejus; et aliqui
e contra qui sunt Chrysologi, modo D. Hieronymo,
modo D. Chrysostomo injungi.

15. Præter supradictos sermones, multa alia scri-
psit Chrysologus, quæ temporis vetustate periire.
Scripsit quædam commentaria, et nonnullas epistolas
contra Arianos, quæ una cum sermonibus 171 a viro
nobili Balthassare de Prosapia Chrysologi, Imolæ ser-
vata, et ad purum suæ redacta. At cum vir iste in
obsidione, et tyranni Theodorici Ostrogothorum regis
persecutione, carceri mancipatus ob defensionem fi-
dei, inibi inedia consumptus finiret; Opera omnia
Chrysologi ab eodem viro custodita, igne combusta
periire in conflagratione illa quæ sævus ille tyrannus
Ravennam et Forocornelium immaniter devastavit
circa annum Domini 524. Sed quia alia originalia ma-

^a Directio Italie per Attilam incepit anno 452, et
dum properabat, Ravennæ sedebat Joannes episco-
pus. Ex quo ponderosius eruitur argumentum, Chry-
sologi mortem post annum 451 retrahi non posse.

^b Conjecturam ex qua desumpserunt auctores, Neo-
nem fuisse Chrysologi successorem, abunde Bacchi-

nus expungit.

^c De hac dissertationem adornavit abbas Joannes
Pastritius, eamque edidit Romæ typis Antonii de Ru-
beis anno 1706. Ego etiam nonnihil de ea commen-
tatus sum in opusculo Pubaci Juris facto Neapoli
anno 1746.

nuscripta, e quibus forsân Balthasar ille sua de-
prompserat exemplaria, nescio quo addita in Theo-
dorici invasione, illæsa reperta sunt: postea anno
Domini 700, tempore Damiani episcopi Ravennatis
XXXIX, flammis casu tota archiepiscopali bibliotheca
devorata, iterum opera Chrysologi passa sunt ignem.
Inventi sunt hoc anno in domo ejusdem doctissimi
sacerdotis Sermones Chrysologi 176, qui nunc ex-
stant, cum Epistola ad Eutychem.

16. Accidit itaque nostri Chrysologi tempore, ut
Eutyches Byzantinus abbas ponentum præsidio adju-
tus et suffultus juvamine malignantium, prætextu fi-
dei, confidens et promittens se contra Nestorium scri-
bere (qui docebat duas in Christo fuisse personas), per
omne imperium hæreticam falsamque seminaret do-
ctrinam, edocens divinam Christi naturam cum hu-
mana in idem recidissee. Hanc hæresim Flavianus
episcopus Byzantinus in synodo contra Eutychem
congregata damnavit: et ad Leonem pontificem hu-
jus nominis primum, in concilio acta remitti jussit.
Sanctus igitur pontifex Leo, de facundia, subtilitate
et doctrina D. Chrysologi bene conscius, eum ad se
vocavit, et post varia resoluta dubia, encyclicam ep-
istolam (nempe circularem, eo quod ad plures eisdem
fuisset scripta verbis) dictare et scribere jussit Chry-
sologo: quam uti dignam tanto nomine, ipse Leo
pontifex proprio nomine decoratam remisit Flaviano
Constantinopolitano episcopo. Incipit epistola: *Lectis
dilectionis tuæ litteris*; et finit (sex divisa capitibus):
Asterio et Protogene viris clarissimis consulibus. Æra
486. Est epistola 10 in ordine Decretalium S. Leonis
pape, recepta in concilio Chalcedonensi per sexcen-
tos et triginta Patres. Habetur in concil. Chalced. iv
act. 2, et a Gelasio papa sub pœna anathematis jussa
est venerari et observari. Atqui Eutyches iniquus ab-
bas, epistolæ Chrysologi sub nomine Leonis presen-
tians efficaciam et pungentia verba, arripiens furiosus
calamum, denuo aliam scripsit contra Flavianum ep-
istolam et ad Occidentales episcopos, ut veluti leth-
alis basiliscus halitu suo, eos ad suum attraheret erro-
rem. Sed Chrysologus, amore fidei incensus, Euty-
chetis non valens sustinere insolentiam, proprio no-
mine aliam Eutycheti rescripsit epistolam, quæ inci-
pit: *Tristis legi tristes litteras tuas*; et finit: *honora-*

tissime fili. Habetur hæc epistola in Vaticano n. 2574
et 2580, et tom. II Conciliorum in præambulis ad
Chalcedonense in principio, ex impress. Colonæ an-
no Domini 1644. Adducit etiam Dominicus Mita Fic-
chius in principio Sermorum D. Petri Chrysologi:
quam citat ex Rodulpho in Vita Chrysologi, et ex
archivio senatus Imolensis.

17. Post citatum Damianum Ravennæ episcopum,
successor ejus B. Felix quadragesimus Ravennatum
archiepiscopus, circa annum Domini 715, sermones
Chrysologi recollegit, et selecta scripsit serie: qui
manuscripti nunc exstant in nostra Seraphica Cæsena
conventus bibliotheca. Post prodierunt primo, opera
et labore Agapiti Vicentini rectoris canonicorum La-
teranensium, anno 1534. Eos emendavit postea in
multis F. Petrus Rodulphus episcopus Senogalliensis,
anno Domini 1594. Sed opus istud hodie non exstat,
nec reperitur. Demum illustris dominus Dominicus
Mita Ficchius a Ceronio Imolensis sacerdos, et paro-
chus S. Agnetis, anno Domini 1642, sermones Chry-
sologi denuo emendavit, correxit, et auxit schollis et
notis, licet brevissimis; sed indiculis altissimis: pro-
dierunt Bononiæ anno Domini 1643, cum exemplari
patinæ argenteæ D. Chrysologi (de qua dictum est
supra § 4, n. 11) et cum effligie D. Chrysologi, cor-
poris medietate, juxta exemplar quod depictum est
in coronide chori ecclesiæ metropolitanæ Ravennæ.

Nota pro scriptis Chrysologi id quod supra præ-
figimus. Nam multoties reperies ad verbum integras
sententias, immo et sermones Chrysologi apud D.
Hieronymum, Chrysostomum, immo et apud Augu-
stinum; sed tunc predicti sermones, aut falso tri-
buuntur Chrysologo, aut perperam predictis Patri-
bus, ut loco supra citato annotavi. Sententiæ autem
integras Chrysologi, circa B. Matthæi Evangelium,
v. g. in sermonibus *de Centurione, de Socru Petri, de
Ejectione demonum, de Tempestate sedata*, etc., in-
venies in Paschasio Rathberto abbate Corbeiensi, in
libris sup. Mattheum tom. IX sæculo IX Bibliothec.
Veter. Patrum. Sed noster Chrysologus antiquior fuit
Rathberto; nam iste vixit circa ann. Domini 900,
temporibus Ludovici Pii imperatoris, et Caroli Calvi
Galliarum regis; Chrysologus vero anno Domini 450,
in sæculo quinto. Et hæc de Chrysologi vita sufficiant.

DOMINICI MITÆ PRÆFATIO,

Editionibus ejusdem apposita, quam hic recudere non abs re visum est.

Aurei Sermones B. Petri Chrysologi opera R. D.
Agapiti Vicentini, canonicorum Lateranen. ordinis-
rectoris, e tenebris manuscriptorum exemplarium eruti,
prodire in vulgus primo ex Bononiensi typographia
Joun. Baptistæ Phaelli anno Domini 1534. Ezinde
recusi sunt Colonæ Agrippinæ anno 1541 et 1618;
Pariis anno 1575, 1585, 1614 et 1631; Antwerp.
1577; Venet. 1588 et 1636; Mogunt. 1607 et 1615;
Lugd. 1622, 1623, 1627, 1634 et 1636, sicuti eodem
anno 1636 iterum Bonon.æ. At omnes codices non sine

maximo mendorum numero sunt, utpote qui ex prima
Phaelli editione non integre, ut asseruit Agapitus,
emendata descendentes, et originatibus et subsequenti-
bus quorumlibet impressorum peculiaribus erratis exie-
re deturpati. Mira tamen de habita correctione in illorum
exemplaribus prædicata leguntur, sed, singulorum col-
latione facta, typographos ac bibliopolas ex propria
magis utilitate, quam ex veritate id temere asseverasse
deprehendi. Quemadmodum Indices sacre Scripturæ
rerum notabilitum, et ad concionatoris usum novissime

apposita pro nihilo habendos esse fuit experimento comperitum. Qua de re non semel conquestus cum doctis probatissq; viris, amice, hortatus sum ut pro genio ac viribus experiror, num possem huic morbo mederi. Sed insuper imbecillitatis conscius, quid valerem ego in arduo hac opera, ubi interdum solius litterulae, vel interpunctionis mutatio totum potis est auctoris invertere sensum, dum tanti ordinis rector in multis descisse nocetur, non satis percipiebam. Latus interim audire eruditiss. et omnium praecelsis celebrandum antiquitatem Petrum Rodolphum Tussignanensem, olim Senogallia praesidem, hosce Sermones ex quibusdam manuscriptis Romae inventis emendasse, et suo marito schollis illustratos senatus nostro transmississe, ut ederentur. Ceterum nec editio prodixit, nec tanti viri labor, et studium ipsa diligentia perquisitum usum gentium apparuit; forte enim invidia aliquorum calliditate celatur, ut privatis uibus tantummodo inseruiat. Verumtamen quoniam ingenium hominis trahitur in rectum, expelliturque negata, ulterius perquirendo, didici huius operis adhuc quovis superesse manuscripta exemplaria, nempe duo Romae parum ab impressis discrepantia; Urbini unum in Roveriana, Casenae alterum in Franciscana bibliotheca, quae inter ea cunctis bene conveniunt, et in quamplicitis a vulgatis discordant. Quare adhuc ad manuscripta rix pascito, et ipsa partim per amicos, partim per me ipsum perquiravi, et adhibito sodali semel ac iterum a capite ad calcem cum exemplari primum Bononia impresso contuli, atque errata quaecumque, ut levit, calamo correxi; varisque nec inutiles lectiones in margine ascripsi, mendosis, quibus minus exuberant, rejectis, et si quid ex illis omni ex parte emendari nequivi, studui id mentis speculatione supplere; tametsi hoc raro factum est, quod haec ratio maximis difficultatibus obstructa lubrica sit et fallax. Quamobrem, B. Petro moderatore, germana lectio, si fallor, ita commode per me restituta est operi, ut posthac ex iis quae inveniri poterant, perip in eo sit amplius desiderandum. Absolutis emendationibus supererat accuratissima obscurorum locorum interpretatio, atque restituta correctionis ratio; sed numquid ex peni mea opinis poterat dupli-bus minus parari, si is sum ego qui non prius saevas attingi litteras, quam in lapalibus studiis, forasibusque negotiis dimidiam transegerim aetatem? Fuis tamen B. antistitis patrocinio cujus causa agebatur, hac qualiacumque sint scholia meis laborationibus commacinata libuit apponere, saltem ineruditis non nihil profutura, vel litteratorum mentes stimulaturn, quo praestantiora accipiantur: etenim textu jam expurgato, et auro a acria vindicato, facile a doctioribus vigilantiori animo magis theologi et auri concionatarii, uberior clarisque additi sensus evulcebantur et explantur.

Ceterum ut hi Sermones tibi commode essent, indicium eorum alphabetice ordine distinctum, et ad materias in quolibet sermone primario exaratas accommodatum adieci. Postmodum Scripturae verba litterarum ordine librorum diacteta, mihi inventu faciliorem alterum in indicem extarsi. Ac tandem notabilem

A quorumcumque locupletissimum syllabum tum ex littera, tum aliquando ex sensu deductum apposui, qui adhuc uberius prodixisset, nisi obstaculo fuisset illud de sale ab ipso D. Chrysologo usurpatum: Amarat ulmieta, quod poterat condire mensura (Ser. 123). Siquidem et sententiarum profunditas, et singularitas verborum doctissimi huiusce viri aptius concordantius requirebant quam elenchum. Utque facile indicata reperias, in margine sermonum numeros ascripsi, ut invento sermone pars etiam ipsius, ubi sententia praecise notatur, mox quae reperiri.

Tautologia indicibus recto esse non solet, quod varia cum sint lectorum ingenia, nec idem verbum cunctis semper occurrat, et ad diversa quilibet ex voto sententia in illis perscrutetur, id ipsum pluribus in locis collocandum putant ut citius quod requirunt, quisque inveniat.

Elenchum juxta ritum Evangeliorum, quae in sacro pro tempore leguntur, neotericis ad conciones usurpatum, seu supervacaneum in hoc opere non requiras, quia ex compositis indicibus poterit orator, quae velit, sibi gratius sua disquisitione parare.

Vilam tamen hujus sanctiss. viri stylo mediocri sententias quam aperissime expriment. uberrime descriptam offendes, ut purior veritas quam antea a nonnullis sit explicata demonstraretur, ac qualis quantusque sit B. Petrus noster per eam innotescat. Opus elaboratum pellexit ad inscribendum: Sermones maxima ex parte illustrati, quod eorum codex Vitaeque index, tenebris erutus, et a sordibus vindicatus, magis quam antea sit legentibus evulceatus ac declaratus. Nilote insuper atque splendore longe omnibus exemplaribus hac opera praestet. In quo faciundo quos sumpus, labores et pericula subierim, quam agra saepius valetudine prostratus jacuerim, quosque adiciarios ac desertores domi forsique fuerim perpersum, scit ipse qui tandem a caelo protegit, Chrysologus sanctus; sciant multi docti probatique Patres, qui me etiam inter silvas ad animarum curam longe a sapientum congressu residentem, librorum et bonae valetudinis expertem adversa prope omnia superasse, et opus propositum aliqua demum ex parte absoluisse, mirantur. Quod adhuc in tenebris deflesceret, nisi illorum sincero iudicio nunc edere fuisset compulsus.

In eo componendo juxta Seneca (Epist. 116) monita, magis quiescit quid scriberem, quam quemadmodum describerem; propterea stylus multorum, et ex multis constans non idem semper habetur, quia aliorum sententias referens propriis verbis transcribendas censeo, ut sua auctoritate fulgerent. Facile tamen tam in componendo quam in transcribendo exciderint multa quae vel occurrenter vel minus apte posita fuerint; sed hoc Dei permisso factum arbitrare, ut tandem Sciant gentes quoniam homines sunt (Psalm. ix). Et haec sentis tibi sint de meo hoc opere monita, lector amice. Sed quid dixi meum? Immo jure non meum, cum, praeter errata, et si quid ineptius ac pingui Atinera descriptum est, hic aliud de meo agnoscere nequeam. Sermones namque divi sunt Chrysologi; Indices ab eisdem desumpti: Correctiones, Observationes, et Scholia

opus patrocinio suggesta; illius Vita ipso iuvante col- A
lecta. Quamobrem si quid inest Deo ac divo gratum, exoranda. Vale.
col utilis Ecclesiae, Altissimo tribuenda est universa
laus et gloria, B. Petro Chrysologo veneratio et honor;
mihi autem nil aliud, nisi pro tua pietate, humanissi-

Datum ex aede sacra paracem S. Agnetis Ugutio-
nelli v kal. Aprilis MDCXLIII.

VITA S. PETRI CHRYSOLOGI

RAVENNATUM ARCHIEPISCOPI,

Ex ipsius Homiliis, et variis Scriptorum monumentis, tum impressis, tum manuscriptis, ac-
curate conquisita, studiose collecta, et hic ordinatim digesta,

PER DOMINICUM MITAM SACERDOTEM PAROCHUM.

ANNO DOMINI MDCXLII.

Memoria iusti cum laudibus.

Prov., x, 7,

1. Vitam scripturus viri sanctimoniae aequae ac eru-
ditione clarissimi, *Petri Ravennatis Ecclesiae archie-*
piscopi, cui cognomen postea, *Chrysologi*, ex elo-
quentia fuit; priusquam hujus rei initium expe-
diam, res ipsa hortari videtur, pauca de *Forocornelio*,
ejus patria, supra repetere, quo dicenda omnia il-
lustria magis, magisque in aperto sint. Illo igitur a
Graecis capto, ferro flammaque everso, multi nobiles
ex Trojanis (sicuti nostri putant) (a) qui Antenore
duce profugi in Italiam venerant, cum aliquando per-
venissent in *Æmiliam*, quae praeclara est ejusdem Ita-
liae regio, apud Vatrementum amnem, ac secus viam
Flaminiam considerentes, ibi loci pulchritudine ac soli
fertilitate capti, oppidum novum nuncupatum condidere
atque habuere. Sed posteaquam Lucius Sylla e *Cornel-*
la gente, maxima omnium quae Romae fuerint opu-
lenta atque patricia, oriundus, de Africa atque Asia
subactis et domitis triumphavit, devicto quoque Mario ad
imperii summum pervenit; oppidum hujusmodi (si-
cuti ex multis ego percepi) (b) emeritis militibus suis
una cum incolis habitandum concessit; ibique forum,
ubi jus diceretur iurisdictione agerentur, instituit.
Utque posterius hanc Romanorum coloniam, et a quo
institutam scirent, oppidum posthac a proprio suae
gentis cognomine *Forum Cornelii* cunctis nuncupand-
um praescripserunt. Hi milites postquam pau-
latim per connubia nostras sibi miscuere gentes, *For-*

B recornelium adificiis ac populi multitudine ita celebre
reddiderunt, ut brevi in amplam atque munitissi-
mam coaluerit urbem, quae non solum Octaviani Cae-
saris firmos exercitus capere ac retinere potes es-
set (c), verum etiam post aliqua secula Athaulpho
maximo Gothorum regi, ex celeberrima Balthorum
gente orto, (d) sic probaretur, ut nuptias cum Galla
Placidia, patre ac fratribus Augustis clarissima,
summo apparatu ibidem concelebrare, et ultra an-
num cum proceribus, et maximo exercitu considerare
ex cunctis hanc unam deligeret.

2. Haec initio, sicuti finitima gentium civitates
cum semper idola coluissent, tandem Evangelicam
fidem a divo (e) Apollinare primo Ravennatum an-
tistite per universam *Æmiliam* predicatam susce-
pisse. et paucis post annis episcopo donatam fuisse,
traditum est. Verum habentibus annis, cum saepius
fuerit hostilia passa, et a barbaris nationibus, quae
diis gentium litabant, promiscue cum nostris habi-
tata, dum alius alio more viveret, et vires praeval-
rent gentium, facile et animarum pastore caruisse,
et Christi nomen diuturnitate temporis apud nostras
pene obliteratum remansisse, majorum semper
fuit gravis opinio. Ceterum Deus omnipotens ubi
Forocornellensium misertus, Cassianum, virum do-
ctrina et sanctitate illustrem, (f) qui Sabione in Ger-
manis episcopus erat, tamquam novum apostolum e
partibus illis ad urbem nostram transmisit, qui do-
cendo et praedicando incolae in fide Christiana diu

(a) Annales Imol. ms. Joan. Baptistae Florii, alias
Florentini, penes nobilem familiam de Quasis, seu
magis Annalium fragmenta. Chronicon Imol. quod
circumfertur sub nomine Philippi Saxi M. S. Jacobi
Philippus Bergoni. in supplem. Chron.

(b) Annales Imol. qui super Prudent. poeta in D.
Cass. Hymn. Sigonius de Antiquo jure Italiae lib. ii,
Joannes Andr. Palatius in Oratione de Foro Cornelii
edita Bononiae anno 1575. Aliorum est opinio hoc
nomen *Foro Cornelium* ab ipsis incolis sponte su-
scriptum, quo gratiam dictatoris inirent.

(c) Cic. lib. xii. ad Caium Cassium epist. 5.

D (d) Hieronym. Rubens in secunda editione Hist.
Ravennae lib. ii sub ann. Dom. 412 Chorum ad. Peu-
tinger. in Epitom. de i. clinatione imp. Rom.; Vola-
tera. lib. ii Geogr.; Baron. in Annal. Eccl. tom. v,
ann. 444; Jordanus Ravennae in Chron. Gothorum;
Florius et Saxus, qui sup. ms.

(e) Annal. Im. qui sup. illustra. D. meus D. Fer-
dinandus Millinus in Catalogo episcoporum Eccl. Imo-
len. in ejus prima synodo dioecesa perscripto. Rub.
Via. i Hist. et lib. v an. Domini 1040.

(f) Florius, Saxus et reliqui scriptores Vitae S.
Cassiani vel impressi vel manuscripti.

instruxit, ac proprio demum corroboravit martyrio (a), universi Cornelienses Evangelicam fidem toto animo susceperunt; et ut perennem haberent, a beatissimo Christi vicario in terris firmissimo animarum pastore sunt fulti.

3. Atque inter alios præsules, quorum memoria temporum injuriis apud nos delata non fuit, eminens erat Cornelius natione Romanus, (b) vitæ sanctitate conspicuus, cunctisque virtutum titulis ubique fulgens. Per cujus tempora, antequam B. Joannes Chrysostomus Byzantii episcopus migravit ad Deum, a Virgineo partu quadri- gesimo sexto, ex honesta et Christiani nominis religiosa Forocorneliensium familia natus est infans, (c) cui parentes in sacro regenerationis lavacro ob honorem principis apostolorum Petri nomen imponi jusserunt, quasi jam futura pueri merita prænoscens, divino judicio cunctis prædicerent, Petrum vocari in eo nedum nominis appellationem fore, sed et prærogativam virtutis.

4. Hic igitur puer pulcher aspectu et delectabilis forma cum (d) mirificam virtutis indolem præ se ferre videretur; ut primum per ipsius ætatem licuit, opera gentiorum scholæ ascribitur, ubi in primis litterarum rudimentis Christianisque moribus ac divino timore ita sane proficiebat, ut coetaneos longe superaret, et virilem in puerili corpore animum gerens levia quæcumque ac infirma asperraretur; quare vel ipsa relaxationis tempora ad sancti Cassiani martyris ac patroni aram (e) humili ad Deum oratione frequentissime transigebat; seque ipsius B. Cassiani vernulam insigni quadam dilectione et esse, et ab aliis libere vocari piissime gloriabatur.

5. Quod cum crebro venerabili pastori sancto Cornelio admirando conspiciere contigisset, ex presentibus futura prænoscens B. antistes, humilem scilicet adolescentem magnum in Ecclesia Dei aliquando futurum, si magis studiose institutus divino cultui consecraretur, illum tandem hoc ipsum peroptantem suorum Ecclesie familiarium numero ascripsit, (f) exindeque humanas et divinas litteras ipsum adeo scite perdocuit, ut, qua erat ingenii docilitate et linguae celeritate, celeriter omni præclaro eruditionis genere imbutus sit, ac eam vitæ sanctimoniam adeptus, ut a prudentissimo episcopo sacro etiam levitarum ordine rite initiatus, et Corneliensis Ecclesie, quasi Stephanus alter Jerosolymitanæ, seu Laurentius Romanæ Ecclesie primarius diaconus fuerit constitutus.

(a) An. Dom. 362, idibus Aug. D. Cassian. martyrio coronatur. Vid. nostras not. in serm. 165 Auctoris.

(b) D. Chrysol. in d. serm. 165. Petr. Rodolphus Tussignanensis in Vita S. Chrysologi penes me mss. ac in archivo senatus Imole in fine cod. Commentar. ipsius senatus anni 1595 relata.

(c) Annal. Imol. Baron., Natalis, Rodolph. et in mss. omnia, Adelphus episcopus serm. 107 inter serm. Auctoris, et nostræ in eum observat.

(d) Florius ac Rodolphus qui supra.

(e) Rodolphus mss. multa a me visa.

(f) Chrysol. serm. 863, de S. Projecto episcopo Cornelianus, et nostræ ibi notat.

(g) Act. vi, 2; concil. Vasente n. cap. 2; Baron.

6. Erat tunc temporis diaconorum munus mensis ministrare, hoc est (g) sacerdoti sacra facienti astare: eo impedimentis detento sanctorum Patrum homilias populo recitare: Ecclesiarum bona (h) penes ipsos conservata in pauperes erogare: ac quibuscumque perlustratis, omnia quæ opus essent, episcopo referre, ut stantes confirmaret, sustineret collabentes, lapsos erigeret. Quod munus non nisi probitate (i) et doctrina pollentes obibant, qui episcoporum quasi oculi (j) ac tabellarii, imo verius angeli (k) et prophete vocitabantur.

7. Petrus itaque in hoc levitarum numero constitutus, ut erat idea virtutum, et summus theologus, ita prudentia, castimonia, et insigni erga Deum et proximum charitate eminens, se verum sectatorem, quinimmo filium ne in minimo quidem a sacro præceptore degenerem civibus juxta et exteris demonstrabat. (l) Veruntamen qui præclarum hoc lumen virtutum non patriæ tantum urbi, sed universo orbi ut pelluceret, divinitus statutum erat, quod tunc temporis quasi sub modio absconditum existimabatur, inde ex obscura latebra in eminentem ecclesiasticam dignitatis fastigium attolli debebat, velut jubar Ecclesie in domo Dei effulgens, ut sua claritate errorum caliginem longe lateque profligaret: effusorum hominum vitia, quæ tempora illa tristia miseraque reddiderant, e medio tolleret ac deleteret.

8. Accidit propterea, ut, elato ad Creatorem Joanne hujus nominis primo, quem græca voce Ἀγγελῶν appellabant, (m) et vigesimo eorum qui Ravennatis Ecclesie gubernacula tenuerant, vitæ sanctimonia claro, provinciales episcopi pro consueta temporum illorum metropolitani antistitis electione Ravennam diverterent, quos inter affuerit et sanctus Cornelius cum suo diacono Petro, ubi post varias frequentesque populi ac cleri in comitiis dissensiones, unus tandem ex Ravennatibus deligitur, qui properanter ad Urbem cum legatis Ravennatibus, et sancto Cornelio episcopo, divino afflatu comitem itineris S. levitavit Petrum ducente, ad canonicam summi pontificis confirmationem obtinendam contendit.

9. Clavum ecclesiastica navis tenebat tunc sanctus Sixtus hujus nominis III, cui per quietem apostolus Petrus et martyr Apollinaris medium inter sese venerabilem adolescentem habentes oblatis sunt, (n) quem ut in archiepiscopum Ravennatem, quocumque postposito, crearet, pontifici edixerunt. Sixtus divina revelatione commonefactus cum postera die Ravennam. I Annal. Eccles. an. 34.

(h) Baron. t. V an 402 innuit Chrysol. serm. 133.

(i) Act. vi, c. 3; Baron. VIII.

(j) 93 dist. ca. *Diaconi quasi oculi*.

(k) Clemens Const. Apostol. lib. ii, c. 30.

(l) Rodolph. ubi. sup. et Chrysol. ipse serm. 165.

(m) Rub. sup. lib. ii ann. 433, Rodolph., Florius, et alii; licet Baron. tom. V, eod. ann. 433, dicat sanct. Cornelium casu affuisse Romæ cum S. Petro Chrys., nihilominus Rubeo se remitti.

(n) Petrus de Natalibus in Vita Chrys. Rodolph. Rub. Annal. Im. et Breviar. S. Petri Chrys. de quo infr. in observ. In Vitam Chrys. n. 9, et Baron. An. Domini. 433.

nates pro confirmatione pontificiam aulam ingressos sibi astare videret, rejecto primum ab eis electo, inde ad se omnes qui illie essent accedere jussit, Cæterum cum inter Ravennates præmonstratam Juvénis speciem animo alte impressam nondum esset conspicatus, Cornelio episcopo jussit, uti et suos in conspectum proferret; quod ubi factum est, vix dum pontifex max. venerabilem Petrum Cornelli diaconum intuitus est, eum ipsum esse qui cœlitus sibi demonstratus fuerat, agnovit, et læto animo cunctis audientibus dixit: Hunc quidem divina providentia electum Ravennatensi Ecclesiæ archiepiscopum præficimus, non alium.

10. Cæterum pontificis inopinata sententia non leviter et animos Ravennatum perculit, quod cive ipsorum rejecto contra avitum morem exterius eligeretur, et mentem Petri gravi pondere concussit, visceraque turbavit, quod onus angelicis humeris formidandum exemplo summa auctoritate sibi imponi conspiceret. Quare ab Ravennatum querelis mutuata excusationis opportunitate, cum alioquin ex reverentia et humilitate sibi jus magnæ contradictionis non esset, ad pedes pontificis max. provolutus supplex precabatur, maximum hujusmodi munus, valde a sua mente et conditione alienum ut averteret.

11. Quapropter beatiss. Sixtus ad pacandos Ravennatum animos, et vires humilis Petri sublevandas, rem omnem cœlitus præmonstratam satis luculenter aperit, validisque rationibus utrisque suadet, divinæ ut acquiescant voluntati: tantumque pontificis vel auctoritas, vel sacra eloquentia potuit, ut Petrus licet invitatus et tremefactus pontificium Ravennatis Ecclesiæ munus divinæ voluntatis significatione et apostolica institutione delatum ulterius respuere non sit ausus; itaque imposito oneri humeros submittens, ne munus a Deo assignatum refugisse diceretur, mox se totum divinæ voluntati addictum consecravit. Ravennates vero Petrum, licet a Columba, ut alii multi præcedentes antistites (a) haud præmonstratum, cœlitus tamen miro modo indicatum, et eorum Ecclesiæ opere tot Dei electorum præpositum novum antistitem venerabundi susceperunt, et consalutatum summo in honore quasi angelum Dei jugiter habuerunt.

12. Petrus itaque archiepiscopus vigesimus primus Ravennatis Ecclesiæ designatus anno a Dominica Nativitate trigesimo tertio supra quadringentesimum, (b) postquam sacerdos ordinatus limina apostolorum veteri ritu invisit, et reliqua Urbis loca summa religione referta pie demisseque perlustravit, (c) Altissimum sanctis intercedentibus exorans, ut quemadmodum Moisi olim fecit, ita sibi nunc vires ad tanti muneris onus apte sustinendum impertiri dignaretur; tandem cum sancto Cornelio, et Ravennatibus Ra-

vennam profecturus iter arripiens, ubi ad Forum Cornelli pervenit, singulari devotione divi Cassiani martyris dilectum templum ingressus, fuis lacrymis ac humili oratione sanctum patronum iteratis vicibus precatus est, ut in tanta necessitate sese deserere nollet, quinimmo per divinam illuminationem favere, quatenus suscepto pontificatus muneri digne valeret inservire per Deum. Moxque re familiari sancte disposita Ravennam a præfatis deductus est, ubi a Valentiniano Cæsare et Galla Placidia ejus matre, Augustis (d) primum, inde ab Ravennatibus omnibus summo desiderio ac lætitia exceptus fuit, quibus id unum ab eis petere se dixit, ut quoniam tantum oneris pro salute ipsorum subire non renuit, studerent et ipsi monitis suis obtemperare, divinisque præceptis non obsistere.

13. Demum proximo die dominico, præsentibus Christianis principibus, et populo universo incredibili apparatu et exsultatione inenarrabili summo in templo a sancto Cornelio, ut credimus, et aliis coepiscopis vetusto more (e) archiepiscopus consecratus est Ravennatis Ecclesiæ post Romanam secundo loco tunc in Italia (f) habitæ, quod ipse Petrus aureo sermone mox habito in quadam parte testatur dicens: *Hodie Ecclesiæ Ravennati pro patre natus est filius, qui eum non pondere inclinet, non auctoritate deterreat, non commotione sollicitet, non asperitate conturbet; sed fidei sustentet obsequio; cura pervigili faciat perscrutari; familiam blanda institutione componat; hospitibus occurrat; parentibus serviat; regibus obtemperet; potestatibus collaboret; Dei senibus reverentiam, pueris gratiam, fratribus amorem, parvulis impendat affectum, liberam per Christum cunctis exhibent servitutem.* Quæ omnia, hisque majora exacte, ut pollicitus est, ab eodem observata fuisse rerum quam optime probavit eventus.

14. Siquidem, ut salutarî remedio paulo ante in Liguria Mediolanensis Ecclesiæ languoribus subvenerat melliflua divi Ambrosii eloquentia et Hipponensis Ecclesiæ necessitatibus in A'rica doctissimum sancti Augustini eloquium; sic ut Ravennatis Ecclesiæ primogenitæ Romanæ in Æmilia, ubi tunc proprie Occidentalis imperii sedes Augusta fulgebat, ægritudo præclare repelleretur, donavit Omnipotens auream beato Chrysologo nostro eloquentiam, et summum magisterium, ut principes et populum ipsius imperii sibi cœlitus conceditum, quæ salutis essent, lingua manibusque perdocere valeret. Quare Petrus antistes immobile salutis fundamentum, intrepidus ad pericula, et ad laborem indefessus, qui unam commissi gregis salutem sibi propositam habebat, nec verbo, nec opere pastoralî munere fugandis vitis, virtutibusque inserendis, vel ad horam defuisse visus est.

15. Quod præsertim clare enituit, dum kalendis

(a) Horum postremus fuit S. Severus XII in ordine archiepis. Raven. Rub. 1 Hist.

(b) Rub. Rodolph. Baron.

(c) Rub. Rodolph. qui supra.

(d) Rub. Breviarium antedictum. An. Imolens. Rodolph. et alii.

(e) Idem Chrysol. serm. 130. Rodolph. Rub. sub ann. 449, et plurima vetustis mss. vitam ipsius describentia.

(f) Luitprand. Ecclesiæ Ticinen. Diacon. Rub. lib. v ann. 925. Idem Chrysol. serm. 130.

Januaria homines non tantum pagana superstitione obvolutos, sed etiam Christianos ipsos pagania adherentes vidit, qui gentilitio more sese idolorum simulacra effingebant (a) et per Augustam urbem vitia et crimina, quæ olim ipsos commisisse ferunt, representantes, cunctis fœdâ specula præbebant, seseque et proximos miserâ peccatorum mancipia reddentes, hæc vota esse jocorum, civitatis letitiam, anni principium prædicare non verebantur. Quod B. Petrus pro munerē pastorali ferre non valens virtute plusquam humanā in concionem ascendit, et diaboli portentosa cum primum damnare cepisset, plebemque aversam et insensam mira dexterositate placare, adeo sacrilegium illud fugiendum acerrima suasionē demonstravit, ut post alatis excusationibus populus resipuerit, et a talibus de cætero libentes propter Deum abstinere non recusaverit.

16. Novitates prioreæ circa quadragesimale jejunium contra divinum mandatum superstitione quidam (b) inductas, quod ex hebdomadibus in sacra inedia aliæ essent immoderate rigidas, aliæ nimium remissas, et separatim callida a frigidis, separatim saluta ab insipidis propriis usibus jejunantes deputarent, et totum vite negligenter conditorem, cohibuit et abolevit, utque jejunium æquale, sicut traditum est a Deo et ab Ecclesia, servaretur ad corporis et animæ disciplinam, indicit et obtinuit.

17. Morem ea tempestate apud plerosque introductum maxime perniciosum, (c) Deo odibilem, ac minime ferendum, ut, qui catechumeni essent, sacrum regenerationis lavacrum ad longum tempus, declinantesque vitam differre consuescerent, interinque spe venie peccata peccatis cumularent, sæpius summa animi pietate vitari monuit, et Christi fideles per Deum obtestatus est, ut Christo ipsi baptizandos afferrent, et eos quos sponte accedere aut necessitas velaret, vel ætas impediret, retardaret ignorantia, tenerent vitia, spectatio deciperet, aut falleret confusione paupertas, attraherent, et opportuno tempore sabbati sancti, et Pasche, quando divinum hoc episcoporum manibus conferebatur sacramentum, diligenter invitando adducerent, ut, quoniam de vita semper sunt homines incerti, agendum curaret dicebat, ne servi, ne filii, ne conjuges, ne parentes nondum baptizati præventi morte, et præseenti vitæ carerent, et ad futuram haud pervenire possent; sed potius in vinea Domini sedulo laborantes et vitæ mercedem, et summam gloriæ coronam percipere mererentur. Quæ vero doctrina et charitate Petrus noster, qui sapientiæ ornamento non minus quam pontificio fulgebat, perditos ac depravatos procerum, (d) heroum, et antieorum mores corripuit, nemo bene novit, nisi qui attentissime aureas illius conciones meditatus.

(a) Rub. Mōdulp. Sur. ms. et alii. Idem Chrysol. serm. 155.

(b) Lege serm. 166 Auctoris, una cum not.

(c) Serm. 10, per tot., et serm. 59.

(d) Lege serm. 20, 31 et 127 Auctoris.

(e) Serm. 46.

18. Sed adhuc in paucis moriamur: majora vitia quæ noster antistes per ea tempora gessit, cum mare sæculi, ut ipsemet inquit, (e) erat tumens pompa, elatum vortice, undosam sæculi insectis fluctuans, clamoribus litibus, furoris ira, ævariis periculis, peccatis naufragum, impietate demersam; unde Dominica navis extrinsecus ab undis gentium, intrinsecus a tumida hæreticorum fluctibus jugiter quatiebatur. (f) At Petrus navigationis peritus clavum secundum tenens, multo acrius vigilare ad salutem quam tota inferni caterva ad admirari perniciem conspiciebatur. Propterea navem, ne cæventibus procellis mergeretur, tutans, meruit, et nupte Christi, et apostolici piscatoris privilegium, quemadmodum infans sortitus fuerat et vocabulum: cumque turbas errorum fluctibus mersas ad semet hanc sanitatis suaviter traheret, doctrinæ suæ retibus Christianum concludebat ad fidem hominum multitudinem copiosam.

19. Etenim placuit Deo, ut innumeris tum ex ipsis Ravennatibus, tum ex diversis Italiae urbibus, multoque magis ex barbaris nationibus orbe jam fere toto diffusis quæ vi, quæ sponte Ravennæ habitantibus, seu ad Valentianum III, tunc Occidentis Imperat. Aug. confugientibus, aut bello captis ibidem servientibus, vel alio quovis titulo apud Ravennatē etiam et pagana infidelitate ad fidem et vitam Christianam evangelicæ doctrina evocatos sacri unda baptismatis expurgaret. Quod tanta animi propensione peragebat, ut principii et simplicitate pueris, non quadrare, (g) sed liquare sermones, et teneris fluctibus in modum lactis infondere videretur: sequē totum imbuendis parvulorum mentibus imbecilem occupari, vena interin a prudentibus impetrata, proliferet.

20. Quare ex ipsa Christi doctrina, et Dominica oratione quid erederet ac sperare catechumenos; quæ illicque vivere deberent, et per fidem gratiæ, quæ per dilectionem operatur, ad vitam perpetuam assumi posse arbitrantur, tanta divini Spiritus et eloquentie ubertate janitor hic oculi perdocebat, et cum illum alto silentio audissent, vel ante absolutum catechismum (h) baptismate expiari postularent; et jure optimo, ac celeri etiam per aliquot dies ab ipso in quadragesimali abstinentiæ ob id prædicationis munere dimisso, et maximis laboribus gravato consequerentur. Quare vitam, salutem, ac gloriam suam nuncupabat eos, quos haud patiebatur nescire, quod Deus sibi donaverat scire (i). Etenim quæ a Deo acceperat, libere in Dei gratiam erogabat, ut homines captivos mortis, mancipia demonum, idolorum vernulas, criminibus compeditos lumine veritatis illustraret, et a malis dominis liberatos, sacræque undæ ablu-

(f) Serm. 21.

(g) Serm. 62.

(h) Lege serm. 40, et omnes serm. in symbolum et orationem Dominicam.

(i) Serm. 147.

tos, et ad obsequium Altissimi revocatos, Christo Reg. seculorum lucraretur.

21. Extimul decor ingenti tantus in hoc sacro presule fuit, et rara eloquentia ipsius ingenti fomer, summaque rerum omnium sapientia, ut homines quoscumque mente acerrimis et eruditione praestantiores, sive gentiles, sive hebraeos, aut Christi fideles, qui ex cunctis orbis terrarum partibus tunc ad Augustam urbem Ravennam convenissent, et de divinis Scripturis subtilissime aliquando disputassent, eruditissima interpretatione convinceret, ac Spiritu eodem quo beatissimi olim in primitiva Ecclesia apostoli, ad Christi fidem, et morum conversionem, ni extrema tenerentur pervicacia, doctos quoscumque captivato eorum intellectu, attraheret, ut vere dixerit S. Adelpus (a) Chrysologum nostrum beatissimum, et apostolicum aucupem esse, qui juvenum ingenta per aera subtilium speculationum volantia suavi suae eloquentiae calamo ad se alliceret, et solidae veritati tanquam visco inhaerescere propria doctrina compelleret.

22. Agri Domini Sabaoth cultor maxime strenuus cum esset noster antistes, in eo aliquando reperit parabolicam ficum, hoc est homines suae solertiae commissos, qui nullum fructum ferrent; at ipse artis peritus circa arborem fodere, et omnem operam adhibere, ut fructum daret, semper in votis habuit; et si quem non illico ad bonam frugem revocare valebat, Dominum interim rogare, ut alterum etiam annum patienter expectaret; nec arborem excindi, et operam suam perdere permetteret, saepissime obtestabatur. Dominum non ad iustitiae severitatem, sed magis ad benignitatem et patientiam provocando, et infru-gilare arboris culpam in se potius quam in ipsam con-jiciendo, imposterum se diligentius culturum pollice-batur: et irriguos lacrymarum fluctus ex intimo cordis affectu per luminum canales (b) identidem pro-fundens, et sicut sordes abstergere, et radicibus fru-ctuum ubertatem coelitus impetrare vehementius elaborabat.

23. Verumtamen quoniam in agro Domini non tan-tum vivebat arbor quae nullum omnino fructum praeb-eret; sed etiam (pro summo detrimentum!) quae lethalis umbra ceteras inficeret, et noxius radicibus noxia ipsius germinaret pullulamenta; ita ut ex his in-felicissime tot surgerent in agro Domini perniciose haereses, quot ipsa divinae legis dogmata profitere-tur, (c) Petrus noster, qui petra fundamentalis ca-tholicae Ecclesiae, et fidei non tam propagator quam verus propugnator a Deo datus erat, perpetuus haereticorum gladius, quo tales e medio tolleret, num-quam non fuit. Unde Arianos, Manichaeos, Novatia-

A nos, Pelagianos, Donatistas, Nestorianos, aliosque Tartari non tant arbores quam ministros, catholicos fidei maxime infensos, verbo scriptoque quasi fulte ad radicem posito assidue percussos, (d) perfidos, ac deliros esse manifesta Scripturae luce demonstrabat: veramque orthodoxam fidem ad religionem strenue tutans, miserrimam illorum perditionem qui male de Deo, et praeter unanimum sensum catholicae Ecclesiae sentirent, aperte praeedicabat, et celesti eruditione lingu calamoque sapientissime persuadere (e) alicebatur.

24. Non tamen passus est Dominus Petrum Chry-sologum ab insidiis haeticorum immunem, quo ma-gis in conspectu hominum firma ejus fides appareret. Cum enim Eutyches abbas Byzantinus (f) jam senecta gravis in cathedra pestilentiae sedens, mellito sermone sub specie fidei scindere et distrahere fidei nitere-tur unitatem; Nestorio docenti in Christo duas esse personas ut firmiter adversari videretur, asserere non erubuit in Verbi divini facta Incarnatione divinitatem naturam cum humana in idem recidisse, ac si alteri al-tera esset commiscibilis, et ex utraque commixta ter-tia composita, seu verius confusa consurgeret, ad quod impissimum dogma faciosorum ope seculares non paucos attraxerat, et ecclesiasticos proceres. Quare Flavianus Byzantii episcopus virus doctrinae lethalis perimere conatus synodo coacta (g) haeresein cum suo auctore damnavit, simulque gesta ad beatis-simum Leonem primum sum. pontif. per certos muni-tios transmissi curavit; (h) qui pontifex auream quandam ingenti et eloquentiae ubertatem Petri Ra-venn. archiepiscopi pernoctans, et de veritate fidei, ab haeticis in controversiam vocatae illam ex more, institutoque majorum consulens, tandem magni Petri doctrina (i) et litteris magnus Leo adjutus, encycli-cam epistolam a Chrysologo, ut ego ex multis prob-abiliter existimo, dictatam, suo tamen nomine con-scriptam, haeresein Eutychetis doctrinis rationibusque apertissime convincentem, et plenissimam fidei ca-tholicae rationem continentem (j) Flaviano episcopo dedit, omnibus tamen communem qua quidem post-modum in Chalcedonensi concilio sexcentorum tri-genta Patrum approbata, tandem Gelasius papa ana-thema esse qui ad unum iota illam non reciperet, declaravit. Quam sum. pontif. epistolam egre ferens perditissimus Eutyches, aliam fraudem aggressus litteris suis ad Occidentales, qui magni nominis erant, episcopos adversus Flavianum conscriptis, eosdem in illum concitare conabatur ut sensim in suam haeresein induceret: inter quos praecipuus fuit Petrus noster, cujus studium sancto Leoni praestitum haud haeticus compertum habebat: sed fidelis antistes (k) nedum

(a) Lege tot. serm. 107.

(b) Serm. 107, qui supra.

(c) Serm. 21.

(d) Lege indicem notab. Chrysol. v. *Haeticus*.

(e) Serm. 44.

(f) Rub. Rodolph. Baron. tom. VI, anno 448, et omnes, qui de Chrysol. scripserunt.

(g) Quae habita est anno Dom. 448. Bar., ibid.

(h) Flavian. hac de causa martyrio cor. Baron. an

440.

(i) Rodolph. sup. ait S. Leonem consilio Chrysol. in re gravissima usum fuisse. Vide infra Ad opp. Ne-sponcionem num. 5.

(j) Concil. Chalced. act. 4 et 6, actum anno Christi 451, mense Decemb. Concil. Rom. de libris authent. cap. *Sacra Roman.* Baron. tom. VI, anno 449.

(k) Baron. sup. Rod. et mss. omnia.

Eutycheti auscultavit, verum etiam auream proprio nomine rescribens epistolam mira charitate ad obediendum sum, pont. litteris hortatus est, (a) et ut a sua caeca et temeraria disputatione et contradictione resipisceret adeo angelice suavitatis, ut, ni diabolica pertinacia senex delirus imbutus esset, facili negotio corrigi et ad catholicam fidem reduci potuerit.

25. In tanta rerum ac temporum perturbatione principes ac populos Christianos concionibus instruat assiduus, (b) quomodo catholicam fidem tueri ac tenere deberent in summis gentium et hereticorum procellis, in occisione gladii, in corporum et animorum naufragiis, in tyrannicis potestatibus regna invadentibus, in multiplici animantium pestilentia ubique gentium grassante, in sterilitate terræ, ac aliis Dei plagis; et cum ipso ad Deum accedere, Deo vero confidere, et fortes in fide permanere, et diu nocturne cum lacrymis et poenitentia Altissimum pro tranquillitate exorare commonebat: cumque semetipsum pro peccatis populi Hostiam Deo placentem offerret, quo divinam indignationem avertens peccatoribus veniam impetraret et gratiam, quis dixerit quam in conspectu cœli gratam aromatum fragrantiam redoleret (c)?

26. Vix dum Ravennati Ecclesiæ præfectus erat B. antistes, cum ad instituendam vel restituendam in ejus clero apostolicam vivendi rationem animum intendit; et regularibus ministeriis, communique vita in Dei sortem electos instruere ac detinere cogitavit. Propterea juxta Ursianam ædem amplissimum ædificium, quod (d) Tricollim appellabant, quia esset ad trium collium similitudinem exstructum (vulgo Canonicam dicimus), pro tuta assidue statione sacerdotum, et universi cleri, qui in ipsa metropolitana æde Omnipotenti inservire deberent, ingenti structura fundavit; idque a successoribus mira edificatione absolutum etiam vetustissima carmina a Rubeo relata testantur his verbis (e):

Hic Petrus junior Christi præcepta secutus
Ut deesset, sacris moribus exsiliit.
Hic quoque fundavit mirandis molibus arcem.
Nominis ipse sui hæc monumenta dedit.
Hic post obitum Aurelianus gessit honores,
Post hunc antistes exstitit Ecclesius.
Hinc fuit Ursicinus, sequitur post ordine Victor,
Temporibus junior Maximianus adest.

Quod cum temporum injuriis hujusmodi ædificium modo non exstet, ejus tamen vicem reddunt horti qui circa eandem Ursianam ædem conspiciuntur. Hancque monasticam vivendi normam cum cæteris perscripsisset beatus Petrus, ipse sibi prius strictiorem delegerat; et quinquam erat in vita maxime activa ob munus antistitis assumptum, nihilominus divino choro cum sacratis

A viris jugiter intentus aderat, ubi Deum opt. max. nocturnis (f) vigiliis et horis precabatur; hymnisque ac canticis divinas concelebrabat laudes; itaque tantam in Deum charitatem in dies fuerat assecutus, ut aliquando sacratissimam Domini passionem populo explanaturus, verba proferre nequirit præ teneritudine amoris in ipsum Deum, qua lacrymæ et gemitus ex intimis præcordiis erumpentes verba cohibere: quapropter ipse silentii causam in lætitiis paschalibus afferens dixisse fatetur: (g) *Nostra occubere tunc viscera; sensus est commortuus; sermo noster suo est consensulus Auctori, ut ejus totam suscitaretur ad gloriam; ista exstitit silentii mei causa; ista debiti mei devota dilatio fuit, cum sermo noster toto affectionis obsequio ad inferos etiam suum secutus est largitorem.*

27. Qualem vero charitatis affectionem in pauperes haberet, facili negotio quisque sibi persuadere poterit, qui miseras illorum temporum historias evolvens, maximam, ne dicam innumerabilem fuisse pauperum et captivorum multitudinem ex crebris hostium populationibus fere ubique gentium factam agnosceret; quos ut Christiana pietas aleret redimeretque, sæpissime concionibus apte (h) persuasit, et proprio exemplo auditores hortatus est: cum omnia præterquam inopi suæ sustentationi et ministrorum necessaria, (i) dandis elemosynis, captivis redimendis, cæterisque misericordiæ et pietatis operibus præstandis erogare consuesset.

28. Ulteriusque progrediens in via Domini B. antistes carnem despiciens, et terram; itaque (j) frequentibus jejuniis, nocturnis vigiliis, asperissimo cilicio, flagellis assiduus, et lacrymis uberrime fusus, ita corpus in servitutum animæ redegerat, ut ora pallerent, et macie amplum vividumque corpus, justam non excedens staturam, attenuatum esset. Quare vivens, ac præsens, et fere in principio sui pontificatus a S. Adelpho, qui fuit, ut reor, Metensium episcopus, sanctus ac beatissimus fuit in concione appellatus: (k) adeoque fama sanctitatis et doctrinæ Petri Ravennatum archipræsulis totum repleverat orbem, ut ad eum undique ex diversis regionibus visendi studio turba convolaret hominum; quique in vias solitudines, aut cæcas eremi latebras incolebant mirabilem Petrum magis ibant spectaturi, quam seculum: qui cum hoc mundo gloriose luctans adversus instructas delinquentium turbas aciem quandam disponebat sanctitatis; quoniam in eo viro, qui mundo sibi que crucifixus erat, (l) vivebat, regnabat, et imperabat Christus.

29. Viva Dei templa construens sanctissimus pastor, nec inanimata, ubi Deus peculiari modo inha-

(a) Epist. Chrysol. incip.: *Tristes legi tristes, de re relata in Annal. a Baron. anno 449.*

(b) Serm. 20, 21 et 45.

(c) Rodolph., qui supra.

(d) Rubens, sub anno 458; Chrysol. serm. 39 et serm. 107.

(e) Rub., lib. iii. Hist. prædictæ, pag. 162.

(f) Serm. 39 et 107. sup.

(g) Serm. 77.

(h) Serm. 103, num. 12. Lege indicem serm. auct. v. *Elemos.* et v. *Paup.*

(i) Rodolph. et mss. quæ vitam illius describunt, cœlum tantum suspiciebat.

(j) Serm. 107, Rodolph. et mss. multa.

(k) Serm. 167, sup.

(l) Serm. 116.

bitare credimus, deserebat; quinimmo Ravennæ A juxta memoratam Ursianam ædem divo Andree apostolo (a) a fundamentis Ecclesiam construxit, ubi ipsius B. Petri imago visebatur in fornice ipsius templi vermiculato intexto opere, taxillisque depicta, cum piissimo epigrammate ab eo editum ferunt, et quod Petrum nostrum ejusdem basilicæ fuisse conditorem clare demonstrat, cujus exemplum hoc est (b) :

Aut lux hic nata est, aut capta hic libera regnat :
Lux est, antequam coeli decus unde modernum ;
Aut privata diem pepererunt tecta nitentem,
Inclusumque jubar secluso fulget olympo.
Marmora cum radiis versantia cerni serenis,
Cunctaque sidereo percussa in murice saxa.
Auctoris pretio splendidi munera Petri
Huic honor, huic merito tribuit sic contere parva,
Ut valeat spatium amplum superare coartis.
Nil modicum Christo est, arctas hene possidet ædes,
Cujus in humano consistit pectore templum.
Fundamen Petrus, Petrus fundator, et aula,
Quod domus, hoc Dominus, quod sacrum, factor et idem
Morbis, atque opere Christus possessor habetur,
Qui duo consocians mediator reddit et unum.
Huc veniens fundat parituros gaudia fluitus
Construat solidans percusso in pectore mentem.
Ne jaceat, se sternal humo, morbosque lateatus
Ante pedes medi-i, cura prospirante, recudat.
Sæpe metus mortis vitæ fit causa leatæ.

Neque hoc contentus, aliam basilicam in honorem S. Petri (c) apostolorum principis, cujus nomen et ipse cœlitus adeptus (d) fuerat, inchoavit, quam morte præventus absolvere nequivit ; in ædificatione-que templi sanctæ Crucis, et sacelli sanctorum Nazarii et Celsi, ubi Placidia imperatrix Augusta sepulcrum sibi delegerat, plurimum laboris et industrie adhibuit.

30. Et quoniam memorata Placidia ex voto quod in maxima maris tempestate emiserat, augustissimum D. Joanni evangeliste templum Ravennæ construxerat, et anxio sollicitoque nimis erat animo, quod dedicationem ejusdem juxta ritum tunc temporis in Ecclesia catholica observatum a sacro antistite nostro consequi nequiverat, eo quod nihil reliquiarum tanti viri Dei esset, quo posset dedicatio canonice concelebrari, (e) divum Barbatianum presbyterum, sibi pro capellano inservientem, miraculis in vita clarum consulere decrevit, quam ratione huic rei succurri posse suaderet : extemploque viro Dei fuisse consilium tradunt, ut una sacras in ipsa æde agerent excubias, Deumque in hac re sibi fore propitium ex animo orarent ; cumque ter-
D tia vigiliarum nocte ambo ante Altissimum in templo astarent, ecce Barbatianus virum conspexit venerabilem pontificis amictum, ambulante, ac thure basilicam sufficientem. Quem B. Joannem

evangelistam ratus, mox Placidiam somno oppressam monuit ut et ipsa conspiceret ; quæ illico surgens, ubi sacros evangelistæ pergit, et molitur amplecti ac deosculari pedes, simulacrum e conspectu delabitur, et in manibus Augustæ sandalium pedis ab eodem evangelista dimittitur, quod letabunda recipiens pie, sancteque deosculans, Valentiniano Cæsari filio ac universo populo mira exultatione commonstravit, et ita solemnî ritu ac celeri pompa dedicationem templi cum cœlesti reliquia consequi merita est ; hancque ædem cum regio cultu sacris imaginibus Augusta ipsa ornari curasset ; effligem D. Petri nostri easdem quoque apponi voluit, in forma sancti episcopi sacrum facientis, et stupentis ob cœlestis præsentiam, qui preces de ore ipsius suscipere conspicebatur.

31. Sic eodem ritu B. antistes ædem S. Joannis Baptistæ (f) reddidit sacram, ubi præfatus Barbatianus verus Dei famulus morabatur, cujus obitum ex levi quidem, sed pertinaci infirmitate divino, ut par est credere, afflatu Petrus prænoscebat, Placidiam tunc temporis Arimini commorantem admonuit ; quæ e vestigio Ravennam advolans, Barbatianum antequam animam exhalaret invisit ; atque illius cadaver ablutum, unguentisque pretiosis linitum Chrysologus ipse in æde prædicta sepelivit.

32. Sicuti etiam sancti Germani Antisiodorensis episcopi (g) Britannicæ apostoli nuncupati, qui Ravennæ ad Creatorem evocatus fuit anno Christi 435. Corpus unguentis arabica suavitate conditis oblitum C ligneo loculo commisit, quo posset in Galliam exportari, ut ipse moribundus poposcerat : cujus cucullum cum interiori cilicio Petrus ipse sibi in hereditatem vindicavit, et Antonius sanctum Projectum (h) Forocornelianum episcopum, S. Corneli Romani in Corneliensi Ecclesia successorem consecravit. Et (i) Marcellinum olim piscatorem piscium Vicohaventinæ Ecclesiæ antistitem pari consecratione ordinavit anno Domini circiter 449, quem appendix ad Usuardi Martyrologium catalogo sanctorum ascriptum af-
D firmat.

33. Et quoniam non tantum in propriam, quam in aliorum ecclesias erant admodum impensa B. Chrysologi studia, propterea sanctum Projectum (h) Forocornelianum episcopum, S. Corneli Romani in Corneliensi Ecclesia successorem consecravit. Et (i) Marcellinum olim piscatorem piscium Vicohaventinæ Ecclesiæ antistitem pari consecratione ordinavit anno Domini circiter 449, quem appendix ad Usuardi Martyrologium catalogo sanctorum ascriptum af-
D firmat.

34. Ne vero quid officii, quod a se proficisci posse arbitraretur erga populum Ravennatem sibi cœlitus concredidit, prætermitteret, in classe oppido Ravennæ contermino aquis potabilibus experte cister-

(a) Rub. lib. II, anno 435 et seq. ; Rodolph. et alii.

(b) Leguntur hæc carmina in Rub., sub an. 449, et in Rodolph. in Vita D. Chrysol. Exstat templum adhuc, sed imago et carmina non cernuntur ; asserunt tam Rub. et Rodolph. Floriusque non ea omnia sua tempestate conspexisse. Nunc templum e recentioribus instauratum ac dealbatum est ; ideo prædicta non exstant.

(c) Rub., sub an. 438.

(d) Serm. 107.

(e) Rub., anno 433.

(f) Rub., anno 458, Rod. et alii ; est serm. S. Petri Damiani in Nat. S. Barbatiani die ultim. Decembr. Vid. not. Baron. in Martyr. Rom. hac die.

(g) Natalis Rub. et Bar. t. V, ann. 431 et 435, et Antonin. II p. Hist. tit. 41. c. 17, § 6. Constat. presbyt. de Vita S. Germani : Rodolph. et Rabadenor. tam in Vita D. Chrys. quam in Vita sanct. Germani die 31 Jul.

(h) Serm. 165, cum not.

(i) Serm. 175, cum not.

nam, quam aut fontem appellat, mira magnitudinis totius populi usibus dupli- alio autem construxit et habuit.

35. Nec in tanta rerum sollicitudine, vel temporum varietate divini verbi predicationem (a) vel e gradu, sive suggestio, vel e sedē sacerdotali, seu sacra exedra dominicis praesertim, et aliis festis diebus omisit. (b) Veram manifesta lucē sacerorum voluminum mysticas reconditis quaestiones, et praecēpta iustitiae ferebat in populos; et quae divina virtutis erant pro capiti auditorum aures predicationis suae eloquentiam atque vitae sanctitatem docere non desistebat; Deumque obtestabatur et exorabat (c) ut totam doctrinae plenitudinem in auditorum mentis infundere dignaretur arcum: adeoque vehementer erat illius interdum concionis ardor, ut raptus divino quodam furore videretur, (d) ex quo omnium ora animosque ad se convertibat. Verbaque illius sic populos heticabant, ut vel in aestu magno sese comprimerent audientes (e): sicutque amabilis erat, ut voce semel in concione amissa, (f) ab omnibus commiserantibus et collacrymantibus effusa oratione Deo fuerit commendatus.

36. Vigebat adhuc ea tempestate inter Italos Latini sermonis communis et vulgata prolatio: attamen cum a diebus Ciceronis jugiter ad interitum declinasset Romana facundia; temporibus Chrysologi praefusione et commixtione Barbarorum cum Italis gentibus adeo contrita jacebat, ut penitus mortuus diceretur. Nihilominus ne ab Ecclesia Dei penitus exsul Romana eloquentia foret, eccitus concessum, ut inter sacros viros saepe florere; sicuti et id illustri nostro ad fructum animarum singulari quodam privilegio donatum conspicimus; cum ex eleganti atque discreta latini eloqui; interdumque Graeci, sermonis prolatione, ex acumine et gravitate ingenii, et universa scientiarum copia eximium Chrysologi cognomen adeptum experitur. Plurimi namque ex Graecis, aliorum sensu, qui patres ante annis suo Joanni cognomen Chrysostomi indiderant ob Atticae eloquentiae facundiam, Byzantio Ravennam ad Caesarem profecti, ejusdemque Caesaris Auxili majori ex parte natione Graeci, Petri concionantis aures orationis flumen audientes, simulque in eo ingemii permixti, et sincere doctrinae simplicissimam ubertatem et suavitatem admirati, aureum sermone, seu aureum Petri Ravennatis archiepiscopi esse sermonem propria lingua conclamare volentes Chrysologum vocabant: quod nomen exinde perpetua

A possessione apud quoscumque singulariter retinere (g) meruit; quod sermones illius, quos ore protulit, aures etiam in libro etiam, veluti ex auro purissimo confecti, ac nervosius conscripti a doctis ubique gentium praedicentur. Tamen Chrysologus ipse humilitatis ergo se pauperem spiritu (h); exiguum ingenii, et eloqui mediocre futebatur; et quam divinae Scripturae intelligentiam haberet, (i) sibi a Deo optimo maximo ad salutem animarum emanatam prolebat, ut plurimis concionibus id ab eo testatum fuisse perlegimus. Tantusque erat in hoc viro Dei omnis humanae gloriae contemptus, ut vel majorum gentilitia dimittens, se tantummodo Petrum episcopum Ravennatem appellaret atque subscriberet. Genitorumque homine oblectatus (j) filium evangelicum sancti Cornelii episcopi Forocorneliani, a quo fuerat, ut supra memoravimus, sacris oblatibus altaribus, se nuncupari magnopere letaretur. Erat denique vir iste Dei ea sanctimonia atque doctrina praeditus, ut in temporum injuriis ac bellorum incendiiis, ea quae scripsit ac gessit nobis miserrime sublata fuissent, in utroque homine raraculum magnum existisse cunctis perspicue pateret. Sed quis scit an Omnipotens summe sapientiae consilio haec paucula tantum scribi permiserit, quo ex his longe majora cuique pro studio speculati daretur, et ita Deum ipsum in sanctis colere, atque laudare?

37. Petrus igitur Chrysologus Ravennatis Ecclesiae praefulgens decus, in vita miraculis et sanctitate clarissimus (k) maxime eruditionis et eloquentiae theologus, nec non sacrae Scripturae sincerissimus interpres, Magnus ab Enin. Baroni in Annal. Ecclesiasticis appellatus, post multos pro Ecclesia Dei ingenti animarum fructu exantlatos labores, omnibusque officiis suis paritibus, ac pontificio munere annis duodeviginti sanctissime perfunctus, meritis cumulatus, et Spiritu sancto plenus, diem reposita sibi coronae divinae significatione praenoscentis, spiritum redditurus ubi ubi ab Altissimo per creationem ipsam receperat, et renovationem (l) et Cornelianensem Ecclesiam (dicam ego) sacris reliquiis, et sui depositione corporis decoraturus, gradu concessio natale solum repetiit. Cumque a beato antistite Projecto sacratisque viris, ac civibus universis letissime obviam egressis summo honore in patriam grate admodum pieque fuisset exceptus; postera die hora legitima in D. Cassiani ad aram ipsius B. martyris sacrosanctum Missae sacrificium pro vivis atque

(a) Rodolph. Rub., an. 449.

(b) Rodolph. et multa mss. Vid. serm. 118 et serm. 157.

(c) Serm. 107 sic agebat Ambros. ut auct. est. Aug. lib. v Confess. c. 15, in fin.

(d) Serm. 45, num. 4, et 126, et 159, l. Rub. lib. II, sub anno 451.

(e) Serm. 54.

(f) Serm. 35 et 86.

(g) P. Christoph. Vernechmus in opere inser. Porta aurea sacrae Th. aperta ms. in Archivio PP.

Capue. Bon. exist. ubi de S. Petro Chrys. agit, quod saepius me audiente viva voce confirmavit.

(h) Natalis, Rub., Rod., et quotquot de eo scrips.

(i) Vid. serm. 136.

(j) Serm. 5, serm. 39, serm. 94, serm. 95, serm. 109, serm. 136, per tot.

(k) Natalis, Trithem., Baron. l. I, an. 455, et B. Felix arch. Ravenn. in praef. inf. relata ante serm. Chrysol. Flor. et alii.

(l) Nat., Rub., Baron., Rod., Flor., et Breviar. sup. memoratum ac ms.

defunctis Deo sanctissime obtulit. (a) Tam astantes, qui frequentissimè conveniant, affectus de imminente sui obitu hora commonefacere placuit. Tumultumque sibi juxta aram S. Cassiani elicens, sacram infulam adro geminisque pretiosissimis distinctam, craterem aureum, et patinam argenteam mysticis figuris et characteribus excusptam, quibus in sacro fuerat usus, aræ B. Cassiani hereditario sue evangelicæ paupertatis jure reliquit. (b) Ravennates vero, qui illum secuti fuerant ut in diligendo optimo pastore invigilarent; cives autem suos D. Cassianum summis honoribus ut prosequerentur, cunctumque populum, ut fident Catholicam adversus quascumque Tartari insurrecturas legiones retineret, nec ullo tempore a divinis mandatis abscederet, pacem veram diligeret, pastores coleret, verba Dei de ore ipsorum libenter audiret, et monita salutis quaecumque strenuè custodiret, (c) divina propemodum fatundia et infinitis precordis hortatus est.

38. Cæterum cunctis vel ad prima collacrymantibus quis plene commemorare valeat, quam paterne omnes in Domino fuerit consolatus? quam sanctis monitis et divinis colloquiis animarum moerorès sublevare tentaverit? Tandem pontificio ritu benedictione omnipotentis Dei super illos et eorum filios in generatione et progenie per ævum, coelitus exorata, et signo sanctæ crucis super cunctos effusa, mox ad B. Cassiani aram conversus est, demptamque suo capiti mitram ad pedes Agni Dei pro nobis in ara crucis oblatus super altare deponens, Deum et sanctum patronum genibus flexis devotissime precatus est, ut migrantem animam suam in cælum reciperent, hasque præ cæteris ferunt obtulisse preces: (d) *Deprecor te, beate Cassiane martyr, intercede pro me; tuæ domus quasi vernaculus fui à Cornelio hujus s. dis antistite in hoc ipso templo nutritus: iterum ad te reversus animam nunc omnipotenti Deo reddo, corpus autem meum tibi commendo.* Dumque prolixius hæc et similia oraret, hominem exutus, tranquilla et sereha fronte spiritum Deo reddidit, infulas æternas hic a se paratas in gloria recepturus quarto nonas Decembris, sedente Leone primo pontif. max (e) et Valentino III in Occidente, ac Theodosio Juniore in Oriente imperatoribus Augustis, anno vero Domini quadringentesimo quinquagesimo, ætatis sue circiter 44, et sacrum illius corpus incredibili omnium dolore, ac pietate maxima à S. Projecto ipsius Foro Corneli episcopo, ut aiunt, et coepiscopis provincialibus de more, atque sancto

A Donato Corneliensi diacono primario, prope corpus et aram sancti Cassiani juxta electionem ejus, venerabili sepulcro sequenti die post sedem ipsius ecclesie conditum fuit; cui omnium consensu inter divos relato anniversarii honores in testimonium vite pie sanctæque transactæ eadem depositionis die fuisse decreti; et post quinquennium, existitio jam Dei gratia Athilino furore, qui dis vastaverat Italiam, tumultus sumptuose magis eodem in loco fuit condecoratus.

39. Mirabilis sane virtus argenteæ patinæ etielæ ab eodem relicte, cum aqua per eam dentata; et pie a fidelibus degustata sæpissime rabidi canis morsum sanare, (f) et febres pestilentes tollere expertum sit; ad quæstionalium naturæ remedium sufficere constat, (g) quo fit et multi canino rabidoque morsu lesi undique ad templum B. Petri Chrysologi omnia ejus veneranda, æquum potuisti et sportatori contentant. Ubi ex tot tantisque hujus sancti viri externis reliquiis paterno affectu traditis, hæc sola patina inter alias pretiosiores hincorata reliquias venerabiliter asservatur, cum cætera ab eo donata aut bellorum incendiis perierint, vel fuerint hostili populatione direpta.

40. Verum mirabiliora profecto illius scripturarum monumenta relicta, in quibus vere acumen ingenii, doctrine sanctitatem, verborum atque sententiarum gravitatem et sinceritatem, structuræque elegantiam, ac pene divinam dicendi vim non jam Græci solum, sed docti omnes admiranantur et obstupescunt; (h) et sicut aurum omni metallorum genere pretiosius ac jucundius esse solet, (i) sic Chrysologi scripta in paucis quatuordecim eruditissime atque elegantissime complexentis omnium gravissimis et juvenidissimis existere sentitur: idque majori admiratione, quod non ex omnibus quæ scripsit, et quemadmodum scripsit (commentaria enim; epistolas; et alia prælati sui ingenii volumina et eruditionis documenta edidit); (j) sed ex paucis fragrantibus hominatum, quæ temporum injuriis, seu bellorum incendiis de populationibus; tanquam ex busto perpaucæ reliquie superfuert; in multisque ætherate, mutike, et continentie Petrum Chrysologum in suis lucubrationibus quæ existant; divinarum humanarumque scientiarum bibliothecarum; cherubicum sacra Scripturæ interpretem, et absolutum, nervosum simul, et breviloquentem oratorem existisse prædicant. Unde apud catholicos concionatores accuratus sermo non habetur, ubi amplius rutilum Chrysologi eloquium non effulgeat. Quod si videre omnia ab eo læconice Florii nostri; et Baron. vel anno 449, vel 450. Sic etiam Rubens.

(f) Natalis, Rod. et Expérimentum.

(g) Plin. lib. xiv. cap. 8. et in natural. histor. c. 1.

(h) Sixt. Senens. lib. iv. Biblioth. sanctæ; S. Ant., ubi sup., § 7; B. Agap. Vicent. in præf. ad serm. Chrys. inf. relata.

(i) Serm. 29.

(j) Rub., Trit., Rod. et mss. omnia quæ vitam ejusdem perscribunt.

(a) Nat., Rod., Flor., F. Jac. Januens. in legenda S. Cass. mart. in s. an. Domini 1582. Traditio pennensis, et vetustiss. imagines in ædē S. Cassiani Imole.

(b) Rodolph. et Rub., an. 450.

(c) Acta Vallicellæ et Rod., in quibus plurima verba et orationes ab eodem sanctiss. prolata habentur.

(d) Acta Vallicellæ Rodolph. et mss. multa.

(e) In Brev. prædicto pro veriori tempore obisse scribitur ann. 450, concordat originale Annalium

et perpolite conscripta digni fuissimus, divinum magis quam humanum habuisse ingenium, summamque illius vim in Dei gloria et salute animarum impendisse nostra omniumque aetas hominum aperte cognosceret. Sed Deus mirabilis in sanctis suis fortasse voluit sic ex ungue cognosci leonem.

41. Nam (proh dolor!) periere ab ipso exarata exemplaria, aut Ravennae, aut Foro Cornelli; et utrobique vel Theodorici Ostrogothorum regis Ravennam occupantis perfidia, (a) qui cum Ariana labe tactus intrinsecus, et obvolutus extrinsecus esset, in catholicos desceviens eos, et omnia ipsorum templa, omnemque regionem illorum perdere et gladio ac igne consumere minabatur, tandemque Boetium et Symmacum, clarissima Italiae lumina, quod contra Arianos essent, interemit; immo Joannem ipsum huius nominis primum pontificem max. vitae sanctimoniam clarissimum (proh nefas!) carceri Ravennae mancipatum, pedore, situ ac inedia consumptum, vitam ob id terminare coegit; nec non Balthasarem ex familia sancti Petri Chrysologi, (b) virum omni sacrarum litterarum eruditione sapientem, quod tantummodo illis temporibus urbem Ravennam inviserit, pontif. max. in mortis genere consimilem reddidit. Quare non levis conjectura surgit perfidum regem Chrysologi scripta quocumque omni diligentia conquisisse, et Ravennae, et Foro Cornelli, et apud ipsum Balthasarem, qui probabiliter ea possidere credebatur, et ea omnia una cum actis, et processu sanctitatis, et miraculorum sancti Petri Chrysologi igni et consumptioni tradidisse; ne quis ipsius doctrina, concionibus, et commentariis contra Arianos, quibus fuerat lingua calamoque omni tempore infensus, uti valeret; sanctimoniam, auctoritatem et doctrinam ejusdem Herodes alter adversus suam perfidiam et haeresim pertimescens, Diocletianum secutus, (c) qui omnes Christianae religionis codices jussit comburi, seu Julianum Apostatam, (d) qui studia bonarum artium ethnicis Christianisque magistris adeptis Christianae juventuti improbe eripere conatus est: cum non sit tyrannus depopulatoribus regionum (e) seu religionum efficacius machinamentum quam ut libris tamquam firmissimis propugnaculis ipsas exuant. At brevi, Deo vindice, impius hic periit, moxque in sui facinoris poenam cruciatus gehennae ignis una cum Herode Joannis Baptistae necatore merito percepit aeternos.

42. Aut pariter Ravennae circa annum Domini septingentesimum, (f) tempore Damiani, trigesimi noni Ravennatum archiepiscopi, dum absumpta incendio episcopi bibliotheca, scripturae omnes illic re-

positae ad unam in cineres sunt redactae. Quae vero ex omnibus quae Chrysologus scripsit remanserunt perpaucae homiliae, breves quidem numero verborum, sed graves pondere sententiarum, a B. Felice, quadragesimo Raven. archiepiscopo, concionatore disertissimo, ex praecipuis diversisque locis ac personis maximo labore et industria hinc inde conquisitae, atque divina voluntate exemplis quibusdam inventis, in unum, licet confuse ac indistincte nullo temporis ordine servato coactae sunt, tamquam post uberem vindemiam perpauci recollecti racemi, circa annum Domini decimum tertium supra septingentesimum. Quamquam, quae modo exstant D. Petri homiliae, non esse easdem numero, ordine et perfectione, quae a B. Felice editae fuerunt (g) liquido constat; verum postmodum currentium negligentia temporum, vel librarium incuria, seu aliquorum invidentia quamplurimas ex ipsis esse deperditas; et ex iis quae remanserunt partim obscuratas et contaminatas, et partim adeo mutilas atque perplexas, (h) ut ne vix quidem a doctis intelligi queant. Haec tamen qualescumque existant, usque eo sapientibus probatae sunt, ut unico saeculi spatio duodeviginti vicibus, quod viderim, typis fuerint demandatae.

43. Vel forsitan antiquius Foro Cornelli circa annum Domini quingentesimum quinquagesimum quartum, (i) cum Narses eunuchus, Justiniani Caesaris praefectus, et suo Domino tandem servus infidelis, ut Ostrogothorum reliquias, quae ad Forum Cornelli confugerant, seque ibidem necessariis munierant, radicatus extirparet, ipsum Forum, urbem florentissimam et amplissimam, post longam obsidionem adeptum, ac dira populatione direptum temere et crudeliter igni ferroque funditus evertere ausus est; eoque postmodum Caesari indignato Longobardos in Italicum regnum e Pannoniis evocante, (j) Clephus illorum rex crudelissimus post sexdecim annorum intervallum juxta veteris Foro Cornelli relicta vestigia, loco tamen ad multos passus mutato, et satis anguste relecto, urbem eversam Vatrenum annum intra se continentem firmissimo ponte super aquas constructo utrinque citissime reedificavit. Cujus castrum ad alteram fluminis ripam a parte austri super adherentem collem ambitu rotundum munitissima ingentique sultum arce, (k) ut Ravennatibus finitimisque civitatibus quasi perpetuum stimulum opponeret; cum ab ejus duritie et firmitate sermone latino *Castrum Inmolle*, hoc est castrum durum et quasi ferreum, arcemque hostibus natura et situ obistentem, tametsi secus molles aquas exstructam, et ipsis undique vallatam appellare jussisset, brevi urbs

opus adhuc exstare in magna parte.

(h) Rod. et mss.

(i) Raphael. Vollateran. lib. iv Geogr. Tarcagnot. l. vii Hist. mundi. Dolionus in Compend. Hist. Ann. Imol. mss.

(j) Ann. Imol. Blond. Forolivian. l. viii. Hist. Rub. l. iii. an. 577, et alii hist.

(k) Rub., Tarcagnot., Dolion., Blond. et plerique alii.

(a) Rub. haec de Theodorico circa an. Domini 524. Co. firmat. Itaron. in Annal. Dolionus in Compend. hist., et pleriq. alii.

(b) Ann. Im. Florii Saxi, et aliorum mss.

(c) Eus. l. viii, cap. 2 et 3.

(d) Historici omnes in Vita Jul.

(e) Joan. Gers. de Laud. Scriptor. c. 9.

(f) Rub. l. iv, sub dd. annis. Rod. et mss.

(g) Rub. sup. asserit homil. a Felice recollectar.

ipsa, arcis, Castrique nomen vulgo adepta, et continua possessione roborata novissime a recentioribus quasi per syncopen, si non corrupto vocabulo, Imola appellari, nec non scriptione notari consuevit. Quamquam D. Cassiano dictum templum in occidentali parte antiquæ urbis Cornelie constructum, ubi corpus B. Chrysologi quiescebat, an fuerit ab eversione et incendio exemptum, non satis nostro tempore constat. Hoc tamen pro certo scimus, post urbis excidium ibidem oppidum sanctum Cassianum nuncupatum exedificatum fuisse, ubi et cathedralis ecclesia et episcopale prætorium permanserunt, (a) quoad Æmiliani et Bononienses invicem sese bello prementes oppidum illud postremo a Bononiensibus incensum funditus everterunt, præfatamque arcem, seu castellum Imolle a fundamentis in perpetuum sunt demoliti. Unde postmodum ecclesia D. Cassiano dicata, (b) sedes episcopalis, et sanctorum corpora multorum illic tumulo tradita in renovatam Imolensium urbem in lacunam translata luere; inter quæ fuit et corpus B. Petri Chrysologi ad dexteram sepulcri D. Cassiani sub ara propria anno Dom. 1200 col-

locatum, (c) quod antea a Troilo Nordilio cive Imolensi tunc primario inventum in eadem ubi mortem obierat ecclesia tumulo honorificentiori anno Christi 946 circiter fuerat conditum; dum templum ipsum a Barbaris foedissime conspurcatum instaurandum curavit, et munera non pauca ab Agapito II pontif. max. propter hæc consequi meritis fuit.

44. In nova autem et nunc exstante divi Cassiani in ipsa urbe ecclesia, (d) Matthæus Phaellus cathedralis ejusdem præpositus, ex mandato Reverendiss. D. Simonis episcopi sub anno Christi 1407, idem corpus B. Chrysologi sub ara propria conquisitum invenit, attraxit, recognovit, marmoreoque sarcophago fideliter supra ipsum altare, quod est itidem ad dexteram aræ sancti Cassiani pridie kal. Septembris collocavit; cum ad levam lapideo loculo supra altare B. Projecti civis Corneliensis et episcopi ossa pariter quiescant; ubi hæc sanctorum triade venerato Deo, eorum jugiter patrocinium a civibus imploratur, et exteris non absque ingenti Christianorum fructu et spirituali lætitia ad Altissimi laudem et ejus beatorum venerationem.

AD OPPOSITA RESPONSIO.

Et quamquam ea quæ a nobis de Vita et Actis B. Petri Chrysologi sincere scripta sunt, ex auctoritatibus in margine relatis satis probata videntur, nihilominus, quia nonnulla eorum oppositione non carent, propterea contrariis pro virili satisfacere fuit consilium, quatenus relata veritas clarius elucere, et in ea lectoris animus placide conquiescere queat.

1. Primo igitur Petrum Chrysologum patria Ravennatem, et Ecclesie Cornelie episcopum fuisse, et Blondus Forolivianus, et qui illum transcripsit, (e) Jacobus Philippus Bergom. eremitanus, et alii perpauci istorum sectatores affirmant. Sed ni Blondus consueti librorum incuria male transcriptus habetur, illum toto cælo errasse aliorum attestaciones indicant, qui e patr'a Corneliensi in archiepiscopum Ravennatem Petrum nostrum electum fuisse tradunt: ipseque Petrus sui ipsius testis omni exceptione major Foro Corneli educatum, (f) sancte institutum, et sacris initiatum a sancto Cornelio illius sedis antistite constanter affirmat, sanctumque Projectum ob præcipuum sui evangelici patris amorem in episcopum ejusdem Fori Corneli amabilis consecrat: quod utique facere nequivisset, si Chrysologus ipse Cornelianæ Ecclesie præsul existisset, ut cuicumque liquido constabit, qui sermonem illius in ordine 163, una cum nostris in eum observationibus, legere non dedignabitur.

2. Apud Surium, Rabadan, et alios in Vita Chry-

sologi habetur, eundem consecratum episcopum anno Domini 430, et post decennium abisse. At venia impertienda est scriptoribus istis, cum hæc apud Hieronymum Rubeum in prima Historie Raven. editione legentes erraverint in verba magistri. Porro Rubeus ipse in altera ejusdem historie editione errata corrigens electionem anno 433, et obitum anno 450, cautius veritate perquisita asseverasse legitur.

3. Antequam Rubeus suam ederet Historiam, plerique homines vitam B. Petri Chrysol. ad Simmachii papæ tempora producere non dubitarunt; cum scriptionem Petri episcopi Ravennatis duobus in conciliis sub eodem pontifice actis inexistisset, (g) quæ etiam Petro nostro in more posita erat: nihilominus Rubeus multum multaque legens, ut asseruit, veritatem nactus, non illum qui conciliis subscripsit Chrysologum, sed alium ab ipso Petrum fuisse demonstrat; et seriem antislitum Raven. Ecclesie tenens, Chrysologo decedenti anno Christi 450, Neonem successum usque ad an. 453 affirmat; Neoni Joannem usque ad annum 493, et Joanni Petrum II antistitem natione Raven., qui fuit vigesimus quartus archipræsul illius Ecclesie, atque illis conciliis interfuit et subscripsit. (h) Id convincit etiam sensu Baronii ex epistola in ordine 37 S. Leonis papæ sub anno Domini 451, ad Neonem episcopum Raven. data, quod si tunc vixisset Chrysologus, non

(a) Habentur hæc pluribus in act. Adm. RR. canon. in archivo cathedralis ecclesie Imolen.

(b) Tunc appellabatur Ecclesia Corneliensis, ut legi pluribus in actis, ut supra traditi etiam Glos. et Archid. in can. 12, dist. 65.

(c) Flor. Rodulphusque in Vita Chrysologi, in fine.

(d) Phaelli attestatio, quam infra retuli. Flor. in Ann. Im. ms.

(e) Blond. l. de Italia Illustrata, reg. 6, ubi agit de Bergom. in suppl. Chron. lib. vi, ubi de Ravenna.

(f) Serm. 165.

(g) Notat., in c. Concilia sacerdotum, 17, dist., et dist. 96, c. Bene, § cumque lecta esset.

(h) Non Petrus Altinas, ut aliqui affirmant, licet et ipse concilio interfuerit.

utique fuisset episcopus Neon. Ex aliis quoque non sperandis rationibus et conjecturis non paucis probat Rubens supra vera fuisse, qui de tempore obitus R. Chrysologi narravimus, qui assentit Baronius, ad quos lectores remississe sufficiat.

4. At quæ diximus prima facie nimis impugnant videntur ipsius Chrysologi verba dicentis sermone 145: *Christus circa quingentos annos natiuitatis suæ causas prestat; ortus sui lites patitur*. Ex quibus in margine ab eo qui primum sermonem edidit, fuit notatum: *Chrysologi aetas*. Nam si, dum hæc ipse protulit verba, anni fore quingenti erant a virgineo partu, quis R. Chrysologum ad illud usque tempus vitam produxisse negaverit? Verumtamen si prudens lector advertat verba illa fuisse contra Eutychem et ejus hæresim ab Auctore nostro prolata, non alio opportuniori tempore quam dum virus id lethale per Dei Ecclesias serpere coperat, hoc ipsum actum fuisse fatebitur: sed supra ostensum est hujusmodi hæresim octam anno Christi 448, a concilio generali Chalcedon. sexcentorum triginta Patrum anno Christi 451 damnatam, et catholicam fidem roboratam existisse: unde quod anno 449 B. Petrus Eutychem litteris rescripsit, eodem tempore populum concionibus instruxit. (a) Quod utique post annos quadraginta et ultra a dicto concilio Chalcedon. facere non distulisset. Circa quingentos annos merito dixit, ut de sæculo quingentesimo anni cæpto ac dimidiato, quæquam necdum completo, loqui videretur; prout ad ipsum Eutychem rescribere simili verborum phrase non videtur, cum dixit: *Christi generatio post tot sæcula disputatione temeraria penitatur*. Ita ut ad refellendum Eutychem longissimam centenarii numeri transcriptionem adhibens, locum amplificando, morem optimi oratoris usurpasse nemo non videat.

5. Jussu S. Leonis pape ad Chalcedonense concilium adversus Eutychem hæresim, præter infra scriptam responsoriam, S. Chrysologum scripsisse, et manuscriptorum, et impressa multorum documenta testantur, ipsamque epistolam exstare, et ante acta illius concilii descriptam haberi plerique asseverant. Verum hujusce rei veritatem satis curiose perscrutatus solam ad Eutychem Chrysologi responsoriam epistolam, de qua etiam omnes meminere historici, incipientem: *Trias legi tristes litteras*, etc., reperire potui. Nec tamen tot scriptores alioqui veridici in hoc omnino conjunctim errasse, sed vera licet involuta dixisse sum juxta ratus. Quamobrem, hæc quæ supra legens meditatus sum, quæso, prudens lector attendat.

6. Constat apud omnes Eutychem abbatem Constantinop. suam disseminasse hæresim circa an. Dom. 448, eoque tempore a Flaviano illius Augustæ urbis episcopo synodum multorum Patrum fuisse coactam, ut pestifero pro viribus occurreret igni,

et contraque periculum ac concumaciam abbatem, et ejus hæresim canonice fuisse pronuntiatum. Quod pertinax Eutyches gravissime ferens ope Chrysaphi eunuchi, imperatoris cubiculo præfecti, ob peculiare odium Flaviano infensi, confictis rationibus apud S. Leonem pont. max. per litteras de eodem Flaviano conquestus obtinuit, ut sum. pontif. suis scriptis Flavianum corripere. Cæterum pontifex brevi receptis a Flaviano epistolis, et totius causæ legitimo processu habito, ipsum abbatem falsa scripsisse, et tamquam hæreticum rite declaratum recteque damnatum existisse cognovit. Verumtamen quia de maxima fidei questione agebatur, et decretoria responsio sanctissimi in terris Christi vicarii a fidelibus expectabatur, doctis Patribus de usu Ecclesiæ catholice deferentem beatissimum Leonem, ut quæ sentirent audiret, Petrum Chrysologum vel Romam evocasse, quod credibilis est, (b) vel saltem processum et acta ad illum, tamquam ad sanctissimum et Latine omnium tunc temporis Patrum doctissimum Græcæque lingue peritum, transmisisse, ut discusso processu, et tota questionis veritate indagata, quæ sibi viderentur pro fidei comprobatione scriberet; idque Petrum præcipuum catholice veritatis magistrum libentissime pro Ecclesia Dei fecisse, nemo mentis compos negabit.

7. Illis tamen studiosus lector id opponat, quod in concil. Chalced. nusquam apparet epistolam Chrysologi., sed tantum sancti Leonis papæ fuisse lectam, quin et ipse libenter subscribens dicam epist. illam sancti Leonis papæ in ordine 10 incipientem *Lectis dilectionis tuæ litteris*, etc., ab ipsomet Chrysologo fuisse in substantia compositam, ac divo Leoni oblatam: et ne peculiaris Ecclesiæ præsul, sed universalis pastor, et qui B. Petri apostoli sedem tenebat in terris, ut congruum erat, veritatem fidei quaerentibus declararet, atque e via veritatis errantem corripere, proprio sancti Leonis nomine fuisse scriptam, Flaviano episcopo transmissam, omnibus vero catholicis communem. Hinc forsitan aliqui negarunt (c) ab ipso sancto Leone compositam, cum maxime stylo et doctrina a reliquis ipsius litteris distare videatur. Verumtamen in ea non animadvertentes acumen ingenii, sententiarum doctrinam et eloquentiam, sine ulla, ut arbitror, ratione non Chrysologo nostro, sed

8. Non tamen inficior beatum Leonem doctorem maximum et elegantissimum acceptam a D. Petro Ravennate epistolam proprio transcripsisse stylo, et aliqua suo Marte ascripsisse; nihilominus in ea non potuit divinum Chrysologi ingenium et ejus acumen omnino eclari. Et hæc est illa circularis epistola Flaviano data, et totius questionis ventilatæ decretoria a concilio Chalced. 630, Patrum magna veneratione recepta, quam Petrum Chrysologum scripsisse tradunt auctores, (d) licet non bene se explant, vel eorum

(a) Serm. 145, et serm. 175.

(b) Leg. serm. 75, cum notat.

(c) Marcell. Comes in Chron., ait has litteras a S.

Prosp. dictatas sancto Leoni papæ. Id ipsum putavit Gemad. de Viris Illust. cap. 84.

(d) Est in concil. Chalced. actio 2, pag. 204, in

scripta ad nostra tempora corrupta pervenerint. Hæcque ex illis ingenii mei diuturna observatio, si adhuc sanam haud est nacta veritatem, fortasse aliquibus argumentum esse poterit, quo saniori iudicio illam investigare aveant.

9. Ex dictis de ætate D. Petri satis constat effugiem ipsius nostro tempore ex vero ab aliquibus non fuisse expressam, dum illam non virum quadragenarium, sed senem grandævum representare conspicimus; verumtamen vero pictores errore eodem quo scriptores decepti, qui D. Petrum jam ferme centenarium decessisse litteris mandarunt, possent in aliqua parte excusari, si se virum nondum certe quinquagenarium pinxisse dicerent, sed jejuniis, oratione, vigiliis, studio, verborum, ciliciis, laboribus et lacrymis usque eo extenuatum, ut septuagenarii potius imaginem præ se ferre videretur. Vera igitur et probata Ipsi Chrysologi effigies opere vermiculato elaborata visitur Ravennæ in testidine thori metropolitane ecclesie, quæ virum venerabilem annorum 41 ad summum exprimere videtur, vivida facie, barba subrufa, et libellum præ manibus in signum singularis ejus doctrine tenentem.

10. Mirum, si vel dies obitus sanctissimi hujusce viri non esset in questione positus: alii enim, ut Petrus de Natalibus, et Baronius in Martyrologio Rom. ac Annal. Eccles., iv nonas Decembris obiisse dixerunt; alii vero, ut Rubens, et mss. multa, iv nonas ejusdem mensis decessisse scripserunt. At si fœdere distinctionis procedamus, nullam prorsus contrarietatem lector offendet. Obiit siquidem D. P. Chrysologus iv nonas Decembris, prope meridiem, ante aram D. Cassiani in templo, ut habent monumenta nostra; at sacrum ejus cadaver nonnisi postera die vesperti fuit sepulture mandatum; cumque votus ecclesie nostre consuetudo perennis exstiterit annum consepelrandi depositionis diem, quemadmodum et Ecclesia Ravennas, tunc nobiscum conveniens ad Rubel usque tempora id ipsum prestitisse liquet, facilli negotio decipi potuere scriptores qui iv nonas litteris decessisse mandarunt, videntes eadem die ab his ecclesiis anniversarios honores D. Petro nostro deferri. Porro Ferretus et Carrarius historici Ravennates, Floriusque noster, et per vetustum ecclesie Imola. ejusdem sancti Petri officium, diem obitus iv nonas, depositionis autem iii, ut diximus, fuisse demonstrant; unde a nostris iii, ab aliis iv nonas Decembris annua hujus sacri pontificii recolitur festivitas sancta.

11. Quibusdam sciolis laconismum et breviloquium sanctissimi doctoris nostri haud integre probatum alioquin comperimus, quibus brevitate distinguentes,

A alteram probandam, improbandam alteram esse dicimus: primamque esse quæ subjectis rebus proportionem respondet, (a) ubi tantum verborum est quantum ad subjectam sententiam necesse est exprimendam; hanc certe aliquam apud eruditos obscuritatem parere negamus. (b) Secundam vero inaequalem esse; et aliquo ad subjectæ rei expressionem (c) carentem, illamque unam tenebras habere non dubitamus, de qua D. Aug. tract. 67 in Joan. inquit: *Est ipsa brevitæ altera obscuritas*. At quis non videat brevitatem a Chrysologo in sermonibus adhibitam, ubi textus alterati corruptive non habentur, non solum subjectis rebus proportionem adæquatam, (d) verum etiam dilucidam, acumine ornatam, et ingeniis eruditissimè aptam, ut eam improbare fatuam; si non impium, quisque sapiens judicare queat? Hocque genere dicendi grandiloquum cum ampla et sententiarum gravitate, et majestate verborum apte usum fuisse reor, quia Nazianzeni sensu, (e) *Quidquid facile percipitur, facile quoque in contemptum venit; atque in omne quod desiderium nostrum fugit, cupiditatem exerceat*. Vel quia hoc genus virtute ceteris præstat, quemadmodum ea quæ de Phocionis brevitate a Plutarcho in Politicis scripta servantur, id apta sunt indicare, dum ait (f): *Phocionis in dicendo brevitatem omnes admirabantur, quippe Polyæctus Demosthenem videbat esse oratorem amplissimum, Phocionem vero persuadendo gratissimum: brevissima enim ejus dictione uberrimas sententias contineri. Quamobrem Demosthenes ceteros non magnificiens, solius dicere traditur ut Phocionem surgere conspiceret: Verborum meorum gladius jam surgit*. Hæc paucula si antea scio libero meditati fuissent intulit, forsitan in ferendis iudicii cautiores exstiterent, nec in sua reprehensione reprehensibiles forent.

12. Sermones D. Chrysologi numero centum viginti duo fuisse Sixtus Senensis, (g) et ejus in hac parte transcriptor Bellarmius tradiderunt (h): et ni error in transcribendo fuit, codex Senensis truncus omnino fuerit oportet, cum in exemplaribus impressis et multis mss. centum septuaginta sex videantur; (i) quamquam ex illis quinque sunt, nempe serm. 53, 107, 128, 129 138 et 149, quos Chrysologum nostrum haud dictasse coniecimus, ut citam in eos nostre observationes demonstrant.

D 13. Et hæc parca sunt, candide lector, quæ in tanta vetustissimorum temporum, et variantium scriptorum obscuritate diuturnis investigata laboribus scrutator veritatis, non temerarius asseverator, divino afflante Spiritu ego, qui lyncæus non sum, vix reperire potui; quæ in unum simpliciter collata, ut vides, ad Omnipotentis gloriam, B. Chrysologi veneratio-

epist. 76.

(f) Apud Granat. in Collect. moralis philosophiæ tom. II. *Elog.*

(g) Lib. iv. Bibl. sanctæ.

(h) Descr. Ecclesiast., ubi de Petro Chrysol.

(i) In Bibl. Patrum quarta edit. tom. V, in princ., ubi de Pet. Chrysol. memorat Auct., dixit aliquos serm. non fuisse ab eodem dictatos.

edit. Rom. an. 1609. Græce Latineque retulit Baron. in Annal. tom. VI, an. 449, et nos infra perscripsimus.

(a) Arist. de Arte Rhet. lib. iii.

(b) Cic. l. ii ad Quint. fratrem.

(c) Horat. ad Pison. de Arte poetica.

(d) Flor. in Ann., ubi de Chrysol. agit.

(e) Nazianz. oral. 16, de Pauperum Amore; Seneca

nem, ac civium nostrorum spiritalem letitiam, vel castervas, si quæ futuræ sint, contradicentium æquo animo expectant, ut multiplicata disquisitione magis magisque summa veritas innotescat, cui una cum viris

præclara plique eruditione præditis perpetuo inhaerere valeam, et ob id æternæ immensæque Veritati juges persolvam æterna per sæcula grates.

TESTIMONIA.

Pro majori testificatione aliquorum, quæ supra in Vita Auctoris memoravimus, accipe, candidè lector, litteras D. Chrysologi ad Eutychen, epistolam S. Leonis papæ, Dom. Matthæi Phaelli attestationem, aliqua de D. Petro elogia Scriptorum. B. Felicis in aliquot Chrysol. Sermones præfationem, ac Rev. P. Petri Rodulphi episcopi Senogal. epistolam ad senatores Imolenses, ut infra.

I.

Epistola S. PETRI CHRYSOLOGI ad Eutychen hæreticum.

Dilectissimo et merito honorabili filio Eutycheti presbytero Petrus episcopus Ravennæ.

Tristis legi tristes litteras tuas, et scripta mœsta mœrore debito percurri; quia sicut nos pax Ecclesiarum, sacerdotum concordia, tranquillitas plebis gaudere facit gaudium cœlesti; ita nos affligit et deiecit fraterna dissensio, præsertim cum talibus oriatur ex causis. Tringenta annis humane leges humanas adiungunt questiones; et Christi generatio, quæ divina lege scribitur inenarrabilis, post tot sæcula disputatione temeraria ventilatur? Quid Origenes principiorum scrutator incurrit, quomodo Nestorius lapsus sit disputans de naturis non latet prudentiam tuam. Magi Jesum in cunabulis Deum mysticis muneribus confluentur, et sacerdotes, quis sit, qui virginali partu de Spiritu sancto natus est, dolenda interrogatione disquirunt? Cum vagitus daret Jesus in cunis, gloriam in excelsis Deo clamant cœlestis exercitus; et modo, quando in nomine Jesu omne genua flectitur cœlestium, terrestrium, et infernorum; originis ejus questio commovetur? Nos, frater charissime, una cum Apostolo dicimus: *Etsi novimus Jesum secundum carnem, sed nunc jam non novimus* (II Cor. v, 16): nec possumus curiose perscrutari, qui Judæum honorem dare, et timorem reddere, et expectare, non discutere, quem judicem conlitemur. Hæc breviter respondi, frater litteris tuis plura rescripturus, si ad me frater, et coepiscopus noster Flavianus aliqua de hac causa scripta misisset: si enim tibi displicet, quod quidem scribis, tibi ipsi electum iudicium; nos quomodo de his judicare poterimus, quos neque vidimus, propter absentiam, et quod intellexerunt eorum taciturnitate nescimus? Justus mediator non est, qui sic unam partem audit, ut nihil alteri parti reservet. In omnibus autem hortamur te, frater honorabilis, ut his quæ a beatissimo papa Romanæ civitatis scripta sunt obedienter attendas; quoniam beatus Petrus, qui in propria sede vivit, et præsidet, præstat quærentibus fidei veritatem. Nos enim pro studio pacis et fidei extra consensum Romanæ civitatis episcopi causas audire non possumus. Incolumem tuam dilectionem Dominus tempore longissimo conservare dignetur, charissime, et honoratissime filii.

Exstat hæc Epistola in fine Sermonum D. Petri Chrysologi in Bibliotheca Patrum 4 edit. tom. V, part. II, cum notis et variis lectionibus Gerh. Vossii. Est etiam ante acta concilii Chalcedon. IV Græce Latineque conscripta, et in Annal. Baron. tom. VI, et in Vita Chrysologi a Petro Rodulpho conscripta, et in archivo senatus Imolæ relata.

II.

Epistola S. LEONIS papæ primi ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum contra Eutychetis perfidiam et hæresim.

Leo episcopus dilectissimo fratri Flaviano Constant. episcopo.

1. Lectis dilectionis tuæ litteris, quas miramur

fuisse tam seras, et gestorum episcopalium ordine recensito, tandem, quid apud vos scandali contigerit atque contra integritatem fidei exortum fuisset, agnovimus: et quæ prius videbantur occulta, nunc nobis reserata esse potuerunt. Quibus Eutyches, qui presbyterii nomine honorabilis videbatur, multum imprudens et nimis imperitus ostenditur, ut etiam de ipso dictum sit a Propheta: *Noluit intelligere, ut bene ageret, iniquitatem meditatus est in cubili suo* (Ps. xxv, 34). Quid autem iniquius quam impia sapere, et sapientioribus doctioribusque non credere? Sed in hanc insipientiam cadunt qui cum ad cognoscendam veritatem aliquo impediuntur obscuro, non ad propheticas voces, non ad Apostolicas litteras, non ad Evangelicas auctoritates, sed ad semetipsos recurrunt. Sed ideo magistri erroris existunt, quia veritatis discipuli non fuerunt. Quam enim eruditionem de sacris novi et veteris Testamenti paginis acquisivit, qui nec ipsius quidem Symboli initia comprehendit? Et quod per totum mundum omnium regeneratorum voce depromitur, istius adhuc sensus corde non capitur.

2. Nesciens igitur quid deberet de Verbi Dei incarnatione sentire, nec volens ad pronerendum intelligentiæ lumen in sanctarum Scripturarum latitudine laborare, illam saltem communem et indiscretam confessionem sollicito apprehendisset auditu, qua fidelium universitas profuturum credere se in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum filium ejus unicum, Dominum nostrum, cui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Quibus tribus sententiis omnium fere hæreticorum machinæ destruuntur. Cum enim Deus, et omnipotens, et æternus creditur Pater, consensum eidem Filius demonstratur, et in nullo a Patre differens, quia de Deo Deus, de omnipotente omnipotens, de æterno natus est cœternus: non posterior tempore, non inferior potestate, non dissimilis gloria, non divinus essentia; idem vero sempiterni genitoris unigenitus sempiternus natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Quæ nativitas temporalis illi nativitati divinæ et sempiternæ nihil minuit, nihil contulit, sed totam se reparando homini, qui erat deceptus, impendit: ut et mortem vinceret, et diabolum, qui mortis habebat imperium, sua virtute destrueret. Non enim superare nos possemus peccati et mortis auctorem, nisi naturam nostram ille susciperet et suam faceret: quem nec peccatum contaminare, nec mors potuit detinere. Conceptus quippe est de Spiritu sancto intra uterum matris virginis, quæ ita illum salva virginitate edidit, quemadmodum salva virginitate concepit. Sed si hunc de Christianæ fidei fonte purissimum sincerum intellectum haurire non poterat, quia splendorem perspicuæ veritatis obsecatione sibi propria tenebrarat, doctrinæ se Evangelicæ subdidisset, dicente Matthæo: *Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham* (Matth. 1). Apostolicæ quoque predicationis expetisset instrumentum, et legens in Epistola ad Romanos, *Paulus servus Jesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem* (Rom. 1); ad propheticas quoque paginas piam

sollicitudinem contulisset, et invenisset promissionem Dei ad Abraham dicentis : *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. xxii). Et ne de hujus seminis proprietate dubitaret, secutus fuisset Apostolum dicentem : *Abrahæ dicæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit et seminibus quasi in multis; sed, quasi in uno, et semini tuo, quod est Christus* (Galat. iii). Isaia quoque prædicationem interiore apprehendisset auditu dicentis : *Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus* (Isai. vii). Ejusdemque prophetæ fideliter verba legisset : *Puer natus est nobis, filius datus est nobis, cujus potestas super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus magni consilii Angelus, Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Princeps pacis, Pater futuri sæculi* (Isai. vii). Illic frustratorie loquens ita Verbum diceret carnem factum, ut editus utero Virginis Christus haberet formam hominis, et non haberet materni corporis veritatem. An forte ideo putavit Dominum nostrum Jesum Christum non nostræ esse naturæ, quia missus ad beatam Mariam semper virginem angelus ait : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* (Lucæ ii); ut quia conceptus Virginis divini fuit operis, non de natura concipientis fuerit carni concepti? Sed non ita nobis intelligenda est illa generatio singulariter mirabilis, et mirabiliter singularis, ut per novitatem creationis proprietates remota sit generis. Fecunditatem enim Mariæ virginis Spiritus sanctus dedit : veritas autem corporis sumpta de corpore est, et *Edificante sibi sapientia domum* (Prov. ix), *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. i), hoc est in ea carne quam assumpsit ex homine, et quam spiritus vite rationalis animavit.

3. Salva igitur proprietate utriusque naturæ, et in unam coeunte personam, suscepta est a majestate humilitas, a virtute infirmitas, ab æternitate mortalitas; et ad resolvendum conditionis nostræ debitum natura inviolabilis naturæ est unita passibili, ut, quod nostris remediis congruebat, unus atque idem mediator Dei et hominum homo Jesus Christus, et mori posset ex uno, et mori non posset ex altero. In integra ergo veri hominis perfectaque natura est Deus totus in suis, totus in nostris. Nostra autem dicimus, quæ in nobis ab initio Creator condidit, et quæ reparanda suscepit. Nam illa, quæ deceptor intulit, et homo deceptor admittit, nullum habuere in Salvatore vestigium. Nec quia communionem humanarum subit infirmitatum, ideo nostrorum fuit particeps delictorum. Assumpsit formam servi sine sorde peccati, humana agens, divina non minuens : quia exinanitio illa, quæ se invisibilis visibilem præbuit, et Creator ac Dominus omnium rerum unus voluit esse mortalium, inclinatio fuit miserationis, non defectio potestatis. Proinde qui manens in forma Dei fecit hominem, idem in forma servi factus est homo. Tenet enim sine defectu proprietatem suam utraque natura. Et sicut formam servi Dei forma non admittit : ita formam Dei servi forma non minuit. Nam qui gloriabatur diabolus hominem sua fraude deceptum divinis caruisse muneribus, et immortalitatis dote nudatum duram mortis subisse sententiam, seque in malis suis quoddam de prævaricationis consortio invenisse solatium, Deum quoque justitiæ exigente ratione erga hominem, quem in tanto honore considerat, propriam mutasse sententiam; opus fuit secreti dispensatione consilii, ut incommutabilis Deus (cujus voluntas non potest sua benignitate privari) primam erga nos pietatis suæ dispensationem sacramento occultiore completeret, et homo diabolice iniquitatis versutia actus in culpam contra Dei propositum non periret.

4. Ingreditur ergo hæc mundi infima Filius Dei de cœlesti sede descendens, et a paterna gloria non recedens novo ordine, nova nativitate generatus. Novo ordine, quia invisibilis in suis visibilis factus est in

A nostris; incomprehensibilis voluit comprehendi. Ante tempora manens esse cepit ex tempore. Universitatis Dominus servilem formam obumbrata majestatis suæ immensitate suscepit. Impassibilis Deus non designatus esse homo passibilis, et immortalis mortis legibus subjacere. Nova autem nativitate generatus, quia inviolata virginitas concupiscentiam nesciens carnis materiam ministravit. Assumpta est igitur de matre Domini natura, non culpa : nec in Domino Jesu Christo ex utero virginis genito, quia nativitas est mirabilis, ideo nostræ est naturæ dissimilis. Qui enim verus est Deus, idem verus est homo, et nullum est in hac unitate mendacium, dum invicem sunt et humilitas hominis, et altitudo deitatis. Sicut enim Deus non mutatur miseratione, ita homo non consumitur dignitate. Agit enim utraque forma cum alterius communionem quod proprium est, Verbo scilicet operante, quod Verbi est, et carne exsequente, quod carnis est. Unum horum coruscant miraculis, aliud succumbit injuriis. Et sicut Verbum ab æqualitate paternæ gloriæ non recessit, ita caro naturam nostri generis non reliquit. Unus enim idemque est, quod sepe dicendum est, vere Dei Filius, et vere hominis filius : Deus per id, quod *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*; homo per id, quod *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* : Deus per id, quod *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*; homo per id, quod *Factum est ex muliere, factus sub lege*. Nativitas carnis manifestatio est humane nature : Partus Virginis divinæ est virtutis indicium. Infantia parvuli ostenditur humilitate venarum. Magnitudo Altissimi declaratur vocibus angelorum. Similis est rudimentis hominum, quem Herodes impius molitur occidere. Sed Dominus est omnium, quem Magi gaudent suppliciter adorare. Jam cum ad præcursoris sui Ioannis baptismum veniret, ne lateret quod carnis velamine tegeretur, vox Patris de cœlo intonans dixit : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* (Matth. iv). Quem itaque sicut hominem diabolica tentat astutia, eidem sicut Deo angelica famulantur officia. Esurire, sitire, lassescere, atque dormire evidenter humanum est : sed et de quinque panibus quinque millia hominum satiare, et largiri Samaritanæ aquam vivam, cujus haustus bibenti præstat ne ultra jam sitiat; et supra dorsum maris plantis non subsidentibus ambulare, et elationes fluctuum increpata tempestate consternere, sine ambiguitate divinum est. Sicut ergo, ut multa præteream, non ejusdem naturæ est flere miserationis affectu amicum mortuum, et eundem remoto quadri-duæ aggere sepulture ad vocis imperium excitare redivivum; aut in ligno pendere, et in noctem luce conversa omnia elementa tremefacere; aut clavis transfixum esse, et paradisi portas fidei latronis aperire : ita non ejusdem naturæ est dicere : *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x); et dicere : *Pater major me est* (Joan. xiv). Quamvis enim in Domino Jesu Christo Dei et hominis una persona sit; aliud tamen est, unde contumelia in utroque communis, aliud, unde communis est gloria. De nostro enim illi est minor Patre humanitas, de Patre illi est æqualis cum Patre divinitas.

5. Propter hanc ergo unitatem personæ in utraque natura intelligendam, et Filius Hominis legitur descendisse de cœlo, cum Filius Dei carnem de ea Virgine, de qua est natus, assumpserit. Et rursus Filius Dei crucifixus dicitur, ac sepultus cum hæc non in divinitate ipsa, quia unigenitus consempiternus, et consubstantialis est Patri, sed in naturæ humane sit infirmitate peressus. Unde unigenitum Filium Dei crucifixum et sepultum omnes etiam in symbolo confitemur secundum illud Apostoli, *Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent* (I Cor. ii). Cum autem ipse Dominus noster, atque Salvator fidem discipulorum suorum suis interrogationibus erudiret, *Quem, inquit, dicunt homines esse Filium Ho-*

homo (*Matth. xvi*)? Quodque illi diversas aliorum opinionones retexissent, *Vos autem, fili, quem me esse dicitis? Me utique, qui sum Filius hominis, et quem in forma servi, atque in veritate carnis aspectibus, quem me esse dicitis? Ubi B. Petrus divinitus inspiratus, et confessione sua omnibus gentibus profuturus, Tu es, inquit, Christus Filius Dei vivi. Nec immerito beatus est pronuntiatus a Domino, et a principali petra soliditatem et virtutis traxit, et nominis, qui per revelationem Patris eundem et Filium Dei est confessus, et Christum: quia unum horum ille alio receptum non proderat ad salutem: sed equalis erat periculi Dominum Jesum Christum ut Deum tantummodo sine homine, aut sine Deo solum hominem credidisse. Post resurrectionem vero Domini, quae utique veri hominis fuit, quia alter non est resuscitatus quam qui fuerat crucifixus, et mortuus, quid aliud quadraginta dierum mora gestum est, quam ut fidei nostrae integritas ab omni caligine mundaretur? Colloquens enim cum discipulis suis, et cohabitans, atque convalescens, et pertractari se diligenter curioso contactu ab eis quos dubitans perstringebat admittens, ille et clausus ad discipulos januis introibat, et natu suo dabat Spiritum sanctum, et donato intelligentie lumine sanctarum Scripturarum obscura pandebat: et rursus idem vulnus lateris, fixuras clavorum, et omnia recentissima passionis signa monstrabat dicens: *Videte manus meas et pedes, quia ego sum: palpate et videte, quia spiritus carnis et ossa non habet, sicut me videtis habere* (*Luc. xxiv*). Ut agnosceretur in eo proprietates divinae humanaeque naturae individua permanere: et ita scirentur Verbum hoc non esse quod carnem, et ut unum Dei Filium et Verbum consideremus, et carnem. Quo fidei sacramento Eutyches iste nimium testimoniaus esse vacuus, qui naturam nostram in Unigenito Dei nec per humilitatem mortalitatis nec per gloriam resurrectionis agnovit. Nec sententiam B. apostoli et evangelistae Joan. x pavit dicentis: *Omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est: Et omnis spiritus qui solvi Jesum, ex Deo non est, et hic est Antichristus* (*I Joan. iv*). Quid autem est solvere Jesum, nisi humanam ab eo separare naturam, et sacramentum fidei, per quod salvati sumus, impudentissimus evacuare argumentis? Caligans vero circa naturam corporis Christi, necesse est ut etiam in passione ejus eadem obsecratione decipiat. Nam si crucem Domini non putat falsam, et susceptam pro mundi salute, supplicium verum fuisse non dubitat, ejus credit mortem agnoscat et carnem. Nec diffidetur nostri corporis hominem, quem cognoscit fuisse passibilem: quoniam negatio verae carnis negatio est etiam corporis passionis. Si enim Christianam suscepit fidem, et a predicatione Evangelii sum non avertit auditum, videat quae natura transfixa clavis pependit in crucis ligno, et aperto per infitis lanceam latere crucifixi intelligat, unde sanguis et aqua effuxerit, ut Ecclesia Dei et lavacro rigaretur, et poculo. Nec transitorie legat ejusdem Apostoli verba dicentis: *Scientes quod non corruptibilibus argento et auro redempti estis de vana vestra conversatione patrum traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni contaminati, et immaculati Jesu Christi* (*I Petr. i*). B. quoque Joannis Apostoli testimonio non resistat dicentis: *Et sanguis Jesu Christi Dei purgavit nos ab omni peccato* (*I Joan. i*). Et iterum: *Hec est victoria, quae vincit mundum, fides nostra: et qui est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Jesus est Filius Dei? Hic est qui venit per aquam et sanguinem, Jesus Christus: non in aqua solum, sed in aqua et sanguine. Et spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas. Quia tres sunt qui testimonium dant, spiritus, aqua, et sanguis: et hi tres unum sunt* (*I Joan. v*). Spiritus utique sanctificationis, et sanguis redemptionis, et aqua baptismatis: quae tria unum sunt, et individua manent, nihilque eorum a sui connexione sejungitur, quia catholica Ecclesia hac fide vivit, ac proficit, ut in Christo Jesu nec sine*

A vera divinitate humanitas, nec sine vera credatur humanitate divinitas.

6. Cum autem ad interrogationem examinis vestri Eutyches responderet dicens: *Confiteor ex duabus naturis fuisse Dominum nostrum ante adunationem, post adunationem vero unam naturam existere; infor tam absurdum tamque perversum ejus professionem nulla indicantium increpatione reprehensam, et sermonem nimis insipientem nimisque blasphemum ita omissum, quasi nihil quod intelligere esset auditum; cum tam imple dictarum naturarum ante incarnationem unigenitus Dei Filius fuisse dicitur, quam nescire, postquam Verbum caro factum est, natura in eo singularis asseritur. Quod ne Eutyches ideo vel recte, vel tolerabiliter retinet dictum, quia nulla vestra est sententia confutatum, sollicitudinis tunc diligenitiam commovetis, cum vestra sententia coarctus proficeretur se licere quod ante non libere, et ei fidei aequalesse ejus prius fuisset alienus. Sed cum anathematizandum impio dogmati noluisset praebere consensum, intellexit eum fraternitas vestra in sua permanere perflida, dignumque esse qui iudicium condemnationis exciperet. De quo si melius atque utiliter doleat, et quam recte mota sit episcopalis auctoritas vel sero cognoscit; vel si, ad satisfactionis plenitudinem, omnia quae ab eo male senti sensu viva voce et praesenti subscriptione damnaverit, non erit reprehensibilis erga correctum quantacumque miserratio: quia Dominus noster verus et bonus Pastor, qui animam suam posuit pro ovibus suis (*Joan. x*), et qui venit animas hominum salvare, non perdere (*Luc. ix*), militatores hos vult esse suae pietatis; ut peccantes quidem iustitia coerceat, conversos autem misericordia non repellat. Tunc enim benum fructuosissime fides vera defenditur, quando etiam a sectatoribus suis opinio falsa damnamur. Ad omnem vero causam ple ac fideliter exsequendum fratres nostros Julianum episcopum et Renatum presbyterum et S. Clementis, sed et fratrum meum Hilarium diaconum vice nostra direximus, quibus dulcissimum mortuum nostrum, ejus fides nobis est sepe probata, sociavitur, confidentes ad futuram divinitatis auxilium, ut si qui erraverat, damnata sensus sui pravitate, salvetur. Deus te incolumem custodiat, frater charissime. Data Idibus Junii, Asterio et Protogene viris clarissimis conscribitur, aera 486.*

III.

Epistola MATTHEI PHAELII cathedrae ecclesiae Imolensis praepositi, transumpta ex libella ipsius manustcripta iqua testatur se corpus B. Petri Chrysologi astractasse.

Mattheus Phaellus praepositus Corneliae urbi salutem.

Tibi gratulor, et mihi gaudeo, Corneliae parens, tantum me pignus hic foliando comperisse, Chrysologi scilicet convis nostri corpus, quod tu forsitan dubitans quandoque me latere transisti. Ad igitur ego Mattheus Phaellus hujus urbis praepositus licet indignus plena fide confiteor a quatuorcentesimo quinquagesimo quinto anno, etc., honorifice sepultum propriis manibus astractasse, fortisque reverendi Patris et D. Domini Simonis Imolensis episcopi isthoc sarcophago fideliter collocasse anno Domini nostri Jesu Christi 1497, die vero vigesima nona Augusti, seu sextilis, sedente Clementis, Patre Domino Alexandro VI pontif. max. et praesident. Illustris D. Catharina Scorta, et preclarissimo primogenito D. Octavio vicecomite de Alario Imole, Porcivili quae pro S. Rom. Eccl. vicar. Regiensiastagae, Cornetenses, plenissime summum illam, maximum, concompertem Deum, ad gregem suum Imolensem Pastor veritas non deserat; sed per merita sanctorum omnium,

quo nostrae urbis civitas humilissime cedit, nos a bellorum turbine protegat, vesana fame tueatur, et a dira peste incolumes conservare dignetur, qui vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

Ergo precor, praesul, qui nunc tua templa recondo.
Sis mihi, sisque tuo propitius populo.

IV.

Eximii Doctoris PETRI CHRYSOLOGI Vitae Elogium ex JOANNE TAVEMIO religiosissimo viro abbate Spanhemensi de Ecclesiasticis Scriptoribus.

Petrus archiepiscopus Ravennas vir eruditus atque sanctissimus, in vita multis coruscans miraculis in declamandis hominibus ad populum excellentis ingenii fuit; multosque tam verbo quam exemplo ad veritatis tramitem convertit. Multa scripsit pro edificatione fidelium, de quibus feruntur: *Sermones, et Homiliae plures lib. I; Ad Eutychen Epistolam, quae incipit: Tristis legi innotuit literas. Scripsit etiam Epistolas alias. Claruit sub Mar. Aug.*

V.

Epistola nuncupatoria R. P. AGAMTI VICENTINI Canon. Lateran. Ordin. Rectoris. Ad Em. Card. Herculeum Conzani, ante sermones ipsius Chrysologi ejus studii principium Bononiae impressos an. Dom. 1554. relata.

Cam mihi sanctissimi patiter ac eloquentissimi viri Petri Chrysologi Ravennatis archiepiscopi sermones quamplurimi, omni certe auro gemmisque pretiosisissimis longe pretiosiores, in manus venerint, non injuria in avaritie crimine vocandus judicarer, si aut diutius clarissimis rebus tenebras obduci permitterem, aut nostros homines tam excellentis ingenii monumentis non sine magno eorum incommodo detrimentoque spoliatis atque orbatis aequo animo sustinerem: cum praesertim, ut quidam inquit sapientis, non plus utilitatis afferat hominum generi abscondita sapientia, quam aut gemmae recondita, aut invitus defossusque thesaurus. Propterea ut, quantum in me est, non solum mihi, sed aliis etiam prosim, eos nunc demum Chrysologi sermones in publicum proferre statui: quandoquidem in his nihil non eruditum, non excellens, non absolutum offendas. Tanta est enim hujusce viri divinarum omnium humanarumque rerum cognitio, tamque incredibilis ac properequodum divina dicendi vis, tantaque copia, ut neminem satis admiratum putem, cum eum viderit auream illud eloquentie flumen effundentem. Nam sive occulta atque abdita divinarum oraculorum sensa conetur explicare, quis hoc homine subtilior? sive caelestis ac salutaris disciplinae velitis rationes reddere, quis illo scientior? aut ad virtutem cohortari cupiat, quis ardentior? aut a vitiis revocare studeat, quis acrior? Denique vel claros viros contendat in coelum laudibus efferre, quis gravior? vel in improbos invelli, quis vehementior? Unum non immerito Chrysologus a nostris et habitus est, et nominatus. Cujus tamen in perpurgandis ac potius instaurandis hisce sermonibus, incredibile dictum est, quantum laboris susceperim: propterea quod is codex, quem principio nacti fuimus, proximorum saeculorum inscitia quadam quasi rubigine ita cum foedatus erat, tum mancus, ut nulla ferme in eo pars integra, atque incorrupta reperiretur. Verum nos quantum ex antiquorum exemplarium collatione assequi potuimus, opem auxiliumque afferre conati sumus. Quare effectum est, nisi mea me fallit opinio, ut disertissimi hujusce viri scripta in pristinum jam bene nitorem, nonnullis tamen exceptis, restituta sint.

Cetera omittuntur, quae ad rem non faciunt.

VI.

B. FELICIS, XL Ravennatum archiepiscopi, in *Servino* nnes aliquot S. Petri Chrysologi Praefatio.

Ex mss. codicibus Serm. Chrysol. Valicellae, Casenaeque et alibi.

Divina charismatum dona de caelesti thesauro pro-

lata dum largis virtutum mysteriis religiosa corda uberius replevere, ita suavitatem sancti Spiritus odorifica narratione distribuunt, ut et manifestis pandantur elogiis, et ornamenta salutis existant, juxta Domini vocem in sacris Evangelii paginis intonantem: *Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquae viva (Joan. vii, 38).* Et iterum: *Aperi os tuum, et implebo illud (Psal. lxxx).* Et Salomon: *Spiritus dabit sapientiam querentibus se: Et docentium linguas fecit disertas (Prov. ii; Sap. xi).* Quamobrem venerabilis beatusque pontifex Petrus Ravennatis Ecclesiae praefugium decus, et catholicae veritatis praecipuus doctor, calore superni amoris accensus, et zigatione personis gratie inspiratus, digno eloqui sui ornamento vernantium lectionum opuscula de singulis Evangeliorum parabolis polito sermone conficiens delectabilis dulcedine aures omnium replevit, et corda. Proinde, dilectissimi, pastoris tui iumenta et auxilia mente scripta legamus, et ardenti desiderio ulnis spiritalibus amplectamur; quatenus fructum laboris in nostra mentis cellario recondentes simul cum eo magnifice laudis gloria posuamur, et praemia aeterni munus capiamus.

Hoc humilis praesul Felix de pauperculo cordis cellario sermone exiguo legentibus obtulit munus, finis.

VII.

Epistola R. P. F. PETRI RODULPHI TUSSIGNANENSIS ad senatores Imole relata in Commentariis ipsius Senatus anno Domini 1555.

Illustribus et nobilibus viris DD. confalonario, conservatoribus, ac senatui Imol. F. Petrus Rodolphus Tussignanensis, episcopus Senogalliensis et comes, salutem atque felicitatem.

Piam sane et salutarem personae vestrae dignissimam cogitationem audivi nunc vobis in animo versari de beatiss. Petri Chrysologi, civis olim nostri, clarissimis ingenii monumentis inducam revocandis. Quod quidem non modo summopere mihi probatur, qui video vos tum civi de patria vel potius de tota Christiana republica benemerito parem pro viribus gratiam rependere, tum vero universis sacrarum litterarum studiosis hac pacto prodesse; verum etiam ut ad sanctum propositum urgendum et celeriter absolvendum vos adhortor, eo magis impellor, quod inter omnes constat, vel imperitorum negligentia temporum, vel librariorum injuria, seu forsitan nonnullorum invidentia factum esse ut ejus doctissima atque sanctissima scripta partim obscurata, partim sint deperdita; quae vero sunt reliqua, quasi naufragio tam corrupta, et contaminata, ut vix legi, quaedam etiam adeo perplexa, et involuta, ut vix intelligi queant. Praeterea ut ego communis patrie nostrae beneficentiaeque vestrae debita veluti gratiarum munera persolverem, ipsius vero Chrysologi manibus gratum officium prestarem, non ab re facturum me putavi, si vestrum istud consilium aliquo meo labore et industria adjuvarem. Adjumentum autem nullum afferri posse majus a me comperi, quam auctoritas hujus hominis, quoad fieri possit, corrigendis et emendandis, ut ab omni, quam adhuc inter sordes et tineas passe sunt, injuria vindicentur: sicut ab earum lectione, qua, propter auream scriptoris eloquentiam, unde cognomen adeptus est, summi et egregii viri antea sunt delectati, nullus posthac refugiat. Vitam quoque hujus sanctiss. viri qua potui brevitate ac diligentia descripsi. Pervolvavi hac de causa antiqua veteraque tabularia, quae vel ex Vaticana, vel ex ampliss. Sereitana bibliotheca habere potui; sicutque fideliss. vetustissimorum codicum collatione adhibita, hunc B. Petri Chrysologi sermonum librum quam diligentissime emendare, sanareque laboravi, et proprio minori prope restituere. Denique nullo officii pietatisque genere omisso, non antea conquevi, quam scholia quaedam adjeceim, observationesque plurimas, quibus, et emendationum nostrarum ratio afferretur, et diffici-

hora loca quam facillime explicantur. Hoc autem quidquid laboris est, quod libentissime vobis clarissimis viris dedicatum, et grati animi ergo consecra-

tum, volo, alacri vultu accipite, ac si probatur, edite, meique memores valete.
Senogalliae pridie idus Martii 1594.

SCHOENEMANNI NOTITIA

IN QUA

LOCUS, TEMPUS ET FORMA OMNIUM EDITIONUM S. PETRI CHRYSOLOGI INDICANTUR.

Multis jam edisertis de vita et operibus B. Petri Chrysologi, non erit forte ingrata lectori de scriptorum S. Patris editionibus notitia sequens: quam nomen et aetas Auctoris eximiam et universam sat pollicentur. EDIT.

Dictum est, sermonum Petri Chrysologi collectionem, qualem modo indicavimus, esse antiquissimam, upote quæ a Felice Ravennatensi et ipso episcopo numero XLI, ineunte sæculo octavo (tenuit enim sedeni episcopalem ab anno circiter 707 usque ad a. 717) instituta et prologo ornata est, qui non solum in codicibus mss. sermonibus prefixus conspicitur, sed exinde etiam exscriptus et Vitæ Petri a Dominico Mita conscriptæ adjectus est (a). Eam octingentis et quod excurrit sæculis post a sita primus vindicavit Agapinus Vicentinus et Bononiæ typis Jo. Bapt. Phaelli ex unico codice imprimendam dedit. Inde recusa est Coloniae Agrippinæ a. 1541 et 1618; Parisiis, 1574, 1585, 1612, 1614, 1618, 1631, 1633; Antuerpiæ, 1577; Venetiis, 1588 et 1636; Moguntiæ, 1607 et 1613; Lugduni, 1622, 1623, 1627, 1634, 1636; sed plures undique ab officinarum negligentia maculas vitiaque contraxit. Novam recensionem ad manuscriptos quosdam codices Romæ inventos exactam paraverat Petrus Rodolphus, Tussignanensis, olim Senogallie præsul, eamque scholiis suis illustratam a. 1594 editionis causa obtulerat senatui Imolensi. Ac litteræ ejus quidem in Commentaria senatus relatae sunt, sed quid codici isti acciderit, ignoratur (b). Perfecit tamen novæ editionis consilium Dominicus Mita, textumque ad vetustos codices recognitum et scholiis suis non admodum doctis enucleatum proposuit Bononiæ a. 1643 in-4°. Sed hujus editionis fructus ad Gallos quidem et Germanos non pervenerunt, quippe qui non cessarunt antiquiora exemplaria iterato describere, licet non deessent,

qui meliora optarent. Erant enim, quos Chrysologi dictio delectaret, et qui acumen quoddam sententiarum in eo admirarentur. Fertur quoque doctus aliquis Suecus Zacharias Lundius commentarios variarum lectionum et animadversionum in Chrysologum condidisse, qui lucem quidem non viderunt, sed Jo. Alb. Fabricii tempore mss. servabantur Hafniæ apud Rostgaardum (c). Enimvero in Italia ipsa Mitæ editio nonnisi post integrum fere sæculum, iterum typis Venetis anno 1740 exscripta est. Novæ postea editionis adornandæ consilium invasit Sebastianum Pauli sacerdotem congregationis Matris Dei Lucensis, qui quidem non vulgares res a multifaria sua doctrina expectari jussit. Prodiit opus Venetiis a. 1750 collaudatum a Mansio, quem nemo justum hac in re arbitrum reputari oportere inficiabitur; tametsi justam editoris diligentiam in quibusdam, quæ idem de eo retulit, desideres.

Epistolæ ad Eutychetem duplicem vulgo tradunt exstare editionem, unam in S. Leonis M. editionibus Quesnelliana anterioribus, in qua totum caput secundum post verba, *Hæc breviter respondi, frater, litteris tuis*, desit; alteram integram, quam primus ediderit Gerardus Vossius a. 1604. Qua in re tanto magis fides habenda esse videtur Quesnello, cum addit priorem descriptam esse ex codice ms. Bibliothecæ Thuanæ; quem etiam bona fide secuti sunt Ballerini.

Nihilominus hæc falsa sunt. Quippe nulla est Leonis M. ante Quesnellum editio, in qua hæc epistola occurrit. Experientia hoc edocti sumus, et ne nos ipsi fefellisse credamus faciunt indices ordinem Epistolarum in editionibus superioribus representantes, in Quesnelliana juxta quam Ballerini editione obvi (d). Sed nec magis verum est alterum, quod idem Quesnellus scripsit, integram epistolam a Ge-

(a) Eundem quoque Casim. Oudinus inseruit Commentariis T. I, p. 1251.

(b) Exhibet epistolam istam Dominicus Mita in appendice documentorum ad Vitam Petri Chrysologi. Audivisse se significat Rodolphus, senatui Imolensem consilium cepisse civis sui præclarissima ingenii monumenta in lucem revocandi. Se pro viribus labore suo et industria id adjuvare velle, Adjumentum autem, inquit, nullum afferri posse majus a me comperi, quam auctoris hujus homiliis, quoad fieri possit, corrigendis et emendandis, ut ab omni, quam adhuc inter sordes et tineas passæ sunt, injuria vindicentur; sicque ab earum lectione... nullus posthac refugiat. Vitam quoque hujus sanctissimi viri, qua potui brevitate ac diligentia, descripsi. Pervolutavi hac de causa antiqua veteraque tabularia, quæ vel ex Vaticana vel ex ampliss. Serletana bibliotheca habere

potui; sicque fidelissima veterum codicum collatione adhibita, hunc Petri Chrysologi Sermonum librum quam diligentissime emendare sanareque laboravi, et proprio nitore prope restituere. Denique nullo officii pietatisque genere omisso, non antea conquievi, quam scholia quædam adjecerim, quibus et emendationum nostrarum ratio affertur et difficiliora loca quam facillime explicantur. Hoc autem quidquid laboris est, quod libentissime vobis dedicatum et grati animi ergo consecratum volo, alacri vultu accipite, ac si probatur, edite, meique memores valete.

(c) Fabricius in Bibl. M. et Inf. Lat.

(d) Neve aliquis putet Quesnellum editiones Leonis operum cum editionibus Petri Chrysologi una cum Leone M. evulgatis confudisse; etiam in his, quotquot eam representarent, integram epistolam exemplum non desse monemus.

rardi Vossii editione demum esse profectam. Etenim dudum ante integra Latine legebatur in Actis concilii Chalcedonensis, quæ ipse Vossius laudat. Dicendum potius, in quibusdam mss. codicibus, quorum fontes monstrarunt Ballerini, inveniri hanc epistolam dimidio breviorē et capite secundo a laudatis verbis carentem; sed editorum textus sanior ex actis concilii Chalcedonensis profluxit.

SÆCULO XVI.

1534. *Bononiæ, ex typographia Jo. Bapt. Phaelli; in-4º. S. Petri Chrysologi Sermones....*

Editor P. Agapitus Vicentinus Canon. Lateran. ordin. rector inscripsit hosce sermones eardinali Herculi Gonzagæ, deque sua in edendo opera hæc præfatus est: Cum mihi sanctissimi pariter ac eloquentissimi viri Petri Chrysologi Ravennatis episcopi Sermones quam plurimi, omni certe auro, gemmisque pretiosiores in manus venerint, non injuria in avaritiæ crimen vocandus judicaret, si aut diutius clarissimis rebus tenebras obduci permitterem: aut nostros homines tam excellentis ingenii monumentis non sine magno eorum incommodo detrimentoque spoliatis atque orbatis æquo animo sustinerem:.... cujus tamen in perpurgandis ac potius instaurandis hisce sermonibus, incredibile dictus est, quantum laboris susceperim: propterea, quod is codex, quem principio nacti fuimus, proximorum sæculorum inscitia quadam quasi rubigine ita cum sædatus erat, tum mancus, ut nulla ferme in eo pars integra atque incorrupta reperiretur. Verum nos quantum ex antiquorum exemplarium collatione assequi potuimus, opem auxiliumque afferre conati sumus. Quare effectum est, nisi mea me fallit opinio, ut disertissimi hujus viri scripta in pristinum jam bene nitorem, nonnullis tamen exceptis, restituta sint. Notatur hæc editio oppido rarissima, in Catalogo Bibl. Barberinæ et Pinellianæ.

1538. *Coloniæ, apud Petrum Quentel; in-fol. Epistola integra Petri Ravennatis episcopi ad Eutychem abbatem; in Præambulis Conc. Chalcedonensis; in ed. Conciliorum Petri Crabbe tom. I, fol. cccxciv.*

1541. *Coloniæ Agrippinæ; in-fol. S. Petri Chrysologi... Sermones. Laudat hanc ut superiorem quoque Dominicus Mita, et ex eo Jo. Alb. Fabricius in Bibl. M. et Inf. Lat. qui voluminis formam ascripsit. Notatur in Cat. Bibl. Bodl. abs voluminis forma.*

1544. *Parisiis; in-8º. S. Petri Chrysologi... Sermones. Commemorat hanc descriptionem Fabricius l. I, additque in Autographis Rudolphinis, tom. I, p. 467, eam præter rem pro prima venditari. At in Cod. Bibl. Bodleianæ exstat editio Parisiis 1545, in-8º, quæ eadem sit, an diversa, nescio.*

1574. *Parisiis, apud Hieronym. de Marnef; in-8º. S. Petri Chrysologi Sermones.*

In hanc editionem emendationes suas scripsit Latinus Latinius. Fabricius octonis factam esse prodicit. Apud Dom. Mitam laudatur editio Parisiensis a. 1575.

1577. *Antuerpiæ.... Petri Chrysologi Sermones. Laudat Mita in præfatione.*

A 1579. *Coloniæ Agrippinæ, apud Jo. Carolum Münich; in-4º. Editio Sermonum Petri Chrysologi et Maximi Taurinensis quæ hunc annum operarum vitio in titulo gerit, ad sequens sæculum referri debet.*

1585. *Parisiis, apud Hieron. de Marnef; in-8º. D. Petri Chrysologi archiepiscopi Ravennatis opus Homiliarum nunc primum editum (sic).*

1588. *Venetis. Petri Chrysologi Sermones. Teste Mita l. I.*

SÆCULO XVII.

1604. *Moguntia, apud Balthas. Lippium sumpt. Ant. Hierat; in-4º. Petri Ravennatis seu Chrysologi epistola contra Eutychem, Græce et Latine cum notis Gerardi Vossii D. et præpositi Tungrensis; in Miscellaneis SS. aliquot Patrum Græcorum et Latinorum antehac non editis; adjectis Operibus Gregorii Thaumaturgi, pagg. 205-8. Græca ad cod. ms. card. Sirleti, Latina ex codd. Vaticanis num. 2574, 2576 et 2580, edita sunt. Ac in prioribus duobus non nisi prior pars Epistolæ exstabat.*

1606. *Coloniæ, Agr. sumptib. Jo. Gymnici et Ant. Hierat; in-fol. Petri Ravennatis Epistola ad Eutychem Lat. in Sev. Bini Conciliis, t. II, ab initio, inter Epistolas præambulares in Conc. Chalced. cœ.*

1607. *Moguntia; in-8º. S. Petri Chrysologi Sermones. Laudat hanc editionem usu sibi cognitam Christianus Daumius.*

1609. *Romæ, ex typogr. Vatic.; in-fol. Petri Ravennatis Epistola ad Eutychem, Gr. Lat.; in Concil. gen. Eccl. Cathol. t. II, p. 22. Græca ad codices mss. Bibl. Vaticanæ, Sfortianæ, Columnensis, olim card. Sirleti et Ant. Augustini archiep. Tarraconensis descripta sunt.*

1612. *Parisiis, apud Hieron. de Marnef; in-8º. D. Petri Chrysologi opus Homiliarum sive Sermones CLXXVI. Accessit ejusdem Epistola ad Eutychem presbyterum Græce et Latine, cum notis et variis lectionibus ex mss. Vatic. et cardin. Sirleti edita. Cat. Bibl. Reg. Paris., cujus exemplari passim additæ sunt emendationes ex mss. codice studio T. Mantelli.*

1613. *Moguntia.... Petri Chrysologi Sermones. Dom. Mita in Præf.*

1614. *Parisiis, apud Claudium Morellum; in-fol. S. Petri Chrysologi archiepiscopi Ravennatis eruditissimi et sanctissimi Sermones; cum Leone Magno et Maximo Taurinensi.*

1618. *Parisiis, sumpt. Sebast. Cramoisy; in-fol. S. Petri Chrysologi... Sermones; cum iisdem repetitæ editionis.*

1618. *Coloniæ, apud Ant. Hierat; in-fol. Petri Chrysologi episcopi Ravennatis homilix de Dominicis et Festis aliquot solemnioribus totius anni, ex impressione Parisiensi; ejusdem Epistola ad Eutychem cum Notis Gerardi Vossii; in Bibl. PP. t. V, p. 11.*

1625. *Lugduni, sumpt. Claudii Landry; in-fol. Petri Chrysologi.... Sermones; cum Leone M. et aliis homiliarum auctoribus. Dominicus Mita Lugdunenses editiones præter hanc enumerat annorum 1622, 1627, 1634 et 1636.*

1651. *Parisiis*.... Petri Chrysologi Sermones. Nescio an cum eisdem auctoribus, an seorsim. Landat Dom. Mita.

1653. *Lugduni*.... in-fol. S. Petri Chrysologi Sermones; in *Heptade præsulum Christiana sapientia et facundia clarissimorum THEOPH. RAYNAUDI*.

Accessit Epistola ad Eutychem; item Vita Chrysologi, testimonium Trithemii et index duplex.

1656. *Venetis*.... Petri Chrysologi Sermones. Teste Mita.

1656. *Bononia*.... lidem. Eodem sponsore.

1643. *Bononia*, per Nicolaum du Solié; in-4°. D. Petri Chrysologi Forocorneliensis, Ravennatum archiepiscopi, Homiliæ sacræ, sive Sermones aurei, recogniti, emendati, ac maxima parte [variis lectionibus, scholiis et observationibus] illustrati; opera et studio Dominici Mitæ. Cat. Bibl. Reg. Paris.

Nobis ad manum est exemplar Venetum ad Bononiense, ut videtur, satis accurate expressum. Inde discimus Dominicum Mitam sacerdotem parochum Ugutionelli, antea legum studio et forensibus negotiis vacantem, hominem mediocriter doctum longo correctioris Chrysologi textus desiderio exercitum, tandem cum mss. aliquot codicum copiam nactus esset, adductum esse, ut ipse operam suam ei perpurgando illustrandoque commodaret: Ulterius perquirendo, inquit, didici hujus operis adhuc quatuor superesse manuscripta exemplaria, nempe duo Romæ parum ab impressis discrepantia: sed Urbini unum in Roveriana, Cesenæ alterum in Franciscana bibliotheca, quæ inter se cunctis pene conveniunt, at in quamplurimis a vulgatis discordant. Quare aditu ad manuscripta vix patefacto, ea ipsa partim per amicos, partim per me ipsum percolavi et adhibita sodali semel ac a capite usque ad calcem cum exemplari primum Bononiæ impresso contuli, atque errata quæcumque, ut licuit, calamo correxi; variæque nec inutiles lectiones in margine ascripsi, mendosis, quibus mss. exuberant, rejectis, et si quid ex illis omni ex parte emendari nequivit, studui id mentis speculatione supplere; tametsi hoc raro factum est, quod hæc ratio maximis difficultatibus obstructa lubrica sit et fallax. Addidit scholia inereditis saltem profutura, aut litterarum mentes stimulatúra, quo præstantiora scrutentur. Sunt partim moralia, partim sensum fusius quam plerumque opus erat, illustant, raro ad dogmata aut historias descendit, et tum fere Scholia et Notationes, vel Observationes inscripsit; rarissime de varietate aut emendatione lectionis disputat. Confecit præterea indices duos, alterum alphabeticum Sermonum, in quo tamen non tam singuli sermones, quam materiæ in quolibet sermone primario exaratae recensentur, alterum rerum et verborum notabilium. Hinc vero elenchum juxta ritum Evangeliorum, quæ in sacro pro tempore leguntur, in superioribus ad concionatorum usum plerumque addi solitum velut supervacaneum omisit. Tandem et Vitam Petri Chrysologi ex ipsius homiliis, et variis scriptorum monumentis, tum impressis, tum manuscriptis accurate conquisitam, stu-

diöse collectam et ordinatim digestam addidit, eique pro majori, ut ait, aliquorum quæ in ea memorasset testificatione sequentia subjunxit documenta: 1° Epistolam S. Petri Chrysologi ad Eutychem hæreticum; 2° Epistolam Leonis papæ I ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum contra Eutychem perfidiam et hæresim; 3° Epistolam Matthæi cathedralis ecclesiæ Imolensis præpositi, transumptam ex tabella ipsius manuscripta, qua testatur se corpus B. Petri Chrysologi attractasse; 4° Elogium ex Trithemio; 5° Agapiti Vicentini præfationem ad editionem Bononiensem; 6° præfationem B. Felicia, XL Ravennatum archiepiscopi in Sermones aliquot S. Petri Chrysologi ex mss. eodd. Valicellæ, Cesenæque et alibi; 7° Epistolam F. Petri Rodulphi Tussignanensis, episcopi Senogallienensis ad senatores Imolæ, qua Sermones Petri Chrysologi a se recognitos ipsis edendos offerebat, ex Commentariis ipsius Senatus a. 1595 desumptam.

Sic elaboratum Opus pellexit, inquit, ad inscribendum: Sermones maxima ex parte illustrati, quod eorum codex, Vitæque index et tenebris erutus, et a sordibus vindicatus magis quam antea sit legentibus enucleatus ac declaratus; nitore insuper atque splendore longe omnibus exemplaribus hac opera præstet. In quo faciundo, pergit, quos sumptus, labores et pericula subierim, quam ægra sæpius valetudine prostratus jacuerim; quosque adversarios ac desertores domi forisq. fuerim perpassus, scit ipse qui tandem et celo protegit, Chrysologus sanctus; sciunt multi docti probatique Patres, qui me etiam inter siltas ad animarum curam longe a sapientum congressu residentem, librorum et bonæ valetudinis expertem adversa prope omnia superasse, et opus propositum aliqua demum ex parte absolvere mirantur; quod adhuc in tenebris delitesceret, nisi illorum sincero judicio nunc edere fuisset compulsus. Postremo de stylo suo excusationem addit necessariam utique et vere facietam. Ait enim juxta Senecæ monita in hoc opere componendo magis se quæsisisse quid scriberet; inde, et quia aliorum sententias referens propriis verbis transcribendas censuisset, necesse fuisse ut stylus multorum et ex multis constans non idem semper haberetur. Quod si tamen tam in componendo quam in transcribendo multa excidissent, quæ vel oscitanter, vel minus apte posita essent, hoc Dei permissu factum lectores arbitriari jubet, ut tandem *Sciunt gentes quoniam homines sunt* (secundum psalm. ix). Nuncupavit editionem suam *Ferdinando Millino* S. Imolensis Ecclesiæ episcopo et *Balneariæ comiti*, ep. d. ex æde sacra *Paraciæ* S. Agnetis Ugutionelli: v. Kal. Aprilis h. a.

1644. *Parisiis*, ex Typogr. Regia; in-fol. Petri Ravennatis Epistola ad Eutychem, Gr. Lat.; in *Concil. Coll. Regia*. Tomo VIII, p. 41.

1661. *Parisiis*, apud Simeonem Piget; in-fol. S. Petri Chrysologi.... opera; in *Theoph. Raynaudi Heptade* h. a. et l. recusa.

1662. *Parisiis*, sumpt. Ant. Bertier; in-fol. S. Petri Chrysologi Sermones varii juxta anni totius Evange-

lia, festa Dominica et Sanctorum digesti: in *Franc. Combefatii Bibliotheca PP. Concinatoria*.

Sequitur Combefatii Dominicum Mitam, cui in plerisque etiam de vita Petri astipulatur. Sed ipsi haud displicet sententia, non omnes huius collectionis sermones unius ejusdemque esse auctoris, quamquam non ab argumentis ex singulis sermonibus ductis sic colligit, sed eo potius, quod in alijs veluti Chrysostomo, Bernardo et alijs homiliarum scriptoribus fieri consuevit.

1666. *Parisiis, apud Carolum Savreux; in-4°*. S. Petri Chrysologi Sermones quinque de Oratione Dominica, sub titulo: S. Petri Damiani S. R. E. Cardinalis; in *Leg. & Dacruan Spicilegio vet. aliquot scriptorum, qui in Gallia bibliotheca maxime Benedictinorum latuerant* tomo VII, pagg. 120-137.

Quod saepius accidit talium Collectionum auctoribus, non excepto Baluzio, litteratissimo viro, ut, dum sua unius opera tantam curam sustinere aggressi essent, aut memoria aut diligentia interdum deficerent et dudum edita pro ineditis venditarent, id Dacherio etiam in his sermonibus accidit, qui in Felicianae collectione num. 67, 68, 70, 71, 72, et quidem emendatiores leguntur, quam hic ex codice quodam Corbeicensi representantur. Monitus hac de re, tomo VII, post indicem contentorum hae ascripsit: « Ut in tomo VII Spicilegi Petro Damiano sermones 5 in Orationem Dominicam tribuerem, suasis codex ante annos scriptus quadringentos, qui Petri Damiani nomen distincte praeferebat. At postquam in publicum prodiiit tempus ille, inopuit me suis litteris doctissimus theologus noster Steph. de Marcés, Sermones hosce Petri Ravennatis sive Chrysologi esse genuinos, ob varias et minime spernendas rationes; quae lubens calculum adicio meum. Eruditus tamen relinqua iudicium. » Sic ille; non allatis quas ipse doctus ille supeditaverat rationibus, quarum gravior nulla tamen esse poterat, quam quod jam dudum in antiquissima, certe Petro Damiano antiquiore Sermonum Chrysologi collectione exstarent et cum ea exensu essent. Sed haec sateri illum fortasse puduit. Attamen et in Indice generali tomo XIII Spicellagii subiecto Petri Chrysologi esse notavit, ejusque nomen etiam praefurunt in secunda huius operis editione, licet curator ejus Ludovicus Franciscus Joseph de la Barre prorsus nesciret qua jure posterius priori esset praefendum. Reprehendit potius Dacherium quod rationes, quae ipsum, ut suo codici minus fideret impulissent, non ediderit, additque, si quis malo exemplo ab ea factum esse contenderet, se minime adversaturum. Qui si editum aliquem Chrysologi Sermonum codicem inspexisset, non modo rationes illas facile ipse depre-

hendisset, sed carnisset etiam multis quas ibidem protulit, non ineptis sane sed minus necessarijs emendationibus, quippe quae plerumque omnes jam in antiquioribus editionibus Chrysologi distincte leguntur (a). Ejus vero et Dacherii exemplum fraudi fuit alijs, veluti Fabricio et Mansio, immo et novissimo editori in tantum, ut quinque istos Sermones ceteris superaddendos curaret.

1670. *Cygnae, typis et sumpt. Sam. Ebelii; in-8°*. D. Petri Chrysologi de Incarnatione Christi Sermo CXLI et CLXIX, et de Infantum Nece CLII et CLIII; in *Div. Patrum Homiliis in Festum Nativitatis Jesu Christi editis a Christiano Daumio*, pagg. 81-91.

Expressi sunt ex edd. Moguntina 1607, Lugdunensi 1623, et quae in Coloniensi PP. Bibliotheca est. At Mitae editio Daumio non innotuisse videtur, siquidem in praefatione scripsit, illas editiones novam recensione desiderare, eandemque flagitare lectionum varietatem, quae ex ijs quae Thomas Hibernicus et hinc Allegoriarum Collector in Collectanea sua transtulerint animadverti possit. Idem Casparis Barthii in Chrysologum laudes ibidem profert.

1671. *Lutetia Parisiorum, impensis Soc. Typogr.; in-fol.* Petri Ravennatis Epistola ad Eutychem, Gr. Lat.; in *Concilio Labbei et Cossartii* tomo IV, p. 35.

1671. *Parisiis, sumpt. Petri Varinque; in-fol.* Petri Chrysologi... Sermones CLXXVI, cum Leonis M. et aliorum Opp. collectis a Raynundo.

1672. *Parisiis, apud viduam Caroli Savreux; in-4°*. Petri Chrysologi Sermo de Natali Domini contra Nestorium; edidit ex codice vetusto tamquam auctoris incerti setum Lucas Dacherius in tomo XI, pagg. 279-281.

Acceperat a Chiffletio. In vulgatis editionibus auctor et emendator exstat num. CXLY, quod primus movit Paulus Colomesius in *Paralipom. de SS. Eccles.* p. 263, et *Obs. Sacris* p. 133. Cf. Fabricius in *Bibl. M. et Inf. Lat.* Nimis igitur latere debuisset editorem novissimum.

1675. *Lut. Paris., sumptib. Jo. Bapt. Coignard; in-4°*. Petri Chrysologi episcopi Ravennensis ad Eutychem presbyterum Epistola; Latine cum notis Paschasii Quesnelli; cum Leonis M. Operibus, post epistolam 22, t. I, pagg. 477. Notae exstant tomo II, pagg. 859-41 (in ed. Lugdunensi 1700, in-fol. t. I, pagg. 241, 42. Tomo II, pagg. 456-58).

« Triplicem, inquit Quesnellus, huius epistolae editionem invenio: unam, quam habent posteriores sancti Leonis editiones, ubi ex ms. Cod. Thuanae Bibliotheca descripta legitur Epistola; alteram, quam ex mss. codicibus Vaticanis num. 2574 et 2580 et cardinalis Siseleti procuravit Gerardus Vossius doctor

(a) Tot mendis, inquit La Barre in annotatione prima ad Serm. II, tot mendis scitent haec Homiliae, quot ne perspicacissimus quidem unius ex conjectura tollere potest; quamobrem nihil hic nisi omnino castigatum lector exspectet, nolim; haud paucas quidem loca fide corrupta restitimus, sed de omnibus restitendis non cogitavimus quidem; sunt enim nonnulla

quae nisi ope ms. codicis emendari non possunt. Interdum tamen correctiones ejus in locis corruptissimis adeo cum impressis Chrysologi codicibus concordant, ut dubitare possis, an tantum sola conjectura hominis assequi valeat. Scilicet non semel, sed ubique ferme veram lectionem deprehendit.

catholicus : tertia denique ea est, quæ in prima parte Actorum Chalcedonensis concilii legitur cum Græca versione. Prima editio primum tantummodo caput continet, alterum integrum desiderat : reliquæ duæ utrumque caput complectuntur (a). Unde ista diversitas fluxerit, certo asserere non ausim : verisimile tamen est, vel editorem illum incidisse in mutilum codicem, vel ipsum codicem ab editore fuisse mutilatum. Inquiri porro quæ mutilationis istius cause esse poterint, et an integra etiam pro genuino episcopi Ravennensis fetu haberi possit. Quod quidem asserit, et deinde sic pergit : « Unde quo facto decurtata habeatur in vulgatis sancti Leonis editionibus, non assequor. Codicem quidem Thuanæum commemorant, ex quo deprompta fuerit ab editore. An hoc ita sit, nescio. Hoc scio, unicum in Catalogo Tuaneorum mss. codicem a me repertum, qui Epistolam sancti Petri Chrysologi contineat, cum aliis nonnullis ad synodum Chalcedonensem pertinentibus : in hoc vero codice integram haberi Epistolam. Cui si mss. Vaticanos et card. Sirleti codices, antiquasque ac recentiores Baronii et Conciliorum editiones adjuveris, vix restat dubitandi locus, quin vel in editoris illius, si non malam fidem, saltem oscitantiam, vel in Codicis vitium refundenda sit Epistolæ diminutio. » Utinam vero Quesnello indicare placuisset editionum Leonis M. folium paginamve, in qua Petri hæc epistola exstet, quam a se lectam fuisse tam diserte significat.

1676. *Lugduni, sumptib. FF. Anissoniorum et Joan. Poyamel; in-fol.* Divi Petri Chrysologi archiepiscopi Ravennatis Sermones Aurei ad Exemplar Seraphicæ Cesenæ bibliothecæ correcti, scholiis ac locupletissimis moralium conceptuum varietate Commentariis illustrati. Nunc recens in gratiam divini verbi concionatorum, addita Sanctissimi Doctoris Vita, nec non et ejusdem ad Eutychetem Epistolam Notis pariter elucidata, prodeunt in lucem opera et labore R. P. Fr. MARTINI DEL CASTILLO Burgensis Minoritæ de Observatione : in *S. Evangelii Mexicana Provincia Lectoris Jubilati, Theologiæ honor. Alex. VII. Rescripto decorati Magistri. Olim in eadem Provincia Ministri Provincialis : et in magno S. Bonavent. Collegio Rectoris, atque studiorum Regentis.* Accessit his Index quadruplex : I. scilicet Sermonum; II. Locorum Scripturæ sacræ; III. Evangeliorum ad Conciones per Annum; IV. Rerum denique notabilium.

Bellus hic artifex novem et quod excurrit alphabeta commentariis suis in *XXII Chrysologi Sermones et Epistolam ad Eutychetem* implevit. Illud cum superiori editore Dominico Mita commune habet, quod licet ingens titulorum syrma post nomen trahat, tamen de iniquitate fortunæ conqueritur, nec propitiorem habuit Facundiam deam. « Apposui in corde meo, inquit, universos *CLXXVI Sermones D. Petri Chrysologi meis illustrare commentis : idcirco brevi orationum completo marginali scholio ad depromendum rimandumque sensum ejus subtilissimum me contuli,*

(a) Adeoque non tres sed duæ tantum numerandæ fuissent, ut rectius a Fabricio et Balleriniis factum est.

latori sermone (*nec enim periculosum est, ne sit minimum, quod esse maximum debet, junior aiebat Plinius*) inchoavi et viginti duos sermones, una cum ejus epistola ad Eutychetem hæreticum, quos complevi, exhibeo. Sed prohi dolor! ophthalmia prolixè admodum lumina torsit; et quod magis est, novem et plus annis, lippientem me limis oculis fortuna prospexit, retrahens invida, qua laboriosa a penso, laborare cupientem. Pluries repeti cum Diogene Cynico: *Euge, o fortuna, quod viriliter me tractasti! Me peccatorem, me scelestum, flagellis felicem Deus Op. Ma. fecit, tenuit me semper idiographum, cum amanuense nunquam, bibliotheca orbatum et cella fere exsulem.* Ideo quoque testatur, se quæsisse magis quid scriberet, quam quemadmodum, non curasse se sollicitam, comptam perpolitamque orationem, sed remissius loqui voluisse, ut loqueretur securus. Unum quod in toto opere non prorsus ineptum judices, est *Vita Petri Chrysologi*, in qua Scripta etiam editionesque eorum attingit. Nuncupatum est *Petro Principi Portocarero Folch de Arragon et Corduba*, etc., epistola quæ omnibus ingenii auctoris sui luminibus radiat.

1677. *Romæ, sumptib. Pontii Bernardon; in-fol.* Latini Latini Viterbiensis Varie Lectiones et Observationes in Petrum Chrysologum; in *Bibliotheca ejus Sacra et Profana*, t. I, pagg. 98 - 103.

Pertinent hæc observationes, quæ commendatione alia præter auctoris nomen non egent, ad sæculum superius. Obiit enim Latinus a. 1595. Usus est editione Parisiensi a. 1574.

1677. *Lugduni, apud Anissonios; in-fol.* S. Petri Chrysologi Sermones (*CLXXVI*) et Epistola ad Eutychem cum notis *Ger. Volzii; in Max. Bibl. PP.* tomo VII, pagg. 803 - 979.

1679. *Colonie Agrippinæ, apud Jo. Carolum Munnich et Petrum Ketteler; in-4º.* D. Petri Chrysologi archiepiscopi Ravennatis viri eruditissimi atque sanctissimi Sermones in Evangelia de Dominicis et festis aliquot solemnioribus totius anni insignes cum triplici indice, Evangeliorum et Epistolarum, Locorum S. Scripturæ rerumque et verborum in lucem editi. (Accesserunt Sermones Maximi Taurinensis.) Editio prima in Germania (sic).

Typothetæ incuria annus in titulo exscriptus est *MDLXXIX*. Etiam si vero satis typis et tota descriptione sæculum se proderet, non tamen meo unius arbitrio statuere ausus sum, antequam aliunde mihi hac de re constaret. Sed iam certus sum et lectores monitos volo, ut Maximi Taurinensis editionem a. 1579, ad sequens sæculum transcribant. In *Cat. Bibl. Reg. Paris.* laudatur hæc editio anni 1678.

1684. *Parisiis, apud Franc. Muguet; in-fol.* Petri Chrysologi Sermones duo : unus de pace in illud Matthæi v, *Felices pacifici*, etc. (*LIII*); alter de Natali Joannis Baptiste; inter Augustinianos, quos Benedictini secreverunt per *Appendicem* tomi V, classe 1, num. 61, et classe 3, num. *CXCIX*.

Prior olim inter Sermones de Tempore erat num.

CLXIX, postea in App. LVII; posterior inter Sermones de Sanctis XXII, post in App. LXXVII. Sed ille passim interpolatus est et multis sententiis auctior, quas proinde Maurini ansulis commonstrarunt; hic ab initio decurtatus. Erat ergo ratio, cur novissimus editor eosdem editioni suæ insuper adjiceret, ut a Mansio discimus. Alii duo insuper inter Augustinianos Sermones occurrunt, nempe num. CXXI, de Natali Domini V, quem in quibusdam mss. Petri Ravennatis nomen præferre notant, et Sermo XCVII de verbis Evang. Joan. xiv, *Pacem meam do vobis*, etc. quem cum LXI Chrysologi stylo convenire moment iidem.

SÆCULO XVIII

1714. *Parisiis, ex Typogr. Reg.*; in-fol. Petri Ravennatis Epistola ad Eutychem; in *Conciliis Harduini*, tomo II, pagg. 22.

1723. *Parisiis, apud Montalant*; in-fol. Petri Chrysologi Sermo de Natali Domini et Sermones V in Orationem Dominicam; in nova editione *Spicilegii Lucae D'Achery*, quam curavit Ludovicus Franc. Joseph de La Barre tomo I, pagg. 41, 215-221.

Vide quæ dicta sunt occasione editionis primæ a. 1666 et 1672.

1742. *Venetis, apud Augustinum Savioli*; in-fol. Sancti Petri Chrysologi Forocorneliensis Ravennatum archiepiscopi Opera omnia cum observationibus et indice rerum locupletissimo Dominici Mitæ. Accessere præterea in hac nostra editione S. Valeriani Cemeliensis episcopi Homiliæ quotquot exstant.

Bibliopola instituto Bononiensis a. 1645 editio accurate recusa et cultu non honesto modo, sed etiam magnifico dotata est.

1750. *Venetis*..... in-fol. Sancti Petri Chrysologi Opera omnia ad codices mss. recensita a P. Sebastiano Pauli Clerico Reg. Congregationis Matris Dei Lucensis.

De hac editione non nisi ex iis constat, quæ cl. Mansius in Bibliotheca Fabriciana mediæ et infimæ Latinitatis T. V, pag. 253, ad supplendam de Chrysologo notitiam recitavit. «Non est, cur hic præteream, inquit, quam sub ipso anno suo emortuali divulgavit vir cl. P. Sebastianus Pauli congregat. Matris Dei Lucensis, sodalis meus dilectissimus et amicus dum viveret in primis charissimus. Prodiit illa typis Venetis a. 1750, T. I (quod interpretor volumine uno) in-fol. Præter ea quæ in præcedentibus editionibus patuerunt, adjecit sermones septem de

A Oratione Domini desumptos ex Dacherii Spicilegio tom VII, pag. 120, veteris editionis; geminos etiam alios ex appendice Sermonum S. Augustini editionis Maurinianorum. Recensuit totum opus ad veteres mss. codices; notas a Dominico Mita olim adornatas retinuit, quibus et suas adjecit, nec paucas, nec, ut vera fatear, indoctas. Quamquam vero laborem hunc viri eximii probo, multum tamen abesse credo, ut editio Operum Chrysologi sic tandem omnibus numeris absoluta reputetur. Admonet vir eximius ex orationibus hisce nonnullas Severiano cuidam in vetustis codicibus ascribi, quæ ego præmonitione edoctus nactusque in veteri homiliario codice, reperto in bibliotheca canonicorum Majoris Ecclesiæ Lucensis, nec meo judicio sæculo XII recentiore, homilias

B quasdam Severiani nomine præfixas, unam aliquam ex illis conferendam assumpsi cum homilia Chrysologi, quæ inter editas est CH. Utamque consentientem reperi: simul tamen agnovi, hiulca quedam esse in edito, quæ egregie supplebantur a codice illo. Profert ibidem variantis lectionis aliquot exempla. Sed non hujus demum editoris fuit illa admonitio, nonnullas homilias Severiano in codicibus vetustis ascribi, sed dudum in Bononiensi prima ab Agapito illud observatum est. Nec admodum diligentiam ejus commendat, quod bis eosdem Sermones V in Orationem Dominicam exscribendos dederit.

1753. *Venetis, apud Simonem Occhi*; in-fol. Petri Chrysologi episcopi Ravennatis ad Eutychem presbyterum Epistola, Gr. Lat. cum admonitione et notis *Balleriniorum*; in *Operibus Leonis M. T. I*, epistola XXV, pagg. 775-78.

Ballerinii docent decurtatam epistolam, de qua Quesnellus primum monuit, proficisci ex collectione Canonum Hispana, ex eaque in *Isidorianam*, indeque in reliquis Collectiones fluxisse. Simul tamen ostendunt integræ originem potioris esse et antiquitatis et auctoritatis, quippe quæ inveniat in collectione epistolarum in causa Eutychetis, quæ actionibus concilii Chalcedonensis præmitti solet, ante medium sextum sæculum Latine compacta. Suspiciant autem priorem partem epistolæ quam etiam Hispanica collectio profert originalem esse posteriorem ex Græco usam.

D 1761. *Florentiæ, expensis Ant. Zatta Veneti*; in-fol. Petri Ravennatis Epistola ad Eutychem Gr. Lat., cum præmonitione et notis *Balleriniorum*; in *Collectione ampliss. Concilior.* tom. V, pagg. 1347-1350.

JOS. A. AMADESII DISSERTATIO

DE

METROPOLI ECCLESIASTICA RAVENNATENSI,

AD CL. VIRUM

PAULUM PACIAUDUM.

TYPOGRAPHUS VENETUS LECTORI.

Ad umbilicum pervenerat Editio, cum diligentia et cura cl. v. Pauli Murja Paciaudi clerici regularis Dissertatio hæc Ravenna Venetias missa ad meas manus pervenit. Hanc hic addere pro coronide horum Prolegomenorum, nec editori ingratum, nec lectoribus injucundum fore, arbitratus sum. Vale.

TROCEIUM.

Cogitantem ea, quæ de Ravennatæ Ecclesiæ dignitate superioribus diebus disserueram, tenebris et oblivioni demandare, me ex hujusmodi sententia revocaverunt persuasiones tuæ, optime Paciaude. Et quamvis diu, multumque dubitaverim, utrum tunc voluntati resistere, an obtemperare magis expediret; illud enim obedientiæ periculum, alterum observantia atque amor in te meus insinuat: attamen majus quicquidque periculo me totum committere, ut observantia et amor obsequeretur, quam isthæc officia, quibus tibi obstringor, ne tantillum quidem violare, ut periculum devitarem. Imbecillitatem ingenii mei scribendique in re critica imperitiam, tum rei ipsius de qua actum est difficultatem et celeberrimorum contra nos opinantium virorum auctoritatem, tum extremam documentorum, rationum, scriptorum inopiam, cui obnoxii sumus, tibi pluries instanti, pluries quoque obsecravimus, quibus rebus ab hac ratione scribendi deterroret. Sed quoniam hisce posthabitis in proposito perseverasti, neque nutantem velis remisque in hoc velut mare impulsati, mos est tibi gerendus omnino, atque specimen aliquod oppusculorum nostrorum, qualiacumque demum illa sint, publico judicio permittendum.

Tria igitur in cæto nostro literario de hac Ravennatæ Ecclesiæ tractavimus. Primum enim quesivimus, utrum Mediolanensis episcopi suffraganea illa fuerit quatuor prioribus ære Christianæ sæculis. Deinde litteras Clementis II Romani pontificis, quibus Ravennatensi super Mediolanensem antistitem sedendi in conciliis prerogativa restituitur, a falsitatis nota vindicavimus. Tum quid opinandum sit de origine metropolitice dignitatis in Ecclesiæ Ravennatensi perpensis saniorum auctorum sententias conquisivimus. Porro ea omnia argumenta, quæ fusiori calamo, ac vernaculo sermone, pluribusque dissertationibus scripseramus, ad tria capita modo contrahenda, breviori quæ oratione exponenda censemus.

A

CAPUT I.

Utrum Mediolanensis Ecclesiæ subjecta fuerit Ecclesiæ Ravennatæ quatuor prioribus ære Christianæ sæculis.

§ 1. Exponuntur rationes auctorum æliemanium.

1. Eustachius a S. Ubaldo Augustinianus Exaltatus satis prolixam dissertationem intulit postremo exeunte sæculo de Metropoli Mediolanensi, in qua omni rationum ac monumentorum genere, si Superis placet, conatus est demonstrare, inter illustiores Ecclesias, quæ Mediolanensi episcopo subijciuntur velut suffraganeæ, Ravennatensem quoque et Aquileiensem fuisse. Verum Augustiniani nostri una fuit cura in hac firmanda sententia, Sirmondi, Scheelstratii, Norisii, et aliorum aliquot vestigiis atque auctoritati solummodo insistere. Cum enim nullum de subiectione harum Ecclesiarum antiquum, positivum, et inalterabile sibi superesse documentum fateretur, et Nicæni concilii atque Antiocheni decreta non leviter contrarium urgere putaret, auctoritas tamem tantorum virorum antiquitatum ecclesiasticarum peritissimorum hominum pro omni antiquo illi satisfuit monumento. Et optime quidem; si magna auctorum nomina, non autem rationes et fundamenta quibus eorum placita inniuntur nostra hæc ætas in pretio haberet.

2. Porro celeberrimis etiam hisce criticis æque ac Mediolanensi eorum Symmystæ defuere omnino antiqua omnia positiva, et inalterabilia documenta, quibus Ravennatæ, et Aquileiensi Ecclesiis fugum subiectionis certissime assererent. Nam concilia nulla primorum Sæculorum, nullæ consecrationes episcoporum, visitationes Ecclesiarum nullæ, sanctiones, appellationes, consultationes, quæ vel suffraganeitatis, ut ita loquar, in minoribus, vel pre-eminentiæ in principibus Ecclesiis indicia esse solent, multoties, vel historicorum, vel Patrum testimonia, aliquod ejusmodi documentum eis suppeditarunt. Una igitur conjecturarum atque argumentorum negantium via processere omnes, salebrosa enimvero et difficultatis plenissima. In hierarchis

Imperii hanc sibi viam excogitarunt ad Ecclesiasticam hierarchiam stabilendam. Singulis fere provinciis, in quas longe, lateque Imperium dividebatur per Asiam, Africam atque Europam singulos metropolitanos episcopos tribuere non renuunt primis, quæ diximus, Ecclesiæ temporibus, eos nempe episcopos, qui in præcipua cujuslibet provincie civitate constituti, alios omnes minorum civitatum comprovinciales moderarentur: attamen ordinem hunc hierarchicum soli Italici denegant, cui licet in XVII, ut aiunt, provincias distribuit, duos tantum metropolitanos episcopos per ea tempora assignatos volunt, Romanum scilicet, et Mediolanensem, ad quartum sæculum Aquileiensis exordia protrahentes, ad quintum usque Ravennatensis.

3. Si vero ab iisdem auctoribus petas qua ratione factum, ut in reliquis orbis Romani provinciis metropolitanis apostolica instituto ordinati sint, in Italia vero, ubi Paulus prædicavit, ubi Petrus Ecclesias instituit, ubi sedes apostolica primis Ecclesiæ temporibus erat, institutum illud statim non obtinuit? quemadmodum a seipso quaesierat Emanuel Schelstratius (Tom. I dissert. cap. 5): primo responsiones illorum auctores isti non approbant, qui rationem et causam tanti discriminis in apostolorum vel successorum institutum voluntatem rejiciunt. Secundo autem respondent ipsi, regimen quoque ecclesiasticum Italiae ad exemplar sæcularis apostolos vel successores eorum composuisse; cum enim a duobus vicariis præfecti prætorio Italiae omnis hæc regio administraretur, Romano scilicet, cui decem provincie suberant, et Mediolanensi, cui septem; eadem pariter methodo duo fuerant ecclesiastici metropolitani in Italia constituendi, ut quemadmodum in reliquo orbe, ita ibi quoque ecclesiasticæ hierarchiæ ordo sæcularis hierarchiæ ordini responderet. Quapropter decem suburbanarum provinciarum episcopis immediate præerat, ut metropolitanus, ipsemet summus pontifex; in septem vero cæteris, quæ Italiae cognomine distinguebantur, metropolitani vices gerebat Mediolanensis episcopus. Hinc distinctio episcoporum Romanæ provincie ab episcopis quos provincie Italiae appellabant; atque hinc orta est penes auctores ipsos de subjectione Ravennatis ecclesiæ et Aquileiensis conjectura; nam Æmiliæ prima erat civitas Ravenna, Venetiarum Aquileia, quas provincias vicariatus Italiae comprehendebat, ideoque earum episcopi metropolitano Italiae obedientiam præstasse dicendi erant.

4. Vicariatus Italici urbes fuisse Ravennam, et Aquileiam nullus inficiatur; illarum quoque episcopos ab Italia appellatos testantur subscriptiones concilii Sardicensis. *Fortunatianus ab Italia de Aquileia, Secerus ab Italia de Ravenna, Protasius ab Italia de Mediolano*, ac tandem Mediolanum Italiae fuisse metropolim asserit Athanasius in epistola ad Sôlitariorum. *Ex quorum numero clarissime sunt confessoris viri religiosi, et episcopi boni, Paulinus Tretorum, quæ Galliarum metropolis est, Lucifer Metropo-*

litanus episcopus Sardinia, Eusebius Vercellensis civitatis Italiae, Dionysius Mediolani, quod et ipsum est metropolis Italiae. Accedit testimonium divi Ambrosii, qui tum ad Vercellenses, tum ad episcopum Vicohabitum scribens Venetias, et Æmiliam ad se pertinere confirmat, ut interpretatur Sirmundus (Lib. 1). In epistola enim ad Vercellenses queritur S. Doctor, eorum Ecclesiam squalere adhuc Pastore viduatam, dum reliquis finitimarum civitatum ecclesiæ ejusmodi solatio letarentur. *Configo dolore, quia Ecclesia Domini, quæ est in vobis, sacerdotem adhuc non habet, ac sola nunc ex omnibus Liguria, atque Æmilia, Venetiarumque, vel cæteris finitimis Italiae partibus hujusmodi eget officio* (Ambros. epist. 82). In altera vero ad Vicohabitum illius cure onus commendat Imolensem Ecclesiam, donec novus illi constituatur episcopus. *Commendo tibi, fili, Ecclesiam, quæ est ad forum Corneli, quo eam de proximo intervias frequentius, donec ei ordinetur episcopus: occupatus diebus ingruentibus Quadragesimæ tam longe non potum excurrere* (Ambros. epist. 2). Forum Corneli, seu Imola urbs est Æmiliæ provincie, seu Flaminie, cujus etiam caput Ravenna: in Æmilia pariter sita erat Vicohabitia, modo Ferraria. Ex allatis ergo Ambrosii verbis constat Forum Corneli sub ejus cura, et visitatione, et ordinatione fuisse: Vicohabitiam pariter ad eum spectasse, tum quia ejus episcopo, quem subjectionis nomine *filium* appellat, alterius Ecclesiæ visitationem mandat; tum quia ex homilia 175 S. Petri Chrysologi inferius afferenda subjectionem istam Vicohabitie arguere posse credunt critici nostri. Venetias igitur et Æmiliam continebat provincia Ecclesiastica Mediolanensis, consequenter Ravennam et Aquileiam.

5. Schelstratius vero ad efferendam magis magisque in hæc provincias auctoritatem Mediolanensis Ecclesiæ, aliud mutuatur argumentum ab epistola synodica quam Eusebius illius episcopus Leoni Magno conscripsit in celeberrima S. illius pontificis ad Flavianum epistolæ approbationem. Cum enim aliquorum Æmiliæ, Rhetiarum, Alpium Cottiarum episcoporum subscriptiones in calce Eusebiana epistolæ observasset Schelstratius, arbitratus est in omnem fere Italiam, et ultra jurisdictionis suæ limites dilatasse episcopum illum. En verba Schelstratii. *Quam diffuse autem Mediolanensis Ecclesia per Italiam jus metropoliticum obtinuerit ante institutos Ravennensis, et Aquileiensis Ecclesiæ metropolitæ, colligi potest ex Eusebii Mediolanensis epistola, quæ ad Leonem Magnum missa est super fide quam ad Orientem direxerat. Illi enim non solum subscribunt Liguriæ episcopi Crispinus Ticinensis, Cyriacus Laudensis, Abundantius Comensis et reliqui, sed etiam Faventius Regiensis, Majoranus Placentinus et Cyprianus Brixellensis de provincia Æmiliæ: Abundantius Comensis pro Agimone Curiensi, Gradus pro Eustasio Augustano ex Rhætia, Maximus Taurinatis et Quintus Darnensis ex Alpibus Cottis: quos consequenter spectasse constat ad synodum Eusebii...*

His autem si addas episcopos Flaminie, cujus episcopum Forocorneliensem ad suam obedientiam spectasse indicat divus Ambrosius..... habebis omnes fere regiones, quæ ecclesiasticam Italie provinciam constituebant, Liguriam nimirum, Æmiliam, Flaminiam, Alpes Cottias, Rhetiam..... Hisque Histrie et Venetie provincia duntaxat deesse cognoscitur, quibus exceptis, in reliquis Italie regiones Mediolanensis episcopus, tamquam Italie Metropolitanus, *jus obtinebat.*

6. Hisce argumentis in sola prorsus conjectura positis, sunt qui pondus addunt argumenti negativi. Illud vero est, de solo Romano pontifice, tamquam decem suburbanarum provinciarum metropolitano, et de solo Mediolanensi episcopo tamquam septem Italie provinciarum, locutos esse veteres Scriptores, et vetera, quæ supersunt antiquitatis monumenta: de quibuscumque aliis Metropolitanis altissimum apud omnes silentium.

7. Hæc tamen omnia, quæ critici pene universi de hierarchia ecclesiastica tractantes singulis fere pagellis regerunt, atque infinita propemodum eruditione ad satietatem usque amplificant, facili negotio, ut arbitror, diluere, et levitatis arguere poterit, qui doctissimam legerit *abbatis Bacchini* de origine ecclesiasticæ hierarchiæ dissertationem. Celebris enim Cassinensis totus ibi est in suffodiendo allatarum conjecturarum, atque argumentorum fundamento, quod egregia, eaque inconcussa doctrina omnino contrivit. Quare cum omnium probationum vis de Ravennatis et Aquileiensis Ecclesiæ subjectione a civilis regiminis Italie systemate promanet, cui Ecclesiasticam ipsius Italie hierarchiam auctores ipsi accommodatam volunt; nos cum Bacchinio systema illud commentitium demonstrabimus, atque inde firmiori gressu ad reliquas Mediolanensium rationes enervandas procedemus. Quamvis autem aliqua de patriarchatu Aquileiensi hic obiter miscere nobis continget; protestamur tamen de illius prærogativis nullum prorsus judicium nos esse laturos, maxime si quæ P. Bernardus Rubeus in suo eruditissimo opere, et quæ cl. Joseph Motta in dissertatione de jure metropolitico num. 31 et seqq. super Aquileiensis Ecclesiæ origine, amplitudine, jurisdictione nuperrime scripserunt, non omnibus æque placuerint. Mediolanenses solummodo petimus ad eosque convertimur. Verum præstantissimæ Mediolanensis Ecclesiæ amplitudini nihil ideo per nos detractum volumus, satis superque contenti, si Ravennatensem ab ejus dominatu vindicaverimus, rationesque, quibus hæc impetitur inter mere supposititias rejecerimus. Nos autem non latet ingenuis Mediolanensibus ex *vano nihil hauriri*, ut verba Ripamontii usurpem contra nimios patriæ Ecclesiæ magnificatores apte loquentis (Tom. I *Hist. Eccles. Med. lib. 1*): *Nec eo sumus, alti, ingenio, ut dum miscendo falsa veris, primordia nostrarum rerum angustiora facimus, velimus mereri probra et cavillos, et in omne deinceps ævum ire cum illa morum existimatione ac fama, tamquam patrio no-*

mini speciosa dictu gratificari et venditare fuerit cura. Irridet enim iis verbis, ex lib. iv decadis primæ Titii Livii desumptis, Ripamontius Galvani Flammæ concivis sui simplicitatem, qui fabellas omnes hinc inde captatas suum in Chronicon congresserat, et præcipue ubi ingentem provinciarum numerum imperite asserat Mediolanensis civitatis imperio, prout in iis versibus:

Urbs secunda Romæ, infulis laureata supremis,
Imperii, sedesque Jovis, miris exarata structuris,
Prima metropolis urbes Liguriæ regis,
Rhetias utrasque: Bavaria, Coria, Cumæ,
Corsica, Sardinia, Ravenna, Janua, Pisa,
Gradus, Aquileia, Ticinum, Placentia, Sena
Augusta cum Secunda subeunt; tu Subria Romæ;

Quæ forsitan de civili, non de ecclesiastica jurisdictione accipi possent, nisi alibi, scilicet in Chronicis suis bonus iste auctor temporali Mediolanensium dominatu ecclesiasticum æquaret illis verbis: *Ecclesia Aquileiensis, et Ravennas, Januensis, Gradensis, Cumana, Augustana, Coloniensis, Basiliensis, Coriensis, Papiensis, Placentina, et omnes alii episcopi Italie fuerunt suffraganei episcopi Mediolanensis.* Porro his omissis, ad argumenta criticorum quos jam laudavimus, animadversione et responsione propius accedamus.

§ II. Exponuntur rationes auctorum negantium.

8. In negativam sententiam aliquot præclarissimi auctores abierunt, inter quos eminent Petrus de Marca, Benedictus Bacchinus, Hieronymus Rubeus ex catholicis, Salmasius inter heterodoxos, licet non omnes ob easdem rationes, neque eodem, ut aiunt, spiritu ducti. Alii enim jugum Mediolanense ab Ravennate Ecclesia excusserunt, eam putantes metropolitani fuisse usque ab ejus fundatione. Alii vero, quamvis hujus dignitatis initia ad quintum usque sæculum distraxerint, negarunt tamen probari ullo modo posse Ravennates Mediolanensi Ecclesiæ paruisse umquam: immo Mediolanensi ipsi quartum Christianorum sæculum vix atque ægre concedere videntur ejus metropolitice jurisdictionis exordiis. Nos vero utriusque opinionis examen de origine hujus prærogativæ in Ecclesia Ravennate ad caput tertium deferentes, questionem autem de origine clarissimæ Ambrosianæ metropolis integram doctioribus criticis relinquentes, satis nunc habemus auctorum negantium responsiones in medium producere, quibus allatas in superiori articulo contra libertatem nostræ Ecclesiæ rationes refelluntur.

9. Harum igitur prima, quæ cæterarum origo et fundamentum est, petitur ex forma regiminis Italie, cui contendunt aptari debere formam regiminis ecclesiastici. Quia ergo in duplicem vicariatum Italia omnis partiebatur, Romanum et Italicum, duplex tantum dicendus est fuisse ea in regione metropolitani, nempe summus pontifex, ut Romæ episcopus, et Mediolanensis antistes, ut episcopus civitatis quæ caput erat Italici vicariatus; et quemadmodum episcopi decem provinciarum suburbanarum papæ, ut eorum metropolitano, parebant, ita episcopi septem provinciarum Italicarum episcopo Mediolanensi, quos inter procul dubio Ravennas erat.

10. Qui sic argumentantur, ait Bacchinus, vel admitant necesse est ecclesiasticam Italiae hierarchiam quarti et quinti sæculi ab ea quam apostoli ibi stabiliverant longe dissimilem, vel fateantur eam non fuisse aptatam civilis imperii systemati (*Disser. de Orig. hier. eccl. part. II*), si illius auctores apostolos arbitrantur. Tempore enim apostolorum, immo neque per integra tria priora sæcula Italicum regimen formam assumpserat duorum vicariatuum, super quibus ædificium omne suum scriptores ceteroquin peritissimi construxerunt. Italiam a Sicilia ad Alpes Cottias diviserat Augustus, testibus Plinio (*Lib. III cap. 5*) et Tacito (*An. lib. V cap. 11*), in undecim regiones sub unico præfecto: singulis tamen suum tribuisse prætorem credidit Pancirolo (*Ad. Not. Imp. Occid. c. 49*), præter decuriones, qui in civitatibus Italicis Romani senatus imaginem præseferebant, et duumviros, qui consules representabant. Forma isthæc regiminis Italici ab Adriano Cæsare immutata est in quatuor præfecturas, atque earum quilibet singulis consularibus attributa. Rursus novum induxit gubernationis systema in Italiam Aurelianus, si Pancirolo fides (*Ubi supra*), qui argui posse ex Spartiano arbitratu est, sub uno correctore omnem hanc regionem tunc revocatam. Ex Vopisco autem (*In Tacit. ap. Bacch. ubi supra*) conjicit Bacchinus, indicia quatuor consularium non obscure apparuisse sub Tacito Augusto. Quæ omnes variorum regiminum species cum longissime distent a specie vicariatuum Romani atque Italici, illæque ab apostolorum ævo tria integra sæcula, et amplius occupent, repetere liceat, vel Apostolos non efformasse ad normam imperii hierarchiam ecclesiasticam in Italia, vel eam quæ vigeat quarto et quinto sæculo toto celo distasse ab apostolica institutione. Nutante igitur opinionis de Ravennatis Ecclesiæ suffraganeitate præcipuo fundamento, corruat opus est opinio ipsa, quæ nulla alia enimvero solida ratione fulcitur.

11. Quarto solummodo ineunte sæculo imperium universum divisit Constantinus Magnus in quatuor præfectos prætorio, quorum præfectus prætorio Italiae Africam, Sardiniam, Corsicam, et Siciliam cum insulis adjacentibus moderabatur præter Italiam ipsam, quam per laudatos vicarios regebat, alterum Romæ, Mediolani alterum residentem, cum ea Italicarum provinciarum partitione superius a nobis indicata (*Zosim. Hist. lib. II. ap. Bacch.*). Hæc autem ipsa Constantini Magni partitio Romani dominatus quot ab Augustis successoribus passa est vicissitudines! Quot provinciarum Italiae commutationes, commutationes, variasque distributiones! Consulat qui super hac re plura cupit, quæ Bacchinus (*Ubi supra*), quæ auctores centum veteres æque ac recentiores fusius scripserunt. Ne quarto igitur quidem sæculo ordinem hierarchicum Ecclesiarum Italicarum aptatum fuisse imperii systemati suspicari licet inter tot humanarum rerum perturbationes. His accesserunt Arianae heresis tempora, quibus et præcipue Constantio Constantini filio imperante, omnes pene Ita-

lice Ecclesiæ turbatae, confusæ, atque eversæ fuerunt: adeo ut a veritate, ut ego quidem opinor, aberraret, qui ejusmodi ætate turbulentissima tributas a pontificibus summis fuisse assereret Mediolanensi episcopo septem Italiae strictè sumptæ provinciarum Ecclesias, maxime quia hæresi in Italia eo ipso sæculo adhuc debacchante, jam metropolitica instans præfulgebat Aquileiensis antistes, ut apud omnes in comperto est. Quæ ergo conjectura, quæ ratio superest pro Ravennatis Ecclesiæ subjectione?

12. Subscriptiones autem concilii Sardicensis innuere quidem aliquo modo possunt, inductam jam et firmatam Italicarum provinciarum distinctionem, quo tempore idem concilium celebrabatur, scilicet circa medium sæculi quarti, pluresque annos, postquam Constantinus vicariatuum Urbanum ab Italico distinxerat; ac propterea ad eam distinctionem fortasse indicandam addi potuit ab episcopis septem provinciarum, qui concilio interfuerunt *et ab Italia*. Verum frustra ab hoc addito emendicarunt doctissimi viri indicium vel prætextum effingendi Ecclesiam Mediolanensem omnium Italici vicariatus Ecclesiarum metropolitana non solum ipso sæculo quarto, verum etiam, et multo magis sæculis præcedentibus. Primo in dubium revocare jure possemus, utrum *et ab Italia* ad Mediolanensis vicariatus provincias designandas additum fuerit: primo quia eam denominationem ab Augusti ævo obtinuerat, ut pro Italia toto terrarum orbe cognoscebatur omnis ea regio quæ, ut supra inuimus, hinc ab Alpibus Cottias, illinc a Siculo mari circumscriptur, cum ante Augustum Gallie Cisalpinæ nomine tractus, qui ab Alpibus ad Rubiconem fluvium, Italiae vero, qui a Rubicone ad Siciliam pertinebat, ubique appellaretur (*Strab., Polyb. Cluver., ap. Bacch. ubi supra*). Secundo quia ab ipso Sardicensi concilio non obscure declaratum est quid ipsum intelligeret nomine *Italiae*, nempe non vicariatuum tantummodo Mediolanensem, sed universam Italiam, et præcipue provincias suburbicarias; epistola enim ad Julium R. P. ita eum hortatur: *Tua autem excellens prudentia disponere debet ut per tua scripta, qui in Sicilia, qui in Sardinia, qui in Italia sunt fratres nostri quæ acta sunt, et quæ definita, cognoscant* (*Inter Hilarii fragm.*). Nam si ad fratres, qui in Italia erant, id est ad episcopos tantum vicariatus Mediolanensis animum tunc intendisset concilium, omnes alios exclusisset a scientia actorum, et decretorum suorum, qui in Campania, Brutiis, Umbria, cæterisque Romani vicariatus provinciis residebant episcopi; immo eos ipsos solummodo pontifici suggessisset, qui Synodo interfuerant cum imaginario Italiae metropolitano, tacuisset vero eos qui abfoerant provinciarum vicariatus Romani, quorum vix unum aut alterum inter Patres Sardicensis reperimus.

13. Tertio quia neque Athanasius, et quod magis ad rem facit, neque ipse Constantinus Magnus rationem semper habuerunt hujus strictioris Italiae denominationis, qua solum Mediolanensem vicariatuum

respiciebatur. Alter enim in libro de Synodis Piceum annuarium, quod inter Romani vicariatus provincias certissime numerabatur, tamen *Italia* vocabulo appellat, cum sit: *Arminum urbs Italiae*; in Picens enim hanc situm fuisse urbem, eaque ratione ad Romanam provinciam metropolitana pertinuisset ejus episcopum, non tamen ad Ravennatensem, omni conatu probare natus est cardinalis Norisius (*Dissert. de v. syn.*). Constantinus vero Augustus scribens apud Eusebium super celebratione Paschatis: *Mitro*, inquit, *et equum omnes recteque iudicaverunt, quod et vobis placitum esse exponendi, ut scilicet quod in urbe Roma, perque omnem Italiam, Africam, Egyptum, etc., concordis sententia observatur, id vestris quoque prudentibus libentibus univitis amplectatur.* Ex quibus verbis luce meridiana clarius colligitur, eod per omnem Italiam in sensu Constantini extendendum esse tam ad septem vicariatus Mediolanensis quam ad decem Romani provincias, prout nichilominus ab omnibus extenditur.

13. Quarto demum quia longe etiam post ad scitum Italiae duorum vicariorum magistratum, *Italia* vocabulum pro integra regione quam uterque vicariatus complectebatur usurpatum fuit. Sic leg. 43 Codicis Theodosiani, quae est de Accusationibus, et l. 2, de integri Restitutione, omnem simul Italiam a reliquis imperii regionibus distinctum legimus; l. 4, de Desertoribus, et l. 9, de Extraordinariis, integer tractus ab Alpibus ad mare Siculum nomine Italiae indicitur. Praeterea Campania, Tuscia, Picenum, Samnites, Apulia, Lucania, Bruttii, Calabria, velut Italiae provinciae. 7, de Indulgentia debitorum, immo aedificaria et suburbicaria Italiae provinciae appellantur. Leg. 9 et 43, et iudices, consulares, correctores, vicarii ipsarum provinciarum, iudices *intra Italiam* indistincte dicuntur. Quare cum prorsus aut aequivoca foret, et Constantino imperante, et post Constantinum, *Italia* denominatio, vel potius pro universa Italiae regione acceperetur; frustra ab hujusmodi denominatione suffragium petierunt critici doctissimi, ut distinctionem regiminis provinciarumque distributionem firmarent, multo minus ut formam ecclesiastici regiminis ante et post Constantinum ad duos Italiae metropolitano contraherent.

14. At enim, aiunt, litterae illius Athanasii epistola ad Solitarios, quae et Italiae denominatione indigitat provincias Mediolanensis vicariatus, et Mediolanum ipsum Italiae metropolim. Esto. Sed quis illic pro ecclesiastica episcopi illius jurisdictione super septem provincias, praesertim vero tribus aere nostrae superioribus saeculis? Sane qui diligentius Athanasii verba attenderit, alterum ex his sensum illi praeserferre inveniet; aut enim nullo modo Mediolanensem episcopum ibi metropolitano intelligit S. doctor, aut non omnibus vicariatus provinciis eum praesidere existimat. Et revera non ait Athanasius *Dionysius Mediolani metropolitano Italia*, quemadmodum de Lucifero Calaritano, *Lucifer metropolitano episcopus Sardiniae*. Verum cum immediate post *Luciferum* ap-

pellat *Dionysium*, ipsum nominat, ut simplicem episcopum, Mediolanum autem, ut Italiae metropolim, *Dionysius episcopus Mediolani*, quod et ipsum est metropolis Italiae. Et ille fortiter addidit Athanasius, ut sicuti urbem *Trevirim* dixerat Galliarum metropolim, ita et Mediolanum metropolis Italiae solitaris suis agnosceretur, cum jam eo quo ad illos scribebat tempore et locum habuisset divisio Italiae in duos vicarios praefecti praetorio, atque apud multos invaluisset stricta denominatio Italiae respectu ad provincias Mediolanensis vicariatus. Si autem de metropolitibus ecclesiasticis ibi loqui velis Athanasium, videas opus est, utrum eo *Italia metropolis est*, intelligendum sit de omnibus Italiae stricte sumptae provinciis, an de aliqua tantum ejus parte; verba enim quod et ipsum est metropolis Italiae aequè interpretari possumus in primo ac in secundo sensu. In primo sensu explicata complecterentur, ut diximus, septem Italici vicariatus provincias; in secundo sensu explicata significarent, Mediolanum unam esse ex ecclesiasticis Italiae metropolitibus: qua ratione alias metropoles non excluderet Athanasius, immo potius admitteret in ipso vicariatu Mediolanensi. Quod autem fortasse verius in hoc secundo sensu accipienda sint allata verba, quod et ipsum est metropolis Italiae, patet ex comparatione, qua Mediolanum cum Treviri confert Athanasius: dixerat enim *Paulinus Trevirorum ac Galliarum metropolis est*, et inde *Dionysius episcopus Mediolani*, quod et ipsum est metropolis Italiae. Sicuti ergo Treviris unica tunc non erat Galliarum metropolis ecclesiastica; vigeant enim primis etiam Christianorum saeculis *Arelatensis*, *Lugdunensis*, *Viennensis* metropoles; ita neque Mediolanum unica erat, aut ab Athanasio intelligebatur unica Italiae metropolis ecclesiastica. Parum ergo proflucunt laudati Scriptores tanti Patris testimonio abutentes, tum quia ejus verba nullo modo probant, tribus superioribus saeculis Mediolanensem episcopum fuisse septem provinciarum metropolitam, quod praecipue erat ex eorum sententia demonstrandum; tum quia ipsa Athanasii verba, vel interpretati non possunt de Mediolano, ut ecclesiastica metropoli, vel intelligenda sunt de Mediolano non tamquam totius Italiae metropoli, sed tamquam una ex metropolitibus Italiae.

15. Non majoris deinde sunt momenti ad subji-ciendam Mediolanensi episcopo Ecclesiam Ravennatensem, quae desumuntur argumenta ab epistolis divi Ambrosii, ita ut miremur valde, emanctae naris viros hujusmodi documentis plus aequo fuisse. Nam quod attinet ad Ambrosii epistolam, quae est ad Vercellenses, verba illa: *Confligo dolore, quia Ecclesia Domini, quae est in vobis, sacerdotem adhuc non habet, ac sola nunc ex omnibus Liguria, atque Emilia, Venetiarumque, vel ceteris fultis Italiae partibus hujusmodi eget officio*; ea, inquam, verba Sirmondus triumphantis in morem opinioni suae de Mediolanensi per Italiam metropolitane, summa sane confidentia aptaverat. An non, ait, abunde confirmat (Ambrosius)

omnes *Ulyrim, atque Emilia, Vauenturumque; vel A*
venturorum finitimarum Italiae partium Ecclesias ad
Mediolanensem Ecclesiam sollicitudinem pertinerent
(Sirm. lib. 4 Prop. cap. 8)? Sensit tamen utilitatem
Sirmundinae interpretationis cardinalis Novitius, qui
verborum Ambrosii intelligitiam scite consecutus,
Ambrosius, inquit, in epistola ad Verceilensem illarum
provinciarum destinavit, non quod contra sibi subje-
rent, sed quod uti viciniores, ac sibi notiores in
templum facilius adducere poterat (Nov. Diss. de v
syn. cap. 40).

17. Quia una doctissimi cardinalis responsione ab
 epistola ad Verceilenses expediti, ad alteram Vico-
 habentinam episcopo inscriptam procedamus. Com-
 mendo tibi, *filii*, ait S. doctor, *Ecclesiam quae est ad*
Forum Corneli, quo eam de proximo interuenis pre-
quantur, donec ei ordinetur episcopus: occupatis die-
bus ingruentibus Quadragesima tam longe non possum
excurrere. En tibi Ecclesia Imolensis dubio procul
 Mediolanensi suffraganea, cum pro ordinatione epi-
 scopi ab Ambrosio pendeat, et ejus visitationi sub-
 jaceat; immo Vicohabitina quoque ipsa, tum quia
 filii titulo episcopum interpellat Ambrosius, qui sub-
 jectionis titulus est, tum quia quinquaginta fere post
 annos D. Petrus Chrysologus in consecratione Mar-
 cellini Vicohabitini fassus est, se contradicente
 Mediolanensi episcopo (ita enim interpretatur) pri-
 mum illud jurisdictionis metropolitice actum exer-
 cuisse. Cum autem Ecclesie iste Fori Corneli et
 Vicohabitinae in provinciis Emiliae et Flaminiae con-
 stituta fuerint, consequens est has provincias, ideo-
 que Ravennam etiam, eorum caput, Mediolanensis
 episcopi jurisdictionem sensisse.

18. Si Ludovici Antonii Muratorii sententiam de
 hac Ambrosii epistola consuleremus, forte illam du-
 biae fidei atque, ut aiunt, apocrypham celeberrimus
 auctor arbitraretur, ea ductus ratione, quod ibi Am-
 brosius filium appellat episcopum Vicohabitinum;
 titulum enim istum vitio vertit Muratorius. (Tom. II
Rer. Ital. pag. 15) diplomati D. Gregorii Magni dato
 ad Marinianum archiepiscopum Ravennae, quem
 S. ille pontifex *confratrem, filiumque charissimum*
 dicit; atque ob id etiam criminis inter apocrypha
 diploma illud amandavit, Hieronymum vero Rubeum,
 et Ferdinandum Ughellum levitatis insinulavit, qui
 documentum ejusmodi suis inseruerint historiis.
 Quod igitur Gregorio Magno summo pontifici non
 licuisse putat Muratorius erga Marinianum, quem
 ipse inter claustra monachum instruxerat, excolue-
 rat, dilexerat; licuisse d'cemus Ambrosio erga Con-
 stantinum, in quem nulla, quam sciamus, ei erat
 paternitatis ratio, nisi forte Metropolitani, si adver-
 sariis credimus. (*Joan. Diacon. Vit. S. Greg. lib. III. c. 7;*
D. Greg. lib. IV. epist. 5)? Ubi vero legimus metro-
 politanum comprovinciales episcopos filii nomine
 appellasse? Sed ista nitamur, quae ad rem nostram
 minime conducere videntur. Hisce autem ac simili-
 bus in D. Gregorii litteras cl. Muratorii objectioni-
 bus alibi a nobis satis, ut putamus, factum est.

19. Respondenti vero criticorum nostrorum argu-
 mentali posse crediderim, quod etiam admittit
 veter Imolensis et Vicohabitina Ecclesia ali-
 quando subditas fuisse Mediolanensi; negari tamen
 posse quod inde inferatur Ravennatis quoque sub-
 jectionis. Leve enim et futile argumentum est in ven-
 tentia Daecholi (*Vbi supra*) ex forma et regimine
 civili particularum provinciarum consequentiam tra-
 here ad formam et regimen ecclesiasticum ipsarum.
 Longum esset documenta omnia proferre quibus
 probabilissimum tanti viri sententiam illustrari animad-
 vertimus, quorum tamen summa est: primo impro-
 babile prosum esse altissimum, et apostolicam
 Ecclesiae hierarchiam corrotam fuisse ad civilem
 provinciarum limites, qui modo continebantur,
 modo protendebantur, et juxta eorum regimini
 speciem, quam variatum milites fuisse indubium est,
 cum dum in unam provinciam unitas legatur, tum
 unam in duas divisum, modo altorum, quae cum
 praesidem habuerat, alterius provinciae praesidi ob-
 temperasse, modo aliis, inque frequentibus, obnoxia
 fuisse variationibus. Secundo, cum apostoli non ex
 divisione provinciarum imperii, sed ex gentium con-
 versione et Ecclesiarum fundatione eorum hierar-
 chiam metiri fuerint, ut ipse Daecholus iura erudi-
 tione fuisse probavit (*1 et 2 part. Vbi supra*), nosque
 in 3. cap. breviter innuimus; ideoque non ex limiti-
 bus, non ex gubernio, non ex materiali tractu pro-
 vinciarum, ideoque non ex una, vel altera civilis
 provinciae civitate, deduci potest, vel debet illius,
 vel alterius Ecclesiae subordinatio ad aliquam metro-
 politanam, praesertim primis aere nostrae periodi,
 quibus non omnes civitates Christi fidei statim adhae-
 serunt, non omnes, licet ad Christum converte,
 episcopatum obtinuerint, non integris civilibus pro-
 vinciis, sed multiplicibus populis in circuitu ad Chri-
 stum lucratis, Ecclesiaeque a se fundatis apostoli, et
 discipuli Christianas provincias metiebantur.

20. Verum ad hominem omnis respondendum est
 interpretationi contra Ravennates allatae verborum
 D. Ambrosii; et primo dicendum, nullum omnino
 indicium, quod aut certum, aut probabile sit, Am-
 brosianis verbis subesse, episcopi Imolensis ordi-
 nationem seu consecrationem a Mediolanensi pen-
 dere; neque enim ait S. doctor, *donec ei ordinetur,*
sed ipsebetur episcopus, sed simpliciter Ecclesiam
 illam Vicohabitina commendat, *donec ei ordinetur*
episcopus, quae commendatio ex charitate promanans,
 cuiusque episcopo, ut statim observabimus, con-
 veniret. Secundo, quod vero attinet ad visitationis
 munus quod sibi is verbis vindicare videtur Ambro-
 sius in Ecclesia Imolensi: *Occupatis diebus ingruen-*
tibus Quadragesimae tam longe non possum excurrere;
 facile patebit Ambrosii tempora consideranti, visita-
 tionem illam non metropolitice jurisdictionis, sed
 apostolice praedicationis, et legationis signum, et
 opus in eo fuisse. Meminisse hic autem oportet, quae
 de haereses Arianae cladibus superius leviter attingi-
 mus, Italiae fidem corruptam, disciplinam sursum

versum turbatam, plurimas Ecclesias catholicis episcopis spoliatas, ab lupis Arianis invasas. Est qui credat, Auxentii Mediolanensis usurpatione, tunc primum provinciam Ecclesiasticam Mediolanensem coaluisse, non paucis Italiae circumquaque episcopis in sensum, et in conciliabula heretici illius convenientibus, ut Augustorum Auxentii et hæresis fautorum minis se eriperent, exsilia et mortes evitarent (*Bacchin. ubi supra*). Hanc miseræ Italiae faciem non paucis annis confirmarunt, etiam post Constantii imperatoris obitum, tum Juliani Apostatæ infeliciora tempora, tum Arianorum præpollens tyrannis, tum Justinæ Arianae imperatricis favor, Damaso pontifice cum secunda ab eo Romæ celebrata synodo, anathematis et depositionis fulmina contra Auxentium nequidquam intorquente.

21. Porro post Auxentii seram mortem Mediolani Ambrosio episcopo constituto omnia ad fidem rectam Italia convertitur, ut testatur D. Hieronymus (*In Chron. ad an. 11 Gratiani*), et de semetipso Ambrosius loquens: *Dissensionum omnium procella defervit: cuncti sæcularis cupiditatis ardores, æstusque omnes, quibus Italiae populus per Judaicæ olim Arianae proximæ levitatis incendia coquebatur, sereno jam epigramine temperat* (*Ambros. Comment. in Luc. lib. ix cap. 20*). Nam cum episcopali infula apostolatam et sanctæ sedis legationem assumpsit Ambrosius, per-versasque circumiens Italicarum provinciarum Ecclesias, prædicatione, disputatione, doctrina, labore, contentione omni catholicam fidem restituit, Ecclesias reparavit, Arianos lupos qua eiecit, qua in legitimis pastores convertit, qua novos episcopos constituit. Ex quo factum coniecerunt aliqui ut quæ jurisdictio metropolitica sub invasore Auxentio illegitime irrepererat, sub vero apostolo ac patre sanctificata confirmaretur super Ecclesias variarum provinciarum ab eo ad fidem restitutas. Cui opinioni neque repugnemus, neque annuimus.

22. Nos autem Ambrosii apostolatam prosequimur, illique, et pontificiæ, quaungebatur legationi, non metropoliticae dignitati acta ejus in Ecclesia Imolensi, atque etiam, si placet, in Vicohabentina tribuimus. Ambrosius vero in alienis provinciis, et in alienis Ecclesiis prædicationis, visitationis et ordinationis munera exercuisse, mirabitur nemo, qui ecclesiasticam historiam tantisper calluerit. Centum hæc historia suppediat episcoporum exempla, quibus populorum, et Ecclesiarum etiam propriæ curæ non commissarum cura alte inerat animo, ac propterea sive apostolica legatione fungentes, vel alio quovis legitimo titulo illas visitabant, synodos ibi celebrabant, episcopos ordinabant, vicinioribus, seu principalioribus commendabant. Quis est autem qui nesciat Eusebii Vercellensis, Osi Cordubensis, Pictaviensis Hilarii et Luciferi Calaritani, per Orientem itinera, labores, celebrata concilia, episcopos consecratos? Quis Cypriani epistolæ pro Galliarum Ecclesiis, Theodoretæ pro Africanis ignorat? Athanasium legimus Damaso pontifici veluti succensere, qui Medio-

lanensi Ecclesiæ, Auxentio pulso, non consuleret, scripsimus dilecto Damaso episcopo magnæ Romæ contra Auxentium invasorem Mediolanensis Ecclesiæ. . . . miramurque, cur nondum depositus ejectione sit ex Ecclesia (*Athan. epist. synod. ad Afric.*). Cyrillum vero Alexandrinum, cui damnati Nestorii causa Orientales universos, ipsumque juniorem Theodosium insensos reddiderat, nihilominus centies protestantem audimus, sibi omnium Ecclesiarum, non suæ tantum, curam habendam esse. Hauserat ille fortasse zelum istum apostolicum ex Cypriano, qui ad Stephanum Romanum pontificem scribens de Ecclesia Arelatensi, quam Martianus ex Novatiani secta episcopus infliciebat, asserere non dubitavit, Cui rei nostrum est consulere, et subvenire, frater charissime, qui divinam clementiam cogitantes, et gubernandæ Ecclesiæ libram tenentes, etc. Nempe sua quoque interesse debere Ecclesiæ Arelatensis bonum, zeli et charitatis causa iudicabat sanctissimus antistes, pontifici autem Stephano id incumbere, supremæ jurisdictionis in universam Ecclesiam potestate et auctoritate.

23. Apostolum igitur, et pontificium legatum agens Ambrosius, inter tot Ecclesias, quas vel ad fidem revocaverat, vel episcopis donaverat, hisce beneficiis cumulare facile potuit Inolensem quoque et Vicohabentinam, fortasse Arianorum labe prius infectas, vel præpotentia episcopis spoliatas, quamvis ad suæ ditionis jura minime spectarent. Porro dubium omne tollit quorundam scriptorum assertio de Ambrosii pontificia legatione, qua Damasi et Siricii summorum pontificum vices gerens, ea omnia peragere licite et valide potuit in hisce Ecclesiis, quæ cæteroquin non potuisset. De hac legatione dubitare haud licet, si Ecclesiæ etiam primorum sæculorum disciplinam, si sacros canones inspiciamus: præcipue vero id dubitare non licet auctoribus illis, inter quos Bacchinus, Thomassinus et alii, qui nullum in Italia metropolitanum fuisse, præter Romanum antistitem, omnibusque illum hujus regionis Ecclesiis præfuisse, non tamquam primatem solummodo, sed etiam tamquam immediatum archiepiscopum, per tria vel quatuor priora sæcula mordicus senserunt et docuerunt; omnium enim prudentiorum criticorum opinio est, si quando vel aliene provincie Synodo præesse episcopum aliquem, vel aliene Ecclesiæ novos episcopos ordinare, aut quemcunque alium jurisdictionis actum emittere legimus, non nisi pontificia auctoritate id factum, vel apostolica legatione, esse credendum. Quapropter cum Paulino Antiochiæ episcopo consecrationis benedictionem impertitus fuerit Lucifer Calaritanus, illum legatione Romana munitum asseruit Christianus Lupus; eoque ministerio insigniti etiam creduntur Eusebius Vercellensis et Hilarius Pictaviensis.

24. Verum de D. Ambrosio diserte id asserit Franciscus Ballarinus ex antiquo Breviario Patriarchico, quod Comensi Ecclesiæ usque ad Clementis VIII tempora in usu fuit: *Beatus Ambrosius temporibus Da-*

masi papa et Theodosii imperatoris Ecclesiam Mediolanensem regebat, apostolica fungens legatione, qui et vicinarum regionum Liguria, Emilia, Venetia, Rhetiarumque, et Alpium Cottiarum Christianis praeerat, quo per superiorum temporum calamitates episcopis destituti fuerant. Idem Benedictus Jovius, idem Christianus Lupus nuper citatus crediderunt. Cui assertioni vim quidem maximam addit res Syrmii gesta, atque a Baronio ad ann. 330 relata, multoque prius a Paulino in Vita Ambrosii. Defuncto Syrmii episcopo, orta est contentio inter catholicos et Arianos super novo eligendo pastore. Catholicum illi, Arianum isti petebant, et his quidem adhaerebat Justina haeretica imperatrix. Re ad Ambrosium delata, occurrit S. doctor, et catholicum episcopum eligi curat, electum Anemium consecrat. Syrmium dubio procul caput erat Illyrici, atque etiam ecclesiastica metropolis: igitur in illius Ecclesiam nullum jus acquisitum fuerat episcopis Mediolanensibus. Quapropter acta electionis et ordinationis Anemii non nisi legationi apostolicae, cujus facultatibus utebatur Ambrosius, veniunt tribuenda. Concludendum igitur ex epistola S. doctoris ad Vicohabentinum falso erui Imolensis episcopi vel ordinationem, vel approbationem, ejusque Ecclesiae, itemque Vicohabentinæ subjectionem, eoque minus Ravennatensis.

25. De tumido Schelstratii argumento, quo Mediolanensis jurisdictionem amplificare conatur ex concilio et epistola synodica Eusebii ad Leonem Magnum, pauca adhuc supersunt hic delibanda. Quamquam ubi dixerimus Schelstratium hoc concilio, hisce litteris gloriari, ut ostendat quæ fuerit amplitudo Mediolanensis metropolis ante institutos Ravennatensis et Aquileiensis Ecclesiarum metropolitans; gloriosum istud argumentum per se statim evanescet omnino, tum quia synodo illi vix unus, et forte ne vix quidem ex tot Aquileiensis provinciae episcopis interfuit, adeo ut ex illorum praesentia nequiverit ad suffraganeitatem illius provinciae consequentiam trahere; et quod mirabilis est, id notavit, et fassus est loco citato ipse Schelstratius iis verbis: *Hicque Histria et Venetia provincia dumtaxat deesse dignoscitur, quibus exceptis in reliquis Italia regiones Mediolanensis episcopus tanquam Italiae metropolitans jus obtinebat.* Unde ergo factatae amplitudinis argumentum habet synodus Eusebiana ante institutum Aquileiensem metropolitam? Tum etiam quia synodus isthæc Mediolanensis habita fuit medio sæculo quinto, anno scilicet 451, ut in Baronio, Binio, aliisque scriptoribus videri potest. Aquileiensis autem Ecclesia, testante ipso Schelstratio, sub Damaso papa ad metropolitancam dignitatem evecta creditur (de qua opinione legendus Bernardus Rubeus, qui Aquileiensis Ecclesiae jura, doctissimo edito opere, nuper vindicare contendit), nempe fere integro sæculo ante celebratam synodum Eusebianam. Ravennatensis vero viginti saltem jam annos eadem præfulgebat prærogativa, scilicet ab anno 431, ut Tillemontius, et forte multo ante, ut alii arbitrantur, sed indubie

A quidem Petro Chrysologo eam moderante, ut omnes ad unum conveniunt. Qui S. doctor cum ad superos evolasset anno 431, et cum episcopum Vicohabentinum in præcedentibus D. N. J. C. Natalitiis consecrasset, immo anno 446, sanctum quoque Projectum Imolensem episcopum (de quibus rebus omnibus in tertio capite fusius dicemus), evidens est eum jam metropolitancum induisse ante synodi Mediolanensis celebrationem. Ubi igitur amplitudo illa, a Schelstratio factata, ex hujusmodi synodo ante institutos Aquileiensem et Ravennatensem metropolitans?

26. Fatendum est ergo ne per synodum quidem Eusebianam, aut per epistolam ejus synodicam contra libertatem Ravennatensium quidquam probari posse. Quod si eam ab episcopis Placentino, Brixillensi, et Rhegiano subscriptam quis objiciat, atque inde argumentum instauret, Emiliae provinciam, cujus civitates erant Placentia, Brixillum, et Rhegium, Mediolanensi episcopo paruisse, atque adeo Ravennam Emiliae caput, saltem ante acceptum pallium archiepiscopale, eadem subjectionis nota laborasse; multiplices occurrunt æque magni ponderis responsiones.

27. Et primo quidem dubitatum est a quibusdam, an synodus hæc Eusebii provincialis fuerit, scilicet solius provinciae Mediolanensis synodus. Baronius, Ughellus, alique illam provincialem arbitrati sunt, omnesque suffraganeos episcopos ad eam convenisse, litterasque synodicas proprio nomine signasse. *Exstat quidem, ait Baronius, de his epistola synodalis omnium comprovincialium episcoporum subscriptionibus consignata.* Negant tamen Ticinenses scriptores, qui patriam Ecclesiam speciali libertatis privilegio a primis usque sæculis donatam volunt; negant, inquam, Crispinum Papiensem episcopum, cujus subscriptio legitur ad epistolæ calcem, concilio interfuisse, ut Mediolanensis suffraganeum, multasque rationes in medium afferunt, quas criticis examinandas relinquimus. Idem sentiunt Comensis Ecclesiae historici atque patriarchatus Aquileiensis amplificatores, quibus persuasum fuit Comensem episcopum, alterum ex praesentibus Eusebianæ synodo, numquam Mediolanensem, semper vero Aquileiensem in archiepiscopum suum agnovisse. Accedunt Ravennatenses ad negativam sententiam, asserentes Brixillensem, Rhegiensem et Placentinum episcopos Emiliae, synodo Mediolanensi interesse nullo modo potuisse, ut suffraganeos; vel enim a primordiis rei Christianæ Emilia omnis episcopo Ravennati addicta fuit, vel quinto tantum sæculo nostra hæc metropolitica in Emilia dignitas emersit. Evidens est numquam tres illos episcopos inter Mediolanenses suffraganeos numerari posse, cum ab omnibus utriusque sententiæ de initiis hujus dignitatis auctoribus admitti nequeat, neque admittatur, dimidiata Emilia, aliquas ex ejus Ecclesiis Mediolanensi datas, alias Ravennati, contra universalissimam omnium hypothesim, scilicet hierarchiam ecclesia-

atque ubique aptatam fuisse hierarchiam civili, quod praesertim quarta et quinta aencla in particularibus Italiae provinciis fieri coepisse existimat, cum plerisque criticis abbas Ruoshinius. Si igitur nostri illi Aemilii episcopi synodum Eusebiana passierunt, litterasque ad Leonem Magnum consignaverunt, non ideo de Mediolanensi provincia credendi sunt, neque per consequens illa synodus habenda est mere provincialis.

28. Urget secundo non leve etiam phaleris animadversio. Si enim dicamus ad hanc synodum omnes convenisse provinciales, nullos autem alterius provinciae Ecclesiasticos episcopos, admittendum necessario erit in regiminis ecclesiastici ordinis absurdum non exiguum, truncatas scilicet non paucas Italiae provincias, confusamque ut cum maxime quae pulcherrima erat in illis Ecclesiae partibus hierarchiam; provincia enim ecclesiastica Mediolanensis primorum saeculorum composita dici deberet ex tribus Aemilii episcopis, ex duobus Rhetis, ex totidem Alpium Cottiarum, ex uno Venetiarum praeter Liguria episcopos: quod apud criticos omnes absurdissimum esset, iuxta nuper allatam eorum de hierarchia ecclesiastica sententiam.

29. Advertendum tertia ad hanc ipsam Eusebii synodum missos fuisse a Leone Magno legatos Abundantium et Senatorem. Cui quidem apostolicam legationi, quatenus vera fuerit, tribui commode potest convocatio ad Eusebii conventum aliquot episcoporum alienae provinciae, quemadmodum non paucis exemplis probari potest, id nec novum, nec inusitatum fuisse. Eustachius ipse a S. Ubaldo, propugnans contra cl. Muratorium diploma Attonis episcopi Vercellensis, lectum in synodo Mediolani habita an. 945, sub Olrico archiepiscopo, animadversionem huiusmodi nobis suppeditavit: cum enim inter suspicionis notas, quas Muratorius in hoc diploma congesserat, illam diffunderet de praesentia isti synodo aliquot episcoporum qui non erant de provincia Mediolanensi, haec habet Eustachius: *Legatum pontificium concilio, de quo loquimur, praesidisse velim animadverti; intelligere hinc enim est sub metropolitani jurisdictione non comprehensos antistites potuisse ab eodem (legato) ad illud convocari.* Advertendum quoque censemus, eam ipsam ob causam, damnamus scilicet Eutychianae heresis, et epistolae magni Leonis ad Flavianum approbandae, alias in Occidente synodos coactas fuisse, et praecipue in Galliis, in Hispania et in Illyrico, omnesque istas non provinciales, sed plurimum provincialium nationales, a quibus similes huius nostrae Eusebianae fuerunt ad S. pontificem scriptae epistolae synodales. Quare nihil prohibet, immo ratio suadet, Eusebianam quoque non provincialem, sed nationalem fore appellandam, opinandumque aliquot ex aliis Italiae provinciis episcopos ad eam vocatos fuisse fortasse a Leone Magno legatis. Et revera Natalis Alexander huius opinionioni suffragari videtur, cum ait convocatum ab Eusebio diocesanos Italiae conventum, quod certe et

A mandato Leonis, et nuntiorum apostolicorum auctoritate fecit.

30. Neque nobis stomachum moveat Eustachius a S. Ubaldo inani illa nominis conspersione interpretatione, qua sub huiusmodi appellatione cadere dicat episcopos tantum suffraganeos, ideoque cum in laudata synodica conspersione appellat Eusebium, quos ibi subscriptos videmus, hos ejus suffraganeos fuisse omnes. Nam in meridiana haec talia obiectum tenemus arbitramur, quando plena omnia sunt vetera Petri monumenta isto conspersione vocabulo, vel cum de alterius provincia, vel cum de aequali, vel cum de inferiori, aut superiori episcopo loquuntur. Consulatur pro quibus D. Cyprianus, qui epistola ad Stephanum Romanum antistitem, Gallicanos diserte vocat conspersiones suos. Verum in re adeo evidenti grave est distius immerari. Quare argumentum absolvimus, et quia Eusebii concilium probari non potest provinciale, concludendum est frustra praesentia episcoporum Aemilii, illorum suffraganeitatem conjectari.

31. Ceterum duo adhuc consideranda super haec ipsa praesentia nobis supersunt, alterum quod primis Ecclesiae saeculis, et fortasse etiam aliquot posterioribus praesentia isthuc episcoporum alienae synodo certum indicium subjectionis non erat; alterum, quod etiamsi vere tres illi Aemilii episcopi tunc fuissent Eusebio suffraganei, non ideo posset idem argui de Ravennate Ecclesia ante acquisitam dignitatem archiepiscopalem. Primum quod spectat satis habemus ad concilia prioris illius et posterioris etiamtatis oculos convertere, ut de propositionis nostrae veritate certiores fiamus. In concilio Arelatensi primo contra Donatistas, Constantini magni cura celebrato, notum est, quot ab diversis totius Occidentis provinciis adhaerant episcopi, quos certo certius Arelatensi non dixit suffraganeos. Sub Liberio papa aliud in eadem civitate habitum est concilium, nec tamen omnes qui illuc confluxerant Ecclesiae pastores, atque inter eos Paulinus Trevirorum, Saturninus Arelatensem metropolitani habere. Simus Ostium Cordubensem, Eusebium Vercellensem, Hilarium Pictaviensem, Aegyptiacis atque Orientalibus conciliis assistisse; ideoque vel Alexandrini, vel Antiocheni episcopi comprovinciales vocabuntur. Tandem Aquileiensem synodum in causa Palladii sub Valeriano episcopo composuerunt tum Itali, tum Africani, tum Gallicani praesules, penitus ab Aquileiensi jurisdictione exempti: secus Mediolanensis ipse pastor Ambrosius, qui et ipse intererat, Valeriano subditus foret censendus.

32. Neque obijcias cum Baronio (ad an. 384) Aquileiensi concilio praefuisse Ambrosium, et quamvis Valerianus primus sederet, primus subscriberet, id aetatis et ordinationis prerogative concessum, qui primorum conciliorum mos fuerat. Nam etiam morem istum facile concedamus, licet non semper et ubique observatum: tamen eadem facilitate negamus morem istum spectasse metropolitano, apud quos

synodi habebantur, vel eorumdem praesides, quemadmodum, cum Loque Allatio sentit Petrus de Marca, ostendens, citatis canonibus Apostolicis 35, Antiocheno 9 et Bracaracens 24, si quando in conciliis episcopi confuso ordine sederent et subscriberent, metropolitanis tamen in eorum provinciis, et praesidibus conciliorum, priorem qualitas et subscriptionis ordinem servatum esse: ait enim Bracaracensis canon: *Consortato metropolitani episcopi primatu, ceteri episcoporum secundum auge ordinationis tempus alius alii sedendi deferant honorem*. Videant autem Mediolanenses, ne dum Ambrosium Aquileiensi synodo praefuisse pertinaciter contendunt, quamvis secundum a Valeriano et sederet, et subscriberet; in dubium et ipsi inducant, cum Eusebius synodi Mediolanensis, de qua modo agimus, praeses fuerit, licet prior sua subscriptione epistolam ad Leonem Magnum consignaverit; et nobis arma praestet contra iactatam ab eis sessionem in conciliis Mediolanensis antistitis supra Ravennatensem. Quoad exempla conciliorum post eam statum habiturum, sufficiat pro omnibus synodus Ticinensis celebrata an. 876, et quae deinde confirmata fuit ab alia synodo apud Pontigonem ejusdem anni (tom. II Concil. pag. 270). Illi autem Ticinensi synodo subscriperunt inter multos alios Mutinensis, Placentinus et Florentinus episcopi, qui certissime eo tempore non erant provinciae Mediolanensis. Praeterea superius memoratam Olisci synodum an. 945, ubi Bosio Placentinus, Sigifridus Parmensis, Wido Mutinensis, et alii alienarum provinciarum episcopi interfuerunt et subscriperunt. Praeterea alteram synodum, quam Ticini celebravit Anspertus archiepiscopus Mediolanensis an. 876, ubi, nullo presidente nec praesente apostolico nuntio, adfuerunt Mutinensis, Comensis, atque Aretinus, certissime non subjecti metropolitano Liguria. Ticinensem pariter alteram non adducimus an. 906 a Walperto archiepiscopo convocata, quam praesentia et subscriptione sua armavit episcopi Parme, Placentiae et Novicomit. Satis enim superius ex dictis innotescit, subscriptiones et praesentiam episcoporum alicui synodo non semper arguere eorum subjectionem. Solummodo pro coronide istius animadversionis addere liceat, in more fuisse apud antiquos primorum saeculorum archiepiscopos seu metropolitano, allato etiam provinciae episcopos in causis gravioribus ad proprias synodos vocare, ut ex canonibus Antiochenis atque ex notis Zonarae et Balsamonis conicit cl. Joseph Motta in aurea dissertatione de Jure Metropolitico num. 112 et seqq.

33. Alterum quod nobis erat propositum, postremo loco animadvertendum illud est, quod, licet Mediolanensibus concederemus suffraganeos eos Emiliae episcopos quos in Eusebii synodica scriptos reperimus, nullo tamen inde promanaret consequentia ad probandum, tam ipsam Emiliae, quam Flaminiam, et cum eis Ravennatensem urbem ante Eusebianam tempora metropolitano Liguriae obedientiam praestitisse, si quae de Foro Corneliensi et Vico habentina Eccle-

A sia num. 10 et seqq. superius coniecimus cum Bacchiniis, ad examen revocamus, namque tum quia prioribus saeculis regibus provinciarum ecclesiasticarum non potuerit finibus civilium provinciarum compari circumscripti, adeo ut limitata eorum civiles idem essent ac limites ecclesiastici; tum quia Arianum schisma ecclesiasticos Italian ordines perturbaverit et civitates illas a Ravennatis episcopi subjectione ad Auxentii Mediolanensis sequelam facile deessere potuerit in ea rerum omnium perturbatione, quam eodem ab Ambrosio in orthodoxa fide radiatratum benefactricem Mediolani Ecclesiam adhuc sub Eusebia prosecuta sint, licet proprio metropolitano jam restitutum ex pontificia decreta et imperatoria sanctione.

34. Exposita hactenus criticorum conjecturis quae ex regimine Italici forma, ex Athanasii et Ambrosii epistolis atque ex synodica Eusebii Mediolanensis derivantur, eas in praesens examinandas assumimus quia illis suppeditat argumentum negativum. De nullo alio, ingulant, Italiae metropolitano mentionem faciunt vetera monumenta, nisi de Romano ac de Mediolanensi in primis aevi Christianae temporibus; Ecolinus igitur omnes Italicae eorum altorutri fuerint subjecti necesse est. Notandum autem est suburbicariarum provinciarum parvotata descriptio, quae Romano pontifici, ut metropolitano, parebant, et quarum episcopos consecrabat. Has inter neque Emiliae, neque Flaminiae, neque Venetiae habet notula illa suburbicariarum provinciarum: quapropter cum neque Aquileiam, neque Ravennam adhuc Asiae metropoles per ea tempora invenimus, numerande profecto sunt inter Mediolanensis archiepiscopatus suffraganeas.

35. Contra huiusmodi negativum argumentum, quo omnes praeter Romanam et Mediolanensem, aliae metropoles excluduntur primis Ecclesiae saeculis, disserendum erit consulto in cap. 3. Interea breviter respondemus cum Bacchinio, idem negativum argumentum retorqueri posse contra Mediolanenses, cum neque de metropolitica eorum jurisdictione innegabile aliquid documentum proferant illa ipsa priora tempora. *Metropolitani in Italia ante Ambrosium nullus caris aegerat documentis*, ait Bacchinus, atque allata in medium antiquiora quae pro Mediolanensi metropoli facere videntur, omnia gravissime distringit, explicat, refellit. Praesertim vero in apocrypharum numerum amandare non dubitat, sarraticulas quasdam de S. Barnaba apostolo, quem Mediolanensis Ecclesiae institutorem primum, atque Italiae metropolitano effingunt. Nos autem in eam questionem sensum nostrum non immiscemus, neque praestantissime Ambrosiane Ecclesiae jura, praecminentias, ornamenta invidemus, praesertim postquam cl. Joseph Antonius Sextus traditionem patris Ecclesiae de adventu Mediolani S. Barnabae eruditissimis vindicis illustravit. Ravennatensis aequae illustri, aequae celebri Ecclesiae libertatem propugnans tantummodo; et satis pro nunc, superque

habemus, nullum profecto, vel minimum documentum antiquum, positum, et inalterabile, ut ipsi fassentur, immo nullum veteris scriptoris testimonium, nullum probabile indicium, ut jam ostendimus, Mediolanensibus superesse, quibus de subjecta sibi Ravennate Ecclesia vel minimum gloriarentur.

36. Quapropter omittimus ad trutinam vocare, quæ de consecratione aliquorum Emilie episcoporum, ac de nonnullis aliis jurisdictionis actibus illi magnificent, neque examinandum censemus, quibus auctoribus fidunt, quomodo vetusta aliquot verba interpretantur; longius enim ac proposueramus nostra protraheretur oratio. Unum est, in quo insistimus, nullum omnino vel tenuissimum probationis genus contra Ravennatem episcopum pro Mediolanense militare. E contrario autem aliquot positiva nostre exemptionis ab iactatæ servitutis iugo nos utique proferre possemus indicia, inter quæ præcipuum illud esset, Ravennates antistites ab Romano pontifice consecrari consuevisse, quos metropolitani Mediolanenses passi non essent, si ius metropoliticum supra Ravennatem Ecclesiam obtinuisset, juxta antiquissimam et inconvulsam Ecclesiæ disciplinam. Id probant S. Severi acta, qui ante Ambrosium; id aetia S. Petri Chrysologi, qui annos fere quinquaginta post Ambrosium, a Romanis pontificibus consecrati fuerunt: Petri Chrysologi, inquam, dummodo inceptæ ab S. hoc episcopo dignitatis metropolitice sententia, licet communissima, errori non sit obnoxia, de qua inferius. Alterum exemptionis istius nostre positum indicium exhibent subscriptiones, de quibus in sequenti cap. 2 conciliorum Romani I, sub Julio I, et Sardicensis, inter quas prior omnino occurrit subscriptio episcopi Ravennatis ante Mediolanensem: quod nequaquam fieri potuisset, si Ravennatensis tunc suffraganeus episcopi Mediolanensis fuisset: quemadmodum argumentatur Schelstratius ex subscriptione Valeriani ante D. Ambrosium in prænarata synodo Aquileiensi ad vindicandam per ea tempora hujus Ecclesiæ libertatem ab iugo Mediolanense. (Schelst. tom. II Antiq. Eccl. Dissert. 4, cap. 5, n. 8 et seqq.)

CAPUT II.

De litteris Clementis II Romani pontificis præeminentiam in conciliis Ravennati episcopo super Mediolanensem asserentis.

Non exiguum propugnate libertatis indicium est prærogativa sessionis quam in conciliis super Mediolanensem et Aquileiensem Ravennati archiepiscopo confirmavit Clemens II summus pontifex in synodo Romæ habita an. 1047, universa ipsa synodo antiquo Ravennatum juri suffragante. Nam si quando Ecclesiæ nostra Mediolanense jugum sublisset, illud in fervore questionis, toties, ut aiunt, Romæ excitatæ pleno ore jactassent archiepiscopi Mediolanenses, quod numquam Deo favente factum legimus, neque pontifices summi celeberrimo Ambrosii successori antistites nostros præposuissent, qui tali subjectionis signo notati fuissent. Dextram ergo pontificis in

A conciliari sessione Ravennatensi archiepiscopo confirmavit Clemens II, absente imperatore, sinistram vero illo præsentante, vetuitque Mediolanensi et Aquileiensi, ne in posterum super hujusmodi prærogativa questionem moverent. Clementis diploma retulit Ughellus in archiepiscopis Ravennatensibus, ubi de Humfrido archiepiscopo verba facit.

Ea res Mediolanensium animos adeo stimulavit, ut fabule nomine synodi, et Clementis iudicium, falsitatis vero nota ejus pontificis litteras commaculare non dubitaverint. Puricellius inter hosce obtrecciatores eminet in Vita quam descripsit Laurentii Litteræ. Hujus autem secutus est vestigia Eustachius a S. Ubaldo (Sect. 4, c. 11, n. 389), quem ab initio usque memoravimus. Quod spectat ad Aquileienses, hi Mediolanensium argumentorum viribus confisi, illis acquieverunt omnino, neque ulterius questionem persecuti, prout videri potest apud P. Bernardum Rubicum (Cap. 56), nihil pro suorum patriarcharum præeminentia vindicanda sunt conati. Retulit quidem cl. Muratorius (Tom. VI, ad ann. 1047) nescio cujus Dominici patriarchæ testimonium, scribentis se in possessione esse ad dexteram papæ sedendi, atque idem repetit in relata dissertatione de jure metropolitico laudatus Motta n. 51. Verum præterquam quod ne verbum quidem iste Dominicus fecerit, an ea prærogativa potiretur in concursu Ravennatensis archiepiscopi; nulla omnino, si fallor, de isto Dominico mentio apud Rubicum, neque invenitur in ullo ex catalogis Aquileiensi patriarcharum ad calcem ejus operis recensitis. Quare Mediolanensium scriptorum, qualiscumque auctoritatis ii sint, rationes ac testimonia, cum nusquam, quod ego sciam, a Ravennatibus perpensa fuerint, forsitan pro eorum levitate; id mihi consilium in animum venit, ut i. synopsis redacta hic repeterem, exutereque.

§ 1. Quæ faciunt contra veritatem diplomatis Clementis II.

37. Aiunt igitur Puricellius et Eustachius a S. Ubaldo, Clementinas litteras ab aliquo impostore in gratiam Ravennatis archiepiscopi concinnatas, quæ deinde, sicut Ravennæ in S. Vitalis bibliotheca, sic etiam Romæ in archivio Vaticano, unde illas hausit Ughellus, reconditæ fuerint. Baronius nullum verbum habet quo se eas probare insinuet, nullum pariter habet Norisius ubi illarum meminit. Hieronymus D Rubeus Ravennatum historicus, qui primus harum litterarum tenorem narravit, auctor est in hujusmodi diplomatibus suspectus, cum ad a. 426 aliud pro Ravennati episcopo produxerit Valentiniani III imperatoris, contra quod veluti undequaque suppositum debacchati sunt post Baronium pene omnes scriptores.

38. Plura autem Clementinæ confirmationis veritatem infirmant; et primo esse illam incredibilem demonstrat contrarium decretum, paucos ante Romanam Clementis II synodum in consimili concilio emanatum. In coronatione enim Conradi Salici, quæ an. 1027 a Joanne XIX papa celebrata fuit in Vaticano, Heribertus Ravennæ archiepiscopus dextram

Augusti apprehendens, cum pontifici ad altare se-
 denti præsentare præsumperat. Reclamantibus autem
 Mediolanensibus, tumultuque exorto, Conradus ipse
 publice pronuntiaverat archiepiscopo Mediolanensi
 officium illud præsentandi regis ex æquo et bono de-
 beri, utpote qui ipsius regis Italiam adeuntis conse-
 crationem coronationemque inchoaverat. Cujus dicto
 audiens pontifex prærogativam offerendi regem Me-
 diolanensi adjudicaverat, coactaque synodo vii idus
 Aprilis ejusdem anni confirmaverat, lege lata, ne
 in posterum archiepiscopus Ravennas se in negotiis
 pontificalibus præferre auderet Mediolanensi. Hanc
 autem narrationem derivant nostri auctores ab
 Arnulpho Mediolanensi scriptore, tunc manuscripto,
 modo typis edito doctissimorum Leibnitii primo, dein
 Muratorii opera, et notis aucto tomo IV Scriptorum
 Italæ. Ergo non pro Ravennate, sed pro Mediola-
 nense controversiam resolvit concilium. Idem scri-
 bunt Galvaneus Flamma, qui citat Henricum Barba-
 migram; Tristanus Calchus, Sigonius, Albericus de
 Rosate. Quam concilii legem credibilior reddidit
 possessio præsentationis novorum imperatorum,
 quæ certe stabat pro Mediolanense; nam Othone
 Magnum, teste ipso Sigonio, in æde prius divi Am-
 brosii consecratum, et corona ferrea redimitum, Ro-
 mam associavit iste archiepiscopus, illumque ponti-
 fici obtulit inungendum et coronandum. Eodem mu-
 nere functum etiam dicunt ipsum Mediolanensem
 anno 972, ex testimonio pariter Sigonii de Othone
 II scribentis: *Conventu peracto Romam ad tertiam im-
 perii Romani coronam accipendam, ipso archiepiscopo
 deducente, pergebat.* Qui ergo fieri potest, aliter sub
 Clemente II, anno 1047, sancitum fuisse, et Raven-
 nati collatam præminentiam, jam viginti retro an-
 nis pro Mediolanense decisam, hunc vero fuisse suo
 jure quesito spoliatum? Hoc certe fidem elevat Cle-
 mentinarum litterarum.

39. Porro Arnulphus prælaudatus, quem auctorem
 oculatum volunt prænarratæ historici de Clementis
 II electione, immo de Leonis IX ejus successoris
 pontificatu scripsit, neque ullum de Clementinis lit-
 teris verbum addit; facturus, si verè fuisset, nam
 scriptor ille neque ipsis Mediolanensibus archiepi-
 scopis pepercit. Quod majori nota dignum est, ex
 quo Arnulphus ipse narret a Nicolao II summo pon-
 tifice concessum subinde fuisse Widoni archiepisco-
 po Mediolanensi primo loco ad sui dexteram sedere
 in concilio Romano. Accedit quod idem auctor ita
 compositam asserit questionem in Conradi Salici
 inauguratione jactatam, ut postea omnis illa quie-
 verit controversia. Verum igitur esse non potest
 illam exarsisse iterum post Conradi inaugurationem
 usque ad tempora Arnulphi.

40. Quia vero in Clementino diplomate recensentur
 litteræ quædam Joannis papæ Symmachi succes-
 soris, quibus præcedentia in conciliis dabatur Ra-
 vennatensi; urgent argumentum Mediolanenses: si
 ergo litteræ istius Joannis, si diploma ipsum Cle-
 mentis II genuinum est, quomodo a dextris Nicolai

A II anno 1059 sedit Wido, a dextris Calixti II anno
 1122 sedit Othricus, archiepiscopi Mediolanenses?
 Gratianum adde, qui dist. 17 loquens de synodis a
 Symmacho papa celebratis, *Hoc quoque, ait, notan-
 dum est, quod in hoc concilio, et in alia synodo Sym-
 machi papæ ante Ravennatem episcopum Mediolanen-
 sis subscripsisse, et respondisse legitur, ex quo et sa-
 dis prærogativam ante eum habere colligitur.* Gratia-
 nus autem, qui suum decretum juxta Tritemium con-
 fecerat ab anno 1127 ad ann. 1151, apprime edoctus
 erat qui tunc temporis foret utrumque archiepisco-
 porum in synodis sessionis modus, quapropter lo-
 quendo de tempore præsentis habere, non de præte-
 rito habuisse, satis indicat eo vivente præcessisse
 Ravennati Mediolanensem, nullamque habitam de
 Clementis bulla rationem, quæ ideo si exstasset, non
 fugisset Gratianum. In synodis vero sublimiori loco
 sedere, ac priorem loqui, prout de Mediolanensi
 scriptum reperimus in conciliis Symmachi, præro-
 gativæ dignitatis indicium sapit, ut ex ipso Grati-
 ano, Glossa, Tiraquellio, Barbosa aliisque probare
 nituntur.

41. Videmus autem in tribus Symmachi conciliis,
 ann. 501, 502 et 503, habitis, duplici illo præce-
 dentis honore insignitum Laurentium Mediolani præ
 Ravennæ episcopo Petro: immo ille ipse synodi,
 immo Ennodius in earum defensione, Theodoricus
 rex ad easdem scribens, Baronius et Sigonius in
 ipsarum synodorum relatione, cum utrumque præ-
 latum memorant, primo Laurentium, tum Petrum
 nominant. Concilio etiam sub Agathone anno 680
 Romæ celebrato prior subscripsit Mansuetus Medi-
 olanensis, deinde episcopus Aquileiensis, tertio Theo-
 dorus Ravennas: quem fuisse verum subscribendi
 ordinem laudat cardinalis Norisius dissert. de v syn-
 nodo cap. 10. Tum in alio conventu anno 963, præ-
 sidente Joanne XII, et astante Othone I, Romæ ha-
 bito, ante episcopum Ravennæ sedit et subscripsit
 Walbertus Mediolanensis, referentibus Luitprando
 et Bino. Sedisse autem a dextris Nicolai II, et pri-
 mo loco subscripsisse Widonem an. 1059, ut dictum
 est, affirmat citatus Arnulphus, Galvaneus Flamma,
 Ughellus. Item in concilio Lateranensi sub Calixto
 II Othricus Mediolanensis dextram apostolici occupa-
 vit, ut ex eorum temporum scriptore Landulpho de
 S. Paulo eruitur, qui de Grosulano etiam anno 1103,
 et de Jordano anno 1116, archiepiscopis Mediolanen-
 sibus idem scribit, et ex eo Puricellius in Vita Lau-
 rentii Littæ cap. 23, n. 42. Verum quia non appa-
 reat synodo Nicolai II Ravennatem archiepiscopum
 simul cum Mediolanense interfuisse, neque a rela-
 tione Landulphi præcise argui possit an in conven-
 tu Calixti affuerit Ravennas, cum Othricus a dextris
 papæ sedere dicitur: ante occupat difficultatem Eu-
 stachius a S. Ubaldo, atque opinatur in iis conciliis,
 quia eorum primo 113 Patres, alteri 300 et amplius,
 et forsitan usque ad 426 interfuerunt, ideo creden-
 dum esse Ravennatem etiam interfuisse atque adeo sub
 Mediolanense, qui primus a dextris papæ erat, sedisse.

42. Alterum suspicionis argumentum contra veritatem Clementinarum litterarum ipse earum tenor Mediolanensibus præstat. Inscriptio enim *Clemens episcopus omnibus S. Ecclesie filiis*, pariterque conclusio *bene valete*, non eis aridet. Non agebatur, inquit, in ea controversia de aliquo fidei articulo, cujus explicatio omnes Ecclesie filios, quibus hæc bulla inscribebatur tangeret, et impropria erat, si recte perpendatur conclusionis formula, *bene valete*. Aperitur etiam in litteris Clementinis Petrum Ravennatem primam sedem in Symmachi papæ synodis cecidisse Laurentio Mediolanensi, *non aliquo jure, sed humilitatis gratia*; cum certum sit prelatos, quo sanctiores, eo firmiores pro suarum Ecclesiarum juribus stetisse; et locum sustinere sibi debitum non cedere, virtutis esse partes. Sed esto cesserit præ humilitate; num etiam humilitati tribuendum erit Ennodio, Theodorice regi, aliisque auctoribus, qui priorem Petro Laurentium nominarunt? Ad quid autem in synodis illis ejusmodi humilitas? Quisnam vero iste titulus humilitatis, si Laurentio debebatur prima sedes ante Ravennatem Petrum tum consecratione antiquiori, tum propriæ dignitatis præeminentia? Ostendatur saltem aliquod monumentum, quo ante Laurentii episcopatum probetur Ravennatensi primum locum fuisse attributum.

43. Cæterum ait in supposititia bulla Clemens II Petrum Ravennatem Laurentio cecidisse in conciliis Symmachi illo tantummodo casu. At cur illo, non aliis autem casibus humilitatis actus? Atque ecce contradictio: non uno tantum casu, sed tribus diversis temporibus ante Ravennatem Petrum subscripsit Mediolanensis et sedit, scilicet in synodis iii, iv et v Symmachi. Item si multoties ventilatum a retro pontificibus prædecessoribus nostris, aut viæ, aut nullo fine scopum est synodi sedendi jurgium, quemadmodum loquuntur litteræ istæ Clementinæ: quare nullibi legitur super jure præcedendi inter hos archiepiscopos fuisse altercatum? Et reuera non aliud indicium istiusmodi altercationis apparet, nisi ex relata Conradi Salici coronatione, ubi secundum Mediolanensem est pronuntiatur. Quare cum a Symmachi ætate ad annum 1027, nulla suppositæ questionis memoria restitit, dicendum in possessione præcedentiæ perseverasse Mediolanensem, et litteras Clementinas, quæ multoties altercatum fuisse mentiuntur, ex hoc etiam capite fidei non mereri.

44. Sed ex duplici ulterius alio capite claudicat diploma istud; cum enim legatur quod orta in concilio Clementis II controversia de præcedentiæ sessionis inter utrumque archiepiscopum, Mediolanensis propria jura et monumenta protulisse, statim protulisse quidam catalogus nominum eorum archiepiscoporum qui interfuerant synodo Symmachi papæ, ubi præscriptus erat Mediolanensis archiepiscopus, nullumque aliud attestatum fuisse jus aut privilegium; id enim verò inverisimile prorsus videtur. Ubi enim metropolitans anterioritas? Ubi antiqua Ravennatam subjectio? Ubi jus eligendi, coronandique reges Ita-

lie? Quorsum omissa obtenta in subsequentibus conciliis præcedentiæ exempla, de quibus non dubitatur, sub Agathone anno 680, sub Joanne XII, anno 963? Cur sola Laurentii sessio in Symmachi conciliis adducitur in exemplum in re tanti momenti? nulla certe in ejusmodi omissione credibilitatis species. Litteræ insuper Joannis I, idem facientes de cessione loci facta a Petro Ravennatensi humilitatis gratia in Symmachianis synodis, privilegium vocantur in eodem Clementis II diplomate; etenim Mediolanensibus exemplum illud jactantibus opposuerunt statim Ravennates memoratas Joannis primi summi pontificis litteras: *Quo contra ostensum est privilegium Ravennatis Ecclesie, qualiter illa inscriptio nominum non aliquo jure, sed potius gratia humilitatis evenit; et iterum placuisse papæ Joanni successori illius Symmachi ipsum privilegium fieri; quæ cum solam attestationem contineant, a ratione privilegii prorsus abhorrent. Tandem quomodo verificari possunt postrema illa verba Clementinæ bullæ: Sedem enim Ravennatis archiepiscopi jubemus semper esse a dextris nostris, nostrorumque successorum secundum antiquæ constitutionis auctoritatem? Et quilibet hæc antiqua pro Ravennate constitutio? Ea vero etiam præexistente, quæ fronte paulo ante verba nuper allata dixerat pontifex, Quisquis enim sibi juxta nos dexteri lateris locum vindicabat, et cui jure deberetur, nobis incertum erat. Si Clementi nota erat antiqua pro Ravennate constitutio, quomodo illi incertum cuinam ejus dextera deberetur? Item e contra si id erat illi incertum, quomodo nota antiqua illa constitutio? Quare concludunt Puricellius et Eustachius: Non aliis opus est ut eæ litteræ reficiantur argumentis. Efficit ergo fuerunt ab aliquo Ravennatensium privilegiorum amplificatore post annum 1027, quo ea questio excitata fuerat in coronatione Conradi, et decisa secundum Mediolanenses.*

45. Quia tamen a Ravennatibus opponi facillime poterat eorum episcopum tum in concilio Romano sub Julio I ante Mediolanensem nominari, tum in nonnullis scripturis, scilicet in distributione largitionum Caroli Magni ex Eginardo apud Baluzium, tum in gestis Friderici imperatoris ab Othone Frisigensi scriptis, tum in gestis Othonis I imperatoris, per Luitprandum collectis, qui secundum a papæ archiepiscopum vocat Ravennatensem; idcirco respondent Mediolanenses, anno 357, quo Julius I concilium celebravit, Ravennatem episcopum nondum metropolitam fuisse, quare a denominatione simplicis episcopi ante archiepiscopum non potest argui Ravennatis præcedentia; questio enim est, quisnam post papam primus archiepiscopus: præterquam quod in primis illis conciliis non servabatur præeminentiarum ordo, ut videri potest in Arelatense, ubi ante papæ legatos aliarum provinciarum episcopi subscribuntur; et in Romano i antedicto, ubi ante primum Africæ Rufum Carthaginensem ponitur Aquileiensis; et in Sardicense, ubi alphabeticus ordo in

nominandis episcopis adhibitus creditur, teste Binio A 48. At enim quas notas in iis deprehendere non
(Tom I, pag. 439, col. 1). valuerunt Baronius, Norisius, Muratorius, aliique

46: Quod vero ad distributionem largitionum Caroli Magni, non constat utrum ab ipso Carolo, an ab ejus viro scriptore prænominata fuerit Ecclesia Ravennas; quod si ab ipso Carolo, id speciali forsitan benevolentia tribuendum. Otho Frisingensis ultra montes degens priorem nominavit, quem viciniorem sibi putavit, nempe Aquileiensem, tum Ravennatem, tertio Mediolanensem. Luitprandus autem non dixit episcopum Ravennæ secundum a Romano semper fuisse archipræsulem, sed *per idem tempus*, scilicet quando Theodora præpotentis femina factionibus Joannes X Ravennas episcopus ad pontificatus apicem ascenderat : hoc enim observato, non mirum quod tunc temporis Ravennatensis ea de causa pluris quam par erat, et præ aliis metropolitibus apud aliquos, atque etiam apud sedem apostolicam valeret. Onusto centies jactatum regum Italie coronandorum flos, quinimmo etiam eligendorum, cui Ecclesie pariter innixi volunt auctores nostri Mediolanensem episcopum prærogativam præcedendi in ecclesiasticis functionibus, ne legentibus ansam præbeam Gelasii papæ verba repetendi, quæ ille de Constantinopolitani Aneleo : *Nisimus, quod prærogativam volunt Mediolanensis comparari, quia episcopus fuerit regis civitatis* (Epius, ad episcop. Durd.).

§ 11. Mediolanensium in litteras Clementis II animadversionibus respondetur.

47. Animadversiones istas eo animo in præcedentem paragraphum contraximus, atque liademmet fere verbis et sensibus patris Eustachii exposuimus, ut eorum utilitatem uno intuitu et absque nimio studio per semetipsam unusquisque illico sentiat. Et revera quod primam animadversionem respicit, si cardinales doctissimi Baronius et Norisius bullam Clementinam non expressè apocrypham dixerunt, sed ejus fidem rejecerunt in Hieronymum Rubenum Ravennatem historum, nonne evidens indicium est, nihil in ea tantos viros invenisse, quod de veritate bullæ dubii aliquid moveret? Nonne ii erant viri qui ab authenticis apocrypha discernere, qui apocrypha apertè rejicere, authenticæ apertè scirent probare? Rubens autem, etsi in nonnullis veterum monumentis referendis parum fortasse criteri præ se tulit, quemadmodum in Valentiniani III diplomate, criticis omnibus nihil habito, de quo nos in sequenti capite 3, optime tamen audit apud omnes in centum et millibus aliis, quæ narrat et producit. Immo vero quando Rubens ob Valentiniani diploma redarguitur tam apertè, nullo autem modo improbat propter Clementis II litteras a doctissimis viris qui aduncæ nasæ, acerrimis oculis antiquas hujusmodi merces scrutari conseruerunt; nonne dicendum indubie potius fidei ab illis fuisse reputatas ejusmodi litteras? Tales reipsa eas censet cl. Muratorius, qui de his loquens : *La bolla*, ait, *di Clemente II accennata dal Rossi, e pubblicata dall' Ughelli, veramente ha tutta l'apparenza di non esser finta* (Mur. tom. IV. *Annal. Ital.* ad an. 1047).

A 48. At enim quas notas in iis deprehendere non valuerunt Baronius, Norisius, Muratorius, alique sagaces viri, deprehenderunt fortassis Puricellius et Eustachius a S. Ubaldo, quibus miramur suffragatum quoque fuisse cl. Joseph Antonium Saxium in notis ad Arnulphum cap. 35, et in notis ad Sigonium. Igitur apud istos auctores historia coronationis Conradi Salici, quæ incidit anno 1027, alteram falsitatis notam in Clementina bulla indigitat; tunc enim indicatum est, ad Mediolanensem spectare præ Ravennate, dextera regis apprehensa, illum pontifici summo offerre coronandum. Heus boni! quid istud argumenti est? Questio illa positane erat in eo, cuiam deberetur regum presentandorum prerogativa; an potius in eo, cuiam in conciliis sedendi ad pontificis dexteram jus esset? Illud æquum fortasse erat tribui Mediolanensibus archiepiscopis, qui regem primo Italian adeuntem ferrea corona redimerent. Ast ab hac questione nulla erat consequentia ad aliam de sessione in conciliis. Conclusum ea occasione est pro Mediolanensi, eique datum presentare Conradum, atque id juris illi est perpetuo quesitum ex decreto pontificis; non tamen actum, non tamen decretum de sessione in synodis, quod erat quidem probandum. Muratorius supra laudatus alteram ab altera questione et ipse discernit; qui enim ad annum 1027 ex Arnulphu altercationem propter Conradi inaugurationem exortam, et synodi subsequentis definitionem narraverat, recensens postea ad annum 1047 secundam de sessione in conciliis, verbum eam vocat præcedentis controversiam, inquit, *maiora nota ille di precedenti fra gli archivescovi di Ravenna e di Milano, e il patriarca di Aquileja, e la sentenza fu data a favore del Ravennate* (Mur. tom. IV Ann. Ital.).

49. Synodus tamen, reponunt Mediolanenses, a Joanne XIX eam ob causam congregatâ vni idus Aprilis ejusdem anni 1027, decrevit ut in omnibus negotiis pontificabilibus Ravennas nullo modo in aeternum se Mediolanensi archiepiscopo praeferat. Pajke decretum! Rixabatur super regis presentatione, sententiâ autem synodi decessit de cujuscunque generis præcedentiâ. Novus sane ordo judiciorum! Sed esto, id totum factum sit; et fortassis in penam perturbatae sollemnitatis Judices, qui cum imperatore atque cum Mediolanensi Eriberto Romam venerant, istius consequenter fautores, decretum ediderint, in aeternum contra Ravennatum quæcumque jura duraturum. Esto, inquam; ergone igitur falsa erit negotiî istius retractatio in posteriori synodo Clementis II? Ergone, quia præ se ferunt pristini judicii revocationem, apocryphæ erunt Clementinæ litteræ? Nugantur enimvero Paricellus et pater Eustachius hoc argumenti genere. Quis nesciat, seculis fidei articulis, easdem numero questionibus, quamvis sententiis etiam conciliaribus firmatas, ad examen revocari iterum ac tertio posse et constievisse? Quis neget concilia ipsa conciliis emendari, et posteriora prioribus semper anteponi? Nemo profecto id infabulabitur, qui sui

compos videri velit. Quoties retractatam legimus celebrem questionem inter metropoles Arelatensem ac Viennensem, licet toties pontificiis et conciliaribus decretis, modo Arelatensi, modo pro Viennensi roboratam? Verum rei evidentissimæ exempla omittamus. Quare non solum litteræ Clementis II apocryphæ esse non possunt, quia Joannis XIX synodo posteriores, quin potius majoris habendæ sunt auctoritatis, quæ post iteratam controversiæ discussionem pontificio et synodali judicio prodire. Certe enim, inquit Cicero, *recentissima quæque sunt correctæ, et emendata maxime* (Cic. Acad. quæstion. I. 1).

50. Porro hucusque processimus, quasi vera, inconcussa, atque indubitata forent ea quæ Arnulphus omnium primus de controversia coronationis Conradi Salici scripserat, et de synodo posteriori habita. Verum non adeo authenticum est Arnulphi testimonium, ut nullus supersit dubitandi locus. Solus ipse, octoginta si Pagio, sexaginta si Muratorio credimus, annos posterior auctor Mediolanensis historiæ illam lepide instruit. Glaber Rodolphus, Volpgerus, atque, ut alios taceam, Wippo cœvi scriptores, inter quos oculatus Wippo, aulicus et capellanus Conradi Salici, qui ejus omnia gesta collegit, præsertim ejus atque uxoris coronationem Romæ a Joanne XIX peractam, ne unum quidem verbum mussitant de tanto per Ravennatem excitato scandalo, de sententia regis tam magnificata, de pugna inter Mediolanenses ac Ravennates, quam ea de causa contigisse addit Arnulphus, neque tandem de synodo super ea controversia postmodum celebrata. Rursus accuratissimi conciliorum omnium collectores, qui vel nudos titulos synodorum, actibus deficientibus, frequentissime edunt, istam non curassent, quæ licet de præcedentiarum tantummodo controversia, non levis tamen ponderis reputanda erat, ut inferius innuamus?

51. Sigonius quidem sæculo ab Arnulphi commentis quinto historiam de præsentatione Conradi ab Ravennate archiepiscopo tentatâ, et Mediolanensi ascripta pontificis decreto repetit lib. viii de Regno Italiæ. Verumtamen Sigonii relatio a relatione Arnulphi non parum differt, ut legenti utramque facile patebit; neque ille synodum celebratam ait, neque in omnibus pontificalibus negotiis præcedentiam Mediolanensi supra Ravennatem decretum: adeo accuratissimo doctissimoque historico fabellam redoluit Arnulphi commentarius. Ejusmodi autem est Sigonii narratio: « Cum autem Romam omnes, ut assolebat (in coronatione scilicet novi imperatoris), Italiæ procere convenissent, Ravennas quoque antistes accessit. Is, die Resurrectionis, quo die in basilica Vaticana, augustalia insignia accipere Conradus debebat, cum præsens pompæ adesset, absente forte Mediolanense, Conradum manu prehendit, ut ipsum pontifici pro ara stanti offerret. Ea re animadversa, legati Mediolanenses antistitis munus id esse sui clamarunt, qui regem Italiæ legendi et coronandi jus obtineret. Orto autem ex ea re inter astantes principes an-

distitesque tumultu, tum Conradus audientibus omnibus: *Non est dubium, inquit, reverendi patres, quin quemadmodum imperatoris inunctio ad Romanum pontificem pertinet, sic regis Italiæ consecratio tota sit Mediolanensis antistitis. Quare est æquum ut Mediolanensis antistes, cujus manu futurus imperator in regem Italiæ jungitur, si adsit, regem pontifici offerat, quem ad imperium provehat, ut ex ejus auctoritate possit imperare qui ejusdem ordinatione didicit et cepit regnare.* Annuente vero pontifice, Mediolanensis ad id muneris est vocatus. Cum autem justa de causa abesse diceretur, jussit pontifex ut Ardericus Vercellensis episcopus servatas metropolitano suo vices impleret; atque ita ab Arderico Conradus oblatum aureum diadema suscepit. » Hæc Sigonii narratio, quam si quis cum Arnulphi narratione comparaverit, fraudem schismatici auctoris facile perspiciet. Omittimus vero in ea facti serie animadvertere, nullam Mediolanensis Ecclesiæ præ Ravennatæ excellentiam, jus nullum metropoliticum, nullam metropolis præexistentiam, et, quod caput est, nullam in superioribus conciliis sessionis prærogativam tunc jactasse Conradum, aut Mediolanenses legatos, sed unum tantummodo regis Italiæ coronandi munus. Omittimus pariter ex tumultu inter principes et astantes presules ea occasione commoto argumentum non leve deducere amplitudinis Ravennatis Ecclesiæ, quæ Mediolanensi Ecclesiæ, vel excellentior, vel certe non inferior haberetur. Verum ut ad Arnulphi fabulas redeamus, illum tandem mendacii redarguit Landulphus senior ejusdem, qui patriæ, ingenii, sectæ, furfuris homo. Hic de ipsomet Heriberto Mediolanensi archiepiscopo quatuordecim prolixos scripsit paragraphos, seu capita, in quibus ne syllaba quidem invenitur de tumultu in Conradi augusti inauguratione exorto, ne syllaba quidem de synodo Joannis XIX. Immo, quod magis Arnulphi auctoritatem elevat, et simul ipsius Landulphi narrationem suspectam nimis reddere videtur, jurgium inter archiepiscopos Romæ natum, Landulphus non Heriberti, ut Arnulphus, sed Widonis archiepiscopi temporibus attribuit; non præsentandi regis causa, sed sessionis in Stephani pape synodo (error adest in papa ipso, qui non Stephanus, sed Nicolaus II tunc erat). Pugnam quoque inter ambas nationes Romæ factam ob præsulum suorum discordiam Arnulphus jungit cum Conradi coronatione sub Joan. XIX; Landulphus autem cum synodo Stephani, seu Nicolai II, ob discordiam sessionis. Nonne contradictio isthæc inter auctores cœvos ejusdem patriæ et sectæ, eorum fidei auctoritati quæ cum maxime detrahit; atque ea omnia quæ narrant pura putida commenta esse de clarant de hac questione, quod nos infra ulterius demonstrabimus? Interea non abs re erit lectorem monere Landulphum istum seniore fabulas æque ac Arnulphum venditasse propemodum infinitas, de quibus videndi ejus annotatores, ac præcipue el Saxius, qui etiam in suis Vindictis de adventu S. Barnabæ Mediolanum, Landulphum accusat fabulan-

tem, clero Mediolanensi indultam fuisse a beato Ambrosio facultatem uxores ducendi : quæ una fabula genium hominis aperit omnino.

52. Hieronymo Rubeo litterarum benemerito, multisque ab eo exaratis editisque operibus celeberrimo, auctoritatem derogare conati sunt Mediolanenses ob vulgatum Clementis II diploma; cui auctori an Arnulphus sit comparandus, judicium esto apud sapientes. Certe de Arnulpho id evidens est, atque moderni ejus illustratores hic atque illic in suis notis latentur, anachronismis, mendaciis ac fabulis confertum esse ejus opusculum. Silenus de Nonantula donatione a Burgundiorum rege Ambrosianæ Ecclesiæ facta in expiationem octoginta occisorum hominum, de Othonis II liberatione e Græcorum et Saracenorum manibus, de electione, coronatione, atque in Italiam adventu Conradi Salici, deque aliis centum quæ ab ejus illustratoribus notantur. Integra autem de Mediolanensi schismate, vel potius hæresi narratio nonne putidissimis mendaciis scatet? Quot verba, tot fere calumniæ, blasphemie, invective in doctrinam fidei, in sedem apostolicam. Omnia fallacis, commentis fraudulentè miscet confunditque. Quod autem ad rem nostram propius accedit, archiepiscopum Mediolanensem ante Romanum pontificem citari vocarique ad synodum Romanam impatienter videtur ferre, infremi, debacchatur. Romanæ sedi Mediolanensem vociferat æqualem ad nauseam usque. Hujusmodi ergo scriptori subjectionem Christi vicario impie neganti, et dicta, facta, scripta adulteranti omnia in gratiam Mediolanensis Ecclesiæ, fabula de coronationis Conradi Salici tumultu, ac de synodi Joannis XIX decreto, temere et inconsulto credenda erit, tacentibus ad unum cœvis omnibus auctoribus etiam oculatis?

53. Quare ipsemet cl. Muratorius dum historiam de coronatione Conradi Annalibus Italiæ inseruit, suspicionem suam satis aperte demonstravit illis verbis : *Se vogliamo credere ad Arnolfo storico Milanese*. De nostro autem Clementis II diplomate constantissime pronuntiavit : *La bolla di Clemente II veramente ha tutta l'apparenza di non esser finta*. Pagius ipse, quem legisse Arnulphum apparet ex auctorum Catalogo Breviarii sui tomo II præfixo, tamen ejus fabulam de coronatione Conradi a Ravennatense perturbata, et de synodo a Joanne XIX habita omnino præterit, licet postea e contrario bullam Clementis II pro Ravennate referat et admittat. Quapropter cum sexaginta vel octoginta annos post datas Clementis II litteras Arnulphus scripserit, ideoque suspicari jure ac merito possit, illum ad eludendam earumdem litterarum vim commentum suum elaborasse, liceat nobis Puricelli verba, quæ contra Ravennatenses nostros, quasi bullæ hujus confectores effutiit, in Arnulphum suum potiori jure retorquere, post annum nempe 1047, quo rursus ea questio (Sessionis in concilio) inter Mediolanensem et Ravennatem archiepiscopos excitata fuerat, historiolum illam ab homine compositam fuisse, qui eo præsidio firmam

A in posterum cuperet præexcellentiæ, quam sibi Mediolanensis super Ravennatem vindicabat. Quia vero nihil ex parte Ravennatis ob stare magis posse crederet, quam synodum sub Clemente II papa celebratam, propterea commentum illud anni 1027 excogitasse, ut ejusmodi per eum historiola mentita,..... et in annum prædictum 1027 conjecta, decretum synodale Clementis II in omnem occasionem tacite obrueretur et infringere, quod anno 1047 conditum fuerat.

54. Neque Arnulphi fabulam credibiliorem reddit possessio, in qua Mediolanenses archiepiscopi erant anno 1027 novum imperatorem summo pontifici præsentandi, prout probare conantur, allatis exemplis ex Sigonio ad ann. 962 et 972; nam hujusmodi exempla non tangunt questionem de prærogativa sedendi a dextris papæ in concilio, quam unicam litteræ Clementinæ sartam tectam volunt Ravennatensibus. Hujus possessio ante illam synodum probanda erat Mediolanensibus, non alterius, quam non impugnemus, et quam vel minime violavit in coronatione Conradi archiepiscopus Ravennas, vel si regis manum vere apprehendit, ut sibi id honoris vindicaret, forte fecit, absente Mediolanense, ut Sigonius est auctor.

55. Silentium deinde Arnulphi, qui cum scribat de Clementis II electione, silet de Clementina Ravennatum bulla, argumentum est non falsitatis bullæ, sed vel ignorantie, vel potius malitiæ istius schismatici. Quia ergo neque synodum contra Simoniacos a Clemente habitam is memorat, falsum erit quidquid de ea synodo S. Petrus Damianus aliique gravissimi viri memoriæ mandarunt? Quod autem res sub Clemente gestas, aut ignoraverit Arnulphus, aut studiose adulteraverit, patet ex narratione ipsa electionis istius pontificis, quam unicam de eo refert, si cum veritate historiaram conferatur. Facto autem, inquit Arnulphus, Romæ generali conventu præsulum, risum est regi (erat is Henricus III) et episcopis omnibus papam in iuste tenere cathedram. Quo statim abjecto, unum ex Theutonibus præsulem illius loco substituit, quem mutato nomine Clementem vocavit, a quo etiam coronam accepit. Quot in paucis lineis mendaciæ! Non Romæ, sed Sutris conventus ille præsulum celebratus est coram Henrico rege. Non abjectus papa Gregorius VI, sed ipse agnoscens se non posse justè honorem tanti sacerdotii administrare, ex pontificali sella exiliens, ac semetipsum pontificalibus indumentis exuens, postulata venia, summi sacerdotii dignitatem deposuit. Videsis Victoris III summi pontificis lib. III Dialogi. indubitatum ac pene oculatum testimonium qui narrationem ita continuat : *Post hæc Urbem ingressus* (Henricus), *congregato in ecclesia beati Petri apostoli clero et populo una cum episcopis qui in prædictam convenerant synodum* (Sutrinam), *communi consilio Clementem Bambergensem episcopum elegerunt*. Non ergo Henricus, statim abjecto Gregorio, unum ex Theutonibus præsulem illius loco substituit; sed Clementis electio, post Sutrinam

synodem, ubi Gregorius sponte se abdicavit, Romæ facta est, non ab Henrico, sed a clero populoque Romano, eum episcopis Sutrinæ synodi juxta canonice regulam, communi consilio. Nec minorem ignorantiam sapit Arnulphus in gestis Leonis IX referendis. Quid est enim quod ait, *Geminum in Italia synodum celebravit* (Leo), *Papæ scilicet atque Mantuæ*? Verellensem vero tertiam, ac Romanas tres ille nescivit? Qui tot præcipua suisque temporibus proxima aut neglexit aut nescivit, tamquam testis negativus inducitur contra Clementis bullam?

56. Narrat quidem Arnulphus Widonem Mediolani presulem a Nicolao II Romanam benigne exceptum sedisse in concilio ad pontificis dexteram. Id pariter confirmat Landulphus senior, de quo superius, sed factum ait in concilio Stephani IX, inessum remittit Ravennæ archiepiscopo. Cui credendum, Deus homo? Neutri profecto. Stephanus IX brevi paucorum mensium pontificatu, nullam Romæ nec alibi synodum habuit. Nicolaus II synodum quidem celebravit an. 1059; verumtamen vero illi non interfuerunt neque Ravennatensis, neque Mediolanensis. Quod Mediolanensem Widonetæ, is tunc Simoniacæ fide infectis, juramentum ac penitentiam in manibus S. Petri Damiani promissam dejeraverat in hærentem reclusus, atque una cum clero suo concubinato, ejus priore indurderat: tantum abest ut Romanam accesserit, et ad pontificis dexteram in synodo acceperet. Immo in ipsis ad Arnulphi historiam non solum Widonem abiisse Romam, synodoque affuisse ex omnium auctorum silentio negari posse videtur; sed etiam ex actis synodi ipsius, in quibus Widonis subscriptio non apparet, immo ex condemnatione Widonis ab eadem synodo, teste Sigonio emanata, jure ac merito arguunt annotatores doctissimi falsam omnino esse tum Arnulphi, tum Landulphi de Widonis præsentia Nicolai synodo assertionem. Quod Ravennatem vero spectat, qui tum erat Henricus, cum Romanis huic synodo affuisse tacent auctores omnes, atque ea quæ de ipso habemus momenta; tacet ipsemet Ughellus, quamvis Widonem Mediolani antistitem synodò illi præsentem inducit, hæc quibus actis fidens, quæ legisse affirmat, ac ea propter jure vapulat apud auctores annotationum quas huiusmodi concilio annexas legimus. Neque solus a Nicolai synodo absuit archiepiscopus Ravennas, verum omnes ad unum ejus suffraganei abfuerunt. Fortè autem non bene audiebatur tunc temporis apud Nicolaum II Henricus hostis, aut fortasse quædam suborita inter eos erant similitudines. Id certum est, qui solitus fuerat suis diplomatibus notas pontificias inserere, prout refert Hieronymus Rubeus temporibus Victoris summi pontificis, ut *universalis papæ in apostolicâ sacratissima beati Petri apostoli sed secundo*; Nicolao sedente, et præsertim dicto an. 1059, omissis pontificiis, regias notas adoptavisse sub anno Domini Incarnationis millesimo quinquagesimo nono, regnante vero Henrico honesto puero, anno quondam Henrici imperatoris anno quarto, die

A vigesimo nono mensis Decembris indictione tertia decima Ravennæ. Easdem notas adhibebat adhuc sequenti anno 1060.

57. Anno autem 1122 dexteram Calixti II tenuisse Olicum Mediolanensem in concilio Romano. scribit Landulphus junior, eo modo quo jam tenerant Mediolanenses pariter archiepiscopi, Grosulanus anno 1103, et Jordanus an. 1116. Immo quid in concilio Calixti inter Olicum Mediolanensem et Ravennatem archiepiscopum Gualterium altercationis acciderit, suum vero presulem primas habuisse, se oculatum testem Landulphus gloriatur. Vah testis oculatus! Romæ certissime non erat anno 1122 Gualterius, præsertim mense Martio, et si mavis etiam Aprili, quibus concilium generale Lateranense i credunt nostri Mediolanenses coactum fuisse. Id probant indubie archivi nostri pergamene: Anno ab Incarnatione Domini millesimo centesimo vigesimo secundo temporibus dom. Calixti papæ et Henrici imperatoris, die quinta decima mensis Martii, indictione quinta decima Ravennæ. Gualterius servus servorum Dei divina gratia archiepiscopus sacre nostre Ravennat. Ecclesiæ Lateranensis presbytero, et priori ecclesiæ sancti Jacobi posita in insula Volana, etc. Erat ergo Gualterius Ravennæ die 15 Martii 1122; Cervicæ autem debebat die 10 mensis Aprilis subsequenti. Anno ab Incarnatione Domini millesimo centesimo vigesimo secundo die decima mensis Aprilis indictione quinta decima Ficoletens. Residente obitino Gualterio archiepiscopo sacre Ravennæ Ecclesiæ in ecclesiâ sancti Joannis in loco Ficoletensi ad justitiam faciendam, etc. Verum si fides Pagio, qui non paucos citat contemporaneos auctores, concilium illud sequenti anno coadunatum est, ac die 19 mensis Martii inceptum. Huic interfuit procul dubio Gualterius, atque alter fuit ex iudicibus quibus controversiæ inter episcopos Pisanum et Januensem dirimendæ negotium a Calixto fuit demandatum. Ast in duplicatis actibus istius synodi, qui referuntur in conciliorum collectione, indicium nullum questionis et jurgii inter Gualterium et Olicum. Addita quidem fuit in postrema hujus collectionis editione Landulphi junioris narratio, sed fides relicta apud auctorem.

58. Porro hæc ipsa narratio, cui cl. vir Joseph Antonius Saxius sensum suum addit de patriæ Ecclesiæ primatu supra Ravennatem, laudatque Puricellum, qui illum contra Rubeum acerrime propugnauerat; hæc ipsa, inquam, narratio vel contradictionem involvit, vel nobis lavet, vel neutris. Ait enim Landulphus se illi synodo personaliter stetisse: in synodum intravi, et valde condoluisse, eo quod viderit Ravennatem contendere Mediolanensi dexteram pontificis; et inde sequitur: Sed tamen ipse Mediolanensis Olicus in secunda feria, qua incepta et celebrata fuit synodus, loco vacante neque in palatio, neque in synodo apparuit. Amabo, quomodo conveniunt altercatio in synodo pro sessionis præcedentia, et absentia a synodo atque a palatio? Si aberat, quomodo altercabatur? Landulphus contendentes vidit, et Olicum

longe aberat? Ecce igitur contradictio. Cur autem A contendente Ravennate Gualterio, abfuit in prima sessione Mediolanensis a synodo, nisi certe quia praeerat Gualterius? Ecce igitur Landulphi narratio faret nobis. Quando vero ipse addit Olricum in secunda sessione expulso sedisse loco, cur non exprimit etiam Ravennatem simul affuisse in synodo, ac post Mediolanensem secundam, vel tertiam, aut quartam sedem fuisse sortitum? Cur id tacet? Nonne ut in prima sessione Mediolanensis, sic abesse potuit in secunda Ravennas archiepiscopus? Atque ita tandem huiusmodi narratio nemini faret. Nos autem de ipsius narrationis veritate haeremus adhuc; et quavis qui auctorem istum nuper ediderunt cl. viri, cum a Landulpho seniori, atque ab Arnulpho dissimilem emingere conentur, tamen illius in patriae Ecclesiae phylacteris amplificandis nimio studio non fidimus: quam animi suspensionem actorum synodi, et Sugerii abbatis ipsi synodo praesentis silentium augere nobis profecto videtur.

59. Exempla vero Grosulani et Jordani archiepiscoporum, quae Puricellus ad an. 1105 et 1116 vult accidisse, ad rem non faciunt. Primo, colus ipse Landulphus ea memorat, et praesertim quae de Grosulano, cuius tempore ipse adhuc morabatur in Gallis; secundo, nullum iis annis celebratum fuit concilium, cui ad pontificis dexteram sedentes interfuerint Mediolanenses archiepiscopi; tertio, etiamsi celebrata fuerint, nullus ad ea convenire potuit Ravennae praesul. Noh anno 1103 neque anno 1105, ut contra Puricellum probare contendit cl. Saxius, sed anno 1104, ut Pagius, habita est synodus Romana sub Paschale II; sed praeter depositionem Brunonis archiepiscopi Trevirensis ex fide anonymi ejusdem auctoris, nulla alia de hac synodo superfuit memoria. Illud indubium est ei synodo non affuisse Ravennae archiepiscopum, qui per ea tempora nullus erat, saltem legitimus; mortuo enim Wiberto antipapa, Henricus Augustus Paschali II insensus, Othonem quemdam in archiepiscopatum Ravennatem intruserat, qui, ideo Henrici partibus addictus, pontifici summo obedientiam negabat. Ultra quam quod ejus acta sub nomine *Othonis electi*, temporibus tantum Henrici signata, innuunt satis aperte illum consecrationem episcopalem nunquam accepisse: Anno *Dominicae Incarnationis millesimo centesimo tertio*, imperante Henrico anno *vigesimo*, die *tertio decimo mensis Augusti*, indictione *undecima*. *Otho electus servus servorum Dei*, etc. Quod fuerat anno 1103, fuit etiam sequenti anno 1104: Anno *millesimo centesimo quarto*, imperante Henrico *finito qd. Henrici imperatoris anno vigesimo secundo*, die *vigesimo mensis.... duodecima*. *Joannes Dei gratia de Firminiana petitor quidem*, quia petivi a te *Otho electo archiepiscopo*, etc.

60. Quoad annum 1116, agitata profecto legitur causa Grosulani cum Jordano tunc Mediolanensi archiepiscopo in concilio Lateranensi sub Paschali II, ut notat Pagius ex Puricello. Affuisse autem Jordano, atque a dextris papae sedisse, cum adhuc du-

biaretur non hic legitimus foret archiepiscopus, neque aeta docent, neque est qui auserat, si Landulphum juniorem, qui certe non aderat, excepias. At tamen sederit necne pontifex proximus Jordanus, nihil nostra interest, qui certo scimus id evenisse absente Ravennatum archiepiscopo, neque enim ausi sumus de hac Mediolanensium prerogativa, quando non adsint concilio praesules nostri. Nullus autem anno 1116 praerat adhuc nostrae Ecclesiae legitimus pastor, sed Jeremias quidam, defuncto Othoni ab schismatico imperatore Henrico successus, qui etiam electus tantummodo erat hoc ipso anno 1116, et forte nunquam deinceps fuit episcopus consecratus; quod conjicimus ex archiepiscopalis archivi nostri monumentis, et praecipue ex sequenti: Anno *Dominicae Incarnationis millesimo centesimo sexto decimo temporibus dom. Henrici imperatoris die vigesimo octavo mensis Junii indictione nona Ravennae. Dom. sacro, et meritis beatissimo, atque apostolico Patri Patrum dom. Jeremia electo archiepiscopo sanctae Ravenn. Ecclesiae Andreas de Calcinaria, seu filii, ex nepotibus suis*, etc. Neque contra hanc nostram assertionem faciunt quae Ughellus pro Jeremia isto, quasi legitimus antistes fuerit, expiscatus est ab nescio qua vetusta comitis Mathildis pagina; nam Ughelli hallucinationem satis superque aperuit, atque explicavit cl. ejus annotator. Quare cum neuter intrusus adire Romam, Romanisque synodis intervenire potuerit, consequens est neque a sessione in conciliis 1104 et 1116 Grosulani et Jordani archiepiscoporum Mediolanensium, quatenus Landulpho juniore habenda sit fides, ullum Ravennatum iuribus inferri praedictum: maxime etiam quia Ecclesia haec nostra suis fere omnibus principalioribus ornamentis ab ipso tunc sedente Paschale II spoliata fuerat in concilio anno 1106 apud Guastallam habito, et praesertim metropolitica in Aemiliam provinciam jurisdictione, ut refert Centius Camerarius, qui fuit postea Honorius III pontifex maximus: nec ad pristinam rediit amplitudinem dignitatis, nisi postquam Gualterius Jeremiae in archiepiscopatu successor, Gelasio II Christi Vicario praestita obedientia, et ejurato schismate est reconciliatus.

61. Hic vero sarcinulas parumper colligamus. Si discrepantia et dissimilitudo narrationum de una eademque re apud auctores contemporaneos, maxime si ejusdem patriae, falsitatis narratae rei argumentum esse apud omnes consuevit; quid credendum de factata in synodis altercatione inter archiepiscopos? Arnulphus an. 1027 evenisse scribit inter Heribertum Mediolanensem et cognominem archiepiscopum Ravennatem, asserens quod lata in synodo Joannis XIX pro Mediolanensis sententia, *postea omnis illa quieverit controversia*, ut expresse ad rem suam notat Eustachius a S. Ubaldo Puricelli symmysta. Cum igitur fabellas suas scribillaret Arnulphus circa annum 1085, testatur consequenter ab anno 1027 ad hunc an. 1085 amplius non excitatam inter archiepiscopos huiusmodi altercationem. Attamen non obstant,

tam perspicua Arnulphi assertione, ejus synchronus Auctor Landulphus senior, ut supra notavimus, loquens et quidem proluxa narratione de eodem Heriberto Mediolanensi, nihil habet de controversia, de tumultu, de synodo, de sententia, de pugna internationalibus, ab Arnulpho relatis; verum ea omnia transfert ad tempora Widonis Mediolanensis archiepiscopi triginta et amplius post Heribertum annos, cum in concilio Nicolai II (quem Stephanum dicit) Widonem cum Ravennate altercantem et prevalentem inducit, utriusque praesulis aulicos et comites inter se commissa pugna rixantes, devictosque Ravennates, eo prorsus modo, quo Arnulphus ad ann. 1027 in coronatione Conradi retulerat; ita ut mirari cogar in duobus ejusdem aetatis, patriae, sectae tam enormem contradictionem.

62. Accedit tertius Landulphus junior, apud editores et illustratores suos fide dignior praeter alios duobus. Is vero cum Olricum Mediolanensem in synodo Laterani propria jura defendentem contra Gualterium Ravennatem describit, tacet et ipse famosum (si fides Arnulpho) concilii sub Joanne XIX habiti decretum, in quo summa rei fuisset pro Olrico; tacet Widonem Henrico Ravennati antehabitu in concilio Stephani IX (si Landulpho seniori credimus), solumque exempla Grosulani et Jordani indicat ad rem non facientia: quorum exemplorum ratione, et multis aliis, quae tunc in mente non habebantur, dom. Olricus Mediolanensis archiepiscopus locum illum obtinere non dubitavit; sunt verba Landulphi; qui tamen fatetur Olricum in prima sessione expetitum locum non obtinuisse. Interea quis non miretur, Olricum non dubitasse locum obtinere ratione exemplorum, et multis aliis quae tunc in mente non habebantur? Novum sane genus probationis! Si tunc multas alias rationes aut exempla in mente non habebat Olricus, quomodo ab eis victoriam causae sperabat? Sed tricas istas praetereamus.

63. Alter igitur alteri ex nostris auctoribus contradicit, alter alteri fidem derogat, alter alterius historias in dubium et falsi suspicionem revocat. Omnes tamen in eo mirabiliter conveniunt, quod impossibile est Puricelli, P. Eustachii, et quotquot de Mediolanensi Ecclesia scripserunt, oculos effugisse, nempe neque Arnulphum, neque Landulphum utrumque, ullibi, et multo minus occasione tantarum altercationum, Ravennatis Ecclesiae subjectionem, ac praestitam quatuor prioribus aetate nostrae saeculis Mediolanensi suppositae metropolitae obedientiam jactare, aut saltem inuere. Illud enimvero maximum, ineluctabile, justissimum exoptat in synodis praecedentiae fuisset argumentum et fundamentum, non regis coronandi ac praesentandi jura, non antecessorum archiepiscoporum inopportuna exempla et inutilia: Quid ad haec Mediolanenses? Ejusmodi tamen probationis atque amplificationis genere non est profecto cur nos offendamur; scimus enim quo civium animos rapiat patriae charitas, dum civitas ad

se quaque famam rerum gestarum honorumque, salente mendacio trahit. (Liv. lib. viii.)

64. Usque adhuc Clementis II bullam a falsitate immunem demonstravimus quam illi affixerant Puricellus et P. Eustachius ex auctoritate scriptorum Mediolanensium, atque ex posterioribus synodis. Operae nunc pretium est ad superiora tempora pedem referre atque de iis conciliis sermonem habere quae Clementis ejusdem aetatem praecesserunt, et in quibus Mediolanensem aiunt Ravennati episcopo praepositum in sessione et subscriptione. Verum Symmachi papae synodos ad ultimum examen reservantes, gradu retrogrado a Romana exordimur, quam praesidente Joanne XII habitam fuisse ann. 963 coram Othone I imperatore, atque in ea sedisse et

B subscripsisse Walpertum Mediolanensem ante archiepiscopum Ravennatem aiunt a Luitprando et Binio esse narratum. Quamnam vero synodum? Imprimis illud conciliabulum catholicis omnibus execratum, quod praepotens Augustus, non praesidente, sed absente Joanne XII coegit, quod sacrilegam sententiam ausum fuit in legitimum pontificem evomere, illoque violenter deposito, Leonem VIII antipapam creare? Istane in synodo praecessit Mediolanensis? Factum sit, non invidemus. In tumultuario conventu, ubi ante Walpertum nominatur patriarcha Aquileiensis, immo Rodolphus diaconus ejus procurator (cui idcirco si Mediolanensium opinionem standum sit, praerogativam sedis tribuendam quis non dixerit?), ubi non intererat pontifex, sed praerat imperator, ideoque locus non erat questioni cuinam dextera papae aut sinistra deberetur; in hujusmodi, inquam, conventu praecedentiam quaerient, Puricellus et P. Eustachius; nos id genus honoris non curamus. Caeterum an perperam hic citentur Luitprandus et Binus, consularum quid iste in notis ad hoc conciliabulum, tum in notis ad alterum ejusdem farinae conventiculum contra Benedictum V Rom. Pontif. protestatur contra impostorem putidissimum, qui sub Luitprandi nomine commenta haec in illius historiam intrusit. Ergo quid in legitima synodo sub Agathone an. 680 actum sit potius videamus, nimium enim nos urget auctoritas cardinalis Norisii ordinem approbantis subscriptionum hujus synodi, scilicet Mansueti Mediolanensis primum tum patriarchae Aquileiensis, tertio Theodori Ravennatis. Tertius igitur hic erit praerogativa sedis a Mediolanense archiepiscopo.

65. Anno 680, vel 679, ut opinatur Pagius, scripserat Constantinus Pogonatus Graecorum imperator ad Agathonem Romanum pontificem de convocanda generali synodo contra Monothelitas. Super eo negotio episcoporum concilium Romae Agatho convocavit, jussitque Mediolani alteram, item in Galliis aliisque in regionibus adunari, ut nomine omnium Occidentis episcoporum solemniter fieret legatorum missio ad Constantinopolitanum generale. Ex Gallicana igitur, septentrionali, Mediolanensi synodis legati Romam ad Agathonis supramemoratum con-

cilium convenerunt, atque inter eos, ut placet Pagio, Mansuetus Mediolanensis et Anastasius Ticinensis pro Mediolanensis provincie episcopis. Affuisse etiam Theodorum Ravennatum presulem certum est: is autem nondum schisma ejuraverat, quo sexaginta ante annos Ravennas Ecclesia ab apostolica sede defecerat, incentore Mauro archiepiscopo; sed hujus synodi occasione, Theodoro ad unitatem redeunte, schisma illud restinctum est.

66. Hujus autem Agathonis concilii nulla pene acta superfuere, nisi dux epistolae, quas lectas fuisse compertum est in actione quarti concilii generalis, altera videlicet Agathonis ad Constantinum Augustum, altera synodica ab episcopis Occidentis subscripta. Quapropter vanum est scrutari quinam prior sederit post papam, quinam actibus conciliaribus prior nomen dederit. Somniant Mediolanenses profecto, Mansuetum Theodoro praecessisse. Tantummodo ex subscriptionibus, quas modo legimus epistolae synodicae appositas, argumentum praecedentiae sibi effingunt, et quamvis questio sit de sessione ad dexteram papae, tamen in subscriptionibus etiam suffragium mendicant, nec meminerunt, parum, aut nihil subscriptionum ordini esse fidendum, prout et ipsi praedicant, et nos inferius repetemus. Quisquis autem eas de quibus in praesens, superficie tenus percurrat, auctorum istorum levitatem facillime dignoscet; nullus enim inter episcopos ordo servatus est. Post Agathonem ergo pontificem non subscribit Mansuetus Mediolanensis, sed plerique Apuliae, Calabriae, Bruttiorum episcopi; inde sequuntur Siculi, praesente Syracusano eorum metropolitano. Succedunt legati Galliarum, quos excipit Mansuetus Mediolani presul cum suffraganeis suis, sed nescio an istos quoque inter, ecent aliquot alterius provinciae episcopi. Post illos vero Lucensis, Pisanus, atque non pauci ex Thuscia; deinde iterum suburbicarii Tusculanus, Anagninus, Alatrinus, et alii, quibus succedit Agatho Aquileiensis cum suis: hinc Pentapolitani, Pisauriensis videlicet, Anconitanus, caeterique: tum Perusinus, a quo rediit ad episcopos Etruriae. Ultimus omnium Theodorus archiepiscopus Ravennas, et suffraganei subscripserunt.

67. Quando igitur Mediolanenses ex ordine subscriptionum ordinem praecedentiae arguere velint, sibi ipsi contradicere cogentur, qui immediate post papam antistiti suo priorem locum aucupant; cessant enim in Agathonis synodo, juxta seriem subscriptionum, non solum episcopis suburbicariis, ut vocant quos in aliis conciliis fere omnibus post majorem sedium praesules signatos cernimus; verum Syracusano etiam archiepiscopo ejusque suffraganeis, immo legatis quoque Gallorum. At enim nemo sane mentis tam confusae subscriptionum seriei praecedentiarum ordinem accommodabit. Ego quidem suspicor, synodicam Occidentalium epistolam, aut a praesentibus episcopis etiam nomine absentium subscriptionem fuisse, aut verius, exacta synodo, per diversas Italiae provincias missam, ab episcopis, qui non

A interfuerant, subscribendam. Neque sit, quæso, qui me temeritatis condemnet in hac suspitione explicanda. Scio quidem omnium in ore esse, synodum Agathonis 225 Patribus constasse, ac totidem epistolam synodicam consignasse: quod etiam ex Eddii narratione in Vita S. Wilphridi Eboracensis episcopi, qui istimet synodo subscripsit nomine Ecclesiarum septentrionalium, videtur luculenter confirmari. Ast si quod narrat Pagius probabile est, ex concilio nempe Mediolanensi duos tantum ad Romanum delegatos fuisse episcopos, nempe Mansuetum archiepiscopum atque Anastasium Ticinensem antistitem, cogar dubitare num auctores qui de numero Patrum synodo Agathonis praesentium scripserunt, eum numerum mutuati fuerint tantummodo a subscriptionibus synodicae epistolae, quae lecta atque inserta fuit actibus concilii oecumenici, non autem ex certa actorum Agathonis synodi notitia. Quomodo autem sibi constant delegatio ad synodum Romanam duorum tantummodo episcoporum provinciae Mediolanensis, et subscriptio omnium ejusdem provinciae episcoporum? Minime sibi constant, nisi dicamus, vel episcopos, qui synodo interfuerant, aliorum episcoporum suorum nomina adjecisse, vel post absolutam synodum epistolam per diversas Italiae provincias circumlatam, ut ab omnibus etiam qui abfuerant subscriberetur.

68. Hanc nostram suspitionem auget opportunissime ipsa subscriptionum confusio, ut quieto animo consideranti facile patebit. Nec novum, nec mirandum id accidet memoranti quæ Mabillonius de hoc inducto subscribendi more asserit ac probat argumentis atque exemplis non paucis, quæ hic repetere nimis longum esset. Optime ad rem suam iis usus est eruditissimus Joseph Garampius in nupera dissertatione de Nummo argenteo Benedicti III P. M., ut probaret Lotharium Augustum minime interfuisse synodo Romae celebrato an. 853, licet acta synodalia consignata essent ejus subscriptione post Leonis papae nomen. Ex ista vero ipsa suspitione nostra oriri altera potest, scilicet vel Theodorum Ravennatem cum suis non adisse Agathonis concilium, quamvis synodicam sibi postea allatam signaverit; vel si interfuerit, eam subscripsisse post suum ab Urbe discessum; nisi dicere velimus quod dilata ad concilii finem ejus cum apostolica sede reconciliatione, ultimus illi locus in synodica subscriptione remanserit. Utcumque res fuerit, adeo concilium Agathonis Puricello et P. Eustachio non suffragatur, ut potius noceat magnitudini atque amplitudini Mediolanensium prerogativarum, quibus supra omnes omnino Italiae episcopos, immo supra omnes metropolitano proprium effertur antistitem. Atque ex his apparet quid judicandum de testimonio Norisii ab iis auctoribus citati; non enim videtur attendisse eminentissimus doctor ad confusionem subscriptionum epistolae synodicae, neque ad Syracusanum archiepiscopum ante tres alios signatum, et praecipue ante Mediolanensem: quam inordinatam subscriptionum seriem certe non probasset vir, caeteroquin

omni eruditionum genere laudatissimus. Quid vero aptius ad obiectum istud super Theodori subscriptione penitus evitendum excogitari potest, quam ipsiqumet patris Eustachii a S. Ubaldio responsionem, eademque verba hic tandem atterere? Protulorat eruditus iste Augustinianus excalceatus contra Ficinensem Ecclesiam ab Mediolanense iura se viliquantem, diploma quoddam Anselmi IV Mediolanensis archiepiscopi, signatum prae ter alios ab episcopo Papiensi Guilelmo. De hoc autem monumento dubitavit cl. Muratori, atque illi aliquot suspicionis indicia appinxit, inter quae subscriptionem episcopi Papiensis non solum post alios episcopos, sed etiam post longam presbyterorum atque abbatum seriem. Istud ergo suspicionis indicium hac responsione ad rem nostram aptissima diligeat satagit Eustachius noster: « Post alios inferioris dignitatis, scilicet abbates et presbyteros, apparet certe subscriptio episcopi Ticinensis. Congruus illi ad id sine dubio post archiepiscopum locus. Sed quid si aliqua rationabili causa non ita observatum? Aliquando episcopi loco alios sibi non debito in conciliis subscribere, aut quia subscribendi tempore aliis detecti, aut quia partium ordo servatus, ita ut facta prius subscriptione ab his qui ex una parte sedebant, subscribere dante, etsi digniores, qui ex altera; de quo more Hallier de Eccles. Hierar. lib. iv, sect. 4, cap. 2, art. 4, § 75, et Cancellius Hist. metropol. urb. tom. I, part. 1, dissert. 6, cap. 2, aut etiam quia quandoque tumultuario, nullo scilicet servato ordine, sed ad cuiusque commoditatem; vel tandem quia alicui non necessaria in eo casu subscriptio, sic nec attentus subscribentium ordo..... Non ergo tanti Ticinensis extra ordinem subscriptio momenti, ut cum rationabilis esse potuerit, etsi quinque post saecula causa praecisa nequeat assignari, et insuper exemplo non caruerit, falsitatis suspitione valeat hoc documentum obnubilare. »

69. Superest igitur ut de Symmachii papae concilio, ubi Laurentium Mediolanensem ante Ravennat archiepiscopum Petrum subscripsisse apparet, verba faciamus. Tres praecedentis gradus in hisce synodis metropolitae suo acquisitos mente conceperunt Mediolanenses, allocutionis, sessionis, subscriptionis. Addunt synodos ipsas Theodoricum regem, Ennodium diaconum, aliosque, cum utrumque praesulem nominant, Mediolanensem Ravennat praeferre; Gratianum, ex eo quod prior Mediolanensis locutus sit et subscripsit, asserere ejus sedis praerogativam. Singula breviter discentiamus.

70. Quia ergo in Symmachii concilio ante Ravennatem loquitur Mediolanensis, dignior est censendus? Unica tantummodo vice locutum legimus in hujusmodi synodis Laurentium, scilicet in tertia, quam Pagius *Palmarum* fuisse probat; ibi autem non Laurentius, sed primus verba facit *Crescentius episcopus Tuderina Ecclesia*, alter *Maximus episcopus Biterana Ecclesia*, tertius *Stephanus episcopus Venusina Ecclesia*, quartus vero *Laurentius Mediolanensis*. Vix

igitur si prioritatem alloquentium in conciliis ad stabiliendam ipsorum praecedentiam consulamus! S. Hieronymus loquens de fidei professione PP. concilii Ariminensis, subiungit (*Diad. adv. Lucif.*): *Adhuc die in ecclesia, quae est apud Ariminum, et episcoporum simul, et laicorum turba concurrentibus, Musonius episcopus provinciae Byzantinae, cui propter antea primus ab omnibus deferabatur, ita locutus est*, etc. Eritne ergo dicendus Musonius isto majoris praerogativae, et sedis honorabilioris pro ceteris episcopis concilii Ariminensis? Quod vero ad sessionem quam in concilio Symmachii Laurentius submiorem confidenter tribuit, post scriptorum Mediolanensium, eam pari confidentia negamus, donec certis rationibus aut monumentis, non autem sola subscriptione, cui nihil fidere possumus, nobis vestigia effluant; quid enim habemus in synodica actibus quod sessionis hujus praerogativam ne latum quidem unguem indiget? Litterae autem nostrae Clementis II Petrum Ravennatem Laurentium Mediolanensem in subscriptione, non autem in sessione potius rem locum concessisse commemorant.

71. Tandem quod subscriptionem spectat, non tam facile eam admitteremus, nisi Clementinae litterae mox allatae de ea fidem facerent. Legimus enim in notis ad alteram ex illis synodis, eam nempe an. 501 celebratam, Baluzium asserentem: *Multum autem diversae sunt subscriptiones ab editis in antiquis exemplaribus, et diverso ordine positae sunt in codice canonum Ecclesiae Romanae*. Ad alteram vero, quae *Palmaris* a quibusdam vocatur, repetit eam Baluzii de subscriptionum ordine animadversionem Pagius. In ultima autem observavimus hanc annotationem: *Sunt eadem subscriptiones in manuscripto codice Parisiensi, sed non eodem ordine*. Immo dubitat Binus has easdem subscriptiones non pertinere ad hanc synodum: En ejus verba: *In subscriptione plurimi Orientales nominantur, qui concilio Chalcedonensi ante annos quinquaginta duos interfuerunt, et quorum post decem annos a tempore dicti concilii nulla mentio reperitur*. Unde probabile esse apparet, quod haec subscriptio non sit Romana, sed alterius cujusdam synodi longe ante haec tempora celebratae. Quare nesciremus profecto quenam ratio foret habenda ejusmodi subscriptionum. Dubietas autem isthaec urgeret magis, si attendenda esset inscriptio synodi Palmaris, residente ven. viro papa Symmacho, una cum ven. viris Laurentio, Maximo, Petro, Laurentio, Aemiliano, etc. Quis enim ex duobus istis Laurentiis credendus est Mediolanensis? Equis Maximus ille intermedium? Num Maximus episcopus Biteranus ut in subscriptionibus? Num Marcellinus Aquileiensis? Sed isto acta synodorum nullibi subscribit, licet secundo saltem synodo interfuisse certum sit ex epistola Theodosii regis, et ex praeccepto senatus, ipsiusque Marcellini, ubi solius Aquileiensis primo loco nomen exprimitur, nihil habita Mediolanense. Quae igitur, inquam, habenda esset ratio de factis subscriptionibus, per quas praecedentiam Mediolanensis totis viribus pro-

hanc contendunt? Verum de ea dubitandi locum non relinquit Clementis II sæpius memorata littera. At enim illa luculenter declarat, spontanea Petri Ravennatis cessione, pro illa tantum vice, atque solius humilitatis gratia, permissum fuisse Laurentio Mediolanensi ut primus subscriberet, datumque super hoc ad perpetuam Ravennatensis prerogativæ cautionem et præservationem diplomæ a Joanne summo pontifice Symmachi successore, quod in Clementis II concilio lectum approbatumque fuit universorum Patrum suffragio. Quid igitur ab hac Laurentii subscriptione sibi capiant momenti pro indebita præ eminentia Mediolanensis?

72. Non credendum, repugnant, hujusmodi declarationi Joannis Romani pontificis, Symmachi successoris, neque litteris Clementinis, quæ falsæ sunt. Optime quidem. Aut erga veræ sunt hæc litteræ, aut falsæ, quemadmodum dicuntur. Si primum, concedi nobis necesse est nihil Mediolanensibus prodesse subscriptionem, de qua contendimus; si alterum, provocabimus Mediolanenses ad eas omnes animadversiones quibus, ut superiori numero, exposuimus, destrui facile poterit harum subscriptionum fundamentum; nutante enim earum veritate, tantæ ipsæ etiam, atque in dubium revocantur. Adde, Mediolanenses ipsos, qui divum Ambrosium concilio Aquileiensi præfuisse affirmant cum Baronio, licet sederit ac subscriperit secundus a Valeriano Aquileiensi episcopo, arma nobis contra seipsum interquenda ministrare, etiam si litteræ nostræ Clementinæ abjiciendæ forent inter apocrypha. Respondent enim Mediolanenses sessioni et subscriptioni ipsi objectæ D. Ambrosii: non probari præcedentiam concessam fuisse Valeriano ex debito, sed potius ex convenientia et ratione antiquioris ordinationis. In eodem Aquileiensi concilio observat Norisius, Anemio Syrmioni metropolitæ prepositum Nimenium Vercellensem episcopum, idque in aliis actum conciliis; non enim semper i. synodis dignioris sedis episcopi primo loco subscribebant; nam in Sardicensi ante Protasium Mediolanensem subscriptus legitur Lucillus Veronensis episcopus, qui tamen ea tempestate erat (aiunt Mediolanenses) subditus Protasio. Ejusdem sententiæ auctor fuerat Baronius, qui notat Januensem episcopum modo anteponi Brixiano, modo postponi; idem ait de Vercellensi, et de aliis pluribus; immo, quod speciali nota dignum est, in concilio Romano sub Hilario papa indicat post Romanum pontificem primo loco poni Maximum episcopum Taurinensem, licet digniores ibi astarent metropolitani, atque ipse Mediolanensis. Innumera alia exempla adducunt Hallier, Albertus Piculus (qui observat ad rem nostram id moris fuisse in metropolitanorum subscriptionibus), Petrus de Marca, et Baluzius. Quapropter etiam in Aquileiensi concilio Valeriani anterioritati potuerunt quidem deferre primas synodi Patres, et ejus intuitu præcedentiam præfatam concedere, salvo semper jure superioritatis respectu S. Ambrosii, quem præsedisse voluit Baronius. Addunt, neque

episcopos Aquileienses ex eorum in Arelatensi et Romana conciliis ante Mediolanenses nominatione majores præ istis honoris gradus acquisisse: quod Arelatense quidem, quia in eo etiam legati pontificis summi postpositi sunt minoribus episcopis, et Syriacus ipse Aquileiensi præfertur. Quoad Romanum vero, Rufus Carthaginensis postpositus Aquileiensi, cum tamen ut Africæ primas debuilset proponi. Et sic non observato in horum nominatione ordine, nec mirum si ante provinciam Italian, et Mediolanensem episcopum Theodorus Dalmatæ in Arelatensi, et in Romano Benedictus Aquileiensi nominantur; ideoque sicut ex episcopis istis, et pontificis legatis, et Carthaginensi antistite, non suo loco nominatis, nulla inferior antepositorum episcoporum aut supra Romanam Ecclesiam, aut supra papæ legatos, aut supra Africæ primatem major excellentia et præ eminentia, ita neque Aquileiensem supra Mediolanensem præeminere censendum, quia iste in aliis conciliis post istum est nominatus.

75. Cætera Mediolanensium in hanc animadversionem firmandam monumenta præteritis, his contenti quæ usque adhuc adduximus, ut prærogativæ argumentum ex Laurentii ante Petrum nostrum subscriptione desumptum eorum animis dissolvamus. Etiam si igitur apocryphæ putari debeant Clementis II litteræ, nihilo tamen minus evinci non potest major prerogativa in Mediolanense, quia Ravennatense prior in conciliis Symmachi subscriptus invenitur. Immo liceat etiam nobis conjecturas qualescumque nostras huc atterere præsupposita Clementinarum litterarum falsitate, et concessio usque Mediolanensibus, ut authentico et vero subscriptionum synodali ordine. Quidquid sit ergo de iis Symmachi synodis quas ipse pontifex convocavit, primusque iis subscripsit; certum est tamen alteram ex iis habitam fuisse ubi Symmachus non præsedit, præsederunt vero archiepiscopi Ravennas et Mediolanensis, qui et subscriperunt primi omnium. Hanc vero synodum a Theodorico rege coactam, et episcopos convocatos nemo nescit, licet ipse Symmachi consensum, quem vi extorserat, simularet. Quidni ergo præsidentes synodi ipse Theodoricus Marte proprio designaverit Mediolanensem ac Ravennatem, alium alio priorem? Quidni violento regi invitatus acquireret Ravennas? Aut si id de Theodorico excogitari posse negent, atque omnia ordinata velint cum Symmachi consensu; nonne censeri potest, utrumque archiepiscopum auctoritate a Symmacho eis collata concilio illi præsedisse, atque Mediolanensis præcedentiam a voluntate pontificis eo casu derivasse? Dicent fortasse Mediolanenses, respexisse tunc Symmachum dignitatem Ecclesiarum? non arbitror: secus dicendum foret Romanos pontifices in electione legatorum ad generalia, aliaque concilia, attendisse excellentiam gradum in electis, non prudentiam, non rerum tractandarum peritiam. In ejusmodi autem casu nulla major dignitatis accessio facta est Ecclesiæ Mediolanensi supra Ravennatem, quia ex voluntate Symma

chi prior concilio præderit Laurentius, prior allocutus sit, prior subscripserit. Quando autem in ista synodo vel regis, vel papæ mandato, Ravennatem Mediolanensis præcessit; quid Ravennatis intererat, si aliis synodis subscriberet secundus, quibus cum præset summus ipse pontifex, in prærogativam non inderetur prior aut posterior subscriptio?

74. Hæc addideram in gratiam suppositæ Clementini diplomatis falsitatis. Verum igitur illud sit, nec ne, potiora prærogativarum jura frustra sibi aucupant Mediolanenses ab hisce Symmachianis subscriptionibus. Gratiano autem ex illis argumentum instituenti pro archiepiscopi Mediolanensis excellentia, aliisque omnibus recentioribus ab Eustachio citatis, nullius negotii est respondere, illos nempe antiquum conciliorum morem ad sui temporis inductam consuetudinem perperam metiri. Nullam antiquitus sedium prærogativarum habitam fuisse rationem in subscriptionibus conciliorum probant, quæ Mediolanenses nobis superius ingenue suppeditarunt, et quæ super hujusmodi disciplina plurimi auctores docuerunt, et præsertim quæ in Symmachi conciliis animadvertimus. Cœpit quidem recentioribus sæculis pristina disciplina defervescere, oblique sunt Ecclesiæ præsules Christi Domini præceptum, *Qui major est in vobis fiat sicut minor, et qui præcessor est sicut ministrator* (Luc. xii, 26), assumptes e contra discipulorum non adhuc confirmatorum infirmitatem, *Quis eorum videretur esse major* (Ibid., 24), ambitione induente personam necessitatis iurium propriæ Ecclesiæ tuendorum. Ad hanc respexit Gratianus, illiusque sectatores respuerunt in allatis casibus, non autem ad primorum seculorum simplicitatem.

75. Ob citatam tamen Gratiani auctoritatem Eustachius a S. Ubaldo subirascur Felici Antonio Guarnierio, tribuenti anteriorem Mediolanensis subscriptionem in conciliis Synmachi non præcellentie dignitatis, sed anterioritati ordinationis in episcopum; cum enim ea Guarnierii ratio apprime Mediolanensium rationibus quadraret, quibus contra Aquileienses proprii antistitis præminentiam defendere conantur, atque etiam consona esset saniorum criticorum sententiæ; ideo Augustinianus noster Guarnierio Gratianum opponit dicentem, ex quo Laurentius subscripsit ante Petrum Ravennatem, *Sedis prærogativam ante eum habere*; ac notat Gratianum non dicere *Ordinis prærogativam*, sed *Sedis*; non dicere *habuisse*, sed *habere*, scilicet dum Gratianus scriberet: quod non dixisset, si authenticæ fuissent Clementis II litteræ; illi enim innotuissent. Ego vero credideram, opinionem illam Guarnierii, non Gratiani auctoritate, qua non adeo movetur ætas nostra, sed fortioribus argumentis enervandam fuisse, zut querendum an prior Petro episcopatum adierit Laurentius, necne; nam si forte prior in episcopatu Ravennas, id argumentum omnium potissimum fuisset contra Guarnierium. Cæterum nisi Gratiani assertio firmiori nitatur fundamento quam subscriptionibus Symmachianis, eam inter innumeras alias

A libentissime relinquimus, quæ hujus auctoris ab omnibus rejiciuntur; neque obstupescimus cl. cæteroque decretorum collectorem non meminisse Clementini diplomatis, cum tot alia fortasse majoris momenti et indaginis vel tacuerit, vel omiserit, vel ignoraverit, vel male intellexerit.

76. Quod vero ad Symmachi synodos attinet, quod Theodoricus rex, quod Ennodius, et centum alii, si placet, cum utrumque metropolitano nominant, Mediolanensem præmittunt; ridiculum enimvero est id convertere in argumentum majoritatis. Scribit divus Paulus ad Galatas, *Cum cognovissent gratiam quæ data est mihi Jacobus et Cephas* (Galat. ii, 9); apostolorum principem Cephæ Paulus ergo minorem credidit? Athanasius synodicam Sardicensis concilii epistolam laudans, atque episcopos qui eam subscripserunt enumerans, ait (*Apolog.* 2): *Eorum autem qui in synodo subscripserunt, cæterorumque aliorum ista sunt nomina, Osius ab Hispania, Julius Romæ per Archidamum, et Philoxenum presbyteros suos Prothogenes Sardicæ, etc.* Erit ergo Julius Romanus pontifex Osius Cordubensi postponendus? Vnde autem præminentie Mediolanensium supra Vercellenses, si ipsius Athanasii auctoritate abutamur, in epistola ad Solitarios dicentis: *Clarissimæ sunt confessionis viri religiosi, et episcopi boni Paulinus Trevirorum, Lucifer episcopus Sardinia, Eusebius Vercellensis, Dionysius Mediolani.* Item quia Constantinopolitanum concilium v in damnatione trium capitulorum, *condemnamus, inquit, et anathematizamus...*

C *quæ impie Theodoretus conscripsit contra rectam fidem, et contra duodecim capitula S. Cyrilli, et contra Ephesinam primam synodum, etc., minor habenda erit isthæc generalis Ephesina synodus sancto Cyrillo ejusque capitulis? Quia S. Augustinus, cui potior auctoritas quam Theodorico tribuenda est, tunc, ait, accepto volumine ejusdem concilii (Pseudo-Sardicensis), statuta considerans, legi Athanasium Alexandrinum episcopum catholicum, et Julium Ecclesiæ Romanæ episcopum nihilominus catholicum illo concilio Sardicensi fuisse improbatos (August. lib. iv cont. Crescon., epist. 44 et 163); ergo censebimus, Augustinum anteponeere voluisse pontifici maximo Julio Athanasium in sedis prærogativa?*

77. Verum quid plura? In concilio Romano sub Julio I, nonne Ravennas episcopus ante Mediolanensem nominatur? Nonne in concilio Sardicensi ter eodem ordine subscriptos legimus ambos istos antistites? Et præter centum, præter mille auctores, quibus Ravennatem libuit ante Mediolanensem laudare, nonne Sigonius ipse, quem Eustachius in suas partes trahere conatur, inter Ecclesiæ Italiæ principes Mediolanensi quartum solummodo locum assignat, Ravennatque postponit? Nos vero ejusmodi rationibus non adeo fidimus, ut prærogativas Ecclesiæ nostræ inde derivare curemus. Sufficit nobis exempla exemplis opponere, alia falsa ostendere, alia ad rectam rationem, mores, disciplinam explicare, ut levitatem argumentorum quibus Mediola-

nenses utuntur contra Clementis II diploma detegamus.

78. Nondum tamen illud oppugnare desinunt, ejusque sensus et verba medullitis perscrutantes, ex principio illo *Clemens episcopus servus servorum Dei omnibus Ecclesiarum filiis*, atque etiam ex salutatione *Bene valete*, nova colligunt falsitatis indicia. Non agebatur, inquiunt, de aliquo fidei articulo, ut omnibus Ecclesiarum filiis litteræ istæ inscriberentur: universis autem Ecclesiarum filiis salutatio ista, *Bene valete*, minime convenit. Nugæ! Non agebatur quidem de fidei articulo: verum ea erat quæstio, cujus definitionem omnes Ecclesiarum filios non latere decebat, cum bonus ordo conciliorum, ac Patrum unanimitas et concordia, Christianorum omnium ædificatio sit; e contra vero Patrum altercationes, ambitus, discordiæ omnibus sint scandalo et irrisioni. Agebatur etiam de iis Italiæ metropolitani, qui propter amplitudinem sedis ac dignitatis ob oculos erant universo Christiano orbi, Mediolanensis nempe, ac Ravennas. Accedit quod istiusmodi controversia excitari potuisset in quibuscumque synodis etiam generalibus, quæ Ecclesiam universam representant: quapropter expediebat legem statuere, eamque solemniter publicare, quæ ubique innotesceret, omnesque obligaret. Cæterum universis Ecclesiarum filiis inscriptas legimus *Urbani II* Romani pontificis litteras pro Turonensi S. Martini Ecclesia, quamvis neque agerent negotium fidei, neque disciplinæ ad universam Ecclesiam spectantis. Idem dicito de millibus aliis summorum pontificum diplomatibus, eam inscriptionem præferentibus. Quod spectat ad salutationem *Bene valete*, si minus universis Christi fidelibus convenit, doceant ergo Mediolanenses aptius salutationis genus: interea nos illos monemus, plena esse mediæ ævi diplomata similibus salutationibus *Bene valete*, licet inscripta sint omnibus Ecclesiarum filiis.

79. Apocryphum est etiam, addunt Mediolanenses, monumentum istud Ravennatensium, quia refert Petrum Ravennatem cecisse Laurentio Mediolanensi in Symmachianis conciliis, non aliquo jure, sed humilitatis gratia, cum virtutis, et muneris partes fuissent Ecclesiarum suarum jura tueri, non cedere. Levissimæ huic objectioni respondeat Mediolanensis Arnulphus cum suo illo Heriberto archiepiscopo; dum enim Ravennas antistes (et ipse Heribertus nuncupatus) contenderet cum Mediolanense Regis coronandi presentationem ann. 1027, *Domnus Heribertus sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ venit archiepiscopus, vir strenuus, et modestus, immo et patientissimus, ne forte in populo fieret tumultus, adversus ejus (Ravennatis archiepiscopi) diram insaniam opposuit sanctam temperantiam, a tantæ seditionis turbine humiliter declinavit, et coepiscopos, et omnes suos hanc temeritatem condemnantes, et illi in faciem resistere volentes, blanda persuasionem admonuit, ut scandalum ejus humiliando vitarent*. Cur ergo archiepiscopus Mediolanensis humilitatis gratia tunc declinavit a tumultu, egressus est templo, coepiscopos suos compescuit? Nonne

Mediolanenses docent *Prælatos, quo sanctiores, eo firmiter pro suarum Ecclesiarum juribus stetit; non locum cedere, sed sibi debitum sustinere, virtus fuisset?* Hæc autem sunt P. Eustachii verba et morale documentum. Si ergo quia litteræ Clementinæ assuerunt Petrum Laurentio cecisse humilitatis gratia in synodis Symmachianis, apocryphæ habendæ sunt; tali etiam nota laborabit Arnulphi narratio, quæ Heribertum Mediolanensem templo cecisse, Ravennati non restitisse humilitatis gratia luculenter exponit.

80. Sed urget pater Eustachius: *At quo fine, qua necessitate, aut quod ob bonum exercenda tunc illi (Petro Ravennati in synodis Symmachi) quoad locum humilitas? Petat ergo ille ab Arnulpho suo quo fine, qua necessitate, aut quod ob bonum Heribertus Mediolanensis in coronatione Conradi declinavit a tumultu, templum reliquit, coepiscopos redarguit? Ne forte (respondet scriptura illa ex qua narrationem suam descripsisse dicitur Arnulphus, testante Beroldo, et de qua scriptura omittimus rationem repetere, cum pretium ejus facile legentibus appareat), ne forte, inquam, in populo fieret tumultus... ut scandalum humiliando vitarent, nec tanta plebe impetuosa seditio cresceret, ne diabolus totius erroris auctor, bono pacis raperet de proposito episcoporum, quod moribus decet inesse laicorum*. Verba autem hæc laudatæ scripturæ patrem Eustachium docere possunt finem, necessitatem, et bonum ob quod exercenda fuit Petro Ravennati in conciliis Symmachi quoad subscriptionem et, si mavis, quoad locum sessionis humilitas.

81. Humilitati tamen locus non erat, iterum instat P. Eustachius, tum quia nullum monumentum asserri potest, quod probetur ante Symmachi synodos Ravennatensem episcopum aliquando Mediolanensi in conciliis præcessisse, ut ex humilitate dici possit renuntiata sub Symmacho loci præminencia; tum etiam quia *Laurentio Mediolanensi, ut consecratione antiquiori, adhuc præcisa propriæ dignitatis præminencia, debeatur præcedentia: unde ergo illi locum cecit Petrus humilitatis gratia?* Monumenta nostræ præcedentiæ ante Symmachi tempora nobis præstat concilium Romanum sub Julio I et Sardicense, in quibus præpositum Ravennatem Mediolanensi legimus. Alterum monumentum est, nullibi inveniri antepositum in conciliis ante Symmachum Ravennati Mediolanensem episcopum. Quæ prioribus monumentis obijciunt auctores nostri, inferius indicabimus; quæ vero secundo obijciunt negativo monumento, plane ignoramus. Dici igitur jure potuit, Petrum humilitatis gratia Laurentio cecisse in conciliis Symmachi. Quod autem Laurentio, adhuc præcisa propriæ dignitatis præminencia, præcedentia deberetur, quia prior in episcopum consecratus fuerat, præterimus animadvertere quænam fuerit propriæ dignitatis præminencia, unde supra Ravennatem archiepiscopum; præcipue Symmachi temporibus, sese efferre poterat Mediolanensis. Durum fortasse erit auctori- bus istis probare hanc dignitatis præminenciam, si

civitatem utramque, si Ecclesias, si earum originem, amplitudines, prerogativas, praesules ad mere veritatis historice lumen, seclusis fabulis, conferemus et expendemus. In reliquis caveant doctissimi Mediolanenses ne, dum ab anteriore ordinationis tempore novum argumentum instaurare satagunt contra Clementinas litteras, rem nostram, etsi inviti et nolentes, agant; si enim, non obstante priore Laurentii consecratione, Petrus ex humilitate primas partes ei detulit, aliud argumentum nobis in promptu est, ut Ravennatum archiepiscoporum excellentiam probemus pra Mediolanensium.

82. Praestat autem super his non immorari, ut audiamus ultimas falsitatis notas quas invenire in Clementino diplomate sibi videatur Puricellus et Eustachius a S. Ubaldo. Earum alteram arbitrantur, dictum fuisse in eo diplomate, Petrum Ravennatem cessisse Mediolanensi illo tantummodo casu. Res, aiunt, non sibi constat; tribus enim in synodis Symmachianis Sevindus a Mediolanense sedit, ac subscripsit Petrus Ravennas; hic autem dicitur illo tantummodo casu huic cessionem indulsisse. Quam bene ratiocinantur! quasi si illo casu apprimè significaret pro una vice, nullo autem modo interpretari posset pro illis synodis quae in casu Symmachi celebrate fuerunt; seu quoniam in una tantum ex iis egerunt uterque personam praesidis, quasi pro illa tantum synodo intelligi non possit praecedentia Mediolanensi concessa ex Petri humilitate. Quamquam autem Clementina verba explicanda essent pro illa tantum vice, cur intelligere ea deberemus pro una tantum synodo? Quis unquam grammaticus tiro ita interpretaretur? Aliquot annis, iisque continuis fuerunt hae synodi repetitae, et forte Patres numquam ea causa ab Urbe discesserunt, cum tumultus non acquiesceret etiam post iterata concilia, et decreta contra antipapae fautores, adeo ut unum solummodo tot annis continuatum ea concilia ab aliquibus reputentur. Quapropter optimo jure potuit Joannes I Symmachi successor in declaratione edita pro Ravennate, quam litterae Clementinae meminerunt, conventus illos omnes complecti, et indicare iis verbis, illo tantummodo casu, seu etiam illa tantummodo vice. Admissa igitur opinione Puricelli, quod tribus vicibus praescripserit Petro Laurentius, contradictionem minime sonant verba diplomatis Clementini. Nihil vero mirum, si concessa ex humilitate praecedentia in prima synodo, eadem humilitas concedere suasit in subsequentibus, ne forte repetita altercatio scandalum excitaret, neu qui Romanam venerant schisma teterrimum composituri, aliud ipsi propter inanes praecedentiae titulos renovare dicerentur.

83. Pudet diutius in hisce tricis immorari, eo magis quia perseverant auctores laudati alias ejusdem farinae notas jactare. Altera ergo est, dixisse in suis litteris Clementem II multoties ventilatum a retro pontificibus praedecessoribus nostris aut viz aut nullo sine scriptum est: nempe jurgium ob praecedentiam in synodis inter tres illos contententes. Ubi enim, in-

A quunt, apparent indicia repetiti hujus jurgi? In solâ coronatione Conradi Salici legimus illud excitatum an. 1027, cum Mediolanensis archiepiscopi munus sibi arrogasset Heribertus Ravennas. Immo vero, nos addimus, neque in Augusti illius inauguratione de jure in conciliis praecedendi altercatum est. Verum quid inde? Ergone in nullis aliis conciliis contentio isthaec emergere potuerat ante an. 1027? Nonne potuerat in Symmachianis, sopita tamen humilitate Ravennatis? Nonne subsecuta Joannis I declaratio id non obscure indicat? An tot aliis in synodis, quibus modo Ravennatem, modo Mediolanensem subscriptum videmus post Romanum pontificem, quæstio hæc agitari nequiverat? Ergo quia Puricello et patri Eustachio ignota sunt hæc jurgia, neque nota fuerunt Patribus, ante octo sæcula in Clementis synodo congregatis?

84. Quare ergo, exclamant, in synodo ista pro omnibus Mediolanensis Ecclesiae juribus solus omnino dicitur esse: *prolatus quidam catalogus nominum eorum archiepiscoporum qui interfuerunt synodo Symmachi papae, ubi praescriptus erat Mediolanensis archiepiscopus*? Cur mille alia ommissa Mediolanensium potiora jura? Ubi metropolis anterioritas? ubi antiqua Ravennatum subjectio? Quorsum neglecta acquisita toties supra Ravennates praecedentia exempla, sub Agathone an. 680, et sub Joanne XII an. 963, de quibus supra? Hisne in re tanti momenti pretermisissis, sola Laurentii sub Symmacho sessio (dicitur potius, praescriptio) memorata? Bona verba, quæso, Mediolanenses. Quorsum vos quidem jactabitis metropolis anterioritatem, quando sub iudice adhuc lis est, an prior Ravennate orta fuerit Mediolanensis? Argumenta sane quæ capite 3 sequenti producent in medium Ravennatenses, non ita levia sunt, ut tam facilem patiantur responsionem. De antiqua vero nostrae Ecclesiae subjectione praestat jam opinionem vestram moderari. Esto, amplissimum Insulbrum metropolitae sæculo cadente quarto, noster autem sæculo tantum ineunte quinto ortum cognoverint, adhuc falsissimum est ne die quidem uno vel altero Ravennatenses Mediolanensi episcopo obedientiam præstasse, quod jam demonstratum puto capite praecedenti. Jus eligendi coronandique reges Italiae (illud enim hic quoque repetitis), quid juris addidit Mediolanensi episcopo in ecclesiasticis negotiis? Jus coronandi pontifices summos quid juris acquisivit unquam episcopo Ostiensi in Ravennatem, Aquileiensem, Mediolanensem antistites?

85. Memoratam demum praecedentiam in synodis Agathonis, et Joannis XII vidimus jam superius num. 44, 45 et 46, alteram nullo modo probari, alteram omnino esse falsam. Quid si Ravennates certiora proferrent documenta obtentæ praecedentiae supra Mediolanensem in conciliis, post Symmachi synodos, ante coronationem Salici, ante Clementis II diploma? Primum documentum, et quidem luculentissimum nobis suppeditavit cl. Joseph Garampius insuper allata dissertatione de nummo argenteo Benedicti III,

cujus eruditissimi viri eadem verba hic liceat referre : « Ludovicum imperatorem adfuisse huic concilio (Romano an. 850) in ecclesia beati Petri apostolorum principis coacto, deduco ex quodam synodali praecepto in causa Petri Aretinae, et Cantii Senensis Ecclesiae episcopi prolato, quod editum primo fuit a cl. Muratorio pag. 389 tom. IV Antiquitat. Italic. medii aevi, et iterum a cl. Joanne Dominico Mansio, pag. 936 tom. I Supplement. ad Concilia Veneto-Labbeana, cui subscribunt duodecim episcopi, quos inter *Joannes, archiepiscopus Ravennae, Angelbertus, archiepiscopus Mediolanensis*, Ambrosius, episcopus Lucensis, Oschisi Pistoriensis, Donatus Fesulanus, Gerardus Florentinus, Joannes Pisanus, Andreas Volaterranus, Taceprandus Clusinus, Otho Rossellensis, et Joan. Tuscanensis. Cum vero hæc charta nullo certo chronologico caractere notetur, veri nimium simile visum est cl. Muratorio referendam esse concilio quod die 8 Decembris an. 853 in Basilica Vaticana coactum fuit. At in illo nec Ludovicus imperator adfuit (quemadmodum supra observavimus num. 7 hujus capituli), qui tamen synodi iudicio prædicto interfuit; nec illi quos laudavimus episcopi, qui chartæ subscribunt, et præsentis fuerunt (pag. 391 apud Muratorium loco citato), handquaquam concilio an. 853 adfuerunt, cum eorum nomina in ipsius subscriptionibus, editis ab Holstenio Collect. Roman. part. II, pag. 114, et tom. IX, Concil. edit. Ven. pag. 1157, nullibi legantur. Immo ipsemet Joannes, archiepiscopus Ravennae, chartæ subscripsit et adfuit (pag. 391, ibid.), qui tamen concilio an. 853 absens per legatum suum subscripserat; ibi enim legitur: *Paulus diaconus vicem agens Joannis archiepiscopi Ravennae...* Ego vero, ut mea feri sententia, datum fuisse arbitror in concilio quod die 16 Decembris indiet. xiv, an. 850, in causa Anastasii Romæ coactum fuit, cujus historiam Leo IV in basilica Vaticana depingi fecerat cum inscriptione, in qua præ ceteris hoc notatum fuit: *Post Romanum pontificem in hac excommunicatione consenserunt archiepiscopus Ravennatis et Mediolanensis, alique num. 75* (apud Holsten. in Coll. Rom. part. II, pag. 109, et concil. loc. cit. pag. 1145)... Cum igitur iidem Joannes Ravennas et Angelbertus Mediolanensis archiepiscopi tum prædicto synodali præcepto, tum concilio die 16 Decembris an. 850 interfuerint et subscripserint, vero nimium simile mihi videtur præfatum præceptum in hoc concilio prolatum et sancitum fuisse; adeoque affirmare non dubitaverim Ludovicum imperatorem concilio Romano an. 850 interfuisse, etc. »

86. Alterum documentum nobis præbet Ravennatense concilium coram Joanne XIII, R. P., atque Othone I imperatore celebratum an. 967, in quo Walpertus, Mediolanensis archiepiscopus, post Petrum Ravennatem subscripsit condemnationi Salisburgensis antistitis. Cum autem concilium istud restauratum fuerit sequenti anno 968, propter negotia quædam Magdeburgensis Ecclesiae, ibique pacta fuerit nescio

que permutatio inter episcopos Magdeburgensem et Halberstadensem apud eandem Ravennatensem synodum, refert Chronicon Magdeburgense, huic etiam Concilio Petrus, Ravennatensis archiepiscopus, et plurimi episcoporum Italiae et Germaniae subscribere anno Dominicae Incarnationis 968, indictione XII, confuso probabiliter inter plurimos Italiae episcopos Walperto Mediolanense. Omittimus queritare alia istius generis exempla. Pauca isthæc jam allata, quæ nulli exceptioni obnoxia credimus, satis superque probant præminentiam nostrorum archiepiscoporum in conciliis ante coronationem Salici et litteras Clementis II. Desinant ergo nobis opponere doctissimi Mediolanensis metropoleos patroni obtentam in primis conciliis hanc præcedentiam, juxta eligendorum regum, primariam nostrorum præsulum suffraganeitatem; discantque, amabo, ab ipsis suis tam magnificatis auctoribus Arnulpho, et Landulpho utroque, qui in suis annualibus nihil de priore metropolis origine, nihil de antiqua Ravennatium subiectione, nihil de præcedentia in synodis Agathonis et Joannis XII in narrandis dissidiis inter suos et nostros præsules musitarunt, discant, inquam, ejusmodi prerogativas in argumentum falsitatis non assumere contra Clementinum diploma.

87. Sed ecce alios Augustiniani nostri cavillos. Verbum illud *privilegium* Joannis I Symmachi successoris, quod in Clementis bulla relatum est, in suspicionem trahit bullam ipsam. Hic vero adversarius noster acute aliquid sibi vidisse visus est. Pergamus audire. « Ad summum, inquit, agebatur de simplici attestazione, ab ipso Joanne I facta, Petrum nempe Ravennatem ex humilitate, et illo tantummodo casu Laurentio locum cessasse. Simplex autem attestatio *privilegium* dici non potest. Item Clemens II sedem Ravennatis statuit a dextris papæ, imperatore absente, præsentem vero a sinistris, secundum antiquæ constitutionis auctoritatem. Et qualis hæc antiqua pro Ravennate constitutio? et quatenus ea exstisset, quomodo dixerat paulo ante Clemens II: *Quisquis enim sibi juxta nos dextris lateris locum vindicabat, et cui jura deberetur nobis incertum erat?* Si namque Clementi II nota erat antiqua ad favorem Ravennatis constitutio, quomodo non ipsi itidem certum erat, cui sessio a dextris pontificis jure deberetur? Et si ipsi incertum, quenam vel ejus auctoritatis hujusmodi constitutio? *Non alius opus est, ut ea littera rejiciantur, argumentis.* » Bellum enimvero argumentatorem! Magnificam conclusionem!

88. Privilegium dici posset monumentum Joannis I, licet nudam attestacionem preferret, vel quia attestatio est de privilegio Ravennatis Ecclesiae, et pontificis Maximi attestatio de privilegio ipsa est privilegium; vel quia in ipsa attestacione sancitum erat, non derogatum iri prerogative Ecclesiae Ravennatis ab spontanea Petri cessione pro illo tantum casu Symmachianæ synodi; vel quia cum ipsa attestacione ab Joanne I etiam confirmabatur Ravennatensi prerogativa sessionis præ Mediolanensem. In

quolibet autem sensu constitutam et privilegium esse, et dici poterat Joannis I attestatio, a Clemente II relata. Porro hæc ipsa attestatio hoc idem privilegium esse poterat antiqua illa constitutio, ad cujus auctoritatem synodus Romana cum Clemente II sententiam dixit pro Ravennate; nisi in medium quis proferret antiquiorum etiam pontificum privilegia, Ravennati Ecclesie, apostolicæ sedis primogenitæ concessa, quæ a S. Gregorio Magno memorantur.

89. Quid autem, Deus bone, respondebimus dilemmati illi, quo nos irretiri arctarique sentimus: Si Clementi II nota erat antiqua pro Ravennate constitutio, quomodo non ipsi certum, cui sessio a dextris pontificia jure deberetur? et si ipsi incertum, quamnam vel cujus auctoritatis hujusmodi constitutio? Væ nobis ab hujusmodi dilemmatibus! Orta questione de præcedentia sessionis inter archiepiscopos, nescit quidem pontifex, Germanus homo, rerum Italicarum fortasse rudis, cui deberetur, quia nondum lecta fuerat in synodo hæc antiqua constitutio quæ illum latebat. Lecta deinde antiqua hac constitutione, et probata in synodo, ecce nota evadit Clementi, ecce secundum eam pronuntiat pro Ravennate. Dum erat adhuc in incerto constitutio, nulla quidem pollebat auctoritate; quando autem certa evasit per lectionem et examen in synodo de ipsa habitum, auctoritatem omnem obtinet apud Clementem et universos Patres. Vah facilis e labyrintho eruptio! Sufficiebat seriem Clementinarum litterarum attendere, quam nostri auctores strenue interverterant. Dicant ergo: *Opusne est aliis, ut ea litteræ ejiciantur, argumentis?*

90. Sed non ignorabant Mediolanensis metropoleos patróni multa afferri pro Ravennate Ecclesia, quæ male sartam eorum hypothese plurimum labefactare, immo plane subvertere possint. Itaque nonnulla ex his sibi ipsi objecerunt, eaque diluere conati sunt, sed irritò conatu. Quod itaque in concilio Romano sub Julio I in episcoporum syllabo ante Mediolanensem episcopum Ravennas nominetur, id vero aiunt nullius momenti esse ad præcedentiam Ravennatis antistitis astruendam, quia is per eos dies nondum erat metropolita, sed simplex episcopus; a denominatione autem simplicis episcopi ante archiepiscopum non arguitur ejus præcedentia, cum questio sit quis primus post papam archiepiscopus? Addere etiam quiverat Eustachius concilium Sardicense, ubi habemus Ravennatem ter præscriptum Mediolanensi, atque eadem facillima evasione vim harum subscriptionum infringere. Cæterum an in ratiociniis maximum vitium sit, aliquod incertum probari per aliud æque incertum, seu quod pejus est, aliquod certum improbari per aliud, quod dubium est atque in questione positum; logicos alumnos appellabo, atque ad eos provocabo Mediolanenses nostros. Supponunt enim tempore conciliorum Romani et Sardicenses, aut Mediolanensem episcopum jam metropolitanum fuisse, quod ab veritate longe positum esse auctores doctissimi probarunt, vix ab Ambrosii temporibus, Sardicensi, et Romana sub Julio synodo posterioribus

initium hujus dignitatis derivantes; aut supponunt nondum ad id honoris assumptum Ravennatem episcopum tempore conciliorum Romani et Sardicenses, cum non desint celeberrimi scriptores, non desint magni ponderis rationes, quæ contrarium indicant ac pene demonstrant. Quod si etiam daremus Mediolanensem episcopum honore tunc metropolitani insignitum, simplicem autem episcopum fuisse Ravennatem, nonne etiam volunt hunc illi eodem tempore paruisse tamquam suffraganeum? Quis autem dixerit inter insigniores principalium Ecclesiarum præsules, minimum episcopum, iis temporibus, metropolitano suo anteponi, prout in allato Romano concilio? Residentibus etiam viris venerabilibus, pariterque cum eo (Julio Romano pontifice) audientibus Benedicto Aquileiensi episcopo, Rufo Carthaginensi episcopo, Agapito Ravennatis Ecclesie episcopo, Julio Mediolanensi episcopo, Luciano Maurianensi, et reliquis cum eis 116 episcopis. Non loquimur de Sardicensi, quia cum Mediolanenses premantur a subscriptione etiam Aquileiensi episcopi, respondent ordine alphabetico congestas fuisse subscriptiones hujus concilii, et citant Bigium: quamvis, re bene perpensa, puerile est credere, in tam augusto ac numeroso consensu, episcopos alphabetice vocatos ad subscribendum, non autem potius vel secundum dignitatem Ecclesiarum, vel secundum antiquiorem consecrationem, vel fortasse interdum ob alicujus episcopi famam, sanctitatem, scientiam, atque in ecclesiasticis negotiis expediendis peritiam. Nos autem dedignamur, juxta uberius dicta in superioribus paragraphis, ex tam turbido subscriptionum conciliarium fonte argumenta certæ prærogativæ derivare.

91. Eginardo in distributione largitionum Caroli Magni Ravennatem Ecclesiam Mediolanensi anteponente, queritandum volunt auctores nostri utrum speciali ipse Carolus benevolentia, vel Eginardus vitæ ejus historicus suo Marte id fecerit; quia Otho Frisingensis ultimo loco inter Italiæ principes Ecclesias memorat Mediolanensem: aiunt, hominem ultra montes degentem incepisse mentionem a metropolitibus sibi vicinioribus, Aquileiense scilicet ac Ravennatense, et in longinquo terminasse, nempe Mediolanense: in quo utrum ad rectas geographiæ lineas metiti sint regiones auctores nostri, atque utrum Frisinga Bavaricæ civitas, cujus episcopatum gessit Otho iste, seu potius Morimundense Cisterciensis ordinis monasterium in Gallia diocesis Lingonensis, ubi diu ante episcopatum, et multos annos ante mortem, quam ibi oppetit, moratus est, viciniora sint loca Ravennæ, quam Mediolano, viderint alii; quemadmodum etiam viderint cui Gelasii I doctissimi pontificis vitio dandum sit, ante Mediolanum Ravennam laudasse, ubi contra Acacium Constantinopolitanum scribebat ad episcopos Dardaniæ, dicens: *Numquid apud Ravennam, apud Mediolanum, apud Syrmium, apud Treviros multis temporibus non constitit imperator? Numquid harum urbium sacerdotes ultra mensuram sibi antiquitus deputatam quidpiam suis dignitatibus*

bus usurparunt? Viderint pariter cui cardinalis Bonæ vitio dandum sit, Mediolanensem episcopum ab usu pallii exclusisse per plura sæcula, solique Ravennatensi in Italia tribuisse: « Cæterum, inquit, non omnibus archiepiscopis hunc honorem tributum, sed iis solummodo qui inter ipsos præcipui erant, nemo ignorat qui in veteri historia versatus sit; nam in Gallia nemini mittebatur, nisi soli Arelatensi, de qua re exstant epistolæ Vigiliæ ad Auxanium, Pelagii I ad Sapaudum, et Gregorii Magni ad Childebertum regem Francorum lib. iv epist. 53. In Hispania soli Hispalensi, in Dalmatia Salonitano, in Italia Ravennati, in Sicilia Syracusano, in Sardinia Calaritano, ut ex epistolis Gregorii liquet, etc. » (*Bona Liturg. lib. 1, c. 24, n. 16.*) Viderint quoque cui Sigonii vitio dandum sit, accuratissimum hunc Italiæ descriptorem primas Ravennæ partes dedisse, postremas Mediolano, quod aut non vidit Puricellus, aut non vidisse simulavit. Item quia Luitprandus Ravennatem archiepiscopum, secundum a Romano per Italiam antistitem nuncupavit, autumant Mediolanenses Luitprandum locutum fuisse de sua tantummodo ætate, quando præpotentis Theodoræ factionibus plurimum Joannes X Ravennas in Italia pollebat: in qua interpretatione facile vapulabunt, si grammaticulus aliquis verba Luitprandi exactius legat: *Per idem tempus Ravennatis sedis, qui secundus post Romanum Archierum archipræsulatus habebatur, Petrus pontificatum tenebat;* nemo enim non videt *et per idem tempus* non referri ad existimationem secundi archipræsulatus, sed ad Petrum tunc Ravennæ pontificatum tenentem, cui Petro nihil omnino erat cum Romana impudentissima femina. Si autem summorum pontificum testimonia adduxerimus, vocantium *Primogenitam* inter Romanæ Ecclesiæ filias, Ravennatem Ecclesiam; si imperatores eam appellantes maximam post Romanam Ecclesiam; quas turbas, Deus bone! excitarent Mediolanenses contra hujusmodi documenta? Verum his non insistimus. Sufficiat Clementinas litteras a falsitatis nota vindicasse, sufficiat in Romana synodo a supremo pontifice præhabitu fuisse Ravennatem præ Mediolanensi episcopo, fortassis ad evidentiam probasse.

CAPUT III.

Quid opinari liceat de origine metropolitice dignitatis in Ecclesia Ravennatense.

Hactenus pro vindicandis Ravennatis Ecclesiæ libertate et sessionis prærogativa, cominus decertatum est cum Mediolanensibus. Modo autem super initiis, seu origine ejus metropolitice dignitatis sermonem habiuri partium studia deponimus; versamur enim in re adeo ancipiti, atque in tanta documentorum charitate, ut nihil certi, nihil quod indubie fidei speciem præ se ferat, inter tot densas nebulas liceat intropicere. Nos igitur diversas auctorum opiniones earumque rationes solummodo referre atque explanare contenti erimus; nullam vero sequemur, prudentiorum judicio alterutius præstantiam committentes declarandam. Porro duas esse de hac origine opiniones neminem latet: altera, quam communio-

A rem fatemur, ab quinto sæculo hanc originem repetit; altera, quæ pauciorum est, licet non aspernandi nominis auctorum, initia isthæc in primo æra Christianæ sæculo collocat. Priorem opinionem ad trutinam revocemus.

§ I. Exponitur opinio de origine hujus dignitatis in quinto sæculo.

92. Emmanuel Schelstratus, Sebastianus Tillemontius, Jacobus Sirmondus, Norisius, Bacchini, centumque alii, qui primas inter criticos tenent, hanc opinionem omni conatu studioque omni tuerentur. Commune unicuique eorum argumentum est, nullum prorsus ante sæculum quintum reperiri in Ecclesia Ravennate istius honoris indicium, primumque Ravennatum episcoporum metropolitica infula præfuisse, atque ejus dignitatis jura exercuisse divum Petrum Chrysologum circa istius sæculi medium. Non omnes tamen in Chrysologo pari sensu conveniunt; namque Bacchini (quem secutus est Pastrizius quidam, auctor dissertationis de Patena argentea divi Chrysologi) a communiori recedens, primum quidem metropolitanorum jurum exercitium huic nostro Ecclesiæ doctori attribuit, sed negat primum metropolitanum illum fuisse, distinguens initia a dignitatis exercitio. Primum autem qui ad eum gradum ascenderit, constituit Bacchini Joannem cognomine Angeloptem, immediatum Chrysologi antecessorem in cathedra Ravennatensi.

93. Fundamentum communioris opinionis, quæ principium tum dignitatis, tum exercitii in Petro Chrysologo recognoscit, desumitur omnino ex illius homilia 175, quam in consecratione Marcellini Vicohabentiæ (modo Ferrariæ) episcopi ad populum Ravennatem habuit. Aiunt enim ejusmodi sententiæ fautores laudatæ homiliæ verba non obscure, non dubie, sed apertissime indicare, Marcellinum primum fuisse qui a Ravennate Ecclesia consecrationis munus acciperet ex decreto sedis apostolicæ, intercedente imperatore. Et ne aliter interpretandi locus remaneret, comparat, aiunt, Petrus Chrysologus primam hanc ab Ecclesia Ravennate impertitam consecrationem sacratissimo Mariæ partui, in cujus solemniis opportune hæc consecratio ceciderat: sicut enim post edictum Cæsaris pagani, Maria Filium suum primogenitum pepererat, ita propter decretum divi Petri, et Cæsaris Christiani primum in Marcellino filium pariebat Ecclesia Ravennas; et quemadmodum primo Mariæ opus fuit Sponsi sanctissimi dubietates superare, deinde longe a propriis laribus, inter hiemis rigores, rerumque omnium difficultates, divinum partum in lucem emittere, pariformiter inter contradictiones, quæ episcopo Mediolanensi tunc Vicohabentiæ metropolitano tribuuntur, primos novæ jurisdictionis actus, primam nempe consecratione episcopi suffraganei nova mater produxit. Tali prope modum explicatione declarant doctissimi critici hæc verba Chrysologi: *Omnia quidem rerum primordia sunt dura, sed duriora sunt primordia generantis. Sancta Ecclesia Ravennas, ut primum pareret, viam*

fecit, angores pertulit, aenais dolores, et hoc egit, fratres, ut ordinem parvis divini toto veritatis tramite custodiret.... edicto Caesaris pagani Dominus obtemperaturus occurrit, et decreto Beati Petri, decreto principis Christiani servus adhuc aliquis obstitit (Serm. 175).

94. Quod autem in Joanne Angelopte, ut opinatur Bacchini, hac dignitas non incoeperit, citati auctores, qui pro Chrysologo steterunt, antequam Pontificale Agnelli ederetur, satis, arbitrator, habuissent asserere nullo id probari genuino documento, illud vero, quod primum ab Hieronymo Rubeo, tum ab Ughello relatum fuerat, purum putum commentum esse juxta sensum Baronii, atque omnium qui post Baronium de hoc documento scripserunt. Loquimur de diplomate illo Valentiniani III Augusti, quo Joanni Angelopti metropolitana dignitas super quatuordecim civitates Æmilie et Flaminie, pallique archiepiscopalis usus conferebatur. Pape! Non est, inquit, imperatoris potestatis archiepiscopalem jurisdictionem tribuere, multo minus sancrosanctum pallium, quod ipsius jurisdictionis indicat plenitudinem. Schismatici ergo alicujus sigmentum est diploma istud. Quapropter eo abrogato, nullum aliud reliquum est monumentum, quo initium dignitatis metropolitice Joanni Angelopti assignari possit; sed standum hominibus Chrysologi, que tam initium exercitii quam initium dignitatis hunc sancto doctore nimis aperte asserere videtur.

95. E contra Bacchini in communioem quidem sententiam abiit, ubi ex Chrysologi homilia primus metropolitice auctoritatis actus in Ravennatensi Ecclesia admittitur, scilicet Marcellini consecratio; Immo detestatur et ipse diploma illud Valentiniani, atque in Agnello primum illius assertorem, et Hieronymum Rubicum, atque Ughellum, uti Agnelli Symnistas irascitur: tamen a præconcepta opinione non recedit pro Joanne Angelopte. Et sane optime noverat doctissimus Cassinensis nullatenus collocari posse in Chrysologo istius honoris primordia, quando ante illum episcopum adeo manifesta appareant in Ecclesia Ravennate adeptæ jampridem dignitatis argumenta, ut nemo sane mentis de his amplius dubitare potuerit. Neque contrarium verisimiliter sensissent Schelstratus, Tillemontius, ceterique omnes, si dum ipsi scriberent, e bibliotheca Estensi exisset Agnellus vetustissimus auctor. Rubeo narranti que in electione Chrysologi evenerant, fidem non habuerunt auctores isti, præsertim Tillemontius consueta, qua omnia sua deque affirmat ac negat, libertate. Condonandum his est tamen: Agnellum non citaverat Rubicus ad eam narrationem; licet cum sæpe ille profiteretur se ab Agnello plurima hausisse que Ravennatim historia hic atque illic opportunissime inseruerat, dignus ideo fuisset cum quo minus dure, minus superbe ageretur. Plenissimum illi fidem adhibuerat Baronius, non obtreclaverat senior Pagius Baronii annotator, et narrationem Rubei in Breviario Romanorum pontificum junior Pagius admisit.

96. Agnellum vero cum publici juris faceret Bacchini, eumque eruditissimis notis illustraret, animadvertit ex una parte diligenter, quibus circumstantiis, Joanne Angelopte defuncto, enarrat hic auctor successoris electionem, vidique episcopos Æmilie congregatos una cum clero populoque Ravennate ad ejusmodi electionem. Novavit, electum cum legatis Ravennatum, inter quos Cornelius Imolenis episcopus, Romam processisse, approbationem et consecrationem, ut moris erat, a summo pontifice Sixto III impetratum. Vidit, illo electo non admissio, Petrum Chrysologum, quem pontifex mallebat, Ravennatibus despectum, quia diaconus esset Ecclesie suffraganeæ, videlicet Imolenis; admissum deinde, atque a Sixto consecratum; hisque positis, innegabilem resultare consequentiam, jam habuisse ante Chrysologum initia metropolitice dignitatis Ecclesiam Ravennatem. Ex altera autem parte cum in nullius ex prædecessoribus electione similia argumenta Bacchini inveniat, nullusque eorum legatur istius potestatis actus emisisse, de cætero vero asserere Agnellum sciat Joanni Angelopti a Valentiniano eam dignitatem collatam, propterea quamvis reprobanda sit hæc Agnelli assertio, tamen probabili conjecturæ remanet locus, opinarique jure quis poterit, ait Bacchini, intercedente Valentiniano, concedente sede apostolica, Angeloptem omnium primum archiepiscopali dignitate insignitum. Quia vero obijcere aliquis Bacchini nostro potuisset difficilimum captu esse, septem vel octo annorum intervallo, quos Bacchini Angeloptis episcopatu assignat, ne unum quidem accidisse casum novæ jurisdictionis exercende, maxime quia Angeloptis temporibus, juxta chronologiam Bacchini, aliquot ex novis suffraganeis fuissent consecrandi, vel saltem approbandi, inter quos certissime Foropoliensis episcopus, Grati successor, qui anno 434 vita functus est: ea propter excogitare coactus est Cassinensis noster, Joanni Angelopti archiepiscopale pallium collatum solummodo fuisse extremis ejus vite diebus, adeo ut illi ne momentum quidem vite superesset, ad vel minimum actum novæ jurisdictionis eliciendum; urgebat enim necessitas sartum tectum Chrysologo servandi istiusmodi primum actum in consecratione episcopi Vicohabentini, quasi in hujusmodi solo actu metropolitica jurisdictio omnis consisteret.

§ II. Quæ opponi possunt tam opinioni de Petro Chrysologo, quam opinioni de Joanne Angelopte.

97. Quamquam laudatorum virorum rationes non exigui ponderis primo intuitu videantur ad fundanda vel in Joanne Angelopte, vel in Chrysologo archiepiscopatus initia, tamen non caret utraque opinio his difficultatibus, quæ difficillimæ sunt solutionis, meo quidem judicio, si introspectantur attentius. Amandato igitur ad sequentes paragraphos examine argumenti negativi, quod omnibus hisce auctoribus commune est, præmittendum hic venit, non convenire scriptores in stabilienda chronologia temporum Joannis Angeloptis et Petri Chrysologi. Rubicus enim no-

ster, quo cum Baronius et Pagius, prodigiosam A
Chrysologi electionem anno Domini 433 assignant, Angeloptis vero anno circiter 418; Bacchinus autem utrumque non paucos post annos protrahit, Angeloptem ad an. 432, Chrysologum ad an. 438. Nos in questione hac non immiscemur, quæ fastidio procul dubio foret legentibus. Aliqua super hujusmodi chronologia eruditissime scripsit auctor Meditationum in vitam S. Geminiani, Mutinensis episcopi, qui idcirco consuli, si libuerit, facillime poterit.

98. Præmissa igitur necessaria ista utriusque chronologia notitia, videntur opiniones allatæ de primo Ravennæ metropolitano inter se pugnare, atque altera alteram destruere. Et revera si quæ narrat Agnellus de electione Chrysologi credenda sunt, prout Bacchinus credenda asserit, non poterunt B
profecto Tillemontius, eique adherentes critici, quia ante Chrysologum retrahant nostræ dignitatis primordia; posita vero chronologia Bacchinii, cogetur Cassinensis noster ea retrahere etiam ante Angeloptem, quem iniisse censet archiepiscopatum an. 432: nam Tillemontius satis aperte probat jam usque ad an. 431 Ravennatem episcopum inter Metropolitanos habitum, ex epistola eo anno ab Orientalibus scripta ad Mediolanensem, Aquileiensem et Ravennatem episcopos contra S. Cyrilli anathematismos. Quapropter saltem ad S. Exuperantii tempora, qui Angeloptem immediate præcesserat, in chronologia Bacchinii recurrendum foret.

99. Neque pro Tillemontio aliisque proderit Rubi C
chronologia; nam etiamsi demus electum Chrysologum anno 433, quæ Rubei, et forsitan verior est sententia, nihilominus epistola hæc Orientalium data an. 431 Tillemontium aliosque ab præconcepta de hoc primo metropolitano opinione recedere persuadet. Si autem ad Chrysologi homin. 175 appellent, ab eaque argumentum mutuatur ad suam ipsi opinionem propugnandam, facile respondebit Bacchinus verba homin. indicare primum metropolitice potestatis usum in Marcellino Vicohabentiæ episcopo per Chrysologum consecrato, non autem Chrysologum primum fuisse metropolitanum. Quare velint nolint, in altero ex ejus antecessoribus primordia ejusmodi sunt collocanda.

100. Porro neque pro Bacchinio chronologiam Rubei (quam de cætero ipse refellere conatur) stare posse credimus, scilicet etsi electionem Angeloptis factam cum Rubeo dicamus an. 418, et Chrysologi anno 433, deducere inde consequentiam licebit ad initia metropolitica in Angelopte stabilienda, exercitium vero in Chrysologo. Præterquam quod enim destrueretur eo casu Bacchinii hypothesis, quod extremis tantummodo vite suæ diebus Angeloptes honorem illum fuerit adeptus, adeo ut ne unum quidem novæ potestatis actum elicere potuerit; nam admissa Orientalium epistola, jam saltem anno 431, tribus fere ante Chrysologum, metropolitanus erat Angeloptes, atque ut metropolitanus ab Orientalibus agnoscebatur: quo annorum intervallo quis credide-

rit, amabo, Angeloptem nullum suffraganeum, aut consecrasse aut approbasse, nullum provinciale concilium contra recentes conciliorum generalium canones convocasse, nullum denique vel unum jurisdictionis indicium in amplissima provincia præstitisse? præterquam quod, inquam, Bacchinii hypothesis destrueretur, quo deinde probabili fundamento, quæ ratione natam dicimus Angeloptis tempore hanc dignitatem? Primo non ea ratione, quia Valentiniani intercessionem, et sedis Romanæ decreto illi concessa fuerit; id enim merum est Bacchinii commentum, cum si Chrysologi homilia consulamus, sancto huic doctori potius, Marcellinum ordinaturo, utriusque principis fovei profuisse videatur. Secundo non quia per Valentiniani III diploma, quod Rubens et Ugbellus referunt, gradus metropolitici Joanni, non Petro collatus fuerit; diploma enim istud Bacchinus cum universa eruditorum turba detestatur, disrisque omnibus devotet: quare illo rejecto, nulla poterit ex eo neque probabilis conjectura erui pro Angelopte. Tercio non quia hoc episcopo defuncto inventa fuerit in Ecclesia Ravennate ejusmodi prærogativa, dici potest incepta in Angelopte; ratiocinium enim istud vel nimis infelix esset, vel divinationem saperet, nempe quia Ecclesia Ravennas metropolitana erat, dum e vivis Angeloptes excessit, ergo ipse primus fuit metropolitanus.

101. Confugiet fortasse et ipse Bacchinus ad homilia 175 Chrysologi, quæ in super allatis verbis primum actum metropolitice jurisdictionis Ecclesie Ravennatensi tribuit, nempe consecrationem Marcellini; quare recentissimum tunc in ea fuisse hanc potestatem necesse est, ita Joanni Angelopti collatam paucis ante mortem diebus, ut nullo modo potuisset eam exercere; neque aliter conjectari omnino potest, si tum homilia verba, tum dignitatis istius præexistentiam servare velimus ante Chrysologi electionem. Verum Bacchinii confugium hæc rationes convellunt; primo quia consecratio episcopi non est unicus actus metropolitice jurisdictionis; ideoque etiamsi consecratio episcopi Vicohabentini prima fuisset consecratio episcopi suffraganei, facta ab Ecclesia Ravennate, non propterea verba Chrysologi de primo jurisdictionis præfatæ exercitio interpretanda essent; poterat enim Joannes Angeloptes, poterat Exuperantius, Ursus, Liberius, alique antecessores Angeloptis synodos provinciales convocare, suffraganeas dioceses visitare, causas episcoporum judicare, immo electiones eorum confirmare, quin tamen eos ipsi consecrarent: qui actus, centumque id generis alii non abstulissent consecrationi a Chrysologo factæ qualitatem primæ consecrationis, neque fidem derogassent verbis divi Chrysologi.

102. Secundo quia nimis durum est credere septemdecim annorum intervallo, quibus in cathedra Ravennatensi sedit Chrysologus, si standum chronologiæ historicorum Ravennatum, aut saltem duodecim, si chronologiæ Bacchinii, primum omnino fuisse metropolitice auctoritatis exercitium, Marcel-

lini consecrationem; si enim verum est, ut mox dicemus, sacram hanc benedictionem collatam Vicohabentino fuisse in Natalitiis Domini nostri Jesu Christi an. 450, vel potius 449, paucis ante Chrysologi obitum mensibus; verone simile dici potest tanto annorum intervallo nullum alium suæ dignitatis munus exercuisse in provincia? Vacavit, dum ille sederet, Piacentina Ecclesia, et electus an. 439 Florianus. Vacavit Bononiensis, vocatusque ad episcopatum Adrianus, vel si quis alter sancto Petronio successit circa annum 450. Item vacavit Foropopiliensis Ecclesia, item Ariminensis (non desunt enim qui hanc quoque inter Ravennæ suffraganeas antiquitus numeratam velint), tandem bis vacavit Imolensis. Quando igitur illorum sæculorum disciplinam attendamus, ad Chrysologum spectasset et electos approbare, et si libuisset, consecrare etiam. Insuper præter episcoporum approbationem et ordinationem, nonne tot annorum curriculo potuit, ne dicam debuit Chrysologus provinciale aliquod concilium celebrare? Sacrosanctos canones Spiritu Dei conditos de huiusmodi synodis singulo quoque anno semel et iterum convocandis, neque ignorare, neque negligere poterat eximius Ecclesiæ doctor. Denique si per Italiam universasque Occidentis regiones, jussu Leonis Magni, provincialia concilia et nationalia coacta fuerunt, ut epistolam tanti pontificis ad Flavianum, quæ norma fuit Patribus Chalcedonensis synodi in fide definienda, approbarent et subscriberent episcopi et Ecclesiæ omnes; inverisimile est profecto mandata Leonis ad Chrysologum non pervenisse, virum apud universam Ecclesiam sapientia et sanctitate commendatissimum; eumque etiam Emilie ac Flaminie Patres pro tam celebri causa non coadunasse.

105. Tertio quia etiamsi consecratio episcopi per malam hypothesim unicus admitteretur potestatis metropolitice actus, tamen Marcellinus non fuisset primus episcopus a Chrysologo consecratus. Adeamus, quæso, auctores qui de illo Vicohabentiae præsule verba faciunt: eum omnes opinantur consecratum fuisse exeunte anno 450, in Natalitiis Domini; immo Ughellus protrahit ad an. 451, quod tamen comprobari non potest, nisi initium anni 451 ab ipso Domini die natali juxta nonnullorum auctorum morem repetatur; non enim dubitari potest quin longe ante finem anni 451 ad coelos evolaverit Chrysologus, eique jam successerit in episcopatu Neon, si epistolam S. Leonis ad hunc episcopum an. 451 inscriptam admittamus, de qua sine rationabili fundamento, ut mihi quidem videtur, dubitavit Bacchini. Cæterum si quæ auctores Imolenses alique probant aliquid ponderis habent, sanctus iste doctor extremum diem obiit ineunte Decembri an. 450; quapropter Marcellini consecratio spectare dicenda est ad Natalitia Domini an. 449, quemadmodum allati auctores opinantur. Contra vero si quæ de S. Projecto Imolensi episcopo scripta sunt, fidem merentur, eum ordinatione longe præcessisse Marcellinum, ideoque a Chrysologo prius consecratum cogimur asserere. Baronii

A quidem opinioni non assentimur cum Tillemontio, Baronii, inquam, putantis Projectum hunc Imolensem fuisse illum ipsum quem Ephesinæ synodo præsedisse legimus Sedis apostolicæ legatum; tempore enim hujus concilii, anno scilicet 451, nondum Chrysologus, qui Projectum Imolensem certissime ordinavit, inunctus fuerat Ravennatum antistes. Verum nihil prohibet quin rerum Imolensis Ecclesiæ scriptoribus adhæreamus, affirmantibus consecrationem Projecti factam anno 446, quarto ante Chrysologum defunctum.

104. Quomodo ergo, forte redargueret Bacchini, vocavit hic S. doctor Marcellinum Ecclesiæ Ravennatis primum filium et primogenitum? Quomodo *toto veritatis tramite ordinem partus divini custodivit* nostra Ecclesia, si Marcellinus ex decreto beati Petri et decreto principis Christiani primus non fuit qui a Ravennatensi metropolitano benedictionem acciperet, frustra contranitante *sermo aliquo*, quem Mediolanensem episcopum interpretantur? Et quomodo verificabitur, dura esse initia rerum, sed *duriora generantis primordia*? Quando ergo hi Chrysologi sensus non aliter intelligendi veniunt, nisi de prima omnino consecratione episcopi, quam Ravennatenses antistites peregerunt post adeptum pallium, potius dicendum esset errasse scriptores vel qui ad Natalem anni 450 aut 449 Marcellinum ordinatum protraxerunt, scilicet post Projectum, vel qui Projectum an. 446 consecratum dicunt. Fatemur ingenue non levis momenti esse Bacchini argumentum, universorum pene criticorum interpretationi innixum, quæ Chrysologi verba explicari volunt de prima omnino episcopi consecratione.

105. Attamen, omissa responsione quod, etiam huiusmodi interpretatione concessa, adhuc remanent inconcussa quæ paulo superius num. 100 et seqq. animadvertimus, si stylum Chrysologi, si figuratas eloquendi formulas, sensusque perpendimus, quibus ut plurimum utitur, fortasse in toto rigore non videbuntur interpretanda allata ejus verba. Filii Ecclesiæ primi et primogeniti sunt episcopi, quos primo omnium Ecclesiæ mater parit: inde autem per eos habent alii omnes esse filios tantæ matris. In hoc sensu explicavit Augustinus verba illa psalmi XLIV: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: constitues eos principes super omnem terram*. Scriptura ipsa non semper *primogeniti* nomen intelligit strictissime sumptum: *Dicesque ad eum (Pharaonem): Filius meus primogenitus Israel; dixi tibi, Dimitte filium meum, ut serviat mihi, et noluit dimittere eum; ecce ego interficiam filium tuum primogenitum*. His autem verbis non solum appellat Deus Israel nomen filii *primogeniti*, sed ut ostendat illum habere tamquam primogenitum, minatur Pharaoni, Israel non dimittenti, terminium filii ejus primogeniti, quasi poenam talionis, primogeniti pro primogenito. Quis autem dicat Israel verum Dei primogenitum? Hæc sane qualitas Jesu Christi solius vere propria dicitur, et quatenus Verbum Patris est, et quatenus homo est, ut ex

Paulo didicimus, vel cum inquit ab Hebræos: *Et cum A* iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit, et adorent eum omnes angeli Dei (Hebr. 1, 6); vel cum inquit ad Romanos: *Primogenitus in multis fratribus; et primogenitus omnis creaturæ* (Rom. viii, 9). Quare illud *primogeniti* nomen Israeli tributum nec potest nec debet intelligi in proprio et naturali sensu. Neque eo pacto illud usurpavit S. Joannes Chrysostomus, cum dixit: *Et digressus ab hac Ecclesia, ad illam pervenit, quæ est primogenitorum descriptorum in cælis.*

106. Idem dicito de *unigeniti* vocabulo, quod unico filio accommodari solet, et tamen Abrahamo a Deo intimatur: *Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis Isaac... et non pepercisti unigenito filio tuo propter me* (Gen. xxii, 2, 12); id, inquam, Abrahamo dicitur, quo tempore non Isaac solum, sed Ismaelem majorem natu filium, licet ex alia conjuge habet, ita ut respective ad Abrahamum vere et naturaliter Isaac non sit unigenitus. Referuntur ergo *primogeniti* vocabula in allatis S. Scripturæ verbis ad nescio quam majorem dignitatem et præstantiam, qua præ cæteris nationibus Israel eminebat in cognitione et cultu Dei, seu ad majorem Dei amorem et benignitatem qua Israellem præ aliis diligebat et custodiebat tamquam *primogenitum*. Potuit itaque etiam Chrysologus primum et primogenitum Ecclesiæ Ravennæ filium, figurate loquendo, vocare Marcellinum, comparative ad minores sacerdotes, et ad reliquos de populo, et non quasi in illo episcopo Ecclesia Ravennas prima vice filium peperisset, sed quasi in eo peperisset unum ex primis; seu majoribus et primogenitis filiis.

107. Neque nobis negotium facessit comparatio consecrationis Marcellini cum Mariæ partu, quatenus sicut Maria peperit primum filium, ita Ecclesia Ravennas consecravit primum episcopum: dicimus enim comparationes omnes et præsertim hanc S. doctoris, non ita stricte debere accipi ut in omnibus omnino circumstantiis res comparatæ inter se conveniant, atque ita omnibus divini Mariæ partus circumstantiis accommodentur circumstantiæ omnes consecrationis Marcellini. Sufficit autem si hi duo partus, naturalis unus, spiritualis alter, conveniant in tempore, scilicet quo die natus est Christus Dominus, consecrationem Marcellinus obtinuit: tum conveniant in matrum angustiis, ut filios parerent, nempe quemadmodum Maria patriam propriosque lares dereliquit, iter habuit crudescente hieme, in Bethleemico præsepio paritura, et in maxima inopia: ita Ecclesia Ravennas ob consecrationem Marcellini contradictionibus, velut partus angoribus, fuit obnoxia, viam facere coacta est, nempe ad Romanam sedem, atque ad imperiale patrocinium confugere. Tertio sufficit ut hi duo partus conveniant in edicto supremorum principum; nam Augusti edicto ut obediret Maria, Jesum peperit apud Bethleem; et per Romani pontificis et Cæsaris decretum Ecclesia Ravennas superatis contradictionibus Marcellinum consecravit. Tandem sufficit ut conveniant aliquo modo in qualitate partus; sicut enim

A filium primogenitum peperit Maria, ita etiam episcopum, scilicet filium dignitate primogenitum Ecclesiæ inunxit Ravennas archiepiscopus. Cur autem credi non potest contradictiones de quibus Chrysologus loquitur respicere non consecrationem simpliciter, sed personam Marcellini, ita ut necesse fuerit ad pontificem atque ad Cæsarem confugere, ut electo illi benedictio episcopalis impertiri potuerit? Licetne suspicari aut conjicere contradictiones illas, qualescumque fuerint, ex humili Marcellini conditione derivasse, quem non nisi piscatorem et forte uxoratum verba Chrysologi indicare videntur, atque adeo clero et Vicohabentinis despectum?

108. Si autem nos urgeret Bacchinius, strictissime et in omnibus circumstantiis partum partui comparare, fortasse comparationem istam contra illius opinionem possemus aliquatenus retorquere. Nam si *toto veritatis tramite ordinem partus divini custodire* debebat Ecclesia Ravennas, videat Bacchinius ne Hieronymo Rubeo ejusque fautoribus viam faciat, ad revocanda per eam comparationem impugnata dignitatis initia ad tempora apostolica. Et revera sicuti *decretum Cæsaris pagani* non tribuit Mariæ facultatem pariendi *primogenitum*, quem purissima ejus viscera jam novem menses gestabant, cujusque mater usque ab æternis sæculis electa fuerat, ita neque *decretum B. Petri, decretum principis Christiani* Ecclesiæ Ravennati contulit facultatem prima vice consecrandi episcopum suffraganeum in Marcellino; ea enim polebat a primis Ecclesiæ temporibus. Immo eo modo quo Augusti pagani decretum in Mariæ partum influere non potuit, nisi ut ederetur in specu Bethleemico ad prophetiarum adimplementum, quæ Jesum ibi nasciturum tot ante sæcula prænuntiabant: ita decretum papæ et imperatoris Christiani nihil aliter influit in consecrationem Marcellini, nisi ut de medio tollerentur difficultates, quæ, ne fieret, obversabantur; non autem ut Ecclesia Ravennas tunc primum metropolitica facultate uti inciperet, quam forte quatuor ante sæcula illi contulerat ex voluntate beati Petri sanctissimus Apollinaris.

109. Ita Rubeus argumentari posset contra Bacchinium, ipse quoque beneficio utens allatæ comparationis. *Primordia vero illa duriora generantis,* quæ Chrysologus memorat, quid aliud fuerant nisi ex difficultates, ex contradictiones ad quas offendit ubi agi cœptum est de Marcellini consecratione, et quæ eo majores forte fuerant, quo majorem emissurus erat partum, scilicet filium inter natos Ecclesiæ dignitate, et ordine primogenitum? Certe quidem omnia magnarum rerum initia æqualem ut plurimum secum habent difficultatem; non ideo tamen dici possunt tunc primum susceptæ, quia per medios labores suscipiuntur. Idem opus pluries repetitum, eundem laborem afferre semper aut fere semper potest, dum repeti incipitur; quare illius primordia dura semper jure dicuntur. Quapropter concludendum ex hac usque dictis videtur, Chrysologi verba, nedum primis jurisdictionis metropolitice actus non indicare, cum

ante Chrysologum Ecclesia Ravennas jam fuerit metropolitana, et caeterum similia acta, etiam absque episcopi alienius consecratione, quiverit exercere; sed ne indicare quidem primam episcopi consecrationem, tamen quia in commodiorem sensum homilias emphatica verba traduci possunt, tum quia factum ipsum nobis suadet interpretationem istam, nempe anterior consecratio S. Proiecti Imolensis episcopi (ne dicam aliorum) a Chrysologo peracta.

110. Si quis autem contenderet, Marcellinum primum fuisse Vicohabentinis episcopum, quia Ravennate fructus fuerit, ideoque Chrysologi verba commode explicari debere, non quidem de prima generatim consecratione, sed peculiariter de prima Vicohabentini episcopi, concederet fortasse nonnulli quibus, et Marcellinus apte Ravennatis Ecclesie primogenitus tunc dici posse videretur respectu ad Vicohabentinam, et tantorum virorum integra remanere pariter videretur interpretatio de obicibus quos a Mediolanensi antistite primae illi consecrationi oppositos fuisse arbitrantur: immo si ad ea quae in cap. I opinati sumus de Ecclesiis Imolensi, atque ipsa Vicohabentina, respectus haberetur, non omnino improbabilis appareret istiusmodi conjectura: seductas namque eas Ecclesias ab Ariani, atque in Auxentii pseudoepiscopi Mediolanensis partes aut vi aut metu raptas non negre suspicari sumus, et quas defervescente procella divus Ambrosius reconciliaverit, et catholicis pastore donaverit; propterea Mediolanenses antistites veluti patres ac benefactores aliquot annorum intervallo respexisse, illisque fuisse obsecutas Imolensem et Vicohabentinam Ecclesias, non esset fortasse incredibile; quibus positus nil mirum si revocatis tandem ad Ravennatensem provinciam Caesareo pontificeque decreto Mediolanensis obtulisset.

111. Verum, qualescumque sint ejusmodi conjecturae, illud evidens est, tot inextricabilibus ambagibus tam Tillemontii suorumque assecrarum assertionem, quam Bacchini opinionem circa nostrae dignitatis primordia vel in Angelopte, vel in Chrysologo stabilienda, involvi, ut alterutram amplecti periculum sapiat, atque ab alterutra adhuc abhorreat animus; maxime etiam quia contra eas sententias tot difficultatibus obnoxias aliud afferre possumus argumenti genus, quod penes cordatos viros atque ecclesiasticae eorum temporum disciplinae peritos aliquod pondus est fortasse habiturum, et praecipue apud Bacchini sectatores; ipse enim contra Agnellum et Rubeum argumentum istud acerrime intorquet, ubi in Valentini infelix diploma totus imminet.

112. Illud vero desumimus ex universae Ecclesiae, et praesertim Romanorum ejusdem saeculi pontificum sensu, et legibus contra ecclesiasticae hierarchiae imputationes ac perturbationes. Revera enim nihil tum magis oderat Ecclesia, nihil magis Romani pontifices impugnabant, quam novarum metropoleon novorumque archiepiscoporum creationem in praedictum stabilitate ab apostolis hierarchiae. Adeo autem hisce innovationibus Ecclesia et pontifices resisterunt, ut

A imperatorum potentiam non timerint, et ipsorum conciliorum generalium canones irritaverint. Omittoque antiquiorem concilii Niceni canonem sextum, quo Orientalis Ecclesiae discordias componere sanctissimi illi Patres studuerunt, non aliunde exortas nisi ab episcoporum ambitione, qui mutata imperii hierarchiae, novisque civilibus erectis metropolibus, hierarchiam novasque ecclesiasticas metropoles aptare autumaverant; omitto, inquam, canonem illum, venioque ad exempla Joannis Angeloptis et Petri Chrysologi temporibus proximiora.

B 113. Consuluerat Innocentium I Romanum pontificem Antiochenus episcopus, utrum deberet mutationibus civilium provinciarum Ecclesiarum regimen accommodare, ita ut si provinciae imperii primaeque earum civitates multiplicarentur vel minuerentur, multiplicari etiam vel minui ecclesiasticas provincias et metropoles oporteret. Cui ergo respondet Innocentius: *Quod sciscitaris, utrum divisio imperii iudicio provinciarum, ut duae metropoles fiant, sic duo metropolitani episcopi debeant nominari, non vera visum est ad mobilitatem mundanarum necessitatum Dei Ecclesiam commutari, honoresque aut divisiones perpetui, quas pro suis causis faciendas duxerit imperator. Antiocheni episcopi consultatio, si Thomasio credimus, eam controversiam spectabat quae jam inter magnam Basilium Caesareae, et Antimum Thianae episcopos saeculo quarto excitata ob Cappadociam in duas provincias ab imperatore Valente divisam in odium Basilii, nondum fortassis cessaverat inter illorum antistitem successores. Quidquid sit de hoc, sensus Innocentii contra novas metropoles nimis apertus est. Innocentius autem sedebat in cathedra apostolica ab anno 401 ad an. 417. Juvenalis, Hierosolymitanus episcopus, favente Theodosio juniore Augusto, in tres Palaestinas, in utramque Phoeniciam, atque in Arabiam sibi arrogaverat jurisdictionem; cujus ambitiosos conatus improbavit primo Caelestinus summus pontifex, et concilium generale Ephesinum, tum magnus Leo et concilium Chalcedonense, a quo deum ad officium revocatus est Juvenalis, reservataque illi vix Palaestina, Arabiam ac Phoenicias patriarchatui Antiocheno restituere coactus. Caelestinus vero ab an. 422 ad an. 432, et Leo Magnus ab an. 440 ad annum usque 461, Ecclesiae universali praerant. Ejusdem Theodosii tempore et decreto nonne Phoeniciam in duplicem provinciam partita fuerat, atque unius regimen retinebat Tyri episcopus, aliterius ambebat episcopus Beritensis, quorum alterationes in eadem Chalcedonensi synodo fuerunt sopitae, lata in favorem veteris metropolitani Tyriensis episcopi sententia, redactoque in ordinem Beritensi? Nonne eodem tempore repressus fuit etiam Nyceni antistitis malesanus ambitus, qui ab Augustis Niceam creari in metropolim curaverat, seque in metropolitano extulerat?*

D 114. Praeter haec exempla, summam Ecclesiae universae repugnantiam in has hierarchiae suae mutationes demonstrat evidentissime ipsiusmet Chalcedonen-

ais synodi duodecimus canon, quo Augustorum licentia in erigendis metropolitibus ecclesiasticis, episcoporum vero ambitioni frenum est impositum, vetitumque ne eas dignitates sub depositionis poena sibi ab Augustis compararent. Et revera fuit hic perpetuus Ecclesie sensus, summorumque pontificum, tum priorum tum posteriorum sæculorum, qui omni conatu resisterunt, negaruntque hierarchiam ecclesiasticam a principatibus pendere, illamque civili politice accommodari. Id protestati sunt contra Græcos Hadriani II Romani pontificis legati in celebri controversia super regno Bulgariae, cujus ordinationes Græci Latinis arripuerant eo prætecto quod Bulgarorum provincia membrum esset Græci imperii: *Sicut Bulgaria, aiebant legati, nobis diverso modo ordinationem pertinere dicentes, mendacium non loquimur, ita eandem Bulgariam ex Græco regno fuisse numquam negamus. Sed intueri vos decet quia aliud ordinant iura sedium, aliud patiuntur divisiones regnorum; nos de divisione regnorum non agimus, sed de divisione sedium loquimur.*

113. Verum, quia nostra metropolis auctorem arbitrantur quidam Leonem Magnum, licet multo ante illum pontificem et Cælestino sedente jam metropolis esset, quod superallatas rationes certissime probant, attamen tanti pontificis sensum super hujusmodi hierarchiæ perturbationibus præstat exponere. Idcirco celeberrimum Anatolii Constantinopolitani episcopi facinus non abs re hic repetamus, qui secundum a Romano pontifice dignitatem ausus est sibi arrogare in Ecclesie regimine, suffragantibus tum Orientis imperatoribus, tum concilii Chalcedonensis Patribus, qui, donec cum sanctissimo Leone senserant, eumque duces secuti sunt, leges Spiritu Dei plebis condiderunt; ut primum autem ab ejus disciplina declinarunt, Anatolii ambitioni Augustorumque insinuationibus cesserunt, viamque aperuerunt terribi schismati. Rugiit magnanimus Leo, infractosque Nicænos canones, perturbatamque Ecclesie pacem, apostolicam hierarchiam ac disciplinam Anatolio, Augustis, concilio exprobravit, ac synodale decretum pontificia auctoritate rescidit. Aliqua ex sanctissimi pontificis responsione ad Martianum imperatorem excerpta verba hic liceat adducere. «Habeat, inquit, sicut optamus, Constantinopolitana civitas gloriam suam, ac protegente dextera Dei, diuturno clementiæ vestræ fruatur imperio. Alia tamen est ratio rerum sæcularium, alia divinarum; nec præter illam petram, quam Dominus in fundamento mire posuit, stabilis erit nulla constructio. Sed propria perdit, qui indebita concupiscit. Satis sit prædicto (Anatolio) quod vestræ pietatis auxilio et mei favoris assensu episcopatum tantæ urbis obtinuit; non dignetur regiam civitatem, quam apostolicam non potest facere sedem; nec ullo speret modo, quod per aliorum possit offensiones augeri.» Ex his autem verbis S. Leonis discimus mentem Ecclesie numquam fuisse ecclesiasticam hierarchiam efformare ad civilis regiminis systema, aliamque esse rationem rerum

A sæcularium, aliam divinarum. Item cum ait, præter illam petram, quam Dominus in fundamento posuit, stabilem nullam fore constructionem, jubetque Anatolium non designari regiam civitatem, quam apostolicam sedem facere non poterat, non obscure indicat ordinem atque ædificium hierarchicum Ecclesie a Christo Domino fuisse demonstratum mandatumque, ab apostolis vero constructum, et præcipue patriarchalium sedium, quæ vere apostolicæ erant, ita ut nefas esset eam constructionem discindere, novas metropoles erigendo, aliarumque Ecclesiarum auctoritatem et jurisdictionem minuendo aut immutando.

116. Id etiam vehementius ipse Leo exprobravit epist. 55, inquit: *Superbum nimis est, et immoderatum ultra fines proprios tendere, et antiquitate calcata, alienum jus velle præripere, atque ut unius crescat dignitas, tres metropolitianorum impugnare primatus.* Notum est etiam quam severe in S. Ilarum Arelatensem animadversor idem Leo ob usurpatam in aliena provincia jurisdictionem. Sacrorum canonum acerrimus propugnator atque ecclesiasticæ disciplinæ, non patiebatur pulcherrimum hierarchiæ ordinem, ab apostolis ubique terrarum constitutum, ullo modo perturbari.

117. Ejusmodi igitur erat Ecclesie mens, spiritus et constantia: tales ei præerant fortissimi, atque hujus apostolicæ hierarchiæ tenacissimi pontifices; tunc cum vel Angelopte vel Chrysologo Ravennasem insulam gestante, volunt auctores pene omnes novam hanc metropolim emersisse. Verum enimvero credibile id dicemus? Ullane in eo probabilitatis species? Dum Cælestinus et Leo, dum concilia, dum Ecclesia obstrepunt, repugnant, fulminant in Oriente contra novas metropoles quæ aliarum præstantiam, jurisdictionem, majestatem imminuunt; in Occidente, eodem tempore, iisdem pontificibus, Mediolanensium querele audientur ob ereptam sibi jurisdictionem, ob ædificatam super Ambrosianæ Ecclesie jacturis novam metropolim? Quo tempore Cælestinus Theodosio Juniori, et Leo Magnus Martino succedens ac resistunt ob perturbatum Ecclesie ordinem; eodem tempore resistit Mediolanensis episcopus ipsius Cælestino et Leoni ob eundem Ecclesie ordinem perturbatum? Nonne Orientales, nonne Egyptii, nonne Constantinopolitani episcopi eadem obforgationum jacula in Cælestinum et Leonem refovere potuissent, quæ isti in illos tam acri stylo infunderant, si novas in Italia metropoles contra hierarchiam ab apostolis inductam constituissent, fervescitibus adhuc in Oriente iisdemmet controversiis?

118. Huic ratioe in pondus non exiguum addere potest sanctitas utriusque antistitis, Joannis nempe Angeloptis, et Petri Chrysologi; ea enim sanctitate alterum fuisse ferunt, ut quod cæciles ventitare ad eum familiariter consueverant, ad hæc usque tempora Joannes, qui vidit angelum, vocetur. Alterius vero sanctitatem, zelum, doctrinam, eloquentiam prædicat Ecclesia universa, atque ea quæ tanti doctoris adhuc supersunt monumenta. Ejusmodi ergo viri enorme

ambitionis facinus admisierint, iis temporibus Ecclesie inuisum, damnatum a concillis atque a summis pontificibus, ab Oriente toto maledictis impetum, diris omnibus devotum? Angeloptes et Chrysologus pulcherrimum Ecclesie ordinem, harmoniam, apostolicas regulas perturbaverint, aliena iura miscuerint, occupaverint jurisdictionem, Ecclesias aciderint et usurpaverint? Vix crediderim fuisse qui talia de illis suspicati essent. Gelasius quidem hujus nominis primus Romanus pontifex ab hujusmodi nota sanctissimos antistites videtur luculenter absolvere, dum inquit: *Numquid apud Ravennam, apud Mediolanum, apud Syrium, apud Treviros multis temporibus non constitit imperator? Numquid harum urbium sacerdotes ultra mensuram sibi antiquitus deputatam quidpiam sua dignitatibus usurparunt?*

§ III. Exponitur opinio de initiis metropolitice hujus dignitatis ab apostolorum ævo repetendis.

119. Hieronymus Rubeus Ravennatium historicus hanc opinionem secutus fuerat sæculo xvi, cui astipulati sunt Petrus de Marca, Salmasius, et alii, quos citat Baccinius. Eorum omnis ratio, meo quidem sensu, ducitur tum ab universali ecclesiasticæ hierarchiæ ordine, tum a præstantia urbis Ravennæ apostolorum ævo. Quod attinet ad primum, certum quidem est eandem fuisse in Ecclesia omni constitutam regiminis hierarchiam, qua scilicet cuique provincie suus assignaretur metropolitanus, cui comprovincialium urbium episcopi subessent: hanc ab apostolis institutam ordinis formam quæ Ecclesie universæ communis esset; metropolitanum vero illum ex episcopis voluisse apostolos, qui in principe totius provincie civitate sedem obtineret, vel quia præses seu rector civilis ibi resideret, iuraque daret urbibus subjectis, vel quia et frequentia populi, et sui amplitudine, et opibus, armis, commercio celebrior esset; vel quia ibi superstitionis idololatricæ pontifices, seu archiflammes divinis præessent. Floruit ergo hujusmodi hierarchia primis etiam Ecclesie sæculis, etiam temporibus apostolicis; atque non pauca supersunt adhuc vestigia ecclesiasticarum provinciarum, primorumque cujusque provincie episcoporum, nedum per Asiam et Africam, verum etiam per Europam, si quæ de Galliarum, Hispaniarum, atque Illyrici metropolibus ecclesiasticis priorum sæculorum circumferuntur, talem fidem merentur.

120. Quando ergo præstantissimi hujus ordinis et hierarchiæ regula in Dei Ecclesia esse debuerat universalis, ut quælibet provincia suum obtineret primum episcopum seu metropolitam, quid est quod nos prohibeat quin eam ipsam regulam in Italie quoque provinciis observatam fuisse iisdem primis sæculis admittamus? Nullibi usque adhuc lectum est argumentum, seu ratio, seu lex, seu canon, quorum intuitu non potuerit Italie quoque esse communis ea ipsa quæ aliis omnibus Ecclesie regionibus communis erat hierarchia. Nullus adhuc ex innumeris contrariam sententiam tuentibus criticis rationem vel unam edidit, quæ nobis persuadeat apostolos illorumque

A successores pontifices summos, neglecto universæ Ecclesie systemate, aliud prorsus dissimile pro sola Italie amplissima regione excogitasse et constituisse. Et revera non exigui momenti visa est hæc animadversio cl. Emmanueli a Schelstrate, sibi quæ eam proponit enucleandam ac diluendam. *Verum hoc ipsum, ait, quæritur, qua ratione factum ut in reliquis orbis Christiani provinciis metropolitani apostolico instituto ordinati sint; in Italia vero, ubi Paulus prædicavit, ubi Petrus Ecclesias instituit, ubi sedes apostolica primis Ecclesiis temporibus erat, institutum illud statim non obtinuit?*

121. Tentavit quidem Schelstratus hujus argumenti pondus enervare, confugiendo ad divisionem Italie in duos vicariatus præfecti prætorio, de quibus in cap. 4 locuti sumus: qua divisione supposita, constitutisque duobus metropolitans qui vicariis illis responderent, Romanum nempe et Mediolanensem episcopum, quibus cæteri Italicarum provinciarum subderentur; arbitrabatur præstantissimus auctor, etiam in Italia se reperisse, atque ostendisse observatam prioribus sæculis apostolicam illam hierarchiam, quæ in reliquo Christiano orbe vigeat. Verum infelici conatu: nam primo indubium est, ante Constantinum Magnum recensitæ divisioni Italiam minime fuisse obnoxiam, sed modo unum correctorem vel præfectum, modo quatuor consulares illius regimini præfuisse. Quare si Schelstratii systema locum haberet, Ecclesia Italica modo unum solummodo, modo quatuor metropolitans numerare debuisset, numquam vero duos, tribus æræ nostræ superioribus sæculis.

122. Secundo, etiamsi Schelstratio omnibusque ejusdem opinionis auctoribus concederetur Italiam illis sæculis in duos vicariatus partitam fuisse, adhuc vigeret argumentum de universali hierarchia in ea quoque regione constituenda. Vicariatus enim isti, etiamsi existissent, non exclusissent divisionem civilium provinciarum ex quibus ipsi vicariatus constabant, neque etiam exclusissent peculiarem uniuscujusque provincie præfecturam, magistratum, conventus, urbem denique ejus principalem, ethnicique etiam, si volumus, sacerdotii caput. Exemplo sint cæteræ Romani imperii præfecturæ prætorio, quæ cum amplissimis plurimisque provinciis componerentur, hæ singule proprio præfecto, seu consulari, seu præsidi, seu rectori subdebantur, proprios conventus agebant, habebant propriam metropolim, cui comprovinciales urbes contributæ erant: atque hæc in temporalibus. Si autem spirituale regimen inspiciamus, licet in primates ecclesiasticos et exarchos Oriens, Ægyptus, Africa, Gallia, Illyricum dividerentur, qui vastissimis iis in regionibus Christianis præerant, quis neget tamen fere in singulis provinciis earumdem regionum proprium fuisse metropolitatum, subjectum patriarchæ, aut primati, aut exarcho, superiorem tamen omnibus minoribus suæ provincie episcopis? Omitto Alexandrinum et Antiochenum patriarchatum, de quibus nemo dubitat, et vicinje

rem Africam appello : nonne Carthaginensi primati Africana omnis Ecclesia parebat ? attamen quælibet Africa provincia suo metropolitano immediate suberat, qui *primus episcopus* dicebatur.

123. Quamvis igitur per tria priora sæcula Italiam gubernassent duo illi vicarii, quamvis duo tantum illis respondissent primates ecclesiastici, non ideo negandi fuissent particularibus Italiae provinciis primi episcopi, seu metropolitani, qui in civitate principe cathedram tenerent, respondentes principi provincie magistratui, atque etiam, ut aliquibus placet, primario totius provincie ethnico sacerdotio : in quo casu metropolitani isti nihil de jure primatice Romanæ aut Mediolanensis (si hæc in rerum natura fuit unquam) profecto dempsissent : eo fere modo quo metropolitani patriarchatum Antiocheni, Alexandrini, Africani nullum jure primatum suorum præjudicium inferebant, quin immo splendorem dignitatemque augere videbantur. Verum hæc ideo a nobis supposita sunt, ut Schelstratio cæterisque ei consentientibus effugium omne præcludamus ad eludendum argumentum de hierarchia totius Ecclesiæ, etiam in provinciis Italiae admittenda. Porro, cum falsa omnino fuerit divisio Italie in vicariatus tribus ære nostræ prioribus sæculis, falsa pariter est divisio in duos illos metropolitanos, Romanum et Mediolanensem ; atque adeo, spectata universali hierarchiæ ecclesiasticæ regula, superest ut juste prudenterque conficiamus per Italiam quoque eundem qui in reliqua omni Ecclesia hierarchiæ ordinem fuisse per apostolos distributum.

124. Sunt etiam qui concedunt nullam fuisse vicariorum civillum neque metropolitano iis sæculis in Italia divisionem ; negant vero alium ibi præfuisse metropolitano præter Romanum episcopum ; silentibus enim veteribus monumentis de quovis alio metropolitano, solus pontifex legitur, et episcopos consecrasset, actusque eos omnes in Italicis Ecclesiis exercuisse, qui immediatis metropolitani competere, centumque producantur exempla apud istos auctores consulenda. Attamen id argumenti genus nihil probat, quia nimium probat, ut aiunt dialectici. Patriarchæ etiam Alexandrinus et Antiochenus ea omnia jura sibi arrogabant in provinciis subjectis, et præcipue episcoporum ordinationes per Ecclesias Orientis et Ægypti ; neque ideo respondebunt prælaudati auctores nullos metropolitanos tunc exstitisse per Orientales atque Ægyptiacas dioceses, sed eos actus jurisdictionis ad patriarchas spectasse cumulative, prout legiste dicerent, cum subalternis metropolitani, ratione eorum primatus atque inductæ consuetudinis. Quæ responsio opportunissima est ad rem nostram, siquidem animadvertere debuerant præstantissimi viri patriarchatus Alexandrinum et Antiochenum ad formam Romani seu Occidentalis institutos esse, si Nicænæ synodi sextus cano in sensu magis obvio attendatur ; ita ut quæ posset in Occidente Romanus pontifex ratione sui patriarchatus, possent in Ægypto Alexandrinus, in Oriente episco-

pus Antiochenus. Quæ ergo minoribus hisce patriarchis licebant in provinciis cujuslibet patriarchatus, quamvis proprios metropolitanos illæ haberent, maximo omnium patriarchæ, Romano episcopo non licuerit in provinciis Italiae, etiam immediato alicui metropolitano subjectis ? Accedit, Romanos pontifices hujusmodi jurisdictione vere usos esse iis in regionibus sui patriarchatus quibus nullum apud scriptores dubium quin proprii metropolitani jam pridem dati fuissent, atque illic non solum ipsos metopolitanos, sed etiam minores episcopos promiscue ordinasse : quemadmodum probavit Natalis Alexander, tertiam Symmachi papæ epistolam citans, primam Nicolai I ad Michaellem Græcorum imperatorem, trigessimam quartam lib. iv. et decimam tertiam lib. v S. Gregorii Magni, tertiam Cælestini I ad episcopos Calabriae et Siciliae, ac testimonium Joannis diaconi in Vita Magni Gregorii. Quapropter, ex eo quod legatur Romanos pontifices jurisdictionem metropolitancam exercuisse in particularibus Italiae provinciis, et in particularibus Ecclesiis, desumi nequit argumentum papam fuisse solum et immediatum undecim, seu decem et septem provinciarum Italiae metropolitano.

125. Neque etiam desunt qui avaritia et ambitione Romanorum pontificum exclusam velint ab Italia reliqui orbis hierarchiam in Ecclesiæ primordiis ; vel si qui fuissent metropolitani, illis asserant ereptum jurisdictionis etiam immediatæ usum ab ipsis pontificibus, ideoque innominatos remansisse. Quæ quidem criminationes satis per semetipsas irritantur, si Petrum et Paulum primos Ecclesiarum Italicarum aedificatores, si sanctissimos eorum successores priorum sæculorum pontifices ecclesiasticæ disciplinæ, apostolicarum traditionum, integerrimorum vitæ morum tenacissimos, quis sana mente et sui compos meminerit. Contraria potius conjectura, oppositumque ex diametro argumentum inde emergit : si enim Petrus et Paulus Ecclesiarum Italicarum fundatores fuerunt, si sanctissimi eorum successores adeo tenaces apostolicarum traditionum, atque integerrimæ ab eis acceptæ Ecclesiarum formæ et disciplinæ, quemadmodum nulla ratio suppetit negandi apostolos hierarchiam Italicam ad totius Ecclesiæ ordinem conformasse, ita eorum successores omni pene studio ac sollicitudine eundem servasse atque ubique dilatasse censendi sunt prioribus sæculis.

126. Hæc pro opinione Rubi aliorumque ei adhaerentium generaliter suggerere potest universalis Ecclesiæ disciplina. Modo aliquid peculiariter disserendum pro eadem opinione, argumentumque desumendum a præstantia urbis Ravennæ. Vel ergo amplectamur eorum sententiam qui volunt apostolos in constituendis Ecclesiis metropolitani rationem habuisse ad civitates provinciarum metropoles, illas nempe quibus, ut ait Petrus de Marca, *contributa erant provincie imperii, apud quas magistratus subjectorum causas judicabat, et quo propter*

ea populi frequentia conveniebat, quod singularem quendam jura civitates a matrice pendebant; vel sequentes aliorum assertionem, qui non tantum ad urbes, civitatis provincias capita respexisse apostolos arbitrantur, sed etiam ad insigniores, celebriores, armis, opibusque potentiores, situ, commercio, exterarum nationum frequentia ad propugnandam fidem aptiores; vel tandem his adhaereamus qui ethnicae hierarchiae formam prae oculis habuisse apostolos credunt in Christiana stabilienda, scilicet, ut ibi minores episcopos collocarent, ubi flamines suos idololatRIA habebat, ubi vero archiflamines, ibi majores episcopos, nempe metropolitanos constituerent: alterutrum, inquam, ex hisce opinionibus sequi velimus, Ravennae congruere certissime invenimus exigentiam infusae metropolitanae.

127. A Romanae reipublicae temporibus Cisalpinæ Galliae metropolis habebatur Ravenna. Ibi Caius Caesar, in hibernis exercitu distributo, morabatur, convectusque celebrabat, jus dicens Gallis universalis. Ibi Augustus, ibi Tiberius diu habitare consueverant. It. undecim provincias cum Augustus universam Italiam partiretur, harum octava erat Aemilia in binas provincias subdivisa, quarum altera a Placentia ad Bononiam, altera a Bononia ad Ariminum usque protendebatur: utriusque tamen caput Ravenna fuit, ubi provincia praetor, ubi capitulum, senatus, patricius ordo habebatur, qui solis principatibus inter metropoles tribuebatur. Ravennatum vero his temporibus res florentissimas quis ignoret? Aptus commercio situs maris vicinitate, amplissimus, isque tutissimus portus, classis Romanae statio, ad imperii litora defendenda parata, celeberrimum denique orbis emporium exteris nationibus frequentatum, divitiis atque armis praestantibus potens atque excellens; ita ut secunda post Romanam urbs appellaretur, tunc cum Apollinaris, Petri discipulus, prima in ea jecit Evangelii semina, prout Martires Polonus, a Rubeo citatus, confessus fuerat. Demum sedem ibi ac pestilentiae cathedram tenebant non minores flamines aut archiflamines, sed pontificum ethnicorum collegium, quod praeminentiam urbis, veluti alterius Romae, non obscure demonstrat.

128. Igitur si apostolos neglexisse in Italia universalis hierarchiae regulam non est dicendum, aut saltem si nulla ratio positiva probabilis nobis superest taliter arbitrandi, quid convenientius, quid recte rationi magis consonum, quid ecclesiasticae universali disciplinae et particularium Ecclesiarum necessitati commodius confici, immo asseri potest, hujusmodi urbem, provinciae florentissimae metropolim, Italicarum civitatum potentissimam, ethnicae superstitionis caput, per quam tot nationibus in eam confluentibus fidem communicandi aditus amplissimus aperiatur; hujusmodi, inquam, urbem ab apostolis electam fuisse, ubi sedes episcopi constitueretur, qui ad circumjacentes urbes et populos Evangelium transferret ac dilataret, Ecclesias eri-

geret, episcopos ordinaret, eumque doctorem suum, patrem, decem conversi populi, novaeque Ecclesiae respicerent, ac venerarentur? Quod ergo tot insignibus Europae metropolibus dicuntur apostoli tribuisse, ut eas scilicet ecclesiasticarum provinciarum capita constituerent, quemadmodum factum legitur per Hispaniam, Galliam, Illyricum, probabilissime censendum est tribuisse etiam Ravennae, nobilissimae Italiae metropoli, juxta universali hierarchiae regulam, et inspecta tantae urbis excellentia.

§ IV. Exponuntur objecta contra Rubei aliorumque opinionem.

129. Aliqua ex his quae contra Hieronymum Rubeum ejusque asseclos facere videntur, superius retulimus, et Ravennatum verbis confutavimus, qualia sunt, et commentum vicariatuum Italiae, duorumque metropolitanorum, aliis quibuscumque reiectis; et verba homiliae 175 divi Chrysologi primum metropoliticae jurisdictionis exercitium sanctissimo huic praesuli ex adversariorum interpretatione assentientia. Verum alia sunt non minoris fortasse ponderis, quae Rubei placitum videntur enervare. Primo enim ad illud elevandum pene omnes conspirant magni nominis auctores, in ecclesiastica historia peritissimi, eosque universos fere criticorum, historicorum, geographicorum ceteris est sententia: quae re eorum opinioni vim maximam addere solet. Ea vero est, namque saeculo tantum quinto insente Ravennae metropolim fuisse, aut Joanne Angelopite, aut Petro Chrysologo eam Ecclesiam gubernante. Hi autem auctores scriptoresque omnes praeter positiva quae conglomeraunt argumenta superius memorata, alterum achilleum enimvero et insuperabile ad usum omnes jactare non desinunt; et jure quidem, silentium videlicet antiquorum, deficientiam monumentorum ex quibus unum saltem vel alterum in Ravennate Ecclesia indicium eruat exercita quatuor Ecclesiae primis saeculis metropoliticae jurisdictionis. Porro sicuti Ravennates libertatem vindicant propriae Ecclesiae ab jugo Mediolanensium, maxime quia nullus oratione pro his adduci potest vel minimus actus ejusdem jurisdictionis in Ravennatem Ecclesiam absolutus, nulla episcoporum ordinatio vel approbatio, nulla synodus, visitatio nulla, epistola, decretum, canon, scriptoris alicujus testimonium: pari igitur lege, si nullum ex similibus actibus ante Angelopitem aut Chrysologum peregissem, nullum ex similibus testimoniis habuisse inveniuntur Ravennates episcopi, dicendum profecto erit opinionem quae hanc dignitatem usque ab apostolorum aere derivat nihil firmitatis habere.

130. Petrus ipse Chrysologus ne verbum quidem, tot editis doctissimis hominibus, de hac dignitate in suis antecessoribus eminente fatus est, neque cum de primo Ravennatum episcopo Apollinari sermonem haberet. Ipse Agnellus, noni ceteroquin saeculi rudis historicus, ne syllabam quidem super id generis prerogative mavit, licet amplificanda Raven-

natum præsulum potestati plus nimio interdum studuerit, ipsius Romanæ Ecclesiæ divinum primatum agro admodum ferens. Quid plura? Initia dignitatis metropolitice Agnellus in Joanne Angelopte constituit, quamvis istius gradus et pallii collatorem impie effinxerit Valentinianum III Augustum. Quem igitur patronum opinionis suæ, quam rationem nobis afferent Rubens, de Marca, Saluasiuss, et si qui sunt alii ejusdem opinionis assertores?

131. Nutat insuper potissimum eorum fundamentum, universali nixum Ecclesiæ hierarchiæ ordini, et regulæ per totum orbem diffusæ, nempe quod fere singulis imperii provinciis proprium metropolitatum dederint apostoli, in civitate earum principe residentem, atque Ecclesiarum regimen, civilium provinciarum regimini aptasse. Si enim vel generale totius imperii systema attendere velimus, vel particulare quarumcumque provinciarum, quo tempore cœpit per apostolos Ecclesiæ ordo stabiliri, ineptum prorsus fateri cogimur utrumque fuisse cui conformata ab ipsis apostolis Ecclesiæ hierarchiam credamus. Auctor est gravissimæ hujus propositionis cl. abbas Bacchinius, qui omnibus numeris absolutam, sacra profanaque eruditione validisque argumentis refertam dissertationem edidit de origine ecclesiasticæ hierarchiæ. Perpenda igitur Romani imperii forma, regiminum ac magistratuum distributione, provinciarum distinctione ac partitione, tum quæ forent principales urbes, provinciarum metropoles, omnibusque post prolixum examen cum regimine Ecclesiæ illiusque hierarchiæ partitione in primo sæculo comparatis, concludit doctissimus Cassinensis non potuisse apostolos ad formam civilis hierarchiæ respectum habere in Ecclesiarum ordine distribuendo et componendo, cum diversa fere ubique, ut ipse ait, emerserit distributio provinciarum ecclesiasticarum ab imperialium distributione. Quibus argumentis conclusionem hanc suam firmaverit cl. auctor, legere quisque poterit in primis capitibus primæ partis laudatæ dissertationis.

132. Ex particularium etiam provinciarum systemate argumentum augebat Bacchinius contra præsumptam sacræ hierarchiæ convenientiam ad civiles magistratus. Si enim cuilibet provincie metropolitano ideo creditur assignatus, cui alii comprovinciales episcopi parerent, quia in qualibet provincia, in qualibet provinciarum primaria urbe rector, seu præses, aut consularis cæterarum provincie urbium magistratibus præerat, id, si veritatem consulas, locum habere non potest; adeo inordinatum, adeo varium legitimus fuisse particularium provinciarum regimen; cum modo eandem provinciam moderaretur proprius rector, modo alterius provincie præses, modo plures provincie uni, modo pluribus consularibus parerent: quod maxime de Æmilia nostra observatum est, quæ aliquando cum Flaminia proprium habuit consularium, aliquando cum Liguria uni præsidi subjecta fuit. Quare impossibile est profecto super instabili hujusmodi fundamento edificasse apostolos eorum-

A quæ successores ecclesiasticarum provinciarum hierarchiam.

133. Ab imperii systemate temporum apostolicorum ad Synagogæ systema examinandum præcedit Bacchinius. Describit qualem per Judææ provincias, qualem extra Judææ fines Israelitica Ecclesiæ tunc obtineret formam; quæ synedria seu concilia in singulis Judææ urbibus, ubi minora, ubi majora sacro et civili regimini præsidere, omnia a supremo Hierosolymæ generali synedrio auctoritatem et jurisdictionem trahentia. Extra Judæam vero singulis quidem provinciis, seu magno alicui regionis spatio, unum tantummodo synedrium erat, sed in quavis civitate regionis illius scholæ seu synagoga habebantur, quæ a regionis seu provincie synedrio, veluti a provinciali concilio pendebant ac moderabantur. Antiochiæ hinc, atque Alexandriæ synedria per Orientem et Ægyptum aliarumque civitatum per diversas regiones maxima polluisse auctoritate ostendit. Cum hujusmodi Synagoga systemate conferens deinde Bacchinius Christianæ vagientis Ecclesiæ ordinem, alteram conclusionem eruit ex collatione ista, videlicet apostolos, ac præcipue Petrum, in fundandis principibus Ecclesiis minime ad formam Romani imperii respectasse, sed potius Judæarum pollice se accommodasse, habita ratione eorumdem frequentia, ac prerogativarum pro diversitate temporum, et locorum, et gentium etiam, cum ad baptisni gratiam admissi sunt. Hanc opinionem aliis ante illum scriptoribus probatam fuisse, ingenue fateatur Cassinensis noster, inter quos et Grotius, qui dixerat, totum regimen Ecclesiarum Christi conformatum fuisse ad synagogarum exemplar; et patri Thomasi in Vetere et Nova Ecclesiæ Disciplina, quibus nuperrime accessit Joseph Moïse suffragium in laudatâ dissertatione de Jure metropolitico n. 8 et seqq.

134. Verum, quia innumere in imperio, immo in universo orbe provincie supererant in quibus vel nulli vel rari admodum Judæi reperiebantur, adeoque ibi saltem non potuisse ad normam Synagoga aptari ecclesiastica hierarchia videbatur, idcirco cl. Bacchinius, tribus distinctis in apostolorum prædicatione periodis, triplicem etiam diversam distinguit Ecclesiarum constitutionem. Prima periodus respicit apostolicæ prædicationis tempus, ex Christi Domini mandato Judæis tantum largitæ intra Judææ provincias. Altera respicit intervallum illud quo gentilibus, quibus mixti erant Hebræi, fides allata est ab apostolis per regiones longe lateque extra Judæam positas. Tertia tandem periodus apostolicæ prædicationis illud tempus designat quo in regionibus quas idololatricæ omnes, nulli aut fere nulli Judæi incolebant, Evangelium diffusum est.

135. In prima prædicationis periodo satius fuit apostolis synedriorum formam in Ecclesia ordinanda æmulari. Generali ergo ac supremo Hierosolymæ synedrio, cui præerat summus Synagoga pontifex, apostolorum ac discipulorum Christi collegium oppositum est, Petro præsidente; in singulis autem

civitatis, ubi minora synedria, minores Ecclesie, ubi maiora synedria, majores Ecclesie fundate sunt; et sicuti in singulis Hebræorum provinciis Samaria, Galilæa, Judæa minora a supremo uniuscujusque provincie synedrio pendebant, omnia ab Hierosolymitano, ita factum est ut Christianæ Ecclesie minores a maiore cujuscumque provincie, omnes autem ab Hierosolymitana penderent. In secunda vero periodo exeuntes ab Judæa finibus apostoli, eas regiones circumierunt in quibus mixti erant gentilibus Hebræi, et synagogas per singulas civitates, synedrium autem habebant per singulas provincias, seu per quosdam regionis tractus. Quia vero ineffabili Dei providentia cautum erat ut ad gentium conversionem Synagoga ipsa viam faceret, et Judæi Christi discipulos in gentium notitiam ac familiaritatem inducerent, ut eo naturali medio supernaturalem fidem cognoscerent, ad quam Dei misericordia vocabantur, hinc est quod per id tempus tot in Asia, Africa, Europa Ecclesias, ex Judæis et gentilibus coadunatas, didicimus apostolos fundasse, ibique Christianas metropoles constituisse, ubi provinciarum synedria, Ephesinam, Sardicensem, atque, ut alias taceam, Antiochenam et Alexandrinam.

136. Ultima autem periodus apostolicæ prædicationis, ex doctissimi Bacchini conjecturis, ad fidem perduxit Ecclesias gentium, inter quas nec synedria, nec forte synagogas habebant Judæi. Primam omnium fundavit Petrus apostolorum princeps Romanam, in ea scilicet urbetotius orbis metropoli, cui cum æque subderetur Hebræus ac gentilis, congruum erat ibi Ecclesiarum maximam erigi ac fundari, quæ ex utroque populo coalescere componique debebat. Ab hac igitur principe Ecclesia, quam Petrus et Paulus ædificarunt proprioque sanguine stabilierunt, missi sunt quaquaversum qui gentilibus Christum nuntiarent et Christianas ubique Ecclesias coadunarent. Ex hoc fonte in Italiani, Galliam, Hispaniam, Illyricum, Africam, fidei, baptismatis, traditionum rivuli feliciter derivarunt; adeo ut jure scripserit ad Eugubinum episcopum Innocentius I: *Legant si in iis provinciis alius apostolorum invenitur aut legitur docuisse; quod si non legant, quia nusquam invenitur, oportet eos hoc sequi quod Romana Ecclesia custodit, a qua eos principium accepisse non dubium est.* Hinc qui emersisse volunt jura Romani patriarchatus in omnem Occidentem, non longe a veritate aberrare arbitramur.

137. Porro animadvertendum hic venit in quo differrent inter se fundationes Ecclesiarum primæ et secundæ periodi, et fundationes Ecclesiarum tertiæ: nam quoad primas, non antea in illis ordinabantur episcopi quam Ecclesie ipse vel ex solis Hebræis, vel ex Hebræis simul et gentilibus jam converse, et aliquo modo formate fuissent. Quoad alteras vero, antequam converterentur, aut ullo modo formarentur, ordinabantur episcopi, et mittebantur, vel designati ad aliquam specialem provin-

ciam seu civitatem, ut ibi propriam sibi Ecclesiam, prædicato Evangelio, efformarent, cathedramque collocarent; vel ad nullam designati individuum provinciam seu civitatem, sed ut ubicumque sors aut potius divina Providentia illis viam aperiret fidem disseminandi, ibi consisterent, sibi que Ecclesiam ex converso populo componerent. Itaque alterutro modo discipuli isti et episcopi ad gentes missi, cum jam Ecclesiam aliquam præclara in urbe fundassent, hinc finitimis civitatibus ac populis Christum annuntiabant, novas Ecclesias in circuitu sanctificantes, eis que etiam interdum, si expedire videretur, episcopos consecrantes.

138. Ex hac autem sapientissima evangelicæ prædicationis æconomia non solum intelligitur quomodo Apostoli in ethnicis regionibus tot Ecclesias fundaverint, tot episcopatus erexerint, verum etiam quæ ratione primæ omnium constitutæ fuerint ecclesiasticæ metropoles. Illa enim civitas hanc dignitatem adipiscebatur, ubi apostolorum discipuli ad prædicandum missi cathedram firmabant, ex qua cum finitimas etiam gentes atque urbes docendo circumirent, conversisque evangelicas leges imponerent, Ecclesias efformarent illisque episcopos darent; conperunt conversi populi illos discipulos et missos veluti patres et doctores superioresque in spiritualibus negotiis respicere et venerari, eorumque cathedras, unde primo illis derivaverant fidei rudimenta, et proprias Ecclesias propriosque episcopatus initium habuisse fatebantur, tamquam matrem habere, ab ea traditiones, ab ea in dubiis consilium, ab ea disciplinæ, rituum, morum regulas, episcoporum suorum vel consecrationem vel approbationem mutuari, præsertim apostolis defunctis, quorum prudentissimæ institutioni acceptam referunt istam ecclesiasticæ regiminis politiam.

139. Id vero probabile, immo prorsus innegabile videbitur, si animadvertas primo apostolos eam regiminis formam sibi proposuisse, quæ et perpetua foret et aptior ad omnes populos ubique terrarum coadunandos in unum corpus atque in unum ovile, et facilius regendos et instruendos; secundo per se ipsos paucosque eorum discipulos tantum opus absolute non licuisse; erant enim pauca illa grana per vastissimum universi campum disseminanda, paucique illi in multa Evangelii messe operarii. Quapropter necesse fuit aliquot fundari per orbis provincias principes Ecclesias, atque in iis aut apostolorum aut discipulorum, veluti totidem metropolitaram cathedras, fideique ac traditionis depositum collocare, a quibus principibus Ecclesiis per prædicationem, progressu temporis, aliæ Ecclesie et nascerentur et regerentur. Illæ autem principales Ecclesie ab apostolis vel ab apostolorum discipulis erectæ, apostolicæ vocabantur, quarum pulcherrimam distinctionem Bacchinius refert ex Tertulliano.

140. Ingenue ergo fateamur, hanc cl. Cassinensis opinionem de ecclesiasticarum metropoleon origine nobis præ cæteris aridere. Eam gravissimis viris

probatam esse non ignoramus, quidquid alii, praesertim Galli, in contrarium effutierint; congruit enim ut cum maxime ideae quam cordatus quisque concipere debet de Evangelii propagatione, incomprehensibiliter, ac non minus fortiter quam suaviter per mundum universum absoluta. Attamen nescimus utrum ea opinio Bacchini magis noceat, an faveat magis Ravennatensium placito de apostolica origine metropoliticae eorum dignitatis.

§ V. Ravennatum responsiones.

141. Ne, quae possunt allatarum difficultatum vim imminuere, videamur negligere Ravennatum responsiones, quaecumque eae sint, brevissime hic exponemus. Et primo quidem illis minime negotium facessit contrariam opinionem esse communioem, immo communissimam, quam nempe sequantur et propugnent pene omnes celebrioresque scriptores, in ecclesiastica historia, disciplina, moribus peritissimi; veritas enim opinionum hujusmodi non a multitudine neque a nominis claritate, sed a fundamentorum firmitate dignoscitur. Innumerae propemodum opiniones singulis aetatibus regnarunt, quas foverat universalis consensus; modo autem falsae sunt apud omnes. Et ne longius exempla quaeritemus, nonne opinio de Mediolanensi metropolitano, super Italiae divisione in duos vicariatus fundata, universalissima hucusque fuit, illique plauserunt critici fere omnes? Verumtamen destructo falso illo fundamento, amandisque ad fabulas tot commentis quae pro monumentis indubiis habebantur, sententia isthaec ab aula recedit et evanescit.

142. Secundo non magni faciunt Ravennates argumentum negativum adversariorum. Vae, si ab hujusmodi ratiocinio timendum esset: *Non invenitur scriptum, ergo non fuit!* Actum omnino foret de plurimis quae modo pro certis omnino habentur tum in sacris tum in profanis; actum foret de tot Ecclesiarum antiquitate, et vel non exstisse dicerentur prioribus saeculis, vel episcopos non habuisse, si auctorum silentio, si monumentorum inopiae fidendum esset. Quia ergo quarto vel quinto solummodo saeculo de alicujus Ecclesiae episcopo memoria vel notitia tunc primum emersit, nullus alter ante istum episcopum Ecclesiae illi praefuisse credendus erit? Quia ergo de aliqua Ecclesia serius locuti sunt scriptores, tunc solum eam incepisse arbitrabinur? Undenam, amabo, argumentum desumunt critici nostri, ut probent natas quarto saeculo Aquileiensium ac Mediolanensium metropoles? Ex silentio (respondebunt) antiquorum monumentorum, et quia eo tantum saeculo vertente, aliquem actum legere incipit exercitae ab illis episcopis metropoliticae jurisdictionis. Infelix enimvero ratiocinium! Quia initium non invenitur, illud igitur pendere dicendum est ab hominum conjecturis et opinione. In nostro autem casu id prorsus ratiocinii genus praevaleat volunt auctores nostri et quia neque in Chrysologo, neque in Angelopte detegi possunt hujus dignitatis primordia, nihilominus necesse est in eorum altero illam incepisse, quia de

PATROL. LII.

A eorum altero solummodo (aiunt) ceperunt legi quidam actus metropoliticae postestatis! Possibile est ejusmodi ratiocinio tot doctissimorum virorum mentes acquiescere?

143. Atque eo major negativi hujus argumenti imbecillitas apparet, quo probabilior est eorum sententia qui regulam ecclesiasticae hierarchiae asserunt universalem esse debuisse per totum Christianum orbem, nullamque omnino rationem adductam fuisse, neque adduci posse, quare hierarchia Italicarum provinciarum differre debuisset ab hierarchia reliquae totius Ecclesiae. Apostoli primique sanctissimi Romani pontifices, disciplinae, traditionum, regularum apostolicarum tenaces admodum, eas neglexissent in Italia tantummodo? Leges ad firmamentum ecclesiastici ordinis, sanctaeque fidei morumque Christianorum conservationem adeo necessarias, in Italia solummodo immutassent, in Italia, inquam, universi capite, norma disciplinae, morum, fidei? Quid si aliarum in Italia metropoleum, et primorum quidem saeculorum, indicia magni momenti non desint? Quid si de Syracusis, Panormo, Capua, Rhegio forte non sit amplius rationabiliter dubitandum? Certum est eruditissimas super iis dissertationes nostro hoc aeo prodiisse, quae vix dubitandi aditum reliquerunt, et quae jactate negationis vim minuunt ut cum maxime, per quam exclusis omnibus omnino ab Italia metropolitans, solos Romanos pontifices per quatuor priora saecula exercuisse in ea regione metropolitica jura perfidiose affirmatum est.

C 144. De Ravennate vero quid dicendum? Si quae contra opiniones de ejus initiis, vel a temporibus Joannis Angeloptis, vel Petri Chrysologi repetendis, aliquod probabilitatis specimen praese ferunt, videtur neutra sustineri posse, et nostrae dignitatis primordia neutri illorum sanctorum praesulum esse consignanda. Quando autem eos metropolitans fuisse certissime invenimus, non invenimus autem eos primos illam dignitatem fuisse consecutos, per necessariam consequentiam statuendum venit ante, eos episcopos Ravennatem Ecclesiam fuisse metropolitans, et recurrendum esse ad apostolica tempora juxta universalis hierarchiae regulam, quando in nullo ex praedecessoribus Angeloptis, et Chrysologi principium dignitatis reperire datur: quemadmodum, ut supra dicebamus, quia solum extrema jam aetate legitur Chrysologus consecrasse episcopum Vicohabentinum, negari absolute non potest, immo de tanto doctore, iis Ecclesiae temporibus asseri pro certo debet illum ante Vicohabentini ordinationem plurimos actus exercuisse ejusmodi potestatis per longum duodeviginti annorum decursum, licet de iis nemo neque ipsemet scripserit.

145. Silentium quoque sancti hujus antistitis contra eos non facere arbitrantur Ravennatenses, tum quia non omnia ejus opera ad nostram aetatem pervenerunt, cum ille fuerit *multorum librorum et voluminum conditor, et veluti irriguus fons, ita in eum divina sapientia quotidie emanabat*, teste Agnello,

civitatis, ubi minora synedria, minores Ecclesiae, ubi maiora synedria, majores Ecclesiae fundatae sunt; et sicuti in singulis Hebraeorum provinciis Samaria, Galilaea, Iudaea minora a supremo uniuscujusque provinciae synedrio pendeabant, omnia ab Hierosolymitano, ita factum est ut Christianae Ecclesiae minores a maiore cuiuscumque provinciae, omnes autem ab Hierosolymitana penderent. In secunda vero periodo exeuntes ab Iudaeae finibus apostoli, eas regiones circumierunt in quibus mixti erant gentilibus Hebraei, et synagogas per singulas civitates, synedrium autem habebant per singulas provincias, seu per quosdam regionis tractus. Quia vero ineffabili Dei providentia cautum erat ut ad gentium conversionem Synagoga ipsa viam faceret, et Iudaei Christi discipulos in gentium notitiam ac familiaritatem inducerent, ut eo naturali medio supernaturalem fidem cognoscerent, ad quam Dei misericordia vocabantur, hinc est quod per id tempus tot in Asia, Africa, Europa Ecclesiae, ex Iudaeis et gentilibus coadunatas, didicimus apostolos fundasse, ibique Christianas metropoles constituisse, ubi provinciarum synedria, Ephesinam, Sardicensem, atque, ut alias taceam, Antiochenam et Alexandrinam.

136. Ultima autem periodus apostolicae praedicationis, ex doctissimi Bacchini conjecturis, ad fidem perduxit Ecclesias gentium, inter quas nec synedria, nec forte synagogas habebant Iudaei. Primam omnium fundavit Petrus apostolorum princeps Romanam, in ea scilicet urbe totius orbis metropoli, cui cum aequae subderetur Hebraeus ac gentilis, congruum erat ibi Ecclesiarum maximam erigi ac fundari, quae ex utroque populo coalescere componique debebat. Ab hac igitur principe Ecclesia, quam Petrus et Paulus edificarunt proprioque sanguine stabilierunt, missi sunt quaquaversum qui gentilibus Christum nuntiarent et Christianas ubique Ecclesias coadunarent. Ex hoc fonte in Italiani, Galliam, Hispaniam, Illyricum, Africam, fidei, baptismatis, traditionum rivuli feliciter derivarunt; adeo ut iure scriperit ad Eugubinum episcopum Innocentius I: *Legant si in iis provinciis alius apostolorum invenitur aut legitur docuisse; quod si non legant, quia nusquam invenitur, oportet eos hoc sequi quod Romana Ecclesia custodit, a qua eos principium accepisse non dubium est.* Hinc qui emersisse volunt iura Romani patriarchatus in omnem Occidentem, non longe a veritate aberrare arbitramur.

137. Porro animadvertendum hic venit in quo differrent inter se fundationes Ecclesiarum primae et secundae periodi, et fundationes Ecclesiarum tertiae: nam quoad primas, non antea in illis ordinabantur episcopi quam Ecclesiae ipsae vel ex solis Hebraeis, vel ex Hebraeis simul et gentilibus iam conversae, et aliquo modo formatae fuissent. Quoad alteras vero, antequam converterentur, aut ullo modo formarentur, ordinabantur episcopi, et mittebantur, vel designati ad aliquam specialem provin-

ciam seu civitatem, ut ibi propriam sibi Ecclesiam, praedicatione Evangelio, efformarent, cathedramque collocarent; vel ad nullam designati individuum provinciam seu civitatem, sed ut ubicumque sors aut potius divina Providentia illis viam aperiret fidem disseminandi, ibi consisterent, sibi quae Ecclesiam ex converso populo componerent. Itaque alterutro modo discipuli isti et episcopi ad gentes missi, cum iam Ecclesiam aliquam praecleara in urbe fundassent, hinc finitimis civitatibus ac populis Christum annuntiabant, novas Ecclesias in circuitu sanctificantes, eisque etiam interdum, si expedire videretur, episcopos consecrantes.

138. Ex hac autem sapientissima evangelicae praedicationis oeconomia non solum intelligitur quomodo apostoli in ethnicis regionibus tot Ecclesias fundaverint, tot episcopatus erexerint, verum etiam quae ratione primae omnium constitutae fuerint ecclesiasticae metropoles. Illa enim civitas hanc dignitatem adipiscebatur, ubi apostolorum discipuli ad praedicandum missi cathedram firmabant, ex qua cum finitimas etiam gentes atque urbes docendo circumirent, conversisque evangelicas leges imponent, Ecclesias efformarent illisque episcopos darent; coeperunt conversi populi illos discipulos et missos veluti patres et doctores superioresque in spiritualibus negotiis respicere et venerari, eorumque cathedras, unde primo illis derivaverant fidei rudimenta, et proprias Ecclesias propriosque episcopatus initium habuisse fatebantur, tamquam matrem habere, ab ea traditiones, ab ea in dubiis consilium, ab ea disciplinae, rituum, morum regulas, episcoporum suorum vel consecrationem vel approbationem mutuari, praesertim apostolis defunctis, quorum prudentissimae institutioni acceptam referunt istam ecclesiastici regiminis politiam.

139. Id vero probabile, immo prorsus innegabile videbitur, si animadvertas primo apostolos eam regiminis formam sibi proposuisse, quae et perpetua foret et aptior ad omnes populos ubique terrarum coadunandos in unum corpus atque in unum ovile, et facilius regendos et instruendos; secundo per se ipsos paucosque eorum discipulos tantum opus absolvere non licuisse; erant enim paucula illa grana per vastissimum universi campum disseminanda, paucique illi in multa Evangelii messe operarii. Quapropter necesse fuit aliquot fundari per orbis provincias principes Ecclesias, atque in iis aut apostolorum aut discipulorum, veluti totidem metropolitaram cathedras, fideique ac traditionis depositum collocare, a quibus principibus Ecclesiis per praedicationem, progressu temporis, aliae Ecclesiae et nascerentur et regerentur. Ille autem principales Ecclesiae ab apostolis vel ab apostolorum discipulis erectae, apostolicae vocabantur, quarum pulcherrimam distinctionem Bacchinius refert ex Tertulliano.

140. Ingenue ergo fatemur, hanc cl. Cassinensis opinionem de ecclesiasticarum metropoleon origine nobis praeter ceteris arridere. Eam gravissimis viris

probatam esse non ignoramus, quidquid alii, præsertim Galli, in contrarium effutierint; congruit enim ut cum maxime ideæ quam cordatus quisque concipere debet de Evangelii propagatione, incomprehensibiliter, ac non minus fortiter quam suaviter per mundum universum absoluta. Attamen nescimus utrum ea opinio Bacchini magis noceat, an faveat magis Ravennatensium placito de apostolica origine metropolitice eorum dignitatis.

§ V. Ravennatium responsiones.

141. Ne, quæ possunt allatarum difficultatum vim imminuere, videamur negligere Ravennatium responsiones, quæcumque eæ sint, brevissime hic exponemus. Et primo quidem illis minime negotium facessit contrariam opinionem esse communiorē, immo communissimam, quam nempe sequantur et propugnent pene omnes celebrioresque scriptores, in ecclesiastica historia, disciplina, moribus peritissimi; veritas enim opinionum hujusmodi non a multitudine neque a nominis claritate, sed a fundamentorum firmitate dignoscitur. Innumeræ propemodum opiniones singulis ætatibus regnarunt, quas foverat universalis consensus; modo autem falsæ sunt apud omnes. Et ne longius exempla quærentes, nonne opinio de Mediolanensi metropolitano, super Italiæ divisione in duos vicariatus fundata, universalissima hucusque fuit, illique plausuerunt critici fere omnes? Verumtamen destructo falso illo fundamento, amandatisque ad fabulas tot commentis quæ pro monumentis indubiis habebantur, sententia isthæc ab aula recedit et evanescit.

142. Secundo non magni faciunt Ravennates argumentum negativum adversariorum. Væ, si ab hujusmodi ratiocinio timendum esset: *Non invenitur scriptum, ergo non fuit!* Actum omnino foret de plurimis quæ modo pro certis omnino habentur tum in sacris tum in profanis; actum foret de tot Ecclesiarum antiquitate, et vel non exstisse dicerentur prioribus seculis, vel episcopos non habuisse, si auctorum silentio, si monumentorum inopie fidendum esset. Quia ergo quarto vel quinto solummodo sæculo de alicujus Ecclesiæ episcopo memoria vel notitia tunc primum emersit, nullus alter ante istum episcopum Ecclesiæ illi præfuisse credendus erit? Quia ergo de aliqua Ecclesia serius locuti sunt scriptores, tunc solum eam incepisse arbitramur? Undenam, amabo, argumentum desumunt critici nostri, ut probent natas quarto sæculo Aquileiensium ac Mediolanensium metropoles? Ex silentio (respondebunt) antiquiorum monumentorum, et quia eo tantum sæculo vertente, aliquem actum legere incipiunt exercitæ ab illis episcopis metropolitice jurisdictionis. Infelix enimvero ratiocinium! Quia initium non invenitur, illud igitur pendere dicendum est ab hominum conjecturis et opinione. In nostro autem casu id prorsus ratiocinii genus prævalere volunt auctores nostri et quia neque in Chrysologo, neque in Angelopte detegi possunt hujus dignitatis primordia, nihilominus necesse est in eorum altero illam incepisse, quia de

A eorum altero solummodo (aiunt) cœperunt legi quidam actus metropolitice potestatis! Possibile est ejusmodi ratiocinio tot doctissimorum virorum mentes acquiescere?

143. Atque eo major negativi hujus argumenti imbecillitas apparet, quo probabilior est eorum sententia qui regulam ecclesiasticæ hierarchiæ asserunt universalem esse debuisse per totum Christianum orbem, nullamque omnino rationem adductam fuisse, neque adduci posse, quare hierarchia Italicarum provinciarum differre debuisset ab hierarchia reliquæ totius Ecclesiæ. Apostoli primique sanctissimi Romani pontifices, disciplinæ, traditionum, regularum apostolicarum tenaces admodum, eas neglexissent in Italia tantummodo? Leges ad firmamentum ecclesiastici ordinis, sanctæque fidei morumque Christianorum conservationem adeo necessarias, in Italia solummodo immutassent, in Italia, inquam, universi capite, norma disciplinæ, morum, fidei? Quid si aliarum in Italia metropoleum, et primorum quidem sæculorum, indicia magni momenti non desint? Quid si de Syracusis, Panormo, Capua, Rhegio forte non sit amplius rationabiliter dubitandum? Certum est eruditissimas super iis dissertationes nostro hoc ævo prodiisse, quæ vix dubitandi aditum reliquerunt, et quæ jactate negationis vim minuant ut cum maxime, per quam exclusis omnibus omnino ab Italia metropolitanis, solos Romanos pontifices per quatuor priora secula exercuisse in ea regione metropolitana jura perfidiose affirmatum est.

C 144. De Ravennate vero quid dicendum? Si quæ contra opiniones de ejus initiis, vel a temporibus Joannis Angeloptis, vel Petri Chrysologi repetendis, aliquid probabilis speciem præ se ferunt, videtur neutra sustineri posse, et nostræ dignitatis primordia neutri illorum sanctorum præsulum esse consignanda. Quando autem eos metropolitanos fuisse certissime invenimus, non invenimus autem eos primos illam dignitatem fuisse consecutos, per necessariam consequentiam statuendum venit ante, eos episcopos Ravennatem Ecclesiam fuisse metropolitanam, et recurrendum esse ad apostolica tempora juxta universalis hierarchiæ regulam, quando in nullo ex prædecessoribus Angeloptis, et Chrysologi principium dignitatis reperire datur: quemadmodum, ut supra dicebamus, quia solum extrema jam ætate legitur Chrysologus consecrasse episcopum Vicohabentinum, negari absolute non potest, immo de tanto doctore, iis Ecclesiæ temporibus asseri pro certo debet illum ante Vicohabentini ordinationem plurimos actus exercuisse ejusmodi potestatis per longum duodeviginti annorum decursum, licet de iis nemo neque ipsemet scripserit.

145. Silentium quoque sancti hujus antistitis contra eos non facere arbitrantur Ravennatenses, tum quia non omnia ejus opera ad nostram ætatem pervenerunt, cum ille fuerit *multorum librorum et voluminum conditor, et veluti irriguus fons, ita in eum divina sapientia quotidie emanabat*, teste Agnello,

multaque perierunt non solum Chrysologi, sed antecessorum ejus, quos non pauca eaque gravissima scripsisse tradunt antiquiores historici, vel barbarorum incursibus, vel Ravennatis Ecclesie nostrae archivi et bibliothecae incendiis, vel sequentium saeculorum in litteras odio, et praesulum antiquiorum, praesertim schismaticorum vel ignavia vel malitia. Tum quia in homiliis Chrysologi quae unicae temporum injuriam superarunt, praeter epistolas ad Eutychotem haeresiarcham atque ad PP. Chalcedonensis synodi, locus non erat neque occasio de hoc argumento mentionem faciendi. Tum quia silet etiam Chrysologus Ecclesiam Ravennatem hac prerogativa jam insignitam antequam ipse ejus gubernacula jam suscepisset, quod tamen non potest amplius in dubium revocari. Item unum vel alterum memorat S. doctor metropoliticae jurisdictionis actum a se gestum, consecrationes nempe Projecti Imolensis, et Marcellini Vicohabentini episcopi; ergo decem et octo annorum intervallo nullis aliis actibus tantam dignitatem illustraverat?

146. Agnellus vero, schismaticus homo, qui imperatoribus nimis justo in ecclesiasticis rebus indulgebat, quique Romano subjectionis impatiens, Ravennatum anacephaleosim impie aliquoties tuitus est probabiliter ex industria eam dignitatem in Angeloptis antecessoribus tacuit, ne ab apostolica sede derivatam cogereetur fateri. Quae ab Agnello de archiepiscopis nostris praeterita fuerunt, quaeque innovaverunt aliunde; propemodum infinita sunt (atque inter ea, mirifica undecim D. Apollinaris successorum per visibilem columbam electio, praecipua est; cum enim de singulis Agnellus scriberet, ineffabilis prodigii immemor, aut inscius videbatur, ejus tandem splendida indicia dedit in sancto Severo eorum postremo); mirumne igitur erit si quae errorem suum damnavissent, ille non retulit? Cum autem ad sedandos aliquorum tumultus, de quibus Chrysologus allatis verbis homil. 175 Valentinianus III imperator Romani pontificis decreta augustali sanctione roboraverit, qua sacratam tectam Ravennatum episcopi dignitatem suam servarent, occasionem verisimiliter arripuit Agnellus Valentiniano tribuendi ejusdem dignitatis saerique pallii collationem, quae a sola apostolica sede concedi poterant: si tamen ea fuit Agnelli mens, idque sonant ejus verba; probari enim fortasse ex Agnelliana relatione minime poterit illum indicasse tunc primum omnino creatam fuisse nostrae metropolis dignitatem, sed potius indicasse tunc primum circumscriptam fuisse certis finibus ecclesiasticam Aemiliae ac Flaminiae provinciam.

147. Caeterum nunquam satis mirati sumus quare tot sapientissimi viri, antiquae disciplinae peritissimi, contra hujusmodi assertum Agnelli nostri, et contra Hieronymum Rubeum adeo impotenter debacchantur, et Valentiniani diploma a Rubeo relatum diris omnibus voveant. Duo enim praecipue in eo potant, et damnant absque ulla benigna interpretatione, nempe Valentiniano tribui metropolis nostrae erectionem,

A et concessionem pallii archiepiscopalis, in quibus profecto non videmus quid novitatis, quid monstri horreant clarissimi viri. Nonne speculum illud, nonne ipsa Valentiniani tempora hujusmodi exemplis scatebant? Primusne, an solus Valentinianus in Ecclesiastica jura manum immiserat? Quis Phoeniciae jurisdictionem dividerat inter Tyrium et Bortensem episcopos? Quis primum Hierosolymitano tribuerat super Arabiam, Phoeniciam, Palaestina? Quis Niceam, quis Chalcedonem ad metropolim fastigium sublimaverat? Nonne imperatores illiusmet aevi? Quo canon duodecimus Chalcedonensis synodi spectabat terribili illa depositionis in episcopos comminatione, nisi ab Augustis ejusmodi novarum metropoleon erectiones impetrare cessaverint? Ex hoc ergo capite nec novum, nec monstruosum fuisset Valentiniani diploma, neque omnino condemnandum Agnellus, quasi novam Ravennatum metropolim Augusto illi impasset.

148. Quod vero ad collationem pallii, hic quoque fugit clarissimos viros prudens antiquae Ecclesiae oeconomia. Fuerit enim necne pallium istud imperatorum insigne, Augustorum munus ad indicandum et decorandum regale episcoporum sacerdotium, aut indumenti genus mere ecclesiasticum ad significantiam in metropolitans plenitudinem potestatis, procul dubio est, aliquot post magnum Constantinum saeculis, expectasse pontifices summos aut preces aut consensum imperatorum et regum, antequam pallii usum metropolitans indulgerent. Cujus veritatis testes luculentissimi sunt tot epistole Romanorum pontificum, et praesertim Gregorii Magni ad Caesarium Arelatensem. De hoc autem argumento consuli potest doctissimus Thomasinus, qui istam Ecclesiae consuetudinem fusius explicat, praesertim iis verbis: *Indubitatum est, aliquot saltem saeculis, non sine voluntate imperatoris in Oriente pallium, sicut in Occidente concessum fuisse; cum enim restitutum id genus initio regum fuisset, eoque voluissent imperatores, quae eximia eorum erat et singularis pietas, regale Christi decorare sacerdotium; hanc vicissim illis per aliquot saecula pietatem gratitudinemque rependit Ecclesia, ut illo praeter eorum assensionem indueretur nemo.*

149. Quae igitur in Valentiniani Caesaris concessionem novitas, quod portentum, quando juxta illorum saeculorum oeconomiam tam commode intelligi poterat pro consensu, ab Augusto illo in erectionem nostrae metropolis praestito, atque in usum pallii? Decretum aliquod, seu concessionem, seu nostrae Ecclesiae privilegiorum confirmationem edidisse Valentinianum III indicari videtur per musicum opus S. Apollinaris in Classe, in quo Augusti illius imago volumen manibus tenet, scriptumque ibi legimus: *Privilegia Ravennatis Ecclesiae.* Verum de istis alii viderint. Reliquae autem falsitatis notae, quas curiosius auctores laudati scrutati sunt, ac se invenisse aiunt in Valentiniani litteris, et profecto non sunt ob quas in istud diploma adeo

obstrepant; quarum altera esse potest titulus *archiepiscopi*, seculo quinto a Ravennate antistite nondum usurpatus, altera vero titulus *majoris*, quem sibi tribuit Valentinianus. Voculas hasce Agnellus non scripsit; irrepserant autem probabiliter in diplomatis exemplaria, amanuensium culpa. Nos autem arbitramur veras litteras Valentiniani (aliquas enim ab Augusto ipso datas fuisse dubitare non sinunt verba homilicæ 173 divi Chrysologi superadducta), vel archivi archiepiscopalis incendio, vel schismaticorum malitia consumptas, vel in Georgii archiepiscopi captivitate deperditas, qui Ecclesiæ nostræ augustiora monumenta, ad ostendam ejus amplitudinem, in Germaniam asportaverat, scoli afflicti opera et ingenio fuisse renovatas; et fortasse vel ix vel x seculo, tunc cum *archiepiscopi* titulo passim utebantur Ravennatensium præsules, nec non *major* in more erat inter titulos, cujus exempla, ubi opus esset, præsto forent in pergamenis archivi Ravennatensis. Hanc tamen conjecturam prudentiorum judicio libenter committimus.

150. Qua autem occasione Valentiniani litteræ vere emanaverint, utrum ab Angelopte, an ab Chrysologo impetratæ, nihil certi habemus. Si autem conjecturas nostras qualescumque aperire licet, credimus, non pro nova Ravennatensis metropolis formatione eas datas fuisse litteras ab Augusto; obstant enim, ne id credamus, gravissima quæ superius contra Bacchiniolum explicuimus argumenta; sed potius ut Chrysologus vel Angeloptes illarum patrocinio ecclesias recuperent, quas diximus ab Arianis forte distractas, et postmodum per Ambrosii predicationem in clientelam Mediolanensium episcoporum receptas, in ea per quinquaginta fere annos perdurasse, quorum idcirco conatibus, ne illas restituerent, auctoritatem apostolicam et imperialem apponere necesse fuit. Probabile est etiam, cum seculo quinto inceperint, ut ait Bacchiniolus, termini hierarchie ecclesiasticæ in Italia ad civilium provinciarum terminos accommodari, factum fuisse ut ad coarctandam seu extendendam metropolitancam Ravennatum jurisdictionem intra *Emiliæ* et *Flaminie* confinia, simul concurrerent, temporibus vel Angeloptis vel Chrysologi, et sedis apostolicæ decreta, et Augustorum favor, ad compescendas obtrectantium querimonias. Quavis autem ex his causis Valentiniani litteræ prodierint, nil præjudicii inferunt Ravennatum opinioni de impugnata eorum dignitatis origine.

151. Quam vero originem non solum allatis rationibus contra vim argumenti negativi se defendere illi arbitrantur, verum aliquo etiam positivo documento. Illud e Gelasii I Romani pontificis epistola ad episcopos Dardaniæ superius citata, haurire non dubitant, ubi contra Acacium Constantinopolitanum episcopum invehit Gelasius, conantem fimbrias quaquaversum dilatare, seseque in Orientis patriarcham elevare, quia episcopus esset imperialis civitatis. Probat autem Gelasius, non ab imperii systemate, non

ab civilis magistratus præstantia, non ab regum residentia, verum ab institutione apostolica formatam fuisse Ecclesiæ hierarchiam. Acacium vero exemplis urget episcoporum, qui licet imperialibus præessent civitatibus, se tamen infra antiquos jurisdictionis terminos continuerunt: *Risimus*, inquit, quod prærogativam voluit Acacio comparari, quia episcopus fuerit regis celsitatis. Numquid apud Ravennatensium, apud Mediolanum, apud Syrium, apud Trecinos multis temporibus non constitit imperatores, nihil tamen hujus urbis episcopi suæ dignitati auxerunt, nullumque majus jus usurparunt, ex Gelasii attestatione, sed in ea mensura dignitatis et jurisdictionis remanserunt, quam ante imperatores, et a priscis temporibus habuerant. Verum indubitatum quidem est, omnibusque historicis probatum, Ravennates antistites metropolitica dignitate polluisse, imperatoribus in ea civitate residentibus; igitur non illam adepti sunt Augustorum auctoritate aut intercessionem, dum in ea residerent, sed illam dignitatem in mensura sibi antiquitus deputata, nihil ulterius ei addentes, retinuerunt, et cum Ravenna imperialis civitas facta est, jam ab veteribus temporibus sedes erat ecclesiasticæ metropolitani.

152. Verborum Gelasii et hujus ratio nihil pondus senserat Bacchiniolus, qui se primum omnium metropolitici Ravennatum juris propugnatorum illud deprehendisse ait (ubi autem de metropolitana Syrmii Ecclesia locutus est Eustachius a S. Ubaldo, forsitan ante Bacchiniolum vim Gelasianæ auctoritatis indicaverat). Porro mirum est qua ratione Bacchinioli animus contorserit, et aliquando pene in transversum egerit istud argumenti genus, et in quem sensum explicare conatus sit Gelasii clarissima cæterorum verba; illis enim in sensu obvio acceptis, videret vir doctissimus per se cadere omnino suam cæterorumque opinionem de origine Ravennatum metropolis. Interpretationem ergo Bacchinioli præstat hic eisdem verbis adducere, ne ipsius valorem imminuisse videamur.

153. « Cum in dubium, inquit, revocari minime possit quod Gelasio summo pontifice Romæ sedente, præsul Ravennas metropolita fuerit, reliquum esse videtur ut ex Gelasii ejusdem testimonio non tunc coeperit metropolitancum jus in Ravennate Ecclesia, cum urbs illa regia Augustorum sedes evasis, sed eodem loco steterit quo antea fuerat, nec ultra mensuram sibi antiquitus deputatam quidpiam suis dignitatibus usurpaverit. Certe Gelasii testimonium omni exceptione majus est, tum quod floruerit paulo post ea tempora quibus Ecclesiæ Ravennati metropolitancum jus collatum fuisse diximus, tum quod præsumi debeat rem hujusmodi doctissimo Romano pontifici, jurium ecclesiasticorum scientissimo, bene perspectam. Tanta nihilominus sunt, adeoque clara, quæ probant serius quam in cætero Occidenti in Italia jus

metropolitico invecum, tanta ex quibus evidenter liquet de hujusmodi jure recentius Ravennati Ecclesie collato, constetque Ecclesias nonnullas, ut Forocorneliensis, Ambrosio vivente, Mediolanensi episcopo paruisse, et Petri Chrysologi, immo ejus electionis tempore inter Ravennae subditas numeratas, ut obvio eo sensu quem praefertur Gelasii verba, eadem intelligi minime posse certum sit. Re itaque serio perpensa, Gelasium id solum intendisse reor, quod argumentum ferebat, videlicet nil accedere juris, quo in alios dominantur, episcopis quibuscumque ex eo quod quandoque Augusti apud eorum civitatem resederint, sed jura ecclesiastica ab Ecclesiae auctoritate pendere. Negat propterea quidquam ecclesiastici juris accessisse episcopis Ravennae, Mediolani, Syrmii, Trevirorum, ex eo praecise quod apud illas urbes multo tempore degerint imperatores, atque ob eam imperatorum moram, earum urbium praesules *ultra mensuram sibi antiquitus deputatam nil suis dignitatibus usurpasse*; minime vero negat aliunde, ex legitima scilicet Ecclesiae potestate, potuisse jus augeri earumdem Ecclesiarum, eo etiam intuitu quod imperatorum ibi sedes exstasset. Gelasii itaque verba ferunt, quod Patrum et synodorum sanior et communior sensus tulit, ecclesiastica videlicet jura nullo modo a saeculari potestate pendere, vel primarum Ecclesiarum decus primarum civitatum decori acceptum referri debere, sed id totum a canonum praescripto et a supremo Petri arbitrio effici ac disponi, prout rerum temporumque circumstantiis congruere dignoscitur. Quare consequitur Ravennae, Mediolani, Syrmii, Trevirorum episcopos, et ceteros quoscumque, dignitatum suarum antiquitus deputatae mensurae si quid additum est, non illud usurpasse, quod ibi imperatores quandoque degerint, sed legitime ex Petri auctoritate, salvo canonum praescripto, habuisse. Et ita quidem Gelasii verba intelligenda arbitror, quae proinde efficiunt, minus curate, nec praecedentibus cohaerens, a summo viro de metropolitani Ravennatis juris initiis scriptum, illud videlicet acquisitum, *ea prorsus ratione qua sedes Constantinopolitana ob imperiale thronum patriarchalia jura usurpavit, ac tandem pacifice tenuit*. Oppositum enim ait pontifex, et testatur, ob imperatoris thronum nil supra veterem dignitatis suae mensuram Ravennates praesules usurpasse.

154. Haec est Bacchinii interpretatio verborum Gelasii, quam ipsemet fatetur ab obvio eorum sensu deviare. Ad hujusmodi vero violentam Gelasiani sensus explicationem Bacchinium cogunt momenta quae probant serius quam in reliquo Occidente in Italiam jus metropolitico inductum, in eaque regione solum Romanum pontificem isto jure polluisse ad quartum et ultra saeculum, ac praesertim quia recentius Ravennati Ecclesiae illud fuit collatum, et quia constat Ecclesias nonnullas, ut Forocorneliensis, Ambrosio vivente, Mediolanensi episcopo paruisse, et Chrysologi electionis tempore numeratas inter Ravennae subditas. Verum haec omnia Bacchinii momenta jam expendimus, tum quae eruit ab argumento negativo,

A et ab opinione solius Romani pontificis in Italia metropolitani, tum quae affert de Joanne Angelopte, ac de Chrysologo, ejusque homilia 175. Quod attinet ad Ecclesias quas, vivente Ambrosio, ait Mediolanensi paruisse, ut Forocorneliensis, satis pariter, ut arbitramur, superque respondimus in cap. 1, adeo ut dubia omnino, incerta ac fere improbabilia videantur momenta ista cl. Cassinensis. Quare cordato viro ea tanti esse non debent, ut per illa verborum Gelasii sensus, apertissimus per se ipsum et obvius, in distortum sensum violentissime rapiatur; immo potius rem dubiam et incertam, qualem volunt originem hujus Ravennatum dignitatis, per verba tam aperta, tam clara, tam obvia doctissimi pontificis par erat explicare, praesertim quia opinio Ravennatibus favens tot aliis allatis argumentis fulcitur; contraria vero, licet communissima, tot ambagibus, tot difficultatibus involvitur.

155. Et sane, pace cl. Bacchinii, ejus interpretatio contorta nimis videtur, sensusque Gelasii nimis perturbatus. Acacio ille insultat, quia cum sit episcopus regiae civitatis, tentat jurisdictionem suam augere et super Orientis patriarchas sese efferre; itaque exemplum illi opponit quatuor Occidentis episcoporum, qui cum essent et ipsi imperialium urbium antistites, nullam jurisdictionem sibi usurparunt ultra eam quam antiquitus obtinuerant. Verum quidem est, quod ait Bacchinii, Gelasium illis verbis non negasse *ex legitima Ecclesiae potestate potuisse jus augeri earumdem Ecclesiarum, eo etiam intuitu quod imperatorum ibi sedes exstasset*; sed cum Gelasius tacuerit accessionem istam novi juris revera evenisse ex concessione Ecclesiae imperatorum temporibus, evidens indicium est quod non eveniret; tum quia argumentum quo contra Acacium utebatur Gelasius, fortius Constantinopolitanum ursisset, ea animadversione quod illi quatuor episcopi, si quid jurisdictionis ultra antiquam mensuram acquisiverint, intuitu imperatorum, non nisi ex indulgentia pontificum Romanorum acquisiverint; tum quia cum id factum tacuerit Gelasius, alia magni ponderis conjectura inde oritur certissime non esse factum; nam ab exemplis quatuor illorum antistitem, si quia fuissent episcopi regiarum civitatum, ab apostolica sede majorem dignitatem obtinuissent, occasionem opportunissime arripuissent Acaciani exprobrandi Gelasio, atque Romanae Ecclesiae, negatum iri Acacio, etiam intercedentibus imperatoribus, etiam concedentibus duobus oecumenicis conciliis, Constantinopolitano 1, et Chalcedonense, quod aliis quatuor episcopis non fuerat negatum, perturbationem scilicet ecclesiasticae hierarchiae, et novae jurisdictionis accessionem, licet episcopi illi nullo fulcirentur concilii canone aut consensu. Tum demum quia non potuisset Gelasius Acacio tam libere insultare, si Romana Ecclesia arguenda ipsa quoque fuisset ob perturbatam in Occidente, in gratiam imperatorum, apostolicam Ecclesiarum hierarchiam, quo tempore eam mordicus tuebantur in Oriente contra episcopos Constantinopolitanos, contra

duo generalia concilia, contra ipsos imperatores. Quæ quidem conjectura majorem vim consequi poterit ex iis quæ superius notavimus de resistentia Ecclesiæ, ac præsertim summorum pontificum, hujusmodi novarum metropoleon erectionibus.

156. His autem rationum momentis se expedire arbitrantur Ravennates a Bacchinii interpretatione in verba Gelasii, statuuntque ex illorum sensu obvio et naturali probari Ravennates episcopos non ab imperatorum temporibus metropoliticum gradum fuisse adeptos, sed eo honore ante imperatores et a priscis temporibus præfulsisse; atque adeo cum nulla stabiliri possit incepti honoris epocha, ad apostolica tempora et ad primævam ecclesiasticæ hierarchiæ institutionem illius gradus originem esse referendam. Hic etiam obiter notatum volumus allata Gelasii verba juxta obvium eorum sensum etiam a Mediolanensibus usurpari, ut probent ante divum Ambrosium, non autem ob imperatorum residentiam, jam ad metropolis dignitatem ascendisse inclytam Mediolani Ecclesiam: quod non abs re erit animadvertere. Cæterum mox relatam Ravennatensium conclusionem verborumque Gelasii intelligentiam roborare posse nequitiam ipsi dubitant auctoritate S. Gregorii VII, pariter Romani pontificis, æque doctissimi, æque jurium ecclesiasticorum accerrimi vindicis. Scribens enim Gregorius ad Ravennatenses, hæc de eorum Ecclesia ipsis insinuat: *Credimus non latere vestram scientiam, Ravennatem Ecclesiam sedi apostolicæ præ cæteris viciniorum hæreere solitam fuisse, eamque specialiter ab ipsa dilectam, quidquid dignitatis et honoris antiquitus per beatum Apollinarem tenuit, munere scilicet præfate sedis concessum habuisse.* Prædictam ait sanctus pontifex Ecclesiam Ravennatem ab sede apostolica, nam illi acceptum habere debebat quidquid dignitatis et honoris antiquitus per beatum Apollinarem tenuit. Si autem antiquitus, ac per primum ejus apostolum atque episcopum nihil aliud Ecclesia Ravennas obtinisset, nisi cum fide Christiana simplicis episcopatus cathedram, frustra eam specialiter dilectam sedi apostolicæ, frustra viciniorum adhæresionem, frustra honores et dignitates ab ea sede obtentas jactasset Gregorius. Loquebatur ergo pontifex de iis honoribus et dignitatibus quibus ejus ætate eminebat Ravennatum Ecclesia, et quas illi a sede apostolica antiquitus collatas affirmat per beatum Apollinarem, primum scilicet Ravennæ episcopum, Petri apostoli discipulum; neque alia dignitas, neque alii honores ibi veniunt intelligendi, si res bene perpendatur, nisi dignitas atque honores metropolitici. Consonat Gregorio VII auctor Historiæ miraculorum ipsius S. Apollinaris in territorio Divionensi, qui auctor sæculo x creditur floruisse, adeoque ante Gregorium. *Qui martyr, inquit, ut descripta ejus passionis gesta testatur, a S. Petro apostolorum principe consecratus, ac Ravennæ, metropolitane Italicarum urbium nobilissimæ, primus archiepiscopus est destinatus.*

157. Tali testimoniorum positivorum serie, atque aliorum quæ brevitati studentes non quæritamus, et

A præsertim divi Petri Damiani, credunt Ravennates contrarium negativum argumentum exinanire. Atque hinc ad doctissimas Bacchinii animadversiones animi convertentes, manus victas iis ultro dare non renuent. Concedent enim libentissime nullo pacto efformatam fuisse ab apostolis Ecclesiæ hierarchiam ad normam civilium magistratuum. Concedent ex generali imperii systemate, quale fuerat temporibus apostolicis, atque ex particulari cujusque provinciæ regimine probabilissime deduci posse veritatem Bacchinianæ opinionis: licet ad rem non facere suspicentur, quæ de instabilitate regiminis cujuscumque particularis provinciæ eruditissime congessit abbas Cassinensis; nam primo instabilitas hæc particularis provinciarum regiminis locum forte non habebat quo tempore Evangelium disseminabant apostoli. Accidit ea quidem temporum decursu, sed cum jam fides Christiana longe lateque diffusa erat, atque etiam stabilitus ecclesiasticæ hierarchiæ ordo ac systema, præsertim in Italia. Ea enim divisa ab Augusto in undecim regiones, et unicuique proprio assignato præside, decurionibus, duumviris, forma ista magistratum et politiæ duo pene sæcula perseveravit, donec ab Adriano Cæsare immutata est. Quare satis intervalli et opportunitatis habere potuisset Ecclesia ab sibi firmandum in hac regione hierarchiæ statum juxta hierarchiam civilem ab Augusto constitutam, quatenus ad eam se conformasset. Stabilita autem semel ab apostolis eorumque successoribus hierarchia, nullis mutationibus obnoxia esse poterat, quidquid fuerit de civilis provinciarum regiminis perturbatione pluries secuta, Adriano, Aureliano, aliisque imperantibus. Quod si etiam verum fuisset temporibus apostolicis vel unam pluribus, vel plures provincias uni tantum præsidii paruisse, hinc opportuna resultaret ratio quare in ecclesiastica hierarchia non ubique uni provinciæ unus præesset metropolitani, sed sub uno metropolitano plures essent provinciæ, et quæ fuerat olim unica, fieret duplex provincia, uti cum Æmia nostra actum fuit, partita in duplicem regionem, quarum altera Flaminia, Æmia altera. Secundo vero quamvis temporibus apostolicis instabilitas particularium provinciarum regiminis observaretur stabiliendæ ecclesiasticæ hierarchiæ aliquibus in regionibus, id tamen de ipsa Æmia neque tunc neque per diuturna tempora forsitan potest verificari; nam post allatam partitionem in Æmiliam et Flaminiam, utriusque caput et metropolis fuit immutabiliter Ravenna, etiam postquam Constantinus in duos vicariatus Italiam divisit.

158. Attamen, his non obstantibus, datisque ultro omnibus cl. Bacchiniò, sibi adhuc gratulantur Ravennates tanti viri opinionem de origine ecclesiasticarum metropoleon non solum non destruere, sed magis magisque confirmare eorum sententiam qui temporibus atque institutioni apostolicæ initia hujus dignitatis in Ecclesia Ravennate tribuerunt. Si enim verisimillimum est (immo pene certum dixerim) sparsos ubique terrarum et quaquaversum apostolorum

discipulos fundasse Ecclesias gentium a se conversas, A
libique propria stabilita sede, inde vicinis regionibus,
urbibus et populis fidem communicantes, novas Ec-
clesias constituisse, novos episcopos ibi ordinasse,
unde factum sit ex apostolorum sanctione ut conver-
sis hisce regionibus novisque Ecclesiis, earumque
episcopis discipuli isti praeessent veluti primi patres
ac doctores, atque eorum cathedram populi novarum
Ecclesiarum respicerent uti propriae fidei matrem,
ab eaque traditiones, disciplinae apostolicae regulas,
in dubiis consilia, in dissidiis et gravaminibus refu-
gium, in ordinationibus consensum peterent et am-
plexerentur, quod proculdubio tunc fuerat et metro-
politani juris principium ac fundamentum, et metro-
politanae dignitatis prerogativa; si, inquam, id ex
Bacchinio verisimilimum censetur, acta opportunis-
sime res est Ravennatum, qui Appollinarem Petri
discipulum Ravennam, Italicarum urbium praestan-
tissimam, ab apostolo missum, ibi episcopali catho-
dra erecta ac firmata, ex ea toti *Emiliae* Christi
Evangelium praedicasse, perque ejus urbes ex con-
versis populis florentissimas Ecclesias efformasse,
pro certo habent, ac testatur non solum perpetua cele-
berrimae Ravennatis Ecclesiae, sed etiam ipsarum
Emiliae Ecclesiarum traditio, quae illam fidei suae
magistram per Appollinarem cognoscunt et confiten-
tur. Id *Benedictus* XIV, qui modo Petri cathedram
tenet, eruditione, doctrina, sapientia incomparabilis
pontifex, de Bononia nostra luculenter asseruit ea
quam in dedicatione novae, ipsi S. Appollinari sacrae,
magnificentissimae basilicae, Romae nuper habuit,
perelegantiori oratione. Doctissimo pontifici praeiverat
Sigonius ab Ughello citatus, qui ait *Bononiam* *Chri-*
stiana sacra suscepisse ab Appollinari Emiliae apo-
stolo, quem Petrus apostolorum princeps illic dicitur
destinasse; qui tamen Ravennae sedem fixerit, Emi-
liam tamen totam Christi Evangelio implevit. Omitti-
mus autem, ne in longum nimis procedamus, quae de
aliis *Emiliae* Ecclesiis per eundem Appollinarem for-
matis, illarum historici asserunt.

150. Longum quoque nimium foret testimonia
actorum S. Appollinaris, sacrorum scriptorum et
multarum orbis Ecclesiarum hic attexere, quae de
missione ejus et per *Emiliam* apostolatu fidem face-
rent amplissimam. Petrum Chrysologum, Petrum
Damianum, centumque historicos, et praecipue cl.
Bollandianos consulere unicuique licebit. Fuerunt
quidem auctores qui, Appollinaris vetustissima acta
superbe negantes, inter apocrypha ejecerunt; alii
etiam fuerunt, ut abbas Fleury, qui ne verbum qui-
dem dignati sunt Historiae suae ecclesiasticae inserere
de celeberrimo isto Petri discipulo, licet apud sanctos
doctores, licet in tot Romanorum pontificum episto-
lis et monumentis, licet inter tot historicorum memo-

rias tam frequens occurrat ejus mentio, et Ravenna-
tium ab eo fundatae Ecclesiae praestantia celebris sit
apud auctores universos. Superbam hanc omissionem,
inter tot alias maculas quibus abbas Fleury
scatet Ecclesiastica Historia, merito illi exprobravit
nuperus auctor *Observationum* in eandem ejus *Histo-*
riam. Quod vero ad acta antiquissima S. Appollinaris,
ea propugnabant celebres auctores, ex quibus laudati
Bollandiani de iis dubitari jure non posse luculenter
docent, ac solum notant alicubi vitatae fuisse atque
interpolatae.

160. Verum ne unus quidem inter tot scriptores,
vel qui admittunt vel qui rejiciunt ejusmodi acta,
critice rigorem eo usque acuit, ut apostolatum Appol-
linaris in *Emilia*, hujus provinciae urbium conversio-
nem, Ecclesiarum fundationem neget; nituntur enim
ista Patrum et historicorum fide, et inmemorabili
tot Ecclesiarum traditione. Quare si lex ab apostoli-
s sancta, si mos universae Ecclesiae tum per Orien-
tem fuit, quemadmodum invictissime ratiocinatur
Bacchinus, ut secundae Ecclesiae ab ea Ecclesia ortae,
quam per discipulos apostoli fundaverant, illam tam-
quam magistram, matrem et caput recognoscere, si
quae origo fuit metropolitici juris et dignitatis; si
assertiones Gelasii I et Gregorii VII summorum pon-
tificum in sensu obvio et naturali intelligendae sunt;
si ubique per Ecclesiam eadem valere debebat hie-
rarchiae regula; si vix ac ne vix quidem defendi adhuc
potest auctorum opinio, qui vel in Joanne Angelopte,
vel in Petro Chrysologo originem Ravennatensis me-
ropoliticae dignitatis constituerunt, reliquum est,
inquit Ravennates, ut Hieronymi Rubei, Petri de
Marca, aliorumque scriptorum placitum de repetenda
ab apostolicis temporibus atque a divo Appollinare,
primo Ravennatum episcopo, hujusmodi origine pro-
babilius longe esse, aliisque omnibus super hoc argu-
mento placitis praestare videatur.

Haec Ravennatenses. Nos autem, quamquam eorum
ratiocinii vim sentiamus, ut cum maxime, tamen in-
superabilem non asserimus, sensumque omnem no-
strum prudentioribus ac peritioribus criticis, quibus
cumulatissime nostra haec aetas abundat, aequo animo
permittimus. Haec itaque erant, cl. Paciaude, quibus
litterarias Ravennatum palestras pro modulo nostro
horis subscevis exercebamus, quo tempore e metro-
politano suggestu illustrem hanc urbem, admiratione
tui, corda autem omnium doctrinae, eloquentiae, eru-
ditionis tuae divitiis praeco evangelicus excitabas ex-
plebasque. Velim igitur et spero etiam fore ut post-
quam haec nostra tranquille perlegeris, oculoque isto
tuo penetrantissimo lustraveris, digna minus probes
quae e latebris nostris erumpant, auctorisque imperi-
tiam tui literario prodeant ac testentur. Vale.

CENSURA SERMONUM.

Sermon XII a principio usque ad finem tribuitur S. Augustino, et habetur inter eloquia Milleloquii ipsius Augustini, compilati primum ab Urbinati Episcopo Bartholomaeo, inde ab Joanne Collierio impressi Parisiis anno 1649, column. 1, littera D; ibidemque citatur D. Augustinus serm. 15 in Quadrage. Cum autem hujus

sanctissimi doctoris obitus per decem supra septem annos præcesserit mortem Chrysologi, suspicari quis poterit sermonem hunc ab collectore quodam ex D. Augustino mutatum fuisse. At nullibi in ejus Operibus invenitur. Sermo tantum de tempore numero 173 huic in principio assimilatur, sed neutiquam in decursum: et in eo nec verbum quidem de tentationibus Christi.

Sermo L nonnulli Chrysostomo, alii Hieronymo ascribunt: uti Ecclesiarum Græcæ, alteri Latine amplissimo doctores; ac si inter prodigia non debuisse referri, duos diversorum linguarum scriptores eisdem verbis eundem sermonem pronuntiare potuisse. Ecclesia Romana in Breviario ad Dominicam xviii post Pentecostem eundem legit in secundo Nocturno, et Chrysologo tribuit. S. Thomas in Catena hujusmodi sermonem citat nomine Joannis episcopi: qua loquendi formula citatum frequenter Chrysostomum adfertur in antiquioribus Catenis. Explicatio oratio, nec sic incisa, ut Chrysologi mos est, eum potius quam illi, aut Hieronymo, Chrysostomo deberi alicui poterit suadere. Nostro auctori vindicant mss. Casenæ et Urbini.

Sermo LIII habetur in appendice Sermonum S. Augustini sub numero 61, tom. V pag. 75, olim de Tempore 169, sed passim interpolatus, seu multis auctoris sententiis, quæ appositis utrinque anulis includuntur. Ex eo nonnulla transcribit Alcuinus in lib. de Virtutib. et Vitiis cap. 6. Rectius ascribitur Barbatiano presbytero, de quo S. Petrus Damianus tom. XI pag. 506 edition. Lugdun., serm. LXV, habito in ejus natali die. Vixit hic Ravennæ, regnante Placidia Augusta ann. circ. 449; Surinus die 31 Decemb.; Petrus de Natalib. lib. xi cap. 21, pag. 185; Rubens Hist. Ravenn. ann. 453. Precibus Chrysologi fortasse ductus, Ravennates inter se dissidentes, corripuit, et ad mutam pacem, humilemque suo pastori obedientiam hortatus est. Ut sit, styli diversitas hunc auctori nostro adjudicat.

Sermo LXXIV. Frater Antonius Gislendus in lib. qui inscribitur: Opus aureum in Evangelia: super Eevangelium Sabb. S. Pasche dub. 17 et 23 et alibi, laudans hujusmodi serm. eum, divo Severiano seu Severino ascribit, sicuti et serm. infra LXXVI; id quod forte ab divo Thoma in Comment. mutatus est, ut innere videtur Maldonatus Matthæi xxviii, numero 9. At et stylus non absimilis, et diversarum phrasium eadem repetitionum cœcceratio, et doctorum virorum consensus, et manuscriptorum, quotquot exstant, auctoritas, Chrysologo vindicant. Franciscus Combesius in opus. Recensiti Auctores, etc., Parisiis 1662, pag. 155, suspicabatur, an in Catena D. Thomæ, ubi sermo hic et sequentes de Christi Resurrectione laudantur, sub hoc contracto nomine Sever. legendum sit Severus Malacitanus: cujus temporibus convenit, quem Auctor perstringit, non auscultandæ veræ carnis error. At nulli Severo Malacitano tribuuntur sermones, potiusque Chrysologus antiquorem Origenis errorem respicere.

Sermo XCI. Hunc eundem sermonem, ab exordio tamen non parum imminutum, habes inter sermones D. Augustini de Sanctis, olim sub numero 22; nunc vero in appendice tom. V, pag. 155, num. 199. Nihilominus Chrysologo deberi ex ipso sui initio recte opinatur Mita.

Sermo CVII, licet stylo et doctrina insignis, inquit Mita, ab sermonibus Chrysologianis longissime distat. Fabricius in Bibliotheca mediæ Latin. tom. I lib. iii pag. 1055, et Tillemontius tom. V pag. 485 editionis Venetæ, jure quidem Chrysologo adimunt. Inscribitur in codice ms., In divum Petrum episcopum. Titulus autem divi recentiorum elatent redeolet. Præterea longe ab more nostri auctoris nitida hic dictio apparet, quam nec circumlocutiones infarciunt, nec insueta expressiones extollunt. Futuri autem oportet de Petro alicujus loci episcopi in eo loqui: nec insuetum erat antiquis, inter auctorum opera ea recensere, quæ vel ipsi inscriberentur, vel in eorum honorem cesserant. Unde do libentissime manus opinantibus sermonem hunc in laudem Petri nostri Chrysologi, Ravennæ pronuntiatum fuisse.

Sermo CXXVII. Franciscus Garcia de Valle in Evangelico Concionatore lib. I, disc. 25, numero 58, nervis omnibus contendit, sermonem hunc deberi Joanni Chrysostomo homil. 16 ex variis in Math. locis. Et revera inter Chrysostomianos occurrit in editione Parisiensis per Sebastianum Nivellum sub Ciconis anno 1581, tom. II, pag. 1074, sed addito signo in ora libri, ut eum inter spuria amandandum ipse editor lectores admoneat. Lapis autem, vel stipes sit oportet, qui ab eo Chrysostomi gravitatem abesse non sentiat, et contra puram putantque sapere Chrysologi dictionem.

Sermo CXXIX. Sermo hic, inquit Latinius, nil habet Chrysolog, cui astipulatur Mita, animadvertens verbum Charissimi, nunquam inveniri apud Chrysologum: cui aliud familiare est, nempe Fratres. Supposititium etiam putat Tillemontius tom. V, pag. 896: quod præ cæteris styli puritas facilius verborum ductus suadent.

Sermo CXXXV. De hujusmodi sermone, ejusdem commatis cum superiori, hæc etiam habent Tillemontius et Latinius. Ruinartius Acta Martyr. pag. 188 eum uti nostri auctoris genuinum setum amplectitur, eumque vocat egregium sermonem.

Sermo CXXXVI lacinia est alicujus sermonis, auctoris ab Chrysologo diversi: cui nescio quis episcopus Adelphus intererat.

Sermo CXXXVIII. S. Germani Antistodorensis setum opinatur Mita. Sanctus hic præsul dum Ravennæ apud Chrysologum hospitaretur, hæc pauca de pace disserruisse, non vero est absimile. Sub initium Patrum et Magistrum vocat Chrysologum, propter ipsius in ea urbe pontificiam dignitatem exuberantemque doctrinam; se vero peregrinum et agrestem dicit, veluti ex locis Barbarorum profectum. Quamvis vero hæc arrolandi modo preferantur, in tuto est sermonem non esse Chrysologi. De S. Germano alibi.

Sermo CXLIII. Nonnulla in eo habentur quæ occurrunt in sermone de Annuntiatione penes Hieronymum, tom. ultimo pag. 101 edition. Parisiensis apud Nivellum anno 1579, ad Paulam et Eustochium; eaque præcipue, quæ laudantur ab D. Thoma in Catena, tom. V ejus Operum, pag. 14, recent. editionis Venetæ. Observat autem Possethns in Appar. tom. II, pag. 44, et ex eo Nicolai in notulis ad prædictam Catenam, sermonem hujusmodi inter Hieronymi spuria ablegandum: et Græco potius quam Latino homini ascribendum; cum in eo Græcum auctorem Latine loquentem videre liceat. Sophronii autem esse D. Hieronymi amici, illius nempe qui ejusdem Catalogum de Scripioribus Græcum reddidit, pro compertissimo, ut loqui amant, credunt non pauci haud in inferiori subseclii scriptores.

Sermo CXLIX. Divo Severiano Gabulorum episcopo dubio procul ascribendus, sub cujus nomine occurrit inter opera sancti Joannis Chrysostomi tom. III pag. 140 recent. editionis Parisiensis, curante domino de Montfaucon, qui hæc eadem præfatur: « Severianus, Gabulorum episcopus, qui Constantinopoli tunc debebat, et simulatis officiis sancti præsulis amicitiam sibi conciliaverat, ac frequenter ad populum conciones habebat, absentis, ac in Asiam profecti Chrysostomi, occasione capta, Populum sibi devincire, ejusque ut putatur studia ad Chrysostomum avertere satagebat. Qua de re monitus ab Serapione Chrysostomus, cum ex Asia rediit, ut vidit populum sibi granulante, lætissime plenum, rem non multum curasse videtur. Sed cum inde Severianus in Serapionem indignatus, impietate plena verba protulisset, tumultuante populo, et in iram concitato, Constantinopoli pulsus est. Deinde curante Eudoxia Augusta, ipsoque imperatore revocatus, et ab Chrysostomo ægre licet admissus est. Sed quia indignatus populus, nonnisi pistoris sui monitis, conceptam in Severianum iram sedare poterat, hac

oratiuncula (exstat ibi pag. 412) Chrysostomus exasperatos animos mitigavit, et ad Severianum admittendum deduxit. » Hæc doctissimus editor in *Monitis ad præfatam homiliam*. In sequenti vero die, Severianus ipse ad populum habuit oratiunculam, ubi de conciliata pace gratulatur: quam ille pacem partam communi Patri curante, summis laudibus commendat. Hujusmodi autem oratiuncula Severiani, inter sermones Chrysologi irrepsit, et centesimum quadragessimum nonum in ordine consecit. Formulam autem illam: communis Pater, præsentem Chrysostomum significare nullus dubito: uti observat in aliis homiliis, et præsertim in illa quam presbyter quidam Antiochenus habuit coram Flaviano illius civitatis antistite, inter opera spuria Chrysostomi tom. VI pag. 555 laudatæ nuper editionis. Quod autem Baronius ab *Martyrologio Romano* Severianum hunc expunxerit, tanquam acerrimum Chrysostomi hostem, falso asseritur: dicamque hanc ei ab Rosweido immerito inustam clar. Georgius in *Notis ad Martyrologium Adonis* extersit tom. I pag. 63. In nonnullis editionibus sermoni huic præfigitur titulus: quem quidam Severiani putant, sed falso: illud tamen non temere factum, notat Latinus, nam nil, inquit, habet Chrysologi.

Sermo CLII Latine legitur inter alias Patrum homilias ab Alcuvino collectas: nec desunt qui eum sermonibus D. Severiani annectendum esse opinantur. Irascitur autem Mita in notis; et invidentiam, ut ait, illorum, qui sermonem hunc Chrysologo auferre conati sunt, comparat ipsius Herodis in vitam Innocentium invidentiæ, averseque in eos animo: subditque numquam aptius Chrysologi cognomen convenisse, nisi hujusmodi sermonis causa. « Siquidem in hoc vere aureum eloquentiæ flumen effudit, et summam professus est eruditionem. Stylo et doctrina ab eminentioribus ejus homiliis haud discrepat, nec aliquis prudens hanc esse divi Severiani compositionem dixerit: cum tota phrasi et doctrina ab ejus sermone, hic in ordine 149 relato, discrepet. Fuit insuper Severianus natione Græcus, Græcæque scripsit. At prædictus sermo tota origine Latinus, nulla ex parte græcismum redolet: neque ab exemplari Græco in Latinum idioma traductum, quispiam linguarum peritus usque modo judicavit. » Hæc Mita, plurimis aliis in hujusmodi sermonis laudes abundantius excurrans. Revera cum Chrysologiana phrasi ita convenit ut orum oro similis esse non dixeris.

Denique huic editioni appendicem addidi, paucos quosdam in ea referens Chrysologi sermones, qui huc usque alieno nomine circumferebantur. Primas tenent sermones quinque de Oratione Dominicali, quos ab Dacherio Spicileg. tom. VII pag. 120 mutuatus sum. Hos olim ex fide codicis Corbeiani reitulerat ad Petrum Damiani, postea admonente Stephano de Marces, comperit, esse Chrysologi. Sermones 73 et 97 in appendice divi Augustini tom. V pag. 92 et 120, de quibus jure merito Lovanienses dubitarunt, ab doctissimis nuperis editoribus Monachis S. Mauri, auctori nostro adjudicantur. Tantorum virorum testimonio succenturiatus et id ego præstiti.

Sunt qui nonnullorum codicum fide freti, sermonem quoque 120 ipsius appendicis genuinum Chrysologi festum asserunt. At hoc asserere non patitur stylus sermonis tumens propemodum, nec ita, ut nostri Auctoris mos est, brevior et incisus, quique Petavio lib. de Incarnatione xvi, nimis contornatus videbatur. P. Labbe, *Biblioth.* pag. 783, alium sub suo nomine laudat de B. Virginis nativitate: sed, ut alias observatum est, sermonum intitutiones corruptæ sunt: nec temporibus Chrysologi hujusmodi festum adhuc celebratum scimus. Aerem verberant, et in nubibus fabricant, qui sermones LXVII, LXVIII, LXX, LXXI, in ordinem redigunt, et Petro Damiano ascribunt: nam cum prostant in prima collectione S. Felicis episcopi Ravennatis, quod sub initium sæculi viii evnisse scimus, et longe posterior vixerit Damianus; jam patet quam inanibus fulcris eorum opinio innitatur.

Dictio etiam nitidior et facilior serm. CXXIX de S. Cypriano, et CXXXV de S. Laurentio alicui fucum fecere, et suspicandi ansam præbuerunt.

S. PETRI CHRYSOLOGI

RAVENNATIS ARCHIEPISCOPI

SERMONES.

SERMO PRIMUS.

De duobus filiis, prodigo et frugi, et primo de abscessu prodigi a patre.

Hodie nobis Dominus patrem cum filiis duobus vocavit et produxit in medium: ut immensum suæ pietatis indicium, sævam Judaicæ gentis invidiam, redditum supplicem^b populi Christiani, pulchram panderet per figuram. Homo quidam habuit duos filios, et dicit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. Et divisit, inquit, illis substantiam (Luc. xv). Quantum pius pa-

ter, tantum hæres impatiens; qui a patris fatigatur ad vitam; qui patris, quia tempus^d adimere non potest, nititur auferre substantiam. Hic ipsam prærogativam filii meruit non habere, qui ea quæ patris erant noluit possidere cum patre. Sed quæramus quæ res filium rapuit hos ad ausus, ad petitionem tantam fiducia quæ levavit. Quæ res? illa scilicet qua cœlestem Patrem sciebat nullo claudendum fine, concludendum tempore nullo, nulla mortis potestate solvendum, Et ideo cupit vivendi libertate gaudere, qui a ditari noluerat facultatibus decedentis. Denique il-

^a Hoc est argumentum pietatis infinitæ, ut infra Auctor serm. 49. MITA. — Formula Chrysologo familiaris. Nonnullæ editiones habent *judicium*.

^b In hac parabola, et in his duobus filiis, duos præfigurari populos, Judaicum nempe et Gentilem, docent etiam Dionysius Areopagita epist. 8; Irenæus lib. iv adversus Hæreses cap. 70; Hieronymus epist. 46 ad Damasum; Augustinus lib. ii. Quæst. Evang., quæst. 53, alique.

^c Patrem vivere ægre fert.

^d Codices hactenus impressi corrupte audire. Latinus sic legerat: Quia tempus aut diem non potest, nititur auferre substantiam. Ambrosius tit. i lib. de Nabut., cap. 4, pag. 308, col. i, edit. Paris.: Hæres otiosus spectat; hæres fastidiosus increpat, quod sero moriamini. Augustinus lib. ii Quæst. Evang., quæst. 29: Avarus rellet nullum hominem esse, ut ipse solus omnia possideret.

^e Aliæ editiones, *valuerat*. Ita etiam ms. Vallicellanus; edit. Colon. et Bonon. Sensus est: qui ut ditaretur noluit expectare mortem patris.

lam fuisse hujus petitionis ^a offensam, genitoris largitas comprobavit. *Et divisit, inquit, illis substantiam* ^b Petente uno, ambobus totam substantiam mox divisit; ut scirent filii, ^c quod ante tenebat pater, non fuisse avaritiæ, sed amoris; providentia, non invidentia, non dedisse. Tenebat pater servare substantiam filiis, non negare; et manere ea ^d pignori-bus cupiens, non perire. Beati filii quorum tota est in patris charitate substantia! Beati quibus manet tota in obsequio patris, in patris cultura possessio! Cæterum ^e facultates ^f unitatem scindunt, fraternitatem separant, cognitionem spargunt, parentum perdunt et violant charitatem, sicut ex sequentibus elucescit: *Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. Et divisit, inquit, illis substantiam. Et non post multos hos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam, vivendo luxuriose. Et posteaquam consumpsisset omnia, facta est fames valida in regione illa, et ipse cepit egere, et abiit, et adhæsit uni civium regionis illius, et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant, et nemo illi dabat. Ecce quid facit ^g cupiditas ad censum præceps. Ecce quemadmodum sine patre census nudavit filium, non ditavit; census filium tulit e gremio patris, ejecit de domo, exemit patria, spoliavit fama, exuit castitate. Quod vitæ, quod morum, quod pietatis, quod libertatis, quod est gloriæ, nil reliquit. Civem denique in peregrinum, filium in mercenarium, in egenum locupletem, liberum nutavit in servum, junxit porcis a patre piissimo quem sejunxit, ut serviret ^h cænoso pecori, qui pietati sanctæ parere contempsit. *Congregatis, inquit, omnibus, adolescentior.* Adolescentior iste plane ⁱ non ætate, sed sensu; qui congregavit bona patris, ^j et*

A abiit longe plus mente quam loco; ut dato, non ac-
cepto pretio misere se venderet servituti. Sic merca-
tor ad talem contractum pervenit, qui parentum de-
bitum nescit solvere, qui vicem ^k nescit redhibere
generanti. Est penes patrem dulcis conditio, libera
servitus, absoluta custodia, timor letus, blanda ultio,
paupertas dives, secunda possessio. Namque ad patrem
labor respicit, fructus redundat in filios. *Dissipavit,*
inquit, *substantiam suam.* Quæ composita fuerant
patre moderante, prodigente filio dissipantur; ut vel
tarde sapiat patrem custodem, ^l non incubatorem
fuisse substantiæ. *Vivendo luxuriose.* Mortalis est
ista vita; quia moritur virtutibus: qui vitis vivit, se-
pelitur famæ, perit gloriæ: qui manet turpitudini, cre-
scit infamiæ. *Et posteaquam consumpsisset omnia, facta*
B *est fames valida in regione illa.* Luxuriæ, ventri, gulæ,
fames tortor apponitur: ut ibi ultrix pœna sæviat, ubi
pœnalis reatus exarserat. *Facta est fames valida.* Ad
talem finem semper voracitas tendit, ad talem perve-
nit terminum fugienda voluptatis effusio. *Et ipse cepit*
egere. Filium data facit egere substantia, quæ divitem
negata ^m servasset: ut penes se deficeret habendo, qui
penes patrem abundaverat non habendo. *Et adhæsit*
uni civium regionis illius, et misit illum in villam suam, ut
pasceret porcos. Sic invenit qui se negat patri, qui se
committerit extraneo: ut sentiat ⁿ severum judicem, qui
fugit indulgentissimum provisorum. Affectionis deser-
tor, pietatis refuga, deputatur porcis, porcis addicitur,
porcorum traditur servituti, ^o porcorum pascua ^p lutu-
lenta percurrit, inquieti gregis teritur, et maculatur ex-
cursu, ut sentiat quam miserum sit, amarum quam sit,
quietis paternæ beatitudinem perdidisse. *Et cupiebat*
C *implere ventrem suum de siliquis quas porci manduca-*
bant, et nemo illi dabat. Quam crudele ministerium,
quia ^q neque convivit porcis, qui vivit porcis! Miser,
^r qui squalentis pecoris deficit et esurit in saginam!

nullæ editiones vitiosæ, *Non ætate, sed censu.*

^l Evang., *In regionem longinquam.* Quia Auctor re-
gionem hanc longinquam mystice interpretatur, pla-
cuit addere: *Regionem longinquam esse Dei obli-
vionem*, ut docet August. lib. II Quæst. Evang., quæst. 53.
Vide apposite Ambrosium hic; quo teste, *Regio lon-
giqua est umbra mortis*; hoc est peccatum. MITA. —
Vid. Chrysostomum homil. de Patre et duobus filiis,
tom. II, pag. 1166, edit. Parisiens. an. 1581.

^m Chrysologi phrasim pro: Beneficium mutuo bene-
ficio rependere. Plautus in Menæ: *Salvum tibi, ut mihi
dedisti, redhibeo marsupium.*

ⁿ Quintilianus lib. X: *Velut thesauris clausis incubabat.*
^o Ita locum restitutum ex ms. Cæsen. Aliæ editio-
nes: *Negata saturabat.*

^p Alias apud Castillum: *In se verum judicem.*

^q Nullum vilis ministerium apud Judeos et Ægy-
ptios, qui hujusmodi homines tamquam profanos ab
templorum aditu arceant. Neque ex inferiori plebe
unus erat qui cum ipsis familiaritatem consuetudi-
nemque vellet inire. Vide Herodotum lib. II cap.
47.

^r Vitiosæ editiones habent: *Pascua luculenta*; ex
castigationibus Meursii cap. 11, pag. 130, mendum
expunximus.

^s Porcorum, quibus alendis insudabat, convivam
esse nequiverat.

^t Sic restituimus ex edit. Bonon., Mitæ, et Castilli.
Aliæ: *Qui porcorum deficit.*

^a Hoc est improbam actionem qua filius in hac pe-
titione usus est. MITA.

^b Opinantur nonnulli Christum hic respexisse ad
morem, si non Judæorum, saltem finitimarum gen-
tium, penes quas filii, statim ac pubertatem attigerant,
partem patrimonii paterni expetere poterant, ut quæ-
stum facerent. Alii (inter quos noster) patrem filiis
hæreditatem libere utendam dedisse, nulla licet lege
vel consuetudine obstructum.

^c Dissentit Chrysologus ab mente existimantium
Prodigum, non bona patris, sed maternæ hæreditatis
partem postulasse. Vide Du Hamelium hic.

^d Pignora pro filiis passim apud melioris ævi scri-
ptores. Tertullianus etiam de Idololat. cap. 12, Cy-
prius de Mortè filiorum Jobi: *Post pignorum funera.*

^e Dicit omnes possessiones humanas ad necessitatem
vitæ facientes, notat in hunc locum Chrysologi Gaspar
Barthius Adversar. lib. XI cap. 3, colum. 517. Ibi-
que laudat Gaudentium ad Germinium, et Venantium For-
tun. lib. XI. Vide etiam Eactantium de Just. lib. V cap. 19.

^f Lege inferius Chrysologum serm. 162, ibique
notam.

^g Augustinus, quæst. 47 in Exod.: *Græcus ἀποσπένειν
habet, ubi substantiam Latinus interpretatus est, quod
aliquando nostri interpretantur censum.*

^h Columella lib. VII cap. 10: *Porcorum genus nulla
re magis gaudet quam rivis atque cænoso lacu volutari.*

ⁱ Euthymius in not. ad Caten. ad XV Lucæ cap. 57:
Non quia tempore junior, sed quia sensu indigens. Non-

Miser, qui ^a squalentis tibi cupit, nec ^b impetrat qualitatem: His edocti, instructi talibus, maneamus in domino patris, ^c matris in gremio perduremus, cognatorum constringamur amplexibus, viscera nos paterna constringant, ne nos ad supradicta mala pertrahat adolescentie miserranda libertas. Sepiat nos paterna reverentia, matris componat affectio, cognatorum custodiamur affectibus. Inter propinquorum ^d lumina non valent delicta versari. Propinquorum quibz oculi, tot lucernæ. Dies est aspectus matris: sol, patris rutilat in vultu. Unde viventi inter tot ^e virtutum luces, criminum tenebræ propinquare non possunt. Sed mensa patris nos alit virtutis cibo, salutis epulo, delictis honestatis et gloriæ. Et quia latus nos de hac parabola dicere cogit proluxa series lectionis, quis sit pater in donando facilis, facillior in recipiendo; quis sit frater fratris tristissimus in salute; quis sit adolescentiorum abscissu insipiens, sapientissimus in regressu, sequenti sermone ^f votis communibus inquiremus.

SERMO II.

De eisdem, ubi de reditu filii ad patrem.

Luxoriosum filium, filium patris plissimi desertorem, quæ perculerint mala in tantum, ut fame tabidum ^g porcorum se dederit servituti, superiore, quo valuimus, sermone perstrinximus. Nunc ejus reditum, nunc ejus penitentiam, meliore jam voto, verbis latioribus prosequamur. In se, inquit, reversus dixit: ^h Quanti mercenarii patris mei abundant panibus (Luc. 15, 17), etc. ⁱ In se reversus est, ^j in se ante redit, ut rediret ad patrem, qui a se ante recesserat, cum recessit a patre. A se migrat, et ab homine totus transit in bestiam, paternæ pietatis immemor, gratiæ genitoris oblitus. Quanti mercenarii patris mei abun-

^k Scilicet immundi, explicet Mita. Textus: Et cupiebat implere ventrem suum ἀπὸ τῶν σιλικῶν, de siliquis. Victus hic pecudum potius quam hominum. Ex his enim arboribus sumitur quæ siliquifera dicuntur. Alii nomine siliquarum intelligunt arbores nonnullas quas Græci vocant καρπόβια, neque aliter Galli, Hispani atque Itali. Et proprie siliqua vagina est vel integumentum in quo legumina crescunt. Ceratia autem videntur esse siliquæ silvaticæ, quarum proventus plurimus in Judæa et Syria. Erat et apud Syros quoddam siliquarum genus ex quibus vinum eliciebant, teste Plinio lib. iv. de Vinis libet.

^l Causam cur Prodigio defecerint siliquæ, quibus porci saturabantur, inquit Maldonatus in Luce cap. xv. num. 16.

^m Pro matre, catholicam hic figurari a Chrysologo Ecclesiam, nemo est qui non videat.

ⁿ Nonnullæ editiones, limina; ms. Cæs., lumina. Facilis amanuensium lapsus.

^o Omnes codices mss. et excusi habent duces. Mihi, etsi audacter feci, arrisit correctio Castilli. Etenim post lumina, lucernas, diem, et solem, cur non lucet, sed duces subsequi debent? Uterius, tenebræ non duci, sed lucet contineri: quod et apud Chrysostomum, Hyginum, Hilariū, aliosque sæpius occurrere dicit. Sed quia utilitate advertat hæc vir doctus, nescio.

^p Id est precibus communibus, explicat Barthius Adversar. lib. vi cap. 18 pag. 287, ubi hunc locum laudat. Et lib. vii cap. 21 observat spondaicum hexametrum his verbis contineri: quod et apud Chrysostomum, Hyginum, Hilariū, aliosque sæpius occurrere dicit. Sed quia utilitate advertat hæc vir doctus, nescio.

^q dant panibus, ego autem hic fame pereō. Fames reveccat ^r quem saturitas exsularat; fames illi ^s patrem dedit sapere, cui copia tulerat sentire genitorem. Et si tantum præstitit vel invita fames, probate quid voluntarium possit conferre jejuniū. Oneratus ventiler ad vitia cor deponit, premit mentem, ne supernam valeat sentire pietatem. Corpus, inquit, quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem (Sap. ix, 5). Unde et Dominus: Attendite ne graventur corda vestra crapula et ebrietate (Luc. xxi, 34). Vacuandus est ergo venter moderatione jejunii, ut exoneratus animus possit ad alta pertendere, conscendere ad virtutes, possit ad ipsum pietatis auctorem totus aliger pervolare. Hoc Elias probat, qui Dominici continuatione jejunii de-

^t fecatus a carnali pondere, mortis victor ^u evolavit ad cælum (III Reg. xix, 8; IV Reg. ii, 11). Surgam, et ibo ad patrem meum. Jacebat qui dixit, surgam: intellexit lapsum, sensit ruinam, jacere se turpi luxuriæ respexit in lubrico, et ideo exclamat: Surgam, et ibo ad patrem meum. Qua spe? qua fiducia?

^v qua confidentia? Qua spe? Illa qua pater est. Ego perdidici quod erat filii; ille ^w quod patris est non amisit. Apud patrem non intercedit extraneus, intus est in patris pectore ipse qui intervenit et exorat affectus. Urgentur patris viscera iterum filium genitura per veniam. Ibo ad patrem reus: sed pater viso filio cooperit mox reatum: dissimulat judicem, qui magis vult implere genitorem; et sententiam cito vertit in veniam, qui redire cupit filium, non perire.

^x Surgam, et ibo ad patrem meum, et dicam illi: Pater, peccavi in cælum et coram te. Confessio patrem pandit, genitorem loquitur penitendo. Peccavi in cælum et coram te. ^y Cui peccatur in cælo, non terrenus pater

Votis pro precibus utitur Paolinus Nolanus:

Nunc juvat ore modis, et carmina solvere votis.

^z Sic ex ms. Vallicellano, et Latinio. In editis deest particula se.

^{aa} Chrysologus, cum Ambrosio et Beda consentiunt Græcis, qui non habent in domo.

^{ab} Ambrosius hic: Etenim qui ad Dominum regressitur, se sibi reddit; et qui recedit a Christo, se sibi abdicat.

^{ac} Locum Evangelii legit etiam Montanus cum redisset. Latinis etiam dicitur ad se redire eum qui ad meliorem frugem revertitur. Græcis habet εἰς τὸν ἑαυτὸν ἰδὼν, et in seipsum veniens. Vide Euthymium, et Theophylactum hic Luc. xv.

^{ad} Meursius Exercit. cap. 2 pag. 150 reponit expulerat. Veretur autem barbaro illo tempore vocem hanc ^{ae} activam significationem habuisse. Quod ostendunt Glossæ Isidori.

^{af} Ita ms. Cæsena et Urbini, et editio Colonienis, et Bononiensis l. Aliæ editiones, Parte dedit sapere. Græcum illud, πολλὸν δ' ὀνέμει γίνεταί διδάσκαλος, fames docere multa mortales solet.

^{ag} Ambrosius lib. de Elia et Jejun. pag. 31, 312: Jejunus curru raptus est ad cælum, hoc gradu Elias ascendit.

^{ah} Sic ex ms. Vallicel. et editione Colon. Mita habet, qua conscientia. Ms. Casenæ: x, qua constantia.

^{ai} Paschasius Rathbertus lib. ii et vii Matth.: Si ego peccavi, et non sum dignus vocari filius, tu nunquam patrem fore desiisti.

^{aj} Pro cælo non semel in sacris litteris intelligitur

est, sed et celestis, ideo adjecit: *Coram te*. Cui in caelo, et in terra, * ante oculos sunt omnia quae geruntur. Peccavi in caelum et coram te, et jam non sum dignus vocari filius tuus. Peregre profectus est iste, et in regionem longinquam fugit, sed accusatores suos, sed testes tuos, divini patris oculos non refugit. Hoc David clarius aperit, sic dicendo: *Quo ibo a spiritu tuo? et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in caelum, tu illic es; si descendero infernum, ades; Si sumpsero pennas meus diluculo, et habitavero in postremo maris. Etenim illuc deducet me manus tua, et tenebit me dextera tua* (Psal. cxlvi, 7-10). Videt iste per totum mundum nuda Dei oculis delicta consistere: non caelum, non terram, non maria, non abyssum, non ipsam noctem, Deo ^b velare posse peccata. Sentit quantum ait sceleris, mali quantum, in ipso Dei ^a peccare conspecta, et ideo clamat: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci* (Psal. l, 6). Unde et iste adolescentior similiter vociferatur, et clamat: *Peccavi in caelum et coram te, et jam non sum dignus vocari filius tuus*. Non dicit: Non sum dignus esse filius tuus, sed non sum dignus vocari filius tuus; quia vocari ad gratiam pertinet, esse ad naturam. Audi Apostolum dicentem: *Ad eo qui vos vocavit in gratiam suam* (Galat. i). Hic ergo adolescentior, quia ^d perdidit quod erat naturae, judicat se quod est gratiae non mereri. *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Ecce potestatis suae filius quo devenit? voluptas luxuriae, adolescentiae libertas, ecce filium quo promovit? *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Ut locatione annua servitus innovetur, ut labore jugi conditio conductae deteratur, ut die toto in opere suspiret miseræ verna mercedis, ut sit semper venditor sui, nec unquam negare suam valeat servitutem. Et hoc petit, quia qui penes extraneum servam ^censerat libertatem, penes patrem credit sibi ^e futuram liberam servitutem. Jam nunc, ^f fratres,

Deus; ac si diceret: Peccavi in Deum; eam scilicet potestatem, quae in caelo maxime elucet, ut Daniel. iv, 28; i Macch. iii, 18; Matth. xxi, 25; Lucae xx, 4. In apocryphis etiam vet. Test. manifeste apparent hujus significationis exempla. Vide Yorstium Philolog. Sac. cap. 3 pag. 72, 73, et Seldenum Syntag. de Diis Syriis ii cap. 18. At ex verbis quae attulimus, ut bene notat Castillo, clarissime elucet Chrysologi mentem esse ab evangelista non Deum pro caelo intelligi; sed vel Dei solium, et sedem, vel justorum cætum et unionem. Luculentissime assentit Hilarius enarrat. in psal. cxviii. Longiusculus locus notae fines excederet. Consule etiam Chrysostomum, homil. de patre et duobus filiis, si genuinus fetus est, tom. II pag. 1167 edit. Parisiens. 1581.

^a Hilarius tom. I pag. 628 recent. edit.: Non longe abest qui per naturae suae virtutem et ipse ubique, et semper est; et totus semper et ubique est.

^b Prudentius hymno matutino:

Speculator astat desuper
Qui nos diebus omnibus,
Actusque nostros prospicit
A luce prima in vesperum.
Hic testis, hic est arbiter,
Hic inquietur quicquid est;
Humana quod mens concipit,
Hunc nemo fallit iudicem

^c Coram te, ait evangelista. Te teste, te iudice, expli-

A vellem sectionis hujus aperire mysterium, si non me revocaret istius utilitatis intentio: quia vos video non quasi nostra audire debitis cum dolore, sed quasi extranea intellectu transvolare festino. Nostra, nostra, et omnibus profutura nobis semper loquitur Christus; et ob corrigendos nos mystica frequentat exempla Dominus, qui pater suorum voluit esse servorum, qui magis amari voluit quam timeri, qui panem vitae se dedit ipsum, qui sanguinem suum in poculum salutis effudit. Præteritis comparisonibus præsentibus corrigit et futuros, ne bonum patrem, ne genitorem pium deserentes, ad mundi longinqua et nimis peregrina tendamus, ibique vivendo luxuriose substantiam totam salutis dissipemus et vite; omnibusque consumptis famem spei gravissimam perferamus, et sic nos primario regionis filius, hoc est, ^e desperationis auctori diabolo jam tradamur: et ille nos mittat in villam suam, hoc est, ad hujus sæculi illecebras convalles; mittat ad pascendos porcos, eos videlicet qui proni semper in terram vivunt ventri, et æstus earum in volutabro luti temperant, in cæno premunt, refrigerant in gurgite vitiorum. Quod autem mercenarios suos mittat ad porcos, facit hoc insatiata crudelitas, quæ contenta non est homines eriminosos fieri, nisi eos vitiorum duces, criminum faciat et magistros. Cum eos tales fecerit, non sinit eos ex ipso porcorum cibo pastuque saturari: ut esurientes vitia plus delinquant, luxuriosos satietas capere non potest, voluptas nescit expleri. Unde nos cum bono patre simus, permaneamus apud genitorem pium, ut et diaboli laqueos possimus evitare, et bonis patris jugiter perficiamur. Profunda post scrutabimur, quia ^b communioni et moribus plus debemus.

SERMO III.

De eisdem, ubi de occursum patris ad filium.

Filii luxuriosi abscessum, regressum, culpam, peccat Brugensis.

^d Sed si nullum est adeo magnum vitium, Augustini sensu, quod possit delere extrema naturæ vestigia, quare hic ita? Quia perdidit quæ sibi ex ipsamet prolis natura competeant, vel honorem, vel gloriam sobolis. Vide infra serm. 5. Mira.

^e Vide Augustinum tom. II, ep. 120, cap. 2. Et in psal. xcix, in principio: *Libera servitus est apud Dominum. Libera servitus ubi non necessitas, sed charitas servit.*

^f Sic se olim Christiani mutuo appellabant. Lactantius lib. v cap. 16: *Nec alia causa est cur nobis invicem D fratrum nomen impertiamur, nisi quia pares nos esse credimus*. Hieronymus contra Elvidium cap. 8: *Omnes Christiani fratres vocantur, quia in commune omnes homines ex uno patre nati, pari inter nos germanitate conjungimur*. Vide Justinum Apolog. ad Antoninum pag. 161; Asterium Amasæ episcopum apud Photium cod. 271, Athenagoram in Apolog.; Tertull. Apol. cap. 39, ibique plura Herald. et Minutium Felicem in Octavio pag. 336.

^g In divite illo cui adhaeserat Prodigus diabolus agnoscunt cum Chrysologo August. lib. ii Quæst. Evang. quæst. 35; Bonavent. ad caput xv Lucae, et alii plures.

^h Id est reciprocae nostræ unitatis fidelium, et societati nostræ.

nitentiam percucurrimus hactenus sermone geminato: *A* occursum modo patris, bonitatem patris, patris ineffabilem misericordiam prosequamur. Surgens, inquit, venit ad patrem suum; cum autem esset longe, vidit illum pater suus, et misericordia motus est, et accurrit, et cecidit super collum ejus, et osculatus est illum. Surgens, venit ad patrem suum (Luc. xv, 20). Surrexit iste mentis et corporis de ruina: surrexit de profundo interni, coeli alta contingens: apud cœlestem patrem filius surgit ^a plus de venia, quam corrui de reatu. Surgens, venit ad patrem suum. Venit non gressu pedum, sed mentis incessu: longinquus terreni itineris non indiguit, quia compendia vize salutaris invenit. Divinum patrem nescit viarum cursu quærere, qui fide quærrens, mox sibi illum invenit esse præsentem. Surgens, venit ad patrem: cum autem esset longe. Quomodo longe est is qui venit? quia ^b nondum pervenit. Iste qui venit, venit ad poenitentiam, sed nondum pervenit ad gratiam; venit ad domum patris, sed nondum pervenit ad gloriam pristini, vel habitus, vel honoris. Cum autem esset longe, vidit illum pater suus. Vidit Pater ille qui in altis habitat, et humilia respicit, et alta a longe agnoscit (Psal. cxii, 5, 6). Vidit illum pater suus. Pater vidit illum, ut et ille patrem posset attendere; patris visus illustravit filii venientis aspectum, ut tota fugaretur obscuritas quæ circumfusa fuerat de reatu. Non sunt tales tenebræ noctis quales illæ sunt quæ de confusione veniunt peccatorum. Audi prophetam dicentem: *Comprehenderunt me iniquitates meæ, et non potui videre* (Psal. xxxix, 15). Et alibi: *Iniquitates meæ gravatæ sunt super me* (Psal. xxxvii, 5). Et post: *Et lumen oculorum meorum non est mecum* (Ibid., 11). Nox sepelit hesternum lumen; peccata sensum; animum membra confundunt. Nisi ergo cœlestis pater redeuntis filii radiasset in vultu, et totam confusionis caliginem respectus sui lumine sustulisset, numquam divini vultus vidisset iste filius claritatem. Vidit eum de longe, et misericordia motus est. Movetur misericordia, qui loco non potest dimoveri; accurrit, non progressu corporis, sed pietatis affectu. Cecidit super collum ejus. Non lapsu viscerum, sed

^a Quia in reformatione per poenitentiam solet altius gratia resurgere. Vide Bernardum serm. 16 in Cantic.; Leonem M. serm. 12 de Pass. Domini, ex Apostolo dicente ad Rom. v: *Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia, inferentem: Validius donum factum esse libertatis quam debitum servitutis*. Propterea dat illis stolam primam, hoc est pretiosiore ea quam ante ipsum crimen induerat, ut innuit Maldonatus hic n. 22, ex Mita. Vide Guaricum serm. 2 Quadrag. de Filio Prodigio; Leonem M. serm. 12 de Passione sub initium; Tertullianum lib. de Resurrect. cap. 37.

^b Lucas Brugensis hic: *Longe erat a patre, quia nondum conceptam animo poenitentiam opere perfecerat*.

^c Ambrosius hic: *Quasi quodam patris amoris affectu supra collum cadit, ut jacentem erigat*.

^d Peccatum est onus grave, ut in psal. xxxviii, 5; sed amor patris cœlestis super hujusmodi onus cadens, illud e collo filii levat; et jugum suave, quod Ambrosii sensu est jugum Evangelii, vel sensu Chrysostomi amor ipsius Dei, et observatio mandatorum

compassionis. *Cecidit super collum ejus, ut erigeret sic jacentem. Cecidit super collum ejus, ut amoris onere, ^a onus tolleretur peccatorum. Venite ad me, inquit, omnes qui laboratis et onerati estis. Tollite onus meum super vos, quia leve est* (Matth. xi, 28, 29, 30).

Videtur quia filius juvatur istius patris onere, non gravatur. *Cecidit super collum ejus, et osculatus est eum*. Sic pater judicat, sic emendat, sic peccanti filio dat oscula, non flagella. Delicta non videt vis amoris, et ideo pater peccata filii redemit osculo, ^e clausit amplexu, ne nudaret pater filii crimina, pater filium ne fœdaret. Pater sic curat filii vulnera, ne filio cicatricem, nævum filio ne relinquat. *Beati, inquit, quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata* (Psal. xxxi, 1). Si adolescentis hujus

factum displicet, horret abscessus: nos a tali patre nullatenus discedamus. Aspectus patris fugat crimina: expellit noxam: cunctam nequitiam et ^f tentamenta propellit. ^g Certe si abscessimus: si substantiam patris totam luxuriose dispersimus nos vivendo: si quidquid usquam commisimus facinoris et delicti, si ad impietatis præruptum totum, totam venimus ad ruinam, surgamus aliquando, et ad talem patrem, tali invitati redeamus exemplo. Cum autem videret eum, misericordia motus est, et accurrit, et cecidit super collum ejus, et osculatus est illum. Rogo quis hic desperationis locus? Quæ hic excusationis occasio? hic simulatio quæ timoris? Nisi forte timeatur occursum: terret osculum: turbat amplexus, et capere ad vindictam, non recipere ad veniam pater creditur, cum filium ^h trahit manibus, claudit gremio, ligat lacertis. Sed hanc cogitationem debellatricem vite, salutis inimicam expugnant nimis, nimis auferrunt quæ sequuntur: *Dixit autem pater ad servos suos, cito proferte stolam primam, et induite illum, et date annulum aureum in manus ejus, et calceamenta in pedibus ejus, et adducite vitulum saginatum, et occidite, et manducemus, et epulemur, quia hic filius meus mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est*. His auditis, adhuc moramur; adhuc non redimus ad patrem?

Cito proferte stolam primam, et induite illum. ⁱ Sustinuit filii crimina, qui non sustinuit nuditatem: hinc illius collo imponit. Quo onere non gravatur filius, sed juvatur. MITA.

^d Scilicet abscondit. Quandoque autem, ut advertit Castillo, claudere idem est ac abigere, repellere. Novius lib. x:

Ecce maris magno clausit nos obice pontus.

^f Id est diaboli technas; Gregorius lib. iv in lib. I Regum cap. ix: *Valde laboriosum est omnia tentamenta vincere*.

^g Similia habet Ephrem Syrus tom. I, lamentatione, seu i reatione 5 ad animam negligentem. Mirum quam bene, quam pie!

^h Alias, tradit manibus.

ⁱ Locum in aliis editionibus depravatum restitui mi ex editione Bononiensi. Nuditatis confusionem parit; Deus autem non sustinet confusionem peccatoris ad se redeuntis. Vel nuditas est carentia virtutum, quam in poenitente non tolerat Deus; vel est confusio apud homines ex peccatis commissis, quam

est quod a servis ante vestiri voluit filium, quam videri : ut soli patri nota esset nuditas : quia pater solus videre filii non poterat nuditatem. *Cito proferte stolam primam.* Pater hic qui ^a in secundis esse non passus est peccatorem, plus de venia quam de iustitia gaudium vult habere. *Cito proferte stolam primam.* Non dixit, unde venis? fuisti ubi? ubi sunt quæ tulisti? quare tantam gloriam tanta turpitudine commutasti? sed : *Cito proferte stolam primam, et induite illam.* Videtis quia delicta ^b non videt vis amoris. Tardam misericordiam pater nescit. Delicta qui discuit, prodit. *Et date annulum in manu ejus.* Paterna pietas contenta non est innocentiam reparare solum, nisi pristinum ^c restituat et honorem. *Et date calceamenta in pedibus ejus.* Quam pauper rediit qui ditatus abscesserat, et de tota substantia calceamenta in pedibus non reportat. *Date calceamenta in pedibus ejus.* Ne vel in pede remaneret ^d deformitas nuditatis; certe ut calceatus anterioris vite rediret ad cursum. *Et adducite vitulum saginatum.* Communis vitulus non sufficit, nisi fuerit pinguis, nisi ^e fuerit saginatus; vitulus pinguis testatur paternam pinguedinem charitatis. *Et adducite vitulum saginatum, et occidite, et manducemus, et epulemur :* quia hic filius meus mortuus fuerat, et revixit; perierat, et inventus est. ^f Historiam loquimur adhuc, et jam cogitamus arcanum audare mysterium. ^g Mortuus filius, vituli suscitatur ex morte, et unus vitulus totius familie ^h funditur in

A saginam. Sed differendum est, ut senioris dolorem vetustum, vetustiorum fratris invidiam prosequamur.

SERMO IV.

De eisdem, ubi de livore senioris filii in prodigum redeuntem.

De junioris filii reditu et salute gaudentes, senioris flebiliter pandimus, et dolemus invidiam, qui summum ⁱ frugalitatis bonum extremo zeli malo perdidit et livoris. *Erat, inquit, filius ejus senior in agro, et cum veniret, et appropinquaret domui, auditit symphoniam et choro, et vocavit unum de servis, et interrogavit quæ hæc essent. Isque respondit : Frater tuus venit, et occidit pater tuus vitulum saginatum, quia saluum illum recepit. Indignatus est autem, et volebat introire.* *Erat, inquit, filius ejus senior in agro.* Erat in agro terram percolens, se desertans, duritiam solvit cespitis, cordis perdurat affectum, sentes eradicat et gramina, stimulos invidiæ non evellit. Sic in segete cupiditatis fructum zeli colligit et livoris. *Et cum veniret, inquit, et appropinquaret domui, auditit symphoniam et choro.* Invidum fugat symphonia pietatis, chorus charitatis excludit, et quem venire ad fratrem, et appropinquare domui, vocat ratio nature, hunc pervenire zelus non sinit, livor non patitur introire. ^j Invidia malum vetustum, prima labe, antiquum virus, sæculorum venenum, causa funeris. Hæc in principio ipsum angelum ejecit, et ^k dejecit

peccator in extremo die minime incurrit, si peccata sua sacerdoti pandat. Ex Mita.

^a Mita explicat : Vel quia peccatorem ad se conversum Deus vult in primo numero suorum amicorum; vel quia non patitur esse in secundis peccatoribus, qui per mortem eternam damnantur. Utrumvis elige. Ego ex genio Chrysologi interpretarem : Non passus est peccatorem esse in secundis, id est, in inferioribus vestibus, quas familiari sibi contrapositionum usu vocat secundas, et prima stola voluit amiciri. Potuit et ad illud Latinorum respicere : *In primis amicorum esse*, ut et Mita fortasse opinatus est.

^b Ms. Cæsene habet, *jus amoris*. Stola vestis erat oblonga ad talos usque demissa, cæteris nobilior, sine qua in publicum prodire ingenuo indignum. Articulus *τὴν* ante *στολὴν* ostendit non de quavis stola loqui in Evangelio, sed de certa, uti paulo post *τὸν μόσχον* de certo vitulo, ut advertit Cajetanus. Stola ergo videtur Chrysologo significare divinx indulgentiæ beneficium, vel gratiam, quam Prodigus peccando exuerat. Vide Euthymium cap. 57 in cap. xv Lucæ.

^c Prodigum per annuli traditionem in honorem restitui asserit Auctor. Apud Hebræos enim et Romanos libertatis et ingenuitatis erat insigne. Jacob. ii, 2 : *Si introierit in conventum vestrum vir aureum anulum habens in veste candida*, etc. Antiquissimus apud Hebræos annulorum usus, vel in fidei, vel auctoritatis, vel grati animi signum. Genes. xxviii, 18, xli, 42; Num. xxxi, 50. Mystice hic Dei in animam per gratiam inhabitantis arctia et pignus.

^d Calceus enim, inquit hic Lucas Brugensis, habitus est et ornamentum hominis tenere et ingenuæ educati. Et fortasse ob hoc Christus in Evang. Matth. x, 40, calceorum usum prohibuit apostolis, non sandaliorum, vel solum. Questionem agit Suicerus in Thesaur. tom. II, pag. 1387. Nonnullæ editiones habent *calciamenta*. Calciari et calciare in Plinio juniore et Suetonio observavit Vossius de Vitis Serm. lib. vii.

^e Vituli et boves in conviviorum solemniorum et sacrificiorum usum alebantur. Quos Græci inter cibos *πολυτελεστάτους* referebant.

^f Vocat hic Chrysologus parabolam evangelicam. Historia enim vocatur quælibet rerum explanatio et declaratio.

^g Aiebat Philo impios etiam ad extremum viventes senium mortuos esse: Ad rem Drusius laudat Hebræorum adagium : *Improbi domi vivunt, mortui sunt.*

^h His verbis nullus dubitat sanctissimum Jesu Christi corpus in Eucharistia fidelibus propinatum significari. Vide Euthymium cap. 57 in Lucam.

ⁱ Chrysostomus, tom. II, hom. 16, pag. 1074 edit. Paris. : *Luxuria est adversa frugalitati.*

^j Virgilius II Æneid. :

Hinc mihi prima mali labe.

Invidus (ait Basilii tom. II, hom. de Invidia pag. 92, recent. edit., ubi plura alia congerit) *morbum intus detinet absumentem viscera atque irroudentem.* Consule Chrysostomum hom. 40 in Matth. pag. 269, et hom. 37 in Joan. pag. 751, et alibi pluries. Gregor. Nazianz. orat. 28, pag. 466 edit. Paris. 1650. Gregor. Nyssen. tom. I, pag. 242 edit. Paris. 1622.

^k Diaboli lapsus alii quoque ad invidiam referunt. Vide Rufinum Palestine apud Sirmundum tom. I, pag. 169, num. 22 : *Unde ille, quem divina Scriptura diabolum nominare consuevit, et ejus pariter qui dicuntur angeli cum primis hominibus invidere, Adam dico, et Ewæ, a beata vita quam primis possederant, seipsos alienarunt.* Mire consonat Cyprianus in lib. de Zelo et Livore : *Hinc diabolus inter initia statim mundi, et periit primus et perdidit. Ille dudum angelica majestate subnixus; ille Deo acceptus et charus, postquam hominem ad imaginem Dei factum conspexit, in zelum malevolum livore prorupit. Non prius alterum deficiens instinctu zeli, quam ipse antea dejectus; captivus antequam capiens : perditus antequam perdens, dum stimulante livore gratiam datæ immortalitatis eripit; ipse quoque* (sic legit Sirmondus, rejecta Pamelii

de co. o. ^a Hæc de paradiso hominem principem nostræ generationis exclusit. Ipsa hunc seniores fratre paterna secluit ^b domo. Hæc ^b Abrahæ progeniem, populum sanctitatis, ad auctoris suæ cadem, ad mortem sui Salvatoris armavit. Invidia intestinus hostis, non carnis quatit muros, non elidit septa membrorum, sed in ipsam cordis arietat areem, et antequam viscera sentiant, ipsam dominam corporis animam prædo capit, et adducit inclusam. Si ergo volumus cœlestem mereri gloriam, si paradisi beatitudinem possidere, si æterni Patris inhabitare domum, si volumus rei cœlestis partitici non teneri, pervigili fide, luce spiritus ^c tetras invidiæ pellamus, et excludamus insidias, invidiam totis armorum cœlestium viribus comprimamus : quia sicut nos ^d Deo jungit charitas, a Deo invidia sic se jungit. Pater ergo illius egressus cepit rogare ipsum. Corpatis anxium variis arectatur motibus filiorum, et inter diversos pignorum casus, genitoris pietas stupefacta discurrit; quia videt fratrem fratris reditu mox fugari, et salute alterius sibi alterum mox perire; ac mororem longum brevi gaudio pensatum invidiæ livore turbare. O zeli tumor, duos non capit domus ampla germanos ! Et quid mirum, fratres ? Fecit invidia, fecit ut mundi tota duobus esset ^e angusta fratribus latitudo, ^f namque ipsa Cain junioris ^g erexit in mortem (Genes. iv), ut esse solum zeli livor faceret, quem primum fecerat lex naturæ. At ille respondens, dixit patri suo : Pater, ecce tot annis servio tibi. Sic sapit qui patris audit ^h iudicare pietatem. Ecce tot annis servio tibi. En patri filius nascendi beneficiæ, qua servitute compensat. Numquam mandatum tuum præterivi. Hoc tibi non tua innocentia, sed patris venia dedit, quia multa charitate delicta filii maluit tegere quam nudare. Et numquam mihi dedisti hædum, ut cum amicis meis epularer. Fratri invidus animus gratus esse non potest patri; et paternæ largitatis memor non est, qui est fraternæ immemor charitatis. Hædum sibi datum negat, qui substantiæ partem totam tempore divisionis accepit. Tunc enim cum frater junior dari sibi substantiæ pe-

A teret portionem, pater ambobus totum fratribus moy divisit, evangelista dicente, *Et divisit illi substantiam*. Sed invidus simulat semper : mentitur invidus semper. Et numquam mihi dedisti hædum, ut cum amicis meis epularer. Amicos paternos suos esse non computat : hos non amicos, sed extraneos credit a quibus vidit in patris gratiam se amari. Sed posteaquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam tuam cum meretricibus, venit, occidisti vitulum saginatum. Hic rediisse fratrem delet, non delet ⁱ periisse substantiam; nec damni causa queritur, sed livoris : qui fratrem redeuntem de suo decorare debuit, non debuit de perduto sic fedare. In filio est substantia patris tota; et ideo nil pater perdidit, filium cum recepit. Frater credidit damnum, qui rediisse conspicit coheredem. Et quando invidus non avarus, quando quidquid habet alter ^j se computat perdidisse ? At ipse dixit illi, *Fili : tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt; epulari autem, et gaudere oportebat quia frater tuus hic mortuus fuerat, et revixit; perierat, et inventus est*. O quid facit vis amoris ! quamvis malo filio non esse nescit, non esse non potest pater ; videt filium degenerasse animo; videt paternæ pietatis, paterni generis nil habere, et tamen nuncupat filium; suadet effectum; ad gratiam vel spem revocat largitatis, dicendo : *Tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt*. Hoc est dicere : Patere filium rediisse patri, permittit patri filium suscepisse; nec ille aliud quam patrem quesivit, qui veniens non filii, sed loco mercenarii voluit collocari, dicens : *Pater, peccavi in cælum et coram te; et jam non sum dignus vocari filius tuus : fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Sint tibi omnia, illi sufficit pater; et ne quid tibi de presentibus, de veteribus existimes imminutum, illi nova et futura perquiram. Certe si consilium patris sequeris et præceptum, participa præsentia cum fratre; ut cum ipso tibi eomania sint futura. Gaude ergo, et inventum gaude, ut ille te gaudeat non perisse. Sed jam sermonem historicum concludamus, ut postea quæ sunt mystica, quæ profunda, Christo revelante, pandamus.

emendatione) id quod prius fuerat amissit. Augustinus tom. IX, tract. 5 super Epist. Joan., Nazianzenus orat. 27, luculentissime Bernardus serm. 17 in Cantico.

^a Lege infra Chrysologum serm. 96 et serm. 148. Chrysostomum hom. 53 in Joan. cap. 8 pag. 219 edit. Paris. : *Nam diabolus cum nullam haberet, præter invidiam, causam, Adam perdidit*. Nazianzenus orat. 27, Zenonem Veronensem serm. de Livore; Augustinum tom. VII, lib. iv, de Baptismo contra Donatistas, cap. 8.

^b Vide Chrysologum infra serm. 172, cui assentitur Zeno Veron. serm. de Livore et Invidia pag. 307 edit. Veron., et evangelista scribens : *Sciebat enim (Pilatus) quod per invidiam tradidissent eum*.

^c Corruptæ editiones habent terras invidiæ. Error em expunxit Meursius cap. 2, pag. 430.

^d Unde ab Cyrillo Alexandrino charitas dicitur *ὁμοῦναιος*, quæ Deo coniungit, quæ vocem carere Lexica ait Svicerus tom. I, pag. 1386. Verba Cyrilli

orat. in Mysticam Coenam : *Desideremus demissionem in sublimem efficientem charitatem, quæ nos Deo coniungit*.

^e Zeno Veronensis serm. de Patientia. pag. 238, de Caino invidio et Abele iusto : *Miratur orbis vacuus se duobus angustum*.

^f Basilii etiam loco superius laudato exemplum Cain profert in medium, eumque vocat *primum diaboli discipulum, edoctum ab ipso, et invidiam, et cadem*. Quo eodem nomine eum appellat Zeno Veron. loco superius laudato pag. 305.

^g Similia habes apud Nazianzenum orat. 27, Cyprianum tom. II, lib. de Zelo, etc., Gregorium PP. part. III Pastor. cap. 2.

^h Idem ac condemnare pietatem, uti usurpant verbum hoc veteres Latini.

ⁱ Vetabius per luxuriam, celeriter assumptam. Ambrosius, tom. I lib. de Nabut., cap. 12 : *Pauperiorem se iudicat, quia sibi deesse arbitratur quicquid ab aliis possidetur*.

De eisdem, Judæum et Gentilem figurantibus.

Callidi debitor est et invecundi sæpe pacta non solvere, et patientissimum creditorem longa et artifice cavillatione protelare. De abscessu, de reditu luxuriosi filii, quintus est hic sermo nobis, qui historicum sensum, sicut promissimus, ad mysticam et singularem deitatis intelligentiam conabimur attollere. ^b Vos orate ut quia in tanto credito sum minus per me idoneus debitor, per Deum vobis idoneus solutor existam. *Homo quidam habuit*, inquit, *duos filios*. Posteaquam Christus nostræ carnis ^c suscepit onus, et Deus induit exuvias humanas, veraciter se Deus hominem vocat; Dominus patrem vere se duorum nuncupat filiorum, quia humanitati permixta deitas, deitati consociata pietas, ^d miscuit hominem et Deum; quæ Dominum univit in patrem. Hic ergo homo, pater hic, duos filios habuit ^e conditoris beneficio, non necessitate generantis, duos filios habuit, quos non emeruit esse, sed jussit: quia Christus sic in oculis nostris fuit homo, ut Deus semper in maiestatis suæ maneret arcano. *Duos filios habuit*. Duos scilicet populos, Judæum Gentilemque; sed Judæum seniore prudentia legis fecit; Gentilem paganitatis stultitia reddidit juniorem. Quia sicut sapientia dat canes, ita quidquid viri est, tollit insipientia. Hunc ergo juniorem mores præstitere, ^f non ætas: seniore illum non tempora fecerunt esse, sed sensus. *Et dixit*, inquit, *adolescentior es tibi patri: Pater, da mihi portionem substantiæ: quæ me contingit*. Cognitorem pectoris, non voce petiit iste, sed voto; quia a Deo bona malare reportat ^g propria voluntas in nobis. Denique iste cum patre possessor ^h totius sortis, ⁱ ad partem propria voluntate pervenit, dicendo: *Da mihi portionem sub-*

stantia quæ me contingit. Et quæ est ista portio? quæ est? *Habitus, sermo, scientia, ratio, iudicium, quæ hominem præ cæteris animantibus in terrena habitatione contingunt*: hoc est, juxta Apostolum, *lex naturæ*. At ideo divisit illis substantiam, dando juniore quinquē ista quæ diximus, beneficia naturæ; seniori quinquē legis libros divinitus inscribendo: per quæ substantia impar merito, numero par esset; humanum teneret ista ordinem, divino illa subsisteret instituto; ^j utraque tamen lex filios utrosque ^k ad notitiam patris perduceret, ad reverentiam sui servaret auctoris. *Et non post multos dies*, inquit, *congregatis adolescentior omnibus, peregre profectus est in regionem longinquam*; et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose. Diximus juniorem non tempora fecisse, sed ^l mores; et ideo dixit: *Non post multos dies*. Quia cum principio ipso mundi ^m festinavit Gentilitas ad idolorum patriam; ad longinquam diaboli regionem animo est peregrinata, non loco; ⁿ per elementa vanis est pervagata cogitationibus, ^o non est corporeis motibus iactata per terras: namque coram patre ^p siue patre erat; et cum in se esset, non erat secum. Hinc est quod luxuriosus per desiderium ^q secularis eloquentiæ, ^r per scholarum lupanaria, per trivia sectarum, dissipavit Dei Patris dementi disputatione substantiam. Et cum consumpsisset conjecturis quidquid erat sermonis, scientiæ, rationis, iudicii, egestatem summam, famem magnam cognoscende veritatis miserimus sustinebat: quia philosophia querende divinitatis indixit laborem; veritatis inveniende fructum contolli nullum. Hinc est quod adhaerebat primario regionis illius, a quo mittebatur in istud sæculum, hoc est in unam multarum superstitionum villam; ut pasceret porcos, id est demones, qui dicunt Domi-

^k D. Ambrosius lib. III supra cap. v. ad Rom.: *Lex naturalis prima pars est, ut agnitus honoretur Creator*.

^l Communio Patrum sententia, in hac evangelica parabola filium juniorem Gentiles significare, ut ait Chrysologus, et Hieronymus in epist. ad Damasum 146, Dionysius Areopagita epist. ad Demophilum monachum. Obstat tamen quod Gentiles nunquam filii Dei fuerint, et consequenter nunquam a Patre discesserint. Vellem legeros Irenæum lib. IV advers. Gentes, cap. 24, pag. 260, Tertullianum de Pudicit. cap. 8, pag. 1200 edit. Paris. 1684.

^m Nonnullæ editiones corruptissime: *per clementiam*. Innuat Gentiles ex elementis numina confecisse. Theophylactus hic: *Filius junior, siue Gentilis, vidit cælum, et cælum fecit Deum; vidit terram, et coluit eam*. Vide librum Sapientiæ cap. 13.

ⁿ Ex fide mss. In editis nonnullis additur perperam particula *hec*.

^o Augustinus in psalm. LXXXIV, tom. IV, pag. 675 edit. Antuerpiens.: *Non enim regionibus longe est quisque ab Deo, sed affectibus. Amas Deum, prope es; odisti eum, longe es; loco stans, et prope es, et longe es*.

^p Id est profano et mundano.

^q Lupanaria scholarum scilicet ob immoderatam et luxuriosam appetentiam scientiæ philosophicæ; cuius investigatio curiosa nimis tangitur ab divo Augustino tom. I. de vera Religione cap. 4 et 5. Mita. — Hieronymus tom. IV, pag. 829 edit. Paris. 1678, in Ezechiel. cap. XVI, v. 31: *In omnibus viarum principii fabricat lupanar suum, qui ad pervertitatem doctrinæ testimoniis male abutiuntur Scripturarum*.

^a Callidum debitorem depingit Cassiodorus Variar. lib. V, epist. 34, pag. 84, recent. edit., eumque Frontonem dictum vocat, cui nominis testem. Frontonus enim Græce *Ἰωνόνος*; idem est ac facile mutabilis, inquit hic Castillo.

^b Paulus ad Coloss. cap. 4, v. 3: *Orantes simul, et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquendum mysterium Christi*.

^c Plures editiones corrupte: *Suscipit oras*.

^d Improprie et latiori modo dicitur hic mixtio, unio duarum naturarum in Christo; nihilominus hac eadem voce utitur Irenæus apud Castillo: *Filius Dei, filius hominis factus est; mixtus homo Verbo Dei*. Concilium Chalcedonense anni 451, act. 5: *Confitemur inno-rissimus debus filium Dei Unigenitum in duabus naturis inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendum; nunquam ablata differentia naturarum propter unionem*.

^e Ita reddimus ex editione Lugdunensi. Fatemur autem cæteras fere omnes, ac mss. Vallicellana retinere, *conditoris pontificio*. Hac voce beneficio hoc sensu, utitur Auctor infra serm. 143.

^f Ex mss. Casene. Editi, *atates*.

^g Ita in editione prima Bonon. et in reliquis omnibus. Mita ex fide mss. reposuit, *prima voluntas*, hoc est, iniquens, voluntas, quæ prima in nobis est ante opus. Placuit planior sensus et obvius.

^h Id est, facultatum ac hereditatis. Isaia XVII, 6: *In partibus torrentis pars tua; hoc est, sors tua*.

ⁱ Ex mss. Vallicellano. Nonnullæ editiones, *ad patrem*.

^j Intellige naturalis, et scripta. Mita.

no: Si ejicias nos, mitte nos in porcos (Matth. viii, 31). A
 Ut pasceret demones thure, victimis, sanguine,
 * falsarum responsionum mercedem pro tali labore re-
 laturus. Occidebatur pecus ut quod vivum nil scierat,
 divinaret occisum; et ^b loqueretur ex fibris mortuum,
 quod numquam fuerat ore prolocutum. Verum cum
 nil divinum, nil salutare profuturum, nil Gentilis in-
 veniret in talibus, desperans de Deo, de providentia,
 de judicio, de futuris, ab schola ad ventris se depone-
 bat * ingluviem, cupiens saturari ^d de siliquis quas
 porci manducabant. Hoc norunt Epicurei, qui cum
 Platonicas et Aristotelicas percurrerent scholas, nul-
 lamque illic aut divinitatis aut scientiæ invenirent di-
 sciplinam, * Epicuro se tradunt ultimo desperationis
 et vo'uptatis auctori. Et manducant siliquis, hoc est,
 voluptatibus corporis male dulcibus inhiant, et pascunt
 demones, qui semper corporum vitis saginantur et
 sordibus: quia sicut Domino quise jungit, unus spiritus
 est (I Cor. vi, 17), ita qui se jungit diabolo, est ^e demon
 unus. Sed hic junior quamvis cuperet, non tamen satu-
 rabat de siliquis istis ventrem suum. Quare? quia nemo
 illi dabat. Diabolus quidem volebat per famem scientiæ,
 per voluptatum difficultatem, Gentilem reddere avi-
 diorem ad illicita perquirenda, ad perpetranda deli-
 cta: sed Deus pater ideo permisit * esurire Gentilem,
 ut erroris occasio salutis fieret argumentum: ^b nam-
 que Judæum sic reliquit, ne perderet; et gentilem
 sustinere passus est famem, ut rediret. Redit autem
 ad patrem, et clamat: Pater, peccavi in cælum et co-
 ram te. Rediisse juniorem ad domum patris, et cla-
 mare Deum patrem vox Ecclesiæ quotidiana testatur:
 quæ dicit: Pater noster, qui es in cælis (Matth. vi, 9).
 Peccavi in cælum et coram te. Peccavit in cælum,

^a Dolosas augurum responsiones. Vide Minucium
 in Octavio, qui eis, æque ac hic noster, lepidissime
 irridet.

^b Et hic quoque aruspiciam tangit, et modum
 ariolandi Gentilium.

^c Ms. Vallicellanus, ingluviem.

^d Anagogice siliquis pro voluptatibus mundique
 illecebris, usurpat etiam Eutymius cap. 57, ad cap.
 xv Lucæ.

^e Epicurum fuisse desperationis auctorem, nulla
 alia ratione crediderim dictum, nisi quia dum deos
 otiosos facit, et nil nostra curantes, ad eorum patro-
 cinium confugiendi omnem admittit spem vetus ille
 poeta:

Namque deos didici securum agere ævum:

Nec si quid miri faciat natura, deos id

Tristes ex alto cæli demittere tecto.

Sunt qui Epicurum defendere conati sunt, ac si
 ipse sub beatæ naturæ nomine, Deum primum Auc-
 torem agnovisset. Vide Nicolaum Bandellum in libro
 Gallicæ scripto de Vita et Moribus Epicuri, Parisiis
 1679, et auctori editione Latine 1695. Sed obstat ve-
 terum consensus; qui deos otiosos ab Epicuro lingi,
 et religionem omnem susque deque dari uno ore te-
 stantur. Minutius Felix pag. 179 edit. Lugdun. Bata-
 vor., Cicero lib. ii de Divinat., et de Natura deor.
 lib. i, pag. 202, Theodor. orat. contra Græcos, pag.
 57, Plutarchus de Placit. philos. pag. 877. Nec Gas-
 sendus dicam hanc ab eo avertere studuit; nam dum
 Epicurum in multis laudat, dum Deum hominum cu-
 ram gerere negat, acriter oppugnat. Vide Augustinum
 de Civ. variis in locis.

dum in cælo solem, lunam, sidera, ⁱ deos esse bla-
 sphemat, et hæc eadem profanat adorando. Et jam
 non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut unum
 de mercenariis tuis. Hoc est dicere quia non mereor
 jam filii gloriam, vel veniæ, consequar ⁱ pro merce-
 nario labore mercedem. Et cui honor sobolis perit,
 saltem vitalis maneat in quotidiano pane substantia.
 Sed pater occurrit, et occurrit longe. Cum adhuc im-
 pii essemus, Christus pro nobis mortuus est (Rom. v,
 8, 9). Occurrit pater, occurrit in filio, cum per ipsum
 de cælo descendit, et pervenit ad terras. Pater, in-
 quit, qui me misit, mecum est (Joan. viii, 19). Cecidit
 super collum ejus. Cecidit, cum per Christum divini-
 tas tota nostra ^k decumbit, et incumbit in carne. Et
 osculatus est eum. Quando? quando misericordia et
 veritas obviaverunt sibi: justitia et pax osculatæ sunt
 se (Psal. lxxxiv, 11). Dedit stolam primam. Illam
^l quam Adam perdidit, immortalitatis gloriam sempi-
 ternam. Posuit anulum in manu ejus. Anulum ho-
 noris, ^m titulum libertatis, insigne pignus spiritus,
 signaculum fidei, arrham cælestium nuptiarum: audi
 Apostolum: Desponsavi vos uni viro virginem castam
 exhibere Christo (II Cor. xi, 2). Et calceamenta in
 pedibus ejus. Ut essent ⁿ calceati pedes in prædica-
 tione Evangelii, ut essent beati pedes evangelizantium
 pacem (Rom. x, 15). Et occidit ei vitulum saginatum.
 Illud de quo David cantabat, Et placebit Deo super
 vitulum novellum cornua producentem et ungulas
 (Psal. lxxviii, 32). Occiditur patre vitulus sic jubente,
 quia Christus Deus Dei Filius occidi sine Patris vo-
 luntate non poterat: audi Apostolum, Qui proprio
 Filio non pepercit, sed pro omnibus nostris tradidit
 illum (Rom. viii, 31). * Hic est vitulus qui in epu-

^f Perbelle Cyrillus, quem laudat hic Castillo in il-
 lud Joan. cap. vi: Unus ex vobis diabolus est, quia
 sciat qui adhæret Domino unus spiritus cum Domino
 fit; ita qui adhæret diabolo unus cum diabolo spiritus
 efficitur, et ipse quemadmodum diabolus est.

^g Ex editione Castilli et ms. Vallicellano. Aliæ edi-
 tiones corrupte: venire gentilem.

^h Aliæ editiones et Colon. et Bonon. Mitæ: Nam-
 que diabolus sic reliquit ut perderet. Restituimus ex
 recensione Castilli.

ⁱ Solem, lunam et sidera, quæ officiosa homi-
 nibus videbantur, dedisse gentilibus idololatriæ initia,
 tradunt quamplurimi, a quibus laudandis abstinemus.
 Vide Budeum tom. I pag. 135; Levitic. xviii, 23;
 Deuteronom. iv, 19.

^j Verba illa Evangelii, Fac me unum de mercena-
 riis tuis, exstant in plurimis codicibus Græcis et La-
 tinis, licet in nonnullis desint.

^k Decumbit, hoc est requiescit in nostra carne;
 incumbit, hoc est, hæret hypostatice. MITA.

^l Tertullianus lib. de Pudicit. cap. 9 pag. 1201, de
 Prodigio loquens: Vestem pristinam recepit, statum
 scilicet eum quem Adam transgressus amiserat.

^m Servi qui et servitute exhibent, annulo dona-
 bantur.

ⁿ Id est, cooperti affectus temporales, inquit Mit.
 Pœnitentibus in gratiam receptis hoc Deus etiam con-
 cedit, ut et ipsi apti sint aliis docendis.

^o Ennodius, Carm. lib. ii num. 9, inter alia nomina
 Jesu Christo a veteribus attributa, et illud Vituli re-
 censet:

Fons, Vis, Dextra, Lapis, Vitulus, Leo, Lucifer, Agnus.

lum nostrum quotidie ac jugiter immolatur. Sed frater senior, sed ^a senior filius veniens ex agro, populus legalis, messis quidem multa, operarii autem pauci (Luc. x, 2) : audit in domo patris symphoniam, audit choros, et introire non vult (Luc. x). Hoc quotidie oculis nostris intuemur. Nam venit Judæus ad domum patris, id est, ad Ecclesiam; stat foris per invidiam, audit Davidicam citharam personare, audit ^b ex conventu prophetico symphoniam, ^c ex populorum vario conventu choros audit, et introire non vult, per invidiam stans foris. Dum gentilem fratrem pristinis judicat et horret ex moribus, ipse paternis bonis se eximit, ipse se paternis excludit gaudiis. Quod autem dixit : *Ecce tot annis servio tibi, et numquam mandatum tuum præterivi, et numquam dedisti mihi hædum*, tacendum potius quam loquendum esse jam diximus, quia Judæus loquitur : et non facientis verba sunt, sed tumentis. Pater egreditur, et dicit filio, *Fili, tu semper mecum es*. Quomodo? per Abel, per Henoch, per Sem, per Noe, per Abraham, per Isaac, per Jacob, per Moysen, per omnes sanctos, per quos Judaica generatio in Evangelio lecta derivatur, cum dicit : *Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Jacob* (Matth. i, 2). *Et omnia mea tua sunt*. Quemadmodum? Quia tibi lex, tibi prophetia, tibi templum, tibi sacerdotium, tibi sacrificia, tibi regnum, tibi munera, tibi (quod est super omnia) natus est Christus. Sed quia tu per invidiam perdere vis fratrem, paternas epulas, patris gaudia dignus es non habere. ^d Angusto sermone res latissimas, non ut volumus aperire potuimus; sed scientiæ vestræ intellectui vestro lata sunt quæ in sermone nostro videntur angusta. Non sit hæc ingrata, simplex et occulta collatio, quæ nos res mysticas et excelsas non narrare, non ^e declamare, sed aperire compulsi et explanare.

Notat autem Mita Christum dici *Vitulum saginatum* : quia ex millibus electum virtutibus impinguitus est; vel quia opprobriis, et patientia saginatus. Cui addi potest illud prophætæ : *Saturabitur opprobriis*; vel, ut ait Anastasius Sinaita in Hexamer. lib. i, *Quia crucis jugum erat tracturus*. Vide Cotelierum tom. I pag. 25 in notis.

^a Judæus scilicet.

^b Sic Montanus pro *symphonia*, ut habet Evangelium, vertit *concentum*. Syrus vocat : *Cantum mulierum*. Utrique assentitur Chrysologus.

^c Laicos etiam populumque in Ecclesia veteri Psalmos Davidicos cecinisse, eruitur ex Casareo Arelatensi apud Mabillonium, præfat. in Sæcul. i Benedict. num. 110. Id etiam a S. Germano Parisiorum episcopo provisum, testatur Fortunatus lib. ii carm. 10 :

Pontificis monitu clerus, plebs, psallit, et infans.

^d In nonnullis editis, *Augusto*.

^e Ita reposuimus ex editione Mitæ et Castilli. Reliquæ omnes minus apte, *declarare*. Cæterum non male opinatur Mita sermonem hunc a Chrysologo habitum fuisse Neophytis, et parum adhuc in Christiana Doctrina firmatis.

^f Sermo hic inscribitur in psalmum xcix, qui etiam a Genebrardo dicitur : *Psalmus propheticus de gentium conversione*; super quem ita scribit Lorinus : *Chryso-*

PATROL. LII.

SERMO VI.

De lætitia ob inductionem gentium ad fidem et gratiam.
In psalmum xcix.

Quoniam redeunte filio juniore familia tota choros egit, cœlestem cecinit symphoniam, convenit et nos hodie psalmum sumere, dare tympanum, et ponere organum, ^b citharam tangere, et ad tantum Dei Patris gaudium ^c melodiam Davidicam personare. *Jubilare Deo*, inquit, *omnis terra* (Psal. xcix, 1). Quid est, quod intelligentia hujus exsultationis inquiri? Quid est, quod post tanta deitatis, tam terribilia, tam mirifica præcepta terra nunc vocatur, et invitatur ad jubilum? *Jubilare*, inquit, *Deo, omnis terra*. Quid aliud est, nisi quod posteaquam terribilis Deus mitissimi pastoris elegit officium, personam pastoris induit, ut vagos populos, palantes plebes, dispersas longe lateque gentes, velut errantes oves in unum pastorem misericors congregaret, immo ut nationes feras, prædam mortis, carnis cibum, potum sanguinis, bestiarum furorem sitientes, ad usum lactis, ad cibum graminis, ad ovium totam duceret et redderet lenitatem? Terræ omni pastoralere mandat, et imperat disciplinam, dicendo, *Omnis terra, jubilate Deo*. Sicut militem ^d tuba terribilis producit ad bellum, sic oves ad pascua dulcedo jubilationis invitat. Bellandi ergo fremitum pastoralis lenitate mitigare convenit, ut gentes tam mitis gratia salvaret, quas diu ^e peremerat feritas naturalis. Quod autem pastoris bonus esset reditus cum ad terras veniret Christus, clamavit ipse hodie : *Ego sum pastor bonus; pastor bonus animam suam ponit pro ovibus suis* (Joan. x, 11). Hinc est quod adjutores, quod socios ad curam totius orbis ipse magister inquiri, dicendo, *Jubilare Deo, omnis terra*. Hinc est quod oves suas Petro vice sua, ut pasceret, ad cœlum remeaturus, commendat. *Petre*, inquit, *amas me? Pisce oves meas*. Et ut tenuia redditus

logus sermonem sextum insumit super præsentem psalmum, ut doceat quanta sit lætitia de conversione prodigi filii, qui typus erat omnium gentium.

^a Tympana et organa primitus in Ecclesia Gallicana inducta fuisse, asserit Mabillonius præfat. ad Sæc. Bened. iii. *Marianus Scoto*, scribit, sub annum Domini 757 organum primum venisse in Franciam missum Pipino regi a Constantino imperatore ex Græcia. Balæus item Angliæ episcopus tradit : *Vitellianum Patria Signinum, vel Campanum insignem musicum in templis circa annum Domini 609 cantus et organa adhibuisse*. Horum vetustior Chrysologus in Ravennati Ecclesia ea jam obtinuisse declarat. Immo antiquiora fuisse patet ex Prudentio, qui floruit circa annum Domini 380. Is meminit organi tantæ magnitudinis, ut hominem in eo delitescere nonnulli suspicati fuerint. Hæc similia habet Balduinus Aldhelmus Anglus lib. de Virginit. Claruit anno 709.

^b De cithara antiquorum vide Isidorum in Originibus lib. iii cap. 21.

^c Consentit Chrysologus iis qui hujus psalmi auctorem, non Moysen, sed Davidem dicunt.

^d Mendum in omnibus exemplaribus quæ nobis obvia sunt, ex ms. Cesenæ emendavit Castillo.

^e Non levi typographorum errore legitur in editis turba.

^f Alias, *vresserat*.

primordia non cogeret potestate, sed pietate portaret, repetit: *Petre, amas me? Pasce oves meas*. Commendat oves, ovium commendat germina, quia fecunditatem gregis sui pastor præscius noverat jam futuram. *Petre, amas me? Pasce oves meas* (Joan. xxi, 16, 17). Istis ovibus collega pastoris Petri Paulus pio pasto plena lactis ubera porrigebat, dicendo: *Lac vobis potum dedi, non escam* (1 Cor. iii). Sensit hoc Rex beatus; et ideo pro balatu clamat, *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit*: *in loco viridi ibi me collocavit: super aquam refectiois educavit me* (Psalm. xxii, 1, 2). Post iuges ergo bellorum gemitus, post tristem sanguinis vitam, evangelicæ pacis ad pasqua jam redeanti versiculus, sequens lætitiā annuntiat servituti. Erat homo peccati servus, erat captivus mortis, erat mancipium demonum, erat ^b idolorum vernula, erat vitiorum verbero, erat criminum compeditus. Sic malis dominis talibus tantisque exhibebat homo malam et miseram servitutem. Quando homo non sub peccato tristis? Quando non sub morte lugens? Quando non sub daemonibus pallens? Quando non sub idolis tremens? Quando non sub vitiis suspectus? Quando non sub criminibus desperatus? Et ideo homo dabat extrema suspiria, quando tales, tam crudeles dominos ^a jugiter sustinebat. Propheta ergo videns nos a talibus liberatos, et revocatos ad obsequium Creatoris, ad Patris gratiam, ad unius boni Domini liberam servitutem, merito exclamat: *Servite Domino in lætitia: intrate, inquit, in conspectu ejus in exultatione*. Intrate non loco, sed corde. *Intrate in conspectu ejus in exultatione*. Quia quos ejecerat reatus, quos expiaverat conscientia, gratia reducit, intromittit innocentia: *Intrate in conspectu ejus in exultatione*. Qui ingreditur in conspectu ejus in exultatione, est a reatu liber, est de præmio persecutus. Tamen quid est quod hortatur? quod suadere nititur hic propheta? *Intrate in conspectu ejus in exultatione*. Quis in conspectu Dei liber? divinis in oculis quis mentitur? Quis exultans ante terrorem majestatis supernæ? Archangeli tremunt, pavent angeli, potestates metuunt, in faciem cœli prouunt seniores; elementa fugiunt, solvuntur saxa, montes defluunt, terra tremit, et homo terre quam intrep-

^a dus intrabit? et adhuc consistit exultans? unde est quod propheta hoc nos debere facere sic præsumit? unde est? Ex eo quod sequitur: *Scitote, inquit, quod Dominus ipse est Deus*. Quia Dominus ille Deus est, qui fuit in carne nostra pusillus; hinc est quod ille Dominus Deus est, qui fuit in cunabulis nostris capax; dulcis in gremio, mitis in habitu, in nostro contubernio blandus. Et ideo, *Intrate in conspectu ejus in exultatione*. Quia totum pavorem divinitatis, totum metum judicis in habitum nostrum ^d addidit, providenti locavit aspectu: ut ingressus non penas judicis metuat, sed parentis præsumat amplexum. Et quomodo non exultet qui genitorem reperit, quem timebat cognitorem? *Intrate in conspectu ejus in exultatione: scitote quod Dominus ipse est Deus, ipse fecit nos, et non ipsi nos*. Inanis est patris matrisque labor, nisi in germine affuerit opus, et auctoritas Conditoris. *Manus tuæ, inquit, fecerunt me, et plasmaverunt me* (Psalm. cxviii, 37). Et alibi, *Tu formasti me, et posuisti super me manum tuam* (Psalm. cxxxviii, 5). Ergo quod ascur, quod sumus, non debemus ipsi nobis, quia totum debemus Auctori. *Nos autem populi ejus, et oves pascuæ ejus*. Probatum est in proverbis sæpissime quia cœlitus venerit pastor, qui errantes oves, et lethali gramine sativas superno júbilo vitalia revocaret ad pascua. *Intrate, inquit, portas ejus in confessione*. Sola est confessio, quæ nos fidei facit introire per januam. *Atria ejus in hymnis: confitemini illi, laudate nomen ejus*. Diximus, quod nobis esset jam positus intra domum patris assumenda cœlestium canticorum spiritualis symphonia, ut sit nobis ^e in ingressu confessio, sicut in atris hymni, sit laus in penetralibus, ubi tota Deitatis inhabitat plenitudo. *Confitemini illi, laudate nomen ejus. Confitemini illi, quia Deus est, laudate nomen ejus*. Per quod salvati sumus: in quo cœlestis, terrestris, infernaque genuflectit, et diligit Dominum Deum creatura. *Quia suavis est Dominus*. ^f Unde? quia in æternum misericordia ejus. Vere suavis est per misericordiam, per quam solam totius mundi amarissimam dignatus est auferre sententiam. Ecce ^g agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. *Et usque in sæculum sæculi veritas ejus*. Deus enim ^h salva

^a Lorinus in expositione hujus psalmi laudat Chrysologum, qui legit in loco viridi, ad Hebraicum fontem respiciens. Unde etiam Apollinaris locum istum sic transtulit apud Castillo: *Bene quidem in viridi collocavit loco*.

^b Familiaris vox Chrysologo, ut servum dominatum significet. Vide Pignorum de Servis pag. 55 edit. Amstel. 1674. ipsi autem servi videntur sibi hac appellatione blandiri. Inscriptio apud eundem:

FUSCUS AUGG.
NOSTRORUM
VERNA

^c Frequentissime in editis deest *jugiter, quam vocem ex ms. Vallicel. apposuimus*.

^d Alias *dedit*.

^e Is qui baptizari cupit, prius ore proprio Christi fidem proficitur: exinde in atris Ecclesiæ catechiza-

^f tus lætanter hymnum Deo dicit; postremo baptismo expiatus in penetralibus Ecclesiæ offert Deo sacrificium laudis, de quo in psalmo xlix. Et satis abundanter apud Ludovicum de Angelis de Vita et Land. S. Augustini lib. iii, n. 16. Mira.

^g Non autem vere, ut in editis.

^h Cur Christus vocetur Agnus late prosequitur Suerus in Thes. tom. I col. 23, verb. *ἀγνος*. Rem tecti in dissertat. de patena argentea Forocorneliensi.

ⁱ Tum ex parte ipsius Christi, qui debitam nobis chiographi sententiam in se suscepit, tum ex parte nostra quibus ab Deo datur venia criminum, si ex animo ipsis deo amamus propter Deum summe dilectum. Augustini sententia est in psal. l., 8. *Deus ignoscit confidenti, sed se ipsum punient. Ita servatur misericordia, quia homo liberatur; et veritas, quia peccatum punitur*. Vide, si placet, Damascenum lib. iii de Fide cap. 3. Mira.

veritate miseretur, qui sic dat peccatis veniam, ut A justitiam in ipsa miseratione rationeque custodiat, qui est benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO VII.

De hypocrisis et elemosyna.

In illud Matthæi VI : Cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes.

Ubi Deus Dominum mutavit in patrem, voluit charitate magis quam potestate regnare, et amari maluit quam timeri : unde paterno monuit affectu, ne quid nobis de labore justissimo deperiret. Evangelista sic ait : Cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes; exterminant enim facies suas, ut videantur ab hominibus jejunantes. Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam (Matth. vi, 16). Hypocrisis subtilis malum, secretum virus, venenum latens, virtutum fucus, tinea sanctitatis. Adversa omnia nituntur viribus suis, armis suis pugnant, impugnant palam : unde et caventur tam facile quam videntur. Hypocrisis secunda simulat, fallit prospera, curiosa mentitur, et crudeli arte virtutes truncat mucrone virtutum : jejunium jejunio perimit, oratione orationem evacuat, misericordiam miseratione prosternit. Hypocrisis cognata febri frigido poculo propinat ardorem. Quod corporibus est hydrops, hypocrisis animabus, hoc est : hydrops bibendo sitit, hypocrisis inebriata sitit. Exterminant enim facies suas, ut videantur hominibus jejunantes. Hypocrisis dum cupit captivare oculos, oculis fit ipsa captiva. Exterminant enim facies suas. Et si facies exterminant, ornamentum corporis quod manebit? Vere sicut Dominus dixit : Si lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipse tenebræ quantæ erunt (Matth. vi, 5)? Hypocrita, sit licet tibi facies inculta, neglecta cutis, tristis vultus, exterminatus aspectus, nec ab hominibus invenisti laudem et apud Deum fructum jejunii perdidisti. Hypocrita, elaborasti jejuniis et labor tibi jejunii non

Id moris antiquitas in Ecclesia obtinuit : scilicet, ut post sacras antistitis preces populus concordii voce responderet Amen. Paulinus Poema 19 de S. Felice natale 11 :

Cumque sacra pia turba fuerat pastoribus Amen.

Vide Bonam Rer. liturg. lib. II cap. 5, Calvarium Rituale tit. de voce Amen. Sed et ipsi præsules post preces Deo habitas sibi metipsis respondebant Amen, ut late patent exempla.

In nonnullis deest.

Ex ms. Cæsariæ. In aliis editionibus deest unde.

Ita Mita et Castillo, et ms. Vallicellanus.

Subtilissimum vocavit Cyprianus Serm. de Jejunio et tentatione Christi. Subsequenti voce Virus utitur etiam Gregorius Magnus super lib. I Reg. viii; lib. IV exposit. cap. 2. Lege Augustinum in exposit. psal. cxxxix, v. 3.

Ita Mita et editio Bononien. I. Castillo, et alii cognata febri.

Alias, exterminatur. Vocem Græcam ἀφαιρῶν vertit Hieronymus demoluntur. Syrus, corrumpunt, deformant.

Christus enim non agit hic de macie et pallore quæ jejunium naturaliter consequuntur : sed de fictitia quadam tristitia et gestibus, quales illi apud Isaiam cap. LVIII, 5.

Hoc est virtutes, quas fidei tue commisit in

prodesset. Hypocrita, abstinence fluctus intrasti, continentie conscendisti undas, enatasti jejunii pelagus; et in ipso portu jejunii naufragasti : quia non comparasti lucrum, sed mercatus es vanitatem, qui de Dei credito humanum negotium perfecisti. Hinc est quod Deo redditurus es rationem, qui ab hominibus percepisti misera laudis usuram. Fratres, fugiendum est virus, pestilentia cavenda, quæ de remediis creat morbos, conficit de medicina languorem, sanctitatem vertit in crimen, placationem facit reatum, generat de propitiatione discrimen. Hypocritam qui fugerit, vincit; qui incurrit, eddit. Fugiamus hypocritam, fugiamus, fratres : sit nostrum de simplicitate jejunium, de innocentia sit sanctum, de puritate purum, de sinceritate sincerum, sit hominibus

occultum, ignotum diabolo, Deo notum. Thesaurum qui non abscondit, prodit; virtutes prodite non manebunt. Virtutes sicut prodiores suos deserunt : sic suos instant custodire custodes. Ergo jejunium quod contra vitia prima virtus est nobis, in arce pectoris collocetur : quia illo in interioribus presidente, vitia nos quater in exterioribus non valebunt. Hoc Christus, ut Christianus habere possit, hortatur cum dicit : Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne videaris hominibus jejunans, sed Patri tuo qui est in abscondito, et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Cum dicit, unge caput tuum, et faciem tuam lava : non ut coma capitis illecebrosa redundet unguento, serius magister injungit, neque faciem nitescere solito vultu lavacro; sed habitu prandentis vultu celari jejunium Christiano, quia Christianum vindicare non vult artificii mœrore jejunium. Sed ad cœpta redeamus. Unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne videaris ab hominibus jejunans, sed Patri tuo, qui est in abscondito. Sic non voluptuosos indulget aspectus, sed vultus qui simulantur excludit : facies mœrore dejecta invitat famam, non jejunium

humanum vertisti negotium : id est, voluisti ab hominibus laudari. At hoc non est acquirere lucrum, sed mercari vanitatem : idcirco de fraude ac fenore rationem Deo reddes. MITA.

Ita restitui ex ms. Vallicell. editiones, nec inepte quidem, misera fraudis usuram. Consonat Paschasius lib. IV in Matth. : Et ideo in præsentiarum famosas vulgi laudes, et in futuro simulationis suæ mercedem receperunt.

Similia habes apud Hieronymum tom. I, ep. 2 ad Nepotianum; et tom. IV, epist. 1, ad Demetriadem.

Vel origine, utpote datum Adæ recenter creato, quod se immunem a peccato servaret; vel potentia, quia rite et recte servatum vindicat a vitis. MITA. — Fortasse prima pro principali eximique.

Monet Hieronymus Christum hic loqui juxta ritum provincie Palestine, ubi diebus festis mos erat ungere capita, a qua unctione Judei tempore jejunii abstinabant, ut colligitur ex II Reg. xii, 20, collato cum 16, et alibi passim.

Vere enim Christus non jubet ut per delicias et formæ elegantiam caput ungatur, sed hilarem potius quam mœstum vultum præferatur, ut paulo post ipse Chrysostomus. Chrysostomus in psalm. XLVII : Non hoc dicit unctionem præcipiendo, nemo enim nostrum hoc facit; sed vult ut lætitiæ et mentis hilaritatem demonstremus, adeoque gaudentes non mœstissimum præ nobis ferentes jejunemus.

voluntarium profitetur. Si vult, quare tristis? Si non vult, jejunus quare? Merito tali poena vivit, qui sibi facit de virtute vitium, mendacium de veritate, de mercede ^a dispendium, de remissione peccatum. Agricola si non impresserit cultrum, si sulcum non defoderit, si non exciderit sentes, si gramina non evulserit, si in tuto semina non locarit, sibi mentitur, non terræ; nec terræ facit damnum, sed sibi non facit fructum: et ita se vacuat, ita decipit, impugnat ita, qui terræ manu fallaci mentitur. Quid faciet? quid habebit? quid inveniet? qui Deo, esuriēte carne, hypocrisi luxuriante, mentitur? Quia agricolæ fecimus mentionem, sciat ille sustinere se laborem incassum, se nihil habiturum, qui premens jejunii aratrum, et abscondens gulæ gramina atque eradicans luxuriæ sentes, misericordiæ ^b semina nulla jactaverit. Hoc Dominus aperire voluit, qui de jejuniō docens, mox ista subjecit: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærgo et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt et furantur. Sed thesaurizate vobis thesauros in cælo, ubi neque ærgo, neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt, nec furantur.* Quid tam paternum? quid sic veniens de amore? quod tam providum de charitate consilium? nihil tibi perire vult, qui tua in thesauris celestibus vult reponi. Quam securus dormit, qui Deum suorum ^c meruit habere custodem! Quam nescit curas, quam deponit angores, quam non est anxius, quam servorum ^d caret fastu, qui sua patri servanda committit! Quomodo paterna servat affectio, ^e quod timor non potest sic servare servilis: pater cum dat sua filiis, non minuit commendata filiorum. Quid sit pater, nescit; nescit se filium, qui non credit patri. Tineam non excludunt claustra, sed claudunt; et generant, non repellunt: ^f rubiginem nutriunt servata, non vitant; quia quod de re nascitur, non vitatur. Ubi est necessitas, fures deesse non possunt. Qui ergo inter tineas, rubiginem, fures, sua ponit, exponit quæ sua sunt, non reponit.

^a Sic Castillo et Mita. Aliæ editiones *Stipendium*.

^b Congruentiae similitudinis vadem damus Ambrosium tom. V, serm. 40, qui est Fer. 3 domin. 2 Quadrage: *Terra aratris scinditur, ut mundanis sit congrua frugibus; mea terra jejuniis exaratur, ut celestibus sit apta seminibus.*

^c Cyprianus serm. 1 de Eleemos. *In tuto hæreditas ponitur, quæ Deo custode servatur.*

^d Latinius putat fortasse legendum: *Servorum caret actu.*

^e In pluribus editis deest particula *quod*.

^f Id est res et metalla quæ clausa servantur, rubiginem nutriunt. Fortasse vero addidit *rubiginem*, licet in sacro textu non legatur, quod adverterit per βρῶσιν non tantum tinea, sed et rubigo intelligi posse, saltem illa quæ segetibus adhæret.

^g Exhibeat scilicet. Verbum sane Chrysologianum.

^h Thesauri in sacris litteris sunt bona opera, I Tim. vi, 17, 18. Inter quæ eximium obtinent locum benefacta in pauperes: quæ potissimum Christus Lucæ xviii, xxii, vocat *thesaurum*. Virtutes item thesauri nomine comprehenduntur. Vide Chrysostomum hom. 66 in Genes.

ⁱ Augustinus tom. X, serm. 50 de Temp. cap. 8: *Qui sunt pauperes quibus damus, nisi latuarii nostri? Latuario tuo das, ad cælum portat quod das.*

^j Leo, serm. 6 de jejun. 10 mensis vocat Deum

A Sicut de vestimento tinea, rubigo de metallo, de necessitate fures nascuntur: ita de divitiis avaritia, cupiditas de quæstu, de habendo habendi ardor acquiritur. Qui ergo vult avaritiam vincere, divitias ^k proroget, non reponat. Præmittamus, fratres, ^l thesauros nostros in cælum; sint ^m vectores pauperes, qui possunt sinu suo quæ nostra sunt ad superna portare. Nemo de fraude dubitet bajulorum: tua est ista transvectio, per quam nostra ad Deum! Deo fidejussore portantur: cui est omnis honor et gloria, virtus et imperium, et gratiarum actio in omnia sæcula sæculorum, Amen ^k.

SERMO VIII.

De jejuniō et eleemosyna.

B Gubernator prudens a littore cum navim solvit, cum mare transiturus intrat fluctus, domus, patriæ, conjugis, ¹ pignorum, curas deponit, et ita totus mente, corpore, sensu, nauticis laboribus occupatur, ut et fluctuum possit superare discrimina, et stationem ² lucrosi portus periculi victor intrare. Sic nos fratres ingressi iter abstinentiæ, jejunii pelagus, ³ quadragesimæ viam, navim corporis nostri solvamus a littore mundano; sæcularis patriæ reuntiemus curis; in crucis arbore tota mentis vela tendamus; virtutum funibus, sapientiæ remis, gubernaculis disciplinæ, navigii nostri muniamus incessum. Et subducti terris speculemus cælum: ut ducatu signorum cœlestium inter liquidos calles latentis viæ inoffensum tramitem tenere possimus; ac si ⁴ gubernante Christo, flante Spiritu sancto, evictis voluptatum spumis, superatis vitiorum fluctibus, decursis criminum procellis, transvectis scopulis peccatorum, atque omnium delictorum naufragiis evitatis, ⁵ Paschæ portum, lucrum vitæ, gaudia resurrectionis intremus. Verum quia per campos nudos, per falsos vortices, per incertas ⁶ solitudines, acturi sumus viam, nobis tota est escæ et potus portanda substantia: imponamus abundantem misericor-

idoneum pauperum fidejussorem.

^k Vide, tom. I Biblioth. Vet. PP. edit. Lugdunen. an 1644, Commentarium S. Juliani episcopi Toletani super Nahum prophetam, ut scias quanta auctor ille ex hoc sermone in rem suam transtulerit.

^l Pignora pro filiis dicta, alibi annotavimus. Paulinus poem. 9 pag. 349, v. 48:

Et simul elidet solidæ suæ pignora petræ.

D Pro eo quod est in Psalmo: *Elidet parvulos suos ad petram.*

^m In nonnullis *lucro si portus*. Castigavit Meursius.

ⁿ De Quadragesimali jejuniō Cyrillus in Levit. lib. x fol. 731, Trapezuntio interprete: *Habemus Quadragesimæ dies jejuniis consecratos*. A cæteris abstinemus; de jejuniis etenim Christianorum pleni sunt veterum libri.

^o Augustinus in psal. ciii, conc. 4: *Gubernator est Christus, illic naves commeabunt.*

^p Ita passim Paschæ nomen inflexisse veteres ait Paulus Galeardus in notis ad S. Gaudentium pag. 25. Ex observatione Vossii lib. 1 de Analog. cap. 20. Subdit autem τὸ πάσχα non a Græcis, sed ab Hebræis effluxisse, et in testem advocat insignem locum Gregorii Nazianzeni, orat. 2 in sanctum Pascha. Cæterum sermo hic videtur habitus initio Quadragesimæ.

^q Alias *sollicitudines*.

diam nostræ * sitarcie profuturam. Fratres, esurit A jejunium, jejunium sitit, quod non pietatis cibo pascitur, quod potu misericordiæ non rigatur. Alget jejunium, jejunium deficit, quod non eleemosynæ velus tegit, quod non miserationis operit vestimentum. Fratres, quod est terris ver, hoc misericordiam scimus esse jejunio. Sicut verni flatus tota facit germina florere camporum : ita misericordia tota jejunii semina producit in florem, in celestem messem totam jejunii facit fructificare virtutem. ^b Quod oleum lucernæ est, hoc jejunio pietas, sicut lucernæ lumen olei pinguedo succendit, et moderato pastu facit illud ad totius noctis solatium perlucere : sic pietas facit splendere jejunium, et ad totam radiare continentie claritatem. Quod diei sol est, hoc eleemosyna noscitur esse jejunio. Sicut jubar solis clariorem perficit diem, et totam nubium dispergit obscuritatem : sic eleemosyna jejunii sanctificat sanctitatem, totamque * cupiditatis noctem lumine pietatis excludit. Ac ne multis ^d immerer, quod est anima corpori, jejunio largitas hoc habetur. Sicut enim mortificatur corpus, e corpore anima cum recedit : ita mors est jejunii, largitatis abscessus. Est quidem jejunium vitiorum mors, vita virtutum. Est jejunium pax corpori, membrorum decus, ornamentum vite. Est jejunium robor mentium, * vigor animarum. Est jejunium castitatis murus, pudicitie propugnaculum, civitas sanctitatis. Est jejunium schola meritorum, magisterii magisterium, disciplinarum disciplina. Est jejunium ^f ecclesiasticæ vite viaticum salutare. Est jejunium invictus ^g Christianæ militie principatus. Sed in his virtutibus jejunium tunc viget, tunc vincit, tunc triumphat, cum duce misericordia pugnat. Misericordia et pietas ^h jejunii sunt ake, per

quas tollitur, et portatur ad cœlum, sine quibus jacet, et volutatur in terra. Jejunium sine misericordia simulacrum famis est, imago nulla est sanctitatis ; sine pietate jejunium occasio est avaritiæ, non est propositum parcitatis : quia parcitas ista, quantum siccatur in corpore, tantum tumescit in sacco. Jejunium sine misericordia non est veritas, sed figura : ubi autem misericordia, ibi et veritas : probante propheta, cum dicit : *Misericordia et veritas obviaverunt sibi* (Psal. LXXXIV, 11). Jejunium sine misericordia non est virtus, sed hypocrisis, dicente Domino : *Vos autem cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes ; exterminant enim facies suas, ut videantur ab hominibus jejunantes* (Matth. vi, 16). ⁱ Qui non jejunat pauperi, Deo fingit ; qui jejunans prandium suum non erogat, sed ^j reponit, cupiditati probatur jejunare, non Christo. Jejunantes ergo fratres prandium nostrum reponamus in manu pauperis, ut servet nobis manus pauperis, quod venter nobis fuerat perditurus. Manus pauperis Abrahæ sinus est ; ubi quidquid pauper acceperit, mox reponit. Thesaurus cœli est manus pauperis, quod suscipit ne in terra pereat, reponit in cœlum. *Thesaurizate, inquit, vobis thesauros in cœlo* (Matth. vi, 20). Manus pauperis est ^k gazophylacium Christi, quia quidquid pauper accipit, Christus accipit. Da ergo, homo, pauperi terram, ut accipias cœlum. Da nummum, ut accipias regnum. Da micam, ut accipias totum. Da pauperi, ut des tibi : quia quidquid pauperi dederis, tu habebis ; quod pauperi non dederis, habebit alter. Clamat Deus *misericordiam volo* (Ose. vi, 6). Qui, quod vult Deus, Deo negat, a Deo sibi quod desiderat, vult negari. Misericordiam volo. ^l Homo, petit Deus ; sed tibi, non sibi. Misericordiam volo. Humanam misericordiam petit,

vocat jejunia.

^m Chrysostomus, hom. 99, tom. VI : *Si jejunium adjunctum non habet sororem suam eleemosynam, non ascendit in cœlum ; ejus enim compar est : nec solum compar, sed etiam vehiculum. Chrysologo propius accedit Severianus apud Suicerum Theol. Eccles. tom. II pag. 409 n. 4 : Jejunium duas habet alas, orationem et eleemosynam, sine quibus currere non potest.*

ⁿ Scilicet : qui jejunans non curat cibum quem non assumit in pauperum alimoniam erogari.

^o Sic ms. Vallicel. Alias, deponit.

^p Ambrosius, serm. 26, post medium : *Manus pauperum gazophylacium Christi est. Erat olim in templis locus gazophylacium nuncupatus, in quo recondebantur eleemosynæ pauperibus distribuendæ. Frequens ejus mentio apud SS. Patres. Chrysostomus hom. 22 de eleemos. et collat. in sanctos hæc habet : Hoc itaque modo uniuscujusque domus ecclesiæ fiat, sacratas opes in se conservans. Hic observandum, et parergii loco sit, Chrysostomum hic non populum Constantinopolitanum alloqui, ut putat Ferrarius lib. II cap. 10 de Antiq. Eccles. Ep. genere, et lib. I de Ritu Sacr. Conc. cap. 26, sed Antiocheum : nam Antiochiæ habitam fuisse homiliam contendit Rossweidus in notis ad D. Paulinum serm. 34. Vide etiam de gazophylacio in ecclesia Augustinum in psal. LXXII, et Possidium in ejus vita cap. 24. Concilium Carthaginense IV, can. 93.*

^q Loco huic librariorum fortasse vitio laboranti opem ferre conatur Latinius ; legendumque putat *Hoc petit Deus*. Nil facilius quam voculam hanc *Hoc* contractam hoc pro homo existimari. At et potuit au-

* Sitarcia verbum Græcum hic annonam militarem, seu victum alimentumque significat ; cum aliis sportulam indicet, ut infra serm. 39. MTA. — At Græcis annonæ Σιταρία sunt : qua voce Σιταρίων utitur Suidas : Σιταρίων. Quod aliquibus alimenti causa datur. Philostorgius, Hist. Eccles. lib. VII cap. 4 pag. 90, ait Julianum τὰ σιταρία τῶν καλοῦσιν, annonas Ecclesiarum ministris demonum tradidisse. Idem narrat Sozomenus Hist. lib. V cap. 5 pag. 63, ubi pariter annonæ vocantur σιταρία. Sitarcia proprie sportula est, vel pera ad portandum victum, I Reg. IX, 7. Dixit Saul ad puerum suum. Panis defecit in sitarciis nostris.

^b Ugo cardinalis super Isaiam XXXIV, vel in hæc incidit, vel his similia commentatus est : *Jejunium sine eleemosyna quasi lampas sine oleo.*

^c Ita restituimus ex edit. Bononien. 1. Aliæ, mortem.

^d Phrasis Quintiliano familiaris.

^e Similia fere Basiliius hom. 2 de jejunio : *Jejunium custodit parvulos, sobrium facit juvenem, venerabilem senem. Venerabilior enim est cunitas jejunio decorata. Jejunium feminis ornatus est congruentissimus ; ætate ac robore vigentibus pro freno est. Matrimonii custodia est, virginitatis nutritus. Chrysologo etiam consonat Chrysostomus hom. 122, tom. VI antiq. edit. ; Gregorius etiam Nyssenus hom. in principium Jejuniorum, tom. II pag. 248. Cyrillus Alexandrinus orat. paschal. I pag. 8.*

^f Ex edit. Castilli et ms. Cesenæ. Minus apposite ake, ecclesiasticæ vitæ.

^g Leo papa, serm. 7 : *Præsidia militiæ Christianæ*

ut largiatur divinam. Est in cœlis misericordia, ad quam per terrenas misericordias pervenitur. *Dominus*, inquit, *in celo misericordia tua* (Psal. Lxi, 6). Dicturus causam in iudicio Dei, patronam tibi misericordiam, per quam liberari possis, assume. Qui de patrocínio misericordie certus est, de venia sit securus, de absolutione non dubitet. Misericordia non solum causam prævenit, anticipat cognitorem, sed etiam sententiam revocat, absolvit addictos. Quod Ninivite probant (*Jonæ* iii), quos jam sententia subjectos, pœnæ traditos, ad victimam stantes, morti delictos, misericordia sic rapuit, sic tenuit, sic prævenit, ut maluerit Deus deduci sententiam, ne misericordia quid negaret. Stabat quidem et tunc pro causa jejuniū, aspergebat cineres, sternebat cilicium, dabat gemitus, fundebat lacrymas: et quod non poterat excusare verbis, luctibus temperabat, sed non valuit mutare sententiam, nisi perorans misericordia subvenisset. Misericordia et peccatores liberat, et restituit sanctos: quia nisi adfuisset misericordia, etiam David cum adulterat, amiserat prophetiam (*II Reg. xi*); et Petrus cum negat, apostolici ordinis perdidit principatum (*Matth. xxvi*); et Paulus cum blasphemavit, remanserat persecutor. Fatetur hoc Paulus cum dicit: *Qui primus blasphemus fui, et persecutor, et injuriosus: sed misericordiam consecutus sum* (*I Tim. i*). Fratres, per misericordiam pauperum misericordiam compatiemur, ut possimus esse a pœna liberi, de salute securi. *Beati*, inquit, *misericordes: quia ipsi misericordiam consequentur* (*Matth. v*). Gratis misericordiam sperat ibi, qui hic non fecerit misericordiam. Qui facit misericordiam, currit ad præmium; qui non facit misericordiam, decurrit ad pœnam.

SERMO IX.

De eisdem. In illud Matthæi: Attendite, ne justitiam vestram faciatis coram hominibus.

Agit nobiscum Deus, agit in hoc sæculo, ne quid nobis pereat in futuro: sicut ex ipso lucet principio lectionis. *Attendite*, inquit, *ne justitiam vestram faciatis coram hominibus*, ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habetis apud Patrem vestrum, qui in cœlis est (*Matth. vi, 1*). Et quomodo quod sit ab hominibus coram hominibus non sit? patentis justitie latet

etioris hunc esse sensum: *O homo, peti Deum, sed tibi, non sibi; quam sit formula hæc loquendi Chrysologo familiaris abunde patet. Vide serm. 9, in fine.*

Hoc est ad sacrificium destinati, et jam divine ultionis designati.

Hoc est revocari, vel removeri sententiam mortis latam in ipsos. MITA. — Latinus legit induci sententiam. Deducere autem pro mutare Ciceronis phrasim.

Intelligit Petrum peccando amisisse quodammodo meritum ad principatum, sicut David adulterio se indignum fecerat ut prophetaret. Hieronymus etiam cap. xvi Marci tom. VI pag. 198, Paris. 1589, asserit Petrum iudicasse se indignum discipulatu, eo quod ter negavit magistrum, et teste Gregorio hom. 21 Christus peccare Petrum ter negando permisit; ut is qui futurus erat pastor Ecclesie in sua culpa disceret qualiter aliis misereri debuisset.

Ex editione Castilli. Aliæ, misericordiam pare-

Sic ex ms. Cesenæ.

A sensus: publici operis quod secretum? Qui potest celare radios solis justitia poterit occultare fulgorem. Justitia lux rerum? consilii non velatur obscuris. Justitia cum sibi facto claret, omnes illustrat exemplo. Et quid est quod eam Dominus coram hominibus fieri non vult, per quam statum capiant res humane? Et ubi est illud: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est* (*Matth. v, 16*)? Quomodo justitiam vult celare, cuius opera vult sic elucere? Fratres, hic præceptio cœlestis vult iactantiam tollere, auferre pompam, vanitatem demere, submovere inanem gloriam: sic justitiam vult celare. Justitia, quæ per se sibi abundat ad gloriam, spectaculum populi, vulgi laudes, fa-

B vores hominum, mundi gloriam non requirit: a Deo genita, cœlum spectat; in oculis agit divinis; supernis virtutibus mixta semper a Deo solo, ut glorificetur, expectat. Sed hæc est justitia, quæ ex Deo est; illa vero justitia quæ est hypocrisis, justitia non est: mentitur oculis, fallit aspectum, videntibus illudit, decipit audientes, seducit turbas, trahit populos, famam vendit, emit clamorem, fit sæculo, Deo non fit, mercedem rapit præsentem, præmium non querit in futuro, cæcat oculos, cæca ipsa non videns vult videri: propter quam cæcitatem Christus præsentem sic inchoat in præcepto. *Attendite*. Hoc est, ne gestiatim attendi. *Ne justitiam vestram faciatis coram hominibus*. Quare? *Ne videamini ab eis*. Et si visi fueritis, quid? Mercedem non habetis apud patrem vestrum, qui in cœlis est. Fra-

C tres, hic Dominus non iudicat, sed exponit, pandit cogitationum dolos, secreta mentium nudat, injuste justitiam tractantibus, modum iustæ retributionis indicit. Justitia, quæ se humanis oculis locat, divini patris non potest expectare mercedem: voluit videri, et visa est; voluit hominibus placere, et placuit; habet mercedem quam voluit; præmium quod habere noluit, non habebit. Qua vero de causa sint hæc præmissa, ex sequentibus audiamus. *Cam facis elemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt*. Bene tuba, quia talis elemosyna hostilis est, non civilis, non misericordie dedita, sed clamori: seditionis ver-nula, non alumna pietatis; ostentationis munditatio,

Castillo et Mita corruptum locum ope mss. ita suæ integritati restituere.

Editi perperam, concilia.

Questionem quæ ex sacrorum verborum oritur antinomia ita dirimunt Patres, et præ cæteris Gregorius, Pastor. P. in admonit. 36; Isidorus Pelusiota Epistolarum lib. iv ep. 159; Fulgentius episcopus Ruspendis Epist. lib. ii, ad Gallum ep. 19.

Ambrosius de Officiis liv. i: *Duplex est justitia. Specialis, quæ dat cuilibet quod suum est, nihil vindicans alienum, et est una ex virtutibus cardinalibus. Generalis et universalis, quæ est utilis virtus et perfectio, nil habens iniquitatis vel peccati*. Unde S. Hieronymus ad Demetriad: *Omnes virtutum species uno justitie nomine continentur*. Hic accipitur justitia pro omni opere bono, quod potest ordinari ad gratiam vel præmium. MITA.

Dubitant enarratores in illud Evangelii quod non ster exponit: *Noli tuba canere*, an vere Pharisei ante se per tibicines canerent, ut populi ad eorum erga-

non commercium charitatis. Eleemosynam quisquis ostendat, insultat. Tu, inquit, cum facis eleemosynam, noli tibi canere ante te, sicut hypocritae faciunt in Synagoga, et in vicis, ut glorificentur ab hominibus. Amen dico vobis reciperunt mercedem suam. Audistis quemadmodum notat eleemosynam in conventu, in plateis, in triviis, non impensam ad levamen pauperum, sed hominum propositam ad favorem, ut probentur misericordiam vendere, non donare. Fugienda est hypocrisis, fugienda, fratres, quae captiva gloriae, verecundiam pauperum non relevat, sed fatigat; quae de gemitu inopis pompam suae gloriationis inquirat, quae suam laudem dilatat pauperis ex dolore; quae de miseria petentis famam suae ostentationis expendit. Sed dicit aliquis: Ergo in conventu, in plateis, in triviis neganda est misericordia? non praebeendus est victus? Plano, et in omni loco, et in omni tempore facienda est misericordia, praebeendus est victus, nuditas est tegenda; sed sic quomodo docuit misericordiae auctor, ut misericordia non terrae sit nota, sed caelo; non hominibus insinuata, sed Deo. In plateis, in triviis suum pietas habet secretum: e contra platea est, trivium est, cum in secreto facit hypocrita nil secretum. Fratres, Deus monendo sic vos culpavit, non loca; sensum, non opera; studium, non datorem: arguit largientem ad suam famam, non ad pauperis famam; iudicat non ubi facias, quando facias, sed qualiter facias: quia Deus de cordibus, non de manibus facta metitur; et de sensu, non de locis operum colligit qualitatem. Misericordiam contra se solum vult fieri, qui solus est misericordiae et remunerator et testis; et qui dicit: *Esurivi, et deditis mihi manducare* (Matth. xxv, 35). Vult in paupere sibi dari: et qui vult sibi dari, vult quod datum est se debere; et qui vult se debere quod datum est, vult largientibus nil perire. Deus parva poscit, maxima redditurus. Unde homo si in paupere Deo feneras, testes homines non requiras: fides arbitros non requirit. De accipientis fide disputat, qui sine mediatoribus nil dat; qui credita diffamat, vult verecundia

tiones in synagogis convenirent. Rupertus, Liranus, Cajetanus, Jansenius, et fortasse Chrysologus affirmativam tuerentur. Ex adverso stant Chrysostomus, Theophylactus, Abulensis, etc.

^a Editiones omnes, revelat, quo nihil infictius.

^b Cyrillus Alexandrinus de Adorat. pag. 245 et 246. Quenam vel qualis hypocritarum vita? Nonne ut coram hominibus quidem videantur benigni, et ut videantur esse, revera autem non sunt benigni. Ibidem multa de hypocrisis, et praecela quidem. Theophylactus in cap. vi Matthaei: Hypocritae sunt qui aliud quidem sunt, aliud vero esse videntur. Unde Hesychius simulatio, fallacia, dolus. Sic Chrysologus paulo infra.

^c Scilicet de sensu mentis et cordis intentione.

^d Ex Proverb. xix: Qui miseretur pauperis fenerat Domino. Cyprrianus in tract. de Oper. et Eleemos. huiusmodi testimonium legit: Qui miseretur pauperis Deo fenerat; et plane fenerat, addit Gaudentius serm. 13 pag. 163, postquam verba haec laudaverat, recipiet enim magna pro modica, et caelestia pro terrenis.

^e Proverb. v, 27: Vias enim, quae a dextris sunt, novit Dominus. Multa ad hanc rem habent scriptores profani.

^f In Apophtheg. apud Plutarchum: ad dexteram

A debitorem. Ergo, homo, daturus Deo, da secreto; ut quod dederis, non sit oneris, sed honoris. Ob hoc ad te venit tuus dator in paupere, ut cum non dubites accepta reddere, qui tibi gratis dedit habere quod dares. Quam vero in paupere sit verecunda paupertas, qui largitatis tuae quaerat secretum, aperit ipse, cum dicit: *Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua*. Putas quam vult nescire alterum, qui teipsum qui facis vult aliquis tui parte nescire? Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Sicut sunt nobis in dextera parte virtutes, ita nobis pars vitiorum in sinistra. Ergo ut opus est dextere quod facit tacitus dator; quod facit dator garrulus, hypocrisis est sinistra. Hypocrisis, dolus, simulatio, fraus, mendacium, elatio, tumor, factantia, insistant nobis, et imminet a sinistris. Quoties ergo nobis cum bonitate, pietate, cum misericordia causa est, nesciat hoc sinistra. Sinistra est quae nobis animarum praelia semper indicit, et ne virtutes in effectum veniant elaborat. Ne sit pietas, impletas agit; ne eleemosyna vincat, cupiditas pugnat: furit avaritia, ne misericordia convalescat; ne innocentia, puritas, simplicitas, sanctitas regnet, hypocrisis sola configit, quam Christus a nobis tali praedicatione secludit: *Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua*. Fratres, in hoc saeculo fugiamus quae a sinistris sunt, si in futurum a dextris desideramus astare, et audire: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi* (Matth. xxv). Homo, da in terra pauperi, quae tibi manere vis in caelo. Homo, commilita hic pauperi, si vis ibi regnare cum ipso Domino nostro Jesu Christo, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen.

SERMO X.

De infidelibus ad baptismum ducentis. In psalmum xxviii.

Omnes qui arduas operum sublevant, et solantur angustias, probant ad solatium laboris datam nobis naturaliter cantilenam. Hinc i nautae cantu superant

boni, ad sinistram mali. Vide Chrysostomum in Opere imperfect. hom. 54 in Mattheum. Ita fere Gaudentius Brixianensis episcopus serm. 18 pag. 212: Nam conatur (diabolus) fidem nostram, et opera nostra a centenario numero perfecto, et in dextram constituto, ad sinistra partis dolosa compendia depravare. A Macario homilia 22 demones vocantur angeli sinistri. Apud Latinos sinistrum saepe pro malo sumitur. Hinc omen sinistrum apud Ovid.: sinistri sermones apud Plin. juniolem.

^a Alias, timidet.

^b Hoc est sis et tu Christi miles, cum paupere ipso in Ecclesia militanti pauper, et egentis armis patientie, uti debes, adversus internos externosque hostes, dives charitate in pauperes: et sic erunt commilitones. MITA. — Vide S. Leonem serm. 8 de jejun., in fine, et serm. 4 de jejun. septimi mensis.

^c Plena sunt venusti leporis carmina, quae ad rem cecinit Ovidius lib. iv Tristium. Magna etenim est anime nostrae cum numeris cognatio: unde facile movetur, et sublevatur ex congrua et harmonica modulatione. Dissonantia laborem generat et fastidium. Vide Gassendum in Manuduct.

^d Paulinus de redditu Nicetae:

Nautae lati solitum celestium

marina discrimina; hinc immensa pondera adducunt levamine canticorum; hinc viantes colles arduos facit transcendere vox sonora, hinc a praeliatores ipsos praecedens cantus subire concitat amara bellorum. Ac ne multis, omne quod duri est operis, quod laboris, dulcis vincit et efficit cantilena. Sic nos, fratres, Quadragesimae jejuni cantica divina jungamus, ut abstinenciae pondus caelestis temperet, et sublevet symphonia provocante nos ad haec b Davide beato, qui c dum fistula pecus charum mulcet, et oblectat in pascuis, cantu dura didicit superare bellorum, cantu valuit vocare gentes, reducere Judaeos d fugare daemone, Dei filios ad superni patris obsequium convocare. sicut bene invitans e ejus cecinit melodia. *Afferte Domino*, inquit, filii Dei (Ps. xxviii, 1). Putasne caelestes taliter appellat iste f virtutes? aut homines Dei aptat in filios? et terrenam carnem caelestem sublevat ad naturam? *Afferte Domino, filii Dei*. Homines, fratres, homines nuncupat hic propheta, quos Dei filios alibi sic decantat: *Ego dixi dii estis, et filii excelsi omnes* (Ps. lxxxvi, 6). Audivimus fratres quo nos tulit divina dignatio, quo paternitas extulit nos superna: credamus nos Dei filios, respondeamus generi; vivamus caelo; patrem similitudine referamus, ne perdamus vitis quod sumus per gratiam consecuti. *Afferte Domino, filii Dei*. Videtis, quia caelestis Pater sentit amorem donis, datis g affectum, probat muneribus charitatem. Et revera, fratres, filium se nescit, visceribus caret,

Concinnunt, versis modulis in hymnos;
Et plis ducent comites in sequor
Vocibus auras.

Asterius Amaseae episcopus in Phocam martyrem: *Nautae et remiges ubique gentium consueta celestium, quibus navigantibus tedium consolantur, ad communem martyris laudem transferunt.*

a Timotheus fidicen Alexandrum Magnum impulit cantu ut ad arma procurreret etiamsi mense accumberet. Sunt qui tamquam aniles fabulas ea accipiunt quae de viribus musicis a scriptoribus tradita sunt. Haudquaquam vero suspecta esse possunt quae habentur de Saule, I Reg. xvi, 23; de Eliseo prophetare cupiente, IV Reg. iii, 15; de Moabitarum victoria II Paralip. xx, 21.

b Haec eadem de Davide canente habet Athanasius hom. de semente. Psalmos autem Davidicos tantum licebat publice recitare vel canere: juxta canon. 59 concilii Laodicensi, ubi Zonaras advertit praeter hos alios quoque reperiri, qui dicuntur Salomonis, et aliorum: quod et ibidem Balsamon advertit. Caeterum moris fuisse veterum Christianorum psalmos et hymnos in Dei honorem pangere, tradit Eusebius lib. ii Histor. Eccles. pag. 16, Paris. anno 1554, et lib. v cap. 58.

c De pastoralis fistula loqui Chrysologum dubium nullum. Hujus forma non eadem, sed varia: licet ut plurimum sumatur pro utriculis, Gallis la musette. Inter Hebraeorum instrumenta fistula vocabatur: *Masacrokita a sibilando.*

d Saulem respicit, qui a malo spiritu vexatus Davidicae citharae pulsatione solabatur.

e Psalmos metricos fuisse, et ad musicam accommodatos, in confesso est apud omnes. Incertum vero quo metri genere scripti. Gomarius edidit *Lyram Davidicam*; in qua sibi blanditus est ad metra Horatiana vel his similia psalmos ita exegisse, ut veram hujus poeseos rationem invenerit. At Ludovicus Cappello

A naturam negat, ingratus est patri, qui auctorem vitae suae non obsequiis placat, non devincit cultu, muneribus non honorat. *Afferte Domino, filii Dei*. Videamus quid sit illud, quod nos tanto patri hic Propheta commonet, et hortatur afferre. *Afferte Domino, filii Dei, afferite Domino filios arietum*. Hoc est totum quod expetit, quod requirit, ovium fetus, vile terreni pecoris germen, stratos per viam partus, h semina effusa per campos, divino Patri, ut divina soboles offerat, admonetur. Aut forte Judaicas victimas, sacrificia cruenta, balantes sub cultris hostias, Creator omnium nunc requirit Deus? Et ubi est illud quod dicit? *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos, quoniam mea sunt omnes ferae silvarum, jumenta in montibus, et boves. Cognovi omnia volatilia caeli, et species agri mecum est. Si esuriero, non dicam tibi: meus est enim orbis terrarum, et plenitudo ejus* (Ps. lx, 9-12). Et si ista repulit, quos arietum filios sibi deposcit afferri? Ad Abraham loquitur: *Accipe filium tuum dilectum, et offeres mihi holocaustum* (Gen. xxii). i Arius Abraham maturus ad innocentiam, i grandaevis ad fidem perfectus ad hostiam, paratus ad holocaustum, afferebat filium suum, filium arietis: immo se immolabat in filio, sanctificabat mentem suam, letificabat fidem suam, ut esset idem victima et pontifex, sacerdos et sacrificium. Patris erat passio ibi tota, ubi filius immolabatur; h ignarus filius sistebatur, nescius filium i aptabatur vinculis, ut tolleretur de passione martyrium,

C Animad. libello totum illud Gomari opus obelo transfigere conatus est, ut inde lector discat, subdit Mivetus, vix inter doctos de eo posse convenire. At consulendus Blasius Cariophylus in sua de poesi Hebraeorum dissertatione, italice scripta, ubi et metrum et similem vocum desinentiam in Hebraeorum canticis eruditissime scrutatus est. Psalmi autem bifariam dividendi: quidam dicti *ode psalmi*, uti xxx et lxxv, quia voces praebant, organa sequebantur; alii *psalmi ode*, ut xlvi, lxxvi, quod voces praerent, organa sequerentur. De qua varietate consule Athenaeum lib. xiv; et si plura desideras, adi Lamy, de Templo lib. vii sect. 5, 6.

f Et revera in Scripturis quandoque pro *Filiis Dei* intelliguntur angeli. Job i, 6, et ii, 1; Psal. lxxxviii, 7.

g Alias et ms. Vallicellianum, *Effectum*.

h Ovium fetus, ut apud Ovidium lib. iii. Pastor. v. 40:

Ut huic urbi semina magna dares.

i Ob virtutis robur.

j De fide Abraham, ex qua ejus effluxit obedientia, et patientia, vide Clementem Alex. Praedagog. lib. iii, pag. 221; Theodoretum, orat. de Charit. tom. IV pag. 691; Basilium in Asceticis, cap. 22, tom. II pag. 716, et tom. I, pag. 672; Chrysostom. epist. 2 ad Olympiad. et epist. cccxxvii, tom. IV edit. Paris. pag. 946 et 947, homil. 10 tom. V pag. 45; Gregorium Nyssenum, orat. de Deo. Fil. et Spir. S. tom. III pag. 475-476. Haec indicasse sufficiat.

k Editi nonnulli librorum errore: *Ignarus Filius*.

l Editi, *Aptabatur vinculis*. Emendavit Meursius, advertitque Chrysologum posuisse aptare propria notione frequentativa ab inusitato Apio, ligo, ut docet Festus in Apex. Et revera non semel gaudet hic noster uti vocibus antiquis et desitis.

premiū de poena patris, de conflictu patris ^a raperet coronam. Denique patris suspensa est dextera, patris gladius est remotus, quia non quærebatur mors filii, sed patris charitas probabatur: nec expetebatur sanguis filii, ubi tota victima in patris dilectione constabat, scriptura dicente: *Nunc scio quia diligis Deum, quia non pepercisti unigenito filio tuo propter me* (Gen. xxii, 12). Abraham diximus arietem, ut Isaac arietis filium probarem: ac si luceret quos arietum filios propheta vult domino nos offerre. *Afferre Domino filios arietum.* ^b Filios patrum, patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, confessorum, Christianus modo ut afferat admonetur: quando grex dominicus fidei laxatur in pastum, quando agnos suos cœlestis pastor ad ovile dominicum vult deferri, ne dispersi per inculta gentium, luporum devorentur incursibus. Sed quid admoveat vox divina, planius jam loquamur. *Afferre Domino filios arietum.* ^c *Afferre domino baptizandos, afferre quos fides concipiat, non caro; afferre quos Dei gratia generet, non mundana natura; afferre quos agnos præstet innocentia, non habeat pecoris hebetudo: afferre, afferre, quos sponte venire aut necessitas vetat, ^d aut ætas impedit, aut ignorantia retardat, aut tenent vitia, aut delicta reinorantur, aut expectatio decipit, aut fallit confusione paupertas, adducite volentes, ^e attrahite nolentes, facite vobis de aliena necessitate mercedem: servum catechumenum si habet dominus, adducat, ut habeat jam fidelem; filium*

*A pater offerat, non retardet, ut cui præsentem vitam præstitit, conferat et futuram. Vir conjugem deducat ad fidem, ne quod unum est in carne spiritu sit divisum. Amicus amicum attrahat ad salutem, ut de gratia divina humanam comprobet charitatem. Peregrinum civis, possessor hospitem Dei ducat ad mensam, ut sine suo sumptu de divinis copiis sit humanus. Attrahite nolentes; nemo dicat, Non vult, quia et Abraham, ut offerret filium, colligavit (Gen. xxii, 9); et Loth angeli, ut subtraherent flammis, extractum manibus sustulerunt (Gen. xix, 16), et Petrum Dominus ut iret ad martyrium quo nolebat, auxilii sui virtute præcinxit, dicens *Præcinget te alius, et deducet, quo non vis* (Joan. xxi, 18). Et pater cœlestis non solum volentes suscipit, sed attrahit et nolentes, dicente filio: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, ^f attraxerit illum* (Joan. vi, 44). Quomodo se Christianum credit, qui non Christo annosa et vetera ducit? Aut quomodo domum suam judicat ovile Dei, ubi non pascale germen Dei pecus dat balatum? Obsecro et obtestor, fratres charissimi, per Dominum nostrum, ut in hoc vigiletis omnes, quatenus his diebus nullus a Dei gratia, nullus ^g a regeneratione divina relinquantur extorris, quatenus quod aliis Deus est per suam gratiam collaturus, vestrum crescat, et redundet in gaudium. Homines sumus sub incerto viventes: et nescimus quid pariat superventura dies (Prov. xxvii). Agamus ergo, dilectissimi, ne servi, ne filii, ne con-*

^a Sic legendum putat Latinius. Mita et Castillo, *repeteret*. Prima lectio magis arrisit.

^b Rupertus super Ecclesiast. xxiv: *Ipsam ovile Dominicum hic accipimus per nomen Elim, id est Arietum. Arietes nempe duces gregis, et ovilis principes sunt: de quibus Psalmista: Afferre, inquit, filios arietum.* Et de prophetis ac patriarchis, apostolis, etc., scriptum credunt enarratores illud Isaie lx, 7: *Arietes Nabaiatoh ministrabunt sibi.*

^c Contra procrastinantes Baptisma multæ sunt sanctorum Patrum querelæ. Vide Gregorium Nazianz. Orat. Ad sancta lumina, et majora congerit orat. 40, quæ est in sanctum baptismum; Chrysostomum item homil. in Acta pag. 615 edit. 1612; Justellum in notis ad canon concil. Neo-Cæsari, et Vossium disput. de Baptis. Dilationis causam obtinebant: quod simul volebant baptizari et mori, ne post susceptum baptismum iterum peccarent, decepti a male intellecto loco Apostoli Heb. vi, 4, unde colligebant Novatiani nullam post baptismum delinquentibus spem reliquam esse. Ex hoc autem Chrysostomi sermone eruitur, sanctum virum tot viribus niti, ut homines ad baptismum adducerentur: quia instabat Pascha, quæ altera erat post Pentecosten solemnitas ad tingendum sacro fonte fideles, juxta illius temporis disciplinam destinata. Hoc licet nonnulli reluctant animo audiant, testimonia tamen SS. PP. utramque paginam implentium hoc idem nolint velint evincunt: Tertullianus lib. de Baptis. cap. 19; Hieronymus ad Pammachium; Fortun. lib. in carn. 7, lib. v carn. 4; Socrates Histor. Eccles. lib. iv cap. 22; et ex Socrate Nicephorus lib. xii cap. 34; Basilus exhort. ad Baptism.: Siricius in Epist. ad Decret. num. 2. pag. 190; Biblioth. Juris Canon. Parisiis an. 1661; decretum Leonis PP. apud Gratianum dist. 4, *Duo tempora*; Gelasius de Cons. dist. 4, *Baptizandi*; Capitul. Regum Francor. edita a Baluzio tom. II Concil. Gerundense, an. 517 canon. 4; Triburiense an. 895, can.

12; Moguntinum an. 815 can. 4, et innumera alia. Paschæ et Pentecostes diebus Græci Epiphaniam addidere: quod tamen damnatur a decret. Leonis PP. VII Bibliothec. Juris pag. 224, et a Petro Blesensi init. serm. 13; Galli Nataleni Domini diem et S. Joannis Baptistæ. Vide Avitum Viennensem in epist. ad Clodoveum; Gregorium Turon. de Gloria Confessorum cap. 69. Obtinuit autem mos hic tingendi, scilicet in Paschate et Pentecoste, usque ad finem sæculi xi, teste Theophylacto Commem. in Lucam x. Hactenus autem dicta ita accipienda sunt, ut casus necessitatis fuerit excipiendus.

^d Vel senes, vel potius infantes, quia jam tunc temporis baptismum etiam infantibus ministrabatur. Noverunt omnes ea quæ synodus Africana 66 Episcoporum sub Cypriano statuit adversus Fidum episcopum; hic etenim, eodem referente Cypriano in epist. ad eundem, quæ est 65, asserebat infantes infra secundum vel tertium annum baptizari non oportere. Vide Augustinum epist. ad Hieronymum 28.

^e Quomodo id fiat, docet Augustinus tract. 26, in Joan. vi, et serm. 2 de Verbis Apostol. et Maldonatus in Joan. vi, 44, cujus verba doctissime explicat contra Calvinum, Lutherum et Pelagium. Itemque docet quomodo accipienda sint verba Augustini serm. 2 supra laudato dicentis violentiam qua trahi dicimur, fieri cordi non carni. Tria autem dat auctor exempla de Jacobo, Loth et Petro, qui libere quod jusserat Deus facere cupientes obstaculis quibusdam nihilominus retenti, alieno indiguerunt auxilio, ut quod in prima eorum voluntate erat libere exsequi valerent. De hac re fere ad casum nostrum sanctus August. epist. ultima tom. II. Vide S. Gregorium Nyssenum, tract. in eos qui differunt baptismum. MITA.

^f In Evang. habetur *traxerit*. Ambrosius cum nostro ex Græco *ἄρξαι* attrahere legunt.

^g Sic ex ms. Vallicell. et Latinio. Editi, ex Mita, *Generatione*.

juges, ne parentes præventi morte, et presenti vita A desinant innocentiam creaturæ, et malum sentiant accedens, non creatum, et creatorem boni Deum, diabolum inventorem mali: ac sic ascribant diabolo mala, bona Deo; declinent mala, faciant bona, habitari in bonis adiutorem Deum, qui dat posse quod jubet, et quæ præcipit, facit ipse: quia sicut diabolus impellit ad mala, sic Deus deducit ad bona. Nemo ergo quasi concreatis sibi vitis obsequatur, et quod est criminis esse putet naturæ, sed sumat cum Christo arma jejunii, criminum propellat impetus, prosternat castra vitiorum, et h de ipso auctore mali sumat Christo dimicante victoriam, diabolo victo vitia nil valent: quia extincto tyranno solutæ acies sunt tyranni. Audi Apostolum dicentem. *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem: sed adversus spiritualia nequitie in celestibus* (Ephes. vi, 12). Tunc, inquit, *Jesus ductus est in desertum a spiritu*. Non a diabolo, ut esset divinus cursus, non humanus incursus, ut esset spiritus præscientiæ, inscitia non esset humana; et esset potestas Dei, potestas non esset inimici. Diabolus semper primordia boni pulsant, tentat rudimenta virtutum, sancta in ipso ortu festinat extinguere, sciens quod ea subvertere fundata non possit. Hoc non ignorans Christus diabolo se querenti, patienter indulgit, ut inimicus laqueo suo ipse teneretur, et caperetur inde, unde capere se putabat; sique a Christo victus, cederet Christianis. Et cum jejunasset, inquit, quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Videtis, fratres, quia quod Quadragesimam jejunamus, non est humana inventio, auctoritas est divina, et

SERMO XI.

De jejuniis et tentationibus Christi.

Quod curiositas humana, quod veterum labor, quod sapientia mundana querens, et diu querens, non potuit invenire, hoc scire et nescire facile præstitit lex divina. Unde malum, culpa unde, vitiorum vis unde, unde criminum furor, unde corporum bella, unde conflictus animæ, unde vitæ tempestas tanta, unde mortis naufragium tam crudele nesciret homo, nisi Dei lex a diabolum prodidisset? Diabolus mali auctor, nequitie origo, rerum hostis, secundi hominis semper inimicus, ille laqueos tendit, lapsus parat, foveas fodit, aptat ruinas, stimulat corpora, pungit animas, cogitationes suggerit, immittit iras, dat virtutes odio, vitia dat amori, errores serit, discordias nutrit, pacem turbat, affectus dissipat, conscindit unitatem, sapit malum satis, bonum nil, violat divina, humana tentat. Hinc usque ad Christum tendendisse tentator temerarius sic refertur: *Et cum jejunasset quadraginta diebus, et quadraginta noctibus, postea enituit; et accedens tentator dixit ei: Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant* (Matth. vi). Audientes ista in Deum non vadant, non crimentur naturam, non contumelientur auctori, non accuset carnem, de anima non querantur, non impetant tempora, astris non imputent, infamare

Ad Rom. vii, 7: *Peccatum non cognovi, nisi per legem; nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces.*

Suspiciatur Latinus, an sic legendum. Fortasse in sensu Chrysostomi in psalm iv: *Communis orbis terrarum hostis; et Justin Martyr in Exhort. ad Græcos: Humani generis hostis.* Alia similia congeruntur apud Ignatium epistol. ad Philipp. pag. 45.

Editi, amoris. Emendavit Meursius.

Vide Augustinum tom. I. Retract. cap. 11 lib. I de Moribus Manicheorum, lib. II de Fide ad Petrum Diaconum, cap. 20, et lib. VII Confess. cap. 13; Leonem M. serm. 4 de Quadrag. pag. 38 col. 1 editionis Lugdun.; qui et ipsos Manicheos damnat his verbis Chrysologi mentem satis aperientibus: *Sed va illorum dogmati* (Manicheorum scilicet quos paulo ante dixerat famulos diaboli) *apud quos etiam jejunando peccatur; damnant enim creaturarum naturam in Creatoris injuriam, et contaminari edentes asserunt eis quorum non Deum sed diabolum conditorem esse definiunt; cum prorsus nulla sit substantia mala, nec ipsius mali sit ulla natura. Omnia enim bona, bonus Auctor instituit, etc.* Observanda etiam sunt hæc contra Saturnianos, qui cum Manichæis docebant peccatum a natura, et non a culpa inesse hominibus.

Stellarum influxus, et aspectus, plurimum ad ea quæ nos agimus conducere, non unus ex veteribus sibi stultissime suaserat. Gregorius M. homil. 10 in Evangelio ait, Priscillianistis hanc adhæsisse mentem, quemcumque scilicet, hominem sub potestate stellarum nasci; unde eruerant ab eorum motibus multa quæ nobis debent evenire portendi. Vide Rufinum Aquileiensem, apud Sirmondum tom. I p. 167, contra Origenem circa astra eximie delirantem. Fuit hæc et gentilium opinio, sed non omnium; stultorum tantum, et amentium, ut notat Theodoretus quæst. 15.

Augustinus de Fide ad Petrum Diaconum cap. 20: *Nullam esse malam naturam, quia omnis natura, in quantum natura est, bona: sed quia in ea bonum et augeri et minui potest, in tantum mala dicitur, in quantum bonum ejus minuitur.* Malum enim, nihil aliud est quam boni privatio, etc. MIRA. — Hieronymus homil. 5 in Eccles. pag. 417, *Vitium in se non consistit, sed consistit in privatione mali.* Vide Basilium homil. 2 in Hexam. pag. 22.

Latinus et Mira. Alii, impellit mala.

Scilicet inventore mali, ut superius, qui nos ad malum provocat et adducit. Hoc sensu Cyrillus homil. Paschali 6 pag. 68: *Demon mali auctor, peccati pater.*

Locum hunc Apostoli Patres nonnulli, cum Chrysologo, in hunc eundem sensum adducunt: Leo I, serm. 4 de Quadrag. cap. 4; Paschasius lib. III in Matth., Guilielmus Ebroicensis, serm. 1 in dom. 1 Quadrag., alique.

Ut innuat, Christum Spiritu non humano, sed divino ductum, sponte secessisse. Severus ex Græca voce ἀνθρώπου vertit subductus; quasi a turba segregatus.

Ut ab exemplo Christi statim post Baptismum tentati, discamus et nobis, vel post sinceræ vitæ professionem, tentationes imminere. Hilarius in Matth. pag. 677: *Tentatur, igitur, statim post baptismum Dominus, tentatione sua indicans, in sanctificationis nobis maxime tentamina grassari.*

Ne quis forte existimet Christum necessitate, et non sponte fuisse tentatum; occasionem enim tentandi, non nisi datam tentator habuisset, inquit Hilarius hic.

Christum enim esurientem diabolus fraude et dolis aggressus est, ut eum falleret.

Ab abstinentia Salvatoris in deserto effluxisse in Ecclesiam quadragesimale jejunium, quidquid oblate-

est mysticum, non præsumptum; nec est de terreno usu, sed de celestibus est secretis. Quadragesima quatuor decades • quadratam fidei continet disciplinam, quia semper est quadrata perfectio. Quaternarius numerus et denarius quæ in cælo, et in terra teneant sacramenta, quia aperire modo non vacat, explicemus Domini cæpta jejunia. *Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus.* Homo, • Deus in te jejunat, in te esurit; immo jejunat tibi, tibi esurit, qui sibi sicut nescit manducare, sic non potest esurire. Ergo cum propter te jejunat Christus, te esurit. *Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit.* Hoc non est infirmifatis signum, sed est insigne virtutis; quia cum dicit, *postea esuriit*, quadraginta diebus et ^d quadraginta noctibus probat in illo esuriri non fuisse. Esuriri sentire, et vincere, est laboris humani: • divinæ virtutis est esuriri non habere. Ergo Christus non jejunijs lassescit, non esurit fame, sed ^e esurivit Christus, ut tentandi materiam diabolus inventret, quia ^f ad jejunum non audebat accedere, quia sic jejunantem, ^g Deum non hominem sentiebat. Tunc sensit hominem, tunc mortalem credidit, tunc eum putavit posse tentari, quando eum esurire callidus explorator inspicxit. *Et accedens tentator dixit.* Accessit tentantis dolo, non obsequentis affectu. Accessit pejus impudens quam recessit, sed esurienti quid obtulerit, audiamus. *Dic ut lapides isti panes fiant.* Lapidēs esurienti offert: humanitas talis est semper inimici; sic pascit mortis auctor; sic ^h invidus vite. *Dic ut lapides*

rent heterodoxi, testis est Ignatius epist. ad Philipp. pag. 45 edit. Genev. 1623, collector Constit. Apost. cap. 12, quæ loca frustra ab eis tentantur; Ambrosius item serm. 34, Hieronym. in Isai. LVIII, Augustinus epist. 119 cap. 15, Theodoretus, Histor. cap. 26, Basilis, orat. de jejunijs.

^a Id est perfectum, explicat Mita.

^b Quaternarii numeri mystica mysteria exponunt Ambrosius serm. 4, qui est serie 3 post domin. 2 Quadrag., Theophylactus patriarcha Antiochenus lib. IV Allegor. in Evang. Gregorius Magnus homil. 16 in Evangel., Hilarius, Maximus, Basilis, præ alijs Pascasius lib. II in Matth.

^c In tua humanitate, et tibi, id est ad tuam utilitatem, explicat Mita.

^d Addit noctes ex Evangelio: quod vel dies et noctes ponit pro integris diebus; vel innuere voluit Christum non jejunasse more Judæorum, qui interdum jejunabant, nocte vescebantur.

^e Hic damnari possunt Cerinthiani, Ebionitæ, eorumque sectatores Paulus Samosatenus, atque Photinus, qui in Christo nil præter hominem esse asserbant. Theodosiani quoque; Theodorus enim lapsus in persecutione, ne Deum negasse videretur, purum hominem Christum dixit. Certe virtutis vocabulo, ubi de Christo sermo est, ad divinam ipsius naturam referri tantum non semper apud sanctos Patres, præcipue apud Hilarium, animadverti.

^f Hilarius lib. I, pag. 677. Non enim erat a Deo diabolus, sed a carne vincendus: quem utique tentare ausus non esset, nisi in eo per esuritons infirmitatem, quæ sunt hominis non recognovisset. Augustinus, vel quisquis est sub ejus nomine auctor de Mirab. S. Script. tom. III lib. III cap. 6: *Famem verbo, et laborem Redemptor noster consummato tanto dierum numero sustinet: quatenus et tentatori occasionem offerret, et nosceretur quam veram humanæ carnis substantiam aestaret.*

A *isti panes fiant.* Diabole, fallit te provisio tua. Potest famem vertere in saturitatem, qui potest in panem lapides immutare. Quid illi consilium tuum, cui sua sufficit virtus? *Dic ut lapides isti panes fiant.* Diabole, ^l et prodidisti te, et tuum Dominum non paravisti. *Dic ut lapides isti panes fiant.* Miser! malus vis esse, sed non potes; cupis tentare, sed nescis; esurienti tenera offerre, non dura debuisti; famem non asperis palpare, sed blandis; ineam non horridis urgere debueras, sed gulosis. Istis non modo Dei Filium, sed hominis filium tu laqueare non posses. Ad præsentiam Christi deperire tibi artes tuas, tentator, intellige. *Dic ut lapides isti panes fiant.* Potest de lapidibus panes facere, qui aquas convertit in vinum. Sed signa fidei sunt præstanda, non dolis; credenti danda sunt, non sunt danda tentanti; et facienda sunt ad petentis salutem, non ad facientis injuriam. Diabole, tibi ut quid signa, cui ^k nil subvenit ad salutem, cui totum restat ad pœnam, cui et signa proficiunt ad ruinam? Sed accipe responsum, ut te intelligas, et subijciaris auctori. *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Audi Patris Verbum verba salutis nostræ esurire, non panem, et agere ut homo semper vivat ^l cælesti verbo, terreno panem non semper: ac sic Deo vivat, ut sui nescius sit laboris; quia vere illa vita est, quæ sudorem nescit, dolores non habet, non habet finem.

SERMO XII.

De eisdem.

Quoniam • jejunii verum, et tempus bellorum

C • Tantum enim post exactos quadraginta dies accessit ad Jesum. Quamvis Origenes, aut quis alius auctor homil. 29, sentiat eum per totos quadraginta dies fuisse tentatum.

^k Similia habet Leo Magnus serm. 4 de Quadrag., qui ideo diabolum Christum tentasse dicit, ut videret an Christus hujus esset conditionis, cujus erat corporis.

^l Ex codice Vatic. Alias, invitus.

^m Locum in plurimis editionibus corruptum restitui ex edit. Bonon. et ms. Vallicell.

ⁿ Damascenus Orthodox. Fid. lib. II cap. 4 pag. 78: *Scire oportet quod hominibus mors est, hoc angelis esse lapsum; post lapsum enim non illis penitentia locus, ut neque post mortem hominibus.* Observandus locus contra Origenem et asseclas ejus, qui docuerunt daemones tandem aliquando ad pristinam felicitatem redituros. Leontinus de Sectis, act. 10 pag. 550, de Origene dicit, credidisse eum daemones et angelos restitutum iri. Testatur Photius epist. I pag. 2: *Malis demonibus antiquum locum et dignitatem largiebantur; nam regressus illis ad cælestem gloriam patefactum iri dicebant, unde exciderant.*

^o Ita explicatur ab interpretibus illud Evangelii de omni verbo. Cum enim homo constet anima et corpore; anima verbo Dei, corpus pane alitur. Est autem hic Hebraismus, ait Calmetus, ut verbum accipiat pro qualibet re: *Nil non aptum cibo fit jubente Deo.*

^p Secutus est auctor Chrysostomus serm. de Jejun., et Genes.: *Jucundi sunt jejuniorum dies spiritale animarum ver. Vernum pro ver.* Vide Barthium Adversar. lib. X cap. 12, qui Chrysologum laudat. Ennodius, carm. 4:

Orbe captiva Venus alma fusa
Dotibus, florum per amœna ludens,
Dum facit vernum pretium et micantis
Sidere formæ.

Idem in præfatione carm. Epiph.: *Et pueritiæ adhuc in illo, et sæcularis licentiæ vernæ ridebant.*

spiritualium cernimus advenisse, sicut Christi milites, depositis corporis animæque torpore, virtutum procedamus ad campum, ut membra quæ sunt nobis hiemali otio mollita, exercitio celestium roborentur armorum. Dedimus corpori annum, demus animæ dies; impendimus nobis tempora, tempus deputemus auctori; vivamus Deo paululum, qui seculo viximus totum; seponamus domesticas curas, Ecclesie maneamus in castris; vigilemus in acie Christi; somnum cubilium non queramus, jungamur fortibus; ab amplexibus separemur mollibus; amor nos teneat triumphorum, parvulorum non avocent blandimenta; auribus nostris insonet vox divina; familiaris strepitus nostrum non confundat auditum; * cibus parvus de celestis sumatur annona; terreni luxus copie non quærentur; in poculis sobrietatis mansura servetur; vires ebrietas ^b non enervet. ^c De stipendiis quidquid exuberat, ^d commilito pauper assumat; ^e pestilens effusio nil perdat; in conflictu habebis in auxilium, ^f esurientem socium quem cibabis. Sic muniti, fratres, ^g instructi sic, indicemus bella peccatis; statuamus criminibus pugnam, conflictum vitii nuntiemus, securi de victoria: qui nec arma celestia hostes poterunt superare terreni, nec divino regi adversa poterunt contraire mundana: nec ^h in procinctu fidei constitutos, prævenire poterit inimica subversio; neque cautos, vigilantes, sobrios, diabolus perturbare suis superventionibus prævalebit; certe neque nos taliter armatos publico conflictu provocare audebit: dolis appetere non præsumet. Animus in celesti speculo perseveret; diaboli fraudulentas et occultas de-

A primat et declinet insidias. Est quidem diabolus per se nequam, sit tamen nequior provocatus. Audi Apostolum dicentem: *Diabolus sicut leo rugiens circum, quærens quem devoret* (1 Petr. v, 8). Jejunantibus nobis, diabolus esurit, qui nostris semper saturatur ex culpis. Ille cibum nostrum deducit in crapulam: potum nostrum in ebrietatem diffundit, ut mentem faciat amentem, carnem luteam reddat, corpus animi domicilium, animæ vas, murum spiritus, virtutum scholam, Dei templum, in scenam criminum, in victiorum pompam, voluptatem redigat in theatrum. Caput ille satietatem, voluptatem percipit, expletur epulis, quando nos lux solvit, libido stimulat, pompa rapit, impellit ambitio, urget ira, furor implet, succendit invidia, cupiditas inflammat, curæ sollicitant, lites vexant, lucra capiunt, usuræ vincunt, chirographa ligant, premunt sacculi, elidit aurum. Quando moriuntur virtutes, vivunt vitia, voluptas effluit, honestas perit, misericordia deficit, abundat avaritia, regnat confusio, succumbit ordo, prosternitur disciplina. Ista militans adversum militem Christi; istæ sunt satanæ cohortes, istæ diaboli legiones, ista sunt quæ mundum ⁱ sepulcris obsederunt, debellarunt populos, vastarunt gentes, orbem totum duxere captivum. Ista sunt quibus nullus per se potuit ^j obviare mortalis: et ideo ad vincenda ista Deus venit ipse, cæli rex ipse descendit, ipse victor singularis advenit, jejunium quadagesimæ statuens in procinctu, ut quaternæ decade jejunii ^k quadraturam mundi totam muro inexpugnabili communiret. Jeju-

* Hoc est, parce vivamus de fructibus quos natura ipsa producit, non coquorum manus preparat. August. tom. X serm. 36 de temp. Nihil prodest tota die longum duxisse jejunium, si postea ciborum suavitate, vel nimietate anima obruat. Illico mens repleta torpescit, et irrigata corporis nostri terra, spinas libidinum germinabit. MITA. — De celestis annona: scilicet de divina Providentia, quæ nobis ad victum necessaria suppeditat. Judith. v, 14: Annonam de cælo consecuti sunt.

^b S. Leo, serm. 8, de jejun. Quotidiano enim experimento probatur, potus satietate aciem mentis obtundi, ciborum nimietate rigorem cordis hebetari, ita ut delectatio edendi, etiam corporum contraria sit salutis, nisi ratio temperantiæ obsistat illecebræ; et quod futurum est oneri, subtrahatur voluptati. Vide serm. 8 septim. mens. prope finem. Miles propter ebrietatem removetur a militia. L. Omne § Per vinum ff. de Re Milit. MITA.

^c Speciatim ad milites Cæsaris (scilicet Valentiniani III) loquitur, ut superflua pauperi commilitoni tradant. MITA. — merces diurna militum incerta, si Polybio fides. Hæc erat fortasse olim peditibus Romanis duorum obolorum, ductoribus quatuor, equitibus unius drachmæ. Sequioribus temporibus aurum et argentum minoris pretii est habitum, et stipendia largiori manu tribuebantur. Hæc apud SS. PP. quandoque dicuntur *ὀψωνία*. Ita sumitur illud Luce in, 6, ubi Gregorius Nazianzenus orat. 9 pag 155, Paris. 1630, Theophilactus in cap. vi ad Romanos pag. 60, Londini 1636, et in cap. iii Luce, pag. 325. Jejuniis autem cum militibus ad arma primo vere surgentibus aptissimam comparationem habes etiam apud Chrysostomum hom. 3 ad populum Antiochenum, Bernardum serm. 1 exhort. ad milites Templi, cap. 1, Antonium Pata-

vinum serm. 2 domin. 1 Quadrage.

^d Socium commilitonem, et socium contubernalem passim apud scriptores. Paulinus Nolanus ep. 25 pag. 162. *Socius contubernii mei*.

^e Dicitur pestilens effusio, quoniam in animæ perniciem diffunditur, quidquid in peccatis distrahitur.

^f Aliæ editiones, et nonnulla mss., *esurientem saucium*, vel *esurie saucium*. Socium esurientem, hoc est pauperem, quem si famescentem cibaveris, tibi sociabitur in bello, si non manibus, saltem oratione apud Deum.

^g Quod editi habent sic instituti, emendare placuit ex Latinio et ms. Vallicellano.

^h Ecclesia catholica dicitur *procinctus fidei*, hoc est murus, inexpugnabilis. Similiter jejunium est procinctus contra hostes, ut infra. Catholici dicuntur in procinctu fidei esse, quia jugiter parati sunt pro fide ipsa usque ad sanguinem pugnare, ut martyres faciant. MITA. — Procinctus idem est ac expeditio militaris. Ammian. Marcell. lib. xxix, pag. 579: *Obsessa a Marcomannis Aquileia, Opitergium excisum, et cruenta complura perceleri actu procinctu*. Paulinus Nolanus epist. 7 pag. 37: *De bucellato* (species panis militaris recocti) *Christianæ expeditionis, in cuius procinctu quotidie ad frugalitatis annonam militamus*.

ⁱ Hoc est mundum replevere sepulcris, propter innumera bella hinc secuta. MITA.

^j Catholicum sensum, quo docemur nullum hominum absque gratia Dei habituali posse viribus naturæ omnia vitare peccata, contra Pelagianos leviter tangit.

^k Orientem scilicet, Occidentem, Aquilonem, et Austrum; vel Asiam, africanam, Europam, et Americam, quæ forte tunc erant nota. MITA

nium, fratres, scimus esse Dei arcem, ^a Christi castra, **A** murum spiritus, vexillum fidei, castitatis signum, sanctitatis tropæum. Hoc ^b Adam servasset in paradiso, quem inde ^c detraxit gula (*Gen. iii*). Hoc in arca ^d custodivit Noe (*Gen. vii*), mundum ebrietas cum demersit. Per hoc Loth Sodomiticum restinxit incendium, qui per ebrietatem incesti est adustus incendio (*Gen. xix*). Hoc Moyssem divini fervoris fecit lumine ^e perlucere, quando comessatio et ebrietas Israeliticum populum simulacrorum tenebravit erroribus (*Exod. xxxii*). Hoc ^f Eliam pervexit ad cælum, quando Achab impium ebrietas ad inferna dejecit (*IV, Reg. i*). ^g Hoc Joannem in natis mulierum fecit esse majorem, quando temulentia Herodem principem imperio mulierum reddidit homicidam (*Marc. vi*). Quadragesimæ jejunium, fratres, ^h vetustas diaboli **B** prodidit et patefecit insidias. Diabolus namque qui manducantem contempserat Christum, bibentem velut hominem computarat, ubi jejunantem vidit, suspicatur Deum, Dei Filium confitetur. Si *Filius Dei es*, inquit, *dic ut lapides isti panes fiant* (*Matth. iv*). Sic dicendo, diabolus hominem vult monstrare, non Deum: non cibum parare vult, sed vult amputare jejunium. Si *filius Dei es*, *dic ut lapides isti panes fiant*. Post jejunium, panem non divina virtus, sed infirmitas humana disquirat, nec sic ⁱ lassescit fame Deus, ut ad providendum sibi cibum, quod est suæ potestatis, ^j abdicat. Ex sequentibus itaque diabolus aperit quid conetur, Si *Filius Dei es*, ^k *mitte te deorsum*. Satis hominem probare vult, cui non ^l ascensum providit, sed ruinam: humana conditio ad ascensum difficilis, facilis invenitur ad lapsum. Si *filius Dei es*, *mitte te deorsum*. Erras, diabole: nec tentare nosti: cadere non potest Deus. *Tunc ostendit ei omnia regna*

mundi, et gloriam eorum, et dixit ei: Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me. O ausus diaboli! Deo dicit, adora me: sed sensit mox virtutibus Deum, poenis judicem, supplicem præmiis quem quærebat: nam Christi nomine, nomine jejunantis coepit ab obsessis corporibus effugari, et dare tremens illi gloriam, cui superbus callide irrogat injurias: jejuniis vicit, ut nobis vincendi vires, vincendi formam taliter largiretur. « Hoc, ait, genus non efficitur, nisi in jejunio et oratione. » Jejunemus ergo, fratres, si volumus imitari Christum, si volumus fraudulentas diaboli superare versutias.

SERMO XIII.

De eisdem.

Ecce tempus quo miles procedit ad campum, **B** currit ad Dei jejunia Christianus. Ecce tempus quo carnis otia, quo mentis ignavia, quo ventris cura, et tota est familiaris obsequii deponenda torpedo. Ecce tempus quo in armorum cœlestium meditatione, animæ et corporis exercendæ sunt vires. Ecce tempus quo residente Christo ^m astantibus angelis nostra luctaminis exercenda est fortitudo. Nunc est tempus quo gula cum jejunio, abstinencia cum crapula, cum luxuria castitas, cum perfidia fides, pietas cum impietate, patientia cum furore, cupiditas cum liberalitate, misericordia cum avaritia, humilitas cum superbia, sanctitas cum reatu, Christo remunerante configit. Si quis ergo, spectante Deo, cœlesti resonante jam tuba, angelico insistente occurso, cubiculi irretitus illecebris, enervatus mollietie palmarum, resolutus in totum jugalis blandimentis, ad ⁿ exercitium virtutis venire neglexerit, perdit luctaminis præmium, virtutis gloriam, certaminis palmam, justitiæ coronam, ^o desertoris etiam crimine mulctabitur in futurum:

^a Ambrosius tom. V. serm. 36, circa initium: *Casta enim nobis sunt nostra jejunia.*

^b Ex Mita. Aliæ editiones, *servavit.*

^c Consonat Chrysostomus hom. 22 tom. VI: *Adam ex incredulitate et propter cibum lapsus est. Isidorus Peleusiota lib. i, quest. 69: Annon gula primos parentes deliciis exputit? Vide Ambrosium lib. de Elia et jejunio cap. 4, post medium. Basilium hom. de jejun., etc.*

^d Hæc eadem Isidorus loco cit. Apposite S. Eligius episc. Noviom. hom. in dom. 1 Quadrag: *Noe vir sobrius, mundo pereunte, inter undas diluvii servatur.*

^e Ex ms. Vallicell. Male editi quidam, *Perducere.*

^f Alii, *perduxit*. Non una est SS. PP. de ascensione Eliæ sententia. Alii putant eum non in cælum, sed quasi in cælum ascendisse. Theodoretus in psal. xxiv, pag. 486: *Magnus Elias assumptus est quidem, at non in cælum, sed tamquam in cælum.* Apud Athanasium orat. de assumpt. Christi, tom. II, pag. 4. *Assumptus est Elia tamquam in cælum.* Vide etiam (nos enim charte parcimus) Theophylactum in cap. xxiv, Lucæ pag. 546; Chrysostomum homil. 87, quæ est de Ascensione, tom. V, pag. 600; Æcumenium in cap. 1 Actorum. Causam vero cur ii aliqui decepti sint, in lectionem Septuaginta Interpretum in II Reg. ii, 11, Suicerus refundit. Alii cum Scriptura, quibus et noster assentitur, docent Eliam in ipsum cælum assumptum fuisse. Idem Chrysostomus hom. 121 tom. VI, pag. 792, et homil. 2 ad populum Antiochenum tom. I pag. 37 edit. Paris.; Gregorius Nazianz. orat. 54, pag. 549; Tertull. lib. v adversus Marcionem cap. 12 pag. 795.

^g A Chrysostomo tom. VI homil. 84 Joannes dicitur *ἀστρος, inedia laborans.* A Gregorio Nazianz., orat. 29 pag. 633, *ἀστρος, impastus.*

^h Nam et initio mundi suavit Evæ ut amputaret jejunium. Ex Mita. Satis a longe petitum. Crederem hic vetustas apponi, pro *fraudentas*, ut infra *fraudentas diaboli versutias*. Sic Claudianus de Rufino, hominem *vaserrimum vetulam vulpem* nuncupavit.

ⁱ In editis, *perperam, lacessit.*

^j Sic emendat Latinus quod habent omnes lexici addicat.

^k Sequitur Chrysologus ordinem tentationum, secundum Matthæum; quem genuinum esse inde constat, quod in nonnullis veteribus exemplaribus, quæ vidisse testatur Faber apud Jansenium Concord. cap. 15 idem sit et apud Lucam, ut notat Stapulensis. Et illud *ὑπάρχει*, ubi melius connectitur quam cum impudentissima illa adorationis tentatione, quæ tertia est apud Marcum, apud Lucam secunda. At nimirum an hoc potius vel illud antea factum, nihil tamen ad rem, dum omnia esse facta manifestum sit, inquit Augustinus lib. ii de Consens. Evangel. cap. 16.

^l Ex ms. Vallicell. Editiones nonnullæ *assensum*.

^m Nescio quid simile S. Asterius episcopus Amasææ hom. 8 in ingres. jejuniar. *Noviter, o homo, ejus qui jejunat domus custodes esse angelos, et nostri veluti continui stipatores.*

ⁿ Alias, *exercitum virtutis*.

^o Transfugarum et deficientium poena varia apud varios fuit. Lib. iii de Re Milit. I. *Desertor.*, cap. 6, de Re Milit.; Cod. de Desert. lib. xii. Vide Alexandr., ab Alex. lib. xii cap. 13.

Hodie, fratres, Christus rex noster commilitones suos de evangelico allocutus est tribunali, indixit hostibus bella, promisit premia pugnaturis, retulit bellorum causas, inimicorum dolos prodidit et conatus; ubi, et quando, et quomodo configendum sit nobis triumphali constitutione signavit. Et quamvis solus possit obtinere victoriam, propter nos tamen, et nostram formidinem, adesse tota jussit a praesidia de supernis. Qui ergo ista noluit audire, qui statuta regis nostri talia, et tanta, scire contempsit, judicate si non ipse se exult nostrae militiae sacramentis, et caelesti contubernio reddidit, et fecit extorrem. At vos, fratres, qui sequi vultis in hoc Quadragesimae jejunio jejunii Dominici formam, pugnaturus vos, sicut praediximus, contra vitiorum turmas, contra acies criminum, contra informes concupiscentiarum formas, contra demonum^b totas aerias, totas diffusas, et innumeras legiones, triumphaturos vos ex ipsis quae Dominicum jejunium subsequuntur tentationibus approbate. Ubi enim Dominus Quadragesimae jejunium indefesso illo virtutis suae aggressus est documento, mox diabolus occurrit pugnaturus dolis, quia jejunanti virilis obistere non valebat. Quantum enim crapulationi deditis a dominatur et ebriis, orantes timet tantum, tantum refugit ille jejunos, dicente Domino: *Non ejicitur nisi in jejunio et oratione* (Matt. xvi). Sed qua fraude diabolus tentare ausus sit, audia-

mus: *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant*. Audistis quid de jejuniis ipse sentiat, et judicet inimicus. *Si Filius Dei es*. Videtis quia jam non hominem, sed^d Dei Filium credit, quem liberum a ventris conspexerat servitute. Sensit, sensit diabolus jejunium cunctis virtutibus anteferr. Joannem viderat urbium delicias, a squalentis eremi habitatione mutasse, molliem carnis vestis asperitate calcasse, agresti cibo mundi totam frenasse luxuriam, et, quod solum deitatis insigne est, hominibus^f dimisisse peccata. Et tamen non ei dixit: *Si Filius Dei es*. At ubi Dominum vidit jugiter jejunantem, proclamat: *Si Filius Dei es* (Matt. iii). Errat diabolus, qui contra Dominum astutiae suae nequitas et argumenta jaculatur. *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant*. Quid est quod jejunante Christo Deitatis signa tota in sola panis promissione perquirat? Et quem Dei Filium continua a jejunii significatione praesentit, esse Dei Filium de provisione panis, de cura ventris desiderat approbare? *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant*. Quare non dixit: *Si Filius Dei es, dic ut homines, aut angeli, aut aliquid aliud fiant*, sed dic ut lapides isti panes fiant? Signum panis petit, qui signum jejunii pertimescit. Signum panis petit, ut jejunii tremendum sibi refugiat signum. Panem malus ingerit^h consultor, ut virtutem mutet, ut propositum

^a Hilarius Comment. in Matt. iii pag. 679 § 5: *Post hanc ergo diaboli fugam angeli Christo ministrant, ostendentes a nobis victo calcatoque diaboli capite, et angelorum ministeria, et virtutum in nos caelestium officia non defutura.*

^b Hieronym. tom. VI super cap. vi Epist. ad Ephesios pag. 452, E: *Hae autem omnium doctorum opinio est, quod aer iste, qui celum et terram medius dividens inane appellatur, plenus sit contrariis fortitudinibus, id est demonibus. Apposite ad rem nostram Gregorius Moral. lib. xii cap. 17; Bernardus tom. II serm. 63 de statu purgatorii art. 1 cap. 3. Nescio autem, et nec affirmare auserim vel negare, fueritne Chrysologus ex opinione eorum qui demones ex materia aerea subtiliorique, ita ut morti non sit obnoxia, creatos fuisse crediderunt. A qua non multum visus est abhorre Augustinus lib. iii de Genes. ad Litteram cap. 10 tom. III pag. 115, E, edit. Antwerp. 1700: *Et si demones aerea sint animalia, quoniam corporum aeriorum natura vigent, et propterea morte non dissolvuntur, quia praevalent in eis elementum, quod ad faciendum quam ad patiendum est aptius. Ad Paulinum tamen epist. 95 hac de re scribens, rursus simili quodam modo disputat, sed ab eo tandem petit, ut si quid aliquod excoGITaverit, vel ab aliis acceperit se faciat certiores. Tatianus Assyrius orat. ad Graecos pag. 154: *Demones omnes non carnea, sed spiritali concretione constant, qualis est ignis et aeris.***

^c Vide Clementem Alexandrinum Strom. lib. ii cap. 1 et Pedagog. lib. ii cap. 1 pag. 148, D, ubi ebriis et belluonibus dicit praesse demonem, quem non veretur appellare κοιλιοδαίμονα, demonem ventri loquum, demonum omnium pessimum et perniciosissimum.

^d Sane diabolus non solum ex prophetis, et ex eis quae nato Christo acciderant, et ex Joannis testimonio, sed etiam ex vita immaculata agnoverat Christum Filium Dei esse. Suspiciabatur autem ne adoptivus. Videatur Augustinus tom. VII, lib. ix, pag. 179 de Civit. Dei cap. 21 et omnes enarratores in illud D. Jacobi xi, 19: *Demones credunt et contremiscunt.*

^e Virgilius I Georgic.: *Squalent abductis arva colonis.*

^f Quia dabat baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum: non quod baptismus Joannis per se daret remissionem peccatorum; sed quia ad illam comparandam homines excitabat per poenitentiam. Vide infra serm. 157. MITA. — Hae quae sequuntur ex Latino: Contrarium asserit infra serm. 50. Locus notandus, sed repudianda sententia omnino videtur. Dei enim solius est peccata dimittere, nec umquam legitimus potestatem dimittendi peccata prius collatam fuisse apostolis suis a Christo: nisi post resurrectionem; tunc enim tributa sacramentis novae legis notandus, et inspirato Spiritu sancto in apostolos, virtus remittendi peccata collata est apostolis. Joannes autem ingenuus fassus est, et, demonstrato Jesu vero Dei Agno, ab eo peccatorum remissionem mundo esse dandam confirmavit. Idem asserit Basilus serm. 2 de Baptis. Hae Latinius. Non desuere tamen ex Patribus qui a baptismo Joannis peccata rebantur dimitti, dispositive tamen, et preparando homines ad poenitentiam per quam consequimur gratiam. Unde Justinus martyr vocavit baptismum Joannis *Praedium evangelicae gratiae*. Basilus ipse a Latino laudatus, tom. II lib. i de Baptis. cap. 2 pag. 632, licet ubique praedicet baptismum Evangelicum excellentius esse baptismo Joannis: *Simul atque ad gratiam Dei, et Christi ejus aliquis accesserit, quantacumque et qualiacumque peccata fuisset confessus, et baptizabatur in Jordane fluvio, et statim gratiam consequabatur peccatorum.*

^g Hoc est: quamquam assidui jejunii demonstratione demon argumentatur Jesum esse Filium Dei, quid est quod firmus has cupit argumentationes stabilire, si Jesus sibimet esurienti provident panem. MITA.

^h Ex ms. Vatican. Alias, nec male, *Consolator*. Inferius vero, *virtutem mutet*, ait, scilicet, *glossat*: verbum hoc sensu passim usitatum apud Plautum.

violet jejunantis. Sed videamus quid responderit de pane Panis qui de cœlo descendit : *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Quam vere vivit in verbo Dei, Dei Verbum. Quam vere panis non indiget pane. Quam divine lapides convertit in homines, qui de lapidibus ^a Abrahæ filios ad indicium suæ majestatis exsuscitat. Et quia impudens inimicus nescit semel vinci, ad multiplicem vincentis triumphum, *Statuit Dominum* ^b *super pinna- culum templi, et ait : Si Filius Dei es, mitte te deorsum* (Matth. iii, 42). O signum ! Mitte te deorsum : convenientius dixerit, Si Filius Dei es, ^c *ascende ad cœlum, cum sit hominis utique ad ima cadere, Dei sit ad superna conscendere. Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Sic suis suadet, sic suis providet semper ; sic suos elevat, ut de alto præcipitet validius in ruinam. *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* ^d *Consiliis suis diabolus se prodit, Mitte de deorsum.* Lapsus quærit, præcipit imperat, et tali consilio, ^e *per Africam martyres facit, sine clamore, dicendo : Si vis martyr esse, mitte te deorsum, ut eos impellat de alto ad mortem, non de humili tollat, et eleve ad coronam.* Et sicut se diabolus consiliis suis prodit, ita responsione sua Dominus se revelat, dum ait :

^a Augustinus tom. III in Psal. XLVI : *Qui erant lapides, nisi gentes, quæ lapides adorabant ?* Intelligit ergo Chrysologus Deum ex lapidibus, id est gentilibus, Abrahæ filios, id est fideles excitasse. Hæc eadem Ignatius in epist. ad Magnesios pag. 59, Clemens Alexandrinus in Protrept. ad gentes pag. 3. Aliam allusionem eruit Chrysostomus hom. 11 in Matth., tom II pag. 961, quasi incredibile videri non posset, si Deus ex lapidibus faciat liberos Abrahamo, cum ipse Isaac ex Abrahamo jam effeto natus sit. Nam effectum Abrahami corpus lapidi comparatur Isa. lvi. Hanc sententiam tuetur Theophylactus in iii Matth. pag. 19. Photius autem epist. 77 pag. 25, 126, post hæc sententias enarratas, laudat mentem eorum referentium hæc ad conversionem Judæorum, qui tempore Domine passionis, cum saxa omni sensu destituta scindi viderent, Christum vera fide amplexi sunt. Nec dissentit Theophylactus ipse l. c. : *Excitari autem Deus filios Abrahæ ex lapidibus. Quando ? Cum multi, eo cruci affixo, viderent ruptas petras, et credidissent.* Auctor autem noster hæc satis apposite ingerit, cum loqueretur Ravenne, quod plures ex gentilibus Roma illuc convenissent, ut in Cæsaris aula frequentes essent.

^b Quæstio olim fuit an Christus revera et corpore super pinnas Templi fuerit constitutus. Negat id inter alios vetustus auctor de oper. Cardin. apud Cyprianum de Jejuniis et Tentatione pag. 425. Cui sententiæ non adhaerendum. Quis enim sola mentis cogitatione in sublime actus in præceptis sedare potest ? Christus ergo vere a terra attolli debuit, ut locus esset tentationi. Quid autem fuerit pinna-culum, ubi Jesus fuerat constitutus, ego frustra tentarem, nisi faciem præberet doctissimus Lamy de Templo pag. 798. Ambiguitatem quæ est in voce latina Templi, fons Græcus aufert. Erat inquit, τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ, nomen autem τὸ ἱερὸν, distinguendum est a ναὸς quod proprium est ædis sacræ. Itaque erratum hucusque ab iis, qui opinabantur Jesum adductum a diabolo in summitatem ædis sacræ. Non enim legitur τὸ ναὸν, sed τὸ ἱερὸν. Nomen autem πτερύγιον, quod legitur in Matthæo et Luca, non esse Græcum putat Grotius, sed hellenismum, quod Hellenes, sive Judæi adumbrarunt ex Hebræo *canaph*, quod est margum, oram, summitatem. Omnia autem ea ædi-

^c *Non tentabis Dominum Deum tuum* (Deut. vi). Se utique Dominum, se utique Deum intelligi voluit, hæc dicendo, qui non de pinna templi tantum se dedit ad terram, sed e cœlis se ad inferos usque jactavit, ut non cadentium forma, sed esset resurrectio mortuorum. Advertite, fratres, si possit sa-vius inimicus, quamvis sæpe victus, homini cedere, qui audit et sentit Dominum Deum, et tamen adhuc tentare non desinit. *Posuit eum super montem excelsum et ostendit ei omnia regna mundi, et gloriam eorum, et ait illi, Hæc omnia tibi dabo* ^d *si procidens adora-veris me.* Hæc dicit, non qui possit dare, sed fal- lere ; nec promissa conferre, sed ipsa auferre pro-missionibus, quæ habentur. *Hæc omnia tibi dabo.* Offert quæ Dei sunt Deo, auctori quæ auctoris sunt ^e *repromittit : suadet ut adoret ab omnibus adorandus, et, cæcatus ausibus suis, ante judicium judici quem-admodum simplices deciperet conditetur.* Cui Domi-nus non tam testimonio legis, quam divinitatis suæ respondet imperio : *Dominum Deum tuum adorabis* (Deut. vi), tu Dominum Deum illum, cui genu flectunt omnia non solum cœlestia et terrestria, sed etiam inferna (Philip. ii). Adorabis ergo tu in inferno stri-dens et ejulans eum quem ad te adorandum modo

ficia, quibus atria Templi circumdabantur, habebant τὰ πτερύγια, summitates, quibus coronabantur muri, ne quis ex illis caderet et simul ut tutius possent propelli hostes, qui muros scandere tentarent. Vide Josephum de Bello lib. v cap. 9, et Antiquit. lib. xiii, cap. item 9. Credimus igitur in hoc Evangelii loco, in quo versamur, sermonem fieri de pinna-culo porticum, quæ atrium gentium circumdabant, quarum pars meridionalis imas despiciebat valles, quæ de-spectari non poterant, inquit, Josephus, *absque ver-tigine, visu deficiente ob nimiam profunditatem.* Nullus aptior præcipitio locus. Summitum autem ædis sacræ fastigium horrebat verubus, quibus abigebantur aves, nec locus erat idoneus in quo diabolus sisteret Jesum.

^e Similia velut ovo ovum habet Maximus Tauri-nensis homil. 4 de jejuniis.

^d Editi, *conciliis suis se, etc.* Sanavinus ex casti-gatione Meursii pag. 131.

^e Hæc de re Augustinus hæres. 69, et lib. i de Civit. Dei, a cap. 17 usque ad 28, et lib. ii contra epistolam Gaudentii. Mira. Loquitur Auctor de falsis martyribus Donatistarum, quos Augustinus in lib. i de Hæresibus, hæres. 69, tom. VIII pag. 16 recentio-ris editionis : *Vocantur Circumcelliones genus homi-num agreste et famosissimæ audaciæ, quique in utriusque Numidie partibus tamquam monachi cen-sebantur. Hi per mortes varias maximeque præcipi-tiorum (unde apte hic eorum mentio apud Chryso-logum) et aquarum et ignium sibi vitam adimere consueverant. Aliquando quos obvios invenerant rogabant, ut in eos violentas manus injicerent, mor-tem illis comminantes, ni fecerint. Sed quam Au-gustino Auctor noster cohareat, advertat lector ex verbis ejusdem ad epistolam Gaudentii lib. i tom. IX p. 442 : *Ipse ut se de pinna Templi præcipitaret, etiam ipsi Domino audacissima tentatione suggestit. Ad diabolum sine dubio pertinetis, cum tria genera mortis, aquam, ignem, præcipitium in vestris morti-bus frequentatis.**

^f In antiquo Matthæi textu non *cadens*, sed *procidens* legunt cum Nostro Ambrosius serm. in domin. 4 Quadrag., Chrysostomus hom. 43 in Matthæum ; Maximus hom. 1 et 2 de Jejuniis et tentat., etc.

temerarius desertor invitas. Itaque diabolus toties, et taliter reperiens a Domino, circa nos servos ejus modo toto furore discurrit; et sicut Christus milites suos, ita ille suos alloquitur, et armat ministros. Dicit ergo diabolus: Tempus nos modo graviter jejunii observatione debellat: per gulam, ^a per crapulam, per ebrietates, per luxuriam, homines attentare non possumus; armate lites, seminate discordias, excitate odia, concitate iras, inspire mendacia, extorque perjuria, suggerite blasphemias, vaniloquia diffundite, infundite dolos, conflante avaritiam, lucra turpia provide, ut quod venter modo ad luxuriam non dependit, vel sacculus claudat, et reponat ad penam. Cavete ante omnia ne misericordia, ne eleemosyna, ne humanitas præteritos labores nostros deleat, præsentem auferat, tollat futuros. Sed nos, fratres, et nostri regis agnoscere monita, et quæ diabolus suis mandaverit audientes, jejunia nostra sine lite, sine clamore, sine ira, sine dolo, sine simulatione, cum tota misericordia, charitate, pietate peragamus: ut Dominus Christus, qui, spretis pecorum cruentis victimis, spiritus contriti et contribulati cordis sacrificium requisivit, cum silentio pacis jejunii nostri hostias placatus et propitiatus assumat.

SERMO XIV.

De fructibus eleemosynæ, in psalmum xl.

Præliorum peritis militaris tuba personat disciplinam, imperitis tantum terrificum dat clamorem; ut magistra bellorum dat suis vires, hostibus dat pavorem. Qui sine tuba dimicat, miles non est: fertur furore, non prælio; virtute non agit, sed periculo; querit perire, non vincere. Hoc diximus, ut Christi miles intelligat cœlestis quare provisa sit cantilena. Constituti in campo sæculi pugnam cum diabolo, cum vitiis sustinemus. Quoties ergo nobis intonat propheticus clangor, toties nos in pace cautos, et in acie fortes, et in prælio reddidit invictos. Namque hodie ^b beatus Psalmista ad intelligentiam nos supernam convocat ^c per clamorem: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem* (Psal. xl, 2). Et quæ est intelligentia, ubi est, ^d professa paupertas? Vis est intelligentiæ, si rimetur viscera, si deprehendat occulta, si tecta nudet. Verum subjecta oculis,

^a Laudat locum hunc Valesius in notis ad Ammianum Marcellinum pag. 578 col. 1. Aitque hujus temporis Latinos auctores crapulam ab ebrietate distinguere. Chrysologus sermone superiori: *Cibum nostrum in crapulam, potum in ebrietatem diffundit.*

^b Cum David a Patribus communiter audiat Psalmista, patet Chrysologum hujus psalmi xi reputasse eum auctorem contra eos qui non satis recte Ezechie ascripserunt.

^c Moris erat in veteri Ecclesia, ut sacre Scripturæ a lectoribus, quorum munus erat, alta voce populo pronuntiarentur. Qua lectione absoluta antistes concionabatur. Justinus marty. apolog. 2 pag. 98, C, edit. Colonien. 1686: *Commentaria apostolorum, vel scripta prophetarum leguntur quousque tempus fert. Deinde lectore quiescente præsidens orationem habet, qua populum instruit, et ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur.*

^d Hoc est aperta et manifesta. MITA. Intelligit

A exposita in publico, ingesta rebus, non est intelligere, sed videre. Nuditate algidus, tabidus fame, siti aridus, lassitudine tremens, defectu luridus, quod egenus sit intelligere ^a quis labor? Et si labor intelligentiæ nullus est, unde est intelligentiæ fructus? Oremus, fratres, ut ipse nobis intelligere intelligenda concedat, qui se intelligi in paupere ^f sic demonstrat. Quod ipse qui cœlum tegit sit nudus in paupere, quod in esuriente esuriat saturitas rerum, quod siti in sitiente fons fontium, intelligere quomodo non magnum est? Quomodo non beatum intelligere, quod ei sit ampla paupertas, cui angustum est cœlum; qui dat mundum, quod eget in egente; quod frustum panis, aquæ calicem dator omnium querit; quod se Deus amore pauperis sic deponat, ^B ut non adsit pauperi, sed ipse sit pauper? Hoc cui videre dederit Deus, ipse videt. Sed quomodo aut in se transfuderit pauperem, aut se in pauperem fuderit, dicat ipse jam nobis: *Esurivi, inquit, et dedistis mihi manducare.* Non dixit esurivit pauper, et dedistis illi manducare; sed esurivi ego, et dedistis manducare mihi (Matth. xxv, 35). Sibi ^e datum clamat quod pauper acceperit, se manducare dicit quod comederit pauper; quod bibit pauper; sibi testatur infusum. O quid agit amor pauperis! gloriatur in cœlo Deus unde pauper erubescit in terra, et hoc reputat in honorem sibi, quod pauperi computatur injuria. Dixisse suffecerat; ^h dedistis mihi manducare, dedistis mihi potum; sed præmittit, *Esurivi, siti, quia parvus fuisset amor pauperis quod pauperem suscepisset, nisi et passionibus suscepisset: et certe verus amor non nisi passionibus probatur.* Verus amor est fecisse suas ⁱ angustias: nimis est quod sapit Deo pauperis cibus, qui totius creaturæ bona non esurit, saginatum se in esca pauperis prophetizat in regno cœli, coram omnibus angelis, in conventu resurgentium. Quod Abel passus sit (Gen. iv), quod servavit mundum Noe (Gen. vi), quod Abraham fidem suscepit (Gen. xv), quod Moyses legem tulit (Ex. xx), quod Petrus crucem resupinus ascendit, Deus tacet, et hoc clamat solum quod comedit pauper. In cœlo prima est ^j esurientis annona, prima stipendia pauperis tractantur in cœlo, erogatio pauperis prima divinis ^k scribitur in diurnis.

D Auctor nos debere aliorum indigentiam rimari, occultaque miserie subvenire, non tantam aperte omnibus. Chrysologo Petrum Damianum supparem vide opusc. 9 de eleemosyna cap. 3 pag. 474 edit. Lugdunen. 1623.

^e Castillo Colonien. 1 et ms. Cesenæ habent *quis laborat?*

^f Ex PP. ampla testimoniorum strues afferri posset, qui psalmi locum hunc de Christo paupere intelligunt. Jacobus Billius in sua Anthologia sancta vocat pauperem *larvam Dei.*

^g Castillo habet *datum estimat.*

^h Verba hæc in editis multis perperam sublata sunt.

ⁱ Alias, *angustantes.*

^j Hoc est, prima causa quæ discuntur in cœlo est cibus pauperi donatus, et stipendia eidem erogata; hoc enim in capite divinarum codicum notatur, ut primo se legenti pateat. MITA.

^k In diurnis enim quidquid dietum fiebat describe-

Beatus cujus nomen toties Deo legitur, quoties ratio pauperis recitatur in cœlo. Sed istius beatitudinis audiamus et fructum, *In die mala liberabit eum Dominus*. Qui se novit per mala sæculi vitam ducere, eleemosynæ semper secum auxilium ducat, ad præsidium sibi turmas pauperum vocet, in pastu pauperum largus prorogator exuberet, pauperum a frequentet donum, non trepidet erogando; deficere nescit cui porrigit manum parcus acceptor; exhauriri thesaurus is non potest, de quo sufficit nummus: *In die mala liberabit eum Dominus*. In die mala illi Deus liberator assistet, qui a malis pauperem liberavit. In angustiis illum Deus clamantem audiet, qui pauperem cum clamaret audivit. Non videbit diem malum, qui dies bonos habere pauperem fecit. Videbit diem malum, qui ^b diem iudicii sine advocazione paupertatis intraverit: Sine causa accusant peccata, quem pauper excusat. Excusari non potest, quem fames pauperis accusarit. *Dominus*, ait, *conservet eum et vivificet eum*. Non dixit, conservat et vivificat; sed dixit, *conservet et vivificet*. Dixit, non ut denuntiantis vox sit ista, sed rogantis. Qui audivit rogante megenum, ecce audivit orbe toto pro se Ecclesiam sic rogantem: *Dominus conservet eum et vivificet eum*. Conservet, ne rapiatur ad poenam; vivificet, ut resurgat a mortuis et recipiat vitam. *Et non tradet eum in manu inimici ejus*. Cujus inimici? nempe diaboli: ipse est inimicitarum princeps; despicit inimicos, qui ipsum inimicitarum calcavit auctorem. *Dominus autem adjuvet eum super lectum doloris ejus*. Exsequitur propheta omnes ærumnas fragilitatis humanæ. *Dominus autem adjuvet eum super lectum doloris ejus*. Quis est lectus doloris nostri, nisi ^d corpus nostrum? in quo anima jacet, et jacet dolens, et dolet, quæ cœlum repetere cupiens premitur corporis terra. *Universum stratum ejus versasti in infirmitate ejus*. Justum non versat in stratum, nec injustum; sed stratum Dominus ^e versat infirmo. Caro ergo est, quæ versatur et versat. Ipsa

batur. *Diurna pictacia* in leg. 2 Codicis Theodos. de erogat. Milit. Græcis *ἡμερησίαι*, diurnum. Videsis Pignorum de Servis pag. 315. Vetus marmor apud eundem:

PROC. AB EPHEMERIDE PROC. A MANDATIS
PROC. AD PRÆDIA, etc.

Idem vero ab *ephemeride* ac a *diurno*. Diurnarii autem, quorum meminere Valentinianus et Valens AA. lib. viii Cod. Theodos. de Cohort. Princip. non hujus loci sunt, sed ejusdem ordinis cum *scribendariis*, *tabulariis*, et id genus aliis.

^a Sic ex ms. Vallicell. et Vatic. Alii, nec improprie, *Domum*.

^b Apud Ovidium Fast. lib. v, *Intrare mentes*.

^c Ita legit Arnobius, Cassiodorus.

^d Ambrosius tom. III lib. v in Lucam pag. 463, L, edit. Parisien. 1551: *Lectus doloris, in quo anima nostra gravi conscientia ægra cruciatu jacebat*.

^e Mirum quanta caligine in nonnullis editionibus obruat locus hic, qui Latinio etiam negotium facessero.

^f Vide Augustinum, enarrat. in hunc psalmum.

^g Gregorius Nazianzenus in Tetrastichis:

Ac debitorem præter omnia Deum
Frusto rependit sceptrum qui cœlestia
Alis tegisque pauperes pascens Deum

PATROL. LII.

A est ergo quæ in adversis voluitur, in prosperis versat. Dominus ergo versat ^f stratum nostrum, quando nobis adversa vertit in prospera: et quia in lecto doloris, hoc est in lecto corporis animus volvebatur ægrotus, ipse qui volvebatur, proclamat: *Ego dixi, Domine, miserere mei, sana animam meam, quia peccavi tibi*. Quia per consensum carnis sentit animi se contraxisse languorem, ut anima sanetur, implorat: et misericordiam petit fidens, quia in pauperem misericordiam fecit. Beatus qui fenerando pauperi, ipsum sibi judicem ^g præstitit debitorem.

SERMO XV.

De centurione.

Audituri estis hodie, fratres, quemadmodum cohortis Romanæ ^b centurio dux factus est militiæ Christianæ; et merito, quia ante cepit docere quam credere. *Venit, inquit, Jesus Capharnaum, et accessit ad eum centurio rogans et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur*. Et ait illi *Jesus: Ego veniam et curabo eum*. Et respondens centurio, ait: *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus: nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic, Vade, et vadit; et alii, Veni, et venit; et servo meo, Fac hoc, et facit* (Matth. viii, 5). Videtis centurionem, antequam discipulatus subiret officium, locum magisterii fuisse sortitum. Præbet enim petendi formam, dat normam credendi; fidei pandit causas; virtutum commendat exempla, qui nondum christianæ scholæ ingressus est disciplinam. *Accessit ad eum centurio rogans eum*. Hoc est ⁱ sapere, non rogare. *Puer meus jacet in domo*. Causas pueri quasi magister agit: vere centurio, qui stipendia terrena centenarium cœli mutavit in fructum, et servitutem ^j militiæ secularis in divinam sustulit dignitatem. *Domine, puer meus jacet in domo*. Qui vocat Dominum, fatetur suam fideliter servitu-

^b Tunc temporis Judei subiacebant Romanis: et Romani non tantum in Judea, sed et in aliis imperii sui partibus, in primoribus civitatibus, militum præsidia servabant ad continendos in officio populos. Horum autem minor numerus Cæsareæ, Capharnaumi, etc., quam Hierosolymis. Vocem Romanam *centurio* veluti notissimam Syrus retinuit. Vide Grotium hic; et de centurionis munere consule Vegetium lib. ii cap. 14. Addam tantum centuriones apud Romanos quondam vocatos vites, iis enim ab imperatoribus dabatur vitis ad plectendos milites. Sceva apud Lucanum vi, 145.

..... Ibi sanguine multo
Promotus latiam longo gerit ordine vitem.

Vide Salmasium in notis ad Spartianum; Eusebium Historia Ecclesiast. lib. vii cap. 15, pag. 344 recent. edit., ubi locus implexus enodatur a Valesio in notis.

ⁱ Latinus legit *rapere*, et fortasse melius. Attamen lectionem codicum retinui, utpote iis quæ præcedunt magis congruam.

^j His similia Ugo cardinalis super lib. I Reg. viii: *Tribunus et centurio sunt nomina dignitatum: numerantur autem inter angarias, exactiones et servitutes*.

tem. Et quomodo hic centurio, qui sic agnoscit Dominum, a puerum suum ausus est profliteri; quasi nesciens b puerum suum ad Dominum pertinere? Aut ignorat communia qui docet tam secreta, tam profunda? *puer meus*. Meum dico quia jacet: si tuus esset, Domine, non jaceret. Probat hoc propheta, cum dicit: *Ecce nunc benedicite Dominum, omnes servi Domini, qui statis in domo Domini* (Ps. cxxxiii, 1). Qui statis, non jacetis, ait; stant servi tui, hominum servi jacent. Puer meus qui jacet, ut tuus sit, surgat: meus, quia c paralyticus: ut tuus sit, jam sanetur. Meus, quia male torquetur; ut tuus sit, jam non sit in poena. Domine, tuos servos non decet malis subiacere, injuria est tua tuorum poena servorum; tuos servos possidere non debet vis malorum; servi tui etsi patiuntur mala, non patiuntur ad poenam, sed subeunt ad coronas. Adversa illis non sunt necessitatum cause, sed sunt causa victoriae. Servi hominum sunt, qui mala patiuntur inviti, quia illis in desperatione sui domini nequeunt subvenire. Tu autem, Domine, cui virtutes serviunt, curationes parent, obtemperant sanitates, quomodo computabis servum tuum, quem servum tantorum conspicias esse morborum? Nota est circa malos bonitas tua, pietatem tuam etiam impii consentiunt, clamant exteri misericordiam tuam. Hunc tuum dicerem, quem jacentem tua benignitas non requirit? *Jacet in domo, et male torquetur*. Hinc est quod offerre eum, et offerre tibi, d poenae non sinit magnitudo, ne e familiaris infirmitas publice f ostensa et dolori sit, et pudori. Movit centurio iudicem tallia et tanta dum perorat; et sic movit, ut ad servum suum celi Dominum ipsum ire velle perficeret. *Ego*, inquit Christus, *veniam et curabo illum*. Fratres, non centurio

* Hoc est, quem suum esse proflitetur. Puer autem servum significat, ut ex collatione Lucae vii, 3. Hebraei enim ita loquuntur 1 Reg. cap. xx, 14; Esther ii, 2; sed et gentiles. Aristophani *paia*, Terentio, Horatio, et Ciceroni *puer* servum notat. Mos enim veteribus, inquit Grotius, dura molliter efforendi. Vide Servium in illud Virgilii: *Claudite jam rivos, pueri*; Et Plinium in Epistolis, unde hodie quoque ad tollendam servorum contumeliam familiares vocantur. Verum morem veluti vetustum notat Macrobius lib. i cap. 2 pag. 210 edit. Pat.: *Nam et majores nostri omnem dominis iridiam, servis contumeliam detrahentes, dominum patremfamilias, servos familiares appellaverunt*.

b Duplex apud Hebraeos servorum genus. *Extraneum*, quorum persona, bona, corpus, vita demum de jure dominorum erant. *Hebraeorum*, qui adigebantur in servitutem vel a parentibus, cognatisve necessitate coactis; vel ipsi semet in captivitate dabant, fame scilicet, extremaque inopia oppressi. Horum melior conditio, nec eorum servitus ultra annum jubilei protrahabatur, nisi ipsi sponte privilegio legis renuntiassent. De prioribus sermo est Chrysologo.

c Lucas addit in extremis vixit laborasse. Quare verosimile est hanc servi paralyticum non unius partis, sed totius corporis resolutionem significare, *apoplexiam* scilicet. Nam et hanc etiam dictam fuisse paralyticum ex Celso advertit Grotius.

d Questionem vel solvit, vel exagitat Auctor, cur centurio puerum non adduxit ad Jesum. Vide Chrysostomum hom. 25, alias 27, in Matthaeum tom. VII pag. 393, C, recent. edit. G. L.

A ad pietatem pietatis traxit auctorem; neque ad hoc ille ire compulsi Christum, ad quod venerat Christus: sed centurio magis sic sentire, s sapere sic docetur, quare ad servum in servo venerit Christus; quare ad hominem b in homine venerit Deus; utique ut levaret jacentes, elisos erigeret, solveret compeditos, et eos quos jam nemo nec afferre, nec offerre poterat, ipse operis sui vector clementissimus bajularet. Sed jam quid responderit centurio audiamus: *Domine*, inquit, *non sum dignus ut intres sub tectum meum*.

1 Dedit debitum de humilitate responsum; et ipsum esse Dominum singulari pavore signavit, deducere dum veretur i ad animae suae domum, ad secretum cordis sui, ad tectum suae conscientiae, ad penetrale mentis, in quo familia cogitationum incondita et confusa ver-

B satur; nec patitur aulam pectoris humani sine vitiorum strepitu in sinceritatis silentio permanere. Magistro ergo timore respondit: *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum*. Hinc est quod Petrus, ubi Christum rerum cognovit auctorem, exclamavit dicens: *Exi a me, Domine, quia peccator sum* (Luc. v). Sic eum Petrus exire a se rogat, quomodo centurio eum ad se supplicat non venire; h agit enim uterque ne indignitas hospitii in hospitii l manet injuriam. *Non sum dignus ut intres sub tectum meum*. Hoc benedictum esset antequam Deus hospitium nostrae carnis intraret: at nunc quid sic centurio tectum suum Christum vetat intrare, quem totum videt intra tectum sui corporis jam manere? Fratres, centurio jam videbat in Christo corporis sui formam, sed passiones in illo sui corporis non videbat. Natus est in carne Christus, sed natus est de Spiritu sancto: accepit hospitium carnis, sed in aula virginis, ut m et veritas esset corporis humani, et de pollutione humani corporis nil

* Id est intra domesticos Lares hucusque coercita, nec omnibus nota. Vel familiaris infirmitas, hoc est infirmitas unius ex mea familia. Seneca epist. 47: *Majores nostri servos appellaverunt familiares*.

l In omnibus fere editionibus, magno hujus loci detrimento, deest vox haec ostensa.

c Centurio enim Christum Redemptorem Judaeis fuisse promissum ex commercio Hebraeorum edoctus fuerat. Ita cum Chrysologo nostro Lucas Brugensis. Licet enim ex PP. nonnulli opinati sint hujusmodi centurionem fuisse Judeum, communior tamen opinio gentilem facit. Nec deunt qui Romanum, uti Chrysologus, cui assentitur Eusebius hom. de servo centurionis, et Theophylactus super Luc. vii. Recentiores interpretes Hispanum fuisse asserunt.

D b Id est, in Christo homine. Usitata Patrum locutio; etsi non rigorose theologica, ut advertit D. Thomas III part. quest. 4.

1 Ambrosius hic: *Pergit Dominus, excusat centurio, militarium deposito timore reverentiam sumit*.

l Sibi enim conscius erat, se magnam vixit suae partem in falorum unum cultu et in aliis mundi hujus inquinamentis exegisse.

m In editis deest enim.

1 Advertit hic Castillo ab aliquibus, veluti a Laurentio a Ponte tom. II in Matth. cap. 8 num. 23, Sylveira tom. III in Evangel. lib. v cap. 11 quest. 12 num. 79, legi: *maneat injuriam*. At in ms. Casenae habetur, *manet injuriam*; utique a verbo *maneo*, non *maneo*.

n Non pauci fuisse ex haereticorum grege qui Christi carnem veram esse, eumque verum esse hominem,

haberet. Bene ergo centurio tectum suum indignum A
judicat Christo, quia sub singulari tecto manebat no-
stri corporis Christus: « juxta illud prophete, *Vigilavi,
et factus sum sicut passer solitarius in tecto* (Ps. ci, 8).
Sed dictum verbo, et sanabitur puer meus. Centurio
iste cum sine lege esset, nihil sine lege egit, dicit:
Dic tantum verbo. Quia dictum erat, *Dixit, et facta sunt*
(Ps. xlviii, 5). Et si omnia perfecta sunt dictu, quo-
modo dictu solo unius infirmitas non curetur? Dic tan-
tum verbo, et sine verbo quod dicitur? Sed iste postu-
lat verbum non de loquendi usu, sed de virtute facien-
di; verbum de quo dictum est: *Misit verbum suum, et*
sanavit eos (Ps. cvi, 20). Dic verbo tantum. Quia iste
credidit in verbo omnes manere virtutes. Verbum
tuum, Domine, sanitas est; verbum tuum vita est;
verbum tuum ubi accesserit, inde confestim fugit do-
lor, infirmitas mox recedit; verbum in quo Petrus cum
laxaret retia, piscium multitudinem cepit, sine quo et
ignorantiae noctem pertulit, et nullum fructum pervigil
piscator invenit. Domine, inquit, *laborantes per totam*
noctem nihil cepimus, sed in verbo tuo laxabo retia (Luc.
v). Et quasi non sufficeret quod de verbo egerat, verbo
prestari posse quod postulabat, rebus astruit, commen-
dat exemplo. Nam et ego homo sum sub potestate posi-
tus, habens sub me milites, et dico huic, *Vade, et vadit*;

impie negarunt. Cerdo, Marcion, et Manes, Christum
tamquam hominem apparuisse dixerunt, cum huma-
num nihil haberet. Theodoretus lib. v cap. de Mar-
cione, pag. 375, tom. II edit. Colon. 1573; Epipha-
nius hæres. 22 vel 42 tom. I part. 1, pag. 502, edit.
Colon. 1682; Socrates Histor. Eccles. lib. I cap. 22
pag. 185; Photius epist. ultima, pag. 381. Huc etiam
referri debent Gnostici, qui, referente eodem Epipha-
nio hæres. 26 pag. 91, C, Christum non ex Maria na-
tum, sed per Mariam ostensum fuisse effutiebant. Hi
omnes, aliqui hujus furfuris homines, a Theophyla-
cto vocantur *ἀνταρκατοδοκῆται*. Sunt qui affirmarunt
Christi carnem sideream esse et æream. Hos Apelli-
tianos vocat Tertullianus lib. de Carne Christi, cap.
8, et Augustinus de Hæres. ad Quodvultueum, cap.
23, Apellitas. Epiphano, hæres. 44 pag. 381 dicuntur
Ἀρκαδοί Apellitiani. Hæc enim fuit et impii Apellis
doctrina. Cujus assectæ catholicos injuria afficientes,
vocarunt eos *Anthropolatras*, quod Christum verum
hominem dicerent. Cujus acris convicii memoriam
facit Gregorius Nazianzenus tom. I orat. 11 pag. 742
edit. Paris. demonstrando Apollinaristis, multo eos
magis nomen *Sarcolatrarum* mereri: nam si Christus
animam humanam non habebat, eos solam carnem
adorare existimandos esse.

* Revera Christo locum hunc psalmi convenire opi-
nantur multi. Glossa interlin. *Christus passer solitarius,*
et unicuique.

† Centurio exlex typum gentiliū gessit: qui pro-
pius accesserunt ad Christum absentem, quam Judæi
ad præsentem. At alius poterit esse horum verborum
sensus. Centurio cum libros et legem Judæorum non
calletet, juxta id tamen quod in lege scriptum est:
dixit et facta sunt, ipse quoque locutus est. *Dic tantum*
verbo. Observandum autem, apud SS. Patres *ἀνομιαι*
vocari ethnicos, quibus lex Moisaica de ritibus data
non fuerat. Theodoretus in I Corinth. ix, 21, *Sine*
lege eos vocat, Paulus, qui *sine lege vitam agebant*; et
Theophylactus, *Lege carentes eos dicit qui legem Mo-*
isaicam non habebant, qui ex gentilibus erant, ut erat
Cornelius. Ad eandem significationem respexisse vi-
detur Hesychius, quando *ἀνομιαι* interpretatur, *legi non*
subiectum.

‡ Usura centesima, quæ vocabatur etiam, *usura*

et alii, *Veni, et venit*; et sermo meo, *Fac hoc, et facit*.
Nam et ego homo sum. Hoc est dicere, tu Deus. Sub
potestate posuisti. Hoc est, tu ipsa potestatum potestas.
Habens sub me milites. Hoc est, tu virtutes. Et dico huic,
Vade, et vadit. Hoc est: Dic infirmitati, vade, et vadit.
Alii, *Veni, et venit*. Hoc est, Dic sanitati, veni, et venit.
Et sermo meo, *Fac hoc, et facit*. Ille puer meus erit et
tuus servus, cum receperit sanitatem. Audiat; quid
audiat? Sanus factus es, jam noli peccare (Joan. v);
faciat justitiam, ut liberetur a paralysi omnium pec-
catorum, et possit psallere cum propheta: *Convertere,*
anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit
tibi; quia eripuit animam meam de morte, oculos meos
a lacrymis, pedes meos a lapu. Placebo Domino in re-
glione civitum (Psalm. cxv, 7-9). Fratres, imitetur cen-
turiōnem, qui ad centesimum fructum desiderat per-
venire. Ne ergo leviter centurionis hujus prudentiam
transeamus, hodie de ipso dicta sufficiant: quia myste-
rium permagnū est, quo *Centisim* geritur in figuram.

• SERMO XVI.

De duobus demoniacis.

Christus ¹ quod transferat maria, quod loca circuit,
non est res humani desiderii, sed causa est salutis hu-
manæ. Ambulat Christus, non ut videret loca, sed ut

assis, legitimarum omnium maxima erat, singulisque
mensibus e centum denariis reddebat unum. Vide
Sidonium Apollinarem Epistolar. lib. iv epist. 24. ibique
notas apud Sirmondum tom. I pag. 553; B. Chrysos-
tomum tom. VII homil. in Matth. 56, alias 58 pag.
573 recent. edit. G. L. in notis; Marmor apud Græc-
um clxxv, 4, ubi legitur: *Donum datum*

UT EX CENTESIMIS EIUS QUANTITATIS
QUÆ EFFECTIT ANNOS X DE
DIE VII. KALEND. OCTOB. NATALI DIVI
AUGUSTI EROGARENTUR EX ARKA, etc.

Usuræ centesimis majores impropbantur l. 1. de reb.
cred., l. ultima de usur. Vide Paulum Recept. Sent.
xi, 15, 2; Schoochium Exercit. Sacr. xix, pro Salma-
sio contra Gronovium; Gronovium ipsum de centes.
usur.; et apud Chrysostomum tom. IV, in præfat. § 5.

† Editiones Paris., Colon., Mogant., Lugdun., Ve-
net., ac tantum non omnes habent *Judæus*. Ex ms.
Cæsena et Valficell. et editione Castilli repositi
gentilis.

* Ex hoc sermone multa mutuatus est Paschasius
Radberrus, qui quadragesimæ circiter annis vixit post
Chrysologum.

† Mare dicit cum Evangelio lacum unum. Matthæus
ait venisse Jesum in regionem *Gerasenorum*; Lucas
Gadarenorum. At Gadaram, et Gerasam, non unam
fuisse civitatem, quæ opinio apud nonnullos tempore
Hieronymi invaluerat, sed diversas, luculentissime
demonstrat Josephus de Bello, lib. II caput. 19, et
Hieronymus de locis Hebr. Epiphanius, hæres. 66 ait
Gergesorum, *Gadarenorum*, *Gergesenorum*, locum
fuisse trium sortium in medio positum. Non videtur
tamen satis fuisse cause cur editum in una regione
miraculum alteri vindicaret, quod fuisset contemni-
tæ. Quapropter adhaerendum puto observationi abb.
Pezronii, cui lubens subscribit Da Hamelius, regio-
nem scilicet *Gerasenorum* tunc temporis sub tam
fuisse *Gadarenis*, quam urbem Pompeius jusserat res-
taurari in gratiam Demetrii liberti sui. Quo nomine
urbs illa nota erat inter præcipuas civitates Decapo-
leos. Addam ex Josepho, de Bel. lib. v cap. 5 pag. 888,
fuisse fortasse *Gadaram*, *Gergesenorum* metropolim.
De nomine *Gerasæ* vide Origenem Comment. in Joan.
edition. Huetii pag. 136 tom. II.

homines, qui variis casibus perierant, inveniret. Qui loca fecerat, quid novi videret in locis? Aut illi quid aberat, qui ubique erat? Ut homo videbatur in locis, sed ubique videbat ut Deus; videbat utique, et desperatos videbat, quibus ibat divina remedia largiturus; ibat ad eorum curam, quibus humana jam defecerat cura, sicut hodierna probatum est lectione. Cum renisset, inquit, *Jesus trans fretum in regionem Gerasorum, occurrerunt ei duo, habentes daemonia, de monumentis exeuntes savi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam* (Matth. viii). * Lubet scisse et vidisse Dominum quid mali, quid periculi illis haberetur in locis; et ideo illuc^b isse ut sic desperatis, afflictis, sic miseris subveniret. *Occurrerunt ei duo demonia habentes, de monumentis exeuntes.* * In monumentis sedem fecerant^d mortis auctores. Attendite quæ sævitia, quis furor, quæ rabies demonum erga humanum genus: quamvis breve tempus hominum ferre non possunt, contenti non sunt mori homines, sed vivos homines gestiunt sepelire; se sepulcris mandant, ut homines^e reducant in sepulcra: pascuntur cadaveribus, putredine saginantur, deliciarum fetore, quibus tota voluptas esse homines interire. Sed sentiamus quid machinentur fraudibus, quid moliantur malis, quorum crudelitas modum non habet in aperto. Quid faciunt isti quando divitias ostentant, nisi ut avaritiam serant? Ut inserant superbiam, pompam proponunt. Singularitatem venditant, ut^f quod est communionis, excludant. Ut iram nutrant, causas colorant. Ut pietatem violent, affectibus dant querelas.

* In editis laborat non mediocri vitio locus hic; pro lubet habetur eum lucet.

^b Sic corrigendum putat Latinus, et Castillo. Mita, esse.

^c Monumenta in agris constituebant Hebræi, non in urbibus, ne contaminarentur. Exstat insignis locus Josephi de Herode tetrarcha edificatore Tiberiadis lib. xviii cap. 3 quem non vidisse pigebit. Cum vero Iudeorum sepulcra alta essent, et fornicibus obducta, cubilibus similia, ut habet Menochius, vel cellis vinariis, ut Maldonatus, facile poterat quis in eis habitare. Vide plura apud eruditissimum Nicolaum de Sepulcris.

^d Sane demones circa sepulcra observari tradunt Clemens Alexandrinus in Prot. ept., Lactantius lib. ii cap. 11, Theophylactus in Matth. x, qui putat eo tempore viguisse dogma animas mortuorum demones fieri. Vide Tatianum Assyrium orat. ad Gentes, pag. 154: *Porro demones qui hominibus imperant non sunt animæ hominum*; Clementem Alexandrinum Stromat. lib. vi pag. 311. Quæ fuit Platoniorum sententia; a qua non abfuit Tertullianus, teste Augustino de Civit. Dei lib. ix cap. 11, nec Josephus lib. vii de Bello, cap. 25, pag. 981. Chrysostomus autem tom. V, homil. 36, cuius titulus: *Quod animæ eorum, qui violenta morte pereunt non fiant demones*, hoc tantum persuasum fuisse ait de his qui violenta morte occubuerant, et quos *Biathanatos* appellant. Vide Baronium ad annum Christi 138 § 45. Verosimilius aliis videtur creditum tum fuisse a multis inani philosophia deceptis, animas mortuorum hæerere circa sepulcra.

* Sic emendavi ex ms. Vallicellano et Vaticano. Editiones, *redigant*. Putat autem Maldonatus id egisse demones, ut obsessos acrius torquerent fetore loci. Facile autem in sententiam descenderem existimantium viros hos non solum fuisse energumenos, sed

A^b Philosophiam fingunt, ut faciant nihil scire homines plus querendo. Deos multos figurant, ut Deus, qui unus et verus est, nesciatur. *Occurrerunt ei duo, demonia habentes.* Quando ad duos homines demonia multa, ad unumⁱ legionem totam significat convenisse: hoc ideo facit, ut doceat cavendos esse demones, non timendos; simulque monstrat, quam sit potentia Christi singularis, quod nomine solo Christi fugatur omnis demonum multitudo. *Occurrerunt ei duo, demonia habentes.* Exhibiti non volentes venerunt; ^l imperantis jussu, non suo ausu; attracti sunt inviti, non sua sponte currentes. Denique ad præsentiam Christi homines exeunt de monumentis, et versa vice^k captivos ferunt, a quibus fuerant captivati; sistunt pœnis, quorum cruciatibus torquebantur: aptant ad sententiam, a quibus addicti fuerant jam sepulcris. *Occurrerunt ei duo demonia habentes savi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam.* Videtis quia demones venientibus ad Christum præcluserant viam, transitum denegabant. Etenim demonum ista cura, ne ad Deum homines possint reditum invenire. Non enim aliter possunt homines possidere, nisi eos ab auctoris sui societate subducant. *Ita ut nemo posset transire per viam illam.* Ilinc est quod^l Christus factus est via. *Ita ut nemo posset transire per viam illam.* Illam, non istam. Ego sum, inquit, via (Joan. xiv). Ut ad viam per viam, ad Deum per Deum venientibus obistere vis demonum non valeret: ad Deum nisi per Deum potest perveniri. Sed jam quid demones clamaverint, audiamus. *Quid nobis*

C etiam lycanthropicos, Gallis *loups garous*, Italis, *Lupi manari*, et gravissima melancholia laborasse. Lucas viii, 27: *Occurrit illi vir quidam, qui habebat demonium jam temporibus multis, e vestimenta non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis.* Conferendus est cum evangelista Paulus Medicus lib. iii cap. 16: *Per noctem enim egressi lycanthropici lupos imitantur, et quoad illuceat circa defunctorum monumenta vagantur.*

^l In pluribus editis deest nisi. Ita vero Colon. et Castillo.

* Scilicet quod commune et vulgare est omnibus.

^b Vide quæ ad rem scribit Augustinus lib. xiii de Trinit. cap. 19.

ⁱ Apud Marcum: *Legio mihi nomen est, nam multus sumus.* Demones, ait Lactantius lib. ii cap. 15, non solum demones se esse confitentur, sed et nomina sua produunt. Legio autem ex Hebraica voce, quæ sonat multitudinem. Unde *legio olivarum* apud Beref. Rabb., *Facilis est legionem olivarum enutrire.* Numerus militum in legione apud Romanos non semper idem; sæpius immutatus. Vide Livium lib. viii decad. 1.

^j His similia habet Hieronymus in cap. viii Matth. ^k Nam ad Christi præsentiam coacti venire demones, non magis sui tunc compotes erant, quam fuerant antea obsessi.

^l Cur Christus via dicatur, et quomodo sit, vide Hammonium in Catena ad locum Joa. nis xiv, 6; Clementem Alexandrinum in Protrept. pag. 63; Nyssenum orat. 10 contra Eunomium; Chrysostomum tom. V hom. 195 et 18 edit. Parisien.; Nazianzenum orat. 36; Epiphanium hæresi 69, clarius in Anchorato; Cyrillum Hierosolym. catechesi illuminat. 10; Cyrillum Alexandrinum lib. ix in Joan. xiv, 4; Theodoretum in hunc locum, ibique Theophylactum.

et tibi, fili Dei? Hoc est dicere: Vitæ auctor * quid a tibi cum mortuis? Habitator cœli, quid tibi cum sepulcris? Odor paradisi, quid tibi cum fetore? Quos de cœlo dejecisti, quos de paradiso exclusisti, quibus nunc tollis urbes, regiones habitabiles negas, permittes inhabitare nos vel sepulcra: et si nos persecutione tanta digni sumus, tu tanta non es ^b dignus injuria. Quid nobis et tibi? Quid? quod judici et reo, quod vindici et pœnali, quod regi et desertori. Quid nobis et tibi, fili Dei? * Hoc dicunt possessori fures, hoc domino prædones, tenent spolia, prædam gestant, et quid sibi cum eo sit qui sua reposcit interrogant. Quid nobis et tibi, fili Dei? Quid? Ut reddatis homines, mundum restituatis auctori; et veniente Creatore, sciatis vobis in creaturis amplius nil licere. Quid nobis et tibi, fili Dei? Venisti ante tempus torquere nos? Quid nobis et tibi? Et vobis cum hominibus quid? Quid, nobis et tibi, fili Dei? Agnoscunt, ^d agnoscunt Deum, judicem confitentur, clamant judicium se debere, et de tempore præscribunt. Quid nobis et tibi, fili Dei? Venisti ante tempus orquare nos? Auctori temporum tempus opponunt. Venisti ante tempus torquere nos? De tempore sic queruntur, quasi ipsum cum tempore fecerint, ut vivos condiderint in sepulcris. Venisti ante tempus torquere nos? Tempus abscondit, prævenit mortem, sepelit vivos crudelitas im-

Formula hæc dicendi apud Latinos contemptum videtur inducere; at Hebræis aliud significat, quod clare patet II Reg. xvi, 10. II Paralipom. xxxvi, 21. Ex sententia ergo Hebræorum loquitur Chrysologus. Sed Græcis etiam hujusmodi locutio familiaris. Anacreon: *Τί μοι καὶ μακροῖς αἰσίοις*: Quid mihi cum magnis tibiis? Demosthenes: *Τὶ νόμον καὶ βασιάνην*: Quid legi cum questione?

^b Qui cum fetoribus et sepulcris miscearis. MITA.

^c Sed quomodo rem furto sublatam quis adhuc possidere potest? Quia fures non auferunt Domino rei furtivæ possessionem, cum ipsa possessio solo animo retineatur, l. 3 § *In admittenda*, l. Si id, § finale, ff. de acquir. possess.; l. *Licet*, c. de acquir. et retinend. possess. Dæmones dum hominem obsident, non quidem possessores, sed detentores et occupatores rei alienæ: ideo fures jure ac merito appellantur. Homo enim creatus Dei est, et ad ipsius imaginem factus: propterea ut fures a possessione rei furto sublatae arcantur per l. 2 et l. 6 c. de furtis. MITA.

^d An dæmones vere Deum agnoscerint, vide Maldonatium in hoc capite Matth. viii, 29. Agnovisse autem patet ex Luca iv, 41. *Non autem voluntatis ista confessio, sed necessitatis extorsio*, ut ex Hieronymo Lucas Brugensis.

* Mirum quam corrupte, quam depravate locus hic in editionibus jaceat, nec clariorem lucem afferunt mss. Vaticanus codex: *Et de tempore queritur, quasi aut tempus habere debuerit, ut exorta est mors puniri de tempore causatur. Nequitia sæculi indurata.* Ex Bononiensi veteri et Castillo et Mita restituimus. Serius autem obscurus adhuc. Fortasse ait Chrysologus dæmones optasse hominibus nocere: id quod injuste desiderant ante tempus, scilicet ante eorum mortem, vel quia non putabant tam cito Christum venturum; et non ut punirentur statim, ac eorum malitia perspecta fuerit.

^f Hoc est in causam suæ defensionis tempus adducit. MITA.

^g Ubinam loci tanta multitudo porcorum apud Judæos, cum prodigus ad eos alendos in longinquam regionem commigraverit? Vel ex eo quia Judæis ve-

matura: et de tempore queritur, * quasi ante tempus habere debuerit injuste quod desiderat, et non ut exorta est ejus malitia, mors puniri: ^f de tempore causatur nequitia sæculi indurata. Malis patientia brevis est, bonis tarda ultio; quod læsis longum est, angustum est ad ledentes. *Erat*, inquit, *non longe ab eis grex porcorum multorum pascens. Dæmones autem rogabant eum dicentes: Si ejicis nos, mitte nos in gregem porcorum.* Digna petit indigna servitus. *Mitte nos in gregem porcorum.* De monumentis mitti se precatur in porcos nequitia, quia fetores amittere nescit, sed mutare. *Mitte nos in gregem porcorum.* Cœnum petunt ruentes cœlo; post æthereas habitationes ambiunt volutabra porcorum. *Mitte nos in gregem porcorum.* * Grex in gregem mittitur, ut prodatur dæmonum ^b multitudo: ut appareat hoc duos portasse homines, quod numerositas non valuit sufferre porcorum. *Ait illis, Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos; et ecce impetu abiit totus grex ¹ per præcepsum in mare, et mortui sunt in aquis.* Traditur vile pecus non pro voluntate dæmonum, sed ut tali facto innotescat, quomodo ¹ in homines severtunt, quomodo querunt mortes hominum, qui sic porcos ut perderent quaesierunt. Dæmones omne quod est, agitur, movetur, vivit, ardent perdere, non habere. Ne quis ergo talis ^k fieri homo præsumat, humano generi inimicitia

titum erat porcos edere, non alere. Et tunc temporis poterant ali a Judæis, ad suppeditandam annonam Romanis militibus: qua de causa multa concessa suarum privilegia leguntur; vel quia Judæorum multi inter ethnicos commorantes propriis legibus astringi passim non sunt, sed eas lucro suo posthabuere. Romanis enim caro suilla in pretio fuit; vel demum animalia illa non Judæorum erant, sed gentilium, qui olim regiones trans Jordanem incoluere, et in his Gadaram, seu Gerasam. Revera autem quomodo Gadarenses fuisse Judæos confirmet Baronius anno 31, § 69, non bene adhuc liquet. Gadara enim genuina fuit; utraque Græci instituti. Una ad litus maris Mediterranei de qua Strabo LXVI. Altera Perææ civitas fuit, quam Josephus de Bello lib. 1 cap. 5 Græcis hominibus tribuit.

^h Hieronymus in Vita Hilarionis pag. 95: *Qui viderant, non potuissent aliter credere exisse tantam de homine dæmonum multitudinem, nisi grandis porcorum numerus, e: quasi a multis actus pariter cornuisset.* Sic impietas Sadducæorum angelos negantes convellebatur.

ⁱ Quod solent dæmoniaci. Hinc fortasse illustrandus Hesichius: *ἰδαμονίζετο* per devia errare. Porro mare hoc putat Baronius fuisse thermas Gadaritanas: de quibus Epiphanius hæres. 30 num. 7; eos vero in lacum Tiberiadis demersos fuisse eruitur ab Hieronymo de Luc. Hebr.

^j Inter plurimas causas cur Christus hoc permiserit, hæc quoque commemoratur a Chrysostomo aliisque enarratoribus. Et certe in aliud humani corporis hospitium dæmones ii immigrare maluissent; at cum præviderent se id a Christo numquam impetraturos, poposcerunt vel animalia dominandi potestatem, et quodammodo hominibus nocere; vel animalium jacturam, quia domini eorum indignati Christum non suscepissent. Hieronymo in vita Hilarionis consonat Euthymius: *Sudent porcos occidere, ut eorum damno contristati domini gregis Jesum non susciperent.*

^k Diabolus factus est inimicus homini, ne homo eidem assimilari audeat; sed potius mores illius et suggestiones tamquam inimici abhorreat. MITA.

vetus, fixa ira, malitia destinata est. Demones nisi victi non cedunt, ledere non valent nisi iussi. Traditur ergo vile pecus, ut luceat demonibus in homines nil licere, quibus in porcos iussum est^a ut liceret. Nos ergo aut vitiis nostris facimus ut illi accipiant potestatem nocendi, aut virtutibus subjecta nobis demonum colla Christo triumphante calcamus.

SERMO XVII.

De demoniaco.

Venisse Dominum trans fretum in regionem Gerasenorum, et exeunti ei de navi statim^b occurrisse hominem de monumentis habentem spiritum immundum, catenis et compedibus vinctum, evangelico hodie sermone cognovimus (Marc. v. 3); qui domicilium haberet in monumentis, auctor mortis, mortis incubat mansiones, et humane necis avidus, quos crudelitate sua occidere non potest, vivos gessit feraciter funerare. Scivit, furit interitus nostri avarus exactor, cui poena est quod homo nascitur; quod tardius moritur, cruciatur: hominis hanc ipsam brevissimam vitam amandare horrida nititur per sepulcra; confusus hostis, et ad utrumque perversus ingerit sepulcris vivos, mortuis^c apponit cibos, mera fundit, ut et vivos enecet, et mortuos inquietet. Catenis et compedibus vinctus tenebatur homo: ^d vinctus alieno crimine, et habitatoris scelere, habitaculum innocens torquebatur. Diaboli culpa hominis redundabat ad poenam, et praeda miseris praeda saginabatur inclusus; nec facientem, sed patientem^e execrabilis exponit invidia. Huic morbo cupiens Dominus subvenire, transfretat mare: hoc est,

A ad fluctuantis mundi^f terminos corporis nostri navigio transmittit, ad littora pervenit salutis nostrae repleta naufragiis, et regionem caecis ignorantiae tenebris infusam, lucis suae splendore perfundit, callidi hostis deprehensurus insidias, ipsumque principem nequitiae spiritualis cum suis legionibus, regia potestate fugaturus; ut tandem reddat liberos, quos diu tenuit potestas inimica captivos. Videns, inquit, Iesum a longe, cucurrit et adoravit eum, et clamans voce magna, dixit: Quid mihi et tibi, Jesu fili Dei summi? Adjuvo te per Deum ne me torqueas. Ad nutum Christi conversus est ordo poenarum; ante latrocinante diabolo homo vexabatur innocuus; nunc homo currit, sed diabolus incurrit: inclinatur caro, sed immundus jacet, et prosternitur B spiritus. Cucurrit et adoravit (Matth. iv). Quid est, diabole, quem trina tentatione provocabas ad lapsum, quem promissione regni ut te adoraret subdolis ambiebas, nunc tremens et miserandus prolaberis et adoras? Ecce qui honores omnes regni promittebat et gloriae, habitare fetidis corruptione cadaverum reperitur in tumulis. Sic, sic iste decipit cum promittit, ut ad inferna secum pertrahat, cum de supernis se consulentis^g consulentes^h fallax promissor illudit. Quid mihi et tibi, fili Dei summi? Nam et modo ut adulator, non ut devotus et obsequens hic adorat, evadere cupiens poenam, praedam perdere pertimescens. Credit infelix ut eum quem tentatione vincere, quem munieribus nequivit inflectere, possit adulatione pulsare: sed ille consuevit vinctos absolvere, revocare C captivos, nec acquisitos, sed conditos a se sibi restituereⁱ terminos: hostem libera virtute percellere,

^a Christus enim in hac re non vim agentem, ut loqui amant, exercuit, sed vim impedire volentem sustinuit. Voluit, ut liceret demonibus id quod alias efficere poterant, ni maiore vi impedirentur.

^b In superiori sermone duos, nunc unum tantum energumenum Christo obviam fuisse ait. Vere Marcus et Lucas unus energumeni meminere: vel quod forte alter ex his erat notior, in quo erit legio demoniorum, ut ait Augustinus, de Concord. Evangel.; vel quod magis vexaretur. Unde ejusdem sanatio longe mirabilior, aut quod hic solus a Christo sanatus fuerit.

^c Improbatur morem apponendi cibos super sepulcra mortuorum. Quarum sepulchralium epularum usum ab ethnicis, de quibus vide Kirchmannum de Funer. Rom., in Christianos etiam in primitiva Ecclesia natusse; et non paucis abusus volventibus annis pollutum fuisse, ex Augustino et Cypriano docet Gulielmus Stuckius Antiq. Conv. lib. i cap. 26. Id etate quoque Chrysologi supra martyrum tumulis fieri consuevisse abunde docemur ex Ambrosio. Paulinus Nolanus, poema xxvi natal. 9 pag. 642 vers. 562:

... Ignoscenda tamen puto talia parvis
Gaudia, quae ducunt epulis; quia mentibus error
Irrepti rudibus: nec tanta conscia culpa
Simplicitas pietate cadit, male credula sanctorum
Perfusus balante mero gaudere sepulchris.

Hoc est mera fundere, quod Chrysologus damnat ut diaboli inventum, Paulinus ut simplicitatis lapsum excusat. Vide Chrysologum coherentem Augustinum tom. X serm. in Cathedra S. Petri, et Tertullianum lib. de Resurr. cap. 1, in principio.

^d Fatetur Mita hoc intelligi debere de crimine demonis, qui humanum genus in Aëa tentatione pessumdedit, cuius comparatione homo innocens est. Attamen mystice interpretatur de crimine Aëa et de originali peccato. Unde demoniacus hic innocens quoad culpam propriam, reus erat quoad culpam parentum.

^e Hoc est, execrabilis invidia demonis non patitur ipsum in hoc facto apparere tortiore; sed solum permittit hominem videri talia pati, quatenus hominis peccatum, propter quod ipse mala patitur appareat, et demonis culpa non cernatur. MITA. — Multae editiones et ms. Vallicell. habent miserabilis invidia.

^f Id est, homines peccatores, juxta illud Job xxxviii, 3, Et tamen illius super terminos terrae. Vel potius ad omne id, quod in suo dominatu includitur: Dabo tibi gentes et possessionem tuam terminos terrae.

D ^g Ex ms. Vallicell. et Vatic. Nonnullae editiones consolantes.

^h Alias, falsus. Qui superna consulunt, et a falso promissore illudantur, ii sunt qui futura soli Deo cognita a demone consulto scire desiderant, quod olim gentes fecisse constat cum idola de futuris consularent. MITA. — Quid mirum pater mendacii, inquit Cyrillus Jerosol. cateches. illum. pag. 124, si opera mendacii speculatur?

ⁱ Vide superiorem notam 5. Antiquis alius fines, alius terminus; de quibus consule Hofmannum Contin. Lexici tom. III pag. 34; Salmasium ad Solinum pag. 680. Addam terminos finesque agrorum a Romanis quandoque dictos arces finales, quae non tantum finiendae agris, verum etiam condendis cadaveribus inserviebant. Harum figuram expressam ex Hygino habes apud laudatum Salmasium.

* nec faulione pellaci inimicum suorum requirere possessorem. Et clamans voce magna, dixit: Quid mihi et tibi, Jesu fili Dei summi? adjuro te per Deum ne me torques. Quid agit? quid patitur fragilitas humana talibus et tantis subjecta miseriis? Ecce diabolus ^b patrona voce hominis hominem petiturus inclamat: et tota membra hominis hosti suo suam militant in ruinam. Quid mihi et tibi, Jesu fili Dei summi? Quid mihi et tibi? quod puniendo et judici, quod regi et desertori, quod invasori et domino. Quid mihi et tibi, Jesu fili Dei summi? Si agnoscis filium, utique non nescis heredem: si heredem nosti, ^c hereditatem rapere cur presumis? Adjuro te per Deum, ne me torques. Timet tergiversator, et simulat: fatetur filium, sed ne Deus intelligatur solita arte contendit: adjurat Deum per Deum, ^d ut alterum videri ipsum B omnia dignanter accessit, qui clementer venerat omnibus subvenire. Cum venisset, inquit, Jesus in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febrientem (Matth. viii, 14). Videtis quæ res ^e ad domum Petri invitaverit Christum: utique non discumbendi voluptas, sed jacentis infirmitas; non prandendi necessitas, sed salutis occasio; divinæ virtutis opus, non humani pompa convivii. In domo Petri non vina, sed lacrymæ fundebantur: turbabat ibi familiam non cura convivii, sed cura languentis: febris ibi, non edacitas astuabat. Unde illuc Christus non epulas percipitur, sed vitam redditurus intravit, Deus querit homines, non humana; cælestia dare cupit, non concupiscit invenire terrena: Christus ergo recepturus nos, non nostra quesiturus advenit. Cum venisset, inquit, C in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febrientem. Ingressus in domum Petri Christus ad quod venerat, vidit: non asperxit qualitate domus, non occurrentium turbas, non salutantium pompam, non familie concursum; certe non ipsum preparationis ornatum, sed inspexit gemitum languentis, ^f febrientis attendit incendium. Vidit periculum desperatæ, et statim manus ad opus suæ deitatis extendit: nec ante ad humana discubuit Christus, quam mulier quæ jacebat consurgeret ad divina. Tenuit, inquit, manum

* Christus enim non subdola arte diabolum, ut ipse diabolus Evam, sed propria virtute subvertit.

^b Scilicet diabolus voce hominis utitur, ut clamet ad Dominum.

^c Homo est hereditas Christi Domini: Psalm. xxvii: Postula a me et dabo tibi gentes hereditatem tuam; ubi Augustinus: Gentes hereditatem tuam, quam possides ad earum salutem. Mira.

^d Vatabat locum Evangelii legit: peto a te, ut feres mihi per Deum; quasi Christus, ut ait hic Chrysologus, alter fuisset a Deo.

^e Judicis munus est primum reum interrogare, text. in cap. Præscripta, libell. 2 q. 8, et cap. Forus de verb. signific.

^f Vel ait unum hominem a diabolo obsidendum esse fortorem legione demonum; vel ad eum servandum opus fuisse legione demonum. Mentem autem Chrysologi satis aperire videtur Basilii orat. 23: Nos enim docuit quam multis humanum genus carnificibus demonibus traditum non perierit, quandoquidem demonum multitudo in unum armata tollere non evaluerit.

^g Opinantur nonnulli enarratores ex duobus demoniacis unum fuisse gentilem. Cui sententiæ adhuc

A porcorum natura sufficeret sustinere: denique demergi in mari, et fluctibus ^b maluit deperire, quam ejus immunditiam pati et putredinem tolerare. ^c At quid possunt presumere demones, qui nec porcos quidem contingere prævalent, nisi eos potestas divina permiserit? Miser est qui, ^d relicto iudice, frustra carnificis requirit favorem; qui nec vexare, nec parcere, nec minucere potest tormenta, nec addere, sed facit totum addictus ipse verbero ad jus et arbitrium judicantis.

¶ SERMO XVIII.

De socru Petri infirma et sanata.

Hodierna lectione didicit attentus auditor quare cæli Dominus, restaurator universorum, terrenas et serviles intraverit mansiones. Sed nihil mirum si ad omnia dignanter accessit, qui clementer venerat omnibus subvenire. Cum venisset, inquit, Jesus in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febrientem (Matth. viii, 14). Videtis quæ res ^e ad domum Petri invitaverit Christum: utique non discumbendi voluptas, sed jacentis infirmitas; non prandendi necessitas, sed salutis occasio; divinæ virtutis opus, non humani pompa convivii. In domo Petri non vina, sed lacrymæ fundebantur: turbabat ibi familiam non cura convivii, sed cura languentis: febris ibi, non edacitas astuabat. Unde illuc Christus non epulas percipitur, sed vitam redditurus intravit, Deus querit homines, non humana; cælestia dare cupit, non concupiscit invenire terrena: Christus ergo recepturus nos, non nostra quesiturus advenit. Cum venisset, inquit, C in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febrientem. Ingressus in domum Petri Christus ad quod venerat, vidit: non asperxit qualitate domus, non occurrentium turbas, non salutantium pompam, non familie concursum; certe non ipsum preparationis ornatum, sed inspexit gemitum languentis, ^f febrientis attendit incendium. Vidit periculum desperatæ, et statim manus ad opus suæ deitatis extendit: nec ante ad humana discubuit Christus, quam mulier quæ jacebat consurgeret ad divina. Tenuit, inquit, manum

aisse videtur Chrysologus, dum hunc in militia Christi nedum tironeum fuisse scribit.

^b Quid si legendum maluerit? Porci enim maluerunt demergi potius quam demonum tartareum odorem sustinere. Vel verbum maluit Naturæ conjunxit, quam pro genio vel inclinatione, vel naturali quodam instinctu sumpsit.

^c Ex ms. Vatic. Editi, aut quid.

^d Contra eos qui vero relicto Deo opem demonis, ut olim gentes, implorare non erubescunt.

^e Domus hæc fuisse videtur Bethsaidæ, cujus civis erat Petrus, Joan. 1, 4. Quæ urbs cum sesquihoræ tantum itinere a Capharnaumo distaret, poterat Jesus e synagoga Capharnaumi iterum eiciens, Bethsaidam vel pransum, vel cœnatum ire. Et hæc est mens Chrysologi, ut infra patebit. Vel domus hæc erat socii Petri. Petri autem dicta, quod ibi hospitaretur: quæ est et Brugensis et Maldonati sententia.

^f Videtur hæc de mente Galeni lib. ii de differ. Febr. excogitasse Chrysologus, qui passim ad Hippocratem observat febrem vehementem ab eo ^g *πυρ* ignem dici. Lampadis æstus vocat febrem hanc Sedulius lib. iii pag. 166.

ejus, et dimisit eam febris. Videtis quomodo dimittit febris, a quem tenuit Christus: ibi non stat infirmitas, ubi auctor salutis assistit; accessus illuc mortis nullus est, ubi vivificatoris ingressus est. Tenuit, inquit, manum ejus. Quæ necessitas tangendi erat, ubi inerat jus jübendi? Sed Christus tenuit manum mulieris ad vitam, quia Adam de manu mulieris acceperat mortem. Tenuit manum ejus. Ut quod manu præsumptis amiserat, manus repararet auctoris. Tenuit manum ejus. Ut acciperet indulgentiam manus, quæ carperat de morte sententiam. Et surrexit, inquit, et ministrabat ei. Et Christus mulieris indigebat obsequio, et mulieris provecæ ætatis, senectutis summæ, filiis aggravatæ? sic in domo Petri non erat vernula, non minister, non familiaris, non propinquus, certe non uxor, quæ matris obsequium præveniret? et ad summam, Petrus ipse causas suæ præcundiæ non videbat, ut hoc anus, hoc socrus faceret magistro discipulus quod debebat? fratres, Christus ab illa humanum non exigebat obsequium, cui ministerium divinitatis impenderat: sed ministrare illam ad indicium redditæ sanitatis admisit. Christus sic fugat morbos, ut vires pristinas mox reducat: ubi curat ars, ibi infirmitatis residet lassitudo; ubi sanat virtus, ibi languor vestigium non relinquit. Sed in hac lectione quid spiritualis intelligentiæ lateat si scire volumus, verborum flosculos non quæramus: qui saturitatis fructum querit, despicit amœna camporum: violæ, rosæ, lilia, narcissus, grati flores, sed gratior panis. Quod est odor naribus, hoc est auribus sermonis ornatus; quod dat panis vitæ, hoc scientia dat salutem. Sependenda est ergo eloquentiæ voluptas, quando scientiæ deponitur fortitudo. Cum venisset, inquit, Jesus in domum Petri. Ad domum Petri venit Christus, ut domus Petri veniret ad Christum. Tunc ad domum Petri venit Christus, quando habitacula nostræ carnis intravit. Cum venisset Jesus in domum Petri (Matth. viii). Quæ est domus Petri? illa, de qua dicit Domi-

anus: Et tu, Bethleem, domus Juda, non es minima in principibus Juda; ex te enim exiet dux, qui reget populum meum Israel (Mich. v). Unde et Apostolus: Ex quibus Christus secundum carnem, qui est Deus benedictus in sæcula (Rom. ix). Cum venisset in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febriçantem. Vidit synagogam jacentem in perfidie suæ tenebris, decumbentem sub suorum sarcina peccatorum, vitiis ad phrenesim usque febrientem: et ideo tenuit manum ejus, quia non tantum verbo, sed et manibus Judaicæ gentis operatur salutem. Audi prophetam, Deus autem Rex noster ante sæcula operatus est salutem in medio terræ. Tenuit manum ejus. Ut ante prophetarum sanguine manus ejus mundaretur, quam ministrationis ecclesiasticæ sumeret sacramentum. Et surrexit et ministravit. Hinc est quod erecta est quæ jacebat, et ministrat Christo, dum sanctificat manus suas modo in operibus bonis, quas ante malis operibus polluebat. Vespere, inquit, facto obtulerunt ei multos, dæmonia habentes, et ejiciebat spiritus verbo. Hoc humanitus quomodo intelligi potest, ut contempto die, vespere multos, et male saucios salutis avidi ad salutis remedia bajularent? Sed vespere est, cum finitur dies sæculi, mundus a luce temporum cum declinat. Sero lucis redditor venit, ut nobis gentibus, qui in nocte venimus sæculorum, diem redderet sempiternam. Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes. Vespere, hoc est, novissimo tempore nos gentes offert Deo apostolorum pia et solemnis devotio: et pelluntur a nobis dæmones, qui nobis idolorum cultus imperabant. Audi prophetam: Omnes dii gentium dæmonia (Psalm. xcvi, 5). Ignorantes enim unum Deum innumeris diis serviebamus sacrilega et sordidissima servitute. Et ejiciebat spiritus verbo (Rom. x, 17). Quia ad nos Christus carne non venit, venit verbo: ubi ergo venit fides ex auditu, auditus per verbum, nos fecit liberos dæmoniaca servitute, dæmones reddidit ex impia dominatione captivos. Hinc est quod dæmones

^a Ms. Vaticani, tenuit.

^b Præsumptor vocatur Adam et hic a Chrysologo, et a Sedulio lib. ii vers. 4.

Nec solus meritam præsumptor senserat iram,

voce parum Latina, et cuius vix apud Sidonium vestigium invenies. Non alia autem de causa præsumptor dicitur, nisi quod adipiscendæ divinitatis vana eum ambitio tetigerat. Alcimus Avitus Poem. lib. ii.

Diis esse cupit similis, serpitque venenum
Ambitione nocens.

^c Secutus est Græcam lectionem, non eis ut Marcus et Lucas.

^d Solus Petrus inter apostolos legitur fuisse uxoratus. Et hæc plurimorum veterum Patrum sententia. Adesis Clementem Alexandrinum Strom. lib. iii pag. 448; B. Epiphanium hæres. 51, Alogor. pag. 437 § 22, et hæresi 50, Ebion. pag. 147 § 22; Hieronymum lib. i adversus Jovinian. pag. 27; et in Epist. ad Julian. 34; auctorem questionum veteris et novi Testamenti. apud Augustinum tom. III recent. edit. quest. 127 pag. 124, E. Quapropter penes Ignatium in epistola ad Philadelph., quam emunctioris naris critici genuinam esse profitentur, verba illa: et aliorum apo-

stolorum nomina, qui nuptiis operam dederunt, a Græculo quodam assuta censentur. Neque hic Chrysologus negat uxorem fuisse Petro: asserit tantum ea domi non adfuisse: quia alias ipsius potissimum munus fuisset matrem a familiari rerum administratione sublevare. Vel quia communis Patrum doctrina est eam Petrum, aliosque, si qui fuere, ante apostolum dimisisse.

^e Cum eam continuo a febre dimissam narret Evangelium, innuit eam statim redditam sanitati, absque eo quod opus habuisset temporis ut vires iterum et robur acquireret: Sanitas quæ confertur a Deo, inquit Hieronymus in Matth. laudatus a Mita, tota simul redit.

^f Editi, maturitatis. Emendavit Meursius.

^g Febriçantem feminam Synagogæ fuisse typum, tradunt etiam Theophylus Antiochenus lib. iii Allegor.; Bonaventura ad cap. iv Lucæ; Beda tom. V, ad cap. viii Matthæi, etc.

^h Ministrat Christo et discipulis ejus, qui eum comitati fuerant.

ⁱ Cum Christus advenerat, multi a dæmonibus vexabantur, Satana magis insaniente, eo quod præsensent eum breve regnatum, et idolorum cultum et tenebrarum potestatem funditus ruituram.

sub manibus nostris torquentur imperantibus nobis, A qui nos subiciebant lignis, lapidibus adiciebant, et vacuas quotidie * per figuras inani timore vexabant. Modo est, fratres, ne nos infidelitas ad eorum revocet servitutem : b non laqueemur auguriis, non divinatione fallamur, c non capiamur sortibus, d non a Manibus inducamur, e non seducamur mortibus, non f pestibus anhelantibus captivemur; sed nos nostrosque actus commendemus Domino, committamus Patri, credamus Deo; quia tempus hominum sicut Deus agit, et ideo sicut g pater actus dirigit filiorum, et ut Dominus curam familie non relinquit.

SERMO XIX.

De Scriba, cui Christus sequi se non permisit.

Hodie evangelista sic cœpit: Videns, inquit, Jesus turbas multas circa se jussit ire trans fretum (Matth. 1). Quoties circa Dominum se indocilis turba diffundit, et jactatur in conscientie procella, quietem deserit, petit fluctus, h portum deserit, naufragia intrat, ad excelsa contendens mergitur in profundum; tunc Christus hoc mare talibus turbatum turbis transfretari jubet. Videns, inquit, Jesus turbas multas circa se, jussit ire trans fretum. Non ut fugeret homines, qui hominum venerat ad salutem; sed insipientibus inducias dat credendi, errantes ut revertantur expectat; pa-

* Particula per, qua multe carent editiones, sensum obumbrabat. Cæterum nota satis gentilium opinio de larvis, spectris et lemuriis. Fortasse vero ad mentem Auctoris propius accedit interpretatio Mitæ, C qui per figuras vacuas intelligit numinum statuas, vel idola, de quibus Sapient. xii, 15: *Sculpat diligenter per vacuitatem suam*. Ad rem nostram Cajetanus, in locum psalmi xcvi, 5, legit: *quia omnes dii populorum vacuitates; hoc est, sunt sicut vasa cava nihil in se continentia*.

b Id est non implicemur aruspicinorum laqueis.

c Sortes dicebantur oraculorum responsa, ex Valer. lib. 1, Suetonio in Tiberio cap. 63.

d Manes dicebantur apud gentes animæ defunctorum, quas nobiscum quandoque versari censebant.

e A spectris scilicet mortuorum. Opinatur Castillo a mortibus piorum hominum; quos aliquando vel repentino fato correptos, vel aliquo alio infortunio sublatos, hoc ipsi in Dei iram et malorum operum ultionem sustinuisse vulgo facile credunt.

f Pestis, perniciēs, et calamitas omnis est. Cicero in Catilin. orat. 19: *in te conferri pestem istam, quam tu in nos jam diu machinaris*.

g Idem fortasse ac tuetur bona et rationes filiorum. Actor enim dicebatur is qui, impedito tutore, res agebat pupillorum l. 24 d. de administ. tutor.; et l. 22, § de tutela. Neque ideo actores dicti sunt, quod ad acta constituerentur, ut Theophilus existimat, sed ab agendo: unde et *πραγματοποιῶνται* dicuntur Græcis. Sensus autem magis obvius est, Chrysologum pro actus actiones et opera filiorum intellexisse.

h Nunquid vocis hujus tam propinqua repetitio Chrysologo digna, cui tanta erat verborum affluentia? Quid si dixerimus eum per antithesim figuram quam in deliciis habebat scripsisse *portu exit, naufragia intrat*, etc.

i Editiones decipit. Emend. ex ms. Vatican. et Vallicell.

j Vide Hieronymum in Matth. viii, tom. V, pag. 26 edit. Paris. 1579.

tientiam præbet et veniam, qui non vult proferre sententiam; sustinet contumaces, qui vult non perdere, sed salvare quod fecit. *Accedens*, inquit, unus ex Scribis, ait illi, *Magister, sequar te quocumque ieris*.

¹ Discedit non accedit, qui promittit Dominum incaute sequi. Sed ad omnia posse quis promittit? Dixisset cautius, *Sequar te i quocumque jusseris*: humanius certe, *Quocumque volueris. Sequar te quocumque ieris*. Sic dicit qui inter se et Dominum quid intersit, ignorat; sic dicit qui Christum Deum non intelligit, sed magistrum. *Sequar te quocumque ieris*. Petrus per mare sequitur, sed submergitur; ad passionem sequitur, sed negat. Et si Petrus sic deficit, succumbit ad pauca: iste quis est, qui se ad omnia sequi Dominum sic promittit? *Sequar te quocumque ieris*. Sic dicit iste,

B quasi posset cum Christo subire conflictum, k per ignominiam crucis adire gloriam, intrare mortis arcem, mortem mortificare per mortem, penetrare ¹ ignotos tartari sinus, dirumpere inferni vincula, sæculis jam duratas animas, oblitus luce, propria m revocare ad corpora, concutere terram, saxa scindere, sepulcra reserare, educere sepultos ab inferis, testes suæ resurrectionis afferre. Adhuc adjiciat iste ire quocumque vadit Christus, supersedeat humeris angelorum, conscendat cælos, consideat Patri, apicem teneat omnium cælestium dignitatum, ad ista Christum, ad hæc Dominum, n scriba stultus, superbus

k Alias, ignominiam crucis adire per gloriam.

¹ Hominibus scilicet. Sinum dicebant veteres quicquid al aliud recipiendum aptum erat. Virgilius:

Argolicos penetrare sinus.

Theophylactus in cap. xvi Lucæ pag. 461: *Etiam in mari sinus appellare solemus loca portubus et quieti apta*.

m Implexus sane locus. Edit. multæ: *Sæculis jam duratas animas oblitus, ad lucem propria revocare per corpora*. Mita: *Sæculis jam diu gratam animas oblitus ad lucem revocare per corpora*. Sequi placuit lectionem codicis Vaticani, ubi particule *per corpora* ab aliquo qui contulit superinductum fuit *ad corpora*. Dixit fortasse animas sæculis jam duratas, quæ vel per secula tenebrarum patientes fuere. Durare pro pati Comicus: *Quis hic durare si sic fit potest?*

n Scribarum nomine in sacra Scriptura veniunt legis doctores, sapientesque homines tractandis negotiis periti I Paralip. xxvii, 32; Jerem. xxxvi, 10, 12, 20, 26; Eccles. x, 5; I Esdr. vii, 61; nec non qui descriptorum militum catalogum servabant, eosque recensabant. Judic. v, 14; II Paralip. xxvi, 11; Jerem. lxx, 25; I Machab. v, 45. At horum munus nobile apud Hebræos, spectatumque, non pateretur eos vocari stultos et vernulas, qua voce in servorum significatione tam sæpe utitur Chrysologus. Pronum ergo est credere, hujusmodi scribam, in sensu Auctoris, scribam fuisse mercenarium et alicui homini privato vel a secretis, vel a rationibus dati et accepti. Cui assentire videtur Hieronymus, l. c., qui eum ad Christi sequelam sola se luci inducunt fuisse credit. Et in hac eadem significatione Scribæ nomen sumitur in Scriptura. II Reg. vii, occurrit Sarai Davidis scriba; III Reg. iv, 3, Eliophex ex Ahia, Salomonis; IV Reg. xxii, 8, 9, Sapham Josie. Et cum apud Hebræos pauci fuissent scribendi periti, facile evenire potuit, ut hujus generis Scribæ alterius essent nationis, a Judæis mercede conducti, et in famulatum asciti. Sententiam tuetur Hilarius comment. in Matth. Tom. I Oper. pag. 702 edit. Veron. qui in Scriba gentes et infideles adumbratos esse docet.

vernula sequi se Dominum cur promittit? Sed accipit a Christo tam dignum pro tanta presumptione responsum: *Vulpes foveas habent, et aves cœli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.* Quid est hoc? ^a Vulpes viribus infirma, calliditate potens, inventrix doli, fraudis artifex, simulationis magistra, simplicitatis vacua, plena strophis, avium domesticarum prædo, tectis familiaribus inimica, merito hanc Christus in typum format Herodis, principis Judæorum, qui pristinae libertatis oblitus, sub Romana potestate consistens, dominabatur arte, calliditate regnabat, imperabat fraude, præsidebat dolis, simulatione pollebat; et quia ab exteris gentibus non valebat referre prædā, ^d familiarem plebem, vernaculos populos, velut aves domesticas devorabat. Probat hoc Christus quando Herodi mandat: *Itē, dicite vulpi illi (Luc. xiii, 32).* Vere vulpis, qui regnum dolis rapit, quod nec nascendo meruit, nec vivendo. Hic ergo Herodes in cordibus Scribarum usque ad necem Christi foveas sibi suorum scelorum collocavit: nec reliquit locum ubi Christus caput suum, quod Deus est (1 Cor. xi, 3), reclinaret. *Vulpes foveas habent et aves cœli nidos.* Aves hic quoque ^c appellat dæmones in aere volitantes, qui et ipsi in pectoribus Scribarum malitiæ suæ nidos fecerunt, ubi tota nequitie suæ germina procrearent. Hinc est quod ubi se diabolus Judæ animo immiscuit, mox et concepit doli fructum, et crimen peperit proditoris. Videtis quia

^a Miraculis enim Christi commotus, eum ambitionis et gloriæ cupiditate sequi cupierat.

^b Brugensis vocat vulpes inutiles et inultas hominibus bestias. Scripturibus ecclesiasticis vulpes pro fraudulento est. Theophylact. in III ad Coloss. v. 9, p. 661: *Scriptura equos, canes et vulpes nominat eos qui propter voluntates et mores suos hujusmodi animalibus facti sunt similes.* Latinis etiam. Perseus Sat. v. 115: *Astutam vapido servas sub pectore vulpem*

Apud quos vulpinari est subdole agere. Vide Augustin. in psalm. lxxviii et Hilarium Comment. in Matth. tom. I pag. 702.

^c Gentiles enim non persolvebant tributa, sed tantum Judæi.

^d Non quia Judæus, nam pater ejus Ascalonita et de Idumæorum genere; sed propterea quod intra Judæorum et Galilææ fines dominabatur.

^e Mita opinatur hic Chrysologum loqui de utroque Herode, scilicet Ascalonita, et filio ejus Antipa, qui et Herodes cognominatus est: Unde propter nominis et sanguinis congruentiam, ac principatus quod de uno protulit, de altero quoque intellexisse credendum est: nisi maximam textus corruptionem. prout in multis aliis locis, hic etiam arguere liceat. At dum addit inferius Herodem vulpem dictum, videtur locutus fuisse Auctor de Herode Antipa. Herodis Magni ex Maltace filio, qui Baptistam capite minuit, et Christo illusit, quem vulpem Dominus vocavit, qui Pilatus Christum, quem Galilæum putabat remisit, utpote illi tetrarchiæ subiectum. Hic postquam a Caio Cæsare regium nomen acceperat, Agrippæ calumniis circumventus, regioque nomine et dignitate exutus, Viennæ ad Rhodanum ex animi mœnore obiit. Vocatur ab Nostro principe Judæorum; erat enim Galilææ tetrarcha, qui pristinae Judæorum libertatis oblitus, sub Romana potestate obeliebat Romanis; colligebatque tributa, quæ Cæsari impendebantur, sed fraudibus et versutiis, ut ex Josepho Antiq. lib. xviii, cap. I et ex Origene in Matth. tract. 22.

^f Nescio quid simile invenies apud Paulinum, epi-

Scribam Christus non repulit volentem, sed ^b fingentem prodidit, et horruit præsumentem. Aut quare Christus, aut quare pietatis auctor, largitor salutis, istum venire volentem prohiberet, qui mox ⁱ alium discipulum ire cupientem retinuit, ne abiret? Alius, inquit, *discipulus ait, Domine, permitta mihi primum ire et sepelire patrem meum. Jesus autem ait illi, Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Numquid sic Christus negat ultimum pietatis obsequium? vetat extremum munus parentibus, quod debetur? Non pietatis obsequium negat, sed divinam præponit humanis affectibus servitutem. Audite quid discipulus dixerit. *Permitte mihi primum ire, et sepelire patrem meum.* Hoc ei non primum esse debuit, sed secundum; terrenus pater ⁱ cœlesti postponendus est patri.

^B *Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Hoc est dicere, me sequere ad contumeliam passionis, ut mecum possis ad resurrectionis gloriam pervenire. *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Fidei filius ad domum perfidiae cur rediret? Salutis proles perditum cum perditis cur desleret? ⁱ Resurrectionis pignus ad sepulchra genitoris ⁱ quid curaret? *Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Quomodo mortui sepeliunt mortuos suos? Fratres, ipse dixit: *Ego sum vita (Joan. xiv, 6).* Quod est anima corpori, hoc est animæ Christus; sine anima corpus non vivit, ^m non vivit anima sine Christo: recedente anima, mox corpori fetor, corruptio, putredo, vermis,

stol. 24, ad Severum, pag. 116, num. 14: *Quis ergo me armabit contra tot agmina hostis aërii.* Alibi, Poen. xv natal. 4, quos Hostes dixerat, vocat, *præceter aërios*:

Aërios proceras vincens in corpore nostro

Ad Ephes. n, 2, *Principem aëris hujus.*

^e Questio est inter Patres, an Christus Scribam illum a discipulatu expulerit; vel suo arbitrio reliquerit eum sequi. Primum sentiunt nonnulli; alii vero cum nostro, contrarium. Vide Ambrosium, lib. vi in Luc.; Augustinum, serm. 7 de Verb. Dom.; Gregorium, homil. 13 in Ezechiel.; et Chrysostomum, homil. 28 in Matth.

^b Commune cum Chrysologo placitum est Patrum, responsum Christi, non ad sonum verborum Scribæ, sed ad sensum accommodatum fuisse, ut ait Chrysostomus homil. 28 in Matth. Insuper enim et fraudulentum Scribæ mens erat, in Christi famulatu esse, ut inde lucrum assequeretur.

ⁱ Fuisse Joannem ex antiqua traditione perhibetur. At textus Matth. non habet, ut Noster, *discipulus*; sed *alius ex discipulis.* Supple *futurus*, ait Hugo card., *quia nondum erat discipulus.*

ⁱ Ambrosius, tom. II in psalm. I, 1: *Pietas enim prima in Deum, secunda in parentes.*

^k Pignora pro filiis; familiare Chrysologo verbum. Luca X, 26: *et filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis.*

^l Christi filialis, est filius resurrectionis, hoc est ipsius Christi filius, qui dixit: *Ego sum resurrectio et vita*; habetque jus ut ad vitam una cum capite Christo resurgat. Ceteri homines infideles, quanquam et ipsi in novissimo die resurgent, non tamen filii resurrectionis proprie dici possunt, cum minime sint resurrecturi ad vitam, sed ad poenam. Nil ergo fidelis ad sepulchrum genitoris infidelis curare debet, cum resurrectio non sit patri profutura, sed filio. MITA.

^m Augustinus, super psalm. lxx serm. 2: *Sicut vita corporis est anima, sic vita animæ Deus. Quomodo, si anima deserat, moritur corpus; sic anima moritur, si deserat Deus.*

cinis, horror et omnia visu detestanda succedunt : A¹ tumentia terga submisit, stravit in plano vertices discedente Deo, confestim venit in animam peccatorum fetor, corruptio criminum, vitiatorum putredo, conscientiae vernis, vanitatum cinis, infidelitatis horror, et sit in corporis sepulcro vivo funus animae : jam sepultae. Accedebat ad causam quod cavader perlidia² perfidis agebatur obsequiis et impietatis ministerio pietas curabatur. Ingressus, inquit, *Iesus domum principis, vidit symphoniam* (Matth. ix). Numquid tales piaculum de pietate non faciunt, qui ad luctum musicam, ad funera suorum extranea lamenta conducunt? ubi vero planctus non est, ibi est emptia et mercenaria cantilena. Mortuum non artifex fistula, sed simplex plangit affectio. Christus ergo discipulum suum non deesse voluit exsequiis paternis, sed profanis luctibus noluit interesse.

SERMO XX.

De sedata maris tempestate.

Ecclesiasticae lectiones sic divino dispensantur arcano, ut et peritis scientiam conferant altiore, et simplicibus salutaria intelligentia gratiam largiantur. Ascendente, inquit, ³ in naviculam Christo, fecisse motum magnum refertur ausa tempestas. Ascendente, inquit, eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus, et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus, ipse autem dormiebat (Matth. vin, 23). Mare quod⁴ pedibus Christi

suos, motu frenavit, astrinxit fluctus, et per⁵ liquentem viam⁶ saxea soliditate servivit modo (Joan. vi); quid est quod usque ad periculum sui sevit, furit, contendit auctoris? Quid ipse Christus futurorum praescius, praesentium sic videbatur ignarus, ut instantem procellam, tempestatis horam, tempus periculi non caveret : sed inter vigilantes omnes tunc solus⁷ teneretur in somno, quando imminerebat sibi, suisque tam grande discrimen? Fratres, gubernatoris peritiam non probat temperies serena, sed procellosa tempestas : blandiente aura, navim regit ultimus nauta; in confusione ventorum, primi quaeritur ars magistri. Hinc est quod discipuli posteaquam viderunt sibi industriam nauticorum deperisse, in se maria saevire, se fluctus petere, adversum se ventorum⁸ i turbines convenisse, ad ipsum gubernatorem rerum, ⁹ rectorem mundi, elementorum magistrum trepidi confugerunt, petentes ut sedaret fluctus, periculum submoveret, salutem redderet desperatis. Denique ubi jussio sola addixit mare, ¹⁰ recessit ventos, tulit turbines, dedit quietem, navigantes ipsum esse omnium sentiunt, credunt, fatentur auctorem. Sed jam quod intus est proferamus. Ubi Christus¹¹ Ecclesiae suae navim mare saeculi transfretaturus ascendit, gentium flabra, Judaeorum turbines, persecutorum procellae, vulgi nubes, daemonum nebulae, sic ruerunt, ut totius mundi fieret una tempestas. Regum spumabant undae, fervebant potestatum fluctus,

¹ Ita ms. Vatican. Aliae editiones : jam sepultum.

² Carpit hic morem adhibendi in funeribus cantus tibias, distulas et symphonias, quem a gentilibus in Iudeos effluxisse credunt nonnulli. Vide Brugensem, Maldonatum, Tirinum, Schultetum, Schmidium, praeteris Calvorum Ritual. ubi de re funer. et de tibis funer. pag. 910 et 912. Et sicut apud Graecos, Romanosque tibicines in usu fuisse notant Isidorus, Orig. lib. v cap. 20 pag. 90, ita apud Hebraeos, ut patet ex historia evangelica Matth. x, 23. Non autem improbantur hic cantus psalmodum et hymnorum, dum cadavera efferuntur : cujus meminere Chrysost. homil. 116 tom. VI, et homil. 14 in I Tim. pag. 309; Gregorius Nazianz. orat. in soror.; Eusebius lib. i pag. 121; B. Gregor. Nyssenus, de vita S. Macrinae, tom. II pag. 201, ubi de ejus funer. Macarius, homil. 15 pag. 184. Quos autem psalmos cantaverint ex Chrysostomo homil. 4 in Epist. ad Hebraeos; ag. 454 edocemur.

³ Ambrosius, in cap. vii Lucae, de filia principis synagoga a mortuis excitata : *More veteri tibicines ad incendendos excitandosque luctus ferebantur adhibiti.* Uberius explicat Maldonatus, cap. ix Matth. 23, hunc morem fuisse gentium, et ad Iudeos quoque permanisse. MITA. — Vocat Auctor extranea lamenta, quae interius mercenariam cantilenam dixit, scilicet viro- rum vel mulierum mercede conductarum, ut pretio emptis lamentis, elatum cadaver plangerent. Hoc est forte se, quod in lib. Sapient. xix, 15, dicitur : *lamentari ad sepulchra mortuorum.*

⁴ Vatablus legit *navim* ex Graeco textu *πλοῖον* apud evangelistas, qui Graece scripserunt. Nonnus Homericus exemplo *navem* hanc vocavit *πλοῖμα* : quae naves, ut plurimum, ingentis molis validisque trabibus compactae, multorum egent ministerio. Nostro autem *πλοῖον* scapha videtur esse, qua lacum transferebant. Optime Sedulius lib. ii vers. 15 :

... Exiguæ conscendunt robora cymbae.

⁵ Tangit aliam historiam ex Matth. xiv, Marc. vi, Joan. item vi. Locum hunc Chrysostolus de more describit Paschasius lib. v in Matth.

⁶ Prudentius praefat. in lib. ii contra Symmachum : *Sistitque, et cogit ingredi tergum per humidum mara.* Arnobius, lib. i : *Calcabat ponti terga undae ipsas stupentibus.* Claudianus, de Bello Germ. : *Glacialia terga fluriorum.*

⁷ Virgil. vi Aeneid. *Liquentes campos.*

⁸ Implexum in editionibus locum ex Meursii interpunctione restituitur. In nonnullis : *saxa soliditate serviunt.* Theophylactus, ad cap. vi Matth. locum psalmi lxxv sic legit : *Qui ambulat super mare, ut super parimentum.* Latinus : *Per liquentem viam saxi soliditate serviunt, id est fluctus.*

⁹ Somno vero ac naturali : laboribus enim fessus erat; at voluntario, sive accessito, ut tempestas sine ejus consilio oriri videretur.

¹⁰ Ita Mita et Castillo. Aliae appositae quoque, *trunisse, concrevisse.*

¹¹ Editi omnes et mss. Vallicell. et Caesen. habent : *rectorem mundi.* Vatic. et lectio Latinii, *rectorem.*

¹² Ita omnes. Latinus legi, *retrahit, seu repercutit.*

¹³ Meursius putat legendum : *sustulit turbines.*

¹⁴ Haec et sequentia ad mentem Tertulliani, de Baptismo, cap. 12 : *Ceterum navicula illa Ecclesiam praeferebat, quod in mari id est saeculo fluctibus, id est persecutionibus, et tentationibus inquietetur, demum per patientiam relinquit dormiente : donec orationibus sanctorum in ultimis suscitatus compescat saeculum, et tranquillitatem suam reddat.* Ab aliis SS. PP. testimoniis, quae utramque implerent paginam, absteineo. Vide Prosperum, de Vocat. Gentium, cap. 4; Augusti un., serm. 23 de Divers.; Hilarium, in Comm. Matt. cap. vi; Ambrosium, lib. vi in Luc. et lib. i de Salom. cap. 4; unde apud Chrysost. homil. 63 tom. VI pag. 675, et ibid. homil. 79 pag. 784. Arca Noe est Typus Ecclesiae.

sonabat rabies ^a subditorum, populorum gurgites rotabantur, perfidia notabantur scopuli, ^b mugiebant littora Christiana, lapsorum ^c naufragia versabantur, et erat totius mundi unum discrimen, unumque naufragium. Tunc discipuli accedunt ad Dominum, et suscitaverunt eum, dicentes: Domine, salva nos, perimus; et dicit eis Jesus, Quid timidi estis, modicæ fidei? Suscitatus ergo a discipulis Christus, mare, hoc est, mundum, corripit, tranquillat orbem, reges mitigat, potestates placat, sedat fluctus, componit populos, Romanos efficit Christianos. ^d Ex ipsis quoque, executores verbi Christianæ fidei reddidit, qui fuerant persecutores nominis Christiani. Hanc tranquillitatem servant principes Christiani, Ecclesia tenet, habet Christianitas, gentilitas admiratur. Tunc, inquit, surgens imperavit ventis et mari, et facta est tranquillitas magna. Porro homines illi mirati sunt dicentes, Qualis est hic, quia et venti et mare obediunt ei? Discipuli sunt hi qui accedunt ad Dominum, qui suscitant eum, qui salvare se humili supplicatione deprecant: ^e homines vero dicuntur qui elementa Christo taliter obedisse mirantur. Vere homines sunt, et sæculi homines, qui mirantur ad obedientiam Christi mundum sic esse conversum, qui templorum vertice velut undarum tumores stupent sic esse dejectos, qui idolorum spumas, demonum vident turbines sic fugisse, quos attonitos reddit Christiani nominis toto orbe profunda et diffusa tranquillitas. Et vere fratres, dormiente in morte Christo, in Ecclesia magna est exorta tempestas; resurgente a mortuis Christo, Ecclesie reddita est, sicut scriptum est, tranquillitas magna. Modo nos dormientem in nobis Christum toto præcordium

^a Ex fide manuscript. Editi, traditorum.

^b Nemorum mugitus, apud Plinium lib. xvii, cap. 35.

^c Sic Castillo et ms. Cesenæ. Editi et ipse Mita, rezabantur.

^d Ita legit Latinus: cui favent mss. In edit., ipsosque executores. Hoc est, inquit Mita, fecit Romanos, vel ex Romanis ministros, exsequentes verbum Christianæ fidei, quod est credere.

^e Videtur hic Chrysologus adherere putantibus eos qui in Evangelio mirati sunt, non fuisse discipulos, sed vel evangelicæ naviculæ nautas, vel in aliis navibus, vel in littore existentes homines; et ita sensit Origenes et Maldonatus, in cap. viii Matth. num. 27. At Hieronymus ibidem: Basilium, orat. 22 in fine, Hugo card., Cajetanus, etc., opinati sunt hic apostolos vocari homines, ob modicam fidem eorum.

^f Marginiste, ut vocant, Chrysologi notant locum hunc, veluti desumptum a lectione LXX interpretum. At ibidem legitur: sed ventus Aquilo suscitavit nubes. Lectio Auctoris, secundum quod putat Castillo, respicit effectum Aquilonis, qui, utpote frigidissimus, nives aquasque in glaciem indurat. Ovidius Metamorphos. lib. vi:

Induroque nives, et terras grandine pulso.

^g S. Augustinus, tom. IV de Consensu Evang. lib. ii cap. 4: Mundus ipse quatuor partibus terminatur, quas aliquando a ventorum nomine Scriptura commemorat. Ab Oriente, Aquilone et Meridie. Sic Auctor noster quatuor orbis partes intelligit, in quibus per ea tempora, licet non semper iisdem annis ac mensibus, maximum erat in mundo naufragium. Quandoquidem Angli, domitis Scotis, Pictisque e Scythia oriundis, Britanniam subegerunt. Africa sub Gense-

A gemitu, fidei voce, Christianis lacrymis, ploratu alto, apostolicis clamoribus excitemus, et dicamus: Domine, salva nos, perimus. Et quia lectio apte temporis convenit, et sicut scriptum est: ^h Aquilo durus ventus (Prov. xxviii, 25), nomine autem Dexter vocatur qui nobis gentes sic feras, sic amaras advecat; hic ergo Aquilo ventus durus ⁱ per Dextrum, per Africum, per Austrum, per Eurum diffundit se ^j tristi turbine, maria confundit, ^k delet aera, montes dejicit, sorbet urbes, provincias mergit, totius orbis cogit unum esse naufragium. Hinc est quod navicula Christi nunc tollitur ad cælum, nunc in trepidationum ima descendit, nunc Christi regitur viribus, nunc formidine jactatur, nunc operitur fluctibus passionum, nunc confessionum remigiis enatat. Sed nos fratres iterum atque iterum clamemus: Domine, salva nos, perimus. Et revera, fratres, si essemus unum, et humanum corpus, si eos qui pereunt nostra esse viscera crederemus, afflictione jejunii, precum gemitu, effusione sletuum, jugiter clamarem: Domine, salva nos, perimus. Et studeremus nobis in nostris fratribus subvenire: nec furente gladio sanguinis nostri mare videremus in terris, nec tanta corporum, sed nec animarum jam naufragia sentiremus, atque humili voce precaremur: Domine, salva nos, perimus. Nec tamen ulla compassio, pietas ulla, ullus pavor, quicumque pudor nos, vel compunctio exsuscitat ad dolorem Dei, Dei est quod urgemur malis, quod verberamur semper, quod gentes valent, quod ruit grando, quod rubigo inficit, quod impietas potest, quod dominantur morbi, quod sevit mors, quod ^l tremit terra: nos tamen nec tremimus, nec

rico a Vandalis capta, direpta et Ariana labe infecta, flamma ferroque consumpta est. Sicilia deprædata, Panormo obsidione cincto. Armorici ab imperatore Occidentali defecerunt: Attila, qui Dei flagellum cognominabatur, Thraciam Illyricum vastavit, Galliasque invasit, et demum ad Aquileiæ obsidionem et Italie vastationem se accinxit. In Gallia imperator Occidentis nobilissimum exercitum amisit: duces ab imperatore defecerunt ad hostes, ita ut fame, bello, pestilentia, terremotu, cladibus, incendiis Barbarorum totus orbis agitatus sit ob gentilitiam impietatem et hæresim Christianorum. Vide in præmissis Annales Baronii, tom. V et VI, ab anno Christi 430 ad annum 450; Ruheim Ravenn. et Dolconem Tarcagnor. Mita. — Auctori Aquilo dicitur Dexter; fortasse quia si apponas faciem contra Oecum, hic enim situs cælorum motibus proprius est et convenientior, Aquilo semper tibi dexter erit.

^h Ita legere placuit ex conjectura: licet ultra decem editiones, quas sub oculis habeo et mss. Vallicel. et Casen. habeant Christi turbine.

ⁱ Suspiciatur Latinus an sic legendum.

^j In Oriente maximus fuit terræmotus: siquidem Cæsar Augustus, una cum populo, sub diu vitam egerunt, ne abruentibus Byzantii ædificiis opprimerentur. Baronius anno 442. Mita. — Fallimur toto cælo, nisi sermo hic tunc temporis fuit pronuntiatus, cum Vandali imperium et regionem Romanorum acri bello impetant; vel id evenit anno 430, cum Africa potius sunt; vel paucos post annos, scilicet 439 cum eorum armis Carthaginem subegerunt. Nec improbanda eorum sententia qui in eo damna et rapinas anno 440 in Italia et Sicilia a Vandalis pertrata deplorari putarunt ex Tillemontio.

timemus, nec declinamus a malis, nec appetimus bona. Avaritia furit, anhelat pompa, iniquitas placet, aliena delectant, sed nostra pereunt; Dei flagella veniunt, sed nostrae provocant culpae. Si Deus justus, utique nostri misericors. Fratres, revertamur ad Dominum, ut revertatur ad nos Deus; renuntiemus malis, ut respondeant bona: serviamus Deo bono, ut non malis gentibus et potestatibus iniquis serviamus, Christo Domino ac gubernatore nos auxiliante, honor cuius et majestas sine fine permanet in saecula saeculorum. Amen.

SERMO XXI.

De eadem.

Quoties Christus nostra dormit in navi, et ignaviae nostrae somno soporatur in corpore, irrui procella tota confusione ventorum, saeviant minaces undae, et dum spumosis fluctibus saepius elewantur et decidunt, amara navigantibus gignunt expectatione naufragia, sicut praesens evangelistae lectio declaravit, dicens: *Et ait illis* ^b *Jesus illa die cum sero esset factum, trans-* *eamus contra; et dimittentes turbam, assumunt eum* ^c *ita* ^a *ut erat in navi* (Marc. iv, 35, 36). *Et ait illis Jesus illa die.* Qua die? illa nempe qua, juxta Isaiam, *consurgit confringere terram* (Isai. ii, 20); illa die, qua tota mundanae lucis claritas vesperscit; illa, qua imminente tentationum nocte crebrescunt imagines fugiendae vanitatum. *Cum sero esset factum.* Sero tunc est, cum tempus extremum et hora novissima sensibus humanis confusiones rerum nuntiant, quae procedunt. *Transeamus contra.* De terrenis ad caelestia, de praesentibus ad futura. Et bene contra, quia divina semper contraria sunt humanis: dum ista subjectos attrahunt ad fragilitatem, ad virtutem illa qui sequuntur, attollunt. *Et dimittentes turbam.* Dimittunt turbam, qui popularem auram et vulgum deserunt incerto semper iudicio pervagantem: neque addicti rumoribus humanis a virtutis itinere retardantur, sed de bono conscientiae stabiles et securi laudum et derogationum mendaces fluctus, Christo comitante, pertranseunt. *Et assumunt eum,* inquit, *ita ut erat in navi.* Quid hoc? aliter est Christus in caelo, aliter habetur Christus in navi, aliter in maiestate Patris, aliter in hominis humilitate sentitur, aliter coeternus Patri, aliter aetatum nostrarum gradibus cernitur temporalis, aliter nostro dormit in corpore, aliter in sui vigilat Spiritus sanctitate. *Assumunt eum ita ut erat,* inquit, *in navi.* Laus fidei est, ita Christum recipere ut est et habetur in navi, hoc est in Ecclesia: ubi natus, ubi adolevit, ubi passus, ubi crucifixus, ubi

A sepultus, ubi ascendisse in caelum, Patris ad dexteram consedis, unde vivorum et mortuorum iudicem esse venturum singularis salutis est confiteri; qui taliter in navi nostra Christum confessus assumpserit, et si tunditur fluctuum scandalis, non tamen periculis mergitur, et operitur undarum. *Et facta est, inquit, procella magna venti et fluctus mittebat in navim, ita ut adimpleretur navis.* Et facta est procella magna: non ausa est explorare Domini dormientis virtutem, sed discipulorum pulsare fidem, timorem prodere, ut auctori suo quantum servitutis deberet, ostenderet. *Et erat, inquit, in puppi dormiens.* Ad dormientem confugiunt vigilantes; et credunt obistere saevientibus elementis eum cui somnum dominari ^d summa compressione conspiciunt: contemplantur irruisse taliter humanae necessitatis soporem; ut nec fragore maris, nec clamore fluctuum, nec extremo imminente naufragio potuerit suscitari. Et ubi est illud: *Ecce non dormitabit, neque obdormiet, qui custodit Israel* (Psal. cxx, 4)? Per se non dormit, neque sibi dormitat maiestas expertis lassitudinis, quietis ignara; sed totum per me mihi agit, qui quoties speciem sui actus, sui vultus immutat, toties nostrarum varietates arguit, et culpas animarum. Audi prophetam dicentem: *Palpebrae ejus interrogant filios hominum* (Psal. x, 5): Videte quemadmodum Dei oculi clauduntur, ne videant eos, ut vindicent, qui delinquant. *Averte, inquit, faciem tuam a peccatis meis* (Psal. i, 11). Et iterum patient, ut currentes incitent, lassescences erigant, respiciant supplicantes. Hic ergo Domini somnus explorat discipulorum fidem, dubitationem prodit, et modice eos credulitatis aperit esse, qui non modo in se tantum, sed in ipsum auctorem credunt posse elementa consurgere. *Fluctus, inquit, mittebat in navim.* Quia Dominicam navem, quantum extrinsecus quatiant et infundunt unde gentium moles, tantum intrinsecus ^e tumidi haereticorum irruunt et deserviunt fluctus. Hanc tempestatem beatus Paulus se pertulisse declarat, cum dicit: *Foris pugnae, intus timores* (II Cor. vii, 9). *Ita, ut adimpleretur navis.* Merito spumosis fluctibus evangelista refert fuisse navem repletam, cum tot pene hereses Ecclesia patiatur quot divinae legis legimus esse questiones. *Et erat, ait, ipse in puppi dormiens super cervicale; et excitant eum, et dicunt ei, Magister, non ad te pertinet quia perimus? et exurgens, commi-* ^d *natus est vento, et dixit mari: tace et obmutesce; et cessavit ventus, et facta est tranquillitas magna. Et ait illis, quid timidi estis, necdum habetis fidem? Dum factum pandit lectio, tempus commendat exemplo.*

^a Et praesenti etiam sermone prosequitur Auctor suorum dierum calamitates. Vide superiorem notam.

^b Sensus evangelistae est: illa die qua bis concionaturus erat. Licet alii putent non illa die qua Christus praecedentia docuerat, sed aliqua alia.

^c Mysticum sensum eruit Chrysologus. Ad litteram sonat: susceperunt eum in navi, et sese composuerat; seu pullulum ejus capiti supposuerint, seu ligum quoddam aptaverint in puppi, ubi Christus caput suum reclinaret, quemadmodum sensit Theo-

phylactus, super cap. iv Marci. *Ut erat:* elegans locutio Latinorum, quae significat continuationem ejus quod prius erat: *ut erat dejecta capillos.*

^d Ita scripsit ex conjectura Mita et ita legitur, licet mss. constantissime legatur *sua compassione*; veluti dicat a somno Christum fuisse compressum. Quid si Christo jam fesso lassoque somnus *compatiebatur*? Insolens locutio; sed a stylo Chrysologi non tam absona, ut eam non nemo possit amplecti.

^e Ambrosius in laudanda Pauli verba: *His verbis multorum haereticorum denotat dogmata.*

Siquidem magna et satis gravis imminet procellosa tempestas, dum se undique furens ac perniciosus ingerit turbo ventorum: maria mugiunt: ipsæ quoque insolite funditus subruunt, et tristi sonitu littora universa feriuntur. Sed quia, ut diximus, Christus nostra dormit in navi, accedamus ad eum magis fide quam corpore, et pulsemus eum plus opere misericordie quam desperationum tactu. Suscitemus non insolenti strepitu, sed clamore spiritualium canticorum; non murmuratione improba, sed supplicatione pervigili. Demus Deo aliquid temporis vite nostræ, ne totam diem infelix ista vanitas et sollicitudo miseranda consumet; ne nucleum totam perniciosus somnus et inania sopor expendat, sed itidem pars diei et noctis ipsi temporum deputetur auctori. Vigila, homo, vigila; habes exemplum, ut quod tibi gallus impendit hostii, tu tuo exhibeas creatori; præsertim cum tibi ille insonat profuturus, cum te ad opus suscitât, cum diem nuntiat jam vicinum: quanto magis hymnis cælestibus te Deum de superna sede tuam suscitare convenit in salutem. Audi prophetam dicentem: *De nocte spiritus meus vigilat ad te Deus* (Isai. xvi, 9). Et Psalmista: *Manibus meis nocte coram eo, et non sum deceptus* (Psalm. lxxvi, 3). Diei vero tria tempora idem Psalmista Deo admonet deputanda, dicens, *Vespere et mane, et meridie narrabo, et annuntiabo, et exaudiet vocem meam* (Psalm. l, liv, 13). Per quæ tria tempora dum Daniel Deo sedulus supplicaret: impetravit non solum præscientiam futurorum, sed et captivæ diu gentis suæ meruit libertatem (Dan. vi, 10). Dicamus ergo quod propheta: *Exsurge, quare obdormis, Domine? Exsurge, et ne repellas usque in finem* (Psalm. xliii, 23). Dicamus cum apostolis: *Magister, non ad te pertinet quia perimus?* Et vero magister, quia non solum factor est omnium elementorum, sed etiam moderator et rector est, qui cum nos audierit, cum fuerit evigilare dignatus, planabuntur undæ, et tumidi fluctus sternentur, et colles; venti diffugient, peribit procella, et tempestas ista quæ imminet, et magna tempestas in tranquillitatem maximam commutabitur.

SERMO XXII.

De terrenorum cura despicienda, deque servo vigili.

Præmia statuuntur his semper quibus certamina dura proponuntur, ac pro magnitudine certaminis præmii proponitur magnitudo. Hinc est quod disci-

pulis suis Christus regnum ponit in gremio, ut in certamine non cedant periculis, non timori; pericula despicit, qui tendit ad regnum; victorie cupidus nescit timere. *Nolite timere*, inquit, *pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum* (Luc. xii, 32). Grex pusillus mundo, magnus Deo; pusillus, quia gloriosos vocat eos, quos instituit ad ovium innocentiam et mansuetudinem Christianam: pusillum grex est, qui non de magno minuitur, sed crescit de pusillo; pusillus grex nascentis Ecclesiæ sic designat infantiam, quam venire ad regni sui infusus incrementis cælestibus mox promittit. *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum*. Adjecit quid faciendum sit regnaturus: *Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam; facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in celo*. Vendite quæ possidetis: non potest dominari omnibus, nisi is qui propriis non tenetur; defectus mentis est, qui familiaris rei nemini cum vocatur ad regnum; jacens animus plebeius nummulum thesauris regalibus anteposit; pauper seusus, parvis incubans, perdit magna; et inhians temporalibus, deserit sempiterna. *Vendite*, inquit, *quæ possidetis, et date eleemosynam; facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in celo*. Homo, tali monitu Christus te ditare voluit, non nudare; manere tibi tua voluit, non perire; perpetuari, non vacuari sacculos imperavit; jussit te transferre, non perdere. *Thesaurum non deficientem in celo, quo sur non appropriat, neque tinea corrumpit*. Plus consilio patris agit, quam jure dominantis: inter insidias latronum et tinearum morsus quare tua recondas objurgat; pervigiles noctes, dies anxios, sollicita tempora, ne tibi ipse facias, commoneris. Auri custos, servator argenti, securitatem non habet, nescit quietem, et cui deest securitas, quies perit; pœna dives est ille, non censu. *Thesaurum non deficientem in celo*. Hoc est dicere, ubi ego sum, ibi ponite; data mihi ego servo. Homo, da Patri, crede Deo, quia et hæredi Pater, et Deus homini creditum non negabit; tenere tua non potest, quia sua dedit. An humanis indiget, qui divina largitur? an est nostrorum cupidus, qui nos suorum fecit hæredes? certe quibus regnum contulit, quid negabit? O homo, si sic permansurus es, quæ tua sunt hic repone: si illuc iturus es, hic quæ tua sunt cur derelinquis? Qui relinquenda servat, alienorum custos

* Apposite. Nam timoris causam fuisse dyemoniarum Christus satis explicat.

^b Hinc erue antiquum cantu usum in Ecclesia. Rupertus lib. v de Glor. et Honor.: *Valet auditio musicæ dulcedinis psallendo atque orando, ad excitandam in pectore nostro Spiritus sancti gratiam*.

* Gallus dicitur a Cicerone lib. ii de Divin., *nocturnus vigil*. Vide Ambrosium, tom. I l. v Hexam. c. 24.

* Marginis: Chrysologi notant locum hunc ex lectione LXX interpretum. Ego potius a Vulgata dicere derivatam. Ambrosius, qui 53 circiter annis ante Chrysologum vixit, enarrat. in psalm. cxviii octon. 19 legit: *de nocte vigilat ad te spiritus meus*. Fortasse hæc a quadam antiqua lectione desumpta sunt, quæ in littera nec Vulgatam, nec LXX sequatur.

D * Vulgata habet contra eum. Ita Genebrardus contra legit pro coram ex quadam Hebræorum particula, quæ utrumque significat. Ita sentiunt Glossa, Augustinus, Cassiodorus et alii. Sic Matth. xxvii, 61, sedentes contra sepulcrum, pro coram sepulcro.

¹ Vide Isidorum Hispal. de Eccles. Offic. lib. i cap. 19 ad 23.

* Maldonatus hic vult discipulos Christi et omnes simul fideles pusillum gregem dici, ob Christianam mansuetudinem; ex Mita.

^b Fortasse veterasci erat reponendum, ut dictio superiori dictioni perpetuari convenientius contraponeretur juxta genium Chrysologi. Cicero in Tuscul.: *Nihil inveterascere debet eorum in quibus beata vita consistit*. Sacculus σακχύτιον vocat Suidas, quas τσάρδαι Matthæus.

est, non suorum. Si in hac vita, qua peregrini sumus, A vivimus, et modicum temporalem esse pauperem dolet, tristem, inhonorem esse: quale erit in perpetua patria inter aeternos cives, de contemptu dolorem, de ignobilitate poenam, de nuditate opprobrium sustinere; et nunc addici poenis, quando alii promoveantur ad regnum? quando pauper ducitur ad consessum Dei, et dives trahitur ad consortium punitorum? Heu quam lamentandae vices, quando desperati penes homines possidebunt spem divinam, et humanis bonis praediti bonis caelestibus fraudabuntur! Et hoc facit thesaurus, qui cor hominis, aut per eleemosynam levat ad caelum, aut per avaritiam demergit in terram. Et ideo dixit: *Ubi enim thesaurus vester est, ibi et cor vestrum erit.* Homo, mitte et p^a mitte thesaurum tuum in caelos, ne ^a caelestem animam demergas in terram. B Aurum de profundo terrae, anima ab excelsis caeli. Melius proinde est ad sedem animae deferri aurum, quam in sepulcro auri anima demergatur. Exutos ergo totis divitiarum curis, et jam per omnia expeditos militare sibi in saeculo jubet, quos regnare donavit in caelo. *Sint lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes in manibus vestris et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis.* ^b *Sint lumbi vestri praecincti: ibi praecingenda est virtus, ubi ^c voluptas est comprimenda. Nescit vincere vitia corporis, virtutis cingulum qui oeposit. Cincti ergo ^d castitatis baltheo, quod est insigne militiae Christianae, fluxam carnis detruncemus ignaviam, et regis nostri expectatione pervigiles insomnem somnum saeculi nesciamus. Non dormiunt, inquit, nisi cum male fecerint (Prov. iv, 16). Et lucernae ardentes in manibus*

^a Auctor dicit animam nostram caelestem et ab excelsis, quia immediate ex nihilo creatur ab Deo, ut passim theologi. Mita.—Vide Clementem Alexand. Strom. lib. vi pag. 641, ubi disertè haec eadem docet.

^b Non tantum militum et iter facientium, sed et ministrantium est habere lumbos succinctos. Lucae v, 37; Joan. xii, 4. Hinc Phaedrus, Fab. 2, *alte cinctos, trienas dicit.* Chrysologus autem explicat locum Evangelii pro succinctione et compressione voluptatum.

^c Sic restituimus ex fide mss. Editiones omnes cum Mita habent *voluntas*.

^d Praecipuum militiae insigne baltheum erat, quo quicumque exuebat, militiam coquebatur deserere. Unde apud Prudentium, Psychomach. vers. 634, *discingere*, idem est ac *exarmare*: *Discingitur omnis terra.* Et vers. 824: *Sedem properat discincta juvenis.* Ad rem vero nostram satis apposite Paulinus Nolanus epist. 25 pag. 164: *Hunc igitur, scilicet Dominum nostrum, sequamur; Huic militemus cui cinctus numquam discingitur miles.*

^e Ms. Valic., *Bonarum operum.*

Et qui sponsum praestolabantur, et qui sequebantur, facies gestabant. Lucae xiv, 8; Esther ix, 22. Nos chartae parentes a profanis testimoniis abstinemus. Dicte autem sunt facies *nuptiae amicae*, pro *nuptiis conjunctae*, vel *unitae*. Censet Mita hic a Chrysologo perstringi Novatianos, qui nuptias inepte damnavant. Fuere et qui demonem nuptiarum auctorem esse dixerunt, quos refellit Clemens Alexandrinus Stromat. lib. iii pag. 445.

^f Erant et servi *Excubitores*, qui januarum gerentes curam dominum expectabant, quoadusque rediret.

vestris. Beati, in quorum manibus honorum operum lucent lucernae. Sic enim: *Lucent lux vestra coram hominibus, ut videant bona vestra opera, et magnificent Patrem vestrum qui est in caelis (Matth. v, 16).* Et ut lucerna ante oculos, opus bonum in mentibus sic refulget. Non portanti tantum lucerna lucet, sed multis, et opus bonum dum facto in uno lucet, multos illustrat exemplo. Lucerna repellit noctium obscura, opus bonum malitiae fugat tenebras. Accendamus lucernam ^a bonis operibus in manibus nostris, si volumus coram Domino et hominibus nos lucere. *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis.* Quia semper ^b nuptiis amicae sunt facies, luminum testimonio celebratur castitas nuptiarum. Sicut enim fugit lucem illicita qui praesumit, sic B multiplex coruscet in lumine licita qui requirit. *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis.* Homines sunt qui more debita servitutis ^c indefessis excubiis adventum sui domini praestolantur; qui vero sic ventri servant, ut divinam nesciant servitutem, et de carnis voluptate solliciti, sollicitudinem occursum Domini perdidderunt, homines non vocandi sunt, sed jumenta. *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis.* Ex quo ^d ad desponsandum suam Ecclesiam Christus adventit, ^e thalamus ornatur sponsae: et ornatur auro fidei, argento sapientiae, virtutum gemmis, sanctitatis ^f velis, verecundiae roseis, lilis castitatis, pudoris violis. Et ad alta caeli pudicitiae templum, fastigium virginitatis attollitur: nec desunt C psalmorum citharae, prophetica organa, apostolorum voces, ^g totaque symphonica caelestium nuptiarum.

^a Christum Ecclesiae sponsum vocari, innumera clamant SS. Patrum testimonia: quae si congerere vellem, nubem facerem. Vide Theophylactum in cap. iii Joan. pag. 602; Hammonium in Catena ad cap. iii Joan. pag. 108; Clementem Alexand. Strom. lib. iii pag. 446, etc.

^b Thalamus in nuptiis instar conclavis camerati operis, aut tentoriioli singulari artificio exstruebatur. Claudianus de nuptiis Honorii:

... Alii thalamum docto componite textu.
Stagmine gemmato, picturisque columbis
Aedificetur apex, etc.

^c Veteres in penetralibus domus vela apponere consueverunt. Et huc fortasse spectat Ausonius, epiced. in Patrem:

Non occursator, non garrulus obvia cernens
Valvis, et velo condita non adii.

D Ad hanc rem Pignorius de Servis laudat haec eadem verba Chrysologi; Calvoriis item Ritual. tom. I lib. i pag. 145. Sed et regii consistorii fores velis protendebantur. Corippus lib. iii de Justinii Minor. Pene-tr.

Vela tegunt postes: custodes ardua servant
Lamina, et indignis intrare volentibus obstant.

^e Prosequens Chrysologus allusionem, meminit etiam musicae et symphonicae quas etiam in nuptiis Christianorum obtinuisse scimus. Nuptialis cantes meminit Ambrosius serm. 25. Chrysostomus tom. IX pag. 322 homil. 42 in Actis apostolorum refert ad hospites in nuptialibus convivii exhilarandos adhibita fuisse cythara, tibias et cantica.

Satis servus somni est, qui tali et tanto clamore non ad coelestis regis nuptias suscitatur. *Et vos similes hominibus exspectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, confestim aperiant ei.* Veniens pulsatur, cor bene conscius aperit, male conscius claudit; justa mens patescit ad primum, injusta, quia non meruit, se praecludit. Vigilemus ergo, dilectissimi, ut beatitudinem quae sequitur consequamur. *Beati servi illi quos cum venerit dominus invenerit vigilantes.* Sufficiant beatitudinis haec promissa, sed quia Christus ipsius beatitudinis eloquitor charitatem, differamus hodie, ut plenius audiamus quid suis filiis promiserit talis Pater.

SERMO XXIII.

De terrenorum cura despicienda et promissione regni.

Audistis hodie quemadmodum Dominus pastoralis júbilo clangorem tubae coelestis adjunxit, ut diu inclinatatas ovium mentes ad divina tolleret, coeleste protinus promoveret ad regnum. *Nolite, inquit, timere, pusillus grex, quoniam complacuit Patri vestro dare vobis regnum (Luc. xii).* Acquisivit humilitas superbia quod amisit, et grex pusillus ac mitis totas et varias edomuit propria mansuetudine feritates. Pusillus grex vicit ac fregit tota genera bestiarum quot diversitates subdidit jugo Christi nationum. Grex pusillus ac mitis diu contentus occidi, diu devorari passus est, donec gentilis saevitia sanguine satiata, vel carnibus, evangelici pabuli suavitatem, et divini fontis fluente degustans, totum contagium saeculi evitaret, et pastum; atque in hominem rediret ex bestia, qui ex homine fuerat dilapsus in bestiam. Hoc sensisse ante prophetas, hoc apostolos implese, hoc pertulisse martyres constat, attestante illo qui dicit, *Propter te mortificamur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis (Psal. xlii, 22).* Ut vero iste grex novi ordinis aggrederetur praelium, ubi vivit ille qui fuerit occisus, qui occubuerit, vincit; invenit animam qui amittit; imitatus est suum regem, illam ovem, illum secutus est Agnum, qui sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se, non aperuit os suum (Isai. lvi). Tacet, qui volens patitur, clamat qui laniatur invitus. Nec potest de morte conqueri, qui mortem dignatus, non coactus, assumit. Potestatis insigne est, cum pro multis volens quis moritur; nolens cum moritur, est necessitatis extremae, quia venit de contemptu mortis alterum, alterum de conditione naturae. Chri-

stus ergo sicut ovis, et volens, et tacens tondetur ut tegat illam quam Adam primus intulit nuditatem; velut agnus occiditur, ut peccatum totius mundi immolatus absolvat; ponit pro ovibus animam suam, ut impleat et pietatem pastoris et curam. Tibi ergo rex, tibi sacerdos, tibi pastor, tibi sacrificium, tibi ovis, tibi Agnus, tibi totum factus est, qui fecerat totum. Et qui sibi numquam, tibi toties immutatur, propter te varias monstratur in formas, qui manet unica suae majestatis in forma. Et quid plura? dat se tibi Deus homo ut ferre potes, quia ut est tu non potes sustinere. Sed audiamus jam quid pusillo gregi talis promiserit pastor. *Nolite, inquit, timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* O bonitas effusa! O inaudita pietas! O ineffabilis affectio! In societate census pastor oves assumit, atque ad consortium dominationis servos dominus asciscit; ad participatum regni rex gregem populi totius admittit: sic, sic dat, cui deficere census, cui regnum minui, vacuari potestas non potest largiendo. Providenter autem coepit Dominus, dicendo: *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* Promissionem regni sine timore servilis status audire non sufficit, quia qui libertate vix dignus est, capere non valet infulas principatus. Dominus ergo servorum mentes tali voce confirmat, ne eos repentinus promissi regni prosternat auditus. Regnum velle servum, crimen est adire periculum; temeritas non timere. Sed hoc ad Christum quantum est? aut quam mirum, quod dat servis regnum, quod sibi servos facit in dominatione consortes, qui servorum pedes lavat, ut extrema servis serviat servitute? Veniant huc, veniant, qui discutiunt potestatem ejus, et tunc de ejus aequitate contendant, cum potuerint tantam capere, loqui, aestimare pietatem; nec jam calumnientur, si se in nostro corpore patre minorem dicat, qui non dicto, sed et facto, cum pedes lavat servorum, se subdidit et subiecit pedibus servulorum. Homo, jam tibi parce, quia ut tibi parceres, tuos Deus lavit, tuos tenuit, tuos amplexatus est pedes. Sed ad coepta redeamus: *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* Ecce qui dat, dare loquitur Patrem. Numquid largitatem suam denegat, sic dicendo? Absit, non potestatem mi-

* Hoc nomine audiunt penes Latinos homines ferae ac agrestis indolis, quo sensu Apostolus vocavit Cretenses *malas bestias*. Arianus in Epictetum lib. ii cap. 9: *Alii quidem nostrum magnam bestiam sunt; alii vero bestiolam malignam*. Theophylactus in illud ad Corinth. xv. 32, vocat contentionem adversus Judeos *pugnam cum bestiis*; et ad Lucam vi, Publicanum *malam bestiam* appellat.

† Ms. Caesena, ut vellet illam.

* Apud Julium Capitolinum in Vero: *Defuncto Pio, Maximus in eum omnia contulit principatus etiam imperatoriae potestatis indulto*. Isaac Casaubonus repouendum docet *Participatum*, quam lectionem firmat editio Mediolanensis. Ita apud Sparitanum in Didio Juliano, ubi in verbis: *Claudium Pompeianum et Ter-*

racinensi ad principatum evocavit, legendum esse *participatum* edocemur ex codice Palatino, apud Hofmannum.

† Contra Aetium et Eunomium haereticos. Vide Augustinum haeres. 54. Mira.

* Male enim aliquot Scripturae loca detorquebant haeretici. Catholicum earum sensum explicat auctor anonymus in Breviario fidei contra Arianos, apud Sirmondum Tom. I pag. 225. *Nos enim Catholici Deum nostrum Jesum Christum, et minorem dicimus Patri, et equalem*. Minorem propter humanitatem assumptam. *Aequalem propter divinitatem perpetuam*. Vide Basilium adversus Eunomium initio tom. II, pag. 79, et lib. iii, pag. 35.

† Ita ex fide manuscriptor. Edit., ut tibi parcas.

nuit, sed pandit affectum: sic dicendo non distantiam facit, ^a sed patris, suamque voluntatem monstrat, firmat unitatem. Quod autem dixit, complacuit, et non dixit, placuit; munus edocet Trinitatis, quia quod erga nos Filio placuit, hoc complacuit Trinitati. *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum*: post tantam ergo Dominus largitatem, post suam gratiam tibi copiosius collatam, abjecta et vilia peculia servitutis jubet abjicere regnaturum. *Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam*. Plebeium cultum regia non admittit potestas, augustus honor non nisi diademate confertur et purpura. Abjicere ergo debet habitum servitutis, qui se regem credit divinitus consecratum. Hinc est quod rex supernus illum, qui cum indigna veste majestatis ejus ausus est intrare convivium, ligari, præcipitari, detrudi in tenebras jussit exteriores (*Matth. xxi*), quia deformitas invitati ad invitantis redundat injuriam. Peculia quoque pristinae libertatis, jam divitiis, jam regis ditatus opibus qui reservat, ^b captivus miseria se nescit esse felicem. Est consuetudinis, est animi felicitas, ut adscitus ad regnum, quod fuit proprium, quod privatum, mox parentibus, mox propinquis, civibus indigentibus liberaliter ^c prorogare, ne sit mendicis animo, qui censu furtus est et honore. Tali ergo providentia Dominus, consilio tali, villia et caduca jubet ut vendamus, ut largiamur, ut donemus, qui in cælesti regno omnia quæ in cælo, et quæ in terra sunt, volumus possidere. Sed si vis servare tuorum pretia prædiorum, et sacculorum forte condita te delectant, fac tibi sacculos quales ille præcepit, qui jam cupiditatis tuæ custos est et provisor. Denique, ut vidit, quod duriter dixit: *Vendite quæ possidetis*, mox adjecit: *Facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis*. Iterum contristatus es, quia quod habes, in cælis cogis collocare? Rogo, crede Deo tuo, ^d qui servo credis, et magis Deo quam homini commenda. Sed si times ne quid inde præsumat, ne quid dispergat pietas largitoris, ^e signa fidei annulo sacculos tuos, ut tali custode dormias tu securus, quia ubi ille est, ibi locus nullus est furi.

^a Cyrillus Alexandrinus lib. iv cap. 5, in Joan. viii, 17, pag. 414, ponit istud a ne ipso pro peculiariter, et proprie, secundum perfectissimam conformitatem et identitatem voluntatis Patris.

^b Ms. Vatic., captivus misere.

^c Vox Chrysologo familiaris. Mita, librorum fortassis incuria, habet *prærogare*. Parisiens. Moquent. et alix, *erogare*.

^d Innuit unum ex numeribus servorum, quod erat Arcariorum: sicuti Erastus ille, cujus mentio occurrit in Epist. ad Rom. vi. Saltem hunc Chrysologi locum, ita interpretatur Pignorius de Servis. Vide Zenonem Veron. ad Neophyllum serm. 1.

^e Annulus potissimum pro sigillis utebantur veteres. Vide Clement. Alex. lib. iii Pedag. cap. 2, ubi postquam dixit aureos annulos mulieribus concedendos, non ad ornatum tantum, sed ut ea quæ domi sunt servanda obsignentur; usum improbat eorum qui numinum figuras in eis insculpi curabant. Dignus est locus qui exscribitur et explicetur. *Sint autem*

A Non poterit tibi tuam pecuniam denegare, qui tibi omnia sua contulit, qui te regni sui et honore ditavit et gloria.

SERMO XXIV.

De servo vigili et felicitate regni Dei.

Semper, et ad omnia vigilias esse salutes nullus ignorat, quia re vera plus vigilare, plus vivere est. Nam quid tam mortis simile, quam dormientis aspectus? quid tam vita plenum quam forma vigilantis? Indulgendum somno est, ut corpus reparet, non resolvat; et vires revocet, non enervet. Semper ergo ad omnia vigilias esse salutes nullus ignorat. Quæ ars, quod opus, quod tempus, quæ potestas, quod officium, non vite lucra lucubratione perquirat? Hinc est quod rex ^f in procinctu per vigil callidi hostis præcavet, et evitat insidias; tunc in castris miles supervenientes nocturnos impetus cauta pernoctatione propellit. Sic nauta vigilando diffusi itineris incertas vias intrat, et calles transit invios, et vestigio furtivo ad lucrosi portus votivam pervenit mansionem. Hinc pastor adjungit noctes diebus, et totum sibi tempus denegat dormiendi, ne qua lupis, suffragante somno, grassandi in gregem præbeatur occasio. Sic viator solers per auras noctis, æstus solis prævenit, ^g aptumque diem providentius deputat mansioni. Hoc propheta sciens non die solo, sed de nocte tota clamabat ad Dominum: *Domine Deus salutis meæ, in die clamavi, et nocte coram te (Psalm. lxxxvii)*. Quid plura? Ipse Dominus pernoctat in oratione Dei (*Luc. vi*), ut ante nos ^h oratione liberet quam redimat passione. Et si pro servis dominus vigilat, merito pro seipsis servos vigilare sic jubet. *Præcincti, inquit, sint lumbi vestri, et lucernæ ardentes in manibus vestris, et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis (Luc. xii)*. *Sint lumbi vestri præcincti*. Novus ordo vigiliarum, novus habitus imperatur. *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris*. Nil de vestitu, nil de calceamentis, nil de ipsis occurrus apparatu servi vigilis admonentur; sed tota in præcingendis lumbis mandatur cura, tota in constringendis lumbis statuitur vis præcepti, addito lucernarum solatio tantum, sine quo

nobis signacula columba (in cujus specie Spiritus sanctus descendit), vel piscis (quo nomine Christus significabatur, ut infra videbimus), vel navis, quæ cursu celeri a vento fertur (quaque, ut observatum est, figuratur Ecclesia), vel lyra musica, quæ usus est Polyocrates (quæ fortasse Davidicam lyram in mentem revocat, ut opinatur scholiastes Sidonii Apollinaris apud Sirmondum, pag. 909, num. 154), et si sit piscans aliquis, meminerint apostoli et puerorum qui ex aqua extrahuntur.

ⁱ Ipsa imminente expeditione, ut alibi annotavimus.

^g Emendatum ex Latino quod habent editiones, *actumque*.

^h Christi oratio ad Patrem nos liberos ostendebat, ut membra unici Filii tanto capiti inserta. Passio vero non absolute respectu omnium liberos facit, sed redemptos: quia tollens nos a servitute diaboli, suos fecit servos pretio tanti sanguinis emptos. MITA.

nec noctis aperitur obscuritas, nec venientis diei clarescit aspectus. *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris.* ^a Cingulum quidem est proprie indicium servitutis: quod et ^b in cursu expeditus reddat, et faciat obsequentes. Sed dixisse suffecerat, estote præcincti; cur lumbos potissimum nominat? cur tanta jubentis reverentia lumborum facit magnopere mentionem. Queris quare? quia in lumbis est tota corporis causa, ex lumbis tota carnis negotia suscitantur, in lumbis tota est humani lapsus, humane fragilitatis occasio. Inde venit quod virtutis ignarus reddit, efficit segniores. Hinc est ergo quod principaliter Dominus lumbos nostros astringi jubet balteo castitatis, et totum carnis nostræ pendulum, fluidum, resolutum, constringi mandat continua zona virtutis, ut carne succincta ad Domini occursum liber, velox, expeditus nostræ mentis reddatur incessus. Hæc tamen audiens, homo, scire debes, quia non retardat ab occurso Dei caro, quia ipsius occursum officii ipsius est inseparabilis comes, si tu ejus componas sarcinas, si reveles onera ejus, si pendula et sinuosa involuera ejus tu providus viator astringas. Quid plura? Erit tibi salubre contubernium, si tu ejus deses et resolutus non fueris institutor; quemadmodum autem debeas æquare sarcinas ejus, ejus pondera injusta moderari, Apostolus edocet, sic dicendo: *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram: fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ est idolorum servitus* (Col. iii, 5). Constringenda est ergo caro continentie cingulo, ne effusa vitiiis, ac toto peccatorum gravata pondere, supernis et celestibus insistere non possit incessibus. Bene ergo Dominus adjecit: *Et lucernæ ardentes in manibus vestris.* Quia semper ad innocentie testimonium lucer-

A næ nocturno portantur in tempore: et sicut vitiiis amicæ semper sunt tenebræ, ita lucernæ semper inimicæ criminibus, sociæ semper boni operis sunt lucernæ. Sed in manibus sanctorum, ipsa bona opera sunt lucernæ, dicente Domino. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra bona opera: et magnificent Patrem vestrum qui in cælis est* (Matth. v). Et vere portant lucernas suas, vere fomentis operum, vere misericordie unguento inflammant lampades suas, quæ cum loco, proposito studio, latitant, opere, virtute coruscant, ac splendent toto orbe terrarum. Et quia expectationis suæ Dominus satis tristes, satis anxios noverat mores, ne quis superaretur tedio, ne quis lassesceret tarditate, ne quis longæ expectationis fatigatione succumberet, perseverantibus in beatitudinem cælestem, cæleste promittit obsequium. *Beati, inquit, servi illi quos cum venerit Dominus, invenerit vigilantes.* Et ne ipsius beatitudinis qualitas haberetur incerta, mox adjecit: *Amen dico vobis, quia præcincti se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit eis.* ^c Præcincti se Deus, et faciet servos discumbere, et ministrabit eis. En mutatio inaudita rerum, en terribilis correptio dominationis, en pavenda conversio servitutis: quia parumper servus assistit in domini sui expectatione succinctus, et sustinendi fidem brevi fatigatione portavit, cui ut ^d talionem redderet, dissimulat se ^e in ipsa divinitate divinitas. *Præcincti se et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit eis.* Discumbenti homini Deus astat, et astat in cælestibus; ^f epulanti servo servit Dominus, et servit accinctus pueris suis, ministris suis, ^g ministerium facit Christus, et facit in Patris jam gloria constitutus. Homo, ^h calumniaris Christum ad-

^a Illud videlicet, quo servorum vestes præcingebantur, ne eis ad peragenda, quæ jussa erant, essent impedimento. Hæc alibi annotata. Addam ex Horatio lib. ii sat. 8:

... Puer alte cinctus æernam,
Gausape purpureo measam prætersit.

Et ex Juvenal. sat. 8:

Et cum venali Cyane succincta lagena.

Verba Chrysologi laudat Pignorius de Servis.

^b Malui sic reponere ex ms. Vatic. quam id quod omnes habent retinere: et discursus expedi os.

^c Triplicem admirationis fontem advertit hic Mita: ^d primum ex inaudita rerum mutatione, quod Dominus noster electis in cælo obsequium præstabit et ministerium; alterum ex terribili correptione suæ dominationis. Corripit enim, id est, seponit dominationem suam in homines, ut sumum illis exhibeat obsequium. Tertium ex pavenda conditione servitutis. Quam enim time dum est regnum illi qui, cum natura servus sit, exemplo assumitur in regnum?

^e Secundum juriscons. in § 7. Instit. de injur., *Talionem reddere est eadem pena mulctare aliquem qua tu ipse ab eo mulctatus: et propterea Dominus noster pro famulatu hic tibi ab homine præstito talionem aliquo modo redditit, dum eidem homini famulatur in gloria.* MITA. *Taxationem* dicitur ab Grecis quæ ab nobis *lex talionis*. Vide canon. 4 concilii Nicæni ii, ibique Balsamonem, pag. 499, et notas inferius ad serm. 58.

^e Et id duabus rationibus fieri docet Mita, ex varia hujus vocis *dissimulare* significatione. Primo enim dissimulare idem est quod connivere, seu clausis oculis aliquid dissimulare, juxta illud Sapientie xi, 24: *dissimulans peccata hominum.* Unde hic divina majestas agit ac si non haberet in homines æternam dominationem, tum sui causa, ut fiat servus servorum suorum, tum causa hominum, ne ipsi a tanta majestate oppressi, hauri ferre possint ut sibi a tanto domino serviatur. Secundo *dissimulare* est se in aliquo loco detinere, ut Genes. xix, 16, cum angeli velent Lot a Sodomitæ educere. Textus ait: *Dissimulante illo apprehenderunt manus ejus:* hoc est, domi se detinente; detinet se ergo deitas in deitate, quia, licet Deus homini beatitudinem communicet, non tamen totam hominum ubertatem largitur; sed quam ferre possit Beatus; et hæc Mita sententia, quam longe pluribus effert.

^f Quid habeat in iis epulis scribit Auctor infra sermon. 95 et sermon. 176. Non gustu, sed visu epulanti beati, nam visio est tota merces. MITA.

^g Si Christus cum Patre et Spiritu sancto summæ gloriæ objectum sunt, ut ex theologis, quare Christus tantummodo dicitur facere ministerium beatis? Quia ut sermo 22 superius Auctor: *Quod erga nos Filio placuit, hoc complacuit Trinitati.* Christus autem hominibus beatam gloriam ministrare dicitur, quia ferula convivii potumque suo ipse sanguine promeritus est, ut habet in hoc loco Evangelii Barradas. MITA.

^h Obscurum in editionibus nonnullis locum, ex

huc, quod detulerit Patri? Qui tibi in terra lavando pedes, * extremum representavit obsequium, et re-promittit in cœlestibus novissimam servitutem? Crede, hæretice, et tu illi stude reddere talionem. Ille tibi in cœlestibus parat convivium se ministro, et tu illi in terra non desinis continuas ingerere et generare blasphemias; faciet et ille transitus suos, quia transiens ministrabit illis; de dominatione ad fide-
 A lium suorum pia transiet et migrabit obsequia; ad te de misericordiæ patre severissimum transibit in judicem. *Et transiens ministrabit illis.* Contentibus, expectantibus ministrabit epulas, ministrabit et tibi, sed dignam de tua negatione sententiam. *Et si venerit in secunda vigilia, et si in tertia vigilia venerit, et ita inenerit, beati sunt servi illi.* Si in secunda et tertia vigilia venerit: vigiliæ ^b mundus plures, tres tan-
 B tum vigiliæ novit expectatio Trinitatis; quare ta-
 men a secunda cepit, et tacuit primam? Quia prima jam vigilia in ortu Dominicæ nativitatis excesserat. Probant hoc pastores, qui dum supra gregem suum vigilant, gregis ipsum pastorem in præsepio invenire, videre, tenere merentur et auctorem; sed quæ sit se-
 cunda et tertia vigilia requiramus. Sicut utique prima vigilia est sui ortus in carne, ita secunda est vigilia, qua nostra redit et resuscitatur in carne. Denique ut ad resurgentem veniat, * annus excitatur, et evigilat mundus. Tertia vigilia est illa qua expectatio tota novissimo venientis finitur adventu; ut sicut ille resurrexit nobis, ita nos illi ^d jam perpetuam resurga-
 mus ad vitam.

SERMO XXV.

De terrenorum cura despicienda, et promissione regni.

Hodie Dominus evangelici gregis * pusilla et ter-
 rena primordia, quam blanda exhortatione sit con-
 solatus, audistis. *Nolite timere*, inquit, *pusillus grex,*
 quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum (*Luc.*
xii). Aufert spes anxias, dubios tollit eventus, om-
 nemque propellit, et excludit timorem, quando in
 exordio ipso regnum nascentibus pollicetur. *Quoniam*
complacuit Patri vestro dare vobis regnum. Quis de
 vlcu, quis de vestitu, quis de plebeio censu, et ver-
 nalis cespitis vilitate suspirat, de regno certus, de
 dominatione securus? Satis sibi invidet qui elevatus

Mita, et Castillo, et ms. Casen. genuinæ lectioni re-
 stituimus. Arius, alique ex hoc textu, *Puter major*
me est, arguunt Filium Dei, etiam quoad divinitatem,
 Patre minorem esse. Sed textum illum cum catholicis
 sincere noluerunt intelligere, qui communi sensu de
 humanitate tantum interpretantur: quod sepius Au-
 ctorem nostrum pluribus in locis docuisse habetur.
 S. Ambrosius lib. ii cap. ii *Luce*, contra eodem hæ-
 reticos: *Et miramur, si Christus Patri deferat, qui sub-*
ditur patri? MITA.

* Hæc extrema servitus a Christo Domino discipu-
 lis exhibita, a B. Laurentio Justiniano prodigium vo-
 catur. MITA.

^b Hebræi olim diem secabant in quatuor quadran-
 tes, quos ut Romani ac Græci *vigilias* vocarunt. Inde
 noctem ipsam in tribus vigiliis dividerunt.

* Ita ex emendatione Latini et ms. Vallicell. Edi-
 tiones, *annuus*.

^d *Jam, id est, tunc*; signat enim tempus futurum;
 ut *Luce v*: *Ex hoc eris jam homines capiens.* Ex

A ad summa, Ipse se ad humilia dejecit, ad egena de-
 ponit. Sed scire convenit, pater iste qui est, vel
 qualis est, vel quod regnum suis filiis re-promittit.
 Quis sit iste pater, quotidie te confitente cognoscis,
 cum clamas: *Pater noster qui es in cœlis* (*Matth.* vi,
 9). Qualis autem sit, ipsa operum magnitudine per-
 vidisti: ex nihilo fecit cœlum, et terram ^f solidavit
 ex liquido, montes * statuit ad stateram, maria in-
 tra legitimos terminos sola præcepti auctoritate con-
 cludit. Verum si regni, quod promittit pusillis, desi-
 deras nosse qualitatem, ipse aperit, sic dicendo: Si-
 nite parvulos venire ad me; talium est enim regnum
 cœlorum (*Matth.* xix, 14). Esse in cœlo mirum est;
 in cœlo vivere, est majestatis. Jam regnare in cœlo
 quanti sit, sensus desinit æstimare mortalis; et ta-
 men, homo, quod æstimare non potes, percepisti.

B Apostolo sic dicente: *Quod oculus non vidit, nec auris*
audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit
Deus diligentibus se (*II Cor.* ii, 9). Et quod te mereri
 dubitas, habere te, et possidere, jam cogeris confiteri.
 Quid ergo cum terra illi qui possidet cœlum? Quid
 illi cum humanis, qui adeptus est jam divina? nisi
 forte placent gemitus, eliguntur labores, amantur pe-
 ricula, pessima mors delectat, et illata mala bonis
 sunt gratiora collatis. Sed videamus quod dat Pater
 tantus consilium regnatoris. *Vendite quæ possidetis,*
et date eleemosynam. Si victuros vos, si regnatorios,
 si vos jam divites esse creditis in supernis, ubi futu-
 ri, quo migraturi, ubi regnaturi estis, vos illa quæ
 vestra sunt jam præcedant; opes miseras misericor-
 dia compute; quæ humana sunt in divina converti-
 te. Et ne cui forsitan deesset evectio ad portanda
 illa quæ dimittitis, ^h angariatus est pauper: serunt
 pauperes onera nostra, et volentes serunt, quia tall
 non deprimuntur pondere, sed levantur. *Vendite quæ*
possidetis, et date eleemosynam; facite vobis sacculos,
qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis,
ubi fur non appropriat, neque tinea corrumpit. Facite
vobis sacculos, qui non veterascunt. Videtis quia pater
 iste ditare vult filios, non nudare. *Facite vobis saccu-*
los, qui non veterascunt. Novo modo, immo, cœlesti
 modo, qui hunc audit, vendendo comparat, recondit
 erogando, dum amittit acquirit. Quam cupit pecu-

C
 D *Exod. xix: Jam nunc veniam ad te in caligine nubis.*
 MITA.
 * Illos enim alloquitur Christus, qui disciplinæ suæ
 sese tradiderant, vel brevi tradituros erant.
^f Nimirum *Genes.* i, 2, abyssus nomine designatur
 aquarum materia mixta adhuc et confusa cum terra.
 Vide Severianum Gabulorum episcopum de *Creat.*
Mundi orat. 1, apud Chrysostomum tom. VI, pag. 448
 recent. edit.
 * Respiciat ad illud *Isaie* xl, 12: *et libravit in pon-*
dere montes, et colles in statera.
^h De Angariis vide quæ habet Stolbergius in *dissert.*
 cui titulus: *de Angariis teler.* tom. X *Critic. sacr.*
 pag. 101. Angaria in jure est injusta exactio; sed est
 Persarum vox, quibus ἀγγαρος dicebatur regius libel-
 lio. Persæ enim itinera sua dividebant in parasangas;
 et ut parasangas attingerant tabelliones, bajuli que qui-
 escebant, et onera sua aliis ulterius euntibus per vices
 transmittenda committebant. Si plura desideras, ad
 Meursium Castig. cap. 29 pag. 176.

niam perdurare, perpetuare sacculos divitiarum, condita permanere, qui dicit : *facite vobis sacculos, qui non raterascunt!* Ecce docet avaritiam, qui cæperat suadere contemptum : *facite vobis sacculos, qui non raterascunt.* Et qui thesaurizantes temporaliter arguebat, ad totum cupiditatis fomitem jubet sacculos sine fine perquiri. Christe, quo te pertrahit amor tuorum? ut avarum lucrifacias, facis eum quod desiderat, non quod oportet, audire : sacculos imperas, æternos thesauros, qui non deficiant, vis parari; ut avarus dum consueta percurrit ad lucra, aut virtutem capiat, aut a virtute capiatur. Vere Pater es, qui cum tuis quibuscumque parvulis sic agis. Namque et nos interdum nostris parvulis petentibus noxia ingerimus salutaria sub specie noxiorum, fallentes insipientiam, non desipientes affectum. Dixisti : *Facite vobis sacculos, qui non raterascunt, thesauros non deficientes in cælo.* Sacculus cur paratur? Quid ibi claustra, ubi ipsa custos est innocentia? ibi quid signaculum, ubi fraudis aus, icio non habetur? Si et in cælo sacculis opus est, cura non amittitur, sed mutatur. Domine, tu vidisti, quia in thesauris tota fides, tota spes in sacculis sit avaris : et ideo imputribiles in cælo sacculos vis parari, ut qui te non sequitur ad cælum, sequatur saltem sacculos suos. Avare, fac tibi sacculos, et fac jubente Deo, quia votis tuis annuit divina majestas. Sed fac tibi sacculos erogando, quia quidquid pauper acceperit, Pater celestis suscipit. Et ubi recondit? in cælo. Et ne forte perdidisse te doleas vel ^b usuram, centuplam in cælesti fenore recipies, quidquid in cælo, paupere transmissis perferente. Usura mundi centum ad unum, Deus unum accipit ad centum; et tamen homines cum Deo nolunt habere contractum. Sunt forsitan de cautione solliciti? Quare? Nonne homo homini exiguae chartulae obligatione constringitur? Deus tot et tantis voluminibus cavet, et debitor non tenetur? Sed dicis, esto quod debeat, quo exigente restituet? seipso; quia non potest ulli mentiri : idem ipse est et exsecutor et debitor. Non erit in reddendo durus, qui profusus est in largiendo. Crede, homo, Deo, quod tibi Deus dedit; majora reddere vult, cum vult debere largitor.

* Spiritualem ac cælestem, ubi feneratur Domino, qui miseretur pauperi. MITA.

^b Vile, quæ superius annotavimus ad serm. 15, ubi addendum quod lege Justiniani cautum fuit ut etiam usure nauticæ non nisi centesimæ essent l. 26 § 1 cod. de usur. De modo autem comparandi usuras apud Romanos, post Salsmasium, Gronovium et Gravina, vide Gottl. Heineccium, Antiq. Rom. tom. II pag. 84 edit. Venet. 1739.

* Vere hos dispensatores vocat Apostolus : *dispensatores ministeriorum Dei.* Non omnibus enim, inquit hic Theophylactus, pag. 190, *verbum Dei suppeditare oportet*; sed quibus opus est, et quando convenit, et sicut oportet. A Gregorio Nazianzeno, orat. 32 pag. 518, vocantur Ecclesiarum pastores τῶν ψυχῶν οἰκονομοὶ, καὶ τοῦ λόγου... ταλῶναι, animarum curatores et verbi promi conditi.

* Cum Chrysologo plures conveniunt enarratores, illud ad Titum l. 7, *Dispensatores gratiæ Dei*, ad omnes fideles referendum esse censentes, qui dona ab Deo accepta in commodum aliorum exhibere debent.

SERMO XXVI.

De fidei dispensatore.

Quod hodie Dominus interroganti Petro respondisse legitur per figuram ad apostolos ipsos, ad doc ores tantum et ad eos qui Ecclesiis præsent, dictum, multorum pensavit auditus. Interrogat Petrus, Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an et ad omnes? Cui respondit Dominus : *Quis putas est fidelis dispensator et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram? Beatus servus ille, quem cum venerit dominus, ita invenerit facientem : vere dico vobis quod super omnia quæ possidet constituet eum.* Quod si dicat servus ille in corde suo : *moram facit dominus meus venire,* et cæperit percutere pueros, et ancillas, et edere, et bibere, et inebriari, veniet dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua nescit, et dividet eum, partemque ejus cum infidelibus ponet. Ecclesiæ quidem præsules ista quam primum similitudo constringit, sed hominem nullum, mortalem nullum prorsus eximit hæc figura, quæ dum loquitur ad dispensatorem, omnibus, uno interrogante, respondit : Si est quisquam qui a Deo nil acceperit, discussionem dispensationis, dispensatoris officium non timebit. Homo, si hoc ipsum quod das, accepisti, accepisse te quod habes quomodo tu negabis? De cælestibus conditis, de horreis divinis rationem reddet, præstabit causas. Ecclesiæ prorogator. Et quanto majus suscipit creditum, tanto majus se debitum non dubitat redditurum, dicente Domino : *Cui plus est creditum, plus exigetur ab eo* (Luc. xii). Et alibi : *Potentes potenter tormenta patientur* (Sap. vi, 7). Quanto altius ascenderit homo, lapsus, tanto altius cadet. Quid altius cælo? De cælo cadit in cælestibus, qui delinquit; desperatus incurrit, qui in ipsis dominantis oculis offendit; et excusatione caret, qui facinus ipso iudice teste committit. Aut quam defensionem sperat, quem testimonium cognitoris accusat? Sic diabolus cum esset angelus, et in cælo, et coram Deo semper clarissimus versaretur, et fulgens, dum Dei tentat aures, dum in Dei superbit aspectu,

* Vocabulum, ut alias observatum est, Chrysologo familiare. Idem ac *dispensator*. Illius enim onus erat consuetum servis præstare demensum. Vetus inscriptio apud Pignorium :

SIGNUM HERCULI
DORUS LARC.
DISP QUI ANTE VILLICUS
HUCUS LOC.

Chrysologus autem hic loquitur de prorogatore tritici : qui ministrator, vel actor frumenti dicebatur apud veteres inscriptiones; nisi ministratori et actori hoc obtingeret : ut quandoque et hujusmodi munere fungerentur. Hos Cassiodorus vocat *arcarios et procuratores tritici*; et lapis apud eundem Pignorium, *A Frumento*.

D. M.
ASCLEPIADI
ACTHITUS L. N.
A FRUMENTO.

Apud Ennodium lib. i epist. 3 habetur *prorogare litteras*; et lib. iii epist. 14 *prorogari scripta*.

lapsus ad terram, ad tartara dejectus, in diabolum mutatur ex angelo; et qui erat ^a minister venie factus est ^b dux pœnarum. Hinc est quod Apostolus nostri ordinis hominem commonet, ne incidat in superbiam et laqueum diaboli. Dispensator ergo divini verbi et cœlestis doctrinæ prorogator, qui ante Dominum stat jugiter, versatur inter altaria semper, neque a Dei oculis recedit umquam, qui peccatorum causas, dolores populi suscipit, offert, ingerit preces, accipit, refert, restituit impetrata, ex homine totus in angelum substitutus, non potest nisi in ipsa Dei facie inter sanctorum sancta peccare, ut inde sibi sumat crimen, unde aliis veniam consueverat reportare. Denique Nadab et Abiud sacerdotes filii Aaron sacerdotis, dum contaminare externo igne altaria presument, ipsius altaris consumuntur incendio, ut sumerent de sacrificio poenam, qui fecerant de propitiatione peccatum (*Lev. x*): quod peccatum illis suscitaret ebrietas; nam vini odor odorem fugarat incensi, et ebrietatis ignis flammam provocarat altaris. Unde quia alienam vino alienum portaverant ignem, mox divino igne referuntur extincti. Ebrietas in alio crimen est; ^c in sacerdote sacrilegium, quia alter animam suam necat vino, sacerdos spiritum sanctitatis exstinguit, dicente Apostolo: Spiritum nolite exstinguere (*1 Thes. v. 19*). Merito inter cœtera quæ in dispensatore malo arguit hodiernus sermo, vini condemnat insaniam, dicendo: *Quod si dicat servus ille, moram facit dominus meus venire, et cœperit percutere pueros et ancillas, et edere et bibere, et inebriari. Proprie dixit, edere et bibere, et inebriari, et percutere.* ^d Ebrietas credis mater, parens litium, furoris genitrix, petulantia deformiter est magistra: hanc qui habet, se non habet; hanc qui habet, homo non est; hanc qui habet, non peccatum facit, ^e sed est ipse peccatum. Ebrietas est ^f dæmon blandus, venenum dulce, rabies voluntaria, invitatus hostis, illecebra honestatis, et pudoris injuria: hanc nullus noverit Christianus, ne auditu quidem sacerdos attingat; ne qui est forma virtutum, vitiorum inde fiat, et inveniatur exemplum. Verum

A quia ad nos et ad ecclesiasticos viros satis dictum est, quemadmodum cunctos teneat responsio Salvatoris, quod non sit qui a Dei dispensatione inveniat extraneus, perquiramus Apostoli dictum. *Non est potestas nisi a Deo* (*Rom. xiii. 1*). Si a Deo potestas omnis, a Deo rex etiam dispensationis regis adeptus est dignitatem. Sic dux, sic miles, sic provinciarum rectores, sic urbium rationem reddituri sunt omnes isti, si in ullo creditæ potestatis excescere mensuram, si rex justitiam custodivit, si æquitatem tenuit, si potestatem moderatus est, si misericordiam non omisit, si tenuit sic ponderis sui libram, ut in neutram partem potestatis suæ trutina ^g propensa declinaret, si omnium curam gessit, si civium procuravit quietem, si sic temperavit census, ut neque militi sufficientia deesset, neque tributarius lassaretur. Et dux præstabit Deo causas, si sequentibus se præbuit virtutis exemplum, si in excubiis pervigil, si in discursibus indefessus, si pacem omnium proprio labore perquisivit. Rationem reddet et miles, si paruit imperatis, si concussit neminem, si accepta stipendia iustissimo labore pensavit. Judex quoque iudicii sui supernum iudicem sustinebit. Et tu qui dominus es domus tuæ, dispensatorem positum plusquam dominum volo credas, ut exhibeas coniugi simplicem charitatem, doctrinamque ei quam didiceris in Ecclesia prudenter infundas: cui Apostolus in Ecclesia tacere præcepit, et domi discere te docente, dicens, *Mulieres in Ecclesiis taceant; si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent* (*1 Cor. xiv. 34*). Filiis impendas affectum sobrium, sollicitam curam, eosque fideliter in Domini enutrias disciplina. Servis victum et vestitum debitum reddas, remittas culpas, minas temperes, imperes disciplinam, et habeas eos fratres progenie cœlesti, quos subditos mundana possides servitute. Vos quoque servi debetis domino fidem in ipsa quam geritis servitute, quia qui pio et puro corde carnali domino debitum non reddit obsequium, Deo ante qui corda videt, quam homini tenetur obnoxius, qui te parem fecit per gratiam

^a Mita censet diabolum fuisse quondam ministrum veniæ ob hominum custodiam angelis attributam, Recte equidem. Origenes enim lib. vii contra Gelsum, pag. 400, ait angelos adjuvare homines ad salutem. Vide Chrysostomum homil. 159 tom. V pag. 958; Basilium in cap. viii Isaie, tom. I, pag. 1012, ubi angeli dicuntur curatores generis humani.

^b Hominum scilicet et angelorum: quemadmodum, eo duce et persuasore angeli sectatores nec non homines peccare, ut dicitur Apocalyp. xxii, 14: *Traxi secum tertiam partem stellarum.* MITA.

^c Vide canones, qui Apostolorum inscribuntur regul. 42, et Advers. Barthii lib. LV cap. 1, Valeriani homil. 19 apud Sirmondum tom. I pag. 396.

^d Tanta malorum seges oritur ex ebrietate, ut si vel pauca recenserentur, notæ modus, excederet. Vide Nysseum, homil. de baptismo tom. II, pag. 221; Basilium, orat. 14 pag. 489; Chrysostomum, homil. 17 in I Cor. tom. V, ubi plura ebrietatis incommoda enumerat, nec ab ea quæ habet hic Chrysologus valde dissimilia, Augustinum item ad sacras virgines, quem hoc idem argumentum prosequentem laudat Came-

rarius Oper. subcis. tom. I, pag. 443. Ad satietatem consule Stuchium Antiquit. Convival. lib. III, cap. 8.

^e Ebrius non facit peccatum dum ebrius est, quoniam ex defectu rationis liberam non habet voluntatem. Mox dum voluit inebriari fuit peccator. S. Thomas 2-2 quæst. 150. At contracta ebrietate efficitur ipsiusmet peccatum, quia in peccato cum sit ebrietas, ab ipso nequaquam tunc surgere vellet, cum illud non intelligat, aut libera voluntate abhorreat: quare ebrius peccatum dicitur; hoc e t subjectum inconvertibile ad bonum penitentia, dum ipsa perdurat ebrietas. MITA. — Sed fortasse tantis non indigebat Chrysologus, qui hic peccatum sumpsit pro maledictione et opprobrio, etc.

^f Ebrietatem dæmoni assimilari posse non solius Chrysologi sententia est. Basilium, orat. 14 vocat ebrietatem dæmonem voluntarium. Chrysostomus, homil. 74 tom. V pag. 582, postquam et ipse vocavit ebrietatem dæmonem voluntarium, addit ebrium dæmoniaco esse deteriorem.

^g Ita ex Latino placuit emendare, Editiones, *perpensa*.

quem conditio fecerat disparem vilitate servili. De divite quid dicam? qui quanto plus habet, tanto amplius debet.

Desunt nonnulla. Denique simul reddit, simul tradit alteri: quæ si noluerit reddere, singulis committat per partes. Et tu, pauper, commissam tibi dispensationem non parvam paupertatis existimes si patienter feras, si ingratus non sis, si sis vel in ipsa necessitate sobrius et frugalis; si danti agas gratias, non danti non ingeras blasphemans injurias; si tantum quæras quantum dat misericordia, non quantum cupiditas importuna compellit. Certe et tu, pauper, qui libenter petis, da etiam tu libenter petentibus. Sed forte dicis, Non habeo: sit dandi animus, et facultas non deerit largiendi, pone advenienti sellam tuam, pone mensam tuam, candelabrum, lucernam: certe ex eo quod accepisti gratanter appone. Sic Elias (I Reg. xvii), sic Eliseus (IV Reg. iv) dum declinant ad viduarum vacuas et inopes mansiones, copiose quod viduis deerat, suppleverunt. Adjecit autem Dominus ad confirmationem similitudinis hujus dicendo: *Ille autem servus qui cognovit voluntatem domini sui, et non se preparavit, et non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis; qui autem non cognovit et fecit digna plagis, vapulabit paucis.* Ille quidem qui per conscientiam peccat^a, merito gravius solvit conscientie pœnas; sed et iste per ignorantie culpas, plagas ignorantie non vitabit: Deum sicut contemnere non licet, sic^b non licet ignorare.

SERMO XXVII.

De scandalo tollendo.

In procinctu belli semper vigilare sunt militum distributæ, ut insidiis nil liceat, nil pateat dolis. Perniciosissimus nimis est repentinus hostis; nam aut inscios prævenit, aut incautos præoccupat, aut opprimit dormientes. Hinc est quod Christus rex noster ante sæcula per totam sæculi noctem milites suos præmandatis vigiliarum vicibus commonuit contra diaboli, id est, veteris hostis subtilissimum dolum, contra latentes impetus vitiorum, contra criminum insidias irruentes, contra scandala quæ nobis variis oriuntur ex causis, contra tentamenta præsentis vite, contra urentes axes secularium pressurarum, taliter admonendo: *Vigilate et orate, ne intretis in tentatio-*

^a II Petr. ii, 21: *Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti.*

^b Tertull. lib. de Pœnit., *ignorantes Dominum nulla exceptio tutatur a pœna.*

^c Prima vigilia cubitum itur, et eam non nominat Christus. Secunda vigilia erat nocturna nocte, et alto jam somno. Tertia vigilia, media jam nocte: ad cuius finem quarta appropinquit, quod est tempus exurgendi. Vult ergo Christus nos vigilare ipso eodem tempore, quo omnes dormiunt, secunda scilicet et tertia vigilia.

^d Vide Basilium in Regul. Breviorib. resp. ad interrog. 64 pag. 550-55.

^e Non hæc vere diabolo, sed Petro dicta sunt a Christo. Intelligendus ergo Chrysologus, quod hæc dicantur diabolo, qui per tentationem suggerebat Petro: *ea quæ Dei sunt minime sapienti; sed ea quæ hominum sunt*, inquit Origenes in Matth. pag. 286.

nem (Matth. xxvi, 41). ^e Et statuens qualiter vigilaretur, adjecit: *Et si venerit in secunda vigilia, et si in tertia vigilia venerit, et ita invenerit; beati sunt servi illi, quos cum venerit, invenerit vigilantes* (Luc. xii, 39, 57). Et plane beati, quia qui vigilant et anticipant dolos hostium, de Domini sui gloriabuntur adventu. Hodie tamen Dominus ipsas nostrorum ducum contra scandala exsuscitavit, et armavit excubias, dicendo ad discipulos: *Impossibile est ut non veniant scandala* (Luc. xvi). Hoc est, impossibile est ut non veniant hostes. Et primum fratres scire nos convenit scandala hæc quid sint. ^d Scandalorum genera sunt diversa, et prima sunt illa quæ diaboli fraus parturit. Secunda sunt, quæ generat calliditas humana: Tertia sunt, quæ parit ipsa ex nobis suspicax et incauta natura. Et a diabolo sunt illa quæ fallunt specie, quæ prætendunt bona cum mala inferant: sicut illud ad Adam, cum nobis humana abstulit, dum divina promittit (Gen. iii). Et illud, quod per Petrum: *Non tibi hoc erit, Domine* (Matth. xvi). Triumphum crucis vacuare contendit, cum fervere se nimio amore mentitur. Nam cum Dominus loqueretur passionis suæ gloriam, respondit per Petrum: *Non tibi hoc erit Domine.* Veneium quam dulce serpentis: ante facit militem regis sui negare victoriam, servus ipse Dominum quam negaret. Unde Dominus servum post se mittit, scandalum remittit auctori: dicendo ad Petrum: *Vade post me; et diabolo: «Satanas, scandalum mihi es* (Matth. xvi, 23). Et vere post Dominum vadit Petrus, quia ut eum sequeretur ad cælum, crucem resupinus ascendit. Sed et illud est scandalum tale, quod fecit Judæis. Nam lapidem firmandis vestigiis latum, in totam sulcavit, et exasperavit offensam, et totius fundamenti petram vertit in scandalum, ut esset miseris ad ruinam. *Ecce pono, inquit, in Sion lapidem offensionis et petram scandali* (Isai. viii, 14). Hinc est quod Psalmista anxie supplicatione deprecatur: *Custodi me a laqueo quem statuerunt mihi, et a scandalis operantium iniquitatem* (Psal. cxi, 9). Et quia transilierat offensam, scandalum vicerat, taliter gloriatur: *In petra exaltasti me, et deduxisti me, quia factus es spes mea* (Psal. lxi, 3, 4). Diximus primum genus scandali, dicamus et secundum quod de humana calliditate diximus evenire. Scandalum populo Israelitico ^f Balaam divina-

^d *Satanæ* autem nomen, quod est *adversarius*, iis tribuebatur, qui divine voluntati adversabantur. Origenes contra Celsum lib. vi pag. 506: *Cæterum Satanas Hebræa lingua dictus, et a quibusdam forma magis Græcica Satanas nominatus, significat adversarium.* De vocis etymo, mirum quam blande allucinator Justinus, in Dialogo cum Tryphone pag. 351.

^f Chrysologus, dum Balaam divinatorem appellat, eorum sententia videtur assentiri, opinantium Balaam non prophetam esse, sed virum magicis artibus deditum. Ariolus vocatur Num. xxii, 5. Vide Origenem contra Celsum; auctor. Oper. Imperf. in Matth. homil. 2; Cyrillum Alexandrinum lib. iv et vi de Ador. in Spir.; Ambrosium Epist. lib. i class. recent. edit.; Lyranum; Cajetanum Brugensium, Jansenium, Tirinum hic. Hieronymus vero ex Hebræorum opinione, putat Balaamum verum Deum coluisse. Certe Moses Num. xxii, 8, 9, 12, 18, 19, 20, expresse testat-

tor obiecti (Num. xxxi; Apoc. ii, 14), quando bellatoribus non cum ferratis viris, ^a sed cum puellis toto lenocinio fucatis occurrit, ut arma verteret in luxum, triumphum mutaret in infamiam, et in reatum reatus evocaret ultores, et ad summam profanaret totam de turpitudine sanctitatem. Hinc est quod cum Moyses tali notavit sententia cum puniret. *Et Balaam, inquit, divinum occidite, quia hic misit scandalum ante filios Israel.* Scandalum molitus est Jeroboam (III Reg. xii), qui ex auro vaccas populo in deos figmento miserabili collocavit, ne Deum vivum, ne verum templum, ne divinam legem, ne legitimos reges, ne patrios ritus quæreretur: sic populus mancipatus errori scandalum facit juxta Apostolum (I Cor. ii), cum quis idolis immolata quasi nihil nocitura manducat, et insensatos lapides, et ligneos deos, qui neque sanctificare, neque pollere quid possunt, tali facto aestimat debere contineri. Sed quod ille fidei arbitratur exemplum, fit ignorantibus erroris occasio, quia non ad contemptum, sed ad cultum provocat nescientes, et convivium religionis videri facit insciis, quos sciens studio derisionis absumit. Unde bene Apostolus concludit et aperit. *Et peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est* (I Cor. vii). Tertium genus est scandali, quod nobis nostris generatur ex sensibus, cum fallimur oculis, cum decipimur auditu, capimur odore, et sapore vitiamur. Unde Eva vetiti et lethalis cibi sic gustu est sauciata, sic visu. *Et vidit, inquit, mulier quod bonum est lignum ad manducandum, et quod gratum oculis ad videndum, et speciosum est ad intueundum* (Gen. iii). Bene ergo Dominus adjecit scandalizare sensus ipsos, dicendo: *Si scandalizaverit te oculus tuus, aut manus tua, abscinde, et projice abs te: melius est tibi sine oculo et manu venire ad vitam, quam toto corpore ingredi in gehennam* (Matth. v, 18; Marc. ix). Et quamvis Dominus lapsus et vitia jusserit sic nos secare, non membra; tamen si hoc Eva mater humani generis sic fecisset, melius sine oculo et manu in vitam venisset, quam totam posteritatem suam lamentabilem misisset in mortem. Cavere ergo oportet nos, fratres, ne scandalum faciamus aliis, ne vel ipsi alio faciente patiamur. Scandalum est quod offendit sensus, quod mentem turbat, quod confundit intelligentie puritatem. Scandalum est, quod diabolus fecit ex angelo, quod ex apostolo reddidit proditorem, quod innoxius peccatum mundo,

A quod hominem deduxit ad mortem. Audi Dominum dicentem: *Vae mundo a scandalis* (Matth. vi). Scandalum sanctos tentat, fatigat ^b cautos, incautos dejicit, confundit omnia, conturbat omnes: et licet in presenti loco Dominus de scandalo suae passionis loquatur, et Judam denotet per quem venit ipsum scandalum scandalorum; tamen ne quis in hoc deveniret, admonuit, dicendo: *Impossibile est ut non veniant scandala; vae tamen illi per quem veniunt. Bonum est illi si lapis molaris appendatur collo ejus, et projiciatur in mare, quam scandalizet unum de pusillis istis* (Luc. xv). Quare non lapis, sed ^c lapis molaris: quia lapis molaris dum triticum terit, dum farinam fundit, a pollice furfurem dum secerat, panem pie laborantibus subministrat. Bene ergo illi qui eligit minister scandali magis esse quam pacis, ad collum lapis alligatur molaris, ut hoc illum ad mortem trahat, quod illum trahere debuisset ad vitam: quia sensus ad vitam datos mortis convertit in scandalum, suadendo aliud videre, aliud audire, aliud sentire, aliud sapere, quam erat in Christo, quam erat in scientia salutari. Hinc ^d angularem lapidem (Isa. xxviii, 16), hinc adjutorii lapidem (I Reg. vii, 12), hinc lapidem sine manibus abscissum (Dan. ii, 45), qui est Christus, sic passillorum circuit et traxit ad scandalum, ut non panem vitae, sed panem lacrymarum conficeret et doloris, sicut propheta testatur, dicens: *Qui manducatis panem doloris* (Is. xxi, 2). Bene ergo illi, sicut alibi dixit, *Ut mola asinaria alligetur collo ejus* (Matt. xviii, 6), et inde sumat penam, unde sumpsit et senum, et exaequetur jumentis insipientibus, qui noluit hominibus superna sapientibus comparari.

SERMO XXVIII.

De Matthaei Publicani ac divitis vocatione, et de Christo cum Publicanis manducante et apostolos pauperes eligente.

Quod sit virtutibus cognata paupertas, terrena et caelestis comprobatur disciplina. Athleta ad luctamen nudus accedit, configit cum fluctibus nauta nudus, miles in acie non nisi expeditus ^e assistit; qui tendit ad philosophiam, totum quod in rebus est ante contemnit. Est ergo virtutibus cognata paupertas; et si paupertas virtutum parens, virtutum socia sic habetur, sapere convenit, quare Christus ad virtutis officium pauperes sic elegit. Petrus et Andreas, Jacobus et Joannes, germanitas combinata, inmo congem-

tur cum verum Deum coluisse, quem ipse, Num. xxii, 18, Dominum Deum suum appellat. Augustinus, lib. ii de Divers. Quaest. ad Simplicium, art. 9, quest. 46 in Numer., rein, ut reperivit, sub iudice pendentem, adhuc reliquit.

^a Liqueat, ex Numer. xxxi 16, Balaam regi Balac suasisse ut ad castra Hebraeorum submitteret speciosas puellas Moabitides, quae eos ad fornicandum impellerent, ea lege, ut Hebraei prius ederent idolothyta, et eorum numina venerarentur.

^b Ita cum Latino. Editi, *incautos*.

^c Servorum munus erat molas torquere, certamque farinae mensuram statis diebus reddere. Sed et quandoque adhibebantur equi, vel asini. Unde *mola asinaria* ingentem quandam innuit, ad quam circumagendam asino opus erat. Hieronymus hic, Vatablus, Mariana,

D Maldonatus aliique putavere genus fuisse supplicii apud Hebraeos, flagitiosissimos homines in mare demergere, e collo eorum mola asinaria suspensa. Lyranus autem, et ex heterodoxis multi, Grotius, Lightfootus, Clericus, rem in dubium revocant: asseritque Calmetus, ne volam quidem hujus supplicii apud Hebraeos reperiri. Opinatur tamen a Syris vel Romanis induci potuisse in Palaestinam. Quoad Romanos vide Casaubonum in Sueton. Aug. cap. 67.

^d Cur Christus angularis lapis vocetur passim habes apud SS. Patres. Vide Cyrillum Alex. ad vers. 16 cap. xxviii Isaie; Oecumenium in I Pet. ii; Chrysostomum homil. 111 tom. V, et homil. 6 in epist. ad Ephes., et ex eo Theophylactum, in cap. ii ad Ephes., Theodoretum in psal. cxviii, etc.

^e Mss. Caesene, et Vallicell. habent, *astat*.

nata paupertas, in ^a apostolorum principes eliguntur: pauperes censu, loco humiles, viles arte, obscuri vita, ^b labore communes, addicti vigiliis, fluctibus mancipati, negati honoribus, injuriis dati, praesidio retis, solo piscium capti victum vestitumque conquiritantes. Sed in istis quantum vilis mundanus videbatur aspectus, pretiosas tantum animas Dei intuitus tunc videbat. Erant censu pauperes, sed innocentia locupletes; loco humiles, sed sanctitate sublimes, viles arte, sed simplicitate pretiosi; obscuri vita, sed vite merito perlucantes; labore communes, sed proposito singulares: addicti vigiliis, sed ad coelestes victorias jam vocati; fluctibus mancipati, sed fluctibus non demersi; negati honoribus, ditati magis honoribus, non negati; injuriis dati, sed injuriis non relictis; captores piscium, sed piscatores hominum jam decreti. *Venite, inquit, et faciam vos fieri piscatores hominum* (Matth. iv, 19); ut vitalis escæ jactu, ut banno coelestis verbi, de mortis gurgite animas ad lucem tollerent sempiternam. Captiores piscium fluit hominum piscatores, de labore transeunt ad laborem, quia labor nescit lassescere ^c meditatus. Omnia quæ de usu veniunt, non fatigant. Virtus exercitio perseverat. Hinc est quod Apostolos suos Christus humanis laboribus exercere voluit, ut eos indefessos redderet in divinis: voluit eis Deus manere fortitudinem, de exercitio præstare virtutem. Et quia fructus provenit ex labore, voluit eos labores non perdere, sed mutare: ipse ante illis usum laboris indulsit, qui postea eis tolerantiam dedit virtutis. Hinc est quod regna, gentes, carceres, vincula, tormenta, mortes, scævientes homines terris omnibus ^c vicerunt. Diximus quod in apostolis amica virtutum, Deo chara, sit electa paupertas. Matthæum ^d de telonio divitem, de usuris locupletem, lucris sæculi onustum, quod in apostolatam Christus elegerit, quid dicemus? Hodie Matthæus de seipso sic cepit: *Et cum transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine; et ait illi, sequere me* (Matth. ix). Matthæus ^e publicanus generat nobis non parvam suis

A quæstibus quæstionem, et magnum nobis negotium sua negotiatione proponit. Sed dicit aliquis: Quam quæstionem? Quod negotium? Deus suscipit pauperes, sed divites non repellit. Habens suscipit et ad se attrahit non habentes. Abraham dives (Luc. xvi), dives Job, David dives. Et quid Abraham beatius? Quid fortius Job? Quid David sanctius? Nam et Abraham post terrenos mœrores pias animas et revolantes ad cælum in gremium suæ consolationis includit. Et Job in ipsis divitiarum machinis diabolum et ipse vicit, et nobis vincendi eum reliquit exemplum. Abraham sic possedit divitias, ut eas sepe et oblatas contemneret et calcaret indultas (Gen. xiv); et sic diligeret possidere divitias, non a divitiis possideri; habere eas ad largitatis materiam, non ad cupiditatis incendium. B Sed ad hæc respondetur, fuerunt sanctis innocentes divitiæ, utpote a Deo date, non turpiter acquisitæ; concessæ ad usum vitæ, non ad mortis usuram. Matthæum vero publicanum divitiæ, sic cupiditatis publicanum magistrum, fornace avaritiæ sic coquebant, sic alligabant vinculis cautionum, sacculorum ponderibus sic premebant, ut levare ad innocentiam, ad justitiam surgere, ad virtutem progredi non valeret. Unde et sedere ejus erat jam subsidere, non sedere. Hunc ergo talem ad sua cur vocaverit Christus, cur elegerit ad divina, nisi queratur altius facit altissimam quæstionem, et non tantum quæstionem, sed et scandalum, sicut illo tempore circumstantium patefecit intentio. Quomodo enim infirmis non laboraret humana, quando videbat apud Christum pecuniam sic valere, ut daret fraudulento fidem, venali gratiam, cupiditatis magistro officium largitatis, doctori fenoris magisterium sanctitatis, publicano sæculi coeleste secretum? Urebat videntes, quod usura quæ vastat terram tollebat ad cælum, et hanc quam detestantur homines Deitas advocabat. Sic autem sensisse tunc videntes aperit Matthæus ipse, qui dicturus vera de se, non potuit hæc tacere. *Cum autem Jesus discumberet in domo, ecce veniebant multi Publicani et peccatores, et di-*

^a Vel quia primores electi, vel abundantia virtutum. Theophylactus vocat Petrum et Joannem *vertices apostolorum*. Cæterum de hujusmodi voce apostolus vide Hieronymum in epist. 143, ad Damasum, et late Basnagium tom. I Histor. pag. 288, ubi contra Baronium contendit eam avo Christi non fuisse adoptatam, quam tamen invenimus apud Joannem xiii, 16: *ὁὗτος ἀπόστολος; αὐτὸς missus major est eo qui misit eum*. Eodem modo II Cor. viii, 23. Fratres, missi ab Ecclesia ad eleemosynarum collectionem *Ἀπόστολοι Ecclesiarum* nominantur; et ad Hebræos iii, 1, Christus ipse dicitur *Apostolus*, vel quia ipse princeps est et caput apostolorum, vel quia, ut ait Theophylactus, missus est ad oves domus Israel.

^b Ac si diceret communem quamdam et vulgarem artem exercuisse. Omnibus fortunæ et naturæ dotibus expertes fuisse apostolos, soloque nutu arbitrioque Dei vocatos, contra Maldonatum et Theophylactum, qui in eis naturæ habilitatem non excludere, asserere possumus cum Clemente Stromat. lib. vi pag. 480, Hilario de Trinitate lib. ii, Origeneque contra Celsum lib. ii pag. 135.

^c Id est exercitus. Etenim meditari non modo valet mente agitari; sed etiam exerceri. Unde Plauti verba in Stich., *Simulque ad cursuram meditabor me ad ludos*

Olympiæ. Labor autem meditatus, id est frequenter susceptus ac exercitus, uspo ipso fit levior. MIRA.

^d Tributum Græcis *τῶνος* dicitur: unde *Telonium*. Locus videlicet in quo publica exigebantur vectigalia, et juxta mare positus, ut ibi solverentur a transfretantibus.

^e Hoc nomine Judæi vocabant eos quos ipsi vel ob vitæ institutum, vel morum impuritatem veluti profanos detestabantur. Non vero quod omnes Publicani essent ethnici, ut perperam opinatur Tertullianus lib. i de Pudicit. cap. 9, contra quem jure insurgit Hieronymus epist. 146, Damasus, ubi eos Judæos fuisse clarissime evincit, ut patet in Matthæo ex Patris nomine *Alpha* suæque *Levi*. Quod si velint Publicanos nonnullos fuisse ethnicos, id de principibus tantum Publicanorum dederim, quos Græci *δημοσιώνας* vocant, id est *publicorum vectigalium redemptores*; non vero de inferioribus eorumque ministris, ut erat Matthæus. Publicanos honori fuisse Romanis, neminem latere puto. Hos Cicero in epist. ad Silum præto-rem vocat *amplissimos homines*, multisque laudibus ornat in orat. pro Plancio. At Judæis odio et despectui erant, quod Potentum avaritiæ tyrannidique inser- virent.

accumbant cum eo et discipulis ejus. Pharisei autem videntes, dicebant discipulis ejus: Quare cum Publicanis et peccatoribus manducat magister vester? Et hoc dicebant Pharisei, ut esset magnum malum, quod et malis poterit displicere: et si erat nefas publicanos Christo participes, vel in cibo esse, divinis sociare quid erat publicanum? Fratres, in questione hac ingenium laboraret interpretis, si non ipse Dominus, cui sit ipsa questio, totum quod est questionis auferret. Repetamus ergo ordinem lectionis: Christus quare ad Matthæum venerit audiamus. Cum transiret, inquit, Jesus. Non dixit, cum staret ibi: transivit, et pertransivit inde Jesus, ne Matthæus remaneret ibi; transivit inde Jesus, ne Matthæus ibi taliter permaneret. Vidit hominem. Non dixit, vidit Matthæum, quia in Matthæo hominem liberarat; hoc est, homines quos pecunia possidebat servire Deo nequeunt, pecunie servientes. Non potestis, inquit, Deo servire et mammonæ (Matth. vi). Veni, sequere me. Non dixit, Affer ad me, quia Matthæum, non Matthæi sacculos requirebat. Veni, sequere me. Hoc est, depone pondus, disrumpere vincula, solve laqueos. Me sequere. Quere te, perde usuram, ut te valeas invenire. Sed jam Phariseis quid responderit, audiamus: Non est opus, inquit, sanis medicus, sed male habentibus. Ecce quare ad Matthæum venerat Christus, ut avaritiæ curaret vulnera, ut saniem sanaret usure. Euntes, inquit, discite, quid est Misericordiam volo, et non sacrificium. Misericordiam voluit, ut Matthæus, quod tulerat per miseriam, in misericordias prorogaret; et inde redimeret penam, unde comparaverat culpam. Non veni vocare justos, sed peccatores. Sic dicens, non repulit justos, sed injustos, qui se^d justos mentiebantur, exclusit. Christus ergo quod ad peccatores venit, peccata delere voluit, non peccatoribus voluit commanere. Quod est dare vitam mortuo, hoc largitatem tribuere est avaro. Itaque Christus quod Matthæum vocat, non est illa pecunie ratio, sed est ratio tota virtutis. Denique Matthæus mox factus est terre pauper, ut dives haberetur in cœlo.

SERMO XXIX.

De eisdem, et de auro.

Cum Matthæum publicanum Dominus ad apostolatus fastigium evocat et extollit, dat manum lapsis, spem restituit desperatis, reddidit vite, quos sibi jam mors detinebat addictos. Cum præteriret, inquit, Jesus, vidit Levi Alphaei sedentem ad telonium (Marc. ii).

^a Antiquorum Hebræorum mos constantissimus fuit, cum alterius religionis aseculis, neque cum arte aliquam vilem despectamque profitentibus, cibum sumere, ne aliquid immundum contingere conarentur. Vide Genes. xliii, 31; Joan. iv, 9.

^b E domo videlicet egressus, eo exiturus ad mare.

^c Ita retinimus ex ms. Vaticano; nonnullæ editiones, aliter.

^d Cujusmodi equidem Pharisei.

^e Hoc est, quemadmodum muneris est divini, non create nature, ad vitam mortuos revocare; ita opus est dextera Excelsi quod avarus bona sua largiatur. Propterea Matthæi revocatio ab usuris, et facultatum ejus in pios usus erogatio fuit munus divinum. MITA.

A Sedebat utique, qui stare non poterat pondere cupiditatis oppressus, et ipsa totus conscientia fraudis incurvus. Aurum natura grave, gravius sit avaritia nimis. Hinc est quod plus habentem deprimit quam ferentem, et vehementius aggravat corda quam corpora. Nascitur in terra profunda, sectatur ipsa montium fundamenta, perque ima venarum cæcis discurret anfractibus, et dum suam semper repetit ad naturam cœlestes animos ad inferna deponit: obscurat sensus semper, alta mentium semper in terrena demergit. Aurum erogare bonum, reponere malum, contemnere validum, fugere persecutum: quod si cut vincere virtutis est, ita felicitatis est evasisse. Auri furor ardentius humano fervet in pectore quam caminus totus ignescit incendiis, et acrius homines dissolvit in terra quam solvit in calore flammæ. Crudelitatis dominus, sævus hostis, amando lædit, nudat ditando, ipsum etiam captivat aspectum, fidem frangit, violat affectum, vulnerat charitatem, turbat quietem, adimit innocentiam, docet furtum, suadet fraudes, imperat latrocinium. Et quid plura? Hoc est, quod Apostolus dixit: Radix omnium malorum est avaritia (I Tim. vi). Est commutatio sane una, si homo prudens illud ante mittat ad cœlum, quam mittatur ab illo, ut stultus, in Tartarum. Mittat per manum pauperis, quia quidquid propter Deum pauperi dedit, ad cœlum sine dilatione transmittit. Merito Matthæum Dominus talibus vinculis absolvi cupiens præpeditum suscitavit, dicendo: Sequere me. Hoc est me sequere de supernis ad superna tendentem, et non aurum de inferis ad inferna mergentem. Ubi fuerit thesaurus tuus, illic et cor tuum erit (Matth. vi). Aurum patriarcharum stirpem, progeniem sanctam, tantam germanitatis singularem coronam adeo corrupit, et totius reddidit pietatis extorrem, ut Joseph Ægyptiis, fratrem barbaris, innocentem noxiis, ingenuitatem traderent servituti (Gen. xxxv). Sic sicavit mentes, sic corda depressit, sic quod in eis fuerat humani sensus, ferinam in rabiem commutavit, ut non offensam Dei, non sancti patris dolorem, non proprii sanguinis sensum meminisse perniserit. Intuere quid auro gravius, quod cum mores hominum perdit, perdit et naturam. Aurum Judaicum populum sic suo captivavit aspectu, vicit illecebris, specie perdecipit, ut hoc esse Deum crederent, et Deum verum, Deum tot beneficiis cognitum denegarent; sic convertit homines in jumenta, ut vituli caput, caput suum crederent, et omnium rerum capiti^h caput pe-

^f Id est, dum natura sua obscura quæque et alte defossa loca amat.

^g Ms. Vatic., ingenuum. At ex genio Chrysologi lectionem ms. Cæsen. et Vallicell. libentius retinui. Non autem auri pretium, quod ex Ismaelitis perceperunt, eo perduxit Josephi fratres, ut eum venundarent; sed zelotypia tacti, quod eum in omnes regnatarum somnia protenderent. Non desunt tamen ex Patribus quos hoc idem cum Chrysologo sensisse apparet.

^h Non uni ex SS. Patribus mens fuit, ab Hebræis vituli tantum caput fuisse conflatum. In hac sententia sunt Cyprianus et Ambrosius epist. 62. Lactantius lib. iv cap. 10. Et inde tradunt nonnulli ortam ethnicorum calumniam, Judæos scilicet adorasse caput

audis anteferrent (*Exod. xxxii*). Attendite quam sit perniciosa ista fugienda, quæ cum mores hominum, honestatem, vitamque perdidit, ipsum quoque Deum voluit homini et contendit auferre. Hoc est, quod Judam fecit esse proditorem, ut hominem cogeret Deum negare, vendere germanum sui sanguinis, distrahere conditorem, et ipsum sanguinem taxare pretio quem sponte Dominus erat nostrum largiturus in pretium (*Matth. xxvi*). Sed ne multa super hoc gererent exempla fastidium, transeamus ad reliqua. *Sequere me, et surgens secum est eum*. Sæpe legitur et in hoste utilis virtus, sæpe in adversario comprobatur. *Mattheus* non subtrahitur operi, sed mutatur, et telonium suscipit magis quam relinquit, ut mansura Deo, non homini peritura conquirit, ut non trigesimum in quadragesimum qui quagesimumque numerum tristis redigat supputator; sed trigesimum in sexagesimum et centesimum gaudii fructum lætus recondat divinis commodis profuturum. *Et surgens secutus est eum*. Generosus animus, qui sic ea quæ magna putarat, facile, et quasi nulla contempsit: apparet illum per ignorantiam lucra ante præsentia acquisisse, a quibus ut se sensit, et vidit liberum, sic ^a raptus est ad divina. *Et factum est, dum accumberet in domo illius, multi Publicani et peccatores discumbebant cum Jesu et discipulis ejus*. Discumbebat *Jesum* plus in *Matthæi* mente quam ^b sigmate, et epulabatur non cibis, sed redivit peccatoris, ut revocaret convivio, collegio, humanitatis affectu, dulcissima sui confabulatione discumbentes, quos sciebat posse judicis agnita potestate dissolvere, percelli terrore majestatis suæ, de nuda mox præsentia posse prosterni, velatus humano corpore, qui homini voluit subvenire. Occultavit dominum, qui servis dignatus est fiduciam non negare; majestatem texit, qui fragilem studuit parentis amore complecti. Sed offenduntur *Judei*, dicentes: *Quare cum Publicanis et peccatoribus manducat et bibit magister vester?* Miraris, *Judæe*, cur misceatur convivio peccatorum, qui propter peccatores et nasci voluit, et non recusavit occidi: oblatras cur peccatorum vinum bibat, qui pro peccatoribus suum sanguinem fudit. Et si vis posse amplius, suscepit ipse peccatum, ne perderet peccatores; in se sententiam suam *Judex* retorsit, ut amasse ^d se peccatores proderet magis solvendo debitum quam donando. Sed talibus ipsum Dominum respondisse

asini; quam postea in Christianos primævæ ætatis effluxisse satis superque constat, licet eam ab alio fonte promanasse verosimilius sit. At Scriptura ubique *vinum* dicit, nec usquam solius capitis meminit. Is autem erat *Apis*, seu *Serapis* *Ægyptiorum* numen.

^a Secreta quadam vi sese moveri sensit, qua suaviter quidem et jucunde, sed vehementissime trahebatur. Vide Augustinum de Gratia Christi contra Pelagianum.

^b Id est, mensa, ut alias annotatum est. De sigmate vide Petrum Colum Brugensem. not. ad Sidonium pag. 19, ubi Lipsium emendat *Lect. lib. m.* in expositione loci *Lampridii* allucinatum.

^c Superbissimum hominum genus *Pharisæi*, qui dum alios veluti peccatores asernabantur, se ipsos tamquam justos predicabant.

^a sufficiat, *Non necesse habent sani medico, sed male habentes; non enim veni vocare justos, sed peccatores*. Et quis non erat ægrotus, ipsa generis humani sic ægrotante natura? Ad omnes ergo venit, qui omnes male habentes ut curaret invenit; sed plane mori meruit, qui medicum contempsit ne se accusaret, vel confiteretur ægrotum. Sed dicti sui Dominus aperit mox figuram, dicendo: *Non enim veni vocare justos, sed peccatores*. Non hic Dominus justos respuit, sed superbos; ^c et eos notat, qui cum non sint, esse se jactant justos. Et ubi erant just, cum juxta prophetam: *Non erat qui faceret bonum, non erat usque ad unum* (*Ps. xiii*)? Ut intelligant ægritudinem, medicum, ut curentur, admittant, constentur se peccatores, ut modo Christus parens et conviva largiatur veniam, ne post *Judex* ferat in contumaces debitam sine fine sententiam.

SERMO XXX.

De eisdem.

Hodierna evangelica lectio *Matthæum* publicanum sic in apostolum commutavit, ut qui erat fraudator pecunie fieret gratiæ distributor, et de impletis schola ad pietatis magisterium perveniret; fieretque doctor *misericordie*, qui avaritiæ fuerat institutor. *Dum transiret Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine* (*Matth. ix*). Cum transiret inde *Jesum*, bene transiret inde: transibat *Judeam*, ut veniret ad gentes; præteribat *Synagogam*, ut *Ecclēsia* permaneret; prætergrediebatur carnis patriam, ut deitatis suæ remearet ad sedem. In Christo, fratres, transitoria est carnis injuria, in quo divinitatis honor est sempiternus. *Dum transiret inde, vidit hominem*. Vidit plus divinis oculis quam humanis. *Vidit hominem*, ut peccata hominis non videret. Vidit opus suum, ut despiceret opera peccatorum. Vidit illum Deus, ^d ut ille videret Deum. Vidit illum Christus, ut ille pecunie latebras amplius non videret. Vidit illum Christus sedentem, quia pressus cupiditatis pondere, surgere non valebat. Fratres, ceteris sedebat in telonio publicanus iste, quam paralyticus, de quo ante diximus, jacebat in lecto. Quia ille carnis patiebatur paralytim, iste mentis; in illo fuerat compago turbata membrorum, in isto totus ordo fuerat sensuum dissipatus; ille jacebat ^e captus carne, sedebat corpore et animo iste captivus; ille doloribus succumbebat invitus, iste ^f vitis voluntarius servie-

^d Deus aspectu suo peccatores illuminat, ut miserrima sua conditione cognita, redeant ad ipsum per penitentiam. S. Gregorius: Nullus Deum spiritualiter videt, qui carnaliter vivit; qui enim Deum vidit, eo ipso moritur, ab hujus vitæ delectationibus tota mente separatus. *MIRA*.

^e Omnibus scilicet membrorum viribus destitutus.

^f Ex iis abunde patet *Matthæum*, in sensu Chrysologi, non fuisse nobilem quempiam publicorum vectigalium redemptorem de quibus in notis ad super. serm., sed ipsius publici redemptoris ministrum quem aptius voces *portitorem*, vel *exactorum*, genus hominum sevitæ, avaritiæ, rapinis deditum. *Alienarum calamitatum negotiatores* vocat hos Chrysostomus tom. VI homil. de Pœnis, seu 79. Theophylactus hom. 15, pag. 88: *Qui portitorem nominal,*

bat; iste sibi innocens avaritiæ videbatur in crimine, ille se cognoscebat inter vulnera peccatorum; iste lucrorum cumulabat peccata, ille dolorum gemitibus peccata delebat. Merito igitur paralytico dicitur, *Confide, fili, dimittuntur tibi peccata tua* (Matth. ix), quia compensarat delicta doloribus; publicano autem dicitur: *Veni, sequere me*. Hoc est, ut sequendo me repares quod consequendo pecuniam perdidisti. Sed dicit aliquis: Quare Publicanus, qui major videbatur in crimine, major habetur in munere? Nam mox apostolatus certa præditus dignitate, non solum ipse accepit, sed aliis indulgentiam tribuit peccatorum: totum orbem splendore evangelicæ prædicationis irradiat, et paralyticus sola dignus venia vix habetur. Vis nosse quare plus consecutus sit Publicanus? Quia juxta Apostolum, ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia (Rom. v). Scimus ut Publicanus gentilis populi typum teneat, paralyticus Judaici populi sit figura, qui hodieque male valetudinis tenetur in lecto, ut nisi portatus fuerit fide gentium, oblatus Christo miseratione sanctorum, Christiani populi credulitate salvatus, ad domum fidei, ad domum patrie non potest pervenire. Et discumbente eo in domo, ecce veniebant, inquit, multi publicani et peccatores, et discumbebant cum eo et discipulis ejus. Videntes autem Pharisei dicebant discipulis ejus, *Quare cum publicanis et peccatoribus magister vester manducat?* Arguitur Deus, quia inclinat se homini, quare coniacet peccatori, quare esurit peccatorum, quare sinit reditum peccatorum, quare acceptat misericordiae fercula, quare sumit poculum pietatis. Fratres, venit ad prandium Christus, venit ad convivium Vita, ut faceret secum convivere morituros; jacuit Resurrectio, ut de sepulcris surgerent qui jacebant; decubuit indulgentia, ut peccatores levaret ad veniam; venit ad humanitatem divinitas, ut ad divinitatem veniret humanitas; venit iudex ad reorum prandium, ut humanitas præveniret reatus sententiam; venit ad languentes medicus, ut resceret convescendo defessos; inclinavit pastor bonus humeros suos, ut ovem perditam salutare reportaret ad caulas. Sed hoc Phariseus detestatur et arguit, qui prandium Dominicum putat non virtutis esse, sed ventris; non spiritus, sed carnis; non divitiarum bonitatis, sed voluptatis humane; terreni luxus, non gratiæ celestis. Sic, sic se videt, qui Deum non videt. Quis arguit medicum jacentibus coniacentem, nisi humane salutis inimicus? quis pastorem subnoxium lasso pecori reprehendit, nisi qui lucrosi

A gregis amorem neselit? quis iudeum de pietate iudicat, nisi ille qui fuerit desperatus? quis communionem Dei, nisi sacrilegus, spernit? indulgentiam quis, nisi crudelis horrescit? *Quare magister vester cum Publicanis et peccatoribus manducat?* Et quis est peccator, nisi qui se peccatorem negat? Magis ipse peccator est, et, ut verius dicam, ipse jam peccatum est, qui se jam non intelligit peccatorem. Et quis injustus, nisi qui se iudicat justum? Legisti, Pharisee, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (Ps. cxl.ii). Quamdiu sumus in mortali corpore, et fragilitas dominatur in nobis; et si actu peccata vincimus, vincere peccata cogitationum non possumus, et injustitias fugere: qui si corpore possumus evitare, et si conscientiam malam devincere valemus, culpas negligentie, ignorantie peccata quemadmodum possumus abolere? Pharisee, confitere peccatum, ut Christi venire possis ad mensam, ut sit tibi panis Christus et panis ipse frangatur in tuorum veniam peccatorum, ut fiat tibi poculum Christus, qui in tuorum delictorum remissionem fuditur. Pharisee, prande cum peccatoribus, ut possis prandere cum Christo; agnosce te peccatorem, ut tecum prandeat Christus; intra cum peccatoribus convivium Domini tui, ut possis non esse peccator; intra domum misericordiae cum Christi venis, ne cum tua iustitia extra domum misericordiae puniatis exclusus: agnosce Christum, audi Christum, audi Dominum tuum, audi celestem medicum, calumnias tuas peremptorie confutantes. Non est opus sanis medicus, sed male habentibus. Si vis curam, agnosce languorem. Non veni vocare justos, sed peccatores. Si cupis misericordiam, confitere peccatum. Euntes, inquit, discite quid est. Misericordiam volo, et non sacrificium (Matth. vi). Christus misericordiam vult, et non sacrificium; aut quod sacrificium quereret, qui ut te quereretur sacrificium factus est ipse? Non veni vocare justos, sed peccatores. Non repulit justos, sed quia sine Christo innocens non habetur in terris. Non veni vocare justos, sed peccatores. Sic dicendo non repulit justos, sed quia omnes reperit peccatores. Audi Psalmistam. Dominus de celo prospexit super filios hominum, ut videat si est intelligens aut requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum (Psalm. xlii). Fratres simus, simus peccatores confessione nostra, ut Christi venia non simus peccatores.

eo nomine complectitur avarum, injustum raptorem et lucri cupidum.

^a Licet Dominus fidem tantum illorum qui paralyticum portabant laudaverit, attamen dicendum est paralyticum proculdubio ita intima cordis compunctione comparatum fuisse, ut peccatorum veniam et corporis incolumitatem promeruerit.

^b Alias, penitentem.

^c Ms. Casenæ, jacentem cum jacente.

^d Ms. Casenæ, magister ipse est peccatorum. Ultramque lectionem amplectitur MITA «qui se, ait, peccatorem negat, antonomastice peccator dicitur,

quia comparative ad alios majus peccatum habet. Etenim Deo contradicit in sacris paginis dicenti nullum hominem in hac vita esse sine peccato.» Alteram quod spectat subdit: «Quod sit magister peccatorum falsa dogmata disseminando cum Pelagianis et Coelestianis apud Augustinum serm. 29 de Verh. Apostolorum. asserentibus hominem esse qui non sit peccator et qui Christi reparatione non egeat. Immo de peccatore et peccatorum magistro sit ipse peccatum, quia volens se peccatorem fateri, sit impenitens finalis, de sua miserabili conditione letus, emendationis expertus.»

SERMO XXXI.

De Phariseorum et discipulorum Joannis jejuniis.

Bonitas virtutum mater, malitia origo vitiorum; virtutes comitatur gloria, inheret vitii cognata confusio; sicut vitia teguntur dolis, ita illustrantur libertate virtutes. Illic est quod Christus virtutum lux, agebat libere, loquebatur pure, præstabat ut Deus, patiebatur ut parens, ut dominus arguebat: Judei vero viperinum germen, * genitricis mors, genitoris occisio, dum perimunt Christum Synagoge matris uterum diruperunt. Vere sicut scriptum est: *Progenies viperarum (Matth. iii)* submittebant capita, adlabantur lingua, vulnera dabant dolis, blasphemias venena fundebant: et quasi non sufficeret ad odium contemptus, despectus ad injuriam, sic Christum per sequebantur insidiis, tentabant dolis, interrogatione pulsabant, appetebant contumelias, et tota cupidi simulatione vallabant. Objiciebant curandos sabbato, ut si non curasset, fieret de impossibilitate contemptus; de lege manaret calumnia si curasset. Interrogabant in qua potestate faceret sua jussione virtutes (*Luc. xx*), ut si dixisset, deitatis, invidiam commoverent; si tacuisset, artis magicæ crimen inferrent. Dicebant enim in *Beelzebub principe demoniorum eicit demonia (Matth. xii)*: et, sicut hodie lectum est, apud discipulos in magistrum notam de Publicanorum convivio componebant. Apud magistrum discipulos jejunii nescios gulæ deditos accusabant; sed discipulis de magistro, magistro de discipulis odiorum causas, discordiæ semina livore jactabant. *Accesserunt*, inquit, *discipuli Joannis, dicentes: Quare nos et Pharisei jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunant (Matth. ix)?* Et cum discipulis Joannis quæ societas Phariseis? nisi quia junxerat ^b invidia, quos disjunxerat disciplina. Illic jam sua perdit jura zelus, junxit disjungere consuetus. Judei postponi Moysen Domino non ferebant, discipuli

* Alludit ad illud quod vulgo perhibetur, vipersa scilicet ex eroso matris utero ad vitam exire. Chrysostomus homil. 11 in Matth. pag. 69: *Istud animal corrumpit matrem, ejusque ventrem devorat, ac in lucem prodit.* Eodem modo Theophylactus in cap. iii Matth. pag. 18. Isidorus Peleusiota epist. 105 lib. i pag. 32, 33, etc. Vide quæ abundantius dicemus in D notis ad serm. 138.

^b Discipuli Joannis zelo quodam pro magistro suo ducti erant in invidiam Christi. A Phariseis igitur submissi ii fuerant, ut Christi discipulos aggrederentur. Vel, ut vult hic Chrysologus cum Augustino de Consensu, etc. cap. 17 et Chrysostomus opinatur, Phariseis accessere, seque illis consociantur.

* Explicarem non de publicis jejuniis antiqua lege Judeis decretis Levitic. i, 29, sed de illis quæ lege privata et jussu magistrorum, vel ex proprio cujusque consilio statis diebus observabantur. Quod solemne erat Phariseis, ob famæ aucupium, bis unaquaque hebdomada quandoque pluries. Discipuli etiam Joannis, eo præcipue tempore quo magister detinebatur in vinculis, jejunabant.

^d Videlicet qui interfuerant nuptiis, et quos apte Chrysologus vocat *amicos sponsi*. Nam sicut sponsam comitabantur virgines, ita socii et amici sponsum.

A Joannis Christum nolebant Joanni ulla tenus anteferrî: sic in Christum fremebant utrique livore communi. *Quare nos et Pharisei jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunant? Quare?* quia penes vos * est de lege, non de voluntate, jejunium; jejunium non jejunantem respicit, sed lubentem. Et quis vobis jejunii fructus est, qui jejunium jejunatis invitum? Jejunium est singulare sanctitatis aratrum, colit corda, eradicat crimina, evellit delicta, vitia subruit, charitatem serit, copiam nutrit, parat innocentiae messem. Discipuli ergo Christi in tota sanctitatis segete constituti, et virtutum manipulos colligentes, habentes panem jam novi fructus, inveterata non possunt jejunia jejunare. Quæ jactantur verbis, pallore proponunt, venditantur defectu, placent humanis oculis, non divinis. *Quare nos et Pharisei jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunant? Respondit Dominus: Numquid possunt filii sponsi ^d jejunare, quamdiu cum illis est sponsus? Quid est hoc? Interrogatus Joannes sponsum esse sic testatus est Christum: Qui habet sponsum sponsus est; amicus autem sponsi, qui stat et audit cum gaudio, gaudet propter vocem sponsi (Joan. iii).* Convenienter ergo discipulis Joannes magistri sui voce respondit, ut vel illi crederent et non cogerent tempora sponsi keta tristis intrare jejunii: quia qui quærit sponsam jejunia seponit, relinquit austera, totum se dat gaudiis, epulis indulget, totus blandus, totus amabilis, totus festivus incedit, et facit totum quod sponse tenera requirit affectio. Christus ergo qui tunc * Ecclesiam desponsabat, indulgebatur se mensis, convivantibus se non negabat, humanum, comem, blandum se pia charitate reddebat, donec divinis humana conjungeret, et faceret de terrena societate cælesti consortium. Adjecit Dominus dicens: *Nemo immitit commissuram panni rudis in vestimentum vetus, tollit enim ^f plenitudinem ejus a vestimento, et pejor scissura fit.* Antiquæ legis supellectilem dicit * Judaicis studiis attritam, corruptis

Judic. xiv, 11. Græcis *ὀυζυλός* sunt, Latinis æquales. Ex hoc Evangelii loco Montanistæ jejunia, et xerophagias protrahant etiam post Pentecosten, quod ablato sponso filii sponsi debeant jejunare. Vide Hieronymum in cap. vii Matth. Fortasse hic Chrysologus horum errorum perstringit.

^e Christum Ecclesiæ sponsum dici, alias observatum. Ad exemplum Dei, qui populi Hebræi a prophetis *maritus* nuncupatur, inquit Grotius in cap. iii Joann. 29.

^f Implere, dicitur Hebræis committere, sarcire, additoque panni frustulo vestem componere. Et plenitudo hic est scissura assuto panni surculo composita. Novum autem dispendium erit, si novum cum veteri panno committas. Tunc enim non coherente commissura, nova scissura fit. Vide hanc eandem similitudinem Luce v, 36. Nec dissimilia habet Philo, ubi exponit legem quæ pannum et linum contexere vetat: *non solum, inquit, diversitas consociationem respicit; sed prævalencia alterius rapturam potius afficit quam conjunctionem.*

^g Ita Hieronymus, Euthymius, Chrysostomus, Theophylactus, alique veterem legem pro veste usu tritam, pro rudi panno Evangelium interpretantur. Hinc colligebant Marcionitæ duas has leges simul componi non posse, neque unum esse Deum utrius-

sensibus, sectis scissam, impuris actibus obsoletam. **A** Pannum rudem Evangelii nuncupat indumentum. Sed audi pannum non scissuræ partem, sed principium texturæ. Tunc enim primum regalis indumenti tela de Christi vellere texebatur, de vellere quod dabat Agnus. Agnus Dei qui tollit peccata mundi (Joan. 1). Texebatur autem regium vestimentum, quod in purpureum fulgorem cruor tingeret passionis. Merito ergo Christus hunc pannum rudem Judaicæ vetustati prohibebat immitti, ne pejor scissura fieret, si Judaicam vetustatem novitas scinderet Christiana. Et geminat exemplum, dicens: *Neque mittunt vinum novum in utres veteres, alioquin rumpunt utres; et vinum effunditur, et utres pereunt; sed vinum novum mittunt in utres novos, et ambo conservantur.* Utres veteres Judæos vocat; novos utres nuncupat Christianos: quia sicut ^b utres pellium ab omni squalore purgantur, et pigmentis liniuntur odoratis, ut saporem vini possint inviolabilem custodire, ita jejuniis corpora humana ab omni carnalium delictorum squalore purgantur, et fiunt utres divinis torcularibus apti, ut de ^c prelo crucis accipiant vinum novum, et incorruptam novitatem conservent. Sed hoc sicut accipiunt Christiani; ita Judæi, nisi Christiani fuerint, non habebunt: qui corrupti vitii et inveterati malis, vinum novum quod est Evangelii verbum, sic acceperint ^d ut rumpantur et fundant. Agnoscendum est ergo quia Christus per exempla hæc non discipulos suos noluit jejungere, sed noluit jejunium verum fraudulento miscere jejunio.

SERMO XXXII.

De eo qui habebat manum aridam.

Omnia signorum Christi opera stupenda virtutum, non humanitus, neque casu, sed divina procuracione credenda sunt evenisse, sicut hodie nobis evangelicum demonstravit eloquium. *Et intravit, inquit, Jesus in synagogam, et ^e erat ibi homo habens manum aridam (Marc. iii).* Christus quidem ^f ingreditur synagogam,

que auctorem. Vide Tertullianum lib. iii et iv contra Marcionem; Epiphanium, hæres. 42; Augustinum lib. iv contra Faustum.

^a Id est novum, vel numquam interpolatum. Nam et jurisconsulti nova vestimenta opponunt interpolis. Rudem pro novo habet etiam Paulinus epist. xxxi pag. 198 recent. edit.

Circumdansque rudēs festis altaribus agnos

et poema xxvii natal. 10 pag. 634.

... Nitet una venustas.
Annosis rudibusque locis.

^b Utres hircina coria sunt, arte parata, et instar sacci consuata, optime purgata, et suffimentis delinita, ne quid ingrati odoris in vinum irrepāt. Hinc *ἀγνος, vas caprium*, eo quod Hebræis *nebel, vas coriaceum*, LXX vertunt *ἀγνός*. Loquitur autem Christus in Evangelio ad consuetudinem Syrorum, qui maxime iter facientes vinum secum deferendum utribus includebant.

^c Idem prelum ac torcular comprimendis uvis aptum. Crux autem sæpius torculari assimilatur, ex illo: *Ego torcular calcavi solus.*

^d Ex ms. Vallicel. editi, et rumpuntur, et fundunt.

A sed Judæus nec recipit intrantem, nec agnoscit præsentem, ^e nec operantem cæcatus intelligit. Cernite quam nihil sit præsentia corporalis, ubi fuerit mentis miseranda separatio; sicut contra nihil efficit absentia corporalis, ubi corda fuerint sociata per fidem. *Et erat ibi homo, habens manum aridam.* In hoc homine omnium hominum imago figuratur, in hoc geritur cura cunctorum, in hoc universorum sanitas diu expectata reparat. ^f Aruerat enim manus hominis magis stupore fidei ^h quam: siccitate nervorum, et plus culpa conscientie quam debilitate carnali. Antiqua nimis ista erat, et quæ in ipso mundi principio contigerat ægritudo, nec arte hominis aut beneficio poterat hæc curari; quæ justa Dei fuerat indignatione contracta, tetigerat vetita, inconcessa præsumserat, cum se ad arborem sciendi bonum, malumque porrexerat (Gen. iii), auctore indigebat, non qui ⁱ malagma imponeret, sed qui posset illatam relaxare sententiam, et ignoscendo resolvere quod religerant indignando. In hoc homine nostræ tantum geritur umbra sanitatis, perfecta autem salus nobis reservatur in Christo, quia tunc ariditas nostræ manus miserando dissolvitur, cum cruore perfunditur Dominiæ passionis, cum illo vitali ligno crucis extenditur, cum carpit fructuosam de dolore virtutem, cum totam arborem salutis amplectitur, cum clavis Domini corpus affligitur, quo numquam ad arborem concupiscentiæ, et aridæ redeat voluntatis. *Observabant, inquit, pharisæi si sabbatis curaret, ut accusarent eum.* Ad infamiam judicis et nequitiam cognitoris, ^j queritur de cura crimen, de pietate accusatio, reatus de virtute, de salute supplicium. Sed mirum non est: semper offendunt bona malos, pia impios, sancta profanos; aut quando non lascivus disciplinam, virtutem vitiosus, innocentiam criminis accusat? Observabant solliciti sacerdotes sabbatis, non si peccaret, sed si curaret, ut accusarent eum. Amatores criminum invigilant, insidiantur in accusatione virtutum, quasi contra salutem, non pro

^e Vel ex more, quia sabbatum erat; vel introierat ut a Christo sanaretur.

^f Synagoge erant academice, gymnasia, Hebræis ita dicte ab *het hamidrasc, domus doctrinæ*, ut docet Buxtorfius. Si plura desideras, vide Lamy, de Templo pag. 662.

D ^g Athanasius, tom. I pag. 4075: *Restituta est ipsa manus; cæterum ariditas mentis in Judæis sanata non est.*

^h Cementarium hunc fuisse legimus in Evangelio Nazarecorum, quod Græce vertit Hieronymus. Et revera ex assiduo attacku rerum frigidarum cæmenti, luti, etc., oritur atrophica, qua pars sensim absumitur, et ob defectum alimenti siccatur, ut ait Noster, et arescit.

ⁱ Emplastrum seu medicamentum. MITA. Ex Græco *μάλαγμα*, eo quod sine igne maceretur et comprehendatur, ut est apud Isidorum lib. iv cap. 9. Vide Cornelium Celsum, lib. v cap. 17; Augustinum, serm. 38 de Temp.; Salvianum lib. iii de Gubern. Dei; Fortunatum in Vita S. Germani Paris. episcopi, qui hoc utuntur vocabulo.

^j Observabant enim si sanaret, ut eum inde deferrent ad domum judicii, ubi plectebantur sabbati violatores.

salute sabbatum sit provisum. Si sabbatis curaret, observant: tali legis interprete, non dico laborat nimis, sed funditus et expirat agrotus. Sabbatum non impie curam denegavit infirmis, sed tota pietate aliquoties quietem præstitit fessis nimio labore mortalibus. *Et ait homini habenti manum aridam: Surge in medium*, professor debilitatis propriæ, supernæ pietatis exactor, testis divinæ virtutis, Judaicæ incredulitatis assertor. *Surge in medium*, ut quos non compungit virtus tanta signorum, quos non operantæ salutis inclinant, vel debilitatis tante miseria constringat et mitiget. *Tunc dicit eis*, licet sabbatis benefacere an male; animam salvam facere, an perdere? Hoc dicendo, bonitatem commendat operis sui, et illorum malitiæ conceptæ conscientiam accusat: quia cum ille hominem salvum facere corpore animoque gestiret, illi eum accusandi studio perdere moluntur, qui et patiebantur eum sabbatis curare; insidiantes animo utrum curaret, ut cum curasset, sensus sui malignitate damnarentur, et essent tali patientia quam ipsa malitia nequiores, et plus furentes dolo quam tali iudicio dementes. At illi tacebant, et circumspecti eos cum ira, contristatus super cæcitate cordis eorum. Circumspecti dixit, non conspiciens, id est, non tantum faciem ut homo intuens, sed ut Deus corpora, corda, mentes, sensus, præterita, præsentia, futura contemplatus. *Circumspecti eos cum ira, contristatus*. Irascitur ut dominus, contristatur ut parens, dolet ut homo, innotetur ut Deus. *Dicit homini, extende manum tuam; et extendit, et restituta est manus illius*. *Extende manum tuam*:^a jussione solvitur, quæ fuerat jussione

A devincta. *Extende manum tuam*.^a Agnovit poena judicem, opus Deum, indulgentia prodidit conditorem. Orate, fratres, ut sola Synagoga tali debilitate fuscetur; nec sit in Ecclesia cujus manum arefacta cupiditas, contrahat avaritia, rapina debilitet, tentacitas ægrotam constringat: sed si acciderit idipsum, audiat Dominum et cito eam in opere pietatis extendat, relaxet, et in misericordia, in elemosinis porrigat. Sanari nescit, qui nescit pauperi fenerari. *Tunc egressi Pharisei statim cum Herodianis consilium faciebant, quomodo eum perderent*. Semper Judæus^b Herodiani jungitur, ut invadat Christianos. *Jesus, inquit, cum discipulis recessit ad mare*.^c Ut comparatione fluctuum praviorem Judæorum probaret et demonstraret errorem. Sed quia Jesus, deserviente navicula, id est, Ecclesia, sequestratur a confusione turbarum, et Christiani populi gubernator residet indefessus vario genere mendendi, et imperavit ventis et mari (*Marc. iv*) tandem tranquillitatis obedientia conquiescant, juxta prophetam: *Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum* (*Psal. ii*), ut sub jugo pietatis manentes, divinæ gloriæ mereamur esse participes.

SERMO XXXIII.

De filia archisynagogi, deque muliere sanguinis pro fluvio laborante.

^a Audituri estis hodie, fratres, et, sancto evangelista Marco referente, mecum pariter cognituri qualiter ante Christum Synagoga profolabitur et proripit principatus, et cum duplici modo Deum et Dominum confitetur, cum adoret pro legis imperio sic dicentis:

usque ad vesperam. At refragatur Origenes adversus Celsum¹ et vi, ubi ait: Dositheum posteriorem fuisse Jesu, et persuasisse Samaritanis se fuisse Christum, Filium Dei. Epiphanius item Dositheanos ab Herodianis distinguit; et hos ait esse Samaritanos, et illos Judæos. Concordat Chrysologus, qui Herodianos Judæis semper unitos fuisse dicit.

^b De tribus sectis maxime inter se disjunctis Phariseis, scilicet Herodianis et Sadducæis, ad irridendum autem et illudendum Dominum stricte conjunctis, Maldonates, in Matth. xxii num. 23, arguit eas figurasse varias hæreticorum sectas, inter se de religione contrarias, nihilominus ad persequendum Christum, hoc est, Ecclesiam catholicam, perfide consentientes. *Mrra*.

^c Chrysologi mentem aptissimis comparationibus explicat Mita. *Mare siquidem illum perdidit qui se ei temere committit*, Judæi sponte Christum invadunt, ut sine causa perdant. *Mare corpus demergit*, non animum, non honores, non virtutes; Judæi hæc omnia in Christo perdere moliantur. *Mare non semper sævit*, Judæi jugiter. *Mare Christum recognovit auctorem*, quando eo imperante facta est tranquillitas magna, et sicco pede super illud ambulavit; Judæi in lege edocti Verbum Dei pro nobis incarnatum agnoscere recusarunt, et agniti occiderunt.

¹ Optime dicitur Ecclesiam Deo deservire. Verbum enim hujusmodi significat in alicujus servitio permanere, ideoque passim usurpator de pedisequis.

² Ms. Casenæ, ut ab inquietudine per obedienslem conquiescant.

³ Quandoque, et ut plurimum, lectio sacrarum Scripturarum conciones in Ecclesia antebat. Patent exempla. Nos alibi.

^a Optime. Nam illum in medium vocaverat, tum ut omnes redderet attentos; tum quia, ut ipse aspectus hominis miseri duri circumstantium corda emolliret.

^b Cum putarent Helæi nec hostem aggredi licere die sabbati, rogat hic Christus an nisi liceat nocere, liceat saltem benefacere.

^c Non erat ira Christi appetitio vindictæ, sed indignatio in vitia: et contristabatur de peccatis, sed ut parens miseretur florum peccantium. A. Clem. Alex., Strom. lib. iv pag. 555, Deus vocatur *θεός*, nihil ira commotus. In textu Græco Evangelii pro *εὐχάριστη*, alii legunt *ἀποστόμω*, duritiem.

^d In Evangelio solum atrophia exponitur; sed verba Christi, *extende manum tuam*, declarant laborasse duplici morbo et contractione scilicet et atrophia. Cui sententiæ assentitur Chrysologus, dum dicit hæc Christi jussione manum fuisse solutam. Quæ enim in Evangelio dicitur *arida*, Vatabbo contracta est, Græce *ὑπερβολή*, incurva, nervis scilicet eam curvantibus et contrahentibus.

^e Hoc est, ariditas manus experimento cognovit adesse verum judicem, qui illam condemnavit. *Mrra*.

^f Erant vel servi, vel aulici, vel potius fautores Herodis, quique ab ejus partibus stabant. Herodi enim meditati sibi asserere regnum favebant multi, obstantibus aliis. Fuerant enim, ut videtur, religione Sadducæi: et Herodem interque eos consilium volent, ut ille ipsorum doctrinam, illius ipsi regnum stabilirent. Si autem Talmudistis assentiri velimus, docentibus eos eosdem esse ac Dositheanos, claresceret ratio cur Christo ob violationem sabbati succenserent. Eorum enim dogma erat, quod in eo situ in quo ipso die sabbati deprehenderit, permoverent

Dominum Deum tuum adorabis (Deut. vi) et redditorum vitæ indicat, cum salutem filie morientis implorat. Venit, ait, ad eum quidam archisynagogus nomine Jairus : et videns eum, procidit ante pedes ejus, et deprecabatur eum multum dicens, *Filia mea in extremis est; veni, impone manum tuam super eam, ut salva sit et vivat (Marc. v)*. Antequam sermo evangelici sensus aperiat sacramentum, libet in hoc loco paululum parentum proderet passiones, quas sumunt et proferunt de affectibus et amore filiorum. Circumstante familia inter tenera et blanda obsequia propinquorum, molli filia decumbit in lectulo : pater pronus sicca jacet et versatur in terra; illa deficit corpore, hic mente et animo contabescit; illa secretas languoris sui sustinet passiones, hic fœdus et lugubris lotus, toto fertur et jactatur in populo; illa moritur ad quietem, hic vivit ad pœnam. Et certe onissimus anxia parentum vota cum gignunt : ^a periculosos ordines sobolem cum producant, ^b mœstos labores et iuges pœnas cum fuerint ægrotautes : pejor est mortis dies ^b pignora cum præcedunt. Heu me! cur tanta filii nesciunt? cur ista non sentiunt? cur vicem parentibus reddere non desudant? et tamen parentum pietas perseverat : quia quilibet filiis parentes impenderint, repensabit parentibus pareas omnium Deus. Sed ad proposita redeamus. Venit autem quidam archisynagogus, nomine Jairus, et videns eum procidit ante pedes ejus, et deprecabatur eum multum, dicens : *Filia mea in extremis est; veni, et impone manum tuam super eam, ut salva sit*. Quod supplicatione flebili extrema filie sic lamentatur, quo remedium languoris sic postulat, desperatum satis probat et demonstrat affectum; unde est quod curæ ordinem sic deposcit : *Veni, impone manum tuam super eam*. Ægrotus non quemadmodum curetur imperat, sed tantum ut curetur implorat. Sed cum esset ^c archisynagogus, legis notitiam hic habebat; et cum verbo cætera, hominem manu Dei legerat esse figuratum. Credidit ergo Deo, quia eadem manu qua creatam senserat filiam, recreari et reduci ^d posset ad vitam. Cognovimus quid sit. *Veni, et impone manum tuam super eam*. Ut qui sponte posuit ad creandum, ad reparandum ^e iterum exoratus

^a imponat. Hoc est quod propheta fatetur, cum decantat in Psalmis : *Tu formasti me, et posuisti super me manum tuam (Psalm. cxxxviii)*. Quia qui posuit cum formaret ex nihilo, imposuit iterum, ut reformaret ex perditio. Denique idem Psalmista, ut manus hujus salutare sensit, et adeptus est largitatem, repetitam prorupit in vocem : *Dextera, inquit, Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me; dextera Domini fecit virtutem (Psalm. cxvii)*. Et ut meruisse se quod archisynagogus poposcerat demonstraret, adiecit : *Non moriar, sed vivam*. Ille, cum peteret, dixerat : *Veni, impone manum tuam, ut salva sit, et vivat*; hic jam consecutus exultat. *Non moriar, sed vivam*. Dextera Domini Christus est, sicut prophætico docemur eloquio. Et vere fecit virtutem diabolum dum debellat; dum alligato forti, sicut ipse dixit, vasa fortis diripit (*Math. xii*); dum infernum destruit, dum ipsam mortificat mortem. Et vere exaltavit nos, quos de profundo extulit, et elevavit ad cœlum. Sed jam ad mulierem sermo transeat, quæ occulto vulnere et verecundo languori remedium sic quæsit, ut et suum ^f pudorem tegeret, et curantis reverentiam custodiret. Et abiit cum illo, et sequebatur, inquit, eum turba multa, et comprimebant eum : et ecce mulier quæ erat in profluvio sanguinis annis duodecim, et fuerat multa perpessa a compluribus medicis, et erogaverat omnia sua, nec profecerat quidquam, sed deterius habebat; cum audisset de Jesu, venit in turba retro, et tetigit vestimentum ejus, dicens : *Si vel vestimentum ejus tetigero, salva ero*. Et confestim ^g siccatus est fons sanguinis ejus, et sensit corpore quod curata est a plaga. Non tantum duo maria confunduntur fluctibus suis, quantum mulieris hujus animus ancipiti cogitationum cumulo jactabatur. Post certamina desperata medicorum, ^h post medicamina sumptuosa, post inanem et antiquissimam curam, ubi ⁱ ars et peritia jam defecerat curantem, ubi languentis omnis jam consumpta fuerat substantia, ^j ipsi auctori verecundum vulnus non casu, sed divinitus occurrit, ut quod humana arte tot annis curari non potuit, sola fide et humilitate curaretur. Mulier stabat eminus, quam natura pudore perfuderat, quam per hoc

^a Hoc est, siderum dispositiones et loca dum filii nascuntur. Loquitur nativitates hominum ex mente astrologorum, ut infra serm. 157 in notis. MITA. — Scpe in Scripturis memorantur ordines stellarum, Judic. v, 20; Jerem. xxxi, 35, et in Job. xxxviii, 35: *numquid nosti ordinem cæli?*

^b Hoc est, dum patri præmoritur filius. Nonnulla mss. habent *procedunt*, id est, cum filiorum cadavera ad sepulturam esserunt. MITA.

^c Hammondus censet virum hunc novum fuisse ex iis triginta tribus consistorii minoris : quod erat in singulis urbibus ad judicia peragenda constitutum; vel eorum unum, qui multitudinem moderabantur in singulis synagogis ubi singulis sabbatis conveniebant, ut Mosis explicationem audirent. Ministerio enim synagogarum decem numero viri addicebantur, id quod eruitur ex Maimonide Tephillah. cap. 2, explicante Lightfootio. Primores horum tres archisynagogi, quibus summa synagoga cura committebatur. Unum ex iis posterioribus nostrum hunc fuisse, Chrysologo adhærens, vix dubitarem.

^d Ms. Vallicellan. et editio Mitæ habent *posse*.

^e Optime. Nam sapientiores enarratores subintelligi hic volunt : *oro, obtestor, ut venias*.

^f Hæc eadem habet Optatus lib. v contra Parmen. Auctor. serm. 42 in appendice oper. divi Augustini, Brugensis, Piscator, alique.

^g Phrasis est Hebræorum, qui omnem scatebram fontem appellant, ut Zach. xii, 4. Rusticus Elpidius : *Siccavitque fides venas, fluxumque pendunt*.

Sedulius : Siccisque fluentis. Apud Lucam, pœne, fluxus.

^h Plura, eaque magni pretii medicamenta præscribebant Hebræi feminis profluvio sanguinis laborantibus : de quibus vide Lightfootium.

ⁱ In nonnullis editis et in ms. Vallicell., *defecerat jam*.

Non est in medico semper, relevetur ut ager : Interdum docta plus valet arte malum.

^j Hoc est vulnus, ex quo, ipso Auctore, verecundus quidam pudor oriebatur.

immundam Judaica lex notarat, dicens : *Immunda erit, et sanctum non continget* (Lev. xiv); contingere metuens, ne Judaicum furorem, ne legis posset subire sententiam. Dicere non est ausa, ne circumstantium confunderet et oneraret auditum, ne fieret populorum fabula; quæ tot annis ^a stadium et ^b *scamma* fuerat passionum. Siquidem et amplius ferre et sustinere dolor diuturnus et continuus non sinebat, et deliberandi tempus Christi prætereuntes celeritas amputabat, et e contra noverat quod tacenti, quod occultanti, morbum suum sanitas non daretur. Inter hæc bella cogitationum, solam salutis viam mulier, curam ut furaretur, invenit, ut raperet tacita quod petere non valebat, et pro sua verecundia et pro reverentia præstaturi; et quæ non merebatur corpore, corde perveniret ad medicum, fide Deum, manu tantum tangeret vestimentum : sciens hanc fraudem non solum veniam, sed et remedium præstaturam, quam non voluntas, sed necessitas verecunda generavit; præsertim cum et furantis lucrum quæreretur, et ei cui auferebatur nullum gigneret detrimentum. ^b Pium latrocinium, quod ministra fide, fide attrahente committitur. Ecce ubi virtus est quæsitæ contrariis, ubi fraus fide conveniente quod nitebatur obtinuit. Mulier inter comprimenes, ut nesciretur accedit, et præsumpsit furari se posse curam fide sola, ut habitu lateret et corpore; retro accedit, et ad videndum se iudicabat indignam. Curavit fides intra ietum temporis, quod duodecim annis ars humana curare non potuit. Post hoc exemplum suo vitio longa trahit in languoribus tempora, et sua negligentia diu laborat, qui sola fide nescit curari, sed aromatum dispendiis onerari. ^c Tetigit vestimentum mulier, et curata est : et ab antiquo est absoluta languore. Miseri, qui quotidie corpus Domini tractamus et sumimus, et a nostris vulneribus non curamur. Non Christus infirmantibus, sed fides deest : nam multo magis modo in nobis ^d manens poterit

A vulneratos curare, qui latentem mulierem prætereuntes sic curavit. Sufficit hodie, fratres, furta fidei, et Domini : prætereuntes narrasse virtutem : cur autem Dominus veluti ignorans quærit, quam virtutis sum opere scit curatam, quia nunc longum est, sequenti sermone narrabimus.

SERMO XXXIV.

De eisdem.

Omnes evangelicæ lectiones, fratres charissimi, magna nobis et præsentis, et futuræ vitæ commoda largiuntur. Sed hodierna lectio, et totum quod est spei, contulit, et quidquid est desperationis exclusit. Est nobis dura et defenda conditio : peccare nos ^a cogit fragilitas innata, et confiteri prohibet confusio cognata peccati; malum enim facere pudor non est, et pudor est confiteri : timemus dicere, quod committere non timemus. Sed hodie ^f mulier, cum quæreretur medicinam tacitam ^g vulneri verecundo, invenit silentium, per quod possit peccator ad veniam pervenire. Prima est felicitas in peccatorum turpitudine non venisse, sed felicitas est secunda peccatorum veniam peccatis latentibus invenisse. Hoc propheta senserat, qui dicebat : *Beati, quorum remissæ sunt iniquitates : et quorum tecta sunt peccata* (Psal. xxxi). Ecce, inquit evangelista, mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur ab annis duodecim, accessit retro et tetigit fimbriam vestimenti ejus (Matth. ix). Confugit mulier ad fidem subitam, cui longa defecerat cura : quæ confundebatur medicinam petere, furari voluit sanitatem; nesciri se ab eo voluit, a quo se credidit posse salvari. Ut aer ventorum turbine, sic cogitationum procellis mulier turbabatur : confligebat cum fide causa, cum timore spes, necessitas cum pudore; timoris frigus exstinguebat crudelitatis ardorem, obscurabat lucem fidei ^h vis pudoris, spei confidentiam necessitas verecunda frangebat. Sic mulier magni maris instar confusis æstibus jactabatur : querebat quomodo faceret occultum de publico, de turba secre-

^a Scamma passionum, Italico vocabulo *bersaglio*, MITA. — At *σκάμμα* frequentissima vox apud Græcos dicebatur locus in stadio, sive circo, ubi athletæ certabant. S. Ephrem sub initio libri de Certamine spirituali : *scamma est locus medius, in quo athletæ certabant*. Frequentius etiam locus ipse certaminis : Chrysostomus in Psalm. xlviii : *Scamma, ubi stadium et lucta est*. Quandoque notat certamen ipsum. Hinc Henschio *σκάμμα* sunt *ἀγῶνες*, certamina. Vocem Græcam alii etiam Latini Patres retinuerunt. Tertullianus, lib. ad Martyr. cap. 3 pag. 191, Ambrosius lib. i Offic. Adhuc athletæ in scammate sunt, proverbialiter dictum pro etiamnum de premio certatur : eo modo quo Tertullianus ait : *ad scammatum producere*. Quo in loco advertit Suicerus Thes. tom. II pag. 996 male Erasmus legere *ad stammatum*. Paulinus epist. 24 ad Sever., pag. 161 : *Noli interim dum in scammate sumus, dum foris pugnae, intus terrores, alta pro nobis sapere, aut loqui*. Mita interpretationem nullibi memini me legisse.

^b Chrysostomus etiam homil. 32 pag. 262, tom. II edit. Paris. 1581, dicit mulierem hanc furti ream. Vide not. 1 serm. 35.

^c Evangelista dicit *fimbriam vestimenti*. Græce autem nomine *σπορνιδίου* intelliguntur filimenta illa, quæ pendent ex fimbriis vestimentorum. Sanxerat

enim Moses Dent. xxii, 12, ut Hebræi in quatuor pallii angulos panniculos et circa pallium suphrias gestarent. Tali vestimentorum genere utebatur Christus legis observantissimus. Et si mysteria quærimus, hanc potius vestimenti partem tetigit, quia fimbria hæc insigne erat gentis Judaicæ et nota sanctitatis.

D Num. xv, 38.

^d Alias, *manentes*.

^e Dum per malas complacentias nostros ligat affectus, unde quasi necessario compellimur cadere in peccatum. Quomodo inordinatæ passionibus afficiant, ac voluntatem nostram ad illicita protrahant, habes hic infra serm. 41. MITA.

^f Pseudo-Ambrosius serm. 48 in appendice Operum S. Ambrosii novæ editionis, docet hanc mulierem fuisse Martham. Vide quæ habet hic cl. Calmetus, huiusmodi opinionem merito expungens. Vide etiam quæ de hac muliere scribit Eusebius Histor. Eccl. lib. iii cap. 18 et Sozomenus lib. v cap. 21.

^g Carthusianus sibi falso persuasit hanc fuisse a naribus hæmorrhoidis. Omnes vero conveniunt eam importuno muliebri fluxu laborasse. Fædum et pudendum morbum vocat Brugensis ut et Chrysologus infra serm. 35.

^h Mita convenit ms. Vatic. Vallicell. et nonnullæ editiones, *vis amoris*.

tum; agebat ut sibi et rediret sanitas, et verecundia non periret; curabat ne cura sua ad curantis redundaret injuriam; providebat ut redderetur sibi salus, salva reverentia Salvatoris. Tali ergo sensu mulier merito * de summitate fimbriae pervenit totam ad deitatis summam. *Accessit, inquit, retro. Sed ubi retro? Et tetigit fimbriam vestimenti ejus. Accessit retro. Sed ubi? Retro nil erat, ibi faciem quam declinabat invenit. Erat in Christo ^b corpus multiplex, sed erat * deitas simplex; erat totus oculus, qui post se supplicem sic videbat. Accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus. O quid ista mulier vidit habitare in interioribus Christi, quæ ^d in Christi fimbria divinitatis totam vidit inhabitare virtutem! O quam docuit mulier quantum sit corpus Christi, quæ in Christi fimbria tantum esse monstravit! Audiant Christiani, qui quotidie corpus Christi attingunt, * quamnam de ipso corpore sumere possunt medicinam, quando mulier totam rapuit de sola Christi fimbria sanitatem. Sed quod nobis flendum est, ^f mulier de vulnere medicinam tulit, nobis medicina ipsa retorquetur in vulnus. Hinc est quod Apostolus tangentes indigne corpus Christi taliter admonet, et deplorat: Qui enim tangit indigne corpus Christi, judicium sibi sumit. Et quod inde temeritas infirmitatem capiat, unde fides accipere debebat sanitatem, rursus intulit: *Propterea inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi* (I Cor. xi). Item dormientes mortuos dicit, quos luget in vivo corpore jam sepultos. Petrus et Paulus, principes fidei Christianæ, notitiam nominis Christi toto orbe diffuderunt; mulier accedendi ad Christum prima tradidit disciplinam; mulier prima dedit formam quomodo peccator & tacita confessione delect sine confusione peccatum; quomodo delinquens, soli Deo cognitus, de reatu nudare apud homines verecunda conscientie non cogatur; quomodo homo possit venia judicium prævenire. *At Jesus, inquit, conversus, et videns eam, inquit, Confide, filia, fides tua te salvam fecit. At Jesus conversus non motu corporis, sed divinitatis aspectu. Christus conversus est ad mulierem, ut mulier converteretur ad Christum, ut ab ipso curam sumeret unde sumpserat vitam, et**

* Chrysologus supra serm. 33: *Fide Deum, manu solum tetigit vestimentum*; et Ambrosius lib. vi in Luc. cap. 9: *Fide tangitur Christus, fide Christus videtur; non corpore tangitur, non oculis comprehenditur, etc.* Per mulierem, Ecclesiam a gentilitate venientem intelligit; per fimbriam apostolos et successores recognoscit, ut infra in hoc eodem serm. MITA.

^b Ob varias multiplicesque partes quibus constat. Fide Theol. in 1 part. dist. 8 lit. D. Vel propter corpus mysticum, in quo numerantur apostoli, Ecclesie doctores, etc. MITA. — Corpus multiplex quia ubique oculus, ubique manus, etc., erat, ut infra.

^c Quia Deus est spiritus simplicissimus. MITA.

^d Fortasse mulier hæc in eam pravam sententiam iverat, Deum agere omnia natura, non voluntate. Hæc nonnullos olim habuit patronos, quos solide refutat auctor Responzionum ad Græcos.

^e Corruptum in editis locum ex edition. Bonon. 4 restitui.

^f Nonnulla mss. habent, *de fimbria vulnere medicinam tulit.*

^g Latinus ait verba hæc et sequentia *vel caute le-*

sciret sibi præsentis vulneris causam fuisse perpetuum rem salutis. *Conversus et videns eam.* Vidit eam divinis oculis, non humanis; vidit ut salutem redderet, non ut agnosceret quam sciebat; vidit eam; donatur bonis, malis caret, quem viderit Deus. Hoc universitas sentit ex usu, de felicibus sic dicendo: *Vidit illum Deus.* Vidit ergo istam Deus, quam curando reddidit sic felicem. Et quid plura? Christus mulieris docuit exemplo, quam ^b fides sola totam proficiat ad salutem. Sed de Synagoga principe jam loquamur, qui dum Christum ducit ad filiam suam, viam dedit quam mulier perveniret ad Christum. Sic coepit hodiernæ principium lectionis. *Ecce princeps unus accedens adorabat eum, dicens: Domine, filia mea modo defuncta est, sed veni, impone manum tuam super eam, et vivet.* Futurorum præscium Christum non latebat quod prædictæ mulieris eveniret occurus: per quam Judæorum princeps disceret Deum non movendum locis, non itinere ducendum, non trahendum præsentia corporali, sed credendum quam sit Deus ubique præsens, ¹ ubique totus, ubique semper; et quam totum possit jussu facere, non labore; virtutes mittere, non deferre; mortem non manu, sed imperio effugare; vitam non arte reddere, sed præcepto. *Filia mea modo defuncta est, sed veni.* Hoc est dicere: Adhuc vitæ manet calor, adhuc animæ vestigia videntur, adhuc est in via spiritus, adhuc dominus domus habet filiam, adhuc mortuum tartarus nescit; ergo ut euntem possis animam retinere, festina. Stultus putavit Christum non posse suscitare mortuam, nisi teneret. Hinc est quod Christus ubi pervenit ad domum, et vidit puellam quasi perditam fieri, ut infideles animos promoveret ad fidem, dormire eam dicit, non defunctam, ut crederent ¹ facilius de morte posse surgere quam de somno. *Non est, inquit, mortua puella, sed dormit.* Et vere apud Deum mors somnus est: quia velocius Deus mortuum ad vitam suscitatur quam de somno dormiens ab homine suscitetur, et ante Deus frigentibus morte membris vivificantem refundit calorem, quam homo sepultis somno corporibus vigorem possit infundere. Audi Apostolum: *In momento, in ictu oculi, mortui*

genda, vel sane interpretanda. Et Mita mire se torquet, ut ex eis catholicum sensum eruat et demonstret Chrysologum loqui hic de illa tacita confessione, quam primum elicere debet peccator in corde suo, antequam peccata confiteatur. Quodnam dubium? Poteratne Chrysologus auricularem confessionem dammare, qui paulo superius in eodem sermone dixerat: *malum enim facere pudor non est, et pudor est confiteri; timemus dicere quod committere non timemus.*

^b Fides mulieris ea erat, qua credidit Christum esse illum de quo prophetae prædixerant hujusmodi curationes emanaturas.

¹ Similia habet Theodoretus orat. 2 de Princ., Isidorus Orig. lib. viii, Tertullian. Apologet. lib. vii. Præ cæteris insignis locus Arnobii lib. 1 advers. Gentes, ubi Deum alloquitur.

¹ Expungit hanc lectionem Mita, et reponit *facilius de somno posse surgere quam de morte.* Mens auctoris hæc videtur esse: Christus dixit puellam mortuam dormire, ut innueret futurum fore, ut illa revocaretur ad vitam tam facile quam aliqui alius dormiens revocaretur a somno.

resurgent (I Cor. xv). B. Apostolus quia velocitatem resurrectionis non potuit referre verbis, aptavit exemplis. Aut quomodo ibi celeritatem sermonis perstringeret, ubi ipsam celeritatem praevenit vis divina? At quomodo apparet ibi tempus, ubi aeterna sine tempore res donatur? Sicut a temporalitatem tempus attulit, sic excoluit aeternitas tempus.

SERMO XXXV.

De muliere profusio sanguinis obnoxia.

Quid sit Christum tangere, hodie docuit mulier in profusio sanguinis constituta: quae cum tangit fimbriam Christi, tum divini pectoris pulsat arcanum, et a furto fidei summam rapuit de fimbriae summitate virtutem. Felix fraus, quae et a lucrum salutis contulit, et damna sustulit mox pudoris. Probat hoc evangelicum lectionis auditus. Ecce, inquit, mulier quae sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accedens retro, tetigit fimbriam vestimenti ejus, dicens intra se: Si tetigero tantum vestimentum ejus, salva ero (Matth. ix). In ardua languoribus dat crebre consilium vis doloris, in desperatis causis est saepe magistra necessitas, invenit ipsa sibi passio medicinam. Hinc est quod mulier verecundo vulnere qualiter subveniret invenit, ut fidei insinuaret silentio quod insinuare publico clamore non poterat, ut secreta spiritus via coelestem perveniret ad medicum, ad quem pervenire manifesto carnis itinere non valebat. Dabat audaciam multa pietas curantia, sed fiduciam pudeat languoris necessitas auferrebat; cogebat ad Christum doloris accedere magnitudo, sed a adire Christum fœditas ulcera non sinebat. Sic anceps mulier, et fidei trepidante consilio, a maluit de fide judicari quam de fœdo vulnere sic perire. Accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus. Sciens quod Deum a nec tactus polluit, nec offendit visus, nec odor exasperat, nec auditus sauciat, nec inquinat humana cogitatio. Nam si sol tangit stercora, non tamen stercoribus inquinatur, quanto magis creator solis tangit omnia, et tamen non potest ullis contactibus inquinari? Et si medicus cum saniem vulnerum tractat, cum curat verecunda membrorum, non injuriam computat, sed honorem: quanto magis Deus non arbitratur injuriam, dum vulnera nostra curando respicit, tangit ad remedium, visitat ad salutem? Dei conspectum offendunt peccatorum vulnera, non dolorum; morbi criminum,

A non corporum passiones; vitiorum sanies, non vici- rum fluxus: quia homo habetur voluntarius in delictis, in languoribus tenetur invitus. Hinc est quod peccator poenam recipit, egrotus recipit curam. Mulier ergo non a voluntatis consensu, sed doloris, nec confusa crimine, sed confusa languore, accessit retro, ut turbas declinaret oculos, non Christi vitaret aspectum; a populis nesciri voluit, non a Christo; gestivit non Deum latere, sed homines: quia non nisi a solo Deo potuit latens videri, audiri tacens, celata curari. Accessit et tetigit fimbriam vestimenti ejus. Quia in Christo nil postremum credidit, nil judicavit extremum; quia nec minoratur Deus in homine, nec virtus attenuatur in fimbria, nec celestis natura membrorum variatur officis. Hinc est quod mulier

B per dorsum pervenit ad faciem, per vestimentum penetravit interna, et per fimbriam capitis tetigit summitatem. Nec hoc sine mysterio; audite prophetam dicentem: Sicut unguentum quod descendit in oram vestimenti ejus (Psalm. cxxxv). Videtis, fratres, in fimbriam vestimenti hujus totam plenitudinem divini chrismatis, totam divini capitis transisse virtutem. Scienter ergo mulier sacram Christi fimbriam gestivi attingere, ut de occulto mysterio vulneris posset sumere medicinam. Fratres, magna haec mulier, et nimium permiranda, quae scientia doctores legis vici, sacramento omnes Judaeos superavit, fide praecessit apostolum. Nam Judea cum scribis et doctoribus suis Deum totum desepit in corpore: Thomas apostolus ut Christum Deum crederet, immisit manus, C infecit digitos, patefecit vulnera; et ut Christum crederet, a iterum pati compassus Christum (Joan. xi). Sed haec mulier quam personam teneat, ejus typum praeferat, ejus praesentet imaginem, spirituali intelligentia perquiramus. Quae est ista quam sic genuinis sanguis, naturalis debilitas, originis morbus, ad causas mortis, ad lethale vulnus, ad fœdi languoris adduxit angustias? et quam sic sordidavit vitis, fœdavit criminibus, secretis vulneribus sauciavit, ut eam ars curare, non solum videre oculus, non solum honestas pateretur, non praevaleret lex ipsa mundare, immo quam lex jusserat arceri templo, prohiberi sacris, sanctis omnibus abstinere: et quam sic dixerat immundam, ut quidquid tetigisset, haberetur immundum. Ista est, fratres, ista est Ecclesia, quae primi hominis vulnerata peccato, tota fluebat sanguine, tota originaliter decurrebat in mortem.

* Spatium temporis.

b S. Fulgentius ad Tract. lib. n cap. 45: Occulte fimbriam tangens fidei raptu, sanitatem sibi furatur effectum.

c Editiones nonnullae, lucrum salutis.

d Male plures edidi, audire.

e Scilicet, maluit a Judaeis et gentilibus judicari de fide quam in Christo habebat. De hujusmodi fide Heremorrhoeae, vide late Chrysostomum homil. superius laudata in nota 15 ad serm. 33.

f Haec enim erat apud Judaeos lex, ut si femina simili morbo laborantes unum aliquem tetigissent, is illico pro immundo et polluto haberetur. Unde Heremorrhoeam hanc cum immundis extra urbem habi-

tasse notat Abulensis cap. 43 in Matth. num. 6. Vide paulo inferies Chrysologum.

g Latinius emendat voluptatis. Communem lectionem retinui. Mulier conscia doloris erat, non voluntatis. Involuntarium ei erat malum, quod patiebatur.

h Figurata loquitur. Admodum patiens sustinuit propria vulnera tangi, iterumque apostolico digito aperiri, cum alias haberet corpus gloriosum et impassibile. MITA.

Hoc absoluto sermone diu tacuit Chrysologus: cuius silentii causam attigit in serm. 86. Ita opinatur Mita.

SERMO XXXVI.

De Hæmorrhœissa, et filia archisynagogi.

Hoc loco D. Petrus obmutuit, cujus silentii ratio abunde redditur sermone 86.

Verecundi debitoris est mox promissa dissolvere, nec creditoris animum, aut deludere moris, aut longa expectatione suspendere. Cum archisynagogi vel Hæmorrhœisse mulieris connexa sibi et producta narratio a consueta sermonis nostri brevitatem discederet, malimus dimidiare tractatum, ne non recrearetur tantum, quantum vester oneraretur auditus. Domino archisynagogus occurrit, et totus prolabitur in terram, causam refert, insinuat dolorem, movet præstantis affectum, imperat ut properet et accedat ad curam; e contra mulieri Dominus non quesitus occurrit, præteriens, occasionem salutis ingressus, tacens causam tacentis agnovit, occultum vulnus etiam celantis aspexit. Inter Dominum et mulierem furtivæ salutis agitur tam grande commercium: et dum publica petitione viam facit rogatus, fidei cogitatio divinum penetrat, et pervenit ad secretum. Felix mulier, quæ in tanta multitudinem est sola cum Christo, ut sola sit conscia et salutis redditæ, et virtutis excelso! Beata, quæ talem reperit accessum, cui nullus possit obistere! Beata, quæ tali via ad suum propripuit et irrepsit auctorem; quæ antequam de vulnere suo confunderetur ab homine, careret ipsius vulneris fœditate, sciens sibi apud homines et per homines interclusum totius aditum sanitatis, qui horrere magis quam curare vulnera consueverunt! Deus abstergit vulnera humana, non despicit; neque horret languores hominum, sed depellit; nec detestatur immunditias humani corporis, sed emendat: quia creaturæ suæ ad tactum nescit Deus, Deus non potest sordidari. Sed evangelista generat questionem, cum dicit: *Et statim Jesus in semetipso cum cognovisset virtutem quæ exierat de eo, conversus ad turbam aiebat: Quis tetigit vestimenta mea (Marc. v)?* Dum interrogat, * velut ignorantiam proficitur: exiisse virtutem de se sentit, ad quam exierat nescit? quod præstiterat novit, cui præstiterit ignorat? de persona dubitat, qui certus est de salute collata? Verum non ignorantis errore, sed majestate Dominus hic scientis et præscientis interrogat; nec quod occultum sibi esset requirit, sed et ipsum sibi bene esse cognitum sic demonstrat, dum taliter querendo cunctis ignorantibus solus aperit quod latebat. Interpellatricem tacitam, et suggerentem cogitationibus solis, ac post tergum virtutis suæ consiliis adherentem, non ut discussor nescius, sed ut præcunus inquisitor producit in medium, suisque facit astare conspectibus, ut quæ sibi portarat salu-

A tem, omnibus reportaret et ^b fidem; et quæ virtutem probarat, agnosceret majestatem; nec rediret, ut putabat, incognita, quæ plenam ^c sui dederat notitiam. Dum erubescit vulnus, dum in tali cura ipsum veretur ut Deum, fidei suæ mulier non parva nubila sustinebat, et mentis suæ lumine confusionum nebulis ipsa caligabat. Vox ergo inquirentis Domini, velut status salutaris, fugavit nubes, dispersit nebulas, illustravit fidem, et illam quæ noctis latebat in tenebris ipso sole reddidit clariorem. Aut minor est ista sole, quæ toto orbe radiat, quæ toto Ecclesiæ fulget et resplendet in costu? si sic rediisset invisæ, date veniam, eluserat medicum, non probat; et sibi quod consecuta fuerat, ascribere potuit, non sananti; quæ se curam rapuisse ^d de fimbria curantis crediderat, non de sensu: aut quid illius esse crediderat, cujus in se virtutem senserat, voto tamen judicabat extraneum? Quæ utique, et si ante curam verecundiæ fuerat quod latebat, humilitatis quod se judicabat indignam, cur post curam non sponte, ut ageret gratias, ut honorem redderet, ut gloriam tanti operis referret, occurrit? sed posteaquam vidit Dominum in inquisitione persistere, et discipulis excusantibus et compressionem turbæ opponentibus, non posse conspici se latere, postquam illam timor et tremor conscientie cepit arguere, venit in medium, ut quem occulte senserat medicum, * palam proliferetur, et adoraret ut Deum, et tam presentibus quam futuris fieret de tanto suo languore medicina, dicente evangelista: *Mulier autem timens, ac tremens, sciens quod factum esset in se, venit et procidens ante pedes ejus, dixit ei omnem veritatem.* Verum, quia historica relatio ad altiorē semper est intelligentiam sublimanda, et figuris presentibus futura sunt noscenda mysteria, archisynagogus, vel ejus filia, sive mulier in fluxu sanguinis constituta, quid sub harum specie personarum teneant sacramenti allegorico nunc sermone pandendum est. Archisynagogi filia, ad quam venit Christus, vadit, et properat, et humano gradu iter facit, qui divinitus loco non potest promoveri, sine dubio synagoga est, dicente Domino: *Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel (Matth. xv).* Sed dum ad illam Christus tendit, Ecclesia, quæ in cunctis gentibus posita, amisso naturæ bono, perdebat et profundebat sanguinem generis humani; cujus languorem peritiam humana dum curare nititur, ipsum cumulat: nam censura fragilitatis humanæ, ac mundanæ restrictio disciplinæ, et populorum semper sanguinem fudit, et tamen nec hostes abolere, nec civium bella compescere, nec criminum potuit dementia perdelere; hæc ergo talibus confossa curis, ubi quidquid suæ fuerat ^e et

* Humano enim more Christus circumspectus et interrogavit.

^b In pluribus editionibus deest *fidem*.

^c Ex ms. Casen. Editi, sibi.

^d Ut alibi observatum est, opinabatur male cum Judæis virtutem Christi, ita esse veluti aliquid de humanitate sua fluens. Lucæ vi, 19: *virtus de illo exibat, et sanabat omnes.* Vere autem ex illo exibat virtus, cum factis promebatur. Unde hic virtutem,

virtutis effectum explicant interpretes.

* Maldonatus, et Menochius, alique una putant, ideo Christum se convertisse ad mulierem, ut mulier, videns se ultra latere non posse, proderet sese, et ad Dei gloriam miraculum referret.

^e Apposite equidem ad Hæmorrhœissam alludens: nam in Evangelio legitur: *Mulierem hanc πᾶσαν τὴν οὐσίαν αὐτῆς, omnem substantiam suam insumpsisse; vetera exemplaria habent: ὅλον τὸν βίον αὐτῆς, quod*

erat substantiæ, vidit esse consumptum, id est, animam, mentem, sensum, ingenium, laborem, industriam, rationem, quæ utique rectoribus ad profectum velut medicantibus commodamus, ubi Christi prætereuntis sensit præsentiam, retro accessit, quia videre eum sanguine polluta non merebatur. Accedit retro, hoc est, fidei sequitur auditum, et extrema Christi velut ipsam tangit simbriam, dum non honoratur in patribus, non sanctificatur in lege, non se jactitat in prophetis, non Dominico ipso honoratur in corpore, dum ab illo generationis Christi ordine habetur extranea. Post tergum, hoc est novissimo tempore Christus sequitur, et sancitur occulto fidei sacramento, et vere tetigit vestimentum, quod in sepulcro reperit, per quod resurgentis Domini credidit, et prædicavit ^a insignia. Sed dum circa hanc Christus suis virtutibus occupatur, in archisynagoga filia deficit, et moritur Synagoga: ut et ipsa ad vitam per fidem redeat, quæ per legem mortua fuerat, et perierat per naturam. Inter hæc veniunt de domo archisynagoga, et dicunt, *Noli vexare magistrum, mortua est puella.* Hodieque Judei nolunt vexari Christum, quem cupiunt non venire, et mortem pronuntiant, qui spem resurrectionis infideliter perdiderunt; sed et illud huic assertioni nostræ quam convenit, quod archisynagoga filia duodecim annos egisse refertur in vita, et hæc duodecim annos perseverasse memoratur in vulnere, cum utriusque novissimo et expleto tempore salus redderetur et vita. Nam iste numerus tempus humanæ vitæ concludit: qui ut annum faciat, duodecim distinguit et numeratur in mensibus: unde et propheta ^b sub annum Domini acceptum Christum indicat advenisse; et Apostolus temporis plenitudine Christum venisse approbat, dicens: *Postquam venit temporis plenitudo, misit Deus Filium suum* (Gal. iv). Orate, fratres, ut sicut sibi et legi, ut Christo viveret, defuncta est Synagoga; ita et nos peccatis moriamur, et carni, ut vivere possimus in Christo.

SERMO XXXVII.

De Jonæ prophetæ signo.

Fratres, sanctorum gesta casibus non sunt deputanda, sed signis: et quæ vitia putantur illorum, mysteriis sunt applicanda, non ^c lapsibus, sicut hodie Dominica signavit et patefecit instructio, dicens: *Turbis autem concurrentibus cepit dicere Jesus: ^d Generatio hæc nequam est; signum querit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ; sicut recentior interpretes vertit: Totum victum suum. Verbum autem hoc tum victum, tum omne quo vitam tumentur, significat. Utitur hac voce Lucas, et recte Latinus interpretes vertit substantiam.*

^a Vestimenta Domini vocat insignia resurrectionis, juxta illud: *Vidit lineamina, et credidit.*

^b Juxta versionem LXX.

^c Ita mss. Cesen. et Vatic. Latinus, et secum editiones nonnullæ habent *lapidibus*.

^d Hæc ipsa Christi responsio testatur hujusmodi signum quesitum fuisse mala mente, et non discendi, sed contradicendi consilio.

^e Non a facie Dei naturali, quia præsentia sua Deus ubique est, ut infra Chrysologus, et ut bene noverat

A enim Jonas signum fuit Ninivitis, ita erit et Filius hominis generationi isti (Luc. xi). Ecce prophetæ fuga ipsius Domini vertitur in figuram, et quod celebratur ferale naufragium, hoc sacramentum Dominicæ resurrectionis existit. Nam quemadmodum Jonas typum per omnia tenuerit et impleverit Salvatoris, historiæ, quæ de ipso scripta est, textus ostendit, Fugit, inquit, Jonas ^a a facie Dei (Jonæ i). Nonne Dominus, ut hominis faciem præferret, et formam, faciem formamque propriæ deitatis aufugit? Apostolo sic dicente: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens* (Philip. ii). Formam suscepit servi Dominus, ut lateret mundum, ut diabolus præveniret, in hominem

^B se fugat ipsum. Et bene typus Christi ipsius Jonæ servatur in verbis. Non dixit: Fugio Deum, sed A facie Dei ego fugio. Deus qui ubique est, quo seipsum fugiet non est; sed Christus non ut loco, sed sicut specie faciem deitatis aufugeret, totum nostræ servitutis confugit ad vultum. Descendit, inquit, Jonas in ^c Joppen, ut fugeret in ^b Tharsis. Audi descensorem: *Nemo, inquit, ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit* (Joan. iii). Descendit Dominus de cælo ad terram, descendit deitas ad humana, descendit ad nostram superna dominatio servitutem. Et tamen qui descenderat ad navem, navem navigaturus ascendit: sic Christus, qui in hunc mundum descendit, virtutibus et mirabilibus, Ecclesiæ suæ conscendit in navem.

Quid sibi vult ^d autem confusa ventis procella, nisi diabolum qui cor Judæ penetrans, reges, gentes, populos, militiam, judices, marinos elevavit, et inflavit in fluctus, ut ascendentes et cadentes undæ auctorem suum sæculi peterent ad quietem? Audi undas sæculi, audi prophetam dicentem: *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus* (Ps. ii). Et quia sors Jonam proditura non defuit, implet super Christum Davidicam prophetiam, quæ dicit: *Et super vestimentum meum miserunt sortem* (Psalm. xxi). Quod autem Jonas auctor suæ demersionis existit, cum dicit: *Tollite me, et mittite in mare*, voluntariam Domini indicat passionem; nam quare sibi illi sustinent hæc juberi, qui sibi in periculo tali sponte poterant subvenire? Quando enim multorum salus petit unius mortem, mors in intereuntis arbitrio collocatur, quia et moriturum retardat Jonas; sed a facie spirituali, id est ab eo loco ubi aderat Deus verbo et spiritu, ubi colebatur et adorabatur.

^e Ex codic. Vatic. Editi, *se fugit ipsum*.

^f Oppidum maritimum. Barbaris nunc Jaffa vel Jaffa. Strabo, lib. xvi de eo sic loquitur: *Hoc navali utuntur, qui ad mare descendunt.*

^g Cilicæ urbs, quam urbium Matrem vocat Solinus.

^h Ex editione Bonon. Alicæ, aut. Ita etiam emendat Latinus.

ⁱ Tali sensu explicat hos psalmi versiculos Hilaris tom. i pag. 34. Herodem nempe regem, Pilatum, Romanamque militiam unanimiter in Christum surrexisse.

dare potest ad mortem voluntas, et * periclitantis mors periculum ^b prævenire: sic hic ubi totum Domini geritur in figuram expectatur morientis auctoritas, ut mori non sit necessitas, sed potestas. Audi Dominum dicentem: *Potestatem habeo ponendi animam meam: et potestatem habeo iterum sumendi eam: nemo tollit eam a me (Joan. x).* Quomodo? quia Christus etsi emisit spiritum, non amisit, quia qui omnium in sua manu recipit et tenet animas, ipse animam suam quemadmodum possit perdere non videtur. Audi prophetam dicentem: *Anima mea in manibus tuis semper (Psal. cxviii).* Et alibi: *In manus tuas commendo spiritum meum (Psal. xxx).* Sed quid plura? Currit, occurrit, adest ^c bellua de profundo totum Domine resurrectionis impletura et proditura, immo conceptura et paritura mysterium; adest bellua, adest imago horrida et crudelis inferni, quæ dum fertur avidis faucibus in prophetam, vigorem sui sensit et degustavit auctoris, incurrit namque jejuniū devorando. Sed domicilium cordis sui tremens ad superni hospitii aptat et præparat mansionem: ut ipsa quæ fuerat tota causa discriminis, ipsa fieret necessariæ navigationis inaudita vectura, vectorem suum servans, et post triduum referens ad superna; et hoc daret gentibus quod abstulerat Judæis, quibus signum quærentibus solur: dandum Dominus esse signum hoc decernit, per quod scirent gloriam quam in Christo speraverant, totam esse gentibus conferendam. *Generatio, inquit, hæc nequam est; signum quærit, et signum non dabitur illi, nisi signum Jonæ prophætæ. Sicut enim Jonas signum fuit Ninivitis, ita erit et Filius hominis generationi isti.* Quia Judaica perfidia fluctuante inferni Christus demersus est in profundum, et triduo cursu tota tartari occulta percurrans, et Judaicæ crudelitatis, et majestatis suæ ac peremptæ mortis dedit indicium cum resurgeret. Merito ergo surgent Ninivite in iudicio, et condemnabunt illam generationem, quia illi unus prophætæ naufragi, advenæ, ignoti, præconio corriguntur; isti post virtutes tantas, mirabilia tanta,

* Sic correximus ex castigatione Latini. Quid enim est *periclitantis mora*, ut habent editi? Sensus Chrysologi est: cum ad multorum salutem mors unius requiritur, et ea in ejusdem sita est arbitrio, vel voluntas ejus potest retardare mortem; vel mors ejus imminens periculum prævenire.

^b Nonnullæ corruptæ editiones, *pervenire*.

^c Indefinite. Nil aptius. Licet Matthæus eam vocet, *cate xii, 40*, nihilominus cavendum tibi est, subdunt enarratores, ut hic vel aut balenam, aut pristin, vel physeterem intelligas: quæ ut vastæ belluæ sint, habent tamen gulæ meatus angustos, ideoque solidum hominem nequeunt deglutire. Satius ergo est *cate* nomine aliquem piscem ex cetaceis intelligere, veluti *casariam, lamiam, maltham*, et hujus generis alios.

^d Ninivite moribus barbari, et urbis quæ metropolis erat regi Assyriorum ad ripam Tigridis cives, religione gentiles, lascivia effrenes, quique nullum adhuc Jonæ miraculum conspexerant, sese tamen ad poenitentiam composuere; Judei e contra Dei cultores, inter litteras nutriti, Messie contribules, tot ei operanti miracula non credunt.

* Resurrectio Christi ultimum fuit miraculum Ja-

A cum toto resurrectionis corusco, ^d ad fidem non veniunt, ad poenitentiam non moventur. Ipsum namque ^e resurrectionis signum non credunt, sed gestiunt infamare, dum pretio militum claudunt oculos, corda corrumunt, quod scierant, quod viderant, ut tacerent; redimentes mendacium, ut tollerent veritatem. Facinus suum in Christi retorsere discipulos, cum dicunt: *Dicite quia discipuli illius nocte venerunt, et furati sunt (Matth. 28).* Erras, Judæe: hoc discipuli non tulerant, sed magister; et ^f ipse se furatus est, qui videbatur occisus. Sed miror quod Judæus Christum requirit, quem inter duos latrones feraliter collocarat: committit male, custodit impie, iniquus quærit. Judæe, Christus perire non potest, sed tu eum tibi tuo scelere perdidisti, Veniet, ^g veniet in iudicium ^h regina austri et eo ipso, qui furatus putabatur, iudice, te ⁱ condemnabit: quia illa venit ab extremo terræ audire sapientiam Salomonis, ^j et tu ad te venientem sapientiam Dei infellicissimus occidisti. Ninivite crediturarum gentium, regina austri Ecclesiæ tunc provisa est in figuram. Beati sumus, fratres, quia quod præcessit in typo, quod promissum est in figura, nos specie, veritate veneramus, cernimus et habemus.

SERMO XXXVIII.

De injuria æquo animo toleranda.

Quanta sit cælestis philosophiæ magnitudo, quanta virtus militiæ Christianæ, hodie docuit Dominus, sic dicendo: *Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram (Matth. v).* Hoc putat arduum, qui præmia patientiæ quanta sint nescit. Putasne potest ille vulneribus invenire victoriam, qui nec ictu palmæ acquirere vult coronam? Potest iste morte inquirere gloriam, cui pro honore divino humana gravis videtur injuria? Homo, nonne præceptis talibus infantie tuæ rudimenta componuntur? Palmæ, parvulorum sunt verbera, non virorum. Hinc est quod levibus mandatis pueritia Christi animatur, ut ad gravia toto jam robore evangelica juvenus accedat; ut hoc laboribus, pœnis, morte se gaudeat

dæis exhibitum, et primum tum gentibus propositum, ut conversionis eorum initium et exemplar.

^f Ambrosius, serm. 57 de Sepulcro Domini: *Ipsa enim tulit corpus suum, scilicet Christus, qui suscitavit. Ipse tulit corpus qui illud jacens et dormiens sua aspiratione collegit. Ipse tulit corpus qui divinitatis virtute illud gestans, portat ad cælos; atque ideo sapienter mulier interrogat: Si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum. MITA.*

^g Evangelista, *surgit*; id est, ut testis coram Christo iudice. Testes enim surrexisse et subsellis testimonium dicturos sicut apud Romanos, ita apud Judæos ostendit Marcus xiv, 57; Actor. vi, 13.

^h Reginam Austri, Æthiopie, cujus caput Meroe est, imperasse, multis persuasit Josephus lib. viii cap. 6. Assentitur Juvencus lib. ii. Mihi verosimilius est ex Arabia Felici venisse. Suadet et munera oblata Salomoni.

ⁱ Non sibi collata judicandi potestate, sed comparationis exemplum. Depravatus locus, meliori interpolatione sanatus est.

^j Ex Latino et ms. Vallicel. Editi, *et tu advenientem.*

obtinere, quod per infantiam parvis injuriis acquirere non valebat. Ut autem dura non esse quæ præcepta sunt approbentur, mandatorum series ipsa replicatur. Audistis, quia dictum est antiquis, oculus pro oculo, et dente pro dente; ego autem dico vobis non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram; et qui vult tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, remitte illi et pallium; et qui te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo (Exod. xxi, Deut. xxi). Audistis quia dictum est antiquis. Quibus antiquis? utique Judeis, quos antiquos plus malitia fecerat quam vetustas, quos furor vindictæ cupidos sic tenebat, ut pro oculo caput, pro dente animam postularent. Hinc est quod eos lex ad vindictæ vicissitudinem refrenabat, ut qui veniam culpæ sapere non valebant, vel modum saperent ultionis, et tantum vindictæ exigent quantum læsionis intulerat vis furientis. Sed hoc antiquis, nobis autem per gratiam innovatis divina quid imperet bonitas, audiamus. Ego autem dico vobis. Quibus? utique Christianis. Non resistere malo. Sic cum dicit, vult nos vitia non repensare vitia, sed superare virtutibus, et in ipsis scintillis adhuc extinguere iram, quæ si pervenerit ad totum furoris incendium, sine sanguine non sedatur. Ira vincitur lenitate, mansuetudine extinguitur furor, malitia bonitate palpat, credulitas pietate prosternitur, impatientia patientia punitur, contentio superatur blanditiis, superbia humilitas sternit. Ergo, fratres, qui vult vitia vincere, pietatis arma teneat, non furoris. Et quamvis possit lucere sapienti quid sit quod instituatur injuriis primordia Christiana: tamen quia non intelligunt quidem esse hoc virtutis, esse hoc bonitatis calmen, pietatis esse hoc fastigium, hoc esse divinæ philosophiæ non humanæ, non resistere malo, sed vincere in bono malum, maledicenti benedicere, percutienti iterum percutiendi licentiam non negare, tollenti tunicam dimittere pallium, et rapienti prædam facere largitatem, angarianti mille passus addere suam ad alia duo milia servitutem; ut vincat necessitatem voluntas, impietatem pietas; et hoc sit patientis virtus, quod imperat vis cogentis: ergo quamvis ista doceant quale miles Christi ad virtutem roboretur injuriis,

^a Nonnullæ editiones, corrupte, *militia*.

^b Jus talionis, quod his verbis innuitur, et de quo alibi, vetustissimum est. Aristoteles ait dictum fuisse jus Radamanthi; isto versiculo descriptum: ut idem patitur aliquid quod fecit, justum est. Legem hanc Moyses habet apertis verbis Exod. xxi, 24; Levit. xxiv, 20; Deuter. xxi, 21. Non autem legislatoris mens fuerat ut eadem ad sonum verborum servarentur; vindictam enim ad certum usque modum, vel permittebat, vel dissimulabat. De hujusmodi lege posterioribus sane temporibus vide canon. 4 concilii Nicæni II, ubi vocatur ignoto lexicis vocabulo, *ταυτονόμος*, ibique Balsamonem.

^c Quam male, bone Deus! in plurimis editionibus, *injuriis*.

^d Hæc quæ Christus docet, et Chrysologus, ex consilio sunt. Vide Maldonatum et Jansenium hic.

^e Alias cum ms. Vatic., *percutienti*.

^f Duplici veste utebantur Judei. Docet Christus

tamen ut plus pateat, quæ ex causa sint præcepta alijs requiramus. Fratres, ubi se peccatorum moribus, vitiorum scelus, impietatis phrenesis mentibus infudit humanis, et quidquid erat scientiæ, sensus et rationis exstinxit, furore vesano fecit per orbem diffusas gentes Deum fugere, sequi demones, creaturas colere, contemnere Creatorem, desiderare vitia, horrere virtutes, agi gladiis, vulneribus ruere, vivos moribus deperire. Unde sanari aliter homines non valebant, nisi cælestis medici armati pietate tota et patientia niterentur, qui sic laborantium phrenesi paterentur injurias, maledicta portarent, sustinerent verbera, vulneribus scinderentur, donec eos ad sobrietatem sensus, ad sinceritatem spiritus, ad mentium rednocerent sanitatem; ac sic Deum querere, fugere demones, languores sentire, vapere sanitatem, abjicere vitia, capere virtutes, declinare vulnera, horrere sanguinem, recusare mortem, vitam desiderare perficerent. Et si vultis ut quod diximus plenius innoscat, carnalium medicorum loquamur exempla. Nonne quoties miserum hominem cholera inflammaverit incendium, et dominante febre vesanum reddiderit ægotantem, turbatur sensus, mens deperit, feritas accedit, recedit humanitas, et ne multis, moriente homine furor vivit? Hinc est quod frendit dentibus, parentes laniat, scindit proximos, cædit pugno, morsu agit, atque afficit obsequentes. Tunc medicus ad virtutis laudem, ad artis gloriam, ad famæ cumulum armatur patientia: tolerantiam sumit, injurias despiciat, morsus sustinet, fert labores, et non leves pœnas patitur, ut a pœna liberet laborantem; solet oleo, insistit curis, erogat medicinam, certus quod mercedem honoris obsequiis repenset ægotus dum receperit sanitatem. Rogo, quæ major phrenesis, quæ gravior vis furoris, quæ par dementia sancti hominis percutere maxillam? mansueti fratris faciem verberare? placidi vultus gratiam tristi livore perfundere? nudare hominem solo quo tegitur vestimento? et ob vilem prædam nil Deo, nil homini, nil naturæ relinquere, nil pudori? angariare hominem suis actibus occupatum? et alienam pœnam suam solatium computare? Ergo, fratres, si talia perpetrantes gravissima phrenesi laborare cognovimus, obediamus Christo, et furentium fratrum

D tollenti tunicam, vestem scilicet interiorem, dimittere et pallium exteriorem.

^e De angariis jam in not. 2, serm. 25. Consuetum angariarum spatium mille passus erant.

^f Plurimæ editiones habent *moribus*, alie *morbis*. Mita. et ms. Vallicell. et Casen. lectionem hanc, quam retinimus, habent.

^g Ad mentem Augustini epist. ad Marcellinum num. 12: Paratus debet esse homo pius et justus patienter eorum malitiam sustinere quos fieri bonos querit, ut numerus potius crescat bonorum, non ut pari malitia se quoque numero addat malorum.

^h Fortas., *perdiscerent*.

ⁱ Atrox profecto injuria viro honesto alapam impingere. Ideo Basilius *parisus*, alapam, infamæ errorum plagam appellat. Cyprianus de Spectaculis: Ictibus vulnerum infelix facies locatur.

^j Laudat hunc locum Chrysologi du Cangius in Gloss. Inf. Latin. tom. I col. 254.

mortem, verbera, onera, tota pietatis virtute portemus, ut et fratres nostros liberemus a poena, et nos aeternum patientiae praeium consequamur. Nec dedigne-
 tur servus hoc accipere a servis, quod Dominus a servis et pro servis dignanter accepit: palmis faciem non negavit, tollenti tunicam et pallium dimisit et corpus; angariantem se ad laborem, gratus ac libens est secutus ad mortem. Ergo, fratres, si dignum Dominus pati duxit, pati servum quomodo, quomodo videtur indignum? Erramus, erramus, fratres; qui non facit quod jussit Dominus, gratis sperat Dominus quod promisit.

SERMO XXXIX.

De perseverantia orationis.

Per se semper sibi divina sufficiunt, sed ob hoc hominibus humanis frequenter insinuantur exemplis, quia celestis providentia non quid ipsa dicere, sed quid auditor capere possit, attendit. Sic fons per tenues venarum pripius erumpit meatus, atque angustis sensim serpit in rivulis, donec digno successu in totam ac fluviorum latitudinem prorumpat, et valenter effundat. Et ut vobis de nobis loquar: nato parvulo, mox convivum preparat succum natura, escam commutat in potum, et stupentes adhuc fauces, torpentesque interiorum meatus, ad usum solidioris cibi, longa lactis infusione componit. Sic nos Dominus ad capiendā divina verba oculis eregit, et informat exemplis, dicendo: *Quis vestrum habebit amicum, et ibit ad illum media nocte, et dicet illi: Amice, com-
 moda mihi tres panes quoniam amicus meus venit de via ad me, et non habeo quod ponam ante illum; et ille de intus respondeat, Noli mihi molestus esse, quia jam ostium clausum est, et pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere et dare tibi? Dico vobis, si non dabit illi surgens, quia amicus ejus est, propter improbitatem tamen ejus surget, et dabit illi quotquot habet necessarios (Luc. xi).* O quam dare vult, qui se inquietari taliter, taliter patitur suscitari! O quam necessitatis esse suae, quod suae potestatis est, vult videri! O quam pulsanti iste gestivit occurrere, qui sic a secreti sui cubile ipsam collocavit ad januam! O quam negare noluit, qui sibi etiam neganti qualiter extorqueretur, ostendit! O quam non ad tantam tantum Dominus, sed ipsa janua Dominus fuit! Ego sum, inquit, janua (Joan. i), qui, dormientibus servis, pulsantis necessitatem solus et primus audiui. O quam pius, quam misericors, qui quod mandatis docet, probat et informat exemplis! Cum facis, inquit, elemosynam, noli tuba canere. Et iterum: Nesciat sinistra tua quid faciat dextra tua (Matth. vi).

* In Evangelio *noctem et lectum et cubile* significare potest. Rem extra ordinem miratur Chrysologus. Nemo enim cubile suum collocat ad januam, sed in penetralibus domus. Servorum autem erat prope janua dormire. Vide Pignorium, de Servis, qui verba haec laudat.

b Evangelista ipse notaverat horam seram noctis cum dixit: *Ostium clausum est*. Hanc horam Graeci *ἡσυχία* vocant *occlusionem ostii*.

c Locutio metaphorica. Ut Ecclesiastici saeculares media nocte surgere debebant ad Deum oran-

*A Quis vestrum habebit amicum, et ibit ad illum media nocte? Parum est quod facienti misericordiam nox velabat, quod largitatem dantis petentis obtegebat improbitas, nisi ad cumulum pietatis velande ascriberetur et somnus. Indicit in hac humanitate geminam necessitatis speciem, petentis et dormientis, ut illum petere hospes, dare compellat hunc somnus: utpote qui propterea se daturum ei dicat in tempore, quod non occurrere amico, sed recurrere videatur ad somnum; et ut ei magis dormire liceat, quam dare libeat sic petenti. Quid plura? ecce pulsanti illi plus somnus, quam sonus existit suffragator. Nec otiosum reor esse quod horam petendi sic aperit, sic designat, dicendo: *Quis vestrum habet amicum, et ibit ad illum media nocte?* b Quasi non et prima, et secunda, et tertia hora noctis, cum se sopor blandus dormientibus primum fundit in corpora, et visceribus diurno labore fessis dulcis, ac totus illabitur, molesta et aspera sit inquietantis improbitas. Sed hoc tempus est quod devotum et jure pernoctantis demonstrat judicium; hoc tempus est quo inter praeteritos et futuros labores ardens animus, sed ad divina, nil indulget corpori, nil quieti: sed antequam finiat transacti diei opera, inchoat et anticipat jam futuri. Ista satis hora est efficax impetrandi. Hoc sciens propheta, ipsum tempus suae supplicationis asserit existisse, cantando: *Media nocte surgebam ad constituendum sibi* (Psalm. cxviii). In hac hora vigilantibus, semper spon-
 sus ille celestis occurrit, qui dicit: *Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit* (Matth. xxv). Non potuit non impetrare quod voluit, qui ut reciperet hospitem, hospitem reficeret, totam sibi requiem denegavit. Aut quomodo sic petenti, sic pulsanti non responderet ille, qui se in hospite suscipi constitetur, cum dicit: *Hospes fui, et suscepistis me* (Matth. xxv)? Aestimo hoc dixisse pulsantem, aut forte aliter convenisse: Feci quod jussisti, redde quod promissisti; tibi credidi dicenti: *Nolite solliciti esse in crastinum* (Matth. vi). Unde hesterno hospiti quod apponerem non reliquit: si tibi ego sic habenti molestus sum, quanto mihi ille existit molestior non habenti? Et tamen ego illi me excusare non potui, quia tibi obedi-
 re contendi. Plus hic jubentis quam non habentis verecundia nunc laborat. Hospes in domo est, et tu dormis, immo tu dormis, qui non dormis. Ego suscepi hospitem, nisi dederis panem, panem hospiti tu negasti. Merito sic pulsanti, petenti taliter, quot-
 quot necessarios habuit evangelicus iste fenerator largitus est panes. Quid faciunt qui se non in cubili, sed ipso c collocant in sepulchro? qui se non somno,*

dum, vel de more illorum temporum per quatuor noctis vigiliis, quasi per excubias in ipsis Ecclesiis Deum laudare tenebantur, et omitebant: merito igitur ab auctore arguuntur, quod in sepulchro mortis jaceant, quandoquidem aures tum cordis, tum capitis ita obturatas habent, ut ne galli quidem cantum, id est propriam conscientiam ad surgendum clamantem, audirent; nec suscitarentur aurora, id est evangelica inspiratione, non sole ipso, hoc est Christo, revocarentur ad lucem. Mira.

sed morti tradunt? quos gallus non commonet, lucifer non suscitatur, sol ipse non revocat et producit ad lucem? Isti et tempus supplicandi, et hospitis mercedem, et ipsa diei opera perdiderunt. Contristamur, fratres, quando nos diluculo stamus ante Dominum, et nobiscum nostros filios non videmus. Ille noctis medio sic pulsavit, in cuius domo hospes venerat. Rogo, tu quare non vel diluculo vigilas, cui est hospes in domo? quod ille gratiae, tu tribue vel pigritiae; quod ille humanitati, tu necessitati saltem, plus somni quam tui amator, impende. Certe ut possis vigilare ad vitam, qui dormis ad mortem, quae sequuntur, ausculta: *Et ego dico, inquit, petite, et dabitur vobis; quærite et invenietis; pulsate, et aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit; et qui quærit, invenit; et pulsanti aperietur.* Sed dicis, Esto quod petere possim, pulsare quomodo potero coeleste secretum? Quemadmodum? Iterando preces, et expectando iudicium largitoris, moras dantis patientissime sustinendo; quia quicumque cum semel pulsaverit, indignatur mox si non fuerit auditus, iste non est petitor supplex, sed est imperiosus exactor. Audi prophetam dicentem: *Exspecta Dominum, viriliter age, et confortetur cor tuum (Psalm. xvi).* Et si iterum distulerit in futurum, tu Dominum tuum patienter expecta. Ubi autem quid quærere debeas vis nosse, sunt divitiæ in sinu pauperis, et regnum cælorum intra te est. Intra vos est regnum cælorum, dicit Dominus (Luc. xvi). Quis sit autem amicus qui dormit, et quis amicus qui de via venit, et qui sunt pueri qui dormiunt, et quis est iste qui pulsatur, et cur sub certo numero tres tantum postulat panes,

A cum petiero, quæsiero, pulsavero, et pervigil inquietari accipere meruero, vobis amicis mei Domini non negabo. Sed dicitis mihi, Ecce amicus Domini tui venit ad te; iste dare, non accipere, consuevit; hanc denique sitariciam de viatici sui copia pastor avidus explevit, ut de nostræ paupertatis vilissima præparatione gustaret; nec passus est intempesta nocte me sibi aliunde petere hospitum locupletissimus quod habebat. Nec mirum, fratres; semper dare vult dives ad pauperem, cum declinat. Iste illius evangelici amici semper manet in janua; in istius cubili ille cum pueris suis largitor evangelicus perseverat, in cuius corde Pater et Filius, et Spiritus sanctus faciunt semper et collocant mansionem. Quid plura? Pater est: ab ipso petere, in ipso quærere, per ipsum pulsare me credidi; et ideo me vobis daturum non incautus promissor asservi.

SERMO XL.

De bono pastore.

Ubi vernalis aure tempus annuos ovium cœperit partus aperire, ubi per campos, pratis, vias cœperit secundi gregis germina copiosa dispergere, pastor bonus seponit, et cantus, et discursu anxio teneros quærunt, legit, colligit fetus, atque eos collo, humeris, ulnis, lætus vector imponit, ut salvos omnes perferat, et tutas perducatur ad caulas. Sic nos, fratres, ubi Quadragesimæ arridente verno, ecclesiasticum gregem videmus fundere uberes partus, tractatus nostri cantus et consueti sermonis epulas seponentes, totam curam in colligendo et comportando cælesti germine, anxii gravissimo labore dependimus. Sed quia agnos redditos gregi, et totos intra Christi

a Datam fidem vel exsolvere nequivit Auctor, vel sermo ille, in quo præstiterat quod hic promittit, periit.

b Hic aliqua desunt, nec sensus est absolutus. Non tamen datum est ex manuscriptis aliquid vel supplere, vel corrigere. Vide infra in observ. ad serm. 107 et 136. MIRA. — Mihi autem pro certo est Chrysologum loqui hic de aliquo alio episcopo, qui tunc temporis apud illum fuerat diversatus.

c In I Reg. ix, 7, habetur: *Panis defecit in sitariciis nostris et sportulam non habemus*; ubi LXX legunt: *Quoniam panes defecerunt in vasis nostris, et plus non est nobiscum*; quo loco Abulensis: *Cistariicum est vas de vimine complexum ad reponendum panem, et ab aliquibus vocatur calathus.* Glos. Interlin. exponit: *Sitariciis nostris, id est sacculis, vel pera.* In Bibliis emendatis habetur *sitariciis*, non autem, ut erat in antiquioribus, *citarciis*. Maldonatus, Matth. x, 10, per *citarciis* sportulam intelligit, et similiter hic debet exponi. MIRA. — Ejus tamen pace dixerim sitariciam hic apud Chrysologum, ut superius serm. 5, annonam quotidianam, vel demensum diurnum significare. Vide quæ ibidem dicta sunt.

d Obscurum sensum sic illustrarem. Amicus qui semper dare, non accipere consuevit, hanc sibi familiarem et diurnam consuetudinem de copia suæ humilitatis, quam secum ut consuetum sibi viaticum affert, avidus sic explevit, ut non dedignatus sit de nostræ vilissimæ paupertatis præparatione gustare, nec passus est me aliunde petere quod ipse virtute et humilitate, omnium hospitum locupletissimus, habebat. Ad quid enim aliunde petere quomodo splendide agatur cum hospite, qui dum paucis est contentus, omnia secum habet? Inde in ipsius hospitii laudem pau-

cis excurrit, cuius precibus adjutus futurum fore sperat ut alterius sermonis expleat promissionem.

e Ms. Vaticanum sic habet: *Nec passus est intempesta noctis me sibi aliunde petere, hospitum locupletissimus, quod habebat.* Nonnullæ editiones habent: *hospitum.*

f Otia scilicet, quin et cantus, quibus tempus fallere studebat; seque totum labori committit.

g Peragrande campos, et invia quæque sollicitie discurrendo.

h Editi, corrupte, totas.

i Hoc nomine sæpius apud SS. Patres audiebant conciones in Ecclesia. Optatus Milevitanus Donatistarum omnium et unius Parmeniani conciones tractatus appellatione non semel nominavit. Nullus vestrum, ait lib. iv, *lectiones Dominicas incipitis, et tractatus vestros ad vestram injuriam explicatis.* Et lib. v, Parmenionem alloquens: *Et cum hæc initio dictionis tuæ tractaveris in processu tractatus tui, horum immemor factus es.* Vide Ambrosium epist. 14, ad Marcellin.; Gaudentium Brixiensem in præf. ad Benivolum; Hieronymum epist. 65; Augustin. serm. 20, de Diversis; et hæc expresse tractantem Ferrarium, de Concion.

j Ex hoc Chrysologi loco colligas velim episcopos tempore Quadragesimæ a concionibus abstinuisse, curamque impendisse omnem in colligendis vectandisque Christiani gregis fetibus ad Ecclesiam.

k Agnos appellat recenter baptizatos. Tempore Quadragesimæ pastor noster sanctissimus in evocandis ad fidem gentibus plurimum præcipue insudabat, et catechismo instruens sabbato sancto Pasche, quo tempore volentes baptizabat. Tumque mos erat ut in Ecclesia Dei per immersionem et emersionem

videmus esse jam septa, divinos lætissimi revocamur ad cantus, Dominici vobis cibi exultatione tota vitales copias apponentes : ut quos socios senserimus in labore, participes in gaudiis habere possimus. Et quia præfatio hæc nostra pastoris boni fecit et intulit mentionem de ipso qui solus bonus, solus pastor, solus pastorum pastor est, tota sermonis nostri et tractatus repleatur et habeatur intentio. *Pastor*, inquit, *bonus, animam suam ponit pro ovibus suis (Joan. x).* Fortem facit vis amoris, quia nil durum, nil amarum, nil grave, nil lethale, computat amor verus. Quod ferrum ? quæ vulnera ? quæ poena ? quæ mortes, amorem prævalent separare perfectum ? Amor impetrabilis est lorica, respuit jacula, gladios excutit, periculis insultat, mortem ridet, si amor est, vincit omnia. Sed queramus utrum sit ovibus comoda mors ista pastoris, quæ destituit oves, quæ lupis tradit inerme pecus, quæ sic charum gregem ferinis morsibus derelinquit, directioni dat, et exponit morti, sic ut ipsius pastoris Christi probatur ex morte. Ex quo namque posuit ipse animam suam pro ovibus suis, seque Judaico furore permisit occidi, oves ejus gentilium, velut prædonum, diripiuntur incursu; mactandæ in carceribus, velut latronum clauduntur antris; a persecutoribus quasi sævientibus lupis sine cessatione laniantur, ab hæreticis quasi ab extraneis canibus rabido dente carpuntur. Ille apostolorum peremptus probat chorus, hoc martyrum toto orbe diffusus clamat sanguis, hoc Christianorum membra data bestiiis, consumpta ignibus, demersa fluminibus, patenter demonstrant : quod utique totum sicut mors intulit, ita vita potuit prohibere pastoris. Ideo pro te pastor amorem morte probat, quia cum videat ovibus imminere discrimen, cum gregem defensare non possit, mavult mori antequam mali de suis ovibus quid videat. Sed quid faciamus, quia Vita mori non poterat, nisi voluisset ? datori animæ animam quis tollere potuisset nolenti ? dicente ipso : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam; nemo tollit eam a me.* Ergo mori voluit, qui se, cum mori non posset, permisit occidi. Queramus ergo hujus quæ vis, quæ ratio sit amoris, quæ hujus causa mortis, quæ hujus sit utilitas passionis. Et plane vis certa, vera ratio, causa lucens, utilitas tanti sanguinis peraperta : namque pastoris una ex morte virtus emicuit singularis; pastor pro ovibus morti, quæ ovibus imminerebat, occurrit; ut auctorem mortis diabolum novo ordine captus caperet, victus vinceret, puniret occisus, et ovibus moriendo viam vincendæ mortis aperiret. Nam et diabolus, dum in hominem tendit, prosilivit in Deum; dum in reum sævit, incurrit in judicem; invenit supplicium, dum ingerit pœnam; ipse accipit, dum dat sententiam; et

A vivens mortalium pastu mors moritur, dum devorat vitam; absorbens reos mors, absorbetur, innocentie dum deglutit auctorem; et perit mors ipsa, quæ perdebant omnes, dum omnium perimere vult salutem. Ergo tali forma præcessit oves pastor, pastor ab ovibus non recessit; nec illas dedit lupis, sed tradidit lupos illis quibus donavit suos eligere sic prædones, ut occisæ viverent, laniatæ resurgerent, sanguine suo tinctæ fulgerent regali purpura, niveo vellere perlucere. Sic bonus pastor pro ovibus cum posuit animam, non amisit; et oves taliter tenuit, non reliquit; nec destituit oves taliter, sed invitavit, quas per mortales campos, per iter mortis, vitalia vocavit et perduxit ad pascua. Sed dicit aliquis, Quando hæc erunt ? Ecce interim oves, id est, apostoli, prophetæ, martyres et confessores jacent sepulti : discepti toto sparguntur in orbe, involuti sanguine, tetrus clauduntur sepulcris. Et quis dubitat quod resurgant, vivant, regnent occisi martyres, quando Christus illis resurrexit, vivit et regnat occisus ? Audi vocem pastoris hujus : *Oves meæ vocem meam audiunt et sequuntur me.* Necesse est ut quæ sunt ad mortem secutæ, sequantur ad vitam; quæ ad contumeliam comitatæ sunt, committentur ad honorem; et sint participes gloriæ, quæ passionis participes exstiterunt. *Ubi sum, inquit, ego, ibi erit et minister meus (Joan. xn).* Ubi ? utique super cælos, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens. Homo, non te turbet fides, spes te longior non fatiget: quia certa tibi res est, quæ in ipso tibi rerum servatur auctore. *Mortui, inquit, estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo; cum autem apparuerit Christus vita vestra, tunc et vos cum illo apparebitis in gloria (Col. in).* Laborans messor quod in semine non videt, videbit in messe, et qui in sulco deflet, gaudebit in fructu.

SERMO XLI.

De jejuniis et elemosyna.

Bella gentium legimus superasse quamplurimos, quos tamen pugnas carnis legimus non vicisse, et audivimus eos dedisse delictis pectora, qui dorsa hostibus non dederunt. Proh dolor ! Victores gentium vitiorum fuisse captivos, nationum dominos turpi servisse criminibus servitute; stetisse inter sævientes gladios, et inter enervata lenocinia corruisse; regnis fuisse terrori, ludibrio fuisse peccatis; adversas acies contrivisse jejunos, et crapulatos suorum castra dissolvissse virtutum; jacuisse effuso vino, qui jacere effuso sanguine nescierunt. Unde est hoc ? unde ? quia hoc non est ratio, sed languor; non vita, sed febris; phrenesis, non natura. Nam quotiens ciborum cruditas vitalia dejicit, infirmat stomachum, corrumpit sanguinem, vitiat humores, succendit choleram, extremum febris gignit incen-

baptizarentur, prout ex D. Augustino accipimus, aliisque. Quod cum propriis manibus ageret noster antistes, et innumeri propemodum essent baptizandi, nedum concionem eo tempore dimittere cogebatur, sed et gravissimo labore ob id suscepto nimis anxius erat et lassus. Cumque sacrosatos viros in ipso labore

socios habuisset, eosdem in gaudiis divinæ prædicationis participes habere præcepit. MIRA.

^a Ms. Val., *ipse*, fortasse melius.

^b Emendavimus ex Latino. Editi omnes, *et quod*.

^c Vide quæ annotantur ad serm. 18.

dium, toties ager mentem perdit, amittit sensum, A
 fortiter desideria, contrariis urgetur, salutaria respuit,
 quærit noxia, fugit curam. Tunc medici * satagunt
 abstinencia remedia subvenire ut sanetur, ut sanet
 abstinencia quod voracitas sauciarat. Et si pro tem-
 porali cura ægri medicis obediunt, servant arduam
 parcitatem; quare pro sempiterna salute sit durum
 Christo moderata obedire jejuniis, corpus gubernare
 mensura, mentem regere parcitate, sensum sobrie-
 tate frenare? Sicut terre nubes caligant cælum, sic
 obscurant animas intemperata convivia; sicut ventu-
 rum turbines elementa confundunt, sic fercula con-
 gesta stomachum conturbant; ut navem fluctus,
 corpus ebrietas sic demergit, hominem dat in pro-
 fundum, lucra vite aufert, mortis facit subire naufragi-
 um. Est ergo febris, est febris quam beatus Apo-
 stolus anhelare in humanis visceribus sic deplorat:
Scio quia non habitat in me, hoc est, in carne mea,
bonum (Rom. vii): si non bonum, utique malum. Quod
 malum? Fragilitas certe, quæ dum serpit in carne,
 in venis æstuat, intrat ossa, conditur in medullis,
 servet in sanguine, in vitiorum phrenesim sic erumpit.
 Fragilitas febris naturæ, languorum mater, ge-
 nitrix passionum; fragilitas est, quæ nobis ^b ejus-
 modi necessitates imponit: et ubi necessitas, non
 voluntas; ubi exstat de conditione captivitas, judi-
 cium de potestate non constat. Fragilitas est per
 quam vadit homo, non quo invitat voluntas, sed
 quo necessitas ducit. Audi Apostolum dicentem:
Non quod volo hoc ago (Rom. vii). Fragilitas dum
 parat homini necessaria, facit illum ad non necessa-
 ria pervenire; dum parat cibum, perducit ad crapu-
 lam; ebrietatem suadet, dum potum ministrat; of-
 fert somnum, ut inertiam tradat; curat ventris one-
 ra, ut salutis auferat curam; dat carni totum, ut
 anime nil relinquat; facit corpus passionum pom-
 pam; facit ut sit homo sui mors, vita vitiorum.
 Unde si se homo taliter sentit ægrotum, * medico se

A celesti tradat, secure ejus monitis acquiescat, a ci-
 bis se temperet, mensuram servet ^c in potu, ut possit
 sic fragilitatis superare languorem, fragilitatem fu-
 gere passionum, febrem ac phrenesim vitare vitio-
 rum. Abstinencia est hominis prima medicina; sed
 ad plenam curam, * misericordie requirit expensas.
 Abstinencia extinguit febrem, sed arefacta membra
 longæ febris incendio, nisi largo infundantur un-
 guento, nisi blandissimis rigentur fomentis, nisi ju-
 ventur medicinæ sumptu, ad integram sanitatem re-
 dire non possunt: sic jejunium quamvis excludat
 vitiorum morbos, carnis amputet passiones, crimi-
 num causas propellat; tamen sine misericordie un-
 guento, sine pietatis rivo, sine eleemosynæ sumptu,
 perfectam salutem mentibus non reponit. Jejunium
 sanat vulnera peccatorum, sed cicatrices vulnerum
 sine misericordia non emundat. Audi Dominum di-
 centem: *Date eleemosynam, et ecce sunt vobis omnia*
munda (Luc. xi). Jejunium singulari cultu evellit
 vitia, eradicat crimina, ad fructus bonos agrum pa-
 rat et mentis et corporis: sed nisi misericordie fe-
 cerit fundamenta, ^f senium est studium jejunantis.
 Jejunium est sanctiatis hostia, sacrificium castitatis;
 sed sine misericordie incenso ad divinum non po-
 test conspectum in odorem suavitatis ascendere.
 Quod anima est corpori, hoc misericordiam constat
 esse jejunio: quando jejunium ex misericordia vi-
 vit, tunc vivificat jejunantem. Jejunium, virtutum
 navis, portat questum vite, lucrum salutis adve-
 cat. Sed qui intrat carnis pelagus, scindit vitiorum
 fluctus, inter scopulos criminum transit, præterit
 littora passionum; nisi cito portum pietatis intrave-
 rit, exercere virtutes non potest, lucrum non potest
 habere virtutum. Qui se stare novit in hujus vite
 lubrico, qui se intelligit carnis viam transire per
 lapsum, qui se sentit incursionibus ignorantie, ne-
 gligentie casibus subjacere, sic jejunium teneat, ut
 misericordiam non relinquat. Jejunium nobis aperit

* Ita restituendum duximus ex ms. Casenæ. Editi:
Studio parant abstinencia remedia subvenire.

^b Editi *jus necessitatis*. An ex ms. Casen. mede-
 lam loco huic attulimus alii judicent. Lectionem edi-
 torum retinuit Mita, et hæc annotavit: *Hoc est de-
 bilitas nostra, quæ et fomes, seu concupiscentia*
dicuntur. Humana natura post lapsum primi parentis
proclivis facta est ad malum: et ubi vulgata lectio
psalm. cii ait: Quoniam ipse cognovit signum meum
nostrum, recordatus est quoniam pulvis sumus, para-
phrasas Chaldaeus legit: Quoniam ipse novit fomitem
pravum, qui peccatum suggerit. Job quoque, de ho-
mine loquens, ait: Consumetur reliquies tinea; etenim
sicut tinea nascens ex ligno, vel panno laneo, in-
stat filii vipere conradit viscera matris, ita fomes
peccati intra nos originali labe infectos exoritur
quantum est ex se, nisi divina gratia detineatur, spi-
rituale humidum radicale absumit, et nos infirmio-
res ad difficultates superandas et imbecilliores red-
dit. Fomes est appetitus sensitivus iustitia originali
destitutus, qui snapte natura inclinatur ad sequendum
suavia, et delectabilia sibi, etiamsi sint contra dicta-
mentum recte rationis, qui ab Apostolo, Rom. vii,
peccatum vocatur, vel quia processit a peccato origi-
nali, vel quia vehementer, non vero necessario ad
peccandum inclinatur. Quod autem fragilitas jus ne-

cessitatis imponat, declarat Bellarminus in psalm.
 xxiv, vers. 18, in quo David orat Deum dicens: *De*
necessitatibus meis erue me. Subdit Bellarminus: *Ne-*
cessitates autem a quibus liberari cupit, videntur esse mo-
lestissimæ illæ concupiscentiæ quæ, velimus nolimus,
nos vexant, et aliquando in peccatum pertrahunt. S.
 Augustinus, serm. 13 de Verbis Apostoli, inquit:
 D *Prorsus si defuerit auxilium Dei, nil boni agere po-*
teris; et nisi ille regat, cæcis; nisi regat, facis.
 Optime Viguer. in Epist. ad Rom. vii, versus finem,
 videndus. *Necessitates, inquit Chrysologus lato*
 modo, quæ scilicet impellunt, non quæ vim faciunt.

* Chrysostomus, tom. v homil. 31: *Ne mihi di-*
cas, Peccavi, quid agam? Medicum habes infirmitate
superiore; medicum habes morbi naturam vincen-
tem; medicum habes sola voluntate curantem et qui
potest si vult. Macarius, homil. 26: Medicus cogno-
minatus est, quoniam caulem et divinum suppediat
medicinam, et morbos animæ sanat.

^d Editi nonnulli cum ms. Casen., in posterum.

* Eleemosynis enim peccata sunt redimenda.

^f Senium est decrepita ætas. Hinc David: *Usque*
ad senectutem et senium. Comparat hic Chrysologus
 jejunium misericordia destitutum senio, ætati om-
 nium infirmissime, baculoque indigenti. Sic jeju-
 nium labat, eoque fundamento misericordie. Mita.

cœlum, jejunium nos intro mittit ad Deum; sed nisi tunc adfuerit nobis misericordia nostrarum patronarum causarum, qui de innocentia constare non possumus, securi de venia non erimus, dicente Domino: *Judicium sine misericordia illi qui non fecerit misericordiam* (Jac. ii). Dies gratus, sed gravior est serenus; erit ergo jejunium nostrum illo clarius, si nobis Quaresimæ dies splendor misericordiae dat serenos. Clamat Deus: *Misericordiam volo* (Osee vi). Homo, da Deo quod vult, si vis tibi dari a Deo quod vis. *Misericordiam volo* Dei vox est, Deus a nobis misericordiam petit, et si dederimus quid dicturus est? illud quod hodie lectum est: *Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi potum*. Et quid? *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi* (Matth. xxv). Qui dederit esurienti panem, dabit sibi regnum; negabit sibi fontem vitæ, sitiienti aquæ calicem qui negarit. Amore pauperis Deus suum regnum vendit: et ut emere illud omnis homo possit, fragmentum panis ponit in pretium, quia vult habere omnes, qui tantum petit pretii quantum hominem scit habere. Deus regnum suum fragmento panis vendit; quis excusare poterit non eumentem, quem tanta vilitas venditionis accusat? Fratres, prandium nostrum sit pauperis cœna, ut mensa Christi nostrum pareatur in prandium, promittente ipso, cum dicit: *Manducabitis in mensa mea in regno meo* (Luc. xxii). Fratres, sint deliciae pauperum nostra jejunia, ut temporale jejunium nostrum in æternas possit nobis delicias immutari. Homo, dando pauperi das tibi; quia quod pauperi non dederis, habebit alter. Tu solum quod pauperi dederis, hoc habebis.

SERMO XLII.

De eisdem.

Jejunii bona, fratres, prout potuimus, superiori sermone perstrinximus; et quod esset oratio cognata jejunio, patefecimus ipsa conclusione sermonis. Sed quia jejunium sine misericordia deficit, jejunium sine pietate jejunat, sine miseratione infirmatur oratio, oratio sine largitate lassescit, reficiamus nostrum misericordiae exhibitione jejunium, orationem nostram pietatis erigamus auditu, adhibeamus jejunio misericordiam patronam: quia fames est avaritiæ jejunium sine misericordia, cupiditatis pœna est sine pietate jejunium; ^a ultio, non devotio est, non Deo jejunare, sed saeculo; atterere se abstinentia, et hydropi ^b cupiditati inflari; exonerare ventrem cibis, et mentem pecuniae pondere prægravare. Ipsum se redigit in sacculum, qui pecuniam nescit prorigare, sed claudere: iste alienorum custos, non dominus est suorum; quia parat alii, negat sibi, cum misericors erogat quod avarus opprimit. Est ager cultus sine semine, sine miseratione jejunans. Ager cultus

caret sentibus, vitat gramina, evadit totum quod est negligentiam, quod est aqualoris. Sed sicut sine semine sit sterilis, ipso cultu fructum non dat, dat laborem, et ad bonam frugem non valet pervenire; jejunans ita recolat animam, purgat sensus, cor mundat, abscondit vitia, eradicat crimina, dat menti cultum, corpori dat decorem; sine misericordia ad fructum vitæ non pervenit, ad salutis præmium non vadit. Quod est sine rege aula regia, hoc est sine largitate jejunium. Aula regis fulget auro, nitet marmore, picturis splendet, grandescit spatiis, levatur culmine, amoenatur viretis, ^d ipso terribilis est secreto: sed sine rege honorem non habet, caret gloria, est vacua solitudo, est clausa eremus, est horribilis solitudo. Sic jejunium lucet innocentia, radiat castitate, fulget actu, ^e pingitur moribus, incessu micat, sanctitatis toto magnificatur ornatu; sed sine misericordia gloriam non habet, mercede caret, palmam non tenet, perdit fiduciam supplicandi, impetrandi meritum non capessit, attestante Scriptura, quæ dicit: *Qui claudit aurem ne audiat infirmum, et ipse clamabit, et non erit qui exaudiat* (Prov. xxi). Quomodo petet misericordiam, qui negavit? *Judicium, inquit, sine misericordia fiat illi, qui non fecerit misericordiam* (Jac. ii). Misericordiam, qui non dat alteri, tollit sibi. Misericordia sibi erit, qui spargit pauperi. *Disperdit, inquit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi* (Psalm. cxv). Misericordiam qui seminat inopi, sibi metet. *Qui seminant, inquit, in lacrymis, in gaudio metent* (Psalm. cxv). Non sic imber infundit terram, quomodo jejunium lacrymarum rigant pauperum. Homo, in lacrymas pauperum jacta semina jejunii tui, quia stocantur jejunii virtutes, arascunt jejunantium messes, quæ pauperum flotibus non fuerint irrigatæ. Cœli pluvia infundit terram, lacrymæ pauperis cœlum rigant; ergo sitis cœlum, et exspectat de ploratu pauperum vicem rosis, quia misericordia arat cœli campos, sulcos ducit pietas per superna, illic misericordia seminat; quia quæ suscepit manus pauperis, ibi metit; ibi segetem colligit, qui semen suum pauperi commiserit hic serendum. Beatus cui seminanti sic æterna horrea perpetem præparantur ad vitam. Hunc serentem B. Apostolus perscribebat, cum diceret: *Hoc autem dico: et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet: unusquisque sicut proposuit cordi suo, non ex tristitia nec ex necessitate; hilarem enim datorem diligit Deus* (II Cor. ix). Magna sunt opera Domini, sed magnitudinem præcellit misericordiae magnitudo: nam cum dixisset propheta: *Magna opera Domini* (Psalm. cx), adjecit alibi: *Misericordiae ejus super omnia opera ejus* (Psalm. cxlvi). Misericordia, fratres, implet cœlum, replet terram. Domine, inquit, in cælo misericordia tua (Psalm. xxxv). Et idem ipso: *Misericordia Domini plena est terra*

^a Quasi quamdam sumat de se ipso; ob avaritiæ cupiditatem, vindictam.

^b Alias, cupiditate.

^c Insolens locutio, pro: amœna sit viretis.

^d Regium penetrare ingredi sine pœna nemini injusso licet. Alibi observatum.

^e Elegantiorum morum varietate exornatur.

^f Juxta versionem LXX.

(*Psal. xxxiii*). Et revera, fratres, periisset totum A quod Deus fecerat, nisi misericordia subvenisset. Culpa et ultio quidquid in hunc mundum venerat, auferebant; quia et fragilitas semper tendebat ad lapsum, et cogeatur ad vindictam semper censura judicantis. Sic angelus dejicitur e caelo (*Isa. xiv*); sic de paradiso exsulat homo (*Gen. iii*); sic mundus diluvio deletur (*Gen. vii*); sic gentes confunduntur linguis (*Gen. xi*), dantur gladio (*Gen. xiv*); sic exuruntur urbes incendio divino (*Gen. xix*); sic ex Aegypto plebseducta in eremo occultabatur (*Exod. xix*); sic terra hians vorat populum (*Num. xvi*); et ne multis, sic Judaeam ultor Christi sanguinis Romanus * delevit exercitus (*Matth. xxiv*). Hæc est Christi magna, larga, sola misericordia, quæ judicium omne in diem servavit unum, et homini totum tempus ad poenitentiam deputavit inducias; ut quod de vitiis infantia suscipit, rapit adolescentia, invadit juven- B tus, corrigit vel senectus; et de peccato vel tunc poeniteat, quando sentit jam se non posse peccare; et tunc saltem reatum deserat, quando illum reliquerit jam reatus; faciat de necessitate virtutem, moriatur innocens, qui totus vixit in crimine. Hinc est quod propheta ad misericordiam currit totus, quia fiduciam de sua justitia non habebat: *Miserere*, inquit, *mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam* (*Psal. l*). Et quare magnam? Quia misericordia tua, inquit, magna est super me; et eruxisti animam meam ex inferno inferiori (*Psal. lxxxv*). Et si Deus reddit per misericordiam quod per judicium deperierat, homo, tibi quid stare, quid constare sine misericordia tu putabas? Probatum est ergo tibi non jejunium solum, sed omnes sine misericordia nutare virtutes. Abraham celestis convivii principem, humanitas ardens, Deo impensa, perficit (*Gen. xviii*): nam quia duos cum Deo terrenam suscepit ad mensam, Orientis et Occidentis populum mensam suscepit ad celestem. Venient, inquit, ab Oriente et Occidente, et recumbent cum Abraham, Isaac, et Jacob in regno caelorum (*Matth. viii*). Loth, quia hospitio suscepit angelos, judicium prævenit (*Gen. xix*). Hinc gehennam vicit in carne, misericordem nescit divinus ignis exnere. Facit ergo misericordiam, qui vult gehennæ incendium non timere. Denique veniens Christus ante de misericordia disputat quam judicet de reatu. Cum sederit, inquit, super thronum gloria sua dicit: Esurivi, et non dedistis mihi manducare (*Matth. xxv*). Non dixit, Occidistis, furtum fecistis; sed Esurivi ego, et non dedistis mihi manducare. De crimine non præstabit causas, cui de misericordia causa constabit. Quare? quia *Date elemosynam, et ecce sunt vobis omnia munda* (*Luc. xi*). Non judicabitur de culpa, cui de largitate laus defertur a iudice; vindictam non

A exigit, humanitatis debitum qui fatetur. Esurivi, inquit, et non dedistis mihi manducare (*Matth. xxv*). Manducat Deus in caelo panem quem perceperit pauper in terra. *Quandiu fecistis uni ex minimis istis, mihi fecistis* (*Matth. xxv*). Da ergo panem, da potum, da vestimentum, da tectum, si Deum debitorem, non judicem vis habere; nihil nos nocebit in terra, si nobis in caelo misericordia sit patrona.

SERMO XLIII.

De oratione, jejunio et elemosyna.

* Populis populariter est loquendum; communio compellanda est sermone communi; omnibus necessaria dicenda sunt more omnium; naturalis lingua chara simplicibus, doctis dulcis: docens loquatur omnibus profutura; ergo hodie imperito verbo veniam dent periti. Tria sunt, tria, fratres, per quæ stat fides, constat devotio, manet virtus. Oratio, jejunium, misericordia. Quod oratio pulsat, impetrat jejunium, misericordia accipit. Oratio, misericordia, jejunium, sunt hæc tria unum, dant hæc sibi invicem vitam. Est namque orationis anima jejunium; jejunii vita misericordia est. Hæc nemo rescindat, nesciunt separari. Horum qui unum ^d tantum habet, vel ista qui simul non habet, nihil habet. Ergo qui orat, jejunet; qui jejunat, misereatur: audiat petentem, qui petens optat audiri; auditum Dei aperit sibi, qui suum supplicanti non claudit auditum. Jejunium jejunator intelligat; esurientem sentiat, qui vult Deum sentire quod esurit; misereatur, qui misericordiam sperat; pietatem qui quærit, faciat; qui præstare sibi vult, præstet. Improbus petitur est, qui quod alii negat sibi postulat. Homo, esto tibi misericordiae * forma; sic quomodo vis, quantum vis, quam cito vis, misericordiam tibi fieri; tam cito aliis tantum, taliter ipse misere. Ergo oratio, misericordia, jejunium, sint unum patrociniū pro nobis ad Deum, pro nobis hæc advocatio sint una, una hæc pro nobis oratio sint triformis. Hæc sunt, fratres, hæc sunt quæ tenent cœli arcem, quæ ^f secretum Dei judicis pulsant, quæ ante tribunal Christi causas humani generis exsequuntur, quæ injustorum petunt indulgentiam, reorum veniam promerentur. Hæc cui in cœlestibus non assistunt, ipse non subsistit in terris; hæc cum teneant in cœlestibus principatum, in terris D rerum summam moderantur; hæc regunt prospera, hæc adversa propellunt; vitia extinguunt ista, virtutes ista succendunt; hæc reddunt casta corpora, corda pura, hæc pacem membris, mentibus dant quietem; humanos ista sensus scholam faciunt discipline, per hæc in templum Dei pectora humana consurgunt; hæc hominem præstant angelum, homini Deitatis deferunt hæc honorem. Hinc est, quod fit

* Invenit eversionem Hierosolymorum sub Tito et Vespasiano.

^b Præstare causam, idem est ac in iudicio sisti.

^c S. Augustinus, de Trinit. lib. xiv cap. 15, ait: Nisi popularia præponerentur, deficeret fides simplicium. Vide ut pro auditoribus accommodata Auctor noster loquatur, et ut Latino sermone utatur in de-

clamandis hominibus, ut serm. 159. MITA.

^d Corruptum in editionibus locum ex ms. Casenx restitui.

* Scilicet vel regula, vel exemplar, vel norma, ut inferius.

^f Penetrare, interiora domus, ut superius: *terribilis est secretum*.

horum suffragio * Moyses Deus (Exod. iii), et ad triumphos militares sibi omnia mandat elementa: jubet mare discedere, durari undas, profunda siccari (Exod. xiv), cœlum pluere; dat frumenta, ventos spargere cogit carnes (Exod. xvi); noctem splendore ^b solis illustrat, solem nubis temperat velamento (Exod. xiii); petram percutit, ut de recenti vulnere frigida sitientibus ^c det fluentia (Num. xi); primus dat terris legem cœli, scribit vitæ normam; figit terminos disciplinæ (Exod. xxiv, xxxv). Per hæc Elias nescit mortem, relinquit terras, ^d cœlos intrat, commoratur angelis, convivit Deo: et terrenus hospes supernas possidet mansiones (IV Reg. ii). Per ista Joannes ^e fit angelus in carne, cœlestis in terra, et auditu, visu, tactu, totam solus capit, tenet, ^f complectitur Trinitatem. Et nos, fratres, si volumus Moysi gloriæ, Eliæ vitæ, Joannis virtutibus, omnium sanctorum meritis applicari, insistamus orationi, vacemus jejuniis, misericordiæ serviamus. Qui in his vixerit, qui per ista fuerit communis, jacula peccati, diaboli tela, mundi machinas, ^g vitiorum cuneos, mala carnis, voluptatum laqueos, arma mortis, Christianus armiger, bellator Dominicus non timebit. Sed nos qui ad incerta consurgimus, qui inter insidias diem ducimus, qui horarum varietates, momentorum motus, verborum lapsus, actuum pericula sustinemus, quid est quod ecclesiam mane nolumus intrare? Quid est quod ^h matutina prece totius diei custodiam nolumus postulare? quid est quod homini astare toto tempore libet, et Deo assistere nec puncto libet? Non est nostrum, fratres, non est nostrum; inimici est ista surreptio, decipere parat quos non patitur orationibus communiri. Quid de adversis queritur, qui sibi prospera non precatur? Audiamus vocem Dei monentem: *Orate, ne intretis in tentationem* (Matth. xxvi). In tentationem vadit, qui ad orationem non vadit. Hoc sciens propheta, cantabat: *Venite adoremus, et proci damus ante eum: et ploramus coram Domino qui fecit nos* (Psal. xciv). Putasne ante Deum lacrymas fundere dignatur, qui verba non

A dignatur expromere? ⁱ Manicemus, oremus, vel humano timore, si non amore divino; si non invitati bonis, vel coacti malis. Mala tempora facit nobis contemptus Dei, temporum cursus non facit. Quod ergo contemptu perdidimus, jejuniis conquiramus: animas nostras jejuniis immolemus, quia nihil est quod Deo præstantius offerre possimus, probante propheta, cum dicit: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum Deus non spernit* (Psal. l.). Homo, offer Deo animam tuam, et offer oblationem jejunii, ut sit pura hostia, sacrificium sanctum, vivens victima, quæ et tibi maneat, et data sit Deo. Hoc qui non dedit Deo, excusatus non erit, quia daturus se non potest non habere. Sed accepta ut sint ista, misericordia subsequatur; jejuniis non germinat, si de misericordia non rigetur, siccatur jejuniis misericordiæ siccitate: quod imber terris, hoc jejuniis misericordia est. Quamvis cor excolat, carnem mundet, eradicet vitia, virtutes seriat; si misericordiæ fluente non dederit, fructum non colligit jejunator. Jejunator, ager tuus misericordia jejunante jejunit; jejunator, quod tu in misericordia fuderis, tibi in horreo hoc redundat. Homo ergo, ne servando perdas, collige prorogando; homo, dando pauperi, da tibi: quia quod tu alteri reliqueris, non habebis.

SERMO XLIV.

De consilio impiorum, via peccatorum, et cathedra pestilentie, in psalmum l.

Peritus medicus, quoties vario languore defessis plenam desiderat conferre medicinam, altas aperit morborum causas, latentes pestilentie exponit incursus, pestiferas caveri commonet regiones, quamplurima remedium genera demonstrat, herbarum vires pandit, medicamentorum loquitur qualitates, obedientibus promittit longissimam sanitatem: sic ægros arduas et asperas suadet et perducit ad curas. Hinc est quod propheta sanctus, corporis animæque medicinam cœlestis prolatum, impietatis profundos ^j patefacit recessus, opertos peccatorum nudat mor-

* Theodoretus, dialog. 2 pag. 56: *Typus erat ille (Moyse) et figura veritatis. Typus autem non habet omnia quæ habet veritas. Quamobrem non erat ille quidem natura Deus; et tamen appellatus est Deus, ut typum impleret.*

^b Ms. Cæsene et Vatic., *Noctem splendor illustrat. Mita, Noctem splendore ignis illustrat.* Fortasse melius, certe ad sacram historiam accommodatus.

^c Ita Vatican. Vallicell. et editio Mitæ. Ms. Cæsene, *defluant flumina.*

^d Aliæ, *cœlum*. De Eliæ assumptione non eadem veterum est sententia. Nonnulli, sequentes versionem LXX Interpretum, dicunt eum non in cœlum assumptum, sed tamquam in cœlum. Vide Theodoretum in psalm. xxiv pag. 486; Athanasium, orat. de Assumptione Christi, tom. II pag. 4; Œcumenium, in cap. i Actor. pag. 4. Alii vere ipsum in cœlum assumptum docent: Chrysostomus, homil. 2 ad pop. Antioch., tom. I pag. 37 edit. Paris.; Nazianzenus, orat. 54 pag. 549; Tertull. lib. v adversus Marcionem cap. 12 pag. 795; et hoc idem docet Scriptura.

^e Nyssenus, orat. in die Natal. Christi, tom. III pag. 345: *Magnus inter prophetas, et angelis æqualis præcursor.* Theophylactus in cap. vii Lucæ pag. 352:

Angelus Joannes fuit, fortasse quod angelicam vitam egerit, fortasse etiam quod adventum Redemptoris nuntiavit. Cave autem ab errore eorum qui, ex cap. Joan. i, 6, asseruere Joannem non hominem, sed purum putum fuisse angelum, quos confutat Cyrillus Caten. in cap. i Joan., 6.

^f Hoc est hominum solus præ cunctis tribus sensibus, nempe auditu, visu, et tactu tenet, et complectitur Trinitatem; hoc est sensibus ipsis quantum in se est apprehendit, intelligit et comprehendit Trinitatem: quia tangit Filium quem baptizat; videt Spiritum sanctum in specie columbæ supra Filium descendentem; et audit vocem Patris de nube intonantem: *Hic est Filius meus. MITA.*

^g Uti serm. 13 dixerat, *castra vitiorum*. Cuneus translate peditum multitudo in cunei formam. Vegetius, lib. iii cap. 19. Vide infra serm. 174, ex Mita.

^h Mos erat veteribus Christianis ante lucem ad ecclesias convenire, ibique orationi, et divinæ psalmodiæ vacare. Vide epistolam Plinii ad Trajanum, observationibus Vossii illustratam.

ⁱ Corrupte in pluribus editis, *magnificemus; manicare enim idem est ac mane surgere.*

^j Alias, *patefecit.*

bos, iniquitates ostentat, secretum virus, vitiorum A naturas, origines delictorum, radices criminum mirabili ratione depromit. Sic agras mortalium mentes moderatione pia, pro ætate, pro sexu, pro tempore, pro viribus ad salutem perpetim divina curatione perducit. Psalmus quem hodie cantavimus, * Psalmorum præfatio est, immo et Psalmorum psalmus, titulorum titulus; est argumentum generans argumenta, est tota causa sequentium canticorum. Et sicut clavis aulae regalis, ubi primam januam patefecit, ^b penetrabiles reddit intimas ac multiplices mansiones; ita psalmus iste, ubi reserverit aditus intelligentiæ primos, psalmorum omnium pandit mysterium, pandit secretum. *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit* (Psal. 1) *Beatus vir*: sicut dimicaturus cum bestiis, et gravissimorum certaminum discrimina subituro, pronuntiantur ante bravia, præmia, coronæ; propheta beatitudinem sic præmisit, ut provocaret hominem, * totam, quam post enumerat, criminum vincere feritatem. *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit*. Quod in consilio abire, et in via stare dixit, forsitan videatur absurdum, cum in consilio consistere et in via abire, magis hominum sit in usu. Perversa quidem sunt universa perversis, nec possunt tenere ordinem, quæ per ordinem non aguntur. Tamen hic propheta non de corporis loquitur, sed mentis incessu; neque prohibet pedum lapsus, sed ruinas arcet animarum. *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum*. Abiit, abiit a se, a Deo impius cum recessit; nec stat in consilio, impiis cogitationibus qui vagatur. Iste ^d modo fertur ad cælum, modo refertur ad terras, jactatur per maria, levatur fluctibus, mergitur in profundo: cumque sua semper mente volutetur ut ebrius, non se computat, et * computat cælum. Qui ^e se scire existimat totum, se nescit; qui si sciret se, numquam cælum, solem, lunam, ligna, lapides adoraret, quæ sunt omnia suæ data et subdita servituti; sed adorat lapidem, servit ligno, qui Deo vivo, Deo vero servire contempsit. Et ut ab ipso principio rerum, impietatis facta replicemus, * impietatis consilium perduxit ad inferna, angelum de supernis, nuntium cœlestis secreti in diabolum commutavit, hominem de regimine vite ad mortalis habitaculi transmisit exsilium, de paradisi delictis ærumnatos sæculi pepulit ad labores; mulierem de virginitalis gloria gemitus conscios dejecit ad partus, inde est quod antequam gaudeat, non ignorat dolores, et solvit ante de reata poenam, quam

sobolis gaudeat de processu. *Multiplicans, inquit, multiplicabo tristitias tuas et gemitus tuos; in tristitia et gemitu paries filios* (Gen. iii). Qualis finis est, ubi est origo poenalis? in vita letitia quem tenebit, qui vite sumit exordium de mœrore? Hoc propheta novérat qui dicebat: *In iniquitatibus conceptus sum, et in delictis peperit me mater mea* (Psal. i.). Si sic, fratres, ab utero in viam projicimur peccatorum, et delictorum iter totas currimus per ætates, cogitemus infantie vanitates, adolescentiæ lapsus, juventutis ruinas, senectutis morbos, et tunc nos non viam vite, sed peccatorum viam carpere sic videbimus. Hanc viam notat Christus, sic dicendo: *Quam lata et spatiosa via quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam* (Matth. vii). Delictis lata, diffusa fluctibus, criminibus spatiosa, et vere via est vita præsens, in quam venit et vadit homo. *Generatio, inquit, vadit, et generatio venit, et terra in æternum stat* (Eccl. vii). Et ideo ante dixit: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit*. Non dicit, Non venit; nemo enim in viam non venit peccatorum, in qua nos lex ipsa naturæ perducit et mortis; sed Beatus ille qui non stat in ea. Stat ille, ille demoratur in ea, qui levat onera peccatorum, et onustus viator tarde pervenit, et cœlestem elausam sibi invenit mansionem. Istis ponderibus impeditus flebat propheta, dicens: *Iniquitates meæ superposuerunt caput meum, et sicut onus grave gravata sunt super me*. Et quia toto vite tempore has ferebat, exclamat: *Miser factus sum, et incurvatus sum usque in finem* (Psal. xxxvii). Peccatorum viam viator ille pertransit, qui mala hujus vite videt, sed despicit; sentit, sed calcit; patitur, sed vincit; et dum fugit illa, plus currit: unde illi occurrit cœlestis janitor, cœlestis illi mansio se non claudit. Sed quid est quod peccatorum vite impietatis consilium sic præmisit: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit*? Quia etsi natus homo mox peccatorum venit in viam, jacet tamen primum: non mox peccati currit in viam, sed ubi cœperit impietatis venena gustare, tunc ^b saporem trahit de pinguedine peccatorum. Impius in Deum tendit, a Deo vadit cum delinquit; peccatores Deus contemnit, qui ante mandavit non debere peccare. Lucem tenebræ fugiunt, tenebræ luce redeunt abscedente: ubi Deus, peccatum nullum; ubi peccatum, non ibi Deus. Et ut scias, homo, a conspectu Dei hominem viam cursitare peccatorum, audi prophetam: *Non est Deus in conspectu ejus, possuntur viæ ejus in omni tempore* (Psal. ix). Gravius ergo homo tunc in via labitur peccato-

* Revera a pluribus, et tantum non omnibus enarratoribus, psalmus hic habetur veluti proœmium et semina omnium psalmorum.

^b Ex Ms. Vatic. Editi omnes, *penetrales*.

^c Ms. Casenæ, *Tantum*.

^d Alii quoque interpretes ex phrasi Hebrææ explicant locum psalmi de impiis, qui inquiete et indiesenter male agunt, tanquam mare, quod quiescere nequit, inquit Vatablus, unaque secum Pineda et Cocceius. Vide Isai. lvi, 20; Proverb. iv, 16.

* Plurimi cælum facit quod adorat, etc., cum te nihil faciat. Mira.

^e Arrogantiam peccatorum describit; et in hoc quidem psalmi loco, in Hebræo, pro *impiorum* legitur *derisorum*. Mali enim per arrogantiam pios irrident, explicat Du Hamelius.

^f Videlicet sententia, institutum, propositum impiorum.

^g Impius cum in profundum venerit, in impietate sua lætatur, et gaudet.

rum, quando in ea per praecepta impietatis illabitur. *Et in cathedra pestilentiae non sedit.* Impietatem probat qui facit, amat; qui amat, non potest non docere: hinc est quod docens impietatem, pestilentiae^a residet in cathedra, et sermone mellito virus doctrinae lethalis^b audientibus sic diffundit. Pestilentiae cathedram philosophiam posuit, quae docuit, aut deos multos; aut eum qui est, vel non esse, vel^c non posse docuit inveniri; qui ipsam creaturam naturae dedit, ut naturae negaret Auctorem. Cathedram pestilentiae Pharisaeus proposuit, ^d qui traditiones humanas decretis coelestibus anteponebat, vastam^e lucem fudit populo Iudeorum. In cathedra pestilentiae haereticus sedit, qui sub specie fidei, scindit, rumpit, distrahit unitatem. *Beatus ergo vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit.* Et plane beatus, quia ista tria declinando ad Trinitatis beatitudinem meruit pervenire. Meditetur ergo in lege Domini, et meditetur die ac nocte, ut quae sequatur mereatur videre in futuro, et audire latius tempore competenti.

SERMO XLV.

De homine fragili Deum orante, ne se arguat in ira; in psalmum vi.

^f Responsorium quod hodie propheta supplicante cantavimus, opportunum tempori, aptum malis presentibus mecum vestra probat et cognoscit affectio. *Domine, inquit, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripas me (Psalm. vi).* Et Deus tumescit ira? calescit furore? absit, fratres. Deus nec subiacet passioni, nec ira accenditur, nec furore turbatur: sed ira Dei est delinquentium poena, furor Dei est supplicium peccatorum. Fratres, pulvere concreti, plasmati luto, caleamus vitiiis, subdimur delictis, curis conficimur, arescimus membris, morte dissolvimur, fetidis horremus sepulcris, et sic inhabiles ad virtutes, ad vitia habiles invenimur. Propheta ergo memor fragi-

^g Atque ita significat eum esse impietatis doctorem. Sedere enim demonstrat in psalmo doctrinam impiorum, vel audire, vel docere: nam docentes et audientes sedent. Progreditur autem per gradus: ambulare minus est quam stare, et stare minus est quam sedere.

^h Theodoretus ad hunc locum pag. 400: *Solet sacra Scriptura eos nominare pestilentes, qui non solum se ipsos labefaciunt, sed etiam cum ceteris labem communicant: instar morbi qui et pecudes et homines invadit, cuius participes etiam sunt qui aegrotantibus appropinquant.*

ⁱ Gentilium errores pulsant, qui unum Deum vel negarunt, vel nostra non curare, vel quo loco resideret resciri non posse docuerunt.

^k Hoc eis exprobrat Christus in Evangelio: *Quare et vos transgredimini mandatum Dei, propter traditiones vestras.* Matth. xv.

^l Hoc est lumen immensum, quod populus Hebraeorum habebat, prostravit, dissipavit, ad interitum rediit. Mira.

^m Hoc nomine innuebant cantum, in quo cantori, singulos singulatim psalmi cuiusdam versiculos canenti, chorus, eosdem versiculos repetens, respondebat. Qui ritus initio Ecclesiae in Christianis conventibus videtur admissus, utpote quo faciliori modo plebs

litatis humanae, et carnalis substantiae concius, quia non confidebat de meritis, ad auxilium misericordiae convolvit, et Dei constaret circa eum de pietate, non de severitate iudicium. *Domine, ne in ira tua arguas me.* Hoc est dicere, argue me, sed non in ira; corripe me, sed non in furore: argue me ut pater, non ut iudex; corripe me non ut dominus, sed ut parens; argue me, non ut perdas, sed corripas; corripe me, non ut interimas, sed emendes: et hoc quare? quoniam infirmus sum. *Miserere, inquit, mei, Domine, quoniam infirmus sum.* Quid infirmus homine, quem sensus fallit, ignorantia decipit, circumvenit iudicium, pompa ludit, tempus deserit, mutat retas, hebetat infantia, juvenus precipitat, senectus frangit? Hinc ergo Deum irasci in ira, indignari in furore, non est creatoris pii, sed est severissimi cognitoris. *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum.* Et quid vis?

ⁿ *Sana me, Domine.* Sentit iste status sui vulnera, sentit morsum serpentis antiqui, sentit primi parentis ruinam, agnoscit se ad has infirmitates venisse nascendo, agnoscit se ad mortem naturaliter pervenisse: et quia mortem remove non poterat ars humana, divinam cogit expetere medicinam; et ut facilius aegritudinis suae impetret curam, ipsius aegritudinis causas aperit, qualitates narrat, magnitudinem pandit, exprimit vim doloris. *Sana me, Domine.* Quare? *Quoniam conturbata sunt ossa mea.* Totam structuram corporis^o ossa portant; et si ossa turbantur, quae membrorum firmitas? quae fortitudo nervorum? ubi carnis miseranda substantia? Turbantur ossa, fratres, peccatorum pondere, metu mortis, terrore iudicii. Audi ipsum alibi hoc dicentem: *Non est, inquit, sanitas in carne mea a facie irae tuae, non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum (Psalm. xxxvii).* Et post: *Anima mea impleta est illusionibus, et non est sanitas in carne mea.* Merito ergo addit: *Et anima mea turbata est valde.* Inter Dei praecepta et cordis passionem, inter virtutes et vitia, inter adversa et prospera, inter

etiam imperita psalmos concinere ediceret. Id patet ex Eusebio lib. ii Histor. Eccles. cap. 47, interprete Rufino, ubi refertur ea, quae de Essenis tradit Philo Iudeus, ita demum concludit: *Quae omnia supradictus vir eodem ordine eademque consequentia quae apud nos geruntur expressit: et unus ex omnibus consurgens in medium, psalmum honestis modulibus concinit, atque ei praecinenti unum versiculum omnes respondent. Exemplum si vis, adi Martene de Antiq. Eccles. Discipl. pag. 49 num. 7.*

^p Animi et corporis morbos una simul conjungit. Genebrardus ita explicat ipsa verba psalmi videlicet: *Fragilis sum corpore, et animo proprie excius.* Et pars una interpretum loqui de corporalibus, altera de spiritualibus infirmitatibus docet. Utraque complectitur Chrysologus.

^q Augustinus: *Quid ergo iste orat, qui non vult in ira Domini redargui, vel emendari? quid, nisi ut sanetur?*

^r Hanc eandem explicationem huiusmodi verbis David, alii interpretes quoque tribuunt. Et vere in ossibus est robur corporis, sine quibus rependum esset. Vel ossa ponuntur pro toto corpore. Sic alibi ossa dicuntur laudare Dominum, psalm. xxxiv, 40; exultare, psalm. l, 40; terrore, Job. iv, 14; marcescere, xxxiii, 49; pace destitui, psalm. xxxviii, 4.

ponas et præmia, inter vitam et mortem, stans in acie, bella sustinens, suscipiens vulnera, raro stans, occumbens sensu, turbatur anima, * turbatur valde, quia carnis impedita ponderibus, priusquam ad virtutes veniat, vitiorum fit ante captiva. Hæc bella describit Apostolus, cum dicit: *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem: ut non quæ vultis, illa faciatis* (Gal. v). Et alibi: *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati* (Rom. vii). Allegans ergo beatus propheta has infirmitates, hæc bella, has animorum turbationes, Deum tali voce convenit: *Et tu, Domine, usquequo?* ^b Hoc est, quousque pateris? quousque dissimulas? quousque non subvenis? quousque dissipari opus tuum, deleri imaginem tuam, tuam tibi creaturam perire permittis? Ubi est Christus tuus toties nuntiatus per legem, per nos, per prophetas multifarie repromissus? Veniat, veniat, priusquam pereunte sæculo, in sæculo nil inveniat quod resalvet. Veniat, veniat, ut carnem reparet, innovet animam, ipsam naturam in cœlestem commutet substantiam. Veniat, ut peccatum tollat, mortem deleat, destruat infernum, vitam reddat, donet cœlum, ne amplius terrena labe possit in nobis invenire quod perdat. Hoc autem petere prophetam, sequens sermo demonstrat, *Convertere, Domine*. Homo Deo, reus iudici, addictus sic loquitur cognitori? *Convertere, Domine*. Homo peccat, et Deus convertitur? Ita, fratres, quia iuxta prophetam: *Iste peccata nostra portat, et pro nobis dolet* (Isa. lmi, juxta LXX). Et beatus Joannes: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. i). Suscepit peccatum, ut peccatum tolleretur, non haberet. *Convertere, Domine*. Unde? ubi? De Deo in hominem, de domino in servum, * de iudice in patrem, ut pium conversio te demonstret, quem potestas terribilem comminatur. *Convertere, Domine; libera animam meam*. De inferno inferiori. *Salvum me fac propter misericordiam tuam*. Non propter meritum meum, quem labor afflicti, gemitus sauciat, solvunt lacrymæ, ira turbat, impugnat inimicus. Sed hoc ut clareat, ipsa prophetæ decantetur oratio. *Salvum me fac propter misericordiam tuam*. Quare? *Quia non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi? Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum: lacrymis meis stratum meum rigabo*. Hoc dicebat sanctus David in regali vertice constitutus: qui sic agebat principatum potestatis humanæ, ut in se sanctitatem spiritus, prophetæ gratiam custodiret, et

A nos in ira tota Dei positi nescimus dicere: *Domine, ne in furore tuo arguas me*. Terra negat fructus, cœlum temperiem, aer salubritatem: hinc ^d pestilentia ubique diffusa per urbes, per agros vario morborum genere consumit genus omne mortalium, et tamen nos non dicimus: *Domine, ne in furore tuo arguas nos, neque in ira tua corripas nos*. Ille post triumphos gemitibus, noctes et dies lacrymis occupabat; nos sub hostili gladio subjacentes, nulla tempora Deo damus, nullas vel ad horam lacrymas Deo fundimus: sed jugiter rapinis, fraudibus, perjuriis, dolis, de tractionibus nosmetipsos tradimus et donamus, ut magis magisque iram Dei in nos fomentis criminum suscitemus. Venite, fratres, venite cum propheta: *Venite, adoremus, et procidamus ante eum, et ploramus coram Domino qui fecit nos* (Psal. xciv); * venite, dicamus: *Domine, ne in ira tua arguas nos, neque in furore tuo corripas nos*. Ut memor misericordiæ suæ iram mutet in misericordiam, reddet perditam, captiva liberet; nosque sibi cum lætitia servire jam donet, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO XLVI.

De exultatione spirituali et confessione peccatorum, in psalmum xciv.

Sicut graviter æstuanti, et longo sitis ardore succenso, fons frigidus satis lætus et satis salubris occurrit; ita nobis positus in mœrore, et nimium tribulationum pondere depressis, ad gaudia hodie prophetæ vocis ^f excitat cantilena: *Venite, inquit, exsultemus Domino* (Psal. xciv). * Venite: quo? vel unde? Ex te, homo, in te, ubi non locorum mutatio, sed conversio sensuum adversa depellit, mœrores fugat, desperationes abjicit, excludit angustias, et intrat domicilium sinceri pectoris, lætitiæ divinæ æternam præparat mansionem. *Exsultemus Domino*. Et ubi est illud: *Beati qui lugent* (Matth. v), et *Væ vobis qui ridetis* (Luc. vi)? Plane beati qui lugent mundo, et vœ qui rident mundo: sed beati qui exsultant Domino, qui nesciunt de rapinis, nesciunt de fraudibus, nesciunt lætari de lacrymis proximorum. *Exsultemus Domino*. Ille exsultat Domino qui verbo, actu, opere, non sibi, sed suo exsultat auctori. *Exsultemus Domino*. Ille exsultat Domino, cui sola et tota lætitia semper est Deus. *Jubilemus, inquit, Deo salutari nostro*. Non est ovium vox ista, pastoris est: qui ^h dulci jubilo, et varia modulatione, aut gregem producit ad pascua, aut sub nemore umbroso fessum pecus retinet ad quietem, aut alta collium salubrio-

* Augustinus, quem laudat Du Hamelius hic: *Quis non intelligit animam luctantem cum membris suis?*

^b Sic Genebrardus, Cocceius, Grotius, Pineda, Vatablus. Aposiopsis familiaris expectanti auxilium et ope. Confer. Genes. xxv, 22; Lucæ xix, 42.

* Pagninus, Arias Montanus, et alii, *convertere ab æstu iræ tuæ*.

^d Suorum temporum ærumnas et calamitates luget Chrysologus.

* Locum hunc allegat Claudius Du Vert *Explication des cérémonies de la messe*, tom. I pag. 90, ut ex eo probet psalmos alternatim cum populo clerum can-

tasse: quod a me alibi observatum. Inde Augustinus in psalm. cxix, *quem modo nobis cantatum audivimus, et cantando respondimus*.

^f Omnes editi: *Exstitit cantilena*. Aperto vulnere nec Mita medicas manus adhibuit.

* Est enim in psalmo vox hæc hortantis et excitantis ad peragenda. Nam *eia, age!* apud Hebræos hic potissimum particulis, *veni, surge!* exprimi solet.

^h Jubilus, argutus sonus, unde jubulare, cantare in psalm. lxxv. Jubilum pastoralis agrestisque vocis sonum nuncupamus. Laudat hunc locum Du Cangius in Glossario tom. II col. 139.

ris graminis hortatur cupiditate conscendere, aut ad devexa vallium sensim tota necessitate descendere. Sed beate sunt oves ille, quæ sui vocem admittunt pastoris, attrahunt, nutriunt, congregant, et vere pastori suo jubitant: quæ germina sui gregis Domino multiplicare moluntur. *Præveniamus faciem ejus in confessione.* Et quis prævenit peccatorum cognitorem, scrutatorem cordium, cogitationum conscium, futurorum præscium, præsentem semper et ubique? Sed præveniendus est non sensuum vicinitate, sed ingenii sagacitate; non velocitate pedum, sed provido confessionis obsequio: siquidem non dixit, *Præveniamus eum tantum*, sed *Præveniamus faciem ejus in confessione.* Hoc est, cum ^a spes misericordiæ est, cum tempus est veniæ, cum poenitentiae locus est, confiteamur patri, ne judicem sentiamus; prodamus quæ fecimus pietati, ne severitati cogamur exsolvere quæ tacemus: ^b dicamus indulgentiæ tempore delicta nostra, ne si tacemus, ad excipiendam sententiam desileamus. Et quid plura, fratres? non judicem, sed judicium nos hortatur propheta clementissimus prævenire. *Et in psalmis*, inquit, *jubilemus ei.* Ne indicta pectori nostro irrationabilis jubilatio crederetur. *In psalmis jubilemus.* Ut ^c in psalmis divinum resonet sacramentum, et quod ad propectum salutis animos promoveat audientium. *Quoniam Deus*, inquit, *magnus Dominus.* Hic dominici corporis aperit sacramentum, quia Deus etiam in nostro corpore magnus Dominus. *Et rex magnus super omnes deos.* Juxta illud: *Quis similis erit Deo inter filios Dei (Psal. LXXXVIII)?* quia omnes superne ^d virtutes cum regant cæteros, ipsæ tamen reguntur a Christo. *Quia in manu ejus sunt omnes fines terræ.* Quia quæ in manu Dei sunt, sine Deo nequeunt obtineri si dilatare fines, si prorogare terminos, si desideramus amissa revocare. Deum ergo fidei viribus deprecemur, per cujus offensam nobis ista depereunt; et ipsius propitiatione redeunt ampliata, qui dat sicut vult, tollit, et cum vult; si reddere non potest, omnipotens non habetur; multa facit ad suæ majestatis indicium, ad nostræ emendationis et correctionis exemplum. Vacant aliena præsidia, si nostri regis non subvenerint adjutoria. *Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud.* Ne pute-

tis quæsitum, inventum, et non a Deo conditum. *Ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam manu ejus formaverunt.* Ubi sunt ^e qui Deum de materia, et maxime de aqua ^f mundum figurasse confligunt? Deus noster in cælo, et in terra, non ut inventor, sed ut conditor materiæ, ex nihilo cuncta perfecit. *Venite*, inquit, *adoremus.* Quæ sequuntur, fratres, ignorantibus veluti immemorem prophetam exultationis suæ fuisse, demonstrant, dum provocatos ad gaudia mox evocat ad ploratus. *Venite*, inquit, *adoremus et procidamus ante eum, et ploremus coram Domino qui fecit nos.* Dixerat: *Venite, exsultemus*; verum hic propheta secum ^g fletus suorum nos desiderat fundere gaudiorum: quia semper lacrymæ sicut dolore magno, ita producuntur et gaudio, quæ utique interni pectoris exponunt, et testantur affectum. Qui ergo lapidibus prosternebantur, et lignis, vero tandem Deo cognito, vult nos adorare, procidere et ^h repensare lacrymis, atque continuo devotionis obsequio, quod diu et longo tempore negleximus. Plorat ergo, dum de præteritis poenitet, gaudet de presentibus, æstuat et metuit de futuris. Perfectæ autem lætitiæ fletus fuisse ex sequentibus sic demonstrant: *Venite, adoremus et procidamus ante eum, et ploremus coram Domino qui fecit nos.* Et quasi interrogaretur, quare? reddit causas, aperit rationes: *Quia ipse est Deus noster, et nos populus pascuæ ejus et oves manus ejus.* Ex hoc utique quantum devotus est ille qui gaudet, tantum certe qui contristatur ingratus. Sed jam quæ admonet audiamus intentius: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in irritatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri: probaverunt, et viderunt opera mea. Quadraginta annis proximus fui generationi illi, et dixi: Semper hi errant corde; ipsi vero non cognoverunt vias meas quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Cum dicit, hodie, te convenit, ad te loquitur, quicumque homo es auditor, ne audita voce ejus, contemptus reatum, contumaciæ crimen incurras, quem non præcepta, quem non corripuit exemplum. Nam ob hoc Judaicam duritiem longo sermone narravit, ut te, Christiane, faceret cautiorem, cui non quadraginta annis tantum conversatur, et cohabitavit Deus, sed toto vitæ tempore paret, et militat ad salutem.

^a Non præveniendus est Dominus in sensu Pelagianorum, qui a libero arbitrio gratiam præveniri putant; sed cum tempus est veniæ, et cum poenitentiae locus est, ut paulo superius Chrysologus.

^b His et sequentibus auricularis confessionis dogma ex Chrysologo aperte firmatur, quidquid blaterent heterodoxi, qui loca hæc in malum sensum detorqueant, ut inde nutantia fulcra petant, unde eorum mendacia funditus evertuntur.

^c Ms. Casen., in primis. Consonat Vallicell. Adhæsimus editioni Bonon. 1.

^d Angeli, scilicet superioresque potestates.

^e Mundum de præexistente materia a Deo compactum fuisse sensisse Marcionem testatur Tertullianus lib. v advers. eundem cap. 19. In hac pariter blandienti heresi fuisse Hermogenes, eodem astipulante Tertulliano contra Valentinianum cap. 13, et contra eundem Hermogenem cap. 1, et de præscriptione, cap. 33; et Manichei, de quibus vide Chrysostomum

D homil. 4 tom. V; Theod., Hæres. Fabul. lib. 1 cap. 26; Epiphanium, hæres. 66; Nyssenum de Opific. Homin. cap. 22, tom. 1 pag. 105 et 106.

^f Cicero lib. ii de Natura deorum cap. 10: *Thales Milesius, qui primus de talibus rebus quæsit, aquam dixit esse initium rerum, Deum autem eam mentem quæ de aqua cuncta fingeat.* Id autem hausisse videtur philosophus ab illo loco Mosis: *Spiritus Domini ferebatur super aquas.* Consule apud Tilladet. tom. II pag. 222 epistolam Huetii, Gilberto Cupero datam.

^g Ex insperato gaudio lacrymas effundi jam compertum est. Laudatur locus hic, et illustratur a Gaspare Barthio Advers. lib. XLII cap. 21 col. 1911.

^h Observant alii cum Chrysologo his tribus Psalmistæ verbis, *adoremus, procidamus, ploremus*, doceri nos, 1° venerationem et cultum Deo tribuendum; 2° non solum cordis, sed et exteriori compositione; 3° et lacrymis.

SERMO XLVII.

De parabolis inventæ margaritæ et sagenæ missæ in mare.

Christus Deus noster, quod cælum, terram, mare, et in eis magnas, multas, varias condiderit creaturas, miranda potentie suæ documenta monstravit: quod vero humana suscipit, agit hominem, intrat tempora, ^a transit ætates, docet verbo, virtute curat, similitudines loquitur, proponit exempla, affectus nostri in se pondus aperit, inesse sibi dilectionis humane pandit ineffabilem charitatem. Hinc est quod cœlestia terrenis commendat exemplis, de præsenti- bus sapere dat futura, invisibilia visibilibus insimulat argumentis; probant hoc similitudines quas nobis hodie evangelicus clamat auditus: *Simile est regnum cœlorum homini negotiatori quærenti ^b bonas margaritas: inventa autem una pretiosa margarita, abiit, et vendit omnia quæ habuit, et emit eam (Matth. xiii).* Neminem qui hoc audit nomen negotiatoris offendat: hic negotiatorem loquitur qui dat misericordiam, non qui dat fenoris semper usuram; providentem ornamenta virtutum, non irritamenta vitiorum; gravitatem morum, non lapidum pondera perferentem; honestatis, non luxus monilia portantem, gestantem non voluptatis pompam, sed insignia discipline. Iste ergo negotiator has cordis et corporis margaritas proponit, non humano commercio, sed divino exercitio; non ad præsens commodum, sed ut futurum meretur; non ad terrenam gloriam, sed cœlestem: quatenus cœlorum regnum possit virtutum premio comparare, et innumeris bonis unam redimere perpetuæ vitæ margaritam. Adjecit autem similitudinem Dominus dicens: *Iterum simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti: quam cum impleta esset, educentes; et secus litus sedentes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt. Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare.* Similitudo hæc prodit cur in apostolatam piscatores elegerit Christus, et captores piscium fecerit hominum piscatores, ut divini iudicii typus arte piscatoria monstraretur. Pisces congregat ^c captura confusos, sed in vasa discretio dat electos: sic vocatio Christiana justos, et injustos, malos, bonosque congregat; sed bonos, malosque electio divina discernit.

^a Sedulius lib. 1:

... Erique meatos
Humana pro parte tuli.

Augustinus serm. 146 de Temp.: *Patienter expectavit ætates, patienter tempora perituli.*

^b Notum Judæis mercimonium ob maris Rubri vicinitatem.

^c Quod Græcis *σάγμα*, *sagena*, everriculum dicitur Latinis: cujus natura et officium est, quicquid ei obviam sit secum trahere. Grotius hic observat ex Plutarcho et Homero hoc ipsum retis genus vocari *πύλαγον*.

^d Ex ms. Vatic. Mita et alii, *credituras*. Fortasse non male.

^e Hoc est cœci mortales, justorumque Dei iudiciorum minime capaces hujusmodi rerum humanarum administratione iniquam et perversam existimant;

^A *Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare.* Ad hujus sæculi mare tumens pompa, elatum vertice, undosum sectis, inscitia fluctuans, clamorosum litibus, fremens ira, sævum perfidia, peccatis naufragum, impietate demersum, misit piscatores suos Christus, hoc est, Petrum, Andream, Jacobum, Joannem, probatos arte, cum dicit: *Venite post me, faciam vos fieri piscatores hominum (Matth. iv).* Misit ergo piscatores suos retia portantes præceptis legalibus, et evangelicis innodata, monitis circumcincta, virtutum donis et gratia dilatata, evangelico sinu congregantia sine fine capturam. Hoc tempus modo, hoc agitur, fratres: per gentes, per populos Christi retia nunc trahuntur, et ducunt confusus ^d toto orbe capturas sine discretionem personas. Sed quia sæculi vicinus est finis, et ad iudicii litus capture nostræ retia jam propinquant, pisces, hoc est homines, qui profundo sæculi discursu feriato ac libero vagabuntur, siccitate litoris, hoc est, finis propinquitate turbati, tota se rerum ^e dispensatione collidunt: videntes impias gentes triumphis succedentibus ampliari, angustiari captivos toto orbe populos Christianos, impios prosperis gaudere successibus, pios malorum continuata successione calcari, subdi dominos servituti, dominari dominis servos, rebelles filios in parentes, senes juvenibus esse contemptui, omnemque nature statum, vitæ ordinem deperuisse. Sed hæc cum ita sint, fortes non turbant, immo ^f infirmos turbant, fortes turbare non possunt, quia sumunt vires de similitudine, ^g fortitudinem de figura. Ejecti de profundo pisces parum quidem in littore sui confusione volvuntur, sed citata discretio dum malos abjicit, eligit bonos; facit bonos, non turbat, brevis ista et cito ^h transitura confusio. Ista discretio superna, quæ dat malos pœnis, bonos rapit ad honorem, impios deducit ad tartarum, pios transmittit ad regnum, patres, senes, justos, electos, omnes de contumelia exigua perpetua gloria consolatur. Probat hoc autem comparatio ipsa, cum dicitur: *In consummatione sæculi exibunt angeli Dei, segregabunt malos de medio justorum.* In consummatione sæculi: qui consummationem sæculi credit, qui de sæculi minoratione causatur, qui confidit mansura succedere, habere quid quærit transitura? Fratres, mundus de fine principium sumit; fine innovatur, non

^D etenim tota se rerum dispensatione collidere nil aliud est quam scandalizari, hoc est graviter offendi ob cunctas res male, ut illi videtur, distributas, videntes impias gentes ampliari, et cætera quæ dicuntur in textu. Et hi qui ita scandalizantur, infirmi sunt, non fortes. S. Hilarius, Comment. in Matth. xxv, ait: *Atque his quidem vexationibus multi turbabuntur et tantis insurgentibus malis scandalizabuntur, et usque in mutuum odium excitabuntur et falsi prophætæ erunt, etc.* MITA.

^f Aliter Mita: *Sed hæc cum ita sint infirmos turbant, fortes turbare non possunt, quia, etc.*

^g Scilicet sagenæ evangelicæ, quæ omnia piscium genera includit, divinæ autem electionis est bonos a malis discernere.

^h Inferius, *brevis ista mixtura*; Augustinus serm. 362, alias 121 divers.: *Boni tolerant malos, donec in fine separentur.*

deficit creatura; sæculum deficit non Creatori, sed crimini; neque justis, sed peccatoribus finiuntur elementa. *In consummatione sæculi exibunt angeli a separare justos.* Nec quisquam dubitet sanctis angelos esse parituros, quibus obsequium suum promittit et Christus. Christi vox est: Præcingam me, et ministrabo vobis. *Exibunt angeli Dei et segregabunt malos de medio justorum (Luc. xvii).* Portate, justi, ^b portate, immo inducias justi date, brevis ista mixtura longa separatione pensabitur. *Separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis.* Ecce qui ^a ejiciunt vicinos, qui expellunt hospites, qualem sibi eligunt mansionem; ecce qui sibi hic delicias pauperis fame pennis præparant alienis, ibi ignem sibi quantum de exigua voluptate succendunt. *Ibi erit fletus et stridor dentium.* Quam male stridet ibi, qui hic male ridet; et qui nunc malis pauperum gaudet, de bonis pauperum tunc lugebit, quia potuit cum paupere gaudere, sed noluit: vos autem fideles gaudete in Domino semper.

SERMO XLVIII.

De Christo fabri filio appellato, et de invidia.

Evangelista hodie Judæorum circa Christum prodituros invidiam, sic cepit: *Venit, inquit, Jesus in patriam suam, et docebat eos in synagogis eorum, ita ut mirarentur et dicerent: Unde huic sapientia et virtus? Nonne hic est fabri filius? Nonne mater ejus dicitur Maria, et fratres ejus Jacobus, et Joseph, et Simon, et Judas; et sorores ejus nonne omnes apud nos sunt? Unde ergo huic omnia ista (Matth. xiii)?* Non sic nubes cælum, nox diem, solem caligo, quomodo mentem ^c cæcat, et tenebrat invidia. Livor hoc Judaicus probat, qui Christi sapientiam miratur, virtutes stupet, attollit opera, dicta suscipit, et tamen ne in ipso videatur divinitas, deitas sentiatur, carnalium parentum nomina commonet et divulgat. *Venit, inquit, Jesus in patriam suam.* Nemo miretur, si conditor rerum, cælorum Dominus, Deus omnium, ^d patriam locumque sortitur, quando se claudit utero, metitur cunis, uberibus occupat, arctat gremio, dat in ulnas;

^a Nonnullæ editiones habent, *parere justis.*

^b Id est, sustinete, supportate adhuc modicum.

^c Hic et superius in hoc eodem sermone de hostibus imperium Occidentis infestantibus agit, et hospites e propriis civitatibus et provinciis expulsos tangit, quod liquet ex historiarum lectione. MITA.

^d Patria Christi quodammodo triplex. Bethleem ubi natus, Nazareth ubi educatus, Capharnaum ubi domicilium posuit. Hic autem innui Nazareth omnes conveniunt.

^e Perierat homo, cui cælorum ingressus nequaquam patebat, priusquam Deus sumpsisset hominem. Servatur a Deo ipso cum Dei Filius hypostatice humanam naturam sumpsit. MITA.

^f Juxta Vulgatam Græcus textus habet: ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν, in synagoga eorum. Recteque nonnulli putant; Nazareth enim oppido obscurissimo plures synagoga vix esse poterant.

^g Novar. in Vall.: *Tamquam aliqua calamitate premerentur; quia Christi auctoritatem, quam sibi tot miraculis pepererat, invidis oculis intuebantur.*

^h Ex mss. Cæsena et Vall. Editi quam plurimi, *producebant.*

ⁱ Non enim calumniabantur Christum, quasi præ-

^a et ut angustias tollat humanas, humanis se dedit atque aptavit angustias. Homo, ad te Deus se per ista deponit, te per ista sequitur, per istas te perquirat angustias; ut quem formavit opere, reformet exemplo; quem judicio repulit, reducat affectu, et in se servet quem præter se ^a conspexit deperiisse. *Venit, inquit, Jesus in patriam suam, et docebat eos in synagogis eorum.* Non in templo suo, sed ^f in synagogis eorum. Synagoga non poterant ejus esse, in quibus se turbæ perfidiae, non fidei congregabant; in quibus conveniebat invidiæ populus, non amoris; in quibus considebat consilium malignantium, non bonæ consilium disciplinæ. *Docebat in synagogis eorum, ita ut mirarentur.* Mirabantur indignatione, non gratia; stupabant ^g livore, non laude; furebant, quia quod sapere non poterant superba subsellia, stans humilitas ^h producebat, ita ut mirarentur, et dicerent: *Unde huic hæc sapientia?* Sic dicit qui Deum, ex quo est sapientia, ex quo virtus, ignorat; sic dicit qui Christum nescit esse Dei sapientiam, Dei esse virtutem. Unde sit sapientia, Salomon probat, qui cum regni apicem parvulus suscepisset, ut creditum sibi populum rege- ret virtute, non fastu; sapientia, non tumore; corde, non vertice; a Deo sapientiam voluit, poposcit, accepit. *Unde huic hæc sapientia et virtus?* Virtutem quæ dat oculos quos natura non dedit, quæ auditum reddit debilitate conclusum, quæ in mutis sui solvit vincula sermonis, quæ claudos reducit ad cursum, quæ animas apud inferos jam devinctas propria redire cogit ad corpora, a Deo esse, nisi salutis invidus non negaret. At Judæi sciebant Christi opera divinæ virtutis esse, non esse possibilitatis humanæ; sed ⁱ livoris nubilum, malitiæ fumus, visum spectantium cali- gabant, ne lumen Christi, ne tempus Evangelii perviderent dicendo: *Nonne hic est fabri filius?* Dicebant, Hic est fabri filius; sed cujus fabri filius non dicebant; dicebant fabri filius, ut arte vili ars lateret auctoris, et deitatis nomen fabrilis nomen absconderet. Christus erat fabri filius, sed illius qui mundi fabricam fecit ⁱ non malleo, sed præcepto;

stigiorum aut veneficii vi hæc omnia gererentur. Non enim quid tale eis exprobat Christus; sed, ut notat bene Chrysologus, invidia perciti, quod ex infimis natalibus unus tantam famam promeruisse.

^j Paulo inferius, *non carbone conflavit.* Ferrarium artem exercuisse Josephum putativum Christi patrem, sentire videtur Chrysologus. Illud fabri filium in Evangelio varias peperit de Josephi arte sententias. Pseudo-Eustachio, in Hexam. pag. 37, *domorum adificator* habetur; Hugoni card., in Evangel. Marci vi, *aufifex*; neque eos condemnat qui eum *cementarium* faciunt. Hilarius in Matth. xv, pag. 757, *Fabrum ferrarium* credit: *Plane hic fabri erat filius, ferrum igne vincentis, omnem sæculi virtutem judicio decoquentis, massamque formantis in omne opus utilitatis humanæ.* Nihil itaque fuit cur Scultetus hanc Hilarii opinionem notaret veluti facinus nullis flammis piacularibus eluendum. Nam eandem sententiam induisse videntur Theophilus Antiochenus in Matth.; Ambrosius in Luc. lib. iii num. 2, ubi exseribit verba laudati Theophili; Beda in Marc. ii; et Chrysologus hic. Potior autem sententia est eum fuisse *Fabrum lignarium*. Nam cum vox τέκτων absolute ponitur, ut in Evangelio, *Fabrum lignarium* innuere observatum est ex libro v Xeno-

qui elementorum membra non ingenio, sed jussione compegit; qui massam sæculi auctoritate, non carbone conflagavit; qui solem non terreno igne, sed superno calore succendit; qui lunam, tenebras, noctem formavit, et tempora, qui stellis variata luce distinxit; qui cuncta fecit ex nihilo, et fecit, o homo, tibi, ut opificem operis æstimatione pensares. Sed tu, Judæe, hujus fabri filium notas, cui pro tantis beneficiis repensare vicem deberes in filium: hinc est, quod non accipis futura, quia de præsentibus existis ingratus. *Nonne hic est fabri filius? Nonne mater ejus dicitur Maria?* Iterum, Judæe, matris nomen clamas, * occultas Patris; patrem dicis, nomen non dicis; fabrum dicis, opus non dicis. Judæe, decipiunt te ista, non decipiunt credituros. *Nonne mater ejus dicitur Maria, et fratres ejus Jacobus et b Joseph, et Simon, et Judas; et sorores ejus nonne omnes apud nos sunt?* Si mater, si fratres, si sorores apud vos sunt, pater ubi est? vobiscum non est, quia Deus odit fictos, invidos deserit, declinat ingratos, sibi non sinit crudeles et impios commorari. *Et fratres ejus et sorores ejus, nonne omnes apud nos sunt?* Callide fratres ingeris, ostentas sorores, ut numeroso partu sanctæ matris c virginitas lateat, obscuretur integritas, et sentiat de filio totum quod humanum est, nihil divinum. Judæe, quos dicis fratres et sorores Christi, Cleophræ d sororis Mariæ filii sunt, * non Mariæ; et fratrum et sororum filios fratres nuncupat et divina lex et humana cognatio. Ergo Christi fratres fecit non matris virgini-

phontis de Cyropædia. Adi Justinum antiquissimum scriptorem patria Palestinum, qui Josephum habuit pro *Fabro lignario* in dialogo cum Tryphone pag. 316, quod novit etiam impius ille Libanius, cui perlepidum a Pædagogo datum responsum videre est apud Theodoretum lib. in *Histor.* cap. 23 pag. 142 edit. Vales., et Sozomenum lib. vi cap. 2. Sed jam notæ fines excessimus.

* Id factum plerique existimant, quod adhuc in vivis non degeret Josephus.

b Græci codices hunc Josen vel Joannem nominant. Est autem quem Ecclesia Jacobum Minorem dicit.

c Etiam si Judæos alloqui videatur Chrysologus, fortasse vel Ebionitas, vel Helvidium, qui anteriori sæculo vixerat, vel Jovinianum respicere poterat. Uterque in Mariam virginem impie blasphemus eam alios post Jesum peperisse filios ausus est effutire. Vide Epiphani. tom. II lib. i *Hæres.* edit. Petavii. Tertullian. lib. de *Velam. Virgin.* cap. 6 pag. 368 edition. Paris.

d Probabilior utique hæc sententia: scilicet, hos qui fratres Domini nominantur in Evangelio, fuisse ei sobrinos ex matre sorore Deiparæ uxore Cleophræ, vel Alphi, licet eam Chrysologus Cleophem et non Mariam dictam putet. Hieronymus, de *Viris Illust.*: Jacobus qui appellatur frater Domini, ut nonnulli existimant Josephi ex alia uxore, ut autem mihi videtur, Mariæ sororis matris Domini filia. Consule Basnag. in *Annal.* tom. I pag. 91, fusius pag. 95. Que narrat Nyssenens orat. de *Nat. Dom.* ex apocryphis desumpta nullam merentur fidem.

e Immo nec Josephi, licet illum ex alia uxore, cui nomen Eschæ ex arbitrio indidit Ebionitæ, alios accepisse filios filiasque nonnulli veteres innuerint. Consule Hilarium in *Matth.* i pag. 671. Epiphanius *hæres.* 78 num. 7; Theophylactum in *Matth.* Hos

tas, quæ permansit virgo post partum, sed materteræ ejus; fecit propinquitatis assertio. Beata Maria, si alios filios habuisset a Christo mater in ipso crucis tempore, in articulo ipso mortis f non discipulo traderetur, non commendaretur extraneo. Invidia de cælo abjecit angelum (*Isa.* xiv), de paradiso exclusit hominem (*Gen.* iii). Ipsa primum contaminavit terras germano sanguine (*Gen.* iv). Ipsa germanos compulit venundare germanum (*Gen.* xxxvii). Ipsa Moysen fugavit (*Exod.* ii), Aaron in fratris excitavit injuriam, Mariam maculavit livore germani (*Num.* xn); ac ne multis, quod pavet mens, quod visus tremit, quod auditus non capit, e ipsum Christi attendit et pervenit ad sanguinem. Invidia omnibus malis pejor: quos ceperit, liberari nequeunt; quos vulneraverit, ad curam non veniunt, non redeunt ad salutem. Invidia delictorum venenum, criminum virus, peccatorum mater, origo vitiorum: hanc qui non viderit, bona videt; hanc qui nescierit, mala nescit; hanc qui fugerit, vivit. Invidia vitari fuga potest, non potest superari conflictu. Sed jam quid Dominus responderit, audiamus: *Non est propheta sine honore nisi in patria sua et in domo sua.* Christus quidem venit in patriam suam et in domum suam quia scriptum est: *In sua venit, et sui eum non receperunt* (*Joan.* ii). Verum dicendo: *Non est propheta sine honore, nisi in patria sua et domo sua,* docet quia inter suos posse morsus est, audistis est; inter cives eminere proximos, proximorum urit b gloriam: propinqui propinquo si honorem debeant, computant ser-

C Origenes in *Matth.*, ex editione Huetii pag. 225, ad id adductos putat traditione Evangelii quod secundum Petrum inscribitur. Rectissime autem Hieronymo contra Helvidium videtur, ipsum Joseph virginem fuisse, ut ex virginali connubio virgo filius nasceretur.

f Hoc eodem argumento ad asserendam Virginis puritatem utitur Hilarium Comment. in *Matth.* tom. I Oper. pag. 671, in fine, ex edit. Veron. 1730. Licet ex Josepho procreatos fuisse fratres Domini credat. Quod si Mariæ filii fuissent, et non potius Joseph ex priore conjugio suscepti, numquam in tempore passionis Joanni apostolo transcripta esset in *Matrem, Domino ad utrumque dicente: Mulier, Ecce Filius tuus; et Joanni, Ecce Mater tua; nisi quod ad desolatæ solatium charitatem filii in discipulo relinquebat.* Hilarium consentiunt et Chrysologo Chrysostomus hom. 5 in *Matth.*, Epiphanius loc. cit., Ambrosius lib. ii in *Luc.*, quamquam, ut observat scholiastes Hilarium, Joseph passionis tempore superstitem ponens, eo aliter utatur. Panlinus item epist. ad Augustinum i, alias 43 pag. 295 edit. Veron.: *Quo ostenderet eam præter se, qui ex ea Virgine natus esset, nec habuisset filium, nec habere; quia nec Salvator tantopere curam desolationis habuisset ejus, si illi unus non fuisset.*

g Ms. Cæsæn., ipsa.

h Perquam apposite de invidia urere dicitur:

Urit enim fulgore suo, qui prægravat artes,
Infra se posita.

i Libius, lib. xl.: *Quia tu, omissa ista nocturna fabula, ad id quod doles, quod invidia urit, perverteris.* Ammianus Marcellinus, *urebant Juliani virtutes; ubi Valesius observat quod quidquid pulchritudine excellit urit oculos, ut apud Terentium: Urit me Glyceræ nitor.*

vitutem. *Et non fecit, inquit, ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum.* Non fit tibi virtus, ubi incredulitas non meretur. Etsi mercedem cum sanat, non exigit Christus; indignatur tamen dum pro honore sibi fertur injuria, *qui est super omnia Deus benedictus et gloriosus in sæcula sæculorum. Amen.*

SERMO XLIX.

De eisdem, secundum Marcum.

Quoties humana Dominum sanctus evangelista sustinuisse aut egisse commemorat, toties carnalium sensus tota velut fluctuum commotione conturbat. Imbecilles namque mentes nesciunt Dominici corporis audire, discernere et dispensare mysteria, sicut hodierna lectio monstrat, quæ dicit: *Egressus inde Jesus, abiit in patriam suam (Marc. vi).* Egre ditur unde, quo ingreditur, qui nullo continetur, nullo concluditur loco? Ad quam patriam vadit, orbem qui fecit et possidet universum? dicente propheta: *Tui sunt cæli, et tua est terra: orbem terrarum, et plenitudinem ejus tu fundasti (Psal. lxxxviii).* Verum non sibi per se, sed per te tibi egreditur, et ingreditur Christus, donec te intromittat expulsum, exsulem revocet, reducat, et reportet ejectum. *Abiit ergo Jesus in patriam suam.* Non ut suam sibi, sed ut tuam tibi, quam Adam perdiderat, patriam redonaret. *Abiit in patriam suam.* Si natus, quomodo non homo? si homo, quomodo non civis? si civis, esse illi patriam quis miretur? Sed hic humanitatis modus, non divinitatis ordo est, quem fatetur: quia qui est, et qui erat ante sæcula Deus noster, parens noster, novissima voluit esse per sæcula; ut quos potestate fecerat, pietate salvaret; et compatiendo reciperet, quos extorrens arguendo fecerat et jubendo. Quidquid enim per hominem susceptum legimus egisse, aut pertulisse Christum, non ad divinitatis audiamus injuriam, sed profecisse hominis ad gloriam. *Et sequebantur, inquit, illum discipuli ejus.* Merito discipuli Christum redeuntem suam sequuntur ad patriam, quos jam in ^a superni ordinis albo descriptos cælestis patriæ cives, et municipes electio tanta, tantæ gratiæ perfecerat plenitudo, dicente Domino: *Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis (Luc. x).* Et facto sabbato, *cæpit in synagoga docere, et multi audientes mirabantur in doctrina ejus, dicentes: Unde huic hæc omnia, et quæ est sapientia quæ data est illi? et virtutes tales quæ per manus ejus efficiuntur?* Infelix Judaicæ mentis et detestanda nequitia, ad discutiendum semper promptior quam ad

A credendum; divinis virtutibus non ad fidem, sed ad calumniam sollicitè commoveatur, vel quia meruit audire sapientiam tantam. Sed unde sit malitiose curiosa, vel querula, in bonis suspicax, ad noxia satis facilis, doctrinam despicit quam miratur; quæ probat præcepta, contemnit; ad Deum cunctatur, ad idola perproclivis; in divinis astuta, ligno, lapidibus tota resoluta; prophetiæ rebellis, contraria veritati, auguriis, mendaciisque perdita. Rogo, cui cautum, quod cæcus videt? cui sollicitum quod mortuus surgit? cui dubium, quod loquitur mutus? certe, quis nesciat esse Deum, cujus sola curatur omnis debilitas jussione? Moyses signa fecerat multa, Elias maxima monstraverat documenta virtutum, nec dissimilia opera fecerat Eliseus: cur nemo personam discutit? cur nemo status commovet questionem? cur nemo unde essent, quive essent, unde ista, et per quem facerent curiositate sic requisivit? ingratus. Sed judicatur hic solus qui solus judicare noluit ne puniret; improba severitate discutitur, qui ut largiretur veniam, nil quæsiit: et cum solus innocens invenerit omnes reos, ^c ad indicium pietatis immensæ suspicere maluit, quam abrogare sententiam, et vitam mortalibus olim perditam redderet, et repararet ^d occisos. Vere, sicut dixit Apostolus, Magnum pietatis est sacramentum, quod Christi nostri manifestatur in carne (I Tim. iii). Extendit tamen adhuc curiositatem suam carnalis ista æmulatione, cui semper est ^e inimica veritatis cogitatio: nec patitur Christum virtutibus et sapientia Deum credi, sed proximorum, parentum, fratrum, affinium documento, ^f hominem tantum asserit, gessit, optat, intelligit, dicendo: *Nonne iste est fabri ^g filius et Mariæ, frater Jacobi et Joseph, et Simonis et Judæ?* ^h nonne et sorores ejus hic nobiscum sunt? Caiphas profano prophetat ore (Joan. xi); et cum sacerdos esset, falsitatis suæ sensum vicit officio veritatis; sententiam non suo, sed ⁱ addicti probat imperio. Balaam maledicere benedicti ore, et conductus ad nequitiam, tota loquitur mysteria veritatis (Num. xxiii, xxiv): et sicut in spinis rosa, hoc est, in frutice horrenti miri odoris flosculi germinantur; ita sensus aliquoties pessimorum ad bona divinitatis impulsu aguntur invitæ, ut non sit meriti, sed mysterii, quod loquuntur. Quod tunc malitiæ Judaicæ videmus evenisse, quæ in contumeliam Dominicæ generationis, cum per artem Joseph prosapiæ Christi exaggerat veritatem, veri genitoris confitetur et loquitur qualitatem, dicendo: *Iste est fabri filius.* Bene per-

^a Nonnulla mss. habent, in superno ordine descriptos.

^b Ex ms. Vatic. Alias, ignarus.

^c Editi perperam, judicium. Inferius, abrogare; editi, rogare.

^d Nonnullæ editiones ex oscitantia typographorum, occisos.

^e In editis plurimis deest veritatis.

^f Error hic Judeorum a primis Ecclesiæ temporibus in hæresim transiit. Tempore enim Ignatii martyris fuerunt qui dicerent Filium nudum esse hominem. Tales Ebionitæ, et Cerinthiani, Joanne apo-

stolo adhuc superstite, qui contra eos scripsit Evangelium.

^g Nazarenis offende bantur etiam in matre Christi, quam nutricem fuisse, vel aliquo alio manuum labore victum sibi quærissæ, census impium illud caput, objiciebant Christianis.

^h Consobrinas fortasse patruales neptes Josephi ex aliis fratribus vel sororibus, quas pauperulas fuisse ex hoc eodem patet, quod a Nazarenis criminabantur.

ⁱ Corruptum fortasse locum, nec ope mss. sanare potuimus. Legerem, *addicti muneris probat imperio.*

sonam tacuit, ut proderet ex arte genitorem, dicendo, non Joseph, sed fabri filius. Et quis talis faber, qualis est iste, qui ex nihilo tantum talem fabricatus est mundum? et quis faber talis, qui totius bonæ artis solus auctor, solus largitor existit? Dic ergo, Judæe, fabri filium, ut Dei filium fatearis invitus; dic Mariæ, ut verum hominem, sed Virginis filium confitearis impulsus; dic fratres, ut tantam dignationem tui prædices et proferas creatoris. Et licet ipse genitricis sanctæ per hoc virtutes moliaris abscondere; tamen evangelistæ veritas non Joseph et Mariæ, sed Cleopæ sororis ejus filios, quos tu fratres appellas, probat et asserit existisse; usus enim temporis etiam præsentis germanorum et germanarum filios fratres noscitur nuncupasse. Numquam enim contra pietatis ordinem matrem Dominum extero, hoc est Joanni, commendasset ex cruce, si alios ipsa præter illum filios suscepisset^a: sed virgini virginem tradit, ut inter tales cura sola sacramenti, sola societas religionis haberetur; nec mundanæ sollicitudini discipulus tantus iste serviret, sed prædicaturus virginis partum^b, domi haberet unde hoc dubitantibus approbaret. At Jacobus^c unus femine et matris^d habere non potuit curam, qui inter primordia, et in illo Judaico tunc furore Hierosolymitanam singulariter rexit Ecclesiam. Bene addidit Dominus: *Non est Propheta sine honore, nisi in patria sua*. Ecce qualiter carnales sapiunt cives; ecce qualiter mundani parentes sentiunt et honorant. Beatus qui cum patrem meruit habere Deum, præter celestem patriam nil requirit.

* SERMO L.

De paralytico curato.

Christum in humanis actibus divina gessisse mysteria, et in rebus visibilibus invisibilia exercuisse negotia, lectio hodierna monstravit. *Ascendit*, inquit, *in naviculam, et transfretavit, et venit in civitatem suam* (Matth. v). Nonne ipse est qui, fugatis fluctibus maris, profunda nudavit, ut Israeliticus populus inter stu-

^a Vide notam * col. 535 superioris sermonis.

^b In Evangelio enim Verbum carnem assumpsisse et hominem factum docuit.

^c Ob distinctionem a Jacobo Majori Herodis jussu occiso, Minor dictus. Post Christi in cælum ascensum ab apostolis, eorum manus Christo dirigente, inquit Photius epist. 117, primus Hierosolymorum episcopus fuit consecratus. Procurante vero Anano juniore pontifice, a synedrio damnatus, et de pinna templi præcipitatus interiit anno Christi 31 ætatis 61.

^d Nonnulli volunt fuisse Mariam sororem matertera Jesu, uxoris Cleopæ; ac proinde dictus frater Domini, quia ejus fuerat secundum carnem cognatus.

^e Vide quæ de hujusmodi sermone diximus in præfatione.

^f Nonnullæ editiones Bononiens. et Colon. habent, *inter liquidum*.

^g Genesareticus lacus hic, quo emenso Jesus venit Capharnaum, ut mihi certum est ex Marc. ii, 1, inquit Grotius, quo Christum immigrasse jam a Mattheo fuerat proditus. Hujusmodi lacus appellatur quandoque mare Tiberiadis; in sacra enim Scriptura quandoque lacus vocatur *βάλανος*, et e contra quandoque mare lacus dicitur. Quod et in profanis scriptoribus occurrit. Homerus et Sophocles mare vocant *Μαριν*, et Plinius septem Adriatici maris lacunas vo-

A pentes undas sicco vestigio, velut montium concava, pertransiret (Exod. xiv)? Nonne hic est, qui Petri pedibus marinos vertices inclinavit, ut iter liquidum humanis gressibus solidum præberet obsequium (Matth. xi)? Et quid est quod sibi maris sic denegat servitutem, ut brevissimi lacus transitum sub mercede nautica transfretaret? *Ascendit*, inquit, *in naviculam, et transfretavit*. Et quid mirum, fratres? Christus venit suscipere infirmitates nostras, et suas nobis conferre virtutes, humana quærere, præstare divina, accipere injurias, reddere dignitates, ferre tædia, referre sanitates; quia medicus^a qui non fert infirmitates, infirmitates curare nescit; et qui non fuerit^b cum infirmo infirmatus, infirmo non potest conferre sanitatem. Christus ergo, si in suis mansisset

B virtutibus, commune cum hominibus nil haberet; et nisi impleisset carnis ordinem, carnis in illo esset otiosa susceptio. Sustinuit ergo has necessitates, ut homo verus humanis necessitatibus probaretur. *Ascendit*, inquit, *in naviculam*. Christus Ecclesiæ suæ navem, sæculi fluctus semper mitigaturus ascendit, ut credentes in se ad cœlestem patriam tranquilla navigatione perducatur; et municipes civitatis suæ faciat, quos humanitatis suæ fecit esse consortes. Non ergo Christus indiget navi, sed navis indiget Christo, quia sine cœlesti gubernatore navis Ecclesiæ per mundanum pelagus tali et tanto discrimine ad cœlestem portum non valet pervenire. Hæc diximus, fratres, quantum ad intelligentiam pertinet spirituales: verum nunc ipsius historię ordinem prosequamur.

C *Ascendit*, inquit, *in naviculam et transfretavit, et venit in civitatem suam*. Creator rerum, orbis Dominus, postquam se propter nos nostra angustia vit in carne, cœpit habere^c humanam patriam, cœpit civitatis Judaicæ esse civis: parentes habere cœpit, parentum omnium ipse parens, ut invitaret amor, attraheret charitas, vinceret affectio, suaderet humanitas, quos fugarat dominatio, metus disperserat, fecerat^d vis potestatis extorres. *Venit in civitatem suam, et*

cat septem maria, ut observat Fabricius Theolog. Aquarum p. 178. Vide etiam Hadrianum Relandum lib. i, Palest. Illust. cap. 38, pag. 259. Hinc patet quam infirmis hæreat fundamentis Porphyrii critice, de quo Hieronymus Quæst. Hebr. in Genes. i: *Frustra Porphyrius, evangelistas, ad faciendum ignorantibus miraculum, et quod Dominus super mare ambulaverit, pro lacu Genesareth mare appellasse calumniatur*.

D Sic cum nonnullis editionibus. M. ta ex antiquissimo Breviario ms. habet: *medicus qui affert sanitatem, infirmitates curare nescit*. Lectio quam retinimus aptiori nexu cum sequentibus coheret, et stylum Chrysologi a certius redolet.

^a Juxta illud Apostoli, I Cor. ix. Ubi S. Hieronymus in epist. ad Augustinum 11, tom. II Operum D. Augustini: *Fit enim tamquam æger qui ministrat ægroto: Non cum se febres habere mentitur; sed cum animo condolentis cogitat quemadmodum sibi serviri vellet, si ipse ægrotalet*. Auctor noster infra, serm. 151: *Qui non compatitur, amputare non potest passionem*. Ex MITA.

^b Capharnaum intelligit, quem evangelista vocat *civitatem suam*.

^c Sic cum Latinio et ms. Vallicell. Editi; *jus potestatis*.

ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto, et respiciens, inquit, Jesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide, fili: dimittuntur tibi peccata tua. Audit veniam, et tacet paralyticus, nec ullam respondet gratiam, quia plus corporis quam animæ tendebat ad curam; et temporales ærumnas^a resoluti corporis sic desiebat, ut æternas pœnas resolutionis animæ non desideret, gratiorem sibi præsentem vitam judicans quam futuram. Merito Christus^b offerentium fidem non respicit, et vecordiam respicit sic jacentis, ut illi dei alienæ suffragio paralytici anima ante curaretur quam corpus. Respiciens, inquit, fidem illorum. Cernitis in hoc loco, fratres, Deum non querere insipientium voluntates, non^c spectare ignorantium fidem, non infirmorum stulta desideria perscrutari, sed ad alterius fidem subvenire, quod per solam gratiam conferebat, cum quidquid divinæ voluntatis est, non negaret. Et re vera, fratres, quando medicus languentium aut querit, aut respicit voluntates, cum semper contraria desideret et requirit infirmus; hinc est quod nunc ferrum, nunc ignem, nunc amara pocula ingerit, et apponit invitis, ut curam sani sentiant, quam non poterant sentire ægrotantes. Et si homo injurias despiciat, maledicta contemnit, ut sauciatis morbo sponte vitam conferat et salutem; quanto magis Christus medicus bonitate divina morbis saucios peccatorum, et phrenesi criminum laborantes, ad salutem etiam invitos attrahit, et nolentes? O si velimus, fratres, o si velimus omnem mentis nostræ paralyism pervidere, animam nostram virtutibus destitutam jacere in vitiorum^d stratis cernere; luceret nobis quemadmodum Christus, et nostras quotidie noxias respicit voluntates, et ad salutaria nos remedia pertrahit, et^e perurget invitos. Fili, inquit, remittuntur tibi peccata tua. Hæc dicens, Deum se volebat intelligi, qui per hominem oculis adhuc latebat humanis; virtutibus enim et signis comparabatur prophetis, qui per ipsum fecerant et ipsi virtutes: peccatis autem dare veniam, quia penes hominem non est, et est singulare deitatis insigne, Deum illum pectoribus inserebat humanis. Probat hoc Pharisaicus livor: nam cum dixisset: Remittuntur tibi peccata tua, responderunt Pharisei: Hic^f blasphemat,

^a Sedulius, lib. III, pag. 167, v. 19, de hoc eodem paralytico: *Resolutaque membra jacebant.* Vatablus quoque legit, *resolutum pro paralyticum.* Paralysis enim est dissolutio nervorum, ex qua dissolutione exteriora membra viribus destituta tremula redduntur. Unde Hebrei hujusmodi ægrotos vocant *dissolutos membris*, et Greci eos qui a morbo hoc restituntur *ligari* dicunt. Infirmitatem describit Guillelmus Ader de Morb. Evangel. cap. 11: *Obsideatur enim in paralyssia tota spina dorsi: quæ suapte natura frigida cum sua nervorum propagine a morbo frigidissimo, et glaciati, paralyssi nempe, aut convulsione nunquam vindicatur.*

^b In nonnullis, *operantium.* Offerentium fidem respexit Jesus. Nam sicut servo centurionis profuerat fides amicorum domini sui, ita huic ægroti profuit fides amicorum una cum sui ipsius fide. Nam et paralytico fiduciam non defuisse vero simile est, qui se ad eum modum offerri passus est, et alioquin Christus ei peccata non remisisset.

^c Sic emendat Latinus. Editi omnes, *expectare.*

A quis enim potest peccata remittere nisi solus Deus? Pharisee, qui sciendo negcis, confitendo negas, cum testaris, impugnas: si Deus est qui remittit peccata, cur tibi Christus Deus non est, qui unius indulgentiæ suæ munere totius mundi probatur abstulisse peccata? Ecce, inquit, Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. 1). Ut autem possis majora capere ejus divinitatis insignia, audi eum pectoris tui^g penetrasse secretum; aspice eum ad cogitationum tuarum latebras pervenisse; intellige eum cordis tui tacita nudare consilia. Et cum vidisset, inquit, Jesus cogitationes eorum, dixit: Quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid enim est facilius dicere, Remittuntur tibi peccata tua, an dicere, Surge et ambula? Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem dimittendi peccata, dixit paralytico, Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam; et surrexit, et abiit in domum suam. Scrutator animarum prævenit mentium maligna consilia, et deitatis suæ potentiam operis attestatione monstravit, dum dissipati corporis membra componit, nervos stringit, jungit ossa, complet viscera, firmat artus, et gressus ad cursum suscitavit in vivo cadavere jam sepultos. Tolle lectum tuum. Hoc est, porta portantem, omnes mutas vices, ut quod est^h infirmitatis testimonium sit probatio sanitatis, ut lectus doloris tui sit meæ curationis indicium, ut receptæ fortitudinis magnitudinem ponderis assérat magnitudo. Vade, inquit, in domum tuam, ne Christiana fide curatus, in viis Judææ perfidæ jam moreris.

SERMO LI.

De demoniaco surdo et muto curato.

Quia solito plus sese terris æstus infuderat, diu tacui, ne compressio quæ ex desiderio nascitur audienti, ipsa nobisⁱ cynocaumatum generaret incendium; nunc ubi aerem temperies^j mitigavit autumnus, Dominicum, juvante Domino, revocamur ad verbum. Cum filium suum quidam surdi et muti spiritus furore possessum ingereret Domino^k curandum Dominum præter morem patientiæ suæ evangelista sic retulit fuisse commotum, ut ante in patris vulnus ipse invehiretur quam ad filii moveretur curam. Respondens, inquit, unus de turba, dixit: Magi-

^d Adhæsimus ms. Cæsæne. Editi, *cerneremus.*

^e Vide notam^l col. 218, serm. 40. Dicitur autem pertrahere invitos, cum contumaces flagellat, vel bonis cumulat, ut Deum auctorem agnoscentes ad ipsum redeant per poenitentiam. MITA.

^f Non Deo maledicendo, sed quod ei est, remissionem scilicet peccatorum, sibi arrogando.

^g Erat id, videlicet secreta cordis inspicere, inter notas Messie, ut contra Barchaocebam observant Talmudistæ titulo de Synedrio.

^h Hæc eadem verba in hunc locum usurpavit Lucas Brugensis.

ⁱ Ardentissimum æstum innuit, quem populi ad audiendum frequentes, pressis ad invicem corporibus, efficiebant. Cynocauma enim est vel æstus canicularis, vel morsus rabidi canis.

^j Locum hunc laudat Elmenhorstius in illud^m Minucii Felicis pag. 14, num. 1: Post æstivam diem in temperiem sese autumnitas dirigebat.

^k Descendenti de monte in cujus vertice transfiguratus fuerat et ad discipulos redeunti.

ster, attuli filium meum ad te, habentem spiritum mutum : qui ubicumque eum apprehenderit, alidit eum et spumat, et stridet dentibus et arescit; et dixi discipulis tuis ut ejicerent eum, et non potuerunt. Qui respondens, eis dixit : O generatio incredula (Marc. ix)! Respondens unus de turba : Quid est quod, uno interrogante, a feriuntur multi? quid est quod, conquirente uno, incredulitatis notantur omnes? quid est quod ad unius vocem tota generatio superba perfidiæ nuncupatur? Quid est? Quia iste non ad Deum venerat, sed ad magistrum venerat; curam, non a virtute exigens, sed ab arte; tarditatem curæ non causæ deputans, sed curanti; impossibilitatem discipulorum magistri imperitiæ assignans, Judaico livori invidiæ Scribarum talem satisfaciens per clamorem, Et dixi discipulis tuis ut ejicerent eum, et non potuerunt. Hoc est dicere, esse diabolum qui Christo non crederet, esse dæmonem qui parvi possit Christi nominis habere virtutem. Discipuli non suo, sed Christi nomine dæmones de obsessis corporibus effugabant. Quod ergo dæmon discipulis imperantibus non cedebat, iste ad infirmitatem Christi nominis, non a discipulorum trahebat ad culpam. Videns ergo Dominus Judæorum sic circumstantes sapere catervas, in filiis patrum perfidiam sic inurit, et in genitoribus germina sic venenosa percellit. O generatio incredula! Veniens, inquit, Dominus ad discipulos suos, vidit circa illos turbam magnam, et Scribas conquirentes cum illis; et confestim omnia populus videns Jesum stupefactus est, et expaverunt. Timentes utique ne quod insultaverant discipulis, veniente magistro, hoc perderent; et, tanto dæmone fugato, ipsa fieret discipulis causa gloriæ, quæ fuerat confusionis occasio. Hinc est quod Dominus, uno omnibus interrogante, respondit : O generatio incredula, quamdiu apud vos ero? Quorum incredulitate neque unus dæmon captivo fugatur ex corpore. Quamdiu apud vos ero? Et non ad gentes mittam? ubi ad unius discipuli mei vocem templa corruunt, simulacra fugiunt, consumuntur aræ, cadunt idola, creduntur luci, tota dæmonum potestas antiquis et veterosis sedibus suis gemens et tremens, et ejulans effugatur : commutantur in Ecclesias delubra, in altaria vertuntur aræ, pecorum victimæ mortuorum in vivam cordis hostiam transferuntur, auguria, divinationes, somnia, in solo Dei nutu, in Dei tantum constituuntur arbitrium. Quamdiu apud vos ero? quamdiu patiar vos? Patitur patientia non timore; non necessitate, sed misericordia; expectatione, non metu hos patitur, portat, expectat, qui redire vult impium, non perire. Afferte illum ad me, quasi longe positum curare non possit, sed afferte vos

A incredulitatis vestræ causam, infidelitatis titulum, perfidiæ documentum. Afferte illum. Ut qui saltem docti Deo noluit credere, vel dæmone confite credatis, et sentiat vos ipso diabolo nequiores, cum videritis illum confiteri, tremere sui mox presentia cognitoris. Et attulerunt eum, et cum vidisset eum, statim spiritus conturbavit illam, et elisus in terra volebatur spumans. Volvebatur homo, sed diabolus torquebatur; invasum vexabat cura, sed invasorem majestas judicis arguebat; sistebatur captus, sed puniebatur hostis, diaboli pœna cruciatu humani corporis apparebat. Opus est, fratres, opus est Dei lumine, ne in opere Dei oculi fallantur humani. Et interrogavit patrem ejus, quantum temporis est, ex quo hoc accidit ei? at ille ait, ab infantia. Requirit passionis tempus auctor temporis, medicus passionis tempus requirit, non ut nescius, sed ut sciens nescientibus prodant. Denique interrogatione tali tempus aperit, ætatem pandit, revolvit infantiam, ut tanti mali causa non tangat sobolem, sed parentem, quia a Deo sibi datum pignus ad diaboli gratiam, dæmonum retulit ad honorem, dicente Scriptura. Et obtulerunt filios suos et filias suas dæmonis (Psal. cv). Infantia ut in se diabolo locum faceret, quid criminis admiserat? quid reatus? sed replentur dæmone parvuli, quando a parentibus suis offeruntur diabolo, dæmonum ducuntur ad curam. Denique patris fide solvitur, quem patris infidelitas alligarat. Patris vox est : Si quid potes, adjuva nos misertus nostri. Hoc est, nos adjuva, miserere nobis, quorum reatus aggravat innocentem, ad quorum poenam infantis periculum sic redundat. Et bene Dominus a parentibus fidem repetit, dicens : Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti. Et pater, Credo, Domine, adjuva incredulitatem meam. Pater credit; et, sicut diximus, patris liberatur fide, qui patris fuerit infidelitate damnatus. Nam cui genitoris fides profuit, quomodo ei genitoris perfidia potuit non obesse? Quomodo autem sanatus sit, vel quare discipuli, qui multos ejecerant dæmones, hunc nequiverint effugare, juvante Domino secuturo sermone pandemus.

SERMO LII.

De eodem.

Doctoris officium est lecta disserere, et mysticis obscurata sensibus lucido astruere et demonstrare sermone, ne minor intelligentia inde perniciem generet auditori, unde scientiam conferre debuit et potuit salutarem. Hæc est igitur hodiernæ consonantia lectionis. Et respondens unus de turba, dixit : Magister, attuli filium meum habentem spiritum surdum et mutum (Marc. ix). Non dixit, Attuli filium meum surdum et

* Ferri interrogatione, dixit Bacharius de Recip. Laps. Verba Chrysologi laudat et illustrat Barthius Advers. lib. xxxii.

b Dubitabant enim an Christus eum posset sanare. Dp. Hamellus, hic.

* Et revera cum Chrysologo putant alii apostolorum quoque, seu discipulorum fidem vacillasse, ob conceptam rei difficultatem, cum tot in uno coaluissent mala.

d Ex sequentibus patet mens Chrysologi : oburgationem scilicet istam e sua sententia non apostolos respicere, ut ait Origenes homil. 4 in Matth. tom. III

pag. 13 col. 1 antiquæ edit. apud Juntas 1536; neque apostolos æque ac multitudinem circumstantium, ut Lighthfootius, Clericus, et Glossa, sed Judeos tantum quos gentilibus comparat.

e Apposite dictum. Nam Christus ostendit divinæ erga Judeos patientiæ tempora appropinquasse, et respicit quod in Deuteronomio dicitur de vocatione gentium.

f Doctoris, seu docentis appellatio apud Latinos passim obvia. Augustinus serm. 122 de divers.; Lirienensis Communis. cap. 27; Gregorius M. lib. xvii Moral. cap. 14.

mutum, sed, Attuli filium meum * habentem spiritum A
 surdum et mutum. Numquid nequitia spiritalis hu-
 manis distinguitur membris, et sensibus angustatur
 humanis, ut debilitates nostras, nostras perferat pas-
 siones; nec videre possit, nisi fenestris oculorum, et
 foraminibus aurium capere auditum; sermonem lin-
 guæ aut oris officio proferre, et per hoc surdi mutique
 statum miserabilem sustinere, cum tenuis et aerea na-
 tura carnem nesciat, refutet ossa, velut aura spirans
 orbem totum ^b temporis transeat in momento, diver-
 sas species assumat, varias mutetur in formas, corda
 penetret, illudat animabus, inspiret impias et turpis-
 simas cogitationes, nec unde veniat aut quo redeat
 sentiat, ac sic innocuas mentes, velut jaculum vo-
 lans, lethali vulnere et tota facilitate transverberet?
 Parum esset si hoc pater solus sua supplicatione dixis-
 set, cum dixit: *Attuli filium meum habentem spiritum*
surdum et mutum, nisi Dominus ipse immundum spi-
 ritum tali increpatione depulisset: *Surde et mute spi-*
ritus, ego præcipio tibi, exi ab eo. Sed jam quæ ad solu-
 tionem quæstionis pertinent prosequamur. Deus qui
 dæmones est ^c perpetuo crematurus incendio, qui jam
 eos, et in præsentia astringit vinculis, angit cruciati-
 bus, urget pœnis, potest et cum iusserit tota debili-
 tate truncare, atque eo modo quo vident, quo audiunt,
 quo loquuntur, cæcos reddere, surdos et mutos facere
 ne loquantur. Sed in hoc loco quid diabolus homini
 fecerit declaretur. ^d Antiquus refuga, ubi Deum terris
 reperit advenisse, obstruxit aures hominum, vinxit
 linguam, et obseratis humanis sensus foribus, spelun-
 cæ suæ latebram pectus fecit et paravit humanum: ^e
 æstimans quod illuc auditus verbi, virtus divini no-
 minis non veniret: simul, ut est dolosus et callidus,
 patrem capere parentesque tali se credidit decipere
 figmento, ut desperaret curari posse eum qui audire

* Omnes sane morborum causas Judæi a spiritibus re-
 petebant. Hunc autem puerum revera dæmon obsidebat.

^b Editi tantum non omnes, quos emendavit Meur-
 sius, habent *temporis in monumento*.

^c Vide an Chrysologus hic in illam incidat veterum
 sententiam, dæmones et nunc dira pati, sed post
 diem iudicii tantum inferni igne esse cremandos.

^d Vocat diabolum refugam. Refuga enim desertor
 est, et, ut ait Glossar. Latin. ms. apud Ducangium,
apostata, et qui a vero Dei cultu discedunt. Utuntur
 hac voce Zeno Veron., serm. de Somno Jacob; Ter-
 tullianus, de Habitu muliebri cap. 5; Prudentius, ode
 1 Peristeph., et Noster, serm. 155, de Herode.

^e Consonant Origenes, Chrysostomus et Hierony-
 mus, qui naturalem morbi causam in puero hoc non
 agnoscunt, opinanturque una cum Nostro dæmones,
 ut homines fallerent, et in lunæ creatorem convicia
 evomerent, ægrum hunc excuriasse. Juvenus:

Nam cursus lunæ natum mihi hunc dæmonis arte
 Torquet.

Hinc est quod contra medicos insurgit Origenes, t. I
 pag. 311 edition. Huetii, qui morbum hunc non dæ-
 monis arte invecum, sed ab *humiditate lunæ* invecum
 arbitrantur. Reprehendendus et ipse, qui in alteram
 partem longius recedendo a recta via aberravit; om-
 nia enim dæmoni, nil nature permisit, cum e contra
 Euthymius in Matth. iv. 24, ad solam naturam refer-
 rat. Recte autem existimat Huetius, in Origenian.
 pag. 54 col. 2, fuisse *epilepticum, paralyticum et dæ-*
moniæcum. Id utique enim inauditum non est, ut duo
 hæc confundantur. Vide Hesychium.

A nec poterat, nec fari; et ut quod erat diabolici ope-
 ris, esse crederent debilitatis humanæ, deputarent
 pignori, ascriberent naturæ, quod intulerat hostis in-
 clusus. Denique, sicut Matthæus de eodem refert, et
 alia simulatione istius miseri fefellerat patrem; nam
 sibi sic supplicat: *Domine, miserere filii mei, quia*
lunaticus est, et male torquetur (Matth. xvi). Aut hu-
 manæ naturæ aut cælestis elementi dæmon, * quod
 suæ artis fuerat, voluit tunc videri, aptans ^f lunæ
 cursibus hominis passiones; vexabat corpus lunaribus
 incrementis, ut esse lunæ crederent, quod erat dia-
 bolici criminis et furoris. ^g Sic homines illudit, cir-
 cumvenit ignaros, infamavit apud desides creaturam,
 quæ ^h lumini tantum condita ⁱ hædere nescit homines
 quos continua magis juvare cogitur servitute. Verum
 B posteaquam venit oculorum cognitor, inspector val-
 lidissimus secretorum, cui latentia diaboli non pote-
 runt ^j obviare figmenta, adducitur puer sanandus
 præceptione divina; ut quidquid diabolus vinxerat,
 solveretur a Christo. Egit, egit inimicus, ut hoc quod
 videbatur, esset naturæ. Sed quare discipuli non
 potuerunt ejicere eum? Quia hic homo gentilis
 populi producitur in figuram: siquidem gentilis po-
 pulus juxta Apostolum, habebat spiritum aeris hujus.
 Aeris, inquit, spiritus, qui nunc operatur in ^k filiis diffi-
 dentia (Ephes. ii). Hic ergo erat surdus et mutus,
 qui nec audire legem poterat, nec Deum poterat con-
 fiteri, sed in igne gehennæ, et per aquas amari sem-
 per gurgitis jactabatur; nec poterat a discipulis, vel
 ullo homine sanari, quia Christus olim auditus fidei,
 C confessio salutis, gentium redemptio dicebatur et vita.
 Denique ubi imperio Christi fugatus est diabolus, pa-
 tescent clausa, vincula solvuntur, sermo redditur,
 auditus redit, homo reparatur, et solus diabolus de-
 flet diuturna se possessione detrusum. Hinc est quod

^f Comitiali quodam morbi genere laborant lunatici
 vel epileptici, et in plenilunio majori vi agitantur.
 Causam aperit laudatus de Ader de Morbis Evang.,
 et Euthymius loco superius citato. Rusticus Elpidius
 lib. v vers. 243:

Reperat in miserum rabies horrenda furoris
 Dæmonis afflatus, propria qui peste novicus
 Alludit captans fædo discrimine mentes
 Menstrua deciduos cum luna recolligit ignes.

^g Theophylactus in cap. xvii Matth.: *Non luna*
causa erat morbi; sed dæmon observabat plenilunium,
et tunc insidiabatur, ut arguerentur opera Dei, tam-
quam nobis mala inferentia.

^h Id est creata, ut lumen noctu super res sublunares
 D efflunderet.

ⁱ Quam vana sit astrorum observatio innuit. Sortes
 rerum omnium vetustissimi Chaldaei et Ægyptii side-
 ribus deputabant; et Fortunæ quidem sortem tribue-
 bant lunæ, ut dæmonis sortem soli, et huic res ad
 animum pertinentes, illi res corporeas curæ esse pu-
 tabant. Id quod pluribus testimoniis tum ex Macrobio,
 tum ex Anthologiis Vervii Valensis demonstrat Sel-
 denus lib. de Diis Syris syntagm. 1 cap. 1.

^j Id est, *contraire*. Explicat Barthius in notis ad
 Claud. Mamert. cap. 12 pag. 384; et in Advers. lib.
 x cap. 5, quod aliis Patrum exemplis illustrat, et am-
 pliora congerit lib. xlvi cap. 7 col. 2132. Rudolphus
 Ardentius, homil. 19: *Quando præceptum terreni Pa-*
tris non obviat præcepto Dei.

^k Ab Apostolo intelligi hic Judæos et gentiles cum
 Chrys. tradunt enarratores non pauci. Vide Grotium hic.

veniens ex gentibus ^a impositione manus et ^b exorcismis ante a dæmone purgatur, et ^c aperitionem aurium percipit, ut fidei capere possit auditum, ut possit ad salutem prosequente Domino pervenire.

^d SERMO LIII.

De pace.

Beati pacifici, ait evangelista, charissimi, quia ipsi filii Dei vocabuntur (Matth. v). Merito Christianæ virtutes virescunt in eo qui unanimitatem Christianæ habet pacis, nec pervenitur ad vocabulum filii Dei, nisi per nomen pacifici. Pax est, charissimi, quæ spoliat hominem servitute, dat nomen ingenuum, mutat apud Deum cum conditione personam, ex famulo filium, liberum facit ex servo. Pax fratrum voluntas est Dei, jucunditas Christi, perfectio est sanctitatis, justitiæ regula, magistra doctrinæ, morum custodia, atque in rebus omnibus laudabilis disciplina. Pax suffragium precum est, supplicationum facilis, atque impetrabilis via, desideriorum omnium competens plenitudo. Pax dilectionis mater est, concordie vinculum, ac puræ mentis indicium manifestum, quæ sibi exigit de Deo quod veluit; quæ quidquid voluerit, petit; quidquid petierit, sumit. Pax præceptis regalibus conservanda est, ipso Domino Christo dicente: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis* (Joan. xiv); hoc est dicere: In pace vos dimisi, in pace vos inveniam: proficienscens voluit dare quod desiderabat rediens in omnibus invenire. Cœleste mandatum est servare quod dedit: una vox est, inveniam quod dimisi. Plantare pacem radicatus est Dei; evellere penitus, inimici. Nam sicut amor fraternitatis ex Deo est, ita odium ex diabolo; quapropter damnanda sunt odia, quoniam scriptum est: *Qui odit fratrem suum, homicida est* (I Joan. 3). Videtis ergo, fratres dilectissimi, quare pax amanda est, et diligenda concordia; ista sunt enim quæ generant et nutriunt charitatem. Scitis autem, secundum apostolum, quia *charitas ex Deo est* (I Joan. iv); sine Deo ergo est, qui non habet charitatem. Pax plebis charissimi est gloria sacerdotis, et pacis plena lætitia est perfecta charitas filiorum. Sacerdotis est admonere quod decet, plebis est audire quod monet; quidquid non licet, pastoris est

A prohibere, gregis audire ac velle ne fiat: utraque si conveniant, salva sunt omnia; nec Deus invenit in plebe quod puniat, nec sacerdos potest habere quod doleat. Servemus ergo, fratres, mandata, quæ vitæ sunt; teneat se profundæ pacis nexibus colligata fraternitas, et salutari vinculo charitatis mutua se dilectione constringat, quæ operit multitudinem peccatorum. Dilectio ergo omnibus desideriis amplectenda est, quæ tot bona potest habere quot præmia. Custodienda præ omnibus virtutibus pax est, quoniam Deus semper in pace est. Locum non demus inimico, ne in tritici segete valeant seminare zizania, et, securo jam rustico, et spe longi laboris eluso, expectatos fructus ipsa messis maturitate perdat; B aut vinum vetustate suave in liquorem perfidie demutatum infusa fecis permixtione conturbet; aut inter dulcia mella felle venena amariora confundat. Procul contentiones, procul lites, procul maledicta mittantur: et quia laqueus est mortis lingua susurronis et bilinguis, parcat unusquisque animæ suæ, ne in supplicium suum vincula sibi mortis innectat. Amate pacem, et tranquilla sunt omnia: ut et nobis præmia, et vobis gaudia reservetis, ut Ecclesia Dei in pacis unitate fundata, perfectam in Christo teneat disciplinam.

SERMO LIV.

De Zachæo.

Beatus evangelista ^a proxime dum divitis inhumani vitam describit et finem, humanos movit et mœstificavit affectus: sed hodie Zachæi divitis humanitatem fidemque referendo, cœleste nos extulit, et provexit ad gaudium. Et ingressus, inquit, *Jesus, perambulabat Jericho* (Luc. xix). Quare perambulabat, non ambulat? Quia ^t quod Moyses ambulaverat, perambulabat Christus; et populum quem Moyses induxit in viam, Jesus ad quietem promissæ mansionis adduxit. *Perambulabat Jericho*. Jericho civitas ipsa est, quam Jesus Nave septeno tubarum clangore subvertit (Jos. vi). Sed quia Christus venit salvare quod perierat, ingreditur Jericho, ut quod lex terribili vociferatione dejecerat, Jesus clamore piæ prædicationis attollat. *Jesus*, inquit, *ingressus perambulabat Jericho*, et ecce vir nomine Zachæus, et hic erat

^a Alludit ad veterem Ecclesiæ ritum imponendi D manus gentilibus ad fidem accedentibus.

^b Concilium CP. primum can. 7 lin. 380: *Primo die ipsos, gentiles sive Judæos, Christianos facimus, nomen suum in tabulis relerimus; secundo catechumenos. Deinde die tertio exorcizamus, ter simul in facies eorum et aures insufflando: et sic eos catechizamus, ut longo tempore versentur in ecclesia, et audiant Scripturas; et tunc ipsos baptizamus*. Ex his patet exorcismum fuisse cæremoniam per aliquot dies præcedentem baptismum, ut bene Chrysologus.

^c Pameliu ad Tertullianum de Baptismo referens verba concilii Bracarenensis cap. 3: *Nos omnimode precipimus ut ante baptismum 20 dies ad purgationem exorcismi catechumeni veniant, et in illis diebus 20 juxta canonicum præceptum erudiantur et consecrentur. Totidem enim dies computantur a sabbato hebdomadæ tertiæ*. Ad eadem, et potissimum ad tertium diem; qui in aperitione aurium dicebatur, alludit B. Ambrosius

lib. de iis qui Mysteriis initiantur cap. 4, et de Sacram. lib. 1 cap. 4; item B. Augustinus, serm. ad Compet. et loc. cit. ab Amalario de Divin. Offic. lib. 1 cap. 8; et Rupertus de Divin. Offic. lib. iv cap. 18-21. Hactenus Pameliu.

^d De hujusmodi sermone vide quæ late in præfatione dicta sunt.

^e Id est paulo ante. Cicero Lucceio lib. v: *Litteræ quas a te proxime accepi*.

^f Ambulare significat semper esse in motu; perambulare autem est circuire, sed ad metam et quietem. Ambulavit ergo Moyses qui populum per viam tantummodo duxit: Perambulavit Jesus, qui populum duxit ad quietem. MITA. — At Jesus non plures obibat civitatis vias, et plateas, ut nonnulli colligunt ex vulgata verbi *perambulabat* significatione; sed per mediam transibat civitatem, ut Jerosolymam, sui itineris metam, se conferret.

princeps Publicanorum, et ipse dives. * Princeps publicanorum in civitate perdit, perdit operis Zachæus egisse scribitur principatum : ex loco, persona, officio, reatus magnitudo monstratur, ut ex magnitudine criminis remittentis luceat magnitudo. *Et quærebat Jesum videre.* Qui Christum videre quærit, cælum unde Christus est, non terram, de qua aurum est, intueatur. Dives ergo, qui sursum respicit, non portat divitias, sed proculcat; nec incurvatur divitiis, sed levatur; atque ^b agit divitias ad largientis obsequium, non ad divitiarum avaritiæ servitutum; ^c divitiarum servus, non dominus est avarus : at misericors tot servos se probat habere quot nummos. *Quærebat Jesum videre, et non poterat præ turba, quia statura pusillus erat.* Satis hic animo magnus erat, qui pusillus videbatur in corpore; nam mente tangebatur cælos, qui corpore homines non æquabat. Nemo ergo de brevitate corporis, cui addere nil potest, curet; sed ut fide ^d emineat, hoc procuret. *Et præcurrens, ascendit in arborem.* Quibus putas iste gradibus altissimæ arboris pervenit ad ramos? Iste calcavit terram, superascendit aurum, transcendit avaritiam, et totam divitiarum supergressus est molem, ut prosiiliens in ^e arborem veniæ, misericordiæ apprehenderet fructum, et de ^f specula confessionis indulgentiæ cerneret largitorem. *Ascendit in arborem sycomorum.* Mysterio, non causa; ascendit in arborem ^g sycomorum, ut unde Adam texerat nuditatem corporis, Zachæus inde velaret fedtatem avaritiæ. *Ascendit in arborem sycomorum, ut videret Jesum, quia inde erat transiturus.* Vere dixit transiturus, quia Christus per terrenas vias et humanos labores non mansurus venerat, sed venerat transiturus. *Cum autem Jesus venisset ad locum, suspiciens, vidit eum.* Quasi si illuc non vertisset oculos, non videret, qui Nathanael cum absens esset, sub eadem arbore longe vidit (Joann. 1) : sed vidit eum, vidit ad veniam, respexit ad gratiam, intendit ad vitam, contemplatus est ad salutem. Deus quem videt, non ut ignorans agnoscere cupit, sed ut sciens ad gloriam vult videre. *Vidit eum, et ait ad illum : Zachæe, festinans descende, quia hodie oportet me in domo tua manere.* Si bene ascenderat, quare ei dicitur descende? Superius dixit : Præcurrens ascendit

^A arborem. Præcurrit servus Dominum, et ante Zachæus ascendit arborem quam crucem Dominator ascenderet; hinc est quod dicitur ei : *Festinans descende.* Si sapias, festinans descende : descende ante Dominum de Adamatica arbore, ut post crucem Dominicæ passionis ascendas. *Nisi quis tulerit crucem suam, et secutus me fuerit (Matth. x); non dixit, præcesserit me.* Descende ergo, ut deponas tante fraudis onera, pondera cupiditatis, usurarum molem, magisterium publicani, exactionis crudelissimæ principatum, expeditus intres paupertatis scholam, discipulatum misericordiæ, pietatis usum, patientiæ disciplinam, studia virtutum, scientiam divinitatis, tolerantiam passionum, philosophiam mortis, atque inter vitalis ligni ardua jam perfectus ascendas. *Descende, quia hodie in domo tua oportet me manere.* Cujus domum non intraverit Christus, ille ad divinam non perveniet mansionem; et cuius hic ad mensam non sederit Christus; ille cælestem non accumbet ad mensam. *Et festinans descendit, et suscepit eum gaudens.* Gaudet, quia suscepit susceptorem suum, quia pastorem suum pascit, quia reus iudicem suffragio humanitatis inclinatur, quia cibi et potus fenore debitorem suum sibi facit et acquirit; et sic sit, ut questum non perdat publicanus iste, sed mutet. *Et cum viderent, inquit, omnes murmurabant dicentes, quod ad hominem peccatorem divertisset.* Et quis sine peccato? Et si nemo, ipse sibi veniam negat, qui Deum, quod ad peccatores ingreditur, accusat. Deus, quando peccatorem quærit, non peccata, sed hominem quærit : ut peccatum, quod est opus hominis, despiciat, ut opus suum, quod homo est, non amittat. Audi prophetam dicentem : *Averte faciem tuam a peccatis meis (Psalm. 1).* hoc est, ab operibus meis. De se autem : *Opera manuum tuarum ne despicias (Psalm. cxxxvii).* Iudex, cum vult ignoscere, hominem respicit, non culpam; pater, cum misereri vult filio, affectum cogitat, non delictum : sic in homine Deus sui memor est operis; ut operis obliviscatur humani. Tu ergo qui reprehendis, qui murmuras cur ad peccatorem diverterit Christus, viam salutis, exemplum veniæ, misericordiæ spem de tali ingressu cape, et cave ne hoc tibi sit blasphemandi materia, quod tibi occasio est salutis. Quo medicus nisi ad ægrum? *Non est opus, inquit, sanis*

* Ad quem tamquam ad præfectum, vel societatis quæ ibi coierat caput et præsidem inferiores Publicani vectigalia deferebant.

^b Locum laudat Barthius Advers. lib. xvi cap. 20 pag. 849.

^c Claudianus :

Si metuis, si prava cupis, si ducis ira,
Servitii patiere jugum.

^d Sic cum mss. et editionibus Bonon. et Mita. Aliæ, immineat.

^e Mita putat sycomorum Zachæi dictam arborem veniæ, eo quod ex huius foliis Adam et Eva post lapsum fecerunt sibi succinctoria, cum eos peccasse punderet. Et laudat Augustinum de verb. Apost. serm. 8, tom. X. Unde arbor veniæ ea dicitur sub qua fuit progenitoribus venia ab ipso Deo pronuntiata. Crederem autem Chrysologum hic de arbore Adam nec somniasse quidem. Vocat arborem veniæ illam quam Za-

chæus conscendens, veniam a Christo Domino meruit impetrare.

^f Iterum Mita ariolatur, et ficus hæc putat vocari *specula confessionis*, quia sub ea protoparentes nostri tegendo pudenda sua, fassi sunt peccata. Ex hac arbore veluti e specula eminentiori Zachæus intuitus est Jesum prætergredientem, eumque Dominum esse cognovit *misericordiæ largitorem.*

^g Varias circa arborem Adami sententias habes apud enarratores. Sycomorus etiam vocatur ficus Ægyptiaca, quam describit Plinius lib. xi cap. 7. Unde Chrysologus et alii hanc eandem putant cum fico, de cuius foliis prima sibi integumenta patres nostri contexuere. Magistri autem Hebræorum, et Arabes interpretantur *morum*. Nomen autem Græcum indicare videtur hanc arborem ita *moro* esse similem, ut ficum aliquatenus referat. Leo, in descript. Africae, eam proprio vocabulo vocat *giumum*, et summæ ait esse proceritatis

medicus, sed male habentibus (Matth. ix). Quo anhelus pastor, nisi ad ovem perditam? Quando a se rex hostibus immiscet, nisi cum vult liberare captivum? Et qui pretiosam perdit margaritam, loca squalida non dedignatur intrare, et eam inter stercore ipsa perquirere non abhorret. In quod præceps post filium non se dat mater? Et arguitur Deus, qui creavit hominem ad imaginem et similitudinem suam (Gen. 1), quare hominem inter peccata charitate conditoris inquiri? Murmurat, homo, quare hominem Deus inter peccata quærat: quid facies cum videris eum propter hominem ipsas tenebras tartari penetrare? Audi tamen quid ingressus ad peccatorem fecerit Christus. *Stans*, inquit, *Zachæus dixit*. Vides quomodo erectus est, qui jacebat. Jacemus in vitiiis, et jacemus oppressi; stamus, cum bonis operibus, erigimur ad profectum. *Stans*, inquit, *Zachæus dixit, Dimidium bonorum meorum do pauperibus*. Iste post mortem se credit esse victurum, qui dimidium bonorum jam futuram transmittit ad vitam. Sit licet ille perfectus, qui totum quod habet illuc, ubi victurus est, semper hinc præmittit; est iste tamen virtutum socius, consors prudentiæ, fidei particeps, qui ad Deum vel dimidium mittit, quia homo quod hic reliquerit, hoc amittit. Et revera, fratres, sicut se iste ibi credit vivere, qui illuc transmittit sua; ita ille se tibi non credit esse victurum, qui sibi illic quod habere debeat nil paravit. Nam si paupertatem vix ferre possumus temporalem, in æternum mendicus fieri quis durabit? Quis militans non ad patriam mittit, quidquid bellico sudore conquirit, ut adolescentiæ labores senectus deliciosa compenset? Et Christianus cui militare est id, quod vivit in sæculo, quomodo non cogitat ut pericula terrena otiiis cælestibus consoleretur? Qualiter hæc faciat Christianus, Zachæus ipse et verbo docet et monstrat exemplo. *Dimidium bonorum meorum do pauperibus, et si cui aliquid fraude abstuli, reddo quadruplum.* ^b Qui aliena prorogat,

^A plus dando diripit quam furando; nec compescit inde dolentum gemitus, sed producit. Audeo dicere, qui de fraude Deo offert, cumulat crimina, non emundat; quia Deus in tali munere exuvias suorum pauperum, non misericordias intuetur. Sine causa Deo plorat, contra quem juste causa pauperis ploraverit Deo. Dei vox est: *Si pignus tuleris fratri tuo tunicam, ante solis occasum reddes illi (Exod. xi)*. Sicut furem lucerna prodit, ita sol eos qui fraudantur, accusat. Si volumus Deo offerre nostra, si apud Deum quæ nostra sunt possidere volumus, mereamur et nos audire talia, qualia Zachæus audivit: *Hodie domui huic salus advenit, quia et hic filius est Abrahæ*. Inhumanus dives cum esset filius Abrahæ, factus est gehennæ filius; iste cum esset rapinæ filius, dando sua, aliena reddendo, ^d Abrahæ adoptatur in filium. Ne quis tamen putet Zachæum offerendo dimidium bonorum perfectionis tenuisse fastigium, qui post omnia sua et seipsum sic dedit Domino, ut episcopatus honore fultus, a mensa publicani quæstus ad mensam dominici corporis perveniret; et fraudulentas sæculi divitias derelinquens, in paupertate Christi veras sæculi divitias inveniret.

SERMO LV.

De paterna Dei in nos dilectione, de patrum in filios charitate, et de Judæorum pœna.

Posteaquam præcepta legis diffusa voluminibus, congesta libris, amorem nobis non suffecerunt commendare divinum, duræ hominum præcordiis, comparationibus, exemplis, inseritur Dei et insinuatur affectus. Quis, inquit, *ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? aut piscem, numquid pro pisce serpentem dabit illi? aut si petierit ovum, numquid porriget illi? scorpionem?* Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester cælestis spiritum bonum dabit petentibus se (Luc. xi)? Quis ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Caritas dolum non habet; frau-

^a Ita ex ms. Casen. restituimus cum Mita. Omnes quot vidimus editiones, *se ex hostibus, vel se hostibus*.

^b De bonis alienis faciens quis eleemosynam plus diripit in faciendo eleemosynam quam diriperit in alienis furandis. Ratio est quia furando fraudem intulit homini; de re autem furto sublata faciendo eleemosynam, sibi, et proximo, et Deo ipso fraudem intulit. Homini, cui rem non restituit; sibi, quia sic faciendo sibi falso persuadet satisfecisse justitiæ; Deo, quia, quantum ex se est, propria sic commemoravit crimina, et furtum Deo judici ostendit. MITA.

^c Misericordias pro eleemosynis. Ita Fulgentius in lib. de Trinit. lib. iv cap. 24: *Misericordiam dispensare pauperibus*. Laudat hunc locum Ducangius in Glossar. tom. II pag. 638 antiq. edit.

^d Veteres magno consensu volunt Zachæum fuisse gentilem. Aliis verosimilius est fuisse Judæum, sed Publicanum, et, uti publicanum, vixisse usuris et quæstibus addictum. Non enim Judei Christum traduxerant, eo quod apud incircumcisos epularetur, hoc profecto non prætermisuri, sed quod apud peccatorem. Nec Judeis interdiceretur publica conducere vectigalia. Vide Grotium hic.

^e Auctor Const. Clem. lib. vii cap. 46 pag. 38, a.:

Cæsareæ Palæstinæ primus ordinatus est episcopus Zachæus, olim Publicanus; post eum Cornelius; tertius Theophilus. Audiendus autem Latinus ad hunc locum Chrysologi: *Quadium Hierosolymorum episcopus, nomine quidem Zachæum fuisse constat, et 4 Trajani anno, post Justi mortem, eam Ecclesiam regendam suscepisse, id est anno Christi 114. Fuisse tandem eundem qui Publicanus in Evangelio descriptus est, vix, aut ne vix quidem verosimile videtur: cum post tam longum temporis intervallum hominem jam Publicani munere fungentem cum vocatus a Christo est, et superfuisset, et usque ad regendam Ecclesiam idoneum existimatum esse, non facile credi potest.* Annus Christi 114 conjungendus est cum Trajani imperio 46, Q. Nicco Hasta et P. Manilio Vopisco coss. De episcopatu Zachæi concordant alia scripta Clementi attributa; nec non Rufinus, in præf. ad Recognit.; et Hæresiographus, Sirmondianus, hæres. 11, 12. Pseudo-Clementis scripta aut non legit, aut lecta sprevit Eusebius Cæsariensis, alias tantum Ecclesiæ suæ ornamentum in operibus suis non omisurus. Quæ in epistola 3 supposititii Anacleti in Concilior. tom. I pag. 451 leguntur, de episcopatu Antiocheno Zachæi, nugæ sunt, quibus omnis obstat antiquitas.

^f Scorpionum genus est quoddam album, ovoque simile.

dem pietas, affectio non recipit falsitatem. Si pater est, non potest non amare; si amat, nisi quod bonum est dare nescit. Negat patrem, qui de patris suspectus est largitate; ignorat se filium, quem data a paterna sollicitant. Totum quod est pietatis excludit, qui salutare non credit quicquid dederit pater; aut quomodo pater poterit filiis dare mala pro bonis, qui mala semper pro filiis paratus est sustinere, qui pro filiis mortem non refugit, pericula non declinat? Ideoque te Deus patrem fecit, ideo a te voluit hominem procreari, qui utique quod te de terra fecerat, poterat fecisse quamplurimos: sed egit ut generando scires quanta esset generantis affectio, et in te amorem tui tantum probares auctoris, quantum ipse auctor pignoris tuo pignori conaris impendere. Certe non solum in te quid esset generantis affectio, sentire te Deus voluit, sed in feris, et in pecudibus, et avibus, hoc Deus voluit te videre: quæ cum de terra produxerit sola jussione, postea laborem sentire compulsi generandi, mutare patrias, loca cubilibus apta conquirere, fetus locorum difficultatibus communire, gemitibus edere, maximis laboribus enutrire, ac se morti, si natos suos capi viderint, non negare. Unde si non hominis, vel ferarum comparatione, pecudum similitudine, exemplis avium, disce quanta sit in paterna charitate sinceritas. Si ergo Deum credis, et confessus es patrem, quicquid jusserit, quicquid in te elegerit, crede tibi satis esse salutiferum, crede satis esse vitale. Matris data discutere non licet, patris monita retractare non convenit; sic licet paterni mandati species tristior, res tamen ipsa salutifera et vitalis. Sic Abraham ubi Deum patrem credidit, mandatorum formas non attendit asperas et acerbas; circumcisionem recipit verecundam (Gen. xvii); et quæ cælestis Pater jubet, non discutit, sed judicat gloriosa: parricidium considerat persecelestum; sed quia Deus imperat, totum pietati committit. Hinc Isaac patris super se gladium cum videret, hostiam se esse, cum horrere, cum dolere poterat, est gavisus (Gen. xxii). Hinc Jephthe filia patris munus, patris vota, sua morte tota gratulatione persolvit (Jud. xi). Quare ergo jam sciens Deum de patris disputat datis, cum parvulus et innocuus quaerit a patre, non sibi bona et profutura percipit? Sed cur has similitudines Dominus fecerit, perquiramus. Quis, inquit, ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Potuit dicere, numquid zizania, numquid lolium, quod ex

A vicinitate et similitudine mentitur panem, sed generat angustias? Sed Christus venerat filiis, id est Judæis, quos genuisse tali clamore querebatur: *Filius genui et exaltavi; ipsi autem spreverunt me* (Isa. i); venerat ergo filiis, venerat panis de cælo, qui dixit: *Ego sum panis qui de cælo descendi* (Joan. vi). Sed Judæis est conversus in lapidem offensionis (Rom. ix), et petram scandali (Isa. viii), dicente Domino: *Ecece pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali* (Isa. xxviii). Quare petram? Quia mordere petram, non panem a patre quaerere gestiebat.

Circumdederunt me, inquit, canes multi (Ps. xxi). Denique posteaquam illi ex hominibus in canes probantur esse conversi, cælestis illis in petram conversus est panis, non dantis vitio, sed accipientis nequitia, qui illos non reficeret, sed necaret; nec in fundamento positus promoverat ad culmen, sed eos qui sui patris tendebant ad necem, in profundam daret et volveret in ruinam. Adjecit aliam similitudinem: *Numquid pro pisce serpentem dabit illi?* Erat et piscis Christus Jordanis levatus ex alveo, qui carbonibus impositus passionum, post resurrectionem suis, id est discipulis, escam præbuit tunc vitalem; sed Judæi in serpente piscis iste commutatur, dicente Domino: *Sicut Moyses exaltavit serpentem in eremo, ita exaltari oportet Filium Hominis* (Joan. iii). Judæi in serpente videbant Christum, quia impius oculus Deum videre non potest, non potest videre pietatem. Dixit et tertiam similitudinem: *Numquid si petierit ovum, porriget illi scorpionem?* Consuetum est et solemne semper parvulus ovum petere, et parentes ovum pusillis petentibus non negare: sed quia Christus venerat congregare sicut gallina pullos suos (Matth. xxiii), ovum protulit verbi, per quod Ecclesiæ germina sancta nutrissentur. Sed quia Judæus per invidiam effundere magis quam sumere ovum id volebat, reperit ibidem scorpionem, ut juxta Apostolum, *Mandatum quod erat illis in vitam, hoc illis esset ad mortem* (Rom. vii). In commendationem pietatis tria Dominus protulit, et demonstravit exempla, ut tribus testimoniis, sicut tribus testibus, et pios ad fidem sui amoris animaret, et confutaret impios, non patris, sed suo vitio charitatis gratiam non cepisse.

• SERMO LVI.

De symbolo apostolorum.

Sollicitaret me acerbi partus subita et confusa

hujusmodi litterarum aperit Augustinus lib. xviii de Civit. Dei cap. 23 pag. 383 edit. Antwerp. Horum autem Græcorum quinque verborum quæ sunt Ἰησοῦς Χριστός, Θεοῦ Υἱός, Σωτήρ, quod est Latine *Jesus Christus, Dei Filius, Salvator*, si primas litteras jungas, erit Ἰχθύς, id est, *piscis*. Versus Græcos, quibus acrostica hæc, a Sibylla Erithrea habes apud Eusebium in oratione Constantini cap. 13.

Constat ex lectione sermonem hunc habitum fuisse instante Paschate, cum nondum tempus baptismi solemmniter habendi advenerat. Occasionem præbuit aliquorum pietas, qui baptismo inhiantes, tempus ad hoc debitum prævertere voluerunt. Celeritatis rationem tacet Chrysologus. Tillemontius, tom V, p. 188, credit inter auditores hujus sermonis nonnullos fuisse

* Locum hunc affert Tilmanus in Allegoriis ad cap. xi Lucae.

b Hoc eum nomine vocat Paulinus Nolanus epist. 100 ad Pammachium pag. 72: *Ipse verus et aquæ piscis Christus*, ubi Rosweidus in notis varia congerit. Tertullianus, lib. de Baptismo, recens baptizatos et Christianos a Christo Pisce *pisciculos* vocat. Unde Clemens Alexandrinus, lib. iii Padog., eos monebat ut in memoriam Christi, vel baptismatis, *piscem* in annulis suis insculperent. Optatus lib. iii adversus Parmenian., ad mentem Chrysologi: *Hic est piscis qui in baptismo per invocationem fontalibus undis inseritur...* In uno nomine per singulas litteras turbam sanctorum nominum continet Ἰχθύς. Piscis enim Latine est *Jesus Christus, Dei Filius, Salvator*. Mysterium

tempestas, et immatura germinum me pullulamenta turbarent, nisi crebro disruptis temporum moris, et ^a rudis latrocinio, et ^b effractus viscerum claustris, repentina vivendi lucra quærerent et raperent nascituri. Hinc est quod homo sæpe ^c mensis decimi despicens terminum, septimo mense angustas primæ domus et arctas uteri abjicit et deserit mansiones, ut præliator novus ante se ^d tempus evicisse gaudeat quam dependat ipse suam temporibus servitutem. Et si hoc humanæ licet naturæ, naturæ cælesti quid obsistere poterit et divinæ? Aut quid sanctus Spiritus non potest, si hoc potest caro? Aut quomodo gratia superna non efficit, quod fragilitas obtinet, et implet humana? Nonne sic Paulus acerbo dolore viam nostræ vexavit, et viscera genitricis, ut cælesti turbine, ac tota tempestate Ecclesiæ præveniret tempora parientis, ut subito, et ^e in via nasceretur (*Act. ix*), qui erat ad fidem viam gentibus præbaturus? Merito se ^f abortivum nuncupat (*I Cor. xv*), et miratur se fuisse natum, qui novit se nulla conceptus tempora pertulisse. Namque cum adhuc hostis ipse caderet extrinsecus sanctæ matris uterum, et in ipso ortu pignora veneranda collideret, repente sanctum mutatur in germen, qui ipsius germinis fuerat ferocissimus persecutor. Eunuchus etiam ^g generatur in via (*Act. viii*). Ut quem castraverat humana terribitas ad hominis servitutem, et intra ^h regis aulam invita castitas collocarat, voluntaria castitas, et votiva ad cælestis aule gloriam, ad æterni regis promoveret et transferret obsequium. Beatus iste cui datum est ut palatii infalas non amitteret, sed mutaret. Hæc dicit ratio, filioli, ut vos quos ⁱ tristes suscepimus ad matris uterum, lætissimus perducamus uno eodemque momento. Audite fidem, orationem discite. Sed quia, impediendo tempore, nec nos vobis possumus ^j aperire mysterium, nec vos nobis potestis ^k solemniter reddere quæ traduntur, agite ut et nunc symboli

^A ¹ simpliciter verba discatis, et paschali tempore quo plenius hæc traduntur, sacramenti ipsius interiora possitis agnoscere. Accipite quod vultis, quod desideratis invadite, quia regnum cælorum vim patitur, et qui vim faciunt diripiunt illud (*Matth. xi*). Accipite quod vultis; et quod vis potest tollere, gratia largiatur. Ingressus vitæ, janua salutis, introitus fidei, singularis, innocens et pura confessio perdoceatur, dicente propheta: *Intrate portas ejus in confessione*. (*Psal. xcix*). Unde idem propheta taliter admonitus, Dei in se loquentis ^m aditum domorum postulat, dicens: *Aperite mihi portas justitiæ, et ingressus in eas confitebor Domino* (*Psal. cxvii*). Videtis quia non potest confiteri, qui non fuerit ingressus hanc domum salutis et fidei, in quam sicut intromittit confessio, ita negatio de ea indubitanter excludit. Sed quomodo confitendum sit audiamus. Corde, inquit Apostolus, *creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (*Rom. x*). Et quid crederetur ostendit. Si credis, inquit, Dominum Jesum in corde tuo, et ore confessus fueris, salvus eris. Corde creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem. Magnum, filioli, per hoc fidei nostræ videmus esse compendium, quando inter cor et linguam totum salutis humanæ versatur et geritur sacramentum. Habes homo unde credere debeas, corde creditur ad justitiam; habes unde debeas confiteri, ore confessio fit ad salutem. Et quid dicam? Totum in se habet homo, qui se habet; ipse autem se habet, qui Deum habet; Deum vero habet, qui eum suum credit, et confitetur auctorem. Signate vos. Fides quæ capitur auditu, corde creditur, ore promittur ad salutem, in secreto mentis est collocanda: et ipsis est nostri pectoris committenda vitalibus, ⁿ ne dum chartis, et atramento describitur incaute, non reservetur credulis ad vitam, sed prodatur perfidis ad ruinam. In te, homo, custodire debes, quod tibi extra te positum poterit deperire.

nescio qua calamitate oppressos, inter quos unus certe ex aule primatibus audientium numerum augebat.

^a Acerbo, intempestivo.

^b Ex Latino et ms. Vallicellano; alias, et fractis.

^c Nonne exacto nono mense homo nascitur? Vel de mense lunari loquitur, vel tempus nativitatis late suscipit.

^d Id est extorsisse tempus, vivendo quasi per vim.

MIRA.

^e Ita testatus est Ananias Sauli dicendo: *Dominus misit me Jesus, qui apparuit tibi in via quam veniebas*.

^f I Corinth. xv, 8: *Novissime autem omnium tamquam abortivo visus est mihi*. Quidquid extra tempus nascitur abortivum dicitur. Aliam porro ab ea quam assert Chrysologus hujus cognomen rationem vide apud D. Thomam Oper. tom. VI pag. 394 recent. edit. Venetæ.

^g Abbas Pezronius existimat fontem aquæ ex quo fuit baptizatus eunuchus, dum iret per viam, effluxisse prope vicum Betheron, vicesimo a Jerosolymis lapide, Ebroneum versus.

^h Cur non reginæ? Vide Plinium lib. vi cap. 29, qui ex Strabone lib. xvii ait Candacis nomen commune fuisse regnantibus in Meroe. At revera eunuchus iste reginæ Candaci in peninsula Meroe in Æthiopia regnanti erat in famulatu. Sancti hujus eunuchi

memoriam recolunt Græci die 27 Augusti. Canisius tom. I pag. 850.

ⁱ Putat Mita baptizandos hos tristes fuisse, quia illos vitæ anteactæ in peccatis pœnitebat. Rectius Tillemontio sedit opinio, aliquo infortunio vel calamitate urgeri.

^j Tangit fortasse arcana disciplinam, qua jubente catechumenis non adhuc competentibus sacrationa mysteria religionis aperire nefas erat. Res satis superque nota.

^k Mos erat catechistis primo catechumenos edocere, qui stato die circa ea quæ didicerant episcopo interroganti respondebant. Augustinus lib. I de Fid. et Oper. cap. 2: *Baptizandi symbolum tradimus, reddendumque reposcimus*.

^l Primum catechumenis nuda informatio et instructio facta, et in ea nuda tandem symboli ac orationis Dominicæ recitatio imposita. Vide Calvorum, tom. I pag. 514; Pamelium ad Tertullianum de Baptismo n. 2; Augustinum loc. cit. cap. 6.

^m Obscurus penitus in editionibus locus, ex emendatione Mite clarescit.

ⁿ Symbolum fidei ore et verbis docebatur; numquam libris et litteris excipiebatur. Vide notas serm. sequentis.

SERMO LVII.

In symbolum apostolorum.

Beatus Isaias, * evangelista non minus quam Propheta, immunda labia se habere et in medio populi habentis labia immunda se habitare deplorat, dicens : *O miser ego, quoniam compunctus sum, quia cum sim homo, et immunda labia habeam, in medio quoque populi habentis labia immunda ego habitem, regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis (Isai. vi).* Super humano percellitur hic dolore, quia quod de Deo sentit et videt, loqui non valet, annuntiare non potest, non potest confiteri. Quantum caro angusta est, animo suo arcta sunt labia tantum, lingua tantum brevis est suæ mentis interpres. In carne ignis anhelat inclusus, vaporat venas, inflamat viscera, exæstuat in medullis, totaque hominis interna semper incendit, quia quod mentis contemplatur affectu, ore depromere, effundere labiis, lingua distinguere, et in totum non sufficit evaporare sermonem. Hinc est quod Isaias, ubi vidit regem cœli, hoc est Christum, ipsumque esse Dominum Sabaoth, clara visione conspexit, sua suique populi labia immunda deslevit; quia sicut illustrat corda, purgat ora, labia emundat Christi confessa divinitas, ita Christi polluit negata majestas. Sed quid iste profecerit prophetæ gemitus audiamus. *Et missus est, inquit, ad me unus de seraphim, qui in manu habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum, dicens : Ecce hoc tetigit labia tua, et abstulit iniquitates, et peccata circum-purgavit.* Non est hujus temporis dicerè cur unus mittitur, et quis sit iste qui mittitur, et quantus est qui carbonem superni ignis sic manu gestat intrepidus, immo sic suo ^b temperat actu, ut prophetæ purget labia, non perurat; sed nunc nos etiam toto cordis compungamur affectu, nosque in hac miseria carnis miseros esse fateamur, immunda quoque labia nos habere piis gemitibus defleamus, ut unus iste de seraphim legis gratiæ forcipe, acceptum de superno altari nobis ignitum fidei deferat sacramentum, talique moderamine nostrorum tangat ora labiorum, ut iniquitates auferat, peccata depurget, et ora nostra sic in flammam plenæ confessionis accendat, ut sit ista salutis adustio, non doloris. Petamus etiam, ut ad corda usque nostra perveniat calor iste carbonis, ut de tanta suavitate mysterii, non solum labii gu-

Astum, sed ipsis totam satietatem sensibus et mente capiamus; et sicut Isaias post emundationem labiorum ineffabilem partum Virginis est locutus, dicens : *Ecce Virgo in utero accipiet, et pariet filium (Isai. vii)*, sic nos passionis sacramentum et resurrectionis referamus gloriam : *Credo in Deum Patrem omnipotentem.* In Deum vos hodie merito consistimini credidisse, quando deos deasque sexu dispares, numero confusos, turba populares, viles genere, fama turpes, impietate maximos, primos scelere, crimine singulares, ipsis etiam sepulcrorum suorum ^d vultibus accusatos, ketamini vos fugisse; quia miseriæ, doloris et infelicitatis est tantos et tales habuisse servulos, quantos vos et quales dominos hactenus pertulistis. Sed ad unum vivum, verum, solum, sed non solitarium Deum vos pervenisse gaudete, dicendo : *Credo in Deum Patrem.* Jam confiteatur Filium, qui nominat Patrem : quia qui vocari Pater, Pater dici voluit, habere se Filium clementer ostendit, quem non accepit ex tempore, non genuit in tempore, non suscepit ad tempus. Divinitas nec initium capit, nec recipit finem, nec admittit posterum, quæ non agnoscit occasum. Deus Filium non doloribus parturit, sed virtutibus esse manifestat; nec præter se facit quod ex se est, sed generat; dumque in se est, aperit et revelat. De Patre processit Filius, non recessit; nec successurus patri prodivit ex Patre, sed prodivit mansurus semper in Patre. Audi Joannem dicentem : *Hoc erat in principio (Joan. i).* Et alibi : *Quod fuit ab initio (I Joan. i).* Quod erat utique non accessit; quod fuit, apparet utique non cœpisse. *Ego sum, inquit, primus, et ego novissimus (Isa. xlii).* Qui primus est, non est iste post alterum; qui novissimus, post se alterum non relinquit; sed ista cum dicit, non excludit Patrem, sed in se et Patre universa concludit. Sed * ad ea, quæ sequuntur accedamus : *Et in Christum Jesum Filium ejus unicum Dominum nostrum.* Sicut reges triumphorum suorum ^f titulis nuncupantur, et subjectarum gentium nominibus conqui-runt numerosissima cognomenta; ita Christus bonorum suorum titulis nuncupatur : a chrismate enim vocatus est Christus, qui divinitatis unguentum aridis jam mortalium membris pius medicator infudit; **D** et ut a chrismate Christus, sic Jesus vocatus est a salute, qui ob hoc nos divino infudit unguento, ut

* Et potissima ratio est quia suæ prophetiæ obiectum est Babylonice captivitas, ab hujusmodi captivitate reditus, et futuri Messie regnum. Unde hoc eodem evangelistæ nomine eum vocant Augustinus lib. xvi de Civit. cap. 23; Hieronymus epist. 17, et in prefat. Isaie; Theodoretus item in prefatione; et alii.

^a Latinus emendat : *tempta. actu.*

^b De hoc symbolo, quod apostolicum apud nos audit, plures plura commenti sunt. Vide Vossium, præcipue in dissertatione de tribus Symbolis. Quidquid alii deblaterant, antiquissimum esse patet, et jam dudum ab ætate Rufini, tamquam ab apostolis traditum, habebatur; et eo quoque ævo, scilicet anno 390, eandem quam nunc habet adeptus erat perfectionem. Confer Rufin. in expos. Symboli inter Opera Cypriani; Ambrosium in Symb. Apost.; Augustinum de Fide

ac Symb. ad Catech., et in Enchirid.; Leonem PP. serm. de Pass. Dom. Quin jam pridem ante Rufinum, anno scilicet 198, ipsius antiquitatis vadem exhibet Tertullianum Calvorus tom. I pag. 505 § 3.

^d In sepulcrorum gentium facie, vel in antica eorum parte, non raro deorum dearumque crimina et fabularum scelera insculpta conspiciuntur. Testantur quæ supersunt sarcophaga. Vel potius a *sepulcrorum vultibus*, ab aspectu suorum sepulcrorum, quibus fuisse homines evincitur. *Euhemerus*, inquit Minucius in Octavio pag. 189, eorum, divorum, patrias et sepulcra dinumerat. Vide quam Minucio similia de Euhemero doceat Augustinus lib. I de Consens. Evang. cap. 23 fol. 271.

^e Ex ms. Casenæ. Editi, *ad ea quæ ante sunt.*

^f Occurrunt passim in numismatibus et lapidibus : *Africanus, Germanicus, Parthicus, Dacicus, etc.*

negris certam salutem, perditis perpetuam roderet sanitatem. *Et in Christum Jesum Filium ejus unicum.* Quia etsi sunt multi filii per gratiam, iste unus et singularis est per naturam. *Dominum nostrum.* Qui nos de tantorum, tam crudelium, tam turpium liberatos servitio dominorum, ut non ad conditionem pristinam vindicet, sed ut ad perpetuam libertatem manumittat, inquit. *Qui natus est de Spiritu sancto.* Ita et taliter tibi nascitur Christus, donec tibi homo nascendi ordinem mutet, ut sit tibi novus ortus in vita, cui vetustus semper in morte manebat occasus. *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine.* Ubi spiritus generat, virgo parturit, totum divinum geritur, nil humanum; nec ullus infirmitatis locus est, ubi virtus est sociata virtuti. ^a Soporatus est Adam, ut de viro virgo sumeretur (*Gen. 11*); nunc ^b stupuit Virgo, ut vir repararetur ex Virgine (*Luc. 1*). Quid sibi de tanto, de tali partu natura poterit vindicare, ubi dum videt novari ordinem suum, tota sua conspiciat jura mutari, venisse in suam sobolem suum sentit et miratur auctorem? Videatur hoc perfidis vile, magnum est credentibus sacramentum. *Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus.* Audis iudicis nomen, ut ^c tempus etiam passionis agnoscas; audis crucifixum, ut nobis salutem perditam per quod perierat ^d reparatam esse agnoscas, et ibi videas pendere credentium vitam, ubi ^e mors pependerit perfidorum. Audis sepultum, ^f ne mors putetur illusa. Hoc est divinæ virtutis insigne, cum mors morte moritur, auctor mortis proprio mucrone truncatur, prædo capitur sua præda, infernus vita dirumpitur deglutita. *Tertia die resurrexit a mortuis.* Tres dies sepultura suæ tribus impendit Christum habitationibus profuturus, inferis, terræ, cælo; instauraturus quæ in cælo sunt, et quæ sunt reparaturus in terra, et quæ apud inferos redempturus, simul ut Trinitatis gratiam tridui sacramento datam panderet hominibus ad salutem. *Ascendit in cælos.* Ascendit, non ut se referret in cælum, qui semper mansit in cælo, sed ut te perferret, quem taliter vinctum absolvit et subtraxit inferno. Intellige unde, ubi, homo, per Deum sis levatus, ut esses in cælestibus stabilis, qui eras lubricus, ac ^g semper nutabundus in terra. *Sedet ad dex-*

teram Patris. Sed suis Pater nil habet a sinistris. Confessio nostra non divini consessus loca, sed virtutis assignat indicia: Deus loca nescit, Divinitas recipit nil sinistrum. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Esto vivos, mortuos quemadmodum poterit judicare? Sed illi vivunt, qui nobis mortui computantur. Ergo resurrecturos eos confitemini ad iudicium, quos infidelitas ^h existimat deperiisse; ut qui mortui fuerint, et qui reperientur vivi, pariter suorum reddant actuum vitæque rationem. *Credo in Spiritum sanctum.* Postquam susceptæ carnis confessus es sacramentum, oportet te deitate spiritus confiteri, ut Trinitatis unitas æqua, Patris, Filii, sancti Spiritus per omnia, et in omnibus, virtutis integram fidei in nostra confessione custodiat et teneat veritatem. *Sanctam Ecclesiam catholicam.* Quia neque a capite membra, neque sponsa separatur a sponso: sed tum tali conjunctione spiritus sit unus, sit omnia, et in omnibus Deus. Ergo ipse in Deum credit, qui in Deum sanctam Ecclesiam confitetur. *Et remissionem peccatorum.* Ipsi sibi donat veniam, qui sibi peccata per Christum remitti posse confidit. *Carnis resurrectionem.* Bene credis, si te per Deum credis resurgere ex morte posse, cui resurgunt semper elementa: sic tempus ex tempore, sic ex nocte dies, sic de sepultura sua semina. Nec tu perire poteris, cum illa reviviscant: nec difficile est Deo facere de te sene quod tu facis semper ipse de semine. *Vitam æternam.* Hæc fides, hoc sacramentum non est, ⁱ committendum chartis, non scribendum litteris, quia chartæ et litteræ magis cauta quam gratiam proloquantur; ubi vero Dei gratia, donatio divina consistit, ad pactum fides, altitudo cordis sufficit ad secretum: ut hoc salutis symbolum, hoc vitæ pactum, divinus arbiter noverit, testis falsus ignoret. Signate vos. Ipse autem Dominus Deus noster sensus vestros, corda vestra custodiat; et in his quæ præcepit vobis, ipse vobis fautor assistat.

SERMO LVIII.

In idem.

Qui fidem quærit, ^j rationem non quærit; qui divina postulat, ^k seponit humana; qui Deo genitore nascitur, transcendit naturam, et tempori nil debet,

^a Extasi quadam et mentis alienatione, inquit LXX; vel profundissimo somno cum capitis gravidine, legit Symmachus.

^b Virgo quasi stupore soporata putatur, ut soporatus est Adam. MITA. Crediderim respexisse ad illud evangelistæ: *Turbata est, et cogitabat, qualis esset ista salusatio.*

^c Augustinus de Fide, et Symb. cap. 11 tom. VI Oper. pag. 115 edit. Ant.: *Addendum erat Iudicis nomen, propter temporum cognitionem.*

^d Augustinus, serm. 77 de Tempor.: Hoc enim agit Salvator, ut eisdem vestigiis quibus admissa fuerant delicta purgarentur. Et ipse Chrysologus, serm. 77: *Eisdem lineis quibus perierat salus humana reparatur.* MITA.

^e Adam scilicet et Evæ, ut putat Mita. Judæorum fortasse, sive gentilium. Sicut enim Christus vita fuit credentium, ita mors fuit infidelium.

^f Christus enim, secundum formam servi, quam suscepit, et ut homo vere mortuus est. Contra

Nestorium, qui solum hominem mortuum dicebat, vel contra Eutychen., de quo vide notas serm. 60.

^g Sic putat debere scribi Meursius pag. 178 cap. 30, licet temere mutare non audeat quod habent editi, *nutabundus.*

^h Negantes animarum immortalitatem. MITA.

ⁱ Augustinus, de Symb. ad Catechumenos: *Symbolum nemo scribit, ut legi possit, sed recensendum, ne forte deleat oblivio quod tradidit diligentia. Sit vobis codex vestra memoria.* Observat. Calvorus, tom. I lib. II sect. 4 cap. 2 pag. 312, Ienæ 1705, in Ecclesiastica Veterum Disciplina vocalem institutionem catechismum appellari; ita ut *κατηχίω* sive *κατηχίζω*, idem notet quod *ἀπὸ στόματος διδάσκω*, ore ac viva voce doceo. *Κατηχίω* enim idem est ac *ἐκίω*, *resono.*

^j Non ideo quod quæ fides docet contra rationem sint, sed quod supra captum nostræ mentis sint constituta.

^k Ex ms. Cæsena et Vatic.

qui temporis meretur auctorem. Ecce pia ^a fidei germina videmus ante nasci vos velle quam concipi, ante percipere cœli regnum quam ventris angustias sustinere; sic tendere ad patris gaudia, ut matris transeat languores; nec putatis abortivum, quod maturum creditis esse per Christum. Sic Paulus apostolus per fidem maturus nascitur, qui se abortivum clamat esse per tempus (I Cor. xv). Accipite ergo fidem sola fide; nec quærat is aperiri vobis ipsius fidel rationem, quam vos ne requireretis intra fidem vestra festinatione clausistis. Ad fidem vos, Filii, hodie fides vestri auctoris invitat, qui promissionis suæ ante fidem implet quam fidem vestræ percipiat sponsonis; et hoc restituit rebus humanis, ut olim verbo promiserat per prophetam. *Dilata, inquit, os tuum et adimplebo illud (Psalm. lxxx).* Hoc est, tu dilata in confessione, et ego illud ipsius confessionis replebo sacramento, et mystico sermone ditabo, et replebo illud toto eloquio cœlestis arcani. Et revera, Filii, quidquid audientis, quidquid respondentis obedientia proficitur, hoc donantis et docentis Dei redundat ad gratiam. Accepturi ergo symbolum, hoc est, pactum vite, salutis placitum, et inter vos et Deum fidei insolubile vinculum pectora parate, ^b non chartam; sensum, acuite, non calamus; et audita non atramento, sed spiritu ministrante describe. quia committi non potest caducis et corruptibilibus instrumentis æternum et cœlestē secretum, sed in ipsa arca animæ, in ipsa bibliotheca interni spiritus est locandum; ne profanus arbiter, ne improbus quod dilaceret discussor inveniat, et fiat ad contemptentis et ignorantis ruinam, quod confitentis et credentis donatum est ad salutem. Sed dicenti tibi propheta: *Dilata os tuum et adimplebo illud (Psalm. lxxx)*, tu respondere possis: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi (Psalm. cxviii).* Credo in Deum Patrem omnipotentem. Qui confessus est Patrem, confitetur et Filium, quia sine Filio Pater dici non potest; et quia Deo augeri, Deo addi nil potest. Semper fuit Filius, quia fuit semper et Pater; nescit inchoari Filius, quia delicere Pater nescit; nec crescit Genitus, ubi Genitor non senescit: æterna et cœterna Patris et Filii substantia non gradibus humanis, sed divinis est æstimanda virtutibus. In Christum Jesum Filium ejus unicum, Dominum nostrum. Christum unctum accipe non communi oleo, sed sancto, quo natus est Spiritu. Qui natus est de Spiritu sancto. Tali nativitate consecrata est in Deo humanitas, non tali dignatione minorata est ^c in homine deitas. Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine. Virginitas Deum credidit, quia non nisi per Deum ipsa virgo esse potuit et mater. Qui sub Pontio Pilato crucifixus est, et sepultus. Judicem indicat ut tempus designet; crucifixum memorat, ut passionis conferat qualita-

tem: et inde fides argumentum divinæ virtutis et veræ resurrectionis colligat, unde impietas materiam contumeliæ et occasionem præsumpsit erroris. Crucifixus in cruce, in edito coram omnibus i inimicis, et tota crudelitate spectantibus, et tota acerbitate observantibus, mortem suscepit. Sepulturam patitur, ne mortem non adisse ut vinceret, sed simulasse ut eluderet, ab impiis jactaretur. *Sepultus, tertia die resurrexit.* Et si in passione nostræ se carnis veram probavit habuisse substantiam, per trium dierum figuram totam Trinitatis resurgit in gloriam. *Ascendit in cœlos.* Ascendit nos perferens, non se referens, qui numquam recessit e cœlo. *Sedet ad dexteram Patris.* Ordo ibi divinus est, non humanus; sic a dextris sedet Filius, ut Pater non sedeat a sinistris: unica et singularis est divina consessio, ubi superna virtus recipit nil sinistrum. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Desinant homines, desinant hæretici judicare judicem suum; sperent veniam, ne incurrant de tali præsumptione sententiam. *Credo in Spiritum sanctum.* Nunc perfecta est tua in Trinitate confessio, quando Spiritum sanctum unius cum Patre et Filio substantiæ fideli voce confessus es. *Et sanctam Ecclesiam.* Quia sic conjuncta Christo est, ut totam divinitatis transferatur in gloriam. *Remissionem peccatorum.* Acquire tibi tua fide veniam: quia satis sibi inimicus est, qui hoc sibi dari non credit, quod tota benignitate largissimus promittit indulget. *Carnis resurrectionem.* Crede carnis resurrectionem: quia qui hoc non credit, fidem non habet in predictis, dicente Apostolo: *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit (I Cor. xv).* Quos judicabit quibus regnabit Deus, si vitæ, si iudicio resurrectio non reddiderit quos sæculo mors ademuit? *Vitam æternam.* Manifestum est, quia vita æterna ipsa morte moriente succedit.

SERMO LIX.

In idem.

Audistis vocem Patris, vocem vocantis audistis: Venite, filii, venite, venite, quia venit tempus fidei, credulitatis dies, confessionis hora. Venite, petitores fidei, asserite sincerum pectus, cor mundum, puram vocem, ut quod per nos sermo salutaris insinuat, vos sancto capiat is auditu. Fides ex auditu, auditus ex verbo constat. Placitum fidei, pactum gratiæ, salutis symbolum tota simplicitate sensus audite, quatenus illud confessionis tempore et audire possitis et reddere: quia istud reddere est habere; divinum munus qui reddiderit, non amittit. Daturus legem Deus, iussit ut populi lavarent vestes, lavarent corpora sua, totosque se ab omni carnis contagione mundarent, quia appropinquare Deo homo non potest fecce corporali, mundano squalore pollutus. Lex illa, quæ gratiæ umbram tenuit et figuram, ^d purificationem merito

^a Alloquitur eos qui mox sacro fonte erunt tingendi, quos fidei semina vocaverat Tertullianus.

^b Alii notam ultimam superioris sermonis; et adde Christianum Lupum, tom. I Oper. pag. 6, ubi laudat hæc eadem verba Chrysologi.

^c Leo M. serm. I de Nativ.: *Nec inferiorem consumeret glorificatio, nec superiorem minueret assumptio.*

^d Notum est quam fuerint familiares Hebræis ablationes et purificationes. Unde ingredientibus tem

querit tantam, tantam merito exigit puritatem. Auditis Divinitatis sacramentum totum, quanta mentis, quanta corporis opus est puritate? Mundemus ergo corda, purificemus corpora, aperiamus oculos, reseremus sensum, animæ januas patefaciamus totas, ut symbolum quod est fidei pactum, audire, capere, tenere, et in ipso cordis nostri secreto semper servare possimus. *Credo in Deum Patrem omnipotentem.* Credimus in Deum, si negamus deos, si renuntiamus idolis, si diabolum et ejus angelos abnegamus. Audi, inquit, *Israel, Dominus Deus tuus unus est* (Deut. vi; Marc. xii). Et iterum: *Non erunt tibi dii alii absque me* (Exod. xx). Habebit ergo Deum verum, unum Deum, qui Deum alterum non habebit. Credimus in Deum, et eundem confitemur Patrem, ut eundem semper habuisse Filium nos credamus: habuisse autem Filium, non conceptum, non inchoatum, non separatum partu, non auctum tempore, non minoratum gradu, non ætatibus immutatum, sed intra æternum Genitorem germen permanens in æternum. *Ego*, inquit, *in Patre et Pater in me est* (Joan. xiv). Audivimus Patrem, credamus Filium virtute divina, ordine non humano, arcano Dei, non ratione mundana, non lege sæculi, sed potentia superna. Quod scire licet, discutere non licet; credere convenit, non convenit perscrutari: nam ob hoc omnipotentem Deum diximus, ut Deo impossibile nil putemus. *Et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum.* Ab anctione Christus, Jesus vocatus est a salute: quia et unctio, quæ per reges, prophetas et sacerdotes olim a cucurrerat in figuram, b in hunc regem regum, sacerdotem sacerdotum, prophetarum prophetam, tota se plenitudine Spiritus divinitatis effudit; at regnum et sacerdotium, quod per alios præmiserat temporaliter, in auctorem ipsum refunderet et redderet sempiternum. Et Jesus quidem, id est, salvator, recte dicitur salus, quia et dedit rebus esse, et c idem pereuntibus dat salutem. *Filium ejus unicum.* In se est unicus Filius, qui quod aliis per suam gratiam donat, ipse sibi unicam possidet d per naturam. *Dominum nostrum.* Sicut supra diximus, Dominus Deus: Deus

plum præsto erat mare aneum: ubi se quisque lavaret. Hujusmodi morem, fuisse etiam gentilibus (id scilicet durante diabolo, ut quæ ad Dei cultum ordinata fuerant, ad idola referrentur) testis est Herodotus lib. i, inter Donaria Delphos a Cræso missa duo vasa recensens, quibus se abluerent ingressuri. Et libro iv de vase loquitur, quod χαλκίον appellat sexcentarum amphorarum capaci, quod ex aculeis sagittarum factum indigene memorabant.

a Vide Augustinum, de Cons. Evangel. cap. 4; Epiphanium, hæres. 49, apud Baronium an. 57 n. 30, tom I pag. 428 edit. Lucen.

b Hæc omnia Christo per prophetas fuerunt enuntiata Luce i: *Regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis.* Matth. xxviii: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra.* Psalm. ci: *Tu es sacerdos in æternum.* Deuteron. xvi, 15: *Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis sicut me, suscitant tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Joan. vi, 45: *Hic est propheta, qui venturus est in mundum.*

c Ms. Cæcen. i. ipse.

d Contra Photinum, effluentem Christum Dei Fi-

A unus constat in Christo: quia quidquid est, et deitate et humanitate Deus unus est. Desiit in Christo a substantiarum diversitas, ubi caro cœpit esse quod spiritus, quod Homo Deus, quod nostri corporis et deitatis una majestas. *Qui natus est de Spiritu sancto, ex Maria Virgine.* Quid terrenum nascitur, ubi auctore spiritu virgo vocatur in partu? quis non divinum credat, quando quæ peperit nil sensit humanum? Deum mulier virgineo portabat in templo: hinc est, quod et acquisivit honorem matris, virginitatis gloriam non amisit. *Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus.* Nomen judicis dicimus, ut passionis tempus, ut rei gestæ veritas sic pateat. *Crucifixus est.* Ut quia per lignum mors venerat, rediret vita per lignum. *Et sepultus.* Ut officia tota mortis impleret, ut mors morte moreretur, ut ex illius semine corporis, omnis humanorum corporum satio vitalem surgeret et levaretur in messem. *Tertia die resurrexit a mortuis.* Ut tribus in diebus Trinitatis beneficium panderetur, ut per triduanum tempus humana trium temporum generatio salvaretur, id est, ante legem, in lege et in gratia. *Ascendit in cælos.* Non ut petens, sed ut repetens cælos. *Nemo ascendit in cælum*, inquit, *nisi qui de cælo descendit* (Joan. iii). *Sedet ad dexteram Patris.* Sed Patrem non habet ad sinistram. Divinitatis consessus recipit nil sinistrum. *Sedet ad dexteram Patris*, ut patris deitate una. *Sedet ad dexteram*, ne sit minor gradu, posterior ordine, sed Patri divinitate una, æqua potestate conregnet: *Ego*, inquit, *et Pater unum sumus* (Joan. x). *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Si credimus venturum Judicem, innocentes judici nos præparemus: judicem negat esse, qui advenire non credit: judicandum se satis iste diffidit, qui male vivit. Judicat vivos, judicat et mortuos, quos utique Judicaturus exsuscitat. *Credo in Spiritum sanctum.* Hucusque Dominicæ nativitatis, passionis, resurrectionis, ascensionis, adventus mysterium confitentes, ad confessionem sancti Spiritus jam venimus: ut sicut in Patrem, et Filium, in sanctum Spiritum sic credatur, ut unam in Trinitate deitatem, virtutem, gloriam prædicemus. *Et sanctam*

lium esse per adoptionem, non per naturam.

* Mita legit *substantiarum diversitas*, et addit: Non autem legendum substantiarum diversitas, ut in impressis; ni volumus contortius substantiam interpretari. Desiit ergo in Christo substantiarum diversitas, quia humanitas in eo non habet propriam substantiam, sed formaliter per substantiam Verbi *subsistit*. Impressa lectio, quæ dicit substantiarum est contra symbolum Athanasii, dicentis: *Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus, et homo est ex substantia matris in sæculo natus.* Ideo scriptorum vitio corruptus textus videtur; et immo pro *ly substantiam*, *substantiam* restituiamus, quia ubi error S. ripturæ verosimiliter conjicitur, cessat Bellarmini Doctrina lib. iii de Christo cap. 15 dicens: *Patres non semper locutos juxta exactam dialecticorum regulam; sed abstracta pro concretis, et concreta pro abstractis aliquando usurpasse.* MITA. Vere autem hic Chrysologus contra Nestorium agens, rem ultra quam par est urget: et procul dubio hæresis Eutychetis tunc ei ignota erat: secus enim cautius se gessisset, ut in serm. cxlii, ubi videtur hujusmodi hæresim præ oculis habuisse.

Ecclesiam. Credimus et Ecclesiam, quam Christi A receptam, confirmatam credimus, et confitemur in gloriam. *Remissionem peccatorum.* In novum hominem nasciturus, antiqui reatus, peccati veteris quid habebit? qui præterita sibi remissa non credit debita, dubitat percipere se futura. *Carnis resurrectionem.* Crede, homo, de morte resurgere te posse, quia antequam viveres nil fuisti: aut quare dubitas quod resurgas, cum tibi totum quod in rebus est quotidie sic resurgat? ^a Sol occidit, et resurgit: dies sepelitur et redit: menses, anni, tempora, fructus, semina, cum transeunt ipsa moriuntur, cum redeunt sua ipsa morte reviviscunt, et ut resurrectionem te jugi et vernaculo instruaris exemplo, quoties dormis et vigilas, toties moreris et resurgis. *Vitam æternam. Amen.* Necesse est ut qui resurgit vivat B in æternum, quia si in æternum non viveret, non vitæ resurgeret, sed mortis. Signate vos. Hoc spei pactum, hoc salutis placitum, hoc vitæ symbolum, hanc fidei cautionem mens teneat, conservet memoria, ne divinitatis pretiosum munus ^b depretiet charta vilis, ne mysterium lucis atrum tenebret atramentum, ne secretum Dei habeat indignus et profanus auditor. Si mihi silentium semper vestra charitas sic præberet, ad omnes tractatus mei sermonis vester perveniret auditus: sed Deus noster et mihi fiduciam dicendi, et vobis audiendi desiderium donare dignetur.

SERMO LX.

In idem.

Si Cananitis mulier clamore subito, repentina C fide, juvante Christo, et quod petebat accepit, et quod negabatur extorsit (*Matth. xv*); si Æthiops spade arcanum vitalis lavacri præteriens invenit in via, rapuit in transitu (*Act. viii*); si Cornelius centurio antequam intraret baptisma, pervenit ^c ad Christum (*Act. x*); si latro in ipso momento mortis paradisum invasit (*Luc. xxiii*), et vitam vobis, in articulo temporis quam queritis, quis negabit? Ex fide ergo accipite fidem, et ut fidei mysterium scire possitis, accessu temporis laborate. Moyses laturus legem cælum vocat et terram: sacerdos quid invocabit gratiam prolaturus? Ille dixit: *Attende ad cælum, et loquar, et audiat terra verba ex ore meo* (*Deut. xxxii*, etc.); ego dicam, Attende, Deus, loquar; et audiat homo verba ex ore meo. Ille dixit: *Expectetur sicut pluvia eloquium meum, et descendant sicut ros verba mea*; Ego dicam, Veniat sicut ros spiritus tuus, et inundet sicut flumen gratia tua, fiatque nunc celestis Verbi

unda saliens in vitam æternam. Ille dixit: *Quia nomen Domini invocavit, date magnificentiam Deo nostro*; ego dicam, Quia fidem invocavi, date credulitatem Deo vestro. Et quia navigia corporum nostrorum Quadragesimæ sunt ^d curata jejuniis, necesse est ut placitum fidei, symbolum celestis commercii jam dicamus, quatenus sub certa spe per tota mundi æquora, per infidos sæculi fluctus lucra mansura sæculis conquiramus. Accipite ergo fidem, exspectate rem: quia cui fides non præcedit in semine, res ei non sequitur in fructu. Signate vos. Sermo creat auditum, auditus concipit fidem, credulitatem parturit fides, confessionem credulitas nutrit, confessio perpetuam dat salutem. Hinc est quod meo, vestroque ore occurrit; sic sibi fides, credulitas sic amplectitur se; salus se confessionis osculo sic salutatur. *Credo in Deum Patrem omnipotentem.* Hæc vox totum Trinitatis fatetur et aperit sacramentum. Deum dicit, non deos, quia unum Deum in Trinitate credit Christiana fides: scit Patrem, scit Filium, scit Spiritum sanctum, deos nescit. Divinitas in personis trina est, sed una est in Trinitate divinitas: personis Trinitas distincta est, non est divisa substantiis: Deus unus est, sed trinitate; Deus solus est, sed non solitarius; divinitas nec trinitate dividitur, nec confunditur unitate: hæc sentit fides cum dicit, *Credo in Deum.* Mox addidit, *Patrem.* Qui credit Patrem esse, Filium constituitur; qui credit Patrem et Filium, ætates non sentiat, gradus non cogitet, non tempora suspicietur, non conceptum querat, nesciat partum: qui Deum credit, divina confessus est, non humana.

^e Sed dicit hæreticus: Quomodo Pater, si non præcedit? quomodo Filius, si non sequitur? quomodo non dat initium, qui generat? quomodo quod generatur, principium a generante non sumit? Hoc ratio docet, hoc natura probat. Erras, hæretice, hoc habet humana ratio, non habet hoc divina; hoc accipit natura mundi, deitatis non recipit hoc natura; fragilitas humana concipitur, et concipit, parturit et parturit, generatur et generat; accipit initium et dat finem, mortem suscipit et refundit, et reservat in sobole quidquid suæ conditionis est et naturæ. Deus vero Pater non genuit in tempore, quia tempus ignorat; non dedit initium, qui initium nescit; non transfudit finem, ^f qui non habet finem: sed sic genuit ex se Filium, ut totum quod in se erat esset et maneret in Filio. Honor geniti generantis honor est, perfectio geniti generantis forma est, minoratio geniti revelat ad generantis injuriam. Sed hæc audiens, hæretice, non dicas, Quomodo ista sint? dixisti Deum,

^a Hæc similitudine ad astruendam resurrectionis fidem passim utuntur Patres: Tertull. Apolog. cap. 48; Thodoret. orat. 9 de Provid.: Prudentius, lib. ii contra Symmachum; Ambrosius, Hexam. lib. iii cap. 8; Athenagorus, Apol. pag. 49, alique plures.

^b Pretio minuatur. Hæc loquendi formula obviā sit in lectione SS. PP. Unde apud Paulinum carm. xiv, depretiatus:

Namque ubi corporeæ curatur gloria pompæ,
Vilescit pretio depretiatus homo.

Vide notam primam sequentis homiliæ.

^c Restitutus locus ex ms. Cæsennæ. Editi, ad spiritum.

^d Fulcitur iis opinio credentium tribus Quadragesimæ dominicis symbolum fidei catechumenos edoceri.

^e Cum Ravenne multi Gothorum et aliarum nationum imperatorem Valentinianum comitarentur, et una secum ariana labe laborarent, id potissimum curabat Chrysologus, ut populum sibi creditum ab hujusmodi veneno immunem servaret. Vide serm. 98 et 114.

^f Alias mss. Cæsennæ et Vatic., quia nec finem habet, nec initium.

credidisti Patrem, omnipotentem confessus es; si dubitas, mentitus es; credo si dicis, quomodo non credis, si discutis? si putas impossibile, omnipotentiam quam confessus es sustulisti; sed nos qui Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unius majestatis et gloriæ confitemur, fidem Dominici corporis jam loquamur. *Et in Jesum Christum Filium ejus unicum Dominum nostrum.* Postquam Dei Filius sicut pluvia in velus toto divinitatis unguento nostram se fudit in carnem, ab unguento nuncupatus est Christus: et hujus nominis exstitit solus auctor, qui sic Deo superfusus est, et infusus, ut homo Deusque esset unus Deus. Hoc ergo unguenti nomen effudit in nos, qui a Christo dicimur Christiani; et impletum est illud quod cantatur in Canticis Canticorum. *Unguentum effusum est nomen tuum (Cant. ii). Et in Christum Jesum Filium ejus.* Illud sacramenti nomen est, hoc triumphi: nam sicut a Deo unctus nomen sortitur ex unguine, ita cum salutem perditam mundo reddidit, a salvando nomen salvatoris assumit. Saepè jam diximus, quod Jesus Hebraica lingua dicitur, Salvator dicitur hoc Latina. *Et in Christum Jesum Filium ejus.* Cujus? utique Dei Patris; cum dicis ergo in Jesum Filium ejus, confiteris Jesum qui natus est de Maria Dei esse Filium. Cave ergo ne amplius sentias in Christo ^a quod homo fuit, sed semper quod Deus sit confitere, Apostolo sic dicente: *Et si novimus Christum secundum carnem, sed jam non novimus (II Cor. iii).* Unicum Dominum nostrum. Hoc convenit ad utrumque, quia et unicus Patris est, et unicus Dominus noster est: alii filii, alii domini esse per gratiam perceperunt; solus Christus esse illius, esse Dominus habet et possidet per naturam. *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine (Matth. i).* Si juxta evangelistam (Joan. iv) quod in ea natum est de Spiritu sancto est, quia Deus spiritus est, hæreticus jam Deum natum virgine confiteatur ex carne; neque amplius coeleste mysterium, virginis partum, trahat ^b ad conceptum mundi, ad terrene fragilitatis injuriam. *Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus.* Nomen judicis audis ut tempus passionis agnoscas; audis crucifixum, ut ex mortis ignominia magnitudinem sentias charitatis; mortemque quæ per lignum venit, mortificatam scias esse per lignum; et credas majora tibi esse reddita per crucis arborem, quam perdidisse te per paradisi arborem suspirabas. Sepultum dicis, ^c ut veram carnem Christi mortemque non perfunctoriam probet confessio sepulture, mortem suscepisse et vicisse, intrasse inferos et rediisse, venisse in jura tartari, et tartari jura solvisse, non est fra-

Agilitas, sed potestas. Confiteris *die tertia resurrexisse*, ut intelligas resurrectionem Christi totius Trinitatis fuisse victoriam. Dicis *Ascendisse in cælos*, ut cæli Dominum credas, ut unde venerat rediisse fatearis, quia superato diabolo, calcata morte, liberato mundo, super cælos triumphat Christus, qui victus putabatur in terris. Clamas, *Sedet ad dexteram Patris.* Ut quia Patris et Filii una est deitas, par potestas, in cælesti consensu nulla sit sinistra sessionis injuria. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Quia veniente Christo, resurgent mortui, sistentur vivi, ut pariter causas reddant de suorum ratione factorum. Et quia Dominici corporis jam diximus sacramentum, ad confitendum deitatem Spiritus perveniamus. *Credimus in Spiritum sanctum.* Quem Deum nobis inclamat vox divina, cum dicit: *Quia Deus spiritus est (Joan. iv).* *Credimus in sanctum Spiritum.* Quem propheta co-operatorem Patris et Filii decantat: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psalm. xxxiii).* Totus Deus, totaque Dei virtus est, qui creator celestium probatur esse virtutum. *Credimus sanctam Ecclesiam.* Quam sic in se suscepit Christus, ut eam divinitatis suæ faceret esse consortem. *Credimus remissionem peccatorum.* Quia qui per Christum et Ecclesiam in novum hominem fuerit natus, ^d veteris delicti nil habebit. *Credimus carnis resurrectionem.* Ut credamus passionis, mortis, resurrectionis Christi hanc fuisse causam, ut nos resurgereimus ex mortuis. Resurget caro, resurget, ut ipsi sumus, ut agnitio maneat personarum, ut et martyr de persecutoris pena lætitiā sumat, et persecutorumat de martyris honore supplicium. *Credimus vitam æternam.* Quia post resurrectionem nec bonorum finis est, nec malorum. Signate vos. Fidem quam credimus et docemus, non atramento, sed spiritu, committamus pectori, non chartæ; ^e *d* mus memorie, non libro, ne divinum munus violent res humanæ, ne coeleste secretum arbiter profanus assumat, ne quod est credentibus ad vitam, existat perfidis ad ruinam. Sol lippientibus oculis non lucem tribuit, sed tenebras; vinum vires febrilentium non reparat, sed enervat; sine medico vitæ poculum fit lethale, sic perfidis perniciosum est sine fide fidei sacramentum. Sicut dicit Apostolus, *Capiatur fides ex auditu, auditus autem capiatur ex verbo (Rom. x);* et vitæ placitum, pactum fidei, lex salutis non hæreat morituris, sed vivis sensibus affigatur.

SERMO LXI

In idem.

Nisi me solaretur beati Pauli subita et inopinata

^a Vel Ebionitarum, vel potius, ut sui moris erat, Nestorianam hæresim tangit.

^b Jovinianiste virginitatem Mariæ destruunt, dicentes eam pariendo violatam fuisse. Lib. de Hæres., qui inscribitur Augustino.

^c Eutychetis error fuit, Christi carnem non esse ejusdem nature cum nostra, neque Verbum veram assumpsisse carnem, sed quamdam aliam apparentem et phantasticam: ita Verbum potius se hominem passum et sepultum simulaverit, quam revera fuerit. Flavian. epist. 9 inter Epist. S. Leonis, et ejusdem

Leonis epist. 97 ad Leon. imp.; Theodor. lib. iv de Fab. Hæret., in fine. Hanc opinionem ex Lutheranis secutos fuisse Gasparem Swenckfeldum, et Andreæ Musculum ex Staphylo in lib. de Concord. Discipul. Lutheri advertit Bellarminus de Incarn. lib. iii cap. 2 pag. 189 edit. Venetæ.

^d Per baptismi regenerationem omnia deleri peccata, optime docet Augustinus tom. VII de peccat. Merit. et Remiss., contra Pelagium lib. ii cap. 27, et contra duas Epist. Pelagii lib. i cap. 12. MITA.

^e Ex quolibet sermone in symbolum colligitur san-

conversio (*Actor. ix*), vix crederem tam facile vos de terrena labe in cœlestem posse gloriam commutari. Illum namque de persecutore mox apostolum præstitit repentina confessio, et Ecclesie dedit insigne magistram, quem furem Christiani nominis invenerat vastatorem. Nec minus animat me ^a illius spadonis exemplum, quem fides ante rapuit ad gratiam, quam currus ^b ad Indiam domumque revocaret (*Actor. viii*). Accedit illud etiam latronis mirabile documentum, qui tunc rapuit paradisum, quando latrocinii sui pœnas est appensus, ut solveret (*Luc. xxiii*). Unde nos, filii, quia sic tempus vestre regenerationis aptastis, ut neque nos possimus dicere quod necesse est, neque vos possitis quod oportet audire, fidem fidei committentes, tradimus breviter quod ^c latius commendare non possumus. Nam quemadmodum exponentibus nobis potestis cognoscere symboli sacramentum, qui ipsum symbolum memoria capere vix valetis? Hoc monemus solum, ne quis committat litteris, quod est cordi mandaturus ut credat, Apostolo sic monente: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (*Rom. x*). Audituri formam fidei, credulitatis normam, confessionis ordinem, parate simul corporis et cordis auditum. Sicut fons ore angusto manans magnis fluviorum laticibus ampliatur, sic fides symboli breviori sermone credulitatis latissimos dat meatus. Et sicut radix alte fixa in excelsum germen se protendit, fides sic radicata pectoris in profundo in excelsum credulitatis cacumen attollitur. Ergo de cordibus vestris expurgate perfidiæ cœnum, ut pura per vos fidei fluenta percurrant; incredulitatis fruteta in vobis radicitus amputate, ut excrescant ad alta credulitatis vestre robusta plantaria. Et quia, auctore Apostolo, *corde creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem* (*Rom. x*), in confessionis vocem modo date quod jam corde creditis. *Credo in Deum Patrem omnipotentem*. Qui credit in Deum, Deum discutere non præsumat; Deus quod sit, sufficit scire; qui requirit unde sit, quantus sit Deus, Deus quid sit, hic nescit; sol importunum tenebrarum aspectum, ad Deum inconcessus cæcatorum accessus; Deum qui vult videre, visionis ejus discat tenere mensuram; Deum suum qui vult scire, nesciat gentium deos; qui deos dicit,

A contradicit Deo. Servire uni libertas est, captivitas multis. Quem Deum confessus es, crede Patrem; ut credens Patrem, esse Filium discas; dicens Filium, genitum cognoscas esse de Patre; cognoscens de Patre genitum, quomodo sit genitus non requiras, quia dixisti, *Credo in Deum Patrem omnipotentem*. Omnipotens potest omnia, et si omnia potest quod in se, ex se, et semper secum habeat Filium quis negabit? Generatio Dei initium non habet, nescit finem, non admittit excessum, quando in Genitore Genitus permanere persistit, dicente ipso Domino. *Ego in Patre, et Pater in me est* (*Joan. x*). *Ego et Pater unum sumus* (*Joan. x*). Confessus es Patrem, confessus es Filium, confessus es divinitatis arcanum, confitere incarnationis Dominice sacramentum. *Et in Christum Jesum Filium ejus*. Christus a superno vocatur unguento, est enim tota plenitudine divinitatis infusus; Jesus nomen est a salute, quod nomen omne quod in cœlo, quod in inferno est, tremens, genuflexum, summisso vertice conflitetur (*Philip. ii*). *Et in Christum Jesum Filium ejus unicum Dominum nostrum*. Ut Patris et Filii est nobis una deitas, ita ^d dominatio una sit nobis. *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine*. Spiritus et virgo copula terrena non est, cœleste sed est secretum: hinc est, quod nascitur est divinum. Ergo quod natus est confitendum est, quomodo natus est tacendum est; quia quod secretum est sciri non potest, quod clausum est nescit aperiri, quod singulare est non refertur exemplo. *Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus*. **C** Judicis nomen audis, ne tempus ignores; crucifixum audis, ut tibi mortis qualitas innotescat; et intelligas quid impenderit tibi, qui propter te pœnam tantæ mortis excepit. Audis sepultum, ut scias mortem non fuisse perfunctoriam, ^e sed veracem. Mori nolle est timor humani, divina virtutis est surrexisse de morte; hic ergo non offendant mortis auditus, ubi resurrectionis gloria abscondit mortis injuriam. *Tertia die resurrexit*. Quia hominis est quod moritur, Trinitatis est quod resurgit. *Ascendit in cœlos*. Hominem ferens illo, ubi semper mansit. *Sedet ad dexteram Patris*. Ad dexteram sedet, quia habet deitas nil sinistrum. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos*. Judicabit vivos et mortuos, quia resurgent ad judicium, qui

ctissimum archiepiscopum nostrum quamplurimos baptizasse infideles adultos, tum barbaros, tum Italos ac Ravennates, qui adeo sanctis exemplis et sacra hujusce pastoris doctrina ad fidem suscipiendam invitabantur, ut nec differre baptismatis susceptionem, prout multi solebant, ob magnam Spiritus sancti in cordibus eorum commotionem possent. Quod cum ab externis indiciis beatus antistes argumentaretur, eos quamplurimum baptizare nitebatur, suis exemplis adductis, Pauli scilicet, ac spadonis, et latronis. Ea tempestate et Romæ multi ad fidem Christi convertentur, teste D. Leone papa I serm. 2 de Nativit.: *Cum utique ad fidem primum venientibus oris nostri officium debeamus*. MITA.

^a Vel vere spado fuerit; his enim utebantur reginæ ad avertendas suspiciones; unde Terentius:

Eunuchum porro dixit velle te,
Quia solæ utuntur his reginæ;

D vel regius minister, et princeps Palatinus; eunuchus enim in Scriptura idem qui princeps, ut Daniel I. Hinc Putipharus, licet uxoratus, dicitur eunuchus Genes. xi.

^b Æthiopix reginam et illius quæ Africana vocabatur, docent Acta Apostolorum. Quid ergo? Numquid Æthiopia in India? Hujusmodi nomen usurpassa crediderim Chrysologum, eo quod Æthiopes dicebantur ultimi hominum.

^c Adverte sæculi disciplinam, quæ arcana religionis catechumenis aperire vetuerat, ut alibi observatum.

^d Ambrosius in cap. vi Luce dixit: *Unus Dominus, quia unus Deus*; et quomodo id exponatur habes loco citato. MITA.

^e Apposite D. Thomas in Epist. I ad Corinth. pag. 15 tom. VI Oper. pag. 193 recent. edit. Venet.: *Ei dens enim mortis sianum alicujus, est quod sepeliatur*.

non putantur esse post mortem, quos gentilitas existimat perisse cum sæculo. *Credo in Spiritum sanctum.* Ut in Patre et Filio, et Spiritu sancto unam credas et intelligas esse deitatem. *Credo sanctam Ecclesiam.* Ut confitearis Ecclesiam Christi sponsam in perpetua Christi societate mansuram. *Credo remissionem peccatorum, carnis resurrectionem.* Qui remissionem peccatorum, qui carnis resurrectionem non credit, aufert veniam sibi, ipse subtrahit vitam. Quod audistis et credidistis, quod confessi estis, cor habeat, memoria teneat, charta nesciat, scriptor ignoret, ne sacramentum fidei divulgetur in publicum, ne ad infidelem fidei derivetur arcanum. Deus qui vobis sacramentum fidei et audire dedit, et credere, ipse vos æternam pervenire faciat ad salutem.

SERMO LXII

In idem.

^a Nutritor plus nisi totus fuerit redactus in parvulum, numquam parvulum perfectum perducit in virum; denique tunc vocem tenuat, verba ponit, agit nutibus, sensus seponit, infirmat viscera, abjicit vires, membra dissolvit, gressum tardat, gessit non ambulare, sed repere: ridere simulat, timere fingit, flere mentitur, quia est in illo mendacium pietas, desipuisse prudentia est, est infirmitas virtus. Hoc reor beatum Paulum fecisse, cum dicit: *Factus sum parvulus in medio vestri, tamquam si nutrix foveat filios suos* (1 Thes. ii). Sed forte aliquis stupeat, cum videat nutriculum ista facientem: non irridet si est parens, si pater est non miratur: hoc stultitiam dicere non potest qui scit amare. Unde vos jam patres, jam fortes, jam prudentes deprecor ut me patiamini parvulis Domini mei dependere debite ^b nutritionis obsequia: et blandimentis hodie magis congrua quam peritæ verba depromere; non quadrare, sed liquare sermones, et eos adhuc teneris faucibus in modum lactis effundere, docente Apostolo, *Lac vobis potum dedi, non escam* (1 Cor. iii), mutare voces, amare varios affectus, et quid plura? mente, corde, corpore, imbecillis parvulorum mentibus occupari. Sed jam vos Ecclesiæ pia germina prophetico sermone compello. *Venite, filii; audite me* (Psal. xxxiii), immo per me, et per meam vocem, jussa veri genitoris audite, quia vos meo ore Deus vocat. *Venite, filii.* Quo venite? et ad quid? *Timorem Domini*, inquit, docebo vos. Et quis veniat ad timorem? ille qui vult vitam, ille qui cupit videre dies bonos; ille qui vult bonum facere, fugere malum; ille qui post carnis et spiritus conflictum quietem divinæ pacis desiderat obtinere. *Venite, filii; audite me: timorem Domini*, inquit, docebo vos. *Quis est homo qui vult vitam, et cupit dies videre bonos? Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua*

^A *ne loquantur dolum.* Sicut autem vitiant crimina conscientiam, sic dolum labia polluit, linguam maledicta contaminant; ac sic Deo confiteri non potest labiis inquinatus et lingua. Et quia *corde creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem* (Rom. x), sanctificate corda, mundate labia, justificate linguam, ut vox fidei bajula de puro pectore toto sanctitatis procedat exemplo. Signate vos. Placitum vel pactum, quod lucrari spem venientis continet, vel futuri, * symbolum nuncupari contractu etiam docemur humano: quod tamen symbolum inter duos firmiter semper geminata conscriptio, et in stipulatione causum reddit humana cautela, ne cui surrepat, ne quem decipiat perfidia contractibus semper inimica. Sed hoc inter homines, inter quos fraus, aut a quo facta est, aut cui facta ^B est, semper lædit; inter Deum vero et homines symbolum fidei sola fide firmatur: non litteræ, sed spiritui creditur: et mandatur cordi, non chartæ: quia divinum creditum humana non indiget cautione. Deus facere fraudem nescit, pati non potest, quia non excluditur tempore, non ætate vincitur, occultatione non fallitur, videt abscondita, furata tenet, negata possidet. Deo salva est ratio sua semper, quia ille, quod credidit, ubi pereat non est; ac si homini, non Deo, neganti perit, non perit feneranti. Sed dicis: Qui falli non potest, quid est, quod exigit placitum? quid symbolum querit? Querit ille propter te, non propter se; non quia ille dubitat, sed ut tu credas: querit symbolum, quia qui ad tuam sortem venit, ad tuum non designatur venire contractum; querit symbolum, quia qui cum totum semper ipse commodat, vult debere: querit symbolum, quia te modo non ad rem convocat, sed ad fidem et per placitum præsens futurum pertrahit et invitat ad lucrum. Hoc Apostolus commemorat, cum dicit: *Ex fide in fidem* (Rom. i). Et alibi: *Iustus ex fide vivit* (Hebr. x). Nemo ergo immemor symboli sit, nemo initi cum Deo placiti sit oblitus; nemo cum fidem modo suscepit, rem requirat; cum ad spem venerit, quare non mox sperata percipiat conqueratur. Audi Apostolum dicentem: *Spe salvi facti sumus, spes autem quæ videtur non est spes; quod enim videt quis, quid sperat* (Rom. viii)? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus. Spes ad futura tendit, fides ad promissa transmittit; cum res venerint, advenerint et promissa, spes desinit, fides cessat. Dulcis est epistola, sed usque dum veniat ipse qui misit; necessarium chirographum, sed usque ad debiti redditionem; grati flores, sed usque dum veniatur ad poma. Sed præsentia epistolam delet, rumpit solutio cautionem, flores consumuntur a pomis: et ideo te ^C ^D superni Patris filium, hæredem Dei, cohæredem Chri-

^a Veteres, nutriculum dixere. Inscriptio:

MEMMIA TERTULLIA
NUTRICIO SUO.

Justin. Instit. tit. 6 § 5: Aut pædagogum, aut nutriculum, aut educatorem. Laudat verba hæc Chrysologi Pignorius de Jernis, pag. 582 recent. edit.

^b Ms. Cæs. educationis.

* Symbolum hic est scriptura seu chirographum inter duos contrahentes factum; vel est pignus ex utraque partium datum, ne ab initio contractu impune resilire liceat. MITA. Addam testem Suidam ad mentem Chrysologi: *Symbola, pactiones, quas inter se civitates pepigerunt, et suis civibus proposuerunt, statuentes ut aliis præsent ea quæ jussa sunt, et ab illis vicissim impetrent.*

ati, participem regni cœlestis, confessorem divini iudicis, cœli incolam, paradisi possessorem modo designatum te fide noveris; modo spe, non re noveris te promotum. Et ideo suscipite fidem, tenete spem, dicite symbolum, ut ad rem et ad illa valeatis bona quæ prædiximus pervenire. Signate vos. Hodie, homo, representata est Deo anima tua. *Credo in Deum.*

^a Quæ diu ante dicebat Deum, sed nesciebat; vocabat Deum, sed ignorabat; ignorabat utique, quem taliter per lapides et ligna requirebat. Dicat ergo modo, dicat: *Credo in Deum Patrem omnipotentem.*

^b Quæ diu cum videret lapides, cui crederet non videbat: sed est vere Deus, qui te præstitit non videndo videre, quem videndo dii gentium fecerant non videre. Audi dicentem Dominum: *In iudicium veni in hunc mundum, ut qui non vident, videant, et videntes cæci fiant (Joan. ix).* *Credo in Deum Patrem.* Inest Deo pietas, est in Deo semper affectio, paternitas permanet apud illum; semper ergo Filium fuisse credas, ne Patrem semper non fuisse blasphemēs. Sed dicis: Si genuit, quomodo semper habuit? quomodo genuit? Qui sic interrogas, fidem negas, quam fateris. *Credo dixisti: si credis, unde venit quomodo? quomodo sermo dubitantis est, non credentis. Credo dixisti in Deum Patrem omnipotentem: si est, quod non potest, omnipotens non est; sed tu illum genuisse ex aliquo Filium putas, quem totum fecisse confiteris ex nihilo; ex aliquo utique, si ex tempore: quod si ^d Pater tempus non capit, Filius initium nescit. Sed quam miserum, ut tu illum facias temporalem, qui te præstitit sempiternum. Non ergo conceptione temporum, non passione viscerum, sed Pater Filium generat, nobis dum revelat. Et in Christum Jesum Filium ejus unicum Dominum nostrum. Attende, homo, qua reverentia tibi fides insinuat et traditur: audi Patrem, ut sentias, intelligas, credas, non discutias Filium; et quia est confitearis, non unde, et quando, et quomodo sit, temerarius perscrutator inquiras. Hinc est, quod tibi cœlestis sermo ut annuntiet Patrem, mox te ad Christum, ad Jesum, ad Filium, ad unicum Dominum nostrum tota mente transmittit, ut cum videris ejus quæ sunt humana, te nec assequi posse, nec æstimare, nec capere, non audeas ejus quæ sunt divina contingere. Quia natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine. Age, homo, ^e si tamen homo, progredere corde tuo, consurge mente tua, dilata sensibus tuis, ^f arripe ingenii tui acmina, excita*

^A scientiæ tuæ vires; quidquid in te rationis est, exuscita, examina, discute, perscrutare, et nunc ^g stupenti modo solus aperi quid est quod Spiritus generat, Virgo concipit, Virgo parit, permanet Virgo post partum; quemadmodum sit Verbum caro, Deus homo, homo transfertur in Deum; quemadmodum cunabula capiunt quem non capit cœlum; quemadmodum portatur humeris orbem qui sustinet totum; quare ipse qui fecit omnia, instituit universa, cuncta moderatur, de te nasci, a te regi voluit, instituit nutriri, ut te parente viveret, cujus ante despererat servitutem. Et si hoc potueris de reposito divinitatis attingere et proferre de deitatis arcano, tunc interius accede, ascende altius, licentius intueri, et tunc Patris tempora, initia Filii, explorator novus, singularis inventor, proditor divinitatis expone. Esto major Isaia, qui dixit: *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum; in humilitate iudicium ejus ablatum est, generationem ejus quis enarrabit (Isa. l.iii)?* Cujus? Hujus generationem qui sicut ovis ad occisionem ductus est. ^h Si Christi humana generatio exstitit, si divina; et si ut generatur, narrari non potest, quæ te, homo, unda, qui te fluctus, ad istud naufragium pertulerunt? qui te spiritus per aera volitare impulit ad ruinam? Pater, Filius et Spiritus sanctus una deitas, una virtus, una sempiternitas, majestas una: quidquid autem Filius minoratur, accipit, ⁱ crescit, mei est corporis, non substantiæ suæ. Aut miraris homo quia Patrem vocat in cœlo qui matrem habere dignatur in terra? Qui sub Pontio Pilato crucifixus est, et sepultus. Quare, homo, qui in se æqualis est Patri, hoc solum, quod in te minor esse voluit, accusas? quem audis sedente Pilato astare, cognoscente Pilato judicari, quare hoc solum accipis adduci accusantibus criminosis, reo pronuntiante damnari? Sed ille de carne tua nasci voluit, tuis voluit uberibus occu-
^C pari, jacere in tuo pectore, tuis voluit humeris bajulari, qui semper a te amari voluit, non timeri. Require quid in lege mandaverit primum, et quid in gratiam quæsierit tunc videbis. Interrogatus Dominus, sicut evangelista dixit, quod esset mandatum in lege primum, ait: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua (Matth. xxii);* hinc est quod ad cor tuum venit, ^j et ad mentem tuam, quia animo, corde,

est, tam divina quam humana reperitur; utramque inenarrabilem vocavit Isaia. Lectio non est mutanda, sed apte distinguenda. Hæc Latinus. Contra Arium et Eutychen hæresiarchas, ut in epistola Auctoris ad Eutychen, et infr. serm. 145. MITA.

^k Adhæsi correctioni Meursianæ. Editi, nescit. Cæterum loca Scripturæ Joan. xiv et I Corinth. xv, et si quæ alia, explicanda sunt, quod Filius sola ratione humanæ naturæ sit minor Patre. Ita Chrysostomus, Cyrillus lib. ii Thes., Augustin. lib. ii Trinit., cap. 7, et Gaudentius in Epist. ad Paul., rejecta veterum Patrum explicatione de ratione principii, non de ratione naturæ, a qua utpote minus congrua resiliisse videtur Chrysologus.

^l Ms. Cæsense, suscepit animam tuam.

^a Ms. Cæsenn., quem.

^b Ms. Cæsenn., quem.

^c Mss. Cæsenn. et Vatic., possit.

^d Ms. Cæsenn., Patrem.

^e Et non magis angelus, ut ista intelligas; vel animal ratione carens, aut diabolus malitia utens, qui tenere iste disquiris. MITA.

^f Ita Latinus et ms. Vallicell.; editi, arripe

^g Ms. Cæsenn., stupenda.

^h Omnia quæ consului mss., generatio exstitit si Divina. Lectio nisi apte distinguatur et pronuntietur, non parit hoc loco congruam sententiam; quare sic puto legendum: si humana Christi generatio exstitit et divina. Hoc est, si utraque generatio in eo locum habet, et in uno Christo, cum ad occisionem ductus

corpore a te ab initio diligere perquisivit. Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus. ^a Hucusque Judeus, sequitur hereticus; expectet: ad priora illorum nullus accedat, qui Christi pascuntur, et saginantur injuriis. Sed vos, filiioli, audite, ut post passionem mortis, sepulturae mororem resurrectionis gaudiis effugatis. Tertia die resurrexit. Ut esset nostri corporis resurrectio, virtus, gratia, beneficium Trinitatis. Ascendit in caelis. Per me, qui per se numquam defuit caelo. Sedet ad dexteram Patris. Divinae virtutis ordine, non honoris humani. Diximus, sic Filius a dextris sedet, ut numquam Pater sedeat a sinistris. Inde venturus est judicare vivos et mortuos. Et quid debet judici mors? hinc est quod resurgit, ut debeat. Credo in Spiritum sanctum. Hunc in quem credit, negat, qui Spiritum sanctum negat. In sanctam Ecclesiam. Quia Ecclesia in Christo, et in Ecclesia Christus est; qui ergo Ecclesiam fatetur, in Ecclesiam se confessus est credidisse. Remissionem peccatorum. Da tibi, homo, veniam tu credendo, qui ad omnia peccata dilapsus es desperando. Carnis resurrectionem. Hoc est totum fidei documentum: si carnem, quae corrupta est, quae putrefacta est, quae periit, per Deum resurgere, ^b repaginari, redire posse credas, quem posse omnia, quando omnipotentem confessus es, tunc jurasti. Vitam aeternam. Bene addidit vitam aeternam, ut se resurrecturum crederet, qui resurget per ipsum, ^c qui cum Deo Patre et Spiritu sancto vivit et regnat, nunc et semper, et per immortalia saecula saeculorum. Amen.

SERMO LXIII

De Lazaro a mortuis suscitato.

Post apostolicam lectionem cupientibus nobis ad evangelicas redire virtutes, ^d mox Lazarus ab inferis reversus occurrit apportans vincendae mortis formam, deferens resurrectionis exemplum. Si ergo placet, priusquam ingrediamur pelagus lectionis, priusquam aggrediamur questionum fluctus, ame-

^a Observat Mita verba haec desiderari in mss. Caesensae et Urbini: exstant autem in Vatic. et Vallicellano, ubi non variant ab impressis. Sensus tamen Auctoris eruit Mita, atque hic eum agere contra Iudeos et hereticos. Judeus etenim, etsi fateatur Christi mortem et sepulturam, ultra non progreditur in fide; immo ipsius Christi resurrectionem negat. Hereticus item carnis futuram resurrectionem negabat. Contra hos insurgit Auctor, ut Christianos auditores confirmet in fide resurrectionis carnis humanae. Ex Mita.

^b Denuo sociari, compingi. Hujus vocis unum tantum ex Chrysologo exemplum profert Du Cangius.

^c Conciones veterum Patrum sub divina ac sanctissimae Trinitatis invocatione et glorificatione frequentissime conclusas ostendit Ferrarius lib. 1 de Rit. Sacr. Eccles. Conc. 132.

^d Idem ac Eleazarus, ex vocis Hebraicae contractione. Grotius ex Tertulliano ac Prudentio. Lazarus autem juxta Bedam apud D. Thomam in Cate a interpretatur adjutus. Chrysost. homil. in cap. xvi Luce, tom. II, pag. 1171.

^e Augustin. tract. 49 in Joan., Oper. tom. III, p. n, pag. 449 edit. Antwerp. : Inter omnia miracula quae

quam facti talis altitudinem penetremus, resurrectionis contempler aspectum: quia hoc ^e signum videmus esse signorum, virtutum cernimus esse virtutem, mirabilia esse mirificentiam pervidemus. Suscitaverat Dominus filiam Jairo principis synagogae, sed adhuc funere calente, sed adhuc mediante morte, corpore adhuc presente, adhuc inter homines homine morante, adhuc ^f viante spiritu, adhuc anima claustra tartari nesciente, ac ne multis, sic mortuae vitam reddidit, ut jus maneret inferni. Suscitavit et unicum matris; sed sic, ut retineret phetrum, ut anticiparet sepulcrum, ut corruptionem suspenderet et praeveniret fetorem, ut ante mortuo vitam redderet, quam tota mortuus jura mortis intraret. Circa Lazarum vero quod geritur, totum

B singulare est, cujus mors, cujus resurrectio commune nil habet cum predictis; quem circa et vis tota mortis inpleta est, et forma resurrectionis plena resplendet. Audeo, et dico ^g totum rapuisse resurrectionis Dominicae sacramentum triduanus ab inferis Lazarus si rediisset: nam Christus rediit triduanus ut Dominus, Lazarus revocatur quadriduanus ut servus. Sed ad probanda quae diximus, jam praelebimus aliqua lectionis. Miserunt, inquit, sorores ejus ad Dominum dicentes, Domine, ecce quem amas infirmatur. ^h Sic dicentes affectum pulsant, ⁱ interpellant amorem, conveniunt charitatem, necessitudinem necessitudine gestiunt ^j submovere: sed Christus cui plus est mortem vincere quam removere languorem, cujus amare illud est, non ut

C dilectum allevet, sed ab inferis ut reducat, dilecto non languoris medicinam, sed resurrectionis gloriam mox paravit. Denique, Ut audiret infirmari Lazarum, sicut dicit Evangelista, mansit in eodem loco duobus diebus. Videtis quemadmodum dat locum morti, licentiam dat sepulcro, corruptioni posse permittit, negat nil putredini, nil fetori; atque ut tartarus rapiat, trahat, habeat, admittit; atque agit ut humana spes tota pereat, et tota vis mundanae desperationis accedat, quatenus quod facturus est

fecit Dominus noster, Lazari resurrectio praecipue praedicatur.

^k Omnia metaphorice dicta, et rhetoricis coloribus adornata. Voce viare pro iter facere alii utuntur scriptores hujus aevi. Sidonius lib. iv, epist. 3; Fortunatus lib. ix poem.; Ambrosius, lib. v Hexam. cap. 40: D Quis tribuit dispositionem viandi.

^l Cum tridua Christi resurrectio plurimis abundet mysteriis et sacramentis. Si Lazarus triduanus surrexisset, id quod Dominicae resurrectionis servatum erat sibi assumpsisset, et repraesentasset in se quod mercede servum delectabat. Resuscitatur itaque ante Domini resurrectionem; sed quadriduanus jam felens, ne Dominicae resurrectionis sacramento praedictum inferret, simulque ne discipulorum fidem raperet, ut hic infra, et serm. 81. MITA.

^m At per nuntios ad Jesum missos: qui absens erat et trans Jordam.

ⁿ Sorores Lazari non sua, non fratris merita praedicant, sed solum amorem Jesu erga ipsum, ut observat hic Brugensis. Sufficit ut noveris, inquit Augustinus loco cit. pag. 451, non enim amas, et deseris

^o Latinus legit submonere.

divinum sit, ^a non humanum. Tantum autem ^b in loco expectatione mortis residet, ut et mortuum ipse nuntiet, et tunc ad Lazarum denuntiet se venire. Ait enim, *Lazarus mortuus est, et gaudeo*. Hoc est amasse? gaudebat Christus, quia mœror mortis vertendus mox erat resurrectionis in gaudium. *Et gaudeo propter vos*. Quare, propter vos? quia in morte et resurrectione Lazari figura tota mortis et resurrectionis dominicæ pingebatur; et quod erat secuturum mox in Domino jam præcedebat in servo. Dicebat semel et iterum discipulis suis: *Ecce ascendimus Hierosolimam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis: et condemnabunt eum morte, et tradent eum gentibus ad illudendum et flagellandum, et ad crucifigendum* (Matth. xx). Et ista dicens, videbat eos fieri satis dubios, satis tristes, satis consolationis extorres: et noverat eos ita opprimendos esse ipso pondere passionis, ut nihil in eis ex vita, nihil in eis ex fide, nihil in eis remanere posset ex luce, sed tota pene perfidiae nocte fuscandos. Et ideo mortem Lazari usque ad quadriduam tempus protendit, usque ad fetorem prævalere permittit, ut discipuli dubium non haberent posse Dominum post triduum adhuc recentem surgere, cum servum vidissent post quadriduam surgere jam fetentem; et crederent illum facile posse sibi vitam redere, qui alium taliter revocarat ad vitam. Hinc est quod dicit: *Gaudeo propter vos, ut credatis*. Necesse ergo erat mors Lazari, ut et cum Lazaro ^c jam discipulorum fides consurgeret sepulto. *Quoniam non eram ibi*. Et erat locus ubi non erat Christus? et quomodo non erat ibi, unde mortuum Lazarum discipulis nuntiabat? Fratres, erat ibi Christus Deus, sed ibi ^d non erat homo Christus; erat ibi Christus Deus cum moreretur Lazarus, sed nunc ad mortuum venturus erat Christus, quando erat mortem Christus Dominus subiturus: dicebat itaque, *Quoniam non eram ibi*. Hoc est in morte, in sepulcro, in inferno, ubi per me et meam mortem potestas tota mortis est subruenda. *Martha, inquit, ut audivit quia Jesus venit, occurrit illi, dicens, Domine, si hic fuisses, frater meus non fuisset mortuus*. Mulier, et ^e Deum confiteris et dicis, si hic fuisses? Deum nec absentant loca, nec tempora representant. Non moreretur Lazarus, si Dominus fuisset ibi, qui erat ibi: scilicet,

^a Hanc eandem sententiam, Christum scilicet, expectasse adhuc, et locum dedisse corruptioni, ut certior esset prodigii fides, repetunt ad hunc locum Cyrillus, Theodoretus, Chrysostomus, Euthymius, Alcuinus, alique.

^b Mansit enim Bethanaræ

^c Loco huic in impressis corrupto ex ms. Cæsene medelam attuli.

^d Id est, ibi non erat cum sua humanitate.

^e Sed infirma fide; non enim Christo nisi præsentem potestatem tribuerat egros sa audi, ut Auctor infra.

^f In editis legitur: *qui erat ibi, sed si in paradiso mulier non fuisset*. Subobscuro sensui aliquam lucem afferre conatus sum ex Latinio. Dominus erat ibi, et Lazarus mortuus non fuisset, si Eva in paradiso voluptatis non peccasset.

^g Id est, instructa ad nocendum.

^h Martha enim Christum deprecabatur veluti pro-

^A si ^f in paradiso tu, mulier, non fuisses; mulier, tu quasi lacrymas, tu invenisti gemitus, tu mortem gulæ pretio comparasti, et accusas absentiam Dei, quando causam mortis fuisse tuam præsentiam non recusas? Mors quando a te ^g provisa est, tunc lamentandi materia fuit; nunc vero facta est virtutis occasio, quia tunc ad pœnam peccantis data est, nunc permissa est resuscitantis ad gloriam; tunc tartarus invenit hominem, nunc amittit. Sed jam quære per fidem, mulier, quod per perfidiam perdidisti. *Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus; sed et nunc scio quia quæcumque petieris a Deo, dabit tibi Deus*. Hæc mulier non credit, sed credere conatur, cujus credulitatem incredulitas confundit. *Quæcumque petieris a Deo, dabit tibi Deus*. Deus ex se dat, non a se petit. Quid

^B affers moras, mulier, supplicandi, cum jam præstaturus assistat: Mulier, iudex ipse est, quem tu ^h consideras advocatum; in hoc dantis potestas est, non necessitas est rogantis. Scio, inquit, *quia quæcumque petieris a Deo, dabit tibi Deus*. Mulier, hoc crede: e, non est credere; hoc scire, nescire est. Probavit hoc Apostolus, quia homo quando se putat aliquid scire, tunc nescit (I Cor. xi). Sed jam quid Dominus responderit, audiamus. *Resurget frater tuus*. Et mulier: Scio *quia resurget in resurrectione in novissimo die*. Martha, iterum scis quod nescis: scis quia in novissimo die ⁱ possit resurgere frater tuus, sed quod et hic possit, nescis; aut forte Deus qui tunc potest ^j suscitare omnes, unum modo mortuum non potest suscitare? Potest, potest Deus suscitare ad temporale signum mortuum unum, qui tunc omnes mortuos ad vitam perpetuam suscitabit. *Scio quæcumque petieris a Deo, dabit tibi Deus, et scio quia resurget in resurrectione in novissimo die*. Martha, ante te est resurrectio quam tam longe mittis. *Ego sum, inquit, resurrectio*. Et quid est, ego sum resurrectio? et non ego resuscito? quid est? Quia suscepit hominem, suscepit mortem: ut qui resuscitat jubendo unum, resurgendo in se resuscitet omnes; et quibus Adam puteus mortis exstitit, his ^k vitæ fons Christus existat; et impleatur illud Apostoli, *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur* (I Cor. xi). *Ego sum, inquit, resurrectio et vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet, et omnis qui vivit et credit in me, non morietur in*

^D phetam, cui ab Deo potestas facta fuerit impetrandi prodigia, quæcumque ei placerent. Cupit ergo ut apud eum se gerat, ac si fuisset Lazari advocatus. Chrysostomus homil. 61: *Adhuc enim ei, Christo, quasi homini intendebant*.

ⁱ Putat Grotius Martham a Phariseis aliquid subobscurum de resurrectione didicisse. At resurrectionis fidem huic tunc temporis communem apud Judæos, credunt accuratiores interpretes. Vide inter eos Calmetum in psalm. x, v, et in II Machab. xii, 43.

^j Similia, vel tantum non eadem, Augustinus hic: *Per quem tunc resurget, potest et modo, quia ego sum resurrectio*.

^k Ita explicat Brugensis illud Evangelistæ: *Ego sum resurrectio, etc.*, id est auctor et fons resurrectionis et vitæ. Solent Hebræi causas per effectus nominare. Tali modo Christus dicitur *justitia, sanctificatio, redemptio, salus, etc.*

æternum. Credis hoc? Et mulier, Utiq̃ue, Domine, ego credidi, et credo, quia tu es Christus filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti. Qui ad Lazarum venerat, quid sic occupatur in Martha? quid? Ut ante ista in fide surgeret, quam ille resuscitaretur in carne. Sic facit qui et vivis et mortuis consulturus advenit: nec pertimescit faciendi moras, penes quem facti et effectus permanet et potestas. Fratres, patimini hodie differri verbum, si desideratis audire latius quæ sequuntur.

SERMO LXIV.

De eodem.

Singula Scripturæ verba si libris singulis mandarentur, nec sic mysteria quæ in ipsis sunt audientibus perlucere; et quid faciet subitus et brevis sermo, qui in modum fulguris, priusquam illustret oculos, jam refugit, nec dat lucem videntibus, sed pavorem? Orate ergo, uti quia in sæculi obscuritate versamur, et in carne positi noctis tempus agimus, non diel, lucernam nobis verbi sui Christus accendat, qua prævia mysterii cœlestis ingrediamur obscura, et gradu lento perveniamus ad scientiæ divinæ quantitatem possumus claritatem: sicut illi magi, qui mentis suæ oculos metientes, non audent splendori solis, aut divinæ se committere claritati, sed nocte tenebrarum stellæ lumen tenerioribus oculis assumunt, ad cubile Christi tenerioribus oculis assumunt (Joan. xi). Sed jam, sicut præmisimus, evangelicæ lectionis quod superest, exsequamur. *Martha, inquit, ut audisti quia Jesus venit, occurrit illi.* Sic servus non fuit, non proximus, non amicus, certe qui aderat consolator, ut mulier sola medias per turbas, per castrum totum, extra civitatem et luctus tempore, venienti occurreret salvatori? Fratres, in his personis non causæ currunt, sed sacramenta signantur. Mulier currit pro morte, quæ occurrit ad mortem; festinat ad veniam, quæ festinavit ad culpam; ad redemptorem pium pervenit, seductor pessimus quam prævenit; resurrectionem querit, quæ quesivit ruinam; et ipsa quæ mortem viro attulit, ut vitam viro referat, hæc anhelat. Hinc est quod in loco Christus restitit, expectavit Christus, quod non intravit turbas, quod non contendit ad domum, quod non ad sepulcrum diverstit, quod non ad Lazarum propter quem venerat,

A festinavit; sed mulierem sustinet, mulierem remorat, mulierem primam suscepit, quam primam suator infecti; a muliere perfidiam fugat, ad mulierem revocat fidem, ut quæ fuit perditionis obsequium, salutis eadem sit ministra; et sit tandem per Deum viventium mater, quæ per diabolum diu mater exstitit mortuorum. Et quia mulier fuerat mali caput, causam mortis agit, ut ante crimen diluat quam veniam largiatur, ante causam tollat quam sententiam solvat; et cavet ne vir mulierem, per quam semel deceptus est, participem refugeret ad vitam; ac ne multis e perisset mulier, si ante ad virum Christus Dominus pervenisset. Hinc est, fratres, quod per mulierem nascitur Christus; hinc est quod virum mulier semper ventris sui suscitavit de sepulcro, ut doloribus revocet, quem depulit blandimentis, ut *B* flendo repararet quem perdidit manducando. Denique ubi Martha confessa est Christo, et quidquid fuit culpæ in persona mulieris pia confessione delevit, mittitur ad Mariam, quia sine Maria nec fugari mors poterat, nec vita poterat reparari. Veniat Maria, veniat materni nominis bajula, ut videat homo Christum virginis uteri habitasse secretum, quatenus prodeant ab inferis mortui, mortui exeant de sepulcris. *Jesus, inquit, videns Mariam plorantem et Judæos qui cum ea venerant plorantes, fremuit spiritu et turbavit seipsum, et dixit: Ubi posuistis illum? Responderunt, Domine, veni et vide; et lacrymatus est Jesus.* Plorat Maria, plorant Judæi, plorat et Christus; putasne simili compassione? Esto quod Maria soror fletet, quia nec fratrem retinere potuit, nec morti potuit obviare: quæ licet esset de resurrectione secura, destitutione tamen solatii præsentis, mora absentiae tam longæ, tristitia diutina separationis non potuit non deslere; simul quia tam trux, tam funesta, tam crudelis imago mortis, quamvis fidelem mentem non potuit non tangere, non movere. Flebant Judæi et conditionis suæ memores, et futuræ vitæ desperatione possessi. Mors cum satis viventibus sit amara, satis turbat ipso exitu, plus conturbat exemplo: mortuum quotiens quis viderit, totiens se morti ejulat destinatum. Sic de morte non potest non dolere mortalis. Quid horum Christus? et si nihil horum, quare flebat? certe ipse qui dixerat, Lazarus mortuus

^a Christum his verbis Marthæ spem fidemque confirmasse docent etiam Chrysostomus, Theophylactus, Maldonatus, Grotius et Brugensis.

^b Nondum enim Christus venerat in castellum; sed eo loco remanserat ubi erat Lazari sepulcrum constructum, extra oppidum, juxta morem Hebræorum.

^c Christus Dominus sapientia Patris, perdita eo ordine reparat quo ceciderunt. Mulier per peccatum ante virum cecidit, ergo decuit mulierem ante virum reparari. S. Augustinus de Genes. ad litter. lib. ii cap. 34: *Præceptum enim a Domino per virum, usque ad feminam; peccatum autem a diabolo per feminam, usque ad virum.* Et cap. 37: *Prius data est pena mulieri quam viro. Itaque si Redemptor ante ad virum quam ad mulierem pervenisset, utique mulier in sua segritudine mansisset, et solitus ordo reparationis hand fuisset servatus. Vel saltem homo indignatus potuisset refugere illam habere participem vitæ ex divina reparatione acquisitæ, quam semel mali caput*

D fuerat expertus ad mortem. Vide fere ad casum nostrum S. Augustinum lib. lxxxiii QQ. q. 11, apud Magistrum in iii part. distinct. 42 lit. E. Sed quomodo, ais, aut quando pervenit Christus ante ad mulierem quam virum? Quando ex prævisis meritis Christi venturi Verbum æternum sibi elegit B. Virginem in matrem, et illam immunem fecit ab omni labe peccati. Vel tunc ad mulierem Christus Dominus pervenit, quando missus est angelus Gabriel a Deo. Tunc enim B. Virgo enixe Deum precabatur, ut ad redimendum genus humanum descenderet, ut promiserat per prophetas, etc. Ex Mita.

^d Ms. Cæsen., fastidiendo.

^e Ex eodem ms. Editi: *Et quidquid suæ culpæ, non in persona mulieris, etc.*

^f Vide notam 8 superioris homiliez.

^g Depravatus in editis locus restituitur ex editione Mitæ, ms. Urbinati et Latino.

est, et gaudeo, de quo gaudet mortuo, ipsum cum resuscitat tunc lamentatur; qui cum amittit non flet, cum recipit tunc deplorat; tunc fundit mortales lacrymas, vitæ spiritum cum refundit. Fratres, habet hoc natura corporis humani, ut producat lacrymas vis gaudii, vis mœroris. Quotiens enim viscera, aut lætitiæ, aut tristitiæ nimio arcantur impulsu, oculi in lacrymas mox erumpunt. Hinc est quod Christus non dolores mortis, ^a sed illius lætitiæ recordatione lacrymavit, qui voce sua, voce una, omnes est mortuos perpetuam suscitaturus ad vitam. Fremit spiritu, et tota se viscerum commotione conturbat, quia adhuc solum Lazarum, et non jam omnes mortuos suscitabat. Quis ergo ex humana infirmitate existimet hic flevisse Christum, cum celestis pater luxuriosum filium non quandiu abiit, sed quando recipit tunc deplorat (Luc. xv)? Christus recipiens flevit Lazarum, non amittens, denique non quando plorantes videt, tunc plorat Christum; sed quando interrogat, et in respondentibus videt fidei nil manere, dixerat: *Ubi posuistis eum?* At illi responderunt, Domine, veni et vide. Putaverunt eum nescire ubi positus esset in terra, qui sciebat ubi illum tartara dira retinebant. Ille sic interrogans ^b exigebat fidem, scientiam porrigebat, ut astantes scirent quod mors, quod sepulcrum, quod corruptio, quod putredo, quod fetor non ^c ex conditione Dei, sed ex delicto hominis hominibus accessisset. Nam cum dicit, Ubi posuistis eum, mulieres increpat, mulieres arguit, hoc est: Quem ego posui in paradiso, in regione vitæ, ecce vos ubi posuistis eum. Sed et Judæi ad ignorantiam requirentis responderebant. Domine, veni et vide. Quid? illum jubere morti? quid? jubere illum inferis crederent, qui credebant eum quod erat in oculis non videre, qui de lacrymis ejus taliter disputabant? *Qui potuit ^d aperire cæci oculos quomodo facere non potuit, ut hic non moreretur?* Potuit facere ut non moreretur, sed mori permisit is qui mortuum ad suam gloriam voluit suscitare: permisit ad inferna descendere, ut appare-

ret Deus ab inferis hominem cum reducit. Sed, Judæi, apparent corda vestra obstructiora inferis, viscera vestra duriora mortuis, oculi vestri tetriores sepulcris, cum vox quæ patefecit tartara vestra non patefecit arcana, cum jussio quæ exsuscitat mortuum mentes vestras non suscitavit, cum lex quæ illustrat sepulcrum vestram non illuminet cæcitatem. Sed ista sufficiant, ut cum Christo resurgentis Lazari gloriam videntes videre possimus.

• SERMO LXV.

De eodem.

Quoniam mortem Lazari, Mariæ fletus, lacrymas Marthæ, Judæorum planctus jam perstrinximus sermone geminato, nunc exoneremus animos, abjiciamus curas, exoccupemus sensus, ut resurrectionis tantæ gaudio totis mentibus et capere et audire possimus. Evangelista venisse ad monumentum sic prædicat Salvatorem. *Jesus, inquit, rursus fremens in semetipso, venit ad monumentum: erat autem spelunca et lapis superpositus erat ei. Jesus fremens venit ad monumentum.* Fremit Christus, ut caro reviviscat; fremit vita, ut mors fugetur; fremit Deus, ut resurgat homo; fremit indulgentia, ne sententia contradicat; fremit Christus debellans mortem, quia ^f non potest non fremere, qui singularem rapit de hoste victoriam. Quod autem dixit, *Rursus fremens*, fremit rursus, ut geminata resurrectionis demonstret insignia: quia voce Christi sicut mortui corpore de sepulcris suscitantur ad vitam, perfidia mortui ad vitam fidei sic resurgunt. *Erat, inquit, spelunca.* Dixisse suffecerat venisse ad monumentum; quid est quod tantopere ^g speluncam Evangelistâ commemorat? Spelunca plane, ubi hominem ^h diaboli latrocinium collocavit; spelunca, ubi virum fraus condidit mulieris; spelunca, ubi Dei plasma mortis rapacitas includebat. *Et lapis superpositus erat ei.* Duræ mortis janua durior ⁱ durissimo lapide claudebatur: sed plorans quid proficit ad sepulcrum, quando sic durus et congestus ^j obices non penetrat vox plorantis? Christiani, ploremus Deo pro

^a His male torquentur imple illa capita quæ Christum Stoicum et affectuum expertem penitus nobis effingere conati sunt. At ægre ferebant veteres quod Christus in Evangelio lacrymas diceretur. Unde Epiphanius ætate, ipso teste in Ancorato, cap. 51 pag. 76 edit. Colon., in quampluribus Lucæ codicibus erratus fuerat locus ille, in quo Christus visa Hierosolyma collacrymasse dicitur. Quem tamen adhibuerat Irenæus lib. contra hæreses, ad refellendos eos qui Christum specie tenuis apparuisse impie docebant.

^b Augustinus de Verb. Dom. serm. 3: Non locum sepulchri ignorare credi debuerat, sed fidem populi approbare volebat.

^c Scilicet ex pacto, vel placito Dei.

^d Sarcasmus est. Cæci illuminationem in dubium revocant; ac si dicerent: Quid prodigium cæci nati prædicant? Amicum utique servasset, si cæcum illuminare potuisset. Ex his vide quam apte Chrysologus in sequentibus perfidiam ac infidelitatem arguat Judæorum.

^e Hæc scribens Chrysologus verosimilia quædam, ita rhetoricis coloribus adumbrat, ut dum de evangelica historia agebatur, nonnemini modum transillisse videri possit.

^f Hoc est: Christus Dominus non potest non tur-

bati intimis animi sensibus, et turbatus excitari ad maximam in hostem protervum indignationem, quem speciali et raro modo sic vincere parat. Vel Christus indignatur et obstrepit, quia unum solum resuscitat, dum omnes ad vitam revocare venisset: interimque destinebatur, quoniam tempus a divina præordinatione stabilitum nondum advenerat. MITA.

^g More Hebræorum sepulchra in speluncis excavabantur.

^h Quoniam homini vitam innocentiam, et cætera bona fraudibus suis abstulit, ipsumque in mortis speluncam occultis, ne quis furtum videret, aut reperiret. MITA.

ⁱ Lapis appositus erat ad ostium, per quod in antrum speluncæ descendebatur. Speluncæ quos quidem una parte sublimius, altera depressius erat: ideoque lapis non hic dicitur revolvi ut Matth. xxviii, 2, sed auferri.

^j Obex, omne id quod obicitur dici potest. Juvenius, lib. iv, pennas, quibus gallina pullos suos circumplectitur obices dixit. Vide Casparem Barthium ad vers. lib. xix, cap. 14, qui hunc Chrysologi locum illustrat.

peccatis nostris, et, mortuis ^a non audientibus, cum gentibus non ploremus. *Ait Jesus, tollite lapidem.* Inter divinas virtutes humanum Christus requirit auxilium? non sufficit amovere lapidem, qui mortem sufficit effugare? sepulcri claustra reserare non valet, qui portas tartari praevalere aperire? Dixerat per prophetam: *Auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carneum* (Ezech. xi); praecepit ergo ut Judaei ex ^b cor lapideum tollant, evolvant perfidiae saxum, silicem durae incredulitatis excludant, quatenus animae per infidelitatem mortuae de sepulcro pectoris prosilirent: et non tantum surrexisse Lazarum, quantum se Lazaro consurrexisse gauderent. *Tollite lapidem.* Tollite miserae humanitatis obsequium, ut divinitatis beate ^d opera nunc clarescant. *Tollite lapidem.* Quem posuistis vos, ut hominem quem ego posui, nunc repo: am. Respondit Martha: *Jam fetet.* Mulier, et quod fetet cujus est? *Jam fetet.* Modo ad te pertinet, quod a te venit: ad sepulcrum non sentires fetorem, si in paradiso suasorem noluisses audire. *Jam fetet.* Quod perditore fetet non fetet Creatori. *Jam fetet.* Quod horret alieni operis eversor, amator sui operis non abhorret. Sed dicendo sic, testaris mortem, quam tu, mulier, intulisti; fetorem clamas, ut plena mors audientibus innotescat, quatenus quod resurget Lazarus, redeuntis sit spiritus, non latentis. Divinae virtutis sit, non sit artis humanae; neque Judaei, qui nos dicunt in principe demoniorum ejicere demones (Matth. ix) iterum dicant nos non imperio Dei, sed humano peritio mortuos suscitare. *Jam fetet, quatrduanus est.* Dicit et tempus, ut sciant quia auctor est temporum, cui tempora nulla praescribunt. *Jam fetet, quatrduanus est.* Dicendo sic, ^e exaggerat desperationem, ut qui adsunt videant quia Deus est, qui sic vitam mortuis desperatis salutem, fetentibus dat vigorem. *Elevatis, inquit, oculis sursum.* Elevat oculos sursum, ut nobis formam supplicandi tribuat, ^f non sibi viam praepararet impetrandi: namque sursum re-

^A spicit, qui semper est sursum cum Patre, semper Pater in ipso est, et ipse est semper in Patre: *Ego, inquit, in Patre, et Pater in me est* (Joan. xiv); *Pater, inquit, gratias tibi ago, quia audisti me.* De praestito agit gratias; et quod Pater audierit, hoc dicitur; quod Filius petierit, hoc tacetur. Fratres, inter Patrem et Filium audiendi est affectio, non est necessitas supplicandi; charitas assensus est, non est austeritas jussionis; ibi amore geruntur omnia, ubi non indiget obsequio, sicut ex sequentibus elucescit. *Pater, gratias ago tibi, quia audisti me: ego autem sciebam quia semper me audis.* Vocat invocandi cura, ubi fiducia certa est audiendi. Aut quid ibi facit petendi labor, ubi praestandi est causa communis? Nemo ergo ^g sic Filium minoret precibus, ne ^h Patrem circa salutem hominum sic minoret. Quare autem sic loquatur Filius, ipse aperit, sic dicendo: *Pater, gratias ago tibi, quia audisti me: ego autem sciebam quia semper me audis; sed propter populum dixi, qui circumstat.* Videtis quia loquendo talia suum Patrisque affectum tollit, prodit, pandit gratiam, ⁱ loquitur unitatem. Dixerat: *Omnia quae habet Pater, mea sunt* (Joan. xvi); et si sua sunt omnia, quomodo petit? Qui de suo petit, quod petit, non necessitatis est, sed amoris. *Pater, gratias ago tibi, quia audisti me: ego autem sciebam quia semper me audis; sed propter populum dixi, qui circumstat, ut credant quia tu me misisti.* Missum se dixit, ut populi sciant de caelo venisse Christum, non recessisse de caelo. Sic ergo mittitur, sic et quod habet accipit, quomodo ^j unde venerat non recessit; sic ergo et Filius quod habet accipit, et Pater quod dederit non amittit. Fratres, et quod auditur, et quod mittitur, et quod venit, et quod accipit, et quod nascitur, et quod patitur, et quod moritur, et quod resurgit, non est hoc divinitatis suae, infirmitatis hoc nostrae est, nostrae est hoc naturae: quod totum causa nostri tulit in nostro corpore, non propter se in sua pertulit majestate. Sed ad proposita redeamus. Quid est quod dicit, Pa-

^a Ms. Caesen. et Vatic., *nil audientibus.*

^b Consonant alii Patres: Isidorus lib. iv epist. 160; Theodoretus in Ezechiel. xi; Origenes ad Matth. xii, etc.

^c Justa quoque quae defunctis solvantur obsequia postrema dicta sunt. Hic pro obsequio nostrae humanitatis intelligitur sepulcrum.

^d Christum voluisse astantes omnes suis ipsorum oculis perspexisse Lazarum, non mortuum tantum, sed fetidum, ut miraculum resurrectionis luculentius claresceret, fere omnes interpretes docent. Vide Ambrosium lib. i Exam. cap. 75, et orat. de Fide resurrect.; Maldonatum item, et Brugensem, ex Euthymio.

^e Spem ob rei difficultatem non retinuerat Martha; jam enim in feudo et quatrduano corpore spes omnis aberat resurrectionis. Atque eo magis, si jam tum invaluisse vetus eorum opinio, animam scilicet vagari circa corpus, donec facies et aspectus defuncti immutetur. Beresch Rabba fol. 114 apud Lightfootum in notis: *Tribus diebus anima vagatur circa corpus, expectans ut redeat in corpus; cum vero videt quod immutatur aspectus faciei, recedit et relinquit corpus.*

^f Superius gratias egerat Christus Patri suo, quod nondum orantem audierat, ut intelligerent eum simi-

lem non esse ceteris prophetis quibus necesse erat orare ut exaudirentur.

^g Ex hujusmodi enim Evangelii verbis deducebant Arianorum filii argumentum, ut Filium Dei Patre minorem astruerent. Quis enim, aiebant, aliquid petens auditur, minor est eo a quo auditur et impetrat.

^h Ac si Pater ad homines sublevandos non posset, nisi magnis precibus adduci.

ⁱ Christus enim in illud praecipue semper incubuit, ut populus numquam ex ejus verbis se esse minorem Patre posset eruere. Ideo cum orat, tunc enim ut homo loquitur, semper aliquid admiscet, vel post orationem aliquid semper gerit, quo ipsius cum Patre unitas et aequalitas ostendatur.

^j S. Augustinus tract. 11, in Joan.: *Neque enim propterea debet incredibile videri, quia sic ad mundum veniens exiit a Patre, ut non deserat Patrem; et sic vadit ad Patrem, relicto mundo, ut non deserat mundum. Exiit enim a Patre, quia de Patre est; in mundum venit, quia mundo suum corpus ostendit, quod de Virgine assumpsit. Reliquit mundum corporali discessione. Perrexit ad Patrem hominis ascensione, nec mundum deseruit praesenti gubernatione.* MITA.

ter, gratias ago tibi, quia audisti me? Quid est? Ubi Christus cœpit ^a inferi pulsare fores, portas tartari submovere, januas aperire mortis, gehennæ solvere legem vetustam, deturbare antiquissimum jus pœnarum, repscere Lazari animam, ab inferis viam reditus innovare, occurrit ei tartari tota furens potestas, præferens edictum superni principis, excelsi regis portans decretum, gestans latam tot sæculis Deo loquente sententiam; et videns hominem seiscitabatur quis iste esset, quid auderet, quid sibi vellet, cur solus, aut sine tremore tremendos mortis lacessat et incessat accessus. Cui dicenti quis esset, responderunt prophetica voce, ministri resurrectionis, angeli. *Ipse est rex gloriæ, ipse est fortis et potens in prælio* (Ps. xxi). Sed refert tartarus: Ego regem gloriæ in cœlestibus scio omnibus potestatibus cœlicis præsidere, cujus nutum tota sufferre non potest creatura; hunc autem video de terrenis unum, concretum limo, corpore mortali septum, et in ipso habitu hominis, hominibus viliorem, et ad summam cito dandum sepulcro, subdendum meæ protinus esse ditioni. Sed persistentibus angelis et repetentibus: *Ipse est Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ; ipse cœli præsul, ipse creator mundi, ipse salvator sæculi, ipse redemptor omnium, et de qua furis tu, lator ipse sententiæ, ipse tuum calcaturus caput, ipse tuum contriturus imperium, ipse te suo iudicio perditurus; qui reos jussus capere, attrahis, innocentes, sanctos diripis, ipsi Dei Filio comminaris. Redde ergo unum, priusquam multos cogaris exsolvere. Sed tartarus adhuc ista non credens, per consuetos nuntios recurrit ad cœlum, hæc invidiosa interpellatione deploratus: Ego, Domine, et si extremus creaturæ tuæ, et si tristi servitio mancipatus præcepta tua inviolabili lege servo, pervigilo, ne quis sententiæ tuæ vetustum jus, novus temerator immutet, sed apparuit homo, qui dicitur Christus, tuum se Filium jactans, sacerdotes tuos notat, scribas tuos arguit, sabbata tua violat, legem tuam solvit, et animas exemptas carne, et pœnæ jam meæque custodie deputatas, ad corpora, in quibus scelerate vixerant, redire compellit; et tantis quotidie procedit ausibus, ut Lazarum jam carcere nostro clausum, jam lege nostra vinctum, jam jure nostro manentem, effractis claustris inferi conetur eruere: aut cito subveni, aut si patefecerit semel januas, omnes, quos tot sæculis servavimus, nunc amittis. Ad hæc Filius de sinu*

A Patris respondit: Pater, justum est ut carcer non innocentes teneat, sed nocentes; pœna non justos cruciet, sed injustos. Quamdiu sub unius hominis culpa, propter Adæ solius noxam, patriarchas, prophetas, martyres, confessores, virgines, viduas, in castis: te conjugii permanentes, omnes etates, utrumque sexum, certe ^b parvulos nescientes bonum vel malum, hic carnifex ad se trahere crudeli infestatione non cessat? Pater, ego moriar, ut non moriantur omnes; Pater, ego Adæ debitum solvam, ut per me tibi vivant qui per Adam moriuntur inferno; Pater, propter sententiam tuam ego meum sanguinem fundam, tantum est ut ad te tua redeat creatura, pretium chari tibi sanguinis mei redemptio sit omnium mortuorum. Ad hæc totius Trinitatis consensus, et Lazarum præcepit exire, **B** et tartarus ad reddendos omnes mortuos Christo jussus est obedire: hinc est quod Filius clamat: *Pater, gratias tibi ago, quia audisti me* (Hebr. iv). Testatur Apostolus quod Christus advocatus noster sit apud Patrem; denique quando sedet, judicat Patri; quando stat, officio fungitur advocati. Tunc Christus, peracta advocacy, clamat voce magna: *Lazare, veni foras*. Tunc tartarus, ligatis manibus et pedibus, Lazarum retulit ad superna: timens et tremens, ne dum solvit, ne dum moras facit, ne dum tardius refert unum, omnes cogeretur afferre. Sic factus est vivorum relator, qui raptor esse consueverat mortuorum. Nam quare Christus vincula inferni dirupit, mortis ligamenta dissolvit, nisi ut nobis monstraret inferni tremendam servitutem? Nam si de Moysi corpore diabolo angelo contradixit, quomodo non tartarus Christo de vita et de resurrectione Lazari contradicet? **C** Orate, fratres, ut qui gustum resurrectionis Lazaro propinante suscepimus, redeunte Christo universalis resurrectionis voces mereamur audire.

SERMO LXVI.

De divite et Lazaro.

Duas hodie a duobus evangelistis editas, ita recitari fecimus lectiones, ut sermoni nostro vester intellectus occurreret, paterent abdita. Lazari resurgentis occasio, cur ^d alterius nos Lazari compulerit facere mentionem, ex sequentibus audietis: modo inhumani divitis et Lazari pauperis stupendas vices, pavendas successiones, conditiones admodum lamentandas in medium producere et afferre gestimus, quia

^a Elegantius dictum quam *Inferni*, notavit Barthius advers. lib. xxi cap. 10 col. 1090.

^b Limbum quem vocant, puerorum esse, ut ait hic Chrysologus, apud inferos, tenere Patres concilii Florentini, ubi sess. ultima diserte definitur, tam eos qui mortali peccato obstricti quam eos qui solo originali mox in infernum descendunt, penis tantum disparibus puniendos esse. Nihilominus communis scholasticorum sententia est, quam sequitur Innocentius III, cap. *Majores*, ex tract. de Baptismo, limbum puerorum altiori loci constitutum.

^c Antequam sermo ad populum haberetur, recitabantur coram Evangeliorum lectiones, vel illa sacre Scripturæ loca, de quibus sermocinari oportebat. Vide Act. xiii, 14; Auctor Constit. Apost. lib. xi, cap. 14; Tertull. in Apol. cap. 39, et alibi passim.

Duas etiam lectiones quandoque recitatas fuisse docet Augustinus serm. 121, de Diversis. In memoria retinentes pollicitationem nostram ex Evangelio et Apostolo fecimus recitare lectiones.

^d Certant veteres recentioresque enarratores, an hæc de Lazaro hi toria sit, an parabola, vel demum historiis ac parabolis immixta narratio. Historiam eam credidisse videtur Chrysologus, cum Ambrosio lib. viii, de Divite. Parabolam alii. Chrysostomus hom. de divite et Lazaro; Cyrillus Alexandrinus in Caten. Græcorum FP., ubi notatur ex Judæorum traditione mendicem quendam tunc fuisse Hierosolymis, nomine Lazarum, satis notum, cuius meminit Dominus ad majorem sermonis manifestationem. Consule Theophylactum.

dives qui participem pauperem in nobis presentibus audire contempsit, in futuris malis compatiens pauperem non meruit invenire; nec ardens aquae refrigerium percepit, aestuanti pauperi fame panis refrigerium qui negavit. Cum esset, inquit, in tormentis, elevavit oculos suos, et vidit Abraham de longe, et Lazarum in sinu ejus (Luc. xvi). Gratis respicit modo Lazarum sursum, qui ante deorsum Lazarum videre desepxit. De talibus dixit propheta: *Oculos suos staverunt declinare in terram* (Ps. xvi). Cum esset in tormentis. Pungit poena, quae non poenitudo compunxit, et vexant tormenta, quem Lazari vulnera non moverunt: nec gratis aculeos percipit poenarum, qui in purpura volutabatur ingratus. Vidit Abraham de longe. Longe illi erat Abraham, cui non fuerat proximus pauper. Vidit Abraham divitiarum consortem, sed inhumanitatis exsortem, et Abraham dives, sed plus humanitate quam censu, tu dives inhumanitate tua major tuis divitiis extitisti; Abraham sibi peregrinus, civis hospitum fuit; tu palatia possidens, tectum pauperi non dedisti; Abraham dum servos suscipit, dominum sic recepit, et cunctis hominibus ponens panes, ipsum Dominum suam suscepit ad mensam; tu dum singulari pauperi negas micas, stillem refrigerii perdidisti. Et ipse clamans, dixit. Sic clamat ibi, qui hic clamantes contempsit audire, ibi cassa vox est, istic inanis est clamor. Audi prophetam dicentem: *In inferno autem quis confitebitur tibi* (Psalm. vi)? In inferno quis misericordiae locus? in tormentis quae spes veniae, et in hora sententiae tempus indulgentiae quis requirit? Pater Abraham, misere mei. Crudelis filii, quam misericordiam petis quam tibi negando pauperi tu negasti? Et mitte Lazarum. Miser filii, si Lazarus ad tuam mensam venisset, tu ad istum discubitu non venisses. Ut intingat extremum digiti sui in aquam. Qui claudit manum pauperi, extremi stipes digiti sic deposcit, et silit aquae guttam, qui vini lacus, ne guttam daret, inclu-

dit. Ut intingat extremum digiti sui. Qui divitias suas non miserando pauperi dedit, sibi misericordiam sic minorat. Et refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Quasi reliquum corporis ab incendio haberet immune: sed lingua plus ardet, quae misericordia ut ferebat, jubere neglexit; in lingua majus sentit incendium, quae maledixit pauperi, misericordiam contradixit; lingua in tormentis prima est, quae, derogando pauperi, pauperis blasphemavit auctorem. Sed audiamus jam quid responderit Abraham. Fili, inquit, recordare, quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala. Nemo putet, audiendo ista, quia dives pro bonis receperit bona, quando hinc magis reus est, quod cum a Deo pro malis receperit bona, bona pro nobis Deo reddere contempsit. Nam de divitiis tantis nec victum dedit pauperi, nec sacrificium Deo minima oblatione dependit. At pauper dives vulnere, censu nudus, exutus corpore, vestitus poenis, animam quam solam non tenebant vulnera, Deo in hostiam jugiter offerebat. Hinc est, quod recipit pro doloribus requiem, pro opprobrio gloriam, pro contumeliis honorem, pro despectu gratiam, pro poenis immortalitatem, pro vulneribus premia, pro siti refrigerii fontem, pro fame caelestis mensae delicias sempiternas, et quem divitis angulus non cepit, sinus divinae consolationis includit. Tu, dives, fulgens quondam purpura, nunc tegere fumo, pro coccino vestire flammis, pro molli discubitu sustine tormentorum dura, pro lautis ferculis epulare poenas, copias inopia compensa, ebrietates siti digere, pro odoribus aspergere fetore: et cui astiterunt voluptatis obsequia, astent tibi ministeria nunc poenarum, quia ista tibi despiciendo pauperem taliter tu mutasti. Adjecit autem Abraham, dicens: *In his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est, ut qui volunt hinc transire ad vos non possint, neque inde huc transmeare*. Dicendo sic, tam justos quam injustos ante adventum Domini apud inferos fuisse declarat,

* Loquitur ad phrasim Hebraicam, *elevans oculos*. Chrysostomus, Con. 11, de Lazaro apud D. Thomam in Catena, Oper. tom. V, pag. 275, col. 1, recentioris edit. Ven.: *Elevavit oculos, ut inspiceret, non ut despiceret*. Lazarus enim sursum erat, ille deorsum. Ceterum Hebraei tam Abraham sinum quam infernum in sabterraneis reponcbant, et adeo dissitis, ut eos immane chaos disterneret. ita tamen, ut ex uno in alterum prospiceretur. Confer quae habet Lightfootus in illud Apocalypseo: *Torquebitur in conspectu angelorum sanctorum*.

* Chrysologus res spirituales verbis sensui accommodatis explicat: nam hanc eandem rem egit Christus. Male autem Tertullianus et Irenaeus hinc argumentum ducunt, post mortem in anima remanere lineamenta quaedam corporis, et simplacra membrorum.

* Non consortem, non socium.

* Nonnulli interpretum recte putant hic de Abraham potius quam de aliquo alio patriarcha fieri mentionem, ob ejus hospitalitatem. His et noster accensendus. Tropica vero est evangelistae locutio. Pro siqu enim Abraham intelligebant Hebraei locum in quo animae suavem vitam agerent. His recte probat Myratorius male de Chrysologo sensisse Brunetum, dum cum in testem advocat suae sententiae de Paradiso

pag. 250.

* Credebant aenari eos qui vitam in deliciis egissent post mortem poenis esse mulcandos; et e contra qui in arumnis, felicitatibus cumulandos. Ita etiam Chrysostomus homil. in Luc. xvi, Maldonatus et Grotius.

* Purpure nomine omnia veniunt divitum ornamenta, Sidonius, epist. 10; Lucanus in Hippica de membris balnei. In onyche quam cardin. Baro: ii beneficentia possederat olim Sirmundus haec legebantur: *Εὐτυχίη, Μακάριον, ἡ πορφύρα τῶν ἀδελφῶν*: *Sis felix, Macedo, purpura*, id est, decus fratrum. Serius autem factum quod reges tantum purpura uterentur, cum antea lautioris fortunae viri, ut hic noster, purpura item amicerentur. Hebraeis majorem purpure copiam fecit Tyri vicinitas. Vide Blasium Carophilum Miscell. pag. 43.

* Similia his quae sequuntur habet Basilius in Catena PP.

* Gregorius lib. vi Moralium, cap. 27: *Eos enim qui caelestis patriae vias secuti sunt, post egressum carnis inferni claustra tenuerunt; non ut poena quasi peccatores flecteret, sed ut illos in locis remotioribus requiescentes ab ingressu regni reatus primae culpa retineret*.

et a discretos locis tantum, non regionibus aperit fuisse divisos. Postquam vero Dominus resurgens a mortuis, aperuit infernum, patefecit cœlos, paradisi claustra reseravit, dedit sanctis paradisi intrare requiem, ad cœli gloriam pervenire. Ista qui sic credit, intelligit quid mortalibus veniens donaverit Christus. Insipienter ergo dives putat apud inferos mutari loca, quando hic agendo homo bene vel male ibi sibi terminum aut pœnæ aut quietis indicit. Stultus in vita dives, stultior invenitur in pœna; et qui bonorum suorum nescivit tempus, nec malorum suorum tempus miserandus agnoscit. *Rogo te, pater.* Modo rogas, modo tibi tempus patiendi est, non rogandi. *Rogo te, pater? Quid? Ut mittas Lazarum in domum patris mei.* Ante quam bene jacuit Lazarus ad illam januam, in qua fame sua inhumanitatis tuæ titulos fixit, ubi postes tuos suis ulceribus laureavit, ubi sanie sua pinxit micæ tuas. Patere ergo stare vires, jam depone dolos; luctet quia tu Lazarum non potes sic videre: scitur, scitur, quia plus te felicitas Lazari quam gehennæ torquet incendit. *Respondit Abraham: Habent Moysen et prophetas, audiant illos.* Hoc est, si Moysen, qui regnâ Ægypti elementis secum militantibus trivit (*Exod. vi.*), qui siccat mare (*Exod. iv.*), qui duravit fluctus, qui lapides in fluentia convertit (*Exod. xvii.*), qui solem texit nube, qui noctem luce radiavit (*Exod. xii.*), qui cœlum fecit pluuere carnes, rorare panes (*Num. xvi.*), non solum non audierunt, sed et occidere sunt moliti, isti Lazarum dignabuntur audire, quem tot vulnera sepiunt, quot Moysen cinxere virtutes? patere et me sentire quod genui, et tu patere quæ fecisti. *Non, pater Abraham.* Vere, non pater, quia non erat Abraham filius, sed gehennæ. *Non, pater Abraham, sed si quis ierit a mortuis ad eos, pœnitentiam agent.* Hoc dives de corde omnium dicit, hoc de desiderio cunctorum petit, hoc de votis omnium loquitur mundanorum, omnes enim susurrare consuevimus: O si quis veniret a mortuis,

a Theophylactus: *Chasma mega, hoc est ingens hiatus, significat iustum a peccatoribus distantiam.* Tertullianus Græcâ *χάσμα* vertit *infernum*; atque esse immensam distantiam sublimitatis et profunditatis. Plutarchus etiam in lib. de Sera num. Vind. in descriptione inferorum ponit *chasma*. Vide Ligthfootum et Grotium in his locis Evangelii, ubi multa de Hebræorum opinione circa infera animarum loca. Ex Chrysologi descriptione firmatur opinio eorum qui Elysios campos non a Græcis vel ab Ægyptiis, sed ab Hebræis inventos putant. Nam et apud ethnicos quoque flumina in Elysiis defluebant, ut et apud Hebræos. Vide Ezechiel. xxxi, 15. Insepulcorum animas errare nec ad Elysios pervenire, utriusque gentis opinio fuit. A Tartaro separabantur Elysiis vasto insuperabili murorum ambitu et igneo torrente; et hanc fuisse Hebræorum mentem ex hoc Evangelii loco dignoscimus. Id quod minimi erat impediendi, ut qui in Tartaris degebant eos qui in Elysiis viderent et audirent.

Hinc exaudiri gemitus, et sæva sonare Verbera, tunc stridor ferri, tractaque catenæ.

Et apud Hebræos: *Videntes turbabuntur timore horribili.* Ut sit, Hebræi hac voce *inferi* locum innuebant, ut bene Chrysologus, ubi animæ post mortem commorabantur. Isai. xiv, 9; Ezechiel. xxxi, 15;

A et quod ibi agitur hic referret, omnes crederent ei. Certe, ut dubitantes dicerent, Quis inde venit, unde nemo venit? Post mortem quod sit aliquis, quis probabit? Omnes audita loquimur, dictis insinuata sentimus: nam quid veri fides habeat, mirum est in profundum. Sed perfidie, non ignorantie esse quod sic loquimur, cum ita credimus, hodie beati Joannis evangelistæ lectio secuta monstravit. Nam sicut dives petit, Deus pro Lazaro Lazarum misit. Sed quid missus, quid desideratus, quid resurgens profecerit, patienter audite. *Cogitaverunt, inquit, principes sacerdotum, ut Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Judæis, et credebant in Jesum (Joan. xii).* Quasi ad hoc desideratus advenerit, ut iteratæ mortis pericula sustineret. Nolunt, nolunt referre visa, qui volunt audita non credi. Scimus, scimus, et vitam parari bonis, et malis tormenta preparari: sed dum vitiis capti virtutum tempus nolumus advenire, fingimus nescire quod scimus, et post mortem quid sit nolumus ab inferis venire qui dicat, cum de cœlo Christus veniens, et ab inferis ipse rediens, et quid bonos in cœlo maneat, et quid malos expectet in inferno, et verbo docuerit, et firmaverit exemplo. Sed forte ideo nec ista credimus, nec Christum volumus advenire, quia mundum transire nolumus, immo non quia mundum transire nolumus, sed quia dolemus vitia præterire. Christus venit non vitam fugare, sed mortem; mortem fugare, non vitam; mundum revocare, non tollere; vitia perdere, non suam disperdere creaturam. Sed orate, fratres, ut veniens nos inveniat tales, quales regni sui cupit et præcipit esse consortes.

SERMO LXVII.

In orationem Dominicam.

Accepistis auditum fidei, fratres charissimi, formam Dominicæ orationis audite. Christus breviter orare docuit, qui cito vult postulata præstare. Aut

Joh. xvi, 5; I Petri iii, 19.

b Contra Origenem, ejusque sectatores, docentes terminum quondam imponendum æternis suppliciis. Vide Theophylactum ad hunc Evangelii locum.

c Titulos figere postibus idem est ac inscriptiones, lapides et statuas ibidem apponere, quæ gentis nobilitatem et munera inruerent.

D d Quandoque mos fuit antiquis diebus festis postes floribus et lauro ornare. Hebræos quod spectat testis est Persus:

Herodis venere dies: cunctaque fenestra
Dispositæ, pinguem nebulam vomere lucernæ,
Portantes violas, etc.

Pro die Herodis intelligit festa et sabbata Judæorum.

e Latinius: *Quomodo potuit pingere micæ, si negavit micæ?*

f Tali modo explicant hunc locum evangelistæ, Chrysostomus homil. de Lazaro, Euthymius, Beda, Maldonatus et Grotius.

g Eum scilicet, quem Christus a mortuis suscitavit. Nec vero absurdum est Christum, cum hanc edisseret parabolam, Lazarum a mortuis suscitatum respexisse. Id plurimi enarratores volunt.

h Rogantibus apostolis ut sibi a Christo aliqua daretur orandi formula, hanc eos edocuit omnium excellentissimam, et quam Tertullianus vocat *brevarium totius Evangelii*.

quid petentibus se non dabit, qui seipsum * non petentibus dedit? Aut in respondendo quam facit moram, qui in dictandis precibus vota supplicum sic revenit? Hodie, quod audituri estis stupent angeli, miratur cœlum, pavet terra, caro non fert, auditus non capit, non attingit mens, tota sustinere non potest creatura: ego dicere non audeo, tacere non possum. Deus det ut et vos audire possitis, et ego dicere. Quid est magis tremendum, quod se dedit terris Deus, aut quod vos dat cœlo; quod societatem carnis intrat ipse, aut quod vos facit consortium divinitatis intrare; quod mortem sumit ipse, aut quod vos resumit ex morte; quod ipse in vestram nascitur servitutem, aut quod vos sibi gignit in liberos; quod suscipit paupertatem vestram, aut quod vos sibi facit hæredes, sui unici cohæredes? Est utique terribilius quod terra transfertur in cœlum, homo deitate mutatur, servitutis sors dominationis jura sortitur. Sed hoc quamvis metuendum sit, tamen quia causa non docentem respicit, sed jubentem, accedamus, filii, quo vocat charitas, trahit amor, invitat affectio: Deum patrem viscera sentiant, vox personet, loquatur lingua, spiritus clamet, et totum quod est in nobis, respondeat gratiæ, non timori; quia qui iudicem mutavit in patrem, amari voluit, non timeri. *Pat. r. noster qui es in cœlis (Matth. vi).* Hoc cum dicis, non sic habeas, quasi non sit in terris; non sic accipias, quasi sit loco clausus, qui claudit omnia, sed intellige esse tibi genus e cœlo, cujus Pater habetur in cœlo; et age ut, vivendo sancte, sancto respondeas Patri. Dei filium ille se probat, qui vitiis non obscuratur humanis, qui divinis virtutibus elucescit. *b Sanctificetur nomen tuum.* Cujus genus sumus, ejus censemur et nomine: rogamus ergo ut nomen ejus quod in se et per se sanctum est sanctificetur in nobis; nomen enim Dei aut honoratur *c* ex nostro actu, aut ex nostris actibus blasphematur. Audi Apostolum dicentem: *Nomen Dei per vos bla-*

* Scilicet gentibus, quæ illum neutiquam petebant. Nam Hebræi in lege docti Christum ad homines venire orabant dicentes: *Mitte, Domine, quem missurus es, etc.; Veni, Domine, noli tardare, etc. MITA.*

b Maldonatus et Brugesis, celebre reddatur; Beda et Menochius, ametur et timeatur; Tertullianus: *in omnibus perfectissime regnet per gratiam*; Augustinus, serm. olim. 48 de Tempore, nunc 56 et 57: *Hoc rogas, ut quod semper sanctum est, in se, sanctificetur in te.* D. Thom., exposit. in orat. Dom. petitio. 1 p. 30 Oper. tom. VIII edit. Ven.: *Ne nomen ejus in nobis manifestetur et declaratur.*

c Drusius ex divo Hieronymo: *Sanctificatio enim et pollutio nominis Dei pendet ex operibus nostris.*

d Eo, scilicet, regno, quo Deus regnat in cordibus iustorum: quod regnum Dei vere vocatur ab Apostolo ad Rom. xiv. 16. Ambrosius, Hilarius, Gregorius, Maldonatus, alii aliter explicant. Cyprianus de Orat. Dominicæ. sermo 6 pag. 558: *Qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed celestia regna desiderat.* Consentunt, Sedulius, lib. iv; Chrysostomus in Matth.; Augustinus, ep. olim 21, nunc 130 ad Probam, c. 11.

e D. Thomas, loco cit. pag. 32. *Cum ergo petimus quod veniat regnum ejus, oramus quod non regnet in nobis peccatum, sed ipse Deus.* Ambrosius de Sacram. cap. 4 pag. 341 c. lit. Paris. 1531.

f Editi, perperam, *Deus meus est.*

A *sphemat in gentibus (Rom. ii). Veniat regnum tuum.*

Et quando non regnavit Deus? Petimus ergo ut qui sibi regnavit semper, modo *d* regnet in nobis, ut et nos in illo regnare possimus. Regnavit diabolus, regnavit peccatum, regnavit mors, et fuit diu captiva mortalitas: petimus ergo ut, regnante Deo, pereat diabolus, *e* deficiat peccatum, moriatur mors, captivitas captivetur, ut nos liberi perpetuam regnemus in vitam. *Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra.* Hoc est regnum Dei, quando et in cœlo, et in terra Dei voluntas est sola, quando in omnibus hominibus

f Deus mens est, Deus vivit, Deus agit, Deus regnat, Deus est totum, ut juxta illud Apostoli: *Sit Deus omnia in omnibus vobis (I Cor. xv).* *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Qui patrem se nobis dedit, qui sibi nos adoptavit in filios, qui rerum nos fecit hæredes, qui nos nomine sublimavit, qui nos suo et honore donavit et regno, ipse nos ut panem quotidianum postulamus addixit. In regno Dei, inter munera divina, quid querit paupertas humana? tam bonus, tam pius, tam largus Pater panem filiis non nisi postulatus indulget? Et ubi est illud: *Nolite solliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis, aut quid vestiamini (Matth. vi)?* Hoc petere jubet *g* quod prohibet cogitare, quatenus cœlestis pater *h* cœlestem panem, cœlestes filii ut postulenus, hortatur. Ipse dixit: *Ego sum panis, qui de cœlo descendi (Joan. vi).* Ipse est panis, qui satus in Virgine, fermentatus in carne, in passione confectus, in fornace coctus sepulcri, in Ecclesiis conditus, illatus altaribus, cœlestem cibum quotidie fidelibus subministrat. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Homo, *i* si sine peccato esse non potes, et vis semper dimitti tibi totum, dimitte semper; quantum vis dimitti tibi, dimitte tantum; quoties vis dimitti tibi, toties tu dimitte; immo quia vis totum dimitti tibi, totum dimitte: homo, intellige quia remittendo aliis tu *j* tibi veniam dedisti. *Et ne nos inducas in tentationem.* Quia

g Cum nonnulli animadvertissent vocem *ἐκδοῦναι* in Hebræo legi *mahar*, quod Syris, quorum dialecto usum fuisse Christum volunt, crastinum est, et non *quotidianum et hodiernum*; in le orta est questio, quam movet Chrysologus: an scilicet Christus in Evangelio duo sibi invicem repugnantia docuerit. A: cujus solutionem alii eandem cum Chrysologo i. iere viam, dicentes in Dominicali petitione agi de pane eucharistico. Ambrosius lib. v de Sacram. cap. 4; Cyprianus, lib. de Orat.; Augustinus homil. olim 42: *Impertire nobis eucharistiam tuam, quotidianum cibum.* At hujusmodi explicationes mores potius quam litteram spectant. Hac enim petitione querimus omnia quibus ad vitam conservandam indigemus. Alii cum Hieronymo annotant vocem Hebræam, ex quo constat putari verbum *ἐκδοῦναι*, non quidem diem proximum, vel immediate sequentem, sed quicquid futurum est significare; et dixerunt esse *ἐκδοῦναι* omne id spatium vite, quod nobis superest emetendum.

h Evangelista, *ἄρον τὸν ἐκδοῦναι*; quod nonnulli vertunt *supersubstantialem, super omnes substantias.*

i Debitum in Scripturis delicti figura est, inquit Tertullianus; et peccata debita vocantur, subtili Brugenis.

j His similia habet alibi quoque Chrysologus, quæ non absolute intelligenda sunt, quasi hac sola impleta

in sæculo est ipsa vita tentatio. *Tentatio*, inquit ille, *est vita hominis* (Job. vii). Rogemus ergo ut nos a arbitrio nostro non relinquat, sed in omni actu paterna nos pietate constringat, et in vitæ tramite cælesti moderatione confirmet. *Sed libera nos a malo*. A quo malo? a diabolo quippe, ex quo est omne malum. Rogamus liberari nos a malo, quia malo qui non caruerit, frui non potest bono. c Si adhuc non nati, si adhuc in utero constituti, panem petunt, expetunt regnum, d quare sit questio, quod semper Dei Filius, in Dei patris mansit arcano? Si Ecclesia generat, ratio non est, est cæleste mysterium; quod in Patre Deo, Dei Filius fuerit, quomodo humana ratiocinatione tractetur non est, non est humano modo divinitas æstimanda. Audisti Deum, nil terrenum cogites, nil humanum; audisti Patrem Christi, hoc per substantiam crede; audisti patrem tuum, hoc crede per gratiam: ille ut esset Filius habuit semper, te esse filium dedit modo. Sic ergo te filium seito, ut servum te esse non nescias; sic audi ad Christi similitudinem te reductum, ut semper te Christo cognoscas esse subjectum.

SERMO LXVIII.

In eandem.

Conditio mortalis, terrena compago, limosa substantia, vitæ ac mortis incerta, labore attrita, consumpta pœnis, putredini ac pulveri subjecta natura capere non valet, æstimare non sufficit, fugare non audet, credere pertimescit, quod hodie cogitur confiteri. Tantam donorum Dei gratiam, promissorum magnitudinem, munerum largitatem, fragilitas humana unde promereri valeat, non potest invenire. Hoc reor non ambiguum Habacuc prophetam mentis intuitu prævidisse, dum se tanto pavore concussus, hujus auditus taliter exagitatum tremore, dicit: *Domine, audiri auditum tuum, et timui; consideravi opera tua, et expavi* (Habac. iii, juxta LXX). Auditum timuit, non quia tunc propheta tantus audierit Dominum, sed quia tunc servus Dominum suum sibi conversum reperit, et audivit in patrem; non quia mundi hujus fabricam elementis ita sibi dissonis consonantem contemplatus expavit, sed quia pietatis erga se tantæ considerans tunc opera, admirationis tremore concussus est et pavore. *Consideravi*, inquit, *opera tua et expavi*. Adoptatum se tunc stupuit in filium, quando perdidit ipsius fiduciam servitutis. Denique ut scia-

tis hujus orationis, quam vobis hodie Divinitas innuat et infundit, affectum, propheta tunc audet cælitus percepti hujus muneris quodammodo pavore solutus. Quid iterum dixerit pervidete. *Custodiri*, inquit, *et expavit venter meus a voce orationis labiorum meorum*. Posteaquam divini muneris senserat largitatem; custodivit se, ne se hostem, ne inimicum, ne latronem se iterum sicut in paradiso sustineret. Fit vigilantior, sit sollicitior sui custos, qui se post tantæ rei jacturam cælestem thesaurum in vasis fictilibus custodivit. *Et expavit venter meus*. Ventrem cordis interna nominat hic propheta; qui sicut venter cibis, cor sic sensibus pacitur et repletur. *Et expavit venter meus a voce orationis labiorum meorum*. Si intellectus cordis infuderat ori vocem, labiis dederat verba, cur vota sua, cur desideria sua, cur ex hoc quod est exoraturus, expavit? Quia non suggestionem sui cordis, sed divini Spiritus loquebatur affatu. Audi Paulum dicentem: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem: Abba, Pater* (Gal. v). Quod auditum cum ad interna transmitteret, tantum se meruisse mirabatur, et interna tota hominis pavebant. Merito adjecit: *Et intravit tremor in ossa mea*, quia ipsa prophete viscera vexabantur. *Et subtus me*, inquit, *commota est virtus mea*. Quid est subtus me? quatenus ipse idemque homo sursum per gratiam jam levatus jacebat subtus pristinam per naturam, nec virtutem cælestem virtus poterat sustinere terrena. Jam fumavit mons Sina, cum daturus legem Deus descendit in montem (Exod. xix). Quid caro faceret, cum descendit Deus in carnem, carni gratiam collaturus? Venit pater quia homo Deum, servus dominum non ferebat. Et quia fidelis est in verbis suis quæ dixit: *Aperi os tuum, et implebo illud* (Psal. lxxx); aperite nunc ora vestra, ut ipse ea tali prece, tali repleat et clamore. *Pater noster qui es in cælis* (Matth. vi). Ubi sunt qui de Dei promissione diffidunt? Ecce quam cito fidei est remunerata confessio: mox ut Deum unici Filii confessus es Patrem, tu ipse es Dei Patris adoptatus in filium, ut esses cæli hæres, qui paradisi exsul habebaris et terræ; et ideo nunc vocas, *Pater noster qui es in cælis*. Quia fuit tibi quondam pater qui te resolvit in limum, qui te ad claustra duxit et pertraxit inferni: terram nesciat, amorem carnis ignoret, patrem pulveris non requirat, nihil in se vitii licere permittat, qui Deum patrem cælestem repe-

conditione Deus nobis peccata dimittat, sed si cætera accedant, veluti pœnitentia, dolor, etc. Hoc enim interest inter promissiones affirmantes, quæ cum exceptione suscipiendæ sunt, et negantes, quæ absolute.

a Deus non tantum homines impios suis sæpe vitis relinquit, ut Rom. i, 24, sed eos etiam qui viribus suis plus æquo confidunt. Quod malum, juxta Chrysologum, antevertinus assiduus precibus, et precipue hac eadem petitione in orat. Dominic.

b Malum hic a SS. Patribus pro diabolo sumi plurimis probari potest. At in luce meridiana lucernam accenderem. Græce, in textu, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, ab illo imp. obo, ab illo maligno vertit Tremellius, Montanus et Syrus; quo nomine diabolus vocari solet, Matth., xiii, 19; Joan. xi, 13; v, 18.

c Hic se catechumenos Dominicam orationem docuisse, et gentiles modo per baptismum renatos erudisse innuit. MITA. — At catechumenis non licebat dicere *Pater noster*, usque dum per aquam regenerationis Filii Dei facti essent. Hoc aperte testatur Chrysostomus homil. 11 in II Cor., tom. V pag. 516 edit. Francof.; et Augustinus homil. 29, de Verbo Apostol.; Theodoretus Epit. Div. Dogm. cap. 28 tom. IV, pag. 336, citante Suicero pag. 1248. Unde passim dicebatur εὐχὴ πιστῶν, oratio fidelium. Non tamen res erat illicita, si qui ea uteretur.

d Hoc est quare disputamus id quod fide firma creditur, scilicet, quod Filius æterni Patris fuit semper in hoc? Vide supra serm. 58, et 60, et 62; hæc enim contra hæreticos scripta sunt. MITA.

tit ad naturam. Et qui se Dei filium credit, actu, vita, moribus, honestate, tanto generi respondeat, ne iterum ad terrena descendens ad ipsam tanti genitoris tendat injuriam. *Sanctificetur nomen tuum.* Si nomen Christi cæcis visum, cursum claudis, defessis vario languore sanitatem, mortuis dat vitam, teque, homo, ipsum, totamque sanctificat creaturam, quemadmodum tu ipse nominis oras et exoptulas sanctitatem? Quia a Christo vocatus es Christianus; et ideo supplicas ut prerogativa tanti nominis meritis in te subsequenter roboretur. *Adveniat regnum tuum.* Devotionem mandat, exigit desideria, vota perquirat ipse, qui adventum suum in sua continet potestate. Fidelis est ille miles, qui regis sui presentiam sinit, exoptat regnum, expetit et concupiscit triumphos: sed hic petis ut tibi et in te adveniat regnaturus, in quo diabolus arcem, mors imperium, diu infernus gessit et tenuit a potestatem. Oremus ergo, charissimi, ut Christus semper suo regnet in milite, et milles semper suo triumphet in rege. *Fiat voluntas tua, sicut in cælo et in terra.* Beatus dies ille, qui terrenorum jungit, sociat, exæquat celestibus voluntates, ut inter dispares substantias una atque eadem sit voluntas. Hæc est fida pax, inconcussa concordia, gratia perseverans, quando per unius domini ordinem, familia natura diversa, voluntate fit una, eadem reperitur et sensu. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Post celeste regnum panem quis postulet temporalem? Sed quotidianum et in diem vult nos in sacramento sui corporis panis viaticum postulare, ut per hoc ad perpetuum diem et ipsam Christi perveniamus ad mensam, ut unde hic gustum sumpsimus, inde ibi plenitudinem totasque satietates capiamus. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Qui sic petit, et debita non relaxat, iste se etiam per quod orat, accusat; qui sibi tantum donari postulat, remitti tantum, quantum ipse remittit et donat, ad placitum Deum, Deum taliter invitat ad pactum. Quisque quantum ipse præstiterit alteri, tantum sibi exigit et ipse præstari. Dimittenda sunt autem, fratres, debita non pecunie solum, sed omnium causarum, culparum, criminum; quidquid, homo, incurrere poteris, in his tibi cum incurrerit alter, ignoscas. Fidens peccatis suis petit veniam, qui peccanti libenter ignoscit. *Et ne nos inducas in tentationem.* Hoc petere millies multis modis cogimur, fratres, ne fragilitas plus ausa, et de se

temere præsumens, nec virium suarum modum colligens, in conflictu male cauta succumbat, deinde offensus Deus tradat tentationibus quos deliquit. *Sed libera nos a malo.* Satis de se humiliter sentit, nec salvari se per se præsumit, qui ut a malo per Deum liberetur, implorat. Signate vos. Intelligite, filii, quanta perfectorum, quanta fortium gloria sit et potestas, quando tanta virtus in ipso conceptu, tanta majestas aperitur in partu. Nondum natus patrem vocat, sanctitatem postulat, regnum petit, dat jura terris, terrenas celestibus exæquat voluntates, et laboribus profuturus exigit jam devotus annonam. *Panem nostrum,* inquit, *quotidianum da nobis hodie.* Beati estis, qui cœpistis ante pugnam vincere, ante triumphare quam vivere, ante ad patris promptuaria quam matris ad gremium pervenire, ante pastum gregis, quam succum lactis invadere, toto ante victoriarum sonare jubilo, quam vagitu respondere euniarum. Vere, ut dixit Apostolus, infirmum Dei fortius est hominibus (1 Cor. 1). Aut quis poterit tanti conce tus referre sacramentum? ubi Virgo mater parit orbe quotidie, nec relinquit posteros ad laborem, sed æternam germina præmittit ad gloriam.

SERMO LXIX.

In eundem.

Putasne mortale pectus Dominicæ charitatis erga nos magnitudinem capiat? Putasne terreni corporis pondere meas depressa erga nos divinum intelligat ac sentiat affectum? Nam quidquid cæli micat, radiat et splendet ornatus, quidquid in terra fragrat in floribus, sapit in fructibus, in animalibus gaudet, nostro amore factum, nostræ addictum est servituti. Sed quamvis magna, parva tamen sunt ad supernæ in nos dilectionis iudicium. Nobis principatus cælorum, nobis æthericæ potestates, nobis supernæ dominationes, nobis angelorum officia excubis militant indefessis. Sed ista adhuc asserendæ in nos divinæ necessitudinis parva sunt, et minora, tamque infima, quantum creatore suo minor est creatura. Deus vultu incontemplabilis, visu imperspicabilis, nullo sensu æstimabilis, inaccessus mente, ne ipso quidem ad plenum notus auditu, quoties, qualiter, quam varie, quam diverse se humanis aptavit obtutibus? Quam se communioni, quam se familiaritati præstitit et concessit humanæ, cum Noe consilii sui facit esse participem, et expiando mundo diluvium præmonet luminere, et

peccata devitare. Frustra enim petimus *Ne nos inducas in tentationem*, si hoc in nostra positum sit est potestate, ut nullo Dei adiutorio valeamus implere. Hieronymus, lib. iii contra Pelagium; Augustinus, Epist. olim 89, nunc 157, ad Hilarium, et epistola olim 74, nunc 78, ad eundem.

Hoc est, Ecclesia generat filios per baptismum, quos morie res ante se præmittit ad gloriam; stabit enim mater Ecclesia hic, donec sæculi consummatio adveniat. Sed filios Christianos quotidie præmittit ad regnum, dum filii electi obeunt mortem. Mita.

Ms. Cæsennæ, sed a terreno germine præmittit ad gloriam.

^a Alias, principatum.

^b Ex ms. Cæsennæ. Editi, ut miles

^c Alias, exinde.

^d Viaticum dicitur SS. eucharistiæ sacramentum, quod nobis ad aliam vitam commigrantibus pro comœatu sit. Vide Basilium Poncium ex familia Eremitarum S. Augustini Variar. Disputat. quest. 2 part. 1, num. 1. Confer quæ dixi in dissertatione de Pat. argentea Gorreorn pag. 96, in notis.

^e Alias, incurrere potes.

^f Ex ms. Vaticano. Editi, timore.

^g Ex hac eadem petitione validissimum argumentum desumebant catholici adversus Pelagianos, asserentes nulla ope gratiæ posse homines viribus suis

totum seculum ipso custode parvo arce designat in semine (*Gen. vi*) ; cum ad Abraham velut hospes adventat, invitatus tota dignatione succedit, oblata non respuit, apposita velut esuriens et lassus assumit, et divina collatione velut egens suscipit et acceptat humana (*Gen. xviii*) ? Hinc est, quod emortua mox senis membra reviviscunt, sterilis vetula jam viscera suscitatur exstincta, et natura in vivo cadavere perpulta proditura suum resurgit auctorem, et generat plurimos transacto jam tempore, per unum ^a quem crediderat conditorem (*Gen. xxi*). Ad Moysen igneus Deus glomeratur in rubo, deinde confert faciendam cum servo, exercetur variis in Ægypto virtutibus, et patefit ad nutum famuli (*Exod. iii*) ; irrogat flagella, vel tollit (*Exod. viii*) ; et in mari quantus sit, quantumve homini ^b dederit, ulticis unæ demonstrant obsequia, cum siccatu gurgite ^c cedit unda puis, et liquo re durato murum præstat, munimen exhibet liberandis, ac tota nature sue virtute de hoste sævissimo triumphatura decurrit (*Exod. xiv*). Miro contubernio Israeliticis Deus conversatus in castris (*Deut. xxiii*), numerosas gentes nunc ferit fulmine, nunc tangit grandine (*Josue, x*) ; nunc solo tubarum clangore prosteruit (*Josue, vi*) ; ut sine conflictu, sine vulnere Deus ducat victrices acies quas præcedit. Aluit desiderii, votis annuit singulorum, mox ad interrogata respondit ; occulta prolidit, prædixit futura, quæ ita patefecit, regnum contulit, donavit opes, temperavit pluvias, fecundas præstitit terras, conjugia ipsa filiorum copia et honore decoravit. Sed adhuc parum esse credidit, si affectum suum erga nos præstando prospera tantum, et non etiam adversa sustinendo monstraret. Post omnia, mundum suum pauper ingreditur ; jacet in cunabulis ut homo, vagitu suo implorat, inquit, exigit quam tibi præstitit ipse pietatem. Parens omnium usus est te parente, subjectus tibi existit cui omnis subjacet altitudo, timuit quem timenda metuunt, fugit ad quem cuncta confugiunt ; cælorum arbiter est hospes in domibus peccatorum ; pane pascitur qui pascet omnes. Et quid plura ?

^d *ὁ παντοκράτωρ* tenetur sæculorum, sistitur terre fundator, judicatur humane largitor veniæ, discutitur cordis scrutator, punitur vitæ dator et redditor, cunctorum resurrectio sepelitur, ut tarda mens hominis, et intelligentia satis pigra, vel morte in se Dei probaret affectum, quæ prædictis et innumeris Dei beneficiis, Dei erga se non intellexerat, non senserat cha-

ritatem. Qui ergo esse fecit, dedit vivere, docuit et orare, quia totum voluit præstare, qui sua sibi prece voluit supplicari. *Pater noster qui es in cælis* (*Matth. vi*). Ecce, homo, tua te voce Christus hodie, ut sibi faceret ^e coheredem Dei Patris, adoptat in filium, dum ait, *Pater noster*. Quod sue dignationis est, tunc esse voluit potestatis, juxta illud : *Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* (*Joan. i*) ; et tamen jubet dicere, ut dignatio donantis sit, non temeritas præsumptis, *Qui es in cælis*. Non quod non sit in terris, sed te qui cælestem Patrem jam vocas, ad cælestem vult tendere et repetere jam naturam, ut generi tanto vita nostra respondeat, ne terreni mores degenerent, quos cælestis donavit et contulit jam natura. *Sanctificetur nomen tuum*. Non quod tua sit prece sanctificandum, quod te sanctificat nomen ; sed quia Christi nomine vocatus es Christianus, petendum tibi est ut actu tuo nomen hoc sanctificetur et honoretur in te. Quia sicut virtutum fama, nominis tantum respondet ad gloriam, ita male conversantis infamia ad ejusdem nominis redundat injuriam, dicente Apostolo : *Nomen Dei per vos blasphematur in gentibus* (*Rom. ii*). Et revera, filii, tunc gentilis nomen derogat Christiano, quando aliter quam profitetur, et dicitur vivere, viderit Christianum. *Veniat regnum tuum*. Non ut Deo veniat regnum habenti semper, sed postulas ut tibi veniat non habenti, et percipias illud quod tibi affectu suo Dominus pollicetur, cum dicit : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est a constitutione mundi* (*Matth. ii*). Venite, benedicti, non dixit, veniamus ; percipite, non dixit, percipiamus. Nemo miretur quia patrem vocat qui nondum natus est ; ^f nam si Joannes exsultat (*Luc. i*), et Jacob collectatur in utero (*Gen. xxv*), prudens æstimet quid possit natura divina, si tantum potest per Deum humana conceptio.

SERMO LXX.

In eandem.

Omnia quæ divinitus dicta factaque referuntur, sunt miraculo, sunt stupori, sunt pavenda mortalibus, ipsis etiam cælestibus sunt tremenda : sed nihil tam stupet cælum, pavet terra, expavescit universa creatura, quam quod vos estis hodie, nobis dicentibus, audituri. Servus Dominum patrem vocare a det, judicem suum reus nuncupat genitorem, conditio terrena sua se voce Dei adoptat in filium : qui terrena

^a Quia Abraham credidit illum esse Deum, et universorum conditorem, qui sibi dixerat ex Sara uxore senis, se pariter senem filium suscepturum, qui multarum gentium esset futurus parens ; ideo in gratiam filiei sue consequitur ut transacto generandi tempore nihilominus generet, et plurimos ex Isaac suscipiat nepotes. MITA.

^b Ms. Casen. et Vallicel., *patefecerit*.

^c Fortasse legendum, *Cedit unda pedibus*.

^d Id est : *Omnipotens*.

^e Et apposite observant hic enarratores in petitione dici *Pater noster*, et non *meus* : ut intelligamus nos esse cum Christo coheredes et unius Patris filios.

^f S. Joannes Chrysostomus, homil. 20 in eap.

Matth. vi, ait, *nondum initiatum quippe baptismatis sacramento, non posse Deum Patrem vocare*, quod Auctori nostro contradicere videtur. Sed Chrysostomus humano more loquitur, Chrysologus autem divino. Siquidem tantum designatus Filius mente divi, licet quo ad nos physice non possit appellari Filius, gratia baptismatis adhuc sibi deficiente ; tamen divino more Filius Dei appellatur cui præterita juxta ac futura sunt præsentia. MITA.— Alludit Chrysostomus ad suorum temporum morem, quando non aperte licitum erat catechumenis orationem Dominicam recitare. Vide notam 4, serm. 67. Augustinus in Enchirid. ad Laurent. cap. 71 : *Eorum (ideliarum) est dicere, Pater noster qui es in cælis, qui jam Patre tali regenerati sunt ex aqua et Spiritu sancto*.

perdidit, aestimat se divinitatis heredem. Sed aude-
mus, quia presumptio dicentis non est, ubi auctori-
tas est jubentis; ipse enim nos hodie dicere sic voluit,
qui nos docuit sic orare. Et quid mirum si homines
Dei consecravit in filios, quando se hominis dedit et
aptavit in filium? Carnis tunc naturam transtulit in
divinam, deitatem quando humanam detulit ad natu-
ram: tunc hominem sibi in celestibus praestitit cohe-
redem, quando se participem reddidit terrenorum.
Aut homini negare quid amoris potuit, quid muneris,
qui totum quod erat hominis, etiam peccatum, * sus-
cepit et mortem? Aut quomodo hominem in suis
prosperis socium non habebit, qui in adversis homi-
nis se fecit esse consortem? Homo, redi ad Deum,
sic amatus a Deo; et ad illius gloriam da totum te,
qui se totum propter te ^b ad suam deduxit injuriam;
et voca patrem fidens, quem tanto amore tuum
probas, sentis, intelligis esse genitorem. *Pater noster.*
Quod nondum natus patrem vocat, nemo miretur:
Deo nata sunt nascitura, futura facta sunt Deo. Quae
futura sunt, inquit, jam fuerunt (*Eccles. iii*). Hinc est
quod in utero suum Joannes sentit auctorem (*Luc. i*);
et exstat nuntius matri, qui erat suae nescius vitae.
Hinc est quod Jacob ante legitur bellare quam nasci,
ante triumphare quam vivere (*Gen. xxv*). Hinc est
quod jam sunt Deo qui sibi adhuc non sunt, qui electi
sunt ante constitutionem mundi. *Qui es in caelis.* Non
quod ille non sit in terra, sed ut tu per hoc germen
esse noveris te caeleste: et si te Dei Filium esse fate-
ris, vive quasi Dei Filius, ut actu, vita, virtutibus,
tanto possis respondere genitori. *Sanctificetur nomen*
tuum. Quia a Christo vocatus es Christianus, petis ut
prerogativa tanti nominis sanctificetur in te; quia
nomen Dei quod per se et sibi sanctum est, aut
sanctificetur in nobis nostro actu, aut nostro actu
blasphemetur in gentibus. *Veniat regnum tuum.* Ipse
dicit: *Regnum Dei intra vos est* (*Luc. xvii*): si intra
nos est, veniat ut quid oramus? Est in fide, est in
spe, est in expectatione, sed ut in re veniat, jam
precamur. Veniat autem nobis, non illi qui semper
conregnat Patri suo, semper regnat in Patre; sed
veniat nobis. *Venite, benedicti Patris mei, percipite*
regnum quod vobis paratum est ab origine mundi (*Matt.*
v). Dicimus, *Veniat regnum tuum.* Ut sic Deus regnet
in nobis, quatenus in nobis desinat mors regnare,
desinat regnare peccatum. Regnavit, inquit, mors ab
Adam usque ad Moysen (*Rom. v*). Et alibi: Non regnet

* Suscepit ad delendum: non autem assumpsit ut haberet, ut dicit supra serm. 45. In epistola D. Leonis ad Flavianum dicitur: *Assumpsit formam servi sine sordibus peccata.* Ideo suscepit, ut haberetur I Petr. ii: *Peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum.* Et II Cor.: *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* Id est, Deus fecit Deum esse hostiam pro peccato. Vide Bellarm. in ex. osit. psalmi xxi, l. D. Ambrosius lib. ii in Lucam, de Christo baptizato ait: *Unus omnium peccata suscepit, ut in illo omnia peccata morerentur.* MITA.

^b Ms. Caesen., ad tuam.

^c Penes alios interpretes, *τοιος, sicut et nos dimittimus, non significat modum remittendi, Deus enim perfecte remittit, sed rationem.* Non est regula, quod

A peccatum in vestro mortali corpore (*Rom. vi*). *Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra.* Nunc in terra multa sunt pro diaboli voluntate, pro saeculi nequitia, pro desiderio carnis; in caelo vero sit nihil praeter Domini voluntatem. Petimus ergo, ut interempto diabolo, ut novo saeculo, ut mutato corpore, ut destructo mortis imperio, ut abolita dominatione peccati, in caelo et in terra, in Deo et hominibus, una Dei sit, eademque voluntas. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Post regnum caeleste, terrenum panem petere non jubemur, prohibente ipso cum dicit: *Nolite solliciti esse animae vestrae quid manducetis aut quid bibatis* (*Matth. vi*). Sed quia ipse est panis qui de caelo descendit (*Joan. vi*), petimus et precamur ut ipsum panem quo quotidie, id est, jugiter, unus B in aeternitate victuri: hodie, id est, in praesenti vita, de convivio altaris sancti ad virtutem corporis mentisque capiamus. *Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Sic dicendo, homo, * indulgentiae modum, mensuramque venie tu tibi dedisti, qui a Domino tantum tibi petis dimitti, quantum dimiseris ipse conservo. Dimitte ergo delinquenti in te totum, si vis ipse de tuis nihil Domino debere delictis: in altero dimitte tibi, si vis ipse vindicem vitare sententiam. *Et ne nos inducas in tentationem. Deus, sicut scriptum est, neminem tenta* (*Jac. i*): sed tentare dicitur, cum ^d contumaciter euntes ad tentationum laqueos derelinquit. Sic Adam tentatoris incurrit insidias, dum sui praecepta deserit conditoris. Unde autem et a quo tentaretur homo, prodit sic C dicendo: *Sed libera nos a malo.* Hoc est, a diabolo, qui totius mali et auctor est, et origo: diabolus natura caelestis fuit; nunc est nequitia spiritualis, aetate major saeculo, nocendi usu tritus, ledendi arte * peritissimus; unde non jam malus, sed ^f malum dicitur, a quo est omne quod malum est. Hinc est quod propriis viribus liberari homo non potest, carnalibus vinculis illigatus. Petendum nobis est ergo ut Deus nos a diabolo liberet, qui * Christum terris ut diabolus vinceret, commodavit. Clamet homo, clamet ad Deum, clamet, Libera nos a malo, ut a tanto malo, solo Christo vincente, liberemur. *Pater noster qui es in caelis.* Orandi thema, materiam petendi, supplicandi normam paucissimis in verbis ipse tibi ^g qui tibi est exorandus indulsit, ut ex hoc tu petendi sumas sensum, intellectum postulandi capias, mensuram colligas impetrandi, et brevissimo magisterio orandi,

Deus nobis et majora et liberalius remittit, sed conditio; quod si aliis non remisimus nec nobis remittetur.

^d Augustinus: *Non enim per se ipsum inducit Deus in tentationem, sed induci patitur eum quem suo auxilio deseruerit.*

^e Ms. Caesen., promptissimus.

^f Vide notam 13 serm. 67.

^g Nota vim hujus verbi commodavit; hoc est, fruendum dedit. In commodato etiam redditur idem ipsum specie et numero quod fuerat commodatum, ut patet toto tit. ff. commodati. Sic Christus terris commodatus dicitur, quia, devicto diabolo et homine redempto, idem specie et numero caelo redditus est. MITA.

latissimam capias disciplinam; ^a simul quia ad amoris indicium rex ipse officio functus est advocati, ut preces quibus ^b responsurus erat ipse diceret. Cunctatio ablata est impetrandi omnis, immo fiducia collata est tota promerendi, quando ipsum se legit in precibus qui rogatur. Metus locum non habet, ubi a Patre filius pietate interprete desiderat quæ sancta sunt impetrare.

SERMO LXXI.

In eandem.

Fratres charissimi, qui vos donavit credere, ipse vos docuit et orare, et totam petendi formam paucis aptavit in verbis: quia cum patrem postulat, multa prece filius non laborat; sicut enim petere cogit necessitas genitum, ita urget charitas dare genitorem. Pater ergo qui sponte præstat, non tam ut petatur, quam quid petatur ostendit, ut filius petendo justa placeat, qui potest stulta postulans displicere. Audite Patrem, et vos filios esse jam credite, ut quæ petieritis incunctanter impetrare possitis. Quid valeat fides, credulitas quid possit, quanti sit confessio, hodie monstratur in vobis. Ecce Trinitatis tria confessio in cœlestem sobolem de terrena vos sustulit servitute; ecce fides quæ Deum locuta est patrem, patrem vobis Deum hodie conquisivit; ecce vox quæ confessa est Deum Filium, vos Dei adoptavit in filios; ecce credulitas quæ Deum Spiritum proclamavit, de carnis substantia mortali in vitalem Spiritus substantiam vos mutavit. Quis pietatis tantæ dignus invenietur assertor? Deus Pater homines dignatur hæredes, Deus Filius non dedignatur servulos cohæredes, Deus Spiritus carnem consortem divinitatis assumit, fit cœlum possessio terrenorum, et inferis addicti jurisdictione suscipiuntur in supernis, Apostolo probante, cum dicit: *An nescitis quia angelos iudicabimus?* Vocate ergo Deum patrem, vosque si nondum natos, jam tamen designatos filios esse jam credite, et date operam quatenus sit vobis celestis vita, sint vobis divini mores, et forma deitatis tota vestra præferatur in forma; quia cœlestis Pater respondentes generi filios muneribus ditat divinis, degenerantes ad pœnalem revocat servitutem. *Pater noster qui es in cælis.* Succumberet conscientia servilis, terrena conditio solveretur, nisi nos ad hunc clamorem ipsius Patris auctoritas, ipsius Filii Spiritus excitaret. *Miserere, ait, Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem Abba Pater.* ^c Lassescit mens, caro nostra deficit ad divina, nisi Deus quæ fieri jubet impleat ipse qui jubet. Quando ausa mortalitas Deum vocare patrem nisi modo, quando superna virtute hominis animantur interna? *Pater noster qui es in cælis.* Homo, quid commune cum terris tibi, qui confiteris tibi genus

A esse de cœlis? Ergo cœlestem vitam monstra in habitatione terrena: quia si quid in te gesserit terrena cogitatio, cœlo maculam, cœlesti generi injuriam intulisti. *Sanctificetur nomen tuum.* Nos petimus ut sanctificetur nomen suum Deus, quod sanctitate sua totam salvat et sanctificat creaturam. Fratres, hoc nomen est quod supernæ potestates pavent, quod tremenda suscipiunt servitute: hoc nomen est quod mundo perditio dat salutem: sed petimus ut nomen Dei actu nostro sanctificetur in nobis; nobis enim bene agentibus benedicuntur nomen Dei, nobis male agentibus blasphematur. Audi Apostolum dicentem: *Nomen Dei per vos blasphematur in gentibus (Rom. ii).* Petimus ergo, petimus ut quantum nomen Dei sanctum est, tantum nos ejus mereamur in nostris mentibus sanctitatem. *Veniat regnum tuum.* Quasi non semper fuerit, ac sit, sic regnum Christi ut veniat nunc rogamus. Et ubi est illud? *Regnum Dei intra vos est (Luc. xvn).* Inter nos est fide, sed ut re veniat supplicamus. Fratres, quamdiu diabolus vario nequitiarum genere, multimoda arte fallendi rerum aciem turbat, sensus hominum, moresque confundit, sevit idolis, sacrilegiis furit, fallit auguriis, divinatione mentitur, signis decipit, illudit astris, spectaculis occupat, obsidet villis, peccatis vulnerat, criminibus sanciat, desperatione prosternit, Christi regnum prolongat et absentiat a nobis. Petimus ergo ut veniat tempus quo, mali tanti auctore pereunte, mundus totus, creatura tota, totam solius Christi regnet et triumphet ad gloriam; et fiat quod sequitur, ut sicut in cœlo, ita et in terra una Domini sit voluntas. Sit terra cœlum, vita Deus, tempus æternitas, patria requies, census innocentia, honor immortalitas, ^d gloria castitas, Deus totum. Addidit, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Post paternitatem Dei, post divini nominis sanctitatem, post cœli regnum, quotidianum panem jubemur exposcere. Christus oblivioni non subjacet, Christus mandatis suis contraria non demandat; ipse dixit: *Nolite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis aut quid bibatis (Matth. vi).* Sed quia ipse est panis qui de cœlo descendit (*Joan. vi*), qui legis et gratiæ mola aptatus est in farinam, qui crucis confectus est passione, qui magnæ pietatis fermentatus est sacramento, qui ^e conspersio levis levamentum sustulit de sepulcro, qui ut divinitatis suæ calore coqueretur, ipse clibanum decoxit inferni, qui ad cœlestem cibum quotidianus Ecclesiæ defertur ad mensam, qui in remissionem frangitur peccatorum, qui edentes se perpetuam pascit et enutrit ad vitam, hunc panem quotidie nobis dari petimus, donec illo in die perpetuo perfruamur. *Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Homo, ^f penes

^a Etiam quia.

^b Ita corrigit Meursius, ut est in editione prima Bonon. Editi fere omnes, *responsus*.

^c Meursius corrigebat, *flaccescit mens*. Sanctificetur in nobis. Augustinus, serm. olim. 48 de Diversis, nunc 56 et 57: *Hoc rogas, quod semper unctum in se, sanctificetur in te; id est sanctum habeatur, non*

contemnatur.

^d Quam male, bone Deus! Plurimæ editiones: Veneta Sarzina, Lugdun. Durandi, Colon. Henningii, etc., *furia castitas*. Lugdun. Landriani, curante Theophilo Raynaudo, habet *cura castitas*.

^e In nonnullis, sicut et in ms. Vatic. deest *levis*.

^f Explicandus est Chrysologus ex Augustino, qui

te est potestas venire, in te est indulgentia, tu tibi remissionis auctor es constitutus. Gratis petis veniam, qui tibi in alio indulgere contemnis. Homo, tu tibi misericordie factus es ipse mensura; quantum quaeris misericordie, fac tantum. Et ne nos inducas in tentationem. Tentatio est, fratres, species fallens, quae prospera in adversis, adversa occultat in prosperis, humanamque ignorantiam dolosos educit in lapsus; petimus ergo te peccatis impellentibus in tentationum foveas incidamus. Inducere autem Deus dicitur, currentes ad crimina cum relinquit. *Sed libera nos a malo.* Hic mali malum designat auctorem, hoc est, diabolus. ^b Petimus ergo ut munere hoc uno malis omnibus cum mali careamus auctore. *Pater noster, qui es in caelis.* Nemo cum se filium clamat, manere se miretur in habitu servitutis: ad divinum germen hodie designatus es, non promotus; spem, non rem, te noveris constitutum. Audi Apostolum: *Spe salvi facti sumus: spes autem quae videtur non est spes, quod enim videt quis, quid sperat? si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus (Rom. viii).* Hodie adoptionis est dies, hodie promissionis tempus est: audi, crede, expecta, crede creditori tuo, qui tibi credidit debitori; expecta parumper ut veniat, qui te diu sustinuit ut venires; da illi inducias de promisso, qui tibi quidquid erat debiti jam donavit. Aut quare tu fatigaris spe Dei, cum genus omne hominum subsistat spe, fide vivat? Agricola numquam sereret anhelus, si fructum laboris sui de tempore non speraret; viator laborem prolixi itineris non subiret, nisi se ad destinata crederet pervenire; nauta mare non intraret incertus, si se lucris sequentibus compensaturum viarum discrimina non speraret; miles tota juventutis tempora non ageret in periculis, si senectutis honores copiosissimos non speraret; filius paternae dominationis tempora non duraret, si se substantiae paternae non speraret haereditem. Et tu si te jam filium Dei credis, iuxta prophetam: *Expecta Dominum, viriliter age, et confortetur cor tuum (Psal. xvi);* et expecta, ut haereditatem Dei de expectationis fide, et de virtute patientiae consequaris. Audi Apostolum: *Filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus; scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus (Joan. iii).* Et iterum: *Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo: cum autem apparuerit Christus vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria (Colos. iii).* Fratres, beati sunt filii Dei, quia et

A haereditatem rerum omnium possidebunt, et de excessu patris luctus temporum non videbunt.

SERMO LXXII.

In eandem.

Quod ego modo cum magno tremore dicturus sum, quod vos estis nunc terribiliter auditori, immo terribiliter vocaturi, stupeant angeli, pavescent virtutes, supernum caelum non capit, sol non videt, terra non sustinet, tota non assequitur creatura. Quid ad haec mortale pectus? Quid ad haec mens hominis imbecilla? Quid ad haec humani sensus a gustia? Quid ad haec humane vocis aura? Quid ad istud humana lingua cito tacitura? Hoc Paulus ^a invisibiliter cum vidisset, prodidit non prodendo, dicens: *Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se (I Cor. ii).* Hoc Isaïas cum suo mox cepisset auditu, ad hoc hominum pervenire posse dubitat vel fidem, dicens: *Domine, quis credidit audiri nostro (Isai. lvi)?* Hoc Jeremias cum divino concepisset auditu, partus supernorum sensuum non sustinebat, clamans: *Ventrem meum, ventrem meum doleo, et sensus cordis mei perturbati sunt (Jerem. iv).* Hoc Habacuc divini spiritus perorabat afflatu, cum dicit: *Custodivi, et expavit venter meus a voce orationis laborum meorum; et intravit tremor in ossa mea; et subtilis me commota est virtus mea (Habac. iii).* Elevatus virtute Dei sensit suam sub se succubuisse virtutem. Longum est super hoc sacramentum pavoris prosequi, et dinumerare ^c sanctorum exempla: tempus non sinit diu me in hoc timore demorari, caelestis partus impetus non potest ^d tardare nascentium. Dico ergo, et vos in utero adhuc penitenti voce compello, provida exhortatione praeconeo; ut antequam videatis matrem, vocetis et patrem, ante blandimenta matris, patris tendatis et festinetis ad regnum, ante patris praeveniat ad panem quam matris ad ubera pendetis. Nec in vos quidquam sibi, aut matris necessitas, aut etatis tempora videant: sed in vobis totum auctori patri, totum coelesti respondeat et occurrat auctori (Matth. vi). *Pater noster qui es in caelis.* Hoc est quod pavebam dicere, hoc est quod trepidabam preferre, hoc est quod neque coelestium, neque terrestrium quemquam sinebat servitutis propriae conditio suspicari: caeli et terrae, carnis et Dei repente tantum posse provenire conmeretum, ut Deus in hominem, homo in Deum; Dominus in servum, servus verteretur in filium, fieretque divinitatis et hu-

^a Paulus vidit invisibiliter, quia sine imaginibus vidit arcanam per extasim, S. Thomas in II Cor.; et vidit invisibiliter, quia oculis corporalibus Deus non videtur, ut ex Augustino docet Fulgentius resp. 3, ad Ferrandum diaconum. Ex Mita.

^b Emenda: Meursius, *subtilissime commota est.*

^c Ex ms. Vaticanæ. In editis deest *exempla.*

^d Hoc est vos, qui divina vocatione nec spiritualiter capitis Christiani, et quodam impetu viscera matris Ecclesiae urgetis, ut statim nascimini, mihi haud permittitis jamdiu in modo conceptis exemplis morari. Observa ut gentes baptizati et renovari cupere. Mita.

petitionem hanc de quotidianis peccatis intelligit, quibus non carent nec piissimi homines, quare Deus dimittit, si nos dimiserimus. Serm. olim 48 de Divers., n. c 36; serm. olim 42 inter 50, nunc 67; serm. alias 135 de Temp., nunc 59.

^a Laudat hunc locum Chrysologi Du Hamelius in notis ad Sac. Script. hic.

^b Nostrae infirmitatis memores, non solum ut vincamus petimus, sed etiam ne in certamen descendamus, ac forte vincamur. Mahlonatus ex Tertulliano, Cyprianus, Augustinus, etc.

^c Non sustineret. Horat. lib. I Od. 14:

Vix durare carinae
Possunt imperiosius aequor.

manitatis ineffabili modo una et sempiterna cognatio. A regnum, totamque in se regni continet potestatem; Et quidem deitatis erga nos dignatio tanta est, ut scire nequeat quid potissimum mirari debeat creatura: utrum quod se Deus ad nostram deposuit servitutem, an quod nos ad suæ divinitatis rapuit dignitatem. Hinc est, homo, quod te divinitus adhortatur, * qui tanto nunc tuo amore flammatur; quod adhuc in utero vocate Deus adoptat in filium; quod te non fieri solum liberum vult ille, sed nasci; quod ipsam propter te inanimatit naturam, ne quem nævum, nequam maculam imponat ortus pristinae servitutis. O vos beatos, quibus dominari datum est ante quam nasci, ante regnare quam vivere, ante ad Dei Patris gloriam pervenire quam prosapiam proprie villitatis agnoscere. Ecclesia felix mater, quæ vos tales respicit, quæ cum virgo permaneat, genuisse tales, et tantos vos taliter se miratur. Olim partus iste precedentibus designabatur exemplis. Hinc est quod Jacob in utero matris cum fratre luctatur (*Gen. xxv*), præcipit et triumphos. Hinc est quod in utero Thamar gemini de primatus honore præliantur, retardant partus, nec ante lucem cupiunt videre quam vincere (*Gen. xxxviii*). Hinc est quod Joannes exsultat ante, et ante suo occurrit auctori genitricis ex utero quam procedat (*Luc. i*). Et si humana pignora sic ante Deo militant, quam nascantur parentibus, quam vivant sæculo; quid mirum si Ecclesie divina germina, si Deo sua soboles in utero adhuc, quod sit super. i germinis jam fatetur? *Pater noster qui es in cælis*. Stupor insurgit, Christus de Dei patris pectore matrem vocat, et fatetur in terra; et homo de matris utero patrem vocat, et confitetur in cælis, *Pater noster qui es in cælis*. Quo te homo repente provexit gratia? quo te rapuit cælestis natura? ut in carne et in terra positus adhuc, et carnem jam nescias et terram, dicendo: *Pater noster qui es in cælis*. Qui ergo se tanti Patris filium confitetur et credit, respondeat vita generi, moribus patri, et mente atque actu asserat quod cælestem consecutus est ^b per naturam. *Sanctificetur nomen tuum*. Cujus utique genus esse cæpimus, ejus utique censemur et nomine: et ideo petimus ut in nobis illius nominis sanctificatio perseveret, hoc or et prærogativa nominis, quod sublimavit sic tanti Genitoris celsitudo. *Adveniat regnum tuum*. Non illi petimus cui nunquam defuit regnum, immo qui est ipse

sed qui nos vult ad promissam regni gloriam pervenire, monet nos expetere omnibus hoc votis, in hæc vult nos totis mentibus inhiare. Quantum namque est temerarius qui discutit de genere, et ignarus est tantam qui non gaudet, æstuat, anhelat, cum promissum intendit et pertendit ad regnum. *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra*. Sicut in cælo, sic et in terra: tunc jam totum cælum est, tunc agit Dei mens una omnes, tunc in Christo omnes et in omnibus Christus, quando omnes solius Dei saijunt, et ^d faciunt voluntates; tunc omnes unum, immo unus omnes quando Dei spiritus in omnibus vivit unus. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Sicut in psalmo: *Benedictus Dominus de die quotidie* (*Psal. lxxvii*); ita hic: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Quotidianum jugem dicimus; jugis panis ille est, qui de cælo descendit: *Ego sum panis qui de cælo descendit* (*Joan. vi*). * Perfecte ergo beatitudinis est iste panis; hodie, hoc est in presenti, illius panis cibo jam vivere incipimus, cujus perpetuitate, quod est quotidie, saginabimur in futurum. *Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. De supplicantis pectore veniæ fons emanat, et ad veniam refluat: quidquid pietatis exuberat, et effundit in alterum, quando indulget sibi tantum quantum alteri condonaverit. *Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Satis potest homo misericors, qui cum Deo de pietate confligit, cum tantum sibi dari quantum dederit, quantum donaverit tantum desiderat et donari. Homo, sit semper in pectore tuo venia, si vis crimina non timere. *Et ne nos inducas in tentationem*. Hæc interpretatione indigent, quia tentatio diaboli prævia et amara est ministra ejus: quando vero hæc fragili continemur in corpore, necessario precamur ut in nos ^f nec tentationi pateat aditus, nec diabolo tribuatur accessus. *Sed libera nos a malo*. Ipse autem Dominus Deus noster liberet nos a malo, et perducatur ad omne bonum, qui vivit et regnat Deus modo et semper, et per infinita secula sæculorum. Amen.

* SERMO LXXIII.

De paschali solemnitate.

Hodierna festivitas, fratres charissimi, nobis ve-

D natione, ita in eucharistia est sacramentaliter. *Mita*.

^f Vere his verbis Deum rogamus, ne sinat nos obnoxios esse tentationi, ut superius innuimus. Cyprianus de Orat. Dom., Augustinus, epist. 157 cap. 2, et lib. de Dono Perseus, cap. 6; Chrysostomus, Tertullianus et alii.

^g In codice Bononiensi sermo hic inscribitur: *Sermo B. Petri Ravennatis de die Pasche*. De eo Mita: Non videtur absolutus hic sermo. Est illius argumentum de iis qui diu ante effecti sunt Christiani; et de iis qui nuperrime. Hi secundi appensi collo eorum qui jam diu baptizati et confirmati fuere, debent ex uberibus Ecclesie, communis matris, verbum Dei et instructionem in fide, quasi lac sumere. Primi vero corpus Christi recipere, et cuncti una pariter sacram Dei eruditionem ab ore pastoris audire. *Mita*.

^a Alias, *Quod tanto*

^b Alias, *consecutus es paternitatem*.

^c Ex mss. Valticel. Editi plures, *Ignarus*.

^d Ita petitionem explicat Brugensis: *Fiat a nobis, et in nobis, quod tu vis, præcipis, consilis*.

^e Salebrosus locus ex mss. Caserea et Urbini explanavit Mita, addens quam sit panis perfecte beatitudinis sacramentum eucharisticum, in quo vi verborum adest corpus, sanguis, et divinitas Christi, cum in beatitudine una divina persona non videatur sine altera, dicas cum theologis, quod Pater et Spiritus sanctus adsunt in hoc sacramento per concomitantiam. Augustinus, pater theologorum et lumen, serm. 3 de Tempore, ait: *Filius suscepit carnem et non deseruit Patrem, nec se divisit a Patre: suscepit carnem in proprietate, sed tamen Pater, et Spiritus sanctus non defuit majestate*. Et sicut Christus est in Incar-

tera non connectit, nec carnes agni ^a servat in crastinum: sed dum præterita præsentibus solemniter devotione participat, et Pascha nostrum, Pascha redeunte conjungit, novæ regenerationis ablactat infantiam, quia juxta Apostolum, *Vetera transierunt, et ecce facta sunt omnia nova* (II Cor. v). Annus Domini perficitur temporibus, non senescit, ^b qui tamdiu suo recurrit in circulo, quamdiu nos ad diem retributionis adducat. Paschalis hodierna solemnitas a lacte, quos ante genuit, nunc ^c repellit, ut solidioris cibi pastu, perfectum Christi roborentur in virum. Fecisse Abraham epulum magnum, totiusque domus suæ lætitiis suscitasse ablactato Isaac, historia divina referente cognovimus (Gen. xxi). Et si senectutis soboles, si steriles unicus, choris tripudiantibus, cithara et tympano, et toto psalterii resonante concentu, universe familiæ corda traxit et commovit in gaudium, quanto magis nos ^d hodie in hymnis spiritualibus convenit exultare, vel canticis, quando ^e Virginis in germine ablactatur universa fecunditas? Si Anna Saræ consterilis, quæ lacrymis orationum suarum tamdiu madefecit ariditatem sui corporis et naturæ, quamdiu fuerat longo vitæ tempore negata posteritas, Samuelem divino munere susceptum, ablactatum mox divinum refundit in munus, et lætitiis suam sacrificiorum victimis ad plenitudinem liberationis accumulatur (I Reg. i); multo magis nos oportet laudis immolare sacrificium, vota solvere, suavitatis incensum adolere, et tota holocaustorum pinguedine Deo Patri victimas immolare, quando Virgo mater enutrita et ablactata tot numero pignora quot stellas cæli, Patri toto orbe representat, ut impleatur illud propheticum: *Benedices coronam anni benignitatis, et campi tui replebuntur uberitate* (Psal. xl). Nemo ergo ^f otiosum esse credat istud festivitatis nostræ salutare mysterium, nec existimet ^g pannum novum veteri nos assuere vestimento, ubi nihil Judaice vetustatis, novitatis conjungimus Christianæ: scientes, Apostolo dicente, novam totam in

^a Codex Bononiensis, *reservat*.

^b Ibid., *et*.

^c Ibid., *appulsi*, corrupte. Id est a catechismo et teneris instructionibus, ut sacram participent eucharistiam. MITA. — A veteribus et pro cibo et ante cibum infantibus mel dabatur, deinde lac, ut observatum est a viris eruditissimis Salmasio lib. de Transubstant. pag. 495, et Isaaco Vossio in Barnabæ epistolam, ad calcem genuinarum Ignatii epistolarum. Hinc mellis et lactis in veteri Ecclesia degustatio, ad Infantiam, ut alicubi loquitur Hieronymus, *significationem*.

^d Ex cod. Bonon. In editis deest *hodie*.

^e Ex cod. cod. editi, *Virginis germinis*.

^f Ex eodem cod. In editis deest *esse*.

^g Hoc est, Hebræorum Pascha non assuitur nostro Pasche. Addit ad illud Matth. ix, 16, de quo supra sermo 31. MITA.

^h Omnes editiones et mss. Vatic. et Bon., etc., habent *pactum*. Placuit emendatio Latini.

ⁱ Ex ms. Vatic. Editi, *satis ausus*.

^j Non unus inter Patres est Chrysologus qui Jacobi factum a fraude et mendacio excuset, et hæc omnia ad mysterium referri oportere contendat. Vide Augustinum lib. Contra Mendacium, cap. 10. At ut ille a mendacio excusaretur, satis non esset demonstrare in actione illa mysterium, sed oporteret probare

A Christo nobis emersisse creaturam; sed agnitione¹ divinam supernæ virtutis evehimus ad profectum (II Cor. v), ut dum simul nuper nati quid facere debeant imbuuntur, et ante geniti quantum Deo gratiam de perfectione sua debeant instruuntur, appendantur collo ii qui modo nati sunt, et pietate tota sub Ecclesiæ matris uberibus occupentur, trahant teneris faucibus ² innocentie pastum, in opere sancto brachia meditentur extendere, nitantur in cursu fidei tremula firmare vestigia. Numquid sic relinquendi sunt jam nutriti, ut non patris cura, patris manu, patris regantur arbitrio? et ita matris consilio, matris fide muniantur, ut non humana solum, sed etiam divina prudentia percipiant et præcipiant salutaria? Sic Jacob suo nimis timidus, matris consilio ³ satis audax, patris ut præpereret benedictionem, ⁴ plus mysticus quam dolosus incessit (Gen. xxvii); nam primogenitum se mentitus non est, quia ille primus est quem cælestis gratia generat, non natura mortalis; ille nos sub hircorum pellibus figurabat, qui ut moriamur peccato, hortatu matris Ecclesiæ mortificati corporis induimur vestimento, et ⁵ odore agri continuis confessionum fructibus et ubertate redolemus, donec cæcitas Israeliticæ salutariter illudentes, paternam benedictionem toto fidei præcipiamus arcana, dicente Apostolo: Cæcitas Israel facta est, donec plenitudo gentium introiret ex parte (Rom. i).

SERMO LXXIV.

De Resurrectione Christi.

C Aliquantulum nos tacere, fratres charissimi, et ¹ vigiliarum labor se. it, et coegit jejunii lassitudo; et ideo hodie reddimus de Dominica Resurrectione sermonem, in qua si divinum est quod ex Virgine nascitur Christus, quantum divinius est Christus a mortuis quod resurgit? Quod ergo divinum est, humano non accipitur ² auditu. *Vespere*, inquit, *sabbati quæ lucescit in prima sabbati* (Matth. xxviii). *Vespere sabbati*, hoc nescit dies sæculi, hoc non habet

simul in sensu historico et litterali nullum præferri mendacium, ut bene Estius in hunc locum. Hoc sibi potissimum negotii suscepit Theodoretus, quest. 81 in Genes.; Gregorius Magnus, lib. i homil. 6 in Ezechiel., et in Job, lib. xviii cap. 3 nov. edit.; S. Thomas, 2-2, quest. 1 art. 5, ad 3; Melchior Canus lib. ii de Loc. Theolog. cap. 4. Consultius est cum eruditissimo Calaneo tom. I pag. 216 col. 2 sapiens illud Augustini lib. in de Doctr. Christ. principium adducere: cum scilicet in Scriptura eximii alicujus viri peccatum adducitur in quo figura et typus rerum futurarum exhibetur, exemplum tamen illud ad litteram minime afferendum esse. Augustinus: *Figuram ad intelligentiam referat, factum vero ipsum ad mores non transferat*.

¹ Ms. Bonon., *agni*, corrupte.

² Vide quæ diximus in præfatione.

³ Vigiliarum usus in primæva Ecclesia et jejunium prolixius in Hebdomada magna. Quin nox ipsa Paschatis *Vigiliarum Nox* vocatur a Gaudenzio tract. in Exod. pag. 24, et ab Alcimo Avito de prima festi Rogationum Instit., et ab Adone Viennensi in Chrorico. Vide Lindenbrogium Observat. ad Marcell. pag. 545.

⁴ In Codice Bonon. additur: *Audistis evangelistam dicentem: Vespere*.

mundi usus. Vesper finit, ^a non inchoat diem; tenebrescit vesper, non lucescit; non in auroram vertitur, quia lucis ortum ignorat. Vespera mater noctis parit diem; mutat ordinem, dum agnoscit auctorem; radiat de novitate mysterium, anhelat Creatori servire, non tempori. *Vespere, inquit, sabbati quæ lucebat in prima sabbati, venit Maria Magdalene et altera Maria videre sepulcrum.* Sero mulier currit ad veniam, quæ mature cucurrit ad culpam. Vespere quærit Christum, quæ in matutinis Adam se noverat perdidisse. *Venit Maria et altera Maria videre sepulcrum.* Quæ de paradiso perfidiam sumpserat, festinat ^b fidem sumere de sepulcro; contendit rapere de morte vitam, quæ ^c de vita rapuerat mortem. *Venit Maria.* Hoc nomen matris est Christi, venit ergo mater in nomine, venit mulier, ut fieret mater viventium; quæ facta fuerat morientium mater, ut quod scriptum est impleteretur: *Hoc est mater omnium viventium* (Gen. iii). *Venit Maria et altera Maria.* Non dixit venerunt, sed venit; sub uno nomine venerunt dux mysterio, non casu. *Venit Maria et altera Maria.* Venit ipsa sed altera, altera sed ipsa, ut mulier mutaretur vita, non nomine; virtute, non sexu; et fieret resurrectionis nuntia, quæ internuntia et lapsus exstiterat et ruinæ. *Venit Maria videre sepulcrum.* Ut quam deceperat arboris visus, visus repararet sepulcri; et quam prostraverat illecebrosus aspectus, aspectus salutaris attolleret. *Ecce, inquit, terræmotus factus est magnus, angelus enim Domini descendit de cælo.* Tremuit terra, non quia angelus descendit de cælo, sed quia ab inferis ^d Dominator ascendit. *Ecce terræmotus factus est magnus.* ^e Movetur chaos, dissiliunt ima terrarum, timet terra, montium tremunt pondera, orbis fundamenta quatuntur, corripitur tartarus, sistuntur inferna:

^a Accommodat se Chrysologus ad communem aliarum nationum usum, apud quas insolens est dicere diem in vespere elucescere. Locutio vero hæc propria est Judeis, qui dies sacros, ut hodiernum et nos, ad Vesperas exordiebantur, vel e'apsa hebdomada, cum prima hebdomada alterius dies inciperet.

^b Hæc fere Nyssenus orat. 2 contra Eunomium tom. III pag. 712: *Quoniam, sicut ait Apostolus, mulier seducta in prævaricatione fuit, et defectionis a Deo, quæ per inobedientiam facta est, dux fuit; idcirco resurrectionis prima fuit testis, ut ruinam, quæ ex prævaricatione secuta est, per fidem resurrectionis repararet. Et quemadmodum sermonum initio, serpentis ad virum ministra, et consiliaria facta est principium mali, et sequelam in vitam intulit; sic ejus qui morti dedit defectorem draconem sermones ad discipulos perferens, hominibus dux et princeps fidei efficeretur, per quam merito primæ mortis occasio dissolvitur.* Ex interp. Suiceri in Thes. tom. I pag. 807.

^c De qua vita? An de paradiso deliciarum, ubi vitam agere debebat? An de cibo qui vitam reparans vitam præbere dicitur? An quia cibus naturaliter factus est ad protegendam vitam? Sic de morte cepit vitam, id est de sepulcro, quod mortis sedes nuncupatur. MITA.

^d Communis sanctorum Patrum sententia est, hoc terræmotu præsertim Dominicam resurrectionem mundo fuisse annuntiatam.

^e Græco vocabulo, *συσπὸς τῆ γῆς κτύπος*, motus magnus factus est; sunt qui putant innui, non terræmotum, sed turbinem. Hammondus, Clericus, etc. At

A addicitur mors ^f quæ in reos tendens incurrit in judicem, dominata servis exarsit in Dominum, sævienti in homines prosilivit in Deum. Merito ergo perit lex tartari, remota sunt inferni jura, potestas mortis ablata est, et in poenam temeritatis suscitavit mortuos ^g cognitoris injuria: denique redduntur corpora, redintegratur homo, vita reparatur, et constat de venia jam totum, quia in auctorem vitæ mox est transgressa sententia. *Ecce terræmotus factus est magnus.* Modo terræmotus magnus: O si tunc vel levis turbo arborem mortiferam dejecisset! O si nebulæ fumus illius mulieris tenebrasset aspectum! O si terra nubes lethalis pomi speciem caligasset! O si manus tangens inconcessa tremuisset! O si peccati diem tenebrasset ^h nox injusta, et lamenta mundi, et incrementa mortis, et Creatoris injuriam tunc tulisset! Sed vilis semper servituti blandimenta, lenocinantur dulcia delictis, virtutibus vero austeræ et fortia sunt amica. *Angelus enim Domini descendit de cælo.* Resurgente Christo, morte pereunte, terrenis redditur cæleste commercium; et mulieri cui fuerat cum diabolo lethale consilium, cum angelo colloquium ⁱ sit vitale. *Angelus enim Domini descendit de cælo, et revolvit lapidem.* Non dixit volvit, sed revolvit lapidem, qui advolutus probavit mortem, et revolutus exstitit resurrectionis assertor. Beatus lapis qui Christum et revelare meruit et velare; beatus qui non minus corda aperit quam sepulcrum; beatus qui dat resurrectionis fidem, ^k fideique resurrectionem, qui divinam carnem resurrexisset testatur. Mutatur hic ordo rerum; mortem, non mortuum, devorat hic sepulcrum, domus mortis mansio fit vitalis; uteri nova forma mortuum concipit, parit vivum. *Angelus enim Domini descendit de cælo, et accedens revolvit lapidem,*

in novi fœderis libris, vox illa non nisi pro terræmotu usurpatur, ut hic apud Chrysologum. Vide Act. xvi, 26; Apoc. vi, 12; xi, 13; Matth. xxiv, 7; xxvii, 54; Marci xiii, 8; Lucæ xxi, 1.

^f Ms. Bonon., *quæ in rege offendens.*

^g Ex eodem codice, *suscitavit mortuos. Cognitoris injuria tartara provocantur, redduntur corpora, etc.*

^h Sed cur nox injusta dicitur? Forte, quia servit injustis, qui tenebras amant, ut liberius peccent? vel quia sua caligine ordinem rerum perturbat? vel quia æque pulchrum obscurat et turpe, bonum et malum? Certe, quia si ante tempus diem obscuram reddidisset, injuste illud egisset. Vel forte per noctem intelligit mortem, ut Bellarm. in psal. xxi, 21, quasi minus utique malum fuisset, quod Eva injuste inoffenderetur, quam sic Deum offenderet. Etenim si mors, quæ poena peccati est, ante ipsum peccatum obligasset homini, dici potuisset injusta. MITA. Auctor superius Evæ manum inconcessam vocavit, eo quia ad ea quæ vetita erant protendebatur; nunc vocat noctem injustam, quæ jura dei turbaverat.

ⁱ Ms. Bonon.: *Et mulier cui fuerat cum diabolo lethale consilium, cum angelo fuit colloquium cæleste.*

^j His, scilicet, quibus vacuum sepulcrum patebat, non quod Christi corpus resurgens ea lapidis revolutione indigeret, licet Patribus nonnullis, scilicet Hilario hic, Leon. epist. 83 ad monachos Palestine, visum sit lapidem fuisse revolutum ab angelis honoris gratia Christi resurgentis. Vide Grotium et Maldonatum hic.

^k Verba hæc desunt in codice Bonon.

et sedebat super eam. Et angelo quæ causa sedendi erat, cui nulla inerat lassitudo? Sed sedebat ut fidei doctor, ut resurrectionis magister: sedebat super petram, ut ¹ soliditas sedis daret credentibus firmitatem. ² Ponebat angelus super petram fundamenta fidei, super quam Christus erat Ecclesiam fundaturus, qui dixit: Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam. Erat, inquit, aspectus ejus sicut fulgur, et vestimenta ejus sicut nix (Matth. xvi). Ad angeli gloriam ³ non sufficit fulgor, ad cælestem naturam quid fecit vestimentum? Sed splendore tali referebat speciem nostræ resurrectionis et formam, quia resurgentes per Christum, Christi ⁴ mutantur in gloriam. Præ timore autem ejus exterriti sunt eius odes, et facti sunt veluti mortui. Miseri quos tunc percussit pavor mortis, quando securitas redditur vitæ: sed ⁵ crudelitatis ministri, perfidie executores alienæ, fiduciam sumere quomodo poterant de supernis? ⁶ Obsidebant sepulcrum, resurrectioni januas obstruebant, et ⁷ ne qua posset intrare vita, mors perire, servabant: merito eos angeli ⁸ percussit et prostravit adventus. Misera, et sibi semper inimica mortalitas dolet se mori, ne resurgere possit, oppugnat: sepulcrum aperire convenerat, et ad resurgendum quicquid erat facilitatis afferre ut esset miraculum de facto, de exemplo spes, de reverso res, credulitas de vivendo. Grandis demerita est hoc, hominem nolle credere, quod sibi desiderat evenire. Hoc de his custodibus hodie ⁹ dixisse sufficiat: quid autem nostra fides habent, ne hodie longum sit, post dicemus, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui vivit et regnat cum Patre Deus in sæcula sæculorum. Amen.

§ SERMO LXXV.

De eadem.

Quantum a vobis ego, ¹ a me tantum peregrinatus est sermo: sed orate, fratres, ut sicut me vobis Deus reddidit, ita mihi dignetur reddere et redonare sermonem. Audistis evangelistam dicentem (Matth. xxviii):

² Maldonatus et Grotius aliiq̃ue censent Græcum vocabulum *ἵκεῖν*, quod vulgo *sedere* dicitur, usurpâri etiam pro *se sistere* alicui.

³ Ms. Bonon., *soliditas sedentis*.

⁴ Ex eodem codice: *Sedebat angelus supra petram, ut soliditas sedentis demonstraret fundamenta fidei, super quam, etc.*

⁵ Ex eod. cod., *fulgur*. Ad cælestem naturam quid factum est vestimentum? Ms. Cæsen. et Vallicel., *quid attinet vestimentum?*

⁶ Post hæc additur in ms. Bonon.: *Obscura obscuritas carnis, carnis resurrectionem sic Hebr. dicente Domino: Tunc justii fulgebunt sicut sol.*

⁷ Ms. Cæse. *simplicitatis ministri*.

⁸ Codex Bonon., *Ipsi, qui obsidebant sepulcrum.*

⁹ In codice, predicto desunt *mors perire*.

¹⁰ Uique angeli adventus, non Christus resurgens. Neque enim congruum erat ut impia illa turba Christum ab inferis reducem prima videret. Adverte perpetuum pictorum errorem.

¹¹ Cætera, quæ sequuntur, desunt in codice Bononiensi.

¹² Sermo hic omittitur in codice Bonon.

¹³ Discesserat a sua sede Chrysologus; et peregrin-

A *Vespera*, inquit, *sabbati quæ lucebat in prima sabbati.*

Quid hic intelligit humanus sensus? Quid hic humana sapit sapientia? *Vespera quæ lucebat*. Vesper fuit, non inchoat diem, nec lucem; arturit, sed tenebras; sed hic elementorum auctor elementorum v. c. mutat, ut in resurrectione Domini totum divinum sentias, nil humanum. Denique resurgente Christo fidelibus lucebat vesper, dies infidelibus tenebrescit; discipulis nox mutatur in diem, Judæis dies vertitur et mutatur in noctem, Ab hora, inquit, sexta, tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam (Luc. xxiii). Ut ipsa quæ tota est meridiana claritas obscuraretur, et illud quod scriptum est impleteretur: *Occidet illi sol meridie* (Amos viii); occidet illis, id est, Judæis; nostris autem: *Nox sicut*

B *dies illuminabitur* (Ps. cxxxviii). Quia vesper, qui in profundam semper caliginem vergit, totam tunc Christi tetendit et ¹ erexit in lucem, ac splendore toto tota mortalium pectora ab inferis Christo resurgente complevit. *Vespera sabbati*. Quia illuminatur per Christum sabbatum, non deletur. *Non enim venit solvere legem, sed adimplere* (Mat. v). Illuminatur, ut in die dominico luceat, clarescat in Ecclesia, quod in synagoga Judæis obscurantibus fuscabatur. *Venit Maria Magdalena et altera Maria videre sepulcrum*. Præcedunt apostolos ad ministerium feminæ, quæ sexu viros, quæ ordine discipulos sequuntur: sed non hinc faciunt apostolos segiores, quæ non feminarum formas, sed Ecclesiarum typum deferunt Domini: cum ad sepulcrum: Maria, et Maria, sic altera, ut ipsa

C ipsa ut altera: ² altera ipsa Maria, Maria mater Christi: unum nomen ³ duas geminatur in feminas, quia hic Ecclesia ex duobus populis veniens, una figuratur ex duobus populis, id est, ex gentibus et Judæis, quia primi novissimi et novissimi primi (Matth. xx). Venit Maria ad sepulcrum, venit ad resurrectionis iterum, venit ad vitæ partum, ut iterum Christus ex sepulcro nasceretur fidel, qui carnis fuerat generatus ex ventre; et eum quem clausa virginitas vitam protulerat ad præsentem, ⁴ clausum sepulcrum

nus a suis, alio se contulerat: vel Romam ad synodum sub Leo pontifice his celebratam contra Manichæos; vel eundem adierat pro causa hæresis Euty-chianæ. Ex Mta. Exploditur conjectura hæc ab abb. Bæchinio, quem vide in Observationibus ad Vitæ Chrysologi, huic editioni præmissam num. 5.

D ⁵ Ex Hebræorum nempe institutione. Prima hora cum sexta matutina conveniebat, tertia cum nona, sexta cum meridie, nona cum tertia pomeridiana; ita enim absoluebantur ab eis viginti quatuor horæ quibus apud nos dies conficitur.

⁶ Latinius, *erepsit*.

⁷ De tribus Mariis consule, si placet, quæ eruditissime disserit Calmetus Comment. in Sac. Script. in prolog. ad Evangel. Matth. pag. 451. Chrysologus tantum ad Mariæ nomen alludit.

⁸ Scilicet in Mariam Magdalenam, et in Mariam Jacobiet Jo. epti Matrem.

⁹ Plurimorum Patrum ac interpretum sententia fuit, Christum ita e sepulcro egressum esse, ut e Matris utero prodiret, intacto scilicet, integroque ostio. Auctor Quæ t. ad Orthod. sub nomine Justin, quæst. 117; Chrysostomus, homil. 11 de S. Joan. Bapt.; Nazianzenus, Traged. de Christo patiente; Hieronym.

ad vitam redderet sempiternam. Divinitatis insigne est clausam virginem reliquisse post partum, de sepulcro clauso exisse cum corpore est divinitatis insigne. Maria et Maria venerunt, ut viderent sepulcrum; vides quia venerunt, non ut Dominum cernerent, sed sepulcrum; nec querebant cum mortuis jam viventem, quæ Dominum jam resurrexisse credebant. *Angelus enim Domini descendit de cælo, et accedens revolvit lapidem.* Revolvit lapidem, non ut egredienti Domino præberet aditum, sed ut Dominum mundo jam resurrexisse monstraret; conservis ad credendum daret fidem, non ad resurgendum Domino præstaret auxilium. *Revolvitur lapidem.* Revolvitur ad fidem, qui ad perfidiam fuerat advolutus. *Revolvitur lapidem*, ut idem esset vite titulus, qui acceperat mortis; tenere custodem. Orate, fratres, ut nunc descendat angelus, et totam duritiem nostri cordis evolvat, aperiat sensuum clausa nostrorum, resurrexisse Christum nostris etiam testetur^b ex mentibus, quia sicut illud cor cælum est, in quo vivit et regnat Christus, ita illud pectus sepulcrum, in quo Christus adhuc habetur mortuus et sepultus. Christi mors sicut fuisse, ita pertransisse credatur: Christus homo passus, mortuus et sepultus fuit; est, vivit, regnat, manet, permanet Deus. Audi Apostolum dicentem: *Etai novimus Christum secundum carnem, sed jam nunc non novimus* (II Cor. v). Et: *Quod mortuus est peccato, semel mortuus est, quod autem vivit, vivit Deo* (Rom. vi); hoc est, vivit Deus. *Et accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum.* Sedebat ad docendam resurrectionem, non ad lassitudinem sublevandam. Cælestis natura ignorat lassitudinem, nescit laborem: sed factus est lapis^c vas angelicæ sessionis, doctrinæ cælestis cathedra, schola vite, quia Judæis ad mortis januam, ad cineris servitium, ad triste silentium fuerat constitutus. *Erat, inquit, aspectus ejus sicut fulgur, vestimenta autem ejus sicut nix.* Vultus claritas a vestium candore separatur, et facies fulguri,^d nivi vestis angeli comparatur, quia fulgur de cælo, nix de terra. Audi prophetam dicentem: *Laudate Dominum de terra, ignis, grando, nix* (Psalm. cxlviii). In facie ergo angeli claritas cælestis servatur naturæ; in veste vero figuratur gratia communionis humana, et temperatur species angeli colloquentis, ut carnales oculi, et vestium ferant placidam claritatem, et ex fulgore vultus nuntium sui tremerent, et revererentur auctoris. *Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes.* Quare ter-

A riti? Quia custodiebant^e crudelitatis studio, non pietatis obsequio. Riti, destruitur, stare non potest, quem conscientia destituit, impellit reatus. Hinc est quod angelus percussit impios, pios alloquitur et solatur. *Nolite timere vos.* Hoc est, ^f illi timeant: quærentes non timeant, timeant persequentes. *Nolite timere vos, scio enim quod Jesum qui crucifixus est, quæritis, non est hic.* Hoc est: Ego veni ut instruere vos, non ut illum eximerem, qui et rerum factor est, et est^h sui suscitator. *Non est hic, surrexit enim sicut dixit.* Vides quia venit angelus, ut factis assereret servus,ⁱ quæ Dominus prædixerat verbis; et doceret moriendi et vivendi penes illum potestatem fuisse, qui ante suam mortem prædixerat resurrectionem: nam utique qui scire potuit, potuit et cavere, sed B quia vincere potuit, declinare contempsit, quia resurgens gloria sepelivit morientis injuriam. De sequentibus, fratres, sequenti sermone tractabimus, quia protrahere nos et dilatare sermonem adhuc reens itineris prohibuit lassitudo.

SERMO LXXVI.

De eadem, deque secunda Christi manifestatione facta mulieribus a monumento regredientibus.

Superiori sermone Mariam et alteram Mariam Ecclesie ex duobus populis venientis figuram diximus habuisse: hoc ex sequentibus hodie cupimus approbare, si modo nobis vester benignus præbeatur auditus. Respondens, inquit, angelus dixit: *Nolite timere vos, scio enim quia Jesum qui crucifixus est, quæritis: non est hic, surrexit enim sicut dixit. Venite, videte locum ubi positus erat Dominus* (Matth. xxviii). Angelus prædicat nomen, crucem dicit, loquitur passionem, fatetur mortem, sed resurrectionem mox, ^j mox Dominum confitetur. Et si angelus post tanta supplicia, post sepulcrum agnoscit Dominum, suam loquitur servitutem, et injuriam passionis totam transisse sentit resurrectionis in gloriam; cur homo aut minoratum Deum in carne judicat, aut in passione existimat^k ejus defecisse virtutem, aut consumptam dominationem credit servitute? ^l Dicit itaque dicit crucifixum, ostendit locum ubi positus erat Dominus, ne alter et non ipse idem resurrexisse crederetur ex mortuis. Et si Dominus eadem redit in carne, vulnera reportat, ipsa clavorum foramina resumit, et ipsa facit testimonia sui corporis, suæ resurrectionis indicia, quæ suæ fuerant contumelia passionis; quare homo se in alia putat, aut^m in sua non putat carne

quest. 6 ad Hedibiam; Augustinus, seu quis alius, serm. olim 159, nunc 160, append.

^a Ms. Cesen., *tenere custodiam.*

^b Ex eodem ms., *et mentibus.*

^c Vasa appellasse videntur nonnulli, majora saxa vel columnarum frusta apta ut super iis sedeat. Vide Gloss. Du Cange, tom. III, pag. 1379.

^d Nix in vestimentis nil aliud sonat quam summum candorem, ut apud Græcos et Latinos, ita et apud Hebræos, Num. xii, 10: psalm. li, 7; Taren. iv, 7.

^e Morem etiam gerebant Judæis: et idem terribili, ne pennis luere corporis oscitanter servati. Maldonatus et Brugensis.

^f Solent angeli hac salutationis formula pios timore percussos consolari.

^g Mulieres quærentes Jesum, contraponit militibus persequentibus, apposite. Nam Chrysostomus, apud Maldonatum, censet adjunctum fuisse illud *vos* emphatice, ut illas opponat militibus.

^h Ms. Cesen., *sui est suscitator.*

ⁱ Ibid., *quod Dominus.*

^j Nam post resurrectionem inchoabatur regnum Domini nostri Jesu Christi, cui subsunt et angeli.

^k Vide Euphanium adversus hæreses tom. I, p. m pag. 1026 edit. Colon. In Cod. Bonon. deest *ejus*.

^l Ex ms. Bonon. Quam alte obscurus fuerit locus hic, consule editiones.

^m Primi omnium resurrectionem negarunt Samaritæ et Sadducæi, quos refellit laudatus Epiphanius, tom. I, p. 1, pag. 23. Origenis item, Basilidiani,

rediturum, aut carnem servus forte dedignatur suam, cum nostram Dominus non mutarit? Acquiesce homo ipsum te futurum esse in carne tua, ne tu ipse non sis, si in carne surrexeris aliena. Adjecit angelus, dicens: *Et cito euntes dicite discipulis, quia surrexit, et praecedet vos in Galilaeam, ibi eum videbitis.* Angelus hic non feminas, sed Ecclesiam duabus in feminis mittit, ^a unam mittit, ut eam mittendo sic longe lateque diffundat. Angelus hic sponsam mittit ad sponsum; denique euntibus illis occurrit Dominus, et ^b salutatur eas, dicens: *¶ Ave te.* Occurrit, et non potestate terret, sed praevent charitatis ardore; non auctoritate turbat, sed salutatur lege sponsi; non dominantis jure onerat, sed honorat dilectione consortis: salutatur: *Ave te.* Dixerat discipulis suis ipse: *Neminem salutaveritis in via, et quid est quod hic in via tam ^c festivus saluator occurrit?* Non exspectat cognosci, intelligi non requirit, non ut interrogetur admittit, sed in salutationem vadit totus, vadit fervens, et suum solvit ipse salutatione mandatum? Fecit, fecit, quia totum vincit, et exsuperat vis amoris: simul, quia Christus in Ecclesia se salutatur, quam suam fecit esse, et sic viscera sua, suum sic recepit in corpus, dicente Apostolo: *Et ipse est caput corporis Ecclesiae (Colos. 1).* In istis vero feminis Ecclesiae figuram manere plenam res ipsa ostendit evidenter, quia discipulos suos Christus de resurrectione nutantes arguit, trepidantes firmat, ostensione lateris, clavorum cavernis, sumptione cibi, vix revocat ad fidem (*Luc. xxiv*). Unde et merito in fide parvulos sic pueros appellat, dicendo: *Pueri, numquid habetis pulmentarium (Joan. xxi)?* ipsamque alibi Mariae. flentem quasi de mortuo, mulierem vocat, atque tangendi se licentiam negat (*Joan. xx*): istas autem sic perfectas invenit, sic credentes, sic non de sexu trepidantes, sic mysterio currentes, sic Dominum toto fidei ardore requirentes, ut habendum se tradat eis salutatione tali, dicens, *Ave te.* Angelus dixerat: Scio enim quia Jesum crucifixum quaeritis; et requirentibus Christus, *ave te* respondit; alibi autem Mariae: nec tangendi datur facultas (*Joan. xx*), hic non solum tangendi, sed et tenendi copia tota conceditur. *Illae autem, inquit, accesserunt, et tenuerunt pedes ejus.* Iste tenent pedes Christi, quae in Ecclesia typum evangelicæ praedicationis tenent, et merentur ex cursu: ac sic fide tangunt sui vestigia salvatoris, ut ad totius dei-

A tatis pertingant gloriam, perveniant ad honorem. Illa autem merito audit: *Noli me tangere (Ibid.)*, quae in terris deslet Dominum, et sic in sepulcro quaerit mortuum, ut eum ^f in caelis nesciat regnare cum Patre. Noli me tangere, id est, obsequi ^g tactu carnis, quem fidei tactu deberes attingere; nec quasi hominem tantum tangere te praesumas in terra, quem Deum nondum sapis in caelestibus adorare; feminea cura desinat, muliebris sollicitudo desistat, virilis credulitas tuam consendat in mentem, ascensum meum cordis tui capiat latitudo, ^h ut in caelestibus aeterna tactus mei beatitudine perfruaris. Juxta illud prophetae: *Beatus vir cujus est auxilium abs te, Domine; ascensus in corde ejus disposuit (Psal. lxxxiii).* In terra non tangit Christum, qui fide in caelo non consendit ad Christum. Quod ergo eadem Maria nunc in fidei vertice constituta, nunc in Ecclesiae sublimata fastigio, et tangit Christum, et tenet toto sanctitatis affectu, nunc imbecillitate carnis et feminea infirmitate dejecta dubitat, et tactum sui non meretur auctoris, non facit quaestionem: si quidem illud de figura est, hoc de sexu; illud est de divina gratia, hoc de humana natura. Quia nos idem ipsi cum divina scimus, Dei munus est; cum humana sapimus, caecamur ex nobis. ⁱ Sic beatus Petrus Christum, dum Dei Filium confitetur, Patre revelante, cognoscit; cum negat Christum, carnis sentit et patitur caecitatem (*Mat. xvi*). Inter haec Judaei crimina, aut male emunt sua, aut distrahunt pejus aliena, dum peccata taxant pretio, dum pecunia pensant et compensant delicta, dum in scele-

C ribus suis fundunt, quod toto scelere congregaverunt. Sic Judaei comparant traditorem Domini sui, et pretio Redemptoris mundi sanguinem pensant; sic aperti sepulcri fidem claudunt ^j sacculo, ut negandae resurrectionis crimen nummis criminum mercarentur. Pecuniam, inquit, copiosam dederunt militibus, dicentes: *Dicite quia discipuli ejus venerunt nocte, et furati sunt eum, nobis dormientibus, et si hoc praeses audierit, nos suadebimus ei, et securos vos faciemus. At illi accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti; et diffamatum est verbum istud apud Judaeos usque in hodiernum diem.* Apud Judaeos, numquid apud Christianos? Judaei, quod tu in Judaea obscurabas auro, fide toto claruit et eluxit in mundo: discipuli receperunt, non furati sunt Christum; tu perfidiam comparasti, sed

D non furatus es veritatem; Judaei, resurrexit Chri-

Valentiniani, Marcionitae, alique hujus furfuris homines.

^a Deest in Cod. Bonon.

^b Ex eod. cod., saluator.

^c Ibid., Ave te, hoc est, bentote.

^d Ex Mita.

^e Alii interpretes duo haec Evangelii loca, quae velut ad invicem pugnantia introducit Chrysologus, ad litteram conciliant. Dicunt enim primo vel has duas fuisse apparitiones diversas; secundo vel Magdalenae ante eum tetigerat; tertio vel Christo prohibente tetigit tamen, ut res importuna et audax est amor. Consule Maldonatium.

^f Chrysologo consonare videtur Augustinus tract. 121 in Joan., in hac femina recognoscens Ecclesiam de Gentibus quae in Christum non credit, nisi cum

ascendisset ad Patrem. Tom. III pag. 590 edit. An-tuerp.

^g Ms. Caesense, obsequi tantum carne.

^h Docent cum Chrysologo alii enarratores Christum illis verbis, *Noli me tangere*, innuisse mulieri Christum amplectendi gratiam habituram in caelis: a rebus corporeis ad spirituales mentem ejus attollens. S. Leo, serm. 11 de Ascensione, pag. 72 edit. Lugdun., cura Raynaudi: *Noli me tangere. Nolo ut ad me corporaliter venias, nec me sensu carnis aspicias, ad sublimiora te differo. Cum ad Patrem ascendero, tunc me perfectius veriusque palpabis, apprehensura quod tangis, et creditura quod non cernis.*

ⁱ Alias in ms. Bonon.: *Sic beatus Petrus, sic Dei Filium Patre revelante cognoscit.*

^j Ex eod. cod., mundo.

stus, tu pecuniam perdidisti. Sanguis ejus super nos et super filios nostros. Judice, Christus vivit, tu et te et tuos posteros occidisti.

SERMO LXXVII.

De Resurrectione Christi.

Plenum satis et perfectæ devotionis indicium, quod tempore passionis tota creatori suo compatitur creatura. Quæ caro terra tremante non tremuit, quæ mens non torpuit, quod ingenium non defecit cum sol ante tempus occidit, lux refugit? Denique, fratres, et nostra occubuerunt tunc viscera, sensus est commortuus, sermo noster suo est consepultus auctori, ut ejus totam nunc suscitaretur ad gloriam. Ista exstitit silentii mei causa, ista debiti mei devota dilatio fuit. Nec mirum, fratres, si provide sermo meus toto affectionis obsequio ad inferos etiam suum secutus est largitorem, quia sine ipso vobis talibus ac tantis creditoribus quod redderem non habebam. Quod si cupidus aliquis et avidus exactor de solutionis tarditate conqueritur, ^a calumniam temporis nobis desistat inferre, quia dives Dominus meus multiplicem fenoris ipsius auget et repensat usuram. Absolvat ergo nos jam evangelicæ largæ lectionis humanitas, quos ^b officii necessitas hoc tantum deduxit et addixit ad debitum. *Vespera*, inquit, *sabbati quæ lucescit in prima sabbati*. In Domino resurgente non humanæ solum conversum est jus naturæ, sed etiam ipse creaturæ ordo insigniter est mutatus. *Vespera sabbati quæ lucescit*. Ecce Domino resurgente, non tenebrescit vespera, sed lucescit; et fit lucis exordium, quod principium noctis esse consueverat. *Vespera sabbati quæ lucescit in prima sabbati* (Matth. xxviii). ^c Sicut mortalitas in immortalitatem, corruptio in incorruptionem, caro in Deum, ita tenebræ transferuntur in lucem; ut se nox ipsa taliter non periisse gaudeat, sed esse mutatam, quæ obscuritate magis quam tempore sic defecit, quæ intervallo, quæ vicem suæ felicis perdidit servitutis, ut in perpetuæ lucis proflueret et erumperet liberta-

tem, dicente propheta: *Et nox illuminatio mea in deliciis meis* (Psal. cxxxviii). *Vespera quæ lucescit in prima sabbati*. ^d Sabbatum secundarium se letatur effectum, quod jussione legis torpebat in otio; et per diei Dominici primatum in divinæ virtutis opera mirabiliter excitatur, quod Judaicæ observationis inertia a virtute salutari reddebat extraneum, dicente Domino: *Non licet sabbatis agris curam, afflictis opem, cæcis visum, vitam mortuis condonare* (Luc. vi) ? et interpretando taliter a Deo diem sabbati sanctæ legis studiis deputatum, misere tantum ventris addixerat servituti. *Vespera sabbati quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalena, et altera Maria*. Una venit nomine, quæ nunc alia legitur in diversa persona. *Venit Maria et alia Maria*. ^e Quo et unam in duabus nominis unitas figuraret, et mutatam feminam diversitas panderet personarum. Venit enim, non venerunt, et cum dicit alia, in utraque eandem mystico designat affatu, ut aliam venisse ante fidem, aliam post fidem redituram esse monstraret. Venit mulier, sed redit Maria; venit quæ intulit mortem, redit quæ genuit vitam; venit Adam quæ deduxit ad inferos, redit quæ ab inferis Christum recepit. *Venit Maria et alia Maria*. Quare? *Videre sepulcrum*, et non Christum querere: tantum videre sepulcrum, reatus sui titulum, facinoris sui triste documentum, suæ cum diabolo præsumptionis, sui quæstus ferale commercium, ut inde recuperaret fidem, unde perpetuum suæ prævaricationis sustinebat opprobrium. *Et ecce terramotus factus est magnus*. Si sic terra tremuit cum suorum Dominus resurgit ad veniam; quemadmodum contremiscet, cum noxiorum consurgit ad pœnam, dicente propheta: *Terra tremuit, et quievit, cum resurgeret in judicium Deus* (Psal. lxxv) ? Et quæ conservi, hoc est angeli, præsentiam sustinere non valuit, quemadmodum Deum judicem sustinebit? Ecce iisdem lineis, quibus perierat salus humana, reparatur. Prima ad perfidiam mulier, prima procuratur ad fidem; prima currit ad

^a Actio in jure est qua quis rem quampiam sibi per solemnes juris formulas asserere conatur; aut pro qua litem intendit. Vide Glossarium Du Cangii.

^b Hoc est, plangendi mortem Christi, et cum Ecclesia tanto funeri condolendi.

^c Difficilis sensus explicatio. Pro tenuitate ingenii arbitrator auctorem de homine per Christum in novissimo die resuscitando loqui, in cujus carne mortalitas in immortalitatem, corruptio in incorruptionem, caro in spiritum per beatam gloriam transferrentur. Tenebræ vero, quæ in lucem commutabuntur, sunt vel cunctæ res adversæ, quæ in lucem, hoc est in prosperas res, transferuntur; vel certe mors ipsa, quæ nox dicitur, et quæ deposita obscuritate in perpetuam lucem mutabitur, id est in perpetuam vitam. Non perit nox, id est mors, quia omnes moriuntur; sed mors mutatur in vitam quoad justos, qui in Domino moriuntur. Non deficit tempus, quia auctor temporum tempora nescit. Nox perdit vicem suæ servitutis, quia mors homini, homo morti deservit; sed libera est a servitute, dum ipse homo in resurrectione luce perpetua fruatur. Hoc probat Auctor ex psalm. cxxxviii, 10. *Et nox sicut dies illuminabitur*, etc., quod sic explicat. Dicit homo: Esto, tenebræ me operiant in nocte mortis, ne ulterius videam lucem: hoc erit quidem in pœnam peccati; sed nox, hoc est ipsa mors

corporis, erit illuminatio mea in deliciis meis, quia per gratiam Christi resuscitati, et ego a morte resurgam, et per viam mortis de morte ipsa transibo ad vitam, ubi lumine gloriæ illustratus deliciis beatæ visionis perfruam. Lege Mald. in cap. i Lucæ, num. 78 et 79, ubi per tenebras et lucem cunctas res prosperas et adversas respective Patres intellexisse docet. Et in Joan. i, 4, versus fin., vitam lucem, mortem tenebras Scripturam appellare ait. Sic Auctor noster, infra, serm. 79, hujus loci explanationem innuere videtur. MITA.—Attento stylo Chrysologi facillime intelligitur, comparari hic nostrorum corporum resurrectionem ipsi eidem vesperi, vel, ut loqui amat, nocti resurrectionis Domini, quæ suæ naturæ obscuritatem vertit in lucem, sicuti et nos nostrorum corporum corruptionem vertemus in immortalitatem.

^d Diem Dominicum ob Christi resurrectionem sabbatum primarium vocat; hoc est, festum præcipuum ac principale. Sabbatum autem Hebræorum secundarium appellat, hoc est, in secundo et humiliori loco positum, tanquam hujus primarii significativum. De sabbato Hebræorum in diem Dominicum converso, et de sanctificatione festorum pulchre, ut solet, Augustinus serm. 251, de Temp. MITA.

^e Ms. Casenæ, quo tunc in duabus unam.

interemptorem mortis, quæ prima cucurrerat ad mortis auctorem; prima audit ab angelo, quæ prima cum diabolo fuerat collocata. *Angelus Domini descendit de caelo, et accedens revol. it lapidem, et sedebat super eum.* Non ut conferret resurrectionem tali operatione, sed ut proderet, dicente Domino: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* (Joan. x). Nobis clausa aperit, nobis occulta reuerat, neq. auctorem suum, qui jam non erat in sepulchro, educit ad lucem; sed conservos suos, qui positi erant in dubitationis obscuro, ad fidem resurrectionis adducit; ipso attestante, cum dicit: *Non est hic, surrexit: Revolvit lapidem, et sedebat super eum.* Quare non voluit, sed revolvit? Ut quem perfidia Pharisæorum ad offensam voluerat et scandalum, angelus ad fidem revolveret et salutem, dicente propheta: *Ecce pono in Sion lapidem offensionis et petram scandali* (Isai. viii, xxviii; Rom. ix). Revolvitur ergo lapis, ut evolveret mortem, qui vitam clauserat ad-volutus, dicente Scriptura: *Videbitis vitam vestram pendentem coram oculis vestris, et non credetis* (Deut. xxxviii). *Et sedebat super eum.* Non lassitudinem recreans, sed sacri et vitalis sepulchri se esse presidem sic demonstrans; et destructam esse mortem celestis minister officii, tali sessionis suæ declarabat indicio; et esse Deum qui passus est, Deum qui intra nostri corporis est receptus angustias, Deum quem habitu superno sic residens testabatur assertor. Et quid plura, fratres? sedet, quia ab illo tam venerabili sepulchro nunquam angelus recepit, *Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes, et facti sunt sicut mortui.* Quos prosterant terror noxios, ad consocios mox recurrat. Sic, sic in oculi cum resurgenti, terror et mors injustos et impios possidebit. *Erat autem aspectus ejus, sicut fulgur et vestimenta ejus sicut nix.* Quid facit vestis, ubi nulla est nuditas? quid indumentum, ubi legendi necessitas non habetur? Sed angelus, fratres, nostrum habitum, nostram formam, nostram similitudinem, in resurrectione taliter præfiguratur, ubi homo ipsa corporis sui claritate restituitur, dicente Domino: *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno patris eorum* (Matth. xiii). Respondens autem angelus, dixit mulieribus: *Nolite timere vos, scio enim quod Jesum, qui crucifixus est, queritis.* Adhuc crucifixum et mortuum requirebant, quarum fidem sæva passionis procella turbaverat, et tentationis eas ita pondus incurvaverat, ut cæli Dominum adhuc querere in sepulchro. *Non est hic.* Secundum id quod in loco exstitit; hic est autem, per hoc quod ubique est, et loci capacitate non clauditur. *Venite, videte locum ubi positus erat Dominus.* Mulieres vocat angelus ad videndum, ut sacri corporis locus mundaretur oculis, quos diabolo elaudante vetitæ arboris macularat aspectus. Ingrediuntur sepulchrum, ut conspualtæ Domino totam fidei resurgerent in salutem. *Si complantati sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus* (Rom.

A vi). *Euntes dicite discipulis ejus.* Revertere ad virum, mulier jam sanata, et suade fitem, quæ perfidia suasisti; refer homini Dominicæ resurrectionis indicium, cui ante tentationis et ruinæ consilium destulisti.

SERMO LXXXVIII.

De septima Christi manifestatione facta discipulis ad mare Tiberiadis.

Post illam terris inexportem, tremendam cellis, inauditam sæculis, inferis non ferendam tempestatem Dominicæ passionis, venit ad mare Dominus, et discipulos suos nocturnis in tenebris reperit fluctuantes. Fugiente enim sole quid de splendore lunari? quid de stellis ad noctis potuit solatium remanere? Erat enim una terra et confusa caligo, quod non solum B visum corporis, sed ipsum mentis cæcabat obtutum: nec sinebat litus fidei, portum salutis petere, vel repete navigantes. *Mane*, inquit evangelista, *jam facta, stetit Jesus in littore, non tamen cognoverunt discipuli quia Jesus est* (Joan. xxi). Creatoris injuriam tota fugerat creatura: necem Domini sui mundus evitare contendit, sciens ad totam domum vindictam pertendere, in qua fuerit servorum scelere Dominator occisus. Hinc est quod vis se desere tibus fundamentis terra tremuit, sol ne videret aufugit, dies ne interiret abscessit, petre, quia non valebant discedere per naturam, novum scinduntur per vulnus, facinus tantum sono, quæ voce non poterant accusantes; inferius ubi ad se penetrare ipsum Judicem vidit victus, et ejulans, quos tenebat amisit: hinc est quod reddite corporibus suis animæ resurrectores mortuos, quos mundus putaverat deperisse, viventibus nuntiatur. Ergo taliter cum mundi compago tota confuso ordine fluctuaret, et ad primordiales tenebras atque antiquum chaos crederet se auctoris sui morte devolutam, subito resurrectionis suæ lumine Dominus dem reducitur, et orbem totum pristinum reformat in corpus, ut quem sibi taliter viderat esse compassum, suam secum suscitaret ad gloriam, dicente evangelista: *Mane jam facta*; id est, transacta nocte Dominicæ Passionis, *Stetit Jesus in littore*, ^b *U* in antiquum terminum revocaret universa, firmaret dubia, jactata compesceret, turbata componeret, et statione sua ipsa fundamenta orbis, quæ sic commota fuerant, stabiliret, quo mox mundus ad sui regurgiteret auctoris obsequium, qui ad sui diffugerat auctoris injuriam. *Mane autem facta, stetit Jesus in littore.* Ut Ecclesiam præcipue, in qua discipuli amaris tunc fluctibus jactabantur, ad fidem fidei suæ reduceret stationem: denique quia eos fidei virtute repererat destitutos, et a virili robore invenerat perdetectos, arguit tales pueros nuncuando, cum dicit: *Pueri, numquid pulmentarium habetis?* Ibi enim erat Petrus, qui negaverat (Matth., xxvi). Thomas, qui dubitaverat (Joan. xx); Joannes, qui fugerat (Marc. xiv); non ergo ut fortissimos milites, sed pueros compellat ^d ut

^a Ms. Casense, *evadente*.

^b Ad primæviam statum a quo discesserant.

^c Significat Christus se esse in vado, ipsos in sale

versari, ait Grotius.

^d Timuisse apostolos docet etiam Chrysostomus, et alii.

timidos; et quos idoneos necdum deprehendit ad prælium, ut teneros invitat ad mensam, dicendo: *Pueri, numquid habetis pulmentarium?* Ut humanitas ad gratiam, panis ad fiduciam, * pulmentum revocaret ad fidem; corpus enim resurrexisse non crederent, nisi eum ^b toto hominis ordine cernerent manducantem. Hinc est quod petit escas * saturitas tota rerum: panis ipse manducat, quia non ille cibum, sed suorum semper esurit charitatem. *Pueri, numquid habetis pulmentarium?* Responderunt ei, *Non.* Et quid habebant, qui Christum jam secum positum non habebant, qui coram stantem Dominum suis adhuc ^c oculis non videbant? *Non enim cognoverunt discipuli quod Jesus es.* Dicit eis, *Mittite in dexteram partem navis rete, et invenietis.* Revocat ad dexteram, quos turbo passionis egerat et redegerat ad sinistram. *Miserunt, inquit, et non poterant illud trahere a multitudine piscium.* Miserant in dexteram, miserant in virilem partem, sed ut pueri adhuc trahere non valebant: senserunt tamen ex ipso pondere, senserunt pisces venisse ad jubentis imperium, * non humanæ artis incurrisse capturam. *Discipulus autem ille qui diligebatur a Jesu, ait: Dominus est.* Primus qui diligitur videt, quia semper amoris oculus acutius intuetur, et semper vivacius ^f qui diligit sentit. *Petrus ut audivit.* Quæ res illam Petri sic tardaverat mentem, ut ab alio audiret Dominum, qui ceteris consueverat nuntiare? Ubi est illud ipsius singulare? Tu es *Christus Filius Dei vivi* (Matth. xvi, xxvi), ubi est? In domo afulgerat Calphæ principis Judæorum, tardius suum Dominum videbat, qui vocem facile ancille surrantis audivit. *Ut audivit, inquit, quia Dominus est, tunica se præcinxit, erat enim nudus.* Mirum! fratres, cum comprehenderetur Dominus, Joannes abiecit sindonem, et Petrus ^g invenit se nudus: quia Joannem tenuit fuga, Petrum negatio sic nudavit. Mirum, fratres, et vere mirum, quia qui in navi nudatus est, in mare ^h se demergit i. datus (Matth. xiv): quia innocentia nunquam ruda est, et reatus semper refugit ad velamen. Denique ⁱ sicut Adam (Gen. iii), ita et nunc Petrus post culpam suam gestit tegere nuditatem, qui fuerant ambo utique ante culpam ^j sancta nuditate vestiti. *Tunica se præcinxit,*

* Et pulmentarium sumitur pro quolibet obsonio. Ita sonat Græcus *πρωτόγειον*.

^b Eo scilicet, eodemque modo quo ceteri homines vescuntur.

^c Vocatur Christus, vel quia omnibus rebus satur nullis indigebat, vel per quem omnes saturantur.

^d Vel quia a littore aberant; vel quia nondum satis laceret dies.

^e Nam jecerant rete ad dexteram propius littus, ubi minor erat spes capiendi.

^f Ex Latino. Editi, qui diligitur.

^g In calido illo climate Petrus incedebat nudus. Aut juxta me tem Bede dicitur nudus ad comparationem cæterorum vestimentorum, quibus uti solebat; vel quod more piscatorum, studio piscandi nudus laceserat.

^h Evangelicum dicit *tunica se præcinxisse*. Et vere Petrus, viso Domino, superiorum vestem induit, ut aliquibus videtur, pallii genus, quo Phœnices et Tyrii utuntur, inquit Theophylactus, quia præcinxit se,

et misit se in mare. Ut mare dilueret quod negatio taliter sordidaverat. *Misit se in mare.* Ut esset prius in reditu, qui acceperat in ordine principatum. Et *tunica se præcinxit.* ^k Qui præcingendus erat martyrii passione, dicente Domino: *Alius te præcinct, et ducet quo tu non vis* (Joan. xxi). Alii autem discipuli navigio venerunt, non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis, trahentes rete piscium. Alii navigio perveniunt, et capturam piscium trahunt, ut Ecclesiam sæculi jactatam procellis, et eos quos evangelico reti ad supernam lucem rapiunt, et elevant de profundo, ad Dominum secum fideli labore perducant. *Non, inquit, longe erant a terra.* Non erant longe a terra viventium, ^l quos præsentium finis proximos esse fecerat jam futuris. *Sed quasi cubitis ducentis.* Ex Judæis et gentibus centenarium numerum duplicat, qui duorum vitam salutemque jungit populorum. Reliquam partem lectionis sequenti sermone, Domino juvante, tractabimus.

SERMO LXXIX.

De Resurrectione Christi.

Quoniam Matthæi et Marci super Dominicam Resurrectionem jam ecurrimus lectiones, modo qui hinc intonuerit Lucas beatissimus exquiramus. *Una, inquit, sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum mulieres, portantes quæ paraverant aromata* (Luc. xxiv). Sæpe diximus quæ circa resurrectionem Christi gesta sunt, gesta esse resurrectionis nostræ in formam: hinc est quod evangelistæ sermone plus mystico quam novo factorum Christi seriem proloquuntur. *Una, inquit, sabbati.* Bene una, quia resurrectionis dies alteram nescit; lucis æternæ mater, noctis tempus ignorat; perpetuus dies perpetuo illucescit; resurgentium lux mori non potest; lux quæ noctem delet, nescit extinguui. *Venerunt, inquit, ad monumentum portantes quæ paraverant aromata: et invenerunt lapidem revolutum a monumento, et intrantes non invenerunt corpus Domini Jesu.* Quid est, quod quæ ante de monumento ^m fugerant, nunc audaces redeunt ad sepulcrum: intrepidæ pavidum redeunt ad funus, sepulcri tristitiam confidenter invadunt; et non invenientes Dominum, constanter quærunt, constantius immorantur; nec illud pavescunt, quod monumento

ut honestius iret ad Dominum. Nec poterat vestis hæc, licet talaris, natatui obsistere, non enim erat natandi necessitas. Sed jam terræ vicinus poterat pedes, præcinctusque ad latus veste, ad Dominum pervenire.

ⁿ Consonant alii. Theophylactus vero, et secum plures, pudorem Petri ex nuditate, non ex culpa effluxisse docent.

^o In Adam fuit justitia originalis, in Petro gratia justificationis, in utrisque innocentia. MITA.

^p Ms. Casen., quia.

^q Vel finis vitæ præsentis vel bonorum temporalium, quæ Christum sequentes dimiserant.

^r Evangelista vocat eas mente consternatas ob angelorum aspectum et ob ea quæ in Passione Christi evenierant. Quod hic autem dicitur illas ad monumentum reversas parasse aromata, per antecessum dicitur, cum aromata non emissent, nisi elapso sabbato, et in vespere alterius diei.

* nox addita, dum tenebras generat, addit timorem? A Adam novus cito cecidit, dum cito credidit; et dum Fratres, mulier mali causa, peccati auctor, via mortis, ^b sepulcri titulus, inferni janua, ^c lamenti necessitas tota: ob hoc nascuntur lacrymis, mancipantur mœroribus, gemitibus addicuntur, et in lamentis tantum fortes sunt, quantum viribus inveniuntur infirmæ: et quantum imparatæ sunt ad labores, tantum ad lacrymas sunt paratæ: hinc est quod lacrymis arma vincunt, regna fletibus inclinant, lamentis totam fortitudinem virorum frangunt. Non est ergo mirum, si ad lacrymas, ad funus, ad sepulcrum, ad obsequium Dominici corporis feminae ardentes apostolis hic videntur; ubi mulier prima currit ad lacrymas, quæ prima cucurrit ad lapsum; præcedit ad sepulcrum, quæ præcessit ad mortem; sit resurrectionis nuntia, ^d quæ fuit mortis interpres; et quæ viro porrexerat interitus tanti nuntium, viris ipsa porrigit magnæ salutis auditum, ut compenset fidei nuntio quod perfidiæ ademittit auditu. Non est hic præposterus ordo, sed mysticus; non postponuntur apostoli feminis, sed ad majora servantur; feminae obsequium Christi suscipiunt, apostoli Christi suscipiunt passiones; ille portant aromata, isti flagella; ille intrant sepulcrum, isti carcerem; illæ ad obsequium festinant, isti pervolant ad catenas; infundunt illæ * oleum, isti sanguinem fundunt: mortem stupeant illæ, suscipiunt hi mortes. Et quid multa? Resident illæ domi, ad acies isti tendunt, ut devoti milites probent adversis fidem, virtutem laboribus, injuriis patientiam, periculum mortem, vulneribus tolerantiam, devotionem penis, viscerum laceratione constantiam. Mulieres ergo ferunt pro Christo lacrymas; apostoli, diabolo superato et victis hostibus, Christo et victoriam referunt, et triumphum (Luc. xxiv). Verum quod apostoli resurrexissent Dominum mulieribus nuntiantibus, aut non credidisse, aut ^e deliramentum judicasse referuntur, graviter nemo arguat: alte dubitat, qui altius credit; decipi non potest, qui non est * facilis auditui; ignavus nimis est, qui post exemplum invenitur incautus; rudis miles ad aciem concurrat, qui causam belli nescit, vim bellatoris ignorat; peritia est, non est segnitias, cum sensim miles veteranus incedit. Sic

* Latius explicat quod evangelista factum dicit diluculo; vel de initio itineris loquitur, non de termino. Nam mulieres Dominica die ante ortum solis, Jerosolymis discessere et pervenire circa ortum solis, Joan. xx, 1: Ἡ πόλις ἔστι οὐρανός; et Marc. xvi, 2: Ἀναστὰς τοῦ θύλου.

^b Est sepulcri titulus sensu Zamoræ in Monarchia mystica, cap. de malis mulieribus, quia titulus sepulcri cum sit: *Hic jacet, mala femina nondum a pravis actibus et fraudibus desistit, donec amatorem libidinosum ad ultimam deduxerit perditionem*: sed hæc moralem sapit expositionem. MITA. — Aliunde fortasse deducenda res est. Quicumque innuere cupiebat rem aliquam sui juris esse, titulum prælegebat. Augustinus, psalm. xxi: *Ubi potens aliquis invenerit titulos suos, nonne jure rem sibi vindicat, et dicit: Non ponere titulos meos, nisi res mea esset?* Vide Du Cange in Glossario. Vocat ergo mulierem *titulum sepulcri*, quod ipsa mortem et sepulcrum universo orbi paraverit. Vide infra, serm. 154, 155.

* Nil habet in se, quod non sit lamenti causa ne-

facile dat aures ad mulieris auditum, se suosque posteros pessimo addidit inimico: at ^b veteranus Petrus feminam non facile audit, feminis nuntiantibus credit tarde, et ut veteranus deliberat, ne ut puer incurrat. Denique ubi duo ex discipulis, qui post resurrectionem Christum meruerunt itineris habere collegam, reversi, nuntiabant Dominum se vidisse, apostoli quod audiunt non delirium judicant, sed virile: dant aures, ora figunt, aperiunt oculos, corda pandunt, et quæ dicuntur sic commendant sensibus, ut post cunctationis æstus sitienter bibant auditum fidei de flumine, quod collegarum lingua fundebat. Sicut ardorem sitis frigida pocula restinguunt et refrigerant, ita mentis auditus lætior fit post mœrorem.

B Fratres, quis causas capere Dominicæ nativitatis potest? Dominicæ resurrectionis negotium existimare quis meretur? Ista cogitare, capere, existimare nisi qui ab ipso Deo acceperit, non valebit: quod Creator rerum femineo creatur partu, quod mundi Dominus in servitute videtur humana, quod pastor omnium pastu indiget; reis quod addicitur, qui absolvit universos; quod punitur vita sæculi, quod mortuorum moritur suscitator, quod claudens omnia sepulcro clauditur, quod supernorum Dominus apud inferos invenitur. Qui ergo ista capere potest, apostolorum cunctationes, trepidationes, timores, fugas, latebras profunde judicans non miratur. Ergo, fratres, quod apostoli dubitant, quod ista tam tarde tanta credulitate suscipiunt, non miremur eos, qui hucusque non credimus, sed oremus ut de his tantum sentire mereamus quantum dederit ille qui divina hominem sentire largitur. Quod remansit de serie lectionis, Deo juvante, proximo sermone perscrutabimur.

SERMO LXXX.

De Christi Resurrectione et secunda manifestatione facta mulieribus a monumento regredientibus.

Sermone proximo, quia primam partem perstrinximus lectionis, hodie quæ sunt in sequentibus audiamus. Respondens, inquit, angelus dixit mulieribus: *Nolite timere vos, scio enim quia Jesum, qui crucifixus est, quæris, non est hic; surrexit enim sicut dixit;*

cessaria.

^d Cyrillus apud divum Thomam in Catena Oper. tom. V pag. 374 recent. Ven. editionis: *Namque femina, quæ fuit mortis ministra, venerandum resurrectionis mysterium primo percepit et nuntiavit.*

* Dicit oleum pro aromatibus, quæ ad condiendum Christi corpus paraverant.

^f Lucas xxiv, 11: *Et risa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista.*

* Mss. Casen. et Vallicell., *Facilis auditor.*

^h Dum Petrus una cum Joanne, auditis quæ mulieres nuntiaverant, surrexit et cucurrit ad monumentum, ut Luce xxiv, 12, existimasse videtur Chrysologus, id egisse, ut veluti experientia edoctus aliis non temere credere, ea propriis oculis inspiceret vera essent, nec ne. Indeque non feminis, quarum arte jam in atrio deceptus fuerat, addit Mita, sed sibi tantum fidens, quid de resurrectione credendum fuerat, deliberare. Primam ad sepulcrum accessionem, cujus ipse pars fuit narrat Joannes xx, 3. Hic Petrus proficiscitur solus, saltem solius Petri meminit Lucas.

venite, videte locum ubi positus erat Dominus (Matth. xxviii). Putasne Petri, Joannis, discipulorum omnium absentia ^a objurgatur, castigatur ignavia, quod resurgenti Christo mulieres primæ soles pervigiles ardentem occurrant; ipsa etiam ^b virilis portio sic notatur, ut ad resurrectionis gloriam muliebris præcurrat infirmitas? Absit, fratres, est istud causa, non casus; mysterium, non eventus; ordo, non culpa: nam mulier hic virum sequitur, non præcedit, ubi ^c vir resurgit in Christo. ^d Sentias ergo Petrum non mulieribus cessisse, sed Christo; non ancillæ, sed domino; sacramento, non somno; ordini, non timori: denique jam ^e vir erat in Christo quando ad mulieres angelus venit, ut ^f quantum præcellit Dominus angelum, tantum vir mulierem præcederet in honore. Nolite timere vos. Quia bonos amor possidet, malos pavor; et impios timor terret, pios solatur affectio. Nolite timere vos. Hoc est dicere: Timeat Judæus qui tradidit, Pilatus qui addixit, qui illudit miles, quæ crucifixit impietas, crudelitas amara pocula quæ propinavit, ^g sævitia quæ obsedit sepulchrum, perfidia quæ emit mendacium, fidem quæ vendidit, inhumanitas quæ Dominum suum resurrexisse dolet, non dolet occidisse: vos autem gaudere convenit, non timere, quia resurrexit quem querebatis mortuum, vivit quem lugebatis occisum. Scio enim, quia Jesum, qui crucifixus est, queritis. Hoc est, quid queritis ^h viventem cum mortuis? vitam quid queritis in sepulchro? Ite potius ad occursum viventis: et jam nolite concurrere ad morientis obsequium. Scio quia Jesum, qui crucifixus est, queritis: non est hic. Sic dixit angelus, quia aperuit ob hoc sepulchrum, non ut inde exiret Christus, qui ibi jam non erat, sed ut ibi Christum jam non esse monstraret. Surrexit sicut dixit. Gemina virtus est: et redire a mortuis, et futura præscire. Venite, videte locum ubi positus erat Dominus. Venite, mulieres, venite, videte ubi Adam posuistis vos: ubi sepelitis hominem, ubi virum vestro consilio contrusistis, per quod fecistis ⁱ pro servis ipsis Dominum sic jacere, et intelligite erga vos

^a Nonnullæ editiones habent *culpatur*. Aliæ, *uritur*.

^b Petrus, scilicet, aliique apostolorum.

^c Id est, virilis sexus, quem Christus Dominus, nascendo inter nos, assumpserat.

^d Ms. Cæsen., *Constat ergo*.

^e Virilis portio hominis prius erat non solum ad Christi sepulchrum, sed et in Christo ipso per unionem hypostaticam, quando angelus, Christi minister, venit ad docendum mulieres de ipsius Christi resurrectione. MITA.

^f Legendum est *Dominus* vel *Christus*, non autem *Deus*, ut in impressis codicibus. Facile enim fuit, ut verbum *Dominus* per compendium litterarum incaute immutaretur in verbum *Deus*. Christus autem Dominus præcellit angelis, primo quia ipse est caput angelorum, juxta illud ad Coloss. ii: *Qui est caput omnis principatus et potestatis*; secundo quia Christus, ut homo, est sacerdos in æternum, qui quotidie seipsum offert in incremento sacrificio Misæ. Ex Mita.

^g Obscurum in editis locum, ex interpunctione Meursii elucidavimus.

^h Ms. Cæsenæ, *vivificantem*.

ⁱ Prima editio Bon., *pro servis ipsi*.

A tantam magnitudinem veniæ, quanta fuit Domino injuriæ magnitudo. Venite, videte locum ubi positus erat Dominus. Virtus angelica esse Dominum qui crucifixus est, constituitur: et infirmitas humana discutit, ¹ utrum sit Dominus qui resurgit? Christus sic humanas suscepit passiones, ut totum quod divinitatis est, non amittat. Et euntes cito, dicite discipulis ejus, quia surrexit, et ecce præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis. Neque hic mulieribus apostoli postponuntur, sed mulier absolvitur a reatu, dum portat vitæ, portat resurrectionis auditum, quæ auditum mortis portaverat et ruinæ. Et euntes, inquit, cito de monumento cum timore et gaudio magno. Mulieres intrant sepulchrum, ut fierent sepulture participes, sociæ passionis; exeunt de sepulchro, ut ante fide surgerent quam resurgerent carne. Exeuntes cum timore et gaudio magno. Et ubi est, nolite timere. Quia timor non ablatus est, sed mutatus; timor abscesserat de reatu, sed de servitio manebat; malus timor culpæ, bonus reverentiæ timor: Adam datum perdiderant, ne perderent ^k ipsum redditum pertimescebant. Cum timore et gaudio magno. Scriptum est: *Servite Domino cum timore et exultate ei cum tremore* (Ps. ii). Cum timore et gaudio magno. Quia timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi (Psal. lxxviii). In sanctitate ergo manet, qui Dei permanet in timore. Currebant nuntiare discipulis ejus, et ecce occurrit eis Jesus dicens, Ave. Fideliter currentibus occurrit Christus, ut quod fide crediderant, agnoscerent visu: et firmaret præsentia, quas adhuc trepidas habebat auditus. Occurrit eis Jesus, dicens, Ave. Occurrit ut Dominus, salutatur ut parens; affectu animatur, servatur timore; salutatur, ut per amorem serviant, non fugiant per timorem. At illæ accesserunt, et tenuerunt pedes ejus. Haberi se voluit, qui passus est se teneri. Accesserunt, et tenuerunt pedes ejus. Ut scirent ^l in capite Christi virum esse, se esse in pedibus Christi: et datum sibi virum sequi, non præire per Christum. Dicit eis, Nolite timere. Quod dixerat angelus, dicit et Dominus, ut quas firmaverat angelus, Christus

¹ Manichæos fortasse designat, qui phantasticam, non veram fuisse Christi resurrectionem blasphemabant. Vide Cyrillum Hierosolymitanum catechesi 14. Eutyches, quemadmodum assumptionem corporis negavit, et impiè docuit, Unigeniti divinitatem cruci affixam fuisse, ita asseruit divinitatem tumultu mandatum resurrexisse. Theodoretus Hæretic. Fab. lib. IV, cap. 13, pag. 246. Origenes putavit Christi corpus, post resurrectionem fuisse æreum, vel æthereum, sicuti colligitur ex lib. ejus iii contra Celsum, pag. 136. Eandem opinionem, ex fetidis Origenianis lacunis haustam, interpolavit Ostorodius, Sociniani stiptis infelix propago.

^k In Christo scilicet, qui novus fuit Adam.

^l Multa hic congerit Mita, et se mire torquet ut suadeat sensum Chrysologi esse: Virum in capite constitutum dici, nam summus pontifex est Ecclesiæ caput, et mulieres sunt in pedibus: Hoc est in numero fidelium, quibus datum est sequi virum per obedientiam, non autem per usurpationem munium sacerdotum. Minori negotio res indiget. Vir potior partem tenet in Ecclesia; mulier subjecta ei et pe-

redderet firmiores. *Sed ite, dicite fratribus meis, ut eant in Galileam, ibi me videbunt.* Resurgens a mortuis, Christus resumpsit hominem, non reliquit: vocat ergo fratres, quos corporis sui fecit esse germanos; vocat fratres, quos Patris sui adoptavit in filios; vocat fratres, quos benignus hæres sibi præstitit coheredes. Sed resurgente Christo impietas qualiter resurgat audite: *Ecce venerunt quidam de custodibus in civitatem, et nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant. At illi congregati cum senioribus consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus dicentes, dicite, quia venerunt nocte discipuli ejus, et furati sunt eum dormientibus nobis.* Qui dant pecuniam, non perdenda comparant, sed servanda; Judæi, vendente Juda, emerunt, ut perderent Christum; nunc pecuniam copiosam, ut se legem, templum, patriam perderent, effuderunt. Viri sanguinum, et dolosi, statuunt pretium falsitatis, perfidie confliciunt instrumentum, commercio crudeli fraudem fidei, veritatis latrocinium nundinantur: corrumpunt milites, ut furtum vocent quod erat resurrectionis arcum: *Venerunt discipuli ejus nocte, et furati sunt eum.* Non contenti interfecisse magistrum, quomodo discipulos possent perdere moliantur, discipulorum crimen esse faciunt virtutem magistri. *Venerunt nocte discipuli ejus, et furati sunt eum.* Plane amiserunt milites, perdiderunt Judæi; sed discipuli magistrum suum, non furto, sed fide; virtute, non fraude; sanctitate, non crimine; vivum, non mortuum sustulerunt: hinc est, quod ^a in Galileam, ut eum possint videre, mittuntur, quia Deus in loco perfidie non videtur. Quod autem dixit: *Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra.* Qui ipse in se sibi dederit, hoc declarat, probante Apostolo, cum dicit: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi* (1 Cor. v). Filius Dei Virginis filio, Deus homini, divinitas carni contulit, quod semper cum Patre possedit, et Spiritu. Et ideo ait: *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti.* Ut omnes gentes potestas una, eademque ^b recrearet ad salutem, eas crearet ad vitam. *Et ecce, inquit, ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Est semper nobiscum, qui cum Patre est semper, et venit nobis per hoc quod assumpsit ex nobis. Et quid plura, fratres? Quod nascitur, quod patitur, quod resurgit, quod accipit, non est, non est necessitatis suæ, nostræ est hoc salutis.

SERMO LXXXI.

De quinta Christi manifestatione facta discipulis, cum Thomas abesset.

Dum rebellis Judæa Creatorem suum debellare

^a contendit, et in auctoris sui necem levat impias manus, terris abtulit pacem, concordiam rerum solvit, elementorum sic sædus rupit, ut mundum totum ad chaos ^c revocaret antiquum: denique diem fugat, noctem invadit, lucem tenebris, cælum rebus aufert, facit tremere terram, miscet mortuos vivis, inferos, superosque confundit, et dissipato ordine in creatoris injuriarum pacificum nil penitus, amicum penitus nil reliquit. Hinc est quod reversus ab inferis Christus, ut rebus pacem reddat, exclamat: *Pax vobis.* Dum hæc loquuntur, inquit, discipuli, *Jesus stetit in medio eorum, et dicit eis: Pax vobis.* Bene addit vobis, quia jam terra steterat, dies redierat, sol recurrerat, et ordinem suum compago mundi redditum jam tenebat. Discipulis autem manebat adhuc bellum, et collidebat eos acriter fidei perfidieque conflictus. Non sic terram, sicut discipulorum cordi turbo concusserat passionis: et ideo animos eorum credulitatis et incredulitatis acies pertinaci dimicatione vastabat: insistebant mentibus eorum cogitationum catervæ, et excursibus desperationis ac spei, robusta licet pectora, rumpebantur. Inter miracula innumerosa signorum Christi, et multimoda passionis ejus genera, inter deitatis insignia, et imbecilla carnis, inter mortis damna, et dona vitæ, discipulorum sensus, mentesque ferebantur: nunc spiritus eorum tollebatur ad cælum, nunc eorum animæ collidebantur in terram; et in intimis eorum tali procella sæviante, portum quietis nullum, nullam stationem pacis poterant invenire. Hoc videns scrutator pectorum Christus, qui jubet ventis, procellis imperat et solo nutu tempestates tranquillitate computat, mox eos sua pace confirmat, dicens: *Pax vobis, ego sum, nolite timere.* Ego sum crucifixus ille, mortuus, sepultus. *Ego sum.* Per me Deus, per vos homo. *Ego sum.* Non spiritus in figura carnis, sed ipsa veritas in carne. *Ego sum.* Ego ex mortuis sum vivus, ex inferis sum supernus. *Ego sum,* quem mors fugit, inferna tremuerunt: tartarus Deum confessus est, cum pavescit. *Nolite timere,* Petre, quod negaveris, quod fugeris tu, Joannes, quod deseruistis omnes, quod infidelibus de me totis cogitationibus judicastis, quod adhuc non creditis, me videntes (Matth. xxvi; Marc. xiv). *Nolite timere, ego sum.* Qui vos per gratiam vocavi, elegi per veniam, pietate sustinui, charitate portavi, et modo vos sola bonitate suscipio, quia culpas videre nescit Pater cum Filium recipit, suos affectio cum resumit. *Conturbati, inquit, et contreriti existimabant se spiritum videre.* Quare? quia clausis ostiis ^d intraverat Dominus. Discipuli ergo consternati mœroris somno, dabant Christo non quod

^a Omnes enim, qui Christum comitati fuerant e Galilee erant, et e Galilee profecti ad festum Paschatis.

^b Solemnis vox apud Patres *creare* pro immutare in melius. Chrysostomus homil. in II Cor. v, 17: *Creavit Deus, quando malum hominem bonum reddit.* Basilius, orat. 4 contra Eunomium; Gregorius Nyssenus, de scopo Christiani tom. I pag. 224; Theodoretus ad II Corinth. v, 17, ibique Theophylactus.

^c Ex amplificatione dictum, ait Mita; vel quia id tunc evenit, tot occurrentibus prodigiis, homines verebantur.

^d At ipsi iidem discipuli fassi erant Christum surrexisse: *vere surrexit Dominus.* Quid ergo nunc spiritum esse credunt? Apposite Chrysologus, quia clausis ostiis intraverat, et nullum adventantis strepitum senserant. Consule Brugensem hic.

potest divina virtus, sed quod natura recipit humana.

Putabant se spiritum videre (Luc. xxiv). Namque spiritus hominis in utero septa transit, penetrat muros, ut clauso corpore intret corpus inclusum: sic anima quando dat vite finem, a corporis dulci contubernio cum recedit, domorum claustris, mundanis obstaculis non tenetur: substantia celestis terrenis ergastulis nescit includi, juxta illud: *Spiritus nescis unde veniat, aut quo vadat* (Joan. iii). Discipuli ergo post resurrectionem clausis ostiis Domino ingresso reportasse eum soliditatem corporis non credebant, in imaginem carnis solam rediisse animam suspicientes, ut dormientibus solent corporeæ imagines apparere. *Existimabant se, inquit, spiritum videre*. Ergo, sicut diximus, in discipulis non sedabantur cogitationum bella, sed magis magisque cogitationum bella crescebant, et tumultus mentium ipsis etiam visionibus augebatur; et unde resurrectionis asserebatur fides, inde totius cunctationis scrupulus nascebatur. Quod venerat, erat res; quod clausis ostiis intraverat, fides non erat: non erat fides, sed virtus erat; humanum non erat, sed homo erat, ut esset verum corpus in deitatis potentia, ^a non inanis carnis species in resurrectionis injuriam. Ergo ad comprimendos ex hoc nascentes conflictus cogitationum, respondit Christus: *Quid turbati estis? et cogitationes ascendunt in corda vestra?* Bene ascendunt, non descendunt: quia depressæ carnis pondere cogitationes humanæ ad altum Dei mysterium conantur ascendere, et conatibus in ipsis franguntur, ruunt, deponuntur ad terram, nisi ille juverit, qui donat homini cogitare divina. **C** *turbati estis? et cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas et pedes*. Videte, hoc est dicere, Vigilate. Quare? Quia non est somnium quod videtis. *Videte manus meas et pedes*. Quia gravatis oculis caput adhuc respicere non potestis; videte carnis vulnera, quia Dei opera non videtis, considerate ^b inimicorum titulos, quia Dei adhuc non considerastis insignia, palpate, ut vel manus fidem faciat, quia videns oculus, sic cæcatur: oculus non videt, videat tactus; digiti vestri intrent vestigia clavorum, manus vestræ alta vulneris exquirant, aperite manuum foramina, sulcate latus, renovate vulnera, quia negare non possum discipulis ad fidem, quod inimicis in pœnam sævientibus non negavi; palpate, palpate, et usque ad ossa inquisitores ardui pervenite, ut vel ossa carnis astruant veritatem, et me esse ipsum vel vulnera servata testentur. Rogo quare me resurrexisse non creditis, qui innumeros ^c mortuos sub vestris

A oculis suscitavi? Nisi forte virtus quæ aliis adfuit, mihi defuit, juxta illam vocem quæ mihi pendenti insultavit ^d in cruce, dicens: *Alios salvos fecit, seipsum salvum facere non potest: si rex Israel est, descendat de cruce, et credemus ei* (Matth. xxvii). Et quid est majus, excussis clavis descendere de cruce, aut ab inferis calcata morte conscendere? Ecce et me ipsum salvum feci, et ruptis inferni vinculis ad superna conscendi, et tamen neque apud vos fidem meam deitatis inveni. Aut forte triduana mors abnegat fidem credendi? Nonne quadriduanum Lazarum jam fetentem vobis coram vocavit ab inferis vox mea, mea jussio revocavit ad vitam (Joan. xi)? Et si servus quadriduanus surgit, cur triduanus Dominus non resurget? *Adhuc autem illis non credentibus præ gaudio et mirantibus*. ^e *Votiva gaudia et cum data fuerint, vix creduntur; optata cum perveniant, dant stuporem*: hinc est quod apostoli resurrectionem Christi celeriore quam speraverant admirantur; et quod credunt tardius, non est perfidiæ, sed amoris, scrutantes enim taliter fidem non abnegant, sed requirunt; et dum intendunt altius, verum esse quod intuentur exoptant. Fratres, discipulos ad ista tardos, stupidos ad tanta, non perfidiæ timor, sed causæ præstitit magnitudo; visa non videre, nescire scita, credita non credere, non incredulitas facit, sed miraculum singulare. Fratres, ad virtutes natura est nimis infans, quæ nisi per Deum creverit, capere matura non potest, non valet perfecta sentire. Deus ergo quod per nos non possumus, ipse nos capere per se, et sentire concedat.

SERMO LXXXII.

De Christi resurrectione, et quarta manifestatione facta duobus euntibus in castellum.

Quoniam Matthæus sanctus jam nobis quæ de resurrectione Domini cognoverat salutariter indicavit, hodie quid etiam beatus referat Marcus audiamus. *Et cum transisset, inquit, sabbatum, Maria Magdalena, et Maria Jacobi et ^f Salome, emerunt aromata, ut venientes ungerent Jesum* (Marc. xvi). Mulieres hoc loco feminea devotione discurrent, quæ non ut viventi fidem, sed ut mortuo unguenta deferunt ad sepulcrum, et ut sepulto parant moreris obsequia, non ut resurgenti divinatorum gaudia triumphorum. Mortem Christus, ut mors moreretur, accepit; Christus dum occiditur, illud quod omnes occidebat occidit, sepulcrum **D** Christus infernum patefacturum intravit. Soluta ergo lege tartari, et inferni carcere destructo, et ipso mortis imperio perempto, jam Christus non est ungendus ut mortuus, sed adorandus ut victor. Mulieres ^g perno-

^a Locum illum evangelistæ inferius positum: *spiritus ossa et carnem non habet, aliter a cæteris Christianis interpretabantur Marcionitæ: ex eoque colligebant, Christo resurgenti non fuisse verum corpus, sed imaginarium. Tertullianus lib. vi, contra Marcionem: Vult itaque sic dictum, quasi spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habentem: Id est non habentem ossa, sicut spiritus.*

^b Signa et characteres vulnerum, quæ Gregorius Magnus, homil. 26 in Evang. vocavit *vestigia vulnerum*; et inferior Chrysologus, *vestigia clavorum*.

^c Qui facile numerari non possunt, explicat Mita.

Adhuc autem dubitasse apostolos, mentemque eorum fluctuasse, ut ait Chrysostomus homil. 83, et alii quoque sentiunt.

^d Ms. Bonon. *In cruce dicens: Vah! vah! alios, etc.*

^e Ea gaudia vocantur votiva, quæ multis votis fuerant expetita; de hac voce multa commentatur Gothofredus ad l. i Codicis Theodosiani.

^f Ms. Bonon., *Salomene*.

^g Hoc Chrysologi loco conciliari possunt evangelistæ. Dicendum enim est piæ feminas in ipsis sabbati vespers, scilicet post solis occasum, elapsa solemnitate, Matth. xxviii, 1, emisse aromata, exisse

etant, vigilant, insomnes agunt, obscura penetrant erumpentis auroræ : unde etiam lucem dubiam non minus cordis videntur sustinere quam corporis. *Et valde mane*, inquit, *una sabbatorum*, veniunt ad monumentum orto jam sole. Si valde mane, quomodo orto jam sole ? Sic nescit evangelista quid dicat ? Evangelista quid dicat scit, sed quid audiat, qui non didicerit nescit, non est erroris ista relatio, veritatis est : nec lapsus patitur sermonis humani, sed rei gestæ cœlitus aperit veritatem. Dixerat : *Ab hora sexta, usque ad horam nonam tenebræ factæ sunt* (Marc. xv) ; ergo ^a sol qui præter horam ut Domino compateretur abscesserat, claritate cum resurgeret Dominus ante tempus occurrit : et qui ut suo commoreretur auctori, ipsam meridianam suam mortificaverat claritatem, ut consurgeret auctori suo, evictis tenebris, antelucanus erupit. *Valde mane*. Quia tunc sol ut mane faceret ^b manicavit ; et qui ante noctem fugerat, nunc ipse noctem prævenit fugaturus, ut reddat luci nox horas quas terror Dominicæ passionis invaserat. *Dicebant*, inquit, *ad invicem : Quis revolvat nobis lapidem ab ostio monumenti ?* Ab ostio monumenti, an cordis ? a sepulcro, an ab oculis ? Mulieres, observatum est pectus, oculi sunt clausi : et ideo patefacti sepulcri gloriam non videtis, oleum non corpori Dominico, sed lucernæ cordis vestri, si videre desideratis, infundite, ut luce fidei pateat quod clauditur incredulitatis obscuro. *Et respicientes*, inquit, *viderunt lapidem revolutum, erat quippe magnus valde*. Plane magnus, et magnus valde, et plus jam magnus merito quam forma, qui creatoris mundi corpus et claudere et operire sufficit. *Et introeuntes monumentum, viderunt juvenem sedentem a dextris, coopertum stola candida*. Introierunt sepulcrum, ut conspualtæ Christo, Christo consurgerent de sepulcro, et impleretur illud Apostoli : *Consepulti estis ei in baptismo, in quo et resurrexistis* (Colos. n). Vident juvenem, ut eernerent nostræ resurrectionis ætatem ; vident juvenem, quia nescit resurrectio senectutem, neque ætates recipit æterna perfectio. Homo ubi nescit nasci, mori nescit ; et ubi nasci morique nescit, ibi ætatum nec admittit detrimentum, nec indiget incrementis. Vident juvenem sedentem a dextris, quia resurrectio recipit nil sinistrum. *Vias*, inquit, *quæ a dextris sunt, novit Dominus* (Prov. iv juxta LXX). *Et, Tunc statuet justos ad dexteram suam* (Matth. xxv, juxta LXX). Orate, fratres, ut et nos moriamur vitiis, sepeliāmur temporalibus pompis, ut æternitati resurga-

extra urbem, ibique aliquo quodam loco noctem insomnes egisse, ut primo statim alterius diei diluculo venientes ungerent Jesum : et vice se dantes, ante solis ortum, Lucæ xxiv, 1, ad sepulcrum pervenisse.

^a Ex ms. Bonon. : *Sol qui ea hora qua Dominus pateretur abscesserat, ut conresurgeret Domino, ante tempus occurrit.*

^b Lucæ xxi, 38. *Et omnis populus manicabat ad eum*. Petrus Damianus, lib. vi, epist. 31 : *Decadente crepusculo mox ad hominem properans manicavit. Vocem barbaram quidam negant esse, licet Augustinus, quæst. 46, in lib. Judic., eam apud Latinos scriptores occurrere neget. Aptè ea utitur Chrysologus, utpote a mane deducta, ut iter matutinum designet : unde*

A mus in Christo, et a dextris positi mereamur audire : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi* (Matth. xxv). *Coopertum stola candida*. Stola ista non ex mortali velere, sed ex virtute vitali ; splendens cœlesti lumine, non colore terreno ; et clara Creatoris munere, non arte fullonis, dicente Propheta : *Amictus lumen sicut vestimentum* (Psal. ciii), et de justis : *Tunc justi fulgebunt sicut sol* (Matth. xiii). Terreni terrenis velati sunt vestimentis ; et ideo sicut novitate splendent, ita vetustate sordescunt : cœlestes vero amictu cœlestis luminis ambiuntur, et a terreno squalore suspensi, nec sædantur vetustate umquam, nec ullis sordibus obscurantur ; sed vestes quas semel dederit resurrectio, perpetuo lumine vestiuntur. *At illæ euntes de monumento, fugerunt ; invaserat enim illas tremor et pavor*. Angelus sedet in monumento, de monumento fugiunt mulieres ; quia ille de cœlesti substantia confidit, turbantur istæ de conditione terrena. Sepulcrum qui mori non potest timere nescit ; mulieres autem et jle facto tremunt, et sepulcrum sicut mortales adhuc mortaliter expavescent : hinc est quod nemini quidquam dicunt. *Et nemini quidquam dixerunt*. Quia mulieribus audire, non loqui datum est ; discere datum est, non docere, dicente Apostolo : *Mulieres in Ecclesia taceant* (I Cor. xiv). Denique eadem Maria postea et vadit, et nuntiat, sed jam non feminam, sed Ecclesiam gestans, ut ibi sicut femina taceat, hic ut Ecclesia enuntiet et loquatur. *Post hæc*, inquit, *duobus ex his ambulantiibus ostensus est*. Quare non tribus, quare non quatuor, sed duobus ? Quia duobus populis, id est, gentibus et Judeis, resurrectionis fides hic prædicanda monstratur : unde, sicut diximus, probatur in duabus feminis, ^c ut in discipulis duobus Ecclesiam unam figurari. *Ostensus est in alia effigie*. Nemo putet Christum sua resurrectione sui vultus effigiem commutasse, ut qui in vulnere erat ipse, alter esset in vultu ; ^d sed mutatur effigies, dum efficitur ex mortali immortalis, et ex corruptibili incorruptibilis, ut hoc sit mutasse substantiam, non mutasse personam, et acquisivisse vultus gloriam, non vultus notitiam perdidisse. Et ne festinus sermo aut fugiat, aut transvolet quæstiones, quod sequitur proximo sermone, Domino revelante, innotescamus.

SERMO LXXXIII.

D De nona Christi manifestatione facta recumbentibus undecim discipulis.

Hodie beatus evangelista sic retulit apostolos in

manicationes, ad manicationes, ad matutinum, in concilio Turonensi 2, cap. 18 ; et manicationes festivitatum apud Haimonium, lib. iv Histor. 81. Du Can-
gius in Glossario hic laudat verba Chrysologi.

^c Ex Latino ; editi, aut.

^d Pristina ei erat effigies, at gloriosior et pulchrior, inquit Brugensis. Christum pristinam effigiem retinuisse, vel ex eo liquet, quod discipulis opus erat ut eum oculis agnoscerent. Ita optime puto Marcum cum Luca conciliari. Locus hic ita habetur in ms. Bonon. : *Unde, sicut diximus, probatur sic in duabus feminis ut in populis duobus Ecclesia una figurari, ostensus est se in aliam effigiem commutasse.*

ipso crucis tempore ^a mensis deditis inhiantes epulis, convivii occupatos, Dominicæ passionis obitos. *Recumbentibus*, inquit, illis *undecim*, apparuit Dominus (*Marc. xvi*). Recumbentibus, ubi? ad sepulcrum Domini, mox ad mensam servi? Hæc est servorum fides? hæc discipulorum charitas? hic Petri ardor? hæc est Joannis de ipso Christi pectore assumpti dilectio? hæc est tanto tempore, tantis donis, virtutibus tantis, affectio conquisita, ut ^b in ipso articulo passionis, calente adhuc morte, recenti adhuc funere, exultantibus inimicis, insultante Judæa tota, discipuli ^c toto tori cultu, totaque discumbentium voluptate pranderent? ^d Moysi mortuo assistunt angeli (*Judæ 9*), agit sepulcri curam Deus ipse: Judæica castra sistuntur, dissimulatur iter, horrida eremi statio duratur, indicitur triginta dierum planctus, et longo lamentationis obsequio servile funus honoratur (*Deut. xxxiv*); et Christus verus unus Dominus, creator rerum, redemptor omnium, post illam tragicam passionem, post mortem, et mortem crucis, triduanus a discipulis lacrymas non meretur? Terra tremat, turbatur tartarus, scinduntur saxa, monumenta dissiliunt, sol fugit, dies sepelitur, fit nox totum, et soli discipuli alto ^e sigmate, choro uno, toto otio, deliciis securi epulantur; et hoc, fratres, reversus ab infernis ipse sic magister invenit: *Recumbentibus ergo illis undecim, apparuit Dominus et exprobravit incredulitatem eorum, et duritiam cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse non crediderant?* Ad hæc, Petre fidelis, Petre devotissime, quid dicemus? *Recumbentibus illis*. Numquid pranderentibus? Fratres, hoc ^f non erat discumbere, sed jacere; nec convivii erat chorus ille, doloris erat ille conventus; ibi panis non erat gaudii, sed mæroris; ibi crucis felle, non vini dulcedine pocula miscebantur. *Erant*, inquit, *clausi propter metum Judæorum* (*Joan. xi*). ^g Si metuentes, si clausi, certe non pranderent; et si non pranderent, non erat domus illa, sed carcer; illud signum non erat, sed sepulcrum: tunc tota ad discipulos poena Dominicæ transierat passionis; et non

^a Ms. Cæsæne, mensis detentos.

^b Id fuit ipsa die Dominicæ resurrectionis, ut habent Euthymius et Theophylactus. MITA. — Verosimile est hanc eandem manifestationem esse, quam Joannes commemorat, licet Thomas abesset, sed collegium apostolicum eo numero constabat. Sic ante casum Judæ collegium duodecim vocabatur. Vide Duhamelium hic, et Maldonatium.

^c Tori in quibus sternerbantur mensæ toto cultu ornabantur: qua de re vide late disserentem Philonem de Vita Contemplativa, et Senecam de Brevitate, cap. 12. Chrysologus autem fortasse credidit discipulos eodem usos fuisse cenaculo quo Christus in ultima cœna. Erat enim jam stratum. Tuetur hanc sententiam Grotius.

^d Vide dissertationem eruditissimi Calmeti de obitu et sepultura Moysis, ad Epistolam Judæ, Dissertationum tom. II pag. 304, edit. Lucen.

^e De sigmate, alias observatum est mensam significare.

^f Merito plane se retractat Chrysologus. Nam discipuli *recumbentes*, id est *sedentes* una simul erant, non cœnantes, cum eis Christus apparuit, licet hoc tempore cœnæ contigisset, cum paratum habebant cibum,

A solum lateribus eorum, sed et cordibus doloris lancea tota flegebatur; tunc tristitiæ clavis affixæ manus eorum, pedesque tenebantur; tunc illis acetum, tunc fel amaritudo Judæica propinabat; tunc illis sol occidit, dies fugit; tunc illorum mentes animasque nox profundissima possidebat; tunc illos in perfidiæ scopulos, in naufragium fidei cogitationum tentatio sævissima collidebat; tunc desperatio, quæ est inter omnia mala pejor, et in adversis venit semper extrema, funereis illos sternebat sepulcris. Unde, sicut diximus, non discumbentes, non epulantes eos Dominus, sed jacentes invenit, sed sepultos: et ideo exprobrat incredulitatem eorum, quia tantum crediderant desperationi, ut resurrectioni predictæ a Domino nil crederent, ^h a servis non crederent nuntiati: atque in se nihil fidei relinquerent et salutis, sed sæculo mortui, sepulti mundo, unam domum illam, unum sibi esse omnes crederent jam sepulcrum. Hinc est quod eos Dominus videns exemis se mundo, ad mundum revocat, remittit in mundum, dicens: *Ite in mundum universum, prædicate Evangelium universæ creaturæ*. Venite in mundum, ut qui putatis vos in uno omnes domicilio jam jacere, subjacere vobis omnem mundum repente videatis. *Venite in mundum universum, prædicate Evangelium universæ creaturæ*. Hoc est dicere, estote vos spes omnibus, qui vobis ipsis desperationis causa fuistis; et incredulitas vestra quanta sit tunc probate, cum videritis auditui vestro mundum credere, qui credere vestro visui non potuistis; et cordis vestri quanta sit duritia tunc scitote, cum senseritis, non viso me, orbe toto gentes ferocissimas me fateri, quem positum vestris in oculis vos negastis. Videbitis in terra divisos, clausos insulis, pendentes rupibus, solitudine remotos, ⁱ magorum sciolos, ^j Grecorum querulos, ^k Romanorum peritos fidem fide sola querere, quam manu, digito, sulcatis meis vulneribus vos quesistis. Sed quia meæ Passionis, meæ mortis, meæ resurrectionis vos mitto testes, altius vos ista perscrutatos esse concedo, dummodo ^l cunctatio vestra fiat eis qui

cujus comestione Dominus veritatem resurrectionis suæ probare voluit, inquit Brugensis et Maldonatus; vel juxta alios in fine cœnæ, eis non tam comedentibus quam confabulantibus cum duobus illis qui Emmaunte redierant.

^m Tuetur hic Chrysologus sententiam opinantium D hanc eandem fuisse manifestationem de qua Joannes. Vide supra num. 2.

ⁿ Augustinus etiam lib. in de Consens. Euthymius, Brugensis, Grotius, scribunt Christum redarguisse apostolos, quod Mariæ Magdalene, Petro, et duobus discipulis Emmaus, alisque tam multis visum a se redivivum affirmantibus non crederent.

^o Astrologus enim omnia scire præsumit, dum omnia nescit.

^p Si ariolari licet, Græci vocantur *queruli*, quia multiloqui; vel, ut habet Oecumenius in Epistola Judæ 16, pag. 250: *Μαχημῖστος, qui omnia et semper cavillari studet*. Hesychius autem *Μαχημῖστος* vertit *querulus*.

^q Quia longo usu in rebus humanis exercitos. MITA.

^r Dubitationes apostolorum vos magis firmant. Radulphus Ardentius, homil. 69: *Ne nos dubitaremus*,

vobis credituri sunt firmamentum. Qui crediderit, inquit, et baptizatus fuerit, salvus erit. Fratres, quod est anima corpori, hoc est baptismati fides: hinc est, quod qui generatur ex fonte, ex fide vivit: *Iustus*, inquit, *ex fide vivit* (Rom. 1). Moritur ergo omnis quicumque fuerit sine fide. Qui crediderit. Quia Trinitas Deus unus est, quia in Patre et Filio et Spiritu sancto una est tota aequalitate majestas, quia Deitas a Trinitate distincta est, non est unitate confusa, sed Deitate una est, est trina personis; quia Deus Trinitatis nomen est; quia Pater et Filius non censendi sunt ordine, sed aestimandi sunt charitate; quod Spiritus sanctus non est habendus inferior, plus, minusve, non ut exterior habendus est plus, minusve, quia nescit exteriora Divinitas; quia Christus sic homo factus est ut quod Deus est permanet, sic est mortuus ut mortuos totis saeculis sua resuscitaret ex morte; quod non sibi resurrexit ille, sed nobis; quod nos caelo intulit, dum se sustulit caelo; quod sedet ad auctoritatem Judicis, non ad requiem fatigati; quod veniet non loco, qui ubique est ad movendum, neque ut mundum suum teneat, qui totum possidet mundum, sed ut mundus jam semper visionem sui mereatur auctoris. Credat homo etiam peccatorum remissionem, quia coelestis regio cum sit latissima, non capit peccatorem; neque de suorum desperet homo magnitudine peccatorum, quia si est, quod Deus donare non potest, omnipotens non est. Credat et carnis resurrectionem, ut sit homo ipse qui resurgit, ut accipiat ipse qui peccat poenam, ipse praemium qui laborat. Credat aeternam vitam, ne locum habeat mors secunda. Quod autem de humanis corporibus daemones, id est, hostes effugantur antiqui; quod ex uno ore varius effunditur sermo linguarum; quod a tacti per Christum nesciunt sua venena serpentes; quod venenata pocula bibentes non valent nocere per Christum; quod morbi corporum fugantur Christum praedicantis ad tactum, est, fratres, summum credulitatis indicium. Signa, inquit, credentes haec sequuntur: In nomine meo demonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si quod mortiferum biberint, non nocebit eis; super aegros manus imponent, et bene habebunt. Homo ergo, esto tibi

ideo eos ad tempus incredulos esse voluit. Vide notam 17 serm. seq.

^a In editis, *divisa*. Supra diserte dixerat serm. 60: *Personis Trinitas distincta est, non est divisa*. Quod etiam innuit serm. 88. Unde textus corruptus creditur incuria scriptorum. MITA.

^b Quod post ascensionem dicitur Christum sedere ad dexteram Patris, explicatur a praeis theologis officium in eo Judicis indicari. Vide Gregorium Magnum pag. 119 edit. Paris. hom. 29: *Quid est, quod hunc Marcus sedentem, Stephanus vero stantem se videre testatur? Sed scitis, fratres, quia sedere judicantis est; stare vero pugnantis, vel adjuvantis*.

^c Haec desunt in plurimis editionibus.

^d Consonant verba Graeca ὄφεις ἀποφῶν, angues trahant, vel manibus tollent.

^e Non vili, sed magno pretio.

^f Ob similem timoris causam clausis januis convenire solitos fuisse apostolos edocemur, Act. xii. 13.

^g Hoc est divinitas humanitati juncta. *Absoluta Di-*

A per fidem medicus, ne cogaris extraneis medicis tuo dispendio subjacere, et *chare quod gratis possides comparare. Orate, fratres, ut et in praesenti medicinam semper fidei sentiamus, et in expectatione Christi positi in adventu ejus securi de nostra conscientia gloriemur.

SERMO LXXXIV.

De quinta Christi manifestatione facta discipulis, cum abesset Thomas, deque sexta, cum adesset.

Diebus quadraginta, quibus post resurrectionem suam Dominus diverso modo reletur, et creditur suis apparuisse discipulis, haud immerito sermone ipsis lectionibus, ipsis deservit, et nititur sacramentis, ut Dominicae Passionis moerorem multiplici resurrectionis indicio perfectum vestrae charitatis convertat in gaudium; et qui ante per virtutem suam nostro resurrexit in corpore, nunc etiam per fidem nostris resurgat in cordibus. Et cum esset sero die illa una sabbatorum, et fores essent clausae, ubi erant discipuli congregati propter metum Judaeorum, venit Jesus, et stetit in medio eorum (Joan. xx). Cum esset sero: erat plus moerore quam tempore, sero est moeroris et tristitia; nubilo mentibus obscuratis. Sero erat. Quia etsi crepusculum dederat aliquod resurrectionis indicium, necdum tamen eis Dominus refuserat plena sui luminis claritate. Et cum fores essent clausae, ubi erant discipuli congregati propter metum Judaeorum. Magnitudo terroris et facinoris tanto turbine discipulorum domum simul et corda concluderat, et ita totum luminis abdicarat ingressum, ut magis magisque moerore sensibus occupatis caeca noctis augeretur offusio. Nullae noctis tenebrae caliginis moeroris et formidinis comparantur, quia nullo possunt aut consolationis aut consilii lumine temperari. Audi prophetam: *Timor et tremor venerunt super me, et operuerunt me tenebrae* (Psalm. lvi). Et cum fores essent clausae, ubi erant discipuli congregati propter metum Judaeorum, venit Jesus, et stetit in medio eorum. Rogo, cur dubitatur clausi corporis arcanum, et obscuratum tota integritate domicilium virginale absoluta Divinitas potuisse penetrare, quae post resurrectionem corporis nostri a crassata mysterio, foribus ingreditur

vinitas, hoc est simplex Deitas. Notandum quod persona Christi, praecise et secundum se considerata, est quidem omnis compositionis expertus; persona autem Christi considerata ut subsistens in natura humana, seu ut est terminus resultans ex unione, non est simplex, sed composita, sicuti ipsa unio Incarnationis est vera compositio, ut rationibus et auctoritatibus post alios theologice docet Bonaccina de Incarn. disput. 2 qu. 5 punct. 3. MITA.

^b Cyrillus Hierosol.: *Nemo quærat quomodo januis clausis corpus Domini penetravit, cum intelligat non de homine nudo, sed de omnipotenti Dei Filio hæc scribi*. Calvinus, Clericus, alique hujus commatis homines, interpretantur hunc locum, quasi Christus ingressus sit ipso sibi recludente fores. At si ipse Christus fores aperuit, quomodo scribit evangelista ipsum intrasse januis clausis? Reponent: Verba hæc cum *fores essent clausae* tempus notare quo ingressus est, in vesperis scilicet, cum fores clauduntur, non autem modum quo ingressus est. At id jam advertebat evange-

et egreditur clausis, talique indicio se totius creaturae demonstrat auctorem, cui non obsistit, cui deservit ad omnia creatura? ^a Sed si conceptum partumque virginitas excusare suo nescit creatori, si ingressum egressumque clausa janua creatori suo non potest denegare, quemadmodum lapis monumenti, quamvis magnus, quamvis Judaica malitia obsignatus, resurgenti poterat obsistere Salvatori? Sed sicut virginitas et janua claustris suis fidem faciunt deitatis, ita revolutus lapis fidem resurrectionis affirmat, qui nullum ^b revolutus Domino suo preparavit egressum, sed nocte fidei praeat et admittit ingressum. *Venit Jesus, et stetit in medio eorum : et dicit eis, Pax vobis.* Discipulorum corda fidei et dubitationis, desperationis et spei, defectus et magnanimitatis, continui conflictus prelia sustinebant; talium ergo cogitationum bella inspector praevidens, secretorum pacem primitus se videntibus reddit, ut qui taliter ablatus materiam reliquerat configendi, redditus oculis eorum causam totam certamine amputaret. *Gavisi sunt, inquit, discipuli viso Domino.* Gavisi sunt : quantum post tenebras gratior lux est, serenitas post tempestatis obscura, tantum est acceptius gaudium post merorem. *Dicit eis iterum, Pax vobis.* Quid repetitae pacis largitas ista manifestat, nisi quia quietem, quam sensibus indixerat singulorum, vult etiam inter eos repetitae pacis donatione servari : quos utique non modica habituros esse noverat in posterum de sua cunctatione certamina, dum unus se in fide perstitisse jactaret, dubitasse alter mœreret. Ut ergo et arrogantis jactantiam tumoremque rescaret, et ejus qui infirmatus fuerat sanaret et excluderet passionem, cause, non discipulis, quidquid acciderat plus moderator ascribens, imperio pacis suae bella nascitura compressit : ne alter alteri improperaret, quod ipse cui totum debebatur, donaverat in futuro. Petrus negat, Joannes fugit, Thomas dubitat, cuncti relinquunt (*Matth. xxvi, Marc. xiv, Joann. xx*) : quibus nisi pacem suam Christus dedisset, et Petrus qui primus erat omnium putaretur inferior, et sequens

A indebite forsitan tolleretur adversus primum. *Sicut misit me Pater, sic et ego mitto vos.* ^c Misit sermo non minorat Filium, sed declarat, quia non mittentis potestatem hic, sed ^d missi voluit intelligi charitatem, cum dicit : *Sicut misit me Pater.* Non Dominus, sed Pater. Sic et ego mitto vos. Non auctoritate adhuc jubentis, sed toto diligentis affectu : mitto vos ad tolerantiam famis, ad onera vinculorum, ad squalorem carceris, ad perferenda omnia genera ponarum, ad sublevandum cunctis execrabile mortis jugum, quae omnia charitas utique humanis mentibus imperat, non potestas. *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis ; et quorum retinueritis, retenta sunt.* ^e Dedit potestatem remittendi peccata, qui insufflatione sua infudit ipsum cordibus eorum et largitus est Remissionem. *Hæc cum dixisset, insufflavit eis, dicens : Accipite Spiritum sanctum : quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Ubi sunt qui per homines hominibus remitti peccata non posse præscribunt ; ^f qui seniel diabolica impulsione collapsos opprimunt, ^g ne se erigant, qui languoribus curam vulneribus crudeli spiritu subtrahunt negantque medicinam ; qui peccatoribus redeundi desperationem ^h imple insultant ? Remittit Petrus peccata, et toto cum gaudio suscipi prænitentes, ⁱ atque omnibus sacerdotibus hanc a Deo concessam amplectitur potestatem, qui post negationem nisi penitentiam repetisset, apostolatus gloriam et vitam pariter perdidisset. Et si Petrus per penitentiam rediit, quis sine penitentia subsistit ? *Thomas autem cum audisset a condiscipulis suis, quod vidissent Dominum, respondit : Nisi videro fixuram clavorum, et misero manum meam in latus ejus, non credam.* Cur Thomas ^j vestigia fidei sic requirit ? cur tam pie patientem, tam dure discutit resurgentem ? ^k cur ea vulnera, quæ manus infixit impia, devota dextera ^l sic resultat ? cur latus, quod impli militis lancea patefecit, refodere manus nititur obsequentis ? cur dolores persecutorum furoribus irrogatos, famulantis curiositas renovat immitit ? cur tormentis Dominum, cur pœnis Deum, cur cœlestem medicum probaturus de

ista : *Cum sero esset.* Inutilis ergo hic notaretur pleonasmus. Falsa autem et inutilia hæc commentantur, quia locus hic argumento erat Catholicis, veram Christi præsentiam in eucharistia asserentibus, eoque, licet non invicto, ad eam astruendam utebantur.

^a Alias, quod si conceptum.

^b Ita correxi ex ms. Casenæ, ubi prius erat *revolutus*. Sed corrupte. Non enim angelus revolvit lapidem, ut Christus resurgeret, sed postquam resurrexit ex clauso sepulchro angelus revolvit lapidem, ut viderent homines Christum amplius non jacere in sepulchro : propterea revolutus lapis ab ostio monumenti discipulos in fide resurrectionis Christi obfirmavit. Aliud ms. legit, *resignatus*. MITA.

^c Hæreticos notat, qui ex hoc Evangelii loco Patre Filium minorem imple ausi sunt effluere. Arius et Arianorum filii.

^d Vide Gregorium M., homil. 27 pag. 146, tergo, col. 1.

^e Unus Patrum, conciliorum et totius Ecclesiæ consensus est, Christum hic apostolis facultatem remittendi peccata communicasse.

^f Hæresim Novatiani tangit, qui quondam lapsis veniam denegabat. Vide notam VII serm. 94.

^g Alias, ne resurgant.

^h Sic ex editione Mitzæ. Aliæ, *peccatoribus remittendi et redeundi desperatione impia resultant*. Quid si legendum : *Redeundi desperationem impie inculcant* ?

ⁱ Hæc sensere Patres, concilia et omnes catholici enarratores. Vide Tridentinum sess. 14 can. 3 ; et Patres apud Bellarminum, de Penitentia ; Menochium, Brugensem, etc.

^j Quod Græce τὸν τύπον, locum clavorum, noster non inepte, *vestigia fidei*.

^k Negat Clericus in notis ad hunc Evangelii locum exstitisse in pedibus cicatrices, eo quod in eis clavi infixi non fuerint. At tota reclamant antiquitas, apud quam non dubitatur, pedes etiam Christi clavis fuisse transfixos. Questioni solummodo datur, an uno tantum, vel singulis in singulos pedes. Drusius, Clerico non ingratus scriptor, ait Christum crucifixum quaternis clavis, singulis per singulas manus, et singulis per singulos pedes. Ad Clericum quod spectat, nullis contra eum egemus testibus, dicente Luca Christum Thomæ querenti vestigia vulnerum ostendisse tum manus, tum pedes.

^l Alia lectio habet : *sic investigat*.

vulnere discipulus sic requirit? Cecidit potestas diaboli, patefactus est carcer inferni, disrupta sunt vincula mortuorum, moriente Domino sunt evulsa monumenta, et resurgente Domino tota mortis est mutata conditio. Ab ipso Domini sacratissimo sepulcro lapis revolutus est, lintheamina resoluta sunt, et resurgentis ad gloriam mors fugit, vita rediit, caro amplius casum nescitura surrexit: et cur tibi soli, Thoma, sola vulnera præsentari ad indicium fidei, nimis callidus explorator, expostulas? quid si ista cum aliis abolita fuissent, quod periculum fidei tue? curiositas ista peperisset? Nulla pietatis monumenta, nulla Dominicæ resurrectionis inveniri æstimas potuisse documenta, nisi manibus tuis sulcates Judaica crudelitate exarata sic viscera? Quæsit, fratres, pietas ista, exegit ista devotio, ut resurrexisset Dominum nec ipsa in posterum dubitaret impietas. Sed Thomas non solum cordis sui, sed omnium hominum curabat incertum: et prædicaturus hæc in gentibus, quemadmodum tante fidei astrueret sacramentum exsecutor strenuus perquirebat. Certe prophetia magis quam cunctatio fuit. Nam cur talia peteret, nisi a Domino ad indicium resurrectionis suæ servatâ sola vulnera prophetali spiritu cognovisset? Denique sponte præstitit cæteris, quod iste tardius implorat. *Venit, inquit, Jesus et stetit in medio et ostendit eis manus et latus.* Nam qui ingressus fuerat clausis ostiis, et merito a discipulis spiritus esse putabatur, non aliter ipsum se, nisi ipsa corporis passione, ipsis vulnerum notis, taliter dubitantibus poterat approbare. *Denique venit et dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et affer manum tuam, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis.* Ut effundant toto orbe, iterum te aperiente, hæc vulnera fidem, quæ aquam in lavacrum, sanguinem in omnium pretium jam fuderunt. *Respondit Thomæ et dixit: Dominus meus et Deus meus!* Veniant et audiant hæretici: et, sicut dixit Dominus, non sint increduli, sed fideles. Ecce non solum corpus humanum, sed per poenalis corporis passiones, Deum et Dominum esse Christum, Thoma vociferante, manifestat. Et vere Deus est, qui

A vivit ex morte, resurgit ex vulnere: quia talia et tanta cum suscepit, vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

SERMO LXXXV.

De ingressu Christi in templum, et Judæorum admiratione.

Etsi aliqua videntur occulta sui profunditate mysterii, nulla tamen est Ecclesiastici cultus infructuosa solemnitas: divina festivitas non pro nostris est voluntatibus consecranda, sed pro suis est percolenda virtutibus. Christianus animus quæ sunt traditione Patrum, et ipsis roborata temporibus, nescit in desperationem deducere, sed venerari ea toto desiderat devotionis eloquio. *Jam die festo, ait, mediante, ascendit Dominus in templum (Joan. vii).* Quod templum? *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis (1 Cor. iii)?* Ascendit hodie Dominus nostri pectoris in templum, qui tam clementer nostri corporis descendit in formam: quod autem ascensus Dei fit in humani cordis excelso, beatus propheta asserit, cum decantat: *Beatus vir cujus est auxilium abs te, Domine, ascensus tui in corde ejus (Psal. lxxxiii).* *Jam die festo mediante, ascendit Dominus in templum.* Merito die festo mediante ascendit Dominus in templum, quia nobis erat perfectum diem festum præstaturus e cælo: quidquid subline, quidquid ad cælum tendens in cordibus habebatur humanis, usque ad infernum Dominicæ pondus incurvaverat Passionis. Id namque est quod Christus quadraginta diebus residet et remoratur in terris: et, si dici fas est, Patris occursum differt, Patris suspendit amplexum, donec totum se revelat, et i reformet suæ ascensionis in gloriam. In cujus ergo templo hic non ascenderit Christus, cælum non ascendet ille cum Christo. *Ascendit in templum, et docebat, et mirabantur Judæi, dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit? Bene mirantur Christum, quod non didicerit scire, quando ipsi probantur quæ didicerint et doceant legis præcepta nescire, dicente Domino: Tu es doctor in Israel, et hæc ignoras (Joan. ii)?* Mirantur Judæi jam rebelles, nolunt credere: mirari norunt, detrectant

* Hoc eodem vocabulo de Thoma loquens utitur Gaudentius, serm. 16 pag. 189.

† Gregorius, homil. 26 in Evangelio: *Plus nobis Thomæ infidelitas quam fides discipulorum profuit, quia, dum ille ad fidem palando reducit, nostra mens omni dubitatione postposita solidatur.* Gaudentius, l. c.: *Quod avidius et videre, et attricare Dominum perquisivit, hoc totum nostræ procurabatur salutem.*

‡ Conveniunt licet non omnes, Thomam Jesu Christi divinitatem nondum credidisse, et adhuc stetit in ambiguo, eum sua virtute a mortuis surrexisse.

§ Docent etiam Hilarius et Leo ideo Christum in corpore suo glorioso, vestigia vulnerum retinuisse, ut constaret idem corpus resurrexisse quod fuerat crucifixum.

¶ Dubitare nonnulli, Augustinus etiam et Beda hic, an revera S. Thomas Christi vulnera pertractaverit. Negat Euthymius; asserunt Patres et interpretes plerique; Augustinus hic, et serm. 158; Tertullianus adversus Praxeam; Bernard. serm. 5 in

Cantic.; et alii apud Calmetum ad hunc locum.

† Plures sane interpretes consentiunt Chrysologo, per aquam baptismum, per sanguinem redemptionem mystice fuisse designatam.

‡ Nunc primum Dei appellatio Jesu Christo tributa legitur in Evangelio. Concilium Constantinopolitanum iv anathematis notam Theodoro Mopsuesteno inussit, verba hæc Thomæ ita interpretanti, ac si terrore et stupore prodirent, et Deum Patrem, ut debita illi gloria de tanto prodigio referretur, non Christum respicerent. Noster autem natus in Christo impermixtus docet disertissime contra Nestorium et Eutychen.

§ Sermo hic in nonnullis editionibus inscribitur, in illud Joannis: *Jam die festo mediante.*

¶ S. Leo, serm. 1: *Quod Christus quadraginta dierum spatio differt ascensionem, ut Dominus Jesus vere agnosceretur resuscitatus, qui vere erat et natus et passus, et mortuus.*

¶ Iterum formatur Christus in mentibus ipsorum, ille item qui prius erat ante mortem, Deus, scilicet et homo in unitate suppositi. MITA.

sapere, * nescire possunt. *Mirabantur Judæi, dicentes : Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit? Quid virgo peperit derogas, non miraris; quod Deus nostro ^b sentit et operatur in corpore abrogas, non fateris; quod cæcus videt, surdus audit, claudus currit, surgit mortuus, et tota Christus arcana Dei loquitur, non miraris? hoc solum quod sciat cum non didicerit, hoc miraris? Hic est ipse qui non didicit litteras, sed donavit; hic est qui sensum condidit, per quem litteræ finguntur; peritus legis, auctor omnium cur litteras non didicerit, admiratur? Deus utique adest origo cunctorum, qui facit esse quod non fuit; cum non didicerit, docet.*

* *Deesse videntur non pauca.*

¶ SERMO LXXXVI.

De annuntiatione et conceptione D. Joannis Baptiste.

Mundanus sermo, ut humano profertur ex sensu, humanis servit et obsecundat ingeniis; divinus vero sermo in potestate dantis est, non dicentis. Audistis quemadmodum Zacharias ille * summi sacerdotii splendor dum exorat, obmutuit; tacuit pater vocis, *Ego, inquit, vox clamantis in deserto (Joan. 1);* genitor clamoris obmutuit; et egressus silentium retulit, qui ^f responsa relaturus intraverat. Videtis ergo quia silentium meum, quod antea contristavit vos, venit * de antiquo pontificali usu, non de novitatis incurso. Ille ubi sensit lingue suæ vincula sui januam clausisse sermonis, imperavit nutu ne quis causas taciturnitatis inquireret, quia cœleste mysterium dicere non didicerat, qui didicerat scire: sed hoc ad tempus, quia sacerdotis differtur sermo, non aufertur; reconditur, non negatur; mysterio suspenditur, non fugatur. Denique Zacharias ipse quod tacet, non est poena, sed signum; non est terrena debilitas, sed cœleste secretum; Deus qui loqui dat, tacere facit; et imperat silentium, qui inserit verbum; dominatur divinus sermo, non servit, quia Deus verbum; et ideo non cum jubetur loquitur, sed cum jubet;

* Alia exemplaria, nescire possint.

^b In nonnullis, sentitur.

* Nonnullæ editiones id notant.

^d Deesse non pauca videntur. *MIRA.*

^e Chrysologus in eorum sententiam it, opinantium Zachariam summo sacerdotii munere functum, et non simplicis tantum, et de vice Abiæ, ut nonnullis videtur innuere Lucas 1. Ambrosius, Lucæ 1, tit. de ingressu Zachariæ in Templum: *Videtur autem hic Zacharias designari sacerdos summus, quia semel in anno solus summus sacerdos in secundo sanctuario intrabat.* Vide August. in Joan. homil. 49; Bedam, homil. in vigilia S. Joan. Baptistæ; Theophylactum, Brugensem, etc.

^f Solitas enim fuisse sacerdotibus contingere apparitiones angelorum, qui Dei jussa ad homines ferunt tunc maxime cum adolerent, ex pluribus rabbinorum scriptis eruit Drusius. Zacharias autem non sacrum penetrare ingressus erat, ut mandata Dei exciperet, sed ut adoleret.

^g Quandoque pontificii munii obeundi necessitas presules a concionibus distrahebat, quod inferius innuit: *Quod tacuimus habetote, non oblivioni fuisse, sed temporis; divini negotii, non rationis humane.*

^h Rubeus, lib. II Histor. Ravennat. pag. 109. Chrysologus: *Cum acerrimus esset in dicendo, et in furore quasi*

^A non cum exigitur, sed cum donat; non cum cogitur, sed cum venit. Unde, fratres, et cum venit audite, et cum non venit sustinete, et cum se donat accipite, et cum se negat orate; quia hoc doctor accipit, quod meretur auditor. Ergo tam vobis quam mihi ^b præteritus suspensus est sermo, ut profluvium mulieris, et verecundi vulneris causam, et illius pudorem sic nostra verecundia celaret, ut quod illa tacuit, etiam nostro silentio clauderetur (*Matth. ix*): sed cœptum revertamur ad verbum. Hierosolymitanus fons abundat, cum impellit angelus (*Joan. v*), non cum sinit auditor; sic sacerdotis sermo exuberat, quando dat Deus, non cum perorat sacerdos. Hinc est quod Zacharias ipse, qui prophetias loquebatur populis, tacet sibi, ut nos ingrati Deo non simus, si nos semel tacere voluit ⁱ quibus semper inoffensum largitus est verbum. Ille non dedignatur a Filio verbum recipere, cui dederat lucem: et vos, filii, orate nobis vocem, ut possitis audire sermonem. Reparate gaudium meum, ut assuetam possitis lætitiā possidere, et implere illud Apostoli: *Quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me (II Cor. ii).* Veniat ergo, veniat in medium beatus Zacharias, qui nos tacens pio consolatur exemplo: et silentio suo nos de nostro non sinit tristes esse silentio. Veniat, veniat præcursor verbi, sacerdotii speculum, sanctitatis exemplum, evangelistarum princeps, ⁱ clausula prophetarum. *Fuit, inquit, in diebus ^k Herodis, regis Judææ, sacerdos quidam nomine Zacharias (Luc. 1).* Dum dicitur sub quo rege quis sacerdos sit, temperantur mala: adest semper in mœrore solatium, nec consolator deest, cui imminet persecutor. *Fuit in diebus Herodis, regis Judææ, sacerdos quidam nomine Zacharias.* Usque ad Herodem Judaicæ genti sacerdotalis sanctitas, senum gravitas, patrum pietas præsidebat: jus erat lex divina, ambitio nil ibi, nil temeritas, præsumptio nil valebat, quia gerebatur totum divino ordine, non humano; sed Herodes ^l veniens

raperetur divino, in ipso tamen ardore dicendi, vox illi exstinguebatur: quod in ea maxime concione accidit, quam de muliere fluxu laborante dicebat. Tillemontius vero putat innui hic Serm. 35, qui aliorum brevior est.

ⁱ Alias, quibus sæpius.

^j In eo enim desierant prophetiæ. Chrysostomus ex variis Matthæi locis, homil. 20 pag. 1074 edit. Paris. vocat eum *silentium prophetarum.*

^k Fuit hic Herodes cognomento Magnus, Innocentium cæde, et aliorum criminum perpetratione famosus. Vocat regem, ut eum ab alio Herode tetrarcha Galiliæ discerneret. Joannis autem conceptio evenit anno 12 Herodis.

^l Filius enim erat Antipatri, et Nepos Antipæ, qui religione paganus, Ascalonæ vel natus vel eductus, primus Judaicam amplexus fuerat religionem, cum sub Hircano rege, Judææ præfuit. Antipæ patris religionem secutus Antipater, Phasellum et Herodem Magnum filios in Judaica lege eduxit. Mirum igitur Harduini commentum, qui eum paganum fuisse docet, Athenis oriundum, Platonice sectæ addictum, quam ipse in Herodianos transfudit. Fabellas has expungit Basnagius in Historia Judeorum Gallicè scripta. Tom. I pag. 65.

ex gente aliena invasit ^a regnum, ^b violavit sacerdotium, confudit ordinem, mutavit mores, ^c sprexit senes, ^d interfecit juvenes, tribus miscuit, delevit stemmata, corruptit genus, tulit quidquid erat et divinae et humanae funditus disciplinae. Sed hoc quid ad Zachariam sanctum? Ne quid ergo tale et in ipso Zacharia crederetur admissum, evangelista cogitur sic referre: *Fuit in diebus Herodis, regis Judaea, sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia.* ^e Quia usque ad ipsum ab atavis, avis, patribus, transfusum genus mansit sacerdotii, tempus legis, sacrificii omnis servata est disciplina, eo quod impietatem regis, iniquitatem temporis, ambitionis rabiem, temeritatis furorem, sacerdotis ^f meritum, et vita compesceret. Sed quid sequatur, audiamus. *Factum est ut incensum poneret, ingressum in templum Domini, et omnis multitudo populi orabat foris in hora incensi.* ^g In hora incensi, fratres, jam sol Judaico occumbebat in templo, ut in Ecclesia matutinus exurgeret, et Judaicae doctrinae instabat vespere, quia Evangelii imminerebat aurora; legis obscurabatur dies, ut totus reluceret in gratia. Hinc est quod Zacharias in hora incensi, hoc est, in extremo tempore legalium caeremoniarum prophetali Spiritu incensum infert: offert preces, desideria ingerit, vota commendat, tempus admonet, promissa repetit, ^h exigit Christum. *Et omnis multitudo orabat foris.* Ut ergo populus, qui stabat foris, intromitteretur exorat; quia quos lex adducit ad januam, gratia intromittit in templum. *Apparuit, inquit, et angelus Domini, stans a dextris altaris incensi; et videns Zacharias, turbatus est et pavor occidit super eum.* Ergo non est mirum si turbatur sacerdos, si stupet doctor, si pavescit antistes, si tacet minima cum videt maxima, si deserit verba cum signa conspiciat. Et ne solus Zacharias timuisse videatur, audi alium prophetam dicentem: *Domine, audi vi auditum tuum et timui, consideravi opera tua et expavi (Habac. iii).* Qui cum Deo loquitur expavescit; unde loquatur angelus ignorat; et quid tenemus? Unde sacerdos taceat, jam dicamus. *Et respondens ei angelus, dixit: Ego sum Gabriel, qui nunc ante conspectum Dei, et missus sum ad te haec loqui, et haec tibi evangelizare: et ecce eris tacens, nec*

A poteris loqui. Quae tacentis culpa, si imperat silentium vis jubentis? Ergo et nos tantilli qui tacuimus, quod tacuimus habetote non oblivioni fuisse, sed temporis; divini negotii, non rationis humanae. Ergo tristes non simus, quia, donante Deo, silentium momenti continuato sermone pensabitur, et modicum quid tristitiae nostrae magnum vertetur in gaudium. Gratias ago Deo meo, qui mihi in amoris lucrum vertit damnum sermonis: nam quanta sit in me charitas vestra, pallor prodidit, ⁱ testatus est clamor, ostenderunt lacrymae, oratio effusa monstravit.

SERMO LXXXVII.

De eisdem.

Sicut nimio dolore et infirmitate longa luminibus obscuratis, nisi sensim refusa fuerit, sit inimica lux, certe cum solis sit condita lux oculis, solis sit oculis lux amica, per quos utique reliquo corpori vel traditur, vel negatur; ita ^j diuturno perfidia morbo contenebratis mentibus, nisi paulatim fuerit fidei claritas restituta, subito ipso fidei splendore magis perfidia crassescit caligo, longo usu aut prodegitur, aut obtunditur semper natura. Hinc est quod Dominus tetro infidelitatis nubilo cordibus jam caecatis, ut irradiaret partus virginis sacramentum, desperat et annose sterilitatis ante praevisum conceptum: ut qui videbat post senectutem longam arida membra reviviscere, et transacto curriculo jam vitae veteranae in primam reforescere pubertatem, atque ipsam naturam ^k in occidua aetate ad nascentis servi insignia suscitari, pudicitiae florem, pudoris titulum, castitatis insigne, virginitatis claustra manere post partum crederet posse, auctore ipso ex utero procedente, servari. Et ut praefationi nostrae ac similitudini, quam de oculis sumpsimus vetusto languore defessis, ipsa de qua loquimur modo adsit et astipuletur auctoritas, ac probet oculos hominum nocti male assuetos, obscuratos, promotos sensim revocatos ad lucem, in Joanne Dominus accendit sui luminis et praevisit lucernam, ut degustato lumine in se jam divini Solis jubar ipsum ^l perferrent, ipsam deitatis caperent claritatem. Juxta illud quod dictum est de Joanne: *Ille erat lucerna ardens et lucens (Joan. v): ut ille den-*

^a Defuncto enim Antigono II Aristobuli Filio, et Alexandri Jannae nepote, et ex Asmoneorum stirpe ultimo, qui Antiochiae Marci Antonii Romanorum ducis jussu vel capite minutus, vel cruci affixus obiit, Herodes regnum usurpavit.

^b Aristobulum enim, magnae spei adolescentem, Mariae uxoris fratrem, Hircani filium, summumque pontificem, dum balneum, exiens a prandio, intraverat, a coevis ephebis suffocari jussit.

^c Hircanum regem longævum e solio dejecit, privataque vitam agere coegit.

^d Alexandrum videlicet et Aristobulum, ejus ex Marianna filios, capite obruncatos. Editi nonnulli, perperam: *Infecit juvenes.* Chrysostomus, loco citato: *Herodes profanavit Templum, sacerdotium sustulit, confudit ordinem, temeravit regnum, corruptit quidquid erat religionis, quod legis, quod morum, quod fidei perdidit, et confudit... occisor filiorum, etc.*

^e Regalis sacerdotii dignitas a Deo Aaronis familiae sperat addicta. Penes autem primogenitos erat suum

^f mum sacerdotium. Alii e familia simplices sacerdotes tantum, qui a Davidis regno in 24 classes distributi, vices obibant suas. Quam divisionem ad destructionem usque secundi templi Hierosolymitani in usu fuisse, observat Josephus Antiq. Judaic. lib. vii.

^g Restituit locus ex ms. Caesene; editi, et meritum superavit et vita.

^h Dux erant horae incensi. De matutina intelligit Grotius; Chrysologus, et una secum accuratiores interpretes, de vespertina.

ⁱ Deprecabatur Zacharias. Num pro suscipienda prole? Cum essent ambo procretae jam aetatis, id minime sperabat. Ergo deprecatio videtur fuisse pro salute populi, et adventu expectati Messiae. Duhamelius hic. Vide notam 4 serm. 88.

^j Rubens, loco citato, eruit ex his quam charus et in deliciis populo Ravennati esset Chrysologus.

^k Cum Latino. Editi, diurno.

^l Ms. Caesene. Alii editi, in occiduum aetatem.

^m Ex Latino. Editi, praeferrunt.

sas noctis placido lumine aperiret tenebras, ipse noctis nescium diem jam desiderantibus ad lucem perpetem redonaret. Hinc est quod et magos adhuc noctis incolas, et totis obstupescens oculis, tenuiter micans stella assuefacit ad lucem et gradatim pertrahit ad ipsum fontem luminis et dierum (*Matth. ii*). Et re vera, fratres, congruit, quia totius anni metas temporum quadriga percurrit, ac nobis Domini nostri natalitia festa revocat, et gaudia jam reducit. Nunc de Joannis ortu, de partu sterilis jam loquamur, ut compendio credulitatis isto, ad illud ubi partus est sine partu, ubi creatur auctor ipse procreantis, ubi nascitur ipsa origo generantis, inter hiemales ac nubibus et nebulis dubias luces, lucerna prævia, stella duce pervenire possimus. Fuit, inquit evangelista, sacerdos quidam nomine Zacharias, et uxor ejus Elisabeth: et non erat illis filius, eo quod esset Elisabeth sterilis, et processissent ambo in diebus suis (*Luc. i*). Sterilitas senectute exaggeratur extrema, et a spe generandi totum subducitur quicquid est corporis et nature; et ne vel cogitatio sobolis ulla remaneret, ad id perventum est temporis et ætatis, quo transacto calore vitali mortale frigus sterilis jam viscera possidebat, ut genitor ipse cognosceret inde jam per hominem non posse nasci hominem, unde abscesserant res humanæ. Sic, sic, fratres, duris hominum præcordiis credulitas ^b asseritur, et inseritur fides; et tunc totum divinum creditur, cum fuerit nil humanum. Sorte exiit ut incensum poneret Zacharias ingressus in templum Domini. Bene dixit ingressus in templum: non ingressus templum: quia ipse erat Dei familiaris templum, portans in sui pectoris puritate tota legis arcana et apponens non tam thuris quam puræ supplicationis incensum. ^c Gratius namque Deus in suo, quam in hominis opere requiescit et non tam libenter odoratur ^d Arabicæ arboris guttam quam sinceri cordis et pectoris sanctitatem. Apparuit ei angelus Domini, inquit, stans a dextris altaris incensi. Dicere suffecerat, apparuit ei angelus, quid magnopere ^e a dextris altaris? Ut esse in sanctis angelis auditor intelligas nil sinistrum, dicente Scriptura. Vias quæ a dextris sunt novit Dominus (*Prov. iv, juxta LXX*). Apparuit ei angelus. Cum jam defecerat totus homo, ut ante Joannes nasceretur ex sterili, quam Christus nasceretur ex Virgine, dictum est de Joanne: Ecce ego mitto angelum meum (*Matth. xi*). Felix, quæ ut in Deum cresceret, in

A senibus sic defecit natura; felix, quæ sterilitatis damna virginea fecunditate mutavit; felix, quæ uno concepit in partu quicquid in toto orbe confundere deplorabat; felix, quæ facta est vitalium ^f germinans mater, quæ erat ante origo miseranda mortalium, ad dolores pariens cum dolore, ad gemitus ædens cum gemitu, ad pericula producens hominem cum periculo generantis, et in ipso ortu occasum nuntians per lamenta et lacrymas; semper devorans partus suos, sciens se tantis mœroribus generare mortuos. Pascebatur ergo sterilitate magis natura, ne ipsa fecunditate gravius deserviret, fletus potius editura quam pignora: quæ utique lacrymis, mœrore, gemitu, tanto tempore suum quærebat et interpellabat auctorem, intelligens hoc sibi accidisse per culpam, non esse ab auctore piissimo institutum, cum crearetur. Hinc est quod Dominus conditor ipse nature viam virginei conceptus, virginei partus, invisibili vestigio et ignoto calle pertransit, et iter humani ortus divino gressu ambulat, non humano, ut nascendo ipsam naturam a servitute mortis, cui taliter addicta fuerat, prinitus liberaret, ^h et fonte purgato supernam rivulis redderet puritatem. Merito Joannes in utero exsultat, qui originis suæ libertatem ante nosse quam esse meruit, ante meruit sentire quam vivere. In hora incensi per angelum aperitur sterilitas, conceptus jubetur, promittitur partus, et inter sacraria nativitas sacra procuratur: hinc est quod adhuc in utero cum membrorum compage ⁱ pene concepta in Joanne est prophetia ^j ante nutu Dei loquitur quam perveniat ad vocis officium. Verum ne dum profunda et mira latissimæ lectionis brevitate cupimus sermone concludere, quæ maxime dicenda sunt, transeam, proxime, si Deo placuerit, de sequentibus disseremus.

SERMO LXXXVIII.

De eisdem.

Semper debere anxium est, fratres, semper triste fenoris vinculis alligari; sed me, quem vobis mea sæpe facit promissio debitorem, satis ipsa de talis debiti natura et obligatione blanditur, quia dat, non accipit, qui promittit; et qui dando debet, sibi magis ipsum facit obnoxium creditorem; atque ubi qui credidit debet, et qui debet credidit, ibi necessitudinis, non necessitatis probatur esse contractus; et in tali fenore animæ non oneris, sed honoris præ-

Arce, cui angelus indecore tergum obvertisset, si ad illud latus stetisset; ideoque stetit in dextris altaris; nempe ad latus septentrionale.

^f Mss. habent concipere, vel conficere. At infictum a librariis vulnus non sanatur adhuc.

^g Mss. Cæsen. et Vallicell., vitalium germinum mater.

^h Metaphorica locutio. Liberat primum naturam humanam tanquam fontem, ex quo homines tanquam rivuli emanant, ut a sordibus rivuli ipsi mundi reddantur. Mita.

ⁱ Vide apposite ad hæc Cornelium a Lapide Comment. in Luc. v, 42, 43, pag. 24, col. 1, in princip.

^j Ms. Cæsenæ, ante mutus loquitur.

^a Ms. Cæsenæ, sterilitate senectus duplicavit miraculum. Ait Grotius: Ad vetus sterilitatis vitium accedens impedimentum ætatis.

^b Hoc est, plantatur; et instar arborum in jam plantata credulitate ipsa fides inseritur. Mita.

^c Communem lectionem placuit retinere. Ms. Cæsenæ habet: Gratia namque Dei tam in suo quam in hominis opere requievit.

^d Exod. xxx enumerantur quatuor aromatum species, e quibus thymiana confici debuerat, Deo in templo adolendum. Inter has nataph, id est, ut bene notat Chrysologus, gutta quæ fluit ex arbore, idcirco etiam dicta, quia fluit, seu stillat.

^e Zacharias operabatur in orientali latere altaris, ibique adolebat. Latus occidentale erat proximum

dulcis currit usura. Posteaquam Zachariae sacerdoti apparuisse angelum Domini evangelicus sermo descripsit, adiecit dicens : *Et turbatus est Zacharias videns, et timor irruit super eum* (Luc. 1). Si de iudicis potestate sollicitus est, qui semper de apparitoris turbatur et contremiscit adventu, et mandati meritum de persona venientis aestimat et metitur; et quamvis bene conscius pavet, donec causas venientis agnoscat et intelligat qualitatem; quid faciet, quo pavore trepidabit, cum potestatem supernam senserit hominis imbecilla natura, cum respexerit homo angelum, et divinae sedis a ministrum viderit? Caro nunquam de sua conscientia est secunda: sicut Zacharias ipse, de quo loquimur nunc, comprobavit, qui in ipso tempore placationis offendit; qui dum credit, dubitat, dicente angelo, Quia non credidisti verbis meis: dum postulata promeretur, incurrit; condemnatur, munera ipsa cum suscipit; qui vocem, cum votem percipit, tunc amittit. Hinc est quod angelus antequam mandata pandat, dona tradat, referat impetrata, ^b metum discutit, fugat timorem, confortat animos accipiti cogitatione turbatos, ut mens quae migraverat a se nimio pavoris excessu, in semetipsam reversa beneficiorum tantam sentiret et caperet largitatem, dicens: *Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua: et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem*. Putasne sacerdos tantus sic est populi, sic universitatis oblitus, ut de conceptu veteranae conjugis, ^c de partu desperatae sterili rogetur, ut sibi soli legatus omnium tunc adesset, ut advocatus omnium pro se singulariter oraret, ut tantum pontificatus officium ^d intra domesticas arctaret curas, inter familiares clauderet et occuparet angustias, et incensum totius plebis in solum desiderium proprii pignoris addiceret veteranus antistes, ac tali desiderio grandaevis, et ipsum tempus jam respiciens, ad partum succenderetur intempestivum? Absit, fratres, absit, ut hoc de sancto Zacharia fidelis anima suspiciatur. At quidem angelus in hoc fuisse refert totius supplicationis effectum, dicens: *Exaudita est deprecatio tua, et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium*. Si angelus ad petita respondit, sacerdos pro solo pignore supplicavit, si pro

A omnibus egit supplicatio sacerdotis, cur angelus de solo pignore retulit impetrata? Quid tenemus, quid diu suspendimus animos auditorum? quam non sibi soli, sed omnibus adfuerit iste venerandus antistes; quam responderit angelus universis; quam Deus prospexerit in uno isto germine sacerdotis, quem genitoribus utique et ipsi ob hoc delegerat naturae, ut eum daret universitati, largiretur saeculis, populis condonaret, et fieret sacramenti filius inter sacraria ^e delatus, inter sacramenta concessus, esset antistes de venerando generatus antistite, esset angelus ore angeli sancta conceptus in viscera, esset vox Christi: *Ego vox clamantis in deserto* (Joan. 1); esset vox Christi ad Christum sua reservatus ad tempora, esset praeco iudicis praesentiam clamaturus, esset praenitentia populos Christi vocaturus ad veniam. Quam sacerdos ergo iste jam sui nescius, jam sibi mortuus, extraneus coniugi, soboli jam negatus egerit omnibus, omnibus impetravit, mox angelo referente discamus. *Et multi, inquit, in nativitate ejus gaudebunt*. Non est unigenitus qui est cunctorum creatus ad gaudium. *Erit enim magnus coram Domino*. Qui coram Deo magnus est, quantus sit penes homines quis probabit? *Et vinum et siceram non bibet*. Qui natus est sancto de corpore sacerdotis, et summa senectute, ab omnibus vitiis defaecato, atque exempto juventutis incendiis, vinum nescit, ignorat siceram ^f, quae pariunt luxuriam ebrietatis et vitia, et tota dissipant morum decora, ornamenta virtutum. *Et vinum et siceram non bibet, sed Spiritu sancto replebitur adhuc in utero matris suae*. Juxta illud Apostoli: *Fratres, nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed replemini Spiritu sancto* (Eph. v). *Et Spiritu sancto replebitur adhuc in utero matris suae*. Beatus Joannes, qui ante Dei Spiritu meruit intonare quam hominis vagiret in fletu; beatus, qui ante divina possidere meruit quam sortiretur humana; beatus, qui ante meruit coelum scire quam terram; beatus, qui, antequam videret praesentia, futura meruit nuntiare; beatus, qui ante Deum capere potuit quam suo ipse caperetur a corpore; beatus et singulariter est beatus, qui, antequam saperet quaerere, meritum conquisivit; beatus, qui non pervenit ad gratiam per laborem,

^a Aliquid semper exitiale spectantibus spectra haec protendere censebant Hebraei, certa quae vicinae mortis omina. Genes. xvi, 13; xxxii, 30; Exod. xx, 19; Judic. vi, 21, 23; xiii, 12. Vide Euthymium, et Maldonatum hic.

^b Similia Origenes, homil. 4: *Nova quippe facies, humanis obtutibus se praebens, turbat mentem, animumque consternat: unde angelus sciens hanc humanam esse naturam, primum perturbationi medetur*.

^c Certe de filiis nec cogitabat quidem senex ipse, ac sterilis uxoris maritus. Nec pro eadem sterilitate orasse pronum est credere, ut nec Chrysologus credidit. Alii nihilominus putant Zachariam jam pridem pro susceptione prolis Deum orasse, et ad transactam illam precationem angelum respexisse: Vide Ambrosium in Luc. 1. Ad rem protinus Augustinus de Quæst. Evang. lib. xi, in principio, tom. III Oper. p. 11 pag. 179 edit. Antwerp.

^d Longe verosimilius dicimus cum Chrysologo; Augustino, lib. 1 Quæst. Evang.; Chrysostomo, ho-

mil. Nat. S. Joann. Baptistæ; Theophylacto et aliis: pro Messiae adventu orasse; sui enim populi salutem quam enixis precibus expostulare munus erat sacerdotum.

^e Ms. Casense, *annuntiatus*.

^f Siceram vinum erat condimentis mixtum: de quo vide Theophilum Antiochenum ad Luc. 1, 15, pag. 331. Paris. 10-35. Post vinum nulla potio promptior et aptior inducenda ebrietati. Nonnulli siceram a vino distinguunt, eamque omne vinum fictitium esse dicunt. Alii docent innui hoc vocabulo omne id quod inebriat, excepto vino. Vide Theophylactum, Balsamonem ad Can. 3 Apostol. pag. 254. Paris. 1558. Cur autem hujusmodi potionis genus vitium fuerit Nazarenis si quaeres, confidenter respondent rabbini arborem Adamo vitium vitem uviferam fuisse. Nuga. Vox Hebraica *sechar* omne id significat quod inebriare potest. Vide Duhamelium hic. Beda, in Luc. 1, veram subdit hujus prohibitionis rationem.

sed ad labores ipsius gratie dignatione descendit. Et multos, inquit, filiorum convertet. Ad quem? Dicat angelus, ut quia blasphematur, quia negatur hæreticus, commutescat; dicat angelus, ut audiat fidelis, et gaudeat; credat hæreticus, et recurat. Convertet. Ad quem? Ad Dominum Deum, inquit, ipsorum. Quis est hic Deus? De quo propheta dicit: *Hic est Deus noster, et non est alius absque eo qui invenit omnem viam disciplinæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo (Baruc. iii).* Quando dedit? Tunc utique quando legalibus in tabulis totius vite regulam, totam disciplinæ descripsit et normam. Attentus esto auditor, ut scias quis est hic Deus noster, absque quo alius non est. Quis est? *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est (Ibid.).* Quis est alius visus in terra nisi Christus, qui nostra est conversatus in carne? Et quis est alius conversatus cum hominibus, nisi ille qui cum hominibus humano est commoratus in corpore? Et si hic est Deus noster, et non alius absque eo, hæretice, cum hunc non habueris, quem habebis? *Non est alius, inquit, absque eo;* et nunc non dicis, Ergo ubi est Pater? Propheta dicit: *Nec est alius absque eo;* et ubi est? In Filio utique, quia præter Filium non est Pater. *Ego in Patre, dicit, et Pater in me est (Joan. xiv).* Unde et propheta non dixit, Non est alius, sed *Non est alius absque eo:* hoc est dicere, Est; sed in ipso est. Sed dicis, Et si in ipso est, quomodo est alius? ^b Hæretice, sic est alius persona, ut sit ipse substantia; sic est ipse substantia, ut nulla sit confusio Trinitatis; sic est unitas Trinitatis, ut nulla sit in Deitate distantia; sic in se est, et sine se tota Trinitas non est, ut insit in Patre, et Filio, et Spiritu sancto personalitas definita, non separata divinitas. *Et ipse præcedet ante illum.* Ante quem? Ante Christum, qui est Deus ipsorum. Deus noster, Deus omnium, Deus absque quo alius non est: *In virtute Eliæ.* Nemo cum hoc audit, ^c μεταφύχων impudet: hic spiritum dicit illum, quem per divinam gratiam meruit, non quem carnis est consecutus ad vitam; et virtutem dicit illam quam de supernis habuit, non illam quam propter corporis adeptus est firmitatem. Joannes ergo Eliæ venit in spiritu, et in ejus virtute graditur, qui totum victu, vestitu, honore, castitate, abstinencia, et omnibus Eliam virtutibus repræsentat et Christum. *Præparet Domino plebem perfectam.* Quam in vobis Deus et Dominus

A noster præparare et confirmare dignetur in gloriam nominis sui.

SERMO LXXXIX.

De eisdem.

B Omnia quæ a Deo creata sunt nobis bona sunt, et bona valde, dicente Scriptura: *Et vidit Deus omnia quæcumque fecit, et ecce valde bona (Gen. 1, juxta LXX).* Ergo omnia quæ a Deo creata sunt, bona sunt, et ^d valde bona: sed inter vitia virtutesque media sic habentur, ut ex ipsis, et periti doctrinæ materiam sumant, et erroris causam inveniant imperiti. Sapientes namque Creatorem creaturæ contemplatione cognoscunt; stulti vero dum creaturas ipsas deos existimant, sapere nequeunt Creatorem. Hinc est quod ^e solem, lunam, stellas, aurum, lapides, ligna, deos sibi fecerunt gentiles, quæ Christiani addicta suæ sapiunt servituti. Nec mirum sic esse ^f mediam creaturam, quando ipse creator omnium Christus est fidelibus in salutem, infidelibus in ruinam, evangelista dicente: *Hic positus est in ruinam et resurrectionem multorum (Luc. n).* Apostoli etiam aliis habentur in mortem, aliis habentur in vitam, Paulo probante, cum dicit: *Quibusdam sumus odor mortis in mortem, quibusdam autem odor vite in vitam (II Cor. n).* Ergo et evangelicæ lectiones sunt bonis intelligentiæ salutaris, malis vero erroris occasio. Antehac evangelista beatissimus, cum referret Joannem Baptistam Herodis astrictum vinculis, adulteriis Herodiadis extinctum, truncatum in præmium saltatricis, sensimus aliquos fuisse permotos, cur Deus sacrilegæ sanctum, adulteræ virginem, angelum addiderit saltatrici. Fratres, virtutes Joannis, Herodis crimina abundanter ^g alio sermone tractabimus: nunc eloquamur quæ vinculorum causa, carceris quæ necessitas, quæ mortis utilitas fuerit in Joanne. Joannes non potuit mori ^h communi sorte, qui natus est privilegio singulari: cum Christus Deus nasceretur in carne, Joannes angelus est generatus in terris, ut ita officia terrena officiis se cælestibus miscerent, sicut humanis se divina miscebant, et in terra Deo angelus, Domino ordo cælestis obsequii non deesset. Sed audiamus ordinem nascentis Joannis, ut causas mortis ejus invenire possimus. Fuit, inquit, *in diebus Herodis, regis Judææ, sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia, et uxor ejus de filiabus Aaron, et nomen ejus Elisabeth. Erant autem ambo justi ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Do-*

de Athenienses, sprete religionis vindicæ, Anaxagoram garrientem in solem, quem ipsi deum credebant, morte multandum censuere. Wower in Not. ad Octavium Minuc. pag. 75. col. 1.

^f Ex una parte boni, ex alia mali ministra.

^g Infra, serm. 127.

^h Ms. Cæsen. et Vallicel., communi morte. Ambrosius, serm. 85, in Nat. S. Joan. Bapt.: *Qui præter hominum nativitatem ex repromissione generatus fuerat, hoc de Deo meruit, ne communi cum cæteris de sæculo morte discederet, sed corpus, quod Domino donante susceperat, Dominum confido deponeret. Ergo Joannes per omnia voluntatem Domini fecit, quia propter opus Domini et natus est et defunctus.* MITA,

^a Vel detumescat, ait Latinus. Editi, contumescat.

^b Arianos, Ætianos, aliosque hujus furfuris hæreticos perstringit, qui Christo divinitatem, eandemque cum Patre substantiam negabant.

^c Animarum in alia corpora transitum. Eliæ autem animam in Joannem transmigrasse nonnulli commenti fuerant, apud Augustinum quæst. 17 in Numer. Confer Tertullianum in lib. de Anima. Hæc autem erat Phariseorum opinio, credentium animas bonorum posse in aliud corpus immigrare, dum improborum anime perpetuis mancipantur tormentis. Vide Calmetum in Matth.

^d Id est, optima. Carent enim Hebræi superlativo.

^e Prima fuisse idololatriæ principia, nemo est qui nesciat. Vide Diodorum Siculum Biblioth. lib. 1. Un-

mini sine querela (Luc. 1). Oratores magni et excellentes ingenio, quoties illustrium virorum parant narrare virtutes, avos atavosque commemorant, ut ad honorem præsentium accedat dignitas antiquorum, et laus patrum filiorum redundet ad gloriam. Major est innata gloria quam quesita; præcedit quod venit ab origine quod sequitur ex labore, gloriam beatius est habere quam querere: hinc est quod evangelista ut extollat Joannis gloriam, Zachariæ patris, Elisabeth matris genus dicit, avos memorat, scribit merita, loquitur titulos, gradus digerit, vitam pandit, dilatat insignia, prædicat sanctitatem. *Fuit, inquit, in diebus Herodis, regis Judææ.* Tempus memorat regis nefandæ, qui sacrum sacerdotii violavit mœrorem, confudit ordinem, statutum solvit, abstulit institutum. Et hoc accedit ad meritum Zachariæ: quia cum in omnes pene Herodes ausus suæ temeritatis extenderit, ausus sit nihil in isto, virtutibus sit hujus oppressus, ut sacerdotis immaculata successio^a ad gloriam germinis servaretur. ^b *Et uxor ejus de filiabus Aaron.* Aaron primus pontifex in lege fuit sacerdotii origo: propterea, merito prætermisiss omnibus, ejus filia dicitur, cujus in se memoria prætulit sanctitatem, quam tanti generis pia custos gloriosissime transfudit in filium. Sed hujus matris laudes evangelista describit: *Erant, inquit, ambo justi ante Deum.* Est nova felicitas, est conjugium singulare, quando manet in duobus mens una, una sanctitas in duobus: constabat mente quod distabat in sexu; et in moribus erat unum, quod geminabat aspectus; et virtutibus reddebat pares, impares dederat quos natura. *Erant, inquit, justi ambo ante Deum.* Placere judicii humani, ^c coram hominibus esse justum, est virtutis humanæ, maximi est et laboris: ante Deum qui scrutatur corda, cogitationes discutit, videt mentium motus, esse justum humani laboris non est, muneris est divini. Si magnus est qui non peccat in carne, quatenus est qui corde non peccat? Joannes ergo supra carnem est natus de istis, qui ante Deum nec corde, nec corpore peccaverunt. Adjecit evangelista, dicens: *Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela.* *Incedentes:* incedit qui non stat in trivis peccatorum, qui peregrinum se hoc sentit in sæculo, qui asperas virtutum intrat intrepidus mansiones, qui montes justificationum, ^d mandatorum colles indefessus viator ascendit, ut præsentia paren-

^a Proprium genus, familiam, avos proavosque, in publicis tabulis describebant Hebræorum sacerdotes. Exstat insignis locus Josephi contra Apionem, Oper. tom. II, pag. 440, in fin., edit Havercamp: *Debet enim quisquis sacerdos fungitur, ex populari sua conjuge liberos querere; neque ad pecuniam et honores respicere, sed genus exquirere, secundum antiquam successionem, multis probatam testimoniis.*

^b Sacerdotum coelibet feminam quamcumque ducere licebat, dummodo de Hebræis parentibus natam, cum de plebe hominibus peregrinam etiam ducere fas esset, exceptis ex nonnullis nationibus, quibuscum jus connubii non erat Hebræis. Quare quod Zacharias uxorem duxerit ex stirpe Aaron non fuit obsequium legi præstitum, ut volunt. Lex enim Num. xxxv, 8, ad solas virgines paternarum facultatum hæredes pertinebat. Cæterum nil nobilius Joannis

^a tis Dei, patriæ cœlestis beatitudine perfruat. *Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus.* Hi in omnibus, in quibus nemo vel pauci. In omnibus mandatis et justificationibus. Quis fumi nescius cupiditatum transit incendia? quis vitæ lubricum numquam lapsus evadit? per vitiorum gurgites quis impollutus incedit? carnis negotia, vitæ causas, ^c actus mundi quis peragit, et non erit in querela, cum nasci ipsum plenum sit et lacrymis et querelis? Namque parturiens queritur ex dolore, et natus in lacrymas queritur ex natura. Sed in Zacharia et Elisabeth reatus occidit, perit querela, omnis est amputata causatio, quia in illis parabatur unde tota sanctitas nasceretur: sed hoc ex ipsa jam lectione luceat. *Et non erat eis, inquit, filius, eo quod esset Elisabeth sterilis.* Sterilitas ista non erat maledicta, sed mystica, in qua partus non ablatu est, sed dilatus; neque erat pignori clausa, sed tempori: colebatur tempore, virtute serebatur, maturabatur ætate, senectute crescebat, ut in filio singulari tota fecunditas pensaretur, quando in uno nascebatur numerositas congesta virtutum. Beata sterilitas quæ unum servabatur ad partum, et expectabat Joannem, cui quia prima omnia debebantur, primogeniti dignitas non periret. *Et ambo processerant in diebus suis.* Processerant, non decesserant: vixit in sanctis ætas, non defecit, sed processit. Aut quid illis deficit, quibus accedunt semper incrementa virtutum? Ergo in Zacharia et Elisabeth stupet sexus, frigescit caro, membra sopiuntur, tempus præterit, ætas transit, ^c abolescit totum quidquid est et humani ordinis et negotii conjugalit, ut divino munere, non partu ex hominibus angelus nasceretur. Promiseramus de ortu Joannis causas mortis ejus expromere, sed quia nos hodie longius sermo protraxit, et ad probationem rei satis nobis necessaria sunt quæ sequuntur, quæ modo dicta sunt ortus ejus deputentur ad gloriam; nosque ingrati non simus vobis, qui differimus debitum, ^c non negamus: nam debitoribus dilatio crescit ad gratiam creditoris. Expectate ergo quod promittit debitor, et expectate securi, quia promissa negari nequeunt, quando sterili tam largiter negata solvuntur.

SERMO XC.

De eisdem.

Erigi nos sanctorum lapsibus, sanctorum trepidatione fundari, cunctatio nos hodie Zachariæ docuit

^d Bapt. origine. Ab utroque enim sanguine regali Davidis, et sacerdotali Aaronis, deducebatur.

^c His enim evangelistæ verbis innui sanctorum conjugum, non tam pietatem, et justitiam coram Deo, sed etiam erga proximum, communiis est cum Chrysologo sententia interpretum. Vide Ambrosium, Euthymium, Maldonatium, etc. Unde illis non tantum conscientia pura, sed fama integra.

^d Recte. Nam mandata Dei in sacra Scriptura via vocantur. Beda, et Brugensis.

^e Vitam nostram vocat *actum mundi*, ac si nos hic fabulam ageremus. Actus penes hujus ævi scriptores idem est ac *actio*, *officium*, etc.

^f Ms. Cæsen., *est abolitum totum.*

^g Si Chrysologus, ut pronum est credere, se data fide exsolvit, promissus hic sermo temporum injuria interiiit.

sacerdotis: qui cum non credit Dei promissa, sed A discuti; et opera divina, non fide percipit, sed humana ratione disquirat, infidelitatis culpam longa silentii condemnatione persolvit. Audierat ab angelo: *Exaudita est deprecatio tua: et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium. Qui tunc respondit: Unde hoc sciam? Ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis (Luc. 1).* Nonne quantum senectute longa spem posteritatis amiserat, tantum longo vite usu fuerat edoctus quod Deus impossibile nil haberet? Legerat tanti temporis sacerdos, sciebat veteranus pontifex lege naturam, non auctorem naturae posse constringi; et tempus homini posse, suo non posse prescribere conditori. Noverat de Abrahæ et Saræ emortuis extrema senectute corporibus, et a patris matrisque nomine famosissima sterilitate summotis; Isaac ad totam fecunditatem Israelitici germinis erupisse (Gen. xxi), cui non obfuit tantum defuisse naturam, quantum nasci profuit auctoris beneficio, non naturæ. Didicerat Rebecca (Gen. xxv) et Annæ (I Reg. i) effectis diu, diu naturæ suffragio destitutis, dedisse Deum quod sterilitas abnegaverat. Edoctus ergo tantis, quid est quod dicit: *Unde hoc sciam? Ego enim senex sum, et uxor mea processit in diebus suis?* Fratres, satis ad Deum trepida, satis ad divinas virtutes hominis est imbecilla natura, nec talem se in causa invenit qualem se æstimat ante causam; et satis se ignorat antequam se rebus probet, et experietur exemplis. Petit cælum, petit alta, scrutatur super a, movet cælum, pulsat cælum; sed cum cælum moverit, cæli pondera non poterit sustinere. Ambit fidei subire verticem, ardet cælum sua penetrare virtute; sed æthereas in vias ubi incedere humanis gressibus inchoat, et cum suam deorsum respicit ad naturam, non tantum fidit de præteritis, quantum trepidat de ruina. Sic B. Petrus cum per æquora divinos imitatur incessus, et novus viator molle iter duris gressibus calcat, ante de lapsu supplicat quam gaudeat de donato (Matth. xiv). Sic nunc Zacharias, qui cum diu fletet diabolum posse, regnare mortem culpa hominis unius, nasci homines ad labores, ad gemitus, ad pericula, optare licet ærumnosa; moritura, nec tamen posse pignora promereri; stare inter acies criminum, obsideri vitiorum cætervis, infirmitatum quati et quassari semper impulsu; videre eminus vexilla virtutum, spem legis, gratiæ libertatem, nec tamen illuc quemquam propriis posse viribus pervenire; velle bona, et non facere; crimina

odisse, nec vincere; debere jam misereri Deum, debere jam taliter subvenire captivis; pontifex ergo iste cum Dei aures continua et tali querela, tali lamentatione pulsaret, Deus sic pia, sic justa poscenti, ex germine ipsius responsionis suæ sumpsit et instituit mirabile documentum, quo crederet posse Deum dare vitam mortuis, salutem reddere desperatis, si senectuti mortuæ sobolem, si sterilitati dedisset filium desperatæ, sicut evangelicus aperit sermo, cum dicit: *Exaudita est deprecatio tua, et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium*, redemptionis hujus nuntium, hujus salutis prævium; qui Deum non, sicut tu, voce audiat, non gemitibus flectat. Non ad impetrandum nostra ille, sicut tu, suffragia requirat, sed ipse in nostro ordine constitutus, et angelico honore fultus, Deum satis ab omnibus desideratum, nec illi umquam cognitum, etiam ipsis angelis invisum, manu teneat, amplectatur gremio, et jam conspicuum mundo unis felicibus tradat, palmis beatissimis assignet, humanis oculis pervidendum, Deum cognitum faciat universis, perducatur Dominum ad consortia servulorum, misceatur reis Judicem, censorem in se testetur noxiorum suscepisse personam, ac si probet condemnationis humane sententiam cessaturam, quando ipse agitur, ipse currit per veniam, qui reos erat daturus ad penam. Ut luceat hoc mysterium pietatis immensæ, Zacharia, tuus filius suum Dominum penitentia demergit in baptisma, in remissionem diluit peccatorum: quia voluit fons dilui, cognitor suscipere veniam, Judex ipse suam subire sententiam, ne damnet reos, ne vindictam proferret in noxios; ascendit crucem, degustat mortem, sepulchrum patitur, intrat infernum, qui puniri voluit, ne puniret, qui amari magis voluit quam timeri. Quod ubi Zacharias, fratres, audivit, tantum se meruisse suis precibus sacramentum, rei ipsius consideratione territus, sacramenti ipsius estimatione turbatus, nec se mereri tantum credidit, et Deum dubitavit ad hæc talia et tanta descendere. Hinc est quod dicit: *Unde hoc sciam? Ego enim senex sum, et uxor mea processit in diebus suis.* Hoc est dicere, Quomodo me habere filium ratio non permittit humana, ita nasci et mori Deum majestas non sinit sempiterna. Cui angelus veniabiliter non credenti penam signi tantum dedit, non perfidia: cautela est tarde de Deo humilia credere, de Deo tardius contumeliosa sentire. Adjecit Angelus, dicens: *Ego sum Gabriel.* Ut ex nomine tanto, et ex merito ministri tanti, pon-

* Hec omnia, quæ proculdubio ignota Zachariæ non erant, incredulitatis culpam in eo aggravarunt. *Quandocumque enim Deus aliquid indicat, inquit Chrysostomus homil. 2 de incompar. Dei Natura, oportet in fide suscipere; nam super inijusmodi disceptare contumacia est anima.* Vide hic Not. 4.

^b Id est non cognitum adequate visione comprehensiva.

^c Editi corrupte, *ullis felicibus*. Emendavit Meursius.

^d Peccasse Zachariam signum ab angelo postulando, ut superius Chrysostomus, eruant multi, ex eo quod angelus cunctantem punierit. Vide Augustinum, homil. 290 pag. 1163 novæ edit. Et dissidentia culpa eo fuit deterior, quod alias ei ignota non erant divi-

næ potentia exempla; et quod erat sacerdos populi-que magister; et quod hoc tempore, cum cessasset prophetiæ et apparitiones, ei angelus fuerat locutus; et quod demum in ipso oraculorum loco et tempore precationis. Vide Lightfootum in Harmonia. Cæterum hoc crimen veniale tantum fuisse docet Maldonat. Chrysologus fortasse veniabiliter dixit: id est, culpa venia digna.

^e Gabriel sonat virtus Dei, vel virtus mea Deus; angeli enim cum nominibus non indigeant, nomina accipiunt, quibus ministeria eorum indicuntur. Hebraeorum filii aiunt, Michaellem esse severitatis ministrum, Gabrielem vero misericordiae. Ideo illum una ala volare, tardior enim ad puniendum Deus; hunc duabus, quia velox ad ignoscendum.

tifex promissionis fidem pensaret, et crederet qualitatem. Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum, et missus sum loqui ad te. Dum dicit nomen, designat meritum; * cum se refert astare, se missum refert; servitutem fatetur, ne prerogativa nominis debitum celaret obsequium. Ego sum, inquit, Gabriel, qui asto ante Deum, et missus sum loqui ad te, et hæc tibi nuntiare. Vere magnus Dominus, et sapientie ejus non est numerus (Psal. cxlvi). Infirmantem curat de vulnere, nutantem de ultione confirmat, de supplicio fidei perficit argumentum, dicendo : Et ecce eris tacens et non poteris loqui. Ut ex te et in te credendi regulam consequaris, et vernaculo exemplo Deum posse credas facere quod promittit : nam cum vult, ^b tuæ vocis organum claudit; et cum vult, tui aperire oris officium profecto potest; et cum vult secundam ex sterili facere, ex secunda sterilem cum promittit, potest; cum vult largiri partus officia, obsequia naturæ cum vult, prævalet denegare. Egit ergo angelus ut tali documento pontifex eruditus non dicat amplius : Unde hoc sciam? Qui totius creaturæ indicio potuit approbare quod Deus omnia possit; et qui cælum, terram, mare, et omnia quæ in eis sunt, ex nihilo legerat substituisse, credere debuit quod potuit ex aliquo facere quod vult, et desperato reddere quod promittit; et qui totum fecit ex eo quod non erat, ex eo quod est quidquid vult facere non laborat. Et erat plebs exspectans Zachariam, et mirabantur quod tardaret in templo. Egressus autem Zacharias non poterat loqui ad illos, et cognoverunt quod visionem vidisset in templo. Ille autem erat innuens illis, et permansit mutus. Egre ditur pontifex gestans in ore sterilitatis indicium, portans in pectore conceptionis figuram, ut cum mater pareret filium, daret filius vocem, tunc verbi pater ederet sacramentum, et ante natus daret patri veniam, quam dilueret crimina vetusta populorum. Et quia qui non credidit, tacuit, merito propheta, quia credidit, gloriatur, dicendo : Credidi, propter quod locutus sum (Psal. cxv). Fratres, dat verbum fides, negat infidelitas verbum. Si nos ergo, fratres, sicut dixi, sanctorum lapsus erigit, firmat trepidatio beatorum, nihil unquam Deo esse impossibile judicemus, neque inquiramus quemadmodum facturus sit, quod promittit, cuius voluisse fecisse est, cuius dedisse est promississe.

• SERMO XCI.

De eisdem.

Aurum de terra legere qui noverunt, ubi divitem senserint venam, ibi quidquid artis est, quidquid laboris impendunt : et nos quia in sancto Zacharia celestem novimus latere thesaurum, in ipso totum quod sermonis est nostri, quod vestri auditus est, occupemus, quatenus commune lucrum fit, quod fuerit communi labore quesitum. Fuit, inquit, in diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam nomine Zacharias, ex

* Periphrasis servi; quasi dicat : Astare Deo, servire Deo, ministrare Deo. Latini quoque, stare ad pedes, ad cyathos, etc.

^b Zachariæ autem adeptam fuisse, non tantum loquendi, sed et audiendi facultatem infra apparet, cum amici eum nutibus allocutum fuisse dicantur. Non

A vice Abia. Hoc jam diximus. Et uxor ejus de filiabus Aaron (Luc. i). Sic cepit evangelista, ut in conjugē sacerdotis ^a servata sacerdotalis stemmatis generositas monstraretur. Erant, inquit, ambo justiant Deum. Ambo justī, quia in ambobus erat una justitia. Ambo justī, quia constabat inter eos non de diligentia, sed de sanctitate conjugum. Ambo justī, quia sexu disparēs, parēs meritis habebantur. Ambo justī, quia ut erat in duobus una caro, sic erat in duobus unus spiritus. Imitentur conjugēs, ut quos conjungit affectio, jungat et virtus. Erant, inquit, justī ambo ante Deum. Ambo justī ante Deum. Et ubi est illud : Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (Psal. cxlii)? Ante homines forte quis putetur justus, quia homines ut culpas corporum norunt, sic vitia mentis ignorant : ante Deum vero, cui pectoris claustra patent, quem cogitationum secreta non latent, quis innocens habetur et justus? Esine homo qui corde non peccet, non cogitatione delinquat, non offendant dubitatione, non lapsus trepidationis incurrat? Moyses dubitat (Num. xx), Aaron deviat (Exod. xxxii), Petrus negat (Matth. xxvi), et quis justus? Et quomodo ambo justī ante Deum? Ante Deum, sed per Deum. Ambo justī ante Deum. Non labore, sed gratia. Audi Apostolum : Justificati gratis per gratiam ipsius (Rom. iii). Et iterum : Non ex vobis, Dei donum est; non ex operibus, ne quis gloriatur (Ephes. ii). Et iterum : Quid habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis (I Cor. iv)? Evangelista ergo sic refert, non quid non habuerit, sed quid acceperit; non quid quesitum sit, sed quid donatum. Erant, inquit, ambo justī ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Dei sine querela. Incedentes dixit, ut eos ostenderet curruisse virtutibus, non stetisse; et ambulasse in via justitiæ, non sedisse; nec remansisse in itinere mandatorum, sed ad mandatorum plenitudinem pervenisse. Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Dei sine querela. Beati, fratres, quos culpa non percutit, non vulnerat crimen; sed beatiore istos quos tetigit nec querela. Sine querela. Si pueritia, si adolescentia, si juvenus sine querela exstitit, ubi tota querela est, qualis horum senectus? Si tale initium, qualis finis? Ascendisse justificationum vertices, colles mandatorum, nec in aliquo titubasse, est gratiæ singularis, est unicæ felicitatis insigne. Et non erat, inquit, illis filius, eo quod esset Elisabeth sterilis. Non dixit, Non erant illis filii, sed Non erat illis filius, quia singularis futurus erat, qui erat de talibus nasciturus. Audi Dominum dicentem : Non surrexit major in natis mulierum Joanne Baptista (Matth. xiii). Eo quod esset Elisabeth sterilis. Sterilis corpore, sed secunda virtutibus; tarda soboli, sed non tarda Deo; non germini clausa, autem improbabilis est opinio Theophylacti, verbum *καρποὶ* quod infra subjungitur, non tam surdum quam *matum* significare.

^c Vide quæ diximus in præfatione.

^d Ms. Casen., Servata sacerdotali stemmate generositas monstraretur.

sed tempori; non negata pignori, sed servata mysterio. *Et ambo*, inquit, *processerant in diebus suis. Processerant*: sic describitur sacramentum senectutis, quæ nondum decidit meritis, non ætate deficit, sed procedit; nec sentit detrimenta corporis, quæ sumit augmenta virtutis. Fratres, Elisabeth sanctæ partus non ablatus est, sed dilatus, donec transiret tempus carnis, passio corporis, conjugii necessitas, voluptatis causa, cupiditatis sensus, et totum quod humanum confundit, gravat, onerat conscientiam. Mundabatur enim longo tempore sacrificii domus, sanctitatis hospitium, * metatus metatoris Christi, angeli domicilium, aula Spiritus sancti, Dei templum. *Nescitis*, inquit Apostolus, *quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* (I Cor. iii)? Denique ubi tota corporis sedata querela est, et in totum facti sunt sine querela, mox sterilitas fugit, reviviscit senectus, fides concipit, parit castitas, na citur major homine, par angelis, tuba cœli, præco Christi, arcum Patris, Filii nuntius, signifer superni Regis, peccatorum venia, Judæorum correctio, vocatio gentium, et ut proprie dicam, legis et gratiæ ^b fibula, quæ diploidem summi sacerdotis sancto patri iungebat in pectore. Evangelista ergo virtutes patris matrisque describit, ut ex generatorum tantis meritis dignitas germinis nosceretur; et probaretur major homine, qui in ortu suo excedebat legem nativitatibus humane. Sed si processurus est, jam nascatur Joannes, quia instat nativitas Christi; surgat novus Lucifer, quia jubar jam veri Solis erumpit; det vocem præco, quia adest iudex; clamet tuba, quia venit Rex; et quia processurus est Deus, angelus jam præcedat. Verum, quia quod supra homines est, homo referre non sufficit virtutes ^c nascentis angeli, angelus jam loquatur. *Dixit angelus ad Zachariam, Ne timeas Zacharia: exaudita est deprecatio tua, ecce Elisabeth uxor tua pariet tibi filium; et vocabis nomen ejus Joannem; et erit tibi gaudium et exultatio; et multi in nativitate ejus gaudebunt. Erit enim magnus coram Domino; et vinum et siceram non bibet; et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ; et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum; et ipse*

*A præcedet ante illum in Spiritu et virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filios, et incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam. Vocate humanus sermo, silet ^d prædicatio tractatoris, quando angelico præconio Joannis profertur gloria; virtus insonat, laus ^e collaudatur; nec est quod illi adjiciat homo, cui Deus contulit totum. Spiritu sancto, inquit, replebitur adhuc ex utero matris suæ. Videtis quemadmodum Joannes ante pervenit ad cœlum quam tangeret terram, ante accepit divinum Spiritum quam haberet humanum, ante suscepit divina munera quam corporis membra, ante cepit vivere Deo quam sibi, immo ante vixit ille Deo quam Deus viveret illi, juxta illud Apostoli: *Viro autem jam non ego, vivit vero in me Christus* (Gal. ii). ^f Sexto mense suæ matris exultat in utero, et in uterum Virginis venisse nuntiat Christum. Fervens nuntius, qui ante gestivit nuntiare quam vivere; impatiens dux, qui antequam perveniret ad corpus ^g pervenit ad Regem; ante rapuit arma quam membra; ante aciem petiit quam lucem; et ut vinceret mundum, vicit ante naturam, ipse sine visceribus viscera matris exsuscitat; et quia tardabat corpus, solo spiritu implet evangelizantis officium. Quid dicam? Joannes antequam Christum præcederet, se præcessit. Patris, matris, filii corda unus atque idem implet Spiritus sanctus: ut uno sanctitatis organo resonet nativitas Dominicæ cantilena. Nec mirum, fratres, semper ortus regio honorat festivas, dulcis gratificat symphonia. Et nos, fratres, nativitatem Christi glorificemus canticis, honoremus muneribus: quia mentitur fidei, si quod facit magus (Matth. ii), non facit Christianus.*

SERMO XCH.

De eisdem.

Sensim nos sermo evangelicus ad altiora promovet, ad superna extollit. Nec mirum, fratres, si Eliam currus ætherius evehit ad cœlum (IV Reg. ii), cum quotidie ista Evangeliorum quadriga, hominum genus cœli perferat et transmittat ad regnum. Ecce jam nos ipsa, fratres, de partu sterilis ad Virginis partum et a Joannis ortu ad ortum nostri fecit proxi-

* Sic emendatus locus, ex editione Bonon. 1 et Mitæ. Reliquæ, *metatus metatoris*. A Chrysostomo pariter, homil. ex variis in Matth. loc. pag. 1074, tom. II, vocatur Baptista Christi metator. Frequens hujus ætatis scriptoribus verbum *metatus* pro domicilio; passimque apud Gregorium Turonensem: *Metatorum præbendorum onus*; in Novell. Theod. de Metatis, ubi plura de hoc onere; et in Codic. Justin. eodem. tit. Metatores autem mansionum preparatores. Bene Mitæ: *Foriero*. Cyprianus, epist. 22, sub initio, si Pamellio in notis credimus, vocat imperatorem Decium metatorem Antichristi. Laudat hunc locum Chrys. Du-Fresne in Gloss.

^b Fibularum aliquæ vocabantur *vestiariæ*, quibus vestes annectebantur. Apud veteres occurrit præpositus a fibulis. Earum usum repperit Chrysologus, quasi Joann. Baptista si fuerit qui utramque legem univit et complexus est.

^c Angelum vocat Joannem vel ex privilegio quo nascitur, vel ob vitæ puritatem, vel potius ad mentem Scripturarum loquens, in quibus angelorum nomine

passim veniunt prophætæ, Aggæi i, 13. Judic. xiii, 2; xi, 1; pro cujus loci intelligentia consule Augustinum, quæst. 91 in Exod., et Justinum in dialogo cum Triphone. Clemens Alexandr., lib. i Strom., et Tertullianus contra Judæos, lib. v, vocant angelum Malachiam prophetam ultimum, seu Esdras si fuerit.

^d Tractator idem ac concionator, vel qui in Ecclesia Scripturas explicat. Vide Claudianum Mamertum episc. Viennensem, lib. i de Statu Animæ, cap. 3; Sidonium, lib. ii, cap. 9; Cassiodorum, præfat. ad librum de Institut.; Gregorium Magnum, in epist. ad Leonardum episc. cap. 11; Augustinum, serm. 19 de Verb. Apost.; Paulinum, vel quicumque tandem ille sit, in Vita S. Ambrosii; Hieronymum contra Helvidium, etc.

^e Ms., prædicatur.

^f Vel a tempore apparitionis angeli, vel a conceptione.

^g Rex medio in corpore exercitus morari solet, quo optimis undique vallatus præsidiis securius pugnet. Mira.

mos Salvatoris. Sed quod superest adhuc de Zacharia pontifice patientius audiamus, ut ad cunabula nostri Regis regali itinere pervenire possimus: qui ob hoc celestis quadrigæ fidam conscendimus sessionem, ut sollicitas et arduas compendiorum semitas vitaremus. Sed enim lectum est: *Et factum est ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam* (Luc. i). Ita uni templo astabat tribus tota: parebant milia sacerdotum, propter quod ipsa observatio pontificalis officii erat divisa per plurimos, dispensata per tempora, et distributa per vios, ne aut ordinem sacerdotii multitudo confusa turbaret, aut alter laquandò jugiter alteri debitum negaret officium. *Post hæc autem concepit Elisabeth uxor ejus.* Erat illi conjugii facultas, erat illi licentia donata generandi, quibus inerat adhuc legis adolescentia, instabat adhuc religionis infantia. Lex, fratres, illicita prohibuit; licita non negavit; intra donum tenuit; supra donum conferre nil potuit; naturam rexit, supra naturam hominem non creavit. Lex fidei janua, gratiæ nuntiatrix, Evangelii prævia, pedagogus religionis infantis, remisit in sacerdotio legalis conjugii castitatem, et ut in pontificatu gratiæ venturam perpetuæ virtutis gloriam nuntiaret. Secundum hanc ergo indulgentiam Elisabeth annositate jam mortuus, sanctum reviviscit in partum, et arida atque exarata rugis membra medullis vitalibus in viscera secunda viridantur: ipsum quoque tempus, ipsum, in quo desiderat, revocatur ad corpus; et vetustate nimia donnis æteri dilapsa, in faciem novam repente reparatur; stæpet ordo, deficit consuetudo, miratur ipsa natura, et ex apparatu mansionis, hospitii meritum dignitasque innotescit. Verum Joannes in generali habitaculo satis se miratus est esse peregrinum, qui se exclusum tempore, abdicatione natura, receptum se in eo auctoris beneficio didicit, non parentis. *Et celabat se mensibus quinque, dicens, quia sic mihi fecit Dominus.* Bene totum fecisse Dominum constat, quæ sibi collatum per hominem nil videbat. Et occultabat se mensibus quinque, quia etiam erat divini muneris, sui tamen temporis non erat quod habebat. *Celabat se mensibus quinque.* et Erubescit ævus feta, verecundatur vetula primi partus, et puerperam senectus abscondit extrema, ne sterilitatis opprobrium fisis secunde senectutis augeret. Quod autem risui subjacet senilis et veterani conceptio, per similitudinem hujus sterilitatis et ætatis Sara probat (Gen.

xviii), quæ sibi cum reddi partum, donari filium, cui jam vita prope deerat Domino promittente cognosceret, et ipsa de suo partu risit; et quod risui posset esse omnibus prægnans, et onerata canticis, ipsius gemitus testatur ex nomine, dicente Scriptura: *Et vocavit nomen filii sui Isaac* (Gen. xxi). Quod interpretari risum docuit, adiciens: *Risum mihi fecit Dominus.* Hinc est quod Elisabeth sacrum vult colare mysterium, dicendo: *Quia sic mihi fecit Dominus.* Ut modo conceptus fatigetur verecundia, quamdiu negati partes ærumna afflxit; pater tacet et poenæ, ex verecundia mater celat. O quantæ silentio vox nascitur! O quantæ taciturnitate tuba sæculis inclamatur generatur! O quod secretum divini iudicii dat præconem! *Quia sic mihi fecit Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.* Honor conjugii, matrimonii dignitas, est procreatio dulcium liberorum; satis enim grave est, et satis triste, et virginis carere præmio, et filiorum solatia non habere; sustinere onera matrimonii, et ad fructum matrimonii non venire. Hinc est quod gaudet a se ablatum sterilitatis opprobrium, dicendo: *Quia sic mihi fecit Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.* Quia hoc apud homines miserum computatur, apud Deum vero reatus nullus est, ubi parentis culpa nulla est, sed iudicium denegantis. Certe si hoc asserti aliqua corporalis infirmitas, necessitas in causa est, non voluntas. Sed jam nunc omnis ignava carnis intelligentia sit remota, tota corporei sensus abjiciatur infirmitas: et quæcumque est ingenti hominum omnis excludatur intentio, fidel pateant oculi, cordis reserentur aures, mentis currat et incurrat ingressus: ut pervenire ad mysterium virginis conceptus, ad sacramentum partus virginis penetrare possimus, adjuvante Domino Jesu Christo, qui ex ea genitus nunc in celestia regna cum Deo Patre et Spiritu sancto vivit per infinita sæcula sæculorum. Amen.

SERMO XCHI.

De conversione Magdalene.

Ad prandium, et ad Pharisei prandium venisse Christum sollicitus forsitan miratur auditor. Pharisei domum Christus intravit, non accepturus Judæos cibos, sed divinam misericordiam largiturus; neque accubuit in pocula saporata melle floribus odorata sumpturus, sed penitentis lacrymas ex ipsis

pente prodians in oculis hominum tumente corpore, illustrius fletet miraculum; vel ut solius Dei pro tanto beneficio laudibus vacaret; vel demum, ut ab omni immunditia careret, ac sordibus se subduceret. Filius enim Nazareus futurus erat.

Ex hoc Evangelii loco eruit Maldonatus id quod Chrysologus: sterilitatem scilicet non fuisse opprobrium coram Deo, nec semper ab irato Numine prolesci.

Sermo hic in aliis editionibus inseribitur: *De ea quam unxit Dominum unguento.*

Mel Hebræis, ut et ceteris Orientalibus familiare, multum, ut et plurimis sacre Scripturæ locis luculenter eruitur. Crateres vero floribus et coronis mos fuisse veteribus exornare, nullus nescit.

* Familiæ sacerdotum ex Elcazare et Ithamar Aaronis filijs oriunde, numerum vigesimum quartum explebant, ut ex I Paralip. xxiv edocemur. Has David sorte delegavit, ut uniuscuique ordine suo in templo ministraret per singulas hebdomadas; ita ut, 168 diebus exactis, munus ad primam reverteretur. Patet vicem Abiæ, ex qua Zacharias, octavam fuisse, Vices has Græcè *epimeriæ*. Lucas, i, c. lxxviii; Act. de vice Abiæ.

Ex Latino. Editi, *legalis*.

Clericorum celibatum aptissime innuit.

Quam de causa Elisabeth se celaverit, obscurum. Nonnulli, ut Chrysologus, putant ob verecundiam. Propedim enim erat in aia effusa fecunditas, sicuti in femina integræ ætatis sterilitas; alii, ut re-

oculorum fontibus potaturus : Deus delinquentium A gemitus esturrit, sicut lacrymas peccatorum. *Rogabat, inquit, Dominum quidam Phariseus, ut manducaret cum illo : et ingressus domum Pharisei, discubuit. Et ecce mulier quæ erat in civitate peccatrix, ut cognovisti quod accumberet Dominus in domo Pharisei, attulit alabastrum unguenti, et stans retro secus pedes ejus, lacrymis cepit rigare pedes ejus, et capillis capitis sui tergebat, et osculabatur pedes ejus, et ungebat unguento (Luc. vii). Videtis quia ad Pharisei mensam venit Christus, non ut carnalibus repletur escis, sed ut in carne negotium celeste monstraret; neque ut probaret posita humanitas ante se, sed post se gesta divinitus approbaret. Christum namque semper agnosceamus per humanos actus divinas exercuisse virtutes, dum nova et præter usus mortalium cuncta esse que ab eo etiam corporaliter gesta sunt comprobantur. Phariseus ad manducandum vocat Christum : quid ibi querit mulier non vocata? Claustra domus non prorumpit extraneus, convivii secretum non præsumit non a invitatus intrare, cibos paratos relaxandis mentibus post laborem perturbare non audet arbitèr luxuriosus; et quid est quod hæc mulier ignota, limbo male nota, onusta luctibus, plena lacrymis, elamosa planctu, nescio janitore, nullo consolo, ipso ignorante pastore, domus aditus percurrit omnes, transit totas b ministeriorum c cætervas, ipsum convivii pervolat ad secretum, et facit domum lætitiæ domum lamentationis et planctus? Fratres, non rogata venit illa, sed jussa; intravit exhibitæ, non præsumens : ipse sic fecit eam sibi sibi, qui illam celesti sententia jussit absolvi. Denique dum Phariseus veste clarus, primus d in signate, in ipsis oculis Christi e tumens, epulis homini, non Deo placiturus, festinus infunditur, venit mulier, et venit*

retro, quia reus animus post tergum stat ad veniam, quia per culpam novit se vultus fiduciam perdidisse; venit satisfactura Deo, non homini placitura cum venit; venit pietatis illa, non voluptatis exhibitura convivium. Denique et penitentia ponit mensam, sercula compunctionis apponit, panem doloris infert; potum lacrymis temperat in mensura, et ad delicias deitatis totas, f totam pulsat cordis sui et corporis symphoniam, g organi planctus dat clamorem, ci-tharam per suspiria longa modulatur, gemitus aptat h in fistulam; et dum pectus ipsam conscientiam arguens sæpe percussit, facit placitura Deo i cymbala personare; dumque taliter apportat divinis oculis cibos, totas misero ordine copias sic reportat. *Ecce mulier quæ erat in civitate peccatrix. Exaggerat evangelista j mulieris facinus, ut accumulet indulgentiam largitoris. In civitate peccatrix. k Civitate peccaverat, quia fama sua famam totius tetigerat civitatis; sicque jam non peccatrix solum, sed l ipsius civitatis facta fuerat ipsa peccatum. Hæc cognovit quod nisi ab illo solo civitatis peccatum non posset auferri, qui solus mundi venerat abolere peccatum. Et ut cognovit quia accumberet Dominus in domo Pharisei. Non ad stantem, non ad sedentem audet venire peccatrix : Deus cum stat, corripit; cum sedet, judicat; prostratis conjacet, cum decumbit. Ut cognovit quod accumberet Dominus in domo Pharisei. Inclinem ad miserandum supernam didicit majestatem; et ideo credidit quod esset ad veniam sibi promptus, qui Pharisei venerat tam promptus ad mensam. Attulit alabastrum unguenti. m Portavit oleum, quia medicinam lethali vulnere a superno medico perquirebat. Stans retro secus pedes ejus. Ad pedes tendit semper citam veniam qui requirit. Et bene stans, quia jam cadere non potest, qui n ad pedes Christi*

a Inter triclinarios servos censebatur invitator et cocator, nomen sortiti ex munere. Hujus meminit Athenæus lib. iv, illius Martialis lib. ix, et vetus inscriptio apud Pignoriæ de Servis.

AGATHOPUS
AUGG. LIB.
INVITATOR

Sed esse invitatores servos expressit Christus apud Matth. xii et Lucam xiv.

b Ita omnes. Fortasse legendum ministrorum. Hæc enim, ait Pignoriæ pag. 47, iusta et legitima sunt triclinarii nomenclatura. Zeno Veron., serm. de Invidia et livore : Joseph non venisset in Ægyptum, nec ex ministris Pharaonis exstitisset.

c Mirum sane quantum apud antiquos excreverit servorum numerus. Si testimonia ad satietatem desideras, agit Pignoriæ in præfat.

d Signa a figura semicirculari quemadmodum porticus C. P. Juliani, apud Zoënum lib. iii; a figura semirotunda signa vocabatur. Cum autem signati duo essent extrema, velut cornua, dexteram occupanti primus erat in convivio locus. Alter ei obtigerat, qui sinisterum. Si ergo Phariseus primus erat in signate, dextrum ille cornu tenebat.

e Gregorius etiam, hom. 55 in Evangelio, Phariseum hunc superbum et lumentem vocat.

f Deducto a more priscorum, qui in conviviis instrumentorum pulsatione delectabantur, et Judei præ cæteris. Vide locum Amos vi, 5. Verba Chrysologi laudat Pignoriæ de Servis pag. 162.

g Sidonius lib. ix cap. 45 dixit gemere tibiam.

Crepulis refanda buccis
Gemit aura tibialis.

h Unde apud veteres fistulatores. Puella item illa in regio convivio calamos modulabatur apud Abdiam lib. ix Histor. Apost.

i Horum usus plurimus apud Hebræos. Vide Lamy, de Templo, pag. 120.

j Fuerat enim meretrix, vel scortatrix. Nam id genus mulierum Græci vocant ἀπαρτάδες, peccatrices.

k Alius, civitati : in civitate.

l Vel quia civitas ob scandalum Magdalene apud cæteros male audiebat; vel tota civitas ad lasciviam ob exemplum hujus mulieris fuerat redacta, etc. Mira.

m Oleum sumpsit pro quocunque unguento. Alabastrum enim, in quo hujusmodi oleum servabatur, vas erat vulgare, et in conviviis usitatum, aptumque unguentis condendis. Plinius, lib. xxxvi cap. 8. At potior fortasse sententia opinantur alabastrum nomine ea omnia vocari vasa in quibus unguenta condebantur. Vide Epiphani. de Ponder.; et scholiastem Theocriti in idyll. 15 pag. 188, et Aristophanis ad Acharnenses, pag. 302; præ aliis Guillelmum Stochium Antiq. Conviv. lib. iii cap. 15.

n Non tam cito modum accumbendi mensis, ut nobis hodie mos est, deseruerunt Hebræi. Licet enim Proverb. xxiii, 4; Amos iv, 7; Ezechiel. xxiii; et Tobie ii, 4; Esther. i, 6; vii, 1, non obscura appareant

meruit pervenire. *Stans retro secus pedes ejus.* Ut Christi vestigiis innixa percurreret per viam vitæ, quæ per viam cucurrerat mortis. *Lacrymis rigabat pedes ejus.* En mutatur ordo rerum, pluviam terræ cælum dat semper: ecce nunc rigat terra cælum, immo super cælum et usque ad ipsum Dominum imber humanarum prosilit lacrymarum, ut juxta Psalmistam et de aquis fletuum cantetur illud: *Et aquæ quæ super cælum sunt, laudent nomen Domini (Psal. cxlviii).* *Lacrymis rigabat pedes ejus.* O quanta vis in lacrymis peccatorum! rigant cælum, terram diluunt, extinguunt gehennam, delent in omne facinus lata divina promulgatione sententiam. *Et capillis capitis sui tergebat.* Dominicos pedes lavat lacrymis, ^a crinibus tergit. Vacat ab excusatione paupertas; inhumanitas veniam non habebit, quia in totum sibi natura sufficit ad obsequium Creatoris. *Et capillis capitis sui tergebat.* In peccatricis caput purgandis criminibus refluebat unda, ut sua fonte mulier in novum baptisma suorum dilueret illivientem peccatorum. *Et capillis capitis sui tergebat.* Ut juxta Psalmistam verticem capilli (Psal. lxxvii), ex quo ambulaverat in delictis suis, in sanctitatem tali verteret servitute. *Et osculabatur pedes ejus.* Præcesserant intervenientes lacrymæ, ut oscula devota sequerentur, quia lacrymæ satisfactionis sunt documentum, ^b oscula sunt reconciliationis indicia. *Et ungebat unguento.* ^c Mulierem super caput Domini fudisse oleum, alio evangelista referente, cognovimus (Matth. xxvi): non est ergo quod facit hæc mulier mollis et carnalis obsequii, ^d sed plenæ humanitatis est sacramentum; quia ^e in capite Christi Deus est, in pedibus evangelizantium pacem. ^f Orate, fratres, ut et nos in unguine Domini com-

vestigia accubitionis super strata, vel lectisternia, mos hic adhuc apud omnes non obtinuerat. Quod processu temporis evenisse credunt interpretes ex imitatione Persarum et Chaldaeorum. Certe Salvator, et in hoc Pharisei convivio, et in ultima discipulorum cœna lectis i cubuit. Ita vero jacebat, ut pedes versus mensam, et caput anteriorem partem respiceret. Accumbebant detractis calceis, et soleis, quas postea servus, quem Romani vocabant *ad pedes*, custodiebat.

^a Heri quoque servorum suorum capillis tergebant manus.

^b Vide Hebr. ii, 21, et alibi sæpius; et consule Wowerum ad Minuc. Octavium pag. 48.

^c Dubium an Chrysologus putaverit hanc eandem fuisse mulierem de qua Matthæus xxvi. Aliam ab eo existimatum crederem; illam enim vocat absolute mulierem, hanc vero per particulam *hæc* determinat, quasi dicat: *hæc mulier de qua loquimur.* Chrysologo conveniunt cordatiores interpretes. Alius hic locus, alius Christi sermo. Obmurmurat Phariseus, non Judas; et diversa propemodum est obmurmurationis causa: hic mulieris attactus, illic unguenti perditio redarguitur.

^d Orientalibus humanitatis officium fuit, prædantibus et cœnantibus caput pedesque unguento delinire: cujusmodi officio femine potissimumungebantur, quibus magis quam a viris res unguentaria curabatur. Vide I Samuel viii, 13, et hic Maldonatum. Mita ait pro oleo capiti effuso, obsequium significari Christo Domino exhibitum; pro oleo effuso pedibus, humanitatis præstita apostolis et successoribus. Quod si mulier Ecclesie personam agens, quæ est et aliorum interpretum mens, obsequium dimidiasset, non totum

mereamur aliquatenus computari, et ungatur unguento quod pedibus funditur Salvatoris: quia sicut oblatio est, cum offertur unguentum; ita ^e chrisma perfectum est, de Dominicis vestigiis cum redundat. Cujus autem mulier ista typum præferat, vel quam magnum præfigurat arcanum, donante Deo, tunc dicemus, quando ea quæ sunt in sequentibus exponuntur.

SERMO XCIV.

De eadem, et Phariseo murmurante, ac Christo respondente.

Quoniam sermone proximo partem primam hominæ percurramus lectionis, admirati pariter sumus quo fervore, qua fide, quali ausu, quanta obsequii novitate, peccatrix mulier ipsius vestigia contingerit Salvatoris: modo quid Phariseus tacens dixerit, quid Christus, cui loquuntur tacita, responderit, audiamus. *Videns, inquit, Phariseus, qui roccaverat eum, ait intra se dicens: Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum (Luc. vii).* Phariseæ, quod conspicis non est ignorantia, sed potestas; est divini judicii, non erroris humani. Phariseæ, erras, nescire magis potuit si fuisset propheta, quia prophetia non est humani arbitrii, munus est divini: unde propheta ^b scit non quantum vult, sed quantum dederit ille ^c qui tribuit prophetiam. *Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum.* ^d Mulieris male tactus urit male conscium, parem polluit, suspectum notat, hominem male voluntatis infamat: cæterum peccatrix fit bona, fit sancta, fit innocens, cum tetigerit venie largitorem. Stercora contingunt, sed non inquinant solem. ^e Medicum cum tangunt vulnera, pu-

Christi corpus mysticum unxisset. Integrum præstitit, dum Christum caput Ecclesie, et sacerdotes verbi que Dei præcones, qui pedes sunt, unguento perfudit.

^e Quia idem Deus, qui est in capite Christi, est etiam in pedibus ejusdem corporis mystici, in quibus sunt predicatorum Evangelii, qui ideo pedes Christi dicuntur, quia Christus tamquam caput illos præcellit, illuminat, ac regit, ut sequantur vestigia ejus, prout dicitur infra, serm. 95. Verumtamen obsecrandum est, in toto hoc corpore mystico Christi et Ecclesie, Deum diverso modo inesse. Siquidem est eminentissime in capite Christi, hoc est in humanitate Christi per hypostaticam unionem; in pedibus Christi, hoc est in Ecclesia, quæ præcipue ex gentibus conflata est, per fidem adest et gratiam, atque internam illuminationem, dirigens eorum actus, gressus, etc. Unxit hæc mulier caput et pedes Christi, ut pedibus per caput, et capiti per pedes obsequium præstaret humanitatis, argumento eorum quæ dixit Actor infra, serm. 173: *Sicut honor capitis, etc.* MITA.

^f Suadet nobis orare Deum, ut et nos ungatur unguento quod pedibus funditur Salvatoris, hoc est, de Ecclesie sacramentis participemus.

^g Ms. Cas., ita profecto chrisma est.

^h Alii quoque enarratores notant hic Pharisei errorem, quasi prophetæ omnia scire debuissent. Vide Grotium, Brugensem, et Calmetum.

ⁱ Consule Maldonatum ad hunc locum.

^j Nempe hæc erat Phariseorum opinio, ex contactu hominum flagitiosorum alios inquinari. Isa. lxxv, 5.

^k Ex Latinio. Editi, medicum cum tangit.

trædo non polluit. Judicem quamvis tangat reus, non potest maculare cum supplicat. Sic peccator cum Dominum tangit, non Dominum sordidat; sed ipse et peccato caret omni, et rapit subito sanctitatem. Probat hoc mulier in profluvio sanguinis constituta, quæ ut ^a tetigit fimbriam Domini, non fimbriam polluit, sed ipsa mox inquinamento vetustæ caruit passionis. *Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum.* Phariseus Christum prophetam crederet, si exposita oculis, nota populis si videret. Quid putas crediturus erit, cum mox eum mentis suæ arbitrum, cordis sui judicem, testem conscientie suæ, cogitationum suarum didicerit cognitorem? Putasne vel tunc fatebitur Deum, quem modo post virtutes tantas judicat nec magistrum? *Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum.* Mulier habebat vulnus, sciebat illud, et ideo taliter tanti vulneris medicum perquirebat; Phariseus perfidiæ morbo saucius, superbiæ flamma febriens, per phrenesim se nesciebat insanum. Hinc est quod Christus illuc primum curam vertit, ubi ignota sæviebat infirmitas, ut cælestis medicus uno medicamine duos curaret egrotos. *Videns Phariseus qui vocaverat eum, ait intra se, dicens.* Cui, quia intra se cogitaverat Phariseus, Christus publica voce respondit; et dum Pharisei cordis patefecit arcanum, ipsum fuisse totius prophetiæ demonstrat auctorem. *Respondens, inquit, Jesus, ait: Simon, habeo tibi aliquid dicere.* Tibi, cui opus est medicina, et nescis quærere medicinam; tibi, qui Deum magistrum vocas, et Dei deseris disciplinam: ignoras quoniam magistro magnam facit injuriam, qui se discipulum fatetur ejus, cujus non sequitur institutum? Nam sicut discipuli probitas laus est magistri, ita magistri vituperatio discipulus nesciens disciplinam. *Simon, habeo tibi aliquid dicere. Respondit, magister, dic.* Iterum, *magister, dic,* et non Deus dic. Jam jam Deum sentiens, quem vocat magistrum. *Duo, inquit, debitorum erant cuidam generatori: unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta. Non habentibus illis unde redderent, donavit utrique; quis ergo eum amplius diligit? Respondens Simon dixit: Æstimo quod is cui plus donavit. Et Dominus, recte judicasti.* Audistis quemadmodum cælestis creditor totum debitum charitate compensat, et ad incrementum totius fœneris amoris solius exigit et requirit usuram. Plectendus debitor, qui dilectione sola suam negligit redimere cautionem. Vis scire, homo, quid Deo debeas? Quod factus es, Dei creditum est; quod es rationis capax, Dei sensus est; quod discretionem mali bonive possides, accepisti; et quod vivendi nor-

A mam acceperis per chirographum legis, stipulanti Deo spondidisse te non potes diffiteri. Sed dum te per vitia carnis in lutum instar suis demergis, et quadrupedum more vivens qua præditus es ratione privaris, et in gurgite criminum boni malive perdita discretionem confundis, et divini legis substantiam dissipas, ^b mundana voluptate captivus, factus es gloriosi senoris debitor luctuosus, cui deficientibus virtutum lucris criminum multiplicatur usura. Sed licet in hac re cecideris, licet fueris in ista devolutus, ^c vide ne desperes: homo, remansit tibi unde piissimo satisfas creditori. Absolvi vis? *Ama. Charitas cooperiet multitudinem peccatorum (I Joan. iv).* Negationis crimine quid pejus? et tamen Petrus amore solo valuit hoc delere, probante Domino, cum dicit: *Petre, B amas me (Joan. xxi, 12)?* Inter omnia Dei præcepta amor obtinet principatum. *Diliges, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex tota virtute tua (Matth. xxi).* Ama ergo, homo, Deum, et ama totus, ut possis omnia sine labore vincere et delere peccata. Tenere militiæ, delicati conflictus est amore solo de cunctis criminibus reportare victoriam, sicut ex sequentibus elucescit. *Conversus, inquit, ad mulierem, dixit Simoni.* Quid est, quod conversus ad mulierem, Simoni loquitur Christus? Quia cum poenitentem respicit, arguit oblatrantem. *Dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intravi in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti, hæc autem lacrymis rigavit pedes meos, et capillis capitis sui tersit; osculum mihi non dedisti, C hæc autem ex quo intravi non cessavit osculari pedes meos; oleo caput meum non unxisti, hæc autem unguento unxit pedes meos. Propterea, dico tibi: dimittuntur illi peccata multa, quoniam dilexit multum; cui autem minus dimittitur, minus diligit.* Probatur est quia dilectio delet et abluit universa peccata. Quid est autem quod dixit: *Cui minus dimittitur, minus diligit?* Ergo ad peccandum satis est ut major charitas comparetur? Absit. Charitas de præteritis subvenit, non liberat de futuris; charitas nescit peccare cum diligit; charitas non est charitas, si delinquit; charitas Dei custos est sanctitatis. Fratres, si nos esse peccatores novimus, et esse nolumus peccatores, ^d pedibus Christi demus lacrymas, spargamus capillos, figamus oscula, pietatis oleum tota devotione fundamus; ut dicatur nobis: Dimittuntur vobis peccata multa, quia dilexistis multum. Imitemur hanc mulierem, quam conspicimus non solum caruisse peccatis, sed ad totum sanctitatis verticem pervenisse. Quæ sit autem hæc mulier, quia hodiernus sermo charitatis nos distulit, sicut jam promissimus, in sequentibus Deo auctore pandemus.

^a Ex Latinio. Alias, *tangit*. Ex præcepto Moysis Num. xv, 83, Hebræi quadratorum palliorum oras teniola ornabant, addebantque angulis panniculos, vel fimbrias Græce *κράσπεδα* ex lino, vel cannabe cærulea. Hoc vestium genus gestasse Christum testatur hemorrhœssa.

^b Sic emendat Latinus. Alias, *mundana voluntate*.

^c In Novatianus insurgit, qui, nihil spei relinquens iis qui semel peccaverant; docebantque impie

non posse ab hominibus peccata dimitti.

^d Hi pedes sunt sacerdotes confessarii, ad quorum pedes peccata sunt deponenda per confessionem, dando lacrymas contritionis, spargendo capillos affectionis, peccata ore proprio nudando, amoris oscula figendo, Deum toto corde diligendo, oleum pietatis fundendo, et peccatorum satisfactionem exhibendo. Lege infra, serm. 95. Mira.

SERMO XCV.

De eadem, ubi de Magdalena allegorica conversio.

Omnia quae a Christo corporaliter gesta referuntur, sic subnixae sunt historicae veritate, ut plena semper sacramentis coelestibus comprobentur. Et quia, quod erat in facie lectionis jam perstrinximus sermone repetito, orate ut, sicut promissimus, interna ejus, Spiritu sancto revelante, pandamus. Inhonora est dictio, quae Dei facta humana tantum expositione depromit. Rogavit, inquit, Dominum quidam Pharisaeus ut manducaret cum illo (Luc. vii). Pharisaeus, fratres, catholicus dicitur Judaeorum; nam et resurrectionem credit, et a Sadduceis resurrectionem negante dissentit. Hinc est quod rogat Christum, id est, resurrectionis auctorem, ut manducet cum illo: quia qui convivit Christo, mori nescit, utique vivit semper. Rogabat Dominum ut manducaret cum illo. Rogas, Pharisae, ut manduces cum illo; crede, esto Christianus, et manduces ex illo. Ego sum, inquit, ponis qui de caelo descendis (Joan. vi). Semper Deus majora tribuit quam rogatur; nam se manducandum dedit, qui rogabatur, ut manducandi secum fiduciam largiretur; et tamen sic hoc dedit, ut illud quod postulatus est non negaret. Nonne promittit hoc et sponte discipulis suis? Vos qui perveneratis mecum, manducabitis et bibetis in mensa mea in regno meo (Luc. xxi). Christiane, qui se tibi hic manducandum dedit, quid suum tibi denegare poterit in futurum? Et qui tantum tibi viaticum paravit ad victum, quid in illa tibi mansionis perpetua non paravit? Manducabitis in mensa mea in regno meo. Audisti Dei convivium, sollicitus non sis de qualitate convivi. Qui pervenire regis meretur ad mensam, manducabit quidquid regni dominatio possidet et potestas; sic qui ad convivium venerit Creatoris, habebit in deliciis suis quicquid continetur in creatura. Sed ad excepta redeamus. Et ingressus domum Pharisaei. Quam domum? Nempe synagogam ingressus accubuit. In synagoga, fratres, tunc accubuit, quando accubuit Christus: sed corpus suum Ecclesiae transmisit ad mensam, ut esset coelestis caro manducaturis gentibus ad salutem. Nisi manducaveritis carnem Filii Hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis (Joan. vi). Quemadmodum autem manducetur caro Christi,

A quomodo bibatur et sanguis ejus, norunt illi qui sunt sacramentis coelestibus instituti. Ecce, inquit, mulier quae erat in civitate peccatrix. Quae mulier? Ecclesia sine dubio. In civitate peccatrix. Civitate quae? Illa de qua dixerat propheta: Quomodo facta est mater civitatis fidelis Sion (Isai. i)? Et alibi: Vidi iniquitatem et contradictionem in civitate, et iniquitas et labor in medio ejus et injustitia; et non defecit de plateis ejus uenera et dolus (Psalm. lvi). In civitate ergo perfidia septa muris, superbia turribus communita, distincta iniquitatum plateis, observata contradictionum portis, depicta doli fucis, indurata silicibus usurarum, negotiorum doloribus aggravata, infamata lupanaribus, id est, idolorum templis, mulier haec, id est Ecclesia, gravissimum trahebat reatum ex tanta precedentium colluvie peccatorum. Sed ubi audivit venisse Christum ad domum Pharisaei, id est, ad synagogam: ibi, hoc est, ad Judaicum Pascha, passionis suae mysteria tradidisse, aperuisse sui corporis et sanguinis sacramentum, manifestasse nostrae redemptionis arcanum, scribas velut pessimos despiciens janitores. Vae vobis legisperitis, qui talistis clauem scientiae (Luc. xi)! Irruptis contradictionum foribus, contempto ipso achori Pharisaei principatu, ardens, anhelans, matians ad totum legalis convivii penetrare pervenit: ibique reperit Christum inter amoris epulas et dulcia pocula traditum, Judaicam occubuisse per fraudem, juxta illud prophetae: Quoniam si inimicus exprobrasset mihi, supportassem utique; et si is qui oderat me, super me mala locutus fuisset, abscondissem me utique ab eo: tu vero, homo unanimis, dux meus et notus meus, qui mecum dulces capiebas cibos, in domo domini ambulavimus cum consensu (Psalm. lvi). Ut cognovit accubuisse Dominum in domo Pharisaei, id est, in synagoga omni dolo, tota fraude addictum, passum, crucifixum et sepultum; tamen a fervore fidei tanta ista non retardatur injuria, sed portas unguentum, portat Christiani chrismatis oleum: et quia Christi faciem videre non meruit corporalem, stat retro non loco, sed tempore, inheret ejus vestigiis, ut sequatur; et jam desiderii plus quam conscientiae lacrymas fundit, ut quem abeuntem videre non meruit, mereatur videre redeuntem. Lacrymas ergo ad pedes Domini profuso amore perfundit; dum pedes evangelizantium regnum ejus honorum operum ma-

* Pharisaeorum secta antiquissima censetur, quam Hieronymus in Isai. vii scribat ex schola Hillel et Sanitai prodixisse. Eorum mores, instituta, superstitiones habes apud Calmetum Diction. Bibl. Ceterum eos credidisse animam immortalem, specie quadam metempsychosaeo admissa, existentiam angelorum, et corporum resurrectionem, constat ex Act. xxi. 8; Josepho Antiq. lib. xviii cap. 2 et de Bello lib. ii cap. 12.

* Sadducei pluribus erroribus inquinabantur. Nam animam rationalem, quam in hominibus fatebantur, immortalem esse perfracte negabant. Joseph. lib. ii de Bello, cap. 12. Angelorum existentiam habebant ad instar fabulae, Act. xxviii. 8; Matth. xxii. 23; Marc. xii. 8; Lucae xx. 27; Deumque corporeum asserebant. Arnobius lib. iii pag. 400. Et ab eo providentiam abstulerant. Josephus ubi supra. Unde et alterius vitae

D praemia et poenas. Prae ceteris corporis resurrectionem pro viribus impugnabant. Quapropter successu temporis, nam eversis Hierosolymis pestis haec parumper deservit, vires iterum sumptura, imperator Justinianus, sancta lege, ab imperii finibus adegit, ultimoque supplicio damnavit.

* Non omnibus enim sacra religionis mysteria pandebantur. Aug. tract. 96: Catechumenis sacramenta fidelium non producantur. Et eucharistiam praecipue sub arcani disciplina latuisse norunt omnes. Consule Origenem, lib. contra Celsum.

* In hac muliere Ecclesiam figurari docet etiam Ambrosius, lib. vi in Lucam, cap. 15; et Gregorius, homil. 33 in Evangel.

* Usurarii duri ut silices, damnantur ab SS. Patribus apud Suicerum tom. II pag. 1275.

nibus tenet, lavat lacrymis charitatis, confessionis A labiis osculatur, et totum misericordiae profundit unguentum, donec conversus ad eam; quid est conversus? hoc est, reversus, dicat Simoni, dicat Phariseis, dicat negantibus, dicat populo Iudaeorum: Intravi domum vestram, aquam pedibus meis non dedistis. Et hæc quando dicit? Quando venerit in majestate Patris sui, et segregabit justos ab injustis, quasi pastor qui segregat oves ab hædis; et dicit: *Esurivi, et non dedistis mihi cibum; sitiivi, et non dedistis mihi potum; hospes fui, et non suscepistis me.* Hos est dicere, A quam pedibus meis non dedistis; hæc autem, dum meorum pedes lavat, pedes ungit, pedes osculatur, fecit servis * quod vos Domino non fecistis (*Matth. xxv*), fecit pedibus quod capiti vos negastis, impendit minimis quod vos vestro denegastis auctori. Tunc dicit ad Ecclesiam: Dimittuntur tibi peccata multa, quia dilexisti multum. Quia tunc erit remissio peccatorum, quando tolletur materia tota peccandi, quando corruptio induet incorruptionem, quando mortalitas immortalitatem consequetur, quando peccati caro caro totius efficietur sanctitatis, quando terrena servitus cælesti dominatione mutabitur, quando militia humana divinum promovebitur ad regnum. Orate, fratres, ut et nos in parte Ecclesie constituti, ad ea que numeravimus pervenire mereamur, auctore ipso Christo, cui est honor et gloria una cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO XCVI.

De parabola zizaniorum b.

Si dicta vel facta Christi passim carnalibus sensibus c subjicerentur, torpesceret animus meus, vacaret, dormiret ingenium, cor tabesceret, exstingueretur quidquid humani vigoris est et calor. *Proposuit*, inquit, *illis parabolam* (*Matth. xiii*). Sicut in lapide friget ignis, latet ignis in ferro, ipse tamen ignis ferri ac lapidis collisione flammatur; sic obscurum verbum verbi ac sensus collatione resplendet. Certe si mystica non essent, inter infidelem fidelemque, inter impium atque pium discretio non maneret, et esset devotus sicut contumax, iners sicut qui laborat, pervigil ut ille qui dormit: nunc vero cum petit anima, mens pulsata, querit sensus, sperat pietas, fides exigit, meretur intentio, apparet et sudantis fructus, et poena desidis, et justitia largitoris simul, quia plus accepta sapiunt quam possessa, inventa magis quam subjecta delectant. Hinc est quod doctrinam suam Christus parabolis velat, tegit figuris, sacramentis operit, reddit obscuram mysteriis. *Proposuit*, inquit, *illis parabolam*. Illis, hoc est, non suis, sed extraneis, inimicis utique, non amicis; spectantibus ad calumniam, non

audientibus ad salutem. *Ideo in parabolis*, inquit, *loquor eis, quia videntes, non vident; et audientes, non audiunt, neque intelligunt.* Quare? Quia qui calumniatur præterita, videre præsentia non meretur; neque dignus est agnoscere gratiam, qui legem se cognoscere, abscondit. *Vobis*, inquit, *legisperitis, quia tulistis clavem scientiarum; ipsi non introiis, et eos qui introibant, prohibuistis* (*Luc. xi*). *Proposuit*, inquit, *illis parabolam, dicens: Simile est regnum celorum homini.* Et quid offendit Christus, si in similitudinem hominum factus est, ut pereunti humano generi subveniret? Scandalizat Dominus, si, ut manumittat servos, inveniatur in habitu servitutis? quando quidquid est majestas futuræ, quidquid adventus et regni, ecce homini comparatur. *Simile est*, inquit, *regnum celorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo; cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et superseminavit zizania in medio tritici, et abiit.* Audistis quemadmodum sator mundi rerum principia bona servit, nec ullum malum ab originalis processit auctore; ab inimico superseminatum est malum, malum d non est a rerum parente procreatum. *Et vidit Deus*, inquit, *omnia quæcumque fecit, et ecce bona valde* (*Gen. i*). Bona, et valde bona: nam quem Deus faciens vocavit mundum, inficiens reddidit inimicus impundum; et hominem quem Deus in paradiso deliciarum collocavit ad vitam, inimicus in hac laboris vitæ detraxit ad mortem; et affectum quem carni Deus inseruit per naturam, inimicus in parricidium per invidiam commutavit. Cain probat hoc qui primus germano sanguine terram tinxit, et in exitum fratrum * mortis dignus exstitit dedicator (*Gen. iv*). Sic ex discordia nata mors semper humanam scindit et separat charitatem. Et quia longum est ire per singula, vel paucis aperire compellimur, inimicus qualiter bonis mala, virtutibus vitia, vitalibus mortalia, nostram semper superseverit ad ruinam. Nonne ex uno homine Deus omnem replevit terram, et semine ex uno pius sator totum genus hominum tantum multiplicavit ad messem? Sed inimicus mox homines in unum redegit omnes; et superseminando mala quod bene satum fuerat, delevit diluvio, non rigavit. Sic legem divinis et veracibus satam præceptis, humanis et mendacibus fucavit inventis: ut de sacerdote fieret persecutor, de doctore depravator existeret, de defensore legis redderetur inimicus. Sic creaturas ad agnitionem conditas Creatoris, ut nesciretur Deus, deos esse mentitus est. Hinc sapientes sæculi fecit stultos, speculatores mundi docuit nihil videre, professores scientie fecit scientiam non habere, inquisitores rerum omnium dimisit ignaros. Sic evangelicam segetem satam cælesti semine heretica zizania superseminando confu-

pretem.

* Alias, *subjacerent*.

d Crasse igitur Manichæi ex sequentibus Evangelii verbis colligebant naturas ipsas bonas malasque a Deo et diabolo seri, inquit Grotius.

e Cain vocatur πρωτόγονος, primus homicida; qua voce carere lexica inquit Suicerus tom. II pag. 384.

* Triplici capite juxta veterum morem debebat aqua pedibus Christi, uti Dominus ad adventu, Genes. xvm, 4; I Regum xxv, 41; I Timoth. v, 10; et uti discubitu. Vide Athenæum lib. xiv.

b Zizania, herba notissima, stipula exiliori quam triticus: et lolii species, quæ ex tritico corrupto nascitur: et hæc est zizania Evangelica. Vide Julium Pomponium, Sabinum, veterem Georg. Virgilii inter-

dicit inimicus, ut manipulos fidei gehennæ fasciculos faceret, ne triticum fieret cælestium horreorum. Et quid plura? Posteaquam est ipse in demonem conversus ex angelo, ne qua creatura in suo statu consisteret, arte, dolis, machinis, fraude contendit. Sed jam præsentis parabolæ verba pandamus. *Simile est regnum cælorum homini. Cui? Utique Christo. Qui seminavit bonum semen. Quia in ipso rerum semine nescit malum conditio Creatoris. In agro suo. Hoc est, in mundo, dicente ipso Domino, Ager hic mundus est (Matth. xvi). Cum autem dormierint homines. Id est, sancti Patres, patriarchæ, prophete, apostoli, martyres, in sopore mortis temporaliter dormientes, quia sanctorum mors soninus est; peccatorum vero mors est, quia in inferno pœnæ vivunt, vitæ pereunt peccatores. Veniens inimicus ejus. Id est, diabolus. Superseminavit zizania. Superseminavit, non seminavit. Præcedunt Creatoris bona, mala diaboli postsequuntur; ut malum quod est ex diabolo, sit accidens, non naturæ. Superseminavit zizania in medio tritici. Quia diabolus hæreses inter fideles, inter sanctos peccatum, inter pacificos lites, inter simplices dolos, inter innocentes nequitiam gratis serere consuevit: non ut acquirat zizania, sed ut triticum perdat; nec ut reos capiat, sed ut adimat innocentes. Hostis plus ducem quam militem petit; nec obsidet mortuos, sed impugnât viuentes: sic diabolus non peccatores querit capere, quos possidet subjugatos, sed ut justos capiat, sic laborat. Superseminavit zizania in medio tritici, et abiit. Quia diabolus impellit quidem viribus ad ruinam, sed posteaquam prostraverit, derelinquit; diabolus non querit hominem, sed hominis interitum querit. Fratres, ille malis nostris gaudet, turgat ruinis nostris, nostris vulneribus convalescit, nostrum sanguinem sitit, nostra saturatur ex carne, nostris a vivit ex mortibus. Diabolus hominem non vult habere, sed perdere. Quare? Quia ad cælum unde ille cecidit, non vult, non fert, non patitur hominem pervenire. Et quia nos sermo trahit longius hodie, reliqua differamus, ut et communem relevemus laborem, et quæ dicenda sunt plenius exsequamur. Deus autem noster et mihi dicendi gratiam, et vobis audiendi desiderium donare dignetur.*

SERMO XCVII.

De eadem.

Quia festinus antehac sermo, ut communem temperaret laborem, ad totum parabole prætereuntis non valuit pervenire secretum, nunc reliqua, Domino revelante, pandamus. *Proposuit, inquit, illis parabolas, dicens: Simile est regnum cælorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo; cum autem dormierint homines, venit inimicus ejus, et supersemi-*

^a Ms. Cæsen., nostris saginatur ex mortibus.

^b Ex ms. Cæsen. Alias, in gramine; cui lectioni adhaerendo M^a subdit: Id est in herba, juxta illud Isaie xlii, 45: *Desertos faciam montes et colles, et omne gramen illorum exsicabo*: id est, omnem herbam.

^c In quadam constitutione Manuelis Comneni, apud

A navit zizania in medio tritici, et abiit. Cum autem dormierint homines (Matth. xiii). Insidiator in noctibus latitat, in diebus vigilantes fugit, appetit dormientes, fortis conflictum petit, provocat palam spectantibus omnibus, et coram populis vult habere victoriam. Maxime infirmitatis indicium est dormientibus irruisse. Cum autem dormierint homines, venit inimicus ejus. Malus numquam non stultus. Quid hic egit inimicus? Esto quod dormierint servi, numquid et Dominus dormiebat? Esto quod oculos servorum sopor clausit post laborem; numquid et dominantis oculos ulla vicerat lassitudo? Inimice, lucis reinga, vigilasti, laborasti, sed non latuisti: nam, dormientibus servis, Dominus ipse te videt; desertor cæli prævenisti, fecisti, sed non profecisti. Deo perire non potest quod ipse custodit: fraudis auctor, in Dominum non committis, sed in servos, dum facis ut negligentia illorum quod tuæ fraudis est ascribitur. Ille, ille te videt, qui totius et fraudis testis est et laboris. Manent ergo laboris sui fructus beneficentem, manent et nequitie suæ pœnæ fraudulentem; illi triticum ad horreum cæleste portabant, tu tibi zizaniorum tuorum portabis fasciculos ad gehennam. Cum autem dormierint homines, venit inimicus ejus, et superseminavit zizania. Ut quid? Ut periret dominica messis, et hoc ad lucrum quid pertinebat inimici, nisi quod invidiæ spiritus hominum damnum suum computat lucrum, et quod perierit hominibus, hoc se æstimat acquisivisse? Sed diabolus hoc ideo, ut diximus, tenebris celantibus est molitus, ut adultæratæ messis noxa redundaret ad servos, et hinc pœnam sumeret, unde speraverant palmam. Denique vigilantes servi præ timore, ista cur evenerint expavescunt: hoc metuentes, ne zizaniorum germina ad illorum redirent offensam, quorum conscientia præter jactum boni seminis nil habebat. Hinc est quod auditum sui domini prævenierunt, ne securi de innocentia, reatum de silentio sustinerent: cum vocatur innocens ad reatum, dum purgari æstuat, urget et stimulat cognitorem. Cum autem crevisset herba et fructum fecisset, tunc, inquit, apparuerunt et zizania. Quod latet in herba, manifestatur in spica; et ^b quod celatur in germine, aperitur in fructu: sic quos credentes putamus pares, fide dispares invenimus, sic judicii prodit messis quod Ecclesie germen occultat. Juxta illud dictum Domini: Ex fructibus eorum cognoscetis eos (Matth. vii). Flores multi, multitudinem fructuum pollicentur, sed exanimati ventorum flabris, ad fructum paucissimi perseverant: sic credentes in Christo multi Ecclesie videntur in pace; ubi autem persecutionis procella perflaverit, pauci martyrii reperiuntur in fructu. Sed ^c Euphemia sancta plus solvit in fructu

Suicerum Thes. Eccles. tom. II, pag. 25, S. Euphemia vocatur Καλλιμάχτις. Ita enim Greci plerumque vocabant feminas illas pro Christiana religione mortem oppetentes. De ea meminit Paulinus Nolanus poema 26, pag. 658:

Et quæ Chalcedicis Euphemia martyr in oris,
Signat virgineo sacratum sanguine litus.

quam promisit in flore; quæ, manente virginitatis flore, A copiosum martyrii pervenit ad fructum. *Accesserunt, inquit, servi patrisfamilias, dicentes ei. Accesserunt, fratres, mente non corpore; non loco, sed fide; dixerunt non clamore vocis, sed cordis tacito cum dolore: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Seminasti, non seminavimus: * nos quod perfecte facimus, tibi semper nostro assignamur auctori, et tu in iis quæ nobis facienda præcipis, ipse operator assistis. Ergo si nos operis tui facis esse pro tua dignatione consortes, non nobis solis quod zizania nascuntur ascribas. Domine, aut tecum nos munis innocentia, aut nobiscum te reatus attingit; nos nostro operi non potuimus invidere, magnis sudoribus offensam non potuimus comparare; tu quod vis, unde vis, quando vis, habes; nos præter tuam gratiam nil habemus, per quam stamus, vivimus, movemur et sumus (Act. xvii), et sine qua jaceamus, deficimus et perimus. Ergo nos hæc nobis sic laboravimus, ut perirent? Sed quis hoc fecerit, qui solus non dormis, nobis dormientibus, tu vidisti; et si tu vidisti, juste Judex (factum quis scit? ille qui vigilat, non ille qui dormit (Ps. cxvi), ergo tu prode eum, ut nos quos sic anxios conspicias, facias sic securos. Ait dominus, Inimicus homo hoc fecit. Inimicus homo hoc fecit; et tu quare hoc cum videres, Domine, permisisti? Quare? Quia timere fraudes non potest, cui nil potest deperire; et quia plus est mixta discernere quam prohibere mixturam, majus est reparare perditam quam illesa servare; simul quia oportet zizania esse, ut qui probati sunt manifesti fiant (I Cor. xi). Servi autem dixerunt ei, Vis imus et colligimus zizania? Sic devoti servi indefessum promittunt laborem, nec patiuntur Dominicæ messis videre vel temporaliter feditatem; sed Dominum, quem tempora non fatigant, et quando vult potest abolere suæ messis injuriam, vetat dicendo: Non. Et quare prohibuerit mox revelat. Ne forte colligentes zizania, eradicetis simul cum eis et triticum. Sic imperiti erant cultores, sic operis nescii, sic discretionis scientiam non habentes, ut evellent zizania, eradicarent et triticum? Ubi sunt prophetæ per Dei spiritum prophetantes? Ubi Petrus cui Pater revelat (Matth. xvi)? Ubi Paulus in quo operatur (Gal. ii) et loquitur (II Cor. xiii) Christus? Ubi omnes sancti, plane sancti, sed servi, tantum scientes,*

A quantum singulis scientiarum largitor indulsit? Sed dicis, Hoc occultum nil erat, nil erat ibi occultum, quando aliud videbatur in specie, aliud habebatur in flore; et quod hodie erat zizania, cras in triticum vertebatur: sic hodie habet hæreticus, qui crastina fit fidelis; et qui ad præsens peccator cernitur, ad futurum justus assistit. Hinc est etiam quod auctor utraque referebat ad messem, id est, usque ad iudicium divinæ patientiæ suæ et nostræ poenitentiae tempus, ut qui de se malo commutavit ad bonum, Dominicum deputetur in triticum, celestibus horreis aggregandus; qui se de fideli fecerit infidelem, gehennæ deputetur incendio. Et quid plura? Si zizaniis non Dei patientia subveniret, nec Mattheum de Publicano evangelistam, nec Paulum de persecutore B apostolum Ecclesia possideret. Denique Ananias eradicare triticum tunc querebat, quando ad Saulum missus, de Paulo talia querebatur: Domine, quanta mala fecit sanctis tuis (Act. ix)! hoc est, eradica zizania; quid ad lupum ovem? quid ad contumacem devotus? quid ad persecutorem talis prædicator missus? Sed cum Ananias videret Saulum, Paulum Dominus tunc videbat; cum Ananias persecutorem diceret, tunc Dominus prædicatorem sciebat; et cum ille eum zizania judicaret inferni, Christus eum vas electionis, triticum in celesti horreo jam ponebat. Vade, inquit, quia vas electionis est mihi *.

SERMO XCIII.

De parabola grani sinapis.

Audistis hodie, fratres, quemadmodum grano sinapis tota regni celestis comparata est magnitudo. Et quid est quod potestatem tantam, sic parva, sic minima, immo minimorum minima similitudo concludit? Sic enim ait Dominus: Cui simile est regnum Dei? et cui simile æstimabo illud (Luc. xiii)? Cum dicit: Cui est simile, quasi quærentis indicat et producit affectum. Et ille solus Verbum, scientiæ fons, dicendi flumen, qui omnium corda rigat, sensus aperit, ingenium dilatat, in inveniendi similitudine nunc laborat? Sed quid invenerit audiamus. Simile est, inquit, regnum cælorum grano sinapis. Querens in cælo et in terra, nil invenit nisi granum sinapis, in quo potentiam totam supernæ dominationis includat; et illud regnum singularitate potens, æternitate felix, divinitate fulgens, diffusum toto cælo, tota terra dilatatum, in grani sinapis coarctat et concludit an-

Chalcidicum hic est Chalcidonia. Chalcidone enim in Bithynia, non Chalcidis in Eubœa passa est Euphemia. Ita Sidonius carm. 2 paneg. Anthemii agens de Byzanthio, cui Eurus a proxima Chalcedone spirat:

Proxima Chalcidicis sensim tuba temperat Euri.

De Euphemia meminere Ennodius apud Sirmondum tom. I pag. 110, hymn. 17 et pag. 1142, num. 150, ubi ejus leges epitaphium; Calendarium Seldeni, pag. 4339; Mediolane se apud Muratorium; et Fronto pag. 229; de qua etiam sermonem habuit S. Asterius Amasene episcopus. Ravennæ fuit templum divæ Euphemie sacrum, quod Apollinaris episcopus longo postliminio reversus rite consecra-

vit; ibique divæ lipsana ab Hermacora Aquileie episcopo, divique Marci discipulo accepta reposuit, teste Rubeo Histor. Ravenn., et ex eo Bacchinio in Agnelli Pontificali tom. I pag. 131. Pronum autem est credere in eadem ecclesia homiliam hanc habitam fuisse a Chrysologo. Ibidem enim, non in aliis ecclesiis Ravennatibus, habebantur Missæ ad populum, id est solennes in quibus episcopus concionabatur.

* Ex mss. Cæsen. et Vallicell. Editi, quod per te facimus.

b Ex editione Mitæ. Aliæ: Plus est mystica discernere quam prohibere mysterium.

c Huic sermoni nonnulla deesse videntur.

gustias? *Simile est regnum celorum grano sinapis.* Spes ista est credentium tota? Expectatio ista est fidelium summa? Ista est felicitas virginum longis continentie laboribus comparata? Ista est gloria martyrum totius effusione sanguinis conquesta? Hoc est quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (1 Cor. ii)? hoc est quod ineffabili sacramento diligentibus Deum promittit Apostolus esse præparatum? Fratres, non facile Dominicus moveamur in dictis; nam si *infernum Dei, fortius est hominibus; et stultum Dei sapientius est hominibus* (1 Cor. i), hoc minimum Dei tota magnitudine mundi magnificentius invenitur; si modo hoc granum sinapis nos sic nostris seminamus in mentibus, ut intelligentie magnam nobis in arborem crescat, et sensus altitudine tota levetur ad cælum, ac totos scientiarum diffundatur in ramos atque ita ora nostra ferventia vivido fructus sui sapore succendat, et ita igne seminis sui toto nobis ardeat, et flammetur in pectore, atque nostræ ignorantie totum nobis auferat sua degustatione fastidium. *Simile est regnum celorum grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, et crevit, et factum est in arborem magnam, et volucres cæli requieverunt in ramis ejus.* Grani sinapis, sicut dicit, instat est regnum Dei, quod de supernis offertur verbo, suscipitur auditu, fide seritur, credulitate radicatur, spe crescit, confessione diffunditur, virginitate tenditur, et dilatatur in ramos, ad quos vocat aves cæli, id est, spirituales sensus, atque in ipsis eas quicquid suscipit mansionem. Veniat hæreticus, veniat, quia redeuntibus Ecclesie semper patescit ingressus; veniat, audiat, et pietati Dominice jam desinat oblatrare. Si celestis regni majestas omnibus ad grani sinapis similitudinem venit, quid queritur quod Deus ad hominem, Dominus et servi descendit in formam? Sic enim venit, hæretice, ut tibi totum per fidem cresceret, cui jam totum defecerat per naturam. *Simile est regnum celorum grano sinapis.* Sed sinapis revertamur ad granum: sic tota regni summa manet, et consistit in regno cælorum. Christus est regnum cælorum, qui, velut granum sinapis, in hortum virginis corporis missus, orbe toto crucis in arborem crevit, ac tantum dedit fructus sui saporem, cum teritur passione, ut quicquid est vitale suo saporaret et condiret tactu. Nam sicut in integritate grani sinapis virtus

A habetur occulta, apparet vero virtus ejus vehementissime si teratur; ita Christus corpore teri voluit, qui suam noluit latere virtutem. Et nos, fratres, iteramus istud granum sinapis, ut ejus vin in hac similitudine sentiamus. Christus rex, quia tota ipse est origo regnandi; Christus regnum, quia in ipso est regni sui tota majestas; Christus homo, quia totus homo reparatur in Christo; Christus granum sinapis, unde magnitudo tota Dei, tota hominis exiguitate minoratur. Et quid plura? Omnia ipse factus est, ut in se repararet omnes; Christus homo accepit granum sinapis, hoc est, regnum Dei accepit homo Christus, quod habuit semper Deus Christus; misit in hortum suum, hoc est, in Ecclesiam sponsam. Hujus horti sæpe meminit in Canticis Canticorum, dicendo: *B Hortus clausus* (Cant. iv). Ecclesia hortus est Evangelii vomere orbe toto diffusus cultura, clausus stimulus discipline, ab omni pessimo gramine apostolico labore purgatus, fidelium plantariis, liliis virginum, rosis martyrum, confessorum viriditate amoenus, fragrans floribus sempiternis. Hoc itaque granum sinapis in hortum suum misit Christus, id est, promissione regni sui, quod radicatum est in patriarchis, natum est in prophetis, crevit in apostolis, in Ecclesia fecit arborem magnam, multiplices dedit in donationibus ramos, quos enumerat Apostolus, dicendo: *Alii datus est sermo sapientiæ, alii verbum scientiæ, alii cura sanitarum, alii operatio virtutum, alii prophetiæ, alii discretio spirituum, alii genera linguarum* (1 Cor. xii). Audistis, fratres, istud granum sinapis in arborem quam prorupit, audistis quas fundavit radices, audistis quales quantosque se jam et diffuderit et secaverit in ramos, in quibus cæli, non aeris, aves, in pennis sapientiæ et prudentiæ volatû, fidei securitate requiescant. Et tu audi, si vis terrenas bestias non timere, si vis evitare aves rapaces, voraces vultures, hoc est, aves aereas, quæ sunt omnes nequitia spirituales; elevare a terra, terrenam deserere: sume alas columbarum prophetice deargentatas (Psalm. lxxvii), sume pennas divini Solis fulgore radjatas, evola in specie auri, ut in tantis et talibus ramis jam nullis laqueis attentanda requiescas semper, et de volatû tali valida, et de tanta mansionem securam. De similitudine sequenti, sequenti verbo, Domino docente, declarabimus.

* Contra Christi humanitatem negantes insurgit; in Eutychem præceperis, sibi coævum, de quo S. Leo ad Julianum, Coensem episcopum, epist. alias 14, nunc 25, ait Eutychem unigenitum Dei Filium sic de utero B. Virginis prædicare natum, ut humani quidem corporis speciem gesserit, sed humanæ carnis veritas Deo unita non fuit. Valentinus, Apollinaris, Manichæi nullam in Christo humanæ carnis dixere veritatem.

† Similia his habet Hilarius, Comment. in Matth. xiii, tom. I, pag. 755 recent. edit., ubi Christum grano sinapis comparat.

‡ Minimum, aliorum comparatione, est granum sinapis. Sed in calidioribus locis longe super humanam staturam assurgit, et arborescit. Id quod in agro Babylonensi de sesamo et milio fieri testatur Herodotus.

§ Hoc est, abbreviatur, ut psalm. lxxxviii, 14: *Minorasti dies temporis*; ubi Hebræus legit abbreviasti. Mira.

¶ Futuram evangelicæ doctrinæ vim et incrementum predicat Christus. Quam late vero et quam cito sparsum fuerit verbum Domini eruitur ex Actis Apostolicis, Epistolis Pauli, et scriptoribus sequentis sæculi. Confer Irenæum, lib. i cap. iii; Origenem, homil. iv in Ezechiel; Arnobium, lib. ii; Athanasium; in epist. synodica, apud Theodoretum histor. lib. 4 capit. 3; Hieronymum, epist. ad Evagrium; Chrysostomum, serm. de Pentec. Tertullianus, qui scribebat circa annum 200, inter nationes Christo subditas, commemorat: *Getulorum varietates, Maurorum multos fines, Britannorum inaccessa Romanis loca, Sarmatarum, Dacorum, et Scytharum et multarum gentium Romanis ignotarum, etc.*

SERMO XCIX.

De parabola fermenti.

Bene ecurrit hodiernæ series lectionis, ut evangelica mulier mater nostra acciperet a Domino fermentum, per quod nobis hodie hoc templum tantam sanctitatis exigeretur et surgeret in massam. Sic enim cepit Dominus: *Cui simile æstimabo regnum Dei? Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ mensuris tribus, donec fermentatum est totum* (Luc. xiii). Bonus Dominus, amator suorum Christus, regni sui similitudines iterat, variat comparationes, quas non de occulto sumit, non capiat de cœlestibus, sed profert de quotidiano usu, de communi conversatione proponit, ut ad omne genus hominum perveniat, quod est omnibus profuturum, juxta illud propheta: *Audite hæc, omnes gentes, auribus percipite, omnes qui habitatis orbem, quiq; terrigenæ, et filii hominum, simul dives et pauper* (Ps. xlviii). Si quid de divinitatis occulto, si quid de secreto regali, si quid de penetratibus divitum asserret in medium, hoc nesciret pauper, non caperet medietas, notum simplicitas non haberet: nunc vero loquitur nota diviti, usitata pauperi, omnibus vite ipsius necessitate et vernacula, quia homo in Dei vocatione queritur, non discernitur in ejus vocatione persona. Sed etiam similitudinem replicemus. Cui simile, inquit, æstimabo regnum Dei? Sic dicendo appendit animos auditorum, et attonitos reddit stupore toto, quid regno Dei, quid imperio divine valeat comparari: atque illis mente per nulla et magna pervagantibus cœli Dominus in hospitio pauperis, in manu panis et mulieris regni sui iniecit et format exemplum, dicendo: *Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ mensuris tribus, donec fermentatum est totum*. Ante regnum suum grano sinapis comparabat, nunc illud efficit simile fermento. Ante sinapis granum memorat accepisse virum, mulierem nunc asserit accepisse fermentum. Dicit ante exiguum semen virum evasisse in magnæ arboris incrementum, mulierem modo fermentum breve ad profectum totius massæ abscondisse manifestat. Vere, sicut dixit apostolus Paulus: *Næque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino* (I Cor. xi). Ad unum regnum diversum sexum varia similitudo perducit, neque virum separat a muliere vocatione Christiana, quos Deus conjungit, natura sociat,

^a Deductum a verna, servo scilicet domi nato.

^b Ita plurimæ editiones. Aliæ cum ms. Vallicellano, *panicocœtris*. In Consuet. Tolosæ part. II, rubrica de debitis, apud Du Cingium, *pancocteria*. Barbarum verbum miratur Pignorius, de Servis. A furno dicebantur penes Latinos. Vide lib. xii de Fando instructo, etc.

^c Vere mulier non est pars parabola, nisi velis dicere cum Chrysologo, infra, et aliis, Ecclesiam significare. Ideo autem nominatur magis quam vir, quia pinssendi officium magis muliebri est quam virile.

^d Granum sinapis, si conteratur, accenditur, et in vim suam excitatur: et naturali quadam acrimonia lacrymas edentibus elicit. Unde Latinis adagium: *Sinapi viciat, pro mestam ducere ritam*.

^e Ita pro tribus satis, Lucæ xiii, 21; Matth. xiii,

A et uira similitudine similes reddit habitus, forma componit, et facti Deus, ut sit homo unus dup, duo unus, alter ipse homo in copula conjugali; ne sit aut singularitas destituta, aut confusa conjunctio. Sed quare has similitudines regni sui Dominus per virum et producit et feminam? Quare majestatem tantam tam vilibus, tam disparibus format exemplis? Fratres, pretiosum latet in hac vilitate mysterium, dicente Apostolo, *Mysterium hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia* (Ephes. v). Comparationibus istis humani generis negotium geritur principale, per virum et mulierem mundi causa oculis tractata finitur: Adam primus homo, mulier prima Eva, ab arbore scientiæ boni et mali (Gen. iii), ad evangelici sinapis ardorem deducuntur, ut B oculos quos illecebræ arbor aperiendo clauserat, sinapis arbor grati sui collyrio et acritudine ipsa dum elaudis aperiat, ut ora quæ venenosæ arboris gustus infecerat, salutaris arbor flammæ gustus sui sapore sanaret; et ista arbor igneo pastu suo conscientiam toto conversationis suæ ardere succenderet, quam frigidam illa toto jam rigore perfecerat. Neque hic jam vel agit, vel confunditur nuditas, ubi hominem totum tegit venia, fidei facit calere vestitus; sed hoc per granum sinapis, quod acceperat vir, confertur feminæ. Quid vero per fermentum quod accepit mulier, confertur homini, sollicitius perscrutemur. *Simile est, inquit, regnum Dei fermento, quod acceptum mulier, abscondit in farinæ mensuris tribus*. Res de usu geritur: vir in agro sinapis arborem serit, domi mulier fermentum procurat, et panes præparat alimonie, quia virum foris expectat labor, intus mulierem domestica cura constringit. Hinc est quod Sara sterilis et anus ex ista preparatione fermenti, et ex tribus mensuris, tres subsinericijs panes dominicæ hospitalitati offert mystico et apponit obsequio (Gen. xxiii), ut sterilitas mundi tota senectute conclusa, in mensuris tribus, hoc est, in æqualitate Patris, et Filii, et Spiritus sancti, fermentum fidei collocaret, et Domino suo tres panes poneret confessione Trinitatis; atque pro munere hoc totam Christiani germinis secundaret ad prolem. Sed ad proposita redeamus. Mulier accepit a Deo fermentum fidei, quæ acceperat a diabolo perfidiæ fermentum; abscondit in mensuris tribus, hoc est, in tribus hominum temporibus, quod

D 33, legit Chrysologus cum Arabo. *Satum* autem, vel *seach*, tertia pars est *bathi*, seu *epha*. Caput autem sex cabos, scilicet sesquimodum Italicum. Sed cur tria dicit? Quia tria sata erant, ut videatur, mensura unius eorum. Abraham tria sata coxit, Genes. xxviii, 6; totidem Gedeon, Judic. vi, 19; et epha unum, quod ad idem recurrit, Anna Samuelis mater, I Reg. i, 24.

^f Vetusior hæc vel similis expositio et relatio, cujus meminit Hilarius Comment. in Matth. tom. I cap. 13 pag. 735: *Quamquam ad fidei sacramentum, id est Patris, et Filii, et Spiritus sancti unitatem, tres farinæ mensuras esse referendas, sensisse multos meminimus. Quam tamen iurito improbat et refellit.*

^g Ambrosius lib. vii, in Luc. de Comparat. regni cœlest. ad ferm. simile quid habet: *Et quia in tribus mensuris absconditum dicitur esse fermentum con-*

est ab Adam usque ad Noe, a Noe usque ad Moysen, a Moysae usque ad Christum; ut mulier quæ corruerat fermento mortis in Adam totam massam generis humani, fermento resurrectionis totam carnis nostræ massam redintegraret in Christo; ut mulier quæ confecerat panem genitus et sudoris, panem vitæ coqueret et salutis; et esset omnium viventium mater vera per Christum, quæ erat in Adam mater omnium mortuorum. Ob hoc namque Christus nasci voluit, ut sicut per Evam venit ad omnes mors, ita per Mariam rediret omnibus vita. Quæ Maria hujus fermenti implet typum, similitudinem præfert, consignat figuram, dum de supernis suscipit fermentum Verbi, et humanam carnem in alvo Virginis, immo in alvo Virginis cœlestem totam conspersit in massam. Sed quid allegorici sensus in hac similitudine maneat, jam prodamus. * Mulier quæ accepit fermentum, Ecclesia est: fermentum quod accepit, cœlestis doctrinæ est sacramentum: mensuræ tres in quibus perhibetur abscondisse fermentum, Lex, Prophetæ, Evangelia, ubi divinus sensus mystico absconditur et celatur in verbo, ut fidelem non lateat, lateat infidelem. Quod autem dixit: *Donec fermentatum es: totum*; illud est quod Apostolus dicit: Ex parte scimus, et ex parte prophetamus: cum autem venerit quod perfectum est, cessabunt quæ ex parte sunt (I Cor. xiii). In conspersione scientia nunc divina est, aspergit sensus, levat corda, incrementat ingenia, et doctrinarum more ad sapientiæ cœlestis dilatat, suscitât, diffundit augmentum, fermentatur totum. Quando? Adveniente Christo.

SERMO C.

De Syrophœnissa, sive Chananea.

Hodie Beatus Marcus, cum ^b Syrophœnissæ mulieris commendat prudentiam, fidem refert, credulitatis extollit ardorem, sollicitis auditoribus non parvam generat questionem, dicendo: *Et inde surgens Dominus abiit in partes Tyri et Sidonis, et ingressus domum, neminem scire voluit, et non potuit latere* (Marc. vii). Voluit et non potuit: velle, et non posse, non est divinæ majestatis, est ^c infirmitatis humanæ; scriptum est enim: *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in cœlo et in terra, in mari et in omnibus abyssis* (Psalm. cxxxiv). Et Apostolus: *Voluntati ejus quis resistit* (Rom. xcv)? Succumbit necessi-

grum visum est ut Dei Filium crederemus absconditum in tege, ac opertum in prophetis, evangelicis prædicationibus adimpletum.

* Ita Ambrosius lib. vii in Luc. cap. ubi supra. Beda item in Luc. xvi. Du-Hamelius, ut probet in hac parabola ostendi progressum Ecclesiæ, laudat verba hæc Chrysologi. Huic autem sermoni deest finis.

^b Matthæo mulier hæc dicitur Ἑλληνίς, Græca. Judæi majorem partem Syriæ Græciam vocabant, eo magis quod postquam Græci rerum potiti fuerant, omnes gentes religione diversæ eis Græcorum nomine veniebant. Epist. ad Rom. i. 16; ii. 9; x. 12; ad Galat. iii. 28. Sane in historia Hebræorum, cum Antiochus e Judæa rediret Antiochiam, dicitur profectus in Græciam. Chananea etiam dicitur Matth. xv. 22, quod

tati quæ non libera et absoluta voluntas. Leprosus A dicit ad Dominum: *Si vis, potes me mundare* (Matth. viii); et evangelista dicit: *Voluit, et non potuit*. Quid ait beatus Marcus? Numquid extollenda ita est mulieris fides, ut inclinetur Domini possibilitas et voluntas? Aut est tanta sagacitas fidei, ut nolente Deo divinum valeat investigare secretum? Tale mihi videtur et illud esse, cum Dominus Hemorrhœissæ fidem in suæ virtutis vult prodere, ac probare documento, interrogando: *Quis me tetigit?* Cui discipuli dicunt: *Turbæ te comprimunt, et dicis, Quis me tetigit* (Marc. v)? Discipuli videbatur quod omnes tangerent Dominum solo corpore comprimentes, et tali carnali incessu omnes similiter jungerentur: similiter ille, qui aliter senserat, et aliter inquirebat, pervenisse mulierem ad majestatem suam, ad suam penetrasse virtutem, mente, non corpore, non communi tactu, sed fide, ^d istam sciebat. Unde clamat non homo, sed Deus; non caro, sed spiritus: *Quis me tetigit?* ut eum proderet virtus operis, quem tunc humanitas occultabat. Sed quid sit *voluit*, et quid sit *non potuit*, evidentius inquiramus. Promissionis suæ memor Christus, Israelitici populi primum venerat ad salutem, ut quod Abrahæ promiserat (Gen. xxi), et semini ejus David (Ps. cxxxi), ejusque posteris, fidele redderet persolutum: sed quia indignos se sua perfidia præstiterunt, obtinuit, rapuit, traxit ^e fides gentium, quod infidelitas sprevit et perdidit Judæorum. Audi ipsum dicentem: *Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel* (Matth. xv). Sed oves luporum contagione jam rabidæ, et ipsis bestiis propria feritate sæviores, laniare et violare suum semper voluere pastorem: atque ideo velle suum Christus implere non poterat, non impossibilitate sua, sed nequitia perditorum, et quod aliis detulerat, aliis conferre cogeatur, dicente ipso: *Regnum cælorum vim patitur, et qui vim faciunt, diripiunt illud* (Matth. xi. 12). Vim fecit fides gentium, ut raperet hereditatem Patris, ipsam hereditatem totam diriperet filiorum, sicut evidentius presentem lectione monstratur. *Mulier enim statim ut audivit de eo, cujus habebat filia spiritum immundum, intravit, et procidit ante pedes ejus. Erat autem gentilis Syrophœnissa genere. Et rogabat eum ut daemonium egeret de filia ejus. Qui dixit illi: Sine prius satiari filios; non enim es: bonum tollere panem filiorum, et mittere canibus. Non dixit, non est bonum*

Phœnices Chananeorum ex genere essent.

^c Hilarius in psalm. cxxxiv, tom. I pag. 550: *Inferioris ab eo naturæ est, ne totum quod velit, et faciat.*

^d Editi omnes, ista sciebat.

^e Mulieris fidei, edicium fides comparat, eosque in ea vult significari. At quomodo mulier ethnica cum fuerit, Christum Filium David, et Dominum suum vocavit? Crederem Græcam et ethnicam dici, quod Judæa quidem genere non esset, sed ad Judaicam religionem quodammodo accessisset; quam vel a parentibus hauserat, vel Judæorum consuetudine didicerat. Nisi velimus dicere ethnicis etiam Messiam e genere David forte innotuisse, et Jesum sub hoc nomine per universam Judæam agnitum. De fide autem et adoratione Chananeæ vide Origenem, Hilarium, Hieronymum hic, et Chrysostomum homil. 52.

mittere canibus; sed, Non est bonum tollere filiis, et A
mittere canibus: quia dare panem canibus, etsi humanitatis non est, humane tamen est rationis. * Canis dormientibus dominis nocte et custos et pervigil prodit extraneum, turbat furem, occurrit latroni, ut curam relevet et sollicitudinem servulorum. Verum tamen quomodo tulit panem filiis, quibus toties et taliter obtulit, tribuit, ingessit? Sed illi oblatum conculcare ad scelus, non ad vitam sumere sunt conati: et tamen comminutum et conculcatum a filiis, canis tota fide, toto desiderio lambere festinavit. Hinc est quod sic respondit: *Utique Domine, nam ^b et catelli sub mensa comedunt de micis puerorum.* Merito quæ se canem confessa est, in hominem commutatur, et juste ^c convertuntur in canes qui se filios esse noluerunt; merito adoptatur in filiam, levatur, honoratur ad mensam, quæ se sub mensa laudabili et provida humilitate dejecit; juste toto nunc epulatur micæ ex pane, quæ suis meritis se intellexit, et confessa est vix mereri. Et quid plura? Hinc est quod, propter justitiam suam, Dominus, nec Juvæis dare potuit, nec gentibus denegare ^d.

SERMO CI.

De morte contemnenda a fidelibus, et quare illam permiserit Deus. In illud Lucæ: Nolite timere eos qui occidunt corpus, etc.

Audistis, fratres, quemadmodum milites suos Christus regia exhortatione compellat, ut despectu mortis ^e interfectores corporis non pavescant. Denique eos in amicorum jura transcribit, qui studio triumphphi, qui amore libertatis, sanguinem cum gaudio et sine trepidatione fuderint; sic enim ait: *Vobis autem dico amicis meis, Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, et post hæc non habent amplius quid faciant.* Ostendam autem vobis quem timeatis: timele eum qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. *Vobis autem dico amicis meis, Ne terreamini (Luc. xii):* quia libertatem probat virtus, metus indicat servitutem; nam liber ad gloriam, servus natus est ad timorem; merito ergo ad Dei amicitias sublimatur, qui propter Deum humanas despicit mortes, nescit timores. Si amicos morum facit imitatio, morum similitudo conjungit, convenienter eos amicos vocat Christus, quos imitatione sua mundi jacula, et ipsam mortis formidinem conspicit et prævidet calcaturos. *Vobis autem dico.* Id est, ^f non omnibus, sed amicis. *Vobis autem dico.* Quos mors absolvit ista, non finit. *Vobis dico.* Quos corporis resolutio promovet ad me-

lius, non transducit ad poenam. *Vobis dico.* Quibus morte vita inchoatur, non finitur. *Vobis dico,* Quorum mors pretiosa sit non sui qualitate, sed causa, dum vitæ magis lucra invenit quam vitæ perdat usuram. Sed audiamus quid dicat amicis suis. *Ne terreamini ab his qui occidunt corpus.* Audiant qui de bono mortis veterum vetusta volumina detraxerunt, nihil tamen inde capere virtutis, aut consolationis aliquid invenire valuerunt. Quia etsi totis eloquentiæ viribus ad tolerantiam mortis armarunt animos, siccarunt lacrymas, suspiria sustulerunt, negaverunt gemitus, incluserunt dolores, nihil tamen aut de spe certa, aut de perpetua vita, aut de vera suis lectoribus salute conquisierunt. Quis homini, quis sapienti dicat? Mori naturæ est, necesse est deperire. Nobis vixerunt veteres, vivimus nos futuris, nemo sibi; quod non potest tolli velle virtutis est: suscipe voluntarius ad quod urgeris invitus; mors antequam veniat non est; cum autem venerit, venisse nescitur. Nec ergo amisisse te doleas quod cum amiseris non dolebis. Sed hæc talia cum dixerint, ^g dicunt totum de sententia, non de vita. Quia unde, et quando, et quomodo tibi, et per quem mors venerit, nescierunt: nobis autem auctor vitæ prodidit mortis auctorem; Deus namque vitam fecit, diabolus machinatus est in vitam, divino eloquio sic pro- ente: *Deus mortem non fecit (Sap. i), invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum (Sap. ii).* Sed dicis, Quare Deus opere diaboli opus suum passus est deperire? O homo, si interrogata scire velles, vacares paululum, dares animum, aperires aures, ut negotium principale arbiter ipse tu tam curiosus agnosceres. Sed tu occupatus aliis semper, tibi numquam, quare nescias rerum causas, negotia tota sæculorum, judiciorum profundum, et impenetrabile secretum, deses et otiosus accusas. Nonne ut apices litterarum, ut elementa cognosceres, additus magistro, scholis affixus, totus patiens laboris et poenæ, nec domum noveras, nec parentes? Quam utile tibi est ad quod tibi magister addicitur, ingeritur schola, et tibi poenis tuis, labore suo doctor supplicat, ut ista velis scire, ut talia et tanta digneris audire. Probant hoc apostoli, et maxime Paulus, qui vapulando docuit, non cæde do, ut eximius magister quot sunt homini mores, tot ferret et exciperet passionem. Et nos ea in puncto temporis rerum principia, causas D sæculi discamus, quia jubemur; et quomodo nos jubemur? et tu audis non quomodo debes; et nos i. ta servitus, ^h necessitas talis excusat; te libertas tanta,

^a Verba hæc laudantur a Pignorio, de Servis, pag. 274.

^b Antiquis catuli etiam erant inter delicias triclinarias. Vide Ursinum, in Appendice ad Ciacconium, de T. iclinio. Hoc et marmorum sculpturæ passim testantur.

^c Hoc nomine gentiles innuit, quod impuram agent vitam, et in sanguine idolothytorum immolatorum versarentur, inquit Theophylactus, in cap. xv Math.; vel tamquam exosos Judeis, ut idem alibi repetit. Vide Clementem Alexandrinum Stromat. ii pag. 361; Chrysostomum, homil. 23 in Matth. Theophylactus superius laudatus, in vii Matthæi subdit:

Canes sunt *ἄπιστοι, infideles*. Vide Photium, in epist. 54 pag. 107; Isidorum Peleusiotam, lib. iv epist. 81.

^d Huic hominæ aliquid deesse videtur. MITA.

^e Ms. Cæsene, *suorum corporum*.

^f Cyrillus in Catena Græcor. PP.: *Non quibuscumque enim hic sermo simpliciter convenire videtur, sed iis qui Deum ex tota diligunt mente, quibus convenit dicere: Quis nos separabit a charitate Christi?*

^g De sententia lata in homines, quod sint mortales, non de vita, etc. MITA. Vel de vita æterna, quæ non manet post mortem.

^h Ms. Cæsene, *necessitas talis fortassis excusat*.

voluntas talis, indubitante necesse: quod dicimus, A
offici nostri est: quod minus dicimus, est fastidii tui.
Queris, homo, cur non mortem Deus mox cum ipso
existit auctore, et lethale virus suis providentia
tunc non providit, ne ad totius orbis, et præcipue ad
eos insignis perniciem perveniret? Cælum quod tu
vides, homo, firmatum aëre toto portas aquas multas,
nec portatur ab aliquo ipsam, quia sola illud appen-
dit jussio, sola sustinet vis præcepti, divino eloquio
sic prodente: *Qui extendit cælum sicut pellis, qui
tegit in aquis superiora ejus (Psalm. ciii).* Terra quæ
tanto calcatur pondere, atque onere montium, ac
niolo solidatur, supernatur liquido * fundamento, di-
cente propheta: *Qui fundavit terram super aquas
(Psalm. exxiv),* ut quod stat, manifesti sit, non naturæ.
*Ipsæ, inquit, dixit, et facta sunt; ipsæ mandavit, et
creata sunt (Psalm. cxlviii),* ut quod stat, sit divini
operis, non rationis humanæ. Mare quod tanto com-
motionis suis vertitur, et elevatur ad nubes, fre-
quenti totius arene, ut videamus potestatem tantam
non pulveri cedere, sed præcepto. Omnia quæ in eis
sunt, moventur ac vivunt solo jussu facta; iterum sola
jussione solvenda confirmat propheta, cum dicit:
*Intus tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum
tuarum sunt cæli; ipsi peribunt, tu autem permanebis,
et omnes sicut vestimentum veterascent; et velut operto-
rium molibis eos, et mutabuntur (Psalm. ex).* Quomodo?
Ut tempore vetustas, non Creatori pereat creatura.
Sed tu jam nos, quicumque queris, evagatos esse
dices: quia cum tu queris quare Deus mortem in de-
structionem sui plasmatis permiserit permanere, nos
cælum, terram, mare ex nihilo facta, et * solvenda
iterum ex nihilo, longo sermone descripsimus, tibi
magis ac magis disquirendi materiam acquisivimus.
Dilecti: Ego quæsi cur homo pereat, tu et ipsa ele-
mentis peritura firmasti, ut de generalitate pereundi
solitum, non quietem de ratione, fessis mortalium
sensibus provideres; quasi non doloris sit perire cælum,
solvi terram, et totam rerum faciem jure mor-
talitatis aboleri. Dicis, rogo, quid pulchrius celo?
quid splendidius sole? quid luna gratius? quid orna-
tius stellis? quid salubrius terra? quid utilius mari?
aut quæ in istis vetustas? quæ sicut nata vel facta
sunt perseverant; quod utique gratius esset ista stare,
quam perdere. Homo, forsitan esset jucundius, sed
non utilius: nam istis stantibus tu nutasti; istis lu-
centibus creatus es, ne videres; cæli claritas stupe-
fecit sensus tuos, cæculos tuos sol splendore cæcavit:
nam decore deceptus horum, opificem tu negasti;
istos rectores mundi, istos confessus es deos, quos

tunc Deus vestus subjecerat servituti; necesse est ergo
solvi cuncta, novari omnia, ut vel tunc facta credas,
eum videris esse reparata. Nec nos æstimes evagatos,
quos in argumentum tuæ intelligentiæ totam persequi-
rissæ conspicias creaturam. Homo, quando te auctor
tuus fecit ex pulvere, non vidisti; nam si te vidisses
factum, numquam te moriturum sic deservisses. Vi-
disti te perfectam, vidisti te viventem, vidisti te de-
corum, auctori tuo te similem jam vidisti: unde es, es,
qualis es, quia nec nascentem, nec morientem videras,
nesciebas? Hinc est quod naturæ dedisti totum,
tibi te, Deo nihil: propterea Deus per naturam
redegit te, permisit ex nihilo in pulverem revocari;
ut quid fueris sic videres, et resurrecturus agas gratias,
qui^d factus, qui creatus ingrattissimus exististi.
Non timeamus ergo, fratres, sicut dixit Dominus, eos
qui occidunt corpus, quia istam vitam non perimunt,
sed destruunt, dum de temporali faciunt sempiternam.
Quid plura, fratres? permisit tunc mori, qui
poterat suscitare; qui vivificare sufficit, permisit occi-
di; cui est honor et gloria in sæcula seculorum,
Amen.

SERMO CH.

De Centurione.

Christus in corpore nostro manens, quod omnes
non suscitavit mortuos, omnes non sanavit ægros,
credamus hoc non potestati defuisse, sed tempori.
Tunc orbem totum toto virtutis suæ fulgore radiasset,
et sustulisset tempus fidei, et nihil secundi adventus
sui reservasset ad gloriam. Nec vero sic virtutum
suarum temperavit insignia, ut et divinitatis suæ ma-
nifestaret indicium, et credendi documentum plenissi-
mum largiretur, et excusationem callide infidelitatis
auferret, sicut hodie centurio cujus evangelista
Lucas meminit, fide sua providentiaque monstravit.
Centurionis, ait, *cujusdam servus male habens morie-
batur, qui illi pretiosus erat.* Centurio hic Romanus
erat; sed plus erat hic ipse fructus * centesimo
Christianus. Et Deo magis militabat iste quam sæ-
culo; et in humano bello fortis, fortior in divini,
pacis custodia permanebat. *Cujus servus male habens
moriebatur, qui illi pretiosus erat.* Servus erat, qui
pretio taxabatur. Queramus ergo quis est iste servus
qui illi erat * pretiosus. Si dominatur anima, corpus
servit; et homini nil corpore pretiosius. Hic servus
centurionis istius pretiosus infirmabatur ad mortem;
ergo centurio rogabat ut Christus solus mortali cor-
pori largiendo vitam perpetuam subveniret. Cum mi-
disset, inquit, de Jesu, misit ad eum^h seniores Ju-
deorum. Gentilis Judeos ad Christum mittit; et in

* Alius, *elemento*.

^b Cælius Sedul., lib. I:

*Qui mæris undisonas, fluctu surgente, procellas
Mergere vicinas prohibes cœnfina terræ.*

* Quoad vetustatem, ut paulo superius explicat
cum ait: *Ut tempore vetustas, non Creatori pereat
creatura.* Mundus enim purgandus est, et innovan-
dus per combustionem omnium mixtorum in terra,
aquâ, vel aëre existentium, et mutatio erit acciden-
talis, ut docent Theologi apud Bonaccin. de Incarn.

disp. 2, quæst. 5, punct. 5, et ultimo. Vide Bellar-
minum in psalm. Cl. vers. 26. Mira.

^d Alius, *refectus*.

^e Centenis enim militibus imperabant centuriones,
fructusque centesimus major in usuris.

^f Fortasse et miles. Nam quandoque apud Hebræos
milites appellabantur *Servi ducum*.

^g Quem dominus plurimi faciebat.

^h Vel magistratus oppidi, vel præpositos Synago-
gæ. Ultrique eorum hoc nomine gaudebant.

lege positus, qui sine lege erat, legis demonstrat auctorem. Nemo ergo miretur si gentilis, hoc est Christianus, aut vocat, aut ducit, aut perducit ad Christum. *Misit ad eum seniores Judæorum, rogans eum ut veniret, et salvaret servum ejus. At illi cum venissent ad Jesum, rogabant eum sollicite dicentes: Dignus est ut hoc illi præstes, diligit enim gentem nostram, et synagogam ipse ædificavit nobis.* Judæi rogant pro gentili, qui pro se non rogant; et agunt satis pro salute alieni servi, qui pro salute suorum nihil agunt filiorum. Aiunt: *Dignus est ut hoc illi præstes.* Si dignus est qui audit, credit, mittit ad Christum: ad Christum qui venit, videt, et non credit, quam probatur indignus? *Diligit enim gentem nostram.* Ille diligit gentem vestram, quam sic Christo supplicem facit; sed vos odistis eam, quam sic Christo redditis contumacem. Aut quomodo Christianus non diligit gentem vestram, qui dum Christum fatetur ex gentis vestra, quidquid gentis vestrae est cœlestem tollit et extollit ad gloriam? *Diligit enim gentem nostram, et b synagogam ipse ædificavit nobis.* Audistis quia semper diruta est synagoga, et jacet jugiter in cæmentis, nec cœlestem surgit in fabricam, nisi eam in Ecclesiæ culmen Christianus fabricator instruxerit. *Jesus, inquit, ibat cum illis.* Sed illi non ibant cum Jesu, cum quo mente non ibant; nec cum illo erant, qui sejuncti corde, corpore videbantur adjuncti. *Et cum jam non longe esset.* A quò? A gentili. Quantum Judæi se sequebantur a Christo, Christus tamen gentibusungebatur. *Et cum longe jam non esset, misit ad eum centurio amicos.* Qui ahte miserat Judæos, nunc amicos mittit: ut Judæos, sic dicendo indicet inimicos, probante hoc Apostolo cum dicit: *Inimici propter vos (Rom. xi).* Judæi dum credidisse gentes inveniunt, quidquid erat et legis et gratiæ perdidierunt. *Misit ad eum amicos.* Audi ad apostolos Dominum dicentem: *Jam non dicam vos servos, sed amicos (Joan. xv).* Sicut fides servos promovel in amicos, ita perfidia filios in penalem c redigit servitutem. *Misit ad eum amicos, dicens: Domine, noli vexari.* Quare? *Quia non sum dignus ut intres sub tectum meum.* Videtis quia Christus ducebat magis Judæos quam adduceretur a Judæis, ut audirent esse penes centurionem Divinitatis reverentiam, penes gentilem legis cultum, penes militem stipendium gratiæ, penes Romanum fidei doctrinam, in frigore pagano Christianum calorem, in terreno pectore cœleste secre-

atum, et notitiam totam dominationis supernæ in tota sæculi servitute. *Domine, noli te vexare.* Ille est dicere, Deus, quid te vexas humano in corpore? quid te confleis labore terreno? et viæ longitudine te fatigas? quid peregrinarius locis, qui es ubique totus? atque intra te totam tenes et possides creaturam? *Domine, noli te vexare, non sum dignus ut intres sub tectum meum.* Fratres, quod est tectum quod hominem aut dignum facit, aut reddit indignum, quo divinum invitet, aut repellat accessum? Fratres, hoc tectum corpus est quod tegit animam, quod operit sensum spiritus, quod cordis domicilium velat, quod libertatem mentis a cœlesti visione secludit. Sub hoc ergo tecto centurio indignum ducit intrare Christum, hoc est, in corpus humanum divinam succedere maiestatem. *Non sum dignus ut intres sub tectum meum.* Sed Deus, qui quod humanum est, cum vult, facit esse divinum, et quod nostræ carnis est, cum dignatur, suum commutat in spiritum, nec habitare carnem, nec tectum nostri corporis designatur intrare. *Propter quod, inquit, et meipsum indignum arbitratus sum venire ad te.* ^d Ille est utrumque devoti, quia et ad se Deum venire indignum ducit, et se accedere ad eum ^e scit esse non dignum. Quis intrat ad judicem non vocatus? quis non jussus ingreditur ad regem? quanto magis ad Deum non venit quis non vocatus. Quos vocavit, inquit, eos et justificavit (Rom. viii). Centurio ergo non refugit adventum Domini, Christi præsentiam non recusat, sed agit ut vocantis sit gratia, non sit temeritas præsumptis. Nam Deus quid possit, humano suggerit et informat exemplo dicendo: *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; et dico huic Vade, et vadit; et illi, Veni, et venit; et servo meo, Fac hoc, et facit.* Ille est, si ego, qui sum ^f sub potestate constitutus, imperio verbi solo facio mihi parere subjectos, quomodo tu qui nulli subjaces, et cujus omnia subjacent potestati, verbo non potes jubente curare? sanitatem mittere? mandare virtutes? Aut verbo rescicere non potes, quod verbo fecisti? Dixit, inquit, et facta sunt; mandavit, et creata sunt (Psalm. cxlviii). Aut aliquid ex aliquo reparare non suffleis, cuncta ex nihilo qui parasti? *Die ergo verbo, et sanabitur puer meus.* Implevit illud quod propheta de Deo cecinit: *Misit verbum suum, et sanavit eos; et eripuit eos de corruptelis eorum (Psalm. cii).* Fratres, centurio iste, dicendo: *Non sum dignus ut intres sub tectum meum,* Christiani populi gerit figu-

^a E gentilitate ad fidem evocatus, vel Christianus ob fidem qua credidit Christum ejus potuisse sanare servum. Et fortasse, ut advertit Grægius, centurio hic unus dei cultum cum Hebræis profitebatur; vel Christum Messiam a Deo missum credebatur. Chrysostomus, homilia 26, alias 27, tom. VII Oper. pag. 314, edit. Monfau: *Vide centurionem veram de Christo habuisse opinionem; nam non dixit Rogo, non dixit Precare, supplicare, sed solum Impera.*

^b Præceperat Augustus, cuius instituta sequebatur Tiberius, ne ubi Judæi velarentur in synagoga convenire. Unde insolens videri non potest hominem Romanum restaurandæ synagoge operam dedisse, quæ fortasse laboribus militum, quos ne otium in lasciviam

verteret, solebant Romani ad publica munera applicare. Chrysostomus loco citato pag. 316, in fine: *Quod autem Matthæus declarat ipsum Israelitem non esse, et Lucas vero dicit, quod edificavit synagogam, non est contrarium; potuit enim et Judæus non esse, et synagogam construxisse.*

^c Ms. Casen.: Sicut fideles servos promovel in amicos, ita perfidia filios in penalem redigit servitutem.

^d Homini pio, humili, devoto utrumque convenit: scilicet, se indignum putare ut ipse ad Christum, et ad se Christus accedat.

^e Existimat indignum. Ita ms. Casen.

^f Innuil se vel tribunum, vel præsidi subditum. Bede hic, cap. 25.

ram, qui Christi præsentiā corporeā se iudicat non mereri, sed solo verbo, nuntio, auditu fidei tantum, totas Domini audit, credit, respicit in sua sanitate virtutes. Nam quod dicit: *Dico huic, Vade, et vadit; et alii, Veni, et venit; et sermo meo, Fac hoc, et facit*; Judæorum repulsam, vocationem gentium, * Christiani populi obedientiam sic demonstrat. *Dico huic*, hoc est, Judæo, qui non credit, *Vade, et vadit*; et alii, hoc est, Gentili, quia credit, *Veni, et venit*; et sermo meo, hoc est, Christiano, *Fac hoc, et facit*. Oremus, fratres, ut mereamur Christiani non nomine tantum esse, sed fide; et ut quæ jubentur, non audiamus tantum, sed faciamus audita. Quia sicut devoti servi est fecisse iussa, ita iussa contumacis est non fecisse. *Dic ergo verbo, et sanabitur puer meus. Quo audit, inquit, Jesus miratus est.* Creator mirabilium ^b miratur; aurium conditor, quasi qui non audita nesciat, sic stupet audita. sed dum gentilem sic credidisse miratur, incredulitatem corripit Judæorum. Denique, *Sequentibus se turbis dicit*, in morte manentes arguens sic Judæos: *Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inveni.* Verum est, fratres: fides sola vivit, et vivet in gentibus; signa et virtutes lassant, et nihil proficiunt in Judæis.

SERMO CIII.

De filio viduæ excitato a mortuis, deque corporum resurrectione.

Hodie beatus evangelista, quia viduæ matris unicum jam funereis vinculis illigatum, lamentabili impositum jam feretro, prosequentibus turbis euntem jam ^c carceris ad sepulcrum, per Christum vitæ redditum nuntiavit (*Luc. vii*), omnium concussit corda, movit mentes, stupefecit auditum. Sed hoc gentes mirentur, Judæi stupeant, mundus pavecat: nos autem, qui omnes a sæculis mortuos ad unam vocem Christi sepulcris excitandos credimus, cur miramur? *Exsurgent, inquit Isaias, mortui, et resurgent qui in monumentis sunt (Isai. xxvi, juxta LXX).* Et Dominus: *Veniet hora quando mortui audient vocem Filii Dei; et qui audierint, vivent (Joan. v).* Ad hæc Apostolus: *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba; canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti (1 Cor. xvi).* Quæ est ista tuba, quæ inferis infert bellum, sepulcri resolvit moles, intonat mortuis vitam, resurgentibus in lucem perpetem dat triumphum? Quæ est? Illa quam superius Dominus dixit: *Mortui audient vocem Filii Dei (Joan. v).* Tuba non quæ arctato

spiritu per concavum cornu ligni vel æris tristem bellantibus dat ^d mugitum, sed quæ de corde Patris, ore Filii, vitale simul et inferis et superis dat clamorem. *Et in novissima tuba (1 Cor. xvi)*; tuba quæ in principio mundum vocavit ex nihilo, ipsa in novissimo mundum revocabit ex perditio; et quæ initio hominem suscitavit ex limo, ipsa in fine hominem resuscitabit ex pulvere. Fratres, sic credimus, quia tuba divinæ vocis chaos divisit, collegit orbem, mundavit elementa, distinxit mundum, suspendit cælum, fundavit terram, mare vinxit, mersit infernos, dedit ordinem vices, jussit rerum continuam se vitutem; ac ne vacuis horreret orbis, aptavit habitatores, habitacula sic discrevit: in cælo posuit angelos solo spiritu viventes, in terra constituit vitas varias terrenorum, in aere dedit animas aligeras pervolare, in aquis tam pusilla quam magna fecit, ut viveret animantium multitudo; ac miro modo sic ex disjunctis partibus junxit compagem mundi, ut nec commixtio discreta confunderet, nec discretio rerum scinderet unitatem. Hinc est, quod diei ac noctis copula sic divisa est, ut ex quiete labor, requies ex labore constaret. Hinc sol et luna vicissim mundi circum-eunt metas, ut sol ^e geminata luce amplifcet claritatem diei, et luna ^f lumine suppari ex toto cæca noctis tempora non relinquit. Hinc stellæ suo cursu varios mutant ortus, ut noctibus et signent tempora, et vianibus dent ducatum. ^g Hinc tempora eundo veniunt, esse incipiunt dum desistunt. Hinc semina nascuntur, crescunt, adolescunt, juvenescunt, senescunt, decidunt, moriuntur, et iterum vitalibus sepulta sulcis, resoluta putredine, salutari ex morte in vitam suam redeunt, de corruptione ^h perpetua suscitantur in forma. Et si hoc, fratres, Dei vox, tuba Christi, per dies, per menses, per tempora, per annos vocat, revocat, ducit, reducit, præcipit esse, facit non esse, dat mortui, vitæ reddit, quare quod in omnibus semper facit, semel facere non possit in nobis? Aut in nobis solis virtus divina lassescit, propter quos solos totum quod prædictum est Dei est operata majestas? Homo, si tibi omnia sua ex morte reviviscunt, cur tu Deo non reviviscas ex morte? Aut in te solo Dei creatura deperit, propter quem subsistit, agitur, mutatur, innovatur ⁱ tota quotidie creatura? Fratres, hæc dico, non signorum Christi cupiens exinanire virtutes, sed hortor ut unius resurgentis exemplo ad fidem resurrectionis omnium concitemur, et credamus quod ^j crux nostri corpo-

enim ex se lucet, secundo mediante luna, et stellis, quas sua luce illuminat.

^k Luna tunc suppar videtur soli, quando ab ipso integre illuminatur.

^l Verba hæc, ut apposite dicta, laudat Barthius Advers. lib. i. viii, cap. 5 pag. 2750.

^m Ex mss. Cæsen. et Vallicell. Editi, *propria*. Quia hæc seminum forma perpetuatur et continuatur in mundo ex corruptione et vivificatione. MITA.

ⁿ Alias, *tota die*.

^o Symbolice dictum. Cæterum in cruce aratri figuram nonnulli scriptores observant. Vide Bosium, de Cruce.

* Mysticum sensum hoc tali modo explicat Beda. Insignem, sed longiusculum locum, lege apud eum cap. 25.

^b Nempe mirantis modo se habuit et locutus est, ut circumstantes centurionis fidem admirari et imitari possent. Vide Chrysostomum toties laudatum homil. 26, olim 27.

^c Ms. Valicell., *ad sepulcrum carceris*.

^d Tubæ tribuit mugitum, cui tribuitur reboatus.

^e Nonnulli impressi codices habent *germinata luce*, sed corrupte. Nam sic emendat Latinus, et habent mss. omnia, et prima editio Bonon., ut advertit Mita, qui varias hic affert explicationes. Aptior autem: *Quod sol geminata luce splendens dicitur; primo*

ris sit aratrum; fides, semen; sulcus, sepulcrum; resolutio, germen; expectatio, tempus; ut cum ver Dominici adventus arriserit, corporum nostrorum matura tunc viriditas vitalem resurgat in messem, nescituram jam finem, nescituram canitiem, non pasuram fascies, nec flagella sensuram. Quia depositis in morte vetustatis paleis novum gloriosi corporis consurgit in fructum. Si ad unius viduæ lacrymas temporales sic motus est Christus, ut occurreret in via, ut ex oculis stillantia dolorum fluentia restingueret, ut ^a recuteret mortem, reduceret hominem, resuscitaret corpus, vitam reduceret, planctum verteret in gaudium, et exsequias lugubres in festivitatem natalitiam commutaret, et feretro datum matri vivum redderet ex morte; quid modo faciet quando inardescet viribus suis ad Ecclesie suæ lacrymas diuturnas, ad sponse suæ sanguineos sudores? Nam per supplicentem Ecclesiam lacrymas fundit juges, per martyres sacrum sanguinem sudat, donec unicum suum, hoc est populum Christianum, quem tot ad mortem ferunt tempora, occurrens Christus de mortali feretro perpetuæ vitæ reddat in supernæ matris gaudium sempiternum. Verum quia nascentis Christi venit tempus, et miraculum cœlestis jam radiat paritura virginitas, atque ortum divini regis nobis non stella jam nuntiat, sed ipse solis ascensus, adoratori occurramus omnes, et numeribus sacris Deum regemque virgineo processisse fateamur ex templo: offeramus munera, quia nascenti regi semper publica paratur oblatio, offeramus munera, quia indevotus satis est vacuus adorator. Hoc probat magus, qui onustus auro, succensus thure, sacratus myrrha, Christi cunabulis inclinatur (*Matth. n*). Quale est, si quod fecit magus, non faciat Christianus? Quale est, si ad gaudium nascentis Christi flet pauper, captivus gemat, hospes lamentetur, ejulet peregrinus? Festa cœlestia ^b Judæus decimis semper honoravit, Christianus quid de se sentit, si vel centesimis non honorat? Fratres, ne quis me hoc dicere existimet declamantis studio, non dolentis affectu. Doleo, certe doleo, quando lego Christi cunabula magos rigasse auro, et video ^c altare corporis Christi Christianos vacuum reliquisse, et in tempore hoc præsertim, quando se pauperum ^d fames vasta, ^e quando se fundit turba lamentabilis captivorum.

^a Alias, *percuteret*.

^b Decimæ apud Hebræos duplicis erant generis: et quæ Levitis impendebantur, et quæ insumebantur in templo, occasione festivitatum. In quarum loco successisse videntur Agapæ Christianorum. Harum decimarum mentionem Ileri voluit rabbinus in Deuter. *xiv, 22; xxii, 12; et xvii, 18*. Vide Liranum in Deuter. *xxvii*.

^c Christianorum mos erat antiquus eleemosynas ad pauperum sublevationem, captivorumque redemptionem, super aram templi deponere: quas diaconi sumentes, egenis opportune distribuiebant, ut etiam Auctor, *infra*, *serm. 135*, et notat Baronius ad ann. Christi 402. *Mita*.

^d Mita cum editis legit *fames vastat*, et plura commentatur; quasi fames se ipsam devastet et destruat. Latinus emendat *vasta*; et sic legi in ms. Casense, ipse Mita fatetur. Sensus est: *Quando se*

PATROL. LII.

A Non habeo nemo dicat, quando Deus ^f ex eo quod habes, non ex eo quod non habes, querit; quando duo æra viduæ in acceptum dignanter ascribit. Devoti simus Creatori, ut nobis devota sit creatura. Proximorum nostrorum sustentemus angustias, ut a nostris liberemur angustias. Repleamus altare Dei, ut nostra horrea repleat fructuum plenitudo. Certe si non damus, quia non accipimus non queramus. Ipse autem Deus noster donet vobis tam præsentia quam futura bona, per Dominum nostrum Jesum Christum, cui est omnis honor et perpetua gloria, una cum Spiritu sancto, nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum, Amen.

SERMO CIV.

De divite, cujus ager ferax fuit.

B Quotiens dives iste venit in medium, quem tot sæculis, orbe toto, die omni, clamor divinæ vocis accusat, totiens divitiarum fallax fugatur illecebra, totiens cupiditatum furens flamma restinguitur, avaritiæ totiens rabies vesana mitigatur. Sic namque hodie cepit Dominus Jesus. *Hominis cujusdam divitis uberes fructus ager attulit; et cogitabat intra se dicens: Quid faciam, quod non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit, Hoc faciam, destrui horrea mea, et majora faciam, et illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi bona mea; et dicam animæ meæ: Anima, habes bona multa posita in annos multos: requiesce, manduca, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus, Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te, quæ autem parasti, cujus erunt? Miserum, quem ubertas sterilem, et abundantia anxium, inhumanum copia, divitiæ fecere mendicem. Humanus ager inhumanum dominum sustinebat; et quod terra fundebat largiter, concludebat et congregabat anguste; ut esset alienorum custos, qui esse suorum noluit prorogator, ingratus Deo, sibi nequam, hostis pauperum, divitum nota, ^h carcer naturæ. *Hominis cujusdam divitis uberes fructus ager attulit, et cogitabat intra se. Quasi possit extra se quispiam cogitare, sed intra se iste cogitabat, qui in corde suo impietatis consilio recepto nil pietatis sibi, misericordie nil reliquit. Cogitabat intra se, dicens. Digno consiliario se usus, ⁱ qui mali animi non poterat habere solatium, non poterat habere collegam. Et cogitabat intra se, dicens. Mens impia cum pietate certabat, et**

D *fames vasta, et turba fundit lacrymabilis captivorum.*

^e Hoc est ejulatu, lacrymisque adeo Christianam pietatem clamat, ut metalli instar fundi pauperum viscera videantur. *Mita*. — *Turba se fundit*, id est, *efundit, concursat*, etc.

^f Optime concordat S. Leo *serm. 3* de jejuniis septimi mensis. *Mita*.

^g Plutarchus de cupiditate divitiarum, aiebat: *Argenti cupidinem non exstinguit argentum, nec aurum auri; neque si plura possideas, coercetur plura possidendi cupiditas*. *Mita*.

^h Ea includens, quæ ad hominum commoditatem natura emitit. Basilii, *homil. 6*, quæ inscribitur *de Avaritia*, ait, talem divitem non meminisse humanæ naturæ.

ⁱ Interior noster collega, quocum ipsi nos ipsos consulimus, animus est. At animus malus non potest esse nobis nec solatii nec collegæ loco.

patiebatur intestinum bellum, qui misericordiae pacem perdidit et quietem. *Et cogitabat intra se, dicens: Quid faciam?* Interrogantis vox est; et quem putas interrogabat iste? Erat in illo alter, quia ad ejus penetralia jam diabolus possessor = insederat; et qui intraverat in cor Judæ, mentis ejus tenebat arcanum. *Quid faciam, quod non habeo?* Audistis quomodo non habet dives? Ecce clamat: *Non habeo.* Verum est, quia non habet semper, qui querit semper; et non habet ubi congreget, qui ut congreget sic requirit. Sed audiamus quid ei responderit consiliarius internus. *Destraam horrea mea.* Evidenter apparuit qui latebat, quia a destructione incipit semper iniuique. Agit, agit, ut quæ habes destruas, et quæ concupieris non reformes. Miser dives, ignarus de presentibus, disputas stultissime de futuris; quam melius presentia, ubi est sedes animæ, transulises! *At nunc = catenæ horreorum tuorum strinxerunt fauces pauperum, vinxerunt hospitum colla, eaurientium viscera contriverunt:* unde pauperum te præcedunt gemitus et sequuntur, accusant te hospitum luridi vultus, te turba impetit plangens potentium; ut addictus a supremo Iudice satietatem pænarum capias, qui horreorum tuorum seras, negando ceteris, tibi met conclusisti. *Cogitanti intra se diviti merito ille taliter respondit, qui scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt (Psal. xciii): Stulte, hac nocte repetunt animam tuam a te; quæ autem parasti, quæ erunt?* Bene stulte, quia tibi totum de carne fuerat, nil de corde. Bene stulte, quia migraturæ mox animæ condita satis longa præparabat. *Hæc nocte a te repetunt animam tuam.* Convenienter hæc nocte, quia fugiens misericordie lucem, avaritiæ tenebris se manciparat, dicendo: *Manduca, bibe, epulare.* Quod autem bibentes filii noctis sint, non dei, Apostolus sic declarat. *Et qui inebriantur, nocte ebrii sunt (1 The. v);* per obscura fertur, assumitur per tenebras, qui vitæ subsidium claustris suorum mandavit et condidit horreorum. *Repetunt animam tuam a te.* Quare non dixit: qui dederat, repetit, sed repetant? *Quia sanctorum Deus repetit animas et reducit; tartarei ministri repetunt et pertrahunt animas impiorum. Et cogitabat intra se, dicens: Quid faciam, quod non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit: Hoc faciam; destruaam horrea mea et majora faciam, et illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi bona*

A mea; et dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona posita in annos multos: manduca, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte repetunt animam tuam; quæ autem parasti quæ erunt? Unde iste dives sic præventus est, ut magis cogitata perderet quam parata; et impletum est illud prophætæ: *Exibit spiritus ejus, et revertetur in terram suam; in illa die peribunt omnes cogitationes eorum (Psal. cxxv).* Cogitavit iste quid post se relinqueret, non quid præmitteret ante se: unde juxta Apostolum: *Evanescent in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum; astimantes se esse sapientes, stulti facti sunt (Rom. i).* Cui dicitur stulte, et excitatus de somno præsentis vitæ, in illa perpetuitate nihil invenit in manibus suis; sicut dixit Psalmista: *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis (Psal. lxxv).* Vigila ergo, dives, in opere bono, in malo dormi; ut non sit manus tua pauperi vacua, ut tibi plena sit semper. Quia dives quantum largiter profundit, tantum largiter redundat in rebus. Esto ergo dives in misericordia, si semper esse vis dives: et tunc erant horrea tua majora, tunc plena, si non fuerint largitate vacua, cupiditate inclusa.

SERMO CV.

De muliere quæ habebat spiritum infirmitatis.

Hodie cura Christi, et divinæ virtutis dedit mirabile documentum, et diabolicæ fraudis nudavit astutiam, et absolvit mulierem longo et obscuro vulnere sauciatam; sicut ait Evangelista: *Erat Jesus docens in synagoga sabbatis, et mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo, et erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere. Quam cum vidisset Jesus, vocavit illam, et ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus, et confestim erecta est et glorificabat Deum (Luc. xiii).* Habebat spiritum infirmitatis, et erat inclinata: patebat vulnus, sed auctor vulneris non patebat; languorem videbant cuncti, sed languoris materiam non videbant. Erat in aperto pœna, sed in ipsa pœna carnifex latebat inclusus; corpus aspiciebatur incurvum, sed non aspiciebatur incurvi corporis pondus; in medio clivium portabat mulier hostem suum, sed hostem cives ut propellerent non videbant. *Ars nequissimi spiritus corporis necessitas credebatur, ut prædo callidus teneret captivam dolo, quam tenere viribus non valebat. Diabolus nihil esset, si essent sollicitiores*

^a Alias, insidebat.

^b Hæc ex editione Mitæ et ms. Vallicell. In aliis desunt.

^c Similia his Basilii, homil. in divites, ubi plura de avaritia, tom. II oper. pag. 51: *Educ de carcere vincetas opes.*

^d Ex ms. Vatic. Editi: *Cogitabat intra se dives. Merito ille, etc.* Mitæ vero: *Dixit autem illi Deus: Stulte. Merito illi taliter respondit, qui scit, etc.*

^e Gregorius, Moral. xxii cap. 12: *Eadem nocte sublati est, qui multa tempora fuerat præsolatus; ut scilicet, qui in longum sibi colligendo prospexerat, subsequenter diem, vel unum, minime videret. Mita laudat hic locum S. Maximi, serm. de sancto Michael: Nudi in sæculo nascimur, nudi etiam accedimus ad lavacrum: quum ergo incongruum est ut quem nudum ma-*

ter genuit, nudum suscipit Ecclesia, dives velit intrare in cælum.

^f Ita et alii interpretantur. Animas impiorum repetunt angeli mali, boni piorum.

^g Alias, in rictibus.

^h Cyrillus Alexandrinus, in Catena Græcorum Patrum: *Dixit autem spiritum infirmitatis, quia mulier patiebatur hæc atrocitate diaboli, derelicta a Deo propter propria crimina; vel propter transgressionem Adæ, ob quam humana corpora infirmitatem et mortem incurrauerunt. Dat autem super huc Deus diabolo potestatem, ut homines mole aduersitatis depressi velini ad meliora transire.*

ⁱ Ac si laborasset emprosthotone, quæ tensio est flectentium musculorum in anteriora.

homines et cautiore. Aut quid in homine umquam prævaluit ille virtute, nisi arte, mendacio, insidijs, fraude, dolo, nequitia, vitiorum ministerio, furoris criminum? Ille voluntates hominum semper explorat, et bonas quidem voluntates refugit; malis autem voluntatibus obsecundat, ut sit minister scelerum, criminum leno, parasitus ipse vitiorum. Et quia potestate non potest, dominatur turpissimis mentibus turpissima servitute. Sic mendacio decepit Evam (Gen. iii), sic cupiditate laqueavit Judam (Marc. xiv), sic Judæos cæcavit invidia (Marc. xv), sic gentes idolorum caligavit errore, sic confudit populos pompa rerum, sic parvulos vanitate ne sana saperent occupavit. Denique quid circa presentem mulierem molitus sit audiamus. Et ecce, inquit, mulier, quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo, et erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere. Videtis quia hæc mulier depressa nequissimi spiritus onere suspirabat, qui semper oneribus peccatorum deprimit homines, et inclinat ad terram, ne cælum videant, ne superna sapiant, ne Deum asperant, ne ad libertatem suam per suum revertantur auctorem; sed inclinato capite, defixis oculis, prono vultu, captivi sub iugo semper hostis teneantur antiqui. Sic premebatur publicanus ille, qui oculos suos ad cælum tollere non valebat, sed percutiebat peccati conscium pectus; et quia negandi locus non erat, locum misericordie perquirebat, dicendo: *Deus, propitius esto mihi peccatori* (Luc. xvi). Hoc sustinens propheta beatissimus sic canebat: *Iniquitates meæ superposuerunt caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me* (Ps. xxxvii). Et ut sui operis aperiret auctorem, alibi sic profatur: *Verticem capilli perambulantium in delictis suis* (Psalm. lxxv). Quia qui non resistunt delictis, sed perambulant in eis, eorum diabolus et equitat, et percurrit in verticem; ut qui ad mala suo vadunt studio, ad pejora diaboli ducantur impulsu, Apostolo dicente: *Tamquam euntes ducebamini* (I Cor. xii). Sed quid in hac historia spiritualis intelligentiæ maneat perscrutemur. Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo, et erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere. Quæ est ista cujus infirmitatis etiam tempora describuntur? Quæ est ista, cui ferre de terra, sed inclinare ad eam languor calidus sic studebat? Quæ est? Hæc quæ modo est sanctorum genitrix^b Ecclesiæ sancta filiorum, quam, sicut dicit Apostolus, *spiritus aeris hujus, spiritus diffidentia, spiritus erroris* (Ephes. vi), spiritali vexabat incommodo, atque ita ponderibus diversis pronam dabat et deponebat ad terram, ut ad cælum numquam sublevaretur aspectu. Sed quid est quod hæc quæ Ec-

clesiæ typum portat, in Synagoga sic reperitur incurva? Quid est? Quia dum fugit gentium sacrilegia, et declinat sarcinas idolorum, graviora incurrit, et portat cuncta pondera Synagoge, probante Domino, cum dicit: *Vae vobis, Scribæ et Pharisei, qui alligatis onera gravia, et imponitis super humeros hominum* (Luc. xi), ipsi autem nec vel minimo digito ea vultis movere (Matth. xiii). Unde et beatus Petrus: *Nunc ergo quid tentatis Deum, inquit, imponere jugum super cervicibus discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus* (Act. xv)? Hinc est quod Christus, ab his oneribus homines cupiens alleviare, clamat: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos: tollite jugum meum super vos, quia suave est* (Matth. xi). Cum dicit omnes, et Judæos utique vocat, et gentes. Sed quare per decem et octo annos mulieris hujus trahitur ægritudo? Quia nisi decalogus legis^d octodadis venisset ad gratiam, numquam sancta Ecclesia, numquam mulier hæc ad plenitudinem temporis, ad diem salutis, ad tempus acceptum, ad sui Salvatoris præsentiam pervenisset. Hanc autem mulierem gessisse Ecclesiæ sic figuram ipsius qualitas curationis^e assignat. Vocavit, inquit, ad se illam, et imposuit illi manus. Sic curare semper Ecclesiam satis novit, qui fieri Christianus meruit, et quotidie fieri conspiciat Christianos. Namque ut incurvus peccatis erigatur gentilis ad cælum, prius a gentili^f per impositionem manuum nequam spiritus effugatur. Nam qui solo verbo fugarat demones, et infirmitates omnes sola sanaverat jussione, quare super hanc mulierem suas imponit manus? Quare circa istam curandi ordinem novat, nisi quia jam tunc in una sanat omnes; immo, quia non ante suscipit Ecclesiam, nisi eam per impositionem manuum suarum purget a diabolo, et faciat Christianam; et amplius, facieptorum Christianorum curam præsentis curæ formet et instituat sacramento. Sed archisynagogus indignatur quare Christus sabbatis curet, hodieque Judæus in Ecclesiæ cura zeli furore torquetur, dum cælestes sensus intelligentia terrena^g revolvit, ac putat sabbatum jumentis, non hominibus consecratum, qui periclitanti bovi vel asino sabbato festinus occurrit, hominique morienti sabbato pietatis quidquam, miserationis quidquam non indulget. Et hoc facit excors, ut in pectore violet sabbatum, et in homine ipsam violet sanctitatem: ac sic Deo Dei lege præscribit; et observando sabbatum, Deo sabbatum sic refundit, quod Deus Judæo pro labore terreno et opere carnis clementer indulget. Et conversi sunt in arcum perversum (Psalm. lxxvii), qui in Dominum legis legis præcepta rectissima sic retorquent. Judæe,

^a Locus Oedipo dignus. Fortassis: Cui se auferre de terra negabat, sed inclinare ad eam languor calidus sic studebat.

^b Ms. Casen. habet, Ipsa est sanctorum genitrix filiorum Ecclesiæ sancta.

^c Alias, portavit pondera. Graviores erant Judæorum præcepta, vel mortem, vel severiores poenas transgressoribus militantia.

^d Ita editi omnes et mss. Tunc legis scriptæ deca-

logus ad gratiam octonarii numeri pervenit, quando carnem nostram assumpsit Filius Dei, et in ea mortuus resurrexit nobis. Mira.

^e Alias, designat.

^f Exorcismi et manus impositiones super capita baptizatorum, etiamnum moris sunt in Ecclesiâ.

^g Sic ex Latino. Editi, percollet, vel prævaluit.

^h Ms. Cas., operibus carnis.

qui te ab aumanis, ut vel uno die, vel sabbato, salutis curatione cessares. *Deest quippiam.* Et tu, Christiane, a diem Domino dominicum serva, si vis illum videre Domini diem, si vis quidquid est dominicum per Dominum possidere.

SERMO CVI.

De ficu quæ fructum non protulit.

Sicut peritus magister ad audiendum rudes, ad intelligendum tardos, discipulorum sensus vario genere doctrinæ pulsant, suscitant, accendit ingenium, ita Dominus similitudinibus variis, diversis comparationibus, populorum pigros, tardosque animos ad evangelicum convocat et invitat auditum; namque hodie sic cœpit: *Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, et venit quærens fructum in illa, et non invenit. Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce tres anni sunt, ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio: succide eam; ut quid et terram occupat? At ille respondens, ait illi, Domine, dimitte illam etiam hoc anno, usque dum fodiam circa illam, et mittam stercore, et siquidem fecerit fructum; sin autem, in futuro succides illam (Luc. xiii).* Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua. Rogo quid tam planum, quid tam lucidum, quid tam commune, quid rusticis sic vernaculum, quid proprium sic peritis quam propositæ similitudinis forma? Quæ de generali usu veniens omnes et verbo instruit et convertit exemplo. Infructuosa arbor intricat cespitem, necat spatia, exhaurit terræ vires, cultorem conficit damno, afficit tædio possidentem: ac sic excidere istam lucrum est, est istam commodum non habere. Sic homo utique qui naturæ donum, munus animæ, rationis beneficium, excellentiam sensus, iudicium mentis, artis industriam, culture bonum, per steriles qui inopes actus evertit, occupat, mergit, auctori fructum, cultori gratiam negat; sicut arbor e terra, sic iste e vita meretur excidi. Et sicut infecunda arbor si fuerit in vinea, dum fundit mortiferam subjectis viribus umbram, inimica non sibi soli, sed etiam palmitibus sit secundis: ita homo deses, ignavus, si præsens populis, non sibi soli sit noxius, sed multis, dum sequentes se suo vitiat et perdit exemplo. Sed hanc similitudinem quare Dominus dixerit audiamus. Arbor ficus, brumali tempore transacto, dum grossos producit in florem, et simulat suum suis floribus fructum, decipit incautos, illudit ignaros. Namque mox projicit grossos, pigrum proficit et prorumpit in germen; et fit posterior cæteris fructu, quæ videbatur cæteris antesse. Merito ergo a Domino ^b Synagoga arbori fici comparatur, quæ calefacta tempore legali, temporaliter ecclesiastici fructus floruit in figura. Patriarcharum namque ^a Ignatius, in epist. ad Magnes. pag. 57 edit. Genèv. 1623, vocat diem hunc: *diem Resurrectioni consecratum et principem omnium dierum.* Fallitur ergo Nicephorus, lib. vii cap. 46 edit. Basil. 1562, dum asserit Constantinum Magnum, omnium primum, diem hunc appellasse dominicum. Nisi dicamus Nicephorum hic innuere voluisse appellationem hanc, jam obsoletam, a Constantino iterum fuisse restitutam. Quod etiam eruitur a Sozomeno, Histor. Eccles. lib. i cap. 7 pag. 13. Cave autem hinc inferas diem hanc antea a Christianis non fuisse in honore. Vide

A radice solidata, sacerdotali exaltata culmine, prophetis dilatata ramis, Judaicæ observationis repleta grossis florebat, tunc spe sola fructum datura per Christum, immo ipsum Christum datura a post fructum, dicente Psalmista: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam (Ps. cxxxi).* Unde sancti scientes hæc, spem fructus ex flore capiebant, et solabantur præsentia de futuris: videntes jam jamque succedere æterna mortalibus, perpetua caducis, Legi gratiam, Synagoga Ecclesiam, cœlestia terrenis, humanis divina, omnibus Christum; quem quia venturum longa patientia sustinebant, venisse fideli gaudio sunt gavis. Ex istis erat Simeon ille, cui promissum erat ut non videret mortem, donec videret Christum Domini, quem in ulnas habens, talem prorupit in vocem. *Nunc*

B *dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum (Luc. ii).* Ignari vero dum fiduciam gerunt in lege tota, neque sunt de Christi expectatione solliciti, neque suscipere Christum, neque agnoscere meruerunt: et ita sunt legalibus decepti flosculis, sicut nescios grossis suis decipit ficus. Hinc est quod Dominus adventus sui tempora scire cupientes mittit ad ficum, dicens: *Videte ficulneam et omnes arbores. Cum producant jam fructum, scitis quia prope est æstas; ita et vos cum videritis hæc fieri, scitote quia prope est regnum Dei (Luc. xxi).* Videtis quia ficus non signat præsentia, sed indicat sic futura. Sed jam per ordinem propositum prosequamur exemplum. *Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua.* Synagoga est arbor ficus, possessor arboris Christus, vinea in qua refertur plantata arbor ista, Israeliticus est populus, Isaia propheta sic dicente: *Vinea Domini Sabaoth domus Israel est (Isai. v).* Venit, inquit, quærens fructum in illa, et non invenit. Venit Christus, et in Synagoga fructum fidei reperit nullum, quia tota dolis erat inumbrata perfidia. Ad ficulneam venit Christus, ad quam legitur Adam nudus fugisse ^d post culpam, dicente Genesios libro: *Et cognoverunt quia nudi sunt: et consuerunt folia fici, et fecerunt sibi succinctoria (Gen. iii).* Venit ergo ad ficum Christus, ut inveniret Adam, ut nudum tegeret pio suo corporis indumento, cuius ficus non velabat, sed stimulabat pudorem; cuius ficus ista, id est Synagoga, circumcisionibus suis nudabat partem verecundi corporis, non tegebat. Venit, inquit, quærens fructum, et non invenit. Dixit autem ad cultorem vineæ: *Ecce anni tres sunt, ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio: succide eam.*

C Cultor vineæ, qui infructuosam ficum jubetur excidere, est præsul Synagoga angelus, qui sterilitatem, quia non potest excusare, inducias impetrat supplicanone. 29 concilii Laodiceni, ibique Balsamonem et Zonaram; et consule Biblioth. Juris Canon. pag. 1242 edit. Parisiens. 1661.

^b Ita communiter hæc parabola interpretatur. Consule Ambrosium, Bedam, Theophylactum, Euthymium, et Augustinum, serm. olim 34, nunc 110, de Verb. Domini.

^c Ms. Cæsen., per fructum.

^d Hujus generis fuisse arborem Adamo interdictam, tradunt Hebræi et ex Græcis plerique. Vide Mariana hic.

cando. Sed illud prætereundum non est quod dixit : *Ecce anni tres sunt.* Tres anni, tria sunt tempora per quæ Christus ad Synagogam fructum quesiturus advenit, id est, ^a per legem, per prophetas, per ipsam sui præsentiam corporalem, ut infructuosa ficus, quæ jam divinitati fructus velut non necesarios denegabat, vel homini, vel esurienti, vel manducaturus Christo cibos necesarios non negaret. Sed nunc quid cultor vineæ responderit audiamus. *Domine, dimitte illam et hoc anno.* Cultor vineæ concedi adhuc evangelici temporis precatur annum, de quo Isaias dicit : *Prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis (Isa. LXI).* Ut quid? *Usque dum fodiam circa illam.* Vult eam apostolico vomere ^b perfodere, quia legalis cultus non valuit sentire culturam. *Et mittam stercora.* ^c Tante radici necessaria, quæ pro tanta pinguedine cespitis sancti ^d fota cœlesti imbre non meruit esse secunda. Ficus sterilis, Synagoga misera miseratione gentium stercoratur; ut vilissimis adjuncta fomentis redeat ad fructum, quæ tanto et pretioso ubere decessit de fructu : quæ si post hæc in eadem sterilitate permanserit, jam non cultoris falce, sed ipsius dominantis securi, desperata et inutilis succidetur. Et ideo non dixit : In futuro succidam eam, sed Succides eam, juxta illud Joannis : *Jam securis ad radicem arborum posita est : Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur (Matth. III).* Quia post evangelici cultum temporis infructuosas arbores securis judicii succidet, et novissimum suscipiet et cremabit incendium.

• SERMO CVII.

In D. Petrum episcopum Ravennæ.

Licet fandi sterilitas silentium mihi indicare videatur, loqui tamen vehementia cogit et sanctitas imperantis. Præstantius est enim imperitum prodere eloquium, quam officiosum negare sermonem. Quis ergo tanti viri adhortationem recusat, cui e cœlo contigit et ^e apostolici vocabulum, et summi privilegium sacerdotis? Neque enim absque divino judicio fuisse credendum est quod prima illa vivendi rudis infantia tanti nominis adepta est dignitatem? Quem tunc affuisse, nisi Deum ipsum putamus, cum nescii parentes

^a Hanc eandem interpretationem repetunt Ambrosius, et Theophylactus, et Gregorius, homil. 31. Alii explicant de triplici Judaicæ reipublicæ forma sub judicibus, regibus et pontificibus; alii de triplici hominis ætate, pueritia, virilitate et senectute; alii deum de tribus annis quibus Christus docuit. Hæc pro libito. Verior sententia est, per tres annos divinam inui miseriam erga populum Judaicum. Dicit autem per tres annos, quia ficus, quæ frugifera sunt, diutius fructus non differant.

^b Latini dicunt *ablaqueare*, unde *ablaqueatio*.

^c Vere ficus, ceteris frigidior, stercoracione indiget.

^d Ex Latinio. Edit. omnes, *tota cœlesti imbre.*

^e Vide quæ diximus in præfatione, et in notis ad Vitam Chrysologi ex Castilio.

^f Vide Barthium, *Adversar. lib. XLIII cap. 8 pag. 1490*, ubi plura commentatur de voce *apostolici*, primis Ecclesiæ temporibus episcopis attributa.

^g Ex his verbis eruere pronum est Chrysologum, nam in ejus laudem pronuntiatum fuisse sermonem hunc, in præfatione indicavimus, et viridi adhuc ætate

A de futuris meritis judicarent? Petrum enim vocari in aliis appellatio nominis est, in hoc prærogativa virtutis. Vere beatus Petrus, immobile fundamentum salutis, talem se exhibet in sacerdotio, quales videri volunt qui sacerdotium concupiscunt. Quemadmodum igitur sanctitatis regulam ^h disciplinis monasterialibus imbutus exercet? Pallent ora jejuniis, macies corpus attenuat, eleemosyna pro delictis supplicat, ⁱ lacrymæ peccata baptizant. Sed ne forte hoc devoti populi turba miraretur, solet Petrus flere, cum in eum Christus intendit (*Matth. XXVI*). Nec quisquam in apostolo imbrem irrigui luctus accuset. Jucundæ sunt lacrymæ, quæ gaudium immortalitatis emerunt (*Marc. XVI*). Ipse est ergo ^j custos fidei, petra Ecclesiæ, ^k janitorque cœlorum. Ipse est apostolicus piscator electus, qui ad se turbas errorum fluctibus mersas, hamo sanctitatis invitat, et doctrinæ suæ ^l rete concludit ad fidem hominum multitudine copiosam (*Luc. V*). Est etiam ipse beatissimus et apostolicus auceps, qui animas juvenum per aera volantes calamo divini sermonis attingit. Jure igitur venerabilis Dei sacerdos olim apostoli ^m nactus vocabulum, nunc adeptus et meritum, serit in populos præcepta justitiæ, et manifesta luce reserat sacrorum voluminum mysticas questiones : tantumque est in cœlestibus magisterium disciplinis, ut qui convertitur, ipsi absolutionem debeat; qui non corrigitur, sibi reatum. Omnis undique ad eum ex diversis regionum partibus visendi studio turba concurrat. Quicumque invias solitudines aut latentes eremi latebras incolebant, mirabilem Petrum magis veniunt videre ⁿ quam sæculum. Datum est illis aliquando discere, difficilius quidem, sed gloriosius ^o mundo præsentem luctari : et adversus instructas delinquentes turbas aciem quamdam disponere sanctitatis. Quanta enim in mundo positis post certamen palma est, si in solitudine constitutis sine luctamine coronæ debentur? Unde fratres, quoniam beatissimus Petrus omnia quæ sunt divinæ virtutis, prædicatione suæ doctrinæ vos instruit, pariter et exemplis edocet, deprecemur Dominum Deum nostrum, ut ævo longissimo doctrinæ cœlestis vos sermone letificet.

intra monasterii septa dies transegisse suos. Vel ad hærendum Tillemontio, cui persuasum est hic monasterii nomine, vel Corneli episcopi Imolensis domum, vel ejusdem episcopi seminarium indicari.

^h Lacrymas vicem baptismatis fuisse B. Petro apostolo, scribit Leo Magnus serm. 9 in passion. Domini. At hallucinatur Barthius, *Advers. lib. LV col. 2613*, cum hic de Petro apostolo loqui putat : hæc Chrysologus respiciunt.

ⁱ Nam contra Arium, Eutychen et alios hereticos, ac fidei Christianæ hostes quoscumque, verbo, scriptoque, fidem ipsam tutatus est. MITA.

^j Ideo janitor cœlorum dicitur ab Adelpho Chrysologus noster, quia innumeros adducebat ad fidem, et peccatores suaviter trahebat ad poenitentiam. MITA.

^k Ms. Casen., *retibus*.

^l Alias, *sortibus*.

^m Hoc est urbem Ravennatem, ea tempestate, aula Cæsaris et insignium virorum confluentia et comitatu nobiliorem.

ⁿ Id est : *combatre de front contre le monde*, explicat Tillemontius.

SERMO CVIII.

De homine, ut sit hostia et sacerdos Deo. In verba Apostoli: Obsecro vos per misericordiam Dei, etc.

Mira pietas, quæ ut precetur, ut largiatur, exorat. Hodie namque beatus Apostolus non humana petens, sed divina conferens, sic precatur: *Obsecro vos, per misericordiam Dei* (Rom. xii). Medicus austeram remedia cum recipere persuadet ægrotos, agit precibus, non compellit imperio, sciens infirmitatis, non voluntatis esse, quod salutaria respuit, quoties profutura repellit infirmus. Et filium pater non potestate, sed amore ad rigorem pertrahit disciplinæ, non ignorans quam sit aspera immaturis sensibus disciplina. Et si corporalis infirmitas ad curam precibus sic movetur, et si sic puerilis animus vix ad prudentiam ducitur blandimentis, quid mirum si Apostolus, qui semper est et medicus et pater, humanas mentes morbis carnalibus sauciatas, ut ad remedia divina subrigat, sic precatur: *Obsecro vos, per misericordiam Dei*. Novum genus obsecrationis inducit. Quare non per virtutem? quare non per maiestatem, non per gloriam Dei, sed per misericordiam Dei? Qui per ipsam solam Paulus et crimen persecutoris evasit, et apostolatus tanti adeptus est dignitatem: sicut ipse faretur, dicens: *Qui prius sui blasphemus et persecutor: et injuriosus, sed misericordiam Dei consecutus sum*: Et iterum: *Fidelis sermo et omni acceptione dignus: quia Christus in hunc mundum venit peccatores salvos facere, quorum primus ego sum, sed misericordiam sum consecutus, ad exemplum omnium, qui credituri sunt illi in vitam æternam* (1 Tim. i). *Obsecro*, inquit, vos per misericordiam Dei. Rogat Paulus, immo per Paulum rogat Deus, quia plus amari vult quam timeri. Rogat Deus quia non tam Dominus esse vult quam pater. Rogat Deus per misericordiam, ne vindicet per rigorem. Audi rogantem Dominum: *Tota die*, inquit, *expandi manus meas* (Isai. lxi). Nonne qui expandit manus ipso habitu rogat? Expandi manus meas. Ad quem? ad populum. Et ad quem populum? Non tantum non credentem, sed contradicentem. Expandi manus meas. Distendit membra, dilatat viscera, pectus porrigit, offert sinum, gremium pandit, ut patrem se tante obsecrationis demonstret affectu. Audi et aliter rogantem Deum: *Popule meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te* (Mich. vi)? Nonne dicit: Si divinitas ignota est, vel caro sit nota? Videte, videte in me corpus vestrum, membra vestra, vestra viscera, ossa vestra, vestrum sanguinem. Et si quod Dei est timetis, quare vel quod vestrum est non amatis? Si Dominum fugitis, quare non recurritis ad parentem? Sed forte vos Passionis meæ, quam fecistis, magnitudo confundit. Nolite timere. Crux hæc non meus, sed mortis est aculeus. Clavi isti non mihi infligunt dolorem, sed vestram mihi infligunt altius charitatem.

A Vulnera hæc non educant gemitus meos, sed magis vos meis visceribus introducunt. Extensio corporis mei vos dilatat in gremium, non meam crescit in penam. Sanguis meus non mihi deperit, sed vestrum prorogatur in pretium. Venite ergo, redite et vel sic probate patrem, quem videtis pro malis bona, pro injuriis amorem, pro vulneribus tantis tantam reddere charitatem. Sed jam quid obsecret Apostolus audiamus: *Obsecro*, inquit, *vos, ut exhibeatis corpora vestra*. Apostolus rogando sic omnes homines ad sacerdotale fastigium provexit. *Ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam*. O inauditum Christiani pontificatus officium, quando homo sibi ipse est et hostia et sacerdos; quando homo non extrinsecus quod Deo est immolaturus^b inquit; quando homo secum, et in se, et quod pro se est, Deo sacrificaturus apportat; quando et eadem manet hostia, idem permanet et sacerdos; quando hostia maciatur et vivit, sacerdos nescit occidere qui litabit. Mirum sacrificium, ubi corpus sine corpore, sine sanguine sanguis offertur. *Obsecro*, inquit, *vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam*. Fratres, hoc sacrificium Christi descendit ex forma, qui corpus suum pro vita sæculi vitaliter immolavit: et verè corpus suum fecit hostiam vivam, quia vivit occisus. In tali ergo victima mors expenditur, hostia permanet, vivit hostia; mors punitur. Hinc martyres mortem nascuntur, sine inchoant, occisione vivunt; et in cælis lucent, qui in terris putabantur extincti. *Obsecro*, inquit, *vos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam sanctam*. Hoc est illud quod propheta cecinit: *Sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi* (Psal. xlii). Esto, homo, esto Dei sacrificium et sacerdos; non amittas quod tibi divina dedit et concessit auctoritas; induere sanctitatis stolam, præcingere^d balteum castitatis; sit in velamento capitis tui Christus; crux in fronte tui munimine perseveret; pectori tuo appone divini scientiæ sacramentum; in odorem thymiamæ semper orationis accende; arripe gladium Spiritus; altare cor tuum pone; et sic corpus tuum admove Dei securus ad victimam. Deus fidem, non mortem querit; votum, non sanguinem sinit; placatur voluntate, non necesse. Hoc probat Deus, ad hostiam Abraham sancti illum cum poposcit (Gen. xxi). Nam quid aliud Abraham quam corpus suum immolabat in filio? Quid aliud Deus quam fidem requirebat in patre, qui filium sicut offerri jussit, sic non permisit occidi? Tali ergo homo confirmatus exemplo, offer corpus tuum et non solum macta, sed etiam seca per omnia virtutum membra. Quia toties tibi vitiorum artes moriuntur, quoties a te Deo viscera fuerint immolata virtutum. Offer fidem, ut perfidia sit punita; immola jejunium, ut voracitas cesset; sacrificia casti-

^a Toletus, I Petr. ii, 9, ubi Chrysologum laudat: *Ad hoc enim quilibet Christianus sacerdos est*.

^b Ut olim, quando extranea animalia immolabantur.

^c Hostia immolata adhuc vivit, quando homo ab

hac vita deficit et carnalibus vitis se mactat, mortificando carnem suam cum peccatis et concupiscentiis.

MITA.

^d Cingulum scilicet, quo sacerdotis femora præcinguntur.

tatem, ut moriatur libido; impone pietatem, ut depouatur impietas; invita misericordiam, ut avaritia deleatur, et ut consumatur stultitia, semper sanctitatem convenit immolare: sic fiet corpus tuum tua hostia, si nullo peccati jaculo fuerit sauciata. Vivit corpus tuum, homo, vivit quoties a te Deo virtutum vita vitiorum mortibus immolatur. Non potest mori qui vitali gladio ineretur occidi. Ipse autem Deus noster, qui est via, veritas et vita, et a morte nos liberet et perducatur ad vitam.

SERMO CIX.

De hostia corporis et animæ Deo rationabiliter offerenda. In eadem verba Apostoli.

Quoniam præcedens sermo tantum primordia^a tangit apostolicæ lectionis, nunc de his quæ sequuntur quod Dominus inspirat audiamus; sic enim cœpit: *Obsecro, inquit, vos, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam (Rom. xii).* Numquid Apostolus sic dicendo, sola corpora digna divinis hostiis probat, et animas velut reprobas aut tacet, aut præterit, aut relinquit? Nonne anima de cælo est, corpus e terra; hoc regitur, regit illa; illa dominatur, hoc servit; hoc vivit, vivificat illa; illa manet, hoc deficiit; hoc ætates patitur, illa nescit; et ad extremum mors, quæ tantum dominatur in corpus, nec anima præsentem contingit? Et quid est quod tacetur anima, et solum corpus ad Dei hostiam sic vocatur? Fratres, hic Apostolus honorat corpus, non minorat animam. Nam corpus quod capiunt peccata, quod delicta vinciunt, quod deprimunt crimina, quod vitia corrumpunt, quod deiciunt passionibus, hoc Apostolus cupit solvere, liberare studet, laborat attollere, expiare contendit, ut corpus ad originem animæ conscendat, non anima descendat corporis ad naturam; et corpus animam comitetur ad cælum, non anima corpus sequatur ad terram. Audi Scripturam dicentem anima qualibus et quantis corporis cruciatibus aggravetur: *Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimi terrena cogitatio sensum multa cogitantem (Sap. ix).* Ergo non deponi animam, sed corpus Apostolus vult levare; et animam et corpus, id est, hominem totum, ad hostiam sanctam, ad placitum Deo sacrificium vult venire. Quod autem et anima sit Dei sacrificium, Psalmista declarat dicens: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus (Psal. l).* *Ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, placentem Deo.* Quia non homo ex eo quod vivit placet, sed placet ex eo quod bene vivit; nec ex eo fit homo hostia si se Deo offerat, sed si sancto offerat Deo.^b Quantum enim immaculata victima placat Deum, tantum Deum victima, si maculata fuerit, exacerbatur. Audi dicentem Deum: Non offeras mihi claudum, non luscum, non mortis contagione pollutum, sed matu-

rum sine macula (*Levit. xiii*). Hinc est quod Apostolus vivam Deo petit hostiam. Ergo, fratres, si nos ipsius propitiationis incensum. *Desunt nonnulla.*

Probat hoc Cain, qui cum Deo parva a quo totum perceperat ingratus pontifex sic divisit, ut quod erat pessimum, hoc adoleret altari; quod erat optimum, in suam reservaret offensam; denique cum sua suo male partitur cum auctore, se suosque posteros et a vita et ab humano genere perdivisit (*Gen. iv*). Ergo Abel sequamur ad præmium, non Cain comitemur ad pœnam. Abel agnum portans ad Dei sacrificium, sicut agnus assumitur; Cain gestans sibi stipulam, fomentum sibi, per quod exureretur, invenit. *Ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, placentem Deo, rationabile obsequium vestrum.* Quantum placat obsequium quod ratione subnixum est, tantum quod rationem non habet, exacerbatur. Rationabile obsequium, quod non presumptione turbatur, non temeritate confunditur, non violatur illicitis, non simulatione fucatur. Ad obsequium regis militaris statio contrémiscit; humana dominatio exigit sollicitam servitutem, ad arbitrium iubentis timor obedientis invigilat; quia et cauta devotio præmium iuste remunerationis acquirit, et temeritatis pœnam presumptionis servitus non evadit. Quis non vocatus ad aulae regalis se proprii servitutem? quis sine titulo militem se ausus est profiteri? quis sine dignitatis^b infulis nomen dignitatis invadit? Et si hæc penes homines sollicita; cautaque sunt, si ratione constant, si convalescunt ordine, si tremore servantur; quanto, penes Deum magis cauta est devotio, magis tremenda servitus, magis sollicitus cultus, ut divinum ratione præstet obsequium? *Rationabile, inquit, obsequium vestrum.* Obsequium ratione calens, fervor est; furor est, quod ratione non frenatur. Hinc Judaicus populus Deum dum sibi præter rationem querit, Deum cui cum ratione serviebat, amisit (*Exod. xxxii*). Hinc filii Aaron dum rationis sunt inmemores, dum præsumunt terrenos ignes divinis ignibus admovere, flammam sacrificii salutaris in pœnale sibi incendium commutarunt (*Levit. x*). Hinc Saul^c tumens regali vertice, dum putat sibi et de sacerdotio quid licere, regnum quod acceperat, altaris temerator amisit (*1 Reg. xv*). Hinc Judæus dum legem sine legis ratione excolit, legis interemit auctorem. Hinc gentilis dum^d deorum populis et deorum monstris, nescius rationis, obsequitur, ad Dei, qui unus et verus est, pervenire non meruit servitutem. Hinc Arius Patri se putat obsequi Filium blasphemando; et dum Filio dat initium, Patri finem miserandus imponit. Hinc^e Photinus dum cœternum Patri Filium negat, Pater ut Pater non semper fuerit elaborat. Hinc omnes hæreses dum feruntur ad divinitatis injuriam, dum Trinitatem

^a Alias, *cogit*.

^b Sumitur infula aliquando pro corona imperiali, ut lib. i in lin. c. de Quadr. præscript. MITA. — Hinc pro omni dignitatis ornamento ponitur.

^c Nonnullæ editiones corrupte, *tremens*.

^d Nullo aptiori vocabulo multitudo deorum genti-

lium exprimi poterat.

^e Nil enim rationi magis adversatur quam polytheismus, ut passim Arnobius, et Minucius in Octavio.

^f De Photini hæresi vide Epiphanium tom. I lib. in hæres. 61 vel 71 pag. 828.

mentiantur vocabulis, * blasphemis obsequuntur. Nos autem, fratres, et corpora nostra aptemus in vivam Dei hostiam, obsequium nostrum rationabile procuremus, ut sit fides vera, pura conscientia, mens sobria, spes firma, cor mundum, caro casta, sanctus sensus, pius animus, tuta ratio, casta charitas, larga misericordia, vita sancta, verecundus habitus, et ad omne Christi obsequium humilitas nostrum semper comitetur incessum.

SERMO CX.

De salute sub fide reposita, justificatione a Deo per Christum, et de morte pro Christo subeunda. In verba ejusdem : Non est autem scriptum propter Abraham tantum, etc.

Beatus Apostolus primis et novissimis, id est, Judæis et Græcis, fidei vexillum unicum semper et singulare erigit ad salutem : quod quisquis habere non meruerit et tenere, cælestium possidere non poterit gloriam triumphorum. Solum est, fratres, quod contra perfidiam dimicantibus aciem dirigit, regem indicat, connectit socios, impiumque hostem sola sui visione terrificat. Sic enim hodie cœpit : *Non est autem scriptum propter Abraham tantum, quod reputatum est illi ad iustitiam ; sed et propter nos credentes in eum qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis* (Rom. iv). Videtis, fratres, quia dum priores futura, dum præterita credunt posteri, sic uno itinere fidei utrique perveniunt ad salutem, dum illi venturum Christum, nos jam venisse profiteamur, illi usque ad mortem more hominis descensurum mirantur et credunt, nos esse mortuum et resurrexisse gloriamur. Et quid plura, fratres ? Ideo salus hæc tam antecedentium, quam sequentium oculis est negata, ut tota esset in fide. Quod autem dixit : *Qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis*. Ne quis ab alio credat, ipse sui factor et resuscitator est corporis, qui dixit : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* (Joan. x) : neque enim ab alio resurrectio suscitari, neque ab alio vivificari vita potuit, nec eadem negare sibi quod erat omnibus collatura. Quia nec lous sitit, nec panis esurit, nec sol indiget luce, nec requies ipsa lascescit. *Qui traditus est*, inquit, *propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram*. Traditus propter delicta, non ut ea quæ non poterat mori vita puniretur, sed ut delicta, quæ nos a vita exsulaverant, sola delerentur. *Et resurrexit propter justificationem nostram*. Manente condemnatione justificari non potest condemnatus ; nos ergo quos primi culpa sic parentis addixerat, ut mors obnoxios sibi jure retineret, Christus cælestis et verus parens, soluta mortis condemnatione, per mortem propriam resurrectionem justificat, ut non reus pereat, sed reatus ; ipsaque poena, id est mors, quæ reos fuerat iussa

A percillere, merito deficiat et suæ amittat infulas potestatis. Cur innocentem, cur ipsum judicem crudelis et impia est ausa contingere ? et ideo addidit : *Iustificati igitur ex fide pacem habeamus ad Deum* (Rom. v). Hoc est dicere, desinat, desinat mater dissensionum, hostis quietis, pacis inimica contentio, non extollatur Judæus per legem, gentilis non superbiat per naturam, philosophus ab opinionibus suis spumosis et inanibus detumescat, nemo de meritis, nemo de operibus gloriatur ; quia vitam, quam prævaricatio prima sustulerat, et elongaverat a nobis furiosa contentio, restituit et reddidit pax divina. *Pacem habemus ad Deum, per Dominum nostrum Jesum Christum*. Terra non rebellet in cælos, ^b caro non insurgat in spiritum ; sed supernæ pacis humilis perpetem jungatur ad gloriam. *Per quem accessum habemus*. Quare nobis ipse factus est via, *fide in gratiam istam*. Dux vitæ istius fides est, fratres. *In qua stamus et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei*. Stamus certe fide, non corpore ; et in spe, non in re jam percepta gloriamur. *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio autem spem, spes vero non confundit*. Ecce quibus ætatibus justus perfectum roboratur in virum : in tribulatione, patientia, probatione, spe. Tribulatio, fratres, velut prima justī viri concutit et conturbat infantiam : sed cum inveniit ista patientem, ad majora adolescentem jam bonæ indolis tunc erudit. *Tribulatio patientiam operatur*. Patientia est, fratres, quæ Christi juvenem aptum probat esse virtutibus. *Spes vero non confundit*. Spes est quæ virum perficit : et ad mensuram Christi plenitudinis indefessa producit. Perfectæ virtutis est, quod in re non teneas ^c spei robore possidere. Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Et ut diffusæ in nos divinæ charitatis ostenderet qualitatem, adjecit : *Ut quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus secundum tempus, pro impiis mortuus est ? Vix enim pro justo quis moritur : nam pro bono forsitan quis audeat mori ? Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quia adhuc cum peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est*. Si Christus genus hominum sic dilexit, ut daret pro impiis et peccatoribus mortem suam, ^d justis quid aliud credimus largiturum, quam vitam suam, regnum suum, gloriam suam. Ex te suscepit mortem, quam impiis impenderet super terram : reservat tibi, quod in se et per se semper possidet, et possidet in cælo. Dicamus ergo cum propheta : *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi ? Calicem salutaris accipiam* (Psal. cxv). Hoc est, et ego moriar pro illo. Et quid simile ? Ille sponte pro impio et peccatore, ego vix pro justo et bono : ego vix, quia

* Hoc est voluntarie ex animo ac læte blasphemant. MYRA. — Morem gerunt eis qui blasphemias Deum impetunt.

^b Hic enim est primus justitiæ effectus et reconciliationis cum Deo.

^c Nam spiritum promissionis accepimus, veluti pinguis et arrhabonem regni cælestis. DUNAWEL.

^d Corruptum locum : *Iustus enim qui credimus, etc.*, sanavit optime Latinus : Mita nec male : *Iustus enim quid credimus largiturum.*

mo ad mortem non tam voluntas quam necessitas ducit. Audi ipsum dicentem ad Petrum : *Cum autem veneris, præcignet te alius, et ducet quo tu non vis.* In adversis, fratres, necessitas voluntati non potest comparari; acquiescere necessitatis est, velle virtutis. Volenti mors ipsa subjecta est, quia semper dominata est mors nolenti. Et tamen, fratres, quia divinæ charitatis nil simile potest homo redhibere, let quod potest, quia secundum quod habet acceptus est. Deficiat ad gloriam, moriatur ad vitam, pereat ad salutem. Gloriamur, fratres, de nova istius commutatione commercii; quia ^a mors, quæ erat inter homines reparatio tota pietatis, per Christum divinæ commendatio est facta charitatis.

¶ SERMO CXI.

De peccato originali. In verba ejusdem : *Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit.*

Præsens, fratres, Apostoli lectio cum dicit, per unum hominem mundum totum suscepisse sententiam (Rom. v), non ad perorandum nos, sed ad fleudum renovato et intimo dolore compellit. Si enim eximii vates singularis populi, et unius urbis, ac solius nonnumquam hominis diu lamentavere discrimen; quæ mens non totis tenebris obscuratur, quos sensus non tota hebetudo confundat, quos oculos non redigat in fontes et fluentia lacrymarum, quando unius lapsus exstitit ruina cunctorum, et unius culpa omnium defluxit ad pœnam, ac parentis vitium universo generi exitium ferale præparavit, dicente Apostolo : *Propterea sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, et per peccatum mors* (Ibid.). Miserum me ! ipse qui erat causa bonorum omnium, janua factus est hic malorum. Peccatum in hunc mundum intravit. In hunc mundum : miraris cum posteris obfuisse, qui facinore suo damnaverit mundum ? Sed dicis, Quomodo intravit ? Per quem intravit ? Quomodo ? Per culpam. Per quem ? Per hominem. Et quid ? peccatum natura est, an substantia ? Nec natura est, nec substantia, sed accidens : et adversa est hæc potestas quæ videtur in opere, sentitur in pœna, impugnat animam, vulnerat mentem, ipsam violat, confunditque naturam. Et quid plura, fratres ? Hoc est peccatum nature, quod est fumus oculis, quod febris corpori, quod dulcissimis fontibus amara salsedo. Utique purus et lucidus est oculus per naturam, sed per fumi conturbatur et obscuratur injuriam. At corpus membrorum partibus et sensibus suis, per hoc quod est a Deo conditum, viget ; sed ubi vis febrii cepserit, et procella domi-

nari, totum efficitur imbecillum : tunc amaritudo oris, tunc oculorum caligo, tunc gressuum notabunda vestigia, tunc inimica aura, tunc chari graves, tunc ipsa obsequia videntur odiosa. Et fontes quantum grati sunt per suam dulcedinem et naturam, tantum efficiuntur ingrati, cum aliquod vitium ex accessione susceperint. Sed ad cœpta redeamus. *Sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, et per peccatum mors.* Ecce, fratres, janua, per hominem peccatum, et per peccatum intrasse videmur in mortem. Peccatum, o crudelis fera, et non uno capite in hominum genus sævire contenta ! quam vidimus ^a trino ore tota humanæ stirpis germina tam pretiosa devorantem : trino ore, fratres, peccatum capit, mors devorat, deglutit infernus. Et quo, sicut diximus,

B fonte lacrymarum talis nobis ^d plane descendus est parens, qui nos tantarum miserationum reliquit hæredes, qui non solum collata bona perdidit, sed omnes posteros suos tam feris creditoribus obnoxios sic reliquit ? O dura hæreditas ac crudelis ! O miseri, quibus nec adipisci libuit, ^e nec renuntiare licuit nos hæredes ! Audi quod sequitur : *Et ita in omnes homines mors transivit.* Sed ne injustum forte videatur cur per unum in omnes, quia omnes per unum ; per eum te detestaris esse damnatum, per quem te editum esse gloriaris in lucem. Sed dicis, Si generi debeo quod natus sum, numquid et crimini, ut ante me reum faciat natura quam culpa ? Huic questioni tuæ mox qui sequitur Apostoli sermo respondet, dicendo : *In quo omnes peccaverunt.* Si in illo omnes peccaverunt, merito **C** per illum omnes susceperunt supplicium. *Sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, et per peccatum mors : et ita in omnes homines pertransivit, in quo omnes peccaverunt.* Sive in homine, sive in peccato ; per illum et in illo omnes peccaverunt. Non ergo peccatum versum est in naturam, sed dum peccatum mortem ingerit, pœnam sibi debitam exigit per naturam. Deus naturam ita fecerat ut homines crearet ad vitam : quæ tamen ^f dum morti nolens generat, illa se peccato fatetur obnoxiam, cujus pœnæ deservit in vita. Nam quis ista sentiat, fratres, quod exstingui velit natura partus suos, et germina sua tam chara velit necari ? Sed dum ingemiscit et condolet, amissam suspirat et desiderat suspicere libertatem. Sed per quem acceperit, Joannes primus signanter ostendit, qui viso Christo proclamatur et vociferatur, dicens : *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1). Peccatum mundi, hoc est, fratres, quod per unum hominem Apostolus intrasse testatur. Gaudete ergo, fratres, quia peccatum quod nos gravi

opere mortifero. **MITA.**—Se ipsum explicat Chrysologus. Peccatum Adæ triplici nos damno affecit : inclinatione ad malum, morte, æterna damnatione.

^a Alias, plene.

^e Ut hæredes necessarii : quemadmodum de servo hærede instituto disponitur in § 1 Inst. de hæ. qualit. ; vel uti filii hæredes sui et necessarii ex jure 12 Tabul., absque prætoris privil. sicuti § 12 eodem tit. habetur. **MITA.**

^f Alias, ad mortem.

^a Alius, mox quæ erat.

^b Hujusmodi sermonis finis et scopus est originalis peccati veritatem contra Pelagianos statuere, et corruptionem inde nobis derivatam, nec alio remedio sanandam, nisi Deus se hominem fecisset. **TILLEMONTIUS.**

^c Si tantum de originali peccato est sermo, illud trino devorat ore ob triplices mali effectus, qui sunt diminutio boni naturalis, macula et reatus pœnæ. Si de peccato actuali fatur, illud trino ore, hoc est, triplici peccato devorat : nempe cogitatione, verbo et

pondere deprimebat ad tartarum, a Christo sublatum est, in tartara jam demersum; et nos, quos morti culpa primi parentis addiderat, secundi et divini parentis gratia a poena revocavit ad vitam. Salvari ergo sine Christo ^a homo non poterat, quia totius mundi peccatum ante ipsius permanebat adventum. Sed tu quod per Christum justificaris, amplecteris; et quod per Adam damnatus es, tu refutas; et alterius tibi poenam obfuisse conquereris, qui tibi conspiciis alterius subvenisse iustitiam. Numquid non in semine tota arbor? Vitium ergo seminis vitium est totius arboris. Si sibi ipsa per se natura subvenire potuisset, nunquam eam ad reparandum in se auctor ipse suscepisset. Ad vitam eam creatam credis, qui adhuc eam per auctorem dubitas esse reparatam? *Usque ad legem enim, inquit, peccatum erat in mundo.* Usque ad legem cum audis, usque ad finem legis, hoc est, usque ad adventum Domini nostri Jesu Christi, accipe. *Quia peccatum non imputabatur, ait, cum lex non esset.* Et quando lex non fuit, ^b quæ cum ipso homine cepit? si lex non fuisset, Adam prævaricator nique non fuisset, sicut idem aperit Apostolus, cum dicit: *Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen.* Utique legem acceperant: sed Adam mox prævaricatus est, ut accepit; Moyses prævaricatoribus promulgavit acceptam, dicebat Apostolo: *Lex prævaricationum causa posita est (Galat. iii).* Regnavit ergo mors per legem, quia gravius prævaricatores quam peccatores; et non tantum parentis vilio, sed suo jam lapsos facinore, sæva devoravit. *Sed regnavit, inquit, mors ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ.* Quia non tantum magnos, sed devorabat et parvulos; et non tantum noxios, sed et devastabat innoxios: innoxios dico a culpa propria, non parentis. Et hinc gravius erat lamentanda conditio, quia ejus parentis solvebat poenam, cujus vix vitam degustarat infans; et luebat peccatum mundi, qui mundum cõguitum non habebat. Acquiescamus ergo, fratres, quod per unum et unius delicto mors regnavit, si omnes per unum absolvi desideramus, et esse per Christum: quia qui vivit, Christo debet, non sibi; et Adam quod moritur id debebat.

SERMO CXII.

De morte per hominem, vita et gratia per Christum habita, deque abundantia delicti propter legem. In verba ejusdem: Si enim unius delicto mors regnavit per unum.

Si quis poculum aquæ frigide sitiienti porrigit victori, aliquantum quidem animam recreat æstuantis, et humanitati ^c plane succurrit, non tamen penitus

A sitim exstinguit: ita et magnum divinæ scientiæ desiderantibus nosse secretum, noster sermo non sufficit, qui ad præsens festinationi deservit et tempori. Nam si ad humana perdiscenda tota hominis brevis est vita, quod tempus sufficere credimus ad intelligentiam posse divinam? Date ergo veniam, fratres, si intra punctum temporis et ^d horæ unius vix momentum obscura lucidare, clausa reserare, firmare dubia, profunda contingere, tot sæculorum ineffabile sacramentum per omnem modum aperire non possum, et eloqui, si vel caute æmulis, secure filiis, credentibus confidenter, constanter incredulis non valeamus. Verum quia hodie apostolicus sermo claro se lumine sensibus audientium totis infudit, nec quidquam catholicis mentibus reliquit ambiguum, cum dicit: *Si enim unius delicto mors regnavit per unum (Rom. v);* declamandi studium seponentes, tota simplicitate ipsis apostolicis eloquiis innitentur, ut verum scire cupientibus nulla sermone nostro generetur obscuritas. *Si enim unius delicto, ut dicit, mors regnavit per unum,* quare mortem ab uno et primo homine esse posteris acquisitam insinuare et approbare evangelica laborat auctoritas? Et quamvis sufficiat illa sententia, quæ dicit: *Deus mortem non fecit (Sap. i);* quare eam tam trucem, tam crudelem, tam imitem nonnulli a Deo vellent esse conditam, scire non possum. Nemo sine piaculo æstimat tam pium, tam bonum Deum, mortem creare potuisse, cujus universus mundus dolore continuo, gemitu, lacrymis, accusat et detestatur auctorem. Si mors etiam penes homines est criminum poena, quo ausu concreta homini et poenæ ante creditur innocentia Deo insita esse quam vita? Sed audiamus Apostolum: *Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiæ, et donationis, et justitiæ accipientes in vita regnabunt per unum Christum Dominum nostrum.* Ecce unum, et unum, Adam et Christus. Per illum peccatum regnavit in mortem, per istum gratia regnavit in vitam. Denique duo hæc principia vitæ et mortis, absolutionis et poenæ, desideratæ libertatis et damnationis extremæ, is qui sequitur sermo Apostoli aperit et declarat. *Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, ita et per unius iustitiam in omnes homines in justificationem vitæ.* Per unum et unum, aut mors regnat, aut vita conceditur. Quid hic ergo addere sermo possit interpretis? quibus ^e si adjunges silentium, omnis æmulatorum succumbit intentio. *Per unius delictum in omnes homines in condemnationem, ita et per unius iustitiam in omnes homines in justificationem vitæ.* Sicut fonti fluvius, sicut fructus semini, ita origini deservit aut addita aut erepta posteritas, sicut

^a Mss. Cæsen. et Vallic., *nemo poterat.*

^b Certe præsto erant homini naturæ lex, interiorque conscientie lumen, quibus quid malum esse, quidve bonum, docebatur; sed obscuriori quadam turbataque ratione. Locum hunc Apostoli Basilides apud Origenem hic lib. v pag. 140 interpretabatur de metempsychosi; quasi semper in mundo fuerit peccatum, at hominibus tunc solummodo imputatum, quando in humana corpora commigrarunt.

^c Allas, *plene.*

^d Habendæ conclonis tempus unius horæ spatio designabatur. Vide Origenem, homil. 3 in Genes.; Cyrillum Hierosolymit., catech. 13: *Quæ cum multa sint, et tempus horæ perbreve;* Augustinum etiam, serm. 257 de Temp.; et Chrysologum nostrum, serm. 121, ibique notam ultimam.

^e Ex Latino; in editis deest si. Nonnulli, *adjunges.*

ex his quæ adiecit Apostolus plenius approbatur. **A** dicit: *Dic verbo, et sanabitur puer meus (Matth. viii).* Et impleatur illud propheticum: *Misit Verbum suum, et sanavit eos (Psal. cvi).* Et ideo sequitur: *Ubi abundavit peccatum, superabundavit ei gratia.* Ac si diceret: *Ubi dilatatum est vulnus, superflua est sanitas.* Nemo ergo ingratus sit legi, quia quem ægotantem et jacentem invenerat, levavit, fovit, et ut saluti traderet, ipsum usque ad medicum salubri exultatione perduxit, ut, sicut dixit Apostolus: *Quemadmodum regnavit peccatum in morte, ita gratia regnet in vitam æternam, per Jesum Christum Dominum nostrum.* Gratia in vitam, peccatum regnat in morte. Recta fides non mortem, non interitum hominis auctori Deo deputat, sed salutem. Mors sit hominis, sit peccati, ut vita creata et reddita solum credatur esse per Christum.

B stum.

SERMO CXIII.

De non permanendo in peccato, ut gratia abundet, et de virtutibus inserviando. In verba ejusdem: Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? etc.

Beatus Apostolus quando nota interrogat, quando manifesta perquirat, eos videlicet objurgat et increpat qui eloquia divina sua interpretatione corrumpunt: et inde concipiunt suffragia criminum, unde assumere debuerant documenta virtutum. Sic enim hodie cœpit: *Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet (Rom. vi)?* Superius dixerat, fratres: *Ubi abundavit peccatum, superabundavit ei gratia;* et ideo ita exorsus est, ac pro illo divino et singulari magisterio imperitis se velut interrogatione participat, ut quæ sunt prudentiæ cœlestis plena eruditione respondeat. Si enim ubi abundavit peccatum, superabundavit ei gratia. Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Si prona est delinquentibus pietas, si gratia copiosa peccantibus, si injustis amica largitas est divina, certe si futura bona malis præsentibus acquiruntur, quid nobis virtutum iter arduum, quid durus obtinende justitiæ labor, quid inter malos jugis servandæ innocentie cruciatus? Augeantur humana facinora, ut bonitas cœlestis exuberet; faciamus mala, ut dicit, ut veniant bona (Rom. iii); permaneamus in peccato, ut gratia abundet. Ad hæc, fratres, idem qui interrogat Apostolus ipse respondit: *Absit. Qui enim mori sumus*

C lari magisterio imperitis se velut interrogatione participat, ut quæ sunt prudentiæ cœlestis plena eruditione respondeat. Si enim ubi abundavit peccatum, superabundavit ei gratia. Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Si prona est delinquentibus pietas, si gratia copiosa peccantibus, si injustis amica largitas est divina, certe si futura bona malis præsentibus acquiruntur, quid nobis virtutum iter arduum, quid durus obtinende justitiæ labor, quid inter malos jugis servandæ innocentie cruciatus? Augeantur humana facinora, ut bonitas cœlestis exuberet; faciamus mala, ut dicit, ut veniant bona (Rom. iii); permaneamus in peccato, ut gratia abundet. Ad hæc, fratres, idem qui interrogat Apostolus ipse respondit: *Absit. Qui enim mori sumus*

D peccato, quomodo adhuc vivemus in illo? Cum dicit *Absit*, taliter intelligentiam insipientium execratus

affecta, legitur in margine pag. 484 edit. Colon. 1637.

^a Christus Dominus, non raro apud Patres dicitur medicus. Chrysostomus tom. V homil. 31: *Ne mihi dicas, peccavi; quid agam? Medicum habes infirmitate superiorem, medicum habes morbi naturam vincentem, medicum habes nutu sanantem, medicum habes sola voluntate curantem, et qui potest, si vult. Basilii Seleuciensis, orat. 35, vocat Christum medicum sine medicamentis sanantem.* Hoc etiam de morbis corporis intelligi potest. Gregorius Nyssenus, orat. 3 contra Eunomiam.

^b Particula *absit* execrantis est, ut Rom. iii, 31; quasi dicat: *Absurdissimus est et detestabilis error.*

^a Justus omnino est Deus, quia homo peccator est; et Deus justitiam in hominem, tamquam in vere peccatorem, exercet. MITA.

^b In Apostolo particula *ut abundaret* non est loco causæ, sed quod occasione legis evenit, quamquam ipsa repugnante lege, quæ minui peccata volebat, non augeri.

^c Homo justus adhuc sub lege naturæ videns se agere quod rectum est, tumore plenus de innocentia lætatur, quam se habere confidebat; et per ignorantiam minime sentiebat se juste a Deo puniri ob parentis delictum, et amissam in ipso parente innocentiam. Venit lex Moysis, quæ protulit totum. MITA.

^d Id est, contagionem, interpretatur MITA. Id est, idem judicium. Hoc est, omnia interiora similiter erunt

est et sensum: siquidem medicus non vulneri, sed cure proficit et saluti; nec putredini, nec morbis, sed soli congaudet ille sanitati. Ita et Deus, qui pro magnitudine vulneris adhibuit magnitudinem vigoremque medicinæ, et nec peccato, sed homini largitus est gratiam; nec ad multiplicanda, sed ad delenda delicta imbrem suæ pietatis effudit. Nemo, nemo sic de ægritudine gratoletur, ut velit in vulnere permancere. Ingratus medico, inimicus est cure, qui semper curari testuat, nec umquam desiderat hic sanari; et ita Dei gratiam suis cupit exuberare peccatis, ut sibi cupiat peccata cumulari. Miser qui tali voto reus esse contendit per veniam. Fugienda, fratres, dementia ista est, fugienda, quæ etiam post curam captiva tenetur amore morborum, recidiva enim lethalis est sæpius ægritudo. Quod autem dixit: *Qui enim mortui sumus peccato*, præsentis temporis loquitur hic figuram: quia mortuos nos dixit esse peccatum, non nobis jam in toto mortuum dixit esse peccatum; quia etsi peccatum ipsum actu operis sanctis et fidelibus est defunctum, vivit tamen, et adhuc in nostram de sævit mortem. Tunc autem peccatum ipsum ^a morietur in nobis, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem, et factus fuerit sermo qui scriptus est: ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, inferne, victoria tua? *Aculeus autem mortis peccatum est* (I Cor. xv). Vivit autem peccato, qui ejus, sicut in consequentibus dicit, ^b concupiscentiis famulatur; et stimulis miserandus inservit, qui obsecundat vitiiis, qui criminibus infelici et continua captivitate succumbit, qui quod delicti est esse autumat hoc nature, et morbo qui est accidens utitur velut opere et beneficio Conditoris. Et ideo ad arguendum talium ignorantiam addidit dicens: *An nescitis quia quicumque in Christo Jesu baptizati sumus, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus illi per baptismum in mortem*. Audiant fideles, et intelligant: quemadmodum triduana Domini sepultura trina demensione figuratur in baptismo; ut resurrexisse cum Christo, et si necdum corpore, vitæ jam novitate congaudeant; sitque totus homo virtutum domicilium, qui receptaculum fuerat ante vitiorum. Ut, sicut dixit, *quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus*. Christus quidquid suarum virtutum est, refert ad gloriam Patris; et homo, cujus suum nihil est, sibi vindicare quod per Christum resurrexit elaborat. Quod autem dixit: *In novitate vitæ ambulemus*, quæ superius diximus, illa confirmat, ut si necdum hoc corpore, vita tamen jam totus immutatus incedat; intelligat se, et dominetur elementis, qui elementis hactenus per ignorantiam serviebat; largiatur sua per gloriam, qui prius turpiter furabatur aliena; et qui carnis exerce-

bat illicita, contemnat etiam licentias corporales; et qui innocentiam hactenus impie moliebatur extinguere, pro innocentia gloriosius ipse moriatur. Et quid plura? Si ex veteri homine jam novus effectus est, vitiorum gurgitem in fontem commutet ipse virtutum. Usque ad finem autem lectionis hoc ingerit beatus Apostolus, hoc demonstrat, illum posse cum Christo vivere, illum regnare cum Christo, qui resurgens Christi innocentiam sequitur, imitatur vitam, implere nititur sanctitatem. Quod dicit: *Ut destruat corpus peccati*; destruat, fratres, actu, non substantia; opere, non figura, quia peccato, non Deo vult hominem perire, qui ait: *Existimate vos mortuos esse peccato, vivere autem Deo*. Et supernæ libertati, fratres, restituere hominem tota pietate contendit, qui dicit: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore*. Et iterum: *Peccatum vobis non dominetur*. Non dixit, Non veniat ad vos; non dixit, Non provocet, non tillet; sed, *Non regnet, non dominetur*, confligat ad vincentis gloriam, dimicet et decidat ad triumphum victoris; et tandem se doleat impia peccati dominatio a servis quondam suis tota securitate calcari; et crudelis tyrannus ingemiscat subjectum se suorum pedibus captivorum; et ad eorum triumphum, de quibus diu triumphaverat, se veteranus hostis pervenisse depleat.

SERMO CXIV.

De servis legis et gratiæ. In verba ejusdem: Peccavimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia, etc.

Sicut peregrinanti reditus ad propria dulcis semper et charus est, et vernacule domus vestibula sunt gratiosa post tempus, ita mihi post intervalla sermonis ad apostolicarum ^c seriem lectionum suavior est recursus. Siquidem a proposito dicendi ordine, et continuo tramite loquendi discedere nos sæpe necessitas religiosa compellit; quia sic doctrinæ ordo moderandus est, ut non modo aliud impediatur ex alio. Unde quid hodie beatus Apostolus dixerit audiamus. Quid ergo ait? *Peccavimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit* (Rom. vi). Hæc interrogatio, fratres, eorum arguit imperitiam qui, legis consuetudine captivati, gratiæ beneficio nesciunt sentire virtutes; et quos præceptorum legalium series prodidit contumaces, eos sola munerum commoda et festivitatum pompa observationibus vanis fecit et reddidit obstinatos. Et cum legem tempus excluderit, quid cultor legis a lege faciet abdicatus? Judæe, quid habes quod non perdidisti? Si autem perdidisti, quid gloriaris quasi non perdidideris? Ubi est templum, ubi est sacerdos, ubi sacrificium, ubi incensum, ubi purificationes tuæ, ubi solemnitatum tuarum non omittenda devotio? Sed ut sis Judæus, merito circumcideris, quia bonis omnibus abscissus es supra-

^a Juxta veterum philosophorum placitum, quibus aliquid mori dicebatur, cum suis exibat finibus, in aliena transiens. Platoni homo mori dicebatur, et cum anima relinquit corpus, et cum anima in corpore constituta suas exiit passiones, et ad virtutes transit.

^b Concupiscentia quando vocatur peccatum, non utique quia peccatum est vocatur, sed quia peccato facta sit. S. Augustinus, tom. VII, contra duas Epistolas Pelagian. lib. I cap. 12. MIRA.

^c Vide notam ^c serm. 66, col. 385.

dictis. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis (*Deut. xxvii*). Si maledictus est qui in uno offenderit, quoties maledictus erit qui nihil ex omnibus probabitur effecisse? *Peccavimus*, ait, *quia non sumus sub lege, a sed sub gratia*? Ac si diceret, fratres: Peccavimus, quia in cura non permansimus jam sanati? Peccavimus, quia ignem, ferrum, medicamenta reliquimus jam curati? Infelix æger, qui post curam non vult curare tormentum. Et quid plura, fratres? Numquam curat, qui infirmantis querit et exspectat arbitrium? Nam ^b cum ex humore frigidus semper ignis succendatur in corpore, et rigor nimius dum membra vexat et concutit, acrius ipse efficit et gignit incendium; ita ægrotus ad augendam flammam quæ suis semper æstuat et anhelat in venis, dari sibi aquam frigidam impatienter exspectat, nesciens quod tunc ^c calor calore restinguitur, frigore nutritur incendium. Lex ergo dum hominis semper exspectat et sustinet voluntatem, nec tamen homo peccati sarcina præpeditus sufficere legalibus prævalet obedire mandatis, cultorem suum lex non absolvit a peccati vinculo, sed crimine prævaricationis obligat. Et ideo addidit, dicens: *Nescitis quod cui exhibuistis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obedistis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad vitam*? Quid est, fratres, quod cum de lege loqueremur, hominem prodidit servum fuisse peccati? *Sive peccati*, ait, *ad mortem, sive obeditionis ad vitam*. Quia superius dixerat, peccatum vobis non dominetur; non enim estis sub lege, sed sub gratia. Qui ergo sub lege sunt peccati, deprimuntur et incurvantur imperio, nec poterunt miseri de peccati turpissima servitute, nisi gratia manumittente, liberari. *Gratias autem ago Deo*, dixit, *quia fuistis servi peccati*. Sic gratias agit, quasi qui congaudeat hominem servum fuisse peccati? Absit. Gratias agit, non quia ante servi fuimus domini tam crudelis, sed quia etiam non sumus subjugati, sicut ex sequentibus id ipsum manifestat expressius, dicens: *Obaudistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis: liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ*. Obaudivimus, fratres, beneficio vocantis, non nostro, quia captivi sic tenebamur arbitrio. *Obaudistis autem ex corde in eam formam doctrinæ*. In quam? In Evangelii nempe, ubi novo libertatis genere non est omissa servitus, sed mutata, quia melior est devota famulatio quam vaga et

A præsumpta libertas. *Servi facti estis justitiæ*. Hæc servitus, fratres, non obligat, sed absolvit; non onerat, sed honorat; abstergit servitutis maculam, non iniurit. Quid hic, rogo, non divinum est, ubi servitus pellitur servitute, ubi fugatur condicione conditio, ubi mors morte moritur, ubi perditio perditione sanatur, et ut proprie ac breviter dicatur, ubi tota adversitas ipsius adversitatis mucrone prosternitur? Quod autem dixit: *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ: sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiæ, et iniquitati ad iniquitatem; ita exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem*. Magnitudinem pietatis ostendit, cum evangelicam doctrinam ad tam humilia et pene verecunda deponit exempla; ut sanctitati tantum quantum immunditiæ, quantum iniquitati justitiæ tantum imponat, et imperet servituti. Absurda, fratres, atque indecens videtur comparatio, quæ tantum gloriæ quantum turpitudini hominem cupit esse subjectum; sed utinam vel tantum! Et quando tantum Deo quantum mundo, quando tantum cælo quantum terræ, quando tantum virtuti quantum vitiis fragilitas humana famulatur? Totus homo miser sic carni deditur, sic rebus præsentibus occupatur, ut nihil in se, quod futuræ vitæ, quod divinis bonis deserviat, derelinquat. Illecebræ temporalis vim beatus Apostolus uno sermone humanis conscientiis convenienter aptavit, convenienter expressit, ut tanta voluntate justitiæ, pudicitie ac munditiæ humana membra serviant, quanta vehementia dementiaque turpitudini vitiisque se dederunt. Parva aut forte nulla exigit, qui cupit ^d devicta proprietate concedere; et admittit excusationem qui possibilia tibi ^e et usitata præcipit te repensari debere pro maximis. Da ergo, homo, Deo tantum quantum carni vitiisque tribuisti. Et quid est, quod ante vitiis, non Deo, debeas teipsum, quod a te Deus tuo tantum utique amore perquirat? Sequitur: *Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ; nunc autem liberati a peccato, servi facti estis ^f justitiæ*. Ante servi peccati, nunc servi justitiæ. Per Apostolum ecce succedit servitus servituti, contumax tu nunc tempus tuæ libertatis ostende; peccatum te ante mentiebatur liberum, quem tenebat ^g miserande captivum, nunc gratia te vocat servum, quem ut vere faceret esse liberum, Dei ipsius adoptavit in filium. Impleta est ergo Christi sententia, qua dicit: *Qui vult esse dominus, sit servus* (*Matth.*

^a Subdit hic Latinius: Vide quam longe ab Apostoli vera lectione et sententia recedat Chrysologus. Alius certe est Apostoli sensus, tum inquit: *Peccavimus, quia*, etc. Et verbis illius *sub gratia*, repetit iterum, iterumque refellit objectionem sibi ab initio factam illis aliis verbis: *Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet*? Absit.

^b Ex humore frigido, putrido tamen, minorem resistantiam faciente, ignis in corpore nostro accenditur ac putrido ipso humore frigido nutritur; contrarium enim fit ex suo contrario, ut patet ex Aristotelis Physica. MITA.

^c Ms. Cæsen., *Calor non exstinguitur frigore; sed frigore nutritur incendium*.

^d Alias, *detenta*, seu *retenta*. Ut fit cum res datur in emphyteusim; ubi parum, quod fere pro nihilo habetur, pro canone solvi mandatur ab emphyteute. Proprietas enim ac directum dominium penes concedentem remanet, ut cod. de jure emphyt. et late per Julium Clarum. MITA.

^e Hic suspicandum de veritate lectionis putat Latinius. Primam edition. Bon. secuti sumus. Lectio vero de qua Latinius: *Qui possibilia sibi et usitata præcipit, ut repensari debere pro maximis*.

^f Resumit Chrysologus quod Apostolus dixerat superius Rom. v. 18.

^g Pro *miserere*. Sic etiam *miseriter* et *miserabiliter* apud Nonium.

xx). Beata est hæc servitus, quæ dominationem generat sempiternam. Illa enim libertas fructum poenæ, et confusionem nobis intulit non ferendam, sicut dicit: *Quem enim fructum habuistis tunc in his quæ nunc erubescitis? nam finis illorum mors est.* Ecce qualiter munivit, ecce quali præmio honorat illam diabolus servitutem; ut mors simul et vitam finiat et inchoet poenam. At qui Christo serviunt, fratres, illusa morte cum stipendiis, sanctitatis perpetuam transferunt ad vitam; finis enim Christi non suscipit finem, quia non interficit hominem finis iste, sed perficit.

SERMO CXV.

De lege abrogata per gratiam. In verba ejusdem: *An ignoratis, fratres, scientibus enim legem loquor, etc.*

Posteaquam Davidicam citharam spiritualis intelligentiæ plectro et modulatione tangentes, animos vestros et corda permulsimus, intonantis quoque Evangelii ad suscitandos sensus vestros principia metiunda præbuimus, ad Apostolicum magisterium mox credidimus esse remeandum, ut tripartitus ordo sermonis ecclesiasticæ doctrinæ salutiferam teneat et præbeat disciplinam. Nam et cantilena a continuo labore relaxat animos, et Evangelica auctoritas mentis reparat et exsuscitat ad laborem, apostolicus vigor a tramite recto removeri et nostros non sinit sensus evagari. Hanc beati Apostoli per ordinem sequi hodie reperimus lectionem. An ignoratis, fratres, inquit, scientibus enim legem loquor, quia lex dominatur homini quanto tempore vivit? Et indicit similitudinem. Nam quæ sub viro est mulier, vivens viro, alligata est legi; si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri: igitur vivente viro, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro; si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri. Videtis, fratres, beati Apostoli magnum cœlestis magisterii documentum, quemadmodum legis tempora legalibus testimoniis asserit præterisse, totamque ejus prerogativam miro conjugii exinanivit exemplo. Et merito lex carnali conjugio comparatur, quæ non obtinuit cum synagoga spirituale consortium. Nam cum accepisset eam ad observantiam disciplinæ, ad sancti germinis fecunditatem, ad augmentum pudoris, ad custodiam castitatis, ad superni thalami sacrum reverendumque secretum, ad mysticam thori cœlestis unitatem, reperit in ea totius meretricationis illuviem. Occurrit enim tanto viro, id est legi,

A non compta moribus, non monilibus ornata virtutum, non incessu gravis, non vere illo flammæ virginis verecundiæ operta velamento; sed lasciva oculis, soluta gressibus, præventa illecebris, et tota dolis et simulationibus perfucata. Quam cum vir tantus visam justa indignatione despicere, et eam procul a sua societate propelleret, atque toto execraretur judicio gravitatis; illa nec despecta erubuit, nec contempta se correxit, nec respuit, sed repulsa, sed tota præceptis ad idolorum lupanaria convolvit, et maluit subire fornicationis infamiam atque adulterii crimen incurrere, quam male placiti habitus turpitudinem non horrere. Unde et merito eam beatus propheta deplorat, dicens: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion (Isai. 1)?* Cujus adul-

B teria quoque Ezechiel sanctus toto pene volumine præscribit. Illic est, fratres, quod cum in Evangelio a scribis et doctoribus legis apud Dominum ista accusaretur adultera, avertit faciem suam Dominus, et declinavit in terram, ne crimen cerneret quod puniret; et maluit, fratres, in pulvere scribere veniam, quam dare in carne sententiam (Joan. viii). Hanc Apostolus adulteram ad Christi nuntium revocare consortium, nec patitur pristini lapsus tempore tardari, quæ vivente viro merito exstitit adultera, quia sui cum alio viro, nunc vero non deserit legem, quæ ad legis recurrit auctorem; sed moritur legi legalibus addicta sententiis, ut vivat gratiæ et resurgat per veniam, quæ fuerat interempta et mortificata per legem. Denique cum eam a maritali jure defuncto viro asserat absolutam, ipsam potius, non virum, insequentibus defunctam esse testatur: quia non lex homini, sed homo moritur legi; nec mandatum præterit, sed mandato deficit ille qui labitur a mandato. Audi quod sequitur. *Itaque, fratres mei, et vos mortificati estis legi.* Numquid dicit, mortua est vobis lex? *Et vos mortificati estis legi.* Et bene addidit, *Per corpus Christi.* Quia lex reum astringit, arctat obnoxium, punit et interdicet criminis. Qui ergo per corpus Christi ab omni crimine exemptus est et erutus, feliciter moritur legi, ut innocentæ vivat et gratiæ. *Ut sitis, inquit, alterius, qui ex mortuis resurrexit.* Alterius. Alter ipse effectus est, cum nostram corruptionem in incorruptionem mutavit, et mortalitatem immortalitatis transvexit ad gloriam. *Ut fructificemus, ait, Deo.* Consortes cœlestis naturæ per Christum, non terræ, sed Deo; non morti, sed vitæ; et Deo fructum asserit deferri, non carni. Cum

^a Stipendium peccati mors.

^b Superiores homilias inquit, in quibus, vel psalmorum versiculos, vel quædam Evangeliorum loca enarravit: nunc ad Apostoli Epistolas, quas superius interpretatus est, ait esse remeandum.

^c Ex Latino.

^d Judæos Romæ degentes alloquitur Apostolus, quos fratres vocat etiam carnis ortu, ait Grotius.

^e Sub statu legis Mosaicæ pauci erant spirituales, plerique carnales, ait idem Grotius.

^f Stupri scilicet, vel adulterii.

^g Quo sponsæ caput obnubebatur. Hieronymus in Epitaphio Paulæ, ut notaret virginem Christi auspi-

ciis consecrandam, ait eam Christi flammæ reservari.

^h Similitudinem ex Apostolo apte prosequitur. Non enim putandum est Paulum loqui de muliere per divortium dimissa, quæ alteri nupsisset, hoc enim per legem licebat, at de muliere nupta quæ cum alio viro consuevisset.

ⁱ Alias, cum sacro textu, liberatam.

^j Putant Theodoretus et Cajetanus Apostolum hic Judæis conniventem maluisse dicere, Mortui estis legi, quam Lex mortua est vobis. Eadem tamen est sententia; si enim Judæi ad Christum conversi mortui sunt legi, illis etiam mortua est lex.

enim, inquit, *essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificaremur morti.* Cum dicit: *Cum essemus, præteritum tempus indicat, dum in sola carne positi, immo magis expositi, quæ carni sunt tantum sapere, facere, velle cogebamur, juxta aliud Apostoli: Qui in carne sunt, Deo placere non possunt (Rom. viii).* Cum enim essemus, inquit, in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant. Dicam sicut dictum est a Domino: Si lumen quod in te est tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ (Matth. vi)? Si per legem passiones peccatorum membris dominantur humanis, quid ipsæ per se facient passiones, quæ nascenti mox homini infeliciter et poenaliter obsecundant? Cum taliter nascentem, generatur taliter, angores deprimunt, urgent pericula, afficiunt pœnæ: passiones sunt, fratres, per quas infirmatur infantia, pueritia trahitur, adolescentia insanit, juvenus et senectus multis luctibus cumulantur; ipsæ sunt quæ totam hominis vitam inimico conturbante consistunt ad lapsum; quas lex dum prohiberet, admonuit; dum discuteret, amplijavit; dum accusaret, reddidit chariores; et quæ per ignorantiam latebant, fecit esse per scientiam notiores. Et sicut per falcem spinæ magis dum succiduntur accrescunt, ita dum rosecantur per legem, pullulant passiones, quia intrinsecus velut in radice carnis fixæ solidantur. Lex intrinsecus culturam fidei habet satis justam, nec proficit: unde ad frugem mortis ipsum cespitem humanæ carnis sua excitatione perducit. Passiones, inquit, peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificaremus morti. Instrumentum quod ad vitam erat, ad frugem mortis sibi in nobis vindicant passiones. Sauciati ergo taliter per Christi gratiam, a lege mortis absolvimur, et Spiritum sanctum percipimus intrinsecus debellatorem, victoremque vitiorum; ut passiones forinsecus exclusæ pulsant, tentent, provocent, sed concidant ad nostrorum gloriam triumphorum. Nobis, nobis cupit vincere, qui cum dominaretur nobis dignatus est militare, sicut dixi. Ergo serviamus in novitate Spiritus a carnis servitute jam liberi, quia vera dominatio est famulatus Dominiæ sanctitatis; nam et vetus homo et vetus littera totam corruptit et perdidit disciplinam.

SERMO CXVI.

De cognitione peccati per legem. In verba ejusdem: Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit, etc.

Quoties diverso genere, sed voce consona mystica resonat cantilena, mita dulcedine pascit et delectat auditum; ita cum vario modo, sed uno Spiritu eodemque sensu divina et cœlestis doctrina depromi-

tur, libentius et cum suavitate maxima evangelicæ scientiæ pandit et aperit sacramentum. Et ideo post propheticam melodiam et virtutum Christi stupenda miracula, ad apostolicarum redeamus ordinem lectionum. Talis ergo hodiernæ existit continentia lectionis. Quid ergo dicemus? *Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognovi, nisi per legem: nam concupiscentiam non sciebam, nisi lex diceret: Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam (Rom. vii).* Audistis, fratres, quo morbo sine Christo laboraverit humana conditio, quam captiva sine gratia fuerit humana fragilitas, quæ lege, quæ mandatis non prohibebatur, sed armabatur ad crimina: quæ ob hoc audiebat, ob hoc cognoscebat, non ut vinceret peccata, sed faceret. *Peccatum non cognovi, nisi per legem.* Vitia non nosse felicitatis est, nosse periculi, vicisse virtutis est. Rex nobilis et fortis, hostibus suis longius occurrit, et ita prævenit ingruentium dolos, ut desici nequeat fides militum, civium nequeat conturbari constantia: sic modo generosus animus per Christi gratiam corporis sui transgreditur miseras andas angustias, et ita totus delicta prævenit, proculcat vitia, et crimina totus internecone prosternit, ut nequeant fucis sensus fallere, dolis ingenium depravare, tumultuationibus misera, imbecilla corda dissolvere, ardore, sanguinibus, fumantes occasiones incendere, vario passionum genere membra naturaliter infirma vexare. Quod ignis aridæ segeti, hoc vitia corpori sunt humano, quæ sola securus separatione vincuntur, necantur ignorantia, et nescita felicitate evanescent. Nam si ad mentem et sensus pervenerint, si contigerint animos, si semel membra penetraverint, inextinguibile gignitur et exaltatur incendium: et nisi unda cœlestis corda rigaverit, mentes infuderit, membra madefecerit, totum quod est roboris humani, subditur et redigitur in favillam. *Lex, inquit, peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognovi nisi per legem.* Ac si diceret: Aurum avaritia non est, sed avaritiam non cognovi, nisi per aurum. Vinum ebrietas non est, sed ebrietatem non cognovi, nisi per vinum. Pulchritudo corporis non est concupiscentia, sed formæ decus concupiscentiæ me rapuit et perduxit ad lapsum. Sic ergo ipsa per se mala non sunt, quæ a Deo ad utilitatem, ad salutem, ad gratiam sunt creata, sed per ea delinquendi datur occasio. Ergo avarus aurum accusat, ebrius vinum, lascivus aut lepidus formæ vult esse quod contigit ad ruinam. Ita et lex quæ a Deo data fuerat ad salutem, quæ erat per se cœlestis et sancta, facta est per hominem miseri hominis ad ruinam, sicut ex sequentibus probat

apud Dominum: libera servitus, ubi non necessitas, sed charitas servit.

^a Adam, et vetusta Hebræorum lex.

^b Lethale peccatum, quamquam sub cineribus penitentia sepeliatur, si peccator ipse proximam delinquendi occasionem nondum dimiserit, et a se ejecerit, non dicitur penitus extinctum, sed tantum cinere cooperitum, ut iterum data occasione accendatur. MITA.

^a Naturæ nostræ corruptione, quæ Dei beneficiis abutitur, lex nostra funesta evadit, nisi illam gratia Salvatoris comitetur. Primo enim inflammatur concupiscentiam, quæ exhibita, velut agere legis opposito, majori impetu in varia desideria erumpit; secundo peccatum excitat, quod in homine sine lege vivente consopitum fuerat. Vide Natal. ab Alex. in Epist. S. Paul. 1. m. 1. pag. 101.

^b Videtur hic aliquid deesse.

^c Augustinus in psalm. xcix: *Libera servitus est*

Apostolus, qui dicit : *Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum et iustum et bonum*. Quod ergo bonum erat, non intulit mortem, sed peccatum, quod principaliter intulerat mortem, quod fragilem, quod imbecillem, quod humanam naturam pronam fecerat ad lapsus et vitia. Quod latebat, et hostiliter humano grassabatur in corpore, lex reprehendit, lex prodidit, dum admonet hominem de innocentia, de sanctitate, de iustitia, de virtute, de fide; dum arguit de vitiis, de delictis, de criminibus. Sed homo, audire quidem cepit virtutes, cepit velle, sed non attingit; cepit detestari, sed sequi vitia; odisse delicta, sed facere; horrere crimina, sed implere: unde tarde se servum captivum, se male rabiei sensit addictum et cepit clamare: *Infelix ego homo, quis me liberabit a corpore mortis huius?* Cui respondetur: *Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum*. Quo audito cepit libertatem querere per auctorem, salutem per veniam, vitam per solam sperare gratiam. Nam diu ignoraverat unde esset difficilis innocentia, unde laboriosa iustitia, anxia sanctitas, virtus ardua, fides tota periculis plena, unde sic tantas copias haberent delicta, ^a unde crimina dum succiduntur increscunt, virtutes deficiunt dum coluntur. Lex aperuit, lex docuit, lex tota luce monstravit, crimina per peccatum, virtutes per Deum in humanis sensibus, in humana mente dominari; nec posse ante superari delicta quam delictorum fuerit auctor exstinctus, quod est peccatum, quod Christus abstulit, attestante Joanne, cum dicit: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. 1)*. Sine lege enim, inquit, peccatum mortuum erat. Ego autem vivebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit. Et ego mortuus sum, et inventum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me, et per illud occidit. Peccatum mortuum erat, non quia non erat, sed quia ignorabatur, et proprie dictum est, *Peccatum revixit*. Quia erat sepultum in ignorantia nostra: non mandatum per peccatum, sed peccatum per mandatum revixit, dum facit praevaricari qui fuerat ante peccator; dum reum perficit etiam contumacem, desertorem exsuscitat et rebellem. Unde merito homo jam tunc se exclamat mortuum, quando se unde, et quare et per quem moreretur agnovit. Peccatum, fratres, quam crudelis tyrannus sit, jam videmus. Per mandatum seduxit me, et per illud occidit. Quia argumentum salutis tetendit in laqueum, quia curam fecit esse languorem, quia instrumentum sanitatis exitiale mutavit in vulnus, quia vitam ipsam in gladium lethalem convertit: *Per mandatum seduxit me,*

et per illud occidit. At quomodo sibi jam, quod esset occisus, provideret jam mortuus? nam quis poterat subvenire occiso, nisi Christus, qui vitam reparavit occisus? qui talionem morti reddidit per mortem, mortem peremit, atque eam prodidit contumacem, quæ incubare jussa pœnis reorum, attentare ausa est ipsum judicem, invadere ipsum innocentiae præsumpsit auctorem: unde merito mors mortua est, et in me non ego vivo, sed vivit, agit, regnat, imperat Christus.

SERMO CXVII.

De Adam primo et novissimo. In verba ejusdem: Factus est primus homo Adam in animam viventem, etc.

Duos homines beatus Apostolus hodie retulit humano generi dedisse principium, Adam videlicet et Christum: duos homines pares corpore, sed merito dispare; compage membrorum tota veritate persimiles, sed ipso sui principio tota dissimiles veritate. Factus est, inquit, primus homo Adam in animam viventem: novissimus Adam in spiritum vivificantem (I Cor. xv). Ille primus ab isto novissimo factus est, a quo est et animam consecutus, ut viveret; hic est ipso se figuratus auctore, qui vitam non exspectaret ab altero, sed ipse vitam solus omnibus largiretur; ille vilissimo plasmatur ex limo, ex utero pretioso Virginis hic procedit; in illo terra mutatur in carnem, in isto caro promovetur in Deum. Et quid plura? Hic est Adam, qui suam tunc in illo cum fingeret imaginem collocavit. Hinc est quod ejus et personam ^b suscipit, et nomen recepit, ne sibi, quod ad suam imaginem fecerat deperiret. Primus Adam, novissimus Adam; ille primus habet initium, hic novissimus non habet finem. ^c Quia hic novissimus vere ipse est primus, ipso dicente: *Ego primus, et ego novissimus (Isa. xlviii)*. Ego sum primus, id est sine initio. Ego novissimus, utique sine fine. Sed non prius, inquit, quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale. ^d Prius utique terra quam fructus; sed non tam pretiosa terra quam fructus; illa gemitus exigit et labores, hic substantiam largitur et vitam. Merito propheta de tali fructu gloriatur, dicens: *Terra nostra dedit fructum suum (Psal. lxxxiv)*. Quem fructum? Illum nempe de quo alibi dicit: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam (Psal. cxxxi)*. Primus homo, ait, de terra terrenus; secundus homo, de caelo caelestis. ^e Ubi sunt qui conceptum Virginis, Virginis partum, mulierum partibus existimant exaequandum, cum illud de terra sit, hoc de caelo; hoc divinae virtutis sit, illud infirmitatis humanae; illud sit ^f in corpore passionis, hoc totum sit in tranquillitate divini Spiritus, humani corporis in quiete? San-

^a Ms. Caesen. et Vatic., unde vitia.

^b Alias, suscepit.

^c Ms. Caesena et Vallicel.: Adam ille primus non habet initium, non habet hic novissimus finem; sed novissimus ille est, qui est primus.

^d Ait non prius factum esse spirituale corpus, sed animale, tam in Christo quam in nobis. Præmittere enim solet Deus imperfectiora, ut perfectiora sequantur. Sic prius terra quam fructus, prius pueri sumus quam viri.

^e Cerinthum, Ebionem, Carpocratianos, aliosque hujus commatis viros vellicat. An vero Virgo sanctissima communi mulierum more Christum enixa fuerit, vide apud Mabillonium, pref. 2 in saeculum iv Bened. pag. 354 edit. Trident., occasione reconsecranda questionis ortæ inter Ramtrannum, monachum Corbeiensem, et Paschasium Radbertum, ejusdem loci cœnobitam.

^f Ms. Caes., in corporis passione.

guis siluit, caro stupuit, soporata sunt membra, et aula Virginis tota est in celesti commoratione suspensa, donec auctor carnis, carnis sumeret indumentum, et lieret homo cœlestis, qui non solum terram redderet homini, sed homini donaret et cœlum. Virgo concipit, Virgo parturit, Virgo permanet. Ergo virtutis est caro conscia, non doloris, quæ magis pariendo integritatis augmenta suscipit, damna pudoris ignorat; testis potius sui partus existit, quæ nullas partus pertulit passiones; et sacramentis cœlestibus interfuisse se nova mater miratur, quæ nascentis ordinem intelligit humanæ consuetudinis nil habere.

* Si Deum sic nasci magus fatetur munere, fatetur dum adorat; advertite quid sentire, quid credere debeat Christianus. Sed quod sequitur audiamus. *Qualis terrenus, tales et terreni, et qualis cœlestis, tales et cœlestes.* Quemadmodum non nati taliter, tales poterunt inveniri, non manendo quod nati sunt, sed quod renati sunt permanendo? Hinc est, fratres, quod virginæ fontis uterum cœlestis spiritus arcana luminis sui admixtione fecundat; ut quos ^b origo limosæ stirpis profuderat sub misera conditione terrenos, cœlestes pariat, et ad similitudinem sui perducit auctoris. Ergo jam renati, jam reformati ad nostri imaginem Creatoris, quod præcipit Apostolus impleamus. *Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis.* Fuerit necessitas, quod de terra concreti cœlestia ^c spirare nequimus, quod de concupiscentia nati concupiscentiam non valuimus evitare, quod illecebris dominantibus acquisiti coacti sumus illecebrarum turpitudinem sustinere, quod sæculi huius habitaculo recepti captivi fuimus malis; ad instar nostri Domini, sicut diximus, jam renati, quos utique concepit virgo, vivificavit spiritus, portavit pudor, genuit integritas, nutritiv innocentia, edocuit sanctitas, virtus exercuit, Deus adoptavit in filios, imaginem totam tota similitudine nostri portemus auctoris: non majestate qua solus est, sed innocentia, simplicitate, mansuetudine, patientia, humilitate, misericordia, concordia, qua dignatus est nobis fieri et esse communis. Cesset vitiorum pruritus pestifer, delictorum lethalia blandimenta vincantur; execrandus furor, criminum comprimatur origo; discutiatur a sensibus caligo tota pompæ secularis; abjiciatur a mentibus mundanæ cupiditatis illusio; appetatur paupertas Christi, quæ divitias in cœlestibus possidet sempiternas; tota sanctitas animæ custodiatur et corporis, ut non magnitudine, sed actu imago Creatoris nostri portetur et clarescat in nobis. Affirmat quod diximus Apostolus, cum dicit: *Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnum Dei possidere non*

A possunt. Ecce quomodo carnis resurrectio prædicatur, quia ibi caro possidebitur a spiritu, non caro spiritu possidebit, sicut ex sequentibus elucescit. *Neque corruptio incorruptionem possidebit.* Vides quia non caro deperit, sed corruptio; non homo, sed culpa; non persona, sed crimen; ut homo in Deo, et coram Deo vivens, finem se delictorum tandem gaudeat consecutum. De resurrectione proprius sermo proferendus est, fratres, quia transcursum, et in ipso verbi fine, non convenit dici de eo quod nos ad æterna tempora ac perpetuam transmittit ad vitam.

a SERMO CXVIII.

De morte et resurrectione carnis.

Quoniam tota ^a spes fidei Christianæ in resurrectione constituta est mortuorum, ne quisquam de ea ausus sit dubitare, beati Pauli asserentis, eam auctoritate, rebus, exemplis, latissimam recitari vobis fecimus ^f hodie lectionem, ad quam sermo noster quod adjicere possit non potuit invenire. Sed quia nostri officii vestra charitas semper exigit servitutem, repetere hæc eadem, inculcare vehementius hæc ipsa, resurrectionis ipsius ardore gessimus. Fratres, semper de resurrectione libet dicere, jugiter de resurrectione delectat audire, quia mori numquam libet, vivere semper delectat. Resonet ergo in ore nostro resurrectio semper, semper resurrectio ad nostræ mentis transmittatur auditum, ut mors quæ nostros semper obsidet sensus, cum terrore suo, cum lamentis suis a nostris sensibus effugetur. Quia sic **C** agricola fructus uberes et ^g exsatiatas epulas cantat, ut ^h immanem vomeris laborem non sentiat et sudorem. Sic nauta portus modulatur et lucra, ne undarum ruinas, ne maris discrimina pertimescat. Sic miles, ne vulnera metuat, ut gladios non pertimescat, prædas personat et triumphos. Unde resurrectionem mente, ore, oculis, spectet, cantet, cogitet Christianus, ut totam mortis possit despiciere et calcare formidinem. Mors est, fratres, desperationis domina, incredulitatis mater, germana corruptionis, inferni parens, diaboli conjux, omnium malorum regina, quæ omne genus hominum tali ordine inexplibili impugnat, ut primum susurricem suam desperationem præmittat talia suadentem: Homo, cur tua perdis tempora? Ecce domina mors tua venit; ⁱ animam tuam in nihilum redigens, carnem tuam putredine, ossa tua vetustate consumens, ut te qui non fuisti antequam nascereris, faciat non esse post mortem. Redde ergo debita ante mortem, moriturus cito, tibi, ætatibus tuis: da lusibus infantiam, da deliciis adolescentiam, da voluptatibus juventutem, da

Notum autem vobis facio, fratres, etc.

^a Hoc passim SS. Pa. res. Vide Theophylactum in I ad Corinth. xv, 1, pag. 291 et 292: *Totus Christianismus in resurrectionis dogmate situs est.*

^f Vide notam 1 serm. 115.

^g Exsatiatas dicimus res, in quibus desideria nostra abunde complentur.

^h Ex mss. Cæsennæ et Vatic.; editi, imminentem.

ⁱ Hic anima sumitur pro vita corporali.

^a Hoc ipso ad hanc rem argumento utitur Noster in epistola contra Eutychetem.

^b Similia Augustinus, lib. xiii de Civit. Dei, pag. 23: *Induimus imaginem terreni hominis propagatione prævaricationis et mortis, quum nobis intulit generatio; sed induimus imaginem cœlestis hominis, gratia indulgentiæ vitæque perpetuæ.*

^c Sic legit Latinius. Editi, aspirare.

^d Sermo hic alias inscribitur: *In verba ejusdem:*

senectutem mali, ne sine causa de spe cogites desperatus. Post istam mittit incredulitatem suam filiam, sic minantem: Quasi non moriturus, quasi ^a evasurus mortem, sic de vita disponis? Homo, te decipit fides, tu fidei credis, quæ ut tollat præsentia, futura promittit, et ut aulerat quæ sunt ante mortem, nescio quæ invisibilia pollicetur esse post mortem. Quis inde venit, aut quis sapiens credit tot sæculis promissa, nec reddita? O si manduces et bibas! *Manduca et bibe, cras enim morieris* (Isai. xxi). Tertiam germanam nequitie suæ corruptionem tali dirigit cum furore, ut aspectus hominum invadat, attrahat, occupet, per sepulchra, extremos ostendens carceres, suos jacere ^b demonstrat immobiliter vinculatos; et ut homines sensus hominis horrore toto, toto pavore conturbet, effundit putredinem, eructat saniem, spargit fetores, atque ad unum corpus hominis innumeros ^c carnifices a se vermes dedisse proclamât. Quare non desperationi, quare non incredulitati crederent Christiani? Hæc sunt mortis bella, his ducibus, his consiliis, tali conflictu captivat, vastat, interficit omnes quos natura præsentem perducit ad vitam, ^d cæcit reges, trahit populos, gentes impellit, non divitiis redimi, ^e non flecti precibus, non lacrymis molliri, non viribus umquam potuit ista superari. Erravere, fratres, qui de bono mortis ^e scribere sunt conati. Et quid mirum? tunc se mundi sapientes magnos æstimant et præclaros, si id quod est summum malum, hoc esse summum bonum simplicibus persuaserint: merito Scriptura de istis dicit: *Væ qui dicunt bonum malum, et malum bonum* (Isai. C v). Væ qui ponunt tenebras lucem, et lucem tenebras! Et re vera quem non isti fallerent, ^f quem non errare potuerunt, qui vivere malum, mori bonum, incautis credere perfecerunt? Sed hæc, fratres, veritas submovet, lux fugat, impugnât fides, Apostolus notat, Christus delet, qui dum bonum vitæ reddit, malum mortis prodiit, damnat, excludit. Sic enim cepit Apostolus: *Natum autem vobis facio, fratres, Evangelium, quod prædicaui vobis, quod et accepistis, in quo stetitis, per quod et salvamini: qua ratione prædicaui vobis, tenere debetis, nisi sine causa credidistis? Tradidi enim vobis in primis, quod et accepi, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris, et quia sepul-*

tus est, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas (I Cor. xv). Dei largitas victurum, non moriturum dicit. Aut quid bonum accipit, si non erit ipse qui accipit? *In quo et statis. Stat utique qui semper vivit, quia mortuus semper jacet. In quo et salvamini.* Si quis moritur, perit; ^a salvatur vero ille qui semper vivit. *Qua ratione prædicaui vobis, tenere debetis, nisi sine causa credidistis.* Non solum, fratres, sine causa credidit, sed et sine causa vixit, qui se ad hoc solum natum credidit ut periret. Homo quid tibi oritur quod non occidat? quid tibi quod occiderit, non resurgit? Dies mane oritur, et iterum resurgit in mane; sero sepelitur in nocte, et iterum resurgit in mane. Sol quotidie nascitur, quotidie moritur, ^a resurgit ipse quotidie; tempora dum transeunt, pereunt; dum redeunt, reviviscunt. Unde, homo, ^f si Deo non credis, si non acquiescis legi, si non consentis auditui, vel oculis tuis crede, vel elementis resurrectionem tuam tibi jugiter prædicantibus acquiesce. Certe si ista longe sunt inferiora, quæ in tuis manibus sunt, et de morte tuo opere suscitantur, te posse Dei opere doceant suscitari. Vade ad semen, Apostolo te docente (I Cor. xii); tolle triticum aridum sine sensu, sine motu; duc sulcum, fodi terram, fac sepulcrum, sepele triticum, inspicere quemadmodum morte deperit, humore turgescit, putredine corrumpitur; et cum pervenerit ad totum quicquid desperatio, quicquid incredulitas, quicquid corruptela tibi superius ingerebat, tunc subito reviviscit in germine, in herba pubescit, juvenescit in caule, maturescit in fruge, et ad illam totam ipsam, quam tu periisse deslebas, speciem resurgit et formam; ut te, homo, triticum non tam doceat manducare quam sapere, non tam cogat laborare quam credere. Reliqua nos taceamus, quia et unde, et quando, et quomodo, et per quem mors venerit, beatus Apostolus plano et satis lucido ac divino declarat eloquio. Homo, accipe fidem, quia gratis datur; crede resurrectionem, quia qui promittit illam pretium non requirit.

SERMO CXXIX.

De vero cursu pro corona gloria. In verba ejusdem: Nescitis quod hi qui in stadio currunt, etc.

Beatus apostolus Paulus non solum per doctrinam

^a Menander, teste Justino, Apolog. ad Antoninum D. Pium, pag. 145, sectatoribus suis suscit quod morituri non essent.

^b *Ipsa mors carnicifex est*, inquit Chrysostomus, homil. 75, tom. VII.

^c Claudianus de rapta:

Sub tua purpurei veniunt vestigia reges
Deposito luxu, turba compaupere mixti.
Omnia mors æquat.

^d Similia his Theodoretus, orat. 6 de Provid. pag. 387: *Luernantibus non miseretur, precibus non moveatur, dentibus non corrumpitur, etc.* Vide Basilium, epist. 185.

^e Ethnici fere omnes mortem laudabant. A rege Ptolemæo vocatus fuit Cyreniacus Hecages cum in scholis laudare, eo quod multi eo audito, mortem sibi sponte consciscerent.

^f *Alas, quem non errant.*

^a Editi plures, *moriturus*.

^b Mss. Cæson. et Vallie.: *Salvatur vero per illum, quod supervivit.*

^c Hoc argumento libenter usi veteres. Nyssenius, orat. de Resurrect. Christi, tom. III, pag. 429. Nam noctem mortis imaginem putabant, diem vitæ. Tertullianus, lib. contra Marcionem: *Sed nox est imago mortis.* Hilarius, Genes.: *Dies imago vitæ, nox mortis imago est.*

^d Inter Judæos Sadducei; inter Christianos Simon Magus; Hermogenes item, teste Tertulliano de Resurrect. carnis cap. 4; Joannes Hierosolymit., Eutychius patriarcha, licet resipuerit, resurrectionem corporum negarunt. Inter gentiles non capitaliter errasse censetur, qui eam credent, aut docerent. hi autem apud eos factum, credit Lorianus, ex cap. iv, 29, Act. ad coercendos, metu futurorum, facinorosos.

legis, sed sæculi hujus exemplo ad coronam nos gloriæ coelestis hortatur. Sic enim inter cetera ait, ut audivit dilectio vestra. *Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium*; et addidit: *Sic currite, ut comprehendatis* (I Cor. ix). Secundum terrenum exemplum, multi quidem, ut ait Apostolus, *in stadio currunt*, sed unus accipit coronam, id est, ille qui melius currit; ita et in stadio vitæ præsentis, multi quidem currunt, sed unus accipit coronam. Currunt Judæi per legem, currunt philosophi per inanem sapientiam, currunt et hæretici per falsam annuntiationem, currunt catholici per veram fidei predicationem: sed de his omnibus unus coronam accipit, id est, populus catholicus, qui, recepto fidei cursu, tendit ad Christum, ut ad palmam immortalitatis coronamque perveniat. Quapropter et Judæi, et philosophi, et hæretici in vacuum currunt, qui non recto fidei tramite gradiuntur. Quid enim prodest Judæis currere per observationem legis, qui Christum, dominum legis ignorant? Currunt et philosophi per inanem sapientiam sæculi, sed superfluous et vacuus cursus ipsorum est, qui veram Christi sapientiam nesciunt. Veræ enim sapientiæ Dei Christus est, quæ non ornatu verbis, nec luculenta oratione, sed fide cordis agnoscitur. Currunt et hæretici per venenatam fidei suæ assertionem, currunt per jejunia, currunt per eleemosynam, sed pervenire ad coronam nequeunt, quia non currunt; falsa enim fides eorum veræ fidei gratiam accipere non meretur. Manifestat hoc Apostolus alio loco, cum dicit: *Et si distribuero omnem substantiam meam pauperibus, et si tradidero corpus meum igni ut ardeat, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest* (I Cor. xiii). Non enim habet charitatem Christi, qui Christo non fideliter credit. Et ideo bene addidit Apostolus, dicendo: *Sic currite, ut comprehendatis*. Currere ergo debemus fideli cursu in fide Christi, in mandatis Dei, in operibus justitiæ, ut ad coronam æternæ vitæ pervenire possimus. Denique quemadmodum nobis currendum est, idem Apostolus consequenter ostendit, dicendo: *Omnis, inquit, qui in agone contendit, ab omnibus continens est; et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptibilem*. Vide quibus nos Apostolus exemplis ad coronam ^e promissæ immortalitatis in-

vitat. ^d In agone isto terreno qui vincere volunt, continent se ^e a cibis quibusdam, a potu nimio, continent ^f ab omni immunditia, sub tanta castitate, ut etiam propria conjugia non requirant; nec aliter se vincere posse sperant, nisi corpus suum castam ^g pudicamque servaverint. Et post tantum laborem quid aliud quam parvam, et corruptibilem, et vilem quidem coronam accipiunt? Si ergo ^h pro corruptibili corona tantus labor a quibusdam suscipitur, quanto magis nos omnem laborem sustinere debemus, quibus præmiū coeleste et æternæ gloriæ corona promittitur? Est ergo nobis agonizandum non levi certamine: certamus enim contra spiritualis nequitie, contra diabolum et angelos ejus; certamus contra injustitiam, contra impietatem, contra malitiam, contra impudicitiam, contra diversas iniectiones peccatorum. Et si certantes ⁱ vincimus, tot coronas accipimus quot vitiorum victores fuerimus. Magnus itaque agone iste est, in quo spectaculum Domino exhibemus: spectamur enim certantes a Domino, spectamur ab angelis ejus; in terra vincimus, sed præmiū virtutis in coelestibus accipimus. Denique sancti martyres in agone certaminis positi, non solum vitia peccatorum, sed ipsam mortem vicerunt, et ^j præmia immortalitatis susceperunt. In hoc agone primo Dominus et Salvator noster, et certavit et vicit, ut nobis exemplum certaminis et victoriæ demonstret. Hæc ergo vobiscum tractantes, semen boni certaminis inficimus in cordibus vestris, tamquam sulcata invenientis pectora vestra aratro justitiæ. Colite igitur verbum quod sparsimus in vobis, ut possit germinare quod satum est. Deus autem visitatione sua, rore suæ vobis pietatis infundat; et det incrementum seminibus nostris, quo possitis in collectis manipulis meritum ad fructum centesimum pervenire.

SERMO CXX.

De figura sæculi vitanda, et forma Salvatoris assumenda. In verba ejusdem: Notie configurari hunc sæculo, etc.

Christus apostolos sal esse hodie patefecit, dicendo: *Vos estis sal terræ* (Matth. v). Ne quis ergo impatienter ferat, si beati Pauli verba ut grana divini salis terimus, quatenus altius soporati, sensus intel-

Multa fecit, talisque puer, eundem, et sicut, Abstulit Venere et Baccho.

Chrysostomus in verba Pauli ad II Tim. ii, 5. *Nisi qui legitime certaverit, hæc habet cum nostro: Non sufficit ad legitimam decertationem, si agonista in agonem descenderit, non si unctus fuerit... oportet insuper ut qui coronam consequi vellet, omnem agonisticam professionis observasset legem tam circa ciborum, quibus vel abstinendum, vel vescendum athletæ fuit, quam circa continentiam ac honestatis rationem.*

^a Landat verba hæc Chrysologi Pitiscus in Lexic. Antiq. Romanar. tom. I pag. 197.

^b Alianus Var. Hist. vi, 6: *Qui strenue pugnant olivæ et aliis ramis redimiti, laudibus ferebantur.*

^c Vicerimus... accipiemus.

^d Hæc et ex superioribus nonnulla profert claris. Muratorius pag. 231 de Paradiso, contra Burnetum.

^a Alludere videtur Apostolus ad Olympica vel Isthmica certamina, quæ Corinthii celebrabantur. Stadium in quo cursu certabatur pedibus, seu equis.

^b Alias, scientiam.

^c Alias, promissum.

^d Pauli vestigiis inherens Chrysologus, a cursoribus transit ad agonistas, athletas scilicet et pugiles.

^e Athletæ (quo nomine comprehendebantur apud Græcos omnes qui corpore decertabant, apud Latinos vero pugiles tantum et luctatores), licet essent voracissimi, caricis, caseo et nucibus alebantur; et si omnibus, his tantum quæ nimium suci et pinguedinis habebant, at sine ulla condimentis. Hinc eorum victus, qui apud Latinos colephium vel coliphium dicebatur; arida saginatio dicitur a Tertulliano de Pallio, cap. 4, ubi vide Salmasium pag. 262, 267.

^f Horatius, de cursoribus:

ligentiam condire possimus. Grana enim salis * integra saliant, quatenus in medullis ipsa subtilius attenuata descendant: sic sermo Apostoli communiter lectus præbet simplicem sensum, profundam scientiam præstat, lectione sedula iteratur ad illa quæ ante perscrutati sumus. Hodie dicit beatus Apostolus: *Nolite configurari huic sæculo* (Rom. xii). Putasne beatus Paulus apostolus dicendo sic, elementorum figuris ne configuremur obsistat? neve simus ut Persarum reges, qui subjecta nunc pedibus suis sphaera, ut polum se calcare credantur, Dei vices mentiuntur: nunc radiato capite ne sint homines, solis resident in figura; nunc ^b impositis sibi cornibus, quasi viros se esse doleant, * effeminantur in lunam: nunc varias velut siderum sumunt formas, ut hominis perdant figuram, et nihil supernæ claritatis acquirant. Sed ista licet de sæculi vanitate descendant, et sapientibus tam fugienda sint quam r. denda, tamen Apostolus cum dicit: *Nolite configurari huic sæculo*, sæculi vitam corrigit, arguit mores, iudicat institutum, castigat voluntates, luxuriam condemnat, et totam vanitatem secularium pompam propellit, effugat, excludit a mentibus Christianis. Sed hoc modo strictum commonet quod est in principio hujus Epistolæ latius exsecutus, ubi figuram sæculi in vitiis sic figurat: *Repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidiis, contentione, dolo, malignitate, susurratores, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, erectos, superbos, inventores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompotentes, sine affectione, sine misericordia, qui cum iustitiam Dei cognovissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte: non solum qui faciunt illa, sed qui consentiunt facientibus* (Rom. i). Fratres, audistis formam sæculi, didicistis speciem, vidistis figuram: si tamen formam et non informe monstrum, ubi confusione criminum tota rerum facies est deleta, ubi peccatorum connubio tota mundi figura est dissoluta, ubi delictorum morbis imago ipsa ablata est conditoris, ubi homo in vitiis est sepultus, ubi corrupti corporis scatent scelera, ubi homo hominis est sepulcrum, ubi in homine non homo cernitur, sed cadaver. Apostolus ergo huic formæ nos prohibet esse conformes, et configurari nos huic vetat figure; huic similitudini consimiles non esse permittit, sed ad formam Dei reformat, ad similitudinem revocat Christi, et totam reducit ad imaginem conditoris, dicens: *Sed reformamini in novitate sensus vestri*. Hoc est, sitis per Christum sensibus innovati, abjecta sæculi hujus figura; et tota inveteratæ imagi-

nis deformitate projecta, ^d formam vestram in formam vestri reducite Salvatoris: ut novitas sensuum vestrorum in vestris actibus elucescat, et cœlestis homo cœlesti habitu jam gradiatur in terra. Qualiter autem componat formam novi hominis, jam pateat. *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem habent actum; sic multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Habentes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes*. Agit, agit ut corpus, quod collocat in cœlesti actu, in superna vita, in moribus sanctitatis membrorum consensu et copulatione consistat: neque pes oculi ministerium, neque oculus pedis officium perverso tumore confundat; sed ut sanctitatis membra donis contenta sint largitoris, et credant suum esse membra omnia, quod unum fecerit membrum, quia minorari nescit membrum unum, quod totum honoratur in corpore. Hinc est quod Apostolus actus membris, membra actibus sic depingit: *Sive qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortatione, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate. Caritas sine simulatione; odientes malum, adherentes bono, invicem honore prævenientes, invicem benigni, sollicitudine non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, memoriis sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes: benedicite et nolite maledicere; gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus; providentes bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos, nulli malum pro malo reddentes; si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes; non vindicantes vosmetipsos, sed date locum iræ. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi; noli vinci a malo, sed vince in bono malum*. Superius, fratres, Apostolus patefecit membra vitiis, revelavit modo nobis membra virtutum; ut cœleste corpus tantis solidatum membris, nervis talibus roboratum, possit facile mundi bella prosternere, diaboli superare conflictus. Et ita vivens, ut Apostolus docuit, non prosternit mundum? non proterit carnem? non diabolum vincit? non æquatur angelis? non major est cœlo? Plane major cœlo, quia cœlum non movetur sponte, non voluntate agit, non iudicio facit quidquam, sed sola necessitate servit semper, quia semel iussum est servire; impollutum se non viribus, non labore custodit: unde cum non sit obnoxium pœnæ, sic tamen nec consistit ad præmium. At homo ex terrena vilitate concretus, dum terre-

* Integra pro re incorrupta, non violata sanie, neve confecta tæbe, ut dicat Auctor: grana salis res integras, nondum incorruptas saliant, si ipsa grana in medullis subtilius attenuata descendant. D. Chrysostomus, homil. 15 in Matth., inquit: *Quomodo fieri potest ut ea quæ jam corrupta sunt, salis perfricatione reparentur?* MITA. Ms. Cæsen., in medullas ipsas.

^b Successores Alexandri, qui se filium Jovis Ammonis mentiebantur, cornuta fronte prostant in nummis.

* Quin et Gordiani Pii nummus, dum Persas aggres-

surus Carras recepit, exhibet caput ipsius turritum, et in postica parte lunam falcatam, apud Patinum pag. 375. Luna in his regionibus, tum masculino, tum feminino habitu religiose colebatur. Spartianus de Caracalla: *Cum iterum vellet bellum Parthis inferre, atque hibernare Edessæ, atque inde Carras Lunæ dei gratia venisset.*

^d Dissert enim figura, quæ est fugax, externa, apparens potius quam existens; et Forma quæ est constantior et solidior.

nam labem vincit, dum sanguinis stimulos frangit, dum carnis exuberat passiones, transcendit cælum, ad ipsam deitatis pervolat sedem : et sic fit major cælo, meritis supergreditur angelos, non natura. Probat hoc apostolus Paulus, qui dum satis terram vincit, et intravit cælum, et transivit alium, et usque ad tertium meruit pervenire. Et juste, nam primus conscendere debet cælos; qui sic et verbo et exemplo homines penetrare docuit cælos. Erit, erit major cælo, qui vixerit sicut docuit Paulus; erit clarior sole, qui sic virtutum radiis toto orbe splendet, ut fuscari se nulla vitiorum nocte permittat. Erit, erit iste lucidior luna, qui tenebras has non tenuit lumine temperat, sed totam sæculi noctem pleno meritorum fulgore depellit : nec sicut luna quotidiana lucis detrimenta præsentit, sed jugi factorum lampade in superni luminis claritate persistit; nec iste sicut illa menstruo interpolatur obscuro, sed in claritate Dei continua permanebit. Et si magna est illa, quod mitigat noctem, quanto hic major, cujus vita recipit nil de nocte? De stellis taceo, quia quot cælum stellis, tot sancti virtutibus elucescunt, dicente Domino : *Vos estis lux mundi, lucele sicut luminaria in mundo* (Matth. v). Ad summum, cælum, sol, luna, stellæ (Deo dicente) transibunt (Matth. xxiv). Justus autem in claritate Dei continua permanebit. Velim, fratres, de singulo Apostoli verbo singulas proferre dictiones; sed quia et frequentata lectio fastidium generat audienti, et nos diutius non possumus evangelicas tacere virtutes, gratum sit charitati vestræ quod compendioso sermone præsentem clausimus lectionem. Deus autem noster, et quæ diximus, et quæ tacuimus, ipse sanctis vestris sensibus insinuare dignetur.

SERMO CXXI.

De divite et Lazaro.

Audistis, fratres, hodie et paupertatis finem, et divitiarum qualis sit exitus cognovistis, dicente Domino : *Homo quidam erat dives, et induebatur purpura et bysso, et quotidie epulabatur splendide* (Luc. xvi). *Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, ulceribus*

A plenus, qui jacebat ad januam ejus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa divitis, et nemo illi dabat : sed et canes veniebant et lingeabant ulcera ejus. Factum est autem ut moreretur pauper, et portaretur ab angelis in sinum Abraham. Dives autem mortuus est et sepultus in inferno. En, fratres, quam rerum lamentanda mutatio : pauperem portant angeli, divitem deglutit infernus. En, fratres, mors pauperis totam vitam divitis vicit, et elatio sola pauperis totam divitis pompam transcendit et gloriam. Quare sic sepultura decipit oculos? quare sic exsequiarum pompa mentitur? In ^b obsequium divitis migrat hic ^a tota civitas, cum funus effertur; pauper vadit solus, pauperem duorum portat miseratio ^d bajulorum, ^c nec quatuor ut mortuo, sed duo sub uno vecte, quasi projiciendo oneri portitores addicantur inviti. Merito ei mox angelica officia, merito divina deputantur obsequia, cui tam crudeliter negata sunt ipsa humanitatis extrema. Funus divitis antecedit lugubris turba servorum; feretrum pauperis præcedit angelorum psallentium multitudo. In marmoreo tumulo et ^f curata veste jacet divitis corpus inclusum; pauperis caro ^e naturali quiescit in limo, et materiali situ ^h vermium morsus nescit, prævenit putredines et fetores. Sed requiramus, fratres, quæ divitis culpa, quod crimen, quod scelus eum suppliciiis addixit inferni, et ante judicium damnationis ejus, ⁱ elogium tot sæculis fecit, ipso judice referente, cantari, dicente Domino : *Homo quidam erat dives, et induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide. Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui jacebat ad januam divitis, et cupiebat saturari de micis, quæ cadebant de mensa divitis.* Numquid per se tantum divitiæ criminose sunt? aut solæ et per se penes Deum damnandæ sunt vestes? et tantum per se puniendæ sunt epulæ, ut non solum careant præmio bonorum, sed omnium malorum ferant et mereantur ^j exitium? Aut ita per se probata est, et sanctificata mendicitas, ulcera tam sacrata, ut angelorum manibus Abraham sancti rapiantur ad gremium? Et mirum, fratres,

Quatuor inscripti portabant vile cadaver,
Accipit infelix qualia nulle rogos.

Vide Pignorium, de Servis.

^a Alias, aurata.

^b Ms. Cæsen., materiali limo et naturali situ.

^c Quod provenire poterat, vel ex magna siccitate corporis ipsius mendici, vel ex natura telluris sabulosa, nimis arida; vel quia ut caro putrescere incipit, mox terra ipsa putredinem corrodit, immo propria virtute putredinem prævenit, et vermes ex ipsa gigni prohibet, quod verius videtur. MITA. — Plurima sunt beatorum virorum corpora quæ, Deo annuente, incorrupta post obitum servantur. Iluc fortasse respexit Auctor

^d Elogium proprie est brevis criminis annotatio, seu titulus, ut dicitur in lib. in *D. Stellio natus*; et leg. ultima Cod. Theodos. de Naviculariis. Ammianus Marcellin., lib. xiv : *Multos sub uno elogio jussit occidi*. Zeno Veron., de Martyrio Isai. proph. : *Isaias cum Christum prædicaret, vel futuræ damnationis elogium Israelitico populo nuntiaret*, etc.

^e Alias, judicium.

^a Sermo episcopi quandoque Evangeliorum lectionem præcedebat.

^b Apud Veteres obsequia exsequiæ funeones sunt. Nicolaus PP. I in respons. ad consulta Bulgarorum, apud Du Cangium in Gloss. tom. III p. 32, ubi hunc Chrysologi locum laudat : *Non est solito cum obsequiis more ad sepulcra ferendus.*

^c Tangit veterum morem, apud quos usuvenerat ut cum funus efferreretur, propinqui, amici, cum servis, etc., honoris causa anteirent. Vide Hieronymum, ad Paulam, de obitu Blesilæ; Sulpicium lib. II de Vita S. Martini; Hegesippum lib. v cap. 2.

^d Bajuli hic videntur esse *νεκροφοροι*, Latinis, respillones. Ita apud Augustinum in epist. 19, ad Hieronymum : *Non erit pius deductor, ac bajulus corporis*. Hi. c apud Marcellinum lib. xiv pag. 37 : *Bajulorum præcentor*. Tibicen scilicet, qui vespillonibus præcebat; vel alius quisque, qui eos ad opus excitabat, non secus ac celestæ remiges. Laudat hunc locum Du Cangius in Gloss. tom. I pag. 482.

^e Deligebantur ad ministerium luneris *cuccullatores* ex ultima servitute homines, qui numero quatuor humeros cadaveri supponebant. Martialis. lib. viii pag. 74 :

quod Abraham, quondam dives, nunc divitem spernit, dicente Scriptura: *Erat autem Abraham dives valde* (Gen. xxi), et eum quem habuit in bonis presentibus parem, nunc reprobatur et patitur esse penalem, praesertim cum neque pauperis hujus bona, neque mala divitis istius prodiderit sermo divinus. Cur ergo nunc Abraham ambit pauperem, divitem refugit et refutat? Aut quemadmodum hunc Abraham innocentem habuere divitis, hunc fecere divitis criminisum; illum promovere ad omnium requiem beatorum, hunc in omnium malorum barathrum deputarunt? Verum ne propositus sermo vestrum diu fatiget animum, suspendat auditum, acceleranda nobis est hujus solutio questionis. Abraham, fratres, non sibi, sed pauperi dives fuit, et opes non habere, sed prorogare gestivit: magis magisque in sinu pauperis quam in horreis recondere suas studuit facultates, sicut toto vitæ ejus ordine praeceperetur. Nam peregrinus ipse jugiter laboravit, sique ne peregrinus peregrinum se esse sentiret (Gen. xviii): sub tentorio manens ipse, sine tecto advenam manere non passus est; et hospitem hospes semper ipse suscepit, extorris patria, domicilii nescius, ipse et dominus omnium fuit, et patria; sciens se non a incubatorem, sed dispensatorem divinæ positum largitatis, ut vindicaret oppressos, absolveret captivos (Gen. xiv), eriperet jam jamque morituros, ipsum se morti novus bellator addidit, apud quem pietas in alterum vita sua charior fuit. Abraham suscepto hospiti astitit, non assedit; et fuit iste non conviva hospitis, sed minister. Abraham viso peregrino, dominum se esse nescivit, ipse allator prandii, ad coquinam satis delicatam sollicitus addixit uxorem: et qui se suaque omnia famulis suis credit ac committit, committere vix audet hospitem conjugi quam probata. Et quid plura, fratres? Hujus denique humanitas sic sancta, sanctus est semper manibus preparata, ut invitaret apud illum ipsum Deum, et compelleret hospitari. Ille ad Abraham, ille ad requiem pauperum, ille ad hospitum receptaculum venit, qui se in hospite et paupere receptum fatebitur in futuro, cum dicet: *Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; hospes fui, et suscepistis me* (Matth. xxii). Factum est autem ut moreretur pauper et portaretur ab angelis in sinum Abraham. Non immerito, fratres, sua tunc omnes sanctos suscepit in requie, et in ipsa celesti beatitudine fungitur dispensatoris officio: quia dum semper hic suscepit peregrinos et pauperes, ipsum cum angelis suscipere Deum, ipsum sub tentorio suo videre hospitem meruit, quem semper habuit largitorem. Et revera, fratres, parum se bea-

A tam credidit, si in ipsa superna gloria ab hospitalitatis pio cessaret officio. Et solis donis frueretur divinis, qui hic humana bona crudelem se credidit cuiquam si negaret. Abraham, fratres, venientibus longe semper occurrit, praereuntes etiam prece vocat, nolentes magna cum supplicatione suam compellit ad mensam, et prima et saginata de gregibus hospitibus semper apponit, suis et conjugis suæ manibus factos calentes semper offert panes, quos frigidus et hesternus esse utique jugis humanitas non sinebat. At iste alter dives, immo divitiarum captivus, servus opum, et ipsis censibus compeditus, tantum pompe ignobile sepulcrum, in quo pietatis totus utique et visus defecerat, et auditus, non jam personam, non pauperem, sed ipsam misericordiam despiciat ad januam suam Lazaro sic jacente. Purpura, bysso, delicatis vestibus, epulis blandis ferrea viscera, crudelis anima nutriebat: quem Deus humane salutis avidus inquisitor emollire cupiens, non tam Lazarum, quam ipsum pietatis a confiliorum ejus projecit ad januam; confiliorum dixi, propter ferrea viscera. Impiis ergo oculis mendicus Lazarus ingeritur, admovetur, et ut dives dare possit, magis magisque divitis census cumulatur; sed dives adamante durior, quidquid Deus pauperis propter alimoniam divitis crucebat ad censum, ille aut effundebat turpiter, aut crudeliter reponebat. Item Deus, ut non taceret, ut clamaret, ut admoneret divitem, ut panem se querere tantum jejunos pauper ostendat, ut vel ad minima largiendi abundantis impellat animum, augetur pauperi fames. *Cupiebat, inquit, de micis saturari quæ cadebant de mensa divitis.* At dives variis crapulatus ferculis indigierem suam ructabat ad cælum, ne vocem pauperis humi et taliter jacentis audiret. Itemque Deus, quia obduratis auribus unius oris nil erat vox clamantis, ad aperiendum eor divitis totum corpus pauperis vulneribus aperit, ut in admonendo divite tot essent pauperis ora quot vulnera. Solvuntur viscera, ulcera producantur, hiatus vulnere dilatatur, sanies effunditur, et tota pauperis caro componitur in scenam pietatis: ut quem vox esurientis non moverat, vel suspiria, vel dolores, gemitus et tota ærumnarum congeries commoveret; sed dives superbo oculo, insatiabili corde, hæc omnia et audire, et videre, et sentire contemnit. Querit adhuc Deus quemadmodum dives a sua obstinatione solvatur. Solvit pauperi manus a suis artibus, ut nec abigeret canes divitis, quos vulneribus suis divitis erat pasturus in vulnus: et novo modo, fratres, humanitatis ordo mutatur; fit humana mendicitas, ut cupiditas prodatur inhumana. Dives pauperem nec cadenti-

ad locum beatitudinis ascendit, ubi Abraham fungi dispensatoris officio fertur. MITA.

c Pro optima.

... O inter dilectos pars prima sodales.

Ovid. lib. iv Trist. Eleg. 9.

d Vas in quo metalla liquefiunt. At Lazarus ferrea viscera divitis emollire non potuit.

e Alias, proderetur.

* Basilii Cæsariensis, in append. Conc. iv p. 26: *Oportet eos qui sapienter secum reputant, existimare divitiarum usum in administratione sua positum, non in fruendo.* Nam hoc esset quod est Chrysologo incubare divitiis. Vox autem est in sacris gentiliis usitata, de iis qui in finis deorum somnia captabant. Occurrit passim apud poetas. Vide Ciceronem, de Divinat. lib. ii; Tertullianum, de Anima cap. 27; Arnobium, lib. i, etc.

b Mutat hic ordinem Auctor, et a limbo Patrum

bus de mensa micis pascit, et Lazarus pauper, quia aliud non habebat, etiam de carnibus suis canibus humanus existit. Miser dives, si panem non dedisti, quare vel canes abigere noluisti? Sed * mitiores te canes tui, immo tu seior canibus tuis : nam te saviente illi parcant, qui non ad morsum dentes, sed linguas ad obsequium sic producant, ut in modum spongie non vexent vulnera, sed detergant. Dives, in canibus tuis famem pietas vicit : in te pietatem saturitas non evicit. Nam quod canes hoc studio ^b facere curarunt, usus ipse, qui semper est in oculis, probat. Nam canes lambendo semper curant vulnera sua : canes curant pauperem magisterio nature, et homo hominem negligit, ipsa graviter accusante natura. Verum est, verum est, quod dives nec micas dare potest, dum semper avarus eget. Differendus est sermo, fratres, quia et dicendi * tempus absumpsimus, et lectionis loca, quæ nobis tractanda sunt maxime, subsequuntur.

^a SERMO CXXII.

De eisdem.

Deberet, fratres, sermo noster hodie sancti Andree, in quantum sufficit, referre virtutes : sed quia de divite illo et Lazaro, evangelico paupere, quod superest nos diximus reddituros, et B. Andree apostolatus et martyrii sui prerogativa sufficit, et abundat ad gloriam, si placet, nos quæ promissimus, quæ debemus, ipso Domino reddente, solvamus. Scientes namque quod et dicenti et audienti semper generet lassitudo fastidium, superiore tractatu maximam partem propositæ distulimus lectionis, ut reparatis animorum viribus salutaris verbi sequentia toto vigore et * debito caperemus auditu. Post illa enim quæ diximus, hæc sequuntur. *Et elevans oculos cum esset in tormentis, Abraham vidit a longe, et Lazarum in sinu ejus. Et elevans oculos suos (Luc. xvi).* Sero dives sursum levat oculos suos, quos semper depressit in terram. Dives, quos oculos levas, ipsi sunt accusatores tui; quos oculos levas, ipsi non placent iudicem, sed inflammant, non reportant veniam, sed reatum; et exigunt poenarum cumulum, non solamen. Quo oculos levas? quid clamas adhuc, dives? quo respicis, dives? Ibi est Lazarus, ibi est impietatis tue proditor, testis criminis, credulitatis assertor. *Et clamavit, inquit, Pater Abraham, miserere mei.* Modo cognoscis patrem, et modo tibi patrem se

esse nescis, quem in Lazaro patrem sic sprevisi : modo tibi justus occurrit, qui tunc, ut tibi plus esset, dñi Lazarum passus est cruciari. Infelix quem sic ipsa ^c origo arguit, quem sic ipse lucis auctor ^d addicit; infelix cui in iudicio pro magnitudine criminis, non misereri genitor, non pater ignoscere, non affectio potuit subvenire. Quid clamas adhuc, dives? Adhuc dives, sed crimine, non censu; non substantia, sed reatu. Quid clamas? quid postulas? Hoc loco jam non geritur postulatio, sed controversia, ubi e diverso consistit ipse qui passus est : sed agentium diversus est locus : hic agit de proximo, ille de longe; hic de sinu suggerit, clamat ille de tartaro; exorat ille de requie, queritur hic de poena. Sed quid dicit dives : *Pater Abraham, miserere mei.* Bene diceret, si Lazarus in sinu residens ipsum pectus iudicis non teneret; bene diceret, si Lazarus justissimi cognitoris tota non possideret arcana. Gratis rogat iudicem, quem sic innocens confessor accusat; et frustra sibi credit iudicem posse subvenire, quando ore iudicis pronuntiat ipse tanta qui pertulit. *Miserere mei, et mitte Lazarum.* Adhuc tu in Lazarum sic crudelis? *Lazarum mitte.* Quo? Ad infernum de gremio, de solio sublimi ad profundissimum chaos, ad tormentorum stridorem de sancta quiete, de tanto silentio beatorum. *Et mitte Lazarum.* Ut video, quod agit dives, non est novelli doloris, sed livoris antiqui, et cælo magis incenditur quam gehenna. Est grave illis malum, est illis incendium non terendum quos aliquando habuere contemptui videre felices. Adhuc divitem malitia non deserit, quem jam possidet poena, qui non se ad Lazarum duci postulat, sed ad se Lazarum vult deduci. Ad cruciatum tui stratum, dives, pius Abraham Lazarum mittere non potest, quem tu ad mensam tuam non es dignatus admittere. Jam vobis versæ sunt vices : vides ejus gloriam, cuius supplicium sic sprevisi; videt ille cruciatu tuos, qui te tunc tua mirabatur in gloria. Sed videamus, fratres, quare sibi mitti Lazarum sic deplorat. *Mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aqua, et refrigeret linguam meam.* Erras, dives, hæc flamma non tam lingue quam mentis est, non tam lingue quam cordis est; et adhuc iste conscientie calor est, non illud extremum quid te manet et exspectat incendium. Nam si te jam novissimi ^e iudicii totus ignis ambiret,

* Ipse bellæ quadam in Lazarum pietate moveri videbatur. At Augustinus serm. 78 recent. edit. comparat maledicos canibus lambentibus ulcera Lazari.

^b Editi cum Mita, fecere curantur. Melius nos cum Latino.

^c Habendæ concionis tempus olim definitum fuisse ex Patribus probatur. Consule Origenem homil. 21 in Numer.; Augustinum homil. 23 lib. quinquag. Homil. et serm. 237 de Temp.; et Chrysologum rursus sermon. 112; et ibi notam 2.

^d Ex hoc Chrysologi sermone, uti ex alijs aliorum Patrum, veluti Chrysostomi, in orat. III adversus Judæos; Augustini, in Prefation. ad exposit. Epistolæ B. Joannis; Gaudentii Brixiensis, etc., eruit Ferrarius de Concionibus, lib. III cap. 11 pag. 363, concionandi consuetudinem obtinuisse apud veteres Patres, non tantum diebus dominicis, sed et in alijs Festis, ac Martirum præsertim.

* Latinus legit *devoto*.

^e Hoc est ipse Abraham, a quo tu originem duxisse dicis, dum Patrem vocas.

^f Addicere, verbum iudiciale, quando res plus offerenti addicitur. Hic autem pro *damnare*, *devovere*, etc.

^g Passim apud veteres Patres mentio occurrit. Hilarius in psalm. cxviii num. 2: *An cum ex omni otioso verbo rationem simus præstituri, diem iudicii concupiscimus, in quo nobis est ille ignis indefessus subeundus?* Origenes, homil. 3 in psalm. xxxvi: *Omnes nos ad illum ignem venire necesse est.* Gregorius Nazianzenus sub initium orat. 261: *Ignis ille postremus, quo nostra crimina expenduntur aut purgantur.* Vide Cæsarium, in append. serm.; August. serm. 15 num. 4; Ambrosium, serm. 20 num. 4. At in allatis locis, Patres pro igne iudicii placulares flammæ intellexisse conveniunt tantum non omnes.

et illius desperatæ damnationis sententia jam teneret, numquam levares oculos, numquam patrem colloqui, numquam pro te rogare, numquam præsumeres intervenire pro fratribus. Certe si te jam possidet totus ignis inferni, si te gehennæ flamma complectitur, quare solius linguæ æstibus desideras subveniri? Nisi quia cum pectus tuum anhelat flamma sui criminis et reatus, magis lingua uritur, ardet, æstuat, quæ insultavit pauperi, quæ misericordiam denegavit: hæc præcedit ad iudicium, hæc antea degustat et patitur cruciatus, hæc de toto corpore prima sentit ardorem, quæ cum prima hic varios deliciarum cibos, et odorata degustaret pocula, mandare pietatem noluit, fletu misericordiam non precepit, sed et ipsa cum alli facerent, derogabat. Ipse est qui induebatur purpura et bysso. Quid est, dives? ab æstu byssus non defendit? purpura non resistit inferno? Remanserunt ista; deseruerunt ista, et ipse nunc nudus sudas, æstuas, qui aliquando insultabas æstibus ^a artificiosa nuditate vestitus. *Et mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aqua, et refrigeret linguam meam.* Quid est dives? ubi sunt torrentes torcularium tuorum? ubi sunt horrea ad famem pauperis non minus cupiditatibus dilatata quam copiis? ubi sunt vina ad inopiam pauperis ^b annositatibus et ipsa temporum oblivione servata? ubi sunt effusiones, lapsus, flumina ^c ministeriorum tuorum? Ista omnia tibi periere, non crimini, qui sitis extremi digiti guttam, quam si vel solam dedisses pauperi, non sitires. Im-misericordem de gutta, et mica reddidit inhumanam, in quibus totus pauperis et victus consistit et vita. Velim scire, dives, si vel ipsi tibi in pœna positus ignoscis, quia ad hæc mala non venisses, si de tantis horreis micam, guttam de tantis torcularibus tunc dedisses. Parum est quod caro eget, quod natura exigit, quod sufficit vitæ; avaritia causa est quod homo magna et multa recondit non sibi, sed aliis ad suum plane præsentem vel posterum cruciatum. Sed dicis, dives? Ego et si vinum negavi, aquam peto, quam communem cunctis animantibus auctor ipse omnium prestitit et natura. Puto, dives, quod et aquam pauperi tu negasti, cui ne ingrederetur januam tuam, ne ad tuum puteum perveniret, ^d canes quam plurimos objecisti. Quid est autem quod dicis? *Mitte*

Chrysologus vero videtur infernum innuisse. Tertul-lianus etiam, Apolog. num. 48, de iudicio agens, *juga ignis, ignis iudicii* meminit; at tamen ibidem solos reprobos respicit.

^a Auctor hic de byssi indumento loquitur: quod tenuissimi lini genus est, ex quo fiunt vestes subtilissime, quæ non modo æstum corpori deferentis non causant, sed potius æstum remittunt. Ex Mita.

^b Leg. 113 Cod. Theod. de Decurion., *annositate se tueri*. In l. ult. eodem Cod. de Prædiis navicul., *annositatis cursus*. Petrus Cellensis, lib. ix epist. 5: *Calamus noster annositate et desuetudine quassatus*.

^c Servos quandoque ministeria dicta notat Pignori-us, pag. 401. Seneca, de Benefic. lib. iii cap. 48, et apud Latinos Gallicos scriptores, *ministerialis servus* est. Quandoque etiam ministerii appelatione intelliguntur omnia vasa argentea sternendo triclinio necessaria. *Sacri pompam ministerii* vocat vasa sacra Paulinus Nolanus.

A *Lazarum ut intingat extremum digiti in aqua, et non deferat aquam?* ergo iuxta est aqua: et si iuxta est, quare de proximo non sumis? quare? quia vincit manus tuæ merito, dives, quia solutis debilitate Lazari manibus subvenire contempsisti. Debet homo, debet debilibus sua membra partiri: quæ cum Job non daret, sed redderet, sic dicebat: *Ego fui oculus cæcorum, pes autem claudorum; ego eram pater invalidorum* (Job. xxix, juxta LXX). Homo, si non habes nummum, da pauperi manum, quia majorem misericordiam facit, qui ad mensam suam manu pauperem debilem ducit. Ipsum se pauperi dedit, qui se aptavit in obsequium pauperis, aptavit in pauperis servitute. Iterum, fratres, præsentis verbi plenitudinem differamus, ut tertia auditione quam sententiam ab

B Abraham beatissimo pertulerit dives proloquamur.

SERMO CXXIII.

De eisdem.

Inverecundi debitoris est, aut differre credita, aut promissa denegare; honesti, sine mora et mox utraque persolvere. Promisimus ut omne quod restat de illo divite redderemus, qui cum in Lazarum visus sit immitis, in se magis sævus exstitit et crudelis. Hac-tenus quid dives ad Abraham locutus fuerit, et sanctus evangelista, et noster sermo, in quantum potuit, declaravit. Dictum est: *Et elevans oculos suos cum esset in tormentis, vidit Abraham a longe, et clamans dixit: Pater Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aqua, et refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma.*

C *Cui nunc respondit Abraham, Fili, recepisti bona in vita tua* (Luc. xvi). O mira pietas! adhuc vocat filium, quem degenerasse propria crudelitate sic respicit. O singularis bonitas! adhuc vocat filium, quem vidit inferni vernulam, pœnarum sobolem, extremum mancipium jam gehennæ. Sed vocat filium, ut magis magisque filii prodator impietas, quando ^e cum tali etiam paterni sermonis pietas perseverat. Tu vocas patrem, ego voco filium ut te graviter doleas perdidisse quod natus es. Adhuc voco filium, ut amarius doleas perdidisse te quod tibi gratia dederat et natura; quia non habuisse doloris non est tanti, quanti habita mœroris est perdidisse. Voco filium, ut intelligas iudicii esse quod pateris, ^f non

D ^d Servi ostiarii comes quandoque fuit canis. Plautus Mistel.: *Tranio age canem, ustam a soribus facem abducas*. Erant, et qui prope januam canem pictum haberent, ut Trimalcio apud Petronium. Seneca, lib. iv. de Ira vocavit hos *catenarios canes*. Irascitur jure Pignori-us in nostrorum pictorum incitiam, qui in ipso divitis triclinio Lazarum humi cubantem pingunt: scilicet janitores admisissent hominem scamentem ulceribus, ipsi dorso luituri, quidquid dominorum oculos offendisset.

^e Ms. Cæsen. et Vatic.: *In eum talis etiam paterni sermonis est etc.*

^f In nonnullis editis, *adhuc ego*.

^g Mysticum sensum eruit Mita, aitque id quod nunc patitur Hebræus, per divitem significatus, non esse ultionem a Christo sumptam, sed justum deitatis iudicium; ut qui gentilem viam salutis docere recusavit, ipsemet a Gentili viam salutis ediscat, et laudat serm. 102 et serm. 171, satis a longe.

furoris : voco filium, ut in me mea patientia, et in te tua ^a maneat pœna. Sed iste, fratres, intelligit se non esse filium, qui fatetur et pensat de suo merito esse quod tam pii patris perdidit de natura. Qui tunc utique respondisset generi, si pius, si hospitalis, si misericors, in pauperem si fuisset humanus. Qui genitoris opera non facit, negat genus, Domino sic docente : *Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis* (Joan. viii). Ille fidem generis probat, ^b qui paterni operis assertor assistit. Sed quid dicit Abraham? *Fili, recepisti bona in vita tua*. Si tantum divitis hujus istud est crimen, quia ^c recepit bona; quantum reus, qui invadit indebita? Si tantum criminiosus qui sua claudit, qui non largitur accepta, quam pœnalis est, qui et suis incubat, et aliena pervadit? Fratres, demus nostra, si tamen nostra; demus tamen quæ putamus nostra; vitemus aliena, declinemus extranea; certe si cui aliquid tulimus, tota celeritate reddamus: ne hic relinquentes omnia, illuc censu pauperes, crimine divites, ad istum divitem perducamur. Discat tamen dives quia ^d recepit bona, non accepit. Videtis, fratres, quia Abraham sancti verbo istius divitis animus proditur, sensus arguitur, intellectus punitur, qui non sibi data, sed reddita credidit quæcumque Domino largiente possedit. Intelligite quo sensu incesserit, quo corde ambulaverit, qui Deum sibi credidit debitorem, et dominum suum male dives usuris suis addixit obnoxium: ignorans quia Dominus, etsi pauper incescit in terra, dives tamen ascendit in cœlum. Et dedit ille, non accepit in fenore, qui dedit uni quinque talenta, alii duo, alii unum; unde et promittit se exacturum, non redditurum usuram, cum dicit ad servum: *Serve nequam et piger, dedisses pecuniam meam nummulariis, et ego venissem, et exegissem eam utique cum usuris* (Matth. xxv). Hinc autem plus impius dives iste, quia non in alium pius exstitit: qui etsi recepit bona, non pro bonis bona, sed pro malis bona recepit indignus. Sed transeamus ad Lazarum, et quæramus quid est quod dicit: *Et Lazarus similiter recepit mala*. Et id sufficiat ad meritum, abundet ad gloriam, si non fecit bona, sed recepit mala. Plane beatus est, fratres, qui se a Deo accipere bona, ^e mala recipere fideliter credit. Beatus qui Deo semper reddit debita: certe si non potest, vel dimitti sibi debita tota humilitate deposcat, ipso Do-

mino sic docente: *Dicite: Dimitte nobis debita nostra* (Matth. vi). Beatus qui Deo debita, et cum non intelligit se contraxisse persolvit, alius propheta iustitue cum dicit: *Quæ non rapui tunc exsolvebam* (Psalm. lxxviii). Beatus qui se apud Deum semper ut excuset, accusat, Scriptura taliter admonente: *Iustus in primordio sermonis sui accusator existit* (Prov. xviii, juxta LXX). Et si iustus, quare se iustus accusat? quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis vivens (Psalm. xliii). Homo coram homine de iustitia, de innocentia, de merito forsitan gloriatur; coram Deo qui se de innocentia jactat, de sua iustitia gloriatur homo non est. Hinc est, quod ille Pharisæus cum non orat, sed iustitias suas computat, imputat, ructat, injustus et publicano deterior abscedit (Luc. xviii). Sed accedamus ad reliqua. *Nunc autem hic consolatur, ait, tu vero cruciaris*. Videte, fratres, intelligite, fratres, ex his quæ dicta sunt, quia justos et injustos etsi ^f discretio locorum, una tamen inferni adhuc regio continebat; atque eos etsi chaos jam magnum, nondum tamen cœlestis habitatio separabat; et si dividebat illos hiatus tristis, nondum tamen deputata superius angelis altitudo. ^g Flammea romphæa (sicut legislator refert) paradisi volvebatur in janua, ne illuc homini ^h pateret accessus (Gen. iii): æreis januis et ferreis vectibus portæ inferi obseratæ clauderantur, ne animabus, quæ illuc jactatæ fuerant de supernis, ullus pateret egressus. Nam et chirographum paterni debiti, quod mortis singulos adjiciebat, stylo culpæ et reatus ipsius atramento tenebatur ascriptum, et ad sobolis noxam multa temporum curriebat usura. Nec erat idoneus qui paradisum introiret, flammam exstingeret divinitus institutam, aut aperiret januas inferni cœlitus obseratas, aut solveret chirographum, quod in arca legali Dei præcepto tenebatur inclusum. Hinc est quod ipse Dominus, primi hominis, id est, contumacis servi, exsulator advenit; ipse Dominus qui obscuravit paradisum, qui clausit infernum, ad terras et ad inferos tota potestate descendit, ut accensa exstingeret, clausa protinus aperiret, protoplasti facinus aboleret. Hinc est quod arietem suæ crucis portat aggressurus infernum, ut conterat et confringat ipsas tartari januas ære munitas, et ferro. De latere fundit aquam, ut paradisi viam temperet; Dignem ex parte sanctorum exstinguat inferni, totum

^a Alias, *permaneat*.

^b Locus restitutus ex ms. Cæsén.

^c Juxta varias hujus verbi *recipere* significationes, varia explicantur ab Auctore animi sensa. Hic *recipere* interpretor occultare; juxta l. fin. c. oper. lib. factani ab imp. Valente et Valentin., unde habentur crimina receptorum, eorum scilicet qui fures, raptores et ceteros malefactores, ut occultent, apud se recipiunt, ut ff. de Recept. et C. de his qui Latron. et in Can. *Sicut ait de Hæreticis*. Ideo recepisti bona in vita tua, est idem ac si diceret: Tibi, tuisque improbis usibus, ceteris occultata, bona reservasti. MITA.—Iugeniosius an verius, alii videant. *Ἀπίλας*; hic non solum *recepisti*, sed *plene accepisti* significat.

^d *Recepit*, id est habuit bona, ut ea Domino reddat cum fenore, vel pauperibus eroget. *Accipere*

autem est gratis aliquid ab aliquo habere, vel quod suum est sibi vindicare. Dives autem bona possidebat, Domino largiente, non Domino red-dente. Ex MITA.

^e Hoc est: dum malis justus opprimitur, fideliter credit his a Deo opprimi, tamquam amantissimus filius a patre.

^f De iis locis de quibus Chrysologus, juxta sanctorum Patrum mentem alibi deservimus.

^g *Flammeum gladium* habet Vulgata pro flamma in figuram gladii conformata.

^h Consonat Origenes, Comment. in I Reg. xviii edit. Huetii, pag. 36, ubi docet feliciorum esse nostram conditionem, quam eorum qui ante Christum vixerant; quod nulli eorum datum sit, ubi lignum vite erat prætergredi, et flammeum gladium petransire.

chirographum debiti diluat, et solvas antiquum, et A patiendo hac remittat ipse, quod ipse intulit impetando. Agnoscite, fratres, testamini, fratres, post triumphum Christi sanctorum custodiam dissolutam ut in sanctos ultra inferni nil deheri: quando Christus ut justos, non injustos abolveret, ad inferos neque penetravit. Intelligamus, fratres, quantum Christus profuerit; immo quam sine Christo in nullo fueris salus, cum præter istam corporum solutionem, sanctorum quoque anime apud inferos tenebantur strictæ. Beatus ergo Lazarus, qui totum Deo debuit, ut crimini nil deberet. Beatus quod hic recepit tot mala, ut ibi bona omnia possideret. Et adjecit Abraham, dicens: *Neque hinc ad vos transire neque huc transire quis potest. Terret, fratres, terret nimis hujus vocis auditus, quæ ostendit post mortem, B et semel apud inferos penali custodiæ deputatos ad sanctorum quietem non posse transferri, nisi Christi gratia jam redempti, ab hac desperatione sanctæ Ecclesiæ intercessionem solvantur; ut quod sententia negat, Ecclesia mercatur, præstet gratia. Hic tamen dives rogat adhuc, et dicit: *Pater Abraham. Adhuc vocat Patrem, qui meritis suis et patrem et patriam sic amisit. Pater Abraham. Hic miser et in pœna mentitur. Pater Abraham, mitte eum in domum patris mei.* Si vere hunc patrem vocat, cujus domum patris alterius tunc requirit? nisi forte eum se in absentia habere patrem credit, quem in præsentia se taliter conspiciit perdidisse: et sic sibi credit ejus patris domum ejus gratia custodiri, cujus ibi negari sibi si nunc videt, videt requiem pernegari. *Pater Abraham, C mitte eum.* Quem? Nempe Lazarum. Ubi? *In domum patris mei.* Modo, et tarde, dives Lazarus ad domum patris sui non misericors, sed miserandus invitat, quem toto tempore substantiæ miseratione suis incombentem januis non recepit; et sub specie pietatis ad pristina vulnera, ad præteritos gemitus Lazarum vult redire, quem prima petitione ad suos devocare non potuit cruciatus. Ante dixit: *Mitte ad me.* Modo dicit, *Mitte ad fratres meos.* Dolet, agit infelix, ne videat felicem, quem aliquando putaverat infelicem, *Mitte ad fratres meos.* Ubi? *In domum patris mei.* Ut quid? *Habeo enim, inquit, quinque fratres, ut testa'ur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum.* Cui pius, qui sibi sic impius? Impudenter præsumit aliis impetrare penitentiam, qui sibi tam crudeliter ad veniam nil providit. *Mitte Lazarum in domum patris mei, habeo enim quinque fratres.* Et putas quod quinque fratribus tuis sufficiat*

A Lazarus, qui tibi tanto tempore, tot vulneribus suis, toto clamans corpore nil profecit? Merito ei respondit Abraham: *Habeo Moysen et prophetas, audiant illos.* Sine Lazarus tantos requiescere post labores, et tu delle tuas, quas tuo merito sustines, pœnas. Deus autem fratribus tuis et omnibus, non pro tuo consilio, sed pro suo munere olim prospexit ad salutem: dedit per Moysen legem, prophetiam largitus est per Eliam; audiant ergo illos, ne tuos sentiant cruciatus. Respondit dives: *Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis resurrexerit, credent ei.* Cui respondit Abraham: *Si Moysi et Eliæ non credunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit credent ei.* Nihil tam verum, fratres, qui de cælo loquenti per legem, de cælo venienti Christo credere noluit, jam non e me-rebitur credere ab inferis revertenti. Ipse Christus, fratres, Deus et Dominus noster ad Moysen est locutus de cælo, ipse in terra terrena est locutus in corpore, ipse cum terrena corpore ab inferis est reversus: et tamen referenti quæ bona in cælis, quæ sint apud inferos mala, fratres, divitis illius, qui Judaicis intelliguntur in populis credere tota obstinatione noluerunt. Verum, fratres, quia nos, qui sit dives, aut quis Lazarus pauper, et qui sint quinque divites fratres, dicere nunc tempus excludit, nec quid in hac historia spiritualis intelligentiæ lateat aperire permittit, edocti per Christum, quid apud ipsum justos maneant, quid apud inferos expectet injustos, agamus, curramus verbo, opere, misericordia, ut et superna bona apprehendere, et mala perterriti vitare et declinare possimus.

SERMO CXXIV.

De eisdem.

Quoties nobis a Deo dives ingeritur purpuratus, quoties vulneratus pauper apponitur, toties nobis misericordiae *εὐκλῆς* panditur, toties nobis stadium pietatis aperitur; ut de spectaculo celestis possimus attendere, quam brevi quantumvis pauper ad palmam, dives pervenit ad ruinam. Homo, inquit, erat dives, et induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide. Et erat quidam mendiculus nomine Lazarus, qui jacebat ad januam ejus, cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa divitis (Luc. xvi). Induebatur dives purpura, pauper livore; dives bysso, pauper squalore; auro dives, pauper fetore; dives plumeo decumbebat in signate, jacebat durissima pauper in terra; dives ructabat epulas, sanie pauper anhelabat; fundebat vina dives, pauper lacrymas; exsatiatus dives projiciebat panes, micæ

* Chrysologum loqui de limbo SS. Patrum putat Mita, in quo detinebantur Patres in pœnam originalis peccati, nec poterant nisi per mortem Christi ab illa custodia eximi.

^b Alias, *accubantem.*

* Ms. Casen. et Vallicel., *Nec Lazaro credet ab inferis revertenti.*

^d Locus scilicet apertus, in quo misericordia excurrat. Scamma in Gloss. Græco-Latin. *fossam*, vel fossa, redditur: unde non inepte Mita *cavea ludorum*, sicut et in aliis editionibus, scilicet locus medius in quo athletæ luctabant, sive quia fossæ leviter

depressa speciem præseferbat, vel quod apud Græcos fossa soleret cingi, ut apud Romanos Euripo. Chrysostomo, homil. 55 tom. V edit. Paris. pag. 758, Scammata sunt fines curricula, termini: *Homines angelos reddidit, et ad spem rerum cælestium vocavit, et stadia longius extendit.* Interpret minus apte: *longiora certamina posuit*, licet indicia non eam apud ipsum Chrysostomum, homil. 4 ad populum Antiochenum, tom. VI pag. 458, Isidorum Peleusiota, aliosque, *scamma* item significare *certamen*. Vide notas serm. 33.

pauper esuriens non habebat; pascerebat oblatrantes pauperem dives ferculis suis, pauper vulneribus suis saturabat divitis canes. Ac ne plurimis, ad divitem bona omnia, ad pauperem mala omnia peregrinus provenisse; neque tamen pauperem frangerent adversa, aut diviti omnia secunda profuerunt: immo pauperem provexit ad philosophiam paupertas, ad virtutem dolor, contemptus ad patientiam, necessitas ad voluntatem, fames ad jejunium, sitis ad tolerantiam, ad vitam mors, ad premium poena, ad caelum terra, egestas ad regnum; et divitem sic extulit purpura ad superbiam, byssos ad luxum, ad inhumanitatem copia, abundantia ad impietatem, unguenta ad marcorem, ad oecitatem splendor, sublimitas ad ruinam. Ergo neque prospera ignavos erigunt, neque fortis adversa prosternunt: quia neque divitiae, neque paupertates, sed animus aut ducit gratos ad premium, aut ad poenam deducit ingratos. Januæ divitis pauper apponitur ulceribus plentis: ac sit hoc non humano casu, iudicio sit divino, ut divitis et pauperis conflictus esset in terra, spectaculum maneret in caelo. Dives totus indutus divitiarum stabat armis; et contra pauper jacebat ipsa vestitus in carne, nisi forte lorica erat illi, unum totius corporis vulnus. Dives morabatur a servorum in choris, pauper exutus cute dolorum stimulis agebatur. Jacebat impletatis tela dives, clypeum miserationis Lazarus opponebat, crudelitatem suam dives pauperis vibrabat in vulnus, frustrabatur diviti^b sotentem animam pauperis robur, quia corpore se deserente, totus migravit in animam, et calcata carne in spiritum totus armiger supernus ascendit, ne ubi possit a ferre divitis crudelitas inveniret. Ob hoc enim egerat Deus ut dives pauperis, pauper divitis in oculis semper essent, quatenus vicissim sibi ambo curam de vario languore præstaret. Egrotabat pauper corpore, mente dives. Hinc est quod differebatur cura pauperis, ut dives sumeret de vulnere medicinam, de gemitu compunctionem, de lacrymis poenitentiam, de patientia exemplum, de fame misericordiam, de siti sensum; ad summam, caeleste de terrena compassione consortium: certe ut tantis dives bonis fultus Deo gratus esset, quando gratus Deo pauper in malis omnibus, vidente divite, permanebat. Merito ergo portabatur ab angelis qui jacebat; qui lucebat, Abrahæ consolabatur in gremio; et vivit Deo semper, qui se sibi vivere nec scivit in mundo. Factum est, inquit, ut moreretur pauper, et portaretur ab angelis in sinu Abrahæ. Mortuus est autem dives, et sepultus est in inferno. Miser accepit ante animam, quam corporis sepulturam, nec ante quieti corporis quam poenali traditus est sepulcro; ut vivat poenæ semper, cum

sit semel mortuus vltu. Et sepultus est in inferno: et vidit Abraham de longe, et Lazarum in sinu ejus. Immutatio quanta rerum! quo descendit dives! quo pauper ascendit! Respiciat ibi sursum, quem desperat hic deorsum; et videt eum de inferno in sinu Abrahæ, quem jacentem se eorum superbo de signata non videbat. Pater Abraham, miserere mei. Stulte petit a patre misericordiam, quam negaverat fratri. Miserere mei. Quid illi cum misericordia, cui jam totum cessit in poenam? Aut quæ illi supplicatio apud patrem poterit subvenire, cui in sinu patris residet accusator? Pectus patris Lazarus tenet, et totam sancti cordis pulsant æqualem; quatenus se illi patrem boni, mali iudicem servet. Pater Abraham, miserere mei: et mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aqua, et refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Mitte Lazarum: ut ipse qui cruciatus mei causa est, jam refrigeri minister extremum digiti sui solamen modo ipse porrigat, cui ego jacenti manus meæ totius solatium tunc negavi. Et mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aqua, et refrigeret linguam meam. Sili itaque guttam, qui vinul lacus cum pauper sitiret, effudit; et stilla digiti extremi credit gehennæ flammam extinguere, qui mensuris per totam diem ebrietatis non extinxit incendia. Sed hanc sibi guttam ad refrigerium dari petit, ad ardorem pauperis quam negarat. Ista gutta est, dives, quæ te facit crudelem; ista gutta est, quæ os Lazari a te negata siccavit, quia ad refrigerium corporis et gutta sufficit, et mica. Cupiens, inquit, saturari de melle, quæ cadebant de mensa. Spargebat panis, fundebatur vinum, et quod ad extremam vitam pauperis negabatur, hoc totam diviti peribat ad poenam. Et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aqua; et refrigeret linguam meam. Lingua in capite, caput mafi; ipsa derogat egeno. Insultat pauper, pietatem latrat, misericordiam carpit: et merito prima est in gehennâ, in cruciatus prævia, dux poenarum, quia ipsa interdixit misericordiam, cui datum fuerat ut juberet. Et quamvis series lectionis et me compellat dicere, et vos invitet audire, qui sit purpuratus dives, qui sit Lazarus pauper, qui sint quinque fratres divitis, quomodo ante diem iudicii dives cruciatus a sentiat gehennæ; attamen dolor revocat ad dicendum: Mortuus est dives et sepultus est in inferno. Et si est sub terra carcer, si est a^o xar^ois ardens, si est inferus sine fine cruciatus, si est apparitor tristis, qui nos ad ista rapiat post seculi labores; quid stupemus? ubi sumus? quis est isto qui nos elulit somnus? quæ est ista quæ nos tenet oblivio lethalis? quare non omnibus contemptis evadendi a malis testibus nobis sola sit cura, ne viventes mundo, ne aliis cur-

dives, et sepultus est in inferno, quæ desunt in editis plurimis.

^a Combustio, crematio.

^b Latinus, apparitor instans; mendose editiones, apparitor istis. Aliquando, voce obsoleta, apparitores dicebantur limpines. In veteri marmore: Apparitores et limocineti. Chrysologus hic pro apparitorum mortem intelligit.

^a Ex Latinio.

^b Dolebat Latinus locum corruptum et mancum esse. Modo ex ms. Casenæ et editione Mitæ restituitur.

^c Ex emendatione Latini. Editi omnes, corrupte, ferre.

^d Latinus putat hic aliquid deesse. At reponendum: Attamen dolor revocat ad dicendum: Mortuus est

rentes, ad tantas, tales, tam crudeles subito rapiamur pœnas? Et al est ascendendi possibilitas ad superna, si est facultas vivendi in coelestibus, si est Abraham sinu bonis omnibus ad requiem præparatus, si est Lazarus in sinu patris tanti; immo quia dubium non est, ubi et loca, et personæ, et nomina describuntur, quare non celo mutamus terram? quare non caducis emimus æterna? quare non perituris manentia comparamus? ut et supplicia devitemus inferni: et hæc quæ audire desideramus anguste, late videre, habere et tenere possimus.

SERMO CXXV.

De villico iniquo.

Omnium quidem ciborum sal salubre est condimentum, si mensura non desit: alioqui sine modo et ipsum perit, et quod salierit perdit; amaratur enim nimietas quod poterat condire mensura. Sic qui in nobis est sensus, si teneat modum, dat saporem, intellectum parit, prudentiam generat, cor dilatat, augeat ingenium, maturat dicenda, audienda componit, fitque sibi dulcis, fit degustantibus tota dulcedinis plenitudo; et plane erit ille melleus sensus, qui ore profert nil amarum. Hoc præmisimus, ut sit nobis in evangelicis sensibus nostri sensus constringenda mensura: quatenus vitalem cibum, divinum pastum, coelestem saporem non violet, sed cautissima nobis sobrietate custodiat, juxta illud Apostoli: *Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem* (Rom. xii). Sed jam quid Dominus dixerit audiamus: *Homo quidam erat dives* (Luc. xvi). Et quis erat homo iste, nisi Christus? Quis dives, nisi ipse, qui in paupertate nostra totas creature divitias possidebat? *Homo quidam erat dives*. Hoc Judæis sæpius inculcabat, ut intelligerent quod inesset ei locuples deitas, cui erat humana paupertas. *Erat dives*. Erat in majestate sua dives, qui oculis Judæorum erat pauper. Et quomodo dives non erat, cui ministrabant angeli, virtutes parebant, elementa serviebant, et quæ non erant, flebant jussa, vocata veniebant? *Homo quidam erat dives: et habebat villicum*. Quem nisi hominem, cui ad colendum mundum ^b tota fuerat commissa possessio? *Homo quidam erat dives, et habebat villicum: et hic diffamatus est apud illum*. Quasi non præscierit, quasi non præviderit, cui occulta nota sunt, cujus oculis etiam illa nuda sunt quæ teguntur. *Et hic diffamatus est apud illum*. Ergo ille tamæ credidit? fama nuntiante cognovit? Absit. Sed quia illa

quæ noverat, quæ pietate velabat, quærere tunc cepit quando accusabat terra: *Vox sanguinis fratris tui clamai de terra* (Gen. iv), clamabat terra, clamabat cœlum, dolebant angeli, quando jam tota sæculi fama loquebatur. *Et hic diffamatus est apud illum quod dissipasset substantiam ejus*. Filius junior ante istius hominis lectus est substantiam dissipasse, nunc ipsius bona villicus dissipasse perhibetur. Sicut idem Deus et homo Christus, idem paterfamilias et pater; sic hunc eundem esse et villicum constat et filium: est hic causarum diversitas, est mutatio nominum, non est varietas personarum. *Et diffamatus est apud illum quod dissipasset bona ipsius, et vocavit eum*. Vocavit per Evangelium. *Et ait illi*. Et quid per Evangelium non agit, per quod mores arguit, occulta nudat, conscientiam pandit, commissa castigat, dinumerat mala, et in his ^d per istenti minatur pœnam, quamvis converso veniam repromittit? *Et vocavit eum, et ait illi: Quid hic audio de te?* Cognita velut audita imputat, quia in reum non vult accelerare sententiam; et convictum penes se, velut accusatus convenit, qui judicium gestit venia sic præire. *Quid hoc audio de te?* *Redde rationem villicationis tuæ, jam enim non poteris villicare*. Tam piis tam severa cur jungit? cur ante a villicatione submovet quam rationem agnoscat? *Redde rationem, jam enim non poteris villicare*. Rationem modo instar hominis expetit, modo sicut Deus instantia denuntiat et futura. *Redde rationem, jam enim non poteris villicare*. Rationem petit, non ut exigat, sed relaxet; petit, ut petatur; petit hic, ne petat tibi; petit in sæculo, ne petat in judicio; petit cito, ne pœnarum tempus, tempus satisfactionis excludat. *Redde rationem villicationis tuæ: jam enim non poteris villicare*. Quare? Quia venit finis vite, tempus mortis, jam te apparitio superna constringit, jam judicium vocat. Festina ergo, ne satisfactionis tempus perdas; qui tempus operis perdidisti. *Redde rationem*. Hoc est dicere, compone rationem, compone tua, ne reddas mea; compones autem, si jam desines dissipare. Priora debita suscepi ego, cum te suscepi; solvi ego, cum te absolvi; ego cognitor pro te cognitori audiendus astiti; judicium intravi iudex; rei mei reus factus sum, a pœnalibus suscepi pœnas, a damna:is sententiam non refugi; mortis perditior mortem excepi; penetravi inferos destructor inferni, ut te per ista non modo subducerem tuæ pœnæ, sed et meæ consortem facerem dignitatis. Age ergo, ut te quem

^a Theophylactus, ad Coloss. iv, 6: *Cibus si sale careat injucundus est; si vero nimium salis sit, gustui omnino ingratus est.*

^b Duplex villicorum genus. Nonnulli mittebantur in villas, ut cæteris servis præessent, et quorum habitationem Varro lib. i de Re rustic. cap. 13, et Columella lib. i cap. 6, statui præcepere prope villæ januam. Sed totius etiam domus dispensatores erant, Græcis *οικονομοι*, Latinis actores etiam dicti l. D. Famil. l. xi. § 7 de Statu lib.: et talem esse se simulabat Leonidas ille apud Plautum Asin. ii 4, vers. 53. Alii in villas designabantur, ut cæteris tamquam dominorum vicarii imperarent, fundumque colerent; et ii etiam actores dicti lib. in D. de Pignoriis. His postremis accensum

dum villicum a Luca descriptum Chrysologus putavit, dum homini eum assimilavit cui totam ait fuisse mundi commissam possessionem. Magistratus *reipublicæ villicos* dixit Cicero; et Arnobius, lib. iii adversus Gentes, nescio quod numen vocat *ministerium Jovis et villicum*.

^c Catechesis; neque enim falsa, vel calumniosa erat, sed vera hæc diffamatio. Ex his arguit Calmetus hujusmodi villicum evangelicum, qui heri sui bona dissipavit, non villicum fuisse, sed magnæ domus dispensatorem, penes quem dati et accepti rationes servabantur.

^d Sanavit Latinius corruptas editiones, in quibus præsententi.

tempus tuæ villicationis exclusit, perpetuitas * meæ A damnationis non includat. Sed villicus quid responderit jam perscrutemur. Ait *intra se*: Quid faciam? Quid faciam modo? semper homo bona facere tunc cupit, quando mors faciendi tempus ademit. Ait *intra se*. Quærit intra se consilium, qui foris unde sibi jam succurreret non habebat. Ait *intra se*. Pungit cor suum, stimulat mentem suam, et omnia vexat interna, ut a se poenitentiam quam pro se dare possit extorqueat. *Fodere non valeo*. Non vires isti, sed tempora defecerant ad laborem. *Fodere non valeo, mendicare erubesco*. Confusionem futuri iudicii pertimescit, in quo jam non poenitendi tempus est, sed poenarum, et ubi reus plus de conscientia quam de gehennæ erubescit incendio. *Mendicare erubesco*. Et quis non erubescit ^b in cœlestibus mendicare? Miser quem temporalitas habuit divitem, mendicum sempiternitas possidebit; et habebit hunc nudum tartarus, quem locumpletem suscipere cœlum potuit et tenere. Præsens figura tendit ad populum, sed bonum nobis, bonum nimis, si ad nos ista aptemus singuli, si ad nos ista referamus, qui in terra nos debemus sentire villicos, ^c dominos non putare; prorogationis temporariæ ministerium suscepisse, non invenisse jus perpetuum possidendi; cavere ne ad patremfamilias fama eversæ substantiæ nos præcedat, juxta illud Apostoli: *Quorundam peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium; quosdam autem et subsequuntur* (1 Tim. v). Non pervenit ad statutum terminum vitæ, qui villicationis amittit tempus, quem sonarit credita dissipasse. Hinc, hinc est immaturus exitus, hinc est ante diem mors, hinc est vocatio amara, hinc est seipsa acerbior redhibitio, sicut propheta lamentatur, clamans: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos* (Psal. lrv). Sed utinam, quando nos de vocatione commo et ægritudo, quando febris a villicatione inclementer excludit, quando vis doloris ad reddendam villicationem properare compellit, præsentis villici factum sensumque sequeremur, converteremur ad animæ consilium, ad compunctionem cordis, ad mentis poenitentiam, ad misericordiæ suffragium, ad pietatis patrociniū, ad confessionis advocacy! certe peteremus Dominicorum ^d chirographa debitorum; et si non tota, vel media, sicut iste villicus, ad nostram veniam solveremus; ut qui bona credita dissipando iniquitatis vocamur villici, in novissimis pia fraude D ipsius laudem iudicis consequamur. Et laudavit,

inquit, villicum iniquitatis. Et quia evangelici factum villici non parvam generat questionem, qui reus de multis unam legitur placuisse per fraudem: quare placuerit sic, vel quis sit iste, sequenti per Deum plenius sermone pandemus.

SERMO CXXVI.

De eodem.

Quam sit commodum, quam lucrosam debitorum nodos solvere, ^e cautionum vincula laxare, præsentis villici nos edocet et informat exemplum: qui dum chirographorum cumulos ^f prudenti moderatur assensu, non modo evasit ^g artissimas discussionis angustias, sed etiam discussoris laudem mansuram sæculis conquisivit. Et nos, fratres, quod de præsentis lectione vobis fecit ^h promissio me debere, auditu B piissimo temperate, ne me vosque simul oneret severa discussio, quos intelligentia poterit benigne relevare. Unde quæ supersunt lectionis jam sequamur, et consilium villicus quod invenerit audiamus. Ait, inquit, *intra se*: Quid faciam, quia dominus meus aufert a me villicationem? *Fodere non valeo, mendicare erubesco*. Scio quid faciam... Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: *Quantum debes domino meo?* At ille dixit: *Centum cados olei*. Dixitque illi: *Accipe cautionem tuam; et sede cito, scribe quinquaginta*. Deinde dixit alii: *Tu vero quantum debes?* Qui ait: *Centum coros tritici*. Et ait illi: *Accipe litteras tuas, et scribe octoginta*. Et laudavit dominus villicum iniquitatis, quod prudenter fecisset (Luc. xvi). Vel nunc liquet in evangelicis lectionibus obscuratas mysteriis divinis, supernis velatas sensibus, contineri quamplurimas questiones, nec facile humano intellectui subjacere quod ore Christi de cœlestibus proferitur arcanis. Et laudavit, inquit, dominus villicum iniquitatis, quod prudenter fecisset. Rogo quid hoc loco mundanus capit animus? quid hic communis capit et recipit auditus? ubi inter villicum et dominicos debitores ⁱ versutæ fraudis laudatur inventio, ubi debitoris honestas tollitur, aufertur pudor, ^j violatur innocentia, verecundia tota sepelitur, ubi villicus reddendæ rationis tempore plus ardet in fraude, quam tempore villicationis anhelavit in luxu; in articulo discussio is ipsum dominicum plus in dispendium sævit quam diebus suæ fudit et disperdidit actionis; et qui ante substantiam vacuaverat dissipando, vacuando chirographo quod remanserat plus D evertit; nec curat unde possit sarcire quod deerat, sed quod remansit, quemadmodum minorare possit,

* Sic ex mss. Cæs. et Vatic.; editi, *meæ donationis*.

^b Christianus adeo bonis cœlestibus exuberat in militanti Ecclesia, ut aliunde querere sibi haud necesse sit; nam *Gloria et divitiæ in domo ejus*. Vide quam perp ram agant, qui relictis sacris Scripturis et Patrum doctrinis pro sacris concionibus, quoscumque scrutantur auctores profanos, ut ex dictis eorum conceptus auribus prurientes extrahant et populo prædicent placentia. MITA.

^c Ms. Cæs., non dominos extimare

^d Vulgata, cautionem. Ita enim iurisconsulti, quod Græci *syngrapham* aut *chirographam*.

^e Vide superiorem notam. Hujusmodi vocabulo in hoc eodem sensu utuntur Tertullianus et Sal-

vianus.

^f Ex Mita. Alias, pio.

^g Ex eodem. Alias, certissimas.

^h Ms. Cæs.: *me constat promississe*.

ⁱ Et in hac versutia, vel solertia, non in fraude, et in facti improbitate, tota vis similitudinis sita est; nam etiam Genes. iii secundum LXX legitur quod *serpens prudentissimus erat*, ubi prudentiam non virtutem dicit, sed astutiam: in qua mirandus est, subdit Origenes (vel potius Geometer, ut observat Corderius, in Catē. PP. Græcorum), *concursum et acumen quibus vigor mentis elicitur*.

^j Ita editi et mss. Reponerem, velatur.

exagitat. Dicebat debitori: Quantum debes domino meo? Non dicebat, quantum debes mihi? Conveniebat conscientiam, testabatur debitoris animum, sic dicendo. Et quid est quod sine respectu domini, debitorem ad tantam fraudem villicus provocabat? Quantum debes domino meo? Dicit illi: Centum cados olei. Accipe cautionem tuam, et scribe quinquaginta. Ad tantam fraudem villicus conspirabat et agebat, ut totam fidem perderet, dum meditat^a cautionem. Quantum debes domino meo? Sciebant ambo quia present erat ubique et semper superius creditor, nec poterat fraude preveniri; sed neque in oculis dominicis desinit, semel ceperit qui furari. Est tamen sit humani moris ut debitor querat compendia fraudulenta, et villicus sibi consulat, sic furando: dominus licetum quare probat fraudem? furta collaudat? praedicat falsitatem? Quod est nequitia, prudentiam dicit, et hoc pium iudicat quod multis pessimum falsitatis praestat exemplum? Sapit ita carnalibus sensibus; spiritualibus, quod est divini luminis, jam luceat. Iterata est parabola per villicum, quae fuerat juniorem praestituta per fidem. Villicus iniquitatis a^c mammona inique gentium populus nuncupatur. Facite vobis, inquit, amicos de mammona iniquitatis, qui relicto Creatore totum se mammonae tradiderat servituti. Quisquis est ab hujus mammonae captivitate liber, et pecunie jam crudeli pondere non gravatur, consistat in specula caelesti, et inde despectet mammonam mundo, et mundanis tyrannico furore dominantem. Imperat gentibus, jubet regnis, bella mandat, comparat bellatores, sanguinem vendit, agit mortes, prodit patrias, urbes destruit, subdit populos, arces urget, vixit cives, foro praesidet, jus delet, fas nefasque confundit, et ad mortes usque tendendo, fidem tentat, violat veritatem, famam carpit, honestatem dissipat, solvit affectus, innocentiam tollit, pietatem sepelit, necessitudinem scindit, amicitiam subruit. Et quid plura? Hoc est mammona, dominus iniquitatis, qui inique humanis et corporibus dominatur et mentibus. Hujus ergo mammonae villicus, hoc est gentilis populus dissipate taster substantiae reus a Domino per Evangelium convenitur, ut reddat rationem villicationis suae, id est, naturalis boni. Cui tunc dicitur: Jam non poteris villicare. Quando ei finis saeculi nuntiatur. Credit denique juxta Apostolum figuram praeterire mundi (1 Cor. vii), transire tempora villicationis humane; et intra se, in se reversus, quid facere deberet, interrogat. Al intra se, Quid faciam? Inge-muit cor, doluit mens, respondit fides, credulitas de-

dit consilium salutare, ut villicus ad verum dominum jam rediret, et erogando mammonam suam dominum suum victor subderet servituti, ut fieret salutis occasio, quod perditionis exstiterat^d instrumentum. Pergit ergo villicus gentilis quondam jam Christianus, ad primum debitorem domini sui. Quem? Judeum debitorem, quem quid quantumque domino suo debeat Interrogat; quasi nesciat modum debiti. Portitor cautionis noverat jam per Evangelium, sed interrogando confessionem taliter requirebat; denique et qualitatem, et quantitatem debiti confitetur, dicens: Centum cados olei. Quare non argenti, vel auri pondus? quare non centum decem, aut nonaginta, sed centum? Ut et de debito et de numero caeleste luceat sacramentum. Debebat Judeus oleum, quod chirographo legis ad ungendos reges, prophetas et sacerdotes, Christiani chrismatis acceperat in figuram, donec ad ipsum regum, et prophetarum, et sacerdotum principem perveniret, cui tota reddenda et infundenda erat centenaria chrismatis plenitudo. Sed quia contra cautionis fidem debitor, ne debitum redderet, occidit impius creditorem, legalis ipsa cautio pervenit ad gentes, hoc est lex: ut Judeus convictus per gentilem, quia debitum convertit in crimen, poenitentiae solvat usuram. Vides ergo quia villicus non fraudem, sed poenitentiam suadet: sollicitat ad acquirendam misericordiam, non impellit ad falsum, cum dicit: Accipe cautionem tuam, sede cito, et scribe quinquaginta. Quinquagesimum numerum ad misericordiam pertinere David pandit, cum psalmum quinquagesimum cantat, clamans: Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam (Psal. l.). Quinquagesimus numerus patefecit misericordiam, dum quinquagesimum annum, qui est jubileus, lex debitorum omnium, omnium contractuum delere et solvere ligamenta perscribit (Levit. xxv). Villicus ergo iste agit, ut per misericordiam Christi idoneus sit Judeus, qui per cautionem legis insolubilibus confusus debitis tenebatur. Debet Judeus oleum, qui juxta Apostolum (Rom. xi) feracis in se olivae pinguedinem incredulitatis sterilitate siccaverat. Unde et evangelicae fidei calore jam tota redit in ramos^f Christianos, totamque reviviscit in gratiam. Deinde alii dicebat: Tu vero quantum debes? Qui ait: Centum coros tritici. Posteaquam granum tritici, quod est Christus, satum est in terra nostrae carnis, et ad ubertatem supernam per Dominicam fecundatum est sepulturam, factum est ut homo centesimum fructum suo jam debeat auctori. Nisi, inquit, granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet

^a Ex ms. Caesen.; editi, debitor ad tantam fraudem villico conspiraverat.

^b Alius hic a superiori hujus verbi sensus. Meditabatur villicus sibi cavere et prospicere. Frequens comicorum locutio. Terentius in Andria: Puerum autem, ne resciscat mihi esse ab illa, cautio est.

^c Mammon, sive mammona, Syriaca vox est, quae significat divitias, et cum punicus sermo ex Hebraico nascatur, punicum etiam mammona divitiarum sunt. Vide Augustinum, lib. ii cap. 21 de Sermonibus. Dom. in Monte. Alii Interpretes volunt: Mammona iniquum, vel iniquitatis, Hebraicam esse vocem pro mammona va-

nitatis. Eadem enim vox Hebraeis vanitas et iniquitas. Vide Natal. ab Alex., Calmetum, aliosque. Consule etiam Augustinum, de Quaest. Evangel. lib. i quest. 34; Ambrosium, lib. viii in Luc. cap. ultimo; Theophylactum hoc loco, etc.

^d Vide ad rem Tertullianum, lib. iv contra Marcionem, et Ambrosium lib. vii num. 245. De avaritia plura et insignia Salvianus lib. i.

^e Alias, scilicet.

^f Ex ms. Caesense. Editi, crescit in ramos: Christiano totam, etc.

(Joan. xii). Videns ergo villicus satis providet, cum dicit: *Accipe cautionem tuam, et scribe octoginta*. Quia sicut quinquagesimus misericordiam confert, ita octogesimus totam fidem præfiguratur et gratiam. Hic est numerus, in quo decalogum legis esse et ogdoadæ gratiæ satis gnarus legis, satis studiosus Evangelii lector intelligit. Itaque villicus cum dicit, *Scribe octoginta*, id agit, ut per gratiam solvat quod reddere non poterat per naturam. Bene ergo iste villicus meruit laudem domini sui, qui in chirographis non fraudem molitus est, sed salutem. Quod autem dixit: *Prudentiores sunt filii sæculi* quondam, id est, gentiles, nunc electi sunt Dei: et qui erant filii Dei, hoc est Judæi, nunc in filiis sæculi sunt relictæ. *In generatione sua*. Qua reati sunt, non qua nati sunt. *Scribantur hæc*, inquit, *in generatione altera* (Ps. ci). Altera hæc est generatio quærentium Dominum (Psalm. xxi). Deus autem scientiæ et illuminationis illuminet corda vestra, et totam scientiæ suæ plenitudinem in vestra mentis infundat arcum.

• SERMO CXXVII.

De decollatione D. Joannis Baptistæ.

Hodie nobis Joannis virtus, Herodis feritas dum refertur, concussa sunt viscera, corda tremuerunt, caligavit visus, intellectus hebuisset, aulgit auditus. Aut quid constat in sensibus humanis, quando perdidit virtutum magnitudinem criminum magnitudo? *Herodes*, inquit, *tenuit Joannem et alligavit eum, et posuit in carcere* (Math. xiv). Joannes virtutum schola, magisterium vite, sanctitatis forma, norma justitiæ, virginitatis speculum, pudicitiae titulus, castitatis exemplum, poenitentiae via, peccatorum venia, fidei disciplina; Joannes major homine, par angelis, legis summa, Evangelii sanctio, apostolorum vox, silentium prophetarum, lucerna mundi, præco judicis, præcursor Christi, ^b metator Domini, Dei testis, totius ^c medius Trinitatis, ^d datur incestu, traditur adulteræ, addicitur salatrici. Merito ergo concussa sunt viscera, corda tremuerunt. At Herodes ipse est qui profanavit templum, sacerdotium sustulit, confudit ordinem, temeravit regnum, corruptit quicquid erat religionis; quod vite, quod legis, quod morum, quod fidei, quod di-

A sciplinæ, perdidit et confudit. • Herodes sicarius in cives, in nobiles latro, populator in socios, in domesticos prædo, interemptor plebis, occisor filiorum, homicida in extraneos, in proprios parricida, inebrians cruore terram, in sibi sanguinis permanebat. Hinc est quod Joannis sanguinem pium ingenti poculo crudelitatis absorbit: sed ipsa lectio jam loquitur. *Herodes*, inquit, *tenuit Joannem, et alligavit eum*. Qui vincula solverat peccatorum, peccatoris vinculis alligatur, ut vincta venia locum veniæ non relinquant. *Alligavit eum et posuit in carcere*. Herodes, tu ^e adulterum facis, et in carcerem vadit Joannes? Sic Judicæ sedens in loco judicis reus, in loco vindicis innocentie persecutor? Rogo ubi rerum facies? ubi fama? ubi pudor? ubi existimatio publici cognitoris? certe ubi Deus? ubi homo? ubi fas? ubi lex? ubi ipsius jura naturæ? Simul omnia sunt, Herodes, te agente, te judicante, te jubente confusa. *Tenuit*, inquit, *Joannem, et alligavit eum, et posuit in carcere*. Herodes, te causa petit, te arguunt vincula, te carcer accusat, te divulgat producta in publicum Joannis injuria: causam custodiæ qui requirit, invenit in te quod puniat, et in Joanne quod doleat. Joannes orbi notus, fama virtutis cognitus, celebratissimus sanctitate, dum trahit ad se suæ inquisitores injuriæ, facit ut tuus cunctis innoscat incestus; ^f agit ut te habeat confusio publica, quem corrigere non poterat secreta correctio. Herodem Joannes monitis, non accusatione pulsabat; corrigere voluit, non perire: sed Herodes facibus libidinis ardens perire maluit quam redire, et uxorem fratris illicite possidere. Captivis criminum, innocentie inimicis odiosa sit semper libertas, virtus contraria vitiosis, sacrilegis exosa sanctitas, inimica castitas impudicis, corruptis integritas poena, luxuriosis adversa frugalitas, crudelibus misericordia, pietas impiis, injustis justitia non ferenda. Probat hoc evangelista cum dicit: *Dicebat enim illi Joannes, non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui*. Ecce unde Joannes ^g offendit, ecce unde Herodes furit: malos qui monet, offendit; incurrit odium, qui arguit criminosos. Dicebat Joannes quod erat legis, quod justitiæ, quod salutis; certe quod erat non odii, sed amoris: ecce qualem consecutus est ab impio pro pie-

D rodia, illius crudelis impique tyranni imago excitatur.

^h Credunt nonnulli (inter quos, et Nostrum ammirandum esse ex his patet) Herodem Philippum, etiam in vivis degere, dum uxor ejus Herodias nupsit Herodi Antipæ.

ⁱ In Herode accedebat adulterio crimen incestus, ex lege Moysis, qui uxorem fratris habere vetuerat: uno dimittatur excepto casu, si maritus mortuus fuisset illiberis. Maritus autem Herodiadis, quo tempore eam duxit Antipas, vivebat adhuc; et ex ea accepit filiam Salomem saltatricem, cujus mentio in Evangelio. Ulterior Herodias nedom Philippi Herodis Antipæ, licet non ejusdem uteri fratris, uxor fuerat; sed filia Aristobuli, quem Herodes Magnus genuerat ex Marianne, Hircani filia, ex stirpe Asmoneorum. Vetita autem erat ex lege connubia, non tantum cum uxore fratris, sed et cum fratris filia; Levit. xviii, 14, ex multorum cordatiorum interpretum sententia, quamvis res difficultate non careat.

^k Aliæ editiones, incurrit.

^a Vide quæ in præfatione annotantur.

^b Præcursor Domini vel prænuntius. Alibi de metatoribus nonnulla.

^c Medius, id est nuntius Trinitatis, explicat Mita: quia eo mediante, dum Christus baptizatur in Jordane, tota Trinitas innouit, Pater loquens, Filius testimonium recipiens, Spiritus sanctus sub specie columbæ descendens.

^d Quod omnes editiones peccaverant, datur incestui, emendavit Latinus.

^e Herodes ille, cujus facinora enumerat Auctor, fuit Herodes cognomento Magnus, et alter ab eo fuit Herodes ille qui Baptistam capite minui jussit. Is enim erat Herodias Magni filius ex Malthace Samaritane, Antipas dictus, Galiliæ tetrarcha, cui adhæserat Herodias, Aristobuli filia, et Herodis Philippi ejus fratris quondam uxor. Absit autem quod doctissimum Chrysologum tam late ignorantie accusamus; fortasse enim se populi vulgique mentibus accommodavit, in quibus statim ac insonat nomen He-

tate mercedem. Volens, inquit, occidere eum, timuit *populum*. Facile deviat a iustitia, qui in causis non Deum, sed homines pertimescit. Hic timor peccandi facultatem differre potest, auferre non potest voluntatem: unde etiam quos suspenderit a crimine, avidiores reddit ad crimen, et aestuat animo quousque perficiat, quod cogitat malum. Solus est Dei timor, qui mentes corrigit, fugat crimina, innocentiam servat, perpetem tribuit facultatem. Sed audiamus ipsam Joannis beatissimi passionem. *Die natalis Herodis saltavit Herodiadis filia in medio triclinio, et placuit Herodi: unde iurejurando pollicitus est dare ei quodcumque postulasset ab eo. At illa praeconita a matre sua, da mihi, inquit, hic in disco caput Joannis Baptistae.* Haec est mulieris antiqua malitia, quae Adam eiecit de paradisi deliciis (*Gen. iii*); haec coelestes homines fecit esse terrenos, haec humanum genus misit in infernum, haec vitam abstulit mundo propter unius arboris pomum. Hoc malum quod homines ducit ad mortem, hoc malum fugit Elias propheta (*III Reg. xii*); et cujus lingua ^a clavis facta est caeli, tamquam reus fugit a facie mulieris; haec invenit verum laborem et pressuram, quae nunc occidit Joannem Baptistam, dejicit pueritiam, perdit juventutem, illicit et inquietat emortuam senectutem. *Præconita a matre sua, Da mihi, inquit, in disco caput Joannis Baptistae.* De matris pectore dans rugium ^b nova bellua, contempta corporis praeda, caput ipsum truncatura pervadit. *Et contristatus est rex, propter iurandum tamen, et propter discumbentes jussit dari, misitque decollari Joannem, et allatum est caput ejus in disco, et datum est puellae, et puella dedit matri suae.* Audistis, fratres, quanta sit nata de voluptate crudelitas, de libidine impietas. *Et allatum est caput ejus in disco.*

^a Ignem enim e caelo evocavit Elias, pluviaque e nubibus suo nutu descendit, deciduissimam ex aere flammis Dei hostes absumpsit. Chrysostomus, lib. iii de Provid. cap. 12 vocat eum *coelestem animam, qui sic in terra versabatur, ut simul in caelo esset.*

^b Atheneus, lib. xiii Dipsos, pag. 414: *Ex belluis omnibus meretrice nulla perniciosior; et parum supra: Thebanam sphingem omnes vocare meretrices possumus.* Ex Mita.

^c Lauat hunc Chrysologi locum, et illustrat Pignori de Servis.

^d Secularis dicitur, quod centesimo quoque anno fiebat. In tragicis hisce ludis praeco praenuntiabat: Populum Romanum eos visurum esse ludos, quo nemo ejus ætatis umquam vidisset, aut visurus esset posthac. Plinius, lib. vii cap. 48. Sic Joannis Baptistae decollatio tragœdia secularis fuit, quia nemo umquam illius ætatis viderat, nec erat visurus in posterum. MITA. — Ludi seculares, non centesimo quoque anno Romæ fiebant; sed ita nuncupabantur, quod quæ rara sunt, post sæculum evenire, loquentium consuetudo usurpat. Ovid. Trist. ii, 25:

Jusser et, et Phœbo dici, quo tempore ludos
Fecit, quos ætas aspiciet una semel.

Chrysologus mortem Joannis vocat *tragœdiam*; in tragœdia enim, non mediocri conditionis hominum, sed illustrium personarum funesti exitus habentur; *seculares* dicit veluti inauditam et insolitam.

^e Alias, *per verticem.*

^f Dies ab antiquis solemniter celebrati numerantur a Gregorio Nazianzeno, orat. 40. Inter eos præcipuus

A ^g In arenam vertitur domus, mensa migrat in caveam; fiunt de pransoribus spectatores, furore mutatur convivium; fit cibus caedes, vinum transit in sanguinem, finis apponitur natali; in ortu exhibetur occasus, convivium in homicidium commutatur, organa ^h tragœdiam personant sæcularem; intrat bestia, non puella; querit amputare, non saltare; discurrit fera, non femina; spargit jubar ⁱ per cervicem, non capillos; membra dilatat anfractibus, sævitiae crescit augmentis; fit grandis crudelitate, non corpore; et singularis fera usque dum capiat prædam, fremit ore, dentibus frendit; ferrum non suscipit, sed producit. Verum ne quis existimet declamare nos velle de talibus, nos non declamare volumus, sed clamare, ut festivitatum gaudia sint cauta vestrarum, ^j nataliumque vestrorum solemnitas teneat in exultatione mensuram, epulis nostris intersit Christus, in facie prandeatur auctoris; honestate convivii natura ipsa, quæ vos produxit, honoretur; lætitia mensæ vestræ pertingat ad pauperes, familia vestra innocentie tripudiet disciplina; ^k luxur abstat, fugetur effusio; saltatricum pestis, lenocinia cantorum, voluptatum fomenta, ventris onera, naufragia ^l mentium cum Herodiadis convivii abscondantur; ut præsens gaudium vestrum ad lætitiæ perveniat sempiternam. Hodie, fratres, sermonem tulimus, non in Herodem tantum, sed etiam in Herodiadem; quia satis auditor intelligit quanta sit felicitas martyris, quando miseriam persecutoris audierit: scire tamen nos convenit quia et Joannes de morte sua natus est, et de natali suo mortuus est Herodes.

SERMO CXXVIII.

In divum Apollinarem episcopum et martyrem.

i Beatus Apollinaris, primus sacerdotio, solus

erat dies natalis, seu γενέθλια, qui optimo magnificentique cultu festus erat.

^a Nequitiae irritamenta, quæ olim in convivio usu venerant, perstringit Chrysologus. Cantores a conviviis arcebantur lege, cujus meminit Paulus Diaconus, lib. i de Theodosio: remque tangit Macrobius, lib. iii Saturnali, cap. 1. Excisa tamen luxuria hæc, quæ, teste Augustino, lib. iii de Civit. cap. 21 pag. 63, ex Asia Romam commigraverat, per vices pullulare non desit, teste, ut videtur, Chrysologo. Cæterum similia his habet Sidonius Apollinaris, Epist. lib. i ep. 2, ubi laudat convivia Theodorici regis: *Nullus ibi lyristes, choraulus, mesochorus, tympanistria, psalteria canit, etc.* De mesochoris vide Plinium Epist. lib. ii ad Maximum.

D ^b Alias, *mentis*. Non poterant aptiori vocabulo ebrietates et ebrietas effectus innui. Vide Hilarium, tract. in psalm. cxxv pag. 459, qui ait *in ebrio mortem quamdam, natura incolunt, imperare*. Basilus, in psalm. cxxxiv, vocat ebrietatem rationis perniciem. Idem multa habet dignissima quæ legantur orat. 14 pag. 489.

^c Primitus in Ecclesia acta gesta que martyrum legabantur inter missarum preces in confessionibus. *Præfationes* vocant; de quibus intelligendus est locus Hildui i abbatis Dionysiani, in epistola Areopagitici præfixa, ad Ludovicum Pium imperatorem, ubi ait inter celebrandum tormenta martyrum succincte commemorari. At cum hujusmodi acta, ut plurimum, ita referantur, ut vix a populo possent exaudiri et percipi, mos fuit episcopis fusius de iisdem disserere.

^d Fuit hic primus Ravennatum episcopus quem

* hanc Ecclesiam Ravennatem vernaculo ^b atque inclito martyrii honore decoravit. ^c Merito Apollinaris, quia juxta mandatum Dei sui, hic perdidit animam suam, ut cum inveniret in vitam sempiternam. Beatus qui ita cursum consummavit, fidem servavit, ut vere primus a credentibus suo reperiretur in loco. Nec eum quisquam ^d confessoris vocabulo minorem credat esse quam martyrem, quem Dei nutu quotidianum et multiplicem reversum conspicit ^e ad agonem. Audi Paulum dicentem : *Quotidie morior* (1 Cor. xv). Semel mori parum est eum qui potest regi suo gloriosam saepe de hostibus referre victoriam. Non tam mors quam fides et devotio martyrem facit, et sicut virtutis est in acie, in conflictu, ^f pro regis amore succumbere, ita perfectæ virtutis est diu agere et consummare certamina. Non ideo persecutus est martyrem, quia non statim intulit mortem; sed probavit martyrem, quia non elicit fidem; iniecit tela quæ potuit, et omnia armorum suorum genera callidus exegit inimicus: nec tamen fortissimi ductoris movere mentem potuit, aut temerare constantiam. Summum est, fratres, pro Domino præsentem vitam, si necesse sit, contemnere, sed gloriosum est etiam cum vita mundum suo temnere et conculcare cum prin-

S. Petri discipulum fuisse tradunt. Plura de eo habes apud claris. Bacchinium Vitæ Pontif. Raven. ex Agnello tom. I pag. 128. Vide Martyrologium Florentin., pag. 667; Surium sub die 25 Julii pag. 275; Bollandistas tom. IV Julii die 23 pag. 341; Tillemontium tom. II pag. 102; Bailletum eadem die. Alia de eo Martyrologium Adonis tom. II pag. 349, et doctiss. Georgium in notis. Clar. P. Sabbatinius, in kalendario Neapolitano, observat referri a Gregorio papa lib. vi epist. 61 ad Castorium, in fine pag. 538, Ravennatæ religioni dixisse quiddam supra corpus S. Apollinaris promiserant non observare: quæ autem de sancto hoc narrat Chrysologus, ideo veris accensenda existimat Honoratus a S. Maria in Regul. Critic. tom. II pag. 66, eo quod sapiente viri ad correctionem Breviarii Ecclesiæ Parisiensis electi, ab eo hominiam hanc expungere nefas habuere. Quam solide nitatur argumentum, alii videant.

* Ex quo desumitur, usque ad Chrysologi tempora nullum ex Ravenn. Ecclesiæ archiepiscopis subisse martyrium præter divum Apollinarem: quod illos de mendacio utique arguit, qui asseruerunt ex quibusdam mss. habuisse S. Martianum, quartum in ordine archiepiscoporum Ravennatum, martyrio coronatum fuisse; de quo Rubeus, lib. I Hist. Raven, sub anno 127 meminit; non tamen hoc ipsum affirmat, sed omnino negasset si præsentem sermonem considerasset. MITA. — Ex iis Nostri verbis eruit etiam Fabrus, et Henschenius in Act. SS. Maii 22 tom. V pag. 127 edit. Antwerp. 1685, divum Martianum, cuius memoria agitur die 6 Martii, et qui sub Trajano martyrio coronatus occubuit, alium fuisse a Marciano Ravennatum antistite; quorum ambo Rubeus nominis similitudine deceptus in unum confluxit. Hæc etiam asserit Pet. Damianus serm. 32 de sancto Apollin. n. 3, pag. 222, licet sexcentis post Chrysologum annis.

^b Id est domi perpersio. Sic Prudentius præfat. in Psychomach. Vide locum laudatum apud Barthium Advers. lib. xxix, cap. 9.

^c Fortasse etymologiam nominis respicit: Ἀπόλλων, *perdo*.

^d Num martyr dici possit Apollinaris vide Bollandianos loc. cit. pag. 341 num. 76. Insigni hoc titulo decoratur a Gregorio Magno lib. v epist. 22. In lita-

A cipe. Festinabat Christus ad martyrem, martyr suum festinabat ad regem. Bene diximus festinabat, juxta illud propheta: *Exurge in occursum mihi, et vide* (Ps. lvm). Sed ut propugnatorum suum sibi Ecclesiæ sancta retineret, Christo vehementer occurrit, ut vincenti justitiæ reservaret coronam, et sibi belli tempore præliatoris sui præsentiam condonaret. Fundebat saepe confessor sanguinem suum, suisque vulneribus, fide mentis suæ, testabatur auctorem. Cælum suspiciens carnem ^e despiciebat et terram. Vicit tamen, tenuit, et a suo desiderio retardari martyrem tenera adhuc ^b Ecclesiæ impetravit infantia. Infantiam dico, fratres, quæ totum semper obtinet, quæ plus lacrymis quam virium ratione contendit. Neque enim tantum vultus et sudor fortium quantum possunt lacrymæ parvulorum, quia ibi corpora, hic corda franguntur; ibi mentis judicia vix moventur, hic tota pietas inclinata descendit. Et quid plura, fratres? Egredere, egredere Ecclesiæ sancta mater, ut nusquam a suo separaretur antistite. Ecce vivit, ecce ut bonus pastor suo medius assistit in grege, nec unquam separatur spiritus, qui corpore præcessit ad tempus; præcessit dico habitu, cæterum ipsa ^c inter nos corporis sui habitatione quiescit. Exstinctus est diabolus, persecutor oc-

niis ævo Caroli M. apud Mabillon., Analect. tom. II pag. 683, inter martyres invocatur post Timotheum, ni forte, ut advertit Georgius ad Adonem loc. cit., sint Remenses martyres Timotheus et Apollinaris: in aliis item litanis apud Martenium de Antiq. Discipl. pag. 630 recensetur inter martyres post Protasium. At apud Chrysologum hic, et in litanis apud Thomasium, de Antiquis Missarum Libris, accensetur confessoribus post S. Benedictum. At licet mortem gladio non subierit, quia tamen sanguinem fudit, et martyrii desiderio exarsit, hujusmodi titulo donari posse existimant.

^e D. Apollinaris, ut pluries fuit exilio mulctatus et cæcus; habet S. Petrus Damianus in sermonibus de eodem, et Rubeus lib. I Histor. Raven.

^f Sic editio Bonon. et mss. et ita legit Latinus; relique omnes, *pro re amata*.

^g Alias, *contemnebat*.

^b Fuit namque martyrio coronatus anno Dom. 74, et præfuit Ecclesiæ Ravennati undetriginta. MITA. — Intelligendus est autem de numero pleno, nam annos sedisse 28 mens. 4, dies 4 habemus ex Agnelli Pontific., qui nullatenus suffragatur opinioni mortem Apollinaris ad annum 74 consignanti. Tradit enim Apollinarem, cum Petro apostolo Romam venisse, ab eoque post plurimum tempus ordinatum episcopum, et Ravennam missum. Cum autem Petrus Romam venerit anno æræ vulgaris 45, si Apollinaris, qui sedet ann. 28, obierit anno 74, missus fuerit necesse est anno 2 pontificatus Petri. Id non consentit Agnellus, qui post plurimum tempus ab adventu Petri Romam, Ravennam missum fuisse scribit. Cum autem ex severioribus tabulis Vespasianum mortuum sciamus anno Christi vulgari 79, martyrium Apollinaris ultra illum annum differre, ut facit Rubeus, nefas ait Bacchinus, pag. 155, putatque rectius statui divi Apollinaris obitum circa annum mortis Vespasiani: qui tamen, cum defunctus fuerit ex Suetonio viii kal. Julii, mors Apollinaris non potuit accidisse, nisi anno præcedenti. Qua chronologiæ ratione admissa, concludit Bacchinus, initium pontificatus Apollinaris retrocedendo affigetur, servata die qua natale ejusdem in omnibus Martyrologiis signatur 25 Julii, anno vulgaris æræ 50, die vero 19 Junii.

^c Sepultus enim fuit Ravennæ, ait Mita.

cubuit : ecce regnat et vivit, qui pro rege suo desideravit occidi, qui vivit et regnat cum Patre in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia seculorum secula.

• SERMO CXXX.

In D. Cyprianum martyrem.

Quoniam hodie Deo in natali sancti Cypriani martyris convenimus, in quo miro certamine de diabolo triumphavit, et quia nobis virtutum suarum gloriosum reliquit exemplum; ideo exultare nos convenit et letari. ^b Natalem ergo sanctorum cum auditis, charissimi, nolite putare illum dici quo nascuntur in terram de carne, sed de terra in cœlum, de labore ad requiem, de tentationibus ad quietem, de cruciatibus ad delicias, non fluxus, sed fortes, et stabiles et æternas, de mundanis risibus ad coronam et gloriam. Tales natales digne martyrum celebrantur. Cum ergo huiusmodi festivitas agitur, noli æstimare, charissime, quod in solis prandis et ^c profundioribus epulis natales martyrum celebrentur : sed imitandum tibi proponitur quod in memoria martyris celebras. Aspice ergo, charissime, auctoritatem populi circumstantis. In hac enim die aliquando turba astitit impiorum, cum sanctos Cyprianos jussu tyranni feriretur, turbæ erant malorum, expectantium chori; nunc multitudo fidelium ad collaudandum devota confluit : tunc turba ævientium, nunc exultantium; tunc desperatorum, nunc sperantium. Idecirco ergo natales martyrum annua lætitia celebrantur, ut quod semel actum est, per omne ævum in memoria maneat devotorum. Gesta res est, charissime, ne te dioces ignorare; celebrantur annua, ne dicas, oblitus sum. Ad hæc ergo imitanda vos animate, charissimi, hanc magnanimitatis gratiam concupiscite; hoc petite dari vobis, quod ille meruit adipisci. Omnes enim cœlestia cupientes terrenorum bonorum faqueis irretiri non possunt, quia conversationem suam in cœlestibus statuerunt : sicut ait sanc-

tus Apostolus : *Nostra autem conversatio in cælis* (Phil. iii). Dirigitur ergo cordis nostri desiderium ad habitationem cœlestem, ubi cum dispersus fuerit pauperibus thesaurus vester, illic erit et cor vestrum. Thesaurus autem bonorum omnium Christus est, qui vos cum Patre et Filio et Spiritu sancto donis cœlestibus, et nunc, et in æternum cumulare et replere dignetur.

• SERMO CXXX.

In consecratione episcopi.

Sicut magnæ promissionis longa expectatio accendit animum, mentem fatigat, ita sensus omnes, et interna ipse viscerum suscitatur optatus promissionis effectus. Hinc est quod hodie, sicut dixit Isaias (Isai. lvi), Ecclesia mater sancta festiva, tota gaudens et compta processit, induit se tunicam jucunditatis sue; et sicut sponsa inposuit ^b sibi mitram, ac vario se composuit et decoravit ornatu, ut cœlum stellis fulget luminibus, et terra vernat floribus suis; et ut hortus producit germina sua, ita produxit lætitia in conspectu omnium filiorum suorum. Quia juxta pollicitationem David : Hodie pro patre natus est ei filius (Psalm. xlii), qui eam non pondere inclinet, non auctoritate deterreat, non commotione sollicitet, non asperitate conturbet, sed fidei sustentet obsequio; cura pervigili faciat persecutam, sollicito labore necessaria procaret, familiam blanda institutione componat, hospitibus occurrat, parentibus serviat, regibus obtemperet, potestatibus collaboret, dei senibus reverentiam, pueris gratiam, fratribus amorem, parvulis impendat affectum, liberam per Christum cunctis exhibeat servitutem. David dixit : *Audi, filia, et vide* (Psalm. xlii). Ego dicam : Audi, mater, et vide, ^c pro patribus tuis nati sunt tibi filii. Sint prudentia senes, gravitate patres, charitate filii, virtute juvenes, dulcedine soboles, innocentia infantes, malitia parvuli, quæ mundi sunt nescientes : totam regni Dei presentiam

^a Vide quæ in præfatione annotata sunt.

^b Laudat verba hæc Binghamus, tom. IX; Orig. pag. 134, ut evincat usitatum jamdudum fuisse Ecclesie stylium, diem martyrii natalem martyris vocitare; et Du-Cangius tom. II pag. 808, in fine. Similia habet Chrysostomus hom. 129; Origenes, vel vetustus auctor, sub ejus nomine in Job tom. I lib. iii pag. 274 edit. Paris. 1604, et fere eadem Eusebius Emisensis de natat. S. Genesii, Biblioth. PP. tom. I edit. Lugdun. pag. 670; Augustinus, tom. X, serm. 95 de S. Stephano, fol. 567 col. 1; Maximus in natali SS. Petri et Pauli. tom. VI Biblioth. PP.; et rursus Chrysologus serm. 133.

^c Martyrum dies æmortalis quos, ut dixi, Ecclesia natales vocat; solemniter celebrari veteribus Christianis mos fuit. Priscis temporibus in huiusmodi dierum honorem convivia celebrabant, *agape* nuncupata, et diversa ab agapis illis, apostolis cognita. Cum autem ob consuetudinem hominum in malum propensam naturam, immo dicis comensationibus et ebrietatibus fœdari cepissent, et inde Manichæi calumniansi fideles occasionem arriperent, piorum hominum consensu eliminata fuerit.

^d Sermo hic in nonnullis codicibus inscribitur : *In consecratione episcopi*. Festum enim consecrationis sue quotannis celebrabant episcopi, sicuti imperatores natale, seu ortum imperii. L. ii Cod. Theod. de Feriis. In utrisque autem panegyricos dici solere

ostendunt, quoad principes, ii qui in quinquennialibus vel decennialibus imperatorum dicti sunt; et quoad episcopos sermo hic, et alter inter Chrysologianos 107, et unus Ennodii in natali Laurentii Mediolanensis episcopi, alterque ejusdem in natali Epiphani episcopi. Anastasius Paulinum Nolanum ad consecrationis sue solemnitatem litteris amantissimis invitavit eodem teste Paulino lib. xvi; Ambrosius lib. i cap. 5, ad Felicem episcopum Comensem ait, natalem ejusdem orationibus celebrasse. Et Hilarius scribens ad episcopos Tarraconensis Ecclesie inquit : *Lectis in conventu fratrum, quos natalis mei festivitas congregavit, litteris tuis*. Ni fallamur animi moris hujus inventor Damasus, qui anno 360 sedere cepit. Vide Basnagium Ann. tom. III pag. 518. At hunc sermonem quod respicit, fere omnium qui de Chrysologo scripserunt meus est, ab eo fuisse recitatum Ravennæ, non suæ consecrationis recurrente die, sed in ipsa consecrationis solemnitate. Rubens Histor. Raven. lib. ii, anno 449; Vita in ejus Vita; Bæchius ad Agnellum tom. I pag. 315; Pastritus, de Patena, etc., pag. 98, etc.

^e Quia tres episcopi mitra fulgentes consecrant alium episcopum ex dispositione Anacleti pape. Mitra. — Fortasse Chrysologus inter sponse ornatus mitram meminit, ut Onuphrius in calce libri de Vocibus Ecclesiasticis obscurioribus. Ovid. Heroid. ix, 63 :

Ausur et hirsutos mitra redimere capillos.

possidentes, attestante Domino, cum dicit: *Sinite parvulos venire ad me, talium est enim regnum celorum* (Matth. xix). Tales generat perpetue virginittis copula, tales generat celestis vite conjunctio, sexus nescia, conceptus conscia, gnara partus, corruptionis ignara, pudore integra, integritate clausa, casta pi- gnoribus, fecunditate diffusa. Hæc tam pia mater dum unius germinis sui hodie natalitia festa celebrat, sinus aperit, extendit amplexus, emittit vocem, divinis cantat^b in canticis, ut omnes advocet, omnes capiat, omnes ad congaudendum sibi gremio charitatis includat. * Adest ipsa etiam mater Christiani perennis et fidelis imperii, quæ dum fide, opere misericordie, sanctitate^d in honore Trinitatis beatam sectatur et imitatur Ecclesiam, procreare, amplecti, possidere, * augustam meruit Trinitatem. Sic remunerat Trinitas in sui amore et ardore ferventes, ista meruit ut daret sibi honorem, gauderet quod sibi fecit^c Dei gratia religionem consimilem. Ista meruit ut * genitricis dignitas per genitricem redundaret in posteros. Orate, fratres, ut Christiani principes, quia pia devotione dignantur nostris occurrere gaudiis, nostris solemnitatibus interesse, ipsos quoque pari gratia omnium sacerdotum longo in tempore obsecratio devota commendet.

^a SERMO CXXXI.

De Deo, ut videatur; de livore et pertinacia Judæorum, deque hominis morte.

Sæpe diximus quod Deus corporeis oculis non videtur, quod divinitas non clauditur mente carnali, quod humana ratio rerum non capit conditorem, sed Deum sola fides attingit, credulitas sentit tota, nec quantus est, sed quia est, hominis, quantuscumque

A est, intuetur aspectus. Denique Moyses, qui de servo in amicum, de homine promovetur in Deum, Dei faciem querit, sed non invenit; petit, sed non accipit; et ut posteriora tantum Dei videat, admonetur (Exod. xxxiii): quatenus homo Deum querat sequi, non præcedere; neque ante Deum quæ sint querere præsumat; sed quod per Deum sint omnia adorator agnoscat. Crebro Deus hominibus formam hominis demonstrat, et magnitudinem suam tantam, brevem nostri operis colligit in figuram, ut præsentiam divi- nam possit infirmus noster oculus intueri, angustus noster recipere possit aspectus. Sic ad Abraham Deus venit in hominis forma, succedit hospitii in figura, et lassi viatoris in mortem accepit pedibus suis aquam (Gen. xvm); sed et invitatus ad mensam vituli et panis appositione saturatur: et ita se totus hu- mano credit et committit obsequio, ut ipso tactu, visu, verum hominem videatur explere, et hoc eo tempore quo verus Deus sterilitati extremæ semis desperatæ patefactis visceribus in partum sobolem largiturus advenit. Sic Jacob vianti conviator occur- rit (Gen. xxxii), et ita se humano collegio socium præbet, ut provocanti homini Deus totus in lucem inseratur, et tunc videatur nervis aut lacertis vin- cere, quando victor celestia dat dona, munera dat divina. Sic Isaias Deum regali habitu sedere con- spexit (Isai. xvi), ut agnosceret nisi a Deo rege re- gantur reges, ipsos cum sint homines, nihil regere posse rectores. Sic Daniel Deum Patrem, crine niveo, senectute reverenda, antiquitate terribilem, septum angelis, ignitum sede, ad judicandum residere con- spicit (Dan. vii). Sic ipsum Filium Dei in hominis filio venientem cum cæli nubibus intuetur, et ignotum

Placidiam Augustos appellavit. Verum, ut ait Bacchi- nius ad Agnellii Pontific., tom. I, p. 315, nec ob Pla- cidia merita Constantium Augustus creatus est, sed ob propria. Sozomenus lib. ix cap. 16: *Constantium imperator præmis loco tum sorore, tum corona, tum purpura, tum imperii consortio honoravit. Quare non potuit dici hunc Augustum a Galla Placidia fuisse procreatum. Sed nec ipsa Augusta renuntiata est, nisi cum Valentinianus declaratus est Cæsar. Igitur Chrysologus, juxta verborum proprietatem interpre- tandus est: scilicet, triplici modo ad Augustalem dignitatem referri potest, quod Placidia Augustam meruit Trinitatem procreare, Valentinianum partens; amplecti, Constantii nuptiis; possidere, Augustæ ho- nores assecuta.*

^c Putat idem Mita innui his verbis, Placidia obti- gisse in virum Constantium catholicæ religionis as- seclam, sibi que consimilem, cum antea copulata fue- rit Ataulpho regi barbaro, et si non pagano, saltem Arianae hæresis sectatori. Nonnullæ editiones ha- bent: *Quod sibi fecit ei de gratia religionem consi- milem.*

^d Meo sensu legendum esset vel genitoris dignitas, vel Augustalis dignitas. Siquidem per Placidiam di- gnitas Augustalis redundavit in posteros, hoc est in filios ac nepotes, ab ipsa et Constantio viro procrea- tos: et hæc dignitas Augustalis processit a Theodo- sio Cæsare, ipsius Placidia genitore, per quam in posteros memoratos exinde reflexit. MITA.

^a Sermo hic alias inscribitur: *In illud Joannis: Si quis sermonem meum servaverit.*

ⁱ Hic suspicandum an genuina sit lectio, liquet La- tinus.

^a Natalem intellige, non vite sed cathedræ.

^b Ms. Cæsena habet *clamat*.

^c Mita opinatur, nec male, huic sermoni adfuisse Gallam Placidiam, Theodosii imp. filiam, et Arcadii et Honorii sororem. Habemus enim ex Rubeo in Historia Ravennatum, Valentinianum imp. præsentia sua hanc decorasse solemnitate. Ex quo eruit idem Mita, his verbis debere alia procedere, ipsum Cæsa- rem commemorantia, quod et arguit a particula etiam, quæ necessario aliquibus verbis conjungenda esset, quæ hic desiderantur: et liquido patet, inquit, ex fine serm., ubi Auctor rogat sacerdotes pro Christianis principibus orare, qui suis interfuere so- lemnitatibus.

^d Cum Chrysologi consecratio die Dominica habita fuerit in qua præfatio Trinitatis cani solet: * Et quoniam Augusta, quolibet die dominico, in quibus præ- fatio de sanctissima Trinitate cantabatur, sacris intererat, ideo, ait Mita, sectatur et imitatur Eccle- siam. * An potius tribus virtutibus, fide, misericor- dia, et sanctitate Trinitatem honorando, beatam imi- tabatur Ecclesiam?

* Obscurum locum ita explicat Mita. Placidia igitur procreasse angustam Trinitatem fertur, quia fuit trium imperatorum procreatrix. Etenim ipsius causa Constantius olim exercituum duxor, jam ipsius ma- ritus tactus, paulo post Augustus ab Honorio decla- ratur. Secundo loco ipsa procreavit filium Valenti- nianum, a Theodosio Juniore appellatum Cæsarem, et septimo ætatis anno Augustum. Tertio tandem se ipsam quodammodo creavit Augustam, cum Hono- rius, ne sororem præter dignitatem Constansio col- locasse diceretur, et Constantium ipsum et eandem

ante tantis perfidis Christum, fidelibus notum semper fuisse cognoscat. Si toties Deus ab hominibus in figura hominis videtur, quid est quod Judeus modo hominem videns Christum, sic exasperatur, nisi forte figura, honor, veritas, putatur injuria? Retulit evangelista hodie Christum dixisse: *Si quis sermonem meum servaverit, non videbit mortem in æternum* (Joan. vii). Ad quod verbum responderunt Judæi: *Nunc cognovimus quia dæmonium habes: Abraham pater noster mortuus est et propheta; et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum. Numquid tu major es patre nostro Abraham? Quem teipsum facis?* Omnes perfidia qualiter excepit! o qualiter oculos claudit livor! quantum judicium cordis nequitia præjudicata confundit! o quam dure amputat obstinatio rationem! sensus humanus perversus audire non potest, quod semel statuit odisse, malis bonitas exosa, justitia injustis inimica. Hinc est quod homines mendaces cognoscere nequeunt veritatem, judex animus invenire verum non potest inter nuntia falsitatum. Quod vult, non quod est, audit semper, qui decrevit errare. Dixerat Christus: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.* Judeus non discutit audita, interpretari sibi dicta non querit: quod ipse impossibile æstimat, exigit ut ille astruat qui promittit; sed mox de conceptu mentis blasphemiam parturit, serit injurias, maledicta diffundit, et auctoritatem dicentis ita contumeliis vacuare nititur, ut et æterna dare posse mortalibus non credatur, qui sic humanis videtur subjacere. *Nunc scimus quoniam dæmonium habes.* Dæmon mali auctor, mala promittit, non bona; occidere, non vivificare consuevit; nec vult æternos esse homines, quos nec temporales esse permittit. Ergo non est dæmon, sed Deus est Christus, qui redonat quam donaverat vitam, et verbo suo æternos facit homines, quos diabolus persuasione sua fecerat temporales. Abraham, inquit, mortuus est et propheta, et tu dicis: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.* Audiat fidelis, ut fide revelante cognoscat quod infidelis nescit audire, quod videre non potest qui semet incredulitatis demersit obscuro. Dixit Christus: *Mortem non videbit.* Obstinatio tua, Judæe, merito dicere falsitatem querit. Abraham et prophetae verbum audientes tenaciter servaverunt, sed tamen mortui sunt, sed non in æternum. Ergo cum dicit: *Mortem non videbit,* et addidit *In æternum,* resurrectionem promittit, non temporaliter negat esse morituros. Judæe, quos mors in præsentī seculo

faciebat non esse, nos resurrectio perpetuos redicit in futurum. Audi apertius hoc dicentem: *Omnis qui crediderit, non morietur in æternum, sed transibit de morte ad vitam* (Joan. v et xi). Quomodo non moritur? Quia de morte transit ad vitam. Moritur ergo, moritur omnis qui nascitur de conditione mortali; sed vivit, et in æternum vivit, omnis qui renascitur de generatione vitali. Sed dico, qui potuit auferre mortem, quare hominem voluit transire per mortem? gratior enim videtur medicus qui anticipat morbos, quam qui morbis ingerit seram et non sine dolore medicinam. Judæe, fecisset et hoc medicus Christus, si medico ægrotus non fuisset ingratus. Ille et vitam dedit, et homini mortem venire prædixit: sed ille qui adversa non senserat, prospera servare nescivit. Bona, quam sint bona, scire, nisi malorum cognitione non possumus. Ergo magnificabitur Christus, qui et ante inhabitam vitam dedit, et perditam modo reddit: et homo plus gnarus vite, erit sibi cautior, erit plus gratus auctori. *Numquid major es, inquit, patre nostro Abraham?* Plane major et tanto major, quantum servo dominus, quantum Deus homine, quantum factura factor, quantum vivificans mortuo, quantum suscitans suscitato. Respondit Jesus, Abraham exultavit ut videret diem meum; vidit, et gavius est. Ille, ut ostenderet vivere Abraham, dixit illum vidisse diem suum, id est diem quo mundo natus est Christus. Dierum conditor non tenetur die, temporis auctor tempora nescit; sed Christus propter hominem homo natus, et diem suscepit et tempus. Abraham exultavit ut videret diem meum. Si Moyses et Elias in monte occurrunt, ut promissum conspicerent Christum, quomodo nec Abraham occurrit ad partum Virginis, ut promissam benedictionem in gentibus, id est, in semine suo, patientissimus expectator intenderet? Amen, amen, inquit, dico vobis quia ante Abraham ego sum. Si omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Joan. i), et hic est cui Pater dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. i), quomodo Abraham non vidit? *Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram.* Angelus et Deus, ut diversa est substantia, sic imago. Ergo non nisi ad Filium loquitur Pater, cum dicit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram,* quibus est imago eadem, eademque substantia. Tulerunt lapides, ut mitterent in illum. Et ædificantes turrem, ut altius caderent, ipsi sibi lapides providerunt; et isti lapides, non ut Deum occiderent, sed unde se occiderent, miserabiles attulerunt. Jesus abscondit se. Non timens, sed ignoscens:

^a Varians lectio: Internuntiam falsitatum.

^b Ms. Cæsennæ: Deus ergo Christus est, non est dæmon, qui redonat.

^c Lege iis similia apud Augustinum, Tractat in Joan. 45 pag. 425 Oper. tom. III. Quid sibi vult quod ait: Mortem non videbit in æternum? nisi quia Dominus videbat aliam mortem, de qua nos liberare venerat: mortem secundam, mortem æternam, mortem gehennarum, mortem damnationis, etc.

^d Ita emendat Latinius quod habent editi, suscitando suscitatus.

^e Augustinus, loco modo laudato, pag. 427, num. 16... Incertum autem potest esse unde dixerit: utrum diem Domini temporalem, quo erat venturus in carne, an diem Domini, qui nescit ortum, nescit occasum. Sed ego non dubito patrem Abraham totum scisse.

^f S. Barnabas in sua epistola: loquente Patri ad Filium: Faciamus hominem, etc. Justinus martyr, dialogo cum Tryphone; Theophilus, lib. ii ad Autolyt.; Origenes, lib. ii contra Celsum; Eusebius Cæsariensis, Histor. Eccles. lib. i cap. 2, etc.

Deus peccatorem cum fugit, parcit; Deus rebellem A ctiorem: et quia vilis et indigna precatur, præstantis potestatem et potentiam degener petitor ignorat. Non ergo impia, sed pia; non terrena, sed cœlestia; non illecebris, sed virtuti congrua; non digna odiis, sed apta concordie, a tali semper exoranda sunt largitore. Ubi sunt qui præsumunt Ecclesie conventum posse contemni, et solitarias preces venerandæ congregationi autumant anteferri, si duobus vel tribus simul positis ^f medium se futurum, et omnia se promittit quæ postulatus fuerit præstaturum (*Matth. xviii*)? Qui nil negat tam paucis, quid in conciliis et congregatione sanctorum poscentibus denegabit? Sic credens propheta hoc adeptum se gloriatur cum dicit: *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo, in concilio iustorum et congregatione (Psal. cx).* Toto corde constitetur, qui totum sibi in concilio sanctorum quod poposcerit, ⁸ audit esse præstandum. Sed nonnulli sub specie fidei, contemptus sui excusare nituntur ignaviam; ut neglecto venerandi cœtus et congregationis ardore, illud se tempus orationi deputasse conflagant, quod domesticis dederint et impenderint curis; et dum propriis desideriis mancipantur, divina contemnunt et despiciunt instituta. Isti sunt qui corpus Christi dissipant, membra dispergunt: nec ad decorem suum patiuntur formam Domini habitus pervenire, quam propheta cum vidisset in spiritu, sic canebat: *Speciosus forma præ filiis hominum (Psal. xlv).* Habent quidem singula membra proprium sui munus officii, quod tamen tunc implere poterunt, si connexa sibi et compaginata perfecti corporis perveniant ad decorem. Hoc ergo interest inter congregationis plenitudinem gloriosam, et separationis præsumptam de ignorantia aut negligentia vanitatem; quod in salute et honore integri corporis species est unitas membrorum et in separatione viscerum est fœda, lethalis et horrenda perniciēs. Homo, quid aliud te docuit in tuo corpore, aut sic divisa conjunctio, aut tam conjuncta divisio, nisi ut ex multis unus, et unus in multis viveres? Est membrorum commercio salutari pretiosus oculus, sed si perseverat in corpore; alioqui ubi corpori defuerit, sibi non aderit: debent illi membra omnia suæ lucis obsequium; sed et ipse oculus sentit corpori se debere quod lux est, qui utique cum omnibus membris ^b ministerium membrorum provideat, evulsus a corpore nec videt. Quisquis ille est qui se putat esse aliquid, tali institutus exemplo maneat in Ecclesia, ut sit aliquid; alioqui ubi defuerit illi, sibi esse mox definit. Quod qui plenius nosse desiderat, Apostoli de corpore Christi loquentis perlegat instituta, quia nos illa percurrere sermonis brevis amica

SERMO CXXXII.

De unitate fidelium.

Si perfecta omnia, si robusta, si nullius indiga gigneret et proferret natura, profecto aboleretur pietas, ingenium deficeret, ars periret, aurum obscuraretur in terra, gemma occultaretur in lapide: utraque tamen invenit, purgat, distinguit, elimat opifex disciplina; et ars eadem usque ad murenule pretiosæ speciem, gratiamque perducit; et quod terra naturæ largo de fonte producit, aut asperatur sentibus, aut agresti luxuria dominante livescit, nisi illud ad cultum suum solers agricolæ revocet industria; et ne longius evagetur, uno et vernaculo ea in quibus nitimur afferamus exemplo. In cunabulis jam natus homo in homine est, ^a sed latet; est corpus, et non est; membra videntur, et non sunt; vivunt quæ non vigent sensu; inclinatur pietas, desudat industria, ars laborat; et ut plenius dicam, quot membra hominis, tot magisteria ut hominem perficiant, elaborant. Et quid plura? cuncta quæ natura generat vel producit, pietas nutrit, industria excolit, ars decorat. Et quid mirum, fratres, si Deus, qui pati propter hominem voluit, ut hominis honoraret industriam, in rebus præsentibus infirmari voluit et naturam? Hinc est quod ^b sensus in littera latet, occultatur divinum in humano sermone mysterium; ut quæ credentibus adhuc futura jam patent, perfidis et non credentibus obscurantur, ac si infidelium pœna fidelium redundet ad gloriam. Non enim parvi est cruciatus visa non cernere, audita nescire, salutifera velut noxia declinare, virtutes quasi vitia sic cavere, dicente ipso Domino: *In parabolis loquor, ut videntes non videant, et audientes non audiant (Marc. iv; Luc. vii);* et ad fideles: *Vobis autem datum est nosse mysterium Dei (Matth. xiii).* Nulli ergo, fratres, simplicitate sua aut communis ut vilis sermo evangelicus habeatur, præsertim cum ipsa ^c personans evangelicæ lectionis tuba bene petentibus et pie cupientibus prædixerit deuegandum, dicendo: ^d *Quia si duo ex vobis convenerint super terram, de omni re, quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo (Matth. xviii).* Audistis quantum possit et prævaleat sanctæ petitionis assensus: non dixit illud aut illud, sed totum se promittit quidquid unitas postulationis concupierit, præstaturum, cum dicit: *De omni re, quamcumque petierint, fiet illis.* Salva tamen ea cautela et reverentia, ut a Deo, quæ Deo ^e digna sunt, postulentur; qui enim mala a Deo postulat, Deum mali iudicat et sentit au-

^a Imperfectus enim est, et non est completus. Ex Aristotele II et III de Generat. MITA.

^b Soli homini vitæ cursus in labore præscribitur, ut rationabile vitæ acceperit exerceat. D. Ambrosius optime in præfat. Evangelii Lucæ, prope medium, ubi et congruentiam huiusce rei affert. MITA.

^c Ex edition. Bonon. 50, et ex Mita. Alicæ, perperam, cum ipsa præmia evangelicæ lectionis nihil, etc.

^d Miris modis hæc verba a Patribus exponuntur, ut

est apud Maldonat. in hoc textu Matth. xviii, 19. MITA.

^e Jac. iv, 3: *Petitis, et non accipitis, eo quod male petitis.*

^f Promissioni huic nititur Ecclesie nostræ fides, quæ fidelium cœtibus et conciliis, omnibusque locis, in quibus catholicus grex congregatur, Spiritum sanctum præesse constantissime credit.

⁸ Ex ms. Cæsen. in impressis, *audet*.

^b Ex mss. Cæsen. et Vatican. Editi, *ministerium*

non patitur (1 Cor. i). Lex est data non uni, sed omnibus. Christus non pro uno, nec ad unum, sed ad omnes, et pro omnibus venit; ut redintegraret omnes in unum, solum bonum, solum jucundum propheta futuri præscius, sic proclamat: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum* (Psal. cxxxii). Quia Deo non singularitas est accepta, sed unitas. Spiritus sanctus apostolis in unum congregatis ubertate tota sui fontis illabatur (Act. ii), cujus ut simul discipuli operirentur adventum Dominica sunt præceptione communiti. Fratres, amittit divina munera, perdit gratiæ largitatem, charitatis fraudatur bonis, unitatis illum benedictio non manebit, qui de se maleficus, et ex defectu suo stulte sibi sufficiens, sic præter Ecclesiam vitam quærit, quam in ipsa tantum esse propheta testatur, dicendo: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum* (Psal. cxxxii); quia illic mandavit Dominus benedictionem et vitam usque in sæculum.

• SERMO CXXXIII.

In D. Andream apostolum.

Beatus Andreas merito natus hodie creditur, quando non ad presentem vitam^b materno est effusus ex utero, sed * conceptu fidei, martyrii partu, celestem noscitur generatus ad gloriam. Quando non eum materna cunabula susceperunt vagientem, sed superna triumphante secreta receperunt; quando non infirmum^d lactis pastum genitricis trahit ex pectore, sed pro rege suo devotissimus miles virtutis sanguinem fudit. Vivit, quia mortem celestis militiæ bellator occidit. Sequitur hic moriendo Domino æstuans et anhelans, ac toto virtutis gradu Dominicis incumbit hære vestigiis, ne eum cursus faciat disparem fratri, quem natura similem, vocatio socium,

^a Sermo hic in codice Vaticano inscribitur: *Incipit sermo de natali S. Andree.*

^b In margine ipsius codicis manu recentiori, *materno*; in textu, *merito*.

^c In eodem codice, *conceptu Dei*.

^d Codex Vat., *lactis potum*.

^e Ex editione Mita. In ms. Vat. et in editis aliis deest *largiente se*. Sermonem autem hunc, quo nil corruptior erat in editis, ad fidem mss. emendasse testatur Mita. Corruptus etiam occurrit in ms. Vaticano, et Vallicellano, in quo item inscribitur: *In die natali S. Andree*. De qua loquendi formula vide quæ notantur a claris. Meursio in Gloss. de nativitate martyrum; et Gasparem Barthium Adversar. lib. xix cap. 3; et Historiam de duobus Christi Militibus Damasceno ascriptam. Unde veteres martyrum passionem baptismum etiam appellavere. Vide notam^d serm. 135.

^f Hujus sermonis titulus in ms. Cæsennatico: *In natali S. Felicitatis*. Beata Felicitas una cum filiis Romæ martyrium passa est sub persecutione Severi imperatoris, circa annos Domini 200, vel paulo ante sub M. Aurelio tempore Soteris papæ anno circiter 176. Mita. — S. Felicitatis passio, una cum septem filiis, obvenit Romæ circa annum 150, sub Publico Urbis præfecto, et Antonino Pio imperatore: sub quo, licet placidissimo principe, martyria non defuere. Ejus festum tum antiqua Martyrologia, tum etiam Sacramentarium beati Gregorii a filiorum festo distinguunt; illorum enim memoriam habent die 10

A parem gratia ipsa perfecerat. Ad unam vocem Domini sicut ille patrem, patriam, censum reliquit: laboribus, opprobriis, illineribus, contumeliis, vigiliis, Christo largiente, se indefesse germani societati donavit: solum est quod tempore Dominicæ Passionis fugit, sed neque hoc impar, quia fugit. Negare autem si aliqua possetur culpa, non est gravius fugere quam negare. Sed tacenda sunt alia: requavit, fratres, venia, quos sic discreverat culpa. Et subsecutus martyrii fervor devotos perprobavit, quos metus improbaverat antecedens. Nam crucem quam refugerant, postea conjunctis viribus ardentem invadunt, ut unde reatum sumpserant, inde conscenderent cælum, inde præmium sumerent et coronam. Petrus namque crucem, arborem conscendit Andreas; ut qui B Christo compati gestiebant, in semetipsis figuram formamque ipsius exprimerent passionis; et redempti ligno, consummarentur ad palmam. Sic Andreas noster etsi cedit ordini, præmio tamen non cedit et labori.

• SERMO CXXXIV.

In D. Felicitatem martyrem.

Quoniam varios martyrum multiplices triumphos, quos persecutoris crudelitas toties illusa cumlavit, tempus nos dinumerare non patitur, ad illam tota nostri sermonis confugit oratio, quæ meruit filios tot habere quot dies * mundus accepit. Vere mater luminum, fons dierum, quæ septenario corusco germinis sui toto orbe splendet. Beata, quæ^a non solum pro lege patitur, sed ipsiusⁱ legis heptalismum meruit mater sancta generare: heptalismum, fratres, qui non unius et temporalis tabernaculi illustraret arcanum, sed Ecclesiam sempiternam sacro illuminaret incenso. Felix, quæ meruit portare tot virtutum pignora quot illa arcaⁱ præceptorum volu-

Julii, hujus vero die 23 Novembris. Celebrem autem fuisse olim Romæ Felicitatis memoriam, ex eo maxime arguitur, quod in die ejus passioni sacro sanctus Gregorius papa homiliam ad populum habuit, ubi mulieris hujus constantiam multis laudibus extollit: et olim etiam sub ejus nomine cœmeterium Romæ exstitisse notat Baronius in notis ad Martyrologium. Ejusdem acta sincera exhibet Ruinartius pag. 26. Vide etiam Martyrologium Adonis ad diem 10 Julii, et 23 Novembris, ibique notas doctiss. Georgii.

^a Scilicet quot dies consumpti sunt in creatione. Septem enim filios, qui una secum martyrium subire, enixa fuit; et septimo die mundus absolutus.

^b Alludit ad illam Matrem septem filiorum II Machab. vii, quæ pro patriis legibus una cum filiis atrocissima tormenta ab Antiocho tyranno simul cum morte, potentissime sustinuerunt. De quibus S. Gregorius Nazianzenus, orat. 20 in Machab., pulchre MITA.

ⁱ Ita omnes. Mita addit in ora libri: *Heptalismum ponitur pro numero septenario*. Hic autem mendum cubare notat Macrius in Not. Eccles.; debet enim legi *heptalychnum*, juxta vocem Græcam *ἑπτάλυχνος*, lucernam, septem refertam luminibus, quæ ardebat in templo Hierosolymitano, et ad quam respicit Chrysologus.

^j In arca fœderis erat liber Deuteronomii scriptus tabulis lapideis ex sententia Tostati. Forte sensu Auctoris, si lapides erant numero septem, in quibus Deuteronomium erat scriptum, quod præcepta conti-

mina sacrata gestavit (*Exod. xxv*); et ut illa verbo, ita hæc doceret exemplo. Jam tunc eos, fratres, martyres genuit, quando eos partus sui septenario numero consecravit et mystico. Huc, huc sanctus Paulus veniat, qui adhuc parturit donec Christus formetur in homine (*Galat. iv*). Ecce mulier iterum atque iterum parturit, donec in virtutem mutetur infirmilas, caro transcendat in spiritum, terra transferatur in cælum. Ardebat, anhelabat, ut eos uno die sacros martyres pareret, quos vix parvulos per annorum curricula generabat. Ecce mulier, ecce mater, quam vita filiorum fecit anxiam, mors securam. Beata, cui in futura gloria tot astant candelabra, quot germina; beata, quæ tot premisit ad regnum; beator, quæ quum in seculo nil amisit. ^b Discurrebat letior inter confossa cadavera quam inter cunabula chara filiorum, quia internis oculis tot cernebat bravia quot vulnera; quot tormenta, tot præmia; quot victimas, tot coronas. Et quid plura, fratres? Non est, non est vera mater, quæ nescit filios sic amare.

SERMO CXXXV.

In D. Laurentium.

Hodiernus ^a dies baptismi martyris Laurentii corona illustratur, cujus egregii martyris merita ^a nulla pars Romani orbis ignorat. Passus est in ipso capite gentium, id est, in ipsa urbe Romana. Ibi enim diaconus ministravit, et in ipso juventutis suæ flore decorem juventutis suæ sanguine purpuravit. Passio ejus insignis est, multumque mirabilis: hanc breviter, Domino adjuvante, narraþo. ^c Illo tunc archidiacono beatus Sixtus erat episcopus, cujus triumphus martyrii ante triduum fuit. Cum ergo sanctus Laurentius episcopum suum Sixtum pergentem ad martyrium sequeretur, fide fultus, tristis affectu, non quia ille patiebatur, sed quia ab illo ipse deserebatur, respexit venerabilis senex venerabilem juvenem, et ait illi: Noli esse tristis, fili, post triduum me

nebat. Scribit Joseph., de Antiquit. Jud. lib. iv cap. 8, quod stabat liber legis prope latius arce, sed extra et legebatur septimo quoque anno in festo Tabernaculorum a summo sacerdote. Vide, si placet, S. Hieronymum in Exposit. Deuteronomii. MIRA.

^a Filios enim non amisit, sed pignora præmisit ad cælum, ut ait B. Gregorius in laudata homilia.

^b Laudat verba hæc Ruinartius loco superius citato, pag. 25.

^c Vide in Præfatione.

^d Diem emortualem martyrum baptismum etiam a veteribus dictum superius innuimus in nota ^a serm. 435. Chrysostomus, homil. 75. V tom.: Ne miremini, quod baptismum vocaverim martyrium; etenim hic spiritus etiam copiose adest, et peccata tolluntur, et anima mirabiliter purgatur: et quemadmodum, qui baptizantur aquis, ita qui martyrii coronam consequuntur proprio lavantur sanguine. Hoc etiam sensu vox *βάνισμα* sumi de morte Christi Matth. xx, 22; Marc. x, 38; Lucæ xii, 50, notat idem Chrysostomus, homil. 32 tom. V; Theophylactus in cap. xx Matth. pag. 417.

^e Protulit verba hæc Ruinartius, in Actis Martyrum, de S. Laurentio, pag. 188. Augustinus serm. 305 novæ editionis: Quam non potest abscondi Roma, tam non potest abscondi Laurentii corona. Leo Magnus, in serm. de hoc sancto ait: Quam clarificatam

A sequeris. Tunc ille ebibita prophetia, jam corde paratissimus, ex spiritu ebrius, certum speravit futurum quod prædixerat ille qui noverat. Deinde apprehensus, est adductus: et quoniam erat archidiaconus, apud illum esse utique, credebantur opes Ecclesiæ, quas desiderabat persecutor, non tam avarus quam furiosus. Oderat quem occidebat: sed amabat apud eum quod ille contemnebat. Erat autem sanctus Laurentius pauper opibus, dives moribus: non se negavit Ecclesiæ habere divitias, sed ut eas ostenderet, tridui dilationem petiit, deinde mandavit congregari agmina pauperum. Tunc deinde ipso die coronæ suæ præsentatus examini, tamquam demonstraturus quod ille quærebat, demonstravit quod habebat. Tunc ait persecutor: Ubi sunt Ecclesiæ facultates? At ille manum extendens in pauperes: Hæ sunt, inquit, Ecclesiæ facultates. Verum dixit, sed amarum. Quid autem mirum, si veritas auxit odium? Irrisum se dolens crudelis tyrannus et avarus inimicus, qui forte mitiorem penam cogitaverat, ferro interficere venerabilem juvenem, parari flammam præcepit; plus ardebat quam urebat; urebat in carne, ardebat in corde. Supplicium ejus tanto erat gravius, quanto interius. Tunc oblata est torrenda, et ut verius dicam, assanda martyrio ^a nobilis illa Laurentii craticula: astrictus est ferro, sed ille craticulam supplicii, lectum quietis putabat: supplicium dixi, secundum animum punientis, non secundum conscientiam patientis. Nullum est enim supplicium damnati, ubi non est poena peccati. Itaque beatissimus martyr ostendens quam quiete jaceret in illo ignito ferro, ait circumstantibus: Jam me versate,

^b et si una pars cocta est, vorate. Miramur patientiam, donum Dei miremur. Ibi fides non solum non arsit, sed et consolabatur ardentem. Quare fides consolabatur ardentem? Quia fidelem tenebat promittentem. Ut fides non deficeret, ut spes non averteretur, ut charitas inter poenas igneas corporales

esse Jerosolymam Stephano, tam illustrem fuisse factam Romam Laurentio.

^c Innuit hoc idem Prudentius, hymno de S. Laurentio, libri Πιστι Στεφάνου hym. 2:

Hic primus e septemviris,
Qui stant ad aram proximi,
Levita sublimis gradu,
Et cæteris præstantior.

^d Hoc archidiaconorum munus. Ibidem:

Claustis sacrorum præerat:
Cœlestis arcanum domus.
Filiis gubernans clavibus,
Votasque dispensans opes.

^e Celebris hæc jam diu Romæ. Gregorius Magnus, indict. 41, epist. 35 ad Dynamium patricium Galliarum transmittit crucem parvulam, cui de catenis S. Petri beneficia inserta sunt... et per quatuor in circuitu portales de B. Laurentii craticula in qua perussus est, beneficia continentur. Servatur etiamnum Romæ extra muros ad divi Laurentii in agro Verano.

^f Augustinus, serm. 305: Jam, inquit, coctum est: quod superest, versate me, et manducate. Prudentius:

Tunc ille: coctum est, devora,
Et experimentum cape
Sit crudum in assum suavius.

plus accenderetur, Dei dona erant. Fratres mei, nemo arroget potentiae suae quod non dat nisi Deus. Merito Apostolus alloquens martyres, ut in Epistola ejus hodie cum legeretur, audistis: *Vobis, inquit, donatum est pro Christo, non solum ut credatis in eum, sed etiam ut patiamini pro eo* (Phil. 1). Ergo martyrum merita velut Dei dona laudamus, amemus, oremus, subinferamus voluntatem nostram. Voluntas enim sequitur, non praevinit. Sed tamen non deest charitas, si non desit voluntas; ipsa enim ardens voluntas vocatur charitas. Quis est qui timeat volens? quis est qui amet nolens? ferveat oratio, et festum martyris celebratur: sed ut non sit inanis qui celebrat, imitetur.

• SERMO CXXXVI.

In Adelphum episcopum.

Habet hoc ^b Adelphi antistitis sanctus animus, et plena pietate dignatio, ut dives pauperis intret hospitium, pauperis se ponat ad mensam, et humilibus se faciat esse communem, quem divitiae, potestas, honor fecit et reddidit singularem. Inter maximas enim virtutes numeranda est ista voluntas, quae contempto obsequii sui fastu, despecta magnificae domus reverentia, calcato etiam suae fastigio potestatis, et abjecta opum suarum interna conscientia, unde tumor maximus humanis semper dominatur in mentibus, ad vilissimas inopis se inclinavit angustias, ut suo pauperem contubernio sublimaret. Beatus plane iste animus, et ab omni morbo arrogantiae remotus, qui ad hoc pauperis diversorium prius intravit ut ante humanitatis debitor quam largitor ^c existeret. Imitari Deum evidenter iste gestivit, qui ante humana in corpore suscepit obsequia, quam beneficia homini divina concederet. Quod pontificem Dei summi praesentem Adelphum fecisse conspicimus: qui cum sit verbo dives, scientia copiosus, magnus ingenio, ^d loco primus, egeni sensus et mediocri eloquii nostri audientiam concupivit, illius prophetae instar qui illius viduae victum esurivit extremum, et parvulorum ejus sua fame vexavit angustias, novum differens sua petitione ministerium, ut petendo tribueret, esuriendo saturaret, et exhausti deficientibus horreum divina largitate cumlaret (III Reg. xvn).

^a Sermo autem hic in ms. Cæsenaë inscribitur: *De laude S. Adelphi episcopi*. Scimus enim apud veteres obtinuisse episcopos, in quoddam inter se observantiae specimen, si forte alterius sedis episcopi eorum concionibus aderant, in eorum laudes digredi: cujus rei obvia sunt exempla. Illustre quoddam apud Ennodium, dict. 2, tom. I Operum Sirmondi pag. 1053, ubi Laurentius episcopus Mediolanensis, qui aderat, pluribus laudatur. Quam tamen concionem pronuntiavit Honoratus Novariae episcopus ut suam, quod olim consuevisse notat Ferrarius de Concione pag. 203. Nazianzenus orat. 6, praesentem Nyssenum laudat; et orat. 17, Basilium; et Eulalius orat. 30; et centum quinquaginta episcopos orat. 32. Augustinus, psalm. xcii, episcopum Carthaginensem; Gaudentius Brixianus Ambrosium Mediolanensem, etc.

^b Cujus sedis fuerit episcopus Adelphus ignotum adhuc. Mita eum *episcopum Metensem* dicit; sed nullis vel futilibus superfultis argumentis, ait Tillemontius. Vide notas ad Vitam Chrysologi ex Ca-

A Et nos, filiioli, quod habuimus, dedisse non poenitet: quia etsi nos factum conturbavit ad tempus, relevat et solatur exemplum. Cito ad verbum hujus Dei hominis exiguitas ingenii nostri, ut viduae illius pastus, coelesti proficiet incremento; ac deinceps a reposito cordis nostri non vitae substantia deficiet, sed ipsa inopia abolebitur et defectus. Felix vena, quae suo ditatur irriguo, et fluente putei sui tota acquirit atque attrahit ^e ubertate. Ecce venit, et sublimes vestros animos coelestis imber infudit: totoque impetu superni fluminis, quae in vobis est, civitatem Dei suo rigavit illapsu, ut terra nostra divino rore madida centesimum usque secundetur ad fructum. Aperite sensus, corda dilatate, et gremium vestrae mentis extendite: ut quidquid de coelestibus iste thesaurus ^f vobis largiter effuderit, ad aeternam gloriam et censum perpetem possidere possitis.

SERMO CXXXVII.

De praedicatione D. Joannis Baptiste.

Posteaquam legis vomere et jugi cultu exinanita Judaici cespitis est ubertas, beatus Joannes gentium convolans ad desertum, sentes criminum spiritus igne succendens, infructuosas arbores excidens ultionis securi, complanans asperos superbiae colles, humilitatis convalles erigens exaequando, et planitiem terrae totam (gramine perdit) aptans, nutritibus submittens irrigua Jordanis: ac sic Evangelico semini novalia diffusa praeparat, secunda componit. *Factum est, inquit, verbum Domini super Joannem Zachariae filium in deserto* (Luc. iii). *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. i). Super Joannem? Quare non ad Joannem, sed super Joannem? Quia quod desursum est, super omnes est. *Factum est verbum Domini super Joannem*. Quia Joannes vox est, Deus Verbum. *Factum est verbum Domini super Joannem*. Deus super Joannem, super servum Dominum, super vocem verbum: Sed dicis mihi: Quid, quod vox praecedit verbum? Praecedit, sed non praecellit: antecedit ad sequentis obsequium, non ad propriae potestatis indicium. Vox non est ipsa judex, sed est nuntia judicantis: verbum judicat, vox praetonat: jubentem potestas respicit, non clamantem. Sed hoc fateatur, testetur, asserat vox ipsa, praeco

stillo, num. 7.

^c Varians lectio, *existit*.

^d Chrysologus hic apertissime innuit S. Adelphum, quisquis tandem is fuerit, ordine, et gradu sibi superiorem fuisse. Antequam Ravennatensis Ecclesiae jure metropolitico donaretur, nullum alium sibi superiorem agnovit in Italia, quam Mediolanensem, vel fortasse Aquileiensem antistitem. Nullus temporibus Chrysologi in his sedibus Adelphus. Unde facile est hujusmodi virum de quo hic habetur sermo, episcopum tantum fuisse Chrysologo seniori. Licet enim Ecclesiam Ravennatensem, dum in ea sedebat Chrysologi praedecessor, metropolitaneam factam credant nonnulli, id tamen nec certe nec tute asseritur. Unde non vero absimile est, ex Ravennatum antistitem numero, Chrysologum primum hac auctum fuisse dignitate.

^e Corrigimus ex ms. Vatic. et Latinio. Editi mendose, *liberate*.

^f Apparet ex his non obscure, et ipsum Afsi

ipse, qui clamat: *Qui post me venit, inquit, fortior me est* (Matth. iii). Quare? Quia in me terror est, in illo est sententia. *Venit in omnem regionem Jordanis.* ^a Venit ad Jordanem, quia Judaicas sordes non poterat hydia jam lavare, sed flumen. Sicut scriptum est: *Erant, inquit, hydiae lapideae secundum purificationem Judaeorum* (Joan. ii). *Venit ad Jordanem.* Ut poenitentes portaret aqua, non vino. *Venit in omnem regionem Jordanis, praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum.* Erat penes Joannem venia, aed non sine poenitentia; erat remissio, sed luctibus comparata; erat cura vulneris cum dolore; erat baptismus quod culpam tolleret, conscientiam non ^b deleret. Et quid plura? Per baptismum Joannis ^c purificabatur homo ad poenitentiam, non promovebatur ad gratiam. At vero Christi baptismus sic regenerat, sic immutat, sic hominem reddit ex vetere novum, ut praeterita nesciat, non recordetur antiqua, qui de terreno caelestis jam caelestia possidet et divina. Hinc est, quod redeunt post luxuriam filio pater immortalitatis reddit stolam primam, ^d anulum libertatis imponit, occidit vitulum saginatum, aquas poenitentiae, gratiae convertit in vinum, ut convivium gratiae jam pocula mera satiant (Luc. xv): quatenus conscientiae dolores, poenitentiae gemitus, peccatorum lamenta, sobria Dominici calicis aboleret ebrietas: dicente propheta: *Et calix tuus inebrians, quam praeclarus est* (Psal. xxii). Quantum enim terrena ebrietas est deformis, tantum praecara et decora ebrietas est caelestis. Dicebat ergo ad turbas quae exhibant ut ab illo baptizarentur: *Progenies viperarum, quis ostendit vobis fugere ab ira ventura? Facite ergo dignos fructus poenitentiae, et ne ceperitis dicere, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quod potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham. Jam enim securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor non faciens fructum bonum excidetur, et in ignem mittetur.* Progenies viperarum. Exemplo corripit,

phum populo Ravennati verba fuisse facturum, ut tunc moris erat, nobisque alias est observatum, serm. 138, not. ^e.

^a Vel circa Hierichuntem cis Jordanem, et ad Jordanis occasum; vel Bethaniam, seu Bethabaram trans Jordanem; vel ad Ennon prope Salim cis Jordanem. In iis nempe locis constat Joannem praedicationem exercuisse.

^b Varians lectio: *ostenderet.* Qui baptismo Joannis baptizabantur, erant tantum baptizati in remissionem peccatorum media poenitentia, ita ut virtute poenitentiae remitteretur culpa baptizati per illud baptismum. At hoc modo baptizati, quandocumque peccata sibi in illo baptismo remissa menti eorum occurrerant, tenebantur denuo conteri, et corde poenitere: quia de re conscientiam non debebat illud baptismus, hoc est conscientiae synderesin non auferebat, vel cum ms. *culpam non tollebat, sed conscientiam ostendebat.* Pro declaratione effectus baptismatis Christi Domini ac Joannis videre poteris Suarium in ut parte divi Thomae: hinc desumes explicationem loci D. Chrysologi sub serm. 13, paulo ante medium. Mita.

^c Joannis baptismus vera erat praeparatio baptismatis Christi: homines enim sic comparabat, ut Messiam audirent, et criminum remissionem per baptismum reci-

A comparatione notat, figura prodit, ut jam non mores solum, sed ipsam naturam possit venenosi germinis immutare. *Progenies viperarum.* Quia quos Deus creaverat homines, fecerat filios Abraham, malitia peperit et ^e convertit in viperas; et quos conditor caelestis dulcedine pietatis infuderat, hos impietas amara fecit lethales vomitus, serpentinum virus effundere; et infando crudelitatis auspicio de morte patris concipi, matris de morte generari. *Progenies viperarum.* Soboles ingrata naturae, cujus ortus est genitoris exitium, cujus vita est mors parentis. *Progenies viperarum.* Vipera conceptus sui tempore intra os suum receptum caput conjugis ^f refertur abscindere, ut per cruenta oscula non fetum concipiat illa, sed crimen; ac si carnifices sceleris sui pariat filios, vindictae ordine, non naturae. Nam genimina patris concepta de caede, sanguinis antequam lactis exigunt nutrimentum, et ultionem petunt; matris namque uterum viperae dicuntur excindere, et scelestum conceptus sui domicilium adhuc immaturis visceribus, maturo furore confringere, ut hoc sit illis vivere, matrem suam, matrem quae illos tales genuit, non videre. Compulsi latius comparationis quam sanctus Joannes fecerat typum descripsimus et figuram, ut non maledicti, sed veritatis sit, quod ab illo Judaei taliter nuncupantur. *Progenies viperarum.* Synagogam, fratres, ejusque filios tales fuisse demonstrat, ad quam Christus affectu conjugis cum venisset, dicente Joanne: *Qui sponsam habet, sponsus est* (Joan. iii): inter amplexus et oscula cruenta Judae, Christi caput est expetitum, et ore petiit, cum dicitur: *Crucifige, crucifige* (Joan. xix). Unde pignora sanguine concepta, tanto mox ad matris armanur interitum, ut disrupto synagoga utero, ad vocem Joannis concurrerent et regenerarentur ad Dei progeniem. *Progenies viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira?* Quae est ista ira ventura? Illa quae non habet finem, quae hominem non absolvit morte, sed colligat: nec

perent. Gregorius, homil. 20 in Evang. pag. 110, tergo 50 edit. Paris 1551: *Notandum itaque quod dicitur praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum; quoniam baptismus in quod peccata solveret, quia dare non poterat, praedicabat.* A loco Chrysostomi super Matth. hom. 10, licet aptissime hic conveniret, quoniam longiusculus est, absteineo.

^d Id erat praecipue libertinorum insigne, quod veste alba et annulo donarentur. Tertull., de Resurr. cap. 57; Lipsius, Elector. 1108; Joann. Kircham, de Annulis xv, 16; Thomas, de Usu pract. distinct. in ingen. et libert. xxvi, 27, pag. 14; Justinianus, nov. vel. 78: cum discrimen abstulit inter ingenuos et libertinos, annulorum usum excepit, quem illis sartum tectumque voluit.

^e Christus appellat Judaeos filios vel *progeniem viperarum* per Hebraismum, ut *filios arietum*. Unde recte Chrysologus eos viperas vocat. Vide Suicerum tom. I pag. 754, ubi locum explicat.

^f Haec de vipera olim passim enuntiabantur. Nunc audi recentiores, quibus haec fabulam sapiunt. Conulas velim Matthiolum in Dioscoridem, ubi advertes ex male intellecto Aristotelis loco hanc effluxisse. De vipera similia etiam docet Basilii tom. II pag. 91 C recent. edit.

jam veniæ spem habere permittit, quam semel tartari deputari ad poenam. Admoniti taliter, cognoscunt et genus, et crimen, et ideo responderunt, dicentes: *Quid faciemus ut salvemur? Qui respondens, ait illis.* Quod dicturus est, fratres, timeo dicere, ne quot auditores hostile video contemptores, ille tot faciat contumaces. Quid faciam? Dicere timeo, tacere non possum: aliud me prohibet pietas, ad aliud impellit utilitas: pietas, * ne auditor dum contemnit, incurrat: utilitas, ne qui factorus sit non audiat, et per hoc doctor offendat. Dico, fratres, ut et nudus se vestiat, et ego me exuam. *Qui habet, inquit, duas tunicas, det non habenti; et qui habet escas, similiter faciat.* Putasne satis petit, qui de duabus tunicis unam petit? Non satis petit, quia non petit gemmam, sed tunicam; non aurum, sed panem. Et si qui de duabus tunicis non dederit unam, reus est; qualis est unam de plurimis qui negarit, qui ad hoc vestes suas carcerat, et panem claudit, ut pauper fame pereat, frigore consumetur? Ille vestes sepelit, non reponit; non credit diligentie, sed sepulcris: qui quod negat pauperi, dat tunicis: et ipse vestibus suis corporis vorator est, dicente Domino: *Vermis eorum non morietur (Isa. Lxvi)*, quia Christum concussit pauperis fames; dolor hominis Dei prosilivit ad viscera, captivi gemitus ad Christi penetravit interna, inopis contemptus ad creatoris sui redundavit injuriam, prostente ipso, cum dicit: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare, nudus fui, et non vestistis me (Matth. xxv).* Venerunt et Publicani dicentes: *Quid faciemus?* Audiant publicani: *Nihil amplius quam constitutum est vobis petatis.* Prodidit quæ res reum faciat publicanum, ne amplius petatis. Qui plus petit, ^b fraudis exactor est, non tribui: cogitent quam Deo reus est, qui defessum et depressum publicat; magis ac magis sua fraude deprimit et fatigat, et ad debita vix sufficienti superimponit, et auget indebita. *Venerunt et milites, dicentes.* * Audiant et milites quid etiam militibus interrogantibus responderit hic magister: *Et nos quid faciemus? Et ait illis: Neminem concutiat, neque calumniemini, contenti estote stipendiis vestris.* Verus miles est, qui non cogitavit, sed defendit; qui calumniam non ingerit, sed repellit; qui currit ad regis stipendia, non qui currit ad prædam. Beatus Joannes sic divina docuit, ut non turbaret humana: instituit rempublicam, non dimovit; probavit a Deo ordinata

* Plurimæ editiones, mendose, quæ non auditur.

^b Rocte; vectigalia enim et justa tributa a principibus imperata non damnat Christus, si ea ex legibus justitiæ et æquitatis indicta sint; sed in exactionibus modum excedere, et plus justo extorquere, hoc Christus execratur. Vide Grotium ad hunc locum.

* Milites quos alloquitur Joannes, vel erant ex militia Herodis Philippi, vel Herodis Antipæ, vel ex Judæis, qui in castris Romanorum merebant. Eos vero quos Chrysologus, ii erant qui sub imperatore stipendia facientes, Ravennæ stationes habebant.

† Sermo vero hic promissus vel interit vel promissis non stetit Auctor.

* Vide præfationem. Moris autem fuisse in Ecclesia ut episcopi peregrini ad concionandum invitarentur, qui mos a canone 33 concilii iv Carthaginensis,

esse quæ docuit, posse facere et servare justitiam. Quid sit autem inter baptismata Joannis, et Christi baptismata, quia latius explanandum est, ^d nunc tacemus.

* SERMO CXXXVIII.

De pace.

Melius quidem fuerat, fratres charissimi, si pater ac ^t magister noster communis imperitiæ nostram latere permitteret, nec publicaret penuriam, quæ in nobis hactenus velamento propriæ verecundiæ tegitur. Melius fuerat, ut qui tam copiose abundat in spiritualibus doctrinæ divitiis, de navicula pauperis nequaquam tenuis verbi vectigal exigeret. Quid enim aut egenus divitiis, aut peregrinus civibus, aut agrestis et ignarus studiosis conferat? Tamen quoniam jussis parere cogimur, eadem nos humilitatis ratio, quæ excusare videtur, ad dicendum cogit, cogit ad obediendum. Quid igitur est, o religiosa plebs Domini, quod vobis quamvis pauperes, quamvis inereditisimæ, attamen decenter offerimus? Pacem sine dubio, quam Dominus noster Jesus Christus ingredientes nos offerre omni domui jubet (*Luc. x*): unde et nos in principio salutationis nostræ ^a pacem vobis a Domino exoravimus, quæ et habenda semper est, et ^b semper oranda; non illa infida et instabilis bujus mundi pax, quæ vel pro commodis queritur, vel pro timore servatur; sed pax Christi, quæ secundum sententiam apostoli Pauli, superat omnem mentem, et credentium corda custodit (*Phil. iv*); pax quæ charitatis secundis nutritur uberibus; pax alumna fidel, columna justitiæ; pax future spei pignus idoneum; pax quæ præsentis sociat, absentes invitat; pax quæ terrena cœlestibus et divinis humana conciliat; sic enim dicit Apostolus: *Quod Dominus noster Jesus Christus pacificavit per sanguinem suum, non solum quæ in terris sunt, sed quæ in cælis (Colos. i).* Hæc ergo vobis, charissimi, pro viribus pauperis vitalici, peregrinus viator exposuit, expectans magis una vobiscum apud mensam potentis magistri affluentibus, et copiosis dapibus saginari. Deus autem pacis, qui cœlestibus terrena conjunxit, concedat nobis eadem sapere in alterutrum, et plena unanimitate gaudere, per Christum Dominum nostrum, per quem est Deo Patri omnipotenti gloria in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO CXXXIX.

De remittendo fratri delicto.

D Sicut in terra latet aurum, ita divinus sensus verbis

Concilior. tom. II pag. 1440, stabilitus fuit plurimis exemplis, quæ hic retexere non vacat, monstrat Baronius ann. 36 num. 15 pag. 537, edit. Lucens.; et Ferrarius, de Concionibus, lib. n, cap. 5 pag. 178. Sermonem autem hunc extra Ravennatem diocesim habitum fortasse fuisse notat Tillemontius.

† Nonnulli putant præsum hunc laudatum fuisse archiepiscopum Mediolanensem: sed conjecturam hanc fatiscienti fulcro inniti, idem observat Tillemontius.

* Hunc morem populo annuntiandi pacem solemnem fuisse Chrysostomo, testatur Socrates, lib. vi cap. 14; Sozomenus, lib. viii cap. 18; et ex eo Nicephorus Callistus, lib. xiii cap. 16.

^b Ms. Vatie., exoranda.

opatur humanis : et ideo quoties Dominica nobis elo-
quia panduntur, mens erigilet, animus intendat, ut in-
tellectus possit scientiæ celestis intrare secretum.
Quare Dominus hodie sic cœperit, audiamus. *Atten-
dite, inquit, vobis* (Luc. xvii). Quid sibi ista novitas
elocutionis? Quo ista tendit admonitio præter usum?
Attendite, inquit, vobis. Ille attendit sibi, qui non alie-
nis actibus importunus, impudens, curiosus intendit.
Attendite, inquit, vobis. Vagus oculus, ^a lascivus in-
fuitus, improbus aspectus, suas non respicit ad rui-
nas, alienos currit, et decurrit ad lapsus; sua cæcus
ad crimina, ad aliena errata perlucet; malorum suo-
rum nescius, alienorum est accusator et testis; suum
tepîdus ad reatum, ad alterius et innocentis flammatur
et excarescit examen. Et ne multis, sicut dixit
Dominus: Oculi in se trabem non vident, videt in
alio festucam (Matth. vii). Nonne oculus prævarica-
tionis est auctor? *Et vidit, inquit, mulier quod bonum
esset tignum ad manducandum, et quod gratum oculis
ad videndum* (Gen. iii). Mortis janua, invidiæ lax, li-
voris caminus, toto cupiditatis incendio velocius per
aliena percurrit, quam currit ignis arida et terrena
per gramina. Dei est quod oculus in orbem sic apertus
arctatur angustissimus in pupillam, quatenus mode-
rate visum videat, non invidet; prævidet, non pro-
ripit; prospiciat, non despicit: oculus sit animæ
fenestra, speculum sit mentis, sit lumen corporis,
membrorum dux sit, non introitus vitiorum. Sed ad
præfata redeamus. *Attendite, inquit, vobis.* Vobis, non
dixit sibi, quia quidquid alii attenderit homo, attendit
sibi; et quantum videbit ipse alteri, videbit alter ipsi,
sicut ex sequentibus elucescit: *Si peccaverit, inquit,
in te frater tuus, increpa illum; et si penitentiam ege-
rit, dimitte illi.* Age, homo, mandante Deo, dimitte,
dimitte peccata: esto misericors ad delicta, in te
commissorum tu remissor esto peccatorum, tu modo
ne perdas in te divini infulus potestatis; quidquid in
alio tu non remiseris, tibi in alio tu negabis. *Si pec-
caverit in te frater tuus, inquit, increpa illum.* Increpa
ut iudex, ut frater remitte, quia juncta libertati cha-
ritas, charitati mixta libertas, et terrorem comprimit,
et suscitât fratrem: frater est in febre cum lædit, est
in fure proximo cum delinquit, est sui nescius, est
humanitatis extraneus: huic qui per compassionem
non subvenit, hunc qui per patientiam non curat, non
per veniam sanat, sanus non est, ægrotat, infirmatur,
viscera non habet, et ab humano sensu monstratur
alienus. Furit frater, ascribe aegritudini, tu illum juva
ut frater; ascribe tu, quod sic geritur, febri, et fratri
non poteris imputare commissum; dabisque tu pru-
denter infirmitati culpam, fratri veniam; ut illius sa-

nitas ad tuam gloriam recurat, illius venia tuum re-
dundet ad præmium. *Si peccaverit, inquit, in te frater
tuus, increpa illum; si penitentiam egerit, dimitte illi.*
Nemo ista audiens censuram sibi remittens assumat,
et imponat fratri delinquenti vana presumptione per-
sonam: ac sic durum putet remittere delicta. Se
peccatorem, peccatum se homo cogitet: et tunc
incipit amare veniam, non amare vindictam. Au-
dis tu quia remittere debeas, et quia tibi remitti
debeat non audis. Peccabis et tu illi cras, qui tibi ho-
die peccavit; et erit tibi iudex, qui tibi erat reus ante,
et reddet tibi veniam, si dedisti: si non dedisti, aut
negabit veniam, aut si dederit, ^b imputabit amplius
quam donabit. Remitte peccanti, remitte penitenti,
ut cum tu peccaveris, repensetur in veniam, non done-
tur. Bona semper venia, sed tunc dulcissima cum de-
betur. Vicit pœnam, iudicem prævenit, evasit iudi-
cium, qui remittendo ante sibi veniam quam delinque-
ret jam providit. *Et si septies, inquit, in die peccaveris
in te, et septies in die conversus fuerit ad te, dicens:
Pœnitet me, dimitte illi.* Quare veniam lege constri-
git, angustat numero, hæc concludit, quam sic pulsât
per misericordiam, per gratiam sic relaxat: ^c si sep-
ties, si octies? vincit numerus gratiam? bonitati cal-
culus obsistit? et addicit una culpa pœnæ quem com-
missa septem veniæ jam dederunt? Absit. Nam sicut
felix ille qui septies remisit, ita felicior est iste septua-
gies septies qui remisit. Petrus mandati immemor
hujus interrogat Dominum, dicens: *Si peccaveris in
me frater meus, quoties remittam illi? septies* (Matth.
C xviii)? Respondit Dominus: *Non solum septies, sed
septuagies septies.* Præscriptus ergo numerus non an-
gustat veniam, sed dilatat, et quod præcepto finit,
sine fine relinquit arbitrio; ut ^d si quantum jusserit
remiseris, et tantum sit obedientiæ, sit premii. Verum
septimus numerus, qui numerus videtur parvus, inve-
nitur amplissimus sacramento: nam septimus nume-
rus per dies gradiens sabbatum facit, quod benedixit
Dominus, et deputavit ad requiem, tam qui operis
quam laboris humani. Septimus numerus: per octo-
das currens, sic septemuplicat septimanas, ut Penteco-
sten nobis impletam mysterii solemnitate concludat,
totumque sancti Spiritus imbrem in ecclesiasticam
segetem celesti sonitu tunc effundat. Septimus nu-
merus, cum per menses properat, septimi mensis fe-
sta consecrat tota nobis Jejunii sanctitate (Leviti. xxiii).
Septimus numerus cum vadit per annos, septimanas
facit, facit annum qui requiem dat terræ, nexus om-
nes fraternæ obligationis absolvit (Deut. xv). Septi-
mus numerus annorum cum circuit septimanas, an-
num quinquagesimum, qui jubileus vocatur, ad ple-

^a Ms. Casenæ et 1 editio Bonon. habent *passius
intuitus*.

^b Magis tibi ad rationem ascribet, ad tuum debitum
ponet, quam donabit. MIRA.

^c In sensu sacre Scripturæ septenarius numerus
pro incerto usurpatur. Vide Maldonatum, observ. in
Matth. xviii num. 21 et 22.

^d Hoc est, Domini præceptum est fratri peccanti
remittere, etc. Sed, esto, sit tantum usque ad nume-

rum septenarium: usque ad illum numerum qui re-
miserit, præmium obedientiæ recipiet; qui vero ultra
hunc numerum condonaverit premio supererogationis
donabitur, quod maximum est supra præmium obe-
dientiæ; etenim si bonum est septies dimittere, et
optimum erit semper et quodcumque frater opus
habet ut sibi dimittatur dimittere. MIRA.

^e Latinius legit: *per hebdomadas*.

nitudinem totam veniæ et remissionis adducit (*Levit. v*); ut tollatur servitus, redeat libertas; ut cautionum documenta et monumenta rumpantur; resurgat debitor, debitum sit sepultum; redeat ut ager pauperis, ut pereat divitis totus de cupiditate contractus. Et si septimus numerus septuplicatus per dies, per menses, per annos, totum contulit remissionis et veniæ, septuplicatus septuagies septies septimus numerus quid afferre possit, Christianus æstimet et advertat auditor. Tunc vere cessabit crediti contractus et debiti, tunc vere abolebitur tota conditio servitutis, tunc illa, illa veniet sine fine libertas, tunc æternus ager victurus semper remeabit. Veniet, veniet remissio tunc vera, quando abolebitur etiam necessitas ipsa peccandi, quando peremite immunditia vere mundus jam vocabitur mundus, quando redeunte vita mors non erit, quando regnante Christo diabolus jam peribit. Orate, fratres, et ut nobis Dominus augeat fidem, quatenus hæc bona credere, videre, et tenere possimus.

* SERMO CXL.

De Annuntiatione D. Mariæ Virginis.

Satis modo sit oculorum nostrorum ^b pura acies, ut possit in divini ortus intendere claritatem: nam si nascentis jubar solis oculorum nostrorum vix suffert sanitas tota, vel puritas, quanta interni visus est præparanda sinceritas, ut splendorem sui ferre possit orientis et radiantis auctoris? In sexto autem mense missus est, inquit, ^c angelus Gabriel in civitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viræ cui nomen erat Joseph (*Luc. ii*). Locum, tempus, personam, sanctus evangelista designat, ut relationis

A veritas manifestis ipsarum rerum comprobetur indicia. *Missus est*, inquit, *angelus ad virginem desponsatam*. Ad virginem Deus aigerum portitorem mittit: nam ^d dat arrham, dotem suscipit, qui fert gratiam; fidem refert, et tradit munera virtutis, qui mox virginei consensus ^e resolvit sponsonem. Pervolat ad sponsam festinus interpres, ut a Dei sponsa humanæ desponsationis arceat et suspendat affectum, neque auferat a Joseph virginem, sed reddat Christo, cui est in utero ^f pignorata cum fieret. Christus ergo suam sponsam recipit, non præripit alienam; nec separationem facit, ^g quando suam sibi totam jungit in uno corpore creaturam. Sed quid egerit angelus audiamus: *Ingressus ad eam, dicit: Ave, gratia plena, Dominus tecum*. In hac voce oblatio est, oblatio muneris, ^h non simplex salutationis officium. Ave. Hoc est accipe gratiam. Ne trepides, ne sis sollicita de natura. *Gratia plena*. Quia in aliis gratia, in te tota ⁱ gratiæ pariter veniet plenitudo. *Dominus tecum*. Quid est in te Dominus? Quia ad te non visitandi studio venit, sed in te novo nascendi illabitur sacramento. Adjecit congrue: *Benedicta tu in mulieribus*. Quia in quibus Eva maledicta puniebat viscera, tunc in illis gaudet, honoratur, inspicitur Maria benedicta. Et facta est vere nunc mater viventium per gratiam, quæ mater existit morientium per naturam. *Quæ cum audisset, turbata est in sermone ejus*. Quid est quod personam videt, et de sermone turbatur? Quia venerat angelus blandus in specie, ^j fortis in bello, mitis in habitu, in sermone terribilis, ^k humana proferens, divina reprovocans. Unde et virginem, quam leviter visus sollicitaverat, nimium turbavit auditus; et quam missi

^a Hujusmodi festum Annuntiationis jam a sæculo in in Ecclesia celebratum demonstrant tot SS. PP. sermones in eo habiti: scilicet ab Epiphania episcopo Constantiensi in insula Cypri, a Chrysostomo, S. Acacio episcopo Melitiniensi, S. Basilio episcopo Seleuciensi, Tito episcopo Bostrensi, Anastasio archiepiscopo Antiocheno, Hesychie presbytero Jerosolymitano, aliisque multis, de quibus consule Combefisium in Bibliotheca Concionatoria. Incidisse autem in diem 25 Martii, eruitur a Menologiis, et Meneis, et Calendariis Ecclesiæ Russiensium, Ægyptiorum, Syrorum, Coptorum, aliorumque Orientalium. Idem habent antiquissima Martyrologia Ecclesiæ Latine; et Henschenius, præter Martyrologia ætate Caroli Calvi, uti Vandalberti, Adonis, et Usuardi, alia memorat hoc recinentia. Thomasinus, de Festis, tom. II lib. II cap. 12 pag. 299, cui assentitur Bailletus in Vitis SS. die 25 Decembris, ait hunc diem 25 Martii statutum fuisse a Patribus, non nisi communi opinione, quod Conceptio Nativitatem novem mensibus antecedit. Utrumque vellicat P. Honoratus in Animadvers. in Regul. et usum Critices tom. II pag. 271 et 272. Nescio autem si ejusdem argumenta tanti sint roboris, ut contrariam opinionem evertant. Concilium Toletanum x hujusmodi festum transtulit ad octavam ante Natalem Domini diem, quem Hispani, sub titulo Expectationis, celebrem habent, et ab antiphonis *Festum O* appellatur. Toletana Ecclesia utramque retinet solemnitatem: alteram mense Martio, ut Romanæ Ecclesiæ sanctissimum institutum sequatur; alteram octavo ante Natalem Domini diem. Qui plura cupit de Annuntiationis festivitate, adeat eminentiss. Lambertinium, nunc *Benedictum XIV*, de festis B. M. V. p. 11 & 29.

^b Ms. Cæsen., *purus intuitus*.

^c Qui missus est ad Daniele et Zachariam missus et ad Virginem; ut huic soli demandatum videatur totum negotium annuntiandi mortalibus adventum Christi. Vide S. Gregorium, hom. 34 in Evang.

^d Nazianzenus, orat. in Christi Nativit: *quod autem digna cognosceretur sponsalium, attestatur cum dicit GRATIA PLENA; quasi enim arrha, aut dos sponsi ostenditur, quod secunda sit gratia*.

^e Vel forte clarius resignat sponsonem; hoc est aperit ablato quasi nexu, vel patefacit; aut virginei consensus sponsonem Deo reddit. MITA.

^f Ex hoc loco eruit Mita testimonium pro Dei genitricis immaculata conceptione: et vult sensu Chrysologi Mariam dici Christo pignoratam statim ac capiti fieri, ne ullo tempore diabolo pignorata diceretur.

^g Ms. Cæsenæ, et Vallicel., in uno corpore subito *D* jungit creaturam.

^h Alii e contra opinantur hanc simplicem fuisse salutationem. Vide Lighthootum in Harm.

ⁱ Ita Arias Montanus ex vers. Syriaca, Arab. et Pers., *Κρατιστάτος, gratia atque favore plena*.

^j Ita plures editiones et ms. Vaticanum. Mita legit *fortis in verbo*. Lectionem editorum retinui, propter illud Gregorii, homil. 34 in Luc. tom. II pag. 124, 50 edit. Paris: *Ad Mariam Gabriel mittitur, qui Dei fortitudo nominatur. Illum quippe nuntiare veniebat qui ad debellandas aereas potestates humilis apparere dignatus est*.

^k In lucem aspectumque humana ostentans, at verbis divina repromittens, hoc est, re ipsa promittens. MITA.

præsentia parum moverat, concussit toto pondere A mittentis auctoritas. Et quid plura? Mox sensit in se supernum suscipi Judicem, ubi ante jam cœlestem vilit et contemplata est metatorem. Quamvis enim blando motu, affectu pio, virginem sibi Deus in matrem, servam sibi verteret Dominus in parentem, turbata sunt tamen viscera, mens refugit, ipsa est tremefacta conditio, cum Deus, quem tota creatura non capit, totum se intra pectus recepit et condidit humanum. Et cogitabat, ait, Virgo quæ esset ista salutatio. Advertat vestra charitas, ut diximus, consensisse Virginem salutationi, non verborum, sed rerum; et vocem fuisse non communis obsequii, sed supernæ vim totam fuisse virtutis. Cogitat ergo Virgo, quia cito respondere est facilitatis humanæ, cogitare vero ponderis est maximi et iudicii permaturi. Quantus sit Deus satis ignorat ille qui hujus Virginis mentem non stupet, animum non miratur: pavet cœlum, tremunt angeli, creatura non sustinet, natura non sufficit, una puella sic Deum in sui pectoris capit, recipit, oblectat hospitio, ut pacem terris, cœlis gloriam, salutem perditis, vitam mortuis, terrenis cum cœlestibus parentelam, ipsius Dei cum carne commercium, pro ipsa domus exigit pensione, pro ipsius uteri mercede conquirit, et impleat illud prophetæ: *Ecce hæreditas Domini, filii merces fructus ventris* (Ps. cxxvi). Sed jam se concludat sermo, ut de partu Virginis, donante Deo, et indulgente tempore, gratius proloquamur.

SERMO CXLI.

De Incarnatione Christi.

Quantum secretum cubiculi sit regalis, quali reverentia, quo tremore locus habeatur, ubi ipsa principis requiescit potestas, quam nulli extraneo, immundo nemini, nulli infideli pateat illuc et permitatur accessus; quam munda, quam casta, quam fidelia, ibidem præstolentur obsequia, imperialis aulæ manifestis doceat insignibus. Quis ad ipsas palatii fores vilis, quis propinquat indignus? Certe ad thalamum sponsi nisi satis proximus, nisi satis intimus, nisi bonæ conscientie, nisi laudabilis famæ, nisi probabilis vitæ nullus admittitur. Intra thalamum vero ipsum virginem Deus capit solam, suscipitur sola

^a Nil aptius. Metatorem angelum vocat; metator enim is est qui precursor. Ducem præveniens loca designat ubi sedes et castra locanda sint. Vide notas serm. 91 et 127.

^b Geometer in Caten. Græcorum: *Audita lætitia dictum examinavit; et neque manifeste obtulit per incredulitatem, nec statim parit ex levitate.*

^c Ms. Cæsen., in sui pectoris thalamo recipit, et oblectat hospitio. Alias, in sui pectoris scrinio capit et oblectat.

^d Præsto enim erant cubicularii, ut indignos arceant, qui et armigerorum vices quandoque impleverant. Vide Ammianum Marcellinum lib. xxvii.

^e Angelus naturali lumine incarnationis mysterium incognitum habet, sed ex Dei revelatione cognitum. Ambrosius, de Fid. ad Gratian.; August., lib. iv cap. 1. MITA.

^f Varians lectio, naturæ nostræ.

^g Editio 1 Bonon., niteria ratione constare.

virginitas illibata. Unde, o homo, his admonitis exemplis, æstima quis sis, quantus sis, qualis sis, et tunc demum cogita utrum possis Dominicæ nativitatibus penetrare secretum, utrum merearis ad illius pectoris cubiculum pervenire, ubi tota superni Regis, tota divinitatis requiescit majestas; utrum debeas humanis oculis, corporeis sensibus, conceptum virginis temerarius discussor attendere; utrum possis ipsas Dei manus operantes sanctum sibi corporis templum intra alvum genitricis audax et curiosus arboriter intueri, conspectibus tuis absconditum sæculis nudare mysterium, revelare tibi ipsis angelis invisibile sacramentum; et ita cœlesti fabricæ præsidere, ut deprehendas liquido tu quomodo Deus penetrare clausæ carnis intraverit, quemadmodum sacri corporis in illo venerabili utero præter Virginis conscientiam lineamenta pinxerit, quomodo præter concipientis sensum mansura sæculis ossa solidaverit; qualiter, præter hominis ordinem, hominis veram produxerit formam; quemadmodum, præter carnis sollicitudinem, totam carnis assumpserit veritatem; qua ratione, præter naturam nostræ carnis, integram suscepit qualitatem: et si ad hæc tibi liber non perpatuerit accessus, jam Deus ex carne nunc assumere non potuit, quod in principio assumpsit ex limo? Immo quia totum Deo est possibile, et tibi ne ad minima quidem operum Dei possibile est pervenire, conceptum Virginis noli discutere, sed crede; Deum voluisse nasci pie senti, quia facis injuriam si requiris; magnum Dominicæ nativitatis sacramentum fide percipe, quia ne minima quidem operum Dei assequi poteris sine fide, dicente Scriptura: *Omnia opera ejus in fide* (Psal. xxxn). Sed tu hic totum vis de ratione constare, ubi totum consistit ex fide, quod tamen non sine ratione subsistit, sed ratione Dei, non tua, homo. Quid tam rationabile, nisi ut Deus quidquid voluerit possit? Qui quod vult non potest, Deus non est. Quæ ergo mandat Deus, exsequitur angelus, implet Spiritus, efficit virtus, Virgo credit, natura suscipit, cœli narrant, annuntiat firmamentum, ostendunt stellæ, magi prædicant, pastores adorant, pecora cognoscunt, attestante propheta: *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui* (Isa 1). Tu homo, si non mox cum angelis, agnosce

^h Alias, nuntiat angelus.

ⁱ Ex iis verbis persuasum nonnullis fuit Isaiam hic, non Judæorum tarditatem, et ingrati animi vitium erga Deum, eorum benefactorem, exprobrasse, exemplo bovis et asini tardiorum animalium; sed in bovem asinumque singularem aliquem digitum intendisse, qui omnium Dominum, recens in præsepe natum, agnovissent. His accensendus Chrysologus, ut vides. Longe aliter locum hunc alii Patres exponunt, ac in illis disertissime Hieronymus in cap. 1 Isaie. Obtrudunt hominiam 32 Chrysostomi, tom. VI Oper., his similia recinentis. Nemo autem summus, ut loqui amant, criticem attingit labiis, qui eandem hominiam inter spurias amandandas non censuerit. Cæterum ignoscendum Chrysologo, si eadem sensit quæ Origenem, Ambrosium, Gregorium Nazianzenum, Nysenum item, Cyrillum Hierosolymitanum, Paulinum, Prudentium, aliosque sensisse legimus. At sapientiores critici noverunt Patres illos figurate et allegorice

vel tardissime cum jumentis; ne dum moraris, ipsis jumentis, quibus ante comparatus fueras, postponaris. Ecce jumenta adulantur caudis, blandiuntur auribus, linguis lambunt, et motu quo possunt auctorem suum fatentur contra naturam in tuam venisse naturam; et tu cum Judeis discitis, carpis, qui excluderunt a diversoriis suis Dominum suum, quem jumenta suis in præsepibus susceperunt. Unde si tandem vel angelis es pium præstaturus auditum, quæ ab angelo dicenda sunt, si non feliciter vel dignanter admitte: quod nos hodie differre, et sequenti referre sermone, ^a sancti fratres, satis vobis necessarius sermo compellit.

^b SERMO CXLII

De Annuntiatione D. Mariæ Virginis.

Audistis hodie, fratres charissimi, angelum cum muliere de hominis reparatione tractantem. Audistis agi, ut homo ^c cursibus eisdem quibus dilapsus fuerat ad mortem, rediret ad vitam. Agit, agit cum Maria angelus de salute, quia cum Eva angelus egerat de ruina. Audistis angelum de carnis nostræ limo templum divinæ majestatis arte ineffabili construentem. Audistis in terris Deum, in cælis hominem sacramento incomprehensibili collocari. Audistis inaudita ratione in uno corpore ^d Deum hominemque misceri. Audistis fragilem nostræ carnis naturam ad portantam totam deitatis gloriam angelica exhortatione roborari. Denique ne tanto ponderi cælestis fabricæ in Maria, subtilis nostri corporis arena succumberet, ^e et in virgine totius generis humani portatura fructum virga tenuis frangeretur, fugatura metum vox angeli mox præcessit, dicens: *Ne timeas, Maria (Luc. 1).* Ante causam dignitas virginis annuntiat ex nomine: nam Maria ^f Hebræo sermone, Latine, domina nuncupatur: vocat ergo angelus dominam, ut dominatoris genitricem trepidatio deserat servitutis, quam nasci, et vocari dominam ipsa sui germinis fecit et impetravit auctoritas. *Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam.* Verum est, quia qui invenit gratiam, nescit timere. *Invenisti gratiam.* Apud quem? *Apud Deum.* Beata quæ inter homines audire sola meruit præ omnibus. *Invenisti gratiam.* Quan-

A tam? quam superius dixerat: plenam. Et vere plenam, ^g quæ largo imbore totam funderet et infunderet creaturam. *Invenisti enim gratiam apud Deum.* Hæc cum dicit, et ipse angelus miratur, aut femineam tantum, aut omnes homines vitam meruisse per feminam: stupet angelus totum Deum venire intra virginis uteri angustias, cui tota simul angusta est creatura. Hinc est quod ^h remoratur angelus, hinc est quod Virginem vocat de merito, de gratia compellat, vix causam prodit audienti, sane ut sensum promoveat, vix longa trepidatione componit. *Estimate, fratres, quæ reverentia, quo tremore nos tanto interesse deceat et conveniat sacramento, quando ipse angelus non sine metu metum discit audientis. Ecce concipies in utero.* Bene concipies, quod caro nescit, conditio non habet, non admittit natura. *Ecce concipies in utero.* Quis ante ad fructum pervenit quam terræ laborem sentiat et sudorem? Quis ante poma carpit quam plantæ suam tribuat et impendat industriam? ⁱ Quis præter viam ad ultimam pervenit mansionem? Quis præter naturam naturæ suscipit incrementum? Beata ergo et vere beata Maria, quæ præter generandi curas, præter materni doloris fastidia, tantam germinis pervenit ad gloriam. Beata, quam divinum pignus sic suo suscepit et servavit in pectore, ut illud tota corporis externa nesciret. Beata, quæ quod de supernis ^j angelo referente susceperat scienti suæ solæ commisit et credidit. Intra domum Virginis negotium cælestis sic geritur, ut manentibus claustris, ipsa domus septa non sentiant. *Concipies, et paries filium.* Qui ingreditur et egreditur, et introitus sui et exitus nulla vestigia relinquit, divinus habitator est, non humanus; et qui conceptu suo virginem servat, et ortu suo relinquit virginem, non terrenus homo est, sed cælestis. Nostræ ergo carnis ordo secedat; hic sibi natura nostra nil vindicat, ubi ad divinam progeniem cælestis ordo divinam instituitur in naturam. Conceptus et partus sermo audientis animum non fatiget, nec leviter sensum ^k moveat Christiani, ubi ad cælestem progeniem ^l virtutis Dei divina peraguntur insignia. *Concipies et paries filium.* Non dixit tibi, dixit tuum. Quare? Quia san-

locutos fuisse, eoque bovis et asini animalium subjugalium symbolo: pastores genere et religione Judæos, ferendo Moysiæ legis oneri assuetos, intellexisse; qui, ex dato sibi signo ab angelo, natum Dominum intellexerunt.

^a Hoc olim nomine decorabantur fideles.

^b Sermo hic inscribitur: *de Annuntiatione beatæ Mariæ Virginis*: ejus festivitatis meminisse videtur Sergius papa: *Constituit, ut in diebus Annuntiationis Domini, Nativitatis, etc.*, ubi Rosweidus contendit de Nativitate Domini intelligi, non de ipsius Genitricis per angelum Annuntiatione, in quo eum graviter foedique cespitate notant alii. Gregorius Thaumaturgos, orat. 2 in Annunt. omnibus aliis solemnitatibus eam anteferre videtur. At de tribus his orationibus subacti iudicii viri pleno jure dubitant. Vid. serm. 140, notam ^m.

^c Alias, *eisdem gradibus*.

^d Contra Eutychem, ut pluries observatum est, et errores Valentini, Manetis: et Apollinaris, quorum pæmo humanæ carnis veritatem in Christo admisit.

Vide similia apud Hilarium, psalm. vi, num. 12, et lib. de Trinit., num. 11.

^e Ms. Cæsæne, *virginea virga*.

^f Mariæ nomen alii a voce Syriacæ quæ dominum significat; alii ab hebræo *marum*, quod est excellens et sublime, deductum volunt. Vide Suicerum Thes. Eccles. tom. II pag. 303.

^g Alias, *apud quam*.

^h Ne dicas vero ad horam usque nonam productum fuisse colloquium: quod Antonii Belingeri, lib. de Angelo Custode commentum fuit. At multo magis ridendus Rutilius Benzonius, qui Gabrielem in Mariæ salutatione suavissimum hymnum carmenque longiusculum musice modulatum occinisse somniavit. Hæ germanissime geræ sunt.

ⁱ Laudat verba hæc Suicerus in Thesaur. Eccles. tom. II, pag. 415, in fine.

^j Alias, *deferente*.

^k Alias, *Christianum*.

^l Alias, *Virtutis divinæ peraguntur insignia*.

ctum vocabitur Filius Dei. Virgo te gratia matrem præstitit, non natura; genitricem te dici pietas voluit, quam non sinebat integritas; in tuo conceptu, in tuo partu crevit pudor, aucta est castitas, integritas roborata est, est ^a solidata virginitas, omnes perseverare virtutes. Virgo, si tibi salva sunt omnia, quid dedisti? Si virgo, quomodo mater? Si sponsa, genitrix quomodo? Ille, quo tibi aucta sunt omnia, nil minuit, Virgo. Virgo, concipitur ex te ^b auctor tuus, tua ex te oritur origo, ^c in tuo germine est genitor tuus, in tua carne est Deus tuus, et ipse lucem mundi ^d per te recepit qui lucem mundo dedit. Monita ergo per angelum, Virgo, ^e ne præsumas hunc vocare filium tuum, sed mox ut genueris, invoca salvatorem: quia virginitas non sibi parit filium, sed parit pignus auctoris, et integritas suum gestat dominum, non alumnus, dicente angelo: *Et vocabis nomen ejus Jesum*, quod Salvator Latino vocabulo nuncupatur. Dixit autem Maria ad angelum, *Quomodo fiet istud?* Ecce Maria interrogat: et si qui interrogat, dubitat, cur solus Zacharias velut querulus percussor incurrit? Quia pectorum cognitor non verba, sed corda pervidit; non quid dixerint, sed quid senserint, judicavit; erat enim interrogantium causa dissimilis, species perdivisa. Hæc contra naturam credidit, ille dubitat pro natura; hæc integræ rei ordinem querit, ille quæ Deus jubet fieri non posse perscribit; ille impellentibus exemplis non accedit ad fidem, hæc sine exemplo percurrit ad fidem; hæc miratur de partu virginis, ille de conceptu disputat conjugali. Merito ergo hæc loquitur, hæc Deum suo cognoscit et constituitur in corpore; ille tacet, donec Joannem quem negabat, convictus proprio redderet ex corpore. *Quomodo fiet istud?* Quare? *Quia virum non cognosco.* Mulier, quem virum queris? quem tu in Paradiso perdidisti? Redde virum, mulier, redde depositum Dei, redde ex te quem perdidisti per te: prætermittite naturæ ordinem, recognosce ordinem Creatoris. Ille ex te assumet et faciet virum, qui in principio te fecit et assumpsit ex viro; ne queras virum, cesset opus hominis, quia ad reparationem hominis sufficit ars divina. Hinc est quod Deus ipse ad te venit, quia te pœnituit ad hominem pervenisse ^f. Nec jam caro ad carnem;

A sed Spiritus sanctus superveniet in te. Quia quod de carne natum est, caro est; et quod de Spiritu, spiritus est (Joan. iii). Qui ergo de Spiritu nascitur, sine controversia Deus est, quia Spiritus est Deus. Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Obumbrat Dei virtus, ne portatura Deum, ^g fragilitas humana succumbat. Et virtus Altissimi obumbrabit tibi. ^h Aëstus nostri corporis nescit quam divinæ protegit umbra virtutis; nec secretum mundanæ habitationis inquirat, quæ se septami superni splendoris circumspicit velamento. Propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Nemo hic communiter accipiat sanctum, sed illa singularitate qua clamatur in celestibus: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth (Isai. vi). Mittitur autem Maria ad Elisabeth, virgo ad sterilem, infans ad anum, ut certamine pio sumant am bæ, percipiant pariter, altera de novitate fidem, altera de necessitate virtutem. His auditis, respondit Maria: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.* Quæ vocatur ab angelo domina, ipsa se cognoscit et constituitur ancillam. Quia devotus animus infusis beneficiorum crescit ad obsequium: augetur ad gratiam, non ad arrogantiam prosilit, non ad superbiam pertumescit. *Fiat mihi secundum verbum tuum.* ⁱ Quæ credit verbo, merito concipit Verbum: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. i); et ad totam rem pervenit, quæ secretum ^k fidei consentit auditu. Quantum peccat hæreticus, qui post causam non credit, cum tantum hanc credidisse conspexit ante causam?

1 SERMO CXLIII.

De eadem.

Debetur quidem vobis natalitius sermo, sed ineffabile Nativitatis Dominicæ sacramentum credere magis convenit quam referre. Virgo peperit. Quod natura non habet, usus nescit, ignorat ratio, mens non capit, pavet cælum, stupet terra, creatura miratur, quomodo sermo narrabit humanus? Denique evangelista conceptum Virginis, Virginis partum sicut humano sermone pandit, ita divino claudit arcano: et hoc facit ut homo, quod credere jussus est, discutere non præsumat. Quis attingit arcanum

D Salvatorem tuum invoca et deprecare.

¹ Frustra hic se torquet Mita; nam Auctor loquitur de Eva, non de Maria.

^g Juxta nonnullos per verba illa, *virtus Altissimi obumbrabit*, angelus operationis modum explicat: qui consistit in divina Dei protectione, qua remota, eam divina Majestas consumpsisset; et hæc Chrysologi mens. Vide Synopsim Sacror. Critic. tom. IV pag. 847, in principio.

^h Vide S. Thomam p. II, quest. 27, art. 4, ubi docet B. V. nec fomitem habuisse.

ⁱ Fasciis, funibus beneficiorum.

^j Alias: quia credit.

^k Ad perfectam Verbi incarnationem, et Dei maternitatem pervenit B. V., quia auditu proprio, quasi per scalæ gradus fidei summitatem ascendit. Mita.

¹ Consule præfationem.

^a Communissima veterum Patrum sententia perpetuam agnoscit B. Virginis integritatem. Vide Hieronymum, contra Helvidium, cap. 9; Origenem, in Luc. homil. 7; Constantinum Magnum, in orat. ad SS. Cœtum, cap. 19; Epiphanium, hæres. 78, num. 7; Augustinum (si ipse est) de Hæres. cap. 56. Helvidii argumētum refellit Basnagius, tom. I pag. 106. Tertullianus lib. de Velam. Virgin., ait hoc constare licet Hebionem resistat. Post Helvidium et Hebionem hæc eadem effutisse scimus Jovinianum.

^b Laudat hæc, et aliorum Patrum fere similibus verbis illustrat Barthius Advers. lib. I cap. 7 pag. 14. Bucherius, homil. in Annuntiat. B. V.: *Creator tuus erit filius tuus, qui fecit te nascetur ex te.*

^c Alias, in tuo gremio.

^d Nonnullæ editiones, *Per te nobis dedit.*

^e Verba hæc caute legenda, et recte explicanda advertit Latinus, scilicet: ne præsumas eum habere ad instar filii humano more geniti; sed eum veluti

Dei, partum Virginis, rerum causas, sæculorum negotium, commercium divinitatis et carnis, hominem Deumque unum Deum? Evangelista sic ait: *Missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilee cui nomen erat Nazareth, ad virginem desponsatam viro cui nomen erat Joseph, et nomen virginis Maria (Luc. 1).* Missus est angelus a Deo; ubi a mediator est angelus, humana cesset opinio; ubi cœlestis est nuntius, interpretatio terrena pellatur. Curiositas humana torpescat, ubi supernus habetur interpret. *Missus est angelus a Deo.* Qui audit attentius, quia a Deo missus sit, deitatis refugit perscrutari secretum. Quod per angelum Deus mandat, ille meretur scire, qui timet scire. Audi Dominum dicentem: *Super quem respiciam nisi super humilem, et mansuetum, et tremementem verba mea (Isai. LXVI, juxta LXX)?* Humilem, et mansuetum: quantum mansuetus est ille qui jussis obtemperat, immansuetus tantum est ille qui jussa discutit. *Missus est angelus ad virginem.* Quia semper est angelis cognata virginitas. In carne præter carnem vivere non terrena vita est, sed cœlestis. Et si vultis scire, angelicam gloriam acquirere majus est quam habere; esse angelum felicitatis est, virginem esse virtutis; virginitas enim hoc obtinet viribus quod habet angelus ex natura. Angelus ergo et virgo divinum agunt officium, non humanum. *Ingressus, inquit, angelus ad eam dixit: Ave, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu inter mulieres. Ave, gratia plena, Dominus tecum:* videtis quibus est virgo oppignorata muneribus. *Ave, gratia plena, Dominus tecum.* Ave, hoc est accipe. Quid? Virtutes munerum, non pudoris. *Ave, gratia plena.* Hæc est gratia quæ dedit cœlis gloriam, terris Deum, fidem gentibus, finem vitii, vitæ ordinem, moribus disciplinam. Hanc gratiam detulit angelus, accepit Virgo salutem sæculis redditura. *Ave, gratia plena.* Quia singulis gratia se est largita per partes, Mariæ vero simul se totam dedit gratiæ plenitudo. *Omnes, inquit evangelista, de plenitudine ejus accepimus (Joan. 1).* Unde et David dicit: *Descendit sicut pluvia in vellus (Psalm. LXXI).* Vellus cum sit de corpore, nescit corporis passiones; sic virginitas cum sit in carne, vitia carnis ignorat. Cœlestis ergo imber virgineum in vellus placido se fudit illapsu, et tota divinitatis unda bibulo se nostræ carnis celavit in velere, donec per patibulum crucis expressum terris omnibus in pluviam salutis effunderet. *Et sicut stillicidia stillantia super terram (Ibid.).* Ut vitalibus

A partita stillicidiis tempora fidei rigarent germina, non necarent. *Ave, gratia plena, Dominus tecum.* Missus est angelus a Deo; et quid dicit? *Dominus tecum.* Ergo erat cum Virgine, qui ad Virginem miserat. Præcessit nuntium suum Deus, sed a Deo non recessit: teneri locis non potest, qui omnibus habetur in locis; et totus ubique est, sine quo nihil est totum. *Benedicta tu inter mulieres.* Vere benedicta virgo, quæ et virginitatis possidet decus, matris et pertulit dignitatem. Vere benedicta, quæ et superni conceptus meruit gratiam, et sustulit integritatis coronam. Vere benedicta, quæ et divini germinis suscepit gloriam, et regina totius exstitit castitatis. Vere benedicta, quæ fuit major cœlo, fortior terra, orbe latior; nam Deum quem mundus non capit, sola cepit. Portavit eum qui portat orbem, genuit genitorem suum, nutritiv omnium viventium nutritorem. Sed videamus quid ait evangelista: *Maria, inquit, ut vidit angelum, turbata est in sermone ejus.* Turbata est caro, concussa sunt viscera, mens tremuit, tota cordis obstupuit altitudo: quia in ingressu angeli virgo sensit divinitatis ingressum. Turbatur humani corporis templum, et carnalis domicilii movebantur angustie, cum se in virgineo pectore tota Dei conderet magnitudo. Sed si placet, priusquam fidei Christianæ penetremus arcanum, loquamur ad eos qui partum virginis, qui magnum pietatis sacramentum, qui reparationem salutis humanæ referunt ad divinitatis injuriam. Venit ad virginem Deus, hoc est, ad opus suum opifex, creator ad creaturam suam. Quando ad opificis honorem operis restauratio non redundat? Quando honor non deputatur ad gloriam, si factor facturam suam reparat? Ne amittat quis opus suum, nonne cum veterascit revocat, et cum cadit erigit, et cum destruit in melius non reformat? Ergo quod in partu virginis agitur, non est Creatoris injuria, sed salus est creaturæ. Si Deus fecit hominem, quis arguit cur refecit? et quod ex limo formasse digne creditur, quare ex carne reformasse judicatur indignum? Quid pretiosius, caro aut limus? Ergo reparationis nostræ quanto pretiosior materia, tanto major est gloria. Aut quando Deus non in utero plasmiator est hominis? Audi Job: *Manus tuæ fecerunt et finxerunt me.* Et post: *Ut casum coagulasti me: ossibus et nervis inseruisti me, vitam et misericordiam dedisti mihi (Job. x).* Et David: *Tu formasti me, et posuisti super me manum tuam (Ps. cxxxviii).* Et ad Jeremiam Deus: *Priusquam esses in utero, novi*

^a Locum exhibet Barthius Advers. lib. LVIII cap. 6 col. 2733, atque mediatorem pro legato ab aliis etiam usurpari.

^b Suspicetur fortasse aliquis credidisse Chrysologum Mariam virginem jam Christum Dominum concepisse cum ab angelo salutaretur: quod eruendum putant ab illo Hieronymi, epistola 190 ad Principiam: *Sancta Maria, quia concepere eum in quo omnis plenitudo divinitatis habitat corporaliter, plena gratia salutatur.* Ego tamen agre admodum credam Hieronymum, et Chrysologum, aliosque, si qui alii sunt, a recto Evangelii sensu in re compertissima aberrasse, aliisque patribus repugnasse, qui Chri-

stum a Virgine conceptum credunt in ipsa tantum colloqui clausula, et post Virginis assensum: Augustino scilicet, serm. 18 de sanctis; Gregorio Magno, lib. xviii Moralium, cap. 27; Basilio Seleuciensi, orat. de Annunt; Joanni Damasceno, lib. iii de Fide cap. 11; Bernardo, serm. 4 super *Missus est*; Sedulio, lib. xi Pasch.; Prudentio, in Carmine contra Homuncionitas; Ruperto lib. i de Spiritu S. Operibus cap. 9, etc. Idcirco Chrysologi et Hieronymi, etc., testimonia emollire et in rectum sensum deflectere opus est. Consulas velim doctissimum Serry, Exercit. 27 pag. 180, ubi hæc latius disputat.

te, et in vulva sanctificavi te (Jerem. 1). Si ergo parentis in alvo Job lineamenta depinxit, si matris in utero David membra compegit, si Jeremiam genitricis sanctificavit in vulva, si Joannem sterilis in utero replevit Spiritu sancto, quid mirum modo, si virginis habitavit in utero, qui mulierem hominis sumpsit ex latere? Ipse hominem mulieris resumpsit ex utero, qui virginem viri formavit ex corpore; ac perinde, homo, quæ tibi videntur nova, Deo habentur antiqua. Sed dicis: Quæ nascendi necessitas Deo cui suppetit facienti potestas? Quæ? Ut ipsam naturam nascendo reficeret, quam fecerat operando: quia quæ facta fuerat ut generaret ad vitam, ipsa generabat ad mortem. Per peccatum primi hominis natura lethale vulnus accepit, et cœpit esse origo mortis, quæ erat initium vitæ. Hoc ergo negotium nativitatis quod nasci compulit Christum, ut naturæ curam nativitas daret auctoris, et naturæ curatio esset vivificatio filiorum.

SERMO CXLIV.

De eadem.

De nativitate Christi nos comprehendinare sermonem altitudo rei facit, et cogit mysterii magnitudo. Virgo peperit, quis loquetur? Verbum caro factum est, quis narrabit? Si Verbum Dei infantie dat vagitum, homo imperfectus quomodo clamabit in verbo? Quantam stella magis nocte dedit quærentibus lucem, tantam doctoris sermo ortus Domini præbet audientibus claritatem: ut Christum invenisse gaudeant, discurre non præsumant, honorent muneribus infantiam, non minorent. Sed orate, fratres, ut qui nostro sensim crevit in corpore, paulatim nostro crescere dignetur in verbo. Evangelista hodie angelum retulit sic locutum: *Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum* (Luc. 1). *Ne timeas, Maria, quare? Quia invenisti gratiam.* Timet non qui invenit, sed qui perdit. Invenit, invenit hæc concipiendo superni gemitus gratiam, quæ pariendo non perdidit virginitatis insignia. *Ne timeas, Maria.* Quid timet, quæ securitatem rerum concipit, parit gaudia seculorum? Timor non est, ubi divinum est negotium, non humanum; ubi virtutis conscientia est, non pudoris. Quid timet, quæ suscepit eum quem timent omnia quæ timentur? Quid timet, a cui iudex causæ est as-

* Hoc est, quæ illum nacta est Judicem, cui perpetua ejusdem libertatis defensio cœlitus est demandata. MITA.

^b Emendatio Latini. Editi, *Verbum Deus*.

^c Alias, *meriti magnitudo*.

^d Vide quæ ex Tillemontio annotavimus in fine serm. 59.

* Christum aerium, et de substantiis superioris mundi compactum corpus induisse, impia fuit doctrina Apellis, Marcionis discipuli. Contra eum surrexit Tertullianus lib. de Præscript. cap. 51 pag. 343, ejusque sectatores, in lib. de Carne Christi cap. 8, vocat Apellitanos; et August., lib. de Hæres. ad Quodvultdeum cap. 23, Apellitæ dicuntur; et ab Epiphanio, hæres. 44 pag. 166, Apelleiani. De eodem sic Theodoretus, Hæret. Fab. lib. 1 cap. 25 pag. 211: *Christo corpus attribuit non humanum, sed de mundi substantia.*

^f Hæresim hanc foverunt vari: Simon, Menander,

A sessor, integritas testis innocentie? *Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum* (Joan. 1). Quod erat in principio apud Deum, ^b Verbum Deum intra se virgo reperit, et factum est magnum deitatis templum, quæ erat pusillum humanitatis hospitium, et quem non capiebat pusillitas humani corporis, cœpit virginalis * uteri magnitudo. *Ecce inquit, concipies in utero.* Propter reverentiam dixisse suffecerat *concupies*; quod exaggerat, *in utero*, quid est? Ut conceptus esset veritas, non figura; ut partus esset proprietas, non imago; ut sicut de Deo vero Deus verus natus est, sic de vero conceptu ^d veritas humani corporis nasceretur. In ortu Christi, fratres, humani corporis injuria sublata est, non natura; nec est creatura deleta, sed culpa damnata. Est ergo hæresis, ^B quæ Christum * aerium corpus assumpsisse mentitur: nec habuisse carnem, ^f sed hominem simulasse contingit. *Concupies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum.* Quod Hebraice Jesus, Græce Ἰησοῦς, hoc dicitur Latine * Salvator. Merito ergo Virgini salva sunt omnia, quæ omnium genuit Salvatore. *Et vocabis nomen ejus Jesum*, quia in hoc nomine deitatis tota adoratur majestas: omnes qui commorantur in cœlis, universi qui habitant terram, cuncti qui in profundo tenentur inferni, huic prosternuntur nomini, hoc adorant. Audi Apostolum dicentem: *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium et infernorum* (Phil. ii, 10). Hoc nomen quod dedit cæcis visum, auditum surdis, claudis cursum, sermonem mutis, vitam mortuis, totamque diaboli potestatem de obsessis corporibus virtus hujus nominis effugavit. Et si nomen tantum est, quanta potestas? Sed quis est iste qui vocatur hoc nomine? Jam dicat angelus. *Et Filius ^b Altissimi vocabitur.* Videtis quia quod concipit Virgo, non terrenum germen est, sed cœlestis. Virgo peperit, sed Deus suscepit Filium. Ergo qui de hac nativitate humano modo disputat, ad omnem tendit tanti genitoris injuriam. *Et dabit, inquit, ei Dominus sedem David patris sui.* Hinc ⁱ hæreticus generat perfidiae suæ nebulas, hinc sibi fingit erroris materiam. *Ecce, inquit, non ego dico, sed angelus, Dabit illi Dominus Deus; numquid non major est qui dat, quam qui accipit?* et qui accipit, antequam acciperet non habe-

D Marcion, Valentinus, Basilides, Bardesanes, Cerdo, Manes. Vide Theodoretum Hæretic. Fabul. lib. iv cap. 11 pag. 278. Idem, epist. 104 pag. 975; Chrysostomum, homil. 8 in Matth. pag. 52; Ignatium, in epist. ad Trallenses, pag. 13, Basilium, de Generat. Christi hum. pag. 389, ad illud Matth. i, 20; Socratem, Histor. Eccles. lib. i cap. 22 pag. 185; Photium, epist. ult. pag. 381; Leontium, de Sectis, act. 3 pag. 434. Huc quoque referri debent Gnostici, qui, scribente Epiphanio hæres. 26 pag. 45, docuerunt Christum non esse natum ex Maria, sed per Mariam ostensum; carnem vero ipsum non assumpsisse, sed speciem tantum fuisse, seu illusionem.

* Vide Synopsis Sac. Critic. tom. IV pag. 34 et 35. In sacris autem receptius sospitatur.

^b Deus dicitur Altissimus hic, et Gen. xiv, 9; psalm. lxxxii, 7; Marci v, 7.

ⁱ Arianos perstringit.

bat. Sed nos ista, fratres, audiamus, non ut perfidi, sed ut fideles; et sit nobis argumentum fidei, quod illis est erroris occasio. *Dabit illi Dominus Deus.* Quis dat, aut cui dat? utique Deus homini dat, divinitas carni. *Dabit illi Dominus Deus.* Quis Deus? utique Verbum quod erat in principio semper Deus. Cui dat? *quod caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. 1). Audi Apostolum dicentem: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi* (I Cor. xv). Sibi utique non alii. Hic ergo Deus, qui in Christo erat, regnum sibi dabat in Christo, et conferebat suscepto corpori quod semper sua divinitate possederat, sicut ex ipso angeli probatur eloquio. *Dabit illi Dominus Deus sedem David patris sui.* Vides, quia quando accipit, David illud dicitur; quando dat, Dei Filius nuncupatur, ipse dixit: *Omnia quae habet Pater, mea sunt* (Joan. xvi). Et quae necessitas accipiendi, ubi est habendi potestas? At, *omnia quae habet Pater, mea sunt.* Quis accipit quae sua sunt? Aut in gratia dantis est, si accipientis est quod donatur? Patemur quia accepit, sed iste qui natus est, qui suscepit carnem, qui suscepit infantiam, qui cunabula pertulit, qui suscepit aetates, qui laborem sustinuit, qui famem sensit, qui sitim passus est, qui * tot injuriarum genera non refugit, qui ascendit croceem, qui subivit mortem, qui intravit sepulcrum: haereticæ, hinc quod accepit acribus. At putas quod honorem a Deo designatur accipere, qui ab hominibus tantas accepit injurias? Aut existimas quod conferri sibi regnum a patre fastidit, qui ab inimicis penas, mortemque suscepit? Haereticæ, quod est injuria, quod infantia, quod aetatis, quod temporis, quod dati, quod accepti, quod minorationis, quod mortis, si intellexeris non esse divinitatis, sed corporis, tu nullam Filio irrogabis injuriam, nullam tu facies in Trinitate distantiam. Sed revertamur ad nos, et quae sunt nostra jam loquamur. *Dabit illi, inquit, Dominus Deus sedem David patris sui, et regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis.* Qui in caelo semper cōsedet Patri, nunc sedem David accepit in terra: qui regnabit sibi semper, modo nobis in ^b domo Jacob regnum sortitus est aeternum. Gaudeamus, fratres, quia qui sibi regnavit regnaturus est nobis; gaudeamus, quia venit regnaturus in terra, ut nos cum illo regnare possimus in caelo. Audi Apostolum: *Si compatimur, et conregnabimus* (II Tim. ii). Nobis natus est, nobis utique regnum venit donaturus, ipso promittente, cum dicit: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi* (Matth. xxv). Vobis dixit, non mihi. Venit, ut sit nobiscum semper, ut nostris sit semper in oculis, qui

A nunc tantum nostris habetur in cordibus. Veniet, ut quibus est gloria de regno, sit de familiaritate fiducia. *Et regni ejus non erit finis.* Qui ejus adventum credis, gaude, quia regnum sine fine promisit, ubi est sine successore militia, ubi sunt perpetuae dignitates. Sed quid est quod permansura non ambiunt qui ambiunt transitura? Quid est? Quid est quod caducos honores auro comparant, et nolunt gratis accipere sempiternos? Fratres, hic parantur officia, hic decernuntur loca, hic honores designantur, hic qui non de Evangelii fide acceperit codicillos, ibi aeternarum infulas non habebit dignitatum. Ergo si delectat militia, si volumus semper militare, arripiamus arma Christi, vigilemus, sobrii simus, vincamus diabolum, prosternamus vitia, ut possimus ^d accipere praemia pariter et coronas ab ipso Domino nostro Jesu Christo, qui cum Deo Patre regnat nunc et semper, et per omnia secula seculorum. Amen.

• SERMO CXLV.

De generatione Christi, et de Joseph Mariam dimittere volente.

Auditori estis hodie, fratres, quemadmodum nobis beatus evangelista generationis Christi retulit sacramentum. Christi, inquit, *generatio sic erat: Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto; Joseph autem vir ejus cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam* (Matth. 1). Et quomodo justus, qui conceptum sponsae duxit non discutere? Suspecti non exquirunt causam pudoris, conjugii famam non vinclat, sed ^e requirit? *Voluit occulte dimittere eam.* Hoc pio magis videtur convenire quam justo; sed humano judicio, non divino. Penes Deum neque pietas sine justitia est, neque sine pietate justitia; celesti sensu sine bonitate aequitas, sine aequitate bonitas non habetur. Virtutes si separate fuerint, dilabuntur; aequitas sine bonitate sevitia est, et justitia sine pietate crudelitas. ^g Joseph ergo merito justus, quia pius; et pius, quia justus. Denique dum pietatem cogitat, crudelitate caruit; dum causam temperat, judicium custodivit; dum vindictam differt, crimen evasit; dum refugit accusatorem, fugit sententiam. Aestuabat animus sanctus negotii novitate percussus, stabat sponsa praegrans sed virgo; stabat plena pignore, sed non vacua pudore; stabat de conceptu sollicita, sed de integritate secura; stabat vestita materno munere, sed non honore virginitalis exclusa. Sponsus quid faceret ad ista? Accusaret de crimine? Sed erat ipse innocentiae testis. Culpam diceret? Sed erat ipse custos pudoris. ^h Urgeret adulterium? Sed erat ipse virginitalis asser-

* Ex Latino. Editi, *tota injuriarum genera.*

^b Consonant Patres, qui pro domo Jacob Ecclesiam et fideles innui volunt.

^c Vel de siderum, vel de angelorum militia hæc intelligas, utraque semper eadem erit, nec unquam deficiet. Ex Mita.

^d Similia habes apud Theophylactum in II Tim. ii; S. Athanasium, q. 120 de Parab. Script.; Gregorium Nazianz., Orat. 11 in Pentec.; Augustinum, in psalm. lx; Ambrosium Offic. lib. i cap. 10.

^e In aliquibus codicibus inscribitur tantum: *De generatione Christi; reliqua desunt.*

^f Alias, *relinquit.*

^g Uti justus, id est patriorum rituum observator, retinendam uxorem minime censuit; uti pius, dimittere cogitavit; sed sine strepitu forensi et criminis infamia.

^h Nec veritus est Augustinus dicere nil aliud quam adulte num suspicasse. Justinus etiam in Colloquio cum Tryphone pag. 303 D, edit. Colon. 1686: *Quod*

tor. Quid faceret ad ista? Cogitat dimittere, quia non poterat vel foris prodere, vel intus quod evenerat continere. Cogitat dimittere, et dicit Deo totum, quia quod homini diceret non habebat. Et nos, fratres, quoties res turbat, fallit species, facit color negotii interna nescire, declinemus iudicium, subtrahamus vindictam, sententiam fugiamus, dicamus Deo totum, ne dum facile innocentem forte gestimus in penam, ipsi nobis noxiam sententiam proferamus, dicente Domino: *In quo iudicio iudicaveritis, iudicabitur de vobis* (Matth. vii). Certe si nos tacerimus, clamabit Deus, respondebit angelus, qui Joseph, ne innocentiam desereret, sic prevenit: *Joseph, inquit, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabis nomen ejus Jesum; ipso enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum. Joseph fili David. Videtis, fratres, in persona genus vocari, videtis* ^a *in uno totam prosapiam nuncupari, videtis in Joseph seriem Davidici stemmatis* ^b *jam citari. Joseph fili David.* ^c *Vicesima octava generatione natus, quomodo David filius dicitur, nisi quia generis aperitur arcanum, fides promissionis impletur, superna conceptio cœlestis partus virginea jam signatur in carne?* *Joseph fili David.* Talli voce ad David prolata fuerat promissio Dei Patris: *Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam* (Psal. cxxxi). Quod factum quidem tali gloriatur in cantico: *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis* (Psal. cix). De fructu ventris tui, behe fructus ventris tui, bene de utero, quia cœlestis hospes, supernus habitator sic in utero descendit hospitium, ut corporis claustra nesciret; sic de habitaculo ventris exiit, ut virginalis janua non pateret, et impleretur illud quod cantator in Cantico Canticorum: *Hortus clausus, soror mea spona; hortus clausus, fons signatus* (Cant. iv). *Joseph fili David, noli timere.* Sponsæ causas sponsus no

vero Joseph occulte dimittere, non palam traducere cogitare, ideo fuit, quod certe adulteram nesciret, sed mere suspicaretur; immo potius fluctuatione et perturbatione animi moveretur.

^a Promissio Dei de Christo nascituro, non Judaicam gentem tantummodo, sed privatam Davidis prosapiam spectabat.

^b Alias, non mutari.

^c Corrupte legebatur tricesima octava. Facile enim fuit libraribus pro vicesima scribere tricesima. Matth. xvii: *Omnes generationes ab Abraham usque ad David, generationes quatuordecim; et ab David usque ad transmigrationem Babylonis generationes quatuordecim; et a transmigratione Babylonis usque ad Christum, generationes quatuordecim.* Ergo vicesima octava generatio a David, natus est Christus. MITA.

^d Lege Moysis, Deuter. xxi, 20, statuebatur lapidatio in uxores adulterii reas.

^e Sponsa est, quæ alicui pacta est uxor: nam quæ desponsata erat, uxor habebatur destinatione, ac proinde uxor vocatur Genes. xxix, 21; xxii, 24, ubi puniuntur tanquam adulter, qui alterius sponsam corruperit. Vox autem hæc *conjugis* sponsalibus de futuro, usitato hominum sermone, non convenit. Quare inter Virginem ac Josephum matrimonium ratum, non consummatum intercesserat. Vile Duhamel in notis hie; et Augustinum lib. v contra Julian. cap. 12, qui eidem

A timeat admonetur; et vere pius animus cum compatitur, plus pavescit. *Joseph fili David, noli timere.* Ne cum de conscientia securus sis, de sacramenti cognitione succumbas. *Joseph fili David, noli timere.* Quam vides virtus est ista, non crimen; hic non humanus lapsus est, sed est divinus illapsus; hic premium est, non reatus; hic incrementum cœli est, non corporis detrimentum; hic non est proditio personæ, iudicis est secretum; hic palma cognitoris est, non supplicii pœna; hic hominis furtum non est, thesaurus est Dei; hic non est mortis causa, sed vitæ. Et ideo noli timere quia quæ vitam parurit, non meretur ^d occidi. *Joseph fili David, noli timere Mariam conjugem tuam accipere.* Sponsam vocari conjugem legis est hoc divina: sicut ergo manente virginitate mater est, ita

B ^e *conjugis dicitur pudore permanente. Joseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Veniant, audiant, qui requirunt quis sit quem Maria genuit. Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est. Veniant, audiant, qui Græco turpiter Latine nubilare nisi sunt puritatem, ἀβυσσότηρον, χριστοτόκον, ut θεοτόκον tollere, blasphemantes. Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est. Et quod de Spiritu sancto natum est, spiritus est, quia Deus spiritus est* (Joan. iii et iv). Quid ergo requiris quis est qui de Spiritu sancto natus est, cum tibi quia Deus est, Deus ipse respondeat? cum te Joannes increpet, qui dicit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, et Verbum Deus caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus* (Joan. i). Joannes vidit gloriam, respicit infidelis injuriam. *Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est. Et vidimus gloriam ejus.* Cujus ejus? qui natus est de Spiritu sancto, ejus qui *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Quod in ea natum est de Spiritu sancto est. Virgo concepit, sed de Spiritu; virgo* ^a *pariuit, sed eum quem prædixit Isaias: Ecce virgo in utero accipiet, et pariet*

Juliano suffugium querenti, et evangelistam ex vulgi opinione locutum effluentem, dum Mariam Josephi conjugem dixit, arguta hac observatione occurrit: *Hoc putemus evangelistam facere potuisse, cum vel sua, vel cuiuslibet alterius hominis verba narraret, ut secundum opinionem populi loqueretur. Numquid et angelus loquens unus ad unum, contra conscientiam suam, et ipsius cui loquebatur, secundum opinionem potius quam secundum veritatem fuerat locutus; cui et dixit: Noli timere accipere Mariam in conjugem tuam?*

^f Vixerat Chrysologo coævus Theodorus Mopsuestenus, secundum ejus pravam doctrinam: *Deus Verbum erat in illo homine quem Virgo peperit* ^g *καὶ ὁ θεὸς ἐγένετο, secundum dignitatem, καὶ ἀνατολή, secundum relationem, καὶ ἀνάπτυον, secundum operationem: unde ipsa virgo Maria ἀβυσσότηκος, hominipara, et χριστοτόκος, Christipara, non θεοτόκος, Deipara, dici poterat. Verosimilius autem est hic a Chrysologo vellicari hæresim Eutycheis, ut putat Baechinius in Agnello tom. I. Ex hoc enim eruit vir doctissimus Petrum episcopum Raveniensem diversum esse a Petro nostro, qui recentiori ætate vixit; observavitque Tillemontius tom. V pag. 864, col. 2. Nota in hoc sermone nonnulla legi, quæ occurrunt etiam in epistola Chrysologi contra Eutychem.*

^g Alias, concepti.

filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod interpretatur Nobiscum Deus (Isa. vii, Matth. i). Nobiscum Deus, cum illis homo. Et maledictus homo, qui spem ponit in homine (Jerem. vii). Audiant qui requirunt quis est qui natus est de Maria? Paries filium, inquit angelus, et vocabis nomen ejus Jesum. Quare Jesum? Apostolus dicit: Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium, et infernorum (Phil. ii); et tu quis sit Jesus, dolosus cognitor nunc requiris? Omnis jam lingua confitetur quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris; et tu adhuc inquiris quis est Jesus? Paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim saltem faciet populum suum. Non alterius saltem faciet. Unde? A peccatis eorum. Esse Deum, qui peccata donat, si Christianis non credis, crede infidelissime vel Judaeis dicentibus: Cum sis homo, facis teipsum Deum (Joan. x). Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus (Marc. ii)? Illi eum negabant Deum, qui eum peccata dimittere non credebant; tu ab eo peccata dimitti credis, et Deum dubitas confiteri? Verbum caro factum est, * ut hominis caro promoveretur in gloriam Dei, non ut Deus in carnis verteretur injuriam, sicut dicit Apostolus: Qui se jungit Domino, unus spiritus est (II Cor. vi). Et quomodo non quando se jungit Deus homini, unus est Deus? ^b Humanae leges intra triginta annos litigiosas omnes interimunt questiones, et Christus ^c circa quingentos annos nativitatis suae causas praestat, ortus sui lites patitur, status sui sustinet questiones? Haereticæ, desine judicare judicem tuum, et adora in caelis Deum, quem Deum magus adoravit in terris (Matth. ii).

^d SERMO CXLVI.

De eadem, ac Joseph sponsa, et sponsa matre.

Quoties transeurs anni metis dies Dominicae Nativitatis adventat, et virginei partus fulgor toto orbe diffunditur flammeo corusco, ^e voluntatis, non pavoris est quod tacemus. Quæ mens in ipso ortu divini regis objicere se presumat? Solis radii cum erumpunt, visus hebetatur humanus; radiante Deo, quomodo non totus animorum sauciat aspectus? Reparatis ergo sensibus novi luminis post stuporem, tempus est quo jam nos visa Christi generatione per carnem ipsius etiam divinitatis contemplerur arcana. Christi, inquit evangelista, generatio sic erat (Matth. i). Fratres, si volumus intelligere quæ dicuntur, divina

A verba modis non pensemus humanis; seponendus est humanus sensus ubi totum quod dicitur est divinum. Sic Christus quod nascitur non est consuetudo, sed signum; non est natura, sed virtus; non ordo est, sed potestas; et est caeleste miraculum, ratio non humana. Hic mundana scientia quid capiet? hic carnis intelligentia quid requirit? Christi, inquit, generatio sic erat. Non dixit, Sic facta est, sed Sic erat, quia Christi generatio erat apud Patrem, quando generabatur ex matre. Quod erat, semper erat; quod factum est, hoc reddebatur: erat Deus, reddebatur homo; ex utero nos suscepit ille, qui nos plasmaverat ^f ex luto. Cum desponsata esset mater ejus Maria. Suffecerat dixisse, cum desponsata esset Maria. Quid sibi vult sponsa mater? si mater, non sponsa; si sponsa, non adhuc

B mater. Cum desponsata esset Maria mater ejus. Virginitate sponsa, fecunditate mater; mater viri nescia, partus conscia. Aut quomodo non ante conceptum mater, quæ post partum virgo mater? Aut genitrix quando non, quæ seculorum generavit auctorem, principium dedit rebus? ^g Natura virgo mater semper, sic semper noverca corruptio. Est ergo muneris virginalis ut regeneret per Deum virgo quod per Deum virgo generavit: Deus et integritas est caeleste consortium, virginitas juncta Christo copula est perfecta virtutis. Quod Virgo concipit, est honor Spiritus, non onus est carnis; quod parturit Virgo, secretum est Dei, non est ministerium conjugale; quod nascitur Christus, divinae majestatis est, non est imbecillitatis humane: est gloria deitatis tota, ubi nulla carnis sentitur injuria. Cum esset desponsata

C mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Quid est quod ad sponsam, et non ad liberam caelestis innocentiae destinatur arcanum? Quid est quod sic zelo sponsi, sponsae periculum comparatur? Quid est quod virtus tanta putatur crimen, salus certa discrimen? Quid est, quod inter innocentes taliter laborat pudor, verecundia succumbit, fatigatur castitas, sauciatur fides, exstat accusatio, urget causa, facultas tota excusatione aufertur? Quis excusat sponsam, quam conceptus accusat? Aut quid proficiet defensor externus, quando facti testis internus assistit? Quid tenemus, fratres? Non apices, non litteræ, non syllabæ, non verbum, non nomina, non personæ in D Evangelio divinis vacua sunt figuris. Sponsa quæri-

^a Ms. Caesen. et Vallicel., ut homo carne promoveretur.

^b Legem tangit a Valentiniano datam Arturo et Protogene cons. xv kalend. Julii, de triginta annorum prescriptione, c. de Præscript.

^c Ex his nonnulli eruerant ætatem Chrysologi, sed perperam. Vide Mitam in responsionibus ad opposita de Vita Chrysologi. Antiquos parum diligentiae in annis computandis impendisse fatentur omnes. Praecipue P. Le Ceiller, *Histoire générale des auteurs ecclésiastiques*, tom. IV pag. 13. Quin hic ipse sermo supputationis hujus errorem evincit. Ejusdem enim styli est quo scripta fuit epistola ad Eutychem, dubio procul data an. 449. Ni velimus dicere 50 jam ab ea transactis annis, adhuc Chrysologum in habendis ad papulum concionibus exerceri.

^d Alias titulum præfert *De eadem*. Cætera desiderantur.

^e Alias, pavoris, non voluntatis est, quod tacimus. Verba hæc juxta mentem Tillemontii, tom. V pag. 187, innuere videntur Chrysologum in die Nativitatis Domini a concionibus abstinuisse.

^f Alias, ex limo.

^g Ms. Casense: Natura virgo vitata, finem attulit naturæ: sicut rerum natura virgo mater, sic rerum semper noverca corruptio. Hoc est, cum natura quæ virgo a Deo creata fuerat, ob peccatum protoplasti vitata remansit, finem attulit ipsi naturæ virgini, quæ ulterius parere nequivit virgo, sed corrupta ut dicat plurimus generationem unius, alterius esse corruptionem; qua de re natura non amplius dicitur mater, sed appellatur noverca. MITA.

tur, ut jam tunc Ecclesia Christi sponsa signetur, juxta illud Osee prophetae : *Sponsabo te mihi in justitia et judicio, et in misericordia et miserationibus, et desponsabo te mihi in fide* (Osee II). Hinc Joannes ait : *Qui habet sponsum, sponsus est* (Joan. III). Et B. Paulus : *Sponsari vos uni viro virginem castam exhibere Christo* (II Cor. XI). Vere sponsa, quae virginali partu novam Christi regnuit infantiam. Procurator Joseph sponsus, ut iste in illo Joseph Christi figuram impleat passionis ; Joseph prophetalibus somniis incurrit zelum, Christus propheticis visionibus suscepit invidiam ; Joseph missus in lacum mortis, vivus emergit a lacu, Christus mortis sepulcro datus, vivus remeant a sepulcro. Joseph venundatus est, pretio taxatus est Christus, Joseph transducitur in Aegyptum, ad Aegyptum fugatur Christus ; Joseph esurientibus populis panem copiose ministrat, Christus cœli pane manentes orbe toto exsaturat nationes. Sic lucretur Joseph iste celestis sponsi typum pretulerit, portaverit imaginem, ambulaverit in figuram. Maria mater vocatur, et quando non Maria mater ? *Congregationes*, inquit, *aquarum appellavit Maria* (Gen. I). Nonne hæc exeuntem populum de Aegypto concepit uno utero ut emergeret celestis in novam creaturam renata progenies juxta illud apostoli : *Patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari* (I Cor. X). Et ut semper Maria humanæ prævia sit salutis, populum quem unda generatrix emisit in lucem, ipsa jure præcessit in cantico. *Maria*, inquit, *soror Aaron sumens tympanum in manu sua, dixit : Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est* (Exod. XV). Nomen hoc * prophetiæ germanum est, hoc renascentibus salutare, hoc virginitatis insigne, hoc pudicitiae decus, hoc indicium castitatis, hoc Dei sacrificium, hoc hospitalitatis virtus, hoc collegium sanctitatis ; merito ergo matris Christi nomen est hoc maternum. Diximus quare mater sponsa, quare Joseph sponsus, quare Mariæ maternum nomen, ut totum circa ortum Christi fuisse mysticum panderemus : nunc quare sponsa quæsit sit ad partum Christi, aliis prodamus ex causis. Prædixerat Isaïas et virginem parere Deum cœli (Isai. VII), regem terræ, orbis Dominum, reparatorem mundi, mortificatorem mortis, redditorem vitæ, perpetuitatis auctorem : hoc quam esset mundanis triste, terribile regibus, pavendum Judeis, ipse Dominicæ nativitatis probavit eventus. Namque ubi natum Christum nuntiantibus magis audivit Judea, Herodes didicit, mox perdere Judei, Herodes occidere molitus est Christum (Matth. II) ; et dum successorem sibi timent, omnium perdere conati sunt salvatorem. Denique quia ipsum invenire nequiverunt, delent patriam, lac iniscent sanguini, coevos ejus parricidali furore collidunt ; laniant innocentem socios, quia culpæ participes invenire non poterant quos punirent. Et si jam nato Christo hæc faciunt, concepto

A Christo tanta feritas quid fecisset ? Hinc est quod providetur sponsus, providetur maritalis species, ut celet miraculum, ut tegat signum, ut velet Virginis partum, ut crimini non det locum, ut furentis insidias sic eludat. Christus quamvis morti deditus, in utero si fuisset extinctus, mors præceps quod nostræ salutis venerat, abstulisset. Et quia locus iste multa nobis conferre poterit si dicatur, prælibasse nos hodie, fratres, Dominicum sufficiat sacramentum.

SERMO CXLVII.

De Incarnationis sacramento.

Dominum Christum, fratres, quæ res fecerit terreni corporis inire commercium, intrare humanæ carnis angustias, habitare virginalis uteri mansionem, quia ante hac audire cœpimus, hodie plenius audiamus. Vos mihi vita, vos mihi salus, vos mihi gloria : et ideo non patior nescire vos ^b quod Deus mihi dederit scire. Deum scivit evangelista cum dicit : *Deum nemo vidit umquam* (Joan. I). Ergo Deum quem sciebat, agnoscebat, sentiebat : quia videre non poterat creatura, ferebatur servitute dura, triste exhibebat obsequium pro invisibili majestate ; obsederat pavor omnia ; timor solverat universa ; cuncta concusserat terror ; in cœlo divinus splendor prostraverat angelos ; in terra tonitrua et fulmina corda mortalium quassabant. Sic minus pavor amorem dominantis exclusit ; angelos fugavit ad terras ; homines traxit ad idola ; mundum vanis erroribus occupavit : fecit omnes Creatorem fugere, colere creaturas. Amare non potest, qui satis timet : hinc est quod mundus, perire maluit quam timere ; pavore mors ipsa levior. Denique Cain ubi parricidali cœpit terrore vexari, mortem petit, requiem credit si periret (Gen. IV). Et quid dicam Cain ? Elias ille ubi sensit toto se timore aspergi, repetebat quam fugerat mortem, melius existimans morti succumbere quam timori (III Reg. XIX). Petrus quoque Dominicæ virtutis timore turbatus, Christum ut a se discederet, supplicabat : *Discede*, inquit, *a me, quia homo peccator sum* (Luc. V). Hoc dicebat, quia quidquid erat amoris et fidei, pondus pavoris exstinxerat ; sic timor nisi amore fuerit temperatus, quamvis devotam servitutem efficit contumacem. Videns ergo Deus mundum labefactari timore, continuo agit ut cum amore revocet, invitet ^D gratia, charitate teneat, et constringat affectu. Hinc est quod inveteratam malis terram abluit ulciscente diluvio, et Noe novi sæculi vocat parentem, blando sermone compellat, dat familiarem fiduciam, pie de præsentibus instruit, consolatur per gratiam de futuris ; et jam non jussis, sed participato labore una in arca claudit totius sæculi partum, ut societatis amor, timorem servitutis auferret, et servaretur amore communi quod fuerat communi labore salvatum (Gen. VII). Hinc est quod Abraham vocat de gentibus, auget nomine, patrem fidei facit, comitatur via, inter exteros servat, ditat rebus, honorat triumphis, pro-

* Maria Aaronis soror, prophetiæ dono claruit.

^b Ms. Cæsen., quod mihi Deus scire donaverit.

missis oppignorat, eripit injuriis, hospitalitate blanditur, mirificat germine desperato; ut tot repletus bonis, tanta divina illectus dulcedine charitatis, Deum diligere disceret, non timere; amando colere, non pavendo (*Gen. xii*). Hinc est quod Jacob fugientem solatur in somnis, redeuntem pro certamine provocat, luctatoris constringit amplexu; ut amaret patrem certaminis, non timeret (*Gen. xxviii*). Hinc est quod Moysen patria voce vocat, paterna alloquitur charitate, ut sit plebis suae liberator invitat (*Exod. iii*). Et quid plura? Deum facit, dedit eum in Deum Pharaonis; Deum facit, munit signis, armat virtutibus, jussis bella expugnat, militem ipso verbo vincere tribuit, praeceptis triumphare concedit atque per omnes virtutum coronas ad amicitiam suam promovet, celestis regni praestat esse participem, et ut ipse sit legislator indulget, totum tamen ut amaret accepit: denique tantum esset Dei amore succensus, ut ipse ardentem diligeret, et alios ut diligenter sic moveret: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, et ex tota virtute tua* (*Deut. vi*). Quidquid est cordis, quidquid mentis, quidquid virtutis humanae, ita Dei amore vultu possideri, ut hominis mundanus non haberet quid violaret affectus. Sed per hanc quae memoravimus, ubi humana corda flamma divinae charitatis accendit, et humanis sensibus amoris Dei tota se fundit ebrietas, saucia mente ceperunt Deum carnalibus velle oculis intueri. Deum quem mundus non capit, angustus quomodo capere poterat humanus aspectus? Quid erit, quid debeat, quid possit, non respicit jus amoris. Amor ignorat iudicium, ratione caret, modum nescit. Amor non accipit de impossibilitate solatium, non recipit de difficultate remedium. Amor nisi ad desiderata pervaserit, necat amantem; et ideo vadit quo ducitur, non quo debeat. Amor parit desiderium, gliscit ardore, ardor ad inconcessa tendit. Et quid plura? Amor quod amat non potest non videre: hinc est quod omnes sancti omnia quae meruerant parva duxerunt, si Dominum non viderent. Et revera, fratres, quomodo pro beneficiis reddet obsequium, si beneficiorum non videat largitorem? Aut quomodo credit a Deo se amari, cujus non meretur aspectum? Hinc est quod amor qui cupit videre Deum; et si non habet iudicium, habet tamen studium pietatis. Hinc est quod Moyses audet dicere: *Si inveni gratiam coram te, ostende mihi faciem tuam* (*Exod. xxxiii*). Hinc est quod alius dicit: *Ostende faciem tuam* (*Psal. lxxix*). Denique et ipsi gentiles ob hoc simulacra fixerunt, ut in ipsis erroribus oculis cernerent quod colebant. Sciens ergo Deus visendi se desiderio cruciari, lassaeque mortales, unde se visibilem faceret hoc elegit, quod esset et terrenis magnum, et non minimum supernis. Nam quod in terra a Deo sibi simile factum

A est, in caelo non poterat honorificum non haberi? *Faciamus*, inquit, *hominem ad imaginem, et similitudinem nostram* (*Gen. i*). Perfecta devotio hoc debet imaginari, quod debet et regi. Si de caelo sumpsisset angelum, nihilominus invisibilis haberetur: si de terra minus homine, et divinitatis esset injuria, et deiecisset hominem, non levasset. Nemo ergo, charissimi, Dei credat injuriam, si Deus ad homines per hominem venit, et assumpsit ex nobis, ut videretur a nobis qui vivit et regnat Deus nunc, et a per omnia saecula saeculorum. Amen.

SERMO CXLVIII.

De eodem.

Hodie, fratres, hesternum debemus reddere sermonem, hodie Dominicae nativitatis letitiam debemus iterare: quando concepit Virgo, virgo parit, manet virgo, non est consuetudo, sed signum; non est ratio, sed virtus; auctor est, non natura; non est commune, sed solum; divinum est, non humanum. Cesset ergo inanis philosophiae labor, nasci Christum non fuit necessitas, sed potestas; fuit honor, injuria non fuit; sacramentum pietatis fuit, deitatis non fuit detrimentum; fuit reparatio salutis humanae, inanimatio substantiae non fuit hoc divinae. Qui non nascendo ex intacto limo fecit hominem, nascendo ipso hominem de corpore fecit intacto; manus quae in nostrum plasma lutum dignanter assumpsit, ad reparationem nostram dignanter assumpsit et carnem. Ergo quod Creator in creatura sua, quod Deus invenitur in carne, creaturae honor est, non est Creatoris injuria. C Sed hoc contumeliam credit, qui credit lutum pretiosius esse quam carnem. Fortasse possidet de luti injuria in honorem carnis, in hominis gloriam se mutatum? Homo, quare tibi tam vilis es, qui tam pretiosus es Deo? Quare sic honoratus a Deo te ipsum taliter inhonoras? Quare queris unde factus sis, et ad quid factus sis non requiris? Nonne tota ista quam vides tibi facta est mundi domus? Tibi infusa lux circumfusa removel tenebras, tibi est terreata nox, tibi dimensus est dies: tibi coelum, solis, lunae, stellarum vario fulgore radiatum est; tibi terra floribus, nemoribus, fructibus est depicta; tibi creata est in aere, campis, in aqua speciosa continens mirabilis animantium multitudo, ne gaudium novi saeculi tristis solitudo confunderet. Hinc est quod fecit te esse de D terra, ut esses tu dominus terrenorum, et esses ipsis in ipsius substantiae communiione communis: nec tamen te terrenum terrestribus sic aequavit, ut non etiam celestibus animatum te coelitus exaequaret: et ut esset tibi cum Deo ratio communis, corpus commune cum jumentis, dedit tibi animam de caelo, dedit tibi corpus de terra, ut in te nexa coeli terraeque concordia servaretur. Adhuc tamen quid adjiciat ad honorem tuum tuus Creator excogitat: in te imagi-

* Haec formula absolvere conciones solemne fuisse Patribus, testatur Ferrarius de Concion. lib. 1, cap. 32, pag. 155, ubi et ipsum laudat Chrysologum.

b Nil usitatus apud veteres quam virtutis nomine divinitatem, et maxime Christi, enuntiare. Sola testi-

monia, quae Theodoretus colligit ad calcem dialogi 3 contra Theopaschitas abunde faciunt. Addam illud Ambrosii lib. II de Fide, cap. 7 num. 56: *Christus ut homo turbatur, non turbatur ejus virtus, non turbatur ejus divinitas.*

nem suam ponit (*Gen. 1*), ut terris invisibilem conditorem visibilis imago presentem poneret, et in terrenis dedit tibi vices suas, ut non ^a fraudaretur Domini vicario mundi tam larga possessio. Et si ista ita sunt, quare modo putatur injuria, quando Deus quod per se fecit in te, in se clementer excepit, et in homine se vere videri voluit, in quo ante imaginario voluit se videri; deditque ut ^b proprietas esset ipse, qui ante ut similitudo esset acceperat? Conceptit vi g. i. virgo peperit, non te conceptus turbet, partus te non confundat auditus, quando virginitas quidquid est humani pudoris excusat. Aut que ibi verendum basio, ubi int. deitas cum amica sibi semper integritate consortium; ubi est interpretes angelus, fides promissa, desponsatio castitas, donatio virtus, iudex conscientia, causa Deus, conceptus integritas, virginitas partus, virgo mater? Nemo ergo iudicet humano modo quod divino geritur sacramentum, nemo ^c mysterium celeste discutiat ratione terrena, nemo ex usu tractet novitatis arcanum, nemo quod singulare est metiatur exemplo, nemo contumeliam de pietate componat, nemo periculum subeat de salute. Certe qui scire desiderat altiora, recurat ad legem, per legem legis scientiam quærat, auctoris factum auctritate cognoscat auctoris. Lex relet (*Gen. 11*) quod Deus hominem propriam creavit ad vitam, quod homini terram jussit proferre fructus spontanea servitute; quod bestias, pecudes, armenta, humane jussit potestati subiacere, non arti, ut homo laboris nescius, doloris ignarus, beatus delicias possideret. Sed omnia hæc ne haberet homo, angelus, qui inter primos habebatur, invidit, maluitque in diabolum commutari, ne hominem plenum gloria ^d sic videret. Denique hoc livore succensus aggreditur dolis feminam, virginemque ut vetitum degustaret pomum inducit: inducta virgo inducit virginem mox maritum, ac deiecit vitæ statum, mortis cibum, peccati pabulum, dum ministrat, et ipsa fit totius materia ruinae, quæ facta fuerat ad solatium singulare. Hinc peccatum primum, hinc origo mortis, hinc labor, hinc dolor, hinc gemitus, hinc amara ^e propagata est nostræ conditio servitutis. Namque homo ante dominus omnium, in omnium dejectus est servitute, et timet omnes qui timebatur ab omnibus; et vix arte valet, qui prestate regnabat. Hinc est, fratres, hinc est, quod Christi talis est ordo nascentis: ad virginem diabolus venerat, venit angelus ad Mariam; ut quod malus deiecerat angelus, bonus angelus allevaret. Perfidiam suavit ille, hic fidem: suatori credidit illa, ista credit auctori. Nascitur Christus, ut nascendo corruptam

A redintegret naturam; infantiam suscepit ille, patitur nutrimenta, percurrit ætates, ut unam perfectam, manentem, quam ipse fecerat, instauraret ætatem: portat hominem, ne jam cadere homo possit; quem terrenum fecerat, fecit esse celestem; animatum humano spiritu, spiritum vivificat in divinum: et sic eum totum tollit in Deum, ut in eo quod peccati, quod mortis, quod laboris, quod doloris, quod terræ est, nil relinquat, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre vivit, et regnat in unitate Spiritus sancti Deus, nunc, et semper, et per immortalia sæcula seculorum. Amen.

SERMO CXLIX.

De Nativitate Christi et pace Christianorum.

In adventu Domini et Salvatoris nostri, atque in B præsentia ejus corporali angeli ducentes choros celestes, evangelizabant pastoribus, dicentes: *Annuntio vobis gaudium magnum, quod erit omni populo* (*Luc. 11*). Ab ipsis ergo sanctis angelis etiam nos mutuati vocem, annuntiamus vobis gaudium magnum. Hodie enim Ecclesia in pace est, et hæretici in ira; hodie Ecclesie navis in portu est, et hæreticorum furor jactatur in fluctibus; hodie, fratres, pastores Ecclesie in securitate, et hæretici in perturbatione sunt; hodie oves Domini in tuto, et lupi insanunt; hodie vinea Domini in abundantia, et operarii iniquitatis in indigentia; hodie populus Christi, charissimi, exaltatus est, et inimici veritatis humiliati sunt; hodie, dilectissimi, Christus in lætitia, et diabolus in luctu; hodie angeli in exultatione, et demones in confusione. Et quid C plura dicere? Hodie Christus qui est rex pacis, cum sua pace procedens fugavit omne dissidium, dissensiones depulit, discordiam perturbavit, et sicut cœlum splendor solis, ita Ecclesiam fulgore pacis illuminat. Quia natus est vobis hodie, ait, Salvator mundi. O quam desiderabile nomen pacis, quam religionis Christiane stabile fundamentum, et altaris Domini celestis ornatus! Et quid dignum possumus de pace proloqui? Pax nomen est ipsius Christi, sicut et Apostolus dicit: *Quia Christus est pax nostra, qui fecit utraque unum* (*Ephes. 1*): quæ non sententiis, neque fide, sed invidia diaboli dissidebant. Verum sicut D procedente rege, et plateæ muniuntur, et omnis civitas diversis floribus et ornatus coronatur, ut nihil sit, quod minus dignum vultui regis appareat; ita et nunc, procedente Christo rege pacis, omne quod triste est auferatur a medio; et illucescente veritate, fugetur mendacium, fugiat discordia, resplendeat concordia. Et sicut frequenter fieri videmus, ubi regum, vel fratrum tabulæ depinguntur, ut inter utrosque

^a Mita, mendose, fundaretur.

^b Homo prius tantum erat similitudo Dei; nunc etiam proprietas dicitur, postquam humanitas accepta est a Verbo. MITA.

^c Hujus vocis significationem examinandam suscepit Casaubonus Exercit. 16 pag. 542, eamque a claudendo dictam putat. Universam autem Christi, et de Christo doctrinam appellant mysterium. Et I Cor. iv, 1, apostoli vocantur dispensatores mysteriorum Dei. A paganis vocem hanc effluxisse si quis contendat, non

rennam. Nonnulla enim eorum sacra vocabantur mysteria, vel sacra opertanea.

^d Alias, quam hominem sic videre.

^e Editiones correximus ex ms. Casen., in quibus deest, propagata est.

^f Huic sermoni in nonnullis editionibus titulus est: *De Nativitate Domini sermo: quem quidam D. Severiani Gabulensis putant, sed falso.* Consule annotata in præfatione.

unanimitatis declarentur insignia, artifex pictor femineo habitu post tergum utriusque ^a concordiam statuit, quæ brachiis suis utrumque complectens indicet, quod hi qui videntur corporibus separati, sententiis et voluntate conveniant; ita nunc pax Domini media assistens, et utrumque nostrum gremio palante connectens, discreta corpora in unum convenire animum ulnis jungentibus docet, in quo sine dubio completur sermo propheticus, qui ait: *Et erit consilium pacificum inter utroque* (Zach. vi). Et hesterno quidem ^b pater noster communis Evangelico pacis sermone præfatus est, hodie vero nos verba pacis expromimus; ipse nos hesternis resupinis manibus in verbo pacis excepit, et nos hodie dilatato pectore ulnisque patentibus ad eum cum muneribus pacis occurrimus. Jam bella destructa sunt. Omnia pulchritudo pacis obtinuit, nunc in luctu est diabolus, et in lamentatione omnis daemonum turba; nunc in coelestibus letitia, et in angelis exultatio, quibus specialius familiaris est pax: hanc enim etiam coelestes admirantur virtutes, apud quas fons ejus habetur perennis: ex quo etiam terreni, guttis quibusdam exinde distillantibus, irrorantur. Et ideo etiam si in terris pax laudatur a sanctis, laudis ejus splendor redundat in cælum: laudant eam coelestes angeli, et dicunt: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis*. Videtis, fratres, quomodo coelestes omnes, et terrestres invicem sibi munera pacis mittunt, coelestes angeli pacem terris annuntiant, sancti in terris Christum, qui est pax nostra, collaudant in coelestibus positum, et mysticis choris conclamant: *Hosanna in excelsis*. Dicamus ergo et nos cum angelis: *Gloria in altissimis Deo*, qui humiliavit diabolum, et exaltavit Christum suum; gloria in altissimis Deo, qui discordiam fugavit, et pacem statuit. Videte, fratres, vocem angelicam exultantem. *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax*. Dico enim vobis artem diaboli, cujus neque vos ignoratis astutias. Vidit Satanas firmitatem fidei stabilitatemque, vidit eam pietate dogmatum septam, vidit eam operum bonorum fructibus abundantem; et ideo pro omnibus ad insaniam venit, et rabie furoris exarsit, ut inscinderet concordiam, ut convelleret charitatem, ut disrumperet pacem, sed pax semper sit nobiscum.

SERMO CL.

De fuga Christi in Ægyptum.

Si conceptum Virginis, Virginis partum sermo non aperit, sensus non recipit, non capit mens humana, Deum fugisse ut hominem quis loquatur? Apparet, inquit, *Angelus Domini in somnis Joseph, dicens: Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum* (Matth. ii). Si pietatis esse diximus, quod

A natus est Christus, Christus quod fugisse legitur, quid dicemus? Forte sicut natum diximus, ut repararet naturam, dicamus quod ut fugaces revocaret aufugit. Et revera si, ut revocet errantem ovem, in montibus ipse errat, quomodo ipse non fugit fugientes populos ut reducat? *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. Quid est quod sic coelestis causa tractatur, ut sensus ^a confundatur humanus, lassetur animus, laboret intelligentia, hebetetur auditus, fides nutet, spes titubet, credulitas ipsa succumbat? *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. Persequente homine, Deus fugit; sæviante terra, cælum trepidat; et volitante pulvere, pavore turbantur angeli, et pavor patris filio fugiente monstratur. *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. David persequente Saul, ad Judæam confugit, recepit vicina (I Reg. xxi et xxii); domus unius viduæ Eliæ sufficit ad latebras (I Reg. xvi). Christo fugiente locus deest, provincia deficit, non subvenit patria. Dum migrat, non vicinæ gentes, non finitimæ sufficiunt regiones: sed ^a Ægypti tristem locum, extorrem habitu, lingua, moribus barbarum ^a procurat exsilium. *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. Si rerum refugium fugit, auxilium latescit omnium; si formidat fortitudo cunctorum, si se universorum defensio non defensat, quare humana notatur fuga, arguitur trepidatio, formido culpatur? Quare vocatur in crimen Petrus qui negat, Joannes qui expavescit et fugit, discipuli omnes, quia deserunt per pavorem (Matth. xxvi, Marc. xiv)? Et ista, fratres, esto facta sint, quare litteris mandantur, quare referuntur in libris, quare recitantur sæculis, quare quotidianis lectionibus innotescunt, quare omnes panduntur in gentes? Numquid ut divinum timorem lingua, locus, ætas, tempus, universa cognoscat? Sicut enim cum virtutes leguntur, animos erigunt ad profectum, ita deponunt animos cum recitantur infirma. Quid sibi vult ergo evangelista, quod hæc scribit ad memoriam sempiternam? Devoti militis est regis sui tacere fugam, referre constantiam, virtutes loqui, timores silere, aperire fortia, infirma reticere, adversa delere, predicare victorias, quo et hostium frangere aus possit, et sociorum excitare virtutem. Evangelista igitur referendo talia, videtur excitasse hæreticorum latratus, defensionem fidelibus sustulisse.

D Tolle, ait, *puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. Mandatur fuga, non profectio; imponitur necessitas, non voluntas: indicit angelus latentem peregrinationem, non liberum commeatum; ut via, quæ est per se molesta, semper esset molestior per timorem. Ergo ob quam causam hæc nobis scripta sint, jam tempus est ut queramus. Tolle puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum. Bellicosus quod in bello

^a Hæc apparent in nummo Julæ Paulæ, et in veterum monumentis.

^b Chrysostomus scilicet, qui pridie quam Severianus de pace sermonem habuerat et ipse.

^c Male vulnèratum in editis locum ex mss. Cæsæn. et olim Urbinat. sanavit Mita.

^a Ms. Cæsænæ, sed Ægypti triste loco, extorrem habitu, lingua ignotum, moribus barbarum procuratur exsilium.

^a Ita emendat Latinus: Editi et mss., procuratur.

fugit artis est, non timoris; Deus quando fugit hominem, sacramenti est, non pavoris: potens quando se subducit infirmo, insequentem non pavet, sed foris producit; vult enim in aperto vincere, qui publicam referre cupit ex hoste victoriam; oculum se non patitur inire confectum, qui mandare suum sæculis vult triumphum. Secreta victoria, virtusque latens exemplum posteris non relinquunt. Hinc est, quod Christus fugit, ut cedat tempori, non Herodi: neque enim mortem fugit, qui venerat de hoste reportare victoriam; neque humanas insidias expavescit, qui totas venerat diabolicæ fraudis aperire versutias; neque tunc timuit, quando infans, et secundum hominem timere nescivit, et secundum Deum potuit non timere. Christus, fratres, si mactatus in illo grege lactentium tunc fuisset, mors ei casus fuerat, non voluntas; non virtus fuerat, sed infirmitas; necessitas fuerat, non potestas; et innocentia fuisset præmium, majestatis gloria non fuisset. Certe ubi esset, quod a Deo dictum est: *Non coques agnum in lacte matris suæ* (Exod. xiii et xxxiv)? *Futurum est*, inquit, *ut Herodes quærat puerum*. Herodes querebat, sed querebat diabolus per Herodem, qui videbat sibi magos, quos habebat in erroribus suis principes, aufugisse. Christus si victus pannis, si sub matris uberibus occupatus, si tacens lingua, si latens opere, si gressu nullus, diaboli signiferus, hoc est magos in duces fidelissimos commutavit, perfectæ ætatis Christus quid posset facere diabolus jam videbat: et ideo movebat Judæos, instigabat Herodem, ut Christi suspectam sibi præveniret infantiam, ut futura virtutis ejus anticiparet insignia, ut peremptorium sibi nobis ^b victoriosissimum vexillum crucis callidus machinator ^c auferret. Sentiebat diabolus, sentiebat quod Christus doctrinis, virtutibus, vitam mox repararet, et mundum totum, qui adhuc vagiens, ipsum quod erat mundani verticis, occuparet, juxta illud prophetæ: *Præquam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet et virtutem Damasci, et spolia Samariæ* (Isai. vii). Et ut, ipsis probantibus Judæis, cum dicunt: *Videtis, quia nihil proficimus, ecce mundus totus post ipsum vadit* (Joan. xii), Christus se in carne venturum, ascensurum per ætatum gradus, annuntiatum gloriam cœlestis regni, prædicaturum fidei doctrinam, et imperio verbi solo fugaturum demones, daturum cæcis visum, claudis

A cursum, mutis verbum, auditum surdis, peccatoribus ^d remissionem, mortuis vitam, per legem promiserat, et per prophetas. Unde hæc Christus impleturus ^e vir, infans mortem distulit, non fugit. Denique fugam ejus non de periculi metu, sed de prophetiæ venisse mysterio evangelista asserit, sic dicendo: *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. Et post: *Ut impleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem: Ex Ægypto vocavi filium meum* (Osee xi). Christus ergo fugit, ut staret legis veritas, prophetiæ fides, Psalmistæ testimonium, dicente ipso Domino: *Neceesse erat impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysei, et prophetis, et psalmis de me* (Luc. xxiv). Christus fugit, nobis, non sibi; Christus fugit, ut dispensanda temporibus sacramenta servaret. Christus fugit, ut futuris virtutibus subveniret, et perfidis materiam tolleretur excusandi, et credituris fidei fiduciam largiretur, quia in persecutione melius est fugere, quam negare. Denique Petrus, quia fugere noluit, abnegavit (Marc. xiv); Joannes ne abnegaret, aufugit.

SERMO CLI

De eodem.

Hodierna lectio movit corda, concussit viscera, stupefecit auditum. Ecce, inquit, *angelus Domini apparuit Joseph in somnis, dicens: Surge, accipe puerum, et matrem ejus, et fuge in Ægyptum* (Matth. ii). Cui nascenti virginitas non resistit, non obviat ratio, non contradicit natura, quæ potestas, quæ vis, quod discrimen prævalet, ut compellatur ad fugam? *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. Reverentius diceret, *Vade in Ægyptum*, ut esset profectio, non fuga; voluntas, non necessitas; iudicium, non metus; humanum saltem, si non divinum: at nunc mandatur fuga, mandatur cœlitus, mandatur per angelum, ut videatur cœlum timor ante tenuisse quam terram. *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. In Ægyptum fuge a tuis ad extraneos, ad sacrilegos a sanctis; a templo tuo ad demonum fana, ad ^f idolorum patriam a regione sanctorum. Sic Judææ non sufficit latitudo, sic angustatur sæculi diffusa possessio, non capit secretum templi. Sacerdotum turba non suscipit, non abscondit numerositas investigabilis cognatorum, ut ad deitatis latebras profana Ægyptus conducatur: sic res urget, si non vacat inveniendi verecundiam virginis, laborem matris, sexus

* In erroribus scilicet, in quibus astronomicis observationibus dediti, ut plurimum, inducuntur. Ex quibus et ex sequentibus satis patet tradidisse Chrysologum, magos fuisse ariolos, et vanarum stellarum apparitionum studiosos, quos infra vocat *diaboli signiferos*. At nullus jam dubitat, magos hos fuisse sapientes, philosophos, et sideralis scientiæ peritos. Chrysologus fortasse nude vocis significationi adhæsit. Nam, ut ait Hesychius, magum appellabant *seductorem, incantatorem*; et Suidas: *Veneficos vocant magos*. Chrysologo propior Balsamon, ad can. 36 Laodiceen. pag. 842: *Magi sunt, qui ad Satanam accedunt*. Non autem defuere ex Patribus qui cum Nostro male de evangelicis magis sensere. Hilarius, Comment. in Matth. cap. 1, num. 5, pag. 672, tom. I edit. Veron., vocat eos *homines professionis longe a*

scientia divinæ cognitionis aversa; Ignatius, Epist. ad Ephes.; Justinus, dialog. cum Tryphone; Orig., lib. 1 contra Celsum; Ambrosius, lib. 11 in Luc. num. 47 et 48; Hieronymus, in Isai. xix. 47, qui tandem palinodiam recinere videtur in Daniel. xi.

^b Alias, *saluberrimum*.

^c Ms. Cæsen., *evacuaret*.

^d Alias, *veniam*.

^e Alias, *robustiori ætate*.

^f Fuisse Ægyptum idololatricæ sedem, nemo est qui ambigat: et, adventante Christo, Ægypti simulacra corruisse jam prædixerat Isaias cap. xix, de quo vaticinio Baronius in Annal. At alio intendisse animum prophetam sanctissimum, vult clariss. Serry Exercit. 38 pag. 261 et seqq.; quem consulas vellem, ut vulgo conceptam opinionem tandem exuas.

pudorem, periculum in Joseph, longinquitatis fatigationem, exitum totius domus, et, quod his durius, Judæos peregrinatos in gentibus, quibus nec ipsa est communitio, immo est profundum legis^a transgressione naufragium. O quam durum est peregrinatio etiam inter cives fratresque! sapit quid sit sua domus, qui sentit alienam: et ubi est illud: *Domine, refugium factus es nobis* (Psal. LXXXIX)? Et, *Deus noster refugium et virtus* (Psal. XLV)? Si refugium fugit, si timet virtus, si praesidium migrat, quæ vita, quæ spes, quæ securitas, quod munimen? Eliæ contra insidias liberi regis, vidua una sufficit (III Reg. xvii); Christo contra Herodis captivi minas Judæa tota non sufficit. Elias missos ad se cœlesti igne consumit (IV Reg. i), Christus sola fuga fit salvus. Hucusque fugæ Christi querimonias exaggerasse sufficiat. Fratres, quod fugit Christus, fuit mysterii, non timoris; fuit liberatio, non periculum Creatoris; divinæ virtutis fuit, non fuit fragilitatis humanæ; non fugit propter auctoris mortem, sed fugit propter sæculi vitam. Nam qui mori venerat, quare fugeret mortem? Christus totam causam nostræ salutis occideret, si se parvulum permisisset occidi. Christus venerat, ut quos præceptis docuerat, firmaret exemplis, et ipse faceret quæ facienda mandaverat; et visu probaret possible, quæ impossibilia videbantur auditu. Venerat ut mundo notitiam suæ deitatis infunderet, et humani generis ignorantiam auferret. Venerat ut pigra mortuorum corda ad fidem virtutibus excitaret. Venerat diabolum publice superare conspectu; ut^b ab omnibus et diſſo vinceretur jussu, et humano presterneretur exemplo. Venerat presentie suæ promissa persolvere, ut quibus scire se dederat, concederet se videre. Venerat ut veniret Judæus de contemptu legis. Venerat Introdúcere ad fidem gentes. Venerat eligere apostolos doctores orbis, eosque cœlestibus implere doctrinis, munire virtutibus, armare signis, ut signis edomarent feros, sanarent virtutibus infirmos, doctrinis dociles edocerent: et ad summum, venerat mortem perdere moriendo, penetrando inferna dissolvere, resurgendo sepulcra reserare; ascendendo ad cœlos cœlestibus donare terrenos. Omnia hæc utique perisset nobis, si Christus, cum esset in cunabulis, non fugisset. Sed, auditor, dicas, Cum posset aliter, quare tantis, quare talibus se summisit injuriis? Quare? Primum, quia neque sine ho-

A mine poterat salvari homo, neque sine humanis injuriis injuriæ humanæ poterant amputari: causam suam facit, qui^c alteri vult cavere; qui non compatitur, amputare non potest passiones. Christus nos in se suscepit, ut se daret nobis; pertulit passiones nostras, ut nostras tolleret passiones. Hinc est quod Christus fugit, ut nostras fugas in persecutionibus temperaret. Martyr comprehensus debet tenere constantiam, non comprehensus debet fugere persequentem, ut et persecutori indulgeat respiscendi tempus, et sibi tempus non auferat supplicandi, dicente Domino: *Si vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite in aliam* (Matth. x). Persecutorem qui provocat, facit; corrigit qui declinat. Fugere debemus ergo, provocare non debemus, si salvari persecutores nostros volumus, pro quibus præceptum est nos orare. *Orate*, inquit, *pro persequentibus vos* (Matth. v). Orandum est, fugiendum est, ut et ille qui per ignorantiam furit, sanetur; et ille qui patitur de patientia palmam subeat, non subeat de temeritate discrimen. Fratres^d si Saulum martyres non fugissent, Paulum martyremque non fecissent. Hoc faciendum docuit Christus, hoc nobis reliquit exemplum; ut fugiente Domino, fugere indignum non putet servus. Et alia est causa quod fugit Christus, quod infans tempus suæ distulit passionis, quod crucem supra tricesimum annum vite corporalis ascendit; ut qui ad vitam perfectum hominem fecerat, perfectam repararet in vitam; et qualem terris dederat, talem redderet cœlo. Et quod ad Ægyptum fugit, ^e aliam procedit ad causam. Fugit ad Ægyptum, ut perfidiam Judæorum^f per fidem gentium castigaret: nam Dominum suum quem Judæa fugaverat, Ægyptus obsequenter accepit, ut Ecclesiam Synagoga, Judæis gentes anteponendas in fide suam panderet per figuram.

§ SERMO CLII.

De infantium nece.

Zelus quo tendat, quo prosiliat livor, invidia quo feratur Herodiana hodie patefecit immanitas: quæ dum temporalis regni æmulatur angustias, æterni regis ortum molitur extinguere, sicut ait evangelista: *Tunc Herodes videns quia illusus esset a magis, iratus est valde: et mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem et in omnibus finibus ejus* (Matth. ii). *Videns quia illusus esset a magis. Dolet impietas* D *se illusam, dilatam se crudelitas furit, fremit dolosi-*

^a Judæis ad exteros vetita peregrinatio.

^b Alias, ab hominibus.

^c Alias, alterius.

^d Corruptus in plurimis editionibus locus medica manu indigebat. Dum autem *martyremque* dicit, forsitan S. Stephanum respicit.

^e Ad litteram: Christus in Ægyptum se recepit, ubi nihil Herodes auctoritatis et potestatis habebat. Nec ejus, nec Scribarum, et Phariseorum furem evitasset, ut observat Hieronymus, Comment. in Matth. lib. i, si extra Galilee tantum fines aufugisset. Nam persecutor Herodes integrum tum Judæorum regnum obtinebat, et post ejus tantum obitum in tetrarchias divisio facta fuit.

^f Non quod tunc in Ægypto Christi fides recepta esset, ut gregarius quidam mysticus scriptor innuit:

nam ibidem ad annos usque rep. sal. 329 idololatriam durasse accuratores scriptores docent. Et qui tradunt ad Christi adventum idolorum simulacra in eadem regione corruisse, si de demonum imperio ibidem exensio intelligunt, ea tradunt quæ elapsis temporibus, non quæ modo evenere. Cum autem in superiori nota meliori criterio examinandam dixi universam horum simulacrorum eversionem, non ideo omnia prodigia quæ tunc in Ægypto visa scribit expunxi; hæc enim solius Casauboni aliorumque Protestantium audacia est; ea sola ratione, quod Christus initium suorum signorum fecisse dicatur in Cana Galilee.

^g In nonnullis editionibus hanc epigraphem præfert: *Qui, non recte tamen, divi Severiani titulo circumfertur.* Vide præfationem.

tas se deceptam, et in se fraus reversa colliditur. Herodes stridet cadens ipse in laqueum quem tetendit: hinc iniquitatem quam considerat evaginat: de fide perfidiae sumit arma; terreno querit furore, quem natum coelitus non credit; ad sinus matrum militum cogit castra, inter ubera arcem pietatis oppugnat, in teneris uberibus ferrum durat, lac fundit antequam sanguinem, dat ante mortem sentire quam vitam, tenebras ingerit intrantibus lucem. Sic ait magister mali, minister doli, ire artifex, inventor sceleris, impietatis auctor, pietatis praeido, inimicus innocentiae, hostis naturae, malus omnibus, suis peior, pessimus sibi: quem Christus, non ut evaderet, sed ne videret, aufugit. In altum tendens, cadit ab alto; cœlum pulsans, intrat profundum; in se vadit, qui vadit in Deum; se occidit, qui vitam conatur occidere, quia capi non potest perditione salutis, occisione vita, aeternitas fine. O ambitio quam caeca semper! O quam semper praesumptio pessima! O quam perdit concessa, qui inconcessa captat! Herodes obsidens terrenum regnum, impugnat coeleste; terrenis inhians, irrui in divina, ipsamque pietatem tota impietate insectatur. Audierat natum regem, quaesierat ubi, quando, unde; et ad quid: ast qualiter debuerat non quaesivit, quia apud illum erat peccandi amor, amor innocentiae non manebat. Destinatus ad scelus, ad piaculum promptus, paratus ad crimen, causas innocentiae non requirit, jus abrogat, confundit fas nefasque, cui nequitia est sodalis, cui odiosa est aequitas, iniquitas semper est amica, qui cædibus vivit, qui se munit sanguine, qui crudelitatem sectatur, cui de timore stat totum, de amore nil constat. Herodes tunc cæcus sic Christum gladiis querit, investigat cruore, crudelitate rimatur, successorem timens, inaccessit in auctorem; peremit innocentes, volens innocentiam deperire. Rector populi, morum custos, disciplinae censor, iustitiae indagator, aequitatis defensor, servator innocentiae, ampliatur populi, innocentis causam facit innocentium crimen, munus vaticinatorum vertit in poenam, auctoris ortum orientum mandat occasum, negotium salvantis salvandorum iubet esse discrimen. Iudex audientes vocat, interrogat loquentes, negantes arguit, urget reos, percussit noxios, conscios corripit, addit complices, sententiae dat detectos. Infantes quid? Quorum lingua tacuit, oculi nil viderunt, nil audierunt aures, manus

A nil fecerunt, et quibus actus nullus est, unde culpa? Sumpserunt mortem qui vivere nescierunt, non tempus^b profuit, non excusavit etas, silentium non defendit, quibus apud Herodem solum quod nati sunt, hoc fuit crimen. Et revera, quomodo non redderent naturam creditum, a quibus causa exigebatur auctoris? Infelix homo, qui sibi ad accusationem paravit omnia, ad excusandum spatium non reliquit, sed totum paravit ad poenam! Quis excusabit, quem pulsat innocentia, infantia impetit, lac ut sanguis accusat? Hoc contra Herodem. At Christus futurorum praescius, conscius secretorum, cogitationum iudex, mentium perscrutator, quare deseruit quos sciebat querendos esse propter se, et propter se noverat occidendos? Natus rex, et rex coelestis quare neglexit milites innocentiae suae, contaneum sibi quare contempsit^c exercitum, quare cunabulis suis deputatas excubias sic reliquit, ut regem solum quaesitum hostis totum grassaretur in militem? Fratres, Christus non despexit suos milites, sed provexit, quibus dedit ante triumphare quam vivere, quos fecit cespere sine concertatione victoriam: quos donavit coronis antequam membris: quos voluit virtutibus vitia praeterire, ante cœlum possidere quam terram, nec ante humanis inserere quam divinis. Praemisit ergo Christus suos milites, non amisit; recepit suas acies, non reliquit. Beati, quos^d in martyrio natos vidimus esse, non saeculo. Beati, qui labores in requiem, in refrigerium dolores, moerores in gaudium commutarunt. Vivunt, vivunt, qui vere vivunt, qui pro Christo merentur occidi. Beati ventres qui portaverunt tales, beata ubera quae se talibus infuderunt, beata lacrymae quae pro talibus fuisse flentibus gratiam baptismatis contulerunt. Nam diverso modo, dono uno, in lacrymis suis matres, et suo filii sanguine baptizantur. In martyrio filiorum passe sunt matres; nam gladius filiorum pertransiens membra ad matrum corda pervenit, et necesse est ut sint praemii consortes, quo fuerunt sociae passionis. Arridebat parvulus occisori, gladio adlocabatur infantulus, nutricis loco attendebat lactans percussoris horrorem, ne scia lucis aetas moritura gaudebat, infans filius omnem hominem non ut hostem respicit, sed parentem. Matres tulerunt quidquid et angoris exstitit, et doloris, et ideo non carebunt martyrii gaudio, martyrii lacrymas quae fuderunt. Hoc loco attendat auditor, attendat, ut intel-

^a Alias, *extinguere*.

^b Ms. Caesen., *quia cespere non potest perditionem salutis, occisionem vita, aeternitas finem*.

^c Ms. Caesen., *peccandi timor. Male*.

^d Hoc est, a perversa voluntate destinatus ad committendum scelus; *destinare enim deliberare, statueret est. Mira.*

^e Id est magorum, qui cum Christi nativitate admonuerant. Ita ex ms. Casenae emendandum duxi, licet Mita eum editis retineat *munus nati natorum*.

^f Fortasse, *addicit*.

^g Alias, *Subierunt*.

^h Ex ms. Vallicellano. Editi, *tempus affuit*.

ⁱ Exercitum vocat infantium numerum in Herodiana persecutione occisorum, quem Graeci in suis *Menologiis* et *Aethiopes* in suis *Liturgiis* ad quatuor-

decim millia, praeter omnem veri speciem, extendunt. Quis enim credat in tam angusto terrae angulo, spatio duorum tantum annorum, tot puerorum millia in lucem prodisse, demptis insuper femellis, in quibus facile non saevitum est, cum ab illis nil sibi timeret Herodes, iisque infra id tempus placida proculdubio morte peremptis? Et haec ergo ad Graecae fabulas amandanda.

Bethleemitas pueros veros martyres esse tenet Ecclesia, eosque eo nomine veteres Patres commendant. In iis maxime S. Irenaeus, lib. iv adversus Haeres., cap. 8; Cyprianus, epist. 56; Augustinus, serm. 10 de sanctis; auctor homilicæ 3 in diversa Evangelii loca apud Origenem. Quo autem iure eo ornentur titulo, merito disputant theologi. Vide Estium in iv Sentent. dist. 4 § 21.

ligat martyrium non constare per meritum, sed venire per gratiam. In parvulis quæ voluntas, quod arbitrium, ubi captiva fuit et ipsa natura? De martyrio ergo debemus totum Deo, nil nobis. Vincere diabolum, corpus tradere, contemnere viscera, tormenta expendere, lassare tortorem, capere de injuriis gloriam, de morte vitam, non est virtutis humanæ, muneris est divini. Ad martyrium qui sua virtute currit, per Christum non pervenit ad coronam: sed ipse nos cœlestē perducit ad pabulum, qui nostro dignatus est jacere in stabulo, Jesus Christus Nazareus Dominus noster, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO CLIII.

De eadem.

Fratres, humani sensus non est virginei partus aperire mysterium: quod natura non habet, auctoris est, non naturæ; est opus superni spiritus, quod sentire non potest caro; ubi non est humanitatis indicium, ibi deitatis est signum, dicens propheta: *Ipsæ Dominus Deus dabit vobis signum. Ecce virgo in utero accipiet* (Isa. vii). Ubi nil est terreni usus, est ibi cœlestis ordinis totum; quod de mundo non est, mundano intellectui non potest subiacere. Conceptus qui virginem servat, partus virginem * qui relinquit, divinum est quod generat, non humanum; Deus graditur, ubi vestigium nullatenus humani transitus invenitur; consuetudo deficit, miracula cum geruntur; consuetudines non respiciunt signa, singularitas non admittit exemplum, sicut hodierna pandit lectio, quæ divina narrat prælia parvulorum. Coorta regi cohors sua, magis præmori quam commori tota gestit: Christo dicati milites coeperunt ante militare quam vivere, ante pugnare quam ludere, fundere ante sanguinem quam lactis ubera peroptare: ardentes animæ moras corporis non tulerunt, a gremio ad furentes hostium cuneos pervolantes, anticipant virtutibus blandimenta, vulneribus oscula, unguenta ferro, ut cœlum possint ante inhabitare quam terram, præmia spiritus ante portare quam carnem, ante referre triumphos Deo quam perferre hominum nutrimenta. Vere, vere, fratres, isti sunt gratie martyres, constituentur tacentes, nescientes pugnant, vincunt inscii, moriuntur in-

A conscii, ignari tollunt palmas, coronas rapiunt ignorantes. Ergo sicut virginitas corruptionis nescia contulit honorem matri, sic infantia passionis ignara martyrii palmas rapuit et coronas. Sed quid dicemus quod rex ipse qui stare debuit, fugit solus, et fugit monente Patre? Fugere istud est amoris intimi, non timoris ^b ignavi. Si stetisset Christus, haberet eos synagoga filios, hos Ecclesia martyres non haberet.

SERMO CLIV.

In D. Stephanum protomartyrem.

Sicut dominum prædiorum * limitibus affixi tituli proloquuntur, ita nomina ipsa sæpe sanctorum merita indicant, testantur insignia. Ita Abraham, quod fide credidit, nominis adjectione monstravit, quando ex Abram Abraham divinitus nuncupatur: ut dilatandus genere, nomine ante dilataretur, dicente Domino: *Et non vocabitur amplius nomen tuum Abram, sed ^d Abraham erit nomen tuum, quia patrem multarum gentium posui te* (Gen. xvi). Sic conjux sancta ejus cum de sterili sit fecunda, ex Sarai * vocitata est Sarah, ut et ipsa ante crescat nomine quam crescat pignore; et quia ^f permittente Domino risum edidit si vetula conciperet exarata jam rugis, si pareret desperata jam secunditas, si sterilitas jam penes senectutis extrema prægnans fieret, risum mox quod genuit, nuncupavit; et hoc aptavit in nomine, quod sensu passa est cum rideret: *Et vocavit nomen ejus Isaac, quod interpretatur risus* (Gen. xxi). Sic Jacob, qui in utero cœpit ante luctari quam vivere, ante viribus superare quam membris, etiam inter viscera materna ipsa supplantatoris est vocabulum consecutus, eo quod antequam nasceretur noscitur divinitus reprobatum supplantasse germanum (Gen. xxv). Et quia longum est ire per singula, sicut Petrus a petra nomen adeptus est, quia primus meruit Ecclesiam fidei firmitate fundare; ita Stephanus ^g vocatus est a corona, quia primus meruit pro Christi nomine subire conflictum, primus meruit sanguine militum Christi ^h martyrium dedicare. Petrus apostolici ⁱ chori vetustum teneat principatum, aperiat intraotibus regnum cœlorum, reos potestate vinciat, poenitentes clementer absolvat; Stephanus est mar-

* Alias, qui non violat.

^b Ex ms. Cæsen. Editi, timoris ignavia.^c Titulus proprie lapis inscriptus, vel ipsa lapidis inscriptio. Hac notione, lapideum titulum, habet vetus inscriptio apud J. Sponium, in Itiner. tom. III p. 2 pag. 5. Vide Du-Cangium, in Gloss. tom. III pag. 1252, ubi hujusmodi locum Chrysologi laudat.^d Mariana hic: Abram pater excelsum, Abraham pater turbe.^e Ex eo enim quod multarum gentium erat futura parens... propterea congruo decoratur et nomine. Sarai principem vel domum nam indicabat, quod uni homini, et uni familie præcelleret; verum venturæ dignitati anguste satis respondebat hoc nomen; propterea Deus illam in posterum vocari jussit Sarah; hoc est dominam indefinite, seu principem, ut multarum gentium stirps et origo diceretur. MITA.—Sara princeps mea, Sara princeps absolute, ob copiam posteritatis, Mariana hic. Vide Philonem, de Nominibus mutatis.^d Non mediocri vitio laborantem locum sanavimus ex Latinio. Editi et ipse Mita, promittente Domino, risum credidit.^e Ennodius, carn. XLIV:

Quid Stephano potentius!

Dicis coronam, martyr est.

Fructum laboris, nomen est.

^f Cain dedicator mortis, ut dicitur serm. 96. Stephanus dedicator martyrii, quia fuit primus qui pro nomine Christi, jam pro nobis passi, mortui et resuscitati, sanguinem fuderit. S. Fulgentius, serm. de eodem. MITA.—Dedicare idem ac initium dare. S. Cyprianus, epist. 33: Hoc die auspiciatus est, dum dedicat lectionem. Gesta Constantini M.: Palatium usque ad perfectum fecit, quem non dedicavit, id est incipit. Vox Tertulliano familiaris.^g Locum exhibet Barthius, Advers. lib. v cap. 2 pag. 2148, et observat chorum veteribus pro jucundissimo agmine usurpari, raro, vel nunquam pro tristi. Exemplum profert.

tyrum primus, Stephanus purpuratum ^a ducat exercitum, qui pro Domini sui ^b adhuc calente sanguine sanguinem suum avidus bellator effundit. Et quia cruore proprio tinctam sibi ipse purpuram conquistavit, merito a rege suo consecutus est post coronam, qui jam cum nasceretur nomen sortitus est a corona: vere quem præsavit et prædestinavit, ipsum nunc martyrii primum vocavit ad gloriam.

• SERMO CLV.

De kalendis Januarii, quæ varia gentium superstitione polluebantur.

Ubi nostram Christus pie natus est ad salutem, mox diabolis divinæ bonitati numerosa genuit et perniciose portenta, ut ridiculum de religione componeret, in sacrilegium verteret sanctitatem, de honore Dei Deo pararet injuriam. Hinc est, fratres, hinc est quod ^d hodie gentiles deos suos seditibus exquisitis, excogitato dedecore, et ipsa turpitudine turpiores ^e videndos trahunt, distrahunt, ^f pertrahunt, quos faciunt non videndos. Quæ vanitas, qualis dementia, quanta cæcitas, fateri deos, et eos ludibriis infelicibus infamare! Irrisores sunt, cultores non sunt, qui deos quos venerantur illudunt; injuriis afficiunt, non honorant, qui deos a quibus se formatos existimant, sic deformant, confundunt, non glorificant, qui eos de ipsa confusione componunt. Vere sicut ait Apostolus, *Quia non probaverant Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt (Rom. 1):* quando eis quibus humana abrogant, dant divina, quando

A eos judicant dignos celo, quando ipsos faciunt terra ipsa non dignos, vere dati sunt in reprobum sensum; et ^g non est hoc judicii humani, est hoc sapientie Dei, ut ipsi sint injuriarum Dei vindices, qui injuriæ probantur auctores. Quæ ira, quæ ultio, sic in Deum de idolis exsequeretur offensam, ut eos quos velut aris, incenso victimis, gemmis, auro deos esse mentita est, posteritas turpi cultu homines fuisse turpissimos judicaret, et eorum vitam, mores, actus, ipsis eorum signaret in vultibus, ac doceret tales fugiendos esse potius quam colendos! Dilectus, fratres, et eos qui talia sunt secuti, et nos evasisse talia cœlitus gaudeamus. Quorum formant adulteria in simulacris, quorum fornicationes imaginibus mandant, quorum ^h titulant incesta picturis, quorum crudelitates commendant libris, quorum parricidia tradunt sæculis, quorum impietates personant tragediis, quorum obscena ludunt, hos qua dementia deos crederent, nisi quia criminum desiderio, amore scelerum possidentur, ⁱ deos exoptant habere criminosos? Qui peccare cupit, peccatorum colit et veneratur auctores. Hinc est quod se Veneri adulter inseruit; hinc est quod se Marti crudelis addidit. ^j Hæc diximus, fratres, ut proderemus causam: quare gentiles hodie faciunt deos suas talia committere, quæ sustinemus, et faciunt tales qui videntibus et horrore sint et pudori; faciunt ut eos aliquando et ipsi qui faciunt horreant et relinquunt, et Christiani gloriantur a talibus se liberatos esse per Christum: si modo non eorum ex spectaculis polluantur, si eorum non in-

^a Alias, ducit, duxit.

^b Passus dicitur ab aliquibus die 3 Augusti ejusdem anni 34, quo Christus cruci affixus est pro omnium salute. Sed et traditione Ecclesie, Patrum testimoniis comprobata, coronatus est vii kalend. Januarii anno Christi 34 ex leto, inchoante illo ipso die anno 35 a nativitate Dom. MITA. — Martyrologium Adonis editum a claris. Georgio, tom. I, pag. 7: *Natale S. Stephani pro/martyris non longe post ascensionem Domini passi, eodem scilicet anno passionis Christi.* An vero die 26 Decembris S. Stephani natalis celebraret, vel ejus inventio, an illius translatio Constantinopolim, quæ ann. Dom. 459 hac die facta fuisse dicitur, consulendus Baronius in Martyr., die 3 Augusti, ac item Sollerius ad Usuardum, die 3 Augusti.

^c Sermo hic laudatur a Martene de Antiq. Eccles. Discipl. tom. I pag. 104. Notum omnibus, kalendas Januarias, quarum tertium diem vel pridie Novarum Vota vocitatum est, quod eo die vota pro salute principis susciperentur, apud Christianos adhuc immoderate libertatis et intemperantie fuisse. Quamobrem antiqui Patres et concilia acriter contra eorum observationem invehantur. Chrysostomus, homil. 23 in eos qui novilia observant, tom. I pag. 264 edit. Francofurt. 1698, multos eo die superstitionis observationi et auguriis deditos esse dicit, ac putare reliquum annum se hilariter transacturos, si novilivium hoc hilariter degerent. Similes quas Chrysostomus querelas habet Augustinus, serm. 3. de kalend. Januarii tom. X pag. 621; Asterius Amasenus, hom. 4 de festo kalend., ap. Combefis. auct. nov. pag. 65; Ambrosius serm. 17 per totum. Prudentius lib. I contra Symmachum:

...Jano etiam celebri de mente litatur
Auspiciis epulisque sacris, quas inveterato
Neu miseri! sub honore agitant, et gaudia ducunt

C Festa calendarum. Sic observatio crevit
Ex atavis quondam male coepit; deinde secutis
Tradita temporibus, serieque nequibus actam.
Traxerunt longam corda inconsulta catenam,
Mosque tenebrosus vitiosa in sæcula fluxit.

Vide Martene de Antiq. Eccles. Discipl. tom. I pag. 104; Durantium, lib. xi cap. 48 pag. 380; Du-Cangium, tom. II pag. 13; clariss. Sabbatinum, kalend. pag. 12; concilium Trullanum, canon. 62 concilior. tom. VII pag. 1375; Bing. Orig. Eccles. tom. IX pag. 6 § 3, ubi Chrysologum citat.

^d Ex hoc textu dignum observatione censeo ea tempestate multos de plebe ac nobiles fuisse Ravenne, qui adhuc gentilitio more viverent, idolaque colerent. MITA. — Sed ludicra hæc Christianis etiam usitata erant. Consule quoad Ravennates Rubicum Histor. lib. II pag. 106.

^e Editi: *Ipsa turpitudine turpiores deos suos videndos trahunt.* Frustra repetita verba deos suos expungit Meursius.

D ^f Simulacra enim deorum tunc temporis producebantur cum omni cultu: *Qui cum ridiculus esset ridiculum facere, et insultare ipsis diis suis talibus productionibus ait Chrysologus.* Barthius, Advers. lib. XIII cap. 12 pag. 2503.

^g De hujusmodi lectionis veritate merito suspicandum esse notat Latinus: nam in suo codice legerat: *Non est hoc judicii divini.* Genuinam lectionem restitui.

^h Exornant. Tertullianus in poem. de Judicio Dei:

Quis mihi rucicolas aptabit carmine musas
Et vernis roseas titulabit floribus auras?

ⁱ Editi, *criminum deos exoptant.* Tò criminum bis repetitum iterum expungit Meursius.

^j Totam periodum ex mss. et conjectura restituit MITA. Alta nox penes alias editiones.

quinent thura tactu, si huiusmodi fugiant de assensione discrimen, quia factis semper est equalis assensus, Apostolo probante, cum dicit: *Non solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus* (Rom. 1). Et si tanta est de assensione damnatio, quis satis luceat eos qui simulacra faciunt semetipsos? Nonne isti amiserunt imaginem Dei, similitudinem perdididerunt, Christi exuti sunt indumentum, qui se simulacrorum formis sacrilegis formaverunt? Sed dicit aliquis, Non sunt hæc sacrilegiorum studia, vota sunt hæc jocorum; et hoc esse novitatis letitiam, non vetustatis errorem; esse hoc anni principium, non gentilitatis offensam. Erras, homo, non sunt hæc ludicra, sunt crimina. Quis de impietate ludit, de sacrilegio quis jocatur, piaculum quis dicit risum? Satis se decipit, qui sic sentit; tyrannus est, tyranni habitum qui præsumit. Qui se deum facit, Deo vero contradictor existit; imaginem Dei portare noluit, qui idoli voluerit portare personam; qui jocari voluerit cum diabolo, non poterit gaudere cum Christo. Nemo cum serpente securus ludit, nemo cum diabolo jocatur impune. Si quæ sunt ergo viscera pietatis in nobis, si quæ est in nobis contemplatio humanitatis, si quæ nos habet fraternæ salutis affectio, abstrahamus eos qui sic ad perditionem currunt, rapiuntur ad mortem, trahuntur ad tartara, festini sunt in gehennam. Abstrahat ergo pater filium, servum dominum, patrem parentem, civem civis, homo hominem, Christianus omnes qui se bestiis compararunt, exsequantur jumentis, aptaverunt pecudibus, demonibus formaverunt. Et ille qui liberat, invenit præmium; qui negligit, acquirit offensam. Beatus qui suæ vitæ custos est, et provisor est salutis alienæ.

SERMO CLVI.

De Epiphania et magis.

Quoties salutaribus succis contra lethales morbos antidotum temperat peritia præcauta medicorum, si præter artem, præter medicinam, præter tempus, accipere præsumat agrotus, sit periculi causa, quod provisum est ad salutem; sic Dei verbum, si præter magisterium, præter doctrinam, præter dogma fidei, scire temerarius præsumat auditor, quod est vitæ materia, sit perditionis occasio. Quærendum est, fratres, ne per audiendi imperitiam, quod ad profectum nobis divinitus scriptum est, ad animarum ve-

niat detrimentum. Putasne⁴ Chaldaeos siderum scrutatores, errantes per astra magos, cœli negotia in tenebris nocturnum perquirentes, nascendi, moriendi causas, stellarum cursibus ascribentes, bona, malave hominum de arbitrio luminarium firmantes, evangelista hodie ortum Christi absconditum sæculis stella duce docuit invenisse? Absit. Sic sentit mundus, sic gentiles intelligunt, sic facit species lectionis: cæterum sermo evangelicus non humana loquitur, sed divina; non usitata, sed nova; non arte fallentia, sed veritate subulxa; non oculis alludentia, sed cordibus infixa; non conjecturis nutantia, sed auctoritate firmata; a Deo venientia, non a fato; non collecta numeris, sed virtutibus acquisita. Cum natus esset Jesus, inquit, in Bethlehem Judæ, in diebus Herodis regis, ecce magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes: *Ubi est qui natus est Rex Judæorum? Vidimus stellam ejus in Oriente, et venimus adorare eum* (Matth. ii). Cum na citur Jesus, oritur origo rerum, generatur largitor generis, nascitur auctor naturæ, ut repararet naturam, genus redderet, originem recrearet. Adam primus homo, pater generis, origo generationis, naturæ bonum, libertatem generis et germinis vitam sic perdidit, dum deliquit, ut malum naturæ, servitutem generis, germinis mortem successio lamentanda portaret. Hinc est quod Christus nascendo naturam reddidit, sustulit moriendo mortem, vitam revocat dum resurgit: et qui homini animam dederat de cœlo, inde hominem fecit et carne constare, ne terrena labes cœlestem sensum rursum carnis demergat in lapsum, dicente Apostolo: *Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de cœlo, cœlestis: qualis terrenus, tales et terreni; et qualis cœlestis, tales et cœlestes* (I Cor. xv). Et Joannes evangelista: *Omnia, qui ex Deo natus est, non peccat, sed generatio Dei servat illum* (Joan. v). Hinc est ergo quod nascitur Christus, ut jacentes in terreno germine cœlestem tollerent ad naturam. Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ. Bethlehem, fratres, Hebraice domus panis vocatur. His ergo vocabulis Judæ signatur domus, genus vocatur, ut promissionis fides, ut prophetiæ veritas impleatur, dicente Jacob: *J. da, te laudabunt fratres tui, manus tuæ supra dorsum inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui* (Gen. xlix, juxta LXX). Et post: *Non deficiet princeps ex Juda, nec dux ex semoribus ejus, donec veniat cui reposita sunt, et ipse erit expectatio*

aut in seras transformant?

^c Alias, Curandum est.

^d Agit in astrologos judicarios, et contra Priscillianistas, opinantes magos naturali astrorum scientia Christum natum concessisse, quos sæpius Augustinus, Chrysostomus et Gregorius arguerunt. Cumque Noster neget magos stella duce natum invenisse Christum, de naturali et humana scientia astrorum loquitur, ut innuit in seq. sermone. MYTA. — Magos autem Chaldaeos fuisse ad instar signamenti habent eruditores. Nam Chaldaea respectu Judææ Aquilonaris est, non Orientalis: unde toties prophetae malum a Chaldeis inferendum Judæis ab Aquilone oriturum dicunt. Verosimilius est Persas fuisse, et a Perside venisse. Fabella de magorum uno coloris subnigri, a Collectaneis Ven. Bedæ perperam ascriptis, emanavit.

^a Ad instar enim deorum dearumque personati procedebant. Vide apprine ad rem Augustinum, seu quemvis alium, serm. 29 in appendice. Longior locus notæ fines excederet. Audi tantum Rubeum pag. 406, de Ravenn.: *Deorum simulacra induti cursabant per urbem; idque eo gestu ac modo, ut quæ de illorum incestibus, adulteris et cæteris improbe actis tradita sunt, ea fere omnia viderentur sub oculis poni.*

^b Et hæc quoque infamis horum profanorum ludorum consuetudo erat: pecudum cervorumque assumptis formis huc illucque discursare, et petulantius se gerere. Vide concilium Tolet. iv can. 10; Augustinum, serm. de Temp. 226; concil. Antisiod. can. 4; Ambrosium, in psalm. xli; Maximum Taur., serm. in kalend. Januar.: *Namquid non universa ibi facta sunt, et insana, cum se a Deo formati homines, aut in pecudes,*

gentium. Unde et David, *Juda rex meus* (Psal. lxx). *A* Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ in diebus Herodis regis. Quid est, quod a tempore regis nefandi Deus descendit ad terras? miscetur divinitas carni? sit terreno corpori celeste commercium? Quid est? et quando non verus rex expulsurus tyrannum, vindicator patriam, instauraturus orbem, libertatem redditurus adventat? Herodes^a refuga gentis Judaicæ invasit regnum, libertatem sustulit, profanavit sancta, confudit ordinem; quidquid disciplinæ, quidquid cultus est, abolevit; merito ergo genti sanctæ, quia humana desunt, divina succurrunt, et adest Deus ipsi, cui homo non erat qui adesset. Sic iterum Christus veniet, ut Antichristus subruat, liberetur orbis, paradisi patria reddatur, mundi perpetuetur libertas, sæculi servitus tota tollatur. Ecce magi ab Oriente venerunt. Ab Oriente ad Orientem veniunt magi, ut susciperet venientes ipse qui jusserat ut venirent: quando enim Deum magus, nisi Deo jubente perquireret? quando regem cæli nisi revelante Deo astrologus invenisset? quando unum Deum sine Deo Chaldeus adoraret in terra, qui in cælo a diis totidem quot sideribus serviebat? Plus celeste de magis quam de stella signum est, quod Judææ regem, quod legis auctorem magus scit, nescit Judæus; Chaldeæ defert, non defert Judæa; Hierosolyma aversatur et refugit; Syria sequitur et adorat. Ecce magi ab Oriente venerunt, dicentes: *Ubi est qui natus est rex Judæorum?* Vidimus stellam ejus. Et quid tamen est quod videtur? Vere sicut dixit Apostolus: *Cum esset dives, pauper factus est* (II Cor. viii); cum esset in deitate sua dives, nostra fit pauper in carne; et habere cepit stellam unam, totam qui fecit, habet et continet creaturam. Vidimus stellam ejus. Aliquando videt magus illum qui habet stellam, non habetur a stella; nec ipse agitur cursu stellæ, sed ipse stellæ agit cursum, ejus per cælum sic cursum dirigit, sic moderatur incessum, sic viam temperat, ut magorum serviat et mittatur ad gressum. Nam ambulante mago, stella ambulat: sedente mago, stat stella; mago dormiente, excubat stella: sic sentit magus, ut quibus viandi par conditio est, par sit necessitas serviendi; et stellam jam non Deum credit, sed judicat esse conservam, quam cernit taliter suis obsequiis mancipatam. *Ubi est qui natus est rex Judæorum?* Vidimus stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum. Dicendo, ubi est qui natus est rex Judæorum, non interrogant, sed

insulant: quando scientes interrogant occipientes, non ipsi ignorant, sed negligentes arguunt, increpant desides, malos produnt, contumaces verberant, servos Domino non occurrissse accusant. Nam quid ab hominibus quaerunt, qui per Deum noverant quod quaerebant? Ut quid illis ad hoc humanæ demonstrationis officium, quibus ad hoc cæli sidera serviebant? Quo illis lucerna templi, quibus cæli sidus mirabile perlucebat? *Ubi est qui natus est rex Judæorum?* Hoc est dicere: Cur rex Judæorum in præsepe jacet, et non decumbit in templo? Cur non fulget in purpura, sed squallet in pannis? Cur latet in specu, et manifestus in sanctuario non habetur? Reciperunt jumenta in præsepi, quem in domo sua recipere vos spreveritis. Agnovit, sicut scriptum est, *bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui* (Isai. i); tu autem, Israel, tuum Dominum non quaesisti. Vidimus stellam ejus. Apparuit stella non volens, sed jussa; non cæli nutu, sed Divinitatis impulsu; non lege siderum, sed novitate signorum; non cæli clinato, sed virtute nascentis; non ab arte, sed a Deo; non astrologi scientia, sed præscientia Conditoris; non arithmetica ratione, sed sanctione divina; superna procuratore, non curiositate Chaldeæ; non arte magica, sed Judaica prophetia. Sic ubi vidit magus humanas perisse curas, suas defecisse artes, mundanæ sapientiæ exinanitos labores, omnium sudores obriguissse eccliarum; totius philosophiæ thesauros esse vacuos, fugissse paganam noctem, opinionum nebulas concidissse, ipsas demonum delituissse umbras, stellam non ut cometam in circumfuso crine occultare quod nuntiat, obscurare quod lucet, sic dicit: *Fas est, ut te novo radio, benigno lumine, splendore certo radiare videam in Judæam, atque illic natum regem, præter mundi legem, præter carnis ordinem, præter humanam monstrare naturam.* Sic deposito errore, sequitur, curvi, pervenit, invenit, gaudet, prociidit, adorat; quia non per stellam, non per artem, sed per Deum, Deum se invenisse humana miratur in carne. Ergo, fratres, lectione presenti non est firmatus error magicus, sed solutus. Sed sufficiant ista hodie, ut per Deum quæ sunt in sequentibus clare elucescant.

SERMO CLVII.

De eisdem.

D Dominicæ festivitatis causas suas suis vocabulis eloquuntur: nam sicut nascendo Christus diem dedit

^a Convenit hodie inter chronologos insigniores, Christum natum esse anno mortem Herodis antecedente, qui, notante Flavio Josepho Antiq. Judaic. lib. xvii cap. 8, obiit anno 37 post adeptum a Romanis Judææ regnum: unde Christum necesse est natum esse anno Herodis 36, imperii Augusti 40, quandoque enim an um imperii sui quintum agebat Augustus dum Herodem Judæorum regem constituit, ut plurimis momentis demonstrat card. Norisius, Centaph. Psal. dissert. 11, cap. 6, pag. 128 edit. Lugdun. per Van der Aa.

^b Unde refuga, nisi a Judæorum castris ad gentiliū: imperatorum religionem? Vide not. 4. erm. 52.

^c Magos sapientes vocat astrologos: et seipsum explicat si forte alicui scrupulum infecisset serm. 150.

Numquam vero magos reges vocat; eosque numquam hujusmodi titulo honorarunt veteres, si ab uno Tertulliano nonnullisque aliis discedas. Notabilis locus Origenis homil. 3 qui magos *miseros homines* vocat.

^d Sidera pro diis olim habita nemo est qui nesciat.

^e Origenes, in Joan. pag. 27, vocat stellam *magorum ministram, et servam cognitionis Jesu.*

^f Ms. Cæsena, non ignorat nescientes, sed arguit negligentes.

^g Mita legit, cincinnato crine.

^h Mita: Tempus est ut te præviam sequar, et novo, etc.

natalem, et resurgendo resurrectionis diem dedit; sic lumine signorum diem suæ illuminationis ostendit. Qui enim nascendo ante humano corpore se velavit, postea operando ipse se cœlesti revelavit arcano: post Deus ipse apparuit trino modo, qui homo in partu patuit singularis. Merito ergo ^a solemnitas præsens Epiphaniæ vocabulo nuncupatur, in qua illuxit deitas, quæ nostra nobis obscurabatur in carne. Ista est, fratres, ista est festivitas quæ, concepta tempore diverso, peperit tria deitatis insignia. Per Epiphaniam magi ^b Christum Dominum muneribus mysticis conflantur, et cultores siderum, ^c noctis incolæ, auctorem lucis densis inveniunt in tenebris: ut sit hoc auctoris gratia, non sit hoc industria sic quærentis; non sit stellæ, sed Dei; sit Creatoris donum, non sit beneficium creaturæ; non sit humanæ artis, muneris sit divini. *Ecco magi, inquit, ab Oriente venerunt, dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim stellam ejus in Oriente, et venimus adorare eum (Matth. 2). Vidimus stellam ejus.* Et quid non ejus? Stella ejus est, non ille stellæ. *Stellam ejus.* Quæ accepit esse, sed non dedit; stellam, cujus ortum tenebat auctor, non quæ ortum tenebat auctoris. *Stellam ejus.* Venientem, ^d non a genesi, sed a genitore; mandato, non fato; non a computatore, sed ab auctore; non quæ daret ortum, sed quæ sustineret occasum. Stellam non legiferam, sed signiferam; ferentem non dierum ordinem, sed noctium lumen. Stella hæc ministra viæ, non vite; comes magorum, non cognata Christi; non Dominantis domina, sed ancillula servorum. Sed dicit aliquis: Quare magi? Quare per stellam? si cum stellis, cum origine nulla causa est, nulla ratio cum natura? Quare magi? Quare stella? Ut per Christum ipsa materia erroris sic fieret salutis occasio: quemadmodum per Christum mortis causa, causa facta est vite. Hostem proprio mucrone turbare singulare est insigne virtutis. Apud magos in culpa erat ignorantia, non voluntas; et erat in crimine non studium, sed error. ^e Quærere Deum, et nescire quærere, necessitas magis est quam reatus. Fuit ergo pium, ut et Deus invenire se a quærentibus daret et culpam deputaret errori. Denique Paulus judicio tali de persecutore factus est prædicator, quia per zelum legis impugnabat legem, et in Deum ^f Dei amore peccabat. Hinc est quod fides currit ad Paulum,

^a Latinam Ecclesiam in hac die, tres jam dudum ¹⁾ celebrasse solemnitates, hic a Chrysologo memoratas, patet ex Isidoro de Divinis Officiis; Maximo Taurinensi, homil. 4 in Epiph., et homil. 6 sub initio; aliisque plurimis.

^b Alias, *Christum Deum.*

^c Vel quia studio siderum addicti; vel mystice, quia in nocte gentilitatis vitam agerent. Ex Mita.

^d Natalem hominum diem observare, ut mos est astrologis improbat. Multa hic extra semitam aggerit. MITA.

^e Ms. Cæsennæ, *quærere Deum, quem nesciebant, et nescire quærere, magis necessitatis est quam reatus.* Non enim Deum in astris quærebant per pertinaaciam, sed per ignorantiam, ait Mita.

^f Nam Christum, quem esse Deum nesciebant, ob zelum divinæ legis persequabatur.

^g Magos veri Dei fuisse adoratores; sed Judaicæ

A perfidia ad ignorantiam recurrit. Sed adhuc dicit auditor: Esto quod stella, non nutu proprio, sed Dei jussu ostenderet viam quærentibus magis: unde tanta munerum scientia mysticorum, unde donorum sacramenta tanta? Non Chaldaea arte, sed de prisca sanctorum traditione majorum: erant isti ^g de genere Noe, de filiis Abrahæ, qui Christum nasci per Deum didicerant, non per artem; eumque hominem, Deum, regem, morituro alto cognoverant sacramento. Hinc est quod apta patrum fidei munera portaverunt, ut aurum regi, incensum Deo, morituro myrrham scienter offerrent, talique munere et pietati satisfacerent et honori. Sed de magis ista sufficiant. Per Epiphaniam Christus in nuptiis aquas saporavit in vinum (*Joan. 2*), ut Christum nuptiis interfuisse virtutis ^B fuerit, non voluptatis; non fuerit humanitatis, sed potestatis; signi fuerit causa, non ventris; ebrietatis non fuerit apparatus, fuerit deitatis ostensio. Denique ubi aqua mutavit naturam, mox patefecit auctorem, et elementorum creator ^h mutatione revelatus est creaturæ. Felices nuptiæ, felices ille quibus Christus est præsens, quæ non luxu, sed virtutibus consecrantur. Quid ibi non transivit in gratiam, ubi aqua transivit in vinum? Per Epiphaniam Christus Jordanis alveum ^h baptismi nostrum consecratus intravit (*Matth. 3*), ut quos nascendo in terra susceperat, hos renascendo relevaret in cœlum; in se haberet liberos, quos præter se viderat esse captivos; faceret vitales ipse, quos culpa fecerat esse mortales; perpetuos redderet, quos mors dederat temporales; et quos diabolus exsules fecerat terrenorum, hos ipse in cœlestibus sibi faceret esse consortes. Hic est, fratres, quod Spiritus sanctus tunc toto se fudit illapsu, quando Pater de cœlestibus clamat: *Hic est Filius meus dilectus (Matth. 3)*; ut quibus in creandis nobis operatio fuerat una cum Filio, una fieret de nostra reparatione dignatio; sicque Christus diverso tempore uno eodemque die magorum munere, aquæ mutatione, atque Patris voce Deus trino testimonio nosceretur, fieretque de trina ostensione Christi Epiphaniæ una et sacra solemnitas.

1 SERMO CLVIII.

De eisdem.

Sepe quærimus quare sic mundum Christus intrat,

legis ignaros tradunt non pauci. Sed eos primitias gentium, communi consensu dicuntur a Patribus. Malefrierius auctor anno 1636 integrum volumen in Gallia edidit, ut ostenderet magos Christi adoratores, habet alios fuisse quam Henochum, Eliam et Melchisedechum. Sic insanire solet:

Gens ratione carens, et mentem pasta chimeris,

ait Serry, pag. 336, qui opinionem hanc potius irridet quam expendit. Cæterum, id quod asserit Noster, magos scilicet fuisse ex filiis Abrahæ, ex Cæthura concubina, habes etiam apud Maldonatum, in cap. 2 Matthæi.

^h Quia id tam celeriter, et adeo absolute factum est, ut non nisi a Deo creatore id esse posse judicandum sit. MITA.

ⁱ Observa hic aureum eloquentiæ Romanæ flumen: pro materia, de Christo rege nato, magisque Christi

ut ventris experiatur angustias, partus patiatur injuriam, sustineat vincla paninorum, cunabula toleret imbecilla, lacrymis uberum nutrimenta disquirat, ætatum gradus, necessitatesque persentiat. Et qualiter venire debuit, qui voluit apportare gratiam, timorem pellere, querere charitatem? Natura docet omnes quid valeat, quid meretur infantia. Infantia, quam barbari non vincit, quam non feritatem mitigat, quam crudelitatem non comprimit, quem non compescit furorem, quam non potestatem deponit, quem non mollit rigorem, quam duritiam non resolvit, quid non amoris expostulat, quid non affectionis extorquet, quam non imponit gratiam, quam non impetrat charitatem? Hoc ita esse sciunt patres, matres sentiunt, probant omnes, viscera humana testantur. Sic ergo nasci voluit, qui amari voluit, non timeri: et tamen apud malitiam humanam sic blanda, sic pia, sic chara, audite quid proficit infantia. Audiens, inquit, Herodes rex, turbatus est, et omnis Hierosolyma cum ipso, et congregans omnes principes sacerdotum, et scribas populi, sciendiabatur ab eis ubi Christus nasceretur (Matth. ii). Si Hierosolyma, si rex, si scribæ, si principes sacerdotum ad Christi sic turbantur infantiam, quid isti facerent, Christus perfectum mox in hominem si venisset, si fultus divitiis, et multitudine, si cum suspectis, si cum extraneis? Qui nil dant tempori, nil ætati, nil pauperi, nil parenti; sed ut audiunt natum, parant nascenti mortem, innocenti dolos, scelus pio, nudo gladios, soli milites, vagienti necem, pœnam parenti: et ut vis misceatur sanguini, crudelitas acerba cunabulis bella indicit, ubera telis urget, clypeos illidit gremiis, quatenus humanam divinamque sobolem ante sepulcrum faciat intrare quam mundum. Esto quod Herodes rex amore regni, successoris timore, coactus sit talia moliri; quare Hierosolyma, quare principes, quare scribæ? Quia nasci non vult profanus Deum, servus dominum, judicem reus, rebellis principem, perfidus cognitorem. Hierosolyma varia se contaminatione perfuderat, sacerdotes profanaverant sancta, et peccata vendentes, in quæstum veniam pietatemque convertierant. Scribæ doctrinam cœlestem, scientiam salutarem, vitale magisterium, in sævum sensum, in perfidiæ lapsum, in lethale vaniloquium commutarant. Hinc est quod Christum nolunt nasci, vivere timent, quia noverant se mox ignominie dando, trahendos opprobriis, ejiciendos templo, privandos sacerdotio, oblationum munere vacuandos. Semel enim cupiditate flammati, capti pompa, vitiiis sauciati, vanitate ebrii, madefacti luxu, quia de correctione nil cogitare poterant, de venia nil sperabant. Bonus villicus quando copiosum fructum continuo labore conquirit, venire dominum suum^a ad lucrum suum cupit, suum con-

A cupiscit ad gaudium: diligens operarius quando opus suscepti laboris impleverit, ut mercedem percipiat, patremfamilias desiderat advenire: devotus miles post conflictum, post victoriam, præsentiam regis optat, ut præmiis sudores et vulnera remuneratione compenset; sic ad palmam suam cupit venire Christum, qui bella mundi indefessa virtute prosternit; sic Christum venire non vult, qui superatus illecebris sæculi de pœna trepidat, de venia nil præsumit. Fratres, faciamus bona, declinemus a malis: fugiamus vitia, virtutes sequamur, dissimulemus præsentia, futura cogitemus, nostrum petamus ad regnum, nostram veniamus ad palmam, optemus ad gloriam, tendamus votis omnibus ad coronam. Sed ad illa sermo quæ sunt in sequentibus jam recurat. Tunc B Herodes, inquit, clam vocatis magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis, et mittens in Bethlehem, dixit: *Ite et interrogate diligenter de puero, et cum inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum.* Occulte vocat magos, quia palam nil audet simulata mens, conscientia dolosa. Occulte vocat magos, quia fur amat noctem, latro in occulto tendit insidias. Diligenter inquiri tempus stellæ: sed cum timet regnum, signum cœli non timet, temporis non pertimescit auctorem. Quid turbaris, Herodes? Quid es tantum de successore sollicitus? Cui sidera militant, terreno imperio non tenetur. *Ite, et interrogate diligenter de puero, et cum inveneritis, renuntiate mihi.* Herodes, erras: magus adorare jussus est, non deferre; testari venit ille, non prodere; videre illi datum est, tibi non datum est invenire. *Ite, et interrogate.* Quasi magos semel interrogare non sufficit. Interrogantibus pie datum est sine pietate responsum, salutis nuntius male audientibus conversus est in ruinam. Contumax servus audit natum Dominum, sed Domino nascenti parat laqueos, non honorem; mortem præparat, ut careat servitute. Sed quia nec finiri Deus, nec perire salus, nec vita poterat interire, permanet in honore Dominus, servus remansit in crimine; et ad pœnam trahitur qui ad obsequium venire contempsit; capitur ad sententiam, qui ad gratiam noluit pervenire. *Ite, et interrogate diligenter de puero, et cum inveneritis, renuntiate mihi.* Convenienter dixit *renuntiate mihi*, quia semper diabolo renuntiat, qui pervenire festinat ad Christum; Christianus futurus a sacerdote cum audit, Renuntias diabolo, respondit, Renuntio. Proprie ergo Herodes a magis sibi renuntiare debere dicit, qui se diaboli sciebat tenere locum, Satanæ noverat implere personam. *Ut et ego veniens adorem eum.* Vult mentiri, sed non potest: venit, ut ad tormenta curvetur, ad supplicia jaciatur, sternatur ad pœnam, qui adorare finxerat, ut sæviret. Sed magi, ubi Judaicæ perfidie

stum requirentibus fusum; pro auditoribus, Valentiniano imperatore, et Galla Placidia, ejusdem matre Augusta, nec non proceribus aulæ; pro tempore, ubi mores hominum corrupti erant et depravati; pro eruditione, ut tota animi placiditate illos arguat, desumpta similitudine ab orationis argumento, et quomodo sanctis instruat præceptis. MITA.

^a Etenim oblatas victimas ad peccatorum expiationem sibi ipsis vindicabant, seu vindicatum pretium sibi recondebant. MITA.

^b Alias, ad agrum suum.

^c Dum enim Herodes aulicæ benignitate magos abire sinit, de Christi nece impius cogitabat.

nubila transierunt, et in Christianæ fidei sereno^a revident, quam viderunt stellam, ipsa prævia, ipsa duce, ad ortus Dominici locum sacratissimum pervenerunt. *Et apertis thesauris suis obtulerunt ei munera aurum, thus, et myrrham.* Aurum regi, thus Deo, morturo myrrham, Dominicæ devotioni offerunt, scientiæ thesauros maximos in posterum credituris; sic ad sua per innocentiae viam redeunt, qui iter Herodianæ fraudis calcaverunt in ruinam.

SERMO CLIX.

De eisdem.

Ante hos dies, id est, diem octavum kalendarum mensis hujus quo crescere dies cepit, quia dies verus illuxit, in carne natum Dominum Christum Jesum, in Evangelio scriptum (*Luc. ii*), facile recolunt, qui legerunt, vel qui aurem legentibus præbuerunt. Israelitici pastores super gregem suum vigilantes, angelis nuntiantibus, cognoverunt: hodie in eadem carne manifestatum gentiles magi curiosa sectantes, signis indicantibus, invenerunt. Illis ortum Dominicæ nativitalis annuntians locuta est vox spiritualium ministrorum, istis stella tamquam lingua celorum. Dicunt illi ad quos sæpius prophetae missi fuerant: Transseamus usque Bethleem, et videamus hoc verbum quod factum est ad nos; dicunt isti, quibus^b nullus unquam locutus fuerat prophetarum, et sciscitantibus interrogant: *Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus stellam ejus in Oriente, et venimus adorare eum* (*Matth. ii*). Accedunt ergo illi de proximo, hi veniunt de longinquo, utrique tamen ad unum eundemque fidei locum, pia devotione conveniunt: ibique regem Christum appositum ante duo^c prophetica illa jumenta, duorum videlicet populorum typum figuramque gestantia, intuentur, admirantur, agnoscunt. *Agnovit enim bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui* (*Isai. i*). Agnovit enim bos Judæus^d jugo legis excusso, agnovit et asinus paganus stultitiæ feritate deposita; ille deserens superfluum observationis laborem, hic relinquens vagum superstitionis errorem. Uterque agnovit, quia uterque ad unum præsepe Domini epulaturus accessit, epulaturus non solum mortis, sed cibum salutis. Edite, edite, pia animalia, æternæ vitæ cibaria: et perpetuæ retributionis escam avidis quantum potestis faucibus occupate, non dividentes in frusta, sed integrum, solidumque sumentes. Non potest enim edi Christus, et dividi; integer a credentibus sumitur, integer in ore cordis recipitur. *Verbum enim caro factum est, et*

A habitavit in nobis (*Joan. i*): habitavit, ex quo uterum Virginis dignanter implevit. *Obtulerunt illi*, ut scriptum est, *aurum, thus et myrrham.* Nos fidei^e thus longinquæ regionis, nos^f proximæ confessionis myrrham boni odoris, nos suaveolentia dona charitatis; tria namque ista offerimus, quando Christum, et regem, et Dominum, et hominem confitemur. Sed in spiritu et veritate adoremus Christum, si ei munera fidei et confessionis obtulimus: et nos sicut illi magi, qui sunt fidei nostræ duces credulitatisque principes, commoniti in somnis, id est, in hac vita, quæ somno est similis, illuso Herode rege, id est, diabolo hujus mundi principe, per aliam viam, id est, ^g per alteram vitam, ad illam nostram patriam revertamur, de qua per Adam ejecti infelicitur sumus, per Christum vero misericorditer nunc reducti.

SERMO CLX.

de eisdem.

Quamvis in ipso Dominicæ incarnationis sacramento adfuerint clara semper divinitatis insignia, Deum tamen venisse in humanum corpus multis modis aperit et revelat hodierna solemnitas, ne perdat per ignorantiam semper obscuritatibus involuta mortalitas quod tantum tenere meruit et possidere per gratiam. Nam qui nobis nasci voluit, a nobis noluit ignorari: et ideo sic aperit, ne magnum pietatis sacramentum magni fieret erroris occasio. Hodie magus quem fulgentem querebat in stellis, in cunis reperit vagientem. Hodie magus clarum miratur in pannis, quem diu in astris patiebatur obscurum. Hodie magus quid ubi videat profundo stupore pervolvit: in terra cælum, in cælo terram, in Deo hominem, in homine Deum, et universo sæculo non capacem concipiendi corpore perpusillo. Unde magus qui scrutari non valet, capere non potest, mox adorat; videt enim non sic lucere in cælo stellas, lunam, solem, qualiter illuxisse carnem contemplatur in terris; videt in uno eodemque corpore divinitatis et humanitatis convenisse commercium. Hic dum credit Deum, sentit regem, intelligit humani generis amore mortuorum, et pavida cogitatione pertractat quemadmodum possit mori Deus, qualiter possit vitæ restitutor occidi. Ac sic magus cessat arte querere quod arte non potest invenire: et quia se in cælo diu cum^d astris errantibus videt errasse, gaudet in terra se ad Deum ducatu unici sideris pervenisse, et deprehendit magus cuncta quæ videntur in cælo, humanis clara oculis, profundis esse obscurata myste-

^a Non abs re suspicantur aliqui ex sacre Scripturæ enarratoribus spectatum in Oriente ab magis sidus, Hierosolymam usque ducem præcessisse; inde negatum ejusdem lumen dum ibi commorati fuere, iterum se egredientibus exhibuisse, ac Bethleem usque deduxisse.

^b Neque verbo ad aures, neque scripto et per prophetiam: licet enim per prophetiam Balaam et veterem majorum suorum traditionem sciverint magi quæ dicuntur in textu, tamen Balaam non fuit propheta, sed ariolus: et sicut Caiphas, non sicut propheta prophetavit. Lege Maldonatum, in cap. ii *Matth.*, q.

4, et Num. xxii, 5. MITA.

^c Ex loco Isaie inferius laudato, quem ad Christum natum communiter applicant.

^d Hæc est prophetiæ hujus genuina explicatio. Vide disertissime Hieronymum in cap. i Isaie.

^e Ab Hebræis enim ad nos fides nostra peregrinata est.

^f A lege enim Christi nobis sacramentum penitentiae, et peccatorum confessio effluxit, nisi potius intelligat de fidei confessione quam corde et animo elicimus. Ex Mita.

^g Per præsentis vitæ emendationem.

riis. * Jamque videns credere se, et non discutere, mysticis muneribus conficitur: thure Deum, auro regem, myrrha esse moriturum. Thure Deum, auro regem, ut eum diviti placaret obsequio, quem curioso et importuno incesserat et offenderat instituto; atque implet illud quod multi de spadone ex Æthiopia suspicantur: *Æthiopia præveniet manus ejus Deo* (Psal. lxxv). Videt Christum magus Judæum præveniens manibus suis, quia quando Christum Judæus Herodi scelere prodebat, tunc magus Deum Christum muneribus fatebatur. Hinc est quod gentilis qui erat novissimus, factus est primus: quia tunc ex magorum fide est gentium credulitas dedicata, et Judæorum est notata crudelitas. Hodie Christus Jordanis alveum, mundi peccatum lavaturus intravit: ad hoc eum venisse Joannes ipse testatur. *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. i). Hodie servus Dominum, homo Deum, Joannes Christum tenet; tenet accepturus veniam, non daturus. Hodie, sicut ait propheta: *Vox Domini super aquas* (Psal. xxviii). Quæ vox? *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacui* (Matth. iii). Hodie vox Dei super aquas, quia Pater Deus ut probaret generis fidem, * ipse sui testis Filius, ipse assertor assistit. *Hic est Filius meus dilectus*, quia alterum qui testimonium diceret non habebat: arcanum Patris, arbitrum non habebat; testem generatio nescit divina; divinitas externam non recipit notionem, ipso Filio dicente. *Nemo novit Filium, nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius* (Matth. xi). Hodie Spiritus sanctus supernat aquis in specie columbæ, ut sicut illa colomba Noe nuntiaverat diluvium discessisse mundi (Gen. viii), ita ista indice nosceretur perpetuum mundi cessasse naufragium; neque sicut illa veteris olivæ surculum portaret, sed totam ^d in caput parentis novi chrisomatis pinguedinem fundit, ut impleat illud quod propheta prædixit: *Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis* (Psal. xlii). Hodie Dominus super aquas. Bene super aquas, et non sub aquas, quia Christus baptismati suo non servit, sed imperat sacramentis. Hodie Deus majestatis intonuit, et si Pater de cælo intonat, si Filius Jordanis insistit fluentis, si Spiritus sanctus ^e corporaliter apparet de supernis; quid est quod Jordanis qui fu-

git ad præsentiam legalis arcæ (Josue iii), ad totius Trinitatis præsentiam non refugit. Quid est? Quia qui pietati obsequitur, incipit non esse timori. Hic Trinitas exercet gratiam totam, totam secum loquitur charitatem: ibi elementa corripit, ut servulos instituat ad timorem. Inter hæc tamen talia et tanta intrepidus stat Joannes, quia timere non potest, qui totus ad Dei amorem natus angelico testimonio comprobatur. Hodie Christus initium dat signorum celestium, dum convertit aquas in vinum (Joan. ii), ut quem Pater voce Filium jam probarat, ipse se Deum ^f virtutibus approbaret, quia auctor est elementorum qui elementa commutat; et naturam fecit ipse, qui contra naturam facere non laborat: aquam transfert in vinum, ut ^g divinitatis in vigore nature nostræ proficiat hebetudo. Nam qui panes quinque fragmento profuso et ^h furtivo incremento, ad quinque millia hominum tetendit et dilatavit saginam (Matth. xvi), potuit augmentis succrescentibus ad nuptiarum festa vini ampliare et perpetuare mensuras. Sed aqua in sanguinis erat ⁱ convertenda mysterium, ut mera pocula de vase corporis sui Christus bibentibus propinaret, ut impleteret illud propheta: *Et calix tuus inebrians quam præclarus est* (Psal. xxi). Tribus autem modis hodie Christi deitas est probata: magorum munere, Patris testimonio, aquæ mutatione in vinum; quia tribus stare omne verbum Scripturæ firmavit auctoritas dicendo: *In ore duorum vel trium testium stet omne verbum* (Matth. xvi). Sed quia festivitas ipsa ad mensam nos Domini et calicis istius lætitiæ commonet jam ^j venire, res amplas brevi sermone sufficit conclusisse, per Dominum nostrum Jesum Christum, qui vivit et regnat nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

SERMO CLXI.

De parabola servi ab agro regressi, deque hominis erga Deum gratitudine.

Audistis, fratres, quemadmodum famulatum divinum Dominus exigit humane servitutis exemplo, dicendo: *Quis vestrum habens servum arantem, aut pascentem, qui regresso ab agro dicat: Statim transi, recumbe; et non dicit ei, Para quod cenem, et præcingere, et ministra mihi donec manducem et bibam, et post hæc tu manducabis et bibes? Numquid gratiam*

* Ms. Cæsen., *credit et non discutit, sed mysticis muneribus conficitur.*

^b In hoc nempe vaticinio conversionem gentium, Egyptiorum maxime et Æthiopum; quorum primitive in reginæ Candacis spadone multi recognoscunt. Hilarius autem, cum Chrysologo putat magos Christum in incunabulis veneratos, ex iis regionibus esse profectos.

^c Ms. Cæsen., *ipse sibi, sui testis Filius.*

^d Scilicet Christi, qui omnium salvandorum ac reparandorum parens est. MITA.

^e Quod vera ac naturalis columba fuerit hæc, plerique negant: verumtamen corpus habuisse affirmat S. Augustinus, sed corpus æræum in speciem columbæ. Non tamen fuit illud corpus, quodcumque esset, a Spiritu sancto hypostatice assumptum, ut falso opinatus est Tertullianus; sed Spiritus sanctus fuit in illo, tamquam signatus in signo: sicut angeli, ut ab

D hominibus videantur, sæpe humana corpora assumere. Vide Maldonatum in cap. iii; Matth., num. 16. MITA.—In hac re, inquit Calmetus, religiosi adeo non fuere Patres, uti recentiores nostri; neque indignam putavere Spiritu sancto columbæ speciem, cum passim in Scriptura Dei Filius describatur nomine Leonis Jada, Vernis Jacob, Agni, Lapidis, etc.

^f Ms. Cæsen., *manifestare.*

^g Ms. idem, *Deitatis vino.*

^h Hoc est abscondito, et humanis oculis imper-

vio.

ⁱ Scilicet in sacrificio Missæ. MITA.

^j Hinc subinfero Auctorem nostrum prædicasse populo divinum verbum ante sacram, vel antequam sacram faceret. MITA.—Vel potius inter Missarum solemnias, proxime pro Evangelii lectione, antequam populo sacra mysteria distribuerentur.

*habet servo illi, quia fecit quæ sibi imperavit? Non putatis. Sic et vos, cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus; quod debuimus facere, fecimus (Luc. xvii). Sic et vos. Quid simile? Immo longe dissimile. Tantum debet homo Deo, quantum debet homini homo? Absit. Nam est alter ordo, diversa causa, a dissimilis fides. Deus hominem fecit esse, nasci iussit, dedit vivere, concessit sapere, donavit et tempora, distribuit ætates, concessit ad gloriam, aperuit ad honorem, præfecit animantibus, et toti terræ dominum definita lege et ætate præscripsit: et cum talia, tantaque prima homini Dei beneficia deperissent, secunda reparavit tanto maiora, quanto divina; præstantiora tanto, quanto celestia. Nam cœli post habitatorem dedit, quem dederat ante incolam terrenorum, ut adversum nullum illi, nullus incursus, nullusque serpens terrenis latens in bonis, irrepere amplius in hominem non valeret; servaretque conditio jam certa, quem perdidit: incerta libertas; et esset homo liber omnium, sola Domini servitute, cui conditionem qua factus est debet, debet originem: quod redemptus est, quod emptus est, debet utique servitutem, dicente Apostolo: *Prelio empti estis, nolite fieri servi hominum (I Cor. vii)*. Et propheta ut conditionem, ut originem fateretur: *Ego servus tuus*, inquit, *et filius ancillæ tuæ (Psalm. cxv)*. Deo ista, homini quid tale debet homo? Et tamen querit Deus vel tantum; quia reddere homo Deo nil vult, cui debet totum. Sed repetamus lectionem, et oculis nostris similitudinem proponamus ipsam, et quod diximus tunc lucebit, quia nullam Deo, homini totam dependimus servitutem. *Quis vestrum habens servum arantem aut pascentem, qui regresso ab agro dicat: Statim transi, recumbe; et non dicit ei, Para quod cenem, et præcingere, et ministra mihi, donec manducem, et bibam, et post hæc tu manducabis et bibes? Quam familiaris, quam vernacula, quam de quotidiano usu veniens, quam communis est ista doctrina. Si dominus est, qui audit, agnoscit talia se exigere a servo; si servus, exhibere se domino ista cognoscit. Servus namque post vigilias antelucanas, post totius diei varios et duros labores, post trepidantes et anxios concursus, et parat Domino**

*A suo cœnam, et cinctus quod paraverat subministrat: non est elatus, quia fecit, sed cum devotione singula faciens contremiscit, et apponit domino suo cibos multiplices, arte tota totius saporis conditos; ipse autem semicocctam, nec salitam forsitan cœnulam gustaturus; porrigens crebra pocula, variat calices, vina mutat; ad longissimi convivii fabulas longiores stat fixus, stat moveri nescius, stat cuius lassescere non licet servituti. Et cum dominus jam partem noctis in somno deducit, peragit in quiete, servus colligit, curat, accurat, ponit, componit, reponit, et sic in rebus necessariis immoratur, ut nihil sibi, aut parum noctis ad escam reservet et soporem. Post hæc omnia nisi pervigilet in crastinum, et dominum prævenit dormientem, fessus, indefessus, manabit ad verbera, ad præsentem poenam nihil hesternum ei subvenit de labore, quia quidquid dominus indebite, iracunde, libens, nolens, oblitus, cogitans, sciens, nesciens circa servum fecerit, iudicium, iustitia, lex est, imperantis ira subdito ius est, et ad libitum domini vocem non habet conditio servitutis. Si ergo et servus sentit quid debeat homini taliter serviendo, et dominando dominus qualem servitutem Domino dominorum debeat, docetur et intelligit se magistro. Hoc implebat Paulus, qui servitutis suæ titulos sic scribebat: *Usque ad hanc horam esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur (I Cor. iv)*. Et alibi: *Lividum facio corpus meum, et servitutis subicio (I Cor. ix, juxta LXX)*. Præbebat vindictam bonus servus, qui se usque ad livorem sic agens jugiter verberabat: nec laxabat frenâ corpori, ne per indulgentiam caro laxata alterius incurreret servitutem. Sed, homo, quod a servo exis, impende ei qui te dominum fecit. Tu qui semper dormis, et a servo exis vigilias indefessas, aliquando vigila tuo Domino pro te sine cessatione vigilantem, assiste tuo Domino vel momento uno jejunanti, cui manducanti tuus servus semper assistit; remitte servo innocenti, cui peccanti blanditur Dominus tuus; da interim veniam, cui tuus Dominus semper ignoscit. Certe si quidquam boni feceris, crede te Domino solvisse debitum, non beneficium præstitisse. Cum feceritis, inquit, omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, servi*

* Hoc est fidelitas, vel constantia promissorum. MITA.

^b Alta hic nox in veteribus editionibus. Lucem dedimus ex MITA.

^c Anceps, fluctuans, quia in mutabili hominis arbitrio residebat. MITA.

^d Laudantur verba hæc a Pignorio, de Servis, page 68.

^e Ms. Vallicell., *varios calices*.

^f Vel quia sepe in conviviis fabulatur, vel respicit morem antiquorum, in quorum conviviis ludica et scenica agebantur, vel ænigmata a convivis solvenda proponebantur.

^g Has serviles delicias, inquit Pignorius, tangit eleganter Geta Terentianus Phorm. Act. II, scen. 1:

Herus si redierit

Molendum usque in pistrino, vapulandum, habendæ

[compedes,

Opus ruri faciendum, etc.

^h Nescio quid de viris principibus vulgo titolati somniet Mita. Tituli servitutis erant tabellæ in quibus inscribebantur mancipiorum morbi, et vitia, et quidquid aliud emptorum intererat non nescire. Pendebant autem huiusmodi tituli ex eorum collo. Proptius Eleg. 5 lib. iv:

Aut quorum titulus per barbara colla pependit.

Ait ergo Paulus inter titulos suæ servitutis, scripisse famem, nuditatem, etc.

ⁱ Blanditur Deus peccatori, vel statim non puniendo, vel largiendo temporalia, vel more optimi parentis, qui maledictis suorum infantum arridet, quo bonos efficiat; vel uti loquens de Saul dixit Augustinus serm. 15 de verb. Apost., *savi et miseretur*. Ex MITA.

^j Alias, *dominanti*.

inutiles sumus; quod debuimus facere, fecimus. Quando per se homo utilis ad divina, qui sic sibi est inutilis ad humana? Cogitet homo cordis mala, carnis vitia, voluptatum fluctus, desideriorum procellas, irarum scopulos, naufragia criminum, et tunc quidquid in se est utile ^a dabit Deo, sibi quidquid inutile est deputabit. Sed ad proposita redeamus, ut quare Dominus discipulos suos admonuerit jam patescat. Apostolos suos Christus ^b ut mitteret ad populos vario dolore languentes, dedit illis virtutem spiritus, potestatem supernam dedit, dedit gratiam sanitatum, unde perambulantes illi reddebant visum cæcis, claudis cursum, surdis auditum, et ne per singula vos morer, cunctis male habentibus dabam salutem, unde redeunt gloriabantur dicentes: Domine, etiam in nomine tuo demonia subiecta sunt nobis. Quos Dominus temperat, dicens: Nolite gaudere quia demonia subiecta sunt vobis: gaudete autem quia nomina vestra scripta sunt in cælis (Luc. x). Ergo ne per elationem perderent quod conquisierant per laborem, et deputarent sibi quod divinitus fuerant consecuti, ad humilitatem, quæ mater est doctrinæ, tali revocat exemplo: Quis vestrum habens servum arantem, aut pascentem, qui regresso ab agro dicat ei, Statim transi, et recumbe, et non dicat ei, Para quod cenem, et præcingere, et ministra mihi donec manducem et bibam, et post hæc tu manducabis et bibes? Post exactos labores, et magna et multa documenta virtutum, apostoli satis sibi utiles videbantur, sed versari in luto carnis, et limo corporis huius, et quod essent inutilis, nesciebant, sed deprehenduntur cum Judas tradit, Petrus negat (Matth. xxvi), Joannes fugit, relinquunt omnes (Marc. xiv), ut solus in quo erat, et ex quo erat tota utilitas appareret. Quod autem dixit: Et postea tu manducabis, monet discipulos, ut post ascensionem suam statim copulari se Domino in illa beatitudine superna gestirent. Nam denique hic ^c relicturos omnia approbat, et præcingit ad tolerantiam passionis, et ministerii sui perficit ad laborem. Nam tunc tanto tempore ministrarunt apostoli discumbenti, quanto tempore inter peccatorum coquinas et gentium focos cœnam Domini super mensas Ecclesiæ in memoriam perpetem præpararunt. Hanc cœnam qui ^d fidelis est novit, qui nescit, et scire desiderat, sit fidelis.

SERMO CLXII.

De eo qui volebat dividere hæreditatem.

Audistis, fratres, hodie quid a Domino hæres bonorum petierit mundanorum. Magister, inquit, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem (Luc. xii). Præceps cupiditas, et incauta, mundanæ litis arbitrum credidit ipsum sæculi cognitorem; et eum fieri

A voluit divisionis auctorem, qui ad restituendam venerat humani generis unitatem. Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem. Hic non magister questus est, ^e sed amor. Dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem. Cum dicit, dic fratri meo, præmisit quod charitatem moneat, quod interpellet naturam, quod pulset affectum. Dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem. Non potest dicere fratri, Divide, qui per prophetam docuit: Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum (Ps. cxxxiii). Dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem. Quæ major hæreditas, quæ melior hæreditas quam divinæ vinculum charitatis? Quia hæreditas aliquando perit, charitas numquam, dicente Apostolo: Charitas numquam excidit (1 Cor. xiii). Sed dicit aliquis, Ergo charitas numquam perit, numquam violatur? Plane numquam, quia ^f charitas si est, permanet; si non permanet, non est. Sicut sterilis arbor quæ vernali tempore cum tota candescit in flore, ^g fructum non dat illa, sed fallit; ita est charitas quæ putatur, et non est: occasionum concussa fluctibus evanescit, ac sic lædit sollicitos et decipit incautos. Sed ad cœpta redeamus. Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem. Hæreditas mundana, ante posteris infert jurgia quam confert census; antequam dividat facultates, ^h scindit hæredes; antequam debitas tradat singulis portiones, successores ipsos desecat et mittit in partes. Proinde non est hæreditas ista, sed pugna; et hæc noverca filiorum est, non facultas. Ille ditat filios, qui relinquit filiis plenissimam charitatem.

C At tu, quisquis ille es qui Dominum tali petitione compellas, Dominum provocas, Dominum producis ad litem, cum quo tibi Apostolus hæreditatem docet et ostendit esse communem: Hæredes, inquit, Dei sumus, cohæredes autem Christi (Rom. viii). Hic tibi sic hæres est, hic est tibi frater, qui nascendi sorte, conditione crescendi, vivendi ordine, moriendi exitu, per omnia tibi voluit similis inveniri. Nam cum esset et solus Dei hæres, et Filius unicus per naturam, te participem sibi, te cohæredem sibi voluit et fecit esse per gratiam, qui eras miser et subjectus ultimæ servituti. Habebis itaque, et collata poteris feliciter possidere, si manseris in aula Patris, si fueris in divina hæreditate communis. Dari potest, dividi non potest sors divina, quia cœlestia et qui dederit non amittit, et D qui acceperit sibi singulariter non recondit. Unde homo quid hunc ad divisionem vocas, quid hunc ad discussionem miserandus invitas, quid ab eo partem petis, qui tibi quesivit et contulit totum? Vel expertus cessa, et jam pœniteat talia te petiisse. Nam partem substantiæ principalis accepisti, et acceptam peregrinus, vagus, luxuriosus cum luxuriosis belluo

^a Id est, ascribet Deo.

^b Alias, cum mitteret.

^c Non parvo loci detrimento in editis omnibus deest vox omnia. Supplevit Latinus.

^d Sacram scilicet eucharistiam, quæ eâ ætate arcani tenebris obtegebatur infidelibus et catechumenis.

^e Editi, perperam, sed amoris.

^f Juxta. S Augustinum relatum a Magistro distinct.

31 lib. iii: Charitas, quæ deseri potest, numquam vera fuit; et Ambrosius: Ficta charitas est, quæ in adversis deserit. Ex Mita.

^g Ms. Cæsen., fructum dat nullum.

^h Chrysostomus apud Lippom. in Catena: Facultatum multitudo divisionem operatur, concordiam impedit, et cognationis vinculum dirimit.

perdidisti (Luc. xv). Hinc paradisi exsul, hinc hæreditatis exsors, hinc extorris a vita. Homo, dicit tibi Christus, Quod a me, et per me consecutus es, sine me non poteris possidere, quia sine me qualis fueris, jam vidisti; hoc sciens pro te Patrem ingrato omnium sic poposci: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum* (Joan. xvii). Et quia nec hoc tibi sufficere poterat ad tutelam, nam cum mecum esses in paradiso, et * extra me tu periisses, adjecti, dicens: *Pater, sicut tu in me, et ego in te, ita et isti in nobis unum sint*. Ego ut Patris bona habeam, processi de Patre, a Patre penitus non recessi: et ideo tantum te in nobis habere volo, quantum nos ipsi sumus, et manemus in nobis. Desine ergo vel superna dividere, vel de terrenis me audiente litigare, ne quem tenes et habes hodie largitorem pium, severissimum sentias postmodum cognitorem. Sed jam quid responderit Dominus audiamus: *Homo, inquit, quis me constituit judicem aut divisorem super vos? Quis me constituit judicem? Et ubi est illud quod tu dixisti, Domine: Pater neminem judicat, sed omne iudicium dedi Filio* (Joan. v)? *Aut divisorem super vos? Et quis dividet justos ab injustis, sicut segregat pastor oves ab hædis* (Matth. xxv)? Si tibi iudicium debetur hominis, et per te est totius sæculi celebranda divisio, quomodo dicis, *Quis me constituit judicem aut divisorem super vos? Est quidem penes Christum, et fuit, atque erit omne iudicium, sed tunc non iudicaturus venerat, sed iudicandus, nec additurus reos, sed a reis innocens addicendus*. In homine agebat Deum, in servo dominum, ut esset vernula temporis, qui erat et factor et cognitor sæculorum. Merito ergo respondit: *Quis me constituit judicem aut divisorem super vos? Et quis eum constitueret judicem, qui constituit et restituit universa? Christus ad litigatoris arbitrium arbitri esse non poterat, qui totius iudicii summa est et potestas*. ^b At illi iurgator quare non opposuit: Quomodo non invitatus a fratre taliter tu petisti? Nescis, quod justus mediator non est, qui ab una tantum eligitur parte? Verum hæc non dixit; sed invisus astitit, ut adjudicantis illi fas esset, fratri non esset, resiliere sententiam. Et quia Christus correcturus venerat, non damnaturus reum, præcepto removet fomitem iurgiorum, dicendo: *Videte, cavete ab avaritia*. Hoc est dicere: Abjiciatur avaritia, et non erit in hæreditate contentio. Avaritia, fratres, parentes negat, germanos dividit, separat socios, amicitiam solvit, excludit affectum: hanc qui intra se habuerit, erit nullius, suus non erit. Avaritia, fratres, sicut dixit Apostolus, *radix est omnium malo-*

* Alias, extreme tu periisti.

^b Mirum quantum tota hæc periodus in omnibus editionibus scateat erroribus. Et cum etiam codices mendosi sint, eam ex conjectura Mitæ restitui.

^c Observat plurimis Mitæ, primum monumenta more antiquo in agris construi solita ex lapide lateritio. Si vere ibidem prope arbores plantatæ fuissent, illæ radicibus intra lapidum connexionibus immissis, et lapides titulares, et lateres, sepulcrum componentes, è proprio loco indistincte prosternunt. MITA.

rum (1 Tim. vi): quæ cum radicari cœperit in corde, sic morum dissipat ornamenta, sicut * arbor noxia feralibus radicibus nexa solvit, et dissipat monumenta majorum.

SERMO CLXIII.

De terrenorum cura despicienda.

Beati quorum corda hodiernus Domini sermonis penetravit auditus. Beati quorum mentes promovit ad fidem tanta et talis promissio Salvatoris. Beati qui credulitate cœlestium mandatorum duris absoluti sunt præsentium curis. Tali namque hodie discipulos suos, immo omnes auditores suos, Dominus voce compellat: *Nolite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quod vestiamini*. ^B *Anima plus est quam esca, et corpus plus est quam vestimentum* (Luc. xii). ^d Quis sic ita invidus bonis suis, quis sic deliciis suis inimicus, ut spontanea et cœlitus preparata despiciat, et concupiscat mundanis laboribus et doloribus conquistis? Degener nimis animus, mens tota servilis est, quæ coquorum * affatus, squalores coquinae, hesterni horrore fetentia perquirat obsonia, cui jugiter regius deservit atque adjacet apparatus. Noli ergo, homo, inania providendo gemere, noli laborare caduca præparando, quia prandii tui semper et ubique Deus præparator assistit. Quis rex devotis militibus debitam non procurat annonam? Quis dominus fidelibus servis ista cibaria non ministrat? Quis pater non dat panem filiis? Si ergo nobis Deus, et rex et Dominus, ^C et Pater est, quid negabit? Stipendiis suis militans derogat miles regi; suis sumptibus vivens dominum servus accusat; pro se sollicitus filius culpam superstitem patrem. Noli ergo, homo, exponere Deum pro te taliter cogitando, qui et iustitia regnantis, et dominantis studio, et generantis affectu, in se totam tui recepit sollicitudinem, refudit et curam, dicendo: *Nolite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis*. Sed te forte mellitus imber, et singularis cibus, Judaici fastidii deterret exemplo, nec carnem credis humorum varietate concretam per solum manna ^f sua voluntate compleri: dicis, Deus sicut corpus ex diversis voluit constare membris, ita variatis dapibus voluit et jussit enutrir. Superfluous est, o homo, iste qui te exagitat timor: nam Creatoris ad prandium ^D tota concurrat et advolat creatura. Unde si te legalis cibi singularitas et parcitas terret, invitet et provocet evangelici convivii cœlestis effusio, quæ in uno ferculo manducaturus Petro totius apponit genera creaturæ (Act. x). Nam quidquid Noe * vector novi

^d Latinus, quis sit.

* Ms. Cæsen. Editi, affatus.

^f Auctor Sapientiæ xvi, 20, 21, tradit omnium gustui manna accommodari consuevisse, ut singulis sapere. S. Augustinus Retract. lib. ii cap. 10, scite animadvertit hanc cibo virtutem, ut se omnium gustui accommodaret, non nisi pro filiis Dei inditam fuisse. Vide Gregor. Moral. lib. vi cap. 9.

* Aliis epithetis eum ornant Patres. Dictus est a Chrysostomo, homil. 110 tom. V pag. 711, naufragium facientis naturæ bonus gubernator; a Nazianzeno,

saeculi, saeculi servavit ad semen, quidquid in aere volitat et fertur, quidquid gignitur et vivit in terra, quidquid in aquis est, et movetur, hoc uno Petri coelitus mactatur, et exhibetur ad cenam. Si ergo vis, homo, accipere et omnia manducare, despice vilia tibi providere cellaria. Et nos quidem magnis exemplis tibi superna cogitanti carnalia non defutura probare contendimus: Deus autem pro suae majestatis insignibus de suis dubitantem promissis ad vilia et extrema remittit exempla; ut te tali examinatione redarguat, quem ^a tanta imitatione non traxit. Considerate, inquit, corvos, quia non seminant, neque mo-
^b tant, quibus non est cellarium, neque horreum, et Deus pascit illos; quanto magis vos pluris estis illis? Dubium merito infidelem ad avem mittit, amicam belli, furoris sociam, insatiam sanguine, et in ipsos mortuos ferro gravius saevientem. Namque cessante gladio carnifex improbissimus exanime grassatur in corpus, laniat, dissipat, spargit, ne quid funeris inventum, quieti misericors sepultura commendet. Itaque Dominus exemplo tali exaggerat dubitantis insaniam, qui putat Deum hoc piis filiis denegaturum, quod impiis ^c avibus subministrat; et existimant relinquentibus propter se patriam, domum, parentes, filios, conjuges, victus subsidia non daturum, qui nascenti indulget crescere, terminavit corporis incrementum. O miserum, o tota infelicitate dignissimum, cui cum detur regnum, suspirat panem; cum perpetuitate donetur, deflet potum; cum immortalitatis gloria induatur, plangit corporis vestimentum. Genuine infelicitatis conscius, fieri non credit se felicem; et terreno enutritus in pulvere coeli incolam dubitat se futurum. Convenienter ergo Dominus quae sequuntur adjecit: Quis autem vestrum cogitando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? Humanarum mentium cogitationes intus scrutator exponit; nam omnis homo dum sui corporis pulchritudinem concupiscit, procerum se esse exoptat: sed cogitare homo hoc potest, hoc per se homo obtinere non potest; ad id credendo pervenit, ad hoc pervenire non potest cogitando. Hinc est quod Dominus humani conscius desiderii hominem Christi tetendit in formam, ut in mensuram Christi speciositate tota decorus esset, qui in brevitate sua erat ipso erubescere deformis; unde bene subjunxit: Si ergo neque q od minimum est potestis, de ceteris quid solliciti estis? Hoc est, quid cogitatione, homo, majora praesumis, qui per fidem minora desperas? Quid vestimento minus, quid majus corporis incremento? Crede ergo tibi a Deo vestitum corporis posse praestari, a quo tibi fides corporis incrementa repromittit. Verum, quia Deus sic humanum diligit genus, ut ipsos quos dominantis jure corripit, mox paterno soletur, et

A mulceat blandimento, quos comparatione foedissime avis exasperasse videbatur, ad floris odorati et speciosi nimium hos reducit exemplum. Considerate, inquit, lilia quomodo crescunt: non laborant, neque nent. Dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut unum ex istis. O quantum se superna pietas hominis amore deponit! Nam qui poterat praecepta sua sola auctoritate firmare, toto insinuat et astruit labore doctoris, et qui sufficiebat in sola fide promissionis suae terminum collocare, auditores ad fidem promissi suavis perducit exemplo; dubios lili comparatione confirmat, liliu Salomonis sublimat exemplo: quia ipso Domino testante, inter omnes mundi reges Salomon singulari gloria, ornatu unico, speciosus effulsit, et omnes terrae flores liliu vincit et praecellit in gratia; tantumque distat ab universo germine liliu, quantum regem specie, gloria, cunctis, constat excellere. Nec a nobis latius lili describenda est pulchritudo, cujus praerogativam Dominica testatio reddit singularem: iteranda sunt sane illa quae ad robor fidei nostrae geminato Dominus commendavit exemplo; quia Christianus de vita, de regno, de immortalitate certus, de pastus et vestitus non debet necessitate pulsari, cum videat Deum hodie nato, et perituro in crastinum germini ^d tantam vestibus gloriam contulisse. Sed sicut ariditate ista, sicut cliani deputantur incendio, ita mortis, ita gehennae ignibus destinantur, qui praesentia sibi a Deo praestari dubitant, cum futura sibi iam sentiant contributa. Et vos nolite quaerere quid manducetis, aut quid bibatis, et nolite in sublimia tolli; haec enim omnia gentes mundi quaerunt. Pater autem vester scit quoniam his indigetis. Verumtamen quaerite regnum Dei, et haec omnia adjicientur vobis. Cum se patrem nostrum dicit, nostri sibi piam curam comprobatur non deesse: cum nos regnum coeleste jubet quaerere, subijcienda monstrat omnia; nobis quidquid coelestis exigit apparatus indicat adfuturum.

SERMO CLXIV.

De igne caelesti, de separatione facta a Christo, et de Ecclesiae et Synagoga divisione. In illud Lucae: Ignem veni mittere in terram, etc.

Sicut febrientibus amarus est semper salutaris cibus, ita et saepe Dominicus sermo contrarius imperitis: utrisque tamen aliter, aut ex corporis, aut ex mentis infirmitate contingit. Hodie Dominus exasperasse nonnullorum videtur auditum, dicendo: Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut accendatur? Et infra: Putatis quia pacem veni mittere in terram? Non, dico vobis, sed separationem (Luc. xii) Et ubi est illud: Ecce Agnus Dei (Joan. i)? Ubi illud: Sicut oris ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se mutus, sic non aperuit os suum (Isa.

speciale sibi nihil vindicant; et ideo pabulis indigere nesciunt, quia aliis invidere non possunt.

^c Ms. Caesen., de pastu et vestitu non debet ambigere.

^d Ms. Caesen., tantam vestitus gloriam. Latinius, tantam vestium gloriam.

orat. 18 pag. 297, secundi hujus mundi parens; a Theodoro in psalmum. xc, generis nostri scintilla; et iterum orat. 5 de Provid., secundus humani generis princeps, etc.

^a Sic placuit reponere cum Latini. Editi omnes, tanta imitatione.

^b Ambrosius, apud Du-Hamelium hic: Aves caeli

lun)? Sed et illud: *Dicite filiae Sion: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus* (Matth. xxi)? Et quid est quod Agnus iste tam dure in prædicatione percussit? Quid sic arietat in verbo, qui in passione a tanta patientia tacet, in morte tota humilitate succumbit? Et revera, fratres, mundum suum Christus per omnia mitis et mansuetus intravit, dum nascitur nostro dulcis in germine, dum cunis blande blandior ipse fovetur, dum parvulus in gremio se fundit et resolvit humano, dum parentis in collo stringitur, et stringit toto charitatis amplexu. Et ut enutriet toto dum nutritur affectu, per omnes sensim currit et adolescit ætates: pauper agit semper, solitarius semper incedit, quia pauper communis est semper; patet omnibus solitarius semper. Et quid est quod tantum verbis spargit ignem, quod tanta et talia inflamat, et dilatat incendia, dicendo: *Ignem veni mittere in terram*? Quid est? Ager quoties longa incuria silvescit, et toto luxurie agrestis sordescit horrore, peritissimi cultoris utique semper aperitur et purgatur incendio: ac studio benigno cultor ignis apponitur, ut exustis sentibus reveletur prima facies campi, ^b præstetur agricolæ libera, fiat facilis via vomeri, sit germinis ferax sterilis diu terra, et longa ac mœsta otia leto lætissima jam repenset in fructu. Ergo ubi Judaicus cespes continuo aratro legis et jugi cultu ^c effectus ad inopiam, non respondit germini, non labori, sed pro tritico lolium reddidit, protulit pro viribus spinas, Christus ad sata gentium divini cultus convertit industriam: ac diu oppressa dumis nationum cupiens novalia purgare, ignem mittit primum maximus magister in terram, et quidquid naturalis squalificerat luxur, quidquid arefecerat brumalis rigor, artificii depurgat et consumit incendio; quatenus sola longo exhausta jejuni ipso suo cinere saginata pinguescerent, et post diuturnam duritiem tenera redderentur et mollia; ac sic evangelico apta cultu semini redderentur commoda; et felici sulco jam redderet tricesimum, sexagesimum ac centesimum fructum. Sed hic ipse cultus non est novus agricolæ veteri et cœlesti, nam legem ^d pangere, gratiam serere, ignis semper uti opere consuevit. Daturus legem ignem præmisit in rubo; sed divinum rubus portavit, non concepit incendium (Exod. v), jam tunc aculeis malitiæ plenum et ingratum culturæ legis ^e populum præfigurans. Et nunc in arva gentium cum destinaret apostolos, sic eos igneo imbri perfudit, et ignis consedit super eos, ut possent humecta siccare, sicca infundere, decoquere cruda, frigida calefacere, accendere extincta, comburere noxia, et in opere diverso uno atque eodem igne ad cœlestem copiam tota percolare deserta terrarum, dicente propheta:

^a Ms. Vatic. et Vallicel., qui in patientia tanta ad mortem festinat.

^b Id est, a vepribus sentibusque soluta. Verum cum Latinio sic emendavimus. Editi omnes, præstetur agricolæ libertas.

^c Ita cum eodem Latinio: Editi, effectus.

^d Alias, spargere.

^e Divinam legem non concepit Judæus, sed eam tantum forinsecus portavit, veluti rubus in exteriori

A *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* (Psalm. xlviii). Sed ad illud jam quod sequitur transeamus. *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur? Sed baptismo habeo baptizari, et quomodo coarctor donec perficiatur?* Urget aqua ignem: cogitanda est talis, tam divisa conjunctio. Urget unda flammam, multiplicat flamma undam. Quæ est talis, tam ^f concors ista discordia? Geritur hic, sicut diximus, agricolæ divini species: plena namque omnia calore germinant, humore nutriuntur. Unde rerum parens Deus ignis et aquæ commercio nos germinat, nos enutrit, quorum tanto ardet, calet, exæstuat, anhelat affectu. *Baptismo habeo baptizari.* Christus suo baptizatur in sanguine, ut quidquid ex nostra carne suscepit, diluatur, renovetur, et totam suæ divinæ majestatis redigatur in formam. **B** *Baptizatur Christus suæ baptismate Passionis, qui totius peccatum mundi lavit, quod non nisi ab eo qui mundum fecerat, poterat aboleri. Putatis, ait, quia pacem veni mittere in terram? Non, dico vobis, sed separationem.* Quare? Quia conjunctio cœlestis est in ista separatione terrena. Nemo potest connecti terræ, et jungi cœlo. Grata ergo et chara sit ista terrena separatio, quæ nos sic a terrenis separat, ut inserat nos divinis. *Erunt, inquit, ex hoc quinque in domo una divisi, tres in duo, et duo in tres: dividetur pater in filium, et filius in patrem; mater in filiam, et filia in matrem; socrus in nurum suam, et nurus in socrum suam.* Cum quinque dixerit ex una domo dividendos numero, nomina sex dividuntur, pater, filius, mater, filia, socrus, **C** nurus: sed quia est ipsa socrus quæ mater est, certum est quinque tantum personas in his nominibus inveniri. Dividuntur autem tres in duo, dum in sponso sponsa conjuncta, socrus quæ tertia est, divisa remanebit in domo. Ergo ista in qua Ecclesia conjungitur Christo Synagoga, quæ mater est, et socrus, permanet suo jam marito perdivisa. Duo ergo in tres ita dividuntur, dum de isto Christi et Ecclesiæ consortio altera ^g hæres scinditur et dividitur Synagoga, ut Christus et Ecclesia divisi ^h ab hæreticis, uno maneat et jungantur in Spiritu. Dividitur et pater in filium, et filius in patrem, dum Judaicus populus qui per carnalem Christi generationem paternum sortitus est nomen, a Christo Filio per invidiam separatur, pater lividus in odium vertit affectum, cui filii gloria jugis est poena, est continuus cruciatus, dicente Apostolo: *Quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula* (Rom. ix). Dividitur et mater in filiam: est namque Synagoga mater, ex qua per Petrum et ceteros apostolos nascitur Ecclesia filia, quæ ubi divini

tantum parte exardescens. Ex Mita.

^f Verba illa, *baptismo habeo baptizari*, diverso tempore a Christo fuisse pronuntiata existimat Maldonatus: unde inanis opere esset eorum nexum cum superioribus querere. Id autem egregie præstitit Chrysologus.

^g Latinus legit, et jure fortasse, altera hæresis.

^h Alias, a Judæis.

regis Christi meruit habere consortium, matrem et æmulam pertulit et novercam. Et quæ filiae mater talis, qualis nurui socrus? Hæc namque Synagoga mater, ubi Ecclesiam nurum vidit ex gentibus advenisse, occidit scelestam filium, nurus consortium ne videret: occidit Christum, si vel sic amorem nurus furibunda valeret extinguere. Sed ex morte totum resurrexit in Ecclesie conjugium Christus; ut probaret charitatem non separari morte, sed crescere. Arguit eos autem Dominus qui faciem cæli, ortus nubium, stellarum cursus, plagas orbis student nimia curiositate perquirere, et tempus salutis suæ nullis studiis, nullis indiciis nituntur agnoscere. *Hypocritæ, ait, faciem cæli et terræ nostis probare; et quomodo tempus istud non probatis?* Oculus effusus perdit lumen, quia tota hominis intra pupillam visio continetur. Ne ergo studeas videre multa, ut videas temetipsum; ne præsumas excelsa contueri, nec longinqua ambias conspiciere, quia angustus oculus non capit multa, non penetrat excelsa, longinqua non perspicit, atque ita videt nihil, qui videre existimat totum. Agnosce ergo diem salutis, tempus acceptum per Christum Jesum Dominum nostrum, si vis a te.

Deest finis.

• SERMO CLXV.

De consecratione D. Projecti episcopi Foro-Corneliensis.

Omnibus quidem Ecclesiis venerationem debere me profiteor, et fidelissimam servitutem: sed Corneliensi Ecclesie inservire peculiarius ipsius nominis amore compellor. ^b Cornelius namque memoratæ beatissimæ vita clarus, cunctis virtutum titulis ubique fulgens, operum magnitudine notus universis, ^c pater mihi fuit, ipse me per Evangelium genuit, ipse pius piissime nutrit, ipse sanctus sancta instituit servitute, ipse pontifex sacris obtulit et consecravat altaribus: et ideo mihi clarum, colendum, mirabile Cornelii nomen. Amor ergo cognominis me compellit Corneliensi Ecclesie desideris desideranter occurrere, et Projectum venerabilem virum amabilius pontificem consecrare. Projectum dixi, sed non abjectum, juxta illud: *In te projectus sum ex utero; de ventre matris meæ Deus meus es tu (Psal. xxi).* Et vere iste Projectus ex utero humanæ matris matris divinæ in utero jugi-

^A ter mansit, qui domus suæ nescius, domus Dei esse perstitit habitator. Qualiter autem, fratres, cunabulis ab ipsis ^d gradus Ecclesiasticæ militiæ conscenderit et officia, quia dicere mihi longum est, sicut dicit Dominus, *etatem habet, ipse* ^e *pro se loquatur (Joan. ii)*, per Dominum nostrum Jesum Christum, qui vivit et regnat cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum, Amen.

• SERMO CLXVI.

De quadragesimali jejunio.

Habet quidem simplicitas innocentie suæ gratiam, habet fidei suæ fructum; scientiæ præmium habere non potest, palmam habere non potest virtutum. Aliud est otio et securitati suæ vivere, aliud est pro omnibus ferre vigilias et labores. Simplicitas civem ^B bonum facit, non facit militem fortem: hinc est quod ille census solvit, hic stipendia percipit et honores. Civis aut cedit aut succumbit adversis, adversa miles sustinet et propellit; ille pugnare non didicit, hic non timere; ille cavet semper, hic vincit. Hæc diximus, ut quæ sit distantia monstraremus inter eum qui Christianæ fidei simpliciter accipit et sequitur sacramentum, et inter eum qui studet ipsius fidei et apprehendere scienter, et nosse mysterium. Ecce Quadragesimæ jejunium, quod devotione solemnī die crastino suscipit universalis Ecclesia: multi putant abstinentiæ tantum studio, vel nobis traditum, vel pro nobis Dominum peregissem, nec altioris intelligentiæ continere mysterium, sed solummodo castigandis corporibus, resecandis vitiiis, temperandis mentibus hoc provisum. Porro quadragenarius iste numerus tam sacratus esse a sæculis, tam mysticus reperitur, ut semper efficiendis rebus divinis, et maximis Dei negotiis explicandis adhibitus lege inviolabili perscribatur. Quod ut luceat ad purum copiosissimis percurramus exemplis. Cum mundus intra generis humani primordia perdesse, nefando vitiorum squalore sordesceret, et totus criminum feteret horrore, ac pene ipso iniquitatis suæ fumo fuscare cæli tantam contenderet claritatem, quadraginta diebus ac noctibus expiaturus terram, cælestis imber effunditur (*Gen. vii*): ut, quia perire sibi mundus, quod factus fuerat, ^f jam debebat, gauderet tali baptismate se renatum, sciretque quod est, non se naturæ, sed

^a Sermioni huic in ms. Cæsennæ præfigitur titulus: *In ordinatione episcopi Foro-Corneliensis nomine Projecti.*

^b Vide quæ observata sunt in notis ad Vitam Chrysologi ex Castillo, num. 5.

^c Forte per baptismum, certe per educationem, ordinationem, et consecrationem. De B. Ambrosio, D. Augustinus lib. contra Pelag.: *Baptizantem venerat ut Patrem; in Christum Jesum per Evangelium ipse me genuit. Mira.*

^d Projectum una cum Chrysologo a B. Cornelio sacris aris addictum, et levitam consecratum, tradit Mira. Chrysologo inde ad Ravennatam sedem evecto, alter ab eo venit in archidiaconatus dignitate, quam postea, et ipse electus presul, beato Donato levitæ Corneliensis cessit. Episcopalis infulus ornatus videtur anno 431. Eundem credit esse Baronius, quem Cælestinus PP. legatum elegit, ut suo nomine concilio Ephesino præesset. Annal. tom. VII an. 431

^D num. 22. At si hæc vera essent, communis de Chrysologi ordinatione sententia corrueret, ejusque cathedræ natalem ante Sixti dies annumque 431 statuere oporteret. Non autem sibi constare videtur Baronius, dum alias Rubicum secutus, statuit ordinationem Chrysologi anno 435, Sixti PP. II ibidem num. 24 anni 435. De Projecto episcopo silent Martyrologia. Ejusdem tantum meminit Ferrarius, de Sanctis Italiæ, sub die 25 Septembris, qui ei in Ecclesia Foro-Corneliensi sacer est. Mira de eo narratur: qua fide, apud ipsum Auctorem videat is cui hæc scire placuerit.

^e Mos fuit ut qui episcopi consecrabantur verba ad populum facerent, ut alibi observatum est.

^f In quo Chrysologus, ait Castillo, Ravennatum vitiosa et nimis adulterata compescuit jejunia: nam quadragesimales hebdomadas, modo valde rigidas amplectebantur cives, modo nimis indulgentes et laxas diligebant.

^g Alias, *dessebat.*

auctoris sui gratiae, jam debere; ipsamque nostri baptismatis formam terra, nostri corporis origo, prælibaret; ut quæ ante natos homines producebat ad mortem, hos ad vitam produceret jam renatos. Attendite, fratres, quantus sit quadragenarius numerus iste, qui et tunc cælum terris aperuit abluendis, et nunc fonte baptismatis orbem totum pandit gentibus innovandis. Merito nos quadraginta diebus per Jejunium currimus, ut perveniamus ad fontem baptismatis et salutis. Quadraginta annis populum Judeorum panificus in eremo pavit imber (Exod. x): nec solito ministratu incrementa germinis produxit e terra, sed ipse terris potius fluxit frumenta; totumque servitutis humanæ ademit laborem, qui blando rore esurientibus cœlestem præbuit et exivit annonam. Quadraginta diebus terram repositionis exploratio missa divinitus circumvit (Num. xiii): ut hic sacratus numerus promissas Israeliticum populum evocaret ad terras, qui nos quadragenariis jejuniis cursibus evocat, et perducit ad cælum. Namque et nostri corporis terram quadraginta diebus explorat nunc et circuit cœlestis inspectio, ut expugnat et expulsus vitiorum gentibus, regionem nostri cordis possideat turba virtutum. Et quia nihil omittendum est, Moyses ipse dierum quadraginta jejuniis ita humano defecatus est et exinanitus a corpore (Exod. xxiv): ut totus divinitatis mutaretur in gloriam; et adhuc in nostri corporis obscuro toto fulgeret lumine deitatis; neque intueri cum mortalium visus posset, qui substantia Dei diu pastus tota mortalis cibi oblitus fuerat adjumenta: unde didicit coram Deo et cum Deo commorantibus vitæ subsidia non deesse. Et revera, fratres, nescit lassari, mori non potest, cui panis, cui vita Deus est. Merito hic talis legem sancire meruit, qui totum quicquid in homine lex urgere poterat, peramissit. Præstiterat hoc Moysi iuge fortasse jejuniis; sed nondum reddiderat talem, si defuisset quadragenarius numerus hic sacratus. Jejunium Eliam levavit ad cælum (IV Reg. ii), et purificato sic corpori ignei cursus addidit obsequium; ut ostenderet gehenna, quæ exurit reos, innocuis quam deservit: sed ut ad hoc perveniat et Elias, quadragenarii numeri ante viam mysticam præcurrit (III Reg. xix). Ezechiel eximius prophetarum quadraginta diebus jacens latere uno, scientibus legem loquor, captivitatem futuram dum præfiguratur, absolvit (Ezech. iv): qui sacratus numerus iste suscipit iniquitates, ut debeat; captivitates ut absolvat ingreditur; vincula patitur,

A ut relaxet. Hinc est ergo quod Dominus, auctor a seculis in hoc numero absconditi sacramenti, intra ipsum numerum dierum quadraginta jejunii (Matth. iv), ut quod adumbraverat in famulis ipsa per se jam Veritas, facta et cœpta perficeret, firmaret tenera, inchoata suppleret, et quæ præceptis instituerat, roboraret exemplo; non enim suffecerat hoc tantum tanti numeri sacramentum imperasse verbis, nisi commendasset et facto. Et tamen, fratres, a tempore diluvii sacramenti hujus contendimus aperire mysterium, non ausi anteriora contingere, superiora rimari, loqui tacita, tam diu certe reposita proferre: præsertim cum mihi temerarium et vobis non necessarium videam causarum tales tantasque origines perscrutari. Veræ devotionis est, fidelissimæ servitutis B est, quid fieri velit, non quare velit dominator, inquirere. Si ergo quadraginta dierum simplex, purum, æquale, tantis testimoniis, sub tanti numero sacramenti traditum nobis a Domino jejunium perdoctur, unde ista varietas, unde novitas ista, unde hebdomada nunc resoluta, nunc rigida, nunc indulgentis nimium, nunc severa? Unde intemperati jejunii usus iste, qui aut afficiat sine venia, aut remittat ad crapulam? Hoc est, separatim calida, separatim frigida, separatim salis, separatim cibi remedia suis usibus deputare, et totum vitæ negligere conditorem? Certe qui corporis cibos condunt, sapienter discant animæ pabulum temperare, ne aut plus salitum, aut penitus insulsum salutaris cibi generat lethale fastidium. Jejunium sit æquale: et, ut est nobis traditum (Matth. ii), C servetur ad corporis et animæ disciplinam. Certe qui jejunare non potest, non presumat inducere novitatem: sed fateatur esse fragilitatis propriæ quod relaxat, et redimat elemosinis quod non potest supplere jejuniis; quia illius gemitus Dominus non requirit, qui pro se gemitus pauperum sic redemit.

SERMO CLXVII.

De D. Joanne Baptista prædicante, deque penitentia agenda.

Opportune nobis Joannes beatissimus jejunii tempore penitentiae doctor advenit; doctor dicto factoque, magister verus, quod verbo asserit, demonstrat exemplo. Magisterium stat de scientia, sed magisterii auctoritas constat ex vita; docenda faciens, obediens perficit auditorem. Docere factis, sola est norma doctrinae; doctrina in dictis scientia est, in factis virtus. Scientia ergo illa vera est, quæ fuerit mixta virtuti; illa, illa divina est, non humana, evangelista

* Peracto expletoque quadagesimali jejuniis solemnis in Paschate habebatur baptismus.

b Hoc est essentia divina, vel sermone Domini, qui Moysen per æra per quadraginta dies bis renovaverat, ut ait auctor de Mirab. Script. in tom. III Oper. S. Augustini. MIRA.

c De hujusmodi vocis etymo vide Hofmannum, in Lexico; Fungerm, in Gehenna; Seldenum, de Diis Syris, syntag. I cap. 6.

d Ezechiel prophetarum vetustissimus diebus trecentis et nonaginta in sinistram latus, quadraginta in dexteram cubuit: omnino diebus quadraginta, et triginta per trecentos et nonaginta dies, annos toti-

dem significantibus, Israelis iniquitas definitur; per quadraginta, diuturnitas captivitatis Judæ indicatur. De cubatione autem Ezechielis, an ad prodigium recurrendum sit, vide Chrysostomum de Provid., Basilium in Isaia viii, Theodoret. in Osee i, cæterosque enarratores.

e Corrupte in editis, ipsa per se jam veritate facta; vel: ipsa per se jam veritas faciens.

f De supersitione in hoc jejuniis a pluribus adhibita habet S. Ambrosius serm. 23 et 24, in vetustis. MIRA.

g Vide quam optime S. Leo serm. de jejuniis septimi mensis.

probante, cum dicit: *Quæ cepit Jesus facere et docere* (Act. 1). Præceptor cum docenda facit, et auditu instruit, et informat exemplo. *In diebus, inquit, illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ, et dicens: Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum* (Matth. iii). Pœnitentiam agite, quare non magis gaudete? gaudete magis, quia succedunt humanis divina, cœlestia terrenis, temporalibus sempiterna, malis bona, secura anxii, ærumnis beata, mansura perituris. *Pœnitentiam agite.* Pœniteat plane, pœniteat qui divinis prætulit humana, qui servire voluit mundo, et dominationem mundi cum mundi Domino non habere. Pœniteat qui maluit perire cum diabolo, quam regnare cum Christo. Pœniteat qui virtutum libertatem fugiens, captivus voluit esse vitiorum. Pœniteat, et satis pœniteat, qui ne vitam teneat, manus tradidit morti. *Appropinquavit enim regnum cœlorum.* Regnum cœlorum est præmium iustorum, iudicium peccatorum, impiis poena. Beatus ergo Joannes, qui pœnitentia iudicium voluit præveniri; peccatores non iudicium voluit habere, sed præmium; impios voluit regnum intrare, non pœnam. Et tunc Joannes vicinum cecinit regnum cœlorum, quando adhuc puer mundus ætati conquiebat augmenta. Modo cœlorum regnum quam proximum jam scimus, quando mundus senectute fessus extrema, vacuatur viribus, membra deponit, amittit sensus, doloribus urgetur, curam respuit, vitæ moritur, vivit morbis, defectum clamat, testatur finem. Nos ergo duriores Judæis, qui fugientem sequimur mundum, qui futurorum temporum obliviscimur, præsentibus inhiamus, qui in ipso positi jam iudicio non timemus, qui venienti jam Domino non occurrimus, qui volumus manere mortem, resurrectionem nolumus mortuorum, qui servire volumus, nolumus regnare, ut tantum regnum nostro Domino differamus. Ubi est illud: *Cum orabit, dicite: Veniat regnum tuum* (Luc. xi)? Majori ergo pœnitentia opus est nobis, et pro modo vulneris modus adhibendus est medicinæ. Pœniteamus, fratres, pœniteamus cito, quia nobis spatium temporis jam negatur, jam nobis ipsa hora concluditur, iudicii præsentia jam nobis satisfactionis locum excludit. Currat pœnitentia, sententia ne præcurrat: quia Dominus quod non venit adhuc, quod adhuc expectat, quod moras facit, nos sibi redire desiderat, non perire, quos pietate tali semper est allocutus: *Nolo mortem peccatoris, sed ut revertatur impius a via sua, et vivat* (Ezech. xxxiii). Pœnitentes ergo revertamur, fratres, et ne de arcto temporis pertimescamus, quia auctor temporis nescit arctari: probat hoc evangelicus latro, qui in cruce et in hora mortis rapuit veniam, invasit vitam, effregit paradysum, penetravit ad regnum (Luc.

A xxii). Et nos, fratres, qui de voluntate meritum non quæsimus, acquiramus vel de necessitate virtutem, ne iudicemur iudices nostri simus: pœnitentiam debemus nobis, ut possimus nobis auferre sententiam. Prima est felicitas perpetua innocentie securitate gaudere, inviolatam servare mentis et corporis sanctitatem, nulla immunda mundi inquinamenta sentire, reatus conscientiam non habere, vulnera nescire peccati, gratiam semper possidere virtutum, semper sub spe vivere cœlestium præmiorum. Sed si quò forte nostra mens jaculo fuerit contra peccati, si caro tumescat ex crimine, si vitiorum sanie fragilitas humana corrumpatur; tunc ægris illa, quæ non sanis, pœnitentie medicina succurrat, ferrum compunctionis accedat, apponatur adustio tunc doloris, adhibeantur suspiriorum tunc fomenta, tumentis conscientie fervor evaporet; tunc reatus ulcera lacrymis abluantur, immunditiam corporis cilicia tunc detergant. Ferat, ferat amarum pœnitentie curam, qui servare debitam noluit sanitatem. Cui vita sua chara est, dura nulla est cura: medicus non sit ingratus, qui per dolorem revocat ad salutem. Qui innocentie creditum servat, pœnitentie non solvit usuram. Dominus hoc aperit dicendo: *Non est opus sanis medicus, sed male habentibus.* Et qui male haberent patefecit, iterum dicens: *Non veni vocare justos, sed peccatores* (Matth. ix). Revocat per pœnitentiam Joannes, Christus per gratiam vocat: hinc est quod Joannes vestitu, victu, loco, totus pœnitentia formatus incedit. *Venit, inquit, Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ et dicens: Pœnitentiam agite.* Per deserta Judææ pœnitentiam clamat Joannes, quæ legis cultum, prophetarum laborem, fecunditatem patrum, frugem Dei sua sterilitate perdebat: unde ad pœnitentiam merito vocantur disciplinarum deserta, non hominum, non locorum: vocat clamor, ubi non assistit auditor. *Ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum.* Potuit de caprarum, sed cilicio opus non erat: sed accepit e tortuosissimi pilos animantis nihil habentis recti, nihil gratiæ, nihil decoris, quem natura dedit labori duro, addixit magno ponderi, extreme tradidit servituti. Tali pœnitentie magister indui debuit vestimento; ut qui a recti detorseant disciplina; et deformes se totos formis reddiderant peccatorum, magnis pœnitentie sarcinis subderentur, adjicerentur duris satisfactionis angoribus; suspiria compunctionis laboriosa, portarent; ut directi et attenuati in modum acus per angustum pœnitentie foramen ampla remissionis intrarent, et impleteretur Dominicum dictum: *Camelum per foramen acus posse transire*

^a Alias, *delicatum.*

^b Ms. Cæsene, cui vita sua est chara, nulla cura est impura.

^c Vocat camelum animal tortuosum, fortasse quia solus camelus, referente Horo lib. ii cap. 95, *femur inflectit*; habet enim quatuor articulos in femore, totidem ossibus interjectis. Camelum ira percitum ita describit Nazianzenus:

Quid? si camelus quispiam ferox totos
Guttur, tibi que tendat infestum caput?
Stabisne pugnas? nonne qui sapit fugit?

^e In his Christi verbis multi opinantur non agi hic de camelo animali, sed de *camelo*, aut *camilo*, sive nautica. Nam *camilum* vocari crassum rudentem, quo nautæ utuntur ad jaciendas anchoras, advertit Theophylactus, in cap. xix Matth. pag. 113. Jure

(Matth. xix). *Esca autem ejus erant locustæ, et mel silvestre*. Locusta castigandis peccatoribus attributa merito pœnitentiæ figuratur in pastum, ut de peccati loco exsilens, in pœnitentiæ locum ad cœlum possit a pennis veniæ pervolare. Hoc propheta senserat, qui dicebat: *Sicut umbra cum declinat sublatus sum, et excussus sum sicut locustæ; genua mea infirmata sunt præ jejuniis, et caro mea immutata est propter misericordiam* (Psal. cvm). Audis quemadmodum de peccato in pœnitentiam excussus est ut locusta, et curvavit genua ut pœnitentiæ pondera bajularet: et adjicitur mellis cibus, ut amara pœnitentiæ dulcis misericordia temperaret.

SERMO CLXVIII.

De parabola centum ovium.

Sicut profunda maris ingredi, et liquentis viæ calles invios transmeare artifex viator invenit; ita de Dei dictis aliquid audire, et ad divini sensus penetrare secretum delit et docuit lex divina. Hinc est quod ratem nostræ mentis carnis a littore solventes, in pelagus evangelici sermonis intramus, credentes quod flante Spiritu sancto cœlestis intelligentiæ perveniamus ad portum. Dominus noster hodie spem peccatorum promovit ad veniam, et superborum murmur piissimo compressit exemplo. Erant, inquit, appropinquantes Domino publicani et peccatores, ut audirent illum: et murmurabant Pharisei et Scribæ dicentes, quia hic peccatores recipit et manducat cum illis (Luc. xi). Non minus invidi quam superbi malitiam de Dominica bonitate capiebant: de pietate Dei impii reddebantur, flebant de Christi miseratione crudeles, sumebant de cœlesti curatione languorem, et pœnitentium veniam vertebant judicis in reatum. Peccatores recipit, et manducat cum illis. Sic videt invidus, sic superbus sentit: avarus sic sapit, intelligit sic malignus. Peccatores recipit. Non dicunt suscipit. Quid amiserat, qui recipit? Donat culpas, iram vertit in gaudium, dolorem mutat in gratiam, quicumque invenit quod amisit. Peccatores recipit. Recipit peccatores Deus, sed Deus peccatores

autem hæret hic aqua eruditioribus. Animal intelligendum suadet vocis acceptio, et Talmudicorum proverbium, a Caninco pridem usurpatum de eo qui arduam rem aggreditur: *Forte ex urbe Pomboditha es, ubi immittunt elephantem per foramen acus?* Christus vero pro elephante, camelum usurpavit, animal Judæis magis cognitum. At agi de rudente suadet analogia major inter rudentem et filium, quod solet per foramen acus induci. Certe Syri et Arabes pro rudente intelligunt. Et Talmudicos ne quis objiciat, habent et ipsi adagium de rudente per foramen angustum, quale est foramen acus. Vide Suicerum.

* Ex his liquet credidisse Chrysologum locustas, ἀρπυγας, de quibus pastum Joannem testatur evangelista, vere locustas fuisse, non laganas in melle frictas, sicut Ebionæi, teste Epiphanio, lib. contra hæres. tom. II hæres. 50 pag. 65; non arborum et herbarum extremitates, ut Theophylactus in Matth. xi, Nicephorus Callixtus Histor. lib. i cap. 14 pag. 79, et Paulinus Nolanus carm. de Joanne Bapt.:

Præbebant facilem victum silvestria mella,
Pomaque, et incultis enatis cautibus herbe.

nec aliud quoddam herbæ genus quod melagram vo-

esse non sinit, quos recipit; peccator Deum non violat appropinquans, Deus peccatorem sanctificat cum proquinqat. Pharisee, Christus peccata non recipit, cum recipit peccatorem, quia Deus non criminis, sed hominis est receptor. Unde Phariseus non quales venerant, sed quales redibant videre debuit peccatores. Certe Paulum, quem persecutorem miserant, prædicatorem viderunt mox rediisse. Sed jam Deus gaudium suum de reditu peccatoris comparatione qua, qua similitudine insinuet, audiamus. Et ait ad illos parabolam: *Quis ex vobis homo qui habet centum oves, et si perdiderit ex eis unam, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, et vadit ad illam quæ perierat, donec inveniat eam? Et cum invenerit eam, imponit super humeros suos gaudens; et veniens domum convocat amicos et vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam quæ perierat. Ita, dico vobis, gaudium erit in cœlis super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent pœnitentia. Semper quidem cum perdita reperimus, novum capimus cumulum gaudiorum, et est jucundius nobis invenisse perdita quam non perdidisse servata. Sed hæc parabola plus divinæ pietatis quam consuetudinis humanæ loquitur, et exprimit veritatem. Magna relinquere, amare minora, Dei potestatis est, non est cupiditatis humanæ: quia Deus et quæ non sunt facit esse; et perdita sic sequitur, ut teneat quæ reliquit; et amissa sic invenit, ut quæ servata sunt non amittat. Ergo non terreus pastor iste est, sed cœlestis, et parabola hæc tota non figurata est laboribus humanis, sed divinis est obumbrata mysteriis; sicut ex ipso numero mox lucescit cum dicit: *Quis ex vobis homo qui habet centum oves, et si perdiderit ex eis unam?* Quare non quinquaginta, quare non ducentas, sed centum? quare non quatuor, quare non quinque, sed unam? Ut ostenderet non ex damno fuisse, sed ex numero plus dolorem. Namque amissio unius totum dissipaverat centenarium numerum; et totum de dextera redegerat ad sinistram, ut dispendio*

cant, ut refert Theophylactus loco cit., et Jacobus de Vitriaco Histor. Orient. lib. i cap. 53; nec aviculas, nec pisces marinos, quod perridiculum est. Consonat Chrysologus communior sententia auctorum: nam Orientalibus, ut ait Hieronymus in Jovinian. lib. 2 cap. 7 locustis rescit moria est. Hinc, teste Euthatio, Odys. 6, ἀρπυγογροι, locustivoræ dicti sunt. Merito adendum cl. Bochartus de Anim. p. II lib. IV.

b Alias, peccati veniam.

c Hoc est, Pharisei minime considerantes, quod Christus Dominus nostrorum non indigens, sola misericordia et pietate nos ipsos querit, dicunt: Peccatores recipit, hoc est peccatores, veluti rem sibi utilem recuperat amissam; quasi dicere velint divinitatem ex perditione nostra aliquid damni passam fuisse. Bene dixissent: Peccatores suscipit, hoc est, peccatores in suam gratiam libere et gratis admittit, ut infra serm. 170. MITA.

d Alias, plus doloris.

e Irenæus, adversus Valentianum lib. i cap. 43, ait: A numero nonagesimo nono, qui est in larva, per unius additionem transferri in dexteram, et ibi centena constitui. Quem locum laudat Pierius Valerianus: et fuse docet hanc numerandi methodum ab antiquis

unius et sinistra clauderet omnes, et dextera nil haberet. Nonagesimus et nonus numerus in sinistra latet clausus, constrictus hæret, tenetur oppressus: qui tamen ubi unus perceperit et senserit augmentum, mox dextera transit ad palmam, mox centenarii numeri pervenit ad coronam; et si non habuisset centenarium numerum doloris est, cuius doloris est perdidisse? Videtis quia per unius ovis amissionem pastor iste totum gregem cecidisse de dextera, et totum in sinistram doluerat recidisse; et ideo relictis nonaginta novem, unam sequitur, unam quaerit, ut inveniret in una omnes, redintegraret ^a omnes in una. Sed jam cœlestis parabola pandamus secretum. Homo habens oves centum Christus est. Pastor bonus, pastor pius, qui in una ove, hoc est in Adam, posuerat totum gregem generis humani, hanc inter ancena paradisi, hanc in regione vitalis pascuæ collocarat: sed illa vocem pastoris oblita est, dum lupinis ululatus credit, et caulas perdidit salutaris, et tota lethalibus sauciata vulneribus. Hanc ergo Christus veniens querere in mundum, in utero virginæ regionis invenit. Venit suæ nativitatis in carne, et in crucem levans humeris suæ imposuit Passionis, et gaudens toto resurrectionis gaudio per ascensum ad cœlestem tulit et pertulit mansionem. *Et vocavit amicos et vicinos.* Hoc est angelos. *Dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam quæ perierat.* Congratulantur et congaudent Christo angeli super ovis Dominicæ reditu, nec indignantur in toto sibi presidere solio maiestatis, quia ^b de cœlestibus invidia cum diabolo fuerat jam fugata: nec poterat per Agnum qui peccatum mundi tulerat, in superna ^c amplius invidiæ penetrare peccatum. Fratres, ille nos quesivit in terra, nos illum queramus in cœlis; ille nos portavit suæ divinitatis ad gloriam, nos illum sanctitate tota nostro portemus in corpore: *Glorificate, inquit Apostolus, et portate Deum in corpore vestro* (I Cor. vi). Ille Deum in corpore suo portat, qui nullum portat in suæ carnis operatione peccatum.

SERMO CLXIX.

De parabola drachmæ perditæ.

Per omnes evangelicas lectiones latere mysticos sensus et cœlestis intelligentiæ manere secreta, norunt soli quicumque divini Spiritus gratiam percipere. Ecce posteaquam pastor Supernus perditam centenarii gregis ovem perquisivit, invenit et angel-

usitatum fuisse, et quomodo. Unde Auctor noster hunc morem respiciens, inquit: *nonagesimum nonum numerum in sinistra latere clausum.* Quoniam, cum leva manus, digitis complicatis, et pollice super medium digitum compresso, ostenderetur, nonagesimus nonus numerus indicabatur: qui numero si unum tantum addamus, mox centenarius numerus evadit; qui non per levam, ut supra compressam, ostenditur, sed per dexteram compresso versus palmam auriculari digito. Unde numerus ille nonagesimus nonus, si per additionem unitatis fiat centenarius, de sinistra transit ad dexteram. Ex Mita.

^a Nonaginta novem oves humanum genus est perditum, una ovis Adam. Hac una recepta clauditur centenarius numerus, et omnes recipiuntur.

A lorum letitiam totam cœlestem jam retulit ad ovile, mulier evangelica producitur in figuram: quæ lumine accenso de decem drachmis unam drachmam perditam sic requirit, ut inventa hac de lucro suo, de suo gaudio, causam pariat cœlestium gaudiorum. Sic enim dicit: *Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdidit drachmam unam, non accendit lucernam et everrit domum, et quaerit diligenter, donec inveniat? Et cum invenerit, convocat amicas et vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram.* Ita dico vobis, *gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore penitentiam agente* (Luc. xv). Putasne mulier ista communis est, aut habuisse eam decem drachmas humano putatur ex sensu, aut unam casu creditur perdidisse mundano, aut simpliciter contingit quod eam nocturno requirit in tempore, aut lucernam de nostri usus more succendit, aut consuetum quod eam perdidit et invenit intra domum, aut familiare quod amicas ad letitiam convocat et vicinas, quas perdens convocasse non legitur ad mœrorem? Novum damni genus, et quod drachmam ^d non ablata patefaciat, sed dilapsam: et quod eam domesticis absconditam tenebris et non defossam dolis loquatur extraneis. Videtis quam singulare sit totum, quam morem transeat et supergrediatur humanum, quam divinum spiret et redeat sensum, quam attollat ad cœlum mentis intellectum, quam colloceat in supernis, quam cogat superni cordis accendere lucernam, et instar evangelicæ mulieris, per Dominicæ lectionis obscura, drachmam querere scientiæ salutaris. Antequam Christus ad ovem veniret errantem, et miserandis discursibus attritam misericordibus humeris sublevaret ad cœlum, et onustus pecore pio inaccessas lupis perveniret ad caulas; mulier habens decem drachmas tenebras diutinas sustinebat, et non solum drachmam perditam deflebat unam, sed ipsas novem drachmas sibi residuas non videbat. Nox ei erat jugis, erat ei profunda et perseverans caligo; cui lucerna sine divino igne ad noctis solatium non lucebat. Sed posteaquam supernus ignis, ignis Spiritus sancti flammeo se super apostolos imbre diffudit, et non minus frigida quam tetra mortalium corda toto ignis sui calore succendit, mulier, id est Ecclesia, accendit lucernam suam, id est, internum illum sui cordis obtulit, hoc est, *illumina* tos, ut inquit Apostolus, *oculos cordis vestri* (Ephes. 1). Accendit ergo lucernam suam, et illam

^b Favet Auctor opinioni aliquorum theologorum asserentium Lucifero revelatam fuisse unionem hypostaticam humanæ naturæ cum Verbo divino, et inde sumptam occasionem superbæ et invidiæ quæ diabolum et assecas ejus dejecit. Vide Suarium tom. I disp. 42 sect. 1. Mita.

^c Hoc est per gratiam bonis angelis concessum; vel, quia invidia fugata fuerat et cœlo per sempiternam diaboli et sectatorum expulsionem; vel quia Agnus propria morte cœlitibus pacem reddiderat. Mita.

^d Mulier quæ perdidit drachmam, Ecclesia gentium erat, quæ verum Deum perdidit, non gentium ablatum, seu ereptum, sed dilapsum, hoc est negligens custoditum. Ex Mita.

Judæcam domum ignorantie * cæcam tenebris evertit apostolicum post laborem, donec jam de decem drachmis, hoc est, Decalogo legis, drachmam perditam reperiret in Christo. Christus est plenum deitatis numisma, Christus est drachma nostræ redemptionis et pretii, Christus est qui et erat in legis Decalogo et latebat, Christus est quem habebat et Synagoga, et tenebris impugnantibus non videbat. Decem drachmas, decem legis diximus verba, ex quibus Verbum perdidit et Synagoga unum. Quod unum? Illud quod in Ecclesia primus quia lucerna ardens erat, Joannes invenit, dicente Domino: *Ille erat lucerna ardens* (Joan. v), dicente evangelista: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. i). Hoc fuisse in Decalogo jam patescat. Audi, inquit, *Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est* (Deut. vi; Marc. xii). Hoc Synagoga dum non videt in Filio, amittit in Patre; dum non credit in Christo, Christum lethaliter crucifigit; cui merito per Decalogum consequenter dicitur: *Non occides* (Exod. xx). Siquidem dum Judeus ipsam mandatorum seriem capite detruncat, ante Christi quam legis exstilit homicida; unde et totum corpus Decalogi retorsit in Christum. *Non occides, non mæchaberis*: damnata est Synagoga, quæ juncta diis gentium repulit Christum, qui seposita potestate dominantis, conjugis ad eam descendit affectus. *Non furtum facies*. Furata est Dominicam resurrectionem, quæ premium militibus dedit, ut resurrectionis infoderet et occuleret veritatem (Matth. xxviii). *Non falsum testimonium*. Hæc est quæ conquisivit falsos testes (Matth. xxvi), ut impleret illud: *Exsurgentes testes iniqui, quæ ignorabam, interrogabant me* (Psal. xxxiv). Et revera aliter tradere non poterat veritatis auctorem, quia semper sola impugnat falsitatem veritatem. Sic ruit, sic per gradus cadit, qui de scalis labitur et corruiat præceptorum. Nam si Dominum Deum credidisset unum, ad hoc ruinarum barathrum non venisset. Sed nos lucernam matris Ecclesiæ jam sequamur, et ambulantes in lumine Domini vultus, Christi perveniamus ad drachmam; atque amicas et vicinas, id est, Ecclesias gentium convocemus, ne matrem nostram, drachmam suam, nesciant invenisse; et dicamus cum propheta: *Paravi lucernam Christo meo* (Ps. cxxxv). Et quid lucerna profuerit audiamus: *Ecce audivimus eam in Ephrata, invenimus eam in campis silvæ. Introibimus in tabernaculum ejus, adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus* (Ibid.). Ecce quod per distensos campos et nemora diffusa

A querelabamus, hoc in Domino, hoc matris invenimus ad lucernam. Super hoc letetur et cælum, quia in uno peccatore pœnitentiam agente totius Christiani populi claruit plenitudo, et tota deitatis forma Christi nostra refulsit in drachma.

SERMO CLXX.

De Christo pro nobis varias formas suscipiente, apostolos vocante, morbos curatum mitente, et pauperalem præcipiente.

Beatus Marcus hodie cum Galilææ Dominum retulit circumisse castella, ineffabilem circa nos prodidit ejus pietatem. *Et circuibat, inquit, Jesus castella in circuitu docens* (Marc. vi). Audistis quemadmodum circuit, quemadmodum te et propter te ubique pietas indefessa perquirat. Et ille qui capit ipse omnia, nec ab ulla capitur ipse creatura, intrat, et tuo angustatur in corpore, tuis in habitaculis se coarctat. Et ille cujus majestatem vox fidelium quotidiana testatur clamans: *Pleni sunt cæli et terra gloria tua* (Eccl. in fine præfat. Miss.), tuis propter te circuit, apparet, videtur, et tenetur in locis. Quo se movet immobilis plenitudo; quo accedit, vel unde recedit, quo sunt plena omnia? Et tamen vadit, redit, descendit, ascendit, et totum te, et propter te homo Deus patitur, quia te nimis diligit, nimis amat. Habitus suscipit, formas variat, commutat officia: et nunc igneus tibi resplendet in rubo (Exod. iii), ut perfidia te frigidum fidei calore succendat; nunc elucescit cælesti flammeus in columna (Exod. xiii), ut remotis ignorantie tænebris, per solitudines mundi hujus, viam possis scientiæ percurrere salutaris; nunc idem tibi nubis vertitur in columnam, ut ardentes tuorum temperet æstus animorum; nunc te ut aquila protegit pennis sapientiæ, et cælestem provocet ad volatum, dicente Moyse: *Sicut aquila protegit nidum suum, et super pullos suos confidit, extendens alas suas accepit eos, et suscepit eos super scapulas suas, Pomimus solus lucebat eos, et non erat cum eis Deus alienus* (Deut. xxxii, juxta LXX). Nunc sicut gallina educit, ducit, vocat, recipit, protegit, portat, fovet, ambit, amplectitur (Matth. xxiii), et sui volatus oblita, suæ temporaliter immemor libertatis, tuis in penetralibus, tuo versatur in pulvere, ut te vernaculis, familiaribus, domesticis alat, erudiat, instituat nutrimentis; nunc ut pastor bonus altissimis errantem solus requirit in montibus, solus invenit, solus suis humeris imponit, et ne amplius in terrenis pascuis luporum morsibus pervadaris, cælestes everhit et perducit ad caulas (Luc. xv). Sic, sicut dixi

* Ita editiones nonnullæ, Colon. 1637, Venet. 1636, Lugdun. 1636, Lugdun. Raynaudi 1633. In nonnullis aliis, *everrit*. Evertit autem legunt in sacro textu veteres Latinorum libri, et mss., et editio Sixti V 1590. At mendose. Legendum enim est ut habet Græcus, *everrit*. Exemplaria olim quædam, ætate Gregorii Magni ferebant *emandat*. Quibus assentitur Ambrosius epistol. 11, initio. La Haye spretis emendationibus legi vult *everrit*.

† Ms. Casenæ oppositum habet: *Legis antequam Christi exstilit homicida; unde et totum corpus Decalogi retorsit in Christum*. Ultra sit germanior lectio,

lectorij dijudicandum relinquo. Mihi probatur impressa. Hoc est, cum Synagoga juncta diis gentium adulterium commisit, et Christum verum sponsum repulit, tunc caput decem præceptorum Dei detruncavit; quod est illud: *Ego sum Dominus Deus tuus*, etc. Unde prius Christum mente occidit quam legem; et totum corpus Decalogi a se retorsit et reject; vel reject in Christum, id est Christo, et ejus Ecclesiæ, observantiam Decalogi remisit, quam a se abdicavit.

MITA.

* Ms. Casen., qui te.

mus, habitus suscipit, formas variat, et ut te mutet in melius, ipse sua toties mutat et commutat officia. Et quia diu circularat ut diriperet et devoraret inimicus, nunc necessario circuit ut te vindicet, ut eripiat Christus, dicente Scriptura: *Adversarius vester sicut leo rugiens circuit quærens quem devoret* (I Petr. v). Et convocavit, inquit, duodecim. Post diuturna tempora tetra noctis, aurora suæ desiderato splendore æternus dies Christus noster reluxit in lucem, qui duodecim suas horas in apostolis suis duodecim signanter aptaret. Hunc diem beatus Psalmista prophetali vidit spiritu, cum canebat: *Hæc est dies quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea* (Psal. cxvii). Unde et Apostolus lucis ac diei filios appellat credentes: *Vos filii lucis estis et diei* (I Tim. v). Et convocavit duodecim. Duodenarius numerus iste per quaternarium tripartitam nobis monstrat et format quadrigam: per quam Trinitas tota toto orbe apostolicis vehitur et fertur excursibus, ut diabolum mitis bellator expugnet, ut mundi superbiam mansuetus victor inclinet, ut discordias gentium pacificus auferat præliator, ut destructo inferno, hoc est, peccati fovea, diuturno carcere animarum humani generis captivitatem liberam triumphi sui perducatur ad gloriam. Hunc Trinitatis currum beatus Psalmista vidit prophetali spiritu, cum dicebat: *Ascendisti in altum, captivam duxisti captivitatem, accepisti dona in hominibus* (Psal. lxxvii). Hunc currum sibi, suo Patri et Spiritui sancto, Dominus cum diceret, præparabat: *Tollite jugum meum super vos, quia jugum meum suave est, et onus meum leve est* (Matth. xi). Nescit lassescere bajulus misericordiae, pietatis evector. Duodecim patriarchas, duodecim distinctos in tribubus (Gen. xlix), duodecim fontes eremi (Exod. xv), duodecim Jordanis lapides elevatos ex alveo (Josue iv), in figuram formamque apostolici numeri fuisse descriptos scrutatori legis relinquimus altius ad probandum, quia nobis cur binos ad prædicandum discipulos miserit, propositæ lectionis series conatur aperire. Et capit eos mittere binos et binos. ^a Binos mittebat ne destituta singularitas aut negaret, ut Petrus; aut fugeret, ut Joannes (Marc. xiv). Cito cadit fragilitas humana, quæ de se superbe confisa socios despiciat, non vult habere collegam, dicente Scriptura: *Et vae uni cum ceciderit, et non est secundus qui erigat eum* (Eccl. iv). Quantum autem alter alterius roboretur auxilio, eadem Scriptura testatur, cum dicit: *Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas munita* (Prov. xviii). Et capit eos mittere binos et binos. Nec mirum, fratres, si Trinitas, quæ ex duodenario numero tripartitam conscondit quadrigam, nunc ascendit et bigam; ut duobus nuntiis duorum vocatio monstretur, et clareat populorum, dicente Apostolo: *Numquid Judæorum Deus tantum? Nonne et gentium?*

^A immo et gentium (Rom. iii); et impleatur Isaie vaticinium, qui se ascensorem bigæ vidisse testatur, ubi audit sibi dici: *Quid tu vides? et respondit, video assessorem bigæ* (Isai xxi), unde mox cecidisse Babylonem clamat, et omnia sculpilia. Quis dubitat, fratres, per has bigas Christum salutare iniquitasse discursus, cum videat apostolica prædicatione corruisse templa, idola deperisse, cessasse pecudum mugitus, et victimas, ipsas aras cum thuris sic fumo jam tota evanuisse per sæcula? Has bigas Habacuc viderat cum clamaret: *Qui ascendis super equos tuos, et equitatus tuus sanitas* (Habac. iii). Et dedit, inquit, eis potestatem spirituum immundorum. Hoc est, divinae virtutis insigne; hoc trophæum singularis triumphi, ut præde suæ prædo ipse, ipsis captivis suis ipse captivus, vinctus quondam suis vinctus ipse diabolus nunc tradatur, quatenus eorum subjiciatur imperio, quorum ante fuerat magnificus servitute. Merito dolet, gemit merito, merito stridet, qui se videt hominum sententia, hominum potestate percelli, qui se Deum hominibus longa diu fuerat persuasione mentitus. Et præcepit eis, ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum, non peram, non panem, non in zonis ea. Homo cum operarios invitat ad opera, non necessaria victus solum, sed etiam largo fundit epulas apparatu, ut convivium humanitatis effuse pondus operis superet et laborem. ^b Deum quantum credit inhumanum, qui ad opera ejus invitatus, pera, pane, pretio onustus incedit, et anxius; ut aut lassus aut tardior ad opus operarius infidelis occurrat, aut occurrere fortassis non possit! præmia promittit ille copiosa, tot chirographis, tot testibus, largam spondet ille mercedem, tu eum neque panem, neque vestimentum impio spiritu aestimas præbiturum? Te ipsum cum non esses, dedit esse; et quidquid, homo, habes dedit ipse; et cum tibi ac tuis voluptatibus viveres, victus necessaria non negavit: hunc suis virtutibus, suis operibus servienti, non panem, non vestimentum aestimas largiturum? Hoc ipsum quod in pera, quod in zona portas, quis dedit tibi? Quid illi de suo insultaturus occurrat? Novit quia dives es. ^c Cede, homo, opibus tuis: sufficit tibi divina paupertas, depone sarcinas divitiarum tuarum, onustus non potest per angustam viam ad opus Domine messis pervenire, veni expeditus, veni liber ad opera, antequam nudus et exspoliatus, infidelis omnibus operarius rapiaris ad poenam; quia, sicut scriptum est, *Morientem divitiæ non sequuntur* (Psal. xlviii). Sit tibi pera conscientia tua, sit tibi panis vita tua; ut sit verus panis Christus in vita, qui dixit: *Ego sum panis* (Joan. vi). Sit tibi in pretium merces tua, quia ille præmium exigit securus a Christo, qui ut sequeretur Christum, nudus despexit respuens fideliter quod habebat.

^a Missos fuisse binos tacet Matthæus. Misit autem, ut collata opera se mutuo jurent, ut ait Brugensis; tum ad plenam testimonii fidem, ut vult Grotius.

^b Voluisse Dominum in hac prima legatione manifestum dare apostolis divinæ providentiæ documen-

tum, communis est cum Chrysologo sanctorum Patrum opinio.

Locus ex Mita corrector. Aliæ editiones, *Cessa, homo, operibus tuis.*

SERMO CLXXI.

De discipulis illotis manibus prandentibus.

Sicut fulgura cum saxa, montes, arbores, ipsa domorum culmina, terribili collisione dissolvunt, sensus hominum mentesque corripunt: ita Dominus quoties in Phariseos intonat, suos timore salutari corrigit et emendat, sicut hodie evangelicus sermo perducit, Phariseos et Scribas vituperasse aliquos discipulorum Domini, eo quod non lotis manibus manducarent. Nemo cum hæc audit, existimet discipulos Domini sub specie contemptus incultis et lutulentis manibus edere, nec mensæ Domini, nec convivii communis servare et colere honestatem: quando istud neque natura patitur, neque hospitalitatis admittit affectio. Quis aquam manibus non offerat mox ad venientis obsequium, quis ad offerentis tristitiam mox recuset? præsertim cum Dominus ipse arguat Simonem invitatus ad mensam? *Pedibus meis*, inquit, *aquam non dedisti* (Luc. vii). Vult itaque fieri, quod sic exigere perdocetur. Sed Pharisei non diligentiam corporis in discipulis Domini, sed superstitionis suæ baptismata perquirebant; nescientes unum baptismum, quod Dominus non lavandis solum, sed in novandis animabus et corporibus invenisset; quod non corpus ad cultum vitæ, sed conscientiam dilueret ad salutem. Hoc propheta precabatur, cum diceret: *Amplius lava me ab injustitia mea* (Psal. l.). Id est, quousque me legaliter lavas, et me non lavas? lava me per gratiam semel, quem lavacra legis innumera non laverunt. Sed hoc aperiat nobis ipse qui sequitur evangelicus sermo: *Pharisei*, inquit, *et omnes Judæi nisi crebro laverunt manus non manducant, tenentes traditionem seniorum, et cum de foro veniunt nisi baptizati fuerint non manducant, servantes baptismum calicem et urceorum ac aramentorum et leclorum* (Marc. vii). Pharisee, qui te mundum credis, cum tua omnia tuo sint^a polluta convivio? In foro tu de innocentis sanguine disputasti, de rapienda substantia pauperis perquisisti, perscrutatus es qualiter libertatem addiceres servituti, et cum interiora tua tanto sint confecta crimine, quemadmodum te exterior lavare et mundare sufficiat aqua? corda et corpora nostra mundare hæc poterit, cum fuerit et ipsa Spiritus sancti purificata commercio, ut visibili ministerio invisibile purificationis nostræ perficiat sacramentum. Sed tu, Judæe, calices, urceos, aramenta baptizas, quæ motu sensuque carentia per naturam, ut reatum nesciunt, ita non sentiunt; hæc honoras, et te per quem contaminata sunt omnia, non emundas; tuis usibus, tuis obsequiis hæc mancipata purificas, et te divinis officiis, divinis ministeriis non purificas mancipatum. Sed nos, fratres, non quid Judeis, sed quid discipulis suis Dominus responderit, audiamus: *Dicebat autem, quod quæ de homine exeunt, illa contaminant hominem. Abintus enim de corde hominum*

A procedunt cogitationes malæ, adulteria, fornicationes, homicidia, furti, avaritiæ, nequitie; dolus, impudicitia, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia: omnia hæc mala abintus procedunt et contaminant hominem. Quæ spatia terrarum, quæ magnitudo urbium, quæ latitudo regionum, tot hostes ferre, tot inimicos capere, tantas sustinere prævalet nationes, quot vitia, quot delicta, quot crimina rapiunt humanos sensus, hominum corda patiuntur? Vidistis, fratres, quod ad unam ovem genera tota, tota feritas bestiarum accedant, quæ magis eo seviunt, quo se explere nequeunt, satiari non possunt unius captione voraci dente prædones; qui plus hinc æstuant et tabescunt, quod capere nequeunt et vorare; quod ad unam columbam tot milvi, tot aquilæ, vultures tot voraces, tantarum currat congeries avium sordidarum. Hanc numerositatem, hanc multitudinem senserat propheta cum caneret: *Circumdederunt me mala, quorum non est numerus: comprehenderunt me iniquitates meæ, et non potui ut viderem* (Psal. xxxix). *Abintus de corde hominum procedunt.* Tolerabilis est hostis cum muris arietat extrinsecus, cum foris positus cedit aliquando conflictui; cui vero est intus inimicus, cujus adversarius in ipsis penetralibus jam descevit, iste se intelligit, et sentit oppressum, iste se et captivum pervidet et deplorat, iste suus expugnator esse non potest, suis esse non potest liberator, alienum requirit auxilium, querit alterum defensorem. *Abintus exeunt de corde.* Novus est hic ordo bellandi: de homine contra hominem gentes exeunt bellaturæ: non contentæ in occulto vincere, prosternere in abdito; quasi quæ tamam quærant hominis de ruina. Judæi, qui foris sunt, se et sua forinsecus lavant; nos, fratres, ab istis vitiorum sordibus emundemur intrinsecus: has nequitiarum gentes in nostris mentibus Christo propugnante vincamus, has delictorum bestias de nostris cordibus terrore Domini nominis effugemus, has criminum rabies et voracissimas aves a nostris sensibus crucis hasta fortiter propellamus; ut civitatis nostræ splendor, templi nostri sanctitas, domus nostræ integer et singularis ornatus, ad habitandum semper in nobis nostrum provocet et invitet auctorem. Illuc vitia redire nequeunt, ubi Christus cum suis virtutibus commoratur.

SERMO CLXXII.

De ireidia et hypocrisi.

Audistis hodie, fratres, quemadmodum, dum seclusit alios, seipsum janitor invidiosus exclusit. *Va robia*, inquit, *legis peristi, quia tulisti clavem scientiæ, ipsi non introistis, et eos qui introibant prohibuisti* (Luc. xi). Audistis ergo quemadmodum dum seclusit alios, seipsum janitor invidiosus exclusit. Acceperat claves Phariseus non ut clauderet, sed ut intrare desiderantibus aperiret; sed ne intraret alter, ipse permanere foris maluit per livorem. Omnia quidem vitia ad suo-

^a Ob Pharisæicam conscientiam peccatis deturpam, ut infra. Mita.

^b Ms. Casen. *Iste suus expugnator esse potest; sed suus esse non potest liberator*: hoc est, potest quidem

per se pugnando vincere, sed ab molestiis, damnis, periculis se eripere, aut penitus liberare, non valet. Expugno signat pugnando vinco: Liberator vero dicitur periculi, et molestiæ ereptor. Mita.

rum semper tendunt et prosiliunt lesionem; sed suos semper amplius invidia consumit: invidia suorum carnifex semper exstitit, extendit sensus, torquet animos, disruebat mentes, corda corrumpit. Et quid plura? Hanc qui receperit, sua sustinet sine fine supplicia, quia in se domesticum semper diligit habere tortorem. Quis ibi malorum finis, ubi alterius ^a bonum poena est alterius? ubi cruciatus alienus est aliena felicitas? malum multiplex: quot sunt prosperitates hominum, tot tormenta sunt invidiorum. Cum aliis vitiis animus poterit configere Christianus, invidiam quisquis antequam sentiat non fugerit, non evadit. Hæc peritis legis legem suasit non aperire, sed claudere; et salutaris præcepti non commodare doctrinam, sed negare; obserare scientiæ fontem et vitalis fluenti, originis suæ secreto ^b divitiis obstruere. Iste velociter fugiendus est morbus, quia quos contigerit non patitur jam sanari. Invidia cælum tentavit; ibi enim diabolus fecit ex angelo; ussit terras, quæ utique paradisi nobis amœna flammeo custode secluserit. Reges urget, quia hæc Herodem in cœvos Christi sic compulit deservire, ut ante lac quam sanguis teneris funderet ex membris (*Math. n*). Charitatem violat, nam hæc Cain reddidit fratricidam, et innocuam adhuc terram ^c novi sanguinis cruore perfudit (*Gen. iv*). Vastat populos, namque Judæos hæc, si dici fas est, si capit sermo, fecit esse deicidas: deicidas diximus, non quo pervenit, sed quo facinus hoc tetendit. In Christo enim Judæi non hominem tantum, ^d sed Deum Filium Dei conati sunt opprimere, necare virtutes, cum dicunt: *Hic est hæres, venite, occidamus eum, et nostra erit hæreditas ejus* (*Marc. xii*). Sed quid valet diabolus ad Deum? Invidia quid valet ad Dominicam charitatem? Invidit diabolus nobis terram, sed donavit cælum Deus; claves scientiæ legisperitus sustulit, sed claves cœlestis regni per Petrum largitus est Christus (*Math. xxvi*). Ac sic invidia suis commodis est nudata, et homo ditatus est ipsa ^e necessitate damnorum. Bene ergo in sequentibus Dominus adiecit, dicens: *Attendite vobis a fermento Phariseorum* (*Luc.*

^a Ms. Cæsen. et Vallicel., *honor*. At revera *invidia*, ut ait Damascenus lib. xi *Orthod. fid.* cap. 4 pag. 128, *est tristitia ex alterius proveniens bonis*. Et Basiliius M., orat. de *Invid.*, statim post initium, pag. 445: *Invidia est dolor de proximi prosperitate ac rerum successu conceptus*.

^b Ibidem: *Vitalis fluenti originem, per suam invidiam obturare*.

^c Novus, id est recens per homines in mundum immissus. Ms. Cæsen., fortasse melius, *innocentis cruore perfudit*. His similia Chrysostomus hom. 40 in *Math.* pag. 269: *Hæc sævum fecit demonem. hac ratione prima cædes patrata, sic natura fuit ignorata, sic terra fuit contaminata*. Homilia Basilii M. de Invidia digna est quæ integra legatur.

^d Contendit hic pluribus Mita Judæos in lege doctos cognovisse Christum esse Messiam et Dei Filium; at tamen invidia et malitia excecatos ipsum morti adjudicasse: atque his terminis sententiam Chrysologi esse explicandam, licet in ea non omnes Patres et scholastici conveniant. Quam ut firmius stabiliat, innititur præcipue Christi testimonio, in illis verbis Joan. vii, 28: *Et me scitis, et unde sim scitis*. Hebræorum Scripturæ duplicem Christi generationem

A xii). Quia in fermento non est moles magnitudinis, sed tumoris; et conspersio tali specie inflata est, non ditata: quantum enim effluerit serventius, tantum farris massa turgescit, et totam formam levitatis implet, et tumoris. Congruè ergo a Domino dictum est: *Attendite vobis a fermento Phariseorum, quod est hypocrisis*. Quid est hypocrisis, nisi species arte composita; quæ aliud in re agit, aliud promittit in vultu? Hæc penes Phariseos per scientiam tumescebat, Apostolo sic dicente: *Scientia inflat* (1 *Cor. vii*). Illos namque scientia inflabat ad superbiam, non instruebat ad vitam; et corrumpibat ad malitiam, non ad prudentiam promovebat. Erat in eorum facie hypocrisis, erat in eorum mente invidiæ hydrops, erat in pectore siticulosus fons, erat ardens unda, quæ suis magis ac magis inflammabatur fluentis, ut bibentis non exstingeret sitim, sed augeret incendium. Sic, sic hypocrisis ministrante, suis semper invidia propinat. Ab hoc nos morbo subtrahit Apostolus: *Cum nos non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitia, sed in azymis sinceritatis et veritatis* (1 *Cor. v*), sanctum Pascha Domini celebrare compellit. Veritas nescit tumorem, simplicitas hypocrisis prorsus ignorat. In azymis sinceritatis et veritatis. ^f Hæc sunt cordis azyma, hæc cœlesti dulcedine confecta, hæc gratiæ saporata pinguedine, hæc sancti Spiritus igne decocta; hæc nos manducantes Agnum Dei, Agnum qui tollit peccatum mundi, ad nostrum Pascha solemniter immolamus, quibus Christus ad lætitiā totam, totam est natus et immutatus ad gloriam.

SERMO CLXXIII.

De D. Joanne Baptista et Herode.

Pastor bonus pervigiles noctes, dies anxios ducit, ne quid callidus latro, ne quid luporum feritas astuta perniciosum charo gregi, ne quid noxium moliat. Pastor bonus, sicut Dominus dixit: *Animam tuam ponit pro ovis suis* (Joan. x). Sed et oves bonæ pastoris sui audiunt attentis auribus vocem, pastoris sui semper sequuntur arbitrium, pastoris sui totam faciunt voluntatem. Ascendunt colles, petunt ardua, mutant

tradebant: alteram æternam et hominibus ignotam; temporariam alteram, certoque tempore, loco, familiarie addictam. Unde turbæ in vulgi animis excitabantur. In allatis autem Christi verbis innui humanam generationem sentiant multi, quibus apte Christus respondit: *Unde sim scitis*, et ex Patre dumtaxat me agnoscitis; alia vero mihi est origo, quæ vos latet. Locum diversimode interpretantur Patres Græci, et ex mente Chrysologi juxta Mitam: Nostis quid ego sum, nedum ex hominum natura, verum etiam me scitis esse Messiam et Dei Filium, quamquam per summam malitiam dissimuletis. Arrisit explicatio hæc Maldonato. Cæterum Judæos Christum cognovisse tenent Origenes tract. 19 in *Math.*; auctor Oper. Imperfecti, homil. 40; Hieronymus in comm.; Beda, lib. iii in *Math.*; D. Thomas Aquinas iii p. quæst. 47 art. 5 in corp.; alique a Mita laudati.

^e Hoc est, quia homo ex invidia diaboli necessario incidit in temporalia damna, propterea a Christo Domino ditatus est bonis spiritualibus, quæ altioris sunt gradus. MITA.

^f Ms. Cæsen.: *Veritas est cordis azyma, cœlesti dulcedine confecta, gratiæ saporata pinguedine, etc.*

sæpe regiones : ac sic apta pascuis, irrigua fluentis, umbrosa, accommoda, secreta quietis loca penetrant, reperiunt amoenitates, et deliciis perfruuntur. Et vos, filiioli, Dominici gregis portio copiosa, niveo et divino vestita jam vellere, molli fetu, celesti germine perfecunda, si per nostræ vocis auditum ad loca sæpe salutaria, ad salutaria pascua pervenistis; si per nostri sermonis fluentia animi vestri æstus, vestræ sitis temperastis ardorem; si sub doctrinæ nostræ tegmine aliquanta commoditate recubastis, quæ ordinamus attendite, quæ dicimus audite, quæ facimus approbate; nec pro voluntate vestra, sed pro dispositione nostra prædicationis nostræ percipite rationem : et sive cum dicimus ^a de gradu isto, sive cum de ^b sacerdotali sede pro temporis ratione tractamus, ut oves bonæ, ut chari greges, dilecta pignora, sine fastu impigræ, ac toto fidei cursu convenite, concurrите. Nec vos locorum mutatio tam propinqua, et spatia sic arcata, aut reddant desides, aut faciant murmurantes : quia nec ovis ad caulas pervenit, si pro suo libito pervagetur; nec scientiam discipulus poterit obtinere, si doceri pro sua voluntate contenderit; agrotus quoque nunquam poterit recipere sanitatem, si pro suo fuerit curatus arbitrio. Sed quia nobis hodie contra lupum furem sermo est, arrepto pastoralis baculo transeamus ad evangelicam lectionem. *Audit, inquit, Herodes rex (manifestum enim factum erat nomen Jesu), et dicebat : Quia Joannes Baptista resurrexit a mortuis, propterea virtutes operantur in illo (Marc. vi).* Stultus de mortuo pie credit, quem feraliter persecutus est vivum. *Joannes resurrexit, ait, et tamen confitetur ignorans, quia in Christo pro Christo resurgit occisus.* Herodes, quid egit gladius tuus? crudelitas tua quid profecit? quo processit impietas tua? si ut ipse dicis, rediit ad virtutes, resurrexit ad opera divina, qui furore tuo putabatur extinctus? Joannes resurrexit sicut fateris ipse : non hic persona, sed infirmitas perit; non hic Joannes, sed mors magis tali morte succubuit : illusa est pœna, carnifex habetur irrisus, ipsa est cognitoris miseri decepta sententia, quæ interemptum non perdidit, sed promovit. *Joannes resurrexit a mortuis, propterea virtutes operantur in illo.* Et si hostis legis, per legem tamen ille ^c resurrectionem promissam didicerat mortuorum. Et si resurrectionem Joannem noverat, cur insanus occidit?

^a Ferrarius, de Concione., ut astruat e gradibus altaria habitas fuisse conciones, hæc eadem verba Chrysologi laudat lib. iii cap. 7 pag. 347. Sidonius, carm. Euchar. ad Faustum Reicensin, sub fin.:

Seu te conspicuis gradibus venerabilis aræ
Concionaturum, pictis sedula circumssistit.

Ex excedra pontificali item verba faciebant antistites. Vide laud. Ferrarium, lib. iii cap. 5 pag. 338. Aurelius Prudentius B. Hippolyti basilicam describens :

Fronte sub adærsa gradibus sublime tribunal
Tollitur, anistis prædicat unde Deum.

^c Vel potius quod iam metempsychoseos genus credidisse videtur Herodes : quod et Judæis persuasum fuisse edocetur, præcipue a Philone, de Somniis. Hebræorum autem rabbini, de quibus Grotius ad

Si ad totius divinæ virtutis culmen, si ad totum quidquid est potestatis insigne tali morte sciebat elevandum, ^d cur se tanta mortis esse fecit auctorem? Semper febri impietas, a phrenesi semper crudelitas ^e obtinetur, carere dementia furor nescit; in se namque sævit, quoties in alterum tendit; se punit, dum percellit insolem; sibi lethalis est totus, cum erga justum crudelis existit. Ecce Joannes, ut ipse dicis, jam vivit in Christo : ad tuam pœnam redit, qui venit ad omnium celesti munere medicinam. *Alii autem dicebant quia Elias est; alii vero dicebant quia propheta est, aut quasi unus ex prophetis. Quo audito, Herodes ait : Ipse est Joannes, quem ego decollavi; hic resurrexit a mortuis.* Malevolo quidem ad veraci sensu testis ipse criminis sui, assertor sceleris sui, sui facinoris accusator existit. *Joannes, quem ego decollavi, ipse est; hic resurrexit a mortuis.* Verum dicit : nam sicut in Christo sui resurgunt, ita in suis ipse patitur Christus; et sicut honor capitis ad membra pertendit, ita membrorum pœna ad dolorem capitis, ad capitis redundat injuriam. *Joannes, quem ego decollavi, ipse est.* Iste ^f rex sapiens, egregius iudex, censor morum, disciplinæ custos, vindex innocentiae, criminum pœna, quod decollaverit Joannem dicit, quare decollaverit tacet, ne potestatem regiam, tanti facti confunderet turpitudine : sed evangelista prodit, ut interfectoris dedecus interfecti producat ad gloriam. *Nam ipse Herodes, inquit, misit, ac tenuit Joannem, et vinxit eum in carcere propter Herodiadem, uxorem Philippi, fratris sui, quia duxerat eam uxorem. Dicebat enim Joannes Herodi : Non licet tibi habere uxorem fratris tui.* Herodias, quæ uxor esse duorum fratrum sceleris amore contendit, ^g ut affectione violaret affectum, et sociaretur Herodi Herodias, ne essent vel nomine dissimiles, qui erant scelere, moribus vitæque consimiles, et jungerentur vocabulo, quos criminum junxerat turpitudine; hæc ergo Herodias insidiabatur Joanni. Herodes adulteræ ^h non vincebat animum, nefas tamen adulteræ differebat. Illa, ne esset arguens, arguentis tendebat ad mortem; ille, ut placeret incestæ, captivus ipse justum tantum tenuit, et vinxit inclusum, quia in innocentem reus facile non poterat dictare sententiam. *Cum accidisset, inquit, opportunus dies, Herodes natalis sui cœnam fecit principibus, tribunis et primis Galilææ; cumque intrasset filia insius Herodiadis, et saltasset, et placuisset*

Matth. xiv, 2, tradunt quiddam Plato, et Pythagoras, alique disputare, haustum esse a prophetis.

^d Ms. Cæs., cur ejus mortis auctor esse sustinuit?

^e Ibid., possideatur.

^f Omnia per ironiam dicta.

^g Amaudo Herodem violarat affectum activum passivumque Philippi sui legitimi viri : et affectione in Herodem violarat Herodis et Philippi fratrum mutuum affectum. MITA.

^h Quia Herodias in aviditate incestus Herodem superabat : attamen illam non eji iebat Herodes; vel cum ms. Cæs. : *Herodes adulteræ non vincebat animum*; hoc est, Herodes non tenebat animum Herodiadis sibi per vim subjectum, vel ad proprium usum paratum, ita ut ab illa recedere non valeret. MITA. — Fortasse Herodes non vincebat animum Herodiadis, satagendo ut eam a proposito dipovertet, sed tantum quesitam ab ea Baptistæ necem differebat.

Herodi, simulque recumbentibus, Rex ait puella: Pete a me quod vis, et dabo tibi. Et juravit illi, Quidquid petieris, dabo tibi, etiam si dimidium regni mei. Ingratus, inhumanus rex, qui virtuti tante, tam glorioso labori, tam memorabili facto, non totum regnum suum, sed dimidium dedit. Et quare sibi vel pro parte servavit, qui post tantam domus suae gloriam, post tantam familiae sanctitatem, post tale castitatis exemplum, esse, videri, vivere, non debebat? Illa ergo criminis illia, non naturae, non tam ad matrem, quam ad ipsam sentinam sui sceleris mox occurrit; ut quae fluida tota, tota ierat resoluta, saeva, et truculenta revolaret, et, ut de ipsis artibus loquar, ut tragediam nefandam caneret, quae impleverat turpissime comediam. At illa egressa dixit matri suae: Quid petam? Illa vero dixit: Caput Joannis Baptistae. Et ingressa statim cum festinatione ad regem, petiit dicens: Volo, ut protinus des mihi in disco caput Joannis Baptistae. Et contristatus est rex propter iurandum, et propter simul recumbentes, noluit eam contristare; et statim rex misso apiculatore, iussit afferri caput ejus. Ille autem abiit, et decollavit eum in carcere, et attulit caput ejus in disco, et dedit illud puellae, et puella dedit illud matri suae. Sic iudicat a mens oppressa crapulis, soluta vino, et toto quodammodo ebrietatis demersa naufragio. Volo, ut protinus des mihi in disco caput Joannis. Serpentis germen caput hominis petiit, cui suum caput sententia principali sciebat addictum, dicente Deo: b Ipse servabit caput tuum, et tu illius observabis calcaneum (Gen. iii). In longum nos trahit prolixitas lectionis, et satis in altum promovet loci ipsius immensa profunditas. Differamus hodie quae sequuntur, ne dum sermo festinat ad finem, quae sunt prolixie dicenda transmittat. Id in clausula nostri commendamus eloquii, quod sine causa cucurrerit serpens: nam tota germina serpentis antiqui iste Joannes noster interemit, et effusione sui sanguinis exstinxit occisus.

SERMO CLXXIV.

De decollatione D. Joannis Baptistae.

Herodianae caenae cruentas epulas, convivium sic ferale, tunc terra, tunc caelum, hodie mecum vester horruit et expavit auditus. *Herodes, inquit, natalis tui caenam fecit (Marc. vi).* Bene caenam, quia non luci, sed tenebris addictus est hic natalis, in quo noctis filius natus est, non diei. *Natalis tui, inquit, caenam fecit D principibus, tribunis et primis Galilae (Marc. vi).* Quid egit incauta et caeca semper impietas? Omnes evocat potestates, ut non tam multos convivii sui socios, quam innumeros criminis sibi testes assumat,

a Chrysostomus, tom. I homil. 84: *Ebrietas nihil aliud est, nisi mentis commotio, eversio rationis, destitutio intellectus, absentia intelligentiae.*

b Exemplaria quaedam Latina legunt *Ipse, cum Chrysologo; Hieronymo, in Quest. Hebr.; Irenaeo, lib. iv adv. haeres. cap. 78; Leone PP., serm. 2 de Nat. Dom. Oskelos apud Calmetum hic: Recordaberis, quod tibi feceris ab initio, et in fine illum observabis; nempe qui e femina illa nascetur filius, exiget iuriae a te acceptae ultionem; tu vero conceptam in illum, seu in mulierem, jam inde ab initio, rabiem*

*et tot habeat facinoris sui arbitros, quot habuit praesides disciplinae. Cumque intrasset filia ipsius Herodias et saltasset, inquit, et placuisset Herodi. Respondit suo turpis generi, dum patri complacet turpiori; de adulterio namque non nisi turpis debuit procreari: quae fractis gressibus, corpore dissoluto, disjuncta compage membrorum, fluentibus ex arte visceribus, tota patri fieret deformitate formosior. a Et revera suam credidit tunc Herodes cum talem vidit; nam putasset alienam; si pudicam vel aliquantulum pervidisset. Serpens tunc latebat in femina, quae reptans gressibus flexuosis lethale toto corpore virus effudit, ut discumbentium mentes furor, venenum corpora sauciaret, homines verterentur in bestias; nec vino jam tales, sed sanguine potarentur; d nec pane rabiidi, sed carnibus vescerentur humanis. Tales utique tales reddidit, quibus adhuc fumante sanguine caput intulit tunc Joannis; ut illud Psalmistae canticum probaretur: Dederunt carnes sanctorum tuorum bestis terrae, effuderunt sanguinem eorum tamquam aquam (Psalm. lxxviii). Ecce quidquid parant totis noctibus protracta convivia; ecce quid generat quod cum mensura emittitur, et sine mensura bibitur vinum. Ecce quo praecipitatur caro, cum ad luxuriae facinus voluptatis inflammatur incendiis. Rogo quid tantis cuneis arcatur? Sufficit infelix caro sibi suis casibus ad ruinam, attestante propheta cum dicit: Ut quid irrui-
tis in hominem, interficitis universi vos tamquam parietem inclinato et maceriae impulsae (Psalm. lxi)? Jacebat in Herode caro oppressa crapulis, ebrietate captiva, C quae, titillante luxuria, et non tam ludente quam illudende lascivia, promitteret quidquid turpitudine peteret se daturam. *Pete a me quod vis, inquit, et dabo tibi; et juravit illi. Jurat miser, dum quidquid honestatis est et virtutis abjurat. Pete a me quod vis. Quid peteret luxuria, nisi castitatis interitum, pudicitiae necem, mortem sibi semper contrariae sanctitatis? Volo ut des mihi in disco caput Joannis. Si caput viri est, juxta Apostolum (1 Cor. xi), Christus, jam tunc novello ore antiquissimus serpens Christi Domini tendebat ad mortem. Volo ut des mihi in disco caput Joannis. Jam tunc avidus draco in servi capite Domini degustabat sitiens passionem. Volo ut des mihi in disco. Cur in disco, cur pretiose gestas, quem a viliter occidis, nisi quia pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus (Psalm. cxv)? Hoc ipsam quod vis non agis quomodo ipsa vis, quia agit te superna ratio aliter quam vis. In illo quidem tunc ferale antro, non aula regis, rabies tunc fera pastum suum credidit, cum caput martyris vidit; lotum suum sensit,**

fovebis.

c Jure Mita ait hallucinatum fuisse Chrysologum. Non enim Herodias ex hoc Herode Salomem illiam saltatricem, sed ex Herode Philippo tetrarcha, susceperat.

d Alludit ad canes rabidos, qui panem non edunt, neque edere possunt; ob rabiem tamen homines et cuncta animalia mordere satagunt ac rabie inficere. De quibus S. Augustinus, de Civit. Dei lib. xii cap. 22 in medio. Mita.

e Emendat Latinus. Editi omnes, viritler.

cum liquorem sacri sanguinis sitiens asperit; ferculum crudelitatis suæ toto ore, totis faucibus contendit et conatur absorbere. Sed Joannes venit in sublimi positus, ut lucerna super candelabrum, tenebras ut fugaret, dicente Domino: *Ille erat lucerna ardens et lucens* (Joan. v). Venit Joannes, ut iudex in tribunali resplendens, ut qui arguit adulterium, exponeret et damnaret homicidam; et qui pie vivens incestum vocarat ad poenitentiam, reservaverat ad veniam, homicidium etiam damnaret occisus. Quam queso meretur veniam, qui in morte Joannis ipsam poenitentiam tam creduliter interemit? Gratis cucurreris Herodes et Herodias, nomina non affectione sociata, sed crimine, ^a quæ vocem intercepti posse stultissime credidisti. *Ego sum*, inquit, *vox clamantis in deserto* (Joan. i). Vox occidi non potest, sed magis clamat angustiis corporis absoluta. Sic vox Abel in suo jam effusa sanguine magis sonat, magis penetrat, magis pertendit ad cælum (Gen. iv). Sic nunc, Joannes toto orbe clamat, totis sæculis facinus vestrum cunctis refert, et ostentat in gentibus. Ecce Joannes Christi capite gloriatur, qui capiti putabatur addictus. Ecce eo die quo tu finisti tuum, ille sibi natalem cœli conquistavit: quia quando tuus ortus mersit in finem, tunc illius finis ortus est in natalem. Justus enim tunc inchoat vivere, cum pro Christo meretur occidi; transfertur ista morte vita martyris, non aufertur; morte magis claruit, qui ob hoc mortuus est, ut viveret in æternum. Ecce tu jaces in morte, Joannes vivit occisus. Tu fucatus murice purpuram perdidisti, Joannes cruore suo fulgenti purpura semper gloriatur indutus. Tui convivæ nunc participes efficiuntur in poenis, Joannes cœlesti mensa cum choris vescitur angelorum. Ille audit cœlestem jugiter symphoniam, tu audis inferni semper gemitum et stridorem. Ille meretricis tuæ, saltatricis tuæ addictus in pretium, nunc regno, nunc præmiis cœlestibus honoratur, tu mercedem sententiæ tuæ cum tua filia in tartaro percepisti. Vestimentum Joseph, cum adulteram fugeret, derelinquit (Gen. xxxix); Joannes ne videret adulteram, ipsum projecit et corpus. Joseph, ne adulterium faceret, libens carcerem suscepit; Joannes ut argueret adulterium, eremum carcere commutavit. Joseph somnia dum revelat, evasit ex morte;

^a Alias, qui vocem.

^b Ms. Vallicell., *feminarum insidias*.

^c Hæc inscriptio in mss. Cæsen. et Vallicell. Hunc autem sermonem Mita et Tillemontius habitum credunt Ravennæ, in die Dominicæ nativitatis, occasione ordinationis Marcellini episcopi Vicohaventini; qui primus ab antistite Ravennati, ut metropolitano, fuit consecratus. Vicohaventinæ cathedra, quæ sæculo xiii invenitur dicta *Ferrariola*, nunc *parochia S. Georgii*, ad septentrionalem ripam minoris Padi, non diu post Lateranense concilium mansit; translationisque auctorem fuisse volunt Ferrarienses Vitalianum papam anno 657. Causam suspicatur Henschenius, tom. II Mali pag. 154, fuisse Mauri, Ravennatis archiepiscopi superbiam, qui a Romana sede deficiens, ex insolentia progressus fuit, ut Romano pontifici a suo tribunali judicando, diem dicere præsumperit. Throni et delicti successorem habuit Reparatum; qui, cum cito resipisset, a Deodato PP. Vitaliani successore, non

A Joannes, ut Dei Filium revelaret, suscepit et mortem. Joseph dum panem præparat temporalem, ex auro torquem meruit, et honorem; Joannes, ut ostenderet (*Matth. xi*) cœlestem credentibus panem, martyrii torquem meruit ex cruore. Merito in natis mulierum cunctis major est hic Joannes, qui non solum adulteras arguit, sed et licita mulierum consortia virginitalis amore calcavit. Et si Joannes tantus, Joannes talis, tanta eremo separatus a feminis ^b feminarum pericula non evasit, quis est qui inter feminas vivens evasurum se sine labore maximo, maxima sine cautione confidit, nisi is qui sancto alitur Spiritu? Qui cum genitore natoque una cuncta disponit sæcula per ævi omnia spatia.

SERMO CLXXV.

B *De Marcellino episcopo Vicohaventino, et D. Maria, Virginis partu.*

Omnium quidem rerum primordia sunt dura, sed duriora sunt omnibus primordia generantis. Sancta Ecclesia Ravennas, ut primum pareret, viam fecit, angores pertulit, sensit dolores. Et hoc egit, fratres, ut ordinem partus divini toto veritatis tramite custodiret: nam posteaquam primogenitum totius creature Virgo mater ut pareret, viam totius patriæ percucurrit; sic virgineus partus, sic primitivorum est dedicata nativitas. Et necessario, fratres, Via generatur in via. *Ego sum*, inquit, *Via* (Joan. xiv); ut omnis aditus excluderetur erroris, et viator tandem cælum peteret, qui terreni itineris incassum diu sudores pertulerat et labores. Et factum est in diebus illis, C inquit evangelista, *exiit edictum a Cæsare Augusto, ut scriberetur universis orbis. Ascendit autem et Joseph a Galilæa de civitate Nazareth in Judæam ad civitatem David, quæ vocatur Bethlehem, eo quod esset de domo et familia David, ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante. Et factum est in diebus illis, impleti sunt dies ut pareret, et peperit filium suum primogenitum* (Luc. n). Libet hic aliquid de dolore dicere. Edicto Cæsaris et pagani universorum Dominus obtemperatur occurrit, et decreto beati Petri, decreto principis Christiani, servus adhuc aliquis irreverenter obsistit? Verum, quia neque prospera adversis, neque gaudiis miscenda sunt tristitia, his omissis hodierni germinis lætitiâ proloquamur. ^d Habeat modo na-

D alia lege veniam obtinuit quam ut Mauri nomen expungeret e diptychis. Interim factum videtur Henschenio, ut Vicohaventinus episcopus, archiepiscopi sui execratus superbiam, Romam se contulerit, ubi sedis suæ Ferrariam transferendæ petierit, et obtinuerit facultatem. Hæc ille.

^d Hic Auctor de S. Apollinari martyre loqui videtur, qui uti primus partus Ecclesiæ Ravennæ, de quo supra, reverentiam meretur. Quod si de Marcellino loqui placet, sciendum est quod Vicohaventia in primum suæ Ecclesiæ episcopum habuit Oitradum, exterum a sancto Sylvestro PP. immediate electum et consecratum anno Christi Domini 330. Exinde alterum habuit episcopum, pariter alienigenam, qui tertio loco successus est Marcellinus iste, qui non advena, ut cæteri supra memorati, sed Vicohaventinus origine educationeque fuit. Itaque Auctoris sensus videtur: Ille episcopus, qui fuit primogenitus Ecclesiæ Vicohaventinæ, habeat reverentiam primogenitū,

tus, qui primum natus est, primogeniti reverentiam, teneat et honorem : Marcellinus hodie vernaculi partus totum rapuit et conquisivit affectum. Circumstant filii, adsunt propinqui, cognatio tota concurrat, familia exsultat omnis, et ipsa penetralia domus tripudiant et letantur : quia videre oculis, suscipere manibus, hodie primum sanctæ genitricis partum, sobolemque meruerunt. Ipsa quoque genitrix sponsa mater et virgo, in ipso conjunctionis suæ cubiculo, genuisse nova gratulatione miratur. * Sed neminem turbet, nullum moveat, quod in thalamo ipso sponsa ipsa cernitur peperisse : talis non est de crimine, sed de virginitate conceptus, quando in tali germine cælestis partus est, non humanus : nec ullus hic est sinistrae suspicionis locus, ubi ipse sponsus sponse suæ testis habetur et custos. Quicumque sollicitus es de facto, esto de exemplo maximo persecutus, et præcedentis trepidatio ad tuam cautelam proficiat, et munimen. Joseph ille maritus solo nomine, conscientia sponsus, prægnantem sponsum fluctuans et anxius intuetur, quia neque accusare innocentem, neque prægnantem poterat accusare; tacere tutum non erat, erat loqui periculum. Admittit, non prodit crimina accusator insonitis. Erat ipse testimonium

quia peregrinus vim fecit, et more primogenitorum angores pertulit. At Marcellinus hodie, non quidem uti primogenitus, atque angoris, sed uti filius domi natus et domesticus partus, itineris expers (erat enim jam in fide catholica firmata illa Ecclesia), totum suorum sibi acquirit amorem. Forte etiam intellexit Auctor de Christo ipso primogenito Mariæ sacratissimo qui mollo natus dicitur ante Marcellinum, quoniam erat annua dies Natalis ejus jam cæpta, fereque mediata, cum Marcellinus episcopus consecratus est. MITA.

* Fortasse populum turbaverat hujusmodi electio, nempe quod exterius non fuerat, aut alias a summo pontifice immediate electus et consecratus; sed civis, a civibus electus, arte piscatoria ignobilis, fortassis uxoratus, ac filiis dicatus, nec litteris satis eruditus : propterea suspicio esse poterat, maxime apud invidios, qui numquam moriuntur, et apud plebem seductam, aliquam criminis intercessisse labem. At Chrysologus noster rationibus et exemplis S. Joseph ac beatissimæ Virginis, hoc nequam suspicandum suadet, cum præsertim ipse Marcellinus sponsus sit testis et custos integritatis Ecclesiæ suæ sponse. Etenim quam optime novit in ejusmodi electione divinum adfuisse consilium, cui contraire nefas est. Quomodo autem distinctius facta sit Marcellini electio, non est meum divinare, et ex pervertustis Ferrariæ memoriis aliud habere nequivi. Unum id notum, quinque fuisse Vicohaventini episcopos ab anno Christi 330 ad annum 657, quo tempore translata sedes Ferrariæ dicitur a Rubeo Histor. Ravennat. lib. xi pag. 109 edit. 2. Addebat de Martyrologium Ussuardi hunc Marcellinum in numerum sanctorum Dei locant : sed an hoc fuerit communiter ab Ecclesia Dei receptum, non satis constat. MITA. — Et revera altum de Marcellino in aliis ecclesiasticis tabulis silentium.

^b Fœde corruptus in multis editionibus locus restituitur ex Mita et ms. Vallicellano.

^c Ms. Cæsæne, cum sibi angelum.

^d Vel piscator Marcellinus, seu ut opinatur Tillemontius, aliquam publicæ piscationis præfecturam gerens.

* Non inanis nunc operæ pretium erit subdere, quæ de hujus sermonis explicatione scripsit Pastrinus

A castitatis, erat custos pudoris : aliud noverat, aliud intuebatur; confundebat visus quem non confundebat ^b Virginis fides : actus et vita in bivio; mens justa et sanctus animus ancipiti cogitatione torquebatur; sentit, sed tantum non potest penetrare sacramentum, quia nec accusare poterat, et defensare penes homines non valebat. Merito mox occurrit angelus, merito responsum subvenit mox divinum, cui humano deficiente consilio justitia non defecit. Et quid dicit? *Joseph fili David, noli timere*. Qui nihil fecerat, quid timebat? Timebat, quia etsi nullus in facto reatus erat, erat in causa maximus pavor. Sanctus animus quidquid non assequitur, expavescit. Cave ergo, homo, de partu nostræ matris taliter disputare, ^c cum angelum respondisse sufficiat : *Noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in illa natum est, de Spiritu sancto est*. Feliciter parturit, quæ virginitatis coronam magis magisque pariendo conquisivit et gloriam. Hic vero qui nobis hodie natus est, semper retia ^d tetendit in mare. Nemo ergo miretur, si piscatorem Petrus gestivit habere collegam. Orate ergo, fratres, ut piscari mereatur homines qui hactenus pisces capere hominum laboravit ad vitam ^e.

in suo Opusculo de Patena Chrysologi. Ea autem hæc sunt.

Expositio obscuri sermonis CLXXV D. Petri Chrysologi, ut veritas pateat, eundem primum metropolitani dignitatem et auctoritatem exercuisse.

C * Aliam moram, et quidem diuturniorem, considerare nos monet Chrysologi sermo 175, qui est de Marcellino episcopo Vicohaventino a se consecrato. Ostendit enim ibi resistantiam factam contra decretum B. Petri apostoli, et imperatoris edictum. Quis autem hic fuit? Audiamus verba sermonis. Præmittit ea fuisse primordia et generationem primam quæ non sit sine dolore. *Omnium quidem rerum primordia sunt dura, sed duriora sunt omnibus primordia generantis*. Assumit Evangelium sibi exponendum, cum Deipara Virgo genuit primogenitum, incipiens ab illis dictionibus : *Exiit edictum a Cæsare Augusto*, et more suo in Evangelii processu præsentem res contemplatur, iis et verba et res Evangelii accommodans; ideoque exi-gens acutam legentis vel audientis intentionem. Post igitur proœmium circa duritiem, difficultatem et dolorem primum generantis, quod auditores non percipissent quorsum tenderet, dubium omne tollit prosequendo : *Sancta Ecclesia Ravennas, ut primum pareret, viam fecit, angores pertulit, sensit dolores*. Ergo de Ravennatensi Ecclesia in ordinatione Vicohaventini explicanda sunt Evangelii et Deiparæ Genitricis verba et res; proindeque sicut Deipara nullum antea genuerat vel pepererat, sed primogenitum edidit Christum Jesum; ita Ravennas Ecclesia nullum antea consecraverat antistitem, neque matris officium exercuerat, sed tunc primum in consecratione Vicohaventini episcopi matrem se demonstravit, cum primum genuit et primogenitum. Dolores quidem Deipara in pariendo non pertulit, quia sacra Virgo Spiritus sancti obumbratione concepit, et virgo peperit, nisi dicamus difficultatem et dolorem fuisse itineris suscepti et Nazarena domo ad Bethlehemiticam speluncam. Sed Ravennas Ecclesia quæ etiam mater sacra et virgo illibata est, ut quælibet alia Christi Ecclesia, dolores veros pertulit, et angores antequam pareret. Quia scilicet dum mater electa est per decretum sedis apostolicæ et imperatoris Va-

sentiant III edictum, metropolitani qui subjectas per huiusmodi decreta civitates Ecclesie Ravennati regerent, restitit, sua jura producent, et uolens potestate metropolitica easdem privari. Inde Ravennati Ecclesie necessitas orta fuit privilegium novum tuendi contra priorem metropolitani, quanto studio, quot difficultatibus satis innuunt illa verba: *Angores pertulit, sensit dolores*. Ad quid? Ut primum pareret.

Vicohaventinus episcopus spectabat antea ad Mediolanensem archiepiscopum, nam S. Ambrosius Mediolanensis scripsit epistolam 19 in aliis editionibus 44, et in novissima editione 2 ad Constantium Vicohaventinum episcopum, commendans illi Ecclesiam Forcoretiensem, tamquam sui juris, sibi que subjectam. Hec vero Ecclesia sicut et Vicohaventina una cum aliis civitatibus in edicto Valentiniani III subjecta est Ravennati episcopo, ut ibi videre est, proindeque illae civitates ad Mediolanensem pertinebant. Vicohaventia, nunc Ferraria nuncupatur. Cum enim multi vici ibi essent ad Padum, civitas dicta Vicohaventia, quasi vicos habens, corrupto deinde vocabulo in varias desit appellationes: quia et ipsa penitus perit a Gothis destructa, et ad alteram Padi ripam translata habitatoribus atque Ferrariam contentibus, jus episcopale per Vitilianum papam illius translatum est.

Habemus metropolitani qui cum Ravennate pugnavit, et illi Ecclesie constituta jam matri et metropolitane, angores, doloresque ingerebat antequam pareret primogenitum. Propterea Chrysologus sermonem suum proseguens ait: *Et hoc egit, fratres, ut ordinem partus dicitur toto vertit in vomite custodiret*. Nam posteaquam primogenitum totius creaturae Virgo mater ut pareret, viam totius patriae percucurrit: sic Virginis partus, sic primitivorum est dedicata nativitas. Similitudinem inculcat partus primogeniti Ecclesie Ravennatis cum partu primogeniti Deiparae, tum in eo quod ante partum opus fuit currere, ac percurrere plures vias, et laborare pereundo. *Emiliam viam et Flaminiam, quae Romae jungitur, immo quae inde praesciscit, apostolicam sedem obsecrando, ejusque opem atque auctoritatem implorando, ad privilegium firmiter tuendum, quod semel datum fuerat et receter, sicuti Deiparae opus fuit percurrere viam usque ad Hierosolymae confinia seu Bethlehem usque; tum in eo quod Deipara primogenitum peperit in via, vel secus viam, Ravennas vero Ecclesia primogenitum suum peperit in via Emilia, in qua dicto Ravennatis Metropolitani est: Et necessario, fratres (pergit Chrysologus) Via generatur in via. Ego sum, inquit, Via, ut omnis aditus excluderetur erroris, et viator tandem caelum peteret; qui terreni itineris incassum diu sudores pertulerat et labores. Non modo in via generatur, seu pariter Christus, sed ipse est via, et proinde cum in via errare nemo possit, quisquis enim viator errat, ideo errat quia exit e via, et sudores multos subit, ut in viam redeatur. Ravennas Ecclesia erat quidem in via Emilia, sed non habebat Emiliam sibi subjectam, cum haec agnosceret Mediolanensem Ecclesiam pro matre. Sed postquam privilegium habuit matris et Metropolis cum potestate generandi, viam habuit, et viam fecit, ut initio sermonis dixerat Chrysologus: adeo ut episcopus qui in via Emilia erant, non errarent si obedirent Ravennati, quia validum erat et legitimum privilegium, nec per rapinam Mediolanensi subtractum, utpote via ordinaria, auctoritate scilicet apostolica et imperiali concessum.*

Necundum similitudo absoluta est in hoc partu Vicohaventini episcopi consecrati per metropolitani Ravennatem cum partu Christi Domini ex Deipara. Nam in hoc interessit edictum Caesaris: *Et factum est in diebus illis, inquit evangelista, exiit edictum a Caesare Augusto, ut proficeretur universis orbis. Ascendit autem et Joseph a Galilea de civitate Nazareth in Judaeam ad civitatem David, quae vocatur Bethlehem,*

A eo quod esset de domo et familia David, ut proficeretur cum Maria desponsata sibi uxore praegnanse. Et factum est in diebus illis impleti sunt dies ut pareret, et peperit filium suum primogenitum. Et hoc quidem in partu Deiparae. Quid vero in partu Ravennatis matris? Libet hic aliquid de dolore dicere: edicto Caesaris et pagani Dominus obtemperaturus occurrit; et decreto beati Petri, decreto principis Christiani, servus adhuc atque irreverenter obstitit? In utroque igitur partu edictum Caesaris, et decretum promulgatum fuit: ibi Caesaris Augusti, hic Valentiniani III Augusti; ibi huiusmodi decreto, et edicto imperatoris pagani universorum Dominus obediens ac sine ulla mora, sine ulla resistantia, est obsecutus; hic imperatoris Christiani et edicto, non Dominus, sed servus et subditus episcopus Mediolanensis audent sine ulla reverentia resistere, et diu resistere; ita ut Ravennati Ecclesie angores gignat et dolores, ut non pariat. Dolendum plane et maxime dolendum; eo magis quod non interessit solius imperatoris edictum in hoc privilegio matris sui metropolis concedendo; sed etiam decretum B. Petri, et quidem primo loco nominandum, cum ex eo tamquam ex prima radice firmitatem habeat huiusmodi praerogativa.

Hinc sane Ravennates archiepiscopi Chrysologi successores discere poterant reverentiam erga sedem apostolicam, et non buccinare autocephalam, seu independentiam a Romano pontifice, privilegio Valentiniani se munientes: cum in hoc Chrysologi sermone non Caesaris decretum tantummodo, sed B. Petri decretum, tum vero decretum Caesaris animadvertendum fuisset. Hinc etiam refellendi sunt qui Valentiniani III edictum irridunt tamquam spurium et abjiciendum, auctoritas enim Chrysologi cogit quemlibet sane mentis ad fatendum promulgatum fuisse privilegium imp. Valentiniani, sicut etiam decretum summi pontificis, ubi talis facultas dabatur Ravennati. Sed cum perierit hoc secundum, perit et primum fortasse vel additione aliqua corruptum legitur; sed negari nequit fuisse edictum Caesaris, quo Ravennas episcopus constitutus fuerit archiepiscopus et metropolitaneus cum subjectione civitatum quae in via Emilia erant, et antea spectaverant ad Mediolanensem assistentem, qui non sine labore et dolore Chrysologi diu pro hac re certavit; obstitens tum decreto B. Petri, tum edicto imperatoris Valentiniani; sed tandem parta victoria post tot angores, Chrysologus primus fuit, qui episcopum Vicohaventinum consecrando tamquam primogenitum et filium doloris (siquidem major dolor a matre percipitur, cum parit primogenitum, quam cum ceteros parit, sic virginis partus, sic primitivorum est consecrata nativitas), metropolitani munus primarium exercuit, videlicet suae provinciae episcopos consecrando.

Videtur praeterea colligendum quod Joanni Ravennati, cognomento Angelopte antecessori Chrysologi, circa finem sui praesulatus Valentiniani privilegium fuerit concessum; ita ut in ista concertatione Mediolanensis diem suum obierit: quandoquidem post electionem suam Chrysologus in sede metropolitana sermonem habens conqueritur his verbis, quae praetuli- mus, et qui' em in praesenti, servus adhuc atque irreverenter obstitit; quod plane innuit, post victoriam adeo feliciter obtentam, ut ad consecrationem episcopi Vicohaventini Ravennas procederet, adhuc Mediolanensem invitum obumbrasse, quasi non cederet; sicut post iudicis sententiam in causa aliqua diu agitata solet adversarius victus adhuc conqueri et mossitare.

Verum quia neque prospera adversis, neque gaudiis miscenda sunt tristitia, his omissis, pergit Chrysologus, hodierni germinis latitiam proloquamur. *Haec modo natus, qui primus natus est, primogeniti reverentiam, teneat et honorem.* Profecto habuit sedes Ferrariensis, quod non modo ejus episcopus cum Vicohaventinus dicebatur, primus inter consecratos a Chrysologo fuerit; verum etiam quod pri-

mogenitus Ecclesie metropolitanae Ravennatensis: unde ab hominibus hanc reverentiam et hunc honorem tamquam primogenitus possit exigere. *Marcellinus hodie vernaculi partus totum rapuit et acquisivit affectum.* Partus Deiparae, cum ea peperit Christum, fuit Dominicus partus: quia Dominus universorum natus erat: partus Marcellini episcopi in sua consecratione est vernae et servi partus. Rapuit primus partus totum plebis Christianae affectum, et acquisivit; affectum, inquam, qui Domino debetur adoratione quoque latrice colendo; rapuit Marcellini partus totum plebis affectum, qui vernaculo partui et humano potest competere: neque enim unus affectus alterum excutit, utpote in diverso ordine constitutum diversimode colens, sicuti neque affectus in Creatorem affectum in creaturas excludit. Rapere autem violentiam et efficaciam ostendit; sed conquerere, ex omnibus plane cordibus affectum educere demonstrat. Vernaculi partus vocabulum, sorte etiam servilem conditionem atque humilem ortu familiam Marcellini dixit, ut videtur colligi ex sequentibus. Sed cum in ecclesiasticis gradibus et dignitatibus non splendor natalium domusque inelytae imaginis fumosa respiciantur, sed pietatis fulgor, virtutis atque religionis ardor; idcirco Marcellini quantumvis vernaculi partus, ut a consecratione cum non repulit, ita nec a gaudiis et plena populi jubilatione probibuit.

Circumstant filii, adsunt propinqui, cognatio tota concurrat, familia exsultat omnis, et ipsa penetralia Domus exsultant et latentur, quia videre oculis, suscipere manibus hodie primum sanctae Genitricis partum sobolemque meruerunt. Quoniam mentis oculis et loquentis intentione duos respicit partus primogeniti, haec verba de Marcellini potius partu, quam de Dominico sunt intelligenda; cum nec filii, nec propinqui concurrerint ad Deiparae partum, ut viderent oculis manibusque susciperent. Quapropter filiorum nomine intelligi possunt episcopi suffraganei, qui sunt quasi filii matris et metropolis; propinquorum vero nomine episcopi alterius provinciae, Romano metropolitano subjecti, vel alteri. Concurrerant enim Ravennam, ubi erat imperator et Augusta, praesules non pauci, et cum viderent hanc primam sollemnitatem, et exercitum metropolitae nuper facti, magis confectum, majorique letitia, et exultatione consecrationi Marcellini plauderant. Cives itidem et externi signa gaudii edebant, et Marcellino congratulabantur. Sed filios quoque revera genitos a Marcellino, antea uxorato, et propinquos carnaliter possimus explicare; non enim desunt exempla illis quoque temporibus, metrima uxore vel separata, vitaeque dedita religiosa, virorum qui pietate praestantes, vel doctrina, vel meritis, ad episcopales infulas sint promoti. Salvianus unus sufficeret in Gallia; sed in Aemilia praecesserat Severus Ravennatum antistes. Concursum filiorum, propinquorum, totiusque domus et familiae facile fuit in metropolim ipsam Ravennae; non enim mater ad filium, sed filius ad matrem debet convolare; itaque sancta Genitrix est sancta Ecclesia Ravennas, mater aliarum sibi subjectarum.

Ipsa quoque Genitrix, et sponsa, mater, et Virgo in ipso sponsi sui thalamo, in ipso conjunctionis suae cubiculo, genisse nova gratulatione miratur. Neque haec verba de Deipara, ejusque partu virgineo possunt accipi; proinde haec etiam de Ravennati Ecclesia sunt explicanda quae non solum sancta genitrix est, sed et virgo, habens sponsum Christum Dominum, ut Deipara sponsum habuit; cum hoc tamen discrimine, quod Deipara cum sponso conjuncta non est, ut pareret suum primogenitum, aliter virgo non permansisset, sed ut sibi esset virginis testis et custos; Ecclesia vero, quia non carnaliter parit, sed spiritualiter, ut pariat primogenitum suum indiget sponso, ejusque thalamo, immo et conjunctione, in qua et per quam gignens filios semper virgo perseverat, utpote spiritualia dona in consecratione com-

A municans ex Spiritus sancti gratia, quae in omni Ecclesiae operatione imploratur. Non obscure thalamus sponsi est major Ecclesia, et Metropolitana; atque adeo hinc etiam constare potest peractam Ravennae Marcellini consecrationem, et hanc prerogativam, quod Vicohaventinus in metropolitana sit consecratus, novam gratulationis esse materiem Chrysologus apprehendit.

At quia thalami et conjunctionis nomina primo aspectu videntur virginitati opponi, solvit sanctus orator et pastor hoc pacto nodum: Sed neminem turbet, nullum moveat, quod in thalamo ipso, sponsa ipsa cernitur peperisse: tui non est de crimine, sed de virginitate conceptus; quando in tali germine caelestis partus est non humanus, nec ullus est hic sinistrae suspitionis locus, ubi ipse sponsus sponsae suae testis habetur et custos: quicumque sollicitus es de facto, esto de exemplo maximo persecutus, et praecedentis trepidatio ad tuam cautelam proficiat et munimen. Nempe partus hic in consecratione episcopi, carnalis non est, neque conjunctio carnalis est, sed spiritualis: virginitas vero carnalem conjunctionem excludit, et propterea in ipsa generatione vel partu, sponsus qui conjungitur spiritualiter, nempe Christus, testis est virginitatis et custos; sicut exemplo maximo docemur in partu Deiparae virgineo, sponsum Josephum testem fuisse virginis suae sponsae, atque custodem. Quamobrem securus quisque debet esse, nullam hic labem, nullam turpem notam intercessisse; nec in hoc defuisse Marcellini primogeniti partui virgineo similitudinem cum partu virgineo primogeniti Deiparae.

Joseph ille maritus solo nomine, conscientia sponsae, praegnantem sponsum fluctuans et anxius intuetur, quia neque accusare innocentem, neque praegnantem poterat excusare: tacere tutum non erat, erat loqui periculum. Admittit, non prodit crimina accusator innotuit. Erat ipse testimonium castitatis, erat enatus pudoris; actus et vita in bivio; mens justa et sanctus animus accipit cogitatione torquetur; sentit, sed tantum non potest penetrare sacramentum, quia nec accusare poterat, et defensare penes homines non valebat. Merito mox occurrit angelus, merito responsum invenit mox dirinum, cui humano deficiente consilio, iustitia non defecit. Et quid dicit? Joseph, fili David, noli timere. Qui nihil defecerat quid timebat? Timebat, quia et si nullus in facto reatus erat, erat in causa maximus pavor. Sanctus animus quidquid non exsequitur, exparescit. Quoniam Evangelium in ea parte qua Marcellini consecrationi congruebat expositum erat pluribus, ne videretur Chrysologus plus justo in causam suam pronus, et id quod praecipuum in evangelicis oraculis dederunt, in perpendendis mysteriis ibi contentis modo moratur, transitumque facit a consecratione Marcellini ad Josephum sanctissimum Deiparae sponsum: commemoratione sponsi Christi, in partu primogeniti Marcellini virgineo, studens excutere suspitionem de carnali complexu, et non virgineo partu, ex eo quod sponsus Christus erat virginis testis et custos, quemadmodum Joseph virginis Deiparae testis et custos fuerat. Describit ergo ejus suspitionem, non amittendo iustitiam, eumque timorem divinitus excusum. Modo revertitur et concludit cum Vicohaventini episcopi consecratione.

Cave ergo, homo, de partu nostrae matris taliter disputare, cum angelum respondisse sufficere: Noli timere accipere Mariam in conjugem tuam; quod enim in illa natum est, de Spiritu sancto est. Feliciter peperit, quae virginis coronam magis magisque pariendo acquisivit et gloriam. Ille vero, qui nobis hodie natus est, semper retia tendit in mare. Nemo ergo miretur si piscatorem Petrus gessit habere collegam. Orate ergo, fratres, ut piscari mereatur homines, qui hactenus pisces capere hominum laboravit ad vitam. Rediens ad consecrationem, de ipsa tantum ostendit curam, innuitque fortassis aliquos non defuturos, qui talem partum suspicerent non virgineum, quandoquidem adhuc

SERMO CLXXVI.

De cæco.

Deus quoties desperatas humanorum curat corporum passiones, deitatis suæ toties potentiam pandit : sed in una eademque infirmitate, quando ordinem suæ curationis immutat, causas propter quas hoc faciat, facit nos altius perscrutari. Nam juxta viam sedenti cæco visum sola restituit jussione; alii a nativitate cæco nato, non lumini, sed tenebris, et cui natura visum inviderat, atque ipsa, quæ parat et aperit oculos, oculos clauserat et negarat, Christus imponit lutum, et collyrio materiali fligit, facit, procurat oculos, ^a non recurat (*Joan. ix.*), ut creante, non medicante manu inde homini suppleret lumina, unde hominem fecerat totum. Iste vero cæcus, cujus nobis evangelista Marcus retulit curam, sic novo sanatur modo, ut omnes compellat exquirere cur contumax cæcitas moram facere sic præsumit auctori, cujus nutu, visu, jussu infirmitates pereunt, redeunt sanitates, vita oritur, mors finitur, stant omnia, cuncta dilabuntur. *Venit, inquit, Jesus Bethsaida, et adducunt ei cæcum, et rogabant eum ut eum tangeret; et apprehensa manu cæci, eduxit eum foras extra vicum (Marc. viii).* Quasi eum curare non potuerit in loco, aut beneficio loci indiguerit, universis qui contulit visum. Hæc est Bethsaida cujus perfidiam Dominus exprobat, dicens : *Væ tibi, Chorozaïm, væ tibi, Bethsaida : quia si in Tyro et Sidone virtutes factæ fuissent quæ in te factæ sunt, olim in cilicio et cinere penitentiam egissent (Matth. xi).* Ergo apprehensa manu ejus de domo infidelitatis educit, levat eum de perfidie sessione, ut ante fidem quam oculos daret, ante menti quam corpori redderet sanitatem, ante preberet ^b humani ducatus obsequium quam divinæ virtutis operaretur insigne. Illi rogabant ut vel tangeret eum : sed Christus, qui horrere ne-

missitabat, adhuc resistebat Mediolanensis decreto pontificio et Cæsareo. Propterea, non sine causa timorem divi Josephi amplius pertractat, exponitque late modum quo repulsus coelitus per angelum fuit ille timor; quasi diceret : Matris nostræ partus Ecclesiæ Ravennatis constitutæ in munere genitricis et metropoleos legitimus est : adeoque noli, quisquis es, suspicari quidquam mali; noli timere, Ecclesia quæcumque sis ex suffraganeis, matrem ipsam non esse veram, vel vim aliquam intercessisse imperatoris majestatis, vel dolum : coronam acquisivit et gloriam Ecclesia Ravennas, vicit causam jam agitatam reclamante adversario, et feliciter peperit hunc partum primogenitum Marcellinum hodie nobis nati, qui piscatorium artem exercuit. Non ideo tamen episcopalis infulis indignum se præbuit : immo B. Petrus apostolorum princeps, qui Romæ sedes habet, per suum successorem Sixtum III, admisit ad episcopatum hunc piscatorem; nec designatus est, qui ex piscatione piscum vocatus est ad piscationem hominum, habere collegam Marcellinum piscatorem, ut eum faceret similiter hominum piscatorem. Quid aio non designatus est? Immo gestivit, letatusque admodum est, cum similitudinem vocationis in ipso repererit, quæ solet gaudium gignere. Hinc videtur colligi hanc primam consecrationem post victoriam in contentione cum Mediolanensi fuisse peractam, cum consensu summi pontificis, et sic magis tutam securamque fuisse redditam, ne quisquam auderet male aliquid suspicari. Potest etiam exponi, quod Chrysologus ipse de se lo-

A scit pauperem, pauperem scit amare, totam dedit pauperi manum, et debilitati Deus publicam præbuit servitutem, ut homo non horreat hominem, et videns non videntem videat, et duce manu cæcum lucis faciat nescire orbitatem : ne dicat homo : Non habet manus mea quod det pauperi, det ipsam manum pauperi, et plus erit manum pauperi dedisse quam nummum, iter præbuisse pauperi quam pauperi panis dedisse fragmentum. *Et eduxit eum foras extra vicum, et exspuit in oculos ejus.* Dominico sputo vacuas oculorum replet lacunas, divino ore luciferam dat salivam, ut sancti roris gutta baptizaret oculos peccatoris, ut aperiret venia, quos clauserat culpa. Nemo ergo dubitet divino imbre tota arefacta mortalia membra posse reviviscere, cum videat parva Dominici sputi gutta arentes cæcitate oculis subito sic suscitatos in lucem : *Exsurgent, inquit Isaias, mortui, et resurgent qui in monumentis sunt, et lætabuntur qui sunt in terra.* Quomodo? Ros enim qui abs te est sanitas est illis; quod est pluvia semini, hoc resurrectoris Dominicus imber. *Et imposuit illi manus.* In faciendo, in reparando, in componendo hominem Dominicæ manus curatrices hominibus semper adsunt. *Manus tuæ, inquit, fecerunt me et plasmaverunt me. Et interrogavit eum si aliquid videret.* Interrogat ut homo, operatur ut Deus. Qui videt abdita terrarum, qui cordis intuetur occulta, cui omnia sunt nuda quæ sunt tecta omnibus, in opere suo, in oculis suis videre querit, laborat scire, alio referente cognoscit? Absit. Sed interrogat ut præsentem scirent, futuri cognoscerent, cæcitatibus hujus non esse simplicem, sed mysticam curam. Denique non lumen, sed auroram quandam, lucemque erumpentem datam sibi adhuc qui curabatur, Domino interrogante, respondit : *Video, inquit, homines ut arbores ambulantes.* ^c Imperfectis oculis

quatur, quod, cum metropolitanus esset et nomine Petrus, gestiebat in piscatoris consecratione, sortem apostoli totius nomen deferebat in eo contemplatus.

^a En totius plane sermo Chrysologi, neque ulla vox omissa, ut per totum contextum sermonis veritas proposita elucescat, quod B. Petrus Ravennas archiepiscopus non fuit quidem primus qui hac fulserit dignitate, sed primus qui eam exercuerit in præcipuo metropolitani munere, suæ provincie episcopos consecrandi.

D Habemus quoque alterum sermonem 165 in consecratione episcopi Projecti Corneliensis, ubi tamen nil habet simile, nec unquam aut dolore aut angorem innuit in pariendo, vel antequam pareret mater Ecclesia Ravennas, sicuti nec tam ingentem letitiam cum peperit. Quod argumentum plane evidens videtur tunc temporis quiescere a querelis et turbis excitandis Mediolanensem antistitem, fuisseque Chrysologum in pacifica possessione consecrandi et exercendi munia archiepiscopalia. Quamobrem præcedit proculdubio tempore sermo habitus in Vicohaventini consecratione, quamvis numero posterior.

^b Hoc est pristino lumini oculis haud restituit quia nunquam lumen habuit, sed cæcus natus est. MITA.

^c In nos ante Deum naturæ quam gratiæ experimur : siquidem prius creatur homo naturalis, et exinde per gratiam baptismatis Christi regeneratur atque renascitur spiritualis. MITA.

^d Ex abundantia humoris chrysalidis, inquit Mita.

grandescunt formæ, turbantur species, res falluntur **A** ipse, quia non jam visionem capiunt, sed adhuc umbram sustinent visionis. Et quare tamen sicut arbores, non ut columnæ, aut aliud quid, neque stantes, sed ambulantes? Quia post curam Christi viderat, quod homines velut arbores transirent in hoc sæculo, non manerent; temporalem plantationem germinis humani esse in hac vita mox videt quem curaverit Christus. Iteranda est ergo cura Christi, ut perfecti oculi futura certa, manentia videant et æterna. Iterum, inquit, posuit manus super oculos ejus, et cœpit videre: et restitutus est, ita ut clare videret omnia, et misit illum in domum suam, dicens: Vade in domum tuam, et si in vicum introieris, nemini dixeris. Aperitur jam spiritalis intelligentia, ut qui sit iste cæcus cognoscamus, et quare non sponte venit, sed ab aliis adducitur, et ducitur manu Christi, et educitur extra vicum, et alibi recipit visum, qui diu apud suos longam sui pertulerat orbitatem: et exspuit in oculos ejus, et iteratur divinæ manus impositio, et cui videre extra domum datur, quid viderit, quomodo viderit, per quem viderit, suis dicere non donatur. Fratres, cæcus iste est Judeus, qui in Synagoga, hoc est, in perfidiæ domo

et in vico, hoc est, in conventu malignantium ignorantia cæcitate tenebatur, et sedebat oppressus. Hinc est quod non veniebat ad Christum, sed venit ad eum Christus, et apprehendit manum ejus, ut dono vocantis, non beneficio legis, non proprio curatum se gloriaretur arbitrio. Educit eum foras, ut in Ecclesia lucem fidei videat per libertatem gratiæ, qui sub legis velamine nil videbat. Imponit ei primum manum, ut videat transire umbram legis; ut sacerdotes, scribas, pharisæos, et figuram totam Judaicæ observantiæ videat velut arbores præterire, quæ ut in tempore, sic cum tempore senescunt, nascuntur, virescunt, florescunt, fructificant, pereunt, evanescent. Iterum imponit ei manum, ut resurgens non jam caduca videat, sed æterna, et videat quidquid est divini luminis, honoris et gloriæ: sicut ille magnus ex ipsis Paulus, qui extra vicum et in via Judeus cecidit, ut resurgeret Christianus; et cæcatus est in lege (*Act. ix*), ut videret in gratia, sicut ab ipso perhibetur: *Nunc videmus in speculo et in ænigmate; tunc autem videbimus facie ad faciem* (*1 Cor. xiii*). Tunc quando quod sepultum est in morte, surget in vita, et quidquid satum est in contumelia, surget in gloria.

APPENDIX.

S. PETRI CHRYSOLOGI

RAVENNATENSIS ARCHIEPISCOPI

SERMONES VII,

A S. PATRE QUONDAM ABJUDICATI *.

SERMO I.

De oratione Dominica.

Acceperitis auditum fidei, fratres charissimi, formam Dominicæ orationis audite. Christus breviter orare docet, qui cito vult postulata præstare: aut quid petentibus se non dabit, qui seipsum non petentibus dedit? aut in respondendo quam faciet moram, qui in dictandis precibus vota supplicum sic prævenit? Hodie quod audituri estis stupent angeli, miratur cælum, pavet terra, caro non fert, auditus non capit, non attingit mens, tota sustinere non potest creatura, ego dicere non audeo, tacere non possum. Deus det ut vos audire possitis et ego dicere. Quid est magis tremendum quod se dedit terris Deus, aut quod vos dat cælo; quod societatem carnis intrat ipse, aut quod vos facit divinitatis consortium intrare; quod mortem sumpsit ipse, aut quod vos resumit ex morte; quod ipse in vestra nascitur servitute, aut quod vos sibi gignit in liberos; quod suscipit paupertatem vestram, aut quod vos facit hæredes suos, sui unici cohæredes? Est utique terribilius quod terra trans-

C fertur in cælum, homo deitate mutatur, servitutis sors dominationis jura sortitur. Sed hoc quamvis metuendum sit, tamen, quia causa non dicentem respicit, sed jubentem, accedamus, filii quo vocat charitas, trahit amor, invitat affectio, Deum Patrem viscera sentiant, vox personet, loquatur lingua, spiritus clamet. Totum quod in vobis est respondeat gratiæ, non timori; quia judicem mutavit in Patrem; amari voluit, non timeri.

Pater noster qui es in cælis (*Matth. v, 9; Luc. xi, 2*). Hoc cum dicis, non sic habeas quasi non sit in terris; non sic accipias, quasi sit loco clausus qui claudit omnia: sed intellige esse sibi genus e cælo, cujus Pater habetur in cælo. Et age ut vivendo sancto sancto respondeas Patri. Dei Filium ille se probat **D** qui vitii non obscuratur humanis, qui divinis virtutibus elucescit.

Sanctificetur nomen tuum. Cujus genus sumus ejus censemur et nomine. Rogamus ergo ut nomen quod in se et per se sanctum est, sanctificetur in nobis; nomen enim Dei aut honoratur ex nostro actu, aut

* Vide, supra col. 179, censuram omnium sermonum.

ex nostris actibus blasphematur. Audi Apostolum dicentem: *Nomen Dei per vos blasphematur in gentibus* (Rom. ii, 24).

Veniat regnum tuum. Et quando non regnavit Deus? Petimus ergo ut qui sibi regnavit, semper regnet in nobis, ut et nos in illo regnare possimus. Regnavit diabolus, regnavit peccatum, regnavit mors, et fuit diu captiva mortalitas. Petimus ergo ut regnante Deo pereat diabolus, deficiat peccatum, moriatur mors, captivitas captivetur, ut nos liberi perpetuam regnemus in vitam.

Fiat voluntas tua sicut in celo et in terra. Hoc est regnum Dei quando in celo et in terra Dei voluntas est sola, quando omnibus hominibus * Deus vivit, Deus agit, Deus regnat, Deus est totus, juxta illud Apostoli, *ut sit Deus omnia et in omnibus nobis* (I Cor. xv).

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Qui Patrem se nobis dedit, qui sibi nos adoptavit in filios, qui secum nos fecit heredes, qui nos..... nomine sublinavit, qui nos suo et honore donavit et regno, ipse nos ut panem quotidianum postulemus addixit. In regno cœli inter munera divina quid querit paupertas humana? tam bonus, tam pius, tam largus Pater panem filiis non tamen postulatus indulget? Et ubi est illud: *Nolite solliciti esse, quid manducetis, aut quid bibatis, aut vestiamini* (Matth. vi, 31)? Hoc Pater jubet, quod prohibet cogitare; quid tenemus? Cœlestis Pater cœlestem panem cœlestis Filii et postulemus hortatur; ipse dixit: *Ego sum panis qui de celo descendi* (Joan. vi, 51). Ipse est panis, qui satus in virgine, fermentatus in carne, in passione confectus, fornace coctus sepulcri, in Ecclesiis conditus, illatus altaribus cœlestem cibum quotidie subministrat fidelibus.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Homo, sine peccato esse non potes; et vis semper dimitti tibi, totum dimitte semper; quantum vis dimitti tibi, dimitte tantum. Quoties vis dimitti, toties tu dimitte; immo quia vis totum dimitti tibi, totum dimitte. Homo, intellige quia remittendo aliis tibi veniam tu dedisti.

Et ne nos inducas in tentationem. Quia in hoc sæculo est ipsa vita tentatio. *Tentatio*, inquit, *est vita hominis* (Joan. vii, 1), rogamus ut nos nostro arbitrio non relinquat, sed in omni actu paterna nos pietate constringat, et in vitæ tramite cœlesti moderatione confirmet.

Sed libera nos a malo. A quo malo? A diabolo, quippe ex quo est omne malum. Rogamus nos liberari a malo, quia malo qui non caruerit, frui non po-

* Hoc in loco delevimus vocem *est*, quæ sententiam turbabat ante vocem *Deus*. Infra, ubi qui nos nomine, cum nonnihil deesse intelligeremus, puncta adjecimus, quibus lector id nos non fugisse perspiceret.

† Tot mendis scatent hæc homilia, quot ne perspicacissimus quidem unus ex conjectura tollere potest; quomobrem nihil hic nisi castigatum omnino lector expectet, nolim. Haud pauca quidem loca fæde corrupta restituimus, sed de omnibus restituendis nec cogitavimus quidem; sunt enim nonnulla, quæ nisi

† test bono. Si adhuc non nati, si adhuc in utero constituti panem petunt, expellunt regnum, quare sit questio quod semper Dei Filius in Dei Patris mysterium, et quod in Patre Deo Dei Filius fuerit? Quomodo humana ratione tractatur? Non est, non est humano modo divinitas æstimanda. Audisti Deum, nihil terrenum cogites, nihil humanum. Audisti Patrem Christi, hoc per substantiam crede; audisti Patrem tuum, hoc crede per gratiam. Ille esse Filius habuit semper, se esse Filium dedit modo. Sic ergo te filium scito, et servum te esse non necias. Sic audi ad Christi similitudinem te reductum, ut semper Christo te cognoscas esse subjectum.

SERMO II.

De eadem.

Conditio mortalis, terrena compago, limosa substantia ad vitæ pensa ac mortis incerto labore atrita, consumpta pœnis, putredini pulveris subjecta natura capere non valet, credere pertimescit, quod hodie cogitur confiteri. Tantam donorum gratiam, b proximorum magnitudinem, munerum largitatem, fragilitas humana non potest invenire. Hoc reor ambiguum prophetam mentis intuitu prævidisse, dum tanto pavore concussus, et hujus auditu taliter exagitatus tremore dixit: *Domine, audivi auditum tuum, et timui; considerari opera tua et expavi* (Habac. iii, 2). Auditum timuit, non quia tunc propheta tantus audierat Dominum, sed quia tunc servus Dominum suum sibi conservum reperit, et audivit in partem: vel quia mundi hujus fabricam elementis ita sibi dissonis consonantem contemplatus expavit; sed quia pietatis erga se tanta considerans, tunc opera admirationis tremore concussus est et pavore. *Considerari*, inquit, *opera tua et expavi*. Adoptatum se tunc expavit in filium, quando perdiderat ipsius fiduciam servitutis. Denique ut sciatis hujus orationis, quam vobis hodie divinitas insinuat et infundit affectum, prophetam tunc auditu cœlitus percepisse, hujus muneris quodammodo pavore solum, quid iterum dixerit pervidete: *Custodivi me*, inquit, *et expavit venter meus, a voce obsecrationis laborum meorum* (Ibid. 16).

Posteaquam divini muneris tantam senserat largitatem, custodivit se, ne se hostem, ne inimicum, ne latronem se iterum in paradiso sustineret; fit vigilantior, fit sollicitior sui custos, qui se post tantæ rei jacturam cœlestem thesaurum senserat reperisse, dicente Paulo: *Portamus hunc thesaurum in vasis fictilibus* (II Cor. vii). Custodivi me et expavit venter meus. Ventrem cordis interna nominat hæc propheta, quia sicut * [venter] cibus, ita cor sensibus pascitur

ope ms. codicis emendari non possunt. Hic lego: *tantam gratiam Dei, donorum promissorum magni*. Infra edidimus *auditum*, ubi erat *auditus*: mox *conversum*, ubi legebatur *conversum*. Cætera mihi legenda videntur: *reperit et audivit Deum Patrem. Nec quia.*

c Priorum vocem recte additam esse, nemo sanus negaverit. Mox ubi legitur: *ex hoc est exhortatur* sœdissimus librarii error ita emendari posse videtur: *exhorret obsecrationem?*

et repletur : et expavit venter meus a voce obsecrationis laborum meorum. Si intellectus cordis fuderat ori vocem, labiis dederat verba, cur vota sua, cur desideria sua, cur.... ex hoc est exhortaturus? Expavit quia non suggestione sui cordis, sed divini Spiritus loquebatur affatu. Audi Paulum dicentem : *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba Pater* (Gal. iv, 6); quod cum auditum ad interna transmitteret, tantum se meruisse mirabatur, et interna tota hominis pavebant, merito adjecit : *Et intravit tremor in ossa mea*, quia ipsius prophetæ viscera vexabantur, et subitus me, inquit, commota est virtus mea. Quid subitus me? quia unus ipse idemque homo rursus per gratiam jam levatus, jacebat subitus pristinam per naturam, nec virtutem celestem virtus poterat sustinere terrena. Jam ^a sumavit mons Sion cum laturus legem Deus descendit in montem : quid caro faceret, cum descendit Deus in carnem? Carnis gratiam collaturus venit Pater, quia homo Deum, servus Dominum non ferebat. Et quia in verbis suis fidelis est qui dixit, *aperi os tuum, et implebo illud* (Ps. lxxx, 11); aperite nunc ora vestra, ut ipse ea tali prece, tali repleat et clamore. Ubi sunt, qui de Dei promissione diffidunt? Ecce quam cito est fidei remunerata confessio; mox ut Deum unici Filii confessus es Patrem, tu ipse es Dei Patris adoptatus in filium, ut esses cœli hæres, qui paradisi exsul habebaris et terræ. Et ideo nunc vocas : *Pater noster qui es in cœlis*. Quia fuit tibi quondam Pater, qui te resolvit in limum, qui te ad claustra duxit et pertraxit inferni. Terram nesciat, amorem carnis ignoret, patrem pulveris non requirat, nihil in se vitii licere permittat, qui a Deo Patre celestem repetit ad naturam, ut qui se Dei filium credit actu, vita, moribus, honestate tanto generi respondeat, ne iterum ad terrena descendens, ad ipsam tanti genitoris tendat injuriam.

Sanctificetur nomen tuum. Si nomen Christi cæcis visum, cursum claudis, defessis vario languore sanitatem, mortuis vitam, teque ipsum, homo, totamque sanctificat creaturam, quemadmodum tu ipsius nominis oras et expostulas sanctitatem? Quia ab Christo vocatus es Christianus, et ideo supplicas ut prærogativa tanti nominis meritis in te subsequentibus roboretur.

Adveniat regnum tuum. Devotionem mandat, exigit desideria, vota perquirat ipse, qui ^b adventus sui vitam in sua continet potestate. Fidelis est ille miles, qui regis sui præsentiam sitit, et tot regni expetit et concupiscit triumphos. Sed hic petis ut tibi et in te adveniat regnaturus, in quo diabolus arcem, mors imperium, diu infernus gessit et tenuit potestatem. Oremus ergo, charissimi, ut Christus semper suo regnet in milite, ut miles semper suo triumphet in rege.

^a In editis *firmavit*, quo nihil est ineptius. Infra ubi : *repetit ad naturam*, prepositionem delendam censeo, nisi forte quis malit suspicari nonnihil hic deesse ac legi oportere : *Celestem originem repetit ac naturam*.

^b Quin legi oporteat *viam*, haud valde dubio. Statim : *Ducus regni expetit*, aut aliud quid simile malo,

A *Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra*. Beatius dies ille qui terrenorum jungit, sociat et exæquat cœlestibus voluntatem, ut inter disparas substantias una eademque fiat voluntas. Hæc est fida pax, inconcussa concordia, gratia perseverans, quia unius Domini ordinem naturam, familia per diversa voluntatum sita, una eademque reperitur et sensu.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Post cœleste regnum panem quis postulet temporalem? sed quotidianum. Et inde vult nos in sacramento sui corporis panis viaticum postulare : unde ex hoc ad perpetuum diem, et ipsam Christi perveniamus ad mensam, ut unde hic gustum sumpsimus, inde plenitudinem cibi totasque satietates capiamus.

Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Qui sic petit (et) debita non relaxat, ille se etiam per quod orat accusat, qui sibi tantum donari postulat, remitti tantum, quantum ipse remittit, et donat ad placitum, Deum taliter invitat ad pactum; quantum ipse præstiterit alteri, tantum sibi exigat et ipse præstari. Dimittenda sunt autem, fratres, debita, non pecunie solum, sed omnium causarum, culparum, criminum quidquid homo incurere potest. In his tibi cum incurrerit alter, ignosce; fidus peccati sui petit veniam, qui peccanti libenter ignoscit.

Et ne nos inducas in tentationem. Hoc petere multis modis cogimur, fratres, ne fragilitas plus ausa, et de se temere præsumens, nihil virium suarum colligens in conflictu male cauta succumbat; deinde offensus Deus tradat tentationibus quos relinquit.

Sed libera nos a malo. Satis de se humiliter sentit, qui ut a malo per Deum liberetur implorat. Signate vos. Intelligite, Glioli, quanta perfectorum, quanta fortium gloria sit et potestas, quando tanta virtus in ipso conceptu, tanta majestas aperitur in partu. Nondum natus Patrem vocat, sanctitatem postulat, regnum petit. Dat jura terris, terrenas cœlestibus exæquat voluntates, et laboribus pro futuris exigit jam devotus annonam. *Panem*, inquit, *quotidianum da nobis hodie*. Beati estis qui cœpistis ante pugnam vincere, ante triumphare quam vivere, ante ad Patris gremium, ante ad Patris promptuarium quam matris ad gremium pervenire; ante pastum gregis quam succum lactis invadere totum; ante victoriam sonare júbilo, (ante) vagitu respondere, quam cuniarum (....) vere ut dixit Apostolus *infirmum Dei fortius est hominibus* (I Cor. i, 15). At quis poterit tanti conceptus referre sacramentum, ubi virgo mater parit orbem quotidie, nec relinquit posteros ad laborem, sed a terreno germine præmittit ad gloriam?

SERMO III.

De eadem.

Omnia quæ divinitus dicta factaque referuntur,

quam quod e veteri editione servatum est, et tot regni exp. Mox edi curavimus *infernus gessit*, ubi erat : *infernus cessit*. Quæ sequuntur in versu : *Fiat voluntas tua*, aliis castiganda relinquimus. In reliqua homilia quid additum sit, lector ex solita nota intel- liget.

sunt miraculo, sunt stupori, sunt pavenda mortalibus, ipsis etiam sunt cœlestibus tremenda. Sed nihil ita stupet cœlum, pavet terra, expavescit universa creatura, quam quod vos estis hodie nobis dicentibus audituri. Servus Dominum Patrem vocare audet, iudicem suum reus nuncupat genitorem, conditio terrena sua se voce adoptat in filium, qui terrena perdidit existimat se Divinitatis hæredem. Sed audemus, quia præsumptio dicentis non est, ubi auctoritas est jubentis. Ipse enim vos hodie dicere voluit, qui nos hodie docuit sic orare. Et quid mirum, si tunc homines Dei consecravit in filios, quando se hominibus dedit et aptavit in filium? Carnis tunc naturam transtulit in divinam, quando deitatem humanam detulit ad naturam. Tunc hominem sibi in cœlestibus præsistit cohæredem, quando se participem reddidit terrenorum: aut homini negare quid amoris potuit, quid muneris, quid honoris, qui totum quod erat hominis et peccatum suscepit, et mortem? Aut quomodo hominem in suis prosperis non habebit, qui in adversis homini se fecit esse consortem? Homo, redi ad Deum sic amatus a Deo; et ad ipsius gloriam da totum te, qui se totum propter te ad tuam deduxit injuriam; et voca Patrem fidens, quem tanto amore a tuum probas, sentis, intelligis esse genitorem.

Pater noster qui es in cœlis. Quod nondum natus Patrem vocat, nemo miretur. Deo nata sunt nascitura, futura facta sunt Deo. *Fecit*, inquit, *quæ futura sunt* (Ecc. vi, 10). Hinc est quod in utero suum Joannes sensit auctorem et exstat nuntius matri qui erat nescius vitæ. Hinc est quod Jacob ante legitur bellasse quam nasci, cœpit ante triumphare quam vivere. Hinc est quod jam sunt Deo qui sibi adhuc non sunt, quoniam electi estis ante constitutionem mundi. *Pater noster qui es in cœlis.* Non quod ille non sit in terra, sed ut tu per hoc germen esse noveris te cœleste. Et si te filium Dei tu fateris, vive quasi Dei filius, ut actu, vita, virtutibus, tanto possis respondere genitori.

Sanctificetur nomen tuum. Quia a Christo vocatus es Christianus, petis ut prerogativa tanti nominis sanctificetur in te, quia nomen Dei quod per se et sanctum sibi est, aut sanctificetur in nobis nostro actu, aut nostro actu blasphemetur in gentibus.

Adveniat regnum tuum. Ipse dicit: *Regnum Dei intra vos est* (Luc. xvii, 21). Si intra nos est, veniat quid oramus? est in fide, est in spe, est in expectatione, sed ut veniat jam precamur. Veniat autem nobis, non illi qui semper conregnat Patri suo, semper regnat in Patre, sed veniat nobis: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi* (Matth. xxv, 34). Dicimus veniat regnum tuum, ut sic Deus regnet in nobis, quatenus in nobis desinat mors regnare, desinat regnare pec-

^a Editum erat *tum probas*. Infra, in versu et dimitte, edidimus *si vis ipse*, ubi legebatur *suis ipse*. Sub finem etiam scripsimus: *ut preces quibus*, cum editum antea esset: *ut precibus quibus*. Statim au-

catum. *Regnavit*, inquit, *mors ab Adam usque ad Moysem* (Rom. v, 14). Et alibi: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore* (Ibid., 15).

Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra. Nunc in terra multa sunt pro diaboli voluntate, pro sæculi nequitia, pro voluntate carnis. In cœlo vero sit nihil præter Domini voluntatem. Petimus ergo ut interempto diabolo, ut novo sæculo, ut mutato corpore, destructo mortis imperio, ut abolita dominatione peccati, in cœlo et in terra, in Deo et hominibus, una Dei et eadem sit voluntas.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Post regnum cœleste, terrenum panem petere non jubemur, prohibente ipso cum dixit: *Nolite solliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis* (Matth. vi, 13). Sed quia ipse est panis qui de cœlo descendit (Joan. xli, 50), petimus et precamur ut ipsum panem, quem quotidie, id est, jugiter sumimus, in æternitate ad victum corporis mentisque capiamus.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Sic dicendo, homo, indulgentiæ modum, mensuram veniæ statuisti: et tu tibi dedisti, qui a Domino tantum tibi petis, quantum dimiseris ipse conservo. Dimitte ergo delinquenti in te totum, si vis ipse de tuis nihil Domino debere delictis. In altero dimitte tibi, si vis ipse vindicem vitare sententiam.

Et ne nos inducas in tentationem. Deus neminem tentat, sicut scriptum est; sed tentare dicitur, cum contumaciter euntes ad tentationum laqueos delinquit. Sic Adam tentatoris incurrit insidias, dum sui præcepta deserit creatoris. Unde autem et a quo tentatur homo prodidit sic dicendo: *Sed libera nos a malo*; hoc est a diabolo, qui totius mali et auctor est et origo. Diabolus natura fuit cœlestis, nunc est nequitia spiritualis, ætate major sæculo, nocendi usu tritus, ledendi arte peritissimus. Unde non tam malus, sed malum dicitur, a quo est omne quod malum est. Hinc est quod propriis viribus homo liberari non potest carnalibus vinculis illigatus. Petendum est ergo nobis ut Deus nos a diabolo liberet, qui Christum terris, ut diabolum vinceret, commodavit. Clamet, clamet homo ad Deum, clamet: *Libera nos a malo*, ut a tanto malo, solo Christo vincente, liberemur.

Pater noster, qui es in cœlis. Orandi thema, materiam petendi, supplicandi normam paucissimis in verbis ipse sibi, qui tibi est exorandus, indulsit; ut ex hoc tu petendi sumas sensum, ut intellectum postulandi capias, mensuram colligas impetrandi, et brevi magisterio orandi latissimam capias disciplinam; simul quia ad amoris iudicium rex ipse officio functus est advocati, ut preces quibus responsurus erat ipse dictaret. Cunctatio ablata est tota promerendi, quando ipsum se legit in precibus qui

ctorem suum non intellexerat Acherius, cum interpres legendum esse coniecit, ubi legitur: *a Patre Filius interprete*.

rogatur. Metus locum non habet, ubi a Patre filius interprete desiderat quæ sancta sunt impetrare.

SERMO IV.

De eadem.

Frates charissimi, qui vos donavit credere, ipse vos docuit et orare, et totam petendi formam paucis aptavit in verbis, quia cum Patrem postulat, multa preces filius non laborat. Sicut enim petere cogit necessitas genitum, ita urget charitas dare genitorum. Pater ergo qui sponte præstat, non tam ut petatur, quantum quod petatur ostendit; ut Filius petendo justa placeat, qui potest stulta postulans displicere. Audite Patrem, et vos filios esse jam credite, ut quæ petieritis incunctanter impetrare possitis. Quid valeat fides, credulitas quid possit, sit quanta confessio, hodie monstratur in nobis. Ecce Trinitatis trina confessio in cœlestem sobolem de terrena vos sustulit servitute: ecce fides quæ Deum locuta est Patrem, Patrem vobis Deum hodie conquistavit; ecce vox quæ confessa est Dei Filium, vos Dei adoptavit in filios; ecce credulitas quæ Deum Spiritum proclamavit, de carnis substantia mortali in vitalem Spiritus substantiam vos mutavit. Quis pietatis tante dignus invenitur assertor? Deus Pater homines dignatur hæredes; Deus Filius non dedignatur servulos cohæredes; Deus Spiritus carnem consortem divinitati jurisdictione suscipit in supernis, Apostolo probante cum dicit: *Aut nescitis quia angelos judicabimus* (1 Cor. vi, 3)?^a Vocate ergo Dominum Patrem, vosque, et si nondum natos, jam tamen designatos filios esse jam credite, et date operam quatenus sit vobis cœlestis vita, sint vobis divini mores, et forma deitatis tota vestra præferatur in Filium: quia cœlestis Pater respondentes generi filios muneribus ditat divinis, degenerantes ad pœnalem revocat servitutem.

Pater noster qui es in cœlis. Succumberet conscientia servilis, terrena conditio solveretur, nisi nos ad hunc clamorem ipsius Patris auctoritas, ipsius Filii Spiritus excitaret. *Misit, ait, Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem Abba Pater* (Gal. iv, 6). Lassescit mens, caro deficit ad divina, nisi Deus quæ fieret jubet, impleat ipse qui jubet. Quando ausa est mortalitas vocare Patrem, nisi modo quando superna virtute homines animantur in terra? *Pater noster qui es in cœlis.* Homo, quid commune cum terris tibi, qui confiteris tibi genus esse in cœlis? Ergo cœlestem vitam monstra in habitatione terrena, quia si quid in se gesserit terrena cogitatio, cœlo maculam, cœlesti generi intulisti injuriam.

Sanctificetur nomen tuum. Non petimus ut sanctificet nomen suum Deus, quod sanctitate sua totam salvat et sanctificat creaturam. Frates, hoc nomen est quod supernæ potestates pavent, quod tremenda suscipiunt servitute; hoc nomen est quod fugat dæmo-

nes; hoc solum nomen est quod absolvit animas diaboli feritate captivas; hoc nomen est quod mundo perditio dat salutem. Sed petimus ut nomen Dei actu sanctificetur in nobis. Nobis enim bene agentibus benedicitur nomen Dei, nobis male agentibus blasphematur. Audi Apostolum dicentem: *Nomen Dei blasphematur in gentibus* (Rom. ii, 24). Petimus ergo, petimus, ut quantum nomen Dei sanctum est, tantum nos ejus mereamur in nostris moribus sanctitatem.

Veniat regnum tuum. Quasi non semper fuerit, sic regnum Christi ut veniat, nunc rogamus. Et ubi est illud regnum Dei? *Intra nos est.* Intra nos est fide, sed ut re veniat supplicamus. Frates, quando diabolus vario nequitiarum genere multimoda arte fallendi rerum faciem turbat, sensus hominum moresque confundit, sævit, idolis sacrilegis furit, fallit auguriis, divinatione mentitur, signis decipit, illudit artibus, spectaculis occupat, obsidet vitiis, peccatis vulnerat, criminibus sauciat, desperatione prosternit, Christi regnum prolongat, et absentat a nobis. Petimus ergo ut veniat tempus quo, mali tanti auctore pereunte, mundus totus, creatura tota, totam solius Christi regnet, triumphet ad gloriam, et fiat quod sequitur,

Ut sicut in cœlo, ita et in terra. Una Domini voluntas sit terra, cœlum, vita Deus, tempus æternitas, patria requies, census innocentia, honos immortalitas, e furia castitas, Deus totum.

Addidit: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Post paternitatem Dei, post divini nominis sanctitatem, post cœli regnum, quotidianum panem jube-mur exposcere. Christus oblivioni non subjacet, Christus mandatis suis contraria non demandat. Ipse dicit: *Nolite solliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis* (Matth. vi, 31). Sed quia est panis qui de cœlo descendit, qui legis et gratiæ molatus est in forma, qui crucis confectus est in farina, qui crucis confectus passione, qui magno pietatis fermentatus est sacramento, qui conspersione levamentum sustulit de sepulcro, qui cum divinitatis suæ calore conqueretur, ipse cibum decoxit inferni, qui ad cœlestem cibum^d quotidianus Ecclesiæ defertur ad mensam, qui in remissione frangitur peccatorum, qui edentes se perpetuam pascit et enutrit ad vitam; hunc panem quotidie nobis dari petimus, donec illo in die perpetuo perfruamur.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Homo, penes te est potestas veniæ, in te est indulgentia ejus, tu tibi remissionis auctor es constitutus; gratis petis veniam, qui tibi in alio indulgere contemnitis. Homo, tu tibi misericordiz factus es ipse mensura; quantum quæris misericordiam fac tantum.

^a Quid hoc sit, furia castitas, non satis intelligo; nec huic loco satis consultum arbitror, si legatur *luxuria castitas*.

^d In priori editione, *quotidianis*. Infra ergo unum, lego ergo nunc.

^a Sic edidimus, ubi erat *vocat ergo*. Mox in priori editione *qui cœlestis*.

^b Hic vocem *accessit*, quæ omnino supervacanea est, delevimus ante voculam *sic*. Infra *intra nos est fide* edidimus, ubi erat *fides*. Mox Acherius conjecit legendum *artibus*, ubi editum, *illudit arcis*.

Et ne nos inducas in tentationem. Tentatio est, fractura, specie fallens, quæ prosperat in adversis, adversa occultat in prosperis, humanamque ignorantiam dolosus deducit in lapsum. Petimus ergo ne peccatis impellentibus in tentationum foveas incidamus. Inducere autem Dominus dicitur currentes ad crimina cum relinquit.

Sed libera nos a malo. Hic malum mali designat auctorem, hoc est diabolum. Petimus ergo unum, ut munere hoc a malis omnibus cum malo carcamus auctore.

Pater noster qui es in caelis. Nemo cum se filium clamat, manere se miretur in habitu servitutis. Ad divinum germen hodie designatus es, * non promptus spem, non rem, noveris consecutum. Audi apostolum : *Spes salvi estis : spes autem quam videtur non est spes; quod enim videt quis, quid sperat?* Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus (Rom. viii, 24). Hodie adoptionis est dies, hodie promissionis tempus est. Audi, crede, expecta : crede creditori tuo, qui tibi credidit debitori; expecta parumper ut venias, qui te diu sustinuit ut venires; da illi inducias, sed promissori qui tibi quidquid erat debiti jam donavit. Ut qui tu ^b fatigaris spe Dei? fide vivas. Agricola numquam sereret anhelus, si fractura laboris sui de tempore non speraret; viator laborem prolixi itineris non subiret, nisi se ad destinata crederet pervenire; nauta maris non intraret incerta, si lucris sequentibus compensaturam discrimina non pensaret; miles tota juventutis tempora non ageret in periculis, si senectutis honores copiosissimos non speraret; filius paternæ dominationis tempora non duraret, si se substantiæ paternæ non speraret heredem. Et tu si jam filium Dei credis, juxta prophetam : *Exspecta, viriliter age, et confortetur cor tuum, sustine Dominum* (Psal. xvi, 20). *Exspecta ut heredem Dei expectationis fide, et de virtute patientiæ consequaris.* Audi apostolum : *Filii Dei sumus, sed nondum paret quid sumus. Cum apparuerit, similes ei erimus* (I Joan. iii, 2). Et iterum : *Vita nostra absconsa est cum Christo : cum apparuerit Christus vita vestra, et vos apparebitis in gloria* (Col. iii, 5). Fratres, beati sunt filii Dei, quia et hereditatem omnium rerum possidebunt, et de excessu Patris luctus tempora non videbunt.

SERMO V.

De eadem.

Quod ego modo cum magno tremore dicturus sum, quod vos estis nunc terribiliter audituri, immo terribiliter vocaturi, stupent angeli, pavescent supernæ viriutes, cælum non capit, sol non videt, terra non sustinet, tota non assequitur creatura. Quid ad hæc

* An non assumptus? mihi quidem ita videtur; et infra, ubi ad promissori legitur, nullo sensu legi oportere opinor se promittenti.

^b Hoc etiam corruptum est, sed ita, ut sine codicis ope restitui non possit. Infra, ut heredem, Acherius recte conjecit ut hæreditatem.

^c Legendum est profecto posse dubitat. Infra ubi

A mortale pectus? quid ad hæc mens hominis imbecilla? quid ad istud humani sensus angustia? quid ad hæc humanæ vocis aura? quid ad istud humana lingua cito tacitura? Hoc Paulus invisibiliter cum vidisset, prodidit non prodendo dicens : *Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se* (I Cor. ii, 9). Hoc Isaias cum suo vix cœpisset auditu, adhuc hominem pervenire posse debet, ad auditum dicens : *Domine, quis credit auditui nostro* (Isa. lxi, 1)? Hoc Jeremias cum divino concepisset audita, partus supernorum sensuum sustinebat clamans : *Ventrem meum doleo, et sensus cordis mei perturbati sunt* (Jerem. iv, 19). Hoc Habacuc divino Spiritus perorabat afflatu cum dicit : *Custodivit me, et exspavit venter meus a voce obsecrationis labiorum meorum, et intravit tremor in ossa mea; et subitus me commota est virtus mea* (Habac. iii, 16). Elevatus virtute Dei, sensit suam sub se succubuisse virtutem. Longum est super hoc sacramentum pavores prosequi et dinumerare sanctorum; tempus non sinit me diu in hoc timore dinumerari, celestis partus impetus non potest tardare nascentium. Dico ergo, et vos in utero adhuc penetrati voce compello, provida exhortatione præmoneo, ut antequam videatis matrem, vocetis istius Patrem; ante blandimenta matris, Patris tendatis et festinetis ad regnum; ante Patris perveniat ad panem, quam matris ad ubera pendeat. Nec in vos quidquam sibi aut matris necessitas, aut ætatis tempora vindicent, sed in vobis ^d totum divino, Patris totum celestis respondeat et occurrat auctorem.

Pater noster qui es in caelis. Hoc est, quod tremulam proferre, hoc est, quod neque celestium, neque terrestrium quemquam sinebat servitutis propriæ conditio suspicari, cœli et terræ, carnis et Dei repente tantum posse provenire commercium, ut Deus in hominem, homo in Deum, Dominus in servum, servus verteretur in filium, fieretque Divinitatis et humanitatis ineffabili modo una et sempiterna cognatio. Ac Divinitatis erga nos dignatio tanta est, ut scire nequeat quid potissimum mirari debeat creatura, utrum quod se Deus ad nostram deposuit servitutem, an quod nos ad suæ divinitatis rapuit dignitatem. Hinc est quod homo, quod et divinitus adoratus tanto nunc suo amore flammatur, quod adhuc ^d in utero voce tua se adoptat in filium. . . . O vos beatos quibus dominari datum est antequam nasci, ante regnare quam vivere, ante ad Dei Patris gloriam pervenire quam prosapiam propriæ vilitatis agnoscere. Ecclesia felix mater, quæ vos tales respicit, quæ cum virgo permanet, genuisse tantos vos et taliter se miratur.

Olim partus iste præcedentibus designabatur exem-

plum dinumerari, Acherius in margine habet : forte immorari. Sed malim dinumerandum immorari.

^d Loco huic, quem fœdum in medium corruptum esse facile quis intelliget, sic modetur : totum divino Patri, totum celesti respondeat, ei occurrat auctori. In sequentibus : Hinc est quod, etc. ; nihil est vitii, quod alii fortasse castigabunt.

plis. Hinc est quod Jacob et Esau gemini in utero A de primatus honore preliantur, retardant partus, nec ante lucem cupiunt videre quam vincere. Hinc est quod Joannes exsultat, et ante suo occurrit auctori, genitricis ex utero quam procedat. Et humana pignora sic ante Deo militant quam noscantur parentibus, quam vivant sæculo. Quid mirum, si Ecclesia divina germina, si Deus sua sobole in utero adhuc, quod sit superni gervinis jam fatetur: *Pater noster qui es in caelis*. Stupor insurgit; Christus Dei Patris de pectore matrem vocat, et fatetur in terra; et homo de matris utero Patrem vocat, et constituitur in caelis: *Pater noster qui es in caelis*. Quo te, homo, repente provexit gratia, quo te rapuit celestis gratia, quo te rapuit celestis natura, ut in carne et in terra positus adhuc et carnem jam nescires et terram dicendo: *Pater noster qui es in caelis*. Qui ergo tanti Patris filium constituitur et credit, respondeat vita generi, moribus Patri, et mente atque actu asserat quod celestem consecutus est per naturam.

Sanctificetur nomen tuum. Cujus utique genus esse cepimus, ejus utique censemur et nomine. Et ideo petimus ut in nobis illius nominis sanctificatio perseveret honor et prerogativa nominis, quod sublimavit sic tanti genitoris celsitudo.

Adveniat regnum tuum. Nos illi petimus cui nunquam deest nec defuit regnum, immo qui est sibi ipse regnum, totamque in se regni continet potestatem. Sed quis nos vult ad promissam regni sui gloriam pervenire, monet nos expetere omnibus hoc votis, in hoc vult nos totis mentibus inhiare. Quantum namque est temerarius b qui discutit, de genere ignarus est qui non audent, aestuat, anhelat, cum promissum intendit et perdidit ad regnum.

Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra. Tunc jam totum est caelum, tunc autem Dei mens una omnibus; tunc in Christo omnes et in omnibus Christus, quando omnes solius Dei sapiunt et faciunt voluntates; tunc omnes unum, immo unus omnes, quando Dei spiritus in omnibus vivit unus.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Sicut in psalmo: *Benedictus Dominus die quotidie* (Ps. LXXII, 22), ita hic panem nostrum quotidianum da nobis hodie, quotidianum jugem dicimus. Jugis panis ille est, qui de caelo descendit: *Ego sum panis qui de caelo descendi*. Perfecte ergo beatitudinis est ille panis. Hodie, hoc est in presenti illius panis jam cibo vivere, cujus perpetuitate, quod est quotidie, saginamur in futurum.

Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. De applicantis pectore veniae fons manat, et ad veniam refluat quicquid pietatis exuberat, et effundet in alterum, quando indulget sibi tantum, quantum alteri condonavit. *Dimitte nobis*

debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Satis potest homo misericors, qui cum Deo de pietate confligit, cum tantum sibi dari quantum dederit, quantum donaverit, tantum desiderat et donari. Homo, semper in pectore tuo venia, si vis crimina non timere.

Et ne nos inducas in tentationem. Hæc interpretatione non indigent, quia tentatio diaboli prævia et amara ministra est. Quamdiu vero hoc fragili continetur in corpore, necessario precatur ut in nos nec tentationi pateat aditus, nec diabolo tribuatur accessus. *Sed libera nos a malo*: ipse autem Dominus noster Jesus Christus liberet nos a malo et perducatur ad omne bonum, qui vivit et regnat Deus modo et semper per infinita sæcula sæculorum. Amen.

4 SERMO VI.

De verbis Evangelii Matth. XVII: *Hoc genus in nullo ejicitur, nisi oratione et jejuniis*.

Adversus demonum nequitiam quæ nobis Dominus arma ostendit, debemus utique retinere. Hoc, ait, genus in nullo ejicitur, nisi in oratione et jejuniis (Matth. XVII, 20). Hæc cum plena fide exercentur, pietas est. Pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vite presentis et future (I Tim. IV, 8). Inspiciamus ergo utiliter orationis fructus et jejunii, quia ipsa sunt arma adversus improbas cogitationes. Jejunium purgat mentem, sublevari sensum, carnem spiritui subjicit. Jejunium cor facit contribulatum et humiliatum, quod Deus non spernit. Jejunium concupiscentiæ nebulas dispergit, libidinum ardores exstinguit, castitatis verum lumen accendit. Jejunium verborum non amat, divitiarum superfluitatem judicat, superbiam spernit, humilitatem commendat, præstat homini seipsum intelligere quod est, infirmum et fragilem, atque dum ita se intelligit imbecillum, aptius virtute Dei adjutorium quaerit et accipit, quaerit autem per frequentes orationes et obsecrationes. Oratio quidem refectio est jejuniorum, et advocat gratiam Spiritus sancti. Oratio duritiam cordis molliat, austeritatem temperat, jejunium dulcificat. Sicut enim sine potu non est plena refectio, sic et jejunium sine oratione non potest animam perfecte nutrire. Quid est autem oratio nisi ascensio animæ de terrestribus ad celestia, inquisitio supernorum, invisibilium desiderium? Abeat dissensio sæcularium morum quibus premittitur mens humana quotidie. Oratio conjunctio est Spiritui sancto: si tamen in oratione intentus sit animus, sicut clamat propheta: *Sitit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea* (Ps. LXXII, 2). Quid autem sitiendum sit, sequitur, *ut videat virtutem tuam* (Ibid., 3). Credite mihi: si ad videndam plenam virtutem Dei plene sitiat anima humanæ substantiæ, nec fastidio victa dissimulet, replebitur adipe et pinguedine spirituali: et sitiens il-

hunc auctorem contendat, non equidem reluctabor, sed velim saltem legat *exuberabit*. Infra: *prævia et amara*; malim: *prævia mali*, vel *malorum*.

^d Exstat num. LXXIII in appendice operum D. Augustini, tom. V.

^a In priori editione, *Joanne exsultante*, male. Stant, ubi *Deus sua sobole*, lego *Deo destinata soboles*.

^b Totum hunc locum sic restituo: *qui disputat de genere, ignis est qui non ardet, aestuat*. Infra, tunc autem Dei, lego *caelum, cum Dei*.

^c An *exhibebit*? si quis verbo *exuberandi* usum esse

lam Dei visitationem sensu proprio cum fide clamat: *Adhæsit anima mea post te, suscepit me dextera tua* (*Ibid.*, 9). Jejunium tollit inertiam, de animo impedimenta carnalia aufert. Oratio vero perseverans jungit Deo, atque ita gaudens assistere se Domino gloriatur. Adhærens autem anima Domino, incipit securitatem habere, et libertatem; nec pavores sustinet, nec timores. Suscepto autem tanto patrocinio dexterae Dei, quomodo poterit noceri ab aliqua potestate, sicut scriptum est, quod nemo illud rapit de manu Patris (*Joan.* x, 19)? Hoc præstat jejunium, hoc præstat oratio.

* SERMO VII.

De verbis Evangelii Joann. xiv : *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*

Domini vox est, fratres charissimi : *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis* (*Joan.* xiv, 27). De pace dicturi, prius quæ pacis sint commoda videamus. Est pax serenitas mentis, tranquillitas animi, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium charitatis. Hæc est quæ simulates tollit, bella compescit, comprimit iras, superbos calcat, humiles amat, discordes

* Exstat num. XCVII in appendice Operum D. Augustini ad calcem tom. V. ubi etiam repetitur fusior ex ms. Regio, et ex Colbertino. Eundem in lectoris commodum, ne huic novissimæ editioni aliquid deesse videatur, hoc loco apponere, bibliopolis placuit. Domini est ista vox : *Pacem meam do vobis, pacem dimitto vobis* (*Joan.* xiv, 27). De pace dicturi, prius quæ sint pacis commoda, audiamus. Est enim pax serenitas mentis, tranquillitas animi, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium charitatis. Hæc est enim, quæ simulates tollit, bella compescit, comprimit iras, superbos calcat, humiles amat, discordias sedat, inimicos concordat, placita cunctis. Non querit alienum, nihil deputat suum. Docet amare, quæ odisse non novit. Nescit extolli, nescit inflari : humilis omnibus, mitis est omnibus. In ipsa requies, in ipsa tranquillitas. Pax quæ exercetur in Christiano, consummatur in Christo. Hanc qui amaverit, Dei hæres est; qui contempserit, Christo rebellis est. Dominus enim Christus ad Patrem remeans hereditarium bonum, id est, pacem suam, suis cultoribus dereliquit, dicens : *Pacem meam do vobis, pacem dimitto vobis. Hanc pacem qui acceperit, teneat; qui perdidit, repetat; qui amisit, exquirat. Quoniam qui in eadem pace inventus non fuerit, abdicatur a Patre, exheredatur a Filio; et exutus et nudus, invenietur ab eodem Domino alienus. Respuet munus oblatum, qui datæ legis contempserit bonum; nec poterit ad hereditatem Domini pervenire, qui testamento noluerit inseruire. Pacem quam Christus dimisit, Christiane, amplectere; hereditati Dei ut cultor adhære, voluntatem Domini in te transfusam ostende. Beati, inquit, pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur* (*Matth.* v, 9). Scriptum est discordibus, scriptum est inimicis, filius esse nisi pacificus non potest; inimicos abdicavit, qui pacificos filios fecit. Aut enim datam pacem. Christiane, conserva, aut gloriam tibi

A sedat, inimicos concordat, cunctis est placita. Non querit alienum, nihil deputat suum; docet amare quæ odisse non novit. Nescit extolli, nescit inflari. Hanc ergo, qui acceperit, teneat; qui perdidit, repetat; qui amisit, exquirat : quoniam qui in eadem non fuerit inventus, abdicatur a Patre, exheredatur a Filio, nihilominus a Spiritu sancto alienus efficitur. Respuet enim munus oblatum, qui datæ legis contempserit bonum; nec poterit ad hereditatem Domini pervenire, qui testamentum noluerit observare. Non potest concordiam habere cum Christo, qui discors voluerit esse cum Christiano. Contumaciæ ergo crimen est quod jubetur contemnere, quod præcipitur nolle, quod imperatur declinare. Quid tibi commune cum discordia, Christiane? quid simulates amas,

B quod auctori pacis placere non potuit? quid exeres inimicitias, quas evadere non potuit nec ille, qui eas primus invenit? Initio namque inimicitias in protoplastum dum serpens exerit, interficitur; dum homini invidet, ipse prosternitur; dum Adam cupit decipere, ipse primitus jugulatur. Quare aut Christi charitatem amplectere, Christiane, aut discordiæ auctori de similitudine operum b parem te esse cognosce.

salutis ablatam, si non amaveris pacem, cognosce. Non potest promissa Christi percipere, qui cum fratre noluerit concordari; non potest concordiam habere cum Christo, qui discors voluerit esse cum Christiano. Si de nobis a Christo vicaria passio peteretur, et Filii Dei sanguis, qui pro nobis effusus est, ad pensandum nostro sanguine quæreretur; quanta instantia vel officio fuerat festinandum, ut ei jussa tantæ Majestatis expleres, et vicaria passione dependere gauderes, et pro morte vitam acquirere, et passione reciproca compensare? At nunc quomodo poteris pro Christo animam ponere, qui pacem ab eodem delegatam nolueris conservare? Contumaciæ crimen est, quod jubetur contemnere, quod præcipitur nolle, quod imperatur declinare. Pax enim Christi est bonum; discordia diaboli malum; auctori respondet, qui de utroque alterutrum eligit. Quid tibi cum discordia, Christiane, quæ principem suum diabolum interemit? Quid amas simulates, quæ placere auctori non potuit? Quid exeres inimicitias, quas evadere non potuit nec ille qui eas primus invenit? Inimicitias in protoplasto dum serpens exercet, interficitur; dum homini invidet, ipse prosternitur; dum Adam decipit, jugulatur. At contra Christus tantum homini charitate adhæsit, tantum eum unica benignitate amavit, ut eum commendaret Patri, sociaret sibi, dum carnem propter ipsum descendens induit. Scriptum est : Invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum (*Sap.* ii, 24). Imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius. Non cadat in Christianum quæ cadit in diabolum, quia Christianum concedet conservare quod eum constat a Domino didicisse. Qua de re autem Christi charitatem amplecti debemus, ut cum illo in æterna beatitudine vivere possimus. Amen.

D b Mss. omnes addunt vocem ipsius, sed alii post verbum *operum*, alii post particulam *te*.

SANCTUS VALERIANUS,

CEMELIENSIS EPISCOPUS.

J. SIRMONDI ^(a) EPISTOLA

AD FRANCISCUM CARDINALEM BARBERINUM.

DE HAC S. VALERIANI EDITIONE.

EMINENTISSIME DOMINE!

Quod ne sæpius facere audeam pudor et reverentia prohibent, nunc ut Eminentiam Tuam litteris appellem, officii mei ratio, atque eadem, ni fallor, in ipsam observantia persuadet. Existimati enim, cum Valeriani episcopi famam in discrimen iterum vocari audirem, non mearum tantum esse partium susceptam alias ejus causam non deserere, sed Sancti quoque Officii ac Romani nominis interesse, ut pristinum de illo judicium suum sententiamque non evertat. Meminisse autem opinor E. T., nec enim ignorare potuit, tametsi ab Urbe tunc aberas, cum ante annos sex Homiliarum istarum censuram delator idem urgeret, sacrum tribunal, audita et probata Auctoris defensione, quam litteræ nostræ continebant, aliud nihil decernendum censuisse, quam ut notas in novam editionem compararem, in quibus de utroque accusationis capite satisfaceret, hoc est, de Sancti prænomine, quod imputabatur, et de Semipelagianismi suspitione, cujus insinulabatur. Præstitit utrumque Lugduni nuper edito ad Valeriani purgationem libello P. Theophilus Raynaudus, Societatis nostræ theologus, copiose adeo et accurate, ut præclare ad causam actum putem, quod operam hac in re meam, a qua expectari tale nihil poterat, studio suo diligentiaque præterierit. Quod si nihil novi postea prolatum est, quod severiorem sententiam requirat, non indignum opinor singulari E. T. pietate fuerit, providere, ut immotum maneat Sancti Officii decretum, atque innoxio et utili alias Scriptori fama integra conservetur. In quo quidem eo minus, ne importunus videar intercessor, verendum confido, quod præter commune doctorum suffragium, qui Valerianum hactenus cum approbatione legunt, ipsum etiam E. T., cui placere nisi recta non solent, illius gustu aliquando et sapore delectatam intelligo. Parisiis XVI Augusti M. DC. XXXII.

Ad duo capita quæ obijciuntur circa Homilias VALERIANI

I. Unum est de Sancti nomine quod negant huic auctori convenire. Constat autem id a me profectum non esse, quia multis ante annis, cum prima ejus homilia de bono disciplina, cæteris nondum repertis, in Germania ederetur, idem titulus præfixus est, juxta vetus exemplar, ut monuerunt, monasterii S. Galli, in quo inscriptio est hujusmodi: *Liber S. Valeriani Cemelienis episcopi*. Unde cum animadverterem non temere ab aliis sic esse appellatum, nec certi quidquam haberem in contrarium, non existimavi debere me, aut posse sine nota hunc illi titulum adimere.

Utrum autem Valeriano tributum olim hoc nomen fuerit ob peculiaris opinionem sanctitatis, an propter dignitatem tantum episcopi, quemadmodum difficile foret statuere, cum Cemelæ civitatis post ejus eversionem vix ulla restent monimenta, ita vicissim ad hoc illi abrogandum, si jure competat, satis non esset suspicio quæ obtenditur doctrinæ Semipelagianæ, eo nimirum tempore quo Ecclesiæ auctoritate damnata nondum erat, cum videamus Cassianum et Hilarium Arelatensem, qui hanc præ cæteris profitebantur, sanctos nihilominus, alterum a S. Gregorio in epistola 12 libri VI, alterum in Martyrologio Romano appellari, et utrumque apud suos usitato sanctorum cultu honorari.

II. Alterum ad doctrinæ istius criminationem spectat, quam volant in nonnullis harumce Homiliarum locis prehendi. In quo quidem præterquam quod nullus videtur esse locus ejusmodi, quem defendere non liceat, melioremque in sensum interpretari, prout in hoc ipso genere Chrysostomum et alios Patres tum Græcos tum Latinos explicare mos est, et quod P. Theophilus in libello quem pro Valeriani defensione scripsit, ab omni eum labe liberum esse docet, hoc insuper observandum est, licet concederemus Valerianum cum aliis præsulibus Gallicanis qui eodem sæculo eademque in provincia vivebant, doctrinam eandem amplexum fuisse, non potuisse illos tamen hæreticos hoc nomine censerì ante synodum Arausicanam II, quæ doctrinam illam damnavit, et a sede apostolica confirmata est annis post Valerianum amplius sexaginta.

De Valeriano rursus, ut de Sancti nomine ac titulo sit controversia, negari non potest

(a) Hæc epistola, et quod instar dissertationiculae subnexum est, ex autographo SIRMONDI desumpta sunt.

etisse illum semper, dum vixit, in pace et communione Ecclesie catholice. Cujus rei fidem facit epistola 52 S. Leonis papæ ad ipsum et alios episcopos Gallie scripta, et horumce altera ad S. Leonem. Concilium item Reiese, cui adfuit, et cum cæteris subscripsit. Tum etiam quod ejus quocumque honorifico sit mentio in epistola evocatoria (a) synodi Arelatensis III, in qua transactum est de concordia inter Faustum abbatem insule Lirinensis et vicinos tres episcopos, quorum unus fuit Valerianus.

Homilie præterea istæ ab annis XX, cum excusæ Parisiis primum fuere, recusæ postea in Germania fuerunt, et Lugduni non semel, lectæque ab omnibus sine offensione et cum fructu, ac piam revera et religiosam doctrinam continent, utilemque imprimis ad stabilendam invocationem sanctorum, et cultum sacrarum reliquiarum. Adeo ut non defuerit vir magni nominis, qui diceret scriberetque, quando in Germaniam allatæ sunt, divina factum providentia videri, ut hoc potissimum tempore ad confutandos hæreticos reperire sint. Neque hactenus apud nos auditum est quempiam præter Denuntiatiorem exstitisse, qui earum lectionem non probaret.

(a) Tom. I Concil. Gallie, p. 120.

NOTITIA HISTORICO-LITTERARIA

IN S. VALERIANUM.

(Ex Bibl. Max. Vet. Patr. Gallandii t. X, et Bibl. hist. lit. Lat. Patr. Schenemannii t. II.)

§ I. Vita (Galland.).

Apud Gennadium, Isidorum aliosque scriptorum ecclesiasticorum nomenclatores altum de VALERIANO silentium. Ex aliis itaque veterum monumentis repetenda, si qua sunt, quibus auctor noster utcumque noscatur. Et primum quidem de ipsius episcopali sede inquirendum: hinc enim simul compertum fiet, qua tempestate claruerit sanctus antistes. *Oppidum Vedantiorum Cemelon*, ait Plinius (a), illudque cum Ptolæmo Italia tribuit, quia uterque Varo flumine Italiam terminat, non *Alpe summa*, uti rectius Antonini Itinerarium, ubi Gallie assignatur: ad quem locum Wesselingium adi sfs (b). Et vero, inquit Sirmondus (c), ad Galliam pertinuisse Cemelum, præter modo citatum Itinerarium, fidem sine controversia facit vetus Notitia civitatum Gallie, quæ inter Alpium maritimarum civitates quæ sub Ebreduo metropoli consentur, sexto loco numerat civitatem Cemelenensium: et Usuardus in Martyrologio pridie ius Malas; quo die sancti Pontii martyris natalem in Gallie civitate Cymela solemnem fuisse notat (d): ejus nimirum quem auctor noster sapios triplici homilia de bono martyrii, sed tacito semper nomine commemorat (e). Quibus addenda ejusdem sancti Pontii Acta, Baluzii studio divulgata, ubi ad rem nostram hæc habentur (f): *Fines Italie transiens (Pontius) urbem sub jugo Alpium procul sitam petiit nomine Cymelam*. Porro hæc urbs, ut scribit Sammarthanus (g), quæ olim celeberrima fuit, tot cladibus a Vandalis, Longobardis et Saracenis attrita est, ut

A primævæ suæ magnitudinis ne umbram quidem servaverit: (h) cujus hodieque præca tantum rudium vestigia, nomenque haud procul Nicea resiat in colle quem Cemelam vocant.

Semel igitur Valeriani cathedra episcopali constituta, reliquum est ut quo tempore vixerit eam Sirmondo inquiramus. (i) Mihi vero, inquit, ex cathedra ipsa Cemelensi deprehendere videor, illum sub annum Christi 450, hoc est, Leonis Magni temporibus floruisse. Post Leonem enim, Leonis ipsius decreto, ut Hilari papæ verbis epistola 4 docemur, Cemeliensis civitatis et Nicæensis castelli episcopi diversi non fuerunt: sed iidem Cemelienses simul, quamdiu Cemela stetit, et Nicæenses. Quod videre est in synodo v Aurelianiensi, cui Aetius presbyter directus a Magno episcopo Ecclesie Cemelensis et Nicæensis, subscripsisse legitur in antiquis exemplaribus quæ integras ejus concilii subscriptiones habent: nam muticæ sunt in exonsis. Quare Valerianum qui Cemelensis tantum episcopus nuncupetur, ante Leonis decretum sedem illam rexisse oportuit. Atque ut quod sentio dicam, omnino Valerianum hunc illum esse conjicio, ad quem et alios vicinarum Gallie provinciarum episcopos, scripta exstat Leonis ejusdem epistola de Vasensis episcopi ordinatione (j), quam æternæ memoriæ cardinalis Baronius ex Arelatensi codice divulgavit (k). Confirmorquæ in sententia, quod in illo episcoporum numero Ingenium video, Ebredu-nensem, id est Valeriani Cemelensis metropolitanum antistitem. Sed et aliæ duæ sunt epistolæ. Leonis una

(a) Plin. Hist. nat. lib. III, cap. 3.

(b) Wessel. Vett. Rom. Itiner. pag. 296.

(c) Sirmond. præfat. ad Valerian. homil.

(d) Usuard. Martyrol. sinc. pag. 81, edit. Paris. 1718.

(e) Valerian. homin. 15-18.

(f) Act. Pont. cap. 45 apud Baluz. Miscell. tom. II, pag. 154.

C (g) Sammarth. Gall. Christ. nov. tom. III, pag. 1268.

(h) Sirmond. l. c.

(i) Id. ibid.

(j) Leon. epist. 66 opp. tom. I, pag. 998, noviss. edit. Ballerin.

(k) Baron. ad ann. 450, § 57.

ad XLIV episcopos Galliae, altera episcoporum eorumdem ad Leonem (a), in quibus Iugenius et Valerianus pariter conjunguntur. » Hactenus Sirmondus : cui accedunt Tillemontius (b) atque Historiae litterariae Gallicae auctores (c).

De Valeriani gestis haec Sammarthanus (d) : « Anno 439 adfuit Reicensi concilio, in quo de negotio Armentarii actum est. Accepta sancti Leonis epistola ad Flavianum (anno 451) cum aliis plurimis ad ipsum scripsit, illam summis laudibus extollens, eique se in omnibus assentiri professus est (e). Fuit etiam unus ex iis quibus respondit sanctus pontifex (anno 452) gratulatus ipsorum orthodoxam fidem, et Eutychen ac Dioscorum in concilio Chalcedonensi damnatos sigillatim (f). Ota gravi controversia Theodorum Forjulianensem episcopum inter et Faustum abbatem Lerinensem quae tunc ab ea diocesi pendebat, cum Valerianus noster et Maximus Reicensis, episcopi, partes in eo jurgio, et quidem Lerinensem, amplexi fuissent; Ravennius Arelatensis episcopus, tanto malo remedium allaturus, in sua urbe concilium coegit ad 30 Decembris (g). Adfuerunt cum eo et Rustico Narbonensi undecim antistites : conveniunt quoque cum Lerinensibus monachis Maximus et Valerianus : non nominantur tamen inter iudices, forte quia ut partes aderant. Lis tamen amice composita fuit. Quo precise anno habitum fuerit concilium istud, incertum : certe inter annos 449, quo ad episcopatum evectus est Ravennius, et 451, quo ad immortalam vitam migravit. Annum assignat 455 Sirmondus, antea Tillemontius (h). Rivierus Carthusianus notat mentionem fieri anno 451 Valeriani Nicæensis episcopi. » Hactenus Sammarthanus. Benedictini autem ob hanc Lirinensem causam una cum Maximo Reicensi a Valeriano susceptam, non dubitant quia idem ille fuerit cum Valerio Lirinensi monacho, qui pro episcopo apud Nicæam cultus fuit ad diem 24 Julii (i). Quando obierit, incertum est.

§ II. Scripta. (Schoen.)

Tribuuntur Valeriano huic *Sermones* XX et *Epistola ad Monachos*, de virtutibus et ordine doctrinae Apostolicae. Sermones inscribuntur : I, *De bono disciplinae*; II, III, *De arcta et angusta via*; IV, *De promissis et non redditis*; V, *De oris insolentia*; VI, *De otiosis verbis*; VII, VIII, IX, *De misericordia*; X, *De parasitiis*; XI, *Qui gloriatur, in Domino gloriatur*; XII, XIII, *De bono pacis conservanda*; XIV, *De bono humilitatis*;

(a) Leon. epist. 99 et 102, pag. 1107 et 1136 edit. citat.

(b) Tillem. Mem. eccl. tom. XV, pag. 125.

(c) Hist. littér. de la France, tom. II, pag. 329.

(d) Sammarth. l. c. pag. 1270 seq.

(e) Inter Leon. epist. num. 99, pag. 1107 edit. citat.

(f) Leon. epist. 102, pag. 1136 edit. cit.

(g) Conc. tom. V, pag. 25 edit. Ven. Labb.

(h) Tillem. Mem. eccl. tom. XV, pag. 125.

(i) Histoire litt. de la France, T. II, p. 329. De Valerio isto adeundus Vicentius Barralis in Chronologia Lirinensi part. I, p. 203, ubi ex monacho Lirinensi ad episcopatum Nicaensem in provincia assumptus

A XV, XVI, XVII, *De bono Martyrii*; XVIII, *De Machabaeis*; XIX, *De Quadragesima*; XX, *De acacia*.

§ III. Editiones. (Schoen.)

Valeriani nomen reparavit Melchior Goldastus ab Haiminsfeld, asserto ei ex mss. exemplarium fide *Sermone de bono disciplinae*, qui antea incerto nomine inter Augustini Opera ferebatur, ab eo vero cum notis et emendationibus peculiari volumine editus est an. 1601. Huic decem annos post alias undeviginti homilias cum epistola in codice quodam Corbeiensis non admodum castigate scripto a se repertas adjecit Jacobus Sirmondus, non quod nomen Valeriani i mss. praeferrent, sed ob styli similitudinem et facundiam in utrisque parem. Ac huic quidem iudicio quamvis lubrico continuo ab omnibus assensus est, indeque tam in Bibliothecis Patrum, quam cum Leonis M. Operibus aliquoties, itemque cum accessione aliqua in Operum Sirmondianorum collectione et postremo a Gallandio haec Valeriani Opera recusa sunt. Vixdum autem lucem aspexerant Valeriani Homiliae, cum orthodoxia earum in dubium vocari cepit et Romae apud sacrum tribunal delatae fuerunt tamquam haeresi Pelagianae affines. Simul Sirmondo quoque de Sancti praenome, quod Valeriano indidisset, lis intendebatur. At ille ad utramque accusationem brevi scripto ad Sacrum Officium transmissio respondit. Quo lecto ac probato nihil aliud decernendum censuerunt, quam ut notas in novam editionem compararet, in quibus de utroque accusationis capite satisfaceret. Suscepit autem seu rogatu Sirmondi, sive sponte sua uberiorem hanc defensionem Theophilus Raynaudus ejusdem Societatis theologus. Certe Sirmondus cum iterum Valeriani famam in discrimen vocari audiret, in litteris hac de causa ad Franciscum cardinalem Barberinum scriptis ad Raynaudum provocat, eumque adeo copiose et accurate utrumque praestitisse ait, ut praeclare ad causam actum putet, quod operam hac in re suam, a qua expectari tale nihil potuerit, studio suo diligentiaeque praevertisset, et si nihil novi postea prolatum fuerit, quod severiorem sententiam requireret, postulat ut immotum maneat Sacri Officii decretum. Num vero Raynaudianum illud scriptum seorsim primum, an cum ipsius Valeriani quadam editione Lugduni proditum fuerit, non satis mihi liquere fateor (j). Attamen insertum est editioni Lugdunensi a. 1635 et sequentibus usque ad a. 1671, nec non in

dicatur. Sed de epistola ejus, quam appellant *Historiae litterariae Gallicae* auctores, alium cum apud Barralium, tom alios, sile tium.

(j) Ejusmodi editio, nisi prius locum habet, facta esse debet intra annos 1626 et 1632. Nam Epistola Sirmondi ad card. Barberinum data est Parisiis 16 Augusti M. DC. XXXII. In ea vero scribit, delatum esse Valerianum apud iudices Romae os ante annos sex. Certe in editione a. 1623 non inest, et ipse Sirmondus in subjectis laudate epistolae defensio is suae gratia brevibus capitulis non semel Lugduni ab annis xx (i. e. ab a. 1612, quo primum excusse fuere Parisiis istae Homiliae, ad a. 1632) Valerianum esse typis descriptum affirmat.

Venetæ a. 1742, a bibliopola est additum. Sed jam de A
singulis videamus Valeriani editionibus.

SÆCULO XVII.

1601. (*Genevæ*) *Excudebat Petrus de la Rouiere*; in-8°. S. Valeriani Cimeliensis episcopi de bono disciplinæ Sermo. S. Isidori Hispalensis episcopi de prælati Fragmentum. *Melchior Hamennello Goldastus* dedit cum collectaneis, in quibus multa pariter multorum auctorum, Patrum quam maxime, loca vel ante edita explicantur, vel noviter eduntur.

In duobus præfationibus ad lectorem, tum ea quæ textum antecedit, tum collectaneis premissa Goldastus de momento horum librorum, disciplina nempe ecclesiastica disserit, partim veteris disciplinæ rationem declarans, partim servandæ aut amissæ recuperandæ præcepta tradens. Idem argumentum est epistolæ collectaneis pariter præfixæ ad Theodorum Bezam (date in ædibus Lectii a. d. iv id. Quintil. a. œ. 13. c. stylo Juliano). In principio vero Collectaneorum ea exponit, quæ ipsum impulerint, ut Valeriani nomen huic sermoni præfigeret. Scilicet jam Erasmus intellexit, Augustinum auctorem ejus non esse. Sed Goldastus demum hanc sententiam explanavit et argumentis roboravit. Probat quippe orationem utriusque auctoris longissime inter se discrepare. Nec vero ingenio doctrinæve Augustini aptum esse contendit, nec verisimile arbitratur, eum de una re unoque argumento variis et diversis libris (exstat enim opus ejusdem uberius de *Disciplina Christiana*) tractatum fuisse. Denique nec veteres agnovisse hunc partum, nec expositum sustulisse clarere ac manifestari ait vel ex uno Possidonii vel Possidii indiculo, in quo nulla de eo mentio, et quod nusquam in Sententiis a Prospero collectis, aut in Excerptis Engyppii, aut P. Lombardi Sententiis, nusquam denique in Confessione Augustiniana Hieronymi Tortensis acerrimi operum Augustini et conspiciendi propugnatoris laudetur. Quibus expositis sic ille pergit: *Itaque mea virtute nunc et comitate satis factum arbitror, ut auctorem ad Augustinum sermonem istum attingere numquam porro sis dicturus, de cujus vero patre et legitimo facile queas ad conjecturam evadere, si quintum admittas præsuppositum, quo veluti gnómone quodam libros veros et nativos a supposititiis discernamus. Hoc enim nec utile, nec tutum minus, ut ego quidem rationem capio, quam mihi ita dixere viri complures doctissimi, si codicum scriptorum fides bona, eorumque auctoritas digna. Nactus sum hujus sermonis vetustissimum et antiquissimum exemplar in scrinio nobilissimi viri, Bartholomæi Schobingeri IC. festive parato cum a scriptis, tum a censis libris. Ejus hæc est inscriptio. INCIP. LIB. S. VALERIANI CIMELENSIS EP. DE BONO DISCIPLINÆ. Simul ac primum legi titulum nomenque libelli, adeo ad Bibliothecas Cunradi Gesneri, Josue Simleri, Jacobi Frisii. Dicas Neptuni pecudes, ita mutant. In archivio monasterii S. Galli, et cujus pécùlo hic olim codex, vetustissimi sunt librorum Indices, qui de hoc scriptore meminerunt. Catalogus S. Othmari primi sub Pipino Karoli M. patre abbatis: S. Valerii Cymeleusis episcopi, etc.*

In concilio Constantiensi optimam et præclarissimam librorum scriptorum partem Poggius Florentinus Romanæ et Florentiæ, Æneas Silvius, qui pontifex post illa destinatus, Basiliam vi fraudibus distraxerant. Eo facinore commoti et commoti fratres, reliquos a direptione codices signo monasterii obsignarunt, et Catalogo recensuerunt. In eo legitur: S. Valerii liber de Bono Disciplinæ, etc. Eandem simul epigrapham cernas in cortice ipsius libri. Error, aut fallor, aut natus ex affinitate nominum. Fuit Valerius episcopus Hipponeus, Augustini prædecessor, cujus hodieque exstat liber de Vita Monachorum, Volaterrano teste. Fuerunt et alii eodem nomine, quos nihil attinet recensere. Significat deinceps, de Valeriani hujus ætate deque Cimeliensi episcopatu ejusve situ haud quidquam se habere explorati. Usus est in contendendo hoc sermone Goldastus editione posteriori Basileensi Operum Augustini. Sed principio statim auctoritate manuscripti codicis sustulit distinctiones capitum, veluti inconcinnas et sensum scriptoris sæpiusculæ perturbantes. Quod quidem jam Erasmus viderat, et reiectis eorum indicibus, notas numerorum satis habuit margini adjecisse. Sed Lugdunensis sive Genevensis potius editio postea recepit. Emendasse deinde se fatetur plurima in ipsa orationis serie atque contextu, quæ vel certissima ipsi viderentur, vel leviora magisque frivola, quam ut notarentur. Attamen plerarumque rationem exposuit. Notæ ejus sunt lectissimæ et rara eruditione refertæ.

1604. *Insulæ ad Lacum Acronium, ex off. Joannis Ludovici Brem;* in-4°. S. Valeriani Cimeliensis episcopi de bono disciplinæ Sermo; inter *Parameticos Veteres* cum notis *Melchioris Haiminsfeldii Goldasti*, ex bibliotheca et sumptibus Bartholomæi Schobingeri I. C. pagg. 7-39.

1612. *Lutetiæ Parisiorum, ex officina Nivelliana;* in-8°. Sancti Valeriani episcopi Cemeliensis Homiliæ XX. Item Epistola ad Monachos, de virtutibus et ordine doctrinæ Apostolicæ. Omnia primum, præter unicam homiliam, post annos plus minus mille ducentos in lucem edita a Jacobo Sirmondo Societatis Jesu presbytero anno MDCXII. « Valeriani episcopi præter homiliam de bono disciplinæ, inquit Sirmondus, quæ incerto antea nomine jactabatur, paucisque ab hinc annis auctori suo restituta est, nihil hactenus in lucem prolatum accepimus. Quas nunc damus reliquas undeviginti, celeberrimo antiquæ Corbeix monasterio debemus. Cujus unicum quo usi sumus, pervetuste, sed parum castigatæ manus exemplar, etsi homiliam de bono disciplinæ non habebat, et civitatis nomen, in qua Valerianus episcopus sedit, non indicabat: facili tamen ex styli argumentique similitudine conjectura fuit, has illius germanas sorores esse, omnesque ab uno et eodem Valeriano editas, episcopo Cemelenensi. Neque hac in re quisquam, ni fallor, repugnabit. . . Stylus quippe, optimus judicandi magister, characterque dictionis Valerianæ; gravis, inquam, ac splendida, et dignitatis succique plena facundia, quæ in his Homiliis elucet, satis hanc

ejus quam dixi, ætatem prodit; illam scilicet, qua Eucherius Lugdunensis, Hilarius Arelatensis episcopi, Vincentius Lirinensis, Prosper et Salvianus presbyteri, Galliam nostram non dissimili eloquentiæ laude et gloria decorabant. Vellem modo emendatiores nobis, et quales disertissimus episcopus pronuntiarat, edere licuisset. Sed in tanta depravati codices labes aptandum id magis fuit, quam sperandum. Fortasse autem quod prima hæc editio non potuit, altera præstabit. Cæterum de Cemeliensi episcopatu accuratissime, deque Valeriani persona, quantum licuit, disseruit. Inscriptis Henrico Ludovico Castaneo Ruperposseo Pictavorum episcopo.

1618. *Coloniæ Agr.*, apud Anton. Hierat; in-fol. Valeriani Cemeliensis episcopi Homiliæ XX, ex editione Jac. Sirmondi; Ejusdem Epistola ad Monachos; in *M. Bibl. PP.* tom. V, part. III.

1623. *Lugduni*, sumptibus Claudii Landry; in-fol. Sancti Valeriani episcopi Cemeliensis (ad Nicæam Gallicæ) Homiliæ XX, cum Epistola ad Monachos, de virtutibus et ordine doctrinæ Apostolicæ; cum Leone M., Maximo Taurinensi, Petro Chrysologo, Fulgentio et Asterio episcopo Amasææ. Præmittitur præfatio Sirmondi, sed absque nomine ejus. Perperam autem Fabricius tradit hanc editionem ipsum Sirmondum curasse.

1633. *Lugduni* in-fol. Valeriani Homiliæ XX, cum Epistola ad Monachos, etc. Theophilus Raynaudus Valerianum accurata defensione texti adversus Parcum Charitatis criminatorem; in *Heptade Præsulum Christiana Sapiencia et Facundia Clarissimorum. Cf. Leonis M. Opera.*

1661. *Parisiis*, apud Simeonem Piget; in-fol. Valeriani. . . . Homiliæ XX, etc., cum Raynaudi defensione; in eadem Collectione.

1671. *Parisiis*, sumpt. Petri Variguet; in-fol. Eadem; inter eosdem Scriptores.

1677. *Lugduni*, apud Anissonios; in-fol. S. Valeriani. . . . Homiliæ XX, ex ed. Jac. Sirmondi; Ejusdem Epistola ad Monachos; in *Bibl. Max. PP.* tom. VIII, pagg. 498-523.

1685. *Parisiis*, apud Franc. Muguet; in-fol. S. Va-

leriani. . . . Sermo de bono disciplinæ; in *App. tom. VI Opp. S. Augustini* ed. Benedd. in exemplari Antuerp. col. 775-777.

1696. *Parisiis*, ex *Typographia Regia*; in-fol. S. Valeriani. . . . Homiliæ XX, etc.; inter *Opera Jac. Sirmondi* tomo I, pagg. 604-702. Addita sunt ex schedis defuncti: *Epistola ejus ad card. Barberinum* cum notationibus quibusdam ad duo illa objectionum capita; item *Testimonia* quædam *Patrum* ad calcem exemplaris sui ab eodem descripta, *quibus palam fieri vellet, Valerianum in homilia 11, ubi cum Semipelagianis sentire visus est quibusdam, haud aliter tamen locutum esse, quam sanctos illos Patres haud dubie catholicos.*

SÆCULO XVIII.

1742. *Venetis*, apud Augustinum Savioli; in-fol. Sancti Valeriani Cemeliensis episcopi scriptoris dignissimi Homiliæ quotquot exstant. Accedit *Epistola ad Monachos* et defensio Theophili Raynaudi; cum *Operibus Petri Chrysologi* juxta editionem Dominici Mitæ ab hoc bibliopola recensis, pagg. 213-291. Absent tamen Raynaudi nomen, non fraude aliqua sed ignorantia forte bibliopolæ. Quippe nonnisi in titulo generali editionum Lugdunensium et Parisiensium a Raynaudo esse scriptum fuit, quem advertere ille, sive is cui describendi operam mandarat, non operæ suæ esse duxit. Fefellit tamen hoc Oelrichsium, ut editori Veneto a. 1742 illam tribueret.

1774. *Venetis*, ex typogr. Jo. Bapt. Albriti; in-fol. Sancti Valeriani episcopi Cemeliensis Homiliæ XX. Item Epistola ad Monachos de virtutibus et ordine doctrinæ Apostolicæ. Ex præclara editione Sirmondiana recensita et aliquot in locis emendata: in *Bibl. PP. et SS. Eccl. Vet. Andrew Gallandii* tomo X, pagg. 123-158. Expressa est editio a. 1696. Accessere igitur Epistola Sirmondi ad Barberinum card. et alia, et inspersæ sunt Baunzi (de la Baune) emendationes cum nonnullis Casp. Barthii ex Adversariis et Cotelieri ex Monumentis Eccl. Gr. et Constitutionibus Apostolicis, nec non aliquot Gallandii conjecturis. In *Prolegomenis caput* in Valeriano dictum est.

TESTIMONIA DE S. VALERIANO.

In exemplari VALERIANI editi a SIRMONDO, reperimus ad calcem descripta postea ipsius Sirmondi manu hæc Patrum testimonia, quibus palam fieri vellet Valerianum in homilia 11, ubi cum Semipelagianis sentire visus est quibusdam, haud aliter tamen locutum esse quam sanctos illos Patres haud dubie catholicos.

METHODIUS Patarensis apud Damascenus in *Paralipomenis*. D προβάλλει τὰς ἡμετέρας βουλὰς, ἵνα μὴ λυμῶνται τὸ αὐτεχούσιον ἡμῶν.

Πάντος ἀγαθοῦ πρᾶξεως ἡ καταρχὴ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ βουλῇ κείται· τὸ δὲ συμπέρασμα ἐν τῷ Θεῷ.

Omnis bonæ actionis initium in nostra voluntate positum est: complementum vero in Deo.

CHRYSOSTOMUS hom. 12 in *Epistolam ad Hebræos*.

Δεῖ γὰρ ἡμᾶς πρῶτον διδᾶσθαι τὰ ἀγαθὰ, καὶ ὅτι διώμεθα ἡμεῖς, τότε καὶ αὐτὸς τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσάγει. Οὐ

Oportet enim nos primum bona eligere, et postquam elegerimus, tunc asserit quæ sua sunt. Non prævenit nostras voluntates, ne perdat nostrum liberum arbitrium.

IDEM in hom. 2 in *Epist. ad Corinth.*

Ἀπὸ τούτου τοίνυν μακάρομεν, ὅτι καὶ διειδῶμεν μὲν, ἄξιους πρότερον παρίχεσθαι ἡμᾶς ἑαυτοῦς χρεῖ καὶ

τοὺς θεοὺς ἡμεῖς ἀγαπᾶμεν· οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ ἐκείνου ἔχουσιν αὐτοὶ τὸν θεόν, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ἐκείνου ἔχουσιν αὐτοὶ τὸν θεόν.

Ex quo nimirum intelligimus, quamvis Deus misericordiam erga nos adhibitor sit, nobis tamen istud prius faciendum esse, ut misericordia dignos nos ipsos prestemus: quamvis enim misericordia sit, dignos requirit: non etenim temere quibusvis obtingit, etiam stupore laborantibus, etc.

HILARIUS in psalm. cxviii, in Nun.

Voluntas nostra proprium ex se habere debet ut velit. Deus incipienti incrementum dabit, quia consummationem per se infirmitas nostra non obtinet, meritum tamen adipiscende consummationis est ex initio voluntatis.

OPTATUS lib. ii.

Eat enim Christiani hominis quod bonum est velle; et in eo quod bene voluerit currere: sed homini non est datum perficere: ut post spatia quae debet homo implere, restet aliquid Deo ubi deficienti succurrat: quia ipse solus est perfectio: et perfectus solus Dei filius Christus. Ceteri omnes semiperfecti sumus: quia nostrum est velle, nostrum est currere: Dei perficere. Unde et beatus apostolus Paulus ait: Ne-

A que volentis, neque currentis, sed ad Dei gratiam pertinentis.

HIERONYMUS lib. iii contra Pelagianos *pene initio*.

Scito baptismum praeterita donare peccata, non futuram servare iustitiam, quae labore et industria ac diligentia, et semper super omnia Dei clementia custoditur: ut nostrum sit rogare, illius tribuere quod rogatur; nostrum incipere, illius perficere; nostrum offerre quod possumus, illius implere quod non possumus.

AUGUSTINUS *Enchirid. cap. 52.*

Totum Deo dandum est qui hominis voluntatem bonam et praeparat adjuvandam, et adjuvat praeparatam. Praecedit enim bona voluntas hominis multa Dei dona, sed non omnia: quae autem non procedit ipsa, B in eis est et ipsa.

Ex veteri codice Floriacensi in quo varia antiquarum Patrum opuscula vel fragmenta.

Valerianus quoque Cemeliensis episcopus in libro de Bono Disciplina: *Bene*, inquit, in omnibus causis timor obtemperat disciplina: qui pro hoc ipso quod imminentes periculorum casus aut iras iudicum cavere novit, potestatem conservanda salutis obtingit, et quae sequuntur in homilia 1, n. 2.

S. VALERIANI

EPISCOPI CEMELIENSIS

HOMILIAE XX.

I HOMILIA I.

De bono disciplina.

1. Multi qui sanae doctrinae adversantur, iustitiam culpant, et disciplinam imperium esse iudicant, ac rationabilem castigationem superbiae assignant: cum non sit imperium, nisi ubi aliquid iudetur injustum; nec sit superbia, nisi ubi negligitur disciplina. Disciplina igitur magistra est religionis, magistra vere pietatis, quae nec ideo increpat ut laedat, nec ideo castigat ut noceat. Denique mores hominum irata corrigit, inflammata custodit, ita Salomone dicente: *Fili, ne deficias a disciplina Domini, neque fatigeris cum ab eo increparis. Quem enim diligit Dominus, increpat; flagellat autem omnem filium quem recipit* (Prov. m, 11). Nihil profecto est, quod non disciplina aut emendet, aut salvum faciat. Quam si quis sapiens apprehenderit, nec gratiam amicitiarum perdit, nec periculum damnationis incurrit. Nemo disciplinam irrationabilem putet, sub qua videt, universis quae in caelo et sub caelo sunt verbo operante compositis, omnipotentis Dei stare consilium. In principio enim operis sui Deus nihil prius quam disciplinam fecit. Nam cum assistente Sapientia coelum suspenderet, terram pararet, maria concluderet, et suis locis suis-

C que temporibus cursum solis lunaeque globum dispo-
neret, omnia sub disciplina constituit. Quid autem non esset tenebrosum, quid non incompositum, quid non haberetur absurdum, nisi constitutis legibus cuncta starent elementa? Numquid sine disciplina agitur solis cursus? qui quamvis diurni itineris necessitatem infatigatus impleverit, ad officium tamen suum matutinus occurrit, et se in parte caeli quotidie terrarum spatia lustraturus ostendit. Tanta est disciplinae ratio, ut intra temporum metas lege conscriptas ita indefessi itinera alternis vicibus siderum cursus agitetur, ut nec luna defectionis suae, ac dampna effugiat, nec solem diurni luminis flamma destituat. Numquid si e disciplina est, quod tanti maris fluctus humili terrarum litore continentur, et in suo sinu frequenter incitata ventis altior aggere unda concluditur? Omnia profecto insipiens natura confunderet, nisi mundum disciplinae ratio gubernaret.

2. Haec ideo proposuimus dicere, ut disceretis obedi-
re evangelicis praecceptis et caelestibus obtemperare mandatis. Quid autem rationalem animam et ad Dei imaginem factam expediat, facile potest homo intel-
ligere, cum videt sacratis per voluntatem Dei constitutionibus disciplinae etiam elementa servire. Audite

* Illud ac importunum videtur.

prophetam dicentem : *Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa* (Ps. n, 11, 12). Bene in omnibus causis timor obtemperat disciplinæ : qui pro hoc ipso quod imminentes periculis casus aut iras iudicum cavere novit, potestatem conservandæ salutis obtinuit. Quid igitur adulterio castum ? quid furi esset tutum ? quid latroni non pervium ? quis non expavesceret concava littorum, secreta silvarum ? quid non præsumptio possideret, nisi furorem animorum sub metu pœnæ disciplina compesceret ? Ac nisi constitutus esset ordo vivendi, numquam profecto finem poneret natura peccandi. Nihil est quod non gula suadeat, si gulæ disciplina consentiat. Nihil est quod non perdat luxuria, si amoris vitiorum a te disciplina discedat. Nihil est quod non habendi ac possidendi cupiditate animus occupet, nisi avaritiæ vitium disciplina condemnet. Omnia sub metu disciplinæ vitia jacent. Jam non est in quo fides umquam erubescat, si homo futurum Dei iudicium respiciat et causam reddendæ rationis intendat ; nec est in quo vindex scelerum flamma deserviat, si iniquitæ disciplinæ aut quæ sunt honesta cogites, aut quæ sunt pudenda castiget. Multi ibi nomen crudelitatis imponunt, ubi pro amore disciplinæ crimen admissi sceleris supplicio vindicatur latronis, cum sententia iudicantis iustis legibus serviat ; et non solum presentibus, sed etiam futuris manum porrigat.

3. Quis igitur non licito crederet se debere peccare, si impudicis et impiis actibus iudex non præscriberet disciplinam ? Videamus quid lex loquatur : *Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices* (Exod. xx, 15, 16). * Hæc sunt disciplinæ legis, quibus etiam districtio sententiæ secularis obsequitur ; impugando turpia, rescando criminosa. Nam adjicit Scriptura : *Judex non est vindex positus boni 2 operis, sed mali* (Rom. xiii, 5). Ita ut etiam vicarium potestatis genus exigit, cum dicit : *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (Lev. xxiv, 20). Sed istam antiquæ sententiæ severitatem facile vitare possumus, si flammam futuri iudicii cogitemus. Absolute autem docet Paulus apostolus posse contemni secularis arma iudicii, qui dicit : *Si ris non timere potestatem, quod bonum est fac* (Rom. xiii, 5). Sed hæc non otiose tractanda sunt. Nam cum de his terrenis potestatibus Apostoli doctrina commemorat, sensibus nostris cœlestis iudicii partes insinuat. Nam cum docet serviendum sæculi legibus, admonet necessario hominem futuris cavere temporibus. *Si ris, inquit, non timere potestatem, quod bonum est fac*. Hoc est dicere. Vis non futurum timere iudicium, declina a malo, et fac bonum (Ps. xxxvi, 27). Ergo hanc primam constitutionis formam quæ sæculi legibus caret, cavere debemus et vincere, ut possimus a nobis illud præiudicium future mortis excludere : quia quos ista temporalis non affligit pœna, hos illa in æternum insatiabili tormentorum persequitur dolore. Nemo au-

tem illum homicidii crimen evasisse astinet, quem excusatum sæcularis iudicii corrupti sententia absolverit. Nec ille adulterii facinus prætermisum putet, qui indulgentiæ lege deprehensus evasit. Nemo cum sanam dexteram videt falsitatis reo debita jure supplicia iudicet fuisse concessa. Defunctis corporibus salva sunt crimina, nisi fuerint prius apud Deum lacrymarum intercessione purgata ; expectat enim reum suum gehenna debitis armata suppliciis. Ad confusionem magis præsentis vitæ, non ad absolutionem criminis, pertinet auctoritas sententiæ secularis. Illa ergo nobis sunt ante omnia cogitanda supplicia, ubi homo vivit durante pœna, ubi nec tormenta corpori, nec desunt membra tortori. Quæ tamen facile vitare possumus, si habenas disciplinæ teneamus, ita dicente Apostolo : *Si ris non timere potestatem, bonum fac, et habebis laudem ex ea* (Rom. xiii, 5).

4. Quis sapiens non ad hæc disciplinæ bona animum lætus apponat, ubi potest homo non solum criminis pœnam vitare, sed et gratiam laudationis acquirere ? Audite prophetam dicentem : *Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa* (Ps. n, 12). In hoc loco ad illos, puto, pertinet ista sententia, ad quos nondum disciplina pervenit ; qui adhuc in deviis morantur, capti antiquo superstitionis errore. Prohantur enim sub lege numquam vixisse, qui admonentur ut apprehendant studium disciplinæ. Sequitur in hoc psalmo : *Ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa*. Igitur si illos propheta statuit reos, ad quos disciplina numquam pervenit, quid de illis iudicandum putamus, quos disciplina destituit ? Inter utrorumque actus auctoritas prophetiæ lectionis incusat minorem plane culpam non pervenisse ad disciplinam, quam legem disciplinæ respuisse. Ecce dicit propheta : *Qui spernit disciplinam, odit animam suam* (Prov. xv, 32). Et vere, ut dixit, ita est. Nam hostis est et inimicus animæ suæ, qui spretis disciplinæ monitis diabolicis occupatur officiis.

5. Dicunt aliquanti disciplinam satis duris legibus constitutam. Loquantur ista satis miseri, quos ad omne facinus ille diabolus auctor mortis invitat, quorum mentes insatiabilis gula possidet, super quos regnat ebrietas, quos turpis luxuria captivos tenet, et a quibus numquam superbia ingrata discedit. Illis autem quibus est studium honestæ fidem servare continentie, humilitati pietatique servire, dulce disciplinæ onus est et leve iugum Domini, quod non gravat nisi aut perditos aut perituros. Erubesco dicere in confusionem humanæ negligentie, quare apud aliquantos parum proficiat disciplina, cum videamus pastorale magisterium etiam apud muta animalia non perire. Doceant nos ecce servare ordinem disciplinæ tam dociles equorum animi, cum in gyrum ducti flexuosis gressibus membra componunt, et sub unius habentæ retinaculo ita laxari se consentiunt, ut et currendi et stanti modis sub quadam legum dispositum, pro nugis videlicet et obstantibus veritati vanitatibus. BARNIUS in *Advers.* p. 898.

* Lego hæc s.

^b Ego in eo sum ut suspicer officiis a Valeriano

lione servetur. Ita quos natura numero dividit, studio disciplinæ conjungit. Videte quam fortia boum corpora plastro subiaceant : quæ in tantum imperio animum parant, ut tumentia naturaliter levi jugo colla supponant. Ita disciplinæ constitutionibus serviunt, etiam quæ in feritate nascuntur. Unde miror aliquoties hominem cui inest sapientia et intellectus prudentiæ, passim præcepta disciplinæ negligere, cum videamus mutum animal vitia cavere, jussis obtemperare, imperio deservire, atque ita ad omnem obedientiam animum aptare, ut cum opus fuerit armatis legionibus occurrat, et hostilibus se telis jussum objiciat. Audite in hoc loco prophetam dicentem : *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit (Isa. 1, 3).* Vereor dicere, ne nostram negligentiam pulset ista sententia : non autem cognoscit Dominum, qui conditionis suæ non cognoscit officium.

6. Ostendam sane quomodo Dominus possit aut inveniri aut cognosci, si tamen est animus videndi. Si vis videre Dominum, require mendicum, suscipe peregrinum, visita infirmum, curre ad carcerem. Si vis videre Deum, vincula captivitatis absolve, nodos iniquitatis incide. Audi de hoc Dominum dicentem : *Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere; hospes fui, et suscepistis me; nudus fui, et cooperuistis me; infirmus fui, et visitastis me; in carcere eram, et venistis ad me (Matth. xxv, 35, 36).* Moneo itaque ne despicias nudum, ne cæco manum subtrahas, ne involutum pannis contemnas. In hac enim veste primum Dominus cum a magis quæreretur, inventus est. Et quia de disciplina fecimus mentionem sub qua fides Christiana viget, necesse est ut omnia in aures vestras vitæ ornamenta deferantur, ut intellegat unusquisque parum sibi prodesse conversionis famam, nisi in contemptu mundi amaverit disciplinam. Ergo cui studium est Christum colere, prius cordis * sic corporis indumenta suscipiat. Omnis igitur vita religionis profectus, integritatis debet famam sentire, ne quem expectat corona virtutis, pudoris damno feriat. Corporis integritas vitam muniat, integritatem fides incontaminata custodiat, ut manente utriusque partis beneficio, immaculatum hominem faciat regnare cum Christo.

7. Sed in hoc solo constat conversionis nostræ ratio, ut boni simus. Laborandum igitur illi ante omnia est, ut qui bonitatem sequitur, bonus esse judicetur. Nam quamvis homo purum corpus immaculatumque custodiat, laceratam vitam ad Deum portat, cujus actus vultum infamat, licet sciamus conscientiam solam bonis actibus posse sufficere. Sed quanto melius est ut semper de te bene sentiat, qui circa januam tuam vanis suspicionibus frequenter ægrotat? Insitum est enim naturaliter vulgo, ut de bonis male semper **3** judicet. Sed tu qui curam bonæ famæ colis, studio tuo gratiam integræ opinionis acquire. Vita ergo nostra ita sit lucida, ut sit omnibus nota. Integritas religioni, pudor serviat humilitati. Quem amor tenet

* Forte, sicut.

A servandæ integritatis, ante omnia falsi ad se famam, non admittat erroris. Magnum est quidem et gloriosum et usque ad cælum omnium ore proferendum, nunquam malis actibus locum dedisse; sed multo fortius est nunquam falsis suspicionibus laborasse. Quid enim tibi prodest sobrietas, si vitia ebrietatis exerceas? Quis te non ebrium judicet, si inter effluentes vino calices saltantium gyros imiteris? Quis te castum putabit, si te viderit meretricum fabulis mixtum scenico sermone compositis, aut loquentem turpia, aut inhonesta resonantem? Laudo quidem conscientiam castitatis in te, sed odi colloquium meretricis.

8. In quo loco fortasse dicat aliquis, Sufficit mihi pura conscientia. Quantum ad innocentiam pertinet, **B** tibi soli sufficit. Sed providendum est ne facilitate tua alter peccet, et alienum peccatum in te redundet, juxta illud quod dicit Scriptura : *Væ illi per quem scandalum venit (Matth. xviii, 7).* Quamvis autem pretioso serico corpus vestias, et niveo vellere membra componas, non sine macula diem transigis, si camini ardentis ora contigeris. In omni igitur actu tuo vitam tuam disciplina comitetur. Si vis placere Christo, elabora ut professionem tuam fides adjuvet, fama commendet. Præcedat vos patientia humilitatis socia, assistat pudicitia integritatis magistra : fugiat cupiditas, erubescat ebrietas, luxuria actus suos lugeat, superbia confusa discedat. Quicumque igitur est qui festinat Deum agnoscere, sub hoc disciplinæ ordine Christum nostrum poterit invenire. Multa quidem superabant adhuc, dilectissimi, quæ disciplinæ ratio suadebat aperire : quæ interim putavimus differenda, ne otiosis auribus fastidium pareret longa narratio. Sane ne quid in hoc opere subtraxisse videamur, elaborabimus ut ea quæ religiosis actibus competunt, sequenti tempore disseramus.

HOMILIA II.

De arcta et angusta via.

1. Multis atque innumeris disciplinæ legibus, dilectissimi, sicut audistis evangelistam dicentem, vivendi rationem Christus noster instituit; et diversis modis renascenti populo viam salutis ostendit : nihilque occultum esse voluit, quod animam aut salvaret aut perderet; ne res tanto pretio comparata diabolicis superstitionibus ignorantie vitio decepta serviret. Sed **D** quod pejus est, parum prodest medicina morituris : et ideo difficilis est via salutis, quia facilius est semper exitus mortis, ita Scriptura dicente : *Quam ampla et spatiosa via est quæ ducit ad mortem, et multi sunt qui intrant per eam! Quam arcta et angusta via quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam (Matth. vii, 13, 14).* Mirantur fortasse aliqui quare evangelista amplam et facilem dicat esse viam mortis, cum iter vitæ toto arcetetur accessu. Cui autem unquam difficilis fuit ad inferiora descensus, ubi homo onere suo trahitur, et fascis sui victus mole portatur? Multa sunt autem quæ viam prosperæ salutis impediunt. In

quo loco illos specialiter mortis injuria persequitur, quibus vanitas et crudelitas dominatur. Concurrent præterea in præjudicium vitæ dissensiones, æmulationes, lites, rixæ, sacrilegia, adulteria, homicidia, fraterna odia, parricidalia consilia, falsitatibus armata perjuria, quæ non solum ascendentem impediunt, sed etiam in profundum tartari mergunt. Quando ergo fieri potest ut ille homo facile ad superiora perveniat, quem tanta vitia impediunt? *Arcta et angusta via est quæ ducit ad vitam.* Hæc est illa via, dilectissimi, per quam justi pergunt, et sancti immaculatique gradiuntur; per quam illis iter est, qui humilitate, integritate, sanctitate præditi indefessi Christum nostrum prosequuntur.

2. Hujus ergo viæ et eligendus nobis et muniendus accessus est, quia sicut est arduus, ita et pervius: facilem autem se volentibus præstat, si non aut vanitas impediat, aut fallax huius mundi ornatus obsistat. Liberum autem et exutum omnibus impedimentis illum esse convenit, qui iter ardui montis aggreditur. Sicut autem videmus injusto fasce vacillare vestigia; ita multis lapsibus subjacet anima, si fuerit iniquis actibus occupata. Unde exonerandum corpus est sæcularibus desideriis impeditum, ne per ardua et excelsa tendentibus, aut periculum mortis incumbat, aut desperatio laboris accrescat. Quis igitur sapiens animal suum impeditum sarcina per angustum iter dirigat, cujus unum latus excelsi montis moles premit, aliud rupes præceps astituit? ubi si temeritas prævaluerit, aut revertendum est, aut evadendum. Similis est et hominis illius causa qui viam religionis ingressus est. Opus est ergo ut semper resecet quæcumque aut inhonesta videantur aut turpia, qui animam suam ad cœlestem gloriam desiderat pervenire. Non sine causa autem dicit Dominus: *Relinque bona tua, et sequere me* (Matth. xix, 21). Bona ista, dilectissimi, mala nostra sunt, terrenis actibus enutrita: quibus dum aliquanti nimium attente serviunt, cœlestia perdidierunt.

3. Si vultis itaque ut vobis pateat cœlestis janua, removenda sunt omnia, et poenitentia deputanda sunt quæcumque in excidium vitæ negligenter et inconvenienter usitata sunt. Difficile autem est ut ad ea quæ præparavit Dominus credentibus in se, tibi perveniendi sit aditus, nisi onustum vitiis pectus exoneret, atque omnes injustitiæ culpas religiosæ disciplinæ auctoritate compescas. Superflue autem te putas ardui itineris et viæ asperæ semitas tenere, si animæ impediaris errore. Ponite vobis denique, si videtur, ante oculos duos ad superiora tendentes; quorum unus gravi pondere onustus pergat, alter levi tantum baculo nixus incedat; et videbitis quis facilius ad superiora perveniat. Respicite prius ad illum qui retrahatur onere; et videbitis hominis illius pendencia retrorsum festinare vestigia, atque ita flexo genu incedere, ut putetur redire. Modo descendenti, modo cadenti similis, ita in diversam partem penduli itineris toto cor-

pore per singula momenta jactatur, ut ipsa necessitas ambulandi pene plus desperationis habeat quam laboris. Convertite modo oculos vestros ad illum, cujus cervicibus nihil ponderis imminet; et videtis quam liber incedit, quam facile illi est per ardua exutis ire plantis, et in locis scrupulis pendulis hærare vestigiis. Nunc levi cursu procerus attollitur, nunc per ^a diversa tota animi alacritate portatur; ut ostendat difficultatem locorum liberis non impedire corporibus nec laboriosa esse cuiquam itinera, quamvis sint ardua, si exoneretur mens injustis ponderibus occupata. Similis est, dilectissimi, ratio sive his quos iniqui actus onerant, ^b sive illis quos veteri exuto culpa poenitentia lacrymæ commendant. Debet itaque quæ sunt onerosa deponere, qui vult ad iudicium securus venire: et terrena contemnere, cui est animus cœlestia possidere.

4. Sane, dilectissimi, quo facilius illius ardui itineris exsuperemus angustias, sincere mentis adhibenda sunt studia: et removendum si quid litium aut infelix sermo servit, aut in opprobrium domus alienæ injuriæ forte veneni lingua commovit. Estimari autem non potest quantum impediunt viam vitæ vitia indiscipline lingue: quæ dum nimium loquendo organum sui oris exercet, odia adversum se etiam de otiosis sermonibus excitavit. Nam dicit Dominus etiam de otiosis sermonibus rationem esse reddendam (Matth. xii, 36). Videte ergo quid illi futurum sit quem causa culpæ principalis impugnatur, cum non sit sine periculo animæ ad iudicium etiam levia quæcumque portare. *Arcta et angusta est via, quæ ducit ad vitam.* Quicumque ergo est sapiens, primo loco jactet a se impedimenta mundi, et muniat iter suum studio disciplinæ; removeat intercedente poenitentia quæcumque per negligentiam videntur imposita; nec secum portandum putet quicquid gloria sæcularis imposuit: quia licet sint per se gravia, sunt tamen itineris difficultate graviora. Forte aliquantis in hoc sæculo nimium delicatis angusti et ardui itineris necessitas desperationem parit. Et vere habet hoc ratio, ut aspera quæque et difficilia rudis animus expavescat. Sed quid facimus, quod nulla deliciosis militibus virtutum patet janua? Quis autem fructus laboris esset, si per plana discurreres? aut quando te ad locum paratum venisse gauderes, si sine injuria corporis pervenires? Quis umquam otiosus tropæa composuit? aut quis circumstantibus undique hostium legionibus ad victoriam dormitando pervenit? ^b Parum laudis habet virtutum corona, quæ ex labore non descendit. Potest quidem habere palmam, sed non habet gloriam. Quando fuit ut agricola horrea sua otiosus impletet? aut quis umquam legitimo tempore agri sui fructum recepit, nisi prius multiplicato rudem terram sulco confecerit? Hæc est autem magnorum ratio virtutum, ut quanto plus homo laborat, tanto plus mercedis acquirat.

5. Videamus tamen, qualis ista via mortis sit tiam auctoris est, virtutes agnoscere in aliquo sine labore. BARTH.

^a Scribe demersa. BARTH.

^b Videtur abundare vox virtutum. Contra senten-

HOMILIA III.

Item de arcta et angusta via.

quam evangelista dicit amplam et spatiosam, et fluctibus plenam : quæ quamvis referta sit mortibus, numquam tamen desinit suscipere criminosos. Est enim hujus nature, ut cito ad se perituros invitet : facilem autem se illis præbet, quos disciplina destituit. In comparatione autem plani et angusti itineris, nihil viatori periculosius spatiosis itineribus : quia sine disciplina curritur, ubi equorum habentæ laxantur : atque ita fit ut multos porta mortis recipiat : quia ubi liberius pergitur, facilius pervenitur. Audite Dominum dicentem : *Tolle crucem tuam, et sequere me* (Matth. xvi, 24). Facilem profecto homo illius ardui itineris non expavescit accessum. Quare autem illum labor conturbet, cui alter manum porrigit ? Quisque igitur per ardua alterius latere regitur, necessitatem cæptæ rei diviso itineris labore hortatur. Et ideo potest fieri ut ad promissa regni præmia non dubie perveniat, qui ad superiora Domino comitante festinat. Sed deponendum est prius, dilectissimi, sicut superius diximus, quidquid humanis corporibus infelix sæculi error imposuit : ne forte nos peccatorum mole obstructa ad illa remunerationis tempora aut non patiatur pervenire ; aut si pervenerimus, cælestis regni portas non permittat intrare.

6. Sed dicis, Non possumus pervenire : certis experimentis agitur ; videmus enim frequenter multos insalutato patrefamilias janua teste discedere ; quos tamen nequitia, aut malitia, aut perfidia, aut luxuria, aut superbia facit exosos. Contempletur unusquisque vestrum diabolicæ presumptionis offensam ; et intellegit quantum superbia gravet hominem ad superiora tendentem ; vel in quo statu sit positus, cui elationis spiritus dominatur. Audite de hoc Dominum dicentem : *Humilibus Deus dat gratiam, superbis resistit* (Jac. iv, 6). Sed nec minus impeditur necessitas hujus itineris vitio cupiditatis : quæ dum vult nimia pecuniæ mole gaudere, divitem in regnum cælorum non permittit intrare, ita Domino dicente : *Amen dico vobis, quia difficile est divitem intrare in regnum cælorum* (Matth. xix, 23). Hinc ebrietas, luxuriæ malis conscia, non parum humanis corporibus oneris indicit : quæ dum impudicis actibus servit, infelicem hominem a consortio regni cælestis excludit. Obsidet etiam angusti itineris secretum crudelitas cum impietate conjuncta : quæ dum cruentis legibus mortis instituit, cælestis gloriæ clausit viam, ita Apostolo dicente : *Non fures, non avari, non ebriosi, non maledici, non rapaces regnum Dei possidebunt* (I Cor. vi, 10). Ad hæc ergo quæ diximus, pugnandum nobis est studio disciplinæ, ut perveniamus ad locum vitæ. Adhibenda magis est itineri nostro pietas, misericordia, humilitas, integritas, castitas, sobrietas, pax, fides, charitas. Non autem prius ad locum promissæ hereditatis pervenies, nisi sub hoc vitæ studio onustum prius vitiis corpus exueris.

* Attentius inspicite quæ sunt illæ leges mortis, et quæ harum institutio. Omniaque assentietis nobis, Martine legendum. Ut in avaros, libidinosos et ebriosos

1. Omnis homo cui est cura Deum videre et cælestia regna contingere, facile potest intelligere, angustij et ardui itineris necessitates ad vitæ compendium pertinere, et spem obtinendæ gloriæ in labore consistere. Nihil est enim quod non labor exsuperet ; si tamen in alteram partem, ut assolet, animus non declinet. Constat autem illi omnes difficultates occurrere, qui illius spatiosæ viæ delectatur errore. Audite evangelistam dicentem : *Quam ampla via et spatiosa est quæ ducit ad mortem, et multi sunt qui intrant per eam ! Quam arcta et angusta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam* (Matth. vii, 13, 14) !

Non dubito quod aliquantis in ordine cælestis militiæ constitutis desperationem faciat, quod cælestis militiæ ardui itineris arctatur accessus. Et vere, dilectissimi, non solum arduum, sed etiam difficile et plus quam laboriosum est ad celsiora tendentibus. Sed invitis desidiosis, et occupatis negligentibus, sine dubio etiam per plana necessitas laboris accrescit. Quamvis autem sint aspera et difficilia quæcumque sunt in excelsis posita, non dubie fit ut in apertum campum veniant, si itinerantibus nihil desperationis occurrat. Omne igitur opus, dilectissimi, in quo studium humanæ conversationis invigilat, voluntarium requirit officium. Nam inestimabile est quantum difficultatis accrescat, si hominem voluptas in maxima rerum necessitate decipiat. Numquam ille bene iter ardui montis aggreditur, cui desperatio dominatur. Quando autem potest fieri ut corpus assuescat labori, nisi voluntas obtemperet laboranti ? Respice et vide quam cito ad terram resilit, qui equum trepidus ascendit : vel quantis labore angustijis, qui invitus altum mare navigaturus ingreditur.

2. Religio Christiani nominis in qua vocati sumus, liberi arbitrij suscepit officium, ad quam si quis invitus venerit, oneri onus addit, et exulis antiqua lege corporibus, desperatæ vitæ pondus imponit. Inde est quod multos porta mortis recipit, quia perituris semper vitæ difficultas occurrit. Necessarium itaque ut qui ad libertatis viam pervenit, si quid in se est infidelitatis, resecat, et cæleste testimonium studio voluntariæ servitutis accumulet : ne homo tantis Deo beneficiis obnoxius, in parvis officiis inveniatur ingratus. A negligentibus et imperitis servitium Deo debitum forte judicetur onerosum, ex hoc quod nullum tempus vacationis excipiat. Omnem hominem Deus, non solum ad libertatem vocavit, sed etiam in summa rerum dignitate constituit. Ipse autem sibi servitium indicit, qui invitus servit. Nam si voluntati servitium accommodes, non te famulum Dei invenies esse, sed filium. Nam ita dicit propheta voce Domini : *Ego ero vobis in patrem, et vos eritis*

invectus est hactenus, ita jam sub titulo crudelitatis ad militaris viros venit. BARTH.

b An institui ?

mihî in filios et filias, dicit Dominus omnipotens (Jerem. lxxi, 9; II Cor. vi, 18).

3. Conditionis nostræ, dilectissimi, talis est servitus, ut laudemus semper Dominum nostrum in operibus suis, et extollamus eum in claritate majestatis suæ voce continua. Quid autem præter hoc humandum indiget invisibilis, incomprehensibilis, inestimabilis gloriæ potestas? aut in quo corporale requirat officium, cui chorus obsequitur angelorum? Illa est servitus intolerabilis, quam indicit tyrannice, hoc est diabolice, dominationis superbia, impiæ captivitatis injuria: ad officium vero, non ad servitium pertinet voluntarie superiori personæ exhibere famulatum. Audite prophetam dicentem: *Voluntarie sacrificabo tibi, Domine (Ps. lxxiii, 8).* Discite quantum distet inter addictam et voluntariam servitutem. Numquam potest fieri ut sine offensa diem transigat, quem negligentia addictæ servitutis accusat. Qui ex voto Domino suo paret, acquirit gratiam invitus, accumulavit injuriam, ita propheta dicente: *Maledictus homo, qui facit opera Domini negligenter (Jerem. xlviii, 10).* Si consideret unusquisque vestrum gratiam adhibitæ libertatis, quam Christus noster fidelibus populus per regenerationem vitalis lavacri et Spiritus sancti effusionem concessit, intelligit non gloriose Domino serviendum; cui quamvis quodlibet quotidie honoris aut muneris exhibeamus, numquam tamen persolvimus quod debemus. Quando autem est ut ille persolvat debitum, quem constat vicario pœnæ munere comparatum, nisi forte pro amore redemptoris se simili sententia aut mortis aut damnationis excipiat? Sed dum ista fortissimis quibusque proveniunt, nos vel quod solum possumus, Christo nostro quotidie gratiarum hostias immolemus; ut si alios commendant virtutum merita, nobis saltem locum gratiæ faciant voluntariæ servitutis officia.

4. Exoneremus ante omnia corda nostra impia contagione, ut fructus possimus nutrire justitiæ: debet enim ex integro terrenis actibus abrenuntiare, qui vult celestibus mandatis satisfacere. Nam sicut homo numquam invitus bene servit, ita nec occupatus bene commendata custodit. *Voluntarie sacrificabo tibi.* Non sine causa propheta hac se Domino voce commendat. Sciebat necessario multos dubio corde servire; et aliud ore promittere, aliud pectorum secreto disponere. *Voluntarie sacrificabo tibi.* Quamvis parva, ex voto offerentis magna sunt munera: consumunt vero auctorem suum beneficia que constiterint extorta: sic denique semper plangit quod erogavit, qui convivium invitus instituit. *Voluntarie sacrificabo tibi:* hoc est voluntario sacrificio. Ut auctori tuo oris munuscula quotidie lætus exhibeas, ejus sacrificium laudis verborum suavitate componas; atque ad officium operis deputati devotus

A occurras. Audite prophetam dicentem: *Voluntarie oris mei fac beneplacitum, Domine (Ps. cxviii, 108).*

5. Cum ergo convenimus ad ecclesiam, dilectissimi, ante omnia secreta pectoris nostri fides veritatis auxilio munita possideat: ^a ut enim purum et immaculatum Deus diligit, non falsitate obsessum, non perjuriis occupatum, non fictum, non dubium; levitatis enim perfectæ hæc sunt indicia, aut sanctitatis amor, aut studia disciplinæ, hoc est immaculatam hostiam sacrificiis exhibere, tota Domino fideliter mente servisse. Servitij autem nostri hæc est ratio, ut beneficia Christi nostri semper recolas, et in quo religiose fidei labore profeceris, auctori tuæ libertatis assignes. Inter omnia custodias præcepta justitiæ, uni Deo servias, Trinitatis tamen honore servato. ^B Unam fidem, unum baptismum credas, Patris, Filii, ^b vel Spiritus sancti unam claritatis confitearis essentiam; nec divisa voluntate cujusquam aut prædere aut regnare personam; sed Patrem et Filium et Spiritum sanctum unius potestatis, unius credas esse virtutis. Ita igitur sit ut illud arduum et angustum iter in æternum victurus exsuperes; atque ea quæ justis laboribus in coelesti parte promissa sunt, non dubie consequaris, si per hos disciplinæ gradus excurras, et vitæ tuæ tempora sub hac vivendi lege disponas.

HOMILIA IV.

De promissis et non redditis.

1. Si homo obnoxius beneficiis, dilectissimi, promissioni suæ satisfaceret, et studio devotionis implendæ fidem placitis exhiberet; neminem unquam repetitio debiti ingrata confunderet: nec esset cuiquam imputandi locus, si mox promissi muneris votum sequeretur effectus. Sed inde est quod interdum amicitiarum fides læsa suspirat, quia necesse est aliquoties homini aut redhibitionis increpare moram, aut debitoris exprobare perfidiam. Inimicitias enim ^c dixisse est promissa denegasse: quia ad litem pertinet, si quid aut hic invitus reddit, aut ille per moras exacerbatus exigit. Audistis prophetam dicentem: *Sic psallam nomini tuo, Deus, in sæculum sæculi, ut reddam vota mea de die in diem (Ps. lxx, 9).* Infinitum est, dilectissimi, quid beneficia gratiæ capiant, si ante diem creditorem suum debitor solutione præveniat. Quicumque autem commodatam pecuniam ultro reddiderit, sibi reponit. Non difficile enim homo cum opus fuerit quodlibet impetrat, si feneratori suo celeri satisfactione respondeat. Ille vero quem perfidia arguit, semper creditoris sui januam clausam invenit; et quamvis frequenter, pulset ac supplicet, tristis et vacuus cum increpatione recedit. Si ergo homo homini mentiendo adversum se odia excitat; quando magis si Deo fallat, et celestis majestatis ^d Dominum lubrica promissione decipiat?

2. Ideo hæc proposuimus, dilectissimi, quia so-

paulo post.

^e Forte, *indixisse.*

^a Mallem equidem unum, aut unum enim: alioqui, textus abruptus videtur.

^b Dispicet istud vel. Rescribendum videtur et, ut

lent aliquantū imminētibz periculis ita animum A
vota componere, ut accedente tempore obliſcantur
ſe aliquid Domino promiſſiſſe. Hic hoſtiam corporis
ſui offert; ille poenitentiae lacrymas reſpondit: alius
in amore eccleſiarum, alius in honore ſanctorum
voti reus exiſtit. Sed iſta tam facile eſt promittere
quam negare, circa quos tam diu durat ſpes devo-
tionis implendae quam diu dolor ſentitur in capite.
Ita paulatim conſueſcit promiſſa denegare, poſt-
quam mortem coeperit non timere. Et miramur quare
aliquoties Dominus undantibus lacrymis tam tarde
reſpondeat, nec exaudiat ſupplicantium voces juſtis
doloribus ſervientes! Miramur quare non ſollicito
agricolae letior ſe ſolito cultura componat, quare
non ſecundo ceſpite multiplex ſpica parturiat, quare
non pingues oleae exhibeant pretioſa commercia,
quare non plenis torcularibus ſudet copioſa vinde-
mia! Nemo hic terrae imputet, nemo intemperiem
aeris accuſet: manus arida nihil colligit; aut ſi col-
legerit, mox amittit. Infructuoſi agricolae ſemper
vacua et otioſa ſunt horrea. Nam et inde deſcendit,
quod aliquoties non invenit medicina quos ſanet.
Difficile eſt ut medicus manum fideliter accomodet,
quem frequenter languentis promiſſio vana deſtituit.

3. Ecce hic filii ſui infirmitate ſuſpirat, et ſancto-
rum januas die noctueque precibus inquietat. Hæc
mariti, ille uxoris ſuae valetudine afflicti, ſecretum
pectoris ſui pulſat, et flebili oratione auxilium cœle-
ſtis miſerationis implorat, ſe ſuumque munus Deo
offerens. Sed iſta ſuccedentibus votis videmus ali-
quoties univerſa ſubito animum excedere, ut æſtumes
miſeros oblivioni magis biſſe poculum, non ſalu-
tis. Ita non ſemper fallacibus votis profutura reſpon-
dent. Quando autem eſt ut beneficium inveniat, qui
debitum non reportat? Non poteſt fieri ne aliquando
ſuae perfidiae poenas luat, qui inanibus verbis patienti-
am iudicis frequenter illuſerit. Inde eſt quod otio-
ſis Dei auribus hominum preces evaneſcunt, nec
habet effectum interceſſio lacrymarum, quia difficile
eſt ut exaudiantur, qui Deo ſuo frequenter vana pro-
miſſione blandiuntur.

4. Beati apud quos manet fides placiti, et nullum
ſtadium mentiendi. Melius eſt profecto non promit-
tere quam promiſſa fraudare: ubi quamvis homo
inhumanitatis notetur culpa, nulla tamen ſubdolae
circumventionis gravatur injuria. Recurrite denique
ad Actus Apoſtolorum, et invenietis ad damnum
animae pertinere promiſſis fidem frangere. Legimus
igitur Ananiam et Sapphiram uxorem ſuam vendito
patrimonio ſuo partem diſpenſandae pecuniae ad
apoſtolos detuliſſe, partem domi reconditam reſer-
vaſſe; quibus ait ſanctus Petrus: *Implevit, Anania,
iniquitas cor veſtrum mentiri Spiritui ſancto, cum eſſet
fundus in veſtra poteſtate; non hominibus mentiti eſtis,
ſed Deo* (Act. v, 3, 4). Ita dum operantur fraudem,
mercati ſunt mortem; et dum cupiditati ſerviunt,
aeterna munera perdiderunt. Ecce dicit propheta:
Vota mea Domino reddim, in atrii domus Domini
(Ps. cxv, 18). Obligatus legitima debiti eſt ſine dubio

A pactione, qui convincitur Domino aliquid promiſſiſſe:
qui autem redditurum ſe loquitur, neceſſario debi-
tum conſtitetur. Tam diu enim joris tui eſt patrimo-
nium tuum, quam diu chirographi fide alteri non
fuerit obligatum. In omni itaque placito, ſive quod
amicitia obtulerit, ſive quod voluntas aſcripſerit,
non lentanda redhibitio. Nam omnis oblati muneris
gratia perit, ubi cauſa repetitionis incumbit. Ita ni-
hil votis ſuis praſtitit, cui neceſſe eſt invito reddere
quod promiſit. Nam legimus in Salomone: *Si rogeris
voham Domino tuo, ne moram ſeceris reddere illud:
quaerens enim quaeret illud Dominus tuus a te, et erunt
in peccatum quae egrediuntur per labia tua, niſi red-
dideris illud* (Deut. xxiii, 21).

5. Ergo, dilectiſſimi, moneo ut quicumque ſe
B Domino votum promiſſiſſe novit, ſtatim reddat.
Certe qui ſolvendo non ſufficit, non promittat. Non
hic, ut aliquanti putant, inhumanitatis vitia exagge-
ramus; ſed de fide dicimus, quam videmus apud ali-
quos periclitari peſtilentia vanitatis. Nam multi
ſunt, quod pejus eſt, qui ſubtracto libertatis ſuae
pretio, non integram pecuniam, hoc eſt, ſemi-
plenam religionis fidem ad Dominum detulerunt.
Audite prophetam dicentem: *Vovete et reddite Deo
veſtro munera* (Ps. lxxv, 12). *Vovete*, hiſ dat conſi-
lium conversionis. *Reddite*, ab iſtis debitum pro-
miſſiſſe repetit ſanctitatis. Parum autem ille habet
de religione, quem ſtudere vides ſaeculo, et plus pra-
ſenti vitae favere quam aeternae gloriae. Tunc probas
nihil te Domino tua oblatione fraudaſſe, ſi juſtitiae
C partes colas, integritatem diligas, ſanctitatem quam
promiſiſti exhibeas. Debet autem expaveſcere Ana-
niae vel uxoris ejus exitum, qui intelligit ſe Domino
fuiſſe mentitum. *Vovete et reddite Deo veſtro mu-
nera*. In hoc loco cauſam munificentiae non impor-
tune proſequitur, quia testimoniis competentibus
admonemur. Siquidem infructuoſis hominibus ac-
quieſcamus, ut iſta vox affectum indicet poſtulant.
Numquid a te Deus aliquid requirit, quia illi deſit?
quid autem non habet, qui totum poſſidet? Num-
quid quia in tribulationibus tuis promittis aurum,
aut in doloribus polliceris argentum, Dei uſibus ne-
ceſſarium eſt? aut ideo aliqui pretioſos lapides aut
veſtes offert, quia hiſ Deus indiget? Ob hoc a te
tuum munus quaeritur, ut ipſe fulgeas tuo auro, ipſe
D tuo niteas argento, ipſe tuis gemmis orneris, ipſe
tuo ſerico veſtiaris. Tuis donis tuam vult Dominus
animam componi, quam videt aut ſuperbiae, aut ne-
quitiae, aut avaritiae, aut luxuriae vitio depravatam
Vovete et reddite Domino Deo veſtro munera.

6. Sed dicis forte, Non indiget Deus noſtra mu-
nera. Non quidem munera indiget: ſed fructum re-
quirit, quem propter redemptionem animae tuae
miſericordiae deputavit. Nam praeter illam hoſtiam
corporis tui quam incorruptam et inviolatam altari-
bus convenit exhibere, nec non vocis officia quae no-
ſtro debemus artifice, hoc eſt apud Dominum acce-
ptabile ſacrificium, ut bonitati et miſericordiae ſtudeas,
ut juſtitiae partes foveas, et fide intemerata jugilet

Domino placere contendas; ut nudum non invitus vestias, ut inopem non invitus pascas, ut captivos voluntarie redimas, ut in vinculo constitutum memor tue redemptionis absolvas. Ad hæc forte respondeas, Quid pauperi faciam, quid filio derelinquo? Audi Dominum dicentem : *Qui plus amaverit filium aut fratrem, quam me, non est me dignus (Matth. x, 37)*. Videtis ergo nihil præferendum Deo, nec plus filium cogitandum esse quam Deum. Dicis, Quid filio derelinquo? Si cum unum filium habeas, alium tibi desperanti uxoris partus exhibeat, nonne utrumque tibi uno successione 7 gradu pietas paterna commendat, et ut supervenienti locum facias, etiam testamenti jura rescindis? Ita hæreditatem cui solet unus inhereditare, frequenter videmus inter multos numero accrescente sufficere. Qui ergo habet unicum filium, cogitet Christum sibi natum; atque inter duos aut tres vel plures ita opes suas dividat, ne Christus noster exheredatus abscedat. Quod si tantum gaudes numero filiorum, moneo ut admissio ad consortium hæreditatis redemptore tuo, ita patrimonii tui divisionem temperes, quasi aut unum minus natum tibi iudices, aut unum plus accrevisse gratuleris. Fac ergo locum Christo tuo inter filios sibi dilectos. Quare autem illos non una patrimonii in terra divisio maneat, quos in cælo ealem portio promissæ hæreditatis expectat? Quicumque autem indigentibus et miseris quæ sunt vite necessaria subtraherit, primogenito et quidem meliori inter omnes filios portionem subditam denegavit. Audite in hoc loco Scripturam dicentem : *Qui pauperi misereatur, Deo generat (Prov. xix, 17)*.

7. Multi sunt qui miserorum necessitatem ita illudendam putant, ut in dies promittendo decipiant; et hoc ad illa vota pertinet, quæ superius diximus oblivione consumi. Qui iuvat differri miserum, si abundantia suppetit facultatum? Ubi vires hominem statim posse benefacere, et elemosynam procrastinata humanitate differre, solam ibi voluntatem intelligis defuisse. Audite al hunc locum Psalmistam dicentem : *Sic psallam nomini tuo, Deus, in sæculum sæculi, ut reddam vota mea de die in diem (Ps. lx, 9)*. Namquid dixit de anno in annum? Sed dixit de die in diem. Omni ergo die operandum nobis est, dilectissimi: debitum autem Deo et promissum munus non est tempore prolongandum. Nihil futuro iudicio debet, qui quotidie vota persolverit: nec est unde rationem in posterum præstet, qui de die in diem Domino bonorum operum fructus justo labore ditatus obtulerit. Ecce dicit : *Quicumque feceritis uni ex minimis istis, mihi fecistis (Matth. xxv, 40)*. Sive ergo bonum, sive malum quis fecerit, ad Domini maiestatem noverit pertinere; utriusque enim partis retributio hominem expectat. Unde studendum nobis est misericordiæ et elemosynæ: ne cum venerit Dominus cæli et terræ, inter ceteros animæ errores pauperum nobis nuditates opponat, et oculis nostris infelicitates ingerat miserorum. Nemo ergo

A despiciat nudum, nemo conturbet aspero ore mendicum. Hæc est inter omnia placita Deo hostia, hic ordo salutarium sacrificiorum, ut miseris in necessitate subvenias: et ne in infidelitatis notam incidas, compos voti fidem tue promissionis absolvas.

HOMILIA V.

De oris insolentia.

1. Non otiosum est, dilectissimi, quod inter cuncta vitia quæ vitam humanæ conditionis impugnant, specialiter linguæ insolentiam propheta castigat. Sciebat necessario amari oris studio aliquoties venena componi, et nimia facilitate laborum frequenter odia comparari. Et vere, dilectissimi, ita est. Nam iniqua naturaliter lingua non parvum mortalibus affert vite detrimentum, ut cum bene composita, dissipat, aut diu pacata conturbat. Quando autem est ut se rixa moveat, si se lingua compescat? aut quis ibi locus est inimicitiarum, ubi cessant venena verborum? Nam hoc habet semper lingua malitiosa commercium, ut lites serat, odia moveat, mortes acquirat, ita in hoc loco Salomone dicente : *Lingua multos conturbavit pacem habentes; civitates destruxit, et domos effodit (Eccli. xxviii, 16, 17)*. Falluntur profecto, qui putant nihil esse ferro fortius, nihil veneno violentius: quamvis autem ista in perficiendis moribus habeant peculiare nature beneficium, cedunt tamen in contentione verborum. Nihil enim est tam noxium aut malitiosum, quod non viribus suis minus sit, si se incitata semel lingua commoverit. Multa sunt quidem humani corporis vitia, et satis gravia; sed parum possunt consiliis virtutibusque suis, nisi sceleribus armentur alienis: sicut est crudelitas, quæ impietati servit, et portas inferi cruenta mortis lege custodit. Quid autem falsitas posset, si cupiditas otiosa dormiret? nam et ipse mortis exitus minor esset, si aut ferrum deficeret aut venena cessarent.

2. Singulare autem malum est lingua, in qua tantum malitiæ robur exsultat, ut in perficiendo opere suo alterius auxilium non requirat. Cohibenda ergo nobis est, sicut propheta admonet: ne forte cum proruperit, aut excitata ledat, aut incitata percutiat. Solet enim non impune recedere, cum se in verborum procacitate jactaverit. Nam commota flammæ evomit; et cum alium nocere querit, totum intrinsecus male conscium pectus incendit. Audite prophetam dicentem : *De multiloquio non effugies peccatum (Prov. x, 19)*. Facilius, si necesse est, quilibet potest ferre armatas ferro acies, et instructas rebus bellicis legiones; quis autem sustineat laborum tela infixæ pectoribus? Facilius sine dubio recipiunt sanitatem corpora ferro lacerata: aut quare aliquis tantum gladio occisorum morti crudelitatis pondus imponat, cum aliquoties minora ibi sint pericula, ubi major est cruoris invidia? Difficilius autem semper sanatur, quidquid extrinsecus collisionis includitur. Non difficile est profecto medico ulcera quamvis tumentia in

oculis posita herbarum beneficio castigata mollire. Habet et vis veneni remedium suum; quod haustum quamvis in ultima viscerum sede dominetur, salutaris tamen poculi unda perquiritur: in tantum ut miretur aliquoties artifex scelerum, superveniente medicina nihil oris sui incantationem valuisse; linguae vero insanabilis plaga est, quae quamvis leviter percutiat, alta tamen semper movet pectoris dolore suspiria. Sciebat sine dubio propheta quantum malum esset linguae, cum clamaret: *Pone, Domine, custodiam ori meo et ostium circumstantiae labiis meis, ut non declinet cor meum in verba mala* (Ps. CXL, 3, 4). Si quis ergo est sapiens, ponat custodiam ori suo, et det labia vinculo taciturnitatis.

3. Sed nec unius tantum partis studia procacis linguae pulsant invidia. Agendum quidem est huic, ne aliquid injuriosum proferat; sed nec minus illi providendum, ut insanentis hominis dicta rationabili verborum responsione supplodant. Magnum autem studium est servandae pacis, si amaritudinem alienae linguae blando prosequaris alloquio, cito autem iniquorum labia amicus sermo confundit. Sed, quod pejus est, facilius invenies qui aut male semper dicere, aut libenter mala velit audire. Nihil est seivius, nihil violentius amaris asperisque sermonibus: quorum vulnera tanto difficilior curantur, quanto facilius proferuntur. Ferri spicula per caelum volantis facile scuti objectionem contemnis; **S** verborum vero iactus nec revocari potest, nec prohiberi, multo enim velociores sagittis sunt. Quae autem ibi propugnacula subveniant, aut quae munitio tam parata succurrat, ubi emissum telum pene ante percutit quam procedit? Enumerari non potest quantis sit lingua iaculis accincta verborum, quibus satis promptum est etiam quae sunt animae secretiora percutere. Quaecumque autem aures injuriam suscipiant, illico ad cordis secreta transmittunt: ubi si semel introierit, sine moris exitu non recedit. Res autem quae nullis medicinis beneficiis indagata excluditur, in perpetuo dolores operatur. Unde castigandus est linguae sonus, ne de facilitate verborum faciat venenum.

4. Si respiciamus, dilectissimi, ad omnes qui corporibus dominantur dolores, nihil invenies quod non possit aut ferro sanari, aut blanda medicaminis confectione molliri. Latere autem neminem potest quam graves sint luporum morsus, quam periculosum serpentium virus: sed his facile obsisti potest aut herbarum succo, aut arte medicorum. Verborum vero intolerabile vulnus est: difficile autem sanare potest alius doloris causam, quae semel pectori infixam sedem animae latenter invaserit. Audite prophetam dicentem: *Mors et vita in manibus linguae* (Prov. XVII, 21). Vere, dilectissime, si ad interiora respicias, invenies verborum vulnera mortis operari. Quid mihi autem aliquis in comparatione malitiosae linguae artificium veneficii increpet, et noxias poculorum compositiones accuset? Excessit illa res omne genus veneni, quae non potest nisi morte compesci. Omnis

A quidem malitia ex corde descendit: sed haec ipsa, quamvis sit noxia, facile potest tolerari, si res inique nutrita consilio non provocetur in litem; sed aut tacita doleat, aut in suis volutata sedibus conquiescat. Tam diu enim sanari potest iniquarum validudo cogitationum, quam diu id quod corde concipitur, ore tacito continetur. Verum ubi semel lingua rotante proruperit, frustra medicum quaerit; sine remedio est enim culpa verborum; quia deleri non potest quidquid lacrymarum inserta per aures propagavit injuria. Audite Dominum dicentem: *Facito ori tuo ostia et seras, et verbis tuis facito stateram* (Eccli. XXVIII, 28).

5. Ad haec forte respondeas, Quis possit in tantum oris sui labia continere, ut tacitus diem transeat? Non haec sententia honestae linguae vinculum taciturnitatis indicit. Vult plane loqui hominem; sed honesta preferentem, ac pacifica cogitantem. Multum autem verbis honoris accrescit, si dulcisonos organi cantus nulla mentis amaritudo confundat. Haec ideo proposuimus, dilectissimi, quia invenimus multos aliquoties uno atque eodem sermone dulcibus verbis venena miscere; et fictis pacis blanditiis litium pugnas introire. Quid istis infelicis, quid periculosius esse potest, qui fallacis linguae studio vitae insidiantur alienae? Quare isti non respiciunt ad illum propheticum psalmum, qui dicit: *Disperdat Dominus labia dolosa* (Ps. XI, 4)? Videtis sub quali maledictione vivit, qui aliud in corde serit, aliud in lingua disponit? Bene profecto noverat Dominus caeli ac terrae, aliquoties malos sanctorum studia ficta humilitate decipere; qui ore evangelico dicit: *Veniunt ad vos in vestimentis ovium, ab intus autem sunt lupi rapaces* (Matth. VII, 17). Inextricabile profecto malum est, dolosa consilia miscere blanditiis. Nolo suspectas munerum suavitates. Quis autem libenter habeat acidos lactes, et tristi herbarum sapore conditos? Difficile igitur potest fieri ut ille cuiquam placere possit, qui simul dulcem et falsam aquam profert. Quando autem est ut gustus non offendant, si favo mellis quaecumque amaritudo se misceat? Cor ipsum hominis, quamvis sit vivum et sapiens, integra prudentia caret, quod amaritudo fellis infecerit. Omnia itaque subdole mentis compescenda sunt vitia: ne dum ceperint aliqua extrinsecus amara conficere, etiam ea quae sunt in ore nostro dulcia incipiant displicere.

6. Audite prophetam dicentem, *Pone, Domine, custodiam ori meo*. Haec est utilis custodia oris nostri, ut non facile declinet cor nostrum in verba, quaecumque ad expugnanda pacis studia aut turpis sermo profert, aut vilis actus personae conflagit. Inter confusos autem linguae sonos neminem paenituit tacuisse. Nam videmus frequenter etiam verborum facta in crimen venire, et nimia facilitate verborum amicitiae odia succedere. Quando autem potest fieri ut homo aut magniloquus, aut maliloquus non habeatur ingratus? Quod tamen vitium si requiras, superabundat in aliquantulis feminis: quae sicut non dubitant quae sunt turpia dicere, ita nec ea quae sunt pudenda confundunt.

tur audire. Sed nec nos ista dicimus, ut aliquis semper vocem suam presso ore contineat, et lingue sonum obductis labiis perpetua taciturnitas includat. Ut nimium malos loqui ingratum est, ita inutile est bonos semper tacere. Cum opus ergo fuerit, proferamus verba iustitiæ: sit os nostrum conditum.

7. Sed dicis forte, Non potest non aliquando respondere provocatus. Tacendum est plane, cum improbus sermo labia quieta sollicitat; et loquendum, cum os amicis pacis studia commendat. Ita et loqui et tacere perfectio est. Est autem utriusque partis causa verborum tenuisse mensuram. Magnum est tacere, magnum est loqui; sed sapientis est utrumque moderari. Nam aliquoties nimia taciturnitas stultitiæ ascribitur, sicut et verborum nimietas ad furorem refertur. De qua re si nostri sententiam requiras arbitrii, jam malo aliquis tacendo stultus, quam nimium loquendo iudicetur insanus. Loquamur ergo, sed cum timore et tremore, cogitantes de omnibus verbis rationem esse reddendam (*Matth. xii, 36*): ita ut nihil de corde nostro iniquum exeat, nihil de ore blasphemum procedat, nihil resideat in cogitatione quod lædat. Nam præter illa quibus auditus offenditur, quorumdam interiorum conscientiam propheta castigat: *Labia dolosa in ore et corde locuti sunt mala* (*Ps. xi, 3*). Inter illas ergo insolentis lingue culpas, cogitationes. Nam quidquid in corde loqueris, Domino confiteris; quia Deus scrutator est cordis. Videte ergo si possit fieri ut illi occultum aut excusatum possit esse quod clamas, quem non potest latere quod cogitas. Omni itaque studio, dilectissimi, æquali vinculo ora nostra moderentur. Nihil ingratum lingua proferat, nihil injuriosum improbus sermo confingat, nihil subdolum, nihil dolosum in corde nostro sit, nihil asperum, nihil otiosum. Nam Dominus dixit etiam de verbis otiosis rationem esse reddendam (*Matth. xii, 36*). Quamvis autem aliquis vitam fide muniat, scientia regat, castitate et sobrietate componat; nihil est quod in homine placeat, si in toto corpore sola lingua displiceat.

9 HOMILIA VI.

De otiosis verbis.

1. Quotiescumque, dilectissimi, pro studio necessitatis nobis credite causam tractavimus disciplinæ, dum graviora persequi volumus, aliquanta negleximus: quæ licet aliquantis videantur facilia, si diligentius requiras, multis criminibus inveniuntur obnoxia. Quibus nunc porrigenda manus est, et elaborandum studio medicinæ, ut unaquæque res culpas suæ infirmitatis agnoscat. Currite ergo per singula, si videtur, quæ aut pœne servant, aut lætitiæ blandiuntur; et invenietis non solum in sævis draconibus regnare noxium virus, sed etiam in exiguis apum venena latere corporibus. Frequenter diximus, dilectissimi, ebrietatem et cupiditatem quosdam fontes esse vitiorum, ex quibus quidam torrenses præcipitati peccatorum nascuntur, qui secum maximam partem humani generis in profundum trahunt: cum hinc ebrietas gula gurgitem fovet, inde cupiditas furorem

A improbe pervasionis accendit. Hæc enim mater est superbiæ, illa luxuriæ; quarum una falsitatis, altera deformitatis est socia: quibus studii est homicidia exercere, adulteria fabricare, amicitiarum fundamenta destruere; cum quodam commercio fœditatis furtivo amoris mercedem suggerit cupiditas, occasionem præstat ebrietas.

2. Sed hæc, dilectissime, sicut aliquoties diximus, parvo poteris labore cohibere, si illa prius quæ peccandi fomitem præstant, volueris rescare: nec plane difficile tibi erit compescere quæ sequuntur, si ea quæ sunt in capite vitia castigata damnentur. Cito enim universa corporis junctura deficiet, si non sit qui ventri improbo pabulum subministret. Unde ante omnia ebrietatis sive cupiditatis castiganda sunt vitia, B quæ sibi inter cætera vindicant principatum; ut illa quæ his obsequuntur, suo periclitentur officio. Facile est enim quamvis profundi gurgitis undam siccare, si ortus aquæ possit excludi. Multa quidem, dilectissimi, adhuc de his quæ recolimus, memoriæ suggeruntur: sed quia aliquoties in earundem castigatione satisfacimus disciplinæ, putamus pro commemoratione rerum hodie dicta posse sufficere. Unde ex his quæ præsentī materiæ videntur inserta, interim temperamus, donec illarum partium crimina quæ aliquantīs facilia videntur, exponamus.

3. Audistis, dilectissimi, evangelistam dicentem de otiosis verbis Domino rationem reddendam (*Ibid.*). Si respiciatis, dilectissimi, ad hæc quæ proposuimus, et illa quæ in castigatione indiscipline lingue aliquoties diximus; intelligitis hanc sententiam ad oris insolentiam pertinere: cuius dicta quamvis otiosa dicantur, non tamen otiose tractanda sunt. Nemo autem credat levem esse culpam, quam tantopere celestis sententia districtiōis impugnat. Hinc denique exsequitur quidquid fama mentitur: otiosa sunt enim semper infructuosa colloquia ficti rumoris exposita. Qui autem putandus est otiosus esse sermo, nisi ignarus rationis et nuntius falsitatis; cui id studii est, aut ridenda confingere, aut de incertis quasi certa sentire? Est autem hoc genus hominum, quod dum fabulas pascit, nescit cavere mendacium. Audiant isti Dominum dicentem: *Os quod mentitur, occidit animam* (*Sap. i, 11*). Otiosa verba sunt figurata convicia, stulta fatigatione composita, dulcibus ut aliqui D putant, sed multis accincta plagis ac mortiferis insuper armata suppliciis. Nam quamvis lætitiæ excitent, odia tamen frequenter incidunt. Multa sunt, dilectissimi, his similia, quæ forte non sint prætermittenda, licet inter omnia verborum vitia videantur extrema. Si, verbi gratia, hominem fuscī coloris appellas argenteum, otiosum verbum injuriam facit, quia si verum dixeris, accusasti; si falsum detuleris, irrisisti. Cum hominem procera staturæ et antiquæ infantem vocas, nonne injuriam facis, si veritate suppressa puerili studio mentiaris? Ad contumeliam enim pertinet, si verbis tuis humano corpori aut aliquid addas aut detrahas.

4. Sed dicis forte, satis levia esse ista, et facile portanda. Verum est. Nam talia sunt ista genera vo-

cabulorum, ac si alienis crinibus leves plumas inseras; vel si per totum verticem juventutis primæ honore fulgentem, liquentes cineres aut pulverulenti aliquid candoris asperseris: non quidem caput oneras, sed deformas. Similiter et detracta per jocos coma, quamvis nihil operetur doloris, multum tamen exhibet fœditatis. Cavendum est ergo, dilectissimi, ne scenico sermone alter alterum lædat, et theatralibus verbis verecundiam fratri læsæ æstimationis incutiat. Solet igitur nimia oris facietia excitare motus animorum; et sermo lætitia accinetur reciproco parare convivium. Sic denique scintilla quamvis parva flammam evomit, et ex nihilo exorta magna frequenter movet incendia. Otiosus sermo satis otioso nutritur auctore. Unde quia theatralium verborum fecimus mentionem, forte pro studio disciplinæ nec illa debeam reticere, quæ otiosis verbis curiosas aures capiunt, atque alti pectoris secreta concutunt, dum plagis modulantibus blandiuntur. Hæc sunt illa vitia, quæ superius commemoravimus quadam mellis suavitate componi: hoc illud opus, quo diximus admixta dulcedine tristes vulnere dolores institui.

5. In hoc loco forte aliquis pro amore disciplinæ interrogandum putet quæ sint istæ otiosæ voces, quæ injuriam excitent et periculum audientibus parent. Bene requiris, ne per ignorantiam periclitetur auditus. Invenimus igitur frequenter, ita impudicitæ viam muniri, atque ex hoc fomenta adulterii ministrari: cum hic agili plectro tinnientis citharæ sonos expedit, ille docili digito laborantis organi blandimenta componit. Isti sunt laquei, quibus famulantibus inter cætera vulnera diabolus hominum mortes operatur. Nam quotiescumque dulci voce mulcetur auditus, ad turpe facinus invitatur aspectus. Nemo insidiosis cantibus respiciat: quæ cum oblectant, serviunt; cum blandiuntur, occidunt. Sic frequenter videmus blandis sibilis aves decipi, et hebetes feras in laqueum mortis dulcedinē vocis impelli. Similis est, dilectissimi, causa mortalium quos dulcisoni cantus cura sollicitat. In hoc autem proficiunt varietates vocum, et producta sine syllabis verba, ut homo aut capiat aut capiat. Explicari non potest, dilectissimi, quam periculosos laqueos exhibeant mimicæ studia voluptatis. Nam si aliquis posset humani pectoris secreta perquirere, inveniret ad singulos sonos fistulæ corda infeliciū suspirare. Intelligite ergo quid inter viros ac mulieres nimium familiaris ac secretus sermo faciat, **10** quid juncta vicinia, quid jocos mixta colloquia, quid gula deliciis invitata, quid auri famæ ad omne facinus prostitutionis exposita; si alienum furorem etiam mutæ vocis blandimenta decipiant.

6. Refugiendus est ergo error iste vocis sonus, qui humanis pectoribus dulcedine sua amaritudinem fecit, et persuasionem quadam melliflui cantus frequenter mortifera ægris venena commiscuit. In quo loco primum obturandæ aures sunt, oppositæ scutum fidei, quo facilius omnis lenocinantis vocis excluda-

A tur auditus. Adhibenda etiam disciplina, quæ oculorum desideria repellat, et tabescentis cordis incitamenta compescat. Nam ita docet evangelista dicens: *Si te scandalizat oculus, erue eum (Matth. v. 29)*. Nemo, dilectissimi, in hoc credat hujus sententiæ stare rationem, quasi Dominus humanum corpus deformare velit, quod ad similitudinem suam plasmavit et ad speciem suæ dignationis instituit: hoc est oculos eruere, quæ sunt in homine turpia resecare, et viles actus emendatione compescere, castigatis illecebris truncare luxuriam, et bono conscientie manus improbæ cupiditatis abscindere. Ille autem manus suas incidit, qui in se infidelitatis tela confregit, et justo judicio infidelitatis calamos amputavit. Ad salutem igitur animæ pertinet, si debilitentur vitia **B** iniquis actibus enutrita, et radicitus vellatur impiorum aspectus oculorum: quibus cito mortis stimulus acquiescit, si hæc quæ superius dixi, integra et illæsa permiseris dominari. Sed quo facilius ista operentur, audiendus est Christus, qui dicit: *Relinque omnia bona tua, et sequere me (Matth. xix. 21)*.

7. Scio quidem, dilectissimi, quod laboriose suscipiunt ista, qui sæculi actibus occupantur: quibus dulcis est istius vitæ usus. Sed si diligenter requiras, vanitate plenus, et quodammodo tenui umbra vestitus, ad tempus mundus obsequitur, et hæc quam videtis fallax divitiarum pompa blanditur. Bene ista noverat sanctus David, qui dicit: *Averte, Domine, oculos meos, ne videant vanitatem (Ps. cxviii, 37)*. Quæ est ista vanitas, nisi cultus divitiarum et sæcularium studia voluptatum? Confirmat hoc in Salomone qui dicit: *Vanitas vanitatum, omnis homo dives (Eccle. i. 2)*. Nemo ergo, dilectissimi, in hujus mundi vanitate confidat, quam videt infirmis stare vestigiis; cujus cultus temporalis atque inanis est, et ornatus fumo ventoque similis. Talis est autem decor vultus ejus, ac si speciem illius vitis aspicias, quæ solstitiani florē composita, promissæ fructum nescit exhibere vindemiæ; quæ dum nimium parturit, maculam perpetuæ sterilitatis incurrit.

8. Longe alium nobis, dilectissimi, æternæ vitæ tempus promittit ornatum, si tamen homo peccatis pauper incedat. Ille autem ad Christum dives vadit, qui misericordiæ fructus congregat, et stultæ studia cupiditatis impugnât. Ille ad cælos opulentissimus **D** pergit, qui a se pompam temporariæ vanitatis excludit. Ille secum magnas opes ad paradisum portat, qui onustum vitiis pectus studio religionis exonerat. Ille postremo omnem penuriam mendicitatis evasit, qui quotidie in corde suo Christi nostri mandata serit, et pervigili fide horrea pectoris sui seminibus divinæ institutionis impleverit. Ita ut ante omnia illius otiosi sermonis compescas libertatem, quæ si inter illa religiose vitæ studia mixta conseriderit, non dubie in examinatione futuri judicii præjudicat sanctitati. Cito autem quæ sunt in homine optima revilescent, nisi inter cætera quæ emendationem requirunt, studiosè ea quæ superius commemoravimus linguæ vitia rescentur.

HOMILIA VII.

De misericordia.

1. Si respiciamus, dilectissimi, omnino justitiæ gradus per quos opus religionis instruitur, non invenies cui non apud Dominum gratiosa servitus locum comparet dignitatis. Sed hæc ipsa, fides quæ in nobis operatur, quamvis humano labore proficiant, ad Dominum referenda sunt, per quem et in quo, si qua sunt bene gesta, consistunt, et in posterum quibusque profutura servantur. Unde nemo sapiens Dei beneficia suis virtutibus æstimet applicanda, ne audiat illam Apostoli sententiam dicentis : *Quid habes quod non accepisti? aut si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis* (I Cor. iv. 7)? Scimus quidem, dilectissimi, quod juxta Evangeliorum fidem quæ beatitudinis promissa commemorat, homini justitia in cœlestibus locum fecit : id est promissionem paradisi et terram repositionis gratia mansuetudinis et humilitatis obtinuit; cordis puritas Christum videre meruit; misericordia consimilem mercedem retributionis accepit; pacis jucunditas multis inter filios Dei locum paravit; poena sanctorum victoriæ coronam et cœlestis regni gloriam ex virtutis meritis acquisivit. Sed hæc omnia una atque eadem Patris et Filii et Spiritus sancti in nobis virtus operatur, quæ perfectionem justis laboribus præstat, ac bonæ voluntati quæcumque sunt optima subministrat. Unum est sane et pernium, quod ex illa misericordiæ sede descendit, in quo sibi quotidie juste possit mortalis homo gloriari : hoc est, refectio pauperum et redemptio captivorum; si tamen ipsam non aut jactantia dissipet, aut tristitia ingrata conturbet.

2. Auditis ecce evangelistam dicentem : *Venite, benedicti Patris mei, possidete mecum regnum cœlorum promissum vobis a constitutione mundi. Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; nudus eram, et vestistis me* (Matth. xxv, 34-36). Videtis ergo quod si gloriari cuiquam oportet, non nisi in hoc opere convenit gloriari, in quo pasci ac vestiri se Dominus præcipit; et in dies famem suam portiuncula panis fracti postulat saturari. Si vultis ergo ut non sit inanis gloriatio, primo loco abundantibus eleemosynis summi regis redimamus amicitias : et ut nobis pateat cœleste regnum, omne misericordiæ studium convertamus ad Dominum. In cujus amore non otiose aut negligenter pauperum tractandæ sunt lacrymæ : ne ille qui totum orbem solet pascere, ad nostram confusionem inter mendicos videatur esurire. Contemplare denique singulorum necessitates, et nostri erga miseros sollicitudinem Salvatoris; et intelliges ibi esse Christum nostrum, ubi abundantiam videris lacrymarum. Nec enim longe tibi quærendus est Dominus, si non sis avarus. Expectat nos ecce foris, cum illa suorum turba famulorum. Non enim tibi errandum est oculo, ut dubites circa quem potissimum opus miserandæ erogationis impendas. Ipsum scias esse Christum nostrum, quem videris nudum, quem aspexeris cæcum, quem offenderis claudicantem, quem pannis involutum, quem videris

A sordida veste contextum. In hac denique veste, cum a magis quæreretur, inventus est; et cum in præsepi positus jaceret, sub hoc habitu apertis thesauris mœnera oblata suscepit. Ad hæc respondet illa evangelica sententia, quæ dicit : *Thesaurizate vobis thesauros in cœlo, ubi neque tineæ corrumpit, neque fures effodiunt* (Matth. vi, 20). **¶** Hi sunt illi thesauri qui cœlestibus meritis deputantur, quos nulla res adversa contaminat; hoc est, facultatum per miseros dispensata substantia.

3. Audi itaque primo in hoc loco consilium meum, quicumque divitiarum abundantia gloriaris. Si times tineam, commenda; si furem metuis, in superiore parte commenda. Ecce habes idoneum custodem, qui opes tuas servet tibi, in æternum et in sæculum sæculi profuturas. Addit ad hæc : *Nolite vobis thesaurizare thesauros in terra* (Ibid., 19). Non ab re est, dilectissimi, quod admonet Dominus, ne quis thesaurum suum terræ commendet. Frequenter enim videmus congesta terræ vitio periclitari; et opes nimium defossas quadam limi tabe consumi. Unde utilius judico esse commodare quam abscondere, et fenore magis credere quam terræ deputare. Stultitiæ autem genus est, clausum tenere quod potest multiplici labore proficere, et ad usum æternæ vitæ fructum exhibere justitiæ. Moneo ergo ne quis in terra abscondat thesaurum suum, hoc est, ne quis terrenis actibus cœlestis animæ dignitatem deputandam putet. Illius autem thesauros tineæ comedit, qui vanitati servit, et vitam suam in hujus mundi pompa constituit. Tineæ igitur, dilectissimi, vermis est invidiæ et avaritiæ, qui secreta cordis solus possidet, solus quæ sunt in abditis congesta consumit. Furem vero diabolus credite : qui ut bonis operibus insidiatur, objecta sæculi pompa blanditur; et ut hominem a consortio regni cœlestis excludat, aurum manibus ingerit, argentum oculis opponit, gemmas collo inserit. Ita superbiam nutrit, et desideria carnis stimulo cupiditatis accendit; quæ sicut Scriptura dicit, mergunt hominem in interitum (I Tim. vi, 19). Non dubie autem ille poenis exonerat profundum, qui thesauros suos præmittit ad cœlum. Audite quid Dominus offerat : *Venite, benedicti Patris mei, possidete mecum regnum promissum vobis a constitutione mundi. Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; nudus eram, et vestistis me* (Matth. xxv, 34, 36). Quis dubitet post hanc vocem, de hoc sæculo cum tota patrimonii sui pompa migrare? Stultitiæ profecto vanitas est, vitium in electione meritum, plus mundum eligere, quam cœleste regnum, magis sæculo placere, quam Christo. Si quis itaque vult locum invenire in cœlesti sede non desinat indigentibus necessaria ministrare.

4. Sed forte dicat aliquis, Tenuis sunt facultates meæ, non patiuntur tantas erogationis expensas. Si tibi aliquis donum præclaram hujus temporariæ possessionis offerret, nonne pretio collato undique nummos aggereres; et si forte sacculi tui pondus non sufficeret, rem tibi necessariam mutuata pecunia

comparares, donec ampliata novo cespite possessione gauderes? Ecce possessio tibi regni cœlestis offertur, et quidem parva pretii mercede taxata, quæ possit etiam ab illo facile emi, qui non solet de paupertate causari. Videamus tamen quid sit quod a te nomine pretii postulatur, cibus, potus et vestitus. Ad hæc non invenio cui erogatio non quotidiana suppetat. Si requiras, forte horreis tuis annonæ species exuberat, et novas vini cellulas antiqui gustus fama commendat. Quid tibi prodest servare ista, si nescias lucrativis studere commerciis? Sed dicis, Pauper sum. Numquid sub hac voce illis excusare te poteris, quibus pretia specierum pro temporum sterilitate deponis? Sine causa exiguitatem tuæ facultatis accusas: potes habere quod vendas, non potes habere quod dones? Non sine causa dictum est: *Frangite esurienti panem tuum* (Isa. LVIII, 7). Ad inhumanos puto pertinere istam sententiam, quorum panes reconditos et incontaminatos solet caries exesa consumere. Frange ergo esurienti panem tuum, ne pereat, et te a consortio regni cœlestis excludat. Addit ad hæc, *Et domesticos seminis tui ne despexeris* (Ibid.). Qui sunt domestici nostri? Necessario omnes qui nobis sunt nascendi lege conjuncti. Quid est quod in faciendis eleemosynis non est ejusquam excipienda persona, nec habendum electionis judicium? Quia res quæ necessitati servit, erogationis ordinem non requirit. Quid autem tibi est opus querere utrum Christianus an Judæus, utrum hereticus an gentilis, utrum Romanus an barbarus, utrum liber an servus sit ille qui postulat? Ubi incumbit necessitas, non opus est ut personam discutias: ne cum indignos misericordia segregas, Dei Filium pariter amittas. Unde autem scire possumus in qua parte terrarum habitet Christus? Ubique credendus est esse, qui totum noscitur possidere.

5. Sequitur superiora: *Tunc erumpet temporaneum lumen tuum, et vestimenta tua ante orientur, et præibit te justitia, et claritas Dei circumdabit te. Tunc clamabis ad Dominum, et Dominus exaudiet te. Adhuc te loquente dicet, Ecce adsum* (Ibid., 8, 9). Et hoc propter fracti panis particulam. Quam plus putas acquires, si majora præstaveris? Audite evangelistam dicentem: *Beati misericordes, quoniam ipsis miseretur Deus* (Matth. v, 7). Multi quidem gradus sunt misericordiæ; sed requirendum est qui potissimum existant. Principatus misericordiæ est quidem lapsum manum porrigere, erranti viam salutis ostendere, infirmos visitare, in tribulatione positos solatiis inhaerere; sed illa est præcipue expectanda, esurientem pascere, nudum vestire, captivum redimere, ad tempus non habenti necessaria commodare. Invenimus aliquoties præterea multa genera misericordiæ, quibus se vulgo studia humana commendant: quæ cum nullum exhibeant misericordiæ fructum, misericordiæ tamen mentiuntur affectum. De his enim dicit Jacobus in Epistola sua: *Si frater aut soror nudi sint, et indigeant victu quotidiano, dicat aliquis vestrum: Ite in pace, calefacimini et saturamini, non dederitis eis quæ*

A necessaria sunt corpori, nihil vobis proderit (Jac. II, 15, 16). Quis non oderit tale genus misericordiæ, ubi oris elegantia infirmo pietas otiosa blanditur, et infructuose cœlo lacrymæ porriguntur? Quid juvat alienum flere naufragium, si negligas corpus expositum; aut prodest animum excruciare dolore alieni vulneris, si deneges poculum sanitatis? Non pascunt esurientem blanda colloquia, nec vestiunt alienam nuditatem infructuosa consilia. Quid juvat fomentis mollibus palpasse mendicum, si non relicias fame moriturum? Quod istud genus est misericordiæ, ut hominem velis vivere, et nolis in necessitate servare? Crudelis est profecto pietas, quæ scit dolere miseris, et nescit subvenire perituris.

6. Quid amplius queritis, dilectissimi, pro erogatione fracti panis? etiamsi non fuisset vobis celestis regni portio repromissa, sufficere peccatoribus deberet illa sententia, quæ mortalibus spem future salutis et lætitiæ perpetuæ detulit securitatis. Nam si respiciatis ad vestri **12** laboris fructus et celestis indulgentiam pietatis, multo plus recipitis quam datis. Ecce pro pastu pauperis in Evangelii cœlorum vobis regnum promittitur; pro erogatione fracti panis, et hospitii receptaculo, vel nudati corporis vestimento, opem suam vobis invocantibus per prophetas Dominus pollicetur (Isa. LVIII, 9): in psalmis justitia misericordiæ vestre in sæculum sæculi collocatur (Ps. cxi, 9). Si comparemus terrenis cœlestia, satis parvo constat res tam pretiosa commercio; aut quanta pars est eleemosynæ vestræ ad illa quæ videntur mortalibus Dominus præstitisse? Ecce nos damus terrena, ille cœlestia; a nobis temporanea offeruntur, ille sempiterna largitur. Vultis scire quantum distent a cœlestibus donis vestri census? In comparatione beneficiorum, non est eadem ratio, divitias accipere perpetuas, et dare quæ erant peritura. Ante omnia illis lacrymis consulendum est, quas nuper furor cruento hostilitatis indixit. Nec enim deest in quo se opere bona voluntas exerceat. Nam, quod pejus est, multos videmus de sua suorumque redemptione sollicitos, quibus manus porrigenda est. Sed dicis, pauper sum. Nec nos quemquam suademus dare quod non habet: sed ejus facultas tam tenuis est, ut non possit redimere captivum, saltem illud quod est minimum addat ad pretium, ut vel parvo nummo videatur satisfecisse mandato.

HOMILIA VIII.

Item de misericordia.

1. Multæ causæ, dilectissimi, ex evangelica lectione venientes in diversam partem animum trahunt: quas si voluerimus sub unius materiæ propositione disponere, necesse est ut causa causæ impediat, alterius negotii intellectum alter excludat. Quando autem potest fieri ut non confusione multarum rerum aut dicentis, aut audientis impediatur ingenium? Inter cætera ergo, dilectissimi, quibus pro meritis suis, beatitudinis gratiam evangelista commemorat fuisse collatam, interim causam misericordiæ

apud vos putavimus exponendam, quæ quotidiani A operis fructum requirit: cætera temporibus suis, cum usus fuerit, exsequemur; ut unaquæque res cum propriis viribus fixa constiterit, alterius causæ materiam non requirat. Ecce dicit Dominus: *Beati misericordes, quoniam ipsis miserebitur Deus* (Matth. v. 7). Miror, si post hanc vocem dubitet aliquis nummum suum expendere, cum viderit justis lucra respondere beneficii. Quid autem prodest congestam auri massam sacculo custodire, cum possis quotidie et bene facere, et expensæ senus pecuniæ reportare? *Beati misericordes, quoniam ipsis miserebitur Deus.* Gaudete, dilectissimi, et securi donate, atque indubitanter expendite. Quis autem non certatim opes suas larga per miseros erogatione dispenset, cum multiplices fructus et duplicia dona se intelligat recepturum? Ecce denique beatos illos Dominus in hac vita judicavit, quibus in futuro misericordiam repromisit.

2. Audite in alio loco Dominum dicentem: *Omni petenti te tribue* (Luc. vi, 30). Non est otiosum, dilectissimi, quod omnibus petentibus eleemosynam Dominus dare jubet. Sciebat necessario aliquoties inter malos etiam bonos latere; atque ideo bonos malosque commiscuit, ne cum indignis erogatio nimium cauta præteriret, etiam dignus misericordia indonatus abscederet. Nulla est discretio postulantis; nec est necessitas exploranda pauperis; dantis, non accipientis fructus quærantur. Non interest cui petenti eroges; non enim requirit Dominus utrum mereatur ille qui postulat; sed quærit quantum præstet qui donat. Audite ad hunc locum Apostolum dicentem: *Qui parce seminat, parce et metet* (I Cor. ix, 6). Profecto nobis præstamus, quotiescumque miseriis subvenimus, lucrum nostrum est, nostrarum erogatio facultatum. Nam si respicias ad spem futuræ retributionis, fenori traditur quicquid esurientibus ministratur, ita dicente propheta: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem, in die multa liberabit eum Dominus* (Ps. xl, 1). His omnibus fidejussor est Christus, qui dicit: Ego vobis in centuplum reddam (Matth. xix, 29). Insuper et vita æterna promittitur; impietati et avaritiæ iudicii districtio reservatur, ita evangelista dicente: *Cum venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc segregabit omnes ab invicem, oves a dextris, et hædos a sinistris; dicens illis qui a dextris sunt: Venite, filii mei, possidete mecum regnum cælorum. Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; nudus eram, et vestistis me. Dicit illis qui a sinistris sunt: Recedite a me, maledicti, in ignem æternum. Esurivi, et non dedistis mihi manducare; sitiivi, et non dedistis mihi bibere* (Matth. xxv, 31, 32, 34-36, 41, 42). Cogitemus ergo, dilectissimi, et provideamus ne nos retributio impietatis inveniat. Nam sicut in pascendis vestientisque pauperibus placatur Dominus, ita læditur in contemptu miserorum; cui tanta est cura infelicium, ut sibi datum judicet quicquid inopem aut vestit aut reficit.

3. Audite Salomonem dicentem: *Fili, benefecit tecum, concludit eleemosynam in sinu pauperis* (Eccli. xxix, 15). Quisque ergo utilitatibus suis consulere desiderat, non invitus pauperem pascat. Non deest autem in quo quotidie possis lucrum facere, si ad necessitatem respicias paupertatis alienæ. Nam dicit Scriptura: *Eleemosyna et fide peccata purgantur*. (Proverb. xv, 27). Ecce hic jejunis faucibus pastum requirit, ille miserabile vestimentum deesse sibi in nuditate testatur. Satis crudelis est et nimium durus quem non tangit dolor, cum partem corporis sui aut debilitas, aut nuditas, aut paupertas stimulat. Parum profecto sibi prospicit, qui non causæ alienæ necessitatis intendit. Nil tibi prosunt divitiæ tuæ, si divitiarum beneficiis non utaris. Nam pars mendicitatis B est, congestam secreto pecuniam possidere. Nescis quod non recipit fructum quicumque non seminat, juxta illam sententiam, quam superius commemoravimus, *Qui parce seminat, parce et metet* (II Cor. ix, 6)? Hæc est igitur exercendæ culturæ ratio, ut quanto plus homo seminum terræ commendat, tanto futuris messibus spes major acrescat. Qui non seminat, otiosis manibus alios metentes spectat. Nam qui inter cæteros agricolas plus laboraverit, plus reponet. Quando autem potest fieri ut horrea sua vacua despicat, qui semina multiplicato jugiter sulco terræ commiserit? Quid tibi prodest congestis incubare divitiis, si de his nullum lucrum capias? Videmus denique frequenter inveteratam frugum massam vetustate consumi, et vitata temporibus vina nullis in posterum C usibus profutura jactari. Illud solum aliquoties Domino magis intelligimus profuisse, quod renovandi gratia solet agricola indigentibus commodare. Quidquid autem avaritia servaverit, aut æstas nimia decipit, aut vetustas ingrata consumit, aut tineæ damnosa corrumpit. Hoc solum sibi homo reponit, quicquid causa miserationis expenderit. Nam ita dicit 13 Dominus: *Thesaurizate vobis thesauros in cælo, ubi neque tineæ consumunt, nec fures effodiunt et furantur* (Matth. vi, 20).

4. Provideamus ergo, dilectissimi, ne facultates nostras vermibus avaritiæ exterminet. Præmittamus illuc opes nostras, ubi nullus fur irruat, nullus insidiator incendat. Commendemus divitias nostras Domino dicenti: *Nolite vobis thesaurizare thesauros in terra* (Ibid., 19). Quisquis enim facultates suas in opere Dei fideliter erogaverit, in parte cæli reconditas ac repositas sub justo fidejussore custodit. Nemo sapiens ad hujus sæculi ornamenta respiciat: quæ dum temporaliter voluntatibus hominum servantur, animis possidentis illudunt. Duo sunt genera divitiarum: unum quod suadet ad mortem, aliud quod ducit ad vitam. Divitiæ mortis sunt, incubare facultatibus alienis, et coacervatam pecuniam infelicium lacrymis comparatam in diem annumerare sæculi hereditatibus profuturam. Ille integræ et incorruptæ divitiæ, quibus animæ redimuntur, quibus peccata purgantur. Illius divitiæ acceptabiles Deo sunt, cujus largitate pauper alitur, nudus vestitur, captivus redimitur, vinctus

absolvitur, coelestis regni hæreditas comparatur. Nolo illas divitias, quæ quotidie augmento suo famem faciunt, et in posterum dignitatis suæ flore nudatæ, amatores suos esurire patiuntur.

5. Recurramus denique ad Scripturas, et intelligetis in comparatione divitiarum sub meliore sorte stare pauperiem. In castigatione enim avaritiæ Dominus quemdam divitem apud inferos Abrahæ patri nostro ita supplicasse assignat, ut mendicum Lazarum in sublimiori loco residentem mitteret, qui refrigeraret os ejus, et astuantia siti labia restingueret. Cui ita traditur fuisse responsum: *Fili, recordare quia receperisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala; nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris* (Luc. xvi, 25). Videtis quod quædam vices studia misericordiæ convenit præveniri; ne infructuosæ divitiæ adversum se ultrices criminum flammæ accendant? Paremus itaque nobis, dilectissimi, apud Dominum locum gratiæ, et viam vitæ nostræ munificentia et largitate muniamus. Affectuum nostrorum labem apud Dominum præmissa satisfactione purgemus, respicientes ad illam propheticam sententiam quæ dicit: *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent* (Ps. cxxv, 5). Si quis ergo conscientiam suam diligenter interrogat, non otiosis auribus ista suscipienda putet. Non enim poteris in illa die futuri iudicii aliter invenire refrigerium, nisi vulnera tua aut curaveris refectione pauperum, aut laveris inundatione lacrymarum. Profusus autem ipsi flete, et facultates vestras flentibus erogate, ut futuris temporibus inter cæteros gaudia metentes, fructus misericordiæ colligatis.

HOMILIA IX.

De eadem misericordia.

1. Quotiescumque, dilectissimi, charitatem vestram pro studio religionis admonere opus est, toties nobis illa sententia evangelicæ lectionis occurrit, quæ futuro iudicio inter bonos malosque discernit: quam si quis neglexerit, lacrymas metet; si quis excoluerit, abundantissimos lætitiæ fructus acquirat, ita evangelista dicente: *Cum venerit Dominus in majestate sua, et segregaverit malos a bonis, dicet ad illos qui a dextris sunt: Venite, possidete mecum regnum cælorum. Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere. Dicet et ad illos qui a sinistris sunt: Recedite a me, maledicti, in ignem æternum. Esurivi, et non dedistis mihi manducare; sitiivi, et non dedistis bibere* (Matth. xxv, 31 seq.). Quicumque ergo, dilectissimi, vestrum ad illud coelestis regni consortium venire desiderat, primo loco paupertati manum porrigat, nec alienas lacrymas otiose respiciat; quia unumquemque sive boni operis, sive mali sententia retributionis exspectat, illa Domino dicente: *Quicumque semina-verit homo, illa et metet* (Galat. vi, 8). Inter cætera ergo, dilectissimi, quibus religiosæ vitæ studio opera apponimus, non prætermittamus necessitatem pauperum, ne perdamus infelicium commercia lacrymarum. In hoc enim stat apud Dominum ratio pecuniæ

A per miseros dispensata, ut quanto plus homo erogat, tanto fenoris plus reponat. Sic multis seminibus multa parturiunt, ac multis parturientibus multiplicata consurgunt. Audite de hoc quoque Dominum dicentem: *Qui parce seminat, parce et metet* (II Cor. ix, 6). Si ergo videtis quod qui parum serit parum metet, ita et qui parum erogaverit, parum recipiet; qui nihil serit, nihil reponit; ita fit ut qui parum recondit, invitus sæpe jejuset. Quando autem potest fieri ut homo horrea sua plena magnis frugibus videat, qui nihil seminis terræ commendat? Si vultis ergo, ut fructus lætitiæ colligamus, largius in lacrymis seminemus: *Qui parce seminat, parce et metet*.

2. Invenimus frequenter hominem, qui cum esurienti semel eleemosynam dederit, mandatum se per-solvisse credit. Non igitur deficientes fame artus unius diei pastu refecisse sufficit: sine causa autem una die bonus est, qui altera descendit ingratus. Nam præcedentis misericordiæ beneficium perdidit, qui putat esurienti semel sufficere quod donavit. Ille autem ad Dominum integros misericordiæ fructus præmittit, a quo pauper numquam tristis abscedit. Jugi medicamine opus est medico, ut gemitus alieni doloris excludat: quia infirmitas quæ in diem crescit, medicinam in diem requirit. Sed nec minore cura nobis providendum est, ut abundantibus eleemosynis curemus, si quid in nobis cruentum, si quid est sordidum. Non enim statim sanantur vulnera quæ semel laveris. Sæpe excisi corporis medicina repetenda est. Si vultis itaque, dilectissimi, ut dies vitæ nostræ nulla avaritiæ culpa contamineat, non claudamus aures nostras ad clamorem infelicium, nec avertamus oculos nostros a nuditate miserorum. Nemo autem sibi putet perire, quod pauperibus donaverit. Nam sicut mendicatis inhumanitatem sequitur, ita opulentia humanitatis studio comparatur; ita propheta dicente: *Qui dat pauperibus, numquam egebit; qui vero avertit faciem suam, in maxima penuria erit* (Prov. xxviii, 27). Ecce aures vestras clamor esurientis increpat, et jejunis faucibus januam tuam sonus vocis deficientis accusat. Quare tibi non occurrit illa sententia: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem; in die mala liberabit eum Dominus* (Ps. xli, 1)? Satis illum negotiatorem constat stultum, qui reconditum sacculo tenet nummum, de quo inde potest habere commercium.

3. Sed quod pejus est, avaritiæ multa consentiunt. Hic ne misereatur pauperi, obstrepit vocem postulantium conturbatione sermonum: ille, ne audiat, aliud audisse simulat. Satis misera est ista vivendi conditio, ut homo dum studet avaritiæ, auribus suis gravitatem conetur imponere. Respice ad illam sententiam quæ dicit: *Qui pauperi miseretur, Deo fenerat* (Prov. xix, 16). Quare ergo dubitet aliquis indigentem pascere, cum videat se ista Christo nostro in pauperis refectione conferre? Sunt aliqui, qui miserabilem mendicitatem spe procrastinatæ humanitatis illudunt; qui cum excusare postulantis erubescunt, miseros promittendo decipiunt. Ecce hi

dicat, Clavis deest, custos absentat; cum primum fueris reversus, accipies. Non cogitas illam sententiam Salomonis, quæ dicit : *Ne dixeris, Abi et revertere, cras ego dabo, cum possis statim benefacere* (Prov. iii, 28). Unde scis quid contingat sequenti die? Dicis, Cum primum fuerit reversus, accipies : quando est illud, esurienti ut villicus tuus redeat, qui forte te volente frequenter absentat? quando est, ut ad clamantem illa fastidiosa secretorum tuorum claustra dissiliant, quæ dum tuæ serviunt voluntati, nesciunt aperiri? Dicis, Cum fueris reversus, accipies. Quid si nudum gravior solito tempestas cædat? quid si deficientes fame artus exitus vicinæ mortis excipiat? Quis non iudicet tuo iudicio deputatum morti, quem videt tuo beneficio potuisse servari? Cum fueris reversus, accipies. Cujus fide redit, quem virtus tota destituit? aut qua spe domum repetit, qui pridie confusus abscessit?

4. Deponamus quod promissioni tuæ redeundo satisfaciatur, forte sub hac qua pridie conditione venturus. Satis justius plane est, eleemosynam statim negasse, quam esurientem spe promissa decipere. Audite Dominum dicentem : *Frangere esurienti panem tuum* (Isa. lvi, 7-9). Requiramus si vultis, dilectissimi, qua fractus panis mercede pensetur. Ecce dicit Dominus : *Frangere esurienti panem; si videris nudum, vesti eum; et domesticos seminis tui ne despereris. Tunc erumpet temporaneum lumen tuum, et vestimenta tua cito orientur, et præbit ante te justitia, et claritas Dei circumdabit te. Tunc exclamabis, et Deus exaudiet te; et dum adhuc loqueris dicet, Ecce adsum. Videte, dilectissimi, quantum nobis constet erogatio tenuis expensæ, ut ad petitionem nostram tantæ majestatis Dominus dignetur occurrere. Nam et alibi dicit : Qui dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ, amen dico vobis, quia non peribit merces ejus* (Matth. x, 42). In hoc loco voluntas requiritur, non facultas. In maximis enim affectum integræ devotionis ostendit, qui in minimis votum miserationis exhibuit. Unusquisque ergo, dilectissimi, prout habet, ut potest, erogat, largiatur, expendat. Nemo claudum refugiat, nemo surdum non audisse se fingat, nemo debili manus subtrahat, quia omnia ista in retributione consistunt. Vestire enim pauperem, corporis sui est operuisse nuditatem; lucrum autem magnum est refecisse mendicum. Sic enim dicit Dominus : *Quæcumque feceritis uni ex minimis istis, mihi fecistis* (Matth. xxv, 40). Tanta est enim apud Dominum nostrum cura miserorum, ut sibi præstitum putet quidquid egentibus erogatio miseranda contulerit. Videmus igitur aliquoties inter abundantis vini frumentique commercia egentes viudas, quas sexus et senectus decepit, quibus nec laborandi, nec providendi virtus suppetit. Satis ille impius est, quem non ad misericordiam provocat aut infelicitas desolationis, aut infirmitas senectutis. Videmus, et quod pejus est, frequenter multitudinem captivorum nudis errare corporibus. Quid tibi prodest abundantia divitiarum tuarum, si in conspectu tuo unus algeat, alter esuriat?

5. Ecce imminet tempus, dilectissimi, justæ retributionis et promissæ in cœlestibus munus hereditatis. Erogemus ergo et expendamus in hoc sæculo, si vultis partem divitiarum obtineamus in cœlo. Audite Dominum dicentem : *Thesaurizate vobis thesauros in cœlo* (Matth. vi, 20); et alibi : *Facite vobis sacculos, qui non veterascunt* (Luc. xii, 33). Bene, dilectissimi, Christus noster boni operis fructum pensata facultatum qualitate disposuit; ut in faciendis eleemosynis nec dives, nec pauper excusare se possit : ita ut huic qui plurimum possidebat, thesauros juberet erogare; illum quem noverat paupertatis squalore sordere, esurienti panem juberet frangere. Quæ autem tam vacua horrea, quæ sustinere non possint tam tenuem erogationis expensam? aut qui tam miseri census, quos possit conturbare mendicus? Facile sane et sine difficultate potest implere mandatum, cui ultra possibilitatem nihil constat impositum. Scio quidem census tenues frequenter bonæ voluntati obsistere, ita ut non sit in quo se opera pretiosæ cogitationis extendant. Sed si illa quæ majora sunt implere non possumus, vel hæc quæ parva et facilia sunt non prætermittamus. *Frangere esurienti panem*. Ad hæc quis non devota mente respondeat, quamvis paupertate oppressus sit, et tota victus mendicitate suspirat? Alioquin aut nimium mendicus, aut satis vanus est, qui in facienda eleemosyna non est fracti panis erogatione contentus. Sed dicis : Multa minutatim dispensata massam faciunt. Verum est : sed quantum est istud ad illud quod dicit Dominus : *Ego vobis reddam in centuplum, insuper et vitam æternam* (Matth. xix, 29)? Tu tamen, qui tam invitus fracti panis portionculam porrigis, quid faceres, si a te auri pondus, si argenti pretiosum talentum, aut aliquid integrum peteretur? Nescio, si tu aliquando dato magno pretio captivum redimas, qui de re tam parva suspiras. *Qui pauperi miseretur, Deo generatur* (Prov. xix, 16). Unde, dilectissimi, moneo ut nemo partem divitiarum Deo subtrahat, qui justis laboribus non difficilem boni operis fructum reportat, cum misericordie mercedem multiplici miseratione compensat. Non dubitemus itaque erogare, non dissimulemus expendere. Maxima enim semper fuit apud cultores terræ spes alendæ vitæ, ex abundantia seminasse.

HOMILIA X.

De parasitis.

1. Quotiescumque, dilectissimi, pro studio disciplinæ, ad confusionem malorum, opus fuit bonarum partium virtutes exponere, multum amicitii honoris exhibuimus, cum singula quæque pro suis meritis laudaremus : præferendo fraternæ conjunctionis studia, quæ pacis et charitatis juncta consortio, vitam perfectæ religionis instituunt. Sed dum assidue singularum rerum causas curiosus inquiri, et honestis actibus officium sermonis accommo, multum in ipsis amicitii quod mihi displiceret inveni. Unde ne quid in adulatione bonarum partium subtraxisse videar disciplinæ, ausus sum inter illas inimicitiarum culpas

etiam amicitias castigare, si tamen amicitiae dicende sunt, ubi operatur injuria multis acta vulneribus. In quo loco ad excusandam execrabilis erroris invidiam, aliquanti forte lusum pretendunt, et poenalis causis letitiae nomen imponant. Ferat hoc quo libet animo, qui hujusmodi contumeliis subiacere consuevit. Ego ibi amicitias excessisse omne genus captivitatibus puto, ubi nec laeso irasci, nec irato, convenit vindicari. In quo loco, dilectissimi, quem ex 15 duobus infeliciorem iudicem, nescio: utrum illum qui aliena deformatione vivit, an istam qui corpus suum ludibrio prostituit et illusionibus tradidit. Nemo mihi in talibus causis patientiae nomen imponat: ad luxuriam profecto pertinet poena, quam irascentis inimici non extorquet injuria. Sed forte istis danda venia sit, quos ad omnem contumeliam paupertas trahit, et infelix penuria luxuriantibus plagis subiacere compellit; qui dum necessitati serviunt, contumeliis acquiescant. Esto ut his patientiam causa improbe paupertatis indicat; quid de illis iudicemus, quos aliena pascit contumelia? Qualis iste gradus est amicitiarum, quem vixit poena, asperavit injuria? aut quae illi potest esse gratia familiaritatis, ubi est quotidie poena venalis?

2. Erubescio quidem, dilectissimi, in confusione miserorum quos fames improbe cupiditatis illexit; sed multo plus illorum actu et conversatione suspiro, apud quos poenalis amicitia tristitiam removet, et letitiam eruentis amor familiaritatis exegit. Infelices quidem illos iudico, quos ad jugem contumeliam venter invitat, et ad omnem injuriam gula numquam poculis exsatiatura sollicitat. Sed istos multo infeliciores puto, qui amica instigatione pugnas instituunt, et inter fluentes mero calices alieno sanguine satiantur. Ecce hic convivium instituit, et votivo quodam apparatu undique greges adulantium congregavit. Inter quos procedit parasitorum gula: cui consuetudinis est injuriam mero vendere, et poculis scissa plagis vestimenta sarcire. Videte ergo, quomodo isti ferant odiorum causas, apud quos cruentas esse placet amicitias. Quid non invenit infelix ac damnosa luxuria? Ecce sit spectaculo homo homini: et ad excitandam letitiam aut sermo turpis, aut vultus exigitur foeditatis. Huic denique manducanti barba vellitur, illi bibenti sedilia subtrahuntur; hic ligno scissili, ille fragili vitro pascitur. Tanta est igitur libido ridendi, ut putent miseri nullum sine letitia transire convivium, nisi in cibos verterint aut vestimenta corporum, aut ministeria poculorum. Quantis autem putatis miseriis ista constare? Ecce quidquid detrimenti mensa fecerit, insatiabilis venter acquirit. Nam qui hujusmodi voluptatibus servit, etiam mercedem laboris sui aut bibendo conterit, aut vapulando consumit.

3. Sed haec ante omnia illis imputanda sunt, quae letitiae causa ad tam fedum ministerium gradum amicitiae et familiaritatis inclinant. In meliore profecto statu est apud Dominum servitus, quae standi lege deputato pareret officio. Est illi inter accumbentes locus ridendi, et

A nulla tamen inter expectantes tenetur culpa peccati. Ecce instruitur acies poculorum telis armata. Expectatur primum in contentione verborum victoria: nec finis ponitur, donec abundantibus lacrymis asperaque poculorum temperentur. Polluere est magis quam exornare convivium, expectare infelicium pugnas amicorum: si tamen amici dicendi sunt, qui captivorum lege serviunt, et gladiatorum more pascuntur. Datur misero inter ciborum novitates, vini liquores, quidquid vilis, quidquid asperius, ut in tanta rerum abundantia incertum sit utrum esurire aut sitire sit melius. Minus plane ludibrio subjacet tenebrosis sedibus deputata captivitas; ubi quamvis sustineat homo durum dominationis imperium, accipit tamen ex ipsa rerum necessitate solatia. Non enim B habet, in quo possit erubescere, cui necesse est invito servire. Velim tamen scire, dilectissimi, in quo reficiat expectantis animum injuria deformitatis alienae. Asserant forte hujus rei amatores jocis ista praestari: quasi re vera desit unde homo non requirat.

4. Ostendam vobis, si placet, oblectamenta non incommoda, quae facile omnem tabescentis animi possint maestitiam removere. Ecce infantibus quam sunt verborum admiranda principia: ubi primum informis littera vocabulum matris operatur, et distantis syllabae gemitus patris nomen oritur? Quis autem ibi ketus non sit, cum inter illa sermonum dura rudimenta, luctantes laborum sonos rudis lingua decipit, et os trepidum stillantia verba destituit? Quod si forte spectaculis delectaris, habes equorum, licet aliquoties periculosa, satis tamen grata certamina, cum plagis gradu concito ventos aut timeant aut rapiunt. Nec parum letitiae conferunt illa studia venationum, et canibus acta certamina, quae nec periculis, nec damnis constat exposita: cum hic in conflictu aemulis cursibus aurito lepori imminet, ille argutis naribus cervi vestigia latentis inquirat. Quae tamen dimittenda sunt saeculo, in quo antiquo aestuat errore luxuria. Nos vero aliter decet, quos Christus noster suis legibus vinxit, et ab illa superstitione gentilitatis stultitia segregavit. Licet nec nobis desint spectacula, quae tristitiam relevent, et anxium curis animum sufficienter oblectent.

5. Ponamus nobis ante oculos illas pugnas martyrum, et intueamur admirabilium exempla virtutum; et videbitis subito accrescente letitia cedere omnes infelicium aestus animorum. Cui autem non letitiam paret pugna, justis partibus succedente victoria, quam ferus hostis admotis tormentorum stimulis in sanctorum persecutione composuit? Quis igitur non rideat, quis non ketus sit, cum videat militem Christi nostri suppliciis exultantem? erubescere persecutionis auctore, victum plagis cessasse tormentum? Si qui forte dulcisoni cantus delectatur auditu, ad psallentium prophetarum choros sollicita latius corda convertat. Impleatur os nostrum celestium exultatione psalmorum, referente Christo nostro gratias, qui spe reddidit salutis in honore nominis sui jugiter exultare nos voluit. Haec sit exul-

tatio cordis nostri, ut die noctueque latemur in Domino. Hoc est autem exsultare, mandatis Domini tota mente servisse. Mandatis autem Domini servit, qui vitam suam ab omni vitiorum contagione custodit. Ille vitam suam custodit, qui fidem proximis suis exhibet, pacem diligit, amicitias colit. Hoc est igitur amicitias colere, alienam iracundiam moderationis studio sustinere, et ferventes fratris animos patientia temperare. Ita est, ut futuro iudicio inter ceteros inculpatus incedas, si de Christo nostro in his omnibus quæ diximus, te probatum castigatus exhibeas.

HOMILIA XI.

Qui gloriatur, in Domino gloriatur.

1. Non recte sentiunt, dilectissimi, qui putant vitæ ornamenta proprio labore componi, et sine adiutorio omnipotentis Dei virtutum posse merita comparari. Si ergo nostrum est tantum quod boni sumus, quare vitæ subiacemus? aut si ex nobis descendit omne quicquid potest hominem aut ornare aut salvum facere, **16** quare pereundi lege concludimur? Omnem profecto modum sacrilegæ superstitionis excessit, qui in laboribus iustis partem Deo subtrahit, a quo sapientiæ spiritum accepimus, qui totum hominem regit, et ad omne opus bonum mortalium mentes accendit, cujus est quicquid ex illa iustitiæ sede descendit. Omnia itaque laborum insignia ad Deum referenda sunt, ne sancti Spiritus donâ rescindat. Nimis autem præsumptionis est vitium, imperatore pugnante militem solum palmam velle reportare victoriæ. Sane si vultis potestis agnoscere cui mala, cui bona debeant imputari, propheta dicente: *Bonitatem fecisti cum servo tuo, Domine (Ps. cxviii, 65)*. Item alibi: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus (Ps. xiii, 1)*. Videtis ergo, quod bona nostra Divinitati debemus ascribere; mala autem humanis moribus imputare; quia ut bona procurante Domino creantur, ita mala diabolo auctore nascuntur.

2. Sed ut intelligatis vitam Dei munus esse, mortem diabolo subiacere, audite evangelistam dicentem: *Venite, filii, possidete mecum regnum promissum vobis a constitutione mundi. Esurivi, et dedistis mihi manducare (Matth. xxi, 34, 35)*. Aliis vero dicit: *Recedite a me, maledicti, in ignem æternum, quia non dedistis mihi manducare (Ibid., 41)*. Videte ergo quod boni actus cœlo serviunt, mali inferni sedibus deputantur. Divisio autem actuum nostrorum est: cum **D** bene facimus, Christi sumus; cum mala operamur, in diaboli potestate transimus. Numquam enim deserit Dominus voluntatem religionis studio florentem: nec desunt solatia divinitatis, ubi sunt actus bonæ conversationis. Tunc sane nos bona deserunt, cum deteriora succedunt: quia non dubie divino auxilio destituimur, postquam iniquitatis desideriis occupamur. Assistente igitur Deo ac Salvatore nostro, sine dubio dominatio diabolicæ potestatis absente. Ubi autem virtutum Dominus discesserit, facile hostis aulam vacuæ possessionis invadit. Una est itaque spes

A salutis nostræ, ut malorum actuum ordinem nobis imputemus, bonorum Dei virtutibus ascribamus. Cito autem ille ad se imperium diabolicæ potestatis admittit, qui divinæ majestatis solatia non meruerit obtinere.

3. Sperandum ergo in Domino, ut boni simus: et cum boni fuerimus, in Domino gloriandum. Audite Apostolum dicentem: *Quid habes quod non acceperis? Si acceperis, quid gloriaris, quasi non acceperis. (I Cor. iv, 7)*? Hæc actuum nostrorum perfecta gloriatio est, si gloriemur in Domino, apud quem victoribus virtutum corona componitur. Ibi sane de se hominem gloriari oportet, ubi pro nomine Domini voluntaria crucis pœna succedit: quæ tamen gloriatio hunc habet fructum, si auxiliante Christo mereatur effectum; **B** nam propheta in hoc loco dicit: *Nisi Dominus edificaverit domum, in vanum laborant qui ædificant eam, in vanum vigilant qui custodiunt eam (Ps. cxxvi, 1)*. Videtis ergo quod nec sine Domino quod bonum est ædificari, nec ædificatum sine Domino poterit custodiri. Ædificatio divinæ hujus domus ædificatio est vitæ nostræ, quam oportet divinæ majestatis auxilio communiri. Rogandus itaque semper est Christus noster ut in nobis bona nutriat, et exorandus ut nutrita custodiat; atque ita intelligentiæ nostræ corda componat, ut omnia quæ bona sunt, gloriæ cœlestis potestati assignet.

4. Stultitiæ vero genus est, ut homo suum esse judicet quod laboravit, qui in alterius potestate consistit. Ecce hic modo divitiis exsultat, modo paupertate suspirat: si in manus nostras sunt bona nostra, quare non cum volumus aut penuria cessat, aut divitiæ perseverant? Hic modo sanitatis vigore attollitur, modo infirmitatis dolore vexatur: si in potestate hominis esset vitæ nostræ salus, numquam periclitaretur mendicus, nec moreretur infirmus. Requirit denique unusquisque initia vitæ suæ, et auctorem quærat generis humani, quis corpus formaverit, quis membra composuerit, quis terrenam materiam in humanum usum fecerit vegetare. Nonne hæc omnia Dominus Sapiencia procurante constituit? Cum ergo non sit nostrum quod sumus, quomodo nostrum est quod habemus? Stultitiæ genus est, ut cum alii debeas vitæ beneficium, tibi ascribas ornamenta virtutum. Ecce hic honore extollitur, ille sibi de corporis integritate blanditur; hic divitias labori suo imputat, ille scientiam doctrinæ vigiliis assignat. Nec nos negare possumus ornamenta religiosæ vitæ vigilantie studio comparari. Sed ibi Deus est, ubi integræ religionis est animus, ita Apostolo dicente: *Exemplum ejus quæritis qui in me loquitur Christus (II Cor. xiii, 3)*? Satis ibi vacillat humanum studium, ubi non requiritur Dei auxilium. Nam non dubie periclitatur fides, si non muniatur patrocinio divinitatis. * Nostrum est igitur bonum velle, Christi vero perficere. Nam ita Apostolus loquitur: *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio (Rom. vii, 18)*. Vides

* Vide infra his Valeriani homilii subjectam Sirmondi epistolam § 2 ac Patrum antiquorum sententias eidem appositas.

ergo boni operis voluntatem ex nobis debere descendere, perfectionem vero in Dei potestate pendere. Quare autem aliquis mortalium fieri bona suo tantum studio assignet, cum dicat propheta : *Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum* (Ps. xiii, 3) : et Evangelista itidem doceat non esse bonum, nisi solum Deum (Matth. xix, 17)? Ergo videtis, quod si quando boni videmur, bonitatem Dei operamur. Audite Apostolum dicentem : *Vos estis templum Dei, si tamen Spiritus Dei habitet in vobis* (1 Cor. iii, 16). Templum profecto Dei sumus, sed cum bene facimus. Si ergo templum Dei est homo, necessario Dei est quod habemus in templo.

5. Sed hæc bonis diximus. Verum non est Dei templum, ubi convenit multitudo vitiorum. Nam ubicumque crimina porriguntur, ibi diabolus dominatur. Ad illum scilicet respicit pompa divitiarum, qui sibi in magna domo vindicat principatum. Nos procuratoris loco fungimur, si aliquid lucri fecerimus, referetur ad Dominum; si damni, referetur ad procuratoris exitium. Quidquid enim servus in domini positus potestate laboraverit, necessario domini est. Habet quidem servus gratiam laboris sui, sed domino debet fructum operis impleti. Denique utili servo ad hoc pecunia creditur, ut domino duplicati fenoris lucra numerentur.

6. Respicite itaque ad consuetudinem conversationis humane, et intelligetis utili servo ad hoc pecuniam credi, ut domino duplicati fenoris lucra numerentur. Nam ita in hoc loco evangelista dicit, ad eum qui lucrum * quadruplicate pecunie reverso de peregre domino portavit : *Euge, serve bone, quia in pauca fuisti fidelis, in multa te constituam, intra in gaudium domini tui* (Matth. xxv, 23). Ita dominus laudatur in servo bono, servus bonus prædicatur in domino. Unde cavendum est ne quando quod ad gloriam boni operis pertinet, nostris virtutibus ascribamus, scientes quod non per jactantiam victoriæ corona componitur, sed per fidem et confessionem Dominicæ Passionis, quibus respondent bonorum operum studia. Hæc est illa pecunia, cui diximus 17 cœlestis regni respondere beneficia. Hoc illud negotium justo fenore duplicatum. Hæc est illa retributio meritis debita ac beatis laboribus repromissa.

7. Multiplicetur ergo in nobis pietas, fides, misericordia, bonitas; ut cum venerit Dominus facere rationem cum servis suis, intremus in gaudium Domini Dei nostri. Quod facile obtinere possumus, si usque in finem cœlestia mandata servemus. Sed non otiose nobis laborandum est, ut mercede digni judicemur. Justis autem actibus facile honesta succedunt, si tamen non occupent animum prævæ voluptates, quæ non difficile in ventos evanescent, si non divinæ majestatis solatia requirantur. Quisquis ergo est in hoc quo stat salus homini, religionis ordine constitutus, non extollatur gloria sanctitatis : sed magis fructum

A laboris sui Domino reservet, qui unicuique pro meritis cœlestia dona componit. *Qui gloriatur itaque, in Domino gloriatur* (1 Cor. i, 31). Omni ergo studio agendum est, dilectissimi, ut vitam nostram Domino ita fides pura commendet, ne quid extollentia humana sibi vindicet, aut suis laboribus donet. Totum autem perdidit quod laboravit, qui propriis virtutibus fructum sanctitatis ascripserit.

HOMILIA XII.

De bono conservandæ pacis.

1. Solliciti sint forte aliqui malivolis exprobrare verbis studium bonæ voluntatis, et timori aut ignaviæ ascribere, si quando homo litibus cedit, et exulceratus injuriis ad omnem patientiam quietis amore confugerit. Ad confutanda tam prævæ mentis judicia, B sufficere quidem deberet evangelicæ lectionis admonitio. Sed quod ex nobis est, fidem rerum etsi exiguo sermone prosequimur; atque ea quæ plenitudo religionis postulat, pro affectu quo charitati studemus, votis competentibus adjuvamus : licet sciam antiquis legibus ita multos devicto amore servire, ut odiis semper impugnent quiddam servandæ pacis cura suggesserit. Siquidem id ipsam quod dicturi sumus, multis divinarum Scripturarum testimoniis approbemus, ita in hoc loco Domino dicente : *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui vos oderunt* (Matth. v, 44). Non dubito quod aliquantis satis otiosum et impossibile videatur pro inimicitiis amorem deferre, pro contumeliis gratiam retulisse. Et vere, dilectissimi, difficile est, ut accepta injuria dolor non in quacumque parte C corporis descevat. Sed sapientis est supervenientem dolorem ad patienter ferre, aut fomentis mollioribus temperare. Infinita autem virtus est, odia vicisse beneficiis. Nam ille inter cæteros palmam perfectæ virtutis obtinet, qui ad vicem veneni pocula dulci melle componit.

2. Primus itaque dilectionis gradus est charitatis affectum amicitii nutrire; integræ autem dilectionis est cumulus, odium amore repensare. Illud beneficiis ascribitur, hoc virtutibus deputatur. Additur præterea ad cumulum perfectæ dilectionis illa sententia, quæ ait : *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi; hoc enim faciens carbonem ignis congeres super caput ejus* (Rom. xii, 20). Quicumque ergo tu es, quem alienæ insolentiæ inquietat injuria, et dolor D contumeliis excitatus stimulat; si vis perfectus esse, animorum iracundiam moderatione compesce, et a te patientiæ bono odia improbæ indignationis exclude : aut certe, si tantum vindicare desideras, miserere ab his qui ignorant salutem animæ in hac dilectionis perfectione pendere. Forte odiis odia compensatur, et ad compensandum facinus vicaria injuria. Provocasse quidem ad iracundiam fratrem, crimen est; sed provocatum non cessasse, deforme est. Ita enim odiorum semina abundantissimos iniquitatis fructus reddunt, et scelerum pœnas operantur, et cum auctor

subjicit auctor : *Hoc illud negotium justo fenore DUPLICATUM.*

* Emendabis mecum et leges, *duplicata*, ex ipso Scripturæ textu. COTELER. Monum. Eccl. Gr. tom. II pag. 545, b. — Restitutionem confirmant quæ mox

litis erubescit fratri satisfacere, et lesus justo, quantum ipse putat, iudicio vindictam illatae requirit injuriæ.

3. Audistis ecce, dilectissimi, quibus pacis studia fructibus gratulentur, nunc discite quantis odiis criminibus incensetur. Sic enim proponit evangelista, Domino dicente : *Qui odit fratrem suum, homicida est* (1 Joan. iii, 51). Videte utriusque partis retributionem. Huic pro odio fratris homicidii macula ascribitur, illi vindicta pro parva elemosyna præparatur. Respice denique et vide quanto te amicitia quietis et pacis honore circumdet, quantum tibi favoris exhibeat, si adversus inimicitias amore contendas. *Diligite inimicos vestros* (Matth. v, 44). Longe autem minor fructus est, si amantem te diligas. Alienis enim moribus servit, qui non amantem diligit; suis autem moribus servit, qui amantem diligit. Ad illum necessario charitatis gratia pertinet, qui inter duos prior affectum amoris exhibuit; qui amantem diligit, debitum reddit. Nam non est novum meritum, ubi alterius præcedit officium : nec perfectioni ascribendum est, ubi muneribus munera, præmissis officiis redduntur officia. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum* (Rom. xii, 20). Numquid dixit, Si esurierit amicus tuus, ciba illum? Tu inimicum tuum pascere; nam amicus ipse sibi præstat ut non esuriat : quid autem ibi operatur tua elemosyna, ubi amicum pascit amicitia.

4. Videamus tamen quid intersit inter eum qui indigentem amicum pascit et eum qui esurientem inimicum reficit. Ille gratiæ reddit debitum, hic exhibet miserationis et virtutis exemplum. Gloriosum est quidem indigentem fratrem pascere, sed fortius est inimico in necessitate posito subvenire. *Diligite inimicos vestros*. Forte illi quem recens pulsas injuria, videantur ista non convenire rationi. Sed respiciat, quicumque est, ad vitæ suæ quietem; et intelliget quia inimicum dilexisse, vicisse est. Infinitum autem est, quantum periculi homini incumbat, cum duos renulo furore consimiles ad pugnam ille diabolus magister litis armaverit, cujus est consuetudinis ad instiganda odia amaros portare ac reportare sermones. Quando est autem ut ille diem sine tribulatione transigat, vel quando est ut ab illo nox sine impia cogitatione discedat, quem ira indignatione stimulat? Numquam profecto sine suspitione vitam ducet, cui est semper necesse cogitare et timere quem læserit. Summa itaque cura sunt dolores asperi blando verborum medicamine temperandi, quatenus et duritia cordis pacis studio castigata mollescat. In quo loco beatos illos iudico, qui verba labiorum suorum tacito ore custodiunt, et memores celestium mandatorum alienæ vocis contumeliam non requirunt. Cessant enim odia, ubi non reputatur injuria; nec habet ullam virtutem iracundia, si desit unius in contentione persona. Ita duplex patientiam manet victoria : hominem vicisse proprios animorum motus, et temperasse mores alienos.

5. Scimus quidem, dilectissimi, quod aliquoties in contentione verborum laceratis auribus corda suspi-

A rant. Sed ipse sibi injuriam facit, qui litigiosi hominis **18** verba custodit : ipse se maculat, qui alterius dicta queritur in se fuisse collata. Plena victoria est, ad clamantem tacere, et non respondere provocanti. Habes enim mercedem et de tua patientia, et de fratris medela, si oblivioni deputetur injuria; ubi enim verbis verba succedunt, incendio fomenta præstantur. Sicut nihil est deformius respondere furiosis, ita nihil utilius tacere provocatis. Nam sic accrescunt inimicitiae, si cum alter se verbis defendit, alterius dicta alter accuset : nullus autem est finis inimicitias, nisi ad tempus obtemperemus iratis. Dicis forte, Non est culpa, si illud quod dicit propheta feceris : *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis* (Psal. cxi, 3). Si non vis injuriam pati, religa plectrum oris tui, et obtura aures tuas, ne ad te irascentis fratris verba perveniant; aut certe si pervenerint, silentio deputentur. Sic fit ut conceptus furor virtutem perdat, si uno tacente alter solus insaniat.

6. Audite Apostolum dicentem : *Dilectio proximi malum non operatur* (Rom. xiii, 10). Vultis scire quod sit istud malum, quod gratiam fraternæ dilectionis excludit? odia, rixæ, similitates, lites, æmulationes, quæ omnem cursum vitæ presentis infamant. Hoc ergo malo absolutus est, qui charitati servit : nec habet in eo locum ruina vitiorum, qui calcatis odibus integrum charitatis custodit affectum. Addit ecce dilectionis augmentum evangelista, dicens : *Dilige proximum tuum, sicut teipsum* (Matth. xxii, 39).

C Videamus qui sit iste proximus, quem tanto studio evangelista commendat. Non ita propheta gradum parentelæ aut necessitudinem consanguinitatis exposuit, ut extraneos a gratia fraternæ dilectionis excluderet. Proximus tuus est omnis homo, qui eadem tibi est Christianitatis lege conjunctus; proximus tibi est, qui ab Ecclesiæ consortio non videtur alienus; proximus tibi, quicumque est proximus Christi. Qui ergo proximum diligit, Deum diligit. Ita qui Deum diligit, oportet ut Christi sui proximum veneretur. Propheta laudans conjunctionem fraternam dicit : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum* (Psal. cxxxii, 1)! Quid in vita hominis est bonum, nisi pax, sub qua omnia quæ sunt honesta proficiunt ac religiosa nutriuntur? Quid est jucundius quam ut omnes gentes uni Deo in pace serviant, atque in unius Domini laudem omnium populorum vota conveniant? Habitare in unum hoc est, in unum Deum credere, et in uno Dei Filio fideliter permanere. Hæc est mortalibus utilis et jucunda conjunctio, ut non dividamus, sicut hæretici faciunt, Patrem a Filio, nec Filium a Patre, nec Spiritum sanctum ab utroque; sed credamus hæc tria nomina per personas divisa, unius deitatis gaudere consortio. Ita fit ut cum in unum convenerit, nullum sit in Ecclesia dissidium charitatis.

7. Vitemus ergo semper, dilectissimi, odia : sed ut odia vitare possimus, ante omnia causas vitemus odiorum. Primo loco cesset invidia, quæ ad omnem

litem animos humanæ mentis accendit. Nemo in comparatione personæ alterius natales infamet; et non est quem insolentia sui oris accuset. Cavendum ante omnia est, ne quid per concertationem similitatis accrescat. Solet enim insanabilis inimicitia ex contentione descendere. In quo loco patientia opus est, cui non sine fructu propriæ salutis obsequeris. Nam sicut illum qui injuriam fratri infert gravis peccati manet culpa; ita te maxima protegit virtutis corona, si accepta non irasceris injuria. Ille enim dilectionis plenus affectus est, si oblitteratis contumeliis, infirmitatibus miserearis alienis. Scimus quod gloriosum est aliquantis, expectare benignis oculis penas corporum aut damna miserabilium facultatum. Sed si qui sunt isti, audiant Dominum dicentem: *Orate pro calumniantibus vobis (Matth. v. 44)*. Multi accepta injuria vicariam contumeliam parant, et vindictæ locum animo latrocinanti expectant. Et ubi est illud quod Dominus dicit: *Nemini malum pro malo reddentes (Rom. xii. 17)*? Ac ne aliquid sibi vindicaret iracundia, potestatis etiam spem abstulit ultionis, cum dicit: *Mihi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus (Ibid., 19)*. Dimittat ergo unusquisque fratri suo ex toto corde. Nullus recolat injuriam, nemo querat ira perseverante vindictam. Sint tibi cum inimico tuo semper blanda, sed pura colloquia: cessent obtreactiones, et cessant lites. Sic est ut a te diligatur inimicus, si non addas causas quibus semper inflammetur iratus.

HOMILIA XIII.

Item de bono pacis conservanda.

1. Aliquanti forte restimant, dilectissimi, ab antiquis legis justitiam quam criminosi satis duram judicant, nimis bonitatis præjudicio fuisse calcatam; ex hoc quod dicat Dominus in Evangelio: *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui vos oderunt, et orate pro calumniantibus vobis (Matth. v. 44)*. Satis crudelis est, dilectissimi, qui putat justitiæ non convenire bonitatem, cum una atque eadem sit ratio Providentiæ, malos bonitate compescere, bonos legis vinculo custodisse. Denique currite ad sanctum David, et invenietis fontem justitiæ ac bonitatis unus esse virtutis, qui ita in parte psalmorum loquitur: *Bonus es tu, Domine, et in bonitate tua doce me justificationes tuas (Ps. cxviii. 68)*. Nemo ergo dilectissimi, legis descriptionem aliud putet esse quam bonitatis pietatisque consortium: quæ cum disciplinæ studet, honestis actibus mores instituit, et concitata iniquis cogitationibus corda severitate compescit. Nam ut sciatis nihil de antiquo jure fuisse subtractum, audite Dominum dicentem: *Non veni legem solvere, sed adimplere (Matth. v. 17)*.

2. Non sine causa, dilectissimi, Christus noster præsentis ac veteris Testamenti præcepta unum corpus esse voluit. Sciebat alteram partem sine alterius adjutorio stare non posse: et vere ita est. Nam ubi est districtio judicantis, temperamentum semper

opus est bonitatis. Omne denique poculum, dilectissimi, cujus auxilio medicina spem humanæ salutis operatur, ex amaris speciebus et dulcibus constat. Quod si quis medicus rationis ignarus nequeat temperare, dum remedium querit, mortifera ægris venena componit, quæ ita omnes extrinsecus dolores accendit, si tristes herbarum succos aquis nesciat miscere ponderibus. Ita et lex, dilectissimi, quæ Christiana jura moderatur, ex amaris et dulcibus, hoc est, ex antiquis et præsentibus institutis est condita. Nam ut est peccatoribus ingrata, ita et justis tota est verborum suavitate composita: in tantum, ut his cœlestis promittat regnum, illis gehennæ minetur incendium. In qua si quis sapiens noverit humilitatis et pacis adjectione confectionis servare mensuram, nullam exinde districtioris juris patietur injuriam. Nam ut est facile aspera quæque pocula mellis suavitate mollire, ita non est difficile honestis actibus antiqui juris amaritudinem temperasse.

3. Si quis itaque **19** vestram justitiam amat, utriusque Testamenti mandata * studeat, atque ita novellis legibus serviat, ut illa quæ sunt antiquitus constituta non prætermittat. Sic ergo implebis legem Christi, si nihil de antiquis aut præsentibus institutis subtraxeris veritati. Quis autem sapiens opus justitiæ fructum neget esse bonitatis, cum audiat prophetam dicentem: *Bonum mihi quod humiliasti me, ut discerem justificationes tuas (Ps. cxviii. 71)*? Non dubito esse aliquos, dilectissimi, qui sub hac sententia perfectam putent stare justitiam, quæ dicit: *Oculum pro oculo, dentem pro dente (Levit. xxiv. 20)*. Dominabatur quidem ista dudum apud sæculi homines: sed ideo, quia necdum auctor venerat bonitatis. Qualem autem illam putatis fuisse justitiam, quæ solam mortis operabatur injuriam? Et nullus profecto adhuc pœnæ finis esset, nisi Christus noster cruentis legibus oleum misericordiæ miscuisset, hoc est, vere sine dolo impleisset justitiam, bonitatis exhibuisset doctrinam. His ergo, dilectissimi, eruditionis instituti, antiquæ legis amaritudinem dilectionis studio temperemus; ne videatur ille perfectæ modum excessisse justitiæ, qui illatæ vicem reportat injuriæ.

4. Ecce dicit evangelista: *Diligite inimicos vestros (Matth. v. 44)*. Forte aliquantis videtur absurdum, contumeliam amore repensare. Non est impossibile inimicum diligere, si partium tuarum utilitatem cogites. *Diligite inimicos vestros*. Nemo sub hoc mandati titulo restimet se aliquod inimico præstare beneficium. Qui inimicum diligit, se diligit. Sibi enim pepercit, qui latrocinantis dexteram magni muneris præda compescuit; et suum corpus textit, qui armato hosti precibus obviavit, negotio quodam conatus servare reverentiam pugnatori. Nam partem constat esse victoriæ, prælium oblato auri pondere redemisse. *Diligite inimicos vestros*. Hoc est inimicos diligere, odiis non respondere, accepta contumelia

* Post hanc vocem forte addendum *servare*.

patienter ferre, donare injuriam aut manu factam aut verborum stimulis excitatam. Nam ita dicit Dominus: *Qui te percusserit in dexteram maxillam, præbe illi et sinistram* (Matth. v, 19). Istud præbere scio quod aliquantis ingratis est qui nesciunt lites cavere, et imminentes suppliciorum pœnas moderatione compescere.

5. Infinitum est autem quantum uni patientia sua præstet, si alter solus insaniat. Nam sicut duplicatas in se plagas excitat, qui repugnat; ita majoris rixæ lucrum facit, qui manus suas alio feriente continuit. *Benefacite his qui vos oderunt* (Matth. v, 44). Primus gradus est ille quem diximus, ut inimicum tuum diligas, secundus vero ut inimico benefacias; nam ibi affectus docetur, hic opus miserationis exigitur. Aliud est enim inimicum diligere, aliud misero subvenisse. Parum igitur apud inimicum tuum proficit gratia dilectionis tuæ, si eum quem diligere te asseris, esurire patiaris. Audite Paulum dicentem: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi; hoc enim faciendo & carbonem ignis congeres super caput ejus* (Rom. xii, 20). Hic, quantum video, misericordia crudelitati famulatur. Quare ergo non ille circa inimicos suos pecuniam securus expendat, quem promissæ tempus ultionis expectat? Nescit sine dubio irasci, qui dubitat misereri. Ultra felicitatem autem constat esse victoriæ, inimicum saluum fecisse, et injuriam vindicasse. Sequitur in hoc ipso loco: *Orate pro calumniantibus vobis* (Matth. v, 44). Sine dubio hic Dominus conscientiam fletu cordis admonuit. Sciebat enim dilectionem verbis compositam, ac licet largam erogationis expensam, fieri frequenter ingratis. Ita ergo te ostendis non invitum illam vindicem tui eleemosynam fecisse, si inimici tui plagas cœlesti medico supplici oratione commendes, et profusis lacrymis auxilium salutis implores. *Diligite inimicos vestros*. Si inimicos diligere jubemur; in quo statu putatis esse illum qui fratrem, nullis excitatus injuriis, impia infestatione insequitur? De hoc mihi videtur Apostolus dixisse: *Qui odit fratrem suum sine causa, homicida est* (I Joan. iii, 15). Et vere ita est ac si occiderit hominem, qui odiis persequitur innocentem.

6 Sed videamus tamen qui sunt isti quos propter odia fraterna sanctus Joannes damnandos credidit. Puto illos esse de quibus propheta dicit: *Invidia percussum est cor eorum*. Isti sunt qui adversus se pugnas instituunt, et domos suas proprio igne incendunt, in quorum sinu clauso flamma tenetur incendio. Nam non est hic quod alteri debeat imputari, ubi nullus est cum adversa parte conflictus, cum omnes pene causæ et omnia odia inter personas in acie provocatas deserviant. Si credibile est, ecce invenimus reum qui adversarium non habet: habemus itaque qui possit puniri, et non invenimus qui debeat vindicari. Felicem plane illum judico, cujus

A gloriosam vitam torvis oculis alter aspexit. Nam satis bono loco est illius causa, qui aliena laborat invidia, quia non livet homo nisi melioribus; nec invidiæ subjacet, nisi quem ad celsiora melior vitæ profectus evexerit. Illos vero plus quam miseros puto, quos lucra alienæ felicitatis exagitant; et iracundia impia æmulatione concepta occultis cordis jaculis inquietat. Bene istos sua tela puniunt; ut videatur mihi ipsa invidia aliquid habere discretionis, cum auctoris sui cor repercutit, et male conscium pectus cruento jugiter livore consumit.

7. Primo ergo castiganda invidia est, quæ semel animo concepta dolores operatur. Sane ubi occurrit oculis nostris alienæ gloria felicitatis, æmulationis nos magis studium teneat, non livoris; juxta illud B quod dicit Apostolus: *Æmulamini meliora* (I Cor. xii, 31). Ille profecto nihil subtrahit veris amicitias, qui sine invidia bonis æmulatur alienis; nec alteri injuriam facit, qui exemplis ad meliora contendit. Si quis ergo est sapiens, imitetur fructus justitiæ, sequatur actus continentie, apprehendat humilitatis gratiam, et cum bonis æmulo amore currat, ut ad meliora perveniat, respicientes ad illam apostolicam sententiam quæ dicit: *Sic currite ut apprehendatis* (I Cor. ix, 24). Quicumque ergo movetur aliena gloria, currat post bonos, et elaboret ut apprehendat: et acquiesco ut precedat, tantum ut sine animi livore contendat. Hoc est vere immaculatam exerceisse virtutem, sine injuria vicisse meliorem. Superbis sane locum demus, tantum ut nos in humilitate vincamus. Non nos ad æmulationem provocet lucrum militiæ secularis. Maneat illos pompa divitiarum quos admonet cura filiorum, licet multo plus lucri faciat ac sibi reponat qui culturam miserationis exercet. Nihil est autem tutius quam in ore pauperum partem recondere facultatum. Nam ita dicit Scriptura, Domino dicente: *Qui parce seminat, parce et metet* (II Cor. ix, 6). Tibi fraudas quidquid reserves. Erogemus ergo, dilectissimi, multum, ut multiplices colligamus fructus misericordiæ. Sine lucro est autem pecunia quæ sacculo tenetur inclusa: quæ si negotio deputata fuerit, non multo post tempore 20 quadruplicata respondet. Quidquid pauperibus dederitis, sine dubio fenori deputatis, reddituro vobis in posterum, cum unusquisque labores multiplicato honore censentur. Expectat enim singulos retributio operis sui, sive quos religiosa fides ornat, sive quos manus larga commendat. Nam ita Evangelista dicit: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur* (Matth. v, 7, 9). Sit ergo nobis, dilectissimi, primo loco cura pacis, secundo miserationis. Nihil fictum labiis corda nostra suggerant; nihil dubii ora respondeant, respicientes ante omnia ad illam sententiam quæ dicit: *Quod tibi non ria, a alio ne facias* (Tob. iv, 16). Hæc illa quam diximus, perfecta dilectio, quæ affectum integri amoris instituit. Ita est

* Pro alii, ut advertit Cotelierius ad Const. Apost. lib. i cap. 4

ergo ut in te antiqui juris districtio nihil habeat potestatis, si ea quæ legis plenitudo postulat obedienter observes.

HOMILIA XIV.

De bono humilitatis.

1. Non sine injuria partis alterius, dilectissimi, est, quotiescunque opus est, vocis præconia virtutum meritis exhibere, quia cum homo meliora laudat, deteriora castigat. Non enim dubie stultus notari se æstimat, si bonorum judicio sapiens laudatus abscedat. Sed quid facturi sumus, qui non possumus nec bona sine malorum increpatione disponere, nec mala sine bonorum commemoratione damnare? Dabit ergo veniam, qui se in hoc opere injuriam æstimat accepisse. Melius est enim ut mala conscio pudore confusa discedant, tantum ut ea quæ sunt laudatione digna non lateant. Dux igitur causæ in unum veniunt, humilitas et superbia, quarum exponi alteram sine alterius verecundia rerum natura non patitur, quia una suis actibus, altera erubescit alienis. Dicendum igitur est quantum humilitas utilitatis habeat, ut possitis intelligere quantum superbiæ infelicitatis incumbat; et exponendum quantum superbia odiorum pariat, ut discatis quantum amoris gratia humilitatis acquirat; quo facilius unusquisque agnoscat vestrum quid in se debeat emendare, vel quid possit eligere. Non ita superbiæ castiganda dominatio est, ut humilitatis prætermittenda sit gratia; nec in tantum humilitas præferenda, ut superbiæ tacenda sint vitia. Quid enim prodest scire valetudinis causam, si nescias medicinam? aut quid juvat nosse auxilium sanitatis, si nulla sit compescendi cura languoris?

2. Audite de his Scripturam dicentem: *Humilibus Deus dat gratiam, superbis autem resistit* (Jac. iv, 6). Discite nunc, dilectissimi, utriusque partis retributionem; et intelligetis quid diligere, quid odisse debeatis. Ecce hic pro amore humilitatis invitatur ad gratiam, ille pro superbiæ crimine deputatur ad poenam. Castiget ergo unusquisque in se, si cui accreverit tumor animorum, ne adversum se cœlestis iustitiæ arma commoveat. Difficile autem sine periculo vitæ suæ transigit, cui adversus subliorem potestatem causa dimicationis incumbit. Inclinandus est itaque ad omnem humilitatem animus, ut sit apud Dominum obtinendæ locus gratiæ. Potestis autem intelligere quam gravis sit culpa tumentis supercilii, quam necesse est tanto Divinitatis labore compesci. Bene humilitas semper illæsa est; nescit enim vinci, cui non est causa pugnandi. Superbia vero non solum odii, sed etiam periculis subiacet. Difficile enim potest fieri ut in sustineat pugnam, qui injuriam indicit. Sed facile a nobis omne periculum hujus necessitatis excludimus, si adversus superbiæ vitia humilitate pugnemus. *Humilibus Deus dat gratiam, superbis autem resistit.*

3. Si diligenter requiritis, dilectissimi, universa quibus ab initio mundi Domino cœpimus displicere, invenietis omnium vitiorum principem fuisse super-

biam, et cognoscetis facile in quo aut humilitas meruerit cœlestem gratiam, aut superbia inciderit Divinitatis offensam. Periclitari denique superbia hominem diaboli exitus docuit: qui in sublimiori constitutus loco, humiliora despexit; ac propter vitium præsumptuosæ mentis angelica dignitate depulsus, tyrannicæ sententiam damnationis excepit. Videtis itaque quod superbiæ partes agit qui superbiæ studet. Quid autem superest illi, nisi damnationis sententia, cui arrogantia dominatur? Comparemus, si placet, bonis mala, et deteriora melioribus, et intelligetis quanta homo in diem superbiæ vitio laboret invidia. Sed nec longe quærenda persona est. Tu assume officium libertatis, et statim animum superbientis agnosces. Quæ, rogo, illis est vita, quibus quotidiana sunt odia? Numquam profecto ille aut sine suo aut sine alterius peccato diem transigit, qui supercilio elatus incedit, quia inter superiores inferioresque personas semper aut despicitur aut timetur. Superbia vilitatis est vitium, et indicium ignobilitatis; nescit autem extolli nobilitas mentis. Semper accrescit apud indignos mores cum potestate supercilium; verum ubi est vitæ splendor, humilitas otiosa blanditur.

4. Humilitatem illam veram et sanctam dico, quam religionis et Dei amor suadet, non timor dominationis extorquet. Illius humilitatis facimus mentionem quæ charitatis est juncta consortio; quæ non auctoritate extorquetur imperii, sed nutritur lege vivendi. Nemo profecto mores naturæ tantum vitiis æstimet imputandos, cum facultate nutritur supercilium, cum potestate crescit imperium. Quando igitur infirmis corporibus sufficeret medicina, si cum homine nascerentur et vulnera? Nutritur superbia, dum hic se verbis sapienterem, natalibus judicat ille meliorem; hic dum non vult loco moveri, ille dum putat se posse contemni. Ita videmus vitio superbiæ odia crescere in comparatione personæ: dum hic adulantium oculis auri argenteque pondus ingerit, ille ambitum honoris opponit; hic dum in se præfert abundantiam opum, ille sermonum; hic dum se vult propter consilium expeti, ille propter convivium desiderat salutari. Enumerari vix possunt vitia superbiæ! quæ si homo vincere aut cavere posset, nullum laqueum diabolice damnationis incurreret. Ecce hic ut semper novus esse videatur, excusationem saluatoribus mandat; ille ut quotidie salutetur, ægrotat; hic ut inveniat imputandi locum, fingit se de omnibus esse sollicitum, non quod absentem desideret, sed ut reum inofficiositatis accuset. Quærit enim quam ex matutinis horis januam saluator obsederit, ut imputet quare amicorum pompa defuerit. Ita cum ad salutationem non admittatur ille qui præsto est, reus statuitur ille qui deest; ac si cum huic qui occurrit clauditur janua, illi qui deest paratur offensam. Nolo illos dicere fastus animorum, cum egreditur diu meditato supercilio, **21** ac suis locis suisque meritis ordinationes instituit; ita ut cum hic oscula porrigat, ille pectus opponat. Nullus illi sermo gratus, nullus confabulationis servatur affectus: alios oculis præterit,

alios sermone despiciat :^a alteram, ut alteri se ostendat iratum. Quæ rogo ibi est spes vivendi, ubi unus sub specie amicitiarum præsumit dominationem; alter, dum nimium obsequitur, sustinet servitutem?

5. Videamus autem qualis sit hic superbus, cum inter aequales in iudicio sententiam daturus forte consederit. Videor mihi videre pugnas verborum eructatione compositas, cum unus misericordie studeat, alter iustitie favere se fingat; non ut recto iudicio fidem servet, sed ut studia personæ superioris expectet. Aliud enim sensisse se simulat, ut alterius deceptione dissentiat. Non putat in consiliis rectum, nisi quod solus senserit; non putat justum, nisi quod sibi ipse persuaserit. Vult solus audiri, ac solus omnium ore laudari; nec deest, quod pejus est, ex hac parte qui faveat. Cito enim superbia adulationi dat locum, dum aut hic quærit gratiam, aut ille veretur offensam. Nec parva est in ipsis conviviis superbia, cum altior toro locus paratur, atque in tantum sublimior lectus sternitur, ut magis pendere quam jacere videatur. Ita superbia acquiescit injuriæ, ne pati videatur injuriam. Quæritur quis assurgenti manum porrigat, quis humerum regat; quis latus fulciat. Nemo mihi excusare potest hoc vitium non esse tyrannice dominationis. Officium enim quod homo homini exhibet, si non ad hoc solum deferatur ut tueatur infirmum, constat esse servitium. In quo loco laudo paupertatis patientiam, quæ cum propriis virtutibus deseritur, alienis moribus famulatur. Sed quid solis divitibus tantum superbiæ pondus imponimus; cum videamus frequenter homines in summa penuria constitutos simili animorum infelicitate sordere? De quibus dicit ille sapientissimus Salomon: *Tres odit anima mea... pauperem superbum*, et cætera quæ sequuntur (*Eccli. xxv, 3, 4*). Excedit sine dubio ille superbiæ modum, cui nulla est conscientia facultatum. In maximis et in sublimioribus humilitas præferenda est, humilem vero pauperem nemo miratur; invitus enim se humiliat, quem necessitas paupertatis inclinat. Humilitas in paupere grata est, in divite gloriosa; humilitas inter inimicos blanda, superbia vero etiam inter amicos ingrata.

6. Requiramus e contrario, dilectissimi, quæ sint bona humilitatis. Blanda est et officiosa semper humilitas, in amicitis grata, in contumeliis otiosa: non extollitur prosperis, non mutatur adversis; non indicit servitium, non extorquet; officio prior ad salutandum, tardior ad sedendum; non se adulantium grege expectat deduci; non se ambitiose desiderat salutari; non laudis studii postulat, non favorem vocis expectat: odit acclamantium choros, quia non sine verecundia laudatur bona conscientia. Non requirit voces adulantium, nisi qui se laudatione novit indignum; verecundius autem semper laudatur amicorum studiis, qui meretur. Verum ubi indignitas dominatur, notari actus suos æstimat, si illaudatus abscedat. Circumsepta est humilitas bonitate. Ut fa-

A cere injuriam nescit, ita a contumelia non requirit. Vir humilis in contentionibus magis vult tacere quam vincere, in iudiciis acquiescit imperitus videri quam impudens judicari; non in verbis promptus, non ad respondendum paratus. Citatus vero et facilis est superborum sermo, plenus contumeliis et refertus injuriis, numquam sine vulnere missus, numquam sine dolore jaculatus; cujus insanabilis plaga est, et irremediabilis macula. Ubi autem pervenerit verborum culpa, mox per satisfactionem sequitur medicina.

7. Hanc ergo amare, dilectissimi, hanc quærere, hanc eligere, hanc tenere nos convenit, ut non perdamus gratiam mercedis munere promissam. Audite evangelistam dicentem: *Qui se humiliat, exaltabitur; et qui se exaltat, humiliabitur* (*Luc. xiv, 11; xviii, 14*). Exaltatio ista damnatio est, quæ circa arrogantes et superbos futuri iudicii exserit potestatem. Inclinandus itaque nobis est animus, quatenus supposita omni nota superbiæ, odiorum studia conquiescant. Sic erit ut homo de humiliiori loco ad celsiora perveniat, et remuneratus honore condigno cælestis gratiam potestatis acquirat.

HOMILIA XV.

De bono martyrii.

1. Multa mihi loquendi apud vos fiducia est, dilectissimi, quotiescumque opus est in amore beati martyris ad memoriam præconia revocare martyrii, quæ animosa fides peperit lucrativis incitata supplicii, licet non tantum lingua sufficiat quantum martyria postulant. Quando autem omnia humani oris officium poterit expedire quæcumque in paratum belli cœlitus virtus operata est? Itaque, quod solum possumus, favorem laborum meritis exhibemus, siquidem nullius sensum latere possent facta cæminis quod nobis per annos singulos reparat documenta virtutum. Audistis Psalmistam dicentem: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (*Ps. cxv, 15*). Quid pretiosius esse potest illa morte quæ in conflictu pugnae hostilibus telis nescit cedere? Maximam profecto illam animam constat palmam reportare victoriæ, quæ non acquiescit impiis legibus decepta servire. Hoc est vere eximie virtutis indicium, persecutionis tempore plus morti favere quam vitæ. Licet æternæ vitæ locum faciat, quem in confessione Christi nostri voluntaria crucis poena commendat, ita Domino dicente: *Qui amat animam suam, perdet illam; et qui odit animam suam, in vitam æternam inveniet eam* (*Joan. xii, 25*). Quis non sapiens, contempta hujus lucis usura, si ita usus venerit, ad martyrium ambitiose festinet, cum videat ad lucrum vitæ pertinere morti animam deputasse? Quare autem non homo ad tam pretiosum opus devotus occurrat, ac se impiorum manus audacter objiciat, quem cælestis gratia remunerationis expectat, juxta illud quod Dominus in illa beatitudinis descriptione commemorat: *Beati qui persecutionem patiuntur*

^a Fortè, alterum amat, ut alteri se ostendat iratum. BAUN.

propter justitiam, quia ipsorum est regnum cælorum (Matth. v, 10).

2. Videtis quantos fructus humanis fides supplicii probata contulerit, vel in quo loco sit posita contemptu corporis acquisita victoria. Quis autem posset de hac quam commemoravimus mercede dubitare, cum videat ecce in amore sanctorum totius orbis studia convenire, et passim undique ad devotionem annuæ solemnitatis occurrere? Facile profecto intelligimus quis illis in cælesti sede locus paretur, quorum memoriam tanta officiorum **22** cura prosequitur. Aplemus itaque animos ad futuram gloriam quæ reposita est nobis, et præponamus terrenis cælestia, ut possimus illa æternæ vitæ promissa contingere. Nemo autem sibi de hujus mundi ambitione blandiatur, quem videt in diem deficere accessu ætatis et temporis. Si comparemus denique æternis præsentia, satis villia et inutilia constat esse quæ temporaliter possidemus. Require denique gratiam debitæ hæreditatis, et intelligis hujus mundi divitias displicere, ac judicas nihil auro obscurius, nihil argenti splendore sordidius. In comparatione autem paradisi, vitro similis est gemma pretiosior. Ita est enim hujus lucis et futuri temporis dignitas, ac si stante in cælo luna oculis hominum radius se matutinalis infuderit. Tamdiu enim placet lunare commercium, quamdiu tenebræ nocti constitutis legibus præstat officium: quæ quamvis placeat candore nocturni luminis, obscuratur tamen superveniens sideris claritate melioris.

3. Hoc est solum quod tempora præsentis vitæ commendet, si ea agimus quæ futuro judicio non subiacent accusationi, nec possint accusata convinci. Sed ut nullo in posterum anima apud Deum injustitiæ laboret invidia, amplectendus est ille profecto psalmus qui dicit: *Qui seminavit in lacrymis, in gaudio metens* (Ps. cxxv, 5). Hoc est in lacrymis seminare et gaudia metere, præcedentes vitæ actus proprio confutare judicio, et lascivientem animam justo subdidisse supplicio. Cito enim tristitia lætitiâ consequitur, si districtiorem judicis satisfactione prævenias, et admissi criminis culpas assidue castigatione confundas. Sed ne minorem ex hoc gratiam comparasse puteris, afflictis et mœrore confectis subvenias, et causam tuam apud pauperes larga erogatione componas. Nam ita dicit Dominus: *Beati misericordes, quoniam ipsis miserabitur Deus. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* (Matth. v, 7, 5). Si quis itaque vestrum, dilectissimi, studiosè Christi consolationem requirit, alienos dolores eleemosynis reseceat, ac studiosè lacrymas suas huic in cujus honore convenimus, patrono commendet; ac se frequentibus paternis insinuet, quo facilius possit impetrare quæcumque Domino pro sua utilitate suggererit. Occurrendum est semper Dei amicis, ac serviendum est proximis, et incessabiliter supplicandum ut sanctæ intercessionis possimus obtinere suffragium. Quis autem apud justum judicem locus erit veniæ, si amicis regis nescias supplicare?

4. Denique respicite ad sæcularis ordinem discipli-

næ, et intelligetis quæ circa sanctorum obsequia cura manere vos debeat. Sine dubio nisi prius placatus fuerit illius animus qui secreta domus prætoris observat, non facile pervenitur ad sublimioris amicitiam potestatis. Studiosè profecto expetenda sunt suffragia patronorum, quibus solis datum est irascentis Domini animos nosse mollire, et iracundiam temperare. In magna igitur domo post dominum secundus est semper gradus amicorum. Soli sunt per quos apud dominum et suggerendi liber locus, et impetrandi facilis præbeatur accessus. Peculiari itaque veneratione excolenda nobis est memoria sanctorum, ut januam salutis aperiant, et in notitiam Domini desideria nostræ pervenire faciant servitutis. Magna enim securitatis est portio, in rebus asperis de domo regis habuisse suffragium. Nam decrescit quodammodo invidia criminis, ubi reus ad amicitias regalis familie coeperit pertinere. Ita sine periculo homo vitam transigit, si sit qui apud Dominum negligentiam peccatoris excuset. Nemo autem est cui non opus sit potentioris etiam in maxima securitate suffragium. Nam quamvis aliquantos in hoc numero fides probata sanctificet, opus tamen est ut sit qui ipsam fidem Domino supplicii intercessione commendet. Nec enim tam fortem invenias, ut non egeat auxilium fortioris. Sicut bene sub scuto militatur, ita tuto testibus sub patrono res agitur; ubi quamvis immineat poena, si sit qui intercedat, non dubie obnoxia legibus donatur injuria. Quis autem modus esse potest mortis, si cum judex sententia feriat, non sit qui reo supplicii intercessione subveniat.

5. Si cogitaremus, dilectissimi, quantum nobis civis martyris virtus præstitit, a laudibus Dei nostri nunquam linguæ studium, nunquam oris cessaret officium. Respicite ad illorum studia qui peregrinas aquas bibunt, et fontes longe positos sitiennes inquirunt, et videtis quantum gratiæ habeat suis aquis inundata possessio. Estimari autem non potest quantum patrimonio utilitatis accrescat, si quando quod alibi ambitiose queritur, in propria possessione nascatur. Vobis ecce Dominus virtutum, de quo quotidie præsumeretis, dedit fontem vivum habere, non deficientem, non asperum, non amarum: de quo si quis voluerit bibere, semper justitiâ sitiet, nec unquam ab illa cælestium mandatorum lege discedet. Si vultis ergo, dilectissimi, ut sit nobis in cælesti sede portio, quam victoribus Dominus repromisit, imitemur primo loco sancti martyris fidem in confessione, et sequamur viam ejus in virtute, nec dubitemus in amore Domini cruentis lictoris manibus pectus opponere. Voluntarium autem militem in conflictu pugæ cito protegit corona victoriæ. Sed dum ista beatis superveniunt, et feliciū meritis conferuntur, nos interim, quod ad præsentem animæ salutem pertinet, resistamus adversis. Non deest autem in quo possis quotidie vincere, si volueris carnis desideriis repugnare. Respice et vide quanta circa te sæviant certamina criminum, vel quam multa sit acies instructa vitiorum. Hinc superbia, inde fidem nostram impugnat

invidia; modo ebrietas luxuriæ materiam suggerit, modo cupiditas a iuniorum ad omne genus falsitatis incendit; ejus studium est inter cætera rixas serere, lites movere, odia comparare. Adversus istas ergo legiones nobis est armis spiritalibus dimicandum, et die noctueque in acie standum, donec aut vitia cedant, aut ad penitentiam inclinata confugiant. Quibus superatis, non dubie etiam illum qui summam martyrii palmam requirit, possumus inire conflictum. Quis autem ibi nollet pugnare, aut quis non conetur vincere, ubi non solum homo præcedentibus laborum meritis, sed etiam præsentibus virtutum docetur exemplis?

HOMILIA XVI.

Item de bono martyrii.

1. Satis necessaria fuit, dilectissimi, hæc mendo, quantum res docet, ad excitandam virtutum gloriam victoriæ tam præclaræ cognitio. Qui adhuc sine dubio jaceret in tenebrosis vineulis, si non inclytis sanctorum illuminaretur exemplis; et circa devia et incerta pugnaret, **23** nisi incredulas hominum mentes diffusa per totum orbem martyrii corona confunderet. Ob quam rem Deo agendæ sunt gratiæ, qui ad tantam patientiam mortalium mentes armavit, nec otiosus operis magni labores aspexit; ita ut cum amatoribus suis indiceret pugnae necessitatem, victoribus pararet justa retributione mercedem, ita evangelista dicente: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum celorum* (*Ibid.*, 40). Quisque ergo sapiens studio religionis ad superiora contendit, discat prius unde magis veniat corona virtutibus. Nec enim longe nobis querendus quem sequamur. Ecce ante oculos nostros est, qui quotidie exemplis salutaribus provocat, et paterna affectione ad consortium sanctitatis invitat. Facile ergo, si vultis, ea quæ sunt celestis regno digna apprehenditis, cum habeatis quotidie quem possitis sequi, et quem debeatis imitari. Respicite, dilectissimi, ad aliarum regionum studia, quæ videmus in amore sanctorum peregrinis latius florere commerciis; et intelligetis quantum nobis Dominus præstiterit, vel quantum circa nos sollicitudinis aut amoris impenderit, qui inter cæteras nationes quas salvandi studio respexit, etiam loca nostra martyrii cruore perfudit. Requirit, et invenietis quam ambiciose totus pene orbis expetiat patrocinia sanctitatis: ita ut tantarum virtutum merita certantibus votis ac frequentibus jugiter prosequantur officiis. Facile ergo agnoscitis quam specialis circa vicem martyrum officiorum cura nos maneat, cum videatis huc etiam extraneas nationes devote mentis amore concurrere, et, prout causa exigit, sancti martyris solatia postulare. Habetis plane quod peculiariter gratulari. * Nam ex vestro fonte oritur quicquid religionis ubique hibitur, et ex vobis nascitur quicquid alibi sitientibus ministratur. Discite ergo ex hoc, dilectissimi, Deum diligere, qui se quotidie celesti im-

perio sanguinis sui effusione commendat: et agnoscite quantum amatoribus Christi nostri patientia, quantum religionis actibus conferat in persecutione tristitia.

2. Ecce, sicut lectio docet, victorem possessio regni cælestis excipit. Tanti est plane sustinuisse carnificem, cui paret poena mercedem. Quis igitur sapiens, si ita usus venerit, tantæ virtutis operam bene sibi conscius non requirat, ac se hostibus audaciter objiciat? Quare autem ille flammam non securus aspiciat, aut quare tortoris ungulas expavescat, quem tam pretiosa gratia remunerationis exspectat? Perfectæ fidei est lucrativis locum dare suppliciis, præsertim cum tantis præcedentium virtutum docearis exemplis. Perfacile profecto potestis intelligere quid prosit fortissimis quibusque in persecutione vicissæ, cum videatis quotidie adversus nequitiam diabolicæ presumptionis per singula sanctorum loca spiritalis iudicii sævire sententiam. Non autem otiosa res est, dilectissimi, quod videmus frequenter in castigatione immundi spiritus corpora humana vexari, et invocatis sanctorum nominibus actus suos auctorem scelerum consiliteri. Quando incredulis mentibus lectio sola sufficeret? quando humanis sensibus antiqua cognitio integram fidem veritatis insereret? aut quando ad credulitatem tantarum rerum descenderet animus, si ad assertionem præteritorum solus expectaretur auditus? Satis igitur infelix est, et alienus a Christo, ejus corda adhuc obsidentur stolte incredulitatis errore, cum videat merita sanctorum tantis stare virtutibus. Ad hos enim respicit, quod videmus frequenter æreum spiritum sub alterius persona psallentem, et alieno ore trepidæ confessionis proferre sermonem. In quo cum operetur flamma, non videtur injuria; alter cæditur, et alius conflietur.

3. Tantum igitur Dominus per sanctos suos virtutis operatur, ut diabolicæ nequitie actus per occultas vulnerum plagas et invisibiles lacrymas iudicii auctoritate confundat; et latentia scelerum blandimenta sub quodam torture castigata compescat. Quis sapiens hæc exspectet, et non statim quicquid illud est in se infidelitatis accuset, et memor conditionis suæ jugi officio sanctorum memoriæ condigne honorem pareat? Facile videlicet potest intelligere quis illis apud Dominum locus sit, vel quo honore a nobis habendi sint, quibus examinatione palmarum commissum videt esse iudicium. Horum ergo, dilectissimi, exempla sectanda sunt, horum fides sequenda; horum virtus imitanda. Nec difficile est cuiquam ista perficere: nam si cogitetis promissæ remunerationis coronam, facile vobis erit vincere persecutionis injuriam. Ecce dicit Dominus: *Qui perseveraverit, dabo illi victoriæ coronam* (*Apoc.* n. 26). Nemo ergo diffugiat, si ita usus fuerit, sonitus catenarum et tenebrosis sedibus otiosa supplicia, in usum impiorum parata, nervorum. Sine dubio universus apparatus mortis cedit, si tamen

* In Bibliotheca maxima Patrum de anno 1677, tom. VIII, legitur: *Habetis plane quæ peculiariter gratulari possitis.*

pugnandi voluntas accrescat. Omnis igitur spes obtinendæ victoriæ in fide et voluntate consistit. Si enim voluntas sequatur fidem, numquam deserit voluntatem. Difficile autem est ut ille sentiat poenam corporis, qui susceperit injuriam voluntariæ passionis. Sane quo facilius in acie positus securus incedas, ante oculos ponenda sunt semper facta sanctorum. Nam in maximis præliis non desunt pugnatori solatia, si fortissimorum virorum requirantur exempla. Ecce dicit Dominus: *Tolle crucem tuam, et sequere me* (*Matth. xvi, 24*). Sed forte non omnibus ista convenient, quia frequenter delectatum corpus cedit injuriæ. Qui de corporis sui fragilitate desperat, ad arma justitiæ confugiat, quæ voluntario deputatur officio. Facile autem supervenientis hostis impetum sustinet, quem ad pugnam voluntas armaverit; nec expavescit cruenti lictoris gladium, quem munit virtus animarum.

4. Sed cui ista laboriosa videntur, dilectissimi, faciliora suscipiant. Unum quidem est et arduum iter, sicut evangelista dicit, quod ducit ad vitam (*Matth. vii, 14*). Sed si requiramus, multæ viæ sunt per quas venit ad gloriam. Ecce incumbit luxuria, dominatur superbia, sævit avaritia: adversus istas pugnandum est nobis studio disciplinæ, cui omnis cælestis gloria virtutis obsequitur. Inclina denique superbiam, et statim consequeris gratiarum coronam; compesce avaritiam, et non dubie de omnibus vitiis poteris obtinere victoriam. Vince ergo prius desideria carnis, et non difficile tibi erit vincere tormenta carnificis. Nostis quantis malis invidia subiaceat; quæ dum aliis livet, ipsa se percutit, vel quantum anima cupiditatis periclitetur incendio. Scitis quam gravis aspectus ad excitanda desideria, quam sint veloces jactus oculorum, quam turpis ebrietas, quam periculose verborum sagittæ, quæ non sine dolore percutiunt, non sine fatigatione discedunt. Adversus hæc ergo paranda nobis est crucis pugna. Toties denique in die tolles premium, quoties desideria vincas animorum.

24 5. Multa sunt præterea, dilectissimi, quæ nobis necessitatem pugnæ frequenter indicunt: quibus devictis ac superatis, non minimam palmam justo victor labore consequeris. Nam sicut quanta sunt in homine vitia, tanta sunt et vulnera, ita quanta sunt certamina, tanta sunt præmia; quot sunt victoriæ, tot sunt coronæ. Non enim ille sine triumpho parvo diem transigit, qui castigatis vitiis animo purificatus incedit. Ecce dicit Dominus: *Tolle crucem tuam, et sequere me* (*Matth. xvi, 24*). Scio quidem paucis deberi martyrii coronam, ipso Domino dicente: *Multi vocati, pauci electi* (*Matth. xx, 16*). Sed dum ista felicibus superveniunt, in his quæ superius exposuimus excitanda fides est, ut nos, cum opus fuerit, impugnatione religiosæ vitæ hostilis impetus paratos inveniat. Virtus enim magna in minoribus semper experimentum capit. Sic rudis miles, priusquam ad pugnam veniat, adversus arborem truncatam robur exercet, et inductæ manus vulnera ludendo componit. Nunc pedes attollitur, nunc rapido equorum cursu ventos imita-

atur; in tantum denique proficit studium, ut pene minor labor sit vicisse hostem, quam exercuisse virtutem. In similibus ergo, dilectissimi, præludendum nobis est, et aptandus est studii animus ad fortiora venturus. Virtus enim quæ in parvis promittitur, facilius in maximis exhibetur. Sic dum consuescimus minora vincere, majora discimus tolerare.

HOMILIA XVII.

Item III de bono martyrii.

1. Asserunt, dilectissimi, solliciti agricolæ rudem terram et nullis umquam examinatam sulcis, non statim justis respondere seminibus; nec bene conceptum sulco germen nutrire, nisi prius scissa ac sæpius repetita mollescat. Jam tunc necesse est ut dominus agelli sui fructus securus expectet, cum antiqui cespitis amaritudo cessaverit: ubi si arandi studium subito cultura destituit, prope est ut pristino colore terra sordescat. Hæc est enim boni malique discretio, quod diligentia naturam vincit, negligentia revocat ad naturam. Sub hac, dilectissimi, vivendi ratione Christianæ religionis cultura aut crescit, aut deficit; nec minore in hoc opere cura suspirat, cui necesse est duritiam humani cordis assidua castigatione molliare, et exposita frequentius fide obsessum vitium excolere. Non autem dubie apud negligentes periclitatur religiæ studium professionis; præsertim si cælestium verborum semina mens amara suscipiat, et indociles animi nesciant fructus nutrire justitiæ. Nam sicut cessante studio solent spinis arva sordescere: ita ubi religionis cultura negligitur, vitium naturæ renovatur.

2. Apud illas forte nationes, dilectissimi, laboriosum sit viam salutis justo sermone disponere, quibus tantum verbo fides Christianæ religionis innouit. Inveniant isti forte, etsi vanum, excusationis ingenium, qui dicant nulla sibi umquam quæ sequerentur exempla admirabilium credita fuisse. Quorum vocem propheta convicit dicens: *In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* (*Ps. xviii, 5*). Nos ad hæc, dilectissimi, quem gradum excusationis opponimus, si quid in nobis Dominus aut negligentiae deprehenderit, aut infidelitatis invenerit, apud quos Christianum nomen a virtutibus cepit? quorum non solum auribus, sed etiam oculis quotidie sub præsentia tanti martyris fides religionis inseritur? Et cujus tandem martyris? Illius necessario qui in hoc loco pugnam inclytæ virtutis primus exercuit, et quo ordine cælestis regni possessionem obtineremus ostendit, qui in dies quid agendum nobis sit exemplo docet, quid proficiamus inquirat. Nemo autem dubitet illum pro actibus suis esse sollicitum, quem videt sibi parentelæ affinitate conjunctum.

3. Oportet itaque, primo loco, ut nos huic patrono frequentibus insinuemus officiis; quatenus pro nobis apud Dominum peculiaris intercessor invigilet, et vitam nostram dignationis suæ favore commendet. Nihil autem est quod non possit homo in qualibet necessitate positus obtinere, si amicis summi imperatoris

non desinat supplicare. Respicite illorum studia, dilectissimi, qui sitientes aquas a peregrinis fontibus petunt: hoc est, qui sanctas ac venerabiles martyrum reliquias per extensa spatia terrarum studio religionis inquirunt, et diffusa per totum orbem virtutum merita peculiaribus officiis prosequuntur; et intelligetis quo honore nobis ille habendus est qui hujus urbis locum in conflictu cœlestis pugnae suo victor cruore perfudit. Vidimus enim per diversas et longe positas regiones scissi corporis plagas passim dividi, et pretiosa vulnerum documenta toto cominus orbe portari; ita ut non minor sit illis sanctorum cura, quibus sola martyrii creduntur indicia. Patrocinium ergo quod aliis fides præstitit, nobis ultro Dominus majestatis exhibuit. Non itaque longe querendus est quem sequamur. Hic habemus patientiæ magistrum, hic exempla præmiorum, hic formam virtutum, hic documenta meritorum. Aptemus itaque, si ita usus venerit, ad omnem patientiam animam; et memores annue solemnitatis quem veneramus meritis, sequamur et exemplis.

4. Videte quæ sunt ornamenta pectoris, quæ pretioso serico quasi opus Dei tegitis, et fulvo auro sidereum vultum oneratis; et discite quæ sit pompa vulnerum, quæ corona lacrymarum, in quo stet sustinuisse carnificem, vel quanti constet vicisse tortorem; vel in qua descendat exultatione victoria supplicis comparata, ita propheta dicente: *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent* (Ps. cxxv, 5). Quis sapiens his rebus edoctus non judicet temporalis vite usum in comparatione martyrii debere contemni? Si autem respiciatis ad hæc quæ quotidie sanctis exhibentur officia, agnosceitis persecutionis tempore melius esse perire quam vivere. Sed quare dicimus perire, cum propheta dicat: *Iustus vita vivet in æternum* (Ezech. xvm, 9)? Huic ergo, dilectissimi, æternum magistro profusis in diem lacrymis supplicemus, ut nos profuturis doceat servire vulneribus: ostendat adversum bellis pectus opponere atque omnem conflictum injuriæ sustinere. Neque enim difficile est ibi inire pugnam, ubi videas præcessisse victoriam. Cito autem sedet animis, quod docetur exemplis. Sed, quod pejus est, propter vanitatem hujus mundi difficile est cuiquam ad cœlestia pervenire. Non autem obtinet regnum promissum corporis delicata custodia; nec ad coronam virtutum facile pervenit, qui non legitimo agone certaverit. Necesse est igitur ut ad omnem injuriam corpus inclinet, qui ad locum victoriæ pervenire disponit. In hoc autem stat obtinendæ locus gloriæ, ut discat prius displicere sæculo, qui placere vult Christo.

5. Audite in hoc loco Dominum dicentem: *Qui amat animam suam, perdet illam; et qui odit animam suam, in vitam æternam inveniet eam* (Joan. xii, 25). Multa sunt genera passionum, quæ Deo nostro mortalem hominem vivendi lege commendat: in quibus etsi non est corona martyrum, est tamen non minima palma virtutum. Sane, dilectissimi, quia reposita est hæc de qua diximus, corona victoribus, nos

PATROL. LII.

A interim vel quod possumus, peccatis circumstantibus repugnemus. Cui ergo illa prima martyrii pompa non creditur, elaboret saltem, ut inter fortissimos quoque honestæ ac religiose vite præmia consequatur. Non igitur ignoratis quantis naufragiis mens humana subiaceat. Ecce cupiditas oculorum nostrorum portas jugiter pulsant, et corda hominum divitiarum stimulis inquietant. Hinc hominem ad omne facinus animus, inde invitat aspectus. Non deest ergo in quo vincas, si pugnare non desinas, et quasi in acie positus hostilibus telis per momenta confligas.

6. Ad hæc sœpe expugnanda evangelica institutio opus est, quæ dicit: *Si te scandalizat oculus tuus, erue eum* (Matth. v, 29). Hoc est oculum eruere, vitia castigare, desideria carnis extinguere, et disciplinæ studio vitæ lasciviam deprimere. Paratus tibi est eccæ campus, luxuriæ provocaris illecebris; et ut solet fieri, specie cultuque deciperis. Si vis ut ista superes, pugnandum est studio castitatis. Occurrat tibi Thecla inter flammam et rabidas bestias custodita pudicitia; quæ in tantum mundi hujus ornamenta desepit, ut amore servandæ pudicitie conjugales thalamos desponsata contemneret, et integritatem professæ virginis pugnando nutrit, vincendo servaret. Frequenter nos ad pugnam provocat iracundia, et furor animorum: instigamur injuriis, contumeliis lacessimur. Discite quo studio ista vincamus; armemus ad patientiam animos, et quod oratione obtinere non possumus, doceat nos ad hæc evangelicus sermo qui dicit: *Qui te percusserit in dextera maxilla, præbe illi et alteram* (Matth. v, 39). Videtis quod injuriæ acquiescere, vicisse est. Nam non minimam coronam illum constat reportare victoriæ, qui, juxta hæc quæ præmisimus verba mandati, læsus nescit irasci. Sugerunt nobis aliquoties oculi quod animus non requirit, frequenter etiam ipsa suos lingua prodit errores, erumpit in vocem turpia et inhonesta resonantem. In hoc loco hæc est ratio adhibenda virtutum, ut taciturnitatis studio amoris verba claudantur. Ubi in altercatione sermonum loquendi modus est virtutis cumulus. Audite de hoc prophetam dicentem: *Pone, Domine, custodiam ori meo, ut non declinet cor meum in verba mala* (Ps. cxi, 3). Vincenda ergo est avaritia, confutanda iracundia, castiganda luxuria, et circumstantiæ vinculo ora refrenanda. His gradibus ad paradysum tenditur, his virtutum meritis ad sanctorum consortium pervenitur.

HOMILIA XVIII.

De Machabæis.

1. Multa quidem spe, dilectissimi, ad æternam salutem animus accenditur, si quando singulorum martyrum facta recoluntur: sed multiplicato quodammodo anima gaudium in amorem Domini favoremque se commovet, quotiescumque memoriæ Machabæorum mater occurrit, quæ adhortatione sua una die septenarium numerum martyrii corona vestivit, tanto fide fortior, quanto partu videtur fuisse fecundior. In qua tanta virtutum documenta, quanta fuerunt pignora. Nam tot una die omnipotenti Deo martyres tradidit,

quot filios mater diversis temporum vicibus acquisivit. Beata inter omnes matres, et ipsa orbitate felicior, cui tantum fides contulit, ut sub una die ad celestis regni gloriam cum tota ventris fecunditate migraret. Hinc respicite illam evangelicam sententiam, quæ dicit Christo nostro nec parentes preferendos esse nec filios (*Matth. x, 37*). Apud aliquantos forte gloriosum sit, et exemplis salutaribus proferendum, unum filium Deo hostiam obtulisse. Hæc omnem animarum virtutem et vota præcessit: ita ut in dolore sævientis pœnæ nullum filiorum affectus maternæ pietatis exceperit. Videte autem per quot virtutum gradus pretiosa fides creverit: cum acquievisse semel satis sit, hæc septies in amorem Domini pietatem maternam voluntaria orbitate multavit; bene sibi conscia, quæ sciret omnem fructum ventris sui in illa vitæ æternitate consistere, juxta illam sententiam quæ dicit: *Qui amat animam suam, perdet illam; et qui odit animam suam, in vitam æternam inveniet eam* (*Joh. xxi, 11*).

2. Docet lectio veteris Testamenti Abraham patrem nostrum unicum filium suum Isaac immolandum Deo sacrificium obtulisse. Quod per totum orbem memorabile fidei constat esse documentum. Ac licet nullus perfuderit sanguis altaria, fuit tamen in voluntate victoria, quia apud Dominum hoc est velle, quod facere; cui ita angelum legimus acclamasse: *Abraham, Abraham, ne injicias manus in puerum, sufficit quod agnovi quod diligis Dominum Deum tuum* (*Gen. xxi, 11, 12*). Si ergo pater noster Abraham unum filium sacrificium obtulit, et placuit; quanto magis hæc, quæ uno tempore septem votis consentientibus immolavit, se ipsam octavo loco hostiam Deo offerens; ut quæ fuerat ad incitamentum celestis gloriæ magistra tot fortissimorum virorum, fieret etiam ipsa eximie virtutis exemplum? Sed si placet, dilectissimi, ipsius pugnæ ordineu recolamus, ut discant parentes amare filios, et filii obtemperare parentibus: Christi nostri amore prælato, qui victoribus legitimo agone certantibus coronam vitæ cœlesti flore componit, ita Domino dicente: *Qui vicerit, dabo illi coronam vitæ* (*Apoc. xi, 11*). Ecce, dilectissimi, quantum rei gestæ fides eloquitur, instituitur pugna pro patriis legibus inter omnipotentis Dei et diaboli ministros, multis atque innumeris instructa suppliciis; quibus armatus auctor iniquitatis venena nequitie suæ consuevit exercere. Sed quamvis adversus justitiæ ministros multis sæviat hostilis ira terroribus, sit sine trepidatione conflictus. In quo loco artifex scelerum et inimicus bonorum altiori interpellat corda consilio. Molitur igitur adversus singulos impietatis suæ tela, et pœnali quodam argumento, ut mos est, certamen singulare disponit, dum credit in adversa divisam per partes fraternitatem facile posse turbari, nec difficile vinci, si singulos in questione posites pœna confecerit.

3. Producitur itaque primo loco natus primus, circumstantibus ac frementibus undique cum toto mortis apparatu impietatis officiis, non otiose persecutore tractante, qui putaret, sublato conjurata virtutis ca-

A pite, omne bellum posse finire. Sed fefellerant eum misero crudelitatis magisterio nimium edocta consilia. Nam tanto fœdus hostis vincitur, quanto adversus unum justum virum major tyranno satellitum turba famulatur. Maximum autem est indicium ignavia, inter consertos hostium globos unum palmam victoriæ retulisse. Sauciato itaque hostis 20 furore cui diversa tormentorum genera serviebant, currit per singulos manus eruenta carnificis: et ad inculcandum mortis timorem, unicuique fratrum sanguinem portat, explorans metu mortis testimonia crudelitatis. Sed dum apud alterum victoriæ locum molitur, victum se ab alio conficitur. Stetit autem apud omnes inconcussa fides, vis suorum animata suppliciis. Succedit in aciem secundus; nec longo intervallo procedit et tertius; quibus coronatis, pugnam quartus aggreditur; nec quintum, aut sextum mors funesta deterruit. Est denique in omnibus una fides, una virtus, una conscientia; ut omnes quum putares, atque omnes unum esse crederes, cum tamen singulos per partes laceraret injuria. Ita fraternitas victoriæ animata consortio, dum paternis legibus servit, multiplicis virtutis insignia reportavit.

4. Inter tot igitur pompas funerum discurrit mater attonita, et curis anxia, ac metu et pavore conterrita. Sed neminem ista res decipiat; trepidat quidem, sed de victoriæ eventu, non de morte filiorum. Ad singulas interrogationes mater stat sollicita, ne quem fides deciperet, ne quem a collegio sanctitatis fragilitas humana segregaret. Nam adversus eruentis hostis minas unumquemque sedula adhortatione persequitur, ne vellet aliud esse quam frater. Singuli quidem patientur: sed ista cum singulis patitur, et cum singulis animo sola torquetur. Tollit ergo palmam propriæ virtutis in amore omnipotentis Dei. Sed si respiciatis ad singula quæ sedulitas materna sustinuit, cum omnibus filiis partem est sortita martyrii. Post tam innumeras virtutum palmas, venit ecce ad illu. 1, cujus ætas hosti obtinende victoriæ spem fecerat, et qui viderat circa fortiores ætate viros parum proticisse minacis inquisitionem sermonis, pueriles animos lactandos blandæ adhortationis alloquio, omni denique via subdolæ persuasionis aggreditur. Hunc divitiis et honore dignum judicat, illam unius filii absolutione æstimat esse palpandam. Sed animus jam totus directus ad cælum non facile recipit de terrena parte consilium: accenditur magis ad virtutis columnem intrepide animus infantie adhortante matre.

5. O novum et mirabile virtutis exemplum! orbitate sua mater exultat: et unde pietas damnum patitur, lucrum reportat. Præmisso etiam hoc quem delicatius amabat filio, ipsa quoque viam gloriöse mortis ingreditur: nec longe innumervis vexata suppliciis, cum triumpho persecuta filios, ad celestia et æterna contemplata hæc temporali luce proripuit. Cui ergo, dilectissimi, curæ sunt ventris sui pignora, hujus matris imitetur exempla, tam numerosa, tam fortia. In quam si quis vincendi studio intenderit, non dubie multiplicis gloriæ honore mune-

ratu incedit. Quicumque itaque mater est, filios suos hoc honore dignos judicet : ac sub ista quam didicisti adhortatione doceat, ut discant celestium legum instituta servare. Qui autem Christo nostro serviunt, fortissimorum virorum pugnas imitentur. Illa mater probat se amare filios suos, quæ hoc quo mundus nititur errore depulso, de fructu ventris sui hostiam Deo tradiderit, ac se suosque Domino quotidie immolatura libenter obtulerit. Sed quo facilius illius celestis virtutis insignia obtinere possimus, contemnenda sunt munera et honores hujus sæculi, quæ humanis oculis vanitate suadente decipiunt. Hoc autem apud Dominum acceptabile constat esse sacrificium, si prælato celesti honore sæculum cuperis despiciere.

HOMILIA XIX.

De Quadragesima.

1. Si respiciamus, dilectissimi, causam præsentis solemnitatis, quæ nobis spem salutis æternæ futuræ resurrectionis lege commendat, non ab re est, si omnes hos in lætitia dies ducamus, atque illa districtioris vitæ studia temperemus. Sed in hoc mihi aliquoties displicet lætantium chorus, quod putat homo totum sibi licere, quidquid Quadragesimæ tempore illi religionis deputaverat disciplinæ. Unde nulli dubium est, præcedentia officia in confusionem venire, si nescias custodire quæcumque ad purificationem animæ jejuniorum et vigiliarum labore te constiterit comparasse. Cito autem ille quæ sunt comparata rescindit, qui immemor spiritualium munerum carnalibus desideriis acquiescit. Oportet enim inter quæ diximus gaudia, illam religionis disciplinæ viam teneri, quæ non dubie Domino hominem bonæ voluntatis insinuat. Cui si sciremus condignam legibus servare reverentiam, nullum gehænnæ susciperet, nullum perpetuæ mortis poena damnet. Omni ergo studio nobis agendum est, dilectissimi, ne purificati corpora conscientiam indulgentia nimic remissionis impugnet : non tantum dierum illorum observatione contenti, quos annuatim jejuniorum cura commendat. Licet hanc ipsam aliquantis ob inutilem somnum et insatiabilem gulam constet ingratam. Qui dum ad sanctæ Paschæ dies desiderio instigante festinant, accusando vigiliarum studia continentia bona * Paschæ convivia et jejunia copiosa. Quasi re vera quod Quadragesimæ dies prohibeant, licito fieri solemnitas votiva permittat, et in absolutione jejunii data sit licentia peccandi.

2. Ideo nemo putet ex eo omnia sibi licere, quia videt districtioris vitæ tempora præterisse. Solet enim omnem honestæ vitæ statum remisso incauta decipere. Non æstimet ille ebrietati aliquid fuisse permissum, qui videt constituto tempore cessare jejunium. Non credat mentes hominum somnolentia deputatas, qui videt juges vigilias superve-

3. A niente solemnitate fuisse suspensas. Non est utilis servus, qui feriatis dies ad hoc expectat ut dormiat. Major sollicitudo agricolæ manet, postquam diutino terram labore contigerit. Vigilandum igitur est primum, ne forte commendata sulcis semina, aut fera presumptuosa sibi vindicet, aut avis insidiosa contemnat. Sequitur ut ex otio in usum aquæ bibula fossa deducatur, ne superveniens tempestas pullulantia germina aut occidat aut rapiat. Opus est etiam herbas velli, et aridum cespitem sarceno operante molliori : ac per illos quos sibi agricolæ vindicant feriatis 27 dies, improbum animal circumducta sepe prohibere. Tantus est enim amor alende vitæ, tanta providentiæ cura, tantum culturæ studium, ut nec tunc quemquam otiosum esse conveniat, cum

B agricolæ arista fructus perfecto flore commendat. Nam solent adultæ messeæ spinis accrescentibus impediri : atque illa quæ in spe maturitatis constituta sunt, alieno semine suffocari. Ita intelligendum et multa agricolæ studio crescere, maxima quæque per negligentiam deperire.

3. Sed dicis forte, Omnes negligentias solemnitatis excusant. Omnibus sine dubio periculis subjacet, qui vitam suam quolibet tempore negligentia tradiderit. Numquam denique equis otio deputatis bene frena laxantur. Ita et post huius rigorem cito inebriata aquis terra luxuriat. Videmus etiam frequenter navigia maris portu proximo, quiescentibus remis, subita vi incurrisse naufragis. Ad hæc ergo respicientes, fratres dilectissimi, ita vitæ nostræ ordinem disponamus, ut primo loco castigemus illum conviviorum luxum, quatenus a nobis desideria carnis fugitiva discedant. Non igitur ideo dico, quasi adeo sit abstinendum a cibis, aut in totum parcendum poculis : quia licet sint ad crucem paratæ, tamen semper sustinenda sunt corpora. Displicet mihi solum in his diebus insatiabilis gula, atque illa ventris infructuosa commercia : displicet profusum ebrietate convivium, ac per totam noctem indubio expositum. Excedit profecto discipline modum, si quis plus bibat quam sitiat. Quid igitur apud illos exosum, ubi præter ebrietatis vitium, etiam detrimenta conveniunt facultatum? Quis autem ferat illa damna vinolentia, ubi plus vergitur ebrietatis causa quam bibitur? aut quis apparatus illius tridini libenter aspiat, in quo omnia pereuntis vini odore sordescunt? Nam ubi supercurrit merum, horret necessario turpi squalore convivium, perit profecto quidquid hydia plena suscepit.

4. Videat ergo quid futurum sit cui ebrietas placet, atque ad hæc quæ dicturi sumus animum sapienter accommodet, et non difficile causam suæ infelicitatis agnoscat. Si oleo nimio vas compleveris, ad os patulum recurrit fervens unda vendemiæ, et cum fœditate revomet quidquid ex nimietate suscepit. Videmus etiam frequenter exundante vino caprini generis

* Totam hanc sententiam faciunt perobscuram tum omisse interpunctiones, tum vox una corrupta, quam in hunc modum nunc emendamus : *Accusando vigiliarum studia : continentia bona, parca convivia, et jejunia copiosa, etc.* mutata voce Pascha in istam parca, suæ orationi nitor restituitur. BAC.

rum studia : continentia bona, parca convivia, et jejunia copiosa, etc., mutata voce Pascha in istam parca, suæ orationi nitor restituitur. BAC.

vasa corrumpi, et undis luctantibus cuppas figuli rimas aperire. Nihil profecto liceret morti, si scirent miseri causas vitare pereundi. Debilitatis autem viam munit, qui infirmis corporibus plus aliquid oneris imponit. Ita est ut dubie ceptum iter peragat, quem injusti fascis pondus accusat. Moneo itaque, dilectissimi, ut si quis Christo nostro placere disponit, primo loco desideria gulae castiget, quæ ebrietate famulante magistra solet esse damnorum. Denique hinc nuditas, hinc mendicitas, hinc solet aliquantis venire egenuosa paupertas, ita Salomone dicente: *Omnis ebriosus pauper vestietur* (Prov. xxiii, 21). Perseverent magis in bonis illi fructus continentiae, quibus videmur Domino Quadagesimæ diebus devota jugiter mente servire: ne cum forte nos possidendos negligentiae dederimus, videamur studium honestæ vitæ temporibus solum præstitisse, non moribus. Quid prodest, si te Domino quadraginta diebus bonum exhibeas, et una die furore impiæ crudelitatis offendas? Quid juvat per multa temporum spatia pudicitiae servasse reverentiam, si postmodum ad turpe facinus luxuria instigante rapiaris? Quid prodest cupiditati ad tempus fraudem fecisse, si post tantos misericordiae fructus quos tibi manus larga contulit, alienis damnis et lacrymis delecteris? Perit profecto quidquid gratiæ homo per multos annos justis operibus acquisivit, si sub unius horæ spatio quocumque turpis vitæ depravetur errore.

5. Hæc est igitur servandæ disciplinæ ratio, ut integritatem in te nutrias, castitatem diligas, pacem colas, atque omnia quæ iniquitati serviunt, sub metu disciplinæ confundas: ita ut superiori non superbiat mediocritas, nec despicatur in personarum comparatione paupertas. Sicut autem magnum est semper servisse melioribus: ita utile est et gloriosum humiliori personæ reverentiam præstitisse: quia in quantum homo dignitate præditus humiliatur, attollitur, ita Domino dicente: *Qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur* (Matth. xxiii, 11). Humilitatis itaque ante omnia via eligenda nobis est, quæ nec odiis subjacet, et multum semper amoris acquirit, ita Apostolo dicente: *Humilibus Deus dat gratiam, superbis autem resistit* (Jac. iv, 6). Cogitet ergo quis hujusmodi labore iniquo de pœna dubitare futuri iudicii, qui videt adversus sese pœnam cœlestis iracundiæ commoveri. Quam si quis humilitate prævernerit, non difficile erit ut in cœlesti sede locum æternæ possessionis inveniat, de quo ille diabolus superbia operante depulsus, sententiam perpetuæ damnationis excepit. Sectemur ergo humilitatem, sobrietatem, continentiam, pudicitiam; elaboremus obtinendo studio sanctitatis; ut vita nostra nullis damnis animæ concutiat, nullis unquam apud Dominum odiis addicta suspiret.

HOMILIA XX.

De avaritia.

1. Asserunt, dilectissimi, auctores omnium curationum diversis doloribus medicinæ beneficia diversa

A competere, et singulis infirmitatibus singula quæque beneficium peculiare præstare; ita ut doceant tumentia aut ferro debere compesci, aut medicaminis confectione molli: latentia melius esse poculis indagari, frigida corporum ferventibus pasci, calidiora frigidioribus temperari. Ego vero in opere divinæ institutionis aliter sentio. Nam si illam Epistolam ad Timotheum factam recenseatis, invenietis sub uno medicamine, et unius vulneris resecatione multas valetudines posse curari. Quod autem istud vulnus sit, in quo infirmitates diversæ conveniunt et mortiferos dolores operantur, sanctus apostolus Paulus evidenter exposuit dicens: *Radix omnium malorum est cupiditas: quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis* (1 Tim. vi, 10). B Tractandum est ergo, dilectissimi, quo opere, quo labore debeat tanta criminum silva succidi. Sed prius concurrentium undique in unum omnium vitiorum causas debetis agnoscere, et singula quæque unde descendant, quo vadant, quid deformitatis, quid doloris exhibeant, diligenter inquirere. Maxima enim spes est recuperandæ salutis, fontem nosse languoris.

2. *Radix omnium malorum est cupiditas.* Et vere, dilectissimi, si respiciamus ad singula quibus ab initio vitam suam habendi studio conditio humana prostituit, nihil est malorum, quod non cupiditas aut concipiat, aut parturiat, aut pascat, 28 aut nutriat. Ex hoc enim fomite videmus pullulare odiorum causas, hinc evenire criminum pugnas, hinc fraternas acies instrui, hinc amicitiarum fœdera dissipari. Nemo ergo singulis infirmitatibus proprii doloris crimen assignet. Nam cum omnia vitia consent nominibus suis, pendent tamen sceleribus alienis. Videmus igitur superbiæ vanitatis tumore componi, et humillimum quemque arrogantiae contagione moveri. Quem si inter æquales positum subito forte respicias, alium iudicas esse quam fuerit, ita elatum verbis incedere, et tumentis aspectu aspicias ad cœlum collum portare, ac paupertatis beneficio diu clausum iter linguae verborum munire ponderibus; atque in tantum fastidiosi oris verba disponere, ut cum ipse velit loqui, alium nolit audire. Sed hæc quamvis sint per se gravia, constat illecebris cupiditatis animari. Cessat denique divitiarum pompa, et non tam facile invenies, qui superbiæ laboret invidia.

D 3. *Radix omnium malorum est cupiditas.* Curramus per singula, si videtur, et invenietis quantis malis pullulet vitium cupiditatis. Ecce armatur vicinitas frequenter ad litem: unde est, nisi quod hic forte terminos transcendere, et cespitem juris alieni cogitat occupare? Quare non occurrit oculis illa sententia: *Ne transeatis terminos quos posuerunt patres vestri* (Prov. xii, 28)? Ecce fit primum in hoc loco de proprietate contentio: et dum suam quisque cupiditatem verbis foveat, stimulum litis accendit. Crescit postmodum de contentione causatio: atque utinam hoc solum sufficeret cupiditati! Illud gravius est, quod dum nemo vult inchoatæ calumniæ facere jacturam, pervenitur ad rixam. Armantur servi, incitantur pro-

pinqui, et in alterius lucrum pectus opponitur alienum. Animatur vino furor conductus, et effusus sanguis fit pretium possessionis. Aperitur postmodum legibus forum; et dum ultionis locus queritur, congeneratur homicidium. Videmus etiam frequenter acies cupiditate componi, dum aut hic vult videri ditior, aut ille erubescit esse pauperior. Quibus inter se æmulantibus periclitatur interim vicina possessione consortium, dum querit quis primus invadat, et cogitat ut immune possideat. Ita fit ut dum cupiditas querit augmentum, patrimonium vacillet alienum.

4. Quare non cogitant isti illam sententiam, quæ dicit: *Stulte, hac nocte requiretur a te anima tua; hæc quæ parasti cujus erunt* (Luc. xii, 20)? Et vere nihil est stultius querere dubia et acquirere peritura. Quid enim prosunt homini opes, quæ ad hoc solum congregantur ut pereant? Certe te moriente remanet cespes avaritia propagatus: relinquitur ampliata possessio; et quamvis sit in alterius potestate transfusa, testimonium tamen tui sceleris servatura. In quo loco cogitandus semper ille propheticus sermo: *Vae illi qui jungit villam ad villam* (Isa. v, 8). Sed dicis, *Lego parentes filiis thesaurizare debere* (II Cor. i, 24). Ex hac ipsa sententia potes agnoscere quid proferat pietas tua. Ecce ad alium transeunt divitiarum tuarum ornamenta, et tecum remanet persuasionis invidia. Apud alium facultatum tuarum pompa reseat, et tecum poena migravit. Stultitiæ genus est, aliis fecisse lucrum, et sibi parasse supplicium. Nam ita dicit Apostolus: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli* (I Tim. vi, 9).

5 Sed nec longo intervallo coelestis sententia distractionis suæ exserit potestatem. Nam quodam modo per gradus ad ultionem quandam præditorum actuum vitiorum incrementa succedunt. Denique hic parricidalis animo aut patris vitam increpat, aut matris mortem exspectat. Tueatur illum forte ab hoc crimine causa debite hereditatis. Verum est: sed quamquam legitimus hæres sit, non tamen sine cupiditatis vitio successionis vota componit. Vellet denique unicus esse, si posset; modo de patris morte cogitat, modo de fratris vita suspirat. Non est hoc sine grandi scelere impietatis. Nam quisque hominum parentivæ mortis expectatione animam pascit, parricidalis crimine in hereditate succedit. In quo loco cupiditatis impulsu nutriuntur inter cohæredes odia. Necdum funus effertur, et jam testamenti fides juris inter, retatione vacatur. Alter de subscriptione patris disputat, alter de fratris persona desperat. Hic æstruit scripturam non stare testibus, ille assignat testamentum non convenire temporibus. Ita vacillat prædium in collisione causarum; et quod acquisivit avaritia parentum, perdit cupiditas filiorum. Audite Scripturam dicentem: *Ne concupiscas rem proximi tui* (Exod. xx, 17). Enumerari non potest quantis modis cupiditas seviet. Ecce ubi testamentum profertur, statim de falsitate cogitatur. Queritur quis mutum audierit loquentem, quis mortuum hæres noverit

A ordinantem. Nec difficile est, quod pejus est, cuiquam invenire personas, aut scelere conjunctas, aut pretio comparatas. Imitatur hic infelix subscriptionem manus alienæ. Ita scripturam quam testator non instituit, cupiditas calamo sæpius repetente componit.

6. *Radix omnium malorum est cupiditas.* Hic ad confirmandam fraudem armat perjurio falsitatem, illo alienis litibus corruptum nonnumquam pectus opponit. Ita sub unius cupiditatis vitio facultas et acquiritur, et laceratur. Ubi est quod dicit Scriptura: *Falsus testis non erit impunitus* (Prov. v, 19)? Cui hoc imputandum putamus, quod inter illos quos audimus aliquoties criminibus interluisse, etiam innocentes in crimen vorantur? Venit enim frequenter in questione suspicio; et cum apud alterum resideat B furti culpa, ad alium transit pervasionis invidia. Ita dum augmentum facultatum queritur, etiam bene acquisita lacerantur. Sic fit ut aliquoties descendat ex cupiditate falsitas, et ex falsitate paupertas. *Radix omnium malorum est cupiditas.* Unde est quod videmus inter se frequenter armatas stare legiones? Quid autem aliud est, nisi quod aut ille aliena occupare querit, aut ille occupata custodit? Inde descendit quod aliquoties de imperii potestate contenditur, et de primatus ambitione certatur. Omnia profecto in pace consisterent, si hominem imperandi cupiditas non removeret.

7. *Radix omnium malorum est avaritia.* Requiramus cujus sit vitium quod tenui tabulato hominis vita committitur, et dubiis casibus pelagi incerta tentantur. Nonne cupiditati ascribendum est, cum superveniente procella altum mare nauticus clamor in-cusatur? Nonne ad cupiditatis recurrit invidiam, cum scrupulis rupibus naufragum corpus illiditur, et tumentia aquis membra ignotis littoribus pelagi unda jactantur? Numquam se profecto nauta navigio credidisset, nisi navigandi desiderium negotiandi cupiditas incitasset. Fertur denique homo undis voto quadruplicandæ pecuniæ, portatur aurum ut reportetur cum falsitate perjurium. Numquam enim negotium sine fraude agitur, ubi ad hoc solum vilius emitur, ut charius distrahatur. In qua re etiam si votis hominum C 29 navigatio quieta successerit, non sine naufragio est, cum inter vendentem et eumentem iniquis aut ponderibus, aut mensuris, quis aut operatur aut D patitur. Quare isti non cogitant illam sententiam quam dicit: *Sicut mensus fueris, metietur tibi* (Matth. vii, 2)?

8. Erubescimus illa dicere, dilectissimi, quæ luxuria agente deferuntur cui descendit ex cupiditate commercium. Frequenter igitur conjugal pudor pecuniæ taxatione vilesceat, et diu incontaminata virginitas sub parvo auri pondere prostituta fidem integritatis amisit. Tanta est apud aliquantos cupiditas, ut venalis pudor pretium fœditatis inveniat. Nam ita ad corruptionem corporis pecunia studiose pensatur, quasi dignum aliquid comparetur. Infelix profecto est, qui plus cupiditati consulit quam pudori. Damnasce est promissæ hereditatis gratiam, integritatis fecisse jacturam. Videte sub uno crimine quam dissimile

commercium cupiditatis. Hic pecuniam dedit, ut corruptionem emeret; illa pudorem perdidit, ut pecuniam compararet. Nihil enim sine cupiditate agitur, quotiescunque peccatur. Nam si removeas ornamentorum cultum, nullam patieris in corporis contaminatione naufragium. Cesset denique auri desiderium, et nec conjugalis fides perit, nec virginalis integritas erubescit.

9. *Radix omnium malorum est avaritia.* Hic proditiōis arguitur, ille delator alieni criminis accusatur. Quis dubitet quod secretum pectoris oblatae pecuniae pondus irruerit? Nihil clausum constat, quod auro argentoque non pateat; nihil occultum, quod non pecunia indagante sit cognitum. Unde periculose illis conscientiae fides creditur, quibus cupiditas dominatur. Haberet profecto integritas totum secretum, si in aliena domo proditrix pecunia non haberet ingressum. *Radix omnium malorum est cupiditas.* Ecce ille Dominus ac Salvator noster exitum voluntarie Passionis vitio alienae cupiditatis implevit. Legimus damnationem Redemptoris nostri triginta argenteis comparatam. Sed sicut vidistis proditiōem ex cupiditate venire, ita debetis agnoscere damnationem ex proditiōe descendere. Proditus quidem ductus ad supplicium, sed proditor carrit ad laqueum. Ecce quid fructus habet cupiditas: pecunia damnationis ad comparationem sepulturae reposita, hoc est funeribus deputata. Intelligite ergo, in quo statu sit culpa cupiditatis, cum in damnationem venerit pretium proditiōis. Nam et apostolus Petrus dicit: *Pecunia tua tecum sit in perditionem* (Act. vii, 2). Forte sit aliquis de stultis et avaris qui sibi de hac sententia blandiatur, et praeferat quod audit secum suam pecuniam migraturam. Nihil votis istius ex hac parte subtrahimus. Ventura quidem tecum est, non ut putas ad ornamentum corporis, sed ad testimonium falsitatis. Non tamen ad illos est ratio, quos misericordia committitur. Alla illos manet causa, quos pecunia sua

A circa pauperes expensanda Domino larga erogatione commendat, alia illos quos recondite per scelus facultates accusant. Istis denique annumeratur ad supplicium, illis vero paratur ad regnum, ita Domino dicente: *Venite, filii, possidete mecum regnum paratum vobis a constitutione mundi. Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; nudus eram, et vestistis me* (Matth. xxv, 34-36).

10. Sit ergo, dilectissimi, unusquisque vestrum illa pecuniae qualitate contentus, quae gratiam salutis acquirat, non quae causam damnationis accendat. Castigemus itaque primo loco cupiditatem, si volumus ut omnium vitiorum vincamus errorem. Nemo appetat aliena, et non est qui inimicitarum laboret invidia; nemo impetret consortium, et nullum est de perversione certamen. Sit unusquisque contentus propria, et nulla est de occupata possessione causatio. Contemne aurum, et paratum evanescit homicidium; nec parvialia odia seruntur, si cupiditatis oculus castigetur. Non est in quo haeres erubescat, si quis ad mediocritatem portionis suae contentus accedat. Non sit qui pecuniae augmentum quærat, et neminem culpa proditiōis accusat. Si non requiras lucrum, nullum patieris in tempestate naufragium; et cum agelli tui otiosos secreta custodis, alienum periculum securus aspicias. Vitare ista, dilectissimi, per singulos gradus forte difficile est, et laboriosum multis simul hostibus per diversos errores occurrere. Quærendum est ergo compendium belli, et auctor litis requirendus; ut cum illo nobis sit pugna, a quo processit injuria. Non enim dubie legiones armis instructas poteris vincere, si tyrannum poteris oblinere. Totam autem causam belli finivit, qui auctorem pugnae superavit. Instruamus ergo virtutum acies adversus paratas scelerum legiones. Sed ante omnia adversus ipsam quae caput belli est, hoc est cupiditatem, fide auxiliante pugnemus. Ita non difficilis erit de illa quam diximus vitiorum labe victoria, matre captiva.

S. VALERIANI

EPISCOPI CEMELIENSIS

EPISTOLA AD MONACHOS.

De virtutibus et ordine doctrinae apostolicae.

30 Impositae mihi votorum circa me vestrorum sarcinae, etsi interim corpore, ut scriptum est, absens, praesens tamen spiritu ac mente succedo (I Cor. v, 3; Coloss. ii, 5). Nec parum, ut reor, dilectioni vestrae officii atque amoris exhibeo, quia vos quoque in spiritu, non in carne; agere confido, dicente Apostolo: *Quicumque in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis* (Rom. viii, 9). Nec sane incognitam spiritalibus viam teneo, si adli-

* Has duas voces quae in Sirmondi editione decerant, restituit Cotelierus in notis ad Canones Apo-

D sticationis vestrae sollicitudinem sermonibus eloqui epistolae expromo; praecipuum beatissimi Pauli exemplum prae manibus habens, quem sequi cupimus, etsi consequi non valemus. Etenim etsi nos comparatio illius in nullo recipit, vobis tamen obedientia eorum est consequenda quos edocet. Ut doctrina ordine constituta, cum ROMANIS (Rom. i, 8) praedicari credulitatem vestram in toto orbe cupientes, * cum CORINTHIIS (II Cor. vi, 6) secunda emendatione correcti, pace integra, charitate non ficta invidiosorum, § 76 tom. I PP. Apost. pag. 453. edit. Cler.

cem vos, ut scriptum est (I Cor. xvi, 20; II, xiii, 12), habeto osculo salutetis. Cum GALATIS (Gal. iv, 10, 30, 31) mensium, temporum dierumque observatione rejecta, repudiante mundum ac sequentes Deum, non ancillæ vos filios intelligatis, sed liberæ. Ut in verbo veritatis cum EPHESIIS (Ephes. i, 13; iv, 5) permanentes, unum Dominum, unam fidem, unum Deum patrem omnium, qui super omnes, et per omnia, et in omnibus nobis est, noveritis. Cum PHILIPPENSIBUS (Philipp. ii, 14, 15), irreprehensibiles et simplices, omnia sine murmuratione et hesitationibus facientes, in medio gentis prave sicut luminaria luceatis. Cum COLOSSENSIBUS (Coloss. iii, 16) verbo Christi in vobis abundanter habitante, invicem vos psalmis, hymnis et canticis spiritualibus doceatis. Cum THESSALONICENSIBUS (I Thess. iv, 1, 5; v, 17) voluntatem Dei abstinentes a fornicatione sectemini, orantes sine intermissione, omnia probantes, quæ bona sunt retinentes. Behine præcepti ordinem cum omni labore sectantes; ut si quis operari non vult, nec manducet (II Thess. iii, 10). Ipse enim est panis qui de cælo descendit (Joan. vi, 51, 58); cui admisceri neminem decet, nisi opera quibus ille delectatur exerceat. Ut TIMOTHEUS vobis forma sit, etiam post diurnam aquam vino modico uti præceptus. ad sustinendum stomachum (I Tim. v, 23), non ad opprimendum: quia quavis geminis commotionibus erudiatur, nisi quis sobrius fuerit, ministerium suum implere non poterit (II Tim. iv, 5). Ut TRI vos informet exemplum, non solum sobrios esse debere, sed etiam continentis; quia omnia nuda mundia, coquinatis autem et infidelibus nihil est mundum (Tit i, 8, 15). Denique hæc apostolicæ conclusio tota doctrinæ mystici

A numeri summam abstersi corporis purificationem complevit, quia nihil est iam Deo proximum quam hominem non esse corruptum. Attendamus quippe post hæc circumspectus quid sequatur. Fugitivus quondam domino famulus redit, et conditio conversione mutatur (Philem.). Apostolicis vinculis genitus, ad utilitatem lautilis proficit; nec solum in fratrem, sed etiam in charissimum fratrem, gradum conjunctorum nominum fastigio transcendit animarum; nec tantum appellationis meretur vinculum, sed etiam amoris affectum. Ad hoc enim Domini dignatione perducitur pura castitas sobrietate nutrita, ut quod parellas vini curavit in Timotheo, quod abstinencia et continentia purgavit in Tito, id ad indulgentissimam libertatem accrescat in OXYSINO. Hæc et exsequenda doctis, et agnoscenda sunt imperitis; quia sicut scriptum est, et ignorantia mors est (I Cor. xiv, 38), et fides sine operibus mortua est (Jac. ii, 26). Gemina vobis ratio adhibenda observationis incumbit, sciendi cura, cum labore complendi; quoniam ea quæ in divinis eloquiis præcipiuntur, non solum non facere, sed etiam ignorare peccatum est. Hæc nos denique in exemplum consummate perfectionis assumens, contemptum presentium rerum ob amorem cælestium insinuo præmiorum. Ut si forte quispiam vobis, aut persecutionis pondus intulerit, aut diripuerit universa quæ vestra sunt, vos quoque nobile illud ac singulare testimonium quod in eximia eorum laude venerando Paulus ore deprompsit, non dispari sanctæ imitationis prosequatur affectu, quo ait: *Nam et vincis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio susceptis* (Hebr. x, 34).

THEOPHILI RAYNAUDI S. J. APOLOGIA PRO S. VALERIANO, EPISCOPO CEMELIENSI, ADVERSUS NIC. CHICHON.

PROLOQUIUM.

Agendi pro Valeriano causæ et modus.

33 Ad omnes æque cum se dat occasio, nec facultas deest, pertinere censendum est, illud sive monitam, sive præceptum parentis optinæ, ad dilectum uteri sui Samuelem in visione qua eum erudit Proverb. xxi: *Aperi os tuum muto et causis omnium filiorum qui pertransiunt*. Si maxima genuini loci, alioqui non perspicui, sensum querimus; muto os aperit, quisquis innocium, qui tamen pro se dicere, et causam suam tueri nequeat, indemnem præstat ab insulibus quibus appetitur: Quod ipsum est, causam filiorum pertransientium, hoc est imbellium, et ad sui defensionem inlanceorum (cujusmodi fere sunt pertransientes et advenæ) propagandam suscipere, eique os aperire, quod tamquam insigne charitatis opus, mater amantissimo filio commendatum voluit, estque cuius alteri imitatione exprimentum. Hoc

consilio, cum è diuturnis tenebris nuper eductus Valerianus Cemeliensis episcopus, acri theologi ejusdam criminatione ac zelo inpenissimo, quem ne ipsi quidem Alpini rigores temperare valuerunt, famæ discrimen adierit ac etiamnum adire pergat, eo quem dixi PARCO CHARITATIS criminatore*, Valerianum tamquam Semipelagiani erroris compertum atque convictum, ubique proscindente, et quibus potest clamoribus annitente, ut Valeriani opus ac nomen pristino sepulcro ac tenebris redonetur; charitati consentaneum duxi, viro sin minus sancto (nam hoc etiam ei decus per accusatoris zelum periclitatur) aut muto saltem, nec jam pro se dicere idoneo, aperire os meum, et pertransientis causæ, laborantique Valeriani famæ, optulari. Nam quamvis macula ei a criminatore insperæ non parvæ duntaxat sint, sed etiam minime; tamen etiam labecula exquisitum candorem infuscant, et muscæ (tantula licet) unguenti cui immoriantur, suavitatem externi-

* Is erat predictus Nicolaus Chichon.

nant. Ad hoc porro officium præter communem hæc tenus propositam, ea me impulit privata causa, quod harum (ut de Eucherii Iucubrationibus scite dixit Hilarius Arelatensis) florulentarum, omnique amœnitæ vernantium homiliarum fragrantia vicinæ nostræ cui Valerianus episcopus præfuit, atque adeo etiam oris nostri, quamvis alterius et diocesanos et provincie, tamen non adeo dissitis, afflata sit tam multis ante sæculis, dignumque videatur omnem ab eis pudorem, ut suaviter afflare pergant, dispellere. Quod commode præstiturus videor, si præmissis iis quæ ad Valeriani personam spectant (quod ita necessarium videatur ad averendam doctrinæ labem, ut ex dicendis liquebit), has ejus homilias, quas negata benigna interpretatione, PARCA CHARITATIS criminationo impetit, naviter diligenterque excutiam, prolatis iis omnibus, unde labes aliquas sinceræ et undecumque catholicæ scriptoris hujus doctrinæ aspergi videtur. Illis autem expositis, et ad sanæ doctrinæ amussim exquisitis aptatis, alterum quoque criminationum caput attingat disquirens rectene Valerianus sancti titulum quo illum mss. perantiqui codices donant, retinere in posterum debeat.

CAPUT I.

Valeriani sedes. — De ejusdem ætate, natione, genere, statu privato, conjectanea.

1. Eleganter, ut omnia, Theodoretus orat. 9 de Provid., imitatus Chrysost. hom. 7 in Ep. ad Coloss. ad illud, *Vita vestra abscondita est*, plerosque sanctorum, etiamsi apud Deum illustres, jamque gloria cumulat, tamen quamdiu sæculi fluctibus volvuntur, margarito conferri posse observat; quod velut in ostreo additi, et quod homines inglorii delitescant: ut propterea concludat, providendum a Deo fuisse alterius sæculi statum, quo decus unuscujusque ac pretium in aperto statuatur, appareatque quid fuerint etiam cum obscuri incognitque premerentur. Hoc cum in aliis sanctissimis viris innumeris, tum nominatim in Valeriano deprehendere licet: quem tametsi sanctitatis nomine superstes aliqua antiquitatis aura illustrem ferat, magna tamen hæcenus in plebisque obscuritas, et communis, ut ita dicam, livor ævi pressi; ita ut e capitibus propositis de sola sede constet; in ceteris, conjectura fere utendum sit. Conabimur nihilominus a sede quæ explorata est, reaptare ad reliqua.

2. Sedes itaque Valeriano Cemeli, sive Cellæ aut Cemelini. Totidem enim nominibus dictam invenio civitatem, cujus nunc vix aliqua rudera supersunt prope Nicenam Salyum, in colle cui etiamnum Cemeli appellatio, et florentis quondam civitatis fama rerum vacua, durat. Nam si Deiparæ ædem sacram, et S. Pontii abbatiam demas, cetera campi tantum sunt, et vineta, ubi Cemeliium fuit. Nimirum ut est apud Senecam, epist. 91: *Nihil privatim, nihil publice stabile est. Tam hominum quam urbium fata voluntur.* Et quod idem scite dixit epist. 71: *Certis enim cuncta temporibus, nasci debent, crescere, exstingui. Nulli non senectus sua est. Omne humanum genus quodque est, quodque erit, morte damnatum est.* Omnes quæ usquam rerum potiuntur urbes, quæque alienorum imperiorum magna sunt decora, ubi fuerint aliquando quærentur. Sapienter etiam de morte Antonii lib. iv de vita sua num. 38: *Quot urbes mortuæ, ut ita dicam, sunt? Helicæ, Pompeii, Herculæ, et aliæ innumerae.* Nec dissimiliter S. Ambrosius epist. 8, quæ est ad Faustinum, memorat semirutarum urbium cadavera, terrarumque sub eodem conspectu exposita funera. Ad has Cemeliium adjungo, quam vixisse aliquando, nec ingloriam, rudera indicant, et Plinii ac veterum geographorum testimonia non obscure producit.

3. Ex constituta Valeriani sede non invalida de ævo conjectura ducitur. Nam ex epistola Hilarii pape ad quosdam Gallie episcopos habetur, decreto sancti

Leonis magni, episcopatum Cemeliensem conjunctum fuisse episcopatu castri (ita enim appellat) Nicæensis, haud dubie ob tantam utriusque loci viciniam et dioceseon angustiam. Ab eo itaque tempore, idem Cemeliensis, qui Nicæensis episcopus fuit. Nec Cemeliensis tantum, vel tantum Nicæensis; sed conjuncta utriusque civitatis nomenclatione nuncupatus est, ut liquet ex v Synodo Aurelianensi, cui Actius presbyter subscripsit, nomine Magni episcopi Cemeliensis et Nicæensis. Quamquam in excusis synodi illius exemplaribus, mutila est ea subscriptio, ut notavit R. P. Jacobus Sirmondus, qui Valerianum eduxit. Subinfert autem ex proposita observatione, quandoquidem Valerianus absolute Cemeliensis episcopus nuncupatus legitur, oportuisse eum ante factam a sancto Leone utriusque sedis conjunctionem, Cemeliensi Ecclesie præfuisse, atque adeo posterorem non esse sancto Leone Magno. Hoc non gravate concesserim. Addit præterea Valerianum sub annum Christi 450, hoc est sancto Leoni æqualem statuentem, argumento inde ducto, quod exstet ad Valerianum et Ingenium Ebredunensem, Valeriani Metropolitanum, cæterosque vicinarum Gallie provinciarum episcopos, ejusdem sancti Leonis epistola de Vasensis episcopi ordinatione, ex cod. ms. Arelatensi a card. Baronio evulgata; et alia, inter sancti Leonis epistolam num. quadragesima secunda, ad omnes Gallie episcopos, qua Valerianus et Ingenius, inter Gallie episcopos, quorum ad sanctum Leonem epistola proxime præcesserat, referuntur. Item quod concilio per eadem tempora Rhegii in Gallia celebrato, subscripsisse legatur Valerianus, cum aliis illius tractus episcopis. Tandem quod habeatur Valeriani episcopi cum laude mentio, in recens reperto concilio Arelatensi sub Ravennio sancti Leonis æquali in hæc verba: *Causam quæ inter sanctum episcopum Theodorum, et sanctum Valerianum, vel sanctum Maximum, item episcopos, atque Abraham Faustum, necnon et reliquos fratres insule Lirinensis acciderat, abaque dubio, omnes nos qui in Christo unum sumus, differre non possumus, nisi id agamus qualiter curetur et abstergetur.* Erat Theodorus episcopus Foro-Julienensis, Maximus vero Rhegiensis, cui postea Faustus successor, bis successor, ut ad eum canit Sidonius. Itaque suborta inter Theod. Lerino vicinum et Faustum Lerini abbatem controversia, Maximus Lerini olim abbas, tunc Rhegiensis episcopus, pro Fausto et Lirinensibus stetit. Et tempora ac loca consentiunt, ut Valerianus ille episcopus, qui item a Fausti partibus stetit, fuerit hic ipse Cemeliensis episcopus, quem olim in Lirinensi asceterio monachum egisse, postea attingam. Has conjecturas, ut non diffiteor esse admodum probabiles, video tamen conjecturas tantum esse et quæ indocilem animum ægre permoveant, præsertim quia in citatis epistolis et conciliis Valerianus nusquam appellatur Cemeliensis. Nec Ingenius, qui post Valerianum ascribitur in citatis epistolis, dicitur fuisse metropolita Ebredunensis: idque ex ipsa posteriori loco posita Ingenii ascriptione, infirmari videtur, ut non urgeam quod ad concilii plenitudinem aut tituli postea appositi vitium referri posse video, nempe episcopos illos ad metropolim Arelatensem, et diversam ab Ebredunensi cui Cemeliium subest, et ab Aquis cui subiacet Rhegium, pertinere. Denique plures simul eodem tempore in illo Gallie tractu floruisse Valerianos episcopos, docet Gallorum episcoporum epistola ad sanctum Leonem, et ejusdem pontificis ad eos rescriptum, quod est inter epistolam 52, ut plane incertum fieri necesse sit quis eorum hoc nostro recurrat. Quamquam cum pro Valeriano plures suppetant, et reliqua adjuncta consentiant, non injuria existimatur eorum aliquem esse hunc ipsum quem querimus Valerianum Cemeliensem. Et ita omnino habeo persuasum. De Valeriani ævo satis.

4. Natio minus obscura est. Ex dictis enim perspicuum videtur Gallum fuisse, et sedes consentit. Nam

4. Natio minus obscura est. Ex dictis enim perspicuum videtur Gallum fuisse, et sedes consentit. Nam

quamvis Cemeliū a Plinio, Ptolomeo, Leandro, aliisque nonnullis geographis in Italia collocetur, tamen apparet id ab eis idcirco factum, quod Italice limitem statuunt Varum fluvium, cum tamen olim Galliarum finibus ad Alpem summam porrectis, Cemeliū in Gallie finibus conclusum fuerit, et ita ferant antiqua itineraria, ac notitia civitatum Gallie, quæ Cemeliū inter Alpium maritimarum civitates Ebre-dunensi metropoli subjectas numerat. Sed et in Romano martyrologio, pridie idus Maii, sanctus Pontius qui duos Philippus Cæsares ad Christum adduxerat, in Gallia sub Valeriano et Gallieno passus proditor. At passum Cemeliū constat; et diserte utrumque, id est, et Cemeliū, et in Gallia passum, affirmant Usuardus ad eam diem, et Petrus Exquilinus episcopus in Catalogo (qui eum etiam facit episcopum Cemeliensem) annuntiatque a tunc Acta quæ Surius edidit. Hunc Pontium Cemeliū pro Christo obtruncatum triplici homilia de Laude Martyrii celebravit Valerianus, tanquam peculiare Ecclesie sue decus, ut docent illa ex homil. 17 trita de eo argumento: *Illius martyris qui in hoc loco pugnam inclyte virtutis 35 primas exercuit*. Nam quamvis in eo tractu, immo Nicie quæ Cemeliū stanti prope continens erat, ante sanctum Pontium alii sanguinem pro Christo fudissent, ut S. Bassus sub Decio 5 Decembris, tamen Cemeliū primus martyrii agone consummavit Pontius. Igitur Gallie finibus conclusum est Cemeliū; quando Cemeliū passum Pontium, in Gallia, ut videri, passim produnt Martyrologia et Acta, in quibus ex Italia egressus Cemeliū adisse scribitur. Nec aliud sane de Cemelio quam de Nicia, Cemelio, ut dixi prope continens, statui potest. Ac Niciam Gallie finibus concludunt, Romanum Martyrologium xii kal. Junii, cum de S. Hospitio confessore; et ejusdem occasione Gregorius Turonensis lib. vi Hist. Franc. c. 6, Sigebertus anno Domini 581, alique passim. Itaque Valerianus in Gallia episcopus, non abs re Gallus conicitur, cum nihil suppetat quod illum aliunde eo delatum, sedem Cemeliū nactum suadeat; ut ex hoc proinde novo sidere, tot micantissimis illius quod dixi xvi Gallie astris adjuncto, Eucherio Lugdunensi, Hilario Arelatensi, Solonio, Verano, Claudiano, aliisque presulibus; Genadio item, Vincentio, Salviano, Prospero, presbyteris, in-ignem plane Galliarum jam illis temporibus splendorem liceat agnoscere.

5. Et quando Eucherii facta mentio, non debeo inter alias de Valeriano conjecturas missam facere quam suggerit Heribertus Rosceus in notis ad Eucherii Parænesim: eum videlicet Valerianum ipsius cognatum quem philosophiæ seculari tunc addictum, Eucherius omni floridissime descriptionis vere ostentato ad mundi contemptum invitavit, hunc ipsum esse Valerianum Cemeliensem. Quod si admittimus, lux affunditur Valeriani generi ac nobilitati. Nam Valerianum illum ad quem Eucherius scribit, fuisse ipsi sanguini e junctum, frons ipsa Paræne-eos Eucherii præfert. Et cum Eucherium constet splendidissimis natalibus insignem fuisse, item decus ad Valerianum transfunditur; ipseque Eucherius illum ita affatur eo quem signavi loco: *Quamvis in maximis sæculi apices, patre, soceroque elevatus, illustribus ex utroque titulis ambiaris, ego tamen longe superioris in te honoris fastigia concipisco*. Vides genus illusterrimum. Sed et obiter soceri vocem adverte, quæ Valerianum illum conjugio illigatum prodit. Id vero videri posset omnem conjecturæ hujus vim elidere, cum Valerianus Cemeliensis et episcopus fuerit, et ante episcopatum monachus vixit, ut aperte habetur ex initio epi-tole ad monachos qui illum sibi tametsi absentem in præfectum elegerant. Nihil tamen conjecturæ propositæ inde decedere perspicuum est ex ipsa Eucherii ad sanctum institutum invitatione; quæ docet vel Valeriani conjugium non fuisse nisi designatum, ideoque fas illi adhuc fuisse ad aliud vitæ genus convolare: vel quod aliis plerisque accidit, Valerianum,

A annuente conjuge, aut non ultra superstitē, liberum fuisse ad sacrum institutum capessendum, et consecutam promotionem in præfecturam monasticam ac episcopatum.

6. Et hinc via utcumque aperitur ad agnoscendum Valeriani sanctum obitum et beatitatem. Nam quod per ea tempora, *altrix magnorum montium plana Lirinensis*, ut eam Ennodius nominat, illustriorum virorum a sæculi fluctibus in Gallia secedentium frequentissimus portus esset, admodum verisimile est in ea insula monachum egisse Valerianum; indeque primo alicubi a monachis absentem in præfectum fuisse expetitum: tum vitæ sanctitate sanguinis splendori conjuncta illustrem ad sedem Cemeliensem in ea ora positam fuisse translatum, ubi sancto fine quieverit, juxta ea quæ de S. Valerii Lirinensis olim monachi depositione, Arnauldus in Martyrologio monastico his verbis tradit: *Nono kal. Augusti, Nicie in provincia, depositio sancti Valerii episcopi, et confessoris, qui ex monacho Lirinensi ad episcopatum assumptus boni pastoris officium implere studuit, et in gaudium Domini sui introductus, audire meruit, Eugē serve bone, etc.* Item consignatur in tabulis Liriniensibus ea die. Hunc porro esse nostrum Valerianum existant nonnulli Nicenses. Quos inter v. c. nec juris tantum utriusque consultissimus, sed omni quoque politiore literatura exultissimus, D. Honoratus Leotardus, datis de eo argumento litteris, hunc esse sensum suum significavit. Nec vero refert quod sanctus ille ex Lirinensi monacho episcopus, Valerius dicatur, non Valerianus. Nam potuit in antiquioribus tabulis, unde illud Martyrologium confectum est, per festinationem amanuensium, notarum compendia (ut assolet) consequantium, scribi pro Valeriano, Valerius, adhibita nota, qua in alia exscriptione non adhibita, manserit Valerius. Hac sane vel simili alia ex causa, in concilio Arausicani subscriptionibus, Valerius cum Valeriano confunditur in plerisque codicibus. Minus etiam movet quod locus depositionis, non Cemeliū, sed Nicia notetur in iisdem tabulis et Martyrologio. Nam juncto per illud tempus a S. Leone episcopatu Cemeliensi et Nicæensi, contingere facile potuit ut Valerianus utriusque sedis episcopus, Nicie potius quam Cemeliū corporis exuvias poneret: et in tanta Nicie Cemeliū propinquitate, mirum non esset etiam stante Cemelio Nicie excessisse et vivis Valerianum, tametsi in gregis sui excubiis assiduū. Præterquam quod non ultra stante Cemelio cum illud Martyrologium confectum est, vel exscriptæ tabulæ antiquæ, e quibus fuit depromptum, facile potuit qui Valerianum iis inseruit, ut obscuritatem vitaret, abjecta Cemeliū diruti mentione, civitatem continentem, in quam Cemeliū, ejusque populus, et sedes episcopalis, aliaque jura concesserant, assignare pro loco in quo e vivis excesserit sanctus ille episcopus. Quid si vero ne locum quidem obitus signavit, sed locum quo ejus illa die e vita excedentis depositio recolitur, quod Cemelio everso, Nicie fieri oportuit?

D 7. Sed me quidem conjectorem diutius agere in tam obscuris Valeriani rebus piget. Multoque etiam magis pigeret, nisi animadverterem criminatorem, longe tenuioribus indicibus, immo apertis hallucinationibus nixum, secure Valerianum harum homiliarum paratam longe aliis coloribus expingere quam prout a me expressus est. Statuit enim per se evidens, ac illustrissimū card. Baronii testimonio firmat, hunc esse nefandissimum hæreticum Pelagii et Cælestii partiarum ex Occidente profectum Alexandriam, ut habetur ex epistola Eusebii ejusdem ad S. Cyrillum Alexandrinum, quam proferi Baron. an. o Christi 417, 11, 15. Ea Epistola is quem dixi Eusebius amice expostulat, cum S. Cyrillo, quod 36 truncati gladio sedis apostolice, Pelagius et Cælestius, communiæ Alexandrinæ Ecclesie potuerint, interventu ac opera hominis pestiferi, eorumdem hæreseos caput federati Valeriani ventriloqui, gulæ ventrisque mancipii, genere humili, et conditione ipsa servi, Ariminensis

possessionis illustrissimi Valerii comitis. Additque Baronius conjectare se, hunc esse illum ipsum Valerianum, ejus apud S. Hieronymum est mentio epist. 79. Qui enim ibi in vulgatis codicibus dicitur Annianus pseudodiaconus Celedensis, ejus libros contra se editos S. Hieronymus testatur se per Eusebium presbyterum suscepisse, respondens S. Augustino et Alippio qui seiscitati erant eosne libros confutasset, hunc Baronius suspicatur corrupte legi Annianum, dicendum autem Valerianum. Quandoquidem verisimile est hunc esse illum Eusebium qui Valerianum apud Cyrillum inanimaverat, atque adeo non alium quoque esse Annianum illum, quam Valerianum Eusebio inivisum. Qui item corrupte dicatur Celedensis diaconus, cum de Ecclesia Celedensis nusquam sit mentio, sed Cenetensis potius sit dicendus. Ita enim substituit Baronius, testatus aliam lectionem habere *Arelatensis*. Quid si *Avellanensis*, quæ Juliani aliquando Capuani episcopi, Pelagianorum acerrimi, agnominatio ex patria, teste Prospero? Quid si item *Celanensis*? Nam hunc Julianum, Beda lib. 1 in Cant., in ipso initio, vocat episcopum Celanensem, in Campania. Hic Valeriani nostri criminatur, triumphum eam, et cardinalis Baronii auctoritate eum aperte gravari, immo opprimi, perspicuum existimat.

8. Verum hæc existimatio tam insulsa est, ut ne ingesto quidem salis modio defatuanda videatur. Tota enim vis argumenti quæ nititur, eo universa revolvitur, quod cardinalis Baronius de Valeriano Cemelienensi, et his hominibus, earumque parente prorsus tacens, prodat Hieronymi et Augustini ætate vixisse Pelagianum quemdam nomine Valerianum, diaconum Cenetensem. Inde infert criminatur, hunc esse Valerianum Cemeliensem episcopum, harum hominilarum parentem. Quæ ejusmodi sit consecutio, ineptiam ipse quoque, si demonstrare contendam. Quare obiter tantum dico, non si unus aliquis fuit hæreticus nomine Alexander, aut Joannes, aut Sergius, fas illico esse, omnia quæ perverse ab illo facta dictæ sunt, transfundere in quemcumque ejusdem nominis ea ætate florentem, quamvis neque munus, neque alia personarum adjuncta diversa essent, ut hic sunt plane diversa. Periculabitur sane per hanc inferendi et criminandi licentiam auctor etholice Epist. B. Judas argui proditoris et venditoris Christi Domini, patrata a bipedum nequissimo, ejusdem nominis, muneris, æ ævi cum S. Apostolo. Desino calumiam per se quassatam colterere.

Nihil porro præterea suppetere quod Valerianum nostrum gravet ex his quæ sive ex Eusebio illo, sive ex Hieronymo adducta sunt, nullo negotio evinco. Nec urgeo quanta sit fides quorundam sub Eusebii illius nomine vulgatorum scriptorum de vita S. Hieronymi, et aliorum ejusdem ingenii partium ad S. Cyrillum et Augustinum, quæ hæresibus atque ineptiis farta, Lovanienses tom. II Augustin. observarunt, suffragante Baronio anno Christi 420, a num. 42, et in Rom. Martyr. ad 30 Sept. Hæc tametsi dissimulata velim, quis non videt eum Valerianum, quem Eusebius ille *hypocritarum* nominat, fuisse Pelagii et Celestii discipulum ac fœderatum; hunc autem Valerianum, ejus hominibus indennes præstamus, fuisse eorumdem juratum hostem, ut et Semipelagianos reliquos, quibus ab adversario non satis memorii postea adjungitur? Semipelagiani enim viri alius probi et docti, Pelagium et Celestium, quorum Valerianus ille ventriloquus partiarius proditor, abominabantur, ut infra referam. Nihil igitur nostro huic Valeriano cum Valeriano illo quem Eusebius apud Cyrillum est insectatus, commune revera est, præter nomen. Unde quo jure criminatur Valeriano nostro infamiam Valeriani hæretici affricat, tantum quia ejusdem est nominis; eodem noster, si ineptie liberet, cumulari posset elogis quæ per eadem tempora Prudentius Valerianum episcopum celebrat hymno 10 peristeph., aut quibus Valerianus episcopus Aquileiensis sub

eam ætatem florens exornatur a S. Hieronymo et Rufino alisque.

9. Tametsi vero causæ præsentis nihil incommodat quod Valerianus ille ventriloquus idem sit cum Anniano Celedensi diacono, ut Baronius conjectabat; multa tamen sunt quæ suadeant fuisse longe diversum, et conjecturam scriptoris sapientissimi omnique superioris instriment. Omnes enim antiqui codices et Hieronymi et Augustini (nam hujus quoque tom. II ea Hieronymi epistola inserta legitur) constanter legunt Annianum; nec ulla lectionis varietas in manuscriptis quæ Marianus Victorius et Augustini emendatores adhibuerunt notata est in eo nomine. Quod vero Eusebius aliquis (incertum an idem qui ad Cyrillum scripsit) ad Hieronymum Anniani scripta transmisit, non sufficit ad transformandum Annianum in Valerianum. Immo quia potius est plurium codicum fides unius novi codicis testimonio si demus eundem esse illum Eusebium qui ad Cyrillum de Valeriano scripsit, et ad Hieronymum scripta ejusdem erroris transmisit, colligendum potius erit mendum esse in ea Eusebii epistola quæ recens profertur, legendumque in ea esse, pro Valeriano, Annianum. Sed demus sane irrepressibile mendum in Hieronymi et Augustini codices, proque Valeriano corrupte in eis legi Annianum, quid Valeriano Celedensi diacono, cum Valeriano Cemelienensi episcopo? Quid blasphemio scriptori, post delusum cum Pelagio synodum Diosopolitanam, calamum adversus S. Hieronymum stringenti, cum scriptore cujus omnes apices, pietatem, humilitatem, charitatem, et reliquas Christianas virtutes indigent?

Alterâ prætensa in Hieronymi codice vitio, ut maxime admitteretur, purgaret potius quam fœderet Valerianum Cemeliensem, probri quod ei inspergebatur, derivatione in alium Valerianum ex suspitione Cenetensem, aut ut una lectio habet, Arelatensem. Nullam tamen exstare Celedensem Ecclesiam (quæ fuit unica mendum causandi ratio) scriptori diligentissimo excidit, cum Hieronymi epist. 77, quæ illi 79 prope continens est, scripta sit ad Marcum presbyterum Celedensem. Ex qua 37 constare videtur Celedensem Ecclesiam in Syria fuisse; quandoquidem S. Hieronymus Marcum illum qui in Celedensi Ecclesia plurimum poterat; exposcit auxiliatorem adversus eos qui e Syria exerant, quam tunc incolebat Hieronymus, ipsum extrudere nitentur. Nec est quod data gratis identitate Valeriani illius de quo Eusebius scribebat ad Cyrillum, et Anniani de quo Hieronymus, novum videatur hominem forte in Occidente natum (quod Ariminensis illa servitus significat) ascriptum fuisse Celedensi Ecclesie in Syria. Frequentissimum enim per ea tempora erat ut qui in Occidente nati essent, commeantes in Orientem, ibi inaugurarentur. Ipseque S. Hieron. origine Dalmata, Antiochiæ initiatus est sacerdotio.

Video me tempus prodigere, et tam male subnixam Valeriani nostri ex ea Eusebii epistola denigrationem, jam satis superque obductam esse; planeque constare quanto jure Valeriani nostri criminatur sibi ex ea epistola triumphum cecinerit; quam denique verisimiliores sint conjecturæ nostræ, si earum cum criminitoris argumentis fiat contentio. Quicquidque vero fuerit quæ præmissi conjectancæ, placuit ea non præterire, quod et sua probabilitate non vacent, et aliquid apud cordatos et affectu liberos conferre possint, ad suspendendum vel temperandum judicium de Valeriani recta fide, in ea criminatione ad quam progredior.

CAPUT II.

Quæ adversus Valerianum facere visa, aut videri potuerunt.

1. Duo in Valeriano suggillant criminatur, doctrinam Semipelagianam et sancti prænomen. Auspicabor a priori criminationis parte cui etiam subnectam si quæ alia in doctrina Valeriani occurrerint vel mor-

bona, vel suspicionem latentis mali movere apta. Quia in re nec criminatoris diligentia, nec mea insuper indignationis et scrutatione contentus fui; sed oculatissimorum preterea censorum iudicia et emunctissimae naris hominum sagacitatem studio meo adjuvanciam volui.

Semipelagianismi suspectum Valerianum, vel etiam (si accusatorem audimus) plane compertum, faciunt quæ variis harum homiliarum locis, sparsi habentur. Signabo quaecumque occurrerunt. Homilia prima, omnium iudicio undecumque sana est: et idcirco apud Augustinum tomo IX, ubi jampridem habetur sub nomine libri *de Bono disciplinæ*, non modo Erasmi arrosionem effugit, sed etiam Lovaniensium theologorum censuram; qui quamvis recte libellum illum loco movendum pronuntiaverint, tamquam ab Augustino non conscriptum, nihil tamen in eo reprehenderunt; ut neque eard. Bellarminus in censura tomi IX D. August. quamvis de parente libelli anceps sit, nec definire audeat, aliunde ab Augustino sit, an ipse Augustinus. Quæ dubitatio, postea quam ea scripsit Bellarminus, plane evanuit, prolatis posteriorum diligentia veteribus codicibus ex Floriacens. et S. Galli bibliotheca, in quibus diserte liber ille Valeriano Cemelensi ascribitur. Et ut fides veterum codicum deesset, stylus plane clamat, auctorem non esse Augustinum, sed eundem cui ascripte leguntur reliquæ undeviginti, hoc est Valerianum. Ex eo tamen quod tantus vir ausus non fuerit cum libellum D. August. abjudicare, perspicuum est nihil illum subofficisse in eo minus sanum, olidumve. Itaque intacta sanè abire posset ea prima homilia, nisi Valeriani criminatorem, qui est inprehendendis aliorum erroribus odora vult, hac quoque primam homiliam sufficisset, quod prima ejus verba hausta sint a Pelagio, quem ait, *sæpius eo dicendi modo esse conquestum*.

2. Homilia secunda sub initium ita loquitur Valerianus de angusta via: *Hæc est illa via, dilectissimi, per quam iusti perveniunt et sancti immaculati græduntur*. Liqueat sermonem esse de via iusta arcta, non philosophice tantum, sed etiam christiane. Et tamen hæc subit quæ Massiliense fermentum subolet, quo voluntas, Dei manum veluti prehendere et ad illam ex se surrigi dicitur: *hujus ergo viæ et eligendus nobis et muniendus accessus est, quia sicut est arduus, ita est pervius; facilem autem se volentibus præstat, si non aut vanitas impediatur, aut fallax hujus mundi ornatus obstat*. Hoc illud ipsum esse videtur, quod Cassianus, et alii ejusdem furfuris toties ingemunt, damnaturque Can. 6 conc. II Arausiacani, *misericordiam Dei conferri volentibus*.

In eandem sententiam hom. 3: *Omne igitur opus, dilectissimi, in quo studium humanæ conversationis intelligat, voluntarium requirit officium*. Et mox: *Religio Christiani nominis in qua vocati sumus, liberi arbitrii suscepit officium*. Hæc voluntaria liberi arbitrii officia, Cassiani et Fausti, ut locutionem, ita et fugiunt referunt. Diserte sane Faustus epistola ad Lucidum, salutis initium, quod naturæ viribus tribuit, ait: *officii rem esse, non meritum*. Rursus inferius eadem homilia: *Christo nostro, quotidie gratiarum hostias immolemus, ut si alios commendant virtutum merita, nobis saltem locum gratiæ faciant voluntaria servitutis officia*. Quid clarius pro eorumdem Massiliensium errore, cum humana servitus gratiam devocare eique locum facere perhibetur? Nomen porro officii designare opus honestum intra naturæ ordinem, atque adeo non nisi humanam servitutem Deo ab homine impensam denotare, docent Tullii, ut Lactantius non semel nominat, *Officiales libri*; itemque Panetii et illi ejus, ac etiam Aristotelis (referente S. Ambros. I Offic. c. 7) libri de Officiis. Item Nicolai Damasceni opus de eodem argumento ac cum eadem inscriptione, commendatum a Simplicio in c. 37 Enchir. Epicteti. Et denique Zenonis Stoici scripto, prænotata vocè quæ Latine officium vertitur,

A ut est apud Iacertium lib. vii, in Zenone. At constat hos ethnicos supra honestatem mere naturalem non assurrexisse. Igitur qui gratiæ locum fieri per voluntaria, sive liberi arbitrii, officia affirmat, ut hic a Valeriano factum videtur tribuere humano labori ad-vocationem gratiæ, qui est Massiliensium error.

3. Homilia 7 æque lubrice, post enumerata sancta pleraque opera, quibus cælum virtutum meritis emergari licet, subiungit: *Sed hæc omnia una et eadem Patris, et Filii, et Spiritus sancti in nobis virtus operatur, quæ perfectionem iustis laboribus præstat, ac bonæ voluntati, quæcumque sunt optima subministrat*. Agnoscat lector solemnia verba quibus Semipelagianismus a;ud indubitos ejus assertores concipitur: *Deum esse qui perfectionem præstat, homine initium præbente*. Et subministrari quidem a Deo ³⁸ optima omnia, nempe cælestes suppetias, et gratiam, cum actualem tum sanctificantem; tamen præmissa ex homine per naturæ vires bonâ voluntate.

B An non vero idem fuerunt illa ex homilia 9: *Videte, dilectissimi, quantum nobis constet erogatio tenuis expensæ, ut ad petitionem nostram, tantæ maiestatis Dominus dignetur occurrere?* Dominum occurrere dicit, sed expetitum et humanis votis advocatum; quod nostrum quantulumcumque initium Massilienses dandum naturæ viribus in salutis negotio contendebant, ut esset unde Deum acceptionis personarum labe eximerent, qui aliquibus præsto esse, alios abjicere videatur. Eoque trahit Valerianus locum ex c. xv Isaïæ, quod item facit Cassianus collat 13, cap. 8 et 11.

4. Homilia 11, error, de quo agimus, traditur primum subobscurius, verbis illis: *Numquam describit Deus voluntatem religionis studio forentem, nec desunt solatia Divinitatis ubi sunt actus bonæ conversationis*. En, voluntatem ex se studiosam Deus superinditis auxiliis communit ac promovet, et acibus nostris humanis solatia gratiæ asciscuntur. Mox vero apertissime, et ita ut ipsius solis radiis scriptus videatur Semipelagianismus. *Nec nos negare possumus ornamenta religiosa vitæ, vigilantia studio comparari: sed ibi Deus est ubi integræ religionis est animus, ita Apostolo dicente: Exemplum queritis ejus qui in me loquitur Christus? Satis ibi vacillat humanum studium, ubi non requiritur Dei auxilium. Num non dubie periclitatur fides; si non muniat patrocini Divinitatis. Nostrum est igitur bonum velle, Christi vero perficere. Nam ita Apostolus loquitur: Velle adjacet mihi; perficere autem bonum non invenio. Vides ergo boni operis voluntatem ex nobis debere descendere, perfectionem Dei potestatem pendere. Rursusque infra: Habet quidem servus gratiam laboris sui, sed domino debet fructum laboris impleti*.

Conclamatus plane videri potest Valerianus, nec videtur tam morbo loco, Chiron ullus medicinam satis idoneam facturum. Quid enim aliud Pelagianorum reliquæ obtruderat? Audi Cassianum collat. 13, cap. 9, in fine: *Ut evidentius clarent, etiam per naturæ bonum quod beneficio Creatoris indultum est, nonnumquam bonarum voluntatum prodire principia, quæ tamen nisi a Domino diriganter, ad consummationem virtutum pervenire non possunt, Apostolus testis est dicens: Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio*. S. item Augustinus in expositione quorundam propositionum ex Epist. ad Rom. num. 60, cum junior tunc sic scripsisset: *Quod credamus, nostrum est; quod autem bonum operemur, illius est qui credentibus in se dat Spiritum sanctum*; postea recensens illud opus i. Retract. c. 23, et lib. de Prædest. SS. cap. 3, reprobat eam propositionem, quam tamquam Semipelagianismo fetam, commendabant Semipelagiani, et D. Augustino objiciebant, ut testatur Hilarius epist. ad August. Immo Julianus Capuanus, Pelagianorum signifer, cum quo S. Augustin. gemine certamine confligit, eo tandem adactus est, ut non aliud assereret quam quod proxime proposito loca Valerianus: *Volens intelligi*, verba sunt Augustini,

sententiam ejus referentis l. iv prioris respons. c. A
3. *Hominem per se incipere sine gratia, quod perficit gratia*, lib. ii cap. 8: *Volunt, Pelagii ex par e assecte de quibus ibi agit, in homine ubi ipso homine incipere cupiditate boni, et hujus capiti meritum, etiam perficiendi gratia consequatur*. Ut jam Valerianus non tantum Semipelagianismi, hoc est Pelagianismi diluti, sed ipsius fecis Pelagianæ propinpius audire posse videatur.

5. Quid si et Ethnicismi? Hierocles sane, homo gentilissimus, ad vers. 47 Pytag. late confirmat, electionem bonorum in bonis esse, perfectionem autem eorum esse a Deo, et studium quidem nostrum, esse veluti extensionem manuum ad bonorum captationem; Deum autem esse, qui manum porrigentibus præsto est, et largitur volentibus ac petentibus. Itaque tamquam formam materiæ, preces operi et conatui nostro esse imprimendas docet, ut eo inter nos petentes et Deum largientem medio interposito, perficiamus juvante Numine, quod per nos ipsos non adduceremus ad perfectum. Vocatque Hierocles impiam virtutem (si ita dici potest) illius qui in suis dumtaxat operibus confidens, expropterea vi sua naturali perfectionem a Deo non expectet. Seneca eodem sensu, epist. 73, in fine, negat deos fastidiosos esse; *admittunt, et ascendentibus manum porrigunt*. Quasi diceret: plane dii homines admittunt, sed venientes. Manum isdem porrigunt, sed ascendentibus et ex se conantibus id præstare quod per naturam possunt. Unde ita subdit, nullam sine Deo mentem bonam esse, ut tamen naturalia boni semina, per culturam in fruges promovenda non sileat. Tantum non dicens, nostram esse velle, Deo vero perficere. Plane gemina habet initio epistolæ 41, ubi bonum virum sine Deo nemini esse contestatur, nec posse quemquam nisi ab illo adiutum exurgere; non posse item rem tantam sine adminiculo Numinis stare; a nobis tamen ducendum esse initium, eo quod Deus prout a nobis tractatus est, ipse nos tractet; esseque proinde a nobis ipsis impetrandam bonam mentem, sive bene volendi exordia, quibus Deus consummationem adjungat. Qui est Stoicus ille typus, quem S. Augustinus in gratiæ hostibus toties exarat; ac nominatim serm. 13 de Verb. Apost. et tract. de Stoicis et Epicureis.

Philo pulcherrime lib. de Sacrific. Abelis et Caini, ad illud, *et factum est post aliquot dies*, hoc ipso errore ait laborasse Cainum, et proinde liceat teteriori hujus dogmatis assertores, pro Caini germanis habere. Distinguit enim Philo tres classes eorum qui Deo gratias non agunt. Primam leviter præ reliquis peccantium, eorum videlicet qui per beneficiorum oblivionem, gratiarum actionem, qua nihil pretiosius, missam faciunt. Alteram deterrimam hoc est eorum, qui per nimiam arrogantiam, seipsos habent pro auctoribus bonorum suorum. Tertiam malignitatem veluti mediam eorum qui bona sua referunt ad auctorem Deum; sed ita ut censeant se merito suo illa consequi, attracto ad se per bonum aliquod suum opus Deo, et per illud rati se dignos factos divina gratia. Diceret expressos a Philone, pluribus post sæculis nascituros Pelagianos et Semipelagianos. Nam Pelagianis perbelles congruit eclassis illa secunda, Semipelagianis vero tertia. Et utramque Philo manifestis veteris Instrumenti oraculis, quæ profert, convulsam docet, et Cainitarum esse confirmat. Annuiteque de more S. Ambros. lib. de Cain et Abel. cap. 1, quamvis initio capitis secundi, aliam eorumdem duorum fratrum allegoriam magis approbet, hac non rejecta. En igitur quantum virus in prolatis Valeriani locis latet: si tamen latet, et non potius aperte se prodit; 39 cum tam disertè homini initium bonorum suorum arroget, solam vero perfectionem Deo tribuat, ut Semipelagiani reliqui.

6. Fides autem catholica hæc est, ait Chrysost. aut quisvis alius auctor homilicæ de Adam et Eva, cujus hanc partem legere etiam licet apud Celestinum,

epist. ad episcopos Gallie: *Ut omnium bonorum effectum atque operum, et omnium studiorum, omniumque virtutum, quibus ab initio fidei ad Deum tenditis, Deum proficemur auctorem, et non dubitemus, ob ipsius gratiam, omnia hominis merita provenire, per quem item fit ut aliquid boni et velle inveniamur et facere*. E. hæc plane catholica regula, malus cæteroqui auctor, nec prorsus abs re Eutychnianismi insimulatus Joannes Maxentius, in calce professionis catholicæ, in hunc modum ferit eos quibus relata ex Valeriano verba placent. Abominamur eos qui contra vocem Apostoli audent dicere, nostrum est velle, Dei vero perficere: idem doctor, et velle, et perficere donum testatur esse divinum, ipso dicente: *Deus enim est qui operatur in vobis et velle, et perficere pro bona voluntate*. Ita ille, consentaneæ ad catholicum dogma de Deo salutis humane initiator. Nimirum, qui filii Dei sunt, imitatione filii naturalis, ut Fulgentius lib. de Incar. et Grat. Christi cap. 20 recte advertit, non ex voluntate carnis aut viri, sed ex Deo nascuntur. Et quamvis unusquisque, præeunte Deo, possit sibi pater effici, et matrem se vel feminam, hoc est sanctum vel improbum, efficere, ut pulcherrime tradit Nyssen vel hom. 6 in Eccles. et l. de Vita Moysis, ac Bernardus serm. 57, ex parvis, tamen nisi Deus præcedit, jacentem est hominem æternum in nihilo, multo magis quoad esse gratiæ (quippe sublimius) quam quoad esse naturale.

Ipse fidei et totius sanctitatis nostræ, ut Fulgentius supra ex Apostolo urget, non consummator tantum, sed etiam initiator et auctor. Ipse, juxta D. Augustinum, homil. 14, ex 50, *retribuendo bona pro malis, invenit quo modo retribuere bona pro bonis, etc.* Cum ergo bona retribuit, prævenit se, dando bona quibus retribuere bona. Ipse, ut est apud eundem August. cap. 32 Enchir., *hominis voluntatem bonam et præparat adj. vandam, et adjuvat præparatam*. Præcedit enim bona voluntas hominis nulla Dei dona, sed non omnia. Quæ autem non præcedit ipsa, in eis est et ipsa. Hæc e triplici in nos ad salutem diffusa benedictione, omnium suavissima, et animæ recogitantis palato maxime sapiens, eodem Bernardo iudice serm. 39, ex parvis. Ubi misericordiam ac benedictionem Dei prævenientem nos, adjuvantemque et consummantem distinguens: *Verum, inquit, in his tribus, non immerito dulcius sapit, ea quæ non modo immeritos, sed male meritos prævenit; ut dum adhuc filii sumus iræ, et operamur opera mortis, ipse cogitet super nos cogitationes pacis; et ne petentibus quidem, immo et impetentibus; non invocantibus, sed precocantibus, non interpellantibus, sed etiam repellentibus, spiritum bonum, spiritum vitæ, spiritum adoptionis largitur*. Quid illi animæ dulce sapiat, cui misericordia tanta non sapit? Merito proinde benedictio dulcedinis nominatur, ea quæ prævenit. Admodum igitur corrupta, aut nulla, spiritualiter gustandi vi prædium operuit Valerianum, cui ea benedictio dulcedinis, non modo dulce non sapuit, sed re ullo quidem pacto percepta est. Aliter sentimus, catholici. Non, i-quam, quod Valerianus affirmabat, prævenimus ipsi Deum, ac veluti sollicitamus, ut operi per nos cepto, opulatur et consummator accedat, sed ipse anteorcupat et prævenit nos. Videndus quoque Richardus Victorinus lib. de Gradibus charitatis cap. 3, initio.

Concludo hunc locum insigni plane disputatione Ecclesie Lugdunensis in opere contra Joannem Scotum, circa caput ejus quartum, in fine, ubi hæc ejus propositio refertur: *Semper naturam inchoare posse ac perficere non nisi per gratiam*. Hoc Lugdunensis Ecclesia his verbis rejicit: *Quod si ita dicit, quasi natura hominis per liberum arbitrium suum semper possit bonum inchoare, sed non nisi per gratiam Dei perficere, ut inchoatio totius boni semper homini deputetur, Deo autem tantummodo ejus perfectio; ut primam partem boni agendi sibi redderet homo, secundam Deus: talis sensus omnino Pelagianus est, et contrarius Evangelicæ et apostolicæ veritati. Quia ipse Dominus,*

ut initium boni nostri ostendat non esse ex nobis, sed ex illo, ait: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Et Apostolus dicit fidelibus: Quia qui cepit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu. Et iterum: Vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, verum etiam ut pro illo patiainini. Et beatus Joannes apostolus dicit: Non quasi nos dilexerimus Deum; sed quia ipse prior dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris. Et iterum beatus Paulus apostolus ait: Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem et consummatorem fidei nostrae, Jesum. Si ergo vere Catholici esse cupiamus, totum fideliter divinae gratiae deprimere debemus, et initium fideliter boni operis nostri, et finem: quia sicut praemissis Scripturae sanctae testimoniis clarissime demonstratur, Dominus elegit sanctos suos, non illi eum. Deus in suis fidelibus et incipit bonum et perficit. Ab ipso donatur fidelibus qui pro eo patiuntur, et initium fidei et finis martyrii. Ipse prior dilexit sanctos suos, ut illi eum possent diligere. Et fides nostra Dominum Jesum habet auctorem, eam in nobis inchoando; et ipsam habet consummationem perficiendo. Haec ergo fideliter teneamus, ut in vera fide fundati ab errore haeretico tuti simus. Non est quaerenda lortior et dilucidior confutatio erroris Valeriani, quoad supernaturalis operis initium ex nobis, solum vero perfectionem ex Deo.

7. Aliorum contra sanam doctrinam errorum, notatum a criminatore Valeriano, non inaudivi. Amicus tamen homo, ingenio acri et perspicaci, quem ad scrutandum in lucernis Valerianum adhibui, significavit unum praeterea et alterum locum, in alio negotio, posse lectori minus attento, aut aequo duriorem videri.

Quinetiam ne quid praeteream quod gravando Valeriano conferre possit, moneo hic semel ac iterum pridem vulgatis, i. cidisse me in opus Bernardi Vindigni, cui titulus: *Criticus Augustinianus castigatus*. Ibi in Observationibus ad Augustini totum nonum, cui insertus est liber de Dono Discipline, qui idem est cum prima Valeriani homilia, abjudicat ea lucubratio Augustini, nec in ea aliud reprehenditur, quam quod cap. 1 dicatur: *Non est imperium, nisi ubi aliquid iubetur injustum*. Idemque cap. 8 obscure admodum dicitur, cui studium est Christum colere, *prins cordis et corporis suscipiat indumenta*. Sed non est quod ista nos moveant. Nam quod auctor illius lucubrationis quae recte B. Aug. abjudicatur, dicat imperium non esse, nisi cum iubetur injustum; sui debet juxta phrasim murmuratorum quos sibi suggillat Valerianus, qui sollicitudinem et accusationem praepositorum insinulabant tyrannidis ac superbiae. Hoc perverse dici monstrat Valerianus contendens bene moratum et humilem sublitum, quandiu nihil ei injustum mandatur, non debere duri ac tyrannici jussi insinulare praepceptum superioris. Locus ex cap. 8 optime habet. Agit enim ibi Valerianus de converso qui illius in saeculo calcibus factus sit monachus, ac proinde vestem mutari. Eum ergo monet ut sicut agrediens ad servitutum Dei et religiosum cultum iniens, mutavit vestem corporis, ita novam animae vestem suscipiat proposito et voluntate. Quid ibi obscurum aut non nitens? Quare his, quae exordia sunt, praetermissis, excutiamus bina illa quae ab amico, emunctissimae aaris homine, Joanne Garatio notata dicit.

Prior locus habetur hom. 3, ubi ceteros quidem Christianos negat persolvere unquam Deo posse quod debet t, at martyres Deo debitum exacte persolvere profitetur. Non otiose, inquit, Domino serviendum, cui quamvis quilibet quotidie honoris aut muneris exhibeamus, numquam tamen persolvimus quod debemus. Quando autem est, ut ille persolveat debitum, quem constat vicario poenae munere comparatum, nisi forte pro amore Redemptoris se similis sententia aut mortis, aut damnationis excipiat? Audacter plane sanguis hominis pari pro Deo fusus cum pretioso sanguine quasi Agni immaculati componitur, quandoquidem debitum quo

A Christus nobis sibi obstrinxit dicitur persolvi, ac velut exstingui ea sanguinis repensione. Sapiientius Chrysostomus, aut quis alius auctor homiliae de Adam in creaturas reliquas prelatione, nominum quibus Deo obstringimur indissolubilitatem expendit. Suavissime de more S. Ambr. lib. de Virg. prope in fine: *Bonus servus in pretium studet praeprare domino quod pro se solum est*. Noli aurum parare filia, noli argentum. Non divitiis istis te Christus redemit. Paratum habeto pretium, non semper exigere, sed semper debes. Sanguinem solvit, sanguinem debes. Ille pro te solvit, tu pro te redde. Eramus oppugnati malo creditori peccatis. Contraximus chirographum culpa, poenam sanguinis debebamus. Venit Dominus Jesus, suam pro nobis sanguinem obtulit. Sed non potest sanguinem reddere, ipsum inquam Christi sanguinem, nam de eo agit, negatque reddi vel compensari posse. Bonus quidem servus debet pretium suum reparare Domino suo. Sed si non potest pretium reddere, vel hoc faciat, ne pretio videatur indignus. Ergo et tu dignum te gere tali pretio, quasi diceret: B Compensatio ejus desperanda tibi est; saltem igitur conmittere, ne tantum litrum frustra sit exhibitum. Disertissime item ac verissime Salvianus l. II ad Eccles.: *Quidquid libet, homo pro Deo perferat; solvi omnino non potest, quod Deus pro homine perpassus est*. Quia etiamsi passio ipsa non differat genere poenarum, multum tamen disiet necesse est diversitas patientium.

Posterior suspectus Valeriani locus habetur homil. 5. Valerianus videtur asserere peccatum linguae esse vulnus absque remedio. Sic enim loquitur: *Tandem sanari potest iniquarum valetudo cogitationum, quamdiu id quod corde concipitur, ore tacito continetur*. Verum ubi semel lingua rotante proruperit, frustra medicum quaerit. Sine remedio est enim culpa verborum, quia deleri non potest, quidquid lacrymarum inserta per aures propagavit injuria.

8. Haec sunt quae, praeter Semipelagianismum de quo Valerianus a criminatore traducitur, aiebam posse in eo dure dicta videri, quae tamen nullo negotio molliuntur. Nam prior locus tantum continet decus illud martyrum quo mortem Salvatoris morti rependunt, et, ex divina concessione ac privilegio martyrii, abstergunt omnem reatum et maculam, usque ad novissimum quadrantem persolvere quod debent, iuxta illud Tertulliani in calce Apologetici: *Quis non pati exoptat, ut totam Dei gratiam redimat, ut omnem veniam ab eo compensatione sanguinis sui expediat? Omnia enim huic operi delicta donantur*. Et S. Cyprianus epi. l. 52, martyres omnia peccata passione purgasse ait, statimque ab obitu ad gloriam pervenire, ut proinde neque suffragiis, neque sacrificiis, per vivos absque injuria juvari queant, ut Innocentius papa dixit, quae necessitate adulti tere omnes qui aliter e vita excedunt obstringuntur. Rari enim sunt adulti quibus ad purum alia via, id est per baptismum, aut contritionem absolutissimam, vel satisfactionem perfectam, abstergantur sordes peccatorum, absque additione ignis emendatorii. Itaque non cogitavit Valerianus de contione et aequiparatione sanguinis Christi et sanguinis martyrum. Quamquam si aliquis tale protulisset, non difficiliter exponeretur quam sanctus Cyprianus, cujus sunt illa ad calcem libri de Laude Martyrii: *Cum ad exemplum Dominicae passionis atque ad omne testimonium Christi animam tuam ponas, nec fundere sanguinem metuis, martyrio totum necesse est cedat*. Martyrii inextimabilis gloria, infinita mensura, immaculata victoria, nobilis virtus, inextimabilis titulus, triumphus immensus, quippe quo et propria confidentis laude perfertur, velut socio Christi cruore decoratus. Et mox: *O beati, et quibus vere dimissa sunt peccata! Si tamen qui Christi compares es is, aliquando peccasti*.

9. In posteriore loco, noluit Valerianus asserere linguae peccatum esse immedicabile; sed tantum ostendere intendit quantum sit nocuum, quod verbo improvide emisso plerumque infertur, quamque sepe ea plaga agere obducatur, immo frequenter nullo

umquam tempore obducatur; eo qui transfixus est, A epulatum cordi infixum, non tantum non revellente, sed etiam altius ac firmitus adigente. Sagitta enim infixa femori carnis, sic verbum in corde stulti. Præclare omnino in hanc rem disputat noster, hom. 3.

Quare his, quæ plane levia sunt, nec a crimatore obliuntur, prætermisiss, insistendum est depellendo Semipelagianismi probro, cujus Valerianus acriter vehementerque incusatur. Unde etiam a crimatore subinfertur ejus de Sancti gradu defectio: cum enim sine fide recta impossibile sit placere Deo, temerarium omnino censet, homini cujus fides ambigua sit, vel potius aperte obliata, Sancti prænomen arrogare. Accedit altum de Valeriano silentium in tabulis ecclesiasticis et omnibus retro Sanctorum indicibus, in quibus verisimile non est prætermittendum tam universaliter tamque constanter fuisse Valerianum, si sanctitatis laude vivus claruisset, et Sancti nomine dignus excessisset e vita.

41 CAPUT III.

Quæ prima Valeriani quoad Semipelagianismum defensio, ejusque improbatio.

1. Priusquam relego vestigia adversus Valerianum pressa, et ostendo quam vana suspicio tetram ei Semipelagianismi labem affricuerit, referre juvat quid in ejus defensionem proponi posset, et revera ad aliorum gravissimorum Patrum purgationem est necessarium.

Erunt ergo qui existiment eam maculam esse in Valeriano adversariorum opinione minorem, quod Valerianus eo ævo vixerit quo Semipelagianismus nondum erat exploratus error, eaque in regione cujus plerique omnes præsules et viri sanctitate ac eruditione præstantes ad eundem scopulum naufragantes, de initio fidei ex humane voluntatis aliquo per seipsam nisu, deque gratia Dei humane invocationi subjuncta, et omnibus quantum ex Deo est, divinæ gratiæ rore reque perspersis, a D. Augustino impune dissentiebant: donec post annos circiter sexaginta, eoque amplius, concilii Arausiacani in definitione, proscripto errore, veritas catholica constabilita est, quod juxta postremam (nam multoties in hoc puncto variavit) cardinalis Baronii sententiam, contigit anno Christi 529, sub consulatione Decii junioris, quæ est anni nota concilio ascripta, cum tanto ante florisset Valerianus. Itaque videri posset ex hoc capite Valerianus, non nisi leviter, immo non nisi materialiter errasse, tametsi tota accusatio de Semipelagianismo hominibus ejus insperso, veritate niteretur. Unde non esset quod quidquam de ejus sanctitate detractum censeretur, cum constet viros sanctissimos, salva sanctitate, in multo apertioribus impigresse, non communi errore, sed privata sua opinione ac sensu ductos. Non enim error hæreticum, sed perniciosa obstinatio facit, inquit Petrus Damiani lib. 1, epist. 13, nec omnes hæretici dicendi sunt, qui opinantur errorem; sed qui pertinaciter et audacter prædicant falsitatem.

2. Mitto reliquos cum in hac ipsa Semipelagianismi causa suppetant exempla luvulenta Cassiani et Fausti Rhegiensis. Cassianus enim, etiam post scriptas et evulgatas collationes, S. Leone familiarissime usus est, ut docet epistola qua Cassianus S. Leoni opus de Incarnatione inscripsit. Quanta autem sanctitatis laude clauverit, docent non tantum ejus scripta, quæ christianæ perfectionis medullam jure dixeris, sed etiam memoria quæ in benedictione est Massiliæ, ubi a tam multis sæculis, Sancti titulum retinet et coelestium honoribus collitur. Ejus enim caput, argentea theca inclusum inter sacras reliquias abbatæ S. Victoris, ubi Cassianus olim vixit, exhibetur venerandum, sacrum de eo, et quidem peculiare ac proprium, celebratur; die festo honoratur, omni denique cultu qui coelitis impenditur solet religiose afficitur. Quæ videtur fuisse causa cur Petrus de Natalibus, lib. vii

Catalogi sanctorum cap. 59, cum sanctis ascripserit. Varias hæcæces in quibus Cassianus colitur et sanctus, notavit Alenardus, in præludis ad Concordiam regularum S. Benedicti Aulanensis cum de Regularium auctoribus Paulinus Aquileiensis episcopus lib. 1 contra Felicem Urgelianum, sub finem, et lib. ii senel ac iterum, nec non lib. iv, initio, allegans Cassianum, appellat eum *beatum Cassianum*. Disertissime quoque Thomas Waldensis, lib. iii Doctrin. artic. 3, cap. 28, num. 2, Cassianum adducens, vocat *sanctum Cassianum*, et a catholicis talem agnoscendum, luculentio præconio ei exhibito, contendit. In Concordia Regularum per S. Benedictum Aulanæ abbatem, frequentissime allegatur regula sancti Cassiani, et raro omittitur prænomen Sancti. Idem honores Deo Rhegi in Provincia habentur, ubi templum Deo, in Fausti tamquam sancti honorem, jam olim exstructum cernitur, et quotannis festum de eo, cum octava, tamquam de insigni sancto, celebratur. Primus enim Joannes Molanus, non ita pridem e Gallicano Martyrologio, cui illic usque tamquam sanctus ascriptus fuerat, expunxit, exemplo nequaquam probando in doctore privato. Quamvis igitur et Cassianus et Faustus hujusmodi fuerint, tamen utrumque errori patrocinatum et materialiter fuisse hæreticum ha exploratum est, ut non sit effugio locus.

3. Nam Cassianus; ut postea apertissime demonstrabo, quibusdam eorum qui salutem expessunt, salutis initium ex natura viribus concessit. Nec audiendi sunt, sive Henricus Cuychius, sive Petrus Ciacconius, suis ad Cassianum annotationibus: quorum ille collationem 13, ubi Prosperus impugnationes et Gelasii decretum, esse hæreticam fatetur, sed absque Cassiani labe, quem alii retulisse tantum, non etiam approbasse, sententiam abbatibus Chæremonis: alii autem Cassiani libros errore liberos contendit; et sicubi Cassianus contrarium videtur tradere, interpretatur id Cuychius de bona voluntate per gratiam excitata et præcedente uberiora auxilia, eaque utcumque promerente. Ciacconius vero, propositione 2 et 10 ex Cassiano excepta, et passim in cæteris propositionibus ad questionem de gratia pertinentibus, etiam collationem 13 purgat a crimine, eo quod Cassianus et ea collatione, et multo magis alibi, astruat tantum naturale aliquod meritum remotum, sive naturalem dispositionem remotam ad gratiam sanctificantem, non autem proximam dispositionem, quam solam Ciacconius cum errore admitti censet.

4. Sed neutra Cassiani excusatio est idonea. Nam mens Chæremonis non est alia quam ipsius Cassiani, qui, ut cum Prospero loquar, in præmio libri contra Collatorem, Chæremonis se ostendit per omnia probasse ac suscepisse sententiam. Et sane, nisi hanc admittamus fuisse Cassiani mentem, fatendum erit omnia quæ in Collationibus habentur, ad eos tantum spectare, qui inducuntur loquentes: quod non minus extra rem esset, quam si quis Platonis Dialogos Platonis mentem continere negaret; aut si quis diceret in Dialogis S. Hieronymi contra Pelagianos non haberi quid revera de gratia senserit S. Hieronymus. Itaque perspicue Cassianus revincit erroris quoad collationem 13, Ecclesiæ auctoritate suffixam. Dicere autem quod in ea collatione asseritur morbidum esse, quæ vero alibi in eodem prope verbis ab eodem auctore traduntur esse alio sensu accipienda, divinare est, vel potius tenebras gratis effundere. Evanesce ergo omnis illa prior Cassiani excusatio.

5. Nec posterior est magis idonea. Nam 42 admittere naturale aliquod meritum remotum, et naturalem dispositionem etiam remotam, ad gratiam sanctificantem, reprobum est et maledicto proximum. Ea siquidem dispositio, quamvis esset remota respectu gratiæ sanctificantis, esset tamen proxima respectu alicujus gratiæ auxiliantis, per quam gradus fit ad sanctificationem. At concedere auxilium gratiæ posse naturaliter acquiri, et sub meritum cadere, est Semipelagianus error, quem proinde sibi affricat, qui ea

ratione Cassianum purgat. Quod si nomen dispositionis remotae acciperetur improprie, quo pacto usurpatur a plerisque scholasticis, admittentibus naturalem dispositionem remotam, id est meram obicis remotio- nem absque inductione ullius proportionis, et quamcumque moraliter idonea, sive Dei attractiva, et qualitercumque meritoria, aut etiam imperatoria, aptatione subjecti ad formam supernaturalem; sic vitio vacaret ea Claconii doctrina, sed ad rem non faceret: quia Cassianus perspicue agit de naturali dispositione, tenui quidem, sed tamen proprie accepta, et aliquali gratiae merito feta. Quare fatendum est Cassianum errasse circa initium salutis. Eumque errorem, iis quae exstant ejus operibus contineri docent quae in Cassiano reprehendit Prosper, habenturque etiamnum apud Cassianum. Ut propterea displiceat quod card. Baronius anno Christi 455 affirmat, nempe nunc quidem sanum esse Cassianum; olim tamen, priusquam Eucherii Lugdunensis et Victoris Martyritani, ac Cassiodori labore purgaretur, iis resectis quae cum Ecclesiae catholicae doctrina non cohaerebant, morbosum existisse. Hoc rejicio, cum exstant, ut dixi etiamnum apud Cassianum, quae Prosper ex eo verbatim retulit atque confixit.

6. Faustum quoque laborasse errore Semipelagianorum quoad salutis initium, diserte asserit Petrus Diaconus lib. de Incarn. et Grat. Christi cap. ult., et non posse eum nota illa eximi, quamvis subobscurae plerumque errorem prodant; at ita ut aegre teneatur, mihi videtur indubitatum, ex tam multorum illius aevi catholicorum doctorum concitatione in Faustum. Nam S. Avitus Viennensis episcopus, in quo (ait Ennodius in Vita Epiphani) se peritiam velut in diversorio lucida domus inclusit; S. Fulgentius, S. Casarius et in Oriente Joannes presbyter Antiochenus, adversus Faustum, partim adhuc superstitem, partim non ita multo ante defunctum, insurrexerunt, ut docemur ex Isidoro, lib. de Viris Illustr. cap. 14; Gennadio, cap. 86 Catalogi; auctore Vita S. Fulgentii, cap. 28; Adone Viennensi, in Chronico, ad Christi annum 492; Joanne Maxentio, in responsione ad Hormisdæ epistolam: ut proinde operam ludant recentiores, qui pro Fausto pugnant, et eum usquequaque catholicum fuisse, tanto post tempore persuadere nituntur, decepti exilitate meriti naturalis quod respectu gratiae admittit, et interdum vix nomine meriti dignatur, ob tenuitatem; ita ut non obstante aliquali illo merito, gratiam agnoscendam inculcans, eandem sincere asserere videatur.

7. Cassianus ergo et Faustus, pii et sancti viri, nec in vita dumtaxat pietatis laude clari, sed etiam post mortem, iis in locis in quibus ævum exegerunt, sanctitate commendati, et caelorum honoribus illustres, humanum aliquid passi, re nondum per Ecclesiam perspicue definita, aliter de salutis initio scripserunt quam sana doctrina ferat, nec tamen idcirco omnino proscribuntur. Quin potius quae utiliter scripserunt, cum fructu leguntur, eorum memoria in benedictione est. Erit igitur qui non aliter de Valeriano statuat.

Mihi tamen hujusmodi exensatio, perparum reipsa vel nihil a vera accusatione, quod punctum de quo agimus, abesse videtur. Sic enim non homilie, de quarum sinceritate et sana doctrina quaerimus, errore libere demonstrantur, sed probabilis ignorantia auctoris ejusque involuntaria cespitatione allegatur. Quod unicum est pro Cassiano periculum, interclusis, propter auctoritatem Prosperi, cui Romana Ecclesia suffragata est, omnibus benignis Cassiani in sensum catholicum interpretandi viis quas inire aliqui antehac infelicitate tentarunt, ut monstravi; nec desunt qui idem etiamnum cogitent, eventum, ut auguror, non dissimili, consilioque parum probabili. Quid enim attinet collaudatam a Gelasio, cum ceteris Prosperi opusculis, impugnationem Cassiani retractare, ipsumque etiam Cassianum eodem decreto in plenam ac non corruptis editionibus suffluxum velle indemnem preb-
bare, iis quae adversus eum constituta sunt, labe-

A factandis, aut potius male tentandis? Eo sane devotius videntur qui Cassianum purgant, ut Prosperum Cælestini et Gelasii elogiis illustrem, vel calumniam in detorquenda Cassiani mente, vel inscitiam in ea perspicenda insimulant: quod quam sit intantum et injustum, nihil attinet dicere. Ipseque Cassianus, quanvis Prosperi impugnationem moleste tulerit, ut Prosper sub initium epistolae ad Rufinum refert, tamen non est calumniam causatus, quod fuisset avertendo Prospero accommodatissimum. Fausti vero, quamvis non adeo explorata videri posset allucinatio; et nonnihil aniceps causa, quod complures pro eo catholici scriptores steterint (sane Sinodus Faustum habuit pro viro doctrinae salutaris ac singularis; Ruricius vocavit doctorem eximium, pastorem egregium; Hilarius Arelatensis, adhuc abbatem ita honoravit, ut medium locaret inter se ac Theodorum et Maximum episcopos; Hilarius pontifex dignum duxit qui in synodo Romana secum una presideret); tamen eadem mihi videtur esse ratio; et illum æque rejecit Gelasius pontifex.

B 8. Non igitur e re et existimatione Valeriani esse videtur, si Cassiano et Fausto, ut erroris, sic exensationis similitudine accensatur. Et quod communis eo aevi eaque in regione fuisse Semipelagianus error obtenditur, pertinet ad potentioris labis illius diffusionem, non autem ad Valeriani ab ea immunitatem. Nam sicut bonum, juxta Senecam epist. 73, Dionem, Chrysostomum, orat. 40, et Tyrium, disserit 33, quo communis et diffusius, eo etiam auctius est; ita et malum, quod idem Dio eleganter de more prosequitur orat. 32, quoad plures permanat, eo est tetrius et gravius. Quae paria sunt merito, ait Prosper, contra Collat. cap. 9, de malis agens, non minuantur coeundo, sed crescant. Pulcherrime item S. Hilarius, initio sexti libri de Trinit., demonstrat quanta sit gravitas erroris, ex quo pervulgatus et communis efficitur. Quare alla via ineunda est purgando solide ac vere Valeriano; ita ut non commiserationem erga eum 43
C movere velle, aut deprecari justam censuram, sed innoxium ostendere, et justo iudicio interposito, causaque discussa evincere, judicemur

CAPUT IV.

Germana Semipelagianismi expositione tradenda, produdatur ad legitimam Valeriani ab ea labe exemptionem.

1. Quia criminator dicam Semipelagianismi Valeriano maxime impingit, minus de reliqua accusatione sollicitus, operæ pretium est premittre quis fuerit Semipelagianorum germanus error, quod discrepantes de eo sententiae sint, et verendum videam ne Valeriani criminator aliter fortassis Semipelagianismum quam par sit et veritas ferat interpretetur, et idcirco focus fiat imperitis. Idque exscutere in errore non adeo pervio magis necessarium videtur: quandoquidem idem Valeriano mastix, qua est antiquitatis Ecclesiasticae et haereseon peritiae ac sagacitate in pervadendo ad ipsa errorum cubilia, Ariani-
D smum, quo vix ullus fuit in Ecclesia error minus ambiguus, non esse de divino Verbo in natura tantum divina subsistente, sed de Christo ex Divinitate et humanitate compacto, accipiendum contendit; quasi idcirco erraverit Arius, et tot synodorum fulminibus contritus sit, quod dixerit Christum esse Patre minorem. Quae quanta sit, ut quam mitissime dicam, cespitatione, nihil attinet exaggerare.

2. Ut igitur vera Semipelagianismi notitia habeatur, adeundi sunt Prosper et Hilarius, qui de eo errore ad D. Augustinum adhuc superstitem litteras dederunt, quae exstant prefixae libro D. Augustini de Praedestinatione Sanctorum. Ex quibus, ut hoc premitam quod usum aliquem in hoc negotio habere potest, constare puto Hilarium illum non modo non esse S. Hilarium Pictaviensem, ut seuserunt aliqui relati a Baronio ad Rom. Martyrol. 5 Maii, littera I, et idem per calami vel typographi exerrationem ha-

betur apud Cassiani glossatorem, ad l. xu de Inst. c. 13 (allocatione plane gemina ei qua iniegit Erasmus in notis ad Eucherii Paranesim), sed etiam non esse Hilarium Arelatensem episcopum, ut passim affirmatur. Nam Hilarius episcopus Arelatensis unus fuit eorum qui adversus D. Augustinum querelas moverunt. Audi Prosperum in calce epistolæ ad Augustinum: *Speramus non solum tenuitatem nostram disputationum tuarum præsidio roborandam, sed etiam ipsos quos meritis atque honoribus claros caligo istius opinionis obscurat, desecutissimum lumen gratiæ recepturos. Nam unum eorum præcipuè auctoritatis et spirituum studiorum virum, sanctum Hilarium Arelatensem episcopum sciat beatitudo tua admiratorem sectatoremque in aliis omnibus tuæ esse doctrinæ, et de hoc quod in querelam trahit, jampridem apud sanctitatem tuam, sensum suum per litteras velle conferre. Sed quia utrum hoc facturus, aut quo fine sit facturus, incertum est, etc.* Expende particulas illas, *unum eorum*, utique adversus Augustinum agentium, de quibus sermo erat; et in aliis omnibus, nam quoad negotium, de quo Prosper tota epistola, atque adeo quoad errorem Semipelagianum, non erat Augustinianæ doctrinæ admirator, immo eam in querelam habebat. Et Prosper liquido testatur, se eum habuisse suum pectum, cum dubitet quo fine esset cum Augustino per litteras acturus, quod se præstiturum receperat; ut propter ea plane videatur Hilarius Arelatensis is fuisse et ritè meritis antecedens, et adepto nuper summo sacerdotii honore supereminens, ad cuius auctoritatem se parem non esse, agnoscit Prosper eadem epistola. Numerus enim pluralis, quem eo item loco adhibet, facile referri potest ad communem loquendi modum de aliquo, cum ejus nomen ex causa premitur.

Is vero Hilarius cujus epistola ad Augustinum extat, non modo non erat episcopus, cum Prosper ad Augustinum de hoc negotio deque Hilario Arelatensi episcopo scriberet, sed etiam laicus fuisse videtur; quandoquidem suæ ad D. Augustinum scriptio: is rationem reddit, quod D. Augustini *contradic orea essent ex parte tales, quibus consuetudine ecclesiastica laicos summam reverentiam necesse sit exhibere*: quod ita se servatum subdit, ut tamen moleste pro Augustino egerit quæ liquet cadere in laicum. Quid quod Hilarius Arelatensis episcopus vir fuit et doctissimus, et quod ejus superstities lubricationes aliquæ produnt, eloquentissimus. Hic vero Hilarius, haudquaquam se stylo similem Hilario Arelatensi exhibet in epist. citata, in cujus etiam calce fatetur se tenuitatis suæ conscientia adactum agere cum viro, inquit, tum moribus, tum eloquio, tum studio claro, ut quanta posset collecta suis litteris intimaret, quas conjunctas his destinare curari. Est enim talis, qui etiam præter hanc necessitatem dignus tuæ sanctitatis notitia iudicetur. Quæ aperte cadunt in Proserum, qui se Augustino de facie ignotum testatur initio epistolæ, et cum Hilario pro Augustino apud Coelestinum papam postea stetit. A quo cum uterque vocetur filius, ea ipsa epistola qua alii Galli episcopi, ad quos scripta est, vocantur fratres; cum item uterque a divo August. vocetur filius, initio libri de Prædest. Sanct., perspicue haberi videtur ne Prosperum quidem eo tempore episcopum fuisse, ac fortassis etiam neque postea, cum a Gelasio, Fulgentio, Marcellino Comite et aliis cum subsecutis, nunquam vocetur episcopus, ut passim alii in Gelasii de. reto, sed tantum vir religiosus, eruditus et sanctus. Ac ut episc. Rhegiensis fuisset, num tamen videtur fuisse præmittendus Hilario Arelatensi, longe sublimioris sedis antistiti, et ex plenissima mundana potestate sede, ut in Paranesi loquitur Eucherius, ad religio. em primum, tum ad Arelatenses infulas evecto, quæ aperta est confirmatio discriminis quod statuiamus inter Hilarium Arelatensem præsulem, et istum qui pro Augustino stetit cum Prospero.

Emendandum vero est in scriptore, ceteroquin di-

aligentissimo, quod Hilarium istum Augustini studiosum, non tunc quidem cum Augustinum i terpellavit, sed postea, fuisse Arelatensem episcopum statuit, illum ipsum Hilarium qui non minus eruditione et eloquentia quam nobilitate claruit ac etiam sanctitate; cum vero Augustinum interpellaret, ait fuisse dumtaxat presbyterum. Ita habet anno 44 Christi 426, n. m. 20, et anno 430, num. 89, et anno 441, num. 3, pleneque in Rom. Martyrolog. ad 5 Mali, littera L. Hæc ex dictis per se concidunt. Ostensum enim est, cum Augustinus ab Hilario et Prospero i terpellaretur, celebrem illum Hilarium Arelatensem jam fuisse adeptum eam sedem, et ab iis ipsis Augustini interpellatoribus vocatum in suspensionem. Item monstratum est Hilarium cujus est epistola ad Augustinum adversus Semipelagianos, cum eam scriberet, non nisi laicum fuisse, ac proinde non fuit tunc presbyter.

Ex quo obiter præterea deprehenditur ambigi posse an hic Hilarius diversus sit statuendus ab illo Hilario Syracusano qui longe antè in causa Pelagii tu. c in Sicilia versantis Augustinum pulsavit iis questionibus quæ apud Augustinum epist. 88 leguntur, et e. odantur epist. 89, ubi Augustinus eum semper vocat filium. Eo enim gustu Augustinianæ doctrinæ percepto, potuit hic Hilarius ad Augustinum in Africam pergere, salubribus ejus uberibus præsens nutriendus; quo beneficio excidisse inagnopere dolet sub finem epistolæ adversus Semipelagianos, addens id sibi maxime accidisse fratris causa, quem cum matrona sua contineant professum renuntiat, ex Gallie ora maritima, unde dici posset ad Augustinum scripsisse, sive in transitu, sive aliqua ex causa eo divertens.

Cum vero hoc ambiguum videri possit, exploratum tamen arbitror illum alium Hilarium quem D. Augustinus epist. 94 de recenti errore Pelagii admonet, ab Hilario Semipelagianorum delatore diversum esse. Ille enim alius Hilarius consacerdos et pastor a D. Augustino vocatur ea epist. 94, cum tamen Hilarius Augustini familiaris, laicus (ut dixi) fuerit, extrema ætate D. Augustini. Videtur ergo fuisse Hilarius Narbonensis primæ episcopus, qui tunc florebat. Nam quominus concedam esse Hilarium Arelatensem episcopum ratio temporis non patitur. Data enim est ea Augustini epistola sub Innocentio primo, anno Christi 461, ut ibi, n. 5, observat Baronius, quo tempore Hilarius sedi Arelatensi nondum fuerat prefectus. Nam successit S. Honorato, qui sedit post Patroclum. At hic, teste Prospero in Chronico, cæsus est Arelatis, anno Christi 426, sedente Romæ Coelestino, cui præerat Innocentius, eumque ante Coelestinum subsecuti Zozimus et Bonifacius; ut perspicuum sit nondum per ea tempora Hilarium titulo consacerdotis et pastoris potuisse affici ab Augustino. At de his satis.

5. Ex horum igitur Augustini æqualium et studiosissimorum epistolis liquet sub extremam D. Augustini senectutem, in Gallia Narbonensi, maxime Massiliæ, plerosque, et inter eos non neminem et ritæ et meritis summi sacerdotii honore supereminentem, id est, episcopum, egre tulisse quod S. Augustinus, revocata priorè sua doctrina de initio gratiæ et justificationis ex naturali conatu, quam juvenis et negotii gratiæ minus sciens tradiderat, primum plane salutis nostræ exordium divinæ præventioni concedendum doceret, quas eorum querelas S. Prosper in respon. sione ad tria prima Genuensium excepta late refert. Et quamquam initio, fere tantum susurrando, et clanculum, Augustino adversabantur, ut idem Prosper epist. ad Rufinum testatur, tamen sensim, quod idem in præfatione libri contra Collatorem diserte tradit, magnis motibus in eam posteriorem D. Augustini doctrinam efferbuerunt, quod putarent ea ratione ruinam peccatoris refundi in Deum, et hominis salutem non statui in ejus manu, contra quam antiquus Ecclesiæ sensus ad ea usque tempora tulerat.

rat. Alii ex iisdem Augustini æmulis alia apponebant. *Augustinum*, inquit Prosper epist. ad Rufinum, post præmissum illustrissimum ejus elogium, quidam nostrorum infamant, dicentes eum liberum arbitrium penitus submovere, et sub gratia nomine necessitatem prædicare fatalem; adjicientes etiam duas illum humani generis massas et duas credi velle naturas, ut scilicet tantæ pietatis viro paganorum et Manichæorum ascribatur impietas. Alia item addebant dura et dira, quæ in capitalis ipsorum, apud Prosperum exstantibus, videre licet. Quantis item et quam portentosis calumniis ipsum Prosperum Augustini defensores onerarent, habetur in præfatione ad objectiones Vincentianas, apud eundem Prosperum.

4. Existimarum autem primam horum omnium in Augustinum et assecas motum originem fuisse gliscientem in ingenuis plerisque infirmis errorem, ex male intellecta D. Augustini doctrina de electorum vocatione secundum propositum, ac non uniformi electione omnium ad eadem gratiæ auxilia, atque ideo neque ad gloriam. Aliquos enim monachos inde admodum fuisse turbatos constat ex D. Aug. epist. 46 et 47, et ex libris de Gratia et Lib. Arbitrio, ac de Correctione et Gratia. Eodemque etiam pertinuisse videtur desperatio illius monachi in ipso D. Augustini monasterio, quam describit lib. de Dono Persev. cap. 15. Nam quamvis D. Augustinus eam solam præscientiam causarum refert, tamen sunt duo illa satis conjuncta, et fere infirma ingenia ad utrumque illum scopulum alliduntur; ac cur præsciantur tales futuri, causam referunt in non suppeditata largiora illa et secretiora beneficia quæ electis obtinunt. Hi ergo, alique infirmi, scandalum passi sunt in proposita D. Augustini doctrina. Resque eo devenit, si Siebertum audimus, anno Christi 415, et idem habetur in Chronico Prosperi per Pithorum edito, anno Honorii 23, ut hæresis inde conflaretur *Prædestinationum*, qui subnervabant corda servorum Dei, negabantque habendam esse salutis sollicitudinem; quod nisi quis esset et felici illo pusillo grege electorum, quibus Deus gloriam antecederet decrevit, et auxilia specialia, altamque et secretam vocationem preparavit, necessario perirent; salvandi autem necessarii forent, si ad eum numerum et beatum Dei peculiis pertinerent.

Alii tamen hæresim Prædestinationum longeposteriorem faciunt, et magnam partem aliter explicant. Tribuunt quippe eam auctori Gotescalco, monacho Suessionensi, qui sub annum Christi 800 vivebat. Ejus autem error his verbis refertur ab Ecclesia Lugdunensi, contra Joannem Scotum, ex ipsius Scoti libro, in quarti capituli examine. *Tertiam ponit hæresim, 45 prædestinationibus necessitatem et vim inferentem. Cujus, ut sibi videtur, auctorem non tacet, vocans eam Gotescalcanam, a quodam fidelicet miserrimo et infelicissimo monacho, jamdudum illic (nescimus quo ordine) damnato, et annis jam plurimis carcerali ergastulo recluso, nomine Gotescalco. Hunc et alios ejusdem Gotescalci errores, eadem Ecclesia libro de Tribus Epistolis, initio, ex cujusdam (credo Hinemari) epistola refert: illud item addens, cum Gotescalcus e Gallia ad extremas Germaniæ oras ob Evangelii prædicationem profectus esset, inde cepisse prædicationis exordium, quod Deus quos voluit, ab æterno, sive ad gloriam, sive ad supplicia prædestinaverit, et ita quidem, ut nec electi perire, nec reprobi salvari possint; nec velit Deus omnes salvari, sed eos dumtaxat qui salutem reipsa consequuntur, pro quibus item solis venerit et passus sit Christus. Ob hæc et similia in quibus obfirmate hærebant, adjudicatum flagris Gotescalcum a monachis et abbatibus, et pene usque ad obitum sine miseratione dilaceratum, traditum eodem libro, post medium, adactumque suis manibus in flammam projicere librum quem pro predictis propositionibus scriperat. Videsis de Gotescalco Pithuum in Annalibus, Trithemium in Chronico Hirsaugiensi, Fro-*

A doardum lib. iii Hist. Eccles. Remens. cap. 14, et omnium maxime Hinemarum qui aderat, epistola de eo ad Nicolaum I, ubi bene advertit Gotescalcum non fuisse revera auctorem primum, sed instauratorem dumtaxat hæreseos Prædestinationum, quam a prima origine repetimus. Multa quoque de Gotescalci nequitia et pœnis ei inflicti leguntur apud Rabanum, epistola ad ipsum Hinemarum, et alia ad Heberardum comitem. Nam in alia quæ est ad Norringum ita errorem Gotescalci repellit, ut de eo prorsus sileat. Similiter qui nunc lucem aspexit auctor operis contra hæresim Prædestinationum, et conflictum Augustini nomine librum adducit integrum ad hujus hæresis penetralia educenda in publicam lucem, Gotescalci nusquam meminit, et hæresim Prædestinationum exortam ipsis D. Augustini temporibus agnoscit, proximeque a Nestoriana eam collocat ante exortam Eutychanam, de qua sileat.

5. Ab hac ergo hæresi, tunc per eam quam dixi occasionem gliscente, quam maxime recessuri nonnulli, *B* ut semper erroris est abrupta dementia, juxta Novatianum de Trinit. c. 20, in alterum extremum deflexerunt, negantes specialem beneficentiam Dei in electos et vocationem eorum secundum propositum. Item divinam electionem ad gloriam, nulla meritorum per gratiam comparatorum ratione habita factam repudiabant; et qui inter eos erant turbulenteriores, antecedentem illam electionem, ad augendam infamiam, magna mendaciorum accensione cumulabant. Antecedentem quoque gratiæ excitantis præparationem, et omnem voluntatis humanæ præventionem, a Deo gratiæ auctore factam avversabantur, tamquam libertati humanæ infestam. Eoque consilio, Deum communem omnium Patrem, et nullius personam accipientem, probaturi salutis item humanæ potestatem in uniuscujusque manu reposituri, auxilia gratiæ voluntati naturaliter exsertæ, et auxilium per naturales vires imploranti ac se ad salutem conanti subjungebant. Cordatores tamen ac sedatores, ac etiam religiosiores nonnulli, ut de Cassiano dicam, subjunctionem illam gratiæ excitantis ad humanam voluntatem, non fundabant in securata libertatis temereratione per gratiam prævenientem, aut in defutura homini salutis suæ potestate, si præveniunt, presertim ut propositi divini assectantis electionem antecedentem ad gloriam (hæc enim omnia videntur agnovisse non sequi revera, sive electione æterna ad gloriam et specialem gratiam, sive ex temporali præventionem vi æterni decreti facta, proptereaque in quibusdam libere salvandis agnoscentibus præventionem gratuitam), sed fundabant subjectionem illam gratiæ ad voluntatem in quibusdam Scripture locis male detortis, ad gratiam subsequenter pertinentibus, quibus Deus dicitur peccatorem expectare, et in maturitate præveniri.

6. Ut perspicuum testatumque fiat hæc ita se habuisse (nec enim desunt qui refragentur, et errorem Massiliensium aliter referant), itemque ut ea quam diximus sententiarum et fundamentorum inter Massilienses varietas perspicatur, adeundi et audiendi sunt qui nascentem eorum errorem Augustino primum, tum Cælestino pontifici renuntiaverunt Prosper et Hilarius. Ita igitur Prosper, epistola ad Augustinum, post late expositas Massiliensium querelas adversus specialem quorumpiam electionem ab Augustino assertam, eorumque vocationem secundum propositum, non communem aliis: *D* *Aiunt, quantum ad Deum pertinet, omnibus paratam vitam æternam; quantum autem ad arbitrii libertatem, ab his eum apprehendi qui Deo sponte crediderint, et auxilium gratiæ merito credulitatis acceperint. In istam vero talis gratiæ prædicationem, hi quorum contradictione offenditur, cum prius meliora sentirent, ideo se vel maxime contulerunt, quia si profiterentur ab ea omnia bona merita præveniri, et ab ipsa ut possint esse donari, necessitate concederent Deum, secundum propositum et consilium voluntatis suæ, occulto judicio et opere manifesto,*

aliud vas condere in honorem, aliud in contumeliam, quia nemo nisi per gratiam iustificetur, et nemo nisi in praevaricatione nascatur. Sed refugium istud sateri, dirinoque ascribere operi sanctorum merita formidant, nec acquiescunt praedestinatum electorum numerum nec augeri posse nec minui, ne locum apud infideles ac negligentes cohortantium incantamenta non habeant, ac superflua sit industria ac laboris indicio, cuius studium cessante electione frustrandum sit. Ita demum enim posse unumquemque ad correctionem aut profectum vocari, si se sciat sui diligentia bonum esse posse, et libertatem suam ob hoc Dei auxilio iuvandam, si quod Deus mandat, elegerit. Ac sic cum in his qui tempus acceperunt liberae voluntatis duo sint quae humanam operentur salutem, Dei scilicet gratia, et hominis obedientia, priorem volunt obedientiam esse quam gratiam, ut initium salutis ex eo qui salvatur, non ex eo credendum sit stare qui salvet; et voluntas hominis, divinae gratiae sibi pariat opem, non gratia sibi humanam subiciat voluntatem. Vides initium ac progressum erroris, ad metam usque barathro et voragine conclusam.

7. Similia Hilarius initio epistolae ad Augustinum, brevius quidem quoad erroris originem, distinctius tamen quoad progressum et varia adjuncta erroris. Aiunt, inquit de Massiliensibus, novum et inutile esse praedicationis, quod quidem secundum propositum eligi dicantur, ut id nec ~~de~~ arripere valeant nec tenere, nisi credendi voluntate donata. Excludi putant omnem praedicandi vigorem, si nihil quod per eam excietur in hominibus remansisse dicatur. Consentient omnem hominem in Adam perisse, nec inde quemquam posse proprio arbitrio liberari; sed id conveniens asserunt veritati, vel congruum praedicationi, ut cum prostratis et nunquam suis viribus surrecturis annuntiatur obtinenda salutis occasio, eo merito quo voluerint ei crediderint a suo morbo se posse sanari, et ipsius fidei augmentum, et totas sanitatis suae consequatur effectus. Ceterum ad nullum opus, vel incipiendum, nedum desciendum, quemquam sufficere sibi posse consentiunt. Neque enim alicui operi curationis eorum, annumerandum putant exterrita et supplicii voluntate unumquemque egrotum velle sanari. Quod enim dicitur, crede et salvus eris: unum horum exigi asserunt, aliud offerri, ut propter id quod exigitur, si redditum fuerit id quod offertur deinceps tribuatur. Et mox: Non putari negari gratiam, si praecedere dicatur talis voluntas quae tantum medicum quaerat, non autem quidquam ipsa iam valeat. Nam illa testimonia, ut est illud, sicut unicuique partitus est mensuram fidei, ad id volunt valere, ut adjuvaretur qui coeperit velle, non ut etiam donetur ut vellet; rejectis ab hoc dono aliis pariter reis, et qui possint similiter liberari, si ea quae pariter indignis praestatur credendi voluntas, etiam ipsis similiter praestaretur. Si autem, aiunt, dicatur voluntatem omnibus remansisse, quae vel contemnere quis valeat, vel obedire, de compendio putant rationem reddi electorum vel resectorum, in eo quod unicuique merium propriae voluntatis adiungitur. Rursusque infra: Quod autem dixit sanctitas tua neminem perseverare nisi perseverandi virtute percepta, eatenus accipitur, ut quibus datur, inertis licet, praecedenti tamen proprio arbitrio tribuatur: quod ad hoc tantum liberum asserunt, ut velit vel nolit admittere medicinam. Ceterum et ipsos abominari se et damnare testantur, si quis quidquam virum in aliquo remansisse quoad sanitatem progredi possit existimet. Nolunt autem illa hanc perseverantiam praedicari, ut non vel suppliciter emereri, vel amitti contumaciter possit. Nec ad incertum voluntatis Dei deduci se volunt, ubi eis, quantum putant, ad obtinendum vel amittendum evidens est, quaecumque sit, initium voluntatis. In praedictis Hilarii verbis, ad plenam erroris de quo agimus introspectionem, desideratur lux aliqua quoad duo: nempe et quoad initium illud quaecumque, quod Semipelagianum arbitrio ex se expectato dabant; et quoad opus ad quod necessariam gratiam esse fatebantur.

8. Et quidem initii nomine in ipsis erroris sui canabulis cujusvis boni operis exordia designabant, ita ut non primi dumtaxat boni actus liberi, sive fidei, sed quorumvis bonorum operum ad perseverantiam necessariorum exordia nudo libero arbitrio ascriberent. Postea tamen convicti, ut D. Augustinus refert lib. de Praedest. SS. c. 2, et in ejusdem libri calce, et lib. de Bono Persever. c. 17, palinodiam cecinerunt, seque restrinxerunt ad solum salutis initium, et perseverantiam in ea, ut bis cap. illo 17 testator D. Augustinus. Placet ipsa verba appendere; quod recentiores aliqui secure pronuntiant, Semipelagianos circa solum salutis initium, non item circa perseverantiam, aberrasse. Ita ergo loquitur Augustinus, referens Semipelagianorum sententiam: Sed ii, qui solum initium fidei et usque in finem perseverantiam sic in nostra constituunt potestate, ut Dei dona esse non putent, neque ad haec habenda atque continenda Deum operari nostras cogitationes et voluntates, caetera vero ipsum dare concedunt, cum ab illo imperantur credentis fide. Et mox: Haec ergo ex Deo dona sunt, id est, ut de aliis taceam, sapientia et continentia. Acquiescunt et isti, Semipelagiani. Neque enim Pelagiani sunt, ut adversus istam perspicuam veritatem dura et haeretica perversitate contendant. Sed haec, inquit, ut a Deo dentur nobis, fides impetrat, quae incipit a nobis. Quam fidem et incipere habere, et in ea usque in finem permanere, tamquam id non a Domino incipiamus, nostrum esse contendunt. Vides in quas tandem angustias devenierint Semipelagiani, coacti solum fidei initium, et perseverantiam in ea nuda voluntati tribuere; eoque confugientes, ut Deum labe, hominem necessitate in salutis negotio eximerent.

Sed tutum plane fuisse perflugium illud, clamant Scripturae infinitas quoad perseverantiam. Non minus item loculenta pro fidei initio ex supernaturalibus tantum suppetitis concipiendi exstant testimonia, quam pro initio reliquorum supernaturalium operum, ut videre est in longa et insigni disputatione quam instituunt S. Augustinus lib. de Praedest. SS., et insigniter serm. 15 de Verbis Apostoli, Prosper l. de Vocat. Gent. c. 23, et Fulgent. lib. 1 de Verit. Praedest., ut probent fidem esse donum Dei. Nec tantum fidei supplementum, ut D. Augustinus eo libro c. 2 loquitur, sed etiam fidei captum, de quo solo Semipelagiani ibi impugnati refragabantur. Et quamvis consilium Arausicanum quod Semipelagianismi foeces siccavit, damnet, non eos tantum qui fidei initium sibi arrogabant, sed etiam eos qui caeterorum bonorum exordia eodem modo vindicabant nudo arbitrio et naturae viribus; tamen hoc non eo pertinet, quasi Semipelagiani ita philosophati sint de cojusvis extra fidem bonae actionis initio, sed cum principio ita sensissent, ne qua superesset erroris scintilla, id quoque reprobavit. Quamquam cum fides sit prima radix in salutis negotio, sique de ea multo potior ratio quam de subsequentibus actibus, ac sic evictum fuerit initium ejus a Deo esse, de aliis quod omnibus multo potiori jure idem evictum videri debeat; mirum non esset, etiamsi admitteretur Semipelagianos in eodem semper errore de cojusvis operis initio persistisse, divum tamen Augustinum incubuisse praesertim in eam curam, ut demonstraret fidei initium a Deo esse, non autem a nudo libero arbitrio.

9. Cum autem ejusdem D. Augustini testificatione, lib. de Praedest. SS. c. 2, compertum sit Semipelagianos non potuisse obistere manifestissimis Scripturae locis, quibus fides donum Dei esse monstratur, perspicuum videtur, eos nomine initii fidei, non intellexisse fidem rudem adhuc et modicam, sed nomine initii fidei intellexisse eam credendi volitionem fidelis praevidiam quam concilium Arausiac. II can. 5 vocat credulitatis affectum, aperteque S. Fulgentius l. de Incar. et Grat. Christi c. 18, Semipelagianos refellens circa voluntatem credendi, quam ab homine esse

contendebant, eam nominat *initium credulitatis*. Ex quo sequitur *quod fidem capiam*, cui Semipelagiani, ut D. Augustinus, c. illo 2 loquitur, rependi aiebant *fidem auctam*, non esse fidem essentialiter constitutam, tametsi intensive imperfectam, sed esse affectum anteriorem, qui sit fidei veluti praeludium; quamvis moraliter unus cum 47 ea actus computetur, et idcirco donetur plerumque eodem nomine. Similiter sequitur fidem auctam quæ ibidem appellatur *incrementum fidei*, non esse auctarium et accessionem aliquam ad fidem ante inchoatam in eodem genere, sed esse fidem ordinis superioris, succedentem imperfecto illi initio, spectanti ad laborem humanum. Provocari autem aiebant, fide illa cæpta, fidem auctam, quia existimabant hominem, exhibitio initio, qualitercumque emereri internum gratiæ auxilium necessarium ad credendum. Et ipsum quidem hominem ex parte sua primum conferre volitionem, eam autem cum primum emicisset, foveri et promoveri a Deo. Quod ipsum aliter efferebant dicentes *homines initium præbere, Dei vero esse perficere*. Itemque ut Prosper epistola citata refert, iis conferri sanctitatem qui bono naturæ, quod vocabant *gratiam initialem*, bene sui essent, eoque aliqui merito divinam in se supernaturalem beneficentiam provocassent.

10. Eo credulitatis naturali affectu ex nobis supposito, quo prolici asserebant divinæ gratiæ adiutorium, quodque aiebant a divina vocatione expectari, addebant Semipelagiani reliqua omnia quibus nomen *operum* dabant, ipsumque etiam fidei assensum esse a divina gratia. Idque affirmabant, cum aiebant ad quodcumque opus humanæ curationis, et incipiendum, et perficiendum, necessariam esse gratiam. Tantum quippe excludere ab opere syllabo eum quem dixi naturalem credendi affectum, disponentem utcumque ad gratiam. Hoc enim dumtaxat voluntati nudæ saluum volebant in negotio salutis, quod ita necessarium censerent, ut salus in cuiusvis adulti potestate locaretur, et Deus liberaretur ab acceptione personarum, quibus duobus incommodis posteriore D. Augustini doctrinam premi calumniabantur : a se autem declinari existimabant, admittendo ex parte hominis qualecumque initium, seu tribuendo bono usui liberi solius arbitrii meritum aliquod quantumcumque exile ac tenue, ut in eo initio tota gratiæ substructio fundamentum haberet. Idque initium pure naturale, nostroque nudo arbitrio expromptum, aiebant a Deo expectari; tamquam ansulam qua voluntatem divinam auxilia prehensantem acciperet.

11. Ridiculi vero prorsusque insulsi sunt, qui aliter eam expectationem interpretantur, affirmantes hoc errore sordere, qui dixerunt consensum, prout libere a voluntate præstitum gratiæ vocanti præmissæ, expectari a Deo tamquam rationem cur ipse quoque eum consensum velit a se prodire. Ita ut cum duæ hæc causæ concurrant ad illius consensus productionem, prior ratione sit voluntas ante præventa. Eam vero præstoletur Deus, et ad eius nutum, atque adeo posterius ratione, se applicet ad cooperandum et dandum consensum. Quam censors prædicti censent esse reprobam illam doctrinam de Deo voluntatem nostram expectante, a Cassiano collat. 13 cap. 12 male fundatam in illis Isaie verbis cap. xxx : *Expectat Dominus ut misereatur vestri*, damnatamque in concilio Arausico. ii can. 4, et a Prospero, Fulgentio, aliisque gratiæ contra Semipelagianos defensoribus, confutatam.

Hoc vero est in erroribus antiquis referendis, et in conciliorum contra eos definitionibus interpretandis locari, cum exploratissimum sit Semipelagianos divinam gratiam excitantem et primum initium a Deo positum exclusisse, timentes humanæ libertati ex præventionem, et divinam immunitatem a vitio acceptionis personarum preterentes. Eo itaque sensu damnantur, quod voluntatem a Deo expectari affirmarent; cum tamen Deus non expectet voluntatem ut eam vocet,

etiamsi jam vocantem vere expectet quoad consensus liberi productionem. Id est nolit eam inconsultam abripere ad cooperandum, vel adigere ad eudendum consensum : sed id libertati ejus permittat nec nisi ab ea jam præventa advocatus accurrat ad cooperandum. Advocatus, inquam, non per actum divinæ cooperationis anteriorem, quem constat esse impassibilem, sed per exigentiam naturæ tunc operabundæ, et in talibus circumstantiis, ac præmissa divina fecundatione præveniente, exprompturæ actionem, si posset absque Deo se ad cooperandum adjungente eam exprimere. Eam enim suam exigentiam voluntas contundam Deo obiciens, et objective, non formaliter, exhibens, advocat Deum ad cooperandum, et cum ipsa producendum consensum liberum. Itaque illa per Deum expectatio humanæ voluntatis, quam concilium Arausicanum reprobavit, alia non est quam quæ ab ipsis Semipelagianis posita fuerat, hoc est expectatio voluntatis ut vocetur, ita ut prius homo ex se et suis viribus, Deo nihil adhuc circa salutem hominis movente, expromat suum qualemcumque nisum, ejusque interventu utcumque mereatur ut Deus, qui eum dumtaxat nisum, languidum licet et œnervum, expectabat, illico accurrat, promotor et consummator iustitiae nostræ, cui tamquam aliquali merito, et causæ moraliter moventi, exhibet supernaturales suppetias.

12. Semper dico juxta Semipelagianos initium illud salutis quod esse a nobis affirmabant, tenue aliquid et exile fuisse, nec nisi aliquale meritum auxiliorum gratiæ continuisse. Perspicuum namque videtur illos non affirmasse competere tali initio meritum de condigno, respectu salutis ad quam aiebant illud disponere. Ita disertissime tradit Cassianus collat. 13 c. 9, et 13, et 16, lib. xii de Institut. c. 11, 13, 14. Idemque sonant verba illa Semipelagianorum, quos supra ex Hilario retulimus dixisse, initium istud sui voluntatem qua queritur medicus, non *valere quidquam*, id est, perexigui esse momenti ac meriti. In quo Semipelagiani a Pelagio dissidebant, qui naturali salutis negotiationi meritum ejus condignum concessit.

Nec placent qui Semipelagianos quoad hoc Pelagio adhasisse et meritum condignum invexisse affirmant; ut Vega lib. viii in conc. 5; Toletus in c. viii ad Rom. annot. 31, et in c. xi, ad illud : *Si autem gratia, jam non ex operibus*. Non placent, inquam; nam sanctus Augustinus qui locis allegatis hoc Semipelagianum meritum improbat, tamen ibidem et epist. 105, 48 ac sæpe alibi, concedit peccatori divinitus præmoto meritum congruum remissionis peccatorum, negatque simile meritum naturalibus viribus posse concedi respectu primæ gratiæ. Ergo agnovit gratiam non tantum everti concessione meriti naturalis condigni (quamquam eo maxime), sed etiam concessione meriti naturalis congrui, et aliqualis tantum ac perexigui, quale invexerunt Semipelagiani; qui exiguitatem hujus meriti considerantes eo deveniunt, ut profiterentur quod ei nostro qualicumque initio rependitur, esse gratiæ donum, et initium illud non esse meritum, nempe perfectum et simpliciter dictum. Quod minus pervadentes nonnulli, inconstantia damnant Cassianum et Faustum apud quos locutiones illæ frequentes sunt, quasi erroris sui ea in parte immemores. Revera tamen perstabant in errore, nec nisi meritum simpliciter dictum inficiabantur, cum tamen omnis plane naturalis ad salutem dispositio, et vis qualitercumque meritoria, quam illi admittebant, neganda sit tamquam gratiæ eversiva, quod Toletus supra male diffletur.

13. Neque vero recte Semipelagiani per hunc errorem prospici a se putabant humanæ libertati in negotio salutis, et divinæ exemptioni a labe acceptionis personarum, quem fuisse illis geminum erroris scopulum præmissi; male, inquam, errorem errore declinabant. Nam quamvis verissimum sit salutem esse in cuiusvis adulti potestate, et Deum longe abesse a personarum acceptione, est tamen falsissimum quod Deus præveniatur ab homine, sive quod homo salutis

sue negotium per bonum usum nudi liberi arbitrii auspiciatur: sed ad locandam in manu cuiusvis adulti salutem suam, satis superque est quod præventus a Deo possit vocanti consentire aut dissentire, ut plane luculenter tradit Fulgent., lib. de Prædest. et Gratia cap. 9, post Augustinum, lib. de Spir. et Lit. c. 34. Et quamvis ea præventio non sit æquale beneficium omnibus quibus impenditur, sed in quibusdam talis sit, ut faciat facere (tametsi luctabiliter), eo quod sit victrix suavis atque delectatoria, prout vocatur a D. Augustino lib. de Peccat. Merit. c. 27; tamen semper est sufficiens ad operandum, et talis ut per solam hominis negligentiam ac culpam non sortiator effectum. Quæ autem est selecta et specialis, non infert Deo labem acceptionis personarum, quæ locum non habet in mere gratuitis, etiamsi distributio fiat inæqualis, nulla prorsus interposita causa ex parte recipientium.

Est tamen ibi ingeniis omnibus fixa crux, hærendumque est in divino, iusto, sed occulto iudicio, juxta illud Augustini de Spir. et Littera c. 34: *Si ad illam profunditatem scrutandam quisquam nos coarctet, cur illi ita suadet ut persuadeatur, illi autem non ita, duo sola occurrunt interim quæ respondere mihi placeant. O altitudo divitiarum, et: Numquid iniquitas apud Deum? Cui responsio ista displicet, quærat doctiores; sed caveat ne inveniat præsumptores.* Cavendum item esse in ea questione præcipitum movet serm. 20 de Verbis Apost. et pulchre serm. 11: *Movet me, inquit, quod ille perit, non ille. Movet tamquam hominem, si verum vis audire, et me movet, quia homo sum. Sed etsi tu homo, et ego homo, audiamus dicentem: O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Si posset loqui pecus, et dicere Deo, Quare istum hominem fecisti, et me pecudem, non juste succenseres, et diceres: O pecus, tu quis es qui respondeas Deo? Et tu homo es, sed a Deo pecus es, et utinam sis pecus ejus, et oris pascuæ ejus! Videndus in eamdem sententiam epist. 105, et Prosper in de Vocat. Gent. c. 30, in fine, et S. Chrysost. hom. 26, in Epist. ad Rom., in mor. Itaque adnotæ a Semipelagianis machinæ nullo negotio subvertuntur. Alta ratione eas machinas disjicere se putant alii, sed quæ revera non est solida, nec erroris pura. Nam non video quam commode a Semipelagianismi labe liberari possit auctor operis contra Prædestinatianos, sæpe concedens toto libro tertio gratiam prævenire voluntatem, sed hoc accipiens de præmissa incarnatione, et Christo fonte gratiæ ad salutem nostram a Patre dato, qua ratione argumenta contra Semipelagianos ex necessaria gratiæ præventionē elidere poterat. Sed non sufficit ad illud initium quod contra Semipelagianos agnoscendum est, tamquam proprium gratiæ prævenientis; intelligi enim debet de gratia actuali, quæ est actus nobis receptus, ac excitans nos ad operandum: qualem gratiam præire ex parte Dei, et antevertere nostram operationem hic auctor non videtur agnoscere. Et idem videtur innuere Arnobius junior in psalmum cxlvii. Itaque sola catholica et solida ratione evertendi Semipelagianorum machinas, ea est quam proposui.*

14. Ille autem alie calumniæ in Augustinum, quas præterea memorabam Massiliæ et per eam Galliæ oram disseminatas, quoad electionem ad gloriam partim per se evanescent, ut Prosper eas referens l. ad objectiones Vincentianas recte demonstrat; partim commodissime mihi videntur depellende, si dicamus D. Augustinum admisisse quidem in Deo formalem gloriæ electorum intentionem, meritis prævisis anteriorem, a qua originem ducat præparatio vocationis congruæ, et secundum propositum (ita enim aperte ferunt quæ disputat lib. de Corrept. et Gratia cap. 7 et 12, et lib. de Prædest. SS. cap. 3, et l. de Bono Persever. cap. 9, alisque locis; et id quoque suadet specialis illa cura et amor Dei in electos, in Scripturis ab Augustino expensis, tam sæpe celebratus); eam tamen intentionem juxta eundem D. Augustinum, non aliter statuendam esse efficacem, quam per ordi-

A nem ad auxilia congrua per eam procuranda. Nam electio mediorem congruorum, et eatenus efficacium, ita connectitur cum divina illa electione et intentione, ut non debeat hæc intentio concipi efficax, priusquam hæc media, et ordo ad ea cogitetur. Cum autem ea media non sint ineluctabilia, sed absolute loquendo possint non habere effectum, ut alibi demonstratur, et splendidissime tradit S. Macar. hom. 37, agens de gratia tradita apostolis jam confirmatis in gratia, ne graviter delinquerent, quæ utique efficax fuit, recte ex his mediis conjectamus efficacitatem intentionis a D. Augustino invecam non esse firmiorem. Atque ita concidunt omnes machinæ quæ ex eo admovebantur, quod salus electi, juxta D. Augustinum, 49 sit plane necessaria et eversu impossibilis. Aliud enim est certo et infallibiliter non fore evertendam, aliud non posse everti, etiamsi homo vellet. Primum est verissimum, posterius vero falsissimum.

Quamquam nihil quoque versatili libertatis humanæ conditioni timendum censerem, etiamsi admitterem electionem ad gloriam juxta D. Augustinum esse plane efficacem, sed tantum intra ordinem intentionis, eo quod Deus ob prævisam conditionaliter cooperationem voluntatis humanæ, si his vel illis suavis mediis juvetur, noluerit de voluntate abripienda per auxilia ineluctabilia quidquam decernere, consequenter ad suam illam robustam planeque antecedentem electionem, quam ex seipso concepit, decreturus, si humanæ voluntatis indocilitatem et obfirmationem adversus illa mitiora et molliora media prænovisset. Sic enim libertas humana ejusque circa salutem veritabilitas salva perstat, non obstante ferreo illo decreto prorsus immanente, et voluntatem qualis ex se erat, atque adeo plane exsolutam, relincente. Salus tamen fit indefectibilis, quia quamvis intentio divina sit pura intentio ob præcognitam inflexionem liberam voluntatis per gratiam repudiabilem, tamen si voluntas aliter se habere vellet, adigeretur ad capessendam hanc vel illam viam, divino decreto antecedenti quod supponitur consentaneam. Quia vero ea salutis indefectibilitas, quamvis cum præsentii libertate coherens, mihi alias ob causas non probatur, idcirco propositum D. Augustini sententiam eo quem retuli modo exponere præstat, ut cavillis et calumniis minus obnoxia statuatur. Hæc alibi plene discussa nunc tetigisse sat est, ad aperiendam inanitatem querelarum a Massiliensibus jactatarum, de quibus hactenus.

15. Vidit Cassianus reliquorum Massiliensium errorem hactenus expositum, quo prima gratia statuitur semper voluntati et invocationi humanæ subjuncta, coherere non posse cum plerisque Scripturis quibus docemur Deum palam fieri nescientibus ipsum, et apparere iis qui illum non interrogabant. Itaque aliud aliquid commentus est. Nempe quod interdum quidem homo præveniat Deum, et bono liberii arbitrii usu promereatur utcumque gratiam Dei, petitioni ac studio naturali superinductam, qui fuit error Semipelagianorum, seu vulgi Massiliensium; interdum tamen Deus præveniat nos, et a nobis nondum vocatus pulset ad ostium, ac voluntatem præoccupet. Quod esse Cassiani placitum notarunt Cuychius annot. 20 in Cassianum, et Ciaconius in observationibus ad eundem, aperteque habetur ex Prospero lib. contra Collat., presertim c. 5, 9 et 38. *Nec cum hæreticis, ait c. illo 5, tibi nec cum catholicis plena concordia est. Illi in omnibus justis hominum operibus liberæ voluntatis tuentur exordia, nos bonarum cogitationum ex Deo semper credimus prodire principia. Tu in forme nescio quid tertium et utique parti inconveniens reperisti, quo nec inimicorum consensum acquireret, nec in nostrorum intelligentia permaneret.*

Sed quid aliunde Cassiani mentem venianur, cum exstent perspicua ipsius Cassiani loca, quibus ea quam dixi Cassiani opinatio liquido deprehenditur? Illustrissime collat. 13 c. 7: *Dei benignitas cum bonæ voluntatis in nobis quantumcumque scintillam emicissit*

perasperit; vel quam ipse tamquam de dura sitice nostri cordis excusserit, confovet eum et exsuscitat, eaque inspiratione confirmat. Et cap. sequenti: Cum in nobis ortum quemdam bonæ voluntatis inspexerit, illuminat eam confestim atque confortat, incrementum tribuens ei, quam vel ipse plantaverit, vel nostro conatu viderit emeruisse. Similibus disjunctionibus scatet tota illa collatio, et propterea concilium in Arausic. can. 8, peculiariter ac seorsim, suppresso licet Cassiani nomine, damnat ejus errorem, quo aliqui ad Deum accedere dicuntur per liberum arbitrium prævenientes Deum, alii vero per divinam misericordiam a Deo præventi idem præstare dicuntur. Quod concilium ait exscindi universali illo oraculo: *Nemo enim potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum.* Et effato apostolico omnes aique comprehendente: *Nemo, plane nemo, ut concilium expendit, non aliqui dumtaxat, potest dicere Dominus Jesus nisi in Spiritu sancto.*

Quare cum Cassianus alicubi tantum memorat præventionem Dei per voluntatem creatam cujus motum præstoletur; alibi autem, ac nominatim collat. 3, non semel memorat tantum præventionem divinam qua omnis voluntatis motus antevertitur, non est inconstanter insimulandus, ut aliqui hic quoque faciunt: sed cum specialis ejus error ferat aliquando Deum, aliquando voluntatem ponere initium justificationis, consequenter quandoque unam præventionem, quandoque aliam pro instituto et subjecta materia proponit, ut Prosper etiam notavit lib. contra Collat. c. 38.

16. Hæc licet ita se habeant, nihilominus passim Cassiani error Semipelagianismi nota suffigit, ipseque Cassianus Semipelagianis accensetur, quia qua ex parte voluntatem aliquando Deo præire statuit in salutis negotio, ea ex parte Semipelagianismum sectatus est: sicut ipsi Semipelagiani, quia qua ex parte statuebant præventionem humanam auxilium Dei antecedere, Pelagio adhaerebant, Pelagianismi sæpe notantur, et Pelagiani dicuntur apud Augustinum, Prosperum, Fulgentium, aliosque antiquos. Non laboravit tamen Cassianus aliis erroribus qui in aliis ejusdem furfuris notati sunt. Et quamvis divo Augustino occulte obloqueretur, ut Prosper late memorat epist. ad Rufinum, tamen quæ supra retulimus portenta calumniarum de D. Augustino, non confixit, aut disseminavit, ut indicant illa ejusdem Prosperi lib. contra Collat. c. 2: *Ne, ad obscurandam scientiam doctorum, ea exagitare videamur quæ vulgus ignobile et procax ineptorum loquacitas intemperanter effundit, unius potissimum definitiones, quem non dubium est illis omnibus in sanctorum studio Scripturarum præstare, referemus.* Hoc est Cassiani, quem rursus paulo post vocat virum sacerdotalis ordinis, qui disputandi usu, inter eos quibuscum degit excellit; et, ut vides, liberat eum nota procacitatis in Augustinum; moxque toto opere refellit tantum in Cassiano errorem de divina per hominem præventionem, tacitis omnibus aliis supra memoratis, quibus gravatum ab aliquibus ea ætate et regione D. Augustinum premisimus.

17. Habemus igitur quis vere fuerit error 50 Semipelagianorum, tum quatenus maxime parti Massiliensium communis, tum quatenus Cassiano peculiaris ac quorsum Semipelagianismus dicatur. Quia enim assertores erroris propositi non omnino adhaerebant Pelagio, sed ex parte tantum, nempe negando primum justificationis initium esse ex divina gratia, quam aliqui agnoscebant, idcirco Semipelagiani appellantur. Et aptius vocarentur reliquia Pelagianorum, qua etiam ratione interdum nominantur; quia revera non amplexabantur dimidium erroris Pelagii, sed in uno dumtaxat puncto, tam multis in quibus Pelagius præterea erraverat rejectis, cum eo consentiebant, ea una parte superba prædicationis (id est Pelagianæ) cæteris abdicatis retenta, ut loquitur Prosper epist. ad Demetriadem. Quin etiam in illo

A unico puncto, non omnino Pelagium sectabantur, sed veluti dimidia ex parte. Nam cum Pelagius meritum condignum in naturalibus operibus respectu humanæ salutis agnosceret, ipsi, longe temperantius philosophati, aliquale dumtaxat meritum naturale admittebant, quod esset salutis nostræ fundamentum et gratiam homini conciliaret; quamvis illud adeo exile censerent, ut vix nomine meriti illud dignarentur. Quia tamen hic eorum error erat veluti portio plenitudinis illius errorum a Pelagio invecete, et illa gratiæ, ut cum Fausto loquar, *voluntatis ansulam prehendentis* advocatio per humanum laborem sternebat viam ad renovandum præcipuum Pelagii errorem, quo divinam gratiam per naturalia merita dari contendebat, propterea dicti sunt Pelagianorum reliquæ; *In quorum detractionibus* (verba sunt Prosperi epist. ad Rufinum) *hæresis Pelagiana palpiteret.* Et in epist. ad Aug.: *In istis Pelagianæ præcælitatis reliquiis, non medicorem virulentiam solum nutritum queritur.* Et lib. contra Collat. cap. 11 hujus erroris assertores, relolvendo cineres Pelagiani dogmatis jam extincti, deficientem funi nidorem in redvivam flammam conatos accendere.

18. A plerisque vocantur Massilienses; quia revera Prosper initio epistolæ ad Augustinum, eos quorum errorem tota epistola refert, ait in Massiliensi urbe fuisse constitutos, quos *claros et egregios in omni virtutum studio viros* fuisse testatur; nimirum ea tunc urbe e Cassiani disciplina excoltissimis in re asctica et virtute monachis instructissimis, quos inter ipse Cassianus, velut inter ignes luna minores, *insignis et clarus*, ut Prosper Tiro in Chronicis loquitur ad Christi annum 436, splendebat, et eruditione et sanctimoniam. Ut propterea S. Prosper epist. ad Rufinum, de hoc in Massiliensibus *virtutum studio, exortum periculum, et de morum probitate discrimen*, ingemiscat; secuturis facile populis quod illud tam illustrem gregis Christi portionem probasse perspicerebant. Hilarius tamen initio epistolæ ad Augustinum, eadem cum Prospero ad Augustinum ventilata referens, ait *Massilia, vel alia etiam in locis in Gallia*, fuisse ventilata. Nec id Prosperum latuit, qui etiam Hilarii Arelatensis querelas, ut supra vidimus, ac etiam Genuensium dubia non tacuit; ex quo patet hunc illam Massiliensem, omnem illum tractum et Galliæ oram pervasisse, ac Genuam etiam et Italiæ fauces tentasse.

Si tamen Massiliensis lues dicenda est, quæ primum in Africa videtur exorta, non modo quoad rixas de vocatione secundum propositum, quibus sedandis S. August. librum de Corrupt. et Gratia scribere adactus est, ut ejus libri initio et epist. 47 docet, ac etiam Prosper initio epist. ad Augustinum, sed etiam quoad enatum ex eo circa specialem vocationem dissidio placitum Semipelagianum de prima gratia humanæ invocationi subjuncta. Aperte enim S. Augustin. ante delatos a Prospero et Hilario Gallos, epist. 107 et lib. II contra duas epist. cap. 8, contrito jam Pelagio, refert subnatos, qui errorem de prima gratia humano labori expensa tuerentur, dimissis reliquis Pelagii erroribus, qui est Pelagianismus ille dilutus, quem sere sapientibus Afris Massilienses, alique vicini Galli fere omnes, aliquamdiu admiserunt, nec sine obfirmatione aliqua. Ita ut quamvis D. Augustini a Prospero et Hilario admoniti, divinis plane libris de Prædestinatione Sanctorum et Dono Perseverantiæ (quos D. Augustini cygneas voces et testamentum jure quis dixerit) videri posset error ille plane contritus, necesse tamen postea fuerit Cælestinum Romanum pontificem ab iisdem Prospero et Hilario interpellatum, gravi increpatione, Augustino superstitis in Galliani Semipelagianismi professores, et conniventes ad eorum errorem, vel etiam ei stipulantes episcopos coercere, non magno quoad hunc errorem pretio opere. Nam per annos insuper non paucos in eo tractu viguit, quod Galli D. Augustini auctoritate non admo-

dum moveretur hac in parte in qua ipse alias sensisset aliter, ejus vero posteriorem sententiam, duram et immittem esse calumniarentur. At Coelestini auctoritatem declinare se satis existimarent, eausando libros de Prædestinatione Sanctorum et Dono Perseverantiæ quibus Semipelagianismus convellitur, non fuisse a Coelestino approbatos, sed tantum doctrinam anteriorum Augustini Operum, quibus Pelagium cineraverat, fuisse a Coelestino commendatam. Id enim Gallos obtendisse late refert Prosper in *lib. contra Collatorem*.

19. Nec prius fumans adhuc hæc Pelagii favilla plane extincta est, quam sedes apostolica, transmissis ad tractus illius episcopos capitulis, quæ Arausice in Liberianæ basilicæ dedicatione publice proposita, et a Patribus congregatis firmata ac denuntiata sunt, omnem incendiū illius velut scintillam, doloso cineri tendens humanæ libertatis ac divine justitiæ suppositam, feliciter compressit anno Christi juxta novissimam card. Baronii subductionem 529, sedente Felice IV, longe post S. Leonem Cassiani æqualem, cui titulus a collectore gratis appositus, eam capitulorum apostolicorum transmissionem ascribit. Et accessit insignis eorumdem capitulorum confirmatio, per Bonifacium II datis ad S. Cesarium litteris quæ leguntur tom. I Conciliorum Gallie pag. mihi 223.

Consideratione porro dignum est, in illis capitulis sive canonibus, ea tantum deliniri, quæ ad excludendam subjectionem divine gratiæ ad humanam voluntatem pertinerent, et ad gratiæ necessitatem pro toto justificationis progressu; intactis iis quæ ad electionem ad gloriam spectant, et perisque quæ in D. Augustini doctrina displicuerant. Similiterque Coelestinus in *fine epistolæ*, post constitutam *fillem catholicam de veritate noxæ parentalis* 51 et gratiæ necessitate ac primatu, proficitur reliquis questionibus de quibus D. Augustinus negotium facescebat, neque a se negligi, neque decidi, sed liberæ doctorum disputationi permitti, intra eos fines quos Christiana charitas et modestia prefigit. Quod ego ad questionem de electione absoluta ad gloriam, ante vel post prævisa merita per gratiam procreata, pertinere existimavi. Quia enim in eo puncto D. Augustinus multos et graves contradictores sustinebat, nec antiquiores Patres ea in parte perspicue prodiderant aliquid tamquam ex fide tenendum; alii de autem fatalitas quædam, sub nomine electionis et prædestinationis ad gloriam, prorsus antecedentis consensum humanum, induci meticulosus videretur; satius duxerunt pontifices in questionibus non necessariis non excurrere, contenti tradidisse quæ sine fidei violatione negari non poterant; quoad illas autem non necessarias questionibus, indixisse modestiam; et D. Augustini s. agitatione, tanti viri merita exantlatæ que pro Ecclesiæ labores dedecente, interdixisse. Quinetiam S. Prosper, quamvis Augustini placitorum tenacissimus, tamen in epistola ad Augustinum, post relatas Semipelagianorum querelas in varia doctrinæ a D. Augustino traditæ capita, cum extremam veluti lineam læciti, quod isti e contrario statuebant, esse docuisse subjectionem gratiæ ad nudam voluntatem humanam, hoc dumtaxat videtur reprobare tamquam Pelagii virulentia imbutum, intactis cæteris: *Si principium salutis male in homine collocatur, ut divine voluntati impie voluntas humana præferatur, ut ideo quis adjuvetur quia voluit, non ideo quia adiuvatur velit, si originaliter malus receptionem boni non a summo bono, sed a semetipso inchoare male creditur, si aliunde Deo placeat, nisi ex eo quod ipse donaverit. Si que liquet ad solum gratiæ primatum ac necessitatem pertinere.*

20. Non video autem unde aliqui incumbentes patrii inclinato et maceræ depulsa, plures contra fidem aperte pugnantes errores in Semipelagianis tanto post tempore subodorati sint, quam pontifices, et concilia, et illorum temporum Patres perspexerint. Affingunt

A enim Semipelagianis quod interna gratiæ auxilia veramque spiritus subministrationem sustulerint; itemque quod dixerint hominem nature viribus immediate sustolli ad gratiam sanctificantem, nullis interpositis disputationibus liberis. Addunt alii negatam ab eis fuisse gratiam sanctificantem, et divinam cooperationem ad actiones liberas. Quæ omnia quo jure Semipelagianis affingantur, equidem non video.

Nam quod attinet ad gratiam sanctificantem, ne ipse quidem Pelagius eam aperte sustulit, ut ex eo liquere videtur, quod concilia et Patres Pelagium impugnantes omnino silent de gratia habituali: et exaggerationes virium nature, quas Pelagius epistola ad Demetriadem, et iis qui supersunt Commentariis in Paulum inseruit, prætensa item ab eo libertatis læsio per gratiam, ut habetur ex D. Augustino I. IV contra Julian. cap. 8, et ex lib. II contra duas Epistol. c. 5, ad solum gratiam actualem spectabant, non autem ad habituales. Quanto magis igitur Semipelagianis, viri et docti et probi, gratiam sanctificantem non sustulisse censendi sunt.

Quod vero attinet ad gratiam actualem internam revelationis ac externæ propositionis obiecto contradiunctam, certum est eam negasse Pelagium, primo quidem absolute et simpliciter, postea vero tamquam necessariam. Contendebat enim ad summum esse utilem, et juvare ad facilius operandum quod absolute posset per nudas naturæ vires effici, ut memorat D. Augustinus epist. 106, et luculentur lib. de Gestis Pelagii cap. 14, habeturque ex ipso Pelagio epist. ad Demetriad. Nisi si, quod Augustinus eodem lib. de Gestis Pelagii cap. 51 satis innuit, de hæreticorum more Pelagius cum res tulit, mendaciter admisit quod alioqui infliciebatur. Pelagianos certe, de magistri posteriore placito minus sollicitos, internam gratiam excitantem inficiatos esse, multis confirmat Bellarminus in *Recognit.* cap. 13 lib. primi de Grat. et Lib. Arbit., aperteque tradit S. August. lib. I contra duas Epist. cap. 19, et in secunda respons. contra Julian. lib. I cap. 93, ubi refert eos gratiam internam vocasse necessitatem. Sic igitur de internis gratiæ auxiliis sentiebant Pelagius et Pelagiani, quocumque verborum colore hæresim obtegerent: Semipelagiani autem non sic; idcirco enim S. Augustinus lib. de Præf. SS. cap. 1, laudat eos quod gratiam simpliciter dictam atque adeo internam admittentes, recederent a Pelagio. Quorsum ergo eis affligamus contrarium, et non jam Semipelagianos, sed pure Pelagianos quoad gratiæ negotium eos statuamus?

Idem dico de impacta iisdem negatione divine nobiscum cooperationis in actibus liberis. Nam quamvis de Pelagio problema sit expunxerint divinam cum causis secundis cooperationem, et nominatim cum voluntate libera, et non pauci partem affirmantem, plerique etiam negantem tradant, ut videre est apud Salam. I, 2, tract. 5, d. 3, n. 9, et alios quos adduxi in *Natur. Theo. dist. 8, n. 358*, de Semipelagianis tamen nusquam apud antiquos legitur quod divine cooperationi sint adversati. Nec id sane ad ipsorum causam referebat, ut videtur ex dictis perspicuum.

21. Sileo de ea insolitate quam nuperi quidam in Semipelagianis damnant, quod admiserint actus mere naturales circa objecta illa materialia quibus supernaturales actus destinantur; v. g., quod admiserint dari posse naturalem aliquem assensum obsectorum quæ intellectus supernaturali fide roboratur præstat assensum, et naturalem aliquem amorem, charitatis theologicæ in suo ordine proportionalem, absque illo tamen ordine ad gratiam et justificationem. Hoc Semipelagianis vitio vertere ac suffigere, ineptire est; nec vacat injuria in gravissimos theologos veteres juxta ac novos qui ita senserunt.

Satis de Semipelagianorum errore, si rei apud plerosque implexitatem et argumenti fecunditatem spectes, omnino paucis; si institutum hoc loco nostrum, plane multis. Nunc an hic ipse error Valeriano jure impingatur consideremus, repetitis et ad examen

vocatis locis illis quæ offensionem ingenerasse supra vidimus.

CAPUT V.

Demonstratur directe Valerianum a Semipelagianismo proxime exposito abhorruisse.

1. Alienum omnino ab errore proposito fuisse Valerianum duplici via pandam. Nempe primo directe, hoc est ostendendo quam ille gratiæ divinæ studiosus assertor fuerit, primasque ei semper detulerit; secundo indirecte, iis nimirum quæ Semipelagianismum sapere visa apte conditis, et ad catholicum saporem idonea expositione aptatis.

Plane catholicam apud Valerianum gratiæ divinæ assertionem ferunt varia loca. Sic enim loquitur homil. 3, extrema: *Servitii nostri hæc est ratio, ut beneficia Christi nostri semper recolas; et in quo religiosæ fidei labore profeceris, auctori tuæ libertatis assignes.* Et homil. 7, initio: *Hæc ipsa quæ fides in nobis operatur, quamvis humano labore proficiant, ad Dominum referenda sunt, per quem et in quo, si qua sunt beneficia, consistunt, et in posterum quibusque profutura servantur. Unde nemo sapiens Dei beneficia suis virtutibus aestimet applicanda, ne audiat illam Apostoli sententiam dicentis: Quid habes quod non accepisti? Aut si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Ex hoc Apostoli loco, Venantius Fortunatus, expositione orat. Dom., circa tertiam petitionem, in insigni digressionem contra Semipelagianos, contendit perspicue et aperte everti eorum errorem: ita ut quisquis hoc cum Apostolo, quem *Ecclesiæ oculum* scite nominat, humiliter profitetur, eo ipso profiteatur bonam quoque voluntatem et salutis initium a Deo esse: æque ac prima incensio lampadis ab intrinseco est, quo ille exemplo egregie aperit a Deo præveniri hominem, imitatus Augustinum tract. 23 in Joan. Non dissimiliter ergo sensit, qui locum illum in eam rem æque adhibuit Valerianus. Qui mox ibidem, enumeratis variis bonis operibus supernaturalibus, addit: *Sed hæc omnia, una atque eadem Patris, et Filii, et Spiritus sancti in nobis virtus operatur, quæ perfectionem iustis laboribus præstat, ac bonæ voluntati, quæcumque sunt optima, subministrat.* Alludit aperte ad illa Apostoli verba, quæ totius de gratia doctrinæ breviculum jure quæ dixerit: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.**

2. Splendissime homil. 11, prope tota. Nominatim vero in ipsa homiliæ fronte, verbis illis: *Omnem profecto modum sacrilegæ superstitionis excedit, qui in laboribus iustis partem Deo subtrahit, a quo sapientiæ spiritum accepimus, qui totum hominem regit, et ad omne opus bonum mortaliū mentes accendit. Omnia itaque laborum insignia ad Deum referenda sunt, ne S. Spiritus dona rescindat.* Et mox prolatis aliquot Scripturæ testimoniis: *Videlis ergo quod bona nostra Divinitati debemus ascribere, mala autem humanis moribus imputare; quia ut bona procurante Deo creantur, ita mala diabolo auctore nascuntur.* Partem laboris iusti et ad iustitiam promoventis, non esse Deo subtrahendam; accipi a Deo sicut iritum sapientiæ ac veluti primum halitum vitæ supernaturalis; accendi a Deo mentes nostras ad omne opus bonum, et quidquid huiusmodi est, Deo procurante creari, ideoque hæc omnia esse illi ascribenda; quantum abest a Semipelagianismo, quo prima radix boni operis homo statuitur, et boni procurato eidem ascribitur!

Specialiter vero quod ait bona creari in nobis procurante Deo, mala autem nasci auctore diabolo, argumentum continet in rem nostram efficacissimum, ex eo ductum quod quemadmodum fetus non potest sibi ipsi dare primum esse, sed necessario supponit patrem; ita spiritualis fetus, ille, inquam, absconditus cordis homo qui in nobis formatur, quamvis ad suum augmentum et conservationem possit aliquid conferre, tamen quoad primum initium necessario aliunde prodit, hoc est a Deo, qui voluntarie generat nos verbo veritatis, ut simus initium aliquid creature

A ejus. Hoc ipso sensu Semipelagianismus plane exscindente, locutum Valerianum, liquet ex illis aliis ejusdem homiliæ verbis: *Requirat unusquisque initia vitæ suæ, et auctorem quærat generis humani: quia corpus formaverit, quis membra composuerit, quis terrenam materiam in humanum usum fecerit vegetare. Nonne hæc omnia, Dominus, sapientia procurante, constituit? Cum ergo non sit nostrum quod sumus, quomodo nostrum est quod habemus? Stultitia genus est, ut cum alii debeas vitæ beneficium, tibi ascribas ornamenta virtutum.* En apertissimam Semipelagianismi profligationem, eo quod dicebam argumento subnixam, usurpatam quoque a D. Aug. in psal. cxliv, ad illud, *Et iustitia tua exultabit.*

Nec dimitto indiscussam vim verbi quo ut mala auctore diabolo in nobis nasci, ita bona procurante Deo creari aiebat Valerianus. Nam sive verbum *creandi* presse ac stricte, sive laxius usurpemus, suppetet quod huic rei referat nonnihil. Et stricta quidem acceptatio qua vox *creandi* signat productionem ex nihilo, recta impetit Semipelagianismum et quodcumque salutis initium ex nature viribus, ut propterea S. August. ad veritatem catholicam ea in parte confirmandam usurpare passim soleat verba illa ps.: *Pro nihilo salvos facies eos; ita luculenter in psal. lv, itemque illud Apostoli: Ipsius factura sumus, creati in Christo Jesu, in operibus bonis, et similia quæ ad hoc institutum urget lib. de Grat. et Lib. Arbit. cap. 8. Eodem sensu S. Basil. in ps. xxxii, tractans illud: Ipse dixit, et facta sunt; mandavit, et creata sunt, proferens varias Scripturas in quibus creatio, quia est productio ex nihilo, spirituales nostram procreationem ex nullo nostro initio factam signat, addit posse eum psalmi versum, quoad priorem partem de effectatione naturali accipi, qua dicente Deo factus est mundus; quoad posteriorem vero partem, intelligi posse de generatione in Christo, quæ est moralis creatio, excluso in ea morali quocumque influxu subjecti, quoad primam gratiam auxiliantem. Nec dissimiliter Anast. Sinaita l. vii Hexæm., initio, ait in ii capite Geneseos iterari narrationem creationis rerum, quæ posset superflua videri, nisi instituta denno esset ad designandam secundam creationem longe sublimiorem, quæ est in Christo et per Christum. Hoc denique voluisse oportuit antiquos illos scholasticos, qui vel in 1, dist. 26, vel in 4, dist. 1, censuerunt gratiam fieri in nobis per creationem. Hoc enim in rigore physico loquendo, si de gratia habituali sit sermo, improbabile est: nam accidenti valde præternaturale est produci absque subjecto, atque adeo ex nihilo physico. Et multo etiam improbabilius est agendo de gratia actuali, quæ forte nulla vi potest esse effici. Sensus ergo scholasticorum illorum esse debet quem S. Thomas 1-2, q. 110, art. 2, ad 2, perspicue expressit: nempe gratiam sanctificantem moraliter creari; quia spectata prima radice ex mera Dei prævenientis liberalitate obtingit, quod similiter dicendum est de gratia actuali. Atque ita primus hic sensus creationis nostræ per emissum Dei spiritum, ac Deo procurante factæ, aperte evertit Semipelagianismum.*

53 3. Si autem verbum *creandi* sumatur paulo latius, ita ut dicantur procurante Deo creari bona, mala autem nasci auctore diabolo, quæ bene supernaturaliter operantes, non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nascuntur, tamquam ex patre secundante, et primum initium totius procreationis indente, æque concidet per ea verba Semipelagianismus. In quam rem juvat afferre perelegantem doctrinam cui Gulielmus Parisiensis l. de Sacram. Matrimonii cap. 5, inædificat animæ humanæ cum Deo nuptias, ad concipiendam et pariendam prolem bonorum operum, non absque universo apparatu illis nuptiis comitante, per analogiam ad nostras nuptias. Est autem ea doctrina Richardi Victorini in Psal. xxviii, ad illud: *Dilectus quemadmodum filius unicornium, et Bernardi, lib. de Inter. Domo cap. 68, qui aperte ex*

Richardo profecit. Observant hi doctores, quamvis A possimus patres esse Christi, cooperantes ad alienam salutem, eumque gignentes in alieno corde, tamen unumquemque nostrum in quo Christus formatur et generatur, non se habere ad Christum sic genitum ut patrem, sed ut matrem duntaxat, quæ ex alieno seminio concipit. Proptereaque expendunt, interminatam in Scriptura maledictionem sterili et quæ non parit; nec similiter dictum, maledictus qui non gignit: quia non æquæ in potestate nostra est præveniri sancta cogitatione qua veritas perspicitur, ac est in nostra potestate adherere veritati intellectæ et interior gustatæ, Domino dante suavitatem. Ea enim præventio, conferens primum salutis initium, mere ex Deo est, qui proinde jure dicitur habere rationem Patris in hac spirituali nativitate, contra quam sentiebant Semipelagiani, qui sibi ipsis absque gratia nativitatis illius initium arrogabant. Liqueat ergo quantum ab eis abfuerit Valerianus.

Inferius quoque, eadem homilia 11, allegato initio ps. cxxvi: *Nisi Dominus ædificaverit, etc.*, ita infra: *Videtur ergo, quod nec sine Domino quod bonum est ædificari, nec ædificatum sine Domino poterit custodiri. Ædificatio divinæ hujus domus, ædificatio est vitæ nostræ, quam oportet divinæ majestatis auxilio communi. Rogandus itaque semper est Christus noster, ut in nobis bona nutriat, et exorandus ut nutrita custodiat, atque ita intelligentiæ nostræ corda componat, ut omnia quæ bona sunt, gloriæ celestis potestatis assignet. Expendo ædificationem divinæ domus, id est exordium et initium justificationis, Deo tribui æquæ ac ejusdem jam ædificatæ custodiam. Ex eo enim quod Dei sit domum nostram internam ædificare, inferri ipsum quoque justificationis exordium a gratia esse repetendum, tradit egregie Naz. orat. 31, num. 8, et Nazianzeni auditor S. Hieronymus, Jerem. xviii. Itemque Joannes episcopus Hierosolymitanus adductus et commendatus a S. Augustino lib. de Gestis Pelagii cap. 14, ac etiam Prosper ad excerpta Genuens. dub. 8. Adverto insuper gratiæ divinæ prævenientis auxilia, iisdem a Valeriano verbis expressa, quibus designantur in ecclesiastica oratione Dominicæ 6 post Pentecosten, qua petitur a Deo, ut quæ sunt nutriat, ac pietatis studio quæ sunt nutrita custodiat. Præterea observo eodem loco Valerianum, non aliqua, sed plane omnia quæ Christiana bona sunt, cujusmodi etiam est primum justificationis initium, assignare Deo gratiæ auctori, et monere rogandum Deum, ut ita intelligentiæ nostræ corda componat, id ut agnoscamus et facto prestemus. Quæ omnia sunt a Pelagii reliquiis alienissima. Valet enim ex ejusmodi dicto ea D. Augustini illatio quam conficit et retract. cap. 9, ubi expendens quod dixerat lib. iii de Lib. Arbitr., omnia bona ex Deo esse, sic concludit: *Quia omnia bona ex Deo sunt, sequitur ut ex Deo sit et bonus usus liberæ voluntatis quæ virtus est, et in magnis numeratur bonis.**

4. Infra quoque Valerianus ex illis Scripturæ locis: *Non est qui faciat bonum, et nemo bonus nisi solus Deus*, argumentatione ei gemina quam Prosper cap. 20 contra Collat. ex iisdem locis conficit ad probandum nostræ ex Deo salutis initium, concludit in hunc modum: *Ergo videtur quod si quando boni videmur, bonitatem Dei operamur.* Item addit, cum bene facimus in ordine ad salutem, Deum in nobis ut in templo habitare, et scilicet operari in nobis illud ipsum bonum, quod tametsi nostrum sit, tamen quia radicaliter et principaliter a Deo pendet, bonum Dei a Valeriano appellatur; eo ipso sensu quem egregie expressit S. Greg. lib. xxxiii Mor. cap. 25 et 26, tractans illud: *Quis ante dedit mihi, ut reddam ei*; et homil. 9 in Ezech., ad illud: *Ingressus est in me spiritus, postquam locutus est mihi, et statuit me super pedes meos.* Appono partem loci illustrissimi, tamquam radium quo vera et catholica Valeriani hoc loco doctrina, collustrari potest. Sciendum est quia mala nostra solummodo nostra sunt, bona autem nostra, et

omnipotentis Dei sunt, et nostra: quia ipse aspirando nos prævenit ut velimus, qui adjuvando subsequitur, ne inaniter velimus, sed possimus implere quæ volumus. Præveniente ergo gratia, et bona voluntate subsequente, hoc quod omnipotentis Dei donum est, fit meritum nostrum. Quod bene Paulus brevi sententia explicat dicens: Plus illis omnibus laboravi. Qui ne suæ videretur virtuti tribuisse quod fecerat, adjunxit: Non ego autem, sed gratia Dei mecum. Quia enim celestis dono præventus est, quasi alienum se a bono suo opere agnovit, non autem ego: sed quia præveniens gratia liberum in eo arbitrium fecerat in bono, quod libero arbitrio eamdem gratiam esse subsecutus in opere, adjunxit: sed gratia Dei mecum. Ac si diceret, in bono opere laboravi, non ego, sed et ego. In hoc enim quod solo Domini dono præventus sum, non ego. In eo autem quod donum voluntate subsecutus, et ego. Eni S. Greg. gratiam prævenientem et salutis ex Deo initium colligit et probat ex eo quod bonum opus nostrum dicatur bonum Dei, nosque dicamur alienum bonum operari, quo ipso modo loquitur, ut vidistis, Valerianus. Quæ mihi videntur idonea argumenta bonæ cujusvis voluntatis etiam primæ, ab eo ascriptæ auxilio gratiæ, in salutis negotio.

5. In calce denique ejusdem homiliæ 11, hæc verba habet: *Qui gloriatur ergo in Domino gloriatur; omni ergo studio agendum est, dilectissimi, ut vitam nostram Domino ita fides pura commendet, ne quid extollentia humana sibi vindicat aut suis laboribus donet. Totum autem perdidit quod laboravit, qui propriis virtutibus fructum sanctitatis ascripserit. Hæc plane gemina effato S. Cypriani in nullo gloriandum esse, quando nostrum nihil sit. Ex quo testimonio S. Augustinus lib. de Prædest. SS. c. 3, et lib. de Dono Persever. c. 14, fatetur se adductum ut sententiam suam priorem circa salutis initium retractaret. Quomodo ergo Valerianus, eodem modo locutus, salutis initium homini arrogaret? Et vero quod negat 54 fas esse extollentiam humanam aliquid suis laboribus vindicare, videtur intortum in errorem Semipelagianorum, qui humano labori subjungebant gratiam, eamque ascribebant ei labori quo voluntas petendo, pulsando, quærendo, Deum advocat. Ut suspicio esse possit universam hanc homiliam qua Valerianus ex instituto rejicit eos qui Deum gratiæ auctorem ab aliquo laboris sui consortio in bonis operibus excludunt, non tantum in Pelagium intorqueri, qui absolute gratiam inficiabatur; sed etiam, et quidem multo magis in Semipelagianos, quorum post Pelagii cineres, favillæ fumabant.*

6. Tandem alienissimum est a sensu et modo loquendi Semipelagianorum, quod habetur hom. 16, verbis illis: *Omnis igitur spes obtinendæ victoriæ, in fide et voluntate consistit. Si enim voluntas sequatur fidem, nunquam deserit voluntatem. Utique fides. Sane Semipelagiani erroris flos, vel potius fex, est subsecutio et subjunctio fidei ad voluntatem bonam. At Valerianus, diserte voluntatem bonam subjungit fidei; ita ut etiam prima credendi voluntas, non sit ex nuda facultate voluntatis, sed divinum fidei seminium, sive gratiam voluntati præviam subsequatur. Quæ est catholica doctrina contra Semipelagianos. Idecirco enim eos sugillans S. Petrus Chrysologus, serm. 135, post commendatam S. Laurentii in vivicomburio constantiam, monet auditores ut mirantes S. Laurentii fidem et patientiam, donum Dei mirentur; Dei enim donum fuisse, tantam fidem, tantum in tantis cruciatibus animi robor. Tandemque concludit: *Ergo martyrum merita, velut Dei dona laudemus; amemus, oremus, subinferamus voluntatem nostram. Voluntas enim sequitur, non prævenit. Sed tamen non deest charitas, si non desit voluntas. Ipsa enim ardens voluntas, vocatur charitas.**

CAPUT VI.

Quæ prioribus locis Semipelagianismum subolere in Valeriano visa, demonstrantur catholica.

1. Pergo ad indirectam Valeriani expurgationem,

que in locorum superius propositorum expositione consistit. Tractabo singula eo ordine quo adducta sunt; qui idem est cum ordine ac serie homiliarum de quarum morbositate ad ulcere suspicio fuit.

Præmittendum tamen est unum, quod non ad Valeriani tantum, sed etiam ad plurimorum Patrum indemnitatem observare operæ pretium est: nempe, non si aliquando Patres auxilium gratiæ i. opere talis auxilii indigo reticent, censi illico posse exclusum, cum sæpe subintelligatur, nec semper necesse sit omnia exprimi. Id quod etiam in ipsis Scripturis servatum a Spiritu sancto gravissimos Patres notant. Ut S. Basilii in cap. vi Isaie, tractans illud: *Ecce ego mitto*; et S. Ambrosius, ad Lucæ præmium, expendens illa verba: *Visum est et mihi*; et observans evangelistam, etiam si tacuit loquentem in se Spiritum sanctum, non idcirco tamen id negasse, similiterque Christianum si in opere ad salutem pertinente, eodem modo loquatur, et de divina cooperatione taceat, non idcirco eam diffiteri. Descripsit eum D. Ambrosii locum S. Augustinus lib. de Grat. Christi c. 46, et lib. de Dono Persever. c. 19.

Sed insigniter idem tradit S. Anselmus, in Concor. II p., c. 15, his præter cætera: *Cum aliquid dicit Scriptura sacra pro gratia, non amovet omnino liberum arbitrium; neque cum loquitur pro libero arbitrio, excludit gratiam: quasi sola gratia aut liberum arbitrium solum sufficiat ad salvandum hominem, etc. Ita quippe intelligenda sunt dicta divina, ut hoc excepto quod dixi de infantibus, nec sola gratia, nec solum liberum arbitrium, salutem hominis operetur. Illustrat hoc nonnullis Scripturis adductis; tum profert insignem similitudinem: Sicut ergo quævis naturalis unus non procreet prolem sine patre, nec nisi per matrem; non tamen removel ullus intellectus aut patrem aut matrem a generatione prolis; ita gratia et liberum arbitrium non discordant, sed conveniunt ad iustificandum et salvandum hominem. Appositissime. Quid enim familiarius quam ut simpliciter dicamus: *Hic homo est filius illius mulieris*, tacito, nec tamen idcirco excluso patre? Similiter ergo, quamvis voluntas nostra de Spiritu Dei concipiat, nec nisi cœlesti semine fecundata, ac divinx illuminationis prægnata conceptu (ut S. Fulg. loquitur initio secundi ad Trasim.) eniti possit partum salutis; tamen plerumque, solius liberæ voluntatis opus illud fundantis fit mentio, non expresso, nec tamen negato divino seminio per quod fecundata est voluntas; sine quo non plus posset concipere aut parere fetum salutis, quam possit naturaliter mulier effici mater absque viri opera.*

Itaque qui voluntatis solius meminerunt, exprimunt dumtaxat quid hæc causa in suo genere et ordine ad effectum et ipsi et gratiæ communem contri- buat, non negato (quamvis non expresso) gratiæ concursu. Quod, ut dicebam, in Scripturis ipsis servatum videmus. Et longe æquissimum est eodem modo accipere similia Patrum dicta, in longioribus præsertim disputationibus; aut cum ad populum agunt: quia illa diligens et anxia utriusque cooperariæ causæ expressio, vel nauseam et fastidium pareret, vel offensionem ex ingenerata suspitione hominis de auditoris aut lectoris ingenio aut securitate diffidentis. Ita plane, sua quædam de libertatis humanæ viribus duriuscule in speciem dicta lib. III de Lib. Arbit. emollit ipse D. Augustinus i. Retract. c. 9, ostendens tacitam tunc a se, sed non exclusam gratiam. Quam (ut vocat) regulam, Augustino allegato, commendat Faustus Rheg. lib. I de Grat. c. 6: *Apud regeneratos, inquit, quando gratia sine labore, vel labor sine gratia, in Scripturis ponitur, suppressitur, non separatur. Cum unum sine alio dicitur, tacetur alterum non negatur, secundum illam regulam quam antistes Augustinus insinuat: Non omnia quæ tacentur, negantur. Non me latet, Pelagianos hoc ipsum studiose inculcasse; sic enim Critobulus, partes Pelagii sustinens apud Hieronymum, lib. I contra Pelag., fere initio, obijcienti Attico catholico quod gratiæ non meminisset, ideo-*

A que eam inficiatus videretur, reponit: *Ex eo quod non negavi, dixisse existimandum sum, neque enim quid- quid non dicimus, negare arbitrandi sumus. Et apud Paulum Orosium in Apolog. pro arbitrar. libert. hæc adversus ipsummet Pelagium scripta habentur: Quamlibet crebro dicas de gratia Dei, Non ideo negavi, quia non dixi; sed ideo dixisse accipiendum sum, quia non negavi: quasi vero et Susanna ideo de adulterio confessa credenda sit, quia arguentibus aliis non negavit; aut testimonium falsorum testium, Dominus Jesus quia tacuit, approbaverit. Hæc, inquam, a Pelagianis dicta non inficio. Neque tamen idcirco vacillat regula proposita, quia non omni quod hæretici profertur, illico adversandum est. Poterit enim quod dicunt (ut sane hic contingit) non esse fetus eorum; sed ab Ecclesia et probatis doctoribus mutuo sumptum. Itaque cum PP. hoc statuunt quasi pro canone, jure ratum est habendum. Accedit quod plerumque Patres, ut sanctus Augustinus etiam notavit lib. de Prædestinat. SS. cap. 14, intenti in rem quam tractant, non sunt adeo solliciti de exprimendis ac distincte et explicite proponendis omnibus quæ fide certum est ad aliquid intervenire, sed secure loquentes agunt quod agunt. Atque ita statim et obiter gratiæ auxilia plerumque supponunt, aut attingunt potius quam tractant; quamvis non idcirco ea disliceantur, vel divinam voluntatis nostræ præventionem inficiantur; sed quod muneris nostri est, et in potestate nostra locatur, potius urgeant.*

B Hoc quod generatim de Patrum scribendi et loquendi modo in hac re præmissi, locum omnino habere potuit in Valeriano; ut non sit quod rigidius austeriusve cum eo agamus, si aliquando e duabus causis ad salutis nostræ negotium intervenientibus, alterutrum tantum meminerit, non expressa altera, quam non idcirco inficiatur. Hujusmodi cautione præmissa, quæ ad plerique Patrum dicta in aliis materiis commodare æque potest, ut ad suppressionem alicujus e divinis personis, in opere universis communi (quo eam adhibet Paschal. Diacon. I. II de Spiritu sancto c. 4, in fine) accedamus ad expendenda sigillatim suspecta apud Valerianum loca superius proposita.

Primam homiliam ex ea causa sufflegebat erimnato, quod ipsa prima ejus verba hausta sint a Pelagio, quem ait: *Sæpius eo dicendi modo esse conquestum. Non possum non suspicere tantam sagacitatem in Pelagii vestigiis subolfaciendis. Nam hic est fons primæ illius homiliæ: Multi qui sanæ doctrinæ adversantur, justitiam culpant, et disciplinam imperium esse judicant; ac rationabilem castigationem superbæ assignant, cum non sit imperium, nisi ubi aliquid jubetur injustum, nec sit superbia, nisi ubi negligitur disciplina. Subjiciturque continenter, longum disciplinæ encomium. Quid hic Pelagianum fermentum subolet? Vel quæ, saltem in speciem, hujus principii cum Pelagiana impietate communitas? Exstat indiculus errorum Pelagii apud Augustinum, hæc. 88 et lib. de Gestis Pelagii cap. 11, 14 et 55. Quid inter eos*

D errores affine commendationi huic disciplinæ regularis? Nam de ea sermo est auctori cum monachis agenti, ut satis liquet ex inutilitate famæ conversionis, quam religioni professæ denuntiat, nisi disciplinæ studium accesserit. An vero S. Cyprianum initio libri de Disciplina et Habitu Virginum, Chrysostomum homilia de Eruditione disciplinæ, Hugonem Victorinum libro de Institutione Novitiorum a cap. 10, S. Bonaventuram in Speculo disciplinæ propter Novitios, Laurentium Justinianum lib. de Discipl. Monast., et alios qui disciplinam non secus celebrant quam hic Valerianus, et grave a discipulis haberi jugum ejus expostulant, Pelagianæ fuliginis insimulabimus ea ex causa?

Quam vere autem subdatur a crimatore, Pelagium sæpius eo dicendi modo esse conquestum; intel- liget qui adverterit ex Pelagii scriptis præter plagulas apud Augustinum, superesse dumtaxat epistolam

ad Demetriadem, male a quibusdam, jam a Bede temporibus, D. Hieronymo inscriptam, et ab eodem Beda lib. I in Cant. Juliano Celanensi episcopo, qui cum Augustino confligit, attributam; item Commentarios breves in Paulum, Hieronymo quoque inscriptos, diserte autem a D. Augustino lib. de Gestis Pelagii cap. 16, et lib. III de Pecc. Merit. cap. 1 et 11, Pelagio ascriptos; ac denique symbolum secundum, quod habetur tomo IX Hieronym., incipitque: *Credimus in Deum Patrem*, definit autem per ea verba, *hæreticum comprobavit*. Nam hanc fidei professionem S. August. I. de Grat. Christi cap. 52 et 53, et lib. de Peccato Orig. cap. 1 et 21, a Pelagio ad Innocentium transmissam monstrat. Nuppiam vero in illis locutionibus comparent querelæ ille Pelagii, de neglectu aut duritia regularis discipline, apud aliquos effrenes et jugi impatientes. Et ut exstarent alicubi ex Pelagio illæ querelæ, parum omnino id referret; cum non quæcumque ab hæreticis dicta sunt, rescanda videri debeant, nisi eadem falce omnia prope fidei dogmata recisa velimus, ut Rusticus cardinalis. Diaconus Dial. contra Aceph. probe monuit.

3. Homil. 2 illud notabatur, quod agens de via Christiana Valerianus dicit, accessum Christianæ viæ facilem se præstare volentibus, quæ videbantur subolere Semipelagianam gratiæ subjunctionem ad voluntatis conatum. Sed hæc est plane inanis criminatio. Quid enim apud Patres et morum magistros decantatus, quam volenti nihil difficile? et si velimus divinæ gratiæ quæ preveniunt cooperari, fore ut consensus ad virtutem, quantumcumque præruptus et horridus, non mitescat modo, sed etiam cum suavitate superetur? At hoc unum est quod affirmat Valerianus.

Nec minus perspicue, absque nota vel erroris suspitione idem tradiderunt, ut alios nunc præteream, Clem. Alex. II Strom. cap. 7, et S. August. I. I de Lib. Arbit. cap. 13, et variis locis S. Chrysostom. Et Clemens quidem disputans de adoptione filiorum Dei hæc verba habet: *Velle ergo omnia antecedit. Rationales enim facultates sunt ejus quod est velle ministrare. Velle, inquit, et poteris. Idem quod Valerianus conceptis verbis tradidit S. Maximi de Scopo Incarnat., et qui hoc ipsum mellitissime sic expressit Eucher. in Paren. ad Valer. n. 7: Si hominum quispiam clarius ac loquens in locum liberorum te adoptaturus accineret, iras per oppositas rerum difficultates, et per quodvis longi recessus iter vectatus accurreres. Deus, universalis rerumque Dominus, te in adoptionem vocat; illud, si velis, tibi blandum filii nomen impertiet, quo Deum nostrum unicum suum nuncupat. Et non accensus raperis? non properas urgeris? ne conditionem tantam celeri occursum mors festina præcipiat? Atque ad hanc obtinendum, tu non intus terræ solitudines, nec longinqui maris incerta penetrabis. Cum volueris, hæc adoptio tui tecum est. Sed et Laurentius Novanensis homil. de Pœnitent. idem explicate sic tradit: *Homo, 56 noli differre, res in promptu est, vita in manu est, victoria in arbitrio est. Si voluisti, vicisti; si nolueris, victus relinqueris. Qui vult vincere, conatur ut vincat; qui desperat, amisit victoriam. Itaque perspicue statuit cuique in manu sua vincere peccata, quæ victoria inferi sanctitatem. Neque tamen quisquam idcirco notavit Laurentium, vel Semipelagianismi insinulavit, quia suppressit divinam præventionem.**

Sanctus vero Augustinus, loco allegato, longam de voluntatis vi ad christianæ vivendum disputationem concludit his verbis: *Ex quo conficitur ut quisquis honeste recteque vult vivere, si id se velle præ fugacibus bonis velit, assequatur tantam rem tanta facilitate, ut nihil aliud ei quam ipsum velle sit habere quod voluit. Quem locum recognoscens Retract. cap. 9, agnoscit catholicum et usquequaque sanum esse, tametsi solius voluntatis facta in eo sit mentio, dimissa nec tamen exclusæ gratia quod id loci illius non interesset, et nondum tunc exortis Pelagianis non videtur necessarium diligentius ac sollicitius loqui. Non dissi-*

*militer serm. 31, ex 40 novis, hortatus ad tenendam justitiam et libertatem a secunda morte, subdit: Quæ si nobis ideo non erit, quia illud unde te ab ista morte redimes, si volueris, erit. Justitiam voluntas impetrat a Domino, et bibit illam tamquam de fonte suo; ad quem fontem nullus prohibetur accedere, si dignus accedit. Et mox: Sanguis Domini tui, si vis, datus est pro te; si nolueris, non est datus pro te. Rursusque paulo post: Sanguis Christi volenti est salus, nolenti supplicium. Tandem in psalm. cii, ad illud: Qui sanat omnes languores tuos, multa præfatus de Deo medico et animorum sanatione, subdit: Sanabit te? opus est ut sanari velis. Sanat omnino ille quemlibet languidum, sed non sanat invitum. Quid autem te beatius, quem ut tamquam in manu tua vitam, sic habeas in voluntate sanitatem tuam? Si velles esse in cliguo sublimi honore in hac terra, ducatum, proconsulatum, præfecturam si concupisceres, numquid continuo posses quod velles? Numquid voluntatem tuam potestas sequeretur? Hæc et alia hujusmodi apud Augustinum frequentia nemo unquam insinulavit erroris, vel affinitatis cum Semipelagianorum fuligine. S. Chrysostomus eodem fere modo loquitur homil. 5 in I ad Thessalon., in ipso fine, inculcans, ut boni famus et Christianas virtutes adipiscamur, sat esse ita velle, juxta illud Isaie quod allegat, *Si volueritis et audieritis me*. Alibi item multus est hac in parte; sed disertissime hom. 18 in Epist. ad Rom., paulo ante partem moralem, ubi proposita salvatione reliquiarum per electionem gratiæ, cujus (ut ait) sunt in hominibus salute potiores partes, opponit sibi: *Cur igitur non omnes salventur, si ex gratia salus est? Respondet autem in hunc modum: Quia nolueritis. Gratia siquidem, licet gratuita sit, volentes tamen tantummodo salvari, non eos qui nolunt, qui continuo eversantur, qui contradicunt. Nimirum, ut ait initio homiliæ 19, potior quidem pars gratiæ est, non tamen totum. Longum et pulchrum in eam rem locum legere licet apud Theodorum Studitam, catechesi 43, sub finem.**

4. Itaque recte omnino ac catholice dicitur, viam salutis patere volentibus, esseque eis facilem: non enim excluditur gratiæ adiutorum voluntatem vegetans, sed subintelligitur æque ac in illa D. Ambrosii locutione, sub finem libri de Viduis, *Unicuique voluntas suæ prosperitatis est auctor. Ex voluntate enim sapientia nascitur*. Et perspicue agit de supernaturali sapientia. Itemque æque ac in aliis illis locutionibus, *Propria voluntas est unicuique causa suæ salvationis*; et, *Bona voluntas Deum ad nos deducit, et nos in Deum dirigit. Per bonam voluntatem Deum diligimus, Deum eligimus, ad Deum currimus, ad Deum pervenimus, et eum possidemus. Per eam ad Dei similitudinem reformamur, et ei similes efficiamur*. Habentur hæc omnia in Manuali quod nomine D. Augustini circumfertur cap. 25. Et plane similia habentur apud D. Bernardum lib. de Interiori Domo c. 8. Nec dissimiliter ac durius etiam Nazianzenus, ob additam particulam exclusivam, et tamen simili subintellectione adhibita condiendum verbis illis orationis 40: *Ite et emite, ac vinum nullo persoluto pretio bibite? o ingentem benignitatis celeritatem! o facilem contrahendi rationem! Hoc bonum sola voluntate venale tibi proponitur, cupiditate ipsam Deus ingentis pretii loco habet. Sinit sitiri. Particula exclusiva intelligenda tantum est cadere in ea quæ ex parte voluntatis conferri debent.*

Eodem denique modo accipiendi sunt illa S. Iustini in Apolog. ad Antonin., ubi recolens locum Isaie de peccatoris justificatione et secunda nativitate jam antea adductum ab ipso, *Si volueritis et audieritis me*, ac secundam istam nativitatem cum ea quæ sit adulti baptismi contraponens, subdit apostolos docuisse primam quidem hominis nativitatem fuisse necessitatis opus, quod homine neque sciente, neque volente, peracta sit; providisse tamen Deum, ut non maneremus necessitatis et ignorantie filii, quales ex prima nativitate eramus, sed efficeremur filii voluntatis et scientiæ, adipiscentes remissionem

peccatorum et sanctitate volentes renasci. Ubi certum est ita exprimi nativitatem ex liberi arbitrii delectu quo homo volens sciensque formatur, et nascitur de novo, ut tamen non excludatur divina gratia volitionem et præveniens et promovens.

Indubieque eadem mens fuit Nysseni homil. 6 in Eccles. ad illud: *Tempus parienti et tempus moriendi, juxta quem: Nobis ipsis quodammodo patres sumus, quando per bonum animi institutum liberumque arbitrium, nos ipsos formaverimus, et genuerimus, et in lucem ediderimus. Hoc autem facimus ex eo quod Deum in nos ipsos admittamus effecti filii Dei, et filii virtutis, et filii Altissimi.* Idem optime, lib. de Vita Moysis, exponens nativitatem ad gratiam: *Est vita humana mutationi semper supposita. Quare oportet cum nos sit æterna et immobilis, semper nasci. Sic autem nasci, non aliena sit appetitio, nec extrinsecus ut in corporali nativitate, sed electione propria unusquisque nascitur. Unde fit ut nos ipsi patres simus nostri, qualescumque nos volumus electione gignentes et aut matrem aut feminam, vitii ac virtutis ratione fingentes.* Non poterat magnificentius bonæ voluntatis interventum in salutis nostræ negotio proponere: meritoque posset hoc ejus dictum salebrosius videri quam quod Valerianus dixit, viam salutis patere volentibus. Hactenus tamen Nyssenus, calumnia negatæ præventionis gratuite oneratus non est, et merito. Nam ut cætera loca taceam, in orat. catech., cap. 30, disertissime asserit gratiam prævenientem. Et cum ibid. cap. 39 accurate tradat quod ex eo aliis locis allegatis protuli, nempe hominem liberæ suæ voluntatis electione gigni ex Deo et filium Altissimi effici, perspicuum esse videtur, non pugnare duo illa, nativitatem secundam obtingere volentibus, et a Deo vocante et præparante esse quod voluntas velit ut obtingat. **57** Quod attendentes nonnulli Patres adducti c. 5, n. 3, dixerunt neminem in spirituali nativitate esse sibi patrem, sed matrem dumtaxat, quia hæc ex aliena tantum anteriori operatione fecundatur.

5. In homilia tertia suspectus primum erat locus quo assereretur deposedi a Christiano voluntarium officium. Sed perperam trepidatur timore ubi non erat timor. Vel enim suspecta est vox voluntarii in negotio salutis, vel vox officii. Neutra vero jure insinuitur. Nam David, qui voluntarie se sacrificaturum spondebat, non habetur erroris suspectus. Ejusque non insinuitur princeps apostolorum, qui Christianos ad servitum voluntariam cohortatur. Non item S. Ambrosius, qui lib. 1 de Jacob, c. 3, studium nostrum commendans, et in eo dicens esse omnia, ita ut aut culpam adiungat, aut gratiam, subdit: *Quid in alios derivamus? Voluntarium sibi militem legit Christus, voluntarium servum sibi diabolus auctionatur.* Nec denique S. Paulinus, cujus illa sunt in epistola 2 ad Severum: *Quæ nobis gratia, si in alieno tantum fideles fuerimus, nisi de proprio serviamus, id est, de libero voluntatis arbitrio, ex toto corde nostro, et ex totis animæ nostræ viribus diligentes Deum? In quem nos affectum lacessit propheta qui dicit, Voluntarie sacrificabo tibi? Hoc enim acceptum et placitum coram Deo, ut bonum nostrum sit voluntarium.* Sane omne obsequium nostrum Deo exhibitum esse debere voluntarium, notio ipsa obsequii fert, etiamsi divina præventio supernaturale obsequium exigatur. Immo quia præventio illa ad voluntarium obsequium sollicitat, scite Isidor. Pelus., l. iv, epist. 51, tractans illud: *Iis qui secundum propositum vocati sunt, ait vocationem non esse violentam et coactam, sed voluntariam ac spontaneam; ab effectu eam consequente, sive a proposito nostro voluntario, de quo verba illa Apostoli accipit, denominans eam voluntariam.* Tantum abest ut humano consensui et obsequio negaturus esset rationem voluntarii.

6. Æque facile purgatur vox officii; quam tametsi in ecclesiasticis libris non tam usitatam, ut loquitur S. Augustinus epist. 19, et ab ethnicis usurpatam ad designandum naturale decus actionum intra nature

A fines honestarum, tamen S. Ambros. 1 Offic. c. 8, docet non esse tantummodo philosophorum scholæ aptam, sed Christiano quoque sensu usurpari posse, sive officium ab efficiendo dictum velimus, quasi officium, una littera propter sermonis decorem immutata; sive ab eo quod ea agantur quæ nulli officiant, prosint omnibus. Utravis enim officii notatio et significatio ut probetur, monet æque eam vocem in Christianos et supernaturales actus honestos, ac in naturales cadere. Et ideo idem S. Pater, lib. iv in Lucam, ad illa verba capitis quarti: *Nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus, vocem officii intrepide adhibuit agens de obsequio supernaturali. Evidenter, inquit, hic sermo nos Domini solutaris informat, et ad studium renouandæ divinitatis hortatur, quod nemo sanatus ostenditur, et maculosi morbo corporis absolutus, nisi qui religioso officio studuit sanitati; non enim dormientibus divina beneficia, sed observantibus deferuntur.* Neque vero quia Cassianus et Faustus voces voluntarii officii usurpaverunt, damnaudæ confestim sunt tamquam reprobe et Semipelagianismo gravide. Non enim omnia quæ hæretici dicunt, fignata sunt aut recusanda, ait S. Cyrillus epist. 30, annuentibus Origene, homil. 9 in Num., et Hieronymo epist. 75 et 152.

7. Calumnia quæ alteri ejusdem homilæ loco inædificabatur, non minus facile dispellitur. Quod enim ait Valerianus, quando alios commendat virtutum merita, curandum esse ut nobis locum gratiæ faciant voluntariæ servitutis officia, non eo pertinet quod detorquebatur. Sensus enim est: quando martyrii laurea, de qua agebat, non semper in promptu est (nec erat sane quo tempore has homilias habebat Valerianus in altissima tunc pace Ecclesiæ), continentem esse ut voluntaria servitus suppleat quod supplicium extrinsecus irrogatum et patienter exceptum præstare posset, si inferretur, pateatque ac ratione aditus ad gratiam Dei. Quod perinde est ac si dicatur: satagendum esse ut per bona opera accessio fiat ad gratiam sanctificantem antea partam, juxta illud S. Ambrosii serm. 14 in psalm. cxviii, 4: *Voluntarium organum uberioris spiritus sui gratia Christus implevit.* Vel ut per bona opera de sancti Spiritus inspiratione concepta, contritionem, inquam, perfectam, et amorem exquisitum, divinam gratiam sanctificantem advocemus, depulso peccato quo forte prius sordebat anima.

8. Homilia 7 notabatur locus quo divina virtus dicitur perfectionem justis laboribus præstare, et subministrare bonæ voluntati quæcumque sunt optima. Quod tantum abest ut notari debuerit, ut potius admodum pie et catholice a Valeriano dictum sit, ad humanum fastum (ut fert Valerianus eo loco institutum, et proxime antecedentia docent) deprimentum, agnoscendamque Dei in nos beneficentiam, a quo est omne donum perfectum et datum optimum, juxta Apostoli sententiam ad quam Valerianus aperte alludit. Itaque quod ait, perfectionem præstari a Deo laboribus justis, sensus non est hominem solum inchoare. Deum vero perficere; sed sensus est, ipsam totam perfectionem et dignitatem operum justorum ex Deo manare, eique decus justorum operum illi bane esse ascribendum. Conformerit ad S. Macarium, cujus sunt illa plane insignia homil. 26: *Oportet hominem dedita opera et consulto excolere terram cordis sui, et elaborare. Requirit enim Deus laborem, fatigationem, ac operationem ab homine. Verum nisi superius apparuerint nubes celestes ac pluviae gratiæ, nihil proderit agricolæ labor. Hoc autem est indicium Christiani cultus, quantocumque quis labores sustineat, et quantacumque justitias peregerit, ac si nihil effecisset, ita se gerere, omnia scilicet bene per nos ac juste facta ascribendo gratiæ. Nec dissimiliter S. Leo serm. 2 de Epiph. cap. 3, verbis illis: *De cordibus nostris quæ Deo sunt digna promamus. Quævis enim omnium bonorum sit ipse largitor, etiam nostræ tamen fructum quærit industriæ. Non enim dormientibus provenit regnum celorum, sed in mandatis Dei laborantibus atque vigilantibus, ut si dona illius irrita non fecerimus, per**

ea quæ dedit, mereamur accipere quod promissit. Similia habet serm. 5 de Epiph. c. 3. Quod item ait Valerianus, subministrari bonæ voluntati quæcumque sunt optima, non est trahendum ad suppeditationem auxiliorum gratiæ ob præviā volitionem **58** naturaliter bonam, quod esset aperte contra scopum Valeriani, nec humanum tumorem comprimeret, sed augeret: accipiendum itaque est de ea, quam dixi, subministratione cujusvis dati optimi, facta a Deo voluntati ex se egentissimæ, nec umquam ad supernaturalia assurrectione, nisi erigeretur et præveniretur divinitus.

9. Ex homilia 9 arguebatur locus quo dicitur Dominum dignum occurrere ad petitionem nostram. At hæc est admodum insulsa criminatio, et quæ æque in Isaia, ipsumque Spiritum sanctum posset cadere. Tractat enim ibi Valerianus illud Isaia: *Tunc invocabis, et Dominus exaudiet; clamabis, et dicit: Ecce adsum.* Inde vero infert ineffabilem esse Dei dignationem, qui ad clamorem nostrum ac petitionem dignetur occurrere, seque paratum ad opitulandum prestare, quod ipsum propheta eo loco, immo per prophetam Spiritus sanctus proficitur. Posset sane non suspecto modo, sed etiam compertus erroris eo loco haberi Valerianus, si clamorem illum ex meris naturæ viribus conceptum diceret, aut si petitionem cui Dominus occurrit ex naturæ nudo vigore profectam vellet, qui esset error gratiæ humanæ invocationi subijuncta in concilio n Arausicano confessus. Sed hujus perversi sensus non alia apud Valerianum indicia existant, quam apud prophetam cujus verba adhibuit.

Concitant plane alii Patres, ut S. Chrysostomus homil. 27 in Genes., tractans similem ejusdem prophetae locum ex c. 65: *Adhuc loquente te, dicam, Ecce adsum.* Hortatus enim ad inittendum divinæ gratiæ, et summam Dei in nos beneficentiam exaggerans quæ non, ut inter homines assolet, primum obsequia exigat, tum beneficia sua elargiatur: sed prius beneficiat, et prioribus beneficiis excitet nos ad exhibenda sancta obsequia, subiungit ad consequendam sanctitatem et remissionem peccatorum, non esse plurimo tempore opus: quod latronis exemplo confirmat, qui ne hora quidem eguit ad plenam emundationem. Tanta est Dei erga nos misericordia. Nam ubi viderit voluntatis nostræ propositum firmum, et serventi nos desiderio ad se accedere, non retardat, neque differt, sed accelerat, suamque solitam liberalitatem exhibens, dicit: *Adhuc loquere, et dicam: Ecce adsum.* Id quod late confirmat exemplo servi illius qui rogatus rationem reddere, cum non esset solvendo, supplex domino factus, immensæ summæ remissionem exoravit, ac etiam supra quam petebat obtinuit.

Similia illa apud Ambrosium in calce sermonis 47: *Multi diabolici fluctus sunt in hoc mundo, tentationum multa naufragia, a quibus ita liberari possumus, si clamantibus manum suam Salvator extendit. Nos ergo clamare ad Dominum non cessemus, ille auxilium solum non negabit.* Durius item lib. 3 de Virgin. Didicisti, inquit, ubi Christum requiras, disce etiam quem admodum possis mereri ut ille te quærat. Excitat Spiritum sanctum dicens: *Exsurge, Aquilo, et veni, Auster: aspira hortum meum, et perfuant aromata mea. Descendat frater meus in hortum suum, et manducet fructum pomiferarum suarum. Hortus Verbi animæ vernantis affectus est, et in pomiferis virtutis est fructus. Veni ergo; et sive manduces, sive bibas, si Christum invocas, adest dicens: Venite, manducate panes meos, et bibite vinum meum; sive etiam dormias, pulsat ad januam.* Extrema hæc verba aperte ferunt præventionem divinam gratuitam, qua Deus ipse homines, necdum aperientes cordis ostium, sollicitat et illicit ad bonum. Et tamen in anterioribus verbis docet S. Ambrosius, peccatorem invocando mereri ut Deus illum quærat, item excitare Spiritum sanctum. Quæ si crude acciperentur, non modo cum veritate catholica toties alibi per S. Ambrosium tradita non cohererent, sed neque cum extremis illis verbis quibus Deus pulsare ad januam cordis, hoc est prævenire hominem et præmo-

vere ad bonum dicitur. Itaque restat ut S. Ambrosius dicatur tribuisse homini invocati meritum ut a Deo quærat, et excitet Spiritum sanctum; non agendo de invocatione humana qua primum gratiæ auxilium comparetur, sed agendo de invocatione facta ex anterioribus gratiæ auxiliis ad promerendam ulteriorem et uberiorem. Quo ipso modo accipi longe molliora Valeriani verba quæ nunc purgamus, est longe æquissimum.

Denique concinit S. Macarius cum alibi variis locis, nominatimque hom. 16 et 23, tum luculenter homil. 46, ubi longe etiam durius loquitur quam prædicti omnes, quamvis multus, immo plurimus variis locis sit in assertionem gratiæ prævenientis, ut infra monstrabo. Locum ascribo, ut qui in Valeriani oculo festucam vident, hanc primum trabem ejiciant ex S. Macarii oculo. *Quemadmodum si quis morbo aut febri detineatur, licet in cubile corpus projectum sit, non valens perficere opus aliquod terrenum, non tamen quiescit animus, sed distractus et curans quæ superagenda, medicum requirit, missis ad eum amicis suis; eodem quoque modo anima post transgressionem mandati, in infirmitatem affectionum redacta, et languidior reddita, ubi accesserit ad Dominum, et crediderit, auxilium ab eo consequitur et abnegata priori pessima vita, licet antiqua ægritudine decumbat, et nequeat opera vitæ vere peragere; nihilominus curare quæ ad vitam pertinent, sedulo deprecari Dominum, et inquirere verum Medicum, et habet et potest. Et non, ut aiunt quidam perversa doctrina seduci, prorsus mortuus est homo, ut omnino non possit quidquam boni peragere. Etenim infans, licet nihil possit perficere, aut propriis pedibus accedere ad matrem nequeat, nihilominus voluitur, clamat, et plorat inquirens matrem, erga quem summa afficitur misericordia mater, et gaudet de infante querente eam cum labore et clamore. Et cum non possit infans ad eam pervenire, nihilominus ob multam pueri inquisitionem ipsa mater abit ad illum, amore pueri capta, et amplectitur, circumfovet, atque alimentum profert summa cum dilectione. Hoc ipsum benigne quoque Deus facit in anima ad eum accedente, et ejus desiderio delenta.*

Sive de languore et ægritudine animæ ex casu primi parentis, sive de ægritudine et languore ex propria anteriori culpa loquatur S. Macarius, perinde est. Statuit enim animam in utrovis illorum statuum, clamare posse, et inquirere medicum, et id negantes perversa doctrina imbutos vocat: quia scilicet agit de anima clamante et inquirente, præmissa cælesti præventionem et sollicitatione, quamvis eam hic non exprimat. Adhibet porro, ut vides, illud ipsum ægri exemplum, quo postea usi sunt Semipelagiani ad declarandum suum errorem, ut ex Hilarii epistola ad Augustinum discimus. Propterea quæ dixi durius **59** aliis jam memoratis loqui S. Macarium, quamvis ei benigna interpretatio non negetur, quæ proinde neque aliis mitius locutis, ac inter eos Valeriano, neganda est.

10. Homilia 11 maxime morbosa visa est. Duo in ea notabantur loca. Prior quo dicitur: *Deum nunquam deserere voluntatem religionis studio florentem, nec deesse solatia Divinitatis, ubi sunt actus bonæ conversationis.* Hic tamen locus usquequaque sanus est. Voluntatem enim religionis studio florentem a Deo deseri, quæ nisi impius, et divinæ benignitatis prorsus rudis effusit? Cui vero ignotum illud a Trident. sess. 6, cap. 11, traditum post D. August. lib de Nat. et Grat. cap. 26, ac Prosperum ad 7 et 13 objectionem Vicentianam, et lib. II de Vocat. c. 12, et ad 7 capit. Gallorum: *Deus neminem deserit, nisi prius ipse deseratur?* At non deserit Deum voluntas religionis studio florens. Itaque quam ei gratiam contulerat Deus, ut religionis studium conciperet, eoque floret, eandem lubens volens prorogat, cælestiaque auxilia et solatia bonis actibus ex divina largitate procreandis intentio homini deesse non sinit. Prior ergo ille locus facilem, ut dixi, explicatum habet, vel po-

tius otiose opponeretur. De posteriore quia putatur A desperandus, seorsim pronuntiandum est.

CAPUT VII.

Catholice omnino a Valeriano dictum esse, nostrum esse velle, Dei autem perficere, multipliciter ostenditur.

1. Tota adversus Valerianum belli moles, in posteriore locum ex homil. 11 notatum incumbit, cum discrete tralat eo loco Valerianus, *nostrum esse bonum velle, Dei vero perficere; et boni operis voluntatem ex nobis debere descendere, perfectionem vero in Dei potestate pendere. Et habere quidem hominem gratiam laboris sui, sed Domino debere fructum laboris impleti.* Quod videtur esse ipsissimum virus Senipelagianum quo homo ita Deum admittit in subsequentibus cooperarium, ut tamen quod D. Augustinus lib. de Prædest. SS. cap. 2, egregie notavit, primas sibi partes in salutis suæ negotio vindicet, Deo secundas tantum concedat, et quasi componat cum Deo, ut partem sibi vindicet, atque illi partem relinquat. Et quod est elatus, primam tollit ipse, sequentem dat illi, et in eo quod dicit esse amborum, priorem se facit, posteriorem Deum. Tantum tamen abest, ut hic locus desperandus sit, ut potius commodissime, nec uno modo ostendere liceat nihil in eo affirmari cum sana doctrina minus consentiens.

Idque videtur agnovisse Ecclesiæ Lugdunensis libro contra Joannem Scotum, circa propositionem ejus quartam, in ipso fine. Post longam enim rejectionem propositionis illius, *nostrum est inchoare, Dei per gratiam perficere*, subdit Lugdunensis Ecclesiæ: *Si istius verba alium sensum habent, ostendit ipse qui scripsit.* Quæ verba aperte innuunt, præter sensum aperte hæreticum, qui verbis illis in extrema crusta spectatis subesse potest, alium adinveniri posse catholicum et labis expertem. Eum nos (quidquid sit de Joanne Scoto, qui gratiam prævenientem inficiatus videri potest) circa Valerianum affluibus licet verbis usum, exhibere conabimur, nec difficile (ut spero) exhibebimus, et quidem multiplicem.

Et in primis spectandum est Valeriani institutum, et sententiæ quæ in invidiam vocatur cohesio ac textura cum antecedentibus et consequentibus. Vallet enim universe quod præclare circa Scripturæ loca annotatum est a D. Chrysostomo hom. in illud Jerem. : *Scio, Domine, quia non est hominis via ejus.* Nempe nullam esse periculosiorem, aut magis præposteram loci alicujus interpretationem, quam quæ datur uni alicujus loco, a corpore tractationis cui commissus erat avulso, neglecta antecedentium et consequentium cohesione et ἀκολουθεία scopope auctoris. Scopus ergo Valeriani eo loco erat infingere, *stultitia*, ut ait, *genus esse, ut cum alii debeat vitæ beneficium, tibi ascribas ornamenta virtutum.* Cum, inquam, agnoscas te a Deo habere quod sis secundum naturam, inficieris tamen te ab eodem habere ut tibi bene sit supra naturam, et quoad virtutes infusas, alique supernaturalia animæ decora. Hoc ita confirmat Valerianus, ut tamen negatum nolit ornamenta religiosæ vitæ vigilantie studio comparari; nosque ad eam animæ exornationem et mundum supernaturalem aliquid conferre : nimirum assensum liberum quo admonenti Deo annuimus, cum in potestate nostra situm esset refragari, et divinam sollicitationem ac motionem nos prævenientem ahijcere, ut Triden- tium discrete tradit sess. 6, cap. 4. Ne vero inde animus humanus intumescat, addit Valerianus, neque ex assensu illo et volitione boni adhibita per voluntatem, præberi vanæ gloriationis occasionem, cum ea studii nostri exhibitio etiam si per gratiam exrompta, ac de voluntatis silice velut excusa, im- primis Dei auxilio eguerit ut excuderetur. Deinde jam excusa tota non sit et periclitetur, nisi divinitus firmetur, muniturque adversus supervenientes difficultates, quæ plurimæ semper et graves impendent in supernaturalium operum exercitio.

2. Primum illud humilitatis motivum a Valeriano

propositum, ex eo quod consensus non fuerit per nos exhibitus, nisi per gratiæ auxilium et præveniens et coadjuvans, continetur verbis illis quæ in invidiam a criminatore vocantur, cum tamen sint catholicissima et usquequaque sana. *Nec nos negare possumus ornamenta religiosæ vitæ vigilantie studio comparari. Sed ibi Deus est, ubi integræ religionis est animus, ita Apostolo dicente : Exemplum ejus queritis, qui in me loquitur Christus?* Hæc in invidiam vocantur, et morbosa a criminatore censentur, qui putat sensum esse, studium humanæ vigilantie, excluso Dei auxilio, parare ornamenta religiosæ vitæ, eo quod Deus adveniat quo eum vocat animi religio integra, et naturæ viribus concepta. Sed hic sensus est aperte contra scopum Valeriani, et pugnat cum ratione ex loco Apostoli proxime adducto petita.

Germanus itaque Valeriani sensus est ex immediate B præmissis repetendus. Dixerat, stultitia genus esse prima sua initia naturalia Deo ascribere, non item supernaturalia. Inde tacite occurrens objectioni quæ proferri a superbo poterat, ex eo quod ornamenta virtutum comparantur hominis studio, subdit se quidem negare non posse quin humanum studium conferat ad ea ornamenta comparanda; sed hoc studium non esse a nobis, sed a Deo præveniente et cooperante. *Ubi enim est integræ religionis animus, ibi Deus est; non consequenter, sed antecedenter.* Quasi diceret : Vere, quisquis es qui id tacite tractas, vigili studio aliquid lecisti, sed cujus ope? et unde illud studium? An non a Deo, ut de suo in bonum animarum studio pronuntiavit Apostolus, cum dixit : *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus?* Itaque vigilantia quidem laudanda est, commendandusque conatus ad boni operis exercitium exromptus; sed nisi antecessisset divina præventio, conatus ille ac nisus voluntatis, non modo languidus plane et cassus fuisset, sed prorsus nullus. Hunc ipsum sensum de hominis vigilantia ac justificatione producit illa Augustini serm. 15, de Verb. Apost. c. 11 : *Justificationem et habeamus in quantum habemus, et augeamus in quantum minores sumus, et perficiamus, etc. Sed totum ex Deo, non tamen quasi dormientes, non quasi ut non conemur, non quasi ut non relinimus. Sine voluntate tua, non erit in te justitia Dei. Voluntas quidem non est nisi tua; justitia non est nisi Dei. Esse potest justitia Dei sine voluntate tua; sed in te esse non potest, nisi per voluntatem tuam. Et mox : Sine te fecit te Deus; non enim adhibuisti aliquem consensum ut te faceret Deus. Quomodo consentiebas, qui non eras? Qui ergo fecit te sine te, non te justificat sine te. Ergo fecit nescientem, justificat volentem.* Satis de primo humilitatis motivo per Valerianum propositum.

Addit etiam secundum jam tactum humilitatis motivum, ad deprimentum tumorem, ex ea studii humani libera collatione in comparationem ornamentorum animæ. Nempe quod præter divinum auxilium præveniens atque cooperans, egeamus divino auxilio subsequente, quo firmemur et muniamur in bono ex divina inspiratione concepto. *Satis ibi vacillat humanum studium, ubi non requiritur Dei auxilium. Nam non dubie periclitatur fides, si non muniatur patrocinio divinitatis. Nostrum est igitur bonum velle, Christi vero perficere. Nam ita Apostolus loquitur : Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio.* Denuntiat Valerianus nos nobis non sufficere, ne ad bonum quidem aspirante Deo jam conceptum, eo quod facile ob infirmitatem simus vacillaturi, in tantis fluctibus et turbinibus, tantaque nostra imbecillitate. Itaque requirendum sive implorandum humillime esse Dei auxilium subsequens ac muniens in tot discriminibus. Quod sane ad cohibendam inflationem ex bono opere, et collato libere assensu voluntatis divinitus sollicitate est appositissimum, cum inde liqueat nos quidem jam præventos tantulum quid contulisse, consensum scilicet liberum quo Deo vocanti adhesimus; tamen nisi Deus beneficia anteriora preventionis et cooperationis novo ac speciali subsequente gratiæ et perseveret

rantis beneficio cumulet, cassum fore laborem nostrum et minime diuturnum. In quem sensum illud Apostoli accipit: *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio.*

3. Quo ipso modo eundem locum accepit Prosper lib. contra Collat. cap. 8. Cum donatum, inquit, nobis fuerit bonum velle, non statim invenimus et facere, nisi querentibus, petentibus, atque pulsantibus, qui dedit desiderium, præstet effectum. Vox namque ista dicentis: *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio, vocati est, sub gratia constituti, qui condelectantur quidem legi Dei secundum interiorem hominem; sed videt aliam legem in membris suis, repugnantem legi mentis suæ, et captivantem se in lege peccati. Et quamvis acceperit scientiam recte volendi, virtutem tamen in se non invenit eorum quæ optat operandi, donec pro bona voluntate quam sumpsit mereatur invenire quid faciat.* Eodem modo illum Apostoli locum accepit S. Gregor. xix Moral. cap. 25, tractans illud: *De cuius utero egressa est glacies, et gelu de cælo qui gennit.* Ostendit enim plerosque post sancta desideria turbari in executione, nec posse concepta virtutum semina in fruges operum promovere, eo quod intervenientibus tentationibus reverberentur, ne de proposito bono divinitus indito extollantur, inmemores inanitatis suæ et egestatis: idque censet voluisse Apostolum eo quem dixi loco. *Quid aliud, inquit, quam de Dei vero utero glacies producitur, quando de interno secreto dispensatio egreditur, et voluntates nostras, etiam in bonis desideriis frenantur? Videamus paulo (infusa videlicet terra) quanta disciplinæ glacie prematur, dum ait: Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio. Qui enim velle habere se assit, jam per in fusionem gratiæ quæ in se lateant semina ostendit. Sed dum perficere bonum non invenit, profecto indicat quanta illum dispensationis supernæ glacies premat. In eundem sensum interpretatus est Apostolum S. Thomas Rom vii, lect. 7, improbat illa ejusdem loci interpretatione quam refert, ut eam etiam minus probavit D. Augustinus i Retract. 25.*

4. Ad eum ergo modum, locum Apostoli usurpavit Valerianus, eoque sensu cum Apostolo loquens dixit, *nostrum esse velle, Dei autem perficere.* Id est consensum quidem per nos præstari Deo vocanti (consensum enim, preventi et divinitus adjuti, contribuimus de nostro), ut tamen consensus ille sollicitanti Deo præstetur, irritus non sit, nec in auras abeat, vel etiam aule executionem concepti desiderii evanescat; necessarius insuper esse ut divina protectione, jugique subsequentis auxilii munimine firmetur. Quod item ferunt illa alia verba sub homilicæ finem: *Habet quidem servus gratiam laboris sui, sed domino debet fructum operis impleti.* Itaque nulla hic in Valeriano labe se prodit, sed nitela et puritas undecumque.

5. Id ut distinctius appareat, quandoquidem hic est potentissimus adversarii aries, quo dejecto reliqua pessum ibunt, discernenda sunt duo in præsentis Valeriani sententia. Primum quod dicat *nostrum esse velle*, id est in salutis negotio hominis partes esse Deo prævenienti assensum prestare; alterum quod dicat, *Dei esse perficere*, et difficultates supervenientes dispellere. De hoc secundo, negotium Valeriano non facessitur: quia rata est inter omnes 61 subsequentes gratiæ et Dei confirmantis quæ operatus est in nobis, non utilitas tantum, sed etiam necessitas. Idque ut cætera nunc extra locum taceam, perbelle expressit S. Ephrem, laudum gratiæ frequens buccinator, tract. de Fuga pravaru consuetudinum, qui habetur tom. I. Audiamus, inquit, ipsum Apostolum dicentem: *Cum metu et tremore vestram salutem operemini. Et neque si quis adhuc juvenis sit hoc parri pendat, neque senes negligat. Utriusque enim incertus est finis. Contemplantur ergo agricolas. Hi enim terram adæquantem seminant; et virentibus terris, solerter eas servant, volucres et quadrupedia inde arcentes, ne dum adluc semen est tenerum ac molle, a talibus vellatur et nullius bonæ frugis reddatur. Et quando jam ad mes-*

sem excreverit, ne tunc quidem cura et sollicitudine vacant; sed anxii hærent, ne forte grandine fruges concutiantur, aut locustæ messem devorent, aut ventus astuans fructum corruptat. Unde et assidue vota Deo nuncupant, supplicibusque Deum votis interpellant, ut saltem et innocuos ipsis Dominus suos fructus concedere dignetur. Tunc vero fructus in sua recondentes horrea, magno cum gaudio festum celebrant. Sic quoque et eos qui spirituales vitam aggrediuntur, vigilare et sobrios esse, ac divini verbi semen custodire oportet, etc. Non poterat familiaris necessitate divini auxilii perficientis quod aspirante Deo captum est, declarare. Proptereaque passim alii Patres ad exponendum salutis negotium, eam comparationem usurpant, et cor nostrum agro ac solo, gratiam cælesti semini ac divinis nubibus, Scripturas ligoni, ardorem sancti Spiritus stercoratori, studium nostrum culturæ per agricolam impensæ, denique curæ ad messem usque et illationem frugum in horreum divinam gratiam subsequentem componunt. Vides nominatim eundem Ephremum in decade capitum de virtute, cap. 10; Macarium, homil. 26, interrogat. ult. et penult.; Paulinum optime epist. 50, sive 2, ad Aprum et Amadam, et epist. 55, sub finem; Prudentium lib. iii contra Symmachum, sub finem. Prius autem illud dictum, seu quod *nostrum sit velle*, castum plane est in sensu quem Valeriano dedit: esse autem sensum illum vere germanum, declarato et prolato insigni loco ex homilia in illud Isaie: *Si volueritis et audieritis me, etc.* quæ Chrysostomo tribuitur, tametsi fortassis alium et quidem Latinum auctorem habeat. Ita loquitur in homilie initio: *Si velle aut nolle nostrum non esset, hoc est si vivendi recte, an secus, libertas adempta nobis fuisset, nec bonus umquam celeste munus digni perciperet, nec malus supplicium competens inveniret, sed totum Deo deputaretur auctori. Quæ fusius mox explicat, declarat eatenus dici nostrum esse velle, quatenus liberæ quis voluntatis arbitrio præcepta aut implet aut contemnit: unde sibi quisque quod meretur instatuit, nec potest aliud mereri quam velit: quippe cui legis propositus tenor sit, ex quo quid velit eligat, et quod nolit contemnat, ut iudicio hominis Dei iudicium celebratur; et qui libertatem concessam in obsequium dederit, munetur; qui in contemptum duxerit, condemnatur.*

Quod hic auctor tam explicite dicit, eatenus nostrum esse velle in negotio salutis, quatenus libere prestamus assensum, quem negaremus si liberet, omnino catholicum ac certum est, quia non idcirco excluditur gratia præveniens, sed potius non obscure insinuat in voce assensus, quæ connotat antecedentem invitationem et sollicitationem, cum qua eundem sensum et animum induit qui consentit.

igitur omnino catholicus sensus subest propositis ex Valeriano verbis, quæ tantum fuerunt *nostrum esse velle*, id est, ut Auctor adductus sua hæc verba exposuit, nostrum esse consentire, et exsequi, vel etretare divinum imperium. In nobis namque manet, ait Bernardus lib. de Inter. Domo cap. 68, ad querendum salutem, arbitrii libertas; sed admonente prius Deo et invitante ad salutem, ut vel eligamus, vel sequamur. Potestatis nostræ est divinæ inspirationi acquiescere, et quæ ad salutem nostram pertinent, eligere, et sequi; divini vero muneris est ut possimus adipisci quod sequendo cupimus consequi. Verba sunt iis quæ apud Valerianum suspecta habebantur, plane gemina. Descripsit Bernardus locum ex c. 21 de Eccles. Dogmat. Gennadii (si tamen Gennadii, et non alicuius qui Gennadii librum æa additione interserit; cum ipse quidem Gennadius ex Cassiani et Fausti laudibus, Prosperi autem refectione, non obscure se prodit Sempelagianum). Ut ut sit, probavit et descripsit eum locum Bernardus, itemque Rabanus lib. iv de Universo, cap. 10, et auctor libri de Spiritu et Anima cap. 48. Hanc primam interpretationem dicti, toto Valeriani opere in speciem diffillit, existimo planam et commodissimam, maximeque cum anterioribus et tota homilie textura coherentem; nec dubito

talem habendam ei qui animo in solam veritatem intento et docili ac non preoccupato, Valeriani mentem eo loco inquisierit.

6. Subjicio secundam interpretationem æque catholicam, juxta quam id unum voluit Valerianus, volitionem liberam qua Deo vocanti consensum prestamus, ita simul a nobis et a Deo esse, ut tamen prius ratione a nobis profundatur quam a Deo; et rationem cur Deus ad illam per nos libere formandam cooperarius accedat, ex eo petendam, quod nos bene utentes divina præventionem, operari velimus, cum possemus adversus stimulum calcitrare. Et nihilominus totam supersnaturalitatem sive perfectionem ordinis superioris quæ cernitur in illo libero consensu cui nostra determinatio et applicatio libera initium dedit, esse a Deo. Quia ratione, *perfectio*, non sonat consummationem rei jam inchoatæ, et eatenus imperfectæ, sed dignitatem et eminentiam ordinis superioris, quæ in actu est, secundum quam actus habet proportionem cum ulteriore gratia et gloria. Ut hæc responsio perspicatur, duo sunt præmittenda.

7. In primis præmitto non debere mirum videri quod noster conver-sus in actum liberum, statutarum ratione anterior concursu divino ad eundem actum, sive divina cooperatione nobiscum: neque enim hic sermo est de divina excitatione quam Deus in nobis absque libera nostra cooperatione et eatenus sine nobis producit, quæ excitatio perspicue antecedit consensum nostrum supernaturalem; sed sermo est de eo concursu quo Deus actionem liberam nobiscum cudit. Eam enim actionem, sive consensum liberum, ponere vel omittere, est in potestate voluntatis, divino anteriori rore respersæ, et divino adiutorio gratiaque adjuvante suffulta. Deus autem pro ea magna reverentia qua creatam voluntatem disponit, quoad hoc eam non prævenit, ut sæpe loquitur sanctus Chrysostomus; id est, non adigit illam, neque vim infert, ut in hac potius **62** partem quam in aliam flectatur, quod faceret præoperando, et ut ita dicam præagendo ac præcurrendo, sed voluntati gratia sua roboratæ, permittit delectum hujus vel oppositæ actionis, sive actionis et omissionis. Ratio autem cur ipse Deus se applicet ad concurrendum nobiscum, et efficiendam hanc vel illam actionem, est quia videt determinationem nostram ferre ut hic et nunc non sit iustitium in voluntate, sed exercitium alicujus actionis, itemque ut hæc specie, non alia, actio exerceatur, quomodocumque tandem videat id ferre determinationem nostram, quod explicare alterius est instituti. Hac ipsa ratione concursum divinum ad nostras operationes liberas subsequi ratione determinationem nostram, late alibi expositum est, recteque tradunt Scotus in 4, d. 1, q. 1, littera Ss., et in 2, d. 37, quest. unica, litt. V; Ocham in 1, d. 42, q. unica, litt. F.; Gregor. in 2, dist. 34, q. 1, art. 3, ad 8; Gabr. in 2 dist., q. 2, litt. F. et M.; Capreol. in 4, dist. 12, quest. unica, ad 1; Scoti contra 2; Major in 2, dist. 37, dub. ultimo; Almain. tract. 2 Moral. cap. 10, in fine; Ruardus, artic. 7, propos. 10, sub finem; aliique adducti cum de divino concursu, et libertatis humanæ cohesione cum divinis decretis, et primæ causæ cooperatione nobiscum. Et specialiter in supernaturali cooperatione, idem non obscure colligitur, ex eo quod Deus nostrum se adiutorem et cooperatorem proficitur. At qui adiuvatur, quatenus adiuvatur, prius saltem ratione supponitur se accinxisse ad operandum, idemque est de eo cui Deus cooperatur, juxta illud D. Augustini serm. 15 de Verbis Apostol.: Si non esses operator, ille non esset cooperatur. Tametsi, quest. 15 in Deuteronom., rationem habens gratiæ prævenientis, ait Deum operari, hominem vero cooperari.

8. Præmitto, præterea, *perfectionem* posse duobus modis usurpari. Nempe primo prout connotat anteriorem imperfectionem, quæ adjectione vel appositione aliqua consummatur. Quia ratione parvulus cum crescit, adptione novæ molis supra anteriorem dicitur perfici; et gratia habitualis quoties novo aliquo

A auctario cumulatur, perfici dicitur. Hoc sensu, D. Thomas 1^a p., q. 4, art. 1, ad 2, ait Deum spectatæ vocis notione non posse dici *perfectum*. Sumitur deinde *perfectio* secundo, prout denotat nobilitatem et dignitatem rei quæ perfecta affirmatur. Quo pacto minimus gradus gratiæ dicitur esse maximæ perfectionis præ bonis omnibus naturalibus. Et hoc modo Deus, cui nihil accedere aut decedere potest, dicitur *perfectus*, quamvis nulla in eo præjaceret inchoatio boni, quæ superventu alterius complenda et consummanda sit. Hoc item sensu S. Jacobus dixit omne donum perfectum desursum esse. Neque enim mens Apostoli erat, ea tantum dona cœlitus dimitti, quibus nulla ulterius fieri debebat accessio: quia ratione omnis gratia quam hic adipiscimur, quamdiu crescere licet, expungenda esset ex albo donorum perfectorum descendendum a Patre luminum. Mens ergo Apostoli erat, omne donum ordinis superioris a Deo gratiæ auctore proficisci, in quibus donis magna omnino perfectio, id est dignitas entitativa atque nobilitas elucet.

B 9. His ita præmissis, perspicua secunda illa Valeriani interpretatio quam proponebam. Cum enim ait in negotio salutis nostrum esse velle, *Dei vero perficere*, quasi eo ordine formetur consensus liber ut primum nos velimus, Deus vero perfectionem apponat, sensus esse potest: in consensu libero qui a voluntate divinitus præventa et adjuncta profunditur, duo esse; nempe et quod sit consensus liber, et quod sit talis perfectionis ac dignitatis, habeatque proportionem cum gratia sanctificante, ad quam per eum consensum sit progressio; ac etiam cum gloria quæ est meta totius supernaturalis progressus. Quod ergo ille consensus liber ponatur in rerum natura, habet et a nostra voluntate divinitus præventa per gratiam excitantem, et Deo nobiscum cooperante. Prius tamen ratione est quod nos velimus agere, quam quod Deus velit coagere. Nec Deus vult ad illam actum liberum nobiscum procreandum se applicare, nisi quia divinus intellectus qua est perspicacia, videt voluntatem in his circumstantiis operabundam: id est, eruptam in hunc illuvie certæ speciei actum, si se sola posset in eum erumpere. Hoc ferunt verba illa, *nostrum esse velle*. Quod tamen consensus ille noster sit illius dignitatis ac perfectionis cuius revera est; hoc est quod sit supernaturalis, id habet a Deo gratiæ auctore, qui hunc actum principiat, cum ratione auxilii præmissi et coadjuvantis, tum etiam ratione coefficientiæ et applicationis supernaturalis, qua divina potentia exsequens, humanæ voluntati supra connaturalem ejus exigentiam cooperatur. Hoc exprimunt verba illa: *Dei vero est perficere*. Sicut enim determinatio ad exercitium actus liberi tribuitur voluntati creatæ divinitus præventæ, tamquam directæ et proximæ causæ talis exercitii in manu ejusdem divinitus secundatæ constituiti; ita supernaturaliter et perfectio ordinis superioris, ob quam iste consensus habet proportionem cum sanctitate et gloria hominis, respondet Deo ut causæ directæ ac proximæ. Non quod gradus quoque supernaturalitatis non sit conjunctum a voluntate simul et a Deo; sed quod si spectetur ratio et causa a qua habet quod sit supernaturalis, ea non sit alia quam Deus. Sicut intellectio supernaturalis, v. g. assensus fidei; quod sit objecti expressio, habet ab intellectu; quod sit talis expressio, habet a specie impressa determinante universalitatem et indifferentiam potentiz; quamvis entitative tota intellectio et ab intellectu sit, et a specie impressa armante, ut Philosophus loquitur, ac determinante potentiam ad actum talis essentiz, sive ad exhibitionem talis objecti.

Quare ut in pauca contraham hanc secundam Valeriani interpretationem: *Nostrum esse velle*, id est quod operatio libera exerceatur, id a nobis divinitus præventis, tamquam a causa directa proficiscitur. Quod autem ea operatio, quæ ad nutum voluntatis divinitus præventæ exercetur, habeat supernaturalem perfectionem, a Deo est, tamquam a causa directa.

40. Possumus hanc doctrinam Patrum auctoritate communiare. Luculenter eam tradit S. Macarius homil. 37, diserte tradens a voluntate hominis esse ut opus supernaturale exerceatur, nec Deum in eo genere quidquam operari, nisi ad voluntatis præventæ exigentiam. Locum infra dabo cap. 9, num. 3.

Auctor Operis Imperfecti in Matth., homil. 32, expendens verba illa capitis xix : *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est*, 63 hæc verba habet: *Quod dicit, quibus datum est, non hoc significat, quoniam quibusdam datur, quibusdam non datur; sed illud ostendit quia nisi auxilium gratiæ acceperimus, nihil ex nobis valeamus. Quoniam autem volentibus gratia non denegatur, in Evangelio Dominus dicit: Petite et dabitur vobis; quærit enim et invenietis; pulsate et aperietur vobis: omnis enim qui petit, accipit; et qui quærit, invenit; et pulsanti aperietur. Debet autem voluntas præcedere, et sic sequitur gratia. Nam nec gratia sine voluntate aliquid operatur, nec voluntas sine gratia potest. Nam et terra non germinat nisi pluvias susceperit, nec pluvia fructificat sine terra. Tradit diserte hic Auctor individuum gratiæ et voluntatis in edendo supernaturali opere societatem, quamvis necesse sit gratiam prævenientem, priusquam de facto opus illud coëfficiat, antecedere, ac veluti rigare voluntatis ariditatem, ut in exemplo pluvie ac terræ contingit. Itaque quod ait: *Debere voluntatem præcedere*, ne intra unam et alteram lineam admittatur manifesta repugnantia, ac ut ratio quæ subjicitur cohereat, exponendum necessario est de antecessione illa rationis, qua ostendimus voluntatem et gratiam ita simul coëficere actum liberum, ut premisso tactu voluntatis per gratiam prævenientem, quod ad coëffectionem de facto expromptam attinet, prius ratione agat voluntas libera: eo quod causa cur Deus ad illud opus cum voluntate coëfficiendum se applicet, sit determinatio voluntatis conditionaliter prævisa. Atque ita locus ille auctoris Operis Imperfecti disertissime continet traditam Valeriani interpretationem.*

Video excipi posse, opus illud mendosum esse, et factum erroribus. Verum ea exceptio hoc loco non valet. Nam S. Bonav. lib. ii Pharet. cap. 26, et S. Thom. in Catena, Matth. xix verba proposita describentes, nihil in eis corruptum aut putens subolfecerunt. Constat quidem Arianos opus illud interpolasse, et admisso hæreseos suæ fermento vitiasse. At res de qua agimus nihil ad Arianam impietatem fecit.

11. Nec desunt affinia loca ex indubitatis et, ut ita dicam, azymis Chrysostomi operibus. Nam homil. 23, in Matth., Operis Perfecti, investigans causam mundationis Manassis, respondet id factum penitentiae fletu et studio voluntatis, subditque: *Non est quippe, non est aliquid omnino peccatum quod non cedat penitentiae virtuti, immo gratiæ Dei. Cum ad meliora converterimur, nobis continuo cooperator efficitur. Si enim bonus esse malueris, qui prohibeat nullus omnino est. Immo est quidem diabolus prohibens, sed profecto nihil poterit te eligente meliora; magis autem, hoc Deum tibi in adiutorium copulante. Perperam Latina interpretatio habet Deo copulante, cum legendum sit Deum copulante, ut Græca ferunt et sensus exigit. Quod si tu certe nolueris, retroque recesseris quinam ille te tutabitur? Non enim necessitate ac violentia, sed cum tua te vult voluntate salvare. Subiicit in eam sententiam quamplurima quibus confirmat Deum quidem non velle nos violentè astringere: Si tamen solam ad placendum ei ostenderimus voluntatem, nullo modo nos destitutum, sed accessurum ad compugnandum, ut fert Græca vox, seque nobis poscentibus adiuncturum cooperarium et protectorem. Utinam, inquit post multa, nos ita erga illum servaremus affectum, ut illius viscera nostra charitate flammantur. Sed tantummodo occasionem Deus istius ignis requirit, et si modicum scintillam ipse præbueris, ingentem omnino flammam beneficiorum in te ejus accendens. Et mox præcludens vanum metum timentium Deo veluti obstrepere, negat*

metuendum esse in eo ad Deum accessu inurbanam importunitatem. *Sicut enim respirare importune omnino nunquam est, ita etiam non quidem petere, sed non petere potius, importunum est. Sicut enim respirare, hoc iugiter indigemus, ita etiam eo quod a Deo præstatur auxilio. Quod si voluerimus, facile illum ad nos poterimus inflectere. Et hoc profecto declarans, atque ostendens, Deum promptum esse semper ad beneficia largienda dicebat; sicut diluculum paratum inveniemus eum. Quotiescumque enim venire et ad illum voluerimus accedere, expectatas ab illo esse preces nostras continuo sentiemus. Vides quam perspicue Chrysostomus præcessionem illam applicationis voluntatis divinitus præventæ exposcat, ut Deus illi adiungatur cooperatorius in pugna cum Satana, et liberi consensus formatione, quam hostis noster intercipere satagit.*

In eundem sensum sunenda sunt illa ex homil. 15 ejusdem operis: *Si modo initium rei ipse præstiteris, habebis supra omnia opulenter tibi pacis Deum, flammamque illam, primum ipso cooperante, discuties. Et illa ex homil. 16: Facilem facit Deus esse virtutem cooperando nobis, nosque semper in bonis actibus adiuvando. Ubi enim volueris exiguam quid devotionis afferre, reliqua omnia celeriter subsequuntur. Propterea enim vult et te aliquid laborare, ut tua quoque possit esse victoria. Et denique illa ex lib. i de Compunct. Cordis, quæ male aliqui habent pro immedicabiliter ægris: Non sola Dei gratia facit unumquemque perfectum. Requiritur enim ut et nos quod in proposito nostro et viribus nostris est expleamus. Idcirco venit quidem ad unumquemque gratia Dei, sed apud eos qui digne expleant ea quæ mandata sunt, in ipsis permanet. Ab his vero qui minus digne agunt, cito discedit. Ad eos autem qui nec initium faciunt convertendi ad Dominum, omnino non venit. Rectas enim mentes diligit, et sine suo proposito. Sunt sane hæc immedicabilia, si sensus sit primum gratiæ auxilium non venire ad hominem, nisi is operatione honesta ex nature viribus elicit, naturali, inquam, conversione ad Deum, tamquam initio salutis ex parte sua posito, illam proluciat. At hic sensus est a Chrysostomo et a veritate alienissimus. Sensus igitur germanus est gratiam compugnante et cooperante, quæ efficit hominem perfectum, omnino non venire ad eos qui nec initium faciunt convertendi ad Dominum. Ut enim gratia cooperans et compugnans accedat, et nobiscum eliciat consensum quo dispositive ultimo perficimur, necesse est ut prius ratione faciamus conversionis initium. Idque abunde sufficit ad obstruendum os loquentium iniqua. Hæreticorum, inquam, adversus quos postremo illo loco obiter agit Chrysostomus, et ignavorum Christianorum, qui culpam non adeptæ perfectionis referebant in gratiam aliquos velut aspernantem, et ad eos non venientem. Hoc perperam obtendi ait Chrysostomus, quod gratia compugnans et perfectioni adipiscende coadiuvans, quantum est ex se, ad omnes veniat. Et his quidem qui ea uti assidue voluerint, prompta semper subserviat atque constanter. Utentibus vero primum, sed mox resilientibus, et aliorum studia sua vertentibus, ipsa quoque desistat adesse, donec ipsi denuo illius coëfficiantem exigant; eaque exigentia voluntatis operabundæ advocent divinam illam gratiam ad compugnandum et 64 cooperandum. Illis denique, qui inertes prorsus, ac otio marcentes, primum actum liberum conversionis ad Deum elicere renuerint, prorsus se neget: eo quod divina Sapientia ut tumori nostro simul et honori consulere, ut sapientissime ponderat hic ipse S. P. homil. 83 in Matth., et 60 ad pop., in ipso initio, voluerit nec totum libertatis esse, ne superbiremus; nec totum gratiæ, ut virtus esset aliqua ex parte bonum nostrum, quatenus scilicet voluntas preventa admisit libere et advocavit gratiam, prout actu cooperantem et coëfficiantem: quia voluntas prius ratione, premisso coelestis afflatu, determinavit se ad agendum.*

12. Adde postremo loco insignem S. Bernardi locum, tract. de Gratia et Lib. Arbit., aliquantulum a

principio, ubi late confirmat velle inesse nobis ex libero arbitrio, atque adeo nostrum esse velle, quamvis ut velimus bene in Christiana significatione, id non sit nostrum, sed gratia. *Velle, inquit, inest nobis ex libero arbitrio, non etiam posse quod volumus. Non dico velle bonum, aut velle malum, sed tantum velle. Velle enim bonum profectus est; velle malum, defectus. Velle vero simpliciter, ipsum est quod vel proficit vel deficit. Porro ipsum ut esset, creans gratia fecit; ut proficiat, salvans gratia facit; ut deficiat, ipsum se deficit. Itaque liberum arbitrium nos facit volentes, gratia benevolens; ex ipso nobis est velle, ex ipsa bonum velle. Declarat hæc multo pluribus, et inter alia accipit in hunc sensum illud Apostoli: Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio, docens Apostolum agnovisse, velle quidem sibi inesse ex libero arbitrio, tamen ut illud velle sit velle supernaturaliter bonum, id habere a gratia faciente Christiane benevolens, sive bene volentem in ordine ad salutem. Agnoscit ergo Bernardus nostrum esse velle, et quidem prius ratione, quam gratia cooperans assensum liberum nobiscum efficiat. Nam ratione saltem, prius est velle quod nostrum est, quam bene velle quod est a gratia, Deoque ejus auctore, supra naturæ debitum operante.*

Obsigno hanc secundam Valeriani interpretationem verbis Prosperi, l. de Vocat. Gent. cap. 26, alias 9, quibus doctrina hactenus proposita continetur et egregie illustratur: *Gratia Dei, inquit, in omnibus justificationibus principaliter præminet, suadendo exhortationibus, movendo exemplis, terrendo periculis, incitando miraculis, dando intellectum, inspirando consilium, corque ipsum illuminando, et fidei affectionibus imbuendo. Sed etiam voluntas hominis subjungitur ei atque conjungitur, quæ ad hoc prædictis est excitata præsidit, ut divino in se cooperetur operi, et incipiat exercere ad meritum quod superi non semine concepit ad studium; de sua habens mutabilitate si deficit, de gratiæ opitulatione si proficit. Quæ opitulatio per innumeros modos, sive occultis, sive manifestis, omnibus adhibetur: et quod a multis refutatur, ipsorum est nequitia; quod autem a multis suscipitur, et gratiæ est divinitus, et voluntatis humanæ. Quod autem supposita excitatione hominis non libera, consensus liber gratiæ illi non libere subjunctus prius ratione sit ab homine, juxta Prosperum, quam a gratia, prout actu coefficiente, declarant quæ subdit in calce capituli: hoc in primis agere gratiam, ut in eo quem vocat, primam sibi recepticem et amulam donorum suorum præparat voluntatem. Nam virtus nolentium nulla est. Amittitur, inquam, gratia præveniens, ut voluntatem exhibito consensu libero ad gratiæ cooperantis admissionem et dona ulteriora deducat; quod sine eo consensu reliquus progressus in salutis negotio plane intercludatur, ac proinde ratione primus sit post gratiam prævenientem. Non dissimilia petere licet ex Richardo Victorino, lib. iii de Contempl. c. 16.*

13. Subjicio tertiam Valeriani interpretationem catholicam, simulque duas hactenus traditas illustro ex Anselmo, seu potius Hervæo in c. i ad Philipp., ad illud, *Qui cepit in vobis opus bonum, ipse perficiet. Quem locum exponit hac ephrasi: Deprecor Deum pro vobis, confidens hoc ipsum de bonitate ejus, quia ipse qui per prævenientem gratiam cepit in vobis opus bonum, per subsequentem et cooperantem perficiet illud, dans perseverantiam usque in diem Jesu Christi; id est usque ad extremum diem vitæ uniuscujusque, quando anima de corpore egrediens, præsentatur ante tribunal Christi judicanda. Cooperando in nobis, Deus perficit quod operando incipit, quoniam ipse ut velimus operari incipiens, qui volentibus cooperatur perficiens. Nam ut velimus, sine nobis operatur; cum autem volumus, et sic volumus ut faciamus, nobiscum cooperatur. His verbis, et duæ jam propositæ Valeriani interpretationes continentur, et tertia subindicatur. Nunc prima quidem traditur, cum dicitur, Dei esse perficere quod ex ejus præventionem bene volumus; perficere, inquam, dando perseverantiam. Secunda vero, cum di-*

A citur, Deum cum volumus, cooperari, atque adeo quia volumus, operando nobiscum in nobis actum quod summopere perficimus, quia est datum optimum et donum perfectum, superans omnia ex naturæ feracitate enasci apta. Tertiam eruo ex eo quod dicitur Deus cooperans perficere quod operando incipit. Ubi verbum *perficiendi* usurpandum est cum connotatione anterioris imperfectionis, expleta et consummata per adjunctionem perfectionis supervenientis.

Quia ergo cooperatio divina, et noster liber consensus supernaturalis, si comparentur cum divina præventionem, se habent ut imperfectum et perfectum, sive ut semen ac fructus, ut pulchre declarat S. Anselmus in Concor. ii p. c. 16, idcirco quatenus Deus nos invitat et excitat ad bonum, recte dicitur opus ejus esse in nobis imperfectum. Hominis autem sic præventi est volendo efficere, ut Deus quod se solo cepit operando, perficiat cooperando. Nostrum enim est velle ac uti immisso divinitus gratiæ semine: quo ipso Deus agnita voluntatis determinatione, adjungit se illi, non jam excitatorem, sed cooperarium, perficitque quod inspirando cooperat, et terra nostra fructum suum non dante, imperfectum manebat. Descripsit verbatim Hervæus Augustinum lib. de Grat. et Lib. Arb. cap. 17, cui proinde hæc tertia Valeriani interpretatio innititur potius quam Hervæo. Et potest etiam fundari in illis Fulgentii verbis lib. de Prædest. et Grat. cap. 11, quibus docet Deum esse qui dicitur in nobis perficere quod vocatio inchoaverat, quia ad nos pertinet conari bona, quæ et velle donavit; ostendens sine se non posse compleri, quod et vult ad conatus hominum pertinere.

65 14. Quartam Valeriani interpretationem subnecto, conformem ei expositioni quam DD. plerique catholici tribuunt ei loco Apostoli quo Valerianus nittitur, *velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio*. Non pauci enim, nec ignobiles, ea verba accipiunt de velleitate peccatoris ex nuda natura operantis, quæ illi adjacet, id est, juxta eum languida et prostrata jacet, quasi infirma, nisi gratia accedat, et voluntati efficaciam ad perficiendum conferat. Ajunt ergo DD. prædicti Apostolum in se transfigurasse personam peccatoris gratiæ robore destituti atque gementis: quod naturaliter ad bonum suspiret, illudque inefficaciter velit sub ea ratione sub qua objicitur illi, et spiculo naturæ lumini et voluntati appetenti commensum est: sed illud velle langueat, et jaceat, nec valeat ad bonum Christianum assurgere, nisi gratia perficiens accedat, qua indebitus vigor voluntati immittatur, sicque bonum perducatur ad effectum. Quam interpretationem Apostoli eleganter persequitur Nicol. Gorram, Rom. vii. Dicit ergo similiter potest, Valerianum in eo deprimere factum humanum, ac conari persuadere ut qui gloriatur in Domino gloriatur, quod quamvis ex naturæ viribus habeamus imperfectam aliquam et inefficacem boni volitionem, et eatenus nostrum sit velle, tamen Dei solius sit perficere, id est, efficere in nobis aliquid sicut oportet. Nam illud siquidem velle quod ex nobis habemus, plane nihili D ducendum est in negotio salutis, ac ne remote quidem disponit ad gratiam et justificationem. Divinum autem munus sive prima gratia excitans, ac deinde cooperans, perficit quod delineatum et utcumque inchoatum fuerat, per illam, naturalem et languidam boni volitionem. Non quod gratia et illa volitio pertineant ad eundem ordinem; sed quod gratia habeat se ut formans rudimentum et potentialitatem illam naturalem, et eatenus dici possit perficere negotium salutis, quod imperfecta illa volitio non potuit consummare. Quo ipso sensu, gratia dicitur perficere naturam, quam sustollit ad ordinem diversum. Et S. Bernardus, sermone in Ramis Palmarum nuper addito, cujus initium est, *Redemptor noster*, fere in fine, ait bona naturæ inchoari ex gratiæ creatrice, augeri vero et perfici ex gratia salvatrice.

15. Facit ad rem præsentem distinctio quam proxime laudatus Gorram, II Cor. i, adhibuit, tractans

dubium circa illa verba ejusdem capituli: *Non sumus sufficientes*, etc. Opponit enim in contrarium Glossam Ezech. iii, quæ ait initium bonæ voluntatis esse ex nobis, quod Glossæ dictum ita enodat: *Duplex est initium: quoddam naturale, scilicet inclinatio naturalis et actualis ab bonum, et hoc est ex nobis; quoddam formale, quod est pars boni operis, et hoc est a Deo*. Hoc posterior initium præ priori cui supervenit, vocat *formale*, tamquam perficiens et actuans potentialitatem prioris initii, quod *materiale* idcirco appellat. Hanc ipsam distinctionem et interpretationem facile est Valeriano accommodare, dicendo admitti ab eo volitionem naturalem ex nobis, tamquam materiale boni initium, quod nullo modo ad gratiam disponat, ac ne congrue quidem eam impetret; perfectionem tamen boni illius initii naturalis, quæ sola confert ad salutem, non homini, sed Deo auctori gratiæ assignari. Et multo sane crudius est dicere initium salutis esse ex nobis, perfectionem ex Deo, quod Glossa supra dixit, quam cum Valeriano dicere, nostrum esse velle, Dei vero perficere. Ergo quam interpretationem durioribus illis verbis damus, par est his mollioribus non negare.

16. Poterat quinta interpretatio addi, quæ insinuat a S. Optato, lib. ii contra Parmenianum, ubi ait nostrum esse velle et currere, Dei autem perficere, id est imperfectiones tollere, et homini in plerisque semper deficientes succurrere, quia ipse solus est perfectus, nos autem omnes semiperfecti sumus, quantumvis bene et sancte curramus. Verba Optati infra adducam, c. 9, ex quibus hæc interpretatio melius deprehenditur. Nec pauca etiam pro ea illustranda exstant apud S. Hieronymum lib. i contra Pelag., ubi late prosequitur, quamvis omnes velimus bonum plenum et justitiam apprehendere, proprium tamen esse Christi solius esse perfectum.

CAPUT VIII.

Valerianus modum loquendi Scripturarum æmulatus, atque adeo male notatus.

1. Satis superque, ut existimo, depulsa sunt quæ pro Semipelagiani nota Valeriano inurenda proferri vel suspiciosissimo poterant. Nunc ut nitela Valeriani magis prodatur, eo præsertim postremo loco qui maxime lubricus censebatur, juvat ostendere eum ipsum loquendi modum, qui in Valeriano offensionem criminatori movit, aliosque plane similes, in Scripturis receptos esse, ut proinde injuria notetur erroris, ob usurpata locutionem quam Spiritus sanctus scriptori canonico suggestit, nisi aliunde constaret detorqueri ab eo germanum Scripturæ sensum, de more sectariorum omnium; quod in præsentem non habet locum, quandoquidem nihil Valeriano oppositum est quod commode depulsum atque enodatum non fuerit.

2. Militat ergo in primis pro Valeriano locus Apostoli Rom. vii, quem ipsemet allegavit: *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio*. Hujus loci varix interpretationes passim apud interpretes prostant: sed dux quas ibi D. Thomas retulit sunt maxime accommodatæ. Alteram ita Apostolus accipit, ut sensus sit, volitionem boni, sicut oportet, esse liberam homini per gratiam adjuto, quamvis ulterior gratia exigatur ad perseverantiam a Deo expectanda, qui idcirco perficere dicitur, quod nostra electio, tametsi per gratiam concepta, ad consummationem non perduceret, eo quod difficultas superveniret extrinsecus; et, ut ille deesset, fastidium quod naturaliter obrepat ex jugi conflictu et nisu contra torrentem, disturbet plerumque consilia optima, et antea voluntatis propositum frangat.

Expressit id egregie, usurpans hunc ipsum locum Apostoli, auctor Soliloquiorum perperam S. Augustino ascriptorum, cum sint **66** revera S. Anselmi, saltem maxima ex parte. Ita ergo loquitur c. 4: *Domine, si vis potes me salvare, ego autem etsi vellem, non possem*. Magna est multitudo miseriarum mearum

A mecum; velle quippe mihi adjacet, perficere autem non invenio. Velle quod bonum est non possum, nisi tu velis; nec quod volo possum, nisi tua potentia me confortet: et quod possum aliquando nolo, nisi tua voluntas fiat sicut in celo et in terra. Et quod volo et possum, ignoro, nisi tua sapientia me illustret. Etsi etiam sciam quandoque volens, quandoque valens, imperfecta et vacua transit sapientia mea, nisi adjuret vera sapientia tua. Et mox: *Dicebam, Hoc faciam, illud perficiam; nec hoc, nec illud faciebam*. Aderat voluntas, non facultas. Aderat facultas, non aderat voluntas; quoniam de meis viribus confidebam. Nunc autem confitor tibi, Domine Deus meus, Pater cæli et terræ, quia non in fortitudine tua roborabitur vir, ut non gloriatur ante te stulta præsumptio omnis carnis. Non est enim hominis velle quod possit, aut posse quod velit, vel scire quod velit et possit, sed potius arte gressus hominis diriguntur; illorum, inquam, non a se, sed a te, dirigi se confitentur. Hæc et alia eo loco, quibus non modo infirmitas humana ad volendum bonum per nudas nature vires, sed etiam ad perseverandum cum gratiæ suppetiis, quæ ad volendum suffecerunt, perspicue exprimitur; alludendo ad propositum Apostoli locum, eo quem protuli sensu intellectum.

3. Posterior vero interpretatio eum locum ita accipit, ut sensus sit, volitionem boni naturalem a nobis esse; perfectionem autem boni, sive executionem dispositionis illius quæ perducendi sumus ad salutem, jam inde a prima volitione ad supernaturale bonum quomodolibet disponente ad verticem usque gloriæ adeptæ, esse a Deo iisque auxiliis quibus naturam ad hujusmodi bona ordinis superioris sustollit. Quæ interpretatio non caret fundamento aliquo in voce *perficiendi*, quæ in Scripturis, cum agitur de negotio salutis, idem sonat quod executionem et operationem, ut notavit Adamus (vel potius ut ad Adam condiscipulum lego in præfatione ad librum Hesseli de facto Nectarii) Joannes Hesselius in c. ii ad Philipp., ad illud: *Qui operatur, ἐργάζομαι, in nobis velle et perficere, θέλει καὶ ἐργάζομαι*, ubi verbum quod paulo ante interpretes vulgatus veritit *operatur*, illico veritit *perficere*. Ut proinde idem sit juxta hanc interpretationem, ac si Apostolus dixisset eo loco quem versamus: Per naturam nudam et ex me habeo aliquam boni voluntatem prorsus inutilem ad salutem: ut autem bonum illud, ad quod intra inferiorem ordinem concipiendum et utcumque volendum ex me feror, exsequar de facto sicut ad salutem oportet, hoc non habeo nisi per gratiam.

4. Harum loci Apostoli interpretationum, prior mihi videtur aptior, eamque S. Thomas approbavit et Catharinus alique recentiores; planeque videtur eam amplexus Valerianus, hunc Apostoli locum usurpans. Nihilominus ad Valeriani institutum perinde est utramvis Apostoli interpretationem amplectatur; et juxta utramvis Valerianus, qui locutionem Apostoli usurpavit, pronuntiandus est ab errore immunis. Propositum erat Valeriano ostendere hominem in salutis negotio debere tumorem ponere, et in Domino non in se gloriari, ad quod utervis ille sensus verborum Apostoli a Valeriane usurpatorum est accommodatissimus. Nam qui potest tumori esse reliquus locus, in tanta humanorum studiorum, quamvis recte et ex gratiæ auxilio initorum, vacillatione et fragilitate? Quæ item superbiæ materia illi suppetit, qui norit omnem fortitudinem suam esse favillam stupe, et quidquid naturalibus suis viribus potest, nullius plane esse ad salutem momenti, atque adeo quidquid est in ordine gratiæ, a Deo esse? *Multum* sane per omnem modum, ait Richard. Victor. lib. iii de Contempl. cap. 23, *animus tam ad dilectionem Dei, quam ad sui contemptum proficit, cum plane agnoscit quam per se nihil possit*. Quam admiranda illius gratia, per quam illa operatur in nobis omnia opera nostra, ut sint tam sua quam nostra, dona sua et merita nostra.

Urget insigniter hoc humilitatis incentivum S. Gre-

gor., xxii Moral. c. 10, tractans illud, Si osculatus sum manum meam ore meo, quod perinde esse ait, ac si dixisset Job : Ego mea opera tanquam mea non profero, quia auctoris sui gratiam negare convincitur, quisquis sibi tribuit quod operatur. Et idcirco præmiserat sanctos esse ab huiusmodi fastu alienissimos, quia probe norunt quid ex se, quid ex Deo habeant, et quidquid in se boni inspicunt, immortalis gratiæ cognoscant donum; eique de accepto munere debitores sunt, qui et præveniendū dedit eis bonum velle, quod noluerant, et subsequendo concessit bonum posse quod voluit. Unde bene per Joannem dicitur : Adoraverunt viventem in sæcula sæculorum, mittentes coronas suas ante thronum Domini, ut ad illum referant gloriam laudis, a quo se sciunt vires accepisse certaminis. Item infinities inculcat S. Augustinus; nominatimque lib. de Corrupt. et Gratia c. 12, et in ps. lvm, sub finem. Et hoc ipsum Apostolus verbis allegatis infingere voluit, nec aliud intendit aut dixit Valerianus. Proindeque quisquis ei negotium ex hac parte facessit, videat ne eodem arietē Apostolum appetat.

5. Geminum huic Scripturæ loco observat S. Thomas, Rom. vii lect., esse illum alium ex c. xvi Proverb. Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus ejus. Perinde enim esse censet D. Thomas dicere hominem viam suam disponere, et, ut paulo ante ibidem dicitur, preparare animam; ac dicere, hominis esse velle, Dei autem perlicere. Sicut ergo locutio illa sapientis, hominis est viam suam disponere, et animam suam preparare; Domini autem est gressus ejus dirigere (sive ut legit D. Augustinus secutus Græcum textum, a Deo autem responsio lingue, nempe interne, sive consensus constans et perfectus ad finem usque) casta omnino est, quippe a Spiritu sancto suggesta, abest a Semipelagiano errore quam longissime; ita illa alia locutio quam Valerianus usurpavit, omnino sana est et catholica : quando quidem, iudice D. Thoma, utraque sub dissimili vocum cortice, eodem sensu feta est. Abutebantur quidem Semipelagiani ea cordis dispositione et animæ preparatione homini per Salomonem concessa, indeque inferebant initium salutis, sive bonam voluntatem esse homini a seipso; perfectionem autem et consummationem negotii salutis, esse a Deo gratiæ auctore, ut refert S. August., lib. ii contra duas epist. Pelag. cap. 8. Tamen si mens non levā fuisset, facileprehendissent hominem quidem preparare cor, non tamen sine adiutorio Dei qui tangit cor, ut D. Augustinus loco allegato recte disserit.

6. Quod Salomon eo loco tradidit, non infirmavit Jeremias c. 10, verbis illis : Scio, Domine, quia non est hominis via ejus, nec viri est, ut ambulet et dirigat gressus suos. Quam Jeremias sententiam S. Chrysostomus, integra homilia de ea egregie discussit : præfatus eam suo tempore ubique circumferri solitam in domibus, in foris, in pagis, in urbibus, in terra, in mari, in insulis, et quocumque te contuleris. Nec paucos aconitum ex suavissimo flore legentes, intulisse ex ea nihil in nostra potestate situm esse. Quod S. Chrys. idcirco ab eis factum refert, quod non inspecta totius capituli textura ac serie, abreptis temere paucis verbis a reliquo contextu truncatis atque avulsis, in absurdos et a Scriptoris mente alienos sensus detorquebant prophetæ sententiam : quod esse plerisque ineptiendi et errandi originem, graviter queritur. Itaque non infirmari a Jeremia quod a Salomone traditum retulimus, ex eo confirmat S. Chrysost. quod eo ipso loco propheta ipsi homini gressus suos tribuat, et esse ejus viam quam init agnoscat; quod non diceret si ipsa in ejus potestate non esset. Præterquam quod subdit illico propheta supplices ad Deum preces, ut dignetur modum adhibere supplicio : cui locus profecto non esset, nisi cor hominis disponderet viam suam, ut Sapiens affirmabat. Sic complanata difficultate ex eo loco nata, ejusdem loci germanum sensum profert S. Chrysostomus his verbis : Quod dicit, hanc sententiam habet. Non totum est in nostra potestate :

A sed aliud quidem in nostra, aliud vero in Dei situm est potestate. Nam ut optima quæque eligamus, velimus, et agere contendamus, omnemque operam exantilemus, nostri est arbitrii. Ut autem ad exitum ea perducamus, neque intercedere sinamus, utque ad finem recte factorum perveniamus, id vero celestis est gratiæ. Partitus enim est nobiscum virtutem Deus, et neque rem totam in nostra sitam esse voluit potestate, ne in superbiū efficeremur; neque totum sibi ipse sumpsit, ne nos inertia dedamus; sed exiguum quid laboribus nostris relinquens, majorem partem ipse conficit. Et infra : Hoc igitur est quod ait propheta, felicem exitum rerum in potestate nostra situm non esse, verum ab auxilio pendere divino; ut autem eligamus, in nobis et in arbitrio nostro situm est. Hunc esse germanum prophetæ sensum, pluribus reliqua homilia confirmat : eam præsertim vanam excusationem præcludens, quæ ex eo a quibusdam duci posse videbatur, quod non sit homini vitio vertendum, si non agat; cum ejus tantum fuerit velle et eligere, Dei autem sit ad exitum perducere. Frivolam esse eam excusationem inde demonstrat S. Chrysostomus, quod fieri non possit ut si nos voluerimus, elegerimus, ac staterimus, Deus non derelinquat. Si enim eos qui nolunt hortatur, et consulit eis ut velint et stuant, multo magis eos qui ultro eligunt non derelinquet. Ex his satis superque liquet quomodo locus Jeremias et ad purgandum Valerianum conferat, et cum proposito Sapientis loco, quem item e re præsentī esse ostendimus, non collidatur.

7. In eundem sensum adducit ibidem S. Chrysostomus celebrem locum ex c. ix ad Rom., quo item abusus qui segnitiei suæ Scripturas obtinebant, initio memoraverat. Non est volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Reverta tamen eum locum cum libertate coherere, etiamsi prodat hominis esse velle et currere, Dei vero misereri atque perlicere, ita demonstrat S. Chrysostomus post discussum Jeremias locum allegatum : Simile illud est etiam : Non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Et quam ob causam curro, inquis, vel quam ob causam volo, nisi tota res in meo sit arbitrio sita? Ut nimirum dum vis et dum curris, divinum auxilium et benevolentiam tibi concilies, sic ut te adjuvet, et manum porrigat, atque ad finem usque perducatur. Si enim hoc sustuleris, et currere simul et velle desideris, neque manum porriget Deus, sed et ipse abscedet. Unde autem id constat? Audi quid dicat Jerusalem. Quoties volui congregare filios tuos et nolueris? Ecce relinquitur domus vestra deserta. Vides quoniam illi noluerunt, quo pacto etiam Deus abscessit? Propterea nobis quoque opus est ut velimus et curramus, quo Deum nobis etiam conciliemus. Vult igitur homo et currit, auctore Apostolo, idque plane hominis est, tametsi divinitus antea tacti atque preventi. Nihilominus enim nisi luberet, neque vellet, neque curreret, et tamen negotii felix exitus atque perfectio expectanda est a Deo miserente, ejus propterea esse dicitur perlicere quod nos ex ejus inspiratione voluerimus et elegerimus. Ut ergo demonstret quod sola gratia opitulans exprimat, ait hoc pertinere ad designandum quam nihil sit omne quod exhibemus ad salutem præ perfectione et consummatione cœlitus adveniente et promovente conatus nostros in irritum alioqui cessuros. Non sufficit, inquit, ad perficiendum salutem sola voluntas humana, nec idoneus est mortalis cursus ad consequendam cœlestem et ad capiendam palmam supernæ vocationis Dei, nisi hæc ipsa voluntas nostra bona, promptumque propositum, et quæcumque illa in vobis esse potest industria, divino vel juretur vel muniat auxilio. Et ideo valde convenienter dicit apostolus, quia non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei; quemadmodum si dicamus de agricultura illud quod scriptum est : Ego plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit. Ita neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Sicut ergo cum bonos atque uberes fructus ad perfectam maturitatem promittit ager, nemo vie et convenienter dicit quia fructus istos agricola

fecit, sed a Deo salebatur praestios; ita etiam nostra perfectio non quidem nobis cessantibus et otiosis efficitur, nec tamen consummatio ejus nobis, sed Deo, qui est prima et praecipua causa operis, ascribitur. Et post multa concludit: In nostro vitae cursu, a nobis quidem dependendus est labor, et studium atque industria adhibenda; laboris vero nostri fructus a Deo speranda est salus. Sic expensus locus Apostoli belle consentit cum loco quem purgamus in Valeriano.

8. Attexo locum ex psalmo octogesimo, quem D. Augustinus, l. ii contra duas Epistolas cap. 7, ait geminum esse illius quem ex cap. xvi Proverb. jam protulimus: *Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus ejus.* Nempe illum psalmi locum: *Dilata os tuum, et implebo illud.* Quae verba existimat idem significare ac illa quae ex Sapiente Proverb. xvi retulimus, et vidimus in ea recidere quae ex Apostolo prius proposita et a Valeriano usurpata sunt: ut proinde quia quae eadem sunt uni tertio, inter se quoque sunt eadem, fatendum sit omnia ista loca eodem recidere. Eo igitur psalmi octogesimi loco, tribuitur homini oris apertio et dilatatio, Deo autem ejus impletio. Non quod Deus ipse non aperiat os et labia cordis nostri (aperire enim dicitur Exodi iv, ut notavit S. August. q. 9 in Exod., et Fulgent. l. de Praedest. et Grat. c. 11), sed quod nos ipsi divinitus **68** praeventi, ita inchoemus texturam negotii iustificationis, ut Deus gratiam pro gratia reponens, et novo gratiae beneficio anteriorem gratiam cumulans, accedat consummator boni quod nos pro fragilitate nostra, et tam multis remoris, ipsaque operis sublimitate praepediente, non adduxissemus ad perfectionem, nisi divinitus accessisset vox gratiae robur, necessarium ad implendum et perseverandum. Hoc sensu, nos sumus qui divinitus tacti et praeventi cor lubentes Deo aperimus; ipse vero per consensum a nobis libere praestitum subintrans, nobisque ad ipsum appropinquantibus, appropinquans, ut dicitur Jacobi iv, implet os apertum, dirigit gressus hominis qui cor suum disposuit ac praeparavit animam, perficit atque consummat quae tenuitas nostra recte voluit, sed perficere nequisset. Quod est illud plenum et perfectum gratiae donum quod Deus dare dicitur applicato per consensum arbitrio, siquae aperto cordis sinu, ut elegant in hunc modum tradit auctor Scale paradisi, c. 10, tom. IX August.: *Quid prodest homini, si per meditationes quae agenda sunt videat, nisi orationis auxilio et Dei gratia ad ea obtinenda convalescat? Omne (inquit) datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens a Deo in hominem, sine quo nihil possumus facere, sed ipse in nobis facit opera, non tamen omnino sine nobis: cooperatores quidem Dei sumus, sicut dicit Apostolus; vult siquidem Deus ut eum oremus et ut ei advenienti et praestolanti ad ostium aperiamus sinum voluntatis nostrae, et ei consentiamus. Hunc consensum exigebat a Samaritana, quando dicebat: Voca virum tuum. Volo tibi infundere gratiam, tu applica liberum arbitrium.* Sicut tamen eam applicationem arbitrii tamquam dispositionem subsequitur infusio gratiae sanctificantis; ita cordis apertionem per consensum liberum, et illam nostram supernaturalem additionem ad Deum, antecessit praeventio mere gratuita, et pulsatio homini non libera: ita velle illud nostrum, quo veluti rudimento per nos posito Deus perficiens et consummator accedit, inde ortum habet unde perfectionem; quia nisi Deus non cogitantibus, multoque minus volentibus praesto fuisset, excitans et praemovens, non exsurrexisset velle nostrum, quod per Deum perfici posset.

9. Nec aliter accipiendus est ille alius locus apud Psalmem: *Accedite ad Deum, et illuminamini.* Et alius apud Jacobum: *Appropinquate Deo, et ipse appropinquabit vobis.* Appropinquare enim nobis dicitur Deus, cum praemisso hominis accessu, et dispositionibus liberis, subjungit quod suum est, et eatenus hominem in tenebris illuc usque versatum illuminat, homine illuminante sibi lumen scientiae proprio arbitrio, ut

A est apud S. Hieronymum in cap. ii Ecclesiastae, ad illud: *Non est bonum homini, etc.* Quod aliter dicitur: Deum, quia homo voluit, consummationem et perfectionem apponere; et expectasse Dominum ut miseretur nonnisi, quae est Isaiae locutio cap. xxx; aut hominem praeparasse Domino cor suum, quod facere monemur I Reg. iii; vel denique hominem praevenire in maturitate et clamare, ut dicitur ps. cxviii. Sicut ergo has locutiones, a Spiritu sancto suggestas canonicis scriptoribus, nemo erroris notaverit, aut gratiae divinae illum hominis accessum et liberam appropinquationem praeventi contrarias dixerit, cum certum sit praeventioem divinam iis locis non expressam, non idcirco in eis negari, sed subintelligi; ita locutio quam in Valeriano purgamus, quandoquidem illis affinis aut etiam genuina est quoad sensum, eadem benigna interpretatione donari sine incommodo potuit, vel etiam debuit, non autem in invidiam vocari.

B Haec ad gustum aliquem ex Scripturis praebendum sufficere in praesentia existimo, ut constet quam infirma sit Valeriani criminatio; qua ex parte maxime fervet.

CAPUT IX.

Cum Valeriano gravissimi Patres aequae causae caderent.

1. Nulla ratione potest liquidius deprehendi quam vana fuerit Valeriani quoad Semipelagianismum criminatio, quam si ostendero gravissimos Patres quorum doctrinae sinceritas ambigua non sit, eodem plane modo citra querelam locutos esse quo locutus est Valerianus eo loco in quo maxime sit via ad impingendum ei Semipelagianismum: nempe quod dixit *nostrum esse velle, Dei vero perficere*; nam caetera nemo non videt quam sint inania. Non proferam quoscumque possem Patres, sed selectos quosdam: ac ne ex his quidem omnia ad hoc institutum facientia coaccervabo, sed libabo dumtaxat quaedam singularia, et ita similia iis quae in Valeriano culpantur, ut non sit ovum ovo similis, aut gutta guttae. Quanti autem apud prudentem quemcumque theologum in gratiae negotio esse debeat Patrum sensus, quamque temperate agendum sit in iis improbandis quae Patres usurparint circa illud, quantumvis nonnihil lubrica aut ambigua videantur, res ipsa loquitur, et docent illa S. Fulgentii lib. i de Verit. Praedest. c. 15: *Dignum est ut in singulis quibusque sententiis in quibus nullo cuiusquam obscuritatis ambigimus, sanctorum Patrum definitionibus haereamus, quos praeventis misericordia Dei gratis illuminavit ut crederent, et sequens instruxit spiritualiter ut docerent.*

2. Primus in aciem prodeat Origenes, cujus catholicissimae de gratia sententiam, cum ex aliis plerisque locis petere licet, tum disertissime ex l. vii contra Celsum pag. 414, col. 1, non secus ac Valerianus scripsit hom. 12 in Num., ad illud, *Profecti a puteo, veniunt in Mathaniam.* Nam praeter caetera quae in hanc sententiam luculenter disputat, ait: *A Mathaniam venimus in Nahaiel, quod interpretatur ex Deo. Quid ex Deo? Posteaquam obtulerimus nos quae ex nobis sunt, venimus ad hoc ut consequamur ea quae ex Deo sunt. Cum enim fidem nostram et affectum obtulerimus ei, tunc et ipse largitur nobis diversa dona Spiritus sancti, de quibus dicit Apostolus, Omnia autem ex Deo sunt. Fidem et affectum vocat ibi Origenes liberum voluntatis assensum, ad cooperandum Deo sollicitanti nos ad bonum, ut ex proxime antecedentibus liquet. Atque ita locus iste Origenis plane recidit in locum qui apud Valerianum visus est morbosus. Idem Orig., hom. 24 in eundem librum, luculenter in eandem sententiam disserit, circa illud, *Homo quicumque roverit; et praeter caetera, ait: Vult ergo a nobis prius aliquid accipere Deus, et ita nobis aliquid ipse largiri; ut dona sua et munera, merentibus, et non immerito, largiri videatur.* Declarat autem id quod Deus per nos praemitti postulat, esse voluntariam **69** recensionem*

cum gemitu ad Deum, et conversionem ad cor, quæ conversio ita per nos præmittitur ulterioribus Dei donis, ut tamen præveniamur antierius.

Multo gravioris auctoritatis est S. Hilarius, Latinæ, ut S. Hieronymus scite dixit, eloquentiæ Rhodanus, cujus doctrinæ sincerissimæ, et undecumque erroribus liberæ, locuples testimonium perhibet idem Hieronymus ad Lætam scribens. Hilarius igitur in psalm. cxviii, litteræ nunc, ad illud, *Hæreditate acquisivi, etc.*, ita loquitur: *Ne quod a multis dici sæpe solet rationis aliquam habeat auctoritatem, cum asserunt proprium Dei munus esse ut quis in Dei rebus atque operibus versetur, excusantes infidelitatem suam quod, cessante erga se Dei voluntate, maneat infideli: est quidem in fide manendi a Deo munus, sed incipiendi a nobis origo est. Et voluntas nostra hoc proprium ex se habere debet, ut veliti Deus incipienti crementum dare; quia consummationem per se infirmitas nostra non obtinet, meritum tamen adipiscendæ consummationis est ex initio voluntatis.* Corrupte editio ab Erasmo adornata, verba illa: *incipiendi a nobis origo est*, exhibet hoc modo, *impediendi a nobis origo est*, quod cum scopo Hilarii non coherere per se liquet, et firmatur ex illis quæ post ea subiunguntur, *ut veliti Deus incipienti crementum dare; et, est ex initio voluntatis*, quæ aperte ferunt illam priorum verborum lectionem quam dixi. Ut vero leguntur priora illa verba, locus Hilarii æque Valeriano commodat ratione horum posteriorum, quæ ubivis leguntur eodem modo. Videntur autem exclusionem gratuite præventionis sonare: revera tamen eam præventionem non excludunt; sed tantum aperiunt quid homo post divinam præmotionem debeat de suo ad salutem conferre, adjuvante Deo. Id quod egregie illustrant illa ejusdem Hilarii in eundem psalmum littera hæc, ad illud: *Inclina cor meum in testimonia tua*, cum eandem versat difficultatem, unde hominis culpa salutem non adipiscunt, si salus a Deo est. *Omnem, inquit, occasionem hujus impie excusationis propheta submovit. Primum enim cum orat, conveniens infirmitati suæ egit officium; dehinc Dei muneribus humanæ devotionis studia connexit. Cum enim ait: Legem mihi statue, Domine, viam præceptorum tuorum, quid secundum orationis nostræ humilitatem Dei esset ostendit. Cum autem subiecit, Et exquiram eam semper, officium devotionis suæ promittit: et in cæteris quoque utrumque quodam complexu sibi invicem colligavit, cum deduci se in semita postularit, et cum idipsum voluit. Prius enim quæ a Deo sunt cum honore præposuit, et tunc quæ a se pura confessione subiecit. Orat igitur ut Deus tribuat. Est ergo a nobis cum oramus exordium, ut munus ab eo sit. Dehinc quia de exordio nostro munus est ejus, ex nostro rursum est ut exquiratur, et obtineatur, et maneat. In exordio a nobis, ut munus et consummatio a Deo sit. Sicut ergo S. Hilarius exordium illud nostrum agnoscens, non evertit quod immediate ante concesserat, dandas scilicet esse Deo primas in salutis negotio; ita neque quotquot similiter aut etiam mollius loquuntur (cujusmodi revera fuit Valerianus) insimulandi sunt negatæ divinæ præventionis, aut defensi Semipelagianismi.*

Idem S. Hilarius, can. 6 in Matth., ad illud: *Multi mihi dicent, etc.*, reprehendit vanos ostentatores operum suorum, quasi vero eorum aliquid proprium sit, quæ loquuntur aut faciunt, et non omnia virtus Dei invocata perficiat. Et mox: *De nostro igitur est beata illa æternitas promerenda; præstandumque est aliquid ex proprio, ut bonum velimus, malum omne vitemus.* Diserte, bonum velle ex nostro et proprio esse ait, virtutem autem Dei invocantem perficere omnia affirmat, quæ est ipsissima sententia Semipelagianismi notata in Valeriano. Quam ergo glossam his Hilarii verbis aptabit criminatorem, eandem Valeriano accommodabimus.

3. S. Macarius Ægyptius, S. Antonii discipulus, et æqualis S. Hilarii, hom. 37, diserte et perspicue

A initium salutis Deo tribuit. Ait enim post pleraque in eam sententiam: *Ne igitur existimes te in virtute prævenisse Dominum, secundum eum qui dicit, Ipse est qui operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate.* Statim vero subdit quæsitum et responsionem, quæ res de qua agimus luculenter exponitur. Interrogatio hæc est: *Quid igitur præcipit Deus homini facere?* sequitur responsio: *Antea diximus promptitudinem animi hominem habere a natura, quam quoque Deus requirit. Præcipit igitur ut primum cognoscat, et cum cognovit dilatat, et voluntate incumbat. Ut autem exerceatur mens, aut laborem toleret, aut opus aliquod perficiat, gratia Domini largitur volenti et credenti. Voluntas ergo hominis est velut adiutorium a natura insitum; absente vero voluntate, neque ipse Deus quidpiam operatur, quamvis possit, propter liberam nimirum arbitrii libertatem. Perfectio igitur operis spiritus in voluntate hominis sita est. Et mox: Ipse dicit: Quoties volui congregare filios tuos, et nolui? Itaque ex hoc credamus quod ipse nos congregat, a nobis autem solam requirit voluntatem. Quæ vero voluntatis erit declaratio, nisi labor spontaneus? Subdit illustrissimam comparisonem instrumenti artis et hominis in salutis suæ negotio, quod sicut instrumentum nisi ab artifice citatur manet innotum; ita et anima, licet laboret operans quod bonum est, Deum in ipsa clam operantem exigit. Similia ex parte habet homil. 4, post medium. In his omnia continentur quæ Valeriano vitio vertebantur. Nam et laboris spontanei sive voluntarii meminit Macarius; et voluntatis quæ a nobis requiritur, ut Deus in nobis operetur consensum liberum: eo quod Deus tanta cum reverentia libertatem nostram disponat, ut quamvis possit, tamen ad ejus jura retinenda, nolit nisi volenti largiri gratiam qua opus spiritus perficiatur. Nempe non primam et prævenientem, quam disertissime ante paucas lineas astruxerat, et explicatissime etiam agnoscit hom. 1 pag. 6, hom. 11 pag. 143, hom. 15 pag. 180, hom. 26 pag. 345 et 347, et hom. 29 pag. 388; sed cooperantem ad excutendum consensum liberum, quem Deus nobiscum non facit nisi quia volumus. Itaque recte concludit S. Macarius quod quamvis nos quidem non præveniamus Deum in virtutis opere, perfectio tamen operis spiritus (sive quod opus spirituale, ad quod a Deo præventi et sollicitati sumus, ad perfectionem suam consummante et perficiente Deo pertingat) in voluntate hominis sita est. A Deo namque præstatur ea operis perfectio, juxta S. Macarium, sed ad voluntatis humanæ divinitus præventæ exigentiam, quamvis ad præventionem Deus non expectaverit exigentiam voluntatis. Potuit sanctus Macarius a magistro suo Antonio Magno eam doctrinam hausisse. Siquidem, referente sancto Athanasio, c. 15 Vitæ n. 33, B. Antonius nostram tantummodo voluntatem in hoc negotio expectari confirmabat. 70 Nihil illis, ut putabatur, apud Valerianum salebris accommodatius proferri potest.*

4. S. Optatus Milevitanus lib. II adversus Parmenianum, post medium: *Vos ipsi qui sancti et innocentes videri ab hominibus vultis, dicite unde est ista sanctitas quam vobis licentius usurpatis. Quam Joannes apostolus profiteri non audeat, qui ait: Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est. Hoc qui dixit, sapienter se ad Dei gratiam reservavit. Est enim Christiani hominis quod bonum est velle, et in Deo quod bene voluerit currere; sed homini non est datum perficere, ut post spatia quæ debet homo implere, restet aliquid Deo, ubi deficienti succurrat, quia ipse solus est perfectio, et perfectus solus Dei Filius Christus; cæteri omnes semipfecti sumus, quia nostrum est velle, nostrum est currere, Dei perficere. Unde B. Paulus apostolus ait: Neque volentis, neque currentis, sed ad Dei gratiam pertinentis. Nam et a Christo Salvatore nostro perfecta sanctitas non est data, sed promissa. Denique sic ait: Sancti eritis, quia et ego sanctus sum, qui solus est sanctus et perfectus. Non dixit: Sancti estis, sed Sancti*

ERITIS dixit. Unde est ergo quod vobis perfectam sanctitatem de superbia vindicatis? Frustra anuiteret demonstrare, quam hæc consentiant cum iis quæ in Valeriano suspecta habebantur. Nec vero potest S. Optati auctoritas declinari, admittendo ejus lapsum; nam S. August. lib. 1 contra Parmen. c. 3, et lib. III de Doctr. Christ. cap. 4, ac Fulgent. lib. II ad Monim., eum cum laude allegant, tamquam scriptorem usquequaque catholicum.

5. S. Cyrillus Hierosol. in calce præfationis ad Catecheses: *Meum est dicere, tuum vero agere, Dei autem perficere*. Et catech. 4, cum præmisisset appa- ruisse mysticarum plantarum flores, ac desiderium suum subjunxisset, ut et fructus periciatur (utique a Deo) subdit: *Liberalis namque est Deus, et pronus ad beneficentiam; expectat tantum cujuslibet propriam voluntatem*. Propterea subjecit Apostolus, *Secundum propositum vocatis sanctis*. Propositum cum adest proprium, vocatum te facit. Quod expectari a Deo ait propositum nostrum, et voluntatem, illud ipsum est quod Valerianus dixit, *nostrum est velle*. Quod autem Cyrillus a Dei liberalitate et beneficentia, posito assensu nostro atque proposito, perfici desiderat initia nostra, et fructus ex floribus consequi, agnoscit quod Valerianus affirmavit. *Dei esse perficere*. Expectari porro voluntatem ait Cyrillus, non nudam aut ex se initium dantem humanæ salutis, sed præventam, et cum gratia præoperante cooperantem. Ei enim sic subsequenti divinam præventionem, uberiora auxilia et perfectio, et omnia bona rependuntur a muneratore liberalissimo, a quo esse humanæ voluntatis præventionem splendidissime tradit idem Cyrillus, catech. 16, agens de Spiritu sancto, quem *Magnum Præsulem et gratiarum parochum* (appellatione illi gemina qua apud S. Ambr. lib. I de Spiritu sancto, vocatur *Præsul benedictionum Dei*) nostris voluntatibus afflantem, et ad omnia pietatis opera prævenientem elegantissime describit.

6. S. Basilius in cap. VI Isaïæ, ad illud: *Quem mittam*, ita loquitur: *Observa et exactam disciplinam et circumspicam prudentiam dicendi, quæ veridicum prophetam addelet*. Duobus enim propositis sermonibus, unica satisfacti responsione. *Quem mittam, et quis ibit?* Ecce ego sum, mitte me. Non jam adjecit, ET EGO IBO. Siquidem susceptio istius apostolicæ legationis penes nos sita est, et a nostro pendet arbitrio; confirmare autem ad perfectionem, ejus est qui infusione gratiæ nos corroborat Dei. Itaque Isaïas per id quod liberæ et electiæ erat voluntatis, respondit: *Ecce ego sum, mitte me*. Quod autem erat gratiæ, reliquit Domino, ut qui propriæ conscius infirmitatis non est ausus polliceri se iturum. Hoc quid aliud, quam quod Valerianus dixit, *nostrum est velle, Dei perficere?*

7. Gregorius Nyss., Basilius Magni frater, is quem omnes Patrum patrem vocant (ait Epiphani. diacon. in synodo, actio. 6, partit. 5), libello de scopo Christiani, liberæ voluntatis et gratiæ necessarium nexum egregie tradens, nostrum esse velle, Dei perficere, præclare docet. Multis enim adhortans ad crescendo in sanctitate, et collaborandum spiritui gratiæ adjuvanti, hæc habet præter cætera: *Corporis certe augmentum ad incrementum non in nobis situm est; haudquaquam natura ex hominis sententia et libidine statutam metitur, sed suo ipsiusmet impetu et necessitate: animi vero in ortus renovatione modus et decus, quæ spiritus gratia largitur, per ejus qui acceptus est studium, a consilio nostro pendet*. Nam quanto magis labores pro pietate extendit, tanto etiam magis animi magnitudo simul extenditur; et sempiternam vitam atque ineffabilem quæ in cælis est lætitiā, ejusdem spiritus gratia concedit: accipiendi vero munera et dignitatem gratia fruendi, amor per fidem laboribus obtinet. Jam vero ad idem progressæ, operum justitia et spiritus gratia, in qua anima concurrerunt, eam beata vita certatim complent, sed a se invicem disjuncta, nullum animæ emolumentum exhibent. Etenim Dei gratia in animis qui salutem fugiunt non potest

A frequenter adesse: homines vero virtutis viæ per se non sufficit ad vitæ formam absolutam extollendos. Nisi Dominus edificaverit domum et custodierit civitatem, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Hic edocemur non esse in mentem inducendum, in humano studio totam vitam esse coronam; verum ad Dei voluntatem referendam spem de fine obtinendo. Hæc Nyssenus, admodum consentaneæ Valeriano. Nam et a nobis præmotis pendere agnoscit advocacionem Dei ad nos adjuvandos, et perfectionem a Deo esse, discrete statuit.

8. S. Gregorius Nazianzenus, cujus ea est in doctrina Christiana auctoritas, ut nullus umquam ejus dictis columniam inferre præsumperit (verba sunt D. Thomæ I p. q. 61 art. 3), et quem nominatim Semipelagianis quoad salutis initium opponit S. August. I. de Dono Persev. c. 19, ita scribit, orat. 31, tractans illud Christi, *sed quibus datum est*, multiplicemque hæreticum affectum verbis illis prave detortis subjacentem depellens: *Aptitudinem quidem alios aliis vel majorem vel minorem habere ipse quoque concedo; cæterum ad perfectionem adipiscendam, aptitudinem solam minime sufficere contendo*. Rationem enim esse quæ am excitet, ut natura in opus prodeat; quemadmodum silex ferro pulsatus, atque ita ferrum fiat. Cum audieris Quibus datum est, adde Volentibus datum est, atque iis qui ea animi propensione sunt; etenim cum illud audis, non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei, idem tibi existimandum censeo. Quod salutis adeptionem ait dari a Deo volentibus, idem est ac si diceret, nostrum esse velle, Dei autem perficere. Et tamen quam hæc non pugnet cum initio salutis ex Deo, liquet ex illis quæ statim subiungit, probans, et ex Apostolo Rom. IX, eruens ipsum quoque velle nostrum ex Deo esse.

9. S. Ambrosius cui in sincera gratiæ assertione 71 testimonium sæpe perhibet S. August. ut epist. 107, et I. de Grat. Christi c. 44, et I. de Dono Persev. cap. 8 et 13, et 19, et 23, accommodatissime in rem nostram loquitur serm. 10 in psal. CXVII, ad v. 4: *Moyai dicit Deus: Miserebor cuius nescitis fuero, et misericordiam præstabo, cui misericordiam præstitero*. Igitur non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei est. Forte dicas, Ergo non debemus vel velle vel currere. Atqui negligentes Deus deserere consuevit. Non ergo hoc dicit, sed quid dicit consideremus. Non volentis, neque currentis hominis perseverantia est. Non est enim in hominis potestate, sed miserentis Dei est ut possit complere quæ caperit. Vides ad Ambrosio velle tribui potestati hominis, complere autem sive perficere et perseverare, ascribi Deo. Non plus, aut aliter dicit Valerianus. Est et alius apud S. Ambrosium egregius locus in calce epistolæ ad Iustum (et est epist. 63, alias lib. I, epist. 10): *Incrementa, inquit, per naturam quæ divini habet gratiam muneris, consummationem et perfectionem Deus dat, id est illa præstantissima et divina Trinitatis natura et substantia*. Non sumit incrementa pro augmento aut profectu rei jam conditæ, sed pro initio et prima productione, et in eum sensum usurpavit paulo ante illud Apostoli I Cor. III: *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*. Hujusmodi ergo incrementa sanctorum operum fatetur S. Ambrosius esse per naturam, divini habentem gratiam muneris. Ipsa enim libertas qua agere volumus, et Deum sequi, est magnum plane munus Dei, tametsi nobis comper- tum a natura; consummatioem autem et perfectionem Deus dat. Quia supra illud quod natura spontaneo ingenio operatur, ut surgant semina divinitus indita (ut paulo ante dixerat Ambrosius) id est supra id quod potest de suo conferre natura exigitur Dei gratia præveniēns, ratione cuius Deus consummat et perficit imperfectum nostrum: nos, inquam, promovet ad fruges operum supernaturalium, quas ne inchoaremus quidem per naturam nudam. Hoc ipsum est quod Valerianus dixit, *nostrum est velle, Dei perficere*. Non est ovum ovo similis.

10. S. Chrys., hom. 4 in Epist. ad Hebr., in mor., A ita loquitur : *Oportet nos eligere primum quæ bona sunt, et tunc Deus quæ sua sunt introducit. Non antecedit nostras voluntates, ne nostrum lardatur arbitrium liberum. Cum autem nos elegerimus, multam tunc nobis offert auxilium. Et mox : Nostrum eligere tantum est et velle, Dei autem efficere, et ad perfectionem perducere. Idem sonant quæ habet hom. 17 in Joan., ad illud, *Conversus Jesus et videns eos sequentes*, etc. Sic enim scribit : *Hinc admoneri possumus, Deum suis in nos beneficiis nostras non prævenire voluntates, sed a nobis incipiendum esse. At cum nos prompto paratoque animo ad suscipiendam gratiam exhibemus, tunc multas nobis offert salutis occasiones. Et hom. 42 ad pop., tractans illud : Ne des (ita enim legit) in commotionem pedem tuum. Non dixit, Ne commovearis, sed Ne des. Igitur in nobis est dare, non in ullo altero. Nam si stare velimus stabiles et immoti, non commovebimur. Quid igitur? In Deo nihil est? Omnia quidem in Deo, sed non ita ut liberum in nobis arbitrium violentur. Si igitur in Deo sunt iniqui, cur non accusat? B Propterea dixi, ne liberum in nobis arbitrium violentur. In nobis igitur et in Deo sunt. Oportet enim nos prius eligere bona, et ille sua tunc inducit. Nostras non prævenit voluntates, ne nostram temeret libertatem. Cum vero nos elegerimus, tunc magnum nobis offert subsidium. Et hinc extrahit dubium ex istis Apostoli verbis Rom. ix : *Non est volentis, etc.*, quæ videntur falsa, si et in nobis est salus nostra. Præter primam enim illorum verborum explicationem, quod scilicet Apostolus ea verba ex persona adversarii protulerit obijciendo ac interrogando, non asserendo, subdit hanc secundam : *Dici et illud potest, quod cuius est amplius, totum esse dicit. Nostrum enim est eligere et velle, Dei vero expedire et ad exitum adducere. Quoniam illius itaque plus est, totum illius esse testatur, secundum humanam locutus consuetudinem. Nam et nos ita faciamus. Quale quod dico. Domum edificatam bene videmus, et dicimus totum esse artificis, licet non totum ipsius sit, verum et operatorum et Domini qui materiam suppeditavit, aliorumque multorum. Attamen quoniam plus contulit, illius totum esse dicimus; ita profecto et hic. Et rursum in multitudine, ubi multi sunt, omnes esse dicimus; ubi pauci, neminem. Ita et Paulus ait : *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Dei vero magna hic facit. Unum quidem ne extollamur. Sive curras, sive festines, inquit, ne tuum esse putes meritum. Nisi namque supernum assequaris favorem, omnia nequidquam. Tamen clarum est, quod optatum assequeris, quandiu curres, quandiu voles. Non hoc itaque dixit, quod in vanum currimus, sed quod in vanum currimus, si totum nostrum esse putemus, nisi Deo plus assignemus. Nec enim totum Deus suum esse voluit, ne sine causa nos coronare videatur; neque rursus nostrum, ne in arrogantiam dilaberemur. Nam si minorem habentes partem altum sapimus, quid si totius auctores essemus? Tandem post multa, tractans illud : *Lavamini, mundi estote, et si fuerint peccata vestra sicut purpura, sicut nivem dealbabo*, ita enim legit, subdit : *Vides quod priores nos ipsos oportet mundare, et tum Deus emundat. Cum enim dixisset prius : Lavamini, mundi estote, tunc subdidit : Ego dealbabo.*****

Locum ex hom. 32 Operis Imperfecti, a DD. Thoma et Bonavent. allegatum tamquam Chrysost., supra jam protuli c. 7. Est et alius pulcherrimus locus hom. de septem Machabæis; est n. 44 tom. I Græcol. Ibi Deus ita loquens inducitur : *Non talis agonotheta ego sum, ut certaminis exitum in aliqua certantium virtute constituam, sed ipse assisio luctantibus, et auxilium præbeo, et manum præbeo athletis meis. Et quod est proprii arbitrii libertate suscipiunt de bonæ voluntatis affectu, ut pro legibus meis et nomine meo dimicent, id in victoriam ipsis procedere, mei est auxilii. Similia alibi apud Chrysostomum non semel leguntur, quæ plane similia sunt iis quæ in Valeriano insimulantur erroris.*

Vereor autem ne alicui minus provide fecisse videar, qui ad Valerianum expurgandum, ejusque doctrinam liberam Semipelagianismo præstandam, adducam Chrysostomum, quem tetra hac fulgine oblitum, immo Cassiano discipulo erroris auctorem fuisse, tentavit jam olim Thomas Braduardinus lib. II de Causa Dei cap. 11, et recentiorum non nemo, ut Anianus præfat. in homil. Chrysost. in Matth. quem refert et approbat Sixtus Senens. lib. v Bibl. annot. 101 (quamquam apud ipsum Anianum, ego quidem nihil tale lego, sed contrarium potius non obscure deprehendo); Mol. i p. q. 14 art. 13 d. 41; Tol. in cap. vi Joan. annot. 20; et qui ad omnes pro Chrysostomo excusationes obsurdescit Vasq. i p. d. 89 c. 4 et d. 91 c. 8 et 9.

Mirabile tamen mihi semper visum est, quod quam calumniam Chrysostomus ab ipsis 72 Pelagianis non est passus, eam a catholicis post tot sæcula sustineat; ita ut cum Pelagiani loca Chrysostomi pro suo errore de peccato originis tam studiose colligerent, et catholicis opponerent, ut D. Augustinus contra Julianum testatur in hac tamen parte ita excuterent, ut non agnoverint errorem, qui apud eum tam creber est, juxta doctores allegatos. Quid quod exstant apud Chrysostomum tam crebre, tamque ingeminate et perspicue assertiones initii salutis plane gratuiti, ut omnem plane hujus in eo erroris vel suspicionem abstergant? Omitto homiliam de Adam et Eva, quæ explicatissime continet catholicam de gratia doctrinam, contra Pelagianos eorumque reliquias. Eam, inquam, homiliam omitto, quia est dubius Chrysostomi partus et (saltem quoad aliqua ex Coelestini epistola ad episcopos Gallie inserta) supposititius.

Disertissime vero et conceptis verbis expressam apud Chrysostomum præventionem gratuitam, legere licet in plerisque indubitatis ejus fetibus, ac nominatim hom. 19, et 22, et 23, et 28, et 38, in Genes., quibus locis præviæ et nostras preces antevertemem gratiam aperte admittit; et pulchre hom. 12 in I Cor. ad illud : *Quid habes quod non accepisti?* et hom. 13 ac 44, et 71, in Joann., et hom. 4 de Laud. Pauli, et hom. 5 in II ad Thessal., ac hom. 1 et 8 in Epist. ad Philip. et luculenter in ps. cxlxi, ad illud : *Domine, quid est homo quia innotuisti ei?* et homil. 70 in Matth., ad illud : *Exi cite in plateas*, ubi ad diligentiam nostram pertinere statuit tantum quæ subsequuntur vocationem ex gratia factam et mere liberaliter collatam. Homilia quoque 24 in epist. ad Hebr., cum dixisset observationem mandatorum pluri esse debere Christiano quam miracula, rationem reddit, quod miracula quidem sint pura Dei munera, observatio autem mandatorum, post Dei donum, etiam nostri sit studii. In post Dei donum, id est post præventionem divinam. Nam de gratia comitante, eo ipso quod comitans est, non diceretur proprie ac vere, quod post Dei donum nostri sit studii bene agere. Egrege item hom. 28 in Ep. ad Hebr. ad illud : *Aspicientes in auctorem fidei*. Plane vero divinam præventionem tradit illustrissime ac explicatissime, hom. 83 in Matth., ad illud : *Antequam gallus cantet*.

Quare merito pro Chrysostomo a calumnia hac in parte purgandum certant Hierem. Constantinop. in Cens. Orient. Eccl. 18; Driedo c. 4 Concord., in medio; Bellarm. lib. vi de Grat. et Lib. Arbit. c. 6; Fons. vi Metaph. c. 2, q. 5, sect. 10; Suar. I. n de Prædest. c. 8; Justin., in c. 11 ad Philip., ad illud : *Deus est qui operatur*, et alii perierunt. Immo Dominicus Soto, in c. 1 ad Rom., ad illud, *Qui prædestinatus est*, Chrysostomi in hoc puncto criminatoris, impietatis, Driedo autem, loco notato, *magnæ impudentiæ*, damnat. Itaque de sana hac in parte Chrysostomi doctrina, non videtur dubitandum. Ac proinde quam explicationem adductis ex eo locis concedimus, eandem uni simili loco apud Valerianum negare non est æquum.

11. S. Isidorus Pelus. Chrysostomi discipulus, lib. iv, epist. 171, ita scribit : *Non solum ea quæ non*

sunt in nostra potestate, ut tu vir sapiens arbitraris; sed ea quoque quorum nos sumus domini, si non magna auxilii copia nobis a divina Providentia adveniat, non poterimus ad perfectum finem exitumque perducere. Aderit autem id præsto omnino iis hominibus qui absque tergiversatione ac prætextu ullo ea quæ penes se sunt inserunt, nihilque eorum quæ ad illud impetrandum conducere videntur prætermittunt. Priora verba aperte ferunt, Dei esse perficere; posteriora autem, nostrum esse velle. At ne hæc volitio viribus naturæ ab eo ascribi censeatur, audi quæ subijcit: Nam divina Providentia quæ non volentes excitat, et hortatur ut relinquit; projecto eos qui volunt, omniaque faciunt et solliciti agunt, omnino in ipsum præclare factorum subvehit fastigium. Et apertissime lib. II, epist. 72: *Cognita præeuntis divini auxilii facultate quisquis vult, et laborat, atque omnia movet (neque enim nuda voluntas sufficit), tum addiscit, tum fructum edit, tum salutem assequitur. Videsis præterea ibid., epist. 266, et l. III, epist. 271.*

12. Hilarius diaconus, is quem S. Hieronymus dialog. adversus Lucifer. orbis Deucalionem, ob inductum anabaptismum nominavit, in Commentariis in Paulum (qui perperam Ambrosio ascribuntur, cum sint istius Hilarii, ut notavit vir eruditus in edit. Lovan. ad lib. IV divi Augustini contra duas epist. c. 4) perspicue prævit Valeriano ad illud Philip. II: *Deus est qui operatur in vobis velle et operari pro bona voluntate*, sic enim habet: *Apostolus Deum bonos conatus adjuvare testatur. Omnem enim gratiam semper reportat ad Deum, ut nostrum sit velle, perficere vero Dei.* Nec potest opponi schisma aut etiam hæresis huius Hilarii. Nam quoad negotium gratiæ, et quæ ad Pelagianos spectant, catholice sensit; alioqui S. Augustinus, lib. IV contra duas Epist. c. item 4, non protulisset contra Pelagianos locum ex his Commentariis in c. V ad Rom., in explicatione verborum illorum: *In quo omnes peccaverunt.* Et cum alleget hos Commentarios nomine S. Hilarii, non inanis inde desumitur conjectura de Hilarii huius resipiscencia et revocatione ad Ecclesiam et usquequaque veram fidem. Quod enim S. Augustinus communitate nominis deceptus, ascripserit Hilario Pictaviensi hos Commentarios, et idcirco eorum auctorem vocaverit sanctum Hilarium, nimis pingue est, et Augustini nare ac solertia indignum, in tanto styli et scriptio- nis discrimine, præsertimque cum S. Augustinus non ignoraret ipsimet Commentariorum illorum auctorem in cap. 3 prioris Epistolæ ad Timoth. se Damasi pontificis, hoc est ipsius prope Augustini æqualem prodere, quod belle cum Hilarii diaconi ætate consentit, non item cum ætate Hilarii Pictaviensis.

13. S. Hieronymus, cuius de gratia doctrinam contra Rufinum de Semipelagianismo suspectum, approbat Gelas. c. Sancta Romana, et epistola 7, quæ est ad episcopos Picensi; item qui dialog. 3 adversus Pelag. proficitur se doctrinæ divi Augustini de gratia adherere, et vicissim a D. Augustino pro catholica doctrina contra Pelagianos profertur lib. I contra Jul. c. 2, et lib. II, sub finem, ubi de falsis rumoribus a Pelagio jactatis adversus S. Hieronymum, quasi et tamquam æmulo invidisset; sanctus, inquam, Hieronymus ita scribit dialog. 3 contra Pelag.: *Hoc esto, baptismum præterita donare peccata, non futuram servare justitiam, quæ labore et industria ac diligentia, et semper super omnia Dei clementia custodiatur, ut nostrum sit rogare, illius tribuere quod rogatur; nostrum incipere, illius perficere; nostrum offerre quod possumus, illius implere quod non possumus.* Rursus infra in eodem dialogo: *Ubi misericordia et gratia est, liberum ex parte cessat arbitrium, quod in eo tantum est, ut velimus atque cupimus, et placitis tribuamus assensum. Jam in Domini potestate est, ut id quod cupimus, 73 quod laboramus, ac nitimur, illius ope et auxilio implere valeamus.* Idem in c. III Ezech. ad illud: *Et aperui os meum, hæc habet: Ego, inquit propheta, aperui os meum, quia mihi dictum est, Aperi os tuum et comede. Averti ore Dominus largitus est cibos,*

A ut initia voluntatis in nobis sint, et perfectionem a Domino consequamur. Non est enim volentis, neque currentis, sed miserentis Dei. Attamen et velle et currere, nostri arbitrii est. Et lib. II in Jovin.: *Sicut in bonis operibus perfectior est Deus, non est enim volentis, neque currentis, sed miserentis Dei et adjuvantis ut pervenire valeamus ad calcem; sic in malis atque peccatis, semina nostra sunt incentiva et perfectio diaboli.* Idem in epistola ad Theodosium et alios anachoretas, agens de studio evadendi et sæculi tenebris per supernaturales actus, ait: *Et ante dixeram præsens, et nunc per litteras votum indicare non cesso, quod mens mea omni ad id studium cupiditate rapiatur. Nunc vestrum est, ut voluntatem sequatur effectus: Meum est, velim; obsecrationum vestrarum est, ut quod velim et possim. Nempe quia exorabit mihi auxilium Dei, cuius est perficere. Quid loco Valeriani magis genuinum? Idem, epist. 8: *Non est volentis, neque currentis, sed Dei miserentis. Et tamen velle et nolle nostrum est; ipsumque quod nostrum est, sine Dei miseratione nostrum non est.* B Nemo unquam calumniatus est catholico dogmati de initio salutis plane gratuito adversari, cum tam constanter D. Hieronym. pro gratia pugnet adversus ejus hostes, perspicueque epist. 8, sub medium, Demetriadem doceat quomodo accipienda sint hæc quibus dicit nostrum esse velle, Dei vero perficere: *Velle, inquit, et nolle, nostrum est; ipsum quoque quod nostrum est, sine Dei miseratione nostrum non est.* Et in epist. ad Ctesiphon.: *Velle et currere meum est, sed ipsum meum, sine Dei semper auxilio, non erit meum. Dicit enim idem Apostolus, Deus est qui operatur in nobis et velle et perficere.**

14. S. August., lib. I Retract. cap. 23, et lib. de Prædest. SS. cap. 3, utrobique, excutiens locum ex ea quam junior ediderat expositione quarundam propositionum Epistolæ ad Romanos, diserte admittit vere et catholice dici nostrum esse velle, Dei vero perficere; quamvis corrigat quod insuper in illis propositionibus dixerat *nostrum esse credere*; quia, nondum (ut fatetur) bene discussis gratiæ arcanis, existimabat cum eas propositiones exponeret, actum fidei non esse ex gratia, sed esse naturæ fetum. Itaque absolute retractat quod in ea expositione dixerat prop. 61, *nostrum esse quod credimus; quod autem bonum operamur illius est qui creditibus dat Spiritum sanctum.* Admittit autem tamquam catholicum, quod ibidem addiderat: *Nostrum est credere et velle, Dei autem dare creditibus et volentibus facultatem bene operandi*; quia de volitione, tametsi supernaturali (qualis ea est quæ ad credendum intervenit) recte dicitur quod nostra sit, propter arbitrium voluntatis, ut ibidem addiderat: *quomvis etiam Dei sit, ratione gratiæ divinæ voluntatem præparantis et roborantis.* Quatenus autem credere, substernitur volitioni nostræ, per quam inducitur; sic etiam ipsum credere, nostrum est, quia non fit nisi volentibus nobis. Hoc sensu est, ut ait, hæc regula servata, agnoscit Augustinus locis allegatis verissime dici nostrum esse velle, Dei vero facultatem perficiendi sive operandi tribuere.

D Isdem locis ratum habet valdeque commendat, quod in iisdem propositionibus in 62 dixerat: *Cum post vocationem volerimus, non sufficit voluntas nostra et cursus noster, nisi et Deus vires currentibus præbeat, et perducatur quo vocat.* Ad deinde subjunxit: *Manifestum est ergo non volentis, neque currentis, sed miserentis Dei esse, quod bene operamur. Omnino verissimum est.* At hoc idem plane est cum sententia quæ apud Valerianum insinulabatur erroris. Nam et voluntatem nostram agnoscit Augustinus sive velle nostrum in negotio salutis, et huic volitioni accedere insuper vult perfectionem a Deo gratiæ auctore et consummatore; quod unum dixit Valerianus. Proindeque si Valeriani criminatio subsistat, D. Augustinus, si Deo placet, Semipelagianismi dammandus erit in eo suo iudicio, in Retractationibus prodito, circa propositionem ei plane genuinam quæ apud Valerianum arguitur et confirmatur in lib. de Prædest. SS., ubi maxime ser-

vebat exagitatione Semipelagianorum, contra quos liber ille extrema D. August. aetate ex instituto scriptus est.

Ejusdem D. Augustini locus, in q. 68 et 83, luculentus admodum est. Si quis, inquit, magno gemitu et dolore pœnitendi misericordia Dei dignus fuerit, non ipsius est, qui si relinqueretur, interiret; sed misericordiae Dei, qui ejus precibus doloribusque subvenit. Parum est enim velle, nisi Deus misereatur; sed Deus non misereatur qui ad pacem vocat, nisi voluntas præcesserit ad pacem. Hanc præcessionem voluntatis ad pacem Dei, non excludere misericordiam Dei prævenientem, declarat ipse S. Augustinus lib. 1. *Retract.* cap. 26, locum propositum recognoscens. Igitur cum voluntatem ad perfectam animæ pacem divinitus concedendam præcedere, pacem autem illam subsequi, idem plane sit ac dicere, nostrum esse velle, Dei vero perficere, intelligit omnino S. Augustinus, velle illi nostro præire divinum donum gratitutum, idque non negari, cum dicitur a nobis sumi exordium libere volendi, aut nostrum esse velle.

Supplet præterea insignis locus ex D. Augustino quest. 9 in Exod., ubi tractans illud Dei ad Moysen: *Sed nunc vade, tu, et ego aperiam os tuum, et instruam te quæ locuturus es*, eumque locum componens cum loco psalmi LXXX, quo Deus hominem invitat ut os dilatet et aperiat, Deo ipso os dilatatum impleturo, ita disserit: Satis hic apparet, non tantum instructionem oris, sed ipsam etiam apertionem, ad Dei voluntatem et gratiam pertinere. Non enim ait: Tu aperi os tuum et ego instruam te, sed utrumque ipse promisit, operiam et instruam. Alii autem dicit in psalmo: *Dilata os tuum, et adimplebo illud.* Ubi significat in homine voluntatem accipiendi quod Deus donat volenti; ut ad voluntatis exordium pertineat, Dilata os tuum, ad Dei autem gratiam, et adimplebo illud. En diserte assignatum voluntati (utique antecederet prævenire et concomitanter adjutare) exordium consensus liberi, Deo autem adimpletionem. Quod enim ea præventio illudque adiutorium non proponatur expresse eo psalmi loco, sicut proponitur in aliis verbis ex iv Exodi, parum refert, quia quod subicitur, non ideo negatur. Itaque voluntas, asserente per Psalmem Spiritu sancto, et interprete D. August., suppositis divinis auxiliis antecedentibus et comitantibus ad manum positus, præbet exordium eudendi liberi consensus, quo vult accipere quod Deus donat volenti. Eo sensus autem exordio posito, factaque per hominem ea apertione et dilatatione oris, Deus adimplens sive perficiens non deest. Vides in eandem sententiam, philosophantem egregie Augustinum 74 serm. 7 de Verb. Apost., sub initium, ubi, ad accipiendam gratiam divinæ bonitatis, vult aperiri ab homine sinum voluntatis, et hominem monet ut Deus velit ei quod petit dare, accommodandam ipsi homini esse voluntatem ad accipiendum. Et libro contra Epistolam Fundamenti, cap. 1, in ipso fine: *Nostrum fuit velle has partes expetere, Dei est volentibus et petentibus donare quod bonum est.* Hæc tam genuina sunt iis quæ apud Valerianum calumnie patent, ut non videam sine gutta guttæ similior.

15. Eucherius Lugdunensis, aut quisvis alius auctor homil. 11 de Paschate, perperam Eusebio Emisseno inscriptæ, respondens percontanti cur Deus salutem hominis, eo quo perficitur modo sanxerit exsequi idam, non autem jure supremi domini hominem liberando et obstipum jacentemque subvehendo ad gloriam, hæc habet præter cætera: *Iniquissimum videtur ut qui ceciderat voluntarius erigeretur incitus. Vides quia dignantissimi medici studium infirmi sui requirit assensum? Per liberum arbitrium est excepta captivitas; per liberum rursus arbitrium erat restituenda libertas. Dominus enim qui januam reserat, etiam sollicitudinem pulsantis expectat. Pulsantis, inquam; nam ubi labore studuerit reparare quod perdidit, nec damnum rei perdidit, nec fructum sentiet restituta. Beneficium non potest custodire qui nescit desiderare. Periclitatur mune-*

A rantis donum, si non inveniat suscipientis effectum. Et mox: *Hoc elaborat divina Providentia, ut quia consensus crimen intulit perditio, voluntas meritum conferat acquisito, et devotio reparati justitiam reparitoris ostendat;* utique dum homini pro bona sua voluntate benigne facit, perficitque et consummat quod homo adhibito dumtaxat affectu inchoaverat, conferens quod suum est. Ita enim ferunt quæ retulimus, suntque, sin minus verbis, at saltem sensu, eadem cum illis quæ apud Valerianum purgamus. Et utrorumque sensus est quem toties jam profero: nempe hominem divinitus invitatum, præbere prius ratione assensum, pulsare, et velle; idque contuentem Deum cooperari homini, et opus perficere ad quod voluntatem illexit, ac ne per ingruentia discrimina avertatur a recto, providere cælestis suppetias, quibus voluntas roboretur atque fulciatur adversus hostiles impetus et intestinum dissidium.

Ne vero quis Eucherio (si is est homilie auctor), ob affinitatem cum Hilario Arelatensi, Semipelagianismum impingat, expendat illa ex hom. 9 quibus brevius eandem doctrinam proponens, ait hominem non fuisse compellendum, sed ducendum ad salutem: ut sua voluntate repararetur, qui sua voluntate ceciderat, essetque locus et virtuti et remunerationi, et idcirco hominem a Deo non abripi per violentiam, sed per benevolentiam sollicitari et erudiri in vitam: *Quia benignitas provocantis etiam meritum desiderat acquiescentis, et dignantissimi medici studium infirmi sui requirit assensum.* Non poterat concinnius et apertius divinam præventionem testatam dare, seque Semipelagianismi tunc maxime vigentis labe eximere.

Alius ex Eucherio locus in hac rem expensione dignus habetur homil. 5, ad Monachos, sub finem; sic enim scribit præter cætera: *Ubi videtur Deus devotionem animi, ardentiorē insinuabit affectum, et quantum nos addiderimus ad studium, tantum ille apponet ad adiutorium; quantum nos apposuerimus ad diligentiam, et tantum ille addet ad gloriam. Qui habet dabitur illi, et superabundabit. Et alio loco dicit: Posui adiutorium supra potentem.* Hæc eidem reprehensioni patere videri possunt, cui verba apud Valerianum suspecta. Nam Deum adjuvare potentem, et appetere adiutorium ad studium, et affectum insinuare, ubi devotionem viderit, idem sonare videtur quod illa Valeriani: *nostrum est velle, Dei perficere.* Sensus tamen Eucherii est omnino catholicus, et probe coheret cum gratuita præventionē. Nam scopus ejus est, docere quo plus homo collaborat gratiæ Dei, eo amplius questum facere, magisque semper ac magis ditescere. Ita tamen, ut velit initium laboris a Deo præveniente factum, cui propterea totum laboris fructum ac questum hominis vult ascribi. Sic enim paulo ante verba proposita loquitur: *Sanctus adhuc sanctificetur, quotidie addamus ad merita, nec de nobis aliquid præsumamus, quia Dei est omne quod possumus.* Et statim post verba quæ antea retulimus tanquam suspecta, ita concludit, aperte eluens omnem in verbis illis suspicionem: *Gratia ergo de gratia nascitur, et profectus profectibus serviunt, lucra lucris, et merita meritis lucrum faciunt; ut quanto quis plus acquirere cœperit, tanto plus conetur et delectetur acquirere, ut acquisitionis lucrum acciendi natriat appetitum.* Quem ergo catholicum sensum posteriora et anteriora Eucherii verba, intermedii illis quæ Valeriani loco affinia diximus, aperte ferunt, quidni verbis quoque Valeriani, cum nihil apud eum obstat, aptare liceat?

16. S. Dorotheus divini gratiæ frequens assertor, cui S. Theodoras Studita, vir et sanctissimus et doctissimus, ac suo tempore fidei in Oriente columen, in Testamento, num. 4, testimonium perhibet sincerissime ac catholicissime doctrinæ in omnibus scriptis, ita loquitur doctr. 10 n. 2: *Deus illum respicit et libenter adjuvat, datque illi quietem, qui viriliter decertat, et sibi ipsi vim facit. Itaque nos ipsos, fratres, cogamus, compellamusque, ac stabile fundamentum jaciamus, velimusque tandem quod bonum est. Nam etsi perfecti*

nondum sumus, perfectionem tamen ipsam velle, et quod bonum est appetere, principium et fundamentum est nostrae salutis. Simul ac enim velle caperimus, capimus auxiliante Deo et pugnare. Non deerit qui nos ad parandas virtutes adjuvet, modo ipsi deceremus. Proinde quidam ex Patribus frequenter dicere solebat: Da sanguinem et accipe spiritum. Hoc est, certa, contende, enitere, et habitum procul dubio virtutis acquies. In his verbis, sententia quæ in Valeriano male audiebat, multipliciter continetur. Ut enim Deus hominem respiciat, ut Dei adiutorium accedat, ut Deus quietem det, et ad perfectionem pertingere contingat; vult Dorotheus hominem fundamentum suæ salutis jacere, et velle ac appetere quod bonum est, cui volitioni spondet non defuturum Deum, et præstito per nos sanguine, hoc est sudore et conatu nostro, ut ipsemet interpretatur doct. 11, contestatur non defore divinam gratiam ac spiritum, et subsecuturam perfectionem ad quam conitebamur. Similiterque doct. 14: *Incipe, inquit, forti animo et fide constanti erga Deum. Ostende illi animi tui propositum ac studium, et adesce ibi procul dubio senties auxilium illius ad recte agendum et cum virtute.*

Hæc si apud S. Dorotheum eadem severitate acciperentur, qua criminatores accipiunt apud Valerianum, et sensus esset, conatu ex mera libertatis vi naturali humanisque viribus concepto subiungi Deum opitulatorem, ea dispositione plectentem, adducentemque ad perfectum; male omnino S. Theodorus Studita 75 testatum Ecclesiam moriens reliquisset, nihil in S. Dorothei doctrinis contineri contra rectam et sanam fidem. Est enim error exploratus et jam compertus S. Dorothei ævo (hoc est sub annum Christi 360), multoque magis tempore S. Theodori Studite (id est, anno Christi 800), asserere gratiam divinam subungi humano labori tamquam dispositioni. Itaque sensus Dorothei is est quem Valeriano similiter loquenti dedimus: nempe homini ex gratia et per gratiam divinitus premissam operanti, ac fundamentum ulteriorum et uberiorum auxiliorum per bonum usum priorum jacenti, rependi a Deo spiritum; et Deum accedere consummatorem operis suppeditione gratie largioris ac concessione perseverantiae, quæ homini a Deo expectanda est ultra vocationem.

S. Gregorius papa, referente S. Zacharia Romano pontif., epistola 6, ad S. Bonifacium Moguntinum (extat tomo II Decret. Epist. sum. pontif. et inter Epist. S. Bonifacii post 137), hæc verba habet: *Bonum opus sit in voluntate, et cum Dei adiutorio erit in perfectione.* Non alium S. Gregorium quam Romanum, allegari ibi a S. Zacharia, persuasissimum habeo. Neque enim Pont. Rom. scribens, alium Gregorium, sine addito aliquo discriminante adduceret. Præterquam quod fuit ille pontifex S. Gregorio addictissimus, ejusque Dialogos Græce vertit, ut refert Photius. Ubi is locus apud S. Gregorium Magnum legeretur, hæsi alias ambiguus. Nam loca duo S. Gregorii quibus ea verba contineri notat Serarius in scholiis ad S. Bonifacii Epistolas, nihil tale revera continent. Sed postea deprehendi eum locum haberi hom. 21 in Evang., sub initium. Et quamvis is locus nullibi apud S. Gregorium occurreret, indubie tamen habendus esset germanus S. Gregorii, quia de fide S. Zacharia pontificis in allegando S. Gregorii loco, dubitare non licet. Et quamvis aliquis perfrecte auderet diffiteri ea verba esse S. Gregorii, sola S. Zacharia pontificis auctoritas ad plenam eorum indemnitate satis superque esse posset. Itaque locus allegatus duorum sanctissimorum pontificum auctoritate communitur. Hinc quanta tutela accedat Valeriano, qui non aliud dixit quam hi fidei magistri, nihil attinet exponere. In epistola 40 Hormisdæ papæ, quæ est ad Anastasiam et Palmatiam (est 34 in tom. I Epist. Decretal.), in hujus Pontificis epistolarum serie, habentur verba, loco proxime citato valde affinia. Hæc nimirum: *Bonæ voluntatis studium divinæ semper comitatur prosperitatis effectus.*

A S. Ildephonsus, serm. 1 de Assumpt. initio: *Sit nobis bona voluntas in affectu, erit pro certo Dei adiutorium in provenitu.* Quid clarius? Quid Valeriani dicto similis?

Bela in negotio gratiæ versatissimus, et D. Augustini studiosissimus, tantum abest ut vitium ullum in Valeriani verbis quæ excutimus subolferat, ut potius q. 13, ex variis quæ habentur tom. VIII, ea proferat ex libro Sapientiæ. Sic enim scribit: *Deus hominem fecit perfectum, et talem scilicet qui posset velle bonum et non velle. Et hoc est liberum arbitrium, velle scilicet et nolle absolutum. Hoc est, velle suum hominis per naturam sic dicitur in Sapientia, Nostrum est velle, Dei autem perficere. Nostrum scilicet per naturam. Et Apostolus: Velle quidem adjacet mihi per naturam; sed hoc velle et hoc bonum depravarit homo peccando, et quasi exstincti; non tamen omnino, quia semper remansit in eo aliqua scintilla boni. Et quando Apostolus dixit, Deus operatur velle, sic non intelligimus, quo modo primum ponat in eo velle, sed voluntatem, quæ in eo est per naturam depravatam et quasi exstinctam suscit et reviviscere faciat.*

Sic facimus convenire ista duo, quod Scriptura dicit: *Nostrum est velle, et quod Apostolus: Deus operatur velle cum libero arbitrio.* Horum quidem verborum context, nostrum est velle, Dei autem perficere, in libro Sapientiæ non comparat. Itaque expressum esse a Bedæ sensum necesse est; fortassis loci illius ex cap. XII, quo pronuntiatur Deum cum magna reverentia nos disponere. Neque quatenus antecederent præventos atque pulsatos cogitatione et suavitate non libera dimittit nobis ipsi, nostrumque liberum velle, sive nostram ad actum elicicum consensus determinationem præstolatur, perfecturus quod illa tulerit. Fortassis expressit locum illustrissimum de Libero Arbitrio, ex cap. XV Ecclesiastici, qui liber cum sit sapientialis, interdum appellatur Sapientia. Quidquid vero sit de Scripturæ loco, quo Beda propositam sententiam expressam censuit, sufficit in præsentia eam Bedæ fuisse certam et plane catholicam, cum etiam a Spiritu sancto dictatam existimavit. Diserte enim quod prius dixerat haberi in Sapientia, mox subdit haberi in Scriptura; ut proinde non possit quis existimare Sapientiam a Beda primum memoratum esse librum sapientis alieuius scriptoris non canonici.

C 17. S. Damascenus, orat. 3 de Imag., tradens primum genus eorum, quibus potest adoratio deferri, ait eo contineri sanctos: *Qui pro virili conformes se reddiderunt Deo, suamet voluntate et destinato proposito pro cohabitante et cooperante Deum; qui et vere dii nuncupantur, sed adoptione, non natura, etc. Hoc primum a libertate pendet propositi et voluntatis. Deinde omni qui certa deliberatione et animi destinatione proponit bonum, Deus cooperatur in bonum.* Idem, l. II Fidei. Orthodox. c. 29: *Nosse oportet electionem agendorum in nostra esse potestate, finem autem bonum in Dei cooperationem juste cooperante his qui recta conscientia bonum eligunt, secundum præscientiam ejus. Quem interpres vertit finem bonorum, reque vertere poterat, ut etiam debebat perfectionem.* Neque enim eo Damasc. loco potest sermo esse de causa finali, ut per se patet. Vox autem Græca τὸ δὲ quam ibi adhibet Damascenus, non causam tantum finalem, sed alia etiam multa significat; interque ea perfectionem, ut notavit, qui de vocis illius polyonymia agit, Stobæus in Eclogis ethicis capite 3, initio. Idcirco addens nuptias Doriæ dici τὸ δὲ, vel quod juventutem perficiant, vel quod virum mulieri sociatum perficiant; qua ratione pronubam Junonem perfectam dictam observat. Itaque aperte Damascenus idipsum ait quod Valerianus, nostrum esse velle et eligere, Dei perficere.

D Marcus eremita, tractatu de Paradiso, interrogatione ultima: *Jubet Deus ut homo imprimis cognoscat, et, cum cognoverit, amet ac voluntatem depravat. Ut autem mens exerceatur, laborem perferat, aut opus aliquod perficiat, gratia Domini largitur volenti et credenti. Quare voluntas hominis est velut auxilium a na-*

tura insitum, qua absente ne Deus quidem quidpiam operatur, tametsi facultate non careat, quod fit ob arbitrii humani libertatem. Igitur operis perfectio, Dei; voluntas autem, hominis. Non est opus Marci et Valeriani verba conferre, tam genuina sunt, immo tam eadem. Tantum opponi potest hunc quoque Mareum admodum morbosum censi. Hoc ego quoad alia nunc non excutio. In hoc tamen puncto plane sanus est. Nam ubi S. Macarium homil. 37 fere exscripsit, in verbis quæ 76 ante postremam hanc interrogationem habentur, aperte tradidit gloriam prævenientem. Numquam, inquit, existimes te prævenisse Dominum in virtute, ex ejus sententia qui dicit: Ipse est qui operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate.

18. Strabus Fuldensis, in Glossa ordinaria in capite in Ezech. ad illud: *Et aperui os meum*, describens eo loco S. Hieronymum, ita scribit: *Aperit ore Dominus cibos largitur: ut initia voluntatis in nobis sint, et perfectionem beatitudinis a Domino consequamur. Non est enim volentis, neque currentis, sed Dei miserentis. Velle tamen et currere, nostri est arbitrii.* Hæc aperte sunt eadem cum illis quæ leguntur apud Valerianum; et cum Strabus ea apud Hieronymum lecta sua fecerit, satis monstravit nullum se in eis errorem subodoratum.

Theophylactus, qui, ut liquet ex præfatione in Evangelium Matthæi, et ex Comment. in caput xxii, ad illud: *Multis sunt vocati*, catholicissime de salutis initio et gratia præveniente sensit. Tamen in capite ix ad Romanos, ad illud: *Non est volentis*, hæc verba habet: *Videtur hic liberum arbitrium tollere Apostolus. At illud non agit: Non quemadmodum de domo dicimus: Totum est artificis, cum inte. im opus habeat materia, et cooperatoribus ipsum adjuvantibus; attamen quia rei consummatio ab illo pendet, dicimus: Totum hoc illius, nimirum fabri est, vel eam domum iste faber condidit. Non dissimili ratione et nostra voluntate indiget Deus. Attamen quia ille consummat et perficit, dicimus, Totum hoc Dei est.* En Deus, juxta Theophylactum, in negotio salutis consummat et perficit: non accedit tamen consummator quin interveniat nostra voluntas, qua non præsupposita, non cooperaretur nobis, neque consummaret aut perficeret salutem nostram. Quid aliud dicit Valerianus? Recolatur locus supra, num. 9, adductus ex Chrysostomi hom. 42, ad pop., quam Theophylactus aperte defloravit, et esse quam proposui ejus mentem erit extra dubium.

19. Philotheus Constantinopol., orat. in tertiam juniorum Dominicam, de crucis Adorati., expendens illud Christi: *Si quis vult venire*, satis fise aperit divinum consilium in relinquenda homini potestate suæ voluntatis in negotio salutis suæ, tandemque concludit: summam dignitatem ac pretiositatem bonorum, quæ nobis Deo obaudientibus parata sunt, in causa esse cur vi trahendi non simus, præsertim cum ea quæ accipiuntur cum necessitate ac vi non diu perseverent. Tum subdit: *Hæc de causa non cogit Christus, sed si quis vult sequi, eum vocat, eumque admittit. Si volueritis*, inquit, *et audieritis me. Prius est velle, et tum demum audire. Si non voluerimus, neque audire poterimus: omnes enim virtutis et vitii functiones in voluntate nostra sitæ sunt.* Nec aliter Joannes Xiphilius item Constantinopol. patriarcha, orat. de eodem argumento, iisdem prope verbis locum illum Isaie adducens ad propositum Christi consiliorum illustrationem: *Per Isaiaem*, inquit, *dicat, Si volueritis et audieritis me. Prius enim velle oportet ac tum audire, ut pro nostra parte liberi simus. Ibi enim ex eo quod volumus, fit ut non audiamus. Sic omnis beatitudo et pena dolorumque perpassio a nostra libera potestate proficiunt.* Uterque aperte proficit ex Chrysostomo, orat. de eodem argumento.

In horum auctorum dictis quæ retuli, non modo primo loco statuitur velle liberum, quod in Valeriano vocatur in suspicionem, sed etiam, quod durius est, vocatio videtur subungi liberæ volitioni, quatenus

A auditio quæ vocationem assectari videtur postposita ab illis est volitioni. Quasi volitio vocationem advocet aut impetret, ut dixit etiam S. Ambros. lib. 1 de Cain cap. 8, agens de vocatione Zachæi, quem ait impetrasse ut vocaretur. Quæ multo duriora sunt his ex parte aliqua similibus quæ tam severe accipiuntur apud Valerianum. In horum ergo auctorum locutionibus, velle, quod jactur tamquam fundamentum primum totius substructionis ulterioris, non est ita primum, quin divinæ motioni anteriori ex qua productum est inædificetur; sed tantum dicitur prius respectu divinæ gratiæ cooperantis, et reliqui progressus consequentis: est autem plane posterius divina gratia excitante ad volendum, sive vocatione quæ non impetratur prout omnino prima, sed tantum prout expressior vel uberior; aut prout sollicitat ad ulteriora opera bona, connexa cum primo, ex divina gratia mere liberaliter concessa, et nullis bonis operibus impetrata, præcicito. Ei autem eatenus prima volitioni Deus adjungit quod suum est, et perfectionem nostri illius initii, nempe gratiam cooperantem ac subsequentem, quibus nostrum illud radimentum ex divina præventionē excitatum confoveatur, et ad perfectum adducitur. Quidni longe mollius locutum Valerianum eodem modo accipere liceat, equidem non video.

20. S. Bernardus, lib. de Interiori Domo cap. 68: *Potestatis nostræ est divinæ inspirationi acquiescere, et quæ ad salutem nostram pertinent, eligere et sequi. Divini vero muneris est ut possimus adipisci quod sequendo cupimus consequi.* Hæc cum sententia quam apud Valerianum male audire volunt tam genuina sunt, ut non sit facienda contentio. Nec refert quod eodem capite Bernardus tam diserte astruat necessitatem gratiæ prævenientis, doceatque nullam esse humanam industriam sine Dei gratia; et esse in nobis libertatem ut vel eligamus vel sequamur, sed admonente prius Deo et invitante ad salutem. Nam quod D. Bernardus explicite dixit, hoc alii Patres eodem modo locuti quoad posteriora illa verba non excluderunt, sed subintellerunt, ut saepe ostendimus.

C Hugo Victorinus, l. de Spiritu et Anima (ipse enim censetur verus ejus operis parens), cap. 48, eadem verba quæ nunc ex Bernardo descripsimus adhibet ac proinde in eandem rem urgeri potest. Ante utrumque eodem modo locutus est Rabanus lib. iv de Universo, c. 10. Omnes, ut supra etiam, cap. 7 num. 5, notabam, profecerunt ex lib. de Eccles. Dogmat. c. 21, cujus auctor fuit Gennadius, qui proinde æque potuisset adduci, si constaret illud caput non esse alicujus catholici scriptoris additamentum ad Gennadium, vel corrigendum (est enim de Semipelagiana filigine suspectus), vel expleendum. Video me a peritis ridendum, si admoneam hunc Gennadium esse illum Massiliensem qui sub annum Christi 490 floruit, non autem illum Gennadium Scholarium, qui Constantinopoli sedit ante annos plus minus ducentos, sub annum scilicet Christi 1440, et pro Ecclesie Romanæ ac Græcæ concordia strenue egit in concilio Florentino. Quominus tamen id obiter monere supervacuum non sit, facit peritia criminitoris, apud quem mille anni tamquam 77 dies unus; et ideo Gennadium libri de Ecclesiasticis Dogmatibus auctorem, vocat Gennadium Scholarium.

D Rupertus, libro in Josue capite x, tractans exploratores a Josue missos, sic habet: *Non ergo quiaquam ullo in negotio tantum de celestibus præsumat præsidii, ut non etiam ipse sibi prior adeit vigilanda, pro facultate ingenii, laborando pro portione viri. Nam sicut nimia fidei est de divinis dubitare promissis, sic nimia temeritatis vel præsumptionis est celestem per miracula præstolari opem, otiose sedendo manibus compositis. Hominis namque est incipere, Dei autem perficere. Quid clarius? quid Valeriani dictis quæ in suspicionem vocatur affinis? Neque tamen Rupertus umquam Semipelagianismi notatus, vel utcumque insimulatus est. Immo explicatissime ac*

creberrimo catholicum dogma de perpetua gratiæ divini auxilii præventionem apud eum est reperire. Locum vero in hanc rem totam ipsis solis radiis scriptum legere est libro ejus x de Officiis c. 8, ubi quomodo et præventio Dei sit necessaria, et tamen nostrum sit velle, Dei perficere, egregie aperit.

21. Laurentius Justinianus, lib. de Contemp. mundi c. 3, cum premisset noscendum esse tantum liberum arbitrium esse nostrum proprium, cætera autem sive naturalia, sive gratuita, esse Dei munera, concludit in hunc modum: *Virtutes et meritorum cumulo, et liberi arbitrii assensu creantur, Dei nihilominus cooperante virtute, quæ liberum arbitrium juvat.* En liberum arbitrium ejusque partem, electionem, beatus hic doctor ait esse nostrum proprium; Deo autem tribuit perfectionem per cooperationem gratiam adjuvantem, quod plane idem est ac si cum Valeriano dixisset, *nostrum esse velle, Dei vero perficere.* Et tamen fuisse Laurentium Justinianum in negotio gratiæ usqueque sanum et catholicum, patet ex illo ipso capite quod adductum est. Et optime etiam ex Fasciculo Amoris c. 8, sub finem, et ex lib. de Discipl. et Perfect. cap. 23.

Non pigebit tot sanctis doctoribus sanctam virginem a Deo eruditam subtexere; cum apud Deum, ut non Judeus aut Græcus, servus aut liber, ita neque mas aut femina sit. B. Hildegardis, quam sanctus Bernardus, et multi magni presules, ipsique etiam summi pontifices, propter celestem sapientiam, datis ad eam litteris coluerunt, respondens ad questiones Wiberti monachi Gemblacensis, aperte agnoscit Dei esse perficere bona opera quæ nos voluerimus. Sic enim habet ad questionem, Quid proprium, quid commune habeant gratia et liberum arbitrium: *Gratia Dei et liberum arbitrium hoc commune habent, quod homo in scientia boni et mali, utrumque et bonum et malum ad operandum eligere potest; et quod per proprietatem liberi arbitrii secundum gustum et desiderium carnis quæ nunquam coactus dimittere potest, elegerit, hoc diabolus adjuvante perficit, et quod secundum voluntatem animæ elegerit, hoc gratia Spiritus sancti adjuvante perficit.* En, liberum arbitrium potest eligere quæ Deo adjuvante perficit; quod ipsum est a Valeriano dictum, nostrum esse velle, Dei perficere.

Hæc quæ retulimus, et similia quæ apud Patres occurrunt, ita omnes accipiunt ut gravissimos Patres, hoc est florem ecclesiasticæ eruditionis, Semipelagianismi non damnent: sed pro argumento de quo agunt variis viis benigne exponant. V. g., ita ut voluerint nostrum esse velle, Dei vero perficere, quatenus divinitus vocati atque preventi libere assentimur, cum possemus non assentiri, eo quod etiam post vocationem, ut expresse dixit Chrysost. hom. 4 de Laud. Pauli, simul domini consensus nostri; quamvis ad perficiendum et executionem plane mandandum bonum propositum, necessaria sit gratia divinitus conferenda. Vel certe ita ut noluerint hominem divinitus præventum præstare libere Deo consensum, et sic, ejus esse velle; Deum autem homini libere volenti cooperando perficere effectum primæ vocationis. Vel præterea ita ut tantum concedant homini ex se et ex nudis naturæ viribus operanti, imperfectam boni volitionem, quæ ne remote quidem disponat ad justitiam; et ideo Dei sit egestatem nostram honestando perficere in nobis per gratiam, quod nunquam ex se præstaret natura. Qui omnes sensus, et si qui sunt alii supra tacti, eximunt Patres e calumnia, quamvis semper non meminerint gratuite præventionis, eo quod non id agerent, ut de seipso dixit D. Augustinus i Retract. cap. 9, excusans suum silentium, aut certe parcitatem memorandi gratiam in libris de Libero Arbitrio, quos ante exortam hæresim Pelagianam conscripserat. Non, inquam, id agunt Patres, ut ubi omnia dicant, sed pro subjecta materia quod ad lectoris vel auditoris ædificationem confert, hoc proponunt. Reliqua quamvis taceant, non tamen concludunt. Ad hanc normam exigenda

A sunt Patrum scripta, quoties Patres intenti in argumentum quod tractant, adjunctum aliquod minus explicare proponunt; quod esse illis admodum frequens, notavit S. Anselmus lib. de Sacram. altaris cap. 13. Nec potest sine gravissima in viros æque doctissimos et sanctissimos injuria et Ecclesiæ probro negari illis hæc sive reverentia sive benignitas.

22. Quod ergo in aliis Patribus necessario facimus, quidni in Valeriano æque fiat? Non enim adversus eum militat quod contra Cassianum et Faustum esse vidimus: ut scilicet reclamari adversus eum Patres qui per ea tempora vivebant, erantque probe conscii mentis ac sensus quo dictum aliquatenus lubricum, et in bonam malamve partem flexile, fuerat prolatum. Itaque idem de Valeriano, quod de tam multis aliis Patribus, similiter vel etiam durius locutus, pronuntiandum est. Immo quamvis Valerianus non versaretur in eadem navi cum tam multis aliis Patribus, æquum foret sententiam quæ in verum æque ac falsum sensum potest accipi, interpretari in bonum ac catholicum sensum. Ita enim postulat Christiana charitas, et militas. Et ut Nazianzenus, orat. 8, recte censuit: *Non facile de alio malum suspicatur, qui non facile ad malum impellitur.* Ita neque alienis dictis, præsertim quæ annositate incanuerint, subjacere falsitatem facile persuadebitur, qui veritatis et sinceritatis ipse sit amans, nec minus cum aliis agere, quam agi secum candide velit.

CAPUT X.

An Valerianus, Sancti titulo, quo jam olim in mass. potitur, exuendus.

1. Quod olim in sua causa Madaurensis philosophus, hoc in Valeriani negotio, unius et alterius voculæ immutatione dicere licet. *Ecquandone vidisti flammam, stipula exortam, claro crepitu, largo fulgore, cito incremento? Sed enim 78 materia levi, caduco incendio, nullis reliquiis. Hem tibi illa accusatio jurgii inita, verbis aucta, argumentis defecta, rebus flaccens, strepitu rigens, nullis post æquorum arbitrorum sententiam reliquiis calumniæ permansura.* Nihil a me exagratum, nihil oratorie aut cum veritatis vel charitatis paritate dictum, intelligunt qui criminationis Valeriano quoad doctrinam impactæ ortum et progressionem edocti, jus ejus et eventum, inanitatem, inquam, et infirmitatem, ex hac lubricatione astimabunt. Nunc tractandum superest alterum criminationis caput supra propositum, spectans ad Sancti prænomen. Quamquam poterimus hac in parte esse breviores, non modo quia criminatorem unicum ejus fundamentum profert, corruptam Valeriani doctrinam, quod satis hactenus disjecimus; sed etiam quia hæc criminationis pars, non tam ipsum impetit Valerianum, in quem tendendum et purgandum incumbimus, quam alios qui ei titulum illum detulerunt. Se veritas tamen criminatorem, ejusque in re quam accipere benigne licuerat charitatis paritas, hoc quoque criminationis caput obiter et in transcurso attingere suadet.

D 2. Inde ergo infert criminatorem, Valerianum perpetram et cum fidei catholice injuria Sancti titulum præferre, quod Semipelagianus cum fuerit, veræ sanctitatis, quæ extra catholicam fidem nulla est, expertem fuisse fatendum sit. Quod enim de sui temporis hæreticis a sancto Irenæo scriptum est, lib. iv c. 60, æque in omnes quoad pietatem et sanctimoniam intorquere licet. *Putativum est, et non verum, omne apud eos.* Notavit quidem Origen., homil. 7 in Ezech., nihil esse hæreticis familiarius quam ut per umbræ sanctitatis simplicibus fucum faciant, idque Augustinus, l. i advers. Litter. Petil. c. 18, diaboli et electorum ejus organorum proprium esse confirmavit; tamen qui juxta veram definitionem datam ab Epicteto, c. 36 Enchiridii, *probitatis et sanctimonie similitudinem taxat sunt*, et reipsa eo nomine a Patribus insinguntur, nominatimque a sancto Ignatio, epist. 9, et a sancto Cypriano epist. ad Jubaianum, facile pro-

dunt, quæ tandem sit illa sanctitas, cujus larvam deformosissimæ et omnibus modis fœdissimæ vitæ obtendunt. Non secus ac ille Alexandrinus simius, apud Nyss. lib. ad Harmonium de Christian. Nomine, obiectis nuciis posuit personam, seque quod erat exhibuit. Quare cadit haud dubie hac causa Valerianus, si extra fidem catholicam, quæ unica est vera et Christiana fides, vitam et animam egit.

Qua ratione sanctus Maximus monachus et martyr, epistola ad Petrum Illustrem, contendit titulum sancti Pyrrho in hæresim prolapse esse denegandum. *A cuncta enim, ut ait, cecidit sanctitate, qui ab Ecclesia catholica sponte prosiliit. Et addit: Non nisi per piam confessionem et orthodoxam fidem, sanctificationem recipit, sanctumque vocabulum.* Liceat hic profecto dicere, quod Fredericus imperator, apud Tagemonem, in expeditione Asiatica legatis imperatoris Constantinopolitani ingessit. (Dominus vester Sanctum se appellat. Mirabilis est sanctitas quæ sanctos viros, honestos, religiosos, benigne, utpote fideles nuntios in osculo pacis exceptos, in quorum ore non est inventum mendacium nec iniquitas, subito consuevit incarceratione, et fame ac nuditate usque ad mortem macerare. Longe faciat a nobis Deum talem sanctitatem!) Dicere, inquam, similiter liceat, Valeriani Semipelagianismo supposito, Apagæ sanctitatem fœda hæresi contaminatam! apagæ sanctum hæreticum!

3. Non est tamen operosum demonstrare quantopere hæc accusatio frigeat. Absque vera enim fide nullum esse sanctitati locum, extra controversiam est, ut non sit opus in locum communem excurrere, quo sanctam Ecclesiam catholicam, uiam et solam; hæreticorum autem spelæa, improbitatis et nequitie latibula esse, planum fiat. Illud ergo demonstrandum fuerat, abfuisse Valerianum a vera fide, quæ illi, ut evici, non nisi per calumniam et inanem plane suspicionem abrogata est. Et ut cum parcellissimo charitatis criminatore Valeriani agam liberaliter, demus sane convictum ab eo fuisse Valerianum Semipelagianismi, ita ut labis illius indeclinabiliter et inexcusabiliter compertus habeatur. Equidem quod de Fausto et Cassiano quoad gratiæ negotium supra retuli; deque sancto Cypriano quoad hæreticorum anabaptismum; de sancto Chrysostomo quoad Deipare leves culpas; de sancto Irenæo quoad Millenarium; deque aliis plerisque viris sanctissimis quoad alias materias in confesso est; de Valeriano quoque dici queat errasse nimirum materialiter et absque pertinacia, nondum re tunc aperte per Ecclesiam definita; cum tamen hæreticum vereque fidei exsortem non faciat assertio falsa, sed contumacia et obfirmatio adversus Ecclesiam fidei magistratam, juxta insignem Augustini doctrinam ad Vincentium Victorem, cujus multos et pingues errores retulerat l. iii de Origine Animæ c. 15. Absit, inquit, ut te arbitreris hæc opinando a fide catholica recessisse, quamvis ea fidei sint adversa catholice, si coram Deo, cujus in nullius corde oculus fallitur, veraciter te dixisse respicis, non te tibi ipsi esse credulum; probari ea quæ dixeris posse, ac studere te semper etiam propriam sententiam non tueri, si improbabilitas detegatur: eo quod tibi sit cordi, proprio damnato iudicio, meliora magis, et quæ sint veriora sectari. Iste quippe animus etiam in dictis per ignorantiam non catholicis, ipsa est correctionis præmeditatione ac præparatione catholicis. Et l. de Dono Persev. c. 21, idem Augustinus rationem reddens consilii quo ad retractanda quæ ad illud usque tempus scripserat animum appulerat, sibi quæ inter scribendum errores aliquos excidere potuisse professus, cujusmodi sane erat hic ipse, in quo versamur de actu fidei et salutis initio ex naturæ viribus, quem errorem junior et rerum gratiæ rudis docuerat; Sed interest, inquit, quantum et in quibus rebus erraret; et quam facile quisque corrigat, vel quanta pertinacia suum defendere conetur errorem. Bonæ quippe spei est homo, si eum sic proficentem dies ultimus vitæ hujus invenerit, ut adjiciantur ei quæ proficenti defuerunt, et perficiendus

A quam puniendus potius judicetur. Hanc pro eo decore quod Valeriano salvum volumus, excusationem nemo inidoneam censuerit, qui æquus æstimator esse velit humanæ ad labendum fragilitatis, divinæque in nos benignitatis, cum abest obduratio animi in errore quem imprudens adieris, non etiam sciens volensque retineas.

4. At rigidum censorem cænæ vetustatis, et qui parcus charitatis, summo jure cum ea agere obfirmaverit in re de qua agimus, monitum velim, consideret diligenter, ne cum ea benignitatis parcitate injuria, nec qualicumque, sed irreligiosa et ipsi cælo infesta adjungatur. Quam in rem, recolere velim ex c. 1 quam non vanis conjecturis admodum verisimile effecerimus, 79 hunc esse Valerianum illum, qui ex abbate in episcopum promotus, ad omnem sanctimoniam (quod hæc homilie docent) commissum sibi populum informavit, et communicatoris cum sancto Leone litteris frequenter usus, plerisque conciliis catholicis subscripsit, famamque suam ad posterum sin minus splendidam, et quod negari non potest aliquatenus obscuram, at nullo saltem sinistro rumore aspersam transmisit. Nec enim proditor, vel per conjecturam, qui ab omni retro ævo locutus sit de eo verbum malum. Quin etiam sancto fine quievisse, et tabulis lyrinensibus ac Martyrologio monastico stata die 24 Julii insertum tamquam cœlesti, iis iudiciis astruximus, quibus potiora et clariora non sunt, quæ veterum plerisque pacificam servant possessionem tituli ac decoris, de quo recens Valeriano iis movetur. Sed quid perantiquum longeque firmissimum pro Valeriani sanctitate suffragium diutius premo? Veteres mss. codices, ex Sancti Galli aliisque illustribus bibliothecis deprompti, Valerianum Cemeliensem harum homiliarum auctorem, Sanctum disertè indignant. An non igitur exemplo non bono, nec absque temeritatis periculo, tentatum videri potest a Valeriani criminatore, de antiqua possessione dejicere eum, cujus sanctitatem nullo firmo argumento, nulla vel probabili ratione infirmaverit, sola caligine rerum illius, quam ævum aliis tam multis et sanctissimis et eruditissimis viris offudit, injurie prætenta?

5. Videt lector quam nullo negotio, ut Mamerti verbis utar, veritatis calor frigentium verborum pruinæ liquefaciat; nec necessarium hoc loco esse ad illam aliam in Valerianum machinæ declinationem confingere, quæ videri culpam posset non intuta. Nempe antiquam prænominis hujus communicationem, non esse ad presentem Ecclesiæ usum admittendam. Nunc enim non nisi plane vindicati, ut cum sancto Cypriano loquar, hoc titulo decorantur: ita ut ne illi ipsi quidem, quos Ecclesia cœlestibus honoribus cum aliqua restrictione prosequitur, Sancti nominentur, sed Beati dumtaxat, quamdiu ea restrictio non amovetur, eaque compendinatione plenæ ac omnimodæ sanctitatis eorum illustrationi procluditur.

Alium vero olim ad usum eam appellationem impertiendi viguisse, nemo tam hospes est in Patrum libris aut in ecclesiastica historia ut ignoret. In ipsis enim Ecclesiæ cunabulis, Christiani omnes hoc nomine condecorabantur, ut ex Apostolo sæpe liquet, et ex cap. ix Actorum, et ex illius ævi scriptoribus, Ignatio præsertim, qui epist. ad Magnesianos gravissime adhortatus Christianos ut se dignos exhibeant cognomento quod acceperunt, adducit in eam rem illud Isaie LXII, quod de Christiano populo accipit, *Vocabitur nomine novo, quod Dominus nuncupabit eum, et erit populus sanctus.* Immo Philo Judæus apostolorum æqualis, communem Sanctorum nomenclaturam Christianis omnibus aptatam eo tempore vulgo fuisse, confirmare videtur, describens Christianorum instituta ac mores sub nomine Essenorum, lib. de Vita Supplicum, ut Eusebius, ac Hieronymus auctores, aliique permulti apud Baronium, anno Christi 64, contendunt. Atque Esseni nomen cum Sancti nomina idem esse, habetur ex ipsomet Philone lib. Quod omnis probus liber, et ex Chrysost. homil. 44 in Acta,

Itaque omnes olim Christiani, sancti audiebant; quippe institutis, professione, ac capite Christo, sancti, et ad omnem sanctitatem aspirare obstricti, et divino obsequio ac cultui tam multis nominibus mancipati; hoc enim proprie est sanctum esse, juxta modum loquendi in Scripturis frequentissimum, ut advertit Origenes homil. 41 in Levit., qui notat: *Eam ob rem, etiam munda animalia et vasa ministerii sancta vocitata, et vestimenta sancta dici, et loca item quae in urbibus vel sub urbibus posita sunt, et sacerdotibus deputata. Ex multis quidem animalibus, primogenita bonum vel pecorum sanctificari per legem Domino jubentur, et dicitur, Ne faciatis in eis opus ullum quia Domino sancta sunt. Super vasis vero, cum in tabernaculo testimonii, vasa ministerii thuribula, vel phialae, vel caetera hujusmodi vasa, sancta appellantur. Super vestimentis etiam, stola pontificis Aaron, et tunica linea, et caetera hujusmodi vestimenta, sancta dicuntur. Haec et alia bene multa eo loco Origenes, late inferens, totidem modis Christianum posse dici Sanctum, et teneri ad sanctitatem aspirare, quot sunt genera rerum inanimatarum, quibus ob specialem aliquem nexum cum divino cultu, nomen Sanctae tribuitur. Ut plane videas longe altius repetendam esse eam Sanctorum appellationem, omnibus olim Christianis tributam, quam unde eam duxit Pamellius ad lib. II Tertulliani ad Uxorem cap. 4 num. 3, qui censet eam primum petitam ex loco Apostoli I Corinth. VII, quo illi Christianorum dicuntur Sancti. Omnes ergo Christiani Sancti audiebant: quamvis certum sit, non omnes tunc vitam exegisse ad solidae sanctitatis amussim. Neque tamen idcirco quisquam jure contendat nunc expungendam, quod severius in ea appellatione tribuenda agatur hoc tempore.*

Quoniam etiam nemo sanctos Patres criminatur, aut inducta spongia defendam contendit delatam quandoque apud eos haereticis aut suspectae fidei hominibus Sancti appellationem, sive ratione muneris quod obliant, sive ob gloriam confessionis, tametsi labe subsequente velut infuscatam. Certe divus Augustinus Hilarium diaconum, Luciferianum, nominat Sanctum Hilarium, quamvis non constet respicuisse, et ad Ecclesiam revenisse. Frequentissime item Sanctitatis titulum, honoris ergo, impendit alloquens episcopos fidei oblesse, aut vitiatæ, quamdiu eorum causa desperata non erat. Sanctus Gregorius, libro VI Regist., epist. 6, Joannem Jejunatorem, quem Baron. anno 506, in peccatis suis mortuum opinatur, vocat sanctae memoria Joannem. Titulus imperatoris apud Luitprandum, lib. I cap. 3, est *δονορέα τοῦ ἁγία, dominatio tua sancta*. S. Cyrillus, I. II in Nestorium cap. 4, agnoscit quod Nestorius ibi adductus dixerat Medos ac Persas Isaia XIII Sanctos appellari, tametsi impios et idololatrias. Nihilominus enim agnoscit dici sanctos, quia sicut segregatum Deo sacrificium, sive ille vitulus esset fortasse, sive ovis, sanctum appellabatur; ea ratione etiam prophetica voce, ipsi quoque sancti sunt vocati, quod divino numine segregati dicantque essent ad Babyloniæ capiendam. Constat etiam Alexandrum III, in rescripto ad regem Aethiopum haereticum, quod refert Baron. anno Christi 1177, in inscriptione, impendisse et titulum Sanctissimi, quo insigniri ab omnibus ex regionis usu solebat. In quibusdam manuscriptis codicibus sexti concilii Constantinopolitani testatur Alemanius ad Photii Historiam Arcanam, p. 73, legi Justinianum IV *ἁγιος*. Sicut in praefatione ad Canones Trullanos 80 dicitur, τῆς θείας λατρίας: id quod etiam de Theodora Augusta habent PP. sexti conc. CP. Propudiosam tamen hujus Alecutis vitam, et Justiniani enormia probra a vera sanctitate remotiora, quam caelum a terra distet, Procopius prodidit in ea historia. Item conciliium Romanum Palmare dictum, Theodorico Gothorum regi Ariano, titulum San-

A *cti* (quidam codices legunt *piissimi*) tribuisse, non adducendo studio, sed pro more honestandi eo magnifico titulo aevi illius principes. Auctus etiam Dionysius Alexandrinus, apud Euseb. I. VII Histor. cap. 10, Valerianum et Gallienum, ethnicos imperatores Christiano nomini infensissimos, nominavit Sanctissimos. Apostoli haud dubie exemplo, qui hominem pessimum quod praefectura fungeretur, vulgari titulo appellavit *Optimum*. Contra quam haereticos jam olim facillitas habetur ex sancto Chrysostomo ad illud psalmi XII: *Non est Deus*. Sic enim scribit. *Quilibet haereticus vehementissimus in tempore persecutionis, loquens cum pontifice, nec eum vocat pontificem, nec archiepiscopum, nec religiosissimum, nec Sanctum. Sed quid? Reverentia tua, sapientia tua, prudentia tua, justitia tua, et nomina illi addicit communia, ejus negans auctoritatem*. Nimirum quia cum aliis, tum ea maxime quae nunc ad episcopum episcoporum restricta est *Sanctitatis* appellatione, auctoritas ecclesiastica haereticis invidia designabatur. Tandem defunctos quoque, *Sanctos* veteribus dictos, docet illud Martialis lib. XI, epigr. 30, alias 54:

Die bene quod sancto peperit secunda marito.

Ubi Raderus: sancti erant veteribus defuncti. Virgilius:

Salve, sancte parens, cineres salve recepti.

Et duodecim. Tabulae: *Hos letho datos, divos habento*.

6. Hanc igitur defensionem pro retinendo Sancti titulo, Valeriani nomini praefixo, ex usu antiquo qui fuit episcopos ea appellatione cohonestandi, qui usurparet, non esset profecto quod a spongia criminatōris metueret. Nam si criminatōr de praesenti Ecclesiae usu rem aestimans, obduci omnes illos quos dixi titulos in Patrum scriptis, vel conciliorum actis confunderet, quoties non perspicue vindictis hominibus tribuuntur; ne ille ridendum se ac exsibilandum prudentibus propinaret, non etiam intentum assequeretur. Atque ita non incommode aliquis tituli de quo agitur indemnitati a se prospectum arbitretur.

Non habent sane potiora pro titulis Sanctorum et Beatorum quibus plerosque non vindictos concederant, nomine obstreperante, Joannes abbas Cisterciensis, in compendio SS. sui instituti, Chrysostomus Vander Sterre in Natalibus SS. Praemonstratensium, Molanus in Indiculo SS. Belgii, et in ejus auctario Arnoldus de Raisse, Augustinus de Witte in Genealogia sancti Francisci, Hyacinthus Coquetus libro de SS. Belgii, ordinis predicatorum, Chrysostomus Henriquez in Menologio Cisterciensi.

Ego, ut praemisi, eam defensionem tamquam non necessariam dimitto: satis superque factum esse cuivis ac prudenti existimans, si nulla novandi occasione suppetente, cum non agatur de eo in tabulis Ecclesiasticis referendo, nec de ullo novo honore eodem decernendo, sed de rebus eo quo jam pridem sum loco permittendis, qualem antiquiores voluerunt esse ac nominari, quam auctorem illum, quem nulla accusatio noxium probavit, et pro quo faciunt urgentes conjecturae, quas initio dedi, frequens praesertim communicatio cum Ecclesiae capite; in plerisque conciliis catholicis subscriptio; tabularum Lirinsium et monastici Martyrologii fulcrum; in solita in codicum vetustissimorum epigraphis, tituli nunc recens controversi possessio; cui nullus longissimi temporis praescriptionem reveritis, negotium hactenus facessivit post tam multas, tam variis locis factas Valeriani editiones, praeter unicum Valeriano in doctrina tam parum aequum, et charitatis in eum adeo parcam. Quare quamdiu per Ecclesiam et sapientes licebit: Qui tenet teneat, possessio valet.

SANCTUS NICETAS,

AQUILEIENSIS EPISCOPUS.

MONITUM EDITORIS.

Quamvis ex Veterum, quæ supersunt, de S. Niceta testimoniis certo certius eruatur divum episcopum scriptorum aliquot auctorem exstitisse, diu tamen illorum editionem quam sic appellari aliquatenus deceret incassum exoptaverat litteratorum respublica; nec aliud a tota retro antiquitate ad annum 1833, rimari potuerant eruditi præter brevissima quædam fragmenta necnon opusculum cui titulus *Expositio fidei*: libellus enim *ad virginem lapsam*, S. Nicetæ lipsanis litterariis accensus a Petro Braidæ anno 1810, æquali immo et poliori jure ad S. Ambrosium pertinet, eaque de causa inter hujus Patris opera locum a nobis obtinuit (a). Tredecim vero circiter abhinc annis eminentissimo studiosissimoque cardinali Mali quod tandiu eruditorum investigationes effugerat sese quasi sponte dedit obvium, siquidem doctissimo viro in nonnullos tractatus incidere contigerit, quos in bibliotheca Vaticana, cui felicissime præest, asservatos, non solum firmissima manuscripti fides, sed etiam ratio scribendi simul et thematis analogia S. Nicetæ apertissime vindicant. Maiano igitur textui in hujus Patris operibus edendis hærebimus, quem illustrabunt Braidæ aliunde elucidationes, præcedetque notitia in S. Nicetam ex Bibliotheca historico-literaria Schœnemanni deprompta.

(a) Vide tom. XVII nostræ Patrologiæ col. 367.

PETRI BRAIDÆ PRÆFATIO

IN SUAM RECENSIONEM OPUSCULORUM S. NICETÆ.

Quinti Ecclesiæ sæculi scriptorem et Patrem, vix nomine tenus, immo ne nomine quidem satis hactenus exploratum, sistimus tibi, optime lector. Hic est Nicetas seu Nicetas Ecclesiæ Aquileiensis episcopus, qui ab anno 434 usque ad annum 485, ut meliores ferunt notæ, celeberrimam illam Ecclesiam administravit, et qui pastoralis suæ sollicitudinis, pietatis simul atque ingenii monumenta reliquit, nonnullis scriptis opusculis, quorum scriptores ecclesiastici meminere; sed quorum nonnisi unum et alterum, quod sciamus, ad nos usque pervenit, paucis demptis Fragmentis, quæ veluti ex aliorum naufragio superfuerunt. Unum tantummodo ex his opusculis innotuerat eruditis superioris ævi, quod etiam simul præbuerat disputandi materiam de vero illius auctore, quodque propterea modo huic, modo alteri ex præcipuis Latine Ecclesiæ Patribus tributum fuit; licet Niceam seu Nicetam quemdam, de quo tamen dubii semper hærebant, auctorem illius esse suspicarentur. Nostra hac demum suprema ætate innotuit alterum sub Nicetæ Aquileiensis episcopi nomine, quod Romæ in Ghisiana bibliotheca delituerat, quodque opera eminentissimi Ecclesiæ principis atque litterarum omnium ornamenti, Stephani cardinalis Borgiæ (heu quam immature vita functi!), in vulgus elatum fuit: nec ita multo post fragmenta quoque deperditorum prodierunt, quæ in quodam vetusto codice Palatinæ Vindobonensis bibliothecæ continebantur, quæque studio clarissimi viri Michaelis Denis ejusdem bibliothecæ præfecti, atque iidem paulo pridem litteris

omnibus erepti, edita fuerunt. Pergratum igitur tibi erit, hæc quæ supersunt omnia Nicetæ seu Nicetæ hujus uno comprehensa volumine habere, ut series minorum, ut ita loquamur, veterum Patrum, hujus etiam nostri accessione augeatur; maxime vero cum sperandum nostra hac ætate haud sit, ut, post ultimam Venetam Andrea Gallandii, novæ edantur veterum Patrum Bibliothecæ, aut ut jam editæ novis tam cito additionum voluminibus crescant.

Miraberis sane quicumque vel prima fronte volumen hoc nostrum inspexeris, non exigue molis librum a nobis conditum pro duobus tantummodo opusculis paucisque fragmentis, quæ veluti opera omnia Nicetæ hujus nostri exhibemus. Quid vero, inquires, si dare penitus omnia atque integræ licuisset? Verum cum primum subit animum cogitatio hujus edendi exornandique Nicetæ, rem comperimus non uno ex capite alæ plenam; quæ propterea multum operis atque laboris exigeret. Nullus in primis Aquileiensis episcopus, Nicetas seu Nicetas dictus, auctor operum quorumcumque ab eruditis admitteretur: et cum Baronius in suis ad Martyrologium Romanum notationibus Nicetam seu Nicetam illum a Gennadio aliisque appellatum Romanæ civitatis episcopum, et variorum opusculorum auctorem, habendum esse dixit pro Nicea seu Nicetæ episcopo Aquileiensis, eruditi pene omnes, paucis exceptis, veluti agmine facto, in eundem Baronium insurrexerunt, atque cum eo expositularunt de vi aperte illata historicis monumentis. Opuscula deinde illa,

quæ Gennadius tribuit Nicææ seu Nicetæ episcopo civitatis Romatianæ, ab eruditis communi prope calculo tributa fuerunt Nicææ seu Nicetæ alteri, qui quarto desinente et quinto ineunte sæculo inter Dacorum barbaram gentem episcopus fuit, quique nobis præcipue ex Paulini Nolani, cujus erat amicissimus, testimoniis innotuit: et Romatiana Gennadii aliorumque civitas ab iis habita illa fuit, quæ in nova Dacia mediterranea cis Danubium sita ab antiquis geographis atque scriptoribus, voce parum ab ea dissimili quam Gennadius usurpavit, Remesiana, aut Romesiana, sive Remissiana appellatur. Quid plura? Ut prodiiit Patavini seminarii typis anno 1799 noviter detectum Nicetæ opusculum, et ab ipso Gennadio in Romatiano suo episcopo memoratum, quod est de *Symbolo*, seu *Explanatio symboli habita ad Competentes*; ut prodiiit, inquam, hoc opusculum sub nomine beati Nicetæ, episcopi Aquileiensis, prout Ghisianus ferebat codex, clarissimus Michael Denis, qui tunc Nicetæ fragmenta ex alio Vindobonensi codice eruebat, scribere non dubitavit se consentire non posse in τὸ *Aquileiensis*, illudque in Ghisiano, Codice certo σφάλμα esse, scribendumque fuisse aut *Daciæ*, aut *civitatis Romatianæ* cum Gennadio, aut *Romesianæ* cum Tabula Peutingeriana, aut *Ρημισιάνης τῆς Δακίας* cum actione prima concilii Chalcedonensis tomo IV Conciliorum Labbei editionis Venetæ col. 892, ut videre est vol. II, parte III, pag. 2041, operis illius, cui titulus: *Codices mss. theologici bibliothecæ Palatinæ Vindobonensis Latini, aliarumque Occidentis linguarum. Recensuit Michael Denis. Vindobonæ anno 1802*. Neque id satis. Paulo namque post vir præclarus inter nostros Joannes Prosdocius Zabeus sacræ theologiæ doctor, et in regio tunc Venetiarum gymnasio nunc vero in regio ibidem lyceo professor, quin adhuc quidquam rescivisset de iudicio Michaelis Denis, sponte sua in ejusdem sententiam ivit, pro qua etiam dissertationem eruditissimam exaravit, ac Venetis typis Antonii Rosa anno 1803 publici juris fecit, hoc eidem appposito titulo: *Explanationem Symboli, quæ prodiiit Patavii anno MDCCXCIX, tribuendam probabilius esse sancto Nicææ Dacorum episcopo, quam beato Nicetæ episcopo Aquileiensi, Dissertatio*. Vides igitur, optime lector, quantam rem aggressi fuerimus; vides quot qualesque adversarios, tum nostræ, tum superioris ætatis, impetere necessario opus fuerit, dum propositum esset pro Nicæa seu Niceta nostro Aquileiensi scribere, et ita in eodem novum quodammodo statuere quinti sæculi scriptorem et Patrem ex operibus quæ alteri, longæque ab his regionibus po-

sito, communiter tribuebantur. Multa propterea dicere necesse erat, sive quæ novam opinionem tuerentur, sive quæ veterem infirmarent, multis occurrere tenebatur difficultatibus veterum eruditorum, atque iis maxime, quæ nuperrime, una simul cum suis de novo excogitatis, veluti momenta solidissima opinionis quam tuebatur, congressit Zabeus in citata dissertatione paginarum LI in forma quarti, uti aiunt; neque interim peculiaris aliqua Michaelis Denis animadversio deserenda erat, quæ solidissima videri facile potuisset. Quid vero si perpendamus, argumentum hoc, ex inopia veterum monumentorum, atque ex defectu enuntiationum quæ claræ sint atque dilucidæ, veluti suapte natura patere potissimum conjecturis; de quibus cum sermo est, proluxa oratio sit oportet? Atque hæc de causa præcipua cur opus hoc nostrum discretæ brevitatis modum quodammodo superaverit.

Sunt tamen et alia, quæ nos ad laxandas veluti habenas currenti calamo impulerunt. Nonnulla namque variz eruditionis capita occurrebant, quæ etsi non penitus nova, novam tamen, ratione rei nostræ, non respuerent illustrationem, quam legentibus putarem fortasse non injucundam. Nova etiam quædam sese obtulere, quæ merebantur ex integro pertractari, ut proposito fieret satis. Res ipsæ Aquileienses, tum quæ Ecclesiam respicerent, tum quæ civitatem et agrum, non uno in loco diligentiam nostram excitabant; utpote quæ aliæ ad rem nostram spectarent, aliæ eandem proxime attingerent, aliæ demum aut novam aut uberiorem requirerent disquisitionem. Præterea Nicææ seu Nicetæ nostri opuscula atque fragmenta, locuples sunt Thesaurus Eruditionis Ecclesiasticæ, quo dogmata religionis præcipua asseruntur, quo morum præcepta traduntur atque inculcantur, quo pleraque disciplinæ capita illustrantur. Quis autem hæc in quinti sæculi scriptore ac Patre non perpendenda singillatim susciperet, dum de eo agere ex instituto deberet, atque ea edere quæ scripta reliquit? Neque minoris profecto habenda erant quæ Nicetam ipsum respiciunt, nomen, genus, patria, ætas, res gestæ, scripta quæ exstant, quæque desiderantur, et alia quæ ipsum attingunt; sanctitas quoque, ac cultus; necnon et Doctrinæ integritas in quibusdam dicendi modis, qui fortasse movere aliquem possent. Habes igitur, optime lector, unde voluminis molem, etiam in exiguo sacro penu quod exhibet, non molesto animo feras: habes etiam unde *Dissertationis* nostræ gravitatem simul et materiam veluti ex limine intuearis: nunc singula, pro humanitate tua, benigne lustrato.

NOTITIA HISTORICO-LITTERARIA IN S. NICETAM,

AUCTORE SCHOENEMANNO.

(Ex Schoen. Biblioth. hist. litt. Patr. Lat. tom. II.)

§ I. Vita.

Ita recte scribi videtur nomen episcopi illius Ro-

(a) Variant quavis fere occasione et in omnibus

matiani, qui Nicæas audit a Gennadio (a). Gente Dacus fuit et in patria Romatianæ civitatis episcopus. pene mss. nomina, *Nicæas*, *Niceas*, *Nicetas*, *Nice-*

Ex Paulino Nolano novimus, eum, cum in itinere in Italiam facto Romam transisset, multorum in se ibi admirationem traxisse. Tum vero etiam (quod a. 398 accidit) Nolam accessit et ad sepulcrum S. Felicis se contulit, invisitque Paulinum et in ejus animum sane candidissimum adeo sese insinuavit, ut ille reditum ejus in Daciam singulari poemate nunc quoque superstitie prosequeretur, quod late insignes mentis atque animi ipsius dotes explicat imprimisque eum ab ardore in prædicando per barbaras, quæ Daciam obtinebant, gentes Evangelio extollit. Neque poterat Nicetas non concedere amici precibus, quo minus in secundo suo ad istas terras accessu (a. 402) apud ipsum iterum subsisteret. Ex Innocentii I epistolis patet, eum a. 414 adhuc in vivis fuisse (a). Cæterum memoriam ejus valde conturbavit Baronius, diversum censens Nicetam Dacum, cujus mentio fit in Martyrologio Romano ad diem 7 Januarii, a Nicæa Gennadii Romanicæ civitatis episcopo, cujus depositio notatur ad diem 22 junii, hunc vero eundem esse ratus cum Nicæa Hypodiaocono Aquileiensi, qui a. 458 litteras a Leone M. accepit, per grande temporis intervallum scilicet ab isto officio ad episcopi dignitatem evecto. Quam in rem mirifice se torsit, ut Romanicæ civitatis nomine Aquileiam appellatam esse demonstraret. Sed hæc omnia vana esse dudum viri docti animadverterunt, quorum accurata exploratione tantum jam effectum est, ut Romanicam civitatem in Dacia Mediterranea seu Mæsia, inter Naissum et Sardicam quærendam, et Nicetam Romanicam in Dacia natum, non, quæ fuerat media Tillemontii sententia, ex Aquileiensi clero ad illius civitatis episcopatum evocatum fuisse, teneamus (b).

§ II. Scripta.

Composuit teste Gennadio simplici et nitido sermone competentibus ad Baptismum instructionis libellos sex et ad lapsam virginem libellum, pene omnibus labentibus incensurum. Illi deperditi sunt et solummodo ex argumentis a Gennadio indicatis noscuntur. Hunc superesse putant inter Ambrosii et Hieronymi opera. Nimirum inter epistolas Hieronymi una occurrit titulo *Objurgationis ad Susannam lapsam*, manifeste spuria; nam ab episcopo compositam esse apparet, quam dignitatem Hieronymus numquam assecutus est. Eadem vero inter Ambrosiana reperitur sub nomine *Tractatus ad virginem lapsam*, eique cum propter orationis discrepantiam, tum ob sensus, rigore suo prope ad Novatianam hæresim, quam ille

tus et Nicetus. Interim Daci episcopi nomen frequentius Nicetas et Nicetius exhibent, sicut Hypodiaoconus Aquileiæ constantissime Nicæa appellatur. Apud Gennadium etiam in admirando codice ad S. Andream de Valle Nicetam non Nicæam scribi testatur Holstenius in Notis posthumis ad Martyrologium Romanum apud Florentinum et Bollandi continuatores, laudante Rubeco.

(a) Scilicet non solum in ep. ad Marcianum Naissitanum d. Ravennæ a. 409, ut Tillemontius iudicat de eo tamquam vivente loquitur (ubi Cf. *Constant*, apud quem exstat n. xvi, pag. 822), sed etiam inter episcopos Macedones recensetur in inscriptione epistolæ

in libris de Pœnitentia impugnavit, accedentes, non majori jure competere dudum inter eruditos operum ejus censores creditum est. His quoque Bellarminus, Possevinus, Rivery et sequiores hujus generis scriptores concinunt. Nicetæ primus, ni fallor, tribuit Joannes Baptista Cotelerius (c), a quo nemo deinceps præter laudatos Maurinos Patres dissensit. Hi vero, ut Ambrosio vindicarent, argumenta hæc in medium adduxerunt: scilicet, ut hæresis notam averterent, locutiones, quæ in illo occurrunt duriores, non alio consilio aiunt esse adhibitas, quam ut majorem commissi propudii horrorem incutientes, acriter ad pœnitentiæ opera fontem excitarent, efficaciterque ne vel propria mollitie, vel remissioris cujuspiam doctoris indulgentia, quandoque ab austeritate semel suscepta revocaretur. Ita vero auctorem ipsam ad pœnitentiam publicam stimulasse, ut simul æternas pœnas evitandi spe sublevaret. Quibus addunt, fuisse quondam Ecclesiæ morem, ut atrocium quorundam criminum reis ne in morte quidem veniam et reconciliationem concederent, proindeque Auctorem inter ea crimina et hoc Susannæ flagitium sine ulla erroris nota referre potuisse. Stylum concedunt non omnino Ambrosianum esse, nam sanctum præsulem etiam ubi orationem adhibeat maxime concitatum, minus densis ac brevibus incisis uti. Tum judicant sententiam quamdam, quam Rob. Cocus in *Censura* sua tamquam doctrinæ Christianæ e diametro adversam objecerat, iisdem pene verbis in libro de Virginitate legi. Porro, quod Nicetæ tribuatur similis argumenti epistola, nihil referre putant; potuisse enim peræque Ambrosio occasionem illius scribendi nasci, sicut et Basilii exstet epistola ejusdem materiæ et epigraphes, et si apud ipsum Ambrosium virgo Indicia falsi criminis accusari poterit, juxta epistolam ad Syagrium, potuisse et aliam veri: denique omnes in Ambrosii nomine convenire libros mss. præter unum recentiorum, qui Joanni Chrysostomo tribuerit. Hisce igitur rationibus inducti inter genuinos Ambrosii fetus reliquerunt, et licet improbaverint Tillemontius et Vallarsius, non video tamen, novi quidquam momenti ab iis contra allatum esse.

§ III. Editiones.

Dictum est a nobis, inter Hieronymiana æque ac Ambrosii opera hoc opusculum legi. Sed quoniam in diversis sæpe diversarum editionum tomis deprehenditur, lectoribus ejus curiosis indicio aliquo subvenire

17, a. 414, juxta *Constantium* pag. 833.

(b) Inter hos numerandi sunt Holstenius in l. I., Quesnellus ad Leonis M. Epistolam 79, Tillemontius in *Memoriis* tomo X, pag. 621 seqq., et novissima Rubæus in *Monum. Eccl. Aquilei.* c. 17, pag. 151 seqq. Illis tamen insuper habitis Baronii sententiam amplexus est et in *Commentariis* suos nude transcripsit Oudinus tom. I, pag. 1249 seqq.

(c) In notis ad Constitutiones Apostolorum lib. II, c. 57. In novissima PP. Apostolicorum ed. Jo. Clerici Amstelod. 1724; tom. I, pag. 268, not. 14. Prima ed. prodierat Parisiis a. 1672.

studebimus. Id vero ante omnia animadverti velim, A
in Hieronymi editionibus initium esse a verbis *Puto
levius esse crimen*, quæ cum sequentibus usque ad illa,
evaporans prestat refrigerium passioni, in Ambrosia-
nis deficiunt, ubi principium sonare solet, *Audite qui
prope estis*. In editione *HIERONYMI ERASMIANA BAS.*
1516 exstat *tomo II, fol. 81-85*. « Dictu mirum est,
scribit Erasmus, quam hic liber diversus habebatur
in exemplaribus. Nec idem erat initium, et alia in
aliis supererant aut deerant, tum pleraque diversa
habebantur. Stylus palam arguit non esse Hierony-
mi, etiamsi non indignum censeam, qui legatur. Gu-
stus phrasidis non abhorret ab oratione divi Augu-
stini. » In editione *secunda Frobeniana* a. 1537 exst.
tomo IV, pagg. 159-145; in edit. *Mariani Victorii
Antuerpiensis impressionis* a. 1579, *tomo IX, pagg.*
104-107; *Parisini exemplaris*, a. 1609, *tomo IV, pagg.*
865-871; item a. 1643, *tomo IX, pagg. 88-91*; in his
omissa est censura Erasmi. In ed. *Francofurtana* a.
1643 legitur *tomo IV, pagg. 92-96*; in ed. *Benedicti-
norum Parisiis* 1706, *tomo V, pagg. 176-182*; in ed.
Vallarsii, Veronæ 1742, *tomo XI, pagg. 178-192*, et
Venetis 1771, *tomo XI, part. II, pagg. 245-263*. Val-
larsius auctorem scribi jubet Nicæam et eundem pu-

tat cum Hypodaccono Aquileiensi, qui cum familiaris
Hieronymi fuerit, facile accidere potuisse ut liber
ejus locum inter Hieronymianas scriptiones inveniret,
sicuti Ambrosio ob argumenti similitudinem, quod
scæpius de Virginitate et Virginum institutione dispu-
tet, videatur ascripta. Sed prior ratio, quam levis
sit, nemo non intelligit, posterior æque in Hierony-
mum ac Ambrosium cadit. Cæterum in Vallarsiana
editione diligentissime hic liber tractatus est, dijudi-
catis etiam Benedictinorum, Ambrosii editorum, va-
riis lectionibus et observationibus.

In AMBROSII operum ed. *Basileensi*, a. 1527, exstat
tomo I, pagg. 178-186. Typographi errore caput ulti-
mum, quod *consolationem lapsæ* continet, quasi novus
libellus singulari titulo exscriptus est. Erasmus in
brevis ad lectorem admonitione in aversa tituli pagina
impressa declamationem esse, inquit, qualis illa
Hieronymi de matre et filia reconciliandis, et inter
Hieronymiana scribæ dolo, ne scilicet deprehendere-
tur, ab initio, juxta quam in medio et fine esse in-
terpolatam. In *Sixtinæ* editionis exemplari *Parisiensi*
a. 1603 legitur *tomo IV, pagg. 449-456*; in *Benedi-
ctina, Parisiis* 1690, *tomo II, pagg. 301-320*, titulo
libri de Lapsu Virginis consecratae.

DE S. NICETA VETERUM TESTIMONIA.

S. LEONIS MAGNI *epistola ad Nicetam*.

Regressus ad nos, etc. (*Vide reliqua tomo nostro
LIV, Epist. 159.*)

GENNADIUS MASSILIENSIS, de *Viris Illustribus* cap. 22.

Niceas, Romacianæ (a) civitatis episcopus, compo-
suit simplici et nitido sermone competentibus ad bap-
tismum instructionis libellos sex. In quibus continet
primus, qualiter se debent habere competentes qui
ad baptismi gratiam cupiunt pervenire. Secundus est
de gentilitatis erroribus: in quo dicit suo pene tem-
pore Melodium (b) quemdam patremfamilias ob libe-
ralitatem, et Gadarium rusticum ob fortitudinem ab
ethnics esse inter deos translato. Tertius liber de
fide unice Majestatis; quartus adversus Genethlogo-
giam (c); quintus de Symbolo; sextus de agni Pascha-
lis victima. Edidit et ad *lapsam virginem libellum* (d),
pene omnibus labentibus emendationis incentivum.

HONORIUS AUGUSTODUNENSIS de *Scriptoribus Ecclesiasti-
cis* lib. II, cap. 22.

Niceas, Romacianæ civitatis episcopus, composuit
simplici et nitido sermone sex competentibus ad bap-
tismum instructionis libellos. Ex quibus primus est

de competentibus baptismi; secundus de gentilitatis
erroribus; tertius de fide unice Majestatis; quartus
adversus Genealogiam (e); quintus de Symbolo; sex-
tus de agni Paschalis victima. Condidit et ad *lapsam*
virginem libellum pene omnibus labentibus emenda-
tionis incentivum.

JOANNES TRITHEMIUS de *Scriptoribus Ecclesiasticis*
§ 118.

Niceas, Romacianæ urbis episcopus, vir in divinis
Scripturis studiosus et eruditus, ingenio acutus, ser-
mone apertus et nitidus, scripsit ad ædificationem le-
gentium non contemnendæ lectionis opuscula, de qui-
bus subjecta feruntur: *Ad Competentes qui ad Bap-
tismum disponuntur Præparatorium*, lib. I; *de Erro-
ribus Gentilitatis* lib. I; *de Fide unice Majestatis* lib. I;
adversus Genealogiam (f) lib. I; *de Symbolo quoque*
lib. I; *de victima Agni Paschalis* lib. I; *ad Virginem*
lapsam lib. I (g).

CASSIODORUS de *Institutione divinarum Scripturarum*
cap. 16.

Si quis vero de Patre, et Filio, et Spiritu sancto
aliquid summatim præoptat attingere, nec se marvult
longa lectione fatigare, legat Niceti (h) episcopi li-

Genethliacos.

(g) In volumine Operum Joannis Trithemii ex bi-
bliotheca Marquardi Freheri, Francofurti typis We-
cheliani 1601 in-fol., post ultimum opusculum *ad*
lapsam Virginem, hæc habentur: *Et quedam alia*.
Claruit tempore Theodosii et Honorii principum anno
420.

(h) Al., *Nicæi*.

(a) Al., *Romanæ*, perperam. In aliis invenire se
Romacianæ testatus est Suffridus Petri.

(b) Corb. ms., in quo pene tempus Meigidium quem-
dam patris familias... et Gadarium rusticum, etc.

(c) Al., *Genethlogiam*. Nam in Corb. vitiose, *Ge-
noctiam*.

(d) Id., *librum humane labentibus incentivum*.

(e) *Genethliologiam*.

(f) Immo, *Genethlogiam*, sive adversus Astrologos

brum quem de Fide conscripsit, et doctrinæ cœlestis claritate completus, in contemplationem divinam compendiosa brevitate perducitur. Qui voluminibus sancti Ambrosii sociatus est, quos ad Gratianum principem destinavit.

Ex Martyrologio ms. membranaceo, venerandæ antiquitatis, monasterii Sancti Galli Mosacensis, diœcesis olim Aquileiensis dein Utinensis, ex Notkero et Usuardo probabiliter conflato; cujus apographum, ex originali eductum et illustratum manu et studio clarissimi viri Josephi Bini archiepiscopi Glemontensis ac ejusdem monasterii et abbatis vicarii in Spiritualibus Generalis, exstat in Tabulario penitiorum Metropolitani Capituli Utinensis. Ad x kal. Julii.

Sancti Niceæ Romane Civitatis episcopi.

Ex Martyrologio vetustissimo sancti Hieronymi presbyteri nomine insignito, quod ex codice ms. monasterii Corbeiensis sexcentorum circiter annorum Dacherii primum edidit Spicilegii tomo II, pag. 1, editionis in-fol., deinde Vallarius in suo divi Hieronymi Operum editione inseruit tomo XI, pag. 457. — Ad x kal. Julii.

Depositio sanctæ memoriæ Niceti episcopi.

Ex vetustiori Occidentalis Ecclesiæ Martyrologio divo Hieronymo tributo, quod Franciscus Maria Florentinus Lucensis ex suo præsertim, ac Patriæ Majoris Ecclesiæ; pluribusque aliis probatæ fidei codicibus integre vulgavit; quodque nuncupandum esse Romanum a Magno Gregorio descriptum, ab Adone laudatum, proximioribus sæculis præteritum et expetitur, non leviora argumenta suadere in ipso voluminis titulo pronuntiavit. Lucæ 1668. — Ad x kal. Julii.

Depositio sanctæ memoriæ Nicæi episcopi.

Ex Martyrologio Gellonensi, sive monasterii Sancti Guillelmi de Deserto, O. B. diœcesis Lutecensis; quod exstat in Spicilegio Dacherii tomo II, pag. 25, præcitatæ editionis in-folio, et conscriptum creditur anno circiter 804, ut ex Morito præcedenti. — Ad x kal. Julii.

Nicæ episcopi.

Ex antiquo Martyrologio Gallicano, quod ex ms. domini Chauvelin regionum sigillorum custodis, publici juris fecerunt Martenius et Durandus Veterum Scriptorum et Monumentorum, etc. tomo VI, col. 658, et ab annis circiter septingentis conscriptum ab eisdem dicitur in Observatione prævia. — Ad x kal. Julii.

Sancti Niceti episcopi.

Ex Martyrologio insignis Ecclesiæ Antissiodorensis, quod ex ms. Colberino publici juris fecerunt iidem Martenius et Durandus Veterum Scriptorum et Monumentorum, etc. tomo VI, col. 685. — Ad x kal. Julii.

Beati Nicæi Romanianæ civitatis episcopi.

Ado in Martyrologio, opera et studio Dominici Georgii. Romæ 1745. — Ad x kal. Julii.

Depositio Beati Nicetæ Romanianæ civitatis episcopi.

USUARDUS in Martyrologio, etc., opera Joannis Molani. Lovanii. Anno 1568. — Ad x kal. Julii.

Depositio sancti Niceæ, Romanianæ civitatis episcopi.

USUARDUS in Martyrologio apud Bollandianos, Socios tom. VI. Junii parte 1, pag. 353, editionis Antuerpiensis. — Ad x kal. Julii.

Depositio sancti Niceæ, Romanianæ civitatis episcopi.

USUARDUS in Martyrologio sincero, ad autographi, in Sum-Germanensi abbatis servati, fidem edito, etc.; opera et studio (D. Jacobi Bouillart) presbyteri et monachi Benedictini e congregatione Sancti Mauri. Parisiis. 1718. — Ad x kal. Julii.

Depositio sancti Niceæ, Romanianæ civitatis episcopi.

NOTKERUS in Martyrologio, apud Canisium Thesaurus Monumentorum, etc., seu Lectiones Antiquæ, etc.; ex editione Antuerpiensi Jacobi Baunage, to. II, parte III, pag. 89. — Ad x kal. Julii.

B Depositio beati Nicetii, Romanæ urbis episcopi.

Ex Martyrologio ad usum Romanæ curiæ, Venetiis impresso per Fratres de Sabio, anno 1522. — Ad x kal. Julii.

Depositio sancti Niceæ, Romacianensis episcopi.

Ex Martyrologio, multo quam antea purgato et locupletato a Francisco Maurolyco, etc.; Venetiis, apud Juntas 1568. — Ad x kal. Julii.

Depositio sancti Niceæ, episcopi Romacianensis, doctrina et pietate conspicui.

Ex Martyrologio, sacræ Romanæ Ecclesiæ usui in singulos anni dies accommodato a Petro Galesinio. Mediolani, apud Pontium, 1578. — Ad x kal. Julii.

In Romaniana civitate sancti Niceæ episcopi et confessoris; qui multis libris conscriptis, ac vita religiose acta, sanctimonie et doctrinæ laude florens, abiit ad Dominum.

Ex Martyrologio Romano, ad novam Kalendarii rationem, et Ecclesiasticæ Historiæ veritatem restituito, et Gregorii XIII pontificis maximi jussu edito. Venetiis, apud Juntas, 1601. — Ad x kal. Julii.

Sancti Niceæ Romanianæ civitatis episcopi, doctrina sanctisque moribus clari.

Ex Martyrologio Romano, Gregorii XIII pontificis maximi jussu edito, et Urbani VIII auctoritate recognito, etc. Venetiis, apud Juntas, 1630. — Ad x kal. Julii.

Sancti Niceæ Romanianæ civitatis episcopi, doctrina sanctisque moribus clari.

Ex Martyrologio Romano, Innocentii XI pontificis maximi auctoritate recognito, etc. Romæ, 1681. Typis reverendæ cameræ apostolicæ. — Ad x kal. Julii.

D Sancti Niceæ Romanianæ civitatis episcopi, doctrina sanctisque moribus clari.

Ex Martyrologii Romani Editione novissima, a Benedicto XIV pontifice maximo aucta et castigata, etc. — Ad x kal. Julii.

Sancti Niceæ Romanianæ civitatis episcopi, doctrina sanctisque moribus clari.

LECTIONES PROPRIÆ

Ad usum archiepiscopalis Utinensis diœcesis, a S. Rituum congregatione approbatæ die 23 Augusti 1794, pro officio sancti Nicetæ Aquileiensis episcopi, ad diem 22 Junii.

LECTIO IV. — Niceas, seu Nicetas episcopus civitatis Romanianæ, quo nomine Aquileiam, aut non

longe dissitum Portum Romanum significari putant; idem ille perhibetur esse Aquileiensis Nicetas, ad

quem sancti Leonis Magni exstat epistola. Hic cum episcopatum cepisset, postquam Hunni, Attila duce, eam regionem vastaverant, vix statu rerum ad meliora converso, nonnulli cives a barbaris in captivitatem abducti, liberi ad patriam remearunt, illico deprehendit ex occasione hostilis incursus plura gregi suo illata fuisse vulnera, quæ magnam curationis difficultatem videbantur asferre. Aliorum enim, qui interempti putabantur, mulieres novis erant conjugiiis irretitæ; alii immolatis cibis asserebantur esse polluti; alii iterato, vel semel quidem, sed ab hæreticis fuerat baptisma collatum. Itaque hæc omnia, per Adeodatum Romanæ Ecclesie diaconum, ad sanctum Leonem Magnum retulit, ut auctoritate nutuque ejus quid facto opus esset doceretur: qua in re et eximie erga populum suum charitatis, et maturi iudicii, et debiti in primam sedem obsequii præclarum exhibuit argumentum.

LECTIO V. — Ad singulas solliciti præsulis consultationes respondit sanctus pontifex peculiari epistola Nicetæ Aquileiensi inscripta, quam et ad omnes fratres et comprovinciales episcopos ejus per ipsum voluit pervenire. Ac de feminis quidem, quæ aliis nupserant viris, legitimarum fœdera nuptiarum redintegranda constituit, et idololatrias usos poenitentiae satisfactione purgari; quæ tamen non tam temporis longitudine, quam cordis esset compunctione pensanda. Eos autem, qui ad iterandum baptisma vel metu coacti, vel errore traducti fuerant, per poenitentiam itidem remedium, habita moderatione, et iudicio episcopi, communionis voluit recipere unitatem: tunc demum vel semel tantum, sed ab hæreticis bapti-

zatos, sola invocatione sancti Spiritus per impositionem manuum statuit confirmandos. Nicetas itaque hac instructus ex veteri more a Romana sede doctrina, pro suo, quo exarserat, instaurandæ disciplinæ studio, necnon et pro ea, qua erat affectus erga cathedram Petri reverentia, ad præteritorum errorum maculas abstergendas, quos bellica clades intulerat, totus incubuisse merito creditur, ut Ecclesiæ suæ faciem ad pristinae observantiæ dignitatem restitueret.

LECTIO VI. — Quæ vero magis magisque illius vigilantiam in cura commissi sibi gregis ostendunt, ac simul ipsius cum Evangelicæ prædicationis laude doctrinam commendant, ea sunt ingenii monumenta, quæ, Gennadio Massiliensi et Honorio Augustodunensi testibus, nitido ac simplici sermone exarata reliquit: quorum tamen vix unum aut alterum non interiiit. Ediderat autem competentibus ad baptismum instructionis libellos, jam tum plurimi factos, et aliis hujusmodi præstantiorum Patrum lucubrationibus sociatos, in quibus et de competentium ratione, qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire, et de gentilitatis erroribus, et de fide unicæ Majestatis, et contra Genethliologiam, et de Symbolo, et de agni Paschalis victima diserebat. Libellum insuper ad lapsam virginem condidit, qui pene omnibus lapsis emendationis incentivum ab iisdem scriptoribus vocatur. Has inter pastoralis officii sollicitudines, cum triginta circiter annos Aquileiensem episcopatum administrasset, doctrina sanctisque moribus clarus ad pastorum principem evolavit, anno quadringentesimo octogesimo quinto.

SANCTI NICETÆ

EPISCOPI AQUILEIENSIS

DE RATIONE FIDEI.

1. Renatis hominibus per fidem, et sanctificatis secundum Evangelii formam in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et per hanc confessionem regnum cœlestis sperantibus, nihil magis utile esse dixit Apostolus, quam ut his bonorum sit operum cura. Sic enim scribit ad Titum: *Et de his volo te confirmare, ut curam habeant bonorum qui credunt in Deo. Hæc sunt, inquit, bona et utilia hominibus. Stultas autem questionones et genealogias et rixas et pugnas legis devita; sunt enim inutiles et vanæ* (Tit. iii, 8). Hæc scribens beatus Apostolus, jam tunc prævidebat futuros homines qui per curiositatem et questionones inutiles curam bonorum operum prætermisuri erant; et pacem, quam Dominus Ecclesiæ suæ reliquerat, perdi-

turi. Namque homines, qui dum alta sapere conantur, nec humilia intelligere permittuntur, obliti dictum Apostoli, *Noli alta sapere sed time* (Rom. xi, 20), sic dum illicita præsumunt, etiam licita perdidierunt. Isti sunt qui cum nec fabricam cœli et terræ sensu colligere et capere valeant, ipsum conditorem et fabricatorem Deum capere et mensurare contendunt; et quem debent per operum magnitudinem et tantarum rerum immensitatem solummodo et simpliciter adorare, in questionem mittunt; et de qualitate mysterii ejus ac de quantitate disputant, dicentes: Quantus Pater? qualis Filius? cujusmodi Spiritus sanctus? O homo, nondum te ipsum cognoscens, audes divina metiri?

* Vulgata novi Testamenti editio, ut curret bonis operibus præesse. Utitur ergo Nicetas (sicut etiam in Explanatione Symboli) antiquiore Bibliorum interpretatione, quæ a vulgata sæpe recedit; qui autem ejus interpretationis reliquias studiose conquirunt, ad

Nicetani quoque nostrum cum fructu jam respicient; cujus rei gratia locos editionis vulgatæ in margine demonstravi. [Nos intra parentheses in textu descripsimus. Edit.]

2. Et quidem taceo de Sabellio Patripassiano, qui A stulta presumptione ausus est dicere ipsum esse Patrem qui est Filius; ipsum etiam esse Spiritum sanctum : et nomine tantum esse Trinitatem, non etiam veritate; nec personis subsistere, sed sola nuncupatione : ac sic totum confundit, cum ipsum Patrem corpus suscepisse et passum esse conflagit. Taceo de Photino, qui audiens unigeniti Filii Dei incarnationem, humilitatem, passionem quoque illam salutiferam nobis, hominem tantum eum putavit; Deum autem, quem debuit ex ipsis operibus agnoscere, denegavit : oblitus dictum Apostoli dicentis : ^b *Quia cum in forma Dei esset Christus, formam servi accepit; ut nobis, uti servis peccati daret verissimam libertatem* (Philip. II, 6). Et ad Corinthios : *Scitis, ait, gratiam Domini nostri Jesu Christi, quia propter nos pauper factus est, cum esset dives, ut ejus paupertate divites essetis* (II Cor. VIII, 9). Taceo ergo tam de Sabellio quam de Photino, quia ab omnibus fere ecclesiis dignam errori suo sententiam detulerunt.

3. De hac hæresi, quæ nunc fidei catholicæ calumniatur, pauca dicere postulastis; de hac utique hæresi, quæ ab Ario auctore exorta est. Hic namque non fuit contentus Evangelicis vocibus, apostolorum prædicationibus, quæ utique Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum sonant : nec dignatus est ita, ut dignum est, credere, quia Pater habet Filium, et Filius vere habet Patrem : sed cum se extendit infelix, et vult inquirere quomodo et qualiter Deus potuit generare, modum non apprehendens, ^d quia nec comprehendere potest, cecidit in errorem, ut et Patrem denegaret et Filium. Sic autem negat Patrem, quia dicit eum non potuisse de se proprium et verum Filium generare : Filium vero sic negat, dum eum aliunde et de nullis exstantibus dicit factum esse potius quam genitum; et creaturam esse quamdam, quæ meruit propter charitatem Filium appellari; non autem vere esse Filium qui de Patre sit genitus : et inde est quod alterius eum substantiæ committatur est, ne omnino Patris verus Filius esse credatur. Contra hanc ergo ejus perversitatem et novam doctrinam facta est ^e Nicæna synodus, ubi omnibus collatis et decursis scripturis, veritas manifestata est, scripta est. Nam denique Filium, quem Arius dixerat aliunde esse et non de Patre, neque de substantia Patris, id est de eo ipso quod Deus est, sancti patres nostri professi sunt natum de Patre, hoc est de substantia Patris, ^f Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum non factum, unius substantiæ cum Patre; ut nulla utique diversitas credatur in Filio. Revera

utique si verus est Dei Filius, et vere de Deo Patre est genitus, non utique alterius substantiæ est credendus, nisi ejus cujus est filius : ut sicut Pater Deus est, ita Deus sit Filius : et sicut lumen Pater est, ita lumen sit Filius.

4. Sed offendit aliquantos hæc ipsa professio, qua creditur Filium ejusdem esse substantiæ, et per calumnias professio sancta torquetur. Nam sic interpretantur unius substantiæ dictum, quasi nos divisum dicamus Patrem; et pars Patris sit Filius; et Deus Pater sit imminutus in Filio : vel certe per fluxum et derivationem Filius paternæ substantiæ retineat unitatem. Quod absit non solum a sensibus, sed etiam ab auribus Christianis, ut tale aliquid in mentem nostram veniat. Nos autem sic unius substantiæ credimus Filium, ut Patrem credamus in sua æternitate perfectum, in sua quoque ^g impassibilitate manentem, ita Filium generasse, ut non passionem aliquam vel diminutionem senserit suæ naturæ suæque majestatis, sed perfectus ipse perfectum de se genuerit ante omnia sæcula verum Filium omnipotentem, per quem scilicet omnia facta sunt, sine quo factum est nihil : ut verus Pater unigeniti Filii sui, et verus Filius Patris esse credatur, non confusus, sed distinctus; omnia tamen habens in se Filius quæ sunt Patris, sicut ipse ait in Evangelio : *Omnia, quæ habet Pater, mea sunt* (Joan. XVI, 15). Quæ illa omnia? utique virtutem, utique potentiam, bonitatem, incorruptelam, gloriam et æternitatem, sicut habet Pater. Cæterum si hæc non erunt in Filio, vereor dicere, Pater in Filio degenerasse videatur. Et si hoc ita est ut degener Filius æstimetur, quomodo idem honor ipso dicente Domino, *ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem* (Joan. V, 23)? Hoc exigit Dominus, hoc exhibent fideles : nec scandalizantur de humilitate Filii Salvatoris, nec de verbis ejus quæ secundum hominem locutus est; neque de passionibus, quas propter mundi salutem implere dignatus est : sed per hæc ipsa plus se gratiæ, plus honoris debere sentiunt Christo : ut et si non esset præceptum in Evangelio ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem, ultro hoc facerent fideles : quia ille qui se humiliare dignatus est, exaltari debuerat, sicut scriptum est, *Qui se humiliat, exaltabitur* (Luc. XIV, 11).

5. At cum Pater dicat, *Hic est Filius meus*, ^h *hunc audite* (Matth. III, 17), Filius dicat, *Ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem* (Joan. V, 23); quæ cæcitas mentium est, intermissa honorificentia, contumelias concinnare? quæ oblitio spei est, infir-

^a Cod. hoc loco mendose, Fotiniano; sed recte alibi.

^b Ita cod., non qui.

^c Cod. hoc loco hærese, at superius hæresis.

^d Ambrosius contra Palladium lib. II, cap. 8 : *Hæc est causa erroris, hæc origo hæresis Arianae, dum non intelligunt virtutem Dei, neque tanti sacramenti dispositionem agnoscunt, ut Deum humanis conditionibus comparent*. Quæ verba cuncta adamussim exscribit Phœbadius contra Ar. opusc. II, cap. 8. (Vid. Patrol. nostræ tom. XX.)

^e Cod., nicea.

^f Post hoc vocabulum scribitur in codice id est de eo ipso quod Deus est; tum huic commati linea subscrubitur, quia scilicet expungitur, utpote mendosa superioris commatis repetitio.

^g Epithetum impassibilis additum fuisse vocabulo Dei Patris in symbolo Aquileiensi, notat Rufinus in sua explicatione. En igitur Nicetas Aquileiensis secundum suæ Ecclesiæ symbolum hic loquitur.

^h Ad cæteros novi Testamenti codices, qui habent hoc additamentum *hunc audite*, nunc accedit Nicetas qui in suo ita legebat.

mun et minorem et contemptibilem ^a estimare Christum, qui nobis fortitudinem et magnitudinem et gloriam secundum Patris sui contulit voluntatem? Crede mihi; Filii honor dignitas Patris est: quantum detuleris unigenito, tanto magis amplificabis gloriam Patris. Bonus Pater non invidet gloriam Filio; quia omnis gloria Filii recurrit in Patrem. Hic est catholicus sensus, hæc devotio fidelium, hoc studium sanctorum. Secundum hæc, omnia dicta et facta Salvatoris intelligunt, et intelligentes loquuntur. Nec omnino impediuntur ad hanc devotionem per illa quæ Domini voluntatem videntur ostendere: ut puta, *Pater major me est* (Joan. xiv, 28); et, *Non veni facere voluntatem meam* (Joan. vi, 38); et, *Filius a se nihil potest facere* (Joan. v, 19); et alia multa hujuscemodi: quæ omnia non infirmant Filium, neque depretiant, sed a Patre ^b distinguunt. Siquidem et hæc ideo sunt posita, ut vera ejus divinitas non negetur: *Ego de Deo Patre exivi* (Joan. xvi, 28); et, *Ego in Patre, et Pater in me* (Joan. x, 38); *Ego et Pater unum sumus* (Ibid., 30); et, *Qui me videt, vidit et Patrem* (Joan. xiv, 9); et *Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, ita et Filius quos vult vivificat* (Joan. v, 21).

6. Sed nec illa fidelem animam scandalizant, quibus Dominus esurisse, dormisse, lacrymasse refertur; tunc, tristis usque ad mortem, crux, passio, sepultura: siquidem ad hoc sunt scripta et facta, ut et tolerantie exempla præberentur, et vera ejus incarnationem nosceretur. Nam in eo quod esurisse Dominus dicitur, veri corporis assumptionem intellige. In eo autem cum quinque panibus et piscibus duobus, quinque ^a millia hominum satiat, veram ejus divinitatem cognosce. Certe cum dicit: *Ego sum panis vivus qui de celo descendi* (Joan. vi, 41), non cadit in sensum nostrum ut panis esurire credatur. Sic et de somno intelligendum est: quoniam sicut per ^c somnum corporis veritas cognoscitur, sic per illud quod statim ventis et fluctibus imperat, vera ejus divinitas approbatur. Nam quod lacrymas super Lazarum fudit, fantasmatis suspicio tollitur; lacrymæ enim veri corporis sunt humores. Quod autem dicit, *Lazare, veni foras* (Joan. xi, 43), et statim ille qui jam fetebat, aperiente se terra, vivus emersit, magnum ejus divinitatis indicium est. Nam et illud quod ait, *Tristis est anima mea usque ad mortem* (Matth. xxvi, 38), ex hac ipsa Lazari resurrectione intelligi potest, qualiter debeat accipi: nec enim divinitas mortem metuebat, sed ^d humanum affectum per tristitiam animi indicabat. Crux æque, passio et sepultura, ^e uno vel altero dicto Domini discutiuntur, quominus ei impotentia vel infirmitas ascribatur. Cum dicit ad Ju-

^a Cod., *errare*, pro *estimare*, quæ lectio emendanda mihi visa est.

^b Cod., *distingunt*, antiqua orthographia.

^c Ita cod.

^d Cod. cum unica *t*, antiqua orthographia.

^e Cod., *somnium*.

^f Miracula multiplici panis, tempestatis sedatz, Lazari revocati ad vitam, conjunctim memorat Nicetas etiam in explicatione symboli, ibidemque eadem fit comparatio humanitatis Christi infirmæ cum ejusdem potente divinitate. Est autem facta imitatio

A dæos, *Solvite templum hoc*, utique corpus suum dicebat: et ego in triduo suscitabo illud (Joan. ii, 19). Et iterum ait, *Potestatem habeo ponere animam meam, et potestatem habeo iterum sumere illam* (Joan. x, 18). ^a Si corporis sui suscitavit templum, si potestas est ponendæ animæ per passionem et resumdæ per resurrectionem, cessat in Christo infirmitatis opinio, ubi tantæ potestatis sublimitas declaratur.

7. Omnia ergo pie intelligenda sunt; omnia honorifice sunt tractanda; utrumque in Domino ⁱ confitendum est; et forma in qua semper fuit, et forma servi, quæ accepta est propter servos, credenda est; et passio secundum carnem, et impassibilitas secundum divinitatem; ne aut impii ⁱ aut ingrati judicemur. Nam qui Filium Dei, secundum id quod est, impassibilem negat, et Deo Patri dicit esse dissimilem; hic impius est. Et qui passiones ejus secundum carnem confiteri dedignatur, ingratus est. Gloriamur ergo in cruce Christi, sicut Paulus gloriari consuevit: *Mihi*, inquit, *absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi* (Gal. vi, 14). Confiteamur unitatem, ut non separemur: Si ^k enim mortui sumus, ut ait Apostolus, et convivemus: si sustinemus, et conregnabimus. Si negamus, et ille negabit nos (II Tim. ii, 12). Si non credimus quod ipse dicit, *Ego et Pater unum sumus*, ille fidelis permanet, negare se ipsum non potest; quia in gloria Dei Patris est; quia vivit cum Patre; quia regnat cum Patre uno eodemque imperio. Sicut ait Apostolus, cum de omni impudico et immundo et avaro loqueretur, *Non erit, inquit, hæres in regno Christi et Dei* (Eph. v, 5); unum regnum tam Christi dixit quam Dei; quia una voluntas Patris et Filii; una cooperatio; una denique gratia, eademque gubernatio est: sicut idem magister gentium docet scribens: *Gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo*. Et iterum: *Ipsæ autem Deus et Pater noster et Dominus Jesus dirigat viam nostram ad vos* (I Thess. iii, 11). Non dixit *dirigant*, ne Patris et Filii diversitatem aut voluntatis, aut potestatis induceret; sed dixit *dirigat*, ut unitatem potius demonstraret. Hac igitur fide hisdem verbis et nos oremus ut Patris, Filii et Spiritus sancti una gratia, una pax, una etiam gubernatio semper nos et tueatur et dirigat.

Hæc pauca ad vicem commentarioli, quia vobis scribi postulastis, negare non potui. Confido quia fidelibus animis, etsi brevia sunt, plenam poterunt præstare lætitiæ Dei.

Explicit liber Nicetæ ¹ episcopi de Ratione fidei.

Incipit ejusdem de sancti Spiritus Potentia.

ex Nazianzeno orat. 35.

² Cod., *una vel altera*.

³ Cod., *sic*.

⁴ Cod., *conficiendum*.

⁵ Alterum hoc aut deest in cod.

⁶ Corrigendum *commortui*.

⁷ Hic recte adest in codice vocabulum *episcopi*, quod amanuensis socorditer omiserat in titulo opusculi ante initium. Contra hic idem amanuensis præternisit ante *Nicetæ* titulum *sancti*, quem recte posuerat initio opusculi.

SANCTI NICETÆ

EPISCOPI AQUILEIENSIS

DE SPIRITUS SANCTI POTENTIA.

1. Sequitur, ut quid de tertia persona, id est Spiritus sancti, sentiam, pro capto mentis exponam: si quidem de hoc vel maxime dubitare multos intelligo. Et licet temerarium sit de hoc disputare qui Patri et Filio in confessione sociatur, secundum Domini traditionem et nostram in baptismo confessionem, tamen quia multi diversa sentiunt, et ratio a nobis inquiritur, necessario reddenda est; nec aliunde reddenda, nisi ex divinarum fontibus Scripturarum. Certus autem sum, preoccupatas aures et sensus alia opinione gravatos, difficile posse placari: perniciosus est enim preventio. Nam hoc in natura humana est, ut si de aliquo viro bono male nobis fuerit susurratum, et prævenerit cognitionem veri nuntius mendax, difficile et laboriose susceptam deponamus opinionem, etiamsi idoneis assertoribus doceamur. Quod nunc multis suspicio eventurum, qui prava doctorum interpretatione anticipati, Spiritum sanctum creaturam crediderunt, et tamquam ministrum despexerunt. Ad propositum igitur redeamus.

2. In Nicæno tractatu positum est secundum symboli formam, *Credimus et Spiritum sanctum*. Quod utique sufficiebat fidelibus, quia in illo conventu de Filio questio fuerat, non de Spiritu sancto. Atque utinam ut fuerat traditum, cum Patre et Filio Spiritum sanctum simpliciter credidissent illi qui postmodum questionem de Spiritu induxerunt! ut puta, Macedoniani vel eorum in hac curiositate participes. Dum enim querunt et isti, qualis est Spiritus sanctus? unde est? quantus est? natus est? an factus est? sic iterum sciderunt populum, et vere, secundum Apostoli dictum (I Tim. 1, 4), interminabilem questionem Ecclesiis induxerunt. Nonne oportuerat quem semel sanctum et natum sanctum crediderant; eum cum Patre magis et Filio honorificarent, quam creaturis sociarent? Sed adhuc inducunt questiones, et tortuosis interrogationibus simplices quosque fide spoliare contendunt. Nulli autem dubium puto esse, quia mala interrogatio eum qui interrogatur, nisi

* Victorinus, in edito a me superioribus annis commentario epist. ad Galatas cap. iv, 6 (et adv. Arian. iii, 17) personas SS. Trinitatis, vocat *potentias*. Ergo Nicetas sic est in hoc titulo intelligendus.

† Sic loquitur etiam Gregorius Nazianzenus circa finem laudationis S. Athanasii. Porro veterum errorum adversus Spiritum sanctum historiam, ducto initio a Sadduceis, habemus apud Petavium de Trin. lib. 1, 14. Legatur idem auctor etiam lib. ii, 13; iii, 7. Ex Patribus ecclesiasticis, qui Spiritus sancti divinitatem nominatim defenderunt, supersunt hi precipui, Didymus, S. Basilus, S. Ambrosius, S. Athana-

A cautus fuerit, nescium præcipitat in blasphemiam. Et inde est quod præmonet Paulus: *Videte ne quis vos spoliet per philosophiam et inanem deceptionem* (Coloss. ii, 8). Interrogant enim rebelles Spiritus sancti: natus est Spiritus sanctus, an innatus? Ecce laquei duo dextra lævaque protensi: in quam enim partem volueris pedem responsionis extendere, capieris. Si dixeris, natus est; dicet et jam non esse unigenitum Filium Dei, eo quod sit et alter natus. Si dixeris, non est natus; dicet tibi, ergo et alter erit Pater ingenuitus: et jam non est unus Deus Pater, ex quo omnia. Postquam vero utrinque viam responsionis obstruxerit, jam te quasi recto cursu deducit in foveam ut dicat: Si ergo neque natus est de Patre Spiritus, neque ingenuitus, superest ut creatura dicatur.

B 3. Quid faciet inter has clausulas fides Ecclesiæ? acquiescat tortuosæ philosophiæ, et contra omnium opinionem scripturarum tam veteris quam novi Testamenti credat esse creatum Spiritum Dei sanctum, quem nusquam creaturam legere potuit? Absit. Melius plane faciet, si spretis huiusmodi humanis conclusionibus et vinculis interrogationum, ad Domini sui se verba convertat. Ipse enim in Evangelio dicit unde sit Spiritus sanctus, ipse finem statuit questioni qui finem non habet. Dicit ergo ad apostolos: *Mittam vobis a Patre Paraclitum Spiritum veritatis* (Joan. xv, 26). Sed unde sit? nescitis. Si vis scire, audi ipsum dicentem: *Hic de Patre procedit*. Quid nunc oportet, fratres? Christum audire, an homines? Christus neque factum dixit Spiritum sanctum, sed hoc solum quia de Patre procedit. Contrarii dicunt, quia factus est, et creatus. Puto melius esset ista credere, ut Christus Dominus revelavit, quam ut humana præsumptio concinnavit. Si autem interrogemus eos unde possint probare Spiritum sanctum factum; cum non habeant de Scripturis certum evidens testimonium, assumant illud quod dictum est in Evangelio: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. i, 1). Dicunt ergo: Si omnia per ipsum facta sunt, et Spiritus sanctus factus inter omnia creden-

sus, Theodoretus, S. Cyrillus Alex., Paschasius Romanæ Ecclesiæ diaconus. His nunc accedit Nicetas Aquileiensis. Nuper vero a me editus est in hoc volumine Hieronymi Donati de hoc argumento tractatus amplissimus.

D * Natum dicebant hæretici, quorum sententiam aut verba nunc refert Nicetas.

† Cod., *credidit*.

* Repetitur in cod., *quid nunc oportet fratres*; tum subscripta linea expungitur.

† In cod. additur *dominum*, tum expungitur.

‡ Malim assumunt.

duſ est. Hæc non est apta probatio, sed potius scrupulosa collectio. Quæro igitur; os Joannis, qui hæc dicebat, in quo Spiritu loquebatur? nonne in Spiritu sancto? si ergo in Spiritu loquebatur, ipse utique Spiritus loquebatur. De his autem dicebat, quia per ipsum facta sunt omnia quæ utique in multitudine et ordine creaturarum sunt constituta; non ^a de semet ipso dicebat Spiritus sanctus, ut ipse quoque inter cæteras creaturas factus ex nihilo crederetur.

4. Testis autem est hujus rei beatus apostolus Paulus, qui nominatim illa, quæ per Christum facta sunt, exsequitur. In ipso, inquit, condita sunt omnia quæ in cælis et quæ in terra, visibilia et invisibilia; sive ^b sedes, sive dominationes, sive principatus, sive potestates: omnia per ipsum et in ipso ^c creata sunt (Coloss. 1, 26). Numquid inter omnia coelestia et terrestria etiam Spiritum sanctum nominavit? Et utique principaliter nominasset, si eum creatum vel factum, sicut cætera, cognovisset. Si autem tam dure vis intelligere illud quod dictum est, omnia per ipsum facta sunt, ^d ut non excipias Spiritum sanctum; quæro quid sentias de eo quod dicit propheta David ad ^e Deum Dominum, omnia serviunt tibi (Ps. cxviii, 91); numquid Spiritum sanctum inter omnia servire dicis, aut servum appellaris, qui utique non est servus, sed Dominus liberans a servitute creaturam? Quod autem sit Dominus Spiritus sanctus, ad Thessalonicenses scribens Paulus sic dicit: Dominus dirigat corda vestra in dilectione Domini et tolerantia Christi (II Thess. iii, 5). Spiritum sine dubio Dominum dixit, de quo et ipse Salvator ad apostolos dixerat, quia ipse vos dirigit in omnem veritatem (Joan. xvi, 13). Adhuc evidentius docet Paulus dicens: Dominus est Spiritus; ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas (II Cor. iii, 17). Et ad Romanos: Nunc, inquit, accepistis Spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis (Rom. viii, 15). Si Spiritus adoptionis est, et facit homines filios Dei, quomodo ipse in servili conditione ponitur, cum servus non possit legitime liberare? Quoniam, inquit, estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra declamantem: Abba, Pater. Si autem Filius, et hæret per Deum; ergo jam non est servus, sed Filius ^f (Gal. iv, 6). Si me Christus liberum facit et Filium et proprii nominis divinitatis suæ heredem, impius ero si eum servum dixerō qui me liberum facit. Libertas autem Spiritus in hoc etiam manifestatur, quod dixit Apostolus: Omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (I Cor. xii, 11). Ubi voluntaria distributio prædicatur, non

A potest videri conditio servitutis. In creatura enim servitus intelligenda est; in ^g Trinitate vero dominatio et libertas. Ergo si illud quod dictum est in psalmo omnia serviunt tibi ad creaturas pertinet et non ad Spiritum sanctum, hoc quoque dictum, omnia per ipsum facta sunt ^h, non Spiritum sanctum inter omnia concludit; quia nec ex aliqua materia aut ex nihilo factus legitur, qui ⁱ de Patre procedit.

5. Sufficit itaque fidelibus hoc scire quia Filius quidem genitus est, Spiritus autem de Patre procedens est: et ipsis utamur verbis quibus uti divina Scriptura nos voluit. Qui autem diligit vitam, et vitæ novit auctorem, et trium nominum socio honore suscepit in baptismi sacramento, nec jam illic terminum querit, ubi certum erat non fuisse principium, in quo credidit. Credimus ergo Spiritum sanctum Paracletum de Patre procedere: esse autem non Filium, neque Filium Filii, quod solent ^j stulte conquirere; sed Spiritum veritatis, cujus processio aut qualis aut quanta sit, nulli conceditur scire. Nam de incomprehensibilitate ipsius Spiritus Dominus quoque in Evangelio dixit: Quia Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, sed nescis unde veniat aut quo vadat (Joan. iii, 8). Hunc Spiritum novimus in persona esse propria et vera; fontem sanctificationis, lumen animarum, divisorem gratiarum. Hic Spiritus sanctificat, non sanctificatur; illuminat, non illuminatur: nec ulla creatura sine hoc Spiritu aut ad æternitatem pervenire, aut vere sancta poterit nominari. Audeo dicere; templum ipsum Domini, id est corpus quod accipit ex Virgine, certe ipso Spiritu instructum est. Et dixit Gabriel angelus ad Mariam: Spiritus sanctus veniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit te; ideoque quod nascetur ex te, de Spiritu sancto est (Luc. i, 35). Ecce ipsum templum, in quo verbum Domini habitavit, invenimus ab Spiritu sanctificatum. Et licet dicat ipse Dominus de se, Quem Pater sanctificavit et misit in hunc mundum (Joan. x, 36); et iterum, Potest enim Filius Dei et suum corpus et omnia sanctificare (Joan. xvii, 19): tamen ut virtutem et proprietatem sancti Spiritus sæculo manifestaret, tempore baptismatis in specie columbæ ipse in suum corpus recepit Spiritum sanctum, ut vere secundum Apostoli dictum omnis in eo habitaret plenitudo divinitatis corporaliter: de qua plenitudine postmodum accipiunt apostoli gratiam pro gratia, ipso inspirante Domino in faciem apostolorum, et dicente: Accipite Spiritum sanctum; si cujus peccata dimiseritis, dimissa erant; si cujus tenueritis, tenebuntur (Joan. xx, 22).

ordo horum commatum.

^g Ita cod. Num pro divinitate?

^h Legendus inter alios Photius a me editus Amphiloch. i, circa fin., ubi abutentes evangelico Joannis textu hæreticos refutat.

ⁱ Sic de Patre simpliciter, non addito Filioque, scribit Nicetas noster etiam in Symboli Explanatione. Et quidem alii sæpe Patres sic locuti secure sunt ante exortam controversiam; qua super re disserit cl. Braidia in comm. ad prædictum Nicetæ opusculum p. 270.

^j Cod., stulta. Liceret etiam scribere stulti.

^a Deest de in cod.

^b Ita sedes, non throni, etiam Victorinus adv. Arium i, 24. Sed cap. 36, throni, quæ sine dubio varietas amanuensium est.

^c Victorinus, constituta. Variabant enim exemplaria etiam Italica veteris. Victorinus ipse cap. 36, creata. Quæ sunt liberiorum arbitria.

^d Deest ut in cod.

^e In cod. scribitur tantum D. Num ea littera explicanda esset Deum, an potius mendosa credenda, ambigebam.

^f In vulgata Paulini textus editione inversus est

Et cum scriptum sit, *Quis poterit peccata dimittere nisi solus Deus* (Luc. v, 21); ecce apostoli in Christi potestate peccata dimittere, perhibentur. Cognita est itaque quanta sit sanctificatio Spiritus, ubi Dominico ipsi corpori accommodata monstratur: cognita est et potestas Spiritus, cum peccata dimittit.

6. Veniamus ergo ad ceteras ejus virtutes et opera, ut quid et quantus sit Spiritus sanctus possit agnosci. Sicut enim Pater et Filius nisi per opera agnoscentur, ut ipse Dominus ait, *vel operibus meis credite* (Joan. x, 38); ita et Spiritus sanctus nisi per operum insignia, quid sit non potest plenius sciri. Nemo itaque * anxiet cum de Spiritus sancti virtute capitula proferimus; nemo aures claudat cum divina verba recitantur: plus debent credere cœlestia testimonia, quam terrena figmenta. Quid ergo est quod volumus? ad signa Dominica sine dubio traditionem. Si enim in nomine Patris et Filii non sine Spiritu sancto renascimur, non sine Spiritu sancto sanctificamur, atque ad aeternitatem proficiscimur, cupimus ostendere quia non solum in baptismo, sed etiam in aliis omnibus cum Patre et Filio Spiritus sanctus operatus est et semper operetur.

7. Quamquam sufficeret hoc solum, quod in baptismi sacramento cooperatus invenitur; quia ex hoc et alia intelliguntur non sine Spiritu esse creata. Quale est revera, renovatio quidem et reparatio hominis cum Spiritu fiat, figuratio autem hominis et creatio, sine Spiritu esse credatur? An dubium est alicui, plus esse baptismi sacramentum, quam ipsa exordia creaturæ? quia in baptismo aeternitas perficitur, in exordio autem mors regnavit ab Adam. Audiamus ergo David de creatione prophetantem: *Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* (Ps. xxxii, 6). Verbum hoc utique Filius intelligendus est, secundum Joannis præconium per quem omnia facta sunt. Spiritus autem oris non alius est, nisi iste qui creditur sanctus. Habes utique in uno versiculo Dominum, et verbum Domini, et Spiritum sanctum Trinitatis adimpleturum mysterium. Quod si verbum hoc, per quod cœli firmati sunt, aliquis impudenter jussionem interpretari voluerit; b Spiritum æque aera solubilem dixerit; paulatim in Judaismum cadat necesse est: quia nec Photinus nec Judæi per verbum substantivum et Spiritum concedunt esse aliquid procreatum.

8. Sed dices: De verbo quidem manifestum est quod creaverit; quid de Spiritu? Accipe aliud testimonium justissimi illius et antiquissimi Job. *Spiritus, inquit, divinus qui fecit me* (Job. xxxiii, 4). Et David psallens dicit ad Deum: *Emitte Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ* (Ps. ciii, 30). Si

A creatio et renovatio per Spiritum erit, sine dubio et principium creationis sine Spiritu non fuit. Sed solent hi, qui veritati resistunt, argute Spiritus vocabulum et personam ad Filium convertere, sicubi creator Spiritus invenitur; quia et Filius Spiritus est, sicut et Pater Spiritus. Quod utique non est credendum prava argumentationi, vel ex hoc ipso quia David et verbum Domini dixit, quod est Filius; et Spiritum nihilominus prædicavit, qui est sanctus: verbum quidem firmans cœlos, Spiritum autem omnem virtutem eorum, hoc est * ornatum. Aut credant ergo qui hæc legunt; aut si nolunt credere, quid et legunt? Ne quis autem putet hanc * credulitatem ad Dei Patris contumeliam pertinere, cum potius ad gloriam * expectet, si ejus verbum cujus ipse Pater, aut ejus Spiritus cujus ipse auctor est, creasse omnia referatur: ipse enim t creat omnia, cum verbum ejus creant et Spiritus.

9. Post creationem igitur ostendamus quia vivificat Trinitas. Et quidem de persona refert Apostolus: *Testor coram Deo qui vivificat omnia* (1 Tim. v, 21; vi, 13). Vitam vero dat Christus: *Oves, inquit, meæ vocem meam audiunt; et ego dabo eis vitam æternam* (Joan. x, 27). Vivificamur vero per Spiritum, ipso Domino dicente, *Spiritus est qui vivificat* (Joan. vi, 64). Similiter et Paulus ad Romanos: *Qui suscitavit Christum a mortuis, & vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis* (Rom. viii, 11). Ecce una vivificatio Patris, et Filii, et Spiritus sancti aperte monstrata est.

C 10. Præscientia omnium rerum in Deo est, et occultorum cognitor est. Licet nemo Christianus ignoret, tamen ex Danielis libro monstrandum est. *Deus, inquit, qui occultorum cognitor es, qui prospicis omnia ante quam nascantur* (Dan. xiii, 42). Hæc eadem præscientia in Christo est, dicente evangelista: *Ab initio, inquit, sciebat Jesus quis esset eum traditurus, vel qui essent non credentes* (Joan. vi, 65). Quod sit autem occultorum cognitor, ex hoc manifestatum est, cum obscura consilia Judæorum manifestans dicebat: *Quid cogitatis nequam in cordibus vestris* (Matth. ix, 4)?

11. Similiter præscire omnia Spiritum, Deus manifestavit dicens ad apostolos: *Cum venerit Spiritus veritatis, docebit vos omnia, et ventura annuntiabit vobis* (Joan. xvi, 13). Qui ventura annuntiare perhibetur, puto præscire omnia non dubitabitur, quia ipse scrutatur altitudines Dei, et novit omnia quæ sunt Dei. Nec non et sacramenta revelat Dei; testatur Daniel dicens: *Ipse est Deus deorum, et rex regum, qui sacramenta revelat* (Dan. ii, 47). Revelantur omnia per Christum, sicut ipse ait: *Nemo novit Patrem*

* Ita cod. Et notemus neutralem verbi significationem.

b Agnoscit quidem Nicetas sensum grammaticum vocabuli spiritus, sed sacrum illi antefert.

c Cod., ornatum.

d Credulitatem pro fide firma dicit Nicetas etiam in Symboli Explanatione; qua super dictione legesis disserentem Braidam p. 264 aqq. Salvianus de Gub. lib.

iii, 2. Quid est credulitas aut fides? Opinor hominem fideliter Christo credere, etc. Item Paulinus in carmine apud me Auctor. class. tom. V, p. 378.

* Ita cod. pro spectet, quod non caret aliis exemplis.

c Cod., erat.

d Cod., vivificavit.

b Cod., scripturatur.

nisi Filius et cui voluerit Filius revelare (Luc. x, 22). Omnis vero in Spiritu revelatio est; testatur Paulus: Nobis, inquit, revelavit Deus per Spiritum sanctum suum (Cor. ii, 10). Ecce est revelatio unius Trinitatis Deus.

12. Quod ubique sit præsens, et impleat omnia, dicente Esaia: Ego, inquit, Deus approximans. Et Deus de longinquo (Isa. xlii, 27). Si absconditus fuerit homo in absconditis, numquid non videbo eum? nonne caelum et terram ego impleo (Jerem. xlii, 24)? Quid autem de sua præsentia, qui ubique? Et Salvator Christus in Evangelio dicit: Ubicumque fuerint duo vel tres ^a in nomine meo, ibi et ego sum in medio ipsorum (Matth. xviii, 20). De plenitudine autem ejus apostolus refert: Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes caelos ut adimpleret omnia (Eph. iv, 10). De Spiritu æque sancto quod ^b adsit ubique, dicit propheta ex persona Domini: Ego in vobis, et Spiritus meus stat in medio vestrum (Agg. ii, 6). Et Salomon ait: Spiritus Domini replevit orbem terrarum (Sap. i, 7). Habitat Deus in sanctis suis, secundum promissionem quam dixerat, Habitabo in illis et inambulabo (II Cor. vi, 16). Quid vero Dominus in Evangelio dicit: Manete in me et ego vobis (Joan. xv, 4). Probat autem hoc Paulus: Nescitis quia Jesus Christus in vobis est (II Cor. xiii, 5)? Hoc autem totum in Spiritu habitatione adimpletur, sicut memorat Joannes: Ex hoc, inquit, scimus quia in nobis est, de Spiritu suo, quem dedit nobis (I Joan. iii, 24). Similiter et idem Paulus: Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis (II Cor. iii, 16)? Et mox dicit: Glorificate et portate Deum in corpore vestro (I Cor. vi, 30).

13. Nam quod arguat Pater, arguat et Filius, arguat etiam et Spiritus sanctus, ita probandum est. In Psalmo xlii legitur: Peccatori autem dixit Deus, quare tu enarras justitias meas (Ps. xlii, 16)? Et infra: Arguam te et statuam ^c illam contra faciem tuam (Ibid., 21). David æque orans dicit ad Deum: Domine, ne in ira tua arguas me (Ps. vi, 2). Et quia ipse venturus est arguere omnem carnem (Jud. 15). Quid vero de Spiritu sancto Salvator in Evangelio? Cum venerit, inquit, Paraclitus ille, arguet mundum de peccato et de justitia et de judicio (Joan. xvi, 8). Hoc providens David clamabat ad Deum: Quo ibo a Spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam (Ps. cxxxviii, 7)? Quod sit autem unum ^d iudicium ^a a Deo per Christum futurum, beatus Paulus ostendit: Cum judicabit, inquit, Deus occulta hominum per Jesum Christum Dominum nostrum (Rom. ii, 16). Et quia Spiritus sanctus judicaturus est Antichristum, dicente Paulo, cum de persona ejus loqueretur: Quem interficiet, ait, Dominus Jesus Spiritu oris sui (II Thess. ii, 8). Si Antichristus Spiritu oris Domini interficitur, ergo et omnis creatura Spiritu judicabitur, dicente Salo-

A mone: Contra illos statuet Spiritus virtutis, et tantquam turbo venti dividet eos (Sap. v, 24).

14. Nam et quod bonus Pater, bonus Filius, bonus Spiritus sanctus, sic probatur. De Patre quidem dicit Unigenitus in Evangelio: Nemo bonus nisi unus Deus (Matth. xix, 17). De se autem: Ego sum pastor bonus (Joan. x, 11). De Spiritu æque David psallens dicit: Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam (Ps. cxlii). Et sicut dicitur de Filio, Rectum est verbum Domini (Ps. cxiii, 4), sic et de Spiritu dicitur Spiritum rectum innova in visceribus meis (Ps. l, 10).

15. Quis autem illam dignitatem Spiritus sancti possit tacere? Antiqui enim prophetae clamabant: Hæc dicit Dominus. Hanc vocem Christus adveniens in suam revocavit personam dicens: Et ego dico vobis. Novi autem prophetae quid clamant? sicut Agabus prophetans in Actibus apostolorum ait: Hæc dicit Spiritus sanctus (Act. xxi, 11). Et iterum se a Deo Patre et a Christo vocatum et missum Paulus apostolus (Gal. i, 1), non ab hominibus neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem. In Actis vero apostolorum legitur quod a Spiritu sancto segregatus et missus. Sic enim scriptum est: Et dicit Spiritus sanctus, segregate mihi Barnabam et Paulum in opus quo vocavi eos (Act. xiii, 2). Et paulo post: Ipsi autem missi a Spiritu sancto descenderunt Seleuciam (Ibid., 4).

16. Nequis autem Spiritum sanctum quia Paraclitus dicitur ^e contemptibile quid aestimet; Paraclitus enim advocatus sive consolator est secundum Latinam linguam; quæ appellatio etiam Filio Dei communis est, sicut docet Joannes: Hæc, inquit, scribo vobis ne peccetis. Quod si quis peccaverit, Paraclitum habemus apud Patrem Jesum Christum justum (I Joan. ii, 1). Nam et ipse Dominus cum dicit ad apostolos alterum advocatum mittit vobis Pater, sine dubio cum alium Paraclitum nominat, sic quoque Paraclitum manifestat. Sed nec a Patre hoc nomen Paracliti alienum est: beneficentia enim nomen est, non naturæ. Paulus denique ad Corinthios scribit: Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi; Pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui consolatur nos (II Cor. i, 3); quod Græce dicitur, ^f καὶ θεὸς πάντος παρακλητικός. Et cum consolator dicitur Pater, consolator et Filius, consolator et Spiritus sanctus, una tamen nobis consolatio Trinitatis præstat. Sed abluti, inquit, estis et sanctificati et iustificati estis in nomine Domini Jesu Christi et in Spiritu Dei nostri (II Cor. vi, 11).

17. Sed forsitan hæc mitia et bona non excitant animum ad intelligendam potentiam Spiritus sancti; pauca de terribilibus proferamus. Vendiderat possessionem Ananias, sicut scriptum est in Actibus apostolorum, suppressamque partem pecuniæ discipulis sibi reservaverat; reliquam pro tota ante pedes de-

^a Deest apud Nicetam vox congregati.

^b Cod., assit, quod ferri potest.

^c Ita cod.

^d Cod., ad eum pro a Deo.

^e Cod., contemptibilia.

^f Verba Græca deerant in codice, relicto spatio vacuo; quæ ego supplavi pro spatii modulo.

posuit apostolorum. Offendit Spiritum sanctum, quem putaverat se latere. Sed quid ad eum continuo beatissimus Petrus? *Anania, quare Satanas implevit cor tuum, mentiri te Spiritui sancto* (Act. v, 3)? Et statim ait: *Non es mentitus hominibus, sed Deo*. Atque ita percussus virtute ejus, cui mentiri voluerat, expiravit. Quid hic vult? beatus Petrus intelligi Spiritum sanctum? Et utique clarum est cum dicit: *Non es mentitus hominibus, sed Deo*. Manifestum est ergo quoniam qui mentitur Spiritui sancto, Deo mentitur; ei qui credit in Spiritum sanctum, credit in Deum. Sic etiam uxor Ananiae, quae in mendacio fuerat conscia et in morte facta est socia. Tale aliquid, immo fortius in Evangelio ostendit Dominus dicens: *Omne peccatum et blasphemiae remittentur hominibus; qui autem dixerit blasphemiam in Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc saeculo neque in futuro* (Matth. xii, 32; Marc. iii, 28, 29; Luc. xii, 10). Terribilis sententia! irremissibile dicit esse peccatum ei qui in Spiritum sanctum blasphemaverit. Comparatio huic sententiae illud quod scriptum est in Regnorum libro: *Si peccando peccaveris vir in virum, orabunt pro eo; si autem in Deum peccaveris, quis orabit pro eo* (I Reg. ii, 25)? Ergo quia peccare in Spiritum sanctum et peccare in Deum, idem in expiabile crimen est; jam advertere poterunt quanta sit Spiritus sancti majestas; in quem si quis rebellis exstiterit, in perpetuas poenas tradetur.

18. Possem plura de divinis Scripturis proferre testimonia quae, secundum Baptismi sacramentum, Trinitatem unius operationis ac potentiae manifestarent. Sed quia et in his plenus est sapientibus intellectus, multa praetereo. Faciam itaque recapitulationem dicturus: si de Patre procedit Spiritus sanctus; si liberat; si sanctificat; si Dominus est, ut dixit Apostolus; si creat cum Patre et Filio; si vivificat; si praescientiam habet, sicut habet Pater et Filius; si revelat; si ubique est; si adimplet orbem terrarum; si habitat in electis; si arguet mundum; si judicat; si bonus est; si rectus est; si de eo clamatur, haec dicit Spiritus sanctus; si prophetas constituit; si apostolos mittit; si consolator est; si abluet et justificat; si tentatores suos interficit; si is qui in eum blasphemaverit, non habet remissionem neque in hoc saeculo neque in futuro, quod utique Deo

A proprium est; si haec ita sint, immo quia vera sunt, quid a me quaeritur ut dicam quid sit Spiritus sanctus, cum per operum magnitudinem, quod est ipse se manifestat? Non utique alienus est Patris et Filii sanctitate, qui non est ab operum virtute alienus: frustra illi nomen divinitatis negatur, cuius potestas non potest abnegari: frustra prohibeor cum Patre et Filio venerari, quem confiteri cum Patre et Filio ipsa veritate compellor. Si ille mihi cum Patre et Filio confert remissionem peccatorum, confert sanctificationem et vitam aeternam, ingratus ero nimis et impius si non ei cum Patre et Filio referam gloriam. Aut si non est colendus cum Patre et Filio, ergo nec confitendus est in baptismo. Si autem omni modo confitendus est, secundum dictum Domini et traditionem apostolorum, ne semiplena sit fides et imperfecta; quis me poterit ab ejus religione et veneratione cohibere? In quem enim credere jubeor, ei etiam devote supplicabo.

19. Adorabo ergo Patrem, adorabo Filium, adorabo Spiritum sanctum, una eademque veneratione. Quod si quis durum hoc putat, audiant quomodo David ad culturam Dei fideles hortetur: *Adorate, inquit, scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est* (Ps. xcvm, 5). Si scabellum pedum Domini religionis est adorari; quanto magis religiosum erit, si ejus Spiritus adoretur? ille utique Spiritus quem beatus Petrus in tanta sublimitate praedicavit dicens: *Evangelizaverunt vobis Spiritum sanctum missum de caelo, in quem concupiscunt angeli prospicere* (I Pet. i, 12). Si angeli eum cupiunt aspicere, quanto magis nos homines mortales! contemnere non debemus? ne forte et de nobis dicatur sicut dictum est ad Judaeos: *Vos semper Spiritui sancto restististis, sicut et patres vestri* (Act. vii, 51).

20. Quod si haec tanta ac talia non incipiant animi ad venerandum Spiritum sanctum, accipe adhuc aliquid fortius. Sic enim Paulus instruit prophetas Ecclesiae, in quibus utique et per quos ipse Spiritus loquebatur: *Si, inquit, omnes prophetent, intret aliquis infidelis aut idiota, convincitur ab omnibus, examinatur ab omnibus, occulta etiam cordis ejus manifesta sunt. Et tunc cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quia vere Deus est in nobis* (I Cor. xiv, 24). Utique Spiritum sanctum intelligi voluit, qui in prophetis lo-

^a Ita cod., beatus, cum paulo ante sit beatissimus.

^b Sic absolute censet, seu potius scribit Nicetas etiam in Explanatione Symboli; deque eo loco disputat Braida p. 289 sqq.

^c Atque peccata adversus Deum expiabilia apud Deum sunt, quamquam hic videtur contrarium prope dici. Ergo eadem fere responsio valet ad peccatum contra Spiritum sanctum; nempe quod Nicetas paulo severius dixerit quam se intelligi maluerit.

^d Cod. mendose, excelsis; sed confer p. 325.

^e Cod., temptatores.

^f Cod., cum pro in eum.

^g Cod. Vat. mendose, in quem enim jubeo, ei etiam dubie supplicabo. Et quidem devote pro dubie lego in alio codice Vaticano.

^h Cultura hoc loco sine dubio cultum religiosum significat. Eodem vocabulo utitur Nicetas in Sym-

D boli Explanatione, prorsus ut ego censeo in eodem sensu; quia ibi agitur de abrenuntiando cultui diaboli. Quare assentiri non possum cl. Zabae (ed. Nie. Expl. Symb.) qui existimat verbo cultura significari ibi a Niceta vestium elegantiam. Etiam S. Ildephonus Toletanus de Script. Eccl. 3 dicit culturam idolorum. Immo vero Lactantius Inst. v, 7: *Dei unici pia et religiosa cultura*. Sic Tertullianus Apol. cap. 21: *Negat quod colit, et culturam in alterum transfert*.

ⁱ Notabilis varietas, evangelizaverunt Spiritum sanctum missum, pro Spiritu sancto misso ut est in vulg. ed. itemque in Graeco textu, ἐὶ πνεύματι ἁγίῳ ἐκπορεύεσθαι. Nicetas ergo, si sana lectio codicis est, dicit praedicatum ipsum Spiritum sanctum ab apostolis.

^j Cod. Contempnere.

^k Ita cod. Et sic Eugenius quoque carthaginiensis lib. fid. legisse se demonstrat.

quebatur. Si ergo infideles cadunt in faciem et adorant Spiritum sanctum, adorant perterriti, et confitentur inviti ex operum magnitudine, id est abundantia gratiæ spiritualis; quanto magis fidelibus expedit voluntarie et ex affectu adorare Spiritum sanctum!

21. Adoratur autem Spiritus non quasi separatim more gentilium; sicut nec Filius separatim adoratur, quia in dextera Patris est; sed cum adoramus Patrem, credimus nos fideliter et Filium et Spiritum sanctum pariter adorare: quia et cum Filium invocamus, Patrem nos credimus invocare: et cum Patrem rogamus, a Filio nos credimus exaudiri, sicut ipse Dominus pollicetur, *Quidquid petieritis a Patre in nomine meo, ego faciam; ut honorificetur Pater in Filio*. Sic et cum Spiritus adoratur, ille utique adoratur cujus est Spiritus.

22. Illud autem nullus ignorat, quod divinx majestati nec addi quidpiam nec minui, humanis supplicationibus potest: sed unusquisque secundum propositum voluntatis suæ aut gloriam sibi acquirit fideliter venerando, aut confusionem pertinaciter resistendo. Certum est enim quia et contentio et superbia damnationem generant; honorificentia fructum devotionis expectat. Quare autem fideles non honorificentie integre Trinitatem, ad quam pertinere confidunt, cujus nomine se renatos, cujus vocabulo se nominari gloriantur? Nam sicut ^a, a nomine Dei Patris homines Dei appellantur, ut Helias homo Dei

^A dictus est, et Moyses homo Dei, ut Timotheus homo Dei a Paulo appellatus est; sic a Christo Christiani nuncupantur; sic etiam ab Spiritu spirituales appellantur. Si igitur voceris homo Dei, et non fueris Christianus, nihil es. *Æque si Christianus dicaris, et non fueris spiritualis, ne tibi satis de salute confidas*. Sit ergo nobis secundum baptismum Salvatoris confessio, fides ^b integræ Trinitatis, una devotio pietatis: nec more gentilium, potestatum diversitates opinemur, aut creaturam in Trinitate suspicemur. Sed nec Judæorum scandalo succumbamus, qui Filium Dei negant, qui Spiritum non adorant; sed potius perfectam Trinitatem adorantes et magnificantes, sicut in mysteriorum ore nostro dicimus, *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth*, ita conscientiam teneamus. Et illud unus sanctus, utique Spiritus; unus Deus, Jesus Christus in gloria Dei Patris; una omnipotentia, quia una est religio Trinitatis. Et deinceps pacem et dilectionem sectantes bonis semper operibus abundemus: et audiamus ab Apostolo, sicut audierunt Corinthii in ^c prima Epistola: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et dilectio, et communicatio sancti Spiritus erit cum omnibus vobis. Amen*.

^B Explicit sancti Nicetæ episcopi de Spiritu sancti Potentia.

Incipit tractatus ejusdem de diversis appellationibus Domino nostro Jesu Christo convenientibus.

^c Immo sequentia verba leguntur in secundæ Epistolæ clausula.

^a Cod., *ad nomen*.

^b Cod., *integre*. Malim *integra*.

SANCTI NICETÆ

EPISCOPI AQUILEIENSIS

DE DIVERSIS APPELLATIONIBUS D. N. JESU CHRISTO CONVENIENTIBUS.

1. Multa nomina multæque appellationes in Scripturis sanctis inveniuntur, quæ Domino Jesu et Salvatori nostro conveniunt. Dicitur verbum, dicitur sapientia, lux, virtus, dextera, brachium, angelus, appellatur homo; dicitur agnus, ovis, sacerdos, via, veritas, vita; dicitur vitis, justitia, redemptio: panis, lapis, medicus, fons aque vivæ, pax, judex, janua appellatur. Hæc omnia dicitur; et alia multa vocabula in Scripturis sanctis ^b de Christo invenies; cum unus atque idem sit Dei Filius Deus noster, ut virtutis ejus ac dispensationis ratio cognoscatur. Audisti appellationes; quære nunc appellationum significationes. Verbum dicitur, vel quod impas-

^C sibiliter genitus sit a Deo Patre, vel quod sine diminutione paternæ substantiæ ejus exstiterit generatio. Nam nec homo diminutionem aliquam pati videtur cum verbum emittit. Vel certe verbum dicitur, quod per ipsum sit Deus Pater semper et angelis locutus et hominibus. Sapientia dicitur, quia per ipsum sunt in principio sapienter cuncta disposita. Lux dicitur, quia et primas mundi tenebras ipse illuminavit, et noctes mentium humanarum suo adventu fugavit. Virtus dicitur, quia nulla eum potest superare creatura. Dextera et brachium dicitur, quia per ipsum universa creata sunt, et ab ipso omnia continentur. ^D Angelus magni consilii appellatur, quia ipse est nun-

^a In eodem argumento versatur Damasus carm. 11 ed. Sarazan. (Tomo nostro XIII, col. 378, S. Dam. carm. 6), qui tamen versus in pervetusto Vat. cod. 353 tribuuntur Silvio cuidam. Et quidem cod. vat. *vis pro vita; columba pro columna; panis pro paries*.

Legatur item poeta Orientius in collect. Pisaur. tom. VI, p. 89; et Phœbadius contra Arianos cap. 6, quem postremum lectum a Nicetæ vix dubito.

^b Cod. in pro de. Alius codex hic verba aliquot desiderat.

tius paternæ voluntatis. Dicitur hominis Filius, quia propter nos homines homo nasci dignatus est. Dicitur agnus propter innocentiam singularem. Ovis dicitur, ut ejus passio demonstraretur. Sacerdos dicitur, vel quia suum corpus oblationem et hostiam obtulit Deo Patri pro nobis; vel quod per nos^a dies singulos offerri dignatur. Dicitur via, quia per ipsum pergitur ad salutem. Vitis appellatur, quia brachiorum palmites extendens in cruce, magnum sæculo præstitit dulcedinis fructum. Justitia dicitur, quia per sui nominis fidem justificat peccatores. Redemptio dicitur, quia olim perditos sanguinis sui pretio nos redemit. Panis dicitur, quia^b famem gentium per suum refecit Evangelium. Lapis dicitur, quia nec serpens fecit in eo vestigium, et nobis ipse præstitit munimentum. Medicus dicitur, quia infirmitates nostras et vulnera sua visitatione curavit. Fons aquæ vivæ dicitur, quia per lavacrum regenerationis et abluit et vivificat peccatores. Pax dicitur, quia dissidentes in unum collegit, et Deo Patri reconciliavit. Resurrectio dicitur, quia ipse omnia de sepulchris corpora suscitabit. Judex dicitur, quia ipse est et vivos judicaturus et mortuos. Janua dicitur, quia per ipsum cælorum regni fidelibus aperitur introitus.

2. Ergo quia tantis et nominibus et titulis Dominus communis appellatur, habet fiduciam, fidelis, et spem tuam in ipso tota virtute constitue. Nam ut Patrem scias, ipse tibi verbum est. Si vis recte sapere, ipsum quære, quia sapientia est. Si tenebras aliquas sensus tuus patitur, Christum require, quia lumen est. Infirmus es? habes refugium, quia et medicus est et virtus. Vis scire per quem sit mundus creatus, et a quo omnia contineantur? ipsum crede, quia brachium et dextera perhibetur. Pavorem sustines aliquem? in omnibus tibi velut angelus aderit. Si tibi difficile fuerit visu accedere ad tantam unigeniti majestatem, ne desperes, quia et homo factus est, ut ad eum facile accessum haberet humanitas.

^a Notemus Missæ quotidianæ usum ætate Nicetæ.

^b Cod. unus habet *famis scientiam*; alius, *scientiæ*; ego emendandum curavi.

^c Al. cod., *sociavit*.

^d Vocabulum *judicas* a me suppletur. Nam in codice relinquitur vacuum spatium unius adamussim

A Si innocens fueris, tibi ipsi se^c sociabit velut agnus. Si te persecutio aliqua gentilis contristat, sume fiduciam, quia et ipse tamquam ovis immolatus est; et te tamquam sacerdos Patri suscipiet offerendum. Si viam salutis ignoras, require Christum, quia ipse est iter animarum. Si vis scire veritatem, ipsum audi, quia veritas est. Mortem omnino ne timeas, quia Christus vita credentium est. Dulcedo te sæculi delectat? magis ad crucem Christi convertere, ut ejus vitis, quæ in cruce pependit, dulcedine recreeris. Peccator es perditus? justitiam debes esurire, redemptorem sitire, quod Christus est: satiat enim quia panis est. Si nutas in aliquo, firma gressum in ipso, quia lapis est, et te munitum præstabit ut murus. Infirmus et debilis es? ab ipso quære remedium, quia medicus est. Ardorem pateris peccatorum, vel maxime quicumque es catechumenus? curre ad vitæ fontem, ut ardor tuus exstinguatur, et æternitatem tua anima consequatur. Si ira discruciat et exagitat dissensio, accede ad Christum, quia pax est, ut et Patri reconciliaris, et omnem diligas hominem tamquam te esse diligendum^d judicas. Si occasum corporis times, et mortem vitæ istius perhorrescis, memento quia resurrectio est; potest resuscitare quod cecidit. Si te peccati^e voluptas sollicitat, et vitia carnis^f irritant, præscius cogita quia justus judex est, severus examinatur est, æterni ignis præparator est; et numquam te peccare delectabit. Ad postremum, frater, si te desperatio aliqua invaserit de remuneratione justitiæ, de cælestis gloriæ expectatione, et credibili mente januam illum esse præsume; quia et per ipsum resuscitatus a mortuis, et cælorum secreta penetrabis, et angelorum consortium consequeris: et audies illam desiderabilem vocem: *Euge, serve bone et fidelis*,^h quia fuisti fidelis, intra in gaudium Domini tui; posside regnum quod tibiⁱ præparatum est a mundi constitutione: ipso præstante, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per omnia sæcula sæculorum (Matth. xxv, 23). Amen.

vocabuli.

^c Al., *voluntas*.

^f Al., *invitant*.

^g Al., *fidelis*.

^h Al., *quia in paucis fuisti*.

ⁱ Al., *paratum*.

SANCTI NICETÆ

EPISCOPI AQUILEIENSIS

^a EXPLANATIO SYMBOLI

^b HABITA AD COMPETENTES.

1. Qui credit in Christo, et sequitur eum ad vitam ducentem vitam, sicuti Israelis populus Moysen

D secutus terram repromissionis ingressus, hic confidens duce Christo abrenuntiat inimico, et angelis

In antiquo codice Bobiensi apud Muratorium AA. n. æ. tom. III, p. 819, sic: *liber I instructionis Nicetæ episcopi*.

^b Ob hujus vocabuli declarationem en locum ex

ejus, et universæ magicæ^a curiositati, quæ constat ejus per angelos Satanae. Deinde^b renuntiat operibus ejus malis, et culturæ, idolis, sortibus, et auguriis, pompis, et theatris, fornicationibus, et ebrietatibus, choris, atque mendaciis. Hæc sunt et alia serpentina, quæ stringunt animas hominum, et ad inferni carcerem ducunt. His ergo malis se homo expediens, has catenas post dorsum suum velut in faciem projiciens inimici, jam^d sincera voce pronuntiat.

2. *Credo in Deum Patrem omnipotentem.* Bene incipit a credulitate confessio, quia sic beatus Paulus expressit. *Corde*, inquit, *creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. x, 10). Credis ergo in^f Deum Patrem omnipotentem: Deum ingenitum, qui ortus a nullo est, et a nullo coepit: Deum invisibilem, quem nullus carnis oculus videre sufficit: Deum incomprehensibilem, qui omnia comprehendit: Deum immutabilem, qui non mutatur temporibus, nec senescit ætate, sed semper idem est: qui non in tempore coepit vivere, sed semper vivens, nullum patitur successorem: Deum bonum et justum cœli et terræ Creatorem. Hunc confiteris Deum, sed eundem confitearis et Patrem Filii necesse est: nemo enim Pater est sine Filio: Pater ergo per Filium est, habens utique Filium, cujus sit Pater.^h Et hæc est pia confessio in Deum; ut eum non solumⁱ Deum scias, sed cognoscas et Patrem^j, Patrem viventis verbi, virtutis ac sapientiæ propriæ: ^k qui ante omnia sæcula, ante omnium principium, ante omne omnino tempus ex se genuit Filium, Spiritus Spiritum, Deus Deum; in quo sunt condita universa^l quæ in cœlis, et

^A quæ in terra; visibilia, et invisibilia, sicut docet Paulus (Coloss. 1, 16), et consignat Joannes: *omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1, 3).

3. Credens ergo in Deum Patrem, statim te confiteberis credere et in Filium ejus Jesum Christum. Hic est Filius Dei Jesus Christus. Jesus qui Hebræorum lingua interpretatus, Salvator intelligitur: Christus vero regis dignitatis appellatio est: veluti salvator et rex, unus atque idem Christus Jesus. Hic propter nostram salutem descendit a Patre de cœlis, et simile nobis corpus accepit. Natus ex Spiritu sancto, et Virgine Maria sine ulla viri operatione: corpus ex corpore, Spiritus sancti virtute, generatum est; manens Deus, homo factus est, ut hominibus et visui^B et doctrinæ salutis esse posset: quia aliter divinitas ab hominibus sustineri non poterat nisi corporis assumptione visibilis.

4. Natus ergo ex sancta et incontaminata Virgine, ut sanctæ nativitas nobis præstaret initium. Natus est, secundum quod ante dictum fuerat per prophetam: *Ecce virgo in utero concipiet, et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel: quod est interpretatum, Nobiscum Deus* (Isai. vii, 14); Matth. 1, 23). Crede ergo, hunc, qui ex Virgine natus est, nobiscum esse Deum; Deum ante sæcula de Patre; hominem ex Virgine propter homines. Vere incarnatum, non putative, sicut per quidam erronei hæretici erubescens mysterium Dei in phantasmate dicunt factam Domini incarnationem: quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos fefellerit hominum. Quod absit

pervetusta, quam lego in Vaticano codice, missæ expositione. Inter catechumenum et competentem quæ differentia est? De catechumeno, quid sit, satis superius dictum est; sed de competente, quid sit, breviter est dicendum. Competens est qui diligenter instructus fide et attente de credulitate imbutus, post traditam sibi doctrinam Christianitatis, et mysterium symboli, et traditionem orationis Dominicæ, petit et rogat ut possit consequi mysteria sacri baptismatis et gratiam, et participes fieri sanctæ Ecclesiæ, et in servitio cum fidelibus esse Christi. Unde et a petendo, competentes vocantur. Item in antiquo sermone ms. sic lego: *Pascha petita, sive competentium, dicitur, quia hoc die symbolum, id est fidei sanctæ credulitas, competentibus neophytis tradebatur; ut qui ad Dei gratiam percipiendam in Paschali solemnitate festinabant, fidem, quam confiteri deberent, agnoscerent.* Competentes enim dicuntur quasi simul petentes. Denique in antiquo sacramentali ms. Vat. sic lego: *Primus gradus catechumenorum; II, competentium; III, baptizatorum.* Ad Competentes exstat brevis levidensisque exhortatio inter sermones spurios S. Fulgentii num. 78. Sed et bonus exstat Augustini sermo ad Competentes, secundus videlicet in dominica Palmarum.

^a Male cod., curiositatis.

^b Vocabulum *renuntiat* perperam omissum fuerat in editionibus, quod in codice adest. Cum autem hanc et sequentes emendationes facio ad codicis fidem, haud ego editores accuso, sed partim apographorum novorum varietatem, partim operarum incuriam.

^c Hic obtrusa in edd. particula et.

^d Editiones male *symbolica*. Veram evidentemque lectionem codicis *sancus* confirmat Nicetæ fragmentum 4 Vindebonense.

^e Dixi superius p. 15, n. 1 in symbolo Aquileiensi

scriptum fuisse *credo in Deo*, non in *Deum*. Cur ergo apud Nicetam Aquileiensem leghnus *credo in Deum*? Nimirum cl. Braida dissert. p. 64 perdocte jam demonstravit symboli Aquileiensi formulam ætate Nicetæ jam fere obsolevisse, Romanamque pro illa formulam in usum venisse.

^f Ostendit mihi in suis schedis cl. Fea insignem Alcuini, ut ita dicam, prædam, qui in sua fidei confessione part. iii, cap. 20, exscribit tacite ad verbum caput hoc S. Nicetæ usque ad *factum est nihil*. Ego vero observo apud Braidam in S. Chromatii editione p. LXXIX (*Patrol. tom. XX, col. 315*), eundem Alcuinum exscribere S. Chromatii quoque locum, laudato tamen auctoris nomine. Ergo Alcuinus aquileienses patres familiares habuisse videtur.

^g Alcuinus interponit et.

^h Alcuinus omittit verba ab et usque ad *cognoscas et Patrem*.

ⁱ Contra fidem codicis editiones habent *Dominum*.

^j Alcuinus, *Patrem dico*.

^k Apud Alcuinum, quod (relatum ad verbum) *inestabiliter ante omnia, immo absque initio, ex se genuit, Spiritus Spiritum*, etc.

^l Alcuinus, et quæ.

^m Alcuinus, omnia inquit.

ⁿ Ita cod. Atque edd.

^o Sic edd.; ad cod. minus bene cum unica m.

^p Cod. habet qui; tum sequitur compendium quod videtur explicandum *dicunt* aut *dicuntur*. Sed revera antiquus amanuensis scripserat tantum *quidam*, quod non intellexit posterior librarius. Male vero est in editionibus *quidam dicunt*; nam *dicunt* paulo post sequitur. Quare et interpunctio editorum mutanda mihi fuit.

^q Perperam editiones replicant *absit*.

omnino a Dei veritate. Si enim falsa incarnatio est, falsa erit et salus hominum. Quod si vere salus in Christo est, vera æque incarnatio est. In ipso utrumque existens; homo, quod videbatur; Deus, quod non videbatur. Manducans ut homo, et pascens quinque ^a millia hominum quinque panibus, quia Deus. Dormiens ut homo in navi, sed ventis et mari imperans, quia Deus. Manus cruci affligens velut homo; sed paradum contenti se latroni tribuens, quia Deus. Mortem postremo suscipiens deposito ad modicum corpore, ut homo; sed quatruiduum mortuum de sepulcro ^b suscitans, quia Deus. Utrumque ergo credendus est Christus; Deus, et homo: quia sicut homo ex passionibus agnoscitur, ita Deus ex divinis operibus manifestatur. Habes ergo unde respuas magistros fallaciæ. Si quis tibi hominem tantummodo Christum fuisse in auribus susurrare ^c tentaverit, dicito quia homo per prædicta factus est; ^d quem ex virtutibus, et professionibus jam cognovi, dicente ipso Salvatore ad Judæos: *Si mihi non vultis credere, vel operibus credite. Et cognoscite, quia ego in Patre, et Pater in me* (Joan. x, 38).

5. Sequitur ut credas Dominicæ passioni; et passum confitearis Christum, crucifixum a Judæis, secundum prædicta prophetarum. Et vide ne erubescas in passione Domini tui. Si forte aliquid infidelitas Judæorum, vel stultitia gentium de magnifica Christi cruce blasphemare voluerint, memento semper dicti Domini: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, et ego confitebor eum coram Patre meo, qui est in cælis* (Matth. x, 32). Nec sane est unde confundaris, si in quo sacramento passus est Christus, intelligas. Passus est non divinitate, sed carne. Deus enim impassibilis semper est. Passus autem est carne, sicut apostolus docet (I Petr. iv, 1), ut ejus vulnere salus humano generi proveniret: sicut etiam propheta prædixerat Isaias. *Et ipse, inquit, passus est pro peccatis nostris, vel vulnere ejus sanati sumus omnes* (Isai. liii, 5). Nostro enim peccato passus est Christus, ut nobis iustitia donaretur. Sub Pontio ergo Pilato passus est. Tempus designatur, quo Pontius Pilatus fuit præses Syriæ et Pælestinae. Hoc autem ideo caute ponitur, quia aliquanti hæreticorum dæmoniis fraudibus decepti diversos garriunt christos. Tu ergo et tempus passionis edoceris; ut eum, qui vere sub Pontio Pilato pro salute mundi passus est Christus, non passum aliquem alium fatearis. Mortuus est ergo, ut mortis jura dissolveret.

6. *Tertia die resurrexit* virus a mortuis, sicut ait propheta, *inter mortuos liber* (Psal. lxxxviii, 7). Ne-

A que poterat Christus a morte detineri, qui et mortis, et vite totam obtinet potestatem. *Ascendit in cælum*, unde et descenderat: quia *Nemo, inquit, ascendit in cælum nisi qui de cælo descendit, Filius hominis qui erat in cælo* (Joan. x, 18; iii, 13). *Sedet ad dexteram Patris*, secundum quod dictum est in Davidicis ex persona Dei Patris ad Filium: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (Ps. cix, 8). *Inde venturus* ^e *judicare viros et mortuos*. Credo quoniam hic ipse Christus Dominus noster veniet cum angelis et virtutibus eorum, ^f tam vivos quam olim mortuos judicare: ut reddat singulis secundum opera eorum: hoc est, justos ad vitam æternam constituat; impios autem æternæ poenæ subjiciat.

7. *Credis et in Spiritum sanctum*. Hic Spiritus sanctus unus est, sanctificans omnia, qui de Patre procedit, solus scrutans mysteria et profunda Dei, qui in specie columbæ de cælis venit in Christum. Ille Spiritus sanctus unus quidem est, sed multiplex in virtutibus et in operationibus. Ipse dividit gratiarum dona singulis prout vult (I Cor. xii, 11). Ipse prophetas constituit, apostolos implevit; et ipse tempore baptismi animas credentium, corporaque sanctificat; ^g sine cujus operatione nulla potest creatura ad æternitatem pervenire: in cujus gloriam etiam ^h *angeli prospicere concupiscunt* (I Petr. i, 12). Qui et sedes ⁱ et dominationes, et universas cælorum virtutes sua majestate sanctificat. In quem Spiritum sanctum si quis blasphemaverit, non habet remissionem neque in hoc sæculo neque in futuro, sicut ipse Dominus pronuntiavit (Matth. xii, 32).

8. Hanc Trinitatis fidem, fratres, in cordibus firmata vestris, credentes in unum Deum Patrem omnipotentem, et in Filium ejus Jesum Christum Dominum nostrum, et in Spiritum sanctum, lumen verum, et sanctificatorem animarum, qui est pignus hæreditatis nostræ, qui nos, si in eum fuerimus intenti, deducet in omnem veritatem, et faciet cælestibus coherere. Hanc enim regulam fidei apostoli a Domino acceperunt, ut in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti omnes gentes credulas baptizarent (Matth. xxviii, 19). Hæc in vobis maneat fides: hoc depositum custodite, charississimi, devitantes profanas vocum novitates et oppositiones fallacis scientiæ (I Tim. vi, 20).

9. Si gentiles suadent multos patres iterum colere, tu retine beatam professionem tuam, ^k quia unum confessus es Deum Patrem: nec ^l enim natura fert, ut unus homo plures habeat patres. Si Judæus Christum Dei Filium non credere suadet, sit tibi tamquam hostis; aut impugnandus, si tanta tibi est scientia

^a Cod. cum unica l, quæ est genuina vetus orthographia.

^b Cod. et edd., *suscitat*, quam lectionem emendavi ex analogia certissima præcedentium.

^c Cod., *temptaverit*.

^d Cod., *qm* superposito compendii signo. Ergo vel quem vel quoniam.

^e Perperam in edd. additur est.

^f Quomodo hic locus Nicetæ intelligendus sit, late disputat cl. Braida dissert. pag. 266 sqq. Et quidem nullus theologus, vel symboli, vel Pauli (I Thess. iv)

expositor, locum hunc intactum reliquit. Quare mihi verbis abstinendum est.

^g Sic ad litteram Nicetas etiam in opusculo de Spiritu sancti Potentia pag. 16, vers. 11.

^h Confer de Sp. s. Pot. p. 28, vers. 1.

ⁱ Ita Nicetas etiam de Sp. p. Pot. p. 13, vers. 3 a fin.

^j Ergone fuit amanuensium error de Sp. s. Pot. p. 25, vers. 18, in Spiritu sancto blasphemaverit?

^k Ed., *qua*.

^l Deest enim in edd.

Scripturarum; aut certe devitandus, si exercitatio deest. Si quis hæreticus sub nomine Christiano aut Christum tibi creaturam tradit, aut Spiritum sanctum alienum esse a Patris et Filii gloria persuadet, sit tibi tamquam ethnicus et publicanus; quia te ad ^a idolatriam ^b deducit, cum creaturam colere persuadet. Et cum te questionibus tortuosis nititur implicare, recurre ad murum fidei tuæ, et dic secundum Apostolum: *Ego ^c absolutus sum, ego sanctificatus sum, ego justificatus in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei mei* (1 Cor. vi, 11). Nihil de hac Trinitatis professione ^d nuntiabo, ne salutis meæ ^e dampnum, et fidei faciam detrimentum.

10. Post confessionem beatæ Trinitatis, jam proferis credere sanctam Ecclesiam catholicam. Ecclesia quid aliud, quam sanctorum omnium congregatio? Ab exordio enim sæculi, sive patriarchæ, sive Abraham, Isaac, et Jacob, sive prophete, sive apostoli, sive martyres, sive cæteri justi qui fuerunt, qui sunt, qui erunt, una Ecclesia sunt, quia una fide et conversatione sanctificati, uno spiritu signati, unum corpus effecti sunt: cujus corporis caput Christus, sicut perhibetur et scriptum est (Coloss. i, 18). Adhuc amplius dico. Etiam angeli, etiam virtutes et potestates supernæ in hac una confederantur Ecclesia; Apostolo nos docente, quia in Christo reconciliata ^f sint omnia, non solum quæ in terra sunt, verum et quæ in cælo (Coloss. i, 20). Ergo in hac una Ecclesia crede te communionem consecuturum esse sanctorum. Scito unam hanc esse Ecclesiam catholicam in omni orbe terræ constitutam; cujus communionem debes firmiter retinere. Sunt quidem et aliæ pseudo-ecclesie; sed nihil tibi commune cum illis; ut puta Manichæorum, Cataphriguarum, Marcionistarum; vel cæterorum hæreticorum, sive schismaticorum; quia jam desinunt istæ Ecclesiæ esse sanctæ: siquidem demoniacis deceptæ doctrinis, aliter credunt, aliter agunt, quam Christus Dominus mandavit, quam apostoli tradiderunt. Credis deinde in remissionem peccatorum. Hæc est enim gratia, qua credentes, ^g Deum Christum confitentes, ^h consequuntur per baptismam remissionem suorum omnium peccatorum. Unde et regeneratio dicitur; quia plus homo innocens, et purus redditur, quam cum de matris suæ utero generatur. Consequenter credis et carnis tuæ resurrectionem, et in vitam æternam. Revera enim si hoc non credis, frustra in Deum credis. Totum enim quod credimus propter nostram credimus resurrectionem. Alioquin si in hac vita tantum speramus in Christo, vere, ut ait Apostolus, miserabiliores sumus omnibus hominibus

(1 Cor. xv, 19); quando utique ad hoc Christus carnem suscepit humanam, ut communionem vitæ perpetuæ mortali nostræ substantiæ impertiret.

11. Multi quidem sunt hæreticorum, qui distortum fidem resurrectionis, vindicantes solius animæ salutem, negata carnis resurrectione. Sed tu, qui in Christum credis, carnis tuæ resurrectionem profite- ris. In hoc enim Christus et mortuus est, et resurrexit, ut et viventium et mortuorum dominetur (Rom. xiv, 9). Nec sane supervacue hoc credis. Habes siquidem auctores idoneos. Accipe Isaiam prophetam dilucide prædicantem: *Exsurgent mortui, et resurgent qui sunt in monumentis, et suscitabuntur qui sunt in terra* (Isai. xxvi, 19). Habes et ipsum Dominum prophetarum in Evangelio promittentem: *Ego sum resurrectio et vita; qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet* (Joan. xi, 27). Et alio loco: *Amen dico vobis, veni hora cum mortui qui sunt in monumentis, audient vocem Filii Dei; et resurgent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui autem mala gesserunt, in resurrectionem judicii* (Joan. v, 28, 29). Habes apostolum Paulum asseverantem: *Oportet corruptum hoc induere incorruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem* (1 Cor. xv, 53). Scitote ex duplici nos esse substantia, id est, corpore et anima. Corpus quidem mortale, anima vero immortalis. Cum homo ex hac vita deficit, non anima moritur, sed ea recedente solum corpus emoritur; et putrescente in terra corpore, ⁱ anima pro suo merito aut in loco lucis aut in loco caliginis reservatur; ut in die adventus Domini de cælo, cum venerit cum sanctis angelis suis, resuscitatis omnibus, et animæ revocatur in corpora, et justa sit honorum malorumque ^j discretio. Tunc justii fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum: impii vero, et iniqui in tenebras inferi, ubi erit fletus oculorum, et stridor dentium, sicut scriptum est.

12. Ut autem de corporis resurrectione non dubites, accipe vel unum exemplum de mundanis rebus, sicut docet Apostolus (1 Cor. xv, 36). Ecce granum tritici, mortuum, aridum, seminatur in terra; et rore cœli madefactum, cum putruerit, tunc demum vivificatur, et surgit. Puto, qui granum tritici resuscitat propter hominem, ipsum hominem seminatum in terra resuscitare poterit: immo et potest et vult. Nam sicut granum pluvia, ita corpus Spiritus rore vivificandum, sicut clamat Isaias ad Christum, *ros, enim, inquit, qui abs te est, sanitas est illis* (Isai. xxvi, 19). Vere sanitas, quia resuscitata corpora sanctorum amplius jam mori non metuunt. Vivent enim cum Christo in cælo, qui vixerunt secundum præcepta

^a Cod. idolatriam. Ambigo autem utrum librarii mendo, an usu jam tum vulgari quoniam sic loquimur Itali hodierni, fortasse quia ab antiquioribus ita traditum nobis est.

^b Cod., deducunt, et mox. persuadent.

^c Ita cod. et edd. Sed hoc mendum esse pro abluti demonstrat ipse Nicetas de Sp. s. Pot. p. 24, vers. 16. Abluti habet vulgata Pauli Latina editio; itemque Græcum archetypum ἀπολούσασθε.

^d Nuntiare pro renuntiare seu negare, etiam apud Tertullianum notavit cl. Braida.

^e Cod., dampnum.

^f Ita cod. At edd., sunt.

^g Ed., Dominum.

^h Cod., consequuntur.

ⁱ Quomodo intelligendus sit Nicetæ hic locus, et quod verba in loco lucis satis indicent cœlestem sedem: ita ut Nicetas in illorum errore non sit qui opinati sunt cœlestem beatitudinem nonnisi post universale judicium iustis attributum iri, late disputat demonstratque cl. Braida dissert. p. 274 sqq.

^j Perperam in edd., distinctio.

Christi et iustitias in hoc mundo : hæc est æterna, A et beata vita illa, quam credis : hic fructus totius fidei, et bonæ conversationis : hæc spes, propter quam nascimur, credimus, et renascimur. Propter hanc et prophetæ et apostoli et martyres tam labores inextricabiles sustulerunt, quam mortem cum gaudio susceperunt. Hanc vitam nec gentilis habebit, nec Judæus incredulus possidebit ; sed nec vitiiis et criminibus serviens Christianus ; quia solis est fidelibus et caste viventibus preparata.

13. Quod cum ita sit, charissimi, manete in his quæ didicistis et tradita sunt vobis. Retinete semper pactum, quod fecistis cum Domino, id est hoc symbolum, quod coram angelis et hominibus confitemini. Pauca quidem sunt verba ; sed omnia continent sacramenta. * De totis enim Scripturis hæc brevitatis causa collecta sunt, tamquam gemmæ pretiosæ in una corona compositz, ut quoniam plures credentium litteras nesciunt, vel qui sciunt, per occupationes

* Locum hunc S. Nicetæ, observante cl. Fea, prope ad litteram sibi vindicavit S. Hieronymus Tolertanus de Cogn. baptismi cap. 33 (ed. Matrit. Patr. Tulet. tom. I, p. 185) cujus en verba : *In quæ (symbolo) ideo ab apostolis breviter collecta sunt ex omnibus Scripturis, ut quia multi credentes vel litteras nesciunt,*

sæculi Scripturas legere non possunt, habeant sufficientem sibi scientiam salutarem.

14. Ita, charissimi, sive sedetis, sive operamini, sive dormitis, sive vigilatis, hæc salutaris confessio volvetur in pectoribus vestris. Sit animus semper in cælo, spes in resurrectione, desiderium in promissione. Crux Christi, et gloriosa passio cum fiducia præferatur ; et quotiens inimicus mentem tuam aut timore, aut avaritia, aut ira titillaverit, responde illi minaciter, dicens : Et abrenuntiavi, et abrenuntio tibi, operibus pariter, et angelis tuis ; quia credidi Deo vivo et Christo ejus, cujus Spiritu signatus nec mortem didici jam timere. Sic vos tuebitur manus Dei, sic Spiritus Christi sanctum custodiet introitum vestrum, ex hoc nunc et usque in sæculum ; cum meditantes Christum dixeritis ad invicem : fratres, sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum Domino vivamus ; cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

vel scientes occupati impedimento sæculi Scripturas eis legere non liceret, hoc corde et memorie retinentes, sufficientem sibi haberent scientiam salutarem. Claruit autem Hieronymus ducentis fere post Nicetam nostrum annis.

EJUSDEM S. NICETÆ

FRAGMENTA SEX.

I.

Nicetas in libro ^b primo ad Competentes. Instructiones igitur necessaria ad fidem currentibus opus est explorare, quas et rusticæ animæ possint advertere pariter et tenere, non ex proprio ingenio compositas, sed ex divinarum Scripturarum prædicatione collectas, quibus edocentur baptismum electi, ut quid dimiserint sciant, et quid desiderant magis intelligant, et quid accepturi sunt, vel quid observare debeant certius recognoscant ; quia magnum est quod desiderant, grande est quod inchoant, sive Deus inspiravit, sive homo communuit et suasit.

II.

Ibidem. Catechumenus, quasi * hospes et vicinus fidelium, deforis audiens mysteria, nec intelligens ; audiens gratiam, nec advertens ; ex ^d hoc vero fidelis incipit appellari.

III.

Ibidem. Non enim ante ad confessionem venit, nisi prius fuerit diabalo renuntiatum. Sicut nec * au-

C rilegus ante aurum mittit in sacculum, nisi prius terram vel limum laverit universum. Ideo oportet prius opudium dicere diabolicæ vanitati, et amara ejus studia abrenuntiando projicere. Abrenuntiare autem oportet non nudo sermone neque solis labiis, sed fide fortissima, et indubitata scientia, id est ut Christo se homo tota animi virtute committat, confidens, quia Christi factus desinat timere diabolum. Deinde abrenuntiat et operibus ejus malignis, id est culturis et idolis, sortibus et auguriis, pompis et theatris, furtis et fraudibus, homicidiis et fornicationibus, superbiz et jactantiæ, iræ et avaritiæ, commensationibus et ebriositatibus, choris atque mendaciis, et his similibus malis. Quid dicimus de his, qui superfluo carnis ornatu jactare se volunt, et videri mirabiles ? taceo de exquisitis inutiliter vestimentorum subtilitatibus. Oro, vos, quid faciunt in viris capilli ^f acui crispati, comæ retro quidem cervicem cooperientes, ante autem frontem penitus abscondentes, ita ut nec signo Christi locus liber relinquantur in fronte ; et ^g unde se putant

proferri.

^b Quippe Nicetas libros sex instructionis ad Competentes scripserat, quos enumerat Gemadius.

^c Cod., hospis ; et paulo ante, caticumimus.

^d Scilicet, baptismo.

^e Cod., aurificus.

^f Cod., aquo.

^g Cod., eundem.

* Edidit hæc fragmenta vir cl. Michael Denisius ex codice Vindobonensi sæculi decimi, in opere inscripto, *Codices mss. theol. biblioth. Palat. Vindob.* vol. II, part. III, p. 2042 sqq. Scilicet in predicto codice Vindob. inter alia inest opusculum cui titulus, *Ordo vel brevis explanatio de catechizandis rudibus*, cum Patrum auctoritatibus, quas inter Nicetæ. Apparet autem fragmenta hæc modo quidem pura recitari, modo autem eorum sensum, immutatis aliquando verbis,

habere aliquam gloriam vel decorem, inde turpitudinem et ignominiam contrahant? Similiter et mulieres caput ligantes ut scutum, ut frons tamquam vallis inter duos subsidat colles; ut de auribus pondera lapillorum aurō ligata dependeant, ut brachia cernerentur auro, ut cervicem premant catenae vel lapides, et pedibus sanguinea calceamentis flammulae rutilent. Quis usus in his, quae utilitas invenitur, nisi sola iuavis pompa, et mens desiderio infantili corrupta?

IV.

Item in lib. II. Certe omne peccatum sine demonis operatione non fit, quae omnia opera diaboli vel ejus pompas esse intelligimus. His ergo malis se homo expellens, has catenas post dorsum suum velut in faciem projiciens inimici, jam sincera voce pronuntiat: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, et reliqua.* De fide enim sicut in eodem symbolo continetur.

* Notabilis admodum hic locus de virili muliebrique Nicetae temporibus ornandi corporis more; quam

A tur, pleniter ad fidem quisque atque ad baptismam venire desiderans, instruendus est pariter et docendus, ut breviter symbolum in corde memoriter teneat, quod quotidie dicat apud semetipsum, antequam dormiat, cum de somno resurrexit, quod omnibus horis in mente habeat; similiter et orationem Dominicam, et signaculum crucis quo se contra diabolum muniat.

V.

In lib. ad Competentes. Symbolum est commonitorium fidei, et sancta confessio, quae communiter ab omnibus tenetur et discitur.

VI.

In lib. primo. Cur exorcizatur, nisi ad consequendum gratiam preparatur? Per exorcismos enim veluti per ignem purgantur; quia ignita sunt eloquia Domini, ex quibus sunt exorcismi compositi.

vanitatem ecclesiastici homines, ut nunc quoque fit, severe reprehendebant.

PETRI BRAIDÆ DISSERTATIO IN S. NICETAM.

I PROLOQUIUM.

Scopus dissertationis et ordo.

Niceam seu Nicetam episcopum Aquileiensem illustrare aggredior, illum nempe ad quem divi Leonis Magui super quibusdam difficultatibus percelebris exstat epistola; eumque in primis ipsum esse contendit quem Gennadius Romanianae civitatis appellat episcopum, eundemque propterea auctorem tum nuper detecti editique libelli, cui titulus *Explanatio Symboli beati Nicetae Aquileiensis episcopi habita ad competentes*, tum alterius quoque qui *Libellus ad lapsam Virginem* ab eodem Gennadio appellatur, quique hactenus inter Opera sanctorum Ecclesiae doctorum Ambrosii, Hieronymi, et aliquando etiam Augustini locum obtinuit. Res itaque mihi potissimum est cum illustri viro, de sanctis Ecclesiae Patribus optime merito, ac lucubrationibus editis, aliisque nominibus spectatissimo, Joanne Prosdocimo Zabeco, qui in peculiari sua dissertatione, quae Venetiis prodit typis Antonii Rosa anno 1805, Niceam seu Nicetam illum Romanianae civitatis episcopum a Gennadio memoratum, ac hisce aliisque scriptis operibus clarum, alium ab Aquileiensi Nicea seu Niceta esse voluit, eumque episcopum propugnavit illius in Dacia civitatis, quae apud scriptores veteres Remisiana aut Romessiana sive Remesiana nomine appellatur; illum propterea qui Aquileiensi episcopo ejusdem nominis paulo superior existit tempore, quique sancti Paulini Nolani episcopi amicitia et hospitio inclauit. Dum vero contra hujusmodi virum doctrina et eruditione praestantem, quem maximi facio, cujusque lucubrationem de Nicea seu Niceta nostro vere sum admiratus, stylum sumo, non is est animus ut quidquam velim ejus laudi imminutum, qui solius veritatis detegendae studio se ad scribendum contulit, et in eam quam probabiliorum judicavit sententiam descendit. Stet suus honor clarissimo viro, qui in sua opusculi ratione, antequam prior ex his opusculis recens detegeretur, prestantissimos ecclesiasticos eruditionis proceres habuit antecessores, necnon et nuper, eodemque opusculo jam Patavii edito, illustris memoriae virum Michaellem Denis Palatinæ Vindobonensis bibliothecae praefectum; cujusque elucidatio digna sane est quae

legatur, tum ob orationis nitorem, tum etiam ob eruditionis delectum, et maxime perspicuitatem, quae in hujusmodi recondite eruditionis genere non raro deservitur. Liceat interim et mihi oppositam tueri sententiam, quam plane probabiliorum existimo, quam etiam satis exploratam (absit verbo invidia) lectoribus humanissimis ac partium studio minime actis apparituram confido: quod dum exsequor, ea est indoles viri ingenui atque ornatissimi, ea animi amplitudo, ac veritatis assequende cupido, ut non dubitem quin pergratum illi futurum sit etiam a sententia discedere, quam minus firmis rationibus fortissimi deprehendat, licet fortasse momenti fuerit non exigui tantopere pro eadem laborasse.

En autem dissertationis hujus progressum et ordinem. I. Sive Aquileiensi Ecclesiae episcopus sit, sive alterius in Dacia sitae, ille, quem Gennadius Romanianae civitatis appellat episcopum, procul dubio unius auctoris sunt tum *Explanatio Symboli ad competentes*, tum *Libellus ad lapsam Virginem*; quae duo nunc primum una simul sub nomine sancti Nicetae Aquileiensis episcopi damus opuscula. II. Niceas seu Nicetas, sancti Paulini Nolani episcopi amicitia clarus, non fuit episcopus civitatis Romanianae in Dacia cis Danubium constitutae; quinimmo trans Danubium episcopatum gessit. III. Romanianae civitatis episcopus Niceas seu Nicetas a Gennadio memoratus, non est Niceas seu Nicetas ille Dacus sancti Paulini Nolani episcopi amicus, ejusdemque laudibus celebratus. IV. Romanianae civitatis episcopus Niceas seu Nicetas a Gennadio memoratus, est dubio prociq. Niceas seu Nicetas episcopus Aquileiensi, qui sancti Leonis Magui tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola. V. Romaniana civitas a Gennadio memorata, non est in Dacia inquirenda, sed in veteri diocesi seu provincia Aquileiensi; et probabiliter illa est quae Portus Romanianus, seu Romanus, aut Romanus, non ita procul a Concordia, ex fluvijs ejusdem nominis a Plinio appellata fuit; aut ita quae hodie Portus Gruarius dicitur, et ad eundem Romanum, seu Romanum, aut Romanianum fluvium sita est, qui eam interfluit. VI. Niceas seu Nicetas episcopus Aquileiensi, Romanianae civitatis episcopus probabiliter dictus fuit, seu quia

antequam episcopalem sedem Aquileiensem conscenderet, episcopo Auxiliaris fuit Aquileiensis Ecclesiae ad portum Romatum sive Romatum, situs; seu quia ad portum vel civitatem ejusdem nominis non infrequenter se debat, etiam cum Aquileiensis Ecclesiae clayum teneret. VII. Clarissimi Zabei, contra Aquileiensem Nicetæ seu Nicetæ Gennadiani episcopatum, momenti sit satis. Occurritur quoque auctoritati et animadversionibus clarissimi viri Michaelis Denis. VIII. De sancto Nicetæ episcopo Aquileiensi, ejusque opusculis, tum nunc editis, tum etiam aut deperditis aut adhuc latentibus; necnon et de fragmentis, quæ nobis innotuerunt studio et industria ejusdem eruditissimi viri Michaelis Denis. De illius quoque sanctitate ac cultu. IX. Nonnulla exhibentur observata digna tum quoad dogmata et mores, tum quoad disciplinam, ex sancti Nicetæ opusculis atque fragmentis. X. Nonnulla quoque expendantur, quæ ab eodem Nicetæ aut minus exacte, aut durius dicta videri possent.

CAPUT I.

Sive Aquileiensis Ecclesiae episcopus sit, sive alterius in Dacia, ille quem Gennadius Romanianæ civitatis appellat episcopum, procul dubio unus auctor sit tum Explanatio Symboli ad competentes, tum Libellus ad lapsam Virginem, quæ dua nunc primum una simul sub nomine sancti Nicetæ Aquileiensis episcopi damus opuscula.

A Gennadio Massiliensi priatur oportet hæc de Nicetæ seu Nicetæ episcopo ejusdemque scriptis Operibus disputatio: siquidem qui illi secuti sunt, ac de eodem Nicetæ seu Nicetæ habuere sermonem, Honorius Augustodunensis; et Joannes Trithemius, a Gennadii opere mutuati fuerunt. Gennadius itaque, De Viris Illustribus, capite 22 ex editione Joannis Alberti Fabricii, hæc habet: « Nicetæ Romanianæ civitatis episcopus, composuit 3 simplicem et nitidum sermonem competentibus ad baptismum instructionis libellos sex. In quibus continet primus qualiter se debeant habere competentes, qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire. Secundus est de Gentilitatis erroribus: in quo dicit sub pene tempore Melodium quemdam patremfamilias ob liberalitatem, et Gadarium rusticum ob fortitudinem ab ethnicis esse inter deos translato. Tertius liber de Fide unice Majestatis; quartus adversus Genethlogiam; quintus de Symbolo; sextus de Agni paschalis Victimæ. Edidit et ad lapsam Virginem libellum, a pene omnibus laudibus emendationis incentivum. » Hæc Gennadius.

Constat igitur ex Gennadio Nicetam seu Nicetam episcopum civitatis Romanianæ, inter alia quæ scripsit simplici ac nitido sermone, libellum quoque scripsisse de Symbolo ad competentes, qui quinto loco ab eodem numeratur, et alium insuper ad lapsam Virginem, qui ultimus recensetur. Cum postremus hic libellus unicus esset ex septem a Nicetæ seu Nicetæ elucubratis, qui ante superiores annos ecclesiasticæ reipublice innotesceret, hinc ex allato Gennadii testimonio non pauci critices periti suspicabantur libellum hunc ad Nicetam seu Nicetam istum pertinere, quamvis aliis sanctorum Patrum Operibus accenseretur; et quamvis eruditissimi Benedictini editores Operum divi Ambrosii inter genuinos illius fetus enumerant velent, parum admodum Gennadii auctoritate permoti, aliorumque, qui Gennadii testimonio nitebantur. Omnium autem primus, qui Nicetæ seu Nicetæ Gennadiano libellum hunc ad lapsam Virginem tribuit, fuit vir clarissimus Joannes Baptista Cotelerius in postrema notatione sua ad caput 37 libri n Constitutionum Apostolicarum, tom. I, pag. 268, Patrum Apostoli-

A corum edit. Amstelodam, 1721, ubi ait: « Quia autem in hac nota, et alibi allego librum ad Virginem lapsam, quem viri docti abjudicant quidem Ambrosio, Hieronymo, Augustino, sed nemini adjudicant; cuius parentis setum illum esse autem, aperiam. Puto esse Nicetæ; adductus in eam opinionem auctoritate Gennadii, illiusque descriptorum Honorii Augustodunensis, et Trithemii. » Præcipua sane hujus Nicetæ seu Nicetæ laus, quod illius opusculum dignum visum fuerit aliquando tum Hieronymi tum Augustini ingenio; maxime vero quod a Benedictinis monachis nostra etiam, ut ita dicam, ætate, inter genuina divi Ambrosii Opera recensum fuerit. « Potest namque liber (aiebat Joannes Clericus Artis Criticæ p. III, s. 2, cap. 6, n. 12), potest liber tribui scriptori cuiquam, et quidem falso, qui stylo scriptus sit ab ejus dictione non prorsus abhorrente; ab alio nimirum ejusdem ævi aut proximi scriptore. » Nec mirum est Ambrosio et Hieronymo, exempli causa, ascriptos proxime præteritis sæculis fuisse varios eruditos liberos, et quibus vix meliores scribere ipsi potuissent.

B Dum unicum tamen illud Nicetæ seu Nicetæ opusculum ex septem ab eodem scriptis cognitum esset, et divi Ambrosii præcipue nomine gauderet, Gennadii auctoritas tanta non erat, quæ rem conficere videretur, et opusculum illud veluti ex Ambrosianorum Operum catalogo deducere, ut Nicetæ seu Nicetæ illi, parum tunc certe, comperto scriptori, tribueretur. Quid namque obstat posset, quominus Ambrosius ipse, qui tam præclare de Virginibus, de Virginitate, de Institutione Virginis, ac de Exhortatione Virginitatis libros conscripsit, alium quoque elucubraverit pro re nata ad lapsam Virginem, seu potius de lapsu Virginis consecrata, ut in ejus Operum editione a Benedictinis monachis adornata inscribitur? Ambrosii certe dignitas in hoc opusculo minime desideratur: episcopalis elucet auctoritas, viget robur disciplinæ, nitet ubique eruditio Scripturarum, et rerum gravitas cum elocutionis ximire consentit. Ille nimirum veluti lapis Lydius non exstabat, ad quem ex criticorum placitis conferri illud opusculum potuisset, ut absque ambiguitate de illius auctore judicare liceret; deerat nempe opusculum aliud e sex a Gennadio memoratis quod Nicetæ nomen præferret, et ad quod conferri potuisset illud ad Virginem lapsam, seu de lapsu Virginis consecrata, de quo anceps sententia fuisset; ac propterea licitum erat Ambrosianorum Operum editoribus illud divi Hieronymi usurpare adversus Origenis defensores, qui quâdam sub nomine Pamphili martyris apologia pro Origene nitebantur, dum nullum aliud Pamphili pateret opus, unde apologia illa genuinus fetus illius martyris probari posset: « Date quodlibet aliud opus Pamphili; nusquam reperietis; hoc unum est. Unde igitur sciam quod Pamphili sit? Videlicet stylus et salvia docere me poterit! » S. Hieronymus, ad Pammachium et Oceanum, de erroribus Origenis epist. 84, in edit. Vallarsii num. 11.

C Postquam vero ex codice bibliothecæ Ghisianæ prodit tandem anno 1799 Patavinis primum typis excusus, ac paulo pridem inventus, opera eminentissimi cardinalis Stephani Borgia (heu quam cito Ecclesie ac litteris omnibus erepti!) unus e sex illis libellis pro competentibus ad baptismum, quos Gennadius Nicetæ seu Nicetæ suo tribuebat, Quintus nempe de Symbolo; quique ad omne dubium ex animo depellendum quod ille reapse foret, et auctoris illius de quo Gennadius loquebatur, titulum præferrebat Explanatio Symboli beati Nicetæ Aquileiensis episcopi habita ad competentes (quidquid de voce Aquileiensis censendum sit, quæ rei substantiam nunc non afficit, et de qua fusius infra); ecce criticam habemus regulam, quæ tuto judicare possimus etiam de libello altero ad Virginem

^a Al. *Romanæ*, perperam; in aliis invenire se *Romanicæ* testatus est Sufriidus Petri.

^b Corbei. ins., in quo pene tempus Melodium quemdam patremfamilias... et Gadarium rusticum, etc.

^c Al., *Genethlogiam*. Nam in Corbei., vitiose, *Genethlogiam*.

^d Id., *librum humane latentibus incentivum*.

lapsam, seu de *lapsu Virginis consecratae*, tum plane Nicetæ seu Nicetæ hujus hic censendus sit, an potius divo Ambrosio relinquendus. Adest nimirum styli regula valde tuta, sapienterque ab omnibus criticis tractatoribus tradita, neque tamen nostra aut superiori ætate inventa, sed a veteribus Ecclesiæ Patribus de prompta, qui eadem sepe uti fuerunt, sancto Dionysio Alexandrino, Eusebio, Hieronymo, Augustino, aliisque, uti videre est apud Joannem Clericum, loco supra citato, et apud Honoratum a sancta Maria, Animadvers. in reg. et usum criticæ dissert. 3 art. 7.

Cum nullum itaque exstet dubium de *Explanatione Symboli ad competentes*, quin opus Nicetæ seu Nicetæ episcopi sit de quo Gennadius, quiddam interim de Romaniana civitate opinari liceat, quæ Aquileiensis aut altera in Dacia intelligatur, *Explanation* illa, quæ profecto cuique legenti simplicem etiam ac nitidum sermonem exhibet ab eodem Gennadio descriptum, styli quoque Nicetæ seu Nicetæ hujus ita prodit, ut quod divus Augustinus de sancto Cypriano aiebat epistola 93, num. 39, idem nobis liceat de Nicetæ nostro proferre. « Stylus ejus habet quamdam propriam faciem, qua possit agnosci. » Hinc ex stylo *Explanationis Symboli ad competentes* recte judicabitur de aliis quoque ejusdem Nicetæ seu Nicetæ libellis, si qui in lucem post tot sæcula emergant, etiam si auctoris nomine destituti : et videndum interim de libello ad *lapsam Virginem*, seu de *lapsu Virginis consecratae*, qui quidem per tot sæcula absque auctoris nomine circumfertur, et sola nititur apud Gennadium nomenclature.

Clarissimus ipse Zabeus germanitatem agnovit duorum horum opusculorum in monito post dissertationem suam posito ad *Symboli Explanationem* quam iterum evulgavit, ubi ita scripsit : « Si quis opera illa perpendit, cognoscet quidem vestem utriusque esse dissimilem, sed cultum verborum, et nitorem sententiarum esse eodem, atque propterea in ipsa styli differentia faciem se talem prodere, qualem decet esse sororum. » Gaudeo mihi sane Zabeum habere consortem sententiæ meæ, quam apud sacrorum Rituum congregationem ante annos 16 peculiari animadversione tuebar, dum jussu illustrissimi ac reverendissimi archiepiscopi nostri, ac postea S. R. E. cardinalis, Petri Antonii Georgii, præclare memoriæ viri, patronum agerem sancti Nicetæ seu Nicetæ episcopi Aquileiensis, augendi gratia illius officii lectionibus propriis : quod ex voto etiam factum fuit : sed cum Zabeus ibidem abstineret super hac re ab omni prorsus inquisitione, utpote quæ illius non esset instituti, res ipsa apud nos ejusmodi est, quæ mereatur dilucidare explicari.

Neque diffidendum quidem hosce libellos prima fronte videri posse ab alio atque alio auctore prodisse, utpote quod non idem in utroque sit eloquentiæ genus, immo toto cœlo diversum : nam uti Zabeus ipse animadvertibat, orationis genus in *Explanatione Symboli* familiare est ac tenue ; dum in libello altero ad *Virginem lapsam* oratio sublimis est, vehemens, concitata. Non ideo tamen comparatio utriusque opusculi distimenda : nam idem esse potest in variis operibus stylus, licet veluti styli facies sit diversa, quemadmodum idem ipse optime dignoscitur homo, et ab alio quocunque probe discernitur, licet aspectum præbeat, per internorum affectuum diversitatem, modo serenum modo turbatum, modo gratum modo offensum, modo hilarem modo severum, modo pacatum modo etiam concitatum. Non idem itaque Nicetæ seu Nicetæ aspectus in duobus hisce libellis, sed idem stylus in utroque, eadem dicendi forma, idem locutionis incessus, idem verborum nexus, et alia hujusmodi : ex quibus constat quod licet ipse non ejusdem in utroque, ut ita dicam, ingenii fuerit ac voluntatis, ejusdem tamen labii in utroque esse non destitit : quod exempli causa ex paucis, quæ sequuntur, collationibus confirmamus ; veniam interim ab eruditis lectoribus petentes, si ad hæc minutiora descendi-

mus, quæ tamen in argumento hoc novo minime credimus contemnenda.

Legimus itaque in *Explanatione Symboli* cap. 1 : *Hæc sunt et alia serpentina, quæ siringunt animas hominum.* In libello vero ad *lapsam Virginem* seu de *lapsu Virginis consecratae*, cap. 9 num. 39 : *De te quid dicam filio serpentis ;* et num. 42 : *Exclde ergo.... de corde tuo blandimenta serpentis.* En ejusdem in utroque opusculo usum metaphoræ, quæ familiaris quodammodo auctori fuisse videtur. Iterum in *Explanatione Symboli*, cap. 2 : *Qui ortus a nullo est.* In libello vero ad *lapsam Virginem*, cap. 2 num. 5 : *Quæ caput horum et causa malorum es ;* et cap. 6 num. 22, ex lectione editionis Hieronymianæ Vallarsii : *Quæ oblivione tantorum passa bonorum es ;* et receptaculum tantorum facta malorum es. Iterum in *Explanatione Symboli*, cap. 8 : *Hanc... fidem, fratres, in cordibus firmate vestris.* In libello vero ad *lapsam Virginem*, cap. 5 num. 19, ex lectione præcitatæ editionis Hieronymianæ : *Semper cogita cui virginis tatem apponderis tuam.* Iterum in *Explanatione Symboli*, cap. 10 : *Siquidem demoniaci deceptæ doctrinis ;* et cap. 12 : *Propter nostram credimus resurrectionem ;* et paulo post : *Ad hoc Christus carnem suscepit humanam.* In libello vero ad *lapsam Virginem*, cap. 6 num. 25 : *Quos... pro tua sustinuit opinione labores ;* cap. 8 num. 32 : *Humanæ medicinæ exclusit auxilium ;* et num. 36 : *Incumbentem sibi evasit interitum.* En in utroque opusculo eundem orationis cultum, eundem nexum verborum. Idem igitur stylus in ambobus hisce opusculis patet, qui, accedente auctoritate Gennadii utriusque opusculum Nicetæ seu Nicetæ suo adjudicantis, eorum germanitatem probe confirmat.

Sed aliud quoque singulare est in eisdem opusculis, quod nequaquam silentio prætereundum. Stylus quidem satis bona satque tuta cognoscendorum ac distinguendorum operum regula est, uti jam vidimus : sed nihilominus aliquid insuper desiderari solet, quod quamdam habeat cum stylo propinquitatem, ut argumentum ex stylo petiti firmius adhuc et luculentius evadat. Negari enim nequit etiam argumentum hoc, quamvis nullum ferme aut is' totius, aut sapientius excogitatum, illud solli nonnumquam posse, uti observat, ac rationibus et exemplis probat prælaudatus Honoratus a Sancta Maria, loco supra citato. Quare etiam divus Hieronymus ad Augustinum scribens, epistola inter Hieronymianas in editione Vallarsii 102 et inter Augustinianas 68, super quadam alia epistola ab eodem Hipponensi episcopo sibi data, de qua tamen dubius hærebat an vere illius esset, licet styli et argumentandi rationem agnosceret ; aliquid amplius desiderabat præter styli ipsam, ut certior de scripti illius germana veritate fieri posset : aiebat enim : « Ego simpliciter fateor dignationem, licet stylus et *ἰνστιτυτὰ* tua mihi valdeant, tamen non temere exemplaribus litterarum credendum putavi. »

Quod itaque in duobus hisce libellis peculiare habemus ad styli unitatem confirmandam, ut eorum germanitas adhuc clarius elucescat, sunt quedam sacræ Scripture verba uno eodemque modo in utroque relata, et a communis lectionis textu discrepantia. Ea autem sunt illa quæ in Vulgata nostra absque ullo unquam discrimine leguntur et Matthæi vii, 12 ; et xii, 50 ; et xii, 15 ; et xxv, 30 ; necnon et Lucæ xii, 28 : *Ibi erit fletus, et stridor dentium ;* quæ verba unius vocis additione aucta conspiciuntur in utroque ex his libellis, ubi occasione data eadem referuntur, semel nempe in primo, et bis in secundo ; nam in *Explanatione Symboli*, cap. 13 legimus, *Ubi erit fletus oculorum, et stridor dentium ;* et in libello ad *Virginem lapsam*, cap. 8 num. 34, similiter, *Ubi erit fletus oculorum, et stridor dentium ;* et cap. 10 num. 44, ex eadem textus lectione, *Successit stridor dentium, et fletus oculorum.*

Notum est apud eruditos, priscis Ecclesiæ sæculis usque ad Gregorii Magni ætatem, obtinuisse in Occi-

dente illam sacrorum Bibliorum versionem Latinam, quæ ita dicta fuit; quæ tamen decursu temporis, Vulgata prævalente, ita demum obsolevit, atque etiam interit, ut vir clarissimus Petrus Sabatierius ex illi stri Maurinorum cœtu, qui vetustissimam illam versionem nobis reddere sibi proposuerat, eam erueri non sine ingenti labore coactus fuerit ex Operibus Latinorum Ecclesiæ Patrum illorum sæculorum, manebatibus nihilominus hinc inde lacunis, quas fortasse nullo unquam pacto implere fas erit. Hæc porro vetus Latina versio ea fuit, quæ communi usu ab omnibus in Occidentali Ecclesia terebatur, quæque non multiplex, sed unica semper exstitit, uti præsertim eruditissimus Benedictinus 7 adversus Josephum Blanchinum in præfatione sua, num. 64, licet ejusdem unice versionis varii discrepantesque essent codices quibus singuli Patres utebantur, unde in *landandis Scripturis interdum non adeo omnes et singuli secum consentiant, sed aliquando alii ab aliis dissideant, et alias alii sententias, alia alii verba adhibeant*, ut ipse animadvertit.

Quid igitur Latina vetus in præcætitis Matthæi ac Lucæ locis, ubi Vulgata nostra, absque oculorum additamento, habet simpliciter: *Ibi erit fletus, et stridor dentium*? Et eadem Latina vetus in singulis præcætitis locis coheret perfectissime Vulgatæ nostræ, et ubique præbet ipsissima verba: *Ibi erit fletus, et stridor dentium*, omisso prorsus vocabulo *oculorum*. Eruditissimus vero editor Sabatierius, qui Latinam hanc veterem concinnavit consultiis omnibus illorum sæculorum Patribus ac scriptoribus necnon et codicibus quos habere ad rem potuit, minime inobservantiam reliquit additionem vocis *oculorum*: sed in annotatione huic textui supposita monet rarissimam esse lectionem vocis *oculorum*, sibi que bis tantum occurrisse, semel nempe in quodam manuscripto sancti Germani, et iterum apud Faustinum presbyterum in libro contra Arianos, tomo V, pag. 644, h. Bibliothecæ Patrum Lugdunensis. Ipse vero addam, occurrere mihi hanc vocem *oculorum* in relato textu evangelico etiam in Historia Persecutionis Vandalicæ Victoris Vitenensis, lib. v, capite I, neque unquam alibi.

Hinc itaque patet lectionem vocis *oculorum* in textu evangelico *Ibi erit fletus, et stridor dentium*, lectionem paucissimorum omnino codicum fuisse in illa veteri Latina versione Bibliorum quæ priscis Ecclesiæ sæculis obtinebat; si ex tot scriptoribus illorum sæculorum quos præ manibus habuit clarissimus Sabatierius ad versionem illam iterum componendam, bis tandem sibi vocem illam occurrisse fatetur, et si vix alibi inveniri potest, uno excepto Victoris Vitenensis loco quem ipse adieci. Quod si paucissimorum omnino codicum apud veteres lectio illa fuit; ubi eadem ipsissima invenitur in duobus opusculis, quæ cæteroquin constat ejusdem etiam esse styli, et quorum argumentum, et ipsamet inscriptio quam præseferunt, a scriptore aut cœvo aut pene cœvo uni eademque auctori tribuitur: opuscula sane ipsa jure meritoque, etiam nova hac probatione, germana censenda sunt: ideoque satis hucusque probatum quod in votis erat, unius nempe auctoris esse tum *Explanationem Symboli ad competentes*, tum *libellum ad lapsum Virginem*, seu de *lapso Virginis consecratæ*, de quibus hic agimus; quicquidque demum sit ille Niceas seu Nicetas episcopus civitatis Romanicæ, cui opuscula illa duo Gennadius adjudicavit.

Unum adhuc restat super hac re quod paucis expediamus; estque illorum auctoritas, qui *libellum ad Virginem lapsam* jam olim Hieronymo et Augustino dederunt; et maxime Maurinorum, qui *libellum* ipsum ita Ambrosio adjudicavit, ut inter ejusdem genuina opera, quæ ad Virgines et ad Virginitatem spectant, collocatum voluerint, cum prævia admonitione eorum persuasionis teste. Jam vero si *Explanationem Symboli ad competentes* procul dubio illius Niceas seu Nicetas est cujus nomen præfert, sive Romanicæ in Dacia ille fuerit, sive Aquileiensis in Italia, et

A si ex his quæ dicta sunt *libellus* etiam ad *Virginem lapsam* illius auctoris est cujus *Explanationem Symboli* esse constat; *libellus ad Virginem lapsam* neque Hieronymi esse potest neque Augustini, immo neque etiam divi Ambrosii, quidquid Maurini senserint ejusdem Operum editores.

Sed quod rem conficere plane videtur, quodque mirandum sane diligentiam hactenus effugisse eruditorum virorum qui hujusce *libelli ad lapsum Virginem* toties meminere, illa profecto est additio vocis *oculorum* in textu evangelico de quo loquebamur, quæ additio ad textum ipsum non semel sed bis legitur usurpata in eodem libello de quo hic sermo, uti monuimus. Ubinam vero hæc additio *oculorum* legitur in tot geminis operibus sanctorum Hieronymi, Augustini, et Ambrosii, cum illis contigit evangelici illius textus verba proferre? Quinimodo Hieronymus, epistola 14 ad Heliodorum, num. 8, hoc plane modo Evangelii verba refert: *Ubi erit fletus et stridor dentium*. Augustinus quoque, sermone 31 de verbis psalmi cxxv cap. 3: *Ibi erit fletus et stridor dentium*, et libro de vera Religione, cap. 54: *Ubi sint ubi eis sit ploratus et stridor dentium*. Quod autem ad divum Ambrosium attinet, qui, præter alia varii generis opera, Evangelium Lucæ explanavit peculiari commentario, cui titulus *Expositio in Lucam*, ubi evangelicus textus adest, cujus hic mentio: sanctus hic doctor, libro vii ejusdem operis, num. 204, textum ipsum reddidit simpliciter ex communi lectione absque *oculorum* additamento: *Illic erit fletus et stridor dentium*; ut profecto mirari subeat Maurinos maxime illius Operum editores, cæteroquin diligentissimos æque ac eruditissimos viros, aut non animadvertisse hujus textus differentiam in *libello ad Virginem lapsam*, seu de *lapso Virginis consecratæ*.

B quem i: si aliis sancti Ambrosii Operibus sociabant, aut differentiam hanc nihili omnino fecisse. Hæc autem differentia, cæteris etiam perpensis, tanta hic nobis est, ut rem ex ea extra controversiam positam censeamus, dicamusque confidenter, quod sicut neque Hieronymi neque Augustini neque Ambrosii dici potest *libellus* ille ad *lapsum Virginem* qui bis textum evangelicum refert alio prorsus modo ac habetur in aliis eorumdem Patrum genuinis ac sinceris operibus, ita *libellus* idem germanus frater reputandus est alterius *libelli de Symbolo ad competentes*, ex eo etiam quod eundem Evangelicum textum præbeat cum eadem ipsissima ac satis infrequenti additione quæ ibidem conspicitur.

CAPUT II.

Niceas seu Nicetas sancti Paulini Nolani episcopi amicitia clarus, non fuit episcopus civitatis Romanicæ in Dacia cis Danubium constitutæ, quinimodo trans Danubium episcopatum gessit.

Expensa germanitate duorum opusculorum de *Symbolo ad competentes*, et ad *Virginem lapsam*, jam ad illorum auctorem accedimus, ad Nicean scilicet, seu Nicetam. Clarissimus Zabrus, qui totus est in ostendendo Niceam seu Nicetam hunc eundem esse cum Nicea seu Niceta sancti Paulini Nolani amicissimo, quem constat in Dacia episcopatum munere præclare functum, iis assensit scriptoribus, qui civitatem Gennali Romanicam comperte habent pro Remisiana aut Romanicæ seu Remesiana, quæ profecto in Dacia Mediterranea cis Danubium sita erat, uti ex geographis constat; nobisque propterea cum Crevierio et cum tabula geographica Anviliæ utriusque Daciæ cis et trans Danubium positæ notionem præbet, ad ambiguitatem locorum et nominum præcavendam. Nos vero, quibus alia prorsus insedit opinio, nimirum Niceam seu Nicetam hunc sancto Paulino Nolano episcopo familiaritate conjunctum, neque illius Remesianæ aut Romanicæ sive Remesianæ civitatis fuisse episcopum, neque omnino in Dacia cis Danubium sita episcopatum gessisse, sed in illa prorsus quæ quam latissime trans Danubium protende-

batur, absque ullo peculiaris sedis seu civitatis titulo; nos, inquam, cum auctore Illyrici Sacri Daniele Farlato, qui ex professore de Daciis hinc et ratione habita ad rem Christianam disseruit, addita insuper nova illarum regionum tabula geographica, utriusque Daciae hic ideam exhibemus; probatur deinde ex ipsis maxime Paulini Nolani verbis, Nicetam illum suum neque Romessianae sive Remesianae aut Remisianae fuisse episcopum, neque omnino in Dacia cis Danubium posita, sed in Transdanubiana episcopali munere et apostolatus officio inclamasse; ut inde pateat luculentius Romanianae civitatis nomen a Gennadio adhibitum in Nicea seu Niceta nihil suffragari, ut Niceas seu Nicetas hic Gennadianus existimetur et Paulini Nolani amicus, et illius in Dacia civitatis episcopus quae Romessianae seu Remesianae aut Remisianae nomine appellata fuit.

Itaque tomo I Illyrici Sacri, et prolegomenon parte 1, capite 3, haec de Daciis a Farlato traduntur. « Trajanus primo post Christum seculo exeunte rerum summam adeptus, trans Danubium, ubi imperii Romani, sic Illyrici fines propagavit. Pontem lapideum ingenti substructione, et mirabili opere artificisque perfectum Danubio iniecit, qua exercitum traduceret. Decebalus rege Dacorum victo. Romanis provinciis addidit Daciam, praesidiis eidem et coloniis Romanorum impositis, anno Christi 105. Daciam, ait Eutropius libro vii. Decebalus victo subegit, provincia trans Danubium facta in his agris, quos nunc Tauphali tenent, et Viciphali, et Tereringi habent. Ea provincia decies centena millia passuum in circuitu tenuit. ex toto orbe Romano in finitas eo copias hominum transtulit ad agros et urbes colendas. Porro Dacia longe patebat lateque a septentrione in meridiem inter Carpathes montes et Danubium; ab occasu in ortum inter Danubii cursum a borea in austrum reflexum, ac Tyram fluvium, qui oriens ex montibus Carpathibus super ostia Danubii in Pontum Euxinum inferitur. Haec regio continebat tres illas provincias, quas hodie Transylvaniam, Moldaviam, Valachiam appellamus. Sed tertio post Christum seculo vergente, Dacia ob Gallieni socordiam in perpetuum amissa, Romanum imperium pariterque Illyricum fines suos citra Danubium contraxit. Gallienus dum placidus et quietus, inquit Eutropius libro ix, mox in omnem lasciviam dissolutus, tenendam republicam habens probrosa ignavia et desperatione lazarit: Alemanni vastatis Gallis in Italiam penetraverunt, Dacia, quae a Traiano ultra Danubium adjecta fuerat, amissa est. Aliquis tamen urbes regionesque adhuc Romani suis coloniis ac praesidiis obtinebant, cum Aurelianus imperare cepit anno post Christum circiter 270: Is cum pro sua prudentia animadverteret, neque Romanos cives inter Barbaros tuto commorari, neque regionem illam ab hostium incursionibus defendi, pacateque obtineri posse, satius esse duxit Barbaris eam relinquere, quam in tanti labore ac dispendio recuperare. Itaque ex oppidis illis Romana praesidia deduxit, et colonias Romanorum, illuc a Traiano invectas, citra Danubium transtulit, quibus inter Mesiam utramque collocatis attribuit agrorum terrarumque, quod satis esset ad eos alendos continendosque, et iuste magnitudinis provinciam acquireret, quae ex intermediis 10 urbibus agrisque partim superiori, partim inferiori Mesiae detractis coaluit. Huic vero provinciae a Danubio usque ad Macedonice fines inter Mesiam utramque productae nomen Daciae imposuit; et Dacia Aureliani, nova, Cisdanubiana, ac denique Romana cognominata est, ut non solum loco, sed etiam nomine distingueretur ab altera, quae Dacia Traiani, antiqua, Transdanubiana, et Barbara vocari consuevit. Eandem postea bifariam divisit; quae pars Danubii ripis ad septentrionem adiacet, eam Ripensem; quae vero in meridiem vergit, procurritque usque ad montem Haemum, eam Mediterraneam Daciam appellavit. Haec tradunt Eutropius, Vopiscus, Jordanes, et alii plures. Provinciam Daciam, quam Trajanus ultra Danubium fecerat, intermisit, vastata omni

A Illyrico et Mesia, desperans eam posse retineri: abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae, in media Mesia collocavit, appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Mesias dividit, et est in dextera Danubio in mare fluenti, cum antea fuerit in lava. Eutropius, libro ix. Cum vastatum Illyricum ac Mesiam deperditam videret, pro inciam trans Danubium Daciam a Traiano constitutam, sublato exercitu ac pro incialibus, reliquit, desperans eam posse retineri; obdurasque ex ea populos in Mesiam collocavit, appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Mesias dividit. Vopiscus l. Aureliano. Jordanes autem, de Success. Reg. et Temp. addit ab eo sem Aureliano Dardaniam sitam infra Mesiam superiorem a meridie provinciam factam esse, quae ab oriente novae Daciae Mediterraneae finitima erat, in occasum et meridiem usque ad Scardum Haemumque montes porrecta. Sed Gallienus Daciae, dum regnaret, amisit. Aurelianusque imperator, erocatis exinde legionibus, eos in Mesiam collocavit, ibique aliquam partem Daciam Mediterraneam, Daciamque Ripensem constituit, et Dardaniam junxit. Praeterea Aurelianus pontem Traiani Danubio impositum interscindit iussu, ut omnem ad novam provinciam aditum Barbaris intercluderet. 1) Hactenus de Daciis, earumque situ ac vicibus, Illyrici Sacri auctor Daniel Farlatus. Videndum nunc de Nicea seu Niceta episcopatu: num scilicet Niceas seu Nicetas sancti Paulini Nolani episcopi amicitia clarus, episcopus fuerit illius civitatis quam Romanianam Gennadius appellat, quaeque Remisiana seu Romessiana sive Remesiana auctorum et geographorum veterum in Dacia Cisdanubiana Aureliani, nova etiam ac Romana dicta, fuisse perhibetur, aut alterius in eadem loci; an potius episcopatum gesserit in alia veteri Dacia trans Danubium posita, quae Dacia Traiani, antiqua, et Barbara appellabatur.

In poemate xvii sancti Paulini Nolani, cui titulus, Ad Nicetam redeuntem in Daciam, quodque sex paginarum spatium, ut in Xerxensi sancti Paulini Opera editione in-folio, satis prolixè extenditur, et ubi plura commemorantur, tum illius itineris loca, tum nomina populorum, in quibus sanctus hic Nicetas Christi nomen propagaverat; in hoc poemate, inquam, nulla omnino mentio civitatis Romanianae, sed Remesianae, aut Remisianae vel Romessianae, quae illi episcopalis asseritur in Dacia Cisdanubiana sub metropoli Sardicensi. Si vere illius urbis Cisdanubianae episcopus fuisset Nicetas, in tam longo carmine quo ipsum redeuntem in Daciam comitatur, nequaquam urbis huius, quae praecipua carminis esse debuisse, sicut et Nicetae itineris meta, fuisset oblitus. 11 Paulinus Nolanus, qui loca alia tam longinque viæ minime praeterivit, veluti Thessalonicam, Tomi, Scupos, quem postremum etiam appellat patrie illius propinquum, uti infra videbimus. Nullius itaque omnino propriae sedis episcopos fuisse videtur Nicetas hic Daceps; et unum potius merito dicabimus ex illis episcopis, qui pro veteri Ecclesiae disciplina gentium episcopi dicebantur, quique propterea ad predicandum inter gentes Evangelium mittebantur, et episcopi proinde erant plurimum populorum ac regionum, antiquam illi episcopales sedes erigerentur.

De his episcopis agens clarissimus abbas Bacchini de Ecclesiastica Hierarchia Originibus parte 1, capite 3, num. 19, ita scribit. « Ordinatos primis Ecclesiae temporibus in Occidente non modo certae gentis, quae in fide erudiri deberet, sed etiam creatos non certae gentis, nec certae regionis episcopos novimus, qui gentibus praedicantes, ubi consisterent, ibi certam sibi sedem fundarent. Eius rei, et post apostolica tempora in moribus posita, et ab apostolis procul dubio fluentis, certum documentum exhibet Photius in Bibliotheca, codice 48, ubi narratur Caius Romanæ Ecclesiae presbyter, Victore et Zephirino sedentibus, gentium episcopos ordinatos, quem censuere *ὑποποριστικὰ ἱθὺς ἐκείνων*. Id nempe ab initio obtinuerat, ut huiusmodi Evangelii emissariis, orbis gentilium ad Christum converteretur, qui Ro-

manere edis, tamquam metropolis, colonias fundarent in Occidente. Quum propterea ex his episcopis Evangelii emissarii fuisse existimamus etiam hunc Nicetam; et quidem certæ gentis Dacorum probabiliter episcopum ordinatum, qui Romanæ sedis, tamquam metropolis, colonias in illis regionibus fundaret. Cum vero sanctus idem Paulinus, epistola ad Severum ordine 29, f. 14, ut in citata illius Operum editione, appellet Nicetam venerabilem episcopum atque doctissimum, qui ex Dacia Romanis merito admirandus advenit, quidni hic indicare voluerit Nicetæ itinera ex Dacia in Italiam, etiam ad hoc, humo ad hoc potissimum ab eodem instituta, ut Romam veniens, fidei progressus ibidem suis laboribus partos ad Romanam sedem referret, tamquam ad eam a qua illorum gentium apostolus missus fuerat novæ fundandæ causæ colonie Christianorum? Quod autem certæ illius gentis noviter in fide erudiendæ episcopus ordinatus fuerit Nicetas ex indicio apostolicorum episcoporum morte, non autem alicujus peculiaris sedis jam institutæ, et quasi aliorum in ea episcoporum successor, uti Remesiana illa civitas erat, vel Remisiana seu Romaniana sub metropoli Sardicensi, idem ipse Paulinus innuere videtur; qui in eodem poemate, dum locum tangit episcopalis curæ hujus Nicetæ non unum aliquem sig. at. sed generaliter oras appellat, quibus erat ipse præstinus sacerdos; ait enim:

Seu freto emenso superest viarum
Aursus in terra labor, et vehar
Usque felix, quibus es sacerdos
Præstinus oras...

Quinimo ex eodem Paulini poemate jure, ni fallor, assequimur agrum apostolici laboris istius Nicetæ, non cis Danubium, ubi Remesiana seu Remisiana aut Romaniana civitas sita erat, sed trans Danubium existisse; et reapse Transdanubianam Daciam, nimirum Daciam quæ Trajani Dacia appellabatur, longe lateque protensam regionem ad levam Danubii partem, varisque Barbarorum populis constantem, illum suscepisse excolendam. Videatur Daciarum Mœsiarumque tabula geographica, apud Cluverium, Introductio in universam 12 geographiam tam veterem quam novam; necnon et alia tabula Illyrici universalis et hodierni tom. I Illyrici Sacri Danielis Parlati. Quid igitur sanctus Paulinus?

Ibis Arctos procul usque Dacos:

Ita paulo post initium carminis Nicetam suam alloquitur Paulinus. Quinam vero sunt hi Daci Arctoi tam procul siti, nisi planie Transdanubianæ Daciæ incolæ, qui jam tunc temporis ad Romanum imperium non pertinebant; quique Arctoi merito nuncupabantur a Paulino, comparate nimirum ad alios Dacos qui cis Danubium siti erant inter utramque Mœsiam, in illa videlicet Mœsiæ parte a superiori et inferiori detracta quæ Dacia Aureliani appellata fuit, quique ad dexteram Danubii oram positi Romani imperii partem constitutebant?

Præterea quod certe Daci Transdanubiani fuerint, illos quos Nicetas Pauliniani excolendos susceperat, alia sunt in eodem Paulini carmine quæ magis manifestè suadent. Aiebat namque ad Nicetam suam in Daciam redeuntem:

Tu Philippæos Macedum per agros
Per Tomitanam gradieris urbem,
Ibis et Scyros patriæ propinquo
Dardanius hospes.
O quibus jam tunc resonabit illa
Gaudis tellus, ubi tu rigentes
Edoces Christo fera colla uti
Subdere gentes!

Quod Dardanus fuerit hic Nicetas nimirum e Dacia oriundus, quam provinciam novæ Daciæ junxerat Aurelianus, teste Jornande a Fariato supra relato, ex Paulini dictis apparet. Quod non procul a

Scupis, ipsius Dardaniæ seu Mœsiæ superioris præcipua urbe natale solum habuerit, ex eodem idem constat. Vir scilicet ad Evangelium in Dacia Barbara prædicandum a Romana Ecclesia sapientissime electus fuerit, qui non tam procul ab illis regionibus esset oriundus; qui Dacus et ipse audiret, licet ex Dacia Romana cis Danubium posita; qui propterea et illorum Barbarorum linguam, veluti finitimorum, satis casset; instituta ac mores non ignoraret; et ipsa quoque loca facile haberet perspecta, quæ essent maxime ad levam Danubii ripam posita. Persequitur itaque illius terrestre iter Paulinus post appulsum ad urbem Thessalonicensem; eumque veluti comitatur progredientem per agros Philippæos Macedoniæ; ac per urbem Tomitanam, euntemque etiam ad Scupos; urbem proximam patriæ suæ, antequam ad tellurem perveniat ubi rigentes populos edocebat miti Christo subdere fera colla. Quid vero interea Paulinus? Poëticè spiritu ductus exclamat: O quibus jam tunc gaudiis resonabit illa tellus, ubi tu rigentes edoces Christo fera colla miti subdere gentes!

Quid porro illud jam tunc in Paulini carmine, si cum Scupis esset Nicetas, non procul adhuc fuisset ab illis gentibus, quas edocebat fera colla subdere miti Christo? Et Scupi certe, sive Dardaniæ sive Mœsiæ superiori tribuantur, proximi erant Remesianæ seu Remesianæ aut Remisianæ civitati, quæ sedes episcopalis esse dicitur Nicetæ Pauliniani, uti ex tabulis constat. Jam tunc itaque in Paulini sensu illud innuit procul dubio, quod etiam cum Scupis esset Nicetas, non parum adhuc distabat ab illa telluris parte, ubi docebat gentes fera colla subdere Christo. Desiderium nempe illorum populorum de Nicetæ adventu exprimere volens Paulinus, gaudium eorum canit de proximo illius adventu, etiam cum non modicè ab illis distaret. Si tam proximus illis fuisset cum Scupis esset, minus profecto apposite illud jam tunc usurpasset; quia nihil mirum resonare nos gaudiis eum proximum nobis aliquem intelligimus quem ardenti animo desideramus; sed illud sane mirum, resonare gaudiis etiam jam tunc 13 cum adhuc remotum novimus, quem ad nos properantem scimus. Non igitur Cisdanubianæ, sed Transdanubianæ fuisse videntur illæ gentes, quas Nicetas Paulinianus edocebat fera colla subdere miti Christo. Minime vero prætereundum et illud fera colla, quo mores et ingenium illorum populorum Paulinus exprimit, ad quos Nicetas revertebatur. Fera colla porro Cisdanubiani Daci minime præferabant; utpote qui non Barbari, sed Romani, et ex Romanis colonis orti, ab Aureliano imperatore e Transdanubiana Dacia evocati fuerant, quam totam veteribus incolis reliquerunt, quos vero fera colla habuisse merito cecinit Paulinus, ex eorum veluti innata barbarie, atque in Romanum imperium aversione.

Pergit autem Paulinus:

Quaque Riphæis Boreas in oris
Alligat densis fluvios pruinis,
Hic gela nentes rigidas superno
Igæ resolvit.

Jam antea dixerat Paulinus rigentes populos illos esse, qui de Nicetæ proximo adventu gestiebant: nunc uberius illius soli rigiditatem exprimit, ac præcipue in fluvios vim Boreæ signat flantis in Riphæis oris. At Daciæ Cisdanubianæ intra 45 et 44 latitudinis septentrionalis gradum constitutæ, uti ex ipsa Anvillei tabula constat, adeoque minus ad borealem plagam positæ quam nos Forojulienses qui intra 46 et 47 siti sumus, quique tantam vim Boreæ in fluvio nostratibus nihilominus minime experimur; Daciæ inquam, Cisdanubianæ haudquaquam convenient quæ hic Paulinus de Riphæis oris notat, ubi Boreas alligat fluvios densis pruinis, et ubi Nicetas etiam mentes ibidem gelu rigidas superno igne resolvit. Quinimo telluris rigiditas, quam Paulinus notat in Nicetæ sui episcopali cura, minus etiam convenit Pa-

cis Cisdanubianæ ex partibus superioris et inferioris Mœsie ab Aureliano præcipue conflata, uti antea videbamus; cum constet Mœsiam olim frugum feracissimam fuisse, atque a Romanis *Cereris horreum* appellatam ob soli fertilitatem, uti ex Cluverii opere superius citato lib. iv, cap. 46 num. 1.

Sed quid plura? Ripheas oras hic memorat Paulinus, quæ a leva Danubii ripa septentrionem versus longissime distabant, quam longissime vero ab Aureliani Dacia Cisdanubiana, et a civitate Remesiana seu Remisiana aut Romessiana in huius novæ Daciæ Mediterranea parte posita; ideoque hac vel uia voce Transdanubianum Nicetæ episcopatum signat, qui a majori Trajani Dacia ultra Danubium usque ad Ripheas oras juxta quodammodo protendebatur. Neve quis dixerit poetice hic locutum Paulinum, et locum pro loco sunxisse ad quandam veluti hyperboleam pro ornatu ac decore carminis. Quidquid enim ante temporis Riphearum orarum seu Riphæorum montium nomine haberetur, cum nimirum vastissima illa atque remotissima barbararum terrarum spatia ad Aquilonem posita minus essent Românis hominibus explorata; in quomodo Ripheas oras, aut loca certe ad Riphearum orarum fines vergeant, ideoque non eis, sed trans Danubium proculdubio sita, proprie exprimit Paulinus episcopatus Nicetæ curis obnoxia, dum protinus illorum locorum incolas nominat, quos Christo Nicetas ipse pepererat; ait enim continenter:

Nam simul terris animisque duri,
Etsi Bessi nive duriores,
Nunc oves facti duce te gregantur
Pacis in sulam.
Quasque cervices dare servituti
Semper a bello indomiti negarunt,
Nunc iugo veri domini subactas
Sternere gaudent.

En igitur Bessos veluti Riphearum orarum incolas trans Danubium, ideoque ab Aureliani nova Dacia Cisdanubiana **14** longissime positos, quos hic Paulinus Nicetæ sui curis subjectos nobis exhibet.

Sed sunt etiam alii qui una cum Bessis ultra Danubium Nicetæ curis patebant, quosque Paulinus itidem nominat in eodem carmine; nimirum Scythæ, Getæ, et maxime Daci, qui toti amplissime regionis nomen dabant; ita ut apostolatus illius satis late patuerit a leva Danubii parte usque ad Ripheas oras semper inter barbaras gentes, quin ultra mentio appareat novæ Daciæ cis Danubium, Romanorumque hominum, qui e barbarâ Dacia evocati sedem in ipsa fixerant. En iterum Paulinum:

Te patrem diciti plaga tota Borræ,
Ad tuos fetus Scythæ mitigatur,
Et sui discors fera te magistro
Pectora ponit.
Et Getæ currunt, et uterque Dacus;
Qui colit terræ medio, vel ille
Divitis multo hove pilleatus
Accola ripæ.

Sunt igitur Bessi, sunt Scythæ, sunt Getæ, sunt Daci, quos memorat Paulinus a Nicetâ suo in Christiana religione excultos, quique fluitini inter se, illam constituebant trans Danubium, et extra Aureliani Daciâ, *plagam totam Borræ*, quæ Nicetam parentem suum dicebat. Bessi porro, etsi Strabonis tempore, id est primo ineunte Christi seculo quo florebat, *majorem hæmi montis partem tenerent* inter Mœsiam inferiorem et Thraciam, ut idem scribit libro vii; trans Danubium postea, Trajano fortasse compellente, aut etiam Aureliano cum Romani imperii fines ad fluvium illum contraxit, sedem suam posuisse videntur ad Pontum Euxinum, in ea regione, quæ nunc quoque paulum prolatum nomine Bessarabia appellatur. Scythæ vero, ut nihil dicamus de Scythia minoris cis Danubium, quæ Scythia Romana etiam dicta fuit, utpote Romani imperii parte, et ubi Tomi

A Ovidii exsilio civitas celebris, et hic quoque a Paulino in Nicetâ sui itinere memorata; Scythæ, inquam, barbari, eo tempore latissima terrarum spatia ad aquilonem trans Danubium incolebant, et Asiæ etiam partem ibidem non modicum occupabant. Getæ, pars validissima Scytharum erant, Gothi etiam dicti, Bessis Scythisque contermini, quorum tunc trans Danubium præcipua sedes; licet quandoque in Romanorum etiam terris ii admissi essent, qui Christianorum sacris initiari voluissent, ut infra dicemus, Daci demum, et ipsi Scythica gens, quorum regio post Danubium a meridie et ab oriente Getis unita, Carpaticis jugis claudabatur ad septentrionem, in Mediterraneam Ripensem atque Alpinam divisa, prout similiter in Mediterraneam ac Ripensem divisa fuit ad quandam imitationem illius etiam nova Dacia Romana cis Danubium ab Aureliano facta. Videatur Cluve ius, Introduct. in universam geographiam tam veterem quam novam libro iv, cap. 16, 17 et 18. Delinitus hinc apparet ex Paulini carmine Nicetæ sui episcopatus, qui totus inter barbaras gentes fuisse constat ex adversa novæ Daciæ parte trans Danubium; licet et Dardanus ipse fuerit, et prope Scupos ortus. Sed nonnihil adhuc in eodem Paulini carmine immorandum ad rem nostram validius confirmandam.

De Bessis superius loquens Paulinus quos Nicetas erudiebat, et Bessorum nomine poetico more totam etiam illam gentem comprehendens quæ Nicetæ suberat episcopali curæ, quæque Bessis, Scythis, Getis Dacisque constabat, uti vidimus; aiebat in gentis ipsius laudem et in Nicetæ commendationem, quod *quas cervices dare servituti semper a bello indomiti negarunt, nunc iugo veri domini subactas sternere gaudent*. Illi porro a bello indomiti, qui semper negarunt cervices dare servituti, nequaquam **15** erant Daci Cisdanubiani, Romani omnes et origine et cultu, qui relictâ veteri Dacia Transdanubiana, ad dexteram fluminis partem Aureliano ductore condecorant: sed illi reapse a bello indomiti, semperque servitutis hostes, quocumque appellarentur nomine, qui latissime patientem trans Danubium regionem incolebant; patientem nempe suam, pro qua tam sæpe adversus Romanos, tamque fortiter dimicarunt; quique licet quandoque devicti, et in Romanam provinciam a Trajano reducti, semper nihilominus indomiti jugum postea excusserunt, ita ut Aurelianus, evocatis cis flumen Romanis omnibus tum militibus tum colonis, satius duxerit totam illam regionem illis permittere, ac seculis ante Trajani tempora, quam pro illis iterum subigendis nova adversus eos prælia institueret. Sed Paulinum denuo audiamus Nicetam suum alloquentem, totamque illam regionem, quæ eidem in religionis negotio obtemperabat, uno veluti dicendi modo definientem.

Orbis in muta regione per te
Barbari discunt resonare Christum
Corde Romano, placidæque casti
Vivere pacem.

D Numquam Paulinus mutam orbis regionem (quidquid hoc muta vocabulo intellexerit) Romanam provinciam dixisset, numquam Daciâ Cisdanubianam intra superiorem et inferiorem Mœsiam constitutam, Romanis colonis constantem, urbibus oppidisque confertam, clarisque aliis regionibus finitimam: numquam Cisdanubianos Dacos Barbaros vocasset, quos ignorare non poterat et ad Romanum imperium pertinere, et eosdem a colonis esse prognatos ex toto olim orbe Romano a Trajano deductis. Quid vero illud quoque quod ait, per Nicetam illos Barbaros *discere Christum resonare corde Romano*? Nimirum hac loquendi ratione populos proculdubio signat, qui licet Romano imperio non subessent, cor tamen Romanum, seu fidem Romanam Nicetæ merito gerebant; quique Romani erant corde, etsi non essent corpore.

Hi porrò *Barbari* qui discebant *cord Romano resonare Christum*; et quidem in Dacia ubi Nicetas apostolatum gerebat, non alii esse poterant quam Daci alique populi trans Danubium siti, qui ab Aureliani tempore Romanis aquilis non parebant; quique nihilominus per susceptam Nicetæ predicationem Christi religionem *cor Romanum* gerere videbantur, utpote qui Romanis fide essent conjuncti, quamvis a Romano imperio alieni. Quidni vero et hac dicendi ratione: *Per te Barbari discunt resonare Christum corde Romano*, indicare quoque voluerit Paulinus, Nicetam ex Dacia Romana ortum, et hinc a Romana Ecclesia inter Dacos Barbaros e regione positos episcopum ad predicationum Evangelium ordinatum; quod superius conjectabamus: veluti si dixisset, per te Romanum hominem, et a Romana sede missum, *Barbari*, quamvis Romanis infensi, discunt tamen resonare Christum eodem modo quo resonat in ore tuo Romano, et in Romana Ecclesia; corde iterum Romano facti, etsi Barbari natione ac cultu, et Romanis legibus non obnoxii? Hoc autem obiter, data occasione; et dividendo potius quam asserendo: nunc iterum ad nos.

Habemus igitur Nicetæ episcopatum a Paulino descriptum, a Danubio septentrionem versus ad Pontum usque Euxinum, per Dacos nimirum, inde per Getas, dein per Scythias et Bessos continuo veluti ductu, et recta propemodum linea, utpote populos sese invicem limitibus excipientes, aut etiam non uno in loco fortasse permixtos. Habemus horumque populorum mores, nullo inter eos discrimine, agrestes, duros, feros ab eodem appellatos, et totam gentem Barbarorum vocabulo designatam; dictumque *mutam orbis regionem* totum illud 16 terrarum spatium, tum, ut videtur, propter frigoris acerbitem, tum etiam maxime propter incolentium asperitatem, vitæque rationem omni omnino cultu expertem, atque a Romanorum, sicut imperio, ita et ingenio alienam. Nicetas itaque Paulinanus non fuit episcopus civitatis Romessianæ seu Remesianæ aut Romanianæ, neque alterius cuiusvis civitatis in Dacia Cisdanubiana, nova, ac Romana, positæ; sed unus proculdubio fuisse videtur ex episcopis gentium nullo peculiaris sedis titulo distinctis, qui ad levam Danubii ripam non tam episcopatum quam apostolatum exercuit inter illas Barbaras gentes, quæ Dacorum, Getarum, Scytharum, Bessorum nominibus appellabantur: meritoque propterea in Romano Martyrologio ad diem 7 Januarii, absque ullo peculiaris sedis titulo, et cum elogio apostolicis illius laboribus non impari, Nicetam hunc recensitum legimus: « In Dacia sancti Nicetæ episcopi, qui feras et barbaras gentes Evangelii predicatione mites reddidit ac mansuetas; » quod optime in utraque parte cum sancti Paulini Nolani poemate concordat.

Verum quod hactenus de Nicetæ Daci Transdanubiano episcopatu disserimus ex locorum gentiumque notione quam Paulinus Nolanus nobis maxime præbet, non incongruum erit aliqua ex parte confirmare aliis quoque ecclesiasticæ historie monumentis, quæ rei Christianæ statum nobis exhibent circa et trans Danubium, in utraque scilicet tum veteri tum nova Dacia, atque in ambabus Mœsiis, Nicetæ Daci apostolatus tempore, sæculo nempe desuente quarto, et quinto ingrediente. Et profecto monumenta docent rem Christianam, Nicetæ Daci ætate, cis Danubium, tum in Dacia nova, tum in Mœsiis, et in Scythia Romana, nec non et in finitimis regionibus, Dardania nimirum, Thracia, Macedonia, sicut etiam ad Hæmum montem, jamdiu firmatam fuisse, ibique jam tunc episcopales sedes plurimas existisse cum metropolitibus suis; uti præcipue apparet ex subscriptionibus episcoporum ad Nicenam primam generalem synodum, ac postea ad Sardicensem inibi in nova Dacia celebratam; et uti clarius aliunde etiam explicavit eruditissimus Lequienus in suo Oriente Christiano, tomo I, in Diocesi Thracica, ubi de provinciis Thracæ, Hæmimonti, Scythiæ, ac Mœsiæ infe-

rioris, etc.; et tomo II, in Diocesi Illyrica, ubi de provinciis Macedonia, Dacie Medieterranæ, atque Dardaniæ, etc. Aut igitur barbare gentes profanorum unum cultrices, quæ essent ad Christianam religionem perducende, non exstabant Nicetæ tempore in Dacia Cisdanubiana, aliisque finitimis regionibus; aut certe non erat cur Nicetas episcopus vel suam relinqueret peculiarem Ecclesiam, si re ipsa Remessianæ civitatis in nova Dacia Mediterranea fuisset episcopus, ut Barbaros hac atque illac alibi positos erudiret, vel in alienam veluti messum manum immitteret, et aliorum episcoporum dioceses quodammodo invaderet, ut ibi barbararum gentium apostolatum susceperet. Trans Danubium itaque necesse est episcopatum gessisse Nicetam, ubi sane et barbare gentes exstabant profano numinum cultui addictæ, quæ propterea ad Christianam religionem essent convertendæ; et ubi peculiare Ecclesia, propriis instructæ episcopis, nondum fuerant institutæ.

Quid porro de gentibus illis Transdanubianis, Nicetæ Daci ætate; quid de Christiana religione ibidem in vecta ex monumentis habemus? Transdanubianas gentes diximus eas quas Paulinus recenset veluti a Nicetæ suo ad religionem Christianam perductas; Dacos nimirum, Getas, Scythas et 17 Bessos; easque Transdanubianas probavimus eadem Nicetæ Daci ætate ex ipsa Paulini dicendi ratione, quæ gentibus ac regionibus cis Danubium positæ minime conveniret. Promiscue quidem non raro nomina illa Transdanubianarum gentium sumuntur apud scriptores; a quibus aliam etiam barbaræ gentes his unite sub uno aut altero ex his nominibus plerumque indicantur, licet propria vocabuli distinctione non careant. Nihilominus quos Getas Romani appellabant iidem sunt ac Gothi, uti eruditè communiter animadvertunt; qui et remotioribus versus aquilonem Germaniæ finibus egredi, in Transdanubianis hac illac regionibus primum condescenderunt sub diversis eorum seu ducibus seu regibus, et partim Ostrogothi, partim Visigothi appellati, ex Orientali seu Occidentali plaga quam tenuerunt; deinde varios per Europam terrarum tractus occupare. Atque hi quidem, sen eorum pars quedam, ut refert Philostorgius Hist. Eccles. lib. II, cap. 5, ac meminit etiam divus Basilus Magnus, epist. 165, al. 339, in editione Maurinorum, cum, Valeriano et Gallieno imperatoribus, Asiam, Galliciam et Cappadociam per Pontum Euxinum ingressi prædandi causa, captivos inde multos Christianos abduxissent, inter quos non pauci erant Christianæ legis sacerdotes ac clerici, ab his verum Dei cultum didicerunt; qui etiam ita inter eos increbuerat Constantini Magni maxime ætate, ut episcopos haberent, inter quos Theophilus ille qui Nicenæ synodo interfuit, seque nomine provincie Gothiæ subscripsit: *Theophilus Gothiæ metropolis episcopus*. Commemorat nihilominus Philostorgius idem loco citato, sub ejusdem Constantini Magni imperio Getarum seu Gothorum ingentem multitudinem, pietatis causa, e patris sedibus ejectam fuisse, quos imperator benigne excepit, atque in Mœsia collocavit. Gentis itaque Getarum seu Gothorum pars maxima trans Danubium sita inaniū deorum cultui, etiam Constantino imperante, adfecta erat. Quid autem postea? Sævissima quoque persecutio adversus Christianos apud eam gentem orta est, ut narrat Sozomenus Hist. Eccles. libro VI, cap. 37. Persecutionis autem auctor fuit alter ex Gothorum regibus, Athanaricus nomine, qui Christianam religionem, non solum avitæ superstitionis vindicanda studio insectabatur, sed etiam quod agre ferret, suos Romanorum, quorum erat hostis infensissimus, religionem sectari. Plurimis ea occasione Gothi martyribus ditata Ecclesia fuit, inter quos celeberrimus ille Saba, de cujus vita ac martyrio exstat epistola Ecclesiæ Gothicæ apud Ruinartum, Acta Martyrum, editionis Veronensis pag. 527, cuiusque martyrium ad annum Christi 372 signant eroditi. Multa interea Gothorum Christianorum apud Romanos, priscosque Chri-

stianes Gothos jampridem in Mœsia a Constantino hospitio donatos, cis Danubium secesserunt, persecutionis fugiende gratia, et ipso quoque impellente Athanarico, ut Isidorus in Chronicis, qui sævitie sue tandem perterritus, Christianos maluit regno expellere quam interficere: et ita trans Danubium pagani Gothi reapse dominabantur; si illos excipias qui regionem cis Tanaim fluvium ad Tyram usque amnem tenebant, ubi Gothorum Ecclesiam constitutam censet supra laudatus Lequienus, tomo 1. col. 1241, in Ecclesia Gothica, et ubi intemerata catholica fides perseveravit. Sub florem vero imperii Valentis Augusti, cum Hunnorum gens, omni ferocitate atrocior, ut scribit Jordanes de Rebus Geticis, cap. 24, ex aliis erupta septentrionalibus majoris Scythiæ post Tanaim fluvium locis in Daciam tenderet Transdanubianam, Gothorum pars bello devicta ac multitudine oppressa loco cedere compulsa fuit, atque in Romanam ditionem cis Danubium petita venia transire: quod quidem non sine pactis conditionibus inter Romanos et Barbaros factum fuit, ut scribit Socrates Hist. Eccles. libro IV, cap. 55, quarum potiores fuerunt, ut hi Romanis legibus viverent, Christoque nomen darent. Loca novis hospitibus a Romanis permissa fuerunt Mœsia, ac Thracia, et nova Ripensis Dacia: in hoc tamen novi hospites infelices, quod magna eorum pars, fraude Valentis Augusti Arianorum partium propugnatoris pervicacissimi, lapides pro panibus, serpentes pro piscibus accepit; Christianam nempe religionem, non puram atque orthodoxam, sed Arianorum impietate foedatam, quam dein et in posteris propagavit, lateque diffudit.

Quin cæteras hic Gothorum aliorumque Barbarorum vices percurramus, bellaque cum Romanis modo prospere, modo infelicitate gesta: patet interea ex dictis Getarum seu Gothorum barbaram gentem trans Danubium constitutam, Valentis imperio desinente, aut paulo post, Gratiano scilicet et Theodosio imperantibus, paganam gentem maxima ex parte fuisse, prout Hunni quoque eorumdem victores, iisque postea permixti. Patet insuper nullas eo tempore Ecclesias, nullos episcopatus in illis Transdanubianis regionibus existisse; si Ecclesiam illam Gothicam excipiamus, de qua supra cum Lequieno, et quæ ad Daciam de qua loquimur, ex situ ubi erat, non prorsus spectabat. Quoad Dacos vero, Scythas et Bessos, a Paulino una cum Getis seu Gothis memoratos; quibus nominibus primitivè fortasse illarum regionum gentes veniebant, antequam Getæ seu Gothi ac Hunni postea in hæc loca descenderent, quibusque nominibus etiam novos incolas veteribus permixtos, aut eisdem continentes, aut certe in eorum regionibus dominantes, ipse intellexit; quis audeat asserere ante Valentis aut Theodosii Magni tempora non paganos omnes eosdem fuisse? Quis vero indicare inibi queat aut Ecclesias aut episcopos, præter Ecclesiam et episcopatum Tomorum in Scythia minori seu Romana ad Pontum Euxinum cis Danubium posita, quæ propterea ad veterem Daciam barbaram cæterasque barbaras gentes trans Danubium nullatenus pertinebat? Si igitur inter barbaras gentes, quales Paulinus Nolanus describit, episcopatum gessit Nicetas ille suus; si eas ipse profecto docuit Christum resonare corde Romano, atque nunc primum cervicem sternere iugo veri Domini, quas semper a bello indomiti negarunt dare servituti, ut idem Paulinus canebat prout antea videbamus; quod nihil aliud est, quam eas ad Christianam perduxisse religionem, quam prius non noverant: barbaræ igitur hæc gentes aliæ profecto esse non poterant, quam quæ Daciam Barbaram trans Danubium incolebant; ideoque trans Danubium merito dixerimus episcopatum gessisse Paulinianum Nicetam, etiam perpensis, præter Paulini ipsius verba, aliis ecclesiasticæ historiæ monumentis, quæ rei Christianæ statum nobis aperiant citra et trans Danubium Nicetæ ipsius Daci ævo, id est sæculo desinente quarto, et quinto ingreditur.

Verum gentes Transdanubianas a Nicetæ hoc Daco ad fidem Christianam perluctas fuisse Lequienus ipse supra citatus fatetur Orientis Christiani tomo II, in Diocesi Illyrici Orientalis, et Provincia Dacie Mediterraneæ col. 306; et nihilominus eundem Ecclesiæ Remisianæ, seu Romesianæ, aut Remessianæ cis Danubium in nova Dacia Mediterranea sub metropoli Sardicensi facit episcopum, dicens: « Eodem quo sancti Hieronymus et Paulinus tempore, Nicetas sive Nicetius Remisianæ urbis episcopus claudit, qui Bessis, Dacis, Gothis et Scythis trans Istrum consistentibus verbum Dei prædicavit. » Quid igitur ad hæc? Favet certe opinioni nostræ auctoritas Lequieni, qui Bessos, Dacos, Gothos et Scythas, quibus Nicetas hic prædicavit, trans Danubium positos agnovit: sed dum Nicetam, barbararum earum gentium institutorem et patrem, asserit nihilominus episcopum civitatis Romatianæ in Dacia nova Mediterranea cis Danubium; in hoc quidem plus æquo tribuit cuidam, quem citat, Gennadiano codici San-Germanensi, haud certe aliunde noto, et de quo alibi fiet mentio, ubi Nicetas Remesianæ civitatis, quæ certe in Dacia cis Danubium fuit, appellatur episcopus; et in hoc similiter morem gerit tot eruditus scriptoribus, qui contra Barionum Romatianam Gennadii civitatem pro Remisiana, aut Romesiana, seu Remessiana in Dacia nova Romana antehac intelligere voluerunt, et de quibus etiam suo loco data opera sermo erit. Cæterum cum Paulinus omnino siluerit, uti antea notabamus, seu Romatianam, seu Remesianam, seu alio quocumque modo dictam, civitatem in carmine suo, dum Nicetæ laudes prædicaret; cum nihil prorsus dixerit de Nicetæ meritis in peculiari quadam regenda Ecclesia, ubi barbaræ ac pagane gentes non essent; cum totam Nicetæ laudem collocet in Barbarorum et paganis superstitionibus conversione; quis eundem peculiaris alicujus Ecclesiæ extra Daciam Barbaram, immo in Dacia nova Mediterranea, episcopum simul faciat ex quadam sola seu appellationis loci similitudine, seu nominis unitate, seu etiam temporis convenientia? Præter quam quod Paulini laudes in eodem carmine ad Nicetam redeuntem in Daciam ex omnino sunt, ut cuique integrum illud carmen legenti patere potest, quæ totam Nicetæ vitam in barbararum gentium conversione atque institutione peractam indicent; ut nihil temporis reliquum illi fuerit ad peculiarem aliam regendam Ecclesiam, maxime vero Danubio flumine, et aliquo etiam terræ tractu a barbaris illis gentibus separatam: nisi gratis dicere velimus Nicetam hunc peculiarem Ecclesiam suam in Dacia Romana Mediterranea sitam veluti dereliquisse, ut apostolatum susciperet inter barbaras gentes in Dacia Transdanubiana; quod haud scimus an illius ævi disciplina pateretur, et an Nicetæ merito ascribi facile posset.

De Nicetæ hujus Daci ætate, de episcopatus tempore, de anno quo eum plus minusve obiisse putamus, sequenti capite data opera dicendum erit, ad quod lectorem mittimus. Interim ex iis quæ ibidem dicturi sumus, non immerito hic asserere possumus, Paulinianum hunc Nicetam episcopatum et apostolatum suum inter barbaras gentes Transdanubianas inchoasse sub Valente imperatore anno circiter 375, cum annum ageret ætatis trigesimum aut etiam trigesimum quintum, complexse vero cum vita anno circiter 420, ætatis autem septuagesimo quinto, aut etiam octogesimo. Quapropter Daci hujus Nicetæ in barbaras illas gentes Transdanubianas reapse merita prædicavit, eodem prope quo sanctus Paulinus tempore, etiam divus Hieronymus epistola 60 in editione Vallarsii ad Heliodorum, num. 4, quæ ad annum refertur 396, dum ex Bethleemico suo recessu scriberet, quod « Bessorum feritas, et pellitum turba populorum, qui mortuorum quondam inferis homines immolabant, stridorem suum in dulce Christi fregissent melos. » Sed adhuc clarius epistola ibidem 107 ad Lætam, num. 2, quæ anno tribuitur 403, Trans-

danubianarum illarum gentium in Christiana religionē progressum his verbis exposuit: «*Huic discunt Psalterium, Scythiæ frigora fervent calore fidei: Getarum rutilus et flavus exercitus Ecclesiarum circumfert tentoria; et 20* ideo forsitan contra nos æqua pugnant acie, quia pari religione confidunt.

Occurrerunt hic tamen cuidam etiam objectioni viri clarissimi Domini Georgii, qui in suo Adonis Martyrologio, ad diem x kal. Julii, pag. 288, duas citat epistolas Innocentii pape I, quæ videri possunt tomo III Conciliorum Labbei editionis Venetæ curis Coleti, nempe 21 ad episcopum Naresitanum seu Naisitandm, et 22 ad episcopos Macedonice, in quibus Nicetæ episcopi mentio fit, quem ille absque ulla dubitatione Romanicam episcopum intelligit in Dacia Cisdanubiana. Ut ut vero Nicetæ hujus sancti Paulini familiaris tempus conveniat cum ætate Innocentii pape I, et cum tempore datarum ab eo epistolarum quæ memorantur, nihilominus pace dixerim summum viri Innocentium papam in neutra ex illis epistolis appellare Nicetam episcopum civitatis Romanicæ, neque Romisiane aut Remissiane, etc., sed episcopum tantum. Fuerit idem fortasse ac Paulini amicus qui in prima epistola nominatur, ubi de Bonosi episcopi persona et damnatione agitur; quid contra nos, si inde non sequitur aut illum fuisse reapse episcopum Romanicam, aut non fuisse episcopum in Dacia Transdanubiana? Quod vero ad alteram Innocentii epistolam attinet, quis non videt datam illam ad episcopos provincie Macedonice sub metropoli Thessalonicensi; ac proinde Nicetam illum ibidem nominatum inter ceteros Macedonice episcopos, unum quemdam episcopum fuisse illius provincie, Nicetam, et ipsum nomine, sed alium omnino ab altero seu Nicetæ seu Nicetæ de quo hic sermo, qui nullo modo inter episcopos Macedonice provincie enumerari poterat, sive cis Danubium episcopalem sedem Romanicam habuisset, quia tunc inter episcopos metropolis Sardicensis, provincie Dacie Mediterraneæ, constitutus fuisset, ideoque cum Macedonibus non confundendus; sive trans Danubium episcopatum gessisset, quia aut nulli provincie tunc accensendus, aut certe finitimæ, Dacie scilicet Mediterraneæ, cujus metropolis erat Sarlica.

Videtur itaque jure iterum concludendum, Nicetam seu Nicetam, sancti Paulini Nolani amicum, non fuisse episcopum civitatis illius in Dacia nova Aureliani cis Danubium positæ, quæ Remesiana aut Romisiana vel Romanica, etc., appellata fuit; sed episcopatum absque dubio gessisse trans Danubium inter barbaras gentes, in ea Trajani Dacia quæ tunc ad Romanum imperium non pertinebat, et Barbara proinde Dacia appellabatur. Nihil est igitur unde sibi quisquam blandiri possit de Romanicæ civitatis nomine a Gennadio adhibito, ut Nicetæ seu Nicetæ ille Gennadianus perhibeatur idem esse cum Nicetæ seu Nicetæ sancti Paulini amico; qui propterea percommode in Dacia cis Danubium collocetur, eique Remesiana vel Romesiana aut Remissiana, etc., civitas tribuatur, quæ parum inflexo vocabulo Romanica Gennadii facile intelligi valeat.

21 CAPUT III.

Romanicæ civitatis episcopus Nicetæ, seu Nicetæ, a Gennadio memoratus, non est Nicetæ seu Nicetæ ille Dacus sancti Paulini Nolani episcopi amicus, ejusdemque laudibus celebratus.

Jam ad penitiora et graviora progredior, dum hoc capite probandum suscipio Nicetam, seu Nicetam, episcopum civitatis Romanicæ a Gennadio memoratum, non esse Nicetam seu Nicetam illum Dacum sancti Paulini Nolani episcopi amicum, ejusdemque laudibus celebratum. Hic enim illius opuscula intimius investiganda; hic inquirendum venit num sancto Nicetæ Paulini Nolani amico conveniant, an non, quæ in his opusculis peculiariter exhibentur de dogmatibus, de hæresibus, de disciplina, ad regularum

A normam quas recta ratio exigit, et critices periti tradunt. Hic proinde dicendum etiam de hujus Nicetæ Paulini amici ætate; et an prorsus Paulino coævus, an suppar, an minor exstiterit: quæ omnia diligenter indigent inquisitione, ut lata propositio inde veluti sua sponte procedat. Utrumque ex his opusculis, quæ germana esse probavimus, gravissima suppeditat argumenta, ut evincatur eorum auctorem Nicetam seu Nicetam episcopum civitatis Romanicæ, qui a Gennadio memoratur, esse non posse Nicetam seu Nicetam illum Dacum, sancti Paulini Nolani episcopi amicum, ejusdemque laudibus celebratum: sed tum brevitate studio, tum quia exploratiora seligere præstat, Libello nunc ad lapsam Virginem ad alia reservato, in *Explanatione Symboli ad competentes immorari sufficet.*

Quod ad dogmata vero attinet, quæ in aliqua sanctorum Patrum non satis explorata lucubratione traduntur, et ex quibus cognoscendorum auctorum solent critici erueri argumenta, non me latet satis firma non esse quæ ex quibusdam dogmatibus eruantur, quæ aliquando Ecclesia adversus ortas hæreses in conciliis explicavit: nam cum Ecclesia nunquam nova dogmata tulerit, sed illa tantum uberius explanaverit suaque definitione firmaverit, quæ ab initio revelata, et constanti traditione servata, Novatorum postea cavillationibus temerata fuere; necesse est ut eadem dogmata asserta inveniantur etiam in illis sanctorum Patrum Operibus, quæ concilia præcessere in quibus illa definita fuerunt; quin inde inferri queat Opera illa, non illorum, sed sequioris ætatis auctorum esse censenda. Quis enim ignoret catholicum dogma, exempli gratia, de Filii Divinitate, et consubstantialitate cum Patre, etiam ab anteniceenis Patribus et creditum et traditum fuisse? Sola itaque dogmatis alicujus assertio, quod aliquando Ecclesia lege lata sanciverit, non est ratio sufficiens judicandi opus aliquod posterius esse debere illi Ecclesiæ definitione.

C Adsunt tamen persæpe adjuncta quedam, quæ argumenta et dogmatibus sumpta firma reddunt, et ineluctabilia: veluti si dogma illud, aut peculiari vi asseratur, quia non asserebatur antequam Ecclesia super illo pulsaretur; aut si eisdem pene verbis vel parum dissimilibus annuntietur, quibus Ecclesia in œcumenicis conciliis congregata in illius definitione usque fuit, aut quæ Romani pontifices in suis dogmaticis constitutionibus adhibuerit; aut si iisdem fulcitur momentis, quibus fulciri consuevit ab iis qui, assu fervente disputationum, veritatem catholicam validius tuebantur; aut si in eodem dogmate annuntiando, 22 verba, rationes ac dicendi modi usurpentur, quæ post illius definitionem communiter apud Patres erant in usu. Crescit vero argumentorum et dogmatibus sumptorum pondus ac robor, si in dogmate annuntiando contrarius denotetur error, etiamsi tacito errantis ejusque sectatorum nomine: et si dogma aliquod proponatur, ejus contrarius error non semel in Ecclesia eruperit, neque semel tantum fuerit profligatus, tunc in didicandis Operibus ex hæc dogmatis assertione, alia ex eisdem Operibus debent inquiri quæ lumen ferant in tenebris; ac fere nunquam peculiaribus quedam desunt, quæ ambiguitatem tollant; neque interim minima habenda est ratio etiam varietatis illius in scribendi disserendique modo quæ unam ab altera ætate, et unum ab altero sæculum, veluti colore aliquo peculiari ac proprio caractere, distinguat.

His itaque expensis, ecce nobis Nicetæ, seu Nicetæ, episcopum civitatis Romanicæ a Gennadio appellatus, qui in *Explanatione Symboli*, cap. 4, ita competentes suos alloquitur super incarnationis mysterio. «*Crede hunc, qui ex Virgine natus est nobiscum, esse Deum; Deum ante sæcula de Patre; hominem ex Virgine propter homines. Vere incarnatum, non putative, sicut quidam dicunt erronei hæretici erubescens mysterium Dei. In phantasmate dicunt*

factam Domini incarnationem : quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos fecerit hominum. Quod absit, absit omnino a Dei veritate. Si enim falsa incarnatio est, falsa erit et salus hominum. Quod si vere salus in Christo est, vera æque incarnatio est. In ipso utrumque existens; homo, quod videbatur; Deus, quod non videbatur. Mauducans ut homo; et pascens, quoniam millia hominum quinque paupibus, quia Deus. Dormiens ut homo in navi; sed ventis et mari imperans, quia Deus. Manus cruci affligens velut homo; sed paradisum confitenti se latroni tribuens, quia Deus. Mortem postremo suscipiens deposito ad modicum corpore, ut homo; sed quadriduum mortuum de sepulchro suscitans, quia Deus. Utrumque ergo credendus est Christus; Deus et homo: quia sicut homo ex passionibus agnoscitur; ita Deus ex divinis operibus manifestatur. Habes ergo unde respuas magistros fallaciae. Hactenus beatus Nicetas. Ea igitur catholicum dogma vere in Christo humanitatis a Niceta nostro assertum; neque assertum simpliciter, sed etiam perspicue naviterque explicatum, ac solidissime etiam propugnatum adversus dogmatis huius temeratores, quorum notat errorem, et quos ipse, non expresso quidem eorum nomine, sed generatim appellat *erroneos hereticos*, ac *magistros fallaciae*. Non est itaque anterior hic Nicetas, sed posterior exortis erroribus super vera Christi humanitate; ac propterea talis est in Niceta nostro dogmatis huius assertio, ut inde de illius ætate aliqua ferri possit opinio.

At non semel in Ecclesia Dei contra veram Christi humanitatem error erupit. Auctor Catalogi Hereticorum, qui post Tertullianum librum de Præscriptionibus locum habet, meminit heretici Saturnini, qui sub Traiano aut Adriano imperatore Antiochin hæresim disseminavit, asserens inter alia Christum in substantia corporis non fuisse, et phantasmate tantum quasi passum fuisse. Meminit et Basilidis, qui Christum similiter renisse in phantasmate esse dicebat, et sine substantia carnis fuisse. Ophitas etiam recenset, qui circa annum 150 orti, inter alia assererant Christum non in substantia carnis fuisse: subinde Valentinum, qui docuit Christum in substantia corporis nostri non fuisse, sed spirituale nescio quod corpus de celo descendentem, quasi aquam per fismalem, scilicet per Mariam virginem transmeasse, nihil inde vel accipientem, vel mutantem; dein post alios Cerdonem, qui Christum in substantia carnis negat, in phantasmate solo fuisse pronuntiat; nec omnino passum, sed quasi passum; nec ex Virgine natum, sed omnino nec natum: denuum Cerdonis discipulum Marcionem, qui hæresim Cerdonis approbare conatus est, et eadem dicere quæ ille superior hereticus ante dixerat. His accedunt Apollinaristæ et Manichæi, quorum nullus in Christo humanæ carnis credit veritatem, uti aiebat sanctus Leo Magnus, epistola 35 ad Julianum episcopum Coensem, capite 1, ex editione fratrum Balleriniorum, qua semper in hac dissertatione utemur.

Hunc vero jamdiu a Patribus in his hæreticis condemnatum errorem, ac propterea propemodum obsoletum, medio sæculo v, veluti ab inferis revocavit Eutyches archimandrita Constantinopolitanus, qui propterea per impios veterum hæreticorum voluntas errores dicitur a sancto Leone Magno epistola 124, ad monachos Palestinos, cap. 2; et de quo idem ipse aiebat epistola 79, ad Pulcheriam Augustam, quod si quid sani cordis habuisset, dudum in auctoribus suis periculum olimque prostratum (errorem) facile poterat declinare, ne de sepultis cineribus rediviva tentaret incendia commovere, ut in eorum transiret consortium, quorum secus esset exemplum. Præstat nihilominus hunc Eutychetis errorem intimius considerare; quoniam non illos veteres Nicetam nostrum respexisse reor, dum in illa catholici dogmatis assertionem de vera Christi humanitate, eidem adversos appellat *erroneos hereticos*, et *magistros fallaciae*; sed Eutychen præcipue ejusque sectatores Nicetam indi-

care voluisse verbis illis contendo, uti inferius explicabo.

Iterum itaque loquatur beatus Nicetas ad competentes suos de dogmate catholico vere in Christo humanitatis, eosque communiat adversus oppositum errorem. « Crede, inquit, hunc, qui ex Virgine natus est nobiscum, esse Deum; Deum ante sæcula de Patre; hominem ex Virgine propter homines. Vere incarnatum, non putative, sicut quidam dicunt erronei heretici erubescens mysterium Dei. In phantasmate dicunt factam Domini incarnationem: quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos fecerit hominum. Quod absit, absit omnino a Dei veritate. » Quid igitur Eutyches, ejusque sectatores? Audiatur in primis cœvæ historicus, et S. Leonis pape I notarius, S. Prosper Aquitanus in Chronico; qui, Asturio et Protogene consulibus, ita scribit: « Hoc tempore Eutychiana hæresis exorta est, auctore Eutyches quodam presbytero, qui apud Constantinopolim monasterio celeberrimo presidebat, prædicans Jesum Christum Dominum nostrum, beatæ Mariæ virginis filium, nihil maternæ habuisse substantiæ, sed sub specie hominis solam in eo Verbi Dei fuisse naturam. » Ea igitur Christum ex Eutychetis errore non vere, sed putative incarnatum, uti apud Nicetam aiebat erronei illi heretici; dum nihil maternæ habuit substantiæ, uti ex eodem Eutyches refert sanctus Prosper: en in phantasmate factam Domini incarnationem, et non vere ipsum fuisse quod videbatur, sed oculos hominum fecisse; quod procul dubio periode est ac in Christo sub specie hominis solam Verbi Dei fuisse naturam, quæ est hæresis Eutychetis a sancto Prospero nobis exhibita.

Sed quoad hæresim Eutychetis nihil accuratius, nihil solidius, nihil uberius divo Leone Magno, qui hæresim illam ab ipso ortu suo et penitus intellexit, et acerrime exagitavit, et summa vigilantia compescuit, et apostolica auctoritate contrivit. Sanctus Leo itaque audiatur Eutychetis errorem exponens, et non uno quidem, sed pluribus in locis, pro zelo quod ardebat catholice veritatis. « Nec frustratorie loquens, aiebat S. Leo, ita Verbum diceret (Eutyches) carnem factum, ut editus utero Virginiis Christi haberet formam hominis et non haberet materni corporis veritatem. » Ita in celebri epistola ad Flavianum, quæ est 28 in citata editione fratrum Balleriniorum, capite 2. « Quantum Nestorius a veritate excidit, dum Dominum Jesum Christum de matre Virgine hominem solum asserit natum; tantum etiam hic (Eutyches) a catholico tramite deviauit, qui de eadem Virgine editum, non nostræ credit esse nature: ut quod formam servi gessit, quod nostri similis fuit atque conformis, quædam nostræ carnis fuerit imago, non veritas. » Ita epistola 30, ad Pulcheriam Augustam. « Quantum Nestorius a veritate discessit, Deitatem Verbi ab assumpti hominis substantia separando, tantum a recto tramite etiam iste (Eutyches) desciscit, qui unigenitum Dei Filium sic de utero beatæ Virginiis prædicat natum, ut humani quidem corporis speciem gesserit, sed humane carnis veritas Verbo unita non fuerit. » Ita epistola 35, ad Julianum Coensem, capite 1. « Sic ut Nestorius... sic et Eutyches damnatum olim sæculis errorem, alia profanitate blasphemans, a catholice soliditatis compage resectus est: quia inductis quibusdam nimiumque simplicibus persuadere tentavit, quod Verbum Dei ita caro sit factum, ut veram carnem de matre non sumperit: nec nostri illius generis corpus habuisse; sed Divinitatis ejus et carnis unam esse naturam: ut unum Dominum nostrum Jesum Christum et falsum hominem, et Deum diceret esse passibilem. Quod nec pietas fidei, nec ratio recipit sacramenti; ut aut in sua natura passibilis fuerit Deitas, aut in susceptione humana mentita sit Veritas. » Ita epistola 102, ad episcopos Galliarum. « Catholice fidei petra... et Eutychen similiter execratur, qui in Domino Jesu Christo veritatem humanæ carnis evacuans, ipsum Verbum in carnem asserit

transformatum, ut nasci, nutrir, proficere, pati, mori, atque sepeliri, et die tertio suscitari, solius fuerit Deitatis, quæ servilis formæ non veritatem suscepit, sed figuram. » Ita epistola 119, ad Maximum Antiochenum, cap. 2. Hactenus de Eutychemis errore sanctus Leo Magnus. Hæc porro quæ sanctus pontifex de Eutychemis errore commemorat, quod nimirum ipse docuerit Christum habuisse formam hominis, sed non materni corporis veritatem; quod fuerit in illo nostra carnis imago, non veritas; quod speciem gesserit humani corporis, non humanæ carnis veritatem; quod veram carnem de matre non sumperit, nec nostri generis corpus habuerit, ac propterea falsus homo exstiterit; quod servilis formæ figuram suscepit, non veritatem; hæc, inquam, de Eutychæ a divo Leone relata, nonne eadem sunt quæ beatus Nicetas de suis erroneis hæreticis et magistris fallaciæ referebat; quod putative scilicet, non vere incarnatum doceret Dei Filium; et quod in phantasmate faciam dicerent Domini incarnationem, quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos se, ellerit hominum?

Verum adhuc luculentiora in eodem divo Leone de Eutychemis errore scribente 25 viceamus, et ipsum phantasmatis vocabulum a Niceta usurpatum, atque illam ad oculos fallendos illusionem aequipollenti simulationis voce expressam; ut idem error appareat indicatus a Niceta nostro etiam ex eodem quo sanctus pontifex usu verborum; infra dicturi quæ, his præmissis, rem plane conficere nullus, prout credimus, dissilietur. « Non dubie enim... Manicheorum confederantur errori (Eutyches scilicet ejusque assectæ), qui ab unigæ ito Dei Filio verum et nostræ naturæ hominem negant esse susceptum, omnesque ejus corporeas actiones simulatorii volunt fuisse phantasmatis. » Ita sanctus Leo epistola 59, ad clerum et plebem Constantinopolitanae urbis. « Eutyches quoque eodem (quo Nestorius) percellatur anathemate, qui per impios veterum hæreticorum volutatus errores, tertium Apollinaris dogma delegit: ut negata humanæ animæ atque animæ veritate, totum Dominum nostrum Jesum Christum unius asserat esse naturæ, tanquam Verbi Deitas ipsa se in carnem animamque converterit; et concipi et nasci, nutrir, et crescere, crucifigi ac mori, sepeliri ac resurgere... ejus tantum essentia fuerit, quæ nihil horum in se sine carnis recipit veritate... Unde si ab Apollinaris perversitate hæreticus iste de-ciscit, ne convincatur Deitatem passibilem sentire atque mortalem; et tamen Verbi incarnati, id est Verbi et carnis unam audet pronuntiare naturam, non dubie in Manichei et Marcionis transit insaniam, et mediatorum Dei et hominum, hominem Christum Jesum simulatorie omnia credit egisse, nec humanum in ipso corpus, sed phantasticam corporis speciem oculis apparuisse cernentium. » Idem sanctus Leo epistola 124, ad monachos Palestinæ, capite 2, et ipsissimis verbis epistola 165, ad Leonem Augustinum, capite 2. In sermone vero 65, de Passione Domini 14, capite 1, hæc habet: « Sermone, dilectissimi, de gloriosa Domini nostri Jesu Christi passione promissum, ita expectationi vestræ intelligo esse reddendum, ut officium disserendi et festo paschali serviat, et ausibus impii erroris (Eutychemi) occurrat. Qui enim Dei Filium veram nostræ carnis negant suscepisse naturam, inimici sunt fidei Christianæ, et evangelicam prædicationem nimis impudenter impugnant: ut secundum ipsos crux Christi aut simulatio fuerit phantasmatis, aut supplicium Deitatis. » En igitur phantasmatis vocem a divo Leone usurpatam in exponendo Eutychemis errore ad sensum prorsus beati Nicetæ; sicut etiam vocem simulationis, quæ illusionem illam exprimit ad fallendos oculos hominum, quam beatus Nicetas intelligit. Quis vero non eundem omnino sensum deprehendit in verbis illis Romani pontificis, Christum Jesum simulatorie omnia (Eutyches) credit egisse, nec humanum in ipso corpus, sed phantasticam corporis speciem oculis apparuisse credentium; et in his beati Nicetæ, in phan-

tasmatæ dicunt factam Domini incarnationem, quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos se, ellerit hominum? Addatur etiam quod in eodem nunc citato sermone sancti pontificis, capite 4, Eutychemis sectatores phantasmatici Christiani appellantur, sicut etiam ipsissimis verbis iidem impetuntur in epistola 124, capite 6, ubi idem sanctus pontifex ait: « Dicant igitur isti phantasmatici Christiani quæ substantia Salvatoris affixa sit ligno, quæ jecerit in sepulchro, et revoluta monumenti lapide, quæ tertio die caro surrexerit, etc. »

Neque hic vero desinit verborum ac sensum convenientia inter divum 26 Leonem de Eutychæ Eutychnis loquentem, et beatum Nicetam de erroneis illis hæreticis et magistris fallaciæ, quos commemorat, componentem competentes suos: quapropter in re, quæ in hujusmodi argumento præcipua est, nihil est omitendum ex iis quæ lucem quantalibet afferre possint, et veluti viam sternere ad ea quæ inferius manifestanda dabuntur. Ait itaque beatus Nicetas de suis erroneis hæreticis loquens: Sicut quidam dicunt erronei hæretici. Non igitur magno erant tunc numero; qui quidam fuisse dicebantur. Qui autem sanctus Leo papa de Eutychnianis? Quæ confessio, aiebat (veræ nimirum Deitatis, et veræ in Christo humanitatis) cum impie nunc a paucis quibusdam lædatur, etc. » Epistola 45, ad Theodosium Augustum. Et iterum: « Cui sacramento (veræ pariter Divinitatis et veræ humanitatis in Christo) quia impie nunc a paucis imprudentibus obviatur, etc. » Epistola 44, ad eundem Theodosium Augustum. Item: « Ut pax ecclesiastica renovetur, quæ quorundam dissensionibus videtur esse turbata. » Epistola 70, ad Pulcherium Augustam. Ipsa vero Pulcheria Augusta, quæ præsens erat Eutychnianæ factioni, ita ad eundem sanctum Leonem scribebat in epistola quæ inter illas sancti pontificis est ordine 77: « Illo errore sublato, qui ab aliquibus nunc ortus est. » Pergit beatus Nicetas, et illos quosdam suos erroneos hæreticos, qui non vere incarnatum Christum dicebant, appellat erubescens mysterium Dei. Quid autem et hic de Eutychnianis sanctus pontifex Leo? Recolantur quæ habet epistola 165, ad Leonem Augustum, capite 9: « In magno, inquit, sacrilegio se versari hæreticorum manifestat impietas, cum sub specie Deitatis honorandæ humanæ carnis in Christo denegat veritatem; et religiose existimant credi, si dicatur in Salvatore nostro verum non esse, quod salvat, cum ita secundum promissionem omnia secula percurrentem, mundus sit Deo reconciliatus in Christo, ut nisi Verbum dignaretur caro fieri, nulla posset caro salvari. Omne enim sacramentum fidei christianæ magno (ut hæretici volunt) decoloratur obscuro, si lux veritatis sub mendacio putatur latuisse phantasmatis. Non ergo quisquam sibi erubescendum existimet Christianus de nostri in Christo corporis veritate... De quo cum sanctorum litterarum nulla pars sileat, sufficit quædam consona veritatis signa posuisse, quibus diligentia fidei in splendidissimam latitudinem dirigatur, et sincera intelligentia luce perspicat, quod in Filio Dei, qui se incessabiliter Filium hominis et hominem profluitur, non sit Christianis erubescendum, sed constantissime glorandum. » Vides igitur apud Leonem Magnum Eutychnianos erubescens de nostri in Christo corporis veritate, et quidem sub specie Deitatis honoranda; sicut apud Nicetam erronei illi hæretici erubescens et ipsi mysterium Dei, non vere, sed putative incarnatum Christum Dominum dicebant, quasi vera Deum incarnatio decrederet.

Quanta vero fuerit apud Nicetam illius erroris immanitas contra quem competentes ad baptismum communebat, quantaque ex illo Christianæ fidei hominumque salutis perniciem immineret, ex iis quæ indicatum errorem in illa Symboli Explanatione e vestigio subsequuntur apparet: ait enim: « Quod absit, absit omnino a Dei veritate. Si enim falsa incarnatio est, falsa erit et salus hominum. Quod si vere salus in

Christo est, vera æque incarnatio est. » Numquid et tale aliquid de Eutychemo errore apud Leonem papam? Epistola 27 æmpe 60, ad Pulcheriam Augustam, hæc habet: « Hæresis quippe est nimis impia, et Evangelio veritatis inimica, quæ non portionem aliquam ledere, sed ipsa Christianæ religionis conatur fundamenta convellere; negans sempiterni Patris Filium sempiternum de utero beate Virginis Matris veram carnem nostræ assumpsisse naturæ. » Et epistola 165, ad Leonem Augustum, capite 5, ita scribit: « Quam itaque sibi in hujus sacramenti præsidio spem relinquunt qui in Salvatore nostro negant humani corporis veritatem? Dicant quo sacrificio reconciliati, dicant quo sanguine sint redempti? »

Hactenus et hæresim Eutychemianam ex præcipuo illius expugnato divo Leone Magno plene detectam perspeximus, et miram hæresim hujus cum ea de qua Nicetas in *Explanatione Symboli* loquebatur similitudinem; quin etiam utrumque lisdem sensibus, phrasibus, ac verbis quoque usum fuisse in propria hæresi indicanda collatione facta cognovimus. Progrediendum nunc ad id quod ab initio erat propositum; nimirum quod beatus noster Nicetas nequaquam veterum illorum hæreticorum qui Eutychi veluti præserunt respexit errorem, licet eorum error cum illo de quo Nicetas plane conveniat, nec verba quoque desiderantur, quæ rei unitatem constituent, quæque profecto clarissimo etiam Zabao fecum fecerunt, ut nihil omnino de Eutyche suspicatus, præcessores tantum illius ibidem agnosceret in dissertationis suæ parte altera, num. 16; sed quod reapse de Eutychemo errore locutus fuerit Nicetas, et quod pro *irratione* illis *hæreticis* ac *magistris fallaciæ* in *Explanatione Symboli* memoratis, Eutyches ipse ejusque sectatores intelligendi omnino veniant: quod conjecturis quidem probandum suscipio, non enim alia suppetunt alterius generis argumenta; sed conjecturis, ni fallor, tanti ponderis, quibus vel conjunctum, vel etiam singulatim sumptis, rem prorsus confectum iri confidam.

Ad celebrem dogmaticam epistolam sancti Leonis Magni ad Flavianum Constantinopolitanum antistitem accedamus oportet, quæ Eutychemis errorem tantis rationum momentis tantaque auctoritatis et eloquentiæ vi ab ipso sui exordio jugulavit, ut nihil ea robustius, nihil validius adversus illam impietatem communi totius Ecclesiæ plausu judicaretur. Ab anno 449, quo eadem epistola prodiiit, Asturio et Protogene consuliis, usque ad concilium Chalcedonense, ubi eam fidei regula ex ipso Petri ore prolata venerabiliter accepta fuit, omnes tum Orientis tum Occidentis Ecclesiæ pervagata, ita in ore omnium esse cepit, ut non modo eam singuli per orbem universum episcopi præ oculis semper haberent, sed ut eadem etiam communiter a fidelibus, velut *Symbolum fidei*, memoriæ commendata teneretur. Præstat super hac re luculentissimum testimonium asserre Ecclesiæ Gallicanæ, quæ in epistola synodica ad ipsum divum Leonem missa, et inter hujus sancti pontificis Epistolæ ordine 99, capite 2, ita scribebat: « Quæ apostolatus vestri scripta, ita ut symbolum fidei, quisquis redemptionis sacramenta non negligit, tabulis cordis ascribit, et tenaci, quo ad confundendos hæreticorum errores paratior sit, memoriæ commendavit. » Quod itaque de Gallicanæ Ecclesiæ testabantur synodice congregati episcopi Galliarum, hoc de cæteris per orbem Ecclesiis jure censendum: præcipue vero cum certum sit in fidei professionibus nihil antiquius fuisse frequentius, quam post generalia concilia hujus quoque epistolæ doctrinam præditeri, quæ inter divina etiam officia tempore Adventus, tum in 28 Romana Ecclesia, tum in aliis Italiæ et Galliarum locis habuit, ut erudite admonent Balleini fratres in admonitione ad hæc eamdem epistolam. Quod spectat ad hæc Italiæ superioris loca, exstat epistola ad eundem sanctum Leonem papam Eusebii episcopi Mediolanensis aliorumque comprovincialium episcoporum, inter

A Leonis epistolæ, num. 97, ubi epistolæ ad Flavianum beati pontificis summa veneratione suscipitur, ac debitis laudibus celebratur. Quod vero attinet ad Aquileiensem provinciam Mediolanensi conferendam, ubi nos degimus, fidem eruditi fratres Balleini inspicant Sponsionem episcoporum provincie Aquileiensi ad Paulinum patriarcham anni 801, a de Rubens in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensi allatam, atque e manuscripto Vaticano 1522 erutam, ubi episcopi provinciales profitebantur catholicæ fidei regulam juxta definitionem concilii Nicæni, et ut tomus beati declarat papæ Leonis. Licet vero sequioris ætatis monumentum hoc sit, minime tamen ambigendum ex primæ etiam Aquileiensium fluxisse disciplina, atque ex eodem pristina venerationis fonte erga hanc epistolam, quam litteris suis testatam reliquerunt Gallicani præstules ac Mediolanenses, quamque plene consimilem in universa Ecclesia extitisse, et rei gravioris, et illorum temporum conditio, et ratio ipsa suadet.

B Quid igitur ex hac dogmatica divi Leonis epistolæ ad rem nostram? Cum tanta fuerit erga epistolam hanc veneratio in universo orbe catholico ab eo tempore quo data fuit, ut veluti *symbolum fidei* ab omnibus acciperetur, nec non *memoriter* teneretur; ubi hujus celeberrimæ epistolæ sensus, ubi ejusdem momenti adversus Eutychemianum errorem adhibita, ubi verba etiam, ac veluti ipsa dicendi ratio in alio quæpiam opere deprehenduntur, in quod maxime aut de fide aliquo modo agatur, aut, quod præcipuum est, ipsum fidei symbolum explanetur, commoneanturque audidores ne se abripi sinant ab *erroneis hæreticis* et *magistris fallaciæ* contraria docentibus; minime dubitandum, illius operis auctorem eundem respexisse Eutychemianum errorem quem sanctus pontifex in illa epistola prolargivit, quamvis nec Eutyches ibi, neque Eutychemi expresso nomine indicentur. Ejusmodi porro esse *Explanationem Symboli ad competentes*; quæ sensus videlicet continet in epistola divi Leonis expressos adversus Eutychemis errorem, quæ momenta referat ab eodem adhibita, quæ verba etiam ac veluti dicendi rationem exhibeat, textus ex utraque lucubratione ob oculos positi invictissime, ut arbitror, demonstrabunt.

Sit itaque primum sanctus pontifex Leo in eadem epistola sua ad Flavianum, quæ ordine est 28, capite 4: « Agit, inquit sanctus pontifex, utraque forma cum alterius communione, quod proprium est; Verbo scilicet operante quod Verbi est, et carne exsequente quod carnis est. Unum horum comiscat miraculis, aliud succumbit injuriis... Esurire, sifire, lassescere, atque dormire, evidenter humanum est. Sed quinque panibus quinque millia hominum satiare... supra dorsum maris plantis non desinentibus ambulare, et elationes fluctuum increpata tempestate consternere; sine ambiguitate divinum est. Sicut ergo, ut nulla præteream, non ejusdem naturæ est, flere miserationis effectu amicum mortuum, et eundem, remoto quatuordecim aggeri sepulture, ad vocis imperium exaltare redivivum; aut in ligno pendere, et in noctem luce conversa, omnia elementa tremefacere; aut clavis transfixum esse, et paradisi portas fidei latronis aperire: ita non ejusdem naturæ est dicere: **29 Ego et Pater unum sumus**; et dicere: *Pater major me est*. Quamvis enim in Domino Jesu Christo Dei et hominis una persona sit; aliud tamen est, unde in atrocis communis est contumelia; aliud unde commanis est gloria. De nostro enim illi est minor Pater humanitas; de Patre illi est æqualis cum Patre Divinitas. » Hactenus sanctus Leo. Ecce nunc beatum Nicetam in *Explanatione Symboli*, capite 4, statim post ea verba quæ superius retulimus ad ostendendam perneciam quæ Christianæ fidei imminabat ex errore quem ille exagitabat in *erroneis* suis *hæreticis*; et non alio prorsus sensu ac sese sanctus pontifex explicabat de Eutychemis errore. In ipso (Domino Jesu Christo); ait beatus Nicetas; utrumque *est* *verum*, quod videbatur; Deus, quod non videbatur. Mandu-

ans ut homo; et pascens quinque millia hominum quinque panibus, quia Deus. Dormiens ut homo in navi, sed ventis et mari imperans; quia Deus. Manus cruci affigens velut homo; sed paradisum confidenti se latroni tribuens, quia Deus. Mortem postremo suscipiens depositio ad modicum corpore, ut homo; sed quadriduam mortuum de sepulcro suscitans, quia Deus. Utrumque ergo credendus est Christus: Deus et homo; quia sicut homo ex passionibus agnoscitur, ita Deus ex divinis operibus manifestatur. Habes ergo unde respuas magistros fallaciae. » Hactenus etiam beatus Nicetas.

Jam vero, si excipiat styli proprietas, quæ non eadem est in utroque scriptore; nam simplex ac nitida in Niceta, gravis ac splendida in Leone: et si excipiat sermonis quedam prolixitas quæ in textu divi Leonis apparet, utpote qui totus erat in tota illa epistola ut dogma catholicum assereret de vera in Christo humanitate, et adversum Eutychem errorem convelleret; dum strictior dicendi ratio Nicetæ conveniebat, qui non de unico illo dogmate sed de symbolo universo explanationem competentibus tradebat, et talem quidem quæ auribus audientium facile exciperetur, non quæ legentium oculis subiceretur; veluti epistola, aut alia alterius generis lucubratio, quam propterea longinquam, ubi res urgeat, esse non dedecet: si hæc in allatis textibus excipiat, ex ipsa styli varietate, et ex ipso dicendi genere necessaria diversitas; quis, quæso, non videat, sensus in utroque textu esse plane conformes in dogmatis explicatione, eadem adhiberi momenta ex evangelica historia petita ad confodiendum errorem dogmati oppositum, et verba etiam non semel, ac veluti dicendi rationem in utroque penitus convenire? Non alia egent in minori discussione allati duo textus, quos parallelos satis aperte vel intuentium oculis sese produnt; ut ex illis conclusionibus beatus Nicetas, eundem ac divus Leo in epistola ad Flavianum respexisse Eutychem errorem in sua *Explanatione Symboli ad competentes*, capite 4, atque idcirco pro illis *hereticis hæreticis*, pro illis *magistris fallaciae* quos objurgat, Eutychem profecto et sectatores illius ipsum quoque indicare voluisse.

Rem non pigeat nihilominus etiam uberius illustraræ, ac validius confirmare. Eadem quæ in Niceta nostro apparere occurrenti ratio Eutychemo errori ex dogmatica epistola sancti Leonis pape ad Flavianum, sive ex ipsius sensu, et momentis in ea allatis, atque ex ipso dicendi modo, et pene ex verbis illius, uti vidimus; eadem, inquam, in aliis ejusdem ætatis Patribus elucet, de quibus non est controversia quod Eutychemum errorem respexerint. Quid nempe consequitur? **30** Inde nimirum vehementius firmatur, et communiter tunc Ecclesiæ antistes ex fonte illius dogmaticæ epistolæ hausisse quæ fidelibus traderent ad fidem veræ in Christo, sicut divinitatis, ita et humanitatis confirmandam, atque ad refellendum adversum errorem; et plane Eutychemi hæresim esse de qua in *Explanatione Symboli* monebat Nicetas competentes suos, cum eadem loquendi ratio appareat, quæ in Leone et in Niceta, etiam in aliis Patribus, quos nullus dubitat aut aetatem erroris Eutychemi attigisse, aut errorem ipsum proxime subsecutos. Jam igitur videamus.

Adest inter alios sanctus Maximus Taurinensis, qui, ut ex ejus Vita, in novissima illius *Operum Romana* editione concinnata apparet, anno 465 adhuc erat in vivis; quique anno 451 in concilio Mediolanensi cum aliis episcopis illius provincie subscripsit, at epistolæ sancti Leonis ad Flavianum, uti constat ex synodica superius citata Eusebii Mediolanensis episcopi ad eundem sanctum pontificem, quæ exstat, ut dictum fuit, inter istius Epistolæ ordine 97. Itaque sanctus Maximus in sermone 57 de *Pascatis*, Solemnitate 9, ex eadem novissima editione, Romana hæc habet: « Quis dubitet ineffabiliter eum Filium Dei, Filium-

A que esse hominis, qui potuit et mortem perpeti, et morte devicta semetipsum suscitare de immulo? Nam suscepta carne de Virgine, non quam in fide nostræ confessionis nebulam paterentur, toto prædicationis suæ tempore verum se revelabat Deum, perfectum ostendebat et hominem. Flebat quippe, ut nostro dolore morens, sed ut sua virtute potens miseratus cæcorum tenebras, huic necdum formatus faciebat oculos, illi reddebat amissos; navigans cum discipulis suis somno hominis dormiebat in puppis; sed conscie majestatis imperio insurgentium fluctuum moles; minacesque ventos serena protinus tranquillitate compescuit. Morituum se, ut temporalis vitæ homo scissime testabatur, sed ut æternus Deus, refugio in corpora vitali spiritu, ad locum mortuos redire præcepit. Ut Filio hominis ingerebantur convicia blasphemantium, sed ut ignara mortalitas inostensam credendi disceret veritatem, quasi unicum Filium suum Pater alloquebatur e cælo. » Et sermone 102, de Verbis Evangelii, etc., ita loquitur: « In hac lectione simul consideranda est in uno eodemque Redemptore nostro disjuncta operatio Divinitatis et humanitatis, atque omnimodis detestandus error Eutychemi, qui unam tantum in Christo dogmatizare præsumit operationem. In alterutra enim parte vel qui solum hominem fuisse dixerit, gloriam negabit Conditoris; vel qui solum Deum, negabit misericordiam Redemptoris. Nempe quod super turbam miseretur Dominus, ne vel inedia, vel longioris viæ deficiat labor, noverimus affectum, atque compassionem humanæ fragilitatis: quod autem de septem panibus, et paucis piscibus satiavit quatuor millia hominum, credimus diviniæ opus esse virtutis. » Homilia vero 49 hæc alia habet: « Hujusmodi Dominus peregit in sua carne mysterium, ut sicut Deus esse divinis virtutibus creditur; ita et homo esse, infirmitatibus dignoscatur humanis. Et hinc est quod Christus ut homo esuriat; et esurientes pascit, ut Deus. Hinc quod fatigatur iterare, et claudis virtutem tribuit ambulandi. Hinc quod oculos suos laxat in lacrymas, et mirabiliter cæcis reformat aspectum. Hinc quod appropinquante morte tristatur, et mortuum Lazarum suscitavit de sepulchro. Hæc omnia, fratres, Conditor **31** ac Redemptor noster, ut Deus et homo agit, non quia talis illi nascendi necessitas fuit; sed quia tale in cælo, et in terris voluit regnare mysterium. » Hæc sanctus Maximus Taurinensis de catholico dogmate veræ in Christo, sicut divinitatis, ita et humanitatis, adversus Eutychemum errorem; et penitus ad sensum, immo veluti ad verba ipsa tum divi pape Leonis, tum beati nostri Nicetæ.

B Post Maximum Taurinensem audire præstat etiam divum Petrum Chrysologum, cujus exstat celebris ad Eutychem ipsum epistola, inter Epistolæ sancti pape Leonis ordine 25, ad initium pertineans anni 449, uti animadvertunt Ballerini fratres in admonitione prævia; in qua epistola illum monebat, ut *hæc quæ a beatissimo papa Romanæ civitatis scripta sunt obedienter attenderet: quoniam beatus Petrus, qui in propria sede et vivit et præsedet, præstat querentibus fidei veritatem*. Quamvis vero Chrysologi obitus post annum 451 differri non possit, ut monet clarissimus abbas Bacchini in Observationibus ad Vitam ejusdem ab Agnello in suo libro Pontificali nobis datam; etiam hoc tam brevi tempore, scilicet biennii circiter; ab exorto sibi quæ cognitio Eutychemo errore, sanctissimus Ravennatium pontifex oblata occasione; et in sermonibus suis illum insectari non destitit; et ita quidem, ut manifeste appareat errorem illum et ipsismet coloribus depinxisse quibus sanctus Leo ac beatus noster Nicetas, et simili etiam dicendi ratione, ac momentis quoque ejusdem ponderis ejusdemque generis confutasse. Sermone 21 ex editione Sebastiani Pauli Augustæ Vindobonorum 1758, in folio, ita aiebat: « Et assumunt eum ut erat in mari. Quid hoc? Aliter est Christus in cælo, aliter habetur Christus in mari; aliter in majestate Patris, aliter in hominis humanitate

C D

centitur; aliter cœternis Patri, aliter ætatem nostram gradibus cernitur temporalis; aliter nostro dormit in corpore, aliter in sui vigilat spiritus sanctitate. » Sermone 58 hæc habet: « Sepulturam patitur (Christus), ne mortem non adiiisse ut vinceret, sed simulasse ut eluderet, ab impiis jactaretur... Et si in passione nostre se carnis veram probavit habuisse substantiam, per trium dierum figuram totam Trinitatis resurgit in gloriam. » Sermone 60 hæc alia legimus: « Sepultum dicis (Christum) ut veram carnem Christi, mortemque non perfunctoriam probet confessio sepulture; mortem suam cepisse et vicisse; intrasse inferos et rediisse, venisse in iura tartari, et tartari iura solvisse, non est fragilitas, sed potestas. » Sermone denique 144 ita scribit: « Ecce, inquit, concipies in utero. Propter reverentiam dixisse susceperat: Concipies: quod exaggerat, in utero, quid est? Ut conceptus esset veritas, non figura; ut partus esset proprietatis, non imago; ut sicut de Deo vero Deus verus natus est, sic de vero conceptu veritas humani corporis nasceretur. In ortu Christi, fratres, humani corporis injuria sublata est, non natura; nec est creatura deleta, sed culpa damnata. Est ergo hæresis, quæ Christum æternum corpus assumptissemus mentitur: nec habuisse carnem, se i hominem simulasse confingit. » Hæc sanctus Petrus Chrysologus in Sermionibus suis. Quis igitur non videat Eutychemum errorem hic expressum ipsissimis verbis *simulationis, figure, imaginis* humane carnis in Christo, quæ adhibita fuerunt a divo Leone in tot ex eodem superius allatis textibus; quæque plene respondent aliis *putativæ incarnationis*, atque *phantasticæ*, ad fallendos hominum oculos, quæ apud 33 Nicetam occurrunt? Quis æque non intelligat a divo Petro Chrysologo quædam hic asserri, pro opportunitate orationis, ad asserendas in Christo operationes humanas a divinis distinctas, quæ divus Leo papa in epistola ad Flavianum protulit, et beatus quoque Nicetas in *Symboli Explanatione* recensuit?

Ut aliquid præterea, post divum Maximum Taurinensem, et post divum Petrum Chrysologum, etiam ex præsulibus Gallicanæ Ecclesiæ afferamus, quod ad rem nostram faciat, nonnulla hic ex Fausto Reiensi, atque ex sancto Avito episcopo Viennensi addere liceat. Fausti quidem, qui paulo post damnatum Eutychemum errorem Reiensem sedem consecundit, nimirum circa annum Christi 455; Fausti ea sunt quæ sequuntur, ut notant Maurini Augustinianorum Operum editores ad sermonem 176 in appendicibus Augustinianis relatum; cui titulus: *In Ascensione Domini I*, ubi hæc assuta leguntur, et nimis improprie sancto Hipponensi episcopo supposita, qui morte sua jam pridem errorem præcesserat de quo hic agitur. Ait itaque Faustus: « Ideoque omnibus modis detestanda sunt venena Orientalis erroris, qui impia novitate præsumit asserere Filium Dei ac Filium hominis unius esse nature... Nos ergo noverimus duplicem in Christo geminamque substantiam; de Patre cœlestem, de matre terrenam. Quam utramque in uno eodemque Redemptore suis promptum est testimoniis explicare. Quasi homo dicebat, *Quia Pater major me est*; sed idem quasi Deus pronuntiabat, *Ego et Pater unum sumus*. Quasi homo dicebat, *Tristis est anima mea usque ad mortem*; sed quasi Deus finicialiter loquebatur, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam*. Quasi homo in cruce pendeat; sed quasi Deus regnum cœleste donat. » Hæc Faustus Reiensis; quem ita locutum ad sensum divi Leonis Magni in textu relato ex epistola ad Flavianum satis elucet: licet non satis orthodoxe in aliquo alio dogmate senserit, uti constat; quod tamen ad rem, de qua nunc agimus, non pertinet.

Sanctus vero Avitus nonnihil Fausto ætate posterior, utpote qui Viennensem cathedram obtinuit sub finem sæculi v, Eutychemis errorem fusiori calamo perstrinxit tum in epistola 3, quæ inscribitur: *Domino Gundobado regi*, tum in aliis quoque Operi-

bus, quorum nunc nonnisi fragmenta supersunt; maxime vero in illis quibus olim titulus: *Contra Phantasma*; hoc enim appellabatur nomine ab Avito Eutychemianus; sicut etiam *phantasmatis prædicator* Eutyches ipse ab eodem dicebatur. En igitur quædam Viennensis præsulis, prout in Bibliotheca Veterum Patrum cura Andreae Galla dii, tomo X, pag. 709 et sequentibus; et primum ex eadem citata epistola ad Gundobadum excerpta, quæ tota est adversus Eutychemum errorem, quem etiam in fine *pravitatem* clamat, *quæ adhuc augmen o accenditur*, ut propterea contra eam dimicandi etiam ætate sua necessitate ostenderet. « Jam porro, inquit, quoniam transacta passio docet hominem verum, cruciatum doloribus, latronibus comparatum, confectum supplicio, assutatum sepulcro; per hæc omnia phantasmatis assutatoribus assumpti corporis veritas contradicit. » Pergit vero sanctus Avitus, et Eutychemi erroris improbitatem tangens atque perniciem ad sensum prorsus tum divi Leonis tum beati Nicetæ, quos superius hæc etiam super re invicem contulimus, hæc et ipse subiungit. « Adhuc cum omne quod spei est in solo redemptionis nostræ mysterio collocemus, nec sit aliud nostrum reviviscere, quam 33 Domini necem pertulisse: falsum est quod sua incarnatione nos salvat, si et hoc in dubium venit, quod tolerandum pro nobis in carne suscepit. » Quod vero ad præcipuum textum Leonis attinet, parallelum Nicetæ textui de vera in Christo sicut Divinitate ita etiam humanitate, et ad quem respexisse aiebant Patres illos qui post Leonem Eutychemianum insecuti fuerunt, ut inde adhuc clarius elucescat etiam Nicetam Eutychemianum prorsus intellexisse errorem, contra quem ipsis sensibus ac pene verbis ivit sancti pape Leonis; en quomodo sese explicat etiam sanctus Avitus: « Respicendum est hic, quantum Eutychemi Bonosiaci barathro profundius mergantur. Illi Christo Divinitatis honorem tantummodo adimunt, isti et corporis veritatem. Photinus hominis personam nos adorare deridet, hic nebulam. An forte hæretici huius ipsius illusionis exordium ab ipsis in Christo sacre nativitatis crepundiis ordiuntur, ac perinde falsum erit, quod jacuit in pannis, quod apparuit magis, quod planxit in cunis? Taceo reliquos in succidua ætate relictos, quibus divinam pariter humanamque naturam complectens, lassitudinem refectio pertulit, consolatio lacrymas effudit, lux dormivit, panis esuriit, fons sitivit. Taceo placentum illum quem super defunctum Lazarum habuit, antequam effectus resuscitanti ostenderet Deum præmissis humane conditionis affectum. » Neque hic, occasione oblata, prætereundum quod de Eutychemianis non uno in loco aientem vidimus divum Leonem; quod veram nempe in Christo humanitatem negantes, ipsam *veritatis lucem* in *susceptione humana mentium* dicerent, *atque sub mendacio phantasmatis latitantem*; quod etiam Nicetas non ter non tacuit de *erroneis hæreticis* suis, quos arguebat de Christo dicentes *quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos se jellerit hominum*: ad quem sensum ita et Avitus ipse quam præclare scribebat: « Quod vi letet ad quantum spectet Divinitatis injuriam, si veritati magister, qui nobis etiam verborum mendacia interdicit, ipse factis credatur potuisse mentiri. Procul dubio enim memlicii genus foret, si quod ipse non fuerit, se credi a suis velit, et putaretur factum a Christo, quod non licet facere Christiano. » Hactenus sanctus Avitus in epistola illa 3, ad Gundobadum regem: quæ autem sequuntur, non ideo addenda iudicavi quia aliquid deesse putem ad sancti Aviti mentem plene in rem nostram assequendam respectu Eutychemi erroris ab eo exagitati eodem etiam modo quo urgebat a divo papa Leone; sed quia inde adhuc uberius illius sententia explicatur, et quia pro, rie ex fragmentis sumpta sunt quæ supersunt librorum illius *Contra Phantasma*, id est contra Eutychemum errorem. Ait itaque: « Qui factus est ei ex semine David secundum carnem. Asse-

ruit duplicem plena descriptione naturam. Unam in qua secundum Divinitatem factor est omnium, et alteram in qua factus est ex semine David secundum carnem. In quarum neutra substantia suspicio potest phantasmatis inveniri : quia sicut per se invisibilis erat Divinitas quæ inclinabatur e caelo, ita de David stirpe descendens nihil iudicatorium habere potuit veritas carnis Christi : quæ non solum usque ad David per proavos suos, sed per ipsum David usque in Adam, expressa parentum nominatione resolvitur. Et ideo dicit Apostolus, esse ex semine David secundum carnem, ut eum consubstantialiorem exponeret matri, de qua utique sumpsit et mortem ; cum phantasma nec nasci, nec mori possit, sed principium ejus deludere, **34** : finisque vanuisse sit. Hæc sanctus Avitus Viennensis in fragmentis, etc., numero 1, ex eodem tomo X Bibliothecæ Gallianæ pag. 749.

Jam igitur concludendum, Nicetam nostrum episcopum civitatis Romanæ a Gennadio memoratum, in sua *Symboli Explanatione*, capite 4, ubi catholicum dogma contra competentibus suis vere in Christo, sicut Divinitatis, ita etiam humanitatis, et ubi refellit erroneos illos hæreticos et magistros fallaciar, qui non vere, ut aiebat, sed putative incarnatum Christum dicebant, ideoque in phantasmate factam Domini incarnationem, quia non vere fuisse quod videbatur, sed oculos se fecerit hominum ; concludendum, inquam, Nicetam hunc non respexisse ad hæreticos illos veteres, qui in adinventionibus et phantasmatis suis Eutychem præcesserunt, sed plane Eutychem ipsum ejusque sectatores intendisse ; et quia errorem illum undequaque exponit eo prorsus modo ipsisque formis, quibus eundem habemus apud divum Leonem Magnum in tot epistolis, quas dedit ad ipsum proligandum tum in Oriente unde eruperat, tum in Occidentis partibus ubi suffragia sibi comparare satagebat ; et quia eisdem sensibus ac momentis, immo et pene verbis utitur idem Nicetas adversus errorem illum, quibus ipse sanctus pontifex usus fuit in celebri dogmatica sua epistola ad Flavianum, quæ per totum catholicum orbem diffusa, eam fidei regula ubique habita fuit etiam ante Chalcedonense generale concilium, ubi demum Eutychem error supremum ictum accepit ; et quia præterea eadem ipsa quæ in Nicetæ apparet occurrendi ratio gliscienti errori ex epistola illa ad Flavianum, sive ex ejusdem sensibus ac momentis ac pene etiam verbis, elucet etiam communiter in Patribus vel Eutychem coævis, vel qui non ita longe post eundem floruerunt, de quibus constat quod Eutychemianum reapse errorem insecuti fuerunt.

Quid nunc igitur post tam prolixam disquisitionem de vero ac proprio Eutychemiano errore a Nicetæ nostro in sua *Symboli Explanatione* exagitato ? Inde nimirum sequitur, quod Eutychemiano errore anterior esse nequeat Nicetas hic *Explanationis Symboli* auctor. Quod si Eutychemiano errore anterior Nicetas hic esse non potest, jam inde liquet, Romanicæ civitatis episcopum Niceam seu Nicetam a Gennadio memoratum, et *Explanationis Symboli* auctorem, non esse Niceam seu Nicetam illum Dacum sancti Paulini Nolani episcopi amicum, ejusdemque laudibus celebratum ; quæ est hujus tertii capitis propositio, quam adversus opinionem clarissimi Zabei sustinendam suscepimus : nam Nicetas ille Dacus Paulini Nolani amicus ejusdemque laudibus celebratus, procul dubio anterior fuit Eutychemiano errore, qui nominis Nicetæ Daco jam pridem vita functo primum erupit. Ab Eutychemiano itaque errore descendendum nunc est ad hujus Nicetæ Daci Paulino Nolanio amicitia conjuncti diligenter inquirendam ætatem ; quod ab initio capitis hujus secundo loco mihi erat propositum, et quod unum restat ad rem conficiendam de qua modo agimus.

Nicetas itaque Dacus amplius in vivis non erat cum Eutychemiana hæresis ortum habuit. Hæresis namque hæc ab Eutyche archimandrita, et jam sene, uti patet ex pluribus locis Epistolarum sancti Leonis Magni, ortum in Oriente habuit circa annum Domini 448.

A Eodem enim anno in consensu episcoporum et abbatum habito Constantinopoli ab illius regie urbis episcopo Flaviano, Eutyches primum accusatus fuit novi illius dogmatis, quod ipse per monasteria libro edito disseminabat, ab Eusebio Dorykei episcopo, illius antea amico, a quo etiam frustra monitus fuerat ; **35** et Eutyches erroris convictus, et in errore contumax damnatus fuit, ac sacerdotii honore privatus. Anno insequenti 449, sanctus Leo papa celebrem illam ad Flavianum epistolam dedit contra Eutychemianum errorem, quæ tam perspicue catholicum dogma de incarnatione Domini, et de duabus in Christo naturis ostendit, et errorem ipsum Eutychemis tam strenue profligavit. Anno demum 451, celebratum fuit Chalcedonense concilium oecumenicum, in quo, recessis omnibus quæ in latrocinio Ephesino per violentiam et fraudem ab Eutychemis asseclis ac patronis acta fuerant, epistola illa sancti Leonis papæ ad Flavianum, jam per universum orbem diffusa, et undique venerabiliter accepta, ac veluti Symbolum fidei habita contra Eutychemianum errorem, quasi ex ipsius *Petri ore prolata* a Patribus acclamata fuit.

B De Nicetæ Daci emortuali anno nihil quidem exploratum habemus : sed Nicetas Dacus procul dubio floruit ætate Paulini Nolani, cujus etiam amicitiamus erat, et ad quem invisendum e Dacia Nolam se his contulerat, ut ex ejusdem Paulini scriptis constat. Porro Paulinus Nolanus ad superos evolavit anno 431, ætatis suæ 78, cum presbyter Nole fuisse ante episcopatum plures annos, et ad episcopalem eam sedem assumptus esset anno circiter 409, uti ab eruditio ejus Operum editoribus observatum fuit. Nicetam hunc Dacum natu Paulino majorem fuisse, ex pluribus Paulini ipsius de eodem locutionibus non immerito conjicimus. Siquidem et parentem eum, et magistrum passim appellat, et se non modo præ humilitate pauperem et insipientem, sed etiam illius respectu parvulum, poemate xxvi de sancto Felice, Natal. 9, quod eisdem in secundo Nicetæ adventu Nolam circa annum 402, cum Paulinus tunc ageret ætatis an. um circiter 49, ipsius vero alia sunt quæ luculentius adhuc evincunt.

C Ante annos quatuor, nimirum anno 398, primum Nolam advenit Nicetas, cum Paulinus annum ageret 45. Exstat Paulini poema, num. 17, ad Nicetam redeuntem in Daciam, de quo superiore capite plura ; quod ad reditum, ex primo ejus adventu, non ex secundo, eruditi spectare censent. In hoc poemate persequitur Paulinus fusiore stylo Nicetæ laudes, quæ in eo maxime sitæ erant, quod Bessorum gentes, et Getas, et Scythas, et utramque Daciam, Ripensem scilicet atque Mediterraneam, ipse primus ad causas Domini adduxisset, quodque illarum gentium efferatarum mores ad mite Christianorum ingenium convertisset. Præstat jam ipsum audire.

O quibus jam tunc resonabit illa
Gaudis tellus, ubi tu rigentes
Edoces Christo fera colla miti
Subdere gentes !

Quaque Riphæis Boreas in oris
Alligat densis fluvius pruinis,
Hic gelu mentes rigidas superno
Igne resolvit.

Nam simul terris animisque duri
Et sua Bessi nive duriores,
Nunc oves tacti duce te gregantur
Pacis in aulam.

Quasque cervices dare servituti
Semper a bello indomiti negarunt,
Nunc jugo veri Domini subactas
Sternere gaudent...

O vices rerum ! bene versa forma !
Invit montes prius, et cruenti,
Nunc tegunt versos monachis latrones
Pacis alumnos

Mos ubi quondam fuerat ferarum,
Nunc ibi ritus viget angelorum ;
Et latet justus, quibus ipse latro
Vixit in antris...

Enge, Niceta, bone serve Christi
Qui tibi donat lapides in astra
Vertere, et vivis sacra templa saxis
Ædificare...

Te patrem dicit plaga tota Borrae;
36 Ad tuos fatus Srytha mitigatur,
Et sui discors fere te magistro
Pectora pouit.

Et Getæ currunt, et uterque Dacus:
Qui colit terræ medio, vel ille
Divitis multo bov e pileatus
Accola ripe...

Orbis in muta regione per te
Barbari discunt resonare Christum
Corde Romano, placidamque casti
Vivere pacem.

Sic tuo natus lupus est ovili,
Pascitur concors vitulus leoni,
Parvus extracto trucibus cavernis
Aspide ludi.

Patet ex his quanti meriti vir fuerit Nicetas ille Dacus, de quo tanta canit hic Paulinus. Patet insuper quanta jam tunc, anno scilicet 598, cum Paulinus annum ageret 45, præstitit Nicetas regionibus illis, quæ ipsius cura a barbarie revocate, adeo in Christiana institutione ac cultu profecerant, ut nihil pene aliis jandiu excolitis Christianorum regionibus inviderent. Si ibi monachorum coetus in montibus, si solitariorum cellule in antris, si ubique ritus angelorum; profecto jam ubique tunc temporis constituta censenda est Christiana religio per Nicetæ apostolatam in Dacia Barbara trans Danubium posita, et jam ubique sacræ aedæ edificatæ, ubique sacerdotes atque ministri illius opera ibidem instituti; adeo ut absque ullo novi illius gregis detrimento potuerit ipse longam suscipere peregrinationem, eamque non multo post aggregi iterato, ut Paulinum inviseret, et sancti Felicis Nolani sepulcrum veneraretur. Ad hæc vero, et quidem tam magna, obtinenda in regionibus illis, et terrarum amplitudine, et populorum frequentia, et climatis asperitate, et morum feritate, et locorum insuetudine difficillimis, quis non videt maximam jam tunc suæ vitæ partem impendere Nicetam debuissè? Tunc igitur cum Paulinus in primo Nicetæ adventu quadragesimum quintum annum agebat, recte conjicimus natu majorem Nicetam ipsum fuisse, qui tantis jam incluserat apostolatus meritis apud barbaras illas gentes.

Et Paulinus quidem ipse innuit non obscure in eodem carmine majorem hospitii et amici sui ætatem, cum illum, pro tot laboribus ac meritis, ad celestis regni mercedem poetico more veluti comitatus, eundem ponit, spectato haud dubie ordinario vitæ cursu, morte seipsum præcessurum, indeque sibi opem a Deo precaturum, illius intuitu amicitie, quæ nulla vi rumpi valet. Ita namque pergit:

Has opes condens Domino perenni,
His sacrum lucris cumulas talentum,
Audies, intra Domini perennis
Gaudia lætus.

Hic, precor, cum te domus alma sancto
Ceperit fratrum numerosa coetu
In choris, et nos pietate chari
Pectoris abde.

Nam D o grates, quod amore tanto
Nos tibi adstrinxit per opera viacula,
Vis ut internum valeat catenam
Rumpere nulla.

Cum igitur Paulinus Nolanus obierit, uti supra innuimus, anno 451, et duobus annis octuagenario minor, non levi sane conjectura infirmus ex dictis, saltem decennio ante, nimirum circa annum Christi 420, ad superos evocatum fuisse Nicetam Dacum; etiamsi demus ad octuagenariam ipsum pervenisse ætatem, quæ tamen non ita facile admittenda videtur in apostolico viro tantarum gentium patre, innumerisque laboribus, necnon et longis itineribus verosimiliter fracto. Porro cum ætas Nicetæ Daci non sese pro-

A tenderit ultra annum 420, cum nempe Eutychniana hæresis ab ortu suo triginta prope annis adhuc distaret; cumque Eutychniana hæresis, a Nicea seu Nicetæ episcopo civitatis Romanianæ a Gentadio memorato; in *Symboli Explanatione* tam aperte, uti vidimus, innuatur, immo etiam 37 impugnetur; necnon et eisdem sensibus ac momentis, quin etiam ipsis pene verbis impugnetur, quibus a divo Leone Magno tanta auctoritatis et eloquentie vi impugnata ac penitus prostrata fuit in sua ad Flavianum epistola, quæ ad annum spectat 449, quibusque etiam eadem et sequenti ætate communiter impetebatur ab Ecclesiæ præsulibus, penes quos Leonis epistola cœu fidei regula venerabiliter habebatur; hinc propterea (confidenter dicam) liquet, Nicetam Dacum minime auctorem esse opusculi *Explanationis Symboli ad competentes*, ac proinde Romanianæ civitatis episcopum Nicetam seu Nicetam a Gentadio memoratum, non esse Nicetam seu Nicetam illum Dacum sancti Paulini Nolani episcopi amicum, ejusdemque laudibus celebratum; quæ erat hujus tertii capitis propositio.

Unam hic tamen et alteram, antequam progrediamur, prevenire difficultatem juvat, quæ obijci possent, quæque aliquos fortasse momenti adversus hæc tenus dicta cuiquam videantur. Esto itaque prima. Sint quidem veluti paralleli, dixerit aliquis, allati duo textus ex sancto Leone Magno, atque ex beato Nicetæ, unde propositiōi nostræ pondus ac robur; ita ut et duobus hisce scriptoribus alter ab altero sensus acceperit atque momenta, necnon et verba ipsa ad impugnandum errorem, contra quem ambo dimicabant; quis tamen certos nos reddi beatum Nicetam ex epistola sancti Leonis Magni ad Flavianum habuisse quæ scripsit in sua *Symboli Explanatione*, capite 4, adversus erroneos illos hæreticos quos appetat, ubi nos probare conati sumus; et non potius sanctum ipsum Leonem Magnum sensus suos sumpsisse ex præexistenti opusculo beati Nicetæ; qui propterea, et reapse fuerit episcopus ille Dacus sancti Paulini Nolani amicus eodemque etiam ætate provector, et idcirco non Eutychnen, sed veteres Eutychnetis antecessores atque magistrōs, uti fert sententia clarissimi Zabai, ipse exagitaverit verbis illis et *Symboli Explanatione* relatis; quibus postea sanctus Leo satis accommodè usus fuerit ad eundem veterum hæreticorum confutandum errorem, ætate sua in Eutychnedivum? Huic tamen difficultati non incongruè occurrat, si dicam primo certum esse sanctum Leonem Magnum Eutychnetis errorem, impugnasse in sua ad Flavianum epistola; et certum pariter esse Nicetæ nostri sensus, momenta, ac verba prope ipsa penitus convenire cum divi Leonis sensibus, momentis, ac pene etiam verbis, tum in illa epistola, tum in aliis locis, ubi Eutychnianum errorem exponit, et ubi eundem convellit, uti jam fusiussimè ostensum fuit. Nullum itaque dubium, et Nicetam eundem cum divo Leone respexisse Eutychnianum errorem, quem tam perfecte cum illo exprimit atque convellit; ac propterea non divum Leonem ex Nicetæ, sed Nicetam sumpsisse

D quæ scripsit ex divo Leone, qui omnium primus in Occidente Eutychnianum errorem, statim ab ortu illius ex Eutyche jam sene, impetivit atque confodit. Dicam secundo, non ita facile existimandum esse divum Leonem veluti ad verbum mutuatum fuisse ex alienis lucubrationibus, quæ ipse in illa sua ad Flavianum epistola exararet; non enim alibi in aliis divi Leonis scriptis exemplum hujusmodi invenitur. E contrario vero Nicetam, quisquis interim ille fuerit post illum Dacum de quo egimus, optime sibi et materie quam tradebat consuluisse, si dicamus ex epistola Romani pontificis ad Flavianum pene ad verbum sumpsisse quæ tulit ad impugnandum errorem, quem competentes suos præcavere docebat: ea enim erat epistola quæ in toto Christiano orbe notissima esset atque celebratissima et in Ecclesiâ universa veluti fidei regula haberetur in tradendo 38 incarnationis mysterio, uti jam vidimus.

Præterea maluerit fortasse sanctus Leo et sensibus et momentis, et iisdem etiam pene verbis uti, quibus anterior scriptor usus fuisset, ad dogma confirmandum quod in sua illa epistola defendebat; numquid scriptoris hujus nomen sanctus pontifex siluisset? Minime sane; sua enim intererat Christiano orbi ostendere Patrum doctrinam eam esse quam ipse de incarnationis mysterio in illa epistola tradebat, et a Patrum traditione longe abhorreere Eutychetis figmentum quod ibidem confutabat; ideoque ejus erat indicare nomina eorum, quorum doctrinam ac verba pene ipsa referebat. Siluerit tamen in illius epistole textu Nicetæ nomen sanctus pontifex, nec solius Nicetæ mentionem faceret in re de qua erat ut plurimum meminisse, ut traditio appareret, aut ce te nullius; numquid in syllabo testimoniorum, quem sanctus ipse pontifex post conciliabulum E. hesinum et ante Chalcedonense concilium per legatos in Orientem misit, ut doctrinam suæ ad Flavianum epistole Latinarum ac Græcorum Patrum doctrinæ coherenter ostenderet; quemque postea auctiorem ad Leonem etiam Augustum transmisit cum sua peculiari epistola ad ipsum data, quæ est ordine 163, ne fides catholica in eodem Chalcedonensi firmata, Marcionem imperatorem ac fidei defensorem defuncto, ex novis hæreticorum molitionibus periculum pateretur: numquid, inquam, in hoc syllabo omisisset Nicetæ textum tam præclarum tanque perspicuum, immo omnibus aliis aperte dixerim, clariorem, inserere, ut traditionem Patrum ostenderet, si vere in illa ad Flavianum epistola hoc Nicetæ textu profecisset? Adeantur testimonia illa Patrum quæ sanctus pontifex collegit, quæque in editionibus conciliorum legi possunt actione secunda concilii Chalcedonensis post epistolam ad Flavianum, necnon etiam fusiori post aliam jam citatam ad Leonem Augustum epistolam in editione Operum sancti pontificis fratrum Ballerini; quorum etiam super hisce testimoniis legi possunt admonitiones præfixæ ad hanc eandem epistolam, atque ad præcedentem 28, ad Flavianum. In hac porro Testimoniorum serie, nulla ex Hilario, Ambrosio, Augustino inter Latinos; multa etiam ex Athanasio, Chrysostomo, Nazianzeno, Basilio, Theophilo atque Cyrillo Alexandrinis inter Græcos Patres collecta videbimus a sancto pontifice, atque eo fine collecta, ut omnibus esset perspectum venerabilium Patrum prædicationibus nos concordare, et non aliud nos prædicare quam quod sancti Patres nostri toto orbe docuerunt, nec quemquam ab illis, nisi solos impios hæreticos, discrepare; uti in eadem ad Leonem Augustum epistola, capite 10, idem sanctus pontifex profitebatur. Testimonium profecto Nicetæ nostri inter hæc testimonia Patrum minime omisisset sanctus Leo, si tunc hoc quoque testimonium exstisset, multoque minus si ipse eodem in sua ad Flavianum epistola usus fuisset. Non itaque sanctus Leo ex opusculo ventriori sancti Nicetæ, atque ex illius dictis quæ essent contra Eutychetis antecessores atque magistros; sed sanctus Nicetas ex epistola sancti Leonis, et sensus et momenta, et pene etiam verba sumpsit ad eundem quem sanctus Leo Eutychetis ipsius convellendum errorem. Ipse propterea sanctus pontifex, qui nihil omnino Nicetæ nostri retulit in testimoniis Patrum quæ collegit ad propriæ doctrinæ confirmationem; ipse est qui vere certos nos reddit, et nihil se ex Nicetæ Dacorum episcopo sanctique Paulini Nolani amico sumpsisse in epistola ad Flavianum, et Nicetam potius alium Daco posteriorem ex illa sua epistola profecisse, ut dogma 39 catholicum suismet sensibus ac pene verbis tutissime traderet invictissimeque defenderet.

Neque aliquis addat fortasse, debuisse saltem Nicetam divi Leonis epistole mentionem facere in *Explanatione* sua, si vere ex eadem epistola sumpsisset quæ dixit adversus illos, quos ipse appellat *erroneos hæreticos*. *Symboli* namque *Explanation* beati nostri Nicetæ ad competentes, ejus est indolis concio,

tum ex natura sua, tum ratione auditorum competentium quibus habita fuit, quæ simplicem doctrinæ expositionem ac etiam illustrationem admittat, juxta ordinem articulorum quibus *Symbolum* constat, cum ulla debuerit alicujus operis seu nominis allegatione infarciri, excepto codice sacrarum litterarum, cujus *Symbolum* a ostolorum in præcipuis fidei rebus quoddam est veluti brevium, ut Patres omnes loquuntur, et ex communi sensu Patrum ipse quoque Nicetas *Explanationis* ejusdem capite 15. Non oportebat itaque competentium mentem quodammodo fatigare alicujus nominis seu lucubrationis indicatione, quibus sat erat divina oracula simpliciter intelligere, et Evangelii in hanc rem testimonia, ut catholicam plurimam assequerentur, sequemiplos ab hæreticorum insidiis tutos redderent. Quoad alios vero qui Nicetæ *Explanationem* lecturi essent, quid opus erat indicatione hujus loci ex epistola divi papæ Leonis ad Flavianum, si, ut dictum fuit, epistola hæc orbem universum pervagata, ut regula fidei apud catholicos omnes habebatur, et in omnium ore tunc temporis posita erat? Semetipsos igitur satis se probebant apud catholicos divi Leonis sensus ex epistola ad Flavianum, ubicumque enuntiarentur, quin esset necesse auctorem proprio nomine indicare. Accedit, quod tota divi Leonis papæ ex epistola ad Flavianum illius loci auctoritas, tota ex Evangelicæ historiae factis ac textibus constat, quæ ab eo afferuntur, et conferuntur simul, ad duplicem in Christo naturam astruendam, et ad diversas distinguendas in eodem pro utriusque nature differentia operationes. Minus igitur necesse erat ut divi Leonis mentio fieret apud Nicetam, quando non tam divi Leonis auctoritas, quam auctoritas evangelicæ a divo Leone prolata, et a Nicetæ in suum sermonem assumpta rem contra Eutychem conficiebat. Demum sanctus ipse Leo, qui contra Eutychetis blasphemias celebrem illam ad Flavianum epistolam concinnavit, quique superiorum Patrum fidem in eadem se prædicare gloriabatur, quænam ex Patribus ibidem peculiariter nominavit, licet eorum testimonia a se data opera collecta, publicique juris facta ut jam vidimus, præ oculis haberet, et licet ex eorum sensibus, eorumque ex Evangelio petitis argumentis in eadem epistola proculdubio profecisset?

Sed jam ad alteram difficultatem gradum faciamus oportet, quæ majoris fortasse ponderis alicui videatur. Si vere Nicetas, inquit quispiam, in *Symboli Explanatione*, capite 4 habuit statutum animo errorem Eutychetis impugnare, eumque ac illius assecles indicare per verba illa, *erroneos hæreticos*, cur Eutychem ipsum, et Eutychianos numquam nomine proprio appellavit? Quinimmo cum capite *Explanationis* 10 variorum hæreticorum Pseudoecclesias a Christiano viro fugiendas nominaverit, videlicet Manichæorum, Cataphrygarum, Marcionistarum; cur Pseudoecclesiam Eutychianorum siluit omnino, quæ profecto tunc maxime temporis expresse nominari debuisset, ut ab hac præsertim competentis Christiani facti caverent, neve se sinerent ab Eutychetis assecles decipi, qui virus suum sub specie pietatis effundere conabantur, etiam post ictum supremum quo 40 in Chalcedonensi concilio percussus fuerunt? Verum ad primum; quid mirum, si Eutychem Nicetas atque Eutychianos in *Explanationis* suæ capite 4 proprio nomine non indicaverit, dum eorum impugnaret errorem? De errore nimium res erat, non de erroris auctore, neque de assecles ejus, nimium tunc temporis notis ob excitationem eorum erroris causa in Ecclesia turbas. Cum porro recens erupisset hic error, et Eutychetis nomen jam undique esset compertum, certe necesse non erat ut Nicetas competentibus nomen enuntiaret auctoris erroris quod jam ipso indicato errore sese probebat. De aliis quoque anterioribus Eutychiano erroribus sermonem habuit Nicetas in *Explanatione* sua, uti, exempli gratia, de errore Arianorum contra Filium Dei, ac de errore Macedonianorum contra Spiritum

sanctum, capite 9, ubi ita aiebat : « Si quis hæreticus sub nomine Christiano aut Christum tibi creaturam tradit, aut Spiritum sanctum alienum esse a Patris et Filii gloria persuadet, sit tibi tamquam ethnicus et publicanus, quia te ad idololatriam deducit, cum creaturam colere persuadet. » Ubinam vero aut Arium aut Macedonium, aut Arianos aut Macedonianos, vel hic vel alibi Nicetas in *Explanatione* sua nominavit ? Non est ergo cur jure dicamus Eutychanum errorem non respexisse Nicetam capite 4 *Explanationis*, quia neque Eutychem, neque Eutychanos proprio nomine indicavit.

Sed cur saltem Eutychanorum Pseudoecclesiam non nominavit capite 10, ubi aliarum trium Pseudoecclesiarum expressam fecit mentionem ? Facilis est responsio ad hanc quoque alterius difficultatis partem. Sancti enim Leonis Magni ævo, ac similiter Nicetæ nostri Aquileiensis ætate, nondum peculiare societates et Ecclesias a Catholicis distinctas sibi constituerant Eutychetis discipuli ; sed hæc illac dispersi in catholicis ipsis Ecclesiis, et inter catholicos viventes, errorem suum diffundeabant, et catholici semper videri volebant. Non erat igitur cur Nicetas, sicuti commemorabat Pseudoeclesias Manichæorum, Cataphrygarum, Marcionistarum ; hæreticorum veterum qui jamdiu a catholica societate defecerant : ita commemoraret etiam Pseudoecclesiam Eutychanorum, qui recens exorti nondum confluenter in peculiarem sectam a Catholico grege distinctam, et peculiaribus sacris addictam. Sanctus vero ipse Leo hanc nobis suppeditat responsionem in epistola 157, quam anno 457 scripsit ad Anatolium episcopum Constantinopolitanum, in cujus clero aliquis erat, et quidem presbyter nomine Atticus, qui Eutychetis doctrinam sectabatur atque docebat. « Jampridem, inquit, dilectioni tue scripsisse me recolo, ut in clero Ecclesiæ tuæ nullum Eutychanæ hæresi consentire patiaris : quoniam capitis periculum respicit, si quid saucium invenitur in membris. Sed cum hoc nulla adhuc correctione purgatum sit, et Atticum presbyterum tuum ad eam insolentiam profectus cognoscami, ut in Ecclesia contra catholicam fidem et Chalcedonensem synodum audeat disputare ; cogor vehementius de tua dissimulatione causari.... Et ideo acrius moneo, neque amplius dissimulandum esse protestor, si hominem pestilentem ulterius in tua habendum communione credideris ; quem nos, si fieri potest emendari malumus quam perire : ut scilicet si correctum se videri cupit et in societate ecclesiastica permanere, de eo loco, unde contra catholicam fidem multa disseruit, aperte tunc ipsis fidei prædicator appareat, et nihil Eutychanum dogmatis prætermittat, quod non manifestatione suæ professionis Christiano populo audiente condemnet : ne, ut dixi, plurimum **41** dissimulatio ista te maculet, si vel hic tam noxius, vel Andreas impietatis ipsius socius, nec correcti fuerint, nec repulsi. » Commixti igitur eo tempore adhuc erant Eutychanii catholici, nec alteram illi peculiarem Ecclesiam seu societatem constituebant, a qua abhorrere catholici debuissent, et a qua abhorrere competentes suos post acceptum baptismum Nicetas noster doceret. Si hæc peculiaris Eutychanorum societas et Pseudoecclesia tunc temporis jam exstisset, non erat cur Atticus presbyter ad clerum Constantinopolitanum pertineret, sed ipse cum Andrea illius socio jam ivisset ad suorum Pseudoecclesiam seu societatem, et sacra habuisset seorsim a catholicis ; unde, veluti de eo qui foris esset, non erat cur Anatolius episcopus a divo Leone, ipsius causa, dissimulationis argueretur. Si hæc autem peculiaris Eutychanorum societas seu Pseudoecclesia locum non habebat in Orientis partibus, neque in Constantinopolitana urbe, unde Eutychanus error erupit, minus obtinebat in Occidente proculdubio, et in Italiane regionibus ; ideoque minus etiam erat, quod de hac hæreticorum societate, veluti de Pseudoeclesia, meminisse debuerit Nicetas Aquileiensis. Addendum vero, quod idem

A sanctus Leo, sequenti etiam anno 458, in epistola 161, ad presbyteros, diaconos et clericos ejusdem Ecclesiæ Constantinopolitanæ, ita scribebat : « Nullum sinatis vobis Nestoriana vel Eutychiana infectum perversitate sociari. » Conabantur itaque cum catholicis societatem habere ; ideoque nullam hactenus ex semetipsis societatem seu Pseudoecclesiam constituerant. Ubi etiam animadvertamus oportet, quod non solum Eutychiani recens exorti, sed neque Nestoriani qui eos viginti circiter annos præcesserant, adhuc erant tunc temporis ita societate copulati, et a catholica Ecclesia communione peculiari distincti, ut Ecclesiam quamdam seu Pseudoecclesiam facerent a catholica ipsa diversa, a qua propterea admonendi essent fideles ut sibi caverent.

Et re quidem vera, aut nulli, aut ferme nulli hæreticorum, qui Ecclesiam laceraverunt atque turbaverunt erroribus suis, scissionem ab eadem fecere, aut ab ipso suorum errorum exordio, aut prima, ut ita dicam, eorum insurrectionis ætate, ut Ecclesiam sibi peculiarem conferrent a catholica separatam ; etiamsi per anathematis sententiam seu in provincialibus seu in generalibus conciliis latam, a catholicorum fidelium communione et ab ingressu sacrarum adium arcerentur. Horruere siquidem semper hæretici homines, veluti absolutam impietatis suæ condemnationem, hanc alterius cœtus a catholica communione distincti erectionem, et nullum interea non moverunt lapidem ut late contra eos sententiæ aut reformarentur aut revocarentur : nec nisi demum, obfirmata temporis lapsu impietate, omnique amisso pudore et accedente etiam, ut plurimum, regie deceptæ auctoritatis influxu, eo devenerunt, ut secessionem aperte a catholicis facerent, ut ad sacra separatim coirent, et ut aliam veluti Ecclesiam constituerent in similitudinem illius a qua ipsi defecerant. Sit pro omnibus in exemplum Ariane hæreseos et Ariane Pseudoeclesiæ historia. Ab ortu hujus pestis omnium teterrimæ usque ad Nicenam synodum, et a Nicenæ synodo usque ad concilium Sardicense quod anno 347 celebratum fuit, Ariani nunquam inter se peculiarem quamdam conflaverant Pseudoecclesiam a catholica separatam : quinimmo cum catholicis unionem semper affectarunt, subdola erroris sui in catholicis sensum expositione, pluribusque fidei captiosis professionibus factis in simplicium deceptionem, ut omnibus notum est. Hinc piissimus ille Constantinus **42** Augustus, qui adversus omnes hæreticorum atque schismaticorum sectas legem tulit, ut apud Eusebium Vite Constantini libro II, cap. 64 et seqq., mentionem quidem facit Novationorum, Valentinianorum, Marcionitarum, Paulinianistarum et Cataphrygarum, qui tunc erant fortasse præcipui qui in Oriente adversus catholicam Ecclesiam grassarentur : at nullam omnino Ariarum mentionem habet ; et hoc non alia certe de causa, nisi quia Ariani homines, quamvis jam tunc et numero et audacia et auctoritate valerent, catholicas nihilominus sacras aedes adibant, catholicam pretendentes unitatem ac simulantes fidem, cavebantque quammaxime societatem quamdam constituere quæ a damnato auctore erroris eorum nomen haberet, ut monet etiam Sozomenus Hist. Eccles. libro II cap. 32. Hinc sanctus quoque Julius papa, qui circa annum 341 scripsit ad episcopos Orientales Eusebianæ factionis, ut apud sanctum Athanasium Apologice contra Arianos num. 21, eos in epistola sua veluti fratres habet, ac veluti membra catholice communions alloquitur : quod indicio est, ipso teste Socrate Hist. Eccles. libro II cap. 18, neque tunc Arianos Ecclesiam sibi aliam a catholica separatam adhuc instituisse. Propterea, uti idem Socrates ibidem, cap. 22 et Sozomenus, lib. III cap. 13, post concilium tantummodo Sardicense, et post conciliabulum Philippopolis, id est post annum 347, Arianos inter et catholicos aperta separatio facta fuit, unde Pseudoecclesia Ariarum ortum habuit, quæ tam late in Oriente patuit, favore præsertim duorum Augustorum Constantii et Valentis,

queque etiam in Occidentis partibus plurimum diuque valuit, opera maxime Barbarorum, qui post lapsum Romani imperii hac infecti doctrina rerum in Occidente potiti fuerunt. Prima fortasse peculiarium sacrarum ædium mentio, ubi Ariani separatim a catholicis convenirent, habetur in Ecclesiastica Historia, apud Socratem, lib. II, cap. 23; apud Sozomenum, libro III, cap. 20; et apud Theodoretum, libro II, cap. 12, ubi Constantius imperator Magno Athanasio ab exilio ad sedem suam Alexandrinam revertenti, anno 349, opera Constantis qui pro illo apud fratrem intercesserat, unam ex sacris ædibus quæ Alexandriæ erant, petiit pro Arianis suis, ubi sacros eorum conventus seorsim a catholicis haberent; quod tamen mira Athanasii dexteritate non cessit illi pro voto. Nullus igitur est momenti adversus ea quæ attulimus de Eutychiano errore a Niceta nostro in sua *Symboli Explanatione* indicato atque impugnato, capite 4, animadversio illa qua quis opponeret eundem nihil dixisse de Eutychianorum Pseudoeclesia, capite 10, ubi alias aliorum hæreticorum Pseudoeclesias nominavit. Jam nunc ad reliqua pergamus.

AD CAPUT TERTIUM AUCTURIUM.

Romaniæ civitatis episcopum Niceam seu Nicetam a Gennadio memoratum, non esse Niceam seu Nicetam illum Dacum sancti Paulini Nolani episcopi amicum ejusdemque laudibus celebratum, hactenus ostendimus ex Eutychiano errore, quem Niceas seu Nicetas auctor opusculi de *Symbolo ad competentes* in hac sua lucubratione, ad sensum divi Leonis Magni, aliorumque illius ac consequentis ætatis, peculiari sermone exagitat; quemque Nicetas ille Dacus triginta prope annis vita functus ante ortum Eutychiani ⁴³ erroris ex prorsus modo exagitare non poterat. Rem inde confectam quidem ita arbitramur, ut nullo indigeat alterius probationis adminiculo. Nihilominus quoniam non modo magis magisque confirmare, sed etiam illustrare valeant. Quæ hactenus dicta sunt, tempus respiciunt quo Nicetas ille Dacus floruit, ut omnino esse non possit idem ac Nicetas Romaniæ civitatis episcopos, quem constat ea tradidisse in sua *Symboli Explanatione* quæ ad ætatem Nicetæ Daci minime pertinebant. Quæ nunc adijcienda veniunt, ad locum spectant in quo Nicetas ille Dacus episcopatum gessit; ita ut quedam in Nicetæ Romaniani dictis deprehendantur, quæ Nicetæ Daco sancti Paulini Nolani amico, ac Dacicis gentibus trans Danubium positis, ubi Nicetam hunc episcopatum gessisse ostendimus, haudquaquam convenirent. Ea vero quæ hic in medium afferenda sunt, non modo ex *Symboli Explanatione* eruimus, sed etiam ex uno fragmentorum Vindobonensis codicis quædam post opuscula; ex quo etiam nonnulla alia afferemus, quæ argumentum nostrum ex loco sumptum validius confirmabunt, ac viam sternent ad ea quæ sequenti capite quarto dicturi sumus, ubi Niceam seu Nicetam Romaniæ civitatis episcopum aperte Niceam seu Nicetam esse probabimus episcopum Aquileiensem.

Niceas seu Nicetas Romaniæ civitatis episcopos in *Explanatione Symboli ad competentes*, capite 1, hæc habet: « Qui credit in Christo.... abrenuntiat inimico, et angelis ejus.... Deinde et operibus ejus malis, et culture, idolis, sortibus, et auguriis, *pompis*, et theatris, fornicationibus, et ebrietatibus, choris, atque mendaciis. » In tertio vero *Fragmentorum* hæc alia consimilia habet, sed aliquanto fusius explicata: « Non enim ante ad confessionem venit, nisi prius fuerit diabolo renuntiatum.... Ideo oportet prius repudium dare diabolice vanitatis.... Deinde abrenuntiat et operibus ejus malignis, id est culturis et idolis, sortibus et auguriis, *pompis* et theatris,

A furis et fraudibus, homicidiis et fornicationibus, superbæ et jactantiæ, iræ et avaritiæ, comestationibus et ebriositatibus, choris atque mendaciis, et his similibus malis. » Hæc Nicetas aiebat, fideles suos commonefaciens quod sibi vellet, et quam late pateret abrenuntiatio illa, quæ ex vetustissimo Ecclesiæ more exigitur ab iis qui in Ecclesiæ sinum recipi cupiunt per baptismum, et qui proxime fidei professionem emissuri sunt antequam salutaribus undis abluantur. Ubi nemo non videt sanctum antistitem in utroque loco non simplicem Ecclesiæ formulam recitare, quæ abrenuntiatio exigebatur a baptismum petentibus, sed explicationem potius illius formulæ exhibere; ut intelligerent ejus vim ad omnem vitæ cultum pertinere, et sub unius vocis forma, *operum* nempe *diaboli*, omnia Christiano nomini adversantia contineri.

Eadem quidem erat priscis Ecclesiæ sæculis abrenuntiationis in universa Ecclesiæ consuetudo, sed non eadem et ipsissima ubique formula, id est non eisdem ubique verbis concepta. Clarissimus Josephus Vicecomes, qui in eruditissimo suo opere De antiquis baptismi Ritibus ac Cæremoniis, libro II, capite 20, de renuntiationis formis agit, et veterem renuntiationis formam cum nostra convenisse ostendit, multa affert ex Ecclesiæ Patribus, in quibus licet idem ubique abrenuntiationis sensus, non ⁴⁴ eadem tamen ubique verba apparent. Idem præstitit, et ad eundem scopum, etiam Josephus Catalanus in suis Commentariis ad Rituale Romanum, tomo I, tit. 2, cap. 2, § 13, *diaboli pompæ*, quibus renuntiandum erat, in veteribus formulis abrenuntiationum, licet non semper et ubique, frequentissime nihilominus exprimuntur: et dubium nullum est, abrenuntiationem hanc originem duxisse ab illa veri nominis *pompæ*, quæ, vigente in Romano imperio idolorum cultu, circensium partem maximam, immo præcipuam constituabat. De hac Tertullianus in libro de Spectaculis, capite 7: « Sed circensium paulo pompator suggestus; quibus proprie hoc nomen, *pompæ*, præcedit. » Quenam vero hæc fuerit, ita prosequitur: « Illa quorum sit, in semetipsa probat de simulacrorum serie, de imaginum agmine, de curribus, de thesibus, de armamaxis, de sedibus, de coronis, de exuviis, quanta sacrificia præcedant, intercedant, succedant, quot collegia, quot sacerdotia, quot officia moveantur, sciunt homines illius urbis, in qua demoniorum conventus consedit. » Constat itaque *pompam* vere ac proprie antiquitus fuisse simulacrorum illam solemnem deductionem, quæ honoris causa per publicas Urbis vias ad circum usque habebatur, antequam circenses ludi ederentur; uti etiam late ostendit Onuphrius Panvinus, de Ludis Circensibus libro II, capite 2. Hinc primis illis Ecclesiæ sæculis, in quibus idolorum cultus dominabatur, nihil solemnius in Christiana initiatione, quam ad renuntiationem diaboli, angelorum ejus, atque operum, *pompam* etiam addere, quæ vere ac proprie simulacrorum gestationem exprimeret in circensibus fieri solitam, unde maxima gentilium numinibus religio accedebat. De hac itaque circensium *pompæ*, in renuntiatione prævia ad baptismum, proculdubio intelligendus Origenes, homilia 10 in librum Numerorum, ubi hæc habet: « Recordetur unusquisque fidelium, cum primum venit ad aquas baptismi, cum signacula prima suscepit, et ad fontem salutaris accessit, quibus ibi tunc usus sit verbis, et quid denuntiaverit diabolo, hoc est, se non usurum *pompis* ejus, neque operibus ejus. » De hac ipsa circensium *pompæ* intelligendus etiam Tertullianus, qui in libro de Corona Militis, cap. 3, ita aiebat: « Aquam adituri, ibidem, sed et aliquanto prius in Ecclesia sub antistitis manu contestamur, nos renuntiare diabolo, et *Pompæ*, et angelis ejus. » Et in libro de Spectaculis, capite 4: « Cum aquam ingressi Christianam fidem in legis suæ verba profitemur, renuntiassse nos diabolo, et *pompæ*, et angelis ejus, ore nostro contestamur. »

Pompa tamen in circensibus desit post initium sæculi quarti, ut prelaudatus Panvinus animadvertit in citato de Circensibus libro II, capite vero 18 : « Nam Christianorum sacris, inquit, initiatus (Constantinus), antiquam superstitionem, quæ hac supplicationum *pompa* maxime conservabatur, quantum potuit, et temporum illa conditio tulit, circa annum Christi 325 labefactavit. » Renuntiatio nihilominus *pompæ* seu *pompis* diaboli in Christianorum initiatione perduravit. Quid vero per diaboli *pompam* intelligebatur, si amplius in circensibus *pompæ* proprie dicte usus non erat? Omissa nempe in circensibus *pompa*, hoc est simulacrorum gestatione, omnis reliquus circensium apparatus ac cultus diu postea, etiam sub Christianis principibus, quamvis invita religione, perduravit; ejusmodi erant naumachia, equestres atque pedestres pugnae, venationes cum feris, quadrigarum equestrumque cursus, et alia hujusmodi : et *pompæ* seu *pompæ* 45 diaboli nomine, quibus ad baptismum accessuri renuntiabant, hæc ludicia veniebant; quæ partim vanitatem quamdam Christiano homine indignam præseferbant, partim immanitatem a Christiana religione abhorrentem intuentium oculis exhibebant, et omnia demum ethnice superstitionis origine foedata censebantur. In hunc porro sensum, quarto sæculo ad finem vergente, hujusmodi renuntiationem *pompæ* seu *pompæ* diaboli explicabat sanctus Cyrillus Hierosolymitanus in catechesi 19 mytagogica I, num. 6, ubi ita aiebat : « Postea dicit : Et omni *pompæ* illius. *Pompa* vero diaboli est, theatrorum insanie, equestrum cursus in hippodromis, venationes in circo, et reliqua hujusmodi vanitas.... Ne tibi studio et cordi sit theatri insaniam, ubi conspicias mimorum petulantias.... neque illa eorum qui in circensibus venationibus sese feris exponunt... Fuge etiam equestrum curricula, quod prorsus insanum est supinasque animas deficit spectaculum. Hæc enim omnia diaboli *pompæ* existunt. » Egitur quid *pompæ* nomine veniebat in renuntiatione prævia ad baptismum, postquam *pompa* illa veri nominis, quæ in circensibus habebatur, sublata fuit. Eodem prorsus sensu etiam quinto sæculo, Salvianus de *porapis* loquebatur, quibus renuntiatio ab initiandis fiebat; per eas nimirum intelligens, non jam obsoletas numinum paganorum in circensibus gestationes, sed circensia alia ludorum spectacula quæ supererant, et theatrorum scenas, quibus dolebat maxime Christianos homines, contra solemne eorum propositum, animo tam cupido ac tam vehementi libidine inhiare, uti fuse per totum librum VI de Gubernatione Dei, præcipue vero capite 6.

Nunc ut ad Nicetam nostrum sermonem convertamur, qui non semel, sed bis, uti vidimus, de renuntiatione loqueas quæ diabolo fiebat a baptismum petentibus, *pompas* memorat ac *theatra*; *pompæ* nomine, atque a theatris præsertim distincto, circensia profecto spectacula, quæ demptis simulacrorum gestationibus adhuc supererant, quorumque amore illius ætatis homines ardentissime deperiebant, eundem intellexisse nemo negaverit. Nemo quoque inficias ierit ex Nicetæ textibus supra allatis satis deprehendi, in renuntiationis formula ab illo per Ecclesiæ suæ more usitata proprium *pompæ* vocabulum defuisse, quod generali operum diaboli nuncupatione supplebatur : ex quo demum recte conijcimus, et circensia spectacula et *theatra*, more prorsus Romano, apud illos viguisse ad quos ipse sermonem habebat; cum in explicatione operum diaboli, quibus Christo nomen daturus renuntiabat, non omiserit et *pompas* quæ tunc temporis essent in usu, et *theatra* quoque recensere; quæ omnia Romani orbis oblectamenta propria, seu potius corruptele illecebæ censebantur. Jam vero quis umquam dixerit circensia hujusmodi spectacula, quæ *pompæ* nomine explicarentur, et *theatra* quoque, in Dacia Trausdanubiana existisse inter barbaras illas gentes quæ Dacorum, Scytharum, Bessorum, Getarumque nominibus ve-

A niebant? Salvianus profecto supracitatus, qui totus erat in objurgandis ætatis suæ Christianis ob circensium ludorum theatraliumque spectaculorum delectationem, quibus datam in baptismo fidem ipsos mentiri profitebatur, eosdem exprobrabat barbararum gentium adducto exemplo, apud quas fidenter aiebat neque circenses reperiri neque *theatra*, quibus eorum mores corrumperebantur. « Quid simile apud Barbaros (aiebat ille libro VI supra citato, capite 7)? Ubi apud illos circenses, ubi *theatra*, ubi scelus diversarum impuritatum, 46 hoc est spei nostræ ac salutis excidium? » Non erat itaque cur Nicetas ille Dacus sancti Paulini Nolani amicus in exponendis operibus diaboli, quibus novi illi Christiani baptismum accepturi nuntium miserant, *pompas* commemoraret atque *theatra*, ut intelligeret et his quoque diaboli inventis, quæ apud eosdem non exstant, illos renuntiasse. Quod si concedere etiam velimus nonnulla apud illas barbaras gentes existisse, quæ consimilia essent circensibus ludis ac spectaculis theatrorum apud Romanos, quæque diaboli opera merito dici possent quibus in baptismo et ipsi renuntiassent; cur Nicetas ille Dacus ad ea indicanda Romanas voces usurpasset *pompæ* atque *theatri*, quæ certe apud illas gentes Romanis moribus non assuetas nullius essent significationis? Cum igitur videamus Nicetam seu Nicetam Romanicæ civitatis episcopum, a Gennadio memoratum, in opusculo suo de *Symbolo ad competentes*, atque in tertio ex fragmentis ipsis quæ supersunt, voces usurpasse quæ minime convenissent apud barbaras gentes in Dacia Trausdanubiana positas, ubi Nicetas sancti Paulini Nolani amicus episcopatum gessit; hinc merito inferimus ex loco etiam episcopatus hujus Nicetæ Daci, Nicetam seu Nicetam Romanicæ civitatis episcopum, de quo Gennadius, non esse Nicetam seu Nicetam Dacum sancti Paulini Nolani amicum, ejusque laudibus celebratum.

C Quisnam igitur hic Nicetas Romanicæ civitatis episcopus, qui circenses ludos, et theatrorum spectacula in suis opusculis nominavit? Non Lujus, sed sequentis capituli ea est inquisitio; ubi aperte asserimus ac probamus Nicetam seu Nicetam Romanicæ civitatis episcopum a Gennadio dictum, esse Nicetam seu Nicetam episcopum Aquileiensem. Præludere tamen quodammodo sequenti capiti non erit incongruum, asserendo nimirum etiam ex *pompæ* ac *theatrorum* vocibus a Nicetâ usurpatis non recte posse inferri, Nicetam hunc Romanicæ civitatis episcopum a Gennadio dictum, Nicetam seu Nicetam fuisse episcopum Aquileiensem. Ac primo quidem Aquileiensis episcopus *pompas* atque *theatra*, quibus Christiani in baptismo renuntiassent, recte poterat nominare; cum ambigendum non sit in Aquileiensi olim celeberrima civitate et circum existisse ubi *pompæ* haberentur, atque illius loci spectacula, tum ante Constantinum Magnum, tum etiam postea, et *theatra* similiter in quibus scenica ederentur. Quod Aquileie circus olim fuerit, in quo *pompæ* agerentur simulacrorum statis diebus, nullibi quidem in monumentis eorum temporum quæ supersunt clare expressum habemus; sed tamen multa sunt quæ suadent. Aquileiensis olim non modo Jovis ac Beleni, seu Apollinis, sed etiam Solis cultores erant, quem sub Mithræ nomine indicabant, uti a clarissimo præsule Philippo a Turre ostensum fuit in dissertatione de Beleno, pag. 281, quæ exstat cum suis Monumentis Veteris Antii. Porro circensibus ludis præcipue Sol colebatur, ut pluribus probat idem doctissimus præsul de Mithræ, etc., capite 6, in eisdem Monumentis pagina 219. Circus igitur Aquileiensi civitati non defuisse videtur.

D Præterea idem præsul clarissimus in dissertatione de Diis Aquileiensibus ibidem, pag. 315, ostendit etiam celebre Jovis templum, et Capitolium, ad urbis dominæ imitamentum, Aquileie stetit; sicuti Capitolia habuisse illustres urbes Ravennam, Florentiam, Mediolanum, Carthaginem, pluresque alias, et suam

in primis Augustam, colligit doctissimus Marcus Velleus Rerum Vindelicarum libro v, pag. 259 postrema editionis, ut ipse aiebat. Eruit etiam idem a Turre ex 47 inscriptionibus Aquileiensibus a se illustratis, Augustalum collegio Aquileiensem civitatem non caruisse, uti in dissertatione de Colonia Foro-Julieni ibidem, pag. 366. Addit insuper, pag. 359, decurionum ordinem, qui Aquileiæ exstabat, quique instar senatus erat, splendidissimum ordinem appellatum fuisse in lapidibus, quorum illic mentio, ac proinde probabiliter, non secus ac decuriones Capuæ, quorum Cicero meminit Agrar. 2, numero centenario constituisse, quod certe amplissimum habebatur. Quinimo et consulum Aquileiensis civitatis mentio non infrequens in lapidibus apud eundem auctorem, ibidem, explicatis, licet coloniis et municipiis consularem dignitatem agere permittant viri docti, ut ipse ibidem, pag. sequenti 360. Quidni igitur et circum Aquileia habuerit, ubi circenses ludi ederentur, et pompe diabolici idololatRIA vigente circumferrentur? Jam et alias Romani orbis civitates, præter Romam, circus decoratas fuisse animadvertit eruditissimus Panvinus, de Ludis circensibus libro II, cap. 17, nimirum Mediolanum in Italia, Antiochiam in Syria, Arelatem in Gallia, et alias alibi, quarum plerasque recenset, tum in ipsa Italia, uti Anagninam et Assisium et Alatrium, tum ubique terrarum, Joannes Argolus in notis ad hunc Panvini locum, ubi etiam generatim subdit, quod *multi quidem circi fuisse, ubi eum Romana se explicuit potentia, erigebantur*. Cum itaque Mediolano non inferior esset Aquileiensis civitas; cum vero et Anagnia et Assisio et Alatrio longe præstaret, non imperio conjectare fas est circum Aquileiæ exstitisse una cum cæteris aliis ædibus, quæ urbem maximam, splendidissimam, atque opulentissimam decorarent.

Id vero multo etiam firmissimum inferendum, si quæ auctores, aut gloriæ tantæ urbis coevi, aut ab ea excisa non longe positi, de eadem scripto reliquerunt, animadvertantur. Ea congesti eruditus noster Nicolaus Madrisius in libello Italice scripto, cui titulus: *Apologia per l'antico stato e condizione della famosa Aquileja*, Utique edito anno 1721, pag. 51. Hic nempe Herodianum legimus qui *maximam Italia urbem Aquileiam appellavit*; hic Julianum Augustum, qui eandem *opulentum emporium* dixit; hic Procopium, qui ipsam *prædivitum atque immensam civitatem* appellavit, ac paulo post *magnitudine insignem, et citrum frequentia*; hic Justinianum Augustum, qui *Aquileiam omnium sub Occidente urbium maximam* fuisse testatus fuit; hic Luitprandum, qui eam *urbem magnam, atque immensum in modum frequentem* exstitisse dixit; hic alios quoque recentiores, qui in ejus magnificentia laudes, veterum auctoritate ducti, effunduntur. Quis igitur negaverit tam præclaræ urbi circum affuisse, tum ante Constantinianæ Magni ætatem, tum etiam postea, licet de eo nulla exstent certa in veterum scriptis eorum temporum peculiaria documenta?

Attamen etsi certa desint de circo Aquileiensi et peculiaribus in scriptis veterum documenta, non desunt omnino indicia quedam, unde conjecturæ nostræ corroborari queant. Sanctissimus Aquileiensium episcopus Chromatius, qui quarto desinente et quinto ineunte sæculo Aquileiensibus præfuit, tractatu I, capite 2, in Evangelium Matthæi, qui exstat in Bibliotheca Patrum Andrea Gallandii tomo VIII, ita ad Aquileiensem populum loquebatur: « Vice agonotheke vel munerarii certatoribus in hoc stadio spiritali premium grande preponit (Christus); ut dum aspiciunt premium, nec labores timeant, nec pericula perhorrescant. » Nisi vero dicere velimus Chromatium Aquileiensibus suis exemplum protulisse de rebus ipsis non notis, quod profecto absoum est; et agonotheas, 48 id est certaminum iudices, et munerarios, eos scilicet qui certamina edebant, et stadium quoque, id est locum in quo certamina edebantur, Aquileienses agnovisse fatendum est; ideoque res hujusmodi

A Aquileiæ actas, et Aquileiæ stadium fuisse ubi agerentur. Stadium porro etiam circus dictus fuit ob rei similitudinem, uti aliquando etiam circus maximus Roma: licet hoc nomen Græcorum potius sit; nam quod Latini circum, ipsi stadium, vel agon vocaverunt, sicut animadvertit laudatus Panvinus, de Ludis Circensibus libro II, capite I. Circum igitur, qui stadium etiam Græca voce diceretur, Aquileiæ fuisse Chromatii tempore, ex Chromatio ipso non agere inferimus. Si autem post Chromatium, synchronum et conterraneum auctorem, locus in hujusmodi argumento esse potest Procopio Casariensi, qui sexto jam adulto sæculo historias Græce scripsit; hic certe de Bello Vandalico libro I, cap. 3, inter Historiæ Byzantinæ scriptores, tomo I, pro more Constantino-politanae urbis quæ circum inibi exstantem hippodromum appellabat, uti etiam monet idem Panvinus citati operis libro I, cap. 27; hic, inquam, hippodromum memorat Aquileiensem, quem Latins illius interpretes circum reddidit, ubi refert quod Joannes Tyrannus, Theodosio Juniore, Ravennæ bello captus, et Aquileiam deductus, ibidem, antequam neceretur, asello per hippodromum ad agnominiam vectus fuit, spectantis populi ludibris datus: quod ad annum pertinet 424 aut 425. Hæc autem circi Aquileiæ Procopii mentio, etsi post integrum elapsum sæculum ab Attiliana Aquileiæ clade, eoque etiam amplius ab evento quem referebat, et etsi ab auctore longe ab his regionibus posito, nostras tamen de circo Aquileiensi probe roborat conjecturas. Præterea solertissimus Aquileiensium antiquitatum investigator episcopus Bertoli, in opere suo cui titulus: *Le Antichità d'Aquileja*, pag. 254, ex veteri indicatione ejusdem loci Aquileiæ civitatis, qui dicebatur *juxta turrim Arenæ*, infert amphitheatrum Aquileiæ exstitisse, Fuerit fortasse istud ædificium etiam Aquileiæ, licet hujusmodi moles, maxime vero lapideæ, non ita essent frequentes, uti clarissimus Scipio Maffeus animadvertit *degl' Anfiteatri*, cap. 7 et 9; et licet ipse fateatur nihil umquam in antiquis monumentis sibi occurrisset de Aquileiensi amphitheatro. Quid vero si Arenæ nomine circus potius intelligendus sit, qui non raro etiam arena dictus fuit, uti Maffeus ibidem capite 10? Turris quoque circum magis quam amphitheatrum indicare videtur, uti constat ex iconibus quæ circum nobis exhibent, maxime apud Panvinum de Ludis Circensibus; atque ex numismatibus, quæ nobis exhibent amphitheatra. Hinc itaque circi Aquileiæ conjectura validius roboratur. Atque hæc de circo Aquileiæ stante: quæ aliquanto fusius dici in re hactenus, ut putamus, intacta, non fuit omnino incongruum.

De circo vero, qui Aquileiæ exstiterit, cum dictum sit, plura addere de theatro non est necesse, quod erat minoris operis atque impendii ædificium, ac frequens propterea in minoribus etiam urbibus ac municipiis, neque insolens interdum in ipsis pagis, uti ex clarissimo Mazochio de Campano Amphitheatro, capite 8; sive ex marmore exstructum haberetur, sive ex ligno, sive ex marmore simul ac ligno, uti monumenta docent. In urbe illa amplissima ac prædivite, quæ etiam commercii causa exterorum frequentia abundabat, quæ Augustorum sæpe presentia honestata fuit, tum ante Constantinianam ætatem tum etiam postea, ut historici tradunt, ac leges ibidem datæ ostendunt, nihil certe defuisse videtur ex 49 iis quæ ad oblectamentum non modo, sed etiam ad luxum spectarent, quæque tribuerent quovis modo ad satisfaciendum multitudini, spectaculis maxime ac scenicis deditæ. En igitur quomodo Romanianus Gennadii Nicetas ex usurpatis vocibus *pomparum*, atque *theatri*, quæ Dacum illum esse non sinunt, prodæ se potius Aquileiensem; maxime vero cum Nicetas seu Nicetas alter non adsit, de cujus episcopatu inquirendum veniat.

Ne quis interim excisam opponat Aquileiensem urbem Nicetæ Aquileiensis tempore, ita ut in ea neque

circus pro ludis, neque theatra pro scenicis spectaculis amplius exstarent. Sufficit nempe quod paulo ante exstiterint, ut in renuntiationis explicatione pompas atque theatra, veluti res audientibus omnino perspectas, nominare Aquileiensis praesul potuerit. Præterea non ita fortasse Aquileiensis civitas excisa fuit, ut illico maiora etiam ac solidiora ædificia, quemadmodum circi erant atque theatra, præsertim in præcipuis urbibus, solo æquata fuerint: neque ita certe excisa fuit, ut, saltem post Hunnorum ex Italia discessum, aliqua ex parte iterum habitari non potuerit; quod ipsa divi Leonis Magni ad Aquileiensem Nicetam data epistola quadamtenus indicare videtur.

Præterquamquod ea erat tunc temporis populorum insania atque dementia erga circenses ludos et theatrorum scenas, ut ipsi qui supererant cladibus civitatum circi cives hoc sibi veluti remedium ærumnis poscerent, ac procurarent. Adeundus propterea coævus Nicetæ Aquileiensis scriptor Salvianus in supracitato libro vi de Gubernatione Dei, in quo totus est ad eorum oburgandum insaniam, qui etiam excisis urbibus, abductis necatisque civibus, ac populatis regionibus, pro circensibus tamen ac theatralibus deperibant. En quomodo de his loquatur, qui amissis in vastatione Barbarorum theatris ac circis, theatralia nihilominus atque circensia alibi sibi posebant: « Cujuslibet civitatis incolæ Ravennam aut Romam venerint, pars sunt Romanæ plebis in circo, pars sunt populi Ravennatis in theatro; » ita cap. 9. De his vero qui urbium excidio superfuere, et nihilominus spectacula sibi in eisdem urbibus, uti antea, desiderabant, ita capite 15: « Pauci nobiles, qui excidio superfuerant, quasi pro summo delecte urbis remedio circenses ac imperatoribus postulabant. » Trevirorum urbes ea erat, *Gallorum summa atque opulentissima* ab auctore dicta, hoc fatum passa initio sæculi quinti, et hoc sibi solatium deprecata ab imperatoribus Honorio atque Constantio, uti notat Baluzius cum Valesio ad hunc locum. Hujus propterea urbis excidium longo sermone prosequitur Salvianus; et ad eam ita demum orationem convertit, in rem nostram valde accommode. « Circenses ergo, Treviri, desideratis, et hoc vastati, hoc expugnati, post cladem, post sanguinem, post supplicia, post captivitatem, post tot eversæ urbis excidia? Quid lacrymabilius hac stultitia, quid luctuosius hac amentia?.... Theatra igitur queritis, circum principibus postulatis? Cui, quæso, statui, cui populo, cui civitati? Urbi exstite ac perditæ, plebi captivæ et interemptæ, quæ aut perit aut luget; de qua etiam si quid superest, totum calamitatis est; quæ cuncta aut moritudine est anxia, aut lacrymis exhausta, aut orbitate prostrata, in qua nescias pene enjus sit sors pejor ac durior, interfectorum, an viventium. Tante enim sunt miseriæ superstitium, ut infelicitatem vicerint mortuorum. Ludicra ergo publica, Trever, petis? Ubi, quæso, exercenda? An super busta et cineres, super ossa et sanguinem peremptorum? » 50 Quæ enim urbis pars his malis omnibus vacat? Ubi non cruor fuisse, ubi non strata corpora, ubi non concisorum membra lacerata? Ubique facies capte urbis, ubique horror captivitatis, ubique imago mortis. Jacent reliquæ infelicitissimæ plebis super tumulos defunctorum suorum, et tu circenses rogas? Nigra est incendio civitas, et tu vultum festivitatis usurpas? Lugent cuncta, tu ketus es? » Hæc Salvianus de Trevirorum civitate, et ad Treverenses cives. Quid igitur mirum, si pro illorum temporum dementia erga spectacula, et si pro morum pravitate, quæ Dei iracundiam provocabat, ac Barbarorum manus in Occidentis perniciem urgebat; quid mirum, si Aquileia ipsa Trevirorum sortem experta, exemplo ipsorum, post Attilianam cladem, in paucis civibus qui supererant, et Barbarorum gladios evaserant, circensibus pristinis inhiaverit atque theatris; ut Nicetas episcopus in explicatione *operum diaboli*, quibus baptismum petentes renuntiabant, et *pompas et theatra*

A memorare debuerit? Sed de his satis; et fortasse etiam latius quam oportebat.

Non est tamen omittenda ipsa renuntiationis vera formula, quæ a Nicetæ nostro in tradendo regenerationis sacramento fuerit usurpata. Jam in antecessum monuimus, Nicetam in supra allatis textibus ex *Symboli Explanatione ad competentes*, et ex tertio *Fragmentorum*, non simplicem formulam retulisse in sua Ecclesia adhiberi solitam, sed potius formulæ illius explicationem ad instructionem fidelium, ut scilicet intelligeret quam late pateret renuntiatio ab iis facta in baptismatis susceptione: quod certe ipse quoque satis innuit per vocem *id est*, quam præponit enumerationi rerum illarum quas sub nomine *operum diaboli* venire docebat, et per ea quoque verba, et his *similibus malis*, quibus enumerationem claudit. Si Nicetæ allata verba diligentius expendantur, apparet profecto formulam in ejus Ecclesia adhiberi solitam, fuisse illam, quæ duplici constabat renuntiatione, et omnium pene simplicissima erat; nimirum: *diabolo et angelis ejus, deinde et operibus ejus*, absque alio verborum additamento. Ex Operibus supra citatis Josephi Vicecomitis, et Josephi Catalani, qui renuntiationis ritum expendunt, constat aliquibus in locis obtinuisse unicam etiam renuntiationem omnia comprehendentem quæ alibi dividebatur in plures, in quibusdam aliis duplicem fuisse in usu, communius triplicem, quadruplicem etiam alicubi, juxta rerum ac verborum divisionem. Constat insuper non unum ubique, sed varium fuisse etiam usum verborum in ipsa elicienda renuntiatione. Duplex erat renuntiatio quæ obtinebat in Ecclesia Mediolanensi sub divo Ambrosio, paucis et ipsa concepta verbis; atque aberat omnino *pompæ* vox, licet communiter alibi esset in usu. Præstat eundem sanctum doctorem audire non uno in loco de hac re scribentem. « Post hæc reserata sunt tibi sancta sanctorum, ingressus es regenerationis sacrarium, repete quid interrogatus sis, recognosce quod responderis; renuntiasti *diabolo et operibus ejus, mundo et luxurie ejus*. » Ita in libro de *Mysteriis*, capite 2. Clarius idem Ambrosius in opere de Sacramentis, quod sub ejus nomine circumfertur, libro 1, capite 2. « Quando te interrogavit: Abrenuntias *diabolo et operibus ejus*? quid respondisti? Abrenuntias *sæculo, et operibus ejus*? quid respondisti? Abrenuntio. Memor esto cautionis tuæ. » In *Hexameron* vero lib. 1, cap. 4, omnia simul renuntiationis verba in unum comprehendens, ita scribat: « Deserit qui abluiter intelligibilem illum 51 Pharaonem principem istius mundi, dicens: Abrenuntio tibi, *diabole, et angelis tuis, et operibus tuis, et imperiis tuis*. » Porro quidquid sit de modica diversitate verborum, quæ Ambrosium inter et ipsum Ambrosium apparet in renuntiationis formulâ quam ipse in allatis textibus nobis exhibet, quæque Mediolanensis Ecclesiæ suæ tunc fuisse dicenda est; nemo, arbitror, diffitebitur renuntiationis formulam ab Ambrosio nobis traditam maxime convenire, ac pene eandem esse cum ea, quæ Nicetæ fuit, auctoris *Explanationis Symboli ad competentes*, et tertii fragmenti ex ipsis deperditis lucubrationibus. Utrobique nempe duplex renuntiationis apparet; utrobique *diabolo* renuntiatur *et angelis ejus*; utrobique *et operibus ejus*; ac simul utrobique deest *pompæ* seu *pomparum* vox, quæ cæteroque adeo frequens ac pene communis erat in formulis renuntiationum. Isthec vero Nicetianæ renuntiationis formulæ similitudo cum alia Ecclesiæ Mediolanensis sub divo Ambrosio, non exiguum præbet indicium agnoscendi in eodem Nicetæ episcopum Aquileiensem. Quis enim ignorat quanta Aquileiensem inter et Mediolanensem Ecclesias iis temporibus esset necessitudo, immo quanta veluti consanguinitas; cum jamdudum sese invicem harum Ecclesiarum antistites episcopali ordinatione donarent, ac mutuis sese foverent officiis, uti ex historicis abunde colligimus, et clarissimus De Ruheis non uno in loco Aquileiensem Monumentorum animadvertit, sicut etiam eruditissimus Oltroechius in

sua Ecclesiae Mediolanensis Historia Ligustica paucis abhinc annis in lucem edita. Sed ad alia properandum.

In eodem tertio fragmento, continuo post ea verba quæ supra retulimus, quibusque *diaboli opera* explicavit, ita pergit beatus Nicetas, eos objurgans, qui contra renuntiationem factam *operibus diaboli*, toti erant in superfluo carnis ornatu, et in nimio sibi procurando corporis cultu. « Quid dicimus de his qui superfluo carnis ornatu jactare se volunt, et videri mirabiles? Taceo de exquisitis inutiliter vestimentorum subtilitatibus. Oro vos, quid faciunt in viris capilli aquo (*acu*) crispati, comæ retro quidem cervicem cooperientes; ante autem frontem penitus abscondentes, ita ut nec signo Christi (*crucis*) locus liber relinquitur in fronte, et eundem (*unde*) se putant habere aliquam gloriam vel decorem, inde turpitudinem et ignominiam contrahant. Similiter et mulieres caput ligantes ut scutum, ut frons tanquam vallis inter duos subsistat colles, ut de auribus pondera lapillorum auro ligata dependant, ut brachia honorentur (*onerentur*) auro, et cervicem premant catenæ vel lapides; et pedibus sanguineæ calciamenti flammulæ rutilent. Quis usus in his, quæ utilitas invenitur, nisi sola inanis pompa, et mens desiderio infantili corrupta? » Hæc Nicetas in citato Vindobonensi fragmento. Quod hic primum occurrit animadvertione dignum, ea est increpatio qua Nicetas episcopus eos perstringit, sive mares sive feminas, qui exquisito corporis cultu, nimisque ornatuum luxu *superbiam* illam atque *jactantiam* ostendebant, quæ inter *diaboli opera* ipse prius enumeraverat, quibusque sacramento baptismatis initiandi renuntiaverant. Si porro consulamur, quæ jam in antecessum retulimus ex poemate sancti Paulini Nolani de Dacorum, Scytharum, Bessorum Getarumque populis recens ad fidem conversis per Nicetæ prædicationem; si animo recolamus, quæ ibidem magna ac mira idem sanctus præsul commemorat in laudem Nicetæ sui de sancta illarum **52** gentium conversatione, qua priscae Ecclesiae nascentis ætatem æmulabantur; quis credat mutatam tam subito, sub oculis Nicetæ ipsius, novæ illius Ecclesiae faciem, ut illi necesse fuerit eos fideles tam graviter objurgare, quod a data fide in regenerationis sacramento per renuntiationem factam *operibus diaboli* veluti recessissent? Non igitur Nicetæ Daci videntur esse illa verba, sed alterius potius Nicetæ qui Ecclesiam jam adultam excoleret, ubi sensim abusus irreperierat qui pastoris essent increpatione notandi; ideoque Nicetas potius Aquileiensis ille fuit, qui hæc in sua Aquileiensis Ecclesia insectabatur.

Præterea singillatim etiam nonnulla animadvertenda occurrunt in allatis ex hoc Nicetæ fragmento locutionibus. « Taceo, inquit ille, de exquisitis inutiliter vestimentorum subtilitatibus. » Quid sunt istæ *subtilitates vestimentorum inutiliter exquisitæ*? Vestimenta, ut apparet, non quidem ad usum, sed ad luxum unice comparata; vestimenta, arbitror, absolute perfectionis non modo, elegantisque operis, verum etiam miræ tenuitatis; qualia sunt quæ pannis constant levissimis, summa arte ac labore confectis ex lane aut gossypii aut lini aut serici filis exilissime ductis. Hujusmodi vestimentorum subtilium abusus, qui non modo Christianam moderationem, sed verecundiam quoque persæpe læderet atque pudorem, meminebat fortasse Hieronymus in epistola ad Letam, quæ 107 est in editione Vallarsii, num. 10, ubi eam instituens super disciplina filiole: « Talia, aiebat, vestimenta paret, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudentur. » Ille nec autem *subtilitatis* vocem quoad vestimenta, ut luxum notaret Christiano homine minus dignum, sumpsit fortasse Nicetas ex prophetici locutionibus. Nam apud Isaiam, cap. xix, **9**, ubi describitur *onus Egypti*: *Confundentur, aiebat propheta, qui operabantur linum, pectentes, et texentes, subtilia*; ubi per hæc *subtilia* linæ vestes maxime intelligitur summe tenuitatis, quæ in Egypto texen-

bantur. Non dissimili modo apud Ezechielem, cap. xvi, 10, eadem vox usurpatur, ubi de Jerusalem civitate sermo est, quam auxerat Dominus dignitate atque decore in conspectu omnium gentium: *Et vestivi te, inquit Dominus, discoloribus, et calceavi te janthino: et cinxi te bysso, et indui te subtilibus*. Hic vero *subtilia* expositores interpretantur pro vestibus in genere tenuibus ac delicatis, et præcipue pro pallio serico, admodum exili stamine confecto.

Quidquid autem intellexerit Nicetas in hoc fragmento pro *exquisitis inutiliter vestimentorum subtilitatibus*, sive linea nempe, sive alterius materie vestimenta, tanto tenuitatis artificio elaborata; nemo quidem sibi facile persuaserit, delicatas hujusmodi vestes apud feras ac barbaras gentes trans Danubium sitas, Nicetæ Daci tempore, inveniri potuisse; sicuti neque gentes illas horum vestimentorum luxu ita fuisse delectatas, ut inde corripit ab episcopo ac parente suo Nicetæ mererentur. Iterum recolantur, quæ de gentium istarum barbarie agrestibusque moribus ex sancti Paulini versibus superius relatis erui facillime possunt; et unicuique patebit, ni fallor, artes omnes, quæ luxu essent, et quæ ad nimium vitæ ac corporis cultum spectarent, lo ge prorsus ab illis regionibus fuisse, sicuti etiam harum rerum delicatarum studium, necnon et earundem acquirendarum facilitatem ex aliis Romani imperii regionibus, quæ nullani, ut plurimum, aut certe exiguum cum gentibus barbaris et a Romano imperio alienis commercii societatem habebant. E contrario quid **53** non hujusmodi Aquileiensibus conveniret, incolis civitatis illius, quæ, florentibus rebus, omnium esset post Romam Italicarum maxima, atque emporium ditissimum quo totius Orientis atque Occidentis merces copiose confluerent; quæque etiam post Attilianam cladem, non illico a pristino statu ac dignitate, atque ab omni prorsus exterorum frequentia ita penitus dejecta fuit, ut non diu postea cives illius in vitæ cultusque ratione aut luxum veterem, aut veteris saltem luxum similitudinem quamdam, et quidem in Christianis reprehensione dignam, servare potuerit?

Alia veniunt in eodem Nicetæ fragmento notatu digna; eaque sunt elegantes, illæ simulque graphicæ descriptiones, quibus velut ob oculos ponebat, eodemque tempore reprehendebat supervacaneum capillorum cultum in maribus primum, postea in mulieribus, quas etiam arguit quod cervicem et aures et brachia vario pretiosi cultus ornatu onerarent. « Oro vos, inquit, quid faciunt in viris capilli acu crispati, comæ retro quidem cervicem cooperientes, ante autem frontem penitus abscondentes, ita ut nec signo Christi (*crucis*) locus liber relinquitur in fronte? » Loquitur hic Nicetas de vetustissimo illo signo crucis, non quo frons tangebatur, manu postea ad pectus deducta, inde ad utrumque latus scapularum relata, quod signum crucis majus appellari potest, et quo communius hodie Christiani utuntur; sed potius de illo signo crucis, quod totum in fronte perficebatur, ducto pollice supra frontem in modum crucis, quod signum minus recte dicemus, cujusque usus etiam apud nos, at minus frequens, habetur. De hoc certe minori signo intelligendus Tertullianus in vulgato illo textu, qui legitur in libro de corona, capite 4: « Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad calcium, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacumque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus. » De hoc eodem etiam sanctus Augustinus Enarratione in psal. l., num. 1, ubi conquerebatur quod hoc signo se munirent in fronte Christiani etiam in ipso circo, quoties aliqua de causa expavescerent, quin interim animadverterent ex signo ipso, locum eisdem esse non debere in vanitatibus et insanis, quibus spectantes aderant. « Quam multos hodie, fratres nostros cogitamus et plangimus ire in vanitates et insanias mendaces... Qui si forte in circo aliqua ex causa expavescant, continuo se signant, et

stant illi portantes in fronte, unde abscederent, si hoc in corde portarent! Cum itaque de hoc signo loquatur etiam Nicetas, quod totum ferebat in fronte, *fronem* nimirum *terendo* ut aiebat Tertullianus, et in fronte propterea veluti impressum illud quodammodo portando ut Augustinus; hinc liquet nullam atque apertam Christianorum frontem esse debuisse, et nequaquam capillis obductam, ac penitus absconditam, ut Christiani eodem se signo munire ad omnem eorum actum facile possent. Merito igitur conquerebatur de Christianis suis beatus Nicetas, qui novum comæ et capillorum cultum apantes, frontem suam ita capillis tegebant, ut locum liberum non relinquerent eilem terendæ signaculo crucis.

Numquid vero suspicandum, abusum huiusmodi irrepsisse in Nicetæ Daci episcopatu, inter gentes illas trans Danubium sitas, quæ ante Nicetæ prædicationem ab omni essent poliori cultu alienæ, quæque per apostolicos Nicetæ labores, Christiano gregi annuerate, adeo in Christi religione profecerant, ut de illis tam mira Paulinus Nolanus celebrare potuerit? Abusus hic potius ex illis 54 est, qui facile obrepunt in populis nimio rerum cultui operam dantibus, quibusque omnia suppetunt quæ ad vitæ commodum, ad luxum, atque splendorem spectant; in populis quoque, in quibus Christiana religio temporis lapsu defecit, et in quibus a pristina vitæ severioris consuetudine Christiani lasciviores facile recedunt. Aquileiensis propterea Nicetæ, potius quam Daco, oburgationes istæ conveniunt in Christianos plus nimio capillorum cultui indulgentes, ut signo crucis in fronte faciendo locum non relinquerent. Quod autem conjecturam hanc nostram magis adhuc confirmat, vetus est lapis Aquileiensis anaglypho opere sculptus, et a canonico Bertoli editus in suis *Antichità d'Aquileja*, alias citatis pagina 46, ubi sane videre est juvenem equum leva manu tenentem, et frontem capillis obductam habentem, qualem nimirum describit Nicetas in suo fragmento. Lapis quidem paganus est, non Christianus, uti ex inscriptione apparet, quæ exstat in altero lapidis latere; et ideo ad Nicetæ Aquileiensis ætatem probabiliter non pertinet, in qua etiamsi penitus abolita idololatria non esset, huiusmodi tamen non erat quæ sese inscriptionibus et anaglyphis explicare ac prodere facile posset. Verum sufficit huiusmodi capillorum cultum olim fuisse inter Aquileienses, etiam paganos, ut postea resumipotuerit ab Aquileiensibus ipsis Christianis, qui vanitate ducti obsoletas inquirere ac renovare culturæ formas, et qui tepore quodam religionis non omnimode abhorreant a veteri paganorum suorum consuetudine. Hoc vero de viris; quid deinde in mulieribus reprehendit Nicetas in eodem fragmento?

Prosequitur nimirum Nicetas oburgationem suam, dicens: « Similiter et mulieres caput ligantes ut scutum, ut frons tamquam vallis inter duos subsistat colles, ut de auribus pondera lapillorum auro ligata dependant, ut brachia onerentur auro, ut cervicem premant catenæ vel lapides, et pelibis sanguineæ calciamenis flammulæ rutilent. » Deinde oburgationem utramque, tam viris faciam quam mulieribus, ita concludit: « Quis usus in his, quæ utilitas invenitur, nisi sola inanis pompa, et mens desiderio infantili corrupta? » Hic quoque videre est ita exquisitum atque pompaticum mulierum cultum a Nicetâ delineatum, ut difficile admodum credi possit eundem obtinuisse inter barbaras Dacorum gentes trans Danubium positas, difficilius vero inter novos illos fideles recens a beato Nicetâ Christianorum populo aggregatos. Quid vero si et hic opportune lapis Aquileiensis occurrat, unde inferre possimus Aquileiensium mulierum cultum respondere Nicetæ verbis allatis; ideoque non Daci, sed Aquileiensis potius Nicetæ verba illa esse quæ attulimus ex Vindobonensi fragmento? Exstat sane lapis huiusmodi in præcitato opere *Antichità d'Aquileja*, pag. 255, ubi mulierem videas anaglypho opere sculptam ad pectus usque,

nec ita quidem excellenti, ut videatur, artifice, ut hinc proinde appareat in bonarum artium declinatione; ac fortasse Christiana etiam religione adulta opus illud Aquileiæ prodidisse, cum nihil quoque ibidem adsit quod idololatriam sapiat. Videas porro mulierem hanc, crinibus decussatim implexis, caput ligatum habentem ut acutum; videas illius frontem, tamquam vallem, inter duos subsistere colles et crinibus hinc inde surgentes; videas fortasse etiam de auribus pondera lapillorum dependentia, auro certe ligata; videas demum etiam cervicem catenis vel lapidibus pressam in medio inter utrumque collem. His igitur præmissis sufficiat sequenti capiti, in quo validioribus argumentis probandum ex instituto suscepimus Nicetam seu Nicetam 55 illum Romatianum, quem Dacum esse non posse ostendimus hactenus inductionibus ex tempore primum, deinde etiam ex loco ductis; Nicetam, inquam, seu Nicetam illum Romatianum a Gennadio nuncupatum, esse profecto Nicetam seu Nicetam episcopum Aquileiensem, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola.

CAPUT IV.

Romatianæ civitatis episcopus Nicetas, seu Nicetas, a Gennadio memoratus, est dubio procul Niceas, seu Nicetas, episcopus Aquileiensis, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola.

Quis demum sit Nicetas ille seu Nicetas Romatianæ civitatis episcopus a Gennadio memoratus, et duorum auctor opusculorum quæ germana ostendimus, nunc potissimum inquirendum venit: eumque, quem non esse Nicetam seu Nicetam Dacum sancti Paulini Nolani amicum hucusque probavimus, sicuti neque illius esse in Dacia Cisdanubiana Romesianæ sive Bemesianæ vel Remissianæ aut Romatianæ civitatis episcopum; eum, inquam, asserimus esse reipsa Nicetam seu Nicetam episcopum Aquileiensem, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem eju dem sancti pontificis decretalis exstat epistola. A graviorem nimirum disquisitionem ad gravissimam nunc accedimus, in qua optandum quidem esset luculentiora adesse argumenta quæ rem conficerent apertissime: sed in qua nihilominus talia sunt quæ etiam conjectando in medium proferemus, ut assensum sibi, si fallimur, ultro valeant promereri.

De Nicetæ Aquileiensis episcopi ætate ut pauca præmittam, quæ extra controversiam sunt posita; illud in primis est, Nicetam hunc, uti recte animadvertit etiam clarissimus Bernardus Maria De Rubéis in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensis, cap. 47, col. 152, non esse illum qui tempore divi Hieronymi Aquileiensis Ecclesiæ hypodiaconus erat, et ad quem ejusdem sancti doctoris familiaris exstat epistola, quæ ad annum circiter spectat 374, ut apud ejusdem Operum editores; ætas enim istius inde recte perpensa non patitur, ut locum episcopatus Nicetæ nostri in Leonis magni pontificatu sit implere potuerit. Alterum est, anno 454, post Attilanum vero Aquileiæ excidium anno secundo, Nicetam nostrum in Aquileiensi sede successisse episcopo nomine Secundo, non autem, ut alicui visum, Chromatio, qui successores alios habuit quinque ante Nicetam; deinde anno 458, datam ad consultationes illius epistolam divi Leonis Magni, quæ est inter ejusdem epistolæ editionis Venetæ Veronensium fratrum Ballerianorum, num. 159; demum anno 485 ex hac vita migrasse, uti ex Aquileiensibus Chronicis habemus, quibus in hac parte viri docti consensum minime recusant.

Hicne igitur Aquileiensis Nicetas Leoni Magno coævus idem fuerit ac Niceas seu Nicetas Romatianæ civitatis episcopus a Gennadio memoratus, atque duorum auctor opusculorum, quæ germana capite 1 probavimus? Ita nimirum: nam, quæso, si opusculi *Explanationis Symboli ad competentes* auctor esse non potest Niceas seu Nicetas Dacus sancti Paulini

Nolani amicus ejusdemque laudibus **56** celebratus, de quo uno tantum exstat questio, quoniam, uti vidimus de heresi Eutychiana in *Explanatione* illa sermo habetur, quam Nicetas Dacus ætate sua nequibat attingere, a qua immo longe adhuc abfuisse ostendimus cum ad superos evolavit; quid est, quod a Romani codicis auctoritate in bibliotheca Ghisiana nuper detecti discedere nos compellat, ut ubi hic clare et perspicue, nulla characteris differentia, nulla vitiationis nota, nullo signo lituræ, nullo posterioris manus vestigio, habet simpliciter *Explanatio Symboli beati Nicetæ Aquileiensis episcopi habita ad competentes*, nos legere, aut certe concipere animo debeamus, prout clarissimus Zabeus autumat, *beati Nicetæ, vel Nicetæ Romanianæ in Dacia episcopi*? Nicetas ille Dacus sancti Paulini Nolani amicus, auctor illius opusculi esse non potest: Nicetas alter non exstat, aut certe non astruitur, qui *Explanatorem Symboli* dederit *ad competentes*, atque in ea de Eutychiana heresi sermonem habere poterit, et ita cum Nicetæ nostro Aquileiensi aliqua saltem veritatis specie decertare: stat ergo fides inconcussa Romani codicis Ghisiani, qui auctorem *Explanatorem Symboli ad competentes* Nicetam Aquileiensem facit; et cum auctor unius opusculi alterius pariter quidem sit *ad lapsam Virginem* appellati, nostra viget propositio, quod Romanianæ civitatis episcopus Niceas seu Nicetas a Gennadio memoratus, sit dubio procul Niceas seu Nicetas episcopus Aquileiensis, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola.

Si auctoritatem vero addere placeat, accedit, quod vir eruditus Carolus Fea, qui primus nobis anno 1790 in sua *Miscellanea Filologica Critica Antiquaria*, tomo I, pag. 7 (que tamen nescio quo fato ultra primum totum progressa non est), hujus nuperrimi opusculi de *Symbolo ad competentes*, uti in bibliotheca Ghisiana Romæ latentis, notitiam præbuit, quique etiam illud opportune nobis exhibere pollicitus fuerat, quod impletum nos vidimus; Carolus, inquam, Fea, pro sua hujusmodi rerum peritia, clare asserere non dubitaverit, juxta critices regulas hoc opusculum esse illius Aquileiensis Nicetæ qui ad sanctum Leonem Magnum varias proposuit *Questiones*. Præstat eundem audire ita citato loco breviter scribentem, prout simplex rei indicatio postulabat. « *Explanatio Symboli beati Nicetæ Aquileiensis episcopi habita ad competentes*; di quello stesso Nicetæ, che propose varie questioni sul matrimonio dei Goti Ariani a san Leone Magno, la risposta del quale esiste fra le sue opere. Di lui parlano a lungo il De Rubéis, il Liruti, ed altri; ma non parlano di quest' opuscolo, che io credo suo, per quanto si può affermare colle regole della critica. » Ita ille: qui certe non sine causæ cognitione judicavit; utpote qui et codicem illum Ghisianum propriis oculis aspiceret potuit ac procul dubio etiam aspexit, et Lirutum nominat ac De Rubéis, quos certe cum aliis pluribus, ante hujus codicis detectionem, sententiæ suæ fautores non habebat. Utinam vero dedisset ille nobis hujusmodi opusculum: opinionem certe suam ita firmasset, ut nobis nuac minime necesse foret pro eadem, viribus licet imparibus, dimicare.

Rem itaque prosequi libet, et animadversione aliqua illustrare. Aut erravit Gennadius Massiliensis, qui Nicetam nostrum Romanianæ civitatis scripsit episcopum, cum scribere debuisset episcopum Aquileiensem; aut erravit Romanus codex, qui Nicetam exhibuit episcopum Aquileiensem, cum traderet debuisset episcopum civitatis Romanianæ. Si error reipsa **57** sit in alterutro; cui potius habenda fides est, Gennadio, an Romano codici? Porro Gennadius, ut diligens habeatur ac solers, scriptor tandem neque Ecclesiæ Aquileiensi proximus, neque Italus est, neque undequaque emaculatus, uti suo loco dicemus; et scriptor etiam est, qui aliena refert, et qui fortasse non omnia viderit de quibus scribebat, immo plura

A etiam relatu sciverit quam ipse per sese cognoverit. Romanus vero codex ipsa est Nicetæ elucubratio, que nomen prodit parentis sui, et episcopatus designat locum. Hic nimirum veluti de seipso testimonium perhibet, ille de alio. Quis vero non potius credat operi genuino præferenti nomen auctoris sui, quam acscriptori alieno ac dissito aliter referenti? Romanus etiam codex, quamvis sæculi xiv in characterē ostendat faciē, nullum dubium quin ex vetustiori, et fortasse ex cœvo ipsi auctori codice, sæculo xiv exscriptus sit. Cum vero ex epistola supracitata sancti Leonis papæ ad Nicetam Aquileiensem edocemur Romanæ Ecclesiæ diaconum, *Adcodatum* nomine, ab Aquileia Romanæ reverentem Nicetæ Aquileiensis episcopi consultationes ad pontificem delatasse; non male quidem quispiam conjectaverit, immo vero æque pro illius temporis disciplina judicabit, illum Romam attulisse Nicetæ Aquileiensis opusculum de *Symbolo*, atque hoc præ aliis Nicetæ ipsius opusculis selegisse quod Leoni papæ et Romanis omnibus exhiberet, utpote testem fidei quæ in Aquileiensi Ecclesiæ publice iradebatur; maxime vero habita ratione ad novum Eutychianum errorem, paulo pridem tam strenue a divo Leone in celebri epistola ad Flavianum profligatum, et a Nicetæ ipsis Leonis sensibus ac momentis, immo etiam verbis, uti vidimus, ex eadem epistola sumptis exagitatum. En igitur fortasse exemplar *Explanatorem Symboli* ad ipsum quintum sæculum pertinens, unde postea sæculo xiv eductum fuit apographum Ghisianum, quod tandiu in bibliothecarum forulis latitavit, ac tandem nostra hac ætate in lucem prodit ad ecclesiasticam librorum suppellectilem novo hoc cimelio sane pretiosissimo augendam, ac catholicorum dogmatum traditionem validius confirmandam, necnon et ad novam in ecclesiastica historia lucem effundendam.

Non igitur ex Gennadiano opere (ubi error in alterutro subsit, qui nulla possit conciliatione auferri); non ex Gennadiano opere corrigenda est inscriptio Romani codicis, sed potius ex Romano codice corrigendus Gennadius est. Cum nondum ullus codex apparuisset, qui difficultatem de Romanianæ civitate Gennadii in Nicetæ suo dirimeret, eundemque clare et perspicue Aquileiensem episcopum appellaret; prudentissime se gessisse fateor scriptores gravissimos, qui minime ausi sunt ex Romanianæ civitatis nomine episcopatum Aquileiensem proderē, neque cardinali Baronio subscribendum putarunt, aliisque paucis, qui haud satis quidem tunc firmis rationibus Aquileie sem hujus Nicetæ Gennadii episcopatum tuebantur, asserentes confidenter Aquileiensem reapse civitatem pro Romanianâ illa in Gennadio habendam. Quinimmo ignoscendum quoque eisdem existimo, quod Remisianam aut Remesianam seu Romessianam, etc., in Dacia inventientes apud geographos aliosque scriptores veteres, necnon alium quoque Nicetam episcopum Dacum sancti Paulini Nolani amicum, autumarunt hunc non dubie esse Nicetam a Gennadio memoratum, et Romanianam illam Gennadii civitatem facile esse posse, pro vocis similitudine, Remisianam aut Remesianam seu Romessianam, etc., in Dacia Cisdanubiana, ejus scriptores ac geographi veteres meminere. At postquam omnibus ignotus codex demum apparuit, **58** qui nulla neque falsitatis neque interpolationis nota, immo tanto sinceritatis characterē, tam simplici assertionē, unum ex illis septem opusculis, a Gennadio Nicetæ Romanianæ ascriptis, Nicetæ Aquileiensi episcopo tribuit, qui etiam talia afferit in sinu illius opusculi, quæ minime possunt Nicetæ Daco Paulini Nolani amico convenire; quis ex eodem codice tam optime notæ rem actam non judicaverit, ac nequaquam amplius requirendum in Daciæ Remisiana seu Romessiana aut Remesiana, etc., episcopum civitatis Romanianæ Gennadii, quem Romanus codex episcopum Aquileiensem esse asserit; proindeque Romanianæ civitatis episcopum Niceam seu Nicetam, ipsum esse Nicetam episcopum Aquileiensem?

Inscriptionem seu titulum opusculi falsatum putat clarissimus Zabeus ab illius exscriptore, qui forte legens in codice vetustiori *Explanatio Symboli beati Nicetæ episcopi*, addiderit ipse arbitrato suo vocem *Aquileiensi*, ex notitia quam habere potuerit, aliquem Aquileiensem episcoporum exstis, Nicetam nomi. Ita in dissertationis parte I, num. 20. Hoc videlicet Zabeo necesse erat excogitare ad propriam opinionem tuendam, et ut nimis apertam Romani codicis auctoritatem declinaret: at nescio quo vade hanc benemerito amanuensi, cui servatum debemus tam pretiosum Nicetæ opusculum, impingat arbitrii culpam; cum culpæ nullius, nullius alterius arbitrii vestigium in tota illa opusculi exscriptioe occurrat. Quinimmo neque verosimilem esse censeo arbitriam illam in opusculi titulo additionem vocis *Aquileiensi*; et insuper inscriptionem illam, seu titulum opusculi talem esse puto, qui primævam suam et originale sinceritatem ostendat; quod nunc videndum.

Et primo: aut vocem *Aquileiensi* arbitrario additam putat Zabeus in codice vetustiori hujus *Explanatio Symboli*, qui fuerit exempli gratia ipso quinto sæculo exaratus; aut in alio posteriori ævi; aut denum ab exscriptore postremo sæculi xiv, cujus est codex Romanus in bibliotheca Ghisiana nuper detectus, et adhuc in toto orbe unicus. Jam vero sæculo quinto, nimirum ipsius Nicetæ Aquileiensi ætate, et non longe ab obitu Nicetæ Daci, talis esse non poterat duorum horum Nicetarum, maxime autem in Ecclesiis Italiæ, ignoratio, ut unus pro altero ab amanuensi pro arbitrio ex cognitionis defectu scriberetur. Certe Nicetæ Aquileiensi Romæ ignotus esse non poterat, tum ob epistolam sancti papæ Leonis ad ipsum datam, tum ob Adeodati Romanæ Ecclesiæ diaconi testimonium, qui ab Aquileiensi Ecclesiæ redux postulationes Nicetæ Aquileiensi pontifici detulit, et procul dubio de eodem etiam, ac de illius Ecclesiæ nuper ex Atilianæ cladis angustiis emersa, cum Romano clero ac populo verba habuit. Nicetas etiam Dacus sancti Paulini Nolani amicus, qui, ipso Paulino teste epistola 29 ad Severum, doctissimus, ex Dacia Romanis merito admirandus advenit, ignotus homo non erat, ut amanuensis pro illo Nicetam Aquileiensem intruderet in *Explanatio Symboli* inscriptione. Si igitur ponamus *Explanatio* nem hanc cum inscriptione sua a codice prodixisse sæculi quinti, qui etiam codex Romæ exstiterit, uti probabilius censi debet cum nihil adsit quod adversetur; nequaquam talis ignoratio in codicis exscriptore credi potest, ut unum Nicetam pro altero ipso quinto sæculo arbitrario scriperit in illius opusculi titulo.

Minus vero intrusionis illius suspicio esse potest, si *Explanatio* nem illam exscriptam velimus ex codice post quintum sæculum exarato. Cum enim 59 post quintum sæculum usus etiam in Occidente inoleverit archiepiscopos appellandi præsules illos qui metropolitica auctoritate fulgebant, qui usus jam communissimus factus fuerat sæculo viii, in universa Occidentali Ecclesiâ, ut apud eruditos constat, et monuit novissime clarissimus abbas Fumagallius in suis Diplomaticis Institutionibus Italiæ editis, tomo II, libro II, parte II, cap. 14, num. 8, nec non et in codice diplomatico Santambrosiano, pag. 60, nota (2), sicut etiam nuper clarissimus item Cajetanus Marinus in eruditissimo suo opere I Papiri Diplomatici pag. 289, in annotatione (15) ad papyrum 87; exscriptor prædicto quinto sæculo posterior, et Nicetarum non satis conscius, post voces illas *Nicetæ episcopi*, non ita facile addidisset *Aquileiensi*, quando nimirum Aquileienses præsules, jamdiu, et ante Nicetam ipsum, metropolitæ, archiepiscoporum inducto titulo et ipsi cum ceteris gaudebant; sed addidisset potius *Romanianæ* in Dacia, quod melius ea ætate cum simplici episcopi titulo conveniebat: aut si voluisset de industria vocem *Aquileiensi* intrudere, non

A omisisset præcedentem episcopi titulum in illam archiepiscopi commutare, ut consuetudini post quintum sæculum inductæ inserviret, et tam præclare sedis honorem non minueret. Quid autem si censeatur orta intrusio vocis *Aquileiensi* in opusculi inscriptione ipso sæculo xiv, quo Romanus codex bibliothecæ Ghisianæ exaratus dicitur? Tunc videlicet neque episcopi neque archiepiscopi titulo utebantur præsules Aquileienses sed ex inveterata sæculorum præcedentium consuetudine patriarcharum vocabulo appellabantur, uti ex ecclesiastica historia Aquileiensi satis notum. Minus itaque apposite intrusisset tunc temporis exscriptor Opusculi vocem *Aquileiensi* post illas *Nicetæ episcopi*, saltem absque immutatione præcedentis vocis *episcopi* in vocem *patriarchæ*, quæ sola erat præsulum Aquileiensium appellatio, quæque usurpata legitur quoad Nicetam ipsum etiam in calendariis Aquileiensi Ecclesiæ typis editis, quæ ipse vidi, ab anno saltem 1651, usque ad annum 1753, ubi ad diem 22 Junii officium indicitur *Nicetæ patriarchæ Aquileiensi confessoris*. Nullo igitur modo verosimilis videtur additio vocis *Aquileiensi* in Romano codice bibliothecæ Ghisianæ, quæ a clarissimo Zabeo judicatur ab illius exscriptore facta; sed vox illa primævæ cum codice ipso originis censenda est, sicuti tota illa inscriptio, quæ eidem voci auctoritatem addit, quod mox videndum.

Hæc nimirum Romani codicis inscriptio ita se habet: *Explanatio Symboli beati Nicetæ Aquileiensi episcopi habita ad competentes*. Nitor et simplicitas hujus inscriptionis quintum sæculum apprime sapient, et mire concordant cum nitore ac simplicitate totius opusculi, ob quas dotes a Gennadio commendatur; ideoque hæc ipso opusculi inscriptio, nitoris ac simplicitatis merito, jure optimo conferri potest cum inscriptione etiam epistolæ divi Leonis Magni ad Nicetam ipsum, quæ talis est: *Leo episcopus Nicetæ Aquileiensi episcopo salutem*. Titulum beati, quem Nicetæ nomini præfixum videmus, non immerito conjectaverim fuisse ab initio appositum a primo opusculi exscriptore, et fortasse ab ipso Romanæ Ecclesiæ diacono Adeodato, qui probabiliter ex Aquileia *Explanatio Symboli* Nicetæ episcopi secum detulit Romam, uti antea innuebam. Certe beati denominatio honoris titulus erat, qui illa ætate etiam viventibus episcopis passim deferrebat, sicuti plura nos docent ejusdem sæculi monumenta, maxime vero epistolarum inscriptiones non paucæ, quæ in 60 Operibus sanctorum Patrum habentur. Ejusmodi titulo beati donabantur eadem ætate etiam insignes doctrina ac pietate viri viri functi, et illi præcipue quorum in Ecclesiæ ædificationem exstabant Opera: et celebre est decretum Gelasii papæ ad annum pertinens 494, de Authenticis Libris, et de Apocryphis Scripturis, in concilio 70 episcoporum Romæ habito, quod videre est in conciliis Labbei cura Coleti, tomo V, col. 387, et apud Fontaninum de Antiquitatibus Hortæ in appendice sub num. 4, ubi titulo beatorum singillatim recensentur omnes ii quorum Opera commendantur veluti recipienda: nimirum beati Cypriani martyris et episcopi, beati Gregorii Nazianzeni episcopi, beati Basilii Cappadociae episcopi, beati Athanasii Alexandrini episcopi, beati Cyrilli Alexandrini episcopi, beati Joannis Constantinopolitani episcopi, beati Theophili Alexandrini episcopi, beati Hilarii Pictaviensis episcopi, beati Ambrosii Mediolanensis episcopi, beati Augustini Hipponensis episcopi, beati Hieronymi presbyteri, beati Prosperi viri religiosissimi, beati Leonis papæ. Si igitur beati titulo insignitum videmus Nicetam Aquileiensem in ejusdem opusculi inscriptione; sive adhuc vivens, sive paulo post decessum ita fuerit ab exscriptore opusculi appellatus; inscriptio illa procul dubio scribendi modum præbet et disciplinam ejusdem quinti sæculi, in quo Nicetas Aquileiensi floruit.

Istud vero eo etiam magis elucet, quod beatus ipse Nicetas simplici episcopi titulo nominatur; quod

ad ejusdem sæculi disciplinam perinde pertinet, licet Aquileiensis Ecclesia jam pridem metropoleos honore fulgeret: ipsa namque circa annum Christi 569, in sancto Valeriano episcopo Aquileiensi, qui rem catholicam contra Arianos strenue tuitus fuerat, omnium prima inter Italia Ecclesias hoc honore decorata fuit, Damaso pontifice Maximo, uti post viros clarissimos noviter etiam scripsit eruditissimus noster, multisque editis Operibus clarus, Innocentius Maria Lirutus, e Patavina nuper Benedictinorum familia, nunc autem episcopus Veronensium, in Exercitatione Patavii cusa anno 1787, de sero Metropoleon Ecclesiasticarum Ortu in Occidente, capite 2. Etsi vero septimi. atque etiam sexti sæculi adsint exempla in Occidentali Ecclesia, ex quibus deprehendimus metropolitano episcopos jam tunc cepisse archiepiscoporum titulo augeri, ut cum aliis supralaudatis Cajetanus Marinus loco citato; quinti certe sæculi nullum invenire est in sinceris monumentis: atque idem preclarissimus vir papyrum suam illustras 86 anni 553, in qua præsulum Ravennatensium mentio cum titulo archiepiscoporum, in annotatione (51) ad eandem pag. 287, admonet ipsius Ecclesie antistes simplici episcoporum nomine semper appellatos fuisse in papyris prædicto anno 553 anterioribus; licet eruditum concordi testimonio constet, Ravennatensem Ecclesiam, jam inde ab ætate saltem divi Petri Chrysologi, ecclesiasticam metropolim factam fuisse, ea etiam de causa, quod Ravenna Regia tunc esset civitas, ut apud eundem Lirutum citato loco habemus. Cum igitur hic videamus Nicetam nostrum Aquileiensem, quamvis metropolitam, episcopum simpliciter appellatum eo prorsus modo quo alii Orientis et Occidentis metropolitæ, Athanasius, ex. gr., et Theophilus episcopi Alexandrini, et Ambrosius episcopus Mediolanensis, alique in prædicto Gelasii decreto recensiti, nec non et eo prorsus modo quo eundem Leo Magnus appellavit in epistola ad ipsum data; quis inde quoque non colligat, inscriptionem illam seu titulum opusculi de *Symbolo* talem esse, qui primævam suam sinceritatem, 61 et originale quinti sæculi cum eodem opusculo faciem ostendat, ac propterea improbabiliorem omnino reddat intrusionem illam vocis *Aquileiensis* a clarissimo Zabeo excogitatam?

Sed jam ab opusculi inscriptione ad ipsum opusculum descendamus; ubi primo ea sunt perpendenda quæ tempus quodammodo Nicetæ Aquileiensis designant, deinde quæ Aquileiensis Ecclesie fælum opusculum illud ostendunt. Jam supra notavimus Aquileiensis Nicetæ episcopatum anno 454 inchoatum, et ad annum 485 productum fuisse. Episcopatum nempe inchoavit Nicetas anno post datam a divo Leone epistolam ad Flavianum quinto, et post concilium Chalcedonense tertio; cum scilicet, quamvis Eutychanus error ubique ab Ecclesia reprobatus et anathemate percussus fuisset, nec vires tamen perdiderat, nec amiserat sectatores. Cum igitur Aquileiensem cathedram Nicetas episcopus descendit, Eutychanus error præ cæteris erat, contra quem oportebat Ecclesie pastores gladio Verbi Dei dimicare, nec non et peculiari studio disertisque verbis fidelem populum commovere, ne se abriperet pateretur a novis sectatoribus, a quibus non ita tunc solummodo periculum imminabat sicut ab hæreticis præcedentibus, sed qui ideo etiam periculosiores erant, quia sub specie tuendæ fidei, et Nestorianæ hæreseos proligandæ suum effundebant errorem. Quid autem Nicetas in opusculo de *Symbolo* ad competentes, ubi reapse ex professo illa novella germina catholicis erant dogmatibus imbuenda, atque in professione veræ fidei consolidanda? Dogma nimirum de verâ in Christo, sicut divinitate, ita et humanitate, ita competentibus tradit, capite 4, quod in antecessum retulimus, quodque inferius etiam subijciemus, ut et eloationis vi, et momentorum robore, et orationis instantia, et quadam etiam prolixitate sermonis satis ostendat hoc

A esse præ cæteris, de quo tunc oportebat et aliquanto fusius dicere, et ardentiori studio instare, ne se sinerent in errorem abduci ab adversariis, qui præsto essent ad eorum mentes decipiendas, si imparatas et mihi us cautas invenissent. Quid vero, quod Eutychem et Eutychanos falsa docentes ibidem designans Nicetas, non proprio eos nomine, sicuti alios quosdam hæreticos aut schismaticos ab eorum principibus appellat, sed quasi notissimos cunctis, atque insidiosa doctrina præsentibus, communi nomenclatura commemorat dicens, *erroneos hæreticos et magistros fallaciæ*?

Adhuc apertiora nihilominus sunt quæ sequuntur, ad indicandum Nicetæ Aquileiensis tempus, immo etiam, ut opinor, primos episcopatus sui annos. In citato capite 4 *Explanationis Symboli* non Eutychemis error tantummodo a Nicetâ impetitur, uti vidimus, sed etiam error Nestorii: hic autem, quamvis Eutychaniano errore viginti circiter annis anterior, secundo loco ponitur; et dum in illo nimis fortasse videtur Nicetas quam simplex Symboli explanatio requirit, in hoc e contrario brevissimus est, quasi scilicet parum aut nihil oporteret de eo disserere, qui jam, novo Eutychemis erumpente errore opposito, vires propemodum amisset. En illius verba, quæ hic de utroque errore subijciemus, ut facilius conferantur: « Crede hunc, qui ex virgine natus est nobiscum, esse Deum; Deum ante sæcula de Patre; hominem ex Virgine propter homines. Vere incarnatum, non putative, sicut quidam dicunt erronei hæretici erubescerent mysterium Dei. In phantasmate dicunt factam Domini incarnationem: quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos fefellerit hominum. Quod absit, absit omnino a Dei veritate. Si enim falsa incarnatio 62 est, falsa erit et salus hominum. Quod si vere salus in Christo est, veræ æque incarnatio est. In ipso utrumque existens; homo, quod videbatur; Deus, quod non videbatur. Manducas ut homo; et pascens quinque millia hominum quinque panibus, quia Deus. Dormiens ut homo in navi; sed ventis et mari imperans, quia Deus. Manus cruci affligens velut homo; sed paradisum contenti se latroni tribuens, quia Deus. Mortem postremo suscipiens deposito ad modicum corpore, ut homo; sed quadriduanum mortuum de sepulcro suscitans, quia Deus. Utrumque ergo credendus est Christus; Deus, et homo: quia sicut homo ex passionibus agnoscitur, ita Deus ex divinis operibus manifestatur. Habes ergo unde respuas magistros fallaciæ. » Hactenus contra Eutychanum errorem Nicetas: quæ vero continuo subdit, sunt contra errorem Nestorii; ait enim: « Si quis tibi hominem tantummodo Christum fuisse in auribus susurrare tentaverit, dicito quia homo per prædicta factus est. Quem ex virtutibus, et professionibus jam cognovi, dicente ipso Salvatore ad Judeos: *Si mihi non vultis credere, vel operibus credite, et cognoscite quia ego in Patre, et Pater in me.* » Quid sibi, quæso, vult hæc ordinis inversio, et hæc loquendi disparitas de Eutychaniano errore, ac de Nestorianis? Quid nimirum est, quod hic Nicetas non a Nestorianis errore qui primus eruperat, sed ab Eutychaniano monitionem suam incipit? Unde est, quod et tam accurate Eutychanum errorem exponit, et tam diligenter et tam valide antidotum præbet contra eum, sumptis ex evangelica historia argumentis, dum e converso pressius, et paucis verbis Nestorianismum notavit; nisi quia Eutychanus error tunc temporis erat adversus quem munire fideles oportebat quammaxime, dum interim Nestorianæ hæreseis patronos et sectatores, saltem qui magis nominis essent, veluti prorsus amiserat?

Verum et dictiones ipsas accuratius intueamur in utroque notando errore adhibitas, quæ certe non fortuito sed consulto sunt posite; nihil enim censeri potest in Symboli explanatione, quod non omni ex parte sit mature perpensum. Cum itaque de Eutychaniana hæresi primo loco loquitur, ait, quod hæretici

dicunt, et bis idem repetit verbum; quod de publica et aperta istorum obloquendi ratione intelligendum venit, qui quamvis jam multum favoris et auctoritatis amisissent, maxime post evulgatam toto orbe epistolam divi Leonis ad Flavianum, et post oecumenicum Chalcedonense concilium, nihilominus, ut est omnium hæreticorum ac fuit semper, errorem suum prædicare non desinebant. Cum vero ad hæresim Nestorianam sermonem vertit, Nestorianos jam non palam dicere, sed in *auribus susurrare* ait, et quidem non sine aliqua circumspectione, ac simul etiam cunctatione, *tentando* nimirum veluti clanculum ac gradatim, prout illi se gerunt qui minus fidentes et cum timore de re quamvis aliquem alloqui aggrediuntur; qui etiam non illico, nec quandomque, sed data opportunitate personæ loci ac temporis id faciunt. Quid namque istud? Nestoriani scilicet statim ab exorta Eutychniana hæresi vires suas miserunt, quippe qui et catholicos ipsos et Eutychnianos adversos haberent: catholicos, pro fidei integritate, quam adversus quascunque hæreses tuebantur; Eutychnianos vero, ex ipsa novi eorum erroris indole, qui ex nimio, et imprudenti fervore insectandæ Nestorianæ hæresis ortum habuit. Nestoriana itaque hæresis, Eutychniana exorta, vires suas amiserat, neque amplius, uti prius, se prodere audebat. Quid tunc audire potuisset

63 Nestoriana hæresis in orbe catholico, cum catholicis ipsi, iidemque strenui catholice veritatis assertores adversus Eutychetis conatus, ab Eutychnianis passim Nestorianismi impudentissime insinuantur, ut omnibus notum est qui eorum temporum ac errorum historiam calleant? Non igitur sine ratione diversum agendi modum Nicetas exposuit, Eutychnianorum, ac Nestorianorum; illorum nempe aperte *dicentium*, horum vero in *auribus susurrare tentantium*, proprios uniuscujusque partis errores. Hæc autem diversimode sese exprimendi ratio in hac *Symboli Explanatione* ad competentes quoad Nestorianum et Eutychnianum errorem, hæc etiam ordinis veluti inversio in utroque recensendo, hæc major vis atque contentio in refutatione posteriori; hæc omnia, inquam, mirifice probant atque confirmant, Nicetam hujus *Explanationis* auctorem proprie pertinuisse ad ea tempora, quibus Eutychniana hæresis validius erat profliganda; ac proinde Nicetam hunc esse reapse Nicetam nostrum Aquileiensem, prout fert opusculi titulus in Romano codice Ghisiano; illum nempe Nicetam qui anno 454 episcopalem cathedram Aquileiensem descendit, qui propterea Leonis Magni vivebat ætate, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola Decretalis. Quidni et hæc eadem loquendi ratio in *Symboli Explanatione* prius Nicetæ episcopatus annos designet, uti antea innuebamus; cum scilicet Eutychnianismus a primis ejusdem propugnatoribus atque propagatoribus adhuc pervicacius defenderetur, ac propterea Nestorianismus, qui nequitiam exstinctus, qui etiam postea suas resumpsit vires, tunc veluti temporariæ latitære cogeretur? Sed ad alia properandum, quæ res hæcenus dictas magis magisque confirmant.

In illa *Symboli Explanatione* non modo ea habemus quæ quodammodo tempus Nicetæ Aquileiensis designant, uti jam vidimus; sed etiam quæ Aquileiensis Ecclesiæ fetum Opusculum illud ostendunt. Nolim tamen videri nimis confidenter agere, si opusculum illud Aquileiensis Ecclesiæ esse fetum inde ostendere in primis aggredior, unde non esse clarissimus Zabeus in sua dissertatione affirmabat. Non esse fetum Ecclesiæ Aquileiensis *Explanationem* illam *Symboli* eruditus vir, et longa quidem oratione, probare inde studuit in dissertationis suæ parte II, num. 3 et sequentibus, quia non peculiare Symbolum Ecclesiæ Aquileiensis Nicetas ille explanandum suscepit, sed commune Symbolum vetus Ecclesiæ Romanæ, eum additione vocis *catholicam* ad Ecclesiam, et postremi articuli *vitam æternam*. Esse vero fetum Ecclesiæ Aquileiensis *Explanationem* illam inde ipse propugno, quia Aquileiensis peculiaris Symboli ve-

stigia in ea apparent satis manifesta. Res igitur enucleanda est.

Quodnam fuerit Aquileiensium Symbolum peculiare a Romano distinctum, seu potius quænam fuerint Aquileiensium additamenta peculiariora ad Romanum Symbolum, ex Rufino Aquileiensis habemus in suo celeberrimo Commentario in Symbolum apostolorum, quem tot laudibus antiquitas commendavit; necnon ex Fontanino Historia Litteraria Aquileiensis libro V capite 14, et ex De Rubéis Monumenta Ecclesiæ Aquileiensis, capite 7, de Liturgicis aliisque saceris Ritibus, etc., capite 8, et dissertatione. Variæ Eruditionis, capite 2. Tria erant hujusmodi Aquileiensium additamenta ad Romanum Symbolum: primum scilicet voces, *invisibiles et impassibiles*, ad Deum Patrem omnipotentem; alterum, *descendit ad inferna*, ad Jesum Christum crucifixum et sepultum; tertium, vox *hujus*, ad carnis resurrectionem, qua nimirum dicebant, *hujus carnis resurrectionem*. 64 Et hæc præter variationem aliquam minoris momenti, ut *Credo in Deo Patre*, pro *Credo in Deum Patrem*; et ita et *in Christo Jesu*, pro et *in Christum Jesum*, etc. Quod in usu fuerit apud Aquileienses tria hæc additamenta Rufini tempore, nullus dubitat: quamdiu vero post Rufinum perduraverint, hoc videndum.

Clarissimus rerum et antiquitatum Ecclesiæ Aquileiensis investigator, et a Zabeo sæpissime ac merito laudatus Bernardus Maria De Rubéis in ea est sententia, quod *sexto*, atque etiam *quinto* sæculo, maxime vero in publicis Symboli expositionibus occasione *scrutiniorum*, Romanum Symbolum etiam apud Aquileienses plenissime obtinere potuerit, absque illis tribus, quæ memoravimus, additamentis. Dimissis additamentis, ait ille in dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 2, num. 5, formulam simpliciorum Romanæ Ecclesiæ prævaluisse in Ecclesiæ Aquileiensis, dubito nullus; colligiturque ex insigni vetusto monumento, quod est Aquileiensis catechumenorum *scrutinium*. Typis illud editum exstat in citata dissertatione nostra de Liturgicis, aliisque saceris Ritibus, etc., capite 9 et 11, etc. Hinc duas Symboli expositiones exstare ait in illo *scrutinio* Aquileiensis, ad *scrutinium postremum* quod appellat; brevem nempe unam, prolixiorem alteram, in quarum nulla apparent additamenta a Rufino notata. Post prolixiorem vero, quam integram exhibet, quamque autumat a divo Petro Chrysologo concinnatam, hæc subdit: Quo vero hæc Symboli in *scrutinio* Aquileiensis expositionem attentius perpendo, eo magis prout existimo, ut eadem inter ejusdem Chrysologi sermones locum habere possit, proque ejusdem sancti Patris inedito sermone habeatur: stylus namque convenit apprimè. Id vero colligendum mihi est, hæc Symboli expositionem, ipsamque Romanum Symbolum quod exponitur, jam *quinto* aut *sexto* sæculo esse in usu potuisse in Ecclesiæ Aquileiensis. Porro si sanctus Petrus Chrysologus episcopatum inchoavit anno Christi 459, vel 440, qui fuit postremus Sixti papæ III, in quo sanctus Petrus ad Revennatensem sedem *electus et ordinatus* dicitur a clarissimo ab. Bacchinio in dissertatione 3 ad Agnellum suam parte II, num. 6, et in *observationibus* ad Vitam S. Petri Chrysologi; et si ad annum 451 eundem vitam produxisse ponamus, uti alius dicitur ex eodem Bacchinio, prolixior illa Symboli expositio jam in usu esse poterat apud Aquileienses in *scrutiniis* catechumenorum aliquot annis ante Aquileiensem Nicetæ episcopatum, præta nimirum sedente antecessore ejus Secundo, et aliquot etiam annis ante Attilianam Aquileiensem cladem. Quæ si vera sunt, non est igitur cur Zabeus *Explanationem* illam *Symboli Nicetæ episcopi* inde neget esse posse fetum Nicetæ episcopi Aquileiensis, quia in illa non Symbolum Aquileiense cum tribus illis Additamentis, sed commune Romanum Symbolum exponatur.

Quid vero si multo etiam ante Nicetæ tempus probabiliter cepit in Ecclesiæ Aquileiensis Romanum

Symbolum prævalere, et tria illa Additamenta cum paucis aliis variantibus paulatim in desuetudinem abire? In ultima Augustinianorum Operum editione Maurina exstat sermo sub numero 242, in Appendice tunc primum collocatus, qui sub Augustini nomine in anterioribus editionibus inter alios ejusdem genuinos sermones locum habuerat. De Symbolo est hic sermo, qui etiam Symbolum ipsum, post præfationem quandam, integrum exhibet, antequam per partes illud explanandum suscipiat. Peculiare vero in hoc Symbolo est, quod cum ferre prorsus conveniat cum veteri **65** Romano Symbolo, addita voce *catholicam* ad Ecclesiam, et ultimo articulo *vitam æternam*, necnon aliqua alia dictione quæ in hodierno Symbolo apostolorum habetur, quæque fortasse ab amanuensis inferioris ævi per oscitantium corrente calamo memoriter illata fuit; duo tamen continet, ex tribus quæ notavimus, singularia additamenta Aquileiensis Symboli, nempe *descendit ad inferna*, et *hujus carnis resurrectionem*, prætermisso additamento priori *invisibili et impassibili*, sicut etiam relicta modica illa superius notata variatione ablativi casus pro accusativo, quæ in Aquileiensi formula exstabat. Cum divi Augustini episcopi Hipponensis hic Sermo non sit, ut communi eruditorum calculo constat; quidni fuerit ex aliqua saltem parte Augustini Aquileiensis Symboli, qui sancto Chromatio in episcopatu successit, et qui ejusdem sancti Augustini episcopi Hipponensis vivebat ætate? Profecto non esset hæc prima, ejusdem nominis ejusdemque temporis ratio, orta allucinatio: quinimo, ut ex ipsa re quam agimus exemplum sumamus, Augustinus ipse Hipponensis creditus fuit Augustinus ille ad quem oblati legitur quidam libellus h. e. Pelagianorum, qui in Appendicibus Augustinianis editus fuit, quique eruditiorum virorum iudicio apud De Rubeis, et hujus quoque clarissimi viri sententia in Monumētis Ecclesie Aquileiensis, capite 14, oblati reapse fuit Augustino episcopo Aquileiensi, sancti Chromatii successor, a presbyteris aliisque de clero Aquileiensis provincie, qui Pelagiana labe infecti erant, atque tractorie seu tractorie epistolæ Zozimi pape, et tria Pelagius Cælestiusque damnati fuerant, subscribere detrectabant. Si igitur Augustini episcopi Aquileiensis est ille sermo, uti Aquileiensia illa duo singularia vestigia suadent, jam Augustini istius tempore, ipso nempe initio sæculi quinti, et paulo ante seu paulo post Rufini mortem, qui septuagenarius obiit in Sicilia anno 410, uti ex Fontaino in Vita illius videmus in Ecclesia Aquileiensi cepisse morem tradendi explicandique Romanum Symbolum, posthabita Aquileiensi veteri formula; et cepisse quidem, non uno ictu, ut ita dicam, sed paulatim; cum hic unum tantummodo ex Aquileiensibus additamentis prætermisum appareat, dum ab aliis Symboli expositionibus quæ in Aquileiensi scrutinio catechumenorum superius memorato locum habent, tam brevi scilicet quam prolixiori, quæque medio circiter eodem quinto sæculo in Aquileiensi Ecclesia obtinere poterant, omnia penitus tria illa additamenta exsulabant. Quod nunc ex dictis inferri potest, illud est, Nicetæ Aquileiensis tempore procul dubio veterem Aquileiensis Symboli formulam cum tribus illis additamentis, saltem in publicis Symboli expositionibus, penitus in desuetudinem abiisse; ac proinde non recte a Zabeo deduci Aquileiensis Ecclesie fetum esse non posse *Explanationem Symboli* sub nomine Nicetæ episcopi Aquileiensis nuper ex Ghisiano Romano codice erutam, quia in illa, non Aquileiensis veteris formula cum tribus suis additamentis, sed Romana prorsus exhibetur.

At dixerit fortasse quispiam: si non recte Zabeus coniecit, *Explanationem Symboli* ex Romano codice nuper erutam, esse non posse fetum Aquileiensis Ecclesie, quia in illa non vetus illud Symbolum Aquileiense sed Romanum competentibus traditur; quomodo quis inferre poterit, *Explanationem* illam vere

A esse fetum Ecclesie Aquileiensis, quia peculiaris Symboli Aquileiensis vestigia in ea apparent satis manifesta? Hoc nimirum est quod nunc animadvertendum venit ut Aquileiensis Ecclesie fetum vere esse *Explanationem* illam **66** Symboli ostendamus: nam aliud est, non viguisse Nicetæ Aquileiensis tempore veterem morem tradendi exponendique Symboli ad Aquileiensem vetustam formulam cum tribus illis additamentis Aquileiensi Ecclesie peculiaribus; et aliud est, Nicetæ etiam Aquileiensis tempore adhuc exstasse Aquileiensis veteris Symboli veluti vestigia quedam, ex quibus dignosci possit vere Aquileiensem fetum esse opusculum aliquod, quod aliunde non repagnet eidem Ecclesie ascribi posse, et quod aliunde etiam probetur eidem convenire. Hoc vero illud est quod aiebam, inde scilicet me ostendere opusculum *Explanationis Symboli ad competentes* esse fetum Ecclesie Aquileiensis, unde non esse clarissimus Zabeus affirmabat.

Non lotam simul, sed paulatim derelictam fuisse in B Aquileiensi Ecclesia veterem suam Symboli formulam in publicis Symboli expositionibus, etsi probatum non esset satis ex supra dictis, confidenter addam usque ad probationis vim vel conjectando deductum fuisse. Hoc autem etiam ex dictis non plane constaret, ipsa rerum hujusmodi natura nos doceret; ex qua videlicet discimus, in talibus gradatim semper incedere oportere ad evitandas offensiones, quæ non raro excitantur ex innovationibus hujusmodi quæ derrepente fiunt, veluti opinioni publicæ, publicæque institutioni injecta vi. Quis igitur non intelligat veterem Symboli Aquileiensem formulam et in additamentis suis diu apud Aquileienses perdurare debuisse, etiam si publice in ecclesiasticis institutionibus amplius non traderetur; ita ut vetus illa, ab iis maxime qui Rufini tempore baptismum susceperant, quique sub Chromatio et Augustino aliisque fortasse episcopis adhuc in vivis erant, privatim saltem recitaretur, eaque ab iis ipsis traderetur filiis atque nepotibus perdiscenda, qui tandem utramque formulam primis illis temporibus perfecte calerent, et utraque etiam pro libito uterentur? Illud nempe tunc evenisse merito conjicimus, quod nostra ætate factum neque una vice neque uno tantum in loco vidimus, si non quoad Symboli apostolici formulam, quæ jam a sæculis eadem semper est, quoad profecto illas fidei professiones Italica simul ac vernacula lingua vulgatas, quas actus fidei communiter appellamus, quæque ad rationum memoriam jvandam breviores hunc editæ fuerunt, quam illæ essent quæ a patribus atque ab avis nostris recitabantur ex celebri ac pervagata institutione Christiana venerabilis Bellarmini. Quid inde factum? Factum nempe, ut actus fidei veteres in ore patrum avorumque nostrorum, qui eosdem ab ineunte ætate didicerant, vigerent adhuc; ut veteres simul ac novi a quamplurimis postea edicerentur; ut demum, novis etiam communiter obtinentibus veteres ipsi non omnino in oblivionem venirent; quod notum est omnibus. Nihil itaque magis consonum nature rerum hujusmodi, quam ut Romano Symbolo in Aquileiensi Ecclesia inducto ad usum publicum, Symbolum ejusdem vetus cum additamentis suis adhuc in Aquileiensium ore maneret, et tria illa additamenta nota essent omnibus, atque etiam usurparentur passim ad Romanæ formulæ veluti clariorem explicationem. Quod vero apud privatos quoscumque in usu positum facile intelligimus, quidni locum habuerit, immo et obtinere de industria apud Aquileiensis Ecclesie presules in iis Symboli explanationibus, quas publice dabant ad catechomenos seu competentes instituendos? Ubi porro hujusmodi Aquileiensis Symboli veluti vestigia apparent in Symboli explanationibus quæ ipsum Romanum Symbolum tradant, non immerito Aquileiensis Ecclesie fetus *Explanationes* illæ censeri possunt; habent enim formam quandam, **67** ut ita dicam, et veluti factam, quæ genus indicat unde originem trahunt.

Quid igitur in Nicetæ nostri Explanatione sese offert, quod vestigium veteris Aquileiensis Symboli censeri queat, ut inde inferamus Explanationem illam vere esse fetum Ecclesiæ Aquileiensis? Ex primo scilicet Aquileiensis Symboli additamento, facilius intelligentiæ et uberius explicationis gratia, apparet vox *invisibilis* ad Deum Patrem, capite 2; sicut etiam vox *impassibilis* capite 3, ubi legimus: «Deus enim impassibilis semper est:» quam alteram vocem in hac Explanatione a Nicetæ usurpam Zabeus non animadvertit, et de qua immo scribebat Dissertationis parte II, num. 6, quod ibidem hæc vox, «*impassibilis* ne memoratur quidem.» E tertio additamento, non habet profecto Explanatio nostra vocem ipsissimam hujus a I carnis resurrectionem; sed bis habet vocem *tuæ*, id est *tuæ carnis resurrectionem* capite 12 et 13, prout requirebat sermonis nexus atque proprietatis, quo audientium singuli ibidem, veluti singulatum ab episcopo compellati, edocebantur: quam vocem *tuæ* ibidem positam, nemo non videt ex voce hujus Aquileiensis Symboli derivatam, ac ratione ipsius in Explanatione sitam; ut ex Aquileiensis Ecclesiæ penu, atque ex satis nota eisdem additione, Aquileienses ipsi vim articuli de carnis resurrectione et facilius et penitus assequerentur. Vestigia itaque veteris Symboli Aquileiensis Ecclesiæ in Explanatione Nicetæ episcopi satis apparet, ut inde inferamus Aquileiensis Ecclesiæ fetum explanationem illam esse, ac proinde illius auctorem Nicetam nostrum Aquileiensem prodere, prout fert illius opusculi inscriptio.

Horum Aquileiensium vestigiolorum vim aliquam etiam clarissimus Zabeus intellexit dissertationis suæ loco citato, et subsequenti etiam num. 9: sed cum persuasum haberet Aquileiensem episcopum, nulla facta ætatis differentia, debuisse Aquileiense Symbolum tradere, non vero Romanum, facile se ab hujusmodi objectione expedire putavit, si vocem illam *invisibilem*, quam solam ipse de Deo dictam ex Aquileiensis Symbolo ibidem animadvertit, et si etiam quoque *tuæ* ad carnis resurrectionem positam, non ad mentem Aquileiensis ejusdem Symboli, neque propter rationes eas, ob quas in Symbolo a *majoribus nostris*, uti aiebat Rufinus, inductæ fuerant, a Nicetæ usurpatas in Explanatione sua assereret; quod etiam ex Rufini ipsius Commentario comprobare non omisit, qui sane additamentorum Aquileiensium etiam rationem nobis ibidem tradidit. Verum si am Nicetæ Aquileiensis tempore usus publicus Aquileiensis Symboli in Ecclesia Aquileiensis obsoleverat, jam amplius non exstabant in Aquileiensis Ecclesia rationes illæ pro quibus additamenta ipsa in Symbolo a *majoribus* inducta fuerant; ac proinde neque erat cur Nicetas in vestigiis illis Aquileiensis Symboli quæ in sua Explanatione inseruit, intendere deberet animum ad rationes eas, quæ horum additamentorum ex Rufino causa fuerant ab initio apud Aquileiensium ætatis suæ *maiores*.

Rufini vero nomen hic nos admonet, ut dum Aquileiensis Ecclesiæ fetum *Explanationem Symboli Nicetæ* episcopi asserimus ex eo quod vestigia præbeat veteris Aquileiensis Symboli, licet tunc publice jam desierit in usu esse; admonet inquam, Rufini nomen, ut non omittamus inde quoque argumentum nostrum augere, quod in Explanatione illa multa adsint Rufini Commentarii plane conformia, et ita quoque conformia, ut inde petita a Nicetæ episcopo facile quisquam sibi persuaseat. De Rufini itaque Aquileiensis Commentario in Symbolum ut aliqua præmittamus, Gennadii testimonium minime negligendum, qui tanti factum fuisse præcis illis temporibus Commentarium illud Symboli asseruit De Viris illustribus capite 17, ut in *ejus* *comparatione*, alii nec *exposuisse credantur*. Illud quoque in hujus Rufiniani operis laudem facit, quod dignum visum fuerit aliquando Cypriani et Hieronymi scriptis accenseri. Quo anno, quoque in loco positus Commentarium illud

A ediderit Rufinus, qui maximam vitæ partem peregre duxit, nihil compertum apud scriptores. Quis vero fuerit Laurentius ille papa id est episcopus, cui Commentarium suum Rufinus nuncupavit, etsi certo statui non possit, minime tamen videtur mihi contemnenda conjectatio clarissimi Fontanini Hist. Litterar. Aquil. libro V, capite 14, num. 1, unum scilicet fuisse ex episcopis metropoli Aquileiensis attributis, puta Concordiæ.... cujus sedes vacat apud Ughellum ante sæculum sextum. Id enim arguit eruditus presul ex dicendi modis quos Rufinus adhibet in Commentario suo, qui indicare vide tur, et se, et illum cui opus nuncupaverat, ad eandem Aquileiensem Ecclesiam pertinuisse; uti exempli gratia num. 6, ubi, de vocibus illis *invisibilis* et *impassibilis* agens apud Aquileienses in Symbolo usurpatis, *Sermones istos ait, constat apud nos additos hæreseos causa Sabellii, illius profecto quæ a nostris Patripassiana appellatur*; et mox: *Ut ergo excluderetur talis impietas de Patre, videntur hæc addidisse majores nostri*. Similiter num. 43, ubi a I dditamentum exhibet Aquileiensium vocis hujus, ad carnis resurrectionem: *Satis caute, inquit, Ecclesia nostra fidem Symboli docet, quæ in eo quod a cæteris traditur, carnis resurrectionem, uno addito pronomine tradidit hujus carnis resurrectionem*. Quid porro hic Ecclesia nostra, nisi Ecclesia Rufini fuisse una simul et Laurentii, ad quem Rufinus scribebat? Quid illic apud nos, quid majores nostri, Aquileienses nimirum, et non alii, ut ex textu patet; si et Laurentius non ex illis erat, quorum erat Rufinus; et si non eodem quos Rufinus in Aquileiensis Ecclesia majores habuisset etiam Laurentius? Non me quidem latet clarissimo De Rubeis minus aridire hujusmodi Fontanini conjectationes in dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 3, quod præfate Rufini locutiones consistere possint etiam nullo habito ad Laurentium respectu; et quia iidem loquendi modi familiares Rufino sunt in eodem Commentario, etiam ubi ad Aquileiensem Ecclesiam peculiariter referri non possunt. Pace tamen dixerim tanti viri: non mihi hæc videntur ejusmodi esse, ut Fontanini conjecturam, quæ tandem conjectura est, penitus valeant elevare; et nihil interest quod Rufini locutiones consistere possint, etiam non habito ad Laurentium respectu, dum reapse oppido melius cedunt si etiam ad illum referantur, ut cuiquam legenti patere potest: et satis quoque notum est, loquendi modos, etiamsi auctori cuiquam familiares, suam semper habere ac adjunctis vim, qua uno loco aliter, aliter alio intelligantur absque ulla ambage; ac propterea minime inde infirmari conjecturas, quæ validioris argumenti defectu etiam ex loquendi modis passim a criticis eruantur. Illud vero, quoad Rufini Commentarium, hic insuper annotandum cum eodem De Rubeis loco citato; videlicet, sæculo VI, Venantium Fortunatum in sua Symboli Expositione quæ exstat initio libri XI Carminum et Prosarum ejus, ita ex Rufino Aquileiensis mutuatum fuisse quæ ibidem scripsit, ut videatur ipsum Rufini Commentarium veluti data opera in compendium redegissem, quod collatione locorum facta, idem vir clarissimus eodem loco etiam patefecit.

69 Nunc igitur ut ad propositum accedamus, statendum quidem est, non invictissimum fore argumentum, ad probandum Ecclesiæ Aquileiensis fetum *Explanationem* illam Symboli Nicetæ episcopi, quedam quæ hac illac in ipsa appareant Commentario Aquileiensis Rufini conformia; Commentarium enim Rufini nec ita solis Aquileiensibus episcopis innotuit, ut ii tantum eodem uti valerent; nec ita peculiare pro Ecclesia Aquileiensis fuit, ut alii quoque episcopi, si haberet, eodem uti non possent. Verum post ea, quæ hactenus dicta sunt de Nicetæ nostri Explanatione, quæque eam Ecclesiæ Aquileiensis fetum non uno ex capite evincunt; quis inficias irerit, rerum ac sensuum, necnon et verborum convenientiam, quæ deprehenditur inter *Explanationem Symboli* Nicetæ

episcopi et Commentarium Symboli Rufini Aquileiensis, magis magisque comprobare Explanationem illam vere Aquileiensem alicujus episcopi censi posse, ac propterea illius absque dubio cuius nomen præfert? Rufini Aquileiensis Commentarium de Symbolo jam ab initio in Aquileiensi Ecclesia innotuisse dubitari nequit: minus vero dubitandum, si ponamus Commentarium illud a Rufino scriptum dum Aquileiæ degeret sub Chromatio episcopo, et Laurentium illum cui Commentarium nuncupaverat ad Aquileiensem Ecclesiam pertinuisse. Præterquam quod, etiamsi longissime positus ab Aquileiensi urbe Commentarium suum scripserit Rufinus, illudque Laurentio illi dicaverit qui fortasse ex Aquileiensibus non esset, duo tamen suspicari minime possunt: vel scilicet Ecclesiam Aquileiensem non curasse ut sibi compararet tam præclaram filii ac presbyteri sui lucubrationem, quæ Christianæ fidei symbolum illustrabat, et Aquileiensibus additamentis testimonium tam illustre reddebat, vel Rufinum ipsum non eandem mature misisse ad Aquileiensem Ecclesiam matrem suam, ubi, ipso teste Apologiæ libro 1, capite 4, sub Valeriano episcopo, dum monachum ibidem ageret, *per baptismi gratiam regeneratus signaculum fidei consecutus fuerat, et patrem ac doctorem Symboli ac fidei opinatissimum ipsius Ecclesiæ diaconum habuisse gloriabatur*. Præterea si Chromatio Aquileiensi episcopo adhuc in vivis agente, quocumque necessitudo maxima amicitie Rufino erat, id est si ante annum 407 opus illud suum Rufinus quocumque loco positus elucubravit, quod probabilius esse videtur, vix credi potest non illico Aquileiensibus Rufini Commentarium, saltem Chromatii ipsius opera, innotuisse. Quod vero Rufini Commentarium Aquileiensibus innotuerit, ac simul eodem, uti absolutissima ac probatissima de Symbolo lucubratione, et unica fortasse hujus generis quæ in Occidentali Ecclesia tunc esset, Aquileienses episcopi uterentur, facillime concipi potest ab iis quibus non sit ignota Rufini fama, qua etiam vivens fruebatur apud insigniores suæ ætatis viros, maxime vero apud Aquileiensem Ecclesiæ clerum, qui tanta tunc temporis et doctrinæ et sanctimonie laude, ipso Hieronymo teste, florebat; quicquid dissidii inter ipum ac eundem Hieronymum esset Origenianorum operum causa, de quo tanta hactenus eruditi in utramque partem. Quod si etiam sexto seculo Venantius Fortunatus, non Aquileiensis quidem vir, etsi ortu conterminus Aquileiensi provincia, ex Rufini Commentario sumpsit unde suam Symboli Expositionem conflaret, dum fortasse in Gallia versaretur; quid non fecerint quinto sæculo Aquileienses ipsi, qui merito supra ceteras Occidentis Ecclesias de tam insigni presbyteri sui Commentario in Symbolum gloriari poterant?

Sed jam ad locorum collationem, Nicetam inter et Rufinum, accedendum 70 est. Bene incipit a credulitate confessio, ait Nicetas in *Explanatione Symboli*, capite 2. « Nihil est quod in vita geri possit, si non credulitas ante præcesserit, » aiebat Rufinus Commentarii in Symbolum num. 3; et tam ille quam hic ad eandem Symboli primam vocem *credo* explicandam. « Credis ergo, sequitur ibidem Nicetas, in Deum Patrem omnipotentem: Deum ingentum, qui ortus a nullo est, a nullo cepit: Deum invisibilem, quem nulus carnis oculus videre sufficit: Deum incomprehensibilem, qui omnia comprehendit: Deum immutabilem, qui non mutatur temporibus, nec senescit ætate, sed semper idem est. Qui non in tempore cepit vivere, sed semper vivens, nullum patitur successorem. » Quid autem Rufinus? « Deum cum audis, aiebat Commentarii num. 4, substantiam intellige sine initio, sine fine, simplicem, sine ulla admixtione, invisibilem, incorpoream, ineffabilem, inestimabilem, in qua nihil adjunctum, nihil creatum sit. Sine auctore est enim ille, qui est omnino omnium auctor. » Pergit Nicetas ibidem: « Hunc confiteris Deum, sed eundem confiteris et Patrem. Patrem Filii necesse

A est: nemo enim Pater est sine filio. Pater ergo per Filium est, habens utique Filium cuius sit Pater. » Rufinus vero iisdem pene verbis, eodem num. 4, præluserat dicens: « Patrem cum audis, Filii intellige Patrem... sicut enim nemo dicitur dominus, etc... ita et Pater nullo pacto quis dici potest, nisi filium habens. Hoc igitur ipso nomine quo Deus Pater appellatur, cum Patre pariter subsistere etiam Filius demonstratur. » Iterum Nicetas, capite 5: « Jesus quidem Hebræorum lingua interpretatus, Salvator intelligitur. Christus vero regie dignitatis appellatio est: veluti Salvator et Rex, unus atque idem Christus Jesus. » Rufinus autem, Commentarii num. 6, ita scripserat: « Jesus Hebræi vocabuli est nomen, quod apud nos Salvator dicitur. Christus a chrismate, id est ab unctione appellatur... Christus quoque vel pontificale vel regium nomen est. » Nicetas Explanationis capite 5 ita de passione Domini loquebatur: « Et vide ne erubescas in passione Domini tui... Nec sane est unde confundaris, si in quo sacramento passus est Christus intelligas. Passus est non Divinitate, sed carne. »

B Rufinus vero de eadem passione, num. 16 et 17 Commentarii sui hæc ante Nicetam dixerat: « Sed fortasse terretur aliquis in hujuscemodi doctrina, quod quem paulo ante cum Deo Patre divinus sempiternum, ac de ejus substantia esse progenitum... nunc de ejus morte tractamus. Sed nolo terrearis, o fidelis auditor, etc... Non ergo damno aliquo, aut injuria Divinitatis Christus in carne patitur, etc. » Nicetas de Spiritu sancto hæc, capite 7: « Hic Spiritus sanctus unus est sanctificans omnia... Ipse prophetas constituit, apostolos implevit. » Rufinus in Commentario, num. 35, de eodem Spiritu sancto ita scripserat: « Hic Spiritus sanctus... cuncta sanctificans; » et num. 36: « Hic Spiritus sanctus est, qui in veteri Testamento Legem et prophetas, in novo Evangelia et apostolos inspiravit. » Nicetas de sancta Ecclesia ita capite 10: « Ecclesia quid aliud quam sanctorum omnium congregatio? » Et Rufinus in Commentario, num. 36, ita scripserat: « Sanctam Ecclesiam credendam esse, non ut Deum, sed ut Ecclesiam Deo congregatam. » Pergit Nicetas eodem capite dicens: « Sunt quidem et aliæ pseudoecclesiæ, sed nihil tibi commune cum illis; ut puta Manichæorum, Catharorum, 71 Marcionistarum, vel ceterorum hæreticorum, sive schismaticorum; quia jam desinunt istæ Ecclesiæ esse sanctæ. » Rufinus quoque, num. 39, ita præluserat, rem tamen pro operis instituto fusius persequens: « Multi enim et alii Ecclesias congregaverunt, ut Marcion et Valentinus, et Ebion, et Manichæus, et Arius, et ceteri omnes hæretici. Sed illæ Ecclesiæ non sunt sine macula, vel ruga perfrictæ... Concilium namque vanitatis est, quod agit Marcion, etc. » Nicetas, capite 12, de Carnis resurrectione ita competentes instituebat: « Consequenter credis et carnis tuæ Resurrectionem; » et capite 13: « Qui in Christum credis, carnis tuæ resurrectionem profitearis. » Rufinus vero in Commentario scripserat num. 45: « Hujus (carnis) sine dubio, quam habet is qui proficitur... quo sciat unusquisque fidelium carnem suam, si mundam servaverit a peccato, futuram esse vas honoris. » De eadem re Nicetas, capite 13, ita premonebat: « Multi quidem sunt hæretici, qui distorquent fidem resurrectionis, vindicantes solius animæ salutem, negata carnis resurrectione. Sed tu qui in Christum credis, carnis tuæ resurrectionem profitearis. In hoc enim Christus et mortuus est, et resurrexit, ut et viventium, et mortuorum dominetur. » Per vocem *viventium* animas, per vocem *mortuorum* corpora intellexit Nicetas, carnis probans resurrectionem ex allata Apostoli auctoritate Rom. XIV, adversus eos qui solius animæ salutem admittebant, negata carnis resurrectione. In hac porro intelligendi ratione animas et corpora per voces *viventium* ac *mortuorum* Nicetas præverat Rufinus: quamvis hic, non ad resurrectionem carnis astruendam, sed ad explicandum

D *viventium* ac *mortuorum* extremum judicium, singularem

opinandi modo, viros animas, mortuos corpora intelligere voluerit, Commentarii sui num. 33, his verbis: « Quod autem dicitur iudicare vivos et mortuos, non ideo dicitur, quod alii vivi, alii mortui ad iudicium veniant: sed quod animas simul iudicabit et corpora, in quibus vivos animas, mortuos corpora nominavit. » Hactenus Nicetas et Rufinus simul comparati.

Ut autem objectioni occurrat, quae institui posset; negandum quidem non est, in eodem argumento, maxime vero in Symboli explanatione, facile esse ut auctores inter se, non modo sensibus, sed aliquatenus etiam verbis quandoque conveniant, licet alter alterum numquam viderit. Hoc tamen non frequenter assolet, sed tantum accidit aliquando; neque in eadem lucubratione deprehenditur rerum veluti series, quae parallelum quoddam cum altera ejusdem argumenti, ut ita dicam, continuum præbeat: ideoque non hic unum aut alterum locum Nicetæ cum Rufino contuli, sed data opera plura. Inde igitur patet non ambigue, minime fortuito, et ex rerum veluti convenientia, scriptores istos inter se rebus et sensibus, ac etiam verbis plerumque convenisse; sed Nicetam ræpe multa ex Commentario Rufini, veluti ex uberiori et absolutiore tractatu, in suam *Symboli Explanationem* traduxisse ad competentes instituendos, servata tamen, cum orationis brevitate quæ loci erat ac temporis, etiam simplicitate ac nitore proprii sermonis; quæ duo non aequè eadem in Rufino sunt, homine scilicet, ob multam ætatem in Orientis partibus actam, Græcis litteris assuetu, quique usum etiam *Latini sermonis in tam multis annis amiserit*, ut ipse ad Chromatium Aquileiensem scribebat in præfatione ad Eusebii Historiam a se, hortatu illius, Latinam factam.

Quid nunc igitur ad rem nostram 72 concludendum? Postquam superiori capite jam probavimus, ex Eutychetis errore in opusculo *Explanationis Symboli ad competentes* perspicue memorato atque perculso, sicut etiam ex nota ætate Paulini Nolani episcopi, necnon ex iis quæ in auctuario addidimus, Romanicæ civitatis episcopum Niceam seu Nicetam a Gennadio relatum, non esse Niceam seu Nicetam illum Dacum ejusdem sancti Paulini amicum, ac ipsius laudibus celebratum: cum nunc insuper constet nullam esse rationem cur, quoad opusculi illius auctorem, discedamus ab auctoritate Romani codicis Gbisanii unde opusculum illud unice habemus, et Nicetam Dacum seu alium quemlibet pro Nicetæ episcopo Aquileiensi ibidem scripto accipiamus; cum inscriptio opusculi nihil habeat quod interpolationis aut erroris suspicionem præbeat, quinimodo ea sit quæ undequaque quinti sæculi ætatem prodat, ubi etiam Nicetas unus pro altero non ita facile scribi poterat; cum opusculum ipsum Nicetæ Aquileiensis tempus non obscure designet, et alia etiam habeat quæ illud Ecclesiæ Aquileiensi fetum ostendunt; cum ad hæc omnia accedat opusculi hujus cum Rufini Aquileiensis presbyteri Commentario de eodem argumento clara consensio rerum, sensuum atque verborum; jam sequitur, Romanicæ civitatis episcopum Niceam seu Nicetam a Gennadio memoratum, esse dubio procul Niceam seu Nicetam episcopum Aquileiensem, illum nempe qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola; quod erat hoc quarto dissertationis capite ostendendum.

MANTISSA AD CAPUT QUARTUM.

Huic capiti nihilominus, majoris illustrationis gratia, mantissam lubet adjicere, quæ lectoribus fortasse non erit ingrata; ipsi enim non immerito dixerint se hactenus multa intellexisse ad propositam rem ex opusculo *Explanationis Symboli ad competentes* petita, nihil vero ex altero ad *Virginem lapsam*, seu de *lapsæ Virginis consecratæ*; quod tamen cum ejusdem sit auctoris, uti ostensum capite primo, nonnihil facile habere poterit quod Aquileiensem parentis sui

A sedem ostendat. Atque ita sane, nisi mea me fallit opinio; quod nunc videndum.

Quæ prima fronte occurrit opusculum illud legenti ad *Virginem lapsam*, ea sunt quæ non modo præclarum specimen exhibent optime institutæ florentisque Ecclesiæ loci illius ubi auctor episcopatum agebat, ex commemorato videlicet *solemni contentu Ecclesiæ Dei in die sancto Dominicæ Resurrectionis*, necnon *luce vigiliarum*, et *hymnorum spiritualium cantu*, etc.; sed etiam quæ singillatim memorant cœtum ibidem positum sacrarum virginum, quæ solemniter Deo dicatæ et virginitatem professæ, peculiari episcopi cura fovebantur, et pietatis ac sanctimonie fama Dei Ecclesiam illustrabant. Eruditi viri, quotquot argumentum illustrare voluerunt de sacrarum virginum cœtibus, qui priscis Ecclesiæ sæculis in Occidentali Ecclesia obtinebant, ex hoc maxime opusculo ad *Virginem lapsam* pleræque hausere quæ ad earum institutum spectabant, quæ velationis ritum edocebant, quæ habitum earum, processum in Ecclesiam, et alia hujusmodi innuebant.

B Monasterium nempe virginale in hoc opusculo, num. 28, 73 indicatum habemus, quod, domum patris oblitæ sacre virgines, habitaturæ transibant; quod etiam in media civitate situm fuisse, quoad eas de quibus opusculum nostrum, ex num. 12, non ægre conicimus. Diem sanctam *Dominicæ Resurrectionis consecrationi* virginum destinatum, in qua die non altari sese offerbant inter lumina neophytorum, et inter candidatos regni cœlestis, et in qua, præstulis allocutione ad eas peracta, sacro velamine tegebantur, omni populo acclamante: Amen, ex numeris 19 et 20, edocemur. Habitus præterea virginis innuitur num. 22, necnon et processus in Ecclesiam virginis chori, ad vigiliis nocturnas, ad cantum spiritualium hymnorum, et ad cœlestes lectiones. Num. 24 instrumitur quoque, hunc sacrarum virginum cœtum habuisse in ecclesia locum tabulis separatam, in quo stabant a reliquis fidelibus honoris gratia segregata, ad quem etiam religiosæ ac nobiles matronæ certatim currebant earum oscula petentes; et quæ in pariete oculis ipsarum virginum scripta ingerebat præcepta ex divo apostolo Paulo desumpta, ad virgines et virginitatem spectantia. Ex numeris denique 28 et 29, patet peculiaris episcopi sollicitudo erga hunc virginum cœtum, ex ibi indicata tum spirituali earum dilectione, tum sancta communitio, necnon et expositione hymni virginitalis, quo et gloriam propositi, et observantiam pariter decantarent. Hæc in opusculo ad *Virginem lapsam* de sacrarum virginum cœtu ibi constituto, ubi hæc singula ad validius objurgandam lapsam virginem dicebantur; et præclara sane, ad eximiam animo concipiendam illius Ecclesiæ formam, in qua institutum hujusmodi viginisset tam rite ordinata, tantæque disciplina exulta.

C Hic porro sacrarum virginum cœtus in Monasterio virginali coactus, tantæque disciplina instructus, quam vidimus in opusculo nostro expressam, fueritne apud Niceam seu Nicetam illum in Dacia Transdanubiana episcopum, de quo superius loquebamur? Nihil profecto apud Paulinum Nolanum de istiusmodi sacrarum virginum cœtu penes Nicetam suum in Dacia; de quo tamen tam multa in rem Christianam, ac tam mirabilia ipse canit in carmine, cui titulus: *Ad Nicetam redeuntem in Daciam*: uti vilissimè capite tertio. Cum præcipuum Ecclesiæ decus sacratæ virgines censerentur a sanctis Ecclesiæ Patribus, qui virginitalis meritum ex divinis præconiis metiebantur; si institutum hujusmodi in Nicetæ Daci episcopali cura viginisset, neutiqum de eodem siluisset Paulinus, qui tamen in magnam Nicetæ laudem non omisit commemorare, et versos monachos latrones in montibus degentes, et latentem justum, quibus ipse latro vixit in antris, uti ex locis ejusdem carminis ibidem relatis. Præterea quid ad Daciam trans Danubium positam, mutat orbis regionem a Paulino dictam; quid nimirum inter Dacos et Bessos et Getas et Scythas, mos ubi quondam fuerat ferarum, eodem teste, ante Nicetæ prædicationem

nem: quid, inquam, ibi lem voces ille nobilitum matronarum sacrarum virginum oculo petantur? Non hec barbararum gentium, quæ vix ferinos mores exuerint, sed Romani orbis vocabula sunt: et in nus appo-itus has voces usurpasset Nicetas Dacus in regionibus illis, trans Danubium positis, etiamsi reipsa inter illas gentes aliqua exstisset familiarum ordinumque discretio; quæ tamen, sicut semper a Romanis moribus institutisque longe aliena, ita Romano eloquio non fuerat inlicitanda.

Hec nimirum nos docent ad Nicetam Dacum minime pertinere posse opusculum seu libellum *ad lapsam Virginem*, de quo nunc agimus: atque hæc ea leui sufficienter ostendit opusculum illud esse profecto Nicete 74 episcopi Aquileienseis, si i super reolantur quæ in antecessum probavimus, opusculum scilicet istud germanum esse alterius *Explanationis Symboli ad competentes*, et illam *Explanationem* sicuti ab ætate Nicete Daci alienam, ita Nicete Aquileiensis ætati consonam, et Ecclesie etiam Aquileiensis peculiari characterem signatam. Verum quid in hac mantissa præcipuum nobis est, indicia illa sunt quæ ex hoc eodem opusculo deprehendi possint, unde Aquileiensis illius origo, etsi non clare pateat, saltem aliquatenus dignoscatur. Et generalia quidem indicia exstant amplissima; quis enim non intelligit præselem in hoc opusculo lapsam Virginem oburgantem, præfuisse Ecclesie jamdudum institutæ, quæque prædecessorum astititum merito in tantum egregie forme splendorem adoleverit, ut insigniores orbis æquaret? Quæ de *monasterio virginali* supra retulimus in civitate sito, quæ de ritu et forma in virginibus relandis, quæ de earum habitu et processu, atque intra ecclesiam loco, abunde probant quæ dicimus. Talem autem fuisse Nicete nostri ætate Aquileiensem Ecclesiam, sanctorum Valeriani, Chromatii, aliorumque episcoporum sollicitudine informatam, eorumque merito metropolitico honore auctam, quis ambigat? Celeberrimum sane in Aquileiensi Ecclesia existisse jam quarto seculo vel quanto iacente clericorum cœlum, qui meruerit supra cæteros a divo Hieronymo oculato teste laudari, et unde postea opinatissimi ac probatissimi prodire episcopi aliis quoque regendis Ecclesiis destinati, ex ipso divo Hieronymo in Chronico, necnon ex Rufino Apologie sue libro 1, num. 4, edocemur. Monasterium quoque virorum eodem tempore laudatissimi num. 4 iuliane floruisse, ubi aliquam huius Rufinus ipse atque Hieronymus multis se officiis coluerant, et pietatis ac doctrine laude certarunt, ubi etiam ali spectatissimi viri emicuerunt a divo Hieronymo in suis Epistolis memorati, Chrysogonus et Heliodorus, quorum alter episcopus postea exstitit Alinianum, item ex ipso Hieronymo ac Rufino intelligimus. Nec minor in muliebri sexu apud Aquileienses eadem ætate virtus enituit, cui non deessent quæ in propriis domibus virginis propositum custodirent, et ita meliora charismata emularentur; uti ex epistola divi Hieronymi 7, ubi Chromatius et Eusebius fratres, una cum Iovino amico, et matre, ac sororibus virginibus in eadem domo sancte viventibus dignis laudibus extolluntur. Quidni igitur et monasterium virginale in Aquileiensi Ecclesia tunc temporis existerit, recipientis alienisque virginibus institutum, quæ ritu peculiari ab episcopo sacro relamine tegerentur? Jam si hoc pateat in Aquileiensi Ecclesia, saltem Nicete tempore, exstistisse, a sunt in licia quæ requiramus, et peculiararia quidem, ut de opusculo *ad lapsam Virginem*, etiam ex illius initio, ut ita dicam, ju liceamus; et virginalem illam monasticam disciplinam, quam ex eodem opusculo deprehendimus, disciplinam sane sacrarum virginum Aquileiensi Ecclesie teneamus.

Non supersunt quide n aperta ævi monumenta, quæ de virginali monasterio in Aquileiensi Ecclesia tunc stante nos doceant: nihilominus non illa habemus, quibus monumentorum inopiam quamdamenus suppleamus. Andreas Dandulus in Chronico, lib. vi, cap. 1, apud Muratorium. Scriptores Rerum

Italicarum, tomo XII, col. 103, refert Heliam Aquileiensem antistitem, qui sexto inclinate seculo eam rogebat Ecclesiam, *templum quoddam paganorum.... in contiguo litore situatum in monasterium puellarum... transmutasse*. Si fides haberi a auctori seculi xiv, de re ad sextum seculum 75 pertinetie (auctori ceteroquin gravissimo, criticisque viris probato, et qui multa præ oculis habere potuit vetera documenta, quæ ad nos minime pervenerunt); ecce *monasterii virginialis* mentio in Ecclesia Aquileiensi altero post Nicetam seculo. Verum non hæc prima *monasterii virginialis* fundatio dici potest apud Aquileienses, sed magis accessio loci in commo lum sacrarum virginum, quarum numerus novas aedes fortasse requireret. Et Dandulus quidem in allatis verbis videtur Helic merito tribuisse potius *paganorum templi transmutationem* ad Christianæ religionis usum, quam *monasterii puellarum* erectionem; cuius si vere primus institutor et auctor tunc fuisset Helias in Ecclesia Aquileiensi, id ipse eo loci indicare conceptis verbis non omisisset. Sed alteri, et Aquileienses quidem ejusdem Ecclesie monumento certissimo, animum adjiciamus.

Exstat concilium Forojuliense a sancto Paulino patriarcha Aquileiensi celebratum anno 796, tertio nimirum post Nicetam Aquileiensem ætatem elapso seculo, quod videre est in conciliorum collectionibus, et inter Opera ejusdem sancti præsulis a clari simo nostro Joanne Francisco Madrisio Neriani Oratorii presbytero edita pag. 65, ubi canone 11 hæc leguntur: « Placuit de leminis cujuscumque conditionis, puellis scilicet, vel viduis, quæ virginis, sive continentie propositum spontanee pollicentes, Deo emancipate fuerint, et ob continentie signum *nigram vestem*, quasi religiosam, sicut *antiquus mos fuit in his regionibus*, induta fuerint: licet non sint a sacerdote sacratæ, in hoc tamen proposito eas perpetim perseverare mandamus. » Sequenti vero canone 12 hoc etiam jubebatur: « Hoc inviolato stylo juste scire prosequimur, ut *monasteria* puellarum, quæ sub disciplina regunt, *obstructis munitis claustris*, nullo pateant, nisi forte summa compellente necessitate, aditu virorum. Sed neque presbyteri vel diacones, etc... Quin etiam nec episcopus absque sacerdotibus vel clericis suis, etc... Sed sive ipse, sive quilibet religiosa persona... dignum fuerit ut adeant *hæc Deo dicata loca*, non aliter, sed cum idoneis testibus peragat, ne propter incautam presumptionem sanctæ Ecclesie infametur angelicus ordo. » Quæ ex his duobus canonibus Aquileiensi Ecclesie, octavo labente seculo editis, co jicere possumus, hæc sunt: aliud scilicet fuisse in Aquileiensi Ecclesia simplex virginis seu continentie propositum, quod spontanee puellæ vel viduæ pollicebantur; et aliud veluti solenne illarum virginum, quæ a sacerdote, id est ab episcopo, *sacrabantur*. Quod vero asseritur, *sicut antiquus mos fuit in his regionibus*, absque ulla vi referri posse videtur ad utrumque institutum; ita nempe, quod ab antiquo, id est ab aliquot ante ipsum Paulinum seculis, in Aquileiensi Ecclesia utrumque vigerit; sicut etiam quod utriusque instituti fuerit *nigram vestem* induere ob continentie signum. Illud vero quod dicitur, *licet non sint a sacerdote sacratæ* ille virgines seu viduæ de quibus primus canon loquitur, innuere videtur, ex more virginum *sacrarum*, etiam alias simplicis propositi jam ab antiquo *nigram vestem* sumpsisse, licet fortasse non itidem velo uterentur, quod proprie *sacrarum* virginum erat, quia in ipso consecrationis actu ab episcopo tegebantur, quoque erat consecrationis ipsarum veluti materia ac signum, sicuti etiam sub æcutis temporibus sæper fuit.

Sed quod ad *monasterium* præcipue pertinet, illud est quod altero sancitur canone, ut nempe *monasteria* puellarum quæ sub 76 disciplina regunt, *obstructis munitis claustris* nullo pateant aditu virorum. Puellæ istæ, quæ sub disciplina regunt, procul dubio sunt virgines sacratæ, distinctæ ab aliis, seu virginibus, seu viduis, de quibus in canone præcedenti, quæ simplex

virginitatis seu continentie *propositum* emiserant, A
quæque ex ipsa distinctione horum canonum non videntur sub alicujus discipline peculiaris regula fuisse, sed libere in propriis domibus habitasse. Jam vero quod in altero hoc canone sancitur, ut hæc *monasteria puellarum* sub discipline regula degentium obstructis munitis claustris nullo pateant aditu virorum, evidenter ostendit *monasteria* hujusmodi in Aquileiensi Ecclesia jam pridem stetisse, quando nimirum non ita erant, uti decebat, omnibus clausa, minus vero ita obstructius munita earum claustra, ut nulli omnino paterent. Quod autem a seculis ante Paulinum hujusmodi exstiterint *monasteria* in Aquileiensi Ecclesia, ipsa hujus canonis providentia ostendit, quæ ex aliquo orto abusu procul dubio manavit: hæc namque abusu generalis veluti indoles est, ut nonnisi longo temporis lapsu paulatim inducantur: quod longius etiam sit oportet in personis, cœtibz, atque *locis Deo dicatis*; ibi etenim abusus ipsi ex locorum ac personarum instituto peculiarem quandam renixum patiuntur, quem nonnisi diuturniori conatu et sensim tandem valeant superare. Quid igitur mirum, si ex hujusmodi canonibus Aquileiensi Ecclesie octavi labentis sæculi inferamus, in eadem Aquileiensi Ecclesia *sacrarum* virginum *monasterium* exstistisse etiam sæculo quinto sub Nicetæ episcopatu, ac propterea *monasterium virginal* in libello ad lapsam Virginem nominatum, *monasterium* esse virginum *sacrarum*, quod in Aquileiensi Ecclesia Nicetæ episcopo stabat; ideoque libellum ipsum indicium hoc præferre Aquileiensi originis, sicut alia sui generis exhibet indicia, quæ jam vidimus, etiam libellus alter *Explanationis Symboli*? Præterea sancti Paulini canon 12 addit etiam suæ peculiaris providentiæ causam his verbis expressam: *Ne propter incautam præsumptionem sanctæ Ecclesiæ infametur angelicus ordo*. Quidni præ oculis sanctus antistes tunc habuerit et peculiarem lapsum illius virginis de qua Nicetæ, et libellum ipsum oburgationis a prædecessore suo elucubratum, ubi auctor vehementer dolebat ex illius lapsæ facinore *maculatam* esse Ecclesiam, ac *totam pene illius lucem obscuratam*; et ipsa lapsa virgo ad loquendum inducta fatebatur, *propter se confusionem factam esse omnibus famulis Domini et eum digne colentibus*?

Verum non omnino desunt monumenta ipsius Nicetæ Aquileiensi ætatis, quæ *sacrarum* virginum Aquileiensi Ecclesie, ac propterea, uti ex dictis conjicere licet, in *monasterio* etiam *virginali* degentium, meminerint. Papyris, membranis et chartis deficientibus, superest lapis omni ære pretiosior, qui sepulchralem inscriptionem exhibet unius ex his *sacratæ virginibus*, cui *Columbæ* nomen, quæ etiam cultum immemorabilem in Aquileiensi provincia obtinet; maxime vero apud incolas Forojuliensis pagi, Osopum dicti, ubi cum ipsius reliquiis stetit ad hæc usque tempora in superposita arce ædificia ejus nomine Deo dicata. Inscriptionem hanc vidit atque descripsit in eadem ædificia, anno 1717, clarissimus Fontaninus, quam postea ære insculptam evulgavit, ac eruditissimo Romæ edito Italica lingua Commentario, anno 1726, illustravit. Hanc ipsam, et fortasse nonnihil accuratius post Fontaninum cælatam, videre est etiam apud Joannem Dominicum Bertoli, qui eandem Fontanino teste iterato 77 insexit, in suo Italico opere *Antichità d'Aquileja*, pag. 353. Ea autem, quæ salvificæ crucis signo incipit, superius quoque et inferius in medio Tabulæ repetitio, ex ambabus simul collatis incisionibus est hujusmodi:

†
† HIC IN PACE REQVI
ESCIT COLVBA VIRGO
SACRATA DI QVE VI
XIT IN DNO ANNOS
PL M NONAGINTA

D P SVB D^o VIII IDVS
AGVSTAS OPILIO
NE V C CONSⁱ IN^o SECⁱ

†

Hanc vero inscriptionem ita leg' t clarissimus præsul: *Hic in pace requiescit Columba virgo sacrata Dei, quæ vixit in Domino annos plus minus nonaginta. Deposita sub die octavo idus Augustas, Opilione viro clarissimo consule. In sæcula.*

Ex consulatu *Opilionis*, qui hic notatur, et quem ad consulem hujus nominis primum, non vero ad secundum annis septuaginta et uno posteriorem, vir clarissimus pertinere probat, infert ipse *depositionem* hujus *sacratæ virginis* ad annum Christi pertinere 453, id est ad annum proxime sequentem Attilanum Aquileiensi urbis excidium, qui itidem proxime præcessit Aquileiensem a Nicetæ capessitum episcopatum anno 454, uti superius innuimus. Popularis inter illos incolæ fert traditio, ibidem reapse *sacratam* illam virginem nonagenariam suæ vite cursum consummasse; et adhuc in illius arcis rupe inaccessibilis specus non tam ostenditur quam indicatur, ubi ipsa latuit, quamdiu eo loci in *Domino* vixit. Infert igitur eruditissimus præsul *sacratam* hanc virginem ad cœtum virginum pertinuisse Aquileiensi Ecclesie, quæ imminente Attilanæ irruptione ab Aquileiensi urbe aufugerit ad declinandam prævisam cladem, seque in hoc dissito atque abdito loco celaverit, trigesimo quarto ab eadem urbe lapide ab occidente in septentrionem sito. Quidni et hic fortasse habuerit hæc virgo natale solum; et ideo in tanta posita necessitate ad loca non sibi penitus ignota, ubi etiam popularium suorum solatio uti posset, tutius confugerit? Ita quoque mihi, nec invite, ut opinor, liceat conjectare. Illustratur porro clarissimus Fontaninus hujus lapidis inscriptionem, et probaturus hujusmodi *sacratæ virginis* jam tunc consuevisse in *monasteriis* habitare, plura profert de more suo ex ecclesiastica traditione monumenta, quæ hanc astrunt tunc vigentem tum in Oriente tum in Occidente disciplinam; inter quæ primum locum obtinet libellus noster ad lapsam Virginem, seu uti ibidem notatur de lapsu Virginis consecratæ, quem Fontaninus non dubitabat ad Nicetam Romatianæ in Dacia civitatis episcopum pertinere, sicuti eruditorum communis ferebat opinio, cum cætera omnia opuscula quæ Gennadius in Romaniano Nicetæ commemorat penitus late-rent.

Diffidentium hic tamen non est, allatam Fontanini interpretationem sepulchralis lapidis Forojuliensis *sacratæ virginis Columbæ* adversarios nactam fuisse, qui allucinatam dicerent præsullem clarissimum, dum postrema inscriptionis sigla IN^o SECⁱ piam quamdam acclamationem seu appreciationem ratus, voluit ea interpretari in *sæcula*, cum potius illa verba intelligenda essent veluti compendiariæ 78 temporis notæ illius inscriptionis, quæ proinde non in *sæcula* legenda forent, sed in *indictione secunda*; quo fieret ut non annus quidem indicaretur consulatus *Opilionis* primi, sed potius *Opilionis* secundi, ac propterea non annus Christi 453, sed annus 524, qui annus reapse fuit consulatus *Opilionis* hujus secundi, et in quem secunda itidem *indictio* incidebat. Non hæc quidem mutatio tanta esset quæ nos opinione prorsus dejiceret, in eo quod ex *alata* inscriptione ad rem nostram mutuamur. Si enim ad annum etiam 524 inscriptio illa pertineret, testimonium semper exhiberet *sacrarum virginum* instituti in Aquileiensi Ecclesia non multo post Nicetæ Aquileiensi ætatem; atque esset proinde quod non ægre conjiceremus idem institutum viguisse etiam sub Nicetæ ipsius episcopatu, nec non et *monasterium virginal* tunc exstistisse, licet nondum *claustris munitum*, sicuti octavo labente sæculo sanctus Paulinus præcipiebat; unde ex eodem tunc egredi fortasse li-

hære potuerit *Columba virgo sacra*t, ut vitam procul dubio severiorem ac sanctiorem duceret solitaria in Osopiensi specu. Faceret itidem eadem inscriptio hoc secundo modo accepta, ut indicia non obscura Aquileiensis fetus in libello *ad lapsam Virginem* similiter nosceremus, qui est hujus mantisse scopus, etiamsi ad ipsam Nicetæ ætatem eadem inscriptio reapse non pertineret.

Verum interpretatio Fontanini nostri omnino videtur mihi amplectenda, ut ad Nicetæ Aquileiensis ætatem inscriptionem illam proprie pertinere dicamus, *Opitionem* primum consulem accipientes a. ni 453, non vero secundum anni 524. Nihil dixerim de censura clarissimi cæterequin viri, ac de re litteraria universa præclare meriti, Francisci Antonii Zacchariæ in sua Historia Italiae Litteraria, italice scripta, tomo VIII, libro in, cap. 4; ipse enim Fontaninum acriter carpens super hac inscriptionis interpretatione aerem verberavit, quia Fontaninus errata apposuit quæ non commisit, et satis ostendit se nunquam præ oculis habuisse aut Forojuliensem illam inscriptionem, aut Fontanini interpretationem, ac super eadem ab eo editum Commentarium. Illis potius respondendum est, qui singularitatem opponunt acclamationis illius in *sacula*, et qui in lineola erecta, et nonnihil superius atque inferius flexa, quæ visitur post monosyllabam IN*, compendium intelligi volunt elementorum ad integrum vocem *indictione* complendam, quæ vox propterea in consequentibus litteris SEC¹, non *sacula*, sed necessario exigit aliam vocem *secunda*. At acclamationem seu appreciationem Christianarum usum in sepulcralibus inscriptionibus satis Fontaninus ipse exposuit atque illustravit *Commentarii* sui capite 21, ubi etiamsi aliam inscriptionem nullam proferat quæ acclamationem habeat prorsus eandem cum *Lapide nostro*, id est in *sacula*, quod idem est ac in *sacula vireas*; alia pleraque indicat huic simillima, hoc est *ribe* aut *rive* in *æterno*, *bibas* aut *vivas* in *Deo*, *vires* in *Deo*, *bibas* aut *vivas* in *Domino*: quæ omnia auctoritatem addunt acclamationi nostræ Osopiensis lapidis in *sacula*; cui propterea non sit singularitas opponenda, nisi quoad elementorum quibus constat qualitatem; quæ tandem, eodem sensu permanente, nibili omnino facienda est. Quod ad lineolam vero spectat, positam post monosyllabam IN*, quæque ideo posita dicitur ut complementum vocis *indictione* significet, ausim dicere commentum profecto hoc esse, omni testimonio, omnique veterum inscriptionum exemplo destitutum. Plurimi quidem occurrunt lapides in collectionibus eruditorum quos habemus 79 qui notam exhibent indictionis. Videas in his vocem *indictionis* integre positam; videas per tres primas litteras tantum, singillatim ductas; videas quoque, per easdem hoc monogrammate NJ nexas, indicatam; videas similiter indictionis numerum, modo per vocem integre prolatum, modo per primas tantum litteras, modo etiam per numerorum signa expressum: at indictionis vocem (confidenter dicam) nullibi profecto invenias absque tertia saltem littera D aliquo modo signata, quæ omnem tollat ambigendi locum, quod ibi de indictionis nota sermo sit. Nihili igitur lineola illa in nostro lapide faciendi; quæ oscitantia fortasse vel arbitrio quadratarii imperiti, et certe etiam valde inelégantis, ut cuique in inscriptionem conspicienti tum apud Fontaninum tum apud Bertolum patere potest, addita fuit; ni dicere velimus hoc factum fuisse ad quamdam promendam festivitatem lætissimæ acclamationis, vitam cum Deo perpetuam *Columbæ virginis* indicantis. Cæterum cum lineola in hac ipsa inscriptione alicubi desit ubi superponenda fuisset, uti, ex. gr., litteris DI positis pro voce *Dei*, sicuti superposita apparet Siglis, ex. gr., DP significantibus vocem *deposita*, ac similiter aliis aliud indicantibus; quis jure mirabitur lineolam e contrario abundantius ac supervacuo proflisile post monosyllabam IN, ubi necessaria non erat; maxime vero cum lineola quo-

A que prosilierit, ac prorsus inepte, supra litteram C in dimidia voce CONS, cujus vocis pars altera jam significabatur lineola alia erecta, proxime et apposite sita? Mittimus difficultatem omissee diphthongi ad syllabam SEC; quæ diphthongus veluti necessaria censeatur ad vocem *sacula* pronuntiandam potius quam *secunda*. Vox namque *saculum*, et cum diphthongo, et absque diphthongo æque invenitur apud scriptores: et diphthongorum rationem sæpissime posthabitam in veteribus lapidibus, tum ethnicis, tum Christianis, inscriptionum veterum collectiones satis ostendunt; et notavit præsertim novis adductis exemplis pro eruditione sua clarissimus Antonius Maria Lupi In Epitaphium Severæ martyris, pag. 132 et sequentibus editionis Panormitanæ 1754. Præterea non est cur de diphthongo in voce *sacula* inquiramus, eam expendentes inscriptionem, quæ exhibet etiam vocem QVE absque diphthongo. Hæc quidem dicere oportebat super illa inscriptione sepulcrali *sacratæ virginis* Aquileiensis Ecclesiæ: sed hæc interrim dixisse sufficiat.

Cum itaque de cœtu sacrarum virginum apud Nicetam Dacum nihil omnino asserere liceat; cum de *sacratæ virginibus* in Aquileiensi Ecclesia Nicetæ episcopi tempore constet ex dictis, ac singillatim ex pretioso lapide quem attulimus, et de quo disseruimus; cum dubitare non liceat de *virginali monasterio* in Ecclesia Aquileiensi posito etiam Nicetæ tempore, tum ex rei ipsius convenientia, tum ex florentissimæ illius Ecclesiæ celebritate, tum etiam ex iis maxime quæ attulimus ex Forojuliensi concilio sub sancto patriarcha Paulino: si insuper recolatur probata germanitas opusculi ad *lapsam Virginem* cum altero opusculo *Explanationis Symboli*, quod (absit verbo invidia) plenissime constat Aquileiensis esse Nicetæ; jam indicia quæ requirebamus adsunt luculenta etiam in hoc opusculo ad *lapsam Virginem*, quæ Aquileiensem parentis sui sedem ostendunt, et robur addunt conclusioni nostræ quam superius enuntiavimus; Romaniæ civitatis episcopum Niceam seu Nicetam a Gennadio memoratum, esse procul dubio Nicetam seu Nicetam episcopum Aquileiensem, illum nempe qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola.

80 Unum fortasse objectari adhuc poterit ad ea quæ ultimo loco, maxime ex lapide sepulcrali *sacratæ virginis Columbæ* lecto cum Fontanino, conjiciebamus; male scilicet nos inferre auctorem esse Nicetam Aquileiensem illius ad *Virginem lapsam* opusculi, ex eo quod et *sacratæ virginis*, et *monasterium virginali* in Aquileiensi Ecclesia tunc temporis essent; cum potius ex eodem illo lapide constet, quod etiamsi in antecessum et *sacratæ virginis* et earum *monasterium* ibidem exstiterint, tunc certe, dispersis undequaque per Attilanam cladem virginibus, diruto quoque atque everso, uti credibile est, virginali ædificio, *sacer virginum cœtus* in Aquileiensi Ecclesia superesse non poterat. Quam ergo *sacratam* Deo virginem Nicetas Aquileiensis poterat objurgare, eidem etiam obijciendo, veluti ad majorem facinoris exprobrandam gravitatem, *monasterium virginali*, ubi tuta esse poterat, si voluisset? Verum, utut gravissima fuerit in Aquileiensi civitate et Ecclesia Attilana clades, quæ dispersionem *sacri* virginei cœtus, quæ etiam *monasterii virginalis* eversionem attulerit; non hæc tamen talis fuit, quæ reparari in posterum minime potuisset. Jam anno 458, quo sanctus Leo papa Decretalem suam ad Nicetam Aquileiensem dedit, *rerum status* in eadem epistola dicebatur, quoad Aquileiensem Ecclesiam, *auxiliante Domino, in meliora conversus*; et hoc, teste etiam Adeodato Romano Ecclesiæ Diacono ibidem nominato, qui nuper ab Aquileia redux, sicuti consultationes Nicetæ ad pontificem tulerat, ita eum de *statu* illius Ecclesiæ certiorum procul dubio reddiderat. Invenit itaque fortasse Nicetas anno 454, primo scilicet post *Columbæ sacratæ virginis* obitum, quo episcopatum Aquileiensem inivit; inve-

merit, inquam, et dispersas *sacratas virgines*, et earum dirutum *monasterium*; hæc omnia uililominus eo tem anno 458 in pristinum statum fortasse jam erant restituta, cum maxime constet ex allata sancti Leonis epistola Nicetæ episcopi vigilantiam ac pastorem curam in eo maxime positam, ut ea damna sollicite repararet quæ bellica clades intulerat. Præterea triginta circiter annorum spatio quo episcopatus Nicetæ constitit, ab anno scilicet 454 ad annum 485, et *sacrarum virginum* coetus in Aquileiensi Ecclesia restitui poterat, et *virginale monasterium* reedificari; ideoque et adesse potuit infausta Nicetæ occasio *lapsam Virginem* objurgandi, eaque omnia dicendi quæ ad *sacrarum virginum* institutum eodem sæculo pertinebant. Quid vero; quod ipse hujus virginis lapsus per procacitatem adolescentis, quem similiter ibidem graviter objurgat Nicetas, indicat sua quadam ratione tempus subsequens hostilitatis incursus, qui Religionis, moribus ac discipline infestissimi semper sunt? Sed hæc jam satis; ne forte locum habeat commune illud effatum: *Manissu obsonium vincit*.

81 CAPUT V.

Romatiana civitas a Gennadio memorata, non est in Dacia inquirenda, sed in veteri diocesi seu provincia Aquileiensi; et probabiliter illa est, quæ Portus Romanus, seu Romanus, aut Romatius, non ita procul a Concordia, ex fluvio ejusdem nominis a Plinio appellata fuit; aut illa quæ hodie Portus Gruarius dicitur, et ad eundem Romatium, seu Romatinum, aut Romatianum fluvium sita est, qui eam interfuit.

Cum ex dictis capite tertio et quarto hujus dissertationis, jam extra ambiguitatem censeri possit, et Romatiane civitatis episcopum Nicetam seu Nicetam a Gennadio memoratum, non esse Nicetam seu Nicetam Dacum sancti Paulini Nolani episcopi amicum, ejusdemque laudibus celebratum; et esse reipsa Nicetam seu Nicetam episcopum Aquileiensem, qui sancti Leonis Magi tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti Pontificis exstat epistola: numquid igitur erravit Gennadius ipse, qui hunc non Aquileiensem episcopum, uti oportuisset, sed *episcopum* appellavit *civitatis Romatiane*? De Gennadio itaque Massiliensi pauca dicenda sunt, ut quanti faciendæ sit, et quo habenda loco illius auctoritas innotescat.

Ne ingrati simus viris illis per quos profecimus, fatendum quidem multum nos debere Gennadio gratiam, qui Hieronymiani operis de Scripturis Ecclesiasticis veluti continuator factus, librum et ipse nobis reliquit de Viris Illustribus; ubi notiones plurimas de auctoribus, eorumque Operibus, nec non de publica in qua tunc erant hominum opinione, omnes hausere quotquot litterarum illorum temporum historiam exornandam susceperunt. No metipsi, qui de Nicetæ Romatiane civitatis episcopo agimus, absque Gennadii Catalogo de Viris Illustribus, neque satis dicere de *Explanatione Symboli ad competentes ac de libello ad lapsam Virginem*, nec cognoscere potuissimus alia quæ idem episcopus exaravit; quæque aut perire omni o, aut fortasse alicubi delitescunt, posterorum inquisitioni ac studiis profutura. Sanctus Isidorus Hispalensis de divo Hieronymo ac de Gennadio scribens libro vi Etymologiarum, capite 6, ratione habita ad eorum operiscula quæ hic innumis, ait: « Hieronymus quoque atque Gennadius, ecclesiasticos scriptores toto orbe quærentes, ordine persecuti sunt, eorumque studia in uno voluminis indiculo comprehenderunt. » Ad quæ verba clarissimus Arevalus, qui nuperam sancti Isidori Operum editionem Romanam adornavit, ita annotandum censuit: « Innotuit Isidorus sanctum Hieronymum et Gennadium de iis scriptoribus in suis Catalogis verba fecisse, quos in suis haberent bibliothecis: quod quidem magna ex parte verum puto. »

Quod vero Gennadio Massiliensi in hoc opere vitio

A vertitur, illud est, Semipelagianorum parti, cui ad dictus erat, auidum fuisse, quod certe in historico viro peccatum est satis grave, quod sinceritatem ladi, præcipuum historici munus. De hoc Gennadii vitio ita venerabilis Bellarminus de Scripturis Ecclesiasticis: « Scripsit etiam librum de Viris Illustribus (Gennadius), in quo suspitionem non parvam reliquit suæ non recte fidei: laudavit enim Cassianum et Faustum, qui Semipelagianii fuerunt; et sanctum Prosperum depressit, qui pro gratia Dei contra Pelagianum fortissime dimicavit. » Etiam Natalis Alexander, Hist. Eccles. 82 sæculo quinto, c. 5, articulo 7, § 9, ita scripsit: « Gennadium Massiliensem presbyterum Semipelagianæ factioni addictum fuisse, liber ejus de Viris Illustribus satis probat anno circiter 490 conscriptis. Eo enim in libro sanctum Augustinum, ejusque discipulum ac defensorem egregium sanctum Prosperum, velut reos erroris insectatur; Cassianum vero et Faustum Semipelagianorum duces laudibus extollit: quod etiam eruditus vir allatis ex Gennadio verbis luculenter probat.

B Verum non hoc vitii tantum in Gennadii Catalogo notarunt eruditi. Alia sunt menda, et non levia quidem; quæ tamen partim arbitrio et inscientia tribuenda sunt librorum, partim oscitantia ipsius. Et quod ad librorum pertinet, nullum certe est opus quod magis subiti tum arbitrio tum levitati exscriptorum, quam opus quodcumque historicum, aut biographicum; in quo admodum facile est, ut horum quispian sub emendationis aut illustrationis specie aliquid de suo inserat, quod auctori in mentem non venisset, aut immutet aut demat quod sibi magis minusve placeat. Quod vero ad oscitantiam spectat auctoris, historica similiter, et maxime biographica opera sunt, in quibus veluti necesse est obrepit aliquando somnus, præcipue cum distenta cura sit in colligendis undique auctorum scriptis de quibus dicendum est; et scriptis ipsis postea legendis perpendendisque, rebus aliis atque aliis continue supervenientibus, aut tempus non suppetat, aut animus impar sit. Quod certe ad Gennadium spectat, eruditi viri, qui edendis operibus incubere quorundam scriptorum de quibus ipse in Catalogo suo, non semel bonquesti sunt peccatum in Catalogo illo fuisse, tum quoad rationem temporum, tum quoad substantiam rerum, tum etiam quoad locorum indicationem. Quis, ex gr., non miretur in sancto Leone Magno notari a Gennadio, capite 70, unicam ejus epistolam ad Flavianum, de qua toties in hac dissertatione sermo fuit, prætermisiss omnibus aliis tum ejusdem, tum alterius argumenti; et ne indicatis quidem tot illius sermonibus, qui tantam divinæ prorsus eloquentiæ laudem apud omnes eidem promeruerunt? Hoc quamquam ad famam pertineat illius celeberrimæ epistolæ, uti an otant Ballerij fratres admonitione in eandem num. 4, nihilominus parum faret accusationi ac diligentie scriptoris de Viris Illustribus, cui nequaquam liberum esse debuisset tot omittere, ne generali quidem mentione facta, egregias lucubrationes, per quas pontificis sapientissimi celebritas ad sidera tollitur. Istud vero erratum omissionis, et quidem grave, Gennadii est, non exscriptorum illius. Et ipse quidem de Maximo Taurinensi loquens, capite 40, nuntiquam omiserat ita et sermones et homilias illius vari argumentis recensere, ut pene dixeris singillatim easdem enumerasse. In Leone Magno itaque valde oscitanter ac indiligenter se habuit Gennadius. Sed numquid saltem in divo Maximo Taurinensi omni ex parte fuerit accuratissimus? Clarissimus Bruno Brunus ex Scholarum Piarum ordine illustrator et collector Operum sancti Maximi Taurinensis, quæ prolixe Romæ auctoritate et auspiciis immortalis memoriæ pontificis Pii papæ VI, in Vita quam adornavit illius sancti episcopi, Gennadium notavit, quod ipsum obisse dicat Honorio et Theodosio Juniore regnantibus, cum constet longe post illos Augustos vitam produxisse usque ad annum saltem 465, ut ipse osten-

dit. In igitur Gennadii osecitantiam etiam in Maximo Taurinensi, quæ similiter exscriptorum arbitrio aut inscientiæ tribui non potest. Quod vero in aliquibus Gennadii codicibus legitur, *Moritur... 83 anno ab orbe redemptio 420*, quod Gennadius profecto nunquam scripisset; hoc inscientium additamentum est librarium inferioris ævi. Neque hic prætereunda annotatio est, quam illius Vite auctor, ad Gennadii osecitantiam validius comprobendam, subijcit pagine 135: « Atque osecitantiæ quidem Gennadianæ *ἀναστάσεως* exempla haud pauca ex eodem *Catalogo* proferre possem; sed ea, ne nimis esse videar, prætermitto. Unum esto illud de Juliano Eclanensi episcopo, quem errans, episcopum fuisse Capuanum scribit. Alterum de Attico antistite Constantinopolitano, a quo impugnatum ait fuisse dogma Nestorianum, id quod concedendum non est, cum multo ante obierit Atticus, quam Nestorius perversum dogma suum spargere cœpisset. » Hæc ille.

Operæ pretium autem duco et aliud Gennadianæ indiligentiæ specimen afferre ex dissertationibus clarissimi nostri Francisci Florii ad opuscula Bacharii monachi ab ipso Romæ edita anno 1748. Non unum, sed tria animadvertit eruditissimus vir Gennadii errata in unico Bacharii articulo, qui caput constituit 24 sui de Viris Illustribus *Catalogi*: primum nempe adversus rationem temporis pagina 28, dum Bacharium ante Augustinum et Orosium recenset, et Helvidium hæreticum post Bacharium, licet hic junior fuerit, et Helvidiani erroris in suo Fidei libello diserte meminerit; ita ut accurate ex Gennadio conijcere non licuerit quo tempore Bacharius ipse floruit, et aliunde propterea petenda essent lumina: alterum adversus rei substantiam pagina 47, dum Bacharii libri de Fide, quem a se lectum fatetur, argumentum refert quod *to to cælo* a vero Bacharii consilio et instituto aberrat: tertium de iure adversus rectam viri agnitionem atque indicationem, cui libellus a Bachario inscribitur pagina 49 dum illum ait fuisse *Urbis pontificem*, id est pontificem Romanum; cum ex libelli ipsius lectione aperte colligi possit, non modo Urbis pontificem illum non fuisse, sed neque omnino episcopali dignitate insignitum. Post hæc itaque Gennadiani operis maculas, quas hactenus notavimus ex eruditorem maxime virorum testimonio, cuius suspicare non licuerit erratum abs Gennadio fuisse etiam in recensione Nicetæ sui Nicetæ episcopi; quem per errorem appellaverit *Romatianæ civitatis episcopum*, cum dicere debuisset *episcopum Aquileiensem*? Nobis profecto, qui tot tantaque pro episcopatu Aquileiensi hujus Nicetæ, Romatianæ a Gennadio dicti, in antecessum attulimus, liceret omnium maxime Gennadium accusare erroris eidem consimilis, quem in Juliano Eclanensi admisit, dum illum Capuanum episcopum enuntiavit.

Verum fortasse non erravit Gennadius: et erraverunt potius dupliciter illi qui Gennadii verbis vim intulerunt, ut, contra ipsius propositum ac sensum, Romatianam illam civitatem, non modo extra Aquileiensem diocesim et provinciam, sed etiam tam procul inquirerent in Dacia Cisdanubiana sub metropoli Sardicensi, in Remisiana scilicet aut Remessiana seu Romessiana illa quæ a veteribus geographis aliisque ibidem indicatur; et ita non de nomine tantum civitatis, sed etiam de persona episcopi questionem facerent, ut ille Gennadii idem omnino non esset qui Aquileiensis fuit tempore divi Leonis, et alter propterea medio circiter seculo ab altero ætate distaret. At vero cum Nicetæ ille Dacus, ipsis assensentibus, floruerit tempore Paulini Nolani episcopi, eidenque fuerit amicitia conjunctissimus; cumque a nobis ostensum sit capite secundo, Niceam seu Nicetam sancti Paulini Nolani episcopi 84 amicitia clarum, non fuisse episcopum civitatis Romatianæ in Dacia cis Danubium constitutæ; quinimmo trans Danubium Nicetam hunc episcopatum gessisse in regionibus illis longe lateque patentibus, et inter barbaras gentes

A quæ Romanis legibus non parebant, ubi non liquet civitatem ullam existisse Romatianæ nomine, seu quocumque alio consimili, appellatam; jam de Romatiana civitate in Dacia cis Danubium constituta non est cur hic decertemus. Potius igitur videndum nunc est, quo in loco Aquileiensis diocesis seu provincie hæc Romatiana civitas sita fuerit, cum jam, ex dictis capite tertio et quarto, in dubium revocari non possit Niceam seu Nicetam episcopum civitatis Romatianæ a Gennadio nuncupatum, et non esse Niceam seu Nicetam illum Dacum sancti Paulini Nolani amicum, et esse reipsa Niceam seu Nicetam nostrum qui altera quinti sæculi parte Aquileiensem sedem obtinuit.

Jam vero quis interea non miretur civitatem a Gennadio Romatiana: am dictam, quesitam fuisse in Dacia cis Danubium sita, ob quamdam vocis similitudinem cum ea quæ ibidem exstabat, et apud geographos aliosque auctores veteres nominatur? Ast civitas illa Dacie in Tabula Peutingeriana segmento 7, littera A, pulcherrimæ editionis Vindobonensis anni 1753, Romesiana dicitur; in *Itinerario* vero Antonini pagina 135 editionis Amstelodamensis Petri Wesselingii 1753, dicitur Remisiana. Ipse autem clarissimus Zabeus, dissertationis suæ parte 1, num. 18, asserit varietates veterum monumentorum in una eademque Dacia Cisdanubiana civitate designanda esse hujusmodi: nimirum Romissiana, Remissiana, Remessiana, Romantiana, Romesiana, Romessiana; quas omnes, suis signatis locis unde erute fuerunt, exhibet clarissimus De Rubéis in dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 19, pagina 194. Ubinam igitur in tot hinc nominibus, seu potius in tot ejusdem nominis inflexionibus apud veteres; ubinam, inquam, verum ac proprium Romatianæ nomen a Gennadio usurpatum? Qua itaque ratione, qua critices regula inferri potest Romatianam Gennadii esse civitatem illam in Dacia, quæ in veteribus monumentis appellata quidem diversimode cernitur, sed nunquam vere ac proprie Gennadiano vocabulo Romatiana dicta? Ipse clarissimus Wesselingius, in nota quam subijcit ad vocem *Remisiana* præcitati *Itinerarii* Antonini, opinionem capit Antonii Pagii, qui in sua Critica Baroniana, ad annum 396, pro voce *Remisiana* quæ in eodem *Itinerario* legitur, videre voluisset vocem *Romatiana* a Gennadio adhibitam, ut Nicetam suam et ipse in Dacia collocaret. Et merito quidem: hanc enim si semel admittimus regulam conciliandarum rerum, ut, propter unius vocis cum altera similitudinem, una eademque res intelligi possit; quot novis erroribus januam non aperimus, dum ad ambiguitates ac errores tollendos incumbimus? Sed hic animadvertendum maxime est, quod fortasse concedi aliquatenus posset, Romatianam Gennadii, pro vocis similitudine, videri unam eandemque cum ea quam geographi veteres in Dacia signant; si iidem ipsi constantes essent in una ejusdem loci nominis pronuntiatione; aut saltem si inter varias, quas vidimus, exstaret etiam ipsa Gennadii propria Romatiana, aut Romaciana. Ast quodnam argumentum identitatis sumi potest, ubi tanta est varietas; et ubi in tanta varietate nusquam vox illa deprehenditur quæ præcipua est, et de cujus identitate queritur?

Sed jam propius ad rem propositam accedamus oportet; ut, quam Romatianam civitatem in Dacia Cisdanubiana 85 frustra quæri diximus, in Aquileiensi diocesi seu provincia an invenire possimus expendamus. Hic vero cardinalis Baronius in primis est audiendus, qui in Notationibus ad Martyrologium Romanum, ad diem 22 Junii, quæ sacra est Nicetæ seu Nicetæ Romatianæ civitatis episcopo, ita scribit: « Quamvis fuerit ista civitas, cujus Niceas fuit episcopus, diu multumque, fateor, querens laboravi: ac tandem, ni fallor, rem mihi videor assecutus. Censeo enim illam esse Aquileiam, Niceamque, vel Nicetam esse hujus civitatis episcopum, ad quem exstat sancti Leonis papæ epistola, etc. » Et post aliqua ita sequitur: « Cur autem Aquileiensis episcopus, Romatianæ, sive

Romanæ, vel Romanicæ invenitur scriptus episcopus, ea ratio esse videtur, quam ex prædicta Historia Aquileiensis deprompsimus: nam ex eo quod Aquileia fuisse nobilissima Romanorum colonia, Romana seu Romaniana dicta civitas reperitur. Sicut et Ausonius in carmine de Nobilibus Urbibus, Arelatem nominat *Romam Gallicam*. Leander recens cosmographus, dum agit de Aquileiensi civitate, eam *secundam Romam* vocatam dicit. Hæc Baronius. Cum Baronio vero in hanc sententiam proni ierunt criticorum ecclesiasticorum nonnulli, tum inter Protestantibus, uti ex. gr., Caveus, Oudinus, Joan. Albertus Fabricius, tum inter catholicos, uti Vallarsius, ac noster Joan. Josephus Lirutus. Caveus enim Scriptorum Ecclesiasticorum Historia Litteraria, pagina 399, editionis Basileensis 1741, ita scribit: « Niceas Romanicæ (hoc est, ut Baronius recte interpretatur, Aquileiæ), etc. » Oudinus autem de Scriptoribus Ecclesiasticis, tomo I, pag. 1248 editionis Francofurti ad Mœnum 1722, hæc habet: « Niceas Romanicæ episcopus, hoc est, ut recte interpretatur est Cesar Baronius in notis ad Martyrologium Romanum, ad diem 22 Junii, Aquileiæ urbis episcopus, etc. » Joannes Albertus Fabricius in Bibliotheca Græca, tomo VI, pagina 439 primæ editionis, ita scribebat: « Nicetas Dacianus memoratur in Actis Eruditorum, tomo II Supplementi, pagina 212, ex Gennadio. Sed in Gennadii capite 25 (ita ibi) de Scriptoribus Ecclesiasticis est Niceas Romanicæ sive Aquileiæ, vel ut Martianeus in antiquissimo codice reperit, Romanicæ civitatis episcopus. » Vallarsius in notatione ad epistolam, num. 8, sancti Hieronymi, quæ est ad Niceam hypodacianum Aquileiæ, ita et ipse animadvertit: « Hic Niceas vulgo idem esse creditur, quem sub Nicete nomine non semel laudat sanctus Paulinus, fuitque postea Dacia episcopus. Minime vero idem ille est, sed quem refert Gennadii capite 22 *Niceas Romanicæ civitatis episcopus*, id est *Aquileiæ*, ut Baronius recte interpretatur, etc. » Lirutus denique noster in suo Italice scripto Opere, *Notizie delle vite de' letterati del Friuli*, tomo I, capite 11, rem hanc latissimo sermone persequitur, et ita quoque ut nimis etiam videri possit; ac profecto, ut hac præsertim de causa ab illius loco referendis verbis nos eximat. Hi sunt porro qui cardinali Baronio aut aperte consecuerunt, aut saltem non contradixerunt, existimanti Romanianam civitatem Gennadii esse Aquileiam, et rationem afferenti ex celebritate colonicæ Romanæ ibidem deductæ, nec non ex dignitate Urbis, quæ ita meruerit appellari, sumpta voce ex Urbe Romani imperii principiæ.

Verum longe plures sunt ii, et quidem magni nominis eruditi viri, qui veluti agmine facto opinionem Baronii rationemque ejus in discrimen vocarunt, unoque ore rejecerunt, ut irent simul in eam sententiam, quæ Romanianam Gennadii in Dacia collocat Cisdanubiana. Hi vero sunt, Tillemontius, *Mémoires pour l'hist. ecclési.* t. X, pag. 621 et 826, *édit. de Venise pour Pitteri*; Bailletus, *Vies des saints*, 22 Junii, n. 2; Dupinius, *Biblioth. des auteurs ecclésiast.*, t. III, p. 154, *édit. de Paris*, 1695; Quesnellus; Notæ et Observationes in epistolam sancti Leonis Magni apud eundem 129; Holstenius, Animadversiones ad Martyrologium Romanum, die 22 Junii, pag. 80 primæ editionis; Florentinus, *Vetus. Occidentalis Ecclesiæ Martyrologium* ad eo notis illustratum, x kal. Julii; Pagius, *Critica Baroniana* ad annum 396, num. 4 et seq.; Henschenius, tomo IV Junii Bollandiani, pag. 245 et sequentibus editionis Antuerpiensis; Georgius, *Martyrologium Adonis* ad eo illustratum ad x kal. Julii; et inter Forojulienses nostros Fontaninus, *Commentario di Santa Colomba*, capite 48; ac de Rubeis, *Monumenta Ecclesiæ Aquileiæ*, exp. 16 et 17, necnon dissertationes Variæ Eruditionis, capite 19. Singularum dicta, quæ nimis longum esset afferre, omitto, uno contentus novissime indicato clarissimo viro Bernardo Maria De Rubeis,

A qui ad instar omnium esse potest, utpote qui Aquileiensi Ecclesiæ rebus illustrandis multa eruditionis et critices laude data opera incubuit. Hic itaque in pluries et nunc quoque citatis Monumentis Ecclesiæ Aquileiæ, capite 17, num. 4, ita scribit: « Aquileiam dictam aliquando civitatem Romacianam, non evincunt Baronii argumenta. Fuit illa nobilissima Romanorum colonia. Id negaverit nemo. Quis inferat vero, dictam propterea civitatem Romacianam? Simili nomine tot aliarum, quæ nobilissimæ fuerunt Romanorum colonicæ, nullam legimus nuncupatam. Ausonius Arelatem nominat *Romam Gallicam*. Apposite celebrem hanc urbem vocat Romam auctorem, non Romacianam; itemque Romam cum adjecto, scilicet *Gallicam*, sive *Gallulam*, ut ait ille; non simpliciter et absolute.... Leander, recens cosmographus, dum agit de Aquileiensi civitate, eam secundam Romam vocatam dicit. Id nempe assertit recens cosmographus absque teste; nemo enim historicorum, rhetorum ac poetarum veterum in re tam antiqua sic locutus fuisse perhibetur; ac demum de Romaciana civitate agit, non de nova et secunda Roma. » Hæc de Rubeis adversus opinionem Baronii.

Quid igitur nunc? Defendendusne Baronius cum paucis asseclis suis; an relinquendus, auctoritate et exemplo illorum qui ab eodem unanimiter discesserunt? Si vacaret, Baronii opinio profecto posset, etsi non omnino, defendi, saltem aliquatenus illustrari, ex iis quæ refert in re non dissimili clarissimus Faustinus Arevalus Isidorianorum parte I, capite 23, quæ exstant tomo I Operum sancti Isidori episcopi Hispanensis recens ab eodem splendidissimis typis Romæ editorum, auctoritate et impensa præclare memorie viri, eminentissimi cardinalis Lorenzanæ. Expensum nimirum eruditissimus editor inscriptionem Isidoriani ejusdem operis, cui titulus *De Ordine Creaturarum*, quod in quodam peculiari codice directum dicitur ab auctore Braulio episcopo urbis Romæ, et ad quæ verba clarissimus Dacherius explanationis gratia addidit: *Urbis Romæ, hoc est, Cæsaraugustæ, cujus Braulio episcopus erat; interpretationem affert Nicolai Antonii, qui animadvertit ab Urbis Romæ nomine regiam curiam in Hispania indicatam fuisse, Toletum quoque sedem Romuleam dictam*, 87 ac generatim quamlibet regiam urbem antonomastice sive per excellentiam Romam vocatam; et hoc eo prorsus modo, quo apud eosdem Hispanos quævis etiam Ecclesiæ metropolitana in monumentis ecclesiasticis *Jerusalem* dicebatur. At quoniam Cæsaraugusta Hispaniæ urbs nunquam Gothorum tempore urbis regia fuit, videtur idem Nicolaus Antonius non longe esse ab ea etiam sententia, quæ admittebat, eas quoque urbes, quæ aliqua urbis Romæ prærogativa, sive sacra, sive profana quandoque functæ essent, secundæ sive alterius Romæ appellationem promeruisse, uti de Trevirorum urbe aliisque ibidem afferuntur exempla. Accedit quoque auctoritas clarissimi Florezii, qui in suæ Hispaniæ Sacre tomo V, pag. 512, num. 15, hanc ipsam interpretationem Dacherii tueretur de *Urbe Roma, hoc est, Cæsaraugusta*. Quidni igitur et Romaniana seu Romana civitas dici aliquando poterit Aquileia juxta Baronii conjectationes, ex eo quod ipsa fuerit nobilissima Romanorum colonia, aliisque incluserit urbis Romæ prærogativas, prout fusc animadvertimus fuit in Auctario ad caput tertium? Haberet itaque opinio Baronii, etiam in hac litterarum luce, et post dissensum quoque tot clarissimorum virorum, unde fulciri aliquo modo posset, si luberet pro eadem decertare; quod nobis omnino propositum non est. Quinimmo Baronii certe interpretationem Romanicæ civitatis pro ipsa Aquileiensi urbe penitus derelinquendam censemus; sicuti etiam nihili faciendam esse rationem quam interpretationis suæ ipse de novo cudit, utpote nullo nixam fundamento, nullaque veterum auctoritate suffultam. In eo vero defendendum Baronium arbitror, quod Romanicæ civitatis nomine

Aqui
forta
ceptu
dem
posu
divu
quæ
Aqui
Decr
prod
rum
ritati
seu l
nadi
episc
ritati
cumi
lumi
civita
test,
urbis
alia
poris
sita,
seu
pugn
Ja
qui v
ejusd
tati
gamu
quam
ad qu
intem
civita
ex e
usus
tione
pagin
Rom
Suffr
Barro
dicer
perit
matio
næ,
Codic
quitu
suo
episc
vinci
qui c
civita
hæc
tiqui
editi
simu
mare
pus c
posit
ribus
codic
dissin
aut l
jand
Ast v
las,
tame
notæ
inqu
antel
gniti
cella
biblia
pere
Geor
in Ar

Aquileiensem Nicetæ intellexit episcopatum; licet fortasse in hanc opinionem descendit ex præconcepto errore, quem alii quoque ipsum secuti ab eodem hausere, quod nimirum Nicetas ille, quem hypodiaconum legitimus Aquileiensis Ecclesiæ apud divum Hieronymum, epistola 8, in editione Vallarsii, quæ ad annum pertinet 574, ipse postea Nicetas Aquileiensis episcopus fuerit, qui a Leone Magno Decretalem epistolam accepit anno 458, et qui vitam produxit ad annum usque 485; quod rationi temporum minime convenire jam antea monebamus. Veritatis itaque præluxisse Baronium puto, dum Niceam seu Nicetam Romanicæ civitatis episcopum a Gennadio appellatum, pro Nicea seu Niceta Aquileiensis episcopo habuit. Quam autem lucem detegendæ veritatis Baronius prætulit, quid mirum nubes circumfusam tunc fuisse, quæ tandem novo accedente lumine depellerentur? Quid namque, si Romanicæ civitas, quæ illa Daciæ Cisdanubiæ esse non potest, quæque nullatenus cum Baronio Aquileiensis urbs proprie dicta intelligenda est; quid, inquam, si alia optime intelligi possit in Aquileiensis illius temporis diocesi, et non ita longe ab Aquileiensi urbe sita, cui hactenus tot eruditii viri superius laudati, seu qui Baronium secuti sunt, seu qui Baronium oppugnaverunt, animum non intenderunt?

Jam ad Gennadium iterum accedamus oportet; ut qui variantes inter antiquos geographos et scriptores ejusdem urbis Daciæ Cisdanubiæ nominis pronuntiationes animadvertimus, variantes quoque intelligamus inter Gennadianos codices Romanicæ illius, quam Gennadius nominat, civitatis, ut inde facilius ad quam vero ipse in Aquileiensis Ecclesiæ civitatem intendere poterit cognoscamus. « Niceas Romanicæ civitatis episcopus, etc. Ita legimus in Gennadio ex editione Joannis Alberti Fabricii, quæ ab initio usus sum, et inter Opera sancti Hieronymi ex editione Vallarsii 88 tomo II, pag. 962. Ad calcem vero pagine ambo notant editores, loco Romanicæ seu Romanicæ, reperiit alicubi Romanæ, et etiam ex Suffrido Petri Romanicæ. Idem annotaverat etiam Baronius in Martyrologio Romano, ad diem 22 Junii dicens: « Diversa lectio item diversorum codicum reperitur de civitatis nomine, dum apud aliquos Romanicæ, ut hic ponitur, apud aliquos autem Romanæ, vel Romanicæ civitatis episcopus dicitur. » Codicem Gennadianum San-Germanensem citat ac sequitur Lequienus, ut capite secundo innuebamus, in suo Oriente Christiano, tomo II, col. 506, ubi de episcopis Ecclesiæ Remesianæ in Cisdanubiana provincia Daciæ Mediterraneæ sub metropoli Sardicensi; qui codex in Niceta sic habet: « Nicetas Remesianæ civitatis episcopus, etc. » ad quæ verba Lequienus hæc subdit: « Sic disertè codex San-Germanensis antiquissimus, non Romanicæ civitatis, ut antehac in editis: » quæ dicendi ratione opinionem suam, quæ simul opinio fuit majoris eruditorum partis, confirmare vult; quæ scilicet Gennadianus Nicetas episcopus constituitur civitatis illius in Dacia Cisdanubiana positæ, quæ reipsa ab antiquis geographis ac scriptoribus et Remessiana seu Remessiana, ut ibi in citato codice, et Romissiana, et Remissiana, aut alia parum dissimili voce dicta fuit, nunquam vero Romanica, aut Romana, aut Romaniciana, prout in Gennadii jamdiu notis codicibus atque ejusdem editionibus. Ast viderit Lequienus ipse, num, juxta critices regulas, unico codici, licet antiquissimo, ut ipse ait, cujus tamen nec justa ætas nec aliæ indicantur necessariae notæ ad eadem conciliandam auctoritatem; viderit, inquam, num huic unico codici ita fidendum sit, ut anteferrî absolute possit aliis omnibus hactenus cognitis Gennadianis codicibus, eique maxime Valli-cellani pridem in Urbe cænobii postea Vaticanæ bibliothecæ, quem ob admirandam vetustatem tantopere celebraverunt eruditissimi viri Holstenius atque Georgius, ubi de Niceta hoc sermonem habent, alter in Animadversionibus ad Martyrologium Romanum,

A die 22 Junii; alter eadem ipsa die in Martyrologium Adonis, necnon et Florentinus atque Pagius ibidem a Georgio citati; qui codices omnes nunquam vocem Remesianæ exhibent, aut aliam huic consimilem juxta geographos ac scriptores veteres in notitiis Daciæ Cisdanubiæ. Viderit quoque num anteferrî similiter possit codex ille suus San-Germanensis omnibus simul Gennadii editionibus, quas viris eruditissimis debemus, quasque pro instituto adornarunt inspectis collatisque cunctis, quos undique invenire potuerunt, Gennadii codicibus. Nobis certe codicis hujus San-Germanensis mentionem hoc loci fecisse sat erit, quin ulla ejusdem ratio hic ad rem nostram habenda sit.

Novam vero Gennadii variantem circa episcopalem Nicetæ locum hic addere præstat, quam nuper obtinui a codice Gennadiano membranaceo xii circiter aut xiii sæculi satis bonæ notæ, qui exstat in tabulario capitulari insignis collegiæ ecclesiæ Civitaten-sis, ope humanissimi viri et manuscriptorum codicum solertissimi exploratoris, Michaelis a Turre et comitibus olim Vallissaxinæ, illius Ecclesiæ canonici; quem hic honoris, meique grati animi causa nominatum volo. Gennadianus iste codex, in hujus Nicetæ articulo, nonnullas exhibet a communi lectione varietates, et sane singulares, de quibus infra opportuno loco: quod vero ad civitatem spectat episcopalem Nicetæ, ita habet: « Niceta Romanicæ civitatis episcopus, etc. » Hanc eandem lectionem *Romathicianæ* ipse postea deprehendi in alio 89 codice chartaceo sæculi, ut videtur, xiv, aut desinentis xiii, signato L, qui exstat inter Guarnerianos codices bibliothecæ oppidi Sancti Danielis, in quo etiam eadem singulares varietates apparent quæ in nunc citato codice Civitaten-si; ita ut non ægre conciliari possit, spectato quoque amborum veluti domicilio in eadem diocesi atque provincia, unum ex altero, et hunc propterea ex illo, eductum fuisse. Habemus igitur unius episcopalis loci Nicetæ seu Nicetæ episcopi in editionibus ac codicibus Gennadianis, uno excepto codice San-Germanensi, has variantes lectiones: *Romacianæ* civitatis, *Romathianæ*, *Romanæ*, *Romathicianæ*, *Romathianæ*, ac demum *Romathicianæ*. Quis autem in Aquileiensis tunc temporis amplissima diocesi locus, qui hisce appellationibus respondeat? Nostrium Lucretium Treum hic audire non pigeat, virum sane multa ac varia eruditione præditum, qui brevi ac simplici sermone, ad instar Gennadii Catalogi, anno 1724, Utinensibus typis edidit Sacra Monumenta provincie Fori-Julii; cujusque miror nunquam, aut fere nunquam, meminisse scriptores nostros posteriores, et maxime super hac re de qua agimus: virum certe meliori fato dignum, et qui non magnæ molis volumine multa complexus est dignissima scitu; licet, pro illius temporis conditione quo scribebat, quedam etiam habeat censura notanda, quæ ipsemet evitasset si in ampliori eruditionis luce vixisset. Hic primus itaque fuit qui Romanatiam Gennadii et Martyrologii Romani civitatem in Aquileien-si Ecclesia invenit; ita scribens in notis quas apposuit ad caput sui operis 36, cui titulus *De Sancto Nicea episcopo Aquileiense*. « Romanicæ civitatis episcopus forsitan dictus est (Niceas seu Nicetas), quia in provincia Fori-Julii illis temporibus ut plurimum insonuit hæc vox, præsertim de Portu Romanatino, nunc Portu-Gruario, prope Concordiam, et de flumine Romanatino, modo Lemen dicto, ibidem excurrente, teste Plinio, libro iii, capite 18. Præsides Romani missi ab imperatoribus, modo Aquileicæ, modo Concordiæ residebant: ideo et episcopus Aquileienses similiter fecisse probabile est. Immo Aquileia diruta, Niceas ad Portum Romanatium forsitan confugit, sicque hac de causa Romanatius episcopus dictus est. Aliud insuper favet argumentum: nonnulli quoque episcopi Aquileienses sic nuncupati fuerunt, ut de seipso sanctus Chromatius in suo Commentario de octo Beatitudinibus... Sit quidem alibi alia

Romatiana civitas episcopalis, Niceam episcopum Aquileiensem nemo negare potest, etc. » Hæc Treus noster de Romatiana civitate, non ita procul ab Aquileia sita.

Quidquid interim sit de nonnullis quæ hic audet Treus, ut de præsidibus Romanis qui modo Aquileie, modo Concordiæ residerent, ac de sancto Chromatio episcopo Aquileiensi qui seipsum appellaverit Romatianum episcopum; quæ omnia, utpote nullo auctore prolata, eidem relinquimus: Romatianos certe locum, et Portum Romatino et e flumine similiter Romatino, qui Plinii auctoritate fulcitur, et suscipi debet, et meretur expendi. Plinius itaque Historiæ Naturalis libro III, capite 18, ex editione Harduini ita habet: « Sequitur decima regio Italiæ, Adriatico mari appositâ... Oppidum Altinum, flumen Limentia ex montibus Opiterginis, et portus eodem nomine, colonia Concordia; flumina et portus Romatium; Tilaventum majus minusque; Anassum, quo Varramus defluit; Alsa, Natiso cum Turro, præfluentes Aquileiam, etc. » Ita Plinius. Ad innum vero pagine hoc annotavit editor, « Romatium. 90 Nunc Lemene: Concordiam præfluit; portum denique efficit, Porto Lematino. » Hic quoque addendum, quod vocem Romatium hujus editionis, quod in rari-sima Pliniana editione Veneta Joannis de Spira 1469, quam consului in instructissima bibliotheca præstantissimi viri omnique eruditione præditi Philippi Florii Utinensis, qui mihi humanissime multorum librorum copiam fecit, legitur Romatium; et in alia similiter Veneta apud eundem Pauli Manutii 1559, cum emendationibus ipsius Manutii, et castigationibus Sigismundi Gelenii, legitur Romatium. Allatum Plinii locum, quoad Portum Romatium, seu Romatium dicas, aut Romatium, peculiari animadversione expendit etiam Philippus Cluverius Italiæ Antiquæ libro I, capite 18, ubi etiam Plinii verba ad Romatium spectantia, et ab excerptoribus, ut ipse suspicatur, tantisper inversa, in ordinem redigit. Ait itaque: « Flumen Concordiam perfluit, vulgari nunc vocabulo Leme et Lemene dictum: cujus ostium portum efficit apud Caprulam insulare oppidum, quo I vulgo vocatur Porto Lematino. Ex quo vocabulo clare liquet, Romatium hunc esse annum ex portum Plinii, loco proxime perscripto. Oppidum, inquit, Altinum; flumen Limentia, et portus eodem nomine, Colonia Concordia; flumina et portus Romatium; Tilaventum majus minusque; Anassum, quo Varramus defluit; Alsa, Natiso cum Turro, præfluentes Aquileiam. » Et post aliqua, ita sequitur: « Ego, si Plinio errores objicere piget, sic ab eo scriptum censuerim: Colonia Concordia, flumina et portus Romatium, majus minusque; Tilaventum, quo Varramus defluit; Anassum, Alsa, Natiso. Quippe Romatinus major est is qui altius supra oppidum Valvasso em exortus, vulgo vocatur Lemene: Romatinus autem minor is dicendus est qui ab oppido Sancti Viti delabens, apud oppidum Portum Gruarum illi jungitur, vulgari vocabulo Lemetto: quod diminutivum est Italica lingua a Leme; ita ut recte id interpretaris Romatium flumen minus » hæc Cluverius.

Audiendi nunc geographi alii in hanc rem: et primum Hofmannus Joannes Jacobus in Lexico universalis Historico-Geographico-Chronologico, etc., ubi ita scribit: « Romatiana, urbs Carnorum, Concordia Ortello, seu Portus Romatinus, sic a fluvio dictus. » Item: « Romatium, Carnorum fluvium Plinio, hodie Venetæ ditionis esse, et Limino dici, scribit Leander. » Fusius aliquanto in eandem rem Baudrandus Geographiæ tomo II, ubi post recensitam Romatianam, seu Remisianam urbem Daciæ, ita de Romatio nostro fluvio et portu scribit: « Romatium, fluvius Carnorum Plinio, Lemene nunc, teste Leandro cum aliis, ex Alpibus Carnicis inter Limentiam et Tilaventum fluens, mareque Adriaticum ad Concordiam urbem subiens. » Idem sequitur: « Romatinus Portus, locus Carnorum Plinio, nunc Porto Lematino, in

A Forojuliensi provincia, Cluverio teste, aliis autem est Porto-Gruaro. » Item continenter: « Portus Romatinus, oppidum Carnorum in Italia Plinio, nunc Portus-Gruarii, il Porto-Gruaro, oppidum Italiæ in provincia Fori-Julii, ad Romatium fluvium, in ditione Reipublicæ Venetæ, duobus miliaribus tantum distans in septentrionem a Concordia urbe excisa, ex cuius ruinis crevit, et in eo sedes est episcopi Concordiæ, a Venetiis 40 mill. passuum distans in ortum æstivum, Utinum versus 25, et ab Aquileia 25 in occasum. » Hæc ibi.

Quod igitur ex allato Plinii textu, quod ex animadversionibus Cluverii 91 ad eundem textum, quod tandem ex Hofmanni et Baudrandi geographicis scriptis inferre licet, hoc est: in episcopali Aquileiensi ditione antiqua, antequam ullum apparet recentioris Concordiensis episcopalis sedis sicut etiam et Caprulanæ vestigium, locum existisse, Romatium tunc, seu Romatinum, aut Romatium dictum, 25 circiter miliaribus ab Aquileia distantem; qui locus etiam portus fuit, a Romatino, Romantino, seu Romatio flumine ita appellatus; qui nunc quoque exstare creditur in hodierno Portu-Gruario ab incolis ejusdem, qui propterea etiam Pliniana appellatione admodum gloriantur. Quidni itaque hæc ipsa fuerit illa Romatiana civitas, seu Romantica, aut Romaniciana, aut Romathiciana, sive etiam Romana, quæ in editionibus et codicibus Gennadianis legitur? Certe a Romatio Plinii Manutianæ editionis, Romatiana, et Romaciana Gennadii civitas sponte fuit; a Romatio vero, seu Romatino, non ægre et eadem Romatiana, et Romanicia et Romaniciana, et etiam Romathiciana procedit. Ex dictis igitur, satis, ni fallor, constare videtur, et Romatianam civitatem a Gennadio memoratam, non esse in Dacia inquirendam, sed in diocesi Aquileiensi; et probabiliter illam etiam esse posse quæ Portus Romatinus, seu Romatinus, aut Romatinus, non procul a Concordia, ex fluvio ejusdem nominis a Plinio appellata fuit.

C Sed aiebam quoque in hujus capituli lemmate, Romatianam Gennadii civitatem, eam esse posse quæ hodie Portus-Gruarius appellatur et ad eundem Romatium, seu Romatium, aut Romatium fluvium sita est, qui eam interfluit. Querendum nunc igitur venit, num portus Romatinus seu Romatinus de quo Plinius loco supra citato, ac propterea nunc civitas etiam Romatiana de qua Gennadius in Nicetæ, iidem omnino sint cum hodierno Portu-Gruario ad Romatium similiter seu Romatium fluvium sito, sed citra Concordiam, a qua duobus circiter miliaribus distat, et ubi Concordiensis episcopi nunc sedes est? Certum est apud historicos, hodierni Portus-Gruarii locum ex ruinis Concordiensis civitatis crevisse post Attilianam cladem. Concordia itaque stante atque florente, Portus-Gruarii locus, aut pagi aut vicus conditione, exstabat: at portum ipsum fuisse Romatium a Plinio memoratum haudquam dixerim, cum Romatinus Plinii portus probabilis steterit ad ostium Romatini fluminis trans Concordiam, cujus quodammodo civitatis portus erat ad æstuarium situs. Id certe indicare videntur Plinii verba superius allata: Colonia Concordia; flumina et portus Romatium: id est Concordia primum, deinde flumen quod eam alluit, ac postea portus trans ipsam Concordiam ad fluminis ostium, sive ubi fluminis cursus desinit. Plinii verba ita etiam intellexerunt scriptores hujusmodi rerum peritissimi atque gravissimi. Jam superius annotatum vidimus ab Harduino ad locum Plinii allatum, quod Romatinus fluvius Concordiam præfluit, portum denique efficit; igitur post Concordiam secundo flumine Romatinus portus, juxta Harduinium, situs erat; immo ad fluminis ostium, ubi portum ipsum flumen efficiebat. Præterea in Italia Antiqua Philippi Cluverii libro I, capite 17, exstat ejusdem tabula Venetiæ, Histriæ, et Carnici agri, in qua portus Romatinus Plinii signatur post Concor-

diam ad ostium Romatini fluminis quod in æstuarium labitur, ubi etiam insula ante ostium ipsum conspicitur, quæ probabiliter eundem portum constituebat. Ipse vero, capite 18 tabulam suam explicans ad sensum Plinii, ita, uti superius vidimus, aiebat. « Flumen Concordiam perfluit... ejus ostium portum efficit apud Caprulas insulare **92** oppidum, qui vulgo vocatur Porto Lematino. Ex quo vocabulo clare liquet, Romatinum hunc esse amnem ac portum Plinii, loco proxime perscripto. » Idem habemus in tabula quoque, quam edidit clarissimus Filiasius, Venetiæ superioris et inferioris, sive terrestris et maritimæ, tomo III sui superrimi Italici operis, cui titulus, *Memorie Storiche de' Veneti primi e secondi*; ubi etiam æstuarii hujus, in quod labitur Romatinus, tum littoralia, tum insulas jam tunc habitatoribus abundasse scribit ante Venetorum tempora, id est stante adhuc Romano imperio, et ante Barbarorum in Italiam incursiones. De situ autem hujus Romatini portus Filiasius loquens capite 13 citati tomi III, ita scribit: « Il *Lemene*, allora *Romatino* chiamato, alla sua foce il *porto Romatino* formava secondo Plinio, che il porto marittimo dovea essere di Concordia.... Questo porto se fosse poi quello di *Coarle*, o quello di *Santa-Margherita*, od altro vicino è difficile il sapere, perchè anche in quell' estuario succedessero grandissime mutazioni. » Ita Filiasius. Constat itaque portum Romatinum seu Romatinum a Plinio memoratum, non esse vere ac proprie hodiernum Portum-Gruarium, licet et hic ad eundem Romatinum seu Romatinum fluvium sit constitutus.

At si portus Romatinus seu Romatinus a Plinio memoratus nequit esse hodiernus Portus-Gruarius, fueritne saltem portus hic Gruarius illa civitas Romaniana, de qua Gennadius in Niceta? Id vero satis etiam probabiliter esse existimo. Portum certe Gruarium citra Concordiam positum, et a Gruarii villula unde nomen accepit ad meridiem non longe dissitum, ex ruinis Concordiæ crevisse communis opinio est. Concordia itaque diruta in Attilianæ clade una cum Aquileia atque Altino, clarissimis civitatibus hinc inde a Concordia sitis, Portus-Gruarius in novam quandam quam cito coaluit civitatem, quæ incolas fortasse accepit etiam Romatini portus, qui proculdubio eandem cum Concordia ejus portus erat, et a qua non longe distabat, subierat a Barbaris ruinam. Hinc Romatinus Plinii portus, seu in insula, seu in interno æstuarii littore situs, post epocham Attilianæ cladis, id est post annum 452, urgente fortasse postea etiam aquarum impetu, ut in hujusmodi locis frequenter accidit, ubi maxime manus hominum desint pro inus reparantes; Romatinus, inquam, Plinii portus veluti ab erbe evanuit, atque ipsius quodammodo loco surrexit Portus-Gruarius, qui jam Gennadii ævo, quanto nimirum labente sæculo, simul et portus et civitas facile potuit appellari: et Portus-Gruarius nempe, et civitas Romaniana: Portus quidem, nomine retento ab antiquo portu Romatino qui ad ostium fluminis steterat; addito quoque nomine civitatis Romanianæ ex civitatis forma quam portus hic de novo acceperat, et ex Romatino seu Romatio flumine quod illam interfluebat. Cæterum « nei secoli barbari, aiebat Filiasius supra citatus, tomo III, capite 12, nei secoli barbari il nome di *porto davasi* a tutti i luoghi di traffico su fiumi situati, e come l'ebbero *Porto-Buffoleto*, *Porto-Gruaro*, etc. » Dufresnium vero, in Glossario, verbo *Civitas*, annotabat, « nomine civitatis, non modo urbem caput gentis, aut unum ex capitibus, sed etiam totum urbis agrum, pagumve, aut diocesim apud veteres designari. » Minus prope ite itaque a proximo vico Gruario Portus ille Gruarius appellari potuit ab incolis post Attilianam cladem; cum potius portus Romatinus seu Romatinus novus, a Romatino veteri cui succederat, appellari debuisset, sicuti reapse erat; immo melius, a nova civitatis forma quam adquisierat, civitas **93** Romaniana. Quidni igitur hanc proprie civitatem Por-

tus-Gruarii Gennadius intellexerit, cum Nicetam nostrum Aquileiensem scripsit *episcopum civitatis Romanianæ*? Quidni etiam de industria Romanianam civitatem dixerit ex loco sibi forte noto, ejus tamen commune apud incolas vocabulum *Portus-Gruarii* ignoraret; locum scilicet designans civitatis illius quam et civitatem nosset, et sciret ad Romatinum fluvium positam, eundem scilicet qui jam nomen dederat veteri portui ad illius ostium in proximo æstuario sito? Romaniana itaque Gennadii civitas in Niceta, quæ non est in Dacia, sed in Aquileiensi veteri diocesi seu provincia inquirenda, aut portus ille fuit a Plinio memoratus ad ostium Romatii seu Romatini fluvii; aut etiam civitas illa, quæ ad eundem fluvium sita, ac Portus-Gruarius dicta, post ruinam Concordiæ crevit, ac locum quodammodo tenuit tum ipsis Concordiæ, tum Romatini portus qui ad ostium fluvii steterat.

Claudendum tamen hoc caput non est, antequam nonnihil proferamus etiam de voce *Romanæ*, quæ in aliquo Gennadii codice, ut supra vidimus, invenitur, loco communioris *Romanianæ*; ita ut scriptum appareat, *Niceas Romanæ civitatis episcopus*, ut etiam Fabricius annotabat loco supra citato. Ex Gennadianis illis codicibus, qui vocem *Romanæ* exhibebant, eadem vox fortasse irrupit etiam in aliquo ex Martyrologis: et utrumque satis compertum erat clarissimo De Rubéis, qui lectionis hujus singularitatem notare non omisit tum in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensi capite 17, num. 4, tum in dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 19 num. 4. Eandem vicem, quam Niceas seu Nicetas passus fuit etiam Aquileiensi Nicetæ prædecessor Chromatius, qui Romanus itidem episcopus appellatus fuit in vetustissimo codice, ex quo illius opuscula primus vulgavit Joannes Siehardus B-sileæ apud Adamum Petrum, anno 1528, in forma octavi sub hoc titulo: *Chromatii doctissimi episcopi Romani*, etc. In varia cum abissent eruditi ad hujus vocis novitatem in Chromatio episcopo, quem sciebant, non utique Romanum, sed Aquileiensem episcopum existisse, et clarissimum quidem, tum Hieronymi, tum aliorum illius ætatis præstantissimorum virorum testimonio, en quomodo idem De Rubéis, pro eruditione sua, et pro rerum Aquileiensium singulari peritia, qua excolebat, rem explicaverit. « Aliam profero conjecturam (de Chromatii patria) ex titulo, qui Chromatii Operibus infra recensendis præfigitur in aliquibus editionibus: inscribuntur nempe opuscula *Chromatii Romani episcopi*.... Occurrit portus Romatinus, de quo Plinius Libro III, capite 18, in Venetiæ, decima Italice regione, sic habet: *Colonia Concordia, Flumen et portus Romatinum*. Dictum etiam legimus portum Romatinum, qui oppidum est (hodie incolis *Porto-Gruaro*) ad Romatinum fluvium (vulgo Limino) apud Concordiam urbem excisam. Quidni Chromatius dictus fuerit Romanus, vel potius dici debuisset Romatinus et Romatinus patria, episcopus Aquileiensis? » Ita in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensi, capite 10, num. 2. Deinde capite 17, num. 4, ubi Baronii animadversioni pro sancto Niceta Aquileiensi occurrebatur, ita de Romani episcopi titulo ad sanctum Chromatium aientis: *Sanctus Chromatius prædecessor sancti Nicetæ*, in commentario de octo *Beatitudinibus, inscriptus reperitur episcopus Romanus*: hæc in eundem sensum addidit. « Potuit ex patria fortasse loco vocari *Romanus* (sanctus Chromatius). Dici potius debuisset Romatinus ex portu Romatio, sive Romatino, **94** quem collocat Plinius prope Concordiam. » Denum in dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 18 num. 6, ita de conjectura hæc sua scribebat: « Tot inter conjecturas, mihi etiam quæ menti meæ inciderat, proferre licuit in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensi, capite 10 num. 2, ut nempe eo vocabulo (*Romani*) patria Chromatii indicaretur, eaque fuerit Concordia, de qua sic habet Plinius libro III, cap. 18: *Colonia Concordia, flumen et portus Romatinum*: adeoque Chromatius dici potius de-

buerit Romatinus, seu Romatinus patria, ac deinde A episcopus Aquileiensis.

Vidimus itaque quam apte eruditissimus De Rubeis difficultatem diremerit nuncupationis *Romani episcopi* in Chromatio Aquileiensis; et quam apposite in Aquileiensis Ecclesie finibus locum invenerit, ad quem, tenuissima vocis diversitate, seu potius modico ejusdem influxu, *Romana* illa nuncupatio referri posset, quæ Chromatii veluti natale solum, ut ipse autumaverat, indicaret. Cur vero nihil hujusmodi vir eruditissimus excogitavit, ut Gennadianum Nicetam, quem Baronius Aquileiensis Ecclesie, non satis quidem firmiter rationibus, assereret, feliciori ipse ausu, qui jam antea in Chromatio bene cesserat, eidem vindicaret? Atqui non vox tantummodo *Romanæ civitatis* aliquorum codicum in Niceta episcopo, sed vox communior et explicatior *Romatiænæ* quæ in editis omnibus legitur, monere illum efficacius debuisset, tum Romatii seu Romati i fluvii, tum Romatini portus, ad quem Nicetam quoque, saltem quoad patriam, referre posset, sicuti egerat in Chromatio; maxime vero post ea, quibus illi præerat in Sacris Monumentis provincie Fori-Julii Lucretius Treus, uti superius dictum fuit. Verum alter Chromatius episcopus, præter Aquileiensem, in ecclesiasticis monumentis illorum temporum non aderat, ad quem illa *Romani* denominatio aptari posset; dum interim Nicete duo floruerunt, etsi non eadem prorsus ætate, non longo tamen temporis intervallo a se invicem distantes; quorum uni si aliquatenus civitas Daciæ conveniret, non erat cur desudandum esset pro altero, quem Aquileiensem fuisse episcopum nemo negasset. Alia procul dubio nunc clarissimo viro, post detectam Nicetæ episcopi, sub *Aquileiensis* titulo, *Explanationem Symboli ad competentes*, placeret opinio: cumque elucidatio illa, et Nicetæ Daci sancti Paulini Nolani amici esse non possit, et sane Aquileiensis Nicetæ episcopi, necnon et Ecclesie illius indicia præferat, ut vidimus; Romatianam illam civitatem Gennadii, etiam pro Niceta Aquileiensis episcopo, hic in Aquileiensem finibus invenisset, sicuti pro Chromatio fecerat.

Ast, dicet aliquis, quid Romatiانا civitas apud Romatium seu Romatinum fluvium sita, ad difficultatem nostram plene solvendam, si interim Romatiانا hæc civitas Aquileia ipsa non est? Fuerit fortasse, addiderit quispiam, fuerit Romatiانا civitas apud Romatium seu Romatinum fluvium Nicetæ Gennadiani patria: non erat certe cur ex patria diceretur Nicetas hic Romatiænæ civitatis episcopus, si reapse Aquileiensis episcopus fuisset. Inventa igitur atque asserta in Aquileiensis veteris diocesis finibus Romatiانا Gennadii civitate; ad plene nihilominus comprobandum Aquileiensem hujus Nicetæ Romatiani episcopatum, adhuc restat solvendus nodus; qui tamen, ni fallor, conjecturis ex ecclesiastica eruditione petitis satis commode sequenti capite dissolvetur.

95 CAPUT VI.

Niceas seu Nicetas, episcopus Aquileiensis, Romatiænæ civitatis episcopus probabiliter dictus fuit; seu quia, antequam episcopalem sedem Aquileiensem conscenderet, episcopus auxiliaris fuit Aquileiensis Ecclesie ad portum Romatium sive Romatinum situs; seu quia ad portum vel civitatem ejusdem nominis non infrequenter sedebat, etiam cum Aquileiensis Ecclesie clarum teneret.

PARS PRIMA.

Cur Niceas seu Nicetas Gennadianus, quem non illum fuisse qui sancti Paulini Nolani amicitia claruit atque in Dacia episcopatum obivit jam probavimus, fuisse vero episcopum Aquileiensis Ecclesie, sancto Leone Magno pontifice variis rationum momentis evincere conati sumus; cur, inquam, Niceas seu Nicetas hic, non episcopus Aquileiensis, sed civitatis Romatiænæ a Gennadio appellari potuerit, hic inquirendum venit. Jam in hujus Nicetæ seu Nicetæ

patria investiganda non immoror: ac etiamsi fortasse Romatinus seu Romatinus patria esse potuerit, non ideo Romatiænæ civitatis episcopum a Gennadio appellatum fuisse crediderim, sed alia prorsus potiori et aptiori de causa; ac primo probabiliter ex eo quod, antequam episcopalem Aquileiensem sedem conscenderet, episcopus auxiliaris fuerit Aquileiensis ejusdem Ecclesie ad portum Romatium seu Romatinum situs.

Romatinus ille portus, qui vulgo hodie Portus-Gruarius, nunc quidem Concordiensis episcopo subest, immo Concordiensis episcopi sedes est; cum Concordia, Romanorum olim colonia, paucis nunc incolis paucisque habitationibus constet, quæ vix parvum pagum aut vicum efficiunt; nec aliud insuper spectandum præferat, præter catholicam ædem vetustam, et pauca rudera, antiqui quidem nominis monumenta, sed non adeo insignia, ut cum iis vel comparari queant, quæ de Aquileiensis amplissima urbe hodieum supersunt, quæ idem subiti cum Concordia fatum ex Attiliana feritate. Portus tamen Romatinus, et ipsa Concordia civitas, quæ a Romatino hodierno portu vix duobus milliariis distat, Aquileiensis latissimæ diocesis pars olim fuit, tum ante Nicetæ ætatem, tum etiam postea, ad extremum usque sæculi sexti; in quo apparet Concordiensis episcopus nomine clarissimus, qui apud Ughellum Italice Sacre tome V, et apud De Rubeis in Monumentis Ecclesie Aquileiensis, Concordiensium episcoporum seriem aperit. Eruditissimus quidem præsul Fontanus Historiæ Literariæ Aquileiensis libro v, capite 14, num. 1, conjectabat inter Concordiensis episcopos referri posse Laurentium illum, cui suum Rufinus presbyter nuncupaverat de Symbolo Commentarium. Ast, utut Laurentius ille videatur ad Aquileiensem Ecclesiam pertinere, sicuti antea monebamus Fontaninum ipsum secuti; nulla suppetit ratio, cur ipse peculiariter aut Concordiensis, aut alteri ex Ecclesiis Aquileiensis metropoli attribuit assignetur: et probabilis unus ex iis episcopis dicendus est, qui auxiliares episcopi majorum dioceseon erant, de quibus nobis agendum; et qui fortasse etiam Concordiæ aut ad portum Romatinum pro Aquileiensis episcopo sedere potuerit, sed auctoritate longe alia ab illa qua posteriores episcopi ibidem 96 decursu temporis in proprium titulum, uti aiunt, constituti.

Non modo vero Concordiensis et hodiernus Romatinus ager, tum Nicetæ tempore, tum antea et post, Aquileiensis immediate suberat episcopo, sed etiam Romatinus ipse Plinii portus, quem vidimus trans Concordiam probabilis olim positum ad ostium Romatini fluminis prope insulam Caprulanam. Late enim tunc, etiam per eadem littora Concordiensis, seu Romatini potius dicas, æstuarii, nec non per insulas circumacentes, Aquileiensis episcopi cura sese protendebat, prout gravissima etiam fert opinio clarissimi viri Flaminii Cornelii Ecclesiarum Venetarum tome XIII, pag. 5; cum nondum scilicet erectæ forent in Venetia maritima tot Ecclesie episcopales proprii juris, quæ partim adhuc perseverant, partim vero evanuerunt; cum nondum exstaret prope portum Plinii Romatinum, sive prope locum ubi Romatinus Plinii portus fuerat, ipsa quoque Caprulanensis Ecclesia, quæ nonnisi labente sæculo vi, sancto Gregorio Magno pontifice, ortum habuit, uti ostendit vir eminentissimus cardinalis Norisius in dissertatione historica de Synodo Quinta, capite 9 § 5, contra ac statuerat Ughellus Italice Sacre tome V, in Ecclesia Caprulanensi; et uti fusius explicat noster De Rubeis in Monumentis, capite 32 num. 5, ac novissime ostendit peculiari sua dissertatione Italice scripta, ac Venetiis edita typis Coletti anno 1796, qui titulus: *Sopra a' primi rescovi Caprulanensi*, etc., iidem noster superius laudatus Innocentius Maria Lirutus, nunc Veronensium præsul.

Igitur cum absque episcopo propriæ sedis quinto sæculo adhuc essent Concordiensis ager, ac Romati-

nus quoque qua longe lateque patet, ac propterea partem constituerent Aquileiensis peculiaris amplissimæque in Venetia diocesis; valde probabile est ibidem ab Aquileiensi presule collocatum fuisse auxiliarem episcopum, qui gregi ibidem posito, ex ipsius Aquileiensis episcopi auctoritate, prospiceret; talemque propterea Niceam seu Nicetam nostrum fuisse, antequam episcopo aliam Aquileiensem sedem conscenderet, ideoque Romanianæ civitatis episcopum appellatum fuisse a loco ubi auxiliarius episcopus Ecclesiæ Aquileiensis sedere consueverat. De auxiliariis itaque majorum dioceseon episcopis in genere agendum nobis est, ac sigillatim etiam de episcopis auxiliariis Ecclesiæ Aquileiensis. Ubi vero, Concordiensis agro atque Romatino nondum in diocesim propriam constitutis, ubi, inquam, constet in Aquileiensi etiam Ecclesia priscis temporibus, ac non ita longe a Nicetæ ætate, auxiliarium episcoporum viguisse institutum; in tanta rerum obscuritate, ac distantia temporum, hoc satis nobis est, ut inde quoque validius coniciamus, Niceam seu Nicetam nostrum aliquando ad portum Romatinum auxiliariis Ecclesiæ Aquileiensis episcopi munere functum, ideoque fortasse Romanianæ civitatis episcopum a Genadio non immerito appellatum.

Actum agere non est animus, dum hic de auxiliariis majorum dioceseon episcopis aliquid scribere propositum est. Argumentum hoc, post veterum eruditorum investigationes, amplissime exornarunt recentiores quamplurimi ecclesiasticæ hierarchiæ ac politice tractatores; ut vix sperandum sit aliquid afferri posse in rem hanc ex ecclesiasticæ historiæ penu, quod eorum effugerit diligentiam. Licebit nihilominus veluti post messem colligere spicas, quoad rem in genere acceptam: neque ingratum fuerit aliquid in eadem re ex Aquileiensi etiam antiquitate depromere quod fortasse aut plane novum, aut hactenus non satis perpensum legentibus acciderit.

97 Majorum in Ecclesia dioceseon fuisse antiquitus consuetudinem, ut omnes, aut pene omnes presbyteri episcopalis sacerdotis, episcopali etiam ordinatione fulgerent, et nonnulli etiam in pagis et villis fuerint constituti ubi majores essent fidelium conventus, explorata res est, et apud Christianum Lupum in dissertatione proœmiali ad Nicænos canones, capite 5, et apud alios quoque abunde probata. Licet vero postea non ita frequentes, uti primitus, fuerint presbyterorum episcopales ordinationes, in singulis tamen majoribus Ecclesiis nonnulli erant episcopali caractere donati; et qui apud episcopos primarios considebant, vicarias ijs manus, ubi opus esset, de eorum mandato præstaturi; et qui ab episcopis eisdem in dissita ac populosiora suarum dioceseon loca mittebantur ad episcopalia munia obeunda, ut ea fidelibus adiumenta salutis præsto essent, quæ nonnisi ab episcopali ordinatione insignito dari possunt, quæque ibidem difficillime a dioceseis episcopo suppeditata fuissent. Utriusque illius veteris instituti non desunt exempla in ecclesiasticis monumentis priorum seculorum, quorum aliqua hic juvat afferre.

Sanctus ille martyr Hippolytus episcopus Portuensis, de quo multa et varia eruditi, et nuperrime etiam clarissimus Simon de Magistris ex Neriana congregatione Oratorii de Urbe, ac episcopus Cyrenensis; sanctus, inquam, ille martyr Hippolytus, episcopus Romæ dictus invenitur in antiquis codicibus; et in Daniele secundum LXX, Romæ edito ab eodem eruditissimo viro anno 1772, adest ejusdem sancti Martyris opusculum Græce et Latine pag. 95, sub hoc titulo: *Hippolyti episcopi Romæ (ἐπισκόπου Ῥώμης) Danielis et Nabuchodonosori visionum solutiones ambarum simul*. In præfatione vero pagina 28, hæc monuerat clarissimus editor super hoc peculiari titulo, quæ hic ad rem totam illustrandam afferimus. « Duo nobis post complures eruditiorum sententias de titulo Hippolyti, quo dicitur ἐπίσκοπος Ῥώμης, quemadmodum sæpe a Græcis, verisimiliter dici posse visa sunt, quod ipse

A cum esset gentium episcopus Romæ ordinatus, fuerit in urbe Roma episcopus, unde increbuit episcopus Romæ, quod est alienum. Vixit Hippolyti ævo Caius presbyter, idemque Romæ gentium episcopus.... Eo itaque tempore quoniam Urbs innumerabili frequentia populi florebat, indeque Christianorum numerus augebatur in dies, pontifices Romani viros lectissimos doctissimosque veluti adjuutores adhibuerunt, quibus in Ecclesiæ administratione uterentur, eosque in episcoporum gradu esse voluerunt. Ita de Magistris quoad primum e duobus, quæ illi dici posse videbantur super hac re; quod undum quoque hic sufficit retulisse.

Alterum ejusdem generis urbis Romæ episcopum, Macedonium nomine, sedente sancto Cornelio pontifice, exhibebant Acta quedam perperita, seu Commentarii de Novatiana secta, ab Eulogio patriarcha Alexandrino cadente sexto sæculo confutati, cujusque confutationis similiter deperditæ plura excerpta nobis servavit Photius in codicibus 182 et 280 suæ bibliothecæ. Quidquid sit de veritate illius facti, quod Commentarii illi Novatiane sectæ, ad conflandam catholicis invidiam et Novatianæ partis vigorem fidei extolendum, exprobrabant huic episcopo urbis Romæ Macedonio; quod nempe, Novatiano schismatis auctore suisque asseclis fidem erecto animo in persecutione confessis, ipse Macedonius turpiter cedens in eodem certamine fidem sanctam violaverit (quod Eulogius a Novatianis falso conflictum aiebat); id certe videtur **98** inficiandum non esse, eo scilicet tempore, sancto Cornelio pontificatum agente, fuisse Romæ Macedonium quemdam episcopali honore insignitum, qui urbis Romæ episcopus diceretur. Quanvis enim Commentarii illi Novatiane sectæ ab Eulogio confutati scaterent mendaciis atque figmentis, quod proprium eorum est qui malam causam tuendam suscipiunt; hujus tamen Macedonii persona, et episcopalis etiam gradus in urbe Roma revocari nequit in dubium: hoc enim falsitatis communiter proprium est, ut non omnia ex nihilo fingat; quod ad illudendum non omnino aptum esset: sed maxime ut personarum, et locorum, et temporum veritatem servet, quo magis fucum faciat figmentis suis, ac eisdem verosimilitudinis characterem quemdam impingat. Fuerit itaque Macedonius hic, Cornelii pontificis tempore, urbis Romæ episcopus: non alius certe fuit, quam unus ex episcopis auxiliariis ejusdem Cornelii pape, eo prorsus modo quo et Hippolytus martyr et Caius, de quibus jam vidimus.

Tertium urbis Romæ episcopum, Felicem quemdam, sedente sancto Innocentio primo, produnt nobis Gesta collationis Carthaginiensis inter catholicos et Donatistas anno 411, actione 1, quæ in conciliorum collectionibus exstant, et cum sancto Optato episcopo Milevitano editionis Dupinii. Hic Felix Roma profugus cum omni pene Romana nobilitate, ut in Actis dicitur, quæ Gothorum sub Alarico rege immanitatem fugiens ad Africanam littora se receperat, occasione hujus celeberrimæ collationis Carthaginem venerat, sequæ Donatarum parti addixerat. Hunc Balduinus, in notis huic collationi apposis, putavit unum esse ex iis pseudoepiscopis Donatarum, qui, ut ex Optato habemus, Romæ præerant Donatistis suis, Montensibus ibidem appellatis, qui idcirco urbis Romæ episcopi titulum usurpaverit. At cum ex collatione ipsa appareat catholicos episcopos nihil omnino hujusmodi eidem objecisse, immo ad collationem admissum sub eodem titulo episcopi urbis Romæ, addito tantum, quod id intelligi deberet absque præjudicio primarii urbis Romæ episcopi, Innocentii pape, qui tunc Ravennæ debebat apud Augustalem aulam, ne hujus Felicis, uti episcopi urbis Romæ, potius quam par erat videretur auctoritas; longe probabilius est, et hunc Felicem unum ex episcopis auxiliariis Romæ fuisse Innocentii pape, qui Gothorum et ipse turbine pulsus, et in Africam vectus, siverit se Donatarum fraudibus a catholica unitate depelli, et hanc addiderit eisdem gratiam ad fucum hominibus faciendum, ut,

quamvis a Romana communione se junctus, nihilominus priori titulo urbis Romæ episcopi voluerit appellari.

Patent itaque auxiliares episcopi Romanorum pontificum, qui Romæ eisdem præsto erant, et illiccirco Romæ, aut urbis Romæ episcopi dicebantur. Hanc vero denominationem episcopi urbis Romæ posterioribus sæculis non itidem tributam deprehendimus auxiliariis Romanorum pontificum episcopis, qui apud eosdem Romæ debebant. Res nihilominus eadem semper fuit: atque hic illustrationis gratia indicare lubet bullam Stephani II pape anni 755, quæ exstat apud Ughellum Italici Sacre editionis secundæ cura Coleti, tomo II, col. 86, in qua apparet Anastasius quidam episcopus, qui dicitur *primus episcopus diocesanorum sanctæ sedis apostolicæ*, nullo addito peculiari ac propriæ sedis titulo. Ea, ni fallor, episcopos auxiliarios octavo sæculo summi pontificis, ex eorum numero qui cum eodem Romæ commorabantur; et qui ideo, non quidem sicut priscis temporibus episcopi urbis Romæ, sed **99** diocesanis episcopi sanctæ sedis apostolicæ appellabantur. Hic autem Anastasius, qui dicitur primus, forte inter hujusmodi auxiliares episcopos senior erat ordinatione, aut etiam alia de causa omnium dignitate præcipuus.

Sed et aliarum etiam per orbem majorem sedium exstant hujusce discipline vestigia, quorum unum aut alterum exhibere sufficit. In actione prima concilii Ephesini adversus Nestorium, apud Labbeum, tomo III Conciliorum editionis Venetæ curis Coleti, col. 1090, legitur epistola sancti *Cyrilli episcopi Alexandrini ad quosdam de Clero Constantinopolitano super Depositio Nestorii*; atque hæc Epistola inscribitur *Comario et Potamioni episcopis, et domino Dalmatio monasteriorum archimandrita, et Timotheo et Eulogio presbyteris*. Ecclesia igitur Constantinopolitana, præter archiepiscopum, regie illius urbis antistitem, habebat in clero suo episcopos, quos certe credere fas est auxiliarios fuisse ejusdem Constantinopolitani antistitis; non enim alia de causa episcopi illi de clero Constantinopolitano esse poterant. In actione 4 ipsius concilii Ephesini tomo citato, col. 1166 et 1174, bis legitur inter fautores Nestorii, et asseclas Joannis Antiocheni qui Nestorii partes tuebantur, et peculiarem conventum suorum in Nestorii gratiam Ephesi egerat; bis legitur, inquam, fuisse etiam *episcopos solius nominis, utpote nullas civitates obtinentes*: et hi actione 5, col. 1182, singillatim etiam nominantur cum aliis episcopis ejusdem factionis qui sedem propriam habebant; et episcopi illi, solius nominis et absque sede aut ulla civitate, inveniantur fuisse sex. Hoc nimirum Joanni Antiocheno inter alia objiciebant Cyrillus Alexandrinus et Memnon Ephesiorum episcopi, ut eo magis irritam ostenderent depositionis sententiam quam Joannes in eos ferre ausus fuerat; utpote latam cum eo etiam ab hominibus, quorum exigua esset et parvipendenda in Ecclesia auctoritas, quoniam solo nomine cum essent episcopi, nullam ex se jurisdictionem haberent. Hi vero sex episcopi solo nomine tales et nullas civitates obtinentes, quinam esse poterant, nisi auxiliares episcopi ejusdem Joannis Antiocheni, aut alicujus etiam ex aliis episcopis asseclas suis, quos ipsi secum Ephesum duxerunt ad facinus perpetrandum adversus sanctam synodum œcumenicam ibidem Cyrillo præside congregatam Nestorii blasphemias proscrubendis? Atque duo hæc Orientalis Ecclesiæ sunt exempla sæculi quinti.

Cum vero aliud etiam proferam ejusdem sæculi in Ecclesia Occidentali, et extra urbis Romæ atque Italianæ fines, nolim videri nimis audacter agere, si eruditissimi Sirmondi sententiæ adversari audeo, cui ejusmodi episcopi auxiliares minus erant probati. Sidonius Apollinaris hujus quinti sæculi scriptor in epistola Claudiani Mamerti, fratris sancti Mamerti episcopi Viennensis, quod exstat libro IV epistolarum ejus, epistola 11, ita de eodem scripsit:

Antistes fuit ordine in secundo,
Frater fasce levis episcopali.
Nam de pontificis tenore summi,
Ille insignia sumpsit, hic laborem.

Sub nomine antistitis in ordine secundo Sirmondus in notis ad hanc epistolam intelligit Claudianum fuisse presbyterum fratris sui Mamerti, episcopi, non autem episcopum; et acriter eos carpit, qui jam tunc primi et secundi ordinis episcopos distinguebant in eadem sede, hoc est episcopos illius sedis proprios cujus gerebant titulum, et eorum episcopos auxiliares. Nimirum Sirmondus licet nondum de episcopis auxiliariis res erat satis in luce posita. Verum qui vetat Claudianum

100 hunc, antistitem dictum in ordine secundo, intelligit esse episcopum auxiliarem fuisse sancti Mamerti fratris sui in Ecclesia Viennensi? Jam præmiserat in eadem epistola Sidonius, Mamertum habuisse in Claudiano fratre consiliarium in judiciis, vicarium in ecclesiis, procuratorem in negotiis, etc. Hic vero in epistaphio addit antistitem hunc ordine in secundo levasse fratrem fasce **B** episcopali, et sumpsisse laborem episcopatus fratris sui, qui ejusdem episcopatus habebat insignia. Quamvis et Claudiano presbytero hæc non prorsus disconveniant, quis tamen non videat melius in omnibus convenire Claudiano episcopo auxiliari fratris sui? Vox nempe antistitis etiam ad Claudianum deducta, episcopum illum indicat, non tantummodo presbyterum; sicut etiam officium *levandi fratrem labore suo in onere episcopali*, quod spectat ad ea etiam munia obeunda quæ episcopalis characteris sunt propria. Præterea cum presbyterum indicare voluit Sidonius epistola 25 ejusdem libri IV, non antistitem illum nominat in ordine secundo, sed appellat *secundi ordinis sacerdotem*. In eadem vero epistola, cum prius locutus fuisset de episcopo diocesis Cabillonensis qui ordinari debebat, cum eum *summum antistitem* dixit. Antistes igitur in ore Sidonii episcopus est, non simpliciter presbyter; summus antistes, qui præerat diocesi; antistes in ordine secundo, qui opem ferebat antistiti summo in gradu episcopali. Claudianus itaque Mamertus, antistes dictus ordine in secundo apud fratrem suum sanctum Mamertum episcopum Viennensem, episcopus ejusdem auxiliaris fuisse videtur; quidquid in contrarium sentiat doctissimus Sirmondus, ex præconcepta opinione adversus ejusmodi episcopos in una eademque diocesi, ac veluti in una cum majori episcopo sede concipientes. Claudianus hic nihilominus vocatur *presbyter Viennensis Ecclesiæ* a Gennadio de Viris Illustribus capite 83. Sed ideo fortasse presbyter, quia non summus diocesis antistes, et quia hujusmodi auxiliares episcopi, ut plurimum, a presbyteris non distinguebantur.

Sed jam ad aliud episcoporum auxiliarum genus transeamus; eorum nimirum, qui in magnis diocesium ab episcopis veluti quadam stabili sede collocabantur in disitis ac populosioribus episcopatum suorum locis, ubi filitium necessitas postulabat. De his, ni fallor, intelligendus est canon 6 concilii Sardicensis, Gentiano Herveto interprete, apud Labbeum curis Coleti, tomo II, col. 662, ubi ita statuit: « Non licere simpliciter episcopum constituere in aliquo pago, vel parva urbe, cui vel unus presbyter sufficit: non necesse est enim illic episcopum constitui, ne episcopi nomen et auctoritas vilipendatur. » Corrigit canon hic sextus abusum inductum constituendi episcopos in pagis vel parvis urbibus, in quibus vel unus presbyter sufficiebat. Abusus autem non in eo erat, ut in pagis ac parvis urbibus, per episcoporum ibidem collocationem, tot exigue dioceses erigerentur; cum dioceses tunc, ut plurimum, latissime paterent, neque putari quidem possit tanta tunc temporis discipline jactura, ut minime hujusmodi ac infimæ dioceses passim cum Ecclesiæ dedecore erigerentur. Sed abusus in eo erat, ut loco presbyterorum, qui in his pagis parvisque urbibus sufficere poterant, ab episcopis dioceseon collocarentur episcopi in eorum potestate positi, id est simpliciter epi-

scopi, prout citato loco etiam Græca canonis lectio habet *ἐπίσκοποι καθίστανται ἐπισκοπὰς*, qui ibidem præsentibus sub episcopis auctoritate a quo mittebantur. Dum vero Sardicenses canon hunc abusum corrigunt

101 constituendi hujusmodi simplices episcopos in pagis et parvis urbibus; jam usum asserit in Ecclesia vigentem horumque simplicium episcoporum, qui hic atque illic ab episcopis majoribus statuebantur in locis suarum dioceseon: et dum improbat nimiam hanc in parvis etiam locis episcoporum frequentiam, consequenter non improbat ejusmodi episcoporum simplicium constitutionem, quæ cum defectu fieret, in locis nempe dioceseon populosioribus, et in civitatibus quæ non ita parvæ essent, quibusque presbyteri non sufficerent; addit enim eodem ipso loco: « Si autem inveniantur urbes aliqua, quæ adeo populo evadat, ut ipsa episcopatu digna judicetur, accipiat. » En igitur auxiliares alterius generis episcopos in majoribus dioceseibus, de quibus nunc agimus.

Hi chorepiscopi passim, maxime apud Græcos, ex muneris proprietate dicebantur; qui omnes etiam, prioribus saltem quinque sæculis, in veri episcopatus gradu erant positi, licet in posterioribus: non ita, etsi chorepiscoporum nomen diu retinuerint, tum apud Græcos, tum apud Latinos. Jam vero hujusmodi episcopi per variarum dioceseon loca constituti, et sim. lici *chorepiscoporum* nomine utebantur absque adjuncto loci ubi ex diocesis episcopi auctoritate consistebant, et etiam episcoporum sæpe cum loci adjuncto, ut parum aut nihil ab episcopis propriæ sedis distinguerentur. Chorepiscopi nomine, absque adjuncto loci, multi sederunt in Nicæna synodo œcumenica, trecentorum decem et octo Patrum numerum constituentes; ubi chorepiscoporum titulo simpliciter, ad episcoporum propriæ sedis distinctionem, signati leguntur apud Labbeum citatæ editionis tomo II, col. 55 et sequentibus. Nullus vero chorepiscopi titulo legitur in concilio Constantinopolitano generali II, centum quinquaginta Patrum, ibidem col. 1154 et seq.: sed inter hos nonnulli presbyteri titulo apparent cum adjuncto loci; qui fortasse in presbyterorum gradu apud Ecclesias suas positi, episcopali etiam ordine erant insigniti, et loco præerant designato uti episcopi auxiliares. In actione prima concilii Ephesini apud eundem Labbeum, tomo III, col. 1079, ad sententiam depositionis in Nestorium latam, inter subscriptiones episcoporum, legitur etiam *Perebrius* (alias *Parebrius*) *Thessalonicensis saltuum episcopus*. Quidni hic fuerit Thessalonicensis metropolitane Ecclesiæ auxiliarius episcopus a diocessano antistite in *saltuosis* locis propriæ diocesis constitutus, qui se ideo saltuum illorum episcopum scripserit?

Jam vero ad Romanæ Ecclesiæ consuetudinem investigandam accedere necesse est, etiam quoad hujusmodi auxiliares episcopos secundi generis, peculiaribus in locis constituto; de quibus modo est sermo; sicuti eandem consuetudinem jam perspeximus in auxiliariis alterius formæ, qui nulli peculiari loco præpositi, a notu pendebant omnimode episcopi principalis qui totam diocesim moderabatur, ac veluti penes ipsam fere semper consistebant. Eruditum sane opus præ manibus habens viri clarissimi Dominici Georgii, cui titulus: *Dissertatio historica de Cathedra episcopali Sediæ ci. itatis in Latio*: editum Romæ anno 1727, ex capitulis 4 verba singulari ponderatione digna offendi, ubi animadvertendum lectoribus auctor præbet: « a Romanis pontificibus, non modo in Latio et Campania, verum etiam in Tuscia suburbicaria, episcopos passim in villoribus etiam opidulis constitutos, quod eorum opera atque consilio in Romanis, quæ sæpe celebrabant conciliis ad fidei et disciplinæ ecclesiasticas res stabiendas, uterentur. » Hoc eo hæc abs **102** viro clarissimo dictum fuisse, ut probaret in hujusmodi locis prisci Ecclesiæ temporibus episcopales reipsa sedes institutas fuisse, prout nostrorum fert temporum usus, sedes nimirum pleni

A juris cum propria diocesi ad instar nostrarum, ea quæ ibidem sequuntur abunde ostendunt. Etenim ut episcopales veri nominis cathedras prisci temporibus, et ab ipsa veluti Christianitatis origine, existisse evincat ea loca quæ ibidem enumerat, et ea etiam quæ nullius prope nominis semper fuerunt, uti, ex. gr., minimum locum Trium Tabernarum dictum, quod nihil aliud umquam fuit quam tres cauponnæ aut tria publica diversoria; sicut etiam ea quæ urbis moribus veluti inhærebant, uti locum Subaugustanum nuncupatum, et alia hujusmodi complura, de quibus idem ibi singillatim eruditissime disserit: ut hæc omnia, inquam, loca veras episcopales cathedras ostendat, nomina profert eorumdem episcoporum et subscriptio ibus eruta, quæ in Romanis synodis supersunt ejusdem ætatis, uti, ex. gr., *Felix a Tribus Tabernis*, ex concilio Romano sub Melchide anno 515, apud Optatum Milevitanum, libro I, capite 23, et *Crispianus Subaugustanus* ex concilio itidem Romano sub Hilario papa anno 405, Conciliorum tomo IV,

B editionis Parisiensis 1715 pag. 1060, et in Concilio Labbei, curis Coleti, tomo V, col. 86, ubi etiam aliter Trium Tabernarum episcopos, Lucifer nomine, reponitur. Adit præterea, post recensitas hujusmodi sedes a capite 5 usque ad 47; addit sequenti capite 48: « Episcopales cathedras non modo in clavis Latii et Tusciæ suburbicariæ urbibus, antiquis temporibus a Romanis pontificibus institutas atque ita spissas, ut veluti inter sese contingerent, sed etiam in nullius ferme dignitatis oppidis episcopos destinatos. » At fuerint quidem in singulis fortasse urbibus, quæ primis Ecclesiæ sæculis adhuc clarebant, populi quæ frequentia commendabantur; fuerint episcopales cathedra: a Romanis pontificibus constitutæ; petita tamen venia a meritissimo viro, non æque senserim episcopales itidem cathedras veri propriæ nominis, siveque, ut ita dicam, juris, in Latio et Campania et Tuscia ita spissas ab isdem Romanis pontificibus vel in ipsis urbibus constitutas, ut veluti inter sese contingerent;

C multoque minus episcopos destinatos etiam in nullius ferme dignitatis oppidis, si ejusmodi episcopos intelligas veræ ac propriæ sedis episcopos, eorumque exigua loca quasi peculiare eorumdem minimas dioceses. Quis facilius et probabilius non intelligat ejusmodi episcopos, quoad maximam certe partem, mere auxiliares episcopos fuisse Romanorum pontificum; quos ipsi in Latio et Campania et in Tuscia suburbicaria, quasi presbyterorum loco, collocaverint in amplissima diocesi Romanæ urbis, quam sibi peculiariter servaverint excolendam? Non negavör sane aliquos ex his episcopis decursu temporis, et Romani pontificis accedente auctoritate, in episcopos sedis propriæ, propriæque diocesis evasisse: sed id concedendum arbitror iis tantummodo locis qui celebriores essent, et frequentiori populo abundarent, et agro ampliori circumdarentur, ac magis quoque ab urbe distarent. Ceterum auxiliares tantum episcopos hic mihi videre videor Romanæ Ecclesiæ, qui in locis subsisterent sibi a Romano pontifice assignatis, quique inde evocati, ubi opus esset, ad Romana concilia accederent, atque in iis sese subscriberent cum adjuncto loci illius, ubi ex Romani pontificis destinatione auxiliares episcopi, illius vice et illius auctoritate, sederent.

D Quo vero magis magisque id sentiam, illud etiam facit, quod æretis **103** admodum limitibus antiquitus circumscripta erat auctoritas episcoporum qui ab immediata Romani pontificis auctoritate pendebant; ita ut multa illis non liceret absque facultate ab eo concessa, quæ hodie, et a multis sæculis, episcopi, qui ordinarii appellantur Ecclesiæ, ubique peragunt jure suo; quæque similiter jam tunc episcopi credibile est eos omnes qui longe a Romana urbe positi ad peculiarem synodum Romanorum pontificum non pertinebant, et ordinario jure in propriis Ecclesiis fruebantur. Exstat liber cui titulus: *Liber Diurnus Romanorum pontificum*, ab Holstenio primum, uti

perhibetur, deinde a Garnerio in lucem editus, qui collectus censetur sæculo septimo aut ineunte octavo, licet quoad substantiam longe antiquior reputetur; quippe qui in multis disciplinam referat aliquot retro sæculis penes Romanos pontifices obtinentem. In hujus autem libri capite 5 editionis Garnerianæ variae exstant formulæ spectantes ad episcopos suburbicarios, seu ad eos de quibus nuper dictum fuit, Latii, Campanie, et Tuscie suburbicariae, et forte etiam aliarum finitimarum provinciarum, qui ad Romani pontificis consecrationem speciatim pertinebant; quæ formulæ exhibent petitiones episcoporum, et responsa pontificum, per quæ fiebat ipsis potestas consecrandi basilicas, oratoria, baptisteria, et altaria, levandi corpora sanctorum et honestiore loco reponendi, ordinandi presbyteros præficiendos oratoris et basilicis, et hujusmodi alia peragendi, quæ non illis prius licuisset exsequi, quam a summo pontifice indultum fuisset. Ut ut vero septimo, octavo ac etiam nono sæculo in usu fuerit hujusmodi disciplina, et episcopi Romano pontifici speciatim subjecti veniam ab eodem petierint singulis vicibus hæc omnia peragendi cum opus esset, licet jam tunc ordinarii essent suarum Ecclesiarum; facile nihilominus conjectare licebit, tam arctam episcoporum hujusmodi suburbicariarum potestatem originem duxisse ab iis retro temporibus, cum vicariam omnino in illis Ecclesiis agerent auctoritatem, uti episcopi tantummodo auxiliares Romanorum pontificum in ea Italiae parte, quam sibi peculiariter, veluti propriam diocesim, servaverint gubernandam; atque propterea tam arctam horum episcoporum auctoritatem, quæ septimo, octavo ac etiam nono sæculo perseverabat, opinionem confirmare, quæ in eisdem aliisque tam multis illarum regionum episcopis ante quintum vel sextum sæculum nonnisi auxiliares episcopos agnoscit Romani pontificis, qui absque jure proprio essent, quique idcirco ab eodem in omnibus, atque ab ejus veluti nullo omnino penderent.

Eadem disciplina ipso quinto sæculo similiter obtinebat in regionibus Ægypti, Libyæ, atque Pentapolis, quæ Alexandrino episcopo erant subjectæ. Et enim episcopi tredecim earum regionum, qui concilio Chalcedonensi aderant, actione 4 profitebantur, nomine etiam aliorum coepiscoporum qui Alexandrinæ sedi obtemperabant, nihil generatim peragi licere a quolibet ex episcopis Alexandrinæ sedi subjectis absque auctoritate archiepiscopi, uti aiebant, *magni nominis civitatis Alexandrinæ*; et hoc ex celebri canone Nicæno trecentorum decem et octo Patrum, qui sextus est, et videri potest in collectionibus conciliorum, et apud Christianum Lupum, Operum tomo I, pag. 244 editionis Venetæ 1724, ubi statutum fuerat, quod « Antiqua consuetudo servetur per Ægyptum, Libyam, atque Pentapolim, ita ut Alexandrinus episcopus horum omnium habeat potestatem; quia et urbis Romæ episcopo parilis mos est » Hæc porro moris parilitas Ecclesie Romanæ, quæ in argumentum a Nicænis Patribus adducitur pro archiepiscopo **104 Alexandrinæ civitatis**; hæc antiqua consuetudo, qua in Nicæno canone potestas roboratur Alexandrini episcopi super episcopos Ægypti, Libyæ atque Pentapolis; hæc demum nullitas, ut ita dicam, auctoritatis, quam iidem episcopi in conspectu Chalcedonensis concilii ex Nicæno canone latebantur; hæc, inquam, omnia simul sumpta, nos inducunt ut facile credamus, eandem quæ in Romana Ecclesia obtinuisse etiam in Alexandrina disciplinam, ut, antiquis temporibus, atque etiam ipso quinto sæculo, aut omnes, aut pene omnes illarum regionum episcopi, mere auxiliares fuerint etiam ipsi archiepiscopi Alexandrini, qui plenam in illis regionibus obtinebat omnium potestatem.

Sed jam ad Africanos præsules sermonem convertamus oportet, qui ad supracitam Carthaginensem collationem conveniunt anno 411, cum episcopis Donatianæ factionis. Cum in maxima Ecclesiarum

Africanarum parte duo tunc essent episcopi, catholicus unus, Donatianus alter; catholici complures episcopi, pro unitatis zelo quo ardebant, et ut sollicitius ac validius schismaticorum illorum tum violentiæ tum seductioni sese opponerent, episcopos quosdam in locis periculosioribus ac magis dissitis suarum dioceseon constituerant, qui rem catholicam præsentia sua juvarent, qui de electionem fidelium impedirent, ac resipiscentibus præsto essent: quod et Donatiani itidem, in invidiam acti, et ut vim quodammodo vi opponerent, ex adverso facere non omiserunt; licet catholicis objicere auderent, id ab iis factum, non unitatis zelo, sed vanitatis impulsu, ut eorum nempe numerus augetur. Catholicorum porro episcoporum rectum consilium ex divi Augustini epistola 209 satis elucet; qui et ipse, non multo post Carthaginensem collationem, in propria diocesi, ad Castellum, Fussala dictum, nuper a Donatiano schismate, non sine ipsius ingenti labore, conversum, et ab Hipponensi sede quadragiuta milliaribus distans, episcopum constituit, nomine Antonium, ex proprio monasterio erutum, ut ibi *sufficeret necessaria adhibenda*, ut ipse aiebat, illis fidelibus diligentæ, cui ipse propter loci distantiam satisfacere posse dubitabat; licet postea sancti præsulis expectationi tam male Antonius idem responderit, ut fusius in eadem epistola.

Quid igitur in gestis illis de hujusmodi episcopis? In actione 1 hujus collationis num. 117, Petilianus episcopus Donatista adversus catholicos conquerebatur dicens: *In una plebe Januarii collegæ nostri præsentis, in una diocesi, quatuor sunt constituti contra ipsum, ut numerus scilicet augetur*. Similiter, num. 121, Verissimus, alius episcopus Donatista, qui Tæaratis civitatis episcopum se dicebat, ubi catholicis erat episcopus Aspidius, conquerebatur et ipse dicens: *Quatuor sunt in plebe mea, Datianus, Aspidius, Fortunatus, et Octavianus*. Tunc catholici quoque, ut impactam calumniam propulsarent, ostenderantque adversariis super hac re non esse querimoniis locum, non omiserunt eos pro re nata nutrire episcopos, quos et ipsi Donatistæ in diocesebus similiter addiderant schismatis promovendi gratia: ac propterea in eadem actione 1, num. 121, Victorianus episcopus catholicus plebis Mustianæ dixit: *Habeo Felicium Mustitanum, et Donatum Turensem contra me*: et similiter num. 126, Asmunius episcopus catholicus Tiguallensis dixit: *In diocesi mea duo sunt, Gaianus et Priatus*. Animadvertendum porro hosce episcopos utriusque partis, quos novos dixerim, et additios, in nominali appellatione, qua singuli vocati ac recensiti fuere in illa collatione, non simplici episcoporum nomine enuntiatos fuisse, sed etiam cum adjuncto loci cui præsidebant, **105** uti, ex. gr., inter catholicos Octavianus ille et Fortunatus, de quibus Verissimus Donatista conquerebatur; quorum alter Ressianensis episcopus, alter Casensis postea nuncupati fuere, sicut in ipsius editoris nota apud sanctum Optatum; et uti inter Donatianos Donatus ille qui vocatur Turenensis ab ipso catholico episcopo Victoriano, et Priatus, qui fortasse ille fuit qui in eisdem Gestis Augazensis dicitur; et sicut omnes alii in illa collatione presentes, quorum nullus apparet absque loci nomine, cujus episcopus diceretur.

At fuerintne additii illi novique episcopi, in locis quibus præfecti erant, ejusdem conditionis, ejusdem gradus, ejusdem auctoritatis cum primis veterum sedum episcopis, in quorum diocesebus erant constituti? Addam quoque: fuerintne plebes illæ, quæ hisce additiis episcopis concedite conspiciuntur? fuerintne tot novæ dioceses ejusdem ordinis cum primævis illis, in quarum sinu consistere videbantur? Hoc quidem visum plerisque, quibus dioceseon Africanarum ingentem numerum colligere placuit ex tot episcoporum nominibus, qui cum adjuncto loci episcopalis eorum curæ in Africanæ Ecclesie Actis conspiciuntur. Ut vero meam ipse sententiam confiden-

ter aperiam, quin aliquid detractum velim auctoribus seu propugnatoribus alterius, quos me fateor revereri; neque illam episcoporum in Africanis provinciis multiplicationem, fuisse dixerim tot novarum Ecclesiarum erectionem intra dioceseon antiquarum fines; neque illos additios novosque episcopos, saltem quoad maximam eorum partem, ejusdem conditionis, ejusdemque auctoritatis, cujus episcopi veterum cathedrarum, quæ ante Donatiani schismatis propagationem in Africa exstabant. Petilianus ille, episcopus Donatianæ partis, in collationis actione 1, num. 163, catholicis exprobrabat quod, *absentibus nobis, aut in locis, aut in civitatibus, aut in dioceseibus passim multas imagines erigunt, ut numerosi esse videantur*. Ut ut voluerit petulans ille rabula pro more suo catholicis insultare, numquam sane ausus esset tam procaciter illis exprobrare *multas imagines*, seu dioceseon, seu episcoporum; si illæ novæ fuissent veræ dioceses veteribus comparandæ, et illi pleni juris episcopi sicut ceteri qui longam antecessorum seriem numerabant. Præterea, num. 181, Alypius episcopus Ecclesiæ catholice, in eadem collatione, cum audisset recitata nomina multorum episcoporum ex parte Donati cum eorumdem plebibus, dixit: *Scriptum sit istos omnes (Donationorum episcopos) in villis, vel in fundis esse episcopos ordinatos, non in aliquibus civitatibus*. Quid vero ad hæc sequenti numero Petilianus? Sic etiam tu, repositi illico schismaticorum principes, multos habes pro omnes agros dispersos. Immo crebros ubi habes, sane et sine populis habes. Quis hic veras et proprii nominis dioceses ullo modo putaverit, sive in catholicorum, sive in Donatistarum parte, ut illæ fundorum vel villarum numero censerentur, et ut earum episcopi ex dioceseon tenuitate veluti sine populis essent?

Sed quænam horum episcoporum conditio, quænam auctoritas? Iterum confidenter dicam, additios novosque hujusmodi episcopos in villis et fundis constitutos, et per omnes agros dispersos, quoad maximam saltem eorum partem, fuisse simplices auxiliares episcopos quibusdam in locis ab episcopis primariis constitutos, veluti presbyterorum loco, qui prius ibidem fuissent, quique tunc necessitatibus populorum, schismatis causa, non essent satis; ut efficacius videlicet illi atque enixius, pro superioris ordinis dignitate, rem catholicam procurarent. Alia præsto sunt ex eadem 106 actione 1 Gestorum collationis, quæ hoc mihi non obscure suadere videntur. Cum enim, num. 182, *Rogatianus episcopus Idassensis* Donatiana partis dixisset: *Non habeo adversarium*; scilicet: non habeo in diocesi mea episcopum alium ex parte catholicorum; *Aurelius episcopus catholicus Ecclesiæ Macomadiensis* illico eidem repositi: *Habeo presbyterum in Ecclesia Florentinum*. Episcopi fuerunt tres catholici, jam decesserunt: non potuimus adhuc ordinare. Ecclesia igitur Idassensis, Rogatiani episcopi Donatistæ, pars erat diocesis Macomadiensis Aurelii episcopi catholici; et quod ait: *Habeo presbyterum in Ecclesia Florentinum*, satis ostendit, et Ecclesiam illam ad se pertinere, et presbyterum hunc sibi subesse, et a se illum missum fuisse, illumque auctoritate ipsius ibidem in Idassensi plebe præsidere. Quod vero sequitur: *Episcopi fuerunt tres catholici*; illic scilicet ante hunc presbyterum Florentinum: hoc ostendit episcopos illos a se vel a prædecessoribus suis fuisse ibidem positos, non uti diocesanos episcopos, sed uti auxiliares Ecclesiæ suæ Macomadiensis, et loco presbyterorum qui ibidem in Idassensi plebe fuissent ante illos tres, sicuti post illos tres alius presbyter. Florentinus prædictus, inibi missus fuerat, qui illius locum teneret, ac plebem illam pro ipso regeret, donec episcopus alius ordinaretur, qui idcirco, non minus ac ille presbyter, locum teneret ipsius Aurelii episcopi, et illius auctoritatem, veluti non proprius sed auxiliarius episcopus, ibidem exerceret.

Sed adest alter locus sub numeris 187 et 188. *Victor episcopus Rotariensis*, partis Donati, similiter

A conclamavit: *Adversarium non habeo*. Responsum illi fuit ab uno ex catholicis episcopis: *Episcopus illic habuimus. Occidistis illum, et invasistis*. Victor vero alius, episcopus Azurenensis catholicus, illico Donatistæ repositi: *Dicit se non habere adversarium*. Ego Ecclesiam illic habeo, quod te non fugit. Sed si Victor Azurenensis habebat Ecclesiam in asserta Rotariensi diocesi alterius Victoris episcopi Donatistæ; ergo episcopus ille catholicus qui illic præsidebat, et occisus fuit a Donatistis, præsidebat in Ecclesia seu plebe quæ ad Victorem Azurensem spectabat; et ideo episcopus ille a Donatistis occisus, qui fortasse Rotariensis dicebatur, nequaquam episcopus propriæ diocesis, sed tantummodo auxiliarius episcopus fuerat catholici episcopi Azurenensis Victoris.

Tertium adhuc afferro locum ex numeris 203 et 204 ejusdem actionis primæ, ubi recitatum fuit nomen cujusdam Donati episcopi, ex parte schismaticorum, qui se episcopum subscriperat a *Medianis Zabuniorum*, ubi nullus omnino exstabat Donatista; et ubi episcopus ipse, ita ab eodem loco dictus, numquam præsens alluerat. Responsum itaque primum illi fuit a Victore episcopo catholico in hunc modum: *Probat se accessisse ad unam domum quam dixit*. Deinde Novatus, episcopus et ipse catholicus Ecclesiæ Sitifensis, continenter addidit: *Scriptum sit Medianas Zabuniorum habere presbyterum*. Ipse hodie tenet plebem et basilicam. Unitatem habet. Nullus illic est Donatistarum. Supra corpus episcopi catholici presbyterum ordinari, et Deo volente ordinabitur illic episcopus. Episcopus autem Donatistarum in eodem loco non est. Quid inde igitur inferendum? Quid est illud, quod ait episcopus Sitifensis: *Supra corpus episcopi catholici presbyterum ordinari, qui hodie tenet plebem et basilicam in Medianis Zabuniorum*, nisi aperte innuere Medianas Zabuniorum ad episcopum pertinuisse Ecclesiæ Sitifensis Novatum, qui propterea supra corpus episcopi vita functi 107 qui ibidem præsidebat, id est illico post mortem illius, auctoritate sua ordinaria illic presbyterum ordinavit, qui tunc tenebat illam plebem et basilicam? Si vero presbyterum Novatus hic ordinavit pro defuncto episcopo, utpote in loco sibi subiecto; quid aliud esse poterat episcopus ille, nisi quod erat etiam presbyter post ipsum et ipsius loco ordinatus, id est episcopus ordinis, minime vero jurisdictionis propriæ, ideoque simplex episcopus auxiliarius Novati Sitifensis, qui et ipse nihilominus, sicut ceteri, titulum habuerit illius loci quem rexisset? Satis hucusque, ni fallor, ad evincendum auxiliariorum episcoporum disciplinam in Ecclesia Africana quarto et quinto sæculo viguisse; eorum nimirum qui ab episcopis in dioceseon suarum locis collocabantur, et locorum eorumdem nomine nuncupabantur non minus ac primarum suarum sedium antistites.

Non negaverim tamen irrepsisse etiam abusus in ipsa catholicorum Africana Ecclesia quoad hujusmodi episcoporum institutiones, ita ut reapse et in minimis ac exiguis locis, absque peculiari quodam delectu, episcopi passim, uti vidimus, contra disciplinam canonum ordinarentur; atque etiam non semper pro populorum aut necessitate aut utilitate, sed nonnumquam pro plebium poscentium ac pro quorundam presbyterorum seu ambitione seu importunitate: quibus abusus remedium ponere eadem Africana Ecclesia in pluribus conciliis, tum ante tum post collationem illam Carthaginensem habuit, satagebat, ut constat præsertim ex canone 5 concilii Carthaginensis anni 390, apud Labbeum, curis Coleti, tomo II, col. 1245, necnon ex numeris 53, 56 et 98 Codicis Canonum Ecclesiæ Africanæ, qui exstat Græce et Latine apud eundem Labbeum, ibidem, col. 1251. Neque diffidendum quoque decursu temporis aliquas ex his dioceseon antiquarum portionibus, quæ peculiaribus auxiliariis episcopis concedite fuerunt, in dioceses quasdam proprii nominis evasisse; in quas postea, aut parvam, aut nullam demum auctoritatem priores episcopi conservarint; ita ut qui eas regendas

tusciperent, non amplius auxiliares episcopi essent aliorum episcoporum, sed episcopi jurisdictionis propriæ, ad instar illorum, a quibus primitus originem duxissent. Hoc non una de causa, et legitima quidem, evenire potuit; a qua tamen expendenda hic supersedeo, ne nimium evagari videar in argumento, de quo nonnulla fortasse inferius atque ad rem opportuniore loco.

Interim non omittenda sancti Leonis Magni auctoritas in epistola quam direxit ad episcopos Africanos provincie Mauritanie Casariensis seu ut alibi ad universos episcopos per Africam constitutos, quæ est 12, in editione Veneta Balleriniorum, et ad annum pertinet 446. Excreverat fortasse supra modum abusus in Africa, post Carthaginensem collationem anni 411, multiplicandorum episcoporum in parvis obscurisque locis, non sine maxima episcopalis dignitatis jactura. Ipsi episcopi veterum aliarum dioceseon querimonias super hac re ad apostolicam sedem tulerunt; et ipsi, ut videtur, ex iis erant quibus amplius liberum non fuisset proprio nutu ac voluntate ab ordinandis episcopis abstinere, qui jam in parvis illis locis prædecessores habentes, et sede propria constituta, neququam auxilium, sed diocesanam auctoritatem exercebant. Quid igitur sanctus pontifex in citata epistola? Illud sane, aiebat capite 40, quod ad sacerdotalem pertinet dignitatem, inter omnia volumus canonum statuta servari, ut non in quibuscumque locis, neque in quibuscumque castellis, et ubi ante non fuerunt, episcopi consecrarentur: cum ubi minores sunt plebes, minoresque conventus, 108 presbyterorum cura sufficiat; episcopalia autem gubernacula non nisi majoribus populis, et frequentioribus civitatibus oporteat præsidere; ne, quod sanctorum Patrum divinitus inspirata decreta vetuerunt, viculis et possessionibus, vel obscuris et solitariis municipiis tribuatur sacerdotale fastigium; et honor cui debeat excellentiora committi, ipsa sui numerositate vilesceat. Quod nunc in sua diocesi Restitutus episcopus factum esse causatus est, et rationabiliter postulavit, ut si episcopi eorum locorum, in quibus non debuerant ordinari, humana conditione decederent, loca ipsa ad jus ejusdem antistitis cui olim propria vel contigua fuerunt, reverterantur. Et inutile est ut sacerdotalis dignitas inconsiderata ordinantis facilitate superflua multiplicatione minuat. Hæc sanctus pontifex ad episcopos Africanos. Quis porro non videat sanctum pontificem, sumptis in prima textus parte ex veteribus conciliis, et maxime ex Sardicensi canone 6 superius allato, tum sensibus, tum etiam verbis, cohibere voluisse nimiam illam in Africanis Ecclesiis facilitatem ordinandorum episcoporum in locis tanto honore haudquam dignis? Qui quidem episcopi cum a sancto pontifice veluti comparentur presbyteris in locis eisdem minoribus, in quibus ait *presbyterorum curam sufficere*; recte datur intelligi non aliam quam presbyterorum auctoritatem habuisse episcopos ipsos, qui ita abusive eligerentur pro minoribus locis, absque ullo scilicet detrimento auctoritatis episcoporum in quorum diocesis fuissent constituti; quod episcoporum mere auxiliariorum proprium est, potestatem ordinis habentium, minime vero jurisdictionis, nisi quam libisset illis diocesano episcopo impertiri. Quod vero de episcopo Restituto secundo loco loquitur, qui tunc apud illum conquestus fuerat hujusmodi episcopos etiam in sua diocesi locum habuisse, et *rationabiliter postulabat*, tam pro se, ut videtur, quam pro aliis, ut illis decedentibus qui in locis erant in quibus non debuerant juxta canones ordinari, loca ipsa ad priorum episcoporum jus reverterentur, quibus olim propria fuerant vel contigua; jam videtur de iis locis dicere, qui decursu temporis, et quadam in eisdem locis episcoporum serie suffragante nec renitentibus fortasse iis quorum intererat, in peculiare demum novos episcopatus evaserant cum imminutione veteris diocesis; in quos propterea primævi episcopi jus veluti amisissent, ideoque superiori Romani

A pontificis auctoritate indigerent, ut loca ipsa decedentibus illis, in antiquum jus proprium vindicarent.

His itaque ita dictis de auxiliariis episcopis utriusque generis, qui priscis Ecclesiæ sæculis obtinuerunt, de iis scilicet qui nulli loco peculiari addicti, vel episcopi simpliciter appellabantur absque ulla loci additione, vel etiam episcopi loci illius ubi ad nutum episcopi principalis auxiliares erant, uti episcopi Romæ aut urbis Romæ, sicut vidimus; ac de iis quoque, qui ab episcopis diocesanis peculiaribus quibusdam locis addicebantur, et eorumdem locorum nomine passim appellabantur: his, aiebam, ita dictis, prima propositionis pars hoc capite enuntiata satis ex ecclesiastica disciplina priorum Ecclesiæ sæculorum fulcita videtur; quod nempe Nicæas seu Nicetas episcopus Aquileiensis probabiliter dictus fuerit Romanianæ civitatis episcopus, quia antequam episcopalem Aquileiensem sedem conscenderet, episcopo auxiliaris fuerit Aquileiensis Ecclesiæ ad portum Romanum seu Romanum situs. Adhuc tamen probabilior conjectura nostra evadit, si quam disciplinam auxiliarium episcoporum in Ecclesiâ 109 priscis sæculis generalem hactenus hinc inde collegimus, eandem in Aquileiensi quoque Ecclesiâ obtinuisse ex ipsis quæ supersunt, Aquileiensis Ecclesiæ monumentis ostendamus; quod nunc præcipue faciendum.

Ad bibliothecam Photii iterum accedamus oportet, qui in superius citatis codicibus 182 et 280 Eulogii patriarchæ Alexandrini opus recenset in sex libros divisum adversus Novatianorum sectam, quæ suo adhuc tempore, sexto nimirum cadente sæculo, Dei Ecclesiæ non uno in loco direxerat. Dum Photius Eulogiani operis perperiti excerpta nobis servavit, notitiam quoque in eisdem excerptis reliquit Commentariorum quorundam Novatiæ sectæ similiter perperitorum, quos Eulogius ipse, libro vi data opera confutaverat. Jam diximus, in his Commentariis Macedonium quemdam, urbis Romæ episcopum nuncupatum, a Novatianis traductum fuisse veluti fidei desertorem in certamine habito coram Ecclesiæ persecutoribus; dum e contrario Novatianos cum suis, Christiana fide fortiter asserta, victor evasisse perhibetur. Quinam vero ii, qui Novatiano adhererant, et cum eo fortiter in certamine se habuisse jactabantur? Commentarii illi nobis exhibent Novatiani socios episcopos tres, Marcellum nempe et Alexandrum, quos vocant *episcopos Aquileiæ interfectos Alexandriæ*, et Agamennonem episcopum Thebidas, aut Tiburis (vulgo Tivoli). Addebant iidem Commentarii, Photio referente, tres illos episcopos impostuisse Novatiano manus, ut pontificatu Romæ perfungeretur adversus Cornelium papam; eosque una cum ipso habitasse ædiculum ab ipsis exstructam; quod iis qui idolis immolassent uti, simulque sacris operari, recensarent. Habemus igitur hic duos una simul et eodem tempore episcopos, Marcellum et Alexandrum, qui Aquileiæ episcopi dicuntur, non secus ac Macedonium urbis Romæ. Quidquid sit de facti seu factorum veritate, uti antea in Macedonio notabamus; persone quidem, earumque nomina ac loca, necnon et munia, etiam in fidentis, a confictione ut plurimum vacant, ut fidentia ipsa facilius credibilia reddantur.

Clarissimus tamen de Rubéis in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensis, capite 4, num. 7, totus est, ut a serie episcoporum Aquileiensium, quam ipse digessit, duos hos episcopos Marcellum et Alexandrum penitus excludat. Neque ipse contendam in seriem Aquileiensium episcoporum hos duos habendos; quamquam admodum incerta ac perturbata sit, et non sine hiatibus ac lacunis, Aquileiensium episcoporum series illis temporibus ad Theodorum usque, quem Arelatensi synodo contra Donatistas anno 514 subscriptum videntur, ut ipse scriptor eruditissimus animadvertit. Nihilominus, non sint quidem de Aquileiensium episcoporum serie episcopi illi Marcellus et Alexander: non sine causa certe Aquileiensis episcopi dicti fuere, atque veluti uno eodemque tempore in eadem

Ecclesia episcopatum gerentes; et causa nulla probabilius, nulla magis conformis eorum temporum disciplinæ, quam ita dictos, quæ in amplissima Aquileiensi diocesi una simul fuerint auxiliares episcopi illius qui tunc Aquileiensium summus esset antistes, quisquis demum ille fuerit. Hoc vero inde ipse confirmo, unde eos De Rubéis ab Aquileiensi Ecclesia excludere conabatur. Ait ipse, quod Theodoretus libro in Hæreticarum Fabularum, capite 5 asserat, tres illos Novatiani ordinatorum fuisse *παλιχρίων*, scilicet *oppidulorum*, antistes. « Atqui non oppidulum, subdit vir clarissimus, non civitatulam, sed amplissimam civitatem exhibent, ac laudibus ornant Aquileiam uno consensu scriptores 110 ejus ætatis. » Optime quidem, ut Marcellus et Alexander ab episcoporum Aquileiensium catalogo arceantur: sed optime quoque, ac valde apposite, ut iidem intelligantur in Aquileiensi Ecclesia episcopi auxiliares a primario antistite hac illac per Diocesem latissime patentem missi, et in *oppidulis* fortasse etiam siti; qui tamen non titulo *oppidulorum* horumce ignotorum nuncuparentur, sed amplissimæ ac celeberrimæ civitatis, cujus episcopo inserviebant. Christiana res profecto tunc temporis exigebat maxime ut episcoporum ministerium fidelibus frequenter in persecutione positus non deesset: et adhuc distabat Ecclesia ab illa pacis securitate, in qua postea constituta prospicere potuit decori episcopalis fastigii, decernens in synodo Sardicensi alique, ut non ita passim in *pagis* vel *parvis urbibus*, multoque minus in *viculis* et *possessionibus*, vel obscuris et solitariis *municipiis* episcopi collocarentur, uti antea vidimus.

Pergit De Rubéis, et Cornelium papam inducit narrantem in epistola ad Fabium Antiochenum, apud Eusebium, Hist. Eccles. libro vi, capite 43, duos a Novatiano deploratæ salutis homines missos *εἰς θρασύ τι μέρος, καὶ διάχριστον τῆς Ἰταλίας*, quæ verba ipse interpretatur in *angustam*, et *minimam* Italiæ partem; ex qua Romam tres perducerentur episcopi, qui manus ipsi imponerent. « An vero, subdit Aquileiensium Monumentorum scriptor, an vero Aquileiæ et Tiburis loca, quæ tam longe lateque distant, intra partem Italiæ angustam et minimam contineri, quispiam dixerit qui sana mente polleat? » Non equidem dixerim Aquileiæ et Tiburis loca *intra partem Italia angustam et minimam contineri*, seu etiam, ut Vallesius ibi, et Constantius in Epistolis Romanorum pontificum interpretantur, *exiguam ac vilissimam*: dicam tamen veterem Eusebii Historiæ interpretem Rufinum, ab ipso Vallesio in notis etiam ad caput hoc laudatum; Rufinum, inquam, ex editione Cacciarri, libro vi, capite 53, Cornelianæ epistolæ verba ita reddidisse, ut non *angustam et minimam*, neque *exiguam ac vilissimam*, sed potius *remotam Italia partem* diceret, ex qua acciti fuerunt tres illi episcopi Novatiani ordinatorum. Dicam quoque verba illa Græca, quæ nunc in textu apparent Cornelianæ epistolæ, quæque De Rubéis ad litteram vertit in *angustam et minimam Italia partem*, accuratius fortasse, et magis ad auctoris mentem, versa fuisse apud Cacciarium ipsum in notis ad hunc locum, ut daretur intelligi ex *minimis Italiae angulis* tres illos episcopos a Novatiano vocatos fuisse. Quis vero inficietur Aquileiam ac circumjacentem ditionem sitam esse in *remota Italia parte*, tum ratione habita ad Romanam urbem veluti in medio Italiæ positam, tum ex seipsa, quæ ad septentrionem, orientem versus, extrema Italiæ est? Quoad *angulos* autem, quo nomine loca veniunt aut minora aut etiam minima in extremis plerumque provinciarum sita, quæ quidem in quacumque regione, etiam amplissima ac celeberrima, nunquam desunt; *angulos* certe etiam Aquileiensem regionem habuisse dicenda est, loca nempe, et ab Aquileiensi urbe dissita, et conditione situque humilia, et nullo nomine clara, ubi fortasse et tempore persecutionum Christiani facilius ac tutius delitescerent, et episcopi minores, ut ita dicam, *consisterent*, ad religionis fideique res apud

A Christianos ipsos procurandas, loco episcopi totius regionis, qui ubique preesto esse non poterat. *Angulos* igitur hujusmodi et ipsa Aquileiensi provincia habuerit, et Romæ finitimus Tiburtinus ager, unde episcopi illi tres a Novatiano fraudulentè acciti fuisse. Quin etiam 111 et litteralem ipsam Græci textus, qui in omnibus editionibus circumfertur, interpretationem admittamus; et *angustam et minimam* Italiæ partem cum De Rubéis, immo *exiguam ac vilissimam* cum Vallesio atque Constantio proferamus, unde tres illi episcopi Romam deducti fuerunt: non inde sequitur quod Aquileiæ ac Tiburis dignitas hujusmodi sit vocabulis, contra rei veritatem, indignissime minuenda: sed quod et urbes illæ, quamvis celeberrimæ, habuerint in earum circumjacenti ditione *angustas ac minimas* partes, immo *exiguas ac vilissimas*, ubi episcopi eo tempore fuerint, quos simplices ac rerum ignaros, uti eos appellat Cornelius papa, facile potuerit per nuntios suos, perditos ac valerrimos homines, decipere Novatianus. Quis, B exempli gratia, non *angustam ac minimam* Italiæ partem, immo *exiguam ac vilissimam*, respectu Aquileiæ ejusque florentissimi agri, dixerit tunc temporis fuisse aut litteralia æstuariorum, aut in ipsis æstuariis insulas multas, nulla tunc certe celebritate donatas; quam tantummodo postea obtinuerunt, cum e Romani imperii ruinis res Veneta ex aquis quodammodo illorum æstuariorum emerit? Quis non eo nomine intelligat saltuosas etiam hinc inde, ac pene inaccessas regionis partes, quas etiam nunc Utinensis nostra diocesis ex Aquileiensi conflata, Germaniam versus et Noricum, complectitur? Nulla igitur difficultas est, ratio nulla quæ obsit, quominus Marcellus et Alexander, Aquileienses episcopi appellati, reapse Aquileienses episcopi fuerint eodem tempore, nimirum auxiliares episcopi in Aquileiensi Ecclesiæ locis dissitis atque remotis constituti pro Aquileiensi episcopo, qui tunc universam regeret late patentem Aquileiensem regionem.

C Aiebam vero superius, *quidquid sit de facti, seu factorum veritate*, quæ in Commentariis illis enuntiantur. Convenit enim inter eruditos, non duos illos Aquileienses episcopos in Commentariis Novatianæ sectæ apud Photium memoratos, et fortasse neque Tiburtinum, sed alios tres, imposuisse Novatiano manus; quorum duos iidem eruditum nominant, Trophimum, atque Evaristum. Fortasse neque hi duo Aquileienses episcopi Marcellus et Alexander ex parte Novatiani unquam fuerint, neque conventus una cum illo Romæ celebraverint, uti Commentarii asserunt. Aquileienses hos duos cum Tiburtino Commentarii illi proculdubio adhibuerunt, ut ex amplissima et fere apostolica Aquileiensi Ecclesiâ, atque ex alia Romæ proxima, Novatianæ sectæ honorem et auctoritatem quodammodo conciliarent, eo prorsus modo quo falso etiam ostentabant Novatianum veluti catholicum Romæ episcopum ab Alexandrina Ecclesiâ habitum fuisse, uti ex eodem Photio intelligimus. Præstat interim hanc labem ab Aquileiensi Ecclesiâ depulsi, ratione etiam ab ea diversa qua de Rubéis usus fuit; salvis scilicet Aquileiensi ejusdem Ecclesiæ episcopis Marcello et Alexandro, qui una simul ea ætate Auxiliares in eadem Ecclesiâ episcopi fuerint, quorumque munus inibi eodem tempore gestum, minime pugnat, uti vidimus, cum historicis monumentis illorum temporum, quinimmo cum arte falsariorum optime facit: et nunc ad alia procedendum.

Inter præclariora Ecclesiæ Aquileiensi monumenta, exstat concilium Aquileiæ habitum anno 381, adversus Palladium et Secundianum in Dacia Cisdanubiana episcopos, Arianae impietatis sectatores; quod videre est in Conciliis Labbei, curis Coleti, tomo II, col. 1163, et inter Opera sancti Ambrosii a Maurinis monachis adornata. Hujus concilii celebritas, non in numero quidem episcoporum, sed in eo maxime sita est, quod insigniores illius ætatis doctrina ac sanctitate 112 viri Occidentalis Ecclesiæ

convenerint, quorum plerique in sanctorum album relati, publico in Ecclesia cultu potiuntur. Episcopi illi fuerunt numero 32, et paucis exceptis, ex superiori Italia pene omnes; quorum primus Valerianus episcopus Aquileiensis, dein Ambrosius Mediolanensis, qui totius concilii moderator, et episcoporum omnium veluti anima ac lingua fuit. Quod vero in hoc consilio apposite ad rem nostram animadvertendum venit, illud est, complures adfuisse episcopos, qui proculdubio aliorum episcoporum, aut praesentium aut absentium, auxiliares episcopi erant; quoniam ubi alii cum propria sedis nomine appellantur, hi episcopi tantum dicuntur, absque ulla loci indicatione cui addicti fuissent. Horum episcoporum omnium, qui concilio interfuerunt, syllabum habemus, seu subscriptiones, in eodem concilio, sub numero 76, inter Opera divi Ambrosii, et in fronte ipsius concilii in Labbeana Collectione citata; quem syllabum, seu subscriptiones, praeculis habere praestat, ut facta demum collatione cum aliis infra ponendis, nulla de his episcopis, qui vere episcopi fuerint, licet absque propria sede, dubitandi ratio relinquatur: nonnulli enim allucinati sunt, episcopos hos pro presbyteris accipientes, uti videbimus.

Episcoporum et presbyterorum, qui concilio interfuerunt nomina : hic est Syllabi titulus, seu Subscriptionum enuntiatio. Syllabus deinde sequitur, utrobique, paucis immutatis, hoc modo: « Valerianus episcopus Aquileiensis, Ambrosius episcopus Mediolanensis, Eusebius episcopus Bononiensis, Limenius episcopus Vercellensis, Anemius (al. Armenius) episcopus Sirmiensi Illyrici, Sabinus episcopus Placentinus, Abundantius episcopus Tridentinus, Philaster episcopus Brixianus, Constantinus (al. Constantius) episcopus Arausicus, legatus Gallorum; Theodorus episcopus Octodorensis, Dominus (al. Dominus) episcopus Gratianopolitanus, Amantius episcopus Nicensis, Maximus episcopus Emonensis, Bassianus episcopus Laudensis, Proculus episcopus Massiliensis, legatus Gallorum; Heliodorus episcopus Altinensis (al. Altinensis), Felix episcopus Jaderinus (al. Jaderensis), Eventius episcopus Ticiniensis (al. Citiniensis), Exsuperantius episcopus Dertonensis, Diogenes episcopus Genuensis, Constantius episcopus Sciscianensis (al. Sciscianensis legatus Gallorum), Justus episcopus Lugdunensis, alius legatus Gallorum; Felix legatus Afrorum, Numidius legatus Afrorum, Evagrius presbyter et legatus, Artemius, Almachius, Januarius, Jovinus, Macedonius, Cassianus, Marcellus, Eustathius, Maximus, Chromatius presbyter. » En syllabum eorum qui Aquileiensi concilio interfuerunt, episcoporum atque presbyterorum. At postremi illi, qui absque episcopi titulo indicantur, quique cum duobus legatis Afrorum, similiter absque episcopi titulo nominatis, undeni sunt, fueruntne episcopi, an presbyteri? Ad titulum *presbyter*, qui in syllabo datur Chromatio, tunc sane presbytero Aquileiensi, ultimo loco posito, in citata editione Veneta Conciliorum annotatum legimus, ab editore ut videtur: *forte presbyteri*; ita ut juxta illum intelligendum sit una cum Chromatio presbyteros eos esse omnes qui ante illum simplici nomine enuntiantur; qui propterea, una voce post omnes posita, presbyteri dicti fuerint. Res tamen non ita se habet: et evidenter constat episcopos omnes fuisse, solis exceptis Chromatio Aquileiensi et Evagrio legato, qui presbyteri peculiariter in syllabo vocantur: constat vero ex concilii ipsius exordio, quod hujusmodi est. « Syagrio 113 et Eucherio viris clarissimis consulis, in nonas Septembris (al. nonis Septembribus) Aquileie in Ecclesia consistentibus, cum episcopis (al. consistentibus episcopis) Aquileiensium civitatis Valeriano, Ambrosio, Eusebio, Limenio, Anemio, Sabinio, Abundantio, Artemio, Constantio, Justo, Philastrio, Constantio, Theodoro, Almachio, Dominio, Amantio, Maximo, Felice, Bassiano, Numidio, Januario, Proculo, Heliodoro, Jovino, Felice, Exsuperantio, Diogene, Maximo, Macedonio, Cassiano, Marcello, et Eustathio episcopis; Ambrosius episcopus dixit, etc. » Ita concilii Gesta exordium habent. Non idem porro hic ordo nominum, ut in syllabo, prout conferenti apparet; neque hic presbyteris duobus in syllabo nominatis, Evagrio et Chromatio, locus est. Cum episcopis vero propriae sedis in syllabo enuntiatis includuntur etiam undecim alii, quorum propria tantum nomina ex syllabo deprehendimus: et hi omnes, veluti episcopi proprie dicti, una cum illis indiscriminatim et indistincte, non semel, sed bis, in capite nempe et in fine hujus exordii episcopi appellantur. Praeterea non ultimo hic loco omnes qui sine sede erant, ut in syllabo, apponuntur, sed permixtum cum aliis qui propriam sedem habebant, uti cuilibet patere potest ex intuitu nominum alio characterem data opera signatorum. Hi omnes igitur, scilicet tum duo legati Afrorum, tum alii novem, erant episcopi, licet nullius essent propriae sedis. Accedit quod aliquis eorum, cum sententiam dicere in concilio aggressus est, a Gestorum exceptoribus episcopi nomine indicatus fuit, uti, ex gr., Felix legatus Afrorum, de quo ita in Gestis numero 16: *Felix episcopus et legatus dixit*; necnon et Januarius unus ex novem, de quo ibidem numero 64: *Januarius episcopus dixit*. Presbyteri vero duo Evagrius et Chromatius, cum aliqui in concilio effati sunt, semper presbyteri titulo ab exceptoribus ambo signati fuere, uti ex gr., numero 11: *Evagrius presbyter et legatus dixit*; et numero 45 et alibi quoque: *Chromatius presbyter dixit*. Iterum igitur concludendum, undecim illos qui in syllabo seu subscriptionibus posteriori loco numerantur, duos scilicet legatos Afrorum Felicem atque Numidium, et novem reliquos, Artemium, Almachium, Januarium, Jovinum, Macedonium, Cassianum, Marcellum, Eustathium, Maximum, nequam simplices presbyteros, sed episcopos veri nominis existisse, licet nullius propriae sedis essent episcopi.

Hi porro qui nullam sedem habebant, quinam episcopi fuissent, nisi auxiliares aliorum episcoporum propriae sedis, quibus aut difficilis esset, aut late patens excolendus Dominicus ager? Missis duobus legatis Afrorum, de quibus nunc nostra non interest; non immerito conjectaverim novem alios ad episcopos pertinuisse majorem sedium, qui huic concilio interfuerunt; ad Valerianum praecipue Aquileiensem, et ad Ambrosium Mediolanensem, qui primi tunc in Italia metropolitico etiam jure gaudere coeperant. Quod ad Aquileiensem Ecclesiam spectat, Jovini certe nomen ad clerum hujus Ecclesiae spectatissimum pertinebat in archidiaconi munere, tum anno 370, quo Rufinus in Ecclesia Aquileiensi baptismum suscepit, uti ex ejusdem lib. 1 Invectivarum num. 3; tum etiam anno 373, quo Hieronymus ad Chromatium et Eusebium fratres, necnon ad eorumdem amicum Jovinum litteras ab Oriente dedit, uti ex ejusdem epistola 7 editionis Vallarsii. Anno vero 399, quo Rufinus Invectivarum libris componendis manum admovit, ut eruditi animadvertunt, Jovinum ipsum, Chromatium, atque Eusebium, 114 citato num. 3, jam tunc *opinatissimos et probatissimos Dei episcopos* appellabat. Jam pridem igitur archidiaconus ille Jovinus episcopatus honore auctus fuerat, qui jam cum aliis duobus *probatissimis* tunc atque *opinatissimis* in episcopali dignitate habebatur. Quid mirum propterea, quod idem ipse Jovinus, qui prius sub Valeriano anno 370 et 373 archidiaconus erat Aquileiensi Ecclesiae, jam anno 381 auxiliarius ipsius Ecclesiae sub eodem Valeriano episcopatus fuerit, et concilio cum aliis episcopis praesens astiterit?

Inter episcopos absque sede, qui huic concilio interfuerunt, praeter Jovinum, sunt etiam Januarius et Maximus, prout ex adductis et concilio locis apparet. Maximus vero quidam inter Aquileienses episcopos in catalogis exhibetur post Valerianum, Chromatium, Augustinum, atque Adelphum; et statim post eundem Maximum Januarius, qui successorem habuit Secun-

dum Nicetæ nostri proximum antecessorem. Ante annum 444, Maximum obiisse, et ad annum saltem 447 Januarium vitam perduxisse ostendit De Rubéis in Monumentis Ecclesiæ Aquil. capite 15. Fuerintne Maximus hic atque Januarius iidem ipsi qui, inter episcopos absque sede, Aquileiensi concilio interfuerunt sub Valeriano; quique auxiliares tunc Valeriani episcopi in Ecclesiæ Aquileiensi administratione, dein post Chromatium, Augustinum, atque Adelphum, sedem ipsam tenuerint, alter post alterum proxime? Hoc etiam valde probabile puto: neque conjecturæ huic meæ officere posse arbitror utriusque ætatem. Si enim tum Maximi tum Januarii fuisse ponamus triginta annorum ætatem anno 381, quo concilium Aquileiense celebratum est, cuique ipsi interfuerint episcopali gradu donati, jam anno 443 Maximus, si tandiu vixit, annum attigisset 92; et Januarius anno 447 annum et ipse complisset 96. Gravissima quidem, neque consueta, utrorumque fuisset ætas: verumtamen nullatenus improbabili, neque facile rejicienda. Quam enim centenariam prope ætatem in aliis episcopis illius vel proximi avi admiramur, puta in Hosio Cordubensi, in Remigio Rhemorum antistite, in Simpliciano sancti Ambrosii successore, in presbytero Salviano, et aliis, cur in duobus episcopis Aquileiensibus Maximo et Januario non æque suscipiamus?

Adest nihilominus cur eandem in utroque nulla vi adhibita, si lubeat, minuamus. In re namque, quæ tota disputabilis est, patet conjecturæ locus, ut difficultas, si fieri potest, quælibet auferatur. Ante annum 444 obiisse Maximum diximus cum De Rubéis, quia eodem anno Aquileiensi episcopus era. Januarius, ad quem, ut probat idem eruditissimus vir, eodem ipso anno epistolam dederat sanctus Leo papa, quæ nunc est in editione Veneta Balleriniurum ordine prima, licet nomen Januarii expressum non habeat. Quis vero inde concipiat Maximum obiisse anno 445, et non potius anno 440, aut 435? Obiisse vero Maximum aliquot annis ante indicatam illius epistolæ epocham anni 444, evincit, ni fallor, altera divi Leonis epistola ad eundem expresso nomine Januarius, data anno 447, quæ in editione citata est ordine 18, in qua ita cum alloquitur: « Lectis fraternitatis tuæ litteris vigorem fidei tuæ, quam olim noveramus, agnovimus. » Omissa nunc criticorum lite super hac epistola, satis hic dixerim placere mihi clarissimi viri sententiam supracitato capite 15 validissime, ut opinor, propugnatam, qua, alia rejecta ejusdem prorsus dictionis epistola, quæ secunda ibidem est, et ad Septimum, seu Septimum episcopum Altinensem 115 inscribitur, hanc ad Januarius solam admittit. Quid porro illud, olim noveramus, in hac epistola usurpatum, respectu vigoris fidei episcopi Januarii, si non longe ante annum 447, et anno saltem 440, quo ipse Leo pontificatum Romanum invit, etiam Januarius Aquileiensem sedem tenuisset? Retrocedat igitur necesse est annus emortualis Aquileiensi episcopi Maximi; qui propterea obierit octuagenario quidem major, sed certe aliquot annis nonagenario minor.

Quid nunc vero de Januario, cujus ætas, etiamsi non excesserit annum datæ ad ipsum secundæ a Leone epistolæ 447, nonagesimum sextum annum attigisse dicenda est? Aliud hic proferendum, quod Januario æque ac Maximo bene cedat; quodque quinquennio et ultra iniquat utriusque ætatem si opus sit. Annum ætatis trigesimum ambo dedimus anno 381, quo episcopi in Aquileiensi concilio sederunt; arbitrantur nimirum eodem circiter anno utrumque ad episcopatus honorem assumptum; sufficiebat enim trigesimus annus, sicuti hodie, etiam ex eorum temporum communiori disciplina, ut quisque ad episcopatum ordinaretur, uti ex Neocesariensi concilii canonem 11; licet per Siricum papam, non multo post Aquileiense concilium, in epistola decretali ad Himerium episcopum Tarraconensem, cap. 9, apud Constantinum, quadragesimus quintus fuerit constitutus; et licet quinquagesimus statuatur in Constitutionibus

A apostolicis, libro II, capite I, quæ tamen Constitutiones tunc temporis, ut criticorum plerique animadvertunt, nondum fortasse in Ecclesia, generaliter saltem, innotuerant. Trigesimus vero annus pro episcopali consecratione non ita tunc erat in Ecclesiæ positus disciplina, ut sæpe etiam vel trigesimo juniores ad episcopale fastigium non eleventur, si necessitas præsertim postularet, aut singulare vitæ meritum suffragaretur. In Ecclesiastica Historia abundanter hujusmodi exceptionum exempla, quæ originem ducunt a divo Paulo apostolo, qui satis juvenem, immo adolescentem Timotheum episcopum ordinaverat; unde inter alia illum monebat ut ita in omnibus se gereret prudentia atque doctrina, quod nemo adolescentiam suam contemneret. Adhuc juvenes propterea, Eusebio teste Hist. Eccles. libro VI, capite 50, Ecclesiarum in Ponto episcopi ordinati fuerunt Origenis auditores Gregorius Thaumaturgus, ejusque frater Athenodorus. Similiter Acholius episcopus Thessalonicensium, teste Ambrosio epistola 16 ad Anysium. De Paulo quoque Constantinopolitano episcopo idem refert Socrates Hist. Eccles. libro II, capite 6, ac de Athanasio Alexandrino Theodoretus libro I, capite 25. Immaturitatem ætatis, in qua coactus propemodum fuerat episcopatum accipere, vehementer accusabat Gaudentius etiam Brixienensis sermone 16 in Cominiana ejusdem Operum editione. Antonius ille, quem in Fussalensi Castello suæ diocesis episcopum constituerat Augustinus, et ipse juvenis erat, immo adolescens, ut idem testatur epistola 209 superius citata, qui in Ecclesia Hipponensi lectoris tantum officio sanctus fuerat. Scimus præterea ex Nicephoro, Hist. Eccles. libro III, capite 29 Eleutherium, non amplius quam viginti annos natum, in Illyrico episcopum delectum fuisse; ex Hincmaro, apud Baronium, ad annum 470, Remigium anno ætatis vigesimo secundo ad episcopatum Rhemensis veluti raptum fuisse; et ex Ennodio, in Vita Epiphaniæ Ticinensis, Epiphanium ipsum anno ætatis octavo et vigesimo episcopum ordinatum. Post exempla hujusmodi, tum Orientalis tum Occidentalis Ecclesiæ, quæ etiam aut non multum aut prope nihil ab ætate distant Valeriani 116 episcopi Aquileiensi, et concilii in Aquileiensi civitate celebrati anno 381; quis accusari umquam poterit critices laxioris, si alicujus difficultatis minuendæ gratia, cum pauca suppetant explorata ac certa, cum multa aut dubia sint aut obscura, cumque ex alia parte nihil obstat, nullique fiat ut injuria aut vis; quis, inquam, accusari poterit critices laxioris, si opinari velit ab eodem Valeriano episcopo ordinationem episcopalem accepisse Maximum et Januarius circa annum 381, ut ejus essent auxiliares per diocesim episcopi, cum ipsi annum ætatis agerent non amplius quam vigesimum quartum, aut vigesimum quintum? Ita nimirum Maximus vix octuagenarius in Aquileiensi sede obiisset, et Januarius fortasse nonagesimum non excessisset annum; quod a communi vivendi ratione prope nihil abhorret.

Tres igitur in Aquileiensi concilio anni 381 deprehendimus auxiliares episcopos, quos ad Aquileiensem Ecclesiam pertinuisse admodum credibile est, Jovinum, Maximum, Januarius. De sex aliis nihil ausim dicere; cum eorum nomina nihil mihi nunc suppetant. Conjectaverim nihilominus, generatim loquendo, præter tres nominatos, alios quoque ex eorum numero ad Aquileiensem Ecclesiam pertinuisse, cum longe lateque patuerit diocesis ipsa, sane amplissima, et inter Occidentis illustriores, atque tunc temporis maxime populosa, nondum scilicet ad Italiæ perniciem ingressis per Aquileiensem agrum agminibus Barbarorum; cumque probabile admodum sit Aquileienses præsules pluribus in locis propriæ diocesis episcopos constituisse qui eorum vices gererent, et ibi potissimum, ubi postmodum decursu temporis nonnullæ cathedrales ecclesiæ surrexerunt, quæ suffraganeæ hujus primæ sedis dictæ fuerunt. En itaque novum quasi problema quoad Aquileiensem nostram

Ecclesiam, respectu habito ad auxiliares ejus episcopos, quod singillatim eucleari meretur; quodque idcirco novis exhibitis monumentis, novisque conjectationibus præstare curabo.

A primis tamen illis temporibus quarti vel quinti sæculi, in quorum expendendis, quæ respectu Aquileiensis Ecclesiæ supersunt, ecclesiasticis monumentis hactenus incubuimus; non gradum quidem, sed potius saltum facere juvat ad sequiorem ætatem duodecimi sæculi, ac decimi tertii. Et sane, quas consuetudines antiquiorum sæculorum ex coevis scriptoribus, ob monumentorum defectum quæ injuria temporum perierunt, haurire non possumus; quam sæpe optime conjicimus ex vestigiis earundem, quæ nobis subsecuens ætas servavit illæsa! Ita nimirum factum fuisse arbitror de auxiliariis Ecclesiæ Aquileiensis episcopis, qui primum hac illac per diocesim amplissimam constituti, demum locum dederunt veris cathedralibus ecclesiis suffraganeis, quæ ibi erectæ fuerunt, ubi hi consistere ante solebant. Quænam itaque adsunt vestigia in cathedralibus suffraganeis Ecclesiæ Aquileiensis, quæ indicent nobis illic olim existisse constitutos episcopos mere auxiliares Ecclesiæ Aquileiensis, antequam ad distinctæ cathedræ dignitatem eodem elevarentur?

Monumenta, inter alia, duo supersunt autographa in tabulario capituli olim patriarchalis Aquileiensis, nunc archiepiscopalis Utinensis; alterum ad annum pertinens 1185, alterum vero ad annum 1260, quæ hic dabimus appendicis loco in fine hujus dissertationis; quorumque omnium primus meminit clarissimus Utinensis Ecclesiæ præpositus Franciscus Florius in suo libello ita inscripto, *Discorso preliminar alla Vita del beato Beltrando patriarca d' Aquileja*, quem publici juris fecit in altera illius Vitæ editione anni 1791, pag. 35 et 36. **117** Singulare quoddam, quod ex his duobus monumentis accipimus, ipso eruditissimo viro nobis præeunte, illud est, quatuor nempe suffraganeos episcopos Ecclesiæ Aquileiensis hic recenseri veluti ejusdem Ecclesiæ *canonicos natos*, uti appellant; utpote qui semper essent et illarum sedium episcopi, et metropolitane Ecclesiæ canonici. Hi vero erant episcopus Concordiensis, episcopus Tergestinus, episcopus Emoniensis, episcopus Justinopolitanus. Priores duos exhibet monumentum primum, posteriores alterum. Concordiensis et Tergestinus in monumento primo apparent inter Aquileienses canonicos per eorum *vicarios*, quos ipsi ad implendum munus canonicale in Ecclesia Aquileiensi data opera constituiebant, eo prorsus modo quo et patriarcha, et comes (qui comes, ex illorum temporum usu, Ecclesiæ Aquileiensis *advocatus* erat). Hæc porro vicariorum præsentia pro his episcopis in Ecclesia Aquileiensi probat, Concordiensis ac Tergestinae sedis hoc fuisse proprium, ut earum episcopi habitualiter, uti aiunt, de Aquileiensis Ecclesiæ clero censerentur, veluti ipsius canonici; et non minus ac patriarcha ipse, et comes, qui similiter perpetui Ecclesiæ Aquileiensis canonici censebantur, et canonicorum munia per eorum vicarios obibant. Idem dicendum videtur de episcopis Emoniensis ac Justinopolitano, qui in documento altero exhibentur, et non quidem per vicarios, sed per se ipsos præsentem cum aliis canonicis Aquileiensibus ad quemdam actum capituli, qui de canonicorum numero in posterum providebat. Jam documentum primum auctoritatem præbet secundo, ut intelligamus Emoniensem quoque et Justinopolitanum episcopos, non minus ac Concordiensem et Tergestinum, *canonicos natos* Ecclesiæ Aquileiensis. Ipsa vero secundi documenti verba non obscure idem videntur asserere: quod cæteroque, quatenus opus esset, ex aliis quoque anterioribus documentis ejusdem Ecclesiæ, ibidem a prælaudato viro clarissimo et Aquileiensi antiquitatum peritissimo indicatis, abunde confirmatur.

Novum quidem non est in Ecclesiastica disciplina, quod cathedralium ecclesiarum episcopi, canonici

A eodem tempore fuerint alicujus insignis Ecclesiæ, etiam extra propriam diocesim positæ, maxime vero sæe ecclesiæ metropolitane. In Gallia episcopi Andegavensis ac Pictaviensis, necnon et archiepiscopi Senonensis ac Bituricensis canonici erant ecclesiæ Sancti Martini Turonensis, uti ex Thomassino, Vetus et Nova Eccl. Discip. parte 1, libro III, capite 64, numero 3. In Anglia vero metropolitane ecclesiæ Cantuariensis erant canonici, ex eodem Thomassino ibidem, num. 7, omnes et singuli suffraganei episcopi illius provincie. Pro memoratis archiepiscopis et episcopis Gallicanis, ratio canonicatus eorum in Ecclesia Turonensi non alia fuisse videtur, quam sanctitas loci, ex celebritate ac merito sancti Martini Turonum episcopi, omnium sæe ac posterioris ætatis scriptorum laudibus clari. Pro episcopis vero Cantuariensis provincie in Anglia, ratio tota illius loci ejusdemque circumstantiarum peculiaris fuit, quæ apud eundem Thomassinum videri potest. At quoad Aquileiensem

B Ecclesiam spectat, ubi quatuor indicati episcopi canonici, omnes erant episcopi provincie Aquileiensis, et ubi omnino non patet quando hi quatuor esse coeperint, et illarum simul suffraganeorum episcopi, et metropolitane canonici; conjicere licet ibi peculiariter indicare antiquam horum episcoporum Aquileiensem originem; ac propterea eorumdem in Aquileiensi Ecclesia canonicatus initium repetendum valde probabiliter ab eo tempore quo quatuor hi episcopi simpliciter auxiliares episcopi **118** erant Ecclesiæ Aquileiensis, in iis ipsis fortasse locis constituti, ubi postea cathedrales episcopi propriæ sedis propriæque jurisdictionis decursu temporis exstiterunt. Tunc porro, cum auxiliares episcopi essent Ecclesiæ Aquileiensis, dubium nullum est eos de Aquileiensis Ecclesiæ gremio, uti aiunt, fuisse, et ad majorem clerum ejusdem Ecclesiæ pertinuisse, unde quoque ex communi ecclesiastico censu stipendia acciperent ad vitæ sustentationem, et ad munera ipsis concedita obeunda. Nemo itaque negaverit, eos jam tunc reapse fuisse ejusdem Ecclesiæ canonicos, etsi non nomine tenus (quod canonicorum nomen nono aut decimo sæculo antiquius non sit), re tamen æque substantia. Quid vero si canonicorum inducto nomine, canonici et ipsi Aquileienses Ecclesiæ, sicut et cæteri apud eandem per se ipsos ac jugiter degentes, appellati fuerint, et tales etiam reapse censerentur, veteri retenta consuetudine quæ eorum originem testabatur, et retenta fortasse etiam sua parte stipendiorum, quæ aliis ejusdem Ecclesiæ canonicis essent communia? En igitur quomodo ex monumentis quæ supersunt inferioris ævi Aquileiensis Ecclesiæ, vetus quodammodo emergat ejusdem Ecclesiæ disciplina, quam non satis perspicue, ob coævorum monumentorum inopiam, licuisset educere aliunde. En quomodo auxiliares episcopos, quos secundi generis dicebamus, hinc inde nimirum in variis præcipuarum dioceseon locis constitutos, etiam in Aquileiensi Ecclesia precis sæculis existisse conjicimus, et probabiliter in iisdem etiam locis, ubi hi episcopi canonici olim perpetui

D ejusdem Ecclesiæ habebantur. Sed res adhuc est clarius novis aliis animadversionibus, novisque conjectationibus explicanda. Quam late patuerit Aquileiensis episcopi cura aliquis fortasse requirat? Adeundus hac super re eminentissimus cardinalis Norisius in dissertatione de Synodo v, capite 9, § 4. Audiendus etiam clarissimus De Rubéis, qui in monumentis Eccles. Aquil., capite 20, numero 3, et in dissertationibus Varie Eruditionis, capite 22, numero 2, Valeriano et Chromatio episcopis Aquileiensibus, scilicet quarto sæculo ad finem vergente et quinto ineunte, Istriam tribuit Aquileiensi metropoli, item Ecclesiam Tridentinam, necnon Sabionensem in Rezia II, item Augustanam fortasse in Vindeliciis; quin etiam Celeianam, Emonensem, Scarabantiensem, Tiborniensem in Norico et in Pannonia, ac totam insuper Venetiam qua late patet ad fines usque Insubriae atque Æmilie. Quod ad Noricum

spectat, Marcus Hanzisius tomo I Germaniæ Sacrae, capite 12, apud eundem De Rubeis candide ac confidenter aiebat, « quod Ecclesie Norici originem acceperit ab Aquileiensi : quod vel ipse locorum situs suadere videtur, contigui enim sunt Norici Aquileiensibus. » Illud vero quod de Ecclesiis Norici Hanzisius fatebatur, de aliis quoque dicendum est in Istria tunc positis et in Pannoniæ partibus, eoque magis in Venetia; ut omnes originem similiter acceperint ab Aquileiensi. Patet hinc amplitudo Aquileiensis Ecclesie, antequam cæteræ orirentur quæ ab ea duxerunt initium : necesse est enim ut Aquileiensis episcopi cura per hæc omnia ubique loca sese diffunderet, priusquam peculiari Ecclesie proprii nominis ibidem instituere. Hinc facile quisquam inferre poterit, usum Aquileiensem antistitem curæ tam late patenti sufficere minime potuisse; illumque propterea, vel a primis per eas regiones Christianæ fidei incubulis, episcoporum auxiliorum ope indiguisse; et eorum non modo qui apud eundem veluti stabili mansionem consistentem ejus nutibus semper parati, sed qui etiam hac illac **119** peculiaribus dissitisque regionibus præsidere, quasi toti diocesis secundariis et ipsi præpositi; quæ tandem in dioceses proprii nominis suique juris, aliquæ citius, aliquæ serius, evaserunt, ac ita primitivas suffraganeas ejusdem Aquileiensis Ecclesie dioceses constituerunt.

Jam vero quid referunt hæc super re etiam, quæ supersunt, Acta ad Ecclesie Aquileiensis exordia pertinentia? Acta intelligo sanctorum Aquileiensium martyrum, Hermagoræ, primi, apostolico ævo, Aquileiensis episcopi, et Fortunati ejusdem diaconi, quæ exstant in Julio Bollandiano tomo III, pag. 251 editionis Antuerpiensis. Acta hæc rejecta omnino fuerunt a clarissimis viris Papebrochio ac Tillemontio : sed critice profecto nimium severiori, uti admonent ipsi Bollandiani socii, qui Papebrochio successerunt, in Commentario prævio ad hæc eadem Acta, et fusius quoque atque accuratius De Rubeis in Monumentis, capite 1 ac 3, ubi eadem singulatim expendit atque tuetur, concludens, nihil hactenus a criticis viris proferri potuisse, quod Actorum Hermagoræ præcipua capita elidat, eorumque fidem convellat; ea vero quæ in eisdem Actis vindicari difficillime possunt, adjectas probare sequiore ævo interpolationes, quæ sinceritatem Actorum non evectunt. In his porro Actis, capite 1 num. 4, hæc ad rem nostram, post ea quæ hactenus dicta sunt, opportuna leguntur. « Tunc iter faciens (sanctus Hermagoras) cum beato Marco ad urbem Romam, ibique a beato Petro accipiens baculum pontificatus, et velamen sacramenti cum benedictione, factus est proton episcopus provincie Italie, et regressus est ad urbem civitatis Aquileie, et Ecclesie suæ moderationem composuit; et Seniores et levitas inibi ordinavit : et post hæc ad civitatem Tergestinam presbyterum et diaconum direxit; et per alias civitates similiter faciebat. Hæc agebat in urbe civitatis Aquileie, quæ est ex civitatibus Italie prima. » Hanc Actorum illorum particulam, quam peculiari animadversione perpendit idem de Rubeis citato capite 3, interpolatione vacuam, saltem quoad substantiam, cum eodem censere juvat. Videas hic porro quam late patentem episcopalis curæ provinciam omnium primus suscepit Hermagoras in hac Italie parte, quæ tunc proprie Italie nomine censebatur, uti ex laudato viro clarissimo intelligimus; et quæ patebat iter ad continentes trans Alpes regiones, ubi quarto et quinto sæculo proten-am novimus Aquileiensium metropolitanorum jurisdictionem. Videas quoque quam sollicite sibi ad opus Ministerii et seniores et levitas ordinare studuerit Hermagoras. Videas demum ministros ejusmodi ab eodem missos per civitates; nominatim vero ad civitatem Tergestinam, quæ fortasse omnium prima Aquileiensis protoepiscopi pastorallem sollicitudinem experta fuit, ejusque presules posterioribus sæculis vidimus Aquileiensis Ecclesie canonicos natos. Hic quidem

A in Actis sermo est de presbyteris atque levitis a divo Hermagora ad civitates directis. Sed hi fortasse presbyteri erant etiam episcopali gradu donati, aut certe fuerunt non multo post ab Hermagore successoribus; cum Christianorum messis undique uberior in dies evaderet. Patet hinc luculentius ex ipso Aquileiensis Ecclesie exordio, quod nobis hæc Acta referunt, auxiliorum ipsius Ecclesie episcoporum necessitas in tam ampla Aquileiensium antistitem cura; et roboratur opinio, quæ auxiliorum hujusmodi episcopos in iis locis præcipue collocat, aut certe non longe ab iis, ubi postmodum lapsu temporis suffraganeæ proprii nominis propriique juris Ecclesie surrexerunt.

Quærat nunc aliquis etiam de origine **120** Ecclesiarum suffraganearum, prout nunc appellantur; maxime vero de suffraganeis Aquileiensis Ecclesie? Confidenter aperiari meam sentiendi rationem super hac re. Metropolitanas Ecclesias veri nominis atque juris sero in Occidente ortas non negaverim; et cum viris clarissimis Aquileiensem sub Valeriano, Mediolanensem sub Ambrosio episcopis, modico inter utramque temporis intervallo, metropolitanarum primas in Occidente habitas fuisse dixerim. Metropolitanarum tamen effligem quandam, seu potius primordia quædam, in majoribus diocesis, etiam ante Valeriani et Ambrosii ætatem, in Occidente ipso præluxisse opinor : nam ad instar metropolitanarum Ecclesiarum videntur mihi fuisse Ecclesie illæ, quarum antistites hac illac per proprias dioceses, amplioris, ut ita dicam, ambitus ac difficilioris excursus, auxiliares sibi episcopos, veluti suffraganeos constituebant, qui eorum in gregis cura ibidem agerent vices. An non ad instar Metropolitanæ Ecclesie cum suffraganeis suis, vel ipso Ecclesie secundo sæculo, fuerit in Galliis Ecclesia Lugdunensis sub Irenæo episcopo, de quo Eusebius Ecclesiasticæ Historiæ libro v, cap. 25 et 24? *Paræcias Galliæ* hic nominat Eusebius, quas Lugdunensis episcopus Irenæus regebat : *ἀς ἑπαρχίας ἐκτείνοντο*. Paræcias porro illas in Galliis sitas sub Irenæi vigilantia, non a presbyteris curatas fuisse, sed ab episcopis, quos Irenæus ipse fratres appellabat, quibusque, Eusebio teste, ipse præerat, contra Massuetum, Quesnellum, et Coustantium, ita probavit invicte ac luculenter, opinio nem secutus Petri de Marca, Henrici Valesii, Guiljelmi Beveregii, ac Stephani Baluzii, clarissimus noster Franciscus Florius in eruditissima sua dissertatione de Martyribus Lugdunensibus, capite 5, ut nihil hic addere necesse sit majoris confirmationis gratia. Quidni igitur metropolitani episcopi speciem vel ipso secundo sæculo gesserit in Galliis Irenæus, et veluti suffraganei ipsius fuerint ceteri paræciarum Galliæ episcopi, quibus ipse præerat? Quidni ceteris paræciarum Galliæ episcopis ideo præfuerit Irenæus, quia Lugdunensis Ecclesia veluti mater fuerit aliarum in Galliis Ecclesiarum; et quia Irenæus ipse, ejusque prædecessor, sanctissimus senex ac Christi martyr Pothinus, auxiliares ibidem constituerint episcopos, qui demum episcopi propriæ sedis decursu temporis singuli evaserunt, ac aliarum et ipsi Ecclesiarum sequentibus sæculis institutores fuerint ac parentes? Idem profecto dicendum arbitratur etiam de amplissima Aquileiensi ac vetustissima Ecclesia, quæ præter Venetiæ fines late patentes, Istriam complectebatur et Noricum, et Pannoniæ quoque partem obtinebat. Metropolitanæ speciem tulit hæc ipsa Ecclesia, etiam antequam Metropolitanæ vocabulo uteretur, juraque metropolitana omnia exerceret; et suffraganeas appellare quodammodo poterat Ecclesias Venetiæ Istriæ Norici atque Pannoniæ, ubi primum et Christi nomen ipsa invexerat, et episcopos auxiliares ipsa locaverat; qui demum fuerunt episcopi peculiariarum dioceseon distinctarum, quæ suffraganeas veri nominis constituerunt ejusdem ad metropolitanicam dignitatem evectæ, et in quas ipsa propterea jure quodam suo originario metropolitanicam auctoritatem non tam extendit, quam potius conservavit. Originem itaque

primitivam suffraganearum Ecclesiarum exploratam habemus, quam repetere necesse est ab illa, ut ita dicam, materna auctoritate, quam in eas Ecclesie principes profuerunt, a quibus suffraganeæ ipse sumptum exordium.

Ut vero modum etiam aliquatenus investigemus, quo suffraganeæ illæ **121** quodammodo emerunt, incongruum non erit e rebus notis ignotas conicere, ac per analogiam quamdam episcopatum suffraganeorum cum parœciis nostris secundi ordinis, eorum ortum imaginari non dissimilem fuisse ab ortu eandem parœciarum, quæ certe non ita longe a nostra ætate prodierunt, et sæpe etiam conspicientibus nobis in dies exsurgunt. Illud propterea quod in diœcesibus quibuscunque contigit, atque contingit, vetustis ecclesiis, baptismalibus dictis, seu plebanis, quoad parœciarum multiplicationem, quæ in earum sinu facta fuit; illud idem contigisse existimo in maioribus diœcesibus, quoad multiplicationem episcopatum intra earum fines. Vidimus nempe baptismales ecclesias in agris positas longo tempore præfuisse multis ecclesiis seu capellis, succursalibus appellatis, quæ quidem presbyteros proprios habebant, plene tamen obnoxios auctoritati presbyterorum ecclesiarum baptismalium; donec secutus inde divisionibus, episcoporum indultu ac voluntate, presbyteri ipsi succursalium proprii juris facti fuere, ac ita multæ intra unius parœciæ territorium emerunt parœciæ minores ex partibus avulsis a veteri ecclesia baptismali; quæ proinde auctoritatem pristinam in eas amisit, servata tantum prærogativa primatus, et quadam honoris significatione, quam filias semper exercere decet erga matrem. Non itaque dissimili modo, ut videtur, amplæ veteres diœceses, earumque episcopi, auxiliares episcopos habuere hinc inde positos in potioribus locis regionum suarum, ibique veluti succursales ecclesias superioris ordinis ab his auxiliariis episcopis administratas, plene tamen cum episcopis ipsis sibi subjectas. Decursu vero temporis, ac multiplicata fidelium segete, aliisque ortis necessitatibus, auxiliares isti episcopi cum suis territoriis, sive amittentibus populis, indulgente ipso episcopo principali, sive conciliorum accedente providentia, sive demum auctoritate Romani pontificis, cujus summa semper in his rebus per universam Ecclesiam, maxime vero in Occidentis partibus, fuit potestas, peculiare quasdam constituerunt diœceses intra ambitum diœceseos antiquarum, et ex partibus avulsis ab ipsis primariis diœcesibus; ita ut in eodem ipso locorum spatio, ubi olim unus erat episcopus et una ibidem vera auctoritas, plures deinde facti sint episcopatus ab Ecclesia principe separati, siquæ juris; ut antiquæ Ecclesiæ titulus tantum superior remaneret, ac ea obsequii signa eidem rependerentur a novis, quæ naturaliter deferri solent, ac debentur iis, a quibus origo ducitur. En itaque etiam modum, quo suffraganeæ Ecclesiæ primitivæ in Christiano orbe surrexerunt; ut ita propemodum etiam Aquileiensis Ecclesiæ suffraganeas efformatas fuisse intelligamus in Venetia atque Istria, sicut etiam in Norici partibus et Pannoniæ; et quidem non uno tempore singulas, sed aliquas citius, serius alias, quasdam ante invectam in Occidente quarto circiter cadente sæculo metropolitancæ provinciarum ecclesiasticarum formam, quasdam etiam postea: ut nihil interim proferamus de suffraganeis alterius generis atque originis, quas subsequens tulit ætas, pro locorum ac temporum necessitate, novarumque metropoleon erectione, sicut etiam pro varietate humanarum rerum, quibus non raro sancta Ecclesia studio pacis ducta morem gerere consuevit.

Querat demum quispiam, quibus etiam honoris significationibus suffraganeæ Ecclesiæ, maxime vero Suffraganeæ Aquileiensis provincie, colerint antiquitus metropolitancæ? Clarissimus Mabillonius præfatione in seculum v. Benedictinum, num. 22, indicat nobis Folcum quemdam archiepiscopum **122**

A Rhemensem sæculi decimi, qui episcopos suffraganeos suos, *filiorum* vocabulo, appellabat. Hoc quamquam singulare fuerit hujus archipresulis, qui, eodem scribente Mabillonio, aut primus fuit aut certe inter primos, qui, metropolitici juris obtentu, filios vocaverit episcopos suffraganeos; et quamquam hoc idem abhorreat ab Ecclesiæ disciplina, qua semper factum fuit ut episcopi minimorum etiam locorum, et simplicis quoque nuncupationis, ab episcopis quibuscunque *fratrum* vocabulo dicerentur, sicuti etiam Romani ipsi pontifices consueverunt, qui vel minimum episcoporum *fratris* vocabulo semper appellaverunt: hoc, inquam, nihilominus indicium est, tum maxime auctoritatis quam antiquitus in suffraganeos suos, veluti filiarum Ecclesiarum antistites, metropolitani episcopi exercebant, tum honoris eximii quo a suffraganeis metropolitani ipsi episcopi colebantur, qui idcirco veluti parentes institutoresque suffraganearum Ecclesiarum censebantur. De Aquileiensibus vero suffraganeis ut aliquid innuam, breviter notissima memorabo, et apud De Rubéis, aliosque rerum Aquileiensium exploratores satis vulgata; nimirum suffraganeos istos, a priscis usque temporibus, tum electionis confirmationem, tum manuum impositionem a metropolitano accepisse; cui etiam, peculiari formula ipsorum manu exarata ac sacramento firmata, fidem atque obedientiam pollicebantur. Addam, suffraganeos Aquileienses, singulis annis, ad limina metropolitancæ Ecclesiæ accedere solitos fuisse in festo sanctorum martyrum patronorum Hermagoræ et Fortunati; necnon apud eundem metropolitancum episcopum frequenter diversatos, eisdemque in solemnibus peragendis, honoris et obsequii gratia, astitisse, uti constat ex innumeris pene solemnium diplomatibus, aliisque monumentis, in quibus singulorum nomina qui intererant recensentur. Hujusmodi diplomata ac monumenta non primæ quidem vetustatis sunt: pleraque nihilominus annum millesimum antecedunt, aut proxime sequuntur; et nullus dubito, quin non modo illius ævi, sed etiam præcedentium sæculorum referant disciplinam. Hæc obiter sufficiat attigisse, quæ ad illustrationem faciunt eorum quæ hactenus dicta sunt de auxiliariis primum, deinde suffraganeis Ecclesiæ Aquileiensis episcopis.

C Nunc itaque, ut ad conclusionem primæ partis hujus sexti capitis veniamus, in qua propositum erat ostendere, Nicæam seu Nicetam episcopum Aquileiensem ideo probabiliter Romatiæ civitatis episcopum a Gennadio appellatum, quia, antequam episcopalem sedem Aquileiensem conscenderet, episcopus auxiliaris fuerit Ecclesiæ Aquileiensis ad portum Romatium seu Romatinum situs; nunc itaque, aiebam, ut ad conclusionem tandem veniamus, quid non satis probabile in rem nostram dictum fuit, siue generalem auxiliarium episcoporum duplicis instituti disciplinam priscis sæculis in Ecclesia vigentem respiciamus, siue peculiarem ejusdem prorsus modi in ipsa Aquileiensi Ecclesiâ ex peculiaribus monumentis ostensam? Probabilitas sane hujus auxiliaris Nicææ seu Nicetæ episcopatus ex his fontibus ducta nullam patitur exceptionem. Quid autem in re tam dissita atque obscura ubi nihil satis compertum atque exploratum, ubi conjecturis tantummodo patet locus; quid unquam sperari potest, quod meræ probabilitatis modum excedat? In rebus porro hujusmodi, ubi quod verum et indubium sit assequi non est datum, satis habemus, si saltem simillima vero, probabilia, ac rationi conformia proferamus. Nihil interim negotii facessat, quod Nicetas noster, post auxiliarem episcopatum ad portum Romatinum gestum, supremam regimini curam in Aquileiensi ipsa **123** cathedra obtinuerit. Cum episcopi mere auxiliares diœcesim propriam ac proprium titulum non haberent, non erat contra canones, si vacante prima sede episcopali, ad eandem occupandam assumerentur: immo cum ipsi uti episcopi auxiliares, præcipua membra essent cleri ecclesiæ principalis, seu presbyterii

episcopalis; juxta canones erat, quod ipsi quoque A si nihil repugnet de eodem enuntiari, et auxiliarem præcipue ad vacantem episcopalem sedem ascenderent. Cum itaque dixerim, Nicetam nostrum auxiliarem ad portum Romatinum episcopatum commutasse postea cum cathedra Aquileiensi; hoc nimirum dixi, quod ecclesiastica illorum temporum disciplina non adversabatur; quod etiam viri docti de aliis similiter auxiliariis episcopis autamarunt; et quod præsertim de nonnullis Romanis pontificibus priorum sæculorum, ad tollendas quasdam locorum ac temporum difficultates, excogitarunt clarissimi rerum hujusmodi investigatores, Petrus Constantius, Epistolæ Rom. Pontif. pag. 3 et 6 editionis Parisiensis, et Franciscus Blanchinius, tomo II Anastasii, in Notis Historicis ad Vitam sancti Eleutherii pape, pag. 142; quod hic obiter innuisse sufficiat.

Unum addere præstat, quoad locum Romatii, seu Romatini portus, ubi Niceam seu Nicetam nostrum probabiliter sedisse diximus, priusquam Aquileiensem capesseret episcopatum. Ex primo duodecimi sæculi monumento superius indicato habemus, Concordiensem episcopum, unum ex iis fuisse inter hujus metropolitane episcopos suffraganeos, qui canonici nati Aquileiensi Ecclesie dicebantur: quod ideo factum conjiciebamus, quia Concordienses quoque episcopi, veluti successores fuerint orbe auxiliari episcoporum, qui priscis temporibus eo loci sedebant pro episcopo Aquileiensi; quique propterea, cum de Aquileiensi presbyterio tunc essent, perseveraverint in eodem recenseri (canonicorum quoque assumpto nomine, cum idem in Ecclesia primum insonuit), etiam postquam in cathedralem veri nominis sedem evecti fuerint, peculiari diocesi constituta ex parte avulsa ab Ecclesia matre. Cum vero hodiernus portus Romatii seu Romatini, vulgo dictus Portus-Gruarius, vix duobus milliariis distet ab excisa Concordia, quæ itidem ad Romatium fluvium sita est, per quem rectum ultro citroque iter; cum portus Plinii Romatini ad ostium illius fluvii steterit per quod in æstuario labitur, et portus olim fuerit Concordiensis civitatis; auxiliaries episcopos Aquileienses in hac Venetiae parte sitos, qui procul dubio totius regionis ab eodem fluvio peragratæ curam hinc inde gerebant, ad Romatium seu Romatinum portum sedisse probabile est, et probabilior fortasse ad Romatium Plinii portum, quamdiu stetit, ante ipsius et Concordiensis civitatis eversionem, uti locum eorum fortasse vigilantiae opportunior, et ita ab eodem loco Romatinos seu Romatinos episcopos communiter appellatos: quamvis postea, cum cathedralis ibidem sexto sæculo emerit proprii nominis atque jurisdictionis, suffraganei illi novi episcopi nomen assumpserint Concordiensium episcoporum ab urbe illius loci principe, quæ licet tunc excisa, et a propria dignitate delapsa, non ita tamen fortasse, sicuti hac nostra ætate, dejecta erat atque prostrata, ut spe aliqua splendoris pristini recuperandi non teneretur; et interim nomen satis celebre in fastis veteribus obtinebat, quod episcopali novæ cathedræ decorandæ dignius videretur. Hæc de prima probabili causa, cur Niceas seu Nicetas, episcopus Aquileiensis, dictus fuerit a Gennadio Romatiane civitatis episcopus: nunc ad secundam.

124 CAPITIS SEXTI PARS ALTERA.

Secundo loco propositum erit ostendere Niceam seu Nicetam episcopum Aquileiensem ideo fortasse appellatum etiam fuisse Romatiane civitatis episcopum, et ita a Gennadio quoque Massiliensi, cæterisque qui eundem exscripserunt, inter scriptores ecclesiasticos nuncupatum; quia probabiliter ad portum Romatium seu Romatinum sederit non infrequenter, cum Aquileiensi Ecclesie clavum teneret. Id itaque probandum est fieri potuisse, atque a Nicea seu Niceta episcopo Aquileiensi probabiliter etiam facilitatum, tum ex ecclesiastica illorum temporum disciplina, tum etiam ex historicis monumentis, quæ Aquileie tunc ac totius Venetiae statum nobis exhibeant. Quid vero

B ad pacem usque a Constantino Magno Ecclesie datam, nullam in toto orbe Christiano ædem sacram existisse, quæ vere ac proprie cathedralis ecclesia dici posset, quæque veluti peculiaris episcopi sedes esset, ad distinctionem aliarum ecclesiarum, quæ inferioris ordinis censerentur ac dignitatis; cum omnibus, quæ tunc essent, ecclesiis, sive locis, pro sacris fidelium synaxibus peragendis, prout persecutionum tempora patiebantur, æque præesset episcopus, vel per se, vel per alios, quin ulla vere ac proprie dici posset ecclesia ac sedes episcopalis, uti posteriorum temporum politia ac consuetudine factum fuit. Præstat ipsum audire ita citato loco scribentem. « Firmissime judico, non ex eo præcise quod in aliqua urbe fuerit episcopus, et in ea aliqua fuerit ecclesia ædificata, ideo sequitur quod ipsa fuerit illius civitatis cathedralis, licet erecta sit ab illius loci episcopo..... Dubitari fas non est, prius fuisse in Ecclesia catholica episcopos, quam fuerint ecclesie cathedrales erecte..... Constat, quod illis primis temporibus initio nascentis Ecclesie, episcopi in omnibus Ecclesiis erant, non tamquam in cathedralibus, cum cathedrales tunc temporis non essent..... Liqueat ecclesie cathedrales moderniores fuisse, et multo post episcopatus, unde originem trahunt: nec rectam deduci argumentationem ab episcopatus erectione ad ecclesiam cathedralem eo tempore erectam, ante divisionem Ecclesiarum. » Hæc ex Michaele Antonio Frances delibata sunt, qui tamen fusius rem persequitur toto eo capite, et alibi quoque; ut confideret etiam asseveret, ante pacem a Constantino Ecclesie datam, prorsus nullam in rerum natura cathedralem fuisse.

C Hæc eadem de cathedralibus novissime 125 traxerunt etiam eruditi monachi Benedictini congregationis Cisterciensis, auctores Italici operis Mediolani editi quatuor voluminibus in forma quarti, uti aiunt, cui titulus *Delle Antichità Longobardico-Milanesi*; ita enim habent dissertatione 31, num. 12: « Quanto affermar possiamo sì è, che le chiese cathedrali ebbero origine soltanto dopo incominciato il quarto secolo. I Cristiani avanti quest' epoca, durante la burrasca delle persecuzioni, hanno costumato per l'esercizio è il culto della religione adunarsi col loro vescovo e clero nei cimiteri, nelle grotte, ed in altri solinghi ritiri. Allorchè poi tornava la bonaccia, ciò eseguivano nelle case o in que' luoghi a tal fine deputati, che il nome di chiese e basiliche hanno sortito. Checchè dunque dicano in contrario molti e dotti, scrittori, ma troppo forse prevenuti della loro opinione, le cathedrali, le metropolitane, le distinzioni e le preminenze sono di data posteriore, ed effetti dir si denno della pace alla chiesa compartita dall'imperatore Costantino: pace che non ispuntò se non dopo l'incominciamento del quarto secolo. » Hæc illi. Cardinalis vero De Luca, de Præminentibus, disc. 3, num. 15, ultra quoque progreditur, et cathedrales ecclesias, quoad usum saltem et accommodationem hujus appellationis, longe etiam post pacem a Constantino da-

D

tam invaluisse scribit; cum nempe, pluribus hac illac per dioceses ecclesie ædificatis tum in urbibus tum in agris, divisisque plebibus, necesse fuit illam distinguere ecclesiam quæ veluti cæterarum mater fuisset, et ubi tandem episcopus pace favente sedem quodammodo sui regiminis collocasset. « Hoc nomen, ait ille, seu vocabulum *cathedralis*, longe post Ecclesie tranquillitatem usu haberi cœpit, quando parochialibus, aliisque inferioribus ecclesiis per civitates et reliqua loca diocesis constructis, contradistinguere oportuit illam ecclesiam matricem, quæ episcopi cathedra erat, et a qua reliquæ inferiores tamquam filiales normam acciperent, eique subjectionem profiterentur. » Cathedralis itaque Ecclesie, quoad rei veritatem atque substantiam, nonnisi, quarto seculo inchoato, aut etiam jam adulto esse cœperunt, ac fortasse etiam tardius; et certe alibi citius, alibi serius originem habuere, pro locorum diversitate, ac pro vario celeritatis gradu quo res Ecclesie juxta opportunitatem circumstantiarum prospere se habere potuerunt: quoad nomenclaturam vero longe etiam tardius communiter immutuere in ecclesiastica politia.

Quorsum autem hæc de ecclesiis cathedralibus hæcenus prænotata? Hæc nimirum ideo de cathedralibus ecclesiis dicta habebantur, ut quenam prioribus illis sæculis fuerit disciplina, etiam quoad loca ubi episcopi considerent, cognoscatur. Cathedralis enim ecclesie, et fixæ episcoporum sedes in civitatibus aut locis ubi cathedrales ecclesie essent constitute, pari ubique gradu processerunt, ut citato superius loco animadvertunt etiam Benedictini monachi, aientes: « Questa fu l' epoca, in cui cominciarono a stabilirsi nelle città le sedi vescovili, fissando il vescovo la dignità cattedrale a quella chiesa che scelta avesse a tal onore. » Si nulla porro cathedralis ecclesia ante pacem a Constantino datam, immo *si longe post Ecclesie tranquillitatem cathedralis* vocabulum usu haberi cœpit; nulla quoque fixa episcoporum sedes in civitatibus ante id tempus; et fortasse diu etiam post Ecclesie tranquillitatem sedes eorum fixæ in civitatibus esse cœperunt. Hinc vero sequitur, quod etiam si major episcoporum pars a primis usque temporibus **126** nomen haberent præcipue civitatis illius provincie seu regionis ubi eorum episcopalis cura versaretur; non ideo in ea semper civitate, quasi in fixo ac stabili *residentia* loco, ut postea loquendi modus invaluit, commorarentur; sed in minoribus etiam locis, aut pro libito aut pro opportunitate, aut pro quâdam prudenti oeconomia, quandoque consisterent: atque ita quoque, ut non infrequenter postea dubitatio orta sit, cujus præcipue loci dicendus esset episcopus hic aut ille; nec non ut plurimi, non civitatum atque locorum, sed provinciarum aut populorum nomine, et dicerentur, et sese ipsimet appellarent atque subscriberent.

Abundat ecclesiastica historia hujusmodi exemplis. Eruditus Fogginius in suo opere de Romano divi Petri itinere et Episcopatu, exercitatione 14, ubi de primis Florentinorum Apostolis, animadvertit quod sanctus ille Paulinus, unus ex Thuscie apostolis, de quo disputant Thusci scriptores cujus ibidem proprii loci episcopus fuerit, « idem ille sit, ac Paulinus Lucensis episcopus, quem totius fere Thuscie episcopum fuisse facile est credere, quamquam suæ solum urbis, in qua obiit, et forte, utpote opportuna aut frequentata magis, diutius degebat, episcopum faciant Lucenses. » En igitur, juxta Fogginium, episcopum totius fere Thuscie, qui nullum in illa regione locum habebat, quem nos diceremus propriæ residentie, quamquam fortasse diutius Luca degeret; quique solummodo sequiori ætate Luca episcopus dictus fuit, quia ibidem diem clausit supremum. Exstat apud Eusebium, II. Hist. Eccles. libro vii, capite 26, epistola sancti Dionysii episcopi Alexandrini, inscripta ad Basilidem Pentapoli-
titanum episcopum, seu ut Græca habent verba, *episcopum Parochiarum quæ per Pentapolim sunt*. Nulla hic certe loci mentio, ubi Basilides episcopus Pentapoli-

A tanæ regionis, quasi in suo ordinariæ residentie loco commoraretur, et a quo nomen episcopatus acciperet: quamquam hic probabiliter, non episcopus proprii juris in Pentapolitana regione, sed auxiliarius esset tantummodo pro episcopo Alexandrino, qui plenam obtinebat in eadem regione potestatem, uti superius admonuimus.

Ut vero ad posteriora etiam pacis tempora descendamus; in episcoporum subscriptionibus ad concilium Nicenum, quæ habentur tomo II Conciliorum Labbei, coris Coleti col. 55 et sequentibus, legitur *Joannes Persidis*, id est episcopus in Persarum regno, absque ullo peculiari sedis ac residentie titulo in aliqua Persidis civitate. In subscriptionibus episcoporum ad concilium Constantinopolitanum generale II, apud eundem Labbeum, ibidem, col. 1134, leguntur *Agapius* et *Bagadius* episcopi dicti *provincia Arabie*, similiter æque loci nomine ubi sedem episcopalem haberent. Inter episcopos concilii Chalcedonensis apud ipsum Labbeum Conciliorum tomo IV, ejusdem editionis col. 855, legitur *Joannes Sarracenorum gentis* episcopus, et similiter *Eustathius gentis Sarracenorum* episcopus, et uterque absque nomine alicuius sedis aut loci, qui veluti caput esset eorum episcopalis cure. Hæc nunc sufficientia exempla ad rem quam agimus illustrandam; quod nempe priscis Ecclesie sæculis nullum episcopi in propriis diocesisibus haberent locum, qui, nostrorum temporum more, locus esset constantis eorum residentie, sicuti nullam habebant cathedralem ecclesiam propriæ dictam; licet iidem, ut plurimum, nomen acciperent civitatis præcipue aut celebrioris loci sui episcopatus, uti etiam prima habemus exempla Ecclesiarum Asiæ episcoporum in libro Apocalypseo, necnon et aliorum in Actibus apostolicis, ac in divi Pauli Epistolis.

127 Prima fortasse que in ecclesiasticis monumentis mentio appareat ecclesiarum cathedralium, et episcopalis mansionis, seu uti loquimur residentie, apud easdem, ad Ecclesiam attinet Africanam, et annum attingit 398, quo duo celebrata fuere Carthaginensia concilia sub Aurelio Thacraginensi episcopo, quibus etiam interfuit Augustinus. In horum porro priorum apud Labbeum, coris Coleti, tomo II, col. 1458, ita canone xiv statuatur: « Ut episcopus non longe ab Ecclesia hospitalium habeat. » In subsequenti vero, ibidem, col. 1455, ita canone 5 decretum fuit: « Placuit, ut nemini sit facultas, relicta principali cathedra, ad aliquam Ecclesiam in diocesi constitutam se conferre, vel in re propria diutius quam oportet constitutum, curam vel frequentationem propriæ cathedræ negligere. » Hi duo itaque canones Africanæ Ecclesie anni 398, qui nobis exhibent præceptum episcopis datum habendi *hospitium* suum, hoc est domum habitationis, non longe ab ecclesia, necnon denominationem *cathedræ principalis* ac *cathedræ propriæ*, ad indicandam ecclesiam diocesis præcipuam apud quam manere debuissent, discrimine facto ab aliis sacris adibus minoribus quæ in diocesi essent; quique simul testantur pristinam episcoporum libertatem permanendi quocumque vellent loco in propria diocesi, ac transeundi quoque ad quancumque libuisset diocesis Ecclesiam: hi canones, inquam, epocham quoque signant quarti labentis sæculi, quo cathedralium ecclesiarum mentio cœpit in ecclesiastica politia, et quo simul episcopus lex ferebatur mansionem stabilem faciendi, hoc est residentiam statuendi, apud eandem.

Quamquam vero vetus unius Ecclesie sæculi aut unius ætatis disciplina nequeat confundi cum alia alterius sæculi aut ætatis, licet proxime sese contingant; quoniam error esset vetusta sæcula generatim accipere sub unico aspectu, et nullo facto discrimine alterius ad alterum, nullaque habita ratione variationum quæ in iisdem identidem occurrerunt: eadem quoque disciplina quæ illius sæculi aut illius ætatis nomen obtinet, non ita illius sæculi aut ætatis propria est, ut aliquo modo non etiam et sæculum et ætatem

attingat quæ jam proxime præcesserunt, ac simul etiam non sese protendat ad sæculum et ætatem quæ proxime subsequuntur; atque error propterea pariter esset, aut certam Ecclesie disciplinam quæ quodam sæculo aut quadam ætate prævaluit, circumscribere velle, eamque veluti coarctare chronologica durationi ejusdem sæculi sive ætatis; aut etiam nolle animadvertere, variationem disciplinæ quæ tali sæculo aut ætati tribuitur, alibi citius contigisse, alibi serius sicut antea innuebamus, alibi integre pleneque, alibi quoque non sine aliqua exceptione quæ disciplinam quodammodo unius sæculi aut ætatis cum altera recens inducta componeret ac misceret. Hæc dixisse juvet, ut pateat amplissimum esse conjecturis locum ad ea quæ diximus, seu de cathedralium institutione post Ecclesie pacem, seu de more consequenter non ante id temporis in Ecclesia inducto, ut apud cathedrales ecclesias, in primariis dioceseon civitatibus plerumque constitutas, episcopi sedem suam stabilem ponerent. Quid igitur si dicamus etiam Aquileienses episcopos sero tandem in Aquileiensi civitate sedem stabilem collocasse, ut ab eadem absque loci diversitate universim nomen acciperent; et interim potuisse quandoque ab aliquibus non improprie appellari etiam Romanatæ seu Romanicæ civitatis episcopos, a loco ubi non infrequenter iidem consisterent, cathedrali ecclesia vere ac proprie dicta nullibi adhuc constituta?

Non dixerim sane Aquileiensem civitatem, amplitudine loci populique **128** frequentia illustrem, sacra æde sub episcopis Nicetæ antecessoribus caruisse; sicuti neque domo aut domibus ecclesiasticis caruit, ubi et episcopus degeret cum ibidem commoraretur, et clericorum cœtus, quem cum episcopo esse decet. Quæ superius dicta sunt de monasterio virorum quod Aquileiæ erat, necnon de monasterio virginali, abunde probant sacram ædem Aquileiæ jam pridem existisse, in qua et cœtus coiret Christianorum, et solemnia ecclesiastica haberentur, et episcopos sacra faceret. Præterea ex divo Athanasio in Apologia ad Constantium imperatorem, num. 3 ac 15, intelligimus, Fortunatiani episcopi tempore, ejus ille hospes fuerat Aquileiæ, ædem sacram ibidem de novo extrui ceptam, et quidem, ut inde conjicimus, in alterius antiquioris locum, quæ jam tunc multitudini non sufficeret; atque in eadem, quamvis nondum absoluta, sed quia forsitan directa erat vetus ut nova amplior ibidem exurgeret; in eadem, inquam, habitam fuisse collectam, cui ipse quoque Athanasius interfuit, et Augustus Constantis prædicti Constantii frater tunc Aquileiæ et ipse degens: quod ad annum pertinet 348, ubi apud De Rubéis in Monumentis, capite 6, num. 5. In concilio quoque Aquileiæ habito anno 381, sub Valeriano episcopo, Fortunatiani successore, quod superius expendebamus, Ecclesia Aquileiensis civitatis nominatur, in qua 32 episcopi ejusdem concilii Patres consederunt; quæ propterea eadem ipsa censenda est, quæ Fortunatiani tempore Athanasio teste extrucebatur, quæque unica fortasse in ea civitate tunc erat, quæ nulla distinctiois nota ibidem signatur. Digna sane illa sacra ædes fuit, quæ princeps haberetur in universa Aquileiensi diocesi, tum ob civitatis splendorem, tum etiam procul dubio ob structuræ majestatem, quæ amplitudini ac dignitati urbis impar non fuerit, multoque magis ob concilii in ea habiti præstantiam, quod, etsi non generale, generalis certe loco censi potest, et celebratissimum maxime inde acceptum, quod summi Occidentalis Ecclesie proceres eminentesque tum sanctitate tum doctrina viri in eo convenierint. Hoc tamen satis non est, ut Ecclesia illa, more nostrarum, cathedralis habenda esset; neque ut civitas Aquileiensis ita stabilis ea tempestate jam evaserit residentie locus Aquileiensi episcoporum, ut liberum ipsis non foret, aut pro libito, aut pro opportunitate, aut etiam pro vicissitudinum ratione, alibi etiam libere commorari, aliisque uti sacris ædibus, quæ jam tunc in minoribus

etiam civitatibus, necnon in pagis ac villis populosis, non infrequentes essent.

Affuerunt vero Aquileiensi episcopis, et quidem sæpe sæpius, et plane dixerim plusquam cæteris episcopis totius Italie; affuerunt, inquam, causæ cur ad Aquileiensem civitatem sese subducerent, et pacatiora ac securiora quærerent alibi domicilia in amplissima propriæ diocesis finibus. Ut ut porro concedamus Aquileienses episcopos ad Valerianum usque, Aquileiæ potissimum consedis; post Valerianum, dicere auisim, Aquileienses episcopos Nicetæ nostri antecessores, non Aquileiæ potissimum, sed alibi frequentius quam Aquileiæ, commoratos fuisse. Primus post Valerianum Chromatius fuit; qui anno 388, eodem ipso quo Valerianus decessit, ordinatus Aquileiæ perhibetur a divo Ambrosio episcopo Mediolanensi, juxta morem duarum illarum Ecclesiarum, ut sese invicem earundem antistites ordinarent, in civitate nimirum et ecclesia illius qui esset ordinandus. Novimus vero ex Historiis, ac Muratorius refert in Annalibus Italie, eodem ipso anno Aquileiensem civitatem obsidionem passam fuisse ab exercitu Theodosii Magni Augusti, qui tyrannum **129** Maximum insectabatur Aquileiam ingressum cum copiis suis, ut ibi se tueretur post acceptas clades in præliis antea commissis. Incertum quidem an ante vel post Chromatii ordinationem hæc obsidio Aquileiæ contigerit: certum tamen obsidionem hanc brevem fuisse, Theodosium urbem ingressum, captum Maximum, ac tertio ab urbe lapide imperatoris sententia capite obtruncatum, mense Julio aut Augusto ejusdem anni, ut varie tradunt historici. Cum post Maximum, Valentiniano principe enecato, tyrannidem arripuisset Eugenius, idem Theodosius ex Oriente iterum per Illyricum anno 394 in Italiam veniens cum magna militum copia, Juliarum Alpium munus ab hoste vias sibi aperuit, atque ad Aquileiensem agrum pervenit, ubi ingens Eugenii exercitus situs erat. Ibi igitur commissum prælium fuit, quod exitium et mortem novo tyranno, novam ac plenam Theodosio victoriam attulit, qui proximam Aquileiensem urbem ingressus, ibi etiam a divo Ambrosio, qui data opera Mediolano Aquileiam venit, salutatus fuit. En igitur Aquileiensem agrum, non amplius quam sex annorum spatio, ingenti militum copia bis exundantem; bisque ibi ita pugnatum adversis aciebus, ut non minus quam de Occidentali imperio inter legitimum principem et usurpatores duos actum fuerit. Verum non ita multo post, anno scilicet 400, atque ab Eugenii interfectione sexto, majoribus iterum Aquileiensi regio infortunio fuit obnoxia. Quis enim ignorat primam illam Gothorum Alarico duce Italie invasionem, quæ tunc non tam dominii acquirendi, quam abducende prædæ causa facta fuit? Patuit vero omnium primus Aquileiensi ager Barbarorum faucibus voracissimis, quos propterea nihil omisisse credendum est, ut, cum Aquileiensem rerum jactura, jamdiu conceptam rerum omnium cupiditatem explerent. Quid porro in his angustiis Chromatius episcopus? Nil certe mirum ab Aquileiensi civitate et agro illum et semel et bis etiam secessisse; atque secunda præcipue hac vice moram etiam diuturniorem eo loci protraxisse, quem sibi præfuerit incolendum; ac ita etiam, ut ejus loci episcopus, potius quam civitatis Aquileiensis, quodammodo videretur. Romanum vero portum seu Romanatum ad fluvium ejusdem nominis, locum reapse fuisse secessioni Chromatii tunc temporis opportunum, sive illius portus nomine locum intelligamus qui nunc Portus Gruarius supra Concordiam, sive alium post Concordiam, a Plinio memoratum, ad fluvium ejusdem ostium, unde in æstuarium labitur, quod probabilius quoque videtur; locum hunc, inquam, secessioni Chromatii opportunum fuisse, tum ad bellicas Romanorum turbas vitandas, tum ad Barbarorum fugiendos incursus, facile quisque, ni fallor, intellexerit, qui Romanas vias tunc celebres noverit, maxime vero illam, sive Flaminiam dixeris, sive Postumiam, quæ ab Aquileia per

Venetiam atque Æmiliam ad primas Italice urbes, ac demum ad ipsam orbis metropolim ducebat; et a qua, tum Romatius seu Romatinus portus, tum fluvius, ad levam ejusdem viæ ab Aquileia venientibus, quasi ignotus aut minus certe a Barbaris tunc alio tendentibus expetitus, distabat. Videatur tabula Italice antiquæ, quam edidit Muratorius in fronte tomi primi Scriptorum Rerum Italicarum; necnon alia Venetiæ superioris et inferioris, sive terrestres et maritimæ, quam edidit Filiarius tomo III suarum *Memorie storiche de' Veneti primi e secondi*. Inde igitur probabiliter etiam Chromatius episcopus Aquileiensis, non Romanus quidem, uti animadvertat ipse quoque De Rubéis, sed Romatinus, aut Romatinus episcopus dictus fuit.

Anno 407, aut 408, mortalem vitam **130** cum coelesti gloria Chromatius commutavit. Alaricus vero Gothorum dux, rebus ut videtur ad modicum saltem cum Honorio Augusto compositis, in Norico consistebat; Aquileiensem tamen finibus incumbens, et novam Italice inhians ruinam. Brevis desiderii compos efficitur: nam eodem ipso anno in Italiam descendens, Aquileiensem agrum iterum terrore concussit; licet Aquileiam, cæteraque Venetiæ urbes tunc præterierit, ut recto itinere Romam peteret, quam demum anno sequenti 409, aut, ut aliis visum, 410, fame prius oppressam, cepit, crudeliterque depopulavit. Successerat interim Chromatio Augustinus, cujus episcopatus anni varie in Catalogis et in Chronicis exhibentur. Augustino deinde successit Adelphus, Adelpho Januarius, Januarii Maximus, Maximo Secundus, Secundo denique noster Nicetas, ut apud De Rubéis in Monumentis apparet. Augustino vero sedente, refert Dandulus in Chronico, libro v, capite 1, parte xii, quod « urbis Aquileie proceres ad *Aquas veniunt Gradatas*; et in littore castellum spectabile construxerunt, quod ab aquarum nomine *Gradus* appellatur. » Hoc sibi perfugium Aquileienses optimas condidit non procul a patriis finibus adversus Barbarorum incursus, quibus fere semper omnium primus Aquileiensis ager patebat. Perseveravit igitur, etiam post Chromatium, Aquileiensibus episcopis secessionis occasio et necessitas ad loca tuta atque pacata; ita ut facile conjicere possimus, etiam Chromatii successores non infrequenter extra Aquileiensem civitatem diversatos fuisse, ac probabiliter ad eundem portum Romatinum in interno æstuarii Concordiensis littore situm ad Romatini fluvii ostium. Nec interim defuerunt Aquileiensibus, præter extraneæ Barbarorum, etiam domestica, ut ita dicam, incommoda, quæ episcopis Aquileiensibus secedendi causas identidem ministrarent. Cum enim, Honorio Augusto defuncto, Occidentale imperium arripuisset tyrannus Joannes, atque propterea ad eundem depellendum castra ex Oriente movisset Theodosius Junior imperator, iterum Aquileiensis ager, anno circiter 424 aut 425, militaribus copiis exundavit; atque Aquileia ipsa, quæ Joanni invasori parebat, obsessa et capta, in Theodosii potestatem rediit, ubi etiam paulo post idem Joannes meritis rebellionis penas persolvit.

Sed jam ad potissimam causam, quam secedendi ab Aquileiensi civitate et agro habuit Aquileiensis episcopus, proximus Nicetæ decessor, Secundus, anno 452, accedamus oportet. Is nempe est annus, quo famigeratus ille Hunnorum rex Attila, in *conclusionem gentium natus*, uti aiebat Jornandes seu Jordanus, et *flagellum Dei* merito nuncupatus, ex Pannonia in Italiam erupit cum immensa Barbarorum multitudine; atque Aquileiensem agrum primo impetu invasit, Aquileiamque dira obsidione vexatam, demum cepit, expilavit, incendit, indeque progrediens, abductisque captivis, eandem intulit cladem Concordiæ, Altino, ac cæteris Venetiæ civitatibus, quarum primæ nunquam postea ad pristinam dignitatem surgere potuerunt. Quod Secundus Aquileiensis episcopus in his rerum angustias egerit, ubi fuerit, quo confugerit, omnino incertum. Secedendi tamen ab

A Aquileiensi civitate et agro, hanc fuisse Secundo episcopo occasionem ac necessitatem omnium maximam, nemo negaverit: quin etiam, non secedendi modo, sed alibi quoque longe ab Aquileiensi civitate et agro diutius permanendi. Portus vero Plinii Romatinus, ad ostium fluvii neque ita procul a Concordia situs, tutus refugii locus esse non poterat, ob ingentem Barbarorum multitudinem, qui in Concordiæ civitatis excidio nequaquam putandi sunt reliquisse immunem portum **131** ejusdem ad Romatium fluvium situm, ubi multa proculdubio necesse erat congesta fuisse ex mercibus omnis generis undeque adfectis, quæ eorum prædandi cupiditatem incitarent. Quinimmo portum ipsum Romatinum ad ostium fluvii situm, eandem tunc subisse cum Concordia, cujus erat portus, fortunam, et ita, ut aquis demum, nemine cohibente, libere exundantibus penitus interiret, ac veluti evanesceret, sicut aliis etiam contigit clarissimis olim locis ac civitatibus prope aquas sitis, verosimillimum esse videtur. Tantam Aquileiensi provincie cladem, ac tantarum civitatum excidium luxit proculdubio episcopus Secundus, ac demum anno 454, ut scribit Dandulus apud De Rubéis, mœreore fortasse plusquam ætate confectus, nature concessit.

Eodem ipso anno pro secundo Nicetas noster Aquileiensem episcopus renuntiatus perhibetur. Sed quid tunc Aquileiensi civitas, adhuc, ut ita dicam, incendiis fumans, suorumque civium sanguine madens habitatoribus orbatæ, et ab omni decoris pristini majestate delapsa? Saltem primis propterea Aquileiensis episcopatus sui annis, non immerito conjectandum, Nicetam nostrum, non quidem in Aquileiensi civitate, sed potius alibi inoram traxisse, ubi major perterriti paventisque populi, qui Barbarorum servitutem evitasset, copia conflueret. Neque tunc insule in æstuariis posite, tam subito abundare incolatibus ac populo potuerunt, ut ibi sedem ponere Aquileiensis episcopus facile posset, aut duceret expedire; neque Gradense castellum sub Augustino episcopo conditum, ex Dandulo, uti vidimus, et munimini temporaneo potius quam stabili incolatui accommodatum, tale erat, quod sustinendæ multitudini satis esset. Novus vero Romatinus portus, qui Gruiarius dictus fuit, et citra Concordiam positus, jam tunc fortasse, pro fluvii ac loci opportunitate, coeperat et populo et opibus abundare, et quandam novæ civitatis speciem exhibere, quæ Aquileiæ atque Concordiæ vicem veluti gereret. Quidni igitur, a primo capessiti episcopatus Aquileiensis tempore, in hoc portu Romatino sedem veluti fixerit Nicetas Aquileiensis episcopus, donec Aquileiensis civitas, statu rerum in meliora converso, saltem aliquatenus convalesceret; et exinde dictus interim fuerit episcopus civitatis Romanianæ, et ita etiam a Gennadio appellatus? Jam vero civitatis etiam nomen, potius quam portus, loco illi ad Romatium seu Romatinum fluvium sito, Nicetæ ac Gennadii tempore conveniebat, atque ideo Romanianam illam dixit Gennadius ipse civitatem; civitatem nempe, quia ad instar novæ civitatis post Concordiam dirutam conurgebat; Romanianam vero, quia a Romaniano flumine alluebatur. Quidni etiam ad novum hunc portum Romatinum, seu civitatem Romanianam, sepe diverterit Nicetas, etiam postquam Aquileiensis civitas aliquantisper et propriis ruinis extulerat caput; ad locum nempe, qui in dies cresceret, et frequentem ac multam præberet operandi materiam episcopo diocesis; et inde quoque ea Romanianæ civitatis episcopi appellatio in Nicetæ nostro percrebuerit?

Ut vero, quod de Nicetæ Aquileiensis ex illorum temporum vicissitudine, et ex Aquileiensis civitatis jactura non invite conjectamus, etiam exemplo aliquo tum ejusdem tum subsequentis ætatis illustretur, Mediolanensis Ecclesia præsto est Aquileiensis affinis, cujus civitas ex Attilianæ feritate idem subitum quo Aquileia fatum, licet non ita exitiale, utpote quæ, toto pene populo salvo ac sospite, post ruinas atque

incendia cito potuit ad dignitatem pristinam revocari. Eusebius nempe sanctissimus tunc illius civitatis episcopus, audita Aquileiensium clade, **132** et appropinquante videns etiam Insubriae seu Liguria superioris civitatibus Hunnorum exercitum, Mediolano egressus cum clero ac populo, ad montana loca hostibus aut incognita aut impervia se recepit, ibique substitit, donec barbarus dux eloquentia victus sancti Leonis papæ, Italia relicta, ad patrias in Pannoniam sedes remeavit. Videri potest hac super re clarissimus Oltrocchius in recenti opere, cui titulus: *Ecclesiæ Mediolanensis Historia Ligustica*, libro III, capite 1; et digna sane est quæ legatur Homilia quædam sancti Maximi episcopi Taurinensis, quam habuit Mediolani coram Eusebio ipso, occasione peractæ reparationis illius templi, quod Attilano incendio una cum aliis civium ædibus conflagraverat; quæ homilia integra primum prodit in Romana sancti Maximi Operum splendissima editione 1784, ubi est ordine 94. Eusebius quidem Mediolanensis, licet aliquando Mediolano profugus, numquam alio quam Mediolanensis episcopi titulo appellatus fuit: verum neque secus appellari poterat, qui jam ante Attilanam cladem Mediolanensem esset episcopus, qui post brevem emigrationem Mediolanum regressus cum clero ac populo totus reparandæ ædi sacræ ac urbi restituendæ ibidem incubuit; quique numquam alio divertendi occasionem habuit aut necessitatem ad annum usque 462, quo ad superos evolavit, iuxta chronologicam synopsin episcoporum illius Ecclesiæ quæ exstat in fine Oltrocchiani operis indicati. Eadem sane, quæ episcopo Aquileiensi fuit etiam Mediolanensi occasio secedendi ab urbe suarum provinciarum princeps: sed longe alia exstitit Aquileiensi civitatis conditio in eadem ærumna, ut propterea episcopus Aquileiensi Nicetas, qui secundo succedebat fere proxime post illius civitatis excidium, alibi fortasse debuerit potius quam Aquileiæ episcopatum auspicari, alibi etiam frequentius diversari, et probabiliter ad novum portum Romanum, unde, et diutino aut sæpius repetito incolatu, appellationem episcopi Romanianæ civitatis acciperet.

Ipsa Mediolanensis Ecclesia aliud nobis exhibet exemplum, et singulare quidem ac valde allato insignis, quod attinet ad alteram sexti sæculi partem, et Longobardorum respicit in Italiam irruptionem. Hæc siquidem gens, cum ad morum ac indolis naturam feritatem adderet tum ethnicæ superstitionis labem, tum Ariani erroris professionem (quæ duo utraque vetus odium in Christianos et catholicos perurgebant), totam metu concussit Italiam, cum hæc Alpibus appropinquante intellexit, non tam eorum exercitum, quam integram pene nationem, novarum in sinu suo sedium appetendarum cupidam. Scribit Paulus diaconus de Gestis Langobardorum, l. II, c. 10, Aquileiensem episcopum tunc temporis Paulum, seu Paulinum, pavore perculsum, Aquileiensem civitatem deseruisse, et in Gradum insulam se recepisse cum thesauris Ecclesiæ suæ, ut novorum hospitum primos occurrus, seu potius novorum hostium primos impetus declinaret: quod et ab aliis quoque episcopis factitatum novimus, quibus evadendi opportunitas non deesset. Singulare vero Mediolanensis tunc episcopi sancti Honorati, in illis rerum angustiis illud perhibetur: quod una cum clero majori Ecclesiæ suæ Mediolano discedens, totamque relinquens propriam diocesim, ad oram Liguriaë maritimam descendit, Genuamque ingressus, ibi sedem fixit, ubi non modo eodem vivente, sed etiam in aliquot successoribus suis per annos 70 et amplius continenter perduravit; qui successores etiam, tum Mediolanensis, tum simul ipsius Genuensis Ecclesiæ episcopi fuisse creduntur, cum nullius peculiaris Genuensis episcopi **133** tunc temporis constituti exstet memoria. Idem Oltrocchius citato opere ac loco rem totam aperit, multa eruditionis ac diligentiae laude. Quod itaque episcopis Mediolanensibus contigit altero post

A Nicetam sæculo, ut a propria sede, causis ita exigentibus, longo tempore extorres, episcopi quidem essent Mediolanensis Ecclesiæ, sed simul etiam episcopi essent ac dicerentur Ecclesiæ Genuensis, ubi sedem fixerant; quid mirum factum fuisse etiam in Niceta, ut Aquileiensi, et ipse episcopus, nihilominus nuncuparetur episcopus civitatis Romanianæ, a loco ubi fortasse post Aquileiensi civitatis jacturam episcopatum fuerat auspicatus, et ubi sederit non infrequenter? Hoc inter utrumque discrimen adest; quod Mediolanensis episcopus Genuæ sedens, et Genuensem etiam regens Ecclesiam, duarum distinctarum Ecclesiarum episcopus erat, quæ tunc propter rerum adjuncta sub uno præsule unite, cessante postea unionis causa, proprium singule episcopum uti antea, receperunt: Aquileiensi vero episcopum Niceas seu Nicetas, etiam in portu Romanino sive Gruario non infrequenter degens, et inde Romanianæ civitatis episcopi nuncupationem obtinens, ejusdem propriæ Aquileiensi diocesis unice erat episcopus, ad quam etiam Romaninus portus tunc pertinebat, nondum scilicet suffraganea Concordiensi peculiari Ecclesia ac diocesi constituta ex parte avulsa ab Aquileiensi Ecclesia matre.

Verum Concordiensi hujusce diocesis meminisse non possumus, quin ex ea novum aliud exemplum sumamus, et quidem nostro tempore vigens, et sub omnium oculis atque auribus positum, ut magis magisque confirmetur quod de Niceta Aquileiensi conjectamus. Concordiensi civitas, clarissima olim atque celebrata Romanorum colonia, paucis nunc ædibus, paucisque habitatoribus constat, uti jam supra monuimus: et quamvis cathedralem ædem habeat multa ac venerabili antiquitate insignem, necnon vetus episcopium prope eam situm, episcopum tamen suum nonnisi statis paucisque per annum, non diebus quidem, sed horis tantummodo videt; qui propterea permanentem ac fixam sedem habet in proxima civitate Portus-Gruarii, ubi alia adest sacra ædes quæ cathedralis locum tenet, aliudque episcopium cum curia episcopali ac seminario clericorum, et ubi presbyterium episcopale consistit. Hujus diocesis episcopus, Concordiensi semper episcopus in Actis publicis appellatur, prout reapse est; at frequentior, immo communis loquendi usus, tum intra diocesim ipsam, tum extra in finitimis populis eundem semper dicit episcopum Portus-Gruarii, a loco nimirum ubi permanentem sedet, et unde in diocesim universam episcopalis illius cura dimanat. Simili prope modo contingere potuit Nicetæ nostro Aquileiensi, qui, quamvis Aquileiensi sane episcopus, diceretur nihilominus etiam episcopus civitatis Romanianæ, a loco nempe ubi non infrequenter sederit post Aquileiæ excidium; et ita prorsus, ut velut episcopus civitatis hujus Romanianæ innotuerit Gennadio, scriptori procul ab Aquileiensi provincia posito, qui propterea multa scriberet etiam prout vulgi fama ferebat, et tunc maxime cum Aquileiæ antiqua celebritas desisset.

D Præter allatum autem Concordiense exemplum, eadem ipsa Aquileiensi Ecclesia præsto est consimili facti, quod præterire non licet. Constat Aquileienses antistites, diu sedem stabilem in civitate Fori-Julii tenuisse, octavo præsertim sæculo atque nono, prout De Rubéis in Monumentis ostendit capite 36. Quid vero si ex Forojuliensi Aquileiensi antistitem domicilio, et ipsi quandoque episcopi Forojulienses, potius quam **134** Aquileienses, dicti fuerint; et Aquileiensi Ecclesia denominationem accepit Ecclesiæ Forojuliensis? Ita porro factum fuisse novimus: nam Gregorius papa II, in quadam sua epistola ad Donatum Gradensem antistitem, et Marcellum ducem Venetiarum, quam refert Baronius ad annum Christi 729, num. 4, licet aliquot annis anterior esse debeat, ut idem De Rubéis citato loco evincit; Gregorius, inquam, papa II, Aquileiensem episcopum, seu patriarcham, illius temporis, Serenum

nomine, qui in civitate Fori-Julii degebat, Forojuliensem antistitem nominat: et Carolus Magnus, qui in suis Testamentariis tabulis anni 814, ab Eginardo in ejus Vita relatis, capite 35, eleemosynarum beneficio cumulavit ex Thesaurio proprio, unam supra viginti metropolitanae ecclesiae regni sui; Carolus, inquam, Magnus in tabulis illis, nulla facta Aquileiensi mentione, Forum-Julium pro Aquileia nominavit; quod scilicet in civitate Fori-Julii Aquileienses metropolitae etiam tunc residerent. Adeatur super hac re praeaudatus De Rubéis in Monumentis, capite 46 num. 1, et in dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 20 num. 5. Si igitur ex Forojuliensi episcoporum Aquileiensem domicilio, sæculi octavi ac ineuntis noni, Forojulienses antistites eo tempore idem dicti fuere, atque Aquileienses eorum Ecclesia sub Fori-Julii nomine indicata; quid mirum quod sæculo quinto etiam Niceas seu Nicetas, Aquileiensi pariter antistes, ex mansione aliquando probabiliter habita in novo portu Romatino, seu potius Civitate Romatiana, episcopos civitatis Romatianæ vulgo dici potuerit, et ita quoque a Gennadio aliisque post eum scriptoribus nuncupari? Sed hæc jam satis, ad id quod erat hac sexti capitis parte altera inquirendum.

Unum hic addere juvat ex dictis hactenus tum in priori tum in altera hujus capitis parte: nimirum minime improbabile esse, Niceam seu Nicetam episcopum Aquileiensem, et Auxiliarem prius fuisse episcopum pro antecessore suo Secundo, seu etiam pro alio Aquileiensi episcopo ante Secundum, ad portum Romatinum, qui Romatinus portus idem ille fuit a Plinio indicatus, et ad ostium Romatini fluvii situs; et eundem postea, post Secundi mortem ad Aquileiensem Ecclesiam regendam assumptum, ad portum Romatinum non infrequenter etiam sedisse, qui portus tunc novus ille fuit ad eundem Romatinum fluvium situs, et eis Concordiam positus, quique propterea communiter tunc, ideoque etiam a Gennadio, non portus quidem, sed potius civitas Romatiana conventiori vocabulo appellatus fuerit. In re tam dissita atque obscura satis damus, dum probabilia affirmamus; hæc autem probabilia satis superque sunt, ubi quod præcipuum erat disputationis in tuto est positum: quod in præcedentibus capitibus factum fuisse confidimus.

CAPUT VII.

Clarissimi Zabei, contra Aquileiensem Nicetæ seu Nicetæ Gennadiani episcopatum, momentis fit satis. Occurrit quoque auctoritati et animadversionibus clarissimi viri Michaelis Denis.

Post assertum in præcedentibus capitibus Aquileiensem Nicetæ seu Nicetæ Gennadiani episcopatum, qui scopus est præcipuum hujus nostræ disputationis; post expensam atque explanatam difficultatem Romatianæ civitatis, 135 quæ causa fuit potissima cur in aliam iret sententiam clarissimus Zabeus, ut eundem Nicetam seu Nicetam, non Aquileiensem, sed Dacum esse contenderet cum viris eruditissimis superioris ætatis, quibus tamen compertum non fuit illius opusculum nuper detectum de Symbolo ad competentes, in quo idem Nicetas Aquileiensis episcopus exhibetur; et ex quo in primis Dacum illum non fuisseprehendimus; ordo postulat, et rei gravitas ipsa requirit, ut ea quoque momenta expendamus, quæ adversus hujus Nicetæ seu Nicetæ Aquileiensem episcopatum ab ipso Zabeo in sua dissertatione eidem opusculo anteposita prolata sunt. Dissertationem suam tribuit Zabeus in partes duas; in quarum prima ea congerit quæ externa sunt, ut ipse ait, ad suam fulciendam opinionem; in altera vero penitiora scrutatur, ex ipso nimirum Explanationis Symboli opusculo ea colligens, quæ parentem suum, non Aquileiensem, sed Dacum ostenderent, ex illius sententia. Multa jam ex utraque disputationis parte Zabei momenta, et præcipua sane, incipientes ab ipso secundo

A capite lucubrationis hujus, hactenus confutavimus; ut cuilibet patere arbitramur qui hæc nostra non ægre penitus lectitaverit: nonnulla impugnavimus ex professo, pleraque vero prout hinc inde occurrerant viam nobis veluti præcludentia, quam aperire oportebat ut suo cursu libera flueret disputatio. Aliqua nihilominus restant, et maxime in altera disputationis parte clarissimi viri, quæ, ad integram sententiæ nostræ confirmationem, peculiarem animadversionem requirunt. Ea itaque huic septimo capiti materiam dabunt; in cuius fine illis etiam locus erit, quæ eruditissimum Vindobonensis bibliothecæ præfectum auctorem habent.

Cum omnia pene externa, quæ in priori parte disputationis Zabei exhibentur pro Nicetæ Daco et contra Nicetam Aquileiensem, seu petita ex distinctione duarum civitatum, Aquileiensi atque Romatianæ, seu ex Romatiana in Dacia sita citæ Danubium, seu etiam ex testimonio eruditorum virorum qui Romatianensem Gennadii Niceam seu Nicetam asseruerint

illum fuisse qui divi Paulini Nolani episcopi amicitia claruit, ac propterea ab Aquileiensi nostro et loco et ætate distinctum; cum hæc omnia, inquam, in præcedentibus capitibus soluta atque explanata jam fuerint, exordium ducimus hujus septimi capitis ab ea Zabei animadversione, quæ prima est in disputationis suæ altera parte sub numero 1, ideoque prima ex illis penitioribus rebus, unde opinionem suam nititur confirmare. Romatianum Gennadii Nicetæ, inquit Zabeus, librum scripsit de erroribus gentilitatis. Deinde hæc addit: « Immo de illo errore verba fecit, qui nonnisi apud barbaras et efferas gentes locum habere poterat. Sic enim legitur (in Gennadio): Secundus (liber) de gentilitatis Erroribus, in quo dicit (Nicetas) suo pene tempore Melodium quemdam patremfamilias ob liberalitatem, et Gadurum rusticum ob fortitudinem ab ethnicis esse inter deos translatus. Jam vero quid opus erat ea prædicari Aquileiæ, ubi a tempore divi Marci evangelistæ idolorum templa dirui cœperant, et idola ipsa a profanis aris everti? Reliquæ forte aliquæ gentilitatis et sæculo quædam ibi supererant; sed paucissime certe, neque tales, in quibus serpere stolidia hæc opinio posset, quæ crederetur fortitudinem corporis esse causam cur quis ex homine fieret deus. Aquileiani enim cum nominamus iis temporibus, de illa urbe loquimur, quæ inter Italice urbes post Romam cultissima fuit, quæ sciendis litterisque florebat, et magnorum 136 virorum prædicatione qualibet in ætate fuerat erudita. Præcesserat Nicetæ Aquileiensi Rufinus... Rufinus autem et ipse Symbolum explicavit, ut notum eruditus omnibus est... Jam vero Rufinus ita loquitur de Dei veritate, et existentia, ut vel silens moneat sua in regione et suo tempore gentilitatem non eguisse diligenti impugnatione. Anne dicemus eam annorum decursu virium accessionem fuisse nactam, et sedente Nicetæ adolevisse? Verum hoc adversatur historię. Tres enim ad episcopos Aquileienses supersunt divi Leonis Magni epistolæ, quarum postrema est ad beatum Nicetam, ex quibus docemur presbyteros in illis regionibus existisse non paucos, et religionem Christianam multo ibi in honore fuisse. Aderant insuper Aquileiæ monasteria, in quibus viri doctrinæ et pietate insignes morabantur, et voce atque scriptis Christianitatis incoluntati atque incremento consulebant... In tanta itaque lucis et eruditionis amplitudine, quomodo credi potest ignorantiam adeo triumphasse, ut homines plures adduceret ad ea credenda quæ in secundo sancti Nicetæ libro confutantur? Adeo parum quinquæ sæculorum decursu Christianam religionem a divo Marco prædicatam profecisse dicemus? » Hactenus Zabeus in prima sua animadversione, ducta ex penitioribus hujus argumenti indicis, contra Aquileiensem Nicetæ seu Nicetæ Gennadiani episcopatum: et erudite quidem, atque eloquent.

Ut vero huic animadversioni respondeamus, annotandum est primo, neque barbararum atque effo-

ratarum gentium tantummodo fuisse, sed ethnicorum quancumque, etiam culte honesteque viventium, ut eos nonnumquam inter deos referrent, qui aliqua, aut sociali virtute prout est *liberitas*, aut corporis dote prout est *fortitudo*, excelluissent; neque barbararum aut effeatarum gentium nomen ullo modo convenire Dacorum populo cis Danubium posito, ubi Romanesiana, Remesiana, Remissiana, seu Romatiana civitas sita erat, et ubi hæc acta dictaque fuisse, potius quam Aquileiæ, Zabeus existimat: hic namque populus Romanæ ditionis Romanique cultus erat, immo Romanæ originis, utpote qui ab iis descenderet Romanorum coloniis ex altera Danubii parte ab Aureliano principe evocatis, prout dictum fuit capite secundo. Præterea, non de errore, sed de erroribus gentilitatis librum scripsit Gennadius Nicetas; id est de supersticioso idolorum cultu, ac de falsitate ethnicæ religionis, non uno ex capite, sed undequaque accepte. Quid ergo mirum si ad vetera hujus pseudoreligionis monstra validius exagitanda, cum ad apotheosim etiam insectandam atque irridentiam venisset, qui unus est ex putidioribus gentilitatis erroribus atque deliramentis, recenti quoque ridiculo exemplo, data occasione, uti voluerit duorum illorum *Melodii patrisfamilias* ac *Gadarii rusticis*, qui suo pene tempore fuerunt ab ethnicis ob liberalitatem et ob fortitudinem inter deos translati? Hoc nimirum in ore Nicetæ ad inanitatem ac levitatem ethnicæ cultus uberrime demonstrandam faciebat; quod erat illius libri argumentum: neque hoc interim ostendebat, hujusmodi stolidam opinionem, qua crederetur fortitudinem corporis esse causam cur quis ex homine fieret deus, serpere in ea ipsa potuisse aut civitate aut regione ubi Nicetas concionem habebat. Sed quoniam Zabei animadversio eo spectat ut omnino inutilem statuatur in Aquileiensi presule quinti seculi prædicationem adversus idololatriam, prout patet ex alia quoque animadversione hujus secundæ partis dissertationis ejus, sub numero 14, in ipsum *Explanationis* 137 *Symboli* opusculum, ut inde concludat Nicetam Gennadium, qui gentilitatis errores perstrinxit in apposito libello, qui eodem exagitavit etiam in ipsa *Symboli* *Explanatione*, non esse Nicetam episcopum Aquileiensem, sed potius Nicetam Dacum sancti Pauli Nolani amicum; res est paulo latius explicanda.

Quamvis itaque ethnica superstitio ex Evangelii prædicatione, etiam tribus prioribus sæculis inter ipsos Cæsarem exertos gladios pro eadem tuenda, multum et dignitatis et ponderis per quotidianam Christianorum copiosam accessionem amississet, ita ut Tertullianus, in Apologetico, capite 17, exprobrare gentilibus scilicet potuerit, quod licet *hesterni*, ut ipse aiebat, Christiani essent, omnia tamen ethnicorum loca suo tempore jam impleverant, urbes, insulas, castella, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum, omnia uno verbo, solis idolorum templis exceptis: quamvis hæc eadem ethnica superstitio ex pace Ecclesiæ data a Constantino imperatore, quarto seculo inueniente, extremum veluti ictum acceperit, ita ut Christiana religio in toto Romano orbe locum subacti undique erroris occupaverit, et religio Romani imperii facta esset: non ita tamen tunc, ac diu etiam postea, hæc sola ac tranquilla regnavit, ut non jugiter cogeretur adversus multitudinem hominum dimicare, qui etiam in tanta Evangelii luce pristinae superstitionis tenebras tenaciter diligebant. Hujus multitudinis ethnicorum undique consistentium toto quarto Ecclesiæ sæculo, et etiam in primariis orbis Ecclesiis ab ipsis apostolis institutis, abundanti in cœvis monumentis indicia; eaque præsertim nobis exhibent ipsi sanctissimi Ecclesiarum antistites illius ætatis, in quorum lucubrationibus quæ supersunt ethnica superstitio ab iisdem exagitata, adhuc preculdubio vigens, nec viribus destituta omnino conspicitur. Hic interim nobis sufficiat meminisse imperii Juliani Augusti, necnon et conatuum Symmachi senatoris pro ara Victo-

ricæ sub Valentiniano ac Theodosio Augustis; ut apertum fiat, quam multi tunc essent, quantique adhuc valerent idolorum cultores.

Quid nunc de seculo quinto? Quintum seculum veluti aperuerunt tot ille calamitates, quæ Romanum imperium a fundamentis primum concutientes, illius demum ruinam in Occidente, barbaris undique prevalentibus, properarunt. Quis autem ignorat ethnicorum illius temporis in toto orbe clamores adversus Christianam religionem, et pro publico idolorum cultu restituendo, cujus cessationi omnia tribuebant incommoda, quibus imperium afflictabatur? Hinc nempe origo egregii operis divi Augustini de Civitate Dei, hinc etiam origo historiarum Orosii adversus paganos; quæ duo Opera, duo nova fuerunt diversi generis Apologetica illis circumstantiis opportuna pro Christiana religione, ad depellendam invidiam quam oblationibus suis undique eidem conflabant ethnicæ superstitionis cultores magno adhuc numero ubique præsentis, et ad Christianorum hominum confirmandam etiam in tot adversis voluntatem ac fidem. Patet igitur ethnicorum multitudo etiam quinto seculo inenime, cum jam undique exstarent per universum orbem Ecclesiæ, necnon etiam florent tum præstantissimis doctrina ac sanctitate episcopis, tum præclarissimis virtutum omnium exemplis, tum etiam sanctissimis institutis. Verum quidem est, Theodosii atque Honorii legibus clausa fuisse idolorum templa, ac prohibita publica sacrificia, ideoque cultum etiam illum quemcumque idololatriæ proprium, unde ethnicorum religio constabat: atleges ipse nec plenum ubique terrarum sortiebantur 138 effectum, et silere nonnumquam debuerunt ante ipsos oculos Augustorum a quibus late fuerunt. Theodosio juniore imperante, ad ulto scilicet seculo quinto, adhuc vigeat in ipsa urbe regia Constantinopoli ethnica superstitio: ipsius namque merito datum fuit, quod idolorum templa funditus everterentur, adeo ut nullum pristinae superstitionis vestigium remaneret. Ipse quoque templum in ea urbe dicatam dæmoniis, appellatumque Tychæum, vero Deo in Martyris Ignatii honorem dedicavit, locatis ibidem ipsius reliquiis ex cœmeterio translatis quod erat extra portam Daphniticam, ut scribit Eyrægius Scholasticus libro 1, capite 16, anno 451, ut Muratorius monet in Annalibus Italicæ, Marcianus Augustus legem tulit adversus paganos, quæ exstat in codice Justiniano, libro vii, de Paganis. At anno 467, quo Anthemius imperator urbem Romam ingressus fuit, adhuc ibi Lupercalia celebrabantur in honorem dei Februarii, ut liquet ex epistola Gelasi papæ I, adversus Andromachum senatorem, quæ exstat in Conciliis Labbei, cura Coleti, tomo V, col. 339. Liquebat insuper ex eadem epistola, etiam tempore pontificatus ejusdem Gelasi, qui ab anno 492 usque ad 496 Ecclesiam gubernavit, multorum studium viguisse in ipsa urbe Roma pro Lupercalium instauratione, quæ sublata non diu ante fuerant. Non negaverim quidem in eadem epistola reprehendi a pontifice maximo Christianos qui hujusmodi paganam Lupercalium celebritatem tuebantur, et restitui curabant: verum ex eadem epistola similiter constat, tunc quoque in ipsa Romana urbe non defuisse paganos homines, qui in hac celebritate Christianis veluti antebant, qui quæ etiam absque Christianorum societate Lupercalia inter se agere potuissent. Ait enim in fine illius epistolæ idem Gelasius pontifex: « Postremo quod ad me pertinet, nullus baptizatus, nullus Christianus hoc celebret, et soli hoc pagani, quorum ritus est, exsequantur. Me pronuntiare convenit, Christianis ista pernicio et funesta indubitanter existere. » Eū distinctionem a Gelasio adhibitam, Christianorum et paganorum. Christianis spectacula hujusmodi non convenire contendit: Paganos vero nominat qui talia tunc agebant, et quos cum impedire non posset, solos saltem, absque Christianorum accessu, agere volebat. Pagani igitur, etiam Gelasi pontificis tempore, Romæ adhuc exstabant, qui Lupercalium lasciviam

sectabantur, et Christianum etiam populum ad eorum imitationem alliciebant.

Romam vero cum dicimus, de qua Ecclesia loquimur? De ea nimirum tam *felici Ecclesia, cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt*; uti non minus magnifice quam veraciter effatus fuerat Tertullianus de Præscriptionibus, capite 36. De ea Ecclesia loquimur cujus a Petro successionem episcoporum continuam absque ullo hiatu, ad ostendendam illibate doctrinæ traditionem, Irenæus, Augustinus, alique Patres hæreticis jam objecerant. De ea Ecclesia loquimur quæ sanctorum martyrum immenso numero gloriabatur, quæ præstantissimis sanctissimisque viris jam tunc abundaverat. De ea Ecclesia loquimur, de qua Innocentius papa I epistola 25, apud Coustantium, editionis Parisiensis col. 856, ad Decentium Eugubinum jam scripserat, quod per *sacerdotes a venerabili apostolo Petro ejusque successoribus constitutos Ecclesias instituerat in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam atque Siciliam, et insulas interjacentes*. Si talis porro ac tanta Ecclesia ab ipsis apostolorum principibus erudita, tanta gloria illustris, tantis meritis cumulata, totque Ecclesiarum mater; si hæc, **139** inquam, Ecclesia etiam quinto labente sæculo paganos homines in sinu suo et intra Urbis mœnia habebat, contra quorum insanas superstitiones ac turpitudines necesse erat ut Gelasius pontifex Christianum populum commoveret; non est cur clarissimus Zabeus scribere possit, repugnare omnino, quod Aquileia, Nicetæ tempore, quinto nimirum sæculo jam profecto, fuerint idololatæ qui mererentur ab eodem apposita oratione perstringi, et contra quos admonendi essent fideles; propterea quod *Aquileia ita temporibus inter Italiæ urbes post Romam, cultissima fuit, atque scientiis litterisque florebat, et quia Aquileia a divo Marco religionem Christianam acceperat, et magnorum virorum prædicatione qualibet in ætate jam fuerat erudita*; ut inde concludat, Nicetam hunc Gennadium, auctorem libri de *Erroribus gentilitatis*, atque alterius *Explanationis Symboli*, non esse Aquileiensem nostrum Nicetam, sed potius Nicetam Dacum Paulini Nolani amicum. Sed jam propius ad Aquileiensem Ecclesiam nunc accedamus oportet; ipsam deinde, sed post aliquem etiam a recto itinere excursum, commodius inspecturi.

Roma iter facientes Aquileiam versus, gradum sistamus Ravennæ, quæ altera tunc regia urbs erat, populo opibusque potens, ubi imperii Occidentalis aula posita, et ubi ipsa Augusta familia medio circiter hoc quinto sæculo fere semper commorabatur. Potissimum hujus urbis atque Ecclesiæ decus sanctus Petrus Chrysologus tunc florebat, universamque Ecclesiam illustrabat vitæ sanctitate, atque doctrinæ præstantia. Si porro illius sermones intueamur, et eos maxime quos habuit in Symbolum apostolorum, et alium quocumque cui titulus de *Kalendis Januarii, quæ varia gentium superstitione polluebantur*, qui est ordine 155 in editione Sebastiani Pauli, liquido ex eisdem intelligemus fuisse paganos idolorum cultores etiam in illa Italiæ parte, et in ipsa Ravennatensi ejus diocesi, qui zelum sancti præsulis exercebant, tum pro illorum conversione, tum etiam pro Christianorum in fide ac disciplina vitæ constantia. Pauca delibare præstat ex his sermonibus, ne gratis asseruisse videamur. « Hinc est quod veniens ex gentibus impositio manus, et exorcismis ante a demone purgatur, et apertionem aurium percipit, ut fidei capere possit auditum, ut possit ad salutem prosequente Domino pervenire. » Ita sanctus Petrus Chrysologus sermone 52. Exstant ergo gentiles Ravennatensibus noti, qui ad ecclesiam aliquando veniebant; si de eorum in ecclesiam ingressu, ac de cæremoniarum valore quæ erga eos adhibebantur, sanctus episcopus data occasione fideles suos alloquebatur. Quod vero gentiles in Ravennatensi agro positi reapse ad ecclesiam venirent, ea insuper quæ sequuntur ostendunt. « Ergo de cordibus vestris expurgate perfidie cœnum, ut pura per vos fidei fluentia percur-

rant: incredulitatis fruteta in vobis radicitus amputate, ut excrecant ad alta credulitatis vestræ robusta plantaria... Deum suum qui vult scire, nesciat gentium deos: qui deos dicit, contradicit Deo. Servire uni libertas est, captivitas multis. » Ita sermone 51 in Symbolum apostolorum: « In Deum vos hodie merito confitemini credidisse, quando deos, deasque, sexu dispares, numero confusos, turba populares, viles genere, fama turpes, impietate maximos, primos scelere, crimine singulares, ipsis etiam sepulcorum suorum vultibus accusatos, letamini vos fugisse: quia miserie, doloris, et infelicitatis est, tantos et tales habuisse servulos, quantos vos et quales dominos hactenus pertulistis: **140** sed ad unum vivum, verum, solum, sed non solitarium Deum vos pervenisse gaudete, dicendo: *Credo in Deum Patrem*. » Hæc ipse sanctus præsul sermone 57 in idem Symbolum apostolorum. Ad quos vero hæc utriusque sermonis verba, nisi ad catechumenos seu competentes, qui ad Ecclesiam ex gentilitate veniebant? Ad catechumenos profecto seu competentes, qui essent filii Christianorum, nequaquam dicere potuisset sanctus præsul, *fugisse deos deasque, quos hactenus dominos pertulissent*, quique tales ipsi servulos haberint. Mitto plura alia quæ afferre possem loca ex hujus sancti præsulis sermonibus in Symbolum apostolorum, qui multi sunt, et ex quibus omnibus colligitur, ut animadvertit Dominicus Mita, vetus Sermonum Chrysologi editor et illustrator. « Sanctissimum archiepiscopum nostrum quamplurimos baptizasse infideles adultos, tum barbaros, tum Italos ac Ravennates, qui adeo sanctis exemplis, et sacra hujusce pastoris doctrina ad fidem suscipiendam invitabantur. »

Quod autem necesse haberet sanctus episcopus etiam Christianum populum commovere, ne se sineret abripi ad idololatrarum exemplo, ne se eorum spectaculis immisceret, sequentia, ex supracitato sermone de kalendis Januarii, evidentior ostendunt. « Hinc est, fratres, hinc est quod hodie gentiles deos suos feditibus exquisitis, excogitato dedecore, et ipsa turpitudine turpiore videndos trahunt, distrahunt, pertrahunt, quos faciunt non videndos, etc. » Deinde sequitur. « Hæc diximus, fratres, ut proderemus causam quare gentiles hodie faciant deos suos talia committere quæ sustinemus, et faciant tales qui videtibus et horrore sint et pudori: faciant ut eos aliquando et ipsi qui faciunt, horreant et relinquunt, et Christiani glorientur a talibus se liberatos esse per Christum: si modo non eorum ex spectaculis polluantur, si eorum non iniquent thura tactu, si hujusmodi fugiant de assensione discrimen: quia factis semper est æqualis assensus, Apostolo probante, cum dicit: *Non solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus*. » Ita Chrysologus. Quis porro ex his aliisque supra relatis sancti præsulis verbis, non satis intelligat, et paganos exstitisse in ejus diocesi, et multos etiam exstitisse: contra quos Christiani commoveri deberent, et ex quibus quamplures etiam non infrequenter ad Christianam fidem accederent?

A Ravennatensi Ecclesia ad Taurinensem suam in Subalpinis sanctus Maximus ejusdem circiter ævi episcopus invitatus nos ut modicum divertamus, inde postea Aquileiensem iter via recta repetituri. Exstant siquidem et hujus sancti præsulis sermones, ex quibus aperte intelligimus multam in illis regionibus paganorum copiam tunc fuisse, maxime vero inter rusticos in pagis ac villis constitutos. Lectorem igitur non pigeat illius verba perpendere. « Ergo viam Domino parare jubemus, nostræ equidem fidei puritate, qua non tantum idola vana, atque superstitionis figmenta adverteremur, sed et in fratribus ea detestemur, et corrigamus. » Ita sermone 58, qui est 7 de Nativitate sancti Joannis Baptiste, in novissima editione Romana. Quid idola vana et superstitionis figmenta hic sanctus Maximus nominasset, quæ fideles adversari deberent, si hæc in illis regionibus non exstitissent? Quid ea in fratribus detestanda, immo et corrigenda fideles

suos docuisset, si pagani reapse, quos *fratres* appellat, inter eos non fuissent? Adversus paganorum *lustrationes*, quæ in diocesi **141** sua adhuc obtinebant, ita sermone 77, qui est 2 de sanctis martyribus Alexandro et sociis: « Et quia audivimus lustrum a nonnullis sacrilegis mitti solere exemplo sanctorum, objurgemus impios, castigemus errantes... Cæterum, si videntes hoc tacemus, silentes et patimur, reos nos statuimus, si non operatione sceleris, attamen dissimulationibus assensu... Quoties mandavit Deus idolorum sacrilegia destruenda, et numquam ad hanc partem solliciti esse volumus? Semper dissimulavimus, semper sprevimus. Postea nos admonuit imperiale præceptum. Videte quanta Divinitatis sit derogatio hæc humanæ potestatis adjectio... Principes quidem tam boni Christiani leges pro religione promulgant, sed eas executores non exerunt competenter. » Hæc sanctus Maximus; ubi indicatam videas imperialem legem, atque eam fortasse quam supra memoravimus, Marciani Augusti, latam anno 431; ubi quoque testatam accipias hujusce legis remissam atque incompletam observantiam, non secus atque aliarum præcedentium Augustorum, prout itidem notabamus ad harum legum inefficacem vim ostendendam pro omnimoda extinctione ethnice superstitionis.

Duo alii adsunt sermones hujus sancti episcopi, nempe 96 et 97 sub hoc titulo: *De Idolis auferendis de propriis possessionibus*; ex quibus constat idolorum cultum plurimum tunc temporis in illis regionibus, et maxime inter rusticos, uti superius admonuimus, obtinuisse. Memorantur enim hic *aræ ligneæ, simulacra lapidea, congruens ministerium*: hic *arsusper*, hic *dianaticus*, hic *habitus ipsorum* describitur. Sed pauca ex utroque sermone verba afferamus, quæ in argumentum nostrum digia sunt quæ penduntur. « Ante dies commonueram charitatem vestram, fratres, ut tamquam religiosi et sancti idolorum omnem pollutionem de vestris possessionibus auferretis, et eueretis ex agris universum gentilium errorem. Fas enim non est, ut qui Christum habetis in cordibus, Antichristum in habitaculis habeatis; cum vos Deum adoretis in Ecclesia, vestri diabolum veneretur in fanis. Nec se aliquis excusatum putet, dicens, Non jussi fieri, non mandavi.... Tu igitur, frater, cum tuum sacrificare rusticum cernis, nec prohibes immolare, peccas; si non data copia, attamen permissa licentia... Grande igitur malum est idololatria; polluit exercentes, polluit habitantes, polluit intuentes, penetrat ad ministros, penetrat ad consocios, penetrat ad tacentes. Immolante enim rustico inquinatur domnedius, etc. » Hæc ex priori sermone. Ex altero vero sunt quæ sequuntur. « Non parum tractatu Dominicæ superioris profecisse vos credimus; siquidem prædicatione nostra ab omni idolorum inquinamento corda vestra purgavimus.... Cæterum, qui scit in agro suo idolis immolari, nec prohibet, quamvis ipse longe in civitate consistat, polluit tamen illum nefanda continget. Et licet aris assistat rusticus, ad domnedium contaminatio execranda regreditur. Particeps enim ejus efficitur, si non conscientia, certe notitia. » Hactenus sanctus Maximus. Quot igitur essent pagani, quæque late patens ethnica superstitio in Taurinensi diocesi medio circiter quinto sæculo, immo medio jam elapso, quo sanctus Maximus episcopatum gerebat, ex zelo ipsius insectandæ hujus superstitionis tum sermonibus appositus, tum data etiam pro re nata opportunitate loquendi, abunde apparet. Nunc vero a Subalpinis regionibus ad Aquileiensem Ecclesiam recto itinere procedamus.

142 Iter autem agentes, media circiter via, paululum sistere nos compellit Ecclesia Brixienis, quæ habet quod nobis proferat super paganismo sive regionis ex sermonibus sancti sui episcopi Gaudentii, qui quarto desinente et quinto ineunte sæculo floruit: obiit enim juxta aliquos anno 410, juxta alios vero anno 427, uti ex præfatione Pauli Galeardi ad ejus Opera Patavii edita Cominianis typis. Quid igitur no-

A bis exhibent hi sermones? Tractatus quartus de Lectione Exodi hæc habet: « Vos igitur, neophyti, qui estis ad beatæ hujus ac spiritualis Paschæ epulas invitati, videte quomodo ab omni pollutione escarum quas superstitio gentilis infecerit, vestras animas conservetis. Nec sufficit ut a mortifero demonum cibo vitam suam custodiat Christianus; sed ut omnia abominamenta gentilium, et omnes idololatriæ tramites, sicut quedam serpentis diaboli venena diffugiat. Partes enim idololatriæ sunt veneficia, præcantationes, suballigaturæ, vanitates, auguria, sortes, observatio ominum, parentalia, inquam, unde idololatriæ malum extulit caput erroris. Nam gulæ suæ causa primum ceperunt homines prandia mortuis præparare, quæ ipsi comederent; post hoc etiam sacrificia ausi sunt eis sacrilega celebrare.... Cavete, quæso, ab his omnibus, etc. » Tractatus vero 15 ejusdem sancti episcopi Gaudentii die Natali Domini, hæc alia exhibet: « An existimatis quod Deum diligit tepidus ac negligens Christianus, qui idola in possessionibus suis coli permittit; qui fanum demonis et aram diaboli stare in contumeliam Dei patitur? » Exhibent itaque nobis sancti Gaudentii Brixienis sermones paganorum cultum ætate sua etiam in Brixienensi diocesi, maxime vero in *possessionibus*, inter rusticos nempe in pagis ac villis, prout nuper vidimus in Subalpinis: nec talem quidem cultum, qui dici posset ethnice superstitionis aspernandæ *quædam reliquia*, sed talem qui *idola* adhuc haberet omnium oculis exposita, qui *aras* et *fana*, qui sacrificia quoque animalium unde *escæ* fortasse venales, qui cæteras insuper foveret abominationes; de quibus omnibus necesse erat ut Christiani identidem ab episcopo monerentur. Hæc quæque notitia non inopportune per viam instructi, et a Brixienensi agro digressi, ecce jam adsumus Aquileiæ; quæ scopus est totius nostri per varias Italiæ partes, seu itineris sex excursus.

Ut primum vero Aquileiensem diocesim ingredimur, ecce nobis obviis sanctus Aquileiensium episcopus Chromatius, auctor Sermonum seu Tractatum, qui supersunt, in Matthæum; qui Ecclesiam Aquileiensem, quarto labente sæculo, gubernavit ad annum usque septimum seu octavum sæculi quinti. Quid porro de paganis, qui ætate sua in Aquileiensi sinibus essent, nobis prodit sanctus Chromatius? Non quidem ex professo de paganismo loquitur ipse, qui forte et alia scripsit quæ ad nos mihi pervenerunt; sed ubi data occasione paganos nominat tractatu 7 in Matthæum capite 1, qui exstat in Bibliotheca Veterum Patrum Andrea Gallandii, tomo VIII, hæc pauca notatu dignissima habet. « Habemus adversarios et gentiles qui fidei nostræ adversantur, qui nos interdum tempore persecutionis ad nefanda sacrificia cogunt. » Hæc verba profecto gentiles ostendunt in Aquileiensi ipsa diocesi, ubi Chromatius loquebatur, quarto exeunte et quinto incipiente sæculo, prout indicant ipse voces, quæ tempus locumque disserentis respiciunt. Nec ita vero exiguo numero eos ostendunt, ut *reliquia forte aliqua gentilitatis et paucissima* certe dici possent, veluti **143**

Zabeus existimat: neque enim paucissimi numero tales esse poterant, qui vel nominari deberent veluti ad ersarii nostri, *nostræque fidei adversi*, multoque minus qui nos persecutionis tempore ad sacrificia cogere valerent, prout hic accidere posse putabat Chromatius. Luculentiora nihilominus exstant quæ dicenda veniunt, quæque petenda sunt ex eodem fonte, ad quem nos advocat ipse clarissimus Zabeus.

Hic nimirum ad Rufinum Aquileiensem nos provocat, qui coævus Chromatio fuit et obiit anno 410, ut Fontaninus ostendit in Vita ipsius quam adornavit, assentiente etiam De Ruheis in Dissertatione sua de Rufino, capite ultimo: « Præcesserat, ait Zabeus, Nicete Aquileiensi Rufinus... Rufinus autem et ipse symbolum explicavit... Jam vero Rufinus ita loquitur de Dei veri unitate et existentia, ut vel silens mo-

neat sua in regione et suo tempore gentilitatem non eguisse diligenti impugnatione. Anne dicemus eam annorum decursu virum accessionem fuisse nactam, et sedente Niceta adolevisse? » Rufinus quidem Aquileiensium cœtui ab eodem aggregatus postquam ab Oriente digressus Aquileiam rediit, ut scribit idem De Rubens in præcitata dissertatione, capite 14; Rufinus, inquam, probabiliter dum Aquileie presbyterum ageret, quod usque ad obitum Chromatii fuit, Commentarium suum in Symbolum concinnavit, ab eodem nuncupatum Laureatio cuidam episcopo; quem unum fuisse ex episcopis Aquileiensis Ecclesie addictis, et unum ex iis qui auxiliare episcopo diocesis operam præbebant, superius conjectavimus. Rufini proinde auctoritas in hoc Commentario, in iis quæ Ecclesiam suam Aquileiensem spectant, plurimi est faciendæ: immo cum præbyter ipse Aquileiensis ad episcopum scribat Aquileiensi diocesi addictum, ea ibidem scripsisse dicendus est, quæ Ecclesie suæ Aquileiensis usui maxime necessaria forent. At Rufini Commentarium hunc in Symbolum valde obiter legisse debuit Zabeus, qui ita de Rufino scripsit; aut certe illum legit aliis atque aliis citationibus occupatus. Tantum enim abest quod Rufinus in suo in Symbolum Commentario, prout Zabeus asserit, *vel silens moneat sua in regione et suo tempore gentilitatem non eguisse diligenti impugnatione*; ut Rufinus immo totus ibi sit in impugnanda quoque, et diligenter quidem, gentilitate, ubicumque sese offert occasio. Res est igitur enucleanda: quod dum facimus, Zabeo hic dupliciter respondemus; ostendentes nimirum, et Rufinum in suo Commentario impugnasse data opera etiam gentilitatem; et ejusmodi gentilitatem reapse Rufini tempore in Aquileiensi regione existitisse, quæ impugnavi etiam ex professo ac diligenter mereretur.

Rufini Commentarium in Symbolum præ manibus habeo, quem nobis exhibet clarissimus Rufinianorum Operum editor et illustrator Dominicus Vallarsius. Quod primo dicendum venit contra animadversionem Zabei, illud est, Rufinum in Commentario suo parum aut nihil de Dei veri unitate et existentia disseruisse, et nihil certe quod ad unitatem existentiamque probandam atque demonstrandam faceret; ut proinde nullam ex hoc capite occasionem haberet impugnandi gentilitatem. Dei veri existentia atque unitas, jam res erat ex ætate, et maxime apud illos majores nostros de qua non essent amplius Christiani homines muniendi adversus gentilitatem; et de qua gentiles ipsi, aut infideles quicumque qui contra sentirent, irridendi magis essent quam confutandi. Gentilitas nihilominus vel in ipso Commentarii sui exordio a Rufino data 144 opera impugnetur. Explanans enim, numero 3, priora Symboli verba: *Credo in Deo Patre omnipotente*, no nihil immoratur in perpendenda prima voce *credo*, cujus propterea vim ostendit, ac necessitatem patefacit, adductis variis ex vita humana, atque ex communi agendi ratione aptissimis similitudinibus: quod a se ideo factum dicit, ut *paganorum* objectioni obviam iret, qui nobis, ut ipse ait, nimiam credendi facilitatem opponunt. Ipsum itaque audiamus loquentem: « Hæc autem ideo in principiis præniimus, quia pagani nobis objicere solent, quod religio nostra, quia rationibus deficit, in sola credendi persuasionem consistat: et ideo ostendimus, nec agi, nec stare aliquid posse, nisi precesse-rit vis credendi. » Hic certe Rufinus ab initio Commentarii sui et gentilitatem diligenter impugnat, et gentilitatem suo tempore in Aquileiensi provincia fuisse insinuat quæ tam diligenter egeret impugnatione.

A numero tertio hujus Rufini i Commentarii ad undecimum et duodecimum procedamus. Agit hic Rufinus de eo Symboli articulo, qui partum Virginis credendum proponit: *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine*. In numero præcedenti attulerat oracula prophetarum, quæ de ineffabili hoc my-

sterio sunt, et contestationem evangelici sermonis, qui impletum asserit quod illa ante nuntiaverant aliquando futurum. In his porro duobus numeris, undecimo ac duodecimo, qui tres pene integras columnas constituunt Rufiniani Commentarii præcitata editionis in-folio, uti aiunt, totus est Rufinus in confutanda gentilitate, cujus erat adversus Christi fideles partum Virginis irridere. Ita autem incipit: « Verum hæc quia ex Scripturis prophetis asseruntur, possunt forte Judeos, quamvis sint infideles et increduli, confutare. Sed pagani solent irridere nos, cum audiant prædicari a nobis Virginis partum: propter quod paucis eorum obtreccionibus respondendum est. » Sequitur itaque Rufinus toto numero undecimo ac sequenti, et paganorum obtreccionibus injectæ ac erudite respondet, prout pagani auctoritatem sacram nostrarum litterarum non agnoscentibus conveniebat; partim nimirum ratione, quantum in re tanta sat est; partim ad hominem loquens, capta scilicet occasione tot natalium monstruosorum atque incredibilium ethnice religionis, quibus tamen cæca gentilitas fidem non denegabat; partim vero exemplis ac similitudinibus obviis, quæ rem supra humanum intelligendi modum positam, et rationi non adversam ostenderent, et insuper aliquatenus explicarent. Quomodo autem hæc omnia in Rufini Commentario tam fuscè digesta adversus gentilitatem Zabeus non viderit, prorsus, fateor, non intelligo.

Alterum quoque referre placet ex Commentario eodem locum, ubi Rufinus gentilitatem ex professo exagitat; et est sub numero 40, in quo agit de articulo *Remissionem peccatorum*. Totus in hac parte Rufini sermo est contra gentilitatem: en propterea quomodo ipse loquitur: « Soleunt cum irrisione adversum nos dicere pagani, quod ipsi nos decipiamus qui putemus crimina quæ opere commissa sunt verbis posse purgari. Et aiunt: Numquid potest qui homicidium fecit homicidia non esse, et adulter non videri qui adulterium perpetravit? Quomodo ergo hujusmodi criminum reus sanctus vobis effici subito videbitur? » Respondet itaque Rufinus et huic *paganorum* objectioni adversus Christianorum fidem, ac deinde ita contra eos concludit: « Hoc modo fides nostra non invenitur naturalibus rationibus adversari, 145 dum remissio peccatorum, non gestis, quæ mutari non possunt, sed animo quem de malo in bonum converti certum est, deputetur. » Rufinus igitur Aquileiensis ipse est qui clarissimo adversario nostro Zabeo ostendit, et se adversus gentilitatem in suo Symboli Commentario non semel nec jejune, sed pluries ac prolixè quoque sermonem habuisse, et gentilitatem ipsam propterea in Aquileiensem partibus talem ævo suo fuisse, quæ tum ad eamdem assidue profligandam, tum ad Christianorum roborandam confirmandamque fidem, diligenter ac sedula impugnatione indigeret.

A Chromatio episcopo Aquileiensi et a Rufino presbytero usque ad Nicetam, ab anno nimirum 410 usque ad 454, Aquileiensia monumenta non suppetant, quibus ethnica superstitione in Aquileiensi diocesi valeat demonstrari. Aquileiensi præsulum et presbyterorum lucubrationes post Chromatium et Rufinum usque ad Nicetam, si quæ fuerunt, ad nos minime pervenerunt; parvis duobus aut tribus exceptis opusculis hæc illæ editis, de quibus quaerunt ac disputant eruditi. Sermo ille tantummodo 242 de Symbolo ad competentes, qui exstat in appendicibus Augustiniani, quique, ut superius capite 4 diximus, probabiliter spectat ad Augustinum episcopum Aquileiensem Chromatii successorem; solus hic sermo *paganorum* mentionem facit, unde fortasse colligi posset paganos ibidem etiam tunc existitisse: ad articulum enim, *Inde ventur. s. j. dicare viros et mortuos*, ait: « Christianos qui licet et paganos, justos et peccatores, fideles et impios. » Quid namque *paganorum* hic mentio ad competentes in Symboli explanatione, si pagani in ea regione non existissent, jam competen-

tibus eisdem noti, et ex quorum numero probabiliter competentium illorum aliqui jam fuissent; ut differentiam iudicii divini inter eos ac Christianos intelligere possent ex simplici eorum indicatione, quemadmodum intelligebant inter *justos et peccatores, fideles et impios*, quibus numquam caruit area Domini? Sed hæc obiter dicta habeantur, ne quidquam prætermittatur eorum quæ in argumentum hoc afferri possunt.

Cæterum quid opus est monumentis ad conjiciendum, etiam post Rufini tempora, viguisse *gentilitatem* in Aquileiensi regione; quandoquidem Rufino superstitie eam vidimus tam late diffusam, ut ipse quoque fusiori calamo eandem impetere coactus fuerit? Nil mirum proinde *gentilitatem*, etiam post quadraginta et amplius annos, inter Aquileienses fuisse; ut et Nicetas ipse cogere, tum apposito libello, tum data occasione competentes alloquendi, sermonem in eandem et convertere, et data opera instituere. Non nisi lento nimirum gradu *gentilitas* penitus deleta fuit; quæ non modo integrum quintum sæculum, sed sextum etiam jam adultum ac labentem attigit in ipso Italig signi, ut mox videbimus. Præterea Nicetas Aquileiensi tempore potiusne Aquileia melioris esse conditionis quam Roma sub Gelasio papa, quam Ravenna sub Chrysologo, et Augusta Taurinorum sub Maximo episcopis, qui eodem nimirum, et etiam posteriori tempore floruerunt, uti in singulis vidimus? Etsi fortasse non ita frequentes numero essent pagani Nicetæ ætate in ipsa civitate Aquileiensi, abundabant procul dubio in Aquileiensi agro, inter rusticos nempe in pagis et villis constitutos; uti videmus eodem tempore similiter abundasse in Subalpinorum agris, et non multo ante in possessionibus Brixienis sub Gaudenzio episcopo. Immo cum maxime inter rusticos ethnica superstitio quinto sæculo sedem haberet, mirum videri **146** non debet, si iidem idololatres, cæteris naturaliter supersticiosiores, crassiorisque ingenii, ad portenta et ad monstra quoadque descenderint, ut levi etiam ex causa, suos præsertim quos viderint aliqua virtute præstare, inter deos referre voluerint. Quidni igitur Nicetas in libello suo de *Erroribus gentilitatis*, ubi *Melodius* illius meminit atque *Gadarius*, quos suo pene tempore aiebat inter deos fuisse ab ethnicis relatos, exempla attulerit *apothæosis* ejusdem peractæ a rusticis paganis Aquileiensi ipsius provincie?

Verum liberaliter nimis a nobis actum fuit, cum diximus non ita fortasse frequentes Nicetæ tempore fuisse paganos in ipsa civitate Aquileiensi; ex eo enim quod Aquileia iis temporibus inter *Italia* urbem post *Romam* cultissima fuit, et scientiis litterisque florebat, uti verissime admonet Zabeus, ex eo quoque quod Aquileia, dum secundæ res essent, veluti altera Roma in Italia haberetur, ut conjicimus ex historiis; inde inferre debemus, in eadem etiam abundasse paganos plusquam in reliquis inferioris ordinis ac dignitatis civitatibus. Clarissimus Janocens Ausaldus hanc nobis suppledit animadversionem in eruditissimo suo opere, cui titulus: *Multitudo maxima eorum qui prioribus Ecclesiæ sæculis Christianam religionem professi sunt*, capite 16 pag. 343 editionis Taurinensis. Ait enim quod « illud quaecumque pugne et contentione genus, quod quarto fuit sæculo inter vices Christianæ religionis, ac idololatricæ, non a provinciarum ac regionum vel Orientis vel Occidentis oppositione, repugnantia, ac mobilitate derivatum est, sed a solis urbium imperii præcipuis, quarum non exigua pars communicatione conditionis, negotiorum, ac numerum, adeo cum ethnicorum sacris implicata, involutaque erat, ut nisi difficillime non poterat illo ab impedimento expelli... Universum Romanum imperium jam Christianum factum ostendit (Bossuetus), dum Romæ magna pars suorum adhuc teneretur studio deorum, quorum numini victorias, potestatem et gloriam se debere suam somniabat... Idem prope diceres de cæteris urbibus provinciarum dominis, ut Romanam magnitudinem et fastum, ita superstitio-

A nem et vitia æmulantibus... Majora igitur obstacula in urbibus cæterarum dominis, quam in urbibus provinciarum, inque oppidis, et pagis, et vicis, cum passa fuerit religio, mirum esse non debet, si quarto etiam sæculo æmulam in urbe omnium principe habuerit idololatriam, quam prope jam exstinxerat in cunctis minoribus Romani imperii urbibus et locis. » Hæc Ausaldus de quarto Ecclesiæ sæculo, de quo sermonem habebat: quæ quomodo et ad quintum etiam extendi optime possint, ex hactenus dictis super ethnica superstitione quinti sæculi, maxime in præcipuis Italiciæ urbibus, Roma atque Ravenna, satis elucet. Neque interim repugnat de Aquileia iidem dici posse, etiam paulo post Atilianam cladem, ac Nicetæ sedente, quod ipse de præcipuis imperii urbibus affirmabat: non enim illico per cladem illam ea urbs a propria dignitate dejecta fuit, sed paulatim; atque tunc maxime, cum novis post Nicetam supervenientibus calamitatibus, irriti demum cederent civium conatus ad eam in gradum pristinum restituendum. Sed progrediendum adhuc in hoc argumento, quod primum est inter oppositiones Zabei, quibus data opera nitimur satisfacere, et quod pro rei gravitate meretur etiam diligenter expendi.

Ut ostendat Zabeus Nicetæ Aquileiensi tempore opus non fuisse ea prædicari Aquileiæ adversus *gentilitatem* **147** quæ Nicetam suum prædicasse Gennadius asserit, ait, quod Aquileiæ a tempore divi Marci evangelistæ idolorum templa dirui cæperunt, et idola ipsa a profanis aris everti. Id certe lato quodam modo dici posse negaverit nemo, etsi nullum prodit Zabeus hujus rei testimonium; et quamvis magis probabile sit a primis illis trium priorum sæculorum Christianis deserta potius fuisse idolorum templa quam diruta, et idola despecta potius quam ab aris eversa, uti ex Tertulliani superius relatis verbis apparet. Quidquid vero fuerit Aquileiæ, a tempore divi Marci a Nicetam usque, de idolorum templis, atque de idolis, quæ de re altum in hi-toris silentium; habemus ex Andree Danduli Chronico, libro vi, capite 1, prout superius quoque, capite 4, aliud agentes referebamus; habemus, inquam, quod Helias episcopus, seu *pairiarca*, ut ibidem appellatur, qui, sexto inclinante sæculo, Ecclesiæ Aquileiensem regebat, templum quoddam paganorum in honorem Bethel in contiguo littore situatum in monasterium puellarum sub sancti Petri apostoli vocabulo transmutavit. Quod hic legitimus Bethel, Belenium intelligi volunt eruditi nostrates apud De Rubens Monumentorum capite 26, num. 2, quia Belenus celebre fuerat Aquileiensi nomen. Sexto itaque inclinante sæculo adhuc in Aquileiensi agro, et non procul ab Aquileia ipsa, templum idolorum exstabat, quod in Christianum usum potuit transmutari. Persuravitne igitur usque ad id temporis in Aquileiensi agro etiam idolorum cultus? Scimus quidem quod templum idolorum alicubi superstes nequit certum esse indicium vigentis eodem tempore ibidem idololatricæ cultus: verum secus fortasse sentiendum, ubi idololatricæ cultus indicia eadem ætate inveniantur non pauca, etsi non in ipso loco ubi templum exstasse scimus, in aliis tamen locis, nec ita longe positus, nec minus fama ac celebritate doctus.

Ut autem vestigiis nostris insistamus, quid nobis exhibet de cultu idololatrico, sexto currende sæculo, exempli gratia, civitas Ravennatum? Ex Cassiodori Variarum libro i, epistola 6 constat in urbe Ravennate Theodoricum regem, non longe post finitum sæculi sexti, amplum Herculi templum excitasse; ideoque Agapito præfecto urbis Romæ præcepisse, ut marmorarios inde mitteret peritissimos ad illud opus perficiendum; ait enim: « In Ravennate urbe basilicæ Herculis amplum opus aggressi, cujus nomini antiquitas con-rue tribuit quidquid in aula prædicationi admiratione fundavit, magis iustitiam tuæ studiosissime delegamus, ut... de Urbe nobis marmorarios peritissimos destinatis, etc. » Non deerant igitur initio sexti sæculi etiam in Ravennate regia urbe pagani

homines, qui veterem cultum idolorum sequerentur; cum Theodoricus rex, qui minime paganus erat, licet Ariana labe infectus, in eorum gratiam amplum Herculi templum in ipsa urbe regia excitavit, multaque impensa marmoribus etiam ornavit, ut in eadem epistola : Hercules namque Ravennatensium tutelare numen fuerat, ut ad hunc locum annotant eruditi Cassiodori illustratores.

Post Ravennam, quid nobis de idololatrico cultu eodem seculo sexto exhibet Roma? Helias Aquileiensis episcopus, qui templum idolorum ad Christianum usum convertit, jam anno 586 e vita migraverat, uti ex Monumentis De Rubeis, capite 29, et sedem Romanam post illius obitum sexto cadente seculo sanctus Gregorius Magnus conscenderat, quam etiam sanctitate vite, doctrina, ac zelo religionis, tam mirifice illustrabat. Exstat porro hujus sancti pontificis epistola circa annum 597, aut 598, data ad Agnellum episcopum 148 Terracinae, non ita procul a Romana urbe positae, in qua de idololatrico cultu adhuc illic superstite se notitiam habuisse scribit, et miratur cur ipse hoc emendare distulerit, ac demum hortatur ut diligenter inquirat, et puniat. « Pervenit ad nos quosdam illic, quod dici nefas est, arbores colere, et multa alia contra Christianam fidem illicita perpetrare. Et miramur cur hoc fraternitas vestra districta emendare ultione distulerit. Eapropter scriptis vos praesentibus adhortamur, ut hos diligenter investigatione perquiri, et veritate cognita, tam in eis faciatis exerceri vindictam, quatenus et Deus placari possit, et aliis eorum ultio correptionis exemplum sit. » Haec epistola 18 libri octavi in novissima Operum sancti pontificis editione Veneta curis Gallicciollii. Fortasse Terracinaenses illi Christiani erant, in idololatriam postea superstitionem seu delapsi, seu relapsi; et ideo in eos, tamquam in rem quae juris esset Ecclesiae, tam districtae animadvertendum scribit sanctus Gregorius, ut in officium revocarentur. Quidquid vero sit: quod ad nos attinet, constat profecto in ipso Italiae sinu, quod supra dicebamus, et non ita longe a Romana urbe, sexto labente seculo, ut idololatriam proprie dictam, aut certe idololatricum cultum vigiuisse, pro quo exstinguendo tam sollicitus erat Romanus pontifex. Verum non Terracinae modo, sed in majoribus quoque insulis Italiae adjacentibus, Sicilia nempe, Sardinia, et Corsica, eodem sancti Gregorii aevo, idololatria proprie dicta exstabat, ut ex aliis ejusdem sancti pontificis epistolis evidenter apparet. Ne nimis sim in ipsis verbis asserendis, pro Sicilia insula recolatur epistola 62 libri tertii, quae est ad Eutychium episcopum Tyndaritanum, in qua eum hortatur ut in convertendis idolorum cultoribus perseveret, et in qua eum certiore reddidit sua se scripta misisse ad pretorem etiam Siciliae, ut ad tam praclarum opus cum eodem sua virtute concurrat. Quod ad Sardiniam spectat, videri possunt epistolae 24 et 25 libri quarti, quarum prima est ad Zabardam ducem Sardiniae, altera vero ad nobiles ac possessores in Sardinia nec non epistola 65 libri noni ad Januarium Caralitanum episcopum; in quarum singulis enixe agit adversus idolorum cultum ibidem adhuc vigentem, et maxime inter rusticos, quorum praecipue causa ad nobiles et possessores scribebat eorumdem dominos. Pro Corsica autem, audeunda est epistola 1 libri octavi ad Petrum episcopum Corsicae, in qua eundem similiter hortatur, ut ab idolorum cultu iucolas pergat avertere.

Cum haec porro ita sint de idololatrico cultu per Italiam ac majores insulas adjacentes sexto exeunte seculo, quid mirum si in Aquileiensi quoque agro exstiterit Heliae episcopi tempore, ubi templum supererat idolorum; et ita quidem, ut Heliae merito tribuendum sit quod circa sexti saeculi finem, cum transmutatione illius templi idololatrici in Christianum usum, idolorum cultus tandem in Aquileiensi provincia omnino desierit? Utinam vero hic Helias, sicuti pro religione zelator apparere eximius, ita ec-

clesiasticae unitatis cultor fuisset, quam nimis laedebat pervicacia sua in celebri tunc temporis *trium capitulorum* negotio. Sed haec jam satis in primam clarissimi Zabei animadversionem; contra quam concludere jure possumus, nequaquam repugnare quod Aquileiensis Nicetas aut circa dimidium quinti saeculi, aut quinto saeculo inclinante, vel data opera libellum conscripserit adversus idololatriam, vel eandem pro re nata etiam alibi impugnaverit; ideoque ex hoc capite 149 non esse, cur Niceas seu Nicetas Gennadianus intelligi debeat potius ille Dacus sancti Paulini Nolani amicus, quam Aquileiensis noster qui divi Leonis Magni tempore floruit.

Secunda Zabei animadversio, ex iis eruta, quae argumento *penitiora* sunt, in eo sita est: primo, non consuevisse episcopos Aquileienses *per se ipsos* Symboli explicationem *catechumenis* tradere; quod probat Rulini exemplo, qui de se ipso, qui baptizatus Aquileiae fuerat, ita scribebat libro 1 *Invectivarum* in sanctum Hieronymum: « Ego... ante annos fere triginta in monasterio jam positus per gratiam baptismi regeneratus signaculum fidei consecutus sum per sanctos viros Chromatium, Jovinum, et Eusebium opinatissimos et probatissimos Dei episcopos: quorum alter tunc presbyter beatae memoriae Valeriani, alter archidiaconus, alius diaconus, simulque pater mihi, et doctor Symboli, ac fidei fuit. » Ad illam hujus loci partem, ubi Rulinus dicit, *quorum alter tunc presbyter*, etc., haec duo lineolis clausa inserit Zabeus vocabula (*notata verba*); ut ita veluti digito indicet, Valerianum episcopum Aquileiensem huic actui se suis actibus non interfuisse, ideoque Symbolum ipsum et Symboli explicationem Rulinum accepisse vel a Chromatio tunc presbytero, vel etiam ab Eusebio tunc diacono, de quo ipse asseruit, quod *pater mihi et doctor Symboli, ac fidei fuit*. Fatetur quidem illico Zabeus episcopos ipsos pristinis temporibus aliquando solitos fuisse his officiis fungi; sed addit scire se, hunc non omnium episcoporum morem fuisse, et certe deesse monumenta, quibus hic mos de Aquileiensibus asseratur seculo quinto, immo contraria existere. Secundo loco animadvertit, eos *tantum* episcopos consuevisse *per se ipsos* Symboli explicationem *catechumenis* tradere, aut quibus fuerit familiare publice loqui ex tempore, aut quibus consuetudo scribendi calamum effluerat promptiorem. At nihil tale, addit Zabeus, dicere possumus de beato Niceta Aquileiensi episcopo, de cuius doctrina nulla exstant *clara et illustra testimonia*, ut ait Henschenius. Si quid hujusmodi Nicetas hic scripsisset, et Gennadii liber impedimento fuisset quominus librorum Nicetae Aquileiensis oblivio caperet eruditos, et scientissimos Aquileiae clerus caute scriptiorum exemplaria in suis scriniis servasset, ac posteris tradidisset. Pergit tertio loco Zabeus ad stylum *Explanationis Symboli* beati Nicetae; et stylum hunc asserit testari lucubrationem illam eum non habuisse auctorem, quia stylus nempe niti lus est, comptus, Latinus, qui plurimum idcirco requirit exercitationis in scribendo, et maximam linguarum Latinae cognitionem: quae certe cognitio Nicetae Aquileiensi tribui non potest; fuit enim, juxta illum, potius *origene Graecus*, ut Danielus tradit, quam Aquileiensis, ut judicat noster Joannes Josephus Lirutus, qui nititur argumentis quae certissimam fidem non faciunt. Quarto demum loco, ut exercitationem in scribendo denegat Nicetae Aquileien 1 Zabeus, animadvertit quod si attendere velimus epistolae ad eum datae a divo Leone papa, Nicetas ipse fuit etiam scribae di parcior: nam cum quærere vellet a summo pontifice quidnam in difficillimis rebus sibi esset faciendum, non jam litteras misit, ut a ceteris episcopis facilitatem novimus; sed Aedeolati Romanae Ecclesiae diaconi voce usus est, ut constat ex ipso divi Leonis epistole ad eundem exordio. Ut autem certum est Aquileiensem Nicetam hanc a divo Leone epistolam suo scripto non impetrasse, ita certum pariter ait nullum superesse vestigium responsionis scriptae a Niceta ad eandem

epistolam. **150** Post hæc, en quomodo concludat Zabeus: « Eum igitur qui ad supremum Ecclesiæ pastorem ne urgente quidem necessitate scripsit, sed aliena voce usus est; quomodo illa quæ aliorum industria antecessores committebant, eum ipsum per se fecisse et scripsisse affirmabimus? » Hactenus secunda Zabei animadversio, quam in quatuor partes tribuere placuit, ut iisdem singillatim expensis, clarior evadat responsio.

Sit itaque ad partem primam. Nimis certe fidenter asseruit Zabeus non consuevisse episcopos Aquileienses per se ipsos Symboli explicationem catechumenis tradere, ex eo solum quod de se perhibet Rufinus, etiamsi nullam Rufini factum explicationem admitte-
ret. Quis namque ex uno simplici ac nudo facto audeat arguere alicujus Ecclesiæ disciplinam; quæ maxime aliena sit a disciplina aliarum, quæ circum eam sunt positæ, Ecclesiarum, sicuti hæc esset quam Zabeus astruit, ut mox dicemus? Quam autem abs re Rufini facto imitatur, ut inde eruat ipse consuetudinem quam Aquileiensi Ecclesiæ tribuere vellet, ex ipso Rufini facto a clarissimo De Rubeis in luce posito perspicue apparet. Hic nimirum in dissertatio-
e sua de Rufino, capite 2, exponens hæc eadem e Rufino a Zabeo prolata verba, et annum inquirens quomodo Rufinus Aquileiæ baptismi gratia regeneratus fuerat, duo statuit aversus Fontaninum, qui idem argumentum pridem illustraverat; Rufinum nempe, non anno 371, sed potius 372, baptismum Aquileiæ accepisse; accepisse vero, non a Valeriano tunc episcopo Aquileiensi, sed a Chromatio ejusdem tunc Ecclesiæ presbytero, ut pronum quoque est ex ipsis Rufini verbis intelligere. Inquirens vero De Rubeis cur a Chromatio presbytero baptismum tunc ille accepit, potius quam a Valeriano episcopo, cujus reipsa fuisset baptismus eidem adulto viro conferre juxta illius temporis disciplinam, annotat primo, quod « conferri a presbyteris baptismus, haud vetabant mores ævi illius, vel absente episcopo, vel alias ob causas facta ab episcopo facultate presbyteris id munus obeundi. » Deinde admonet quod tunc « fortasse aberat Aquileia sanctissimus Valerianus, utpote qui operam suam ea tempestate contra Auxentium Mediolanensem, et Arianos totus impendebat: ac Romanæ interfuit synodo sub Damaso papa celebratæ, quam ad annum 371 referunt alii, alique verisimiliori conjectura ad annum insequentem 372, quo susceptum a Rufino baptismus credimus... Romani concilii, quod secundum sub Damaso numeratur, epistola synodica incipit: *Damasus, Valerianus*, etc. » Non est igitur cur ex Rufini facto arguat Zabeus non consuevisse episcopos Aquileienses per se ipsos Symboli explicationem catechumenis tradere: quia Valerianus episcopus tunc temporis probabiliter aberat Aquileia, seu Arianismi causa, seu potius Romani sub Damaso concilii; ideoque quod sine episcopo in Rufini baptismo factum fuit, non ex consuetudine illius Ecclesiæ factum fuisse dicendum est, sed tantum ex accidenti, quia scilicet episcopus absens erat, aut alia de causa impeditus. Ex hoc autem Rufini facto si eruamus non consuevisse episcopos Aquileienses per se ipsos Symboli explicationem catechumenis tradere; cur non similiter con-
jiciamus non consuevisse episcopos Aquileienses eodem ævo per se ipsos etiam baptismum conferre? Videat Zabeus quod nos ducat hæc tam facilis conjiciendi ratio ex unico facto seorsim accepto, et nulla circumstantiarum aut verarum aut verosimilium expositione illustrato.

Fuerint igitur Chromatius presbyter **151** qui ea occasione explicationem Symboli traderet Rufino, loco absentis aut impediti episcopi Valeriani? Id certe videtur rationi consonum, ut loco episcopi hoc peregerit presbyter ibi a Rufino nominatus, potius quam archidiaconus, aut diaconus; quorum pariter mentionem facit. Sed cum de Eusebio tunc diacono scribat Rufinus, quod *pater mihi, et doctor Symboli ac fidei fuit*, hunc probabiliter censuit Zabeus explica-

tionem Symboli Rufino tradidisse, et hunc propterea crediderit, etiam quia diaconus erat, unum fuisse ex iis qui in Aquileiensi Ecclesia, episcopi loco, expositionem Symboli catechumenis tradebant ante baptismum. Hic vero, pare summi viri, dixerim, confundi minime debere Symboli expositiones privatas et publicas, domesticas et solemnes; eas nimirum quæ fiebant intra domesticos illuminandorum parietes, aut in ædibus Ecclesiæ a templo sejunctis, et eas quæ in templo coram populo, aut in baptisteriis prope templum habebantur. Confundi quoque minime debent simpliciter catechumeni cum competentibus; ii nempe qui Christianæ fidei nomen dederant, sed longe adhuc erant a baptismatis susceptione, cum iis qui proxime sacris undis abluendi essent: illis namque summa tantum Christianæ fidei capita commendabantur; his vero solis Symbolum tradebatur, quod etiam reddere debebant statutis diebus, priusquam ad baptismum admitterentur. Videas hinc non solius episcopi esse potuisse hæc omnia peragere priscis illis temporibus, cum baptizandorum copia esset, et baptizandi ad ipsum adulti undequaque confluerent; etiamsi in id unum incumbere voluisset. Inferiores propterea clerici, maxime vero diaconi, ut compertum est et abunde ostensum apud rerum hujusmodi tractatores, in unaquaque Ecclesia eligebantur, quibus privata commendabatur instructio seu catechumenorum, seu competentium. Illis nempe prima fidei rudimenta tradebant, quibus sufficienter instructi in competentium numerum acciperentur. His autem Symbolum concredebatur, quod redderent statutis diebus, ut tandem apti essent ad salutare lavacrum.

De Symbolo vero ut hic nonnihil attingam, quod uberius suo loco dicendum erit, quis nesciat oretenus tradi competentibus consuevisse, atque ab iis oretenus reddi, absque ullo scriptionis adjumento; ita ut propterea diuturna opus esset eorum clericorum industria, assidua opera, repetitione frequenti, maxime vero apud eos qui non admodum memoria valerent, aut non ita prompto ingenio essent? Distinguenda igitur est hæc privata et operosa, ut ita dicam, seu catechumenorum seu competentium instructio, quæ ab inferioris ordinis clericis fiebat, ab ea quæ postea præsertim competentibus ab episcopo peragebatur publico loco, et ad quam eos accedere oportebat jam satis prius quantum ad verba instructos, et nonnihil etiam quantum ad sensum, ut ex ea proficere possent. De prima itaque instructione privata quam habuerat Rufinus ante baptismum ab Eusebio diacono loquitur ipse, cum de eodem Eusebio dixit, quod *pater mihi, et doctor Symboli ac fidei fuit*. Jam ad vocem *pater* quod spectat, cum clarissimo viro De Rubeis loco citato eam affirmamus hoc loco significare *patrum, sponsorem ac susceptorem*; quia talis nimirum fuerit Rufino Eusebius diaconus in salutari lavacro, prout ferebant illius temporis ritus, postquam illi fuerat in fide ac Symbolo institutor. Cum vero notet Rufinus se habuisse in Eusebio diacono doctorem Symboli ac fidei, et ita non sine ratione aliqua Symbolum a fide distinguat; quidni distinguere **152** hoc modo voluerit duplicem suam ante baptismum conditionem, simplicis nempe catechumeni ac postea competentis, in quarum utraque doctorem seu institutorem habuerit in Aquileiensi monasterio, ubi positus erat, Eusebium diaconum; in catechumenatu scilicet doctorem fidei quoad prima Christianæ fidei rudimenta, in competentium gradu doctorem Symboli, quod nonnisi competentibus, et ad baptismum proximis tradebatur? Ita liceat conjectare ex Rufini verbis, atque ex disciplina eodem ævo vigente, quæ Aquileiensi Ecclesiæ procul dubio extranea non fuisse videtur.

Sed quid nunc de Symboli expositione publica et solenni ab episcopis fieri solita competentibus ad baptismum, seu in Ecclesia seu in baptisteriis, de qua mentio nulla in Aquileiensi monumentis veterum sæculorum; unde Zabeus asseruit non consuevisse episcopos Aquileienses per se ipsos Symboli explicationem

catechumenis tradere? Ut multa omittam, quæ ex Orientali Ecclesia afferre possem exempli huiusmodi expositionum Symboli solemnium ab episcopis factorum, ut multa etiam præteream quæ nobis exhibet Ecclesia Occidentalis ex tot regionibus ubi olim hæc eadem obtinuit disciplina; satis sit duorum aut trium meminisse, ex Ecclesiis aut prope Aquileiensem positis, aut non ita procul ab ea distantibus, ut inde pateat quanta opus sit, prope dixerim, violentia, ut asseratur Aquileienses episcopos, hac disciplina cæterarum Ecclesiarum circumdatos, non consuevisse per se ipsos Symboli explicationem *catechumenis* seu potius competentibus tradere. Sanctus certe Ambrosius Mediolanensis episcopus ipsa Valeriani et Chromatii Aquileiensium ætate, quibuscum etiam necessitudinem quandam, immo veluti affinitatem spirituales habebat ob datum acceptamque episcopalem ordinationem iuxta antiquum duarum illarum Ecclesiarum morem, de quo alias mentio fuit; sanctus, inquam, Ambrosius ipse de se testimonium affert luculentissimum in epistola ad Marcellinam sororem, quæ 20 est in postrema Veneta Illius Operum editione, ubi hæc habet: «Sequenti die, erat autem Dominica, post lectionem, atque tractatum, dimissis catechumenis, Symbolum aliquibus competentibus in baptisteriis tradebam basilicæ. » Consueverant igitur episcopi Mediolanenses per se ipsos competentibus Symbolum tradere aut Symboli explicationem: nam ita etiam de hac re scribit Ambrosius us, ut nequeat dubitari ipsam simul et factum proprium commemorasse, et episcopale munus asseruisse quod esset Ecclesiæ suæ consuetudine robortum.

Sed jam ad ipsam Nicetæ nostri ætatem accedamus, et ipsas Symboli episcopales expositiones intueamur quæ adhuc supersunt, testes disciplinæ eodem ævo vigentis in illis Ecclesiis, quarum erant episcopi eardem expositionum auctores. Sancti profecto Petri Chrysologi Ravennatensis episcopi, cujus alias meminimus, exstant de Symbolo apostolorum ad competentium instructionem sermones complures, qui videri possunt in editione Sebastiani Pauli, ubi alius post alium exhibentur; et ubi quoque videas ejusdem sermones itidem complures de oratione Dominica, similiter ad competentes, quibus cum Symbolo eadem oratio ediscenda ac reddenda tradebatur. Sanctus quoque Maximus Taurinensis episcopus, de quo alibi alia attigimus, præclarum habet de Symbolo ad competentes sermonem, qui inscribitur homilia, et in novissima ejus Operum editione Romana est ordine 85 eam titulo de Traditione Symboli, sed ut alias de Expositione Symboli, aut 153 etiam in Traditione Symboli, de expositione ejusdem. Quid igitur? Dum Mediolanensis Ecclesia, dum Ravennatensis, dum Taurinensis exhibent nobis episcopos suos expositionem Symboli competentibus per se ipsos tradentes; solant fuerit Ecclesia Aquileiensi, ab his prope dixerim circumspecta, cujus episcopi non consenserent per se ipsos Symboli explicationem catechumenis tradere, ut Zabeus existimat?

Ubi etiam animadvertas velim quam longe abierit ipse a vero, dum dixit episcopos ipsos, generaliter loquendo, pristinis temporibus atque solitos fuisse his officiis fungi, et scire se hunc non omnium episcoporum morem fuisse. Etiam quæ adhuc attigimus ex hac sola superiori Italiae parte, cæteris de industria omissis aliarum per orbem Ecclesiarum testimoniis, satis ostendunt, non atque tantum, sed passim ac communiter, atque ex vigenti disciplina, sicut etiam ex proprio episcopali munere, solitos fuisse episcopos præcis temporibus his officiis fungi; ita ut etiam horum aliqui inveniantur, quos certo constaret his officiis functos non esse, hoc nequaquam ex more factum fuisse dicendum esset, sed alia omnino ex causa, quæ gravis quidem ac multiplex pro personarum locorum ac temporum qualitate esse potuit.

Ut autem aliquid attingamus etiam ex Aquileiensi

A Ecclesia seculo quinto, ne omnino intactum relinquatur quod ipse addit, *deesse scilicet monumenta* quibus hic mos de Aquileiensibus episcopis eodem seculo asseratur; ecce nobis iterum ante oculos positus sermo 242 in appendicibus Augustinianis, quem antea diximus probabiliter auctorem habere Augustinum episcopum Aquileiensem divi Chromatii successorem. Hujus porro sermonis titulus est: *De Symbolo ad competentes*; ubi post integram Symboli recitationem, in quo desinentis jam tunc Aquileienses peculiaris formulæ vestigium aliquod apparet, illius quoque articuli singillatim exponuntur, prout videre est in aliis Symboli expositionibus quas habemus, et in iis quoque quas nuper citavimus divi Petri Chrysologi, et divi Maximi Taurinensis.

Jam ad aliam partem secundæ animadversionis Zabeii accedimus, ubi ait, eos tantum episcopos consuevisse per se ipsos Symboli explicationem catechumenis tradere, aut quibus fuerit familiare publice loqui ex tempore, aut quibus consuetudo scribendi calammum effecerat promptiorem. Utrumque vero nos Zabeo negamus, eadem libertate quâ ipse utrumque asserit. Pro Symboli enim expositione catechumenis, sed potius competentibus, etiam publice tradenda, necesse non erat ut cuicumque familiare esset publice loqui ex tempore, neque ut quis scribendi consuetudine calammum haberet promptiorem. Ex omnibus namque publicis locutionibus, quibus pro officii sui munere operam dabant episcopi, sicuti nulla frequentior quoad materiam, ita nulla certe facilius Symboli expositione; nulla in qua minus vel memoria, vel industria, vel ingenio, vel studio laborare deberent: ita ut etiam episcopus aliquis inveniretur, qui impar esset sermonibus ad populum ac hominibus publice habendis, aut quia dicere ex tempore non valeret, aut quia parum esset in scribendo exercitatus; nullus profecto esse potuerit, qui hisce de causis impar proprie dici posset habendis Symboli expositionibus ad catechumenos, seu competentes. Quicumque vel raptim perlustraverit eas quas habemus, vel eas tantum quas nos ipsi citavimus, Symboli expositiones ab episcopis factas, facile intelligit, stylum quidem pro locorum ac temporum ratione esse diversum, materiam quoque in una eademque re non eodem prorsus modo digestam, aliqui alibi pressius, aliquid alibi latius prædicatum; 154 sed nihilominus eundem ubique inesse rerum ordinem, non studio excogitatum, non arte inventum, sed ab ipsa articuloz Symboli successione derivatum; eadem fidei dogmata, eadem religionis mysteria, eandem ubique mysteriorum ac dogmatum explicationes; ut omnino nec memoria laborans, nec loquendi ex tempore aut scribendi exercitio destitutus, jure posset ad hoc munus obeundum ineptus judicari. Res hæc est huiusmodi, ut in ea non sit diutius immorandum. Quid igitur addit Zabeus, nihil tale de beato Nicetæ Aquileiensi dici posse; scilicet nec illi familiare fuisse publice loqui ex tempore, nec habuisse in scribendo calammum promptiorem, quia de illius doctrina nulla exstant clara et illustra testimonia, ut ait Henschenius? Etiam si hoc verum esset atque exploratum, non inde sequeretur Nicetam Aquileiensem auctorem esse non posse illius *Explicationis Symboli ad competentes* quæ ipsius nomen præ se fert, atque ideo Nicetam Gennadianum hujus Explanati-
onis auctorem, non esse Nicetam episcopum Aquileiensem.

Quid vero superaddit, quod si Nicetas hic aliquid scripsisset, Gennadii liber impedimento fuisset, quominus librorum Nicetæ oblivio eaperet eruditos? Et exstant nimirum Nicetæ hujus clara et illustra testimonia, et horum Gennadii meminit in libro suo sub Nicetæ nomine civitatis Romanæ episcopi, ut data opera in capitibus præcedentibus explicatum atque ostensum est. Quod autem subdit Zabeus de clero Aquileiensi, qui caute servasset exemplaria scriptorum Nicetæ in scriniis suis, ac posteris tradidisset, si ille reipsa aliquid scriptum reliquisset; hoc ostendit

dit, Zabeum ipsum, dum hæc animadvertebat, præ oculis non habuisse tot infortunia, quibus Aquileiensis præsertim Ecclesia etiam post Nicetæ mortem obnoxia fuit, neque tot fata quæ universus orbis a quinto seculo ad nos usque subivit, unde factum est ut leucoracionum veterum immensus pene numerus undique interiret; et ita quidem, ut inter auctorum Opera de quibus memoria superest, plura fortasse sint quæ ab eruditis desiderantur, quam quæ agnoscentur. At servavit fortasse posterorum utilitati Aquileiensis clerus scripta Nicetæ episcopi sui; ex quibus tamen duo tantum in luce publica sunt, alterum nuper Romæ detectum et Nicetæ ipsius Aquileiensis nomine inscriptum, alterum a multo jam tempore notum ac Nicetæ etiam Gennadiano ab eruditissimis tributum, præter fragmenta aliqua quæ nuperime in venta fuerunt. Quis vero negare ausit hæc omnia ex Aquileiensis Ecclesie primitus proditiis ubi ortum habuerunt, sive a Nicetæ ipso diffusa, sive post eum ab Aquileiensis clero apographis propagata, et ita a propriis scriulis educta ubi autographa servabantur?

Tertio loco in secunda sua animadversione ad stylinum *Explanationis Symboli* beati Nicetæ se convertit Zabeus; et stylinum hunc ait satis testari Nicetam Aquileiensem non fuisse auctorem *Explanationis* illius, quia *stylus* nempe *nitidus*, *comptus*, *Latinus*, qui plurimum *exercitationis* in scribendo requirit, et *maximam Latine lingue cognitionem*; quæ certe cognitio Nicetæ Aquileiensis concedi non potest, qui potius fuit *origine Græcus* juxta Dardanium, quam Aquileiensis juxta Lirutum. Stylum certe hujus *Explanationis* nitidum, comptum, Latinum, unusquisque qui vere sapiat judicaverit. Quid inde porro? Inde igitur arguere licet, Aquileiensem fuisse potius quam Dacum Nicetam illum *Explanationis* hujus auctorem. Nicetam certe Dacum sancti Paulini Nolani amicum ex ipso Paulino novimus *Dardanum* fuisse, et patriam suam habuisse non longe a Scupis in ipsa Dardania, quæ partem **155** novæ Daciæ Cisdanubianæ constituabat. Græcam linguam olim obtinuisse in Dardania, immo indigenam linguam fuisse, nemo inficias iverit. Temporibus vero Nicetæ Daci, et Græcam et Latinam pariter ibidem in usu positam, indubium quoque videtur. Latinam scilicet in novam Daciam, ac proinde etiam in Dardaniam, intulerunt Romanorum colonie ab Aureliano principe e Transdanubiana Dacia evocate, atque illuc posite; quas linguam eandem posteris transmisisse verosimillimum est: Græcam vero ibidem pariter perdurasse apud veteres incolas illius regionis dubitari non potest; et ita Græcam æque ac Latinam iisdem in locis usurpatas fuisse. Quid autem in duabus Mæsiis, superiori nempe, atque inferiori, ex quarum etiam extremis partibus unicuique detrahitis, ubi sese invicem contingebant, Dacia Cisdanubiana in primis constabat ad dexteram Danubii ripam, uti capite secundo ex veterum monumentis vidimus? Eruditissimus canonicus Mazochius Kalendarii Neapolitani vol. III, pag. 663, colligebat ex utriusque regionis numismatibus, *Mæsiam inferiorem Græco sermone*, sicuti *superiorem Latino usam*, hæc deinde subdens: «Quantum equidem potui animadvertere, clare in primis urbis Marcianopolis, adhæc Nicopolis, Istri, Tomorum, Callatæ, Serdicæ, quæ inferioris Mæsiæ urbes sunt, nummos nonnisi Græcos reperi, nec ullos ejus regionis nummos Latinos vidi. Contra vero Naisi, et Pinci, quæ in superiore sunt Mæsia, numismata Latinas inscriptiones preferunt.» Si hæc ita sunt, non modo igitur in Dardania Nicetæ Daci patria, sed etiam in illis duarum Mæsiarum partibus, superiori et inferiori, ex quibus una cum Dardania constabat nova Dacia Cisdanubiana, ejusdem Nicetæ Daci ætate, utraque lingua, Græca scilicet atque Latina, obtinebat; quod ita etiam intelligendum arbitror, ut ambe pariter in illis extremis partibus utrinque obtinuerint, ex ipsa finitimarum quarumcunque regionum conditione,

A politico maxime ac naturali nexu unitarum; quæ nempe sit, ut lingua unius, per aliquod saltem utriusque loci spatium, sit etiam quodammodo lingua alterius, quoad scilicet familiarem loquendi usum, licet unaqueque propria sit peculiaris suæ regionis. Quid vero usuvenit, ubi duo idiomata pariter obtinent in una eademque regione, ex ipsa incolarum, ut ita dicam, indole atque natura? Ut nempe neutrum purissimum sit atque castissimum; neutrum ab omni prorsus peregrinitate alienum, neutrum immune ab omni alterius etiam vitiosa admixtione sensim inducta, etsi non quoad verba, saltem quoad dicendi modos, et quoad syntaxim. Si igitur *stylus Explanationis Symboli* beati Nicetæ, Zabeo ipso iudice, *nitidus*, *comptus*, *Latinus* est, qui maximam ling. æ Latine cognitionem in scribente testatur, quomodo Nicetæ Daco sancti Paulini Nolani amico, et in hac nova Dacia ut Zabeus arbitratu episcopo, *Explanatio* hæc tribui tam facile potest, potius quam Nicetæ Aquileiensis qui sancti Leonis Magni tempore floruit?

Mirus autem huic Nicetæ Daco sancti Paulini Nolani amico hæc *Explanationis Symboli* tribui potest, si ejus rei ipsa Daciæ hic episcopus fuerit recolamus. Jam dictum fuit, et toto secundo capite hujus disputationis prolixè, atque, ni fallor, satis etiam probatum, Nicetam Paulinianum, non in Dacia nova atque Romana cis Danubium posita episcopatum gessisse, sed in veteri Dacia barbara trans Danubium sita, quæ Dacos, Getas, Bessos, ac Scythas, barbaras gentes continebat, quæque longe lateque ad Aquilonem protendebatur; atque ibi Nicetam ipsum non **156** episcopum alicujus propriæ sedis fuisse, sed universe illius amplissimæ regionis *epi opum gentium*, id est episcopum apostolicum. Quid igitur ibidem in Nicetæ episcopo *stylus Explanationis Symboli nitidus, comptus, Latinus*? Barbare illæ gentes, quæ sicut a Romanis legibus, ita et a Romanorum consuetudine, quamdiu ultra lævam Danubii ripam sese continuerunt, semper abhorrere; nunquid ita fuerit Latino sermone addicte, ut necesse haberet episcopum suum audire *nitido, compto*, ac vere *Latino* sermone loquentem? Immo vero ausim dicere, gentes illas, ac eas maxime quæ paululum longe a læva Danubii ripa veterem illam Daciam incolebant, Mediterraneam nempe atque Alpistem, Nicetæ ætate, id est centum et amplius annis ab Aureliani imperio, quo veteres suas sedes iterum pleno jure obtinuerunt, ne minimam quidem amplius habuisse Latine lingue cognitionem, etiamsi eandem antea aliquatenus caluisse concesserimus; easque propterea tunc nativa sua barbarica usas fuisse, ita ut Nicetæ episcopus, qui probabiliter ex nova Dacia oriundus ibidem ad Evangelium prædicandum pro loci etiam opportunitate missus fuerat, licet fortasse earundem linguam non prorsus ignoraret, necesse habuerit nihilominus in eadem plenius addiscenda laborare, ejusque varios dialectos singillatim cognoscere, necnon eadem ipsa barbarorum lingua sermones, exhortationes, **D** explanationes, et alia hujusmodi semper habere. Id intelligimus satis aperte ex ipso divi Paulini poemate xvii, ad Nicetam redeuntem in Daciam, ubi ait:

Orbis in muta regione per te
Barbari discunt resonare Christum
Corde Romano.

Quid est illa *muta orbis regio*, nisi regio quæ *muta* quodammodo Romano orbi videretur etiam ob sonum inusuetum barbaricæ lingue, Romanis auribus prorsus impervium, et similem stridori qui sæpe a mutis emittitur absque ulla vocis pronuntiatione, et absque ulla sensuum declaratione distincta? Quod vero subdit, Barbaros discere a Nicetæ resonare Christum *corde Romano*, id est mente, affectu ac fide Romanorum, et non dixit Romana voce, non lingua; hoc magis magisque confirmat, linguam eorum a Latina lingua omnino fuisse diversam; ideoque Nicetam

Gennadianum qui *Explanationem Symboli* ad competentes scripsit sermone *nitido, compto, Latino*, non fuisse Nicetam, barbararum gentium in Dacia institutorem, et sancti Paulini N. lani amicum, sed fuisse potius Nicetam nostrum Aquileiensem qui divi Leonis Magni tempore floruit. Difficultatem non moror, quam superaddit Zabeus ex Græca origine Aquileiensis Nicetæ a Dandulo asserta. Dixisse modo sufficiat, ex Græca Nicetæ nominis derivatione fortasse Dandulum conjectasse Aquileiensem Nicetam fuisse origine Græcum. Quis tamen vetat intelligi posse, Nicetam hunc et vere fuisse *origine Græcum* juxta Dandulum, et nihilominus fuisse patria Aquileiensem juxta Lirutum; nimirum Aquileiæ natum ex genitoribus, aut progenitoribus, qui essent e Græcia oriundi; Aquileiæ proinde altum atque educatum, ita ut ibi lem nativam Aquileiensem Latinam linguam veluti cum lacte imberit, quam usu postea ac studio excoluerit, ut stylum demum conficeret, qualem in *Explanationem Symboli* cum Zabeo admiramur, *nitidum, comptum, Latinum*? Sed de hac Nicetæ Aquileiensi origine inferius suo loco.

Venio ad quartam alterius animadversionis Zabei partem; in qua, ut verum fatear, nonnihil injuriosus videri posset memoriae sancti nostri Aquileiensis episcopi Nicetæ, nisi aliunde illius nobis animus moderatione ac religione plenus innotesceret. Traducitur enim a Zabeo Nicetas Aquileiensis **157** veluti *scribendi parci*; qui *urgente* etiam Ecclesie sue *necessitate*, laborem evitaverit scribendæ Epistolæ *ad supremum Ecclesie pastorem*, et *aliena* potius *voce usus* fuerit ad illius implorandam auctoritatem; qui accepta etiam a divo Leone Magno epistola, qua Ecclesie sue necessitatibus providebatur, quæ est epistola 159 in editione Veneta Balleriniorum, eidem *responsionem* non dederit. Nicetam itaque nostrum Aquileiensem (quæ rei summa est) socordie in agendo, negligentie in pastoralis officio, inurbanitatis immo et irreverentie in Romanum Pontificem, Zabeus vel etiam nolens accusat, ut ita Latine scribendi etiam *exercitationem* illi defuisse probet; ad confirmandum scilicet quod sibi propositum erat, illum nempe non esse auctorem *Explanationis Symboli* ad competentes, quæ quia *nitida, compta, Latina*, plurimum requirebat etiam in scribendo *exercitationis*, in eo qui ejusdem auctor fuisse.

Ut ad hæc quoque respondeamus, quæ cæteroque videri possent responsione non indigere, nonnulla sunt pendenda. Si primæ lineæ recolantur præcitate epistolæ sancti Leonis papæ ad Nicetam episcopum Aquileiensem, intelligimus quidem Adeodatum apostolicæ sedis diaconum, ab Aquileiensi Ecclesia et ab ipsa Nicetæ conversatione atque colloquio Romanam regressum, *memorasse* sancto pontifici postulata Nicetæ; sed non inde colligimus nullam omnino Adeodatum ipsum secum tulisse Nicetæ scriptionem, in qua postulata ejusdem continerentur, quæ pontifici memoraret. Immo ex ipsa sancti Leonis papæ epistola satis, ni fallor, intelligimus scriptionem aliquam Nicetæ Aquileiensis Adeodatum diaconum secum tulisse, ex qua postulata ejusdem sancto Leoni memoraret. Capite I ejusdem epistolæ ad Nicetam ita scribit sanctus pontifex: *Cum ergo per bellicam cladem, et per gravissimos hostilitatis incursus, ita quædam divinis divisa esse conjugia, etc.* Illud verbum *dicatis* pluraliter expressum, cum ad unum Nicetam Romanum pontifex scriberet, videtur certe respicere non minus Adeodatum oretenus memorantem, quam Nicetam aliquo modo id ipsum scriptione sua dicentem. Sed fortasse clariora etiam sunt quæ sequuntur, ut eruamus Nicetam nostrum aliquid scripto tradidisse Adeodato Romano diacono, quod sanctus Leo haberet præ oculis, dum epistolam illam suam ad Nicetam exarabat. Hujusmodi censeri possunt quæ legimus eodem capite I: *Merito charitas tua videtur ambigere, quid de mulieribus, quæ aliis junctæ sunt viris, a nobis debeat ordinari.* Hanc nimirum Nicetæ

A *ambiguitatem* nonnisi ex Nicetæ ipsius aliqua scriptione poterat sanctus pontifex deprehendere, in qua idem Nicetas *ambiguitatem* illam suam verbis appositis expressisset; quod etiam ex alia dictione *videtur* confirmari potest: non enim apte dixisset *charitas tua videtur ambigere*, si hac super re aliquid a Nicetæ scriptum non legisset, cui illud *videtur* recte posset accommodari. Ad solam certe relationem Adeodati diaconi, oretenus factam, illud verbum *videtur* minus apposite fuisset a divo Leone usurpatum. Sed alia quoque adsunt ad rem nostram opportuna. Capite 5 illius epistolæ ita scribit sanctus Leo: *De his autem Christianis, qui inter eos, a quibus fuerant captivati, immolatis cibis asseruntur esse polluti, consultationi charitatis tuæ hoc etiam respondendum esse credimus.* Capite item 6 hæc alia: *His vero, de quibus dilectio tua similiter nos credidit consulendos.* Capite demum 7, ita concludit: *Hanc autem epistolam nostram, quam ad consultationem tuam fraternitatis emisimus, ad omnes fratres et comprovinciales tuos episcopos* **158** *facies pervenire.* Ubi certe tam crebro *consultatio* Nicetæ Aquileiensis asseritur a divo papa Leone in responsione sua, minus quidem probabile videtur hujus *consultationis* scriptum aliquod ipsius Nicetæ non existisse, quod præsens sanctus pontifex haberet dum respondebat.

Præterquam quod, si etiam recolamus materiam consultationum Nicetæ episcopi, sane gravissimam, de conjugii nempe eorum qui e captivitate regressi proprias uxores aliis interim nuptas repetebant, de iis qui in captivitate positi idololatriis usi fuerant, aut ad iterandum baptismum compulsi; vix credi potest Nicetam Aquileiensem hæc talia memorie tantum commisisse Adeodati diaconi, nec suo scripto aliquo exposuisse, ut pontifici clare ac dilucide cum circumstantiis omnibus ac rerum serie innotescerent. Si ita negligens reipsa Nicetas Aquileiensis fuisset, vix etiam credi posset sanctum Leonem Magnum, qui in notandis sacerdotum negligentis adeo erat sollicitus ut ex ejusdem epistolæ constat, non admonuisse Nicetam nostrum in hac eadem epistola ut sibi et Ecclesie suæ saltem in posterum diligentius ac sollicitius provideret. Sed alii episcopi, urget Zabeus, in rebus dubiis proprii muneris, datis epistolis sedem apostolicam consulebant: cur non ita Aquileiensis Nicetas? Verum si Nicetas scripto aliquo, ut videtur, *consultationes* suas exposuit summo pontifici, quid refert si peculiarem epistolam ad ipsum non dederit? Ratio autem erat eidem Nicetæ non dandi peculiarem epistolam; quæ ratio vix pro alio fuerat umquam episcopo. Aderat quippe Adeodatus Romanæ Ecclesie diaconus, qui probabiliter ab ipso sancto pontifice Aquileiam missus fuerat, aut etiam ab ipso fortasse Nicetæ episcopo expetitus, ut illius Ecclesie statum præsens agnosceret, atque ad apostolicam sedem testis oculatus referret. Quid opus erat epistola, ubi præsens aderat is, qui locum tenebat illius ad quem danda esset epistola? Non alia re opus erat, Adeodato præsentem, quam lucubratione aliqua, qua Aquileiensis Ecclesie status, et rerum gravitas exponeretur, subjicienda apostolicæ auctoritati; quod et Nicetam fecisse probabile est, et nemo Nicetæ ipso accuratius facere poterat. Sed cur saltem Nicetas epistolæ sancti Leonis Magni *responsionem* non dedit? Verum ipsa sancti Leonis Magni epistola, erat responsio ad *consultationes* Nicetæ, quæ scripto ab eodem exarate verisimiliter fuerant, uti vidimus. Quid igitur responsio ad responsionem, absque nova necessitate scribendi? Atque hæc ad quartam secundæ animadversionis Zabei partem di ta sint; quæ simul ad purgationem Nicetæ Aquileiensis, a criminationibus in eum conjectis, abunde sufficiunt.

Tertiam suam animadversionem ex *penitentiis* causæ erutam Zabeus incipit a numero tertio ejusdem secundæ partis dissertationis suæ, eamque producit ad numerum usque decimum primum. Hæc tota versatur in formula Symboli apostolici quæ

apud Aquileienses olim obtinebat, tribus singularibus additamentis insigni, et quadam alia varietate distincta. Cum formulam hanc Zabeus ipsissimam non inveniat in *Symboli Explanazione* Nicetæ episcopi, hinc est quod eam *Explanacionem* Nicetæ Aquileiensi abjudicat; et longa quidem oratione, ex qua intelligimus unum esse hoc ex præcipuis argumentis causæ suæ. Huic responsum ex professo delinimus capite quarto hujus nostræ disputationis, ubi etiam, ex manifestis indiciis quæ reperiuntur veteris Aquileiensis formulæ in hac ipsa *Symboli Explanazione* Nicetæ episcopi, eandem pertinere asseruimus ad Nicetam Aquileiensem: quapropter hic abstinemus ab omni alia disquisitione in hac super re, 159 de qua ibidem satis superque dictum fuit.

Numero duodecimo, ac decimo tertio, solvendas sibi proponit Zabeus objectiones, quas prævidet sibi ab aliquo obtendi posse, ex *Latino* scilicet *sermone* quo exarata est *Explanatio Symboli Nicetæ*, et ex *cultura styli* ejusdem *Explanacionis*. Objectiones vero istæ tales sunt quibus omnis Zabei respo- sio insufficiens videatur: et nos quodque paulo ante ostendimus, *culturam styli* in *Latino* eloquio apud Dacos cis Danubium positos non potuisse Nicetæ Daci tempore obtinere, quia simul in una eademque provincia duæ lingue, Græca atque Latina, a multo tempore existebant, minus vero *Latinum* ipsum *sermone*m, etiam absque cultura styli, in Dacia barbara Transdanubiana, ubi reipsa Nicetas ille Dacos episcopatum gessit, locum habuisse. Ut autem nonnihil etiam hic pro re nata addamus ad confirmationem eorum quæ superius dicta sunt; Ultilæ quidem episcopi factum, sibi a Zabeo oppositum, qui quarto Ecclesiæ sæculo in suorum Gothorum seu Getarum gratiam, qui cis Danubium Mœsie partem ac etiam Thraciæ Valentis Augusti concessione obtinuerunt (uti ex historia notum est), quatuor Evangelia in eorum linguam transtulit, quæ Dordaci, ex pretioso codice edita fuerunt anno 1665, a Francisco Junio et Thoma Mareschalo; hoc, inquam, factum tale est, quidquid Zabeus dicat, ut probet Latinam linguam eo tempore apud gentes barbaras, etiam cis Danubium in Romanas terras trajectas, non fuisse linguam, qua posset ipsis religio prædicari. Quid igitur si Danubium transeamus, ubi Nicetæ Daci episcopalis cura longe lateque protendebatur, etiam per eas ad Boream Rhipæasque oras regiones, quo nunquam Romanorum vestigia pervenerant; et ubi Barbarorum gentes, etiam quæ ad levam Danubii ripam sitæ erant, in proprio solo, et a Romanorum societate sejunctæ jamdiu permanebant? Sed hic ad lingue etiam Latine fatum oculos convertamus oportet, postquam Barbarorum copiæ et Transdanubianis regionibus in Romanum imperium undique irruentes, orbis terrarum faciem quinto ac sexto sæculo immutavit. Romanum orbem proculdubio gentes illæ ubique invenerunt, maxime in occidentis partibus, Latine loquentem. Si porro gentes illas ponamus Latini sermonis non ignaras fuisse, ita ut Nicetam episcopum quarto et quinto sæculo Latine culteque loquentem potuerint ubique Daci ac Getæ, Bessi ac Scythæ in suis regionibus intelligere, et ad illius vocem barbariem ipsam quodammodo exuere, et ad vere religionis professionem accedere; cur linguam Latinam longe lateque in Occidente dominantem, maxime vero in Italia ubi natale solum ac sedem præcipuam habebat; cur, inquam, gentes illæ Latinam linguam protinus non didicerunt; cur eam potius ubique obtinentem adeo infercerunt barbarie proprii sermonis, ut jam lingua Latina, ipsarum gentium causa, passim desierit esse communis, ac demum sacris tantum addicta, et in scholarum angustis relegata, novam linguarum formam ad omnium usum gignere veluti coacta fuerit, qualem nunc ipsi in Italia loquuntur, qualemque in Galliis atque Hispaniis usurpari novimus? Sed ad alias progrediamur Zabei animadversiones.

Pergit itaque Zabeus penitiora scrutari, et numero

14 illud ait præcipue notandum, quod in *Explanazione Symboli* beati Nicetæ sermo est contra idololatricam, et contra hæreses præsertim in *Arianorum*, *Marcionitarum*, *Cataphrygum* et *Manichæorum*. Porro hæc absurda, ait ille, a cultissima Aquileiensi ecclesia etiam provenerunt, ut si res ista in eis abesse debuerant: contra vero 160 indoli barbararum ferorumque nationum condebatur; et est indoli Dacorum illorum, ut i se autumat, qui cis Danubium Remissionensi episcopo suberant. Hic interim ad omnem rem iterum juvat, malè a Zabeo appellari barbaras ferasque nationes, ea quæ de veteram Danubii ripam Nicetæ tempore incolebant, maxime vero Dardaniam, seu novam Daciam Mediterraneam, ubi, juxta illum, Nicetæ Daci episcopatu erat. Sed Zabeus in tota sua dissertatione sæpe confundit Dacos Romanos cum Barbaris, et Daciam proinde Cisdanubianam cum Transdanubiana: quod probe necessario ipsi erat facientium post adoptatam opinionem, quod Nicetas Dacus sancti Paulini Nolani amicus episcopus fuerit Remissionensis civitatis in Dacia Romana positæ. Nam cum ex sancti Paulino constet, barbaras reipsa ferasque gentes eas fuisse, quæ beato Nicetæ episcopo amico suo suberant; barbaras procul dubio ferasque dicentur etiam illæ cis Danubium positæ, et in Dardania seu nova Dacia Mediterranea constitutæ, in ex ogitato, Remissionensis Nicetæ episcopatu. Ipse vero Zabeus, qui contra Paulini Nolani apertam fidem cogitur asserere, non fuisse Nicetam episcopum qui primus omnium in Daciam intulit Christi religionem, uti aperte in nota secunda ad primam dissertationis suæ partem; qui insuper fatetur ibidem ac probat, jam a tempore Niceni concilii fuisse in eadem Dacia, in Dardania scilicet ac in Mœsia quoque, plures jam institutos episcopatus cum suis episcopis sub metropoli Sardicensi, quod sane ex monumentis ecclesiasticis aperte constat, et nos quodque secundo capite hujus dissertationis jam fuse ostendimus; quomodo lo non intellexit barbaras ferasque gentes, nonnisi perperam ac injurie, dici posset eas quibus Nicetæ episcopus Remissionensis in Romana Dacia præfuisset? Sed ad novam ipsius animadversionem jam accedamus.

De idololatria nihil est hic addendum ad ea quæ diximus ab initio hujus capituli, ubi ostendimus habuisse reipsum Aquileienses ipsos præsules cur adversus idololatriæ reliquias etiam quinto sæculo dimicarent. Qui nunc de hæresibus *Arianorum*, *Marcionitarum*, *Cataphrygum* et *Manichæorum*? Breviter animadvertamus oportet, nullam propemodum fuisse hæresin contra quam Aquilensis episcopus opusate tempestate non deberet fideles suos commovere, sive Aquileiæ sedere, sive alibi in diocesi sua, et ad partem etiam Romanum ut non semel evenisse arbitramur; cum notum sit ex historia, eo tempore, ac multo etiam ante, ex toto Oriente, ex Græcia nimirum, ex Asia, ex Ponto Euxino, ex Ægypto, necnon ex aliis quoque mundi partibus, commercii causa, cujuscumque seu religionis seu erroris homines ad maritimam Venetiæ oras appulisse, Aquileiamque præsertim petiisse, ibique incolatum etiam permanentem habuisse, veluti in urbe quæ emporium erat locupletissimum, ac veluti centrum unionis totius orbis; Occidentalis nempe et Orientalis, mercaturæ faciendæ gratia. Adeatur super hæc re clarissimus Filasius, *Memorie storiche dei Veneti primi e second*, tomo II, capite 22, qui de hoc argumento eruditè simul ac copiose agit.

Ut vero ita reapse de Aquileiensibus episcopis fuisse confirmemus, ecce non is Aquileiensis Ecclesiæ presbyter Rufinus, qui de Aquileiensi Ecclesia rem singularem nobis testatur, quod spectat ad hæreses, in Commentario suo sæpe citato in Symbolum apostolorum; et rem profecto, cujus vix aliud superest exemplum in tota Occidentali Ecclesia. Additamenta scilicet nobis exhibet, quæ apostolorum Symbolo inseruerunt veteres Aquileienses Ecclesiæ præsules, majores nostri ab eodem ibidem appellati, ut 161

obviam irent quibusdam hæresibus, quæ neutiquam quidem in Aquileiensi solo ortæ erant (cum nulla profecto hæresis apud Aquileiense: ortum duxerit), sed quæ de longinquo adductæ fuerant ab extraneis hominibus, Aquileiam procul dubio adventantibus commercii causa. Ita additamentum illud duorum verborum, *invisibili et impassibili*, ad primum Symboli articulum, *Credo in Deo Patre omnipotente*, ideo factum dicit apud nos, scilicet apud Aquileienses, ut hæresis Sabellianorum occurreretur, quæ una cum Filio etiam Patrem et natum et passum affirmabant: « Sciendum, ait ipse in citato Commentario, numero 8, sciendum, quod duo isti sermones, *invisibili et impassibili*, i. Ecclesie Romanæ Symbolo non habentur. Constat autem apud nos additis hæreseos causa Sabellii, illius profecto quæ a nostris Patripassiana appellatur, id est, quæ et Pa rem ipsum, vel ex Virgine nato dicit, et visibilem factum esse, vel passum affirmat in carne. Ut vero excluderet talis impietas de Patre, videntur hæc addidisse majores, et invisibilem Patrem atque impassibilem dixisse. » Ita quoque additamentum aliud vocis hujus ad articulum *Carnis resurrectionem*, locum habuit apud Aquileienses ad apertius rejiciendum hæresim Valentiniæ et Manichæorum: « Nam Valentinus, addit Rufinus noster ibidem, numero 41, resurrectionem carnis omni modo negat, et Manichæi, sicut supra ostendimus. » Quapropter ita subdit numero 43: « Et ideo satis caute Ecclesia nostra (Aquileiensis nimirum) fidem Symboli docet, quæ in eo quod a cæteris traditur, *Carnis resurrectionem*, uno addito pronomine, tradidit, *Hujus carnis resurrectionem*. Hujus, sine dubio, quam habet is qui proficitur, signaculo crucis fronti imposito, etc. » En igitur quid agere coacti fuerint Aquileienses præsenles ante Rufini statum advertere absurdos Sabellianorum ac Valentiniæ errores, qui certe longe ab Aquileiensi Ecclesia exorti, Aquileiensem episcoporum zelum nihilominus excitabant, quia et in eorum finibus disseminari corporant ab exteris hominibus eisdem erroribus infectis, qui ad Aquileiensem fines ex toto orbe adventabant. Nihil est itaque quod, officii gratia, neget Zabæus in *cultissima Aquileiensi provincia* locum habuisse absque quædam hæreticorum deliramenta; cum constet, et locum profecto habuisse sicuti alibi quoque habebant, et ita etiam habuisse ut Aquileienses præsenles singulari quodam modo, additamentis scilicet data opera ad fidei Symbolum appositis, debuerint contra ea dimicare, et Christianæ professionis integritatem apud suos in tuto ponere.

Quid vero mirum si alios etiam hæreticos, præter Sabellianos ac Valentiniæ, decursu temporis habuerint Aquileienses episcopi, a quibus cogerentur fideles suos monere ut sibi caverent; et hi fuerint, Nicetæ tempore, Ariani potissimum, Marcionite, Cataphrygæ, et Manichæi? Arianos certe, Marcionitas, Manichæos expresse nominat Rufinus ipse Aquileiense numero 39 præcitati sui in Symbolum commentarii, quem scribebat ad Laurentium episcopum, Aquileiensi sedi addictum ut superius innuebamus, et ad ipsius usum ut idem petierat: quapropter hujusmodi hæreticos in Aquileiensi provincia eo tempore existisse, vel saltem notos communiter ibidem fuisse, valde probabile existimamus, quin ullam inde injuriam nobilissimæ illi Ecclesie impingamus; ejus certe non erat, vel impedire quomodo exteri homines his erroribus inquinati, et Aquileiam venissent, et in Aquileiensi etiam provincia commorarentur; vel ita agere, **162** ut eorum saltem iniqua dogmata in tanta ac tam culta civitate etiam cum fidelium periculo non innotescerent. Eodem ipso loco Rufinus nominat una cum prædictis hæreticis etiam Ebionitas, et Eumonianos; nominat errores Pauli Samosatensis, et Photini; nominat schismata Donatistarum, et Novatianorum; et ut intelligamus non frustra eundem hæc omnia errantium nomina numerasse, neque id fecisse eruditionis gratia, ac veluti ad operis comple-

mentum, sed quia reipsa in Aquileiensi etiam provincia necesse erat ut contra errores hujusmodi et errorum magistros fideles data opera et oblata occasione commoverentur; in quomodo ibidem Laurentium illum episcopum fidelissime alloquatur, etsi non quidem ut illum doceat, certe ut illi auctor sit quæ esset ratione Christianus populus sibi subtiliter edocendus. « Qui ergo hanc fidem in Ecclesia suscipit, non declinet in concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introeat. Concilium namque vanitatis est, quod agit Marcion... Concilium vanitatis est, quod Ebion docet.... Concilium vanitatis est, quod docet Manichæus.... Concilium vanitatis est quod Paulus Samosatensis, et ejus post hunc successor Photinus asseruit... Concilium vanitatis est, quod Arius atque Eumonius docuit... Sed et illud concilium vanitatis est, quod Donatus per Africam traditionis Ecclesiam criminando contraxit, et quod Novatus sollicitavit... Has ergo omnes velut congregationes malignantium fuge. Sed et eos, si qui illi sunt, qui dicantur asserere quod Filius Dei, etc... Ab his, inquam, omnibus fideles declinet auditus, etc. » Quid porro ad Laurentium dixisset Rufinus ut fugeret ab his congregationibus malignantium hæreticorum atque errantium, quid ut *fideles auditus* ab his declinaret; si hi non fuissent in ipsa Aquileiensi provincia, aut si eorum saltem prava dogmata ibidem satis comperta non essent? Non enim aufugimus ab illis qui procul a nobis sunt, neque auditum declinamus ab illis sermonibus quos facile audire non possumus. Sed nonnulli etiam singillatim de hæresibus, de quibus in Explanatione sua meminit noster Nicetas.

Arianorum quidem hæresim nunquam Nicetas Genadianus expresse nomine indicat in *Symboli Explanatione*, uti reipsa Marcionitas nominat, Cataphrygas et Manichæos. Catholicum dogma nihilominus de Verbi divinitate inculcat, prout oportebat, admonetque compentes suos ut sibi caveant ad illis hæreticis qui *sub nomine Christiano Christum creaturam tradunt*, ut capite Explanationis 9. Illi nimirum erant hæretici Ariani, contra quorum insidias muniendi erant qui in competentium gradu constituti Symbolum ediscebant. Cur vero adversus Arianos nihil diceret Aquileiense episcopus quinti sæculi, postquam Aquileienses episcopi Valerianus sæculo quarto, et Chromatius inuenit etiam quinto tantopere de Ecclesia meriti fuerant ob Arianorum hæresim in Aquileiensem finibus profligatam? Cur nihil diceret quinto sæculo Aquileiense episcopus adversus Arianos errores, cum adhuc memoria vigeret celeberrimi Aquileiense concilii habiti anno 381, in quo præsenles damnati fuerant duo illi Ariani episcopi Dacie Cisdanubianæ, ac signate ex angulo, seu ex latere *Dacie Ripensis ac Mesie*, ut sanctus Ambrosius scribebat epistola 11 et 12; duo, inquam, illi episcopi, Palladius ac Secundianus, alias hic nominati? Cur nihil diceret quinto sæculo Aquileiense episcopus adversus sectatores Arian, cum jam ubique Arianismus adhuc grassaretur, ac pluribus in locis suas exeret vires, ut ex historia patet? **163** Sed alia quedam animadvertamus oportet, quæ rem, cæteroquin satis notam, clarius astruant ac illustrent.

Competum ex historia habemus, postremis Romani imperii temporibus, et quarto maxime desinente, ac quinto inuenit sæculo, Barbaras gentes in Romanis castris stipendia meruisse sub ducibus propriæ nationis. Hi erant præcipue Gothi, Getæ etiam a Romanis appellati, qui ex Transdanubianis partibus in Romanas terras iterum atque iterum variisque de causis transvecti, ut capite secundo innuebamus, Valentis potissimum Augusti indulgentia, deinde etiam Theodosii senioris ampliori concessione, novam Ripensem Daciam, sicut etiam Mesie inferioris partem quamdam ac Thraciæ incolebant, hac etiam conditione ut militare servitium Romano imperio exhiberent. Hi porro Gothi, seu qui a Christiana Gothorum Ecclesia a Tanai ad Tyram amnem posita jampridem

advernerant, seu qui postea ab idololatria ad Christianam fidem conversi fuerant ut in Romanis terris cis Danubium consistere possent, prout legem illis tolerat Valens; hi Gothi, inquam, non ita post magna ex parte a catholica Ecclesia ad Arianismum defece-
 ru t, eodem Valente Augusto præsertim auctore, qui Arianas partes impensius tuebatur; ita ut quarto circiter labente sæculo pene omnes Ariane perfidie sectatores essent. At vero Romani exercitus cum Barbarorum copiis auxiliariis, Gothorum nempe aliarumque gentium quæ sese Gothi adjunxerant, non semel, sed pluries, quarto et quinto sæculo, et Aquileiensem fines inundarunt, et Aquileiensem ipsam urbem occupaverunt; ac tum præsertim cum Theodosio Magni Augustus tyrannum primum Maximum, deinde et Eugenium persecutus est, et cum postea Theodosius Junior arma movit in tyrannum item Joannem, qui Ravennæ captus, Aquileiamque ductus, ibidem mortis sententiam subit. Quid non igitur dicerent Aquileienses episcopi contra Arianam impietatem, cujus tam sæpe veluti prædicatores aderant Gothorum copie in Romanis exercitiis auxiliares? Gothi vero illi Ariana perfidia inquinati, sub Alarico duce, non uti Romanorum auxiliares, sed uti hostes Romani imperii, Italiam prædandi animo ingressi, iterum Aquileiensem agrum invaserunt anno 400, iterumque anno 409, aut 410, quo demum Roma ipsa polita sunt, ejusque spoliis locupletati. Quicumque hæreticorum illius temporis, et maxime Arianorum, noverit irrequietam indolem, propriæque sectæ propagande studium, facile intellexerit quanta solertia vigilare tunc debuerint speculatores domus Israel, ac proinde Aquileienses etiam episcopi, ne falsi dogmatis virus, victricium etiam armorum robore auctum, in catholicorum pectora sese diffunderet.

Sed quinto sæculo procedente, crescit in dies Arianismi non solum, sed etiam cæterarum hæreson quarumcumque insectandarum, episcopis maxime Aquileiensibus, occasio et necessitas. Cum primum enim Italie invadente ac depopulante, Attila duce, rumor inerebuit in Pannoniæ regionibus, examina undequaque coaruerunt, non tam gentium Barbararum et loci et nomine inter se diversarum, quam hæreson errorumque apud diversos illos Barbarorum greges obtinentium; ut merito dubitares religioni potius an substantiis Italorum bellum esset inferendum, et probe cognosceres non minus substantiis quam religioni ex hoc tam terribili apparatu periculum imminere. Ut vero ex Alpibus fatiscibus in Italiam erupit immane agmen barbaricum, atque Aquileiæ primum, deinde cæteris Venetiæ, Æmilie, ac 164 Liguriæ civitatibus, aut ruinam, aut supremum intulit excidium, combustis aut spoliatis ædificiis, agris depopulatis, captivorumque immensa procul abducta multitudine; tunc demum apparuit bellico illo incursu magnam etiam religioni illatam fuisse a Barbaris cladem, quæ nonnisi sedula episcoporum diligentia reparari postea potuisset. Quod ad Aquileiensem Ecclesiam attinet, adest sæpe citata sancti Leonis Magni ad Nicetam Aquileiensem epistola, data anno 458, ex qua intelligimus Aquileienses illos captivos qui remeare ad patrias sedes post annos aliquot potuerunt, religionis causa tentatis a Barbaris fuisse; et eorum aliquos, qui idololatriis dominis servierant, immolatiis elibis pollutos fuisse; alios vero, qui in hæreticorum Barbarorum potestate venerant, ad iterandum baptismum vel metu coactos vel errore traductos. Ut nihil jam de idololatria loquamur, quæ pars magna illarum gentium barbararum tepebatur, quis non videt Arianarum partium sectatores, in iis qui captivos Aquileienses ad baptismum iterandum vel cogeant metu ac vi, vel insinuationibus alliciebant? Ariani certe, etsi ab initio detestabilem hanc consuetudinem non haberent, iterum baptizandi eos qui a catholica fide defeceissent et ad eorum sectam accedebant; hanc adoptarunt ab Eunomianis, Arianorum

A ipsorum surculo, qui Epiphania teste, hæresi 76, non modo catholicos, sed et magistros suos Arianos ipsos ad se accedentes iterum baptizare consueverant; et hic erat communis Arianorum abusus Augustini tempore, qui eos hac etiam de causa non semel exagitat; et hujus abusus testis est quoque Victor Vitensis in sua Historia Persecutionis Vandalicæ.

Post Aquileiæ casum ex Attilana irruptione, quoniam fuit imperii Occidentalis status, quandiu perduravit, ad Romulum usque, Augustulum dictum, id est ad annum 476, quo imperii Occidentalis etiam umbra ipsa defecit? Nonne sub Romanis nominibus tot imperatorum unus pene dies, rerum summa et auctoritas stetit penes barbaros homines alienæ a catholica professionis, qui aula potiti, et barbarorum exercituum quibus Imperabant confisi potentia, res omnes suo arbitratu, invitis etiam communem imperatoribus ipsis, ubique moderabantur? Barbarorum itaque dominationi Romanum Occidentale imperium subjacebat, etiam antequam eorumdem violentia penitus interiret. Interiit vero anno predicto 476, cum Odoacer nova Barbarorum omnis generis multitudine ex ultimis Pannoniæ siliis in Italiam deducta, Eru-
 lorum nempe, Turcilingarum, Rugorum, Seytharum, aliorumque, omnem Romulo Augustulo potestatem ademit, novumque sibi condidit principatum, qui ad sæculum usque octavum a Barbaro in Barbaros successione continua transmeavit. Nicetas interim Aquileiensis in tanta lumanarum rerum jactura, in tanta dominantium varietate, in tanto dominorum ipsorum discrimine, suam regebat Ecclesiam, et vitam perduxit ad decimum usque Odoacris principatum annum. Odoacer ipse, etsi Catholicis non infensus, Arianus tamen erat professione, Ariani conterranei illius, et pars multa illarum gentium barbararum, quas secum in Italiam adduxit ad Romanum Occidentale imperium abolendum.

Quid dixerim de tot aliis barbararum gentium agminibus, quæ secum fœdere inito, Italiam ea occasione inundarunt? Ut nihil addam de adhuc idololatriæ addictis, de quibus non est cur hic inquiramus; nihil certe contra veritatis probabilitatem audemus, si dixerimus, præter Arianismum, viguisse inter gentes illas et alios a catholica doctrina proscriptos errores, ac eos maxime qui in Orientis partibus 165 auctores suos ac propagatores habuere, ut sunt errores Marcionitarum, Cataphrygum, Manichæorum, quorum expresse meminit Nicetas Gennadianus in sua *Symboli Explanatione*. Zabeus vero rem nostram agit, dum numeris 15, 16, 17 et 18, Marcionitarum, Cataphrygum ac Manichæorum errores inter barbaras Dacorum regiones obtinuisse probat ex quadam locorum propinquitate, unde errores illi ortum habuerunt, cum barbaris Daciarum populis; licet Daciam Cisdanubianam ipse autinet, quæ certe barbara non erat, ut alias dictum fuit; et licet, quod spectat ad Marcionitas qui in pluribus a fide catholica discrepabant, unum ex Marcionitarum erroribus videre voluerit, non vero Eutychemum, in iis quæ tam aperte contra Eutychem ipsum Nicetas Gennadianus in *Explanatione Symboli* habet, ut supra, capite 3 ostendimus ex professo. Si porro inter barbaros Dacos Marcionitarum, Cataphrygum et Manichæorum errores, ipso teste Zabeo, iis temporibus locum habuerunt, utpote errores qui barbararum potius quam culturarum gentium indoli convenirent, ut ipse antea asserbat; hos errores procul dubio barbaræ ille gentes secum in Italiam etiam detulerunt, vel in ipsa sub Odoacre tam immensa earundem irruptione; ac ideo Italici episcopis occasio deesse non potuit fideles suos, et competentes maxime, commonendi, ut sibi ab horum non modo erroribus, sed etiam conventiculis ac societate ipsa caverent. Quid vero si addamus Barbaros illos Italice invasores Odoacre duce, ac tot erroribus inquinatos, non hospites et advenas tunc fuisse ut antea fuerant, sed jam cives ac incolas factos a primis ipsis Odoacris principatus annis; utpote qui,

teste Procopio de Bello Goth., libro 1, capite 1, in præmium victoriarum, tertia ubique agrorum Italiae parte veteribus dominis dempta donati essent? Hujusmodi novis incolis, ac tertiae terrarum partis dominis, fortasse plus cæteris abundavit Aquileiensis provincia, quæ in tanta paulo pridem sub Attila duce rerum factura, hanc etiam omnium gravissimam passa fuit, ut veterum civium et habitatorum multitudine minueretur, quæ propterea non ita regre Barbarorum familiis supplenda esset, in possessionem tertiae et fortasse etiam majoris partis Aquileiensis agri inductis. Quid non igitur Aquileiensis episcopus diceret etiam contra Marcionitas, Cataphrygas, et Manichæos, qui in novis hisce Barbarorum coloniis hic atque illic adessent, catholicis ipsis in humanis rebus necessario conjuncti, non sine gravi depravationis horum periculo, tum ob humane nature imbecillitatem, tum ob pravam errorum omnium indolem, qua fit ut sæpius ac facilius ab illis veritas corrumpatur, quam ut errores veritas comprimat, nisi sedula pastorum indesinenter vigeat sollicitudo?

Verum quod ad Manichæos et Manichæismum singillatim perliet, Zabeus ipse supracitato numero 18 non inficiatur divi Leonis Magni ætate, ac propterea ante Odoacris etiam irruptionem, immo ante extremam Romanam imperii in Occidente senectutem, Manichæos in Italia non paucos existisse, qui propterea ex Barbarorum ad Danubium grege fortasse non fuerint, quique Romæ ipsius sancti pontificis zelo ac diligentia detecti, inde quoque abire coacti fuerant, ipsis Augustorum principum Theodosii ac Valentiniani Legibus suffragantibus, quæ ejusdem sancti pontificis cura late fuerunt. Adversus Manichæos igitur Italiae episcopi jamdiu habebant cur agerent, ac prospicerent; ut ideo non sit ambigendum, etiam ad Italiae episcopos pertinere et otuise lucubraciones illas, in quibus sermo esset de Manichæis. Multo vero magis adversus Manichæos 166 episcoporum Italiae zelum exardescere oportuit, postquam idem sanctus Leo Magnus, anno 444, datis litteris ad universos episcopos per Italiae provincias constitutos, eos peculiariter in consortium suæ sollicitudinis advocavit contra hujus perversitatis sacrilegos sectatores, quorum *affluentia*, ut ipse aiebat, Roma aufugerant, et timendum erat ne cum suarum plebium discrimine hac illac sese occultandi reperirent facultatem.

Quenam porro Manichæorum tunc hæresis, contra quam tam sollicite sancti Leonis Magni zelus ardebat? Audiatur ipse sanctus pontifex, qui sermone 16, de Jejunio decimi mensis 3, capite 3, ita loquebatur: « Hujus (nempe demonis) arte Basilides, hujus Marcion callet ingenio, hoc duce agitur Sabellius, hoc precipitatur rectore Photinus, hujus potestati famulari Arius, hujus spiritui servit Eunomius; tota denique bestiarum talium cohors hoc præside ab Ecclesiæ unitate discessit, hoc magistro a veritate descivit. Sed cum in cunctis perversitatibus multiforrem teneat principatum, arcem tamen sibi in Manichæorum struxit insania, et latissimam in eis aulam, in qua se exsultantius jactaret, invenit; ubi non unius pravitatis speciem, sed omnium simul errorum impietatumque mixturam generaliter possideret. » En igitur quanta esset Manichæorum et Manichæismi impietas, quæ veluti omnes aliorum hæreticorum complectebatur errores; ita ut in hanc sectam potissimum acrius debuerint etiam Italiae episcopi eo tempore decertare. Nullum proinde dubium, quin supracitata sancti Leonis epistola ad universos episcopos per Italiae provincias constitutos, quæ in editione Veneta Balleriniorum septima est, pervenerit eodem ipso anno 444 etiam ad Aquileiensem metropolitani episcopum, qui tunc aut Maximus erat, aut Januarius; nullumque item dubium, Aquileiensem illum episcopum sollicitudinem omnem adhibuisse, ut Manichæi, si qui latenter obrepissent, detegerentur, atque extorres fierent ab Aquileiensiis finibus, legum etiam Augustarum auctoritate adhibita et impetrato subsidio, a quibus

A Manichæi toto orbe pellendi, etiam omnium retro principum statutis, pronuntiabantur. Cum itaque celebris fuerit ac pervagata per universam Italiam sancti Leonis hortatoria ad Italiae episcopos epistola adversus Manichæos anno 444 data, cum lex quoque Augustorum principum Theodosii ac Valentiniani eodem aut subsequenti anno promulgata non minus innoverit; quid mirum si post decem aut quindecim aut etiam viginti annos, Nicetas episcopus Aquileiensis Manichæos quoque, jamdiu satis notos, cum cæteris hæreticis nominaverit evitandos, etiamsi fortasse nullus tunc am, lius existeret in Italia? Verum quis Manichæos tunc temporis iterum in Italiam irrepsisse negaverit, in tam turbato rerum omnium statu, cum silerent leges, cum Barbari ubique dominarentur, cum omnia licerent omnibus que in pacata republica minime licissent? Ea nimirum sunt tempora, ut satis liquet, in quibus perversi homines, e latebris ubi prius delitescerant erumpentes, sese insolenter ac procaciter efferrunt; et qui prius non sine metu vitam agere conserverant, dominari jam et pravis doctrinis et perlitis moribus jactanter ubique contendunt. Non est igitur cur Zabeus ab hac se expediat objectione breviter asserendo, quod Manichæos Aquileiæ fuisse affirmare non possumus. Quamvis enim monumenta non suppetant ut id affirmemus, contraria certe non adsunt ut id inficiari possimus; et interim satis sunt quæ attulimus, ut Nicetam Aquileiensem episcopum judicemus Manichæos nominare suo 167 tempore potuisse uti evitandos, etiamsi in sua nunquam fortasse exstitissent aut provincia aut diocesi.

Sed Zabeus ultra progreditur eodem numero 18; et dum uti supervacuum traducit Manichæorum mentionem in eo opusculo, quod es et Nicetæ episcopi Aquileiensis, Pelagianorum ex adverso mentionem ibidem deesse ostendit, quæ certe in episcopo Aquileiensi Niceta deesse, juxta illum, minime debuisset; quia reipsa hæresis Pelagiana eo tempore sectatores habuit in Aquileiensi provincia inter presbyteros, et diaconos, ac diversi ordinis clericos, uti ex epistola divi Leonis papæ inscripta ad Aquileiensem episcopum, quæ prima est in citata editione Balleriniorum. Ut fiat satis huic etiam objectioni clarissimi viri, quæ postrema est ex penitioribus causæ ab ipso desumpta, nonnulla sunt animadvertenda ex adnotatione prævia eorumdem Balleriniorum ad primam et secundam ejusdem sancti pontificis epistolas, necnon ex capite 14 Monumentorum Aquileiensium eruissimæ nostri De Rubis.

Negari non potest Pelagianorum errores in Aquileiensi provincia irrepsisse vel ab initio sæculi quinti, ac jam inde habuisse sectatores ibidem inter ecclesiasticis ordinis homines, apud quos potissimum hæc hæresis faciliorem aditum obtinuit. Compertum namque est inter eruditos, cardinali Norisio duce, libellum illum Fidei Pelagiano fuffure scatenentem, quem Simondus descripsit e manuscripto codice Veronensi, quem vulgavit Garnerius in editione Marii Mercatoris, ac demum Benedictini Sancti Mauri iterum ediderunt in appendicibus Augustinianis, seu in appendice ad tomum decimum editionis Parisiensis in-folio; libellum, inquam, hunc pertinere ad viros ecclesiastici ordinis provincie Aquileiensis sub Augustino Aquileiensi episcopo metropolitano, Chromatii successore, qui sanctis Innocentio I, ac Zosimo Romanis pontificibus floruit. Zosimus porro Romanus pontifex, ille fuit qui anno 418 celebrem illam suam dogmaticam epistolam vulgavit adversus Pelagii ac Cælestii errores, tractoriam, seu tractoriam nuncupatam, quam per universum orbem transmisit, ut episcoporum omnium subscriptionibus firmaretur, quo consensus universalis Ecclesiæ appareret in Pelagianorum dogmatum damnatione. Pervenit itaque procul dubio Zosimi pontificis tractoria etiam ad Augustinum episcopum Aquileiensem, ac primate, ut eum appellat Norisius, Venetiarum, Istriae, Norici utriusque, et Rhetie primas. Hic vero cum pro officio suo tractoriam ipsam, ut

verosimillimum videtur, ad provinciales suos episcopos misisset, ut eorum ac presbyterorum uniuscujusque subscriptionibus firmaretur, libellum prædictum a nonnullis ex eisdem Pelagiana labe infectis accepit, quo et subscriptionem tractoriae Zosimi eos apertissime recusasse intellexit, et ad plenariam etiam synodum provocare ausos fuisse. Incertum quidem qui fuerint illi; et æque incertum num presbyteri fuerint, an simul etiam episcopi aliqui, ex numero fortasse illorum decem et octo, qui, Juliano Eclanensi duce, soli in universa Ecclesia tractoriæ subscribere recusarunt: indubium tamen omnino videtur, post tot erulitorum judicium, eos ad Aquileiensem provinciam pertinuisse, et ex ordine etiam sacerdotali fuisse, quibus a metropolitano episcopo ex mandato pontificis Zosimi scriptio esset indicta.

Quid vero post hæc? Adest supracitata epistola sancti Leonis papæ ad Aquileiensem episcopum inscripta, et ad annum relata 442, in qua ex relatione Septimii seu Septimii episcopi, qui Alinatium episcopus erat in Aquileiensi provincia, se agnovisse **168** conqueritur, quosdam presbyteros, et diaconos, ac diversi ordinis clericos, quos Pelagiana sive Cælestiana hæresis habuit implicatos, ita in Aquileiensi provincia ad communionem catholicam pervenisse, ut nulla ab eis damnatio proprii exigeretur erroris, et pastoralibus excubiis nimium dormitantibus, lupos ovium pectus lectos in ore Dominicum, non depositis bestialibus animis introisse: quapropter metropolitano Aquileiensi episcopo precipit, ut congregata synodo provincialium sacerdotum, omnes sive presbyteri, sive diaconi, sive cujusque ordinis clerici, qui de Pelagianorum Cælestianorumque consortio in communionem catholicam ea imprudentia sunt recepti, ut non prius ad damnationem sui coarctarentur erroris, nunc saltem, postquam hypocrisis eorum ex quadam parte delectitur, ad veram correctionem, quæ et ipsis prodesse, et nullis possit nocere, cogantur; ut damnet scilicet apertis professionibus suis superbi erroris auctores, et quidquid in doctrina eorum universalis Ecclesia exhorruit, detestentur, etc. Hi igitur presbyteri et diaconi, ac diversi ordinis clerici de quibus sanctus Leo ad Aquileiensem episcopum, videntur ex illis fuisse Aquileiensi provincie ecclesiasticis, aut ex eorum asseclis, qui ante annos circiter viginti Pelagianis erroribus addicti tractoriæ Zosimi subscribere recusarunt, ac libellum illum Fidei super hac re Augustino Aquileiensi metropolitæ porrexerunt; qui propterea jam tunc ob contumaciam in damnatis erroribus ab ecclesiastica communione ab eodem Augustino rejecti, postea ab aliquo illius successore, cui fidem suam aliquo modo, sed fortasse minus apto aut non satis aperto probaverint, recepti fuerant; quique ideo suspicionem non levem dederint animos adhuc gerendi erroribus pristinis occupatos. Hinc igitur Zabeus validius etiam confirmabit, Aquileiensem episcopum Nicetam, si vere auctor ipse fuisset illius *Explanationis Symboli ad competentes*, debuisse eo loci nominatim Pelagianos et immemorare, utpote hæreticos homines, qui probabiliter adhuc suo tempore essent in Aquileiensi provincia, et a quibus, magis etiam quam a Manichæis, aliisque ibidem memoratis hæreticis, Christiano gregi periculum immineret.

Verum nonnulla addamus oportet, quæ Zabei objectionem, ni fallor, penitus solvant. Nicetæ Gennadiani in *Symboli Explanatione* hæc sunt verba, ubi hæreses singillatim nominat capite 10, ad articulum *Sanctam Ecclesiam catholicam*; neque enim alibi in tota *Explanatione* alicujus hæresis mentio, proprio nomine indicatæ: «Sunt quidem et alæ pseudoecclesie, sed nihil tibi commune cum illis; ut puta Manichæorum, Cataphrygarum, Marcionistarum, vel cæterorum hæreticorum, sive schismaticorum; quia jam desinunt istæ Ecclesie esse sanctæ.» Auctoris igitur hujus opusculi hic scopus non fuit singulas hæreses ac singulas pseudoecclesias nominandi, uti apparet verba ipsa perpendenti; non singulas hæreses, quia

A non erat hic sermo de hæresibus; non singulas pseudoecclesias, quia ad illum spectabat de Ecclesia tantum catholica dicere Quod si pseudoecclesias nominat Manichæorum, Cataphrygarum, Marcionistarum, evidenter patet eas nominasse causa tantummodo ponendi alicujus exempli falsarum Ecclesiarum, quo veritas Ecclesie catholice ex ipsarum falsarum comparatione magis magisque splenderet. Satisfecit itaque fini quo mentem suam dirigebat, dum aliquas nominavit; non defuit officio si alias præteritis; quia non erat hic de singulis dicere, sed tantum de aliquibus exemplum ponere. **169** Nominatis tamen tribus illis pseudoecclesiis Manichæorum, Cataphrygarum, Marcionistarum, nonne de omnibus etiam sermonem habet dum subdit: *vel cæterorum hæreticorum, sive schismaticorum?*

Pelagianorum nihilominus distinctam mentionem videre hic voluisset Zabeus, si vere ad Aquileiensem episcopum Nicetam *Explanatio* hæc pertineret. Ast ut ut Nicetæ tempore Pelagiana hæresis in Aquileiensi provincia sectatores habuisset, de quo infra dicemus; Pelagianismo certe non erat hic locus apud Nicetam, quia hic pseudoecclesie erant indicandæ, seu hæreticorum, seu schismaticorum: Pelagiani vero, ut omnibus compertum esse potest qui eorum acta perlegerint, ab initio hujus hæreseos usque ad finem, numquam Ecclesiam seu pseudoecclesiam peculiarem constituerunt, qua a catholica distinguerentur, et a qua deberent catholici abstinere, sicuti pseudoecclesias constituerunt sibi, seu ab exordio errorum suorum, seu potius post temporis lapsum, alii ecclesiasticæ pacis turbatores, ut puta Manichæi, Cataphrygæ, Marcionite, quos nominat *Explanatio*, aut etiam Ariani, Eunomiani, alique inter hæreticos, Novatiani, Donatiste, et alii quoque inter schismaticos. Pelagiani siquidem, quandoque eorum error invaluit, non destiterunt quidem, qua late potuerunt virus effundere, socios erroris asciscere, patronos sibi comparare, acutis disputationibus dimicare, captiosis in sermonibus illudere, subdolis confessionibus decipere, concilium plenarium petere, episcopos quoque non paucos in Galliis præsertim ac in Britannia sibi copulare, turbas etiam quandoque excitare, ac crimina perpetrare: at nunquam eo devenerunt, ut conflato schismate secessionem ab Ecclesia catholica facerent, et Ecclesiam sibi seu pseudoecclesiam constituerent peculiarem; quamvis pluries ab Asia et Africa episcopalis conciliis damnati, quamvis per tractoriam Zosimi ab universa Ecclesia anathemæ plexi, et ecclesiastica communione privati, quamvis etiam Augustorum principum legibus non semel sed iterato mulcati, Italia pulsati, et ubique etiam fuerint exagitati. Ipsa namque Pelagianismi indoles, ut alii quoque animadvertunt, ea erat, quæ favorem populi non sibi facile compararet ad plebem aliquam peculiarem formandam contra catholicos: nam etsi liberi arbitrii vires pro instituto plus æquo extolleret, ac tueretur; non ideo id agebat, ut humanæ imbecillitati faveret, quod multitudinis votum in novis orientibus de religione disputationibus esse solet, sed potius ut vehementius et acris in socordes Christianos insurgeret, qui humanam imbecillitatem in vitiis protendeant, nec vires proprias, juxta illos, sentiebant, quibus, secluso etiam divine gratiæ auxilio, possent ad Christianæ vite perfectionem contendere. Non erat igitur cur Nicetæ Aquileiensi hoc loco Pelagianorum meminisset inter pseudoecclesias, quas exempli causa memorabat in *explicatione* articuli de Ecclesia catholica, etiamsi Pelagiani reipsa in sua provincia eo tempore ex-titissent.

At fueruntne, Aquileiensi Nicetæ tempore, Pelagiani hæretici in provincia Aquileiensi? Hoc nimirum inquirendum restat super hac re, ut pæna undique sit ad Zabeum responso. Inter memoratas Augustorum leges adversus Pelagianos, adest constitutio sub nomine Valentiniani III, ab ejus matre Placidia Augusta contra eos lata, quæ data fuit Aquileiæ anno 425,

vu idus Julii, ubi post necem tyranni Joannis ipsa cum lilio degebat. Non inde tamen consequitur, Pelagianos tunc Aquileie, aut in Aquileiensi provincia lesisse; quia constitutio illa directa fuit ad Amacium prefectum **170** pretorio Galliarum, et occasione tumultus a Pelagianis in Gallicanis regionibus excitati. Præcitata sancti Leonis Magni epistola ad Aquileiensem episcopum inscripta, qui forte aut Adelphus fuerit aut Maximus, ut Ballerini fratres conjiciunt in admonitione prævia, ad annum pertinet circiter 442, ut ibidem signatur. Presbyteri porro illi, diaconi, ac diversi ordinis clerici, de quibus eadem epistola, quos Pelagiana sive Cælestiana hæresis habuerat implicatos, quique postea in Aquileiensi provincia ad communionem catholicam pervenerant, quia ulla ab eis damnatio proprii exigeretur erroris, unde, hypocrisis quoque eorum ex quadam parte detecta, suspicio orta fuerat eosdem in ovile Domini cum introisse non depositis bestialibus animis; illi, inquam, non multi numero fuisse videntur, cum dicat sanctus pontifex: *Agnovimus quosdam presbyteris, et diaconos, ac diversi ordinis clericos, etc.*: quapropter minus accurate scripsisse videtur clarissimus ipse cardinalis Norisius Historiæ Pelagianæ libro n, capite 12, dum refertur rem ex hac eadem epistola sancti Leonis, non quosdam dixit ut sanctus pontifex, sed plurimos clericos: numerum scilicet absque idoneo teste nimium augens, quantum nempe plurimi superant quosdam. Ad hos vero quosdam tantummodo ecclesiastici contus pertinere videtur Pelagianismi suspicio, non item ad subditam etiam plebem; de qua nihil omnino in eadem epistola, nisi periculum contrahendi morbi ab his de quorum resipiscentia non satis constabat. Clerici igitur tantum, neque numero multi, erant ii qui Pelagianismi suspicionem ingerebant in provincia Aquileiensi anno 442: ubi etiam notandum maxime, suspicionem quidem illos dedisse Pelagiani erroris quo prius fuerant implicati, quia errorem eundem conceptis verbis et peculiari aliqua formula non damnantem antequam ad communionem catholicam reciperentur, et quia aliquid ejusdem furfuris ex eorum sermonibus fortasse apparebat, seu potius apparere videbatur, ut sepe contingit de iis quos adversos habuimus aliquando, de quorum sinceritate etiam post reconciliationem facile dubitamus; non vero Pelagianos absolute eosdem fuisse etiam post receptam communionem, sicut prius fuerant: ait enim ipse sanctus pontifex, quod eorum hypocrisis ex quadam parte detegitur; quod scilicet nihil aliud indicat quam suspicionem illos dedisse, et dubitationem etiam ingressisse de vera eorum resipiscentia; et non ideo quidem, quod hæc non vera resipiscentia satis perspicue in eisdem appareret, sed maxime quia deerat illis peculiaris et aperta errorum auctorumque damnatio de qua ipse loquebatur, et quæ sola tandem veluti remedium exigebatur ad abstergendam prorsus suspicionem ac dubitationem quam dederant. Patet hinc magnum profecto, et tanto pontifice dignum, fuisse zelum quo in Pelagianismum ardebat sanctus Leo, qui ad omne ubique periculum præsto erat auctoritate sua atque doctrina; sed patet etiam Pelagianismum reapse in Aquileiensi provincia non tanti tunc fuisse momenti, ut haberi posset veluti error aperte ac late vicens, contra quem instructa esset acie assidue dimicandum.

Quid autem de hac re in Aquileiensi provincia post annum 442? Dux alie exstant epistolæ sancti Leonis pape, secunda nimirum ac decima octava, in sepe citata editione Balleriniurum, de quibus prolixè disputant eruditi; prima inscripta ad Septimum seu Septimum episcopum Altinensem seu Altinatem, altera vero ad Januarium episcopum Aquileiensem. Disputationis occasio fuit illa sensuum, imò etiam et verborum pene eorundem in utraque consensio: **171** disputationis autem scopus erat inquirere num alterutra ex his, et quænam potius, supposititia censeri deberet; an utraque sincera ac legitima esset iudicanda. Clarissimus De Rubéis Monumentorum

A capite 15, validissimis sane argumentis, quæ assensum sibi valeant comparare, secundam ad Altinatem rejecit. decimam octavam ad Januarium Aquileiensem solam admisit. Sed si suffragia post rem utriusque disputatam colligamus, id inferendum censemus, quod, quidquid de secunda ad Septimum Altinatem optinari queat, altera certe ad Januarium Aquileiensem non lateus rejicienda sit. Hæc porro ad Januarium Aquileiensem sancti Leonis Magni epistola ad annum pertinet 447, et est proprie responsio ad aliam quam sanctus Leo a Januario acceperat, quæque non existat. Ut Januarii epistolam ex Responsione sancti pontificis colligamus, minime dubitandum videtur, Januarium, qui post Adelphum et Maximum Aquileiensem sedem tenebat, certiorum reddidisse sanctum Leonem pontificem de opera et cura a se exhibita ut plenam executionem haberent quæ in prima sua epistola ad episcopum Aquileiensem, tunc illi Ecclesiæ presidentem, ipse mandaverat de presbyteris, seu diaconis, seu diversi ordinis clericis, qui prius Pelagiana labe infecti, ac postea absque sufficienti cautione in communionem catholicam recepti fuerant. Fortasse sanctus pontifex post obitum Maximi iterum litteras dederat sollicitudinis plenam super eadem hac re etiam ad episcopum Januarium, qui propterea ad pontificem ita respondit, ut mereretur hanc alteram laudationis et gratulationis epistolam ab ipso obtinere. Quid porro hæc sancti Leonis epistola ad Januarium? « Lectis, inquit, fraternitatis tue litteris, vigorem fidei tuæ, quem olim noveramus, agnovimus, congratulantes tibi, quod ad custodiam gregis Christi, pastorem curam vigilantè exsequeris; ne lupi, qui sub specie ovium subintrant, bestialia sævitia simplices quosque dilacerent: et non solum ipsi nulla correctione proficiant, sed etiam ea quæ sunt sana corrumpant. Quod ne viperea possit obtinere fallacia, dilectionem tuam duximus commendandam: insinuantes ad animæ periculum pertinere, si quispiam de his, qui a vobis in hæreticorum atque schismaticorum sectam delapsus est, et se utcumque hæreticæ communionis contagione maculavit, resipiscens, in communione catholica siop professione legitime satisfactionis habeatur. Saluberrimum enim et spiritualis medicinæ utilitate plenum est, ut sive presbyteri, sive diaconi, vel subdiaconi, aut cujuslibet ordinis clerici, qui se correctos videri volunt, atque ad catholicam fidem, quam jam pridem amiserant, rursus reverti ambiunt, prius errores suos, et ipsos auctores errorum damnari a se sine ambiguitate fateantur, etc. » Et post aliqua: « Proinde dilectio tua, cujus devotione gaudemus, jungat curam suam dispositionibus nostris, et det operam ut circumspicte atque velociter impleantur, quæ ad totius Ecclesiæ incolumitatem et laudabiliter suggesta sunt, et salubriter ordinata. »

Quod ex hac epistola sancti Leonis ad Januarium Aquileiensem anno 447 datam merito colligere possumus, illud est: *rigorem fidei* Januarium episcopum jam pridem ostendisse in iis de quibus hæc epistola agit, ac propterea antequam etiam episcopalem Aquileiensem sedem fortasse conscenderet, et dum adhuc auxiliaris episcopi munere in eadem Ecclesia fungeretur, aut sub Maximo, aut sub Adelpho, aut sub aliis etiam anterioribus episcopis: quod munus in **172** eodem Januario superius, capite 6, non invite conjiciebamus; ideoque jam inde *rigor* in ipsius innotuisse Leoni pontifici. Colligimus quoque Januarium hunc, qui tantam pastoralis curæ ac sollicitudinis laudem a sancto Leone promeruit, etiam post sedem Aquileiensem acceptam, egregiam navasse operam, ut ea executioni mandarentur, quæ Romanus pontifex tam salubriter ordinaverat; et ita quidem, ut parum omnino aut nihil defuerit ad operis complementum super his rebus, cum epistolam illam sanctus Leo ad eundem dedit. Quis itaque dixerit Januarii episcopi tempore, in Aquileiensi provincia Pelagianos adhuc existisse, seu de Pelagiana labe suspectos; post tantam Januarii episcopi sollicitudinem ac devotionem ab

ipso sancto Leone laudibus commendatam? Immo cum in hac epistola nulla peculiaris Pelagianorum sive Cælestianorum sit mentio, prout in prima ad episcopum Aquileiensem, quam antea vidimus; cum insuper clare patet ad sanctum Leonem in hac epistola locum fuisse generali sermone de hæreticis quibuscumque atque schismaticis ecclesiastici ordinis, qui ad communionem catholicam revertebantur; hinc ex hac ipsa epistola conjici posse censemus, nullas amplius eo tempore quo hæc data fuit, anno scilicet 447, fuisse in Aquileiensi provincia Pelagiani erroris reliquias, nullam Pelagianismi suspensionem in presbyteris, diaconis, ac diversis ordinis clericis, qui a Pelagii partibus ad communionem catholicam reversi fuerant; sive hi, cautionibus præstitis, morem gesserint metropolitano episcopo apostolicæ sedis monitis obsecuto, quod probatius esse videtur; sive etiam satius duxerint Aquileiensem provinciam deserere, et vagam ac profugam vitam ducere, suorum exemplo magistrorum. Quod si anno 447 Pelagianismus ac Pelagianismi suspicio ab Aquileiensi provincia exstulabatur, sancti Leonis papæ sollicitudine, ac Januarii maxime episcopi opera; Secundus, proximus Januarii a coessor, Aquileiensem procul dubio accepit Ecclesiam omni prorsus hac labe purgatam, et ita quoque eandem accepit post Secundum Nicetas, qui Aquileiensem episcopatum adivit anno 454, altero tempore post Attilianum Aquileiensem civitatis excidium. Hic vero considerandum etiam subit, barbaras gentes quæ Attala duce ex Septentrione in Italiam tunc irruerunt, ac eorum errorum quoque colluviem in tolerant quibus erant infectæ, timorem maximum procul dubio iniecit etiam Pelagianis hominibus, si qui forte in aliquo Aquileiensi provincie angulo latitarent; quos propterea longe aufugisse verosimile est, prout etiam Roma aufugerant ut se in Siciliam primum, deinde et in Africam reciperent, Alarici tempore, eorumque in coryphe Pelagus ac Cælestius, uti ex Pelagiana historia notum est.

Ex his igitur quæ lucisque dicta sunt, satis apparet, et non ita multos in Aquileiensi provincia fuisse, etiam ex solo ecclesiasticorum cretu, qui Pelagianorum suspicionem præberent circa annum 442, quo epistola ad Aquileiensem episcopum data fuit a sancto Leone pontifice Maximo; et paucos certe, aut omnino nullos amplius fuisse circa annum 447, quo altera ab eodem pontifice scripta fuit ad Januarium episcopum Aquileiensem; et nullos profecto Nicetæ episcopi tempore, qui ab anno 454 ad 485 Aquileiensem tenuit episcopatum; ita ut nulla illi esse debuert occasio Pelagianos nominandi aut Pelagianorum errores in sua *Symboli Explanatione*, etiam si propositum habuisset de hæresibus ibidem peculiariter agere. Atque hæcenus in animadversiones clarissimi Zabci ex *penitentiis* causæ ab ipso petitas.

Reliquum nunc est ut sermonem 173 ad clarissimum Michaelen Denis convertamus, eruditissimum sane virum, bibliothecæ Vindobonensis Palatiæ præfectum, ac de re litteraria universa præclare meritum; cuius propterea obitus quem pridem doluimus, et i fortasse pro illius ætate non ita præproperus, nihilominus optimis studiis, ac studiosis omnibus factura fuit. Inter alia ingenii monumenta quibus et eruditus profuit, et litterarum reipublicam ditavit, exstat opus cui titulus: *Codices manuscripti theologici bibliothecæ Palatiæ Vindobonensis Latini, aliarumque Occidentis linguarum; Vindobonæ, 1802*. In hujus porro operis volumine II, parte tertia, cuius post auctoris mortem editor fuit dominus baro de Müller, recensetur, pagina 204, *codex quidam membranceus Latinus sæculi decimi, foliorum 149, in-8°, characteribus luculentis bene exaratus, minio distinctus, titulisque multis littera quadra coloribus inclusa ornatus, ut ibidem describitur*. Quod exhibet hic codex primo ingressu, est ordo, vel brevis explanatio de catechizandis rudibus, quæ idcirco de baptismo quoque agit ejusque ritibus; et tota constat ex verbis ac sensibus a sanctis Patribus depromptis, ut fit in collectionibus

A canonice, prout ait ipse Denis ibidem; ubi etiam suis opportune locis Patres iidem indicantur, e quibus sensa ac verba sumuntur. Patres hic indicati, sunt Nicetæ, Clemens, Isidorus Hisp., Albinus (Alcimus) Magister, Hieronymus, Gregorius M., Bedæ, Augustinus, Athanasius, Leo, et Origenes. Atque de cæteris, subdit vir clarissimus, res est expedita... unus Nicetæ, Nicetas, Nicetas aurem vellit. Inquiri itaque quis Nicetas hic, Nicetæ, seu Nicetas esse possit; et in eam illuc descendit sententiam, quod Gennadius reipsa sit, auctor sex libellorum instructionis ad baptismum pro competentibus; quem Romanianæ civitatis episcopum dicit in *Dacia Mediterranea*, et eundem propterea ac Nicetam sancti Paulini Nolani amicum. Quapropter, ut damnum aliquo modo imminuat deperditorum ejusdem librorum, lævæ saltem eorumdem ex illo codice profert, quæ nonnisi gratissima studiosis ac eruditus omnibus esse possunt; quæque nos ipsi post duo integra ejusdem Nicetæ opuscula libentissime exhibemus, qualia ex illius diligentia accepimus.

Fragmenta hæc Nicetiana sunt numero sex: ex quorum tertio argumentum eumit Denisius, sane speciosum, ac prima etiam fronte validissimum, ut suam confirmet sententiam; Nicetam scilicet Gennadium eundem esse ac Nicetam Dacie episcopum, sancitque Paulini amicum. Ita namque sibi dicit aut Nicetas: «No enim ante ad confessionem venit, nisi prius fuerit diabolo renuntiatus. Sicut nec artilicus (aurilegus) ante aurum mittit in sacculum, nisi prius terram vel limum laverit universum.» Quid vero ad hæc Nicetæ verba Denisius? «Vides, inquit, morem Dacie ab episcopo domestico sæculi quinti confirmatum de quo plura Samuel Kaleserus in *Anarata Romano-Dacia*, Cibinii, 1717, in-8°. Operas Paulinum, carmine xvi ad Nicetam nostrum aurilegulos vocat: *Callidos aurilegulos in aurum vertis*, ad vitam Christianam videbunt eos instituendo; et carmine eodem: *Bessus exsultat, quod humi manux ante quærebant, modo mente celo colligit aurum.*» Ita in rem suam, et ingeniose sane, clarissimus auctor. Post fragmenta vero, hæc subdit, quæ integra damus, ne fides nostra desiderari possit in sensibus exponendis tanti viri, qui Zabeco ipsi præfuit, tum quoad opinionem super Nicetæ hujus Gennadiani episcopatu, tum quoad emendationem quam proponit tituli operculi *Explanationis 174 Symboli* in voce illa *Aquileiensis*; quin Zabeco ipse, dum scriberet, quidquam compertum haberet de illius sententia, aut de codice Vindobonensi. Ait itaque Denisius: «Hæc in codice de Nicetæ restant. Nunc ad Nicetam tantisper respiciere liceat. Dum enim hæc scripsissem, allatum est mihi Patavii typis seminarii, nuper 1789 excusum in-4° opusculum inscriptum: *Explanatio Symboli beati Nicetæ Aquileiensis episcopi habita ad competentes, manu, ut habet præfatio Italica, eminentissimi Purpurati Stephani Borgie, litteratissimi litterarum hominum fautoris, e codice ms. Chisiano membranceo in-4° sæculi xiv decriptum*. Plaudere enimvero, memoriam sancti præstulis eodem pene tempore cum a me, tum alibi rursus excitari; non poteram tamen consentire in *to Aquileiensi*, quod si codex Chisianus præ se fert, ceo *opælus* quod, scriben. umque fuerat aut *Dacie*, aut *civitatibus Romanianæ* cum Gennadio, aut *Romessianæ* cum tabula Pentingeriana, aut *Peperianæ* *τῆς Δακίας* cum actione I concilii Chalcedonensis, tomo IV Conciliorum Labbei editionis Venetæ col. 892, quam civitatem conflare cum Aquileia aggressum cardinalem Baronium in notis Martyrologii ad 22 Junii emendare Papebrochius in *Actis Sanctorum* tomo IV Junii in dissertatione critica ad eundem diem pag. 245; Pagius in critica *Annali* tomo II ad annum 396 pagina 8; De Rubéis in *Monumentis Ecclesiæ Aquileiensi*, capite 17 col. 132; Quesselus in notis ad Leonis Magni epistolam 429, tomo II, pag. 506. Quod si igitur Romanianæ civitatis non est Aquileia, liquet non scripsisse episcopum Aquileien-

sem quam scripsit Romatianus. Immo Aquileiensem saeculo pene integro Romatiano posteriorem litteris aliquid consignatum reliquisse nemo antiquiorum tradit. At vero Gennadius jam superius a me productus, et Aquileiensi *ὀρχήσας*, cap. 22, disertè Romatiano tribuit *instructionis libellos sex* pro competentibus ad baptismum, sequente Honorio Augustodunensi, libro II, capite 22, et Trithemio numero 118, atque inter hos *quintum de Symbolo*, quem eundem esse, qui e codice Ghisiano productus lucem nuper asperxit Patavii, eo minus ambigo, quod in eo mox sub ingressum editionis Patavinæ, pagina 7 eadem verba repetit auctor, quæ supra e libello ejus secundo citavi: *Hic ergo malis se homo expediens, has catenas post dorsum suum velut in faciem proficiens inimici, jam sincera (in editione symbolica) voce pronuntiat: Credo in Deum, etc.* Perpendat hæc lector, et haud gravate mecum statuere, si de recuenda isthac *Explanationem Symboli* sive separatim, seu in quodam Bibliothecæ Patrum supplemento res fuerit, *Nicetæ Aquileiensi* substituendum fore *Dacium*, aut *Romatianum*. Hactenus clarissimus Michael Denis.

Quid nunc ad auctoritatem tanti viri? Quid ad momenta quæ asserti, ut Gennadianum Nicetam eundem astruat ac Nicetam Dacum sancti Paulini Nolani amicum; et ut corrigendum proinde asserat novi opusculi titulum, prout Zabeus ipse autumavit, delendo vocem *Aquileiensi*, eique sufficiens vocem *Dacici*, seu in *Dacia Romatiani*? Contra dissertationem Zabei jam plura scripseram, cum perlatum fuit mihi, eundem jam preventum fuisse a viro clarissimo in eadem sentiendi ratione. Hæsi profecto ad inopinatum nuntium, et nihil non movi, ut præ oculis quam citius habere possem quæ Denisius scripserat super hac re: cum ecce **175** Zabeus ipse, cui innotuerat desiderium meum, humanissimis sponte sua ad me datis litteris die 26 Septembris 1805, copiam fecit totius Denisiani articuli super *Nicetæ*, quem ipse paulo ante exscripserat ex edito exemplari, quod Venetias jam pervenerat ad bibliothecam Marcianam. Avide cum legissem, viri auctoritas ac celebritas me quidem plurimum percellibat; maxime cum intelligerem illum non fama tantum novum cognovisse opusculum, sed etiam idem lustrasse oculis suis, unde deprehendere potuit typosanorum etiam suorum cum ipso germanitatem. Verum cum nihil omnino viderem in Denisiano articulo quod esset contra ea quæ maxime capite secundo ac tertio jam lucubraveram, ut probarem, et Nicetam Dacum sancti Paulini Nolani amicum, non fuisse episcopum civitatis Romatianæ in Dacia Cisanubiana positæ, sed trans Danubium episcopatum gessisse; et Nicetam Gennadianum meminisse peculiari modo in *Explanationem Symboli* Eutychniani erroris, de quo sermonem habere non poterat Nicetas Dacus sancti Paulini Nolani amicus: cum nihil insuper deprehenderem contra ea quæ capite quarto propositum mihi erat scribere pro astruendo Nicetæ hujus Gennadiani Aquileiensi episcopatu; petita venia a summo viro, qui fortasse aliis atque aliis distentis curis, et codicum lustrandorum copia obrutus, penitus *Explanationem Symboli* considerare non potuit, inceptis standum esse decrevi. Neque vero movere me poterant quæ Denisius ipse afferebat. Quid enim in tota illius animadversione, quod a nobis expensum non sit, et uberiori etiam calamo pertractatum, dum egimus contra Zabeum, ac præsertim capite quarto ac quinto, et ubi cardinalis Baronii sententiam a viris eruditissimis tanto clamore explosam in examen revocavimus? Nihil itaque hic addendum restat ad Denisii animadversionem, quæ tota innititur auctoritati virorum illorum, qui veluti agmine facto contra Baronium surrexerunt; et Denisii s ipse, qui eisdem nullarum facta distinctione subscriptis, non gravate ferret, si adhuc in vivis esset, me ab illo discere, prout discedendum putavi a toto eruditorum cœtu, qui illum in hac sentiendi ratione præcesserunt.

Hæbit nihilominus clarissimus vir peculiarem suam

A animadversionem, quam sane solerter ex fragmentorum suorum tertio hausit, quamque superius attulimus; et huic faciendum est satis. Aurilegorum in hoc Nicetano fragmento fit mentio; sive eorum qui e montium venis, sive potius qui ex fluminum glareis ac luto aurum colligebant: de quibus in rem suam appositè dicebat Nicetas, quod sicut nec aurilegus seu aurilegulus ante mittit aurum in sacculum, nisi prius terram vel limum laverit universum; ita neque ante a competente pronuntiatur confessio Christianæ veritatis in fidei articulis contentæ, nisi prius fuerit diabolo ab eodem renuntiatum. Cum aurilegorum meminisset non semel in carmine ad Nicetam suum etiam Paulinus Nolanus, veluti incolarum Daciæ, ubi Nicetas ille Dacorum episcopus versabatur, et quos ipse Christo lucrificans in aurum verterat, ut idem dicebat; hinc arguebat clarissimus Denis, Nicetam auctorem illius fragmenti, ac propterea auctorem aliorum etiam opusculorum ad competentes, de quo Gennadius, esse reipsa Nicetam illum Dacum sancti Paulini Nolani amicum, qui ideo de aurilegis exemplum posuit in illo suo sermone, quia notissimi erant illis quibuscum loquebatur; et qui propterea, aurilegos nominans, satis indicavit se esse in Dacia episcopum, minime vero episcopum Aquileiensem. Hæc profecto viri clarissimi **176** animadversio tam feliciter ac naturaliter eruta ex collatione illius Nicetiani fragmenti cum carmine Paulini Nolani de Nicetæ Daco, fucum prima fronte facere potest, at neququam rem conficere, ac persuadere. Valeret namque ad confirmandam illustrandamque sententiam, quæ potioribus innixa esset argumentis: non valet argumenti loco ad sententiam propugnamdam ac defendendam. Denisius ipse hac animadversione usus est confirmationis et illustrationis gratia pro sententia sua, quam aliis argumentis jam firmam existimabat; maxime vero illorum auctoritate virorum qui in Baronium surrexerunt, quasi cum Aquileiensi civitate Romatianam, seu Remesianam, aut Remisianam, sive Romessianam civitatem Daciæ confudisset. Igitur argumentis cum abunde fuerit satisfactum, Denisii animadversio, quantumlibet naturalis atque spontanea, quanta nunc esse potest? Eandem nihilominus expendere juvat.

Ex aurilegis opportune ad rem quam agebat exemplum posuit in locutione sua ad competentes Nicetas, ut Denisius existimat; quia aurilegi erant in Dacia, ubi Nicetas Dacorum episcopus et Paulini Nolani amicus versabatur, uti ex eodem Paulino constat: *Vides morem Ducis ab episcopo domestico sæculi quinti confirmatum*, aiebat ipse. Dacorum igitur erat episcopus, infert Denisius, Nicetas hic qui ita ad competentes suos loquebatur, non vero Aquileiensem. Verum cur non et aurilegorum exemplo uti potuerit Nicetas Aquileiensi, licet aurilegi in Aquileiensi provincia fortasse non essent? Sufficit nempe aurilegorum nomen atque industriam innotuisse communiter, ut inde quilibet in sermone, pro re nata, exempla sumere posset. Virgilius certe, cum aliquando Ennium in manu haberet, rogareturque quidnam faceret, fertur respondisse, *se aurum colligere de stercore Ennii*. En aurilegorum morem a Virgilio in exemplum sumptum, licet Virgilius tam procul esset ab aurilegis Daciæ. Etiam sanctus Hieronymus in epistola ad Letam super institutione Iliacæ Paulæ, quæ 107 est in editione Vallarsii, loquens, num. 12, de apocryphis libris, quorum aliquando lectionem puellæ virgini non vetabat; sciat, inquit, *multa his admixta vitiosa, et grandis esse prudentia, aurum in luto querere*. Communis igitur erat eloquii, et ubique gentium in usu positi, exemplum sumere, pro sermonis opportunitate, ex aurilegorum industria, uti ex re omnibus nota: ideoque non est cur Dacis esse debuerit ille Nicetas qui ex aurilegis exemplum posuit in illo fragmento, propterea quod in Dacia aurilegi essent a Paulino Nolano episcopo nominati; cum æque Aquileiensi episcopo exemplum sumere potuerit ab au-

regis ubi sermo postulasset, sicuti a Marone primum, atque a divo Hieronymo factum postea legimus, necnon a tot aliis scriptoribus, quorum opportune mentio fieri posset, nisi res esset satis superque explorata.

Sed Aquileiensis episcopus peculiari etiam modo aurilegorum meminis-e potuit, et fortasse etiam aurilegorum Dacie qui Aquileiensibus suis noti essent; cum constet Aquileiam emporium exstitisse gentibus ad Danubium positis. Etenim Aquileia, Strabone teste Geographiæ libro v, « patebat emporium Illyricis gentibus Istrum accolentibus. » Aiebat etiam Herodianus, libro vii in Maximino: « Super civium ingentem numerum, etiam magnam vim hospitum ac mercatorum eam urbem (Aquileiam) frequentasse: eamque ad mare sitam, quasi terminum Illyriæ. » Quidni igitur Aquileienses sepe viderint aut Dacos ipsos aurilegos suorum laborum **177** fructum Aquileiæ vendentes; aut alios Dacis Iunianos, qui ab ipsis comparatum aurum, sive auratum linum, venum Aquileiam detulerint? Quidni Romani Dacie incolæ a Dacis barbaris trans Danubium positis arenas emerint aureis particulis divites, aut auream terram et montium visceribus erutam; et hanc illasque ad aurifices Aquileiam ipsi detulerint negotiationis causa? Arenas dixi aureis particulis divites, aut auream terram. Ut enim Barbari illi aurilegi aurum a limo atque a terra lavationibus separare potuerint ut in sacculum mitterent, non ita tamen aurum illud purum redderant, ut non coherentes sibi multas arenas aut terre partes contineret, quæ aurilicis laboriosiore essent opera omnino separande. Hinc igitur negotiationis occasio, primum inter Dacos Barbaros et Romanos, qui materiam primam, ut ai dicam, a Barbaris emerunt; deinde inter Dacos Romanos et negotiatores aut aurifices Aquileienses, qui materiam illam primam a Dacis Romanis Aquileiam adve- tam sibi acquirerent novi lucri faciendi causa ex opere adhibito ad integrum auri purgationem. Atque hæc super auctoritate quoque et a. in adversariis clarissimi viri Michaelis Denis dicta sufficiant.

CAPUT VIII.

De sancto Niceta episcopo Aquileiensi, ejusque opusculis, tum nunc editis, tum etiam aut deperditis, aut adhuc latentibus; nec non et de fragmentis quæ nobis innotuerunt studio et industria eruditissimi viri Michaelis Denis. De illius quoque sanctitate ac cultu.

Cum non sit amplius ambigendum, ut videtur, Nicetam seu Nicetam Gennadianum esse reipsa Nicetam seu Nicetam episcopum Aquileiensem, et Nicetam seu Nicetam hunc Aquileiensem auctorem esse duorum opusculorum quæ nunc primum unita damus, nec non et fragmentorum quæ ex deperditis aut adhuc latentibus opusculis aliis supersunt; jam de hoc Niceta seu Niceta Aquileiensi, veluti auctore opusculorum quæ Gennadius Romaniano tribuit, libere disserendum existimamus. Quid autem de hoc Niceta seu Niceta Aquileiensi si dixerimus, quod lucem aliquam afferat ad eundem penitus agnoscendum? De Nicetis diatribam elucubraverat, quæ intercidit, Leo Allatius, ut admonet Joannes Albertus Fabricius Bibliothecæ Græcæ tomo VI, pag. 429 primæ editionis; prout similes alias idem edidit, quæ supersunt, de Psellis et eorum scriptis, de Methodiorum scriptis, de Simeonum scriptis, de Niliis et eorum scriptis, nec non et de Georgiis et eorum scriptis. Nihil certe utilius quam ut ubi plurimi ejusdem nominis viri vita et scriptis incluserunt, aliquis inveiat qui distincte de unoquoque agat, ut confusionis erroris occasio et periculum auferatur. Hujus propterea eruditi viri exemplo alii quoque de hominibus disseruerunt, uti, ex gr. Anselmus Bandurius de Nicephoris eorumque scriptis, licet illius dissertatio non prodierit; et nuper de claris Remigiis eorumque scriptis Franciscus Fontanius, tomo III *Novæ Eruditionum Deliciæ*, etc., Florentiæ 1795. Quidni igitur

A inter Nicetas illos ab Allatio illustratos, locum haberit et Nicetas noster episcopus Aquileiensis a Gennadio memoratus? Quidni aliquid de hoc etiam Niceta ibidem dixerit Allatius, quod frustra alibi inquiramus? Dolendum sane clarissimi **178** viri opus intercidisse, quo nostra fortasse juvari potuisset oratio.

Nicetas multos, Nicetos, Niceas, Nicas, Nicetios habemus in Martyrologiis Latine Ecclesiæ, tum separatim editis, ut Romano, Hieronymiano, Adonis, et Usuardi, tum in iis quæ in collectionibus monumentorum veterum prodierunt; in Spicilegio nempe Dacherii, in Lectionibus Antiquis Canisii, et in Thesauri novo Anecdotorum, nec non in Veterum Scriptorum et Monumentorum nova collectione Martenii ac Durandi: sed quid in his præter nomen ac breve quatuorlogue elogium; testimonia quidem sanctitatis eorum, ac cultus etiam qui in Ecclesia ipsis tributus fuit, sed quæ nihil plerumque de eorum gestis, nihil etiam de eorum ætate nobis exhibeant, si alia monumenta præsto non sint, quibus illorum exiguitas suppleatur? Menologia quoque Græcorum, ut illud præclarissimum, ac magis illic Urbini impressum tribus tomis in-folio anno 1727; necnon et Kalendaria, uti Constantinopolitanum a clarissimo Stephano Antonio Morcello illustratum ac editum Romæ, duobus tomis in-quarto 1788, Nicetas nobis plures produunt martyres et confessores: sed hi ad Orientalem Ecclesiam spectant et nihil commune habent, præter nomen, cum Aquileiensi nostro, de quo Gennadius. Tota itaque a Gennadio profisciscatur oportet hæc nostra de Aquileiensi Niceta seu Niceta ejusque opusculis inquisitio; cui addenda ea etiam sunt, quæ de Aquileiensi Niceta seu Niceta hæcenus viri docti tradiderunt, tum ex divi Leonis Magni epistola ad eundem, tum ex ipsius Aquileiensis Ecclesiæ monumentis, ac vetustioribus, quæ supersunt, memorii liide dignis.

At potius quam a Gennadio, nonne ex divo Hieronymo auspicari deberet hæc nostra de Niceta seu Niceta Aquileiensi inquisitio? Divus certe Hieronymus primus est qui meminerit Nicetæ ejusdam, patria Aquileiensis, et amici sui, immo et socii peregrinationum; ad quem Aquileiæ tunc consistentem, atque hypodiana munera in Aquileiensi Ecclesia obeuntem, ipse ex Oriente epistolam dedit amicarum querelarum plenam, quæ est octava in editione Vallarsii, et ad annum pertinet, ut ibidem notatur, 374. Hunc autem Baronius aliquæ existimavit eundem Nicetam seu Nicetam esse, qui cum hypodiano primum fuerit Aquileiensis Ecclesiæ, postea ejusdem episcopus factus sit, atque a divo Leone Magno notissimam illam epistolam accepit; adentes etiam eundem in Aquileiensi sede proxime successisse Chromatium. Jam alibi innuimus, et hic pro instituto iterum monere debemus, dupliciter a Baronio, aliisque qui eum secuti sunt, erratum fuisse in hoc Aquileiensis Ecclesiæ hypodiano Niceta seu Niceta; quia neque Niceas seu Nicetas Aquileiensis episcopus, qui a divo Leone Magno notam epistolam decretalem accepit, proximus Chromatii successor fuit, sed successor Secundus, qui post Chromatium quintus Aquileiensem tenuit sedem; et quia Niceas seu Nicetas, qui divi Hieronymi ævo hypodiano erat Aquileiensis, tamdiu vivere non potuit, ut etiam episcopus postea factus Aquileiensis Ecclesiæ, et citatam epistolam a divo Leone Magno acciperet, et annos episcopatus compleret quos Aquileiensis episcopo Nicetæ seu Nicetæ vetera monumenta assignant. Rem utramque clarissimus De Rubis in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensis capite 17 numero 5, ita exponit ac probat, ut nullum relinquat dubitandi locum: « Immediatam, inquit ille, Nicetæ successionem post Chromatium, convellunt Chronica duo, Aquileiense et Græcense, et Catalogus Forojuliensis patriarcharum. » **179** Numeratur quippe post ipsum Chromatium plures hoc ordine successores, Augustinus, Adelphus, vel Delphinus, Maximus, Januarius, Secyndus: ac

deinde *Nicetas* locum habet. Ita De Rubeis ad primum. Ad alterum vero ita prosequitur: «Nicaeam hypodiaconum distinguere oportere a Niceta episcopo, cogit ratio temporum. Ad illum scribebat Hieronymus anno circiter 374, ac Leo Magnus anno 458 ad istum: unde jam quatuor colligerentur supra octoginta anni ætatis ipsius Nicetæ. Adde annos, quos natus erat cum Ecclesiæ Aquileiensis hypodiaconus epistolam ab Hieronymo accepit: adde rursus alios quibus regere Aquileiam post annum 458 perrexit Ecclesiæ: sitque tot annorum summa, immo excessus habetur, ut prudens nemo tam longam provecamque ætatem uni tribuat Nicetæ, sive Nicææ.» Hæc ille. Duo igitur necessario distinguendi sunt in Aquileiensi Ecclesiæ Nicææ seu Nicetæ; alter, qui illius Ecclesiæ hypodiaconus fuit, qui nequaquam Chromatium successit in Aquileiensi episcopatu, et de quo nihil compertum habemus, præter ea que in citata divi Hieronymi epistola ad eundem legimus; alter vero, qui Aquileiensis utique episcopus fuit tempore divi Leonis Magni, cuius extat ad illum epistola decretalis, et de quo Gennadius loquitur capite 22 de Viris illustribus sub nomine episcopi civitatis Romanæ, ut in superioribus capitulis ostensum fuit. Porro cum nostrum sit de Nicæa seu Niceta Aquileiensi episcopo unicam agere, facta duorum Nicetarum Aquileiensium distinctione, prout oportebat, hypodiaconum divo Hieronymo relinquimus, episcopum a Gennadio accipimus illustrandum.

Verum Aquileiensis hic episcopus a Gennadio memoratus, Nicæas estne dicendus, an potius Nicetas? Nimirum aliquid constet necesse est, quoad fieri potest, etiam de proprietate ac de vera nominis pronuntiatione viri illius, de cuius munere, ætate, scriptis, gestibus sermo habetur. Si Joannem Josephum Lirutum audiamus, qui de duobus Aquileiensibus Nicæis seu Nicetis prolixiori stylo disseruit in suis *Notizie delle Vite de' letterati del Friuli*, tomo I, capite 10 et 11, Nicetam absque dubio dixerimus eum qui apud divum Hieronymum hypodiaconus est; Nicaeam vero qui Aquileiensis episcopus fuit. At (quod semel hic monuisse juvat) pleraque audet in his capitulis Lirutus, tum quoad propria horum Nicaearum seu Nicæarum nomina, tum quoad res gestas, atque alia ad ipsos pertinentia, sicut et alibi quoque non infrequenter solet: que omnia multam quidem eruditionem viri ostendunt; critices vero usum, ut summis rerum æstimatoribus visum fuit, non æque in eodem probant. Rem itaque alia via aggrediamur oportet. Hypodiaconus ille, quem nuper memorabamus, non sub Nicetæ, sed sub Nicææ nomine communiter exhibetur in editionibus Hieronymianis illius epistolæ, unde idem nobis innoscit; ac proinde indubium videtur, proprium hypodiaconi illius nomen, amici ac socii divi Hieronymi, fuisse Nicæam. Sub eodem Nicææ nomine etiam episcopus noster venit, tum apud Gennadium, Honorium Augustodunensem, ac Joannem Trithemium, ex editis eorundem Operibus, tum in Martyrologiis similiter editis Adonis, Usuardi, atque Romano. Nicæam itidem eundem dixerunt Kalendaria vetustiora typis impressa Aquileiensis Ecclesiæ; ac Nicæam etiam nunc dicunt Kalendaria Ecclesiæ Utinensis, quæ ex prisco Ecclesiæ matris more festum illius sancti episcopi indicunt ad diem 22 Junii. At cum veteribus persuasum fuerit, Nicæam hypodiaconum Aquileiensem, 180 divi Hieronymi amicem et socium, eundem fuisse qui postea Aquileiensis etiam episcopus fuit, hinc facile factum censemus, ut ipse Nicæas communius diceretur, tum in editis Gennadii, Honorii ac Trithemii Operibus, tum in Martyrologiis ac Kalendaris. Verumtamen non Nicæam, sed potius Nicetam dicendum esse episcopum Aquileiensem hujus nominis, et ita sane appellatum fuisse ipsa ætate sua, plura existimamus esse quæ aperte suadeant.

Sanctus certe Leo Magnus, non ad Nicæam, sed ad Nicetam Aquileiensem episcopum epistolam illam

A suam decretalem direxit, ut in editionibus habemus tum Quesnelli, tum Cacciarii, tum etiam Ballerini-rum fratrum, quin ulla appareat diversa lectio: et sanctus hic pontifex probe nosse poterat verum ac genuinum illius episcopi nomen, etiam ex relatu Adeodati Romanæ Ecclesiæ diaconi in eadem epistola nominati, qui Aquileiæ pridem fuerat apud Nicetam, quique inde redux Nicetæ ipsius consultationes ad Romanum pontificem attulerat, quibus ille in eadem epistola satisfecit. Præterea *Explanatio Symboli ad competentes* nuper educta ex codice Ghisiano, non Nicæam, sed Nicetam, præfert in titulo: *Beati Nicetæ Aquileiensis episcopi Explanatio Symboli habita ad competentes*. Celebris item Gennadii codex Vallicellanus, relatus ab Holstenio in *Animadversionibus* ad Martyrologium Romanum die 22 Junii, a Florentino quoque in *Vetus. Occidental. Eccles. Martyrol.*, ad x kal. Julii, atque ab aliis; celebris hic codex Gennadianus habet: *Nicetas Romanæ civitatis episcopus*. Similiter *Nicetas* habet alter codex Gennadianus San-Germanensis, quem citat; et antiquissimum dicit, Michael Lequienus in suo *Oriente Christiano*, tomo II, col. 306. Addendus est hoc loco etiam codex Vindobonensis seculi decimi, qui nobis fragmenta servavit opusculorum quæ desiderantur Nicetæ episcopi, quæque industrie ac merito debemus clarissimi Michaelis Denis, qui eadem ecclesiasticæ reipublice commodo vulgavit: in hoc enim codice Nicetas appellatur fragmentorum illorum auctor, non vero Nicæas.

Neque interim desunt domestica, ut ita dicam, ejusdem rei testimonia. Præsto sunt enim Gennadiani codices duo, alter membranaceus, seculi ut videtur duodecimi aut decimi tertii, insignis Collegiæ Ecclesiæ Civitatis; alter vero chartaceus, seculi ut videtur decimi tertii aut decimi quarti, inter Guarnerianos codices publicæ Fontaniniæ bibliothecæ oppidi Sancti Da ielis; in quorum utroque legimus: *Niceta Romanthianæ civitatis episcopus*. Niceta igitur seu Nicetas, non vero Nicæas, videtur fuisse proprium ac genuinum episcopi nostri Aquileiensis nomen; quamquam exigua admodum et nullius momenti sit differentia inter utrumque, ut alterum etiam pro altero absque detrimento personæ facile possit usurpari. Enimvero quavis in Aquileiensi diocesi, uti notabamus, *Nicæas* per ætuo dictus fuerit episcopus noster in Kale darsi que singulis an is edita fuerit, ac propterea Nicæa etiam nominaretur in lectionibus secundi ætatis, qui a communi confessoris pontificis antea sumebantur, nec non in oratione similiter ex eodem communi petita, tum ad officium, tum ad missam; Niceta seu Nicetas nihilominus dictus fuit in litaniis Majoribus sanctorum, quæ olim in eadem Aquileiensi Ecclesiâ canebantur, quæque Utini editæ fuerunt anno 1602, jussu celeberrimi Aquileiensis patriarchæ Francisci Barbari post diocesana synodum ab eodem Goritiam habitam ipso anno die 25 Junii. Etenim inter sanctos pontifices et confessores 181 in his supplicationibus invocatos, post sanctos Silvestrum, Gregorium, Ambrosium, Augustinum, etc., inter sanctos peculiare Aquileiensis Ecclesiæ, Valerianum, Chromatium, Paulinum, etc., legitur etiam: *Sancte Niceta, ora pro nobis*.

Post nomen hujus Aquileiæ sis episcopi, quem non Nicæam, sed Nicetam deinceps jure appellabimus, quid nunc de illius patria sentiant? De hujus Nicetæ patria nonnihil paulo ante attigimus, dum Zabeo respondebamus: sed hic instauranda res est, ut suo ordine procedat oratio. Origine Græcum hunc asserit Dandulus; Aquileiensem vero contra Dandulum propagant Joannes Josephus Lirutus. Quid ipse audeam in re tam dissita atque obscura, ubi non argumentis, sed tantummodo conjectationibus patet locus? Affirmat Lirutus Chronica nostra Aquileiensi atque Gradensi nihil omnino de Nicetæ hujus origine tradidisse; Dandulum vero, qui non aliunde quam ex his Chronicis notitias suas hausit, propriè

in arte Græcam originem addidisse, probabiliter ex Græca Nicetæ nominis derivatione. At quis nesciat Dandulum gaudere fama diligenter accuratius scriptoris, qui non modo in rebus ætatis suæ, sed etiam in vetustis memoriis referendis, nihil temere et inconsulto tradiderit? Præterea negaverit nemo Danduli ætate plura exstitisse vetera monumenta, quæ ad nos usque minime pervenerunt; ex quibus ipse haurire potuit quæ nobis scripta reliquit. Addit Lirutus, Nicetæ etiam Aquileiensis tempore viguisse morem, ut episcopi eligerentur ut plurimum ex clero vacantis Ecclesiæ, atque ex iis maxime qui ibidem in inferioribus gradibus meruissent. Quid igitur peregrinum et advenam in summum episcopatum assumpsisset Aquileiensis Ecclesia; cum maxime constet Ecclesiam eamdem sæpe etiam in sinu suo viros aliusve sanctitatis ac doctrinæ insignes, quos aliis Ecclesiis daret episcopatus honore sublimandos? Verum si ex Aquileiensi clero alix Ecclesiæ habuerunt episcopos; jam ex ipsa Aquileiensis Ecclesiæ historia a Liruto memorata constat morem illum non ita fuisse communi consuetudine roboratum, ut exceptionem sæpe etiam non pateretur, cum hæc maxime cederet in majorem Ecclesiæ utilitatem, quæ omnium temporum et locorum omnium præcipua regula disciplinæ fuit. Cur itaque Græcam hominem, seu potius origine Græcum, habere non potuerit Aquileiensis Ecclesia episcopum?

Placet hic nihilominus Liruti ipsius sententia, ut Aquileiensis patria reipsa fuerit Nicetas noster episcopus; nequiquam vero repugnat ut simul et origine Græcus prout Dandulus tradit, et patria Aquileiensis ut propugnat Lirutus, Nicetas noster fuerit. Græcam originem sonat etiam Nicetæ nomen in hypodacomo illo Aquileiensi, amico et socio divi Hieronymi, de quo paulo ante dicebamus: quis autem dubitare possit eum fuisse reipsa patria Aquileiensem, post testimonium ejusdem sancti doctoris in supracitata epistola ad eundem, in qua ita eum Aquileiæ degentem amice compellabat: « inter delicias patriæ, et communes quas habuimus peregrinationes, aliquando suspiras? » En igitur Nicetam hypodacomonem, et patriam simul Aquileiensem, et probabiliter etiam origine Græcum, ut nomen indicat. Majores nimirum hujus Nicetæ ex Græcia oriundi Aquileiam verosimiliter transmigrarunt, ibique selem fixerunt, ut eam lem sibi novam patriam facerent, servatis tamen nominibus gentilitiis, quæ Græcam perpetuo eorumdem originem indicarent. Quidni et Nicetas Aquileiensis episcopus ex his fuerit qui Aquileiæ prognatus majoribus ex Græcia oriundis, simul esset et origine Græcus, et patria Aquileiensis? **182** A huc aliquid conjectationibus adjeceamus. Quidni et Nicetas hic episcopus Aquileiensis ex ipsa fuerit agnatione Nicetæ hypodacomi, immo ex eadem ipsius familia, et fortasse fratris filius ejusdem Nicetæ, aut Nicetæ pronepos, qui nomen familie retinuerit, tantisper tamen inflexum, distinctionis gratia alterius ab altero? Veritatis exploratæ loco, cujus ob monumentorum inopiam expertes sumus, conjecturam damus, seu etiam divinationem, quæ tamen nullatenus veritati repugnat.

Sequitur ut annum etiam inquiramus, quo Nicetas noster Aquileiensem episcopatum adivit, et annum insuper quo ad superos evolavit. Quoad hujusmodi epochas non est cur immoremur in illa temporis nota, quæ visitur apud Trithemium in Francofurtensi editione illius Operum an. 1601, typis Wecheliani in-folio, ubi legitur: *Claruit tempore Theodosii et Honorii principum, anno 420.* Sive enim hæc Trithemii verba sint, sive alicujus posterioris illius Operum excerptoris additamentum, ut probabilius videtur; illa certe haberi non possunt, ut post ea quæ hactenus dicta sunt expendi mereantur. Quod igitur ad primam attinet, ad annum scilicet quo Nicetas Aquileiensem episcopatum adivit: cum, non divi Chromatii, sed Secundi proximus fuerit successor

A Nicetas in episcopatu Aquileiensi, videndum est num ante Aquileiæ excidium seu post, et quo probabilius anno, episcopatum inierit. Jam Aquileiæ excidium, ex communium historicorum et chronologorum sententia, ad annum 452 collocamus; et triennalem ejusdem urbis obsidionem, ab aliquo historicorum veterum assertam, cum communi recentiorum suffragio respuimus. Necem quoque Nicetæ episcopo ab Hunnis illatam in ipso urbis excidio, quam in aliquo monumentorum veterum invenimus, vel synchrona auctoritate freti epistola divi Leonis Magni ad eundem, inter fabulas amandamus. Quando igitur episcopatum Aquileiensem post Secundum inivit Nicetas? Clarissimus De Rubéis in Monumentis, capite 16 Danduli chronologiam secutus, initium episcopatus Nicetæ illigat cum anno æræ vulgaris 454 ab eodem expresse notato, qui propterea secundus est ab Aquileiæ excidio. Dandulus tamen hoc loci in eo erravit, quod Aquileiæ excidium, fretus auctoritate Gotfridi Viterbiensis quem ibidem nominat, post epocham capessiti a Nicetæ episcopatus Aquileiensis enarrat, ita ut unus esse videatur ex iis qui triennem Aquileiæ obsidionem admi-serunt. Hoc Danduli errore permotus Joannes Josephus Lirutus, discedendum sibi esse persuasit ab epocha incepti a Nicetæ Aquileiensis episcopatus a Dandulo signata, aliamque excogitavit, quam melius convenire opinatus est; ut Nicetas nimirum episcopalem Aquileiensem sedem adierit anno Christi labente 451, ætatem Aquileiensis urbis ab Attila caperetur, immo antequam ab ejusdem exercitu obsidio premeretur; quod longa etiam oratione ostendere nititur. Clarissimus De Rubéis nihilominus hancquamque eruditi viri animadversionibus commotus, Dandulianam epocham incepti a Nicetæ Aquileiensi episcopatus propugnat in suis dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 20 num. 2, quam distinguendam esse asserit ab aliorum eventuum factorumque nexu, in quibus Dandulus decipi potuit. Decipi fortasse potuit de emeritis chronologus etiam in Nicetæ signanda epocha, ut idem De Rubéis ingenue fatetur; nulla enim suppetunt synchrona super hac re monumenta, neque via patet via qua certus in tot tenebris inveniri possit annus incepti a Nicetæ Aquileiensis episcopatus. At cum Danduliana episcoporum Aquileiensium **183** chronotaxis, ut ipse addit, nullum per hæc tempora enorme vitium præferat; immo cum eamdem satis verosimilem probare videantur nonnulli synchronismi qui certioribus nituntur monumentis, ut ipse ibidem luculenter ostendit; quid est cur ab eodem discedamus in signanda epocha inibi a Nicetæ Aquileiensis episcopatus, ob eam dumtaxat causam, quod ipse erravit in recensenda Aquileiensi clade post eamdem signatam epocham? Standum itaque probabilius nobis videtur Danduli chronologiæ, quantum fas est, cum clarissimo eodem De Rubéis; ut Nicetam nostrum dicamus, et post Aquileiensis urbis excidium Aquileiensem episcopatum suscepisse, et hanc ab eo inibi episcopatus epocham illigandam esse anno æræ vulgaris 454, quem Dandulus ipse signat.

D Quid nunc de anno, quo Nicetas ad superos evolavit? Variantia hic quoque habemus vetera monumenta; seu potius, monumentorum defectu, variantes habemus veterum opiniones. Absurda prorsus illa est quam notat etiam De Rubéis in Monumentis loco citato, quæ jugulatum in Aquileiensi excidio Nicetam refert, eique nihilominus annos sedis tribuit 32. Mitior est alia quam exhibent lectiones quedam ad officium sancti Nicetæ Aquileiensis episcopi, quas vulgarunt Agiologi Bollandiani, tomo IV Junii ad diem 22, licet lectiones illæ nec perantiquæ sint, et certe nullius unquam fuerint usus in ecclesiastica liturgia Aquileiensis Ecclesiæ, quidquid in contrarium asserat absque idoneo teste præcitatus Lirutus; ideoque potius censi possint privati alicujus tentamen pro sancti Nicetæ nostri cultu augendo, prout alia quoque supersunt ejusdem generis specimina quoad alios cœ-

licolas Aquileiensis diocesis in ms. codice non antiquo, qui servatur in hac publica archiepiscopali bibliotheca. In his itaque lectionibus assertitur, quod Nicetas Aquileie migravit ad Dominum anno Christi 458, decimo kalendas Julii. » Hæc saltem epocha decessus Nicetæ non pugnat cum epocha signatæ eodem anno a divo Leone Magno ad Nicetam eundem epistolæ, xii kalendarum Aprilium; quæ unica est certissima ac synchrona Nicetæ Aquileiensis episcopatus epocha. Unde autem lectionum earum auctor, recentioris plane dixerim ævi; unde hausit Nicetam hunc post tres menses a data Leonis epistolæ e vita migrasse? Dandum itaque potius quis non sequatur etiam in anno signando quo Nicetas episcopus Aquileiensis ad superos evolavit, prout eundem secutus est clarissimus De Rubéis? Ita namque scribit super hac re Venetus Chronologus: « Nicetas Aquileiensis episcopus, tantis angustiis et laboribus circumseptus, elapsus ab inthronizatione sua annis 30 mensibus 9, senectute etiam oppressus, obiit anno 483. » Dies quoque illius obitus non est prætereunda; quæ certe ex consensu omnium Martyrologiorum quæ Nicetæ hujus meminerunt, incipiendo ab illo vetustissimo quod sancti Hieronymi nomine insignitum fuit, non alia case potest quam dies *rigesima secunda Junii*; in qua nempe, non modo illius memoria, sed etiam, ut in plurimis videre est, illius depositio indicatur. Atque hæc sint de præcipuis Nicetæ Aquileiensis epochis, tum assumpti videlicet episcopatus, tum obitus, de quibus aliquid dicere oportebat.

Ad epocham nunc illius episcopatus indubiam, ac sane illustrem, gradum facere juvat; ad memoratam scilicet epistolam divi Leonis Magni ad eundem, hoc appposito tempore: *Data xii kalendarum Aprilium, consulu Majoriani Augusti*: quæ propterea ad annum spectat 458, 184 qui quartus fuit Nicetæ episcopatus annus. Inter tot pastoralis officii munera, quibus difficillimis illis temporibus inclarescere debuit diuturnus Nicetæ triginta annorum episcopatus, hoc unum nobis, post opuscula de quibus infra erit sermo, restat episcopatus illius sollicitudinis certissimum monumentum. Quale vero, quamque præclarum! En initium hujus epistolæ, quæ est 159 in editione Veneta Ballerinorum, in editione Romana Cacciarrii 153, et in editione Quesnelli 129: « Regressus ad nos filius meus Adeodatus sedis nostræ diaconus, dilectionem tuam poposcisse memoravit, ut de his a nobis auctoritatem apostolicæ sedis acciperes, quæ quidem magnam difficultatem judicationis videntur afferre. Sed pro inspectione temporalium necessitatum adhibenda curatio est, ut vulnera, quæ hostilitatis adversitate illata sunt, religionis maxime ratione sanentur. » Post hujusmodi ingressum, septem sequuntur epistolæ capita, quorum hæc summa. Primum: *De feminis, quæ occasione captivitatis virorum suorum, aliis nupservunt*. Secundum: *An culpabilis sit, qui locum captivi mariti assumpsit*. Tertium: *Restituendam esse uxorem primo marito*. Quartum: *Excommunicandas esse mulieres ad primum maritum redire nolentes*. Quintum: *De his qui captivi cum essent, idolothya fame vel metu compellente comederunt*. Sextum: *De his qui metu vel errore rebaptizati sunt*. Septimum: *De his qui semel baptizati sunt, sed ab hæreticis*. Ita vero, post datum hisce dubiis responsum, epistolam clauditi sanctus Leo: « Hanc autem epistolam nostram, quam ad consultationem tuæ fraternitatis emisimus, ad omnes fratres et comprovinciales tuos episcopos facies pervenire, ut in omnium observantia data prosit auctoritas. »

Quod prima fronte sese nobis offert ex hac divi Leonis ad Nicetam epistolæ, est infelix sane Aquileiensis Ecclesiæ status ex Attiliana clade secutus, qui nullam propterea ac singularem medicationis operam exigebat, quam, nonnisi apostolica sede consultâ, episcopi prestare tuto ac uniformiter potuissent in tot gravioribus rebus quæ tunc occurrerant. Pastoralis deinde elucet Nicetæ Aquileiensis sollicitudo in suorum curandis morbis, juvandisque necessitatibus;

A maxima quoque prudentia, ac in apostolicam sedem obsequium, ut sibi diffidens, illius posceret in difficultioribus auctoritatem. Diaconum fortasse apostolicæ sedis ipse expetivit, qui præsens adesset, propriisque lustraret oculis suæ Ecclesiæ statum, atque auribus perciperet querimonia præcipue maritorum, qui e captivitate reduces aliis nuptas viris uxores suas invenerunt. Fortasse et ipse sanctus pontifex Leo, miseratione ductus erga Aquileiensium calamitates, et instaurandæ disciplinæ zelo adactus, diaconum illum Adeodatum, motu proprio, veluti legatum suum ac visitatorem, ad Aquileiensem Ecclesiam aliasque per Italiam destinavit, medendis levandisque jacturis, quas in rebus fidei ac morum barbaricus turbo reliquerat. Hæc Nicetæ nostri consultationes, hæc divi Leonis epistolæ, restantur interim vigens tunc quoque institutum, ut Romana sedes undique ab episcopis consuleretur in gravioribus ac dubiis rebus, sive doctrinæ, sive communis ecclesiasticæ disciplinæ, prout tot alia exstant exempla tum priorum tum subsequentium seculorum, quæ in his ingentium auctoritatem apostolicæ sedis ostendunt. *Consultationes synodales Orientis et Occidentis*, quæ ad Damasum Romanæ urbis episcopum venerant, et in quibus eundem jubebat in responsionibus exarandis sanctus Hieronymus, ipse memorat sanctus doctor 185 epistola ad Agruchiam, quæ 123 est in editione Valarsii, num. 10. Rem vero totam exornant cumulatis eruditi ecclesiasticæ disciplinæ tractatores, et nuperrime illustravit solertissimus Selvaggius Antiquitatum Christianarum. Institut. libro 1, capite 16, § 7, ita ut nihil hic addere opus sit. Extrema epistolæ sancti Leonis verba digna sunt quæ perpendantur ob memoratos comprovinciales Nicetæ nostri episcopos, ad quos sanctus pontifex præcipiebat ut per Nicetam sua epistola perveniret, *ut in omnium observantia, ut ipse ait, data prosit auctoritas*. Clarissimus De Rubéis in monumentis, capite 17 num. 1, ad hæc eadem verba ita scribit: « Comprovinciales metropoles Aquileiensis antistites erant hoc ævo Iatri, ac Veneti, alique ex Rhetia secunda et Norico. » Probabile igitur est, aut hos omnes provincie Aquileiensis episcopos, aut saltem plerumque, maxime vero Athinatem, aliosque terrestres Venetæ quæ tunc erant, in eadem fuisse cum Aquileiensi metropolitano necessitate, et omnium harum Ecclesiarum sollicitudinem gessisse Nicetam, cum consultatio e suas ad apostolicam sedem per diaconum Adeodatum direxit.

Ad opuscula nunc de-cendamus, quæ Gennadius memorat, et ad eorum etiam unumquodque singillatim. « Niceas (inquit Gennadius de Viris Illustribus cap. 22, ex Bibliotheca Ecclesiastica Joannis Alberti Fabricii) Niceas Romaniæ civitatis episcopus. composuit simplici ac nitide sermone competentibus ad baptismum instructionis libellos sex. In quibus continet primus, qualiter se debeant habere competentes, qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire. Secundus est de gentilitatis Erroribus: in quo dicit suo pene tempore Melodium quemdam patremfamilias ob liberalitatem, et Garium rusticum ob fortitudinem ab ethnicis esse inter deos translatus. Tertius liber de Fide unice Majestatis; quartus adversus Genethliologiam; qui tus de Symbolo; sextus de Agni paschalis Victima. Eiidit et ad lapsam Virginem libellum, pene omnibus labentibus emendationis incentivum. » Post Gennadium, paucis immutatis aut demptis, ita scribit Honorius Augustodunensis de Scriptoribus Ecclesiasticis libro II, capite 22, ex eadem Fabricii Bibliotheca: « Niceas, Romaniæ civitatis episcopus, composuit simplici et nitido sermone sex competentibus ad baptismum instructionis libellos. Ex quibus primus est de Competentibus baptismi; secundus de gentilitatis Erroribus; tertius de Fide unice Majestatis; quartus adversus Genethliologiam (ad Genethliologiam); qui tus de Symbolo; sextus de Agni paschalis Victima. Condidit et ad lapsam Virginem libellum pene omnibus labentibus emendationis incentivum. » Post Gennadium

et Honorium, ita Joannes Trithemius, de Scriptoribus Ecclesiasticis num. 118, itidem ex Fabricii Bibliotheca. « Niceas Romacianæ urbis episcopus, vir in divinis Scripturis studiosus et eruditus, ingenio acutus, sermone apertus et nitidus, scripsit ad edificatioem legem non continentem lectionis opuscula, de quibus subjecta feruntur: A) competentes qui ad baptismum disponuntur preparatorium lib. 1; de Erroribus gentilitatis lib. 1; de Fide unice Majestatis lib. 1; adversus Genealogiam (c. Ge ethiologiam) lib. 1; de Symbolo quoque lib. 1; de Victima Agni paschalis lib. 1; ad Virginem lapsum lib. 1. » Hæc sunt quæ de Nicetæ Aquileiensis scriptis opusculis nobis reliquit antiquitas.

Patet ex his quoque, uno excepto libello ad Virginem lapsum, omnia 186 Nicetæ Aquileiensis opuscula ad competentes sunt. Quinam vero antiquitus in Ecclesia competentes? Explorata quidem rem attingimus, sed ab instituto hoc nostro minime alienam, immo etiam argumento necessariam; utpote quæ omnibus pene Nicetæ opusculis cognoscendis perquam opportuna. Sacramente tum nempe baptismatis, quod initio nascentis Ecclesiæ omnibus tradebatur, nulla interposita mora, simul ac animum ostendissent pietatis ac religionis plenum, ac fidei mysteria præcipua percipissent, ut patet ex Actibus apostolorum capite viii ac x; tradi postea cœptum fuit diligenter adhibita cautione, ut vita prius ac fides eorum qui petebant sedulo probarentur, quoniam experientia compertum erat non satis tutam fuisse fidem eorum omnium qui mox ab ostensa Christianæ vitæ amplectendæ voluntate baptismo donati fuerant. Institutus itaque in Ecclesia fuit, hujus probationis gratia, catechumenatus; qui etiam in duos, tres, aut quatuor gradus pro locorum aut temporum diversitate tributus fuit, quos percurrere oportebat qui Ecclesiæ nomen dabant, priusquam salutari lavacro abluerentur, præstitum etiam singulis gradibus congruo tempore; quod tamen ad produci quandoque aut breviori solabatur, prout catechumenorum fervor ac diligentia, aut ex adverso tepore ac segnitie exigere videbantur. Supremus catechumenorum gradus erat competentium; eorum nempe, qui emensis in catechumenatu cæteris gradibus, facto in Christiana institutione sufficienti progressu, datis non ambiguis pietatis, religionis ac constantie signis, habita insuper debita probatione, proximi erant ad regem rationis lavacrum accipiendum. « Competens intelligitur legitimo examini numero examinatus, » aiebat sanctus Zeno Veronensis libro ii, tractatu 27. « Dies salutaris advenit, officiis sacramenti Dominici, omnibus omni genere munerum largus. Namque piis mercedem sacerdotibus præstat... competentibus remissam omnium peccatorum. » Item ibi tractatu 50, de Pascha 6: in Vigiliis namque potissimum Paschæ competentes baptizabantur, et ita remissam obtinebant omnium peccatorum.

Quare vero dicti fuerint competentes catechumeni baptismo proximi, rationem tradunt unanimiter Latini Patres, maxime vero sanctus Augustinus pluribus in locis; a petendo nimirum baptismate, atque a simul unanimiter petendo, dato nomine inter eos qui proxime essent baptizandi. « Pascha appropinquante, dedit nomen inter alios competentes. » Ita sanctus doctor in libro de Cura pro Mortuis. « Qui paulo ante vocabantur competentes, modo vocantur infantes. Com etentes dicebantur, quoniam matrem a viscera, ut nascerentur, petendo pulsabant; infantes dicuntur, quia modo nati sunt Christo, qui prius nati fuerant sæculo. » Ita sermone 228 ad populum et infantes, id est ad nuper baptizatos, in die Paschæ, num. 4: « Qui aliud sunt competentes quam simul petentes? Nam quomodo condocentes, concurrentes. considerantes, nihil aliud sonat, quam simul docentes, simul currentes, simul sedentes: ita etiam competentium vocabulum non aliunde quam de simul petendo atque unum aliquid appetendo compositum est. » Ita idem sanctus Pater, sermone 216 ad competentes capite 1.

A Eadem ipsissimis pene verbis habet etiam sanctus Cæsarius, sermone 68, qui in appendice Augustiniana Sermonum est 267. Hinc clarissimus Mazochius rem explanans, pro sua omnigena eruditione, Kalendarii Nea olitani volumine III, pag. 678, ita scribit: « Nam quia non seorsim, 187 sed simul uno in loco nomina dabantur, hinc a simul petendo competentes dicebantur: id quod non prius fiebat, quam satis congruo tempore inter audientes catechismum imbibissent. Hujus ritualis petitionis vestigium hodieum servatur illis verbis, *Quid petis ab Ecclesia Dei*, etc. » Habemus igitur quinam fuerint, tum re, tum nomine, competentes et ad quos sex numeratis opusculis sermonem habuit Aquileiensis noster Nicetas. Ille nimirum, qui jam satis eruditi Christianæ religionis principiis, et Christianæ vitæ præceptis instituti, baptismum petebant, et in proxime baptizandorum ordine positi erant; qui proinde solidiori quodam divini Verbi cibo, separatim ab aliis catechumenis, nutriebantur; qui Symbolum accipiebant memoriter ediscendum atque reddendum postea statis diebus ante baptismum; quibusque nonnulla alia Christianæ religionis aperiebantur, quæ antea illis concedita minime fuerant. Hinc ratio patet opusculorum Nicetæ ad competentes: primi scilicet, *Qualiter se debeant habere competentes qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire*; secundi, *de Erroribus gentilitatis*; tertii, *de Fide unice Majestatis*; quarti, *adversus Genealogiam*; quinti, *de Symbolo*; ac demum sexti, *de Agni paschalis Victima*. Nu c ad singula veniamus.

Primum Nicetæ ad competentes opusculum, quod nobis Gennadius indicat quodque deperditum cum quatuor aliis dolemus, continebat, ut ipse scribit, *qualiter se debeant habere competentes qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire*. Hujus opusculi titulum paulo diversimode nobis exhibent duo nostrates alias citati codices Gennadiani, membranaceus Forojulensis seu Civitatensis, et Guarnerianus chartaceus oppidi Sancti Danielis: habent enim similiter ambo: *Qualiter credere debeant competentes qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire ac agere*; nimirum *qualiter credere debeant, et qualiter agere competentes qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire*. Quenam præferenda sit lectio, non ausim dicere: dixerim tantum lectionem nostrorum codicum apertius ac clarius indicare opusculi illius argumentum, quale verisimiliter erat; quodque ex lectione nimis generali, quæ in editionibus Gennadii habetur, non satis elucet. Videas interim quo prima Nicetæ nostri ad competentes institutio tendebat; ut scilicet intelligerent qui in competentium gradu erant positi, atque ad baptismum suscipiendum proximi, quanta fide præstare deberent, et qua vitæ ratione excellere, ut ad regenerationis gratiam digne possent pervenire. Opusculum hoc Joannes Trithemius qui forte illud præ oculis habere potuit, ac propterea quid reapse esset cognoscere, uno ac simplici vocabulo preparatorium appellavit; seu quia veluti introductio esset ad alia ad competentes opuscula, seu quia quædam esset generalis ad baptismum preparatio, seu etiam quia utrumque complectebatur, ut verisimile valde videtur. Quandoquidem vero datum nobis non est opusculum illud cognoscere, illius saltem ideam quamdam ab aliquo ejusdem argumenti sanctorum Patrum opusculo hauriamus.

Inter sermones a divo Augustino habitos ad competentes, unus exstat, qui 216 est in Maurinorum editione et veluti preparatorius esse videtur ad baptismum quod erant accepturi, necnon et ad instructiones quibus erant in eodem gradu instituendi. Hic namque de competentium statu ac nomine ipso, iidem admonentur; ac de profectu ex sermonibus audiendis. Hic de mundi despectu, ac de regni cælestis acquisitione; hic de sensuum refrenatione 188 ac de pugna adversus diabolum; hic de eorum cooperatione Christo patri et Ecclesiæ matri in nova accipienda per baptismum nativitate, ac de habendo desiderio hujus re-

generationis; hic demum alia ad rem opportuna ut gratia accipienda servetur, et ut digni etiam sint qui ad mensam Domini post lavacrum accedant. Ita sanctus Augustinus: et probabiliter eodem sensu, aut parum dissimili, etiam beatus Nicetas in præparatorio illo opusculo quod amissimus, et ejus titulum tantum nobis servavit Gennadius.

Inter catecheses sancti Cyrilli archiepiscopi Hierosolymitani, ~~peritissimas~~ dictas, seu *Illuminandum* (quo nomine iidem illi veniebant qui baptismo proximi erant et competentes apud Latinos dicebantur), exstat omnium prima, immo ante primam ipsam posita, quæ pro catechesi appellatur, seu prævius catechesibus sermo; quæ etiam, ad Trithemii sensum, præparatorium dici potuisset. Scopus porro hujus pro catechesi Cyrilliana est ut illuminandos moneat qua mentis sinceritate, quo spiritus fervore, qua cordis munditie, qua animi puritate ad baptismum accedere debeant; ut iidem interim intelligant superiorem ordinem, ad quem ex aliis catechumenatis gradibus ascenderunt, in quo eas percipere poterunt, quæ minime cæteris conceduntur; ut ad catecheses propterea audiendas festinent, ut in his perseverent, ut in perpetuum servent quæ in his audierint et didicerint, et ut nihil interim pandant aliis infra se positis ac nondum illuminandis; ut demum ordinem in conventu et in catechesibus audiendis servent, ut orationibus insistant, ut diaboli insidias et infidelium tentationes devincant. Ubi vero illuminandos suos sanctus Cyrillus hortatur ut perseverantes sint in catechesibus audiendis, hæc ad rem nostram notatu dignissima leguntur num. 10 ejusdem pro catechesi ex editione et interpretatione clarissimi Touttée. « Perseveres in catechesibus; etiam si nostra solior futura sit oratio, tu ne umquam animo deficias. Arma enim accipies contra adversariam potestatem: arma capies contra hæreses, contra Judeos, Samaritanos et Gentiles. Multos habes hostes, multa tela accipe; cum plurimis jaculo decertas, addiscendum tibi quomodo transigas Græcum, quomodo pugnes contra hæreticum, contra Judeum et Samaritanum. Et arma quidem parata sunt, gladius vero spiritus promptissimus: manus autem contendere oportet per bonam voluntatem, ut bellum Domini præliis, ut oppositas potestates debelles, ut invictum te ab omnibus hæreticorum molitionibus præstes. » Ita sanctus Cyrillus. Quidni igitur et Nicetas noster Aquileiensis eundem ac Cyrillus Hierosolymitanus in pro catechesi sua habuerit scopum, aut certe consimilem, in primo suo præparatorio opusculo ad competentes in quo, Gennadio teste, dicebat, *qualiter se debeant habere, seu qualiter credere, qualiter agere competentes, qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire?*

Ubi etiam animadvertas velim, Cyrillianarum subsequens catecheseon rationem in hac pro catechesi peculiariter indicatam, eam fuisse, ut ex iis illuminandi arma caperent, quibus opportune decertarent et contra hæreticos et contra gentiles; necnon et contra Judeos et contra Samaritanos, qui inibi habebantur veluti indigeni Christianorum hostes. Post primum vero præparatorium suum ad competentes opusculum, nonne idem ac Cyrillus egit Nicetas noster in aliis libellis suis, in secundo nimirum de *Erroribus gentilitatis*, in tertio de *Fide unica Majestatis*, in quarto adversus *Gentiliologiam*; 189 arma præbens competentibus, ut sese defenderent et a gentilibus, et ab hæreticis et a Judeis? Unus ipso quintus qui superest, de *Symbolo*, ubi competentes tam sæpe data opera admonentur atque edocentur adversus errores et errorum magistros, satis indicat hunc profecto fuisse Nicetæ scopum, ut competentes in suis instructionibus paratos faceret contra Christianorum dogmatum oses ac temeratores. Probabiliter itaque in primo suo *Præparatorio ad competentes* libello Nicetas noster eosdem etiam præmonuit, Cyrilli more, instructiones suas quæ essent audituri, eo spectare, ut ipsi arma caperent, quibus

A pro suscepta fide adversus quoslibet adversarios strenue dimicarent. Peculiare tamen aliquid habuisse primum Nicetæ nostri libellum, quod in consimilibus sanctorum Augustini et Cyrilli lucubrationibus non apparet, fragmenta quatuor ejusdem libelli quæ fortunate supersunt, et de quibus infra cum aliis erit sermo, satis ostendunt. Ubi enim ex fragmento primo satis intelligimus libelli argumentum reipsa fuisse quale hæcenus conjiciebamus ex Gennadii enuntiatione, et ex aliorum hujus generis sermonum recensione: ex tribus aliis, secundo nempe, tertio ac sexto, insuper deprehendimus, nonnulla quoque, præter ea quæ argumenti illius potiora essent, exposuisse Nicetam in eodem libello competentibus suis; maxime vero de abrenuntiatione faciendi ac de abrenuntiationis valore, necnon et de exorcismis eorumque ratione; quæ omnia præparatorio sermone ad competentes, æque ac alia de quibus diximus, optime conveniebant.

Sequitur opusculum Nicetæ nostri secundum, itidem deperitum, de *Erroribus gentilitatis*. De hoc ita Gennadius, ex editione qua utimur Joannis Alberti Fabricii in Bibliotheca Ecclesiastica, et ex aliis quoque quæ habentur: « Secundus (*libellus*) est de gentilitatis erroribus: in quo dicit suo pene tempore Melodium quemdam patremfamilias ob liberalitatem, et Gadarium rusticum ob fortitudinem ab ethnicis esse inter deos translatos. » Duo nostri citati codices Gennadii paululum hic quoque ab editionibus discrepant hoc modo: « Secundus de gentilitatis erroribus, in quo indicat suo pene tempore Melchidium quemdam (seu Melgidium) patremfamilias ob liberalitatem, et Garadium (seu Graduum) rusticum ob fortitudinem ab ethnicis in deos relatos. » Exigua est nominum variatio, quæ nullius videtur momenti, et quam propterea sufficit indicasse. Quod ad rem pertinet, dubium nullum est, competentes peculiare suas accepisse institutiones de *Erroribus gentilitatis*, etiam dum in præcedentibus catechumenatis gradibus mererent. Sive enim ex gentilitate ad Ecclesiam accesserint, sive ex fidelibus nati parentibus ad adultam ætatem distulerint regenerationis accipere sacramentum, ut tunc, secluso mortis periculo, videret in usu fuisse; adversus errores gentilitatis par erat ut catechumeni ex professio munirentur, ob vigentem adhuc, et ubique diffusam gentilium superstitionem, pro qua penitus extinguenda tantopere laborabant illius ætatis episcopi, etiam in Italici sinu, et in ipsis clarioribus urbibus constituti, ut capite præcedenti ostensum fuit, dum Zabeo responsum dabam super hac ipsa re. Non omnia tamen catechumenos in inferioribus gradibus catechumenatos positos accepisse ab eorum institutoribus contra errores gentilitatis, vel inde patet, quod gentilitatis errores in eo etiam siti erant, et ut quasdam Christianas veritates inficerent, quas, saltem plene atque perfecte, ex Ecclesiæ tunc temporis disciplina, non licebat catechumenis aperire; et ut 190 sanctioribus quoque Christianorum rebus perperam acceptis insultarent, quæ similiter eisdem catechumenis ex eadem Ecclesiæ disciplina nondum explicabantur.

Ubiiora itaque ab Ecclesiæ pastoribus acceperint necesse est catechumeni, etiam super gentilitatis erroribus, cum ad competentium gradum pervenissent, ut ad baptismum paratiores atque instructiores accederent; siis solum exceptis, quæ non nisi jam baptizatis tradebantur. Ubi nempe deo adversus gentilitatis errores competentibus sermo erat, qui Dei existentiam, qui Dei unitatem, qui omnipotentiam, providentiam, justitiam, misericordiam, alique ad hæc spectantia atque his similia jam edocti fuerant in tyrocinio præcedenti; libere eos poterant pastores ad interiora perducere, ut Christianum dogma, exempli gratia, de Trinitate eisdem exponerent ac commendarent, ut Patris et Filii et Spiritus sancti nomina, in quibus erant baptizandi, eisdem aperirent, et ut cætera eos edoceret super hac re, quæ Christianum hominem scire ac credere necesse est, quæque non prius eisdem, enu-

eleate saltem, tradi sinebat vigens tunc arcani ecclesiastica disciplina. Hic quoque, arrepta occasione tres in uno Deo distinguendi personas, earumque explicandi relationes, locus erat latius insectandi erroris gentilium, qui non modo plures colebant deos quos a maioribus accepissent, sed qui etiam inter deos referre homines ipsos auleba ite et vivis ereptos cum aliqua aut præstantie fama aut opinione virtutis. Hic namque reseranda etiam erat competentibus fides vite æternæ, et spes erigenda ejusdem consequendæ, qua non deos quidem, sed divinæ gloriæ participes Christiani se futuros esse confidunt. Hic quoque resurrectio est carnis articulus mature inge-
rendus erat competentium mentibus, qui postea in Symbolo ex ordine traderetur; ut supra paganorum expectationem fidei Christianæ excellentia innotesceret, qua non modo animæ, sed etiam corporis beatitudo perpetua et crelatur et expectatur.

Ubi vero gentilitatis errores erant insectandi in tot absurdis, quæ non minus falsæ quam maligne Christianis gentilibus impingebat, jam non sat erat ostendere competentibus Christianam religionem puram atque immunem esse ab omni inquinamento atque flagitio, utpote quæ puritate vite atque morum innocentiam exigeret a sectatoribus suis; quod ipsi abunde didicerant vel in primis institutis bonibus, quas acceperant jam a suo in catechumenorum disciplinam ingressu: sed deducendi erant ad ipsa Christianæ religionis instituta sublimioris sapientiæ plena, atque gentilibus prorsus impervia, intimius cognoscenda; quibus, exempli gratia, sensuum custodia ac coercitio, corporis castigatio, odium sui, inimicorum dilectio, et alia hujusmodi præcipiuntur; quibusque, hominibus perfectiora emulatio, consiliorum cœlestium aperitur via, ut vel in terra degentes vitam quodammodo angelicorum spirituum vivere videantur. His nimirum et omnes gentium criminationes adversus Christianam religionem plenissime confundebantur, et competentes ipsi in Christianæ religionis puritate atque excellentia intimius perspicenda proficiebant, ut ita demum quotidie aptiores evaderent ad baptismi gratiam obtinendam. Hæc erant itaque, aut his pene similia, quæ competentibus dicerentur adversus gentilitatis errores ab Ecclesiarum pastoribus, juxta eorum temporum disciplinam. Quidni eadem traderit et Nicetas Aquileiensis competentibus suis in opusculo, quod amisimus, de *Erroribus gentilitatis*?

Tertio loco recensetur a Gennadio Nicetæ libellus de *Fide unice Majestatis*; 191 qui eodem prorsus modo indicatur et ab Honorio Augustodunensi, et a Trithemio, et a nostris Gennadianis manuscriptis codicibus. Hunc quoque Nicetæ libellum dolemus deperditum: sed nihilominus aliquid adest in antiquis monumentis, unde et libelli scopum et meritum aliquatenus cognoscere valeamus. In Diario Italico clarissimi Montfauconii, pagina 81, publici juris facta fuit epistola Henrici clerici Pomposiani monasterii ad Stephanum quemdam, de Bibliotheca ejusdem monasterii, scripta anno Christi 1093; cui etiam subnectitur Catalogus librorum quibus tunc ipsa constabat, et locupletissimus sane pro illorum temporum conditione: cujus epistolæ meminit quoque Joannes Albertus Fabricius Bibliothecæ Græcæ tomo VI, pag. 429 primæ editionis. In quodam porro ex voluminibus hujus Pomposianæ bibliothecæ, quod recensetur pagina 84 ejusdem Diarii, post *duodecim libros*, ut ibidem dicitur, *Ambrosii de Trinitate*, et itidem *Fulgentii de Trinitate librum I*, etc., indicatur etiam *Nicetæ episcopi de Ratione Fidei liber I*. Cum nullius vero Nicetæ episcopi Opera nota sint in ecclesiastica antiquitate priorum quinque sæculorum, præter ea quæ primus omnium Gennadius tribuit Nicetæ suo Romanicæ civitatis episcopo; hinc *liber unus de Ratione Fidei* hic ab Henrico clerico Pomposiano indicatus absolute ut *Nicetæ episcopi*, idem esse videtur ac *liber itidem unus de Fide unice Majestatis*, de quo Gennadius scribit, et qui propterea Nicetæ nostri

A Aquileiensis lucubratio est. Exstabat igitur undecimo cadente sæculo in Pomposiano monasterio liber hic Nicetæ nostri, qui postea interfit; et titulum etiam præferebat de *Ratione Fidei*, quo titulus alter nonnulli explicatur a Gennadio nobis transmissus, de *Fide unice Majestatis*; ita ut intelligamus librum hunc non solum egisse de fide habenda in unum Deum, verum etiam de credendi modo, ut inde competentes haberent plenam de fide in Deum institutionem, tum quoad scilicet interiori credendi actum, tum quoad externam fidei professionem, juxta illud Apo-
toli: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. x, 10).

Sed illustriora et clariora quoque de hoc libello ex vetustiori monumento vileamus. Cassiodorus in libro de Institutione divinarum Scripturarum, capite 16, hæc habet: « Si quis vero de Patre, et Filio, et Spiritu sancto aliquid summatim præcipiat attingere, nec se mavult longa lectione fatigare, legat Nicetæ (al. Nicetæ) episcopi librum, quem de fide conscripsit, et doctrinæ cœlestis claritate completus, in contemplationem divinam compendiosa brevitate perducitur. Qui voluminibus sancti Ambrosii sociatus est, quos ad Gratianum principem destinavit. » Hic præfecto Nicetæ episcopi liber de *Fide* a Cassiodorio indicatus, non alius censeri potest quam idem liber de *Fide unice Majestatis*, qui a Gennadio memoratur velut opus Nicetæ sui quem Aquileiensem episcopum jam probavimus. Clarissimus quoque Tillemontius, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique*, tome X, pag. 626, édit. de Venise pour Pitteri, assertit relata Cassiodorii verba respicere Gennadianum Nicetam (quem tamen ipse, non Aquileiensem, sed Dacum existimat): verum addit, nescire se an libellum Nicetæ tertium indicent qui est de *Fide unice Majestatis* apud Gennadium, an quintum qui est de *Symbolo*, an sex simul collectos qui ad competentes sunt; an potius librum alium a sex illis diversum, qui nobis notus non sit. At quintum Nicetæ librum de *Symbolo* novimus; quem de *Symbolo*, facilius 192 quam de *Fide*, dixisset etiam Cassiodorus, si vere quintum hunc eo loco indicare voluisset. Sex vero simul sumptos ad competentes nequaquam poterat Cassiodorus significare, quia hi sex simul sumpti multo plura habuissent, ut ex Gennadii indicatione patet, quam quæ ad *Patrem et Filium et Spiritum sanctum* pertinent; et quia horum sex librorum lectio, ad attingendum aliquid summatim de Patre et Filio et Spiritu sancto, non luisse compendiosam illa brevitatis, qua quis perduceretur in contemplationem divinam; sed potius lectio longa, atque ad animum fatigandum propria, cujus immo evitandæ causa Cassiodorus legendum proponit Nicetæ librum de *Fide*. Sed neque librum alium a sex illis diversum ex Cassiodorii verbis accipere fas est; cum liber utique de *Fide* ab ipso indicatus, et a Gennadio memoratus sub titulo de *Fide unice Majestatis*, aut de *Ratione Fidei* ut in Catalogo bibliothecæ Pomposianæ, ea dare summam ex professo debuerit, quæ de Patre et Filio et Spiritu sancto Christianus quisque præcipiat attingere; cum hæc prima atque præcipua Christianæ fidei rudimenta sint, quæ competentibus quoque pro instituto, et compendiosa quidem brevitate dabantur. Cum itaque liber Nicetæ tertius, de *Fide unice Majestatis*, hic a Cassiodorio absque dubio indicetur; quam præclara de hac Nicetæ lucubratione ex Cassiodorii allatis verbis habemus: Liber hic simpliciter de *Fide* a Cassiodorio appellatur: sed clarius intelligimus ex eodem librum hunc de *Fide* egisse in *Patrem et Filium et Spiritum sanctum*, quoniam ad ea hinc haurienda, quæ ad hanc fidem pertinent, lectores suos ipse invitabat. Quidni hæc Nicetæ de Trinitatis fide institutio scopum habuerit præcipuum, non modo competentes suos edocendi ea quæ credere oportebat super hoc Christianæ religionis mysterio, sed etiam cautos maxime reddendi adversus hæreticos, mysterii hujus audacissimos temeratores:

ut competentes tandem de omnibus instructi, apti essent ad reddendam, quatenus oporteret, fidei et spei suæ rationem, juxta illud apostoli Petri: *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est spe* (1 Pet. iii, 15)? *Compendiosa brevis* itas hujus Nicetæ libri hic a Cassiodorio asseritur, et commendatur; qualis nempe esse decebat in sermone ad competentes, qui proluxa niuium oratione fatigandi non erant, ut facilius memoria retinerent quæ audivissent. *Claritate* quoque *caelestis doctrinæ* in hoc libello contentæ notat Cassiodorius; quæ *claritas* ad stylium pertinere videtur, *simplicem* scilicet atque *nitidam*, qualem in Nicetæ libelli indicaverat ipse Gennadius, et cuius est *claritate* rebus asserere. Meritum insuper libelli potissimum laude prosequitur Cassiodorius, cum eundem asserit et *caelestem* continere *doctrinam*, et hanc vim habere perducendi legentem in *contemplationem divinam*.

Quod autem hujus libelli et meritum auget et laudem, illud est quod Cassiodorius indicat ultimo loco; hunc videlicet Nicetæ librum de Fide sociatum fuisse voluminibus sancti Ambrosii, quos ad Gratianum principem destinavit. Notissimi sunt libri hujus sancti doctoris ad Christianissimum principem Gratianum Augustum, *Quinque* nimirum de Fide, ac tres alii De Spiritu sancto, diverso tempore, ac diversa occasione ab eo conscripti, ut morem gereret ppe Caesaris voluntati, qui eundem semel atque iterum de hac scriptura rogaverat; et in quibus sanctus presul totus est ut catholicam de Trinitate astruat fidei, eamque vindict ab hæreticorum n, maxime vero Ariatorum, tunc procaciter insolentium, 193 sophismatibus atque calumniis. Argumenti ejusdem ratio ac natura procul dubio ea fuit, quæ hanc conciliavit Ambrosii ac Nicetæ librorum societatem; ideoque probabile est etiam Nicetæ librum, et catholicum dogma de Trinitate competentibus tradidisse, et illud quoque vindicasse ab hæreticorum illius temporis depravationibus. Dignitas insuper Nicetæ libelli de Fide talis fuerit necesse est, ut societatem hanc cum Ambrosii libris magis magique firmaverit. Hujus vero societatis Ambrosii ac Nicetæ librorum, quam sexto sæculo jam factam assererat Cassiodorius, monumentum habemus etiam undecimi labentis sæculi in paulo a te memorato Catalogo bibliothecæ monasterii Pomposiani, ubi Nicetæ episcopi liber unus de Ratione Fidei citatur mox post duodecim libros Ambrosii de Trinitate, et Fulgentii iidem de Trinitate librum unum; et citatur etiam, veluti in eodem volumine cum eisdem Ambrosii libris contentus, atque compactus. Nulli quidem sunt Ambrosii libri de Trinitate; sed sub hoc titulo de Trinitate notabatur olim iidem ad Gratianum principem Ambrosii libri quinque de Fide, et libri tres de Spiritu sancto, ut admonent clarissimi Benedictini Ambrosianorum Operum editores in admonitionibus præviis ad eosdem libros: et ideo Nicetæ Aquileiensis liber de Fide, seu de Ratione Fidei, aut de Fide unica *Majes atis*, etiam undecimo labente sæculo sociatus reperiebatur eisdem voluminibus sancti Ambrosii quos ad Gratianum principem destinavit, prout de ætate sua Cassiodorius testabatur: qui libri, cum sint tantum octo, ideo duodecim tunc fortasse potuerunt numerari, vel quia iidem in partes duodecim secti fuerunt pro exseribentium arbitratu, ut tunc non raro evenire solebat; vel quia illis octo alii quatuor ejusdem Ambrosii annexi fuerunt, etsi non similis argumenti, prout tunc facillime contingere potuit in maxima rei litterariæ obscuritate. Cur vero perierit liber hic Nicetæ, qui undecimo cadente sæculo in celeberrimo Pomposiano monasterio servabatur? Pomposianum nempe monasterium, quod olim non procul a mari situm optima aeris salubritate fruebatur; recedente postea mari a littore, inter silvas et stativas aquas esse cepit, et ita propterea paulatim saluti infestum, ut jam a *tercentis fere annis illud dimiserint monachi, ad novum atque multum magnificum Sancti Benedicti monasterium translati Ferra-*

riam, ut scribebat D. Placidus Federicius in sua *Rerum Pomposianarum Historia*, Romæ edita anno 1781, libro i, § 76, pagina 78. Quid igitur mirum, si in illa temporum vicissitudine, et domicilii translatione, multi interierint codices instructissimi illius Bibliothecæ, atque Nicetæ etiam episcopi de Fide liber cum illis?

Quartus accedit Nicetæ liber ad competentes, qui a Gennadio, Honorio ac Trithemio uniformiter nuncupatur, *Adversus Genethliologiam* (al. *Genethlogium*, aut *Genethliologiam*, aut etiam *Genealogiam*; sed vere ac proprie *Genethliologiam*). Nostri vero duo codices alias citati, qui idem opus Nicetæ referunt, ambo ipssimis verbis nonnihil addunt, sane singulare, atque animæ lversione dignum, hoc modo: « Quartus (Nicetæ liber) *Adversus Genealogiam*; in quo plus libero tribuit arbitrio, quam valet. » Primum igitur de Nicetæ libro dicendum; mox de nostrorum codicum Gennadianorum a ltitamento, seu potius de eorumdem censura ad librum. *Genethliologia*, proprium hujus rei vocabulum, *Prædictio naturalia* est apud Suidam in Lexico G. L. tomo I, pagina 472 editionis Cantabrig. 1705. Hujus namque, seu artis, seu verius prestigis professores, genethliaci dicti, et antiquius 194 astrologi etiam ac mathematici et quandoque Chaldei nuncupati, ex stellarum positione, quam eo quo quis die natus erat investigabant, futura illius omnia prædicere audebant. « Genethliaci dicebantur qui ex natali constellatione omnia captabant, et predicationes faciebant. » Ita Pitiscus in Lexico ad hanc ipsam vocem. Pro naturali hominum curiositate cognoscendi futura, maxime vero ea quæ ad uniuscujusque pertinent vite successus, plurimum valuit genethliologia apud gentiles; licet et inter ipsos fuerint qui hujusmodi artem strenue insectati sint, et licet leges ipse ethnicorum principum eandem proscrisperint, veluti et privatorum moribus et reipublice periculosam, ut videre est apud Gellium a Pitisco citatum, necnon in Tacito *Analui* libro II, cap. 32, et in codice Justiniano, libro IX, tit. 38, de Maleficis et Mathematicis. Cum vero, inducta in orbem Christiana religione, gentilium plurima quotidie fieret ad Ecclesiam accessio qui falsa numina detestabantur; ita tamen ex illis non pauci inveniebantur huic genethliacæ superstitioni addicti, ut eam difficile dimittere vellent; et inter ipsos Christianis parentibus natos, ac jamdiu Christianorum numero addictos, aderant qui libenter aures præbebant genethliacis prestigiatoribus; qui de eorum vite curso, de statu, de casibus aut prosperis aut adversis, de vite duratione, de mortis genere, etc., oracula venditabant. Ut missa faciam quæ antiqui scriptores nobis tradunt de Priscillianistis hæc eticis; qui, inter alia errorum portenta quæ in eorum putidissima societate docebantur, hanc etiam a debeant de stellarum in humanam vitam influxu, seu verius domino, insanitatem; dicam potius, cultos etiam quandoque viros atque honeste conversationis, in catholicæ Ecclesiæ sinu altos et enutritos, hæc fallacia fuisse deceptos: et ipso quinto sæculo, quo Nicetas noster floruit, Sidonius Apollinaris Epistolarum libro VII, epistola II narrabat, Lambridium quendam amicum suum haud vulgari doctrina præditum, oratoria et poetica facultate egregie excultum, necnon et socialibus virtutibus charum, *quondam mathematicos de vite suæ fine consulis*, ac tandem, Deo sic permittente, ea ipsa violenta morte necatum, quæ illi a mathematicis prædicta fuerat, necnon eo tempore quod ipsi signaverant: « nam quisque, ut ipse addebat, presumpserit interdicta, secreta velita rimari, vereor hujusmodi a catholicæ fidei regulis exorbitaturum, et effici dignum, in statum cuius respondere adversa, dum requiruntur illicita. »

Quanti propterea interesset Christianæ doctrinæ illis temporibus adversus genethliacorum predicationes dimicare, et fideles etiam ac competentes instruere ne his auditum fidei quæ præberent, nemo non videt. Nam præterquam quod ethnica origine atque superstitione genethliologia laborabat, sicut et ceteræ

varii generis divinationes quæ partem constituiebant A idololatricæ cultus; hæc insuper tota erat ut omnem reapse destrueret religionem, omnem ordi is ac discipline vim ac rationem everteret, omne boni ac mali discrimen tolleret, providentiam divinam auferens ab humana rebus, arbitrii libertatem hominibus negans, divinæ gratiæ virtutem respuens, fatalismum erigens, ac diram inducens in agendo necessitatem quam sidera voluissent. Frequentes ideo apud Patres tum contra genethliacos (seu mathematicos, seu astrologos etiam dicerent, aut Chaldeos), tum contra eos qui eorumdem opera uterentur; frequentes, inquam, admonitiones, oburgationes, disputationes quoque, tam oblata suis in sermonibus occasione, quam in libris apposite exaratis. Tertullianus, 195 Origenes, Lactantius, Eusebius hæc mathematicorum artem sedulo impugnaverunt in suis operibus. Sub nomi e sancti Pamphili martyris ex versione Rufini extat liber *Alversus Mathematicos* inter Opera Origenis editionis Gryncæ tomo I, pag. 758. Macarius monachus Romanus, a Gennadio memoratus de Viris Illustribus, capite 28, et a Rufino Invektiviarum seu Apologie libro I, capite 11, in ipsa urbe Roma librum scripsit, seu opuscula, circa an. 401, ut notat Ursius Hist. Eccles. libro xxii, num. 26, eodem adjutore Rufino qui tunc ibi degebat, *Adversus Fatum vel Matheſim*, seu *Contra Mathematicos*. Quil plura? Christia i quoque principes legibus suis in huiusmodi præstigiatores et sepe et acriter animadverterunt; uti, exempli gratia, Honorius imperator, qui le e lata, quæ ad annum pertinet 409, et adest in Codice Theodosiano, eos et Roma et urbibus cæteris pelli jussit; et Valentinianus III, qui alia similiter lege, quæ ad annum spectat 425, data Aquileie die 9 Julii ad Anaciu PP. Galliæ, etiam mathematicos, una cum Pelagianis, Manichæis, atque hæreticis omnibus et schismaticis, non modo ab urbibus, sed et ab ipso aspectu urbium diversarum exterminandos pronuntiat. Cum satis igitur constet, C quid genethliologia, quid genethliaci fuerint præcis Ecclesiæ sæculis; cum insuper pateat quam pernicioſa Christianæ fidei haberetur, quamque Christiano nomini adversa, ideoque undique merito exagitata esset genethliacorum nugacissima vanitas; jam quid fuerit quartus Nicetæ nostri Aquileiensis liber ad competentes *Adversus Genethliologiam*, a Gennadio memoratus, satis quoque intelligimus; quamvis nihil de eodem, præter nudum titulum sicut de prioribus aliis, habeamus.

Quod animadversione hic dignum videtur, illud est, vix aliud opusculum, ac ne vix quidem, in tota a tiquitate aut inveniri, aut indicari ad competentes, quod data opera, et ex instituto ut dici solet, integre agat adversus genethliologiam, et genethliacos. Adversus hanc impiam nugacitatem, et impios ejusdem professores aut sectatores, pene omnes quidem, qui institutiones scripserunt ad competentes, stylium tenuerunt, seu in Symboli seu in orationis Dominicæ explanatione, seu in aliis ad baptismum prævis alloctionibus, ut videre est in tot sermonibus qui supersunt tum Latinorum tum Græcorum Patrum, maxime vero in sermo ibus divi Petri Chrysologi, et in Catechesibus Illuminandorum sancti Cyrilli Hierosolymitani: at nullus omnino, ausim dicere, penes ipsos invenitur aut sermo aut tractatus, qui ad competentes dictus fuerit, et hunc unum habuerit scopum, genethliologiam et genethliacos ex proposito insectandi. Hinc itaque crescit deperdit huius Nicetæ opusculi jactura et dolor: deest namque in ecclesiasticarum rerum penu veluti annulus, qui in hac discipline parte, rerum seriem necat.

Non dissimulandus tamen nobis est egregius sancti Zenonis Veronensis tractatus super hac re, qui est 45 libri II, in editione fratrum Balleriniorum: sed hic non ad competentes est ante baptismum, sed ad neophytos post baptismum, ut ibidem indicatur, et titulum habet: *De duodecim Signis*; de eisdem scilicet

zodiaci signis, ex quibus genethliaci captabant futurorum divinationem. Hic vero tractatus non est proprie adversus genethliologiam, quam immo pro certo habet a neophytis suis jam abdicatam atque despectam priusquam abluerentur; sed est quædam elegans et ingeniosa conversio profanarum observationum, quas genethliaci faciebant ex zodiaci sig is, in sacrum usum, 196 comparate ad eos qui noviter per baptismum acceptum geniti fuerant ex sinu matris Ecclesiæ, et veteris superstitionis genethliologiæ memores erant. Præstat ipsum tamisper audire sanctum episcopum suos neophytos alloquentem, ut inde pateat quid super huiusmodi argumento competentibus, quid neophytis tradi par esset. « Ecce, pueri, adolescentes, juvenes, senes utriusque sexus, qui eratis rei, . . . mundi estis infantes: et quod est admirabile et gratum, subito uno momento facti ætatibus diversis æquævi. Sed curiositatem vestram bene novi veteris vitæ usurpatione; quod quidem vobis ultieris non licebit. Fortassis requiratis et a nobis qua genitura, quove signo tam diversos, tam plures, tam di-pares una uno partu vestra vos peperit mater. Sicut parvulis morem geram, sacrique horoscopi pandam tota brevitate secretâ. Igitur, fratres, genesis talis est vestra. Primus vos, qui in se credentem reprobatur nullum, non Aries, sed Agnus excipit: qui vestram nuditatem velleris sui niveo candore vestivit. . . Idem non tumidus cervice, non torvus fronte, non minax cornu Taurus, sed optimus, dulcis, blandus, ac mitis vos admonet Vitulus, ut nulla ullo in opere captantes auguria, ejus sine malitia succedentes jugo, terramque vestræ carnis domando fecundantes, letam divinorum seminum messem celestibus horreis inferatis, etc. » Ita ad neophytos sanctus Zeno; qui etiam per reliqua zodiaci sig a eodem modo progreditur, profanitatem genethliacorum in instructionem convertens neophytorum. Atque hæc de libello Nicetæ *Adversus Genethliologiam*, seu potius hujus occasione libelli.

Quid nunc de censura nostrorum Gennadii codicum manuscriptorum ad eundem libellum; scilicet, in quo (Nicetas) plus libero tribuit arbitrio, quam valet? Nostrorum duorum Gennadii codicum manuscriptorum ita peculiare est hoc additamentum, quo Nicetæ libello *Adversus Genethliologiam* vitio verituti liberi arbitrii immodica elatio, ideoque auctori tacite cul a etiam inuritur aut Pelagianismi, aut Semipelagianismi; ut nullibi in editis invenitur, immo nullibi, veluti saltem in aliquo manuscripto codice aliquando lect m, indicetur; si unum excipias Joannem Josephum Lirutum, qui totum quidem Gennadii de Niceta articulum ex altero horum codicum profert, tomo I, pag. 113, sui jam alias citati operis *Notizie delle Vite de' letterati del Friuli*, ubi de Niceta Daco pro ingenio suo sermonem habet; quin ullam tamen ad liderit animadversionem ad censuram hanc singularem. Quid autem dicendum vel pro Niceta vel contra super hac re, cum libellus non adsit, unde unice vel argui posset Nicetas erroris, vel a culpa purgari? Quod nobis interim verisimile valde videtur super hoc additamento, illud est, hanc non esse Gennadii scriptionem, sed arbitrium potius alicujus temeratoris, seu etiam amanuensis, et quidem probabiliter hujusce regionis, in cujus tantummodo manuscriptis codicibus, quorum etiam alter ex altero eductus videtur, additamentum hoc exstare cognoscimus. Gennadius certe, ut qui Pelagianismo aut Semipelagianismo nullatenus infensus, nunquam in hoc Nicetæ opusculo reprehendisset nimiam liberi arbitrii exaltationem ultra proprias vires, qui in Pelagianorum ac Semipelagianorum sententia magnæ sunt multaque virtute prædita. Præterea, si reipsa Gennadius hanc censuram ad Nicetæ libellum *Adversus Genethliologiam* posuisset, Honorius Augustodunensis, qui Gennadium pene ad verbum ubique fideliter exscripsit in suo de Scriptoribus Ecclesiasticis 197 opere, quique de Niceta nostro ibidem hisdem prope quibus Gennadius

verbis mentionem fecit, de hac singularitate minime siluisset, quæ certe magni erat ponderis, et ad cognoscendam auctoris mentem opportuna. Trithemius quoque, qui a Gennadio et ab Honorio sumpsit quod in suo similiter de Scriptoribus Ecclesiasticis libro refer et, quique, ex modo quo de Niceta nostro ejusque lucubrationibus scripsit, videtur ejusdem etiam opuscula præ oculis habuisse, ce sursus hujus meminisset, si hanc reipsa in vetustioribus auctoribus invenisset. Non videtur itaque Gennadii fetus hoc additamentum censorium ad Nicetæ opusculum *Adversus Genethliologiam*, quod nobis exhibent duo Gennadiani codices nostrates.

Sed neque Pelagianismi ullo modo aut Semipelagianismi insinulandus videtur Nicetas noster, ex eo quod fortasse visus fuerit liberi arbitrii vires ulterius extulisse quam par esset. Cum neque Honorius, neque Trithemius quidquam habeant a seorsus rectam Nicetæ nostri sentiendi rationem super humani arbitrii facultate; quid est quod fitem habeamus incerto auctori, aut potius temerari Genadiani hujusce capituli de Niceta, sive etiam amane si, qui hanc sibi auctoritatem laudendi Nicetæ nominis arrogavit? Præterquam quod Nicetas noster, qui in illo libello adversus genethliologiam pugnabat, fatalismum et fatalistas ex professo debuit insectari; quorum erat hominum voluntatem mere patientem facere, et veram inducere in humanis actibus necessitatem, quam singuli homines, juxta genethliacos, ab ipsa origine accepissent ex stellarum imperioso atque ineluctabili influxu. Liberi igitur arbitrii facultatem debuit Nicetas in eo opusculo totis viribus propugnare, ut contra genethliologiam et genethliacos instructa acie dinicaret: debuit hujus facultatis limites explicare, et quam longe lateque paterent ostendere, ut nullam sibi homines excusationem, prætextu necessitatis ingenitæ, in pravis actionibus compararent. Quid mirum, si causam agens liberi arbitrii contra fatalismum, visus sit Nicetas hujus arbitrii facultatem etiam plus æquo amplificasse ut fatalismum plenius profligaret? Ita namque evenire solet, cum ea aliqua hujuscemodi agitur; ut nimirum in propria parte nimius quis videatur, dum veritatem ab hoste læsam propugnat. Ita quoque de eodem libero arbitrio, quantum ad gratiam, animadvertit sanctus Augustinus in libro de Gratia Christi contra Pelagianum et Cælestium, capite 47: «quia ista questio, aiebat, ubi de arbitrio voluntatis et Dei gratia disputatur, ita est ad discernendum difficilis, ut quando defenditur liberum arbitrium, negari Dei gratia videatur; quando autem asseritur Dei gratia, liberum arbitrium putetur auferri.» Non hic, dum ageret adversus genethliologiam et genethliacos, sermo erat Nicetæ de gratia Dei; sed de libero tantum arbitrio adversus fatalismum et fatalistas, quibus arbitrii libertas nulla erat. Quamvis igitur amplificaverit Nicetas, adversus hujuscemodi hostes, humani arbitrii vires; id erat tantum ut fatalismum genethliologię destrueret, non ut Dei gratiam infirmaret, de cuius iuribus tunc non erat cur disputaretur; quæque in conspectu liberi arbitrii, Augustino teste, evanescere quodammodo videbatur. Quis autem nececiat humani arbitrii facultatem, et amplam profecto esse, et talem, ut sine injuria pœnam Deus pro libertatis abusu peccatoribus infligat, et præmia conferat ex justitia præcepto ejusdem usi? Id solum metuendum est, ut aiebat idem sanctus doctor in libro de Gratia et Libero Arbitrio capite 4, ne quæ in defensione 196 sunt liberi arbitrii sic intelligantur, ut ad vitam piam et bonam conversationem, cui merces æterna debetur, adiutorio et gratiæ Dei locus non relinquatur; et audeat miser homo, quando bene vivit... in seipso, non in Domino gloriari, et spem recte vivendi in seipso ponere. Licet itaque effusior fortasse fuerit Nicetas, pro argumenti ratione, in liberi arbitrii patrocinio adversus genethliologiam, quæ libertatem arbitrii omnimode auferbat; quis

umquam sibi persuaserit eundem adiutorio et gratiæ Dei locum reipsa non reliquisse, ita ut libertate sua bene vivens homo, nihilominus non in seipso, sed in Domino gloriari debeat, et in eodem spem ponere recte vive di? Repudianda propterea est censura ignoti illius Gennadiani textus interpolatoris, qui certe scrupulosius et subtilius quam par esset illud Nicetæ opusculum investigavit, et dum erratum notare voluit, calumniam reapse intulit. Nunc ad opusculum quintum.

Dum de opusculo Nicetæ quinto agimus, quod est de *Symbolo*, non patet conjecturis locus super illius argumento ac materia: opusculum namque ipsum habemus integrum, quod Romæ erutum e bibliotheca Ghisiana, munificentie debemus eminentissimi cardinalis, et litterarum Italianæ omnium Mæcenatis ac principis, quem immature nobis erentum adhuc lugemus, Stephani Borgiæ: qui, dum Patavii degeret annis proxime elapsi sæculi nonagesimo nono, illud ibidem edendum tradidit, et eruditorem illustrationi permissit. *Explanatio* scilicet est *Symboli ad competentes*, in qua *Symbolum* in unum per partes singillatim exponitur, declaratur, illustratur; atque opportunis ad loca singula monitis, pro temporis necessitate, ac pro audientium capto, instruitur. Opusculum hoc ejusdem nature est ejusdemque scopi, ac tot alii sermones de *Symbolo* ad competentes, qui in sanctorum Patrum Operibus passim leguntur; maxime vero apud sanctum Augustinum, sanctum Petrum Chrysologum, sanctum Maximum Taurinensem, aliosque. *Symbolum* namque fidei catechumenis non tradebatur, neque explanabatur, antequam ad supremum competentium gradum pervenissent; et tunc, perdurantibus scrutiniis, quæ habebantur proximo ad baptismum tempore ad competentium explorandam capacitatem atque progressum, *Symbolum* fidei solemmniter eisdem tradebatur, addito plerumque sermone et eorum excitandam in eodem memoriter addiscendo retinendoque solertiam, nec non aliqua ejusdem *Symboli* explanatione, quæ eorum quodammodo et memoriam adjuvaret, et intelligentiam aperiret. In postremis vero scrutiniis, quæ proximis præcedebant baptismatis susceptionem, *Symbolum* fidei, quod didicerant, competentes etiam memoriter ac solemmniter reddebant, aut semel aut bis aut etiam pluries, pro Ecclesiarum diversa in hac parte consuetudine: et tunc quoque sermo subsequeretur episcopi, quo latius redditum *Symbolum* explanabatur; et monita quoque in sermone dabantur, seu ad fidem spectantia, seu ad mores, prout res postulabat, et audientium necessitas exigebat. In traditione *Symboli*, et in *Symboli* redditione, videri possunt sermones divi Augustini 212, 213, 214 et 215 in Maurinorum editione; nec non sancti Petri Chrysologi sermo 58, alique in *Symbolum* apostolorum: alia vero quæ spectant ad veterem hujusmodi disciplinam tradendi *Symbolum* competentibus atque ab iisdem reddendi, passim illustrantur ab ecclesiasticarum rerum tractatoribus, et notiora sunt eruditis, quam ut hic a nobis debeant explicari.

De *Explanatione* tamen hac nostra 199 Nicetæ Aquileiensis episcopi quæri merito posset, num censi debeat ab ipso habita in traditione *Symboli* ad competentes, an vero in eorum redditione. Consulenda propterea est *Explanatio* ipsa, ut id quod queritur dignoscatur. Quod prima fronte in *Explanatione* *Symboli* Nicetæ episcopi occurrit, est abrenuntiatio, quæ innuit jam peracta ab iis quibus *Symbolum* ibidem explanabatur; ait enim Nicetas: «Qui credit in Christo... abrenuntiat inimico, et angelis ejus, et universæ magicæ curiositati... His ergo malis se homo expediens, has catenas post dorsum suum velut in faciem projiciens inimici, jam symbolica voce pronuntiat: *Credo in Deum Patrem*, etc.» Idem quoque, de abrenuntiatione peracta ab iis quibus hic sermo habebatur, confirmatur in fine *Explanationis* hoc modo: «Quoties inimicus mentem tuam aut timore,

aut avaritia, aut ira titillaverit, responde illi minaciter, dicens: Et abrenuntiavi, et abrenuntio tibi, operibus pariter, et angelis tuis, quia credidi Deo vivo, et Christo ejus, etc. » Abrenuntiatio porro, prisco Ecclesie more, non modo fiebat baptismi tempore, id est proxime ante salutare lavacrum, sed etiam ante solemnem fidei professionem, quæ in redditione accepti Symboli posita erat, et in iterata etiam responsione verbi *Credo* ad singulas interrogationes de Symboli articulis; quoque locum habebat, aliquot ante baptismum diebus, in scrutinis quæ præcedebant. « Quæ est enim in baptismo salutari Christianorum prima confessio? Quæ scilicet, nisi ut renuntiare se diabolo ac pompis ejus, atque spectaculis et operibus protestentur?... *Abrenuntio enim, inquis, diabolo, pompis, spectaculis, et operibus ejus.* Et quid postea? *Credo.* inquis, in *Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus.* Ergo primum renuntiatur diabolo, ut credatur Deo: quia qui non renuntiat diabolo, non credit Deo. » Ita ipso quinto sæculo scribebat Salvianus de Gubernatione Dei libro vi, capite 6; sanctus quoque Iulianus, altero post quintum sæculo, libro ii de Ecclesiasticis Officiis, capite 24: « Prima pæctio, inquit, est, quæ renuntiat diabolo, et pompis ejus, et universæ conversationi illius. » Videatur super hæc re Josephus Vicecomes, de antiquis baptismi Ritibus, lib. i. cap. 24.

Quid vero peculiariter de Aquileiensi Ecclesia? Sanctus ipse noster Nicetas testimonium super hæc re præbet luculentissimum in tertio fragmentorum Vindobonensium quæ supersunt, quodque ad primum suum, ut videtur, pertinet libellum a Gennadio memoratum, de quo superius dicebamus; ubi competentes suos instituens etiam de abrenuntiationis ratione, aperte ait: « Non enim ante ad confessionem venitur, nisi prius fuerit diabolo renuntiatum. Sicut nec auricles ante aurum mittit in sacculum, nisi prius terram vel limum laverit universum. » Sed Ritualia quoque aliquantulum intueri juvat hujus ejusdem Ecclesie, ut ipsius clarius adhuc pateat in re de qua agimus concors cum aliis disciplina: Ritualia autem non dicam ejusdem quinti sæculi, quo florebat Nicetas; sed Ritualia certe quæ, quanvis posterioris ævi, vestigia præferant prisce illius ejusdem Nicetæ ætatis disciplinæ. Clarissimus De Rubéis in dissertatione sua, de Sacris Forojuliensium Ritibus, etc., capite 26, ex codicibus primum insignis Collegiæ Ecclesie Civitatis varis antiquitatis, dein ex aliis quoque hujus provincie, necnon et ex Agenda diocesis Aquileiensi Venetiis impressa anno 1575, ritus profert in Aquileiensi diocesi vigentes in 200 baptismi administratione, pueris maxime faciendâ, postquam catechumenorum et competentium gradus, sicut et scrutiniorum ordo, in desuetudinem jam abierant; quod factum creditur post nonum aut certe post decimum sæculum in universa Occidentali Ecclesia, licet non eodem ubique tempore, ut semper in similibus contingere solet. Hujusmodi porro administrandi baptismi ritus posteriori ætate inductus, constat ex iis omnibus ritibus qui olim obtinebant in catechumenis et in competentibus, quique locum habebant in scrutinis baptismum præcedentibus, ut notat etiam idem De Rubéis, in dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 51, num. 3; ita ut merito dici possit ritum hunc posteriorem, tum quoad substantiam, tum quoad ordinem, compendium quoddam esse veteris ritus; quatenus brevi horæ spatio completeretur, quod olim erat diuturni operis cursus, et exercitatio plurium dierum: quod similiter dicendum venit etiam de Romano ordine qui nunc viget, tum in baptizandis pueris, tum in baptizandis adultis; qui itidem compendiosus ordo censeri potest veterum rituum, qui prisca sæculis obtinebant. In his itaque posterioribus administrandi baptismi ritibus, qui in Aquileiensi Ecclesia ac diocesi vigeant, renuntiatio semper antecedit tum Symboli recitationem, tum fidei ex Symbolo professionem, sive ubi renuntiatio

A ipsa semel tantum, sive etiam ubi iterato locum habet ex prisco Ecclesie more, ut ibidem videri potest, et maxime in citata Agenda typis edita. Talis itaque fuisse credenda est etiam quinto sæculo Aquileiensi Ecclesie disciplina super hæc re; ut scilicet renuntiatio semper præcederet in competentibus eorum fidei professionem, ita ut nonnisi renuntiatione peracta Symbolum redderent in scrutinis quod prius addiscendum acceperant, et interrogationibus responderent ad articulos Symboli, de quibus singillatim exquirebantur.

Cum igitur in *Explanatione Symboli* beati Nicetæ Aquileiensi episcopi appareat jam factam fuisse renuntiationem ab iis competentibus quibuscum tunc ille loquebatur; Explanatio illa propterea credi merito potest habita ad competentes scrutiniorum tempore in eorum Symboli redditione, immo statim post redditionem, ad eorum firmandum in fide propositum, munientisque vi tutem. Quod vero rem ipsam, quam ex disciplina illius temporis atque ex disciplina quoque Aquileiensi Ecclesie propria conjicimus, magis magisque confirmat, verba sunt Nicetæ nostri *Explanationis* capite 15, ubi, sermo. om. num. claudens, sic habet: « Quod cum ita sit, charissimi, manete in his quæ didicistis, et tradita sunt vobis. Retinete semper pactum quod fecistis cum Domino, id est hoc Symbolum, quod coram angelis et hominibus confitemini. » Ecce nimirum Symbolum competentibus pridem tractatum, tradita sunt vobis; a competentibus postea memorie mandatum, quæ didicistis; inde solemniter ab iisdem redditum, professione fidei facta, quod coram angelis et hominibus confitemini; et ita propterea ut monendi essent idem retinere, veluti pactum cum Domino factum, retinete semper pactum quod fecistis cum Domino, id est hoc Symbolum. In redditione igitur Symboli, scrutiniorum tempore, habita fuit a Nicetâ nostro Aquileiensi ad competentes hæc *Symboli Explanatio*. Jam vero ad Libellum seu opusculum sextum.

C Sextus ad competentes Nicetæ liber titulum ubique eundem habet, de *Agni paschalis Victimâ*. Cum sit liber hic iter deperditus, divinandum quodammodo est illius argumentum: quod tamen, sub metaphorico titulo 201 de *Victima Agni paschalis*, fuisse plane de sanctissimo eucharistie sacramento, ambigere minime possumus. Competentes certe, etsi ad penitiora quæque Christianæ religionis cognoscenda mysteria ante baptismum non admitterentur, de hoc mysterio augustissimo erudiri nihilominus aliquando, et saltem ex parte debebant, priusquam ad salutare lavacrum accederent. Quis enim ignorat competentes per sacrum baptismum renatos, et neophytos dictos, ac Ecclesie matris infantes, eadem ipsa Paschalis nocte, ab ipso sacro fonte, ac veluti adhuc salutari aqua madentes, ad sacratissimam cœlestis Agni mensam admissos? Rem ostendit multiplici eruditione, tum quoad adultos, tum quoad ipsos pueros, qui sacro baptismate abluébantur, supracitatus clarissimus Vicecomes de Antiquis baptismi Ritibus, libro v, cap. 54 ac sequentibus, nec non alii post eum disciplinæ veteris illustratores, ut non sit opus plura adjicere. Sanctum Augustinum nihilominus quilibet libenter audierit de hac re ita loquentem, sermone 227, qui est in die Paschæ 4, et titulum præfert: *Ad infantes, de Sacramentis*. « Memor, inquit, sum promissionis mee. Promiseram enim vobis, qui baptizati estis, sermonem quo exponerem mensæ Dominicæ sacramentum, quod modo etiam videtis, et cujus nocte præterita participes facti estis. Debetis scire quid acceperitis, quid accepturi estis, quid quotidie accipere debeatis, etc. » En igitur in ipsa Paschæ nocte competentes, jam factos Ecclesie matris infantes per acceptum baptismum, participes mox effectos mensæ Dominicæ, in qua Christi reipsa corpus et sanguinem acceperant. Edocendi propterea aliquando erant competentes, et saltem quantum sat esset, super eucharistie sacramento, ut nossent quid essent accepturi post baptismum ea ipsa

Paschalis nocte : atque hic propterea fuerit Nicetæ scopus in libello de *Agni paschalis Victimæ*, qui sextus et ultimus est ex libris seu sermonibus ab ipso habitis ad competes tes.

Sermo is nihilominus, qui ad competentes apposite habitus fuerit de eucharistie sacramento, vix alia mentio, aut ne vix qui tem occurrit in tota antiquitate, uno hoc excepto Nicetæ, qui etiam perit, et rursus tantummodo titulum nobis servavit Gennadius. Quid igitur ita? Sane de eucharistie sacramento, nondum initiatis, plena atque absoluta institutio antiquitus non dabatur, ex diligenter tunc custodita arcani disciplina : nondum vero initiati censebantur ii qui salutari lavacro nondum erant abluti, sive catechumeni ii essent, sive etiam competentes. Quapropter sanctus Ambrosius qui librum scripsit de *Mysteriis* ad nuper baptizatos, ubi etiam tertio loco ex professo agit de eucharistie sacramento, quod quidem asserit ab ipsis acceptum statim post baptismum, ita ad eosdem loquebatur capite 1, num. 2 : « Nunc de mysteriis dicere tempus admonet, atque ipsam sacramentorum rationem edere : quam ante baptismum si putassetis insinuandum non lum initiatis, prodidisset potius quam edidisse æstimaremur. » Rationem vero aliam subiiciens hujus silentii sui de hisce mysteriis ante baptismum, ita proseguitur : « Deinde quod inopinantibus melius se ipsa lux mysteriorum infuderit, quam si eam sermo aliquis præcurrens. » Patet hinc, et reipsa nondum initiatis intellige idos esse etiam competentes ipsos ante baptismum, quibus propterea sacramentorum ratio nondum erat insinuanda ; et nullum quoque præcesisse sermonem a leos de eisdem mysteriis, a leo ut inopinantibus mysteria ipsa præbita fuerint. Ac profecto non a le competentes, sed ad infantes, id est ad jam baptizatos, 202 dicti fuerunt a divo Augustino sermones illi qui de Pasche de Sacramentis sunt, ut, exempli gratia, nuper citatis 227, et alius quoque 229, in quibus de eucharistie sacramento agit, et de eodem ut ab ipsis præterita nocte suscepto post baptismum. Sanctus quoque Gaudentius Brixienis, nequaquam ad competentes, sed ad egressos a fonte neophytos, id est ad statim baptizatos, tractatum suum habet, seu sermonem secundum, de *Ratione Sacramentorum*, in quo de eucharistie sacramento, quod mox accepturi essent, eos alloquitur. Quid ergo? Prodidiſſemus Nicetam nostrum sanctissimum eucharistie mysterium, qui de eodem librum scripsit, seu sermonem, ad competentes?

Distinguemus atque illustrandam rem esse existimo, ut, quid reipsa Nicetæ fuerit aut esse potuerit, sermo seu liber ad competentes de *Agni paschalis Victimæ*, intelligamus. Elsi enim eucharistie mysterium ex iis esset quæ nondum initiatis, ideoque ipsis etiam competitibus, patefieri non oportebat : nihilominus, cum ejusdem mysterii participes esse deberent eadem Pasche nocte, qua per lavacrum regenerabantur, fieri non poterat ut eisdem omnino inscii atque rudēs ad sacram mensam admitterentur. Hæc propterea fuisse videtur super hac re illorum temporum æconomia : ut nimirum nihil omnino competente, toto eo tempore quo ad baptismum etiam proxime comparabantur, intelligerent de eucharistie mysterio : ut de hoc non nisi instante Paschatis die quam brevissime edocerentur, et ea tantum quæ ad simplicem tanti mysterii fidem spectarent ; ut demum neophyti, de hoc ipso mysterio, atque de aliis rebus quæ ex Ecclesiæ disciplina nonnisi initiatis trahebantur, plenius atque uberius erudi-entur in reliquis hebdomade paschalis diebus. Oeconomie hujus rationem ex Catechesibus sancti Cyrilli Hierosolymitani aperte intelligimus, eamque hic recolere non abs re iudicamus. In catechesi namque 13 illuminandorum, id est baptizandorum (qui, ut supra monuimus, apud Græcos iudem erant ac in Latina Ecclesia competentes), cum capite 19 obiter sermo esset de corpore Christi sub specie panis, occasione illius prophetici textus : *Venite, et*

iniciamus lignum in panem ipsius ; ita illuminandos alloquebatur : « Si te Dominus dignum habuerit, in posterum cognoscas, quod corpus ejus juxta Evangelium, figuram terebat panis. » Illuminandis itaque, id est competentibus, ex silentii religione, eucharistie mysterium nondum aperiiebatur, sed aperiendum in posterum promittebatur, si eos Dominus dignos esset habiturus ; id est si sacro baptismo digni esse mererentur, auditis catechesibus, peractisque scrutiis. Quid vero illud in posterum ex sancto Cyrillo? Explicat semetipsum sanctus Pater, de hoc opportuno tempore aperiendi illuminandis eucharistie mysterii, in catechesi 18, quæ similiter est ad eosdem illuminandos ; ubi capite 32 et 33 in catechesi epologo ita eos alloquitur. « Fratres dilecti, vos omnes hortatur præceptionis hujus sermo, ut animam ad celestium donorum receptionem comparatis. De tradita vobis ad confitendum sancti et apostolica fide, quod licet catecheses in præteritis hisce. Qua traze-lux diebus per Domini gratiam diximus... Instante vero deinceps sancto Paschatis die, dum ve-tra in Christo per lavacrum regenerationis charitas illuminabitur ; iterum, Deo volente, de iis quæ consenta ea sunt erudiemini : quanta nimirum cum pietate, etc... et quanta cum reverentia atque ordi e oporteat a baptismo ad sanctum Dei altare 203 procedere, spiritualibusque et celestibus quæ ibi distribuuntur mysteriis frui ; ut anima vestra per doctrine sermo-em prius illustrata per singula cognoscatis impertitorum vobis a Deo donorum magis itulem. Post sanctum vero et salutarem Paschatis diem, a secunda sabbatorum die inchoando, singulis consequentibus hebdomade diebus... alias, Deo volente, catecheses au lieti ; in quibus rursum singularum quæ in vobis peracte fuerit rerum rationes et causas erudiemini... Et de iis quæ in altari habentur novi Testamenti mysteriis, quæ hinc initium accepere, qui tam de iis divine Scripturæ tradiderint, quæve illorum sit vis ac potestas. Et quoniam modo ad ea accede dum sit, et quando, ac quomodo illa habenda sint... Et hæc quidem, si Deus voluerit, a nobis explicabuntur. » Ita sanctus Cyrillus Hierosolymitanus. En igitur quid per illud in posterum intellexerit, quoad eucharistie mysterii explicationem faciendam iis, quibuscum tunc loquebatur, illuminandis, seu potius Latino dixeris more competentibus. Duplicem nimirum loquendi occasionem indicavit de hoc mysterio : alteram nempe instante sancto Paschatis die, dum jamjam per lavacrum regenerationis in Christo esse a illuminandi ; quæ nonnisi brevis atque compendiosa locutio esse poterat, ad excitandum tanti mysterii fidem ac reverentiam ; quod in competentibus jam in religio e recens institutis operosum esse non poterat : alteram vero fusioem, post sanctum Paschatis diem, in aliis catechesibus ; ubi de iis quæ in altari habentur novi Testamenti mysteriis, quæve de iis divine Scripturæ tradiderint, quæve illorum sit vis ac potestas, se dicturum promittit. Ut enim hic annotat clarissimus quoque Cyrillianorum Operum editor Touttée, « Cum in catechesibus ante baptismum nefas esset baptizandis mysteria aperire, nec tamen eos ad illa imparatos ac prorsus eorum inscientes adducere oporteret ; fusiori illorum expositione in subsequentibus tempus dilata, in ipsa nocte paschali de ipsis breviter, et quantum per tempus licebat, atque tam ad ea accederent, erudiebantur. » Fusioem illam de eucharistie mysterio explanationem, quam Cyrillus illuminandis suis promiserat post baptismum, habemus ; eaque est catechesis 22 et mystagogica 4, quæ, juxta præcedens monitum clarissimi editoris, habita ab ipso fuit feria quinta paschali. Breviorem alteram vero, quam se habiturum spondonderat instante sancto Paschatis die, id est in ipsa nocte paschali, desideramus :

« Sed hæc Cyrilli instructiones ipso baptismatis tempore date, videntur admonitionibus pro tempore datis, quam concionibus e suggestu habitis similiores, » ut idem pariter annotat eruditissimus illustrator ; unde mirum non est eas ad nos minime pervenisse,

utpote quæ fortasse ne scripto quidem a sancto Cy- A
cillo tradite erant.

Quid nunc igitur de libello seu sermone Nicetæ no-
stri de *Agni paschalis Victimæ* ad competentes? Si vere
ad competentes habita fuit hæc de *Agni paschalis Vi-*
ctima Nicetæ sermocinatio, hæc dixerimus brevem
fuisse de eucharistiæ mysterio ad eosdem allocutio-
nem, proxime ab eo prolata antequam ad baptiste-
rium procederent, illoque instante *Paschatis die*, dum
jam jam essent illuminandi; ut post acceptam rege-
nerationem ad sacrum altare accedere possent satis
instructi de *Agni paschalis Victimæ*, cujus participes
esse debebant. At vero fuerint ad compete- tes pro-
prie dictos hæc de *Agni paschalis Victimæ* institutio;
an potius ad neophytos seu ad infantes, **204** quos in
Nicetæ librorum recensione Gennadius et Honorius
ad competentibus non distinxerunt, ob maximam po-
stremi hujus libelli affinitatem cum quique aliis prio-
ribus qui vere ad competentes habiti fuerunt, et quia
iisdem dictus fuit auditoribus qui competentes paulo
ante fuerant? Id quidem fieri etiam facillime potuit:
et tunc libellus hic Nicetæ, seu sermo de *Agni pascha-*
lis Victimæ, habitus fortasse fuerit ad com- peten-
tes qui jam essent Ecclesiæ matris infantes, in ipso *Pa-*
schatis die post eucharistiam ab ipsis acceptam, prout
illi sancti Augustini superius memorati sermones;
aut in reliquis paschalis hebdomadæ diebus, ut illi
sancti Ambrosii, qui postea in citatum librum de My-
steriis coaluerunt, et ut catechesis mystagogica 4
sancti Cyrilli Hierosolymitani. Quidni dictus fuerit
potius ad competentes jam neophytos, et simul ac
egressi fuerunt a fonte, prout ille Gaudentii Brixi-
ensis secundus supra citatus, qui, eodem teste in se-
rmone seu tractatu quinto, habitus fuit in illa *spendi-*
dissima nocte vigiliarum Paschæ, ut edendi paschalæ
sacrificii disciplinam rudes neophyti discerent; ideoque
statim post acceptum baptismum, et ante eucharistiæ
sumptionem? Hujusmodi quoque esse videtur alter
Augustini sermo, cui titulus: *De Sacramento altaris*
ad infantes, qui est ordine tertius inter illius sermones
ineditos, quos anno 172 e membranis bibliothecæ
Palatiæ Vindobonensis primo vulgavit Vindobonen-
sibus typis clarissimus alias laudatus Michael Denis;
qui etiam sermonem hunc *c. pulchram appellat ad sanctam*
communione præparationem, eique locum
assignat in editione Maurinorum post sermonem 228.

Unum hic addam super hoc Nicetæ libello seu se-
rmone, quodcumque habitus fuerit, et ad quos-
cumque seu competentes, seu egressos a fonte neo-
phytos, aut infantes; titulum nempe quem præfert, *de*
Agni paschalis Victimæ, optime respondere argumento
totius tractatus seu sermonis secundi sancti Gaudentii
Brixienensis ad egressos a fonte neophytos; qui cum
sit de eucharistiæ mysterio, totus versatur in expo-
nenda allegoria agni paschalis Judæorum, qui typus
fuerat corporis Christi a nobis in altaris mysterio
percipiendi; atque ex legibus immolandi comedendi-
que illius typici agni, in Exodi libro scriptis, elegan-
tissime eruit, illustrat atque commendat eas animi dis-
positiones, quibus fidelis instructus ad sacram novi
fœderis mensam ibidem præfiguratam accedere de-
beat. Quidni et Nicetæ nostri libellus de *Agni pascha-*
lis Victimæ eundem habuerit scopum in erudiendo is de
eucharistiæ mysterio auditoribus, ac sancti Gaudentii
Brixienensis sermo seu tractatus? Fieri etiam potuit, ut
titulus huic Nicetæ sermoni vel ab ipso auctore vel a
Gennadio vel ab aliis poneretur de *Agni paschalis Vi-*
ctima, potius quam de *eucharistiæ Sacramento*, seu de
altaris Mysterio, ut vetus arcani disci, lina cautius
servaretur; et sermonis argumentum, quod interim
sub hoc etiam velamine initiati jam satis noverant,
nonnum initiati, etiam si ex relatione audissent, ne-
quaquam perciperent. Quid vero si dixerimus, libel-
lum, seu sermonem Nicetæ de *Agni paschalis Victimæ*,
explicationem tantum fuisse illius typici ritus Judo-
rum, ad præparandos audientium animos ad myste-
rium suo tempore cognoscendum; quin ad ullam in-

terim mysterii explicationem oratio descenderet?
Tunc fortasse ad competentes proprie dictos haberi
potuit hic sermo ante baptismum, absque ulla disci-
plinæ vigentis lesione: et nullus propterea hinc pa-
teret difficultatibus locus, quibus enucleandis hactenus
incubimus; licet ceteroquin, etiam **205** in hac po-
sitione, de eisdem dixisse non pigeat.

Ultimus Nicetæ liber, qui a Gennadio aliisque re-
censetur, jam non competentes respicit, sed poeni-
tentes: est enim objurgatio quardam, et valde quidem
vehemens, ad *Virginem lapsam*, quam præsentem
habet penitentiam publicam ab episcopo accipientem
ob reatum publice notum. Gennadius et Honorius
libellum hunc indicant hoc modo: « Edidit (aut con-
didit) et ad lapsam Virgine libellum, pene omnibus
labentibus emendationis incentivum. » Duo nostrates
alias indicati Gennadii codices omissa voce *pene*,
ita habent: « Dedit et ad lapsam Virginem libellum,
omnibus labentibus emendationis incentivum. » Libel-
lus h. c. jamdiu n. tus, immo jamdiu solus qui ex septem
B a Gennadio memoratis innotesceret eruditus, quin
tamen certum Nicetæ fetum sese proderet, incerto
vagabatur parente; hoc nihilominus felix eventus,
quod non indignus habitus aliquando fuit, qui et
Augustini, et Hieronymi scriptis accenseretur, maxi-
me vero quod inter Ambrosii genuina Opera locum
haberet etiam in absolutissima Ambrosianorum Ope-
rum Maurina editione. *Explicatio* tandem *Symboli ad*
competentes nuper emersa sub nomine Nicetæ epi-
copi nodum solvit, et lucem attulit, ut jam Gennadiani
Nicetæ opus, cujus *Explicatio* illa *Symboli* absque
dubitatione censebatur, et libellus ad *lapsam Virgi-*
nem julficaretur: quod eruditus viris, et Zaboe ipsi
visum fuit, et nos quoque capite I dissertationis hujus
data opera confirmavimus. Libellus hic, qui in Vero-
nensi editio: e Operum sancti Hieronymi a clarissimo
Vallarsio adornata locum habet inter supposititia
tomo XI, col. 178, titulum præfert, *In Susannam*
lapsam objurgatio; inter O. era vero sancti Ambrosii
genuina, ubi a Mauri i. editoribus collocatus fuit
cum aliis sancti doctoris ejusdem argum. ti notis
lucubrationibus de Virginitate, ac de Virginitate, tomo
II editionis Parisiensis in-folio, 1690, titulum habet,
De lapsu Virginis consecrata. Hæc varietas titulorum
nihil offitit huic libello; immo argumentum illius
simul collati enucleatius explicat: est enim vera
objurgatio in *Virginem consecratam*, *Susannam* nomi-
ne, quæ *lapsa* fuerat.

Libelli epitome: exscribere præstat ab ipsa admo-
nitione, quam ad eundem præmiserunt eruditissimi
editores Benedictini. « Continetur hoc in opere vehe-
mentissima increpatio, quæ puellam quæ post pro-
missam ad aras virginitatem vitari se ab im;udico
adolescente sæpius passa, etiam conceptum ex eo
infantem recasse dicebatur, summo cum animi dolore
objurgat ejusdem epi-copus. Igens erat suapte natura
hoc flagitium, sed idul multo gravius cum alia multa,
tum sei uta inde homi multo offensio reddiderat. Susanna,
sic enim illa vocabatur, et nobili familia ducebat
D ortum. Cum autem perpetuum servare pudicitiam
sibi proposuisset, contrarias expugnare nequivit pa-
rentum voluntates, nisi postquam terrificis quibusdam
visis ad id se moveri sæcte affirmavit. Ipsi Domini
re- viscentis festo in præcipua basilica, prope altare
quo eam neophytorum greges cum cereis accensis
deduxerant, vota sua, un-verso populo respondente,
Amen, pronuntiavit. Mox ipsi imposito post consue-
tam exhortatio em velo, illam aliis sancimonialibus
junctam idem præsul admisit in asceterium, ubi eam-
dem idoneis præceptis frequens imbuere non neglige-
bat. Vitam illic haudquaquam duxit ab omni criminis
specie ac similitudine ita remotam, quin non multo
post ejus castitas adversis rumoribus traluceretur.
206 Hoc impatitissime tulit Susanna. Episcopus
vero conjunctis cum ejusdem parente curis, frustra
ut auctores hujus calumnie detecti canonicas luèrent
poenas, desudavit. Ea cum fieri cautior hinc debu-

set, elapsis tamen tribus annis, crimen ejus falsa infamia prius laboraverat, non sine magno Judæorum ac gentium scandalo vere commisit. Omnem, ut illud celaret, lapidem movit: neque ulla ratione ad ipsius confessionem adduci potuit. Convicta demum apud antistitem, publica addicta est penitentiae. Quam cum illa jam cepisset agere, ipsam acerrima oratione, ex qua constat ista scriptio, idem præsul aggredi instituit. Ubi diritatem scelus tum adjunctorum enumeratione tum depulsionem excusationem oculis subiecit, docet remedium unicuique ei superesse, æqualem peccato penitentiam. Cujus quidem labores atque dedecus si generose ad extremum usque spiritum toleraverit, promittit fore ut inferni sibi debiti non desitura evadat supplicia. Compellat etiam ejusdem pseudonymæ virginis corruptorem, eique, Balthasaris nec non Sodomitarum et Gomorrhæorum exemplo, declarat, quæ ipsum præne maneat, nisi similes respicientis suæ ostentat fructus, ad quos eundem extimulat, proposita extremi iudicii nemini evitanda necessitate. Tandem reversus ad Susannam, ei quotidianam psalmi recitationem indicit, ac præterea varios suggerit, quibus et se ad dolorem et Deum ad misericordiam moveat, mentis affectus. Hactenus Benedictini auctores; et ita sane Nicetæ nostri libellus.

In hujus autem libelli laudem scribit Gennadius, quod omnibus, aut pene omnibus labentibus emendationis incentivum sit. Elogio Gennadii, intinuum libelli meritum æstimantis, subscribitur libentissime, subscribetque quicumque libellum ipsum perlegerit: at omni elogio majora sunt, quæ apud nos, atque apud ecclesiasticarum re. um cultores, libellus hic meretur, ob pretiosa quæ continet illius quinti sæculi rituum monumenta, tum quantum ad virginitatis propositum ac sacrarum virginum disciplinam, tum quantum ad penitentiae ordinem in illi qui gravius delictis obnoxii publica esse. et humiliazione et afflictione plectendi ex Ecclesiæ instituto. Erant viri omnes, qui argumenta illustranda suscepunt tum sacrarum Ecclesiæ veteris virginum, tum publicæ quæ peragebatur pro peccatis publicis penitentia, libellum hunc ad lapsam Virginem veluti thesaurum habuere, unde notitias eruerent ad rem opportunas, quarum etiam plorasque minime alibi invenissent: quod hic nobis ad alia properantibus sufficiat innuere.

Expensis septem Nicetæ libellis a Gennadio enuntiatis, ex quibus duo tantum integri supersunt, ad fragmenta aliqua seu reliqua nunc gradum facimus deperditorum; unicui in hujusmodi jactura solatium, quo ipso erant hactenus caruerunt, quoque fraudati etiam non fortasse fuisset, nisi clarissimi viri Michaelis Denis Palatine Vindobonensis bibliothecæ præfecti, nuper vita functi, litterarum amor et rei ecclesiasticæ juvande exortandæque solertia providisset. Scieus enim eruditissimus vir ex septem Nicetæ libellis a Gennadio memoratis unum aut alterum tantummodo integrum superesse, gratissimum atque utilissimum fore iudicavit, si *laïque* saltem quendam deperditorum habere. us, quæ ipse in uno ex veteribus ejusdem bibliothecæ Latinis codicibus invenit, quos recensendo illustrandosque suscepit. Hæc *laïque* itaque Nicetæ episcopi, numero sena, publici juris facta fuisse volumine II, parte tertia 207 Desimoni operis Vindobonæ editi anno 1802, cui titulus: *Codices manuscripti theologici bibliothecæ Palatinæ Vindobonensis et Latini atiarumque Occidentis linguarum*; eaque nunc expensa singulatim aggredimur.

Nam omnia hæc Nicetæ nostri *laïque* vere ac proprie fragmenta deperditorum ejusdem opusculorum dici possunt: sed quædam sunt vere fragmenta, id est loca opusculorum prout in ipsis reperiebantur, et prout ab auctore scripta atque pronuntiata fuerunt, perfecte relata in opere quo codex ille constat, cuique titulus, *Ordo, seu brevis explanatio de Catechizandis Rudibus*; alia vero, potius quam loca opusculorum integra, sensus sunt eorumdem, quos codicis auctor in orationem suam accommodavit, ac veluti

A sibi ascivit, retentis tamen, prout sermo ferebat atque orationis ductus, ipsis auctoris verbis; atque hæc porro, potius quam opusculorum deperditorum Nicetæ fragmenta, aptiori fortasse vocabulo, quo a veris propriis fragmentis distinguantur, reliqua dixerimus.

Secundi itaque hujus generis videtur fragmentum seu potius reliquum primum, in quo non Nicetas loquitur, sed ex Nicetæ, et ex Nicetæ sensibus ac verbis, auctor illius *Ordinis seu brevis explanationis de Catechizandis Rudibus*; ipse namque hic est, qui non competentes docet sicuti Nicetas, sed eos qui in fide ac religione rudes instruere debebant, mo. et de modo ac ratione docendi, sumpta sibi quæ accommodata Nicetæ doctrina, prout cuique legenti patere potest. Reliquum hoc (ita effari liceat) procul dubio pertinet, prout etiam in codice indicatur, ad libellum Nicetæ primum ad competentes, *Præparatorium* etiam dictum, in quo ex Gennadio docebat Nicetas competentes suos, *qualiter se debeant habere*, seu potius *qualiter credere et q. aliter agere competentes, qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire*: ad hunc enim scopum reliqui hujus verba apprimè referuntur: « Instructiones necessarias ad fidem currentibus opus est explorare. . . quibus doceatur ad baptismum electi, ut quid dimiserint sciant, et quid desiderant magis intelligant, et quid accepturi sunt, vel quid observare debeant certius recognoscant; quia magnum est quod desiderant, grande est quod inchoant, sive Deus inspiravit, sive homo commouit et suavit. » Generis vero prioris, ideoque fragmentum proprie dictum, videtur esse fragmentum illud brevissimum Nicetæ secundum, in quo quis catechumenus sit explicatur; atque hoc quoque partem constituisse ejusdem libelli Nicetæ primi ad competentes, verisimile valde videtur, sicuti ipsa voce *ibidem*, fragmento anteposita, signat etiam codicis auctor.

Sequitur fragmentum tertium, cæteris tum procedentibus tum subsequentibus prolixius, atque tam rerum pondere quam dictione ipsa præstantius. Totum constat ex ipsissimis Nicetæ verbis; ideoque vere ac proprie fragmentum est ex Nicetæ scriptis decerptum, insertumque Operi quo constat codex. Si dictionem *Fragmenti* hujus inspiciamus, elegantissima est oratio, quæ satis ostendit quantum valeret Nicetas etiam in humanis literis, ac facultate dicendi. Si vero argumentum orationis i. tueamur, præclara est ad competentes institutio de abrenuntiationis tempore, ratione, ac valore; nec non et gravis suggillatio illius temporis tum virorum tum mulierum, qui peregrino capillorum ductu, et nimium exquisito capitis corporisque ornatu, abrenuntiationi in baptisate factæ contradicebant. Abusus hujusmodi descriptio in hoc fragmento ita viva est, ac vere pictoria, ut sibi quisque videatur, tum viros tum mulieres a 208 Nicetæ reprehensos, presentes conspiciere in ipso eorum cultu qui erat reprehensionis occasio. Ab auctore codicis signatur hoc fragmentum veluti pertinens ad libellum eundem Nicetæ primum ad competentes, cui ascribuntur præcedentia duo; quod valde etiam probabile est ex noto illius libelli argumento a Gennadio indicato, *qualiter nimirum se debeant habere competentes qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire*; qui instruendi propterea erant in ipsa præparatoria concione super abrenuntiatione ab ipsis faciendâ, ut ad baptismi gratiam pervenirent, antequam ad abrenuntiationem ipsam accederent, atque ad alia admitterentur quæ competentium essent.

Fragmentum quartum tribuitur in Vindobonensi codice libro Nicetæ secundo, qui, ut superius vidimus, erat de *gentilitatis Erroribus*. Hoc vero, neque ad libellum Nicetæ secundum penitus pertinere existimamus, neque fragmentum omnimode esse, sed potius excerpta quædam, quæ sibi et orationi suæ ex variis Nicetæ locis auctore codicis accommodavit. Verba illa: « Certe omne peccatum sine dæmonis operatione non fit; quæ omnia opera diaboli, vel ejus pompas esse intelligimus, » facile ad libellum Nicetæ secundum de *gentilitatis Erroribus* pertinere posse cognoscimus: at

quæ continuo sequuntur, nulla facta loci, unde sunt A
eruta, distinctione : « His ergo malis se homo expediens, has catenas post dorsum suum velut in faciem projiciens inimici jam sincera voce pronuntiat : *Credo in Deum Patrem omnipotentem*, et reliqua ; » hæc quidem verba sunt ipsissima libelli Nicetæ quinti *de Symbolo*, capite 1, non excepto vocabulo *sincera*, pro quo legimus *symbolica* in edito ex codice Ghsiano. Quæ vero postea legimus : « De Fide enim sicut in eodem Symbolo continetur, pleniter ad fidem quisque atque ad baptismum pervenire desiderans instruendus est pariter et docendus, ut brevitate Symboli in corde memoriter teneat, quod quotidie dicat apud semetipsum, antequam dormiat, cum de somno surrexerit, quod omnibus horis in mente habeat ; » omnia hæc sunt potius Nicetæ sensa quam verba, quæ codicis Vindobonensis auctor hausit, sibi quæ ascivit, ex eodem libello quinto *de Symbolo*, capite 15 et 16, ubi hæc admonitiones ad competentes habentur. Reliqua verba : « Similiter et orationem Dominicam, et signaculum (crucis) quo se contra diabolum muniat ; » apud Nicetam ibidem non exstant, sicuti nec sensus eorum, sed neque ubi exstare potuerint facile possumus conijcere ; nisi dicamus peculiarem alium ad competentes libellum scripsisse Nicetam de oratione etiam Dominica, quæ Gennadio notus non fuerit, et de signaculo crucis disseruisse aut in primo aut in alio ex libellis a Gennadio indicatis.

Fragmentum quintum, brevissimum omnium, ac veri nominis fragmentum, his verbis constat : « Symbolum est commemoratorium fidei, et sancta confessio, quæ communiter ab omnibus tenetur et dicitur. » Hæc verba porro in *Explanatione Symboli* non habentur ; et verba sunt, ut videtur, quibus Symboli notio ingeritur iis ad quos primo de Symbolo sermo sit. Quidam hæc dicta fuisse intus in Symboli *traditione* ; et ita alium scripsit libellum ad competentes, in traditione Symboli, qui similiter Gennadio notus non fuerit ? Fragmentum hoc in codice Vindob. e. si signatur quidem Nicetæ nomine in libro ad competentes, sed libri numerus non indicatur. Fragmentum denum sextum, titulum vere fragmentum, ac breve quoque, est quadam exorcismorum **209** rationem generatim recte itam accommodata, sed quæ dicta cursim videtur in se mone quæ plura alia complecteretur, ideoque probabiliter in libello Nicetæ primo *ad competentes*, *Præparatorio* a Trithemio nuncupato, prout etiam in codice notatur. Atque hæc de Nicetæ fragmentis, seu reliquiis satis.

Stylus nunc opusculum Num Nicetæ nostri dignus est qui perperat ; de hoc enim non siluerunt veteres, qui Nicetæ meminerunt. « Composuit simplici ac nitido sermone, ait Gennadius, competentibus ad baptismum instructionis libellos sex. » Idem repetit Honorius Augustodunensis. Duo nostri Gennadiani codices habent, *simplici et mundo sermone*. Trithemius paulo latius ita scribit : « Niceas... vir in divinis Scripturis studiosus et eruditus, ingenio acutus, sermone apertus et nitidus, scripsit, etc. » Cassiodorius quoque, qui, uti superius vidimus, unum ex his Nicetæ libellis commemorat, librum nempe *de Fide* ; eundem commentat ob *doctrinæ celestis claritatem* quam continebat, et ob *compendiosam brevitatem* quæ erat exaratus. His testimoniis veterum precedentibus de Nicetæ stylo, jam quatuor in ejusdem opusculis admiramur quæ a l stylo spectant, aut quæ ad stylo proximè referuntur ; sermonis nempe simplicitatem atque nitorem, Scripturarum eruditionem, ingenii aciem, compendiosam in scribendo brevitetem.

Sermonis simplicitas atque nitore satis eluceat ex ipsa opusculorum, quæ supersunt, lectio, necnon et fragmentorum ; maxime vero ex lectione fragmenti tertii, quod est cæteris, sicuti prolixius, ita et luculentius. Etsi autem aliqua sit eloquentiis diversitas inter opusculum *de Symbolo* et aliud *ad lapsam Virginem*, prout diversa argumenti ratio postulabat,

ut latius capite primo dictum fuit ; stylus idem nihilominus apparet, utrobique simplex, utrobique nitidus ac mundus, ut suavitatem quandam redeat, et peculiarem quidem, quæ Nicetæ nostri stylo, ut cæteris illius temporis scriptoribus ita distinguit, ut cum nullo postea plene atque exacte comparari queat. Cum absque certo auctoris nomine vagaretur superiori ætate libellus Nicetæ nostri *ad lapsam Virginem*, fuit quædam etiam styli propinquitas quæ eundem aliquando veluti copulavit Operibus divi Hieronymi ac divi Augustini : at non diu latuit manifesta diversitas, quæ factum fuit, ut neutrius omnino esse crederetur ; ac proinde ut illum Hieronymianorum Operum editores, critices demum regulis suadentibus, collocarent inter supposititia, editores vero Augustiniani nullum illi locum in editionibus divi Augustini concederent. Ipsi quoque editores Operum divi Ambrosii, qui libellum eundem genuinis scribitus sancti Mediolanensis præsulis inseruerunt, utpote tanto præsule dignum, non diffidentur stylo libelli hujus non plane conformem esse stylo cæterarum Ambrosii lucubrationum. « Quæ cum ita sint (inquunt in admonitione prævia ad hunc libellum), nihil jam contra Ambrosium pugnare potest excepto stylo. Licet enim hujusce operis eloquutio quibusdam non multum videatur differre ab Ambrosiana ; fatendum tamen est sanctum præsulem, etiam ubi orationem adhibet maxime concitata, minus densis ac brevibus incisus etc. » Si hanc styli diversitatem inter hunc libellum ac cæteros Ambrosii indubios fetus ipsi Ambrosianorum Operum editores agnoscere coacti sunt, licet eorum esset semper libellum hunc Ambrosio ad judicare ; magis agnovissent ex libello altero *de Symbolo* si notus ipsis fuisset : stylus enim alicujus melius ac clarus agnoscitur in pacata et simplici oratione, ubi is naturaliter disserit, et eloquio utitur **210** sibi familiari ; quam in oratione concitata, ubi stylus ipse quandam induit veluti necessario ex discessu animæ turbationem. Stylus itaque Nicetæ nostri, *simplex ac nitidus* non immerito a Gennadio appellatus, stylus sui generis est, qui faciem quandam suam propriam gerit, quæ a cæteris scriptoribus facillime distinguatur, maxime vero a tribus illis majoribus inter Latinos Patres, Hieronymo, Ambrosio et Augustino ; quibus nihilominus attributum aliqua de fuisse, etsi per errorem, jure non levis.

Ad stylo proximè pertinet eruditio Scripturarum. Hæc porro quam late patet in duobus, qui supersunt, Nicetæ libellis : qui Scripturarum sensibus ac verbis concinne adhibitis, apteque insertis, undique scætant ! Ingeni acies elucet quoque, ac præcipue in libello *ad lapsam Virginem* ; ubi tanta, et tam apta congerit penititudinis argumenta, ut lapsæ animæ adigat ad culpæ detestationem, et ad penitentis labores suscipiendos. Compendiosa denique brevitatis Nicetæ stylo disti gunt ; quæ procul dubio referuntur ad eos quos scripsit libellos ad institutionem competentium, qui prolixo sermone non erant fatigandi. De compendiosa brevitate libelli *de Fide* testem habemus Cassiodorium, cujus verba supra retulimus : compendiosam brevitetem in latissimo Symboli argumento nos ipsi conspiciamus in illius *Symboli Explanatione* ; et ita quoque, ut eandem compendiosam brevitetem in reliquis ad competentes opusculis rectissime conijciamus. Libellus *ad lapsam Virginem* fortiori utitur oratione, atque uberiori eloquentia, prout res exigebat : quod argumento est Nicetam nostrum non in uno tantum eloquentiis genere valuisse ; immo eo donatum ingenio fuisse, quo eloquentiores Ecclesie Patres, ut dicendi rationem, tum audientium captui, tum rei quam ageret, tum temporis quo disserebat, aptissime accommodaret.

Post opusculorum Nicetæ fragmentorumque recognitionem, nec non et post styli ipsius indolem indagatam, non inopportune queri posset, quo tempore aut loco scripta fuerint a sancto Aquileiensi Nicetæ indicata opuscula ; num scilicet ante Atilianum

Aquileiæ excidium, an post; num Aquileiæ, an in portu Romatino? Distingamus primum oportet Nicetæ libellos quos scripsit ad competentes, ab eo quem condidit ad *Virginem lapsam*; dum enim libelli hujus causa fuit peculiaris occasio illius lapsæ virginis objurgandæ, quæ probabiliter semel tantum in toto Nicetæ triginta annorum episcopali regimine locum habuit, originem illi habuerunt ex consueto episcopali munere instituendi quotannis appositis sermonibus, appropinquante paschali solemnitate, competentes ad baptismum, qui passim tunc temporis et ex gentilitate, et ex Judaismo, et ex Christianis etiam parentibus in adulta ætate veniebant. Horum porro opusculorum Nicetæ ad competentes ortum, si vel primis assignemus Nicetæ episcopatus annis, rem dicimus valde consonam veritati, valdeque Nicetæ episcopali zelo convenientem, qui certe pastorale munus a competentium etiam institutione adori debuit.

Quinam vero habendi sunt primi Nicetæ episcopatus anni? Jam eruiamus conjecturæ ex Ecclesiæ etiam Aquileiensis monumentis petitis, Nicetam nostrum, antequam ad episcopalem Aquileiensem sedem condescenderet, unum fortasse fuisse ex auxiliariis Ecclesiæ Aquileiensis episcopis, qui ad portum Romatinum sederet, ibique vicarias ageret Aquileiensis episcopi partes in amplius imæ diocesis regimine, antequam peculiaris episcopatus Concorliensis atque etiam Caprulanus exurgerent; unde Romatiense civitatis episcopus **211** vulgo dici potuit, et ita etiam a Genadio appellari. Quidni igitur vel tunc, ideoque in portu Romatino, ac probabiliter etiam ante Attilanum Aquileiæ excidium, scriperit Nicetas sex instructionis libellos competentibus ad baptismum? At si res quidem ita se habuit, terminus nihilominus figendus videtur, seu temporis epocha statuenda, ante quam libellus saltem Nicetæ quintus de *Symbolo* ortum habuisse non potuit. Vidimus scilicet libellum Nicetæ quintum de *Symbolo*, et aperte meminisse hæresis Eutychiezianæ, et eandem quoque insectatum fuisse ipsissimis a divo Leone Magno adhibitis rationum momentis, necnon et pene verbis ipsis, in celebri sua ad Flavianum epistola, quæ communi eruditorum calculo data fuit anno 449. Non igitur ante annum eundem 449 scribi potuit a Nicetâ nostro libellus saltem quintus de *Symbolo*, si eundem scripsit ante Attilanum urbis excidium, et si in portu Romatino positus, ubi auxiliariis episcopi munus egerit Aquileiensis Ecclesiæ; nisi potius dicamus, post evulgatam sancti Leonis Magni ad Flavianum epistolam, Nicetam inseruisse libello suo quinto de *Symbolo*, a se jam pridem confecto, ea quæ ad novam hæresim ex eadem epistola confodiendam spectarent.

Quid vero si Nicetas noster, ante capessitum Aquileiensis Ecclesiæ episcopatum, episcopus nullatenus sederit in portu Romatino pro antecessore, seu antecessoribus episcopis Aquileiensibus? Tunc Nicetas episcopatum inivit Aquileiensem biennio tantum post urbis excidium, anno scilicet 454. ideoque antequam Aquileia caput aliquo modo efferre potuerit et propriis ruinis, ac probabiliter antequam et barbarorum captivitate reduces adessent Aquileienses cives, de quibus sanctus Leo Magnus in epistola ad eundem Nicetam anno 458, de qua superius dictum fuit. Primis igitur Aquileiensis episcopatus Nicetæ anni, post Aquileiæ excidium, et post annum 451, referendi tunc sunt sex illius ad competentes instructionis libelli: de quibus nihilominus adhuc incertum, num Aquileiæ habiti fuerint, an alibi, et in novo maxime Romatino portu, seu potius civitate Romatiana, quæ jam et Concordiæ portusque veteris Romatini ruinis, utriusque incolis ibidem affluentibus, sufficienter adoleverit; et ubi Nicetas primis episcopatus sui annis, Aquileia adhuc jacente, frequentius commoratus fuerit, unde quoque Romatiense civitatis episcopus dici potuit.

In tanta rerum incertitudine, non incongruum erit

A nonnihil hic data opera attingere (quod superius quoque semel atque iterum pro re nata obiter ex parte al qua factum fuit) de Aquileiæ urbis statu post ejusdem excidium, et toto eo triginta annorum spatio, quo Nicetas vixit episcopus. Quidquid igitur Aquileia capta, crudelissimus egerit Hunnorum rex ferro atque igne, cædibus ac ruinis; non ita tamen in eam sævitum unquam arbitraret, ut urbem munitissimam, amplissimam, ac populosissimam, qualem historici veteres Aquileiam describunt, publicis privatisque ædificiis solidissimis instructam atque confertam, prout post tot sæcula rudera ipsius quæ adhuc effodiuntur ostendunt, solo penitus æquaverit, et inhabitabilem omnino reddiderit. Hoc nimirum immensi erat operis ac laboris, quibus etiam sufficere fortasse potuisset immensus pariter barbarorum exercitus, sufficere illum non sinebat ea præda di prædiendi cupido, qua in alias quoque Venetiæ atque Æmiliæ civitates præcepere ferebatur, quibusque exitium similiter intulit eodem ipso anno 452. Quapropter combustam licet eversamque dixerimus Aquileiam **212** ex Attilana feritate, atque civibus vacuum, qui partim necati fuerint, partim in captivitatem abducti, partim fuga dispersi; non eam tamen ita prostratam dejectamque intelligamus, ut mox, Barbaris ex Italia eodem ipso habente anno egressis, civium plures et fuga reducis illam iterum incolere aliqua saltem ex parte non potuerint, eandemque non multo post al quoque etiam modo instaurare, illis quoque adjuvantes qui, Attila insequenti anno et vivis sublato, fractoque in le Hunnorum imperio, in olum demum ad patrias sedes et captivitate remearunt.

Aquileiæ fatum veteres historici descriperunt, non ea tamen narrationis consensione, ut disputandi conjectandique locum posteris non relinquerint. Muratori, in Annalibus Italiæ ad annum 452, historica monumenta afferit nonnulla de Aquileiæ excidio; plura vero clarissimus De Rubéis in dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 20, num. 3, ubi peculiariter, et ad rem nostram apposite inquit, *quo in loco Nicetam inraserit Adeodatus Romanæ Ecclesiæ diaconus, de quo in præcitata divi Leonis papæ ad Nicetam epistola; et an illum inviserit Aquileia, quæ sex annorum spatio post cladem Attilanam instaurata fuerit?* Muratorii sententia est, Aquileiam reipsa tunc, saltem ex parte, restauratam fuisse; alias vero aliis temporibus passam fuisse ruinas, et quibus demum emergere non potuit. De Rubéis vero, post allatas historiarum auctoritates, ad eam tandem, quam ultimo loco affert, Liutprandi Tic nensis diaconi ac postea episcopi Cremoenensis, qui sæculo decimo scripsit, et *inditus dissipatam a rege Attila Aquileiam asseruit, nec ulterius elevatam*; id eo sensu a Liutprando dictum fuisse ait, non quod reapse numquam Aquileia post Attilanam cladem *elevata* fuerit, sed quod nempe ad primam redierit numquam magnitudinem, neque ita potuerit instaurari, ut cum aliis reparatis civitatibus conferri posset, ac in Venetiæ provincia caput erigere. Instaurata itaque recte censi potest Aquileia post Attilanam cladem, ac denuo a propriis etiam civibus ruina elapsis habitata. Hoc tamen nec tam subito fieri potuit, viribus deficientibus simul atque operibus, neque tanta celeritate, ut temporis spatium aliquod, et satis quidem diuturnum, non intercesserit ab excidio ipso ad eam quamcumque instauratorem, qua merito diceretur ex prior solitudinis atque excidii statu egressa.

Quid igitur tam verosimile, quam ut Nicetas primis episcopatus sui annis vix Aquileiæ sederit, et alibi potius, ac maxime in civitate Romatiana, frequentius fuerit? Si hæc conjectandi ratio non improbatur, certe, quod attinet ad Nicetæ libellos sex ad competentes, eos facilius dixerimus in civitate Romatiana ortum habuisse quam Aquileiæ, ubi probabiliter, Nicetæ ad episcopatum assumpto, et sacra adhuc aedes reparanda erant, et alia Ecclesiæ ædificia, ut episcopium, clericorum domicilia, monasterium virorum,

ac monasterium etiam sacrarum virginum, quæ omnia commune urbis fatum, biennio ante, proculdubio non effugerunt; et pro quibus reparandis, non modo prona voluntas, impendia et opere, sed tempus etiam sufficiens requirebatur.

Aliter nunc dicendum de libello *ad Virginem lapsam*. Licet sacrarum virginum institutum ab ipsis Ecclesiæ incunabulis effluerit, ut unaqueque diocesis parumper exulta et Christianæ perfectionis imbuta principiis, agmina earumdem numerare potuerit ad singularem religionis nostræ gloriam, nondum tamen plura erant condita Asceteria iisdem omnibus una simul continendis; et ut plurimum **213** unum erat tantummodo sub unoquoque episcopo, in præcipuo sæpe diocesis loco, ubi ipse frequentius adesse consueverat; dum interim ceteræ aut in propriis domibus viverent, aut in privatis ædibus simul quidem, at privatum quoque collectæ. Monasterium sacrarum virginum in Aquileiensi celeberrima Ecclesiæ, et in ipsa Aquileiensi urbe, immo in media civitate jamdiu existisse, abunde superius conjiciebam in mantissa ad caput quartum, ubi multa de hac re; et ubi etiam notabamus, quod etiamsi in Atilano excidio monasterium sacrarum virginum Aquileie situm communem jacturam probabiliter pertulerit, non longe post reparari potuit, et ita etiam, ut prior in omnibus revivisceret disciplina, qualis in libello *ad lapsam Virginem* splendidissime effulget. Libellum itaque Nicetæ nostri, seu potius sermonem objurcationis *ad lapsam Virginem*, Aquileie ortum dictumque verisimiliter existimamus: immo, ut aliquid etiam de tempore addamus quo probabilis habitus fuit, hunc ad postremos potius Nicetæ episcopatus annos pertinere libenter dixerimus; cum demum, ex Nicetæ ipsius pastoralis sollicitudine, omnia aut pene omnia quæ ad Ecclesiæ spectarent, ad fidelium conventus, ad liturgiæ ordinem ac decorem, ad festorum solemnitatem, et alia hujusmodi quæ ibidem memorantur, ita essent in statum pristinum restituta, ut florentissimæ Ecclesiæ speciem præberent, et ut vix in hac parte Atilani excidii memoria ibidem amplius remaneret, cujus reapse ne minimum quidem indicium in tota illa lucubratione apparet.

Verum Nicetas, qui triginta annorum spatio Aquileiensem rexit Ecclesiæ, nihil ne aliud elucubravit præter septem illa opuscula a Gennadio memorata, ejusque exscriptoribus Honorio ac Trithemio, et de quibus hactenus disseruimus? Hoc quoque inquisitione aliqua non indignum existimamus, ut quæ ad Nicetam nostrum spectant, omnia, quoad fieri potest, investigemus. Quæ Trithemius habet de Nicetæ Romanianæ urbis episcopo in suo de Scriptoribus Ecclesiasticis libro, num. 118, superius nos retulimus ex Bibliotheca Ecclesiastica Joannis Alberti Fabricii Hamburgi edita 1718; ubi septem illa tantummodo Nicetæ opuscula referuntur, ad instar Gennadii atque Honorii: at in editione anteriori Operum ejusdem Trithemii ex Bibliotheca Marquardi Freheri, Francofurti, typis Wecheliani anno 1601, in-folio, post ultimum Nicetæ opusculum *ad Virginem lapsam*, hæc statim verba leguntur: *Et quædam alia*; ita ut ex eodem Trithemio intelligamus, alia quoque scripsisse Nicetam præter illa septem memorata opuscula, quorum titulos dederat. Cujusnam auctoritatis censenda sit hæc Trithemiana editio, quæ allatis verbis hoc loco abundat, et Nicetam nobis exhibet aliorum etiam opusculorum auctorem, non ausim dicere: quamquam et ipsa Trithemii superior enuntiatio, quæ eadem est in utraque editione, scilicet, *Scriptis ad edificationem legentium non contemnendæ lectionis opuscula, de quibus subjecta feruntur*; satis innuit existimasse perfectio Trithemium alia quoque scripsisse Nicetam præter ea quæ ex Gennadio et Honorio tunc ipse subiebat. Addam vero, etiam in Martyrologio Romano Petri Galesinii, Mediolani typis impresso anno 1578, Nicetam nostrum indicari hoc elogio: In Romanianæ civitatis sancti Nicetæ epi-

A scopi et confessoris, qui multis libris conscriptis, ac vita religiose acta, sanctimonice et doctrinæ laude florens, abiit ad Dominum. Si multos itaque Nicetas libros conscripsit, probabiliter alios scripsisse dicendus est supra septem a Gennadio **214** aliisque memoratos.

Et sane in superius citata epistola Henrici clerici Pomposiani monasterii ex Diario Italico clarissimi Montfauconii, seu in librorum Catalogo ejusdem monasterii qui eidem epistolæ annectitur, ubi, pag. 84, indicatur liber *Nicetæ episcopi de Ratione Fidei*, qui certe idem esse videtur ac libellus Nicetæ tertius *de Fide unice Majestatis*, de quo antea suo loco dictum fuit; in hoc librorum Pomposianorum Catalogo, post indicatum *Nicetæ episcopi de Ratione Fidei librum unum*, continuo subiungitur: « Ejusdem (*Nicetæ scilicet episcopi*), de Spiritu sancti Potentia librum 1. Ejusdem, de Diversis Appellationibus Domino nostro Jesu Christo convenientibus. » Ipsius igitur Nicetæ nostri Aquileiensi eccle probabiliter opuscula alia duo, a Gennadio et Honorio non memorata; quæ undecimo labente sæculo servabantur in instructissima bibliotheca Pomposiani monasterii, una cum ejusdem libello *de Fide unice Majestatis*, et uno eodemque compacta volumine; quæque postea fortasse una cum illo penitus interierunt, cum nullibi, quod sciam, eorum mentio inveniatur, nec ulla hujusmodi in Veterum monumentorum collectionibus aut in sanctorum Patrum appendicibus extet elucubrato, quæ vere Nicetam nostrum referat auctorem. Quidni et ad competentium institutionem hæc duo quoque Nicetæ opuscula pertinuerint; seu potius ad institutionem neophytorum post baptismum, quibus penitiora Christianæ religionis explicabantur, eidem antea non commissa?

Joannes Albertus Fabricius in sua Bibliotheca Græca, tomo VI, pag. 430 primæ editionis scribit, quod « in Bibliotheca nova Manuscriptorum Labbei pag. 27 memorantur sancti Nicetæ Dacorum episcopi, de quo sæpe Paulinus Nolanus, et Martyrologium Romanum ad diem 7 Januarii, tractatus duo; primus de Vigilis servorum Dei, alter de Bono Psalmody, ex codicibus Vaticanis, et ex bibliotheca sancti Maximi Taurinensis. » At inveniunt quidem Labbeus inter codices Vaticanos et in bibliotheca sancti Maximi Taurinensis sub Nicetæ episcopi nomine hosce Tractatus duos: quis illum certum reddidit ad Nicetam Dacum pertinere, de quo sæpe Paulinus Nolanus, et Martyrologium Romanum ad diem 7 Januarii? Dacum proculdubio pronuntiavit Labbeus Nicetam auctorem duorum horum tractatum ex præconcepta opinione, quæ tunc omnium pene erat eruditorum contra Baronium; quod Nicetas ille Dacus, sancti Paulini Nolani amicus, et in Martyrologio Romano ad diem septimum Januarii positus, idem esset ac Nicetas Romanianæ civitatis episcopus a Gennadio primum, deinde et ab Honorio ac Trithemio nominatus; et quod Nicetas Aquileiensi alius omnino a Nicetæ Gennadiano esset, neque alicujus operis auctor haberetur. Horum nihilominus duorum tractatum nequaquam dixerim auctorem esse Nicetam nostrum Aquileiensem. Binos nimirum hos tractatus, *de Vigilis servorum Dei*, ac *de Bono Psalmody*, non sub Nicetæ, sed sub Nicetii episcopi nomine, ex codice manuscripto San-Germanensi erutos, divulgavit Dacherius Spicilegii tomio III primæ editionis, et tomo I, pag. 221 editionis secundæ in-folio; eosque in monito quod eisdem præmisit, optimis sane conjecturis, tribuit sancto Nicetio episcopo Trevirensi, qui medio circiter sexto sæculo floruit, et prius abbas fuerat cujusdam monasterii, ubi eundem putat hos tractatus habuisse ad fratres suos instituendos *de Vigilis et Psallendi Modo*. Quidquid interim sit de conjecturis ac de opinione Dacherii: hi duo tractatus, qui ceteroquin **215** virum doctum et in divinis Scripturis eruditum, multoque pietatis ac devotionis affectu ferventem, suum auctorem ostendunt, nequaquam fi-

tus sunt Nicetæ nostri Aquileiensis, uti vel maxime ex stylo nunc ejusdem satis notè cognoscere certissime possumus. Hæc vero dicere Nicetæ nomen nos compulsi, impositum titulis duorum horumce opusculorum in Labbei Bibliotheca nova Manuscriptorum: cæterum, non quæ non scripsit, sed potius quæ scripsisse Nicetam nostrum Aquileiensem existimamus, ultra septem libellos a Gennadio aliisque memoratos, inquisitionis hujus nostræ scopus et ratio sunt.

Cur non itaque, præter memoratos e Pomposiani quondam monasterii bibliotheca libros, de *Spiritus sancti Potentia*, ac de *Diversis Appellationibus Domino nostro Jesu Christo convenientibus*, alia quoque elucubraverit Nicetas Aquileiensis triginta annorum spatium, quo Aquileiensem tenuit episcopatum, in maxima rerum ac temporum difficultate, post *bellicam cladem*, cum removeada essent mala quæ *hostilitas* intulerat, et *illata vulnere religionis ratione sananda*, ut sanctus Leo pontifex maximus in notissima sua decretali epistola ad eundem scribebat? Consultationes propterea, quas Adeodatus Romanæ Ecclesiæ diaconus, Nicetæ Aquileiensis nomine, ad apostolicam sedem attulerat, Nicetas ipse scripto aliquo exaravit, etsi fortasse non epistolari modo, ut capite septimo contra Zabeum conjectavimus. Scripsit quoque proculdubio et ad episcopos suos comprovinciales, cum jussu ipsius sancti pape Leonis ad eosdem direxit decretalem illius epistolam super consultationibus suis. Cur non et tractatus habuerit ad Aquileiensem populum peculiares super conjugii, ad normam *accepta ab apostolica sede auctoritatis*, ut ad priores viros facilius redirent mulieres quæ aliis nuperant, dum illos crederent in captivitate peremptos? Cur non, et super aliis rerum capitibus ejusdem epistolæ decretalis, exhortationes habuerit oportunas, dum medicas manus curandis suorum morbis afferre satagebat? Stylus ipse opusculorum Nicetæ, quæ sunt, abunde in eodem ostendit et scribendi facilitatem, et copiam in dicendo, et multam in Scripturis eruditionem, et zelum domus Dei vehementem; ut inde non invite inferamus alia quoque, et quidem non pauca, triginta annorum spatium scripsisse Nicetam, quæ Gennadio aliisque exscriptoribus ejus non innotuerant, quæque temporis injuria perierunt.

Præterquam quod ex eisdem sex, quos novimus, competentibus ad baptismum instructionibus libellis, non segre conjiciamus alios quoque ad eorum similiter instructionem eundem scripsisse, prout illorum temporum disciplinæ ratio postulabat. Cum *Explanatio Symboli*, quam habemus, dicta fuerit, ut superius vidimus, in Symboli redditione; non omiserit certe Nicetas sermonem alium præmississe etiam in Symboli traditione, ad quem fortasse spectat fragmentum Quintum Vindobonense, uti suo loco innuimus. Cum orationis Dominicæ recitatio inculcetur in fragmento seu reliquo quarto, ex Nicetæ se sibus; quidni et opusculum seu libellum ipse exaraverit ad competentes de orationis Dominicæ explanatione, prout moris erat, seu cum competentibus traderetur, seu cum a competentibus, sicut Symbolum fidei, stato tempore redderetur? Post baptismum similiter, ad infantes seu neophytos, alia probabiliter exaravit Nicetas ad plenam divinis mysteriis instructionem, quæ ante baptismum non tradebatur, ut puta de baptismi ipsius ritibus ac de contritionis et eucharistiæ sacramentis; et hoc pro illius temporis disciplina, et celebriorum Ecclesiæ Patrum exemplo, Ambrosii, Augustini, Cyrilli Hierosolymitani, aliorumque, quorum super hæc ipsa re jam antea meminimus. Quid vero ex libello *ad Virginem lapsam*? Testatur ipse Nicetas in hoc libello num. 19, *allocutionem* se habuisse ad Virginem illam ea die solemnæ quæ virginis velum acceperat. Testatur, num. 28, ex *pastorali* officio suo, se illi et cæteris aliis non defuisse, *communionem sancta*; id est sermonibus, ut videtur, ad virgines habitis ex professo. Testatur denique et sequenti numero 29, se *hymnum virginis exposuisse*; quo fortasse nomine

A hominibus intelligi possunt in aliquem psalmum qui de virginitate esset ac probabiliter in quadragesimum quartum, unde sponsarum Christi dignitas emicat. Quanta itaque non invite inferimus elucubrasset Nicetam Aquileiensem, ultra septem a Gennadio memoratos libellos, illo triginta annorum spatium quo Aquileiensem rexit Ecclesiam!

Restat nunc ad hujus capitis complementum, ut de sanctitate Nicetæ episcopi Aquileiensis, ac de ejusdem cultu, tum in Ecclesia generatim, tum apud Aquileienses dicamus. Primo autem loco non est hic præmittenda clarissimi Muratorii in Annalibus Italiæ ad annum 401 parum certe meditata animadversio super sanctorum titulo, quoad Aquileienses priorum seculorum episcopos, dum obitum indicaret sancti Romani pontificis Anastasii, cujus in veteribus Catalogis mentio est cum sancti titulo, ut ipse ait; et cujus profecto etiam in Martyrologio Romano memoria recolitur ad diem 27 Aprilis, nec non et festum eodem die Romæ celebratur cum lectionibus propriis in patriarchalibus basilicis Vaticana, Lateranensi, atque Liberiana, ut constat ex earundem basilicarum propriis sanctorum. Sanctorum titulo donabantur, inquit ille, etiam viventes illorum temporum episcopi, prout etiam nunc Romani pontifices; et ideo sanctos appellatos novimus omnes priorum seculorum Romanos pontifices, sicuti etiam episcopos Mediolanenses, Ravennates, Aquileienses, Veronenses, etc.; quia tamen hic titulus haberi debeat veluti absolutum eorumdem sanctitatis argumentum, quod comparari valeat cum iis quæ posteriori ævo pro sanctorum canonizatione decreta fuerunt. Suggillare hic voluisset videtur clarissimus vir nimiam quandam in memoratis Ecclesiis facilitatem colendi sanctorum titulo omnes aut pene omnes veteres suos episcopos, ex eo quod in veteribus monumentis eorum nomina sancti titulo ornata conspiceretur.

Quidquid vero sit de aliis quas nominat Ecclesiis, de quibus hic singillatim dicere non est locus; quod ad nos attinet, non erat quidem cur in earum numero hæc de causa Aquileiensem Ecclesiam collocaret. Præter Aquileienses episcopos martyri gloria coronatos, quorum duo tantum aut tres vobis innotescunt, quibusque cultus hæc etiam una ratione cum sanctitatis titulo jure debetur; quotiam sunt ceteri, qui licet viventes sancti titulo decorati fortasse fuissent pro illorum temporum more, sanctitatis cultum inde postea obtinuerunt? Quinque priora secula integra excutimus, et tres tantummodo Aquileienses episcopos non martyres sanctitatis titulo cultos novimus, Valerianum videlicet, Chromatium, atque Nicetam de quo agimus; ut propterea Aquileiensis Ecclesia inter eas potius numerari a Muratorio debuisset, quæ non sine magno detracto ac parcitate episcopis suis et sancti proprie dicti titulum, et sanctitatis cultum a primis usque temporibus tributum voluerint. Inter Aquileienses episcopos quinti sæculi adest Augustinus, sancti Chromatii successor, 217 qui viveus sancti et sanctitatis titulo decoratus cernitur in eo Fidei libello qui eidem a quibusdam Pelagii sectatoribus oblatum fuit, et in appellationibus Augustinianis locum habet; quod unicum restat hujus rei monumentum, quantum ad illum attinet; quodque nihilominus satis est, ut Augustinum eundem sancti titulo, pro illius ævi consuetudine, communiter decoratum fuisse intelligamus. Hujus tamen Augustini episcopi nullus omino unquam cultus apud Aquileienses. Adelphus quoque, seu Delphinus, Augustini in eadem septe successor, eximii laudibus, etiam quoad vitæ meritum et pastorale officium, cumulatissime celebratus fuit, non a quolibet de trivio, neque fortuito, sed a viro sanctissimo atque doctissimo Petro Chrysologo Ravennaten-si episcopo, in concione habita ex professo eodem presente, quæ sermonem constituit 136, in novissima ejus Operum editione; et ubi *Adelphi antistitis sanctus animus*, ac *beatus plane animus* prædicatur, nec non et *Hominis Dei* præconio idem commendatur. Num-

quam tamen Adelphus apud Aquileienses sancti proprie dicti titulum et honorem obtinuit. Quid vero de seculis quinto posterioribus? Duo tantum post Nicetam ad nostra usque tempora Aquileienses episcopi, seu patriarchae, ut mos subinde invaluit eos appellandi, sanctitatis titulo et honore aucti fuerunt; sanctus nempe Paulinus qui Caroli Magni tempore floruit, et beatus Bertrandus qui medio saeculo quartodecimo Aquileiensem Ecclesiam illustravit; ita ut, exceptis martyribus, quinque demum Aquileienses episcopi inveniantur qui sanctitatis cultum obtinuerint, ab apostolico, ut perhibetur, illius Ecclesiae exordio ad nostra usque tempora. Quamvis aliarum Ecclesiarum, quas Muratorius memoravit aut memorare potuisset, non ampliori suorum sanctorum episcoporum numero gloriatur? A sua igitur censura, quaecumque illa demum sit, excludere debuisset Muratorius Aquileiensem Ecclesiam, quae certe in episcopis suis sanctorum titulo cultoque decorandis nimium liberalis non fuit.

His praemissis, pro rei veritate in apicem ponenda super sanctis episcopis Aquileiensi Ecclesiae; ecce ad Nicetam nostri sanctitatem cultumque descendimus. Romanianae civitatis episcopum Nicetam seu Nicetam a Gennadio memoratum, iam abunde probavimus suo loco, et non esse Nicetam Dacum sancti Paulini Nolanus amicum, et esse reipsa Nicetam nostrum Aquileiensem qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem exstat decretalis epistola. Satis itaque constat jam nunc de Niceta hujus Aquileiensi sanctitate, cum reapse ad Aquileiensem hunc spectent quaecumque tum scriptores antiqui, tum Martyrologia de Romaniano Niceta hactenus praedicarunt. Ad sanctitatem vero alicujus ex veteribus Dei servis probandam, quis nesciat plurimum sane facere vetusta Martyrologia, quae eorum cum laude meminerint; ubi maxime nihil adversus eos aut veterum memorie habeant, aut fama loquatur? Huismodi vetera Martyrologia, quantum ad Dei servos qui locum in illis habent, quaedam sunt maximi ponderis testimonia, quae si dem faciant sanctae opinionis in qua erant viri illi eo tempore quo Martyrologii inscripti fuerunt, nec dubitare sinunt rite ac recte pro illorum temporum more opinionem illam invaluisse, et propagatam in Ecclesia fuisse; quidquid interim esse possit de aliqua, seu in pronuntiatione nominis differentia, seu in loci enuntiatione, quae facile pro regionum, temporum ac scriptorum diversitate evenire solet, quaeque rei substantiam et personam minime afficit. In testimoniis porro quae de **218** Niceta Romaniano, id est de Aquileiensi nostro, ut asserere libere possumus, in fronte hujus voluminis retulimus, non minus quam duodeviginti sunt ex variis Occidentalis Ecclesiae Martyrologiis, variisque eorumdem potioribus editionibus petita, quorum veluti agmen ducit testimonium peculiare ex Martyrologii vetusto codice ms., quod ex Notkero et Usuardo conflatum perhibetur, fuisse olim in usu apud monachos Mosacenses, diocesis Aquileiensi; et in quibus omnibus ad diem x kal. Julii ejusdem Nicetae mentio fit, ac fere semper cum beati, aut sancti, aut sanctae memorie titulo, nec non et cum peculiari aliquo sanctitatis elogio, prout in postremis habetur, ac singillatim in eo quod nunc in Occidentali Ecclesia communis est usus, quodque, post recognitiones Gregorii XIII, Urbani VIII, ac Innocentii XI, praestantissimam gerit auctoritatem doctissimi aequae ac eruditissimi Benedicti papae XIV, cujus opera auctam prodiit et castigatum.

Quandonam vero locum in Martyrologiis obtinuisse Nicetas dicendus est? Arduam rem attingo, disputatque difficilem; in qua nihilominus conandum aliquid conjecturis arbitror, etsi fortasse nihil inde certi perspectique secuturum sit. Martyrologium omnium vetustissimum communi eruditorum calculo illud certe habetur quod divo Hieronymo tributum fuit, cujusque exemplaria duo aut tria ex variis variaeque antiquitatis codicibus prodierunt. Edmundus Martenius ejus-

A que socius Durandus, anno 1717, tomo III Thesauri novi Anecdotorum col. 1547, ex ms. codice monasterii Sancti Germani Autissiodorensis vulgavit *Martyrologium vetus ab annis circiter mille sub nomine sancti Hieronymi compactum*, ut in ejusdem titulo habetur: in quo tamen nulla Nicetae nostri mentio, neque ad diem x kal. Julii, neque alibi. *Vetustissimum aliud Hieronymi presbyteri nomine insignitum, et abhinc circiter annos sexcentos scriptum*, ut tunc aiebat, ante Martenium et Durandum vulgaverat Dacherius anno 1661, ex ms. codice monasterii Corbeiensis, tomo IV, pag. 517 Spicilegii sui antiquae editionis, quod in editione altera in-folio exstat tomo II pag. 1, quodque Vallarsius in sua divi Hieronymi Operum praecelsissima editione inseruit tomo XI, pag. 475: atque in hoc ad x kal. Julii Nicetae nostri mentio legitur hoc modo: « Depositio sanctae memorie Niceti episcopi. » Franciscus Maria Florentinus aliud ex aliis, et antiquissimis, et probatae fidei codicibus Italicis decimi aut undecimi saeculi (sed quorum exemplar multo etiam antiquius fuisset, ut ipse affirmat in sexta sua admonitione praevia) edidit anno 1608, *relinquens Occidentalis Ecclesiae Martyrologium divo Hieronymo tributum, quod nuncupandum esse Romanum a Magno Gregorio descriptum, ab Adone laudatum, proximioribus saeculis praeteritum et expetitum, non leviora argumenta suadere* asserit: et in hoc ad diem pariter x kal. Julii ita Nicetae nostri mentio habetur: « Depositio sanctae memorie Niceti episcopi. »

Quod hic prima fronte animadversione aliqua non indignum videtur, illa est Nicetae episcopi enuntiatio in his vetustioribus Martyrologiis, non indicato loco cujus esset episcopus; et hoc contra ac postea fecerunt Ado, Notkerus, atque Usuardus, alique qui ex his martyrologia sua concinnarunt, ubi semper aut fere semper Nicetas hic aut Romanianae civitatis, aut Romanianae urbis, aut Romane urbis, aut Romanianensis episcopus enuntiatur, ut ex allatis in fronte hujus libri Martyrologiorum testimoniis apparet. Quidni Aquileiensem reipsa absolute ac proprie **219** enuntiare voluerint, nulla Romanianae civitatis habitatione, primi illi Hieronymiani Martyrologii confectores, aut ejusdem non longe postea amplificatores, quibus Nicetas fortasse, sicut magis proximus, ita et satis notus; et Ado postea, Notkerus, Usuardus, regionibus nostris extranei ac tempore posteriores, quibus non satis Nicetae fama ac sedes explorata, Romanianam civitatem sponte addiderint ex Gennadio et Honorio, unde postea eruditissimarum disputationum occasio? Sed haec obiter dicta habeantur.

Quoad vero tempus quo in Martyrologiis locum obtinuerit Nicetas noster, in Martyrologiis scilicet vulgo dictis Hieronymianis, quae primitiva fuerunt, quaeque ortum suum, ut Dacherius animadvertit in monito ad praecitatum a se editum, paulo post divi Hieronymi obitum habuerunt; quis non videat remotissimum esse, et Usuardi, Notkeri, atque Adonis aetatem longe antecedere, seu ex ipsa Nicetae nominis enuntiatione absque loci additamento, seu ex ipsorum codicum Hieronymianorum aetate ab iis eruditissimis viris pensata, quorum opera ac studio prodierunt? Ad genus videlicet ac primigenium Hieronymianum Martyrologium Nicetae nomen procul dubio est posterior accessio, ut patet ex citato nuper martyrologio mille jam tunc circiter annorum dicto, nunc vero mille et amplius absolute dicendo, monasterii Sancti Germani Autissiodorensis, atque ex aliis quoque ibidem continenter editis, eodem scilicet tomo III Thesauri novi Anecdotorum, a viris clarissimis Martenio et Durando; ubi et in dies singulos exiguis sanctorum numerus exhibetur, et Nicetae nostri nomen ubique desideratur: verum accessio ipsa postmodum facta Nicetae nominis, non nisi antiquissima esse debet, ut itidem patet ex aliis Hieronymianis similiter Martyrologiis, quae Dacherius et Florentinus ediderunt, ubi Nicetae nomen adest, quaeque remotissime pariter sunt antiquitatis, ut a saeculo Nicetae quinto non lon-

ge distare videantur, si maxime ponatur non autographa illa esse, sed potius apographa, ut de suis Florentinibus conjiciebat.

Niceta nostri sanctitas itaque, etiam ex tam antiqua ipsius nominis in Martyrologiis vetustioribus accessione, clarius elucescit; ita ut non immerito conijciamus, eundem cum sanctitatis odore apud suos et exteros quoque ex hac vita migrasse, eundemque propterea pro illorum temporum more inter cunctos habitum, cujus memoria cum aliis sanctis viris superioris ætatis recolenda esset in die anniversaria depositionis illius. Nihil est hic quod addamus de appellationibus beati, ac sancti, sanctæque memorie viri, quibus nomen Nicetæ nostri in Martyrologiis de quibus diximus honestatur. Ipsa nominis alicujus in Martyrologiis recensio, etiam absque ullo seu beati, seu sancti, seu sanctæ memorie præconio, satis de illius viri sanctitate testatur: et ita quoque Nicetas noster in allatis in fronte hujus libri Martyrologiorum testimoniis nuncupatus quandoque apparet; scilicet in Martyrologio Gellonensi a Dacherio edito, et circa annum 804 conscripto, ut idem in monito præcedenti animadvertit, ubi simpliciter Nicæ episcopi ad x kal. Julii mentio est. Hujusmodi hodie præconia communis sunt usus in Martyrologio Romano quo utimur; sed non ita olim apud omnes omnino Ecclesias: quinimo, quod ad beati vel sancti prænomen potissimum spectat, admonuit doctissimus vir Joannes Baptista Sollerius in erudita sua prælatione ad Martyrologium Usuardi, articulo 4, quæ exstat tomo VI, parte I Junii Bollandiani, quod quanto rarius **220** sancti vel beati prænomen apponitur, tanto majori vetustate præstant martyrologiorum codices. Fatendum nihilominus arbitror, præconia hujusmodi etiam in antiquis Martyrologiis adhibita ad sanctorum quorundam nomina, quamdam probabiliter indicare eorumdem nominum majorem celebritatem ac perspectiorem eorumdem sanctitatis notitiam, quæ hisce appellationum adjectionibus quodammodo distinguatur. Cæterum inter hujusmodi appellationes beati ac sancti, sicut etiam sanctæ memorie, non est cur in veteribus Martyrologiis distinctionem requiramus ex vigenti nunc a pluribus seculis Ecclesiastica disciplina, qua beati inferiores gradu a sanctis censentur in cultu. Voces enim beati ac sancti apud veteres indiscriminatum sumebantur ad indicandos insignes virtute viros, qui censebantur cælestibus ascripti, ut erudite rem hujusmodi illustrarunt Fontaninus in dissertatione de Sancto Petro Urseolo, capite 25, Mazochius de sanctorum Neapolitanæ Ecclesiæ episcoporum Cultu, parte II, capite 5, num. 2, annotatione 30, nec non et Benedictus papa XIV, in præclaro opere de servorum Dei Beatificatione et beatorum Canonizatione, alique.

Animadversionem tamen hic dissimulare non licet, quæ fieri solet a viris clarissimis pene omnibus, qui Baronii opinionem oppugnaverunt super hoc Romanianæ civitatis episcopo Nicetæ a Gennadio memorato; rati nimirum, non Aquileiensem nostrum, sed Dacum illum fuisse, eundemque propterea quia a sancto Paulino Nolanus tot laudibus celebratur. In Martyrologiis, inquit, ad diem x, kal. Julii, non Nicetæ Aquileiensis mentio est, sed Nicetæ in Dacia episcopi: et ita accipienda sunt Martyrologia vetustiora, quæ simpliciter Nicetæ episcopi eodem die meminerunt; et ita quoque posteriora, quæ Romanianæ aut Romanæ civitatis, aut Romanianensis episcopi titulum addiderunt. Ad eandem diem in Martyrologiis mentio quoque est Paulini Nolani: cui additus propterea merito censi potest etiam Nicetas Dacus, quia ambo viventes fuerant amicitia conjunctissimi, et quia fortasse dies natalis, seu obitus, hujus Nicetæ Daci martyrologis compertus non erat. Ipsa namque Nicetæ Dacorum episcopi mentio, quæ hodie in Romano Martyrologio legitur ad diem 7 Januarii, est posterior additio a Baronio pro arbitrio facta in Martyrologiis Romani recensione, Gregorio XIII summo pontifice;

ut propriæ serviret opinioni, qua Niceam seu Nicetam, Romanianæ civitatis episcopum, habere voluit pro Nicea seu Nicetæ, episcopo Aquileiensi. Quod igitur argumentum sanctitatis pro Nicetæ nostro Aquileiensi sumere possumus ex Martyrologiis, quæ aut simpliciter Nicetam, episcopum, aut Nicetam, Romanianæ civitatis episcopum, exhibent ad diem x kal. Julii?

At viri clarissimi adversæ sententiæ propugnatores, qui Gennadium, dicentem Nicetam, Romanianæ civitatis episcopum, explicare voluerunt ac si dixisset Nicetam in Dacia, episcopum civitatis illius, quæ non Romanianæ quidem, sed alio non admodum dissimili modo a scriptoribus et monumentis veteribus dicta fuit, uti suo loco vidimus; Martyrologia quoque eadem Gennadii verba referentia, eadem explicatione donare debuerunt, atque in eundem sensum simul pertrahere Martyrologia vetustiora, quæ simpliciter Nicetæ; episcopi, ad eandem diem x kal. Julii meminerunt. Verum quid novi in hac de Martyrologiis animadversione, quod mereatur expendi? Qui Gennadium superius contra eosdem viros clarissimos explicavimus, dicentem Nicetam episcopum civitatis Romanianæ; **221** Martyrologia quoque similiter habentia, eodem sermone interpretati sumus, ut hic actum agere, Martyrologiorum causa, necesse non sit. Cætera vero quæ adduntur, merè sunt conjectationes, quæ conjectationibus aliis atque, ni fallor, validioribus, facile eliduntur.

Ac primo: vidimus deesse Nicetæ mentionem ad diem x kal. Julii in vetustissimo Hieronymiano Martyrologio, nec non et in aliis quæ subinde generatim citavimus ex tomo III Thesauri novi Anecdotorum Martenii et Durandi: quibus nunc adicere æquum est, et Bedæ Martyrologium genuinum cum additionis Flori diaconi distincto characterè excusis, apud Agiologos Bollandianos tomo II Martii; et Rabani Martyrologium, quod habetur in Thesaurio Monumentorum, sive inter Lectiones antiquas Canisii ex editione Basnagii, tomo II, parte II, pag. 314; et Wandalberti Martyrologium metricum, quod exstat in Spicilegio Dacherii, tomo V prime editionis, et tomo II, pag. 40 editionis secundæ in-folio; nec non et Martyrologium Romanum vetus Heriberti Rosweydi, quod videri potest in fronte Adonis Domini Georgii; sicut etiam Martyrologia alia duo, et vetustissima sane, Fuldense scilicet, atque Otobonianum, quæ habentur apud eundem Georgium ibidem in fine operis. In his autem Martyrologiis omnibus, in quibus ad diem x kal. Julii deest Nicetæ nomen; in his, inquam, omnibus, aut fere omnibus (quoniam eorum unum aut alterum, bibliothecarum quarundam nostrarum nuperrimis vicibus id vetantibus, iterato inspicere non licuit) mentio eadem die habetur Paulini Nolani; ita ut absque erroris periculo asserere possimus, omnia quidem Martyrologia quæ ad diem x kal. Julii habent Nicetam, habere quoque et Paulinum Nolanum; non omnia vero, immo bene multa, quæ habent Paulinum Nolanum, non habere Nicetam: ex quo facile conijcimus, Nicetæ nomen, licet antiquitus insertum Martyrologiis fuerit ut supra conjectavimus, locum nihilominus habuisse, unius saltem ætatis spatio, aut etiam integro sæculo, post Paulinum Nolanum. Cum autem coævi fuerint quæ amicitia conjuncti duo illi sancti viri, Nicetas Dacus atque Paulinus Nolanus, quorum etiam alter alterius sanctitati testimonium præbet; alter sine altero, ut verisimile valde videtur, in Ecclesia notus esse non poterat, ideoque alter sine altero Martyrologiis inferendus non erat: aut si alter alterum præcedere in hac honoris significatione debuisset, Nicetas profecto Dacus qui ante Paulinum obiit, uti capite 3 ostendimus, ante Paulinum inscribi debuisset Martyrologiis, seu potius ecclesiasticis tabulis, unde Martyrologia non multo post Hieronymi ætatem, ut dictum fuit, ortum habuere; atque inscribi saltem debebat Paulini ipsius superstitis opera, qui tam effusus in il-

lius viventis laudes fuerat. Quod si post Paulinum, ut constat, insertum Martyrologiis fuit Nicetæ nomen; jam Nicetas hic haberi non posse videtur pro Niceta, Dacorum episcopo, et sancti Paulini Nolani amico, quamvis sub eadem die hoc nomen insertum Martyrologiis fuerit: ideoque Nicetas alter censendus est, qui ad sanctum Paulinum Nolanum minime pertinet; ac propterea Nicetas noster Aquileiensis, qui etiam sancto Paulino Nolano posterior ætate fuit, et pro quo stant tot argumenta quæ in antecessum attulimus. Præterea quomodo ignotus præferri potest martyrologis natalis dies illius Nicetæ, quem Paulino Nolano addiderunt ad diem x kal. Julii; cum Martyrologia non pauca, etiam a nobis in testimo iis relata, quæ illius eadem die meminere, et eorum aliqua magis vetustatis, nec non et **222** auctorum inter martyrologos clari nominis, ut puta Adonis, Usuardi, Nokteri; cum, inquam, Martyrologia hæc depositionem expresse notaverint illius Nicetæ cuius meminebant, id est diem decessus, quo deposito corpore spiritus ad superos evolavit?

Sed neque tertio loco ferenda est arbitrii imputatio Baronio facta in Romani Martyrologii emendatione, seu potius restitutione; quod ipse omnium primus ad diem 7 Januarii memoriam inseruerit Nicetæ, in Dacia episcopi, qui, juxta illos, non alius, sed idem ipse est ac Nicetas, Romanianæ civitatis episcopus, qui solus ad diem x kal. Julii in omnibus Martyrologiis Baroniano antiquioribus locum habet. Scopus instituti sui, seu potius Romanæ Ecclesiæ, in eo opere, Baronius ipse aperuit capite 8 tractationis de Romano Martyrologio; fuisse nempe, non novum conscribere Martyrologium, sed vetus ex veteribus exemplaribus restituere. Necesse est igitur Baronium aliosque lectissimos doctissimosque viros sui laboris socios, ex veteribus mss. exemplaribus Martyrologiorum, quæ Romæ exstant, quæque ipse consuluerat in opere sibi demando, maxime autem ex eo fortasse, quod ibidem nominat, Martyrologio ms. Ecclesiæ Vaticanæ; ipsum, inquam, necesse est hausisse et duorum Nicetarum nomina, et distinctos eorum episcopatus, et diversos quoque natalitios dies, ut relicto Romanianensi ad diem x kal. Julii, alium Daciæ episcopum nominatum, ac barbararum ferarumque ibidem gentium institutorem, ad diem 7 Januarii non tam primus collocaret, quam potius restitueret. Ita nimirum de tante religionis ac doctrinæ viro, ejusque sociis peritissimis, cogitare fas est in re tanti momenti; etiamsi pro nihilo prorsus habenda essent quæ ipse postea sub Sixto V, in notationibus ad Romanianum Nicetam seu Nicetam, illustrationis gratia, et non alia quam privati scriptoris auctoritate, posuit: quia tunc, potius quam Nicetam Dacum diei 7 Januarii a Romano Martyrologio expungere, alia sedes, quam Aquileiensis pro qua stamus, si res posuisset, inquirenda esset Nicetæ Romanianæ diei x kal. Julii.

Quod vero demum pro Baroniana Romani Martyrologii emendatione, seu potius restitutione, plurimum facit, ex sunt ejusdem Martyrologii recensionēs, quæ subsecutis temporibus habite fuerunt. Ut nihil dicamus de accuratissima recensione facta ab Urbano papa VIII, multis accitis etiam tunc doctissimis ac peritissimis viris; ut nihil itidem de alia sub Innocentio papa XI; ad eam animum intendamus, quam novissimus omnium perfectit doctissimus atque eruditissimus pontifex, immo eruditior doctorumque omnium suæ ætatis et ultra facile princeps, Benedictus XIV. Jamdiu tunc communiter note erant eruditis plurium criticorum querelæ super Baroniana opinione Nicetæ Romaniani ad diem x kal. Julii, nec non super additione Nicetæ in Dacia episcopi ad diem 7 Januarii. Eidem pontifici jam dicaverat Adonem suum Romæ impressum anno 1745 clarissimus Dominicus Georgius; ubi ad diem x kal. Julii, pagina 288, indicantur censure criticorum super hac re, quibus etiam ipse adhaerebat. Sapientissimus vero pontifex in hac Martyrologii Romani recensione sibi animo

A proposuerat, uti ex suis Litteris Apostolicis diei 1 Julii 1748, num. 2, ad Joannem V Portugalliæ regem; ut quæ post evulgatas correctiones supervacaneæ occurrunt, resercentur; quæ vero deficiunt, superaddantur; prout etiam multis in locis factum fuisse novimus, et non sine rerum matura consideratione, uti ex eisdem Litteris Apostolicis intelligimus. Quid vero **223** actum fuit de Nicetæ in Dacia episcopi memoria ad diem 7 Januarii, quam primus in Romanum Martyrologium intulit Baronius; quæque, juxta criticorum adversariorum placita, supervacaneæ certe occurrit, cum sufficere debuisset vetus illa quæ habetur ad diem x kal. Julii sub nomine Nicetæ aut Nicetæ, Romanianæ civitatis episcopi, qui idem prorsus est ac Nicetas in Dacia episcopus? Nihil omnino: ut inde intelligamus, nihil supervacaneæ sapientissimum pontificem deprehendisse in Baroniana additione Nicetæ in Dacia episcopi ad diem 7 Januarii; ideoque, ex illius quoque sententia, alium esse Nicetam, Dacorum episcopum, qui in Romano Martyrologio recensetur diei 7 Januarii, et alium Nicetam, episcopum civitatis Romanianæ, cujus memoria recollitur x kal. Julii; quidquid secus opinati fuerint critici viri, qui Baronii opinionem etiam ex hoc capite oppugnarunt. Cum porro confundenda non sit horum duorum Nicetarum memoria, ac propterea Nicetas Romanianus diei x kal. Julii alius sit a Niceta Daco diei 7 Januarii: cumque Nicetas Romanianus, sive Romanianæ civitatis episcopus, sit dubio procul Nicetas episcopus Aquileiensis, uti suo loco uberrime dictum fuit; jam Martyrologia, seu vetustiora quæ ad diem x kal. Julii Nicetæ episcopi simpliciter meminerunt, seu posteriora quæ ad eandem diem Nicetam habent episcopum civitatis Romanianæ, et ita hujus Nicetæ Romaniani sanctitati testimonium perhibent, sanctitatis utique Nicetæ nostri Aquileiensis probatissima argumenta sunt, prout antea notabamus.

C Nicetæ autem nostri sanctitas nulla ne alia ratione ostendi poterit, excepta Martyrologiorum de quibus diximus auctoritate? Multa hodie prædicari certe possunt de Nicetæ nostri sanctitate, quæ antea actis temporibus in comperto non erant; cum scilicet non satis constaret num Nicetas Gennadianus idem esset ac Aquileiensis, cum libellus ad lapsam Virginem minus certo parente vagaretur, et cum adhuc in tenebris delitesceret *Explanatio Symboli ad competentes*, quæ tantam in agnoscendo Nicetæ nostro Aquileiensi attulit lucem. Nicetæ Aquileiensis pastoralis cura in difficillimis Ecclesiæ suæ temporibus fulgebat quidem ex epistola divi Leonis Magni ad eundem data, unde Nicetæ consultationes apparent ad apostolicam sedem delatæ, quæ zeli illius indubia sunt argumenta pro repandis jacturis quas bellica clades intulerat, curandisque morbis barbarorum incursu ac societate contractis; ut, *statu tunc rerum in meliora converso*, Ecclesia illa ad prius observantiam dignitatem rediret. At quanta nunc addere possumus, ad viri sanctitatem predicandam, ex duobus libellis qui supersunt, quique, ut probavimus, genuinus ejusdem sunt fetus?

D Vestigia sequimur hac super re sapientissimi prælaudati pontificis Benedicti papæ XIV, in citatis Litteris Apostolicis ad Portugalliæ regem de nova Martyrologii Romani editione: qui sanctitatem ostensurus antiquissimi prædecessoris sui Siricii papæ, cuius nomen in Martyrologium Romanum ipse prior inferre decrevit ad diem 26 Novembris cum elogio doctrinæ, pietatis, ac zeli religionis; illius potissimum Epistolas sibi examinandas proposuit a Petro Constantino editas in Collectione Epistolarum pontificum Romanorum, ut inde sanctitatis illius erueret argumenta. Quid porro in *Explanatio Symboli ad competentes* Nicetæ nostri, quod similiter doctrinam, pietatem ac zelum religionis non redeat, unde viri sanctitatis comprobetur? Elucet doctrina in mysteriorum et articulorum fidei explicatione, necnon et in

Scripturarum **224** eruditione; pietas in verbis celestis gratie, quibus abundat oratio; zelus religionis in vindicandis ab hæreticorum fallaciis Ecclesie veritatibus, et in institutis ad vitam innocentiam et ad veram pietatem hominibus. Quid vero non habet pro Nicete sanctitatem, vitam sanctimoniam, disciplinam vigorem satis ostendunt ignita illa verba quibus lapsam virginem ejusque corruptorem tam libere potuit oburgare: quisnam enim qui non esset omnino irreprehensibilis, ac semetipsum constantissime non præberet in omnibus exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate, prout Apostolus ad Thimotheum; quis ausus fuisset tam vehementi oratione in peccantes insurgere, et ita ut hæc oratio a scriptoribus ecclesiasticis singulari laude commendaretur, veluti *emendationis incentum omnibus laudentibus*? Novum etiam zeli illius argumentum eadem elucubratio in eo est, quod, posthabitis humanis considerationibus, lapsam illam virginem, etsi genere nobilem, pastoralis vigore ac apostolica libertate pro zelo domus Dei publice increpavit; ac publice penitentiae laboribus addixit. Quanta vero nobis non suppeditarent sanctitatis argumenta Nicetas apostolica alia quæ desiderantur, et illud singulatim de Fide unice Majestatis seu de Fide, aut de Ratione Fidei, quod Cassiodorus tantopere commendavit in libro de Institutione divinarum Scripturarum, capite 16; uti superius vidimus? Sed sanctitas Nicetæ nostri Aquileiensis satis elucet ex iis etiam perpauca quæ supersunt; et inde quoque non invite arguamus sanctitatis illius opinionem jure ac merito antiquitus inolevisse ab ipso decessus sui tempore, et non sine Ecclesie auctoritate juxta illorum temporum disciplinam; ideoque illius nomen in Martyrologis locum habuisse, atque ibidem beati, et sancti sanctæque memorie præconia obtinuisse.

Quæ hæc dicta sunt de Nicete nostri Aquileiensis sanctitate, et maxime ex testimoniis Martyrologorum, satis etiam haberi possunt pro illius cultu generatim in Ecclesia cognoscendo: cultus enim est ipsa alicujus sancti recensio in tabulis ecclesiasticis, et ipsa illius nominis recitatio cum aliis sanctis viris in publicis Ecclesiarum conventibus; ad quod opus Martyrologia a primis Ecclesie temporibus exarata fuerunt. At quid nunc de Nicetæ nostri Aquileiensis cultu in ipsa Ecclesia Aquileiensis? Vir clarissimus Alexander Politus et clericis regularibus scholarum plurim in Martyrologio Romano suis *Commentariis* illustrato ac typis edito Florentie anno 1751, ad diem 7 Januarii asserere non dubitavit, Nicetæ episcopi Aquileiensis famam et opinionem sanctitatis novissimis tantummodo post Baronium temporibus natam esse, et percrebuisse apud Aquileenses; quos etiam imprudenter atque temeritatis non timet arguere ob solemnem et anniversarium cultum ab ipsis eidem præstitum decimo kalendas Julias, si, absque certo aliquo judicio Romane Ecclesie, id fecerint ex sola Baronii auctoritate, quam meram et penitus falsam hæriolationem appellavit. Zabeus quoque dissertationis suæ parte 1, num. 15, asserit Aquileiensem Ecclesiam sero admodum cepisse Nicetam suam colere peculiari officio et missa ad diem decimam kal. Julii, quoniam sancti hujus mentio nulla in antiquis Aquileiensium *Kalendaris*, nulla in *Missalibus* Aquileiensis veteris ritus, seu manu exaratis, seu typis editis: quod et ostendit, adductis auctoritatibus et verbis ipsis clarissimè De Rubéis, qui data opera nonnulla in hanc ipsam rem scrutatus fuerat **225** hujusmodi Aquileiensis *Kalendaria* atque *Missalia*, prout ex suorum Monumentorum capite 17 habemus, nec non ex dissertationum variae Eruditionis capite 19. Quid igitur post hæc de Nicetæ cultu apud Aquileienses?

Recentiorem Nicetæ cultum in Aquileiensi Ecclesia arguunt tum Politus tum Zabeus ex defectu Nicetæ nominis in *Kalendaris* ac *Missalibus* propriis Aquileiensis Ecclesie et Aquileiensis ritus, quæ fuerunt in usu in Aquileiensi diocesi ac in tota pene Aquileiensis provincia ante annum 1596, quo ex decreto provincialis concilii Aquileiensis, veteri obrogato ritu qui pridem obtinebat, Romanus ubique indictus atque introductus fuit. Verum in *Kalendaris* illis veteribus atque *Missalibus* Aquileiensis Ecclesie, non modo Nicetas noster desideratur, sed etiam sancti Nicetæ ipsius decessores, Valerianus atque Chromatius, qui notissimi sunt in fastis Occidentalis Ecclesie, et de quibus dubitatio nulla, quin ad Aquileiensem Ecclesiam pertinuerint. Adsunt nempe typis edita *Missalia* tria secundum consuetudinem sanctæ Ecclesie Aquileiensis; quorum primum, aliis longe pretiosissimum ac penes me positum, ad annum spectat, ut videtur, 1490 (mutuum est enim tum in fronte tum in fine, et annus propterea editionis conjiçi potest, sed non certo indicari); alterum ad annum 1517, tertium ad annum 1519; quæ duo servantur in publica archiepiscopali nostra bibliotheca: adest insuper ejusdem Aquileiensis Ecclesie Ritualis liber sub titulo, *Agenda diocesis sanctæ Ecclesie Aquileiensis*, typis editus anno 1575, cujus exemplar unum in eadem bibliotheca, et aliud penes me. In his porro quatuor liturgicis libris Aquileiensis Ecclesie, quorum postremus non longe est ab epocha quæ peculiaris Aquileiensis ritus desuit, et Romano locum dedit; in his, inquam, singulis exstat in fronte *Kalendarium*, a quo semper absunt tum Nicetas de quo loquimur, tum etiam Valerianus atque Chromatius, sicut etiam absunt a toto *Missalium* corpore. Quæ igitur faciunt, juxta Politum atque Zabeum, contra peculiarem Nicetæ cultum in Aquileiensi Ecclesia: æque facerent contra cultum etiam sanctorum Aquileiensium episcoporum Valeriani atque Chromatii, de quibus æque nihil tum in *Kalendaris*, tum in *Missalibus* Aquileiensibus ad finem usque sæculi xvi.

Notandum propterea cum viris clarissimis Joanne Frontono in prænotatis ad *Kalendarium* Romanum nongentis annis antiquius ab ipso editum § 1, 4 et 41, Theodorico Ruinartio, præfatione generali in Acta Martyrum, num. 18, Stephano Antonio Morcello, præfatione in *Kalendarium* Ecclesie Constantinopolitane § 4 pag. 6, ac alibi sæpe in decursu operis; notandum, inquam, non bene illationem fieri de cultu aut non cultu alicujus sancti viri ex inscriptione aut ex defectu illius nominis in veteribus seu civitatis seu diocesis suæ *Kalendaris*. *Kalendaria* enim tum in Orientali, tum in Occidentali Ecclesia eo spectabant in singulis locis, ut festa indicerent sanctorum qui peculiari officio et missa coli consueverant: at non omnes sancti peculiari officio et missa colebantur; sed li tantum quorum ibidem monumenta exstarent, reliquæ scilicet, aut loca sacra eisdem dicata, ut puta oratoria, basilicæ, aut cœmeteria. Alii vero sancti, etsi nullum diem sibi festum haberent in *Kalendario* cum officio et missa; veluti sancti habebantur nihilominus, et colebantur: invocabantur enim in litanis, representabantur in pieturis et in ornamentis altarium, et scribebantur in tabulis ecclesiasticis; quod erat signum cultus eisdem exhibiti, **226** etsi absque peculiari festo die eidem cultui cum officio et missa assignato.

Quod ad Nicetam vero spectat, ac simul etiam ad sanctos Nicetæ decessores Valerianum et Chromatium, qui nullum in *Kalendaris* veteribus Aquileiensis Ecclesie habuerunt diem festum sibi assignatum cum officio et missa; adsunt litanie superius indicate, Aquileiensis Ecclesie peculiare, a Francisco Barbaro patriarcha Aquileiensi editi jussu post diocesanam synodum ab ipso habitam Goritiæ anno 1602, et Utini eodem anno impressam; in quibus una cum aliis sanctis universalis Ecclesie, et cum peculiaribus Aquileiensis diocesis seu provincie martyribus, confessoribus, virginibus, suo loco invocantur etiam sanctus Valerianus, sanctus Chromatius, sanctus Nicetas. In nuper quidem memorato Rituali libro,

Agenda diocesis sanctæ Ecclesiæ Aquileiensis, his leguntur litanie Aquileiensis Ecclesiæ propriæ, nimirum in ordine ad inaugurandum infirmum, ut ibidem dicitur, et in benedictione fontis in pervigiis Paschæ et Pentecostes; in quibus, etsi quidam ex martyribus et confessoribus Aquileiensibus inveniantur, Valeianus tamen, Chromatius, et Nicetas desiderantur. Verum, cum clarissimo De Robeïs in dissertatione de Sacris Forojul. Ritibus, capite 31, num. 2, minores has litanias appellamus, id est minus prolixas, ad distinctionem aliarum litarum, quæ in aliis ecclesiasticis functionibus, maxime vero in processionibus, adhibebantur, quæque, juxta illum, majores appellari possunt, eo etiam sensu quod prolixiores essent ac plurium sanctorum invocationes continerent; quarum ipse litarum ibidem specimen etiam præbet ex mss. codicibus Aquileiensibus quos inviserat. Nihil igitur mirum in minoribus hisce litanis Aquileiensis Ecclesiæ aliquos deesse sanctos viros Aquileienses qui in majoribus fortasse invocarentur; prout etiam plurimi ex omni ordine sancti desunt in litanis illis, æque minoribus nuncupandis, hodierni Romani Ritibus, quæ recitantur in iisdem functionibus benedictionis fontis, et in commendatione animæ morientium, qui tamen in litanis plenius ac majoribus Rogationum et psalmorum penitentiarum invocantur. Etsi autem nullus sane præsto sit hodie codex Aquileiensis antiquus unde eruat dici possint litanie ille majores Aquileienses quas Barbarus patriarcha cum synodo Goritienensi edi jussit, et in quibus tres illi Aquileienses episcopi confessores, Valerianus, Chromatius et Nicetas inter sanctos invocantur, optima ratio nihilominus sædet conjicere litanias illas ab antiquis retro temporibus in Aquileiensi Ecclesiâ usitatas fuisse; cum capite 24 ejusdem synodi, ubi illas *per nos pridem editas* appellat Aquileiensis presul, et ubi easdem statim diebus recitandas præcipit in illa suæ diocesis parte cujus Goritia caput erat, pro peculiaribus tunc ibidem urgentibus belli adversus Turcas necessitatibus; cum, inquam, nihil dicat de nominibus Aquileiensium sanctorum veluti noviter ibidem additis ac insertis: quod certe fecisset, si ita reipsa fuisset; novitas enim hæc erat hujusmodi, quæ meruisset notari, nec non aliqua saltem ratione muniri, ac populis, qui novitates semper demirantur, commendari. En itaque cultum in Aquileiensi Ecclesiâ tributum Nicetæ, Aquileiensi episcopo, etsi nihil de illo in veteribus Aquileiensis Ecclesiæ Kalendaris, nihil in Missalibus.

Præterea non indignum est animadversione, vetusta Aquileiensis Ecclesiæ Kalendaria et Missalia veterem præferre universalis Ecclesiæ morem, ab eruditissimis viris omnibus, qui de hisce rebus sermonem habuerunt, in luce positum, et de quo singillatim **227** videri possunt idem Joannes Fronto, loco citato; Sarelius, *Lettre Ecclesiastiques* tome VI, epistola 37, num. 4; Mabillonius, præfatione in *Sæculum v Benedictinum*, num. 95 et 97; Muratorius, dissertatione prævia ad Liturgiam Romanam veterem, ab ipso editam, capite 3; et Benedictus papa XIV de servorum Dei Beatificatione et beatorum Canonizatione, libro 1, capit. 5 et 6: morem scilicet, quo martyres tantummodo, festo die indicto cum peculiari officio et missa, colebantur, paucis tantum decursu temporis, eisque celebrioribus, inductis confessoribus. In præcatis namque Aquileiensis Ecclesiæ Kalendaris et Missalibus, si binos excipias (sanctum videlicet Zoilum presbyterum confessorem ibidem dictum, sed nihilominus veluti martyrem ob exhibita, furente Diocletiani persecutione, martyribus Aquileiensibus pietatis officia; et sanctum Syrum episcopum confessorem, Aquileiensis Ecclesiæ alumnum, et episcopum Ticiensis datum a sancto Hermagora Aquileiensis Ecclesiæ protoepiscopo, ut Aquileiensium fert traditio a Martyrologio quoque Romano ad diem 12 Septembris roborata; qui propterea veluti Ticiensis Ecclesiæ institutor, et illius

A regionis apostolico prope ævo inter paganorum persecuti-ones apostolus, etiam absque martyrio proprio dicto cultum peculiarem merebatur; si hos, inquam, binos excipias, soli ex Aquileiensibus cælitibus sancti martyres, qui suum sanguinem pro Christo profuderunt, locum habent in præcatis Aquileiensis Ecclesiæ Kalendaris atque Missalibus, cum festo scilicet die ac officio et missa: nec nisi sero tandem, ex confessoribus Aquileiensibus in Ecclesiæ pace defunctis, unus insertus fuit sanctus Paulinus patriarcha Aquileiensis qui Caroli Magni tempore floruit, ut cujus sacrum corpus in insigni Collegiata Civitatensi Ecclesiâ religiose colitur: insertus namque fuit post sæculum xiii; quoniam in Kalendario Aquileiensis Ecclesiæ ejusdem sæculi, publici juris facta a clarissimo viro Friderico Althano in suo opere de Kalendaris, sancti Paulini nostri nomen non invenitur. Insertus propterea fuit cum jam undique in Ecclesiâ mos inductus fuisset colendi peculiaribus festis cum officio et missa etiam sanctos confessores; et cum ipsa Aquileiensis Ecclesiâ locum dedisset præcipuis sanctis confessoribus atque virginibus, qui jam communis essent cultus ob nominis celebritatem in Ecclesiâ universa.

Cum autem prælaudatus patriarcha Franciscus Barbarus, insignis apud nos ecclesiasticæ disciplinæ instaurator, abrogatò veteri Aquileiensium ritu, Romanum amplexatus fuisset: tunc ille, ut Romano ritui a sæculis viginti, colendi scilicet officio et missa etiam sanctos confessores, plene in omnibus sese accommodaret, cogitare cepit de inserendis Kalendario diocesis (quod tunc primum quotannis typis edi apud nos incepit) etiam sanctis veteribus confessoribus diocesis suæ, qui jam veluti sancti communiter habebantur atque invocantur, ut dictum fuit, et in Romano Martyrologio aliisque locum obtinebant; ut ipsi quoque, una cum martyribus nostris, et festos dies haberent, et officium ac missam. Ita siquidem factum fuit: sed non omnes una simul sancti nostri Aquileienses confessores locum in novis Kalendaris obtinuerunt; verum alius post alium, et non sine aliqua etiam alicujus nominis intermissione, sive ex proposito facta, sive ex accidenti nata. In primo namque typis edito Kalendario Aquileiensi ab eodem Barbaro, post invectionem ab ipso in peculiari diocesi sua Romanum ritum etiam ante Provinciale concilium anni 1596, a quo universæ provincie indictus fuit; **228** in Kalendario scilicet anni 1595, cujus exemplar sane rarissimum, ac fortasse unicum, servatur in tabulario insigni Collegiati capituli Civitatis, quodque incipit a die prima Novembris præcedentis anni 1594; in hoc, inquam, primo Aquileiensi separatim typis edito Kalendario, inter sancto-mensium Novembris atque Decembris utriusque anni, sanctos Aquileienses episcopos Valerianum et Chromatium inveni ex Martyrologio, ut ibidem dicitur, ex Martyrologio nempe Romano tunc primum in Kalendarium nostrum suo unumquemque die relatus; sed sanctum Nicetam non inveni. In altero, quod videre licuit, Kalendario Aquileiensi in amplissima D bibliotheca, quæ amplius non superest, egregii quondam viri Caroli a Pace, Kalendario scilicet anni 1598 (duobus intermediis frustra quæsitis), sanctum Valerianum quidem inveni; at non Chromatium, neque Nicetam: Valerianum et Chromatium quidem, non vero Nicetam, in tertio subsequentis anni Kalendario 1599: Nicetam tandem, Valerianum atque Chromatium inveni in altero anni 1606 (quia nihil de sex intermediis asserere possum, quæ habere non potui); et ita demum in tota Kalendariorum nostrorum serie subsequenti, quæ, paucis deficientibus, integra, nuper exstabat in selectissima bibliotheca congregationis oratorii Neriani hujus Utinensis civitatis. Nihil igitur adversus Nicetæ cultum apud Aquileienses facit, quod Nicetas ipse sero tantum locum habuerit in Kalendaris Aquileiensis Ecclesiæ; hæc enim nupera illius nominis in Kalendaris nostris accessio, non initium cultus fuit, sed potius cultus jam vigentis

complementum; addito nempe eidem peculiari festo die, et officio ac missa, prout etiam cum aliis factum fuit, Chromatio scilicet ac Valeriano, de quorum antiquo cultu in eadem Ecclesia nemo unquam dubium movit.

Cur vero, tot sæculorum cursu, numquam cogitaverint Aquileienses in proprium Kalendarium inferre, et sacro die cum officio et missa honorare tres illos episcopos confessores, dum eodem cultu alios prosequerentur aliarum Ecclesiarum; cur hoc idem neque tunc eisdem in mentem venerit, cum sanctum Aquileiensem patriarcham Paulinum in Kalendarium induxerunt; ratio nulla nobis aptior ac probabilior ea videtur, qua, in re parum dissimili, usus fuit clarissimus canonicus Mazochius in suo opere, alias hic citato, de Cultu sanctorum Neapolitanæ Ecclesiæ episcoporum parte II, capite 8. Agebat ipse de quodam Probo, Neapolitano primævæ ætatis episcopo, qui sub Antonino Vero usque ad Septimum Severum floruisse dicitur, quemque mirabatur inter sanctos episcopos confessores Neapolitanæ Ecclesiæ, prædecessores ac successores suos, locum non invenisse neque in celebri a se illustrato Marmoreo Kalendario Neapolitanæ Ecclesiæ, neque in aliis aut superioris aut posterioris ævi, sicuti neque omnino usquam inter sanctos recensitum in aliis liturgicis libris, licet sanctitatis ejusdem non deessent vetusta pro illorum temporum ratione monumenta; eo ferme modo, quo et nosmetipsi, majori etiam quodam jure, admirati sumus in veteribus Kalendaris nostris tandem defuisse tres Aquileienses episcopos confessores, Valerianum, Chromatium, atque Nicetam, quibus nihilominus et sanctitatis cultus etiam apud nos, et inter sanctos recensio a prima antiquitate non deerat. Hoc itaque pacto, pro eruditione sua, nodum solvere sibi proposuit Mazochius. « Quo minus Probus, alique fortasse plures, ecclesiastica cultura potius repellantur, ea una intercessisse causa videtur, quod eorum corpora in obscuro latencia, numquam in apertum **229** prodierint, ut per eam occasionem eorum summaria pro more temporum illorum canonizatio promoveri posset. Nam (quantum ex facto.... simulque ex universa sequioris ævi sacra historia deprehendere possum) sanctorum paulo antiquiorum canonizatio ab inventione corporum sumebat initium. Tum si, quorum reliquie reperte fuissent, eorum sanctitatis fama constaret; exardescerant populi studia, ut ii inter sanctos ascriberentur. Ibi Ecclesiæ pastores populi desideria, quasi divinam vocem, minime contemnenda rati, in eorum de quibus agebatur vitam et sanctitatem inquirebant. Porro si Ecclesiastico judicio de eorum sanctitate constitisset; ad corporum elevationem, atque in decentiora loca translationem procedebatur. » Deinde ita concludit: « Quare hæc una de causa mihi videtur tum Probus, tum et forsitan alii.... cultu ecclesiastico claruisse: plane quia, eorum numquam inventis corporibus, defuit occasio, qua studia fidelium inflammarentur ad impetrandam ab episcopis causæ informationem, et quæ hæc consequerentur, nimirum canonizationem, elevationem corporis atque translationem: quorum nunc nomina scripta sunt in libro Vitæ. » Hactenus Mazochius, qui etiam super hæc re ad ea se refert quæ scripserat in diatriba anteposita commentario suo in præcitatum Marmoreum Neapolitanæ Ecclesiæ Kalendarium numero 13 notationum, et Mabillonium citat in dissertatione qua agit de sanctorum Canonizatione sequioris ævi. Eadem videas etiam apud Morcellum in Kalendarium Ecclesiæ Constantinopolitanæ, vol. I, pag. 134, ubi de Eudoxio martyre sermonem habet ad diem 6 mensis Septembris.

Post hæc igitur ut redeamus ad tres Aquileienses nostros episcopos confessores, Valerianum, Chromatium et Nicetam; certum est eos ad quartum et quintum Ecclesiæ sæculum pertinere, cum scilicet mos tantummodo incipiebat, ac quibusdam tantum in locis, ut eruditi animadvertunt, publico pleno

A cultu donandi, festo nempe die officio et missa, etiam sanctos confessores; non sine tamen magno delectu, ita ut ii tantum hoc honore augerentur qui virtutum ac meritorum eminentia gloriam quodammodo ac famam æquarent martyrum, qui soli antea hoc publico pleno cultu potiti fuerant; ut patet ex eo quod factum fuit cum sancto Martino Turonensi episcopo et confessore, qui inter primos habetur e confessoribus in Ecclesiæ pace defunctis, qui hoc pleno ecclesiastico cultu donati reperiuntur, quique idcirco a scriptoribus cœvis suis in vite merito martyribus data opera comparatus fuit, ut eruditissime animadvertit citato superius loco Benedictus papa XIV. Dubitari interim nequit, tres nostros episcopos confessores cultum saltem aliquem sanctitatis ab initio consecutos fuisse in opinione communi, quæ, permittentibus aut etiam suffragantibus episcopis, legitime pro illis temporibus canonizationi æquipararetur; et ita eosdem in Agiologiis seu Martyrologiis locum invenisse, et a fidelibus in invocationibus usurpatos. Insuper certum est, trium horum Aquileiensium episcoporum, Valeriani, Chromatii, atque Nicetæ, nullam hodie haberi sacrarum cinerum reliquiam; neque constare quod existerit umquam in tam celebri thesauro Aquileiensis Ecclesiæ, qui sanctorum martyrum Aquileiensium aliorumque aliarum Ecclesiarum reliquiis abundabat, uti ex veteri reliquiæ in indiculo celeberrimæ illius Ecclesiæ apud Bertolum nostrum Antichità d'Aquileja pag. 366: unde argui facile potest sacrarum eorum cinerum memoriam vel a primis temporibus periisse, durante tantum fama nominis **230** et sanctitatis. Jure igitur dici potest, quod prima illa ætate transacta, in qua adhuc raro admodum sancti confessores cultu publico diei festi officii ac missæ donabantur, atque hinc ignotis permanentibus locis ubi corpora sanctorum Aquileiensium episcoporum Valeriani, Chromatii et Nicetæ deposita fuerunt, et eo magis ob infastas rerum vicissitudines, quibus tunc temporis, ac deinceps tam sæpe obnoxia fuit Aquileiensis urbs ac tota simul Aquileiensis provincia; jure, inquam, dici potest, quod, juxta Mazochium, *defuit occasio qua studia fidelium inflammarentur*, ut sanctis his episcopis confessoribus ea publici cultus plenitudo accederet quæ eisdem cæteroquin debebatur, inscriptio scilicet in Ecclesiæ Aquileiensis Kalendarium cum diei festi indicatione nec non et officii ac missæ, ac ita hoc honore caruerint ad finem usque sæculi xvi, quo tandem cumulati fuerunt a clarissimo eorum successore Francisco Barbaro patriarcha, de quo superius diximus. Caterum, quod ad Nicetam nunc nostrum singillatim spectat, de quo solo hic disputatio est, et cujus nomen ab antiquis temporibus in Martyrologiis recensitum vidimus; quis non miretur eundem in Martyrologiis locum habuisse tot retro sæculis antiquam in Kalendario propriæ Ecclesiæ inscriberetur, cum e contrario ex Ecclesiarum particularium Kalendaris potissimum antiquitus coalescerit Martyrologia, ut eruditi observant, et nuper clarissimus prælaudatus Morcellus animadvertit in præfatione ad Kalendarium Ecclesiæ Constantinopolitanæ § 1, pag. 6 et 7? Hoc nimirum nisi nostra nos fallit opinio, jamdiu ubique notæ atque exploratæ sanctitatis Nicetæ nostri, nec non et cultus eidem longe lateque apud suos exterosque præstiti argumentum est amplissimum; quo sermonem de illius sanctitate ac cultu libentissime claudimus, ac simul tandem finem imponimus octavo capiti dissertationis nostræ, in quo propositum erat dicere de sancto Nicetæ episcopo Aquileiensi, ejusque opusculis ac fragmentis; nec nova et de illius sanctitate ac cultu.

CAPUT IX.

Nonnulla exhibentur observatu digna, tum quoad dogmata et mores, tum quoad disciplinam, ex sancti Nicetæ opusculis atque fragmentis.

Nulla major Christiano homini ab incunabulis san-

etæ catholice religionis dogmatibus, præceptis, ac institutis imbuto; nulla, inquam, major animi oblectatio, quam, cum sese offert occasio, et ingenii vires suppetunt, cognoscere demum atque perspicere ex sanctorum Patrum vetustis operibus, seu jamdiu editis, seu postea in aprium e ductis, nihil se in Christianæ doctrinæ palestra didicisse, quod a primis illis religionis nostræ magistris per singulas ætates custoditum traditumque non fuerit. Hæc siquidem religionis hujus præstantia, qua a quibuscumque falsi nominis religionibus, quas spiritus erroris invexit, distinguitur; ut nihil unquam novi tradiderit, nihil docuerit, seu in fidei regulis, seu in morum præceptis; et ut in rebus ipsis variabilis disciplinae unum eundemque spiritum semper et ubique servaverit. Quare operæ pretium duxerunt quotquot sanctorum Patrum operibus edendis curam adhibuere, ut quæ ad dogmata, ad morum præcepta, ad ritus spectarent, quæque maxime aut novorum **231** paterent calumniis, aut pravorum hominum contumeliis, notatu digna in eorum præfationibus haberent, quo theologorum et concionatorum, nec non et legentium omnium utilitati simul ac facilitati consulerent; et sub uno veluti aspectu doctrinæ nostræ institutis perfectissima consensio cum veterum magisterio poneretur. Horum igitur vestigia, impari licet conatu, nos quoque secuti, nonnulla hic ex Nicetæ nostri duobus quæ supersunt opusculis, nec non ex deperditorum laciniis investigabimus, quæ ad dogmata spectant, ad morum præcepta, ad disciplinam; ut, quoad per nos licet, nihil desit etiam in parvo tentamine, quod accurate alii ac copiose, tum pro ingenii viribus, tum pro materie abundantia præstiterunt. Quamquam, quid opus animadversionibus nostris, si sermo sit de dogmatibus quæ profitemur, aut de potioribus docendæ vite præceptis; cum *Explanationi Symboli Nicetæ* nostri per sese clara sit, et omnia ex ordine tradat quæ nosmetipsi in institutionibus primævæ ætatis accepimus? Pauca itaque quæ de his subijcimus, atque alia quæ adijcimus, æqui bonique lector faciat.

Totius Christianæ institutionis basis simul ac columen fides est: inde enim Christiani fideles, quasi per antonomasiam, appellantur. Propterea cum quis ad Ecclesiæ fores lavacrum regenerationis accepturus accedit, sacerdoti interroganti quid petat, fidem respondet. Hoc nempe a rationis participæ creatura primum Divinitati debetur obsequium, quo et supremam illius eminentiam et propriam profiteatur servitutem; ut nulla prorsus dubitatione is præstat assensum, quæ ab eadem hominibus revelata fuisse probantur, quamvis humanæ mentis aciem penitus vincant, et rationi etiam repugnantia quandoque videantur. Hic itaque totius libelli *Explanationis Symboli* scopus, ubi præcipua Christianæ fidei dogmata in Symbolo apostolorum contenta traduntur atque explicantur; eaque singillatim, ac fusiore quodam sermone, quæ aut ab hæreticis illius temporis temerata fuerant, ut dogma de vera in Christo Salvatore nostro humanitate ab Eutyche ejusque assecris tunc recens negata; aut quæ difficilius in hominum mentibus assensionem obtinere videbantur, ut illud de vera nostræ carnis futura resurrectione, quod nunquam, pene dixerim, non habuit, seu inter paganos, seu inter Judæos, seu inter hæreticos, adversarios. Quæ autem hic sunt quæ peculiarem quodammodo nostram animadversionem requirunt? Fidei integritas in omnibus et singulis articulis ad æternam salutem necessaria a Nicetæ nostro assertur in *Explanatione* sua, capite 9, quemadmodum hodieque in catholica Ecclesia perpetua traditione docetur; ut nihil propterea sibi blandiri possint qui universam catholicam fidem profiteri gloriantur, si vel in uno fidei dogmate claudicaverint: « Nihil de hac Trinitatis professione nuntiabo, ne saluti meæ damnum, et fidei faciam detrimentum. » Ita nimirum competentes suos Nicetæ edocebat, ut responderent iis, seu gentilibus, seu Judæis, seu hæreticis, a quibus fortasse

A in Christianæ fidei dogmatibus tentarentur. « Retinete semper pactum quod fecistis cum Domino, id est hoc Symbolum quod coram angelis et hominibus constitimini. » Ita quoque ad eosdem capite 13. Neque tantum fidei integritas absoluta a Nicetæ nostro inculcatur; verum etiam ut fidei confessio, ore prolata atque in Symbolo contenta jugiter recolatur admonet ipse; quod nimirum ad res fidei, non modo oris confessione promendas, sed etiam sedulo meditandas atque ad actus interiores fidei frequenter eliciendos facit, quod Christianæ institutionis **232** ac professionis præcipuum semper fuit: ait enim capite 16: « Ita, charissimi, sive sedetis, sive operamini, sive dormitis, sive vigilatis, hæc salutaris confessio volvatur in pectoribus vestris. » Atque hæc de fide, fideique dogmatibus simul sumptis, nunc de aliquibus singillatim.

Quæ catholica docet ac docuit semper Ecclesia de sancti Spiritus operatione atque virtute, quoad donum divinæ gratiæ, quod nempe gratuita hæc sit, et ad salutem omnimode necessaria; hæc eadem docuit competentes suos ipse quoque Nicetæ *Explanationis* capite 7, ubi ait: « Ipse (Spiritus sanctus) dividit gratiarum dona singulis prout vult... sine cujus operatione nulla potest creatura ad æternitatem pervenire. » Æterna porro hæc vita, cujus expectatione solamur, cujus causa neque extollimur in prosperis neque dejicimur in adversis; æterna hæc vita quæ æque creditur speraturque a catholicis, ac simul ab omnibus quæ sub cælo sunt a catholica communione dissidentibus societatibus, comparari ne umquam poterit extra unam catholicam Ecclesiam? Minime sane juxta catholicum dogma; quidquid effutierint omni tempore, ac etiamnum garrant a catholica communione segregati, quibus nulla fortasse hæc una infestior catholicorum doctrina est. Hæc propterea omnium temporum catholicorum doctrina fuit, cujus luculentissimum præbet quinto sæculo testimonium etiam Nicetæ noster *Explanationis* capite 10, ubi ad *Symboli* articulum de sancta Ecclesia catholica sic ait: « Ergo in hac una Ecclesia crede te communionem consecuturum esse sanctorum. Scito unam hanc esse Ecclesiam catholicam in omni orbe terræ constitutam; cujus communionem debes firmiter retinere. Sunt quidem et aliæ pseudoecclesiæ, sed nihil tibi commune cum illis, ut puta Manichæorum, Cataphrygarum, Marcionistarum, vel cæterorum hæreticorum, sive schismaticorum; quia jam desinunt istæ Ecclesiæ esse sanctæ. Siquidem dæmoniis deceptæ doctrinis aliter credunt, aliter agunt quam Christus Dominus mandavit, quam apostoli tradiderunt. » Quid luculentius ad catholicum dogma confirmandum de communionem sanctorum ac de vita æterna in sola Ecclesia catholica obtinenda, exclusis omnino pseudoecclesiis quibuscumque, seu hæreticorum, seu schismaticorum?

Nihil tamen sibi blandiantur fideles catholici, quod ad unam hanc veram catholicam Ecclesiam pertineant, ita ut hoc solo ex capite vitam æternam sibi audeant polliceri, quin totis viribus obtinendum illis sit, ut vitiiis careant, ut peccata devitent et ut pie casteque vivant. Hoc nimirum ex doctrina divinitus revelata quotidie docent in catholica Ecclesia animarum curatores; et hoc ipsum docuit competentes suos in *Explanatione Symboli* Nicetæ noster capite 15 dicens: « Hanc vitam (æternam) nec gentilis habebit, nec Judæus incredulus possidebit; sed nec vitiiis et criminibus serviens Christianus; quia solis est fidelibus et caste viventibus præparata. » Quid vero de peccatorum etiam æternitate, quæ impios manet, censet Nicetæ? Hæc scilicet peccatorum æternitas, quæ tam sepe unanimiter prædicatur in Ecclesia catholica, desidiosos homines ac peccatis servientes mirum angit in modum, ut facile sibi persuadere non erubescant, auxilium hanc esse concionatorum ad timorem incutiendum, potius quam fidei dogma divinitus traditum. Quid non comminiscuntur

de divina bonitate, de divina misericordia, ut poenitentiam locum sibi fingant æternum utique non futurum? Verum quid contra perpetuam hujus **223** dogmatis fidem, quam nobis uno ore tradiderunt Patres, quibusque Nicetas quoque noster concinit? Impios autem eterne poenae subiciat, ait ipse Explanationis cap. 6. « Scio graviora facinorosis servari tormenta, et sine fine impias animas cruciatus manere, non temporales utique, sed æternos. » Ita in libello *ad Lapsam*, capite 8 num. 32. « Quantavis afflictionem, quantumvis laborem subire esto contenta, dummodo ab æternalibus poenis libereris. » Ita ibidem num. 34, nec non alibi sæpe.

Catholica Ecclesie succedunt hæretici homines, quod doceat, merita sanctorum, eorumque in celo orationes plurimum valere ad indulgentiam peccatorum obtinendam; ac propterea irridit nostras sanctorum invocationes. Utrumque vero tenuit semper Ecclesia, et utrumque dogma fidei est, quibus et Nicetas noster testimonium perhibet. « Si fuisses communis sortis defuncta (aiebat ipse *ad Virginem lapsam* cap. 8, num. 16)... parentes... exultassent granlitter; quia immaculatam præmisisset virginem, hostiam vivam Domini, et propitiariam videlicet delictorum. » En merita sanctorum, eorumque orationes propitiæ apud Deum pro peccatis. « Sanctorum petas auxilium. » Ita ad eandem, capite 9, num. 40. En invocationem sanctorum lapsæ virginis a Niceta nostro propositam atque inculcatam veluti efficacem ad obtinendam a Domino perpetrati facinoris veniam. Atque pauca hæc de fidei dogmatibus, deque his quæ ad dogmata spectant, ex Niceta attingisse sufficiat.

Nunc quæ spectant ad mores, ad agenda scilicet vite rationem, ad peccata eorumque variam dignoscendam gravitatem, ad poenitentiam post peccata, nec non et ad sacram virginum institutum pro modulo prosequamur. Quid frequentius apud nos in ore omnium concionatorum et parochorum, nec non et pædagogorum, vel in primis Christianæ vite institutionibus quas fere ab infantia accipimus, quam recordatio abrenuntiationum in baptismo factarum, diabolo scilicet, et operibus ejus, ac pompis? Nullo nimirum facilius modo Christianorum animos in officio continemus, quam si sponsores ab iisdem in baptismo tam solemniter factas mentis oculis subiciamus; nullo validiori argumento Christianorum vitam perstringimus ab instituti proposito aberrantem, quam si vitam eandem sponsores in baptismo factis comparemus. Hæc propterea frequentissima apud Patres obijurgatio Christianorum; maxime vero adversus eos qui nimio corporis cultu vanitatem sectarentur, ac vite superbiam ostenderent; eosque præcipue qui spectaculis dediti, choreis ac theatris, indeque sequi ut plurimum solitis, luxuriis et ebrietatibus, Christianum propositum aperte mentiebantur. Jam itaque et Nicetam nostrum videas eadem quinto sæculo prædicantem tum in *Explanatione Symboli*, capite 1 et 16, tum maxime in tertio fragmentorum, ubi competentes suos instituens, eos hortabatur atque docebat, ut non nudo sermone neque solis labiis abrenuntiarent, sed fide fortissima et indubitata scientia, ut ipsæ aiebat; et ubi coram ipsis eos elegantissime capit Christianos, seu viros, seu mulieres, qui, contra æ apoponderant, vite cultum delicatorem et ornatum corporis splendidiorem sectabantur. « Quid dicimus, inquit, de his qui superfluo carnis ornatu lactare se volunt, et videri mirabiles? Taceo de exquisitis inutiliter vestimentorum subtilitatibus. Oro vos, quid faciunt in viris capilli acui crispati, coma retro quidem cervicem cooperientes, ante autem frontem penitus abscondentes, ita ut nec signo Christi eructis locus liber **234** relinquatur in fronte, et unde se putant habere aliquam gloriam vel decorem, inde turpitudinem et ignominiam contrahant? Similiter et mulieres caput ligantes ut scutum, ut frons tanquam vallis inter duos subsistat colles, et de auribus pondera lapillorum auro ligata dependeant, ut brachia

A onerentur auro, ut cervicem premant catenæ vel lapides, et pedibus sanguineæ calciamenis flammule rutulent. Quis usus in his, quæ utilitas invenitur, nisi sola inanis pompa, et mens desiderio infantili corrupta? Non itaque nostrorum temporum nimia severitas censenda est, si hæc eadem doctrina, quæ una cum articulis fidei ad nos usque defluxit, quæque ex majorum traditione in catholica Ecclesia semper prædicabitur ad mores hominum corrigendos, et ad vitam instituendam Christiano nomine dignam.

Quid nunc de peccatoribus, ac peccatis, deque poenitentia pro eisdem agenda? Peccata ad mortem ducere, et peccatrices animas sub diaboli dominatione esse, quotidie admonemur, et hoc, ut a peccatis abstinemus, et ut peccata patrata defleamus. Eadem porro doctrina existit omnium temporum; et huic quoque testimonium perhibet quinto sæculo Nicetas episcopus apud nos in libello *ad Lapsam*, capite 1, num. 4, ubi ait: « Vere hæc est captivitas, ubi animæ a peccato captive ducuntur ad mortem, et a diabólica dominatione possidentur. » Peccata graviora esse quæ scandalum præbent fidelibus, quæque infideles etiam blasphemare faciunt nomen Domini, non quortundam rigidiorum theologorum figmentum, sed doctrina est Scripturarum, quam concors Patrum traditio Ecclesie commendavit. Hæc itaque doctrina imbutus etiam Aquileiensis Nicetas, *lapsam Virginem* suam ad majorem poenitentiam excitabat ob patratum crimen, quod scandalo multis fuerat, et infidelibus præbuerat blasphemandi occasionem. Aiebat nempe in eodem libello *ad Lapsam*, capite 7, num. 50 et 51: « Et quidem si tibi soli damnum fecisses, erat quidem tristitia, sed forsitan tolerabilis. Nunc vero quantas animas tuo scelere sauciasti; quantas animas propter te de proposito suo poenitere fecisti? Quanta labia etiam fidelium inquinata sunt, viam Domini blasphemando? Aperuit in nos gentilitas os suum: adversus sanctam Ecclesiam Synagoga Judeorum per tuum dedecus exsultavit. Quid si is qui unum scandalizaverit, mola circumligatus jactari debet in mare, quid de te pronuntias, per cujus scelus omnis anima sauciata est, et nomen Domini in gentibus blasphematum est? »

Peccata præterea quedam sunt inter homines frequentiora, et ea quidem lethalia, in quibus nihilominus ex multitudine sociorum vellet sibi peccantes indulgentiam et impunitatem facillime impertiri. Quis non audiat hodieque avaros, rapaces, fornicarios et alios hujusmodi, blandientes sibi de sodalium turba, atque ex turba ipsa peccantium minuire satagentes peccatorum suorum gravitatem? His quotidie respondemus, fallacias eorum detegimus: at quam eleganter simul ac solide Nicetas noster in eodem libello *ad Lapsam*, capite 9, num. 41, conversa in violatorem virginis oratione! « Nec tibi de multitudine peccantium similitum blandiaris, et dicas: Non solus hoc ego feci, multos habeo socios: sed recogita quia multitudine sociorum imputatam non facit criminum. » Dignam sane docto et sancto viro sententiam, quæ totam super hæc re constituit morum doctrinam.

A peccatoribus et peccatis, ad poenitentiam venimus. « Poenitendo, inquit **235** lapsis necessaria est, sicut vulneratis sunt necessaria medicamina. » Ita *ad Lapsam*, capite 8, num. 33. « Secundum conscientie molem exhibenda est poenitentiae magnitudo... nec aliud remedium constitutum est post unum baptismum, quam poenitentia solatio. » Ita sequenti num. 34: « Peccator ergo si sibi ipsi non pepercerit, a Deo illi parceretur. Et si futuras poenas gehennæ perpetuas in hoc parvo vite spatio compensaverit, seipsum ab æterno judicio liberabit. » Ita ibidem, num. 36. Hæc autem sunt quæ de poenitentia prout virtus est, ac de operibus poenitentialibus prout sunt virtutis poenitentiae fructus, ac satisfactoriæ apud Deum actiones, Patres omnes docuerunt, et nosmetipsi quotidie fidelibus prædicamus.

Jam vero de virginitatis proposito ac de virginibus quid Nicetas senserit intueamur. Certant quodammodo inter se veteres Patres, cum de virginitatis proposito ac de virginibus sermonem habent, in virginitatis ac virginum laudibus celebrandis, ut cuique notissimum esse potest, qui sanctorum Patrum lectio extranea non sit. Hoc nimirum peculiare Christianæ religionis decus est, humanæ philosophiæ prorsus ignotum, ac Synagoga ipsi penitus incompertum; ad quod tamen quibusdam, ut ita dicam, veluti gradibus ab ipso mundi exordio Ecclesiam suam Deus sapientissime comparare non destitit, ut præclare sanctus Methodius episcopus et martyr disserebat in Convivio Decem Virginum, pag. 16 et sequentibus editionis Romanæ G et L, a Leone Allatio adornatæ anno 1636. Concinit itaque ceteris Ecclesiæ Patribus et communi Ecclesiæ præconio etiam Nicetas noster, qui de virginitatis proposito ac de virginibus peculiarem habuit scribendi occasionem, licet tunc valde infamam, in sepe citato libello obijurgationis ad virginem quamdam Ecclesiæ suæ, quæ lapsa fuerat. De virginum namque instituto loquens capite 2, num. 5, ejusdem libelli, *gloriam appellat virginitatis* quam misera illa perdidit, et *gloriam* hanc sæpe etiam in libelli decursu commemorat, ut quanti institutum hoc ipse faceret satis appareat.

Quid vero virgo sacra apud Nicetam fuerit, ipse loquatur. « Eras (inquit eandem compellens ibidem, num. 6), eras virgo in paradiso Dei, utique inter flores Ecclesiæ; eras sponsa Christi, eras templum Dei, eras habitaculum Spiritus sancti.... Incedebas in Ecclesia tanquam columba illa de qua scriptum est: *Pennis columbæ deargentata, et posteriora dorsi ejus in specie auri*. Splendeabas ut argentum, fulgebas ut aurum, quando cum sincera consensientia procedebas. Eras tanquam stella radians in manu Domini, nullum ventum, nullas belli nebulas pertimescebas. » Et hæc quidem de sacra virgine, quod status sui excellentiam, et quoad anime dignitatem. Quid autem de corpore virginali? *Membra dicata Christo* sacrarum virginum membra pronuntiat Nicetas, capite 4, num. 13. *Suorum virginis corpus* dixerat sanctus Ambrosius de Virginibus libro II, capite 3, numero 20. *Sacratæ Deo corpora* virgines appellaverat sanctus Hilarius Pictaviensis in epistola seu lib. I ad Constantium Augustum, num. 6. *Membra Christo dicata* ipsissimis Nicetæ nostri verbis virgines dixerat sanctus Cyprianus, epistola 60 in editione Baluzii. *Carnem sanctificatam et carnem Christo traditam*, scripserat Tertullianus in libro de Velandis Virginibus, capit. 3 et 10.

Sed quid de virginitatis gloria ac de virginibus Deo sacræ in communi tunc hominum opinione; quæ certe, etiam inter Christianos, non eadem semper est ac sana presulum et virorum præstantiorum doctrina? 236 Præclarum sane super hac re orbi universo reliquerat exemplum non longe ab initio quarti sæculi plissima Constantini Augusti mater Helena, quæ Jerosolymis cum esset, ut Rufinus noster Aquileiensis refert Historiæ suæ Ecclesiasticæ libro I, capite 8, « Virgines quas ibi reperit Deo sacratas, invitasse ad prandium, et tanta eas devotione curasse dicitur, ut indignum crederet, si famulorum uterentur officiis, sed ipsa manibus suis, famulæ habitu succincta, cibum apponeret, poculum porrigeret, aquam manibus infunderet, et regina orbis ac mater imperii famularum Christi se famulam deputaret. » Quid autem quinto sæculo de lisdem virginibus earumque proposito virginali? Intelligimus ex Nicetæ nostro Christianorum familias summæ honoris ac laudis gloriæ sibi tribuisse ex aliqua sacra virgine, quam Ecclesiæ dedidissent. Siquidem supracitato capite 4, num. 13, assertit quod virginis illius lapsæ pater eam sibi, dum integra erat, *singularem suam gloriam computabat*, et quod mater quoque *per illius virginitatem consolabatur gemitu partus sui*. Hæc certe erat Christianorum illius ætatis communis ubique opinio;

A ejus illustrandæ gratia non ineongruum erit ea hic inserere, quæ divus Augustinus de sacra virgine Demetriade, ex clarissima Aniciorum Romana familia, scribebat anno 413 aut 414, epistola 180 Maurinæ editionis ad nobiles viduas Probam et Julianam; virginis illius alteram matrem, alteram aviam, quæ eundem de velationis qua filie, qua neptis solemnitate certiores per litteras fecerant: « Quis verbis, inquit, explicet, quis digno præconio prosequatur; quantum incomparabiliter gloriosius atque fructuosius habeat ex vestro sanguine feminas virgines Christus, quam viros consules mundus? Nam volumina temporum, si magnum atque præclarum est nominis dignitate signare; quanto est majus atque præclarior corlis et corporis integritate transcendere? Magis itaque gaudeat puella nobilis genere, nobilior sanctitate, quod sit per divinum consortium præcipuam in cælis consecutura sublimitatem, quam si esset per humanum connubium prolem propagatura sublimem. Generosius quippe eligi Anicianæ posteritas tam illustrem familiam beare nuptias nesciendo, quam multiplicare pariendo, et in carne jam imitari vitam angelorum, quam ex carne adhuc numerum augere mortalium. » Hæc sanctus doctor; cui concinit etiam divus Hieronymus epistola 130 ex editione Vallarsii ad Demetriadem ipsam, quam num. 1 appellat *primam in orbe Romano nobilitate et divitiis*, et ubi, num. 6, matrem illius et aviam sibi gratulantes inducit, « quod nobilem familiam virgo (Demetrias) virginitate sua nobiliorem faceret; » sicuti num. 3 Demetriadis patrem Olybrium jam vita functum, feliciter dixerat, « qui Demetriadis proavie nobilitatem insigniorem reddidit, Demetriadis filie perpetuæ castitate; » ex quibus omnibus clarius adhuc elucet, præclarissimas quoque Christianorum familias maxime sibi gloriæ tribuisse, si quando aliquam ex progenie sua sacram virginem Ecclesiæ contulissent. Hæc autem priorum temporum communis existimatio virginitatis, merito nos ipsos erigit, apud quos, ex perpetua Ecclesiæ doctrina, non minor angelici hujus status ratio habetur: sed ultra pergamus.

Præclara licet ac sublimis virginitatis gloria haberetur, res ardua nihilominus ac difficilis censebatur virginitatem profiteri; ita ut non modo via nulla fieret puellis ut stadium hoc ingrederentur, sed etiam ut difficultates illius obeunda vite eisdem præ oculis ponerentur; et nonnisi vero tandem, multisque adhibitis probationibus, ac divina explorata voluntate pro donis gratia tanto operi necessarias, atque iis demum ultro volentibus, ac vim quodammodo facientibus, copia daretur profitendæ in conspectu Ecclesiæ virginitatis, ut ex eodem Nicetæ libello, capite 4, num. 17 et 18, ubi hæc omnia cum lapsa virgine peracta fuisse Nicetas ipse testatur, antequam ad virginitatem solemniter Deo dicandam admitteretur. Eadem porro est ratio quæ semper obtinuit in catholica Ecclesia, sacrarum virginum constituendarum; ex probata scilicet earundem libera voluntate, ac patefactis divinae vocationis indicis; cui tantæ curæ si quando fortasse exitus non respondit (quod tamen divino Spiritu protegente raro admodum contigit), minus certe indiligentiæ præpositorum parentumve tribuendum fuit, quam artibus ejusdem antiqui ac valerrimi illius serpentis, qui lapsam etiam sanctissimam Nicetæ nostri virginem decepit.

Ad quid reipsa illorum temporum doctrina ferebat de puellis virginitatem professis, quoad propositum seu sponsonem servandæ integritatis? Virgines nimirum hic intelligimus illius instituti, cujus erat lapsa illa virgo Nicetæ; virgines sacras, quæ scilicet non privativam virginitatis voluntatem explicuissent ac Domino etiam in corde suo spopondissent, sed quæ publicè et in conspectu Ecclesiæ virginitatis institutum professæ fuissent, accepto nempe velo ab Ecclesiæ præse, aliisque peractis de more, solemnī die ac coram

præsenti populo cæremoniis, de quibus infra; quæque propterea non simplex continentie votum emis-
 aisse dicende erant, sed prorsus sollempne, si tunc ea
 vocabula, posterius inducta ad eandem rei substan-
 tiam indicandam, in usu fuissent. De his porro vir-
 ginibus, illorum temporum doctrina idem profecto
 ferebat, quod semper postea dictum ac servatum fuit
 de virginibus iis quæ se voto solemnî obstrinxerunt
 servandæ castitatis, dum sollempnem emisissent pro-
 fessionem in aliquo ex approbatis ab Ecclesia virgi-
 nalibus institutis; nimirum propositum illud servan-
 dæ integritatis veram omnino ac gravem induxisse
 obligationem, animam afficientem atque conscien-
 tiam; propositum illud fuisse perpetuum, indissolu-
 bile atque irrevocabile, et irritum quoque reddens
 quodcumque posterius intentatum vinculum eidem
 adversum. Videas propterea Nicetam nostrum in eo-
 dem ad *Lapsan* libello capite 5, num. 19, solemnita-
 tem velationis illius virginis, *nuptias* appellentem
 illius cum *Sponso* suo ac *Domino*, et *fidem* postea
 commemorantem quam illa tunc eidem *pollicita* fuit;
fidem utique peractis *nuptiis* respondentem, ideoque
 indissolubilem atque perpetuam. Videas sequenti
 num. 20 actionem illam velationis nuncupatam a Ni-
 ceta *copulam spiritalem*, ab ea virgine *factam* cum
 Christo, *inter innumerabiles testes Ecclesiæ, coram*
angelis et exercitibus cæli. Cum vero sibi objecisset
 sanctus præsul, num. 21, ad excusationem illius lap-
 sæ, illud Apostoli I Cor. vii, *Melius est nubere quam*
uri; en quomodo et auctoritatem simul rectissime
 interpretatur, et rem totam declarat super virginita-
 tis proposito in iis quæ velum accepissent. « Hoc dic-
 tum (Apostoli) ad non pollicitam pertinet, ad non-
 dum velatam. Cæterum quæ se spopondit Christo, et
 sanctum velamen accepit, jam nupsit, jam immortalî
 juncta est viro. Et jam si voluerit nubere communi
 lege conjugii, adulterium perpetrat, ancilla mortis
 efficitur. » Atque hoc eodem sensu iterum Nicetas,
 capite 9 num. 39, dum, conversa oratione in juvenem
 illius virginis corruptorem, ipsum de duobus simul
 criminibus oburgat **238** uno scelere perpetratis,
 de adulterio nempe ac de sacrilegio, dicens: « De te
 autem quid dicam, filio serpentis, ministro diaboli,
 violatore templi Dei; qui in uno scelere duo crimina
 perpetrasti, adulterium utique et sacrilegium? Satis
 ita confirmavit sanctus; res quid sibi voluisset ve-
 latio illa solemnîs quam lapsa virgo acceperat, cum
 duo distinguit crimina in illius corruptore, adulterium
 nempe et sacrilegium; adulterium scilicet, utpote in
 jam *nuptam* et *copulatam viro immortalî*, viro nempe
 qui nunquam morti obnoxius, nunquam proinde lo-
 cum sponsæ relinquit novis nuptiis licite ac valide
 ineundis; sacrilegium vero utpote in nuptam ac *co-
 pulatam viro immortalî Christo Domino*, cujus spiri-
 talis copule præcellentiam ac sanctitatem peculiari
 etiam quodam modo revereri ipse debuisset. Vox ipsa
 porro *adulterii*, utrobique a Niceta usurpata post da-
 tam de nuptiis ac copula spiritali doctrinam, id simul
 ingerit animo, quod nuptiæ celebratæ per illud non
 tolluntur, et vinculum maritalè non solvitur, juxta
 catholicam de matrimonii sacramento sententiam.
 Censuit igitur Nicetas virginitatis propositum publice
 a virginibus emissum cum solemnî susceptione vela-
 minis, non minus ac postea semper in virginibus so-
 lemnî voto sacris, fuisse perpetuum indissolubile
 atque irrevocabile, nec non et irritum quoque faciens
 quodcumque vinculum contra illud intentatum. Dum
 hæc vero tam fidenter Nicetas asserit de virginitatis
 proposito, ac de vi illius in virginibus quæ velum
 sollempniter accepissent, dubitari nequit quin ex com-
 muni tunc Ecclesiæ doctrina in re tam gravi sit ille
 locutus. Hujusmodi autem doctrina, quæ quinto sæ-
 culo ex Nicetæ loquendi modo communis omnino ap-
 paret, doctrina proculdubio fuit etiam præcedentium
 sæculorum: quod et ostenderunt viri docti plerisque
 adductis illorum temporum monumentis; ita ut ex
 ipsorum sententia eos merito errasse dicamus, qui

A negarunt per quinque priora sæcula irritas Ecclesiæ
 judicio fuisse nuptias illorum qui sollempniter vota-
 tem voverant. Sed jam ad ea quæ disciplinæ sunt gra-
 dum faciamus.

Dum hic disciplinam quinti sæculi ex Nicetæ opu-
 sculis atque fragmentis eruere nitimur in iis Ecclesiæ
 usibus suis ritibus, de quibus ibidem mentio est; non
 is est animus, ut eandem in omnibus disciplinam
 hodie quoque vigere ostendamus, prout de dogmati-
 bus fidei ac morum doctrina factum fuit. Quædam ex
 disciplina illorum temporum adhuc vigent; quædam
 alia sunt illius disciplinæ vestigia; quædam etiam ex
 vetusta illa disciplina omnimode obsoleverunt, ut no-
 vis pro temporum ratione institutionibus locum da-
 rent. Hoc tamen in hac etiam disciplinæ varietate
 præclarum admiramus, quod Ecclesiæ spiritus unus
 semper idemque fuit, quo omnia et singula moderata
 est pro locorum et temporum diversitate, illorum ne-
 cessitatibus indulgentissima, modo rigorem tenens,
 modo remittens, modo vetera instaurans, modo veteri-
 bus nova substituens; de hoc uno in hac agendi ra-
 tione sollicita, ut omnes semper Christo homines lu-
 crificaret, atque ut inter omnes maxime servaret
 unitatem spiritus in vinculo pacis. Singula itaque ex
 ordine percurramus.

Disciplina quæ competentes respicit, prima est
 quam in Nicetæ opusculis intuemur, et de qua plura
 jam superiori capite diximus, dum singula Nicetæ
 opuscula recensebamus: sed hic peculiaris quidam
 ritus circa Symbolum fidei competentibus traditum,
 et a competentibus redditum, recolendus est. Compet-
 entes igitur compellans Nicetas in *Explanatione Sym-
 boli*, capite 8, post expositam de Trinitate doctrinam,
 ita loquebatur: **239** « Hanc Trinitatis fidem, fra-
 tres, in cordibus firmate vestris. » In hunc eundem
 sensum ita ex fragmento seu reliquo Nicetæ 4 habeo-
 mus: « Ad fidem quisque atque ad baptismam perve-
 nire desiderans instruendus est pariter et docendus,
 ut brevitem Symboli in corde memoriter teneat. »
 C Vetus hic, ni fallimur, Ecclesiæ disciplina innuitur,
 Nicetæ quoque tempore vigens, qua Symbolum fidei
 competentibus, ex vetustiori adhuc obliuente arcani
 religione, ore tenus tradebatur, et qua Symbolum
 fidei ore tenus quoque ab iisdem reddebatur, vetito
 prorsus quocumque scriptæ paginæ adminiculo, etiam
 in memorie subsidium ceteroquin opportuno. Sanctus
 certe Augustinus, sermone 212 in traditione Sym-
 boli, num. 2, præclarum habet super hac disciplina
 testimonium. « Brevem, inquit, sermonem de uni-
 verso Symbolo vobis debitu reddidi.... Nec ut ea-
 dem verba Symboli teneatis, ullo modo debetis scri-
 bere; sed audiendi perdiscere: nec cum didiceritis,
 scribere; sed memoria semper tenere atque recolere.
 Quidquid enim in Symbolo audituri estis, in divinis
 Scripturarum litteris continetur. Sed quod ita collec-
 tum et in formam quamdam reductum non licet scri-
 bi, commemoratio fit promissionis Dei, ubi per pro-
 phetam prænuntians testamentum novum dixit: *Hoc
 est testamentum quod ordinabo eis post dies illos, dicit
 Dominus, dando legem meam in mente eorum, et in
 corde eorum scribam eam (Jerem. xxxi. 33)*. Hujus
 rei significandæ causa, audiendo Symbolum discitur;
 nec in tabulis, vel in aliqua materia, sed in corde
 scribitur. » Sed digna quoque sunt quæ recolantur in
 hanc ipsam rem alia ejusdem sancti doctoris verba
 ex sermone, qui inscribitur de Symbolo ad catechu-
 menos, et reipsa dici debuisset in traditione Symboli
 ad competentes, atque extra numerum est aliorum
 sermonum in novissima ejus Operum editione. « Ac-
 cipite, inquit, filii, regulam fidei, quod Symbolum di-
 citur. Et cum acceperitis, in corde scribite, et quoti-
 die dicite apud vos: antequam dormiatis, antequam
 procedatis, vestro Symbolo vos munite. Symbolum
 nemo scribit ut legi possit: sed ad recensendum, ne
 forte deleat oblivio quod tradidit diligentia, sit vol is
 codex vestra memoria. Quod audituri estis, hoc cre-
 dituri: et quod credideritis, hoc etiam lingua reddi-

turi.... Hoc est enim Symbolum quod recensuri estis et reddituri. » Ita sanctus doctor : ubi animadvertendum est, ita reapse, ex fide tutorum Augustini operum editionum, legi debere allata verba ; cum lineola scilicet, quam *virgulam* dicimus, inter vocem *diligentia*, et *sit vobis* ; non vero cum puncto post vocem *diligentia*, sicut alicubi eundem Augustini textum adductum legimus, prout infra videndum erit. Punctum enim ibidem positum sensum textus reddit omnino diversum, et priori ipsius Augustini clarissimo loco prorsus contrarium.

Aliud illustre testimonium hujuscemodi vigentis discipline medio circiter quinto seculo, et in celebri Ravennatensi Ecclesia sua, exhibet nobis sanctus Petrus Chrysologus sermone 58 in Symbolum apostolorum, ubi competentes Symbolum accepturos ita instruebat. « Accepturi Symbolum, hoc est pactum vite, salutis placitum, et inter vos et Deum fidei insolubile vinculum, pectora parate, non chartam ; sensum acuite, non calamus ; et audita, non atramento, sed spiritu ministrante describe : quia committi non potest caducis et corruptibilibus instrumentis æternum et celeste secretum, sed in ipsa ar. a animæ, i ipsa bibliotheca interni spiritus est locandum : ne profanus arbiter, ne **240** improbus quod dilaceret discissor inveniat : et fiat ad contentum et ignorantis ruinam, quod confitentis et credentis donatum est ad salutem. » Hæc sanctus doctor. Sed et exeuntis quoque ejusdem quinti sæculi documentum pro eadem de Symbolo disciplina præbet Romana Ecclesia in Sacramentario Gelasiano apud Muratorium Liturgia Romana vetus, tomo I, col. 340 editionis Venetæ in-folio, ubi in prefatione Symboli a electis hæc habentur : « Intentis itaque animis Symbolum discite : et quod vobis, sicut accepimus, tradimus, non alicui materię, quæ corrumpi potest, sed paginis vestri cordis ascribite. »

Quid vero post hæc Aquileiensis Ecclesia ? Præsto est Rufinus noster celeberrimus in Symbolum apostolorum Commentario, num. 2 ; ubi etiam disciplinam hanc, Symboli non scribendi, traditionem apostolicam appellat, dicens : « Idcirco hæc non scribi chartulis aut membranis, sed retineri credentium cordibus tradiderunt (apostoli), ut certum esset hæc neminem ex lectione, quæ interdum perve ire etiam ad infideles sed, sed ex apostolorum traditione didicisse. » Præterea Aquileiensis ipsa adest vetus Liturgia apud De Rubéis dissertatione de Sacris Forojuliensibus. Ritibus, capite 11, eruta ex vetustis Aquileiensis Ecclesie codicibus, ubi in officio scrutinii ad competentes, quod nuncupatur in aurium aperture, eadem primo repetuntur electis ipsissima verba quæ paulo ante retulimus ex Sacramentario Gelasiano, cui in illius officium illud est ; deinde hæc alia, quæ in Gelasiano non habetur, peculiaris eisdem additior admonitio de Symbolo non scribendo, inter iteratas hæc de causa, quæ ibidem indicuntur, Symboli recitationes. « Hoc autem Symbolum non in charta, aut cera, aut fragili calamo, vel stylo mortali scribi permissum est : sed infligi animis nostris præceptum est graphio fidei et calamo verbi divini, quod penetrat venas, et omnia secreta rimatur. » Ita ibi. Hæc verba porro quamdam redolent antiquitatem, dicere audemus, Sacramentario Gelasiano vetustiorum. Quidni hæc ipsa fuerint antiquiora ac veluti propria Aquileiensis Ecclesie verba in hoc ipso scrutinii officio ; quæ etiam post Gelasianum acceptum retenta fuerint, eidemque inserta ? disciplina itaque omnium erat Ecclesiarum generatim seculo quinto, a quibus Aquileiensis non recedebat, ut Symbolum fidei oretenus competentibus traderetur, oretenus a competentibus disceretur, oretenus redderetur, excluso quocumque ejusdem scribendi modo : et ad hanc propterea disciplinam respexit Nicetas verbis illis superius allatis ex capite 8 Explanationis, atque ex fragmento seu potius reliquo ejusdem 4.

Non hic est tamen omnino prætereunda singularis

A opinio clarissimi Petri Lebrunii, tomo II Dissertationum Liturgicarum, quoad Symbolum apostolorum ; quod ille affirmabat per quatuor aut quinque Ecclesie priora sæcula non modo a competentibus, sed a nemine prorsus litteris exaratum, et Christianorum memorie tantummodo fuisse commendatum. Illum clarissimus Muratorius egregie refellit in dissertatione de Rebus Liturgicis, capite 1, præmissa operi supradictato Liturgia Romana vetus, ad quam lectorem mitimus : sed nonnihil profecto et Muratorius ipse ibidem allucinatus est, dum ex Augustini potissimum loco superius relato in sermone de Symbolo ad catechumenos, et ab eodem perperam lecto, cum puncto scilicet sensum i eriodi claudente post vocem *diligentia*, loco simplicis virgule uti ibidem monebamus, nititur ostendere liberum semper cuique indiscriminatim fuisse **241** Symbolum scribere, etsi non ut legendum recitaretur, certe ut in memoriis ex scripto, si opus esset, revocaretur ; neque aliud sibi velle Patrum monitiones de Symbolo litteris non tradendo, nisi Symbolum ipsum tanti esse pretii, ut quisque fidelium memorie tradere, ac sæpe recitare jubeatur, ipsum in mente potius quam in charta scriptum retinens. Verum allata tum Augustini, tum aliorum loca veterem ritum proculdubio firmant, quo competentibus omnimode vetabatur Symboli scriptio, ut fidem juxta Apostolum *ex auditu* haberent, atque ut extra spem positi juvande ex scripto memorie Symbolum et diligentius addicerent et tenacius retinerent ; nec non ut arcani quoque disciplina servaretur, qua sicuti cavebatur ne Symbolum catechumenis traderetur antequam ad competentium gradum pervenissent, ita et caveri debebat ne forte ex pluribus quæ a competentibus scribi poterant ejusdem exemplis, aliqua in manus pervenirent eorum quibus illud habere nondum licebat ; sicut etiam ob quamdam Symbolo debitam reverentiam, quæ conveniebat ut illud ex ore potius quam ex charta acciperent competentes, uti ex allatis textibus intelligimus. Dicamus igitur oportet, tum contra Lebrunium, tum contra Muratorium, vetitum quidem reipsa fuisse antiquitus competentibus Symbolum scribere etiam ad proprium usum, dum in competentium ordine permanebant ; minime vero vetitum fuisse Symbolum scribere episcopis, presbyteris, aliisque de clero, quibus docendi onus incumberebat, sicuti neque fidelibus quibuscumque et tirocinio Christiane institutionis egressis.

Quæri nunc posset, quamdiu hæc disciplina in Ecclesia perduraverit ? At monumenta quæ attulimus, disciplinam hanc ubique vigentem ostendunt toto seculo quinto ; cum scilicet multi ex Judeis atque gentilibus quotidie et ubique ad ecclesiam venirent, et catechumenorum ac competentium institutio præcipua esset episcoporum clerique cura. Desiit igitur fortasse, cum adaucto ubique Christianorum numero, immo provinciis per orbem ex integro Christianis factis, catechumenatus disciplina, prout fuerat ab initio instituta, pedetentim obsolevit.

D Cæterum, ut de Aquileiensis Ecclesia aliquid distinctius attingamus, occasione hujus ritus a Niceta nostro memorati : in quibusdam Collectaneis dictis de Antiquis Ritibus baptismi eorumque Significatu, quæ exstant cum epistola Maxentii patriarchæ Aquileiensis ad Carolum Magnum de Significatu rituum ac cæremoniæ baptismi, apud Bernardum Pezium, tomo II Thesauri Anecdotorum novissimi, quæque non improbabilius ab eodem Maxentio collecta dixerimus in suum et Ecclesie sue usum, utpote quæ, ut admonet clarissimus editor, in eodem ipso codice et apud eandem Maxentii epistolam consistebant ; in his, inquam, Collectaneis dictis sub num. 4 eundem legimus Rufini textum a nobis superius relatum, de Symbolo non in membranis scribendo, sed cordibus retinendo ; unde inferimus eundem tunc quoque apud Aquileienses viguisse usum, quoad competentes, Symboli nimirum non scribendi, sed oretenus tantum accipiendi. Maxentius autem Aquileiensem rexit Ecclesiam ab undecimo

ciriter noni seculi anno, ut apud De Rubens in Monumentis. Præterea Aquileiensis ordo scrutini in aurum aperiitione superius memoratus, qui monitionem illam præbet Sacramentarii Gelasiani, aliamque insuper suam propriam, de Symbolo a competentibus non scribendo, uti vidimus; quamdam temporis notam habet, quam in citata dissertatione sua, capite 10 expendit idem de Rubens, et unde colligit scrutinium 244 illud in us Aquileie fuisse nono certe aut etiam decimo Ecclesie sæculo. Hac igitur etiam sera ætate monitiones illæ fiebant in Aquileensi Ecclesia inter scrutinia baptizandorum, de Symbolo ab eisdem non scribendo: atque hæc demum de huiusmodi ritu dixisse sufficiat.

Competentes itidem respicit ritus alter renuntiationum ab eisdem faciendarum, antequam redderent acceptum Symbolum. Huius ritus meminit Nicetas Explanationis capite 1, et fragmento 5. Sed cum de hoc plura dixerimus superiori capite, dum libellum Nicetæ quantum de Symbolo recensereamus; hic huius ritus sufficiat meminisse. Symbolum fidei appellat pactum Nicetas a competentibus cum Domino factum, communij tunc inter Patres dicendi modo e divinis Scripturis hausto, iisdemque usitatissimo; quo significaretur fides veluti Domino data a competentibus in Symboli redditione coram testibus, et a qua propterea illis recedere non licebat. Retinete semper pactum quod fecistis cum Domino, id est hoc Symbolum, quod coram angelis et hominibus confitemini. Explanationis capite 15. Hoc nimirum erant competentes singularem vinculo obstringendi, fidei scilicet semel date atque solemniter Christianæ religionis conservande, ob grave periculum apostasie quod tunc imminerebat, ex numero non exiguo, paganorum maxime, quibuscum erat vivendum. Aiebat præterea Nicetas, fragmento 5, Symbolum esse communiorum fidei; atque hoc ab omnibus communiter teneri ac disci. Satis apto vocabulo communiorum fidei Symbolum appellabat, seu ratione habita ad fidem datam, ut jam dicebamus, Christianæ servandæ religionis in Symboli redditione, seu habita quoque ad mysteriorum fidei professionem in eo contentam: quod autem addit, Symbolum ab omnibus communiter disci atque teneri, perpetuum firmitat Ecclesie morem, quo Symbolum fidei vel ipsis pueris baptismate renatis, cum primum balbutire incipiunt, perdiscendum tradimus, et quo ab omnibus omnino ejusdem professionem exigimus. Quam frequens in scriptis Patrum exorcismorum mentio ante baptismum! Horum autem meminit quoque Nicetas in fragmento suo 6, ubi quid exorcismi sint, et ob quam causam ante baptismum adhibeantur, breviter simul ac eleganter indicat. Huiusmodi igitur exorcismorum ritum in baptismatis administratione ex perpetua Ecclesie traditione sancte retinemus. Quod spectat autem ad Neophytos, id est recens baptizatos, die sancta Dominicæ Resurrectionis; ecce Nicetas quoque testimonium de ritu luminum, hoc est cereorum ardentium, quos manu gestabant donec Liturgiæ ordo compleretur; nec non et de vestibus candidis, quas tunc inducebant in signum gratiæ atque innocentie in baptismo acceptæ: « In tanto tanque solemnij conventu Ecclesie Dei, inter lumina neophytorum splendida, inter candidatos regni coelestis, etc. » Ita ad Lapsam, capite 5, numero 15. Utrosque hos ritus in infantium baptismate hodie quoque aliqua ex parte servamus, et in baptismate adultorum ex integro retinemus.

Alia nunc nos vocant, quæ adium tunc sacrarum cultum respiciunt, et nonnulla nobis exhibent quæ in Christianorum ibidem conventibus agebantur. Vigiliarum morem memorat Nicetas, uti plene ætate sua vigilem, in libello ad Lapsam, capite 6, numero 22; morem scilicet ducendi in sacris adibus inter divinas laudes noctes illas quæ præcipuas anni festivitates præcederent. Hæc autem, non cleri tantummodo, sed et totius populi, ut notissimum est, consuetudo erat, cuius vestigium aliquod nobis 243 nunc superest in sola nocte Nativitatis Dominicæ. « Noctem convertistis

A in diem per sacras istas vigilias. nolite rursus diem in noctem per ebrietatem et crapulam, ac meretricios cantus convertere, » aiebat ad populum sanctus Joannes Chrysostomus, homilia 59 in Martyres. At præclarum præbet harum vigiliarum exemplum in Occidentali Ecclesia ipso Nicetæ quinto sæculo Sidonius Apollinaris Epistolarum libro v, epistola 17, ubi mentionem facit vigiliarum pro anniversaria solemnitate sancti Justi episcopi Lugdunensis; et ubi ingens populus ad has vigilias præsens asserebatur sæxu ex utroque, quem capacissima basilica non caperet, et quamlibet cincta diffusis crypta porticibus. Sed ad Nicetam nostrum. Non vigiliarum modo Nicetas ibidem meminuit, sed lucem etiam notat vigiliarum, tantamque lucem quæ oculos perstringere posset: « Quomodo oculos tuos non perstringebat lux vigiliarum? » Quis hic non videat Aquileiensis Ecclesie cultum, decorum sane ac splendorem, et jam tunc in luminaribus præsertim sacrarum adium effusum? Numerosa lumina in vigiliis solemnitatibus sancti Justi memorabat Sidonius ipse loco nuper citato.

Sed et cantus quoque hymnorum epiritualium ibidem a Nicetæ memoratur, veluti in Ecclesia sua obtinens: « Quomodo, inquit, . . . aures tuas non penetrabat hymnorum epiritualium cantus? » Jam tunc igitur in Aquileensi Ecclesia obtinebat ritus cantandi psalmos et hymnos in conventibus sacris; quem ritum ex Oriente acceptum prius adoptaverat in Occidente sanctus Ambrosius, et quem postea cæteræ Ecclesie, causa spiritualis utilitatis inde manantis, protinus suum quoque fecerunt, ut ex Augustino intelligimus Confessionum libro ix, capite 7. Jam vero cantum Ecclesie suæ Nicetas commemorat, non qui aures mulceret, sed qui aures penetraret, atque inde præcordia afficeret, sanctosque affectus gigneret: quæ utique cantandi ratio ea fuit, quam in sua Mediolanensi Ecclesia inivit sanctus Ambrosius, cujusque effectus sane mirificos in se ipso expertus fuit sanctus Augustinus, qui in citato Confessionum libro, capite 6, ita ad Deum conversus fatebatur: « Quantum flevi in hymnis et canticis tuis, suavesopant Ecclesie tuæ vocibus commotus acriter! Voces illæ infundebant auribus meis, et eliquabant veritas tua in cor meum: et exastuabat inde affectus pietatis, et currebant lacrymæ, et bene mihi erat cum eis. » En igitur quid sibi vellet etiam in Aquileensi Ecclesia cantus de quo Nicetas loquitur; cantus scilicet qui aures penetraret.

Meminit demum Nicetas loco citato etiam lectionum coelestium, quæ in Ecclesie suæ conventibus habebantur; id est lectionum sacrarum librorum, quæ sacre Liturgiæ partem constituiebant; atque harum lectionum notat etiam virtutem: « Quomodo . . . mentem tuam non ventilabat lectionum coelestium virtus? » Ab Ecclesie exordio sacre lectiones veteris Testamenti usurpatæ fuerunt in ecclesiastica Liturgia, deinde etiam novi, simul ac Evangelia et reliqua scripta apostolica prodierunt, ut ex monumentis antiquioribus habemus: sed sæculo quinto, ut Mabilonius alique animadvertunt, jam erat in usu penes Ecclesias earumque ministros libellus quidam, cui nomen Comes (quod præsto semper esset sacris templi ministris), et antiquus sane, ita ut eum nonnulli sancto Hieronymo, quamvis perperam, attribuerint; qui libellus lectiones indicabat singulis diebus adhibendas in sacris. Nunquid et in Ecclesia Aquileensi huius libelli usus Nicetæ ætate? Probabiliter sane: etenim eodem 244 loco memorat Nicetas peculiare novi Testamenti Lectiones, quæ juxta illum ventilare mentem debuissent lapsæ illius: deinde subdit numero 25: « Hæc tanta et tam terribilia non tibi veniebant in mentem, cum ad illud opus nefarium tua membra peterent, etc. » Oportebat igitur statim per annum temporibus verba illa in Ecclesia Aquileensi tunc temporis lecta fuisse, ac pluries præteritis etiam annis eadem verba recurrente tempore in Ecclesia lecta virginem lapsam audisse, ut iuste a Nicetæ de oblivione coelestium earum lectionum exprobrari merue-

rit. Hoc autem facile suadere videtur, ordinem quemdam etiam Aquileæ in usu positum, qui per anni circulum lectiones in sacris adhibendas indicaret; et hunc non alium fuisse quam libellum *Comes*, qui eodem seculo communis jam erat usus. Hic liber *Comes* maxime tunc erat utilis, addam etiam necessitatis, Ecclesiæ ministris ad legendas in sacris conventibus, debito ordine, justoque modo singulis vicibus, et quæ diebus singulis convenirent, divinas Scripturas; quarum exemplaria tunc, indivisa atque integra, magna religione servabantur hac de causa in ecclesiarum sacriis. Nos a sæculis hoc *Comite* non indigemus, qui Scripturarum lectiones jam sectas in partes, suoque ordine dispositas, ac per dies singulos distributas habemus in nostris ecclesiasticis libris, qui typorum gratia in omnium manibus versantur.

Quid vero virtus celestium illarum lectionum, quam notat Nicetas? Virtus procul dubio eisdem insita indicatur, juxta illud Apostoli (*Hebr. iv*): *Virtus est sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio unci-piti, et perfringens usque ad divisionem animæ ac spir-itus, compagum quoque ac medullarum, et discretior cogitationum et intentionum cordis.* Ad virtutis illa probabilitatem etiam ex ministrorum legentium pronuntiatione veniebat, seu lectiones illæ simpliciter legere-tur, seu etiam cantarentur cum liquida voce et con-venienti modulatione, prout etiam nunc in Ecclesiis cantari solent; et cujus cantus magnam utilitatem agnoscebat sanctus Augustinus Confessionum libro x, capite 55.

Sed jam nos revocat sacrarum virginum institutum, de quo, quid doctrinæ Nicetæ Aquileiensis tempore esset, jam vidimus supra; ut nunc, quæ ad disciplinam quoque pertinent, exploremus. De sacris scilicet etiam nunc eisdem virginibus loquimur, quæ castita-tem publice in Ecclesia protuebantur, accepto solem-niter ab episcopo sacro velamine, aliisque peractis ad hujusmodi sacrum ritum caeremoniis. Monasterium itaque virginale in primis a Nicetæ nostro memoratur in libello ad *Lapsam*, capite 7, num. 28: « Oblita do-mum patris tui, ut scriptum est, ad monasterium vir-ginale transisti. » Ubiam vero situm hoc monaste-rium virginale Aquileiensis Ecclesiæ sub Nicetæ? Aquileia nimirum, et in media civitate, ut non agra colligimus ibidem ex capite 4, num. 12. Prius sacras virgines in Ecclesia existisse solenne propositum virginittis professas, quam earum receptacula, in quibus una simul diversarentur ac communis quædam regula viverent, res explorata videtur apud eruditos, ubi sacrarum virginum primævæ ætatis exempla complura, quæ propriis in domibus morabantur, aut solæ, aut certe paucis sociabus unitæ. Asceteria quædam nihilominus existisse sacrarum virginum, vel a primis Ecclesiæ temporibus, maxime vero in Orientis partibus, eruditi itidem probare contendunt. Præcla-rum quiddam de primis et antiquissimis sacrarum virginum cœtibz animadvertit clarissimus Alteserra in opere cui titulus *Asceticæ*, 245 sive *Originum rei monasticæ*, libro iii, capite 2, ubi ita scribit: « Temporibus apostolorum nequaquam auditum est nomen monachorum: ab ipsis tamen apo-tolis sacra-rum virginum et viduarum collegia in Ecclesia esse cupere. » Quidquid autem sit de collegiis his sacra-rum virginum apostolicis, quæ ad instar fuerint asce-teriorum posterioris ævi; de re scilicet haud quidem satis hæcenus explorata; certum tamen ex monu-mentis veteribus jam videtur, sacrarum virginum societates, post datam a Constantio Ecclesiæ pacem, publice existisse etiam in Occidente, easque virgines una simul sub quadam disciplinæ regula vixisse in ædibus ad hoc institutis, quæ monasteria vocarentur; etiamsi nihilominus consuetudo quoque vigeret ut quedam ex his sacris virginibus, etiam accepto ab episcopo sacro velamine, vitam domesticam inter pa-rietes agerent, ut patet de celebri illa Demetriade ex Antiochiorum progenie de qua superius dicebamus ex epistolis sanctorum Augustini atque Hieronymi, nec

A non et de Marcellina sancti Ambrosii sorore, alii-que.

Non multis abhinc annis prodit liber Italice scri-ptus, cui titulus, *Delle Monache di Sant' Eusebio, primo monastero d'Occidente*, cujus alteram editionem vidi-mus Vercellensi cusam anno 1785, in forma octavi, uti aiunt. Longe absumus ut ea hic insinuare velimus, quæ eruditus auctor asserit primo et secundo hujus operis capite de fundatione et loco hujusce mona-sterii, sicut etiam de ejusdem regula: sed ea nihilo-minus firmiter niti mo unentis cuperemus, ut quemlibet possent etiam per ualere, sicuti profecto erudiunt atque delectant. Hoc autem si vitium est, non est sane operis, sed peculiaris illius argumenti, quod, ob defectum hac in parte monumentorum in lignorum, sterilitate quadam laborat sua, aliunde propterea sup-pleda, uti reipsa ab auctore abunde suppletur eru-ditione omnigena ab omni antiquitate petita, qua li-bellum instruxit, et gratum reddidit sacre antiquitatis cultoribus. Denique nihilominus, quarto vergente sæ-culo, aut etiam circa medium ejusdem sæculi, Ver-cellensem Ecclesiam, Eusebii episcopi merito, sacra-rum virginum monasterium habuisse, prout virorum habebat, qui simul et monachi erant et clerici, unde tantopere Eusebii episcopi memoria celebratur. De-mus insuper hoc primum reipsa fuisse in Occidente partibus sacrarum virginum monasterium. Quid in-terim de virginali monasterio Aquileiensi censuimus, post medium tantum quintum sæculum a Nicetæ nostro primum memorato? Conicere sane possumus, neque prorsus invite, ad quartum Ecclesiæ sæculum pertinere etiam virginale monasterium Aquileiense, immo ad ipsam Eusebii Vercellensis ætatem, si vel ea recolamus quæ in mantissa ad caput quartum hujus dissertationis attigimus; et si mentem præsertim po-namus ad nonagenariam ætatem illius sacræ virginis Columbe, de qua ibidem ex nostrate lapide Osonensi, quæque verisimiliter ad virginale monasterium Aqi-leiense pertinet.

C Celebratissimum Ecclesiæ Aquileiensis clerum ibi-dem jam vidimus sub Valeriano episcopo, qui anno circiter 368 aut 369 episcopatum Aquileiensem ini-vit. Celeberrimum itidem monas eriam virorum eod-tem tempore Aquileia sanctitatis ac doctrinæ fama florens agnovimus: cultumque simul virginittis lau-dem a sequiori sexu ex divi Hieronymi testimonio in-telleximus. Quidni et monasterium jam tunc steterit virginale, merito illius cleri tantis laudibus celebrat; præsertim vero si recolamus, magis semper interluisse tutele ac decori virginum providere, communi earum-dem habitaculo constituto, quam 246 monachorum discipline? Præterea nonagenaria illa sacrata virgo Columba, quæ anno 453 obiit, uti ibidem ex Fonta-nini animadversionibus innuebamus, quæque ad mo-nasterium idem virginale Aquileiense verisimiliter pertinuit de quo Nicetas noster loquitur, uti ipse quo-que eruditus præsul eodem loco ex iis quæ præmi-serat procul dubio deduxisset, nisi aliam a nostra de Nicetæ hoc libelli ad *Lapsam* auctore sententiam cum communi tunc eruditorum calculo amplexatus esset; illa, inquam, nonagenaria Virgo ætate ipsa un ostendit monasterium virginale Aquileiense ad quartum sæculum pertinere. Ac certe Fontaninus idem Com-mentarii sui capite 16, virginem Columbam sacratam fuisse conjicit a Valeriano Aquileiensi episcopo, qui anno circiter 368 aut 369 ad superos evolsit, uti apud De Rubéis in Monumentis; etiamsi eandem dixerimus non ante vigesimum suæ ætatis annum sa-cræ velamen virginittis accepisse: quanvis, pro tunc ibidem asserta, et obtinente in his regionibus disciplina, etiam junioris ætatis puellæ judicii mato-ritatem præferentes hujus voti compotes fissent, uti ex monumentis quæ idem profert, ac maxime ex quo-dam lapide Vercellensi apud Gruterum pag. 1170, num. 1, ubi virgo quædam demortua indicatur anno ætatis suæ 13, quæ jam tunc « Texerat... sacros casu velamine crines. » Jam igitur cum virginali mona-

sterio Aquileiensi, quantum conjectando licet, prope accedimus ad Eusebii Vercellensis etatem, cujus extrema pars primos tetigit episcopatus annos Valeriani Aquileiensis. Sed adhuc aliquid tentandum est.

Quisnam fuit qui ex Oriente in Occidentem monasticam utriusque sexus disciplinam aut iniecit, aut certe commendabiliorem reddidit et ampliavit? Magnus nimirum ille Athanasius, divo Hieronymo teste, epistola 127, num. 5, ad Principiam virginem, dum exsul a sede sua Alexandrina Italiae partes peragraret. Athanasius porro, et Aquileie quoque tunc fuit, hospes Fortunatiani Aquileiensis episcopi, Valeriani prædecessoris, anno 348, ut apud De Rubéis in Monumentis, capite 6, num. 5, et ecclesiasticis Aquileiensis Ecclesie conventibus cum Fortunatiano episcopo operam dedit. Quidni auctor tunc ipse fuerit Fortunatiano eidem Aquileiensi, ut virgines sacras ibidem degentes in unum invitaret locum, et monastica Orientis disciplina erudiret; et ita monasterium virginale Aquileiense jam tunc Athanasii Alexandrini studio, et Fortunatiani Aquileiensis episcopi cura ortum habuerit? Hoc autem dixisse sufficit de virginali monasterio Aquileiensi a Niceta memorato, ut idem multo Niceta vetustius intelligamus, ac certe non ita posteriori monasterio virginali Eusebii Vercellensis; etiamsi hoc fortasse fuerit in Occidente primum, ut auctori præcitati opusculi placuit.

At quotiens virginibus sacris constitisse putabimus virginale monasterium Aquileiense sub Niceta? Monasterii hujus virgineos choros memorat ipse ad *Lapsam*, capite 6, num. 22, dicens: « Quomodo tibi.... non veniebat in mentem.... processus in Ecclesiam inter virgineos choros? » Hæc autem dicendi ratio numerum procul dubio indicat non exiguum sacrarum virginum in illo monasterio virginali degentium. Ac profecto cum frequentiora tunc temporis non essent, prout postea fuerunt, in una eademque ecclesia, in una eademque urbe, saltem in Occidente, sacrarum virginum monasteria; illud unum aut alterum, quod exstabat, abundare debuit virginibus ex universa diocesi ibidem collectis. Jam vero, ut de numero etiam sacrarum virginum in monasteriis antiquitus viventium nonnihil **247** dicamus; si de Ecclesia Orientali loquamur, ubi monastica tum virorum tum mulierum primum viguit disciplina, mirabilia sunt quæ ex ecclesiasticis monumentis habemus de numero virginum ibidem in monasteriis degentium vel ipso quarto Ecclesie sæculo. Sanctus Ambrosius in libro de Virginitate, capite 7, num. 36, ab eodem scripto, ut editoribus Maurinis visum fuit ex iudiciis quæ Ambrosius ipse suppediat, circa annum 378, hæc habet: « Discite quantas Alexandrina, totiusque Orientis, et Africana Ecclesia quotannis sacrare (virgines) consueverint. Pauciores hic homines prodeunt quam illic virgines consecrantur. » Ac profecto ex Historia Lausiaca Palladii, capite 34, habemus, quod in Thebæensi solitudine, quæ est in Thebaide, *tercentiarum virginum* monasterium exstitit sub Helia abbate, qui illarum curam cum laude gessit per annos quadraginta. Non sine autem stupore maximo intelligimus ex Rufino nostro, de Vitis Patrum, libro 1, capite 5, unam Oxyrinthi civitatem in Ægypto, ex relatione episcopi loci illius sibi facta, continuisse *sacrarum virginum viginti millia*, nec non et decem millia monachorum. Quid vero de monasterio virginali quod in sancta Bethlehem civitate fundaverat celebris Romana vidua Paula, Græcorum et Scipionum sanguine clara, sed longe clarior Christiana humilitate atque pietate; et de qua Hieronymus epistola 108 ad Eustochium filiam, ex editione præcitata Vallarsii? « Plures virgines, inquit ille, quas e diversis provinciis congregarat, nam nobiles, quam mediæ et infimæ generis, in tres turmas monasteriaque divisit; ita dumtaxat, ut in opere, et in cibo separatæ, psalmodiis et orationibus jungerentur.... Unumquodque agmen matrem propriam sequebatur, etc. » Magnam virginum copiam Bethlehemitici monasterii hic certe

A cognoscimus, ex ipsa dicendi ratione. Adeo vero monasterium hoc virginalis decursu temporis sub Paula crevit, ut idem Hieronymus ibidem dicere potuerit num. 30, quod *fratrum et sororum*, id est monachorum et virginum, *immensam multitudinem* Paula moriens reliquerat.

At non eadem eo tempore in Occidentis partibus, et in Italia ipsa, virginum copia in virginalibus monasteriis. Præclarissimos habuit de virginitate sermones sanctus Ambrosius ad populum suum, qui p. stea eodem auctore in opuscula coaluerunt, quorum tituli: *De Virginibus ad Marcellinam sororem; de Virginitate; de Institutione Virginis; Exhortatio Virginitatis*. Sed conquerebatur idem sanctus præsul, sermonibus suis se parum aut nihil proficere apud Mediolanenses suos; ubi, matrum etiam opera, prohibebantur puellæ virgines prodire ad audiendum ipsum de Virginitate dicentem: atque asserebat de Placentino potius, de Bononiensi, ac de Mauritania quoque ad se venire virgines ut velum acciperent, prout libro 1 de Virginibus, capite 11. Ipse autem eodem loco summis laudibus extollit virgines præsertim Bononienses, *quæ mundanis se deliciis abdicantes, sacrarium virginitatis incolunt* (id est monasterium virginalis), *relictæ parentum hospitio, tendunt in tabernaculis Christi, indefessæ milites castitatis*. Verum quotis denum virginibus constabat monasterium hoc Bononiensium virginum, adeo ab Ambrosio celebratum, ac pudorem simul atque fervorem in Mediolanensibus excitandum? Non amplius certe quam viginti, ut idem fateatur; licet parvum hunc numerum, ex copia fructus amplificare gestiat. « Sine contubernali sexu (aiebat sanctus doctor) contubernali pudore provecat ad vicenarium numerum et centenarium fructum. »

248 Quid iidem prope temporibus ipsa Ecclesiarum omnium princeps Ecclesia Romana? Testis est sanctus Hieronymus supracitata epistola 127 ad Principiam virginem de Laudibus Marcellæ viduæ, num. 5, quod hujus Marcellæ tempore, id est circa medium sæculum quartum, « nulla nobilitum feminarum noverat Romæ propositum monachorum, nec audebat propter rei novitatem, ignominiosum, ut tunc putabatur, et vile in populis nomine assumere. » Prima propterea quæ *Romæ urbis virgo nobilis esse cepit*, juxta eundem Hieronymum, epistola 22, num. 15, ad Eustochium, data anno Christi 384, Eustochium ipsa fuit, Paulæ filia, quæ una cum matre in Bethlehemico monasterio vixit. Quod itaque ad ipsam Romam pertinet, ubi monasticum propositum *rei novitas* erat juxta Hieronymum, nulla prorsus ante Marcellam viduentur ibidem fuisse virginalia monasteria; atque hæc tandem coepisse post Athanasii illuc adventum, immo et Petri qui Athanasio in episcopatu successit, ac Romæ et ipse fuit anno Christi 373 vel 374, et a quo probabilius Marcella ipsa « monasteriorum in Thebaide, Pachumii, et virginum ac viduarum didicit disciplinam, » ut Hieronymus ipse supracitata ad Principiam epistola, num. 5, et Vallarsius in notationibus. At quam tenue exordium tunc habuit primum illud Marcellæ Romanum monasterium feminei sexus! Una scilicet et altera tantum constitit, Marcella nempe vidua, et Principia virgine, quæ *suburbanum agrum pro monasterio habuerunt, et rursus electum pro solitudine*, ut Hieronymus ibidem, num. 8. Harum tamen duarum exemplum veluti semen fuit fecundissimum, unde brevi Romæ orta virginum monasteria, atque hæc multarum virginum numero aucta: « Multoque ita vixistis tempore, subdit Hieronymus, ut ex imitatione vestri, conversatione multarum gauderemus Romam factam Jerosolymam. Crebra virginum monasteria, monachorum innumerabilis multitudo; ut pro frequentia servientium Deo, quod prius ignominie fuerat, esset postea glorie. » Brevis igitur, id est jam anno 412, quo hæc scribebat Hieronymus, ex principio tam exiguo, ea Occidens habuit in sacrarum virginum cœtibz, quæ Orienti amplius non invideret, et ita, præsertim Romæ, abundare cœperunt virginibus mo-

nasteria, ut millesimum numerum longe excederent, et ut non minus quatuor tria millia reperirentur Gregorii Magi ætate, id est sæculo exeunte sexto, ut ex ejusdem epistola 26 libri vii, alias 25 libri vi. Nil propterea mirum, si etiam Aquileie, Nicetæ nostri ætate, id est quinto inclinata sæculo, monasterium virginale, quod ibi positum erat, sacris virginibus abundaret, quæ vere choros virgineos constituerent. Sed ad alia virginalis disciplinæ capita procedendum.

Ipsa nunc virginum initiatio expendenda venit, quæ peculiariter a Nicetæ nostro in libello ad *Lapsam* indicatur capite 5, num. 19 et 20. Solemnis nempe velationis ibidem mentio, in qua sita erat virginalis propositi publica et plena professio; divini quoque altaris, ubi velationis cæremonia peragebatur; diei sanctæ Dominicæ Resurrectionis, qua post baptismatis solemnitatem, inter neophytorum candidatorum lumina, virgines procedebant, ut *velamen* acciperent, quo spiritalis earundem nuptiæ cum Christo rege significabantur: « Non es memorata diei sanctæ Dominicæ Resurrectionis, in qua divino altari te obtulisti velandam? In tanto, tamque solemnī conventu Ecclesiæ Dei, inter lumina neophytorum splendida, inter candidatos regni cælestis quasi **249** Regi nuptura processeras. »

Mulierum velationem in ecclesia gravi quidem sermone præcepit Apostolus I Cor xi, quod præceptum non modo mulieres nuptas respicere, sed etiam non nuptas, ac maxime virgines ex proposito pluribus ostendebat, tertio ineunte sæculo, Tertullianus in libro de Velandis Virginibus, quem scripsit anno 210, ut Pamelio visum, adversus abusum tunc alicubi exortum, quo virgines sacre incedebant non velatæ: ubi inter alia hæc capite 16, notatu dignissima habet, atque ad rem nostram opportuna: « Adimple habitum mulieris (velando scilicet teipsam, o virgo), ut statum virginis serves. Mentire aliquid ex his quæ intus sunt, ut soli Deo exhibeas veritatem: quamquam non mentiris nuptam; nupsisti enim Christo: illi tradidisti carnem tuam, illi sponsasti maturitatem tuam. Incede secundum sponsum tui voluntatem. Christus est qui et alienas sponas et maritatas velari jubet, utique multo magis suas. » Hæc ille.

Velatione autem, vel a primis Ecclesiæ temporibus, peractam fuisse publicam et solemnem virginum initiationem, monumenta testantur. Virginum nimirum velatio spiritalis connubium indicabat, quod virgo inibat cum Christo sponso; quemadmodum velatio quoque novæ sponse adhibebatur apud Romanos in ritibus nuptialibus, ut satis notum eruditis. Licet vero exemplum aliquod in divinis Scripturis appareat velationis hujusmodi in Rebecca, ut primum vidit Isaac sponsum suum, Genesios xxiv, ac hodie quoque vigeat inter Hebræos exemplo Ruth Moabitidis, Ruth iii, 19, ut novimus ex Buxtorfio Synagoge Judaicæ capite 39; velandi tamen virgines consuetudinem, ad connubium earum spiritale indicandum, in Ecclesia inductam fuisse facilius crediderim ex more sæcularium nuptiarum qui tunc in Romano orbe vigeat, quique inter Christianos ipsos priscis temporibus locum habuit, omni tamen idololatriæ superstitione sublata, immo etiam velationis ejusdem usu ad divinam matrimonii originem ostendendam sanctificatio; ut præsertim patet ex epistola I Sirici pape ad Himerium Tarraconensem episcopum, cap. 4, apud Constantium, data circa annum Christi 385, ubi velationis conjugalis inter Christianos mentio est; et ut constat quoque ex divi Ambrosii epistola 19 classis I, eodem tempore data ad Vigilium episcopum Tridentinum, num. 7, ubi conjugii Christiani sermo, quod *sanctificari oportet velamine sacerdotali et benedictione*, id est velamine per sacerdotem sponse capiti imponendo, ut Maurini editores ad hunc locum annotant, Flammæum, seu etiam flammeum, velum illud conjugale apud veteres vocabatur: et flammeum quoque, ob rei similitudinem, appellatum fuit virginale velamen inter Christianos; ut apud Hieronymum in

A epistolis supracitatis, apud Ambrosium in operibus similiter quæ scripsit de Virginitate et de Virginibus, ac apud alios passim, ut eruditis itidem notum. Cujus rei porro denotanda causa velatio conjugalis apud Romanos primitus adhibita: « Flammæo amicitur nubes (aiebat Festus Pompeius Grammaticus) omnis boni causa, quod eo assidue utebatur flaminia, id est flaminis uxor, cui non licebat facere divortium. » Quid non simile ad hanc ipsam innuendam rem, perpetuam scilicet atque indissolubilem sacram virginum cum Christo sponso unionem, in Ecclesiæ precibus ad hæc usque tempora, dum virginum capiti in earum initiatione velamen imponitur? « Accipe velamen sacrum, quo cognoscaris.... te Christo Jesu veraciter humiliterque, toto cordis annisu, sponsam perpetuam subdidisse. » **250** Ita in Pontificali Romano, de Benedictione et Consecratione virginum: neque dubium ullum quin ex vetustioribus Ordinibus, etiamsi fortasse hodie desideretur in Liturgicis Collectionibus quas habemus veteris Romani ritus; neque dubium pariter ullum, quin ex primæva prorsus Ecclesiæ disciplina. Videtur igitur non immerito velationis virginum cæremoniam originem duxisse ex conjugali veterum, tum ethnicorum, tum Christianorum etiam, velatione, ad indicandum spiritale virginum, nec non et indissolubile quoque, cum Christo connubium; prout *omnis boni causa* prius inductum fuerat apud Romanos conjugale velamen, quo scilicet, etsi non omnimode apud illos admitteretur, optaretur saltem in dissolubilibus nuptiarum nexu, ad exemplum uxoris flaminis quæ hoc velaminē assidue utebatur juxta Festum, et cui non licebat facere divortium; et prout idem velamen etiam adhibebatur in connubiis Christianorum, ad absolutam nempe, ex Christianæ religionis institutis, vinculi conjugalis perpetuitatem indicandam.

Quod nunc spectat ad vetustiora velationis virginum monumenta, adest pro primo Ecclesiæ sæculo in Martyrologiis memoria, ad diem 7 Maii, *Beatissimæ atque Illustrissimæ Dei famulæ Flaviæ Domitillæ*, ut legimus apud Adonem; quæ etiam ibidem dicitur, sicut et alibi quoque, « a sancto Clemente sacro velamine ad integritatis perseverantiam consecrata. » Duo hic habemus: et sacro velamine sacratas fuisse ab ipso Ecclesiæ exordio in Romana Ecclesia Christianas Virgines; et sacrum ipsum velamen adhibitum reapse fuisse ad *integritatis perseverantiam* indicandam, id est perpetuam virginum hujusmodi cum Christo sponso unionem, prout *omnis boni causa*, juxta Festum, uti antea dicebamus, velabantur eodem tempore apud gentiles hominum sponse: ad perpetuitatem initi seu ineundi connubii saltem auspicandam, et prout similiter apud Christianos ad perpetuitatem eandem reapse et absolute asserendam. Nos quidem non latet, Adonem aliosque martyrologos Flaviæ Domitillæ virginis et martyris profluxum, quod exhibent, elogium hausisse ex Actis sanctorum Nerei et Achilei, quæ apud eruditos in sinceritate claudicare videntur, et in quæ immittitur etiam *præter suum morem fertur* Tillemontius, tomo II, uti admonet clarissimus Dominicus Georgius in Adonis Martyrologio a se illustrato, ad hanc ipsam diem 7 Maii. Eodem itaque Georgio præeunte, humanius certe Acta illa haberi merentur, quæ, potius quam falsa, interpolata alicubi Baronius judicavit, quæque Henschenius Bollandianus optimæ fidei esse censuit. Non est autem cur interpolationem suspicemur in eo quod Flavianam Domitillam a sancto papa Clemente virginem consecratam dicant sacro velamine, si, post ea quæ supra attulimus de velaminis usu, quis etiam tunc esset in Romana Ecclesia virginis cultus et ardor intueamur. Quinam vero tunc fuerit, satis edocent epistolæ illæ duæ ejusdem sancti pape Clementis, de Virginitate, seu ad virgines, quas primum vulgavit e ms. codice Syriaco, cum versione Latina, Lugduni Batavorum anno 1752 Joannes Jacobus Wetstenius, quasque in suam novam Bibliothecam Veterum Pa.

trum, veluti genuinum fetum ejusdem sancti pontificis, inseruit tomo I, Syriace ac Latine, aliisque duabus addidit ad Corinthios Græce et Latine ejusdem sancti Clementis jampridem notis epistolis, Andreas Gallandius. In his porro noviter detectis epistolis, quarum prima est ad Virgines fratres et ad Virgines sorores, id est ad virgines utriusque sexus, et agit de virginalis ducende vite ratione, **251** altera vero de conversationis cautione cum virgibus sororibus adhibenda; in his, inquam, epistolis elucet studium jam tunc flagrantissimum inter Christianos profitendæ virginitatis, necnon et præsumum cura ut vitam virgines ducerent professæ virginitati non imparem. Huic propterea tanto de virginitate ac de virgibus apparatus ipso Ecclesiæ primo sæculo, quis jure suspicabitur mentionem sacri velaminis accessionem esse posteriorem in Flavie Domitillæ Virginis initiatione?

At ipsa Romana Ecclesia aliud nobis suppeditat hujus velationis exemplum vetustissimum in quadam pictura, quam Bosius et Aringhii invenerunt in cœmeterio Priscillæ via Salaria, et habetur icone expressa tomo II Romæ Subterraneæ ejusdem Aringhii pag. 395, quamque iterum evulgavit illustravitque clarissimus Franciscus Blanchinus in notationibus ad Anastasium Bibliothecarium, tomo II, pag. 128. Hæc pictura refert pontificem sedentem ac veluti manum imponentem virgini sacræ coram eo stanti cum velo, quod ambabus manibus tenet quasi ab eodem tunc acceptum: refert quoque presbyterum quemdam pontifici astantem, ac veluti operam suam præbentem huic sacræ rei. Multa hic consideratione dignissima sacræ antiquitatis cultoribus super pontificali cathedra ac pontificis vestimento, necnon super vestibus tum virginis tum presbyteri, sicut etiam super singularum earundem trium personarum gestu ac sese habendi ratione. At, quod nostra nunc interest, conveniunt præcitati eruditi viri, quibus alii quoque astipulantur, initiationem hic exhiberi Christianæ virginis per sacri velaminis traditionem; pontificem illum sedentem, esse sanctum Pium papam primum, patria Aquileiensem, qui circa medium secundum sæculum Romanam sedem tenebat: presbyterum astantem, esse Hermam, seu Hermetem, Pastorem etiam dictum, ejusdem Pii pontificis fratrem; virginem vero, sanctam Praxedem, seu sororem illius sanctam Pudenciam. His duobus exhibitis primi et secundi sæculi monumentis, in quanta gaudeat antiquitate velationis virginum ceremonia a Niceta nostro memorata et perpetuo quoque Ecclesiæ usu per sæculorum seriem ad nos usque deducta.

Velamen porro hoc, quod sacrum nunc quoque appellatum audimus, sacrum itidem appellavit Nicetas, ibidem, capite 5, num. 20 suæ *Lapsæ* dicens: « Sacro velamine tecta es; » et sacrum pariter ac sanctum tota appellavit antiquitas, *Flammæum virginalæ sanctum*, dixerat Hieronymus epistola ad Demetriadem 150 num. 2; *Crinem sacro velamine consecrandum*, scripserat Ambrosius de Institutione virginis, capite 17, num. 108, aliique similiter passim. Unde vero sanctitatem hanc virginalæ velamen accipiebat? Ex divino certe altari, unde sumebatur ut virginum capiti imponeretur, et probabiliter ex quadam etiam supplicatione peculiari ad sanctificationem illius a Deo impetrandam; uti postea quoque utrumque in usu semper fuit, ac videri potest in Pontificali Romano, de Benedictione et Consecratione virginum; ac propterea: « num melius maforte me quam altare velabit, quod sanctificat ipsa velamina? » aiebat puella quedam apud Ambrosium de Virginitate libro I, capite 12, num. 66, quæ ad altare confugerat cum a parentibus invita urgeretur ad nuptias.

Plura de hoc virginali velamine apud veteres queri adhuc possent; cujus nimirum formæ esset, cujus materiæ, cujus qualitatis, cujus pretii, cujus coloris: sed ne longiores simus, hic sufficiat generatim innuisse, virginalæ velamen, etiamsi a flammeo

A nubentium ortum duceret, diversum tamen **252** ab eodem fuisse in hoc præsertim, quod virginalæ quandam in omnibus præseferret humilitatis, devotionis, paupertatis ac castimonie significationem. Diversitatem hanc ostendit divus Ambrosius in libro de Virginitate capite 5, num. 26, ubi ad virginitatem puellas dum hortaretur, et suum panderet dedicandi virgines desiderium, ita scribebat: « Utinam possem flammæum nuptiale pio integritatis mutare velamine! » En igitur velamen sacrarum virginum diversum a velamine nuptiali; ac certe tum forma, tum materia, tum qualitate et pretio et colore. Præterea quid virginalæ velum, quoad formam maxime, necnon materiam, colorem et cultum, et quoad præcipuum ipsius scopum obtinendæ faciæ, reipsa fuerit, ex Tertulliano aliquanto clarius intelligimus in alias citato libro de Virginitate Velandis, capite 15: « Confugit (virgo), inquit, ad velamen capitis, quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat adversus ictus tentationum, adversus jacula scandalorum, adversus suspiciones, et susurros, et emulationem, ipsum quoque livorem.... Quis audebit oculis suis premere faciæ clausam, faciæ non sentientem, faciæ, ut dixerim, tristem? Quicumque malus cogitatus ipsa severitate transeat. » En virginum itaque velamen totam faciæ cooperiens, et claudens; immo non faciæ modo, sed totam etiam corporis superiorem partem, quasi nempe *clypeum*; en virginum velamen *tristitiam* quandam emittens, et *severitatem* etiam præferens; ideoque nulla præstans materiæ nobilitate, nullo cultus splendore, nulla coloris fulgentis illecebra. Quis hic non videat velum virginum subsequentium etiam sæculorum, ac virginum maxime claustralium, a Tertulliano jam sæculo ineunte tertio indicatum?

Hæc autem solemnitas virginum velatio consecratio appellatur a Niceta, ibidem, num. 20: « in illo die consecrationis tuæ, etc. » De virginibus loquens etiam Tertullianus, libro citato, capite 15, aiebat, quod virginali suo proposito ipsam naturam Deo consecrabant. Sanctus quoque Ambrosius virginum consecrationem memorat in libro de Virginitate, capite 7, num. 36, et alibi sæpe. In Sacramentario Gelasiano, apud Muratorium Liturgia Romana Vetus, tomo I, col. 632 editionis Venetæ in-folio legitur hæc oratio secreta in una ex missis quæ titulum quoque habent, *Consecratio sacræ virginis*: « Munera, quæsumus, Domine, famule et sacratæ tuæ N., quæ tibi ob consecrationem sui corporis offert, simul ad ejus animæ medelam proficiant. » Eadem loquendi ratio de virginibus solemniter velatis etiam nunc viget: et titulus adest hujusmodi in Pontificali Romano; scilicet, *De Benedictione et Consecratione virginum*; ubi, post præactam functionem, hæc quoque habetur episcopi monitio ad præpositam seu abbatissam monasterii: « Vide, et quomodo istas consecratas Deo serves, et representes immaculatas, etc. »

Hæc autem virginum consecratio per sacri velaminis impositionem, ut ex Niceta moximus, ad divinum altare peragebatur; quemadmodum et deinceps semper factum fuit ex Pontificali Romano, loco nuper indicato. Hujus consecrationis ad divinum altare meminit quoque sanctus Ambrosius de Virginitate libro I, capite 12, num. 66, ubi egregie illud facinus referens supradictæ puellæ, quæ invita a parentibus et propinquis urgebatur ad nuptias: « ac sacrosanctum, inquit, altare confugit. Quo enim melius virgo, quam ubi sacrificium virginitatis offertur? Ne is quidem finis audacie. Stabat ad **253** aram Dei pudoris hostia, victima castitatis: nunc capiti dexteram sacerdotis imponens, precem poscens, nunc justæ impatiens moræ, ac summum altari subiecta verticem. Num melius, inquit, maforte me quam altare velabit, quod sanctificat ipsa velamina? Plus talis decet flammeus, in quo caput omnium Christus quotidie consecratur, etc. » In sermone quoque, quem habuit ad virginem Ambrosiam

mox sacro velamine consecrandam, libro de Institutione Virginis, capite 17, num. 108, conversa ad Deum oratione, ita loquebatur: «Quibus (exemplis) hæc quoque famula tua ad hujusmodi virtutis gratiam læcessita, tuis assistat altaribus, non rutilanti cæsarie flavum deferens crinem flammeo nupciali decatum: sed illum crinem, quo evangelica illa mulier (sancta Maria) pedes Christi sedula pietate detersit, et domum totam effuso implevit unguento, sacro offerens velamine consecrandum.»

Præterea dies sancta Dominice Resurrectionis a Niceta indicatur, qua velationis virginum solemnitas agebatur post baptismatis collationem, et presentibus neophytis candida veste indutus ac lumina sua portantibus. Festivitas scilicet in Ecclesia omnium maxime velationis virginum solemnitas servabatur, quæ Ecclesie gaudia, ob novæ prolis accessum et ob Christi Resurrectionem, ex castissimo quoque virginum cum eodem immortalis viro connubio ampliaret. Quin etiam ad hanc festivitatem Dominice Resurrectionis virginum velatio peculiariter quodammodo pertinebat, ob virginum conditionem, qua veluti filie resurrectionis efficiebantur, divo Cypriano illis dicente in libro de Habitu Virginum circa finem: «Quod futuri sumus jam vos esse cœpistis. Vos resurrectionis gloriam in isto sæculo jam tenetis, per sæculum sine sæculi contagione transitis.... Angelis Dei estis æquales.» Ac profecto dies sancta Dominice Resurrectionis, ætate etiam divi Ambrosii, dies erat velationis solemnissimum virginum toto orbe; eodem teste in libro cui titulus, *Exhortatio Virginitatis*, capite 7, num. 42, ubi ita legimus: «Venit Paschæ dies, in toto orbe baptismi sacramenta celebrantur, velantur sacre virginis.» Non ita tamen paschæ dies erat velandis virginibus destinatus, ut aliis quoque præcipuis per annum festivitibus non conveniret. Ac certe ex eodem divo Ambrosio habemus libro in de Virginibus, capite 1, quod Marcellina virgo, illius soror, Romæ in basilica Sancti Petri *virginitatis professionem* fecerat die *Natali Salvatoris nostri*; cuius etiam diei convenientiam ipse approbans, addebat: «quo enim melius die, quam quo virgo posteritatem acquisivit?» Præter vero diem Paschæ, et diem Dominice Nativitatis, alios quoque dies assignavit antiquitas virginum velationi; et in Sacramentario Gelasiano supra citato, ubi benedictiones, orationes, et missæ pro hac functione, titulum legimus hujusmodi: «Consecratio sacre virginis, quæ in Epiphania, vel secunda feria Paschæ, aut in apostolorum natalio celebratur.» Hodie tandem in Pontificali Romano præscribitur, quod benedictio et consecratio virginum fieri debet in Epiphania Domini, vel in Albis paschalibus, aut in natalitiis apostolorum, seu in Dominicis diebus.

Ucet autem velaminis impositio præcipua esset initiationis virginum cæremonia, non tamen in hac sola sita erat eadem initio, sed huic accedebat etiam mutatio vestium. Habitus propterea virginis meminit noster Nicetas ad *Lapsam*, capite 6, num. 22; id est *habitus* sacrarum virginum peculiaris; ac certe tum materie simplicitate, tum colore, tum **254** forma. «Aliud pallium virginum est, aliud adolescentæ circumforaneæ;» aiebat etiam sanctus Ambrosius, de Virginitate, capite 14, num. 88. Ipse vero, de Virginibus libro in, capite 1, initiationem describens Marcellinæ sororis Romæ celebratam, hujus mutationis habitus mentionem facit veluti eodem initiationis tempore peractæ: «cun Salvatoris Natali ad apostolum Petrum virginitatis professionem vestis quoque mutatione signares.» Probabile quoque est, virgines hæc vestes jam tunc peculiari aliqua oratione benedictas fuisse: ac certe hujusmodi benedictionis formula apparet in Sacramentario Gelasiano, loco supracitato, cum enuntiatione, *Benedictio vestimentorum virginum*, ac postea, *Oratio super ancillas Dei, quibus conversis vestimenta mutantur*. Hujus autem mutationis ratio in prima oratione indicatur, ubi hæc *indumenta* dicuntur *humilitatem cordis et*

A *contemptum mundi significantia*. Eadem vestimento- rum virginum benedictio, et in ipsa actione eorundem assumptio, etiam nunc usurpantur, veluti in Pontificali Romano præscripte: immo ibidem eadem quoque benedictio vestimentorum virginum legitur, quæ in Gelasiano Sacramentario habetur; ut inde intelligamus, quanta hujusmodi ritus gaudeat etiam antiquitatis auctoritate.

At quisnam tunc sacrarum virginum initiator? Lapse virginis Aquileiensis initiatorem non obscure se prodit Nicetas episcopus in libello ad eandem, capite 5, num. 19 et 20. Episcoporum autem officium reipsa fuisse, prout postea semper fuit, sacrarum virginum initiationem, vetera monumenta testantur. «Ab universis episcopis dictum est: Chrismatis confectio et puellarum consecratio a presbyteris non fiant.» Ita canone 3 concilium Carthaginense in anni 590, apud Labbeum, conciliorum curis Coleti tomo II, col. 1245. «Ut presbyter, inconsulto episcopo, virgines non consecret;» statuerat canone 36 concilium Carthaginense in anni 397, apud eundem Labbeum ibidem col. 1404. Ad episcopos igitur pertinebat ordinario jure virgines consecrare, si hoc facere velabantur presbyteri, et si hoc iis omnino non licebat, episcopo inconsulto. Præterea virginum consecrator, episcopus dicitur, quasi antonomastice, apud Hieronymum, epistola 69 ad Oceanum, num. 9, ex editione Vallarsii. In epistola vero 130 ad Demetriadem, num. 2, ita eandem virginem sacram sanctus doctor alloquebatur: Scio quod ad imprecationem pontificis flammeum virgine sanctum operuerit caput; pontificis scilicet Aurelii, Carthaginensis episcopi, a quo velationem virginitatis Demetrias in Africa degens acceperat. Etiam Marcellina virgo, divi Ambrosii soror, Romæ velationem acceperat a *beatæ memoria* Liberio papa, ut ipse testatur Ambrosius de Virginibus libro in, capite 1. Ambrosius quoque solemnem prodit velationem a se factam Mediolani Bononiensis virginis Ambrosiæ, neptis clarissimi viri Eusebii, cui hæc de causa librum suum inscripsit de Institutione Virginis. Denique virgines illæ quæ Mediolanum veniebant de Bononiensi, de Placentino et ex ultimis infra *ultraque Mauritaniam partibus*, ut illic velarentur, quia illic *sacrarum gestiebant*, eodem Ambrosio teste de Virginibus, libro i, capite 11, Ambrosium episcopum proculdubio velatorem omnes habuere; nisi dicere velimus Ambrosium episcopum sermonibus et libris suis jam tunc ubique diffusis tantopere laborasse ad amorem virginitatis in puellarum cordibus accendendum, et sequirem postea fuisse ad fructum operis sui manu veluti propria capiendum.

Non modo autem episcopi tunc virgines **255** consecrabant; sed consecrationis cæremoniam allocatione aliqua seu sermone ad præsentis virginis, antequam velationem acciperent, honestabant. Id factum fuisse in die velationis ejus cum lapsa virgine Aquileiensis Nicetas testatur capite 5, dicens: «Non es memorata qualis ad te die illo facta est allocutio: **D** *Aspice, filia; intue, Virgo*, etc.... His tunc in illo die consecrationis tunc dictis, et multis super castitate tua præconiis, sacro velamine tecta es.» Id factum fuerat etiam cum sacra virgine Marcellina a Liberio papa, cuius allocationem tunc habuit, etsi non quoad ipsa pene verba, quoad sensum saltem suo stylo prolatis, nobis servavit Ambrosius citati de Virginibus operis libro in, capite 1, 2 et 3. Ipse quoque Ambrosius, ab eruditissimis doctor *virginitatis* merito appellatus, hunc usum habebat sermoneandi in sacrarum virginum velationibus; et sermonem quem habuit in solemnibus consecratione supradictæ virginis Bononiensis Ambrosiæ, illa ad Aram stante priusquam sacro velamine obnuberetur, ipse nobis servavit in præcitato libro de Institutione Virginis; qui liber, si unum et alterum demas caput, totus eodem sermone constat, ut Maurini editores notant in admonitione prævia. Nunc quoque viget hic ritus, ut

virgines alloquatur episcopus, vel etiam quisquis alias episcopi loco, in earum solemnī velatione; seu antequam velum accipiant, ut in Pontificali Romano præcibitur; seu post velum acceptum, ut quorundam locorum fert usus: et exstant typis editi sermones, tum ab episcopis, tum episcoporum auctoritate a presbyteris ad virgines habiti in earum nuptialibus festis, qui totam redolent primævæ institutionis fragrantiam; quemadmodum illi, cedro prorsus digni, quorum hic meminisse operæ pretium ducimus, quique nuper posthumi Utinensibus typis prodierunt, præclarissimi undequaque viri Francisci Florii, hujus metropolitane ædis præpositi, ac præsulum nostrorum vicarii generalis, jam alias in hac lucubratione merito laudati. Atque hæc de institutionis virginum ceremoniis ac solemnitate.

Ipsa nunc earundem sacrarum virginum conversatio aliquid a nobis exquirat in iis, de quibus apud Nicetam nostrum mentio est. Ac primo *processus virginum in ecclesiam* a Niceta memoratur, non singillatim quidem, sed agminatim, et *choro* facto; ad sacros videlicet fidelium conventus, ad *hymnorum spirituum cantum*, ad *lectiones celestes* audiendas, ad totum nempe Liturgiæ ordinem; necnon et ad ipsas *vigilias noctis*, juxta Christianorum omnium eo tempore consuetudinem, uti ad *Lapsam* capite 6, num. 22. Cum nimirum tunc temporis nondum essent in una eademque civitate satis multiplicatae sacræ ædes, neque earum peculiaris aliqua virginalibus monasteriis addicta, cumque virginalia ipsa monasteria non ita essent omnino clausa, uti postea sapientissime factum fuit pro majori sacrarum virginum tutela; et his aliquando liberum erat e monasterio egredi pro aliqua necessitate, et necesse quoque erat eisdem prodire ut ad sacræ ædes accederent, divinisque mysteriis ibidem cum Christiano populo interessent. Generalem propterea regulam pro egressu quocumque sacrarum virginum e monasterio tradebat sanctus Hieronymus in sæpe citata epistola ad Demetriadem 130 num. 19, ita scribens: «Quæ vivunt in monasterio, et quarum simul magnus est numerus, nunquam solæ, nunquam sine matre procedant. De agmine columbarum crebro accipit unam separat, quam statim invadat et laceret, cujus carnibus et cruore saturetur.» Hæc de monasteriis virginalibus **256** Africæ, ubi Demetrias virgo degebat; licet ipsa virginitatem domi suæ servaret cum matre et avia vivens, uti superius notabamus. Cæterum ibidem ipse divus Hieronymus eas commendabat virgines, quæ pudoris ac verecundie gratia, neque ad ecclesiam ipsam prodibant festis quibusdam diebus, in quibus major esset frequentia populi: «Scio ego sanctas virgines, quæ diebus festis, propter frequentiam populorum, pedem domi cohibent; nec tunc egrediuntur, quando major est adhibenda custodia, et publicum penitus devitandum.» Sed hoc fortasse ad eas sacræ virgines pertinebat, quæ non in monasterio, sed domi suæ, aut solæ, aut cum paucis sociabus vivebant; quæque, potius quam festis, aliis per hebdomadam diebus ecclesiam adibant ut sacris interessent. Sanctus quoque Ambrosius in Exhortatione Virginitatis, capite 10, numero 71, hanc cautionem sacris virginibus inculcabat, maxime vero *adulescentulis*, ut raro scilicet etiam ad ecclesiam progredirentur: quod tum virginibus in monasterio degentibus, tum domi suæ viventibus, dictum facile existimaverim: «Attende, virgo, sacræ præsertim professionis.... Nullus sit tuus sine matre processus, quæ sit anxia custos pudoris. Ipsa quoque ad Ecclesiam progressio rarior sit adolescentulis.» Matrem fortasse genitricem intellexit, quæ domi et ubique custos esse deberet filicæ virginis sacro velo donatæ; licet et matrem similiter dixisse potuerit præpositam monasterii virginalis in sensu divi Hieronymi.

Sed disciplinam super hac re Bethlehemitici virginum monasterii sub Paulæ senioris institutione ac cura nobis exhibet idem sanctus Hieronymus, epi-

A stola 108, ad Eustochium num. 19: «Die tantum Dominico, inquit, ad ecclesiam procedebant, ex cuius habitabant latere.» Duo hic providentiæ capita animadvertenda veniunt, quæ in Paulæ senioris laudem cedunt, necnon et divi Hieronymi ac episcopi loci, qui proculdubio eidem in monasterii institutione a consiliis fuerunt; cavisse eam nimirum ut monasterium suum virginalē non longè ab ecclesia locaretur, quo brevissima virginibus via esset ad ecclesiam accedendi; et nihilominus non quotidie eas, immo nec pluries per hebdomadam, sed die tantum Dominico ad ecclesiam accessisse, ut certe cautius earundem pudori provideretur. Si conjectare licet, etiam monasterium virginalē Aquileiense sub Niceta episcopo, quod in *media civitate* situm superius dicebamus, proximum erat ecclesiæ loci; maxime vero si recolamus virgines illas in Ecclesia adfuisse etiam vigiliis cum reliquis Christi fidelibus, ad quas proinde noctu incedere necesse erat, quibusque minus erat conveniens ut virgines sacræ adessent, si non quam brevissimo viæ tractu ad ecclesiam accedere potuissent. Si hæc porro virgines monasterii Aquileienses etiam ad sacras vigilias in ecclesia prodibant, frequentius fortasse quam solis Dominicis diebus Ecclesiæ sacræ intererant. Virginum tandem devotioni simul ac pudori cumulate providit posterior ætas, cum unicuique earum monasterio, immo et unicuique earundem sodalitati indulsit, ut peculiare sacræ ædes haberent, unde solatia religionis acciperent, quin pedem extra sua septa moverent.

Peculiare tamen quiddam super sacrarum virginum in sacræ ædē Aquileiensi mansione nobis exhibet Nicetas, quod nullibi fortasse in tota antiquitate memoratum invenias; quodque ad Aquileiensem Ecclesiæ ejusque præsulum institutorum commendationem maximam facit. Notissima est veteris Ecclesiæ sanctissima disciplina, quæ cavebatur quam diligentissime, **257** ut in ædibus sacris mulieres a maribus discreta statione consisterent. Virginibus quoque sacris, in ea sacrarum ædium parte quæ ad mulieres pertinebat, locus dabatur a cæteris ejusdem sexus distinctus, ubi una simul sacræ adessent mysteriis: unde «quando simul estis in Ecclesia.... invicem vestram pudicitiam custodite,» aiebat sanctus Augustinus ad illas scribens, epistola 211, num. 10. At quid de Virginibus in Aquileiensi Ecclesia convenientibus tradit nobis Nicetas? Locum nimirum in Aquileiensi ecclesia non modo easdem habuisse peculiarem, prout ubique terrarum habebant, sed locum etiam tabulis separatam, ac fortasse a solo quoque tantisper sublatum, quo honor dignitatis earum ex ipsa etiam loci distinctione patesceret: «Nonne vel illum locum tabulis separatam, in quo in Ecclesia stabas, recordari debuisti?.... Oblita es propositum.... oblita es Ecclesiam totam, oblita gloriam virginitatis, oblita honorem dignitatis, etc.» Ita ad *Lapsam* Nicetas, capite 6, num. 24 et 27.

Quid insuper, in sacrarum virginum gratiam, Aquileiensis, Nicetæ tempore, ferebat Ecclesiæ consuetudo; seu potius, ut aptiori ad rem ipsam utamur vocabulo, elegantia? Locus ille, in quo virgines sacræ astabant, ornatus erat præceptis ex divina Scriptura petitis, atque in pariete scriptis, quæ virginitatis propositum respiciebant, illudque commendabant; ut vel ex hoc uno intelligas quanti fieret apud Aquileienses virginalis professio: «Nonne vel illa præcepta, quæ oculis tuis ipse scriptus paries ingerebat, recordari debuisti, etc.?» ut ibidem Nicetas prosequitur. Sed aliud quoque peculiaris honoris argumentum, quo sacræ virgines donabantur in Aquileiensi Ecclesia inter divina mysteria, notat Nicetas; atque erat *osculum pacis*, quod ille proculdubio inter divina mysteria, prout moris erat, a sacro altari accipiebant, quodque postea ab eisdem, veluti a traduce purissimo sanctitatis, sibi communicari gestiebant religionis ac nobiles matronæ ibidem sacris præsentēs: «Ad quem (locum) religionis matronæ et nobiles certatim

currebant, tua oscula petentes, quæ sanctiores et digniores te erant. » En quæ nobis præclara circa sacrarum virginum in sacris ædibus disciplinam, ex Aquileiensis Ecclesiæ more, vel unus in libello suo ad Lapsam servavit Nicetas; quæ fortasse neque ex illo umquam habuissimus, nisi occasio illi fuisset, quamvis profecto infausta, eundem scribendi libellum, quo tot argumentis undecumque petitis lapsam illam virginem objurgavit.

Præterea ex hoc eodem libello cura quoque enitet illius temporis episcoporum erga sacras virgines; quæ posita erat in dilectione spirituali eisdem exhibita, sicut etiam in communionem sancta ipsis peculiariter habita: « Et certe non habes quod de nostra negligentia conqueras: quodcumque enim ad officium pastoris pertinet, et tibi et omnibus non negatum est. Dilectio spiritualis adhibita, communio sancta non deficit. » Ita, capite 7, num. 28. Talis nimirum erat cum sacris virginibus suis Aquileiensis Nicetas, cujusmodi ante illum fuerant erga easdem celeberrimæ Ecclesiæ præsules, qualesque postea semper fuerunt quicumque in virginibus sacris Ecclesiæ catholicæ decus, angelorum socias, Christique sponsas respuerunt. « Nunc nobis ad virgines sermo est; quarum quo sublimior gloria est, major et cura est. » Ita sanctus Cyprianus sermonem suum ad virgines inchoabat, et curam suam præcipuum erga illas testabatur, in peculiari libello quem scripsit, de Habitu 258 Virginum: « Audite me itaque, virgines, ut parentem, audite, quæso vos, timentem pariter ac monentem, audite utilitatis et commodi vestris fideliter consulentem. » En quomodo ibidem ipse erga virgines suas et dilectionem spiritalem ostendebat, et communionem sanctam impertiebatur. De divo Ambrosio, cujus sæpe hic sensa retulimus, non est quid addamus; cum constet libros suos, quos de argumento virginitatis habet, coaluisse ex sermonibus quos dixit, seu cum ad amplectendam colendamque virginitatem hortabatur, seu cum ad virgines instituendas erudiendasque accederet. Quis autem nesciat sanctum Augustinum in Hipponensi Ecclesia sua cœtum virginum collegisse, optimisque institutis ordinasse, sub præposita sorore sua, necnon præposito quoque presbytero qui illarum curam spiritalem gereret? His ipse et dilectionem certe exhibuit, et præbuit communionem: et exstat illius epistola 211 alias citata, quæ sollicitudinis suæ erga easdem testis locupletissima est, quæque ad informandas sacrarum virginum cœtus semper in Ecclesia habita fuit veluti norma absolutissima monasticæ perfectionis.

Asserit demum Nicetas ibidem, num. 29, se Hymnum etiam virginitatis exposuisse virginibus suis, quo et gloriam proposuit, et observantiam pariter decantarent. Homilias fortasse Nicetas hic significare voluit, a se habitas ad virgines sacras super aliquo psalmo, ac probabiliter super psalmo XLIV, qui a versiculo decimo usque ad ultimum, ut notant etiam Maurini Ambrosianorum operum editores ad hunc locum, multa continet quæ ad gloriam pertinent, et ad observantiam virginalis propositi; ut hac spiritali ejusdem psalmi intelligentia illicite virgines eundem lætius ac suavius in suis spiritualibus exercitationibus decantarent. Cum vero nihil hic de presbytero aut alio ex ecclesiastico cœtu appareat, qui monasterio virginali Aquileiensi præesset, prout apud Augustinum in Hipponensi suo; reliquum est ut ad Nicetæ meritum coniciamus, eundem sibi hanc spartam peculiariter reservasse, propriis scilicet veluti manibus colendi irrigandique spiritalis hujus viridarii sanctitatis atque pudoris; quod etiam ex pluribus dicendi modis in toto opusculo usurpatis non invite colligimus. Atque hactenus de quinti sæculi apud Aquileienses disciplina, quæ sacras virgines respicit.

Ad aliud nunc disciplinæ genus Nicetæ libellus ad Lapsam nos accit; ad eam videlicet publice penitentiae rationem quæ tunc obtinebat ob peccata, præsertim publica, graviora: eo enim totus spectat Ni-

A cete libellus, ut lapsam virginem, necnon et corruptorem illius, pro gravissimo scelere perpetrato, ad publicam penitentiam agendam impellat atque informet. Quod primo nobis occurrit in hoc Nicetæ libello super penitentiali illius temporis disciplina, ea est praxis, tum in Orientali, tum in Occidentali tunc Ecclesia vigens, quæ majus nimirum et gravius, atque hinc majori etiam penitentia explandum, peccatum aliquod habebatur, quod peracta inquisitione innotesceret, quam si illud ultro peccator confessus fuisset. Ita propterea ad lapsam virginem, quæ scelus suum celare tentaverat, quodque nonnisi inquisitione peracta compertum fuit, loquebatur Nicetas, capite 8, num. 37: « Grandi plagæ alta et proluxa opus est medicina: grande scelus grandem habet necessariam satisfactionem. Nam non est dubium levius esse crimen, ubi peccatum suum ultro homo confitetur, et penitet: at ubi celat mala sua, invitatus detegitur, et nolens publicatur; illud gravius scelus est. Quod tibi utique provenisse negare non poteris. Et ideo 259 fortius dolendum; quia peccatum est fortius. » Disciplinam hanc veterem multis de more suo adductis tum Græcorum tum Latinorum Patrum testimoniis, necnon et hoc ipso Nicetæ nostri (quod ille existimabat Ambrosii), probat atque illustrat Morinus in suo Commentario Historico de Sacramento penitentiae libro II, capite 6. Unum nos hic asserimus confirmationis gratia, et pro rei de qua agimus affinitate, Augustinum in supra citata epistola 211, quæ virgines monasterii sui instituebat, et quomodo etiam puniendæ earum essent culpe docebat quæ virginalis propositum kederent. « Quæcumque, inquit num. 11, in tantum progressa fuerit malum, ut occulte ab aliquo litteras vel quelibet munuscula accipiat; si hoc ultro confitetur, parcat illi et ore pro ea. Si autem deprehenditur atque convincitur, secundum arbitrium præpositæ vel presbyteri, vel etiam episcopi, gravius emendetur. » En igitur gravius reipsa peccatum, et majori etiam animalversione multandum, ex illorum temporum praxi, quod veluti invito peccante deprehendebatur, quam si eodem sponte aperiente innotesceret.

Patet insuper ex hac disciplina, fuisse tunc aliqua etiam occulta peccata, quæ publica essent confessione pandenda, ad publicum subeundum penitentiae remedium, prout illud fuerat virginis lapsæ apud Nicetam, et prout illud fuisset de quo Augustinus: patet quoque inquisitionem tunc viguisse in Christianorum mores, ad eorum maculas investigandas; et delationem ad Ecclesiæ præsules, ut iidem pro sua auctoritate ac prudentia cognoscerent, corrigerent, vindicarent. Laudatus Morinus rem hanc illustrat in opere supracitato, necnon Jueninus in suo Commentario Historico et Dogmatico de Sacramentis, dissertatione 6, de Penitentia, questione 5, de Confessione, et questione 6, de Satisfactione; alique post eos, quibus, ut opinamur, non satis fecerunt qui in contrariam iere sententiam. Ex tota hac veteri disciplina, quæ paulatim cum penitentia ordine in Oriente primum, dein in Occidente descivit, una, quantum ad episcopum, inquisitio adhuc viget in Christianorum mores, pro eo pastoralis officii munere, quæ credite sibi plebis tenetur incolunitati prospicere, et singulorum saluti providere, ut præsertim ex Pontificali Romano in ordine ad visitandas parochias: quantum vero ad plebem, pro eo charitatis præcepto quo unicuique mandat Deus de proximo suo, viget onus deferendi seu ad Ecclesiæ præsules, seu ad secundi ordinis pastores, pro rerum gravitate, Christianos eos, seu qui contra fidei integritatem aliquid obloquantur, seu qui morum pravitate Christianam ledant professionem.

Sed quid nunc de peculiari peccato virginis sacræ, quæ se violari clanculum permisisset, ac postea detecta esset invita? quid de penitentia huic expliando peccato debita? Distinguit Nicetas inter Virginem sacram, quæ post acceptum sanctum velamen, post nuptias scilicet cum Christo initas, voluerit nihilominus

nubere communi lege conjugii; et inter virginem sacram, quæ occultata et furtiva turpitudine constuprata fuerit, et fingat postea se esse quod reapse non est. Illam porro adulterium perpetrasset dicit, ancillam mortis effectam: hanc autem bis adulteram appellat; et quia reipsa datam Christo fidem violaverit, et quia virginem nihilominus sese finxerit, quæ amplius non erat. « Et jam si voluerit (sacra virgo) nubere communi lege conjugii, adulterium perpetrat, ancilla mortis efficitur. Si hoc ita est, quid de illa dicendum est quæ occultata et furtiva turpitudine **260** constupratur, et fingit se esse quod non est? Habitu virgo, facto non virgo: bis adultera, et in actu, et in aspectu. » Ita Nicetas *ad Lapsam*, capite 5, num. 21. De hac nunc igitur sacra virgine agimus *bis adultera* juxta Nicetam, quia scelus occulte perpetravit, et virginitatem habitu virginali nihilominus simulavit: ac de virgine sacra quæ nullatenus sponte vulnus suum aperuerat, sed quæ convicta, tandem invita ad confessionem compulsa fuerat, Miretur autem nemo, tanti hic factam a Niceta Lapse hujus simulationem, ut eam propterea *bis adulteram* appellaverit: cum constet quanta religione semper caverant antiqui Patres, ut, ad peculiarem honorem servandum integræ virginitatis, nulla viduarum quamvis continentiam profitentium velum acciperet; et ut virginis ipsæ, quæ absque propria culpa, per vim putâ barbaricam, virginitatis jacturam fecerunt, corpore quidem, non item mente polluta, amplius in sacrarum virginum numero ac coetu non censerentur; ut pluribus conciliorum et Patrum allatis testimoniis ostendit Ferdinandus de Mendoza, de concilio Illiberitano libro II, capite 27, in Conciliis Labbei cura Coleti tomo I, col. 1152 et seq. Nihil propterea, his perspectis omnibus circumstantiis, nihil hoc scelere gravius in hac sacra virgine; quæ nullam etiam de vi sibi facta excusationem afferre poterat, quæ immo de suo voluntario consensu ex criminis iteratione convicta fuerat, ut capite 4, num. 42 et 43.

Quoti igitur temporis poenitentia huic lapsæ virgini indicta fuit a Niceta; et quomodo peragendam docuit ipse? Quod ad tempus attinet, usque ad extremum vite indicitur a Niceta huic lapsæ poenitentia, et quidem, ut prima fronte videtur, absque spe obtinendæ, præterquam a sola Domini misericordia, absolutio- nis et veniæ. « Sed tu (inquit capite 8, num. 38) quæ jam ingressa es agonem poenitentiae, insiste, misera: fortiter inhære tamquam in naufragiis tabule, sperans per ipsam te de profundo criminum liberari. Inhære poenitentiae usque ad extremum vite, nec tibi presumas ab humana diæ veniam dari; quia decipit te qui hoc tibi polliceri voluerit. Quæ enim proprie in Domini peccasti, ab ipso solo te convenit in diæ iudicii expectare remedium. » Duriuscula sane videtur Nicetæ sententia in Lapsam suam, de expectanda a Deo solo misericordia et venia, absque ullo Ecclesiæ clavium adminiculo; de qua sententia erit dicendi locus sequenti capite decimo. Cæterum non est quod miremur, si *usque ad extremum vite*, poenitentiam indicat Nicetas huic Lapse pro crimine perpetrato. In virginem namque, sacras, quæ pactum virginitatis sua culpa non servassent, semper animadvertit antiquitas severioribus poenis, pro disciplina ratione quæ juxta locorum ac temporum differentiam obtinebat; et non nisi erga eas quæ magis sexus fragilitatem quam pravam animi voluntatem, ostendissent, aliquanto mitiorem se exhibuit. Hujusmodi fortasse fuerant virginis illæ de quibus ad Pomponium scribebat Cyprianus, epistola 62 in editione Parisiensi Balutii: atque ideo de earum poenitentia ita decernebat: « Si de eis aliqua corrupta fuerit deprehensa, agat poenitentiam plenam, quia quæ crimen admisit, non mariti, sed Christi adultera est, et ideo æstimato justo tempore postea, exomologesi facta, ad Ecclesiam redeat. » Poenitentia utique plena in sensu Cypriani, poenitentia intelligi debet, etiam quoad *justi temporis* durationem, quæ tunc esset omnium rigidissima, licet non **261** usque

A ad extremum vite producta; ad distinctionem aliarum minorum poenitentiarum, quæ plene non erant, quæque propterea minori quoque temporis spatio explebantur. Quid vero idem Cyprianus in alias virginem sacras, quæ prava sua voluntate sexus infirmitatem superassent? Severiorem proculdubio se in eas exhibuit, ita ut nunquam ad reconciliationem se eas admissurum testaretur. Ita namque subdebat: « Quod si obstinate perseverant, nec se ab invicem separant, scientes cum hac sua impudica obstinatione nunquam a nobis admitti in Ecclesiam posse, ne exemplum cæteris ad ruinam delictis suis facere incipiant. » Duplicem hanc peccantium virginum rationem, adeoque duplicem in easdem animadvertendi modum exhibet canon 15 celeberrimi concilii Illiberitani, quem hic emendatum afferre operæ pretium existimamus ex superius laudato opere Ferdinandi de Mendoza, apud Labbeum, loco supra citato. « Virgines quæ se Deo dedicaverunt, si pactum perdiderint virginitatis, atque eidem libidini inservierint, non intelligentes quid amiserint, placuit, nec in fine dandam eis esse communionem. Quod si sibi tempe persuerint, quod infirmitate corporis lapsæ fuerint, et toto tempore vite suæ hujusmodi femine egerint poenitentiam, et abstinuerint se a coitu, eo quod lapsæ potius videantur, placuit, eas in fine communionem accipere debere. » En hic in uno eodemque culpæ genere duplicem gravitatem reatum, et diversa quidem animadversione mulctandum: mitior tamen animadversio ea est quæ totum vite tempus in lapsa virgine exigit ad agendam poenitentiam, ut veniam tandem in fine accipere mereatur. Lapsus virginis Aquileiensis apud Nicetam erat sane gravissimus multiplici ex capite, uti vidimus; ideoque non immerito eidem indicta fuit poenitentia *usque ad extremum vite*, ut veniam a Domino sperare posset.

Sed quoniam præsertim modo, quibusque actibus, hæc erat poenitentia peragenda? Agonem poenitentiae appellat Nicetas poenitentialem cursum, quem jam erat ingressa lapsa illa virgo; et hoc ex communi tunc loquendi modo, quo poenitentium labores et afflictiones, ac veluti contentiones aptissime indicabantur, tam animæ quam corporis, ad præstandam satisfactionem et ad veniam impetrandam. In hoc autem poenitentiae agone hæc potissimum lapsæ virgini facienda indicuntur a Niceta, capite 8, num. 35. *Omnis in primis cura vite hujus intermenda* illi erat, nihilque cogitandum præter spiritualem mortem in quam peccato suo incididerat, modumque reviviscendi. Deinde *lugaribus vestis erat accipienda, et mens ac membra singula, digna castigatione punienda*. En habitum virginealem in poenitentialem mutatum, cujus peculiaris etiam color et forma, poenitentibus usitata, voce *lugubris* aliquatenus indicatur. *Amputatio quoque crinum* præscribitur in poenitentiae signum; unde apparet intonsas eo tempore penes nos sacras virginem fuisse, contra ac alibi, ac præsertim in Ægypto ac Syria, esset in usu, ut Hieronymus docet epistola ad Sabinianum 48. *Defluant insuper oculi lacrymis*, aiebat ad lapsam Nicetas, *pallescat facies*. Neque hic satis. « Denique totum corpus injuriis et jejuniis maceretur, cinere aspersum et opertum cilicio perhorrescat... Sensus etiam crucietur. » Hæc de exterioribus poenitentiae signis ac de corporis afflictionibus Nicetas ad lapsam agende poenitentiae causa: ubi si per injurias corpori inferendas ad ejusdem macerationem, flagellationem etiam intelligas, aliasque id genus acerbiores castigationes, quarum **262** tam sæpe mentio est in Vitis sanctorum qui *carnem suam crucifixerunt quod vitii et concupiscentiis*, nihil certe intellexeris quod non apprime conveniat cum poenitentiali illius temporis disciplina; quæ dum postea descivit in poenitentium criminibus expiandis, remansit semper apud ferventiores Christianos qui innocentiam cum poenitentia conjunxerunt, et poenitentialibus afflictionibus usi sunt pro Christianis virtutibus facilius excolendis.

Quid nunc ad concipiendum animo, nutriendumque

dolorem perpetrati propudii? Præclara sunt quæ congerit Nicetas, capite 10, e divinis Scripturis, ut mentem lapsæ poenitentis sensibus impleat, linguamque, tum oris, tum cordis dirigat ad Domini misericordiam implorandam. Sed dignum notatu quod primo loco eidem suggerit, ut quinquagesimum psalmum quotidie recitet usque ad versiculum decimum nonum: « Et primum quidem nullo die quinquagesimus psalmus intermittatur; quia in tali negotio cantatus est: et usque ad versiculum illum: *Cor contritum et humiliatum Deus non spernit*, cum lacrymis gemituque percurrere. » En quanta commendatur antiquitate psalmi huius quinquagesimi recitatio inter poenitentium afflictiones et preces, qui hodie quoque tam frequenter indicitur poenitentibus a presbyteris confessariis in partem satisfactionis, confessione audita. Non integer tamen quinquagesimus psalmus lapsæ virginis a Niceta dicens indicitur, sed usque ad versiculum decimum nonum, omissis duobus aliis quibus psalmus completur. Etenim non psalmodum verbosa et nuda recitatio, quasi in laborum piam exercitationem, poenitentibus indicetur, sed sensum potius qui in psalmo continetur meditatio; et ideo psalmi eidem recitandi dabantur ad eam usque ipsorum partem quæ ad animi dolorem exprimendum, et ad misericordiam implorandam vehementer urgebat, ne sensibus aliis, quamvis sanctissimis, abstracti quodammodo, compunctionem semel in corde ortam intermitterent. De hoc eodem psalmo quinquagesimo non in totum recitando, sicut etiam de aliis similiter intercedendis pro opportunitate actionis, exempla habemus in antiquis poenitentialibus libellis, quos addidit Mosinus operi suo de Sacramento Poenitentiae. In antiquo namque Poenitentiali Romano ibidem, pagina 365 Venetæ editionis, sub titulo: *Incipit ratio ad dandum poenitentiam*: hæc habemus: « In primis dicit psalmum tricesimum septimum totum, *Domine, ne in furore tuo arguas me*, et postea dicit *Oremus*. Et dicit psalmum centesimum secundum, *Benedic, anima mea, Domino*, usque, *renovabitur sicut aquila juvenus tua*. Et dicit psalmum quinquagesimum, *Miserere mei, Deus*, usque, *iniquitates meas dele*. Post hæc dicit psalmum quinquagesimum tertium, *Deus, in nomine tuo*, et dicit *Oremus*. Et dicit psalmum quinquagesimum primum, *Quid gloriaris*, usque, *videbunt justi*, et *timebunt*, et dicit *Oremus*, etc. » In alio quoque Poenitentiali similiter antiquo ibidem, pagina 581, sub titulo, *Ordo poenitentis ad mortem*, post orationes, et alia, hæc leguntur: « Deinde psalmos, *Domine, ne in furore tuo*, usque *Cor meum conturbatum est in me*, et *lumen oculorum meorum non est mecum*. *Miserere mei, Deus*, secundum magnam, usque, *Averte faciem tuam a peccatis*. *Benedic, anima mea, Dominum*, et omnia interiora mea, usque, *Sicut aquila juvenus*. » En psalmum quinquagesimum, aliosque, in re poenitentiali antiquitus adhibitos juxta Nicetæ morem, prout res postulabat, quin eorumdem integritatis 263 ratio haberetur.

Verum si tali tantæque poenitentiae subiciebatur virgo sacra fœdifraga; quid ejusdem violator, adulteri simul reus et sacrilegi, ut superius innuebamus? In hunc quoque vehementer stylum convertit Nicetas, capite 9 ejusdem opusculi, hæc eundem acri oratione percellens: « De te autem quid dicam, filio serpentis, ministro diaboli, violatore templi Dei: qui in uno scelere duo crimina perpetrasti, adulterium utique et sacrilegium? » Ad poenitentiam vero descendens huic violatori infligendam, eundem similiter perpetuæ addidit poenitentiae: « luctu et fletibus continuis, dum in corpore tuo immundo anima illa tenebrosa versatur, remedium tibi in die necessitatis acquirere. » Ita ibidem, num. 42. Vehementior videtur Nicetas in virginis stupratorem, quam in ipsam virginem lapsam, ea etiam fortasse de causa, quia ad poenitentiam capessendam non ita facilem se se exhibebat; ideoque ita illum etiam alloquebatur: « Ne quid a pastore ovi morbide vel moriturse medicamini

denegatum sit, do consilium: Petas ultro carcerem poenitentiae. » Nondum igitur virginis violator ad poenitentiam accesserat; secus ac lapsa, quæ agonem poenitentiae jam erat ingressa, cum ad eam sermonem haberet Nicetas.

Quid vero huic in poenitentiae cursu agendum erat, ad corporis afflictionem et ad cordis compunctionem? *Catenarum* usum illi proponit Nicetas ad *viscera obstringenda*; gravius nimirum aliquid et acerbius quam lapsæ indixerat, quæ sexus gerebat imbecillitatem: unde colligas in poenitentiis olim infligendis, seu potius in poenitentialibus afflictionibus, habitam fuisse rationem et sexus et virum. Quam frequens porro catenarum usus legitur in Vitis sanctorum, inter eorum voluntarios cruciatus ad corpus castigandum redigendumque in servitutem, ne unquam spiritui rebelle insurgeret! Desinant delicatuli nostri ac male feriati homines cachinnis excipere, quod religiosi viri ac perfectionis Christianæ studiosi ex vetustissimis poenitentium institutis sibi quandoque nostra etiam ætate asciscunt, etsi non ut corrigant quod deliquerint; certe ut aliquid in se coerceant ne delinquant, et ut crucis Christi mortificationem semper in suo corpore exsultantes circumferant. Neque catenas solummodo, sed et *jejunia* et *gemitus* indicit Nicetas huic virginis corruptori. ad *animam cruciandam*. Communia hæc nempe poenitentiam agentibus erant, sive feminis, sive viris. *Petas* insuper *sanctorum auxilium*, addebat Nicetas, et *jaceat sub pedibus electorum*: atque hæc omnia eodem capite 9, num. 40. Per *sanctorum auxilium* probabiliter intellexit Nicetas opem sanctorum in cælis degentium; quam invocandam ait; ad peccatorum veniam a Domino facilius impetrandam: sed et *sanctorum* nomine significare potuit presbyteros quoque aliosque de clero, quorum se intercessionibus poenitens commendaret. *Jacere vero sub pedibus electorum*, illa erat poenitentium ante fores ecclesiae prostratio ad singulos fideles ecclesiam aduentes, ac veluti provolutio ad pedes ipsorum, ut eorum orationibus adjuvantur: quæ omnia copiose illustrantur a rerum hujusmodi tractatoribus, quin hic diutius super his immoremur. Atque hic demum finis sermoni de disciplina, seu de iis quæ ad disciplinam spectant, occasione opusculorum fragmentorumque Nicetæ Aquileiensis episcopi.

264 CAPUT X.

Nonnulla expenduntur, quæ a sancto Niceta aut minus exacte, aut durius dicta videri possent.

Alia nunc nos manent, quæ Nicetam ipsum attingunt, ejus nempe rectam sentiendi docendique rationem: suntque nonnulla in Nicetæ opusculis posita, quæ ab eodem aut minus exacte, aut durius dicta videri possent; et in quibus propterea Nicetas aut vindicandus, aut explicandus venit.

De fide loquens Nicetas Explanationis capite 2, eam appellat credulitatem: « Bene incipit a credulitate confessio; » ait ille, explicare incipiens priora Symboli verba: *Credo in Deum Patrem omnipotentem*: Gentes quoque nominans capite 8 quæ Evangelio credidissent, eas gentes credulas dixit; « Hanc regulam fidei apostoli a Domino acceperunt, ut in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti omnes gentes credulas baptizarent. » Quid sibi vult in ore Nicetæ hæc credulitas, quæ in communi sermone defectum sapit, et quamdam animi infirmitatem vere fidei adversam; utpote quæ, aut sumitur pro nimia facilitate credendi; quæ actus est levitatis; aut pro opinione infirma et imbecilli, quæ in fidei dogmatibus sine gravi piaculo locum non habet? Idipsum scilicet Augustino, quoad primum hujus vocis sensum, objicit olim illius amicus Honoratus, Manicheorum fraudibus deceptus, in libro quem sanctus doctor ad eundem scripsit, de Utilitate credendi, capite 9, num. 22. « Ipsa credulitas (aiebat ille) a qua creduli nominantur, vitium quoddam mihi videtur esse: alio-

quin hoc nomen non pro convicio objectare soleremus. Nam si suspiciosus in vitio est, eo quod non comperta suspicatur: quanto magis credulus, qui in hoc a suspicioso differt, quod ille incognitis aliquam, iste nullam tribuit dubitationem.

Absit tamen ut *credulitatis* et *creduli* voces a Niceta nostro usurpatae, aut hoc aut alio pravo sensu accipiamus. *Incredulitas* saepe in novo Testamento nominatur, ad fidei defectum innuendum: *incredulos* quoque in novo ac veteri frequenter legimus, veluti in fide errantes. Si contrariis vocibus *credulitatis* ac *creduli* usus est Nicetas, id fecisse jure dicemus ad sensum Scripturarum, et ad id significandum quod *incredulitati* et *incredulis* contrarium esset; plenam scilicet *fidem*, perfectumque *fidelem*. Hoc ipso sensu, ad Scripturarum rationem, *credulitatis* et *incredulitatis*, vocibus usus fuit sanctus Zeno libro 1, tractatu 4 de Fide ex editione Veronensi Ballerini, dicens: « Abraham placuit Deo credulitate sine lege, et Judaicus populus displicuit Deo incredulitate cum lege. » En vocem *credulitatis* adhibitam sensu prorsus *incredulitati* contrario; ideoque non ad vitium in fide indicandum, sed ad plenitudinem fidei ostendendam. Præterea frequens in Patribus, tum ante Nicetam, tum Nicetæ ipsius ætate, *credulitatis* vox ad fidem veram perfectamque significandam, ac præsertim, ut videtur, ad ipsum fidei internum actum designandum, quo adheremus divinis veritatibus, et unde ad confessionem ore faciendam procedimus. « Ridere nostram fidem consuevis, atque ipsam credulitatem. » Ita Arnobius Adversus Gentes libro II, 265 fidem a credulitate distinguens, rem scilicet credendam ab ipso actu credendi. « Sufficiat nobis dicere unam substantiam, tres personas subsistentes, perfectas, æquales, coæternas.... Sufficiat nobis memorata credulitas, » aiebat sanctus Hieronymus, epistola 15 ad Damasum papam, num. 4, ex editione Vallarsii. *Credulitatem majorem*, pro recta fide actuque credendi ea quæ a majoribus accepimus, dixit Xistus papa III, in epistola ad Joannem Antiochenum, apud Constantinum, Epistolæ Romanorum pontificum. « Qui crassitudine carnalis ingenii passionis ejus mysteria comprehendere non valemus; credulitate rectæ fidei, quæ præstitit, tenemus. » Ita sanctus Maximus Taurinensis, sermone 38 de Tempore, aperte credulitatem sumens pro interiore actu fidei, quo religionis mysteria indubitanter tenemus.

Sed nihil hac in re apertius, nihil enucleatius sancto Petro Chrysologo sermone 60 in editione Sebastiani Pauli, ubi suos veluti gradus in fidei professione constituit, et ubi in quo credulitas locanda sit, et quid reipsa credulitas valeat, aperte distinguit. « Sermo, inquit, creat auditum, auditus concipit fidem, credulitatem parturit fides, confessionem credulitas nutrit; confessio perpetuum dat salutem. » Credulitas itaque est quæ fidem, animo semel, ex auditu conceptam, assensu intimo amplexatur et sequitur; et confessionem inde ore promendam antecedit et nutrit; ideoque est proprie actus internus fidei, quo rebus credendis firmus præbetur assensus, et unde ad confessionem externam venit. Hinc præclare Nicetas in Explanatione aiebat, quod *Bene incipit a credulitate confessio*, id est ab intima animi persuasionem qua indubitanter credimus et unde vox *credo* erumpit, quæ exterius confitemur quod intus in corde tenemus. Præclare quoque gentes credulas dixit quæ in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti essent baptizandæ; credulas nempe, non ab aliqua in assensu præbendo seu præstito levitate, non a quadam opinandi ratione hæsitati simul obnoxia, sed a firma interius fide, quæ confessionem præcederet, ad baptismum suscipiendum necessariam.

Hoc plane sensu *credulitatis* vox etiam in actis Liturgicis invenitur usurpata: unde in Missali Gallicano veteri, in officio traditionis Symboli, apud Muratorium Liturgia Romana vetus tomo II, col. 710 alias citatæ editionis Venetæ in-folio, ita legi-

mus: « Adhibendum est itaque credulitatis salubre compendium; ubi imbecilla mens capere non potest cœlestis secretum. » Mentis igitur actio est credulitas, quæ *imbecillæ menti* subsidio datur. Sed clarius quoque in veteribus codicibus Liturgicis Ecclesiæ Aquileensis apud De Rubéis, dissertatione de Sacris Forojuliensium Ritibus capite 11. Ibi enim in officio scrutinii, quod appellatur in aurium aperitione, hæc ad competentes invitatio fiebat: « Venite, filii: venite, quia venit tempus fidei, credulitatis dies, confessionis hora. » Deinde ibidem in subsequenti *Expositione Symboli*: « Si credidisti, noli dubitare. Noli facere de credulitate perfidiam. Noli vitium sociare virtuti. » En hic credulitatem, ad sensum Chrysologi, a fide et confessione distinctam: en credulitatem virtutem dictam, et ab omni prorsus dubitatione discretam. Clarissimus De Rubéis animadvertit ibidem capite 12, Aquileiense scrutinium præcitant, idem ferme esse ac illud quod in codice Gelasiano habetur. Verum in Gelasiano codice, apud Muratorium opere supra citato deest omnino tum invitatio prædicta ad competentes, tum subsequens *Symboli Expositio*, ubi credulitatis 266 mentio est. Quidni ex Nicetæ *Explanatione Symboli* in Aquileiense liturgiam vox credulitatis manaverit? Hæc tamen eadem vox et in Romanis Ordinibus veteribus locum habuit, et hodie quoque non semel legitur inter preces Romani ritus qui communiter obtinet ac etiam in administratione baptismatis.

Ad aliam nunc procedimus Nicetæ nostri doctrinam, quam tradit *Explanationis* capite 6, ubi de Symboli articulo agit: *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* « Crede, inquit, quoniam hic ipse Christus Dominus noster veniet cum angelis et virtutibus eorum tam vivos quam olim mortuos judicare, ut reddat singulis secundum opera eorum. » Verbis illis, *tam viros quam olim mortuos judicare*, videri potest Nicetas docere, ad universale judicium accessuros, absque morte præcedente, eos quos in fine mundi judicis adventus vivos reperit: quod certe a communi sententiæ ratione alienum cognoscimus, quæ docemur subeundam esse ab omnibus omnino hominibus mortis penam; et omnes quodque homines juxta Apostolum, resurrecturos esse, quod non nisi morte interveniente fieri potest. Doctrina quidem Nicetæ nostri explicationem aliquam non prorsus invita pateretur, quæ eundem concepisse animo judicarem, vivos eos, quos nominat e regione ut ita dicam cum *olim mortuis*, non prius ad judicium accessuros, quam mortem et ipsi, licet ad modicum, immo ad minimum temporis spatium, pertulerint; ita ut *visi illi mox morituri* intelligantur, ut una cum *olim mortuis* et ipsi quoque *nuper mortui*, redivi tandem omnes ad judicium sistantur.

Verum Nicetæ doctrina, etiam priori et obvio verborum illius sensu accepta, explicatione hic non indiget, sed defensione. In re scilicet nunquam ab Ecclesia peculiari canone definita, atque tunc maxime temporis in utramque partem agitata, licuit Nicetæ doctrinam, seu potius opinionem tenere ac tradere quam clarissimus Touttée et congregatio Sancti Mauri, in notationibus ad sanctum Cyrillum Hierosolymitanum a se illustratum, ad catechesim 15, num. 23, aiebat communem opinionem esse Græcis Patribus et Latinorum quoque permultis: « Multos nempe secundo Domini adventu adhuc viventes deprehensum iri, et una cum rediivis ejus judicio, non prius obita morte, sistendos. » Ut Græcos Patres omittamus, pro quibus sufficere potest idem sanctus Cyrillus catechesi citata, quæ est de judicio postremo, ubi eodem num. 23 apertissime huic inhaeret opinioni, tamquam penitus exploratæ, suisque auditoribus omnino perspectæ; nonnihil immoremur illustrationis gratia in Latinis, ut Nicetæ nostri explicatio ab omni censura immunis appareat.

Sanctus certe Augustinus, in libro de Fide et Symbolo, quem scripsit adhuc presbyter anno circiter

393, capite 8 ita scribebat : « Credimus etiam inde venturum convenientissimo tempore, et iudicaturum vivos et mortuos. Sive istis nominibus iusti et peccatores significantur; sive quos tunc ante mortem in terris inventurus est, appellati sint vivi, mortui vero qui in ejus adventu resurrecturi sunt. » In Enchiridio quoque de Fide, Spe et Charitate, quod scriptum iudicatur post annum 420, aut eodem etiam anno hæc habet capite 55 : « Duobus autem modis accipi potest, quod vivos et mortuos iudicabit : sive ut vivos intelligamus, quos hic nondum mortuos, sed adhuc in ista carne viventes inventurus est ejus adventus; mortuos autem qui de corpore, prius quam veniat, exierunt vel exituri sunt : sive vivos justos, mortuos autem injustos; quoniam 267 iusti quoque iudicabuntur. » Ita sanctus Augustinus articulum Symboli de iudicio futuro vivorum et mortuorum explicabat; ut absque ulla censura liberum cuique esset vivorum nomine comprehendere etiam eos quos vivos postremis Christi adventus offenderet, quique ad iudicium una cum mortuis suscitatis venturi sint absque morte.

Rem nihilominus data occasione penitus inquirendam sibi proposuerat sanctus doctor; quod et fecit, epistola præsertim 193 ad Mercatorem, capite 4, quæ ad annum pertinet 418, deinde et de Civitate Dei libro xx, capite quoque 20, qui liber, ut conjicere possumus ex iis quæ annotant suis locis Maurini editores, post annum certe 425 scriptus fuit. In illa porro epistola, allatis Apostoli verbis I Thessalonicensium iv : *Et nos viventes qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, et ita semper cum Domino erimus*, hæc pro sententia alias a se exposita scribebat : « Revera quantum ad verba beati Apostoli pertinet, videtur asserere quosdam in fine sæculi adveniente Domino, cum futura est resurrectio mortuorum, non esse morituros, sed vivos repositos in illam immortalitatem, quæ sanctis etiam cæteris datur, repente mutandos, et simul cum illis rapiendos, sicut dicit, in nubibus : nec aliquid aliud mihi visum est, quoties de his verbis volui cogitare. » Hæcebat tamen sanctus doctor dum alia ejusdem Apostoli verba perenderet I Corinthiorum xv : *Stulte, tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur*; et alia quoque ibidem : *Omnes resurgemus*; seu, ut nonnulli codices : *Omnes dormiemus*; ex quibus a mortis subeunda sententia nullus hominum exceptus omnino videtur, ut immortalitatem perpetuam adipiscatur. Quid igitur sanctus doctor in hoc apostolicæ locutionis veluti conflictu? Relatis iterum verbis Apostoli I Thessalonicensium, quæ a postremis viventibus in adventu Divini iudicis mortem arcere videntur : « Vellem, inquit, de his audire doctiores, et si modo potuerint hæc ita exponi, ut in eis possit intelligi, omnes homines qui vivunt, vel post nos victuri sunt, esse morituros, corrigere quod hinc aliquando aliter sensi. Neque enim debemus indociles esse doctores. » Nihilominus propensionem suam pro immortalitate ultimarum viventium aperire non desinens, et majorem quamdam vim in verbis Apostoli ad Thessalonicenses se videre arbitratus, postulabat potius quomodo alia ad Corinthios relata verba ad prioris opinionis sensum essent accommodanda; ac propterea ita prosequabatur : « Si enim in his verbis Apostoli (ad Thessalonicenses) nullus alius sensus potuerit reperiri, et hoc cum intelligi voluisse claruerit, quod videntur verba ipsa clamare; id est quod futuri sint in fine sæculi et in adventu Domini, qui non exspolientur corpore, sed superinduantur immortalitate, ut absorbeat mortale a vita : huic sententiæ proculdubio conveniet quod in regula fidei confitemur, venturum Dominum, iudicaturum vivos et mortuos; ut non hic intelligamus vivos justos, mortuos autem injustos, quamvis iudicandi sint iusti et injusti; sed vivos quos nondum exisse, mortuos autem quos jam exisse de corporibus adventus ejus inveniet. Quæ si ita esse constiterit

A illa verba excutienda erunt (ad Corinthios), quomodo sic accipiemus, *Tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur*; et *Omnes resurgemus*, sive, *Omnes dormiemus*, ut non adversetur huic sententiæ, quæ quidam creduntur 268 etiam cum suis corporibus in æternum, non degustata morte, victuri. » Anceps nihilominus super hac difficultate sanctus Augustinus, en quomodo, converso ad Mercatorem sermone in fine epistolæ, eundem alloquebatur, ut clarius aliquid de eadem intelligere posset : « Cæterum quod attinet ad questionem resurrectionis, propter illos, qui creduntur non esse morituri, sed ex hac mortalitate ad immortalitatem sine media morte transituri, inquisitio diligentior adhibenda est; et si quid hinc absolutum ac definitum disputatione rationabili atque perfecta vel audisti, vel legisti, vel etiam ipse cogitare potuisti, sive adhuc audire, aut legere, aut cogitare potueris, peto mihi mittere non graveris. Ego enim (quod confitendum est charitati tuæ) plus amo discere quam docere, etc. » Ita sanctus doctor Augustinus, anno 418, de vivorum et mortuorum intelligendo sensu, quod spectat ad iudicium, dum rem data opera inquireret.

Sed quid libro xx de Civitate Dei, post annos circiter septem ab eodem scripto, ubi rem eandem iterum sibi enucleandam proposuit? Verbis denuo allatis Apostoli tum ad Thessalonicenses, tum ad Corinthios, a priori sua opinione nonnihil hic declinare videtur; ita ut verba illa ad Thessalonicenses, ubi immortalitas ultimarum viventium asserta apparet ut idem Augustinus aiebat, explicanda hic potius asserat verbis aliis ad Corinthios, ubi omnium omnino hominum mors, omniumque resurrectio prædicatur. Hic namque totus est sanctus doctor, ut possibilem illorum ultimarum viventium mortem asserat ac resurrectionem, etiam in illo brevissimo ac minimo temporis spatio; et ut alia quoque Scripturæ verba conciliet, quæ contra eorum mortem facere videbantur. Quæri solet, inquit, utrum illi quos hic viventes inventurus est Christus... numquam omnino morituri sunt; an ipso temporis puncto, quo cum resurgentibus rapiemur in nubibus in obviam Christo in aera, ad immortalitatem per mortem mira celeritate transibunt. Neque enim dicendum est, fieri non posse, ut dum per aera in sublime portantur, in illo spatio et moriantur, et reviviscant. » Deinde post aliqua : « Si ergo sanctos, qui reperiuntur Christo veniente viventes, eique in obviam rapiemur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, et ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apostoli patiemur angustias, sivi ubi dicit, *Tu quod seminas, non vivificatur, nisi moriatur*, sive ubi dicit, *Omnes resurgemus*, aut *Omnes dormiemus*; quia nec illi per immortalitatem vivificabuntur, nisi, quamlibet paululum, tamen ante moriantur; ac per hoc et a resurrectione non erunt alieni, quam dormitio præcedit, quamvis brevissima, non tamen nulla. Cur autem nobis incredibile videatur, illam multitudinem corporum in aere quodam modo seminari, atque ibi protinus immortaliter atque incorruptibiliter reviviscere, cum credamus, quod idem ipse Apostolus apertissime dicit, in actu oculi futuram resurrectionem, et in membra sine fine victura tanta facilitate tamque inestimabili velocitate redituros antiquissimorum cadaverum pulverem? » Demum semper huic sententiæ insistent, alterique respondens difficultati, quam hic brevitatis gratia omittimus, ita caput illud 20 atque rem totam concludit. « Quomodo autem sit futurum quod nunc pro nostræ rationculæ viribus utcumque conjicimus (scilicet quomodo postremi illi viventes 269 et morituri sint et resurrecturi tam exiguo temporis spatio, ut antea fieri posse demonstraverat), tunc erit potius, ut nosse possimus. Resurrectionem quippe mortuorum futuram esse in carne, quando Christus venturus est vivos iudicaturus et mortuos, oportet, si Christiani esse volumus, ut credamus. Sed non ideo de hac re ina-

nīs est fides nostra, si quemadmodum futura sit, perfecte comprehendere non valeamus. » Hactenus sanctus doctor super questione „ de modo accipiendi vivos illos et mortuos quos venturus Dominus in fine mundi iudicabit; num scilicet vivi illi, quos reperiet, morituri sint, an non, antequam ad iudicium accedant: ubi quomodo ipse in utramque partem anceps fuerit satis apparet; ac demum quomodo ad eam magis deflexerit, quæ etiam ultimorum illorum viventium mortem, subitamque resurrectionem admittebat. Quid igitur si Nicetas noster post medium quintum sæculum, id est non ita longe ab Augustini ætate, in re non satis explorata, et in utramque partem disputata, steterit pro opinione, quæ Græcorum Patrum communis erat, et ad quam inter Latinos divus etiam Augustinus propenderat aliquando?

Sed eadem Nicetæ ætate, et in Italici sinu, alii quoque Latini Patres id docebant quod Nicetas noster docuisse videtur de postremo iudicio viventium; qui scilicet absque morte ad immortalitatem perpetuam essent transiuri. Ita namque sanctus Petrus Chrysologus in tribus suis sermonibus in Symbolum apostolorum, eundem articulum de iudicio vivorum et mortuorum explicabat. « *Inde venturus est iudicare vivos et mortuos.* Esto vivos; mortuos quemadmodum poterit iudicare? Sed illi vivunt, qui nobis mortui computantur. Ergo resurrecturos eos conflamini ad iudicium, quos infidelitas existimati derisive: ut qui mortui fuerint, et qui reperientur vivi, pariter suorum reddant actum vitæque rationem. » Ita sermone 57. « *Judicat vivos, iudicat et mortuos, quos utique iudicaturus exsuscitat.* » Ita sermone 59. « *Inde venturus est iudicare vivos et mortuos.* Quia veniente Christo, resurgent mortui, sistentur vivi, ut pariter causas reddant de suorum ratione factorum. » Ita sermone 60. Sanctus quoque Maximus Taurinensis eandem eum Nicetæ nostro et cum divo Petro Chrysologo videtur referre sententiam in sua homilia 85, cui titulus, *De Traditione Symboli*. « *Vivi autem, inquit, iudicandi referuntur, ac mortui, ut omnium hominum esse apud Deum cura credatur; cura scilicet tum eorum qui mortem subierunt, tum eorum qui adventu iudicis præventi mortem non obibunt, ut obvis verborum sensus innuere videtur. Communior itaque Nicetæ ætate adhuc erat inter Latinos Patres opinio, quod sub vivorum nomine in Symbolo habendi essent illi, quos viventes adventus Christi iudicis reperiet, quique absque prævia morte iudicium subire deberent cum vivis aliis a morte suscitatis.* »

Sed et post Nicetæ ætatem aliquandiu hæc opinio in Occidente perduravit, ita ut nonnisi paulatim et quasi per gradus obsoleverit, et alia tandem plene obtinuerit, quæ morituros eos quoque affirmabat quos extrema dies vivos reperiet, prout communis nunc fert sententia, quæque procul dubio etiam ex disputatis a divo Augustino, citato de Civitate Dei libro xx, majorem vim sumpsit. Hujus rei documentum exhibet liber, cui titulus, de Ecclesiasticis Dogmatibus, capite 8, in appendice Isidoriana 13, tomo VII, pag. 322, Operum sancti Isidori Hispalensis 270 novissimæ editionis Romanæ clarissimi Arevalli, ubi ita legimus: « *Quod autem dicimus in Symbolo, in adventu Domini vivos ac mortuos iudicandos, non solum justos et peccatores significari, sicut Diodorus putat, sed et vivos eos qui in carne inveniendi sunt, credimus qui adhuc morituri creduntur; vel immutandi sunt, ut alii volunt, ut suscitati continuo, vel reformati cum ante mortui iudicentur.* » Auctor hujus libri, qui divo Augustino primum, deinde et Gennadio Massiliensi tributus fuit, ex recentioribus investigationibus putatur Bracharius quidam Hispalensis episcopus, a sancto Isidoro quartus, qui sæculo exeunte VII vixit. Videantur ejusdem Arevalli Isidoriana, capite 83, Operum predictorum tomo II, pag. 31 et sequentibus. Sæculo igitur etiam septimo, quamvis potior, ut ex allato textu apparet, haberetur opinio sententium vivos quoque illos, quos Christus

A iudex reperiet, non prius iudicio sistendos quam mortem et ipsi, licet brevissimam, obierint, ut cum aliis ante mortuis suscitentur; non prorsus rejiciebatur altera, quæ vivos illos, absque prævia morte, et tantummodo cum immutatione vel reformatione quæ resurrectioni quodammodo responderet, iudicio sistendos asserbat; quoniam et hæc proponebatur saltem secundo loco, explicationis gratia, ad Symboli articulum percipiendum. Sed hæc demum in hujus rei illustrationem ac simul ad Nicetæ nostri super hac re defensionem, dixisse sufficiat.

Tertium pariter difficultatem quæ Nicetas habet Explanationis capite 7, ubi articulum Symboli exponit: *Credo in Spiritum sanctum.* « *Credis, inquit, et in Spiritum sanctum.* Hic Spiritus sanctus unus est sanctificans omnia, qui de Patre procedit. » Quid sibi volunt hæc verba: *de Patre procedit*? Numquid processionem sancti Spiritus a solo Patre, non autem et a Filio, tenuit ac docuit Nicetas? Verum non Nicetas solus in Symboli expositione ita locutus est, mentione scilicet prætermittenda processionis Spiritus sancti etiam a Filio: simillimo namque modo et alii Patres, tum ante Nicetam, tum eadem Nicetæ ætate, locuti sunt in Symboli expositionibus quas habuere ad competentes. « *Credimus in Spiritum sanctum, de Patre procedentem, nec tamen Filium,* » aiebat sanctus Augustinus sermone 214, in Traditione Symboli, num. 10. « *Secundum evangelicam veritatem, sicut Filius a Patre exivit, ita et Spiritus a Patre procedit;* » docebat sanctus Maximus Taurinensis supracitata Homilia 85, de Traditione Symboli. Difficultatem itaque, quæ nobis in allatis Nicetæ verbis occurrit, viderat ante nos in consimilibus nunc relatis divi Maximi Taurinensis clarissimus illius Operum novissimæ editionis Romanæ illustrator Bruno Brunius superius a nobis laudatus, eamque pro eruditione sua enodare sibi proposuit peculiari notatione, quam eidem homilicæ subjectic, quæque ad rem quoque nostram pro Nicetæ uberrime facit; unde nonnulla opportune mutuari licet, quæ grata lectoribus futura atque argumento necessaria existimamus.

C Mirabitur nemo, inquit ille, Maximum dixisse Spiritum sanctum a Patre procedere, neque addidisse eum quoque procedere a Filio; id enim egit cum aliis Patribus, qui illos hæreticos oppugnarunt facientes Spiritum sanctum Filio inferiore; nam Eunomius eum *jussu Patris, operatione et potentia Filii procedere* docebat. Præcipue ergo tunc temporis doctrina catholica circa processionem Spiritus sancti a Patre versabatur; et explicatam confessionem 271 eum quoque a Filio procedere, Ecclesia non requirebat; nam satis illi erat, ut Spiritus sanctus verus Deus ab omnibus crederetur et coleretur. Postea vero quam ex cineribus Macedonii, atque Nestorii a Græcis excitatus fuit error, quo negabant Spiritum sanctum a Filio procedentem, tunc visa est Ecclesie necessaria obortæ hæresis proscriptio, et ab utroque, Patre scilicet et Filio, processionis confessio. Primum in Hispania illa accepta invenitur, celebratis hac de causa pluribus conciliis, et particula Filioque ad Symbolum addita. Tres insuper alie Synodi, Gentiliacensis, Forojuliensis, et Aquisgranensis Græcorum errorem damnantes eam probarunt. » Deinde post alia ita prosequitur Brunius: *Ut de sancti Maximi, inquit, hoc de dogmate doctrina agam, a processionis quidem Spiritus sancti ex patre meminit; ex Filio autem, explicat non meminit. Neque erat opus, ut in tradendo Symbolo hujus explicatam mentionem faceret; cum nulla tunc a novatoribus contra catholicum dogma excitata esset contentio, et una omnium, Occidentalium præsertim, esset de Spiritu sancto etiam ex Filio procedente doctrina.* » Pergit deinde clarissimus illustrator, et ut sanctum Maximum suum clarius adhuc vindicet a suspitione negatæ processionis Spiritus sancti etiam a Filio, convertit se ad similes Maximo Augustini locutiones, quarum nos quoque unam pro Nicetæ nostro attuli-

mus ex sermone suo 214, in Traditione Symboli. A
« Profecto, inquit Brunius, sanctus Augustinus, si
præter tractatum de Fide et Symbolo, capite 8, et
sermonem de Traditione Symboli... ubi ita prorsus,
ut Maximus disserit, memoratque ex Patre proce-
dentem Spiritum, omittitque explicatam processionis
ejusdem Spiritus ex Filio mentionem; si præter eos
tractatus, inquam, nullo de Trinitate alios perscrip-
sisset; indeque quisquam conclusisset, Augustinum
non concessisse Spiritus processionem ex Filio, nec
is concluder vehementer errasset. Nam etsi in indi-
catis tractatibus hujusce ex Filio processionis non
meminit, credidit tamen reipsa Spiritum sanctum ex
Filio item procedere, ut ex libro II Contra Maxi-
mum capite 44, exque ejus de Trinitate libro xv, ca-
pite 27 constat. Quare si Maximus tractatus edidisset
de Trinitate, in eamque incidisset questionem, non
dubito quin Spiritum sanctum ex Patre Filioque pro-
cedere affirmasset.... Alioquin hoc etiam restaret, ut
Patres Constantinopolitani & oecumenice synodi, quod
Spiritus sancti ex Patre processionem memorarint in
Symbolo, tacerint τὸν ex Filio (confer tom I Con-
ciliorum ad annum 581, pag. 814 edit. Paris. an.
1714), in negatæ processionis ex Filio crimen voca-
rentur, quod quid dici potest iniquius? » Hæc eruditus
vir pro sancto Maximo Taurinensi: quæ æque et pro
Nicetæ nostro, ejusdem ætatis episcopo, dicta cense-
mus; ut nihil proinde miremur, ipsum quoque com-
petentibus Symbolum explanantem, processionis quid-
dem Spiritus sancti a Patre meminisse, ejusdem au-
tem etiam a Filio explicatæ nihil dixisse.

Si hic vero aliquid addere pro Nicetæ nostro allatis
virî clarissimi animadversionibus supervacaneum non
sit, nonnulla quæ adhuc suppetunt æqui bonique fa-
ciat, lector. Si Nicetam videmus, Augustinum et
Maximum, dum articulum competentibus explana-
rent de fide in Spiritum sanctum, solius meminisse
processionis Spiritus sancti a Patre, omisâ profes-
sione explicatæ processionis ejusdem etiam a Filio;
id fecisse non immerito 273 judicabimus, ut Sym-
bolum apostolorum quod explanabant, non aliis quam
Symboli Constantinopolitani additamentis hæc in parte
enuclearent, facta sibi quodammodo religione aliquid
addendi, quod ad fidem explicatam spectaret, et ibi-
dem adjectum non haberetur; maxime vero cum ni-
hil tunc contra peculiarem fidem processionis Spiritus
sancti etiam a Filio in hereticorum hominum of-
fensis tentatum esset. Quis enim ignorat, quam sepe
calumnia ab hæreticis iniusta fuerit catholice Eccle-
siae, de temerata in sacerdotum dogmatum explicatio-
nibus Nicæna fide tercentorum duodeviginti Patrum,
necnon et fide Symboli Constantinopolitani centum
quinquaginta? Quis etiam nesciat quantopere allabo-
ratum repugnaturque fuerit, antequam vox *Filioque*
ad hanc processionem Spiritus etiam a Filio indican-
dam, Symbolo adderetur, et communiter recipere-
tur; ob reverentiam scilicet erga Nicænos Patres at-
que Constantinopolitanos, eorumque Symbola fidei,
in quibus de hac processione Spiritus a Filio nihil?
Celebre superest responsum super hac re sancti Leo-
nis papæ III ad legatos concilii Aquisgranensis, qui
approbationem additionis vocis *Filioque* in Symbolo
ab eo posebant. Processionem namque sancti Spi-
ritus etiam a Filio in eo concilio declaratam probavit
ille quidem, sanctæque retinendam dixit, additionem
verè vocis *Filioque* in Symbolo non probavit; tum
quia nihil addendum esse censuit ad ea quæ Nicæni
et Constantinopolitani Patres in suis Symbolis divina
illuminati sapientia, ut aiebat, admiserunt; tum quia
opus non esse addebatur, ut omnia fidei dogmata Sym-
bolo insererentur, prout neque illi inseruerunt in Sym-
bolis suis omnia prorsus, quæ jam tunc perspecta at-
que inconcussa habebantur. Videantur Acta collatio-
nis legatorum illorum cum Leone III apud Sirmon-
dum, tom II Conciliorum Galliae, ad annum Christi
809, necnon in Conciliis Labbei, cura Coleti, tom IX,
col. 278 et sequentibus.

Præterea, ut clarius adhuc Nicetæ fides vindicaretur
circa processionem sancti Spiritus, non a Patre so-
lum, sed etiam a Filio, quamvis de ea explicatæ nihil
in *Symboli Explanatione*; animadvertere juvat, quam
communis tunc in Ecclesia hujusmodi fides esset, ut
eum propterea ab hac communi fide alienum fuisse
nentiquam existimemus. Divus Augustinus a clari-
simo Brunio citatum vidimus ex libro II Contra Maxi-
mum, capite 14, et ex libro de Trinitate xv, capite
27, quibus nos addere possumus capita quodque 26 et
28, ubi diserte ac luculenter agit de processione Spi-
ritus sancti a Patre et Filio. Non nimis autem per-
spicue ac copiose idem agit sanctus doctor tractatu
99 in Joannem, num. 6, 7, 8, ubi collatis livicem
doctæque perpensis novi Fœderis testimoniis, catho-
licum dogma processionis Spiritus sancti etiam a Fi-
lio, fidelium suorum, quos alloquebatur, cordibus in-
gerebat: atque hoc quidem, nulla erroris contrarii
facta mentione; ita ut communis tunc fidei hæc pro-
cessio haberetur, quamvis solius processionis à Patre
mentio esset in Symbolo Constantinopolitano. Sanctus
quoque Leo Magnus, hujus processionis Spiritus
sancti a Patre et Filio, veluti receptæ ubique doctri-
næ, mentionem habet epistola 15 ad Turribium Astu-
ricensem, capite 1, quæ ad annum pertinet 447.
« Quam impie, inquit, sentiant de Trinitate divina,
qui et Patris, et Filii, et Spiritus sancti unam atque
eamdem asserunt esse personam... nec alius sit qui
genuit, alius qui genitus est, alius qui de utroque
processit (al. procedit), etc. » Quis igitur sibi per-
suadeat, in tanta hujus 273 doctrinæ luce apud ca-
tholicos, cecutisse Nicetam, ut processionem sancti
Spiritus etiam a Filio non admitteret, quod apertis
eam verbis in sua *Explanatione Symboli* non doce-
bat? Quinimmo domesticum hujus fidei testem ha-
bebat ipse, Rufinum nempe, presbyterum olim Ec-
clesiæ suæ, qui in uberrima illa sua Symboli expla-
natione, tantopere a scriptoribus commendata et ubi-
que nota, Commentario nimirum in Symbolum apo-
stolorum, num. 35, hujus processionis Spiritus sancti
etiam a Filio, veluti doctrinæ omnibus exploratæ,
apertissime meminit. « Ille, inquit, Pater investigatur,
ex quo omnia, et quia ipse non habet Patrem; iste
Filius, tamquam qui ex Patre natus sit; et hic Spi-
ritus sanctus, tamquam de utroque procedens, et con-
cuncta sanctificans. » Non potuit itaque Nicetas ad dogma
processionis hujus ignorare, aut ab hoc dogmate dis-
sentire; cujus professio nullum tunc peculiarem ad-
versarium patiebatur, et communis erat in Ecclesia
doctrinæ.

Quin etiam (addere liceat) dogmatis hujus profes-
sionem quamdam fecisse videtur Nicetas ipse in hac
eadem Explanatione sua, etsi non eo loci ubi de Spi-
ritu sancto proprie loquitur, id est capite 7, alibi sal-
tem, id est capite 9, ubi Trinitatis doctrinam per-
stringens atque inculcans, hæc habet: « Si quis hæ-
reticus sub nomine Christiano aut Christum tibi crea-
turam facit, aut Spiritum sanctum alienum esse a
Patris et Filii gloria persuadet, sit tibi tamquam eth-
nicus et publicanus. » Scopus quidem Nicetæ his
verbis est, ut fidem firmet Divinitatis etiam Spiritus
sancti, quæ in questionem vocata pridem fuerat, at-
que a Constantinopolitanis Patribus demum asserta,
necnon et in Symbolo patefacta, confessione expli-
cata processionis ipsius a Patre, cujus Divinitas a
nemine in dubium vocabatur, aut vocata olim fuerat:
at dum asserit Nicetas alienum Spiritum sanctum
non esse a Patris et Filii gloria, et ita Filium addit
Patri in Spiritus Divinitate confirmanda; hoc videri
dixisse ex intima persuasione processionis etiam
hujus Spiritus ab utroque, Patre scilicet ac Filio,
unde Divinitas sancti Spiritus luculentius procu-
ludio manifestatur.

Unum hic, data occasione, adjicere placeat, quod
ad Nicetam quidem proxime non pertinet, sed quod
ad Aquileiensis Ecclesiæ fidem comprobendam circa
processionem sancti Spiritus etiam a Filio optime fa-

ait; quodque Nicetam quoque respicere quodammodo potest; utpote ex presulibus ejus Ecclesie a quibus fidei hujus traditio manaverit. Vox *Filioque*, quæ apostolica demum sede consentiente, et tota Occidentali Ecclesia plaudente, inserta Symbolo fuit ad solemnitatem et explicatam processionem sancti Spiritus etiam a Filio; quæque in Hispania primum sexto exeunte sæculo obtinuerat, deinde septimo in Galliis quoque ac in Germania, ut eruditi animadvertunt; a quoniam primum in Italiam invecta legitur? Is nempe fuit sanctus Paulinus patriarcha Aquileiensis in Synodo ab ipso habita Foro-Julii anno 796, in causa, ut præfret titulus, sacrosanctæ Trinitatis et Incarnationis Verbi divini; ubi Symbolum Nicæno-Constantinopolitanum legimus cum voce *Filioque* suo loco inserta, et ubi, mox post Symbolum, Symboli expositionem habemus, in qua similiter dicitur: Spiritus sanctus verus Deus, vere et proprie Spiritus sanctus est: non genitus, nec creatus, sed ex Patre Filioque intemporaliter et inseparabiliter procedens. Exstat hæc synodus in Conciliis Labbei, cura Coleti, tomo IX supracitato, col. 31 et sequentibus: necnon inter Opera ejusdem sancti Paulini a Joanne Francisco Madrisio collecta et illustrata pag. 65; ubi etiam, quoad vocem *274 Filioque*, ejusque in Italiam invectionem a sancto Paulino Aquileiensi primum factam, digna est quæ legatur ejusdem Madrisii dissertatio quinta, ibidem, pagina 229 et sequentibus.

Quæ quarto loco ex Nicetæ nostri locutionibus difficultatem facere possent, sunt ea quæ habet Explanationis capite 13, ubi de carnis resurrectione sermo est. Cum homo, inquit, ex hac vita deficit, non anima moritur, sed ea recedente solum corpus emoritur; et putrescente in terra corpore, anima pro suo merito aut in loco lucis, aut in loco caliginis reservatur; ut in die adventus Domini de cælo, cum venerit cum sanctis angelis suis, resuscitatis omnibus, et animæ revocentur in corpora, et justa sint bonorum malorumque distinctio. Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum: impii vero et iniqui in tenebras inferi, ubi erit fletus oculorum, et stridor dentium, sicut scriptum est. Dum ait Nicetas, post mortem corporis animam reservari pro suo merito aut in loco lucis, aut in loco caliginis, usque ad diem adventus Domini de cælo cum angelis suis; constituitne locum aliquem a cælo diversum, ubi animæ justorum ad illum usque diem collocentur; et locum similiter aliquem ab inferis diversum, ubi ad illum usque diem sint animæ impiorum? Dum ait quoque, illa die, resuscitatis omnibus, et revocatis animabus in corpora, justam fore bonorum malorumque distinctionem, et tunc justos sicut sol refulsuros in regno Patris eorum, impios vero et iniquos in tenebras inferi; numquid putavit Nicetas, ante illum diem, non satis justam, neque pro merito, esse bonorum malorumque distinctionem; sicut etiam ante illum diem justos non esse refulsuros sicut sol in regno Patris eorum, ideoque neque impios et iniquos ante illum diem in tenebras inferi detrudendos? Fuitne igitur Nicetas ex eorum numero qui putarunt coronam gloriæ pro vite merito justis non esse reddendam nisi in die judicii, sicuti neque impiis poenam; et interim justorum animas a corpore solutas, ad illum usque diem Christi consortio et beatifica Dei visione privari; sicut etiam a gehennæ incendiis interim eximi animas impiorum?

Si hæc Nicetæ Aquileiensis elucubratio nota eruditissimis fuisse cum Thomas Burnetius Anglus suum scriberet librum de Statu mortuorum et resurgentium, qui lucem aspexit Londini a. n. 1726, ipse proculdubio non omisisset hoc quoque Nicetæ textu suam fulcire sententiam, quam ex jamdiu obsoletis nonnullorum veterum opinionibus revocavit; tum solum scilicet justis præmia, iniustus supplicia esse retribuenda, cum universum genus humanum Christus in judicium adducet; et interim mortuorum omnium ac morientium animas in statu quodam quietis, silentii

A ac veluti dormitionis ad illum usque diem novissimum permansuras. Nihil certe ille non movit, nullum propemodum sanctorum Patrum auctoritatem antiquorum non torsit, ut communem Ecclesie veteris doctrinam esse sententiam illam ostenderet, et ut catholicos crimineretur, qui juxta Florentini concilii definitionem firmissime tenent: Illorum animas, qui post baptismum susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam, quæ post contractam peccati maculam, vel in suis corporibus, vel eisdem exute corporibus.... sunt purgatæ, in cælum mox recipi, et intueri clare ipsum Dominum trinum et unum, sicuti est; pro meritum tamen diversitate alium alio perfectius: illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato vel solo originali decedunt, mox infernum descendere, penis tamen *275* disparibus puniendas. Jam pridem catholici theologi post sanctum Thomam, Sixtum Senensem, Alphonsus de Castro, cardinalis Bellarminus, Vasquius, Petavius, alique argumentum hoc illustrant adversus dissidentes ab Ecclesie catholice fide, multis productis explicatisque Patrum sententiis, et quibus traditio catholici dogmatis in Scripturis sanctis clare firmiterque fundati emergit; quidquid interim sentire poterint eorum nonnulli aut Millenariorum errore præventi, aut peculiaribus opinionibus suis in re nondum ab Ecclesia definita indulgentes: at omnium accuratissime rem totam ab ovo recensuit, illustravit atque perfecit clarissimus Muratorius, libro edito contra ipsum Burnetium, cui titulus: *De Paradiso, regniq; cælestis Gloria, non expectata corporum resurrectione, juxta a Deo collata*: ubi evidentem hujus dogmatis revelationem demonstrat ex Scripturis, ejusdem perpetuam in Ecclesia professionem ex Patrum doctrina aliisque Ecclesie monumentis ostendit; ubi etiam, sanctorum Patrum dictis ac sensibus mature discussis, numerum minuit eorum qui pridem censebantur in oppositam abissi sententiam, et ubi præsertim sententias explicat ac peculiarias dicendi rationes sanctorum Hilarii, Ambrosii, Augustini atque Bernardi, qui aliquando visi sunt non modo ab Ecclesie dogmate postmodum definitum, sed etiam a semetipsis in re hujusmodi discrepare.

Quid nos interim de Nicetæ nostro censebimus, cuius verba neque a Burnetio in suam sententiam assumi poterunt, neque a Muratorio aliisque catholicis illustrari? Nulla quidem labe Nicetæ fidei integritati inferri posset, etiamsi ille aut cum Millenariis, aut cum paucis aliis reipsa sensisset, justorum beatitudinem, impiorumque penas ad mundi hujus finem judicij extremi diem differendas: licuit enim cuique in re nondum ab Ecclesia definita atque innoxie in utramque partem disputata; licuit veluti in proprio sensu abundare. Verum tam longe est, in ea fuisse Nicetam nostrum opinione, ut etiam eundem contrariam tenuisse ipsa prolata textus verba demonstrent. Ait Nicetas, post corporis mortem, animas reservari pro suo merito, aut in loco lucis, aut in loco caliginis, ad diem usque adventus Domini, in quo animæ revocentur in corpora. Animarum porro a corpore separatarum (quocumque in statu eadem sint, dum a corpore permanent separate) quædam esse reservationem totum illud tempus quod intercedit ab earum a corpore separatione, usque ad novam cum corpore unionem: ad hanc quippe novam unionem in Resurrectione futuram, vere ac proprie reservantur. Neque reservantur solummodo ad hanc novam cum corpore unionem animæ defunctorum; sed reservantur etiam ad universale judicium una cum corpore subeundum: nam, quantum etiam ad hoc judicium, reapse animæ reservantur, quoadusque dies a Domino prestitutus adveniat. Ex ingenio autem suo hanc reservationis vocem Nicetas nequitiam usurpavit: cui enim in hujusmodi sensum non pateat hæc eadem vox in *Petri ac Judæ* epistolis repetita: in judicium reservari; in diem judicii reservare; in judicium magni diei reservari?

Quid nunc de loco lucis et de loco caliginis, in quibus animæ pro suo merito reservantur? His verbis intellexisse Nicetam non dubitamus veram in cœlis beatitudinem a iustorum animabus obtentam seu obtinendam, simul atque a corpore exierunt aut exhibunt; necnon veram apud inferos supplicii poenam, in quam animæ impiorum iniiciuntur, in ipso excessu earum a corpore. Non est prætereunda vel ipsa loci vox, qua Nicetas utitur, ad sensum proculdubio **276** sibi familiarissimum Scripturarum: quæque propterea, quod spectat ad animas iustorum, respicit ea Christi verba ad discipulos suos, Joan. xiv: *Vado parare vobis locum*; et, quod attinet ad animas impiorum, alia fortasse quæ unanimiter apostoli dixerunt de Juda prævaricator, Act. i, *Ut abiit in locum suum*. En igitur loca seu receptacula animarum post mortem, in quibus pro suo merito reservantur ad diem adventus Domini juxta Nicetam.

Sed quid proprie locus lucis pro animabus iustis? Ipsa mentio loci animarum iustarum a corpore separatarum, qui non alius a Niceta intelligi potuit, quam ille, quem Dominus se apostolis in domo Patris sui paraturum spondidit; ipsa, inquam, hujus loci mentio statim ingerit animo inenarrabilem illam in cœlis cum Christo beatitudinem apud Deum et Patrem, quæ felices illæ animæ perfrui debent simul atque a corpore separantur; modo nihil luendum supersit; non enim Nicetam fugiebant reliqua Christi verba eodem sermonis contextu dicentis: *Et si abiit, et præparavero vobis locum: iterum venio, et accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis*: quæ verba, utpote manifeste dicta de Christi adventu ad mortem uniuscujusque ex illius discipulis, ac de eorum cum ipso tunc ineunda perpetua societate, necnon et cum ipso mansionem ubi ille est, scilicet in gloria Dei Patris, qui est lux vera, et lucem inhabitat inaccessibilem; non aliam animo ingerere possunt sententiam, quam æternæ cum Christo beatitudinis in cœlo, absque ulla temporis post obitum dilatione, prout fert catholica fides. En igitur locus lucis in naturali atque obvio sensu Nicetæ pro animabus iustorum a corpore separatis.

Quod autem hunc profecto sensum locus lucis habeat in ore Nicetæ, alia consimili modo a sanctis Patribus, vel primis Christi seculis, usurpata verba demonstrant. « Multos sustinuit labores; atque ita martyr effectus, discessit ad debitum gloriæ locum (τόπος τῆς δόξης). » Ita de sancto apostolo Petro aiebat sanctus Clemens, prius discipulus ac successor, epistola prima ad Corinthios, capite 5, apud Cotelæum, Patres Apostolicos, tomo I, pag. 450 editionis secundæ Amstelod. 1724. « Sinite me purum lumen haurire. Cum illic fuero, homo Dei ero. » Ita sanctus Ignatius martyr, de semetipso martyrum morti destinato, epistola ad Romanos capite 6, ibidem, tomo II, pag. 28: « Persuasi, quod hi omnes in vacuum non cucurrerunt, sed in fide ac iustitia; et quod in debito sibi loco sint apud Dominum, cum quo et passi sunt. » Ita sanctus Polycarpus epistola ad Philipp., capite 9, ibidem, pag. 189, loquens de sancto Paulo cæterisque apostolis vita functis. « Colloca eum in sinu Patriarcharum, prophetarum, apostolorum, omniumque qui tibi a sæculo placerunt; ubi non est tristitia, dolor, gemitus, immo locus piorum sedatus, et pariter quieta terra rectorum, eorumque qui in ea vident gloriam Christi tui. » Ita in oratione pro fratribus qui in Christo requieverunt, libro viii, capite 41 Constitutionum Apostolicarum, ibidem, pariter tomo I pag. 423: quæ Constitutiones, etsi Clementis non sint ejus nomen præferunt, eruditorum tamen calculo conscriptæ videntur primis Ecclesiæ seculis, et memorantur ab Athanasio, Eusebio, Epiphano aliisque. En locum, en lumen, pro animabus iustorum e corpore egressis; verba nimirum, ut ex iisdem constat testimoniis, indicantia gloriam cœlestem, mansionem apud Dominum, visionem gloriæ Christi, et quidem post mortem illico obtinendam, si nihil expian-

A dum remaneat. **277** Quis sibi persuadeat non eodem prorsus sensu locus lucis dixisse Nicetam, in quo animæ iustorum corpore exutæ reservantur? Præterea catholica Ecclesia, quæ tam sæpe pro animabus iustorum piacularibus poenis addictis preces fundit, ut iisdem liberate, quamprimum in cœlis mercedem et gloriam sibi debitam consequantur, nonne iisdem quotidie utitur Nicetæ verbis: *ut lucem scilicet sanctam adeant, ut in locum lucis ascendant?* « Sed signifer sanctus Michael representet eas in lucem sanctam, quam olim Abraham promissisti et seminari ejus.... Lux æterna luceat eis, Domine, cum sanctis tuis in æternum. » Ita in omnibus missis defunctorum. « Ipsi, Domine, et omnibus in Christo quiescentibus, locum refrigerii, lucis et pacis, ut indulgeas deprecamur. » Ita quotidie in canone missæ ad defunctorum commemorationem. Locus igitur lucis juxta Nicetam, in quo iustorum animæ reservantur post excessum a corpore ad diem usque resurrectionis atque universalis iudicii, non est locus quidam a felici illa beatitudine diversus, quæ iustorum est merces et corona iustitiæ quam reddet in illa die iustus iudex; sed est beatitas ipsa, quam, statim ab interitu corporis, animæ iustorum quibus nihil luendum supersit consequuntur, quæque in eo sita est, ut Dei visione fruantur, et in Dei lumine ipsum videant lumen, ut personat regius Psaltes.

Similia ex adverso dicamus oportet de loco caliginis, in quo juxta Nicetam reservantur animæ impiorum. Caliginis vocem, luci oppositam, usurpavit Nicetas ad sensum Judæ apostoli in Epistola sua, versu 6, ubi de angelis prævaricatoribus loquens, eos dixit in iudicium magni diei vinculis æternis sub caligine servatos; ad sensum quoque Apostoli Petri, II Petr., ii, 17, qui hæreticos carpens, eos dixit fontes sine aqua, et nebulas turbinibus exagitatas, quibus caligo tenebrarum reservatur. Quis porro locus ille caliginis, ubi prævaricatores angeli jam vinculis æternis addicti sunt, ibique in iudicium magni diei reservantur, atque ubi pravi quoque homines et a vera fide extorres conjiciendi post mortem sunt; quis, inquam, locus ille caliginis, nisi locus in quem abiit Judas prævaricator ad poenas proditionis suæ luendas: et quis locus hic Judæ, nisi locus tormentorum, cruciatu et flammæ apud inferos, in quo loco statim post mortem sepultus fuit dives ille qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide, despecto Lazaro mendico qui jacebat ad januam ejus, ut Luca: xvi? Locus igitur caliginis, a Niceta memoratus pro animabus impiorum e corpore egressis, non differt ab inferno, non differt a gehenna ignis, ubi animæ cruciantur statim post corporis mortem, et minime expectata universalis iudicii die.

Sed adhuc movere possent quæ addit Nicetas, in die nempe adventus Domini de cælo cum sanctis angelis suis, resuscitatis omnibus, et revocatis animabus in corpora, iustam fore bonorum malorumque distinctionem; atque tunc justos refulsuros sicut sol in regno Patris eorum, impios vero et iniquos in tenebras inferi conjiciendos, ubi erit fletus oculorum et stridor dentium. Verum nihil difficultatis hæc exhibent Nicetæ verba contra præsentem beatitudinem animarum iustarum, et præsens supplicium animarum impiarum, si recolemus ea verba tantum respicere corporum resurrectionem et revocationem animarum in corpora: quia tunc sane, et tunc solummodo erit iusta distinctio inter bonos et malos, cum hæc distinctio sub ipsum reapse cadens aspectum omnibus apparuerit; cum scilicet boni et mali iterum homines esse **278** ceperint per novam conjunctionem animarum cum corporibus suis, unde ratione primæ originis hominum compago consistit. Iusta quoque tunc erit distinctio inter bonos et malos, id est perfecta atque completa, ob corporum consortium seu ad gloriam seu ad poenam, quibus antea solæ animæ afficiebantur. Quod autem addit Nicetas: « Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum; impii vero et iniqui in tenebris

inferi, ubi erit fletus oculorum et stridor dentium. » Hoc idem ad corporum glorificationem conditionem pertinet quoad justos, et ad corporum damnatorum infelicitatem quoad impios et iniquos : corporum namque glorificationem proprie tunc erit fulgere sicut sol in regno Patris, sicut corporum damnatorum in tenebris inferi tunc erit similiter flere oculis, et stridere dentibus. Præterquam quod, aiens Nicetas, in die adventus Domini de celo, resuscitatis omnibus et revocatis animabus in corpora, justam denum futuram bonorum malorumque distinctionem, atque tunc justos resuscitatos sicut sol in regno Patris eorum, impios vero et iniquos in tenebras inferi detrudendos, ubi erit fletus oculorum et stridor dentium; hoc ipse loquendi modo, ad eam respexit, quæ sanctorum Patrum, sanctorum interpretum, necnon et theologorum nostrorum communis est sententia, quæ docetur, sanctorum animas, ante corporum resurrectionem ac universale iudicium, nondum potiri perfecta illa et consummata felicitate quæ eisdem debetur, sicuti neque animas impiorum toto afflicti iudicii pondere quod merentur; ideoque post resurrectionem ac universale iudicium augendam esse sanctorum beatitudinem, et impiorum penam, quocumque denum ex capite augmentum hoc repetatur, quod hic inquirere nostrum non est.

De hoc interim augmento; seu beatitudinis in justis, seu penarum in impiis, ex quomodo sentiebant sanctus Augustinus. « Habent, inquit, omnes animæ cum de sæculo extierint diversas receptiones suas. Habent gaudium bonæ; malæ tormenta. Sed cum facta fuerit resurrectio, et bonorum gaudium amplius erit, et malorum tormenta graviora : quando cum corpore torquentur. » Ita tractatu in Joannem 49, num. 10. Sed luculentius rem eandem persequitur sanctus doctor sermone 280, in Natali martyrum Perpetuæ et Felicitatis, num. 4, ubi comparationem quamdam instituit inter præsentem statum animarum a corpore sejunctorum, et statum earundem post corporum resurrectionem ac universale iudicium. « Quid, inquit, cum resolute his vinculis animæ martyrum post labores periculosi certaminis, triumphis angelicis excepte atque resecte sunt . . . ? Quia nunc iucunditate spiritaliter epulantur? Quam securi in Domino, et quam sublimi honore gloriantur, quis terreni docere possit exemplo? Et hæc quidem vita, quam nunc beati martyres habent, quamvis jam nullis possit sæculi huius felicitatibus vel suavitatibus comparari, parva particula promissionis agitur, immo solatium dilationis. Veniet autem retributionis dies, ubi, corporibus redditus, totus homo recipiat quod meretur. Ubi et illius divitis membra quæ quondam temporali purpura decorabantur, æterni igne torrentur, et caro pauperis ulcerosi mulata inter angelos fulgeat : quamvis etiam nunc ille guttam ex digito pauperis apud inferos sitiât, et ille in sinu iusti deliciose requiescat. Sicut enim plurimum distat inter letitias miserasque somniantium et vigilantium; ita multum interest inter tormenta vel gaudia mortuorum et resurgentium : non quod spiritus defunctorum sicut dormientium necesse sit falli; sed quod 279 alia est animarum sine ullis corporibus requies, alia cum corporibus cælestibus claritas et felicitas angelorum, quibus acquabitur resurgentium multitudo fidelium : in qua gloriosissimi martyres præcipua sui honoris luce fulgebunt, ipsaque corpora in quibus indigna tormenta perpessi sunt, eis digna in ornaenta vertentur. » Hæc sanctus Augustinus; apud quem simillima videas etiam sermone 328 in Natali Martyrum, quæ hic ne longiores simus omittimus.

Patet hinc quænam sententia esset Augustino de statu, tum iustorum, tum impiorum, post resurrectionem; licet iustorum beatitatem et gloriam, etiam ante resurrectionem, inenarrabilem et inexplicabilem agnovisset, et impiorum quoque tormenta gravissima. Simili porro modo etiam Nicetas, postquam animas dixit pro merito reservari, seu in loco lucis, seu in loco caliginis, id est seu in loco beatitudinis cum Christo in cælis, seu apud inferos in loco tormento-

rum, cruciatus et flammæ; augmentum denum reliquis verbis suis asseruit, seu beatitudinis, seu tormentorum, post resurrectionem et iudicium; et augmentum hoc explicavit per justam bonorum eo tempore futuram, malorumque distinctionem, necnon et per iustorum tunc fulgorem sicut solis in regno Patris eorum, impiorumque et iniquorum in tenebras inferi detrusione, ubi erit fletus oculorum et stridor dentium : et ad hoc etiam augmentum accipiendum in die adventus Domini de celo cum sanctis angelis suis, non immerito dixit animas interim reservari; quia, ratione iustorum, quicumque etiam felicissimus status est quedam reservatio, donec cumulus felicitatis eisdem accedat; et ratione impiorum ac iniquorum; reservatio similiter est presens eorum quamvis acerbissima statio tormentorum et cruciatuum, donec in novissimo die ex fæce calicis iræ Dei, quæ nunc sunt exinanita, bibant omnes peccatores terræ.

Quintam exhibent difficultatem alia Nicetæ verba, quæ habet in libello ad Virginem lapsam, capite 8, num. 36; ubi post hortationem huic lapsæ factam ad penitentiam publice agendam, iuxta formam ab ipso eidem propositam, pro crimine perpetrato, eam denum ad spem veniæ a Deo obtinendæ ita erigit et invitat. « Talis vita, inquit, talis actio poenitentis, si fuerit perseverans, audebit sperare, etsi non gloriam, certe poenæ vacationem. » Videtur namque Nicetas hic innuere pro quibusdam, puta pro poenitentibus de gravioribus delictis, prout erat illa virgo lapsa; aut etiam pro frigidioribus Christianis parum in Christiana militia meritis; innuere, inquam, videtur medium quemdam statum in alia vita inter æternam beatitatem et damnationem, ubi neque sit gloria neque poena : qui certe status, etsi concedatur parvulus sine baptismo decedentibus, ut fert benignior Theologorum sententia, Ecclesia non reclamante; minime sane conceditur adultis, quos pro vite merito aut supplicia manent aut præmia; uno excepto temporario illo purgationis statu pro animabus iustorum, quibus aliquid luendum supersit cum ex hac vita migraverint. Quid igitur dicendum de hac Nicetæ opinione; cui Ecclesia neutiquam suffragatur?

Animadvertere oportet primo cum theologis ac eruditissimis, similes dicendi modos inveniri quandoque apud veteres Patres, tum Græcos, tum Latinos: Sanctus Gregorius Nazianzenus in celebri sua oratione de Moderatione in disputationibus servanda, etc., quæ est 23 in editione Parisiensi Fed. Morelli 1609, ex interpretatione Jacobi Billii, ita scribebat pagina 438: « Tu majus aliquid salutis quæris, nempe alterius vite gloriam 280 et splendorem : mihi vero salutem consequi maximum est, et futuras penas vitare. Tu viam minime tritam et inaccessam ingrederis : ego tritam atque calcatam, et qua multi ad salutem pervenerunt. » Oratione autem 40 in sanctum baptismum, ubi etiam opportune eos objurat qui baptismi susceptionem differebant usque ad extremum vite, cum scilicet inter baptismum et mortem parum aut nihil temporis intercedebat, hæc habet pagina 644 : « Inter gratiam ac mortem temporis aliquid intercedat : ut non solum pravæ litteræ deleantur, verum etiam earum loco meliores inscribantur, nec solum gratiam habeas, verum etiam premium consequaris, nec ignis tantum supplicium effugas, verum etiam gloriæ hæreditatem percipias, quam negotio dono adjuncta concessat. Nam parvis quidem atque obiectis animis amplum ac præclarum videtur, penam vitare : at qui magno et excelso animo præditi sunt, ad mercedem quoque aspirant. » En Gregorius Nazianzenus sensa Nicetæ nostro similia; quibus nimirum statum aliquem videtur asserere, qui sit salutis quidem cessatio, quatenus nempe non damnationis; sed status nihilominus præmii expers mercedis ac gloriæ, sicut etiam supplicii ignis atque aliarum penarum. Similia feruntur loca Athanasii quoque in sua exhort. ad monach., et Origenis homilia 17 et 33 in Matthæum, quæ hic indicasse sufficiat.

Quod ad Latinos Patres et scriptores spectat, ad est sanctus Ambrosius, qui epistola 71 classis II, ad Horontianum hæc habet: « Is qui sub ictu mortis convertitur, et confitetur Dominum Jesum, mereatur incolatum paradisi (ut latro, de quo ante dixerat): qui vero multo ante se exercuit, et Christo militavit, acquisivit populorum animas, pro Christo se obtulit; habeat paratum stipendiis suis Dei regnum, cuius se remuneratione donatum gaudeat. Ideoque Petro dicitur: *Tibi dabo claves regni celorum*. Ex latrocinio conversus requiem habet, in apostolatu probatus accepit potestatem. » In libro quoque de Fide Resurrectionis, num. 95: « In ipsa morte, inquit, quiescunt alii, vivunt alii. Bona quies, sed vita melior. » En hic paradisi latronis a Dei regno distinctum, statum requie et quietis a statu vite et gloriæ; tertium proinde, seu medium statum, animabus quibusdam a corpore egressis assertum absque gloria et absque pœnis, si Ambrosii verba prout sonant accipiamus. Quin etiam in appendicibus Augustinianis, tomo XVII Augustini Operum editionis Venetæ in-4° col. 1951, adest sermo cui titulus, *Sermo de Symbolo*, consarnatus, ut adiuvant Maurini editores, ex Rufini præcipue aliorumque segmentis; ubi capite 18, col. 1966, eadem de hoc medio statu opinio videtur occurrere; ait enim illius auctor, seu consarnator, quicumque is demum sit: « Verum hæc pœnas, hos cruciatus (ignis æterni gehennæ) non solum evadere, sed etiam æternam beatitudinem, si modo de malis nostris penitentiam agimus, possumus acquirere. » Videtur hic namque statuere evasionem pœnarum, distinctam ab acquisitione æternæ beatitudinis; et statum proinde quandam medium indicare in alia vita, ubi sit tantum pœnarum et cruciatuum evasio, absque beatitudinis æternæ adeptione.

Accedit Aurelius Prudentius in Hamartigenia, ubi sub libri finem, preces Deo fundens pro anima sua tum cum corpore soluta fuerit, ita effatur:

O Dee cunctiparens, animæ dator....

Confiteor (dimitte libens, et parce fatenti),

281 Omne malum merui: sed tu bonus arbitri aufer,

Quod merui: meliora favens largire precanti.

Donæ animæ quandoque meæ, cum corporis hujus

Liquerit hospitium....

Ne cernat truculentum aliquem de gente latronum,

Immittem, rabidam, vulgusque et voce minaci

Terrilem, qui me maculosum aspergine morum

In præcepis, ut prædo trahat, nigrisque ruentem

Immergat specubus, cuncta exalturus ad usque

Quadrantem minimum damnosæ debita vitæ.

Multa in thesauris Patris est habitatio, Christe,

Disparibus discreta locis, non posco beata

In regione domum: sint illic casta virorum

Agmina, pulvereum quæ dignantia censum,

Divitiis petiere tuas....

At mihi tartarei satis est si nulla ministri

Occurrat facies, avidæ nec flamma gehennæ

Devoret hæc animam, mersam fornacibus imis.

Deinde ita statim prosequitur Prudentius:

Esto, cavernoso, quia sic pro labe necesse est

Corporea, tristis me sorbeat ignis averno:

Saltem mitificos incendia lenta vapores

Exhalent, æstusque calor languente tepescat.

Lux immensa alios, et tempora vincia coronis

Glorificent: me pœna levis clementer adurat.

Totum hunc Prudentii locum referunt eruditi, catholici simul atque heterodoxi, ad purgatorii pœnas a Prudentio evidenter assertas; quibus astipulatur etiam novissimus Prudentii carminum editor clarissimus Faustinus Arevalus in eruditissimis Prolegomenis ad absolutissimam editionem suam Romanam, quibus Prudentiana nomen dedit, capite 17 pag. 151 et sequentibus tomi primi. Et quidem si de posterioribus Prudentii versibus, *Esto, cavernoso*, etc., sermo sit; dubium nullum, ad purgatorii pœnas eundem respexisse: verum in præcedentibus satis aperta est illius locutio de cœlesti gloria beatorum, et de infernalibus damnatorum pœnis. Dum itaque idem dixit,

A se non poscere beata in regione domum, sibi quæ satia esse si nulla tartarei ministri occurrat facies, nec flamma gehennæ decoret suam animam mersam fornacibus imis, indicasse proculdubio videtur statum aliquem medium inter cœlestem gloriam et gehennæ pœnas; quem statum cupiebat animæ suæ post mortem et post expiatis etiam in purgatorio *labes corporeas* mitificis vaporibus lentis incendiis, quia majus aliquid non licere sibi poscere præ humilitate sentiebat. Quare Prudentii sensum assecutus nobis videtur auctor, ab Arevalo ipso ibidem relatus, cuiusdam notationis apud Fabricium Bibliothecæ Vet. Latine lib. iv, cap. 2 editionis Venetæ 1728, ubi dicit, in fine Hamartigeniæ subijci preces, « quibus auctor ait, sufficere sibi, si modo in tartara non detrudatur, licet pœnæ luendæ sint in purgatorio. » Cum purgatorium porro, ex ipsa purgatorii notione, Prudentius nescire non posset æternum non fore, quid est dicere, *sufficere sibi si modo in tartara non detrudatur*; nisi sufficere reapse sibi, etiam post purgatorium, statum aliquem medium inter cœlestem gloriam et gehennæ flammam? Quæ tamen omnia dicta sint, quin aliquid detractum velimus animadversionibus prælaudati **282** Arevali, qui Prudentii verba nititur in rectum sensum explanare, et omnia ad purgatorium unice referre, ne Christianum piissimum poetam haberemus veluti spe dejectum cœlestis gloriæ obtinende.

Prudentius hic annectimus Salvianum, ejusdem Nicetæ sæculi scriptorem. Hic nanque libro in Adversus Avaritiam, capite 18 divites oburgans, de censu proprio augendo sollicitos, de hæreditibus locupletandis, atque etiam morti proximos nihil cogitantes de suorum peccatorum redemptione, oblatione aliqua opum suarum in remedium animæ propriæ, ita eos carpit: « Quid ergo causc est, ut non vel moriens et in ultimis situs, id saltem supremæ oblationis officio, et omni rerum tuarum ambitu agas, ut, si mereri a Deo potes, locuples ac beatus sis; sin autem id non potes, certe vel pro hoc merearis, ut miser non sis, certe non uraris, certe non torquearis, certe tenebris exterioribus non inficiaris, et ardentibus sine fine flammis non decoquaris. » Quid est, pro eo qui mereri non potest ut locuples post mortem sit ac beatus, id est ut cœli gaudiis perfruatur; quid est, inquam, vel illud mereri, ut miser non sit, ut non uratur, ut non torqueatur, etc., nisi mereri saltem, ut in eo tertio quodam statu sit, ubi neque beatitudo adsit neque damnatio, neque gloria neque pœna? Hunc igitur tertium statum pro adultis baptizatis admisisse videtur etiam Salvianus, qui eodem Nicetæ nostri sæculo scribebat; ut proinde mirum non sit, in hoc eodem Salviani sensu, sicut in sensu etiam præcedentium scriptorum ac Patrum quos retulimus, Græcorum ac Latinorum, Nicetam nostrum aliquatenus aberrare potuisse, ut tertium quandam et ipse statum pro adultis baptizatis crediderit, qui neque digni essent qui cœlestis beatitudinis compotes fierent neque qui æternis inferni pœnis addicerentur.

Verum aberratione reipsa Nicetas; aberrarunt **D** cum Niceta alii quoque scriptores et Patres, quorum verba perspeximus Nicetæ conformia? Hoc nimirum est quod secundo loco animadvertere juvat; num relata Nicetæ verba, sicuti et alia aliorum quæ attulimus, iusta donari possint interpretatione; ut non eundem quem extrinsecus preferunt, sed verum et catholice doctrine conformem sensum exhibeat. Imunes certe a quibusdam peculiaribus opinionibus, non plane consentientibus cum universali Ecclesiæ doctrina, quæque postea penitus obsoleverunt, veteres omnes Patres atque scriptores nequaquam dixerimus: ita ut non admodum solliciti simus, si reapse Nicetas noster, alique cum eo, tertium illud statum, de quo diximus, in futura vita, pro adultis baptizatis, admiserint, ex perperam intellectu, ut erudit notant, quodam Apostoli textu, Rom. x, versu 9. Nondum videlicet tunc omnia, quæ præcipua fidei capita non constabant, ita erant explorata ut postea fuerunt, cum per

virorum doctorum disputationes, res, quæ antea veluti latebant, in apicem deductæ sunt. At, quod nunc ad rem nostram attinet, placet in primis eruditissimi viri Jacobi Billii sententia in Scholiis ad supracitam orationem vigesimam sextam Gregorii Nazianzeni, ubi ejusdem ibidem sensa expendens, necnon et alia orationis quadragesimæ prout supra, pronus est ut existimet sanctum doctorem, nequaquam salutem seu pœnæ vitiationem a cœlesti gloria separasse, atque ita statum quemdam medium inter beatitudinem et damnationem pro adultis baptismate donatis admisisse; sed potius per salutis vocem aliosque consimiles dicendi modos, significare voluisse extremum beatitudinis gradum atque infimam cœlestis illius domus mansionem, pro iis qui nihil amplius meruerint **283** quam pœnæ vacationem. Hac sentiendi ratione, quæ Nazianzeni verbis nequaquam refragatur, facile in rectum sensum exponuntur etiam aliorum dicta quæ attulimus, et maxime Nicetæ nostri ad *Lapsam*, quorum causa hæc scribimus. *Gloriam* namque, quam ipse dubitabat *Lapsam* suam non posse promereri, seu potius quam, uti aiebat, ipsa sperare minime audebit poenitentia sua quamvis sincera atque perseverante, intellexit proculdubio gradum aliquem gloriæ altiore, innocentie, quam ipsa perdidit, reservatum; et pœnæ vacationem, intellexit extremum illum beatitudinis gradum quo nihil in cœlo inferius, ubi pro meritum ratione mansiones donantur; et gradum propterea illum, qui (si ita loqui fas est) pro sua exiguitate veluti confinis est postremo pœnarum gradui damnatorum.

Præterea nullene adsunt super hac re Nicetæ ipsius aliæ locutiones, unde clarioribus fortasse verbis, obscuriora quæ nunc nos urgent explicare possimus; prout ab eruditissimis factum fuit cum aliis Ecclesiæ Patribus veteribusque scriptoribus? Digna certe sunt animadversione quæ notant Maurini Ambrosianorum Operum editores ad duo relata loca Ambrosii, maxime vero ad alterum ex libro de Fide Resurrectionis, ubi medium illum statum, de quo agimus, nuda illius verba insipientibus insinuare videtur. « Certe frustra sunt, inquit, qui ex hujusmodi locutionibus opinionem de medio inter gloriam ac pœnas statu affingunt sancto antistiti: namque infinis locis immortalitatem supplicii à *μῆρος* opponit, ut in hac ipsa oratione, num. 8, *pœnæ addictos, immortalitati debitos*. Quod quidem si Joannes Dalzeus attentius considerasset, easdem loquendi formulas minore invidia iraduxisset libro II de usu Patrum capite 4. » Salvianus quoque (ut ceteros nunc prætereamus) qui eadem Nicetæ ætate floruit, mentem suam super hac ipsa re clarius manifestaverat eodem citato libro *Adversus Avaritiam*, capite 3; ubi de statu animarum a corpore se juncturarum loquens, nullum omnino inter damnationem et gloriam statum medium pro eisdem agnovit. « Ecce iturus es (inquit, avarum hominem compellens), iturus es, infelicitissime omnium, ad examen sacrum, ad tremendum illud intolerandumque judicium, ubi peregrinanti animæ atque anxie nullum potest omnino esse solatium, nisi sola tantummodo bona conscientia.... ubi reo homini nullum est adiutorium, nisi sola mens larga, nisi poenitentia fructuosa.... ubi denique pro diversitate meritorum, aut summum bonum invenies, aut summum malum, aut immortale præmium, aut sine fine tormentum. » Ubina hic medius ille status, neque gloriæ neque pœnarum, quem Salvianus superius allato loco tam absolute innuere videbatur? Obscura igitur per clara optime enucleantur, si scriptores scriptoribus conferamus, ubi plures adsint unius ejusdemque scriptoris elucubrationes, aut ubi prolixior eadem sit elucubratio, et causa scriptori non desit rem eandem iterato attingendi. Tentandum propterea aliquid hujusmodi est etiam in Nicetæ nostro: quod fortasse facilius cederet, si alia illius, quæ interierunt, superessent opuscula.

Verum non abest omnino ab iis etiam Nicetæ scri-

A ptis quæ interitum evaserunt, unde rectam illius mentem assequamur in ea de qua agimus re; et unde vera interpretatio donemus ambigua quæ habet ad *Lapsam*, capite 8, ex quibus medius ille status prima fronte apparet, qui neque sit gloriæ status neque pœnæ, sed pœnæ tantum *vacatio*. In superius namque expensis verbis *Explanationis Symboli*, capite 13, ubi de futuro universali judicio loquitur: « Tunc **284** justi, inquit, fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum: impii vero et iniqui in tenebras inferi, ubi erit fletus oculorum et stridor dentium. » Duo hic status a Nicetæ distinguuntur, *justorum in regno Patris*, et *iniquorum in tenebras inferi*. Ubina igitur etiam hic apud Nicetam tertius ille, seu medius, status absque gloria et absque pœnâ, ubi sit tantum *pœnæ vacatio*? Notandum vero quod in *Explanationis Symboli* ita loquitur Nicetas: in lucubratione videlicet, quæ fidei dogmata tradit, quæque simul fidei auctoris sui testis est locupletissima. Tertium itaque, seu medium, hunc statum pro baptizatis adultis nequaquam agnovit Nicetas: ac merito propterea clarissimi Billii interpretatione donanda sunt ejusdem verba ad *virginem lapsam*, capite 8, ut ipse scilicet innuere voluerit *lapsam* illam, per sinceram suam ac perseverantem poenitentiam, non *gloriam* quidem illam *audere sperare*, quæ innocentes in cœlo manet multumque promeritos, sed *gloriam* aliquam nihilominus infimi gradus, quam ipse per *pœnæ vacationem* significavit. Et gloriam certe aliquam indicare voluisse Nicetam per hanc *pœnæ*, quam dixit, *vacationem*; verba etiam illa, ni fallimur, satis docent, quæ ipse ibidem in eo lapsæ illius, quam alloquebatur, veluti infundebat, ut iisdem orationem suam compleret, qua misericordiam a Domino eam deprecari debere inter poenitentiae labores edocebat, quibusque verbis *libellum* illum suum sanctus episcopus claudit: « Hoc mihi donum, hanc mihi gratiam de tuo fonte præstari cupio, Deus, ut in æternum tibi confitear. » Qui porro postulat ut in æternum *confiteatur Deo*; quid, queso, postulat, nisi ut in cœlo post hujus vite cursum compos sit alicujus saltem gloriæ beatorum, de quibus solis recte dicitur, juxta Scripturarum loquendi modum, quod in æternum *confiteatur Deo*? *Pœnæ* igitur *vacationem* satis, ut videtur, explicavit Nicetas etiam in ipso ad *Lapsam* libello, non quidem per statum aliquem medium inter gloriam et damnationem, sed per ipsam gloriæ statum in cœlo cum beatis; etsi gloriæ fortasse exigui aut infimi gradus. Quidni vero per verba illa, *etsi non gloriam*, intenderit Nicetas peculiarem illam tantum atque sublimiorem in cœlis gloriam virginibus destinatam, quam certe sperare nunquam ausa fuisset post lapsum suum virgo illa fedifraga quantalibet poenitentia, ut optime annotant ad hunc locum laudati Maurini Ambrosianorum Operum editores? Adhuc itaque facilius in rectum communis doctrinæ sensum Nicetæ nostri verba habeamus ac suscipiamus oportet; ut tertium illum statum post mortem, pro baptizatis adultis, eundem neutiquam admisisse judicemus.

D Gravius nunc aliquid sexto loco expendere aggredimur, quod ad rectam Nicetæ fidem spectat in re magni momenti. Novatianorum enim et Montanistarum errori Nicetam favisse suspicati sunt aliqui, super peccatorum remissione, in suo ad *Lapsam* libello capite 8, num. 38, ubi ita lapsam suam alloquebatur: « Inhære poenitentie usque ad extremum vitam, nec tibi præsumas ab humana die veniam dari; quia decipit te qui hoc tibi polliceri voluerit. Quæ enim proprie in Dominum peccasti ab ipso solo te convenit in die judicii expectare remedium. » Esto, quod usque ad extremum vite poenitentiam agere debebat virgo hæc lapsa, juxta disciplinam de qua capite præcedenti dictum fuit: quid est nunc, quod præsumere ipsa non debeat ab humana die sibi veniam dari; id est quod sperare non possit ab Ecclesiæ clavibus adiutorium sive absolutionem a peccatis, et quod illam decipiat qui hoc eidem polliceri voluerit? **285** quoniam quæ proprie in Dominum peccaverat, ab ipso solo,

non autem ab ullo homine, eam *conveniebat exspectare remedium in die iudicii*? Aliqua ne igitur sunt peccata, juxta Nicetam, Ecclesie clavibus non subiecta, prout Montanistæ ac Novatiani docebant; quæ ideo solius Dei iudicio reservabantur, etiam post datam actamque ad usque vitæ exitum poenitentiam?

Hanc senserunt in Nicetæ verbis difficultatem tum theologi, tum eruditi; ex quibus, si lubet, videas Natalem Alexandrum *Historiæ Ecclesiasticæ* sæculo III, dissertatione 22, prope finem, necnon Benedictinos Ambrosianorum Operum editores admonitione in librum hunc *ad Virginem lapsam*. Quinimmo difficultatem hanc tanti fecerunt, Bellarminus præsertim ac Possevinus, ut in verbis illis sententiam viderint prorsus Novatianam, quam duobus libris de Poenitentia impugnat Ambrosius, ideoque ex hoc etiam capite libellum hunc Ambrosio abjudicaverint. Verum, ut Nicetæ mentem hoc loci intimius exploremus et securius assequamur, ut eundem etiam ab omni prorsus Montanistarum ac Novatianorum errore vindicemus, distinguamus oportet in re hujusmodi doctrinam a disciplina. Aliud namque est negare Ecclesie facultatem peccata aliquot graviora remittendi; ut puta mœchiam, homicidium, et lapsum in idololatriam; quod Montanistarum ac Novatianorum capitale erat, et in quo præcipue a catholica doctrina dissentiebant: et aliud quorundam similiter criminum reis, etiam post actam ex Ecclesie instituto poenitentiam usque ad extremum vitæ, pacem nihilominus ac communionem denegare; quæ severior quidem nonnullarum Ecclesiarum ac quorundam episcoporum, præcis Ecclesie sæculis, et quinto etiam Nicetæ nostri, disciplina fuit. Quis autem dixerit Nicetæ verba, de quibus agimus, potius sapere Montanistarum ac Novatianorum damnatam doctrinam, quam catholicorum disciplinam alicubi, Nicetæ etiam ætate, vigentem?

Communis interim apud Patres invenitur distinctio peccatorum, ad sensum Scripturarum, inter *peccata videlicet in Deum, et peccata in fratres seu in homines*, ut videre est apud Morinum, de Sacramento Poenitentiae, pluribus in locis; ubi etiam intelligas quam acriter locuti sint adversus peccantes in *Deum*, quamvis difficultatem his veniam semper ostenderint, ut ad majorem poenitentis sensum pro peccatis hujusmodi eos excitarent, majoresque poenitentiae labores exigèrent. Inter peccata porro in *Deum* merito recensebat Nicetas suæ virginis lapsum, quem tam sepe in eodem libello et *adulterium in Dominum*, et *fidem Domino non servatam* appellaverat. Quin etiam, ex peccatis hujusmodi in *Deum*, dubium nullum est lapsæ hujus peccatum inter graviora locum habuisse penes Nicetam; seu quia prave voluntatis potius quam humane fragilitatis indicia manifesta præferebat, seu quia aliorum etiam peccatorum habuerat consecraria, seu quia ad idem demum aperiendum invita prorsus adacta fuerat, prout capite præcedenti suo loco dictum fuit. Quis igitur miretur Nicetam, ex sententia canonis 13 concilii Illiberitani, quem citato capite superiore retulimus ubi disciplinam poenitentialem attigimus; quis, inquam, miretur Nicetam nostrum virginem illam lapsam in earum numero habuisse, de quibus Patres illi sanxerunt his verbis: « Placuit nec in fine dandam eis esse communionem. » id est peccatorum absolutionem, ut viri docti verbum illud *communione* ibidem intelligunt; ideoque eidem dixisse, ne sibi præsumeret ab humana die veniam dari, quoniam quæ *proprie in Dominum peccaverat, ab ipso solo eam conveniebat exspectare* 286 *remedium*? Numquid Montanistarum ac Novatianorum tinctos errore Illiberitanos Patres dixerimus, qui lapsas ex prava potius voluntate quam ex infirmitate virgines, etiam in exitu vitæ *communione*, hoc est absolutione, privarunt? Non id certe eos decrevisse, quia nullam agnoscerent in peccatis hujusmodi relaxandis Ecclesie facultatem, vel ipsum verbum *placuit*, quod usurpant, satis ostendit; unde eorum peculiaris hac super re voluntas emergit, quæ discipli-

A nam dumtaxat respicit, non doctrinam: quasi nimirum dixissent, *placuit*, id est visum fuit expedire, neque in fine dandam imposterum *communione* hujusmodi reis, quæ cæteroquin ex Ecclesie potestate dari posset, quæque data hactenus fuit.

Multam quidem disputandi materiam et hic et alii Illiberitani canones theologis et eruditis præbuerunt, ubi severior quædam disciplina in re poenitentiali statuta fuit, et ubi non uno in loco negatur *communio*, absolutio scilicet, quorundam criminum reis etiam in exitu vitæ. Verum non alia de causa id factum fuisse communis sententia est, nisi ut facilius homines absterrentur a gravioribus hisce peccatis, de quibus nullam sperare possent ab Ecclesia indulgentiam; et ut reapse nulla aut pene nulla adesset occasio severitatis hujusmodi adhibendæ. Hodie quidem severitatis hujus vestigium non exstat: sed ex hac etiam veteri severitate vigens disciplina processisse videtur, qua quorundam peccatorum absolutio, extra mortis articulum, uni summo pontifici reservata est, et quorundam quoque singulis episcopis in propriis diocesis; ut aliqua saltem, aut major aut minor, obtinendæ ab Ecclesia veniæ difficultas promptiores homines reddat in his fugiendis criminibus, et ita generatim Christiani nominis sanctitati salubriter consultum sit. Alia similiter præcis sæculis obtinebant discipline capita duriora, quæ postea aut ex parte aut ex integro in desuetudinem abiierunt: atque de his generatim rationem reddens sanctus Augustinus, epistola 185, ad Bonifacium, num. 45, aiebat, quod multas cogunt invenire medicinas multorum experimenta morborum: » ubi etiam de quodam agens discipline rigore erga clericos ob crimen aliquod poenitentia functos, ita scribebat: « Ut constitueretur in Ecclesia, ne quisquam post alicujus criminis poenitentiam clericatum accipiat, vel ad clericatum redeat, vel in clericatu maneat, non desperatione indulgentiæ, sed rigore factum est discipline: alioquin contra claves datas Ecclesie disputabitur, de quibus dictum est, *Quæ solveritis in terra, soluta erunt et in celo*. » Discipline itaque rigor, qui, ob commune bonum Ecclesie, Patres Illiberitanos induxit ad *communione*, id est absolutionem, lapsis ex prava voluntate virginibus, etiam in vitæ exitu, denegandam, licet de Ecclesie clavium virtute non dubitarent; rigor hic discipline, non autem Novatiani aut Montanistici dogmatis persuasio, Nicetam quoque nostrum adiegit, ut lapsæ suæ *communione* itidem, omnis scilicet veniæ ab Ecclesia obtinendæ spem adimeret, et Dei unius misericordie eam reservaret.

Severior quidem hujusmodi disciplina, etsi Illiberitanorum Patrum auctoritate probata, nunquam tamen communis Ecclesie disciplina fuit, ut notant eruditi, neque diu locum obtinuit. Quia cum abusus fortasse hujus severitatis, qui in damnum demum cederet discipline, id effecit, ut in desuetudinem tandem abiiret, et ut Romani præsertim pontifices, benignitati potius quam severitati semper studentes, illam non semel improbarint. Quinto tamen sæculo eandem adhuc obtinuisse, ita ut ea, alicubi 287 tunc quoque locum habente, uti potuerit cum lapsa sua Nicetas absque censura, ex eorundem Romanorum pontificum epistolis colligimus, qui hac super re eodem sæculo ad episcoporum consulta respondebant. Ita namque initio sæculi quinti, anno videlicet 405, scribebat sanctus Innocentius papa I, ad Exsuperium episcopum Tolosanum, epistola 6 apud Constantium, Epistolæ Romanorum pontificum, col. 792 editionis Parisiensis; qui Exsuperium eundem interrogaverat quid de iis observari oporteret, qui post baptismum omni tempore incontinentiæ voluptatibus dediti, in extremo fine vitæ suæ poenitentiam simul et reconciliationem communionis exposcebant, et contra quos Illiberitani præsertim canones stare videbantur, ut ipse annotat hoc loci eruditus editor. « De his (inquit sanctus pontifex) observatio prior, durior; posterior, interveniente misericordia, inclinatio. Nam consuetudo

prior tenuit, ut concederetur poenitentia, sed communio negaretur. Nam cum illis temporibus crebrae persecutiones essent, ne communionis concessa facilitas homines de reconciliatione securos non revocaret a lapsu, merito negata communio est; concessa poenitentia, ne totum penitus negaretur; et duriores remissionem fecit temporis ratio. Sed postquam Dominus noster pacem Ecclesiis suis reddidit, jam depulso terrore, communionem dari audentibus placuit, et propter Domini misericordiam, quasi viaticum profecturis, et ne Novatiani haeretici, negantis veniam, asperitatem et duritiam sequi videamur. Tribuetur ergo cum poenitentia extrema communio: ut homines huiusmodi vel in supremis suis, permittente Salvatore nostro, a perpetuo exitio vindicentur. » En ex Innocentii verbis duplicem in eadem re disciplinam, *duriores veterem, inclinatiores alteram*, utramque vero, pro temporis diversitate quo inducta fuit, laudabilem; atque illam quidem, quamvis duram et Novatianismo specie tenus affluem, a Novatianorum tamen placitis reapse alienam. En duriores illam suo adhuc tempore alicubi obtinentem, cum posteriore interroganti Exsuperio praeferebam ea aetate suadeat. Videri potest et alia ejusdem pontificis ad Decentium Eugubinum epistola ordine 25, ad annum spectans 416, apud eundem Constantium citate editionis col. 862, ubi capite 7, morem Romanae Ecclesiae eidem ostendit; non sine diu scilicet, ut quisque de saeculo *absque communionis discedat*. Exstat et alia Coelestini papae I, ordine 4, anni 428, ad episcopos provinciae Viennensis et Narbonensis, ibidem, col. 1067, ubi capite 2 *poenitentiam morientibus denegantes* graviter reprehendit.

Sed sancti Leonis Magni epistola in editione Ballesinorum 108 Theodoro Forojuliensi in Gallia episcopo inscripta, et ad annum pertinens 452, id est ad ipsam Nicetam nostri aetatem, inspicenda est; quae multum ad Nicetam ipsius defensionem effundit luminis super severiori sua, quam sequitur, disciplina, negandae veniae in quibusdam majoribus in Deum criminibus, etiam post totius vitae cursus poenitentiam. « His (inquit sanctus pontifex, capite 4) qui in tempore necessitatis, et in periculi urgentis instantia, praesidium poenitentiae, et mox reconciliationis implorant, nec satisfactio interdicenda est, nec reconciliatio deneganda: quia misericordiae Dei nec mensuras possumus ponere, nec tempora defluere, apud quem nullas patitur veniae moras vera conversio... In dispensandis itaque Dei donis non debemus esse difficiles, nec accusantium se lacrymarum gemitusque negligere, cum ipsam poenitendi affectionem **288** ex Dei credamus inspiratione conceptam. » Capite vero sequenti, post notatam illorum Christianorum incuriam, qui differunt de die in diem converti ad Dominum, et tempus sibi satisfactionis in fine vitae constituunt, eligentes illius temporis angustias, quo vix inveniat spatium vel confessio poenitentis, vel reconciliatio sacerdotis, ita prosequitur: « Verum, ut dixi, etiam talium necessitati ita auxiliandum est, ut et actio illis poenitentiae, et communionis gratia, si eam, etiam amisso vocis officio, per indicia integri sensus postulant, non negetur. At si aliqua vi aegritudinis ita fuerint aggravati, ut quod paulo ante poscebant, sub praesentia sacerdotis significare non valeant, testimonia eis fidelium circumstantium prodesse debent, ut simul et poenitentiae et reconciliationis beneficium consequantur: servata tamen regula canonum paternorum circa eorum personas, qui in Deum a fide discedendo peccarunt. » Hactenus sanctus Leo ad episcopos Forojuliensis instructionem super peccatorum reconciliatione antequam ex vita discedant. Hic interim obiter liceat annotare, ex hoc divi Leonis textu, sicut etiam ex alio prius allato sancti Innocentii papae primi ad Exsuperium Tolosanum, ex his scilicet recte perpensis, confirmari, *communiois* vocem ab Illiberitanis Patribus, canone 13, et alias quodque adhibitam, ac saepe eodem sensu etiam postea

A priscis temporibus repetitam, idem valuisse ac veniam et absolutionem a peccatis, prout antea dictum fuit: de quo, si lubet, videas praesertim Selvagium Antiquitatum Christianarum Institut. lib. III, cap. 9, § 4, et cap. 11, § 4 et 5, necnon clarissimum praesulere Joannem Devotum Institutionum Canoniarum lib. II, tit. 2, sectione 4, de Poenitentia, § 87.

Ut autem ad divum Leonem revertamur, atque ad seipsum allatae ex eodem pro Niceta nostro auctoritatis: non hic quidem ipsissima res est de qua Nicetas, ut constat; sed eadem nihilominus ratio est disciplinae, concedendae ne scilicet, an negandae in mortis articulo veniae quibuslibet peccatoribus, poenitentiam simul ac veniam uno tempore flagitantibus, prout Forojuliensis episcopus Romanum pontificem consuluerat. Atque hic profecto *poenitentiae* mentio est, simulque: *reconciliationis* illico post datam poenitentiam in fine vitae largiende; ut prorsus numquam contingat dare tunc poenitentiam, et nihilominus reconciliationem veniamque negare, ita ut peccator a Deo solo expectet remedium; nisi tantum de personis eorum, agatur, qui in Deum a fide discedendo peccarunt, cum quibus solis servanda dicitur *regula canonum paternorum*, durior scilicet aliqua agendi ratio ab antiquis canonibus indicta, de qua Innocentius supra; atque ea ipsa fortasse, quam cum lapsa sua ad normam illorum canonum, ut diximus, servavit Nicetas; quamque in primo et secundo ex canonibus praecati concilii Illiberitani, necnon in postremo canone 22 concilii primi Arelatensis anni 514 statutam habemus, ut huiusmodi scilicet apostatae neque in fine vitae communionem accipiant, prout apud Labbeum, Conciliorum cura Coleti tomo I, col. 992, et col. 1453. Concludamus igitur, Nicetae nostri verba *ad Lapsam*, capite 8, num. 38, nequaquam Montanistum aut Novatianismum sapere, sed tantummodo rigidam quamdam prae se ferre disciplinam; quae justis de causis inducta olim fuerat, pro gravioribus in Deum delictis, apud quasdam Ecclesias; quae auctoritate gaudebat venerabilium Conciliorum, simul ac praxi episcoporum per orbem non infirmi gradus; quae ipsius Nicetae quocumque tempore adhuc obtinebat, maxime vero in Gallia; quaeque etiam **289** ex divi Leonis sententia, etsi non amplius in tot criminibus quae antiqui canones respiciebant, sicut neque fortasse in peculiari eventu alicujus sacrae virginis lapsae, qui Nicetae eventus fuit; in apostatis tamen, qui in Deum a fide discedendo peccarunt, adhuc erat retinenda. Quid vero si dixerimus, potuisse Nicetam lapsae suae mentionem facere durioris illius veteris disciplinae, ut ita eam, quae peccatum confessio fuerat invita, et amplius terreret, et ad majores poenitentiae fructus faciendos adigeret; quin ipse tamen propositum habuisset eam absque reconciliatione communionis dimittere saltem in exitu vitae, aut etiam post justum temporis spatium inter poenitentiae labores summo fervore peractum? Utcumque demum sit, jam nulla in Nicetae verbis, de quibus agimus, remanet difficultas, quae fidem ipsius labefactare ullo modo videatur: D quod hic nostrum erat ostendere.

Difficultatem aliquam septimo et ultimo loco facessere possent Nicetae verba quae legimus Explanationis capite 7, ubi, de Spiritu sancto ipse disserens, videtur in ea esse sententia, ut peccata in Spiritum sanctum prorsus irremissibilia arbitretur, tum in hoc saeculo, tum in futuro; ita ut non solum Ecclesiae clavibus non sint subiecta, sed neque omnino ab ipso Deo misericordiam et veniam obtinere unquam possint; ait enim: In quem Spiritum sanctum si quis blasphemaverit, non habet remissionem neque in hoc saeculo, neque in futuro, sicut ipse Dominus pronuntiavit. » Verum Nicetas nostra hic defensione non indiget; habet enim prolatae sententiae defensorem ipsum Evangelicum textum, immo ipsissima Christi Domini verba, quae ex Evangelio in suum sermonem Nicetas assumpsit, nihil iis addens, nihil demens, ut veluti severiorem ex sensu suo sententiam redderet. Ita namque Dominus noster Matthaei

xii, 51 et 52 : « Ideo dico vobis : Omne peccatum et blasphemiam remittetur hominibus, Spiritus autem blasphemiam non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei : qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro. »

Joannes quidem Morinus in alias citato Commentario suo Historico de Sacramento Pœnitentiæ libro ix, capite 28, multis adductis sanctorum veterum Patrum testimoniis probandum sibi proposuit, antiquos Patres plerosque crimen unicum adeo execrabile judicasse, ut illius reis veniam neque ab Ecclesia, neque a Deo umquam esse concedendam dixerint ; atque hoc crimen præcipue illud esse, quod ex Evangelio crimen in Spiritum sanctum nuncupatur. Natalis vero Alexander, Historiæ Ecclesiasticæ sæculo iii, dissertatione 22, paulo ante medium, contra Morinum ostendit Patres reipsa nullum agnovisse crimen, quod a Deo et ab Ecclesia remitti non possit, quantumvis aliquorum verba specie tenus id præseferre videantur ; quod et facit, pleraque expendens loca Patrum a Morino ipso relata, addens quod ille non seniel omisit, et obscura clarioribus confersens et explanans, ut nihil super hac re desiderandum supersit. Cum Nicetas noster nihil omnino dicat in allato Explanationis sue loco ex sententia propria, sed unice referat Christi verba quæ attulimus ; non est cur illi gratis adpingamus sensum a communi aliorum Patrum sensu alienum, ut irremissibilia prorsus docere voluerit, tum in hoc seculo tum in futuro, peccata in Spiritum sanctum. Nicetas igitur, ex communi aliorum Patrum mente, non potuit non intelligere ideo irremissibilia peccata in Spiritum sanctum tum in hoc seculo tum in futuro, non quia reipsa **290** peccatum aliquid hujusmodi remitti absolute non possit et a Deo et ab Ecclesia, neque quod nusquam reapse condonetur ; sed quia remittitur difficilior, quoniam qui in Spiritum sanctum peccant, seu, exempli gratia, fidem semel susceptam voluntarie ac nomine persequente deserentes, seu Dei opera negantes et naturæ viribus unice tribuentes, seu alio quovis modo in Spiritum blasphemantes, et dona gratiæ Dei minime agnoscentes ; hi omnes majores apponunt gratiæ impedimentum ad misericordiam obtinendam, nullamque habent peccati excusationem, seu ex ignorantia, seu ex infirmitate, prout alii peccatores ; et ita in finalem etiam impenitentiam, ut plurimum, a divina justitia derelinquuntur, ob quam sane habere non possunt remissionem neque in hoc seculo, neque in futuro.

Quid vero si verbis illis Nicetas indicare voluerit hæreticos Macedonianos, vere blasphemos in Spiritum sanctum, quia illius divinitatem, et cum Patre et Filio æqualitatem negabant ? Probabilis sane videtur eo loci Nicetam, post assertam sancti Spiritus divinitatem, ejusque a Patre processionem, post explicata sancti Spiritus opera ad animarum sanctificationem, et beatæ æternitatis consecutionem, prout ibidem apparet, communicare tandem voluisse competentes suos adversus hujusmodi hæreticos, eorumque errorem, qui directa blasphemiam est in Spiritum sanctum ; per quam Spiritum ipsum ita a se excludit creatura humana, ut dum in hac impietate perseverat, impos reddatur ad pœnitentiæ affectum, ad cordis compunctionem, et ita etiam ad indulgentiæ remedium. Hoc prorsus modo eadem Christi verba, eademque Nicetæ ætate, referebat sanctus Leo Magnus, sermone 75 de Pentecost. 1, capite 4, dicens : « Macedonianos pariter detestamur, qui licet Patri et Filio tribuant æqualitatem, Spiritum tamen sanctum inferioris putant esse naturæ : non considerantes eam blasphemiam se incidere, quæ neque in præsentis seculo, neque in futuro sit remittenda Judicio, dicente Domino : Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei ; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro. Permanens itaque in hac impietate sine venia est, quia excludit eum a se per quem poterat confiteri ;

neque umquam perveniet ad indulgentiæ remedium, qui patrocinaturum sibi non habet advocatum. Ab ipso enim est invocatio Patris, ab ipso sunt lacrymæ pœnitentiæ, ab ipso sunt gemitus supplicantiæ ; et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto (1 Cor. xii, 4). » Hactenus sanctus pontifex. Nihil igitur est cur suspicemur Nicetam nostrum a communi Patrum et Ecclesiæ sententia descivisse, dum peccatum seu blasphemiam in Spiritum sanctum ex Christi Domini voce asseruit remissionem non habere, neque in hoc seculo, neque in futuro.

Hic tandem finis esto dissertationis nostræ de sancto Niceta episcopo Aquileiensi. Prolixitatem primo aspectu, uti in præfatione præoccupavimus, accusaverit quispiam ; maxime vero in auctore illustrando, cujus Opera quæ supersunt, quæque nunc primum conjuncta eduntur, paucis constant paginis. Prolixitatem nos quoque non inviti fateamur, quam tamen, cum primum tabulæ manuum admoveremus, nequam prævidebamur ; quamque cateroquin in illustrando Ecclesiæ Patre quinti sæculi, nondum satis noto, frustra prorsus expensam nemo facile judicaverit. Sed utinam hoc uno tantum labore vitio lubricatio nostra. Plura utique deprehendit **291** lector castigatione digna : neque nos ita sumus qui tenere persuasum habeamus numquam errasse ; quamquam ab erroribus præcavere animus semper fuerit. Lubuit in argumento suapte natura sterili, neque uberiori calamo utrinque plene hactenus agitato, hac illac pervagari amœnitatis gratia, atque longius etiam quam par esset quandoque decurrere ; licet demum ad centrum, uti aiunt, etiam procurrentes lineas quas duximus referri putemus. In hoc vero discursu non interdum offendere, tenuitatis nostræ quodammodo non fuisset. Quod præcipuum operis erat, id confidimus perfecisse ; ostendentes nimirum contra opinionem potissimum viri clarissimi Joannis Prosdocii Zabai, quæ hic, in exitu quoque scriptiois, honoris causa nominatum volumus ; ostendentes, inquam, Nicetam seu Nicetam illum, Romanicæ civitatis episcopum a Gennadio, aliisque post eum scriptoribus appellatum, atque auctorem recens detectæ *Explanationis Symboli ad competentes*, necnon et jamdiu noti libelli ad *Virginem lapsam*, aliorumque similiter opusculorum quæ Gennadius idem recenset, quæque aut interierunt aut adhuc latent, non esse Nicetam seu Nicetam Dacum sancti Paulini Nolanus episcopi amicum, ejusdemque laudibus celebratum ; sed esse reipsa Nicetam seu Nicetam episcopum nostrum Aquileiensem, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis percelebris extat epistola. Difficultates erant solvende sententiæ huic repugnantes ; seu quæ ab eodem viro clarissimo in dissertatione sua productæ fuerant, necnon et ab eruditissimo Michaele Denis Palatinæ nuper Vindobonensi bibliothecæ prefecto ; seu quæ probabiliter producenda essent adversus momenta, quibus innititur propositio nostra : idque præstitum fuit, prout res postulabat ; ac nonnullis præsertim ad trutinam revocatis varie eruditionis capitibus, et expensis Aquileiensi quoque Ecclesiæ quibusdam peculiaribus monumentis quæ fortasse, post illustrium etiam virorum exercitationes, novam aliquam investigationem non respuebant. De Nicetæ insuper persona, ætate, patria, cæterisque ad eundem pertinentibus rebus, quæ quæri poterant, hic pertractari ex instituto debebant ; sicut etiam de opusculis illius, tum quæ supersunt, tum quæ desiderantur, deque locis quæ in superstitiis, necnon in desideratorum laciniis, notatu utcumque digna erant ; ne quidquam deesset, quod ad argumenti dignitatem gravitatemque spectaret. Hoc similiter, pro moduli nostri ratione, actum a nobis fuit ; et ita quoque, ut facile videamur peccasse potius nimietate rerum quam parcitate. Quidquid igitur sit, quod a nobis hactenus allaboratum est ; conatum hunc qualemcumque indulgenti animo suscipiat lector, paratosque nos semper sciat nostra deserere, meliora sectari.

APPENDICULA.

VETERA MONUMENTA DUO CAPITULI AQUILEIENSIS,

Alterum duodecimi, alterum sæculi decimi tertii, de quibus in dissertatione mentio est capite sexto, parte prima, pag. 116 (Col. 979).

I.

Ex autographo tabularii Canonorum Aquileiensium de anno 1185.

Nos Liuprandus Aquileiensis Ecclesie decanus, Oto diaconus, Joannes diaconus, Hermannus diaconus thesaurarius, Gompertus diaconus, Joannes diaconus, Rambaldus diaconus, Otacus diaconus, Mainardus subdiaconus, Articus subdiaconus, Rempotus presbyter, Petrus subdiaconus, Hermeinardus subdiaconus, Wernerus presbyter, Rodulfus diaconus, Megenardus presbyter, Eliseus presbyter, Leonardus diaconus, Magister Aldigerius acolythus, Thomas acolythus, Petrus presbyter de Utino, et Vodescalcus subdiaconus, omnes canonici ejusdem Aquileiensis Ecclesie, Bertoldus vicarius Domini patriarche, Natalis presbyter vicarius Concordiensis episcopi, Dominicus presbyter vicarius Tergestini episcopi, Joannes presbyter vicarius comitis, sicut jamdudum proposuimus, ita coram Deo et sanctis ejus promittimus manutenere justitiam Aquileiensis Ecclesie, et prosequi ipsam coram Domino papa contra Gabrielem prepositum, qui contra privilegium institutionis communis vite a Vuodalrico patriarcha apostolice sedis legato, consentiente cuncto capitulo, confectum, et contra privilegium beati patris nostri Lucii papæ de confirmatione ejusdem communis vite per nuntios nostros nobis directum veniens, administrationem communis totius vite per comminationem propinquorum suorum, nobis propter timorem personarum nostrarum consentientibus, abstulit, et injuste detinet; et quidquid Domino papæ super hac controversia statuere placuerit, nos cum omni obedientia et devotione volumus recipere.

Et ego Liuprandus presbyter Aquileiensis decanus dico, etc.

Omissis.

Ego Dominicus presbyter vicarius Wernardi Tergestini episcopi dico, etc.

Omissis.

Ego Natalis presbyter vicarius Concordiensis episcopi dico, etc.

Omissis.

Nos omnes prænominati canonici addimus ad hæc, et uno ore testificamur, quod per mediatores nostros obtulimus præposito redditus duodecim marcarum annuatim, si ipse vellet quiescere et non auferre nobis administrationem. Sed ipse nobis, consilio fratrum suorum et aliorum qui in rusticos nostros

A modo dominantur et bona eorum diripuerunt, respondit quod nihil reciperet nisi sibi administrationem traderemus. Quod ipse præpositus præter debitum factum indebita exactione rusticos exspoliavit, et idem fecit sacerdotibus postquam accepit administrationem, unde multi ex rusticis nostris, sicut ipsi dixerunt, jam de mansis nostris aufugissent, nisi ad manus et potestatem nostram umquam redire sperarent. Et damus licentiam nuntiis sic jurandi in animabus nostris. † Signum suprascriptorum canonicorum, qui hoc rogaverunt fieri.

Petrus Vener. Caprulanæ Ecclesie presbyter et canonicus atque palatii Venet. notarius rogatus a decano et ab aliis fratribus suprascriptis, sicut ex ore eorum singillatim audiui, ita scripsi, complevi, et roboravi, anno Domini millesimo centesimo octuagesimo tertio, octavo die exeunte mense Octobr., indictione secunda, Caprulis.

II.

Actus Capituli Aquileiensis de anno 1260

Nos Asquinus decanus cum capitulo Aquileiensi, videlicet venerabilibus episcopis Bonacursio Emونيensi et Conrado Justinopolitano, Artico de Casterio, Vuodolrico decano civitatensi, Vuarnerio de Cucanea, Magistro Henrico de Pulcinico, Magistro Valtero, Alberico cantore, Rozio de Osopio, Bonafide, Rodulfo de Moruzio, Magistro Villielmo scholastico, Conrado de Brazaco, Ricoldo præposito Concordiensis, Vuodalrico de Cucanea, Ferrarino, Leonardo de Feugnaco, Berardo præposito sancti Felicis, et Hermannus de Utino canonicis Aquileiensibus, statuimus et juramento interposito firmiter promittimus servare indulgentiam diminutionis numeri canonicorum usque ad 24 factam in Ecclesia Aquileiensi per venerabilem patrem D. G. patriarcham Aquil. auctoritate sedis apostolice, nec contrafacere vel venire aliquo modo vel ingenio, aliquem eligendo vel recipiendo in canonicum, et in fratrem, communiter vel divisim, vel alicui assignando præbendam aliquam seu locum in choro et capitulo atque stallum in præjudicium numeri supradicti canonicorum. Immo nos prædictam indulgentiam diminutionis numeri canonicorum usque ad 24 factam, pro posse bona fide, quantum de jure poterimus, defendemus. Si quis autem canonicorum contra hoc fecerit, vel attentare præsumperit, per annum sit a præbenda Aquil. suspensus. Ad cujus rei certitudinem et stabilem firmitatem præsens statutum fecimus nostri sigilli pendentis munimine roborari. Actum in capitulo Aquileiensi, corrente anno Domini 1260, die sexto intrante Martio, sexta indictione.

INDICES

IN OPERA S. PETRI CHRYSOLOGI.

INDICULUS ALPHABETICUS SERMONUM S. PETRI CHRYSOLOGI

A

De Adam primo et novissimo, cxxv, 530.
S Adelpo episcopo, cxxxvi, 567.

De S. Andrea apostolo, cxxxi, 565.

S. Apollinare episcopo et Mart. cxxviii, 553

Apostolorum convocatione, virtute, et paupertate cxxi
644

De Archisynagogi filia, xxxiii, 292; xxxiv, 296; xxxvi, 301.
Auro, xxxix, 281.

C

De Cæco, clxxvi, 663.
Calendis januariis superstitione pollutis, clv, 609.
Cananæa, c, 479.
Cathedra pestilentie, xlv, 322.
Centurione, xv, 254; cu, 484.
Charitate paterna in filios, lv, 352.
Christo apostolos pauperes eligente, xxviii, 278; xxix, 281; xxx, 284.
apostolos curatum morbos mittente, clxx, 644.
fabri filio, xlviii, 333; xlix, 387.
formas varias suscipiente, clxx, 644.
fugiente in Ægyptum, cl, 599; cl, 602.
generato, seu Generatione ejus, cxlv, 588; cxlv, 391.
jejunante, xi, 219; xii, 222; xiii, 226.
Incarnato, seu Incarnatione, cxli, 577; cxlviii, 594; cxlviii, 596.
Magdalenam defendente, xciv, 464.
manducante cum Publicanis, xxviii, 278; xxix, 281; xxx, 284.
Matthæum vocante, *ibid.*
nato, seu Nativitate, cxlix, 598.
resurgente, seu Resurrectione, lxxiv, 408; lxxv, 411; lxxvi, 414; lxxviii, 417; lxxviii, 420; lxxix, 422; lxxx, 424; lxxxii, 450.
Resurrectionem suam manifestante,
1^a mulieribus e monumento regredientibus, lxxvi, 414; lxxx, 424.
2^a duobus euntibus in Castellum, lxxxi, 450.
3^a discipulis absente Thoma, lxxxi, 427; lxxxiv, 456.
4^a præsente Thoma, lxxxiv, 456.
5^a ad mare Tiberiadis, lxxviii, 420.
6^a apostolis recumbentibus, lxxxiii, 452.
templum ingrediente, lxxxv, 440.
tentato, xi, 219; xii, 222; xiii, 226.
Confessione peccatorum, xlv, 528.
Consecratione episcopi. *Vid.* Episcopi.
Consilio impiorum, xlv, 522.
Cursu pro corona gloriæ, cxix, 524.
S. Cypriano martyre, cxi, 526.

D

De Dæmoniaco, xvii, 245.
Dæmoniaco duobus, xvi, 258.
Dæmoniaco surdo et muto, li, 342; lxi, 344.
Dei paterna in nos dilectione, lv, 352.
Deo, ut videatur, cxxi, 557.
Delicti, abundantia propter legem, cxv, 507.
Delicto fratri remittendo, cxxxix, 572.
Dilectione Dei. *Vid.* Dei.
Discipulis illotis manibus prandentibus, clxxi, 647.
Dispensatore fidelis, xxi, 272.
Divisione Ecclesiæ et Synagogæ, clxiv, 630.
Divisionem hereditatis petente, clviii, 625.
Divite et Lazaro, lxxvi, 586; cxi, 529; cxviii, 553; cxviii, 556; cxviii, 540.
Divite agrum feracem habente, civ, 490.
Drachma perditâ, clxix, 641.

E

De Ecclesiæ et Synagogæ divisione, clxiv, 630.
Eleemosyna, vii, 205; viii, 208; ix, 211; xli, 314; xlii, 317; xliii, 320.
Eleemosynæ fructibus, xiv, 231.
Epiplania et Magis, clvi, 611; clvii, 614; clviii, 616; clx, 619; clx, 620.
Episcopi consecratione, cxxx, 536; clxv, 633; clxxv, 636.
Exultatione spirituali, et peccatorum confessione, xlv, 528.

F

De S. Felicitate, cxxxiv, 564.
Fermenti parabola, xcix, 477.
Ficu infructuosa, cvi, 493.
Fide, sub qua reposita est salus, cx, 503.
Fidelium unitate, cxxxii, 561.
Figura sæculi vitanda, et forma Salvatoris assumenda, cxx, 536.
Filiis duobus, prodigo et frugi, scilicet prodigi abscensus a patre, i, 185.
Reditus ad patrem, ii, 187.
Patris occursum ad filium, iii, 190.
Livor senioris in prodigum redeuntem, iv, 194.
Judæus et Gentilis in his figurati, v, 197.

De Filio viduæ a mortuis excitato, ciii, 487.
Fuga Christi. *Vid.* De Christo.

G

De Gentili populo, v, 197.
Gentilium vocationis lætitia, vi, 202.
Gentium superstitione in kal. Jan., clv, 586.
Gratia per Christum habita, cxii, 507.
Gratiæ legem abrogante, cxv, 515.
Gratiæ servis ac legibus, cxiv, 512.
Gratitudine hominis in Deum, clxii, 622.

H

De Hæmorrhœssa, xxxiii, 292; xxxiv, 296; xxxv, 299; xxxvi, 301.
Hæreditatis divisionem petente, clxii, 625.
Herode, et D. Joanne Baptista, clxxiii, 650.
Homine, ut sit hostia et sacerdos Deo, cxvii, 499.
Homine orante Deum, ne arguatur in ira, xlv, 325.
Hominis gratitudine in Deum, clxi, 622.
Hostia corporis et animæ Deo rationabiliter offerenda, cix, 501.
Hypocritis, vii, 205; ix, 211; clxxii, 648.

I

De Igne celesti, clxiv, 630.
Impiorum consilio, xlv, 522.
Infantium necem, clvi, 604; clvii, 607.
Infidelibus ducendis ad Baptismum, x, 214.
Infirmitatis spiritum habente, cv, 492.
Injuria æquæ animo toleranda, lxxviii, 506.
Invidia iv, 194; xlviii, 535; xlix, 587; clxxvii, 648.

J

De Jejunio, viii, 208; xli, 314; xlii, 317; xliii, 320.
Jejunio quadragesimali, xii, 222; xiii, 226; clxvi, 634.
Jejunio et tentatione Christi. *Vid.* De Christo.
Jejunio Phariseorum et discipulorum Joannis, xxi, 287.
Joannis Baptiste Annuntiatione et Conceptione a Ser-mone lxxxvi ad xci, 441-458.
Joannis Bapt. Prædicatione, cxxxviii, 568; clxviii, 650.
Joannis Bapt. Decollatione, cxviii, 549; clxxiv, 655.
Joanne Bapt. et Herode, clxxiii, 650.
Jonæ prophetæ signo, xxxvii, 505.
Joseph sponso, cxlvi, 591.
Joseph volente dimittere Mariam, cxlv, 588.
Judæico populo, v, 197.
Judæorum admiratione, lxxxix, 440.
Judæorum livore et obstinatione, cxxxi, 557.
Judæorum poena, cv, 532.
Justificatione ex Deo per Christum, cx, 503.

L

De Lætitia spirituali, xlv, 528.
Lætitia vocationis Gentium, vi, 202.
S. Laurentio martyre, cxxxv, 565.
Lazaro a mortuis suscitato, lxi, 345; lxxv, 379; lxxv, 586.
Lazaro, et Divite, lxxvi, 586; cxi, 529; cxviii, 553; cxviii, 556; cxviii, 540.
Legem abrogata per gratiam, cxv, 515.
Legis et gratiæ servis, cxiv, 512.
Legem, per quam cognoscitur peccatum, cxvi, 517.
Legem, per quam abundavit delictum, cii, 507.

M

De Magdalene conversione, xciii, 460; xciv, 464; xcv, 467.
Magis. *Vid.* De Epiphania.
Manibus illotis in prandio. *Vid.* De Discipulis.
Manum aridam habente, xxxii, 289.
Manifestato Christo in Resurrectione. *Vid.* De Christo.
Marcellino episcopo, clxxv, 656.
Margarita inventa, xlvii, 551.
Mariæ Virginis annuntiatione, cxl, 575; cxlii, 579; cxliii, 582; clxiv, 585.
Mariæ Virginis partu, clxxv, 656.
Maria sponsa matris, clxvi, 591.
Maris tempestate sedata, xx, 253; xxi, 257.
Matthæi Publicani et divitis vocatione, xxviii, 278; xxix, 281; xxx, 284.
Morte, cxviii, 522; cxxii, 557.
Morte habita per hominem, cxii, 507.
Morte a fidelibus contemnenda, et quare illam permittit Deus, ci, 481.
Morte pro Christo sumenda, cx, 503.
Muliere spiritum infirmitatis habente, cv, 492.
Muto et surdo, li, 342; lxi, 344.

- O**
De Oratione, XLII, 320.
Orationis perseverantia, XXXIX, 309.
Oratione hominis fragilis, XLV, 323.
Oratione Dominica a *Sermone LXVII ad LXII*, 390-404.
Originali peccato, CXI, 303.
Ovium centum parabola, CLXVIII, 639.
- P**
De Pace, LPI, 347; CXXXVIII, 573; CXLIX, 598.
Paralytico, L, 339.
Paschali solemnitate, LXXII, 406.
Pastore bono, XL, 312.
Paterna Dei in nos dilectione, LV, 332.
Paterna in filios charitate, LV, 332.
Paupertate apostolis præcepta, CLXX, 644.
Peccato per legem cognito, CXVI, 317.
Peccato per legem abundante, CXII, 307.
Peccato conditendo, XLVI, 326.
Peccato non inherendo, ut gratia abundet, CXII, 310.
Pestilentie cathedra, XLIV, 322.
S. Petro episcopo Ravennae, CVII, 497.
Pharisæo murmurante, CXIV, 464.
Poenitentia agenda, CLXVIII, 596.
Prodigo. *Vid.* De Filiis.
S. Projecto episcopo Corneliiano, CLXY, 633.
- Q**
De Quadragesimali Jejuniis, XII, 222; XIII, 226; CLXXI, 634.
- R**
De Reductione infidelium ad Baptismum, I, 214.
Regni Dei promissione, XXII, 263; XIV, 269.
Regni Dei felicitate, XXIV, 266.
Remittendo fratri delicto, CXXIX, 672.
Resurrectione carnis, CXVIII, 522.
Resurrectione corporum, CXII, 310.
Resurrectione Christi. *Vid.* de Christo.

- S**
De Sagena missa in mare, LVIII, 390.
Salvatoris assumenda figura, CXV, 526.
Salute sub fide reposita, CX, 505.
Scandalo tollendo, XXII, 273.
Scriba Christum sequi non permissio, XIX, 249.
Sæculi vitanda figura, CLX, 526.
Separatione facta a Christo, CLXIV, 630.
Servo regresso ab agro, CLII, 622.
Servo vigili, XII, 239; XXIV, 236.
Servis legis et gratiæ, CXII, 312.
Socrus Petri infirma, XLVI, 246.
Sinapis grano, CXVIII, 474.
S. Stephano protomartyre, CLIV, 480.
Superstitione in kal. Januariis, CLV, 588.
Surdus et mutus, LI, 339; LU, 344.
Symbolo apostolorum a *Sermone LXVI ad LXII*, 354-371.
Synagoga et Ecclesie divisione, CLXIV, 379.
Syrophœnissa. *Vid.* De Cananæa.
- T**
De Tempestate maris sedata, XV, 233; XVI, 237.
Tentatione et jejuniis Christi. *Vid.* De Christo.
Terronarum cura despicienda, CXII, 239; XXII, 263; XIV, 269; CLXII, 628.
- U**
De Unitate Fidelium, CXXIII, 561.
- V**
De Via peccatorum, XLIV, 322.
Viduae filio excitato, CII, 487.
Villicus iniquo, CXXV, 543; CXXVI, 548.
Virtutibus inseriendo, CXII, 310.
Vita per Christum habita, CXII, 307.
- Z**
De Zachæo, LIV, 348.
Zizanitis, CXVI, 469; CXVII, 471.

INDEX EVANGELIORUM ET EPISTOLARUM

Quæ in Chrysologo enarrata sunt.

(Ex editione Colonienſi.)

Cum intelligeremus, humanissime Lector, doctas D. Petri Chrysologi Conciones non parum Christianis Ecclesiasticis subſcribere poſſe, ſi omnia in eum ordinem congeſta eſſent, quo ſunt Eccleſiaſtico ritu in Templis explicanda; volumus diligenter noſtræ nonnihil adhibere, ut tuum redimereſ labore. Hunc itaque Indicam tibi conſecimus opum Evangeliorum et Epistoſtarum, quæ in Chrysologo enarrata ingenuſ.

Die ſancto Natali Domini.

Evangelium Lucæ II. Exiit edictum a Cæſare. *Sermone* 175.

Die ſancti Stephani protomartyris.

Sermo 151, citra Evangelicam lectionem.

Die ſanctorum Iſtaophanum.

Evang. Matth. II. Apparuit Angelus Domini in ſonitu Joſeph. *Serm.* 150, 151, 152, 153.

Die Circumciſionis Domini.

Sermo 155, citra Evangelicam lectionem.

In Epiphania Domini.

Evang. Matth. II. Cum natus eſſet Jeſus. *Serm.* 156, 157, 158, 159, 160.

Dominica intra octavas Epiphaniæ.

Epiſtola ad Roman. XII. Obſecro vos, fratres, per miſericordiam Dei. *Serm.* 108, 109, 110.

Dominica IV poſt octavas Epiphaniæ.

Evang. Matth. VII. Ascendente eo in naviculam, 20, 21.

Dominica V poſt octavam Epiphaniæ.

Evang. Matth. XII. Simile eſt regnum cælorum homini. *Serm.* 96, 97.

Dominica in Septuageſima.

Epiſtola I Cor. IX. Nescitis quod ſi qui in ſtadio. *Serm.* 119.

Feria IV, die Cinerum.

Evang. Matth. VI. Cum jejunatis, nolite fieri. *Serm.* 7 8 22, 166.

Feria V, in capite Jejuni.

Evang. Matth. VII. Cum introiſſet Capharnaum. *Serm.* 15, 102.

Feria VI, in capite Jejuni.

Evang. Matth. VI. Attendite, ne juſtitiam veſtram. *Serm.* 9.

Dominica I in Quadrageſima.

Evang. Matth. IV. Tunc Jeſus ductus eſt. *Serm.* 11, 12, 13.

Feria II poſt Dominicam I.

In Pſalmum XI. *Serm.* 14.

Feria IV poſt Dominicam I.

Evang. Matth. XII. Tunc reſponderunt ei quidam. *Serm.* 37.

Feria V poſt Dominicam I.

Evang. Matth. XV. Egreſſus Jeſus venit in partes. *Serm.* 100.

Feria V poſt Dominicam II Quadrageſimæ.

Evang. Luc. XVII. Homo quidam erat dives. *Serm.* 60, 121, 122, 123, 124.

Sabbato poſt Dominicam II Quadrageſimæ.

Evang. Luc. XV. Homo quidam habuit duos filios. *Serm.* 1, 2, 3, 4, 5.

Feria III poſt Dominicam III Quadrageſimæ.

Evang. Matth. XVII. Si peccaverit in te, frater. *Serm.* 159.

Feria IV poſt Dominicam III Quadrageſimæ.

Evang. Matth. XV. Tunc acceſſerunt ad eum. *Serm.* 171.

Feria V post III Dominicam.
 Evang. Luc. iv. Surgens autem Jesus de synagoga. *Serm.* 18.
Feria III post Dominicam IV.
 Evang. Luc. vii. Ibat Jesus in civitatem, quæ vocabatur. *Serm.* 103.
Feria VI post IV Dominicam.
 Evang. Joan. xi. Erat quidam languens. *Serm.* 63, 64, 65.
Dominica in Passione.
 Evang. Joan. viii. Quis ex vobis arguet me. *Serm.* 131.
Feria V post Dominicam in Passione.
 Evang. Luc. vii. Rogabat Jesus quidam Phariseus. *Serm.* 93, 94, 95.
Die sancto Pasche.
 Evang. Marc. xvi. Cum transisset Sabbatum. *Serm.* 72, 73, 74, 75, 76.
Feria III Pasche.
 Evang. Luc. xxiv. Dum hæc loquuntur, stetit Jesus. *Serm.* 18.
Feria IV Pasche.
 Evang. Joan. xxi. Postea manifestavit se iterum Jesus. *Serm.* 78.
Dominica I post Pascha.
 Evang. Joan. xx. Cum ergo sero esset die illo. *Serm.* 84.
Dominica II post Pascha.
 Evang. Joan. x. Ego sum pastor bonus. *Serm.* 40.
Feria II in Rogationibus.
 Evang. Luc. xi. Quis vestrum habebit amicum. *Serm.* 33.
Die Dominica Ascensionis.
 Evang. Marc. xvi. Novissime recumbentibus illis. *Serm.* 85.
Dominica III post Pentecosten.
 Evang. Luc. xv. Erant autem appropinquantes ei. *Serm.* 468.
Dominica IX post Pentecosten.
 Evang. Luc. xvi. Homo quidam erat dives qui habebat. *Serm.* 125, 126.

Dominica XVI post Pentecosten.
 Evang. Luc. vii. Ibat Jesus in civitatem. *Serm.* 103.
Dominica XXIV post Pentecosten.
 Evang. Matth. ix. Hæc illo loquente ad eos. *Serm.* 53, 54, 55, 56.
Die sancti Andreae.
Serm. 133, citra expositionem Evangelicam
Die sancti Thomæ Apostoli.
 Evang. Joan. xx. Thomas unus ex iis. *Serm.* 64
Die Annuntiationis.
 Evang. Luc. i. Mense sexto missus est. *Serm.* 140, 141, 142, 143, 144.
Die sancti Joannis Baptistæ.
 Evang. Luc. i. Fuit in diebus Herodis regis. *Serm.* 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92.
In festo sancti Petri.
Serm. 107, citra expositionem Evangelicam.
Die sancti Laurentii.
Serm. 133, citra expositionem Evangelicam.
Die sancti Mathæi.
 Evang. Matth. ix. Cum transiret inde Jesus, vidit hominem. *Serm.* 28, 29, 30.
Die Decollationis sancti Joannis Baptistæ.
 Evang. Marc. vi. Audivit rex Herodes. *Serm.* 172, 173, 174.
De beato Luca Evangelista.
 Evang. Marc. vi. Convocavit Jesus undecim. *Serm.* 170.
De uno Martyre.
Sermo. 129, citra textus expositionem.
Serm. 128, sine expositione Evangelica.
 Evang. Luc. xii. Noli timere pusillus grex. *Serm.* 22, 23.
 Evang. Luc. xii. Sint lumbi vestri præcincti. *Serm.* 24.
De Virgine martyre.
Sermo. 134, sine textu Evangelico.
Die Dedicationis Templi.
 Evang. Luc. xix. Ingressus Jesus perambulabat. *Serm.* 54.

INDEX

RERUM ET VERBORUM NOTABILIMUM

IN SERMONES D. PETRI CHRYSOLOGI LOCUPLETISSIMUS.

Numerus sermonem indicat; ubi vero omissus est, proxime antecedentem subintellige.

A

Aaron primus pontifex in Lege fuit sacerdotii origo, 89. Filii Aaron puniuntur, 109.
 Abacuc. Cur expaverit, *late*, 68.
 Abel, portans agnum ad Dei sacrificium, sicut agnus assumitur, 109. Vox ejus in sno effusa sanguine magis sonat, 174.
 Abraham. Se mactabat in filio sacerdos et sacrificium, 10. Victima erat illius dilectio. Princeps celestis convivii ob humanitatem, 42. Deo Patri obediens, 55. Ejus enco-mia, 68. Deum, et favores illius recipit, 69. Ablactatus Isaac facit epulum, 75. Decreptus generat Isaac, 90. Se immo-labat in filio, 108. Epulone divitem reprobat, 121. Inno-cens et dives, 121. Peregrinus, et hospes adjuvat pere-grinos, 8. Hospitatur Deum. In gloria est dispensator. Mensa illius egenis preparata. Epuloni non miseretur, 122. Epulone filium appellat, 123. Deum vidit in humana forma, 131. Moritur, sed non in æternum. Diem natalis Christi vidit, 17. Mortuus corpore, vivit animo. Ex quibus non timeat, sed diligit Deum, 147. Nomen illi mutatur, 154. Manus pauperis est sicut Abraham; 8. Filium offerens ligat, 10. Fidem suscipit, 14.
 Abscessus mente et loco dicitur, 1. A patre quæ mala producat, 2. Redeat sidenter ad patrem, qui ab eo re-cessit, 5. Filius recedens a patre dives, nec calcatus re-dit, 3.

Abscondere virtutes, bonum est, 7. Facultates in sinu pauperum, utile. Abscondere sua, nec accepta largiri, crimen est, 123. Jesus cur se abscondat a Judæis, 131.
 Absentia corporis non obest, ubi fuerint corda sociata per fidem, 52.
 Absolutio peccatorum datur amore, 94. Justis, non in-justis, datur apud inferos a Christo, 125.
 Abstinencia est prima hominis medicina, si sit cum elec-mosyna, 41. Sanat quod voracitas sauciavit. Iter abstinencia ingrediens quid agat, 8.
 Abstrahere quos peccatores debeamus a peccatis, ni vo-lumus peccare, 135.
 Abundantia ad impietatem effert, 124.
 Accipere. Accipimus ea quæ ante non habebamus, 144.
 Acquiescere in adversis necessitatis est, velle virtu-lis, 110.
 Accusare. Beatus qui se coram Deo accusat etiam de non cognitis delictis, 125. Insoitem accusare est crimina facere, 175. Convictum, velut solum accusatum Deus con-venit, 123.
 Actus membrorum in corpore mystico qui, 120.
 Adam jejuniis servatus in paradiso, gula extractus, 12. Vestitur ex tonsione agni Christi, 25. Patria donatus a Christo, 49. Adamitico ex arbore Zachæus jubetur descen-dere, 51. Soporatus, ut de viro sumeretur virgo, 57. Pu-teus mortis, 65. Clito cecidit, quia clito credidit, 79. Dedu-citur a scientiæ ad simplici arborem, 99. Inventus a Christo

ad flicm, 196. Culpa Adæ omnes obnoxii morti, 110. Ex illius prævaricatione vita amissa. Lamentandus Adæ lapsus, qui fuit cunctorum ruina, 111. Et quomodo hæreditatem Adæ nec libuit adipisci, nec licuit renuntiare. In Adam omnes peccaverunt. Mors ab Adam, vita a Christo. Peccatum per Adam regnavit in mortem, 112. Adam et Christus humano generi dedere principium, 117. Primus Adam factus a Christo novissimo Adam, et ipso auctore figuratus. Plasmatus ex limo, mutatur in carnem. Christi figura, primus, sed habet initium. Adam terra, Christus fructus. Chi-rographum debiti Adæ solvitur a Christo, 123. Naturæ, et successoribus quid fecerit, 156. In Adam totus grex generis humani, 168. De manu mulieris accepit mortem, 18. Invidia exclusus paradiso, 4. In ætate perfecta creatus, et recreatus quomodo, 151.

Adolphus episcopus laudatur, 59, et 156, *per tot.*
Adjutorium alienum a Deo inutile, 46. Alienum adjutorium requirit, qui hostem intus habet, 171.

Adolescens sensu et ætate dictus, 1. Juniorem non tempora faciunt, sed mores, 5.

Adorator vacuus indevotus est, 105.

Adhortatio viri probi ac magni non recusanda, 107. Ut sit adorator in inferno, 153.

Adversa, cum vertuntur in prospera, Dominus versat stratum nostrum, 14. De adversis non queratur, qui sibi prospera non precatur, 45. In adversis necessitas voluntati non comparatur, 110. Fortes non prosternunt adversa, 124. Adversa qui non sentit, prospera servare nescit, 131. Adversis non miscenda prospera, 175. Adversa omnia niuntur viribus suis, 7. In adversis homo habet Christum consortem, 70.

Adversitas. Adversitatis perone prosternitur in Evangelio, 114.

Adulatio est demonis quarta et postrema tentatio, 27.

Adultera fuit synagoga, 115. Adulter Veneri deservit, 155. Adulteros arguit Joannes, 174, ubi plura habentur de materia.

Advocatus noster est Christus, 70. In cælo sit oratio, in inferno, et misericordia, 45. Effectus huius advocacionis. Paupertatis advocatio in iudicio, 14. *Vid.* Patronus.

Ægritudo fragilitatis sanat abstinentia et eleemosyna, 41. Jussu curatur a Deo, 49. Mulieris incurvæ cur duodeviginti annorum, 105. De ægritudine non sic congratulandum, ut permaneamus in vulnere, 115. Recidiva sæpius lethalis. Quid agendum, si non commoneat ad reddendam rationem, 125. *Vid.* Infirmitas.

Ægrotus implorat, ut curetur, non quemadmodum, 53. Cur recipiat curam, 55. Ægrotus ex cholera describitur, 58. Cura illius a medico describitur, 2. Medico pareat spirituali, 41. Ejus voluntas non respiciatur a medico, quare, 50. Ægri duo uno medicamine curati, 94. Ægrotus per phrenesim se nescit insanum. Cur non omnes a Christo sanati, 102. Salutaria respuit ex infirmitate, non voluntate, 108. Infelix, si post curam non curat tormentum, 114. Ægrotus ex febre, et augmento ejus. Petit sibi noxia. Ingratus Deo medico, 151. Lædens proximum ægrotat febre, et furore, 159. Non recipiat antidotum morborum præter artem medicam et tempus, 156. Pœnitentiæ medicina succurrat ægris, quomodo, 167; qui pro suo curatur arbitrio sanitatem non recipit, 175. *Vid.* Infirmus.

Ægyptus recipit Christum fugientem, 150. Cur illuc fugiat, 151.

Æquitas sine bonitate, sensu cælesti, sævitia est, 145.

Aer turbatur ventis, 34.

Æstus insulatur ab eo qui artificiosa nuditate indotus est, 122. Æstus corporis nescit, qui umbra divinæ virtutis protegitur, 142.

Ætas nostra ut passionibus perturbetur ad lapsum, 115. Virtus, non deficit in sanctis, 89. Ætates hominum quibus vitiis subiciantur, 118.

Æternitas, æterna. Excludit tempus, 34. Dolet æternum malum, 22. Æterna ea lucis emenda, 124. Homines æternos demon nec temporales esse permittit, 151. Orandum ut bona æterna credere possimus, 159. Homines nolunt æterna, 141. Quomodo hic æterna designentur.

Æthiops. Spado rapuit baptismum in transitu, 40. Fides illum ante rapuit ad gratiam, quam currus ad Iudam, 61.

Affectio non recipit falsitatem, 55. Violat affectum, 175. Quod incurrat affectionis desertor, 1.

Affectus desperatus quibus probetur, 55. Violatur affectio, 175; carni naturaliter insertus a demone commutatur in pericidium, 96. *Vid.* Passiones.

Africa habuit martyres diaboli, 13.

Ager humanus in humanum dominum insinuit, 106. Ager æternus erit in cælo, 159. Cur igitur purgetur exustis sentibus, 161.

Agon. A quibus abstinendum in agone terreno, ut vin-

camus, 119. In spirituali quid agendum. In eo quæ fiant, *vid.* Certamen.

Agnus Dei tondetur ut vestiat Adam, 25. Ut a pastore agni colligantur ad causas, 60. In Pascha carnes agnorum non reservantur in crastinum, 75. Abel portat agnum ad sacrificium Dei, 109. Agnus Dei cur in predicatione percutiat, 164. Per Agnum Dei non penetrat invidia cælum, 168. Ut Agnum Dei immolent manducantes, 172.

Agricola quis sit, qui colens agrum, se deserat, 4. Male colens, sibi, non terræ causat malum, 7. Gaudet in fructu quod deflet in sulco, 40. Serens fructum sperat, 71. Cantat uberes fructus ad levandum vomeris laborem, 118. Industria reducit silvestria ad cultum, 153.

Aliena prorogare, est plus diripere dando, quam furando, 54. *Vid.* Eleemosyna. Aliena invadere et suis incubare criminis est, 125. Aliena qui non restituit, ad inferos cum epulone descendet. Alienis malis intendere, quam sit damnosum, 159.

Altum. Ab alto cadit, qui in altum tendit, 151.

Altare corporis Christi recipiat eleemosynas, 105. Dei repletur, ut horrea nostra abundent.

Ambitio cæca semper, 152.

Amicitia. Ad amicitiam Dei sublimamur, cum mortis despicimus propter eum, 101. Amicitiam subruunt pecunia, 126.

Amicus. Habetur ex morum similitudine, 101. Dei fit amicus homo. *Vid.* Amicitia, Sancti, Martyres, Justi.

Amor occultat delicta, 5. Ea non videt. Filium licet contumacem recognoscit, 4. Ex donis cognoscitur amor, 10. Probatur passionibus, 14. Omnia vincit, et alia operatur, ut 40. Oculus amoris acutius intuetur, et vivacius sentit, qui diligitur, 78. Possidet bonos, 80. Quomodo sit inter debitorem, et creditorem contractus amoris, 88. Nemo noleat amat, 135. Amare non potest, qui salis timet, 147. Eo revocatur mundus. Jus amoris non respicit quid erit, ubi plura de natura amoris. Amor nisi ad desiderata pervaserit, necesse ananem. Quod amat non potest non videre. Dilectio amplectenda, 55. Amore trahitur filius ad rigorem discipline, 108.

Amor Dei. Est onus, et tollit onus peccatorum, 5. In nos, 25. Reducit, quem iudicium repulerat, 48. Cognoscitur ex generationibus animalium, 55. Quomodo redegit virum in parvulum, 62. Amore aguntur omnia inter Deum Patrem, et Filium, 63. Non capit ab homine, 69. Amor Dei omne debitum remittit homini, 94. Plus amari quam timeri vult Deus, 108. Amor noster erga Deum qualis esse debeat, 147. Amatores Dei cœperunt velle videre Deum. Cupiens videre Deum habet studium pietatis. Natus ad Dei amorem timere non potest, 160. Amor Dei in genus humanum ex correptione et blanditiis, 103. Erga homines varie monstratur, 170.

Andreas apostolus satis ad gloriam habet prærogativam apostolorum et martyrii, 122. Nascitur in monte pro Christo, 155. Laudatur per tot, 155.

Angelus peccavit invidia, 4. Datur ad nostram defensionem, 15. Coram Deo peccans mutatur in diabolum, 26. Consilium impietatis angelum perduxit ad inferna, 44. In consummatione sæculi angeli parebunt sanctis, 47. Angelus dialogat cum Tartaro, 65. Pro nobis excubias facit, 69. Laborem et lassitudinem nescit, 75. Blanditur et terret. Ignorat unde loquatur cum Deo, 88. In angelis nil sinisterum, 87. In iudicio erit timor carni, 88. Fugit a Zacharia timorem, 4. Cur illi de solo filio impetrando respondeat. Christum demonstrat. Angelus in terra. *Vid.* Joan. Baptista. Deus invisus angelis, 90. Loquitur virtutes Joan., 91. Præsul synagogæ impetrat Inducias, 106. Ab angelis certantes spectantur, 119. Justus supergreditur angelos merito, 120. Angeli pauperem ad sepulturam portant, 121 et 124. Angelis altitudo superius deputata, 125. Christo ministrant, 125. Dolent de peccato publico. Est diversa substantia, et imago a Deo, 151. Angelus ad Mariam virg., 140. Metator dicitur, et alia de illo. Angelis invisibile sacramentum incarnationis, 141. Loquitur ad Mariam, 142. Miratur, et quare. Cum metu discit metum Virginis. Angelis cognata virginitas, 145. Majus est angelicam acquirere gloriam, quam habere. Angelus nobis dubia exponit, 145. Loquitur ad Joseph. Prostrati angeli in cælo a divino splendore, 147. Ad terras nimio pavore fugati. Angelus inter primos inviduit homini, 148. Maluit commutari in diabolum quam hominem plenum gloria videre. Cur angelus ad Mariam. Gaudium annuntiat in adventu Salvatoris, 149. Illis exultantibus demones sunt in confusione. Quando volitante pulvere turbantur angeli, 150. Natum Domini nuntiant pastoribus, 149. Congratulantur Christo de reditu ovis Dominicæ; nec sibi præsidere cum indignantur, 168. Fit diaboli ob scandalum, 27.

Angelus resurrectionis. Sedet super lapidem ad sepulcrum, ut doctor resurrectionis, 74. Ejus gloria refert splen-

dorem nostræ resurr. Cur revolvit lapidem, 75. Sedet, ut illum doceat. Cur ei fulgor, et alba vestis. Post sepulcrum Dominum agnoscit, 76. Ecclesiam duabus in feminis mittit ad sponsum. Revolvit lapidem ad nostram fidem, 77. Et contra Pharisæorum perfidiam. Rationes aliquæ cur sedeat super lapidem. Numquam recedit a Christi sepulcro. Vestitus nostram formam in resurrectione figurat. Cur vocat mulieres ad videndum sepulcrum, 80. Eum fatetur Dominum, qui fuit crucifixus. Cur sedet in monumento, 82. Augustus proximorum sublevandæ, ut a propriis liberetur angustis, 105.

Anima. Animarum salus querenda etiam ad propriam utilitatem, 10. Usque in fine salus animarum esuries Christi, 11. Animæ datur aliquid, 12. Jacet in corpore, ut in lecto doloris, 14. Describitur mortua sive Christo, 19. Ab excelsis cœli non demergenda in sepulcrum auri, 22. Cur Deo offerenda cum jejuniis, 43. Ut turberet stans inter vitia ac virtutes, 45. Destituta virtutibus jacet in stratis vitiorum, 1. Symbolum fidei dicit, 62. Diu ante vocalat Deum, quem ignorabat. Animæ tempore passionis Christi nuntiabant resurrectionem mortuorum, 78. Penetrat muros, 81. Animarum demigrações reprobata, 88. Anima de cœlo est, corpori dominatur, illud vivificat, sempiterna, immortalis, 109. Quibus corporis cruciatibus aggravetur. Est Dei sacrificium. Non exibat de tartaro ante Christi resurrectionem, 125. Animam hic perdit sancti, ut inveniant in cœlo, 128. Pabulum animæ temperandum, 166. A Christo educatæ animæ a fovea peccati ad sui triumphum gloriam, 170. Innovatur baptismo Christi, 181. Mortificat corpus, cum ab eo recedit, 8. Cupiens repetere cœlum, premitur corporis terra, 14. Ut convivis lædatur, 91. Habet arcam et bibliothecam, 58. Anima dominante corpus servit, 102.

Animalia duo in præsepio, quomodo Judæum ac gentilem significant, 159. Accedant ad præsepe Domini pro cibo vitæ. Sed integrum sumant.

Animus in cœlesti specula perseveret, 13. Animus incumbens parvis magna perdit, 22. Turbat anclipiti cogitatione, 88. Animus auditorum non diu suspendendus. Suspensus a Christo in regni similitudine invenienda, 99. Animus ex gratia transcendit corporis angustias, et conculcat dei cta, 116. A vitulis semel tactus ardet. Ducit gratos ad præmium, ingratos ad penam, 124. Devotus ex beneficiis crescit ad obsequium, 143. Est servilis, qui fetentia perquirat, cum regia possit habere obsonia, 163. Animo peregrinamur, 5.

Anna Samuele ablactato sacrificat et lætatur, 75; ejus lacrymæ.

Annus Domini perficitur temporibus, non senescit; currit in circulo, ut nos deducat ad diem retributionis, 73. Qui sint tres anni in quibus Christus fructum quærebat in Synagoga, 106.

Antid-ia contra morbos quomodo recipienda, 156.

Antichristus subruetur a Christo, 156.

Antiqui dicuntur Judei plus malitia quam vetustate, 58. Et cur refrœnati ad vindictæ vicissitudinem. Antiqui dum veniens a Deo libenter recipiant, 55. Eorum dignitas ut ad honorem præsentium accedat, 89. Antiquiora perscrutari temerarius, 166.

Anus feta erubescit, abscondit puerperam, risui subiacet, 92 et 154.

Apollinaris primus martyr episcoporum Ravennatum, 128. Cur ita appellatus, et alia de eo usque ad finem serm.

Apostoli offerunt gentes Deo, 18. Cur pauperes electi, 28. Describitur ipsorum paupertas, ac divitiæ spirituales, 28. De labore transeunt ad laborem. Occisi cum Christo occiso resurgunt in gloria, 40. Cur piscatores electi, 47. Cur feminae apostolos præcedant ad sepulcrum, 75. Dicuntur pueri a timiditate, 78. Non crederent corpus surrexisse, nisi manducantem Dominum vidissent. Revocantur ad dexteram. Ut pueri non poterant trahere rote. Apostolus, qui diligitur, primus Dominum videt. Cur pisces capios navigio trahant. Quomodo longi a terra. Feminis non postpositi, sed ad majora reservati, et quæ, 79. Christo victoriam reserunt. Defensi, non credentes resurrectionem mulieribus. Eam discipulis credunt. Tarde credunt ob magnitudinem mysteriorum. Illis non præjudicat mulierum annuntiatio resurrectionis, 80. An ad mensam, vel ad micromerem recumbent, quando Dominus eis apparuit late, 85. Desperati, et sine fide. Ad mundum invitati, ut spes omnibus essent. Habentur aliis in noctem, aliis in vitam, 89. Apostolice vomere Synagoga fodienda ad fructum, 106. Sunt sal terræ, 120. Apostolorum vox fuit Joan., 127. Ad quod electi a Christo, 151. Ab eo recipiunt virtutem curationum, 161. Exemplo ad humilitatem revocati. Sibi utiles credebantur, verum inutiles apparent. Dominum relinquunt, quare. Quanto tempore ministraverunt discumbenti.

Moniti de futura bestitudine. Cur ignis imbre perfusus, 164. Sunt duodecim horæ diei Christi, 170. Ubi duodecim sint figurati.

Aqua frigida febrem auget, 114. Aquæ poculum sitim non exstinguit viatori, 112. Cœlestis gratiæ vitiorum exstinguit incendium, 116. Aqua ab epulone Lazaro negatur, 122. Lateris Christi temperat viam Paradisi, et exstinguit ignem inferni, 125. Diluit chirographum debiti. Aqua est poenitentium potus, 137. Jordanis aquam Christus intrat, ut lavet peccatum mundi, 160. Quomodo vox Domini super aquas. Cur aquis supernatur Spiritus sanctus in specie columbæ. Cur in sanguinis mysterium convertenda, 160. Urget ignem, et flamma multiplicat undam, 164. Offeritur manibus hospitibus venientis ad mensam, 171. Aqua exterior ut possit mundare corda. Aqua ardens fluentis inflammatur, et bibentis auget incendium, 172.

Aquila divina protegit nos pennis sapientiæ, 170.

Aquilo quando fecerit totius orbis naufragium, 20.

Arbitrarium hominis quomodo tenebatur a peccato captivum, 114. Cum Evangelio obaudit, est beneficium vocantis. Nostrum ut a Deo moderetur orandum, 67.

Arbor. Illecebrosa arbor aperiendo clausit oculos, 99. Gustus arboris infecerat arbor. Sinapis arbor ut sanat. Infertiosa ut succedatur, 106. Infecunda palmitibus fecundis inimica. Post Evangelium infertiosa exciditur. Est tota in semine, 111. Seminis vitium est totius arboris vitium. Non dat fructum, quæ vernali tempore tota candescit in flore, 162. Noxia radicibus dissipat nexa monumenta majorum, 162. Ut arbores ambulantes visi sunt homines a cæco illuminato, 176. Arbores nascuntur in tempore, et cum tempore evanescent. *Vid. Radix, Aspectus.*

Archisynagogus. Cur petat Christum imponere manum super filiam, 33. Dedit viam hemorrhoidis perveniendi ad Christum, 34. Quid ex illa discere possit. Stultus cur. Domino occurrit, et quid agat, 56. Est pater Synagogæ. Et quomodo. Cur annos duodecim ejus filia haberet. Filia quando suscitetur a Christo, 63. Indignantur, quod Christus sabbatis curet, 105.

Arguere criminosos est odium incurere, 137.

Arma versa in luxum, 27.

Arrogantia in divite et potente dum cessat, est ipse beatus, 156.

Ars succurrit naturæ in opere perfectionando, 132. Eliam in homine mox nato Arte non quærenda, quæ arte inveniri non possunt, 160. Ubi curat, ibi infirmitatis resi det lassitudo, 18. Ars nautica. *Vid. Nauta.*

Ascendere. Quando altius quis ascendit, tanto altius cadit, 26. Christus ascendit crucem, 58 et 144.

Aspectus illecebrosus prostravit mulierem, salutaris levavit, 74. Fumo obscuratur. Arboris maculavit oculos mulieris, sepulcri Christi mundat, 77. Aspectus solus rerum non facit judicium esse securum, 145. Humanus Deum capere non potest, 147.

Astrologia nutat conjecturas, fallit arte, fatum ponit, colligit numeros, et alias, etc., 156. Astrologus cœli regem non invenisset, nisi revelasset Deus. Errat cum astris errantibus, 160. Arguitur, quod stellis intendens, salutem negligat, 164. *Vid. notat. in serm. 157.*

Attendere sibi, quis dicatur, 159. Sibi attendit qui alii attendit. Qui sibi et proximo attendit beatus, 155.

Avaritia vitatur elemosinis, 7. Nascitur de divitiis. Ejus simulacrum est jejuniis sine misericordia, 8. Suadet a dæmone in Quadragesima, 15. Per eam gravior fit aurum, 29. Calcania, 54. Ejus rabies mitigatur, 104. Ejus tenebris se mancipat, qui lucem misericordie fugit. Generat penuriam. Cognoscitur per aurum, 116. Ex ea homo multa aliis recondit ad sui cruciatum, 122. Parentes negat, etc. Est radix omnium malorum, et quomodo, 162. Est schola impietatis, 50.

Avarus est invidus, 4. Computat perdidisse, quod alter habet. Quomodo servans substantiam perdat, 7. Est dives pœna non censu, 22. Custos alienorum. Punitur in alio sæculo. Ejus cupiditas fit satis a Christo, quomodo, 25. Largitas illi quid sit, 28. Ejus mala, 50. Custos alienorum, non Dominus suorum, 43. In ipsam sæculum se redigit avarus. Servus divitiarum, et quomodo concubare possit avaritiam, 54. Derelinquit quæ sunt futuræ vitæ, 114. Accusat aurum, 116. Quærens semper non habet semper, 104.

Auctor mali si exstinguatur, malum nil valet, 11. Despicit inimicitias, qui illarum calcant auctorem, 14.

Auctoritas jubentis tollit presumptionem dicentis, 70. Auctoritas dicentis contumeliis evacuat, 151.

Auditor accipit a doctore quod meretur, 86. Non diu suspendendus animus auditoris, 88. Postolet a Deo desiderium audiendi, 96. Auditorum animi a Christo suspensi, 99. Cause sæculi tacentur quia debito modo non audimus eas, 101. Fastidium accipit ex frequentata lectione, 120.

Ex lassitudine, 123. Debita audit, cum animi vires sunt reparatae. Qui decrevit errare, audit quod vult, non quod est, 131. Ad quid hortetur, ut audiat cum fructu, 136. Temerarius auditor verbi Dei quid faciat, 138. Malo auditori quid eveniat, 138. Ubi non est, vacat clamor, 167. Verbi Dei ut se accommodet predicatori, 173.

Auditus noster longo sermone operatur, 96. Ut sit perfectus, animi sit et corporis, 61. Malus tollit bonam visionem, 78. Piissimo auditu temperantia intelligentia Scripturarum, 126. Cur Deus cognita, velut audita imputat, 125. Auditis nescire cruciatus est, 132.

Aves sordidae innumerae ad columbam unam, 171. Criminalium crucis hasta a cordibus pellendae. Aves sunt demones in aera volitantes, 29.

Aurum de terrae profundo ad animae sedem deferatur, 22. Habet sepulchrum. Est grave, sed per avaritiam fit gravius, 29. Natura maligne effectus auri late. Una salus mittere aurum ad cœlum per manus pauperum. Auri mala ab exemplis. Perdit mores hominum, naturam, Deum. Ubi dives auri vena, ibi tota ars, pro habendo impenditur, 91. Aurum non est avaritia, sed per illud cognoscitur ipsa, 116. Latet in terra, 129. Debetur regi, 157.

Austera et fortis sunt amica virtutibus, 74.

B

Baculus pastoralis contra lupum furem arripendus, 173.

Bajulus noster Christus est, 15. Nostrorum bonorum est pauper, 25. Misericordiae nescit lassescere, 170.

Balaam. Quod scandalum objecerit populo Israelitico, 27. Ut maledico benedicat ore, 69. Non fuit propheta, 159.

Baptismus. Cur datur post exorcismos, 53. Baptizati ante catechismum, 58. Ex eo nil remanet veteris delicti, 60. Eius anima est fides, 83. Novum baptisma Magdalene, 93. Figura est triduanæ sepulture Domini, 113. In eo resurgit homo, vita novitate. Potest lavare sordes Judæorum, 137. Qualis fuerit bapt. Joannis. Qualis Christi. In Jordane tota Trinitas, et cur, 157. Eius effectus a baptisate Christi qui, Christum Joann. baptizavit accepturus veniam, 160. Suo baptizanti Christus non servit, sed imperat sacramentis. Cur Christus baptizatur in suo sanguine 161. Eius forma ex diluvio universalis, 166. Pontem baptismatis aperit Quadragesima. Domini baptisma unum est lavandis animabus et corporibus, 171. Diluit conscientiam ad salutem. Oculi peccatoris baptizati gutta roris sancti, 176. Forma baptismatis ex Christo, et cur talis, 80. Filius rediens figura hominis baptizati, 137. Baptisma peccatorum lacrymarum, 95. Lacrymæ fuerunt baptismata matrum innocentium occisorum, 152. De illius virtute, 34.

Bestitudo. Eius qualitas docte explicata, 24. Præmittitur a David in Psalmis, ut homines ad victoriam provocet, 44. Perfectæ beatitudinis est panis eucharisticus, 72. Aeterna est tactus Christi in coelestibus, 76. Perfruntur ea viatores, et qui, 89. In ipsa beati non cessant ab officiis hic sanctæ acti, 121. Cur scientes illam per fidem non querunt habere post mortem, 124. Promissa servientibus Deum, 161. Est vere vita, 11. Vid. Gloria, Aeterna, Regnum.

Beatus qui vigilat, 22. Qui anticipat dolos hostium, 27. Beati facit a Christo municipes sanctæ civitatis, 50. Beati qui expectant Dominum in spe, 71. Et quos culpa non percutit, nec querela tetigit, 91. Beatus qui se a Deo accipere bona, mala recipere credit, 125. Beatus qui sibi et aliis providit, 135. Beati curis presentibus liberati, 163. Beati aeterna vident, etc., 176.

Bellum indicendum peccatis in Quadragesima, 12 et 13. Habet præmium pro æqualitate certaminis, 22. Bella Balaam quælo, 27. Bella superata a multis, qui carnalis pugnas perdidit, 41. Bella cogitationum discipulorum et pax, 84. Ubi non est pax misericordiae, ibi interitum est bellum, 104. Bella mortis quæ, 118. Bellum ex pecunia, 126. In bello pro rege mori virtus, sed major pro eo consummare certamina, 128. Bellicosus fugit arte, non timore, 150. Bella mundi prosternens cupit Christum ad se venire, 158. Bellandi novus ordo, cum de homine contra hominem gentes exeunt bellaturæ, et quæ, 171. Tuba magistri bellorum, 14.

Beneficia devotum animum augent ad obsequium, non ad arrogantiam, 112. Pro beneficiis quomodo quis reddet obsequium, si non videat largiorem? 117.

Bestiæ dimicantur cum bestis ante pronuntiantur præmia, 41. Jussu a Deo subiacere humane potestati, non arti, 118. Tota bestiarum feritas ad unam ovem innotandum, 171. Crudeliores cum nequeunt prædā capere. Bestiæ fuit puella saltatrix, 127 et 174. Qui sint, qui in bestiā transeunt, 11 et 23.

Bethleem dicitur domus panis, et cur Dominus nascatur in ea, 136.

Biza. Bigam ascendit Trinitas, 170. Quid sibi egerit. Blandimenta servant vitas, 74. Illis ducitur animus puerilis ad prudentiam, 108. Homini peccati blanditur Dominus, 161.

Blasphemie Judæorum contra Christum docentem, 171. Bona opera figurantur in lucernis ardentibus, 22. Offendunt malos, 52. Celanda, 59. Habent fructus sui laboris, 97. Sunt facienda, 158. Facienda ex debito, 161. In eis habemus adiutorem Deum, 11.

Boni bonos possidet amor, 80. Eis vita paratur, 66. Confusio bonorum et malorum non turbat bonos, sed facit, 47.

Bonitas mater virtutum, 31. Bonitate Dei suscipitur, 81. Malis exosa, 131. Bonitas sine æquitate apud Deum non habetur et converso, 145.

Bonum pauperis in alio sæculo extrahit lacrymas ab his qui hic de suo gavisus sunt malo, 47. Bona creatoris præcedunt, post sequuntur mala diaboli, 96. Quando et quomodo sumatur malum ex bono, 113. Bona pro malis recipere indignum malum est, 123. Bona a Deo accipere, mala recipere crediti fidelis. Obfuerunt diviti bona, 124. Dissipata a siliis, 125. Bona non agnoscentur, nisi malorum cognitione, 151. Boni creator Deus, 11.

Brevitas amica sermonis, 132. Brevitas humani corporis deformem reddit, 163. Brevitas tenoris ad penitendum non timenda, quare, 167.

Byssus extulit divitem ad luxum, 124. Vid. Purpura, Epulo.

C

Cadaver sepulchrum in limo nescit vermium morsus, 121. Vivum quale, 50.

Cadere. Cito cadit humana fragilitas, quæ socios despiciit, 170. Elevati validius præcipitantur in ruinam, 15.

Cæcus juxta viam jussione sanatur, 176. Natus vero luto, et quare. Tertius cæcus extra vicum, et alia. Natus tenebris, non lumini. Cæco ante fides quam oculi dantur. Cur interrogatus an videat. Videbat aurorum, non lumen. Iterata cura vidit. Iste cæcus fuit Judæus.

Cælestes ut vestiantur, 82. Cælestis regio peccatorum non capit, 85. Terreni homines ut cælestes fiant, 117. Anguste audire cælestia desideramus, 121. In cælestibus quis non erubescit mendicare, 123. Cælestia cupientes irriteri non valent laqueis terrenorum, 129. Ad cælestem habitationem dirigamus desiderium. Ex verbis Domini cælestia intelliguntur, 139. Homines cælestia sperant, terrena comparant, 144. Cælestia qui dederit, non amittit, et accipiens sibi singulariter non recondit, 162. Non despicienda, 163. Ea cogitant non desunt carnalia. Cælestem apparatus habebit homo. Cælestia queramus apprehendere, 125. In cælestibus stabilis homo, qui erat nutabundus in terra, 57.

Cælum cælo ruentes cœnum petunt, 16. Cælum qui possidet, quid illi cum terra? 25. In eo cur necessarij sacculi. De cælo cadit, in cælestibus qui deliquit, 26. Divites cælum respicientes conculantur terrena, 34. Cælum sit possessio terrenorum, 71. Cælum pulsat homo, sed ejus pondus non sustinet, 90. Cælum aere toto firmatum portat aquas, nec portatur, 101. Quid pulchrius cælo? Fusc loquendum de eo, quod nos transmittit ad cælum, 117. Necessitate movetur. Cælo mutanda terra, 124. Clamat de peccato publico, 125. Suscipere, tenereque divites potest. Stellis fulget luminibus, 130. A cælo per Adam reiecti ad illud per Christum reducti, 139. In cælo clara oculis humanis, obscurantur, 160. Ad cælum pervolant penitentes 167. Ab eo cum diabolo fugata invidia, 168. Invidia tentatum, 172. Cælo jungitur, qui a terra separatur, 164. Cælum caligant terræ nubes, 41. Regnum nostrum in cælo quale, 144. Cain fratricida ob invidiam, 4 et 173. Mortis dedicatur, 96. Pontifex ingratus. Quid egerit, 109. Stipulam gestans sibi fomentum invenit, per quod exureretur. Ex terrore mortem petiit, 147. Livore Zeli voluit esse solus, 4.

Caiphas cur prophetat ore profano, 49.

Calor. Quando calor restringitur in febriente, 114. Frigore nutritur incendium. Calor divitis in inferno, 122.

Calumniari. Qui præterita calumniari nititur, presentia videre non meretur, 96. Versus miles calumniam non ingerit, sed repellit, 137.

Camelus describitur, 167

Cananea repentina fide habuit quod petebat, 60. De illa, ibid.

Canis. Prodit extraneum, turbat furem, et relevat curam servulorum, 60. In hominem commutatur, qui se canem fatetur, et in canes, qui se filios esse volunt. Canes divitis Lazari canibus pascebantur, 121 et 124. In canibus pietas vicit famem, 191. Lambendo semper curant vulnera

suas. Canes Lazaro obiecti, ne ad divites puteum haberet aquam, 122. Gentilis dicitur canis, cur, *ibid.* Rhabitus pane non vescitur, sed carnibus humanis, 174. Extraneus mordei, 40.

Cantica divina. Cum aliis sumenda in reditu peccatoris, 6. Iungenda quadragesimali jejunio, 10. Bona ex cantu David. Cur dicantur, 14. Ad levandum merorem, 46.

Cantilena. Ad laborem sublevandum varie, 10. Mercenaria est, ubi non est planctus, 19. Natalis Domini sanctitatis organo resonanda, 91. Animos defessos relaxat, 113. Mista, sed voce consona, est iocunda, 116. Agricola, nautae, militis cur, 118. Resurrectio cantanda, ut mortis formido cesset.

Cantores sunt laenocinia, 127.

Captivus de suo tyranno triumphans magnum illi dolorem ingerit, 113. Crinipum captivo spiritualiter odiosa libertas, 127. Captivum demonem trahit homo ad Dei presentiam, 16.

Caput Christi unguento linitur, quia in capite Christi Deus est, 95. Caput Joannis a saltatrice devoratur, 127. Honor capitis ad membra pertendit, 175. Caput viri est Christus, 174. Serpentis caput homini addictum, 175. Vir in capite Christi, 80.

Carnifex ex se nihil facit, ideo miser, qui illius favorem requirit, 17. Invidis est carnifex suorum, 172. Carnifices hominis vermes, 118. *Vide.* Tortor.

Caro. Quomodo videretur, et versatur, 14. Non retardat ab occursum Dei, si sarcinae componantur, 24. Constringenda continentiae cingulo. Carnis pugna haud superata a fortibus, 41. Expavit, quando Deus descendit in eam, 68. Quomodo mutetur in Spiritum, 71. Resurgit ad praemium laborantis, et poenam peccatoris, 85. Numquam de sua conscientia est secura, 88. Quis illius negotia peragat, 89. Quomodo nimis de se praesumat, 90. Ejus vita demergunt in lutum, 94. Caro peccati erit in resurrectione caro sanctitatis, 95. Affectus carni insertus ut mutatus a diabolo, 96. Mutatur Deo volente in spiritum, 102. Non insurgat in spiritum, 110. Homo carni deditus est gloriae immemor, 114. In carne positi cur expositi dicantur, 115. In resurrectione possidebitur a Spiritu, 117. Parvis eget, 122. Natum de ea caro est, 142. In carne praeter carnem vivere, est vita caelestis, 145. Caro hominis promovetur in gloriam Dei ab incarnatione, 148. Carumpit carnem, qui lutum sumpsit, 148. Caro pretiosior luto. Quod caro sentire non potest, est opus superni spiritus, 155. Lavata per indulgentiam deficit a Deo, 161. Humorum varietate concretis, 165. Non credit expleri per solum manna. In luto carnis versatur homo, 161. Tumescit ex crimine, 167. Ad luxuriam inflaumata quomodo ruat, 174. Sibi sufficit ad ruinam, non coarctanda cunctis. In Herode quid egerit. Fjus mollities vestium asperitate calcatur, 15.

Cassianus martyr. *Vide* notat. in serm., 165.

Castitas insigne militiae Christianae, 23. Amplectenda, 21. Sacrificanda Deo, ut libido moriatur, 108. Joan. Baptista castitatis exemplum, 127. Inimica impudicis.

Catechumenus novum natum per baptismum vocat patrem, 69, 70 et 71. Vocat patrem antequam videat matrem, 72. In utero adoptatus in filium, ut liber nascatur, 72. Ante regnat, quam vivat. In utero fatetur se superni germinis esse. Ad baptismum a Nero adducendus, 10. *Vid.* Ecclesia, serm. in Symbol. et Dominicam orationem.

Cateuae horreorum divitis quid egerint, 104.

Cathedra. Quomodo philosophos, Phariseus, haereticos ponant cathedram pestilentiae, 44. Cathedra doctrinae coelestis fuit lapis sepulcri Christi, 75.

Causa. Suam facit causam, qui pro altero vult cavere, 151. Causae rerum ut possint investigari, 101. Facile deviat a iustitia, qui in causis non Deum, sed homines pertimescit, 127.

Cellaria. Villa despiciens ea, ut manducemus omnia, quomodo, 165.

Centesimus numerus quid, 168. Centesimus fructus debetur Deo, 126. Ad centesimum fructum, qui pervenire avert, centurionem imitetur, 25. Hic desideratur ab auditoribus divini verbi, 156.

Centurio. De illo *vide* 15 et 102. *per tot.*

Certamen. Pronuntiat magnitudinem praemii juxta certaminis magnitudinem, 22. Gravissima certamina subitiorius coronae pronuntiat, 44. Certare volens a quibus abstinere, 119. Hic certandum pro corona coelesti, 144. *Vid.* Agon., Bellum, Luctari, Miles, Praemium.

Chabkai siderum scrutatores, 156. Astrologi unum Deum sine Deo non adorant, 10. Totidies serviunt in caelo, quot sideribus, *ibid.* *Vid.* Magus, Astrologia.

Charitas nos Deo jungit, 4. Suae Deo est, qui charitatem non habet, 55. Servetur, 6. Dolum non habet, 55. Dei erga hominem, 69, *per tot.* Charitate portamur, 81. Per illum debitum Deo compensatur, 94. De praeteritis subve-

nit; custos sanctitatis, 14. Divinae nil simile redhibet homo, 110. Christi charitatem non habet, qui ei non credit, 119. Donum Dei, 135. Mixta sit libertati in correptione fratrum, 139. Erga Deum quid exerit, 147. Significata in auro, 159. Si est charitas non perit, 162. Est hereditas major, meliorque, 5. Crescit morte, 164. Violatur ab invidia, 172. Muneribus probatur, 10.

Chirographum. Necessarium usque ad debiti restitutionem, 62. Paterni debiti adeo quale ante Christum, 123. Illud aperuit, delevit Christus. Chirographa dominicorum debitorum saltem media solvenda, 125. Moderanda pio assensu, 126. Cur villicus laudatur de chirographis domini sui evacuatis, 128. Olei chirographum ad gentes pervenit.

Chorus quid sit. *Lege* 4. *Vid.* Symphonia.

Chrisma. *Vid.* Oleum, Unguentum.

Christianus. Principatus militiae Christianae est jejunium, 8. Supplex redditus Christiani ostenditur in figura filii prodigi, 1. Quos arietum filios ad Christum ducat, 10. Non timeat demones, 17. Eorum tranquillitas, 20. Gloriosis vocatur, 22. Dicuntur utres novi, 31. Participes gloriae sub iugo pietatis, 35. Eorum pueritia animatur levioribus mandatis, 58. Virtutibus superet vitia, 5. Eorum primordia cur instituantur injuriis, 78. Oratione, jejunio, ac misericordia munus non timet, 45. Discat ab exemplo Hebraeorum, 49. Navigatione producit ad patriam, 50. Non moretur in viis Judaicae peritiae. Sua transmutat ad caelum, 54. Doctrina Christiana. *Vid.* Doctrina. Christianus sanctificet nomen Christi actu suo, 69. Quando gentilis deroget homini Christiano, est designatus, non promotus ad divinum germen, 71. Expectet Dei hereditatem. Scit creaturas addictas suae servituti, 80. Mandat de Christo, 95. Vocat et perducit ad Christum, 102. Gentem Hebraeam diligit, cum Christum ex ipsa fuisse fatetur. Verbo laudatum, non corporali praesentia sensit Domini virtutes. Cruces Christiani in pauperes et captivos, 105. Christiani sunt per manus impositionem, 105. Pontifex, et hostia ordinatus a Paulo, 108. Quomodo ambulet in novitate vitae, 115. Quomodo portet sui auctoris imaginem, 117. Ut resurgat. Ne mortem timeat, resurrectionem meditetur, 118. Accipit coronam gloriae, 119. Non polluat gentium spectaculis, 155. Abstrahat errantes a peccatis, 155. Diabolo renuntiat, 158. Ut per aliam viam redeat ad caelum, 120. Certus de vita, regno, immortalitate, non sit anxius de vestitu, 165, et *per tot.* *serm.* Fidelis simpliciter et doctus de fide differunt, 166. Judaei duriores Christiani, qui mundum sequuntur, et nolent venire iudicium, 167. Lucernam matris Ecclesiae sequatur, 169. Penitendo Christiani populi claruit in uno peccatore penitentiam agente. Se filium Dei credens, generi respondeat, 10. Ex quo dicamur Christiani, 60. Moritur legi, ut vivat gratia, 115. Insigne militiae Christianae est balteum castitatis, 22. Ut Christianorum membra debeant operari, 120. Ut Christianorum primitivae Ecclesiae fuerit nativitas dedicata, 175.

Chrysologus. Suo tempore fuit magna tempestas in Ecclesia Dei, et quae, 20 et 21. Ei praedicanti vox defuit, 55. In fin. sermonis brevitate utebatur, 56. Diluculo cum fratribus stabat ante Dominum, 59. Scientiam Scripturarum a Deo petebat. Ut se excuset cum S. Adelpho episcopo, 59 et 156. Quid pro salute infidelium faceret, 40. Suo tempore fuit pestilentia et fames, 45. Suo tempore piscabantur gentes toto orbe pro Christo, 47. Auditores illius se comprimebant, 51. Parvulus in fide Symbolum docebat, 56. Senes ad fidem adducebat, 61. Baptizabat gentes etiam ante absolutum catechismum, 58. Gentes vocabat ad fidem, 59. Ut silerent auditores Symboli, 59. Vetat mysteria fidei dari libris, sed memoriae tradi jubet, habetur in serm. de Symb., 58, ad 62. Docendo parvulos lotus redigebatur in parvulum, 62. Docerat catechumenos orationem Dominicam, 71. Labore vigiliam et lassitudine jejunii siluit a praedicatione, 74. Peregrinatus a suis rediens conciones resumit, 75. Fatigatur ex itinere. Ex compassione non valet passionem Domini explicare, 77. Scripturas Deo revelante exponit, 82. Rationes illius cur silerit in praedicatione, 86. Lacrymatur populus in dicto silentio. Auditores suos passim vocat fratres, 88 et alibi. Unguentum Domini esse cupit, 93. Sacramenta Evangelii Deo auctore exponit, 94. Revelante Spiritu sancto, 95, 97 et 109. Scripturam non exponit ob fastidium auditorum, 101. Dolet non dari pecunias altari pro redemptione capitorum, et pro pauperibus, 103. Ejus concio ad horae spatium producebatur, et ultra, 112. In eo erat Christus, 116. Quem dicit compendiosum sermonem, 120. Differrebat ad audientiam alteram, quod uno sermone explicare non poterat, 122. Sobrie Evangelium exponebat, 125. Deum orabat, ut scientiam infunderet mentibus auditorum, 126. Concussa illius viscera ex Herodis impietate, 127. Predicatur, dum Ravenam consecratur archiepiscopus, 130. In eo sermone agit de officio episcopi. Laudat imperatricem rogat sacerdotes

orare pro principibus ad fin. Fratres sanctos appellat auditores. 141. Vitam, salutem, gloriam suam auditores appellat. 147. Arguit gentiliū corruptelam. 153. Prædicat ante sacrum. 160. Brevi sermone res amplas concludit. Sermonem latino prædicat: colligitur ex 159. Consecrat D. Projectum in episcopatum Fori-Cornelii. 163. per tot. Sacris initiatus a S. Cornelio. Consecrat Marcellinum in Vicohaventis episcopum. 173. per tot. Corripit jejunium varium, et interperat. 166. Prædicat ante diem primum Quadragesimæ. Quid ovis suis circa suam prædicationem suadeat. 173. Prædicat e gradu, et a sede sacerdotali. Non nisi per Deum se aptum agnoscebat ad intelligentiam Scripturarum. 5. Hortatur catechumenos ad baptismum cito suscipiendum. 5. et serm. 59. Vid. Petrus episcopus.

Cibus. Cruditas ciborum quos generet morbos, et illorum rescatio. 41. Cibi parantur relaxandis mentibus post laborem. 93. Ut sumendus a convivantibus. 127. Dominus edit multiplices cibos, servus autem semicocum cœnulam. 161. Homo non credit sibi satis esse unicū cibum. 163. Salutaris cibus est febrientibus amarus. 164. Cibus animæ temperandus. 166. Noster cibus ut in crapulam deducatur a diabolo. 12. Agresti cibo frenatur Luxuria. 13. Cibus datus mortuis. 17.

Cilicia. Fiunt ex pilis caprarum. 167. Detergunt immunditiam corporis.

Cingulum. Indiciiū servitutis. 24. Castitatis sumendum. Eo constringenda caro.

Cinis terram saginat. 164.

Circumspicere. Christum circumspicere quid sit. 32.

Civitas. Civis. Splendor civitatis principem ad habitandum invitat. 171. Civis civem a peccato abstrahere debet. 153. Civis solvit censum, miles stipendium percipit. 106. Civium invidia. 48. Civitas perditionis descripta. 95.

Clamor ad Dominum habendus, ubi nostra, vel fratrum pericula videmus. 20. Clamor cessat ubi non est auditor. 167.

Clavis regalis aule ut primam aperit januam, cæteras quoque mansiones penetrales reddit. 44. Quare Phariseus acceperat claves scientiæ. 172.

Cœna divitis descripta. 101. Domini cœnam præpararunt apostolis super mensas Ecclesie. Cœna Petri quomodo instructa. 163. Herodiana. Vid. Herodes.

Cogitatio. Peccata cogitationum non vitantur. 30. Cogitationes humanæ mysteria Dei non penetrant, sine Deo. 81. Extra se nemo potest cogitare. 104. Vana hominis cogitatio. Divitis dissipata. Ante responsum est maturi iudicii. 140. Quæ debeat homo cogitare, ut utile Deo, inutile sibi tribuat. 161. Deus humanas cogitationes exponit. 165. Per cogitationem non pervenit homo ad quod per fidem pervenit. Mala cogitationes de homine contra hominem exeunt. 171. Ut nomine Domini ac crucis signo vincantur. Cogitationum familia confusa versatur in tecto conscientie. 15.

Cognitio malorum præstat cognitionem bonorum. 131.

Columna. Alæ columbe sumende ad aereas potestates vitandas. 98. Columna Noe nuntiavit discessisse diluvium, et columna Spiritus sancti mundi cessasse naufragium. 160. Ad columbam innumeræ aves sordidæ. 171.

Columna ignea ad expellendas ignorantie tenebras. 170. Nubis columna ad temperandos animum æstus.

Communio cum fratre in præsentia, erit etiam in futuro. 4. Communio compellenda sermone communi. 43. Communionem Dei sacrilegus spernit. 50. Vid. Unio.

Compassio. Erga proximos nulla. 20. Causat dolorem. Compassio Christi patientis quid in auctore nostro causaverit. 77. Christi erga prodigum redeuntem. 3.

Compensatio possibilem et usitatorum pro maximis si non fiat, nulla est excusatio. 114.

Concessa. Perdit, qui capit inconcessa. 159.

Concionator. Cessat a concione ob nimium æstum exemplo auctoris. 51. Benigne audiat. 76. Sine Christo non habet quod auditoribus reddat. 77. Fastidio auditorum Scripturam, ut tenetur, non exponit. 101. Prædicat ad fructum. 156. Tacet dicenda, ne contumaces fiant contempiores. 137. Dicit ut facturus faciat, et ipse non offendat. Jubeat auditores orare pro verbo Dei suscipiendo. 141. Silet, stupidos magnitudine audiendi. 146. Dicendo breviter laborem relevat. 96. Deo sibi gratiam dicendi, auditoribus desiderium audiendi postulat. Quomodo sit piscator et aucupus. 107. Servit interdum festinationi, et tempori. 112. Libentius auditor, cum doctrinam vario modo declarat. 116. Ante cœlos condescendat, quam alios condescendere doceat. 120. Ut audiat cum fructu. 136. Se excusat. 158. Ex tempore prædicet. 159. Faciat quæ docet. 167. Sit et ipse in habitu pœnitentis. Quid populo suadeat circa prædicationem audiendam. 175. Facta Dei tantum liberaliter non exponat. 95. Ut auditores in prædicatione percipiat exemplo Christi. 161. Vid. Sermo, Doctor, Magister.

Concordia est, dum per unius Domini ordinem familia diversa voluntate sit una. 68. Concordia orantium omnia impetrat. 152. Vid. Unio. Depicta concordia in tabulis regum, vel fratrum, ad quid. 149. Dæmon illum scindere querit. Concordia cœli, et terræ nexa quæ. 148.

Concupiscentia. Ad illam perducit formæ decus. 116. Concupiscentiis famulari, est vivere peccato. 113. Vid. Fragilitas. Nati de concupiscentia. vid. Natus.

Condemnatio. Ab adventu Christi condemnationis humanæ sententia cessavit. 90. Illa manente condemnatus non justificatur. 110. Per Christum soluta mortis condemnatio. Æterna condemnatio est ira Dei. 137.

Confessio fidei, et peccatorum. Nos per januam fidei introducitur. 6. Spreta mortem mereatur. 29. Cur et quomodo confitemur. 29 et 30, a confusione ei pudore prohibetur. 34. Peccatorum confessio ut ad Christi pedes facienda. 94. Ut peccatum remittatur sine confessione. 34. Quomodo confessio Deum præveniat. 46. E specula confessionis veniæ largitor videtur. 54. Est ingressus vitæ salutaris. 56. Fit ore. Sit inflammata. 57. Quæ salutem dat, unde sit. 60. Fidei confessio fit ore ad salutem. 61. Ad quid valeat. 71. Fructibus confessionum odore agri. 73. In exitu vitæ convertendum ad confessionis advocacionem. 125. Confessio significata in myrrha. 139. Vid. Peccator.

Confessor sanctius quotidie moritur pro Domino, cum vincit hostes. 128. In eo perfectior virtus quam in martyre. Optat Christum ad suam palam venire. 158. Vid. Sancti. Just.

Conflictus divitis et pauperis in terra spectatur in cœlo. 124.

Confusio inhæret vitiis. 51. Bonorum et malorum in hoc sæculo non turbat bonos. 47. Mixtura bonorum et malorum pensabitur separatione. Confusio futuri iudicii timenda. 125. Criminum. Vid. Crimen.

Congregatio, seu coetus. Et concilio sanctorum omnia impetrant. 152. In oratione negligens sanctorum cœtum dissipat corpus Christi. Ex unitate membrorum salus, ex separatione perniciēs. In congregatione bona, in separatione mala. Vid. Concordia, Unio, Charitas.

Coniuges. Sit unus spiritus in eis, et una virtus. 91. A Deo junguntur et quomodo. 99. Mors conjux diaboli. 158.

Conjugium. Singulare est, quando in duobus una mens est. 89. Non requiritur ab eo qui hic vult certare. 119. Cur permissum sacerdotibus in veteri lege. 92. Connubio peccatorum tota mundi figura dissoluta. 120. Vid. Matrimonium.

Conscientia expulit hominem a Dei conspectu. 6. Mala impellit ad ruinam. 75. Caro haud secunda de sua conscientia. 88. Ex arbore scientiæ frigida, ex arbore sinapis calida fit. 99. Humanis conscientiis aptantur illecebæ temporales. 114. Calor conscientiæ epulonis in tormentis. 122. In inferno anhelat flamma sui criminis. Per Evangelium Christus conscientiam pandit. 125. Reus in iudicio de conscientia plus erubescit quam de incendio gehennæ. Quando conventa a villico. 126. Ex bona conscientia nullum est supplicium damnati. 135. Dolosa nil palam audet. 158. Diluitur Christi baptismo, 171. Timor et tremor conscientie. 36.

Consensus factis semper est æquale, et quomodo. 155. Consilium. Ex consiliis proditur diabolus. 15. Scandalum Balaam. 27. Consilium impietatis quid fecerit. 44. Vid. Impius. Consilio impietatis recepti nil pietatis remanet. 104. Quis secum consulat. Qui deest humanum consilium, mox subvenit divinum. 175.

Consolator. Non deest ei, cui imminet persecutor. 86. Malus consolator diabolus. 15.

Consuetudo deficit, cum miracula geruntur. 155.

Consummatio sæculi ut futura sit. 47.

Contagio gentilis quando sæculi contagione vitaverit. 23. Dicitur peccatum carnale. 39. Oves rabidæ contagione luporum laniantur pastorem Christum. 100.

Contemptus Dei facit nobis tempora mala. 43. Contemptus prohibet ad patientiam. 121. Contempiores legis, ut contumaces fiant. 137.

Contentio mater dissensionum. 110. Furiosa contentio elongaverat a nobis vitam. Ne sit in hereditate contentio, tollatur avaritia. 162.

Contentus quisque debet esse doni sibi a Deo dati. 120.

Contritio ut procuranda. 125. Ad eam convertatur homo, dum ad rationem vocatur. Ut gradatim acquiratur. 167.

Controversia inter quos geratur. 122.

Contumax et rebellis fit peccator, dum contra legem prævaricatur. 116. Ex contemptore fit contumax. 137. Pietas est, de lege non instruere contumacem.

Conversio peccatoris in Matthæo publicano. Lege. 28 et 30. Homo peccat, et Deus convertitur. 43. Conversio sensum, adversa depellit. 46. Hodie fiat conversio. Conver-

sio subita ad fidem, 60 et 61. Peccatoris conversio aliquando debetur sacro magistro, 107. Conversio peccatoris a Christo rogata, 108. Conversio a peccatis Christus veniam promittit, 125. Dominus iudicium moratur, ut peccator convertatur, 167. *Vid.* Penitentia, Timor.

Convictus penes Deum ut accusatus convenitur ad veniam habendam, 135.

Convivium peccatorum cur Jesus adiret, 29 et 30. Convivia sunt hostia animae, 41. Secretum convivii non praesumit latrare non invitatus, 95. Convivium penitentiae Magdalenae mirabile. Semper vivit, qui Christo convivit, 98. In Christi convivio datur quid quid continetur in creatura. Qualiter facieudum convivium, 127. Natales sanctorum non celebrantur in profusioribus convivis, 129. Describitur divitis convivium, 161. Convivio quaerimus superare pondus operis et laboris, 170. Omnia polluta in convivio Pharisaeorum, 171. Convivia longa quid mali parturiunt, 174. In domo Petri Christus non quaerebat convivium, 18. Convivium Herodis. *Vid.* Herodes, Cibus, Ebrietas, Eucharistia.

Coquinae squalores perquirens, cum regium habeat apparatus, totus est animi servilis, 163.

Cor ex ventre operato deponitur ad vitam, 2. Corde intramus ad Deum, 6. Cor penetratur a solo Deo, 50. Inter cor et linguam est salutis negotium, 56. Salutar igne celesti, 57. *Cor arca*, et bibliotheca fidei, 58. Tollendum cor laqueum perditionis, 65. Cor est cælum, in quo regnat Christus, 75. Nec corde peccare, maximum est, 89. Dei est patefacere cordis arcam, 91. Corde loquimur ad Deum, 97. Corde, non corpore, iungimur Deo, 102. Quomodo humilitatibus dissolvantur corda, 116. Ut sulcata et sata germinent corda, 119. Ut Deus tentaverit aperire cor divitis, 121. Cor simulatur a peccatore, ut penitentiam a se extorqueat, 125. Corda illuminanda a Deo, 126. Fraugantur lacrymis parvulorum, 128. Corda, non verba iudicat Deus, 143. Corda hominum innumera crimina patiuntur, 171. Qua aqua corda mundenit. Ut peccata cordis vincantur. Deus invitatur ad habitandum in corde mundato. Deus de cordibus facta mittitur, 9. Quid habet in corde, 15. Aula cordis non est sine vitiorum strepitu. Cordibus per fidem sociatis non officit absentia corporis, 52. *Vid.* Animus, Mens, Sensus.

Cornelius centurio habuit Spiritum sanctum ante baptismum, 60. Corneliensis Ecclesia a Chrysologo specialiter dilecta, 163. Cornelius episcopus Fori Cornelli Pater spiritualis Chrysologi. *Vid.* notat. in eo.

Corona. Subituro gravissima certamina pronuntiantur coronae, 44. Eremitis coronae debentur, et certantibus in mundo, 107. Ad coronam glorie hortati ab Apostolo, 119. Multi currunt, sed catholicus accipit coronam. Pro corona ut currendum, *ad fin.* Tot coronas accipimus quot vitia superamus. Vincenti reservata corona, 128. Militantibus in terra dantur coronae celestes, 144. *Vid.* Miles, Triumphus.

Corpus nostrum est mystica navis, 8. Mortificatur cum anima recedit ab eo. In quid reductur a diabolo per crapulam et ebrietatem, 12. Quid sit. Est lectus doloris nostri, 14. Mortuum sine anima, 19. Humana corpora vinum novum accipiunt, 51. Corporis praesentia nil prodest dum mens abest, 52. Corpus breve nemini doleat, 54. Lavandum, ut Domino appropinquemus, 59. Corporis resolutio ad melius promovet, 101. Corporum occisores non timeudi, quare. Corpus est servus, pretiosus, 102. Inflamatur ad mortem. Est tecum, *vid.* Tecum. Quando corpus sine corpore Deo offeratur, 108. Est hostia, si sit sine peccato. Vivit, quando. Corpus et terra regitur ab anima, 109. Corpus capiunt peccata, et alia. Corpus comitatur animam ad cælum. Corpus febricitans describitur, 111. Corporales licentiae a luxurioso contemendae, 115. Corpus peccati. *Vid.* Peccatum. Quibus magis torqueatur corpus in febre, 114. Corpus Christi liberavit nos a crimine, 115. Corpus et angustia animi, 116. A corrupto corpore scelera sciant, 120. Corpus mysticum reformatum a Deo, ut esse debeat. Corpus nostrum ad quid ornetur virtutibus. Pauperis corpus cur plenum vulneribus, 121. Pecunia dominatur corporibus, 126. Corporis divisa conjunctio, et conjuncta divisio quid nos doceat, 132. In uno corpore Deus homoque miscetur, quomodo, 133. Frena corpori non laxanda, 161. Corpus diversis constat membris, 165. Corpus pulchrum si sit procerum, ad quod fide pervenitur, non cogitatione, 165. Eius incremento nil majus. In lino corporis versatur homo, 161. Corporum curationes a Deo fiunt, cur et quomodo, 176. *Vid.* Membra, Christus homo.

Correctio secreta dum non prodest, succedit publica confusio, 127. Correctio criminosis parit odium. Joannes corrigat a simili, 137. Fraterna est, increpare ut iudex, remittere ut frater, 150. In ea charitas sit libertatis mixta. Et quomodo faciendi. Qui nil de correctione cogitat, de

venia nil sperat, 158. A Deo correptus mox solatur, 165. Quomodo corripitur servus Dei ab ipso Deo in Pharisaeos intonante, 171.

Corruptio deperit in resurrectione, non caro, 117. Corruptio germana mortis quid homini suadeat, 118. Est reum semper noverca, 146. Fragilitatis humanae corruptio ex sanie vitiorum, 167. Corruptum corpus. *Vid.* Corpus.

Corvus avis describitur, 163.

Crapula et ebrietas quae mala faciunt, 1. Cibis noster a diabolo in crapulam deducitur, 12. Diabolus dominatur crapulae, 13. Ut viciat fortes, 41. Avarus indigerem crapulae ructat ad cælum, 121. Mens oppressa crapulis male iudicat, 175. *Vid.* Ebrietas, Cibis.

Creata. Omnia creata a Deo sunt bona valde, 89. Bona a principio, mala facta a diabolo, 96. Solo jussu facta, iterum sola jussione solvenda, 101. Creata perire dolor est. Quid creatis pulchrius? Eorum descriptio, 103. Per se non sunt mala, sed per ea datur occasio delinquendi, 116. Res creatae, fuerunt tamquam Deus ab homine adoratae.

Creatio ex nihilo, 48. Creatio et recreatio ex una eademque potestate, 80. Creatio et nostra recreatio a Trinitate tota, 157.

Creator. Cognoscitur per contemplationem creaturae, 89. Creator omnium Christus fidelibus in salutem, infidelibus est in ruinam. Non constringitur legibus naturae, 90. A principio fecit omnia valde bona, 96. Creatori non perit creatura, sed vetustas perit temporis, 101. Creatori simus devoti, ut nobis sit creatura devota, 103. Creator ab humana ratione non capitur, 151.

Creatura. Nescit an possimum miretur, quod Deus homo, vel quod homo Deus sit, 72. Tempore passionis Christi tota ei compatitur, 77. Fugit injuriam Creatoris, et quomodo, 78. Non obsistit, sed deservit Creatori, 84. Stat inter vitia et virtutes, 89. Tentata arte demonis, 96. Homini creatura juncta Deo in uno corpore, 140. Tota non capit Deum, 140 et 142. In ortu Christi non est deleta creatura, 144. Terror creaturae, quae Deum videre non poterat, 147. Mala ob id. Tota concurrat ad prandium Creatoris, 163. Omnes creaturae pavent ad Dei conspectum, 6. *Vid.* Creator.

Crede. Corde creditur ad iustitiam, 58. Totum habet homo, qui credit, Deum auctorem, 56. Credenda divina mysteria, 59. Quomodo credimus in Deum. Fides unde, 60. Quod credendum est, cordi, non chartae mandandum, 61. Quod corde credimus, ore fateamur. Credenda remissio peccatorum, et carnis resurrectio quare, 61. Interrogatio quomodo non convenit credenti, 62. Credendo nobis veniam damus, desperando labimur in peccata. Nolunt referri visa, qui volunt audita non credi, 66. Credens se filium Dei generi respondeat, 68. Quid valeat credere ostenditur, 71. Dementia hominis nolle credere quod sibi desiderat evenire, 74. Alte dubitat, qui altius credit. Nec decipitur, qui difficile credit, 79. Cito credere, est cito cadere. Mundus creditur non viso Christo, 83. Cautela est tarde humilia de Deo credere, 90. Zacharias in se habuit regulam credendi, 90. In pace multi credunt in Christo; at in persecutione pauci martyres, 97. Jesus se Deum obscure manifestat ad credulitatem nostram, 102. Priores futura, posterius praeterita credunt, et quomodo, 110. Sine causa credit, qui se natum ut periret credit, 118. Resurrectio credenda monstratur exemplis. *Vid.* Resurrectio. Christo fideliter credendum, 119. Credere non meretur revertenti ab inferis, qui Christo non credit, 123. Credulitas sentit Deum, 131. Magi principes credulitatis gentium, 150. Quae Christianus credere habeat, et quomodo, *late*, 85. Christo noluerunt credere Iudei, 125. Et ne ab aliis ei credatur tentant, 151. Eleemosynarius credit aeternam in alio saeculo vitam, 54.

Creditor quando sit debitor, et e converso, 88. Caelus totum debitum charitate compensat, 98. Caelus praesens ubique et semper est, 126. Nec fraude praevenitur.

Creditum. Quanto majus est; tanto majus debitum, 26. Differre est inveterandi debitoris, mox solvere honesti, 125. Credita Dei dissipans, quid, 125. Creditum innocentie servans, usuram poenae non solvit, 167. Divinum creditum humana cautione non eget, 62.

Crimen. Crimina filii sustinet pater, qui nuditatem non sustinet, 5. Amatores criminum virtutes accusant, 52. Crimen conscientiam vitiat, 62. Beati quos crimen non tangit, 91. Crimini suffragia ex mala divini verbi interpretatione, 113. Crimini succumbere, est vivere peccato. Exempti ab omni crimine per corpus Christi, 115. Increpent crimina, dum succedunt, 116. Crimen per peccatum dominatur. Origo criminum est furor, 117. Crimini confusio quid agat mali, 120. Crimen, non persona perit in resurrectione, 117. Crimini magnitudo perdit virtutum magnitudinem, 127. Aves criminum hasta crucis pellendae, 171. Testes criminis Herodis qui, 174. Quod est criminis,

non potetur esse natura, 11. Criminis magnitudo ex loco, persona et officio probatur, 54.

Cruclitas non est parvus, quando, 132. *Vid.* Afflictio. Cruclitas fuit, quando se dilatare videt, 132. Semper possidetur a phrenesi, 173. Cur Marci se adiciat crudelis, 153. Cruclibus misericordia non ferenda, 127. Cruclis in pauperem fit scilicet in se, 123.

Crux portanda post Deum, non ante, 51. Est lignum vitale. Per crucem maiora reddita quam amiserimus per arborem perditam, 60. Ardeat accepta ab Andrea et Petro, 153. Eam nobis volebat auferre diabolus, 150. Crucis hasta pellende sunt aues crinum, 171. In arbore crucis vela mentis tendenda, 8.

Culpa et ultio omnia auferrebant, 42. Ex culpa quid acciderit naturae, 87. Ex culpa perdimus fiduciam vultus, 93. Culpa unus defluxit ad omnium poenam, 111. In resurrectione culpa perit, non homo, 117. Culpa damnata in ortu Christi, 144.

Cultus divinus ratione praestandus, 109.

Cunabula materna suscipiunt hominem vagientem, 153. Cunei. Sunt agmina viatorum, 43. Haud necessarij ad carnem arcendam, 174. Cunei hostium, 132.

Cupiditas. Praeceptis ad census quid faciat, 1. Acquiritur de questu, de habendo, 7. Est mors, vel nox, 8. Ei jejuna, qui pauper non jejuna. Satisfacit avarorum cupiditati Christus, quomodo, 35. Opprimunt cupiditas, 29 et 30. Manum arida facit, 32. Quis incendia cupiditatum non laesus a fumo transire potest? 89. Cupiditas divitiarum, 104, per tot. Humana illudit mentem, 117. Quomodo fiat humana mendicitas, ut inhumana cupiditas prolatur, 121. Praeceptis et incauta quid faciat, 162. *Vid.* Avaritia, Divitiis.

Cura terrenorum despicienda, 163. Nulla cura est dura, cui vita est clara, 167.

Curatio mulieris incurvae quae, 105, per tot. Curae iniunctus, qui curam, nec sanari desiderat, 113. Sanatus, si non permanet in cura, peccat: iteni si relinquit ignem, ferrum, medicamenta, 114. Non curat, qui infirmantis expectat arbitrium. Peccatum facit curam esse languorem, 116.

Curiosi stellarum et orbis, sed propriae salutis ignari, a Domino arguuntur, 164. Nimia curiositas improbat, et damnosa. *Vid.* Astrologus.

Currere qui scit melius, coronam accipit, 119. Ut hic currant Judaei, philosophi, haeretici, et Christiani pro corona gloriae. Currere debemus fidei cursu pro corona quomodo.

Cyprianus martyr de diabolo triumphans virtutum nobis reliquit exemplum, 129. In die mortis illius adstabat turba malorum, in festivitate multitudinis fidelium letatur.

D

Damnatus. Damnati novissimo iudicio inhabiles sunt ad ecclesiam, 122. Damnatus erat filius vocetur ab Abraham, 129. Nil habent cum misericordia, 124. Sunt in ira Dei, 137. De felicitate beatorum magis torquentur quam de gehenna, 66. *Vid.* Infernus.

Daniel vidit Deum Patrem judicare, et Christum, quomodo, 131.

Dapes variae ex hominum sententia debent enutrire corpus, 165. *Vid.* Epulae.

Dare Deo debemus quod vult, ut quod volumus recipiamus ab eo, 41. Qui non dat, non queratur, si non accipit, 103. Da Deo quod potes, et eris acceptus, 110. Nostra dare debemus in eleemosynam, alienaque celeriter reddere, 123.

David propheta agit medicum peccatorum in primo psalmo, 44. Ut oret pro venturo Messia, 45. Et pro se, licet sanctus. Psalmi dicuntur Davidica cithara, 115. Prophetica melodia, 116. David, persequente Saul, recipit victoriam, 150. Davidica cithara personanda in rebus peccatoris, 6. Quid egerit David fistula et cantu, 10. Pater Josephi vigesima octava generatione, 145.

Demoniacus ut curetur a Christo, 51. Cur debeat offerri ad Christum. In eo patiebatur daemon. Cur Christus requirit in eo tempus passionis. Quomodo patitur, 17. *Vid.* Obsessi.

Demon. *Vid.* Diabolus.

Debita Deo reddenda, vel orandum, ut dimittantur, etiam non intellecta, 125. Debita remissa a Christo in passione. Priora pro nobis Christus solvit, 125. Debita solvere vix sufficienti non sunt augenda indebita, 137. Petere plus debito, est exigere fraudem, non tributum.

Debitor non solvens pacta callidus est, 5. Verecundia utilior, dum ejus credita diffamantur, 9. Verecundus mox promissa solvit, 56. Semper debere auxilium est, 88. Ubi creditor est debitor, et e contra, ibi contractus est auctor.

Debitoribus ditatio crescit ad gratiam creditoris, 89. Ejus promissio expectanda. Debitum Deo charitate compensatur, 94. Quantum debeat homo Deo. Debitoris invicemendi est, aut differre credita, aut promissa denegare, 125. Honesi vero mox utraque solvere. Homo se accusat debitorum Deo. Si debitoris auferatur pudor, violatur innocentia, 128. Humanum est, quod debitor querat compendia fraudulenta. Debetor noster, et debili exsecutor est Deus, quomodo, 25. Debitorum modos solvere, lucrosam, 126.

Decalogus. Ejus praecepta si non observentur, quid mali eveniat, 169. In eo latebat Christus.

Defensor legis fit ejus inimicus, quomodo, 96. Defensor debet esse miles, non concussor, 137. *Vid.* Miles.

Deformitas invitati est injuria invitantis, 25. Deformitas hominis ex brevitate corporis, 163.

Deicide fuere Judaei, quomodo, 172, cum notat.

Delicta. Qui delicta discutit, prodit, 3. Ea non videt vis amoris, 21. Compensantur dolore, 50. In delictis habetur homo voluntarius, 35. In iudicio de delictis misericordes non judicabuntur, 42. Dulcia lenocinantur delictis, 74. Qui in delictis perambulavit, in verticem habet diabolum, 105. Nostra delicta morte Christi deleta, 110. Praeveniunt delicta, ut conculecentur, 116. Quomodo decipiant nos. Non poterant ante superari, quam peccatum per Christum extingueretur. Delicta habent lethalia blandimenta, 117. Delicta finiuntur in resurrectione carnis, 117. Delictorum mortis ablata est imago conditoris, 120. Delicta remissa a Christo patiente, 125. Proximo dimittenda, 159. Utile est ante delicta scilicet veniam providere, 2. Quomodo effuganda de cordibus nostris, 171. *Vid.* Peccatum, Vitium, Crimen, Debitum.

Descendere jubetur Zachaeus, ut ascendat, 54.

Deserta. Disciplinarum, non hominum, non locorum erant, ad quae Joannes praedicabat, 167.

Desiderium. Christianorum dirigendum ad coelestem habitationem, 129. Malum est propriis desiderijs mancipari, 152. Est filius amoris, 147. *Vid.* Amor.

Desperare. Qui desperat, ante omnia peccata dilabitur, 62. Desperato potest Deus reddere quod promittit, 90. Ad eorum curam ibat Christus, 16. Deus desperatis dat salutem, 63.

Desperatio inter omnia mala pejor in adversis venit semper extrema, 83. Exprobrata apostolis. Procul sit a peccatore, 94. Desperatio serva mortis quid persuadeat homini, 118. Prosterant hominem, 71.

Destitutio. Ab ea semper incipit diabolus, 104. Destitutio corporis peccati qualiter fiat, 113.

Devotio cauta remuneratur, servitius praesumptrix punitur, 109. Pene Deum sit magis cauta quam pene homines. Perfecta devotio hoc debet imaginari quod regi, 147.

Devotus animus infulus beneficiorum crescit ad obsequium, non ad superbiam, 142.

Deus dicitur homo 3. Ejus nomen et misericordia, 6. Vita aeterna, 19. Exsecutor et debitor, 23. Soli, et medio equiparatur, 53. Jussu omnia facere potest, 54. Est ubique praesens semper totus, 54. Mors apud illum est somnus. Deus, qui ubique est, quo se ipsum fugiat non est, 57. Magnus Dominus vel in corpore nostro, 40. Ex nihilo cuncta perficit. Curat jussu, 49. Cruciat demones, 52. Ejus providentia, 18. Ut iram habere dicatur, 43. Nostrorum non indiget, 22. Quomodo ministrat gloriam beatis, 24. Ad ejus conspectum omnia pavent, 6. Post jejunium non querit panem, 12. Est Dominus sanitatis, 15. Quomodo dicatur uti passionibus, 53. Non inquinat sensibus, vel humanis cogitationibus, 55. Vulnera peccatorum, non corporum, Dei conspectum offendunt, 55. Audit tacentes, videt absconditos. Non minoratur in homine. Non potest solidari ad tactum creaturae suae, 56. Ubi Deus, nullum est peccatum, 44. Non manducat neque esurit, 11. Dei bonitas, 25. Videt cor hominis, 50. Creator boni, 11. Dat posse quod jubet; et facit quae praecipit. Hominem manu, cetera verbo creavit, 55. Dat et tollit temporalia, 46. Deus solus, sed non solitarius, 57. Deus Pater habet Filium, et quomodo. Multos filios habet per gratiam, unum tantum per naturam. Filius Dei coaeternus Patri, 58. Filius est germen permanens in aeternum intra aeternum Genitorem, 59. Deo nil aliud potest, 58. Deus unus est, sed Trinitas, 60. Deus Pater non generat Filium, 60. Omnipotens, 60 et 62. Est omnipotens; in se, ex se, et semper secum habet Filium, 61. Deus nec fraudat, nec fraudatur, 62. Furata tenet, negata possidet. Deo salva est ratio sua semper. Filius Dei semper fuit, 62. Deus Pater Filium generaliter, nobis dum revelat, 62. Deum nec absentant loca, nec tempora representant, 65. Ex se dat, non a se petit. Deo non fect, quod homini fect, 65. Auctor temporum. Inter Patrem et Filium omnia geruntur amore. Dei promissio certa, 68. Inaccessas mente se communicavit homini, 69. Deus homo factus coetitur adversa. Moritur. Docuit orare. Ut Deus sit pater.

71. Deus homo est pator sanctorum, 72. Deus est regnum et totum in se regni continet potestatem, 73. Non minoratur in carne, 76. Non videtur in loco perire, 80. Dei Filius contulit humanitati, quod semper cum Patre possidet, et Spiritu. Recreat ad salutem, qui creavit ad vitam, Deus Trinitatis nomen est, 83. Deus omnipotens, quia omnia peccata donare potest. Deus est, qui vivit et moritur, resurgit ex vulnere, 84. Non discit litteras, sed docet, 85. Dat loqui, et tacere, 86. Deus quis sit, absque quo non est alius, quomodo, 88. Omnia a Deo creata sunt bona, 89. Desideratus, incognitus, et angelis invisus, cognoscitur ex Joanne, 90. Claudii et aperit ora hominum; facit ex sterili fecundam, et e contra. Potest facere quod vult, et desperato reddere quod promittit. Deo velle est facere; dare, promittere. Apud Deum nullus reatus, ubi nulla culpa, 92. Cum stat, corripit, cum sedet iudicat; prostratus conjacet, cum decumbit, 95. Deus est in capite Christi, et in pedibus evangelizationis pacem, Omnia bona a principio fecit; quidque fecerit homini, 96. Deo non perit, quod ipse custodit, 97. Testis fraudis et laboris. Dei infirmum fortius est hominibus; stultum sapientius; minimum tota magnitudine mundi magnificentius, 98. Quod vult potest, 100. Auctor vite, non mortis, 101. Ut valeant cognosci ejus profunda mysteria, 101. Car mortem cum auctore non exstinxit a principio. Ejus jussio firmat aquas super coelum, etc., in carne se manifestavit obscure, ut fidei daret locum, 102. Verbo fecit omnia, et refecit, ex nihilo creavit, ex aliquo reparat. Deus est via, veritas, et vita, 108. Non est auctor mortis, 112. Deus fraude non prevenitur, 126. Corporeis oculis non videtur, 131. Nec quantus est, sed quia est. Est diversa substantia, et imago ab angelo. Deus Pater loquitur ad Filium, cum dicit: *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. Ante humana in corpore suscepit obsequia, quam beneficia homini divina concederet, 136. Deus est Verbum, 137. Deus super Joannem, etc., 137. Intra thalamum suum solum Virginem capit, 141. Totum est possibile Deo. Attendit corda, non verba, 143. Teneri locis non potest, qui totus ubique est, 145. Non est ejus in carnis Veritas, et quomodo. In utero plasmatur hominis. Deus cepit Virginis uteri magnitudo, 144. Deus verus de Deo vero, homo verus de Maria. Deo radiante, aspectus animorum sauciatur, 146. Deus in carne honor creatura, non injuria Creatoris, 148. Deus fugit homine persequente, 150. Flui non potest, 158. Deus Pater testis sui Filii, cur, 160. Est nobis rex, dominus, et pater, 163. Nescit arctari tempore, 167. Cur magna reliquens amat minora, 168. Sic sequitur perdita, ut teneat que reliquit. Amissa sic invenit, ut quae servata sunt, non amittat. Capit omnia, nec ab ulla creatura ejus capitur: se coarctat in nostro corpore, 170. Immensus circuit, apparet, videtur in locis. Cur appareat in rubo, columna, nube. Humanum cum vult Deus, facit esse divinum, 103. Profusus in largiendo, non erit in reddendo durus, 25. Deus non potest mentiri. Cur claudat vel aperit oculos, 21. *Vid. Pater celestis, Trinitas.*

Deus erga homines. Dei Patris amor in filios, 3. Pater celestis. Dei affectus in malos filios ad eum redeuntis, 5. Pietas miscuit hominem et Deum, 5. Pastoris inducit personam ad ovium utilitatem, 6. Miseretur salva iustitia. Quid det pro humana misericordia, 8. Agit nobiscum ne quid pereat in alio saeculo, 9. Corda meliatur, non manus, nec loca. Gratis dat omnia, quae habemus. Parva possit, maxima redditurus, 9. Adjuvat non in bonis, 11. In nos jejuna. Ad nos descendit diabolus milites superatus, 12. E caelis ad inferos descendit, ut esset resurrectio mortuorum, 15. Qualis amor Dei in pauperes, per totum. Quod pauperi injuria est, Dei est honor, 14. Cibus pauperis saginatio Dei. Ejus bonitas est circa malos, 15. Quare in homine ad hominem venerit. Homines quaerit, non humana, 18. Mittit flagella ob culpas nostras, 20. Dormit quando nos invadunt tempestates. Sibi immutabilis nobis mutatur, 25. Eleemosynariis centesimam usuram promittit, 25. Suscipit pauperes, et divites non repellit, 28. Velatur humano corpore, nos ne terreat, 29. Abstergit humana vulnera, 36. Amore pauperis vendit regnum fragmento panis, 41. Tantum petit ab homine, quantum scit illum habere. Dei misericordia differt iudicium ad mortem, 43. Est debitor misericordiae. Homo peccat, Deus convertitur quomodo, 45. Nobis militat ad salutem, 46. In humanitate charitatem ostendit, 47. Humanis se aptat angustiis, ut salvet nos, 48. Quos odit, declinat. Parens per saecula, 49. Ex gratia subvenit infirmo ad alterius fidem, 50. Deus revertitur ad peccatores, si ipsi convertantur ad eum, 20. Deus, quem videt, ad gloriam vult videre, 54. Quaerens peccatorem, non peccata, sed hominem quaerit. Hominem enim peccata quaerit, et pro ipso Tartara penetrat. Oblationes, ex rebus alienis non acceptat. Amor Dei cognoscitur ex generatione humana, 55. Deus Pater dat totum ad salutem. Vocat popu-

los per ora sacerdotum, 62. Deus quaerit Symbolum a nobis, ut nos credamus. Dat nos se non videndo videre. Amari ab homine perquirat. Dat vitam mortuis, desperatis salutem, fetentibus vigorem, 63. Fecit creaturas ad servitum hominis, 69. Etiam angelos. Se communicavit homini. Tentat nos, cum sinit ire ad laqueos temptationum, 70. Commovet Christum terris, ut diabolus vinceret. *Ut sit panis*, 71. Amore Dei in utero adoptati, ut liberi nasceretur, 72. Dat hominem sentire divina, 79. Et cogitare divina, 81. Gratius odoratur sanctitatem cordis quam incensum Arabiae, 87. Currit per veniam hominum, 90. Delinquentium gemitus esurit, sicut lacrymas peccatorum, 93. Delictum nostrum charitate compensat, 94. Majora tribuit quam rogatur, 95. Quid homini fecerit a principio, 96. Refert ad messem collectionem zizaniorum et tritici, quomodo, 97. Vocat omnes absque discretionem personarum, 99. Martyribus amicus, 101. Creavit omnia propter hominem, 103. Repetit animas sanctorum, 104. Per Paulum rogat hominem per misericordiam, cur, 108. Per misericordiam dilatat viscera, et alia facit. Fidem, non mortem quaerit. Placatur voluntate, non necesse. Deo placet homo, si bene vivat: placatur hostia Deus si sancte offeratur, et si immaculata, alias exacerbat, 109. Acceptat ab homine id quod ipse dare potest, 110. Naturam fecerat ut homines crearet ad vitam, 111. Pro magnitudine vulnere addidit magnitudinem medicinae, 113. Homini, non peccato largitus est gratiam. Infundit pietatis marem ad defendenda peccata. Hominem perquirat hominis tantum amore, 114. Avide inquisitor humanae salutis, quomodo, 121. In paupere clamat ad divitem. Spretus in paupere, non subvenit, ut pater, 122. Omnibus pro suo munere prospexit ad salutem, 123. Pauperem et divitem et conspectu ponit, ut vicissim curentur, 124. Morienti Deus apparet ad iudicium, 125. Hominibus formam hominis demonstrat, ut videatur, 131. Dat munera divina. Cum fugit peccatorem, parit, 21. Deo unitas accepta non singularitas, 152. Meritis martyrum Dei dona sunt, 153. Hominem resumpsit ex utero mulieris, 145. Nascitur, ut reficiat nostram. In ambigua aperit veritatem, 145. Amore modum levitat, timore labentem, 147. Cur humanam assumpsit naturam, non angelicam. Vult se videri in homine, cur, 148. Deus adest, qui non est homo qui adest, 156. Quae beneficia dedit homini, et quae reparaverit amissa, 161. Deus requirit nostram servitum, humano more, cur. Redarguit dubitantes de suis promissis, 163. Dubium in fide mittit ad corvum, cur. Quos corripit, mox solatur. Quantum se deponat hominis more. Pater noster curam sumit de nobis. Mori non potest, cui vita Deus est, 166. Recipit peccatores, quos sanctificat, cum propinquat, 168. Deus non est criminis receptor, sed hominis. Gaudet de reditu peccatoris. Amor in nos ostenditur, ex quo, 170. Cur protegat sicut Agnora et Gallina. Errantem ovem quaerit ut pastor. Mutat et commutat sua officia, ut nos mutet in melius. Operariis suis praemia promittit. Dedit nobis omnia. Beatis ostendit aeterna et gloriosa, 176.

Homines erga Deum. Ad Dei conspectum intramus corde, et per gratiam, 6. Ad ejus conspectum omnia pavem, sed homo exultat, et cur. Deo debemus quod nascimur et sumus. Deo negare quod vult, est velle sibi Deum negare, quod desiderat, 8. Deo filii arietum offerendi, et qui, 10. Ad Deum ducendus est proximus, etiam trahendo illum, 10. Deo aliquid dandum, 12. Iter ad Deum impeditur a demone, 16. Ad Deum per Deum pervenitur. Deo consignanda opes in paupere, ut serventur, 23. Non movendus loco, 34. Tactus a creatura non sordidatur, 36. Publice laudandus ob gratias acceptas. Fugitur Deus a peccatoribus, 38. Qui audit supplicante, Dei auditum sibi aperit, 43. Quod non placet astare Deo, est surreptio diaboli. Dei contemptus facit nobis tempora mala. Deo vero cognito gaudendum, 46. Dei lumine opus est in opere Dei, 51. Revertitur ad peccatores, si ipsi convertantur ad eum, 20. Oblationes ex alienis rebus Deus non acceptat, 54. Amor Dei cognoscitur ex generatione humana, 55. Dolor non posse de Deo loqui, quod sentitur, 57. Munera Dei cum redduntur, non amittuntur, 59. Accedentes ad Deum sint mundi corpore et animo. Quod sit Deus, credendum, 61. Qui Deum videre cupit, visionis ejus teneat mensuram. Humana quae Dei sunt homo non capit, 62. Terribilis, quod homo detur caelo, quam quod Deus detur terris, 67. Sed amantius quod iudicem mutaverit in patrem. Dei nomen aut honoratur ex nostro actu, aut blasphematur, 67. Divina beneficia nos expavent, 68. Cum timore custodienda. Qui se filium Dei credit, generi respondet. Ejus anorem non capit homo, 69. Omnia divinitus gesta sunt paventa, 70. Timor cum Deo loqui, 80. Coram Deo magnus, quantus erit penes homines? 88. Apud Deum esset justum munus est divini, 89. Cautela est tarde de Deo humilia credere, et tardius contumelias sentire, 90. Amore

deletur debitum cum Deo, 94. Deus inhonoratur si ejus facta humano modo tantum exponantur, 95. Miratur homo quod Deus vexetur humano in corpore, 104. Apud Deum sit causa devotio, et cur, 109. Divinus charitatis non potest homo simile reddere, 110. Homo sit peccator, ut Deus sit justus, 112. Deo quis tantum famulatur, quantum mundo servivit, 114. Homo est debitor Deo, cur. Coram Deo non gloriatur homo de justitia, merito, etc., 123. Qui in causis hominum, non Deum timet facile a justitia deviat, 127. Homo sequatur Deum, non præcedat, quomodo, 131. Evasperatur Judæus videns Christum Deum, cur, 131. Quæ a Deo petenda, 132. Deum timeat omnia que timeantur, 144. Tristatur creatura non valens Deum videre, quomodo, 147. Amor erga Deum qualis esse debeat. Amandus cupit videre Deum. Homo in terrenis sit Dei vicarius, 148. In se vadit, qui in Deum vadit, 152. Vero Deo contradicit, qui se Deum facit, 153. Dei imaginem portare recusat, qui idoli portat personam, 155. Deum querere et nescire querere, magis necessitas est quam scire, 157. Paulus Dei amore peccabat in Deum ex ignorantia. Deum nasci non vult propterea, 158. Soli Deo tenetur homo servire, 16. Dubitans de presentibus, cum futura jam sentiat, deputatur ignibus gehennæ, 163. Cum Deo commorantibus vitæ subsidia non desunt, 166. Deum non violat peccator propinquus, 168. Peram, ponem et æs, quod portare debemus, Deo jubente, 170. Invenitur ad habitandum splendore civitatis, templi et cordis, 171. Dei Filium dum Joannes revelat, suscipit mortem, 174. Servi Dei stant, non jacent, 15. Mala patiuntur ad coronas.

Dextera Domini est Christus, 53. Virtus est opus dexterae, quomodo, 9. Christus revocat apostolos ad dexteram, 78. Fugiamus quæ a sinistris sunt; si a dextris astare desideramus, 9. De dextera ad sinistram transire quid sit, 168. *Vid. Sinistra.*

Diabolus, seu dæmon, auctor desperationis. Quid desperatio faciat, et mercenario suo, 2. Vellet homines criminosos fieri, criminumque magistros, 2. Nec sinit eos exsultari, quare. Diabolus est mendax, et porcos, et quibus pascatur, 3. Saginatur vitibus. Non tollit famem. Auctor mali, et quæ mala agit, 11. Tentat primordia virtutum. Eastingit bona in ipso ortu. Nequam per se, nequior provocat, 12. Saturatur ex culpis. Cibum in crapulam vertit. Qui sint ejus milites, et quid agant. Dolis pognat, ubi non appetunt vires, 15. Dominatur crapulationi. Elevat ut præcipitet. Lapsus querit. Sæpe victus non cedit. Promittit ut fallat. Dum petit adorari, quæ faciat mala. A Domino repperçus contra nos movet. Etiam tempore quadragesimali, et quomodo. Est inimicitiarum princeps, 14. In monumentis habitat, 16. Gessit homines sepelire vivos. Mala patitur, ut homines intereat. Quibus fraudibus utatur, ubi aperte non potest expugnare. Curat ne homo redeat ad Deum, 16. Non possidet hominem, nisi a divina servitute subductum. Injuste lamentatur de tempore, 16. Mutat fetores. Cœnum petit. Mittitur in gregem porcorum. Cur porci moriantur. Omnia perdere cupit. Cruciat de vita hominis, vivos ingerit sepulcris, mortuis cibos apponit, 17. Culpa diaboli ad hominis penam redundat, et quomodo. Cur regna promittit, habetque ipse in sepulcris, 17. Promittit superna, ut ad inferna protrahat. Adulatione utitur. Timet, et simulat. Et cum legione ad unum. Est miles desidiosus. Sordibus, et cœno delectatur. Ejus odor nec sustinetur a porcis. Avis cœli nidificat, et fructificat, 19. Ex angelo effectus diabolus, 26. Ejus laqueus est superbia. Abstulit humana, dum divina promissit, 27. Ejus scandalum. Scandalum fecit diabolus. Describitur ut spiritus, 52. Quomodo humanis angustetur sensibus, surdus mutusque dicatur. Antiquus refugia, sensus hominum obsessit, 52. Fallit homines, ut mala obsessi credantur naturalia, incurabilia, lunatica. Pacem penitus erevit, 53. Diaboli latrocinium collocavit hominem in speluncam, 63. Ab eo est omne malum, 67. Diabolus dicitur malum, quare, 70. Ut nos decipiat, et trahat in peccata, 71. Tentatio diaboli est prævia ministra ejus, 72. Mundum reddidit inmundum; hominem traxit ad mortem; et affectum commutavit in parricidium, 96. Bonis mala superseminavit ad nostram ruinam, et quæ. Fraude contendit, ne creatura in suo statu consistat, 96. Seminat hæreses inter fideles, inter sanctos peccatum, inter pacificos lites, dolos inter sapientes, inter innocentis nequitiam, cur, 96. Laborat justos capere, non possidere peccatores. Ad ruinam hominem impellens derelinquit, ut intereat. Gaudet nostris malis, et alia. Hominem non vult habere, sed perdere; cur. Servis dormientibus supersemnat mænia, 97. Infamat Dei servos, ut penam vice præmi reportent. Nostrum damnum suum computat lucrum. Dæmones dicuntur aves rapacis, voraces, aereæ, 98. Machinatus est in vitam, 101. Incipit a destructione, 104. Ejus descriptio in muliere incurva, 103. Obscundat ma-

lis voluntatibus, et turpissima servitute domatur. Arte decipit. Oneribus peccatorum deprimit homines ad terram. Equitat in verticem eorum, qui perambulant in delictis. Ad peiora impellit, qui suo studio vadunt ad mala. Quomodo honoret servitutem sibi ab homine factam, 114. Conturbat passiones hominum ad lapsum, 115. Habet pro conjuge mortem, 118. Qui contra D. Appollinarem fecerit, 124. Promittit mala, non bona, homines nec æternos vult, nec temporales, 131. Angelus commutari maluit in diabolum, ne hominem plenum gloria videret, 148. Feminam Evam dolis aggreditur. Insanit ad firmitatem fidei, et tentat sciendere concordiam, 149. Volebat nobis sufferre crucis vexillum, 150. Quid sentiret de virtutibus Christi vir facti. Nato Salvatore, genuit numerosa portenta, et cur, 155. Diaboli locum tenens fuit Herodes, 155. Circuit ut devoret, 170. Mentitus fuerat se Deum. Invidia fecit diabolus ex angelo, 172. Christi passionem degustabat in capite Joannis. Siliens, 174. Quomodo sit supersator, 96. Dæmonis surreptio, quod oratori mane non intramus Ecclesiam, 43. Christus et homo erga diabolum. Diabolo qui se jungit, est dæmon unus, 5. Diabolo ignota sint nostra bona, 7. Eo victa vitia nil valent, 11. Impugnandus dimittente Christo. Christo vincitur, ut cedat Christianis, 2. Capitulum suo laqueo, quando primis tentationibus resisit. Coram Christo perdit artes, 16. Signa sunt diaboli ad ruinam. Non prævalet vigilantibus, et sobriis, 12. Jejunantibus nobis esurit. Deus descendit, ut diabolus vinceretur. Reprimatur a Christo ejus ausus, 12. Ex consiliis proditor, 13. Cavendi dæmones, non timendi, 16. Fugantur solo nomine Christi. Ab homine trahuntur ad Christi presentiam. Dæmones non cedunt, nisi victi; non laedunt, nisi jussit. Ex vitis nostris habent potestatem nocendi, quam ex virtutibus perdunt. Christi transfusio liberavit nos a dæmone, 17. Ad autem Christi torquetur dæmon, homo liberatur. Ab obsessis patitur mala. *Vid. Obsessi, Dæmoniaci.* Timet iuermem, fugit armatum, 17. Nisi Deo permittente, nec prævalet contingere porcos. Quando homo cœperit sequi dæmones, 38. Non est dæmon, qui Christo non cedat, 51. Dæmon torquetur in obsesso. Diabolus confunditur a Christo, 52. Fugatur, et vincula solvantur. Diabolo non detur locus, 53. Statim paret Christo, ne mora sibi sit damosa, 63. In terra sit diaboli voluntas, 70. Dæmonis insidie a Domino vigilante panduntur, 97. Quomodo mala dæmonum vitentur, 98. Nil potest in homines cautores, 105. Christo regnante, diabolus peribit, 139. Superatur a Christo in publico conflictu, cur, 151. Qui jocatur cum diabolo, non gaudet cum Christo, 153. Diabolo renuntiant, qui festinant ad Christum pervenire, 158. Mitis bellator expugnat diabolum, 170. Vincitur a suis olim victis. Quid valeat ad Deum, 172. Divinæ virtutis est dæmonem proprio truncare mucrone, 57. Dæmon captivus hominis ab adventu Christi, 18.

Dicere ex ordine proposito sæpe non possumus religiosa necessitate, 114. Auctoritas dicentis contumeliis vacuatur, 131. Dicere timet concionator, ne auditoribus contemptioribus obsit, 137.

Dies qui Jesus locutus est de sero, quæ fuerit, 21. Dies gratus, sed gravior serenus, 41. Dies Dominicus a Christiano servandus, 103. Dies moritur, et resurgit, 118. Die non tenetur conditor dierum, 131. Christus propter nos diem suscepit et tempus. Dies illustratur corona martyris, 133. Dies verus illuxit, quando Dominus natus est, 139. Dies salutis agnoscendus, 161. Christus æternus dies, 170.

Dignitas. Dignitatem non invadit, qui sine infulis dignitatis est, 109. *Vid. Domus.*

Dii gentium criminosi, 57. Ignorentur ab eo qui vult scire Deum, 61. Captivitas multis diis servire Dii fecerant non videre Deum, quem homines videbant, 62. Ut infamarentur in kalend. Januarii, *late*, 135. Dii multi a dæmone figurati, ut unus, verusque Deus nesciretur, 16. Gentes diis innumeris serviebant, quia verum Deum ignorabant, 18. Dilabi. Dei nutu cuncta dilabuntur, 176.

Dilatio. Debitoribus dilatio crescit ad gratiam creditoris, 89. Differtur sermo, cum tempus dicendi elapsum est, 121. Dilectio. *Vid. Amor, Pax, inimicus.*

Diluvium ad expiationem mundi, 69 et 163. Ab eo tempore aperitur sacramentum jejunii quadragesimalis, et non ultra, cur.

Dimittere. Peccata in nos dimittere debemus ex Dei mandato, 139. Alias nobis non dimittuntur. Quomodo dimittenda. Dimittendum proximo, 68. *Vid. Oratio Dominica.*

Discere. Humana ut possumus, tota vita brevis est quanto magis divina, 112. Ut discatur, 101.

Discessus Dei ab anima causat ei mortem, 19.

Disciplina aspera sensibus immaturis recipitur amore, 108. Disciplina opifex succurrit naturæ imperfectis, 133. Disciplina quadratæ fidei est in Quadragesima, 11

Discipuli Christi confugiunt ad eum in tempestate, 20. Suscitant Christum. Quare ad dormientem confugiunt, 21. Cur Christum sequantur ad suam patriam redeuntem, 49. Eorum impotentia in curando demoniaco magistro attribuitur, 51. Ut fugent daemones a gentibus. Non sanant demoniacum, cur, 52. De resurrectione Christi nuntantes revocant ad fidem, 76. Pueri vocantur, quia erant parvuli in fide. Discipuli Domini in tenebris passionis relict. 78. Dicuntur fratres Domini, 80. Magistrum fide sustulerunt vivum. Conflictus fidei peridiaeque discipulorum, 81. Pace confirmati a Domino. Confortati. Christum a mortuis rediisse credebant in anima cum sola imagine carnis. Bella cogitationum discipulorum. Verba Christi ad discipulos: *Videte manus meas et pedes*, declarata per discursum aureum, 81. Invitantur ad renovandam vulnera. Tardius credidere ex amore. Et ex magnitudine causae. Poena Dominicae passionis transierat ad discipulos, *late*, 85. In orbem missi, ut sint spes omnibus qui sibi desperationis causa fuere. Eorum in credendo mora est firmamentum nobis. Terror ex Judaeis, et facinus mortis Christi concluderat domum, et corda discipulorum, 84. Conflictus Christo ablato, sed reddito pacifici. Internam aeternaque pacem illis offert Christus. Missi a caritate Christi ad patiendia mala. Etiam ad remittenda peccata. Discipulus est infamia magistro, si illius non sequatur institutum, 94. Et discipuli probitas laus est magistri. Discipuli credebant Domini tactum esse solo corpore, 100. Discipulorum labor et poena in discendo litteras, 101. Discipuli Christi armantur ad Synagogae interitum, cur et quomodo, 157. Eorum fuga excusatur a Christi fuga in Aegyptum, 150. An culpabilis fuerit, 153. Discipulis Christi beatus promissa, 161. Cur bini a Christo missi, 170. Cur prohibentur tollere quicquam in via. Quomodo ederent non lotis manibus, 171. Discipulus scientiam non obtinet, si pro sua voluntate doceri contendit, 175.

Discordia concors inter ignem et aquam, 164. Discordias gentium pacificus praetor suffert, 170. Discordias et lites suscitavit diabolus in Quadragesima, 15.

Discretio inter fidelem et infidelem ex quo sumatur, 96. *Vid.* Separatio.

Discutere delicta, prodere est, 3. Discutere aliquid est illud ampliare, 115. Discussio severa dicentem audientemque onerat, 126.

Dispensator. Parabola de fidei dispensatore omnes tangit, 26, *per tot.* *Vid.* Dux, Ecclesiastici, Paterfamilias, Pauper, Servus.

Dispensator bonorum non incubator est dives, 121.

Dives poena, non census, qui custos est auri, 22. Confunditur in alio saeculo. Cor habet vel in coelo, vel in terra. Quanto plus habet, tanto amplius debet, 26. Dives sancti, quomodo divitias possederunt, 28. Dives semper vult dare, cum declinat ad pauperem, 39. Dives malus ut puniatur, 47. Dives misericors tot servos habet quod nummos, 54. Inhumanus, ex filio Abrahae filius gehennae, 54. Dives dei pauperi et Deo, 66. Despicendo pauperem quid habeat. De eo, 104. Describitur dives congregans divitias. Quomodo intra se cogitet, se usus consiliario. A divite interrogatur diabolus, qui erat in corde ipsius. Dives avidus non habet semper. Ignarus de praesentibus, disputat de futuris, 104. Claudens horrea pauperi, sibi claudit. Cur stultus. Cogitata perdit. Vigilet in opere bono. Sit dives in misericordia, ut spiritualiter sit dives. Divitem deglutit infernus, 121. Est dispensator, non incubator divitiarum, 121. Servus est opum. Ignotus sepulcrum pompae. Durior adamante. Semper eget avarus. Ejus cum paupere conflictus, 124. Dives pauperem videat, et e converso. Diviti perit, quod pauperi negatur, vel spargitur ad pompam. Homo dives erat Christus, et quomodo, 125. Dives in tempore, mendicus in semperiternum erit dives malus. Divitis virtus in humilitate, 156. Dives serviens Christo quam peram, panem et pretium habere debeat, 170. *Vid.* Avaritia, Avarus, Epulo.

Divina contraria sunt humanis, et e converso, 21. Cur humanis insinuantur exemplis, 59. Largitas divina, *fuse per tot.*, 59. Divina scire, Dei munus est, 76. Item sentire, 79. Quando se miscuerunt humanis, 89. Quod tempus sufficiat ad divina intelligenda, 112. Divinus sensus verbis cecatur humanis, 139. Divina verba modis humanis non pensanda, 146. Bonis divina succurrunt, cum desunt humana, 150. Divina generatio testem nascit, 160. Divina beneficia homini data naturalia, et supernaturalia, 161. Divina hereditas quare dari, nec dividi potest, 162. Lex docuit penetrare secretum sensus divini, 162. Lex docuit penetrare secretum sensus divini, 168. Mancipata divinis officiis ministris purificanda, 171. Divina servitus praeparanda humanis affectibus, 19. Divinum humanum auditu non accipiendum, 74. *Vid.* Trinitas.

Divinatio fugienda, quare, 18. *Vid.* Astrologus.

PATROL. I.H.

Divinitas nec initium capit, nec recipit finem, 57. Nil sinistram recipit, 57 et 59. Nec Trinitate dividitur, nec unitate confunditur, 60. Deitas una in Patre, et Filio, et Spiritu sancto, 61. Non est humano modo aestimanda, 67. Divinitatis et humanitatis cognatio sempiterna pavenda, 72. An mirabilis quod Deus homo, an quod homo Deus, 72. Deitas Trinitate distincta, non est unitate coniuncta, 85. Nescit exteriora. Uterum Marianum ingressa absque virginitatis detrimento, 84. Deitas non clauditur mente carnali, 131. Nota per Christum, 131. Externam non recipit nationem, 160. Deitatis plenitudo ubi habet, 6. Divinitas crassata mysterio, quomodo, 84. *Vid.* Trinitas, Deus.

Divisio. Cui ex mala divisione Deum offendit in sacrificio, 109. Cupiditas vellet facere Christum autorem divinationis, 162. Bonorum caelestium non petenda divisio, 162. Ut tres in duo, et duo in tres dividantur ex Christi doctrina mystice, 164.

Divitiae. Quae mala agant. Et eorum cupiditas. Quomodo servantur, 25. Quomodo possideri debeant, 28. Divitiae quid Matthaeo publicano fecerint. Ut prosint respicientibus caelum, 54. Relinquenda a serviente Deo, 170. Sunt onera gravantia. Earum fallax illecebra quando fugatur, 104. Illarum illis, 121, *per tot.* Num sint criminose per se. Cur in Abraham et epulone diversos operate sint effectus. Divitiae pereunt homini, non criminis in inferno, 122. Animus, non divitiae, ducit ingratos ad poenam, 124. Ex eis tumor mentium, 136. Non sequuntur morientem, 170. Hic sumus earum prorogatores, 125.

Docere non debent mulieres, sed discere, 82. Quomodo Paulus docuerit, 101. Labor est docere, 163.

Doctor docens omnibus profutura loquatur, 45. Disputat lecta, ut optime intelligantur, 52. Doctori praestantibus benignus auditus, 76. Hoc accipit doctor, quod meretur auditor, 86. Ut fiat deprecator, 98. Supplicat discipulum, ut velit scire, 101. Quando possit obscurare sacram Scripturam, 112. Doctor verbi Dei ante caelos consendat quam homines doceat penetrare caelos, 120. Teneat sensus moderatos Scripturae, et cur, 125. Malus, si obediens non doceat, plus non docendo contemptores, 157. Doctor noster sit Christus in insinuandis praeceptis, 165. Doctor faciat quae docet, 167. *Vid.* Concionator, Scriptura sacra, Evangelium, Magister.

Doctrina Christiana prius ad verbum discenda, ut deinde mysteria intelligantur, 96. Cur Christi doctrina sit obscura mysteriis, 96. Sit varia in docendo rudem, 106. Quomodo variis declaranda, 112. Ejus ordo moderandus, ut aliud non impediatur ex alio, 114. Evangelica tripartito ordine sermonis salutare praebetur, 115. Caelestis vario modo, de prompta suavis aperit sacramentum Ecclesiasticae scientiae, 116. Moderata sumatur ex sensibus Scripturae, 125 et 128. Caelestis a scribis corrupta, 158. Doctrina familiaris a Christo tradita, 161. Est filia humilitatis. Doctrina fidei est utilior simplicitate, 166. Doctrina in dictis scientia est, in factis virtus, 167. *Vid.* Verbum Dei, Concilio, Scriptura sacra, Evangelium.

Dolor compensat et delet peccata, 50. Vis doloris in arduis languoribus sepe dat consilium, 55. Revocat dolor quod blandimenta depulerunt, 64. Dolor est perire caelum, etc., 101. Dolor major est habita perdidisse quam non habuisse, 125. Dolor provehit ad virtutem, 124. Revocat interdum dicentem a serie electionis. Dolor quando nos compellit ad reddendam rationem quid agendum, 125. Quae moverint auctori nostro dolorem, 175. Dolor superhumanus est, cum est propter Deum, 57. *Vid.* Afflicto, Messor.

Dolus polluit labia, 62. Dolositas fremit se deceptam, 152.

Dominari. Omnibus dominatur, qui propriis non tenetur, 22. Christianus dominetur elementis, 115. Dominatio sempiterna ex servitute Christi, 114. Vera dominatio est famulatus Dominicae sanctitatis, 115. Patris, et Filii una est nobis dominatio, 61. *Vid.* Praesidere.

Domus, cum domi occidit est scleris servorum, ad totam domum vindicta pertendit, 78. Manumittens servos, 96. Terrenus exigit sollicitam servitutem, 109. Non dominum, sed villicum hic quisque se agnoscat, 125. Est super servum, 157. Abstrahat servum a peccatis, ne peccet et ipse, 155. Domino nascenti parantur laquei a servo contumace, 158. Dominus coenans, et servus ministrans describuntur, 161. Quidquid egerit circa servum, justitia est. Ex sibi praestita servitute intelligat quomodo debeat servire Deo. Fidelibus servis justa cibaria ministrat, 165. Est nobis Deus. Non quare, sed quid fieri velit Dominus inquirendum, 166. Ad dominum pertinet peculium servi, 15. Domus ampla duos non capit ex invidia germanos, 4. Domum patris habitent filii ubi multa bona, 1. Terrenam domum cur Dominus caeli intret, et quando, *late*, 18, *per tot.* Domum nostram intret Christus, 51. Ex apparatu

mansuetudo dignitas hospitii innotescit, 92. Elisabeth domus mystica ut reparatur. Claustra domus non prorumpit extraneus, 93. Domus propria gratior post tempus, 114. Domui Mariani uteri qui pensare fuerit a Deo satisfactum, 140. Ad eam nullus peruenit præter viam, 142. Domus mundi pro homine facta, 148. Quid sit sua domus sapit, qui sentit alienam, 151. Ejus ornatu invitatur auctorem ad habitandum, 171. Domus penetrat triadare, et lætari dicuntur, 173. In domo sua cur est propheta sine honore, 48. *Vid.* Habitatulum, Hospitium.

Donatio Christi perpetua, 123. Dono Dei largientis unusquisque sit contentus, 120. Nec alterius donum velit occupare. *Vid.* Munera.

Dorothius est homo, cum male facit, 23. Profunde dormit, qui non excitatur ad sonum cælestium nuptiarum. Dormire dicitur peccator, 31. Profunde dormientes tota nocte, quid perdant, 39. Dormientibus solent imagines corporum apparere, 81. Irruere in dormientes signum debilitatis, 97. Cum servi dormirent, Dominus vigilabat, quando.

Drachma perdit et inventa describitur, 169. Multa dubia circa illam solvuntur.

Dubia remanda sunt, 112. In dubiis vitandum iudicium, et Deo remittendum, 145.

Dubitans. De divinis promissis arguitur, 163. Cur ad coram mittitur. Invenitur contra illum. Deputatur ignibus mortis, et gehennæ, et quare.

Duodenarius. Numerus apostolorum per quaternarium format tripartitam quadrigam, et ad quid, 170. Duodecim patriarchæ distincti in duodecim tribus, et alia figura sunt apostolici numeri, 170.

Dux militum quam redditurus sit Deo rationem, 26. Dux vitiorum. *Vid.* Mercenarius.

E

Ebrietas vires enervat, 12. Potus noster in ebrietatem diffunditur a demone, 12. Ebrietas mundum demersit, et alia mala fecit. Ebriis cominatur diabolus, 13. Est ebrietas sacrilegium in sacerdote, 26. Ebrietas quid sit et effectus, 20. D. mergit corpus, 41. Ex vino est, et in ea non est Spiritus sanctus, 88. Filios noctis facit, 104. Cognoscitur per vinum, 116. Ebrius vinum accusat. Ebrietatis incendia in epulone, 124. Ebrietas calicis Domini sobria abolet lamenta peccatorum, 137. Ebrietas terrena deformis, decora cælestis. Divini amoris quid egerit, 147. Meus ebria ut male iudicet, 175.

Ecclesia rogat pro eleemosynario, 14. Navem Ecclesie ingressus Christus, mare sæculi turbatur, 20. Placatur. Ecclesie tranquillitas. Tempestas. Sponsa Christi, et thalamus ornatu, quomodo, 22. Ecclesia quando a Christo desponsata, 31. Figuratur in hemorroïssa, 33. Dum Christus ad Synagoga tendit, Ecclesia fundebat sanguinem humanum, 36. Ecclesia accessit retro ad Christum, quomodo. Quale vestimentum tetigit. Ecclesie dum Christus attendit, mortitur Synagoga. Mane ad orandum ecclesiam intrare debemus, 45. Et quare id non fiat. Ut ex templis idolorum fiat Ecclesia, 51. Ecclesia est in Deum, 57. Coniuncta Christo, 58. Gloria Christi, 59. Consors divinitatis Christi, 60. Perpetua sponsa Christi, 61. Est in Christo, et Christus in ea, 62. Si generat est cæleste mysterium, 67. In partu ipso quantum dei filii gloriam, 68. Mater virgo generat nos beatos, et quomodo, 72. Figuræ illius. Ablactat filios in Pascha, 75. Ejus filii diversorum ætatum quomodo nutriuntur. Nos hortatur ad penitentiam. In Ecclesia clarescit sabbatum in die Dominico, 75. Dux Mariæ deferunt typum Ecclesiarum ad Dominicum sepulcrum, 75. Ecclesia ex duobus populis veniens una est. Sponsa cur salutata a Christo, 76. Reducta a Christo ad fidem suæ fidei stationem, 78. In femina figurata loquitur, 82. Ecclesia una figura in duabus feminis et discipulis duobus. Habet corpus Christi ad manducandum, 93. Figura in Magdalena peccatrice, 95. Lactymatur, quia Christum abeuntem non vidit, 95. In iudicio Christus ad Ecclesiam reveritur Synagoga increpans. Semper recipit redemptes, 98. Sponsa, et hortus, in ea salum granum sinapis, 98. Accipit a Domino fermentum, 99. Ecclesie lacrymæ impetrabunt resurrectionem mortuorum, 103. Figurata in muliere inclinata, 105. Ecclesia curat per impositionem manus. Ut pariat Christo filios, 117. Ejus intercessio ut liberavit animas ex inferioribus locis, 123. Quid pro Apollinari consecuta sit a Christo, 128. Exsultavit in consecratione Chrysologi, et quare, et quomodo, 130. Ejus conventus non contemnendus, 132. In ea quisque maneat, ut sit aliquid. Præter Ecclesiam vitam querere, quæ mala. Illuminata incenso hephtalismi S. Felicitatis, 134. Ecclesia sponsa figurata in Maria virg., 146. Ecclesie pax et hæreticorum ira, 149. Ejus figura, quod anteponenda

erat Synagoga, 151. Ex fuga Christi habet innocentes martyres, 153. Habet mensas, super quas cenam Domini apostoli præpararunt, 161. Ecclesia et Christus divisi ab hæreticis, et a Synagoga uno spiritu junguntur, 144. Ecclesia filia Synagoga. Ilius nurus. Ex resurrectione Christi tota in ejus conjugio. Cornelienis ebra Chrysologo, cur, 163. Ecclesia erat mulier drachmarum, quomodo, 169. Est lucerna ardens, quia Christum invenimus. Ecclesia in principio sui pariter iter fecit, 173. Vicoaventina, ut lætabunda genuerit Marcellinum episcopum, 175. Virginitatis coronam parturiendo magis conquirit. In ea Judæus lucem fidei videt per libertatem gratiæ, 176. Ante ecclesiasticam administrationem mandatur a sanguine manus, 18. Ecclesia Ravenas. *Vid.* Raven., Templum, Festivitas.

Ecclesiastice. Ut verbum Dei, et doctrinam cælestem dispensare teneantur, 26. A principio circa ecclesia precantes quodnam periculum subeant, 26. Intra crimen sumunt precantes, unde alii veniam impetrant. Tangunt Christi corpus, nec curantur ab fidei carentibus, 33. *Vid.* Concionator; Christianus, Sacerdos, Lectio.

Edictum Cæsaris edicto, et pagani obtemperaturi occurrunt Dominus, 173.

Eleemosyna. Sit comes jejunii, et maxima inde bona, 8, per tot. Impetrat divinam misericordiam. Publica est hostilis, etc., 9. Venditur, non doliatur. Ubique facienda, dummodo non terræ, sed Deo sit nota. Sit secreta ob pauperis verecundiam. In ea dextera nesciat sinistram, et quomodo. Eleemosyna in quadragesima dissuadetur a diabolo, 15. De ea optime toto serm. 14. Eleemosyna prima tractatur in colis, 14. Facit beatum. Est vtilium adversus sæculi mala. Tota Ecclesia rogat pro eleemosynario. Eleemosyna dicitur, et quomodo, 23. Securæ nostra servat. Nobis servatur a Deo, 22 et 23. Eleemosyna libenter a paupere ponatur in celum, 25. Erogata reconditur. Sanat manum aridam, 32. Eleemosyna cum jejuniis quas afferat virtutes et bona, 146, 47. Semper sit cum oratione et jejuniis. Ubi dicuntur effectus, 146. Quomodo credat vivere post mortem eleemosynarius, 34. Facta de toto, vel parte, quid. Offerenti danti, cum sit de fratribus, vel bonis alienis, 54. Eleemosynam querit Deus ex eo tantum quod habes, 103. Quid nobis prosit. Eleemosynam qui de suis non facit, criminosis est, 125. Nostra danda, aliena vitanda. Facienda est eleemosyna ab eo qui jejunare non potest, et cur, 166. Facienda in gaudiis natalium, 127. Supplicat pro delictis, 107.

Elementa peccatorum flouentur, quando, 47. Elementa mundi perfutura, 101. Prædicant jugiter resurrectionem hominum, 118. Serviant Christo, 125. Deus auctor elementorum, 160. Ventorum turbines elementa confundunt, 41.

Elias. Quid egerit suffragio orationis, jejunii et eleemosynæ, 43. Corrus æthereus eum vexit ad cælum, 92. Ejus lingua clavis cæli, 127. Tantiqum reus fugit a facie mulieris. Occurrit in monte ad videndum Christum promissum, 131. Esurit victum Vidue, ut saturet, 136. Ex timore mortem repetebat, quam prius fugerat, 147. Ad latebras illi domus satis est unus viæ, 150. Nissos contra se igne cælesti consumit, 151. Ad cælum levatus Quadragesimali jejuniis, 166, 12. Cur ei non ostis igneus cursus, 166.

Elisabeth. Sterilis, et decrepita cur pariat, 87. Sterilitas illius aperitur hora incensi. Ejus laudes, 89. Dicitur filia Aaron, et cur. In ea servata generositas stemmatis sacerdotalis, 91.

Ambo jussi. Declaratur varie. Con ore sterilis, virtutibus fecunda, 91. Cur partus ejus dilatus optime. Concipit. Ejus virtutes et Zachariæ narratur ad gloriam Joannis, 91. Ut præparetur ad conceptum, 92. Totum Domino tribuit, et se occultat. Tacet ex verecundia. Ex illius caritate vox nascitur. Cur Maria mittitur ad eam, 142. *Vid.* Zacharias. Joas. Baptista.

Eloquentia. Voluptas eloquentiæ deponenda, quando poscit fortitudo scientiæ, 18. Eloquentia secularis superpositionem invenit, et substantiam naturalem, et Dei notitiam amittit, 5.

Eloquium imperitum prode præstantius quam officiosum negare sermonem, 107.

Emere servandam, non perdena solemus, 80. Homo emptus est a Deo, 161.

Epiphania dicitur, quia trino modo Deitas Christi illuxit in ea, 157. In ea magi Deum muneribus confluerunt. In ea Christus in nuptiis aquas saporavit in vinum. Et baptizatur in Jordane, cur. Est solemnitas una de trina ostensione Christi. Revelat multis modis Deum humanatum, cur, 160. Tribus modis revelat. *Vid.* Magus.

Episcopus. Dum consecratur Chrysologus, facit sermonem hic in ordine, 150. Ubi et officium episcopi describit,

et virtutes. *Lege totum serm.* Episcopus ait, subditos esse vitam, salutem, gloriam suam, et eos debet docere quem reit, 147. Episcopus sponsus, et filius suae Ecclesiae sponsae et matris, quomodo, 175. Zachaeus episcopus, 54. Cornelius, Proiectus, Marcellinus. *Vid. suis locis.*

Epistola Dulcis usque dum veniat, qui misit, 62.

Epulae diaboli, quae, 12. Numquid per se damnae, 121. Epulae divitis et pauperis, 124. Epulis nostris interest Christus, 127. Festa sanctorum non solemnizantur in epulis, 129. Damur operario ad laborem levandum, 170. Epulae crucientis Herodiani caecae, 174. *Vid.* Convivium, Ebrietas, Cena, Potus.

Emulo dives. Ejus cum Lazaro stupenda vices, 66. Sursum Lazarum gratis resolevit. Pungitur a pena. Cur clamant. Negatum misericordiam petit. Sinit aquam. Cur magis cruciatur in lingua, 66 et 124. Pro malis a Deo recepti bona, 66. At nunc pro bonis mala. Stultus putans apud inferos mutare locum. Lazari felicitate torquebatur. Frustra petebat mitti ad suos. Abraham dicitur suus non pater. In epulone petimus omnes, Oh! si quis veniret a mortuis; sed id esset gratis. Dives emulo ab inferno deglutitur, 121. Illius mors, et vita a vita et morte Lazari deviata. Funera divitis et Lazari describuntur. Ejus culpa. Cur divitum hunc fecerunt criminisum. Divitiarum captivus. Ad ferrea viscera ejus projecti Deus confiliorum pauperis Pauperis vocem audire contemnit. Canes palone miores, et alia de hoc descriptive. Oculis sursum levat, sed contra se, 122. Abraham patrem vocat, sed frustra, 4. Controversa inter eum et Lazarum e diversis loco et situ. Quare non possit ex Abraham misericordiam consequi. Adhuc crudelis in Lazarum, et cur, 4 et 125. Lazaro invidet, 123. Cur ad stratum ejus non mittitur Lazarus. Qua torquebatur flamma. Non erat damnatus novissimo iudicio. Lingua magis uritur, quam insultavit pauperi, et hic gustum habuit. Temporalia illi perire, non crimini. Guita et mica illum reddidit misericordem. Aquam putei sui Lazaro negavit. Virtus habet manus, ne aquam sumat, cur. In Lazarum inmittit, in se magis crudelis fuit, 125. Cur filius dicitur ab Abraham. Criminosus, quia recepit bona. Deum sibi debitorum credidit. Impius, quia pius non fuit in alium. Pro malis bona recepit indignus. Patrem vocat quem amisit, innotuit in penna. Fratris sui non sufficeret Lazarus ad proficiendum. Hi fratres figurant Hebraeos. Descriptiva contrapositio divitis cum Lazaro, 124. Episcopi ante animam quam corporis seculuram. Semper vivit penae. Ejus cum Lazaro innotuit. Stulte petit misericordiam a patre, quam negaverat fratri. Cur petit Lazarum mitti. Putat stilia extinguere ignem inferni, qui vivis multis incensia ebrietatis non extinxit.

Eremus. Eremi cultores Petrum episcopum videntes quid discant, 107. Eremi dicuntur squalentes, 15.

Errare cui decrevit, audit semper quod vult, non quod est, 151.

Error. Erroris materia per Christum fit occasio salutis, 157. Errori succurritur a Deo iudicio pietatis ab exemplis.

Esurientes. Esurientes vitia plus delinquant, 2. Esurienti sentire et vincere est laboris humani, eam non habere divinae virtutis est, 11. Esurientem tentat diabolus.

Eucharistia cum humilitate et povere sumenda, 15. Cur quotidie sumpta non sanat nos a peccatis, 35. Ut det medicum peccatis, 34. Indigne sumpta dat vulnus. De illa gustum hic et in patria salutatem capimus, nam est praebitio mense beatæ et vaticum, 68. Hic sumitur in altari, et de ea in eternitate vivitur, 70. Est corporis mentisque virtus Eucharisticus panis ut fuerit factus, 71. Et effectus. Dicitur panis quotidianus, quia iugis, 72. P. recte beatitudinis panis est. Si Christus se manducandum dedit hic, quid facit in gloria? 93. Est vaticum. Est regale convivium. Datur in Ecclesia ad salutem. Quomodo caro Christi manducetur, cum Christianis piis. Fuit preparata per apostolos Domino super mensas Ecclesiae, 161. Eam novit tantum fidelis. Ut sumenda sit, 172. Mundities nostra in ea sumenda innotuit, 91. *Vid.* Panis, Oratio Dominica.

Eumuchus voluntaria casitate transfertur in obsequium Christi, et mutat Palatii in alas, 56.

Euphemia plus solit in fructu quam promisit in flore, quae manente virginitatis flore ad fructum martyrii pervenit, 97.

Eva scandalum accepit ab oculo, 27. Melius illi si fuisset sine oculo et manu, quam sine iustitia originali. Item si in paradiso fuisset impedita, 74. Quae vidit arborem scientiae, videat arborem sinapis, ut sanetur, 99. Mo's ad omnes per eam. Eva maledicta fuit per naturam mater mortuorum, 140.

Evangelium dicitur pannus rudis, et principium texture ex vellere agni Dei, 51. Pannus tinctus sanguine Christi. Hinc pannus non immittitur Iudaicae vetustati. Evangelicae lectiones commoda praesentis futuraeque vitae largiuntur,

34. A discipulis praedicandum omnibus, 85. Ejus aurora quando, 86. Ejus lectiones sunt bonis intelligentiae salutari, at malis occasio erroris, 89. Ejus sensum promovet ad altiora, 92. Quadrage Evangeliorum homines transmittit ad oculum Evangelicam segetem cum haereticis arianis inimicis confundi, 96. In eo celatur sensus divinus, 99. Quod Evangelio ebrietatis est ex vocante Deo, 114. Servitius Evangelii quid operetur in nobis. Mira pietas ex evangelica doctrina, et cur. Ejus metuenda principia innotantur ad suscitandos hominum sensus, 115. Illius auctoritas mentes reparat ad laborem, 118. Libentius auditur, cum vario modo declaratur, 116. Declarandum cum moderato sensu, et cur, 125. Quid agat in homines Evangelium. In eo plurimae quaestiones velantur, neque faciles, quae ab homine solvantur, 126. Ejus sanctio fuit Joannes, 127. Vilis non habetur evangelicus sermo simplicitate sua, 152. Gentibus preparatum a Joanne, 157. Ex eo coronae aeternae, 144. Ejus apices, litterae, syllabae, verbum, nomina, personae plene divinis figuris, 146. Quae loquatur, et non loquatur, Evangelium, 156. Mulieres typis evangelicis praedicationis, 76. Totum plenum mysticis sensibus, 169. Evangelistae utuntur mystico sermone, 79. Evangeliorum profunditas nos promovet in altum, 175.

Evangelizantes pacem sunt pedes Christi, 95. Et vestigia ipsius, 76.

Evector pietatis nescit lassescere, 170.

Exactor avidus de solutionis tarditate conqueritur, 77. *Vid.* Publicanus.

Excelsa contineri ne praesumas, et cur, 161.

Exembla deputata conabulis Christi fuerunt innocentes, 152. *Vid.* Vigilias.

Excusatio non est ubi usitata praeccepta sunt pro maximis repensanda, 114. Excusatio dicentis in principio orationis, 158. Excusatio non relicta Herodi, 152. Ea caret, qui facinus ipso iudice teste committit, 26.

Exemplum bonum prodest, 31. Veroaculis exemplis Dominus nos informat ad capiendam divina, 59 et 47. Christus exemplo hominem reformat, 48. Exemplis insinuat Dei affectus, 55. Dat spem, 74. Exemplo confirmatur, 108. Singularitas non admittit exemplum, 153. Cur Deus det exempla externa et vilia, 163. Cur Christus descendat ab exemplo foetissimae avis ad exemplum floris odorati, 163. Exemplarborant praeccepta, 166. Compescant factum, 175. Judaeus sit exemplum utile Christianis, 46. Exempla multa generant fastidium, 29.

Experientia vires naturae demonstrat et hominis, 90.

Explorator. Exploratores terram quadraginta diebus circumnantes quid significant mystice, 166.

Exponere facta Christi litteraliter et mystice debemus, 93.

Expugnator suus esse non potest cui est intus inimicus, 171.

Expectare. Servus hic Dominum expectans in gloria talionem habebit, 24. Longa expectatio magnae promissionis fatigat mentem, 150.

Exsultatio. Qui intrat exsultans ad Deum, est liber a reatu, 6. Et cur id audeat. Qui possit exsultare Domino, 46. Et quomodo. Exsultatio sit communis in natalibus sanctorum, 129.

Extraneus. Extraneus non intercedit apud patrem, 2. Qui se negat patri, et extraneo se committit, quid inveniat, 1.

Ezechiel eximius prophetarum, 40 diebus jacens latere uno captivitatem futuram domi praefigurat, absolvit, et ratio, 166.

F

Faber. Fabri filius dicebatur Christus, cur, 48. Et cyrus fabri esset filius, 48 et 49.

Facere debemus quae a Domino iussa audivimus, 102. Fecit Christus quae mandavit 151. *Vid.* Facta Christi.

Facies. Ex facie tantum non sunt res iudicandae, 145. Simulata facies exclusa in jejuniu a Deo, et cur, 7.

Facultates. *Vid.* Divitiae.

Falsitas. Exemplum falsitatis in villicio cur dicitur plium, 126. Inter nuntia falsitatum iudex animus non invenit verum, 151. Falsitas est obstrukcio. Falsitas sola semper veritatem impugnat, 169.

Fama. Famae Christus non credit, sed inquit, cum terra accusat, 125. Si fama verae substantiae nos praecedat ad Patrem ante tempus moriemur. Famae capitur ob pecuniam, 126. Quis famam quaerat de hominis ruina? 171. Eleemosyna ad famam data est hypocritis, 9. Fama virtutum respondet ad nominis gloriam, 67. Ex torpidine et infamia sepelitur fama, perit gloria, 1.

Fames est toror gulae et luxurie, 1. Reducit illum ad patrem, 11 et 5. Simulacrum famis est jejuniu sine misericordia, 8. Esurienti non habuit Christus per quadraginta dies, 11. Esurienti vincere humanum est, non habere divi

num. Ex fame diabolus iudicat posse tentare. Fames tempore Chrysologi, 43. Fames Christi non est pro cibo, sed pro suorum charitate, 78. Prohibet ad jejunium, 124.

Fastidium sumitur ex frequentato sermone, 120. Ex lassitudine tam dicentis quam audientis, 122.

Febris. Ut ex frigido humore succendatur, 114. Quid agendum, cum febris a villicatione nos excludit, 123. Febris aestuat frater qui fratrem laedit, 139. Febrientibus cibis salutaris amarus, 164. Febris aestuabat in domo Petri, 18. Vid. Phrenesis, Aegrotus, Infirmitas. Arefacta membra longa febre ut curentur, 41.

Felicitas sancta tot habuit filios quot mundus dies, 134. Mater luminum, fons dierum, et alia de illa, per tot, 134, cum notat.

Felicitas prima est non peccasse, secunda peccatis veniam invenisse, 34. Unica felicitas iustum in omnibus esse, 91. Prima felicitas est perpetua innocentia, 167. Felicitas aliena est invidio cruciatus, 172.

Felix. Ex felicitate aliena livor, 122. Dolor est felicem videre illum quem aliquando putavimus infelicem, 123.

Ferculum. Crudelitas fuit caput Joannis Baptistae, 174.

Ferae innumerae ad unam ovem, crudeliores, quod capere nequeunt, et vorare, 171.

Feritas lenitate mitigatur, 6.

Fermentum est similitudo regni Dei, 99, per tot, et cur dicatur granum accipi ab homine, fermentum a muliere, 99. In eo tres farinae mensurae ut Trinitati applicentur. Fermentum habet fides, perditia, et resurrectio. Est sacramentum celestis doctrinae. Non est moles magnitudinis, sed tumoris, 172.

Ferrum duratum in teneris uberibus, quando, 152.

Fertilitas erit ei qui fuerit largus in pauperes, 104.

Fervor est obsequium rationabile, 109.

Festivitas ecclesiastica non est infructuosa, 83. Non censenda pro nostris voluntatibus, sed pro suis virtutibus. Diem festum de caelo nobis praestat Deus. Natalitia Domini a sole revocata, 87. Festivitates gaudium habet misericordiam in egenos, 105. Festivitates celestes Iudeus decimis honoravit, Christianus vel centesimis honoret. Earum pompa redditit obstinatos Iudeos, 11. In festivitatibus sanctorum eorum laudes referenda in quantum sufficit, 122. Gaudia festivatum hominum sint cauta, quomodo, 127. Festivitates sanctorum non celebrantur in epulis profusioribus, sed in imitatione sanctorum, 129. Annue celebrantur ad nostram recordationem. Ecclesia laetatur in sui filii festivitate, 130. Festivitas martyris ut celebretur, 153. Festivitas septimi mensis, 139. Festivitates Domini suis vocabulis causas suas eloquuntur, 157. Epiphania fit quotannis ad hominum memoriam, 160. In festivitatibus procurandum, ut omnes ad Dei gratiam recurrant, 10. Vid. Solemnitas, Sabbatum, Epiphania.

Fenus. Triste est semper vinculis fenoris alligari, 88. Christus dedit, non accipit in fenore, et promittit se exatorem, 125. Vid. Usura.

Fetor. Quod alienis operis eversori fetet, non fetet sui operis amatori, 63. Fetor Lazari ad ostendendum divinum miraculum. Deus fetentibus dat vigorem. Vid. Lazarus, Morbus.

Ficus. Quomodo tegit Adam, et Zachariam, 54. Arbor pro similitudine data, 106. Proditur grossos in florem, sed projicit, 106. Symbolum Synagoga. Non signat praesentia, sed indicat futura. Ad eam currit post culpam Adam, et sub ea querit illum Christus. Non tegebat, sed nudabat veritatem, et stimulabat pudorem. Sterilis stercoratus.

Fiducia impetrandi postulata tunc est, quando oratori rex dicat supplicationem, 70. Fiducia nostra ex familiaritate Christi, 144. Fiducia data credituris ex fuga Christi, 150.

Fidelis. Christus fidelibus ministrabit epulas, infidelibus sententiam, 24. Eis Vesper lucescit, 75. Gaudeat invenisse Christum verum Deum, 88. Illum non latet divinus sensus celatus in verbo Dei, 99. Dignus dicitur Dei auxilio, 102. Fidelibus semper notus Christus, 151. Cum fidei Deus est, cum infideli homo, quomodo, 145. Fideliter currentibus occurrit Christus, 80. Fidelis clarior sole, 38.

Fides. Pater divinus fide quaesitus statim adest, 3. Fides non requirit arbitros, 9. Ad fidem ducendi sunt infideles, 10. Et qui, et a quibus. Quibus, et quomodo danda sint fidei signa, 11. Per fidem salus gentium, 18. Demonisque debellatur. Cur modica fides discipulorum Christi, 21. Fides subito curat quod ars diu non curat, 35. Dat salutem, 54. Nebulae fidei mulieris haemorrhoeae fugantur, 56. Fides stat per orationem, jejunium et eleemosynam, 45. Cur a Christo respiciatur fides offerturum paralyticum, 50. Fides patris filio prodest, infidelitas ohest, 51. Fides et confessio, salutis sacramentum, 58. In corde, non in chartis ponenda. Auditur capitur. Fidei compendium est corde credere, et ore confiteri, 56. Fidei sacramentum purgat labia imunda, et alia facit, 37. Non committenda chartis, 57 et

58. Qui fidem querit, rationem non querit, 58. Compensatur a Deo. Unde fides colligit argumentum resurrectionis Christi. Fides ex auditu, auditus ex verbo, 59. Res sequitur in fructu, si fides praecessit in semine, 60. Fides tradenda memoriae, non libro. Perfidis fide sacramentum perniciosum. Radicata fides in profundo pectoris extollitur in cacumen credulitatis, 61. Fidei confessio fit ore ad salutem. Fide homo designatur incolae coeli, etc., 62. Reverenter amplectenda. Fidei confessio cito remunerata, 68. Quid valeat fides, 71. Fides mulieris de sepulcro, 74 et 77. Fidei fundamenta super petram, 74. Docuit resurrectionem Christi, 76. Recepit Christum ab inferis, 77. Fides mulierum turbata in passione Christi. Stabilita, 18. Fides discipulorum Christi altius requisita, 81. Mulierum caeco, 82. Fidem suscepturos a terra divisos, magos, Graecos, Romanos, prophetatum, 83. Moritur qui sine fide est, et quomodo. Fides curat morbos, 85. Paulum perfidus infundenda, 87. Fides primum ex credulitate. Fides dat verbum, infidelitas negat, 90. Fidei mentitur, si quod facit magus, non facit Christianus, 91. Fides requiritur in conceptu et partu Virginis, 92. In fide putati pares, aliquando sunt disparēs, 97. Fide accedimus ad Deum. Fides habet suum fermentum, 99. Inclinat Dei voluntatem ad revelanda secreta, 100. Ea jungimur Deo. Fides gentium rapuit, quod sprevit perfidia Iudeorum. Et fecit vtm ut raperet patris haereditatem. Christus se Deum ita manifestat, ut etiam sit locus fidei, 102. Fides servos promovet in amicos. Vivit et viget in gentibus. Fidem querit Deus, non mortem, 108. Fides offensa Deo ad perfidiae destructionem. Vexillum fidei erectum ad Iudeorum et gentium salutem, 110. Salus tota in fide. Fides est dux vie Christi, in qua stamus. Fides unde tota esset periculis plena, lex aperuit, 116. Tota spes fidei est in resurrectione mortuorum, 118. Accipienda fides, quia datur gratia. Fides et devotio martyrem facit, 128. Fides sola attingit Deum, 131. Fidelis agnoscat quod nescit infidelis. Fides non arsit in Laurentio, sed ardentem consolata est, 135. Fidelem tenet promittentem. Orandum ut augeatur ad aeterna bona credenda, 139. Fide cognoscitur Verbi incarnatio, 141. Sine fide ne minima operum Dei assequi possimus. Fides ratione Dei subsistit, non hominis. De fide Evangelii codicilli sumendi ad coronas aeternas, 144. Fides promissionis facit David impletur in Joseph, 145. Corda mortalium ad fidem excitata per Christum, 151. Significata in thure, 159. Fides gentium dedicata ex credulitate magorum, 160. Eo pervenit fides, quo non pervenit cogitationes humanae, 163. Auget nos ad mensuram Christi 163. Christus ad fidem promissi auditores perducit exemplo. Differentia inter simpliciter fidelem, et scienter fidelem, 166. Ad firmitatem fidei daemon insanit, 149. Vid. Perfidia, Confessio. Qui auditu fidei secretum conceidit, ad totam rem pervenit, 142. Ne fidei germina necarentur, tempora paritatis sunt in stillifica, 145. Christum non tangit manu, qui fide prius non tangit, 76. Flumine linguae bibitur fidei auditus, 79.

Figura, seu parabola filii prodigi tribus de causis profertur, 1. Figurae dicuntur a Domino ad nostram correctionem, 2. Prodigii figura quomodo applicetur nobis. Quomodo Hebraeo et gentili attribuitur, 3, per tot. Figura de fidei dispensatore omnes tangit, 26. Paralyticus figura Iudeorum, publicanus gentium, 30. Manum aridam habens cuius figura sit, 32. Haemorrhoea figura Ecclesiae, 33. Figuris praesentibus futura mysteria nascentia 36. Joannes figura Christi. Jacob figura Christianorum, 73. Christus loquitur in parabolis et obscure, cur, 96. Figura de grano sinapis, 98. De fermento, 99. Parabolae traduntur de rebus notis omnibus, et cur, 99. Dicuntur ad instruendos populorum animos, 106. Adam figura Christi, 117. Figura villici iniqui pertinet ad populum, 123. Est figura populi gentilis, 126. Filii redeuntis ad patrem significat hominem baptizatum, 137. Figura Ecclesiae sponsae est Maria virgo, 146. Christi est Joseph. Figura Christi fugientis in Aegyptum quid significet, 151. Duo animalia praesepti sunt figura duorum populorum, 159. Populi Iudaei figura rubus, 164. Figurae adimplendae, 166. Figura ovis perditae explicatur, 168. Drachme perditae, 169. Fratres epulonum figura Hebraeorum, 123. Demoniacus figura populi gentilis, 52. Vid. Fornas.

Filius indignus praerogativa filii, quando non possidet bona cum patre, 1. Prodigus quo ausu petierit portionem a patre. Beatus, si pater substantiam eius teneat. Infelix, et quomodo si sine patre possideat. Convivens parentibus et propinquis, quae bona. Patri ingratus transit in bestiam, 2. Apud patrem intercessore non eget. Cur dicit: *Non sum dignus vocari filius*. In libertate, ad quam malia tendit. Ut caveat diabolum, maneat cum patre. Et ut fruatur semper paternis bonis. Filiorum peccata redimuntur osculo, 5. Filii peccatores redeant ad patrem. Filius abscondens divites

a patre, redit discalceatus. Senior filius ob invidiam perdidit bonum frugalitatis, 4. Ignarus filius iudicans patris pietatem, 4. Filius est substantia patris. Filius senior est Judæus; junior gentilis, quomodo, 5. Filius cælestis patris veniam petat, et panem. Filius non generatur absque Dei auctoritate, 6. Patri non credens nescit se filium, 7. Est patri ingratus, si illum non honoret muneribus, 10. Filii sint grati erga parentes, 35. Fabri filius. *Vid.* Faber. Filius Dei nil requirit præter cælestem patriam, 49. Filius quando repleatur dæmone, 51. Filius suspectus de largitate patris quid agat, 54. Filius Dei probatur, qui non obscuratur vitiis, etc., 67. Filius generi respondeat, 68. Impetrat a patre quæ sancta sunt, 70. Multa prece non laborat, 71. Filius petit ex necessitate, pater dat ex charitate. Placet justa petens, displicet stulta requirens, 71. Filii degeneres puniuntur. Dura tempora dominationis paternæ, propter spem hereditatis, 71. Filii Dei hereditatem vivente patre possidebant. Filii militanti Deo, antequam parentibus nascerentur, 72. Filius non est nisi tantum genitus, qui cunctorum est exultans ad gaudium, 88. Filius decrepiti vinum nescit. Laudatur ex gloria patris, 89. Filius dicitur illius cuius vitia, seu virtutes habet. Quod parentes de filiorum meritis iudicent, ex celo est, 107. Filius magis impius ex pietate patris, 125. Vocatus sub nomine filii, et damnatus graviter dolet. Filius quod patitur iudicii est, non furoris. Qui genitoris opera non facit, negat genus. Filius dat, qui plenissimam charitatem reliquit, 162. Pro se sollicitus filius culpam superstitem patrem, 165. Prodigum non passus est esse in secundis pater, 5. *Vid.* Pater.

Fimbria vestimenti Christi, quam tetigit hæmorrhœissa. *Vid.* Hæmorrhœissa. Quæ sit hæc fimbria mystice, 54.

Finis quem iustodit Christus in morte non suscipit finem, nec interit, sed perficit, 114. Finis delictorum erit in resurrectione carnis, 117.

Flagellum Dei est propter culpas nostras, 20. Super nos inundat. Deus dormire dicitur, ideo excitandos, quomodo. Homines a Deo flagellati penuria pestilentieque, peccatis tamen inherébant, 45. Ex contemptu Dei venit, 45. Flagella Dei cessabunt, si convertamur ad Deum, 20.

Fletus. Fletum est, quod unus delicto totus mundus fuerit condemnatus, 111. *Vid.* Lacrymæ, Placatus.

Flores camporum grati, sed gratior panis, 18. Grati sunt flores, sed usque dum perveniatur ad pomam, cur, 62. Multi flores multitudinem fructuum pollicentur: sed ventorum flabris exanimati, paucissimi ad fructum perseverant, 97. Quando aliud apparet habeatur in specie. Hortus Ecclesiæ flagrat sempiternis floribus, 98. Flores odorati sumuntur a Christo ad nostrum exemplum, 165. *Vid.* Lilium, Rosa.

Flosculi verborum non querendi, sed fructus in explanatione sacræ Scripturæ, 18. In frutice horrenti flosculi miri odoris germinantur, 49. Flosculi legales deceperunt Judæos, 106.

Femina. Femine apostolos præcedunt ad ministerium, quæ ordine sequuntur discipulos, 75. Deferunt typum Ecclesiarum ad dominicum sepulchrum, 75. Cur venerunt videre sepulchrum, non Dominum, 75. Femina generat nobis Christum ex sepulchro. Femine duæ figura Ecclesiæ, 76. Tenent typum evangelicæ predicationis. Fide tangunt vestigia Salvatoris. Femina mortis interpres fit auctrix resurrectionis, et alia, 79. Non præponuntur apostolis. Per virum et feminam causa mundi finitur, 99. Per feminam vitam meruimus, 142. Femina virgo seducta maritum virginem inducit ad esum cibi, 148. Fit materia totius ruinæ, quæ facta fuerat ad solatium singulare. Hincque primum hominis peccatum. Feminarum pericula si Joannes non evasit, quis inter eas vivens securus evadet? 174. *Vid.* Mulier.

Fons frigidus sitienti lætus, 46. Ore angusto manans magis fluviorum laticibus ampliatur, 61. Ut sensum crescat, 59. Fons Solymæ abundat, cum impellit angelus, non cum sinit hauritor, 86. Fons non sinit, 110. Fontes natura grati, salsedine ingrati, 111. Fluvius deservit totis, 11. Si ejus vena ditatur suo irriguo, felix, 156. Siccilocus fons in pectore Pharisæorum, 172. Fons veniæ. *Vid.* Veniæ. Christus fons voluit dilui, 90.

Forma seu figura seculi ab Apostolo correpta, 120. Quæ sit, declaratur ab eodem. Ad formam Christi nos revocat Apostolus, et quomodo. Variæ formæ a regibus Persarum sumptæ ridiculæ, 120. Formam passionis Christi Petrus et Andreas in se ipsis exprimebant, 153. Cur formæ variantur a Deo, 170. Imperfectis oculis grandæscunt formæ, 176.

Fortis malis non turbatur, 47. Fortis miles provocat palam spectantibus omnibus, 97. Fortes non prosternunt adversa, 124. Fortium sudor superatur a lacrymis parvulorum, 128.

Fragilitas est felix, quæ erumpit in pluresim vitiis, 41. Quæ sit, et multa de illa, 41. Mala quæ veniunt ex ea. Ut curetur. Fragilitas semper tendit ad lapsum, 42. Humana quos effectus producat, 45. Ejus descriptio, 68. Ut succumbat in conflictu, 68. Humana circa divina quanta sit, 90. Humana jubetur tantum dare Deo quantum dedit mundo, 114. Humana ut passionibus in qualibet ætate perturbetur ad lapsum, 115. Humana succumbit portatura Deum, 142. Corruptur sanie vitiis, 167. Cito cadit, quæ socios despicit, 170. Innata cogit nos peccare, 54. *Vid.* Infirmitas, Passiones.

Frater oratione, jejuniis et lacrymis juvandus, 20. Fratri qui subvenit, sibi subvenit. Quis frater dicitur apud Hebræos, 49. Cur discipuli a Domino fratres dicantur, 80. Fratres epulonis figura Hebræorum, 123. Frater est in febre et furore, frater cum lædit, 139. Christus frater noster factus est, 162. Invidus animus fratri, patri gratus non est, 4. Invidus credit damnum, dum conspiciat coheredem. Fratrem vult perdere Hebræus per invidiam, 5. Fratrum pictura cum concordia quid significet, 149.

Fraterna charitas orat Dominum in periculis fratrum, 20. Per eam abstrahendi sunt peccatores a perditione, 155. Ubi non est, nec gratitudo erga patrem, 4. *Vid.* Unio, Concordia, Amor, Proximus.

Fraus lædit homines, 63. Fraudis manent poenæ, 97. Fraudes timere non potest, cui deperire nil potest, 97. Quando fraus sit pia, 125. Fraus villicus, 126. Ex ea tota perditur fides. Creditor superius fraude non prevenitur. Villicus quare probata a Domino, 126. Fraus in se reversa colliditur in Herode, 152. Felix quæ, 35.

Fremeret. Cur Christus in resurrectione Lazari fremat variæ rationes, 65.

Fructus factus post terram, dat vitam et substantiam, 117. Centesimus quando debeat ab homine suo auctori, 126. Fructus a terra non habet homo ante laborem, 142. Fructum copiosum quando villicus habet, domum venire ad lucrum suum capit, 158. Interpretantis mysticas Scripturas, 96.

Frugalitas summum bonum est, 4.

Fuga sumenda de hypocrisis, alias cademus, 75. Fugendum a facie mulieris, 127. Nostra fuga excusatur ex fuga Christi, 150. Fuga bellicosus ars est, non pavor. Fuga potens se subducentis infirmo, cur. In persecutione melius est fugere quam negare, 150. Fuga utilis, 151. Fuga martyris non comprehendi necessaria. De invidia statim sumenda, 172. Devoti militis non est nisi ducis describere fugam, 150. Fuga discipulorum Christi, dum ipse capitur, an culpabilis, 155.

Fugientes ut revocet, Christus fugit, 150. Fugientes homines excusantur fuga Christi. Domino fugiente non est indignum fugere servum, 151. Fugiens Deus peccatorem, parit, 151.

Fulgur non illuminat, sed dat pavorem, 64. Fulgur angeli resurrectionis Christi, 74. Fulgura cum aliquid dissolvunt, sensus, mentesque hominum corrumpunt, 171.

Fusus divitis et pauperis describitur, 121.

Fures de necessitate nascuntur, 7. Sua largiantur, qui furantur aliena, 115. Qui semel cepit furari, nec desinet in oculis Domini, 126. Fur amat noctem, 158.

Furor est irrationabile obsequium, 109. Furor est frateris, proximo cum ipse deliquit, 159. Furor fratris in fratrem ægritudini ascribendus. Furor nescit carere dementia, et quomodo, 175.

Furtum hæmorrhœissæ nullum dedit furto detrimentum, 55. Fuit pium, quia fide attrahente commissum. Fuit felix, 55. Furtum tota celeritate reddat, 125. *Vid.* Latro.

Futurum datur intelligi ex presentibus, 47. Futura non accipit judæus, quia de presentibus est ingratus, 48. Futura jam facta sunt Deo, 70.

G

Gabriel Angelus apparuit, locutusque fuit Zachariæ, et est servus Dei, 90. *Vid.* Maria virgo, Angelus.

Galla Placidia, mater Valentiniani imperatoris, interfuit consecrationi Chrysologi archiepiscopi, 150. Possedit augustam Trinitatem, et quam, et cur. Sacerdotes rogantur orare pro illa, et filio Augusto.

Gallina, Gallus. Deus sicut gallina nos educat, ducit, vocat, et descriptivè, et cur, 170. Gallus quid impendat hosti, 21.

Gaudium habet pater plus de venia in filium, quam de iustitia, 5. Gaudendum cum ceteri gaudent, 6. Ad gaudium cur terra vocetur. Gaudium David cum agni Christiani nutrissent lacte, 6. Gaudium nostrum cum cooperari Deo in salutem animarum, 10. Socius in labore etiam in gaudiis habendus est, 40. Ut gaudium conveniat cum lacrymis, 46. Gaudium de malo pauperis luctu compensabitur, 47.

Gaudium post lacrymas, 65. Ex resurrectione Lazari. Gaudia desideria vix creduntur, et dant stuporem, 81. Gaudium gratius post mercedem, 84. Gaudium festivitatis sit cum misericordia in egenos, 105. Gaudia cauta sint in festiuitatibus, 127. Sumendum gaudium ex victoria, et exemplo sanctorum, 129. Gaudium cum Ecclesia est in pace. Hæretici in ira, 149. Gaudium non miscenda tristitia, 173.

Gazophylarium Christi est manus pauperis, 8. Gehenna, qua exurit reos, innocens deseruit, 166. Ejus ignibus qui deponentur, 165. *Vid.* Infernus.

Genitus noster non necessarius, quando, 166. Generatio hominum et animalium ascendit diuinum amorem, 55. Duplex, qua nascimur, et qua renascimur, 136. Generatio diuina testem necit, 160. Primordia generationis sunt omnibus duriora, 173. Via generatur in via, quomodo. Homini non sit sine Deo, 6. Generatio Verbi diuina. *Vid.* Trinitas, Diuina.

Generosus animus facile contemnit quæ magna putat, 29. Ut delicta præueniat, et conculcet, 116.

Gentilis populus dicitur filius iunior, 5. Beneficia quinque naturalia fuerunt ei portio substantiæ. Hæc poterant illum ducere ad cognitionem Patris celestis. Fuit in principio mundi idololatra. A Deo peregrinus non loco, sed animo. Seculari scientia dissipauit patris substantiam, 8. Dæmonio idololatra. Nec veritatem didicit. Ejus stultitia. Recessus a Deo ad gulam. Gentilis a Deo permissus, ut ex malo fieret bonum. Rediit ad Patrem. Peccauit in cœlum idololatrando. Ad congregandas dispersas gentes, Deus induit personam pectoris, 6. Gentilis sanatur in vespere, 18. Est idololatra. Ad gentes Christus venit non carne, sed Verbo. Gentilis extra quærit Domini naue, 21. Ut insurgat contra fideles, 40. In demoniaco figuratus non sanatur, nisi a Christo, 52. Gentilis veniens ad Christi fidem prius exorcismus purgatur. Latetur gentilis se deos fugisse profanos, 67. Denegat nomini christiano, 69. Cæcitas in parte facta in Israel, donec plenitudo gentium intraret, 73. Salus gentium et Iudæorum a Christo iuncta, 78. Gentilis credit non viso Christo, 85. Gentes exteræ, quæ suscepunt fidem. Gentilis fecit sibi creaturas esse Deos, 89. Fides gentium rapuit quod Iudæorum peritiam spreuit, 100. *Et vix fuit* Christo. Canis quomodo lambit Christum panem, 100. Gentilis, id est Christianus alius ducit ad Christum, 102. Diligit gentem Hebræorum. Tantum gentili Christus est iunctus, quantum a Iudæo disjunctus. Gentilis laudatur ex fide. Gentium vocatio et obedientia. Gentilis sacrilegus, 105. Deorum monstris obsequens Deum verum ignorat, 111. Car per naturam superbi non debeat, 110. Gentilis figuratus in villicio iuramentis, 126. Conuincitur et reddendum naturalis boni rationem. Gentilis iam Christianus Iudæum interrogat. Gentiles Christiani effecti, quomodo Iudæus rudentioris sint. Gentes a Joanne præparantur ad Evangelium et penitentiam, 157. Car simulacra destruat, 147. Christus venerat ut gentes introduceret ad fidem, 151. Gentes anteponende Hebræis, 151. Gentiles quos deos habitatibus trabunt videntes, 155. Gentiles vindices injuriarum Dei, et quomodo. Gentilis asinus agnouit Dominum suum, et quomodo, 159. Gentium credulitas dedicata ex fide magorum, 160. Sata gentium a Christo purgata igitur actib, 164. Gentium conuersio operata ab apostolis, qualis, 51. Fuit bestia, quomodo, 25.

Genus. Temerarius est qui discit de genere, 72. Genus negat, qui gentilis opera non facit, 125.

Gloria vitalis quando occidit, non dat mortem, 108.

Gloria comitatur virtutes, 51. Christi resurgens sepelevit injuriam morientis, 75. Gloria filii laus est patris, 89. Major est iuncta quam quæsit, 89. Ad gloriam nascitur qui liber est, 101. Glorie tantum subiciatur homo, quantum fuit subiectus iuritudini, 114. Ad coronam glorie hortatur ab Apostolo, 119. Pro ea curruunt Hebræus, philosophus, hæreticus, et Christianus, sed hic unus illam accipit. Pro æterna gloria estandam, et contra quos. In gloria ut sancti exerceant officia pia, hic ab eis præstita, 121. In gloria sancti vident cruciatum malorum, 122. Gloriam æternam laboremus possidere, 124. Gloria æterna hic paratur quomodo, 144. Nostra ut sepeliatur, 1. In ea sancti vident quicquid est divini luminis, honoris et glorie, 176. *Vid.* Beatitudo, Æterna. In gloria non erit tempus, 82.

Glorificare Deum debemus publice post gratias acceptas, 56.

Gratia Dei nos ducit ad illum conspectum, 6. Ut infirmis detur a Deo, 50. Quomodo iustificat peccatorem abortivum, 56. Gratia Dei audimus, et respondemus de fide, 58. Gratia agende de præstio, 65. Gratia facit hominem terrenum esse celestem, 72. Gratia vocatur, 81. Introducit in templum quod lex deducit ad ianuam, 86. Joannes Baptista, ut pervenit ad gratiam, 88. Gratia referatur ad gloriam nominis Dei. Per eam iustificamur, 91. Gratia singularis est, esse in omnibus iustum. Preveniens, et efficax,

ut ducat ad Christum, 95. Gratiam agnoscere indignus est, qui legem abscondit, 96. Gratiam habere iusti solentur, per quam stant, et sine qua pereunt, 97. Gratia etiam reprobis offertur, 100. Gratia a domino spreta datur servo. Gratia vocat ad Deum, 102. Gratia Christi redimus ad vitam, 112. Ut gratia abundet, non permanendum in peccato, 115. Data est a Deo homini, non data peccato. Gratia manumittente liberantur a servitute peccati qui sub lege sunt, 114. Gratia vocat hominem servum, qui est vere liber. Adoptat hominem in Dei filium. Per gratiam solvendum quod per naturam non potest, 126. Gratia baptismatis effectus, 137. Qui gratiam invenit, timere nescit, 142. Gratia Spiritus sancti docet mysticos sensus in Evangelis latere, 169. Lavat unicum gratia lavacrum, 171. Gratia libertas, 176. Ad Dei gratiam quilibet ducatur, 10. Mariæ gratia. *Vid.* Mariæ virgo. De illius liberali gratia, fusa, per tot. Gratia magnitudo cognoscitur ex magnitudine reatus, 54. Gratia perseverans quando, 68.

Gratus Deo sit dives, quando pauper in malis est gratus, 124. Gratiore sunt accepta, quam possessa, et inventa magis quam subjecta, 69. Resurrecturus homo sit gratus Deo, 101.

Grex dæmonum mittitur in gregem porcorum, cur, 16. Quare Christiani vocantur pusillus grex, 22. Grex militis quomodo vicit varia genera bestiarum, 25. Imitatur Christum. Vincit cum perdit.

Gula ducit ad famem, 1. Epicurus de gula auctor desperationis, 5. Gula complacere noli, dum jejuna, 12. Adam ex paradiso gula extraxit, 12. Gula pretio mulier emit mortem, 65.

Gutta quam petit epulo ad quid, et quid egerit, 124. Gutta et mica sufficit ad refrigerium pauperis. Gutta rosis sancti Christo oculos peccatoris baptizat, 176. Ex ea resurrectionis credibilis ostenditur. *Vid.* Mica.

H

Habita perdidisse major est dolor quam nunquam habuisse, 125.

Habitaculum innocens torquetur sedere habitatoris, 17. *Vid.* Domus.

Habitus. Ad quid metetur a Deo, 170.

Hæmorrhoïsa. Oculo vulneri ut remedium quaerat, 55. Anxietibus cogitationibus cumulata. Fide curatur. Cur stabat a longe, nec loquebatur. Cur furatur sapientem. Ad fidem fortissime conflagit, 54. Ut agebatur procellis cogitationum. De summitate flumini ad summum Deitatis pervenit. Quomodo accessit retro. Fides illius, 54 et 55. Docuit quantum sit corpus Christi tangere, 55. Ut habeat veniam tacita confessione, 54. Ut Christus ad illam conversus sit. Media inter vulgus pudorem quid fecerit, 55. Conscia doloris, non peccati, accessit retro. Cur tetigit flumini. Scripta, sacramento, et fide magna. Est figura Ecclesie. Dominus non questus illi occurrat, 56. Inter ipsam et Dominum est commercium fortive salutis. In multitudine est sola cum Christo. Cur quaerit Christus quis tetigit vestimenta sup, 56. Deus laudatur in ea. Ante curam læt ex verecundia, post venit in mirum, ut gloriam Deo referat. Per annos duodecim infirmitatis haberet. Eius pudor celatus etiam a Chrysologi silentio, 86. Tangens Domini flumini non eam polluit, sed ipsamet sanatur, 94. De ea, 160.

Hæreditas filiorum, id est, Iudæorum translata ad gentes, 100. Adæ parentis nostri crudelis, quam nec placuit adipisci, nec licuit renuntiare, 111. Hæreditas melior non est vinculo divinis charitatis, 162. Mundana quæ secum mala tenet. Est pagna, est noverca filiorum. Divina hæreditas dari, sed dividi non potest. In hæreditate non est contentio, si removeatur avaritia.

Hæres. Iste Christianus beatus patre semper vivente, 71. Homines hæreses Adæ sui, et necessarii, 111. Bona collata amiserunt, mala adepti sunt. Bonorum mundanorum hæres quid petierit a Domino, 162. Hæreses dicit, qui illis plenissimam charitatem relinquit. Christo per gratiam coheredes sumus. Hæres impatiens est, qui patris fatigatur ad vitam, 1.

Hæreses tot pene Ecclesia patiebatur, quot divinx legis erant quæstiones, 21. Ad quid hæretica zizanias a dæmone supereminat est Evangelio, 56. Hæreses Adii et Photini, 109. Omnes Deum blasphemarunt. Hæresis est dicere, Christum corpus aerium assumis, 114. Item quod Pater sit major Filio, 2. Hæreses sunt circa natiuitatem Christi, 145.

Hæreticus intra, gentilis extra. Dominicam navem quatit, 21. Blasphemat Christum, 24. Quasi canis extraneis dente rabido carpunt Christianos, 40. Sedit in cathedra peccilentie, 41. Est contra generationem filii æternam, 60. Post sepulchrum Christi dicit: expectet, 62. Paseitur in

juris Christi. Christum esse Deum credat, et qua ratione, 88. Redeat ad Ecclesiam, 98. Cognoscat Dominum venisse ad seruos. Perdidit Deum per patrum, inveniet per fidem. Currit pro coram gloriis, sed eam non accipit, 119. Assertio fidei hereticorum est venenata, jejuna, dant eleemosynas, sed frustra. Hereticus non credit post causam, 142. Ubi generet perfidia sue nebulas, 144. Quomodo in ira sunt, cum Ecclesia est in pace, 149.

Hebraeus, seu Judaeus Ejus invidia ostenditur in figura filii prodigi, 1. *item*, 4. per tot. Judaeus fuit filius senior, 5. Ejus portio substantiae fuit lex divina, 5. Non ingreditur Ecclesiam ob invidiam. Gentilem judicans ex pristinis moribus se privat gaudii paternis, 5, 31. Inquitur, sed non fecit. Est cum patre per sanctos Hebraeos. Habet omnia quae patris sunt, etiam Christum. Sed per invidiam omnia perdidit. Christum manibus Judaicae gentis operatur salutem, 18. Ejus manus immunda a Christo mundatur. Miratur cur Jesus miscatur convivis peccatorum, 29. Figuratur in paralytico, 30. Judaei sunt genui viperinum, 31. Eorum insidiae et doli erga Christum. Sunt utres veteres. Vinum novum Evangelii non habebunt nisi Christiani fiant, 31. Hebraeus non recipit Christum Synagoga intrantem, 32. Hebraeus jungitur Herodianis, ut Christianos invadat. Error Hebraeorum pravior fluctibus maris. Infamat Judaeus resurrectionem Christi, 37. Ut quaerat Christum. Condemnabitur a Ninivitis et regina Austri. Quomodo faceret vindictam, 38. Sit utile exemplum Christianis, 46. Lex spiritualis Judaeorum quomodo amissa, 44. De Christi natiuitate ex indignatione, 48. Tentat obscurare virginitatem Mariae. Nequitia Hebraeorum contra Christum, 49. Factorem veritatem invito. Quid dicat de Christo et discipulis ejus demoniacum curare non valentibus, 51. Diabolo nequiores. Conversi ex hominibus in canes, 53. Vidit Christum petram, serpentem, scorpionem. Ultra sepulchrum nil aliud dant Christo, 62. Ad Lazari resuscitatum non convertuntur, 64. Judaeorum Pascha non conjungitur cum nostro, 75. Dies illis veritur in noctem, 75. Caecus peccata taxat pretio, emit sanguinem Redemptoris, et perfidiam resurrectionis Christi, 76. At pecuniam perdidit, se et posteros occidit. Doleat Christum resurrexisse, non illum occidisse, 80. Emit, ut perdat. Vult Christi resurrectionem esse furtum. Discipulos perdere quaerit. Quid causaverit in morte Christi, 81. Quare Christum scire miratur, cum non didicerit, 85. Hebraeorum sanctitas usque ad tempus Herodis, 86. Cur illis a Christo in paraboli praedicatur, 86. Laniat pastorem, 100. Rogant pro gentili, non pro se, non pro filiis, 102. Odit gentem suam. Judaeus amatus, laudatus a Christianis. Ibat corpore, non mente cum Christo. Hebraeus quantum se a Christo sequebatur, tantum Christus jungebatur gentili, 102. Inimicus Christiano. Hebraeorum repulsa. In eis signa et virtutes nil proleunt. Coelestes sensus terrena intelligentia pervolvit, 105. Praeter rationem quaerens Deum, amittit, 109. Excolens legem sine ratione legis, auctorem legis interemit. Non debet excoli, per legem, 110. Perdidit templum, sacerdotium, sacrificium, incensum, purificationes, devotionem sollemnitatum, 114. Circumcitur, quia praesentis bonis abscissus est. Maledictus quia in omnibus offendit. Per legem currit pro corona gloriae, 119. Sed eam non accipit. Christo credere de bonis caeli et malis inferi noli, 125. Interrogatur a gentili feto Christiano, 126. Cur deberet centum cados oles. Relictus in filium saeculi, et est minus prudens gentili Christiano. Exasperatur videns Deum hominem, 131. Hebraeos omnes perfidia exceptit. Livor ejus et blasphemiae erga Christum docentem. Lapides tulerunt, ut se, non Deum, occiderent. Sordes illorum flumen lavare potest, 137. Nunciantur gemina viperarum, 137. Judaei a diversis Dominum excluderunt, quem iumenta suis in praeseptis susceperunt, 141. Pavet Judaeus, quod Christus nascatur, 146. Partus Virginis Judaeo celatur, ne occidatur. Venit Christus ut de contemptu legis veniret Judaeus, 151. Castigator illorum perfidia fide gentium. Judaeus fugavit Dominum, Aegyptus recepit. Gentis antipodiae Judaeis in fide, 151. Turbatur infantia Christi, 158. De venia non sperant, nec de correctione. Nuntius salutis Judaeo male audienti conversus in ruinam. Dominum nascenti Judaeo male audienti conversus in ruinam. Dominum nascenti parat mortem. Bos Hebraeus Dominum suum agnovit, quomodo, 159. Crudelitas Judaeorum notata ex fide magorum, 160. Cespes Judaeis pro tritico lolium, pro vitibus spinas dedit, 164. Ut dividatur pater in filium, et filius in patrem alligetur. Gloria Christi est illi pecunia. Judaeus pater Christi a filio per invidiam separatur. Judaeus praedicatur a Joanne, 167. Judaica domus caeca, 169. Fuit prius homicida legis quam Christi. Decalogi corpus rectoris in Christum. Judaei si Dominum Deum credidissent, ad ruinam barathrum non venissent. Layat ad purificationem vasa, non seipsum, 171. Deicide fuerunt ex invidia, non facto, sed voluntate, 172. Judaeus est caecus a Christo

sanatus, quomodo, 176. *Vid.* Phariseus, Scriba, Lex. Herodes similis Vulpi, 19. Inimicus Christo. Mala quae fecit Hebraeis, 86. Sacrum morem sacerdotum violavit, 89. Non est ausus in Zachariam. Rex nefandus. Ejus opprobria viginti enuntiantur, 127. Sanguinem Joannis absorbit. Judex perversus, et quomodo. Furit, quia arguitur. Ejus puella saltatrix, 5. *Infra vid.* Saltatrices. De natili suo mortuus est. Occidit infantes, 146. Per Herodem diabolus quaerebat Christum ad mortem, et cur, 150. Pro temporali regno quaerit extinguere aeternum, 153. Doleat se illisum, innocentes necat. Ejus vitia. Fugitur a Christo. Mala in qua cadit. Quaerit Christum gladius. Rector populi quid mali agat. Omnia paravit ad accusationem, et penam, nil ad excusationem. Herodes tyrannus quid fecerit Judaeis, 156. Infantia Christi turbatus, descriptio, 158. Cur occulte vocat magos. Timet regnum, non Deum. Cur dicit renuntiare mihi. Erat locum tenens diaboli. Ad quid vellet ire ad puerum. Significat diabolum, 159. Ex invidia saevit in pueros, 172. Innotans confitetur, quia in Christo resurgit occisus, 175. Cur Joannem resurrectionem occidit? Testis criminis sui. Laudatur ironice. Cur tacet, quare decollaverit Joannem? Herodes et Herodias nomine et vita consimiles. Quid illa fecerit et ob eam quid Herodes. Judicat secundum crapulam. Herodiana coeae eruentis epulas terra et caelum horruit, 174. Filius noctis, non diei. Vocat omnes potestates in socios convivii, in testes criminis. Suam credit Herodes filiam saltantem cum impudenter vidit. Caro in Herode oppressa capulis, quid promitteret, et cur. Ejus convivium quid causaverit. Dum honestatem abjurat, virtutem jurat. Interemit penitentem in morte Joannis. Herodes et Herodias nomina sociata crimine, vocem occidere credunt: eorum contrapositiones cum Joanne. Herodiani juncti Hebraei, 53. *Vid.* Saltatrices, Ebrietates, Jejunium, Joan. Baptista, Historia. Relatio historica ad altiores intelligentiam sublimanda est, 56. Qui pure historiae tantum adhaeret, ditione Deum inhonorat, 95.

Homicida nil habet amoris, 152. Homicidium damnavit Joannes occisus, 174.

Homo. Videlicet bona hominis. Filius Dei appellatur, 10. Quod nascitur, quod est, debet Deo totum, 6. Respondeat generi, 10. Lapides ut convertantur in homines, 15. Ad Christi praesentiam liberatur a poena, 16 et 17. Diu nocturne vigilet, et ad quid, 21. Sua in celo reponat, 22. Sibi parcat, 25. Obligator exigua cartula, 25. Habet, quod dat pauperi, 41. Ad Deum confugiat, 45. Ad vocem Dei convertatur, 46. Illi salus ab egressu et ingressu Domini, 49. Per generationem nascitur, ut divinum agnoscat amorem, 58. Saepo nascitur in septimo mense, 56. Habet ex Christo novum ortum, 57. Accessurus ad Deum mundetur, 59. In obscuritate noctis lucernam Verbi Christi praeat, 64. Quod homo detur celo, terribilius est quam quod Deus detur terris, 67. Filius Dei per gratiam, et servus, 67. Omnia creata propter hominem, 69. Redeat ad Deum amantem, 70. Clamet ad Deum: Libera nos a malo. Deum vocat Patrem, postquam Deus jussit, 71. Vitam coelestem ostendat. Filius Dei designatus in habitu servitutis, quod homo Deus, creatura miratur, 72. De matris utero patrem facitur in caelis. Semper parens criminum non timeat. Humanae cogitationes. *Vid.* Cogitatio. Homo sibi sit medicus per fidem, 85. Quantum debeat Deo, 91. Absolvit amore. Homini comparatur regnum colorum, 96. Quaeritur in vocatione Dei, non persona discernitur, 99. Homo mundo jucundus, sed non utilis, et quare, 101. Ut agere debeat gratias. Initio suscitatus ex limo, in fine resuscitabitur ex pulvere, 105. Omnes homines, ut sint hostia et sacerdotes, 108. Veniat ad placitum Deo sacrificium, 109. Placet Deo, ex eo quod bene vivit. Fit hostia, si sancte se offerat. Si dat, quod potest, acceptus est, 110. Moritur pro Christo. Sit peccator, ut Deus sit justus, 112. Per gratiam conditoris redit ad vitam. In baptismo fit domicilium virtutum, 115. Homo novus commutat vitia in virtutes. Hominem Deus perquiri solo hominis amore, 114. Homo moritur legi, 115. Deo, non terrae, fructum deferat. Ut praevaleat et conculcet delicta, 116. Per Christum caput libertatem quaerere. Doctus a lege, unde esset virtus ardua, etc., et delicta multiplicia. Duo homines, Adam, scilicet, et Christus: humano generi dederit principium, 117. Homo terrenus ut fiat coelestis, imaginem Creatoris portet, 7. Homo justus major celo et angelis, 120. Si non habet nummum, det pauperi munus, 122. Accuset se debitorum Deo, et oret, ut dimittat, 125. Coram homine gloriatur de justitia, etc., coram Deo non. Est vilisus Christi ad colendum mundum, 125. Cupit bona facere, quando mors tempus admittit faciendi. Homines se vilicos, non dominos agnoscent. Sequatur Deum, non quaerat praecedere, 151. Deus in forma hominis demonstratur, ut possit videri. Hominis pietas et ars hominem perficiunt, 152. Ejus industria ut honoretur a Deo. Eisdem curibus redit ad

vitam quibus dilapsus fuerat ad mortem, 142. Factus ex limo intacto, 148. Deo pretiosus. Ad quid factus sit. Domus mundi pro eo facta. Factus de terra, ut esset dominus terrenorum, et de celestibus participaret, quomodo. Imago Dei, vicarius Dei in terrenis. Homo proprietates Dei, qui ante erat similiduo. Creatus cum imperio terræ, ut delicias possideret. Sine homine non poterat salvari homo, 151. Perfectus ad vitam factus, reparatus in vitam perfectam. Abstrahit homines a peccatis, 153. Magis debet Deo quam homini, 161. Quid homini fecerit Deus in naturalibus. Quid in supernaturalibus. Liber a servitute omnium, soli Deo servit, 161. Ei peccanti blanditur Dominus. Per gratiam coheredes Dei, 162. Divisionem celestium non petat. Quomodo debeat habere hereditatem cum Christo. Et omnia manducet, quid faciat, 163. Deus tendit hominem in formam Christi, ut sit decorus. A Deo correptus mox solatium accipit. Habet Deum patrem, apparatusque celeste. Aute productus ad mortem, jam productus ad vitam, 166. Dei beneficia in homines ex variis formis et habitibus Dei, late, 170. Quid det invitatus ad opera. Ut triumphet de diabolo. Homo non horreat hominem, 176. Duce manu cæcum lucis faciat nescire orbitatem. Homo semper vivit celesti verbo, terreno pane non semper, 11. Ex quibus fiat angelus, ac Deitatis habeat honorem, 45.

Hominis mala. Peccavit invidia in paradiso, 4. Servus dominorum crudelium, 6. Post jejunium querit panem, 12. Facilis ad lapsum, difficilis ad ascensum. Cadit, et Deus ascendit, 15. Servi hominibus jacunt, et mala patiuntur ad penam, 15. Homo nequit in desperatione suis subvenire servis. Vivus sepelitur a dæmone, 16. Ab eo impeditur, ne ad Deum eat. Obsessus quomodo torquetur a diabolo, 17. Miratur de potestate Christi, 20. Propter peccata flagellatur a Deo, 20. Quando est ignavus, et dormiens, dicitur Christus dormire in sua navi, 21. Bestia, et quomodo, 25. Callidus generat scandalum, 27. Figuratus in eo qui habebat manum aridam, 32. Ejus dura conditio quæ, 34. Voluntarius in delictis, invitus in pœnis, 35. Solitus horreare magis quam curare vulnera, 36. Impietatis consilio e paradiso pulsus, 44. Hominem quid infirmus? et quomodo, 45. Peccat, et Deus convertitur, quomodo, 45. Est in obscuritate noctis, 64. Non capit naturam gratiam orationis Dominicæ. Vid. Oratio Dominica. Sursum per gratiam levatus, jacet subitus per naturam, 68. Non capit magnitudinem divinæ charitatis, 69. Propriis viribus non liberatur a diabolo, 70. Dolet se mori, et ne resurgere possit, oppugnat, 74. Homo timuit angelum cum respexit, 88. Numquam securus de sua conscientia, 88. Ejus natura imbecilla ad divinas virtutes, 90. Nimis de se presumit ante experimentum. Nascitur ad labores, gemitus, pericula: vult bona, et non facit, et alia ejus mala, 90. Noscit culpas corporum, vitia mentis ignorat, 91. Corde peccat, cogitatione, dubitatione, trepidatione, 91. Quod supra homines est, homo referre non sufficit. Vacat hominis sermo ubi adest præconium angelicum. A paradiso delictorum ad mortem huc detractus, 96. Cor percat morte, 101. Creaturas sibi deas fecit. Ex pulvere factus natura totum, se sibi, Deo nil dedit, et cur Deus permittit illum in pulverem revocari, 101. Sterilis, vel ingratus, homo e vita meretur excidi, 106. Homo ignavus si populus præsit, sibi et multis fit noxius. Homo viv moritur pro justo, quia necessitate ducitur ad mortem, 110. Per hominem peccatum intravit in mundum et per peccatum mors, late, 111, per tot. Salvari non poterat sine Christo, cur, 111. Homines participes culpæ Adæ, et socii pœnæ, 112. Prius receptaculum vitiorum, 115. Nil habet suum. Non prævalet obedire legalibus mandatis, 114. Carni deditus et mundo nil in se, quod futuræ vitæ est, relinquit. Passionibus tota vita conturbatus, 115. Homo vetus, totam perdidit disciplinam, 115. Homo sine Christo peccata cognoscebat non ut vinceret, sed faceret, 116. Hominis robur ab incendio vitiorum in favillam redigitur. Ut cepit velle virtutes, sed vitia sequi. Captivus, et servus sub lege. Ut nascatur in peccatis, 117. In vitis sepultus, 120. Homo hominis est sepulchrum. Homo hominem negligit, 121. Idem homo et filius qui dissipavit substantiam, 125. Homines se villicos agnoscant, non dominos. Qui homines, non Deum in causis timet, facile a justitia deviat, 127. Homo non intuetur quantus est Deus, sed quia est, 131. Dæmon non vult homines æternos, immo nec temporales. Cur homo moriatur. In cuasibus homo latet in homine, est corpus, et non est, 132. Ex timore homines trahit ad idola, 147. Est sibi vilis, qui Deo pretiosus est, 148. Ex invidia diaboli quæ bona perdidit. Ejus mala ex peccato originali. Obscuritatem ignorantie involutus, 160. Cur magis debeat Deo quam homini, 161. Deo nullam dependit servitutem. Inutilis ad divina et humana. Versatur in luto carnis, in limo corporis. Partem substantiæ perdidit, unde paradisi exsul factus est, 162. Homo ingratisimus omnium. Erat cum Christo in paradiso, et extra Chri-

stum perit. Dubitans de divinis promissis arguitur, 163. Ante diluvium nati producti ad mortem, 166. Mentes et sensus hominum correpti a malo fulguris, 171. De homine contra homines gentes ex eunt bellaturæ. Querunt famam hominis de ruina. Homines sunt ut arbores ambulantes, 176.

Hora dicitur punctum, et momentum temporis, 112. Horæ duodecim diei Christi sunt duodecim apostoli, 170. Hortus Ecclesiæ quomodo cultus et satus mystice, 98. Producit gemina sua, 130.

Hospes. In hospite suscipitur Christus, 39. Hospite suscepto Christus subvenire tenetur suscipienti. Hospitis meritum ex apparatu mansionis innotescit, 92. In hospitibus figura Deus apparuit Abraham, 131. Fuit hospes Chrysologus, 138, per tot. Mundanus hospes receptus quid agere soleat, 18. Qui e propriis sedibus injuste expellunt hospites, ut puniantur, 47.

Hospitalium humanitatis fit templum Deitatis, 144. Ejus indignitas in hospitibus manet injuria, 15. Hospitalium nostræ carnis Deus intravit. Vid. Habitatulum, Domus.

Hostia et sacerdos est homo, quæ mactatur et vivit, et quomodo, 108. Hostia viva est Christus, quomodo. Totus homo sit hostia placeat Deo, 109. Et erit, si se Deo sancte offerat. Immaculata Deum placat, exasperat maculata. Hostia viva, et rationabile obsequium, quomodo Deo offerendum. Hostia jejunii quomodo offerenda, 13. Quam hostiam offerre Deo debeamus, quæ et nobis maneat, 45.

Hostis terrenus non prævalet celestibus, 12. Repentinus perniciosus, 27. Magis ducem quam militem petit, nec obsidet mortuos, sed viventes, 96. Melius est sæpe regi suo de hostibus referre victoriam quam semel mori, 128. Hostem proprio mucrone turbare, insigne virtutis, 157. Tolerabilior est hostis cum muros arietat extrinsecus, 171. Qui hostem intus habet, per se liberari non valet. Iniqui in alios ut puniantur, 67.

Humana cum sapimus cecamur ex nobis, 76. Salus humana reparatur iisdem lineis quibus perierat, 77. Humanum, Deo volente, fit divinum, 102. Ad humana perdiscenda brevis est tota vita hominis, 112. Quæ Dei sunt, non capiuntur a nobis, 62.

Humanitas Christi ostendit charitatem, 47. Ubi non est humanitatis indicium, ibi Deitatis est signum, 153. Humanus sensus non est in eo qui fratri suo peccata non dimittit, 159.

Humilitas centurionis, 15. Hominum ex nostra imbecillitate sumenda, 88. Elevat nos ad mensam celestem, 100. Voluntaria magna virtus, 136. Quæ e: eusat a dicendo, cogit ad obediendum, 158. Est mater doctrine, 161. Acquisivit quod superbia amisit, 25.

Hydrops bibendo sinit, 7.

Hypocrisis quid sit, effectus, nomina, et mala, 7. Laborat frustra. Naufragat la portu. Hypocrita est usurarius. De remediis creat morbos. Sibi damnum, non Deo causat. Hypocrisis est jejunium sine misericordia, 8. Quid agat hypocrisis, 9. Cæca est, et cæcat oculos. Fugienda, et cur, 9. Est species arte composita, quæ aliud in re agit, aliud promittit vultu, 172. Hypocrisis cum invidia quid agat. In secreto hypocrita facit nil secretum, 9.

I

Idolum. Graviora pondera Synagoga sarcinis idolorum, 105. Ad idolorum lupanaria confugit Synagoga, 115. Idola periere ad apostolorum prædicationem, 170. De idololatria, 5, ad fin.

Ignarus stulte loquitur, 19. Decipitur a grossis fici, 106. Ignari non recipiunt Christum.

Ignavia hominum dicitur somnus, 21. Ignavus nimis est qui post exemplum invenitur incautus, 79. Ignavus dicta et facta obscura Christi non intelligit, 96. Ignavos prospera non erigunt, 124. Ut obsit ignavus aliis præsidens, 106.

Ignis divinus nescit exurere misericordem, 42. Anhelet inclusus in carne, et alia mala facit, 57. Celestis mundat labia. Satiat cor. Friget in lapide, latet in ferro, 96. Et eorum collisione flammatur. Ignis terreni non admoventi divinis, 109. Febrilis ex humore frigido succenditur in corpore, 114. Quod est ignis segeti, hoc vitia sunt humano corpori, 116. Epulonis qualis fuerit, 122. Inferni ex parte sanctorum a Christo extinctus, 125. Inferni stilla aquæ non exstinguitur, 124. Ignis a Christo spargitur verbis, 164. Cultor igne purgat agrum. Eo purgantur: sata gentium. Cur super apostolos. Ignem urget aqua, et ignis multiplicat undam. Ignis gehennæ reos exurens innocens deservit, 166. Igis in rubo, in columna, 170. Ignis Spiritus sancti. Vid. Spiritus sanctus.

Ignorantia. Peccans ex ignorantia illius plagas non vitabit, 26. Peccata ignorantie non vitantur, 30. Secum habet

fastidium, 98. Ignorantia hominum quid fecerit, 112. Vita peccatorum ignorantia, 116. Hominis ignorantia sublata a lege, 116. In nostra ignorantia peccatum sepultum. Ignorantia Deus subvenit ex pietate, 157. Obscuritibus ignorantiae involuta mortalitas, 160.

Illecebras temporalis vim humanis conscientiis Apostolus aptavit, 114. Contra illecebras peccatorum certandum pro celesti gloria, 119. Ab illecebris superatus non vult Christum venire, 158. Eas quare homo sustinere cogatur, 117.

Illuminatio est a Deo, 126. Illuminatio Ecclesiae facta a filiis sanctae Felicitatis, 134. Magorum illuminatio. *Vid.* Magus.

Imago Christi portanda a nobis, quomodo, 117. Perfecta devotio hoc dat imagini quod regi, 147. Imago Dei est homo, 148. Regum vel fratrum dejectae imagines cum concordia, cur, 149. Imaginem Dei portare noluisti, qui idoli portas personam, 153. *Vid.* Magus.

Immolare Deo debemus viscera virtutum, et quomodo, 108. Vita virtutum Deo immolatur morte vitiorum. Deo optima immolanda, 109. *Vid.* Oblatio, Sacrificium.

Imperans. Imperantis ira subito jus est, 161.

Impetrare aliis penitentiam impudenter praesumit, qui sibi ad veniam nil providit, 123.

Impietas. Quid homini creato jam fecerit, 137. Semper febris, 175. Incauta assumit criminis testes, arbitros facinoris, 174. Ut doceat, 44, et de ea per tot. ser.

Impius recedens a Deo a se obit, nec stat in consilio, 44. Fertur modo ad colum, modo ad terras, se nescit. Quid fecerit consilium impietatis. Saporem trahit de pinguedine peccatorum. A Deo recedit, cum deliquit. Impio grassante, pius turbatur, 47. Declinatur a Deo, 48. Interdum loquitur invito veritatem, 84. Impium vult Deus redire, non perire, 51. Impiis imputandum, si gratiam non recipiant charitatis, 55. Impius ruit, destruitur, stare non potest, 75. Possessus a terra, et morte in resurrectione iustorum, 77. Terret impium timor, 80. Certior factus a Thoma de Christi resurrectione, 84. Timebit supernam potestatem, 88. Stat in trivis, 89. Sui ipsius consiliarius. *Vid.* Consilium. Eorum animae repeluntur a ministris Tartari, 104. Ex pietate patris magis prodit impietas filii, 125. Impius non est, qui in alium pius non est. Impius et iustus apud inferos ante Christi Resurrectionem erant, 125. Qui sibi impius, cui pius? Impiis non ferenda pietas, 127. Proprietate quam det mercedem. Impius si est contra iustum, sibi lethalis est, 175. *Vid.* Peccator.

Impudicus. Impudicus inimica castitas, 127. Impudica ex impudico nata, 174.

Incedere. Qui non stat in trivis peccatorum, incedit, et alia facit, 89. Incedunt qui virtutibus currunt, et ad mandatorum plenitudinem perveniunt, 9.

Incensum Arabicum non tam libenter odoratur a Deo, quam sanctitas cordis sinceri, 87. Incensum est thuris et purae supplicationis. Incensum Ecclesiam illuminans mystice quale, 154. Debetur Deo, 157.

Incensum lebreille exstinguitur calore, nolitur frigore, 114. Inextinguibile ex ardore vitiorum, 116. Incendia cupiditatum quis fumi nescius transit, 89.

Incredulitas Filia mortis, quid persuadeat homini, 118.

Indigna non petenda a Deo et cur, 152. Promissio non redditur indigno, 100.

Indocilis ad excelsa contendens mergitur in profundum, 119. Vitatur a Christo ad illic salutem. Fatigat ingenium magistri, 106.

Indulgentia. Tempore indulgentiae penitendum, 46. Indulgentia legis antiquae erga sacerdotes, 92. Indulgentia magna ex magno reatu, 93. *Vid.* Venia, Remissio, Penitentia. Indulgentia decubuit, ut peccatores levaret ad veniam, 50. Jus indulgentiae est penes hominem, qui proximo debita dimittit, 71. Quae res petant iustorum indulgentiam, 43.

Industria hominis ut honoretur, Deus occultat divinum in humano sermone mysterium, 152, et alia, etc., 96, a principio.

Infantia, infans. Filiorum ut fuerit olim tradita diabolo, 51. Infans diabone repletur, quando a parentibus offertur diabolo, ut curetur. Gloria Christianae infantiae, 68. Infantia Ecclesiae tempore S. Apollinaris, 128. Infantia totum obtinet, plus lacrymis quam virium ratione. Homo in infantia latet in homine, et hominis labore proficitur, 152. Habet vagitum ex verbo Dei, 144. Infantes non condemnantur descriptive, 152. Infans laetus mortuus describitur. Infans omnem hominem non hostem respicit, sed parentem. Passiones ignara rapuit martyrii palmas, 153. Infans lacrymis uberum nutrimenta disquirat, 158. Vincit barbarum, potestatem, etc., et amorem expostulat. Infantia Christi turbat Ierosolymam.

Inferus. Devorando Christum, jejuniū incurrit, 57.

Christum Iudeis ablatus dat gentibus. Praeparat mansionem Christo. Dirumpitur vita deglutita, 57. Ejus tremenda servitus, 65. In eo non est venia, 66. Mala ejus docemur a Christo. Resurgente Domino inferna sistuntur, 74. Amisit carceratos Domino ad illum descendente, 78. Carcer illius destruitur, 82. In eo peccatores vivunt poenae, pereunt vitae, 96. Ejus flamma non tam linguae quam mentis et conscientiae, 122. Membra quae hic magis peccant, magis in inferno torquentur. Ei non resistit purpura, et nudus in eo sudat. Ante Christi resurrectionem tenebat impios et justos, 123. Ejus portae aereis januis et ferreis vectibus claudbantur animalis. Christus illum aperuit. Parens inferni est mors, 118. In eo damnati mentiuntur, 123. Non crederemus ab inferis revertenti. Ejus mala vitare contemur, 123 et 124. Est fovea peccati, 170. Rapit peccatores nudos ad poenam. In eo gemitus et stridor, 174. *Vid.* Damasti, Gehenna, Ignis, Tartarus.

Infidelis. Illis perniciosum fidei sacramentum sine fide, 60. Sacramentum fidei non divulgandum scripto inter infideles, 61. Illis tenebre dicit, 75. Est indignus, 102. Se ipsum demergit in obscurum incredulitatis, 151. Nec audit, nec videt, quod fidelis audit, etc. Eorum poena redundat ad gloriam fidelium, 152. Baptizati et instructi a Chrysologo, 58, 57, per tot., et 56-62, 67-72. *Vid.* Perfidus.

Infidelitas cavenda, ne nos reducat sub potestate diaboli, 18. Incredulitate Hebraeorum nec unus demon captivo fugatur ex corpore, 51. Patris obest filio. Callida non habet excusationem, 102. *Vid.* Perfidia.

Infirmi. Cum recitantur, animos deponunt, 150.

Infirmus non stat ibi, ubi Christus est, 18. Homine nil infirmius, et cur, 43. Infirmitas recurat ad medicum celestem. Infirmitati nullus locus est, ubi virtus est sociata virtuti, 57. Ubi infirmitas est ignota, Christus illic primum curam vertit, 94. Infirmitas humana vult, et non potest, 100. Incurvabat mulierem, 103, per tot. Oculorum non sustinet magnitudinem lucis, 112. Infirmitas culpanda, ut fratri detur venia, 159. Alia corporis, alia mentis, 164. Cur eadem varie curata sit a Domino, 176. Nuto Christi percunt infirmitates. Familiaris dum fit publica, dolorem affert et pudorem, 15. Ejus lassitudo remanet, ubi ars curat, non virtus, 18. *Vid.* Aegritudo, Fragilitas, Febris.

Infirmus turbatur malis, 47. Infirmitas non curat, qui illius arbitrium quaerit et expectat, 114. Versatur in strato, 14. Stulta sunt illius desideria, 59.

Infulus. Qui dignitatis infulus non habet, nomen dignitatis non invadit, 109. Mors quando infulus suae potestatis amisit, 10. Infulus divinae potestatis in se perdit, qui proximo peccata non dimittit, 159. Aeternus infulus quis habeat, 144. Eunuchus infulus palatii mutavit, 58.

Ingenium periti magistri ut fatigetur in docendo rudes discipulos, 106. Depravatur dolis, 116.

Ingratitudo hominis aegroti erga Deum medicum quid causaverit, 151.

Ingratus ad poenam ducitur, non divitiis, vel paupertate, sed animo, 124. Homo est omnium ingratus, 162. Ut merito puniatur, 66.

Inimicus. Inimico parcendum, late, 58, etiam exemplo Christi. Ei dimittere proficuum, 67. Illi dimittenda peccata, alias, etc., 68. Inimico qui totum dimittit, nihil de suis deliciis Domino debet, 70 et 71. *Vid.* Venia, Diabolus. Inimico dimittenda peccata, late, 129. Inimicus extraneus et internus quae mala faciat, 171.

Iniquitas condita ab Herode evaginatur, 152. Illi semper est amica iniquitas, cui est aequitas odiosa. Est in plateis, 95.

Injuria aequo animo toleranda, per tot., 58. Est divina philosophia tolerare injuriam. Injuria proximum afflicientes phrenetici sunt, ideo pietate curandi, 58. Christus indignatur, dum pro honore sibi fertur injuria, 48. Injuria Creatoris fugitur a tota creatura, 78. Injuria humani corporis sublata in Nativitate Christi, 144. Sine humanis injuriis humanae injurie non poterant amputari, 151.

Innocens, sine Christo non habetur in terris, 50. Innocentior resurrectio erit terror impiis, 77. Quis innocens inter gurgites vitiorum, et vitae lubricum? 89. Innocens vocatus ad rectum, dum purgari aestuat, stimulat cognitionem, 97. Dum innocens puniatur, reatus redundat ad judicem, 112. Innocente reum accusante, gratis iudex pro misericordia rogatur, 122. Innocens non facile condemnatur a reo, 175. Si accusetur, quid, 175. Innocens ab initio, qualis erit in fine? 91.

Innocentes martyres ab Herode occisi, 146. Quare, 146 et 152, per tot. optime. Solum, quod nati sunt fuit illis crimen, 152. Sunt milites innocentie Christi, excubie canabularum. Nati martyrio, non saeculo. Merores in gaudium commutarunt. Ipsi in sanguine baptizati, matres eorum in lacrymis. Moriuntur laetantes. Præmo regi suo, quam commori gestunt, descriptive, 153. Martyres gratiae

quomodo. Eorum martirium virginitati comparatum. Christus fugit, ut illos habeat, non synagoga leget. Quasi ob Christi infantiam, 158.

Innocentia nostra non ex nobis, sed ex patris celestis venit, 4. Intromittit nos ad Dei conspectum, 6. Numquam mendax, 75. De innocentia male se glorians homo ducitur in debilitatem et penam parentis, 112. Pro ea moriatur, qui lucrum illum extinguere molitur est, 115. Christi resurgens amplectenda. Unde esset innocentia diffidilis, diu ignoravit homo, 116. Anterior a peccatis, 126. Ejus intuitus fit solus libertas, 127. Innocentia prima felicitas, et quomodo, 167. Qui creditum innocentiam servat, poenitentiam non solvit usuram. *Vid.* Justus, Integritas.

Insuperior latet in nocibus, appetit dormientes, fugit vigilantes, 97.

Insuperiora interdum fallitur, sed affectus non decipitur, 25.

Instrumentum quod fuit perditionis, potest esse occasio salutis, 126.

Intelligentia est de occultis, non de visis, 14. Ejus vis in videndo pauperis nuditatem. In paupere intelligitur adesse Christus. Minor intelligentia Scripturarum generat perniciem, 52. Hominis acutus ab obscuris Domini virilis, 96. Est magnus arbor, 98. Alitudo sensus tota levatur ad regnum. Humanarum et divinarum rerum non habetur perfecte in tota hominis vita, 112. Christianus sese intelligat, 115. Intelligentia potest benignae relevare quos onerat severa discussio, 126. Humani non facile capiti sensus evangelicos.

Intentio. Ex ea judicat Deus, non ex operibus, 9.

Interna peccata ut emundantur et propellantur, 171.

Interpres litterarum quid agat, 52. Verbi Dei. *Vid.* Verbum Dei.

Integritas est pena corruptis, 127. Integritas testis innocentie fugat timorem, 144. Integritas Maris V. *Vid.* Maria Virgo.

Intercessio Ecclesie. *Vid.* Ecclesia.

Intrare possumus ad Dei conspectum, si non loco, vel corde, 6.

Invenire. Qui quod amissis invenit, donat culpas, iram verit in gaudium, dolorem mutat in gratiam, 168. Invidius nois perdit invidiam quam non perdidisse servata. Magis delectat inventa quam subjecta, 96.

Invidia Hebræorum in Christianos, 2, per tot. Non admittit pietatem nec charitatem. Despicit rationem naturæ: melius antiquum, et alia. Malum angeli, et hominis, ac Hebræi, armat contra Christum, quærit cor et animam. Vitanda. Pellit gaudium. Non patitur socium. Simulat; mentitur. Dolet de bono alterius, non de suo proprio damno. Invidus est avarus. Invidia perdit omnia bona, 5. Invidet sibi, qui elevatus ad summam, se ad humilia deiecit, 25. Ut jungat, conjuncta disjungere, 51. Cecat et tenebrat mentem, 48. Mala illius ab exemplis, 48. Malum incurabile. Et alia multa de ea. Fuga vitatur. Invidia Hebræorum in Christianos, 49. Diabolus invidia spiritus quid agat, 97. Invidia Judæorum privavit illos legem et gratiam, 102. Invidia epulonis in Lazarum, 122. Gravis est malis, eos videre felices, quos aliquando habere contempni. Invidia claudis oculos, 151. Quo feratur, apparet ex iniquitate Herodis, 152. Invidius quid mali agat, 168. De celestibus cum diabolo fugata, 168. Invidia Pharisæorum, 172. Invidia carnificum suorum quid mali agat. Qui hæc recipit, sua sustinet supplicia. Bonum alterius invidio est pæna; est malum multiplex; statim fugienda. Est morbus. Quid suscipit perit in lege. Mala que fecit invidia, late ab exemplis. Spoliata a Christo suis commodis. In Pharisæis quid egerit. Invidia cum hypocrisi suis propinat. Fax invidiarum. *Vid.* Livor, Zelus. Est oculus nequam, 59.

Ira extinguenda in ip-sis sciuntias, 158. Alias sanguine non sedatur. Ut vincatur. Quomodo sit in Deo, 45. Cur David petat argui a Deo, sed non in ira. Ira ventura est æterna damnatio ad tartara, 137. Ira imperantis subdito jus est, 161. Nutritur a demone, quomodo, 16.

Isaac gaudet cum sit hostia, 85.

Isaías evangelista non minus quam propheta, 57. Tactus dolore, quia quod sensit de Deo non potest annuntiare. Purgatur a seraphim. Cur Deum habuit regio viderit, 151. Prædixit virginem Deum paritaram, 146.

Iter ad Deum fit non pedum grassu, sed mentis incessu, 5. Iter ad Deum Patrem est compendium viæ salutis. Iter gentium a Deo ad diabolum fuit animo, non loco, 5. Iter Jejunii ingrediens cæteras curas deponat, 8. Iter Christi ad mortem et gloriam, 19. Iteris terreni homo incassum diu sudores perituri et labores, 175. Iter præbisse pauperi plus est quam panis dedisse fragmentum, 176.

J

Jacere. Hominum servi jacent, et cur, 15. Jacemus in vitis, et jacemus oppressi, 54.

Jacob plus mysticus quam dolosus, nos figurabat sub pellibus hircorum, 75. Et viani occurrit Deus conviator, et luctat cum eo, 151. Quid agat Deus cum eo, ut ametur, non timeatur, 147. Cur illi mutatum nomen, 154. Jacob ante triumphat quam vivat, 70.

Jacobo apostolo quare non commendata beata Virgo, 49. Janua clausa non denegat ingressum egressumque suo creatori, 81. Janua mortis fuit homo, per quem peccatum intravit, 111. Janua inferni. *Vid.* Infernus. Januæ inferi contrastræ sunt arietis crucis Domini, 125.

Jejunium quid possit facere, ostenditur ex fame prodigi, 2. Et ex aliis. Est prima virtus nobis, 7. In jejunio quid sit ungere caput, lavare faciem. Jejunium sine misericordia esurit, alget, 8. Misericordia est veritas terræ jejunii, et alia. Variæ definitiones, seu epitheta jejunii, 8. Vincit duce misericordia. Ejus alæ sunt misericordia et pietas. Sine misericordia est simulacrum laus, et avaritia, et hypocrisis. Jejunium sublevarit cor, si symphonia, 10. Arma jejunii sumenda contra diabolum, 11. Tempore jejunii quid agendum, 12, per tot. Jejunium nostrum est esurire diaboli. Esurientia et virtus. Vincit diabolum, 12 et 15. Jejunium creditur Deus, 13. Cunctis virtutibus antepositur. Timetur a diabolo. Diaboli tentationes tempore jejunii quæ. Hostia jejunii quomodo Deo offerenda. Sit voluntarium. Sit aratum sanctitatis. Cur discipuli Christi non jejunant, etc., late per tot., 51. Jejunium purgat corpora a squalore carnalium delictorum, 51. Verum jejunium non admisceatur fraudulento. Jejunandum Christi præcepto, 41. Sit cum misericordia. Et ita multas habet virtutes. Fusa jejunium sine pietate jejunat, 42. Sine misericordia est lames avaritia, et alia, 1. Semina jejunii jactanda in pauperum lacrymas, 42. Vacillat sine misericordia. Sit cum misericordia et oratione, 45, per tot. Jejunium habet lassitudinem. Deo offerendum, ut voracitas cesset, 108. Quadragesimali cur institutum, et ut debeat fieri, late, 166. *Vid.* Abstinencia, Quadragesima.

Jephth filia mortui gaudens, 55.

Jericho. Cur per eam ambulat Christus, 54.

Jeroasam scandalum fecit in populo, 27.

Jerosolyma quare turbatur Christo nato, 188.

Jesus cur fabri et Maria filius appellatur, 48. Dicitur Jesus a salute, 87 et 89. Filius unicus per naturam. Jesus Hebraice, Salvator Latine, 60. De Maria natum Dei Filius est. Nomen Jesus celum et infernum submisce confiteri, 61. Dicitur Salvator, 142 et 144. In eo nominis tota majestas designat adoratur, et ab omnibus, 144. Virtus et potestas. Qui sit Jesus natus ex Virgine, 145. Jacet in stabulo, 152. Natus Jesus quis, et ad quid, 156.

Joannes Baptista, quid egerit virtute jejunii et orationis, 45. Ejus Epitheta, 86. Erat lucerna sensum demonstrans Domini, 87. Dicitur angelus, quando. Exultat in utero. In utero propheta. Filius sacramenti, et alia ejus epitheta, 88. Gaudium cunctorum, magnus coram Domino. Cur non sit potatorum vinum. Ejus privilegia. Præcursor Christi. Hæret spiritum Eliæ. Etiam et Christum virtutibus præsentat. Astriculus vineolis, extinctus adulteris, 89. Cur non mortui communi morte. Angelus in terra Deo obsequium præstitit. Laudatus ab originali gloria parentum. Est totus sanctitas, 89. Omnia prima debeantur ei, etiam primogenita. Ut Angelus nascatur, quid factum sit. Ejus encomia ex angelo, 90. Quid fecerit Christo, et cur, 90. Nascitur ex sterili, cur, 90. Prius dedit patri veniam, quam dilueret peccata populorum. Dicitur filius ex singularitate, 91. Major homine, par angelis, et alia, 91. Lucifer, præco, tuba, angelus; et alia que antelucanus fecit, 91, optime. Miratur se peregrinus in utero, 92. Vox, tuba, præco nascitur ex silentio, 92. Ejus encomia, 127. Traditur adulteræ. Alligatur, ut venia locus non sit. Herodes corruptus, ne periret. Offendit, quia arguit. Ejus decollatio optime descripta. De morte sui natus est, 127. Gentibus præparat novella Evangelii, 137. Quare verbum Domini super Joannem, non ad Joannem. Quare vox, non verbum. Cur venit ad Jordænem. Ejus baptisma quæle. Corripit exemplo, ut mores naturamque possit immutare. Appellat Hebræos gentium viperarum. Christum in Jordane tenet, veniam accepturum, 160. Intrepidus inter cælestia. Natus ad Dei amorem, 2. Doctor et magister penitentiae, 167. Penitentiam suadet. Per que deserat predicaret. Accepit vestimentum de pilis camelorum. Cum vesceretur locustis et melle. Lucerna ardens Christum drachmam invenit, 169. Quomodo ex dicto Herodis resurrexerit, 175. Venit ad omnium medicinam. Effusio sui sanguinis extinxit germina tota serpentis antiqui. Ejus caput in disco pretioso fertur, 174. Erat, ut lucerna super candelabrum, ut

judex in triplici. Occisus damnavit homicidium. Toto orbe elapsus occisus. Nascitur, quando perit Herodes. Contranspositionis Joannis et Herodis. In multis superat Joseph. Major inter natos, quia arguit adulteras: et licita mulierum consortia calcavit. Pericula feminarum non evasit. Major in natis mulierum ex jejunio, 12. In utero Deum agnoscens matri refert, 70. *Vid. Herodes.*

Joannes evangelista ne Christiani abnegaret aufugit, 150. Quare si fuerit commendato beata virgo, non Jacobo ejus fratri, 49. In possessione fugi nudus, sed fuga cooperatus est, 78. Fugit in passione, quare, 170.

Joannes propheta fuit figura Domini, 57, *per totum.* Joannis. Cur alveum Jordani intrat Christus, 400. Et que facta sit in eo. Si fugit ad presentiam legis Arce, cur non fugit ad presentiam Trinitatis.

Jose, h. An emittat virginitatem incarnatione Verbi, 140. Quomodo justus, si conceptum sponsae voluit discutere, 145. Fuit pius et justus. Describitur ejus juvenis ætatis. In eo tota Davidis prosa in auribus, 145. Vigesima octava generatione a David natus. In eo fides promissionis impletur. Sponsæ causæ ne timeat alimenter. Erat securus de consensu Mariæ. Angeli locutio cum Joseph circa Virginis conceptum. Sponsus figura Christi sponsi Ecclesiæ quomodo implet figuram passionis Christi in altero Joseph adumbratam, 146. Joseph natus nomine, consensu sponsus, auctus de sponsa prægnante, *descriptive*, 175. Mox ei angelus occurrit, et cur. Timebat, quia erat in causa maxime pavor, 175.

Joseph patriarchæ comparatur Joan. Baptiste, 174. Judicatio dulcis oves ad pascua ducit, 6. Ut Deo jubilandum, 46 et *segg.* Qualis judicatio ad quam David invitat, 6. Pastoralis inclinat oves ad pascua, 35.

Jubileus adducit ad totam plenitudinem veniæ, et remissionis, et quomodo, 159.

Judas fecit scandalum scandalorum, 27. Lapidem Christum traxit ad scandalum pusillorum, ut non panem vite, sed doloris colligeret. Quid illi fecerit aurum, 29. Ut quibet navem Christi, 57. In ejus animo diaboli doli fructum conciliius criminis peperit proditoris, 19.

Judeus. *Vid. Hebræus.*

Judex facit ex arbitrio proprio, carnifex ex alieno, 17. Judex sustinetur iudici sui supremum iudicem, 26. Cum vult iugoscere, hominem respicit, non culpam, 54. Cur Deus Judex noxiorum personam suscepit, 90. A reo supplicante tactus non maculatur, 94. Ad reum non intrat non vocatus, 102. Ad illum requiritur iudicium, si poena percipit innoxium, 112. Cum gratis ille rogat, quem innocens confessor accusat, 122. Judex Deus visus a Daniele, 151. Judex quos arguit et iudicat, 152. Judex in tribunali respiciens fuit caput Joannis in disco, 174.

Judicium. In simili iudicio Deus cætera accens de misericordia in pauperes clamabit, 14. Pauper erit advocatus in die iudicii. Et Judex debitor est illi qui fenerator pauperi. Per iudicium omnia deperierunt, sed misericordia succurrit, 42. Servatum in die mortis, ut penitentiam agamus. De crimine non iudicatur, qui facit misericordiam. Vicinum iudicium quid sit operatum in homines, 47. Separatio in iudicio consolatur sanctos, 47. Quare Christus iudicatur ab Hebræis, 49. Fiet iudicium de vivis et mortuis, quomodo, 57. Iudicium non credit, qui male vivit, 59. Et eo contrahit terra, 77. Est terror in iudicio. Iudicium manifestabit quis fuerit quisque, 97. Iudicium Dei tempus messis hominum. Profunda iudicia Dei quomodo possint cognosci, 101. Ejus securus arbores steriles succidet et cremabit, 106. Miser, cui in iudicio non miseretur genitor, 122. Gestu Deus venia prævenire iudicium, 123. Ad iudicium vocamur tempore mortis. In iudicio non est tempus penitentiae, sed poenarum. Iudicium Herodis perversum 127. Ira ventura erit iudicium iniqui, 157. Iudicium evadit, qui ante delictum veniam sibi prævidit, 153. Iudicium ut custoditur, causa temperanda est, 144. In dubio iudicium fugiendum, et Deo remittendum. Iudicium præveniens penitentia, 167. Christiani dolent venire iudicium. Quia alius non venit, est, quia Dominus nos ad se ire d'siderat. Ne iudicemur, iudices nostri simus. Iudicium crapule, et vini quale, 175. Confusio impiorum in iudicio ex quibus causis erit, 22.

Jumentum Christum natum fateretur, 141. Et suis suscipiunt in præsepibus, 141 et 156.

Jussio superioris clementiam tollit dicentis, 70. Jussio Dei appendit eolum, 101. Sic terram, mare. Jussu solo omnia crata, et sola jussione solvenda. Jussio et sanctitas imperantis cogit loqui etiam sermone sterilem, 107. Ad iuberentis arbitrium timor obediens invigilat, 109. Jussioni parere est virtus, 158. *Vid. Præceptum.*

Justi spernunt aurum popularem, 21. Justi nomine tantum, sed facto injusti a Christo repelluntur, 28 et 29. Christus non vocat justos, quia omnes reperit peccatores, 50.

Justi Domino exsultant, 46. Denti inducias molis, 47. Justus turbatur ex apparitione Angeli, 68. Esse justum apud homines est virtus humana, apud Deum est munus divini, 89 et 91. Ex quibus dicantur justus Zacharias et pater. Justus roboratur in perfectum virum tribulatione, patientia, probatone, spe, 110. Justus dabit Christus vitam, regnum, gloriam. Quomodo dicat justus: Ego moriar pro Christo. Justi in morte illudunt mortem, et ad vitam transferuntur, 114. Justi cylo majores, pares angelis, immo meritis superiores, 120. Justum aliquem potantur paupertate et miseris cruciari ad pietatem malorum, 122. Accusant se ipsos apud Deum, ut ipsos Deus excuset, 125. Justi et impii ante Christi resurrectionem erant apud inferos, licet diversis in locis. A Christo descendente ad inferos absculsi. Eorum mors pretiosa coram Domino, 174. Et est mors eorum vita. Constat Christum ad palmam eorum venire, 158. *Vid. Sancti, Confessor, Innocens.*

Justificatio. Mentes justificatio ex sunt a nobis ascendendi, ut beatitudine perficiamur, 89. Pauci inveniunt in omnibus justificationibus. Manifeste evidentiis justificari non potest condemnatus, 110. Justificati sanus per Christi resurrectionem.

Justitia nostra ne fiat coram hominibus quomodo intelligatur, 9. Per se sibi aboudat ad gloriam. A Deo genita cælum expectat. An oculis possit. Hyocrisis non est justitia. Se locas humanis oculis non expectet mercedem divini patris. Justitia tantum servatur, quantum lactem iniquitati, 114. Laboriosa est, 116. Non ferenda ab injustis, 127. A justitia deviat, qui in causis homines, non Deum pertimescit. Injustis inimica, 151. Sine pietate est crudelitas apud Deum, 145. Justitia est, quicquid fecerit Dominus erga servum, 161. Justo si desit humanum consilium, subvenit mox divinum, 176. Salva justitia miseretur Deus, 6.

Juvenis insipiens dicitur juvenis, quamvis sit ætate senex, 5. *Vid. Adolescens.*

L

Labis imunda habebat Isaias, 57. Talis nos habere debendum. Labis mundatis passionem et resurrectionem Christi referamus. Labia a dolo polluta, 62.

Labor philosophorum. *Vid. Philosophia.* Canilena levatur, 10. Ubi non est labor, ibi nec fructus adest, 14. Vincitur usu et exercitio, 28. Humanus labor apostolorum prodest divino labori. Ex labore fructus. Ad labores descendit Joan. per gratie dignationem, 88. Gloria ex labore superatur a gloria ex origine, 89. Labor communis habet commune lorum, 91. Labor illius qui scripturas mystice interpretatur, 96. *Vid. Sudor.* Labore acquiescit magis delectant. Labor requiritur ad agnoscentia profunda iudiciorum, 104. Labor et poena in discendo litteras. Labor ex quiete, et e converso, 107. Labor scripserat a certantibus in agone pro corona, 119. Labor doctoris sumitur a Christo pro nobis, 163. Labor minoris victoris hominis diu incassus, 175. Deus in nostro labore socius cur, 147. Labori proprio nemo invidet, 97.

Lacrymæ pauperum jejunium rigant, 42. Cælum rigant. Qui Deum veritas non orat, nec lacrymis orabit, 43. Beati, qui lugent mundo, 46. Lacrymæ a gaudio et dolore producantur, 46 et 64. Cordis affectum testantur, 46. Lacrymæ lacrymabantur in alio sæculo de bono pauperis, 47. Reparant perdita ex cibo, 66. Lacrymæ Magdalene, Judorum et Christi ex diverso capite, 64. Pro peccatis Deo lacrymandum, 65. Lacrymæ impetrant filios, 75. Lacrymæ mulierum potentissime, 79. Eorum sunt arma. Filiorum lacrymæ ex natura, 89. Deus sinit lacrymas peccatorum, 93. Peccatorum lacrymæ rigant eorum, terram diluunt, extinguunt gehennam, et delent divinum sententiam. Sunt baptismata peccatorum. Lacrymæ vidue impetrant resurrectionem ejus filii, 105. Sunt juveniles, que emunt gaudium immortalitatis, 107. Lacrymæ parvulorum sunt arma potentissima, et cur, 128. Lacrymæ sunt potus penitentium, 137. Lacrymæ fure baptismata matrum innocentium ceterorum, 152. Martirii gaudium non caret, lacrymas martyrii qui fudit. Infans lacrymis uberum nutrimenta disquirat, 158. Lacrymæ abluunt ulcera reatus, 167. Domi Petri non vina fundebantur, sed lacrymæ, 18.

Lædens. Lædentem proprio mucrone trucidare, est insigne divine virtutis, 57.

Læsus. Læsus longo tempore, breve est ad ludentes, 16. Læsus dimittat fratri, 159.

Lamentari non potest de morte, qui voluntarie recipit filiam, 25. Parturiens lamentatur ex dolore, patas ex natura, 89.

Lancea doloris fixa in cordibus discipulorum Christi, 85. Lapis sepulcro Christi advolutus mortem, revolutus resurrectionem probavit, 74. Lapidis sepulcri encomia. Revolutus ab angelo ad fidem resurrectionis, 84 et 75; et

ad alia, 75. A Judeis constitutus ad januam mortis, sit cathedra vitæ. Revolvitur ab angelo ad salutem, fidem, ad evolutionem mortis, 77. Ei angelus insidet, ut preses, et ob alia. Lapis clauderat ostium cordis mulierum, 82. Lapis magnus plus merito quam forma. Non potest obistere Christo resurgenti, 84. Edificantes turrim providerunt sibi lapides, ut alius caderent, 131. Judæi lapides attulerunt, ut se occiderent, non Deum.

Laqueus. Herodes cecidit in laqueum quem tetenderat, 152. Laqueus diaboli, 11.

Lascivus formam accusat in ejus lapsu, 116. *Vid.* Luxuria. Lassitudo. Generat fastidium et dicenti, et audienti, 122. Lassari ne-cit, cui panis Deus est, 166. Nec bajulus misericordiae lassatur, 170.

Latro evangelicus in ipso momento mortis paradisi in-vasit, 60. Rapuit veniam, 167. Quando solvebat penas latrocinii, 61. Latro in occulto tendit insidias, 158. Latro callidus dicitur, 175.

Lavare. Ante mensam lavandæ sunt manus, 171. Multa lavacra leges lavant, et non lavant, sed lavacrum gratiæ lavat. Et quomodo. Lavanda sunt quæ divinis mancipantur mysteriis. Corda lavanda a peccatis, quomodo.

Laurentius, martyr passione insignis, 135, *per tot.*

Laus Patrum redundat ad gloriam filiorum, 89. Viro illustres laudare quomodo debet orator. *Vid.* Sacrificium laudis.

Lazarus a Bethania forma vincendæ mortis, exemplum resurrectionis, 65. Ejus resurrectio est signum signorum, 65. Resuscitatur quadriuanus, ut servus, et cur. Ejus infirmitas tantum significat Christo amanti. Christus in eo dat locum morti. Cur gaudeat Christus in morte Lazari. Si mulier non fuisset in paradiso, Lazarus non moreretur. Lacrymatas Lazarus a tribus diverso modo, 64. Ejus mors ad Dei gloriam. Gaudium ex resurrectione illius, 63. Cur Christus fremat. Spelunca quid, 63. Cur tolli lapidem jussit. Martha dixit, quod feteat. Quod quadriuanus. In Lazari resurrectione dialogus tartari cum angelo, et alia *fuse*, 63, *ad fin.* Cur ligatis manibus et pedibus surgit, *pulchre*. Lazarus propinavit nobis gustum resurrectionis. Est argumentum resurrectionis Christi, 81.

Lazarus Pauper. Stupendæ vires illius cum divite, 66. Pro malis recepti bona. Vulnera Deo in hostiam offerebat. Ut jacuit ad divitis januam. Ejus mors et funus cum funere divitis, 121. Ponitur pro confatorio divitis, et alia mire et descriptive, 14, *ad finem*. Pectus judicis et arcana possidebat, 122 et 124. Non fecit bona, sed recepti mala, 123. Cur beatus. Mortalium miseria cognoscitur ex Lazaro et divite, 124. Contrapositio Lazari et epulonis. Non fractus malis. Curari ab epulone debeat. *Vid.* Epulo, Dives.

Lectio ecclesiastica peritis et simplicibus prodest, 20. Quod pandit verbo, tempus commendavit exemplo, 20 et 21. Evangelica bonis est salutaris intelligentiæ, malis occasio erroris, 89. Sedula et iterata profundam scientiam præstat, 120. Frequentata fastidium generat audienti. Pars illius differtur, ne longitudo fastidium generet auditoribus, 122. Lectio proluxa trahit in longum, 175. Legere vel au-rem legentibus præbere idem est, 159.

Lectus doloris nostri est corpus nostrum, 14. Lectus paralytici jubetur portari in testimonium sanitatis, 50.

Lex naturæ quæ, 5. Lex Dei quæ in principio mundi. Divina docuit, quod humana sapientia ignorabat, 11. Prodidit diabolum mali auctorem. Legis antiquæ suppellex studiis Judaicis attrita, 51. Lex Evangelii panis rodis dicitur, et est principium texture, quomodo. Præcepta legis non suffecerunt commendare nobis divinum amorem, 85. Lex adducit ad januam, quos gratia intromittit in templum, 86. Legalibus in tabulis Deus descripsit normam disciplinæ, 88. Lex antiqua illicita prohibuit, licita non negavit, supra naturam nil potuit, 92. Lex fidei janua, gratiæ nuntiatrix, Evangelii prævia, etc. Legem satan veracibus præceptis cur dæmon mendacibus fœcavit inventis, 96. Cur in lege celatur sensus divinis, 89. Qui sine lege erat, in lege positus demonstrat legis auctorem, 102. Flosculus comparata, 106. Lex cum ipso homine caput; sed Adam mox prævaricatus est, ut accepit: Moyses prævaricatoribus promulgavit acceptam, 111. Per legem mors regnavit, quia gravior prævaricatorum, quam peccatores devoravit. Fecit copiam, non diminutionem delictorum, 112. Vultus hominis prodit, et supernum medicum venire denuntiat. Attrahit in cutem internum vultus, et gladio præceptorum apostema aperit antiquum. Nec vultus claudere, nec perfectam dare sanitatem per se valebat. Ampliavit vultus, et quomodo. Ægrotantem levavit, fovit, et ad medicum perduxit. Lege exclusa cultores illius arguuntur, 114. Lex expectans hominis voluntatem cultorem suum non solvit a peccato; sed crimine prævaricationis obligat, quomodo. Qui sub lege sunt, peccato incurvantur. Lex non obtinuit cum Synagoga speciale consortium, 113. Lex desepit

Synagoga. Legem non deserit, qui ad ejus auctorem recurrit. Non lex homini; sed homo moritur legi. Lex reum astringit, punit criminosum. Per legem passiones peccatorum notiores dominantur membris humanis, 115. Lex non proflcit, sed ducit ad mortem. Homo sine Christo, lege armabatur ad crimina, non victurus sed facturus, 116. Lex data a Deo ad salutem, per hominem facta est ad sui ipsius ruinam. Prodit, quod hostilitate latebat in humano corpore, quomodo. Ex ea cepit homo velle virtutes, et sequi vitia. Sub lege homo servus, et captivus. Lex pervenit ad gentes, cur, 126. Summa legis fuit Joannes, 127. Data non uni, sed omnibus, 132. Per legem legis scientia quaerenda, 148. Quid per eam Christus promiserit, 150. Christus fugit in Ægyptum, ut staret legis veritas. Lex impugnabatur a Paulo per zelum legis, 157. Lex divina docuit penetrare secretum sensus divini, 168. In legis Decalogo latebat Christus, 169. Multa legis lavacra non nuntiavit, quod unicuique gratiæ lavacrum lavat, 171. Occultata a Phariseo ob invidiam, 172. Sub legis velamine nil videbat Judæus, 176. Ejus umbra transit. *Vid.* Synagoga, Hebræus.

Liberalitas Dei ample ostenditur, 59. Libertas est serva penes extraneum, 2. Libertas hominis a servitutibus inimicorum decanianda, 6. Probatur libertas a virtute, 101. Liber nascitur ad gloriam. Libertas naturæ recepta per Christum, dum tollit peccatum mundi, 111. Presumpta et vaga postponitur devotæ famulationi, 114. Libertas mentitur in peccato. Libertas peccati pro fructu dat penam et confusionem. Libertas quando et quomodo quesita ab homine, 116. Odiosa libertas captivis criminum, iniunctis innocentibus, 127. Libertas misceatur charitati in corrigendo fratre, 139. Libertas sine fine in celo. Libertas incerta hominem perdidit, 161.

Libido. *Vid.* Luxuria.

Licita qui requirit, multiplice coruscant in lumine, 22. Ligare. Qui ligat veniam, locum veniæ non relinquit, 127.

Lignum. Ex ligno pendit vita credentium, ubi mors penderat perditionem, 57. Per lignum mors et vita, 59. Per lignum mors venit et mortificatur, 60. Ligno redempti, ligno consummantur ad palmam Petrus et Andreas, 155.

Lilium. Ejus gloria et præcellentia, 165. In crastinum petit. Ariditatis et incendio ciliabini deputant. Epitheton virginitalis et castitatis, 22 et 98.

Limites. Limitibus affixi tituli indicant Dominum prædiorum, 154.

Lingua naturalis chara simplicibus, et doctis dulcis, 43. Susurronis et bilinguis est laqueus mortis, 55. Inter cor et linguam versatur salutis sacramentum, 56. Si lingua interpres mentis non potest evaporare sermonem, dolore cruciamur, 57. Lingua maledicta contaminat, 62. Cur lingua divitis magis crucietur in inferno, 66, 8 et 122. Lingua in capite caput mali, 124. Lingua flumen fidei, 79. *Vid.* Epulo.

Lites procul sint a nobis, ut servemus charitatem, 53. Præscribuntur triginta annorum spatia, 145. Cupiditas credit Dominum arbitrum litium, 162. Ad litigatoris arbitrium Christus arbitri esse non poterat, 162. Lites non sunt, ubi avaritia non est.

Litteræ epistolares dulces: sed usque dum veniat ipse qui misit, 62. Ut labore et pena litteræ discantur a discipulis, 101. Littera vetus totum perdidit disciplinam, 115. Cur sensus lateat in littera, 132. Interpres tantum litteræ quid agat, 52.

Livor. *Vid.* Invidia, Zelus.

Locus. Non de locis, sed de sensu Deus operum colligit qualitatem, 9. Locorum mutatio inutilis, ubi non est conversio sensuum, 46. Deus loci capacitate non clauditur, 77.

Locustæ pastus figura poenitentiae, cur, 167. Ut locustæ debemus a loco peccati in locum poenitentiae exsilire.

Longinqua ne ambias conspiciere, et cur, 164. Longinqua mundi et peregrina, quæ, 2.

Loqui debemus secundum tempus, 57. Loqui in Ecclesia non datur mulieribus, 82. Cum Deo loqui expavescimus, 86. Loqui debemus, imperiti licet, quando adest jussio imperantis, 107. De eo quod nos æternat loqui longo sermone debemus, 117.

Lorica impenetrabilis est amor, 40. Lorica Lazari passus, qualis, 124.

Loth fugit ignem ex misericordia, 42. Per manus angelorum extractus a flammis, 10. Per jejunium exstinctum incendium, qui per ebrietatem incesti est adustus incendio, 12.

Lucerna ardens significat opera bona alios edificantia, 22. Habeatur in manibus, 24. Testimonium innocentie. Est bonum exemplum. Lucerna verbi Christi ostendit mysteria celestia, 64. Furum prodiit, 54. Lucerna erat Joannes, 87, 127 et 169. Lucerna templi illis non est necessaria quibus sidus cæli perlucet, 156. Lucerna cordis

accendenda, ut drachmam scientiæ salutaris quæramus, 169. Non lucebat Ecclesiæ sine igne divino. Lucerna est mater Ecclesiæ. Caput Joannis in disco erat lucerna ardens super candelabrum, 174. Lumen lucernæ succendit olei pinguedo, ut ad noctis solatium perluceat, 8.

Luctari. Mundo præsentē difficilior; sed gloriosior, 107. Quomodo spiritualiter luctandum in Quadragesima, 15.

Luctus profanus est adhibere extranea lamenta super cadaver, 19. Beati qui lugent mundo, 46.

Ludus præsentis vitæ dignoscitur ex mutatis vicibus Lazari et epulonis, 124. Non est de impletate ludus sumendus, nec de sacrilegio, 135. Cum serpente nemo securus ludit.

Lumbi a servis vigilantibus præcingendi cum lucernis in manibus, 24. Et cur lumbi præcingendi.

Lumen. Lamine Dei opus est in opere Dei, 51. Lumen tenerum oculis teneris, 64. Luminia a Christo suppletur cæco nato, 176. *Vid.* Oculi.

Luna a diabolo infamata, 53. Non lædit, sed servit homini. Cur lunæ incrementis obsessi torquentur. Quid luna gratus? 101. Luna lumine suppari soli, 103. Sanctus erit lucidor luna, et quomodo, *descriptive*, 120.

Lupus. Luporum feritas dicitur astuta, 175. Eorum contagio, 100.

Lutum quo factus est homo supplet lumina Celidonio, 176. Limo intacto factus homo; Christus natus corpore intacto, 148.

Lux multiplex perquiritur ab eo qui licita facit, fugitur ab eo qui illicita peragit, 22. Luce recedente, redeunt tenebræ, 44. Lux in nocte resurrectionis, 77. Grator post tenebræ, 84. Luminibus obscuratis sensum refundenda: est oculis condita, 87 et 112. Lux misericordiae, 104. Lucent in cælis martyres, qui in terris putabantur extincti, 108. Ejus magnitudo oculos non hebetat, verum infirmitas luminum claritatē m fere non potest, 112. Lucis auctor Deus, densis in tenebris invenitur a magis, 157.

Luxuria. Quæ mala parturit, quæque protrahit, 21. Desperationi similis, 5. Dicitur contagio, 59. Totam profanat sanctitatem, 27. Luxuriosus contemnat etiam licentias corporales, 115. Qui luxuria ardet, mavult cum ea perire quam redire, 127. Luxuriosis adversa frugalitas. Ex ea nascitur impietas. Homo luxuriosus, id est immoedice profundens helluo partem principalem substantiæ perdidit, 162. Luxuria petit castitatis interitum, pudicitiam necem, mortem sanctitatis, 174. Titillabat in Herode. Luxuriosi dicuntur porci diaboli, 2. Qui ad luxuriam alios inducit dicitur mercenarius diaboli. Luxuriosi non satiantur, et quare. Agressi cibo mundi frenatur luxuria, 15.

M

Magister dicitur Christus, quia factor et rector elementorum est, 21. Magistro addicitur, et scholæ affigitur, qui scire cupit, 101. Paulus quomodo docuerit. *Vid.* Paulus. Peritus, ut rudes discipulos doceat, 108. Magistro reserant scripturæ quæstiones, qui convertitur, debet absolutionem, 107. Magisterium stat de scientia; sed ejus auctoritas constat ex vita, 167. *Vid.* Doctor, Concionator, Præceptor. Magister criminum. *Vid.* Mercenarius, ut magistro faciat injuriam discipulus, 94. *Vid.* Discipulus.

Magnus dicitur quis animo, licet corpore sit pusillus. 54. Magnus coram Deo, quantus erit penes homines? 88. Magna relinquere, amare minora, Dei potestatis est, non cupiditatis humanæ, 168.

Magus. Cur oculos committat stellæ, 64. Incola noctis ducitur a stella ad lumen, 87. Rigat auro canabula Christi, 105. Munere et adoratione Deum nasci fatetur, 117. Claritatem Dominici ortus habuit a stella, 144. Deum adoravit in terris, 145. Ex Magorum nuntio Herodes molitur perdere Christum, 146. Magus significat diaboli, fit dux Christi, 150. Errat per astra, 156. Ortum Christi stella duce non cognovit. Venit ab Oriente ad Orientem, jussu a Deo venire. Plus celeste de magis quam de stella signum est, et quare. Cognovit stellam servam, et conservam. Insultat Judæis. A mago non quærent Judæi de Christo. Expositio verborum: *Ubi est, qui natus est rex Judeorum.* Ex stella jussa nolens cognoscit magus Christum. Deum se invenisse in humana carne miratur. Christum Deum muneribus confitetur, 157. Cultor siderum, noctis incola Christum lucis auctorem ex gratia, invenit. Ducitur per stellam, ut materia erroris fiat per Christum occasio salutis. Apud eum ignorantia et error erant in culpa, non voluntas. Erant magi de genere Noe, et per Deum Christum nasci didicerant. Jussu magus adorare, testari, et videre, 138. Et pie interroganti datur responsum impium. In sereno Christianæ fidei ad Dominum pervenerunt. Dant munera Domino crediturisque scientiæ thesauros. Per

viam innocentie ad sua redeunt. Magus gentilis a stella Dominum natum cognovit, 159. Inter duo animalia Christum inveniunt. Duces fidei nostræ, et principes credulitatis. Ut quærat, et Deum inveniat magus, 160. Carnem lucidiorem sole, luna, stellis in terris contemplatur. Non discutit, sed credit Deum regem, moriturum, et gaudet invenisse. Judæum prævenit confitendo Deum manibus. Ex fide magorum credulitas gentium dedicata.

Mala propria cum dolore, externa festinanter audiuntur, 2. Permittuntur a Deo, ut inde bona sequantur, 5. Quæ mala a diabolo sint, 11. Malum est accidens, non creatum, et quomodo. Mala a Deo propter nostras culpas, 20. Mala temporalia si dolent, quid æterna? 22. Quibus mala videantur graviora bonis, 25. Mala ex morbis peccatorum, 38. Mala tempora faciat nobis Dei contemptus, 43. Mala temperantur, 86. Mala inducta in mundum a diabolo, 96. Malum est accidens, non naturale. Passiones peccatorum a lege ampliatur, quomodo, 115. Mala recipere, bona accipere a Deo credit fidelis, et qualiter, 125. Et quam bonum mala recipere. Mala pauperis ei profuerunt, 124. Mala dinumerat Christus, et penam minatur, et veniam permittit, quomodo, 125. Mala non bona promittit dæmon, 151. Malorum cognitione agnoscimus bona, quam sint bona. Mala a Deo non petenda, cur, 132. Mala declinanda, 138. A malo liberati omnes. *Vid.* Oratio Dominica.

Maledictio. Si maledictus est, qui in uno offendit, quoties maledictus est qui in omnibus? 114.

Mali de bono quærunt malum, et alia, etc., 32. Quam mansionem sibi eligant, 47. Eis tormenta parantur, 66. Semper stulti, 97. Invident bono illorum, quos spreverunt, 122. Torquentur videre felicem, quem aliquando miserum putaverunt, 125. Malos qui monet, offendit, 127. Illis bonitas exosa, 131. Herodes malus omnibus, suis peior, pessimus sibi, 152. *Vid.* Oratio Dominica.

Malignus ut omnia in malum interpretetur, 168.

Malitia origo vitiorum, 51. Non relinquitur vel in pœnis, 122. Convertit homines in viperas, 157. Mammona id est pecunia quomodo dominatur, optime, 126.

Mandata Dei. Colles ipsorum intrepide ascendendi, ut gloria perfruemur, 89. Nemo, vel pauci incedunt in omnibus mandatis et justificationibus. Mandatum non præterit, sed ille deficit mandato, qui a mandato labitur, 115. Ex illis peccator accipit occasionem, ut sit etiam contumax et prævaricator, 116. *Vid.* Lex, Preceptum.

Manna pavit Hebræos 40 annis, 166.

Mansio. *Vid.* Domus, Habitaculum.

Manus arida hominis curati a Christo figurat genus humanum, *laie*, 32. Tetigerat vetita. Ariditas nostræ manus quando dissolvatur. Et alia multa. Quomodo et quando aruerit manus. Cur surgat in medium, qui manum aridam habet. Jussione solvit ariditas manus, quæ fuerat jussione devicta. Manus arida in Ecclesiæ que sit, et quomodo curanda. Manu Dei homo creatus, et recreatus, 55. Manus dextera Domini Christus est. Manus impositio curat in Ecclesiæ gentilem, 105. Expandere manus est habitus rogare, 108. Cur manus epulonis ligata, 122. Manum ad mensam dei pauperi, qui nummum dare non potest, 122 et 176. Manus Dei assumpsit carnem in nostram reparationem, 148. In magis loquuntur manus, quomodo, 160. Lavandæ manus pro mensa, 171. Manus Domini in faciendō, reparandō, componendō hominem, 176. Deus non de manibus, sed de cordibus, facta mittit, 9. Cur Christus tenuerit manum febrientis varie, 18. Manus sanctificatur in operibus bonis, in malis polluuntur. Dominus manifestavit hominem, et manu homini supplet lumina, 176.

Marcellinus episcopus Vicoaventis Ecclesiæ laudatus, 175.

Mare jejunii qui ingrediuntur quid agant, 8. Mare Christo fit via, *descriptive*, 20. Cur sævit usque ad periculum Christi. Ex sedata maris tempestate Jesus creditur Deus. Mare sæculi turbatur, cum illud intrat Christus, et placatur. Mare sanguinis humani in terris, quando, 20. Mare quando mater, 146. Maris procella facta est ad fidem, 21. Judæorum error pravius fluctibus maris, 52. Mare sæculi quid sit mystice, 47. Maris descriptio cum Ægyptios submersit. Mare diluit sordes Petri, 78. Habet iter molle, 90. Frenatur ob Dei præceptum a tenuibus arenis, 101. Mare quid utilius? Mare evangelicum ut navigetur, 168. *Vid.* Mundus, Sæculum.

Margarita evangelicæ, quæ sint. Margarita etiam perquiritur inter stercora, 44.

Maria Magdalena fuit bajula nominis matris Christi, 74 et 64. Ejus lacrymæ pro morte Lazari, 64. Cur venit ad monumentum, 74. Venit ipsa, sed altera; eadem mutata. Prohibetur tangere Christum, quia non credebatur esse Deum, 76. Quod Maria tangat, et non tangat, distinguuntur, 76. Venit Maria, et altera Maria declaratur, 77. Venit mulier, redit Maria. Quid quærit in domo Pharisei non

vocata? 93. Jussa a Domino venit. Venit retro pro venia. Mensam penitentiae cum symphoniis parat, quomodo. In ea reatus magnus, et indulgentia magna. Erat peccatum civitatis ex mala fama. Cur ad decubentem accedat. Credit sibi Christum propitium, quia cum Plurissimo manducat. Oleum portat, quia medicinam requirit. Cor stetit secus pedes. Illos lacrymis rigat. Suis lacrymis baptizata, quomodo, et capilli sanctificati. Lacrymis illius sunt documentum satisfactionis. Ungit ex sacramento humanitatis. Proprium vulnus agnoscens medicum perquirebat. Cur Christus ad Magdalenam conversus Simoni loquatur, 94. Inuitanda Magdalenam a peccatore in penitentia. Magdalena est figura Ecclesiae, 95.

Maria Virgo. Ejus virginitas a Judaeo obscurata; sed declaratur quos fratres habuerit Christus, 48 et 49. Si Maria filios habuisset, non fuisset a Christo commendata Joanni; et cur ei, et non Jacobo. Maria stupuit, ut vir repararetur ex Virgine, 58. Virgo, et mater non potuit esse, nisi per Deum, 58. Deum virgineo portabat in templo, 59. Virgo genuit, 60. Salus mulierum, quia prima recepit Christum, 64. Maria ante per gratiam a Christo suscepta, quam homo liberatur a peccato. Anhelat viro referre vitam. Sine Maria mors non fugatur, nec vita reparatur, 64. Uterum Virginis habitavit Christus, ut mortui resurgant, quomodo. Conceptit integra virginitate, 84. Ut partus ex virgine crederetur, conceptus steriliis praemittitur, 87. Ut ad Virginis conceptum et partum perveniremus, removeatur carnis intelligentia, 92. Per Mariam rediit omnibus vita, 92. Per mentem evangelicam implet typum. Mariae virginis conceptus et partus non exsequendi mulierum partibus, cur, 117. Virgo ante, in, et post partum, quomodo. Ejus uterum Spiritus sanctus aranea luminis sui admittit fecundat. Cur salvatur ab angelo aligero, 140. In salutatione offertur et plenitudo gratiae. In ea Dominus est. Mater vivitum per gratiam. Turbatur de sermone, non de aspectu angelii. Cogitat ex prudentia. Quam pensionem domus, et uteri mercedem exigit a Deo intra se suscepto. Animus Mariae mirabilis. Quia homini sunt necessaria ad Mariae secretum pectus penetrandum, 141. In ejus pectore tota Divinitatis requiescit majestas. Conceptus Virginis credendus, non discutiendus. Angelus Mariae fugat metum duabus ex causis ortum, 142. Maria Hebraice, Latine Domina, et car. Fuit gratia plena, ut largo imbre totam infundat creaturam. Angelus miratur, et timet, cur. Christum genuit praeter studia materni doloris. Virgo concepit et parit. Ejus virginitas solidata in conceptu et partu. Genuit Salvatorem. Cur interrogando non incurrit, uti Zacharias. Ex ea factus est vir. Virginem vovit, in not. cur Dei virtus illum obumbraret. Quam sanctum sit paritura. Mittitur ad Elisabeth. Se conficitur ancillam. Credit verbo, et concepit Verbum. Quia mittitur ad illam angelus, homo aliud non querat, 145. Virginitas quanta. Gratia qualis. Plenitudo gratiae. Verbum descendit, sicut pluvia in vellus. Ante praecursorem Dominus erat cum ea. Benedicta, quia virgo, et mater. Major caelo, fortior terra, orbe latior. Turbatur, quia sensit Deitatis ingressum. Deus injuria non afficitur in incarnatione, et quomodo. Conciplendo invenit gratiam, et pariendo non amisit virginitatem, 144. Cur timere non debeat. Reperit intra se Verbum. Magnum erat templum Deitatis. Concepit in utero, ut conceptus sit veritas, non figura. El salva omnia, quia omnium genuit Salvatorem. Virgo concepit et parit celeste germen. Christus vocatur Moriari uteri fructus ob illius virginitatem perpetuam, 145. Dicitur mater virginitate mune, et conjux permanente pudore. Parit hominem, Christum Deum. Concepit de spiritu, parituri Emmanuel. Ex ejus utero Christus non suscepit, 146. Virginitate sponsa, fecunditate mater. Mater ante conceptum, post partum virgo mater. Quid fecerit, cum sit virgo. Cur Christus nascitur ex desponsata. Maria figurat Ecclesiam sponsam. Cur nascitur Christus ex matre Maria. Maria semper mater, et praevia salutis humanae quomodo. Mariae nomen quid sit, fuse. Quid sit: Virgo concepit, parituri, etc., 148. Ut Christus nascatur ex Virgine. Quia ex Virgine est conceptus, cessat humanus pudor. Cur angelus ad Mariam mittitur. Mysterium virginis partus aperire non est humani sensus, 153. Quod Virgo concepit, paritque divinum est. In utero Mariano Christus ovem amissam invenit, 168. Ut pareret primogenitum totius creaturae viam totius patrie percurrat, 175. Vid. Partus, Christi nativitas, Christi incarnatio, Virginitas.

Martha. Quid dixerit Christo in morte Lazari, et ejus responso, 63, 64. Quam utile fuerit Martha occurrere Christo, culpas facit, et ob eo expectari, 64. Cur dixit: Lazarus fuit, 63.

Martyros. Voluntarie mortem obeunt, 25. Sanant morbos peccatorum, 58. Quid patiuntur pro Christo, 79. Martyres pauci in persecutione, 97. Eorum gloria conquiritur effusione sanguinis, 98. Sunt rose. Scripti in catalogo san-

corum Dei, 101. Morte nascuntur, sine inchoant, et in coelis lucent, 108. In agone certaminis vitam mortemque vicunt, 119. Eorum felicitas ex saevitia persecutoris, 127. De morte nascuntur. Non tam mors quam fides et devotio laetit martirium, 128. In morte martyris astat turba, sicut et in annua festivitate; sed modo diverso, 129. Natales martyrum annua letitia celebrantur ad memoriam facti. Natalis illi est dies, cum pro rege fundit sanguinem, 133. Crudelitas persecutoris illusa multiplices martyrum cumulavit triumphos, 134. Eorum merita sunt Dei dona, 135. Festa illorum celebrantur oratione ferventi, et imitentur. Martyr comprehensus teneat constantiam, non comprehensus fugat persequentem, et cur, 131. De patientia substat palmam, non de temeritate discrimen. Martyres fugientes Paulum martyrem Paulum fecerant. Vere vivunt, qui pro Christo merentur occidi, 132. Martyrium venit per gratiam, non ex merito. Est munus divinum. Non habet coronam per Christum, qui sua virtute currit ad martyrium. Innocentes martyres gratiae, 133. Ex fuga Christi. Martyr inchoat vivere, cum pro Christo meretur occidi, 174. Martyres diaboli in Africa qui, 13.

Mater laborat in vanum, cum non adest in germine auctoritas Conditoris, 6. Currit praecipue post illum, 54. Data matris discutere non licet, 55. Vera non est, quae filios amare nescit, ut fecit supra Felicitas, 134. Maria semper mater, quomodo, 146. Castra ad sinus matrum; ferrum duratum in uberibus; fac fusus ante sanguinem, 153. Matres innocentium baptizatae in lacrymis suis. Passim in martyrio filiorum debent esse consortes praesentii. Vid. Innocentes, Pater, Filius.

Matrimonium. Ejus dignitas est procreatio filiorum, alias grave carere virginitate et filiis: onera matrimonii sustinere, et ad fructum ejus non venire, 92.

Matthaeus. Quomodo vocatus a Domino in discipulum. Cur vocatus, cum esset dives, ad fin. Quare sedebat, 29. Non relinquit, sed mutat telonium. Usurarius per ignorantiam. Mirabilis illius conversio, 50. Comparatur paralytico. Figura gentilium.

Medicina. Vigor medicinae pro magnitudine vulneris, 113. Medicina pauperis est dives, et e converso, 124. Sera non est sine dolore, 131. Sit pro modo vulneris, 167. Medicina penitentiae succurrit aegris.

Medicus. Ex tactu vulnerum non computat injuriam, sed honorem, 35. Ejus cura circa phreneticum, 38. Corporali et spirituali medico parendum, 41. Cura medicum in sanando aegrum, 44. Medicus qui non affert sanitatem, et cum infirmo non infirmatur, nescit curare, 50. Vadit ad aegrum, 54. Sine medico poculum vitae fit letale, 60. Homo est sibi medicus per fidem, 85. Tangens vulnera non pollutur a putredine, 91. Rogat, non compellit aegros audienter reeplere remedia, 108. Non vulneri, sed curae proficit et saluti, 115. Congaudet sanitati, non putredini. Medico ingratus, qui semper curari astat, nec sanari. Non expectat in cura arbitrium infirmi, 114. Anticipat. Gratiarum medicus, qui morbos quam qui morbis ingerit seram medicinam, 131. Non fit ingratus, qui per dolorem revocat ad salutem, 167. Vid. Aegrotus, Morbus, Vultus.

Membra non separantur a capite, 57. Quae servierunt demoni, servant Deo, 93. Infirma vario passionum genere vexantur, 116. Invicem consentiant, nec unum occupet alterius officium, 120. Omnia membra credant suum esse, quod fecerit unum. Membra vitiarum et virtutum ab Apostolo declarantur. Homo sua membra debilibus impertitur, 122. Si gula membra habent proprium officium, 132. In eorum separatione perniciem, in unitate species. Illorum posita ad dolorem injuriamque capitis redundat, 175. Vid. Corpus.

Mendaces. Quo casu repellantur a Christo, 28, 29. Ne queant cognoscere veritatem, 131.

Mendicitas. Fit humana, ut prodatur inhumana cupiditas, quomodo, 121. Dives in tempore, mendicis semper tene est miser, 123.

Mens nostra quomodo fiat amens, 12. Imbecillis nescit dispensare mysteria corporis Domini, 49. Mentem tollit peccatum, 74. Mentis auditus laetior sit post moerorem, 79. Migrat a se nimio pavoris excessu, 88. Mens una in duobus, quando, 89. Accutur ex verbis obscuris, 96. Descriptio mentis intelligentiae, 98. Ad Deum pervenimus mente, non corpore, 97. Mente eundem cum Jesu, 102. Mentibus inique dominatur praevia, 126. Fatigatur a longa expectatione magnae promissionis, 130. Mens simulata palam nil audet, 158. Jaculo peccati configitur, 167. Hominum corripitur a malo fulguris, 131. Mens ebria, ut male judicet, 173. In mentis domo familia cogitationum incondita versatur, 15. Nil est praesentia corporalis, ubi est mentis separatio, 32. Vid. Animus, Sensus.

Mensa. Ad mensam nostram sedeat Christus, 51. Mensa acquirit nobis debitorem. Si Lazarus fuisset ad Epulonem

mensam, ille non esset in tormentis, 66. Mensis sedere, mortuo Domino, non est filium servorum, 83. Mensa regis. *Vid.* Rex. Ad mensam divitis non admissus Lazarus, nec ad stratum cruciatus ejus admittitur, 122. Ad mensam ducendus est pauper debilis data manu. Mensa pauperis et divitis per contrapositionem, 124. Nostra ut prædanda, 127. Ante mensam lavanda manus, 171. *Vid.* Convivium; Prandium, Cibos, Vinum, Gloria, Beatitudo.

Mercenarius. Dura servitus mercenarii, 2. Qui sint, qui sunt demonis mercenarii, et quæ agant. Cur demon servus mercenarii mittat ad porcos. Mercenario debita pro labore merces, 5. *Vid.* Operarius.

Merces quæ ab impio pro pietate recipiatur, 127. Operarius recepturus mercedem optat adventum patris famitias, 159. Serviando Deo merces tua sit tibi in pretium, 170.

Meretrix. Facta est Synagoga, quomodo, 115. Quando spem salutis et vite amisit, fit mercenaria diaboli, et quæ mala agat, 2. *Vid.* Maria Magdalena.

Meritum nostrum non salvat nos, sed divina misericordia, 43. Joannes Baptista meritum consulit, antequam illud sciret quærere, 88. Meritum hospitii innocens ex spiritali mansionis, 92. Nemo de meritis, nec de operibus gloriatur, 110. Ex collectis manipulis meritorum ad centesimum fructum pervenitur, 119.

Metator Doulli fuit Joannes Baptista, 127, 91. Fuit angelus ad Mariam, 140. Deus inquit cunis, 48.

Metus suscitatus sensus nostros, 115. *Vid.* Timor.

Mica. Accipit totum, qui micam dat pauperi, 8. *Vid.* Gutta, Nummus.

Miles a tuba ducitur ad bellum, 6. Commilitandum hic pauperi, 9. Præstantes cantu incitantur, 10. Miles in vere procedit ad campum, 13. Miles peritus recipit disciplinam a tuba, 14. Desidia militis quando sit, 17. Expeditus a curis divitiarum Christo militare potest, ut regnet, 22. Quam rationem reddat, 26. Miles Christi. *Vid.* Christianus, militi acquirunt ad patriam, 54. Fidelis, qui regis sui præsentiam stitit, 68. Sperat honores in senectute, 71. Juventutem in periculis agit. Militis sepulchri Christi cur exterrit, 75. Miles Christianus orat ne in tentationem inducatur, 68. Miles rudis ad aciem currit, veteranus sensum incedit, 79. Christus hortatur suos milites non inire interfectores corporis, 101. Penes militem quando fuerit stipendium gratie, 102. Non audeat se militem profiteri, qui est sine titulo militari, 109. Christus dignatus est nobis militare, 115. Miles ne vulnera timeat, prædas persolvat et triumphos, 118. Quid agat ut salvetur, 137. Devotus tacet fugam regis sui, et refert constantiam, 150. Innocentes furem milites coactant Christi, 152. Cur post victoriam optet regis præsentiam, 158. Militans stipendius suis derogat regi, 163. P. recipit stipendia, quando civis solvit censum, 166. Differentia inter civem et militem. Militum cohors suo regi gerit præmori, non commori, 153. *Vid.* Insidiator, Fortis, Centurio.

Militia christiana quante virtutis sit, 58. Tenera militia est de omnibus criminibus solo amore reportare victoriam, 94. Qualis sit cum armis Christi, 114. Militia Christiana invictus principatus est jejunium, 8. Insuper vere est balneum castitatis, 22. Militia sine successore est in regno Christi, 114.

Minister est homo qui libet bonorum suorum, non possessor, quomodo, 125. *Vid.* Divitie.

Miraculum. Ejus virtutes sunt a Deo, 48. Miraculum singulare visa non videre, scita nescire, credita non credere, 81. Infirmitatem eruditatis ex miraculis discipulorum Christi, 85. Ostendunt Christum esse Deum, 100. Miracula lassant, nec proficiunt in Judæis, 102. Quid fecerit miraculum Christi, 103. Cum miracula gerunt, consuetudo deficit, 153. Signa seu miracula quibus præstanda, 11. *Vid.* Signum.

Misericordia Dei et hominum. Per eam ablata est amarissima mundi sententia, 6. Dei misericordia non est sine justitia. Et comes jejunii, per tot. Alia jejunii, 8. Per terram misericordiam pervenitur ad divinam. Revocat sententiam condemnatoriam. Liberat peccatores, et sanctos resuscitat. Divina emittitur per misericordiam a pauperum. Eam vendunt, non donant hypocritæ, 9. Faciendæ omni loco, et tempore quomodo. Testis, et remunerator misericordie Deus. Misericordia fidenter petitur a misericordie, 14. Misericordiam volo, quomodo interpretetur, 28. Quomodo proposita juncta jejunio, 41. Est animæ jejunium. Eam vult Deus. Pro ea dabit regnum. Sit cum oratione jejunioque, late. Qui non dat alteri, sibi tollit: qui pauperi seminat, sibi metui, 42. Ipsa arat colit campos. Est maxima operum Dei. Ni subvenisset misericordia, opus Dei periisset. Differentia judicium ad mortem, ut poenitentiam agamus, 42. Per misericordiam reddit Deus, quod per judicium deperierat. In judicio ante Christum de misericordia disputat, quod de reatu iudicet. Nil nocet in terra, cum est in cælis patrona

misericordia. Facienda eum oratione et jejunio, late, 43. Quomodo sit sibi forma misericordie homo, 43. Misericors tot servos quot nummos habet, 54. Dum perditur pax misericordie adest bellum intestinum, 101. Misericordie lucem fugiens, se mancipat tenebris avaritie, 104. Cur Paulus obsecrat nos per Dei misericordiam, 108. Per illam crimen evadens Paulus factus est apostolus. Per eam rogat Deus homines, ne vindictæ per rigorem. Ipsa assumenda, ut avaritia deleatur. Ab epulone despecta, 121. Non est pro feo, qui accusatur ab innocente, 122. Misericordia est patiti membra propria detestibus. Major dare manus pauperi ad mensam quam nummum. Fratri negata stulte petitur a patre, 124. Ad suffragium misericordie recurritur in viis extremis, 125. Non sententia crudelibus, 127. Dulcis temperata amara poenitentia, 167. Eius bajulus non lassescit, 170. *Vid.* Venia, Indulgentia, Pietas, Eleemosyna, Caritas.

Missa. *Vid.* Eucharistia; Sacrifidum.

Mista. Plus est discernere mista quam prohibere misturam, 97.

Moderator plus ascribit causæ, non homini, quiddid accidit, 48.

Moror. Somno mororis consternati discipuli, 81. Sed moror vertitur in gaudium, 84. Ex morore in sero. Caligini mororis nullæ tenebræ noctis conjunguntur. In morore adest solatium, 86.

Monere malos, offendere est, 127. *Vid.* Corrigrere.

Monumenta majorem solvantur, ac dissipantur a noxis arborum radicebus, quomodo, 102.

Mora tristitia facti expectantem; at grandis promissio referat omnes expectationis, 24. Mora solvendi compensatur usura, 77. De mora expectantis, 130.

Morilla magis explicanda populi quam doctrinalia, 2.

Morbus peccatorum quæ mala fecit hominibus, et quomodo sanetur, 58. Morbo sanato tamen in tura permanent, 104. *Vid.* Indimitas, Egreditur, Medica, Cura.

Mores juniores vel seniores faciunt, non ætates, 5. Ex pristinis malis moribus sit quæ in Judicium, horremus, 5. Mali hominum mores tempore Chrisologi, 47. Diversi sexus mores redduntur in uirum, 89. Morum initiatio facit amicos, et conjungi, 101. Quot mores homini, tot Paulo fuisse passionis. Mores arguntur per Evangelium, 125.

Mors vituli vita filii est, et totius familie sagina, 5. Mors ex diabolo, 11. Auctor mortis incubat mortis mansiones, 17. Mors non accedit ubi est Christus, 18. Mors animæ est discessus Dei ab ea, 19. Mors justi liberis, injusti non, 22. Voluntarie moriens non conquiretur, 23. Voluntaria mors potestatis est, cuncta necessitatis. Apud Deum mors somnus est, 31. Mors omnis pro salute multorum, 57. Mors pastoris nrum commoda gregi, 40. Quomodo innocens moritur, qui vixit in crimine, 42. Mors moritur morte, 57. Mortificata per lignum, 60. Mors ad gloriam resuscitantis non lamentanda, 65. Ad penam peccati data. Mors a muliere, a qua et vita, 61. Plus cum urbat exemplo. De morte non potest non dolere mortalis. Est ex delicto hominis. Mors dura, sed durior janua ejus, etc., 63. Mors rapacitas Dei plasma in speluncam inclinat, 65. Mors quid perdidit in resurrectione Christi, 74. Quo pacto non fuisset incrementa mortis. Quæ decebat servus agere in morte Domini, 83. Secunda mors non est in æterna vita. Qui ex morte vivit, Deus est, 84. Regnavit ex culpa hominis, 90. Mors nata a discordia humanam sciendi charitatem, 96. Mors sanctorum somnus est, peccatorum mors est. Mors ad omnes per Evam, 99. Despicimus mortem, fit Dei amicus, 101. Mors sanctorum. *Vid.* Sancti, Martyres, Justi. Antiqui de bono mortis scribentes scopum non attingerunt, 101. Diabolus mortis auctor. Cur Deus mox mortem cum auctore non exstinxerit. Moritur homo, ut quid fuerit, sic videat. Mors corporum facit vitam de temporalis sempiternam. Mors permissa a Deo, quia suscitare potest. Corpus nostrum ad mortem infirmatur, 102. In morte deponimus paleas vetustatis, 108. Ea instante non congregandum, 104. Mors exproditur et pulitur in sacrificio Christi, 108. Morte nascuntur martyres. Non potest mori, qui vitali gladio meretur occidi, 108. Ex culpa Adæ nos habet obnoxio, 110. Mors plena peccati, ut infulus amittit. Homo vix moritur pro justo; quia ad mortem non tam voluit quam necessitas ducit. Est volenti subiecta, dominatur nolenti. Mors inter homines reparatio pietatis fit per Christum commendatio divine charitatis. Mortem nolens generat naturam, 111. Quod moritur homo, id debet Adæ, 20. Homine est acquisita posteris, non a Deo facta, 112. Mors penes homines est etiam criminum poena. Ex peccato est hominis. Moritur homo peccato, non Deo, 113. Quo cæsa homines moritur morte, 114. Mors peccatorum vitam finit, inchoat penam. Justorum non interficit, sed perficit. Mors per Christum moritur, 116. Mori nunquam libet, 118. Formido mortis

resurrectione calcatur. Mors desperationis Domina, mater incredulitatis, germana corruptionis, inferni parens, diaboli conjux, omnium malorum regina, impugnans omne genus hominum, et quo ordine, *juse*. Ejus bella, *optime*. Ipsa invincibilis. Inflexibilis. Cur scribentes de bono mortis erraverint. Mors provehit ad vitam, 124. Ejus tempore apparitio suprema constringit, *judicium* vocat, 125. In morte benefacere cupit bono. Quos praecupit, 125. Immatura ex quo procedat. In periculo mortis ad penitentiam convertamur. De morte sua nascitur martyr, 127. Semel mori pro rege, quid, 128. Mors ex daemonis insessione, 131. Omnis, qui nascitur de conditione mortali, moritur. Per mortem vult Deus hominem transire ob suam ingratitudinem. Mors occisa a bellatore celestis militis, 133. Mortem non mereatur illa quae vitam parit, 143. Mors abstulisset nobis bonum, si Christus occisus fuisset in utero, 146. Mors ipsa pavore levior, 147. Mortem sentiunt innocentes ante vitam, 152. *Vid.* Innocentes. Mortis causa facta est per Christum causa vitae, 157. Morte non separatur caritas, sed crescit, 164. Cui Deus vita est, mori non potest, 166. In ejus articulo etiam locus penitentiae, 167. Justorum est coram Domino pretiosa, 174. Eorum mors est vita. Mors nutu Dei finitur, 178. Mors philosophanda, 51.

Mortuus. Cur vita nostra mortalis dicatur, 1. Mortui plangendi, non cantandi, 19. Mortui quomodo mortuos sepellant. Mortuus citius resuscitatur a Deo quam dormiens ab homine, 34. Mortui judicandi resurgent, 62. Mortui non plangendi cum gentibus, 65. Habent vitam a Deo. Mortui resurgendo peccatoribus non prodessent, 66. Resuscitati a Christo sunt argumentum resurrectionis ejus, 81. Plangit mortuos qui nescit illos creatos ex pulvere, 101. Cur a Christo in vita non omnes resuscitati, 102. Quomodo sinus mortui peccato, non peccatum mortuum sit, 115. In mortuos saevit corvus crudelior ferro, 165. Cur Christus discipulo non permisit sepelire mortuos, 19. Gentes cibos apponebant defunctis, 17.

Moses fit Deus suffragio orationis, elemosynae et jejunii, et quae mirabilia faciat, 45. Iterum ejus mirabilia, 66.

Moyse se communicat Deus, 69. Honor funeri illius, 83. Cur non faciem, sed posteriorem Dei tantum videat, 151. Occurrit in monte, ut promissum conspiciat Christum. Ut amet Deum, et alios doceat amare, quid a Deo recipiat, 147. Jejunio quadraginta dierum totus mutatur in gloriam divinitatis, 126. Meruit sancire legem, cur. Jejunium Moysen divini fervoris fuit lumine perlicere, 12.

Mulier. Taceat in Ecclesia, domi discat a viro, 26. Lascivae mulieres quod bellum egerint, 27. Mulier dedit formam delendi peccatum tacita confessione, 34. Consilium impietatis qualem poenam dedit mulieri, 44. Si mulier non fuisset in paradiso, non mereretur Lazarus, 65. Lacrymas quaesivit, et pretio gulae mortem comparavit. Currit pro morte quae cucerat ad mortem, 64. Quae prima peccaverat, prima curatur. Mater vivitum per Deum, mater mortuorum per diabolum. Perisset mulier, si ante Christus ad virum pervenisset, et quomodo, 64. Suscitavit virum de sepulcro ventris sui. Inceperat a Christo. Fraus mulieris collocavit virum in speluncam, 65. Mulier ad sepulcrum fetorem sentit, cur. Sero currit ad veniam, quae mature currenderat ad culpam, 74. Vespere querit Christum, quae perdiderat Adam in matutinis. E paradiso perfidiam sumpserat, fidem vero de sepulcro sumit: rapuit de morte vitam, quae de vita rapuerat mortem. Ut fiat mater vivitum, 74. Est resurrectionis nuntiia, quae fuerat ruinæ. Decepta ex visione arboris, reparatur videndo sepulcrum. Utinam impedimentum peccati habuisset in paradiso. Vitale colloquium habet cum angelo. Venit ad sepulcrum; sed redit Maria, quare, 77. Adam duxit ad inferos. Christum recepit ab inferis. Sepulcrum est mulieris opprobrium, 77. Ex eo fidem recepit. Prima ad perfidiam, ad mortis auctorem, ad diabolum; et prima ad fidem, ad Salvatorem, ad angelum, 77. Sepulcrum Christi ingreditur, ut consurgat ad fidem. Mala, quae ex muliere fuerunt, et cur ad lacrymas paratae, *optime*, 79. Cur ad sepulcrum lacrymantem. Perunt pro Christo lacrymas. Quomodo non derogat apostolis praecurrens ad resurrectionem, 80. In sepulcro vident effectum peccati. Absolvitur a reatu. Non praecurrit apostolis. Fit socia passionis, et fide resurgit. Timet, et gaudet. Mulieres salutantur a Christo, tenent pedes ejus. Mulier est in pedibus Christi. Sequitur, non praet virum. Devota erga mortuos, 82. Dubiam lucem corporis et animi sustinent. Cur fugiant de monumento. Tacent, quia audire, non loqui, discere, non docere, datum est eis, et quando loquitur mulier Ecclesiam representat, 82. Tactus malae mulieris urit male conscium, parum polluit, suspectum notat, hominem male voluntatis infamat, 94. Mulier peccatrix fit bona, si Dominum tangat. Neque mulier sine viro, neque vir sine muliere in Domino, 99. Mulierem dom-

stica cura domi constringit, 99. Accipit a Deo fermentum fidei, quae a diabolo acceperat perfidiam; et cur abscondit in farinae satis tribus. Mulier quae fermentum accepit, est Ecclesia. Describitur mulier, quae spiritum habebat infirmis, 105. Figura est Ecclesiae. Cur incurrit in Synagoga. Ejus malitia quae, et mala quae fecit Adae et posteris, 127. Abstulit vitam mundo ob unius arboris pomum; fugiendae ab Eliae exemplo. Mulier nova bellua, ut caput Joannis trunat. Reddat ad se virum, quem perdidit per se, 142. Mulier habens drachmas decem declaratur, 169, per tot. *Vid.* Femina, Sepulcrum, Haemorrhoea.

Mundus. Ejus latitudo tota ex livore est duobus fratribus angusta, 4. Est belli campus cum diabolo et vitis, 14. Ejus naufragium, quando, 20. Conversus ad obedientiam Christi, 20. Finis illius, 47. Peccatores nollent mundum transire, 66. Fabrica mundi elementis dissonis consonat, 68. In arca Noe fuit semen mundi, 69. Vespere mundi. *Vid.* Vespere. Mundus contendit vitare necem sui Domini, 78. Tota mundi compago se devolutam credebat ad primum chaos in morte Christi, 78. Sed Dominus suscitavit ad gloriam, 78. Discipuli mittunt in mundum ad Evangelium praedicandum, 85. Credidit auditui tantum. Quem Deus faciens vocavit mundum, inimicus inficiens reddit immundum, 96. Sterilis fecundatus, 99. Jussione factus, jussione solvetur, 101. Mundo praesente luctari difficilius est, sed gloriosius, 107. Ejus figura et reformatio, *late*, 120. Mundus principem ludis, 121. Mundus est ager hominis, 125. In mundo petit Deus rationem a nobis, ne petat in iudicio. Mundo dominatur pecunia, 126. Gloriosum est mundum cum sui principe contemnere, 128. Septem accipit dies, 134. Erit vere mundus, quando mors non erit, 159. In mundo perantur, qui in caelis habere debemus, 144. Christum nasci triste mundanis est, 146. Perire maluit quam timere, 147. Vanis erroribus occupatus ex timore. Amore reductus. Pro homine factus, 149. Quod de mundo non est, non potest subiacere mundano intellectui, 153. Columba in Jordane indicat mundi naufragium cessasse, 160. Sordescens squalore vitiorum lavatur diluvio, 166. Moritur diluvio, et tali renascitur baptisate. Totus aperitur fonte baptismatis gentibus innovandis numero quadragenario. Jam puer nunc senex, et interitui proximus, 167. Christiani sequuntur mundum fugientem. Ejus superbia inclinatur a mansueto victore, 170. In secundo adventu Christi semper visionem sui auctoris habebit, 85.

Munera probant amorem, 10. Qui Patrem muneribus non honorat, ei est ingratus. Divina hominem expavent, pro quibus cautius esse debet, 68. Zacharias munera suspiciens divina, condemnatur, 88. Divina qui reddit, non amittit, 59.

Murmuratio Phariseorum et Scribarum superba a Domino compressa, ex quibus vitis augetur, 168.

Musica ad funera non conducenda, 19.

Mutato in hac vita potest esse de haeretico in fidelem, de peccatore in justum, et e contra, 97. Lamentanda in divite et paupere, 121. Epulonis et Lazari, 124. Mutatio officiorum Dei fit ad mutandum hominem in melius, 170.

Myrrha mortuorum offertur, 157.

Mysterium celeste non semper debet publicari cum sciatur, 86. Pretiosum in vilitate jacet, 99. Evangelicae lectiones sunt divini mysterii obscuratae, 126. Cur divinum mysterium occultatur in humano, 132. Ejus magnitudo et altitudo cogit comprehendere, 144. Quae humanis oculis clara videntur in caelo, sunt profundius obscurata mysteriis, 160. Mysteria Christianae fidei scienter investigata, quid prosint, 166. Celestis mysterii declaratio a Deo oranda, et quomodo facienda, 61.

Mystica dicta, et facta Christi quare sint talia, 96. Mystica expositio divinae Scripturae faciendus, 85.

Natalis dies hominis lacrymis et querellis abundat, 89. Sanctorum dies natalis est, cum de terra transferuntur in caelum, 129. Iste dies non celebratur epulis, sed imitatione. Celebratur quot annis ad nostram recordationem. Natalis sanctorum est ex martyrio vel morte, 153. Natalium solemnitas tenet in exultatione mensuram, 127.

Nationes ferre a Christo pastore ad lenitatem reduciae, 6.

Nativitas regis festivitatis et symphoniam honoratur, 91. Ab ortu Joannis ad ortum Salvatoris accedimus ex Evangelio, 92, 88. *Vid.* Christi nativitas, Maria Virgo. In nativitate Christi cur auctor taceat, 146. Nascimur ad dolores, cum dolore, etc., 87. *Vid.* Filius.

Natus. Quomodo nondum natus vocat patrem, 67. *Vid.* Catechumenus. Natus lacrymarum ex natura, 89. Nati ex terreno Adam, ut fiant celestes, 117. Nati de concupiscentia, ut per Christum renascantur. Natus de carne caro, de spiritu spiritus est, 142. Cur Joannes major in natis mulierum, 174. Nati in diversis mensibus, 36.

Natura. Portio naturalis, et lex naturae data homini a Deo, quae et qualis, 5. Miratur de partu Virginis, 57. Na-

natura infans ad virtutes, crescit per Deum, 85. Longo usu natura aut productur, aut obundit, 87. Felix Deum concipiens, et cur, varie. Generat ad dolores, devorat parvus suus. Cur sterilitate pascetur. Liberata a servitute mortis per nativitatem Domini. Natura hominis imbecilla supernam potestatem sentiens trepidabit, 88. Natura lege contringitur, non auctor, 90. Trepida ad Deum, imbecilla ad divinas virtutes. Alta de se præsmit, priusquam se rebus probet. El imperat Deus. Miratur in conceptu Elisabeth, 92. Sibi sufficit ad obsequium creatoris, 93. Quid sit peccatum ipsi nature, 111. A Deo facta, ut homines crearet ad vitam: generat mortem obnoxia peccato. Nollet suos portus extingui. Dum condolet, amissam suspirat libertatem. Sed illam recepit dum Christus peccatum mundi sustulit. Sibi per se subvenire non potuit, ideo auctor illam in se suscipit reparandam. Nature peccata tribuere, est vivere peccato, 115. Natura humana ex peccato prona ad lapsum, 116. Portet ex gratia imaginem Christi, 117. Paucis contenta, 122. Non perficit omnia, ut arti aliquid relinquat, 132. Decoratur ex arte. In rebus presentibus infirmata. Joannes optat naturam venenosam germinis immutare, 137. Humana natura roboratur ad portandum Deitatis gloriam, 142. Ejus incrementum præter naturam quis non suscipit, 142. Vulnerata lethali ter cepit esse origo mortis quæ erat initium vitæ, 145. Curatur nativitate Christi, et fit vivificatio filiorum, 145. Natura virgo rerum mater, 146. Quod natura non habet, est auctor, 155. Docet quid valeat infantia, 158. Naturam fecit Deus, 160. Quomodo hebetudo nature nostre proficiat in vigorem Divinitatis.

Navfragium mundi cessare indicavit Spiritus sanctus in forma columbe, 160.

Navis. Ecclesie navem dum Christus intrat, mare sæculi quomodo perturbetur, 20. Sedatur tamen a Christo. Navis Christi quando fluctuabat. Quoties Christus nostra dormit in navi, irruit procella, 21. Dominica navis extra qualitatibus gentili, intra ab hæretico. Navis Ecclesie indiget Christo, 50. Cur illam ascendat ipse. Navis corporis nostri ut armada in Quadragesima, 8. Fluctus navem demergit.

Nauta intrans mare cæteras curas deponit, 8. Peritus regit navem in tempestate, in sereno quilibet, 20. Intrat mare lucra sperans, 71. Cantat portus et lucra, ne pertimescat ruinas, 118. Artem navigandi invenit, 168. Cantu superat marina discriminia, 10. Vigilat, et cur, 24.

Necessaria providet Deus suis operariis, 170.

Necessitas facit furem, 7. In causis desperatis est sæpe magistra, 35. In adversis voluntati non potest comparari, 110. Necessitatis est acquirere, velle virtutis. Religiosa necessitas compellit oratorem discedere ab ordine proposito dicendi, 114. Necessitas nature quid fecerit homini, et quid gratia, 117. Provehit ad voluntatem, 124. Peccandi abolebitur in gloria, 159. Necessitas magis est quam reatus, querere Deum, et nescire querere, 157. Fragilitas jus necessitatis imponit, 41.

Negare Deo quod vult, est sibi negare quod desiderat, 8, 58. Gratiis petentibus non negat Deus, 59. Improbos petitor est, qui quod aliis negat sibi postulat, 45. Nequeunt negari promissa, quando negata solvuntur, quomodo, 89.

Negligentia. Peccata negligentia vitari non possunt, 50. Negligitor. Ex margaritis est Dominus, et quomodo, 47. Nequitia spiritualis descripta, 52. Perditorum ligat manus Christo, 100. Cordis confundit iudicium, 151. Qui nequitia sodalis est, ille fas nefasque confundit, 152. Gentes nequitiam Christo propugnant vincendum, 171.

Ninivite. Quare surrecturi sunt in iudicio contra Judæos, 57. Salvati ex misericordia, 8.

Noe parens novi sæculi habet in arca totius sæculi partem, et cur, 147. Ejus columba quid indicaverit, 160. Vector novi sæculi, 165. Servata a Noe apponuntur cenæ Petri. In arca custoditus a jejunio, 12. Servavit mundum, 14. Semen sæculi, 69.

Nomen imponitur regibus a triumphis, 57. Dei nomen quomodo sanctificandum in nobis. Vid. Oratio Dominica. Nominum mutatio potest esse, ubi non est varietas personarum, 125. Diversa nomina possunt imponi eisdem personis. Nomina sanctorum sæpe indicant merita et insignia, 154. Gloria et injuria nominis ex bona et mala fama, 69.

Nonagesimus nonus numerus in sinistra latet clausus, additio uno mox transit ad palmam dexteræ, quomodo, 168, cum notat.

Nostra largienda, licet non sint nostra sed potentur, quomodo, 125.

Novalia ut purgentur, 164.

Novitas vitæ qualis esse debeat, 115. In novitate spiritus servimus Domino, 115.

Nox. Quare de nocte vult Dominus e cubili inquietari a nobis, 59. Ut oratio facta in media nocte prosit. Quod natura sit tota nocte dormire. Nox mutatur in lucem, resur-

gente Domino, et lætatur a servitute tenebrarum liberata, 77. Dicitur terra, 170. Tenebrarum diem, 74.

Noxia. Specie noviorum sæpe dantur filiis salutaria, 25. Arbor noxia quid faciat monumentis majorum, 162.

Nubes speciem rerum obscurant, 74.

Nuditatis filii non sustinetur a patre, 5. Nec in pede. Homini tegitur venia, calet vestita fide, 99. Epulo indutus erat artificiosa nuditate, 122. Nudus erit in tartaro, qui dives esse noluisset in cælo, 125. Alget nuditas Adæ tecta a Christo, 106.

Numerus centesimus, octogesimus, quinquagesimus, quadragesimus, septenarius, nonagesimus nonus, duodenarius. Vid. suis locis. Numerare per dexteram et sinistram manum, 168, cum notat.

Nuntius sponalium Dei dat arrham, dotem suscipit, 140. Duobus Christi nuntiis duorum populorum monstratur vocatio, 170. Joannes Baptista nuntius fervens, 91.

Nuptiæ facibus sunt omnes, 22. Castitas eorum. Christi cum Ecclesia quomodo decorentur. Ad clamorem harum nuptiarum Christiani suscitentur. Cor nuptiis interfuerit Christus varie, 157. Felices, quibus Christus est præsens.

Nutritor pueri optime describitur, 62. Totus redactus in parvulum habet mendacium proprietate, etc. S. Paulus factus nutritor, quomodo. Pater non irridet nutritorem parvuli imitorem. Chrysologus spiritualis nutritor parvulorum, quomodo.

O

Obediens, invigilat timore ad arbitrium jubentis, 109. Obedientia dicenda dicantur, ne Doctor offendat, 157. Est mansuetus, discitens vero immanis, 145.

Obedientia præstita Deo facit ut nobis Dominus succurrat in necessitatibus, 59. Præstanda Deo circa jejunia, 41. Creaturarum Deo præstita. Vid. Creatio omnia, Jussio. Obedientia cogit ad orandum, 158. Obedientia fidelium est gratia Dei, 58.

Oblatio facta Deo de rebus alienis damnosæ, 54. Publica oblatio regi nascenti paratur, 102. De divitiis Deo faciendi, 66.

Obscurum fidei quid operetur, 102. Facta dictaque Christi obscura nostrum accunt intellectum, 96. Obscura lucidanda, 112. Mortalitas obscuritatis involuta, 160.

Obsecratio facta a Paulo per misericordiam Dei cur, 108.

Obsequium rationabile placet Deum, irrationabile exacerbat, 109. Ad obsequium regis militaris statio contremiscit. Rationabile est fervor, irrationabile furor. Deo præstandum cum virtutibus et humilitate, quomodo.

Obsessi a dæmone quæ ei mala faciant, 17. Torquentur, et torquent, 51. Ut invadantur a dæmone, 52. Lunaribus incrementis vexantur. Cur ab hominibus liberantur, 170. Vid. Dæmoniacus.

Obstinatio dure amputat rationem, 151. Judæorum quærit dicere falsitatem.

Occasio dicitur fumans, et ardore ac sanguinibus incenditur, 126. Ni tollatur, peccata non vincuntur. Delinquendi occasio data hominibus ex creatis rebus. Occasio accepta quæ. Occasio salutis fit interdum instrumentum perditionis, 126. Quod est occasio erroris hæretico, Christiano argumentum fidei sit, 144. Occasio perditionis quando fiat materia vitæ, 156. Occasio inducit in peccatum, illucine, 15. Ad occasionem peccatorum contumaciter vadens deserit a Deo, 70. Vid. Oratio Dominica. Occasionem peccatorum ut faciant charitatem deserit, 162.

Occidere non vivificare solet dæmon, 151. Tulerunt Judæi lapides ad se ipsos, non Deum occidendum. Non meretur occidi illa quæ vitam parit, 145.

Occisus pro Christo resurget in Christo, 173. Occiso nemo providere poterat, nisi Christus, qui vitam reparavit occisus, 116.

Occurrere debemus Domino nostro venienti, 22. Occursus patris ad filium misericordiam ostendit, 5. Dominus occurrit gentili, dum esset peccator, 5. Occurrit in Filio per incarnationem. Occursus Dei non retardatur a carne, 24.

Ocultum. Aliqua videntur occulta ex profunditate sui mysterii, 85. Occultum in herba manifestatur in spica, 97. Per Evangelium Christus nudat occulta, 125.

Octogesimus numerus totam fidem præfiguratur et gratiam, 128.

Oculus. Oculi parentum et propinquorum lucernæ sunt filiis, 1. Oculi Dei vident peccatorem, licet peregre profectum, 2. Illustrant visum peccatoris, 5. Levant oculorum caliginem. Hypocritis oculis capitur, 7. Oculi Dei clauduntur, ne puniant, aperiantur ut adjuvant, 21. Oculi fuere scandalum Evæ, 27. Dei liberant peccatorem, 28. A Deo visus malis caret, bonis donatur, 51. Sine lumine Dei falluntur oculi humani in Dei opere, 51. Oculi impius Deum videre non potest, 55. Teneri oculi luminis tenero committit

tandi, 64. In supplicatione sursum evandii, 65. Maculati aspectu arboris mundantur visione sepulcri, 77. Discipulorum cecati a tenebris passionis Domini, 78. Amoris intuentur acutius. Mulierum clausi incredulitatis obscuro, 82. Obscuratis oculis sensum lux refundenda, 87. Arbor oculos aperiendo clausit, 99. Sinapis granum claudendo aperit oculos. Oculis negatis alas, ut tota esset in fide, 110. Oculi puri conturbantur fumo, 111. Oculi non hebetantur magnitudine lucis, sed propria infirmitate, 112. Oculi ministerium pedis non offendat, 120. Epulonis sursum levati malum ei causant, 122. Oculorum vices mutatae in Lazaro et epulone. Oculi hominum non intuentur quantum sit Deus, sed quia est, 131. Oculi est pretiosus, si perseverat in corpore, 132. Cecus ad sua crimina, lucidus ad aliena, et alia, 139. Oculi auctor praevariationis, et alia mala oculorum. Est Dei, quod oculi aretatur in pupillam, et cur. Vis suffert jubeat nascentis solis, 140. Effusus perdit lumen, 164. Angustus oculus non capit multa, excelsa, longinqua. Oculi sanati a Christo tribus caecis varie, 176. Cur spatio Dominico sanantur, 178. Oculi peccatori baptismi gutta roris sancti. Oculis imperfectis grandescunt formae, turbantur species, res falluntur, cur. Venia oculos aperit, quos clauserat culpa, 176. Vid. Aspectus, Visio.

Oidium ex diabolo, 55. Incurrit odium, criminosos qui arguit, 127. Sensus humanus perversus audire non potest quod semel statuit odisse, 131.

Officium. Terrena officia se miscuerunt coelestibus, cum natus est Christus, et Joannes, 89. Officia a Deo commutata, ut nos mutet in melius, 170. Membrorum non confundantur, 120.

Oleum cur debebat Judaeis, 126. Quando sit figura Christiani chrisimatis. Oliva a Judaeo siccata reviviscit Christiano. Oleum in caput Christi, quando, 160. Quod oleum est lucernam hoc jejunio est pietas, 8. Ut fiat chrisma, 95.

Omnia. Post Deum sunt omnia, 131. Vid. Creatura. Omnia contulit nobis Deus, 23.

Onus onere levatur, 3. Onustus non potest per angustiam viam ad opus Dominicæ messis pervenire, 170. Onustus est tardior incendit ad opera.

Opera. De operibus nemo gloriatur in justificatione, 110. Opera genitori, qui non facit, negat genus, 123. Operum qualitate de sensu, non de locis colligit Deus, 9. Vid. Facta.

Operarius diligens mercedem recepturus adventum patrisfamilias desiderat, 158. Habet ab homine invitante necessaria victus; immo epulas ad superandum laborem, 170. Quanto magis habebit a Deo? Vid. Mercenarius.

Opea. Vid. Divitiae.

Opifex habet honorem ex restauratione operis, 143.

Ora gustu arboris venenosae infecta, 93. Gustu salutaris arboris sanata. Tot ora pauperis quot vulnera, quando, 121.

Oratio fidelium adhibenda ut pastores idonei fiant ad explicandum Scripturam, 8. Orantes timet diabolum, 15. Orantis perseverantia, 39, per tot. Affectus et desiderium Dei erga orantes, ut det gratias, late, 39. Bona oratio, etiam facta ex necessitate. Pulsat oratio sustinendam moras dantis. Optima cum jejunio et elemosyna, 42. Haec tria conjunctim esse debent, per tot. 45. Mane orandum, vel humano timore, si non amore divino, 45. Deus orandum dum flagellat, 45. Revocat nobis bona temporalia deperdit, 46. Oratio plurimum unitorum quantum valeat, 152. Communionis neglecta quid mali afferat. Ferveat oratio in festis sanctorum, 153. Orandum ut eterna bona credere, videre, et tenere possimus, 159. Christus docuit nos breviter orare, quia cito dare vult, 67. Oratione a Christo ante liberati, quam passione redempti, 24.

Oratio Dominica explicatur, late, 67-72, inclusive ut infra. Est stupor coeli, pavor terrae, 67, 70, 72. Non capitur ab homine, 68. Est forma orandi data a Deo, 69, 70. Cur Deus vocetur Pater, 68-71. Cur in caelis esse dicatur, 67, 70. Ut nomen Dei sanctificetur, 67, 72. Regnum advenire, quale et quomodo, ibid. Voluntas Dei ut facienda, ibid. Panis quem petimus, qualis, ibid. Quomodo peccata dimitti oremus, ibid. Ne nos inducat in tentationem, quomodo, ibid. Ut liberet nos a malo, et a quo, ibid.

Oratores magni viros laudantes avos, atavosque commemorant, 89. Eorum excusatio in principio orationis, 168, per tot. 138. Finis orationis. Vid. Concionator, Doctor, Praeceptor.

Orbis. Vid. Mundus.

Ordo. Quae per ordinem non aguntur, ordinem tenere non possunt, 64. Humana convalescent ordine, 109. Ab ordine dicendi saepe compellit discedere religiosa, 114. Ordo doctrinae sic moderandus est, ut aliud non impediat ex alio.

Originale peccatum. Vid. Peccatum mundi.

Origo. Gloria ab origine praecedat gloriam ex labore, 80. Origines causarum interitum non necessarium peracru-

tari, sed temerarium, 166.

Oscula redimunt peccata filiorum, 3. Salus ex osculo confessionis, 60. Sunt reconciliationis indicium, 93. Oscula cruenta Judae, 137.

Ossa conturbata a quibus, et quomodo, 45. Ossa Christi astruunt carnis veritatem, 81.

Otium corporis et animae tollendum in Quadragesima, 12, 13. Quid perdat otiosus.

Oves sunt gentes a Christo pastore reductae ad caulam, et alia de ovibus suis, 6. Eas dulcedo jubilationis ducit ad caulam. Filii ovium quales Deo portandi, et quomodo, 10. Fetus ovium a pastore perducuntur ad caulas, 40. Ovibus Christi utrum fuerit comoda mors pastoris, fuse, 40. Ut jubilent pastori, 46. Ut ei pareant, 53. Oves Judaeorum rabidae pastorem suum lanierunt, 100. Sunt vita, salus, gloria Pastoris, ideo docende, quae pastor scit, 147. Oves Domini cum sunt in tuto, insanunt lupi, 149. Christus pastor ovis amissae, 168. Una perdit totum dissipaverat centenarium numerum, et de dextera redegerat in sinistram, quomodo. In una omnes inveniuntur, et quomodo, 2. Ovis haec fuit Adam. Ad unam ovem tota fertas bestiarum, 171. Bona ut vocem audiat pastoris, 175. Oves suas alloquitur auctor. Si pro suo libito pervagetur, non pervenit ad caulas. Nostri domus est ovile Dei, si ibi balat pecus Dei, 10.

Ovum est verbum Dei, quomodo, 88.

P

Palatium. Villis et indignis ad fores palatii non propinquat, 141. Vid. Domus.

Palmis sunt verbera parvulorum, non virorum, 38. A Christiano toleranda, cur. Palmis faciem non negavit Christus. Palma reportatur de patientia, 151.

Panis de coelo est Christus Judaeis conversus in petram, 55. Panis eucharisticus quomodo confectus, 71. Panis humana ratione datur canibus, 100. Gentilis lambere festinavit panem quem concubavit Hebraeus. Gentilis micas ex toto pane epulatur. Panis non esurit, 110. Panem querit Deus in pauperibus, 121, 43. Mica et gutta sufficient ad pauperis refrigerium, 124. Dandus pauperi, 137. Quinque panes ampliat, quomodo, 160. De coelo delapsus quadragesima annis parit Hebraeos, 166. Panem dabit Deus servientibus se, 170. Panis noster sit Christus. Terrestris preparatus a Joseph, coelestis a Joanne ostensus quid causaverit, 174. De coelo descendens est Christus, 15. Panis non indiget pane. Vid. Eucharistia, Pauper, Elemosyna.

Pannus novus et rudis, 51.

Parabolae. Vid. Figurae.

Paradisus. Si in paradiso impedimenta peccati fuissent, mors et injuria Creatoris non fuissent, 74. Ante Christi ascensionem flammæ rhombus in paradisi janua erat, ne illuc homini pateret accessus, 125. Ignea paradisi via temperata ex aqua lateris Christi. Fjus amena flammæ custode seculi, 172.

Paralyticus descriptive Matthæo publicano comparatus, 50. Figura populi Judaei. Corporis, non animae, tendebat ad curam, 50. Jesus cognoscitur Deus in sanatione paralytici. Cur lectum portare jubetur.

Parcere sibi jubetur homo, 23. Tenemur parcere injuriantibus, 38, per tot. Qui semper parcat, crimina non timet, 72. Peccantibus in nos parcendum, ut nobis dimittamus, 159. Vid. Dimittere, Inimicus, Oratio Dominica, Venia.

Parcus. Vid. Abstinencia, Sobrietas.

Partes redduntur a virtute, quos natura fecit impares, 89.

Partus saepe acerbi sunt, veluti hominis in septimo mense, 56. Talis est partus coelestis gratiae. Ut partus Virginis irradiaret oculis perfiorum, praemisit Deus conceptum annosae sterilitatis, 87. Virginis partus est sine partu. Virginis nobis ignotus, 87. Partus sterilis dat documentum resurrectionis et salutis, 90. Cur partus Elisabeth dilatus, 91. Evangelium de partu sterilis ad Virginis partum nos conducit, 92. Partus Virgineus in via quare, 175.

Paschalis solemnitas novis vetera non connectit: sed novae regenerationis ablaet infantiam, et alia, 73. Ablaet nos a lacte, ut solidiorem cibum sumamus. Non conjungitur cum vetustate Judaica paschalis solemnitas. Parvuli Ecclesiae filii, ut in Pascha nutriantur, et ablaetentur. Pascha Domini ut celebrandum ex Apostolo, 172. Quomodo in eo immolatur Agnus Dei. In eo Christus natus, et immutatus ad totam lætitudinem et gloriam. Paschali tempore sacramenta symboli explicabantur, 86. Est portus, lucrum vitae et gaudium resurrectionis, 8.

Pascua terrena morsus luporum habent, 170. Porcorum pascula sunt lutulenta.

Passiones. In arduis languoribus passio sibi medicamentum

invenit, 55. Passionum particeps, erit et glorie, 40. Passions procella fidem mulierum turbaverat, 77. Tot passionis recepit Paulus docens, quot homini sunt mores, 101. Deiciunt corpus, 109. Peccatorum dominantur membris humanis, quomodo, 115. Ut urgeant homines in quavis aetate, et lex faciat illas notiores. Resecat per legem magis pullulant. Legem vitæ instrumentum, faciunt esse mortis instrumentum. Ut triumphemus de passionibus, quas extrinsecus exclusæ tentant, 115. Eas amputare haud potest, qui non conquisitur, 151. Nostras pertulit Christus, ut tolleretur. In passione tacet Christus, 164. Passionibus probatus verus amor, 14. Centurio non videbat in Christo passionem, 15.

Pastor. Pastoris personam induit Deus ad variam ovium utilitatem, 6. Christus pastor animarum querit socios. Oves committit Petro. Pastor portet agnos tenues. Scit fecunditatem gregis sui, et oves, et fetus commendat. E crebris pro salute ovium descendit, 6. In oves affectio, 25. Fetus ovium colligit, et ad causas perducit, 40. Mors Christi pastoris utrum commoda ovibus suis, laudat, 40. Mavit mori quam de suis ovibus mala videre. Pastor Christus moriendo viam vincende mortis aperuit ovibus suis. Ut gregem pascat, 46. Officium in plebe, 55. Anhelus est ad ovem perditam, 54. Oves a Deo vocantur per ora pastorem, 62. Cogitur ex officio prædicare, 77. Est mysticus canis, 100. Sancti pastores etiam post mortem suo gregi assistant in spiritu, 128. Animarum pastor ut vocet suas oves, 147. Eas doceat quæ ipse scit. Pastor animarum beatus, qui se custodiens salutem alienam providet, 155. Pastores Israel ab angelis cognoscunt Dominum natum, 150. Ad eos sapienter missi sunt prophete. Pastor ovis perditæ non est terrenus, sed celestis, 168. Cur ex centenario numero unum amiserit, et alia. Christus ut nos in montibus requirat, et suis humeris perducatur ad causas celestes, 170. Pastor bonus ut gregi pervigilet, 175. Pastor animarum duobus ex locis prædicare potest. Pastoralis baculus arripitur contra forentem lupum. Pastor vigilet, cur, 24.

Pater celestis et terrenus. Celesti tempore non clauditur, nec solvitur morte, 1. Tenet filiorum substantiam ex vi amoris et providentiæ. Filio convivens bona offert. Non eget Intercessore ad dandam veniam filio, 2. Cooperit filii reatum. Filium cupit redire, non perire. Pastor celestis est, cui in celo peccator, 2. Videt longinqua. Filio occurrentem veniam largitur, 3. Divinus pater fide quæsitum statim adest. Illuminat filium peccatorem. Misericordia movetur, qui loco non movetur. Ex misericordia super nos vadit. Cadens jacentes erigit. Tollit onus peccatorum. Peccant filio dat oscula. Curat vulnera filiorum, 5. Patris aspectus quid agat in filium. Filii noditatem non sustinet, licet crimina sustineat. Plus de venia quam de justitia gaudet. Cito misericors. Restituit innocentiam et honorem. Charitas ejus in filium redeuntem. Moribus filiorum turbatur, 4. Stultus, qui iudicat pietatem patris. Charitas tegit filii delicta. Patri non gratus filius qui invidet fratri. Patris substantia est filius. Filium licet contumacem recognoscit. Solus pater querendus. Nova et futura querit, filio pauperi. Pater celestis duos habet filios, gentilem et Hebræum, 5. Occurrit nobis in incarnatione filii, et cecidit, etc., 5. Osculator nos. Dedit stolam gloriam immortalitatis. Qualis annulus eo jubente datus est. Calcamenta dedit in prædicatione Evangelii. Vitulum id est filium occidit. Pater terrenus sine Deo in generatione nihil operatur, 6. Positi in domo patris celestis symphoniam assumunt. Servat nostra bona in celis, 7. Patri non credens necit quid sit, nescit se filium. Sentit amorem ex donis celestis Pater, 10. Et afferendi filii arietum, id est homines. Terreno celestis præponendus, 19. Regnum servis suis promittit, 25. Ditare vult servos, non nudare. Pater dat salutaria pueris sub specie noxiarum. Parentum passionem ex affectibus et amore filiorum, 35. Deus compensat opera parentum in filios. Reatus Patris aggravat filium, 51. Pœna filii redundat in patrem. Dum vult misereri filio, affectum cogitat, non delictum, 54. Amat filium; dat illi bona, 55. Mortem non refugit pro filiis. Deus vult hominem esse patrem, ut divinum amorem agnosceret, 55. Quod a Deo Patre, licet durum veniebat, libenter recipiebat antiqui. Pater dat filio breviter petenti, 71. Sponte præstat. Culpas non videt, cum filium recipit, 81. Eius laus redundat in gloriam filii, 89. Amore, non potestate trahit filium ad disciplinam, 108. Pater vult esse Dominus. Filium a peccatis abstrahit, 135. Dicit filios, dum plenissimum charitatem reliquit, 162. Dat filis panem, 165. Est nobis Deus. Ut dividatur in filium, et e contra, mystice, 164.

Paterfamilias quid agere debeat, et quam rationem Deo reddat, 26. Caveamus ne ad patrem nos fama præcedat veræ substantiæ, 125.

Pati dignum duxit Dominus, ergo servum potius non est indignum, 58. Patiendum Christus remisit quod ipse intul-

erat imperando, 125. Patitur Christus in suis, 175. Patitur sepulchrum, 58.

Patientia malis est brevis; ultio tarda bonis, 16. Christi erga peccatores, 19. Præmia patientiæ, 58. Habeatur in petendo bona a Deo, 59. Dei erga nos, 51. Per patientiam expectamus ea quæ spei sunt, 71. Dei subvenit peccatoribus, et quæ alia bona veniant ex ea, 97. Probat juvenem aptum virutibus, 110. Ipsa curat lædentem, 159. De patientia venit palma, 151.

Patria. Cur propheta est in ea, et in domo sua sine honore, 48. Redditur Adam quam perdidit, 49. Eam Christus habebat ut homo. Nostra coram est, a quo per Adam eieci, per Christum rediit ad illud, 159.

Patronus. Misericordia patrona in iudicio quid operetur, 8. Vid. Advocatus.

Paulus apostolus collega Petri in grege pascendo, 6. Notitiam Christi per orbem diffudit, 54. Quomodo fuit abortivus et maturus, 56, 58. Subita conversio ejus, 61. Spiritualis nutritor parvulorum, 62. Vidit invisibiliter arcum Dei, et prodidit non prodendo, 72. Paulum eradicare volebat Ananias, 97. Cur vapulandum docuit, 101. Medicus et pater quid egerit, 108. Crimen evadens effectus est Apostolus. Quomodo imperitis se participet, 113. Quid nobis prosit sua doctrina rigorosa, 115. Eius sermo communiter lectus quid operetur, 120. Cur tertium celum conscendit. Martyres fugiendo Saulum fecerunt illum esse Paulum, 151. De persecutore prædicator factus ex pietate per zelum legis legem impugnabat, et in Deum Dei amore peccabat, 157. Cur se verberaret, 161. Missus persecutor, reddit prædicator, 168. Judæus cecidit, ut resurgaret Christianus, cæcatus in lege, ut videret in gratia, 176.

Pavor. Vid. Timor.

Pauper bona nostra portat ad celum, de hoc habet Deum fideiorem, 7. Serrat nobis quod venter disperdisset, 8. Est sinus Abraham, est thesaurus celi, gæophilicum Christi, 16. Misericordia pauperis emit divinam misericordiam. Pauperi datum nostrum est, non datum ei alterius est, 16, 9, 25, 32. Verecunda paupertas in povere, 9. Auxilium in conflictu a paupere cibato, 12. Quod est erui bescentia pauperis, Dei gloria est, 14. Cibo pauperis sagiatur Deus. Peccata pauper exuasit. Fort nostra in celum libens, quia non deprimit pondera, sed levatur, 25. Pro uno pauperi dato, Deus dat tibi centum, 25. Pauper quid agere debeat, 26. Pauperi dicit; at si non habet, sit illi animus dandi. Pauper terra dives in celo, 28. Pauperi qui fenerari nescit, sanari nescit, 52. Prædium nostrum sit pauperis cœna. Qui dat pauperi, segetem colligit in celo, 42. Manducat Deus panem datum pauperi. Quid prosit dare pauperi, 45. Stridebit in alioculo, qui nunc gaudet de malis pauperum, 47. Non fraudanda, nec de fraude aliquis danda est elemosyna, 54. In pauperis hospitio invenitur similitudo regni Dei, 99. De eo quod habet faciat elemosynam, 105. Eius sepultura, laudat, 131. Cum suscipitur et hospitatur, quæ bona. In paupere Deus querit panem. Eius caro composita in scenam pietatis, quando. Pauperum oppressores ut sibi obstat, 121. Eius victus et vita in gulta et mica consistit, 122, 24. Debili danda manus ad mensam, 122. Pauperis et divitis conflictus, 124. Divitem videat, ut videatur, ac vicissim curetur. Gutta negata pauperi frustra petitur ad refrigerium. Perit, quod pauperi negatum spargitur ad pompam. Illis dandus thesaurus noster, ut celestia cogitemus, 129. Dives qui apud pauperem diversatur, ante humanitatis debitor est quam largitor, 156. Pauperi danda vestis et escæ, 157. Pauper communis est semper, patet omnibus solitarius, 164. Qui pauperum gemitus elemosynis redimit, a Domino non requiritur illius gemitus, 166. Ei danda manus ab homine, 176. Pauper egenus describitur, 14. Vid. Elemosyna, Misericordia, Pietas.

Paupertas cognata virtutibus; exemplum est athleta, nauta, miles, philosophus, 28. Temporalis vix fertur, quanto magis æterna, 54. Vacat ab excusatione in divino obsequio, 95. Christi appetenda, quæ divitias sempiternas possidet in celestibus, 117. Eius finis, 121, per tot. Provehit pauperem ad philosophiam, 124. Ad regnum. Non paupertas, sed animus ducit gratos ad præmium, aut ad penam deducit ingratos. Divina sufficit, 170. Est amplum habitaculum Deo, 14.

Pax Christiana facit nos appellari filios Dei, 35. Quid sit, et effectus pacis. Omnia a Deo obtinet. Conservanda ex præcepto nostri regis. Dei est illam plantare. Plebis est gloria pastoris. Custodienda, quare, 55. Amanda. Pax ubi plures sunt voluntate concordet, 68. Terris ablata, quando, 81. Cur repetita discipulis, 84. Eius bona interna et externa. Divina reddidit nobis vitam, 110. Quomodo pacem habeamus pro Deum. Pax mundi queritur pro commotis, vel servatur pro timore, 158. Pax Christi oranda, et quam sit. Oratur a Deo. Fulgor pacis Ecclesiam illuminat, 169.

Nomen pacis desiderabile. Est nomen ipsius Christi. Pax Christi nos omnes amplectitur. Deo occurrendum cum numeribus pacis. Est exultatio angelorum, demonum lamentatio. Laudatur a sanctis Coelestes et terrestres sibi invicem militunt munera pacis. Pro pace secuta laudandus est Deus.

Peccata jejuno vincuntur, 12. Pauper excusat peccata, 14. Ea arguit Christus, quando, 21. Quanto majus peccatum, tanto abundantior gratia, 30. Est peccatum, qui se peccatorem negat. In hac vita non possumus vitare peccata cogitationum, negligentiae et ignorantiae. Pudet peccata confiteri, 34. Prima felicitas non peccare, secunda veniam invenisse peccatis. Morbus peccatorum quæ mala fecit, 38. De peccato non judicabitur misericors, 42. Ubi peccatum, non ibi Deus, 44. In remissione peccatorum Deus cognoscitur Deus, 50. Nemo sine peccato, 54. Peccata per Christum remittuntur, 57, 59. Alienis peccatis ignorare utile sibi, 68. Non timenda peccata ab eo qui semper parcat, 72. Ut peccato moriantur, 75. Non capitur peccatum in latissima regione celesti, 85. De peccatorum magnitudine non desperandum. Hominibus per homines remittuntur, 84. Peccatum civilis a solo Christo aboletur, 95. Peccata amore vincuntur, 94. Non peccandum satis, ut major charitas comparetur, 94. Quando erit peccatorum remissio, 95. In peccato non permanendum, ut gratia abundet, 115. Nos mortui peccato: sed peccatum non est omnino in nobis mortuum, 115. Est aculeus mortis. Quis sit, qui peccato vivit. Corpus peccati, ut debeat destrui. Peccatum non regnet, immo conculcetur. Peccatum morietur in alio sæculo. Tribuere peccata naturæ, est vivere peccato. Est accidens peccatum, non creatum a Deo. Habet crudele imperium in peccatores, 114. Menitur hominem esse liberum. Peccatum non cognovi, nisi per legem declaratur, 126. Peccatum intulit mortem, et pronam fecit naturam ad lapsus. Peccatum auctor delictorum sublatum a Christo. Erat mortuum, et sepulchrum in ignorantia nostra, 116. Per mandatum revixit, dum peccatorem fecit pravificatorem. Tyrannus crudelis quid egerit. Instrumentum sum penam secum portat, 109. Peccatorum connubio tota mundi figura dissoluta, 120. Publicum ut puniatur a Deo tolerante privatum, 125. Commisum puniatur a Christo per Evangelium. Peccata remittenda fratri, 159. Peccatum qui dimittit Deus est, 145. Peccata vendere, est convertere veniam in quæstum, 158. Peccatum sordescit, fetet et obscurat, 166. Qui nullum peccatum facit, Deum in suo corpore portat, 168. Peccati fovea est infernus, 170. Peccatis bellum indicendum in quadregesima, 15. Peccatum est paralysis, 15. Deus peccanti homini blanditur, 161. Trivis peccatorum, 89.

Peccator a se recedit, antequam a Deo, 2. Impius dat, non accipit pretium suæ servitutis, 1. Surgit, dum se jacentem agnoscit, 2. Transit in bestiam. Peregre profectus non refugit accusatores et Dei oculos, 2. Peccator penitus quomodo cupiat esse mercenarius. Desperatus de salute, quæ mala agat. Cadit in ruinam mentis et corporis, et in infernum, 3. Est cæcus. Illuminatur ab oculis Dei, 3. Est confusus caligine. Ad Deum recurrit. Est coram Deo, et sine Deo, in se, et non secum, 5. Multæ servitutes peccatoris, 6. Rediens ad Deum exultandum est, 6. Ejus malum sub predictis servitutibus. Fugit a Christo propter ipsius salutem, 19. Licet corpore vivat, mortuus est in anima. Ad Deum conversus flagella cessabunt, 20. Gravius puniunt scienter peccans, quam ignoranter, 26. Illi salus ex facto Matthæi, 29. Mortem meretur, cum se peccatorem negat. Et peccatorum magister sit, immo peccatum, 39. Peccatum cognoscat, ac fateatur. Peccator virtutes accusat, 32. Est ex fragilitate innata, 34. Pudet, non mala facere, sed confiteri. Ubi sit prima et secunda felicitas. Cur penam recipiat, 35. Morbus peccatorum sanabatur patientia ac morte Christianorum, 38. Peccator saltem deserat reatum, quando illum jam relinquere reatus, 42. Peccatori omnia sunt perversa, 44. Deus peccatores contemnit. Deus querens peccatorem, hominem querit, non peccata, 64. Zachæus peccator ut convertatur, 146. Peccator sibi dat veniam confidens per Christum peccata remitti, 57. Præterita sibi remissa non credens, dubitat percipere futura bona, 59. Dicit se penitentiam acturum, si ex mortuis quis resurgeret, sed fecte, 66. Peccatores iudicium refugiant, et mundum præterire dolent, 66. Magnus homo, qui carne non peccat, maximus, qui nec corde, 89. Currunt ad perditionem peccatores, et alia mala, 165. Dei amore Paulus peccabat in Deum, 157. Peccator cupidus non corrigitur, 158. Illecebris superatus Christum venire non vult. Desinat peccare, et sufficit, quomodo, 125. Hujusmodi peccanti blanditur Deus, quomodo, 161. Quæ mala faciat peccator, de quibus penitentium sit, 167. Joannes volebat salvos esse peccatores. A Domino promota spes peccatorum, 168. Peccatores recipiens Deus sanctificat. De reddito peccatoris gaudet Deus. Peccatores dono vocantis, non proprio arbitrio sanantur, 176.

Peccatum mundi lavatum a Christo suo sanguine, 164. Adæ peccatum intravit in mundum per culpam, per hominem, 111. Non est natura, neque substantia, sed accidens; et nobis adversatur. Peccatum est natura, quod est fumus oculis, febris corpori, dulcissimis fontibus amara salselo, 5. Est janua mortis. Fera crudelis trino ore devorans. Hereditas parentis Adæ. Per unum in omnes transit. In Adam, seu ejus peccato omnes peccaverunt, 111, 112. Peccatum non est verum in naturam; sed per mortem exitit penam sibi debitam per naturam, 111. Mors pœna peccati sublata a Christo. Omnes in Adæ peccato eramus, sicut arbor tota in semine. Mors pœna peccati mundi devorabat noxios et innoxios. Peccatum vivit, et deservit nostram mortem. Ortum ex diabolo, et femina peccatum mundi, quomodo, 148. Per hoc homo ante Dominum omnium, in omnium defectus est servitutum.

Pectus illud sepulchrum est, in quo Christus adhuc habetur mortuus, et sepulchrum, 75.

Pecunia. Possessi a pecunia liberantur in Matthæo, 28. Hebraei pecunia compensant delicta, 76. Fidem resurrectionis Christi negat. Datur pro emptione servandorum, non perdendorum, 80. Mando, mundanisque dominatur 126. Est crudele pondus. Quid mali agat in omnes homines. Inique humanis dominatur corporibus et mentibus. Claudat oculos recipientis illam, 37. Corda corrumpit, redimit mendaciam, tollit veritatem. Vid. Divitiæ.

Pensio. Quam pensionem uteri sui exegerit a Deo Virgo, 140.

Penuria fructuum venit nobis, quia non subvenimus egeno, 105.

Pera nostra sit conscientia nostra, 170.

Perdere. Habita perdere gravius est quam non habuisse, 123. Perditionis instrumentum fit occasio salutis, 126. Perdita invenisse jucundius est nobis quam non perdidisse servata, 168.

Peregrinus est homo in hoc sæculo, 89. Gratum habet redditum ad propria, 114. Qui eum hospitatur meretur Deum cum angelis suscipere, 121. Peregrinatio dura, etiam inter cives et fratres, 151. Vid. Viator.

Perfectio semper est quadrata, 11. Nostra venit ex gratia Dei, 91. Perfectus est, qui de toto facit elemosynam, 54. Socius vero virtutum, qui de dimidio facit. Perfecta beatitudinis est panis Eucharisticus, 72.

Perfidia extirpanda de cordibus, 61. Contractibus semper inimica, 62. Perdidit vitam, 65. Optat aliquem ex mortuis resurgere, qui narret, etc., 66. Nec mortuus, nec Christo credit. De paradiso sumpta, 74. Duxit Adam ad inferos, 77. Volvit lapidem quem fides revolvit a Christi sepulchro. In resurrectione Christi emit mendacium, 80. Ubi est, Deus non videtur. Longa paulatim tollenda fidei claritate, 87. Habet sumum fermentum, 99. Nos reddit indignos gratia, 100. Redigit filios in penalem servitutem, 102. Quando excepit omnes Hebræos, 131. Ejus arma de fide sumpta, 152. Ejus morbus quid causet, 94. Civitas perfidiæ descripta, 95. Vid. Infidelitas, Incredulitas.

Perfidus. Ante Christus perfidus ignotus, 131. Illis obscurata, quæ fidelibus patent, 132. Ex fuga Christi perfidus sublata est materia excusationis, 150. Non vult nasci cognitorem, 158. Perfidia Bethsaida, 176. Cadaver perfidiæ quomodo perfidus agebatur obsequis, 19. Vid. Infidelis, Fides.

Periculum despicit, qui tendit ad regnum, 22.

Peritia gubernatoris navis non in sereno, sed in tempestate probatur, 20. Vid. Nauta.

Persecutio. In ea melius est fugere quam negare; exemplum in Petro et Joanne, 150.

Persecutor ubi imminet, non deest consolator, 86. Occubuit in morte D. Apollinaris, 128. Persecutorem facit, qui provocat; corrigit, qui declinat, 151. Pro illis orandum, ut sanentur.

Perseverantia in oratione. Vide 39, per tot.

Pesilentia dicitur anhelans, id est ardens nos devorare, 18. Fuit tempore Chrysologi, 45. Saltatrices pestis sunt, 127. Cavenda quæ de remediis creat morbos, 7. Cathedra pestilentie quæ sit, 44, per tot. Vid. Contagio.

Petere quid debeamus a Deo, ut sit proficuum, 39, per tot. Cur media nocte. Utile est petere ex necessitate. Obediens Christo petat sibi necessaria. Supplex petitior moras expectat patientissime. Deus juxta vires hominis petit ab eo, 41. Cur petitioni panis opponitur lapis, etc., 55. Summum petere est amoris, non necessitatis, 65. Quæ sint a Deo petenda, 152. Petere plus debiti, est exigere fraudem, non tributum, 157.

Petræ sono accusarunt facinus mortis Christi, 78. Vid. Lapis.

Petrus apostolus a Christo habet omnes, etiam agnos commendatos, 6. Cinctus virtute Dei, ut iret ad martyrium, 10. Cur Christum a se exire rogat, 15. In verbo Dei retia

laxat. In domo Petri non vina, sed lacrymæ fundebantur. 18. Cur, et quando domum Petri intrat Christus, 18. Quid egerit Christum sequendo, 29. Negat ante victoriam Domino, quam Dominum, ideo post ipsum vadit, 27. Una cum Paulo dat notitiam Christi, 34. Tardius vidit Dominum, quia facile audivit ancillæ vocem, 78. Nudus ex negatione se demersit in mare indutus, cur, 78. Se præcinxit præcingendus. Ut veteranus miles tarde credit, ne ut puer incurat, 79. Ei non præiudicat, quod resurrectio primo a mulieribus nuntiatur, 80. Nisi pacem a Christo habuisset, putatus esset aliis inferior, 84. Per penitentiam rediit, et potestatem dimittendi aliena peccata recepit, 84. In mari ante supplicat de lapsu, quam de donato gaudeat, 90. Necessitate magis quam voluntate moritur, 90. Frater ejus Andreas illi similis, 135. Venia illos aequavit. Conscendit crucem. Ex timore abscessum Dominum petebat, 147. Quia noluit fugere, abnegavit, 150. Dicitur a petra, 154. Princeps apostolorum quid agat. Ei manducato apponuntur genera totius creaturæ, 165. Ejus decreto servus adhuc obsistit, 175. Gestivit habere collegam Marcellinum piscatorem. Crucem resupinus ascendit, 14. Negavit in passione Christum, 171.

Petrus episcopus et cælo habuit vocabulum apostolicum, et privilegium summi sacerdotis, 107. Laudatur, *per tot*.

Phariseus arguit Christum euntem ad prandium peccatorum, 30. Exhortatur ad salutem. Eorum invidia, 31. Ut impie Christum accuset, 32. Et quia sanat in sabbato Sedens in cathedra pestilentie humanas traditiones decretis cælestibus anteposit, 44. Confitetur et negat Christum esse Deum, 50. Cur ad illius prandium iverit Christus, 93. Convivium Pharisei. Christi pietas arguitur ex manducatione cum Phariseo. Phariseus arguitur, et docetur, 94. Dominum prophetam non credit. Se ægrum non agnoscit. Instruitur. Cur dicitur catholicis Judæorum, 95. Ructans iustitias suos est publicano deterior, 125. Murmur eorum a Domino comprimitur, 108. Ut semper redderetur peiores. In discipulis Domini lavacra superstitionis suæ perquirebant, 171. Nesciebant unum esse Domini baptisma. Credit aqua exteriori mundari. Habuit claves scientiæ legis, sed ne alter intraret, ipse foris permanere maluit per livorem, 172. Hypocritis penes Phariseos tumescebat per scientiam.

Philosophus ut Dei cognitionem, et substantiam sibi divinitus datam amiserit, 5. Labor ejus. Sedit in Cathedra pestilentie, 44. Ut detumescat ab opinionibus suis, 110. Pro corona gloriæ currit per inanem sapientiam, 119. Sed non accipit gloriam. Ejus labor vanus circa Christi natiuitatem, 148. Philosophia cur a demone ficta, 16.

Phrenesis. Phrenesi laborans se insanum nescit, 94. Phrenesis vitiorum unde oritur, 41. Phrenesis impietatis quid egerit, 58. Synagoga, 18.

Pietas Domini ostenditur in figura filii prodigi, 1. Refuga pietatis quæ mala incurrat, 1. Patris cælestis innocentiam restituit et honorem, 3. Est ala jejuni, 8. Fraudem non habet, 55. Pietas cum quis exorat ut precetur, 108. Assumenda ad impietatis destructionem. Dei est ad delenda, non multiplicanda delicta, 115. Divina pietate tantum sanctitati dare jubemur, quantum dedimus iniquitati, 114. Pauper est pietatis confutatorium, 121. Sub specie pietatis aliquando revocamur ad mala, 125. Pietas Christi velat hominum peccata, 125. Ad ejus patrocinium confugimus in vitæ extremo. Cur dicatur quod falsitatis præstet exemplum, 126. Ad lacrymas parvulorum inclinata, 128. Pietas est non docere contempnere, 137. Non est pietas sine iustitia apud Deum, 145. Pius animus dum compatitur, plus pavescit. Pietatis arcem inter ubera oppugnat Herodes, 152. Eam persequitur tota impietate. Qui pietati obsequitur, incipit non esse timori, 160. Pius filius Deus non denegabit, quod impiis avibus subministrat, 165. Pietas Christi perquirat nos, 170. Pietatis evector non lassebit. Pietas iram vincit, 58. Occultatur a Deo, 59. Non videtur ab impio, 55. Pietate sustinemur, 81. Patris maxima ex filii impietate, 75. Qui pius erit, qui sibi impius est? Ut violeatur, 16.

Piscatores a Christo mittuntur ad mare hujus sæculi, 47. Eorum retia. Ecclesiasticus piscator quid faciat, 107. Marcellinus episcopus primum fuit piscator, 176.

Pisces confusi capiuntur; sed discretionem eligunt, 47. Et cito. Christus erat piscis, 53. Capiuntur ad vitam hominibus, 175.

Plantus, ubi non est, adest mercenaria cantilena, 19. Diaboli, cur, 53. Deo pro peccatis, non pro defunctis faciendus, 65. *Vid. Fletus, Lacrymæ.*

Planta. Quis poma ante industriam non carpit ex planta, 142. *Vid. Arbor.*

Plebs. Ejus officium ac pastoris, 53. *Vid. Oves, Populus, Concionator.*

Pluvia. Quod est semini pluvia, hoc est resurrecturis Dominicus imber, 176.

Poculum. Frigidum poculo ardor propinatur ab hypocritis, 7. Sanguinem Joannis absorbit Herodes poculo crudelitatis, 127. *Vid. Sitis, Aqua.*

Pœna ibi sævit, ubi pœnalis reatus exarserat, 1. Ordo pœnarum convertitur ad nutum Christi, 17. Sumitur a culpa, 27. Redimitur inde, unde comparata culpa, 28. In pœnis homo tenetur invitus, 33. Pœnam paritur medicus, ut ægrotum liberet ab ea, 38. Alienam pœnam suam computare solium, est phreneticus. Pœna eorum qui abierunt in consilium impietatis, 44. Diaboli pœna apparet in cruciatu humani corporis, 51. Filii redundant in patrem. Pœna punit, quem pœnitudo non punit, 66. Tota pœna passionis Domini transit ad discipulos, 83. Pœna dicentis litteras, 101. Quam pœnam olim infans luerit, 111. In ea non deseritur malitia, 122. Datur in membro quod peccavit. Inferorum pœna ut Christi gratia et Ecclesiæ intercessione solvatur, 125. Pœna flendæ. Ad premium duxit pauperem, 124. Animus, non divitiæ, ducit ad pœnam. Ei semper vivit, qui semel moritur vitæ, 124. Pœnas inferni æternas evadere quæramus. Pœnam minatur Christus persistenti in peccatis, 125. Pœnarum tempus satisfactionis tempus excludit. Pœnarum tempus in Judicio. Ubi non est pœna peccati, nullum est supplicium dammati, 135. Evaditur, si ante delictum sibi provideatur de venia, 159. Eam timens peccator, nolle Christum ad se venire, 158. Ad pœnam trahitur, qui nolit in obsequium venire.

Pœnitens ante in se quam ad patrem redit, 2. Cognoscit Deo patere omnia. Agnoscit quam malum sit in Dei oculis peccare. Naturalibus amissis non judicat mereri quod est gratiæ. Ut cupiat fieri mercenarius, 2. Surgit de mentis ac corporis ruina, et de inferno, 3. Plus de venia surgit quam corrui de reatu. Est longe, cum tantum est atritus. Ei sufficit pater, 4. De innocente lætatur. Pœnitenti nova perquiruntur. Petit non gloriam, sed veniam, 5. Petit argui a Deo; sed non in ira, 45. Deum medicum adit, 45, 94. Pœnitentes recipiunt a Petro, et solvuntur a peccatis, 84. Cum pœnitens respiciat a Christo, arguitur oblatrans, 94. Pœnitens triumphat de suo Tyranno, 115. Saltem det tantum Deo, quantum carni, vitilique concessit, 114. Impudenter aliis pœnitentiam impetrare præsumit, qui sibi nil ad veniam providit, 123. Pœnitentes aquam bibant, 137. Qui pœnitentiam facere debent, 167. Christianus agat pœnitentiam pro modo vulneris. Pœnitens pennis veniat pervolat ad cœlum. Curvet genua ad pondera pœnitentiæ. Ut triumphet de diabolo pœnitentes, 170. Redeat calceatus ad cursum anterioris vitæ, 5. Pœnitenti venia permittitur, 125. Ei sufficit ut desinat dissipare, cætera Christus solvit.

Pœnitentia peccatoris verbis lætis describitur, 2. Pandit patrem. Potest fieri in tota vitâ, 42. Etiam in senectâ, et quando amplius peccari non potest. Confutandum tempore pœnitentiæ, 46. Fiat statim. Ad eam hortatur Ecclesiâ, 75. Ac Petrus se mittens in mare, 78. Pœnitentia erat Joannes Baptista, 88. Convivium pœnitentiæ a Magdalena Christo exhibitum, 95. Ad tempus pœnitentiæ refertur messis nostra, cur, 97. Sera inutilis in divite, 122. Cito facienda, 125. Ut ex corde procuranda. In judicio non est tempus pœnitentiæ, sed pœnarum. Moribundi convertamur ad pœnitentiam. Cur pœnitentiæ usura solvenda sit a Judæo, 126. Ejus via fuit Joannes, 127. Cur temperanda, 166. Cur agenda cum propinquat regnum celorum, 167. Ea præveniendum judicium. Pœnitendum cito, quia judicium venit. Si adhuc judicium non venit, est quia Dominus nos expectat. Facienda etiam in arcto temporis. Ægrotis succurrit, non sanis. Quomodo facienda. Est usura non servatæ innocentie. Ad eam per Joannem revocamur. Ejus amara temperantur dulci misericordie. Pœnitentia populi Christiani claruit in uno peccatore pœnitente, 169. Fuit interempta in morte Joan., 174. Ut satisfactione fieri debeat ab exemplo, 64.

Pompa secularis obscurat sensus, 117. *Vid. Dives Epulo.*

Pontifex. Ejus officium non coercendum inter domesticas tantum curas, 88. Primus pontifex legis fuit Aaron, 89. Fuit Zacharias. *Vid. Zacharias, Abel, Cain, Homo, Sacerdos, Episcopus, Præsules.*

Populus. Populus populariter est loquendum, 43. Auditor Dei legem vestes lavabat et corpora, 59. Christus vitam salutemque junxit duorum populorum, 78. Invitatur ad auditum Evangelicum, 106. Quilibet de populo aptus sibi figuram villici iniqui, 125. Vocatio duorum populorum figurata in duobus nuntiis Christi, 170. Populus vastat invidia, 172.

Porcus est pecus cœnosus, 1. Grex inquietus habet pascua lutulenta. Cur dæmonum grex rogat se mitti in porcos, 16. Grex porcorum non valuit sufferre dæmones.

Cur porci perdanter a dæmonibus, 16. Qui porcorum tradatur servituti, 1. Qui sint porci diaboli mystice, 2. Porcos pascit, qui alios inducit ad peccandum, *ibid.* Dæmon dicitur porcus, et quomodo pascatur a gentili, 5.

Portare Deum tota sanctitate debemus in nostro corpore, 168.

Potestas eadem recreat ad salutem, quæ creat ad vitam, 80.

Præcedere. Dupliciter præcedere possumus, 137.

Præceptor. Cum docenda facit, auditu instruit, et informat exemplo, 167. *Vid.* Doctor, Magister, Concionator.

Præceptum Domini observandum, si volumus promissa ab eo, 38. Servanda Dei præcepta, 33. Dicuntur fomenta et gladius, 112. Christus, quos docuit præceptis, firmavit exemplis, 151. Sua præcepta Deus insinuat labore doctoris, 163. Præceptis instituta exemplo sunt roboranda, 168. *Vid.* Jussio, Mandata Dei.

Præcingere. Ibi præcingenda virtus, ubi voluntas est comprimenda, 22. Petrus præcinxit se. *Vid.* Petrus apostolus.

Præda. Miles versus non querit civium prædam, sed stipendium regis, 157. Prædones innumeri ad unam ovem, vel columbam, 171.

Prædestinati Christum sequuntur, 49. Cum sibi adhuc non sunt, sunt Deo, 70.

Præmium statuitur certare debentibus; et pro magnitudine certaminis, 22. Ad præmium animus gratus ducit, 124. Quando sumitur ex corona, unde reatus jam sumptus fuerat, 153. Quis securus exigit præmium a Christo, 170.

Præscriptio legalis dirimi questiones litigiosas intra annos triginta, 145.

Præsens. Præsentia non meretur videre, qui præterita calumniatur, 96. Homo præsentibus sic occupatur, ut nil in se relinquat, quod vitæ futuræ deserviat, 114.

Præsidere. Aliis, cum sit ipse ignavus, sibi et multis est notius, 106. *Vid.* Episcopus.

Præsules. Ecclesie sunt dispensatores fideles divini verbi, 26. Angelus præsul Synagoge, 106. *Vid.* Episcopus.

Præsumptio dicentis non est, ubi est auctoritas jubentis, 70. Ad divinas virtutes ante probationem magna est, 90. Impudens præsumptio aliis velle impetrare penitentiam, et sibi nil ad veniam providere, 125. Est semper pessima, 68, 152. Præsumptio scribæ dicentis se velle Christum sequi repudiatur.

Prævaricatio. Lex posita est prævaricationis causa, 111. Quomodo lex obliget crimine prævaricationis, 114. Peccator factus est ex mandato prævaricator; id est rebellis, et contumax in mandato, 116. *Vid.* Contumax.

Prævenire quomodo debeamus Deum in confessione, 46.

Prædium nostrum sit in facie auctoris, 127. Regium prandium habere, ac festentia obsonia perquirere, est animi servilis, 163. Nostri prandii semper Deus præparator assistit. Ad prandium Creatoris tota advocat creatura. *Vid.* Cena, Convivium.

Preces. Si preces dictantur a supplicando, est impetrandi fiducia, 70. Quid prosit agrotis, et filio, 108. Solitaria preces non præponenda congregationi, 152.

Primordium. Cum primordia bonorum tentantur a diabolo, 11. Si sit malum, qualis erit finis? 44. Bonum si sit, qualis futurus est finis? 91. Sunt dura primordia rerum, sed duriora primordia generantis, 175.

Primus qui est, post alterum non est; novissimus post se alterum non relinquit, 57. Primus est ille, quem generat gratia celestis, non natura mortalis, 75.

Princeps primus redeat ad Christum, 78. Invictus militum Christianarum principatus est jejunium, 8. Ad principis thalamum non accedit extraneus, immundus, infidelis, 141. Et quomodo quis accedat. *Vid.* Rex, Archisynagogus.

Profluvius nasci non vult Deum, 158. Luctus profani qui, 19.

Prohibere aliquid, est de illo admonere, 115. Christi aequela prohibita scribæ, cor, 19.

Projectus. Episcopus Cornelienus consecratus, 163. Laudatur, *ibid.* cum nota.

Promissa. Divinis promissis fideiendum, 163. Et qui non credit, tota infelicitate dignissimus est. Promissa negari nequeunt ab eo qui negata solvantur, 100. Indigno non redditur de jure. Promissa denegare, inverecundi debitoris est; mox solvere, honesti, 125. Promissio dum expectatur, accendit animum; dum datur, suscitatur sensus, 150. Dat, non accipit, qui promittit, 88.

Propheta. Eorum pavor in sacramento, quod Deus homo fiat, 72. Scit tantum quantum dederit Deus, 94. Deus auctor prophetie. In eis celatur divinus sensus, 99. Lamentare unius populi et hominis discrimen, 111. Silentium prophetarum fuit, Joannes, 127. Mortui sunt; sed

non in æternum, 151. Quid per eos Christus promiserit? 150. Fugit Christus, ut staret fides prophetie. Eorum veritas implenda, 156. Sæpius missi ad pastores Israel, 159. Prophetizat Christus, quomodo, 14.

Propinare. Lazarus nobis propinavit gustum resurrectionis, 65. Mera pocula de vase corporis sui Christus bibeatibus propinavit, 160. Hypocrisi ministrante quid suis iuvadia propinet, 172. Ardorem frigido poculo propinat hypocrisis, 7.

Propinquus. Si honorem debeat propinquo, computat servitutem, 48. Ut male honoret, 49.

Proprietas. Ea detenta, cum quid conceditur, parva, vel nulla exigit concedens, 14. Proprium non custodit, sed alienum, qui relinquenda servat, 22.

Prospera neque ignavos erigunt, neque fortes adversa prosternunt, 124. Non servantur ab eo qui non sensit adversa, 151. Quot hominum prosperitates, tot invidorum tormenta, 172. Adversis non miscenda, 175. In prosperis et adversis consors hominis est Christus, 70. *Vid.* Adversa.

Providentia celestis attendit quid auditor capere possit, 59. Beati qui divinas providentias credunt, 163, per tot. De ea erga servos suos, 170. Dei providentia, 18. Divina providentia occultavit Deitatis pavorem in habitum humanitatis, 6.

Provisor alienæ salutis, et custos propriæ vitæ est beatus, 153. Provisorem fugiens indulgentem, incidit in severum iudicem, 1.

Proximus adiuvandus in spiritualibus, 10, 20. Quomodo proximo dimittenda peccata, 159. Non iudicandus ex dubiis, vel apparentibus tantum, 148. Qui proximum liberat a peccatis præmium, qui negligit, acquirit offensam, 153.

Prudentiores filii sæculi qui sint; et quomodo intelligatur, 126.

Psalmos. David primus est princeps psalmorum, 44. Clavis aliorum. Cur in eo dicat, *Abire in consilio, et in via stare.* Psallendum ad provectum salutis, 46.

Publicanus vocatus scandalum fecit, 28. Zachæus princeps publicanorum. *Vid.* Zachæus. Publicanus pressus a diabolo, ne oculos levaret ad cælum, 105. Reus est, cum plus debito petit, 157. Exactor crudelissimus, 54, per tot. *Vid.* Exactor.

Publicum. Quomodo secreto factum dicatur, quod publice factum est, 9. Peccatum publicum a Deo punitur, quare, 125.

Puer parvulus ut a natura nutriatur, 59. Non nisi bona recipiat a patre, 33. Cum parvulus, seu incipientibus in Dei servitio ut agere debeamus, 25. Pueris tantum salutaris, sub specie noxiarum. Pro armis utitur lacrymis ad corda frangenda, 125. Describitur Christus parvulus, et mitis, 164. *Vid.* Infantis.

Pueritia Christianorum animatur levibus mandatis, ut juvenus ad gravia accedat, 58. Pulchritudo corporis non est concupiscentia sed dicit ad lapsum concupiscentiæ, 116. Corporis pulchritudinem concupiscens procerum se esse exoptat, 163. Ut homo sit pulcher, quid faciat Dominus.

Pulsare. Dicimus celeste secretum preces iterando, et moras sustinendo, 59.

Pulvis. Ex ea factus homo in pulverem cur redigatur? *fuse, 101, ad fin.*

Purificanda sunt mancipata divinis ministeriis, 171.

Purpura divitem ad superbiam extulit, 124. Eam perdidit Herodes, 174. Martyrum sanguine tincta. *Vid.* Epulo, Dives, Martyr.

Pusillus corpore, magnus animo esse potest, 54. Solet petere ovum a patre, 55. Quis sit grex pusillus, 22.

Q

Quadragesimarius numerus sacratissimus, mysticus, in maximis Dei negotiis adhibitus, 166.

Quadragesima. Ejus pelagus ingreditur quid debeat agere, 8. Annosum portet. Et hæc sit elemosyna et misericordia. Quid sit misericordia jejunio quadragesimali. Quadragesimali jejunio cantica divina iungenda, 10. Divinum institutum continet quadratam fidei disciplinam, 11. Est tempus spiritualium bellorum, 12. Quid agendum in ea. Est in procinctu mundi hoc jejunium. Diaboli insidias ostendit, 20. In ea virtutes pugnant cum vitiis, 113. Est tempus deponende ignavia, 18. Quid in ea perdat otiosus. In ea a Christo promissa victoria. In ea angeli dantur ad nostram defensionem. Jejuniium quadragesimale inimicos vincit. In ea quales sint demonum tentationes. In ea a Pastoribus recipiuntur partus Ecclesiarum ad baptismum, 40. Jejuniium quadragesimale curat navigia corporum nostrorum, 60. Quare traditum, 166. Per eam currimus ad fontem baptismatis et salutis. Et evocamur ad cælum. Et alia multa de ea, 166. *Vid.* Jejuniium, Abstinencia

Quadrage est Evangelium, 92. Cur ejus sessionem concendimus. Tripartita quæ sit, et ad quid, 170.

Querere. Ad quid Christus quereretur a Judæo, 37. Quid querere debeamus a Deo, 59. Anima diu ante Deum querebat per lapides et ligna, 62. Non habet semper, qui querit semper, 104. Deum querere, et nescire, necessitas magis est quam reatus, 157. Arto querere non debemus, quæ arte inveniri non possunt, 160.

Questio de Matthæo publicano cur electus sit a Domino, 26. De Christo a Judæis facta malitiose, 49.

Questus publicani non perditur, sed mutatur, 51, 29. Qualis questus sit de peccatis, 158.

Qualitas. Operum a Deo colligitur, non de locis, sed de sensu, 9.

Querela. Sunt beati, quos querela non tetigit, 91. Pœritia, adolescentia, juvenitusque est tota querela. Quis incedat sine querela, 89.

Quies non est, ubi servatur aurum, 22. Quies ex labore, et contra, 103.

Quinquagesimus numerus ad misericordiam pertinet, exemplum ex David, et ex jubileo, 126.

Quomodo est sermo dubitantis, non credentis, 62.

R

Rabidos panem non vescitur, 174. Fera raves in convivio Herodis.

Radix alte fixa in excelsum germinem se protendit, 61. *Vid. Arbor.*

Ratio dat quietem fessis sensibus, 101. Cum ratione divina et humana faciendi, 109. Rationem reddere cito petit Deus, ut debita relaxet, 125. Compensanda de nostris, ne aliena reddamus. Amara dicitur vocatio ad reddendas rationes. Ratio humana rerum non capit conditorem, 151. Alia est ratio Dei, alia hominis, 141. Terrena ratione Christi mysterium non judicandum, 148. Qui teneantur rationem reddere Deo, 26.

Ravennas Ecclesia ut primum pareret, sensit dolores, et cur, 173. *Vid. Apollinaris.*

Reatus semper refugit ad velamen, 78. Reatus, non reus perit in morte, et resurrectione Christi, 110. Unde sumitur reatus, inde sumi potest præmium, 155. Sensu carentia per naturam nesciunt reatum, 171. Ejecit homines et Dei conspectu, 6. Reatus relinquatur a nobis saltem, quando nos ipse relinquit, 42. *Vid. Peccatum, Crimen.*

Rebellis. Rebellis cum a Deo declinatur, ei bonum est, 151. Non vult principem nasci, 158.

Reclivus. Egritudo sapiens lethalis est, 115.

Reclivus populi qualis, et ejus mala, 152. Quam rationem reclivus Deo, 26. Ignavus ut sibi, et populus obis, 106.

Reddere divinum munus, non est amittere, sed habere, 59. Reddendum, si quid sustulimus alienum cito, et cur, 125. Ut debeamus reddere rationem villicationis, 125. Ad eam reddendam dicitur amara vocatio. Qui teneantur Deo reddere rationem, 26.

Redemptio per Christi corpus facta, 115. Hominis a Deo facta est, 161. *Vid. Reparatio.*

Reditus filii prodigi ad patrem, 3.

Regia aula describitur, 42. Regius ortus festivitatis honorat et symphonia, 91. Ad regiam servitutem quis non proprii non vocatus, 119. Regia vestimenta non deserunt in inferno, 123. Quando ad regem princeps, quæ reverentia et quod obsequium regis, 141. Regium apparatus habens, et squalores coquines perquirens, degenerem animum habet, 165. *Vid. Rex.*

Regina austri contra Hebræos in judicio, 37. Regina omnium malorum est mors, et cur, 118.

Regnum celeste promittitur fidelibus certantibus, 22. Regnatus propria dimittit. Servum velle regnum adire, non timere, quid sit, 23. Regnatus villa abiciat. Ad regnum ascitus proprium, et privatum distribuit indigentibus. Regno promissio excludit timor, 23. Certus de regno mundana despiciat. Quale sit, quod pater celestis promittit. Regnatus sui præmittant per manus pauperum. Deus vendit regnum fragmento panis, 41. Cælorum margaritis comparatur, 47. Invenendum, 56. Qui olim regnabit in nobis, 67. Quando sit regnum Dei, 67. Regnum Dei est semper, 69. Est intra nos in spe, 70. Mors et peccatum regnavit in nos. Diabolus ut regnum Dei a nobis elonget, 71. Regnum est Deus Pater, et totam regni in se continet potestatem, 72. Ad promissum regnum qui non anhelat, ignavus. Cælorum grano sinapis comparatur, late, 98. Quale sit regnum cælorum. Quomodo veniat in nos. Ejus similitudines varis, et usitatis, ut ad omnes perveniat, 99. Etiam ad diversum sexum. Regnum peccati in nobis non permittendum, 115. Ut Deus sibi dederit regnum in Christo, 144. Regnum non ambiunt homines, 144. Pro temporali querit Herodes æternam extinguere, 152. Regnum

cælorum præmium iustorum, iudicium peccatorum, implorandum pœna, 167. Cælorum vicinum esse dixit Joannes, quando mundus adhuc puer erat, quid nunc? Quomodo Christiani regnum Domino differant.

Relatio. Veritas relationis comprobatur indicis loci, temporis et personæ, 140.

Religio. De religione diabolus tentavit componere ridiculum, 135. Religionis societas, et sacramenti cura inter Joannem et Mariam virginem, 49.

Relinquere propria ad servendum Deo, est præmium exigere securum a Christo, 170. Relinquenda servare, non suorum, sed alienorum custos est, 22.

Remissio peccatorum credenda, 58. Facultas remissionis peccatorum tradita Petro et sacerdotibus, 84. Peccatorum remissio tunc erit, quando tollitur materia tota peccandi, 95. Ejus magnitudo ex magnitudine reatus agnoscitur, 54.

Renovatio creaturæ fiet de vetustate in novitatem, 101. Reparatio salutis humanæ fit iisdem lineis quibus perierat, 77. Majus est reparare perdita quam illas servare, 97. Per mulierem fit hominum reparatio, 99. Ex reparatio ne creaturarum rerum demonstrabitur illas non esse deos, 101. Quomodo nostra reparatio facta fuerit a tota Trinitate, 157.

Reprobi. Eorum nequitia ligat manus Christo, 100. Non arguant Christum, quod gratiam non obtulerit eis. In judicio confusi ex quibus, 22.

Requies ipsa non lassescit, 110. Laboris hominum ex Sabbato, 139. Quies ex Jesu, 54. *Vid. Quies.*

Res familiaris dimittenda ab eo qui vocatur ad regnum, 22, 23. Dicitur res angusta, 88.

Respondere cito, est facilitatis humanæ, 140. At cogitare, est judicii permatu.

Resurrectio mortuorum fuit Christus, quomodo, 13. Citius resuscitatur defunctus a Deo, quam dormiens ab homine, 54. Ejus velocitas exemplis declaratur. Sancti resurgent ex resurrectione Christi, 40. Et hoc certo. Hominis resurrectio fit per Deum, 57. Carnis cur credenda, 58. Corporum ex sepultura Christi, 59. Credenda ob multa exempla. Resurgens vivet in æternum. Caro resurgit, ut sumus, et cur, 60. Post eam nec finis donorum, nec malorum. Christi resurrectio et nostri corporis resurrectio est, 62. Caro putrefacta per Deum resurgit. Resurgit vir de sepulcro uteri mulieris, cur, 64. Duplex resurrectio, ex morte corporis, et ex perditione animi, 83. Gustum resurrectionis Lazari propinante suscipimus, 65. In Christo resurgit occisus pro eo, 175. Qui resurgant in Christo. Caro resurgit per Christum, 62. A gloria angeli refertur species nostræ resurrectionis, 74. Etiam a vestitu, et forma, 77. Dementia illam non credere, 74. Homo in sua carne resurgit, 76. Innocuis resurgentibus, terror et mors impios possidebunt, 77. Homo resurgetur ipsa sui corporis claritate. Habet nostra resurrectio formam ex gestis resurrectionis Christi, 89. Dies ejus æterna, 79. Alias in ea juvenis, et a dextris, 82. Orandum, ut æternitatis resurgamus. Vestes resurrectionis perpetue. In ea tollitur tota materia peccandi, et alia, 95. Habet suum fermentum, 99. Resurrectio filii viduus non miranda his qui universalem credunt, 105. Ex pulvere suscitabitur homo. Arguitur resurrectio ex temporibus et seminibus. In baptismo resurgimus cum Christo, vitæ novitate, 115. Homo per Christum illam factam agnoscat. In resurrectione caro possidebitur a Spiritu; ubi deperit corruptio, culpa, crimen, 117. De ea transcursum non est loquendum. Est tota spes fidei Christianæ, 118. Probat eam Apostolus. Semper de illa loquendum, ut mortis terror effugatur. Persuadet ex vicissitudine ortu, et occasu diei, solis, temporum: ex semina tritici descriptive. Credenda, quia sine pretio promittitur. Promittitur ex verbis Christi, 131. Mortuorum resurrectio est pensio debita utero Mariano, 140. Resurrectio Joannis Baptistæ dicta ab Herode, quomodo, 175. Mors morte succumbit in ea. Per legem promissa. Credibilis monstratur ex illuminatione cæci, 176. Quid est pluvia seminal, hoc resurrecturis Dominicis imber. Sepultum in morte surgit in vita. Resurgens videbit æterna, et gloriosa. *Vid. Gloria.*

Reus animus post tergum stat ad veniam, 95. Reus convictus penes Christum, velut accusatus convenitur, 125. Christus factus reus sui rei. Judicem nasci non vult, 158. Facile non potest dicere sententiam contra innocentem, 175. Reus ut ruat, 75.

Rex non admittit cultum plebeum, 77. Quare jussit ligari non indutum veste digna. Quam rationem reddet Deo de sua dispensatione, 26. Rex cæli ubi non subvenit, vacat aliena præsidia, 46. Hostibus se immiscet, cum vult liberare captivum, 54. Reges triumphorum suorum titulis nominantur, 57. In mensa regis manducatur quidquid dominatio possidet, et potestas, 95. Ad eum non vocatus non

intrat, 102. Regi nascenti publica paratur oblatio, 103. Ad ejus obsequium militaris stato contremiscit, 109. Nobilis et fortis hostibus longius occurrit, 116. Reges Persarum ut formas sumant ridiculas, 120. Pro rege succumbere in acie virtus; perfecta tamen est consummare certamina, 128. Non possunt regere, nisi a Deo regantur, 131. Miles currit ad regis stipendia, 137. Eis terribile Christum nasci, 146. Aviditate regnandi quid faciat rex ab Herodis exemplo. Quod regi, hoc imagini debet perfecta devotio, 147. Rege procedente omnia mundantur et ornantur, 149. Devotis militibus procurat annonam, 165. Rex nobis est Deus. Cunctos excellit specie, gloria. Reges urget invidia, 173. Eorum pictura cum concordia quid significet, 149. Rex prævigil in castris, 24. *Vid.* Regia.

Risus. Vae qui ridet mundo, 46.
Roma. Ejus exercitus ulior fuit sanguinis Christi, 42. Penes Romanum est fidei doctrina, 102. Romani olim persecutores, nunc executores verbi Christianae fidei, 20. Ros de coelo. *Vid.* Manna. Roris sancti gutta oculi peccatoris baptizantur, 176.

Rosa est in spinis, 49. *Vid.* Flores.
Rubigo. A rebus servatis nutrita, 7. Epitheton verecundie, 23. Martyrii, 98.

Rubus portavit, non cepit divinum incendium, 164. Figure populi Judaici. Igneus Deus resplendet, cur, 170. In rubo igneus Deus glomeratur ad Moysen, 69.

Rudis est tardus ingenio, ut magistrum fatiget, 106. Rusticus audit parabolam a Domino vulgarem de arbore fici, 106. *Vid.* Agricola, Villicus.

S

Sabbatum. Cur sacerdotes Christum observarent, si curaret in sabbato, 32. Pro salute provisum, ideo debet agrotus in eo curari. Christus quietem mortalibus fessis dedit in sabbato. Illuminatur per Christum, non deletur; ut in die Dominico luceat in Ecclesia, 75. Sabbatum primum est dies Dominicus, secundarium est Judaicus, et ad quid deputatum, 77. Ut male servetur a Judaeo, 150. Benedictum ad requiem laboris humani et divini operis deputatum, 159. *Vid.* Festivitas.

Sacculus. Cur paratur in coelo, 25. Avarus vel sacculus sequatur. Sacculi Matthaei non requiruntur a Christo, 28. Sacculo jejulare est ultio, non devotio, 42. Ipsum se redigit in sacculum avarus.

Sacerdos ut peccet in celestibus, 26. Ex homine in angelum substituitur. Cur poenam de sacrificio sumant Nabab et Abiad sacerdotes, 26. Ebrietas sacerdotum damnatur. Quomodo sacerdotes Hebraeorum observarent Christum, 32. Sumit quotidie corpus Domini, nec sanatur ex defectu fidei, 33. Sacerdotis gloria est pax plebis, et officium amorum, 35. Prolaturus gratiam, quid dicere debeat, 60. Deus vocat populum per ora sacerdotum, 62. Sacerdotibus tradita a Christo facultas remittendi peccata hominibus, 84. Ejus sermo datur cum Deus vult, non sacerdos, 86. Primus fuit Aaron, 89. Cur legis antiquae sacerdotes jus conjugii haberet, 92. Quomodo fiat persecutor legis, 96. Omnis homo ex Paulo est sacerdos et hostia, 108. Ad hoc hortatur. Saul audens sacerdotum, amittit regnum, 109. Sacerdotes profanaverunt sancta, et in questum veniam converterunt, 138. Cur nolent nasci Christum. Judaeorum sanctus usque ad Herodis tempora, 86. Sunt pedes Christi, 93, 95. *Vid.* Ecclesiastici, Concinator.

Sacramentum pietatis nobis aperitur a Christo, ne fiat erroris occasio, 160. Sacramentis imperat Christus. Sacramenti cura fuit inter Joannem et Mariam virginem, 49.

Sacrificium Deo immolandum, praecipue tempore paschali, et cur, 73. Hominis mirabile, et cur, 108. Istud descendit a forma sacrificii Christi. Optima Deo sacrificanda, 109. Sine ratione quando mutetur in supplicium, 109. De divitiis Deo offerendum, 66. Laus non persolvit Adam creatus, 101.

Saeculum ejus consummatio. *Vid.* Consummatio, Mundus. Figuram saeculi corripit Apostolus, videlicet vitam, mores, institutum vanitates, luxuriam, pompam, 120. Mare saeculi deserviens, 20. Contagium saeculi qui vitaverint, 25.

Sal terrae sunt Apostoli, 120. Grana salis incorrupta saliant si in medullas descendant. Sal ciborum salubre condimentum, si mensura non desit, 125. Nimieta salis amarit cibum.

Salomon probat unde sit sapientia, 48. Inter omnes reges singulari gloria et ornatu speciosus effulsit, 163. Fit rex adhuc parvulus, et populum virtute, non fastu regit, 48.

Salatrices sunt pestes, 127. De illis *Mo serm.* Salta-

trix puella describitur, 174. In ea latebat serpens, et ad quid. Erat bellus, 127.

Salutaria cum respuit aeger, infirmitas est, non voluntatis, 108. Fiunt causa periculi, si male sumantur, 156. Velut noxia declinare salutifera, afflictio est, 152.

Salus. Salutem animarum quaerere proficuum, 10. Salutem hominum esurit Christus, 11. Quid, cum multorum salus petit unius mortem, 37. Deus est desperatis salus, 65. Humana salus iisdem lineis reparatur quibus perierat, 77, 79. Quomodo aperitur, cum sterilis parit, 90. Salus antecedentium et sequentium oculis negata, ut esset tota in fide, 110. Salus non est sine Christo, 111. Ejus occasio fit instrumentum perditionis, 126. Perditorum salus a Deo, est merces uteri Mariae, 140. Nostra salus elusa, si Christus occisus fuisset parvulus, 151. Salutis alienae provisor beatus, 153. Ex materia erroris facta est occasio salutis per Christum, 157. Salus perire non potest, 158. Arguuntur a Christo, qui tempus salutis agnoscere nolunt, 164. Salus proximi infirmi ante omnia quaerenda, 18. Nemo per se salvari praesumit, 68.

Sancti. Eorum gesta sunt mysteriosa, 37. Separabuntur a malis in judicio, 47. Pavor sanctorum, quod Deus homo factus est, 73. In eis actus vixit et processit, 89. Eorum lapsibus erigimur, trepidatione fundamur, 90. Tantum sciunt, quantum Deus indulsit, 97. Eis fit mors pretiosa, quare, 101. Eorum animas repetit Deus, 104. Gavisus sunt de adventu Christi, 106. Inter peccatores esse sanctum difficile; sed gloriosum, 107. Ut tres inimicos vincant, 120. Majores coelo, angelis aequati. Clariore sole, luna lucidiores, et stellis, quomodo, 120. Tot virtutibus elucescant quot coelum stellis. Permanebunt in claritate Dei, non transibunt cum coelo, etc. In gloria ut officia exerceant, quae hic sancta exercere, 121. Virtutes sanctorum in festis eorum sobrie referenda, 122. Eis sufficit sua praerogativa ad gloriam. Post Christi triumphum a custodia inferni dissoluti, 123. Post labores quiescant. Hic perdunt animam, ut illam inveniant in vitam sempiternam, 128. Morientes praecedunt viventes ad tempus, 128. Mortui ut assistant suo gregi. Eorum natalis est cum de terra nascuntur in caelum, 129. In natali sanctorum imitanda vita eorum proponitur, non epulis indulgere. Eorum virtutes a Deo petenda. Sanctorum congregatio hic omnia impetrat, 132. Eorum festivitates rite celebrantur oratione et imitatione, 133. Omnia quae meruerunt, parva duxerunt, si Dominum non viderent, 147. Sanctorum nomina saepe indicant merita insigniaque illorum, 154. Humana cum desunt, divina succurrunt sanctis, 156. In eorum morte perit infirmitas, non persona, 173. In coelesti mensa vescuntur cum angelorum choris, 174. Audiunt semper celestem symphoniam. Quidquid non assequuntur, expavescent, 175. Eis semper diabolus inimicus, 11. Stant et subeunt mala ad coronas, 15. *Vid.* Confessor, Martyres, Beatitude.

Sanctitas. Tota profanatur a luxuria, 27. Immolanda, ut consummetur stultitia, 108. Sanctitati tantum impendatur quantum immunditia, 114. Anxia, 116. Animae et corporis custodienda, 117. Membra sanctitatis donis largitoris sint contenta, 120. Ejus forma fuit Joannes, 127. Sacrilegis exosa. A diabolo versa in sacrilegium, 153. Semper contraria luxuriae, 174.

Sanguis humanus quando fecit mare in terra, 20. Quando offeratur sine sanguine, 108. Stephani primus fusus in martyrio, 154. Primus effusus in terram fuit Abel justus, 172. *Vid.* Martyres.

Sanitas. Nescit sanari, qui pauperi nescit fenerari, 32. Super effusa ubi dilatum est vulnus, 112. Ingratus medico, qui illam non desiderat, 113. Rediit jussu Dei, 176.

Sapiens ex creatis rebus sumit doctrinae materiam; stultus erroris causam, 89. Unde ex contemplatione creaturae cognovit Creatorem. Sapiens saeculi a demone stulti facit, 96. Mundi sapientes unde se magnos aestiment, 118.

Sapientia facit virum, e contra insipientia, 3. Mundana nescivit quod lex divina docuit, 11. Christi igitur ab eo qui Deum ignorat, 48. Est a Deo. Sapientia humana caecitas est nobis, 76. Domini ignita, 90. Vera Dei sapientia Christus est, quae fide cordis agnoscitur, 119.

Sara sterilis et anus praeparat tres subcineritios panes Dominicæ hospitalitati, *mystice*, 99. Cur illi mutatum nomen, 154. Cur filium vocat Isaac.

Satisfactio. Tempus illius durat usque ad mortem, 125. *Vide* Poenitentia.

Saul sibi sacerdotum arrogans, regnum amittit, 109.

Scandalum. Triplex, 27. Scandalum et hostis, idem activum et passivum, et ejus effectus. Scandalum scandalorum fuit Judas proditor. Cur lapis molaris alligetur collo scandalizantis, *pulchre*. Scandalum Balsam obiectum populo, 27. Publicatum ut puniatur a Deo, 125.

Scena pietatis erat caro pauperis ulcerati, 151. Tragedia, et comœdia habentur, 175.

Scientia humana quid egerit, 3. Ejus fames quid egerit. Capit res latas in augusto sermone, 3. Dat alimentum salutis, 18. Humana scientia cæcatur ex nobis, 76. Christi merito a Judæo miratur, 85. Habet ramos, 98. Sanctorum quanta, 119. Divina hic ex parte est, in celo erit plena. Scientia fecit passiones esse notiores, 115. Est a Deo, 126. Scire meretur ille, qui scire timet, 143. Scientia legis per legem queratur, 148. Per Deum quæsit, ab hominibus non querenda, 156. Scientia Dei credituris data a magis, 166. Vera est, quæ est mixta virtuti, 167. Ad quid Pharisæus accipiat claves scientiæ, 172. Ex Pharissæorum scientia quæ mala. Eam non acquirit discipulus, qui vult pro sua voluntate doceri, 173. Scire interrogata ut possumus, 101.

Scripturæ Jerusalem quid fecerint de cælesti doctrina, 158. Scriba præsumens quid audierit a Christo, 19. *Vid.* Pharisæus.

Scriptura sacra docis confert, et inductis, 20. Ejus mysteria innumera si singula verba singulis libris essent mandata, nec ad plenum paterent, 61. Sacra sæpe non exponitur in longum ob fastidium auditorum, 101. Æmulis cautio declaranda, filiis secure, credentibus confidenter, incredulis constanter, 112. Dum est clara, illi inintendunt tota simplicitate. Sacra Evangelii tota mysteriis plena, 146. Sacra, cavendum ne per audientis imperitiam veniat ad animarum detrimentum, 156. Melius per Deum explicatur, orantibus ad hoc fidelibus, 5, ut manifestetur, 96. *Vid.* Evangelium, Doctor, Concionator.

Secretum. Quomodo dicatur secretum, quod coram hominibus sit, 9. Secretum potest esse publicum, et e contra. Sciri non potest, 61. Aperiretur, si homo diligentius attenderet, 101. Christo declaratum, cur, 160.

Segetes aridæ igne consumuntur, cum eis adjungitur, 116.

Semina describuntur; de corruptione suscitantur in propria forma, 103. In semine tota arbor, et vitium seminis est vitium totius arboris, 111. Semini fructus deseruit, 112. Docent nostram resurrectionem, 118. Boni certaminis, quæ, 119. Eis dat incrementum Deus.

Sempiterna deseruntur ab iis qui temporalibus inhiant, 22. Pro illis laborandum, 124.

Senex dicitur extraneus esse conjugi, 88. Sibi mortuus et soboli negatus. Cur senis filius nescit vinum. Senectus defæcata vitis, et incendiis juvenilibus exempta. Longa senectus spem posteritatis amittit, 90. Senectus sacramentum est procedere in virtutibus, 91. Habet membra arida et rugis exarata, 92. Senectus prægnans est omnibus risul, 93. Senex dicitur moribus et sapientia, non tempore vel ætate, 5. Dicitur senectus ætas occidua, 87. *Vid.* Anus.

Sensus nostri quomodo faciant nobis scandalum, 27. Dati ad vitam. Sensus spirituales in avibus cæli, 98. Divinus celatur in lege, prophetis et Evangelio, 99. Sensus nostri suscitantur ex metuenda intonatione Evangelii, 115. Attinentur apostolico vigore. Fucus decipiuntur, 116. Cur modum tenere debeant sensus sacræ Scripturæ, 125. Ille melleus, qui ore profert nil amarum. Humani perturbantur ex virtute Joannis et feritate Herodis, 127. Sensus perversus audire non potest quod semel statuit odisse, 131. Cur lateat in littera, 132. Divinus verbis celatur humanis, 139. Humani ab innumeris vitiiis rapiuntur, 171. Sensus licet malevolus, potest esse verax, 175.

Sententia condemnationis humanæ cessavit ab Adventu Christi in mundum, 90. Eam accelerare in reum non vult Christus, 125. Eam fugit, qui accusatorem refugit, 145. Ad eam rapiunt qui noluit pervenire ad gratiam, 158. Cognitoris decepta, quæ interemptum non perdidit, sed promovit, 175. Mundi amarissima per misericordiam sublata, 6.

Separatio bonorum et malorum in judicio sanctos consolatur, 47. Vitia separatione vincuntur, 116. In separatione membrorum fæda perniciēs, 132. Separatio dat mala, congregatio vitam. Separatio terrena est conjunctio cælestis, 161. *Vid.* Discretio.

Septimus numerus amplissimus sacramentis, et quomodo, 159. Natus septimo mense, 56.

Sepulcrum habet januam duræ mortis duriorē, et claudit durissimum lapide, 63. Ejus visus elevat mulierem visu arboris prostratam, 74. Domus mortis fit mansio vitæ. Ex sepulcro fidei nascitur Christus, 75. Lapis ejus quomodo titulus vitæ et mortis. Sepulcrum est pectus in quo Christus adhuc habetur mortuus. Est opprobrium prævaricationis mulieris, 77. Titulus reatus illius, et alia. Mulieres sepulcrum ingrediuntur, ut conspuerit Domino totam fidei resurgerent in salutem. Et Christo consurgenter, 82. Qui noli non potest, sepulcrum timere nescit. Sepulcrum erat domus, ubi recumbant discipuli propter metum Judæo-

rum, 83. Sepulcrum carcer cadaverum describitur, 118. Homo est sepulcrum hominis, 120. In naturali limo cadaver vermium morsus nescit, prævenit putredines et fetores, 121. Sese sepulcris demones mandant, ut homines adhuc vivos redigant in sepulchra, 16. Ad Christi præsentiam de sepulcro exeunt homines, 16. Epulo erat pompæ sepulcrum, 121. *Vid.* Demon, Angelus.

Serenitas gratior post tempestatis obscura, 84.

Sero. Declaratur hoc adverbium quando Dominus discipulis apparuit, 84. *Vid.* Vespere.

Sermo. Angusto sermone latæ res non bene aperiantur, 5. Sermo ornatus est auribus, sicut naribus odor, 18. Accommodetur tempori, 20, 21. Conceptus sermo, dum evaporari non potest, quid faciat, 57. Brevis et subitus, antequam illustret oculos, jam refugit: nec dat lucem, sed pavorem, 64. Divinus sermo sine Deo populis non redditur, 77. Festinus et fugit, et transvolat quæstiones, 82. Mundanus servit humanis ingentis; divinus est in potestate dantis, non dicentis, 86. Divinus dominatur, non servit. Cum venit audiendus; cum non venit sustinendum. Sacerdotis si differtur, non auferatur. Exuberat, cum dat Deus, 86. Brevis non potest concludere omnia, 86. Totus occupandus in utilioribus, 91. Humanus vocat, ubi est angelicus. Auditor longum fastidium sermonem, 101. Jussus imperantis profertur secure, 107. Officiosus non negatur, licet eloquium sit imperitum. Festinus non revelat divinæ scientiæ secretum, 112. Tripartitus ordo sermonis quid faciat, 115. Sermo Apostoli communiter lectus quid agat, 120. Frequentatus generat fastidium. Differendus, cum tempus dicendi transactum est, 121. Melius auditur, cum vires animi sunt reparatæ, 122. Cur angeli sermo Mariam turbaverit, 140. De die in diem differtur ex magnitudine mysterii, 145. Sermo brevi interdum res amplæ concluduntur, 160. Dominicus sermo imperitis contrarius, et quomodo, 164. Differendus potius, quam festinandus, 175. Sermo angelicus divina loquitur, 156. *Vid.* Evangelium, Concionator, Doctor.

Serpens habet caput addictum homini, 173. Fuit puella saltatrix. Germina serpentis antiqui extincta ab effusione sanguinis Joannis. Serpens latebat in saltatrice, 174. Tunc tendebat ad mortem Christi. *Vid.* Diabolus, Herodes.

Servare. Servans relinquenda, alienorum custos est, non suorum, 22. Ex avaritia homo multa servat, non sibi, sed aliis; et ad suum cruciatum, 122.

Servire Deo non possunt qui servant pecuniæ, 28. Uni Deo servire libertas; pluribus captivitas, 61. Quam utile servire pauperi debili, 132. Domino debemus servire, et quomodo, 161. Ei soli, non aliis, et cur. Attamen totam homini, Deo nullam impendimus servitutem. Ut serviendum Domino ex debito.

Servitus est libera penes patrem, 3. Hominis ante incarnationem Christi, 6. Nostra sit Deo; ut potestatis iniqui sit, 20. In habitu servitutis manent hic illi Dei designati, 71. Metus indicat servitutem, 101. In tota servitute sæculi fuit notitia Domini, quando, 102. Præsumptus punitur, cauta remuneratur, 119. Turpissima peccati, 114. In Evangelio non est amissa, sed mutata. Melior devota servitus quam vaga et præsumpta libertas. Evangelica maculam abstergit servitutis. Servitus servitute pellitur. Evangelica tantum Deo dare jubet quantum olim mundo, 114. Servitus peccati tollitur, et succedit servitus Dei. Diaboli habet pro præmio finem vitæ, et inchoationem pænæ. Servitus Dei est vera dominatio, 115. Tota servitutis conditio abolebitur in celo, 139. Sæculi tota tollitur post Antichristum, 156. Præstita hero cenantis describitur, 161. Facit magnificum Dominum, 170. Divina præponenda humanis affectibus, 19.

Servus Dei stat, hominis jacet, 19. Servus Dei mala patitur ad coronam, hominis ad pænā. Servus ventris dicitur jumentum, 22. Vult regnum cum timore, 23. Quid agat erga Dominum, 26. Servus Dei injuriaribus parit, 38. Erit cum Deo in gloria, 40. Tot servus habet miseros, quot nummos, 54. Domi occiso domino servorum scelere, ad totam domum vindicta pertendit, 78. Nulla caritas servorum, quando epulantur recenti adhuc funere Domini, 83. Servi Domini ipsum præveniunt, ne de silentio reatum sustineant, 97. Servi Domini ut ad Deum accedant, et illi loquantur, et quid, 97. Non patiuntur videre feditatem Dominice messis. Dei quantum habeant scientiam. Servus rapit gratiam a Domino spreto, 100. Servus est, qui pretio taxatur, 102. Anima dominante, corpus est servus pretiosus. Devotus jussa facit, contumax non facit. Nemo servus fit ex se, sed vocatus, 109. Servus et captivus fuit homo sub lege, quomodo, 116. Sed gratia Dei liberatur. Non vult nasci Dominum, 158. Illi mortem præparat, ut crearet servitute, 158. Servus Dei est homo, qui creatus, redemptus et emptus est, 161. Servus cœnæ Domini assistens descriptus 161. Ni vigilet in crastinum manebit ad verbera.

Et lex est, quidquid circa illum fecerit Dominus. Ut cognoscatur homo quomodo Deo serviat. Suis sumptibus vivens accusat Dominum, 163. Inquirat, non quare velit, sed quid fieri velit Dominus, 168. Servus Deo famulus vacet a terrenis, 170. Quam peram, panem et as portare debeant. Servi peculium pertinet ad dominum, 15. Manumissus a Domino indotus servitutis habita, 96.

Sibi attendere quis dicatur, et quomodo. *Vid.* Attendere. Signa indicant rem invenendam, 139. Signa, seu miracula cui prestanda, et ad quid, 11. *Vid.* Miraculum. Signa diabolo obsunt, 11.

Silentium per quod peccator pervenit ad veniam quale, 34. Cur sileat Chrysologus tempore passionis Christi, 77. Dominus auget et repensat pii silentii usum. Chrysologi silentium, 86. Silentium et verbum a Deo. Ne simus de eo ingrati Deo. Culpa tacitis non est, si iubetur silentium, 86. Ex silentio nascitur vox, quomodo, 93. Arguit reatum, 97. Ex sterilitate fundi inducit silentium, 107. Silere virtutes est opus dexteræ; propalare, sinistræ, 9.

Simeon sanctus Dominum videt antequam moriatur, 106. Similitudines. Cur vernacula tradantur, 59. Cur datas a Christo, 47. Ad docendum ignaros, 106. *Vid.* Exemplum, *Figura*, *Vulgaria*.

Simplicitas habet gratiam innocentie, fructum fidei, non scientie, et virtutum primum, 166. Civem bonum facit, non facit militem forem. Hypocritam prorsus ignorat, 173. Cum ea et cum veritate Agnum Dei immolamus, et cur.

Simulacra idolorum semetipsos facientes Dei imaginem amittunt, 133. Nec sunt hæc iudicia, sed crimina.

Sinapis granum simile regno cælorum, *late*, 98, et cur. Seminandum in nostris manibus. In integritate ejus grani virtus occulta apparet, si teratur. Sinapis arbor, dum claudit oculos, aperit, 99.

Singulare. Non refertur exemplo, 61. Singularitas Deo non est accepta, sed unitas, 152. Illa non admittit exemplum, 133. Est mala singularitas, 170. A dæmone, cur, 10.

Sinistra. In ea est nobis pars vitorum, et quæ, 9. Mala sinistræ. Sinistram non recipit divinitas. In angelis nil sinistrum, 87. Ut oris Dominica ceciderit de dextera in sinistram, 168. *Vid.* Dextera.

Sitis. Ut curetur frigido fonte, 46, 79. Poculum aquæ frigidae vitori penitus sitim non exstinguit, 112. Ad tolerantiam prohibet, 124. Unda ardent non exstinguitur, sed augetur, 173. Draconis erga Dominum, 174. *Vid.* Poculum.

Sobrietas cautiissima servanda in sensibus evangelicis, et cur, 125. Sobrietas in cibo utilis, 41.

Societas bona, et cur, 170. A divina societate subduci possidentur a dæmone, 16. Societatis amor timorem servitutis aufert, quomodo, 166. *Vid.* Unio.

Socrus dividitur a sponso et sponsa, quomodo, 164. Socrus Synagoga occidit filium, ne videret consortium nurus. Socrus Petri infirma.

Sol. Jubar solis clariorem perficit diem, 8. Ejus radii occultari non possunt, 9. Tangit tænebras, nec inquinat, 94, 93. Hemorrhoides non minor sole, 58. Fraudatores accusat, 54. Oculis lipulentibus dat tænebras, 60. Importunum tenebrat aspectum, 61. Eo fugiente, ad noctis solatium, quid de splendore lune et stellarum potest remanere? 78. In resurrectione Domini ante tempus occurrit, 83. Totius anni metas temporum percurrit, 87. Revocat festa natalitia. Quid splendidus sole? 101. Habet lucem geminam, 103. Non indiget luce, 110. Quotidie nascitur et moritur, 118. Sole sancti clariores, 120. Solis radii erumpentibus visus hebetatur humanus, 146. Ejus splendor illuminat cælum, 149.

Solatium est in penia, cum sunt generales, 101.

Solemnitas. *Vid.* Festivitas.

Solitaris patet omnibus semper, 164. Solus ut possit esse in multitudine, 36.

Solvere. Jussione solvitur manus, quæ jussione fuerat ligata, 33. Quomodo tarditas solutionis a Deo compenseatur, 77. Solvere indebita coactus, maxime deprimitur, 137. Solatio cautionem rupit, 63. Solvetur mundus, quomodo, 101.

Somnia revelata a Joseph illi vitam servarunt, 174.

Somnus Christi in navi periclitante, cur, 21. Somnus sæculi est insomnis, 22. Cur somno indulgendum, 24. Mors apud Deum somnus est, 34. Dominus adhibet somnum in muneribus dandis, ut pietatem velet, 59. Est etiam somnus meroris, 81.

Spectaculum est in cælo, ubi in terra est conflictus divitis et pauperis, 124. Mala spectacula bonos polluant, 133. *Vid.* Scena.

Specula cælestis ostendit mammonam dominari mundo, 126. De specula confessionis Zachæus vidit veniæ largitorum, 54.

Spelunca. Cur memorata in sepultura Lazari, 63.

Spes. Spermus quod non videmus, 62. Expectemus quod speramus: cum adventi spes cessat, 10. Spe, non re homo designatus, non promotus ad cælum, 62, 71. Spes non videtur, et per patientiam expectatur. Omne genus hominum spe subsistit. In spe gloriamur, 110. Spes ad mensuram plenitudinis Christi perducit. Perfectæ virtutis est, quod in re non teneas spei robore possidere. Spes tota fidei Christianæ est in resurrectione mortuorum, 118. Est donum Dei, 135. Spes peccatorum promota ad veniam a Domino, 168.

Spinas per falcem dum succiduntur, magis accrescunt, 113. Spinzæ camporum uruntur, 164.

Spiritus sanctus. Quomodo faciat interdum partus acerbos, 56. Ubi generat, Virgo parturit, 57. Unius substantie cum Patre, et Filio, 58. Deus est cooperator Patris, et Filii, 60. Negatus ab homine, negatur Pater, et Filius, 62. Non est in ebrio, 88. Vitorum victor intrinsecus receptus passionis forinsecus concidens, 115. Mariam fecundat, 117. Unitis illabitur apostolis, 132. In Pentecoste significatus per numerum septenarium, quomodo, 139. De spiritu natus spiritus est, 143. Cur adfuerit cum Patre in baptismo Christi, 157. Cur aquis supernat in specie columbe, 160. Cur in igne super apostolos, 164. Ejus ignis mortalium frigida corda succendit, 169. Una cum Patre et Filio cuncta sæcula disponit per omnia ævi spatia, 174. *Vid.* Anima, *Trinitas*, *Deus*. *Vid.* serm. 56-62.

Splendor ad cæcitatem ducit, 124. Splendor supernus est velamentum, 142.

Sponsa Christi est Ecclesia, quomodo, 23. Non separatur a sponso, 57. Sponsam suam M. virginem recipit Christus, non præcipit alienam, 140. Conjux sponsa vocatur ex divina lege, 145. Mater et sponsa pastoris est ejus Ecclesia, 173.

Sponsalia. A quo bene tractentur, et quomodo, 140.

Sponsus quærens sponsam, jejunia deponit, et totus datur gaudis, 31. Facit quod vult sponsa. Christus Ecclesiam sponsam salutem, cur, 76. Ad sponsi thalamum quis admittitur, 141. Sponsus Joseph, cur, 146.

Sputum. Sputo Domini sanatur cæcus, 176.

Stare. Stant omnia Dei nutu, 176. Stamus cum bonis operibus erigimur ad profectum, 84. *Vid.* Servus.

Stella. Quid stellis ornatus? 101. Ille signant tempora nocibus, et vantiibus dant ducatum, 105. Quot cælum stellis, tot virtutibus sancti elucescunt, 120. Unam cepit habere Christus, 156. Servit magis. Magis apparuit non arte, sed a Deo, *descriptive*, 156. Stella dicens magos erat Christi, non Christus stellæ, et quomodo, *varie*, 156, 157. Et cur per stellam ducatur magus. Cui militat sidera terreno imperio non tenetur, 158. Est lingua cælorum, 159.

Stephanus. Sic dictus a corona, et cur, 154. Martyrum primus. Et alia de eo.

Sterilitas naturæ, cur, 67. Partus mulieris sterilis dicitur intempestivus, 68. Abrahæ, Saræ, Rebecca, et Annæ fecundata, 90. Cum parit, dat documentum vite mortuorum, et salutis desperatorum. Est opprobrium, 92. Misera apud homines; non apud Deum, 93. Saræ, 99. Mundi fecundata. Sterilitas fandi silentium indicit, 107. *Vid.* Elisabeth.

Sterilitas rigant, non necant germina, 143.

Stimulus. Stimulus peccati inservire, est vivere peccato, 113.

Stipula. Cain in sacrificio fuit ejus incendii fomentum, 109.

Stultus. Ex creatis rebus causam invenit erroris, 80. Creaturas existimat deos. Dives congregans, 104. Qui turpitudini vitæque servit, 114.

Sublimitas ducit ad ruinam, 124.

Subsidia vitæ non desunt commorantibus coram Deo et cum Deo, 166.

Substantia data filio facit cum egere, negata divitem servat, 1. Patris est tota in Filio, 4. Hominis sunt beneficia naturalia, 5. Ac libri legis. Servata generat tinea, 7. Directioni exponitur. Ecclesiæ substantia quæ fuerit, 36. Cælestis necit includi terrenis ergastulis, 81. Substantiæ versæ caveamus ne fama ad patremfamilias nos præcedat, 123. Quam substantiam acceperit homo, et perdidit, 162. Substantia escæ et potus quando portanda, 8.

Succurrere. Succurrunt genti sanctæ divina, quando desunt humana, 156.

Sudare. Qui sudat in interpretatione verborum Christi, habet fructum, 96. *Vid.* Labor.

Superbia perdit quod labor acquisierat, 161. Ut de bono quærat facere malum, 168. Mundi a mansueti victore inclinatur, 170. Murrurantium a Domino compressa, 168. Quod superbia amisit, acquisivit humilitas, 23. Flamma superbiæ quid causet, 94. Ex pompe, quare, 16.

Supplicare. Forma supplicandi est oculos sursum levare, 63. Inter Deum Patrem et Filium non est necessitas supplicandi. Pura supplicatio est incensum Deo gratum, 87.

Supplicium. De eo Dominus perdit argumentum fidei, 90. Damnat nullum est, ubi non est poena peccati, 133.

Superstitio gentilium irridenda quae mala fecerit, 5. Ab omni superstitione cavendum, 18. Gentilium in kal. Januarii, 135. Phariseorum in lavandis manibus, 171.

Surgere. Peccator per poenitentiam surgit de ruina, de inferno, et plus surgit quam corruit, 5. Item, 2. Surgit Martha prius in fide quam Lazarus in carne, 63. Mulier prostrata visu arboris, surgit visu sepulcri, 74.

Sursum. Quid sursum est, super omnes est, 137. *Vid.* Supplicare.

Symbolum est pactum vitae, salutis placitum, 58. In corde ponendum. Debet audiri et reddi, 59. Corpore et animo ejus auditores munderent. Menti, non chartis mandandum, 59, 60, 61. Brevitas illius dat meatus latissimos credulitati, 61. Humano more quid sit, 62. Illud querit Deus a nobis non per se, sed propter nos. Quisque illud memoria mandet. Explicatio illius in parte a morte Christi, 83. Explicatur a Chrysologo, 86-82.

Symphonia ex variis instrumentis, quam auribus Christi Magdalena exhibet, 93. Cithara Davidicæ ad permulgendos animos ex intelligentia, 115. Fit ex diverso genere, sed voce consona, 116. Coelestis jugiter auditur a sanctis, 174. Coelestis cantata in reditu peccatoris, 6. Quando assumenda symphonia spiritualis, 6. Coelestis quid agat, 10. Pietatis fugat invidum, 4.

Synagoga figurata in socru Petri febricitans, 18. Habet manum aridam, ser. 32. Proruit ante Christum, 33. Figurata in filia archisynagogi, 36. Dum ad eam Christus tendit, Ecclesia gentium sanguinem fundebat. Moritur, dum Christus Ecclesiae subvenit. Cur sit Hebræorum, non Christi, 48. In ea accubuit Christus, quando occubuit, 95. Ut perderet Christum ab Ecclesia inventum, 95. In iudicio arguerit a Christo. Semper diruta, nec surgit in fabricam coelestem, nisi Christianus eam in culmen Ecclesiae apparaverit, 102. Ejus pondera graviora sarcinis idolorum, 103. Optime comparata arbori fici, 106. In ea Christus nullum fidei fructum reperit. Stercoratur miseratione gentium. Accepta lege ad multa fuit fornicaria, et adultera, *describere*, 115. Despicitur a lege. Adulteri accusata. Eam ad Christum nititur Apostolus revocare. Ipsa mortua, non lex. Ejus filii progenies viperarum, 157. Haberent innocentes filios, si Christus non fuisset, 155. Suo marito divisa, *mystice*, 164. Haeres divisa de consorcio Ecclesiae et Christi. Mater Ecclesiae et socrus occidit filium, ut illius in nuntium extinguat amorem. Christum habebat, et non videbat, 169. Verbum unum, id est Christum ex decem verbis legis perdidit, et quomodo. Repulit Christum juncta diis gentium. Forata est Dominicam resurrectionem; testes falsos conquisivit. *Vid.* Lex, Hebræus.

T

Talentum. Moritur ante tempus homo qui Dei talentum sibi creditum dissipat, 123.

Tartarus. Tartareus odor nec sustinetur a porcis, 17. Causa ejus cum Christo in resurrectione Lazari, *discursare*, 65. Jussu capere reos tenebat et innocuos. Deo dicit servare praecepta sua. Restituit Lazarum subito, ne eo moram agente omnes resurgerent mortui. Ante Domini adventum justos injustosque tenebat, 66. Domino resurgente corripitur, 74. Ejus lex solvitur, 82. Ejus ministri impiorum animas repetunt, 104. Januae illius confractae ariete crucis, 123. Cum sit carcer tartari, quare non curamus a malis evadere? 124. Divites recipiunt nudos, 125. In eo Herodes mercedem habuit, 174.

Tectum centurionis quare negat Christum intrare, 15. Corpus est tectum repellens divinum accessum, quomodo, 102. Illud Dominus intrat.

Temeritas. De ea subimus crimen, 131. Est, tacita loqui; diu reposita proferre; origines causarum aliquando perscrutari, 166.

Tempestas gravis, et quae tempore Chrysologi, 20, 21. Dum adest, dicitur Christus dormire in nostra navi. Magna commutatur in maximam tranquillitatem, quando, 21.

Templum Dei est Christianus, 83. In quod Dominus ascendit, ut diem festum et colo praestet perfectum. Et non ascendat, homo cum Christo in caelum non ascendat. Dei mundandum, 91. Ut servient sacerdotibus templo Salomonico, 92. Factum massa sanctitatis, 99. Templum Deo factum de lino carnis nostrae, 142. Est corpus humanum, 143. Maria est magnum Deitatis templum, 144. Ejus sanctitas Deum invitat ad habitandum, 171. Dei est corpus nostrum, 12. Humana pectora per quae consurgant in templum Dei, 43. Dei virginis uterus, 59.

Temporalia. Illis inhians deserit sempiterna, 22. Si temporalia mala dolent, quanto magis aeterna? Rona depedita revocatur oratione ad Deum, 46.

Tempus. Daemon non observans tempus, de tempore queritur, 16. Exclusionem ab aeternitate, 34. Tempus atollit temporalitatem. Tempora mala facit nobis Dei contemptum, 43. Tempore indulgentiae confitendum, 46. De praeteritis poenitentium, de praesentibus gaudendum, de futuris metuendum, quare, 46. Tempus aliquando impedit explicationem mysteriorum Dei, 56. Ad tempus loquendum, 57. Temporis in articulo non negatur gratia, 60, 61. Brevitas temporis expers predicationis longae, 61. Deus auctor temporum, 63. Non sinit morari in aliqua re, 72. Zacharias offendit, 88. Praescribit homini, non Creatori leges, 90. Quomodo revocatur, 92. Ad tempus nostrae poenitentiae refertur messis, 97. In miraculis Christus tempori servit, 102. Tempora eundo veniunt, 105. Legem exclusit, 114. Elapso tempore dicendi sermo differtur, 121. Penarum exclusit tempus satisfactionis, 123. Cito poenitentium, ne perdamus tempus satisfactionis. Quod exclusit tempus villicationis, includat perpetuitas donationis Christi. Adempto tempore benefaciendi, homo cupit benefacere. Tempora deficiunt ad laborem. Villicationis qui amittit, cito moritur. Tempora nescit auctor temporis; ac Christus propter hominem diem suscepit et tempus, 151. Cum non patitur omnia dici, dicantur aliqui, 134. Ex tempore loquendum, 140. Respicendi dandum peccatori, 151. Salus non agnoscentes arguuntur a Christo, 164. Nunquam est breve ad poenitentiam, 167. Tempus non erit in gloria, 82.

Tenebrae viliis aulicæ, 24. Lucem fugant, redeunt luce discendente, 44. Fugatae in nocte resurrectionis Christi, 77. Occupaverunt discipulos in passione Domini, 78. Meroris et formidinis quales, 84. Avaritiae, 104.

Tentatio. In eam vadit, qui ad orationem non vadit, 43. Est vita hominis, 67. Quid sit, 71. Est praevia ministra diaboli, 72. Ejus pondus incurvat, 77. Utilis dum superatur, 115. Quando dicatur Deus inducere in tentationem, 70, 71. *Vid.* Oratio Dominica.

Terra cur vocatur a Davide ad jubileum, 6. Tremuit, quando Dominator ab inferis ascendit, 74. Supernatat liquido elemento jussu Dei, non natura, 101. Quid ea salubris? Prius facta quam fructus; sed ille pretiosior, cur, 117. Procebat ad caelum, 124. Cum peccatorum accusat, tunc Deus inquit, 125. Vernet floribus suis, 130. Ab ipsa producta silvescunt, deficiente Agricola solertia, 132. Non fructum ante laborem, 142. In terra a nobis parantur, quae habemus in caelis, 144. Diluvio ablota, 147. Jussa a Deo proferre fructus spontanea servitute, 148. Terra saviente quomodo trepidet caelum, 150. Suo cinere saginatur, 164. Purgatur igne, ut reddat fructum. In terra calora germinant omnia, humore nutriuntur. Nostri corporis origo, 166. Praebavit nostri baptismatis formam. Natos homines ante producebat ad mortem, hos ad vitam producit jam renatos. Terram urit invidia, 172. In terra fit saepe voluntas nostrorum hostium, 70. Praeservat cadaver nostrum a vermibus et putredine, 121.

Terramotus in Christi resurrectione, 74. Utinam levis turbo fuisset in Paradiso. Maximus erit in iudicio, 77. Si conservi praesentiam terra non sustinet, quomodo iudicem sustinebit?

Terreni velantur terrenis indumentis, 82. Renati coelestes imaginem Dei portant, 117. In terrenis rebus Vicarius Domini est homo, 148. Herodes terrenis inhians, irruit in Divina, 152. Ubi nil est terreni usus, ibi totum est coelestis ordinis, 153. Terrena despicienda, 163. Terrena habere dubitans, cum sentiat jam sibi dari coelestia, punitur incendio, 165.

Terrornoxios prosternens, mox ad consocios recurrit, 77.

Thalamus. Ad sponsi thalamum quis admittitur, 141. Intra thalamum Deus solam Virginem capit.

Thesaurus noster in caelo repositus conservatur, 7. Vectores thesauri nostri in caelum sunt pauperes. Thesaurus est coelis munus pauperis, 8. Regalibus thesauris nummulum anteponeas animum plebeium habet, 22. Ad secretitatem pone thesaurum, ubi Christus est. Elevat et demergit cor hominis; et quomodo praemittendus in caelum, 11 et 25. Thesaurus bonorum omnium Christus est, 129. Noster pauperibus dandus. Thesaurus scientiae Dei a magis datus creditur, 158. Exhaustiri non potest ille, de quo sufficit nummus, 14. Temporalis thesaurizatio arguitur a Domino, aeterna vero jubetur, 25.

Thonias. Cur vulnera tangere avert, *late*, 84. Ejus curiositas quid potuisset parere. Omnium hominum incertum curavit. Spiritu prophetico cognovit Dominum retinuisse vulnera. Ceteris praestat sponte, quod ille tardius implorat. Necessaria illi vulnerum Christi ostensio, quia putabatur spiritus. Ex vulneribus effudit fidem.

Timor. Cum timore et humilitate communicandum ex centurione, 15. Cessat, ubi est cupiditas victoriae, 22. Ad eum venit qui vult vitam, 62. Ejus caligo superat tenebras noctis, 84. Timor est cum Deo loqui, 86. Nimiis a se mentem expellit, 88. Indicat servitum, 101. Timor pristini lapsus non debet nostram tardare conversionem, 113. In causis homines, non Deum timere, facile a justitia deviat, 127. Nemo volens timet, 133. Timet dicens interdum, ne obsit audientibus, 137. Timorem non habet qui invenit gratiam, 142. Non est timor, ubi divinum est negotium, 144. Timor ex majestate Dei invisibilis quid fecerit toti creaturae, 147. Amare non potest, qui satis timet. Pavore mors ipsa levior. Timor non temperatus amore devotam servitutem efficit contumacem. Timere non est, qui pietati obsequitur, 160. Timere non potest natus ad Dei amorem. Salutari timore quomodo concipiamur a Domino, 171. Timet, qui perdit, non qui invenit, 144. Quis est, qui non timeat? Timere nescit infans, 150. Timor magister noster, 15. Timor conscientiae, 36. Timens scire quae mereatur scire, 145. *Vid.* Pavor.

Tinea claustris clauditor, non excluditur, 7. Tituli affixi limitibus dominum praediorum proloquuntur, 154. Tituli servitutis D. Pauli, qui, 161. Inhumanitatis epulonis, 66.

Torques Joseph fuit ex auro, 174. Joannis ex cruore. Tortor. Domesticam tororem in se habere semper diligit invidus, 173. Tortor gulae, ventris et luxuriae est famae, 1. *Vid.* Carnifex.

Traditiones Patrum temporibus roboratae a Christiano non disputantur, sed venerantur, 83.

Trahere proximum ad Deum, licet invitum, debemus, et quomodo, 10. Daemones trahuntur ab hominibus ad Christum praesentiam pro sententia recipienda, 16. Quomodo trahamur a Christo invitati, 30.

Tranquillitas maris Christiani est a Christo, 20. Quando sit ex tempestate, 21.

Transfretare. Quid sit mystica maris transfretatio Christi, 17. Cur, quando turba est circa Christum, ipse transfretat, 19.

Trepidatio aliorum cautela et munimen nostrum est, 173.

Tria exempla protulit Dominus in commendationem suae pietatis, 53. Tribus testibus plii animantur, impii confutantur. Christus cur tribus diebus mortuus, 59. Tres mensurae ut Trinitati applicentur, 99. Tria tempora per quae Christus a Synagoga fructum quaesivit, 106.

Tribulatio. Permissa a Deo, ut ad ipsum redeamus, 5. Tribulatio est prima quae justis viri concurbat infantiam: sed patientem majora erudit, 110. *Vid.* Adversa, Mala.

Tributa non citra justum exigenda, 137.

Trinitas. Ei placet, quod Filio placet, 25. Tres vigiliae, et quae in expectatione ejus, 24. Quis ad ejus beatitudinem mereatur pervenire, 41. Divina Fili generatio ut sit, 57. Gratia Trinitatis in triduo sepulture Christi declarata. Aequa in omnibus. Una Deitas, virtus, gloria in Trinitate, 59. Aperta in *Credo in Deum*, etc., quomodo, 60. Trinitas in personis, unitas in Divinitate, distincta personis, non divisa substantiis. Divinitas nec Trinitate dividitur, nec confunditur unitate. Personae sunt unius majestatis, et gloriae. Quid valeat Trinitatis confessio, ostenditur, 71. Deus Pater homines dignatur haereditas, Deus Filius non dedignatur servulus coheredes; Deus Spiritus sanctus carnem consortem Divinitatis assumit, 71. Deus unus est, in omnibus aequalis majestas, 83. Et alia de Trinitate. Pater est alius persona, sed ipse substantia, et alia de Trinitate, 88. Figurata in tribus farinae satis, 99. Medius, ex quo Trinitas tota cognoscitur, fuit Joannes, 127. Remunerat ferventes in sui amore, 130. Cur tota in Christi baptisate, 137. Cur ad ejus praesentiam non refugit Jordanis, ut ad arcae praesentiam, 160. Ut currus, seu quadriga toto orbe feratur, et ad quid, 170. Ascendit bigam, duos populos vocatura.

Tripartitus ordo sermonis praebet salutiferam ecclesiasticae doctrinae disciplinam, 115.

Tripudiare dicuntur penetralia domus in exultatione, 175.

Tristia non miscenda gaudiis, 173.

Triticum. Ex Apostolo docet nostram resurrectionem, *descriptio*, 118. Docet non tam manducare quam sapere; cogit non tam laborare quam credere. Granum tritici est Christus, 126. Judaeus pro tritico lolium dedit, 164.

Triumphare de suo tyranno, id est peccato, ut homo possit, 115. De passionibus gratia Christi possumus, 115. Saeculis qui vult mandare triumphum, occultum confictum non patitur inire, 150. Triumphus singularis tropaeum quale, 170.

Tuba ducit militem ad bellum, 6. Militaris quid agat, 14. Spiritus quid. Coelestis mentes ovium inclinat tollit ad

divina, 25. Quae mortuos revocabit ad vitam, erit vox divina, 103. Tuba materialis descriptio. Quae in principio inuodum vocavit ex nihilo, in novissimo mundi revocabit ex perditio. Tuba divinae vocis creavit omnia. *Vid.* Descriptionem.

Turba dimittitur, cum a justis aurae populari renuntiatur, et virtutibus studetur, 21. Indocilis ad excelsa contendens mergitur in profundum, 19.

Turbatio. Anima stans inter Dei praecipia et cordis passionis turbatur, 45. Mariae virginis salutatae turbatio, 140. *Vid.* Maria V.

Tyrannus. Illo extincto acies ejus sunt soluta, 11. Crudelis est peccatum, ingemiscit, cum subjicitur pedibus jam suorum captivorum, 113, 116. Tyrannus est, qui tyranni habitum praesumit, 153.

U

Ultio bonis est tarda, 16. Ultio et culpa auferebant quid in mundum venerat; sed misericordia succurrit, 42. Romanus exercitus ultor sanguinis Christi. Christus de ultione confirmat nutantem, 90. *Vid.* Vindicta.

Umbra. Nescit zetus corporis, quem protegit umbra divinae virtutis, 142.

Unguentum. Cum offertur, est oblatio; chrisma, cum redundat de Dominicis vestigiis, 93. Exsultat divitem ad marcorem, 124.

Unio fraterna subvenit fratribus in periculo corporis et animae, 20. Omnes unum, et unus omnes sunt, quando Dei spiritus in omnibus vivit unus, 72. Unio conjugum quae, 89. Plurium in oratione quantum valeat, 132. In Ecclesia unio dat vitam, separatim dat mala, et quae.

Unitas Patris et Filii ostensa, 25. Et Divinitatis. Deo accepta unitas, non singularitas, 132. Christus venerat ad restituendam unitatem generis humani, 163. Unitas mundi, ac discretio rerum, 105.

Urbs habet delicias, 15. *Vid.* Civitas.

Usura mundi centum ad unum; Deus unum accipit ad centum, 25. In Matthaeo videbatur tolli ad caelum, et Deo grata, 28. In Iusto curata. Quomodo usura temporis repensetur a Deo, 77. *Vid.* Fenus. Usura honoris quae sit, 88. Peccati, quae, 94. Temporum ad sobolis noxam ex peccato Ade, 135. Usurarii duri ut silices, 93. Innocens non solvit usuram poenitentiae, 167.

Usus admittit laborem, 38. Longus vitae dat doctrinam, 90. De usu res agenda, 98.

Utile docere legem obedientem; alias doctor offendit, 137. Utilitas nostra Christus, 161. Ab eo tota est.

Utres veteres Judaei, novi Christiani, ut purgantur, et alia, 31.

Uxor felix, quando ei est cum viro mens una, 89. *Vid.* Unio, Conjuges.

V

Vana gloria. In iustitia facienda est vitanda, et cur, 9. Vellus. Cum sit de corpore, nescit corporis passionem, 115. Ex vellere Agni Christi quid factum sit, 31, 22. Vellus ovium Christi, 40.

Velle et non posse, est humanae infirmitatis, 100. Velle virtutis, acquiescere necessitatis est, 110. Mors subjecta volenti, dominatur nolenti.

Vendere. Deus regnum vendit fragmento panis, 41. Peccator non accipio, sed dato pretio miser se vendit servituti, *Vid.* Emptio.

Venia. Fidenter petitur a peccatore, qui peccanti libenter ignoscit, 68, 72. Alias minime, 71. Veniam habens in pectore, crimina non limet, 72. Tanta venia quanta injuria Domini, 83. Arguitur ex dignatione Christi exhibita aliis peccatoribus, 93. Peccatorum datur solo amore in Deum, 94. Tegit hominem, 99. Repromittitur converso per Evangelium, 125. Christus venia gessit praere iudicium. Venia vincula locus veniae non relinquunt, 127. Fratris data nostrum redundat ad praemium, 139. Bona semper, sed dulcissima cum debetur. Utile veniam sibi providere ante delictum. Quare lege constringatur. Venia relinquunt arbitrio sacerdotis, poenitenti danda, 139. Septimus numerus veniae deputatus. Illam non sperat, qui de correctione nil cogitat, 158. Aperuit oculos, quos clauserat culpa, 176. *Vid.* Misericordia, Pietas, Indulgentia, Remissio, Poenitentia.

Venire. Cur venerit ad nos Deus, late, 30. Venit ad timorem, qui vult vitam, 62.

Venter oneratus ad vitia cor deponit, premit mentem, ne supernam valeat sentire pietatem, 2. Vacuandus jejuniis. *Vid.* Crapula. Venter accipitur pro internis cordis, 68. Ex utero materno eundum ad praesentem vitam, 133.

Ventus. *Vid.* Elementa.

Ver. Flatus veris tota facit germina florere camporum,

8. Est tempus quo miles procedit ad campum. Christianus recurrit ad Dei jejunia, 15.

Verbum Dei in Quadragesima audiendum, 12. Omnia Dei verbo facta sunt, 15. Aliud loquendi, aliud facendi, 15. In eo sunt omnes virtutes. Dimissum a Chrysologo ob nimium calorem, 51. Dicitur ovum, 85. *Vid.* Sermo. Est in potestate dantis, non dicentis, 86. Dominator, non servit, 86. Obscure prolatus ingenti acuit nostram intelligentiam, 96. In Verbo Dei divinus sensus celatur, cur, 99. Quam varie variis explicandum, 112. Verbo Dei sanatur homo aegrotus, 112. Qui illud sua interpretatione corrumpunt, increpantur a Paulo, 115. Ex eo male interpretato concipiuntur suffragia criminum. Debito auditu capitur, dum vires animum sunt reparatae, 122. Quare super, non ad Joannem, 137. Cur attendendum, 139. Dat infantie vagitum, 144. Divina verba modis non pensanda humanis, 146. Si præter dogma fidei auditur, fit perditionis occasio, 156. Contrarium imperitis, et quomodo, 164. Ut audientium, 175. Dei verbum vivit in Verbo Dei, 15. *Vid.* Scriptura, Evangelium, Lex, Trinitas, Divina. Doctor, Concionator. Verbum obscurum collatione verbi ac sensus resplendet, 96. Verbum super vocem, 137. Verbum judicat, vox prætonat. Corda, non verba judicat Deus, 142.

Veritas interdum dicitur a pessimo invito ob Dei impulsu, 49. Violatur a pecunia, 126. Amara auget odium, 135. A sola falsitate impugnatur, 169. Nescit tumorem, 172. Cum veritate Christum manducamus, cur. Veraci sensu licet malevolo dici potest aliquid, 175. Veritas relationis. *Vid.* Relatio. Verum non invenitur ab animo iudice inter falsitatum nuntia, 151.

Vermes carnilices corporis humani, 118. Cadaver in limo nescit vermes, 121.

Vespere est cum finitur dies sæculi, 18. Sero quando fit, 21. Sæculi finis non inchoat diem; sed mutat ordinem, dum agnoscit auctorem, 74, 75. Lucescit fidelibus; infidelibus tenebrescit resurgente Christo, 75. Lucescit, quod solet esse noctis principium, 77. Vesper Judaicæ doctrinæ, 86.

Vestimentum corporis mortificati induendum, 75. Angeli vestimentum nostrum fornam præfigurant in resurrectione, 77. Terrena indumenta splendens novitate, vetustate sordescunt, 82. Coelestia vestustate non fœdantur. Numquid per se damanda? 121. Vestitur quis artificiosa nuditate, 122. Lazari et epulonis, 124. Tunicas carceris in damnorum pauperis frigore consumitur, 137. Vestimenti Lili gloria, 165. Quid vestimento minus? Nobis præstatur a Deo. Dabit vestimentum Deus servientibus se, 170. Asperum molliem carnis calcat, 15. Indumentum carnis sumitur a Verbo, 117. *Vid.* Pannus.

Vetusitas non est in creatis rebus quæ perseverant sicut natæ vel factæ sunt, 101. Vetusitas perit temporis, non creatura suo Creatori.

Vexillum fidei erexit ad salutem quid faciat, 110. *Crucis. Vid.* *Crux.*

Via peccatorum, non vite carpitur ab homine, vel ex utero, 44. Est lata et spatiosa, quæ ducit ad mortem. Via est vita præsens, in quam venit et vadit homo. Omnes in viam peccatorum venimus: in ea stas, qui permanet in peccatis. Viam pertransit, qui mala patiens vitat. Cur viis peccatorum præmissum impietatis consilium, 44. Quomodo gravius in via peccatorum labitur homo. Via paradisi inflammata temperatur aqua lateris Christi, 125. Per se molestia super fit, molestior per timorem, 150. Quomodo, et cur Christus generatur in via, 175. Trivia peccatorum, 89.

Viator fatigatur, quia credit ad destinata pervenire, 71. Stitit penitus non exstinguit poculo aquæ frigida, 112. Viator Christo invento petit cælum, 175. Viaticum vitæ ecclesiasticæ est jejuniun, 8. Viator cantilena calles arduos transcendit, 10. Cur vigilat, 21. *Vid.* Peregrinus.

Vicarius Domini in terrenis est homo, 148.

Victima. *Vid.* Hostia.

Victoria. Melius est sæpe de hostibus suo regi referre victoriam, quam semel pro illo mori, 128. Gloriosa, si in aperto hostis vincatur, 150. Secreta exemplum posteris non relinquit. Cupidus victoriae timere nescit, 22. Victoria multorum de gentibus reportata, qui victi sunt a vitiis, 41.

Videre Christum qui querit, cælum intueatur, 54. Quantum alteri videt homo, videbit alter ipsi, 159. Multa ne studeas videre, ut te ipsum videas. Videt nihil, qui totum existimat videre, 164.

Viduae filius quando resuscitatur, 65. Omnibus stupor fuit, 103. Ad lacrymas viduæ suscitatus filius, *descriptive.*

Vigilare debet homo pro salute propria, 21. In nocte ut gallus. In die ter. Et Dominum excitare, ut procella fugiat. Pro beatitudine vigilandum, 22. Plus vigilare, plus vivere est, 24. Vigiliæ ad omnia salutare. Optimum media nocte vigilare ad orandum Dominum, 59. Diluculo

vigilandum. Qui vigilat factum videt, 97. Vigilat bonus Pastor pro ovibus suis, 173.

Vigiliæ. Tres tantum vigiliis novit expectatio Trinitatis, et quas, 24. Militum, 27. Christianorum quæ. Semper salutare, 24. In oratione utiles. Vigiliæ Chrysologi, 74. Vigilare in nocte jubemur ad orandum Dominum, 51.

Villa cur non sint a Deo petenda, 152.

Villa diaboli quæ sit, 2.

Villicus Christi est homo positus ad colendum mundum, 125. Idem villicus et filius appellatur ex diversitate causarum. Dissipavit substantiam et bona. Ut rationem reddat villicationis. Erubescit mendicare. Villicum se quisque agnoscat, non dominum: ministrum temporalem, non perpetuum possessorem. Qui villicationis amittit tempus, non pervenit ad statutum vite terminum. Vocatus ad rationes quid agere debeat, *mystice.* Cur laudatur de iniquitate, late, 126. Non fraudem, sed penitentiam suadet Judæo. Quando optet Dominum ad suum lucrum venire, 158.

Vincula peccatorum solvatur Joannes, et vinculis peccatoris alligatur, cur, 127.

Vindicta antiquorum Judæorum, 58. Ad totam domum pertendit, in qua fuerit Dominator scelere servorum oculis, 78. Non sumenda de fratre lædente, sed parcendum, 139. Vindictam differre, est evadere crimen, 145. *Vid.* Ultio.

Vinum novum Evangelii mittitur in utres novos, qui sunt Christiani, 51. Quid mali fecerit, 41. Febrientium vires enervat, non reparat, 60. Parit ebrietatem et vitia, 88. Vinum non est ebrietatis, sed per illud cognoscitur ipsa, 116. Ex aqua factum a Christo fuit ostensio Deitatis, 157. Cur ex aqua factum vinum, 160. Vina mutantur in conis divitum, 161. Vinum quod cum mensura emittit, et sine mensura bibitur, quid pariat, 174. *Vid.* Ebrietas. Vinum appositum mortuis, *Vid.* Cibum.

Vipera. Quomodo homines peccatores sint germina viperarum, 137. Soboles ingrata natura oritur morte genitorum. Vipera conceptus et parentum mors describitur. Vipera fuit Synagoga cum filiis erga Christum.

Vir resurgit in Christo, 80. Quantum præcellit Dominus angelum, tantum vir mulierem præcedit in honore. Est in capite Christi; mulier in pedibus, 80. Eum sequitur mulier. Per virum et feminam mundi causa finitur, 99. Virum foris expectat labor. Quomodo mulier reddat virum, *mystice*, 142.

Vires animi cum sunt reparatae, debito modo sermo auditur, 122. Vires febrientium enervantur a vino, 60.

Virga portatura fructum humani generis Maria est, cui metus fugatur ab angelo, ne frangatur, 142.

Virginitas. Nescit recusare partum suo Creatori, 84. Præmittitur a Deo conceptus sterilis, ut partus Virginis credatur, 87. Virginis conceptus, et partus ignotus. Grave est virginitate carere, et filiis, 92. Laboribus continentiam comparatur, 98. Liliis comparata. Parit Filium Dei, 142. Quod Virgo pariat, secretum est non discutiendum, sed credendum, 143. Virginitas semper cognata angelis, et major illis, cur. Cum sit in carne, vitia carnis ignorat. Si cuti vellus est. Corruptionis necia contulit honorem Mariæ, 153. Ejus amore quid fecerit Joannes, 174. *Vid.* Maria virgo.

Virtus pœna facientis de virtute vitium, 7. Est in dextera parte, 9. De dæmone triumphat, 16. Clugulum ejus deprensus, nescit vincere vitia corporis, 21. Qui coruscet multiplici in lumine, 22. Illustratur libertate, 51. Eam horret peccator, 58. De necessitate fit virtus, 42. Omnes virtutes sine misericordia vacillant. Christianæ virtutes virescunt in pacifico, 55. Austera et fortis sunt amica virtutibus, 74. Creati nobis a Deo stant media inter vitia et virtutes, 89. Bonorum virtutibus mali opprimuntur. Virtus reddit pares, impares quos dedit natura. Ejus mansiones asperæ. Probat libertatem, 101. Virtutum viscera immolanda Deo, ut artes vitiorum moriantur, 108. Et quomodo id fiat. Perfectæ virtutis est, quod in re non teneas spei robore possidere, 110. Iter arduum virtutum ab homine sit amplectendum, 115. Virtutes expellant vitia, et quæ. Virtuti dedit tantum homo quantum dedit vitii, 114. Cepit homo velle virtutes; sed non attigit, 116. Est ardua. Deficiunt virtutes, dum coluntur. Per Deum in humana mente, ac sensibus dominantur. Ejus præmium accipiunt in celestibus, 119. Virtutes sanctorum. *Vid.* Sancti. Virtutum magnitudinem perdit criminum magnitudo, 127. Virtus contraria vitiosis. Virtus pro rege mori in acie; sed perfectior consummare certamina, 138. Afflictio est, virtutes, quasi vitia, cavere, 152. Virtutes cum leguntur, animos erigunt ad profectum, 150. Virtus latens posteris exemplum non relinquit. Singularis est, hostem proprio turbare mucrone, 157. Vera est scientia, quæ est mixta virtuti, 167. De necessitate acquirenda. Virtutes prodite non manebunt, 17. Bellum virtutum et vitiorum est jejuniun quadragesimale, 15.

Virtus ubi sanat, ibi languor vestigium non relinquit, 18. In virtutibus currendum, 91. Ubi virtus sociatur virtuti, nihil restat infirmitati locus, 37.

Virtutes supernae. Caeteros regunt, sed illae a Christo reguntur, 46. Virtutes sanctorum imitanda, 129.

Vis facta Christo a fide gentium, 100.

Visa non cernere, cruciatus est, 153. Chrysologo concussa ex impietate Herodis in Joanneum, 137. Humana testantur quid valeat infantia, 158.

Visibile facit cognoscere invisibile, 47.

Visio. Visus arboris deceptit mulierem, visio sepulcri reparavit, 74. Eius sinceritas in cognoscenda nativitate Christi, 140. Visio Dei in caelo. *Vid.* Gloria, Aspectus, Oculi.

Vita nostra mortalis dicitur, et cur, 1. Miser, vivens porcis, cum non possit convivere illis. Cum parentibus et propinquis vivendum. Vita hominis incerta, 10. Vera est impassibilis, et aeterna, 11. Viam vitae non capit homo, sed peccatorum, 44. Vita praesens est via. *Vid.* Vita. Praesens vita gratior paralytico, quam futura, 50. Morte moriente succedit aeterna vita, 58. Fide quaerenda, 65. Aeterna secundum mortem non habet, 83. Est lubrica vita, et in ea lapsus, 89. Reddit omnibus per Mariam, 99. Temporalis vita fit sempiterna per mortem, 101. Non potest mori, qui vitali occiditur gladio, 108. Vita ab alio, quam a se vivificari non potest, 110. Vita mori non potest. Restituta nobis per Deum. Qui vita vivit, Christo, non sibi debet, 111. Vita hominis brevis ad intelligentiam humanarum divinarumque rerum, 112. Reddita per Christum. In novitate vitae quomodo ambulandum, 115. Christi resurgentis imitanda vita. Futura derelinquitur ab homine, 114. Hominis passionibus conturbata, 115. Conversa in lethale gladium a peccato, 116. A Christo occiso reparata. Quae ad vitam perpetuam nos transmittunt, longo sermone tractentur, 117. Parum est, quod sufficit vitae, 122. Quomodo sit ludus praesens vitae, 124. Ad vitam statutum terminum non pervenit, qui villicationis amittit tempus, 125. In periculo vitae convertendum ad penitentiam. Praesentem vitam per Domino contemnere summum lucrum, 128. Vitam redonat Christus et aeternam, 151. Vita redeunte mors non erit, 159. Ad vitam redit homo iisdem cursibus, quibus dilapsus fuerat ad mortem, 142. Vita caelestis est, in carne praeter carnem vivere, 145. Reatus, qui vitam custos est, et provisor salutis alienae, 155. Vitae materia quando fiat perditionis occasio, 156. Causa mortis per Christum facta est causa vitae, 157. Vita interire non potest, 158. Praesens somno similis, 159. Vitae subsidia non desunt cum Deo commorantibus, 166. Cum vita chara, nulla cura est dura, 167. Vita oritur notu Dei, 176. Vita corporis est anima; animae vero est Deus, 19. In hac vita sumus peregrini, et dolet esse miserum, quid fiet in alia? 22.

Vitis arbori infecunda subjecta recipit mortiferam umbram, 106.

Vitium. Moritur virtutibus, qui vivit vitiiis, 1. Esurientes vitia plus delinquant, 2. Vitiolorum pars in sinistra, 9. Non obsequendum vitiiis, quasi concreatis naturae, 11. Contra vitia sumenda sunt arma. Diabolo victo vitia nil valent. Jejunio vincuntur, 12. Bellum illis in Quadragesima indicendum, et quomodo, 15. Vitiolorum strepitus in aula cordis nostri, 15. Vitia dant potestatem demonibus nocendi, 16. Vitii cibatur demon, 17. Vincuntur virtutibus, 22. Vitium secundum, non membrum, 27. Tegitur dolis, 51. Superanda vitia virtutibus, 58. Vitia captivarunt victores gentium, 41. Vitia aetiam hominis, 42. Vitia praeterire grave est peccatoribus, 66. Illis blandimenta serviunt, 74. Orandum ut vitiiis moriamur, 82. Creati a Deo stant media inter vitia et virtutes, 89. Per vitiolorum gurgites quis impolutus laedit? 89. Artes vitiolorum tolles moriuntur, quoties Deo immolantur viscera virtutum, 108. Corruptum vitia corpus, 109. In virtutes commutanda, 115. Obsecundare vitiiis, est vivere peccato. Vitia non nosse felicitas est, nosse periculi: vicisse virtutis, 116. Sani corpori humano, ut ignis aridae segeti, securus separazione vincuntur. Gignunt incendium ardens robur humanum. Data lege cepit homo non detestari, sed sequi vitia, etc., 116. Dum vitia succiduntur, Increpant. Cessent vitia, ut imago Creatoris portetur a nobis, 117. Habent pestiferum pruritum. Vitiolorum membra, 120. Sanie vitiolorum humana corrumptur fragilitas, 167. Quot vitia rapiant humanas sensus, 171. Illuc vitia redire nequeunt, ubi Christus commoratur, 171. Vitia omnia ad snorum intendunt lesionem, 172. Vitii nos obsidet demon, 71. *Vid.* Crimen, Error, Peccatum, Delictum.

Vitulus moritur pro filio, et totam saginat familiam, 3. Est Christus pro nobis occisus, et quotidie immolatus, 5.

Vivere in verbo Dei, ut vivamus, 15. Peccatis mortui vivunt in Christo, 56. Post mortem credit vivere eleemosynarius, 54. Vivunt per Christum, qui per Adam

mortui erant inferno, 65. Vivere peccato qui dicantur, 115. Vivere semper delectat, 118. Visi sine causa, qui credidit se natum solum, ut periret, 118. Vivit Deo semper, qui nescit sibi vivere in mundo, 124. Semper vivit pater, qui semel mortuus vitae. Vivit aeternae omnis, qui renascitur de generatione vitali, 151. Vivit homo unus in multis, et ex multis quomodo, 152. Aliud est vivere otio et securitati suae; aliud pro omnibus ferre labores, 166. Inter feminas vivere, non securum est, 174. Homo vivit semper caelesti verbo, pater non semper, 11.

Vocatio. Vocari pertinet ad gratiam, esse ad naturam, 2. Vocatio Christiana bonos malosque congregat; sed electio divina discernit, 47. Vocat Deus populum per ora sacerdotum, 62. Divina vocatio est ad omnes absque discretionem personarum, 99. Christiana virum non separat a muliere. Ad Deum non imus, nisi vocati, 102. Deus vocat Judaeos et gentes, 105. Dei vocatio est, quod suo obediatis Evangelio, 114. Vocatio nostra facta a Christo per Evangelium, 125. Ad reddendas rationes vocatio dicitur amara. Quid agendum, cum ad id vocamur. Vocatio duorum populorum figurata in duobus nuntiis Christi, 170. Vocantis dono curantur peccatores, 176.

Voluntas prima in nobis bona, malave reportat a Deo, 5. Voluntas, non necessitas facit peccatum, 92. Quae non est libera et absoluta succumbit necessitati, 100. Voluntate, non nece placatur Deus, 108. In adversis necessitas non potest voluntati comparari, 110. Peccandi voluntas non tollitur timore hominum, 127. Voluntas ardens vocatur charitas, 155. Qui de voluntate meritum non quaesivit, acquirit vel de necessitate virtutem, 167. Nostra ut constringatur a Deo, orandum, 67. Quomodo in familia fit una. Est fida pax, 68. Voluntas nostrorum inimicorum fit saepe in terra, 70. Dei in caelo. Cum Dei fit voluntas, quid sit, 72. *Vid.* Oratio Dominica, Velle, Arbitrium.

Voluptas nescit expleri, 2. Voluptas et desperatio sociæ sunt, 5. Exigua voluptas divitiarum ignem succendit, 47. Ex ea nascitur crudelitas, 127. Cum voluptatibus suis viveret homo, Deus non negavit victus necessaria, 170. *Vid.* Divitiae, Luxuria.

Vox bajula fidei, 62. Oranda concionatori a populo ut possint audire sermonem, 88. Eam Zacharias amittit, cum vocem percipit, 88. Nascitur ex silentio, mystice, 92. Vox unius tantum interdum nil valet, 121. Quomodo vox precedit, non praecellit Verbum, 157. Verbum judicat, vox praetorat. Quomodo vox Domini super aquas, 160. Occidi non potest; sed magis clamant angustias corporis absoluta, 174. Vox ad tempus amittitur, 80.

Vulgaria non ignorantur ab eo qui docet profunda, 15. Cur vulgares Christi parabole, 99.

Vulgus indocilis intrans naufragia scientiarum mergitur, et Christus illum deserit, 19. Aura vulgi deseritur a iustis, qui virtutibus student, 21.

Vulnus. Dominus de vulnere curat infirmantem, 90. Vulnus hominis internum aperitur a lege, sanat a Christo, 112. Hominis ampliatum a lege. Ubi dilatatum est, superflua est sanitas. Medicina adhibita pro magnitudine vulneris, 115. In eo non permanendum. Tot ora pauperis quot vulnera, 121. Vulnus totius corporis Lazari erat lorica, 134.

Vulpis describitur, 19. Est similis Herodi.

Z

Zachæus. Ex humanitate illius ac fide provehimur ad gaudium, 54. Princeps publicanorum, et alia de eo.

Zacharias. Dum exorat obmutuit, licet fuerit genitor clamosus, 86. Nutu imperat, ne quis ejus silentii causas inquirat. Propheta populus, tacet sibi. Recepit verbum a filio. Tacens consolatur Chrysologum. Sanctus inter impios. Ejus meritum, et vita superavit iniquitatem temporis. Exorat ut populus intronitatur in templum. Turbatur et tacet. Silentium ejus vis jubentis. Erat templum Dei, 87. Offerebat incensum supplicationis. Videt angelum a dextris. Turbatur, 88. Tempore placationis offendit, et quomodo. Antistes pro communi salute orat, 88. Laudatur, 89. Ab Herode non fuit laesus in sacerdotio. Erat in sancto conjugio. Incedebat in omnibus mandatis et justificationibus, 89. In eo amputata causatio lamentandi. Castigatus peribilia, et cur, 90. Orat Deum pro humana salute. Cur Deus permittat filium ex sterili senectute, 90. Ex quibus dubitaverit. Expositio verborum: *Unde hoc sciam*, etc. Peccavit venialiter non credendo. Ex se et in se habuit credendi regulam. Egredivens de templo gestabat in ore sterilitatis indicium, et in pectore conceptionis figuram. In eo caelestis thesaurus latebat, 91. Explicatur verba: *Erant ambo iusti*. Tacet poena, 92. Ex silentio ejus vox nascitur. Cur dum interrogat incurrit, et Maria virgo non, 14. *Vid.* Elisabeth. Zelus. Consuetus disjungere junxit Pharisaeis ac discipulis Joannis, 51. *Vid.* Invidia.

Zizania. De zizanis per tot. 96. 97.

INDEX RERUM ET MATERIARUM

IN HOMILIIS SANCTI VALERIANI ET THEOPHILI RAYNAUDI APOLOGIAM.

Numeri in hoc indice paginationem indicantes respondent numeris in textu crassiori character.

A

Abraham filium suum offert, 23.
Africa videtur esse patria Massiliensium erroris, 50, n. 18.

S. Ambrosii sententia de martyribus, 40. Sentit in materia de gratia et libero arbitrio cum Valeriano, 70, n. 8; 76, n. 19.

Amicitiam colere quid sit? 13.
Ananias et Saphira fraudulenter agentes graviter puniuntur, 6.

Animalia docent nos servare ordinem disciplinae, 2. B.
Anianum fuisse illum, qui Valerianus noster, criminatur Parcus charitatis, 36.

S. Anselmi de gratia et libero arbitrio sententia, 154.
Arausicanum concilium habitum anno 529, 41, n. 1. Damnat errorem Cassiani, 49, n. 15.

Arbitrium liberum molestias levat, quas coactio gravat, 5. Qui voluntaria servit, non est famulus Dei, sed filius, 5. Voluntarius famulus non ad servitium, sed ad officium pertinet, 5. Voluntaria et coactae servitutis discrimen, *ibid.* Arbitrium liberum quomodo defendat S. Chrysostomus, 61. Et S. Bernardus, *ibid.*

Avaritia multa agit, ne audiat voces pauperum, 15, 14. Omnium malorum fons est, 27. *Vid.* Cupiditas.

S. Augustini sententia de auxilio gratiae et viribus naturae, 39, n. 6. Consentit nostro Valeriano in eadem materia, 75, n. 14.

B

Baptismus. Per baptismum acquisivimus libertatem, 5. Baronii conjectura de Valeriano nostro, 56.

S. Basilii sentit in materia de gratia et libero arbitrio cum Valeriano nostro, 70, n. 6.

S. Bassus M. Nicæensis, 33.
Beda eadem docet in materia de gratia, etc., quae Valerianus noster, 75, n. 16.

S. Bernardi sententia de auxilio gratiae et viribus naturae, 39, n. 6. Non est contrarius nostro Valeriano, 76, n. 20.

Bona temporalia, mala nostra sunt, 3. Non sunt in manu nostra, 16.

C

Carnis desideria qui vincit, facilius vincit tormenta carnis, 25.

Cassianus ut ut cum Semi-Pelagianis senserit, semper tamen magno in honore habitus est, 41, n. 2; 42, n. 7. Cur Semi-Pelagianis accensetur? 49, n. 16.

Celestus Ecclesia in Syria fuit, 37.
Cella, *Cemelium*, vel *Cemelium* urbs hodie diruta, sedes S. Valeriani, 54. Cemelienis episcopus post tempora S. Leonis idem fuit ac Nicæensis, 54.

Christus sit haeres noster, 7. Non longe a nobis quaerendus est, 10. Sibi factum reputat, quicquid in pauperes erogavimus, 14. Christo placere qui vult, saeculo prius displiceat, 24.

S. Joan. Chrysostomus quid sentiat de auxilio gratiae et viribus naturae, 39, n. 6. Concordat super hac materia cum Valeriano nostro, 71, n. 9. Illum Pelagiani pro sua opinione fuisse citant, 72.

Coactio labores aggravat, 5.
Coelastini Rom. pontificis auctoritas interponitur Semi-Pelagianistarum erroribus, 50, n. 18.

Coscientia bona tantum soli prodest, non item aliis, 5. *Vid.* Fama. Male creditur cupiditas, 29.

Contemptus mundi necessarius est ad veram conversionem, 25. Item illi, cui animus est coelestia possidere, 4.

Conversio vera in quo consistat, 2.
Conviviorum luxur castigandus, 27.

Crimen non evasit, qui in iudicio saeculari absolutus fuit, 2.

Crudelitatis nomen imponitur disciplinae, 1. Impedit ab itinere ad caelum, 4.

Cultus corporis animae nocet, 29.
Cupiditas nimis impedit iter ad caelum, 4. Principatum sibi vindicat inter cetera vitia, 9. Oculis valde infestat, 25. Illius effectus recensentur, 22, 27, 28, 29. Ea sublata omnibus vitiis occurrunt, 27.

S. Cypriani sententia de martyribus, 40, n. 8.

S. Cyrillus Hierosolymitanus sentit in materia de gratia et libero arbitrio cum Valeriano nostro, 90, n. 3.

D

S. Joan. Damascenus non dissentit in materia de gratia et libero arbitrio a Valeriano nostro, 75, n. 17.

Deliciosus non patet virtutis janua, 4.
Desperatio nihil arduum in se suscipit, 1, 5.

Deus cur lamenta nostra aliquando non exaudiat, 6. Ubi sit? 16. Mirabilia operatur per Sanctos, 25. B. Del auxilium quam necessarium? 16. Ejus servi sumus, 16. Eum videt, qui opera misericordiae exercet, 2.

Diabolus fur est, 11.
Dilectionis gradus enumerantur, 17. Diligere amantem minoris fructus est, 17. Dilectio inimicorum suadet, 17.

Diligit se ipsum, qui inimicum diligit, 19. Quid sit inimi cum diligere, *ibid.* Hujus dilectionis gradus, *ibid.*

Diligentia naturam vincit, 24.
Disciplina quid et quantum bonum sit, 1. Hanc omnium primo fecit Deus, *ibid.* Cuncta vitia e medio tollit, *ibid.*

Non numquam crudelitas vocatur, 1. Quos ad disciplinam hortari debemus sub lege non vixerunt, 2. Eam spernens hostis est animae suae, 2. Perversis dura, honestis vero dulcis est, 2. Necessaria est vitiosis, ut pateat janua caelestis, 3.

Divitiae incitant ad superbiam, 28.
Domestici nostri qui sint, 11.

S. Dorotheus idem sentit in pancto gratiae et liberi arbitrii ac Valerianus, 74, n. 16.

E

Ebrietas humanum corpus gravans impedit iter ad caelum, 4. Principatum sibi vindicat inter cetera vitia, 9

Capitur, 27.
Eleemosynae necessitas, 22.

Elementa omnia disciplinae serviunt, 1.
Error communis et vulgatus quam gravis sit, 42, n. 8.

Eucherii lucubrationes laudantur ab Hilario Arelatensi, 33. Cognatus fuit S. Valeriani, 53.

Eucherius Lugdunensis concordat cum Valeriano nostro variis in locis, 74, n. 15.

Exsultare in Domino quid sit? 15.

F

Fama. Bonam famam negligere non debemus, 5.
Faustus Rhegiensis quantumvis Semi-Pelagianismi erroribus infectus, magno tamen in pretio habitus, 41, n. 2; 42, n. 7.

Fides. In fide consistit spes vincendi omnes difficultates, 23.

S. Fulgentii sententia de auxilio gratiae, etc., 39, n. 6.

G

Garatus Joannes quid in S. Valeriani homiliis carparet, 40.

Genua urbs Semi-Pelagianorum erroribus imbuta, 50, n. 18.

Gloriari in quo possumus, 10, 17. Quando oporteat, 16.

Gottescalcus monachus Suevionensis creditur auctor esse Praedestinatorum, 44, n. 4.

Gradus ad paradisum qui sint? 25.
Gratia volentes tantum salvat, 56, n. 3. Illam in nobis fieri per creationem contendebant antiqui scholastici, 53.

S. Gregorius Naz. in materia de gratia et libero arbitrio ejusdem sententiae est cum Valeriano nostro, 70, n. 7.

S. Gregorius Nyssen. in eadem materia sentit cum Valeriano nostro, 70, n. 6.

S. Gregorius M. *ibid.*, 75, n. 16.

Guilielmi Parisiensis perelegans doctrina de spiritualibus nuptiis, 55, n. 3.

Gula desideria castiget, qui Christo placere dispo-

nit, 27. *Vid.* Ebrietas. Effectus gulae recensentur, 27.

H

Haeretici quinam sint, 41, n. 1. Eis non in omnibus contradicendum, 53, n. 1. Per umbram sanctitatis simplicibus facum faciunt, 78, n. 2. Probitatis et sanctimoniae similes sunt, *ibid.*

Hierocles gentilis electionem bonorum in bonis esse, perfectionem autem eorum a Deo esse affirmat, 38, n. 5.
 S. Hieronymi cum Valeriano consensus in materia de gratia et libero arbitrio demonstratur, 73, n. 13.
 Hilarius Arelatensis laudat Eucherii lucubrationes, 33.
 Hilarius qualis ille fuerit, qui Semi-Pelagianos ad Augustinum detulit? 43, n. 2. Resolvitur, fuisse Hilarius Narbonensis episcopus, 44. Ejus querelae adversus Massilienses, 43, n. 7.
 S. Hilarius Latinæ eloquentiæ Rhodanus sentit cum Valeriano nostro, 69.
 S. Hildegardis agnoscit Dei esse perficere bona opera, quæ nos voluerimus, sicut Valerianus noster, 77, n. 21.
 Hostiam immaculatam exhibet, qui Domino fideliter servit, 3.
 Hugo Victorinus similia docet de gratia et libero arbitrio quæ Valerianus, 76, n. 20.
 Humilitatis utilitas exponitur, 20. Humilitas sancta quænam sit, 20. Illius effectus, 21. Ejus laudes, 27. Humillimus etiam arrogantia movetur, 28.

I

Ignorantia in rebus ad salutem non datur, 3.
 S. Ildephonsus conformis est Valeriano nostro in materia de gratia et libero arbitrio, 73, n. 16.
 Indictum sæculare quomodo contemni possit, 2.

J

Justificationem nostram ex Deo esse, non tamen sine nostra voluntate pulchre ex S. Augustino probatur, 60.
 Justitia nostra ex Deo est, 10. Coniunctam habeat bonitatem, 18.

L

Labor omnia exsuperat, 4. Est spes obtinendæ gloriæ, *ibid.* Etiam otiosis accrescit, *ibid.* Labor noster requiritur ad acquirendam gratiam, 37, n. 3. *Id per totum cap. 6.* Pulchra similitudine explanat S. Ephrem, 61. Egregio textu S. Augustinus, 62, n. 7. S. Macarius, 58. Laborare nos vult Deus, ut nostra quoque sit victoria, 63.
 S. Laurentius Justinianus libero arbitrio et gratiæ tantum tribuit, quantum Valerianus noster, 77, n. 21.
 Lerinense monasterium plana magnorum montium altitrix, 33, n. 6.
 Lex Christiana amara est dulcis, 18. Legem Christi qui impleat, 19.
 Libertas. Omnis homo ad libertatem vocatus, 3.
 Lingua indisциплиata multum impedit viam vitæ, 4. A. ejus insolentia describitur, 7. Remedia prescribuntur, 7. Ejus vulnera sunt insanabilia, 8, 40. Silentio frenanda, 8, 23. Quinam loquantur, quive taceant, 8. De otiosis verbis reddenda est ratio, *ibid.* et 9. Otiosum verbum quid sit? *ibid.*
 Lugdunensis Ecclesia, quid de auxilio gratiæ et viribus naturæ senserit, 39, n. 6. Eiusdem Ecclesiæ opinio de auctore Prædestinatorum, 44, n. 4.
 Luxuria impedit iter ad cælum, 4.

M

S. Macarius Ægyptius sentit cum Valeriano nostro in materia de gratia, 69, n. 3. Illius egregia prorsus similitudo, quomodo homo peccato mortuus bonum agere possit, 38.
 Machabæorum mater laudatur, 25. Eorum pugna describitur, 25.
 Manus abscindere quid sit? 10.
 Marcus Eremita concors est doctrinæ Valeriani nostri, 73, n. 17.
 Martyrium ingens bonum, 21, 22, 24, 40. Subire possumus superatis vitiis, 22. Martyrii corona paucis debetur, 24. Martyrum reliquæ a longinquis terris requiruntur, 24. Eorum corpora in summo honore habita, 24.
 Massiliæ præmissis ortæ sunt scintillæ Semi-Pelagianismi, 44, n. 3.
 Mater quænam vere amet filios suos? 26.
 Maxentii Joan. dogma de auxilio gratiæ et viribus naturæ, 39, n. 6.
 Medicus quem æger decipit difficulter sanat, 6.
 Mendacia jocosæ lædunt animam et injuria proximum afficiunt, 9. Magnum quandoque excitant incendium. *Ibid.* Remedium contra illa, 10.
 Mendicitatis pars est pecunias in secreto possidere, 12.
 Miserentis est Dei, quid sit, seu splendida interpretatio S. Joan. Chrysostomi in illa verba S. Pauli: *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei*, 76, n. 7.
 Misericordia opus est, ut nobis pateat regnum celeste, 10, 76. Ejus gradus sunt varii, 11. Multiplices fructus recipiat, 12. Non respicit personam, 12. Sit spontanea, *ibid.* Sæpius exercenda, 15. *Vid.* Pauper.

Molanus Joan. primus expunxit Faustum Rhegiensem ex Martyrologio Gallicano, 41, n. 2.
 Mors sanctorum pretiosissima, 21.
 Muto os aperire quid sit? 33.

N

Naufragium patitur qui pondere et mensura utilit iniqua, 29.
 Navigationes amore lucri suscipiuntur, 28.
 Negligens omnibus periculis subjacet, 27.
 Nuptiæ spirituales in quo consistant, 33, n. 3.

O

Ocnos erueri quid sit? 10.
 Odia multis criminibus incusantur, 17. Quomodo vitari queant? 18.
 S. Optatus Milevitanus sentit in materia de gratia et libero arbitrio cum Valeriano nostro, 70, n. 4.
 Origenes in materia de occursu gratiæ et voluntatis sentit cum Valeriano nostro, 68, n. 2.
 Osculari manum suam quid sit? 66, n. 4.
 Otiosa verba, *vid.* Lingua.
 Otiosis non dantur præmia, 4.

P

Parasitorum mores describuntur, 15.
 Parcus charitatis quis sit? 33. Ejus allucinationes in S. Valeriano, 33, n. 7. Ejus argumenta, quæ evincere conatur S. Valerianus fuisse Semi-Pelagianistam, 37, n. 2.
 Patientia quibusdam ignavia vocatur, 17.
 SS. Patres non omnia ubivis dicunt, 77, n. 21. Sanctitatis titulo gaudent, etiam pravis nonnunquam dogmatibus adhæserint, 78, n. 3. Ad eorum definitiones in dubio confugiendum, 68, n. 1. *Aliquorum speciosa encomiata recensentur in Apologia Raynaudii toto capite nono.*
 Pauperes etiam tenentur erogare eleemosynam, 14.
 Illis statim beneficiendum, 7, 14. *Vid.* Misericordia.
 Peccator quomodo bonum agere possit egregia similitudine declaratur ex B. Macario, 38.
 Pecuniæ quomodo continentur mortuos avaros et misericordes? 29. *Vid.* Cupiditas.
 Pelagius gratiam sanctificantem aperte non sustulit, 31, n. 20. Ejus scripta receusentur, 33, n. 2.
 Semi-Pelagianismus in quo consistat, 43, n. 2; 46, n. 8. Summa hujus erroris, 49, n. 17. Cur Massilienses dicti? 50, n. 18. Quæ falso Semi-Pelagianis affligantur? 37, n. 20.
 Perficere, seu Perfectio in quo consistat, 62, n. 8.
 Perfidia semper clausam creditorum januam invenit, 3.
 Pœnas luit, si frequenter judicii illuserit, 6.
 Perseverantia donum est gratia Dei, nec viribus nostris obtinetur, 67, n. 6.
 Philo quid de auxilio gratiæ senserit, 38, n. 3.
 Philotheus Constantinopol. in materia de gratia et libero arbitrio tuetur sententiam Valeriani, 76, n. 19.
 Pœna temporalis quos non affligit, æternum damnatur, 2.
 Penitentia necessaria vitiosis, 3. *Vid.* Disciplina.
 S. Pontius M. Cæmelliensis, 34.
 Prædestinatorum hæresis unde et quando orta, 44, n. 4.
 Promissa negasse est inimicitias dixisse, 3. Melius est non promittere, quam promissa non servare, 6. Illa invito solvens nihil præstat, 6.
 Prosperi querelæ adversus Massilienses, 43, n. 6.
 Proximus noster quis sit, 18.

Q

Quadragesima sola contenti ne simus, 26. B. finita ea non est redeundum ad vitia, quæ durante illa cessarunt, *ibid.*

R

Rabanus eodem modo disserit de gratia et naturæ viribus, quo Valerianus noster, 76, n. 2.
 Religionem non habet, qui studet sæculo, et plus præsentis vitæ quam futuræ, 6.
 Richardi Victorini doctrina de nuptiis spiritualibus, 33, n. 3.
 Rupertus eodem modo disputat de gratia, etc., quo Valerianus noster, 77, n. 2.

S

Sacrificium acceptabile est bonitati et misericordiæ subdere, 6.
 Salviani sententia de Martyribus, 40.
 Saphira et Ananias fraudulentè agentes graviter puniuntur, 6.
 Sancti titulum non meretur, qui Ecclesiam Catholicam sponte deseruit, 78, n. 2 et 3. Sancti titulo omnes ultra

Christiani condecorabantur, 79, n. 3. Etiam muta animalia et res inanimata, *ibid.* Etiam hæretici et de fide suspecti, *ibid.* Etiam idololatæ, *ibid.* Defuncti passim, 80, n. 5. Sancti quomodo margaritis similes, 53. Eorum facta ante oculos ponenda, 23.

Scoti Joannis propositio de auxilio gratiæ et viribus naturæ ab Ecclesia Lugdunensi rejicitur, 39, n. 6.

Seneca quid de auxilio gratiæ senserit, 38, n. 5.

Sententia secularis magis est ad confusionem quam ad absolutionem, 2.

Servus utilis non est, qui feriatis dies ad hoc expectat, ut dormiat, 26.

Silentium laudatur, 17. *Vid.* Lingua.

Soliloquiorum auctor saltem maxima ex parte est S. Anselmus, 66, n. 2.

Spectacula quænam hominem Christianum decedant? 15.

Strabus Fuldensis eadem habet de gratia et viribus naturæ quæ leguntur apud Valerianum, 76, n. 18.

Superbi sunt non solum divites, sed etiam pauperes, 21.

Superbia est ubi negligitur disciplina, 1. Gravat hominem ad superiora tendentem, 4. Superbiæ vitium carpitur, 20.

Suspicio non facile habetur, nisi ab eo, qui ejusdem vitii reus est, 77, n. 22. Cavendum ne falsis de nobis suspicionibus locus detur, 5.

T

Templum Dei quando simus? 16.

Terrenis debet renuntiare, qui vult coelestibus mandatis satisfacere, 5.

Tertulliani sententia de Martyribus, 40, n. 8.

Testamenta quomodo cupiditas impugnet? 28.

Textus truncare aut e medio avellere quid mali exinde sequatur, 67, n. 6.

S. Thecla inter flammam pudicitiam custodit, 28.

Theophilactus nihil aliud scripsit de gratia et voluntate nostra, quam Valerianus noster, 76, n. 18.

Thesaurus ubi reponendus? 11.

Tinea vermis est invidiæ et avaritiæ, 11.

V

S. Valerianus. Ubi ejus sedes? 34. Vixit sub annum Christi, 430, 34. Plures fuerunt Valeriani Gallorum episcopi, 34. Natione Gallus fuit, *ibid.* Eucherii cognatus fuit, 35. Illustri genere ortus, 35. Ante episcopatum monachus, 35. A. B. An conjugatus fuerit, *ibid.* Habetur pro S. Valerio Lerinensi, 35. A Semi-Pelagianismo immunis est, 57 et n. 1, etc. Enumerantur quædam loca, e quibus Nicolaus Chichon probare contendit S. Valerianum fuisse Semi-Pelagianistam, *ibid.* A Semi-Pelagianismo penitus abhorruit, 51, n. 1. Sancti titulo jure gaudet, 77, per totum cap. 10.

Velle quomodo in nobis sit, 64, n. 12. Quid significet, 65, n. 14, 15 et 16, ac per totum cap. 8.

Verba otiosa. *Vid.* Lingua.

Via angusta est ad cælum et spatiosa ad infernum, 3, 4. Quare hæc frequentius et illa rarius curratur, 5. Quodlibet in angustiis impedit, 5. Via mortis qualis sit? 4. Viæ multæ sunt, per quas venit ad gloriam, 35.

Virtus tendit in ardua, 4. Non sine adiutorio Dei comparatur, 15. Magna in minoribus semper experimentum capit, 24.

Vita nostra ita sit lucida, ut sit omnibus nota, 5.

Voluntarium. *Vid.* Arbitrium.

Voluntas quid possit ostenditur ex Eucherio, 53, n. 3. Ex S. Augustino, 56, n. 3. Ex S. Ambrosio, *ibid.* n. 4. Ex aliis multis SS. Patribus, *ibid.* Per totum illud cap. 6. Ex S. Prospero, 60, n. 3. Velle et Nolle nostrum esse diserite probat S. Joann. Chrysostomus, 61.

INDEX RERUM IN OPERA S. NICETÆ.

Numeri in hoc indice paginationem indicantes respondent numeris in textu crassiori caractere impressis, a col. hujus vol. 875 usque ad 0000

A

Abrenuntiationis formula ante baptismum, non eadem ubique priscis Ecclesiæ sæculis, 45. Deerat pompæ vocabulum in Aquileiensi formula, S. Nicetæ Aquileiensis ætate; quod tamen ipse addidit in ejusdem formulæ explicatione, 45. Unica, duplex, triplex, et quadruplex obtinebat renuntiatio, juxta rerum ac verborum divisionem, et juxta Ecclesiæ morem, 50. Duplex obtinebat renuntiatio in Ecclesia Mediolanensi, S. Ambrosii ætate; et, ut videtur, etiam in Aquileiensi, 50, 51. Abrenuntiatio fiebat olim a competentibus, non modo proxime ante baptismum, sed etiam scrutiniorum tempore, ante Symboli redditionem, 199, 200. *Vid.* Pompæ.

Abrenuntiatio in baptismo factarum recordatio frequens apud Patres, ad Christianorum animos in officio continentendos, etc., 255.

Acclamationes, seu apprecationes, in sepulcralibus inscriptionibus, 78. Defenditur interpretatio Fontanini acclamationis *In sæcula* in sepulcrali inscriptione sacræ virginis Columbæ, 78, 79.

Adelphus, seu Delphinus, episcopus Aquileiensis post Augustinum, eximii laudibus celebratus fuit coram populo Ravennatensis, et eodem præsentæ, a divo Petro Chrysologo: et nihilominus sanctitatis cultum nunquam habuit post mortem apud Aquileienses, 217.

Adeodatus, Romanæ Ecclesiæ diaconus, Romam secum probabiliter attulit S. Nicetæ opusculum de *Symbolo ad competentes*, 57. Ex hoc fortasse quidam sæculi exemplari eductum fuit apographum Ghisianum sæculi decimi quarti, 57, 58.

Africana Ecclesia. Magnus episcoporum numerus in Ecclesia Africana, quarto et quinto sæculo, tum ex parte catholicorum, tum ex parte Donatorum, 104. Multi tamen ex his inter catholicos probantur fuisse mere auxiliares sedium vetustiorum, 103, *seqq.* Abusus in his; quibus consultum fuit, et a conciliis Africanis, et ab apostolica sede, 107, 108.

Alexandrina sedes. Alexandrini episcopi potestas, ex Nicæno canone 6, in omnes Egypti, Libyæ, atque Pentapolis Ecclesias, 105.

Allatus Leo de Nicetis diatribam elucubraverat, quæ intercidit, 177.

S. Ambrosius. Ejus de renuntiatione in baptismo facta

monitiones; unde renuntiationis formula in Mediolanensi Ecclesia tunc vigens eruitur, 50. Aquileiæ ordinationem episcopalem contulisse perhibetur S. Chromatio Aquileiensi episcopo, 128. S. Ambrosii libris de Fide et de Spiritu sancto sociatus invenitur sexto sæculo atque undecimo S. Nicetæ Aquileiensis liber de Fide, quem Gennadius memorat, quemque nos desideramus, 192, 193. Doctor virginitatis S. Ambrosius ab eruditissimis appellatur, 235. Illius libri de virginittatis argumento coalescent ex sermonibus ab ipso habitis super hac re, 228. Medium quendam statum inter beatitudinem et damnationem in futura vita non admisit, 280, 283.

Anastasius quidam episcopus, in bulla Stephani papæ II, anni 753, dicitur primus episcopus diocessanorum sanctæ sedis apostolicæ, 98.

Aquileiensis æger multa et sæpe passus est, quarto et quinto sæculo, bellorum causa, 128, 129, 130. Maxime vero ob Barbarorum in Italiam adventum; quibus, omnium Italiae primus, aut semper, aut fere semper patuit, *ibid.* Barbari, qui sub Odoacre tertiam terrarum Italiae partem obtinuerunt, tertia quoque proculdubio, et fortasse plusquam tertia, Aquileiensis agri donati fuerunt, 163.

Aquileiensis Ecclesia. Hujus Ecclesiæ veneratio erga epistolam S. Leonis papæ ad Flavianum, 28. Aquileiensis Ecclesia, Italicarum omnium prima, circa annum 369, in S. Valeriano episcopo, metropoleos honore aucta fuit, 60, 130. Aquileiensis cleri celebritas, quarto et quinto sæculo, 74. Intra Aquileiensis Ecclesiæ fines, Romaniana Gennadii civitas, 89, 90, 91. Aquileiensis amplissima diocesis pars fuerunt, ad exitum usque sæculi sexti, Ecclesiæ Concordiensis et Caprulanæ, 95, 96. Alia quoque episcopales Ecclesiæ in Venetia maritima; quæ partim adhuc perseverant, partim evanuerunt, pars olim fuerunt ejusdem Aquileiensis Ecclesiæ, 96. Celeberrimum Aquileiense concilium anni 381, sub S. Valeriano episcopo, 111. Quam late patuerit Aquileiensem episcoporum cura priscis Ecclesiæ sæculis, 118. Nonnulla de sacræ sedis Aquileiensi sub Fortunatiano et S. Valeriano episcopis: et num hæc cathedræ, more nostrarum, dici posset? 127, 128. Num Aquileiensis urbs fixa esset Aquileiensem episcoporum sedes, ac veluti eorum residentie locus? *ibid.* Multas ab Aquileiæ urbe secedendi causas habuere post S. Valerianum Aquileienses episcopi, 128, *seqq.* Aquileienses episcopi, sæculo

octavo et nono, dicti fuerunt episcopi Forojulienses, et Aquileiensis Ecclesia dicta fuit Ecclesia Forojulensis, a diuturna sede quam habuerunt Aquileiensis episcopi in civitate Fori-Julii, 135, 154.

Intra fines diocesis Aquileiensis, quarto et quinto saeculo, pagani non pauci exstabant, qui zelum episcoporum Aquileiensium exercebant, 137, *seqq.* Immo in ipsa Aquileia urbe aderant, 146. Nulla quoque propemodum erat haeresis, contra quam Aquileiensis episcopus dimicare non posset, atque etiam deberet, ob Aquileiae conditionem, quae commercii causa, veluti centrum erat unionis totius orbis; Occidentalis nempe atque Orientalis, 160. Non officit celebritati Ecclesiae Aquileiensis, quod multi variis haeresibus inquinati, et Aquileiam venissent, et in Aquileiensis etiam dilutione commorarentur, 161. Contra Arianorum errorem peculiaria habebant rationes agendi, et frequentes etiam occasiones, Aquileiensis praesules, 162, *seqq.* Quinto vero saeculo, quo Aquileia, aliaque clarissimae urbes excisae fuerunt, et quo Occidentale imperium demum occubuit opera Barbarorum, apud quos omne errorum genus dominabatur, nulla propemodum erat haeresis, contra quam Aquileiensis episcopi instituerent aciem non deberent, 163, *seqq.* Apud viros ecclesiastici ordinis Aquileiensis provinciam habuit quidem accessum, vel ab initio saeculi quinti haeresis Pelagiana, 167. Ad episcopum Aquileiensium exstet epistola S. Leonis papae, super suspectis de haeresi Pelagiana, prophyetis et diaconis, et diversi ordinis clericis, *ibid.*, et 168. Hi vero quidam erant, ex epistola S. Leonis; non autem plurimi, ut Norisius assererat, 170. At S. Nicetæ Aquileiensis tempore, nulla Pelagianismi labes in Aquileiensi Ecclesia, 170, *seqq.* Vide Pelagianismum, et Pelagianismum. Quinam essent comprovinciales antistes metropoles Aquileiensis, S. Nicetæ Aquileiensis aevi? 183. Aquileiensem Ecclesiam humerito notat Muratorius, quasi nimium fuerit liberalis in episcopis suis sanctitatis cultu donandis, 216.

Aquileiensis Ecclesiae ritus peculiaris in divinis officiis peragendis abrogatus fuit anno 1506, 223. Recensentur veteris Aquileiensis ritus Missalia tria typis edita, et Ritualis liber, cum eorum Calendaris in fronte positus, *ibid.* Absunt ab his omnibus Liturgicis libris Aquileiensis Ecclesiae sanctorum Aquileiensium episcoporum nomina, Valeriani, Chromatii, atque Nicetæ, *ibid.* Rationes afferuntur huius defectus; et cultus nihilominus astruitur trium horum sanctorum in Aquileiensi Ecclesia, 225, 236.

Vigiliarum sacrarum usus vigeat in Aquileiensi Ecclesia S. Nicetæ ætate; qui etiam harum vigiliarum lucem memorat, 242. Cantus quoque hymnorum meminit S. Nicetæ, qui in sacra Liturgia obtinebat; et lectionum celestium quæ habebantur, *ibid.*, et 245. Numquid in Aquileiensi Ecclesia, S. Nicetæ ætate, usus libelli, qui nomen Comes, pro sacris lectionibus Scripturarum? 245, 244.

Aquileiensis Ecclesiae Symbolum. Vide Symbolum Ecclesiae Aquileiensis. Formula abrenuntiationis in Ecclesia Aquileiensi, S. Nicetæ episcopi tempore. Vide Abrenuntiationis Formula. Virginitas sacrarum institutum et disciplina in Ecclesia Aquileiensi. Vide Virgines Sacrae, et Monasterium Virginitatis. Auxiliarium episcoporum monumenta in Ecclesia Aquileiensi. Vide Auxiliares, seu Auxiliarii episcopi. Suffraganeæ Ecclesiae, et suffraganei episcopi Ecclesiae Aquileiensis. Vide Suffraganeæ Ecclesiae, et Suffraganei episcopi.

Aquileiensis urbs. Huius urbis laudes, ex veterum testimoniis, brevi sermone congescit Nicolaus Madrisius, 47. Multis probatur instructam eam circo fuisse, tum ante Attilianam cladem, tum etiam postea, 46, *seqq.* Celebre Jovis templum habuerat, et Capitolium; collegium Augustalium; Decurionum ordinem, splendidissimum appellatum; et consules, *ibid.* Theatris quoque non caruit, et fortasse neque amphitheatro, 48. Per Attilianam cladem non ita excisa fuit Aquileia, ut solo aequata fuerit majora et solidiora ædificia, quemadmodum circus erat, atque theatra, 49. Romanitatem, seu Romanam civitatem dictam aliquando fuisse Aquileiam, scripsit Baronius, 85. Huius tamen De Rubens, alique assensum non præbent, 87. Illustrari nihilominus aliquatenus posset, etsi non defendi, Baronii opinio, etiam in hac litterarum luce, *ibid.* Aquileiensis urbs, in qua tyrannus Maximus se receperat, obsidionem ab exercitu Theodosii Magni passa est anno 388, 128. Iterum obsessa fuit et capta anno 424, aut 425, ab exercitu Theodosii Junioris, quod ipsa stare pro Joanne tyranno, 130. Anno denique 452, ab Attila Hunnorum rege obsessa, capta, atque excisa fuit, *ibid.* Aquileiae conditio, respectu habito ad commercium, tum S. Nicetæ ætate, tum etiam antea, 160, 176. Triennialis Aquileiae obsidio ab Attilae exercitu, communiter ab eruditissimis rejicitur, 182. Aquileiae status post Attilianam cladem iterum inquiritur, 211. Eruditum sententiæ super hac re, ex veterum testimoniis, 212.

Archiepiscopi titulus in praesulibus metropolitanis usurpanti coepit in Occidente post saeculum quintum; et saeculo octavo communissimus factus apparet in universa Occidentali Ecclesia, 39. Huius tituli in Occidente nullum exemplum in monumentis sinceris saeculi quinti, 60.

Arianismus, et Ariani. Arianismus impugnatus S. Nicetæ in *Symboli Expositione*; tacito tamen Arii, seu Arianorum nomine, 40. Non statim ab ortu Arianæ haereseos Ariani homines constituerunt pseudo-ecclesiam a catholica separatam, 41. Hoc tantummodo fecerunt post concilium Sardicense, et conciliabulum Philippopolis, 42. Aquileiensis episcopi sæpissime habuerunt, cur contra Arianismum aciem instituerent, 162. Ariani, etsi non ab initio, postea tamen abusum admissum relapsi accedentes ad se, 164.

S. Athanasius, Alexandrinus episcopus, Aquileiae hospes fuit Fortunatiani episcopi Aquileiensis, ibique sacris interfuit, 128. Hic fuit qui ex Oriente in Occidentem monasticam utriusque sexus disciplinam aut iniecit, aut certe reddidit commendabiliorem; quique fortasse Aquileiensi episcopo auctor fuit, ut virgines sacras ibi degentes in unum cogeret locum, etc., 246.

Attila Hunnorum rex, Aquileiam obsedit, cepit, expulsi, incendit anno 452, sedente in Aquileiensi episcopali sede Secundo, 130. Vide Aquileiensis urbs.

Augustinus, episcopus Aquileiensis, S. Chromatii successor, auctor probabilior, aliqua saltem ex parte, sermonis 242 in appendice Augustinianorum Operum ultimas Maurinorum editionis, 64. Hic Augustino Aquileiensi, non vero S. Augustino Hippoensi, oblatum fuit libellus ille Fidei Pelagiana habet infectus, qui in appendicibus Augustinianis editus fuit, 65, 167. In præcitato sermone mentio est paganorum, qui forte moti essent eis qui audiebant, 145. Hic sermo est de Symbolo ad competentes; id est Symboli expositio secundum ordinem articulorum, prout tunc ait sanctorum Patrum expositiones, 153. Hic Augustinus, sancti et sanctitatis titulo vivens honoratus fuit; cultum tamen post mortem nunquam habuit, 216.

S. Augustinus, Hippo, episcopus. Ex quodam ejus sermone ad competentes, arguitur quale esse poterit argumentum libelli primi S. Nicetæ, similiter ad competentes, qui desideratur, 187. Ejus elogium de sacra virgine Demetriade ex clarissima Aniciorum gente, 236. Ejus textus in sermone de Symbolo ad catechumenos, perperam lectus a clarissimo Muratorio, 239, 240. Ejus peculiaris cura erga sacras virgines, 258. Ejus inquisitio super judicio extremo ultimum vivendum; num scilicet prævia morte, an absque morte, judicio sistendi sint, 266, usque 269. Ejus sententia de augmento beatitatis in justis, et tormentorum in impiis post resurrectionem et judicium, 278.

Aurilegi, seu aurilegii, quoniam sint? 175. Eorum industria communiter nota, 176. Et hic exemplum sumere poterat in sermone ad competentes etiam episcopus Aquileiensis; ac peculiari de causa, 176, 177.

Auxiliares, seu auxiliarii episcopi, priscis Ecclesiae saeculis, in majoribus diocesibus, 96, *seqq.* Dupliciter erant generis: alii apud primarios episcopos considerantur; alii in disita ac populosa diocesi loca mittebantur, 97. Auxiliares episcopi Romanorum pontificum, qui Romæ aderant, urbis Romæ, aut Romæ episcopi dicebantur: tria hujusce rei priorum saeculorum exempla, 97, 98. Posterioribus saeculis, auxiliares hi episcopi Romanorum pontificum, alio nomine donabantur; scilicet, episcopi dicebantur sanctæ sedis apostolicæ, 98. Horum auxilium episcoporum prioris generis exempla alia saeculi quinti in Ecclesia Constantinopolitana, atque in Antiochena, 99. Aliud ejusdem saeculi in Ecclesia Occidentali, extra Romam, et extra Italiam fines, 99, 100. Alterius generis auxilium episcoporum disciplina, ex canone Sardicensi, et ex chorepiscoporum instituto, 100, 101. Quid in Ecclesia Romana? 101. Quid in Alexandria? 105. Quid in Africana? 104.

Auxiliarium episcoporum in genere auctoritas, ex semetipsis, prorsus nulla: dicebantur enim solius nominis episcopi, et nulla civitates obtinentes, 99. Auctoritas auxilium episcoporum Romani pontificis, secundi generis, arcus admodum limitibus circumscripta erat, 103. Similiter episcoporum in regionibus Egypti, Libyæ, atque Pentapolis, quæ Alexandrino episcopo erant subjectæ, 105.

Auxiliarium episcoporum monumenta in Ecclesia Aquileiensi, 109. Primum ex Photii Bibliotheca, ubi duo eodem tempore viventes, et Aquileiensis episcopi nuncupati, Marcellus et Alexander, *ibid.* Expenditur sententia clarissimi De Rubens super hac re, *ibid.*, *seqq.* Alterum ex concilio Aquileiensi anni 581, ubi complures episcopi absque sede, 111, *seqq.* Ex quibus tres ad Aquileiensem Ecclesiam absque dubio pertinuisse videntur, 113, 114. Alii quoque verisimiliter ad eandem pertinebant; quia probabile est Aquileiensis antistes pluribus in locis pro-

primae amplissimae diocesis episcopos constituisse; atque ibi praesertim, ubi postmodum suffraganeae hujus primae sedis cathedrales Ecclesiae surrexerunt, 116. Vide Suffraganeae Ecclesiae, et Suffraganei Episcopi. Latissime olim legitur Aquileiensem episcoporum cura: pro qua auxiliorum episcoporum ope indigebant; tum scilicet eorum qui apud ipsos permanerent, tum etiam eorum qui in distantibus regionibus, ipsorum loco, mansione stabili praesiderent, 118. Id ostendunt etiam Acta quae ipsius Aquileiensis Ecclesiae exordia exhibent; et unde opinio roboratur originis suffraganeorum episcoporum ex auxiliariis primae aetatis, 119. Non abhorrebat ab Ecclesiae disciplina, quin immo consonum erat, quod episcopi mere auxiliares, tum Aquileienses, tum aliarum Ecclesiarum, assumerentur ad episcopatum totius diocesis cum opus esset, 122, 125.

S. Avitus Viennensis episcopus. Ejus sensus, et Opera adversus Eutychianum errorem, 53, seqq.

B

Bacharius monachus. Tria Gennadii errata animadvertit. cl. noster Franciscus Florius in unico Bacharii articulo, 83.

Baptismales Ecclesiae, seu plebanae. Ex modo, quo novae Ecclesiae Parochiales ortae fuerunt, atque oriuntur in dies, ex partibus avulsis ab Ecclesia baptismali sua plebana; modus conficitur, quo ortae olim fuerant etiam suffraganeae episcopales Ecclesiae primitivae intra sinum majorum dioceseon, et ex partibus avulsis ab episcopaliibus Ecclesiis matribus, 121. Vide Suffraganeae Ecclesiae.

Baptismatis sacramentum. Pro sacramento baptismatis institutum olim catechumenatus fuit; et quare? 186. Baptismi administrandi ritus, posteriori aetate inductus, quique nunc obtinet, compendium quoddam est ritus veteris; cum catechumenatus disciplina in sua integritate vigeret, 200. Exorcismorum, luminum, ac vestium candidarum mentio apud S. Nicetam, 212.

Barbarus Franciscus, patriarcha Aquileiensis. Hujus clarissimi praesulis merita indicantur erga Aquileiensem Ecclesiam, et cultum veterum sanctorum ipsius episcoporum, post invectionem in diocesi ac provincia Romanum ritum, 227, 228.

Baronius cardinalis Romanianus Gennadii civitatem Aquileiam dixit; et quare? 85. Nonnulli ex eruditissimis eidem consenserunt, *ibid.* Longe tamen plures eidem assensum negarunt; et qui? 83, 86. Baronii opinio, seu opinio fundamētum, etiam in hac litteraturae luce, si liberet, posset illustrari, et aliquo modo fulciri, *ibid.* Sed deserendum omnino videtur Baronio, in eo quod Romanianum Gennadii civitatem, ipsam voluit esse Aquileiam: defendendum vero, quod Romanianae civitatis nomine, ipsum S. Nicetam intellexit Aquileiensem episcopatum, 87. Defenditur quoque Baronius ab arbitrii imputatione, in eo quod ipse omnium primus in Martyrologio Romani emendatione memoriam inseruerit S. Nicetae Daci ad diem 7 Januarii, 222, 225.

Beati denominatio, titulus erat honoris, qui saeculo quinto passim dabatur etiam episcopis viventibus; necnon et insignibus doctrina ac pietate viris vita functis, quorum maxime exstarent Opera in Ecclesiae aedificationem, 60. Beati ac sancti denominatio in veteribus Martyrologiis, quomodo accipienda sit? 219, 220.

Belenus, celebre Aquileiense numen; ejus templum non procul ab Aquileia, sexto saeculo inclinate saeculo, adhuc exstabat, 147.

Benedictus papa XIV, in novissima Martyrologii Romani recensione, ubi supervacanea rescare sibi proposuerat, intactam reliquit mentionem S. Nicetae Daci ad diem 7 Januarii, a cardinali Baronio invectionem, 222, 225. Ipse prior in Martyrologium Romanum intulit nomen S. Siricii papae; et sanctitatem illius data opera demonstravit ex ejusdem epistolis, 225.

Bessi, Barbara gens, ubinam sit, S. Nicetae Daci aetate? 14.

Brunus Bruno, editor et illustrator Operum S. Maximi Taurinensis, quae Romae prodierunt anno 1784, varia Gennadii errata notavit, 82. Praeclare S. Maximum defendit in omissione processionis Spiritus sancti etiam a Filio; et rem totam ea occasione illustrat, 270.

Burnetius Thomas librum scripsit de Statu Mortuorum et Resurgentium, Londini editum anno 1726; quem Moratorius solidissime confutavit, 274, 275.

C

Candidae vestes. Candidas vestes Neophytorum memorat S. Nicetas, 242.

Canonici. Canonici nati metropolitanae Ecclesiae Aquileiensis exhibentur in monumentis Aquileiensibus saeculi

duodecimi ac decimi tertii. Quatuor ejusdem episcopi suffraganei, Concordiensis, Justinopolitani, Tergestini, et Emoniensis, 117, 235, seqq. Exempla aliorum episcoporum in Gallia et in Anglia, qui simul canonici erant aliarum Ecclesiarum, *ibid.* At canonicatus quatuor Suffraganeorum Aquileiensium indicare videtur antiquam horum episcoporum Aquileiensem originem; cum scilicet simpliciter auxiliares episcopi essent, in his ipsis fortasse locis constituti, ubi postea eorum cathedrales Ecclesiae erectae fuerunt, *ibid.* et 118.

Cantus. Usus cantus in Ecclesia Aquileiensi inter divina officia, S. Nicetae aetate, 243, 244.

Caprolensis, seu Caprolana Ecclesia. Nonnisi labente saeculo sexto haec episcopalis Ecclesia ortum habuit, quae prius Aquileiensis amplissima diocesis pars fuerat, 96.

Carnis Resurrectio. Cur Aquileienses addiderint vocem *huius* in Symbolo, ad articulum *Carnis resurrectionem*? 161. Vide Resurrectio Mortuorum.

Cassiodorus. Ejus testimonium de S. Niceta; ac praesertim de libello illius tertio de *Fide*, quem Gennadius memorat, quemque nos desideramus, 191. Tillemontii super hac re auctoritas et opinio, *ibid.*

Catechumenatus, et catechumeni. Pro sacramento baptismatis institutus olim catechumenatus fuit; et quare? 186. Catechumenatus varii gradus; quorum supremus erat competentium, *ibid.* Catechumenatus disciplina, prout antiquitus instituta fuit, in consuetudinem abiit post novum, aut certe post decimum saeculum in universa Occidentali Ecclesia, 200. Vide Baptismatis sacramentum.

Catenarum usum, ad viscera obstringenda, praescribit inter alia S. Nicetas Aquileiensis violatori suae virginis lapsum, 265.

Cathedrales Ecclesiae. Cathedrales Ecclesiae, quoad rei substantiam, nonnisi post Ecclesiae pacem ortum habuerunt; quoad usum vero hujus appellationis, longe etiam post Ecclesiae pacem, 124, 125. Cathedrales Ecclesiae, et fixae episcoporum sedes in locis ubi cathedrales essent constitutae, pari ubique gradu processerunt, 125, 126. Prima fortasse cathedralium ecclesiarum mentio in Ecclesiastica Pollitia, et legis episcopis factae manendi apud easdem, ad exitum pertinet saeculi quarti, 127.

Chorepiscopi, iidem ac episcopi auxiliares secundi generis, per varias dioceseon loco constituti; et, prioribus saltem saeculis, in veri episcopatus gradu positi, 101.

Chori sacrarum virginum, 238, seqq.

S. Chromatius Aquileiensis episcopus, Tractatus in Matthaeum, et agonothetas, et monetarios memorat, et stadium quoque; veluti res suis auditoribus notas, 47, 48. Dicitur aliquando fuit episcopus Romanus: sed potius Romanus aut Romanus dici debuerat, ex parte Plinii Romanio, uti conjiciebat De Rubens, 93. Aquileiae ordinationem episcopalem accepisse perhibetur a divo Ambrosio Mediolanensi episcopo, 128. Probabiliter ad portum Plinii Romanium secessit anno 400, quo Aquileiensis Ager, omnium Italiae primus, patuit Barbarorum copis, Alarico duce; ubi etiam cum moram fortasse traxerit diuturniorum, Romanus seu Romanus episcopus dici potuit, non autem Romanus, 129. Numerantur S. Chromatii successores in Aquileiensi episcopatu usque ad S. Nicetam, 130. Non pauci gentiles, Chromatii tempore, in Aquileiensi diocesi exstabant, 142. S. Chromatii nomen abest a kalendaris et Missalibus typis editis Aquileiensis ritus; et nihilominus astructur illius cultus in Aquileiensi Ecclesia, 225, 226. Hujus sancti episcopi nulla in Aquileiensi Ecclesia notae sunt, aut fuerunt, sacrorum cinerum Reliquiae, 229.

Circus. Multa de circo, de pompis, deque spectaculis quae in circo edebantur, Vide a p. 44 usque 50. Circi apud gentes barbaras non exstabant, 45. Multis probatur Aquileiam instructam circo fuisse, tum ante Attilianam cladem, tum etiam postea, 46, seqq. Quod Latini circo, Graeci stadium, vel agon vocaverunt, ac etiam hippodromum, 48. Populorum insania erga circenses ludos et spectacula theatrorum, etiam inter majores erramina, 49.

Claudius Mamertus, dictus antistes ordine in secundo a Sidonio Apollinari, id est, ut videtur, episcopos auxiliares, sancti Mamerti fratris sui, episcopi Viennensis, 99 et 100.

S. Clemens papa I. Ejus epistolae duae de Virginitate, seu ad Virgines, quae primum in lucem prodierunt anno 1752, etc., 230.

Clericus Joannes, de scriptorum stylo, 3.

Cluverii Philippi animadversiones ad locum Plinii de Romanorum portu et flumine, 90.

Codex Gennadianus San-Germanensis a Lequieno citatus. Vide Gennadius.

Codex Ghislaeus *Explanationis Symboli B. Nicetae Aquileiensis episcopi*, cujus auctoritatis censeri debeat? 56.

Codex Vindobonensis, unde ipsana habemus opusculum S. Nicetæ, quæ desiderantur, 175.

Codices Gennadiani duo Forojulienses, qui singulare ali- quid protendunt de Nicetæ Romaniano. *Vide* Gennadius.

S. Columba, virgo Deo sacra Aquileiensis Ecclesiæ. 76. Ejus inscriptio sepulchralis ab eruditis viris edita; atque a Fontanino Commentario quoque illustrata, 77. Nonagenaria obijt Opilione consule, id est anno, 453, ut Fontaninus iudicat, *ibid.* Defenditur hæc Fontanini sententia, 78, 79. Consecrata fuit hæc sacra virgo Columba a S. Valeriano episcopo Aquileiensi, ut idem conjicit Fontaninus, 246.

Competentes. Quinam antiquitus in Ecclesia competen- tes? 186. Quare dicti competentes Catechumeni baptismo proximi? *ibid.* S. Nicetæ Aquileiensis episcopi opuscula sex ad competentes singillatim recensentur, 187, *seqq.* Qui competentes apud Latinos dicebantur, illuminandi appella- bantur a Græcis, 188. Pleraque institutionis Christianæ ca- pita competentibus tradebantur, quæ aliis in inferioribus Catechumenatus gradibus constitutis non dabantur, 189, 190. Solis competentibus Symbolum fidei ab episcopo tra- debatur, addito sermone, etc., 198. Symbolum fidei com- petentes ipsi reddebant; et hæc redditionem sermo epi- scopi subsequerebatur, *ibid.* *Vide* Symbolum. Competentibus institutio plena atque perfecta non dabatur de Eucharistiæ sacramento: ingerebatur nihilominus aliquid, ne rudes omnino, post salutare lavacrum, ad sacram mensam acce- derent, 202, 203. Varia super hæc re, occasione opusculi sexti S. Nicetæ Aquileiensis episcopi, *ibid.*, 204. *Vide* Eucharistiæ sacramentum.

Communio. Communione nomine, viri docti intelligunt peccatorum absolutionem in canone Illiberitano xii, 285. Similiter in aliis quoque, ubi communio negatur quorum- dam criminum reis, etiam in exitu vite, 286. Hæc eadem vox, prisca temporibus, eodem sensu usurpata fuit, etiam post concilium Illiberitanum, 288.

Concordiensis Ecclesia. Concordiensium episcoporum, sæculo desinente sexto, seriem aperit apud Ughellum, et apud De Rubecis, episcopus nomine Clarissimus, 93. Ante id temporis Concordiensis diocesis erat pars amplissimæ diocesis Aquileiensis, 93, 96. Non suppetit ratio, qua Lau- rentius ille episcopus, cui Commentarium suum in Symbolum Rufinus nuncupavit, inter Concordiensis episcopos col- locet, 95. Concordiensis episcopi, in veteribus monu- mentis Aquileiensibus, exhibentur veluti Canonici nati Me- tropolitane Ecclesiæ Aquileiensis, 117, 293. Concordiensis episcopus, qui Concordiensis appellatur in publicis Actis, episcopus nihilominus vulgo dicitur Portus-Gruarii, ab episcopali fixa sede quam habet in civitate Portus-Gruarii, 153.

Concordiensis urbs. Hujus urbis erat Portus, ante Attilianam cladem, ipse Romaninus Plinii portus ad æstuarium situs, 91. Quis hodiernus Concordiæ status? 95. Ex hac urbe, ob antiquam ejus claritatem potius quam ex portu Plinii Romanio qui amplius non exstabat, aut ex portu Romanio novo qui recens erat, probabiliter nomen sum- psit, sexto cadente sæculo, Concordiensis episcopatus, Suffraganeus Ecclesiæ Aquileiensis, 123.

Cotelierius Joannes Baptista, omnium primus tribuit Ni- cetæ Gennadiano libellum ad *Virginem lapsam*, 5.

Credulitas, et credulus, quid sint in ore S. Nicetæ? 264. Frequens in Patribus, tum ante S. Nicetam, tum Nicetæ ipsius ætate, *credulitatis* vox, ad fidem veram significan- dam; ac præsertim internum fidei actum, *ibid.* et 265. Si- militer in Liturgiis Actis, ac signate Aquileiensis Eccle- siæ, *ibidem*.

Crines sacrarum virginum intonsas fuisse, quinto sæ- culo, apud Aquileienses, probat ea crinium amputatio quam S. Nicetas præscribit, inter alia Pœnitentiæ externa signa, virgini lapsæ monasterii sui, 261. *Vide* Virginitas, et Virgines Sacræ.

Cruis signum duplex, majus et minus. Conqueriebatur S. Nicetas de Christianis illis qui frontem ita capillis tege- bant, ut locum liberum non relinquerent eidem terendæ signo crucis, 53.

S. Cyprianus episcopus Carthaginiensis. Ejus peculiaris cura erga sacras virgines, 257, 258. Expensit ejus aucto- ritas super pœnitentiâ virginibus lapsis infligenda, 260.

S. Cyrillus Hierosolymitanus. Ex ejus procatheesi ad illuminandos, arguitur quale fuerit argumentum libelli primi S. Nicetæ ad competentes qui desideratur, et quem Præparatorium appellavit Trithemius, 188. Ex eodem quo- que accipimus qualis Ecclesiæ fuerit oeconomia in danda, seu Competentibus, seu neophytis, institutione de sacra- tissimo eucharistiæ mysterio. 202, 203.

D

Dacia. Daciæ duæ: alia Trajani dicta, trans Danubium, quæ etiam barbara appellata fuit; alia Aureliani, cis Danu-

bium, quæ etiam Romana, et nova, 9. Non in hac nova Da- cia, sed in veteri, barbara dicta, episcopatum gessit S. Ni- cetas Dacus. S. Paulini Nolani amicus, 10, *seq.* Daci Arctoi, quinam ex Paulino habendi sint? 12. Gens Scythica, 14. Daciam illam *mutam orbis regionem* appellat S. Paulinus, 13. Daci Cisdanubiani, Romanæ ditionis, et Romanæ origi- nis, dici non possunt barbaræ atque efferales gentes, 156. In hac Dacia Cisdanubiana, ubi Græci simul ac Latini sermonis usus erat S. Nicetæ Daci ætate, Latinus sermo nitidus, comptus, Latinus haberi non poterat, 155. In Da- cia vero barbara, ubi reapse Nicetas Dacus episcopatum gessit, Latini sermonis usus nullus tunc amplius esse po- terat, 155, 156.

Dandulus Andreas. Ejus de S. Nicetæ Aquileiensis epo- chis sententiæ expensæ, 181, *seqq.*

Dardania, ab Aureliano Novæ Daciæ addita fuit, 10. Dar- dania oriundus fuit S. Nicetas Dacorum episcopus, 12. Græca lingua Dardaniæ olim propria fuit: S. Nicetæ vero Daci tempore, Græca et Latina pariter ibidem in usu po- sitis, 155.

Demetrias, celebris virgo sacra, ex clarissima Anciorum familia: et quid de ea sancti Ecclesiæ Patres, Augustinus et Hieronymus? 236. Ab Aurelio Carthaginensi episcopo velationem virginitatis acceperat, 234.

Denis Michael, qui publici juris fecit fragmenta opuscu- lorum, quæ desiderantur, Nicetæ Gennadiani; hunc, non Aquileiensem episcopum judicavit, sed episcopum Daciæ, 175. Hujus Nicetæ sex fragmenta vulgavit ex codice Vin- dobonensi sæculi decimi, 175. Ut Nicetam hunc Dacum pro- baret, ex tertio *fragmentorum* speciosum eruit argumen- tum, *ibid.* Huic tamen fit satis, 175, 176.

Diphthongus. Diphthongorum ratio sæpissime posthabita in veteribus lapidibus, tum ethnicis, tum Christianis, 79.

Disciplina. Quid animadvertendum sit, dum disciplinam unius aut alterius sæculi, unius aut alterius ætatis, perpen- dimus ac nominamus? 127. Disciplina alicujus Ecclesiæ: arg- uat nequit ex uno simplici ac nudo facto; maxime si hæc disciplina aliena sit a disciplina aliarum, quæ circum eam sunt positæ, Ecclesiarum, 150. Ex priorum temporum dis- ciplina, quædam adhuc vigent; quædam alia sunt illius dis- ciplina vestigia; quædam etiam ex vetusta illa disciplina omnimode obsoleverunt, etc., 238.

Disciplina: rigor in re Pœnitentiali antiquitus vigeat, et maxime ex canonicis conciliis Illiberitani, 286. Quid S. Augustinus de durioribus quibusdam capitibus discipli- næ? *ibid.*

Dogmata fidei, quæ in aliqua sanctorum Patrum non sat- is explorata lucubratione traduntur, etsi non semper, sæpe tamen argumenta præbent firmissima ad judicandum de illius auctore, 21. Dogma de vera in Christo humanitate, quod B. Nicetas asserit, explicat, ac propugnat in *Symboli Explanatione*, argumentum præbet ad judicandum num S. Nicetas Dacus auctor esse possit Explanationis illius, 22.

E

Ecclesia, quid sit; et quam necessaria communio cum una catholica Ecclesia? 232.

Emonienses Ecclesia. Episcopi Emonienses, in veteribus monumentis Aquileiensibus, exhibentur veluti canonici nati metropolitane Ecclesiæ Aquileiensis, 117, 297.

Episcopi. Simpliciter episcoporum titulo in Occidente usi sunt etiam metropolitani episcopi ante sæculum sextum, 59, 60. *Vid.* Archiepiscopi titulus. Episcopali ordinatione fulgebant antiquitus omnes, ut pene omnes presbyterii episcopalis sacerdotes, 97. Persecutionum tempore, sta- tuebantur episcopi auxiliares ab antistite primario etiam in oppidulis et parvis locis propriæ diocesis, ad fidelium uti- litatem et consolationem; quod postea, pace Ecclesiæ da- ta, vetitum fuit, 110. Id vetabatur maxime canone 6 concilii Sardicensis, 100. Atque prohibitionem hanc confirma- vit, quoad Ecclesias Africæ, S. Leo magnus, 107, 108. Episcoporum longævæ ætatis exempla, 114. Quo anno æta- tis consecrari quis episcopus poterat, quarto sæculo decli- nante? 115. Multorum exempla, qui in juvenili ætate episcopalem consecrationem acceperunt, *ibid.* Episcopi minimorum etiam locorum, et simplicis quoque nuncupa- tionis, ab episcopis majoribus, et etiam a Romanis pontifi- cibus, nunquam filii, sed semper fratres appellati fuerunt, 122. Episcopi, ante pacem a Constantino datam, nullam habebant cathedralem ecclesiam propriè dictam, neque fixum residentie locum, 124, *seqq.* *Vide* Cathedralis Eccle- sia. Exempla episcoporum qui ante et post Ecclesiæ pa- cem, non ab aliquo eorum residentie loco, sed a regione in qua episcopatum agebant, appellati fuerunt, 126. Epi- scoporum officium erat Symbolum solemmiter tradere com- petentibus, et Symboli expositiones eisdem facere, 151, 152. Exstant sermones sanctorum episcoporum ad compe- tentes, qui titulum habent: *In traditione Symboli*, atque

etiam: In *Symboli redditione*, 198. In *Symboli redditione* habitus fuit ad competentes libellus, seu sermo 5 de Symbolo S. Nicetæ Aquileiensis episcopi, 199, 200. Episcoporum etiam officium semper fuit virgines consecrare, 234.

Episcopi auxiliares, seu auxilarii. *Vide* Auxiliares, seu Auxilarii.

Episcopi gentium, 11. Unus ex episcopis gentium, et quidem certæ Dacorum gentis, fuisse videtur S. Nicetas Dacorum episcopus, et S. Paulini Nolani amicus, *ibid.* Alii episcopi gentium, sed non certæ gentis; qui Romæ auxiliares episcopi erant summi pontificis, et Romæ, aut urbis Romæ episcopi dicebantur, 97.

Eucharistia sacramentum. Libellus, seu sermo sextus S. Nicetæ Aquileiensis episcopi ad competentes, qui titulum habet, *De Agni paschalis Victimæ*, videtur plane fuisse de SS. eucharistia sacramento, 201. Hujus sacramenti participes fiebant competentes, seu potius neophyti, post acceptum baptismum, eadem ipsa Paschatis nocte, *ibid.* Quamquam competentibus institutio non daretur plena atque absoluta de eucharistia sacramento, aliquid tamen eisdem ingerebatur, ne rudes omnino, post baptismum, ad sacram mensam accederent, 202, 203. *Vide* Competentes.

Eunomiani, Arianorum surculus, ad se accedentes iterum baptizabant; quem abusum Ariani omnes suos postea fecerunt, 164.

Eutyches, et Eutychiani. Eutyches archimandrita sæculo quinto contra veram in Christo humanitatem veterum hæreticorum suscitavit errorem, 25. Eutychen, et Eutychianos data opera impugnavit Nicetas seu Nicetas Gennadius in sua *Symboli Explanatione* cap. 4, non autem Eutychetis præcessores, *ibid.* S. Leonis Magni ætate, et S. Nicetæ Aquileiensis tempore, nondum Eutychetis sectatores peculiaria societates constituerant, et quamdam Pseudo-Ecclesiam a catholica distinctam, 40.

Evangelia quatuor, quarto Ecclesiæ sæculo, ab Ulila Gothorum episcopo in Gothicam linguam translata fuerunt, 159.

Exorcismi. Exorcismorum ante baptismum mentio apud S. Nicetam; et qua de causa adhibiti? 242.

Explicatio Symboli beati Nicetæ Aquileiensis episcopi, habita ad competentes, *Vide* S. Nicetas seu Nicetas. *Vide* Symbolum Apostolorum.

F

Farlatius Daniel, auctor Illyrici Sacri, agit *ibidem* de Dacis cis et trans Danubium, 9.

Faustus Reiensis. Ejus textus adversus Eutychetis errorem, assutus cuidam sermone sub nomine S. Augustini in appendicibus Augustinianis; conformis sensibus S. Leonis Magni in epistola ad Flavianum, 52.

Flea Carolus, primus notitiam præbuit eruditus anno 1790. Opusculi *Explanationis* Symboli S. Nicetæ in Bibliotheca Ghsiana latentis, 36.

Felix quidam, urbis Romæ dictus episcopus, sedente sancto Innocentio papa primo; et quare? 98.

Fidei integritas in omnibus articulis, ad salutem necessaria, 251. Fidei confessio ore prolata, jugiter est recollenda, 251, 252.

Filioque. Hæc particula ubinam primum Symbolo addita? 271. Antequam communiter reciperetur, multum allaboratum fuit; et quare? 272. Hæc vox *Filioque* a quonam primum in Italiam inducta legitur? 273.

Flaminia, id est flaminis uxor, flammeo assidue utebatur; et cur? 249.

Flammeum, seu Flammeus, quid? 249.

Flammeum conjugale. *Vide* Velatio Conjugalis.

Flammeum virginale. *Vide* Velatio Virginalis.

S. Flavia Domitilla virgo, a S. Clemente papa sacro velamine consecrata; et quare? 250.

Fletus oculorum, in textu evangelico. *Vide* oculorum fletus.

Florius Franciscus tria Gennadii errata notavit in unico Bachiarri articulo, 83. In duobus monumentis Ecclesiæ Aquileiensis sæculi duodecimi et decimi tertii vidit quatuor suffraganeos episcopos Aquileiensis sedis, canonicos natos metropolitane ejusdem Aquileiensis Ecclesiæ, 116, 117. In dissertatione de Martyribus Lugdunensibus luculenter probavit parocias illas Gallie, quas S. Irenæus Lugdunensis episcopus regebat, non a presbyteris curatas fuisse, sed ab episcopis, quibus idem S. Irenæus præerat, 120. Illius sermones indicantur quos habuit in nuptialibus festis sacrarum virginum, 235.

G

Gallicana Ecclesia, in epistola sua synodica ad S. Leonem Magnum, testabatur epistolam illius ad Flavianum habitam fuisse ab omnibus, atque memorie manditam, ut Symbolum fidei, 27.

S. Gaudentius Brixienis. Ex ejusdem Sermonibus intelligimus paganos et Paganorum cultum suo tempore existisse in Brixienti diocesi, maxime vero inter Rusticos, 142. Ejus tractatus, seu sermo de ratione sacramentorum, quem habuit ad egressos a fonte neophytos, 202, 204.

Gennadius Massiliensis, in libro, seu catalogo de Viris Illustribus, recenset Niceam Romaciænæ civitatis episcopum, 2, 185. Gennadius codex San-Germanensis a Lequieno citatus vocem exhibet Remesianæ, 18, 19. Gennadii libro de Viris Illustribus multum debemus, 81. In hoc tamen opere nimium favit Gennadii Semipelagianorum parti, cui erat addictus, *ibid.* Alia quoque menda in eodem opere notantur eruditi, 82. Ac præcipue operum S. Maximi Taurinensis nuperus editor ac illustrator, el. Bruno Brunius, *ibid.* Non unum, sed tria errata in unico Bachiarri articulo notavit el. noster Franciscus Florius in dissertationibus suis ad Bachiarri monachi opuscula, 83. Numquid igitur erravit Gennadius etiam in Niceæ seu Nicetæ articulo, dum illum Romaciænæ civitatis scripsit episcopum? *ibid.* Et vide Romaniana Civitas. In voce Remesianæ, quam habet Gennadius codex San-Germanensis, unicus idem est; nec videtur antefereendus omnibus aliis Gennadii codicibus quos novimus, et omnibus simul editionibus, quæ ex collatione codicum optime notæ factæ fuerunt, 88. Alii Gennadiani codices duo, alter Civitatis, alter oppidi Sancti Danielis, qui in voce *Romanianæ* aliam variantem exhibent, 88, 89, 180. Hi duo codices uniformiter singulare habent additamentum, seu potius censuram, ad libellum Nicetæ quantum *adversus Genethliologiam*, 193. Gennadii tamen fetus hoc additamentum seu censura non est, 196.

Genethliologia, quid sit; et quid genethliaci? 193. Genethliologia plurimum valuit apud gentiles, 194. Non pauci etiam ex iis qui Christianam religionem amplectebantur, genethliacis aures præbebant, *ibid.* *Adversus Genethliologiam* libellum ad competentes scripsit S. Nicetas episcopus Aquileiensis, 195. Antiquiores etiam Patres adversus genethliacorum nugacitatem styllum acuerunt; necnon et Christianorum principum leges, *ibid.* Egregius S. Zenonis tractatus ad neophytos, in quo profanitatem genethliacorum in instructionem convertit neophytorum, 195, 196.

Gentilitas, et gentiles. *De erroribus Gentilitatis* libellum scripsit S. Nicetas Aquileiensis; quia suo adhuc tempore, et in Aquileiensi ditione gentiles aderant, contra quos dimicare oportebat, 155, *seqq.* Multitudo gentilium in toto orbe Romano, quarto et quinto sæculo, 137. Quid in ipsa Urbe Roma? 158. Quid in Ecclesia Ravennatensi? 159. Quid in Taurinensi? 140. Quid in Brixienti? 142. Quid deinde in Aquileiensi? *ibid.* Hic vero expenditur Rufini auctoritas a cl. Zabao adducta, ut probaret gentilitatem in Aquileiensi Ecclesia non eguisse, Nicetæ tempore, diligenter impugnatione, 145, *seqq.* Etiam sæculo ineunte sexto in Ravennate urbe pagani erant, qui veterem idololorum cultum sequerentur, 147. Idem, eodem cadente quoque sæculo, Terracinae, non procul ab Urbe Roma, paganismus aderat; sicut etiam in Sicilia, Sardinia, et Corsica, 148.

Georgius Dominicus, editor Martyrologii Adonis, non bene opposuit epistolam S. Innocentii pape I pro astuendo S. Nicetæ Daci episcopatu in Romaniana civitate cis Danubium, 20. In dissertatione quoque historica de Cathedra Episcopali Setiæ, etc., non recte agnovit episcopales veras cathedras, et episcopos propriæ sedis ac veri juris, in tot Latii, et Campaniæ, et Tusciæ Suburbicariis minimis etiam locis, etc., 101, *seqq.* In suo Adonis Martyrologio iis adhaeret viris clarissimis, qui non probant S. Nicetæ Daci mentionem in Martyrologio Romano additam ad diem vii Januarii, 222.

Getæ, barbara gens, Gothi etiam dicti, ubinam siti Nicetæ Daci tempore? 14.

Gothi, seu Gothorum pars, ad Christianam fidem perducti; et quomodo? 17. Hinc Gothorum Ecclesia, et Ecclesiæ Gothicæ martyres, *ibid.* Gothorum Ecclesia ubinam sita? *ibid.* Gothorum episcopus Theophilus, qui Nicenæ synodo interfuit, *ibid.* Gothi Christiani in Romanas cis Danubium terras admissi, pagani trans Danubium permanentibus, 18. Gothi Ariani, *ibid.* In Gothorum gratiam, quarto sæculo, quatuor Evangelia in Gothorum linguam translata fuerunt, 159. Gothorum copiæ militares Arianismo fœdatis pluries quarto et quinto sæculo et Aquileiam, et Aquileiensem agrum occupaverunt, 165.

Gradus, insula in æstuario Aquileiensi. Sedente Augustino Aquileiensi episcopo, proceres Aquileienses Castellum in insulæ littore construxerunt, 150. In Longobardorum adventu, Paulus Aquileiensis episcopus in Gradum insulam se recepit cum Theasauris Ecclesiæ sue, 152.

Gratiæ divinae dona per Spiritum sanctum; et gratiæ necessitas ad salutem, 253.

S. Gregorius Nazianzenus. Num medium quemdam sta-

tum pro adultis admiserit in alia vita; ubi neque sit gloria, neque poena? 279, 282.

H

S. Helena, Constantini Augusti mater; quid virginibus Deo sacris, honoris causa, præstiterit? 236.

Helias, Aquileiensis antistes, sæculo sexto inclinante, templum quoddam paganorum in monasterium puellarum transmutavit, 74, 147.

S. Hermagoras, protoepiscopus Aquileiensis et martyr. Ejus Acta, quæ severius habita olim fuerunt a viris criticis, sincera postmodum judicantur alii; quibusdam exceptis sequi auctore additis interpolationibus, 119. In his protoepiscopus provinciæ Italiæ factus dicitur a beato Petro S. Hermagoras, *ibid.* Ad civitatem Tergestinam direxit presbyterum et diaconum; et per alias civitates similiter fecit, *ibid.*

Hieronymiana Martyrologia. Vide Martyrologia. Hierusalem dicebatur apud Hispanos, in monumentis ecclesiasticis, quævis ecclesia metropolitana, 87.

S. Hippolytus, episcopus Portuensis, et martyr, Romæ episcopus dictus invenitur; et quare? 97.

Honorati a S. Maria, de argumento a stylo petito sententia, 6.

Honorius Augustodunensis, de Scripturis Ecclesiasticis, loquitur de Nicea Romaniensis civitatis episcopo, 183.

Humanitas in Christo vera, sæculo quinto negata fuit ab Eutyeche archimandrita, sed eam ante Eutychen negarunt plures alii hæretici, 22, 23.

Hunni, Hunnorum gentis, e Scythia majori post Tanaim, adventus in Daciam Transdanubianam, 178.

Hymnus virginitalis, quid sit apud sanctum Nicetam? 216.

I

Illyberitani concilii canon 13, quid decernat de virginibus quæ pactum perdididerint virginitalis? 261. Ex hujus canonis disciplina probabiliter S. Nicetas sancivit suam virginem lapsam a Deo solo expectare debere remedium peccati, 283.

Imperium Occidentale occubuit, Barbarorum opera, anno 476, sancto Niceta Aquileiensem Ecclesiam regente, 164.

Indictionis nota in lapidibus, quam varie signata? 78, 79.

Italia Latina versio sacrorum Bibliorum. Hæc in Occidente obtinuit usque ad sancti Gregorii Magni ætatem; ac postea obsolevit, atque etiam interit, 6. Hanc nobis restituit, non sine ingenti labore, manentibusque hinc et illic lacunis, Petrus Sabatierius, *ibid.* Quid in hac veteri Latina versione in textu Evangelico: *Ibi erit fletus et stridor dentium?* 7.

Italia. Italiæ provinciæ protoepiscopus factus dicitur a beato Petro apostolo S. Hermagoras in ejus Actis, 119. Tertiam terrarum Italiæ partem obtinuerunt Barbi sub Odoacro rege, 165.

Januarius, unus ex episcopis absque sede, qui Aquileiensi concilio interfuerunt anno 381. Idem fortasse est, qui Aquileiensis postea episcopus fuit ante Secundum, proximum S. Nicetam antecessorem, 114. Difficultates ætatis exemplis et conjecturis solvuntur, *ibid.*, et *seqq.* Hujus Januarii Aquileiensis vigorem fidei S. Leo Magnus commendabat, *ibid.*, et 171.

Jovinus, archidiaconus Aquileiensis; deinde unus fortasse ex episcopis absque sede, qui anno 381 Aquileiensi concilio interfuerunt, 115.

Judicium extremum. Num senserit S. Nicetas ad judicium extremum venturos absque morte, eos, quos Christi adventus vivos repererit? 266. Quænam Græcorum Patrum opinio super hac re? *ibid.* Quid S. Augustinus, qui rem ex professo sibi proposuit enucleandam? *ibid.*, usq. ad pag. 260. Alii quoque Latini Patres, sancto Nicetæ contemporanei, id docuerunt quod Nicetas ipse docuisse videtur de judicio ultimum viventium, absque prævia morte, 269. Post S. Nicetæ ætatem, quamdiu hæc opinio perduraverit? *ibid.*, et 270. Num senserit S. Nicetas differendam esse iustorum gloriam, et impiorum penam usque ad extremi iudicii diem? 274-277.

Justinopolitana Ecclesia. Episcopi Justinopolitani, in veteribus monumentis Aquileiensibus, exhibentur veluti canonici nati metropolitane Ecclesiæ Aquileiensis, 117, 297.

K

Kalendaria. Recensentur Kalendaria Aquileiensis Ecclesiæ, edita in fronte veterum Missalium Aquileiensium, etc., 223. Kalendarium Aquileiensis Ecclesiæ sæculi decimi tertii vulgavit cl. Althaus in suo opere de Kalendaris, p. 227. Primum Aquileiensis Ecclesiæ Kalendarium Romani ritus typis editum indicatur, 227-228. Ex Kalendaris po-

tissimum particularium Ecclesiarum antiquitas coherere Martyrologia, 250. Vide Missalia.

L

Laurentius ille papa (hoc est episcopus) cui suum Rufinus nuncupavit Commentarium in Symbolum apostolorum, ad quam Ecclesiam pervenerit? 68. Hic probabiliter unus etiam fuit ex episcopis auxiliariis Ecclesiæ Aquileiensis, qui fortasse aut Concordiæ sederit, aut ad Portum Romanum pro episcopo Aquileiensi, 95. Vide Rufinus.

Lebrunius Petrus. Singularis hujus cl. viri opinio de Symbolo apostolorum quam refellit Muratorius, 210, 241.

Lectiones propriæ ad officium S. Nicetæ Aquileiensis episcopi, quas vulgaverunt agiologi Bollandiani, nullius auctoritatis sunt, et nullius unquam fuisse in Ecclesia Aquileiensi, 183.

S. Leo Magnus epistolam dedit ad S. Nicetam episcopum Aquileiensem, super variis necessitatibus Ecclesiæ ipsius, de quibus consultus fuerat, 9. Ad Flavianum episcopum Constantinopolitanum contra errorem Eutychetis, 21. Ad alios quoque super eadem re, *ibid.*, *seqq.* Celebritas et auctoritas epistolæ S. Leonis ad Flavianum; quæ veluti Symbolum fidei habita fuit, 27. Textus epistolæ ad Flavianum collatus cum textu Explanationis S. Nicetæ, 18, 29. S. Leo non sumpsi a sancto Niceta (qui datus fortasse fuerit), quæ habet in citato textu epistolæ ad Flavianum contra Eutychetis errorem, 37. Testimonia collegit S. Leo Græcorum et Latinorum Patrum, pro dogmate asserendo veræ in Christo Humanitatis, contra Eutychetis errorem; in quibus nihil omnino aliud Nicetæ, 38. Genædadi omisso gravissima in S. Leone Magna, 82. S. Leonis epistola ad episcopos Africanos; ubi de abusu multiplicandorum episcoporum in parvis obscuris locis, 107, 108. S. Leo aliquam scripturam proculdubio a S. Nicetæ Aquileiensis accepit super Ecclesiæ suæ necessitatibus, 157. Non erat vero cur S. Nicetas responsum daret epistolæ S. Leonis, 158. S. Leonis epistola ad episcopum Aquileiensem super suspectis de hæresi Pelagiana, 167, 168. Alia ejusdem ad Aquileiensem episcopum Januarii, 171. Disputationes eruditiorum super duabus epistolis S. Leonis, secunda nimirum ac decima octava, juxta editionem Balderini, et quid post rem disputatam inferendum? 170, 171. Expenditur epistola S. Leonis ad Aquileiensem episcopum S. Nicetam, 184. S. Leo explicatam mentionem fecit processionis Spiritus sancti etiam a Filio, 272. Quid de Macedonianis, et de peccato contra Spiritum sanctum? 290.

Lequienus Michael, auctor Orientis Christiani, exhibet nobis statum Christianæ rei in regionibus cis Danubium positus, S. Nicetæ Daci tempore, 16. Patetur S. Nicetam Dacum verbum Dei prædicasse gentibus barbaris trans Istrum consistentibus; et nihilominus eundem Remesianæ cis Danubium fidei episcopum, ex quodam codice Sangermanensi, quem citat, 18.

Libellus ad Virgillum lapsam, sancti Nicetæ Aquileiensis episcopi. Vide S. Nicetas seu Nicetas.

Liberius papa, beatæ memoriæ, Romæ, virginem consecravit S. Marcellinam, sororem S. Ambrosii; atque ea occasione allocationem habuit, quam nobis ipse S. doctor servavit, etc., 251, 253.

Lirutus Innocentius Maria, auctor Exercitationis, de sero metropoleon ecclesiasticarum Ortu in Occidente, 60. Et Italiæ dissertationis sopra a primi vescovi Caprulenisi, etc., 96.

Lirutus Joannes Josephus plura de duobus Niceis, seu Nicetis Aquileiensibus scripsit: sed pleraque audet, quæ a viris clarissimis non probantur, 179, 182, 183.

Litanie peculiare Aquileiensis Ecclesiæ, in quibus S. Nicetas invocatur, 180. Invocatur etiam cum S. Niceta, sanctus Valerianus et sanctus Chromatius, 226. Alia: litanie minores ejusdem Aquileiensis Ecclesiæ, id est minus prolixæ; a quibus absunt hi tres sancti Aquileienses episcopi, *ibid.*

Locus lucis, et locus caliginis, ubi animæ reservantur usque in diem iudicii juxta S. Nicetam; quid respice sit? Et num ipse senserit differendam iustorum gloriam et impiorum penam usque ad extremi iudicii diem? 274-279.

Lugdunensis Ecclesia, vel secundo sæculo, ad instar Metropolitane fuit, cum suffraganeis suis, sub sancto Irenæo episcopo, 120.

Lumina. Neophytorum lumina memorat S. Nicetas, 242. Lucem quoque sacrarum vigilarum, quæ perstringere oculos posset, 243.

M

Macedonii hæresis. Macedonianismus et Macedonianos impugnatur S. Nicetas in *Symboli Explanatione*, capite 9; tacito tamen Macedonii et Macedonianorum nomine, 40.

Probabiliter Macedonios indicare voluit etiam capite 7, atque contra horum errorem communire competentes suos, 290.

Macedonius quidam, dictus urbis Romæ episcopus, secunde S. Cornelio papa; et quare? 97.

Manichæi, et Manichæismus. Aderant in Italia Manichæi S. Leonis Magni ætate, qui anno 444 contra eos ad omnes Italie episcopos scripsit, 165. Quanta Manichæorum et Manichæismi impietas? 166. Quam severe habiti Manichæi ab ipsis principum legibus? *ibid.* In Aquileiensi episcopatu fortasse non deerant Manichæi, S. Nicetæ ætate, ob infelicem temporum conditionem, *ibid.*

S. Marcellina, S. Ambrosii soror, Romæ in basilica S. Petri virginitatis professionem emisit, die Natali Salvatoris nostri, 255. A beatæ memoriæ Liberio papa velationem tunc accepit; qui etiam allocutionem ad eam habuit, 254, 255.

Marcionitæ. Unum ex Marcionitarum erroribus vidit cl. Zabeus in verbis Euphanisii S. Nicetæ, cap. 4, non vero errorem Eutychnianum, 165.

Martyrologia. Testimonia ex Martyrologiis petita, de S. Nicetæ Aquileiensi episcopo, *Proleg.* S. Nicetæ sanctitas, et sanctitatis opinio in qua decessit, ex illius nominis inscriptione in Martyrologiis comprobatur, 217. Martyrologium omnium vetustissimum illud est quod S. Hieronymo tributum fuit, cuiusque duo aut tria prodire varie antiquitatis exemplaria, 218. Hieronymiana martyrologia paulo post obitum divi Hieronymi ortum habuerunt, 219. Ipsa nominis alicujus in Martyrologiis recensio, etiam absque ullo seu beati seu sancti titulo, satis testatur de illius individui sanctitate, *ibid.* Martyrologia antiquius coaluere potissimum ex Calendariis particularium Ecclesiarum, 250.

Matrones nobiles a S. Nicetæ memorantur in libello ad *Virginem lapsam*, quæ sacrarum virginum oscula in ecclesia petebant, 75.

Maximus, unus ex episcopis absque sede, qui Aquileiensi concilio interfuerunt anno 581, idem fortasse est, qui Aquileiensis postea episcopus fuit inter Adelphum et Januarium, 114. Difficultates, quæ ex ætate oriri possunt, exemplis et conjecturis solvuntur, *ibid.*, seqq.

S. Maximus Taurinensis. Ejus sensus adversus Eutychnianum errorem, conformes sensibus S. Leonis papæ in epistola ad Flavianum, et S. Nicetæ in Symboli Explanatione, 50. Gennadii erratum in S. Maximo Taurinensi, 82. Ex S. Maximi sermonibus intelligimus paganos non paucos eo tempore fuisse in Subalpinorum regione; et maxime inter rusticos in pagis et villis constitutos, 140, 141. S. Maximus in Homilia de Traditione Symboli explicatam mentionem non fecit processionis Spiritus sancti etiam a Filio; et quare? 270, 271.

Mazochus, canonicus. Ejus animadversio de duarum Messiarum linguis, 155. De sanctorum corporum inventione, a qua antiquitus sanctorum canonizatio sumebat initium, 229.

Mediolanensis Ecclesia. Hujus Ecclesiæ veneratio erga epistolam S. Leonis papæ ad Flavianum, 28. Mediolanensis episcopus S. Eusebius, sæculo quinto, ad Attilæ adventum, Mediolano aufugit cum clero et populo, etc., 151, 152. Idem fecit sæculo sexto S. Honoratus ad Longobardorum adventum; qui cum clero majori Ecclesiæ suæ Genuam perexit, ibique sedem fixit, etc., *ibid.*

Medium quemdam statum inter beatorum gloriam et damnatorum penas, num admisit sanctus Nicetas? *Vid.* Status medius, etc.

Metropolitana quælibet Ecclesia in Hispania, in monumentis ecclesiasticis, Jerusalem dicebatur, 87. Metropolitane ecclesiæ, veri nominis atque juris, sero in Occidente ortum habuerunt, 60, 120. Nihilominus, etiam ante ortum metropolitana, ad instar metropolitana fuerunt Ecclesiæ illæ majores, quarum antistes, auxiliares sibi episcopos, veluti suffraganeos, hic atque illic in propriis diocesis constituebant, 120.

Missalia Aquileiensis Ecclesiæ. Recensentur Missalia tria typis edita Aquileiensis Ecclesiæ, una cum Rituali libro, 225. Vetusta Aquileiensis Ecclesiæ Missalia et Calendaria veterem præ se ferunt Ecclesiæ morem; solos videlicet colendi Sanctos Martyres, festo die indicto cum peculiari officio et missa, paucis tantum decursu temporis, ipsæ celebrioribus inductis confessoribus, 226, 227. *Vid.* Calendaria.

Mœsia. Mœsie duæ superior et inferior. Ex partibus utriusque detractis, ubi sese invicem contingebant, Daciam suam novam Aurelianus imperator constituit, cui et Dardaniam addidit, 9, 10. Mœsia a Romanis Cereris horreum appellata, 13. In Mœsia superiori Latini sermonis olim unus fuit, in inferiori Græci; Latini vero simul ac Græci, S. Nicetæ Daci ætate, in his duarum Mæsiarum partibus,

quæ una cum Dardania novam Daciam constituiebant, 153.

Monasterium virginale. Monasterii virginialis mentio in libello *Ad Virginem lapsam*, 75, 244. Monasteriorum virginialium sub S. Nicetæ Daci cura, mentio nulla apud S. Paulinum Nolanum, *ibid.* Aquileiæ vero, S. Nicetæ Aquileiensis ætate, monasterium virginale existisse, plura sunt quæ suadent, 74, seqq. Elias Aquileiensis antistes, sæculo sexto inclinante, templum quoddam paganorum in monasterium puellarum transmutavit, *ibid.* S. Paulini patriarchæ Aquileiensis decreta in synodo anni 796 de Monasteriis puellarum, ac de eorum præcipue clausura, 75. Monasterium virginale Aquileiense, etsi fortasse dirutum in Attilana clade, fuit postea S. Nicetæ opera probabiliter restitutum, 80.

Iterum de monasterio virginali Aquileiensi, ejusque situ, 244. Quid de monasteriorum virginialium ortu in Occidente? 244, 245. Quid de monasterii virginalis Aquileiensis antiquitate? 243, 246. Quotiens virginibus sacris constabat sub S. Nicetæ monasterium virginale Aquileiense? 246, 247. Exempla monasteriorum virginialium numerosorum in Orientis partibus, in Ægypto, in Africa, in Palestina, 247. At non ita eodem tempore in Occidente, atque in Italia ipsa, *ibid.* Quid de monasterio virginali Bononiensi? *ibid.* Quid in Ecclesia Romana, immo et in ipsa urbe Romæ? 248.

Monasteria virginalia antiquitus sacras aedes proprias non habebant; unde virginibus necessitas prodeundi, ut sacris adessent, 255. Hæc tamen monasteria, ut plurimum, proxima erant sacris aedibus; ut probatur de Bethlehemitico, et ut conjicitur de Aquileiensi, 256. *Vide* Virginitas, et Virgines sacre.

Monasterium virorum, quarto sæculo, Aquileiæ exstabat; in quo Rufinus ac Hieronymus, alique viri spectatissimi floruerunt, 74.

Montanistarum error, quæ negabant Ecclesiæ facultatem peccata aliquot graviora dimittendi. *Vide* Novatianus.

Mulierum vanitatem in corporis cultu objurgat S. Nicetas, eamque graphicè describit, 54.

Muratorius Ludovicus Antonius. Aquileiensem Ecclesiam in merito inter eas enumerat, quæ, juxta illum, nimium liberales fuerunt in colendis Sanctorum titulo suis priorum sæculorum episcopis, 216. Egrege refellit opinionem Lebrunii de Symbolo Apostolorum a nemine prorsus per quatuor aut quinque priora secula scripto; sed non nihil et ipse allucinatus est, ex textu potissimum Augustini perperam lecto, etc., 240. Solidissime quoque confutavit, librum Thomæ Barretti, de Statu Mortuorum et resurgentium, etc., 275.

N

Nestorianismus. Eliam Nestorianismus impetitur a S. Nicetæ in *Symboli Explanatione*, sed post Eutychnianum, et paucis verbis, 61. Nestorianismus S. Nicetæ tempore non audebat se prodere, quia et catholicos et Eutychnianos habebat adversos, 62.

Niceas multos, Nicetas, Nicetos, Niceas, Nicetios, exhibent nobis Martyrologia Latine Ecclesiæ, Menologia quoque Græcorum, necnon et Kalendaria, 178.

Niceas Hypodiaconus Aquileiensis, de quo S. Hieronymus, non est Niceas seu Nicetas qui episcopus fuit Aquileiensis post Secundum, et qui a divo Leone Magno decretalem epistolam accepit, 55, 178. Proprium hujus Aquileiensis hypodiaconi nomen, non Nicetas, sed Niceas est, 179. Hic Niceas hypodiaconus, patria Aquileiensis fuit, 181.

S. Niceas, seu Nicetas, Dacorum episcopus, et S. Paulini Nolani amicus, non fuit episcopus civitatis Romaniæ, constitutæ in Dacia cis Danubium; sed episcopatum gessit trans Danubium, 8 seqq. Civitatis Romaniæ in Dacia cis Danubium nunquam meministi S. Paulinus Nolanus in prolixo carmine quod scripsit ad Nicetam redemptum in Daciam, 10. Fuit hic S. Nicetas in Dacia Transdanubiana episcopus apostolicus, et ex ordine eorum qui gentium episcopi dicebantur; atque a Romana sede fortasse illic missus, 11. Fuit et Dardania oriundus, 12. Meminit S. Paulinus gentium barbararum, quas S. Nicetas Dacens ad Christianam religionem perduxit; quæque non eis, sed trans Danubium sitæ erant, 12, seqq. S. Paulinus ita describit regionem et gentes ubi Nicetas suus episcopatum agebat, ut Daciam Transdanubianam et barbaras gentes in ea positas intelligamus; nullatenus vero novam Daciam Romanam et populos in ea degentes, 14, 15. Hujus Nicetæ Daci mentio et elogium in Martyrologio Romano ad diem 7 Januarii, 16.

Nova Dacia Cisdanubiana, S. Nicetæ Daci tempore, non egebat alicujus episcopi apostolici opera; et quia pagani barbari aut nulli aut pauci ibidem aderant, et quia episcopis propriis ac episcopalibus sedibus abundabat, 16. Et com-

tra in Dacia Transdanubiana, et paganismus inter illas gentes barbaras dominabatur, et nulla episcopalis sedes erat; si unam Gothorum excipiamus Ecclesiam, quae procul ad Tanaim sita, ad Daciam proprie dictam non pertinebat, 16, 17, 18. Gentibus trans Istrum positus praedicasse S. Nicetam Dacum fatetur Lequienus; et nihilominus eundem Remesiane cis Danubium facit episcopum, ex quodam Gennadii codice, 18. Quo circiter anno apostolatum suum inchoaverit S. Nicetas inter barbaras gentes trans Danubium, et quo circiter anno obierit? 19. Hujus S. Nicetae merita praedicavit etiam S. Hieronymus; dum Bessorum, Scytharum, Hunorum, atque Getarum in Christiana fide progressus testatur, *ibid.* Georgius Dominicus in suo Adonis Martyrologio non bene opposit S. Innocentii papae I Epistolam duas, pro astruendo S. Nicetae Daci episcopatu in Romaniana civitate cis Danubium, 20.

S. Niceas seu Nicetas Dacorum episcopus auctor esse non potuit *Explanationis Symboli ad competentes*, quam Gennadius tribuit Niceae seu Nicetae Romanianae civitatis episcopo; quia in ea Eutychnianae haereseos mentio est, quam morte sua sanctus hic Nicetas longe praeverat, 34. Sancti Nicetae Dacorum episcopi aetas inquiritur, et annus quo circiter ad superos evolavit; et hoc ex S. Paulini Nolanii perpensa aetate, ex ejusdem dicendi modis, atque ex multis ipsis S. Nicetae meritis inter barbaras gentes, 33, 36. Pomparum et Theatorum, apud barbaras gentes quas erudiabat, meminisse non poterat S. Nicetas Dacus, 45. Neque illi occasio fuisse videtur ea dicendi, quae habentur in *fragmento* tertio S. Nicetae Gennadii contra superfluum carnis ornatum, etc., in maribus et in feminis, 51. Libellus *ad Virginem lapsam*, quem Gennadius tribuit Nicetae seu Nicetae Romanianae civitatis episcopo, S. Nicetam Dacum, Paulini Nolanii amicum, auctorem habere non potuit, 73.

S. Niceas seu Nicetas Dacorum episcopus, et Dardania oriundus, stylium habere non poterat nitidum, comptum, Latinum, qualem in *Explanatione Symboli* admiratur, 155. In Dacia vero barbara, ubi reapse episcopatum gessit, non erat cur Latino uteretur sermone, barbaris illis gentibus incomperito, 155, 156. S. Nicetas Dacus non est auctor *Tractatum* duorum qui sub ejus nomine memorantur in Bibliotheca nova Manuscriptorum Labbei, de Vigilii servorum Dei, ac de Bono psalmodiae, 214. Defenditur invectione hujus sancti Nicetae Daci in Martyrologium Romanum ad diem 7 Januarii a Baronio facta, 222, 225.

S. Niceas seu Nicetas, quem Gennadius memorat in libro de Viris Illustribus, et quem Romanianae civitatis episcopum dicit, non est Niceas seu Nicetas ille Dacus qui sancti Paulini Nolanii amicus fuit, etc., 21, *seqq.* Hic Niceas seu Nicetas in *Symboli Explanatione*, cap. 4, Eutychnianum errorem impugnatur contra veram in Christo humanitatem; de quo errore sermonem habere non poterat Niceas seu Nicetas Dacorum episcopus, 25, *seqq.* Errorem hunc Eutychnianum indicat Nicetas Gennadius iisdem dicendi modis, quibus S. Leo papa pluribus in locis, 21, 23, 26. Errorem eundem impugnatur Nicetas in *Symboli Explanatione* iisdem sensibus, iisdem momentis, iisdem pene verbis, quibus a S. Leone Magno impugnatur in epistola ad Flavianum, 27, 28, 29. Nec non eodem prorsus modo quo idem error post S. Leonem Magnum impugnatus fuit eodem quinto saeculo pluribus in locis a S. Maximo Taurinensi et S. Petro Chrysologo in Italia, et a Fausto Reicensi ac S. Avito Viennensi in Galliis, 30, *seqq.* Inquiritur aetas Nicetae Daci, ut clarius appareat Nicetam hunc Dacum *Explanationis* illius auctorem esse non posse, in qua Eutychnianus error inpetitur, 34, *seqq.* Non S. Leo a S. Niceta, qui illum precesserit, et Dacus fortasse fuerit; sed S. Nicetas a S. Leone sumpsit, quae adversus Eutychnianum errorem scripsit in *Symboli Explanatione*, 37. Non oportebat quod Nicetas Gennadius Eutychnen expresse nominaret in *Symboli Explanatione*, 40. Eutychnianorum vero pseudoecclesiam nec poterat tunc nominare, 40, 41. Memoratur Nicetas pompas atque theatra, oblectamenta scilicet Romani orbis, quae apud gentes barbaras non obtinebant; quaeque memorare Nicetas Dacus non potuisset, 45, *seqq.* Objurgat nimium corporis cultum, et superfluum carnis ornatum; abusum nempe, qui apud gentes barbaras, easque noviter ad fidem perductas, haberi non poterat, 51.

S. Niceas seu Nicetas, Romanianae civitatis episcopus a Gennadio appellatus, est dubio procul Niceas seu Nicetas episcopus Aquileiensis, qui S. Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem S. pontificis exstat epistola, 53, *seqq.* Probatur standum esse, ex praemissis, auctoritati codicis Ghislaui, qui S. Nicetam episcopum Aquileiensem auctorem facit *Explanationis Symboli ad competentes*; ejusdem nempe libelli quinti de Symbolo, quem Gennadius tribuit Niceae seu Nicetae Romanianae civitatis episcopo, 55, 56. Judicium Caroli Fea, qui primus eruditus notam

fecit inventionem in codice Ghisiano *Explanationis Symboli*, *ibid.* Si error aut in Gennadio subsit, aut in codice Ghisiano, credendum potius Ghisiano codici, quam Gennadio, 57. Ignoscendum illustribus viris qui, ante inventionem *Explanationis Symboli* in codice Ghisiano, in contrariam iere sententiam, *ibid.* *Explanationis Symboli* titulus non est falsatus ab exscriptore, 58. Non est verisimilis intrusio vocis *Aquileiensis* in titulo opusculi *Explanationis Symboli*, *ibid.* Titulus hujus opusculi primariam suam et originalem sinceritatem ostendit, 59. Opusculum *Explanationis Symboli* ea habet quae tempus Nicetae Aquileiensis designant, 61. Immo ea etiam quae Aquileiensis Ecclesiae fetum opusculum illud ostendunt, 65. Hoc secundum probatur ex vestigiis peculiaris Symboli Aquileiensis, quae in *Explanatione* S. Nicetae apparent satis manifesta; licet illius Symboli usus, saltem publicus, tunc temporis in Aquileiensi Ecclesia in desuetudinem abiisset, *ibid.*, usque ad 67. Item probatur ex multis quae in *Explanatione* adsunt Rufini Aquileiensis Commentario in Symbolum plane conformia, 67-72. Etiam libellus *ad Virginem lapsam*, qui germanus est *Explanationis Symboli*, et a Gennadio citatur inter Nicetae Romaniani opuscula, indicia habet tum generalia tum particularia Aquileiensis originis; quae propterea Gennadianum Nicetam magis magisque confirmant non alium esse quam S. Nicetam Aquileiensem episcopum, 74, *seqq.*

Sanctus hic Nicetas in aliquo ex Gennadianis codicibus enuntiatur, non Romanianae, sed Romanae civitatis episcopus, 95. Haec enuntiatio monere fortasse clarissimum De Rubéis debuisse felicit interpretationis suae pro S. Chromatio Aquileiensi, qui similiter Romanus episcopus dictus fuerat, 94.

Sanctus Niceas seu Nicetas episcopus Aquileiensis, probabiliter dictus fuit Romanianae civitatis episcopus, quia, antequam episcopalem sedem Aquileiensem conscenderet, episcopus fortasse fuerit auxiliaris Aquileiensis Ecclesiae ad portum Romanum, seu Romanium situs, 95, *seqq.* Hic Romanus seu Romanus portus, ubi fortasse S. Nicetas, veluti auxiliaris episcopus Aquileiensis Ecclesiae, sedit, antequam Aquileiensem capesseret episcopatum, fuit probabiliter ipse Romanus seu Romanus Plinii portus, qui ad ostium fluvii ejusdem nominis situs erat, 125. Romanianae civitatis episcopus dici quoque potuit S. Niceas seu Nicetas, quia probabiliter ad portum Romanum seu Romanium sederit non infrequenter, etiam cum Ecclesiae Aquileiensis clavum teneret, 124, *seqq.* Neque repugnat dici posse, et eundem ad Romanum Plinii portum prius sedisse veluti auxiliarem episcopum Ecclesiae Aquileiensis; et postea Aquileiensem episcopum constitutum, non infrequenter etiam diversum fuisse in portu Romano novo, seu potius in ejusdem nominis civitate, *ibid.*, et 154. Anno 454, episcopatum Aquileiensem inchoavit S. Nicetas: sed alibi probabiliter, potius quam Aquileia, habitavit, primis saltem episcopatus annis; et fortasse in portu Romano novo, qui jam tunc speciem quamdam civitatis haberet; unde episcopus civitatis Romanianae facile dici potuit, 151.

Diluuntur criminationes cl. Zabei in S. Nicetam Aquileiensem; parcatitas nempe scribendi, etiam in urgenti necessitate Ecclesiae suae, et neglectus responsionis ad S. Leonem, 157.

Aquileiensis hic episcopus, Niceas est ne dicendus, an potius Nicetas? 179. Quid de illius patria sentiendum? 181. Quo anno Aquileiensem episcopatum adivit? 182. Quo anno, et quo die ad superos evolavit? 185. Expeditur epistola S. Leonis papae ad eundem, 184. Opuscula recensentur S. Nicetae ex Gennadio, Honorio, atque Trithemio, 185. Quid opusculum S. Nicetae primum *ad Competentes*, quod desideratur, continere poterit, ex Gennadii indicatione, atque ex consimilibus SS. Patrum lucubrationibus, inquiritur, 187. Similiter de secundo, quod pariter desideratur, de *Erroribus Gentilitatis*, 189. Item de tertio, quod est de *Fidei unitate Majestatis*, 190. Praelara quaedam de hoc opusculo tertio, 191, 192, 193. Quid fuerit opusculum quartum, quod illud desideratur, *Adversus Gethethiologiam*? 195. Vix aliquid appositum opusculum hujus argumenti, quod ad competentes esset, in tota antiquitate invenitur, 195. Expeditur censura ad hoc S. Nicetae opusculum duorum nostrorum Gennadii codicum, et S. Nicetae a Pelagianismi, seu Semipelagianismi nota defenditur, 196, 197. Quid sit opusculum S. Nicetae quintum de *Symbolo*, quod nuper inventum fuit, explicatur, 198. Num hoc opusculum, seu hic sermo de *Symbolo* habitus fuerit a S. Niceta ad competentes in Symboli traditione, an vero in eorum redditione, inquiritur, 199, 200. Quid sit opusculum S. Nicetae sextum, quod desideratur, de *Agni paschalis Victimam*; et num ad competentes proprie dictos habitum fuerit, an potius ad neophytos seu ad infantes? 200, 204. Septimus S. Nicetae liber recensetur jaudium notus, est qui *ad Virginem lapsam*: ejus vices indicantur, ejus

epitome datur, ejus meritum aperitur, atque ejus usus apud ecclesiasticæ eruditionis cultores, 208, *seqq.* *Fragmenta* expenduntur opusculum S. Nicetæ, quæ desiderantur; et cui quæque opusculo adjudicanda sint inquiruntur, 206, *seqq.* Quis opusculum S. Nicetæ stylis? 209, 210. Quo tempore, quoque in loco positus, opuscula indicata scripserit S. Nicetæ? 210, *seqq.* Num. præter opuscula indicata, aliquid aliud elucubraverit S. Nicetæ? 213. Recensentur ea quæ alibi indicantur de S. Nicetæ, aut sub aliquo Nicetæ nomine; et ea quoque quæ ab eo scripta fuisse conjicimus, 214, 215, 216.

Sancti Nicetæ Aquileiensis episcopi vitæ sanctitas demonstratur, et sanctitatis opinio in qua decessit ex illius nominis inscriptione in Martyrologiis, 217. Quondam locum obtinuit in Martyrologiis S. Nicetæ? 218. Licet ad genuinum et primigenium Hieronymianum Martyrologium S. Nicetæ nomen non pertineat, vetustissima nihilominus est illius nominis accessio in iisdem Hieronymianis Martyrologiis, 219. Fit satis objectionibus virorum clarissimorum, qui in Martyrologiis, ubi ad x kal. Julii mentio est S. Nicetæ, etc., videre volunt Nicetam Dacum, non autem Aquileiensem; quique S. Nicetæ Daci mentionem ad diem 7 Januarii in Martyrologio Romano positam, posteriorem additionem dicunt pro arbitrio factam, 220, 225. Sancti Nicetæ sanctitas alia etiam ratione ostenditur, ac præcipue ex duobus opusculis quæ de eodem supersunt, 225, 224.

Quid nunc de S. Nicetæ Aquileiensis cultu, maxime vero in Ecclesia Aquileiensi? 221, 230. Fit satis animadversionibus eruditorum, atque etiam clariss. Zabel super hæc re, 225, *seqq.* S. Nicetæ Aquileiensis episcopi (sicut et aliorum Aquileiensium episcoporum S. Valeriani et S. Chromatii) nullæ exstant apud nos sacrorum cinerum reliquæ; neque constat quod exstiterint aliquando in tam celebri sacrarum reliquiarum thesauro Aquileiensis Ecclesiæ, 229. Quid inde inferimus cum clarissimo Mazochio? 230.

Nonnulla expenduntur quæ a S. Nicetæ aut minus exacte, aut durius dicta videri possent, 264, *seqq.*

Norisius, cardinalis, non satis accurate scripsit, plurimos fuisse in Aquileiensi Ecclesia ex ordine clericali, qui S. Leonis Magni tempore de hæresi Pelagiana erant suspecti, 170. *Vide* Pelagiani, et Pelagianismus.

Novatianus, pseudopapa, ordinatus episcopus dicebatur a duobus Aquileiensibus episcopis, Marcello et Alexandro, 109. At hi non alii fuisse ostenduntur quam auxiliares episcopi Ecclesiæ Aquileiensis, *ibid.*, et *seqq.* Immo neque Novatiani ordinatorum fuisse; et probabiliter neque illius assecte in schismate, 111.

Novatianorum error, quod negabant Ecclesiæ facultatem peccata aliquot graviora dimittere; et eum S. Nicetæ quodam loco ad *Virginem lapsam* sententiam Novatianam protulerit? 284, *seqq.* In re hujusmodi doctrinam distinguere oportet a disciplina, 285.

O

Oculorum vox in textu evangelico, *Ibi erit fletus et stridor dentium*, inventur apud S. Nicetam in utroque opusculo, 6. Hæc vox paucissimorum omnino codicum fuit in veteri Latina versione Itala dicta, 7. Hujus vocis usus in utroque opusculo germanitatem illorum opusculorum confirmat, *ibid.* Hanc vocem *oculorum*, bis a S. Nicetæ usurpatam in libello ad *Virginem lapsam*, non animadvertunt Maurini editores Operum S. Ambrosii, 8. Hæc voce nunquam usi sunt, in eodem Evangelico textu referendo, sancti Ecclesiæ Patres, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, in genuinis Operibus quæ habemus, *ibid.*

Opiliones consules duo; alter anni 457, alter anni 524, 78. Defenditur consulatus primi in inscriptione sepulchrali sacræ virginis Aquileiensis Columbæ, *ibidem*.

Oratio Dominica. Competentibus ad baptismum, una cum Symbolo fidei, etiam oratio Dominica tradebatur; et etiam de hac oratione sermones ab episcopis habebantur, 152.

Ospitiensis lapis sanctæ Columbæ virginis. *Vide* S. Columba.

P

Paganismus. *Vid.* Gentilitas, et Gentiles.

Pagins Antonius, a Wesselingio notatus ob vocem *Romanianam* Gennadii, quam videre voluisset etiam in Itinerario Antonini, 84.

S. Pamphili martyris Apologia pro Origene; et quid de eadem sentiret divus Hieronymus, 4. Sub nomine S. Pamphili, ex versione Rufini, exstat liber adversus Matheumaticos, etc., 195.

S. Paulinus Nolanus episcopus, S. Nicetæ Daci amicus. Ejus carmen ad Nicetam redeuntem in Daciæ, 10, *seqq.*, 35, 36. Quo anno etatis atque ætæ vulgaris ad superos evolavit? 53.

S. Paulinus patriarcha Aquileiensis. Ejus concilium Fo-

rojuliense, et canones duo ad disciplinam virginalem pertinentes, 75. Hujus S. Paulini nomen non invenitur in alendario Aquileiensi Ecclesiæ sæculi decimi tertii, 227. Hic vocem *Pitioque* ad Symbolum in Italiam primum invexit, 275.

Peccata, et peccatores. Peccata ad mortem ducere docebat S. Nicetæ, 254. Peccata sunt graviora quæ scandalum præbent fidelibus, quæque infideles blasphemare faciunt nomen Domini, 254. Nihil sibi peccatores blandiantur in peccatis ex multitudine sociorum, 254.

Communis Ecclesiæ praxis erat, S. Nicetæ Aquileiensis ætate, ut majus et gravius peccatum censeretur, quod inquisitione facta innotesceret, quam si illud ultro peccator confessus fuisset, 238. Ex illius temporis disciplina, aliqua etiam occulta peccata publica erant confessione pendenda, ad publicum subeundum poenitentiam remedium, 239. Quid inquisitio uno temporis in peccata, atque delatio; et quid ex ea nunc vigeat disciplina? *ibid.* Quid de peculiari peccato virginis sacræ, quæ se violari clanculum permisisset, ac postea detecta esset invita? 259, 260. Virginis sacræ violator, cujus criminis reus censebatur? 263.

Distinctio communis apud Patres inter peccata in Deum, et peccata in fratres, seu in homines, 285. Inter peccata in Deum, immo inter graviora virginitatis peccata, merito recensebat S. Nicetæ peccatum suæ virginis lapsæ, 285. Quid peccata in Spiritum sanctum? Et num S. Nicetæ aliquæ Patres prorsus irremissibilia dixerint peccata hujusmodi in Spiritum sanctum? 289, 290.

Pelagiani, et Pelagianismus. Hæresis Pelagiana habuit quidem sectatores in Aquileiensi provincia, vel ab initio sæculi quinti, Ecclesiastici ordinis homines, 167. Epistola S. Leonis Magni ad episcopum Aquileiensem anno circiter 442, super suspectis de hæresi Pelagiana, *ibid.* et 168. Pelagiani, numquam pseudoecclesiam peculiarem sibi constituerunt, *ibid.*, et 169. Pauci erant numero in Ecclesia Aquileiensi sancto Leone Magno pontifice, et ex ordine tantum clericali; neque vero absolute atque aperte Pelagiani, 170. Quid de Pelagianismo in provincia Aquileiensi, post citatam S. Leonis epistolam anni 442? *ibid.* Quid sedente Aquileiensi episcopo Januario; ad quem alia S. Leonis epistola anno 447? 171, 172. Quid demum S. Nicetæ episcopi tempore, qui ab anno 454 ad 485 Aquileiensem tenuit episcopatum? *ibid.*

A Pelagianismi seu Semipelagianismi nota S. Nicetæ Aquileiensis episcopus vindicatur, contra censuram duorum Gennadii codicum Forojuliensium, 196, 197.

S. Petrus Chrysologus episcopus Ravennatium. Ejus epistola ad Eutychem; et ejus sensus adversus Eutychem errorem, conformes sensibus S. Leonis papæ in epist. ad Flavianum, et S. Nicetæ in *Symboli Explanatione*, 51. Ex ejusdem S. Petri Sermonibus eruius paganos non paucos exstitisse tunc temporis in ea Italia parte, et in ipsa sua Ravennatensi diocesi, 159. Eximiis laudibus celebravit Adelphum seu Delphum episcopum Aquileiensem in concione habita ad populum Ravennatensem, eodem præsentem, 217. Præclare suæ veluti gradus constituit in huius professione; et suum assignat credulitati locum, et quid credulitas valeat aperit, 265. Quid senserit de judicio extremo ultimorum viventium; nam prævia morte, an absque morte sistendi judicio sint? 269.

Phantasma. In phantasmate dicebant Eutyches et Eutychem factam Domini incarnationem, 22, 23. Phantasmatis Christianos appellabat Eutychem S. Leo Magnus, 25. Phantasmatis prædicator dictus fuit Eutyches a S. Avito Viennensi, 52. Contra Phantasma idem S. Avitus libros scripsit, 55.

S. Pius papa I, patria Aquileiensis, exhibetur in quadam pictura apud Bosium et Aringhium, veluti initiationem peragens Christianæ virginis, etc., 251.

Plinii locus, de Romanorum portu et fluvio, 89.

Pœnarum æternitas pro impiis, a S. Nicetæ loculenter asseritur, 252, 253.

Pœnitentia, prout est animi affectio, quæ peccata detestatur, et pro peccatis Deo libere satisfacimus. Pœnitentiam lapsis necessariam docebat S. Nicetæ, 253. Secundum conscientie molem exhibenda est pœnitentiæ magnitudo, *ibid.*

Pœnitentia, prout est veteris ecclesiasticæ disciplinæ pars. Communis Ecclesiæ praxis erat, S. Nicetæ Aquileiensis ætate, ut graviore pœnitentia puniretur peccatum aliquod, quod in iustione facta innotesceret, quam si illud ultro peccator confessus fuisset, 258. Quoti temporis pœnitentiam inlaxerit S. Nicetæ suæ virginis lapsæ? 260. Super pœnitentia publica virginibus lapsis infligenda et penditur auctoritas S. Cypriani, et canon 15 concilii Illyberitani, 260, 261. Agonem pœnitentiæ appellat S. Nicetæ cursum pœnitentialem; et quare? 261. Quibus exterioribus actibus pœnitentiam publicam agere debebat, ex S. Nicetæ prescri-

plo, lapsa virgo monasterii sui? 261. Quid agere quoque debebat eodem tempore ad concipiendum animo, nutriendumque dolorem perpetrati propudii? 262. Quoti temporis penitentiam publicam indixerit S. Nicetas violatori virginis sacra? 263. Quibus actibus penitentialibus constare debebat hujus violatoris publica penitentia? 265. In indigendis antiquis publicis penitentis ratio habebatur et sexus, et virium, *ibid.*

Penitentia, prout est sacramentum, quo absolutio peccatoribus impertitur. Juxta veterem nonnullorum canonum sanctionem, quorundam criminum reis, neque in exitu vite absolutio impertiebatur, 283, 286. Ex hac veteri severitate processit fortasse hodiernus disciplinae vigor, quo absolutio quorundam peccatorum, aut summo pontifici, aut locorum ordinariis reservatur, *ibid.* Vetus illa severitas non fuit tamen communis totius Ecclesiae disciplina: sed nihilominus alicubi obtinebat etiam sæculo quinto, atque eadem S. Nicetas, 286, 287. Eodem quinto sæculo modum posuerunt Romani pontifices huic severitati: ac tandem S. Leo Magnus sancivit eandem servandam esse in posterum tantummodo circa eorum personas qui in Deum a fide discedendo peccarunt, 287, 288.

Politus Alexander. Novitatis accusat opinionem sanctitatis Nicetas episcopi apud Aquileenses; et cultum non approbat eadem ab ipsis præstitum, si id fecerint absque certo aliquo iudicio Romanæ Ecclesiae, 224.

Pompæ diaboli, quibus ante baptismum renuntiabant veteres Christiani ante Constantinum Magnum, quid? 41. Quid *pompæ* vocabulo intelligeretur, postquam *pompæ* veri nominis, data Ecclesiae pace, desierunt? 44 et 45.

Pomposianum monasterium. Celeberrimum hujus olim monasterii bibliotheca, sæculo cadente undecimo, possidebat S. Nicetas libellum de *Fide unica Majestatis*, sive de *Ratione Fidei*, quem Gennadius memorat, quemque nos desideramus, 191. Cur vero libellus hic S. Nicetas, qui in Pomposiano monasterio undecimo desinente sæculo exstabat, postea perierit? 193. Duo alla S. Nicetas opuscula eadem bibliotheca habebat, eodem cum præcedenti libello compacta volumine, et a scriptoribus veteribus non memorata, 214.

Portus Gruarius hodiernus non est portus Romanus a Plinio indicatus, 91, 92. Portus Gruarius post Attilianam cladem et ruinis Concordiæ crevit, *ibid.* Portus Gruarius probabiliter est illa civitas Romaniana, de qua Gennadius, 92, 93. Portus Gruarius, melius fortasse dici debuisset portus Romanianus novus, aut civitas Romaniana, *ibid.* Ad hunc portum Romanianum novum probabiliter aliquandiu sedit S. Nicetas episcopus Aquileiensis; indeque Romanianæ civitatis episcopus appellatus fuit, 151. Ad hunc Portum Gruarium hodie sedet episcopus Concordiensis; qui ideo episcopus Portus Gruarii vulgo etiam appellatur, 153.

Portus Romanus a Plinio indicatus, trans Concordiam stetit, ad ostium Romatui fluminis, 91, 92. Post Aquileiæ et Concordiæ fatum, Romanus Plinii portus veluti ab orbe evanuit, 92. Ad hunc Romanianum Plinii portum, ante Aquileiæ et Concordiæ fatum, probabiliter sederunt auxiliares episcopi Aquileiensis Ecclesiae in hac Venetiæ parte siti, 125. Et fortasse etiam S. Nicetas, si auxiliares episcopus Ecclesiae Aquileiensis fuit ad portum Romanianum, antequam ejusdem Ecclesiae clavum teneret, 124, 154.

Presbyteri, et presbyterium. Omnes, aut pene omnes presbyterii episcopalis sacerdotes, antiquitus episcopali etiam ordinatione fulgebant, 97. Episcopi mere auxiliares a presbyteris, ut plurimum, non distinguebantur, et presbyteri etiam appellabantur, 100. Concilium Sardicense statuit ut episcopus non constitueretur in pago aut parva urbe, ubi presbyter sufficiebat, *ibid.* Hoc ipsum recoleudum dedit Africanis episcopus S. Leo Magnus, 108. In concilio Aquileiensi anni 581, non plures quam duo presbyteri interfuerunt; et alii omnes fuerunt episcopi, 112. Presbyteri illi, qui in Actis S. Hermagoræ protoepiscopi Aquileiensis dicuntur ab eodem directi ad civitatem Tergestinam, et ad alias similiter civitates, fortasse erant etiam episcopali gradu donati, 119.

Prudentius. Num admisserit in alia vita medium quemdam statum pro adultis; ubi neque sit gloria, neque poena, 280, 281.

Psalmi quinquagesimi recitatio quotidiana indicitur a S. Niceta virginis lapsæ monasterii sui; sed usque ad versiculum decimum nonum, 232. Hujus ejusdem psalmi interca recitatio, sicut etiam aliorum similiter, præscribitur in antiquis penitentialibus libellis, *ibid.*

Pseudoecclesias. Pseudoecclesias Manichæorum, Cataphrygarum, Marcionistarum nominat S. Nicetas in *Symboli Expositione*, 59. Cur non pseudoecclesiam Eutychnianorum? 40. Pseudoecclesias, ut plurimum, non statim ab errorum suorum constituerunt sibi hæretici homines;

sed post temporis lapsum, 41. Pseudoecclesias Arianorum exemplum, *ibid.* et 42.

R

Ravennatensis Ecclesia. Hæc ab ætate saltem S. Petri Chrysologi metropolis ecclesiastica facta fuit; et nihilominus illius antistites ante annum 533 simplici episcoporum titulo appellati fuerunt in papyris, 60.

Renuntiatio. Vide Abrenuntiatio.

Reservatio animarum, seu in loco lucis, seu in loco caliginis, ad diem usque adventus Domini; quid apud S. Nicetam? 273, 279.

Residentia episcoporum. Liberum olim erat episcopis in propria diocesi quocumque vellent loco permanere, 123, *segg.* Vide etiam Cathedralis Ecclesia.

Resurrectio mortuorum. Quid jubi velint S. Nicetas verba, quod, resuscitatis omnibus, justa erit bonorum malorumque distinctio; et quod tunc fulgebunt justi sicut sol, etc., impii vero, etc.? 277, 278.

Revelationes divinae, alicui private personæ de privatis rebus, sancti Ambrosii et sancti Nicetas Aquileiensis ætate, minime raræ, 152.

Rhiphæi montes, sive Rhiphææ oræ, 15.

Romana Ecclesia, Romana sedes, Romanus pontifex. Romani pontifices a priscis usque temporibus gentium episcopos ordinabant, pro gentium conversione, pag. 11. S. Nicetas Dacus a Romana sede fortasse in Daciam barbaram missus fuit, ut ibi illarum gentium esset apostolus, 11, 15. Auxiliarius episcoporum Romanorum pontificum, qui Romæ apud eosdem debebant, et Romæ aut urbis Romæ episcopi dicebantur, exempla tria, 97, 98. Dicti etiam fuere posterioribus sæculis episcopi diocesis sanctæ sedis apostolicæ, 98. Alii alterius generis auxiliares episcopi Romanorum pontificum, qui ab ipsis passim constituebantur in Latio et Campania et in Tuscia suburbicaria, etiam in vihoribus oppidulis, 101, 102. Quam arcis limitibus circumscripta esset horum episcoporum auctoritas, 103. Apostolicæ sedis prestantia pro nimium multiplicato episcoporum numero in Ecclesiis Africæ, 107. Romani pontifices, etiam quinto sæculo, dinicere debuerunt adversus ethnicam superstitionem in ipsa urbe Rome sese extollebant, 158. Romanæ Ecclesiae præconia, *ibid.* Consultationes synodice Orientis et Occidentis ad apostolicam sedem, 184. Consultationes S. Nicetas Aquileiensis episcopi ad eandem, *ibid.*

Romatiana civitas; seu potius Remesiana, aut Remisiana, vel Romessiana, in Dacia Cisdanubiana sita erat, 10. Civitatis hujus non meminit S. Paulinus Nolanus in carmine ad Nicetam redeuntem in Daciam, *ibid.* Varietates veterum monumentorum in hac Dacia Cisdanubianæ civitate nominanda, 84.

Romatiana civitas, a Gennadio memorata in Nicetæ seu Nicetæ articulo, non est in Dacia inquirenda, sed in veteri diocesi, seu provincia Aquileiensi, 81, *segg.* Fortasse non erravit Gennadius, dum Nicetam suum scriptis Romanianæ civitatis episcopus; sed erraverunt potius illi qui eandem civitatem, non modo extra diocesim et provinciam Aquileiensem, sed etiam tam procul in Dacia Cisdanubiana quæsierunt, 83. At civitas illa Daciæ in veterum monumentis nunquam Gennadiano vocabulo Romaniana, seu Romaciana dicta fuit, 84.

Cardinalis Baronius Romanianam civitatem Gennadii, Aquileiam esse dixit; et cardinali Baronio nonnulli ex eruditissimis consenserunt, 85. Longe tamen plures opinionem illius, et opinionis fundamentum in discrimen vocarunt, ut Romanianam Gennadii uno ore in Dacia Cisdanubiana collocarent, 86. Opinio Baronii, seu opinionis fundamentum, etiam in hac litterarum luce, si libere, posset illustrari et aliquo modo fulciri, *ibid.* Sed deserendus hoc loco omnino videtur Baronius, in eo quod Romanianam Gennadii civitatem, ipsam voluit esse Aquileiam; defendendus vero, quod Romanianæ civitatis nomine ipsum Nicetæ intellexit Aquileiensem episcopatum, 87. Variantes lectiones vocis Romanianæ in editionibus et codicibus Gennadianis, *ibid.*, et 88, 89.

Quisnam in Aquileiensi amplissima diocesi, S. Nicetæ tempore, locus, qui respondeat appellationibus Romanianæ, etc., etc., quæ inveniantur in Gennadii editionibus atque codicibus? 89. Hic locus est portus Romanus; et locus hunc primum omnium indicavit in sancto Aquileiensi episcopo Nicetæ noster Lucretius Treus, *ibid.* Verba Plinii afferunt de portu Romanio, et variantes editionum Plinianarum lectiones in voce Romanium, *ibid.* et 90. In Plinii verba anniadversiones Philippi Cluverii: item Hofmanni, et Baudrandi sensus de Romaniana urbe, de Romano fluvio, et Romano portu, *ibid.* et 91. Portus tamen Plinii Romanianus post Attilianam cladem veluti ab orbe evanuit, 92. Portus Gruarius hodiernus, ad eundem Romati-

nun fluxum situs, probabiliter est illa civitas Romaniana quam Gennadius memorat in Nicetæ, 93, 95. Vide Portus Romanicus, et Portus Gruarius. Vide etiam De Rubens.

Probabiliter ad portum Pliui Romanum se recepit S. Chromatius Aquileiensis episcopus, anno præsertim 400, quo Aquileiensis ager patuit barbarorum copis, Alarico duce; ubi etiam cum moram fortasse traxerit diuturniorem, Romanus, seu Romanus episcopus dici potuit, potius quam Romanus, 129. Ad portum vero Romanum novum, sive Gruarium probabiliter episcopatum suum Aquileiensem inchoavit S. Nicetas, ibique etiam diuturnam traxi moram, aut iterato ibidem etiam rediit, unde Romanianæ civitatis episcopus dici potuit, et ita a Gennadio quoque nuncupari, 151. Exempla aliquot in hanc rem ex Ecclesia Mediolanensi; item ex Concordiensi, ac demum ex ipsa Aquileiensi Ecclesia, *ibid.*, seqq.

De Rubens Bernardus Maria, Aquileiensem rerum illustrator, Baronii opinionem impugnavit de civitate Romaniana Gennadii, 86. Difficultatem nuncupationis Romani episcopi in S. Chromatio episcopo Aquileiensi apte diremit, ut cum potius Romanum patria diceret, ex Romano portu Aquileiensis ditioris, 95. Cur vero nihil saltem hujusmodi excogitavit pro sancto Nicetæ, quem Gennadius dixit Romanianæ civitatis episcopum, aut etiam Romanæ, ut in aliquo codice? 94. Duos Aquileienses episcopos nuncupatos, Marcellum et Alexandrum, rejicit; sed ad auxilium episcoporum disciplinam animum non advertit, 100, seqq.

Rufinus Aquileiensis. Ejus Commentarius in Symbolum apostolorum, et hujus Commentarii laudes, 67. Quo anno, quoque in loco positus Commentarius illum elucubraverit, nihil compertum apud scriptores, 68. Ab initio Commentarium hunc innotuisse Aquileiensibus dubitari nequit, 69. Rufini Commentarium veluti data opera in compendium redegit Venantius Fortunatus in sua *Symboli expositione*, 68, 69. Multa Rufini Commentario conformia in *expositione* S. Nicetæ, 70, 71. Probabiliter dum Aquileiæ presbyterum ageret Rufinus, Commentarium illum suum concinnavit, 145. Rufinus in Commentario data opera et diligenter impugnavit gentilitatem, *ibid.*, seqq. Rufinus Aquileiæ baptismum accepit, non a S. Valeriano episcopo, sed a S. Chromatio tunc Aquileiensi presbytero, 150. In Commentario suo rationem affert cur Aquileienses præfules Symbolo apostolorum inseruerint nota Aquileiensis formulæ additamenta, 160, 161. Explicatam quoque mentionem fecit processionis Spiritus sancti etiam a Filio, 275.

S

Sabatierius Petrus, Italæ Latine versionis editor, vocem *oculorum* in textu Evangelico, *ibi erit fletus et stridor dentium*, bistantium usurpam vidit apud veteres, ideoque eam in textu Italæ suæ non admisit, 7.

Salvianus. Quid de Trevirensium insaniam erga circensia ac theatralia spectacula, in ipso eversæ Urbis exidio? 49, 50. Num medium quendam statim admisit Salvianus pro adultis in alia vita, ubi neque sit gloria, neque pœna? 282, 285.

Sancti et sanctorum cultus. Omnes episcopi antiquitus sancti et sanctitatis titulo viventes donabantur, 216. Non ideo tamen omnes post mortem sanctitatis cultum obtinebant, exceptis episcopis martyrii gloria coronatis, *ibid.* Tres tantummodo sunt Aquileienses episcopi non martyres quinque priorum sæculorum, qui sanctitatis cultum obtinuerunt, *ibid.* Exempla afferuntur Aquileiensem episcoporum multa seculi, qui quamvis et sancti et sanctitatis titulo viventes honorati fuerint, sanctitatis cultum post mortem minime obtinuerunt, 217. Sanctitatis alicujus testimonium est, ipsa illius nominis in Martyrologiis recensio, *ibid.* Et hoc, etiam si recensentur absque ullo seu beati seu sancti titulo, 219. Sancti ac beati denominatio in veteribus Martyrologiis non est estimanda juxta vigentem Ecclesiæ disciplinam, qua beati inferiores gradu a sanctis censentur in cultu, 220. Quænam antiquitus ratio fuerit colendi sanctos, cum viris clarissimis investigatur, 225. Soli sancti Martyres antiquitus in Ecclesia colebantur, festo die indicto cum peculiari officio et missa, pauci tantum, decursu temporis, etique celebratioribus, inductis confessoribus, 226, 227. Sanctorum non martyrum paulo antiquiorum canonizatio ab inventione corporum sumebat initium, 229.

Sanctorum merita et orationes pro nobis a S. Nicetæ asseruntur. Sanctorum invocationem docet, 255.

Sardienensis concilii canon 6, de non constituendis episcopis in pagis vel parvis urbibus, sed tantum in urbibus populosis et episcopatu dignis, 101.

Seythæ, barbaræ gens, ubinam positi? 14.

Sidonius Apollinaris in Epitaphio Claudiani Mamerti fratris S. Mamerti episcopi Viennensis, cum vocat antistitem

ordine in secundo, id est, ut videtur, episcopum auxiliarem S. Mamerti fratris illius, 99.

Sirmoudi opulento, non faveat episcopis auxiliariis, 99. Spiritus sanctus. Spiritus sancti processio, etiam a Filio. Hujus processionis Spiritus sancti etiam a Filio, explicatio non meminit S. Nicetas Aquileiensis in sua *Symboli Expositione*; sed id commune habuit cum aliis Patribus, tum ejusdem, tum anterioris ætatis, 270. Cur S. Nicetas alique Patres, processionis Spiritus sancti etiam a Filio explicite non meminerint, *ibid.*, 271. Non ideo tamen S. Nicetas, alique Patres, negata processionis Spiritus sancti etiam a Filio argui possunt, 271, 272. Fides processionis Spiritus sancti etiam a Filio, communis erat professionis, S. Nicetæ ætate; licet explicite in Symbolo non traderetur, *ibid.*, 273. S. Nicetas nihilominus hujus processionis sancti Spiritus etiam a Filio mentionem quandam fecisse videtur, 273. *Vid.* Filioque.

Status medius in alia vita, ubi neque sit gloria, neque pœna. Hunc statum in alia vita admisit S. Nicetas? 279. Expenduntur complures sanctorum Patrum, tum Græcorum, tum Latinorum, Nicetæ similes dicendi modi, *ibid.*, usque 283. Cum Jacobo Billio recto sensu dogantur tum sancti Nicetæ, tum aliorum Patrum, scriptorumque, in hanc rem aut ambigua, aut non satis aperta loca, 282, 283. Verba eorumdem ambigua, aut non satis aperta, clarioribus aliis explicantur, maxime vero in S. Nicetæ, 283, 284.

Stylus cognoscendorum operum optima regula, 4. Ex stylo germanitatem agnoscimus opusculorum S. Nicetæ, de *Symbolo*, et ad *Virginem Ipsam*, 5. Aliquid præter stylum in diducendis scriptiōibus desiderari solet, 6. Stylus *Explanationis Symboli* Nicetæ auctorem illius prodit Aquileiensem, potius quam Dacum, 154. Stylus opusculorum S. Nicetæ perpenditur, et sui generis stylus asseritur, 209, 210.

Suffraganeæ Ecclesiæ, et suffraganei episcopi. Suffraganeæ cathedrales ecclesiæ metropolitæ Aquileiensis, ibi decursu temporis, ut plurimum, erectæ fuerunt, ubi primitus auxiliares episcopi pro eadem Aquileiensi Ecclesia sedere consueverant, 116. Episcopi quatuor suffraganeorum cathedralium Ecclesiæ Aquileiensis, in monumentis duodecimi et decimi tertii sæculi, recensentur veluti canonici nati Aquileiensis Ecclesiæ, 117. Adsunt exempla episcoporum et archiepiscoporum in Gallia, qui canonici erant ecclesiæ sancti Martini Turonensis; nec non et episcoporum provincie Cantuariensis in Angliā, qui canonici erant metropolitane ipsius Cantuariensis Ecclesiæ, *ibid.* At canonici in Aquileiensi Ecclesia quatuor suffraganeorum episcoporum ejusdem Ecclesiæ, indicare videtur Aquileiensem eorum originem, ab eo tempore quo, auxiliares cum essent episcopi, ibidem fortasse constituti pro episcopo Aquileiensi, de ejusdem Aquileiensis Ecclesiæ gremio censebantur, *ibid.*, et 118. Suffraganeæ Ecclesiæ in Occidente quodammodo existerunt, etiam antequam earundem Ecclesiæ matres metropolitandarum nomine et dignitate gauderent, 120. Molus aperitur quo suffraganeæ Ecclesiæ primitivæ in Christiano orbe surrexerunt, et quo etiam efformatæ fuerunt suffraganeæ ecclesiæ metropolitæ Aquileiensis, 121. Quibus honoris significationibus suffraganeæ Ecclesiæ, maxime vero suffraganeæ Aquileiensis provincie, coluerint antiquitus metropolitana? 121, 122. Filios vocant suffraganeos episcopos suos, sed singulari exemplo, Folens quidam Rheimensis archiepiscopus sæculo decimo, *ibid.*

Symbolum apostolorum. Symbolum apostolorum Ecclesiæ Aquileiensis, in quo differebat a veteri Symbolo apostolorum communi Romano? 65. Sancti Nicetæ tempore jam obsoleverat usus Symboli Aquileiensis in ipsa Aquileiensi Ecclesia, maxime vero in publicis Symboli expositionibus, 61. Probabiliter multo etiam ante S. Nicetæ episcopatum coepit in Ecclesia Aquileiensi Romanum Symbolum prævalere, *ibid.* Etiam si S. Nicetæ ætate Romanum Symbolum publice in Aquileiensi Ecclesia traderetur, non ita tamen obsoleverat vetus Aquileiensis formula, ut ea privati non uterentur, et ut Ecclesiæ ejusdem præsules ipsius additamenta quandoque non adhiberent, explicationis gratia, in Romani Symboli explanationibus, 66. Ubi in Romani Symboli explanationibus vestigia adsint veteris Aquileiensis Symboli, non immerito eadem explanationes censeri possunt Ecclesiæ Aquileiensis fetus, *ibid.* Apostolorum Symbolo additamenta inseruerunt Aquileienses præsules, ut obviam irent quibusdam hæresibus, quibus facilis esset accessus apud Aquileienses, ac probabiliter commercii causa, 160, 161.

Symboli apostolici expositiones, aliæ erant domesticæ ac privatæ, aliæ publicæ et solemnes, 151. Privatas dabant competentibus inferiores clerici, ac præsertim diaconi; publicas semper, aut fere semper, et ex munere proprio

episcopi, 151, 152, 153. Symbolum competentibus oretibus tradebatur; a competentibus oretibus reddebatur, velut prorsus quocumque scriptæ pagine adminiculo, 238, seqq. Alique hæc eadem erat Aquileiensis Ecclesiæ disciplina, 240. Quamvis hæc disciplina in Ecclesia perduraverit, ac præsertim in Ecclesia Aquileiensis? 241.

Symbolum fidei sanctus Nicetas appellat pactum a competentibus cum Domino factum, 242. Appellat quoque commonitorium fidei, 242.

T

Tergestina Ecclesia. Tergestini episcopi, in veteribus monumentis Aquileiensibus, exhibentur veluti canonici metropolitane Ecclesiæ Aquileiensis, 117, 293. Ad Tergestinam civitatem presbyterum et diaconum primus direxit, apostolico ævo, S. Hermagoras protoepiscopus Aquileiensis, 119.

Theatrum. Theatris instructa fuit Aquileiensis urbs ante Attilianam cladem, et fortasse etiam postea, 48, 49. Theatra frequentia erant in minoribus etiam urbibus ac municipiis, atque exstant interdum in ipsis pagis, 48.

Theophilus, Gothorum episcopus. Vide Gothi.

Treus Lucretius, auctor operis cui titulus: *Sacra Monumenta provincie Fori-Julii*, omnium primus Romanam Gennadii et Martyrologii Romani civitatem in Aquileiensis Ecclesia invenit, 89.

Trithemius Joannes. Ejus de S. Nicetæ testimonium in opere de Scripturis Ecclesiasticis ex editione Fabricii, 183. Quid vero peculiare in editione Francofurtensi 1601, typis Wehelliannis? 182. Libellum S. Nicetæ primum ad competentes, quem Gennadius describit, unico vocabulo *Præparatorium* appellat Trithemius, 187.

U

Urbis Romæ et Romæ appellatione donabantur antiquitus in Hispania quælibet regie urbes, 86.

Urbis Romæ et Romæ episcopi, præcis sæculis dicebantur auxiliares episcopi pontificum Romanorum, qui Romæ debeant apud eosdem, 97, 98.

V

S. Valerianus Aquileiensis episcopus. Eo sedente, ac presidente una cum S. Ambrosio Mediolanensis episcopo, celebratum fuit Aquileiense concilium anno 381, 112. Ad hunc Valerianum probabiliter pertinebant aliqui ex episcopis absque sede, qui huic concilio interfuerunt, 113. Non baptizavit Rufinum, quia tunc aberat Aquileia, religionis causa, 150. S. Valeriani nomen abest a Kalendaris et Missalibus typis editis Aquileiensis ritus; et nihilominus astruitur illius cultus in Aquileiensis Ecclesia, 223, 226. Hujus sancti episcopi nullæ in Aquileiensis Ecclesia notæ sunt, aut fuerint præteritis sæculis, sacrorum cinerum reliquæ, 229.

Velatio conjugal, quid apud ethnicos Romanos? quid apud Christianos? 249, 250.

Velationis mulierum in Ecclesia præceptum ab Apostolo factum, ad virgines etiam Deo dicatas Tertullianus extendit; et quare? 249.

Velatio virginalis. Vide Virginitas, et Virgines Sacre.

Venantius Fortunatus, in sua *Symboli Expositione*, veluti data opera, in compendium redegit Commentarium Rufini in Symbolum apostolorum, 68.

Vercellensis Ecclesia. Monasterium virginalis Vercellense, S. Eusebii nuncupatum, primum in Occidente asseritur in quodam libro, etc., 245.

Vestimenta subtilia reprehendebat S. Nicetas in fidei libris sibi commissis: quid vero per hæc vestimentorum subtilitatem? 52. Horum vestimentorum abusus apud barbaras gentes non videtur obtinuisse; facile vero apud Aquileienses, etiam post Attilianam cladem, 52, 53.

Vigilie sacre. Vigiliarum sacrarum usum in Aquileiensis Ecclesia vigeniem memorat sanctus Nicetas, 242.

Virginitas et Virgines sacre. Ex libello S. Nicetæ ad *Virginem lapsam* eruditi omnes sumpserunt, qui argumentum illustrarunt de sacris virginibus, earumque coetibus ac instituto, 72. Virginitas culta a muliebri sexu apud Aquileienses, 74. De virginibus, seu saceratis, seu non saceratis, quid sanctum fuerit in concilio Forojuliensi anni 796, sub S. Paulino patriarcha Aquileiensis? 75. S. Columba, virgo sacra Aquileiensis Ecclesiæ, quæ nonagenaria obiit anno 483, ejusque inscriptio sepulchralis, 76, 77. Quid de virginitatis proposito, ac de virginibus sancti Patres? 235. Quid virgo sacra apud S. Nicetam fuerit? 235. Quid virginalis corpus in ore ejusdem atque aliorum Patrum? *ibid.* Quid Virginitatis gloria et virgines Deo sacre in hominum opinione præcis sæculis? 236. Quanta cura probarentur puellæ, antequam ad virginitatem Deo dicandam admitterentur? 236. Quid de virginitatis proposito sollemniter explicito, S. Nicetæ ætate, Ecclesiæ doctrina ferebat? 237, 238.

Quenam ætas requirebatur in puellis ut ad virginitatis propositum emittendum admitterentur? 246.

In velatione solenni sita erat virginalis propositi publica et plena professio, 248, 249. Quid velatio virginum indicaret; et unde sumpta hæc velationis in virginibus cæremonia? *ibid.* Velationis virginum monumenta, primi et secundi sæculi, in Ecclesia Romana, 250, 251. Virginum velamen sacrum ac sanctum appellavit antiquitas: et unde illius sanctitas veniebat? 251. Plura de hoc velamine virginali traduntur, quæ formam illius, materiam, qualitatem usumque respiciunt, ex quodam potissimum Tertulliani textu, 251, 252. Virginum velatio, consecratio antiquitus dicebatur; et ita semper appellata fuit, 252. Hæc vero ad divinum altare peragebatur, ac maxime die sancta Dominicæ Resurrectionis, 252, 253. Die quoque Natali Salvatoris nostri agebatur hæc sollemnitas; cui demum aliæ quoque festivitates præstitutæ fuerunt, *ibid.* Quid vero de habitu sacrarum virginum? *ibid.*, et 254. Quid sacrarum virginum initiator? *ibid.* Virginum initiationem comitabatur episcopi ad eas allocutio, 255. Vide Crines sacrarum virginum.

Processus virginum in ecclesiis, choro facto, ad hymnorum spiritualium cantum, ad lectiones cœlestes, et etiam ad sacras vigilias notis, 255. Cautiones a patribus inculcatæ et a virginibus adhibitæ pro ipso ad ecclesiam accessu, 256. Die tantum Dominico ad ecclesias precedebant virgines Bethlehemitici monasterii, *ibid.* In ecclesia vero sacre virgines omnes simul uno loco aderant; qui locus in ecclesia Aquileiensis erat etiam tabulis separatus, ac peculiari elegantia ornatus, 257. Ad hunc locum matronæ religiosæ ac nobiles veniebant, ut a sacris virginibus osculum pacis acciperent, *ibid.* Episcoporum peculiaris cura erga sacras virgines; ac præsertim S. Nicetæ episcopi Aquileiensis erga sacras virgines monasterii sui, 257, 258.

Virginem sacram quæ se violari permisisset adulteram dixerunt sancti Patres, 259, 260. Bis adulteram appellavit S. Nicetas suam virginem lapsam; et quare? *ibid.* Ad peculiarem honorem servandum integræ virginitatis nulla viduam admittitur ad velum accipiendum; et virgines ipsæ quæ virginitatis jacturam fecissent absque propria culpa, amplius in virginum coetu ac numero non habebantur, *ibid.* In virgines sacras, quæ pactum virginitatis sua culpa non servassent, semper animadvertit antiquitas severioribus poenis, *ibid.* Vide etiam Peccata, Pœnitentia.

Vita æterna extra unam catholicam Ecclesiam comparari non potest, 253. In hac tamen etiam catholica Ecclesia vita æterna solis est fidelibus et caste viventibus præparata, *ibid.*

Vivos et mortuos. Quomodo hæc verba Symboli explicaverit Rufinus Aquileiensis in suo Commentario in Symbolum apostolorum? 71. Quomodo S. Nicetas in *Symboli Expositione*? 266. Quomodo S. Augustinus aliique Patres? *ibid.*, usque ad 270. Vide Judicium Extremum.

W

Wesselingius Petrus, editor atque illustrator Itinerarii Antonini, opinionem capiti Antonii Pagii, qui in eodem Itinerarii, per voce *Remisiana*, videre voluisset vocem Gennadii *Romani*, 84.

Z

Zabeus Joannes Prosdocius, peculiari sua dissertatione Venetiis edita anno 1803, probandum sibi proposuit *Explanationem Symboli* tribuendam probabilius esse sancto Nicetæ Dacorum episcopo, quam beato Nicetæ episcopo Aquileiensis, 1. In eorum sententiam ivit, qui Nicetam seu Nicetam, a Gennadio appellatum Romanicæ civitatis episcopum, alium ab Aquileiensis Nicetæ seu Nicetæ dixerunt, eumque propugnauerunt illius in Dacia civitatis episcopum, quæ Remisiana, aut parum dissimili alio nomine appellatur; eundemque propterea qui S. Paulini Nolani amicus fuit, 1. Agnovit Zabeus germanitatem duorum opusculorum Romaniani Nicetæ quæ extant; *Explanationis* scilicet *Symboli*, et libelli ad *lapsam Virginem*, 5. In verbis S. Nicetæ, *Explanationis* cap 4, non animadvertit Zabeus confutationem noviter exorti Eutychiiani erroris; sed obiter tantum aspexit reprobationem veterum illorum hæreticorum, qui veram in Christo humanitatem negarunt, et ita quodammodo Eutychi præluserunt, 27. Verba tituli ex codice Ghsiano, *Beati Nicetæ Aquileiensis episcopi*, gratis asserit Zabeus converti debere in *Beati Nicetæ vel Nicetæ Romanicæ in Dacia episcopi*, 56. Titulum *Explanationis* frustra falsatum putat ab illius exscriptore, qui vocem *Aquileiensis* arbitrario addidit, 58. Non esse S. Nicetæ Aquileiensis *Explanationem Symboli* ostendere nititur Zabeus, quia in ea non peculiare Symbolum Ecclesiæ Aquileiensis explanatur, sed commune Symbolum vetus Ecclesiæ Romanæ; neque advertit Symbolum Aquileiense S. Nicetæ tempore jam in desuetudinem abiisse, quoad publicum

eiusdem usum, ut Romano Symbolo locum daret, 65. Vocem *Impossibilibus*, Aquileiensis Symboli, in Explanatione S. Nicetæ adhibitam, Zabeus non vidit, 67. Voces alias, ex Aquileiensis Symbolo a S. Nicetâ in Explanatione usurpatae, quæ indicia sunt Aquileiensis originis Explanationis illius nullius momenti existimat pro asserendo eidem Nicetæ Aquileiensis episcopatu. *ibid.* Varietates veterum monumentorum in signanda Daciz civitate, cuius episcopus perhibetur Nicetas Gennadianus; inter quas ipsa Gennadii Romatiana seu Romaciana locum non habet, 84.

Capite 7 data opera fit satis Zabei momentis contra Aquileiensem Nicetæ seu Nicetæ Gennadiani episcopatum, 134, *seqq.* Non probat Zabeus Aquileiensem episcopum quinto sæculo non habuisse cur gentilitatem libello apposito aut data occasione impugnare, prout impugnavit Gennadianus Nicetas, 135, *seqq.* Vide Gentilitas et Gentiles. Barbaræ et effratæ gentis epitheta non conveniunt Dacorum populo cis Danubium sito, ubi Nicetæ Gennadiani episcopatum figit Zabeus, 136. Non evincit Zabeus, non consuevisse Aquileienses episcopos per seipso Symboli explicationem catechumenis tradere, 150. Non innititur veritati Zabei assertio, quod illi tantum episcopi consueverint per seipso explicationem Symboli tradere catechumenis, aut quibus fuerit familiare loqui ex tempore, aut quibus consuetudo scribendi calamus effecerat promptiora, 153. Stylus opusculorum Nicetæ Gennadiani Zabeo non suffragatur, ut eundem astruat non Aquileiensem fuisse, sed Dacum: quinimmo Aquileiensem illum fuisse, potius quam Dacum, ex stylo ipso cognoscimus, 154. Defectum exercitationis in scribendo non probat Zabeus in Aquileiensi Nicetâ, ex criminationibus quas eidem apponit; parcitatis nempe scribendi, etiam in urgenti necessitate Ecclesie suæ, et neglectus responsionis ad epistolam S. Leonis 157. Objectiones ex Latino sermone, quas prævi-

det Zabeus non solvit: quinimmo Ulfilæ episcopi factum, quod sibi Zabeus objicit, tale est, ut omnino contra illius sententiam faciat, 159. Iterum barbaras ferasque nationes perperam appellat populos novæ Daciæ cis Danubium; et Dacos barbaros cum Romanis confundit, 160. Nihil omnino probat contra Aquileiensem Nicetæ Gennadiani episcopatum mentio quæ in Explanatione habetur Marcionitarum, Cataphrygarum, Manichæorum, et erroris etiam Ariano- rum, 160, *seqq.* Immo rem nostram agit Zabeus, dum Marcionitarum, Cataphrygarum ac Manichæorum errores obtinuisse asserit inter barbaras Dacorum regiones, etc., 164, 165. Hos enim errores barbaræ gentes secum in Italiam tulerunt, atque in Aquileiensem ditionem, in tot eorum irruptionibus, etc., *ibid.* Manichæi vero, etsi non barbari, Nicetæ ætate in Aquileiensi episcopatu adesse poterant, ob infeliciem illorum temporum conditionem, 166. Non erat cur Pelagianorum aut Pelagianismi mentionem faceret S. Nicetas Aquileiensis in Explanatione capite 10, ubi de pseudoecclesiis hæreticorum et schismaticorum; et quare? 167, *seqq.*

Novum S. Nicetæ Aquileiensis cultum probare nititur Zabeus in ipsa Aquileiensi Ecclesia, ex defectu Nicetæ nominis in omnibus Calendariis ac Missalibus propriis Aquileiensi Ecclesie, quæ supersunt: sed huic animadversionis fit satis, 224.

Zacharia Franciscus Antonius perperam Fontaninum criminatus est super interpretatione inscriptionis sepulchralis sacre virginis Aquileiensi Columbæ, 78.

S. Zeno, Veronensis episcopus. Egregius illius tractatus, seu sermo, de duodecim Signis, ad neophytos post baptismum, 195, 196.

S. Zosimus, Romanus pontifex, anno 418, tractoriam evulgavit adversus Pelagii ac Cælestii errores, 167.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. PETRUS CHRYSOLOGUS.

Seb. Pauli præfatio in novam hanc editionem.

VITA S. PETRI CHRYSOLOGI, ex Libro Pontificali AGNELLI. 13

CAPUT PRIMUM. *Ibid.*

CAP. II. — Petri Chrysologi ordinatio coelitus imperata. 16

CAP. III. — Ædes Petro curante constructæ. Ejusdem cum Projecto Corneliense synchronologia. S. Barbatiani funus. 17

CAP. IV. — Petrus mortem suam prævidet, prædicatque. Forum Cornelli pergit ibique decedit. Locus sepulchri. 18

Observationes Racchini abbatis ad Vitam Petri Chrysologi ex Agnelli Pontificali. 19

VITA PETRI CHRYSOLOGI, ex Castillo. 27

§ PRIMUS. — Chrysologi patria, ortus et nomen proponuntur. 27

§ II. — Chrysologi educatio, ad episcopatum Ravennæ electio et ejusdem consecratio referuntur. 30

§ III. — Varia Chrysologi episcopi Ravennatis gesta virtutesque referuntur. 34

§ IV. — De pretiosa Chrysologi morte ejusque sepulchro glorioso. 37

§ V. — De scriptis divi Petri Chrysologi. 40

VITA PETRI CHRYSOLOGI per Dominicum Mitam. 45

SCHOENEMANNI NOTITIA, in qua locus, tempus et forma omnium editionum S. Petri Chrysologi indicantur. 79

DISSERTATIO de Metropoli ecclesiastica Ravennatensi, per Jos. A. Amadesium. 91

Proœmium. *Ibid.*

CAPUT PRIMUM. — Utrum Mediolanensi Ecclesiæ subjecta fuerit Ecclesia Ravennas quatuor prioribus sæcæ Christianæ sæculis. 92

CAP. II. — De litteris Clementis II, Romani pontificis præminentiam in conciliis Ravennati episcopo super Mediolanensem asserentis. 111

CAP. III. — Quid operari liceat de origine Metropolitice dignitatis in Ecclesia Ravennatense. 143

CENSURA Sermonum Petri Chrysologi. 179

PETRI CHRYSOLOGI SERMONES. 183

SERMO PRIMUS. — De duobus filiis, prodigo et frugi, et primo de abscisso prodigi a patre. 185

SERMO II. — De eisdem, ubi de reditu filii ad patrem. 187

SERMO III. — De eisdem, ubi de occursu patris ad filium. 190

SERMO IV. — De eisdem, ubi de livore senioris filii in prodigium redeuntem. 194

SERMO V. — De eisdem, Judæum et Gentilem figurantibus. 197

SERMO VI. — De lætitia ob inductionem gentium ad fidem et gratiam. In Psalmum xcix. 202

SERMO VII. — De hypocrisi et eleemosyna. In illud Matthæi vi: Cum jejunitis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. 205

SERMO VIII. — De jejuniis et eleemosyna. 208

SERMO IX. — De eisdem. In illud Matthæi: Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus. 211

SERMO X. — De infidelibus ad baptismum ducendis. In Psalmum xxviii. 214

SERMO XI. — De jejuniis et tentationibus Christi. 219

SERMO XII. — De eisdem. 222

SERMO XIII. — De eisdem. 225

SERMO XIV. — De fructibus eleemosynæ. In Psalmum xxi. 231

SERMO XV. — De centurione. 234

SERMO XVI. — De duobus daemoniacis. 238

SERMO XVII. — De daemoniacis. 243

SERMO XVIII. — De socru Petri infirma et cæca. 246

SERMO XIX. — De scriba, cui Christus sequi se non permisit. 249

SERMO XX. — De sedata maris tempestate. 253

SERMO XXI. — De eadem. 257

SERMO XXII. De terrenorum cura despicienda, deque servo vigili. 259

SERMO XXIII. — De terrenorum cura despicienda, et promissione Regni. 263

SERMO XXIV. — De servo vigili et felicitate regni Dei. 266

SERMO XXV. De terrenorum cura despicienda, et promissione regni. 269

SERMO XXVI. — De fidelis dispensatore. 273

SERMO XXVII. — De scandalo tollendo. 275

SERMO XXVIII. — De Matthæi publicani ac divitis vocatione, et de Christo cum publicanis manducante, et apostolos pauperes eligente. 278

SERMO XXIX. De eisdem, et de auro. 281

SERMO XXX. — De eisdem. 284

SERMO XXXI. — De pharisæorum et discipulorum Joannis jejuniis. 287

- SERM. XXXII. — De eo qui habebat manum aridam, 289
- SERM. XXXIII. — De filia archisynagogi, deque muliere sanguinis profluvio laborante. 292
- SERM. XXXIV. — De eisdem. 296
- SERM. XXXV. — De muliere profluvio sanguinis obnoxia. 299
- SERM. XXXVI. — De hæmorrhœssa, et filia archisynagogi. 301
- SERM. XXXVII. — De Jonæ prophetæ signo. 303
- SERM. XXXVIII. — De injuria æquo animo toleranda. 306
- SERM. XXXIX. — De Perseverantia orationis. 309
- SERM. XL. De bono Pastore. 312
- SERM. XLI. — De jejuniis et elemosyna. 314
- SERM. XLII. — De eisdem. 317
- SERM. XLIII. — De oratione, jejuniis et elemosyna. 320
- SERM. XLIV. — De consilio impiorum, via peccatorum, et cathedra pestilentie. In Psalmum I. 322
- SERM. XLV. — De homine fragili Deum orante, ne se arguat in ira. In Psalmum VI. 325
- SERM. XLVI. — De exsultatione spirituali, et confessione peccatorum. In Psalmum XIV. 328
- SERM. XLVII. — De parabolis inventæ margaritæ, et sageæ missæ in mare. 331
- SERM. XLVIII. — De Christo, fabri filio appellato, et de invidia. 333
- SERM. XLIX. — De eisdem, secundum Marcum. 337
- SERM. L. — De paralytico curato. 339
- SERM. LI. — De demoniaco surdo et muto curato. 342
- SERM. LII. — De eodem. 344
- SERM. LIII. — De pace. 347
- SERM. LIV. — De Zachæo. 348
- SERM. LV. — De paterna Dei in nos dilectione, de patrum in filios charitate, et de Judæorum pena. 352
- SERM. LVI. — De Symbolo apostolorum. 354
- SERM. LVII. — In Symbolum apostolorum. 357
- SERM. LVIII. — In idem. 360
- SERM. LIX. — In idem. 362
- SERM. LX. — In idem. 363
- SERM. LXI. — In idem. 368
- SERM. LXII. — In idem. 371
- SERM. LXIII. — De Lazaro a mortuis suscitato. 373
- SERM. LXIV. — De eodem. 379
- SERM. LXV. — De eodem. 382
- SERM. LXVI. — De divite et Lazaro. 386
- SERM. LXVII. — In Orationem Dominicam. 390
- SERM. LXVIII. — In eandem. 393
- SERM. LXIX. — In eandem. 396
- SERM. LXX. — In eandem. 398
- SERM. LXXI. — In eandem. 401
- SERM. LXXII. — In eandem. 404
- SERM. LXXIII. — De paschali solemnitate. 406
- SERM. LXXIV. — De Resurrectione Christi. 408
- SERM. LXXV. — De eadem. 411
- SERM. LXXVI. — De eadem, deque secunda Christi manifestatione facta mulieribus a monumento regredientibus. 414
- SERM. LXXVII. — De resurrectione Christi. 417
- SERM. LXXVIII. — De septima Christi manifestatione facta discipulis ad mare Tiberiadis. 420
- SERM. LXXIX. — De resurrectione Christi. 422
- SERM. LXXX. — De Christi resurrectione, et secunda manifestatione facta mulieribus a monumento regredientibus. 424
- SERM. LXXXI. — De quinta Christi manifestatione facta discipulis, cum Thomas abesset. 427
- SERM. LXXXII. — De Christi resurrectione, et quarta manifestatione facta duobus euntibus in castellum. 430
- SERM. LXXXIII. — De nona Christi manifestatione facta recumbentibus undecim discipulis. 432
- SERM. LXXXIV. — De quinta Christi manifestatione facta discipulis, cum abesset Thomas, deque sexta, cum adesset. 436
- SERM. LXXXV. — De ingressu Christi in templum, et Judæorum admiratione. 440
- SERM. LXXXVI. — De Annuntiatione et Conceptione D. Joannis Baptiste. 441
- SERM. LXXXVII. — De eisdem. 444
- SERM. LXXXVIII. — De eisdem. 446
- SERM. LXXXIX. — De eisdem. 450
- SERM. XC. — De eisdem. 452
- SERM. XCI. — De eisdem. 455
- SERM. XCII. — De eisdem. 458
- SERM. XCIII. — De conversione Magdalene. 460
- SERM. XCIV. — De eadem, et Phariseo murmurante, ac Christo respondente. 464
- SERM. XCV. — De eadem, ubi de Magdalene allegorica conversione. 467
- SERM. XCVI. — De parabola zizaniorum. 469
- SERM. XCVII. — De eadem. 471
- SERM. XCVIII. — De parabola grani sinapis. 474
- SERM. CCIX. — De parabola fermenti. 477
- SERM. C. — De Syrophœnissa, sive Cananea. 479
- SERM. CI. — De morte contemnenda a fidelibus, et quare illam permiserit Deus. In illud Lucæ: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, etc.* 481
- SERM. CII. — De centurione. 484
- SERM. CIII. — De filio viduæ excitato a mortuis, deque corporum resurrectione. 487
- SERM. CIV. — De divite cujus ager ferax fuit. 490
- SERM. CV. — De muliere quæ habebat spiritum infirmitatis. 492
- SERM. CVI. — De ficu quæ fructum non protulit. 495
- SERM. CVII. — In D. Petrum episcopum Ravennæ. 497
- SERM. CVIII. — De homine, ut sit hostia et sacerdos Dei. In verba Apostoli: *Obsecro vos per misericordiam Dei, etc.* 499
- SERM. CIX. — De hostia corporis et animæ, Deo rationaliter offerenda. In eadem verba Apostoli. 501
- SERM. CX. — De salute sub fide reposita, justificatione a Deo per Christum, et de morte pro Christo subeunda. In verba ejusdem: *Non est autem scriptum propter Abraham tantum, etc.* 503
- SERM. CXI. — De peccato originali. In verba ejusdem: *Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit.* 505
- SERM. CXII. — De morte per hominem, vita et gratia per Christum habita, deque abundantia delicti propter legem: In verba ejusdem: *Si enim unius delictio mors regnavit per unum.* 507
- SERM. CXIII. — De non permanendo in peccato, ut gratia abundet, et de virtutibus inserviando. In verba ejusdem: *Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet?* etc. 510
- SERM. CXIV. — De servis legis et gratiæ. In verba ejusdem: *Peccabimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratiæ, etc.* 512
- SERM. CXV. — De lege abrogata per gratiam. In verba ejusdem: *Am ignoratis, fratres, scientibus enim legem loquor, etc.* 515
- SERM. CXVI. — De cognitione peccati per legem. In verba ejusdem: *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est?* Absit, etc. 517
- SERM. CXVII. — De Adam primo et novissimo. In verba ejusdem: *Factus est primus homo Adam in animam viventem.* 520
- SERM. CXVIII. — De morte et resurrectione carnis. 522
- SERM. CXIX. — De vero cursu pro corona gloriæ. In verba ejusdem: *Nescitis quod hi qui in stadio currunt, etc.* 524
- SERM. CXX. — De figura seculi vitanda, et forma Salvatoris assumenda. In verba ejusdem: *Nolite configurari huic seculo, etc.* 526
- SERM. CXXI. — De divite et Lazaro. 529
- SERM. CXXII. — De eisdem. 533
- SERM. CXXIII. — De eisdem. 536
- SERM. CXXIV. — De eisdem. 540
- SERM. CXXV. — De villico iniquo. 543
- SERM. CXXVI. — De eodem. 546
- SERM. CXXVII. — De Decollatione D. Joannis Baptiste. 549
- SERM. CXXVIII. — In Apollinarem episcopum et martyrem. 552
- SERM. CXXIX. — In D. Cyprianum martyrem. 553
- SERM. CXXX. — In consecratione episcopi. 556
- SERM. CXXXI. — De Deo, ut videatur; de livore et pertinacia Judæorum, deque hominis Morte. 557
- SERM. CXXXII. — De unitate fidelium. 561
- SERM. CXXXIII. — In D. Andream apostolum. 563
- SERM. CXXXIV. — In D. Felicitatem martyrem. 564
- SERM. CXXXV. — In D. Laurentium. 565
- SERM. CXXXVI. — In Adelphum episcopum. 567
- SERM. CXXXVII. — De predicatione D. Joannis Baptiste. 569
- SERM. CXXXVIII. — De pace. 572
- SERM. CXXXIX. — De remittendo fratri delicto. *Ibid.* 573
- SERM. CXL. — De Annuntiatione D. Mariæ Virginis. 575
- SERM. CXLI. — De incarnatione Christi. 577
- SERM. CXLII. — De Annuntiatione D. Mariæ Virginis. 579
- SERM. CXLIII. — De eadem. 582
- SERM. CXLIV. — De eadem. 585
- SERM. CXLV. — De generatione Christi, et Joseph Mariam dimittere volente. 588

SERM. CXLVI.—De eadem, ac Joseph sponso, et sponsa	591
SERM. CXLVII.—De Incarnationis sacramento.	594
SERM. CXLVIII.—De eodem.	596
SERM. CXLIX.—De Nativitate Christi, et pace Christianorum.	598
SERM. CL.—De fuga Christi in Ægyptum.	599
SERM. CLI.—De eadem.	602
SERM. CLII.—De infantum Nœce.	604
SERM. CLIII.—De eadem.	607
SERM. CLIV.—In D. Stephanum protomartyrem.	608
SERM. CLV.—De kalendis Januarii, quæ varia gentium superstitione polluebantur.	609
SERM. CLVI.—De Epiphania et Magis.	611
SERM. CLVII.—De eisdem.	614
SERM. CLVIII.—De eisdem.	616
SERM. CLIX.—De eisdem.	619
SERM. CLX.—De eisdem.	620
SERM. CLXI.—De parabola servi ab agro regressi, deque hominis erga Deum gratitudinis.	622
SERM. CLXII.—De eo qui volebat dividere hereditatem.	625
SERM. CLXIII.—De terrenorum cura despicienda.	628
SERM. CLXIV.—De igne celesti, de separatione facta a Christo, et de Ecclesie et Synagagæ divisione. In illud Lucæ: <i>Ignem veni mittere in terram</i> , etc.	650
SERM. CLXV.—De consecratione D. Projecti episcopi Forocorneliensis.	653
SERM. CLXVI.—De quadragesimali jejunio.	654
SERM. CLXVII.—De D. Joanne Baptista prædicante, deque penitentia agenda.	656
SERM. CLXVIII.—De parabola centum ovium.	659
SERM. CLXIX.—De parabola drachmæ perditæ.	641
SERM. CLXX.—De Christo pro nobis varias formas suscipiente, apostolos vocante, morbos curatum mittente, et pauperem præcipiente.	644
SERM. CLXXI.—De discipulis illotis manibus prædicationibus.	647
SERM. CLXXII.—De invidia et hyprocrisi.	648
SERM. CLXXIII.—De D. Joanne Baptista, et Herode.	650
SERM. CLXXIV.—De Decollatione D. Joannis Baptistæ.	653
SERM. CLXXV.—De Marcellino episcopo Vicohaventino, et D. Mariæ Virginis partu.	656
SERM. CLXXVI.—De cæco.	665

APPENDIX.

SERM. I.—De Oratione Dominica.	665
SERM. II.—De eadem.	668
SERM. III.—De eadem.	670
SERM. IV.—De eadem.	673
SERM. V.—De eadem.	675
SERM. VI.—De verbis Evangelii Matth. xvii: <i>Hoc genus diu nullo efficitur, nisi oratione et jejunio.</i>	678
SERM. VII.—De verbis Evangelii Joann. xiv: <i>Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.</i>	679

S. VALERIANUS.

J. Sirmondi Epistola de hac S. Valeriani editione.	681
Notitia in S. Valerianum.	685
Testimonia de S. Valeriano.	689
S. VALERIANI HOMILIE.	691
HOMILIA PRIMA.—De bono discipline.	696
HOMIL. II.—De arcta et angusta via.	700
HOMIL. III.—Item de arcta et angusta via.	702
HOMIL. IV.—De promissis et non redditis.	706
HOMIL. V.—De oris insolentia.	709
HOMIL. VI.—De otiosis verbis.	713
HOMIL. VII.—De misericordia.	716
HOMIL. VIII.—Item de misericordia.	719
HOMIL. IX.—Item de misericordia.	722
HOMIL. X.—De parasitis.	725
HOMIL. XI.—Qui gloriatur in Domino gloriatur.	728
HOMIL. XII.—De bono conservandæ pacis.	731
HOMIL. XIII.—De eodem.	735
HOMIL. XIV.—De bono humilitatis.	738
HOMIL. XV.—De bono martyrii.	741
HOMIL. XVI.—De eodem.	744
HOMIL. XVII.—De eodem.	746
HOMIL. XVIII.—De Machabeis.	749
HOMIL. XIX.—De Quadragesima.	751
HOMIL. XX.—De avaritia.	753
S. VALERIANI Epistola ad Monachos.	755
APOLOGIA PRO S. VALERIANO, auctore. Theophilo Raynaudo.	757

PROLOGIUM.—Agendi pro Valeriano causæ et modus.	757
CAPUT PRIMUM.—Valeriani sedes.—De ejusdem ætate, natione, genere, statu privato, conjectanea.	759
CAPUT II.—Quæ adversus Valerianum facere visa, aut videri poterunt.	764
CAPUT III.—Quæ prima Valeriani quoad Semipelagianismum defensio, ejusque improbatio.	771
CAPUT IV.—Germana Semipelagianismi expositione tradenda, proluditur ad legitimam Valeriani ab ea labe exemptionem.	774
CAPUT V.—Demonstratur directe Valerianum a Semipelagianismo proxime exposito abhorruisse.	789
CAPUT VI.—Quæ prioribus locis Semipelagianismum subolere in Valeriano visa, demonstrantur catholica.	792
CAPUT VII.—Catholice omnino a Valeriano dictum esse, nostrum esse velle, Dei autem perficere, multipliciter ostenditur.	801
CAPUT VIII.—Valerianus modum loquendi Scripturarum amolatus, atque adeo male notatus.	811
CAPUT IX.—Cum Valeriano gravissimi Patres, æque causa caderent.	816
CAPUT X.—An Valerianus Sancti titulo, quo jam olim in mss. potitur, exendunt.	832

S. NICETAS.

Petri Braida Præfatio.	837
Notitia in S. Nicetam.	839
De S. Niceta Veterum testimonia.	843
DE RATIONE FIDEI.	847
DE SPIRITUS SANCTI POTENTIA.	853
DE DIVERSIS APPELLATIONIBUS D. N. JESU CHRISTI CONVENIENTIBUS.	865
EXPLANATIO SYMBOLI.	865
Fragmenta sex.	875
DISSERTATIO BRAIDÆ in S. Nicetam.	875
PROLOGIUM.—Scopus et ordo dissertationis.	
CAPUT PRIMUM.—Sive Aquileiensis Ecclesiæ episcopus sit, sive alterius in Dacia, ille quem Gennadius Romanicæ civitatis appellat episcopum, non fuit episcopus civitatis Romanicæ in Dacia cis Danubium constitutæ, quinimmo trans Danubium episcopatum gessit.	882
CAPUT II.—Romanicæ civitatis episcopus Nicetas, seu Nicetas, a Gennadio memoratus, non est Nicetas seu Nicetas ille Dacus sancti Paulini Nolani episcopi amicus, ejusdemque laudibus celebratus.	893
CAPUT III.—Romanicæ civitatis episcopus Nicetas seu Nicetas, a Gennadio memoratus, est dubio procul Nicetas, episcopus Aquileiensis, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola.	924
CAPUT IV.—Romanicæ civitas a Gennadio memorata, non est in Dacia inquirenda, sed in veteri diocesi seu provincia Aquileiensi; et probabiliter illa est quæ Portus Romanianus, seu Romaninus, aut Romatius, non ita procul a Concordia, ex fluvio ejusdem nominis a Plinio appellata fuit; aut illa quæ hodie Portus Gruarius dicitur, et ad eundem Romanum, seu Romatium, aut Romatium fluvium sita est, qui eam interfuit.	947
CAPUT V.—Nicetas seu Nicetas, episcopus Aquileiensis, Romanicæ civitatis episcopus probabiliter dictus fuit, seu quia antequam episcopalem sedem Aquileiensem conscenderet, episcopus auxiliaris fuit Aquileiensis Ecclesiæ ad portum Romanum sive Romatium situs, seu quia ad portum vel civitatem ejusdem nominis non infrequenter sedebat, etiam cum Aquileiensis Ecclesiæ clavum teneret.	959
CAPUT VI.—Clarissimi Zabeti, contra Aquileiensem Nicetæ seu Nicetæ Gennadiani episcopatum, momentis fit satis. Occurritur quoque auctoritati et animadversionibus clarissimi viri Michaelis Denis.	995
CAPUT VII.—De sancto Niceta episcopo Aquileiensi, ejusque opusculis, tum nunc editis, tum etiam ad deperditos, aut adhuc latentibus; nec non et de fragmentis quæ nobis innotuerunt studio et industria eruditissimi viri Michaelis Denis. De illius quoque sanctitate ac cultu.	1033
CAPUT VIII.—Nonnulla exhibentur observata digna, tum quoad dogmata et mores, tum quoad disciplinam, ex sancti Nicetæ opusculis atque fragmentis.	1080
CAPUT IX.—Nonnulla expenduntur, quæ a sancto Nicetæ aut minus exacte, aut diutius dicta videri possent.	1110
APPENDICULA.—VETERA MONUMENTA DOU CAPITULI AQUILEIENSIS.	1135